Briefwisseling van Hugo Grotius. Deel 16

Hugo de Groot

editie H.J.M. Nellen en Cornelia M. Ridderikhoff

bron
Hugo de Groot, *Briefwisseling van Hugo Grotius. Deel 16* (eds. H.J.M. Nellen en Cornelia M. Ridderikhoff). Martinus Nijhoff, Den Haag 2000

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/groo001brie16_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m.

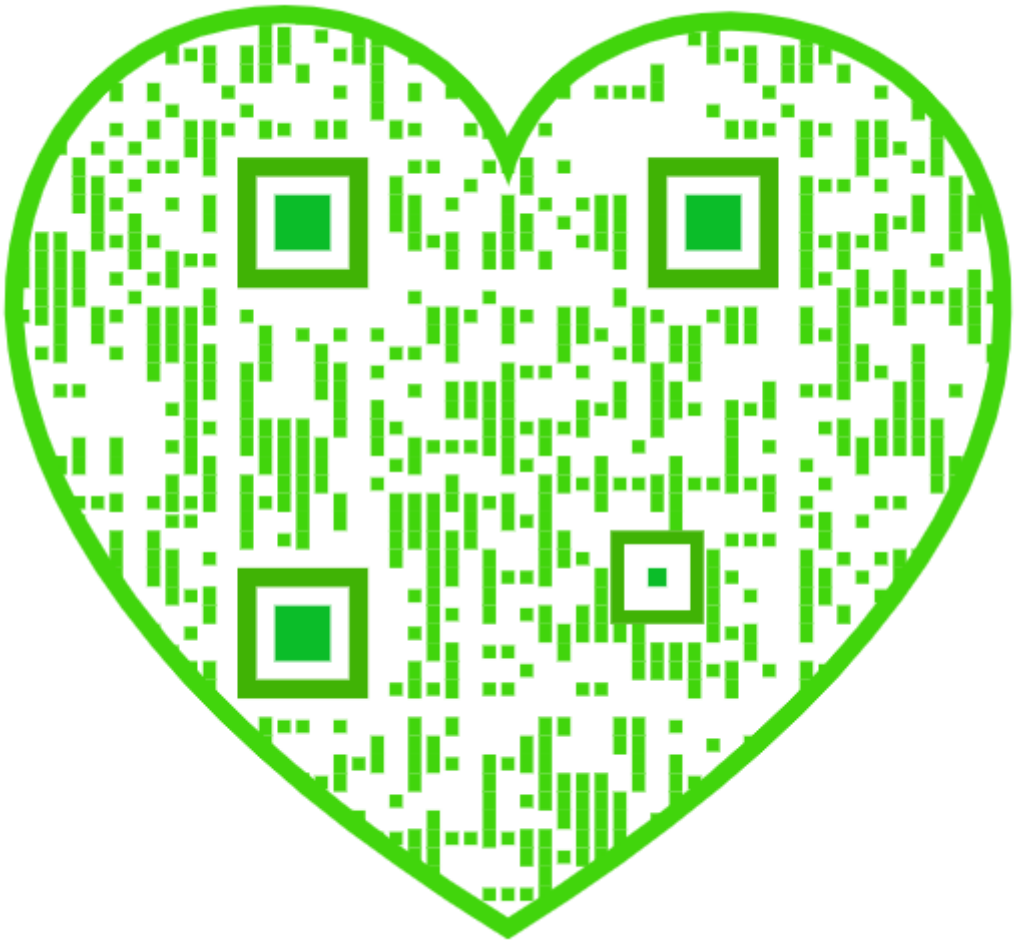

Ter Inleiding

In het zestiende deel van de *Briefwisseling van Hugo Grotius* is zijn correspondentie uit de maanden oktober 1644-augustus 1645 samengebracht. In totaal gaat het om 392 brieven, genummerd van 7068 tot en met 7459.[1] Ter afsluiting van de *Briefwisseling* hebben de uitgevers onder briefnummer 7460 het bericht opgenomen van Grotius' overlijden op 28 augustus 1645 te Rostock. De tekst is ontleend aan het pamflet *Lettre contenant le voyage de Hugo de Groot, de Stockholm à Rostock, et son deces en ladicte ville, escritte d'un de sa suite - Verhael van de voyagie van den Heer Hugo de Groot, van Stockholm op Rostock, en sijn overlijden aldaer, uyt een brief geschreven bij een van sijn suite*, 's-Gravenhage [september] 1645. De bijlagen zijn geplaatst achter de brieven waarop zij betrekking hebben. Zij zijn te vinden onder nos. 7084, 7134, 7183, 7242, 7392 en 7458.

De komst van de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes had Grotius uit zijn evenwicht gebracht. Stond hij op de 13de juni 1644 oog in oog met zijn opvolger, of had rijkskanselier Axel Oxenstierna hem een speciale afgezant in Deense aangelegenheden toegewezen? Uit de woorden van zijn onverwachte gast viel slechts op te maken dat hij gewichtige zaken had te regelen met kardinaal Jules Mazarin. Zes weken duurde de onzekerheid over de aard van de missie van de tweede vertegenwoordiger van de Zweedse kroon. Pas omstreeks de 20ste juli bereikte Grotius een schrijven van koningin Christina, dd. 18/28 mei 1644, waarin zij benadrukte dat de heer van Cerisantes te allen tijde gehouden was om verantwoording aan de ambassadeur af te leggen (nos. 6883, 6916 en 6969 (dl. XV)). Een hartig gesprek op de Zweedse ambassade volgde. De breuk was op 6 augustus 1644 definitief: ‘Ick heb goedgevonden Cerisantes' conversatie af te snijden om veele propoosten die hij heeft gehouden tegen de waerheit ende omdat hij zich gevanteert heeft last te hebben met mij niet te communiceren, hoewel hij zedert eenigen tijd anders op dat stuck heeft begonst te spreecken. Hij werdt bekent. Maer het is waer dat ick niet alleen in Hollant, maer oock hier wangunstigen heb, omdat ick garen de oorlogen zagen geëindicht die anderen willen doen duiren’ (nos. 6989 en 6993 (dl. XV)). De ambassadeur zou niet meer op zijn beslissing terugkomen (no. 7417).

1 Van de 392 brieven zijn er 239 uitgegaan en 153 binnengekomen. Een gedetailleerde beschrijving van Grotius' correspondentie over de jaren 1644 en 1645 treft men aan in de *Briefwisseling van Hugo Grotius* XV (januari-september 1644) p. XI-XVIII.

Uit het hart betekende nog niet uit het zicht. Regelmatig liepen de twee vertegenwoordigers van de Zweedse kroon elkaar voor de voeten (no. 7028 (dl. XV)). De Parijzenaars genoten van het schouwspel van de rivalen die zich naar een afspraak spoedden. Het uiterlijke vertoon dat de heer van Cerisantes ('Phaethon') aan den dag legde, sprak hen meer aan dan de stille deftigheid van de ambassadeur (no. 6961 (dl. XV), en *Tallemant des Réaux* II, p. 408 en p. 1258). De regentesse Anna van Oostenrijk en de prinsen van den bloede waren de speciale afgezant van koningin Christina daarentegen minder gunstig gezind. 's Konings oom Gaston van Orléans maakte in september 1644 een scène toen de Zweedse koninklijke commissaris aan zijn hof verscheen voor de aanbieding van een dubbelexemplaar van een brief die de ambassadeur hem een week eerder op een plechtige audiëntie in het paleis 'le Luxembourg' had aangereikt (no. 7028 (dl. XV)).[2] Zichtbaar misnoegd over het gebrek aan respect voor zijn hoge waardigheid, keurde 'son Altesse Royale' de bezoeker en zijn brief geen blik waardig. De heer van Cerisantes verdween stilletjes uit het zicht van de prins (no. 7242, bijlage 3).

Een bericht van Harald Appelboom, Zweeds agent te Amsterdam, dd. 10 oktober 1644, over een grote overwinning die de Zweden onder bevel van veldmaarschalk Lennart Torstensson niet ver van Halle op het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, hadden behaald, was de aanleiding tot een nieuw incident. Grotius, die op 18 oktober het brievenpakket in ontvangst had genomen, ontdekte tijdens het sorteren van de poststukken dat een van de brieven niet aan hem, maar aan de koninklijke commissaris was geadresseerd. Hij herstelde de vergissing zonder verder acht te slaan op het oorlogsnieuws in Appelbooms brief. De ervaring had hem geleerd dat een diplomaat niet voorzichtig genoeg kon zijn met de bekendmaking van onbevestigde berichten over militaire successen. Zijn rivaal dacht er anders over. Zodra hem de brief ter hand was gesteld, nam hij met groot vertoon de koets naar het koninklijk buitenverblijf te Fontainebleau. De adviseurs van de regentesse waren echter beter op de hoogte van de situatie aan de Saale; zij durfden slechts te spreken van tactische manoeuvres. Desondanks zwoer de heer van Cerisantes bij hoog en bij laag dat hij de primeur had van de 'overwinning' (nos. 7080, 7117, 7121 en 7131). Hoe weinig hij van zijn misslagen had geleerd, bewees hij enkele maanden later. Zonder de ambassadeur te consulteren, verzocht hij de 'introducteur des ambassadeurs' voor hem een audiëntie aan te vragen bij de regentesse en koningin Henriëtte Maria van Engeland. De Franse staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, besloot het verzoek van een eenvoudig 'envoyé' in Deense aangelegenheden niet te honoreren (no. 7254).

Grotius beschouwde zijn rivaal als de uitvoerder van vele kwade zaken. Het bewijs kon hij niet leveren, maar hij beschikte wel over sterke aanwijzingen dat zijn opponenten in de Republiek de heer van Cerisantes aanzetten om de publicatie van zijn geschriften tegen te houden (nos. 7080, 7099 en 7107). Aanstoot nam hij ook aan diens vertrouwelijke omgang met kardinaal Jules Mazarin. De storm barstte los toen de Zweedse koninklijke commissaris de kardinaal een portret van koningin Christina met een bijpassende ode ten geschenke gaf. Op verontwaardigde toon schreef Grotius op 18 februari 1645 aan zijn broer Willem: 'Cerisantes zoekt hoe hij in de toekomst verzekerd kan zijn van de betaling van zijn jaargeld. Daarom heeft hij de portretten van onze koningin, waarvan het ene door de graaf van La Gardie aan mij was gezonden, aan de koningin-regentesse geschonken, en het andere aan de kardinaal' (no. 7319). De begeleidende *Ode ad eminentissimum cardinalem*

2 Koningin Christina had uit vrees voor Deense hinderlagen duplicaten laten maken van haar brieven van 27 januari/6 februari 1644 (no. 6696 (dl. XV), en *Acta pacis Westphalicae: Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 158-159).

Julium Mazarinum, in serenissimae ... principis Christinae Suecorum, Gothorum et Vandalorum reginae effigiem ipsi donatam, voor deze gelegenheid in een speciale editie uitgebracht door de koninklijke drukker Sébastien Cramoisy, gaf hem reden om rijkskanselier Axel Oxenstierna te waarschuwen voor de vermetelheden van de heer van Cerisantes: 'Ik heb de Ode gezien. Alle geleerden schateren van het lachen' (nos. 7296 en 7297). In de eerder aangehaalde brief aan Willem de Groot (no. 7319) noemde hij twee van de drie

plaatsen waar de dichter gezondigd had tegen de regels van de prosodie: ‘Thermódon’ en ‘Oreithyia’. Zijn broer knikte braaf mee, maar vroeg zich onderwijl toch af of deze kleinigheden nog wel ter zake waren (no. 7338). Hij twijfelde aan het effect van de geleerde kritiek.

Met zijn kritiek op Cerisantes' *Ode* sloot Grotius een periode af van nauwe samenwerking met de koninklijke drukker Sébastien Cramoisy. In de winter van 1641-1642 had hij hem de uitgave toevertrouwd van zijn *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137). Het werk verliep naar wens, hoewel langzaam (no. 5664 (dl. XIII)). De problemen dienden zich tegen het einde aan. In augustus 1644 besloot de Franse kanselier Pierre Séguier de uitgever geen privilege voor de *Annotata* te verlenen, ‘parce que Mr Grotius n'est pas dans la communion Romaine’ (no. 7017 (dl. XV)). De paniek in de drukkerij was groot, want zonder dit privilege kon de concurrentie ieder ogenblik toeslaan met een goedkope herdruk. Aanvankelijk leefde Grotius met zijn uitgever mee, maar zodra Sébastien Cramoisy het geld dat hij in deze uitgave had gestoken trachtte te redden met allerlei kostenbesparende maatregelen (nos. 7089 en 7103), verbrak hij de banden. Het nieuws dat de koninklijke drukker in november 1644 alsnog een privilege had ontvangen, nam hij voor kennisgeving aan. Het was zijn zaak niet meer (nos. 7179 en 7199). Een maand later mocht Willem de Groot vernemen dat zijn broer de uitgave van de *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* nos. 1138 en 1141) aan een ander had uitbesteed. De drukker, wiens naam Grotius opzettelijk niet vermeldde, werkte snel: gemiddeld leverden de zetters 9 tot 10 bladen per week af (nos. 7234, 7330 en 7369). Dit tempo hield de drukker ook aan nadat Grotius door koningin Christina uit Parijs was teruggeroepen. Iedereen - ook de auteur - had nog hoop op een snelle voltooiing van het werk (no. 7446). Zijn zaakwaarnemer Edmond Mercier bevestigde op 15 juli 1645 dat de kopij met de post van Hamburg over Rouaan op tijd binnenkwam en, wat belangrijker was, dat de Franse autoriteiten de drukker geen strobreed in de weg legden. In een brief van 29 juli 1645 (no. 7454) lichtte dezelfde Parijse vriend in een verwijzing naar ‘nostre libraire hollandois’ een tipje van de sluier omtrent de identiteit van de drukker op. Zijn naam was Nicolas Redelichuysen, ‘flameng, maistre compagnon, conduisant la boutique de la Vefve Pelé’.

Grotius' plotselinge overlijden had voor de onderneming catastrofale gevolgen kunnen hebben. In die moeilijke dagen bewees Maria van Reigersberch eens te meer over mannenmoed te beschikken. *Tomus secundus* van Grotius' *Annotationes in Novum Testamentum* verscheen in 1646 op rekening van de auteur ‘apud viduam Gulielmi Pelé, via Jacobaea sub signo Crucis Aureae’ (*BG* no. 1138). Het derde deel (*pars tertia ac ultima*) werd in 1650 uitgebracht, eveneens te Parijs, maar nu bij de weduwe Théodore Pépingué en Etienne Maucroy (*BG* no. 1141).

Voor iemand die zijn erfgenamen geen onvoltooide manuscripten wilde nalaten, was het aantal ‘inedita’ opvallend groot. In januari 1645 sprak Grotius met de Parijse medicus Guy Patin over de werken die hij voor zijn dood gepubliceerd wilde zien, zijn *poemata nova* en *notae ad Lucanum* (*BG* no. 1 en nos. 430-435), de *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* nos. 1138 en 1141), een *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum*, aangevuld met *notae ad Procopium* (*BG* no. 735), en zijn *Annales et historiae de rebus Belgicis* (*BG* no. 741): ‘après cela je seray content’ (no. 7265). De opsomming had nog langer kunnen zijn wanneer hij ook de ongepubliceerde werken uit zijn Hollandse jaren, zoals het *Parallelon rerumpublicarum* (*BG* no. 750), *De iure praedae commentarius* (*BG* no 684) en *De imperio summarum potestatum circa sacra* (*BG* no. 894), ter sprake zou hebben

gebracht. Blijkbaar wenste de oudere Grotius liever niet aan de jonge vaderlandslievende Hugo de Groot herinnerd te worden.

Het verleden drong zich op de meest onverwachte momenten aan hem op, zoals ook uit het volgende voorval blijkt. In een haastige brief van 12 februari 1645 meldde Willem de Groot dat in Rotterdam twee of drie van Grotius' rechtsgeleerde adviezen verschenen waren in het eerste deel van de *Consultatien, advysen en advertissementen, gegeven ende geschreven bij verscheyden treffelijcke rechts-geleerden in Hollandt*, Rotterdam (Joh. Naeranus) 1645 (*BG* no. 796). Hij vroeg zich af of de adviezen die hij en mr. Pieter de Groot nog

steeds in portefeuille hadden, beschikbaar konden komen voor een uitgave in een van de vervolgdelen van de *Consultatien* (nos. 7312 en 7325). Uit Parijs kwam een uiterst koele reactie: ‘alleen voor mijn belangrijkste en door geleerden onderschreven adviezen geef ik toestemming; het overkomt ons al te vaak dat onze goede naam in dit soort zaken wordt aangetast’ (nos. 7330, 7344 en 7363).

Een onuitgegeven werk dat Grotius in die dagen - januari 1645 - onder de ‘edita’ rekende, was zijn *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534). Inderdaad lag de kopij bij een drukker. Maar dan wel bij een drukker die bekend stond om zijn schone beloften. Acht maanden eerder, tijdens een bezoek aan Den Haag, had de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu aan Willem de Groot de toezegging gedaan dat hij zorg zou dragen voor een editie van de *Anthologia*. Voor het persklaar maken van het manuscript beval hij de diensten van zijn Franse protégé Samuel Sorbière aan. In een brief van 18 juni 1644 gaf Grotius zijn zegen aan het voorstel (nos. 6898 en 6914 (dl. XV)). Toen Willem drie maanden later eens poolshoogte ging nemen in de drukkerij, bleek de drukker de uitgave op de lange baan te hebben geschoven. Een ongeduldige reactie uit Parijs volgde: ‘Ik hoop dat Isaac Vossius op mijn aanwijzing een index op de *Anthologia* wil maken’ (nos. 7033 en 7058 (dl. XV), nos. 7068, 7076 en 7092). De wens dat zijn naar het vaderland teruggekeerde secretaris zich zou belasten met de uitgave, ging in vervulling. In de eerste week van oktober sloot Isaac Vossius zijn ‘tour’ af met een rondgang langs enkele vrienden en bekenden in Den Haag. Weer thuis in de ouderlijke woning aan de Amsterdamse Oudezijds Achterburgwal voldeed hij aan een verzoek van ‘zijne Excellentie’ om dr. Joan Blaeu te herinneren aan zijn beloften. Toen de drukker daarop zijn bekende verhaal afstak, liet Isaac zich ontvallen dat hijzelf de meest geschikte man was voor het toezicht op de uitgave van de *Anthologia* (nos. 7125 en 7134). Grotius begroette dit goede nieuws enthousiast. In een lange brief, dd. 12 november 1644, gaf hij zijn vroegere medewerker nader uitleg over de opzet van de ‘indices’ (no. 7137). Dezelfde dag adviseerde hij zijn broer om het manuscript, met inbegrip van de ‘praefatio’, alvast te voorschijn te halen (no. 7138). Willem de Groot overhandigde op 27 november de kopij aan Isaac Vossius. Wie schetst zijn verbazing toen Blaeu's protégé Samuel Sorbière de volgende dag bij hem aan de deur klopte met een verzoek om inzage van het manuscript. Op vriendelijke toon vertelde hij de bezoeker dat de opdracht reeds was vergeven (nos. 7169, 7186 en 7205).

De Amsterdamse drukker-uitgever liet zich gemakkelijk overrompelen door de voortvarendheid van de jonge Vossius (nos. 7170 en 7198). Nog voor de aanvang van het nieuwe jaar maakte hij twee proefpagina's in octavo gereed. Op nieuwjaarsdag volgde een pagina in quarto. De voorbeelden stuurde Isaac op 2 januari 1645 door naar Parijs (no. 7231). Het formaat in quarto beviel Grotius het beste, mits de Griekse en Latijnse teksten niet in kolommen, maar op tegenover elkaar liggende pagina's zouden worden afgedrukt (no. 7265). Alleen het gebruikte lettertype stond hem niet helemaal aan; zijn voorkeur ging uit naar de ‘grecs du roi’ van Claude Garamond. Maar welke argumenten hij ook naar voren bracht om de *Anthologia Graeca* dezelfde vorm te geven als zijn in de jaren 1623-1626 te Parijs verschenen quarto-edities van de *Dicta poetarum quae apud Io. Stobaeum exstant* en *Excerpta ex tragoediis et comoediis Graecis*, het lukte Grotius niet om de Amsterdamse drukker-uitgever op andere gedachten te brengen. De drukker sprong van belofte op belofte. Vader en zoon Vossius stonden machteloos (nos. 7316, 7329, 7352, 7368, 7388, 7391, 7407 en 7415). Na Grotius' overlijden haalde Isaac Vossius de kopij terug uit de drukkerij. De draad werd eerst in de achttiende eeuw weer opgepakt door Jeronimo de Bosch (1740-1811) in zijn editie *Anthologia Graeca*

cum versione Latina Hugonis Grotii edita, 5 delen in quarto, Utrecht 1795-1822 (*BG* no. 534).

Ondanks zijn eigenaardigheden was dr. Joan Blaeu een standvastiger uitgever dan zijn Parijse collega Sébastien Cramoisy. Hij tartte ieders geduld, maar uiteindelijk stelde hij niemand teleur. Een in december 1643 gedane belofte om een bijgewerkte herdruk van *De iure belli ac pacis* uit te brengen, loste hij ruim twee jaar later in (*BG* nos. 572 en 614). Het was ook aan een van zijn vele toezeggingen te danken dat er in 1679 een ‘ideale’ uitgave kon verschijnen van de *Annotationes* (*Annotata*) op het Oude en Nieuwe Testament in *Hugonis Grotii Opera omnia theologica, in tres tomos divisa* (*BG* no. 919) (nos. 7134, 7169 en

7179). Een van de sterke punten van de Amsterdamse drukker-uitgever was zijn tolerantie. Hij aanvaardde opdrachten van alle gezindten, mits de boeken verkoopbaar waren. In oktober 1644 kwam van zijn persen het door Grotius voor een herdruk aanbevolen ‘discours’ *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus* van de Parijse kanunnik Claude Joly (nos. 7110, 7126, 7325 en 7344). De later in calvinistische kring scherp veroordeelde bronnenpublicatie *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata. Omnia Graece et Latine*, ging in maart 1645 naar de zetterij. Boze tongen beweerden dat Grotius achter deze aanslag op de nagedachtenis van de reformatorische patriarch Cyrillus Lucaris stak, maar in werkelijkheid had de geleerde andere zaken aan zijn hoofd. In het diepste geheim werkte hij aan een ‘anoniem’ weerwoord op de kritiek van de Haagse hofpredikant André Rivet in diens *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum*, Leiden 1643 (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319). In drie postzendingen, dd. 24 en 31 december 1644 en 7 januari 1645, stuurde hij het manuscript onder het adres van zijn broer naar de katholieke advocaat Willem van der Goes (nos. 7208, 7229, 7243 en 7274). Een corrector moet zijn mond hebben voorbijgepraat, want de hofpredikant zag in mei 1645 de bui al hangen. Op 13 september, een dag na de bevestiging van het nieuws dat zijn opponent het tijdelijke met het eeuwige had verwisseld, kreeg André Rivet een exemplaar van de *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, discussio*, Irenopoli, apud Hesychium Candidum, 1645 (*BG* no. 1195) aangereikt. Het raadsel van de naam van de drukker was snel opgelost. In de woorden van de hofpredikant: ‘Je m'asseuray bien que Colongne [Irenopolis] seroit Amsterdam, et Hezichius Candidus, Jean Blaeuw’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 218).

De pennenstrijd met de onverzoenlijke calvinisten was een discussie zonder einde. Wanneer de ene tegenstander zich enige rust gunde, kwam er altijd weer een ander die de pen wilde opvatten. Bij toeval vernam Grotius in maart 1645 dat de Utrechtse hoogleraar Gijsbert Voet hem in zijn kritiek op de *Annotata ad Vetus Testamentum* ‘Grotius iudaizans’ had genoemd (nos. 7350, 7352 en 7369). Het deerde hem niet. Voorbij was de tijd dat hij en zijn secretaris Isaac Vossius materiaal verzamelden voor de beantwoording van de geschriften van André Rivet en de kritische kanttekeningen van de Leidse geograaf Johan de Laet op zijn *Dissertationes de origine gentium Americanarum* (nos. 7170, 7198, 7304, 7352 en 7368). Een nieuwe strijdwijze had hij bedacht, een strijdwijze waarmee hij zijn opponenten gemakkelijker kon overtroeven. In brieven aan zijn broer en de in Amsterdam gevestigde theoloog-advocaat Joannes Arnoldi Corvinus (Ravens), dd. 31 december 1644, ontvouwde hij zijn voornemen om de uitgave te bevorderen van documenten uit de tijd dat de scheidslijn tussen rekkelijken en preciezen minder scherp was getrokken. Hijzelf had zijn ‘Hollandse’ papieren doorzocht, en was daarbij gestoten op een memorandum van de verzoeningsgezinde predikant Abraham van der Mijle: ‘Ik zou willen dat er een uitgave van dit wijze pleidooi voor de kerkelijke vrede verschijnt’ (nos. 7220 en 7222). Weinig later bemerkte hij dat enkele belangrijke stukken die destijds, in 1618, in zijn Rotterdamse pensionariskamer lagen, nooit waren geretourneerd. Willem de Groot moest bij de Haagse autoriteiten aandringen op teruggave; een opdracht die hem niet welkom was en waaraan hij zich zo snel mogelijk probeerde te onttrekken (nos. 7344, 7363, 7381 en 7403). Daarentegen beschouwde de jongere broer het als zijn ereplicht om goed nieuws te brengen over

de instandhouding van de schriftelijke nalatenschap van de remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert.

De dood van zijn oude vriend Johannes Wtenbogaert op 4 september 1644 had Grotius meer aangegrepen dan hij had kunnen vermoeden, maar na de rouw kreeg zijn bezorgdheid voor het behoud van diens geschriften de overhand (nos. 7069, 7080, 7103 en 7114). Willem de Groot kon hem in december 1644 geruststellen: Wtenbogaerts autobiografie *Leven, kerckelijcke bedieninghe ende zedighe verantwoordingh .... Alles bij hem selven beschreven ... bevestight met verscheyden bewijsen, acten, ende munimenten, daer toe dienende* (*BG* no. 300) was ter perse, en naar verwachting zou een uitgave van zijn *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen,*

van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien (*BG* no. 892) spoedig volgen (nos. 7179, 7258, 7325, 7344 en 7363).

Op veel steun voor zijn eigen zaak kon Grotius niet rekenen. De weinige vrienden die hij nog in het oude vaderland bezat, hadden zich aangepast aan de politieke veranderingen sinds 1618. Gerardus Joannes Vossius was in 1645 een gerespecteerd hoogleraar aan het Amsterdamse Athenaeum, vol toewijding werkend aan publicaties 'in variis studiorum generibus' (no. 7245), en de eens zo strijdbare theoloog Joannes Arnoldi Corvinus had alleen oog voor de rechtspraktijk (nos. 7136 en 7220). Hun belang lag in het heden, niet in het verleden. De familie was dezelfde opinie toegedaan. Nicolaes van Reigersberch kende als raadsheer van de Hoge Raad van Holland en Zeeland het kleine wereldje in Den Haag. Voor geen prijs wilde hij herinnerd worden aan de sombere dagen van de bestandstwisten. De 'cognati' hadden ieder hun eigen reden om afstand te bewaren. Grotius miste hen niet. In brieven aan zijn broer legde hij geduldig uit waarom hij de familiebanden niet strakker wilde aanhalen: 'neef' Dirck Graswinckel dong al te nadrukkelijk naar steeds hogere ambten (nos. 7179, 7199, 7215), 'neef' Simon Adriaensz. van Groenewegen van der Made had in zijn geannoteerde editie van de *Inleydinge tot de Hollandtsche Regts-geleertheit, beschreven bij Hugo de Groot*, Dordrecht 1644 (*BG* no. 765) fouten gemaakt die eigenlijk niet begaan hadden mogen worden (nos. 7185, 7186, 7199, 7215, 7222 en 7234), en 'neef' Govert Brasser verlangde het onmogelijke met zijn verzoek om de toezending van een afschrift van een brief aan Benjamin Aubéry du Maurier, dd. 13 mei 1615 (no. 402 (dl. I)) over *De studio politico vel iuris publici recte instituendo* (*BG* nos. 482-488 en no. 494) (nos. 7179, 7199, 7215, 7234 en 7286).

Alle lasten kwamen dus op de schouders van de jongere broer te rusten. De Haagse advocaat Willem de Groot, toegewijd lidmaat van de Remonstrantse Broederschap, droeg zijn lot met waardigheid. Hoe zeer hij soms naar een kalmer bestaan verlangde, zijn familieplichten zou hij nooit verzaken. Maar de geleerde in Parijs bleef aandringen. De ene opdracht stapelde hij op de andere. Een brief van 1 oktober 1644 had veel weg van een bevelschrift: zorg dat je de interesse van Isaac Vossius opwekt voor de uitgave van mijn *Anthologia Graeca*, zoek de Loevesteinse boekenkist, schenk aandacht aan mijn instructies omtrent de uitdeling van presentexemplaren van de *Annotata ad Vetus Testamentum*, steun de goede zaak van het postume eerherstel van de Leidse pensionaris Rombout Hogerbeets (no. 7068). Natuurlijk kwam er van de uitvoering van deze opdrachten niets terecht. Isaac Vossius bood zijn diensten uit eigen beweging aan, de boekenkist was weg en bleef weg (nos. 7134 en 7148), de erven Hogerbeets hadden geen behoefte aan adviezen, en met de uitdeling van de vier presentexemplaren van de *Annotata* ging alles mis wat maar mis kon gaan, enerzijds door de schuld van de Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge, die bij zijn vertrek uit Frankrijk onvoldoende aandacht had besteed aan een veilig transport van twee exemplaren naar de Republiek (nos. 7134, 7138 en 7274), anderzijds door de nonchalance van Willem de Groot. Op 9 oktober had laatstgenoemde uit handen van de jonge Vossius een pakket met twee exemplaren van de *Annotata* in ontvangst genomen, één voor hemzelf en het andere ter aanbieding aan Gerardus Joannes Vossius. Terstond droeg hij het pakket over aan een Haags boekbinder. Als hij iets geduldiger was geweest, had hij ook de nagezonden 'Index auctorum' kunnen bijleveren (nos. 7068 en 7080), maar nog voor de ontvangst van de postzending had de binder zijn werk al uitgevoerd. Het ergste moest nog komen. Geheel in strijd met Grotius' instructies, schonk hij de aan Gerardus Joannes Vossius toegedachte prachtband aan Nicolaes van Reigersberch (nos. 7099 en 7110). In Parijs was men uiteraard niet tevreden

met deze gang van zaken (nos. 7126, 7137 en 7138). De broer redde zich uit de situatie met de overhandiging van exemplaren die hij uit de boekwinkels van de Elzeviers en dr. Joan Blaeu had geleend (no. 7363). De Leidse hoogleraar Claude Saumaise kreeg zijn present op 13 november aangereikt; Gerardus Joannes Vossius kwam als laatste aan de beurt (nos. 7145 en 7157).

Sindsdien zocht Willem de Groot steeds naar de gemakkelijkste oplossing. Of hij veinsde dat hij van niets wist of hij nam ‘vrienden’ in bescherming die geen bescherming verdienden, zoals de Loosduinse dichter Jacob Westerbaen, die in een door hem verzorgde bundel *Lyck-dicht op het ... overlijden van ... Johannes Uytenbogaert*, 's-Gravenhage (A. Jz. Tongerloo) 1644. op eigen gezag een gedicht van Grotius had opgenomen (no. 7047

(dl. XV) en nos. 7080, 7081 en 7110). Alom verbazing. Het excuus van Willem de Groot was zwak: zijn vriend Westerbaen trof geen blaam; de schuld lag bij de drukker (nos. 7126, 7145 en 7161). In december 1644 kreeg de kwestie van de ongeautoriseerde uitgaven een vervolg. Een bezoeker had Grotius verteld dat de drukker van de in 1639 te Leiden verschenen herdruk van *Hugonis Grotii poemata, collecta et magnam partem nunc primum edita a fratre Guilielmo Grotio*, Leiden 1617 [=1616] (nos. 4203, 4219, 4280, 4291 en 4331 (dl. X)), het plan had opgevat om een 'editio quarta' van zijn *poemata* te bezorgen (*BG* nos. 1-4): 'Ik verneem dat mijn gedichten opnieuw uitgegeven worden'. Het initiatief mishaagde hem, want 'ik wil niet dat er later nog iets overblijft van mijn jeugdzonden; alleen mijn gewijde gedichten mogen in de herinnering voortbestaan' (no. 7186). Een order aan Willem de Groot om de uitgever, de Leidse boekhandelaar Hieronymus de Vogel, van deze onderneming af te houden, stuitte op stil protest uit Den Haag: 'waarschuw mij, als je iets meer te weten kunt komen over de drukker en diens werkplaats' (no. 7205). Uiteraard had de uitgever van die kant geen censuur te vrezen. De *Hugonis Grotii poemata, omnia, editio quarta*, kwam in 1645 ongecensureerd van de persen 'apud Hieronymum de Vogel' (*BG* no. 5).

Van een duurzame verwijdering tussen beide broers was echter geen sprake. In maart 1645 eindigde een scherpe gedachtenwisseling over het verval van de dichtkunst in de Republiek in het eensgezinde oordeel dat de dichtkunst van Joost van den Vondel ver boven de vaderlandse middelmaat uitstak (nos. 7338, 7357, 7377 en 7396). Een oprechte verzoening kwam op 4 mei tot stand, toen Grotius zijn broer, echtgenote en kinderen te Amsterdam in de armen kon sluiten. Willem de Groot en Alida Graswinckel zouden zelfs bereid zijn geweest hem op zijn reis naar Zweden te vergezellen, 'maar hij bedankte hen, zeggende, dat het te veel gewaagt was; dat zijn Broeder een huis vol kinderen had en te veel zouw verzuimen' (Brandt-Cattenburgh, *Leven* II, p. 404). In de vroege morgen van de 8ste mei keek de familie toe hoe het Amsterdamse admiraliteitsschip met Grotius aan boord het IJ uitzeilde. Een ontroerend schouwspel dat Vondel inspireerde tot de gedichten *Danckdicht aen Boreas, die zijn Excellentie Huigh de Groot t'Amsterdam een poos ophielt* en *Op het vertreck zijner Excellentie*.

Regelmatig zal Grotius zijn drie zonen vergeleken hebben met de 'touristen' die een bezoek brachten aan de Zweedse ambassade in Parijs. Cornelis de Groot leek nog het meest op een verwende reiziger. De oudste zoon genoot in Venetië een leventje van een edelman in ruste: af en toe liet hij zich verleiden tot een 'kleine tour' (nos. 7068 en 7092) of een duel (no. 7344), onderwijl was hij permanent op zoek naar geldschieters. Lange tijd keek de familie uit naar een bericht over een hoge aanstelling in het Venetiaanse leger, maar Cornelis zweeg. De jongste zoon was doortastender. Als 'aide de camp' van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, had Dirk de Groot deelgenomen aan de Frans-Weimarse overwinningstocht langs de Rijn. In oktober 1644 kon hij zijn vader trots melden dat het Franse opperbevel hem uitverkoren had voor een missie naar de landgravin van Hessen-Kassel (nos. 7079 en 7108). Een tweede en derde missie volgden (nos. 7323, 7342, 7398, 7416 en 7418). Zijn ondernemingslust kwam Dirk de Groot soms duur te staan. In mei 1645 viel hij tijdens 'la bataille de Mariendal' wederom in een Zwabisch-Beierse hinderlaag. De naam 'Grotius' (no. 6925 (dl. XV)) behoedde hem voor een langdurige krijgsgevangenschap (no. 7447).

Het grootste zorgenkind in de familie was de tweede zoon. Mr. Pieter de Groot, die vanaf zijn negende jaar hinkend door het leven ging, had op 24 september 1644 zijn verloofde Charlotte van Santen verloren. Een uitstapje naar Zeeland in het

gezelschap van Nicolaes van Reigersberch en één van diens neven bezorgde hem enige afleiding, echter niet genoeg om met frisse moed zijn advocatenpraktijk in Den Haag op te vatten. De jongeman had hogere aspiraties (nos. 7081, 7089 en 7099). Hoe Willem de Groot en Nicolaes van Reigersberch ook hun best deden om hem ervan te overtuigen dat zijn kansen op een bestuurlijke carrière in de Republiek gering waren, zij vonden geen gehoor. Tenslotte lieten zij de ouders aan het woord. Hun oordeel over Pieter was hard. In een brief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 5 november 1644, tekende Grotius aan: ‘Wat onzen tweeden aengaet ... Leuie luiden zijn nergens goed toe. Ende de rechte politie heeft rechtsgeleerd-

heit van noode. Doch wij zullen zien wat hij daervan zal maecken, alzoo hij alle ons goed voornemen teniet heeft gemaect' (no. 7127). De ooms waren gelukkig minder streng. Pieter de Groot hervond zijn werklust door bij te dragen aan de pleitnota's die de advocaten van de Verenigde Oostindische Compagnie opstelden in de twist met de Portugese ambassadeur Francisco de Sousa Coutinho over de naleving van het op 12 juni 1641 gesloten Staats-Portugese wapenstilstandsverdrag op het eiland Ceylon (nos. 7122, 7157, 7187, 7193, 7274). Grotius bleef evenwel op zijn hoede (nos. 7357, 7416 en 7459).

Maria van Reigersberch maakte zich zorgen over haar dochter. Cornelia de Groot was de dertig gepasseerd, sukkelde met haar gezondheid, en dreigde een muurbloempje te worden. Ooit had zij goede hoop op een eigen vermogen uit de nalatenschap van Jacob van Oldenbarnevelt († 1639), maar de naaste familie van de overledene betwistte haar aanspraak op de erfenis in een proces voor het Hof van Holland. De raadsheren lieten de zaak vijf jaar aanslepen. In februari 1645 informeerde Maria in Rouaan bij haar advocaat naar de stand van zaken (no. 7320). Zij bracht weinig opbeurend nieuws naar huis. De frêle Cornelia kon de misère niet langer verdragen. Het vooruitzicht op een kuur te Spa hield haar evenwel op de been (no. 7325). Zodra in juni 1645 de benodigde vrijgeleidebrieven binnenkwamen, vertrokken moeder en dochter naar de badplaats. De kuur bracht geen herstel. Cornelia de Groot fleurde pas weer op, toen zij op 24 maart 1646 te Parijs in het huwelijk trad met Jean Barton, burggraaf van Montbas.

Met strakke hand leidde Maria van Reigersberch het huishouden in de Zweedse ambassade; zij beheerde de kas, waakte over het personeel en zag erop toe dat haar echtgenoot ongestoord zijn werkzaamheden kon verrichten. De dag begon voor Grotius vroeg. Al voor zevenen begaf hij zich naar zijn studeerkamer. Rond de klok van negen riep hij alle huisgenoten en bedienden in de hal bijeen voor het ochtendgebed. Als hij in een goede stemming was, bladerde hij ter verstrooiing van de geest wat in edities van Aristophanes, Plautus of Terentius 'en kon zich met eenige aardige spreuken daarin zoo vermaken, dat hij in lacchen uitbarstte'. Na het middagmaal onderhield de ambassadeur zich korte tijd met zijn gasten. 's Middags pakte hij een boek of bezocht, vergezeld van zijn secretaris, de bibliotheek van een Parijse vriend. Bij goed weer liet Grotius de koets voorrijden voor een wandeling buiten de stad (Brandt-Cattenburgh, *Leven* II, p. 434-435). Tegen de avond kwam soms zijn nieuwsagent Epstein (no. 7084) binnen met de laatste berichten. Volgens Isaac Vossius was 'zijne Excellentie' op vrijdag het drukst bezet (Amsterdam, UB, coll. RK, J 89i).

Een ambassadeur kon niet buiten een secretaris. In het begin had hij zijn zonen bij de hand (no. 3515 (dl. IX)). Een aanbeveling van Pauwels Pels, Staats correspondent te Danzig, om zijn zoon voor het schrijfwerk te gebruiken, nam Grotius in 1638 dankbaar aan. Pieter Pels bleef Grotius trouw tot het vroege voorjaar van 1641. Het was een tijd die hij nooit zou vergeten. Jaren later, in de dagen dat Caspar Brandt aantekeningen maakte voor zijn *Historie van het leven des heeren Huig de Groot*, kon Pels zich nog levendig herinneren hoe de ambassadeur hem aanraadde de Schriftuur te lezen zonder enige aantekeningen, zelfs zonder die van Erasmus, en ook zonder de zijne, zeggende: 'Komt u iets voor, dat gij niet verstaat, leg daar een vou[w]tje bij, en lees voort, 't een zal 't ander verklaren, en Godt zal u helpen' (Brandt-Cattenburgh, *Leven* II, p. 435). Even goede herinneringen hadden de opvolgers aan hun verblijf op de Zweedse ambassade. De meesten van hen kwamen uit Amsterdam. In het najaar van 1641 was Grotius' keuze gevallen op een zoon van de Amsterdamse brouwer en reder Pieter Evertsz. Hulft (no. 5506 (dl. XII) en no. 5961 (dl. XIII)) en vervolgens, in 1643, op Coenraed van Beuningen (no. 6023

(dl. XIV)). Isaac Vossius ontving in augustus 1643 het aanbod om de ambassadeur bij te staan (no. 6375 (dl. XIV)). Grotius brak in de zomer van 1644 met de Amsterdamse traditie, toen hij in een brief aan Nicolaes van Reigersberch aankondigde: ‘Wij nemen monsieur Cromom bij ons’ (no. 6959 (dl. XV)). Willem, zoon van de uit Zeeland afkomstige raadsheer mr. Gerard van Crommon, beviel hem uitstekend (no. 7208), zo goed zelfs dat hij in een eerste reactie op zijn terugroeping ‘ad loca nobis propinquiora’ onmiddellijk zijn secretaris betrok in de reisplannen. Op 18 maart 1645 verzocht hij de vader toestemming om zijn zoon ‘bij mij te laeten’ (nos. 7370 en 7408). De secretaris zou op de reis naar Zweden niet van zijn zijde wijken (no. 7460).

Het huis dat Grotius sinds 1641 bewoonde, was een voornaam ‘hôtel’ met een koetspoort aan de rue des Saints-Pères, een ruime binnenplaats en een tuin. De huurprijs bedroeg 2700 livres tournois per jaar (R.-A. Weigert, ‘Les demeures de Grotius à Paris (1621-1645); documents inédits’, in *BSHPF* 95(1946), p. 137-151). De ambassadeur en ‘Madame l'ambassadrice’ hadden veel personeel in dienst. Grotius' staf bestond uit een hofmeester, een kamerheer, een page en een aantal lakeien. Zes van hen begeleidden hun meester op zijn laatste reis. De waardin van het gastenverblijf te Rostock zou later, toen Grotius in de avond van de 28ste augustus in haar armen ontsliep, verklaren dat: ‘alle de dienaers op haare kniën vielen en soodanig erbarmlijk clagen en huylen aenvingen dat sij besorgde, dat den so sacht ontsielde Heer Ambassadeur weder daerdoor opgeweckt soude werden’ (M. Conrat (Cohn), ‘De dood van Huig de Groot’, in *De Nederlandsche Spectator*, no. 34, dd. 23 augustus 1884, p. 268).

Als vertegenwoordiger van de Zweedse kroon in Parijs lette ‘zijne Excellentie’ nauwlettend op de eer en het aanzien van het koninkrijk dat hij representeerde. Niets liet hij aan het toeval over, alles moest in het officiële gedeelte van de ambassadewoning tot in de puntjes verzorgd zijn. De inrichting van de ontvangkamer had Grotius, in tegenstelling tot de ambassadeurs van Venetië en de Republiek, zelf bekostigd, de fauteuils, de tapijten, de troonhemel waaronder zich het portret bevond van een jeugdige koningin Christina (nos. 5263 en 5285 (dl. XII)). Het voorrecht om deze kamer te betreden viel alleen toe aan bezoekers van gelijke of hogere rang. Op 22 april 1645 stond de deur wijd open voor de ontvangst van de hertog van Enghien (nos. 7426 en 7427). Gasten van goede stand mochten aanzitten aan de open tafel van de ambassadeur (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 85-86). De heer van Cerisantes profiteerde slechts kort van de kookkunst van de ambassadekok (no. 6993 (dl. XV)). Welkome tafelgenoten waren de Paltsische agent (Johann) Friedrich Pawel von Rammingen en de Hessische resident Winand von Polhelm. Zij apprecieerden de raad en de adviezen van de Zweedse ambassadeur in de aangelegenheden van prins Karl Ludwig van de Palts en de landgravin van Hessen-Kassel (nos. 7081 en 7408).

De ambassade bood ook onderdak aan vervolgde landgenoten. De Zweedse theoloog en oriëntalist Jonas Hambraeus, predikant van de lutherse gemeente in Parijs, had in de maanden dat er geen postverkeer met Zweden mogelijk was, borg gestaan voor enkele landgenoten die door het uitblijven van ouderlijke toelagen geld moesten lenen om hun ‘tour’ te vervolgen. Zijn goedgelovigheid kwam hem duur te staan. De ‘touristen’ vertrokken, maar de schuldeisers bleven aandringen (no. 7028 (dl. XV) en nos. 7074, 7143 en 7360). De lutherse predikant beleefde tijdens zijn gedwongen verblijf op de ambassade ook vrolijke momenten. Op 26 januari 1645 hief hij met Grotius en de ‘tourist’ Johan Gyllenstierna het glas op de gezondheid van hun meerderjarig geworden vorstin.

In het gehele jaar 1644 ontving de Zweedse ambassadeur slechts twee brieven van koningin Christina (nos. 6696 en 6883 (dl. XV)). Veel maakte het hem niet uit, want ook in het verleden was zijn correspondentie met de kanselarij van Axel Oxenstierna eenrichtingsverkeer. Zelden kreeg hij antwoord op zijn verzoeken om nadere instructies. Een telkens terugkerende vraag aan de Zweedse rijkskanselier betrof het protocol. Als vertegenwoordiger van een protestantse natie weigerde de ambassadeur de hogere waardigheid van de kardinaal-eerste minister te erkennen. Toen de heer van Cerisantes in juni 1644 eigenmachtig een audiëntie in het ‘Palais-Cardinal’ aanvroeg, was zijn irritatie groot: ‘Ik had ook in de gratie van kardinaal Jules Mazarin kunnen komen, als ik gemeend zou hebben concessies te

moeten doen op het punt van de hoogheid en de belangen van ons koninkrijk'. Een duidelijke regeling van de préséance was hem welkom (no. 6916 (dl. XV) en no. 7140). In een brief van 15 oktober 1644 kwam hij even op het onderwerp terug (no. 7095). Rijkskanselier Axel Oxenstierna nam geen beslissing (no. 7239).

Het protocol voor audiënties aan het Franse hof had voor Grotius geen geheimen meer. Hij kon goed leven met de in de zomer van 1644 ingevoerde regel dat hij als bezoekend ambassadeur eerst aan de staatssecretaris van buitenlandse zaken de redenen van zijn komst verklaarde, zodat de koningin-regentesse Anna van Oostenrijk wist wat haar te wachten stond (no. 6913 (dl. XV)). Staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van

Brienne, stond hem steeds vriendelijk te woord, toonde begrip voor de knelpunten in de Frans-Zweedse betrekkingen en zorgde ervoor dat de aanbevelingen op de juiste secretariaten terechtkwamen. De koningin, die zich volledig liet leiden door haar kardinaal-eerste minister, was minder toeschietelijk. Op donderdag 27 oktober mocht Grotius naar aanleiding van de Franse overwinningen aan de Rijn enkele beleefdheden met haar uitwisselen (no. 7117). Een maand later, op 24 november, eveneens op een donderdag, betuigde hij het hof zijn deelneming aan de rouw over de dood van Isabella (Elisabeth) de Bourbon, koningin van Spanje. Stilzwijgend nam Anna van Oostenrijk in aanwezigheid van de jonge koning Lodewijk XIV de condoléances in ontvangst (no. 7159). Toen Grotius op 14 januari 1645 wederom bij haar zijn opwachting maakte om de versnelde terugkeer van de Franse legers naar het Duitse front te bepleiten, viel de passiviteit van de regentesse hem eens te meer op. Anna van Oostenrijk beantwoordde zijn zorgvuldig opgestelde toespraak slechts met een vage verwijzing naar haar genegenheid voor koningin Christina. ‘Dit is haar manier van optreden’ (*ita solet*), merkte de ambassadeur teleurgesteld op (nos. 7196, 7239 en 7254).

De Zweden waren in het Frans-Zweedse bondgenootschap van Wismar (1636/1638) de verplichting aangegaan om de keizer de oorlog aan te doen in de Habsburgse erflanden, maar hun ambities reikten verder. De gedachte dat een van de mooiste parels van de kroon - de vrije vaart door de Sont en de Belt - nog steeds in handen van koning Christiaan IV van Denemarken was, liet hen niet los. De tijd drong. Op 8/18 december 1644 zou de dochter van koning Gustaaf II Adolf haar negentiende levensjaar ingaan; een kroning lag in het verschiet. De strijd om de eer van de Zweedse kroon begon in december 1643 met een onverhoedse inval van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson in het hertogdom Holstein. Een verbijsterde koning Christiaan IV kon slechts stamelen dat hij ‘éér der hemelen val als desen oorlogh hadde vermoedt’ (no. 6655 (dl. XV)).

Vanaf het eerste uur verzetten de Fransen zich tegen de nieuwe oorlog. Kardinaal Jules Mazarin kon onder deze omstandigheden weinig anders doen dan ‘tot bevordering van de vrede’ de diplomaat Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, aanwijzen voor een missie naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina. De druk op de bondgenoot voerde hij in juli 1644 nog verder op met het besluit om de uitbetaling van de halfjaarlijkse subsidie van 240000 rijksdaalders aan de Zweedse legers op te schorten. De Zweden lieten zich snel imponeren. Koningin Christina toonde haar erkentelijkheid voor het Franse bemiddelingsaanbod met een royaal geschenk aan de heer van La Thuillery (nos. 7032, 7035 en 7064 (dl. XV)). In het Zweedse hoofdkwartier was men beducht voor een onzekere en barre overwintering in de vlakten van Holstein. Op 18 augustus 1644 richtte veldmaarschalk Lennart Torstensson zijn schreden weer naar de Habsburgse landen. Het Frans-Zweedse bondgenootschap was gered. Begin september gaf de Franse resident in Hamburg zijn bankier opdracht om 500000 mark over te maken naar de krijgskas van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius. Het geld was goed besteed, want de Zweden blaakten van strijdlust. Keer op keer dreven zij het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, in het nauw, eerst bij Bernburg aan de Saale (september-november), daarna in de buitenwijken van Maagdenburg (november-december). Hun grootste succes behaalden zij in Bohemen. Op 24 februari/6 maart 1645 sloegen de manschappen van Lennart Torstensson bij Jankov, ten zuiden van Praag, de verzamelde keizerlijke troepenmacht uiteen.

Het kostte de heer van La Thuillery heel wat hoofdbrekens eer hij koning Christian IV kon bewegen zijn wapens neer te leggen. De ontknoping kwam uit Zweedse hoek. Op 13/23 oktober behaalden generaal-majoor Karl Gustav Wrangel en de admiraals Peter Blumme en Maerten Thijssen Anckarhielm in de Fehmarnbelt een grote overwinning op de Deense vloot. Koning Christiaan IV vernam het nieuws in zijn kwartieren bij Helsingborg. Een vissersboot bracht hem terug naar Kopenhagen. De oorlog kon hij niet meer winnen, en daarom wilde hij nu langs diplomatieke weg zijn geluk beproeven. Bij thuiskomst hechtte hij zijn goedkeuring aan het voorstel om de vredesonderhandelingen plaats te laten vinden te Brömsebro, aan de grens tussen Kalmar (Zweden) en Kristianopel (Denemarken).

In juli 1644 had kardinaal Jules Mazarin nog vier miljoen uitgeloofd voor een vrede in het Noorden (no. 6951 (dl. XV)); nu, in november, leek dankzij de overredingskracht van zijn bemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, een accoord binnen handbereik. Hij misrekende zich, want er dreigde een kaper voor de kust te verschijnen.

Op 1/11 september 1640 hadden de Staten-Generaal met het Zweedse koninkrijk een verdrag gesloten ‘tot versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’. De Hoog Mogenden gaven aanvankelijk een weinig heldhaftige interpretatie aan het tractaat (no. 6777 (dl. XV)). In juli 1644 hadden zij onder bevel van vice-admiraal Witte de With een vloot naar het Noorden gestuurd, met maar liefst zes vredesonderhandelaars aan boord: Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en de Zeeuwse raadpensionaris Cornelis van Stavenisse zouden in Stockholm de ‘Viam concordiae attenteeren’ en dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae in Kopenhagen. Geen van de strijdende kronen was gelukkig met deze schijnvertoning, of, zoals Grotius het op 17 december 1644 kernachtig uitdrukte: ‘De middenweg die de Staten-Generaal bij het uitbreken van de oorlog tussen de Zweden en de Denen zijn ingeslagen, is vaak helemaal geen begaanbare weg, omdat men zo noch vrienden maakt, noch vijanden uitschakelt’ (Livius 9, 3, 11-12) (no. 7202). In Stockholm reageerde rijkskanselier Axel Oxenstierna dan ook hoogst verbaasd op de komst van de Staatse ambassadeurs. Telkens stelde hij hen de vraag waarom zij als bemiddelaars en niet als bondgenoten waren gekomen. De heren verscholen zich achter hun onderhandelingsopdracht. Tenslotte begonnen zij zelf aan hun geloofwaardigheid te twijfelen. In november 1644 maakten zij met de kanselier de afspraak dat twee van hen bij de Staten-Generaal zouden aandringen op een nadere resolutie. Midden in de winter ondernamen dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse de reis naar Den Haag (nos. 7232 en 7257). Jacob de Witt bleef in Stockholm achter. Op 8/18 december 1644 mocht hij de Republiek vertegenwoordigen op het hoffeest ter gelegenheid van de troonsbestijging van koningin Christina. De plechtigheid was bewust sober gehouden. De kroon kregen de opgetogen inwoners van Stockholm niet te zien (no. 7285). Men wachtte op betere tijden.

Kort na de jaarwisseling begaven de delegaties zich op weg naar het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro. In het gezelschap van zijn inmiddels uit Kopenhagen overgekomen collega's dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim Andreae aanschouwde Jacob de Witt op 8/18 februari 1645 de plechtige begroeting van de Zweedse en Deense onderhandelaars op een eilandje in de rivier de Brömse. Kanselier Axel Oxenstierna hield een lange oratie in het Zweeds, waarna de Deense commissaris Corfits Ulfeldt een kort dankwoord uitsprak. 's Avonds bood de heer van La Thuillery zijn gasten een diner aan (nos. 7364 en 7393).

Erg gerust op de goede afloop van de onderhandelingen kon de Franse vredesbemiddelaar niet zijn. Het wachten was op nieuws uit Den Haag. Hij zag in de tweede week van mei zijn angstige voorgevoelens bevestigd. In een nadere resolutie, dd. 19 april 1645, namen de Staten-Generaal afstand van de ‘Via concordiae’. De ambassadeurs ontvingen de instructie om hun hoedanigheid van vredesbemiddelaars af te leggen en de Zweedse zijde te kiezen. Een vloot van 47 oorlogsschepen, bemand met 4300 matrozen en musketiers, en een landingsleger van 5000 man zou in de Sont hun argumenten kracht bijzetten. De heer van La Thuillery kende als ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek de geheime ingangen tot het Haagse Binnenhof. Slechts één aanmaning had hij nodig om Frederik Hendrik en de Staten-Generaal af te brengen van een overhaaste inscheping van het landingsleger. Zodoende vertrok de vloot zonder haar sterkste wapen. De

gevolgen van de Franse tussenkomst waren spoedig zichtbaar. De Staatse ambassadeurs, die in Kopenhagen onderhandelingen hadden aangeknoopt over een verlaging van de tollen, lieten zich gemakkelijk verleiden tot voortzetting van hun besprekingen in Kristianopel (no. 7457). Op 7 juni bereikten zij met de Deense commissarissen overeenstemming over een tariefverlaging van de ‘Oresuntische tollen ... niet alleen verre onder den voet van anno 1628, maer selffs van anno 1600 ...’. De schepen van vice-admiraal Witte de With openden op 19 juni de vaart door de Sont. De wachtposten van koning Christiaan IV hielden zich stil; het Staatse vlagvertoon had als gevolg van het accoord van Kristianopel zijn angstaanjagende karakter verloren. Kanselier Axel Oxenstierna kwam in het zicht van de eindstreep

zonder steun van een machtige bondgenoot te staan. Zijn verontwaardiging maakte evenwel snel plaats voor berusting (nos. 7442, 7443, 7449 en 7452). Stapsgewijs zwakte hij zijn eisen af. Het vredesaccoord dat de heer van La Thuillery de Zweden voorschreef, bevatte in vergelijking met het Staats-Deense verdrag van Kristianopel tenminste één duidelijk lichtpunt. De Zweedse kroon kreeg bij de vrede van Brömsebro van 13/23 augustus 1645 haar parel terug: de erkenning van de vrije vaart door de Sont en de Belt, niet alleen voor de ingezetenen van het Zweedse koninkrijk, maar ook voor de inwoners van Pommeren en de stad Wismar in Mecklenburg.

In zekere zin kwam het Grotius goed uit dat de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes hem verloste van de onmogelijke opgave om in Parijs steun te werven voor een oorlog die de Fransen vanaf het begin tegenstond. Zijn tijd kon hij beter besteden aan de bevordering van het vredeswerk in Munster en Osnabrück. De lange strijd over de preliminaria baarde hem zorgen (no. 7073). Kort na het uitbreken van het Zweeds-Deense conflict hadden de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius de keizerlijken voorgehouden dat de aanwezigheid van een Deense ‘onpartijdige derde’ te Osnabrück niet beslist noodzakelijk was voor een ceremoniële uitwisseling van de volmachten (no. 6837 (dl. XV)). Het duurde even voordat de realiteit tot hen doordrong. Toen koning Christiaan IV in augustus 1644 eindelijk afstand nam van zijn rol van ‘mediator’ ter vredesconferentie, leek de lucht op te klaren (no. 7046 (dl. XV)). De steile keizerlijke gevolmachtigde Johann Weichard, graaf van Auersperg, verliet ‘gantz still’ het strijdtoneel (no. 7090). Zijn opvolger Johann Maximilian, graaf Lamberg, had op het punt van de Deense bemiddeling een ruimer geweten. Een vergelijk kwam op 24 oktober tot stand; alleen over het tijdstip van de uitwisseling van de volmachten bleef nog onenigheid bestaan (nos. 7113, 7132 en 7147). De keizerlijken drongen aan op een snelle afhandeling, terwijl de Zweden liever op de uitkomst van het Munsterse beraad over de ‘emendatio’ van de keizerlijke, Spaanse en Franse volmachten wilden wachten. Het laatste geschiedde. Op 8 december 1644 bracht Johan Oxenstierna uiteindelijk aan Grotius het verlossende nieuws dat ook in Osnabrück de volmachten waren uitgewisseld. Ten bewijze dat de vrede in Duitsland hem ter harte ging, voegde hij bij zijn brief een afschrift van de eerste Zweedse ‘propositio’ aan de keizerlijke gevolmachtigden, dd. 27 november/7 december 1644, en een exemplaar van een nieuwe uitnodiging ter vredesconferentie aan de Duitse vorsten en standen (nos. 7183 en 7212).

De Zweedse ‘propositio’ lokte bij de tegenpartij een storm van protesten uit. In hun ijver om zo veel mogelijk medestanders in het overleg te betrekken, hadden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius de keizerlijken verzocht de komst van de ‘confoederati et adhaerentes’ van de Zweedse kroon naar Munster en Osnabrück te bevorderen (no. 7183, bijlage). In hun antwoord gaven de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane toe dat de keizer op de Regensburger Rijksdag (1640/1641) de vorsten en standen het recht had gegeven hun ‘gravamina’ voor te leggen aan de commissarissen die namens hem het woord zouden voeren op de vredesconferenties, doch deze concessie hield niet in dat iedere jonker of stad gerechtigd was een delegatie af te vaardigen. De Zweedse gevolmachtigden hadden evenwel geen boodschap aan de ‘statuta et constitutiones’ van het Rijk; zij beriepen zich op de in het preliminair vredesverdrag van Hamburg (25 december 1641) vastgelegde keizerlijke toezegging om de ‘confoederati et adhaerentes’ van de Zweedse kroon tijdig te voorzien van de benodigde paspoorten (no. 7196). De daad bij het woord voegend, verzochten

zij op 5 december 1644 een vrijgeleide voor de gedeputeerden van de stad Stralsund. Het verzoek werd door de keizerlijken ronduit afgeslagen ‘propter pessimas consequentias’ (no. 7218).

De kwestie dreigde te escaleren. Grotius trachtte in zijn brieven naar Osnabrück en Munster nuances aan te brengen in het Zweedse standpunt (nos. 7221, 7298 en 7334), maar de gevolmachtigden draafden voort. Toen in januari 1645 een keizerlijk ritmeester op de weg van Osnabrück naar Minden het stoffelijk overschot van de onder Zweedse bescherming staande Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes in beslag nam, kwam het tot een confrontatie (no. 7246). De kist en de koffers werden een maand later teruggegeven. Onder druk van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf

van Avaux, en Abel Servien lieten de Zweden daarop hun harde opstelling varen. Op 16 maart brachten zij de ‘eerste visite’ aan de keizerlijke residentie te Osnabrück. Enkele dagen later beantwoordden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane het Zweedse bezoek met een contravisite (nos. 7365 en 7379).

Op het moment dat Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius het besluit namen de vrede daadwerkelijk te bevorderen, ontving Grotius een schrijven van koningin Christina, dd. 30 december 1644/9 januari 1645, waarin zij haar ambassadeur te Parijs verzocht afscheid van het hof te nemen en zich met bekwame spoed te begeven naar een plaats die zich meer in haar nabijheid bevond, ‘ad loca nobis propinquiora’ (nos. 7242 en 7366). Even dacht hij dat de koningin hem de plaats wilde aanbieden van derde gevolmachtigde ter vredesconferentie (nos. 6511 en 6532 (dl. XIV)). Op 8 april 1645 schreef hij nog hoopvol aan zijn zwager: ‘Zoo de coninginne van Suede eenigh eerlijck emploi voor mij heeft, comt haere Majesteit de preferentie toe’ (no. 7408). Maar hoe langer een bericht uit Osnabrück uitbleef, hoe meer de twijfel groeide: ‘In Swede meene ick niet te woonen. De coninginne van Sweden moet mij goed emploi geven ofte vrijstellen’ (no. 7417). Het werkelijke motief van koningin Christina - haar bezwaren tegen de ongelijkheid van de vertegenwoordigingen in Stockholm en Parijs -, bracht hij niet ter sprake. Inderdaad had koning Lodewijk XIII met de terugroeping van zijn resident Claude de Salles, baron van Rorté, in het vroege voorjaar van 1643 de eer van de Zweedse kroon gekrenkt, maar deze kwestie speelde inmiddels geen rol meer. Uit de woorden van de graaf van Brienne had Grotius kunnen afleiden dat koningin Anna van Oostenrijk het evenwicht in het diplomatieke verkeer met Stockholm wenste te herstellen: ‘Men is vanhier geresolveert een resident te houden gestaedigh in Swede. Ende 't schijnt het faveur meest is voor den baron de Rourté’ (nos. 7253-7255).

Het viel de ambassadeur niet zwaar zijn taken neer te leggen. Met de ouderdom kwam ook de lust ‘om als particulier te leven ende als particulier gegroet te werden’. Hij was op zijn terugroeping voorbereid: ‘Groote traversen in het waernemen van de hoocheit van Swede zijn mij hier bejegent ende ick en heb geen support gehadt nae behooren’ (no. 5220 (dl. XII), no. 6705 (dl. XV) en no. 7417). Op maandag, 27 maart 1645, nam hij afscheid van het Franse hof. Veel meer dan de woorden van de koningin-regentesse trok het aantreden van alle koninklijke lijfgardes op de binnenplaats van het ‘Palais-Royal’ zijn aandacht (no. 7394). Het geschenk dat de ‘introducteur des ambassadeurs’ hem namens de koningin en koning Lodewijk XIV aanbood was een bijzonder fraai bewerkt zilveren servies (*Gazette 1645*, no. 48, dd. 29 april 1645).

Grote moeite had hij met het afscheid van de Franse hoofdstad, de stad waar veel van zijn vrienden woonden en waar op zijn kosten de *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* nos. 1138 en 1141) werden gedrukt (no. 6972 (dl. XV) en no. 7388). Zijn verbondenheid met dit levenswerk bevestigde hij in het testament dat hij na zijn afscheidsbezoek aan het ‘Palais-Royal’ opstelde: ‘Je, Hugo de Groot, sçachant que nous sommes nez pour passer en une meilleure vie, desire de finir celle-cy dans la religion chrestienne, comme je l'ay expliquée dans mes livres’ (no. 7392).

Vooreerst moest de ambassadeur koningin Christina rapport uitbrengen van zijn verrichtingen in Parijs. Bij voorkeur wilde hij de reis over Munster en Osnabrück maken (nos. 7367 en 7374). In het geval dat de keizerlijke en Spaanse gevolmachtigden hem geen vrijgeleide wilden toestaan, hield hij de mogelijkheid open van een vaart op een Zweeds oorlogsschip van Dieppe naar Göteborg. De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona moest hem teleurstellen: alleen in

Hollandse of Zeeuwse havens lagen schepen zeilklaar voor een reis naar het Noorden (nos. 7404 en 7412).

Een bezoek aan Holland stond Grotius om vele redenen tegen (no. 7407). Zijn echtgenote herinnerde zich maar al te goed hoe tijdens haar laatste bezoek aan het vaderland (1639-1640) de oude vijanden haar hadden toegeroepen: 'had men hem meede den cop afgheslagen, zijn vrou en zoude ons nu niet connen braveeren en piaffeeren met een koedse met ses perden' (Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 243-246). Bovendien hadden de Staten-Generaal het 'Placcaet, tegen de Apologie Grotii, den 24 Novembris, anno 1622' niet willen intrekken, zelfs niet na zijn overgang in Zweedse dienst: 'Eens

van een groote staet verongelijckt te zijn is een werck zonder einde' (no. 7417). In brieven aan zijn zwager klaagde Grotius vaak over de eigenbaat zoekende bestuurders van de Republiek: 'God zij gelooft dat ick buiten die kneep ben' (no. 7280) en 'Ick en meene daer niet te comen, al waer ick ontboden' (no. 7331). De wijze waarop de Zweedse koninklijke brieven bij hem waren besteld en de Haagse praatjes over zijn 'ontslag' (no. 7388) droegen bij tot het besef dat hij niet voorzichtig genoeg kon zijn. Toen de gewenste vrijgeleidebrieven uit Munster en Osnabrück uitbleven, zag hij het onvermijdelijke onder ogen. Zijn oude vriend Henri II de Bourbon, prins van Condé, verloste hem uit de onzekerheid met het aanbod om op een paspoort van zijn schoonzoon Henri d'Orléans, hertog van Longueville, 'Plenipotentiaire de France', de reis te ondernemen (no. 7405). De vorstelijke gevolmachtigde ging nog een stap verder en bood hem voor zijn doortocht door het oude vaderland een koets met het bij zijn hoge rang passende aantal van zes paarden aan. Op 26 april verliet 'zijne Excellentie' vol goede moed de Franse hoofdstad. Zijn laatste reis nam een aanvang (nos. 7430-7460).

In de opzet van deel XVI van de *Briefwisseling* zijn geen wezenlijke veranderingen ingevoerd.[3] Evenals in de drie voorgaande delen droeg dr. Henk J.M. Nellen, senior medewerker van de werkgroep Renaissance van het Constantijn Huygens Instituut (CHI), zorg voor de tekstconstitutie. Lees- en zetfouten in de briefteksten die alleen in zeventiende-eeuwse afschriften en drukken zijn overgeleverd, zijn met grote terughoudendheid geëmendeerd. Wanneer er sprake is van een geheel corrupte lezing, wordt deze in een voetnoot gesignaleerd en nader verklaard. In beginsel worden afkortingen stilzwijgend opgelost. Een uitzondering vormen veelvuldig voorkomende afkortingen in de titulatuur, zoals uEd. voor uEdele en Exc. voor Excellentie, en de letters 'm.p.' (*manu propria* [*scripsit*]) achter een handtekening. Ook de dorsale notities en Grotius' aantekeningen over de ontvangstdatum bovenaan de brief ('rec[eptae] 14 Ian.' en 'praesen[tatae] ... den 13. Iunii') worden in de oorspronkelijke vorm weergegeven.

In de loop der jaren hebben de bewerkers van de *Briefwisseling* tal van aanwijzingen over onontdekte brieven ontvangen. De dossiers die dr. P.C. Molhuysen, dr. B.L. Meulenbroek en drs. Paula P. Witkam destijds hebben aangelegd, zijn door de huidige bewerkers geïnventariseerd. Zij hebben daarbij gebruik kunnen maken van de gegevens die de 'Grotiani' dr. J.A.H. Bots, mr. R. Feenstra, dr. A.C.G.M. Eyffinger, dr. E. Rabbie, dr. C.M. Schulten en dr. H.-J. van Dam hun ter beschikking hebben gesteld. Het Constantijn Huygens Instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen en het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis hebben in 1996 aan dr. Henk J.M. Nellen de opdracht verleend een uitgave van deze brieven te bezorgen in deel XVII van de *Briefwisseling*. Het supplementdeel zal afgesloten worden met drie addenda. Het eerste addendum bevat een lijst van correspondenten over de jaren 1594-1645, zowel van degenen aan wie Grotius schreef, als van hen die aan Grotius schreven. Omdat in de Grotius-literatuur veelvuldig naar nummers en/of pagina's van de *Epistolae quotquot* is verwezen, leek het de bewerkers gewenst in een tweede addendum een concordantie te presenteren van de oude en nieuwe nummering. Het laatste addendum geeft een overzicht van de vindplaatsen van de in de delen I-XVII uitgegeven brieven.[4]

3 Vgl. *Briefwisseling van Hugo Grotius* XV (januari-september 1644), p. XLII-XLIII.
4 Zie voorts de website van het Constantijn Huygens Instituut op het Internet: http://www.knaw.nl/chi/

Bij de voltooiing van het laatste deel van de lopende *Briefwisseling van Hugo Grotius* gaat dank uit naar de hoogleraren mevr. dr. M.E.H.N. Mout, dr. J.A.H. Bots en dr. G.H.M. Posthumus Meyjes, die vanaf deel XIII toezicht hebben gehouden op de uitgave. Ondergetekenden zijn hen erkentelijk voor hun adviezen. De welwillende steun van prof. dr. H.T.M. van Vliet, directeur van het Constantijn Huygens Instituut, en dr. D. Haks, direc-

teur van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, heeft bijgedragen tot een probleemloze voortzetting van de reeks. Tevens betuigen de bewerkers hun erkentelijkheid voor de hulp en ondersteuning van de directeuren en medewerkers van de Koninklijke Bibliotheek en het Algemeen Rijksarchief in Den Haag, de Gemeentebibliotheek te Rotterdam, de universiteitsbibliotheken en archiefdiensten van Amsterdam, Leiden en Utrecht en vele andere archieven en bibliotheekinstellingen in binnen- en buitenland. Voorts danken zij prof. dr. Guillaume van Gemert voor diens controle van de transcriptie van de Duitse brieven. J.Th. de Booy verleende assistentie bij enkele leesproblemen in de Franse brieven.

De medewerkers van het Constantijn Huygens Instituut hebben de bewerkers in alle ontwikkelingsfasen met raad en daad bijgestaan.

Maart 2000

C.M. Ridderikhoff

H.J.M. Nellen

De dateringen in de kop van de brieven en in de annotatie zijn, tenzij anders vermeld, nieuwe stijl; een datering tussen [ ] ontbreekt in de brief en berust op een conjectuur die in de eerste noot van de brief is verantwoord. In de tekstuitgave zijn hoofdletters, interpunctie en alinea-indeling gemoderniseerd. De spellingsvarianten i-j, u-v en ii-ij-y zijn genormaliseeerd naar tegenwoordig gebruik. Onderstrepingen in de brieven door verzender of ontvanger zijn niet gehandhaafd.

( )	= ex conjectura in een beschadigde tekst ingevoegd.
[ ]	= ter verduidelijking of verbetering ingevoegd in een niet beschadigde tekst.
< >	= geeft overbodige letter(s) aan.
- -	= in de bron tussen haakjes geplaatst.
...	= tekst onleesbaar.

Portret van koningin Christina van Zweden (1626-1689), ca. 1640 vervaardigd in de werkplaats van Jakob Henrik Elbfas.
Strängnäs, Läroverket

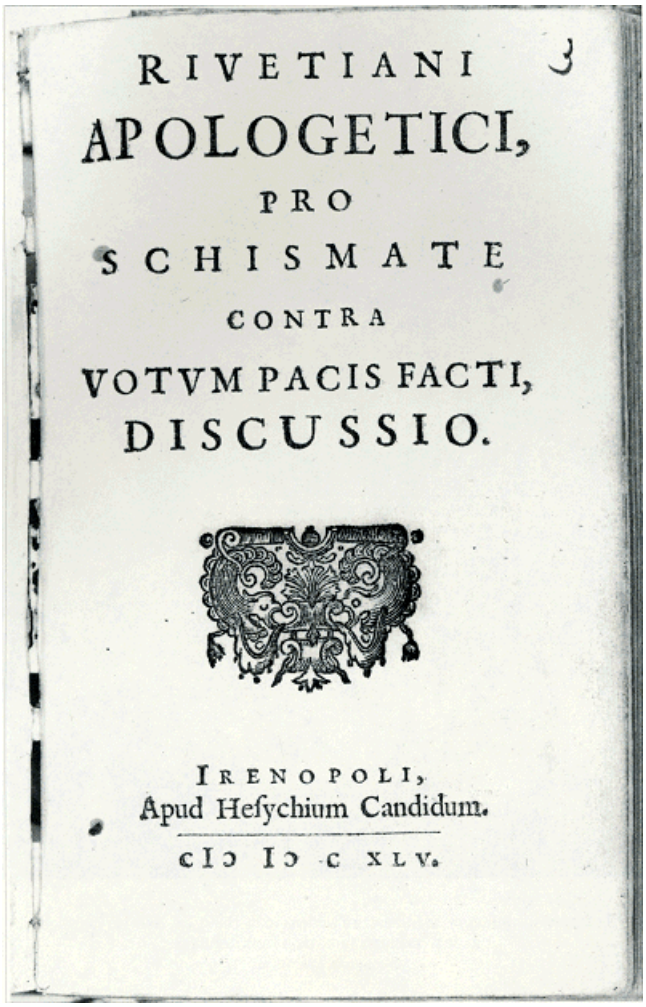

RIVETIANI

APOLOGETICI,

PRO

SCHISMATE

CONTRA

VOTVM PACIS FACTI,

DISCUSSIO.

IRENOPOLI,
Apud Hesychium Candidum.

cIↃ IↃ c XLV.

Titelpagina van de *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, discussio*, Irenopolis [Amsterdam] 1645 (*BG* no. 1195).
Den Haag, Koninklijke Bibliotheek

Portret van rijkskanselier Axel Oxenstierna (1583-1654). Afbeelding in P. Mortzfeld, *Die Porträtsammlung der Herzog-August-Bibliothek Wolfenbüttel*, Reihe A, Band 17, A 15615

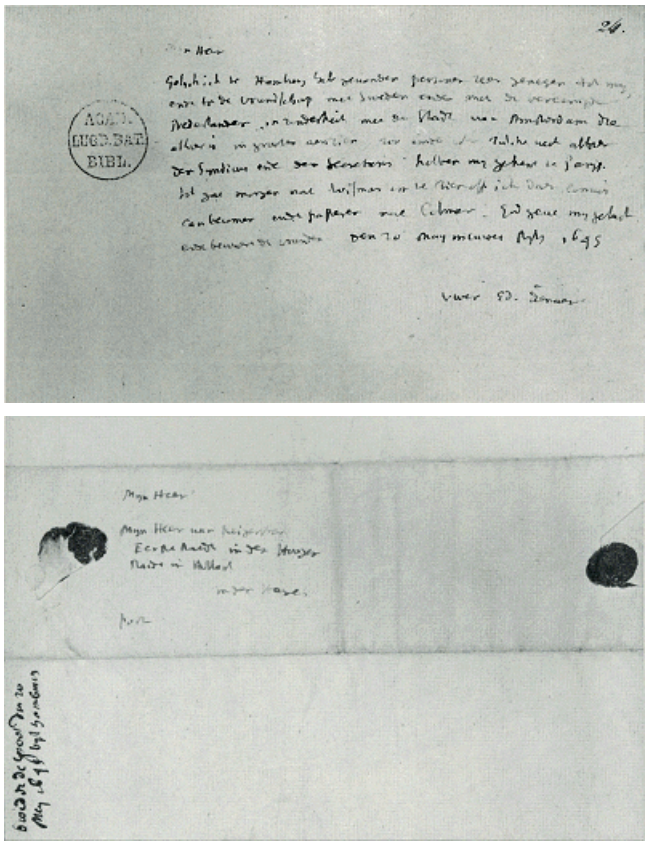

Brief van Grotius aan Nicolaes van Reigersberch, Lübeck, dd. 20 mei 1645 (no. 7434).
Leiden, Universiteitsbibliotheek, hs. Papenbroeck 2.

Gezicht op het koninklijk paleis te Stockholm, fragment van een gravure uit [Eric Dalberg], *Suecia antiqua et hodierna*, Stockholm 1693-1694.
Den Haag, Koninklijke Bibliotheek

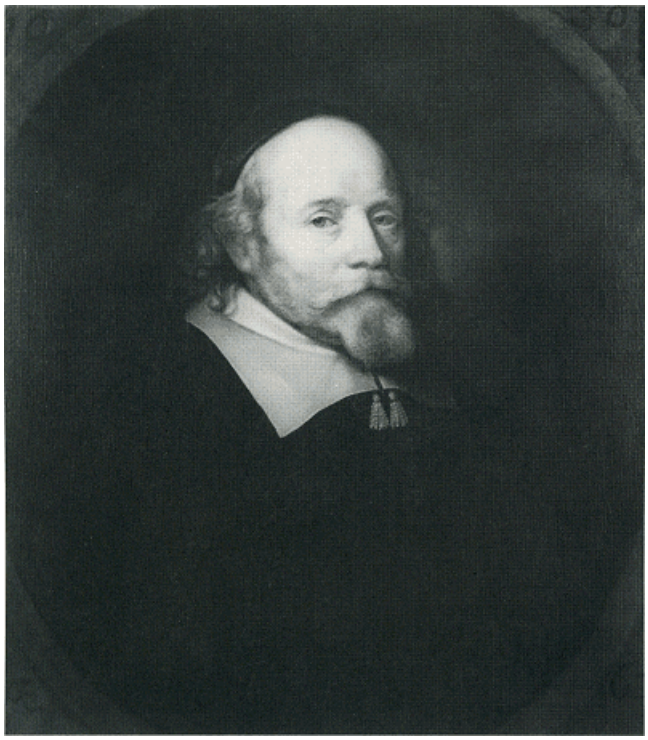

Portret van de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer (1587-1652) op 62-jarige leeftijd.
Den Haag, Iconographisch Bureau

Grotius' reis van Stockholm naar Łeba (Lijba), ten westen van Danzig (Gdańsk). Willem Jansz. Blaeu, *The Sea-Beacon*, Amsterdam 1643, opgenomen in Theatrum orbis terrarum. Series of Atlases in facsimile. Sixth Series, volume III, Amsterdam 1973.

7068. 1644 oktober 1. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Gratias ago quod et de Anthologia[2] laboras, quam rem multum adiuvare posset, si velit, Isaacus noster Vossius,[3] et quod de arca tam sollicite inquiris.[4] Spero tandem utrumque negotium expedies. Mitto ad te indicem auctorum qui adiungi debet Annotatis nostris ad Vetus Testamentum.[5] Alterum talem indicem mittam cum secuturis has literis. Horum alter tuo exemplari serviet implendo, alter ei quod domino Vossio dandum filio ipsius dedi, ut utrumque perferret ad te tuque compingi faceres.[6] Idem rogo facias de duobus eius libri exemplaribus quae adfert Vanderhogius.[7] Et eorum alterum des domino senatori Reigersbergio,[8] alterum vero domino Salmasio, quanquam hunc scio quaesiturum quod admordeat.[9]

1 Gedrukt *Epist.*, p. 972 App. no. 726. Antw. op no. 7055 (dl. XV), beantw. d. no. 7089. Zie voor Grotius' jongere broer, de Haagse advocaat Willem de Groot (1597-1662), R. Huybrecht, in *Biografisch Woordenboek van Nederland* II, p. 198-199.

2 De Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu († 1673) zou omzien naar een geschikte kandidaat voor het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534). Zijn voorkeur ging uit naar de Franse protestant Samuel Sorbière (1615-1670) (no. 6898 (dl. XV)). Begin september ontdekte Willem de Groot dat de drukker de zaak op zijn beloop had gelaten (no. 7033 (dl. XV)).

3 Vgl. no. 7058 (dl. XV). Eind augustus had Isaac Vossius (1618-1689), zoon van de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius, de Zweedse ambassade te Parijs verlaten. Over Caen en Calais keerde hij huiswaarts (no. 7018 (dl. XV); Y. Rogge, 'De reis van Isaac Vossius (1641-1645)', in *Oud-Holland* 18(1900), p. 3-20, en F.F. Blok, *Isaac Vossius en zijn kring*, p. 196-199).

4 De zoektocht naar de boekenkist waarin Grotius op 22 maart 1621 uit zijn Loevesteinse kerker was gedragen (nos. 6888 en 6956 (dl. XV)). Lange tijd had de kist in de ouderlijke woning (het hof van de graven van Hohenlohe, thans het Gemeenlandshuis) te Delft gestaan, maar toen Jan de Groot en Aeltgen Borre van Overschie in 1638 hun intrek namen in het huis van Willem de Groot te Den Haag had niemand meer acht geslagen op de kist (no. 7055 (dl. XV)).

5 De aan Willem de Groot en Gerardus Joannes Vossius toegedachte exemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), bevatten een 'Index rerum et verborum' en vier 'Indices vocum [Hebreeuws, Arabisch en Grieks] et particularum' (no. 6792 (dl. XV)). De 'Index auctorum' is vermoedelijk een toevoeging die Grotius op eigen initiatief had laten vervaardigen (*BG* no. 1137 rem. 3).

6 Op 9 oktober kon Isaac Vossius de bovengenoemde presentexemplaren aan Willem de Groot overhandigen (nos. 7018 (dl. XV) en 7089, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 405).

7 De bezorging van deze exemplaren van de *Annotata ad Vetus Testamentum* had Grotius toevertrouwd aan de Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge (1622-1686), zoon van oud-burgemeester Joos van Borssele van der Hooge en Cornelia van der Dussen (no. 6439 (dl. XIV), en van der Aa, *Biographisch Woordenboek* (f^{o}) I, p. 296).

8 Uiteraard bedacht Grotius zijn zwager Nicolaes van Reigersberch, raadsheer in de Hoge Raad van Holland en Zeeland, met een exemplaar.

9 De Leidse hoogleraar Claude Saumaise (Salmasius) (1588-1653) had in zijn *De Hellenistica commentarius, controversiam de lingua Hellenistica decidens, et plenissime pertractans originem et dialectos Graecae linguae*, Leiden 1643, kritiek uitgeoefend op Grotius' *Annotationes in libros Evangeliorum*, Amsterdam 1641 (*BG* no. 1135): 'Pour Monsieur Grotius, je l'ai repris en sept ou huit endroits sans le nommer, sur son Nouveau T[estament], mais c'est un homme qui ne peut souffrir d'estre contredit' (Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 347).

Diderici operam video non sperni, itaque spero futurum ut proficiat.[10] Cornelius ivit Bononiam, forte et Romam, animi causa; redibit puto Venetias.[11] Videbimus quid pro eo fieri possit. Hogerbetius omnia experiri debet, ne tam bonam causam deserat.[12] Et miror adeo fuisse tardum;[13] Cromhoutio vivente[14] melius rem confecisset. Supplices gaudeo ad te pervenisse,[15] Miror tales tragoedias non verti etiam in Belgicum sermonem. Ita paulatim Batavi discerent dispositionem et alia decora veteris tragoediae etiam in suis exprimere.[16]

Nostra res et apud Torstensonium[17] et mari[18] video partim bene procedere, partim in spe esse, ita ut pacem illis in locis constitui Dani magis quam nostra intersit.[19] Pontifi-

10 Grotius' jongste zoon Dirk de Groot (1618-1656) diende als ‘aide de camp’ in het Frans-Weimarse leger van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne (1611-1675), burggraaf van Turenne. Eind juli-begin augustus was hij in de strijd om het bezit van Freiburg im Breisgau in handen van de Zwabisch-Beiersen gevallen. De overwinning die de Fransen op 3, 5 en 10 augustus 1644 ten zuiden en ten oosten van de stad hadden behaald, stelde, hem in staat om aan zijn bewakers te ontkomen. In de tweede helft van augustus meldde hij zich weer in het Frans-Weimarse hoofdkwartier. Begin september onderscheidde hij zich bij de belegering van de vesting Philippsburg (nos. 7030 en 7055 (dl. XV)). Zijn ijverig optreden als verbindingsofficier kreeg in de *Gazette 1644*, no. 120, ‘La reddition de la ville et citadelle de Mayence à l'obeïssance du Roy, et autres progrez de l'armée de Sa Majesté depuis la prise de Philipsbourg, sous la conduite du Duc d'Enghien’, dd. 29 september 1644, een eervolle vermelding: ‘Le Mareschal de Turenne donna incontinent cet avis au Duc d'Enguien, par le sieur Grossius Ayde de Camp, qui arriva à Philipsbourg le quinzième du courant’.

11 Cornelis de Groot (1613-1661) was in augustus 1643 op uitnodiging van zijn vroegere commandant Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld, naar Venetië getrokken. De militaire carrière die hem in het vooruitzicht was gesteld, bleek op grootspraak te berusten. De ‘Serenissima’ kon hem slechts de eretekenen van de orde van San Marco aanbieden (nos. 7014 en 7017 (dl. XV)).

12 Adriaen Hogerbeets, wiens vader, de Leidse pensionaris Rombout Hogerbeets (1561-1625), op 18 mei 1619 veroordeeld was tot levenslange gevangenisstraf te Loevestein, moet omstreeks 1600 te Haarlem zijn geboren. In 1622 mocht de jongeman enige tijd de gastvrijheid van Grotius genieten (no. 733 (dl. II)). Na terugkeer vestigde hij zich in Utrecht (*NNBW* IX, kol. 383-384). De laatste maanden verscheen hij regelmatig in Den Haag om voor het Hof van Holland de zaak van het postuum eerherstel van zijn vader te bevorderen. De raadsheren weigerden echter zijn rekest in behandeling te nemen (nos. 6753 en 6984 (dl. XV)).

13 Grotius had de zoon van zijn vroegere lotgenoot aangeraden om tegen deze afwijzing in beroep te gaan bij de Hoge Raad van Holland en Zeeland (nos. 6997, 7014, 7026 en 7055 (dl. XV)).

14 Mr. Nicolaes Cromholt (Cromhout) (1561-† 22 maart 1641), heer van Werkendam, president van het Hof van Holland (no. 5115 (dl. XII)), was in 1618/9 een van de 24 rechters geweest die over Oldenbarnevelt, Grotius en Hogerbeets hadden geoordeeld. Hij leek zich in latere jaren te willen distantiëren van zijn rol in de Bestandstwisten (J. den Tex, *Oldenbarnevelt* IV, p. 317-318).

15 Grotius had zijn vertaling van de *Supplices* (Iketides) van Euripides (*BG* no. 496 rem. 5 en *BG* no. 532) al op 19 december 1643 naar de Republiek willen sturen (no. 6599 (dl. XIV)).

16 Het manuscript berustte thans in het dossier dat Willem de Groot bijhield van Grotius' *poemata posteriora*; zie nos. 7037 en 7055 (dl. XV).

17 Het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson (1603-1651) had een keizerlijk-Deense aanval op zijn steunpunten in het hertogdom Holstein afgeslagen.

18 In de haven van Dalarö werden 12 oorlogsschepen in gereedheid gebracht voor een tweede confrontatie met de vloot van koning Christiaan IV van Denemarken; vgl. no. 7054 (dl. XV).

19 Een onzekere factor bleef koning Christiaan IV van Denemarken. Na lang beraad gaf de vorst op 8 september 1644 te kennen dat de Franse en Staatse bemiddeling in het Zweeds-Deense conflict hem aangenaam was (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 123, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 440-447).

cem habet Roma[20] Pamphylium dictum antehac, nunc Innocentium Decimum. Multi eius nominis fuere parum innocentes. Et hic, in aula Hispanica diu nuntius, Gallis non multum placet. Post Spiram, Wormatia et Magontiacum aliaque oppida minora accepere praesidium a Gallis.

Deus te cum tua tuisque servet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

1 Octobris 1644.

Galli Germanicas quas nunc cepere urbes levi tributo defungi patiuntur. Ius ubique redditur. Agrestes tuti sunt. Vigent commercia a Francofurto, Argentorato et aliunde. Hanc laudem Gallis insolitam reportat dux Anguianus, princeps magnarum in ista aetate virtutum, dignus et Borboniaca et Mommorantiaca origine.[21] Sicut in Germania res bene cedunt Gallis, ita pessime in Catalania, omnium ibi animis a Gallo alienatis per Mottae Odincurtii avaritiam. Itaque et Taragona obsidio exemta est et magnam cladem sensere Galli. Nunc Harcurtius, vir magnae stirpis et animi, eo mittitur, ut si possit rem restituat.

7069. 1644 oktober 1. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick hadde Van Mede[2] weinigh voor zijn overlijden doen bidden, goede orde te willen stellen op de conservatie van de geschiedenisse bij sijne Eerw. aengeteickent.[3] Zoo Neef daer iet van can weten, zal met alle sorgvuldicheit arbeiden om hetselve te supprimeren, oock geen gelt daertoe spaeren. Hij en wil niet dat men de actie discrediteert daer hij de vruchten van treckt.[4]

Ick verwonder mij van de variatiën ende tijdverlies dat ommegaet in de Vereenichde Nederlanden in zaecken van importantie, een teicken van een ziecke

20 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 1 oktober.
21 Louis II, hertog van Enghien, zoon van Henri II de Bourbon, prins van Condé, en Charlotte-Marguerite de Montmorency.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 38g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7070. Grotius' zwager Nicolaes van Reigersberch (ca. 1584-1654) was in de jaren 1619-1625 advocaat in Den Haag, en vervolgens raadsheer in de Hoge Raad van Holland en Zeeland (*NNBW* II, kol. 1185-1186).
2 'Mede' (vgl. *Genesis* 2:10) is Hebreeuws voor Wtenbogaerts naam; zie no. 1137 (dl. III) en no. 6257 (dl. XIV). De remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert (* 1557) was op zondag 4 september 1644 in Den Haag overleden (no. 7033 (dl. XV), en *Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* II, p. 464-468).
3 In november 1643 had Grotius zijn broer Willem de Groot al gewezen op het historisch belang van de manuscripten en documenten die Johannes Wtenbogaert tijdens zijn lange leven had verzameld (nos. 6532 en 6551 (dl. XIV) en no. 6755 (dl. XV)). Diens *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien* zou in 1646 verschijnen (*BG* no. 892).
4 'Neef', codenaam voor Frederik Hendrik. De prins plukte de vruchten van de wetsverzettingen van het jaar 1618.

regiering ende crachtige interesten in 't particulier, met het gemeen niet altijd accorderende.[5] Ick vrese

5 In een brief van 21 mei 1644 had Grotius de Hoog Mogenden hetzelfde verwijt toegeworpen: ‘t Lang uitstellen van het octroi van Oost-Indië toont eene regiering waerin het particulier prevaleert over het publyck’ (no. 6871 (dl. XV)).

dat daerdoor noch meer zal werden verzuimt ende dat op de remonstrantiën van Breme ende Hamburg[6] niet genoech en zal werden gelet. Den coninck van Denemarcken zal apparentelijck gaen om Maelmuye te ontzetten.[7] Swede zoowel als Vrancrijck zullen de interesten volgen van mevrouw de landgravin in de zaecken van Oost-Vrieslant[8] ende 't zal die van de Vereenigde Nederlanden quaelijck vougen anders te doen. Dat den coninck van Engelant zich obligeren zoude in oorlogh te comen met Spaignie om daerdoor zich wel te stellen met Swede ende Vrancrijck meene ick niet, nochte oock dat het parlement dat zoude zoucken. Maer mij dunct dat den coning van Engelant zoude connen verzeeckeren de coninginnen van Swede ende van Vrancrijck van te willen zijne wapenen met de haere vougen tot restitutie van het Paltzische huis indien dezelve binnen zeeckeren bestemden tijd te Munster ende Osnabrug niet en werde geobtineert.[9] De groote macht van Engelant zoude de Vereenigde Nederlanden connen schaden, maer dat het parlement groote macht aldaer zoude becomen zie ick niet de regiering van de Vereenichde Nederlanden tegen te loopen. Zijne Hoocheit can zoo in de Engelsche als in de Deensche zaeck veele tewegebrengen, ofte immers veel beletten door heimelijcke gangen.[10] De kinderen van de coninginne van Boheme doen gelijck men placht te doen in Vrancrijck, 't eene deel voor d'eene, 't ander deel voor de andere partie,[11] opdat die

6 Een vier man sterke deputatie van de Hanzesteden Bremen en Hamburg, bijgestaan door de ordinaris resident dr. Lieuwe van Aitzema (Schutte, *Repertorium* II, p. 264-265), bevond zich in de Republiek om te pleiten voor de vernieuwing en herziening van het verdrag dat de Staten-Generaal in 1616 met de Hanzesteden hadden gesloten. De syndici van de twee steden, Bethmannus Herdesianus (Bremen) en Johann Christoph Meurer (Hamburg), en de raadsheren Heerde en Jerre werden op 13 september in audiëntie ontvangen (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 971 en p. 1004-1006, en *Res. SH*, dd. 23 september 1644).

7 In augustus had de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn (1592-1657) de belegering van Malmö ingezet. Het Deense garnizoen hield zich ferm en gaf de hoop op ontzet niet op (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 103-104 en p. 124, en *Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 495).

8 Vgl. nos. 7038 en 7048 (dl. XV). Herhaaldelijk hadden vertegenwoordigers van de Franse en Zweedse kronen geprobeerd de Staten-Generaal te overtuigen van de noodzaak om een regeling te treffen in het conflict van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel met graaf Ulrich II van Oostfriesland over de 11 Staatse compagnieën die Frederik Hendrik in juni 1644 aan de graaf had afgestaan (nos. 6920, 6922 en 7019 (dl. XV)). De prins was met dit aanbod voorbijgegaan aan het belang dat de Zweden en de Fransen hechtten aan het aanhouden van de Hessische winterkwartieren in Oostfriesland. Langzaam raakten de heren in Den Haag doordrongen van de ernst van de situatie. Eind oktober werkten zij mee aan een troepenreductie (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 254-257).

9 Grotius' denkbeelden over een Frans-Zweeds-Engelse alliantie tot herstel van de keurvorstelijke familie in den Palts waren genoegzaam bekend; zie zijn brief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 6 augustus 1644 (no. 6989 (dl. XV)).

10 Frederik Hendrik koesterde de Engelse en Deense vorstenhuizen. Zijn zoon Willem (1626-1650), prins van Oranje, was gehuwd met de 'princess royal' Mary Stuart (1631-1661), dochter van koning Karel I van Engeland en kleindochter van koning Jacobus I en Anna (1574-1619), prinses van Denemarken.

11 Deze gedachte ontwikkelde Grotius ook in zijn brief van 27 augustus 1644 (no. 7019 (dl. XV)). Hij kwam op deze vergelijking toen hij vernam dat prins Karl Ludwig (1618-1680), zoon en erfgenaam van de verdreven keurvorst Frederik V van de Palts, het hof van zijn moeder Elisabeth Stuart (de 'Winterkoningin') in Den Haag had verlaten om aan het Londense Parlement een verklaring aan te bieden aangaande de 'Motives and reasons' van zijn overkomst. Op 10 september nam de prins zijn intrek in een door het Parlement aangeboden appartement in het paleis van Whitehall; zie nos. 7048 en 7059 (dl. XV).

te boven valt de ongeluckige salvere ende alsoo het huis altijd bestae.[12] Maer dat de coninginne van Bohemen altijd blijve in termen

12 Twee andere zonen van keurvorst Frederik V van de Palts (1596-1632) en Elisabeth Stuart (1596-1662), de prinsen Rupert (Robert) (1619-1682) en Moritz (Maurits) (1620/21-1654) vochten dapper mee in het leger van koning Karel I van Engeland.

van respect tot den coning haere broeder is redelijck. Denzelve coning meen ick dat liever zal wachten den tijd dat vrede zal zijn in Duitschlant op hoop dat eenigen coning ofte coningen in zijne persoon het interest van alle coningen zullen ter harte trecken, dan zoodaenigen crack nae veel anderen te geven aen zijne autoriteit als het teickenen van het convenant zoude medebrengen.[13] Monsieur Pawl, resident van den churfurst alhier,[14] is gegaen nae Fontainebleau om iet in den Pals te vercrijgen; wat daerop volgen zal, zullen wij weten t'zijne wedercomste.

Den cardinael Mazarini is zieck,[15] apparentelijck omdat Pamphylio paus is geworden daer hij meest tegen had gewrocht.[16] Die uitschrijving van den bededagh[17] toont faute van oordeel ende is niet om andere aen te locken om vrough tot een accord te comen. Wat ui[t]comste de nieuwe graving van de Spaignaerden zal hebben, moeten wij verstaen.[18]

Ick verwonder mij wiens raed d'heer Spierinck magh gebruicken,[19] waerdoor hij zich zoozeer in den haet stelt ende zich minder bequaem maect om de diensten te doen die zijn ampt vereischt. De heer Vicquefort zal aen den heer van Zulichen niet zeggen 'tgunt ick

13 De definitieve redactie van de vredesvoorstellen van het Parlement kwam in november 1644 gereed: ‘The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace, agreed upon by the mutual advice and consent of the Parliaments of both Kingdoms, united by Solemn League and Covenant, to be presented to his majesty’. In art. II werd de koning uitgenodigd ‘to swear to and sign the late Solemn League and Covenant, for reformation and defence of religion, the honour and happiness of the king, and the peace and safety of the three kingdoms of England, Scotland and Ireland’, dd. 18/28 september 1643 (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 299-308).

14 De Paltsische agent (Johann) Friedrich Pawel von Rammingen nam in Fontainebleau deel aan het beraad over de toekomst van de Palts; zie nos. 7039 en 7066 (dl. XV).

15 Vgl. nos. 7049 en 7061 (dl. XV). Kardinaal Jules Mazarin (1602-1661) moest in Fontainebleau het bed houden. Koningin Anna van Oostenrijk bezocht de zieke dagelijks: ‘La reyne alloit visiter tous les jours le cardinal plusieurs fois avec tant de soin, que chacun prenoit occasion d'en mal parler’ (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 217).

16 Op 29 juli 1644 was paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini) gestorven. Het conclave dat op 9 augustus in Rome een aanvang nam, verliep niet zoals Parijs dit had gewenst. Veel geld had kardinaal Jules Mazarin gestoken in het werven van de gunst der ‘Barberini’. Bij nader inzien koos kardinaal Antonio Barberini de zijde van de Italiaanse en Spaanse kardinalen. Op 15 september viel de keuze op kardinaal Giambattista Pamfili (1574-1655). De nieuwe paus nam de naam van Innocentius X aan (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 15-22, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 141-151).

17 De Staten hadden de 21ste september aangewezen voor een dankzegging ter gelegenheid van de verovering van Sas van Gent (5 september); zie nos. 7055 en 7056 (dl. XV).

18 Vgl. no. 7059 (dl. XV). Tijdens de belegering van Sas van Gent werden in het Staatse legerkamp geruchten verspreid over een nieuw kanaal dat de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo in de polders bij Axel wilde laten graven. Het ‘kanaal’ bleek achteraf een smalle vaart te zijn (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 40, p. 57 en p. 66).

19 Petter Spiring Silvercrona (ca. 1600-1652), heer van Norsholm, de Zweedse resident in Den Haag, was op zijn Rijswijkse familiegoed in conflict gekomen met zijn buurvrouw, de weduwe van ‘Seger Maes’ (vermoedelijk de echtgenote van de Haagse oud-schepen en wijnkoper Zeger Quirijnsz. van der Maes). Het Hof van Holland kwam tussenbeide en verleende de weduwe een ‘mandement van sauvegarde’ (nos. 6921 en 6938 (dl. XV)). Tegen deze procedure tekende Petter Spiring Silvercrona bezwaar aan bij de Staten van Holland. Op advies van het Hof van Holland arrangeerden de Staten een gesprek onder vier ogen tussen de raadpensionaris en de resident met de bedoeling laatstgenoemde tactvol te overtuigen ‘van sijne ruyde harde en onfatsoenelijke maniere van doen, soo ten reguarde van den Hove Provinciaal, als ook van de particuliere persoonen, waardoor hij sigselven allenthalven haatig en weedersien is maakende bij een yder’. Na afloop van het gesprek, dat in de ochtend van de 24ste september plaatsvond, dreigde Petter Spiring Silvercrona de kwestie aanhangig te maken bij de Zweedse kroon (*Aitzema* (f°) II, p. 1014-1018, en *Res. SH*, dd. 14, 23/24 en 29/30 september 1644).

aen hem heb geschreven aengaende d'heer van Zulichem.[20] Dat de actiën van Oost-Indië rijzen is ons niet onaengenaem. 't Uitstellen van 't octroy is wonderlijck.[21] Hoe graef Mauritz met de Westindischen accordeert zal ick garen weeten ende wat de oorzaecke is geweest dat hij nu meer als voordezen heeft geobedieert om thuis te comen.[22] De vrunden van den cardinael Mazarini zijn in vrese. Zijn ziecte werdt cleiner gemaect dan zij is in der daet.[23]

1 Octobris 1644.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 1 Octob. 1644 uyt Paris.

7070. 1644 oktober 1. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Eindelijck heeft het conclave nae veele factiën een paus uitgelevert, voordesen genaemt cardinael Pamphylio, nu Innocentius den Tiende van die naem.[2] Men hoopt hij

20 Joachim de Wicquefort (1596-1670), resident van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel in de Republiek, had in juli zorg gedragen voor de toezending van een presentexemplaar van Constantijn Huygens' *Momenta desultoria, poëmatum libri XI, edente Caspare Barlaeo*, Leiden (Elzevier) 1644 (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 34). Het geschenk inspireerde Grotius tot het schrijven van twee 'veirskens' (verzen) op de Haagse hofsecretaris (nos. 6977, 6979 en 6984 (dl. XV); *Briefw. P.C. Hooft* III, p. 605-607 no. 1220, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 82-83 en p. 89).

21 In de winter van 1643 hadden enkele afgevaardigden ter vergadering van de Staten van Holland de vraag opgeworpen of de Oost- en Westindische Compagnieën niet 'onder een en hetselve octroy soude[n] dienen te worden gedirigeert, om te saamen één lichaam te moogen constitueeren' (*Res. SH*, dd. 8 december 1643). In afwachting van de uitkomst van deze discussie schoven de Statenleden een beslissing over de verlenging van het octrooi voor de Oostindische Compagnie telkens voor zich uit. De Haagse besluiteloosheid zaaide verwarring op de Amsterdamse beurs. Enkele aandeelhouders, zoals Grotius' neef Joost Brasser, gingen failliet (nos. 6809, 6828, 6844 en 6941 (dl. XV)).

22 Johan Maurits (1604-1679), graaf van Nassau-Siegen, was in 1636 op voorstel van Frederik Hendrik door de Westindische Compagnie benoemd tot gouverneur van Brazilië. Zijn krachtigs, maar kostbaar beleid wekte op den duur de ergernis van de Heren XIX op. In september 1643 ontving de graaf brieven waarin hij naar het vaderland werd ontboden. Hij stelde zijn vertrek tot mei 1644 uit. Eind juli arriveerde hij in Den Haag (*NNBW* I, kol. 1222-1224, en Boxer, *The Dutch in Brazil*, p. 156-158). In de derde week van september bood hij de Staten-Generaal en de Staten van Holland zijn rapport aan. Geldgebrek was de hoofdoorzaak van de problemen in deze kolonie. Hij sloot zijn verslag af met een 'aanraadinge van de combinatie der Compagnien van Oost- en Westindiën, als het beste middel weesende om den Koning van Spaignen de seenuwen af te snijden, en deesen Staat in volle seekerheit te stellen' (*Res. SH*, dd. 10-12 augustus en 21 en 28 september 1644).

23 *Supra*, n. 15.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 30. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7069. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 4/14 oktober 1644).

2 In Parijs was men niet gelukkig met het verloop van het conclave (no. 7069). De 'Barberini' verenigden zich tenslotte met de Italiaanse en Spaanse kardinalen. Op 15 september viel de keuze op kardinaal Giambattista Pamfili (1574-1655). De nieuwe paus nam de naam van Innocentius X aan; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 528 en p. 532; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 394-395, en *Gazette 1644*, no. 122, dd. 1 oktober 1644.

de vrede zal geven aen de christenheit, alzoo zijn wapen is een duive dragende eene olijftack in de mont.[3] Hij is eertijds met den cardinael Francisco Barbarino geweest in Vrancrijck ende heeft hier geen contentement gegeven.[4] Is daernae nuntius geweest in Spaignie ende gehouden geaffectionneert tot die croon, welcke partij nevens de partij van Rome hem paus hebben gemaect. Vrancrijck heeft door raed van den cardinael Mazarini zeer daertegen gewrocht, oock met vijftichduizent doublons. Den cardinael Antonio, protecteur van Vrancrijck,[5] heeft oock querelle voordezen met den voorzeide Pamphylio gehadt, hebbende met groote verachting van zich wechgezonden een neef van Pamphylio, bij Pamphylio hoogh gerecommandeert;[6] waeruit onlust werdt gevreest, tenwaer die werde wechgenomen zulcx als eenigen voorslaen door een huwelijck tusschen den zoon van don Thadeo Barbarino[7] ende de dochter van Pamphylio's broeder.[8] Den cardinael Mazarini is te Fontainebleau niet wel te pas door onluste,[9] zoo van deze verkiesing als van 'tgunt gepasseert is in Catelagne, alwaer den marescal de La Motte-Odincourt, verstaende dat de Spaignaerden tot dertienduizent van Lerida door de velden van Urgel nae hem toe quaemen,[10] heeft tot het belegh [van Tarragone] gelae-

3 De zilveren duif met een olijftak in zijn snavel is nu nog zichtbaar in het wapenschild van de familie Doria Pamphili Landi (V. Spreti, *Enciclopedia storico-nobiliare italiana* II, p. 632).

4 Giambattista Pamfili, op 7 mei 1574 te Rome geboren († 7 januari 1655), nuntius te Madrid 1626-1630, was op 30 augustus 1627 tot kardinaal verheven, maar zijn promotie werd pas op 19 november 1629 bekendgemaakt. In 1625 had paus Urbanus VIII († 29 juli 1644) hem in het gevolg van zijn neef Francesco Barberini (1597-1679) een missie naar het Franse hof toevertrouwd (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 1, p. 282-298, en XIV 1, p. 23-28).

5 Kardinaal Antonio Barberini (1607-1671), een jongere broer van kardinaal Francesco, ontving op voorspraak van kardinaal Jules Mazarin een jaargeld van 18000 schilden voor zijn waardigheid van beschermheer van Frankrijk. Zijn ontrouw tijdens de laatste stemming in het conclave werd hem door de regering in Parijs zwaar aangerekend (*DBI* VI, p. 166-170 en p. 172-176; H. Coville, *Etude sur Mazarin et ses démêlés avec le pape Innocent X*, p. 14-19, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 144-145 en p. 151-152).

6 De pauselijke neef, Camillo (1622-1666), zoon van Pamfilio Pamfili en Olimpia Maidalchini, verkreeg op 27 september 1644 de waardigheid van gouverneur van de pauselijke vestingwerken. Weldra werd hij door zijn oom begiftigd met de kardinaalshoed (14 november) en de benoeming tot legaat te Avignon (12 december). In 1647 trad hij uit het Collegium en huwde Olimpia Aldobrandini, prinses van Rossano (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 27, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 22-23 en p. 31-32).

7 Carlo (1630-1704), zoon van Taddeo Barberini (1603-1647) en Anna Colonna, vluchtte in 1646 naar Frankrijk. In 1652 keerde hij terug naar Rome. Een jaar later deed bij afstand van zijn erfrechten ten gunste van zijn jongere broer Maffeo Barberini, prins van Palestrina, en liet zich tot kardinaal verheffen (*DBI* VI, p. 171-172 en p. 180-182).

8 Maria, de oudste dochter van Pamfilio Pamfili (*supra*, n. 6), was gehuwd met Andrea Giustiniani; de jongere Costanza zou op 21 december 1644 in de Sixtijnse kapel in het huwelijk treden met Niccolò Ludovisi, prins van Piombino (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 28).

9 Kardinaal Jules Mazarin moest in Fontainebleau het bed houden. Koningin Anna van Oostenrijk bezocht de zieke dagelijks: 'La reyne alloit visiter tous les jours le cardinal plusieurs fois avec tant de soin, que chacun prenoit occasion d'en mal parler' (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 217).

10 Philippe (1605-1657), graaf van La Mothe-Houdancourt, hertog van Cardona, Frans onderkoning in Catalonië 1642-1644, had na het verlies van het Franse bolwerk Lérida (30 juli 1644) de belegering van Tarragona ingezet. In een 'extraordinaire du IX septembre 1644' had de *Gazette 1644*, no. 108, verslag uitgebracht van een geslaagde aanval op het havenfront (el muelle). De strijd om het bezit van de stad was nog lang niet beslist. Kort daarop kwam de tijding van de mars van 10000 Spaanse infanteristen en 4000 ruiters, onder bevel van Andrea Cantelmo (ca. 1598-1645), door de vlakte van Urgel. De graaf verloor het vertrouwen in eigen kracht en trok zich terug (14 september) (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 261-263).

ten tweeduizentvijfhondert man met eenige reuters, is met de rest gegaen tegen de Spaignaerden, is geslagen, 't belegh opgebroocken, geschut ende bagagie van de Fransoisen verloren. Den grave van Harcourt[11] werdt derrewaert gezonden ende men meent dat den marescal de La Motte-Odincourt niet alleen peryckel loopt van 't verlies van dat generaelschap, maer van erger fortuine, omdat gezegt werdt dat hij door alle middelen groot gelt bijeen schrabbende, 't leger heeft verswackt ende de affectie van de Catalans van Vrancrijck vervremd.

Dit is quaed, maer daerentegen is het goed dat nae Worms[12] Mentz met het fort ende de stadt ende 't casteel van Bingue op zeer eerlijcke conditiën haer aen Vrancrijck hebben gegeven;[13] dat de lijftocht in 't leger ende in de garnisoenen zeer goedtcoop is door de goede ordre[14] over de boeren ende de commercie met Francfort, Straesburg ende andere plaetzen; de justitie tot Spier werdt nae gewoonte geadministreert.[15] Tweeduizent te paerd, tweeduizent te voet van de Hessensche hebben haer gevoucht bij den hertogh van Anguien.[16] De Beyerschen onder Mercy, tot tienduizent, zijn bij Hailbrun zonder iet uit te rechten.[17]

11 In Barcelona nam de ontevredenheid over het bewind van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, toe. Kardinaal Jules Mazarin maakte van de onvrede van de Catalanen gebruik om een vervanger aan te wijzen. Zijn keuze viel op Henri de Lorraine (1601-1666), graaf van Harcourt (Sanabre, *o.c.*, p. 264-268). Het geheim lekte in de eerste week van oktober uit. Weinig later tekende Olivier Lefèvre d'Ormesson in zijn *Journal* (I, p. 222) op: 'L'on me dit que M. le comte d'Harcourt estoit envoyé en Catalogne en qualité de vice-roy pour restablir nos affaires, qui avoient dépéri par la faute du maréchal de La Mothe'.

12 De burgers van Worms joegen het Lotharingse garnizoen van kolonel Helin uit de stad. Op de 13de september verschenen ruiters van de Frans-Weimarse bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, in de buitenwijken van Mainz. Op 17 september stelde het Mainzer domkapittel de stad onder de bescherming van de Franse opperbevelhebber Louis II de Bourbon (1621-1686), hertog van Enghien (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 383-387; *Lettres de Turenne*, p. 407).

13 De *Gazette 1644*, no. 120, 'La reddition de la ville et citadelle de Mayence à l'obeïssance du Roy, et autres progrez de l'armée de Sa Majesté depuis la prise de Philipsbourg, sous la conduite du Duc d'Enghien', dd. 29 september 1644, publiceerde de capitulatievoorwaarden: 'Articles accordez par Monseigneur le Duc d'Enguien ... à Messieurs du grand Chapitre de la ville de Mayence'. In artikel X was bepaald dat het Mainzer domkapittel zou meewerken aan de overdracht van stad en vesting Bingen aan het Frans gezag.

14 De hertog van Enghien had bewust gekozen voor een grotere discipline in de Franse legers. Zijn waardig optreden droeg bij aan de bereidheid van vele verontruste bestuurders om de poorten van hun stad open te stellen; zie Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 387-392.

15 Een legercorps van de Franse luitenant-generaal Charles, markies van Aumont, hield op 28 augustus halt voor de muren van Spiers. De volgende dag nam de hertog van Enghien de capitulatie in ontvangst. Het garnizoen dat hij in de stad achterliet, kreeg uitdrukkelijk het bevel om de rechten en privileges van de burgerij, geestelijkheid en het 'Reichskammergericht' te respecteren (*Gazette 1644*, no. 111, 'La reddition de la ville de Spire à l'obeïssance du Roy', dd. 14 september 1644; Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 380-382, en *Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 29-30).

16 *Infra*, n. 42-44. De Hessische ruiters en infanteristen meldden zich op de dag van de Franse intocht in Mainz.

17 De Zwabisch-Beiersen van veldmaarschalk François de Mercy († 3 augustus 1645) en generaal Johan van Werth (ca. 1595-1652) hielden nog stand aan de Neckar (Tübingen, Lauffen, Bad Cannstatt (Stuttgart), Heilbronn, Heidelberg).

Prince Thomas belegert de citadelle van Aste.[18] Zijn andere voornemen zijn in de wint geslagen, hoewel de trouppes van ['t] Milanees zeer clein zijn,[19] waerover de Fransoisen haer beclagen, zeggende dat haer gelt ende volck dit jaer quaelijck is besteed geweest in die quartieren.

De coninginne-regente is noch te Fontainebleau,[20] de coninginne van Engelant beter te pas bij de wateren van Bourbon,[21] alwaer de prins van Condé haere Majesteit zal gaen bezoucken ende daernae gaen houden de staten in Bourgogne,[22] de marescal de Scomberg die van Languedoc.[23] Den hertogh van Orleans is te Blois[24] ende heeft voor zijn vertreck van Fontainebleau zelver in presentie van de coninginne-regente den hertogh van Nemours aengezegt dat hij zich op een van zijne huize zoude vertrecken zonder weder te hove ofte te Parijs te comen.[25] De reden is omdat denzelve hertogh, suspect zijnde aen den

18 Tijdens de belegering van Santhià werd prins Tommaso Francesco van Savoye (1596-1656) opgeschrikt door berichten over een Spaanse aanslag op het kasteel van Asti (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 108-109, en *Gazette 1644*, no. 114, dd. 17 september 1644, en no. 116, dd. 17 september 1644: 'La prise de la ville de Sant Ya en Píemont'). Op 19 september opende het Frans-Savoyaardse leger het vuur op de Spanjaarden. De 800 bezetters erkenden op 30 september hun nederlaag en traden met de prins in onderhandeling over de overdracht van het kasteel (*Gazette 1644*, no. 126, 'extraordinaire du XII octobre 1644: La reprise de la citadelle d'Ast, par l'armée du Roy commandée par le prince Thomas').

19 De Milanese gouverneur Antonio Sancho Dávila (1590-1666), markies van Velada, hield nog rekening met de terugkeer van prins Tommaso Francesco van Savoye naar het fort van Breme en het kanaal Naviglio Grande, ten oosten van Novara.

20 Koningin Anna van Oostenrijk (1601-1666), regentesse sinds het overlijden van koning Lodewijk XIII (14 mei 1643), en haar zonen, Lodewijk XIV en Philippe, hertog van Anjou, hielden hun verblijf in Fontainebleau nog tot de laatste week van oktober aan (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 222).

21 De Engelse koningin Henriëtte Maria (1609-1669), dochter van koning Hendrik IV van Frankrijk, kon de aanvallen van het Londense Parlement op het gezag van koning Karel I niet langer verdragen. In juli 1644 stak de ernstig verzwakte koningin op een Hollandse kruiser het Kanaal over. Kort na aankomst in de haven van Brest gaf zij gevolg aan het advies van haar artsen om de heilzame wateren van Bourbon-Lancy (kuuroord ten oosten van Moulins) op te zoeken (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 84-85, en *Mémoires de madame de Motteville* II, p. 84-88, p. 115-120 en p. 126-128).

22 Henri II de Bourbon (1588-1546), prins van Condé, bracht een bezoek aan zijn gouvernementen Berry, Bourbonnais en Bourgondië. Op 17 september bevond hij zich te Bourges (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 619-620). Spoedig kreeg hij gezelschap van zijn dochter Anne-Geneviève (1619-1679), en mogelijk ook van haar echtgenoot Henri d'Orléans, hertog van Longueville (no. 7061 (dl. XV), en *Lettres Mazarin* II, p. 85).

23 Charles de Schomberg (1601-1656), hertog van Halluin, had zijn waardigheid van gouverneur-generaal over de Languedoc moeten afstaan aan 's konings oom Gaston van Orléans (no. 6706 (dl. XV)). Ter compensatie van het verlies van zijn gouvernement mocht hij het bewind voeren over de frontsteden Toul, Metz en Verdun. De band met zijn voormalige onderdanen werd niet helemaal verbroken: in september herstelde hij als 'lieutenant-gouverneur' de orde in Montpellier, Carcassonne, Béziers en Nîmes (nos. 6973 en 7027 (dl. XV), en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 92-93).

24 Gaston-Jean-Baptiste (1608-1660), hertog van Orléans ('Monsieur'), liet verstek gaan op de vergadering van de Staten van de Languedoc. Omstreeks deze tijd noteerde de Parijse raadsheer Olivier Lefèvre d'Ormesson in zijn *Journal* (I, p. 217): 'que Monsieur estoit allé à Blois et qu'on luy conseilloit d'aller en Languedoc'.

25 Charles-Amédée van Savoye (1624-1652), hertog van Nemours, was gehuwd met Elisabeth de Vendôme (1614-1664), zuster van de in september 1643 gearresteerde 'important' François de Vendôme (1616-1669), hertog van Beaufort (*Cardinal de Retz, Oeuvres*, p. 177-180 en p. 1292). Volgens afspraak zou hij dienst nemen in het Frans-Savoyaardse leger, maar op het laatste moment (juni/juli 1644) gaf hij de voorkeur aan de positie van 'volontair' in het leger van de 'generalissimus' Gaston van Orléans. Zijn eigenzinnigheid strafte de regentesse af: 'et parcequ'il estoit parti sans prendre congé du cardinal Mazarin, la reyne n'avoit pas voulu permettre à Madame de Nemours d'aller en une de

cardinael vanwegen het drincken van de gezontheit van den hertogh van Beaufort ende bij den hertogh van Orleans vermaent zijnde om den cardinael te willen gaen begroeten ende alle suspicie wechnemen, gezegt hadde zulx niet te connen doen eer hij zijn huisvrouw weder hier had, die over vier maenden was wechgezonden.

Wij hooren dat den coning van Engelants zaecken beter gaen.[26] Dat zijne Majesteit het leger van Essex zoo heeft geslagen dat Essex zelve met twaelff anderen zich ter zee heeft begeven om over zee ende den Teems te Londen te comen.[27] Dat oock den prince Robert een ander leger heeft naebij den coning[28] ende dat zij meenen Pleimuth te belegeren.

Gassion blijft arbeiden bij Watte,[29] maer den tijd van 't jaer zal daertoe onbequaem werden. Magalotti[30] ende Vaubecourt[31] hebben eenige trouppes bij Longuy ende bij Metz. Het belegh van La Motte bestaet tot noch toe in discoursen. 't Fort op den Rijn bij Philipsburg werdt bij de Fransoisen stercker gemaect.[32] Men zegt de Portugezen een inval hebben gedaen in Andalousië.[33]

1 Octobris 1644.

26 Op 2/12 september had koning Karel I te Lostwithiel (ten noorden van Fowey in Cornwall) het Parlementsleger van Robert Devereux, graaf van Essex, uiteengedreven (*Gazette 1644*, nos. 118 en 122, dd. 24 september en 1 oktober 1644).

27 Robert Devereux (1591-1646), graaf van Essex, was in de nacht van 10 op 11 september op de vlucht geslagen voor de ongelijke strijd in Cornwall. Een vissersboot zette hem aan wal in de haven van Plymouth (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 137-138). Zodra de koninklijken de achtervolging inzetten op het restant van zijn leger, week hij naar Portsmouth uit. Voorlopig voelde hij zich niet geroepen om een bezoek aan Londen te brengen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 142, p. 144 en p. 153).

28 Prins Rupert (Robert) van de Palts, in het nauw gedreven door troepen van de parlementsgezinde sir William Brereton, trok zich terug uit Lancashire en Cheshire. Aan het hoofd van 500 ruiters nam hij de weg naar Bristol. Begin november bracht hij de aansluiting met het koninklijke leger tot stand (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 135, p. 149 en p. 151).

29 Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, en maarschalk Jean, graaf van Gassion, die bij toerbeurt het bevel voerden over de Franse legers in Picardië, versterkten hun posities ten opzichte van de troepen die de Zuidnederlandse 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini nog bijeenhield te Bergues, Bourbourg, Duinkerken en in het fort van Mardyck. Inmiddels had de regering in Parijs 200000 ponden ter beschikking gesteld voor de reconstructie van de vesting Watten aan de Aa tot een koninklijk fort met vijf bastions (*Lettres Mazarin* II, p. 61-62, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 65 en p. 80).

30 De Franse onderbevelhebber Pierre de Magalotti († juni 1645) keerde zich tegen de troepen die hertog Karel IV van Lotharingen en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck nog achter de hand hielden in het land van Metz en de Lotharingse garnizoensstad Longwy (*Lettres Mazarin* II, p. 81-87).

31 Nicolas de Nettancourt d'Haussonville (1603-1678), graaf van Vaubecourt (*Tallemant des Réaux* I, p. 153-154 en p. 838), was van de omsingeling van het Lotharingse bolwerk La Motte (dep. Haute-Marne) weggeroepen. Op 4 oktober kon de hertog van Enghien aan kardinaal Jules Mazarin melden dat de versterkingen van de graaf van Vaubecourt in Saverne waren aangekomen (*Lettres Mazarin* II, p. 82-86, en Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 396-397 en p. 636).

32 Kardinaal Jules Mazarin had op 17 september de benoeming bevestigd van Roger de Bossost (Bossots) († 1646), graaf van Espenan (*DBF* VI, kol. 1150), tot gouverneur van Philippsburg. Gelijktijdig gaf hij zijn zegen aan de bouw van nieuwe fortificaties aan de Rijn (*Lettres Mazarin* II, p. 71-74 en p. 80, en *Gazette 1644*, no. 120, dd. 29 september 1644).

33 In december 1640 had Portugal zich afgescheiden van het Spaanse koninkrijk. Het leger van koning Jan (João) IV van Portugal (1604-1656), hertog van Bragança, had deze zomer enige steunpunten verworven in de omgeving van Montijo (ten oosten van Badajoz) (no. 6960 (dl. XV)). Naar het oordeel van de Franse regering werd het nu tijd dat de Portugezen hun aandacht zouden verplaatsen naar het rijke gewest Andalusië (*Lettres Mazarin* II, p. 59-61, en Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 13-15).

Men maect hier de paus ouder dan de Italiaensche advisen doen, te weten tweeëndezeventich jaer.[34] Voor de verkiesing hebben de cardinalen een ordre gestelt dat gheen neven van de paus[35] nae dezen tijd méér incomen zullen hebben mogen dan van twintichduizent croonen, geene principautez, geene protectie van coninckrijcken.

Gassion heeft becomen, zoo men hier breed uitmeet, Neuffossé ende d'abdie van Blamberg[36] ende de Fransoisen beginnen contributiën te trecken uit Walsch-Vlaenderen ende hoopen dat de bijeen comste van de Spaensche hoofden te Denremonde[37] eenige onlust zal veroorzaecken door de disputen van Castel Rodrigo ende Piccolomini over de regiering.[38] Een goed getal van de Fransoisen die in Vlaenderen zijn geweest, gaen nae boven aen de Rijncant. 't Volck van den hertogh van Lottheringen volgen haer.[39] De schriften die de Fransoisen doen loopen door de Vlaenderen om dat volck eenige resolutie te doen nemen tegen Spaignie, rechten weinigh uit.[40] De coninginne-regente verzoect den hertogh van Orleans weder te hove te comen.[41]

't Hessensche volck dat ontrent vierduizent ten deele te voet, ten deele te paerd zijn ge-

34 *Supra*, n. 2. De *Gazette 1644*, no. 122, dd. 1 oktober 1644, gaf de nieuwe paus de leeftijd van 72 jaar. De Parijse raadsheer Claude Sarrau had daarentegen uit betrouwbare bronnen vernomen dat paus Innocentius X slechts 66 jaar oud was: ‘mais il est si fort et vigoureux qu'il n'en paroist pas 52’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 394-395).

35 Een reactie op het nepotisme van paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini); vgl. *Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 310-318.

36 Maarschalk Jean (1609-1647), graaf van Gassion, koesterde aanvankelijk het plan om het legerkamp van hertog Karel IV van Lotharingen in Cassel (Mont-Cassel) aan te vallen (*Lettres Mazarin* II, p. 47 en p. 61-62). Toen bleek dat de Zuidnederlandse ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini het plaatselijke garnizoen had versterkt met drie regimenten (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 80-82 en p. 86), richtte hij zijn aandacht op de omgeving van Saint-Omer (*Gazette 1644*, no. 122, dd. 1 oktober 1644). Op 5 oktober kon de *Gazette*, no. 123, in een ‘extraordinaire’ verslag uitbrengen van een expeditie naar het kanaal van Neuf-fossé, ‘le fort Rouge’, het kasteel van Renescure en de cisterciënzer abdij van Blendecques (Blandecques).

37 Gouverneur don Francisco de Melo (1597-1651), graaf van Assumar, zou de Zuidelijke Nederlanden binnenkort verlaten. In de derde week van september nam hij in het gezelschap van Ottavio Piccolomini nog deel aan een beraad van Spaanse bevelhebbers in Dendermonde (*Gazette 1644*, no. 122, dd. 1 oktober 1644).

38 Het dispuut ging over het bestuur in de Zuidelijke Nederlanden (no. 7071, n. 8). In Brussel waren de Staten bijeengekomen voor de inhuldiging van de ‘gouverneur civil’ Manuel de Moura y Corte Real († 1652), markies van Castel Rodrigo (*BNB* XV, kol. 317-319, en *Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 496-505).

39 Karel IV (1604-1675), hertog van Lotharingen, bevond zich in Picardië (Cassel (Mont-Cassel)) toen hem het bericht bereikte dat de legers van de hertog van Enghien en de burggraaf van Turenne naar zijn garnizoenssteden Spiers en Worms oprukten. Op 30 augustus staakte bij zijn steun aan het Spaanse leger in de Zuidelijke Nederlanden en spoedde zich naar het front aan de Rijn (*Lettres Mazarin* II, p. 56-57 en p. 59, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 65-66, p. 75 en p. 80).

40 Kardinaal Jules Mazarin had door soldaten en kooplieden pamfletten laten verspreiden waarin de Zuidnederlanders werden opgeroepen om in opstand te komen tegen het Spaans gezag. Enkele exemplaren van het ‘Advis des-interessé aux habitans des Païs-Bas, qui sont sous la Domination du Roy d'Espagne, par une personne neutre’ stuurde hij naar het legerkamp van Frederik Hendrik. De prins gaf spontaan gevolg aan het verzoek om ‘translaeten’ van dit pamflet binnen de Vlaamse steden te brengen (*Correspondance d'Estrades* I, p. 193 en p. 200-203; *Briefw. C. Huygens* IV, p. 46, p. 66-69 en p. 86, en Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5094-5098).

41 De hertog van Orléans (*supra*, n. 24) gehoorzaamde aan het koninklijke bevel. In de loop van de volgende weekverscheen hij weer in Fontainebleau (*Mémoires de mademoiselle de Montpensier* I, p. 442-444).

comen in die quartieren daer den hertogh van Anguien is, hebben Hoechst ingenomen.[42] Den churfurst van Mentz gaet nae Keulen;[43] de stadt van Mentz contribueert weinigh aen de Fransoisen, 'twelck andere plaetzen zal aenlocken ende alle deze compositiën van zoo notable steden groote apprehensie geven te Wenen. Het schijnt dat de Fransoisen willen verbeteren ende versterckern het fort op den Rijn bij Philipsburg ende voorts de Beyerschen in Wirtenbergerlant gaen zoucken.[44] Uit het landt van Darmstad werdt zeer gevlucht.[45] De keiserschen om tegen zooveele quade tijdingen wat troost te vinden, stroien uit te Francfort een nederlagh van d'heer Coningsmarck.[46]

Den marquys de Rouillac werdt vanhier gezonden in Portugael als ambassadeur extraordinaris.[47] Men zegt hier dat den grave van Antrym in Schotlant is gecomen ten dienste van den coning van Engelant, dat zes ofte zevenduizent Schotten zich bij hem hebben gevoucht ende dat zij belegeren de stadt Janston, zijnde twintich Schotsche mijlen van Edemburg.[48] Den cardinael Mazarini heeft een tertiaen;[49] de

42 De Hessische legerleider Johann Geyso (1593-1661) trok met 4000 manschappen en 6 kanonnen langs de Main. Geheel onverwacht overmeesterde hij op 16 (of 19) september de stad Höchst ten zuiden van Frankfort (*Doc. Boh.* VII, p. 142 no. 416, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 148-149). Op 20 september waagden de Zwabisch-Beierse ruiters van generaal Johan van Werth en kolonel Johann von Sporck (ca. 1601-1679) zich voor de stadsmuren. De Hessen waren evenwel op de komst van de vijand voorbereid (*Gazette 1644*, nos. 122 en 125, dd. 1 en 8 oktober 1644).

43 Vgl. no. 7066 (dl. XV). De Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt (1583-1647) had zijn toevlucht gezocht in Ehrenbreitstein (Hermanstein), een citadel nabij Koblenz (*ADB* I, p. 479-480; *NDB* I, p. 310). Zijn onderdanen schenen tevreden te zijn met de machtswisseling: 'Tous les Allemands parlent de M. le duc d'Anguin avec admiration, et ceus de Mayence ont escrit que c'est un prince si aimable qu'ils s'estiment heureus d'estre à la France' (*Correspondance d'Estrades* I, p. 204).

44 *Supra*, n. 32. Na de capitulatie van Mainz vervolgden de Franse legers hun mars. De plaatsen Bingen, Bacharach, Neustadt an der Weinstrasse (ten westen van Spiers) en Friedelsheim (nabij Bad Dürkheim) werden snel veroverd. Het Lotharingse garnizoen van Landau hield tot 29 september stand (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 32-35, en Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 635-636).

45 Landgraaf Georg II van Hessen-Darmstadt had de capitulatie van het keizerlijke garnizoen van Philippsburg (9 september) niet afgewacht (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 374). In een depêche van 27 augustus/6 september 1644 beschreef Matthaeus Wesenbeck, Brandenburgs gezant op de Frankforter 'Deputationstag', de uittocht uit de steden en landen van de Oberrheinische Kreits: 'So ist auch gross Fliehen von hohen und nieder Standespersonen alhier herein ...' (*Urk. u. Act.* I, p. 857-859).

46 In Torgau aan de Elbe stond het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph (ca. 1600-1663), graaf van Königsmarck (*SBL* XXI, p. 778-781), gereed om de doortocht van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, naar de Habsburgse landen te blokkeren. Keizer Ferdinand III hoopte het gevaar te kunnen keren met een reddingsactie van generaal-majoor Adriaen van Enkenfort (Enckevort) († 1663) (*Doc. Boh.* VII, p. 135 no. 392; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 351, en *Diarium Lamberg*, p. 18).

47 Louis de Got (Goth) (1584-1662), markies van Rouillac (no. 6999, n. 47 (dl. XV)), ontving zijn instructie op 10 september. Op 29 september aanvaardde hij zijn reis naar het hof van koning Jan IV van Portugal (*Lettres Mazarin* II, p. 59-61; *Tallemant des Réaux* II, p. 618-622 en p. 1400-1402; Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 13-15, en *Gazette 1644*, no. 122, dd. 1 oktober 1644).

48 Randal Macdonnell (1609-1683), graaf, naderhand markies van Antrim, had een lichting van 1600 gezagsgetrouwe Ieren naar Schotland overgebracht (*DNB* XXXV, p. 55-58). Op weg naar Johnstone (ten zuidwesten van Glasgow) vonden zijn soldaten waarschijnlijk aansluiting bij de royalisten van James Graham (1612-1650), markies van Montrose, luitenant-generaal van de koning in Schotland (*DNB* VIII, p. 319-329 en XXII, p. 316-319, en *The Edinburgh History of Scotland* III, p. 332-334).

49 *Supra*, n. 9. 'Tertiaen' of derdendaagse koorts (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 85).

coninginne draegt groote zorge voor zijn Eminentie. Men meent de querelle tuschen den marescal de La Millerai

ende den grave Rantzou tot een gevecht zal comen,[50] hoewel de coninginne zulcx heeft verboden.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den I Oct. 1644 uyt Paris.

7071. 1644 oktober 1. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Video copiam navalem apud Suedos maiorem nunc esse quam fuit a multo tempore, et brevi credo et spero nos magni aliquid inde aduituros.[2] Quodsi citius quam ego fieri posse existimo pax fiat inter Suedos et Danos,[3] tum putem paratae iam classis usum egregium fore in Americae partibus.[4] Quae autem eae sint quae maximam gloriam atque utilitatem adferre regno Suedico possint, parcam dicere, cum sciam multos nunc esse in ministerio regni Suedici multum istarum rerum peritos.

Tandem Roma papam edidit,[5] Pamphylium dictum antehac, nunc vero Innocentium Decimum, bono nominis omine, ut et insignium, quae sunt columba in ore olivam gerens. Caeterum antehac fuit cum cardinali Francisco Barbarino, tunc legato,

50 Maarschalk Charles de La Porte (1602-1664), markies, later hertog van La Meilleraye, 'grand maître de l'artillerie', en luitenant-generaal Josias Rantzau (1609-1650), heer te Bothkamp, hadden onder bevel van de 'generalissimus' Gaston van Orléans de belegering van Gravelines (Grevelingen) ingezet. Op de dag van de overwinning (28 juli) verbraken de bevelhebbers de samenwerking. Omdat de 'grand maître' de breuk als een aantasting van zijn reputatie beschouwde, verliet hij voortijdig het oorlogsterrein; vgl. nos. 6990 en 6999 (dl. XV).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 212; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 479 no. 553. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 342. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7072). Axel Oxenstierna (1583-1654), rijkskanselier van Zweden tijdens de regeringen van koning Gustaaf II Adolf en koningin Christina (*SBL* XXVIII, p. 504-524).

2 In zijn nieuwsbrief van [19] september schreef Petter Spiring Silvercrona, Zweeds resident te Den Haag: 'Van de coninckliJcke Sweedsche vlooten is noch geen seeckerhijt. Van Lubeck word geaviseert dat deselve 73 zeylen sterck nae de Sond souden sijn geloopen' (no. 7056 (dl. XV), en *Gazette 1644*, no. 121, dd. 1 oktober 1644). Het nieuws kwam niet overeen met de feiten: pas op 28 september/8 oktober koos de Zweedse oorlogsvloot weer zee (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 582-592).

3 De oorlog in het Noorden. Op 12/22 december 1643 was het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson het hertogdom Holstein binnengevallen (nos. 6630-6632 (dl. XV)). Een maand later werd door de vice-fiscaal Nils Nilsson officieel de oorlog aan koning Christiaan IV van Denemarken aangezegd (nos. 6726 en 6880 (dl. XV)). Frankrijk en de Republiek oefenden echter sterke druk uit om de strijd zo spoedig mogelijk te beëindigen. In augustus 1644 aanvaardde koningin Christina de voorstellen van de Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, en de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse (nos. 7032 en 7035 (dl. XV)). Koning Christiaan IV gaf op 8 september toe aan de wensen van de bemiddelaars. Toch zou het nog twee maanden duren voordat de Deense commissarissen Just Høg en Ditlev Reventlov met de Zweedse gedelegeerde Gustav Karlsson Horn overeenstemming bereikten over plaats en tijd van een bijeenkomst aan de Zweeds-Deense grens (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 446-447).

4 Vgl. no. 6771 (dl. XV). De Zweden hadden zich al op het terrein van de Westindische Compagnie begeven. In 1638 stichtten zij de handelskolonie 'Nieuw Zweden' aan de Delaware; vgl. *Een rondgang langs Zweedse archieven*, p. 191-202.

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 1 oktober 1644 (no. 7070).

alienior a moribus Galliae Gallisque parum gratus. Postea nuntius fuit in Hispania creditusque in His-

paniam quam in Galliam propensior. Hoc tempore omni modo annisa est Gallia, suadente cardinali Mazarino, ne ille papa fieret. Contra res cecidit conspiratis partibus Romana et Hispanica. Unde cardinali Mazarino maeror creditur natus, et inde non levis quo tenetur morbus, quanquam ad hunc contulisse nonnihil potuerunt res Catalanicae. Nam ad Tarragonam Gallorum exercitus depulsus fuit ab obsidione magna cum Gallorum clade, quae tamen hic rumoribus imminuitur. Aiunt hic Hispanos terdecies mille venisse ab Ilerda per Urgeliam. Mottam Odincurtium relictis ad urbem Tarragonam peditibus bis mille quingentis et aliquo equitatu cum caetero exercitu et machinis duodecim et auxiliis Catalanorum ivisse contra hostem, sed fugatum machinis sarcinisque amissis. Nunc eo mittitur Harcurtius crediturque non successor tantum, sed et maius malum imminere Mottae Odincurtio, ideo quod pecunias undique sibi corradendo exercitum exhauserit, Catalanorum autem animos multum a Gallia abalienaverit.

Longe aliter in Germania se gerit dux Anguianus, cuius cura tuti sunt rustici, vilis in castris per id annona, ius Spirae dicitur, commercia a Francofurto et Argentorato et rursum ad eas urbes liberrima sunt, velut in alta pace. Itaque post Wormatiam etiam Mogontiacum valde aequis legibus se Gallorum custodiae tradidit, estque ibi Gallia in meliore fama quam unquam fuit.

Princeps Thomas post Sanctiam captam arcem novam Astae obsidet, aliis conatibus aut temere coeptis aut timide abiectis, ita ut querantur Galli periisse hoc anno ipsius usum et pecuniae et militis illis in locis. Regina Angliae valet meliuscule et creditur ventura ad Fontem Bellaqueum. Credo ad recuperandam valetudinem ei profuisse nuntios ex Anglia[6] qui asserunt a rege ita concisas Essexii copias, ut ipse Essexius cum comitibus XII mari sibi salutem quaesiverit, ea via ad Tamesis ostia ac sic Londinium iturus. Exspectabatur autem apud regem princeps Robertus cum altero bono exercitu crediturque rex agitare obsidium Plimuthi.

Dux Aurelianensis Blesis adhuc est, sed brevi in aulam rediturus. Principem Condaeum Burgundia exspectat, Schombergium Languedocia. Dux Nemorosius, quia in sermone de duce Beaufortio suam adversus eum benevolentiam ostenderat, cardinali Mazarino factus suspectus et a duce Aurelianensi monitus, ut adiret cardinalem eique se purgaret, id recusarat nisi prius uxor ipsius, Beaufortii soror, ante aliquot menses abscedere ab urbe iussa, sibi redderetur; iussus et ipse abire est idque ei coram regina edixit dux ipse Aurelianensis.

Gassio in operibus ad Wattam pergit, sed quae pluvia tempestas brevi interrumpet. De Mottae Lotharingicae obsidio durant rumores. Est in propinquo Magalottus cum peditibus quater mille et equitatu nonnullo et Vaubecurtius cum militibus non multis. Portugalli incursare Andalusiam dicuntur. De papa etiam hoc intelligimus propinquum eius quendam,[7] quem cardinali Antonio commendaverat, a cardinali Antonio cum ignominia repulsum, unde inter ipsos odia; quibus sanandis proponunt nonnulli matrimonium inter filium Thaddaei Barbarini et filiam fratris papae.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatem tuam servet ac prosperet,

Sublimitatis tuae cultur devotissimus,
H. Grotius.

[Lutetiae], XXI Septembris/I Octobris 1644.

6 De koerier die koningin Henriëtte Maria van Engeland op de hoogte bracht van de koninklijke zege te Lostwithiel, was Parijs reeds gepasseerd (*CSP Ven 1643-1647*, p. 139).

7 ‘quendam’, in de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7072): ‘quondam’.

Qui hic vulgantur rumores, dant papae annos LXXII. Ante eum papam factum decretum est a cardinalibus, ne propinqui papae reditus accipere possent ultra XX millia scutatorum; ne principatus acquirere; ne protectores fieri regnorum: sapienter, utinam sic et caetera. Gassio dicitur cepisse in Flandria Novum Fossatum et abbatiam Blambergae, loca infirma. Hispani illorum locorum duces Tenerimundae conventum habent, diciturque esse controversia inter Castellirodericum et Piccolominaeum de regimine re-

rum.[8] Magna pars Flandriae eius quae Gallicana dicitur, tributa incipit pendere Galliae. Pars aliqua militum Gallorum qui in illis locis fuere, ad Rhenum it. Subsequuntur eos milites ducis Lotharingici. Libellos multos Galli in Flandriam spargunt, ut eos ab Hispano abstrahant, sed sine fructu. Dux Aurelianensis a regina regente revocatur in aulam.

Quater ferme mille Hassorum, partim pedites, partim equites, sunt apud ducem Anguianum et Hoechstam sibi cepere. Elector Mogontiacensis Coloniam se recipit. Apud Oppenhemum - nam et eum locum Galli cepere[9] - pons a Gallis fieri dicitur. Urbs Mogontiacensis levi collatione apud Gallos defungetur. Valde displicebit aulae Viennensi et res ipsa et exemplum. Si hoc facit elector, si Spira, quid non in posterum erit excusabile?[10] Videntur autem Galli velle adoriri Bavaros qui in agro sunt Wurtenbergico. E Darmstadiensi terra ingens fit fuga. Spargunt ibi caesariani rumores adversos de Conigsmarchio, sed parum fidei reperiunt soliti talia fingere. Mittitur hinc marchio Rouillacus extra ordinem legatus in Portugalliam. Dicitur comes Antrymeus pro rege Angliae invasisse Scotiam et adiunctis sibi septem Scotorum millibus obsidere oppidum Janstonum, non plus viginti milliaribus ab Edemburgo.

In hoc temporis articulo,[11] quo totus orbis christianus iudicaturus est qui serio pacem, qui bellum velint, multum opto, ut quicquid in procuratoriis instrumentis controversiam pati potest, quamprimum tollatur veniaturque ad ipsa rerum capita absque ullis moris, et ut Suecia ea in re suae aequitatis exemplo Gallis praeeat. Cum eae sint quas intelligo Torstensonio copiae, maxime equestres, non culpo Gallasium, quod virium certamen facere non vult; et libens intelligo bona praesidia relicta ad oram maritimam, quasdam et obsidiones a Danis nostrorum metu derelictas. Quibus si aliqua accedat bona mari fortuna, poterit sperari aut cita pax in septentrione, aut Batavorum et Ansiaticorum cum Suecis ad tuendam commerciorum libertatem consociatio. Qui ex caesarianis Westphaliae praesidiis contrahitur miles, is credo aut mareschallo Torstensonio aut Conigsmarchio se obiicere vult, nisi ab Hassis retineatur, quorum conatus semper, hoc vero tempore maxime, adiuvandi sunt, quam ad rem et hic annitar; item ut iudicia in Palatinatu reddantur nomine electoris. Cardinalis Mazarinus non sine periculo aegrotat.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Classis Suedicae apparatus. Si pax fiat cum Danis utilis forsan in America. Novus papa Innocentius X; iudicium de eo. Hinc Mazarinus aegrotat; etiam ob res in Catalania male gestas. Anguiani prudentia in bello Germanico. Princeps Thomas Sanctiam cepit, Astam obsidet.

8 Koning Philips IV van Spanje had het bestuur over de Zuidelijke Nederlanden willen opdragen aan zijn natuurlijke zoon Juan José van Oostenrijk (1629-1679). Alvorens een definitief besluit te nemen, zond de koning twee ervaren ‘gouverneurs’ naar Brussel. Achteraf bleek dat de ‘gouverneur civil’ Manuel de Moura y Corte Real († 1652), markies van Castel Rodrigo, uitgebreidere volmachten had gekregen dan de ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini (1599-1656), hertog van Amalfi (*BNB* XV, kol. 317-319, en XVII, kol. 378-384; *Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 482-483, p. 496-505 en p. 511).

9 Op weg naar Mainz plaatsten de Frans-Weimarsen een garnizoen in Oppenheim (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 383, en *Lettres de Turenne*, p. 407).

10 Philipp Christoph von Sötern (1567-1652), bisschop van Spiers en keurvorst-aartsbisschop van Trier, had in 1631/32 een verdrag met Frankrijk gesloten. Dit bondgenootschap kwam hem duur te staan, want in 1635 werd hij door de Spanjaarden gevangengenomen en uitgeleverd aan de keizer. In de loop van 1645 herkreeg de aartsbisschop zijn vrijheid (*ADB* XXVI, p. 50-69).

11 De toevoeging ‘In hoc temporis articulo ... aegrotat’ in een andere hand. Vermoedelijk heeft de copiïst dit fragment ontleend aan Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 7073).

Galli tamen queruntur. Angliae regina valet melius; mariti fortuna. De Aurelianensi, Condaeo, Schombergio. Nemorosius exul. De Gassione, obsidio Mottae, Magalotto, Vaubecurtio. Fama de Portugallis. Rixae inter cardinalem Antonium et propinquum papae. Papa dicitur 72 annorum. Decretum contra nepotismum. (B)elgica. De Aurelianensi. Varia de bello Germani(c)o. Caesareis ea displicent; rumores falso sparsi. Legatus ad Portugallos Rouillacus.

Janstonum in Sco(ti)a a regiis obsessum. Suadet pacis ergo controversias in procuratoriis tolli. De Torstensonio. Res (pr)osperae contra Danos. De exercitu caesareorum (in) Westphalia, Palatini terris. Mazarinus aegrotat.

7072. 1644 oktober 1. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

7073. 1644 oktober 1. Aan J. Oxenstierna.[1]

Illustrissime et excellentissime domine,

In hoc temporis articulo, quo totus orbis christianus iudicaturus est qui serio pacem, qui bellum velint, multum opto, ut quicquid in procuratoriis instrumentis controversiam pati potest,[2] quamprimum tollatur veniaturque ad ipsa rerum capita abscissis moris,[3] et ut Suedia in ea re suae aequitatis exemplo Gallis praeeat.[4] Cum eae sint quas intelligo domini marescalli Torstensonii copiae, maxime equestres, non culpo Gallassium, quod

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Johan Axelsson Oxenstierna (1611/12-1657) en Johan Adler Salvius (1590-1652) vertegenwoordigden de Zweedse kroon op de vredesconferentie te Osnabrück (*SBL* I, p. 143-156, en XXVIII, p. 473). Met uitzondering van de - weggelaten - laatste alinea van het postscriptum is deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7071). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 208. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 144 en 4° 38, 60; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 119 en 121; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 301; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 76 en Br. 24, 102.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7046 (dl. XV). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 207. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 147 en 4° 38, 61; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 306; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 24, 101.

2 In Munster had de uitwisseling der volmachten reeds in april 1644 plaatsgevonden. Bij nadere bestudering ontdekten de keizerlijke en Spaanse gevolmachtigden ernstige gebreken in de Franse volmacht van 20 september 1643. Op hun verzoek brachten de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini de noodzaak van een ‘emendatio’ op 17 juli onder de aandacht van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien; zie nos. 6994, 7015 en 7016 (dl. XV), en *Acta pacis Westphalicae; Diarium Chigi* I, p. 223-224.

3 Op 10 september hadden de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane een schrijven van de keizerlijke resident Georg von Plettenberg ontvangen waarin mededeling werd gedaan dat koning Christiaan IV van Denemarken zijn bezwaren tegen een uitwisseling van de volmachten op een neutrale plaats in Osnabrück had opgegeven. De volgende dag, 1/11 september, toonden de secretarissen Johann Münch (namens de keizerlijke delegatie) en Mattias Mylonius Biörenklou (namens de Zweedse delegatie) ten huize van Raban Heistermann (Heystermann), deken van Sint Jan te Osnabrück en kanunnik te Lübeck, de volmachten en gaven elkander toestemming om afschriften van de originelen te maken (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 627-628).

4 Aanvankelijk beantwoordden de Franse gevolmachtigden de verzoeken om een ‘emendatio’ (*supra*, n. 2) met een weigering. Zij herzagen hun mening na ontvangst van hoopvol nieuws uit Osnabrück: ‘Nous voyons desjà que les Impériaux ont beaucoup diminué de leur fierté. Ilz ont faict depuis quelques jours à Osnaburg la communication des pouvoirs qu'ilz avoient refusée depuis six mois ...’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 509-513).

virium certamen facere non vult;[5] et libens intelligo bona praesidia relicta ad oram maritimam,[6] quasdam etiam obsidiones a Danis nostrorum metu derelictas.[7] Quibus si aliqua accedat bona mari fortuna, poterit sperari aut cita pax in septentrione, aut Batavorum et Ansiaticorum cum Suedis ad tuendam commerciorum libertatem consociatio.[8] Qui ex caesarianis Westfaliae praesidiis contrahitur miles, is credo aut marescallo Torstensonio aut domino Coningsmarckio se obiicere vult,[9] nisi ab Hassis retineatur, quorum conatus semper, hoc vero tempore maxime, adiuvandi sunt,[10] quam ad rem et hic annitar;[11] item ut iudicia in Palatinatu reddantur nomine electoris.[12]

Deus, illustrissime et excellentissime domine, Excellentiam vestram servet in rebus bonis,

Excellentiae vestrae semper eius merito serviturus,
H. Grotius.

Lutetiae, XXI Septembris/I Octobris 1644.

5 Het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson was in de tweede helft van augustus dwars door de linies van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, getrokken. Tijdens hun mars van Rendsburg naar Bad Oldesloe passeerden de Zweden enkele keizerlijke wachtposten. De vijand liet zich echter niet tot een strijd uitdagen. Ongehinderd kon het Zweedse leger doorstoten naar Ratzeburg. Kort daarop verplaatsten de keizerlijken hun kwartieren naar het zuidelijker gelegen Mölln. Hoewel deze plaats een goed uitgangspunt bood om het legerkamp van Lennart Torstensson te bestoken, lieten zij opnieuw verstek gaan. Opgejaagd door Zweedse ruiters weken zij over de schipbrug te Lauenburg aan de Elbe naar veiliger kwartieren uit; zie nos. 7035, 7042 en 7044 (dl. XV).

6 Generaal-majoor Axel Lillie (1603-1662), bevelhebber van de Zweedse troepen in Pommeren, zou op de bevoorrading letten van de regimenten die veldmaarschalk Lennart Torstensson in het hertogdom Holstein had achtergelaten (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 326).

7 Landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege, bijgestaan door de ruiterij van de Zweedse kolonel Helmut Wrangel, had een aanslag van Deense garnizoenssoldaten op de plaatsen Pinneberg en Breitenburg kunnen verijdelen; vgl. nos. 7054 en 7056 (dl. XV), en *Gazette 1644*, no. 121, dd. 1 oktober 1644.

8 Tot nu toe hadden de Staten-Generaal en de Hanzesteden het eigenbelang laten prevaleren.

9 Begin september hield men nog rekening met een actie van Alexander (1599-1675), graaf van Velen en Megen, bevelhebber van het keizerlijk-Westfaalse leger, tegen enkele versterkte posities van de Zweedse bevelhebbers Lennart Torstensson en Hans Christoph, graaf van Königsmarck, in Westfalen en het aartsbisdom Bremen (no. 7034 (dl. XV), en *Westfälische Lebensbilder* VI, p. 1-13). Later bleek dat de graaf het plan had opgevat om met 2000 man en 2 kanonnen naar Koblenz te trekken (no. 7067 (dl. XV)).

10 Zolang er geen regeling was getroffen in het conflict over de 11 Staatse compagnieën die Frederik Hendrik in juni 1644 ter beschikking had gesteld van graaf Ulrich II van Oostfriesland, moest de Hessische bevelhebber Caspar, graaf van Eberstein († eind oktober 1644 te Aurich), waakzaam blijven in Oostfriesland (nos. 6920 en 6922 (dl. XV), en L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 254-257). Alleen zijn soldaten uit de garnizoenen aan de Nederrijn kon hij mobiliseren voor de strijd tegen de keizerlijke en Zwabische-Beierse legers aan de Main (no. 7070, n. 42).

11 Grotius schaarde zich achter de protesten van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel tegen de Staatse militaire steun aan graaf Ulrich II van Oostfriesland. In juli 1644 had hij de regering in Parijs reeds gewezen op het belang van een sterke Hessische aanwezigheid in Oostfriesland (no. 6963 (dl. XV)).

12 De Franse staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, liet in een schrijven aan de gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien merken dat hij kennis had genomen van Grotius' pleidooi tot erkenning van de rechten van prins Karl Ludwig van de Palts: ‘Le Prince Palatin, ayant sceu comme tout son pays à la réserve de Frankendal [Frankenthal] et d'Oppenein [Oppenheim] estoit dans la subjection de cette Couronne, a envoyé demander qu'il y restablist ses officiers et que la justice y fust administrée en son nom’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 529).

Cardinalis Mazarinus non sine periculo aegrotat.[13]

Adres: Illustrissimo excellentissimoque domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et summa cum potestate legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

7074. 1644 oktober 1. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Vidimus hic dominos Bannerios, et eis coacti fuimus significare nuntium tristem, super quo eos consolati sumus pro nostris viribus.[2] Praeter ea quae in tali maerore dici solent et debent, non exiguam nobis ad consolationem super malo privato materiam praebuit publica felicitas, cuius testes nobis sunt et aliorum literae et quas Claritas vestra pergratas ad me dedit XIX Septembris. Sunt autem domini Bannerii iam in itinere ad vos, ubi spero eos reperturos alia quibus maerentem animum erigant, victorias scilicet terra marique de caesarianis et Danis. Interim ego, qui pacem semper amavi, cum videam et Osnabrugae moras quasdam sublatas[3] et in exspectatione esse conventum senatorum regni Suedici et Danici ad limitem,[4] Deum precor, uterque hic labor ut exitum habeat talem qualem optima pars orbis christiani desiderat.

Magnum sane virtutis suae specimen et pignus optime affecti in Suediam animi dedit landgravius Fridericus dignumque ostendit tum Hassica origine[5] tum reginae nostrae affinitate.[6]

Praelustri domino comiti de La Gardie et optime merenti de re Suedica Ludovico

13 Kardinaal Jules Mazarin leed aan telkens terugkerende koortsaanvallen (*Briefw. C. Huygens* IV. p. 85).

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 57. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7054 (dl. XV), beantw. d. no. 7088. Harald Appelboom (Appelbom) (1612-1674), geboren op Söderby (Fellingsbro), was sinds 1 oktober 1642 Zweeds agent te Amsterdam (Schutte, *Repertorium* II, p. 492-494).

2 Het overlijdensbericht in Appelbooms brief van 5 september 1644 (no. 7032 (dl. XV)). Per Banér (1588-juli 1644), rijksraad en raadsheer in de rijkskanselarij, en Hebbla Fleming († 1639) hadden vijf zonen: Gustaf (1618-1689), Klas (1620-1675), Johan, Nils en Svante (*BLS* II, p. 28-35; *SBL* II, p. 658-665). Twee van hen, Klas (Claudius) en Nils (Nicolaus) Baner, in januari 1642 ingeschreven aan de Leidse universiteit, waren in oktober 1643 naar zuidelijker streken vertrokken (*Album studiosorum acad. Lugd. Bat.* I, kol. 328, en no. 6500 (dl. XIV)).

3 De uitwisseling van de keizerlijke en Zweedse volmachten te Osnabrück; vgl. no. 7073.

4 Zo voorspoedig verliep het vredesoverleg niet. Het zou nog twee maanden duren voordat de Deense commissarissen Just Høg en Ditlev Reventlov met de Zweedse gedelegeerde Gustav Karlsson Horn overeenstemming bereikten over plaats en tijd van een bijeenkomst aan de Zweeds-Deense grens (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 446-447).

5 Landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege (1617-1655), halfbroer van Wilhelm V, de in 1637 overleden echtgenoot van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel, kolonel in Zweedse dienst, had de plaatsen Pinneberg en Breitenburg (ten oosten van Itzehoe) kunnen ontzetten van een omsingeling door soldaten van het Deense garnizoen te Glückstadt (*Gazette 1644*, no. 121, dd. 1 oktober 1644). De Denen gaven de hoop op herovering van hun steunpunten bij Breitenburg echter niet op (*Gazette 1644*, no. 124, dd. 8 oktober 1644).

6 De landgraaf trad in september 1646 in het huwelijk met Eleonora Catherina (1626-1692), dochter van paltsgraaf Johann Casimir van Zweibrücken. De bruiloft vond plaats in het koninklijk paleis te Stockholm (*SBL* XIII, p. 256-258).

Gerio et iter prosperum et res deinde felices ex animo precamur hic omnes,[7] adiuvante nos domino Hambraeo,[8] nec minus, clarissime domine, omnia fausta Claritati vestrae,

Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

I Octobris 1644, Lutetiae.

Papa factus est Pamphilius[9] contra voluntatem et labores Galliae. Magontiacum, ut et Wormatia et Oppenhemum, sunt in potestate Galliae et bene tractantur. Ea res metum incutiet Viennae. Openhemi pons fit, et castellum ad Rhenum quod prope Philippiburgum est, augetur operibus. Ad Taragonam res male cessit Gallis; urbs obsidio liberata est.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

7075. 1644 oktober 2. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine et patrone observandissime,

Illustrissimae Excellentiae vestrae literas 24 Septembris datas decenti cum devotione accepi, quas cum prioribus propter summam prudentiam et insignem mei favorem thesauri loco habeo.

Dux Helmius Wrangelius post felicem Pinnebergii liberationem machinationes quasdam fecit quibus Bredeburgum progrederetur, ut obsidentes Danos inde repelleret.[2] Quia autem hic locus in omnibus provisus tenebatur, cursum Kylam direxit,[3] civitatem occupans cum arce. Deinde cum Danorum quaedam cohortes in

7 Graaf Magnus Gabriel De la Gardie (1622-1686), zoon van rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie (1583-1652), maakte zijn thuisreis op een van de vijf schepen die de Zweedse commissaris Louis de Geer in de Republiek had gecharterd. Op de 15de september verlieten de schepen het Vlie. Zes dagen later kwam de haven van Göteborg in zicht ('Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 278-284).

8 De Zweedse theoloog en oriëntalist Jonas Hambraeus (1588-1671), predikant van de lutherse gemeente te Parijs, had borg gestaan voor Zweedse 'touristen' die door het verbreken van het scheepvaartverkeer met Stockholm in financiële problemen waren geraakt (*SBL* XVIII, p. 82-83). De laatste tijd moest hij zijn schuldeisers steeds vaker ontwijken; zie no. 7028, n. 17 (dl. XV).

9 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 1 oktober 1644.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 35). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7063 (dl. XV), beantw. d. no. 7097.

2 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel (ca. 1600-1647) (*BLS* XXI, p. 156-157) had landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege bijgestaan in diens geslaagde poging om de plaatsen Pinneberg en Breitenburg (ten oosten van Itzehoe) te ontzetten van een omsingeling door soldaten van het Deense garnizoen te Glückstadt. Omdat de Denen nog steeds steunpunten aanhielden in de omgeving van Breitenburg, weken de Zweden eerst naar Dithmarschen uit.

3 Vervolgens gaf kolonel Helmut Wrangel zijn ruiters opdracht om stad en burcht van Kiel te heroveren (*Gazette 1644*, nos. 124 en 127, dd. 8 en 15 oktober 1644).

transitu Denneversenci ad Slesvicum[4] morarentur, illuc se viribus suis contulit. Quis fuerit pugnandi exitus, ad-

4 Dannewerk (Haithabu), ten zuiden van de stad Schleswig.

huc in incerto est. Regia Su[e]dorum classis[5] prope Rudam[6] visa est ad 65 navium et pro certo affirmatur adesse in eadem classi 8000 milites. Lubeca nuntiatur 5000 milites, e classi nostra in Fiuniam transportatos,[7] forti manu totam occupasse insulam. Rex Daniae praeclaros viros admirales et capitaneos decollari fecit.[8] Pro certo habetur regem cum legatis Belgicis iam convenisse de libero per Sundam transitu et navigatione.[9]

Hisce prosperrime valeat illustrissima Excellentia vestra Deo, illustrissime et excellentissime domine, fideli voto commendata,

illustrissimae Excellentiae vestrae ex animo addictissimus,
H. Appelboom.

Amstelodami, 2 Octobris 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: [Rec.] 11 Oct. 1644.

7076. 1644 oktober 3. Van W. de Groot.[1]

Frater optimie,

Conditiones quibus Saxum Gandavense est deditum, nihil praecipui continuerunt praeter ea quorum ego mentionem nuper feci.[2] Ut romanensibus plus quam antehac fa-

5 Op 28 september/8 oktober verlieten 12 Zweedse oorlogsschepen de haven van Dalarö. De volgende dag zocht de vlootbevelhebber Kart Gustav Wrangel (1613-1676) in de Kalmarsund verbinding met de Zweeds-Hollandse hulpvloot van admiraal Maerten Thijssen Anckarhielm (*Oxenst. Skrifter* 2, afd., VIII, p. 582-592). Na vereniging telde de vloot 32 oorlogsbodems van middelbare grootte (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 106 en p. 312).

6 'Ruden', uitkijkpost in de nabijheid van het eiland Rügen.

7 Nieuwsagenten in Lübeck hadden op 8 september het bericht verspreid dat een Zweedse vloot van 73 zeilen koers had gezet naar de Sont (nos. 7054 en 7056 (dl. XV)). Veertien dagen later maakten zij melding van de verovering van het eiland Fehmarn (in de tekst abusievelijk 'Fiunia' (Funen)); vgl. *Gazette 1644*, nos. 121 en 127, dd. 1 en 15 oktober 1644.

8 Koning Christiaan IV van Denemarken strafte de scheepskapiteins die zich in de zeeslag in 'de Colberger Heyde' van 1/11 juli 1644 niet dapper genoeg hadden gedragen. De 60-jarige vice-admiraal Peder Galt (*DBL* V, p. 96-97) moest zich eind augustus verantwoorden voor de ontsnapping van de Zweedse vloot uit de Kielerfjord (no. 7013 (dl. XV)). Hij werd op 31 augustus/10 september te Kopenhagen onthoofd (*Gazette 1644*, nos. 124 en 127, dd. 8 en 15 oktober l644, en *Kancelliets Brevbøger 1644-1645*, p. 101 en p. 111).

9 In de tweede week van augustus hadden de Staten-Generaal hun ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae herinnerd aan art. 12 en 13 van de 'secreete instructie': indien koning Christiaan IV bleef volharden in zijn weigering om de vaart op Zweden open te stellen, mochten zij de Staatse oorlogsschepen naar de ingang van de Sont ontbieden (no. 7019 (dl. XV)). Omdat de Deense vorst bijna gelijktijdig kennis kreeg van de geheime missive, kon hij op tijd alle beletselen wegnemen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 121-124 en p. 172-174).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 325. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7058 (dl. XV), beantw. d. no. 7092.

2 In zijn brief van 12 september 1644 (no. 7043 (dl. XV)) was Willem de Groot ervan uitgegaan dat Grotius' diplomatieke correspondenten zouden zorgen voor de verzending van de 'Articulen geaccordeert bij ... den Heere Prince van Orangien, aen ... Don Andrea de P(a)rado y Muxica,

veant nostrates, etsi forte politicae considerationes aliud exigunt, impetrari non poterit.[3] Romae quid de papae electione futurum sit libenter intelligam; est enim ea res momenti nunc maximi.[4] Spero Deum ita directurum negotium, ut in commune reipublicae christianae bonum cedat.[5]

De Isaaco Vossio nihildum intellexi.[6] Misi ad patrem litteras quas ad ipsum destinaveras.[7] Si ille in indice Anthologiae compilando operam velit sumere,[8] neminem novi cui ea provincia melius demandari possit; ubi huc venerit, videbo quid facere velit. Tua ad Vetus Testamentum ubi huc allata fuerint, faciam te certiorem an de nova editione aut spes aut metus sit.[9] Pro iis quae ex Germania nuntias gratias habeo;[10] nos inde omnia bona speramus. De filio nihildum inaudivimus praeter ea quae ex vestris habemus litteris.[11] Utenbogardus suam ipse vitam descripsit,[12] quam donec in vivis ageret posteritati dare noluit. Nunc eam, ut spero, videbimus; amici hoc unice cavebunt ne quid supprimatur.

gouverneur van 't Sas van Gent, den Grave van Megen, ende aen de capiteynen, officieren ende krijghsvolck daer binnen zijnde', dd. 5 september 1644 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5126 en 5126a, en *Res. SH*, dd. 14 september 1644).

3 Het zevende artikel van de capitulatievoorwaarden: 'Als oock [sal geaccordeert sijn] den geenen die daer sullen willen blijven woonen, de vrijheyt van consciëntie, toegelaten in desen Staet, aen alle persoonen' (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 1008, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 62). De 'vrijheid' was maar betrekkelijk. Al enige tijd dachten de Staten van Holland aan de uitvaardiging van een strenger plakkaat tegen de 'onlijdelijke stoutheid der Pausgesinden' (no. 7003 (dl. XV)).

4 Op 15 september was de keuze gevallen op kardinaal Giambattista Pamfili (1574-1655). De nieuwe paus nam de naam van Innocentius X aan.

5 Het nieuws van de pausverkiezing bereikte de Republiek op de 8ste of 9de oktober; vgl. *Briefw. C. Huygens* IV, p. 87, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 406.

6 Isaac Vossius verscheen in de eerste week van oktober in Den Haag. Op 9 oktober overhandigde hij Willem de Groot twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137) (nos. 7018 (dl. XV) en 7089, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 405).

7 Vermoedelijk Grotius' brief aan Isaac Vossius, dd. 22 of 24 september 1644 (no. 7057 (dl. XV)). Willem de Groot stuurde de brief door naar de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius.

8 Grotius wilde de jonge Vossius inschakelen bij het persklaar maken van zijn *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) (nos. 7058 (dl. XV) en 7068).

9 De Parijse drukker Sébastien Cramoisy had geen privilege kunnen bemachtigen voor de uitgave van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137). De kans was groot dat uitgevers in de Republiek hem concurrentie wilden aandoen (no. 7017 (dl. XV)). Voor het geval dat dr. Joan Blaeu interesse toonde voor een heruitgave, had Grotius in zijn handexemplaar alvast aantekeningen geplaatst met vertalingen van de woorden die in zijn *Annotationes* (*Annotata*) op het Oude Testament in het Grieks en Hebreeuws werden aangehaald; zie nos. 7018 en 7047 (dl. XV).

10 De uitgevers van de *Epistolae Quotquot* (*BG* no. 1210) hebben 'het Duitse nieuws' niet opgenomen in hun editie van Grotius' brief van 24 september 1644 (no. 7058 (dl. XV)).

11 Vgl. no. 7037 (dl. XV). Grotius' jongste zoon Dirk de Groot diende als 'aide de camp' in het Frans-Weimarse leger van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne (1611-1675), burggraaf van Turenne. Begin september onderscheidde hij zich bij de belegering van de vesting Philippsburg (nos. 7030 en 7055 (dl. XV)).

12 De remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert (* 1557) was op zondag 4 september 1644 in Den Haag overleden (no. 7033 (dl. XV); H.C. Rogge, *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd*, 3 dln., Amsterdam 1874-1876, en *Biogr. Lexicon voorde Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* II, p. 464-468). Zijn autobiografie zag in 1645 het licht onder de titel *Leven, kerckelijcke bedieninghe ende zedighe verantwoordingh .... Alles bij hem selven beschreven ... bevestight met verscheyden bewijsen, acten, ende munimenten, daer toe dienende*.

Ordines Bataviae conventum dissolvere, nullo sane peracto negotio.[13] De consiliariis eligendis nihildum actum, etsi propter inopiam senatorum Suprema Curia ferietur.[14] De Suedicis et Danicis controversiis nihil novi habemus, certe nihil certi. Impensae in classem factae plane nobis perierunt,[15] et quidem cum magna nostrorum ignominia, nullo vero commodo.[16] In Anglia res regis iam prosperiores sunt,[17] sed nimirum quicquid parlamentarii perdunt id et regi, utpote omnium patri communi, decedit. Societatis Orientalis negotia parum sunt cordi Foederatis, atque ita res Hispanica plus quam credi posset promovetur.[18] Princeps ad Saxum Gandavense diruit aggeres per quos ipse ei loco appropinquavit,[19] et praeter duo praesidiariorum millia etiam aliquot illic in hibernis relicturus creditur.[20]

Deus te, tuos nostrosque omnes servet. Uxor mea[21] adhuc decumbit, sed febris de rigore multum remisit. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, III Octobris 1644.

13 De vergadering van de Staten van Holland werd op zaterdag 1 oktober, ‘des avonds tusschen agt en neegen uuren van den anderen gescheiden’ (*Res. SH*, dd. 1 oktober 1644).

14 De Staten van Holland zouden zes personen aanwijzen voor de vacerende plaatsen van de raadsheren Jan Oem van Wijngaerden (thans president) en mr. Willem van Muylwijk († 11 februari 1644) in het Hof van Holland. Tegen de tijd dat een beslissing moest vallen, attendeerden de heren van de Hoge Raad de Staten op het feit dat hun college onvoltallig was: mr. François Fagel was op 2 maart 1644 overleden en hun collega Johan van Foreest (ca. 1586-1651) kampte met een slechte gezondheid (*Res. SH*, dd. 13 en 22-23 september, 28 september en 1 oktober 1644).

15 Kort na aankomst in de haven van Helsingør (14 juli) moesten de Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae een beslissing nemen over een verzoek van kroonprins Christiaan van Denemarken om de konvooivloot van vice-admiraal Witte de With buitengaats te houden. Enigszins overrompeld door de hoge toon van de Deense autoriteiten gaven zij toe en zonden de oorlogsschepen terug naar de kaap van Skagen.

16 In de tweede week van september staakte vice-admiraal Witte de With (1599-1658) zijn lange wacht in de wateren van het Skagerrak. Op 26 september bracht hij in de vergadering van de Staten-Generaal verslag uit van zijn reis (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 114-115, p. 124 en p. 174).

17 Op 2/12 september had koning Karel I te Lostwithiel (ten noorden van Fowey in Cornwall) het Parlementsleger van Robert Devereux, graaf van Essex, uiteengedreven (*Gazette 1644*, nos. 118 en 122, dd. 24 september en 1 oktober 1644).

18 Voorstanders van de samenvoeging van de Oost- en Westindische Compagnieën onder één octrooi weigerden te wijken voor de argumenten van de bewindhebbers van de Oostindische Compagnie. De ‘aanraadinge’ van de onlangs uit Brazilië teruggekeerde gouverneur Johan Maurits, graaf van Nassau-Siegen, sterkte hen in het vertrouwen dat een ‘combinatie der Compagnien van Oost- en Westindiën’ het beste middel was ‘om den Koning van Spaignen de seenuwen af te snijden, en deesen Staat in volle seekerheid te stellen’ (*Res. SH*, dd. 10-12 augustus en 21 en 28 september 1644).

19 Frederik Hendrik gaf aanwijzingen voor de wederopbouw van de verdedigingswerken van Sas van Gent. Onderwijl liet hij de bewoners van de polders de gaten in de dijken dichten (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 69, p. 76 en p. 81).

20 58 compagnieën bleven in Vlaanderen achter. Het Staatse leger brak op 12 oktober zijn kwartieren in Assenede op (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 88 en p. 90).

21 Willem de Groot was in 1623 gehuwd met de Delftse regentendochter Alida Graswinckel (1597-1669). De dokter constateerde dat zij aan een mondholteontsteking (aphthae of aften) leed; zie no. 7089.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 16 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Oct.

En in dorso: 3 Oct. 1644 W. de Groot.

7077. 1644 oktober 3. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnndt patron,

Seit meinem jungsten vom 19. diesess,[2] ist förter von hinnen zuberichten vorgefallen, dass noch selbigen nachmittag der graff von Aversperg[3] von Münster wiederumb anhero kommen ist,[4] welchess er alsofort vnssren herren gesandten hat notificiren, vnndt darbey vmb behueffige pässe zu seiner abreise ansuchen lassen, so ihme auch vorgestern bereits zuhanden gestellet worden. Ein tag oder etzliche will er noch hier bleiben vnndt so dan fortziehen. Immittelst hat bereits den 20. diesess der graff von Lamberg seine habende vollmacht durch die andere käysserl. alhier, mit eben denen vmbständen, allss bey dess graffen von Aversperg procuratorien geschehen, produciren vnndt sehen lassen, ist verbotenus eingerichtet wie die Averspergische;[5] er will noch incognito bleiben, biss der Aversperg hinweg ist, allss dan sich kundt thuen, vnndt, wie seine leuthe sich verlauten lassen, eine publique vnndt solenne entree hallten.[6]

Der Portugesische extraordinarius don Francesco Andreida, ist den 17. diesess nach Münster kommen, vnndt von 300 Statischen rheutern biss dahin convoyrt worden,[7] wirdt aber schwerlich von den Frantzosen allss legatus admittiret werden. Die Frantzösische gesandten zue Münster haben durch die mediatores denen käysserl. vnndt Spanischen andeuten lassen, dass sie berait weren, uber den vollmachten mit ih-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 114. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 Zie no. 7067 (dl. XV), dd. 19/29 september 1644.

3 De keizerlijke gevolmachtigde Johann Weichard (1615-1677), graaf van Auersperg, stond op punt van vertrek uit Osnabrück. Op 11/21 september had hij zijn opvolger rijksraad Jobann Maximilian, graaf Lamberg, met grote eer ontvangen. Vijf dagen later vertrok hij naar Munster om afscheid te nemen van zijn collega's Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, dr. Isaac Volmar, don Diego de Saavedra y Fajardo en Antoine Brun (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 16).

4 In de vroege morgen van de 19/29ste september keerde de graaf van Auersperg naar zijn standplaats terug, 's Middags gaf hij aan Raban Heistermann (Heystermann), deken van Sint Jan te Osnabrück en kanunnik te Lübeck, opdracht om de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius op de hoogte te stellen van zijn reisplannen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 352-353).

5 Zie no. 7053 (dl. XV). Op vrijdag, 20/30 september, toonde de keizerlijke secretaris Egon Gail de volmacht die keizer Ferdinand III op 13 juli 1644 voor Johann Maximilian, graaf Lamberg, had uitgeschreven. Na lezing kwam de Zweedse gezantschapssecretaris Mattias Mylonius (Biörenklou) tot de conclusie dat de inhoud niet afweek van de eerder getoonde volmacht voor Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 1-3; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 353-354; *Diarium Volmar* I, p. 186-187, en *Diarium Lamberg*, p. 17-18).

6 Johann Weichard, graaf van Auersperg, verliet Osnabrück op 27 september/7 oktober (no. 7090). Zijn opvolger Johann Maximilian, graaf Lamberg, gaf de Zweedse gevolmachtigden pas op 2 maart 1645 officieel bericht van zijn aanwezigheid (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 48).

7 De Portugese gevolmachtigde Francisco de Andrade Leitão († 1655), tot de zomer van 1643 ambassadeur van koning Jan IV in de Republiek, had de Staten-Generaal verzocht om een gewapend escorte. Op dinsdag 17/27 september maakte hij als gast (extraordinarius) van de Franse delegatie zijn entree in Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 657; *Die Schwedischen Korrespandenzen* I, p. 352, en Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 127-130).

nen zu tractiren[8] vnndt sich zu vergleichen.[9] Ess haben aber diese dessfallss sich entschüldigt vndt vorgewendet, dass sie erst ordre von Wien erwarten müssten, worüber die herren mediatores nicht woll zuefrieden seind.[10] Im vbrigen ist man, sowoll an königl. Schwedischer, allss Frantzösischer seite, im werck, die stände dess Reichss nochmahln zu besuchung der tractaten zu invitiren,[11] worvon nechstens ein mehrers.[12]

Ich bin immittelst vnndt bleibe allzeit,
Ew. Excell. gehorsamber diener,
G. Keller m.pa.

Ossnabruck, den 23. Septembris anno 1644.

8 De kritiek van de keizerlijke gevolmachtigden op de Franse volmacht van 20 september 1643:1. de tenaamstelling van de volmacht op de minderjarige Lodewijk XIV, zonder ondertekening van de regentesse; 2. in de inleiding was een rechtvaardiging van het optreden van koning Lodewijk XIII tegen de keizer opgenomen; 3. de volmacht bevatte het voorschrift dat de Franse gevolmachtigden alleen in overleg en met instemming van de bondgenoten (confoederati) over een vrede mochten onderhandelen (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 204-205; *Acta pacis Westphalicae;Diarium Volmar* I, p. 114-121, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 349-361, p. 376-382, p. 399-409 en p. 423-426).

9 De Munsterse bemiddelaars, de nuntius Fabio Chigi (1599-1667) en de Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini (1597-1651), hadden de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien gewezen op de noodzaak om met de keizerlijken tot een vergelijk te komen. Op 14 september gaven de Fransen hun halsstarrigheid op: 'Nous voyons desjà que les Impériaux ont beaucoup diminué de leur fierté. Ilz ont faict depuis quelques jours à Osnaburg la communication des pouvoirs qu'ilz avoient refusée depuis six mois, et Monsieur le Nunce nous est venu tesmoigner de leur part, - Monsieur Contarini s'estant trouvé malade de la goutte - qu'ilz estoient en bonne disposition d'avancer les affaires' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 509-513, p. 522-524 en p. 533-537); zie ook *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 636, p. 648-651 en p. 656-657, en *Diarium Volmar* I, p. 178-187).

10 De Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini bevestigde in een gesprek met de Zweedse resident Schering Rosenhane diens vermoeden dat de keizerlijken geen stap zonder instructies uit Wenen durfden te zetten (*Acta pacis Westphalicae: Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 351-352).

11 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hadden op 14/ 24 november 1643 een aantal Duitse rijksvorsten en steden uitgenodigd om vertegenwoordigers naar de vredesconferenties te zenden. De uitnodiging kreeg een Frans vervolg. Op 6 april 1644 lieten de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien een schrijven rondgaan. De brief lokte een felle reactie van de keizer uit. In augustus probeerde de 'Conseil d'Etat' het initiatief weer in handen te krijgen met een nieuwe uitnodiging, nu op naam van koning Lodewijk XIV. Om alle slechte indrukken weg te nemen, vond de Franse regering het 'à propos' dat de graaf van Avaux en Abel Servien het koninklijk schrijven aanvulden met een rechtvaardiging van hun handelingen. De definitieve redactie van de missive aan de Duitse vorsten en standen kwam pas op 14 september gereed. Voor de goede orde gaven de Franse gevolmachtigden de missive echter een dagtekening die vóór de hoopvolle tijdingen uit Osnabrück (*supra*, n. 9) viel: 4 september 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 418-426, p. 511, p. 515, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 269-273).

12 Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius schonken de afgevaardigden op de Frankforter 'Deputationstag' de eer van het eerste exemplaar van bun uitnodiging, dd. 4/14 oktober 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 362, p. 365-367, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 314-316).

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, ambassadeur de Suede en France, à Paris. 16 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Oct.

En in dorso: 23 Sept. 1644 Keller.

In dorso staat in een onbekende hand: Brieven van G. Kellern, 1640-1644. Sie op voorige brief. *En:* Keller en Spierinck; eenighe van Marin.

7078. 1644 oktober 6. Van N. Rigault.[1]

Maximas ago tibi, vir illustrissime, gratias pro eximio munere, tuis in Vetus Testamentum observationibus, quarum nomine, etsi nondum ad me pervenerint,[2] iam hinc nihilominus tibi nuncupare liceat elogia quae tua pridem orbe toto spectatissima virtus omniumque disciplinarum, quae res divinas et humanas amplectuntur, cognitio promeruit. Ardet animus, et hac certe impatientia delector, Grotio manu ducente prosequi legum iudaicarum mysteria et prophetarum de Domino nostro vaticinia, qua soles elegantia, iudicio, pietate atque illo praesertim veritatis amore. Haec mirati sumus omnia nuper in praeclaris ad Novi Foederis tabulas curis,[3] et maiora nunc etiam spondet discipulus prioris posterior dies.[4] Perge, vir illustrissime, in publicis negotiis, in sublimioribus litteris, in ecclesia christiana struere tibi gloriam immortalem.

Hisce te votis ex animo celebrat nomini[s] tui studiosissimus,
Rigaltius.

Tulli Leucorum, pridie Nonas Octobres 1644.

Adres: Illustrissimo Hugoni Grotio, Suecorum in Gallias legato.

7079. 1644 oktober 7. Van D. de Groot.[1]

1 Hs. Parijs, BN, Coll. Dupuy, vol. 699, f. 273^{r}, copie in de hand van Pierre Dupuy. Nicolas Rigault (1577-1654), jurist en filoloog, vriend van de historicus Jacques-Auguste de Thou (1553-1617) (nos. 466 en 512 (dl. I)), bibliothecaris van de koninklijke bibliotheek en raadsheer in het Parlement van Metz (*NBG* XLII, kol. 291-292).

2 De drukker Sébastien Cramoisy had geen privilege kunnen bemachtigen voor de uitgave van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137). Omdat hij de concurrentie vreesde van een goedkope Amsterdamse herdruk, hield hij de markt scherp in de gaten (no. 7047 (dl. XV)). Eind september maakte hij de oplage iets groter (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 393: 'Enfin les 3. volumes sur le V.T. de Mr. Grotius se voient: il en fait ses presents cette semaine').

3 Grotius' *Annotationes in libros Evangeliorum*, Amsterdam 1641 (*BG* no. 1135). De vervolgdelen *Annotationum in Novum Testamentum tomus secundus* (*BG* no. 1138) en *Annotationum in Novum Testamentum pars tertia ac ultima* (*BG* no. 1141) verschenen postuum.

4 'Discipulus est prioris posterior dies'; zie *Publilius Syrus* 123 (ed. O. Friedrich ^{2}1964, p. 38); 146 (ed. J.W. Duff, *Minor Latin Poets*, Loeb 1934, p. 34).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 27, 32. Eigenh. oorspr. Grotius' jongste zoon Dirk de Groot (1618-1656) diende als 'aide de camp' in het Frans-Weimarse leger van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne. Eind juli-begin augustus was hij in de strijd om het bezit van Freiburg im Breisgau in handen van de Zwabisch-Beiersen gevallen. De overwinning die de Fransen op 3, 5 en 10 augustus 1644 ten zuiden en ten oosten van de stad hadden behaald, stelde hem in staat om aan zijn bewakers te ontkomen. In de tweede helft van augustus meldde hij zich weer in het hoofdkwartier van de burggraaf van Turenne. Begin september onderscheidde hij zich bij de belegering van de vesting Philippsburg (nos. 7030 en 7055 (dl. XV)). Op 11 september nam hij deel aan de Frans-Weimarse overwinningstocht over Worms en Mainz naar de plaatsen Bingen, Bacharach, Neustadt an der Weinstrasse (ten westen van Spiers), Friedelsheim (nabij Bad Dürkheim) en Landau (no. 7066 (dl. XV)).

Monsieur,

Je croy que vous aurez receu celle que je vous escrivis la veille de mon depart de Philipsburg.[2] En suitte de quoy je m'en suis venu icy avec autant de diligence qu'il m'a esté

2 De brief is niet overgeleverd. Op 30 september riep maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, zijn officieren bijeen in de kwartieren van de Franse opperbevelhebber Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, te Philippsburg (*Mé-*

possible. J'arrivay icy avant-hyer sans avoir eu aucune mauvaise rencontre par les chemin[s], bienque je n'aye eu que trente chevaux pour mon escorte et qu'il y avoit quantité de parties bavaroises en deça du Main. Madame la landgrave m'a receu avec beaucoup de civilité tant en consideration des personne[s] qui m'ont envoyé[3] qu'à la vostre particuliere, m'ayant tesmoigné beaucoup de satisfaction de l'interest que vous prenez en ses affaires et principalement en celle d'Ostfrise,[4] qui apportera quelque retardement en l'affaire qui m'a fait venir icy.[5] J'espere neantmoins que tout ira à soubhait, y ayant apparance que les troubles de la Frise sont en estat d'estre accommodées. Je croy m'en retourner demain de grand matin pour l'armée avec aultant de satisfaction que je pouvoy esperer.

Il court icy un bruit de la defaite de l'armée de Gallas et mesme avec quelques particularitez,[6] mais d'aultant qu'il n'en est encor venu aucunes nouvelles d'Erford je n'oseroy vous en donner d'autres asseurances.

Je suis, monsieur,

vostre tres humble et tres obeissant fils,

D. de Groot.

A Cassel, ce 7me d'Octobre nouveau style 1644.

3 Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg (1602-1651), landgravin van Hessen-Kassel, had zich in het Frans-Hessisch subsidieverdrag van 27 augustus 1639 verplicht tot het leveren van een bijdrage aan de Franse oorlogsinspanningen in Duitsland (*Bernard de Saxe-Weimar*, p. 241, en Engelbrecht, 'Der Hessenkrieg am Niederrhein', in *Annalen des hist. Vereins für den Niederrhein* 161(1959), p. 66-67, en 162(1960), p. 72). Inmiddels had Johann Geyso al vierduizend Hessen naar het front overgebracht (no. 7070, n. 16 en 42, en *Lettres Mazarin* II, p. 86).

4 Grotius had zich in de zomer van 1644 geschaard achter de protesten van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel tegen de militaire steun die Frederik Hendrik aan graaf Ulrich II van Oostfriesland had verleend (no. 6963 (dl. XV)).

5 De Hessische bevelhebber Caspar, graaf van Eberstein, stond op voet van oorlog met de Staatse versterkingen in Oostfriesland. Onder geen beding wilde hij zijn Oostfriese eenheden beschikbaar stellen voor de campagne van de Franse legers aan de Rijn. Tenslotte zetten de Fransen de partijen zo zwaar onder druk dat ze wel moesten instemmen met een troepenreductie. Het accoord vergde blijkbaar het uiterste van de krachten van de Hessische bevelhebber. Twee dagen na de ondertekening kreeg de graaf een hevige koortsaanval († eind oktober 1644 te Aurich) (*ADB* V, p. 581-582; L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 254-257, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 559, p. 577, p. 594-595).

6 De keizerlijke bevelhebber Matthias (1584-1647), graaf Gallas, was een slecht strateeg (*ADB* VIII, p. 320-331; *NDB* VI, p. 46-47). Op 15 september was hij bij Bernburg de Saale overgestoken. In een poging zijn Zweedse achtervolgers te misleiden, maakte hij ten noorden van Halle een omtrekkende beweging in de richting van Wettin. Veldmaarschalk Lennart Torstensson en generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, bevelhebber van het Zweedse expeditieleger, doorzagen de list en sloegen op 29 september hard toe (*Doc. Boh.* VII, p. 141 no. 412, en *Gazette 1644*, no. 130, dd. 22 oktober 1644: 'D'Erfort en Thuringe, le 1 Octobre 1644').

Monsieur Schmitberg rentre dans le service.[7] On luy donne Landau pour place monstre pour y faire un regiment. Gil de Haes doit venir joindre l'armée bavaroise avec quelque infanterie qu'il a ramassée en Italie.[8]

Adres: Monsieur/monsieur l'ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 9 Nov.
En in dorso: 7 Oct. 1644 D. de Groot de Cassel.

7080. 1644 oktober 8. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

De arca reperienda volo adhuc bene sperare.[2] Annotatorum ad Vetus Testamentum exemplaria quatuor, duo per Vossium,[3] duo per Vanderhogium[4] iam aut acceperis aut accipies brevi. Indicem auctorum supplendo uni exemplari cum literis misi, mitto nunc alterum.[5]

Ab Osnabruga quae accipio, item e Suedia, difficiles quidem ostendunt utrobique pacis rationes, non tamen sine bona spe. Nam et literae de potestate legatorum permutatae sunt Osnabrugae;[6] et a senatoribus Daniae aequa omnia exspectant

7 In januari 1644 zou generaal-majoor Ludwig von Schmidberg een regiment lichten voor dienst in het Frans-Weimarse leger van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne. De werving mislukte en na een hooglopend meningsverschil verliet de generaal-majoor de krijgsdienst (*Lettres Mazarin* I, p. 520-523, p. 531-536, p. 571, p. 592 en p. 647). Zijn berintrede werd door kardinaal Jules Mazarin van harte begroet: 'M. Smitberg demande aussy de rentrer dans le service. C'est un fort bon homme d'infanterie ... et fort estimé dans l'Allemagne' (*Lettres Mazarin* II, p. 66-67).

8 Op aanbeveling van de Zwabisch-Beierse generaal Johan van Werth dong de in Venetiaanse dienst getreden generaal-majoor Gilles de Haes (1597-1657) naar een aanstelling in het leger van hertog Maximiliaan I van Beieren (*BNB* V, kol. 136-139, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 148).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 972 App. no. 727. Antw. op no. 7065 (dl. XV), beantw. d. no. 7099.

2 De zoektocht naar de boekenkist waarin Grotius op 22 maart 1621 uit zijn Loevesteinse kerker was gedragen (nos. 6888 en 6956 (dl. XV)). Nog niet zo lang geleden had Willem de Groot uitvoerig met Jean de Sallengre († 27 maart 1646), de huidige bewoner van het huis van de graven van Hohenlohe te Delft (thans het Gemeenlandshuis), over de vermissing gesproken. Het raadsel was hiermee nog niet opgelost (no. 7055 (dl. XV)).

3 Isaac Vossius verscheen in de eerste week van oktober in Den Haag. Op 9 oktober overhandigde hij Willem de Groot twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137) (nos. 7018 (dl. XV) en 7089, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 405).

4 De Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge zou zorg dragen voor de exemplaren die Grotius zijn zwager Nicolaes van Reigersberch en de Leidse hoogleraar Claude Saumaise (Salmasius) ten geschenke wilde geven; zie no. 7068.

5 De 'Index auctorum' op zijn *Annotata ad Vetus Testamentum* is een toevoeging die Grotius vermoedelijk op eigen initiatief had laten vervaardigen (*BG* no. 1137 rem. 3). Willem de Groot kreeg de bladen in twee postzendingen toegestuurd (no. 7068).

6 Op zondag, 11 september, hadden de secretarissen van de Zweedse en keizerlijke delegaties elkander ten huize van Raban Heistermann (Heystermann), deken van Sint Jan te Osnabrück en kanunnik te Lübeck, de volmachten getoond; zie no. 7045 (dl. XV).

Suedi,[7] nec ipsi aliud volunt quam tutam pacem et commercia. Quae a domino Spiringio et contra eum

7 Inderdaad waren de Deense rijksraden bereid om met de Zweden in onderhandeling te treden. In een schrijven van 9/19 februari 1644 hadden zij de rijksraden in Stockholm al een bijeenkomst aan de Zweeds-Deense grens voorgesteld; vgl. nos. 6832, 6846, 6907 en 6931 (dl. XV).

acta sunt,[8] plene edoctus sum, non ab ipso sed ab aliis.[9] Velim eum consiliis uti lenioribus. Quia diu inter milites vixit, omnia vult agere militariter.[10] In Suedia tamen altiores eius gratia radices egit,[11] maxime ex pecuniariis commentis, quam ut convelli talibus querelis possit.

De Utenbogardo epigramma non intercedo, quominus amicis id ostendas.[12] Annitere, quaeso, ut prodeat quicquid est ab eo viro scriptum ad historiam pertinens, sive ecclesiasticam sive politicam;[13] ut et alia eius antehac cum nomine sive sine nomine edita in unum corpus collecta prodeant et in bibliothecis serventur. Puto Cerisantem[14] a domino Riveto[15] instigatum laborare hic, ne mea scripta exeant,[16] et fingere mandata Suedica

8 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona had bij de Staten van Holland een klacht ingediend over de afwikkeling van het protest dat hij had aangetekend tegen de verlening van een ‘mandement van sauvegarde’ aan de weduwe van ‘Seger Maes’. Ook na het gesprek met de raadpensionaris (no. 7069) bleef de resident bij de mening dat ‘de Regeeringe alhier hem als resident van Sweeden, en als een publicq minister van een Souveraine Kroon behoord te handhaven tegen ieder, volgens het regt aller Volkeren’ (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 1014-1018, en *Res. SH*, dd. 14, 23/24 en 29/30 september 1644).

9 Nicolaes van Reigersberch en mr. Gerard van Crammon hielden Grotius op de hoogte van de boze uitvallen van de Zweedse resident ‘ten reguarde van den Hove Provinciaal’; zie nos. 7038 en 7059 (dl. XV) en no. 7081.

10 Petter, zoon van de Delftse tapijtwever François Spiring (Spierinck), vestigde zich omstreeks 1619 in Zweden. In 1626 verleende koning Gustaaf II Adolf hem het recht om op te treden als inspecteur-generaal van de tolkantoren in de Pommerse en Pruisische havens. Na het Zweeds-Poolse wapenstilstandsverdrag van Stuhmsdorf (Sztumska Wieš) van 2/12 september 1635 moest hij omkijken naar een andere werkkring. In 1636 ontving hij van koningin Christina de benoeming tot financieraad en Zweeds resident in de Republiek (Schutte, *Repertorium* II, p. 491-492; *Urk. u. Act.* I, p. 21-23, en *Een rondgang langs Zweedse archieven*, p. 175-177).

11 Vgl. Cicero, *Philippica* 4, 13.

12 Zie no. 7047 (dl. XV) en no. 7081. Blijkbaar bestond er in Den Haag belangstelling voor Grotius' gedicht op het overlijden van de remonstrantse predikant Johannes Wtenbogaert (no. 7110, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 87).

13 Grotius onderstreepte nogmaals het historisch belang van de manuscripten en documenten die Johannes Wtenbogaert tijdens zijn lange leven verzameld had (nos. 6532 en 6551 (dl. XIV) en no. 6755 (dl. XV)). Diens *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien* zou in 1646 verschijnen (*BG* no. 892).

14 Een beschuldiging aan het adres van de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes en diens invloedrijke ‘raadgevers’ in de Republiek (nos. 6989, 6993 en 7047 (dl. XV)).

15 André Rivet (1572-1651), geboren in de Poitou, vanaf 1620 hoogleraar in de theologie te Leiden, had in 1632 de opdracht ontvangen om de jonge prins van Oranje te onderrichten. In die vooraanstaande positie aan het stadhouderlijke hof meende hij bezwaar te moeten maken tegen de inhoud van Grotius' theologische publicaties (no. 6022, n. 2 (dl. XIV)).

16 De Franse kanselier Pierre Séguier (1588-1672) had de Parijse drukker Sébastien Cramoisy geen privilege willen verlenen voor de uitgave van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137). Eind juli voerde de kanselier ook bezwaren aan tegen een Parijse herdruk van de Latijnse versie van het Zweeds Manifest dd. 16/26 januari 1644; zie nos. 6976 en 6991 (dl. XV).

super ea re quae non habet. Etiam in Batavis legatis Galliae dictum aliquid ea de re.[17] Doleo mortem Adriani Adrichemii et Justo precor valetudinem optimam.[18]
Saluta quaeso uxorem, liberos, amicos,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

8 Octobris 1644.

Gassio in Flandriam eximias praedas agit.[19] Cepit Novum Fossatum, castellum Rougium, arcem Reneculam, abbatiam Blambecam. Cardinalis Mazarinus adhuc aegrotat ad Fontem Bellaqueum, ubi est aula. Regina autem Angliae Niverni est et se reficit lacte asinino. Sub finem huius mensis et ipsa hic exspectatur et regina regens. Ad res Catalaniae restituendas it comes Harcurtius, magnis factis non minus quam ortu nobilis. Castellorodericus in Belgicis partibus civile regimen dicitur habiturus, Piccolominaeus militare. Salmasius huc vocatur,[20] nuntius apostolicus se opponit.[21]

7081. 1644 [oktober] 8. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Uit de wedercomste van Witte Wittenssoon[2] ziet men dat geen streng getrocken werdt in de regiering ende dat daer niets secreets en blijft,[3] waeruit veele inconveniënten mettertijd zouden mogen comen te rijzen. Wij moeten zien hoe de

17 De Franse diplomaat Henri de Beringhen (1603-1692) was tijdens zijn verblijf in de Republiek een welkome gast in de binnenkamers van het stadhouderlijke hof. Misschien had hij Grotius opmerkzaam gemaakt op het Haags gekonkel; vgl. nos. 6720, 6898 en 6939 (dl. XV); Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 236-237, p. 276 en p. 291.

18 De Delftse burgemeester Joost Jacobsz. van Adrichem (1574-1653) kon de plotselinge dood van zijn jongere broer Adriaen (1581-† 20 september 1644) moeilijk verwerken.

19 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 8 oktober.

20 Na een langdurig verblijf in zijn Bourgondische vaderland (1640-1643) was Claude Saumaise weer in Leiden teruggekeerd. De hoop op een waardig emplooi in Frankrijk gaf hij niet op (nos. 6492 en 6504 (dl. XIV), en P. Leroy, *Le dernier voyage*, p. 95-103). Begin oktober kon de Parijse raadsheer Claude Sarrau het nieuws brengen dat de ‘lettres de rappel’ al in orde waren gemaakt (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 402-403; Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche universiteit* II, p. 289 en p. 346*-347*).

21 De pauselijke nuntius Niccolò Guidi di Bagno (nos. 6999 en 7007 (dl. XV)) voerde bezwaren aan tegen het besluit om de felle calvinist te vereren met een koninklijke toelage van 6000 ponden per jaar (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 419, p. 422-424 en p. 435; Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 391-392).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 38b. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 7082.

2 Op 26 september bracht vice-admiraal Witte de With in de vergadering van de Staten-Generaal verslag uit van zijn lange wacht in de wateren van het Skagerrak (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 114-115, p. 124 en p. 174).

3 In de tweede week van augustus hadden de Staten-Generaal hun ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae herinnerd aan art. 12 en 13 van de ‘secreete instructie’: indien koning Christiaan IV bleef volharden in zijn weigering om de vaart op Zweden open te stellen, mochten zij de Staatse oorlogsschepen naar de ingang van de Sont ontbieden (no. 7019 (dl. XV)). Omdat de Deense vorst bijna gelijktijdig kennis kreeg van de geheime missive, kon hij op tijd alle beletselen wegnemen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 121-124 en p. 172-174).

ambassadeurs van de Vereenigde Nederlanden haer zullen draegen in de voorslagen tot vrede[4] tusschen Swede ende

4 De Deense kanseliers Just Høg en Ditlev Reventlov stelden de Staatse ambassadeurs op 8 september op de hoogte van 's konings instemming met hun bemiddelingsaanbod in het Zweeds-Deense conflict (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 123).

Denemarcken. UEd. zegt wel dat zeer schoone occasiën alrede zijn verzuimt tot naedeel van het lant ende van de particulieren.[5] Ick zal zeer garen verstaen wat met Breme ende Hamburg zal werden gehandelt[6] ende zoude garen tot welvaert van die steden ende commerciën bijbrengen al wat in mijn macht is. Gelove mede dat hoe het afloopt van den coninc [van Dene]marcken, hij altijd gedachtich zal zijn ende zijne kinderen doen gedencken 't affront dat hij hout zich geschiet te zijn zoo bij de Sweden als bij de Vereenigde Nederlanden.[7] Una est cautio si efficiatur, ne nocere possit.[8] Mijne voet van justificatie van de Sweedsche proceduiren in het beginsel van dese oneenicheden met Denemarcken werdt hier generalijck geapprobeert[9] ende gelove wel dat d'heer Spierinck ordre zal hebben gehadt om dezelve voet te volgen.[10] Ick heb wel verstaen zoo uit uwer Ed. als uit mijnheer Cromoms schrijven[11] hetgunt bij de heer Spierinck ende tegens zijne Gestrengheit is

5 Nicolaes van Reigersberch onderschreef de opvatting dat de Staten-Generaal zich de gelegenheid hadden laten ontgaan om orde te stellen op de 'versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee' (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640); zie nos. 6757 en 6891 (dl. XV).

6 Een vier man sterke deputatie van de Hanzesteden Bremen en Hamburg, bijgestaan door de ordinaris resident dr. Lieuwe van Aitzema, bevond zich in de Republiek om te pleiten voor de vernieuwing en herziening van het verdrag dat de Staten-Generaal in 1616 met de Hanzesteden hadden gesloten. De syndici van de twee steden, Bethmannus Herdesianus (Bremen) en Johann Christoph Meurer (Hamburg), en de raadsheren Heerde en Jerre werden op 13 september in audiëntie ontvangen. Aarzelend gaven de Staten-Generaal toe 'bij de vrijheyt der Commerciën op de Elve [Elbe] ende Weser geïnteresseert te zijn; maer niet soo ghelijck Bremen ende Hamburgh' (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 971 en p. 1004-1006, en *Res. SH*, dd. 23 september 1644).

7 De toorn van koning Christiaan IV van Denemarken over de tocht van de Zweedse Hollanders door de Sont (19-20 augustus). Nadat hij op 29 augustus het bemiddelingsaanbod van de Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim Andreae had aangehoord (no. 7056 (dl. XV)), nuanceerde de vorst zijn mening over het affront dat de Verenigde Nederlanden hem hadden aangedaan (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 116-123).

8 Art. 14 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640 bood de beste garantie voor een duurzame vrede met de koning van Denemarken: 'Indien haer gheseyde Coninclijcke Majesteyt van Sweden, of de Ho. Mog. Heeren Staten-Generael gedwongen wierden oorlog aen te vangen, in de welke, uyt kracht van dit Verbondt, d'een aen d'ander onderstant sal doen, soo sal aen geen van beyde vrij staen sonder weten en toestemming van d'ander met de vijant te verdragen, of bestant te maken, en aen te gaen' (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 691-698).

9 Op dinsdag 26 april 1644 had Grotius aan het Franse hof een verklaring afgelegd over de oorzaken van het Zweedse wapengeweld tegen koning Christiaan IV van Denemarken; zie nos. 6838 en 6841 (dl. XV).

10 Petter Spiring Silvercrona, de Zweedse resident in de Republiek, had op 9 februari 1644 zijn ongenoegen uitgesproken over het voornemen van de Staten-Generaal om de kronen van Zweden en Denemarken hun bemiddeling aan te bieden (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 182-183). Zijn protest leidde hij in met de opmerking dat 'sulks in Sweeden vremt sal werden opgenoomen, dewijle men aldaar volgens het jongst gemaakt tractaat [het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640] geene intercessie van weegen deesen Staat, maar hulp in deese constitutie van saaken is verwagtende' (*Res. SH*, dd. 9 februari 1644). Het bemiddelingsaanbod aan koningin Christina trokken de Staten niet in. Niet zonder grond deed de Zweedse resident in een brief aan Grotius, dd. 21 maart 1644, zijn beklag over de kortzichtigheid van de Haagse politiek: 'Desen staet en soeckt tot geene realitijt met haere coninclijcke Mayesteyt te coomen, maer sich gans van de alliantie te ontslaen' (no. 6777 (dl. XV)).

11 In juli 1644 had Grotius de 'tourist' Willem van Crommon 'bij ons' genomen. De vader van de jongeman, mr. Gerard van Crommon, van 1629 tot 1654 raadsheer in het Hof van Holland, greep de gelegenheid aan om in correspondentie te treden met de ambassadeur (nos. 6052, 6456, 6492, 6567 (dl. XIV) en no. 6959 (dl. XV)).

gedaen ende gesproocken.[12] Ick gunne de heer Spierinck beter ende zachter raed. In Hollant connen zulcke actië[n] niet passeren zonder grooten haet. In Swede zal zijn aenzien door zulcke clachten niet gecrenckt werden. Nimis arcta et firma vincla sunt auraria.[13]

Voor den eertsbisschop staet God te bidden. Hij is in handen van harde menschen.[14] Wij hebben hier in de gazetten het ophangen van twee priesters, alleen om de religie, tot Londen,[15] ende de propositie van Sabran[16] voor de vrijheit van de commerciën,[17] die ick redelijck vinde, alsoock die van de ambassadeurs der Vereenigde Nederlanden.[18] 'tGunt uEd. schrijft dat mijnheer den churfurst Palsgraef zoude gecomen zijn tot Londen zonder kennisse van het parlement ende haest zal vertrecken, accordeert met hetgunt zijne Hoocheits resident monsieur Pauwl ons alhier heeft gezegt. Evenwel heeft men hier te hove ombrage daervan.[19] Wij verwachten monsieur Pauwls wedercomste van het hoff om te verstaen wat in de zaecken van den Pals zal zijn gevordert.[20] Ick zal daertoe altijd contribueren alles wat in mijne macht zal zijn. Veele van het parlement van Londen connen niet wel resolveren tot het afstellen van de bisschoppen. Oock meene ick dat op het aennemen van de Dordrechtsche ende Alaissche leer bij eenige zwaericheit zal werden gemaect.[21]

12 De boze uitvallen van Petter Spiring Silvercrona ‘ten reguarde van den Hove Provinciaal’ (no. 7080). In een minder verhit gesprek met de raadpensionaris had de Zweedse resident zich laten ontvallen ‘tegen de persoonen van de raadsheren Dedel en Cromon niet te hebben, maar deselve was houdende voor luiden met eeren, en sonder reprocie’ (*Res. SH*, dd. 30 september 1644).

13 ‘Silvercrona’ was een steunpilaar van de Zweedse kroon.

14 De *Gazette 1644*, no. 118, dd. 24 september 1644, berichtte dat het Parlement het proces tegen William Laud (1573-1645), aartsbisschop van Canterbury, had hervat; zie nos. 6664 en 6712 (dl. XV); *DNB* XXXII, p. 185-194, en Ch. Carlton, *Archbishop William Laud*, Londen-New York 1987, p. 214-226.

15 In de *Gazette 1644*, no. 122, dd. 1 oktober 1644, verscheen onder het Londense nieuws van 22 september het relaas van de terechtstelling van twee priesters: John Duckett (1613-† 17 september 1644) en de Ierse jezuïet Ralph Corbie (1598-† 17 september 1644). Zie ook Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 399 en p. 401, en *DNB* XII, p. 209 en XVI, p. 91-92.

16 Uit Londen (*supra*, n. 14) kwam ook het nieuws dat de Franse zaakgelastigde Melchior, heer van Sabran, het Parlement een petitie had aangeboden. De tekst maakte de *Gazette 1644*, no. 123, bekend in een ‘extraordinaire du V octobre 1644: Les plaintes présentées au Parlement d'Angleterre par le résident de France sur la liberté de commerce’.

17 In december 1643 had het Parlement een ordonnantie uitgevaardigd tegen schippers die geld en ammunitie naar koningsgezinde havens vervoerden. Op overtreding van de ‘Ordinance for the Encouragement of such as will set Ships to Sea at their own Charge’ stond confiscatie van schip en lading.

18 Scheepsaanhoudingen waren in 1644 orde aan de dag. De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude kregen er een dagtaak aan om de aangehouden schepen vrij te krijgen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 122, p. 130, p. 132-134). Na lang aandringen droeg het Parlement de kwestie over aan een speciale onderzoekscommissie. Op 2 september ging het ‘committee’ met de Staatse heren om de tafel zitten (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 173-193).

19 Zie no. 7069. Prins Karl Ludwig van de Palts overwon de bezwaren van de ‘lords’ en ‘commons’. Op 14/24 september schonk het Hogerhuis aandacht aan zijn ‘Motives and reasons concerning his Highness the prince Palatine's coming into England’ (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 135-139, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 288-292).

20 De Paltsische agent (Johann) Friedrich Pawel von Rammingen nam in Fontainebleau deel aan het beraad over de toekomst van de Palts (no. 7069, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 557, p. 583, p. 592 en p. 614; *CSP Ven. 1643-1647*, p. 148).

21 De Schotten drongen aan op de invoering van het presbyteriaanse stelsel in Engeland (art. 1 van de ‘solemn league and covenant, for reformation and defence of religion, the honour and happiness of the king, and the peace and safety of the three kingdoms of England,

Ick verstae garen dat het de compagnie wel gaet[22] ende wenschte dat die van Leiden haerzelven wilden rechten in de zaecke van de kinderen van d'heer Hogerbeets, ofte dat die van Rotterdam haer een goed exempel wilden geven.[23] Ick conformere mij met uEd. advys aengaende onzen tweede zoon dat men moet zien wat leven hij wil aennemen als de rouw wat zal zijn gepasseert.[24]

8 Septembris [*sic*] 1644.

Utenbogardi funus[25] quae prima celebret
Virtutum certat sancta frequensque cohors:
Pacis amor patriaeque, piae prudentia mentis,
Ingeniique ingens eloquiique vigor.
Attamen has omnes certat patientia laudes
Vincere, per Batavos si licet ista loqui.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 8 Septemb. 1644 uyt Paris.

7082. 1644 oktober 8. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

't Hoff is noch te Fontainebleau, alwaer den hertogh van Orleans ten verzoecke van de coninginne-regente weder is gecomen.[2] Den cardinael Mazarin heeft noch

Scotland and Ireland' van 18/28 september 1643). Hun voorstel om een kerkorde op te stellen in de geest van de besluiten van de synoden van Dordrecht (1618-1619) en Alès (1620) viel slecht in de smaak van de independenten, gematigd-episcopalen en erastianen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 147 en p. 153-155).

22 De bewindhebbers van de Oostindische Compagnie probeerden het hoofd koel te houden in de discussie over de 'combinatie der Compagnien van Oost- en Westindiën'; vgl. no. 7076.

23 Adriaen Hogerbeets, wiens vader, de Leidse pensionaris Rombout Hogerbeets (1561-1625), op 18 mei 1619 veroordeeld werd tot levenslange gevangenisstraf te Loevestein, had voor het Hof van Holland een proces willen aanspannen tegen het stadsbestuur van Leiden om langs die weg genoegdoening en postuum eerherstel van zijn vader te verkrijgen (no. 5972 (dl. XIII) en no. 6753 (dl. XV)). Het Hof weigerde zijn rekest in behandeling te nemen. De vraag was of over deze afwijzing beroep mogelijk was bij de Hoge Raad (nos. 6984, 6997, 7014, 7026 en 7055 (dl. XV)). Een genoegdoening werd de familie pas gegeven nadat Grotius' kinderen en erfgenamen in 1662 een proces van gelijke strekking tegen het stadsbestuur van Rotterdam hadden gewonnen (Brandt-Cattenb., *Leven*, 'Aenhangsel', p. 1-74).

24 Grotius' tweede zoon Pieter de Groot (1615-1678), advocaat te Den Haag, treurde over de dood van zijn verloofde Charlotte van Santen († 24 september 1644). Haar ouders Frans Willemsz. van Santen, schout van Delft, en Walburgh van Trello hadden Pieter niet willen toelaten tot het sterfbed en de begrafenisplechtigheid (nos. 7043, 7055 en 7065 (dl. XV)).

25 Het gedicht op het overlijden van de remonstrantse predikant Johannes Wtenbogaert († 4 september 1644) had Grotius zijn broer Willem reeds op 17 september toegestuurd; vgl. nos. 7047, 7065 (dl. XV) en no. 7080. In deze versie (*Epistolae Quotquot*, p. 971 App. no. 724) luidde de vijfde regel: 'Attamen has omnes sperat patientia laudes'.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 38i. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 7081. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 11/21 oktober 1644).

2 Gaston-Jean-Baptiste, hertog van Orléans ('Monsieur'), brak zijn verblijf in Blois af. In Fontainebleau vatte hij een grote liefde op voor de hofdame Marie de Saint-Mesgrin (Saint-Maigrin) (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 220-221; *Mémoires de mademoiselle de Montpensier* I, p. 442-444).

een dobble tertiaen,[3] doch men zegt dat die wat verlicht zedert een courier van Rome is gecomen,

3 Op 8 oktober kon men berichten dat kardinaal Jules Mazarin herstellende was van de tertiaan: ‘et ayant mieux mangé et dormy depuis deux jours, on en espere en peu de temps un(e) heureuse convalescence’ (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 85).

medebrengende dat den paus terstont nae 't scheiden uit het conclave bij zich heeft ontboden den broeder van den cardinael Mazarin[4] ende verhaelt hebbende de onlusten die tusschen hem ende denzelve cardinael hebben geweest, gezegt heeft dat hij door de electie tot het pausdom een nieuw man is geworden ende vrundschap met hem begeert te onderhouden, vergetende het gepasseerde. De coninginne van Engelant is te Nevers[5] ende drinckt daer eselsmelck; hoopt hier te comen t'einde van de maent, wanneer oock de coninginne-regente hier werdt verwacht. De gedeputeerde van de Catelans hebben te Fontainebleau audiëntie gehadt bij de coninginne-regente[6] ende verhaelt hoe de zaecken van Vrancrijck aldaer wel waeren gegaen, doen den overleden coning van Vrancrijck daer present was;[7] dat nu de zaecken voor Spaignie wel waeren gegaen, omdat den coning van Spaignie daer present was, verzoeckende daerom alzoo den coning van Vrancrijck te jong was om zelff daer te gaen, dat een prince van 't bloed derrewaert mochte werden gezonden. Maer alsoo den hertogh van Anguien bij de zaecken van Duitschlant dient te blijven, ofte zoo zijne Hoocheit te hove comt,[8] haest weder nae Duitschlant behoort te keeren, den prins van Condé bezigh is met de staten van Bourgogne tot geldgeven te disponeren, mijnheer den hertogh van Orleans geen lust en heeft om zich te begeven in een ongezond lant bij een zeer ongestadige natie,[9] zoo is de resolutie alsnoch den grave van Harcourt daernaetoe te zenden[10] met een renfort van achtduizent man ende achthondertduizent gulden. Den coning van Spaignie ende den infant zijne zoon zijn beide in personen geweest bij het secours van Taragona.[11]

4 Paus Innocentius X (Giambattista Pamfili) wist dat kardinaal Jules Mazarin hem niet ‘papabel’ had verklaard. Hij vond het echter raadzaam om zijn pontificaat aan te vangen met een verzoenend gebaar: ‘Aussytost après sa promotion [15 september 1644] ... il avoit envoyé quérir le père Mazarin, maistre du sacré palais, frère du cardinal, et luy avoit promis amitié et à son frère, de mesme au cardinal Bichy’. Père Michel Mazarin († 1648) bood spontaan zijn goede diensten aan (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 151 en p. 391-409; *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 222, en *Lettres Mazarin* II, p. 88-90).

5 Verkwikt door de wateren van Bourbon-Lancy maakte koningin Henriëtte Maria van Engeland op 3 oktober haar intrede in Nevers (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 84; *Gazette 1644*, no. 125, dd. 8 oktober 1644).

6 De Catalanen Gaspar Sala, abt van San Cugat del Vallés, en Isidoro Pujolar waren van tevoren door de Franse staatssecretaris Michel le Tellier geïnstrueerd om de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, op grove wijze te beschuldigen van corruptie en machtsmisbruik (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 264-268; Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 66-68).

7 Koning Lodewijk XIII had in 1642 deelgenomen aan de veldtocht tegen de Spaanse garnizoenen in de Roussillon.

8 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had zijn campagne langs de Rijn afgesloten. Laat in de middag van de 19de oktober verscheen hij weer in Parijs (*Gazette 1644*, no. 131, dd. 22 oktober 1644).

9 De koninklijke prinsen Gaston van Orléans (*supra*, n. 2) en Henri II de Bourbon, prins van Condé. Laatstgenoemde bracht een bezoek aan zijn gouvernementen Berry, Bourbonnais en Bourgondië.

10 Nog vóórdat de Catalanen hun klachten naar voren mochten brengen, had het hof reeds beslist over de opvolging van de graaf van La Mothe-Houdancourt. De keuze was gevallen op Henri de Lorraine, graaf van Harcourt; vgl. no. 7070.

11 Koning Philips IV en zijn zoon Baltasar Carlos, prins van Asturias, hadden de mars van Andrea Cantelmo door de vlakte van Urgel op veilige afstand gevolgd (no. 7070, en *Gazette 1644*, no. 125, dd. 8 oktober 1644).

Den marescal de Gassion sterckt Watten met vijf bastions, heeft becomen Neuffossé, 't fort Rouge, 't casteel Reneculo, d'abdie van Blambec.[12] Zijn volck loopt in Vlaenderen ende crijgt daer goeden beuit. Wij verstaen dat de vergadering die te Denremonde is ge-

12 Maarschalk Jean, graaf van Gassion, benutte de vesting Watten aan de Aa als uitvalsbasis voor acties tegen de Spaanse garnizoenen in Saint-Omer en Mont-Cassel. Op 5 oktober bracht de *Gazette*, no. 123, in een ‘extraordinaire’ verslag uit van een expeditie naar het kanaal van Neuf-fossé, ‘le fort Rouge’, het kasteel van Renescure en de cisterciënzer abdij van Blendecques (Blandecques).

weest, is gescheiden in dier vougen dat don Melos gaet op zijn reise, latende het civyle gouvernement aen Castel Rodrigo, het militaire aen Piccolomini,[13] de gedeputeerde van de provinciën vertrocken nae haere quartieren, hebbende een goede somme gelds gepresenteert tot het oorlogh mids dat hetzelve gelt zal geadministreert werde[n] bij personen die de staten van die landen daertoe zullen deputeren, hebbende oock groote instantie gedaen ten einde de geestelijcken mede zouden contribueren nae haere middelen. De trouppes van den hertogh van Lorraine waeren bij Valencienne[14] levende in groote ongeregeltheit. De coninginne-regente heeft het accord gemaect tuschen den marescal de La Millerai ende den grave Ranzou,[15] doch de onlusten niet heel wechgenomen. Magalotti ende Vaubecourt rechten niet uit.[16] Beck heeft vijfhondert man in Franckendael doen incomen.[17] De Beyerschen stercken Landau.[18]

Uit Engelant hooren wij dat Plimuth is gesommeert bij den coning,[19] hebbende vivres voor zes maenden, volcx daerbinnen niet veel. Dat het voetvolck van den grave van Essex was gecomen te Sudhampton, zijne reuterie in Somersetshire, dat vijf regimenten uit Londen tot hem quamen, dat Middelton was in Devonshiere, Waller bij Salisburry,[20]

13 Gouverneur don Francisco de Melo, graaf van Assumar, stond op het punt om de Zuidelijke Nederlanden te verlaten. Op 24 september droeg hij in Dendermonde zijn taken over aan de 'gouverneurs' Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, en Ottavio Piccolomini, hertog van Amalfi (*Gazette 1644*, nos. 122 en 125, dd. 1 en 8 oktober 1644).

14 Zodra hem het bericht bereikte dat de Franse legers naar Spiers en Worms marcheerden, liet hertog Karel IV van Lotharingen zijn legerkamp in Cassel (Mont-Cassel) in de steek. Zijn vertrek naar het front liet hij samengaan met een strooptocht in het land van Valenciennes. De buit moet niet onaanzienlijk zijn geweest; vgl. *Gazette 1644*, no. 114, dd. 17 september 1644.

15 Zie no. 7070. Maarschalk Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, en luitenant-generaal Josias Rantzau, bevelhebbers in het leger van de 'generalissimus' Gaston van Orléans, misgunden elkaar ieder militair succes (*Tallemant des Réaux* I, p. 327 en p. 1005). Hun animositeiten kwamen ten tijde van de belegering van Gravelines (Grevelingen) duidelijker dan ooit aan het licht.

16 De versterkingen van de Franse onderbevelhebbers Pierre de Magalotti en Nicolas de Nettancourt d'Haussonville, graaf van Vaubecourt, kwamen te laat om de hertog van Enghien van dienst te zijn. Tijdens een rendez-vous aan de Saar (6 of 7 oktober) stelde de hertog hen op de hoogte van zijn vertrek van het front (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 396-397 en p. 636).

17 Ruiters van de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck maakten gebruik van een zwakke plek in de Franse verdedigingslinies aan de Moezel. Begin oktober voegden zij zich bij de versterkingen die in opdracht van Bernardino, graaf van Rebolledo (1597-1676), Spaans gouverneur van Frankenthal (*EC* XLIX, p. 1111), de weg naar Mannheim moesten bewaken (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 637).

18 Het Lotharingse garnizoen van Landau capituleerde op de 29ste september. Van geen gevaar bewust keerden de Frans-Weimarsen van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, terug naar het Franse hoofdkwartier te Philippsburg. Een week later werden zij opgeschrikt door het bericht dat de Zwabisch-Beierse generaal Johan van Werth zich meester had gemaakt van de vesting van Mannheim (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 35-37, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 148-149).

19 Op 2/12 september had Karel I te Lostwithiel (ten noorden van Fowey in Cornwall) het Parlementsleger van Robert Devereux, graaf van Essex, uiteengedreven. Ondanks de ontreddering in de gelederen van de parlementsgezinden slaagde de koning er niet in om het verzet te breken van het garnizoen van Plymouth (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 138-140 en p. 144).

20 De legers van luitenant-generaal John Middleton (1619-1674) en sir William Waller hadden de koninklijken in de rug moeten aanvallen. Zij verschenen pas na de slag van Lostwithiel in het veld (no. 7060 (dl. XV)).

Manchester ... te ontzetten.[21] 't Casteel van Mongommery in 't lant van Gall is becomen bij de parlamentarissen,[22] ende 't belegh van Ponford[23] in Lancashire verlaeten bij des conings volck.[24] Dat den grave van Argueil met vijfendetwintichduizent man[25] had verdreven zesduizent Ieren die gepasseert waeren in Schotlant van Dunclei[26] te Johnson. Voorts dat den coning geschreven had aen het parlament, haer noodende tot vrede.[27]

8 Octobris 1644.

Wij hebben advysen dat de Precopische Tartars zijn ingevallen in Podolië.[28] Dat te Alcair ende te Tripoli in Barbarije groote oneenicheit is, dat Islain Guirai van 't geslacht van de Tartarsche Precopische coningen, die in Rhodos is gebannen geweest, weder is gecomen te Constantinople. Dat drieëndetwintich galeien gezonden nae Caffa ende Azac niet en hebben uitgerecht, de Russen zeer rovende op die zee.[29] Die van Francfort lichten volck ende vermeerderen haere fortificatië[n].[30] Hazfeld, Mercy ende Be[c]k wer-

21 Deze regel is door waterschade onleesbaar. De parlementsgezinde legerleider Edward Montague, graaf van Manchester, wachtte in Reading (Reroin) op nieuwe marsorders. Twee eenheden van zijn ruiterij had hij reeds vooruitgestuurd naar Colnbrook, ten oosten van Windsor (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 135 en p. 138, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 14, p. 16 en p. 20).

22 Nadat prins Rupert (Robert) van de Palts zijn kwartieren in Lancashire en Cheshire had opgegeven, zochten soldaten van sir Thomas Myddelton (Middleton) (1586-1666) toegang tot Montgomery Castle, het huis van Edward Herbert, lord Herbert van Cherbury (no. 5709 (dl. XIII), en *DNB* XXVI, p. 173-180). Kort nadat de lord de poorten voor de parlamentarissen had geopend (5/15 september 1644), probeerden 5000 koninklijken het kasteel te bestormen. De Parlementslegers van sir John Meldrum en sir William Brereton maakten op 18/28 september een einde aan de onzekerheid. In één dag schakelden zij 2000 belegeraars uit (*DNB* XXXIX, p. 441-443; G.H. Jenkins, *The foundations of modern Wales 1642-1780*, Oxford 1987, p. 14-16, en *CSP Dom. 1644*, p. 500, p. 524, p. 533-537 en p. 543).

23 'Ponford', misschien moet hier 'Preston' gelezen worden. In augustus 1644 verdreef sir John Meldrum († 1645) het koninklijke garnizoen uit de stad (*CSP Dom. 1644*, p. 447, en *DNB* XXXVII, p. 218-219).

24 Het Parlement was oppermachtig in Lancashire. Alleen de garnizoenen van Liverpool en Lathom House (versterkt huis ten oosten van Ormskirk) hielden nog stand (no. 7060 (dl. XV)).

25 Archibald Campbell (1598-1661), graaf van Argyll, leidde de campagne van de 'solemn league and covenant' tegen de 1600 gezagsgetrouwe Ieren die Randal Macdonnell, graaf van Antrim, naar Schotland had overgebracht (*CSP Ven.* 1643-1647, p. 138, en *DNB* VIII, p. 319-329).

26 Zie no. 7070. Dunoon (Dunclei?) lag in het hart van het graafschap Argyll.

27 Vanuit zijn hoofdkwartier te Tavistock herhaalde koning Karel I zijn vredesaanbod, dd. 4/14 juli 1644, aan 'the lords and commons of Parliament assembled at Westminster' (no. 6990 (dl. XV)). Op 16/26 september nam het Parlement 'The King's Message to the Parliament for Peace, upon his Success in the West', dd. 8/18 september 1644, in behandeling (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 274-275 en kol. 292-293, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 140-141).

28 Podolië, tegenwoordig een landstreek in de Oekraïne. De Tartaren vatten weer moed na de nederlaag die zij in het begin van dit jaar hadden geleden in de slag bij Okhmatov (ten zuiden van Kiev).

29 Brieven uit Venetië brachten het nieuws uit Constantinopel, dd. 28 juli 1644. De *Gazette 1644*, no. 125, dd. 8 oktober 1644, publiceerde de belangrijkste feiten: de onrust in Caïro (Alcair) en Tripoli; de verlossing van Islam-Ghiraï, oudere broer van khan Mehmet-Ghiraï (Atsiz, *Das Osmanische Reich*, p. 14-15 en p. 20, en Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 56-60), en de terugkeer van de Zwarte-Zee-vloot in de havens van Caffa (tegenw. Feodosia op de Krim) en Azow.

30 In dezelfde *Gazette 1644*, no. 125, dd. 8 oktober 1644, verscheen een bericht uit Frankfort aan de Main over wervingen in de stad.

den gezegt te zijn bij Ursel, 't Beyersche volck zich te willen logeren bij Hanauw.[31] Binnen de citadelle van Aste zijn achthondert man die haer wel defenderen tegen de prince Thomas.[32] Ondertuschen belegeren de Spaignaerden Nizza de la Paille,[33] waerbinnen zijn vijfhondert Fransoisen ende ontrent zooveel Switzers. Twintich galeien van de custen van Catelagne zijn wedergecomen nae Marseille.[34] Acht schepen van 't parlement zijn in de zee voor Plimouth. 't Casteel van Basing werdt bij de parlementarissen belegert.[35]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 8 Octob. 1644 uyt Paris.

7083. 1644 oktober 8. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Exspectabam, ut regina nostra clementissima, late victrix ac triumphatrix, edocta ex iis qui hic fuere quantum aucta sint rerum omnium pretia, augeret mihi quod dat annuum,[2] sicut alii principes ministris hic suis fecere;[3] cum ecce video tentari, ut auferatur mihi etiam illud commodum regno non grave, quod capio ex praerogata pecunia semestri, idque ex voluntate Sublimitatis tuae,[4] quae de ea re ad me et ad dominum Spiringium

31 Correspondenten in Spiers konden melden dat de Zwabisch-Beiersen bezig waren met de aanleg van een brug bij Klein Auheim (Hanau) en dat de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen in Oberursel krijgsraad hield met François de Mercy en Johan van Werth (in de brieftekst: 'Bek' (Beck) of 'Betz').

32 Op 19 september opende het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye het vuur op de Spaanse bezetters van het kasteel van Asti. Na een felle strijd erkenden de 800 Spanjaarden hun nederlaag en traden op 30 september in onderhandeling over de overdracht van het kasteel (*Gazette 1644*, no. 125, dd. 8 oktober 1644, en no. 126, 'extraordinaire du XII octobre 1644: La reprise de la citadelle d'Ast, par l'armée du Roy commandée par le prince Thomas').

33 Even zag het ernaar uit dat de Spanjaarden zouden oprukken naar Nizza Monferrato (ten zuidoosten van Asti) (*Gazette 1644*, no. 125, dd. 8 oktober 1644).

34 Twaalf schepen van de vloot van admiraal Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, liepen op 26 september de haven van Marseille binnen (no. 7060 (dl. XV), en *Gazette 1644*, no. 125, dd. 8 oktober 1644).

35 De parlementarissen hadden de belegering van het kasteel van Basing opnieuw aangevat. Koning Karel I stuurde 2000 ruiters naar Basingstoke (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 138).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 215; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 484 no. 555, dd. 28 september/8 oktober 1644. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 353. Beantw. d. no. 7242.

2 Grotius' honorarium was bij zijn benoeming tot Zweeds ambassadeur vastgesteld op 6000 rijksdaalders per jaar, ingaande op 1 mei 1634. Daarnaast ontving hij ieder jaar nog een bedrag van 2000 rijksdaalders voor zijn waardigheid van 'Raadt van Staat van 't zelve Rijk en Kroon, om dezelve te raaden en te dienen tot bevordering van haare hoogheidt, praeëminentie, voordeel, eer en reputatie' (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 5-6).

3 De rijksregenten in Stockholm hadden tot nu toe weinig acht geslagen op het belang van een eervolle vertegenwoordiging in Parijs (no. 5220 (dl. XII), no. 5926 n. 8 (dl. XIII) en no. 6939 (dl. XV)).

4 In 1639 verloor Grotius het vertrouwen in de beheerders van de Zweedse staatskas. Ten einde raad nam hij dankbaar gebruik van de door koning Lodewijk XIII aangereikte mogelijkheid om zijn onkosten af te trekken van de Franse subsidies aan de Zweedse legers in Duitsland (nos. 4091, 4172 en 4240 (dl. X) en nos. 4482, 4600 en 4603 (dl. XI)). Kanselier Axel Oxenstierna en diens financieraad Petter Spiring Silvercrona namen stilzwijgend genoegen

scripsit quondam, ad repensanda nimirum damna quae feci, cum mihi choragium legationis non ex publica, ut Galli solent, sed ex mea pecunia comparavi, cumque diu nulla ad me pecunia e Suedia veniente ad onera muneris sustinenda quaesivi, ubi potui, pecuniam, quam in arca praesentem non habeo. Cum vero etiam sic quae mihi attributa sunt, non sint paria sumtibus necessario faciendis, rogo, ut illo anticipatae pecuniae beneficio frui mihi liceat, donec regina domina nostra aliter indemnitati meae consuluerit.[5] Quodsi necessitates Suedicae sumtus non ferunt qui in hanc legationem fiunt,[6] rogo, ut de eo monear ac sic rebus meis possim prospicere, ne tandem aere alieno obruar.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae large reddat quae ipsa mihi praestitit, ipsamque cum matrona,[7] liberis et amicis salvam, sospitem, florentem servet,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
Hugo Grotius.

Lutetiae, XXIX [*sic*] Septembris/VIII Octobris 1644.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Queritur non auctum sibi, sed prope diminutum salarium.

7084. 1644 oktober 8. Aan A. Oxenstierna.[1]

[Excellentissime et illustrissime domine,]

Cardinalis Mazarinus febri laborat[2] tertiana gemina, quae a continua parum abest et vix ullum intervallum relinquit ad sensum sanitatis. Regina regens iam hic esset nisi cardinalis eo morbo attineretur. Ubi huc venerit, veniet et regina Angliae,[3] quae nunc est Niverni et ibi ad instaurandas vires lac asinarum bibit. Dux Aurelianensis vocatu reginae regentis rediit ad Fontem Bellaqueum. Princeps Condaeus in

met deze oplossing (brieven over dit onderwerp zijn niet overgeleverd). Sinds die tijd handelde de Zweedse ambassadeur zijn financiële zaken af met de beheerders van de Frans-Zweedse subsidiekas Johan Hoeufft en Johan Adler Salvius (nos. 4603, 4774 en 4815 (dl. XI) en nos. 5044, 5171, 5469 en 5515 (dl. XII)). Nu de Franse regering meer zeggenschap wilde verwerven over de besteding van de subsidiegelden, kwam bij hem de vrees op dat de gunstige regeling haar langste tijd had gehad.

5 Koningin Christina (1626-1689) zou op 7/17 december 1644 de Zweedse troon bestijgen.

6 In middels liet ook de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes zich betalen uit de kas van de bankier Johan Hoeufft.

7 Anna Åkesdochter Bååt (1579-1649) (*SBL* XXVIII, p. 505).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 269; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 482 no. 554. Afschriften ook in copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 216, en in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 347 en f. 349. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7085).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 8 oktober 1644 (no. 7082).

3 Het hof keerde op 25 oktober terug. Koningin Henriëtte Maria van Engeland kreeg in de middag van de 5de november een plechtige ontvangst in Parijs aangeboden (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 222 en p. 224-225).

Burgundia est. Filius eius, dux Anguianus, magna in fama princeps, rebus ad Rhenum ut oportet constitutis, creditur in aulam rediturus. Catalanorum legati his diebus a regina regente auditi sunt. Dixere rem ibi bene processisse Gallis, cum rex defunctus ibi praesens adesset; itidem nunc res ab Hispanis gestas feliciter ideo, quod rex ipsorum adesset. Rogabant ergo, cum rex Galliae non eius esset aetatis ut armis praeesse posset, mitti in illas terras sane periclitantes principem de regio sanguine. Non video, qui id fieri possit. Nam dux Anguianus etiamsi huc excurrat, ut in Germaniam redeat, res exigit. Princeps Condaeus apud ordines Burgundiae ducatus res regis pecuniarias bene promovit. Dux Aurelianensis non facile se committet caelo insalubri et populo valde mobili. Sed, ut scripsi antehac,[4] ibit eo comes Harcurtius, de Lotharinga domo illustris et meritis in Galliam illustrior.

4 Namelijk in zijn brief van 1 oktober 1644 (no. 7071).

Gassio in Flandriam Gravelingae proximam penetrans praedas inde egit; cepit autem loca haec non magni ad rem momenti, neque tamen inutilia ad progressus alios, Novum Fossatum, castellum Rougium, arcem Reneculam, abbatiam Blambecam. Bavaros Landaviam munire audimus;[5] a Beckio autem quingentos intrasse in Francothaliam. Nihil adhuc agunt Magalottius et Vaubecurtius. Comiti Harcurtio ad res Catalanicas audio dari octingenta francicarum librarum millia et supplementum militum octies mille. Inter mareschallum Milleraium et comitem Ranzovium regina regens pacem fecit aliquam, sed incertum an solidam.

Ex Belgicis partibus audimus rem ita comparatam inter Castellirodericum et Piccolominaeum, ut hic militiae, ille civili regimini sit praefuturus donec certiora mandata adveniant.[6] Legati qui cum eis fuere Tenerimundae, valde in id institerant, ut ecclesiastici ad bellum contribuerent pro suis opibus, magnamque pecuniam obtulere ad belli usus, si modo ea tractetur per homines ab ipsis dilectos; quae conditio olim adiecta tributorum perrogationi tempore Philippi II, Hispaniae regis, bellum cum Gallia gerentis,[7] principium fuit alienationis eius a Belgis et tot, quae secuta sunt, malorum. Ducis Caroli copiae apud Valentinianas omnia circumsita populantur, ut solent.

Deus, [excellentissime et illustrissime domine, det Suediae et propter eam Sublimitati tuae omnia quae ipse scit esse optima,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius].

[Lutetiae,] XXVIII Septembris/VIII Octobris 1644.

Pontifex simul e conclavi exiit, ad se vocavit fratrem cardinalis Mazarini dixitque ei quae causae fuissent inter ipsos simultatis; sed se factum hac electione hominem novum velle veterum[8] oblivisci et amicitiam cum Mazarino velle colere; nimirum quod intelligat et quantum Gallia Romae possit et quantum in Gallia Mazarinus. Vehlius[9] ex tractu Coloniensi ivit ad Confluentes Rheni ac Mosellae. Habere dicitur bis mille milites, sperare autem habiturum se duodecies mille ex iis quos ei adiunge[n]t dux Carolus [et Beckius.[10] Intelleximus apud Alcairum magnos esse

5 Vgl. no. 7082, n. 18. Op 4 oktober overmeesterden ruiters van de Zwabisch-Beierse generaal Johan van Werth de vesting van Mannheim (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 35-37, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 148-149).

6 Koning Philips IV had het gouvernement over de Zuidelijke Nederlanden willen opdragen aan zijn natuurlijke zoon Juan José van Oostenrijk (1629-1679). Velen zagen liever de ervaren Leopold Wilhelm (1614-1662), aartshertog van Oostenrijk, in Brussel verschijnen. Vooralsnog hield de Spaanse vorst een definitief besluit in beraad (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 482-483, p. 498, p. 506 en p. 511).

7 Grotius ziet hier een overeenkomst met het bedevoorstel van de Staten-Generaal, dd. 17 december 1557 (P.A. Meilink, 'Notulen en Generaal Advies van de Stalen Generaal van 1557/1558', in *BMHG* 55 (1934), p. 263-369). De eerste 'eigen' hoofdintendant, de Antwerpse burgemeester Antoon van Straelen (Stralen), stierf in 1568 op het schavot (*BNB* XXIV, kol. 131-143; *NBW* II, kol. 834-835).

8 Het afschrift in het copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 269 leest hier: 'veterem'.

9 De tekst geeft op deze plaats: 'Beckius'. De lezing 'Vehlius' in het tweede afschrift krijgt hier de voorkeur: niet de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck, maar Alexander, graaf van Velen en Megen, bevelhebber van het keizerlijk-Westfaalse leger, had het plan opgevat om met 2000 man en 2 kanonnen naar Koblenz te trekken (nos. 7067 (dl. XV) en 7073).

10 De passage 'et Beckius. Intelleximus ... ibi egisse' toegevoegd op grond van het tweede afschrift in het copieboek Dresden. De passage is ook opgenomen in de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7085).

motus. Ab Rhodo Constantinopolim rediisse Islainum Guiraium de stirpe regum Precopensium. Bacham Tripolis Africanae suspectum esse Constantinopoli. Naves longas viginti tres, missas ad Pontum Euxinum, nihil ibi egisse]. Francofurti civitas et munimenta auget et militem legit suae tutelae. Hazfeldius,

Mercius, Joannes Waertius dicuntur esse ad Ursellam, Bavari autem non longe Hanavia castra facere. Astae arx teneri ab octingentis militibus, oppugnari vero strenue a principe Thoma. Interim Nicaeam, quae dicitur Palaea, obsident Hispani, in qua praesidium est Gallorum quingentorum et totidem prope Helvetiorum. Decem naves longae a mari Catalanico Massiliam rediere. A parlamentariis Anglis arx Baesinga obsidetur.

[Mortuus est[11] bonus Epstenius, cuius filius aetatem habet et bonae est spei. Eum Sublimitati tuae commendo].[12]

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Aulae status. Catalani ex regio sanguine principem sibi mitti desiderant. Varia. In Belgio ecclesiastici ad tributa bellica quoque invitantur. Novus pontifex iniurias Pamphylio a Mazarino illatas obliviscitur.

Bovenaan de brief in de tweede copie te Leipzig: Argumentum. Mazarinus aegrotat. De reginis Galliae, Angliae; Aurelianensi, Condaeo, Anguiano. Catalanorum desiderium; iudicium de eo. Urbes captae a Gassione. De Bavaris, Beckio, Magalottio, Vaubecurtio, Harcurtio. Pax inter Milleraium et Ranzovium. Acta in Belgio Hispanico. De Lotharingi copiis. Papa Mazarini amicitiam quaerit. De Vehlio. Turcica. Francofurti apparatus. Varia de bello in Germania et Italia. Epstenius mortuus, cuius filium commendat.

11 De passage ‘Mortuus est ... commendo’ alleen overgeleverd in het tweede afschrift.

12 De zoon van Johann Epstein, Zweeds nieuwsagent te Parijs, toonde belangstelling voor de opvolging; *infra*, n. 13.

Bijlage:

Memoire presenté à son Excellence, monseigneur Hugues de Groot, conseiller d'estat et ambassadeur ordinaire de la reyne et la couronne de Suede, de la part du sieur Epstein.[13]

Premierement il supplie tres humblement son Excellence qu'il luy plaise de representer à son Excellence, monseigneur le grand chancelier d'Oxenstiern, que la mesme grace qu'il luy a plu de faire à feu mon pere de le gratifier d'une pension annuelle pour les services qu'il a continuellement rendus en communiquant tout ce qui se passe en cette cour et ailleurs aux pays estrangers non seulement à sadite Excellence, mais aussi à messeigneurs les plenipotentiaires à Münster et Osnabrück; et estant après la mort de feu mon pere entré en sa charge et l'ayant continué jusques icy avec le mesme soing, je supplie tres humblement son Excellence d'interceder pour moy envers son Excellence, monseigneur le grand chancelier d'Oxenstiern, que la mesme pension puisse estre transferée à ma personne.

Et d'autant qu'il reste encore quelque chose à payer de la susdite pension, il supplie tres humblement son Excellence d'interceder pour moy que ledit reste soit payé, avec asseurance que selon la passion que j'ay tousjours eu et auray toute ma vie de rendre tres humbles services à la couronne de Suede et à tous les ministres d'icelle, je m'efforceray de tout mon pouvoir de m'acquitter tellement de ma charge que l'on en recevra toute satisfaction et contentement. Et je seray obligé de prier Dieu pour la prosperité et santé de vostre Excellence.

13 Ongedateerd fragment van het verzoekschrift. Tekst naar hs. Stockholm, RA, Gallica 10, Handl. tillh. Hugo Grotii beskickning 1639-1641.

7085. 1644 oktober 8. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

7086. 1644 oktober 8. Aan J. Oxenstierna.[1]

Illustrissime et excellentissime domine,

Filiorum est paterna tueri beneficia. Quare cum legationem hanc excellentissimi et incomparabilis viri domini magni cancellarii datu acceperim, est ea in fide tutelaque Excellentiae vestrae. Inter alia autem domini magni cancellarii in me benigne humaneque facta est et hoc, quod gnarus me diu hic fuisse sine ulla Suedica pecunia, ita ut ad sustinendum honorem hunc eam aliunde cum meo magno incommodo corradere necesse habuerim, supellectilem autem, qualem dignitas exigit, nullo publicitus adiumento meo mihi aere paraverim, ob id voluit mihi anticipatam atque prae manu dari pecuniam semestrem, qua de re literas ipsius habeo.[2] Nunc vero video a nonnullis hoc agi, ut hoc mihi solatium auferatur, cum tamen etiamsi istud mihi maneat, multum quotannis expensae scandant super accepta meritoque propterea speraverim fore, ut regina nostra clementissima, edocta ‹qui› per eos qui hic fuere, quantum creverint rerum omnium pretia, pro eo modo etiam suam largitionem augeret. Id dum exspecto, velim ut maneat mihi id quod mihi tam iustis de causis concessit magnus dominus cancellarius, ad quem de hac ipsa re scribo. Vestramque Excellentiam precor, ut mihi propitia adiutrixque sit, fidissimo splendidissimae domus clienti.

Deus quicquid ea pro me factura est, illustrissime et excellentissime domine, ipsi benigne et cumulate repenset,

Excellentiae vestrae perpetuum servire desiderans,
H. Grotius.

Lutetiae, XXIX [*sic*] Septembris/VIII Octobris anni 1644.

Bovenaan de brief in de copie te Dresden: Joanni Oxenstiernae.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Queritur pecunias non recte solutas. Omnium rerum caritatem. Rogat ipsi debitas exsolvi.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Met uitzondering van het postscriptum ‘Mortuus est ... commendo’ is deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7084). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 212. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 147 en 4° 38, 62; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 122; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 307; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 77 en Br. 24, 103.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenhandig afschrift. Afschriften ook in copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 272, en in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 355. In november 1644 bracht Grotius zijn verzoek opnieuw onder de aandacht van de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna; vgl. no. 7153. Beantw. d. no. 7196.

2 Zie no. 7083, dd. 29[=28] september/8 oktober 1644. Rijkskanselier Axel Oxenstierna erkende de aanspraken van Grotius op een regelmatige uitbetaling van zijn honorarium (no. 3849 (dl. IX) en nos. 4091, 4172 en 4240 (dl. X)).

7087. 1644 oktober 8. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Feci Suedos nostros qui hic sunt participes rerum bonarum quas continent Claritatis vestrae literae datae XXVI Septembris, ac sicut istas, quo debui, cum gaudio accepi, ita et similia in futurum spe praecipio in Germania, in Jutia, in Holsatia, in mari oceano ac Balthico.[2]

Batavi per intestina dissidia et quorundam iniquum in Suedos animum neglexere occasionem pulcherrimam bene ponendi res suas,[3] sed quasi nulla futuri cura magnum putant, quod navibus mercatorum licet nunc adire portus Suediae et Livoniae,[4] nec considerant brevi omnia vetera cogitata reditura, accessuram etiam vindictae cupiditatem regi Daniae, qui iniuriam cum facere non sinitur, accipere se existimat, nisi vires eius accidantur. Videbimus autem, quas pacis conditiones legati Batavi inter Suedos[5] Danosque[6] proposituri sint. Galli, qui suas res agunt, velint nos quovis modo videre ab isto bello Danico expeditos.[7]

Comes Harcurtius hinc it,[8] ut restituat rem Catalanicam valde periclitantem. Gallis post cladem quam ad Taragonam accepere, in Germania ad superiora Rheni res bene procedunt. Gassio de proxima Flandriae parte praedas egit. Cardinalis Mazarinus adhuc aegrotat ad Fontem Bellaqueum, ubi est aula. Regina Angliae Nivernae est et corpus suum reficit lacte asinino. Creditur autem brevi hic futura cum regina regente. In Belgicis partibus Castellorodericus civile, Piccolominaeus militare regimen dicitur habiturus. Ducis Lotharingi copiae ad Valentinianas sunt, rusticis graves.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram sospitet,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 58. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 732 no. 1691. Antw. op no. 7064 (dl. XV), beantw. d. no. 7098.

2 Harald Appelboom berichtte in zijn brief van 26 september 1644 (no. 7064 (dl. XV)) over de goede gang van zaken in Zweden, Duitsland, Jutland en Holstein.

3 De Staten-Generaal hadden op aanbeveling van Frederik Hendrik gekozen voor de 'Via concordiae' in het Zweeds-Deense conflict. Aanvankelijk koesterde Grotius nog de hoop dat de Hoog Mogenden spoedig tot betere inzichten zouden komen (nos. 6939 en 6949 (dl. XV)). Toen hem ter ore was gekomen dat de Staatse konvooivloot van vice-admiraal Witte de With niets had mogen uitrichten ter 'versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee' (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640), verloor hij zijn geduld.

4 De tolgaarders van Helsingør hadden koopvaarders met een Zweedse bestemming de toegang tot de Sont belet. Rijkelijk laat (4/14 september) verleende koning Christiaan IV de ingezetenen van de Republiek de gunst om hun goederen vrij naar Zweden en de Zweedse Oostzeehavens te vervoeren (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 124, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 432).

5 De Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse waren in Stockholm al in onderhandeling getreden met kanselier Axel Oxenstierna.

6 In Kopenhagen hadden de ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim Andreae nog niet eens overeenstemming bereikt over de preliminaria (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 111-139).

7 Frankrijk begeerde een snelle terugkeer van de Zweedse troepenmacht naar het front in Silezië en Bohemen-Moravië. Met deze boodschap was de Franse ambassadeur Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina van Zweden vertrokken.

8 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 8 oktober 1644.

Lutetiae, VIII Octobris 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam.
Adres (volgens de uitgave der Epist): D. Appelboom.

7088. 1644 oktober 10. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Ex hodiernis literis, quas Hamburgo nuntius attulit, de clade Galassii accepimus, quam ipsi intulit illustrissimus Torstensonius ad civitatem Hallensem,[2] ubi ex mutuo certamine victor evasit Torstensonius caeso ac fugato hostis exercitu ereptis 25 tormentis bellicis cum impedimentis et aliis literarum secretis. Uberiorem huius victoriae declarationem ab ipso excellentissimo Torstensonio expecto.

Sequuntur aliae relationes ex Dania, etiam - laus Deo - gratae. Rex enim Daniae eiusque filius, qui magna manu Sconiam intraverant[3] et non longe ab obsidione excellentissimi marescalli Hornii[4] vallo se muniverant, post variis et levibus congressibus tandem ab excellentissimo Hornio fugati sunt relictis 500 mortuis.[5] Et quidam etiam affirmant ex acceptis literis Lubeca maiorem eandem esse Danorum ruinam, ita ut de toto exercitu desperent. Anceps fuit inter hos proelium, ubi incolumis rex vix elabi potuit. De regia Suedorum classe nihil quod credi possit, auditur.[6] Viginti autem Danicae naves in mare currunt.[7] Poloniae rex legatum, Gyllenstiernium quendam, in Suediam mittit,[8] qui - ex coniectura - illuc mittitur, ut quod est inter eos foedus perpetuum faciat.[9] Scribunt qui-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 36). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7074, beantw. d. no. 7107.

2 De hoofdmacht van veldmaarschalk Lennart Torstensson had in Halberstadt verbinding gekregen met het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck. Op de weg van Aschersleben naar Bernburg kregen de Zweden regelmatig de achterhoede van het keizerlijke expeditieleger in het vizier. Niet ver van Halle kwam het op 29 september tot een treffen (*Doc. Boh.* VII, p. 141 no. 412). De *Gazette 1644*, no. 130, dd. 22 oktober 1644, publiceerde het nieuws in een bericht uit Erfurt van 1 oktober 1644: 'Nouvelles arrivent que le Général Galas, après avoir demeuré quelques jours près de Bernbourg sur la Saale, a pris de là sa marche avec son armée vers Wettin sur la mesme rivière; et qu'estant arrivé proche de Hal, le Général Torstenson l'a ataqué si rudement, que ce Général Impérial ne pouvant passer la Saale près ladite ville de Hal, a esté contraint de se retirer le long de cette rivière'.

3 Op 6/16 september stak koning Christiaan IV, vergezeld door kroonprins Christiaan (1603-1647), de Sont over. Een leger van 5000 infanteristen en 2500 ruiters stond in Skåne (Schonen) gereed om nieuwe bevelen aan te nemen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 102-104 en p. 124, en *Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 495).

4 In augustus had de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn (1592-1657) de belegering van Malmö ingezet. Het Deense garnizoen hield zich ferm en gaf de hoop op ontzet niet op.

5 Het aantal slachtoffers wordt hier overdreven: in een schermutseling die op 14/24 september ten noordoosten van Malmö plaatsvond, schakelden drie compagnieën van de Zweedse generaal-majoor Hans Wachtmeister 130 soldaten van het Deense koninklijke leger uit (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 169-174).

6 In de haven van Kalmar wachtten 32 Zweeds-Hollandse oorlogsbodems op een vertreksein van de Zweedse vlootbevelhebber Karl Gustav Wrangel (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 106 en p. 312).

7 Koning Christiaan IV had het bevel over zijn vloot opgedragen aan Pros Mund († oktober 1644). Twintig schepen zeilden op 17/27 september de haven van Kopenhagen uit (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 103-110 en p. 311-312, en *Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 509).

8 Sigismund (Zygmunt) Gyllenstierna (Guldenstern), hoofdeling te Sztum (ten zuiden van Malbork), telg uit een Zweedse familie in dienst van Sigismund III, koning van Polen en Zweden, was betrokken bij de voorbereiding van de lutherse bijdrage aan het godsdienstgesprek te Toruń (*SBL* XVII, p. 589-597, en Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 392). In dit kader had Grotius enkele brieven met hem gewisseld (nos. 6790 en 6919 (dl. XV)).

9 Het Zweeds-Pools wapenstilstandsverdrag dat op 2/12 september 1635 te Stuhmsdorf (Sztumska Wieś) was gesloten, zou op 1/11 juli 1661 aflopen (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 259).

dam comitem Woldemarum[10] Dantiscum appulisse, sed error est, quia saltem ex servis eius aliqui advenere, ipse autem a Moscovitis adhuc captus reservatur.

Permisit rex Daniae maritimis civitatibus liberum ad portus Suedicos transitum,[11] pacem autem non vult antequam in ultione cupidum animum explevit.

Dominos Banerios nondum vidi, sed salvos advenisse Lugdunum Batavorum intellexi.[12]

Hisce illustrissimam vestram Excellentiam caelesti favori officiosissime commendo maneoque, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servus,
H. Appelboom.

Amstelodami, 10 Octobris 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Oct.

7089. 1644 oktober [9/10]. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Tradidit mihi tuo nomine Isaacus Vossius duo exemplaria Annotatorum in Vetus Testamentum,[2] quae ego ut iubes impingi curavi; altera duo quae Vanderhogio dedisti nondum comparent,[3] etsi ipse iam huc venerit, sed ubi Hagam redierit allaturum puto. Ego tibi pro munere in me collato gratias habeo maximas, cuius magnitudinem iam quidem aestimare nondum possum, sed operam dabo ut ex labore tuo eos capiam fructus qui te meque digni sint. Reliqua exemplaria ut iussisti curabo, sed dolet mihi a typographo non esse adhibitam tam egregio operi melioris

10 Valdemar Christian (1622-1656), graaf van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV van Denemarken, had de hand gevraagd van Irina, dochter van tsaar Michael Fedorovitsj. Omdat de graaf weigerde het geloof van de bruid aan te nemen, plaatsten de Moskovieten hem onder strenge bewaking. Na de dood van de tsaar, in juli 1645, mocht de ongelukkige eindelijk naar zijn vaderland vertrekken (*DBL* XV, p. 245-247, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 384-386).

11 De tolgaarders van Helsingør mochten de Hanzeaten niet langer hinderen in de vaart naar Zweden en de Zweedse Oostzeehavens (*Gazette 1644*, no. 132, dd. 29 oktober 1644). Eerder, op 4/14 september, had koning Christiaan IV de ingezetenen van de Republiek deze gunst verleend; vgl. no. 7075, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 432.

12 De thuisreis van twee zonen van de Zweedse rijksraad Per Banér († juli 1644). Eind september hadden zij afscheid van Grotius genomen (no. 7074).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 326. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7068, beantw. d. no. 7103.

2 Isaac Vossius had zich belast met het overbrengen van de aan Willem de Groot en Gerardus Joannes Vossius toegedachte exemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137) (no. 7018 (dl. XV) en no. 7068). Op 9 en 10 oktober maakte de jongeman een rondgang langs vrienden en kennissen in Den Haag (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 405).

3 De Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge zou zorg dragen voor de exemplaren die Grotius zijn zwager Nicolaes van Reigersberch en de Leidse hoogleraar Claude Saumaise wilde schenken. Later bleek dat de jongeman het transport van zijn koffers had toevertrouwd aan een vrachtvaarder; vgl. nos. 7157 en 7169.

notae chartam.[4] Gratum etiam mihi fuit ex domino Vossio de valetudine tua cognoscere. Uxorem et filiam non itidem valere, id vere

4 De Parijse drukker Sébastien Cramoisy had geen privilege kunnen bemachtigen voor de uitgave van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*. Misschien kwam hij door dit incident in de verleiding om minder hoge eisen te stellen aan de kwaliteit van het papier.

mihi dolet.[5] Mea uxor adhuc decumbit et febris quidem vix adest, sed aphthis vexatur et admodum est debilis, iubet tamen bene sperare medicus.[6]

Nunc ad litteras Calendis huius mensis ad me datas ut respondeam, grata mihi sunt quae de rebus in Germania Gallicis scribis;[7] non item ea quae de pontificis animo nuntias, vellem enim eum magis addictum Gallicis quam Hispanicis partibus.[8] Tristia vero sunt quae in Catalonia Gallis evenerunt et vix erit ut reparari possit damnum.[9] De altero aut utroque filiorum si quid acceperis, quaeso intelligam. Petrus iam cum avunculo et consobrino Reigersbergio in Selandia est.[10] Cogita annon eum pro tempore ad te vocare velis, et annon aliqua in parte Suedis possit esse utilis eius opera.

De pace Danica maiorem iam spem facere videntur nostri qui ibi sunt legati.[11] In Britannia qui sunt nihil agunt,[12] quanquam rex prospero rerum eventu a pacis consiliis non esse se alienatum ostendit.[13] Princeps noster Saxum Gandavense ita munit, ut hostis de recuperando spem omnem abiicere debeat;[14] de fossa quam iam hostis ducit et munit, alia hic, alia in Flandria sunt iudicia.[15] Si magnum inde terrae Wasiae[16] expectant praesidium, nostri vix putant fore ut excursiones in interiora Flandriae

5 Maria van Reigersberch en dochter Cornelia (1611-1687) tobden met hun gezondheid.
6 Willem de Groot hoopte dat zijn echtgenote Alida Graswinckel spoedig herstelde van een mondholteontsteking (aphthae of aften).
7 De mars van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, langs de Rijn.
8 Op 15 september viel de keuze van de Spaanse en Italiaanse kardinalen op Giambattista Pamfili. De nieuwe paus nam de naam van Innocentius X aan.
9 Het leger van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had op 14 september de belegering van Tarragona moeten opgeven.
10 Grotius' oudste en jongste zoon, Cornelis en Dirk. Pieter de Groot treurde over de dood van zijn verloofde Charlotte van Santen († 24 september 1644). Waarschijnlijk wilden Nicolaes van Reigersberch en een zoon van diens oudste broer Johan († 1632) - neef Pieter (1612-1661) of Johan (1613-1666) - hem wat afleiding bezorgen (*De Navorscher* 42 (1892), p. 139).
11 De Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim Andreae hadden met de Deense kanseliers Just Høg en Ditlev Reventlov enige afspraken kunnen maken over de preliminaria van een vredesconferentie aan de Zweeds-Deense grens (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 120-126).
12 De Staatse vredesmissie naar Engeland. De ordinaris ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude kwamen nauwelijks toe aan hun eigenlijke taak. Zij raakten meer en meer verwikkeld in processen over de vrijlating van schepen die door het Parlement aan de ketting waren gelegd (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 173-193).
13 Willem de Groot spreekt hier over het vredesaanbod van koning Karel I vanuit zijn hoofdkwartier te Tavistock aan ‘the lords and commons of Parliament assembled at Westminster’: ‘The King's Message to the Parliament for Peace, upon his Success in the West’, dd. 8/18 september 1644 (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 292-293, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 140-141).
14 Frederik Hendrik maakte een laatste inspectieronde langs de forten en versterkingen van Sas van Gent. Op 12 oktober verliet de prins de Staatse legerplaats Assenede (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 80, p. 88 en p. 90).
15 Tijdens de belegering van Sas van Gent werden in het Staatse legerkamp geruchten verspreid over een nieuw kanaal dat de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo in de polders bij Axel zou graven. Het ‘kanaal’ bleek achteraf een smalle vaart te zijn (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 40, p. 57 en p. 66).
16 In de Moerspuipolder (ten zuiden van Axel) herstelden de Spanjaarden de forten die het land van Waas moesten afschermen van vijandelijke invallen (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 66, p. 69 en p. 80; *Correspondance d'Estrades* I, p. 203). Eind september nam hun ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini de verdedigingswerken in ogenschouw (*Gazette 1644*, no. 125, dd. 8 oktober 1644).

inhibeantur, multo minus ut totus arceatur exercitus, siquando princeps illac perrumpere decreverit. Hol-

landi nostri nihil fere proximo conventu egerunt, adeo ut nec consiliarios novos legerint, quod factu est facillimum.[17]

Vale, frater optime, et in bonum publicum privatumque tuae et nostrae familiae diu vive,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, IX Octobris 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 18 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Oct.

En in dorso: 9 Oct. 1644 W. de Groot.

7090. 1644 [na 27 september/7 oktober]. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr,

Den 27. dieses ist der graff von Aversperg gantz still vndt ohne ceremonien von hier verraisst,[2] vndt allein von den keysserl. gesandten beglaitet worden, welche ehre vnssre herren gesandten durch die ihrigen ihme gleichfalls gern gethan, wann er den gebräuchlichen abschied genommen hette; nach dem er aber allein durch einen auffwärter seine raise notificiren vndt darbey valediciren lassen, so ist mann auch von der anderen seiten nicht weiter gangen, allss dass im nahmen Ihr. Exc. ihme durch einen edelmann zur raise gratulirt worden.

Zu Münster habn die keysserl., Französ- vndt Spanische gesandten denen mediatoribus endtlich in schrifften vbergeben, wass ein jedweder in des andern vollmacht desiderirt.[3] Die keysserl. haben in der ihrigen noch nichts gebessert;

17 Zie no. 7076. De Staten van Holland zouden op 22 november hun deliberaties hervatten over de aanwijzing van twaalf kandidaten voor vier vacerende plaatsen in de Hoge Raad en het Hof van Holland (*Res. SH*, dd. 1 oktober en 22 november 1644, art. XVII-XVIII).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 115. Eigenh. oorspr. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 De keizerlijke gevolmachtigde Johann Weichard, graaf van Auersperg, verliet Osnabrück op 27 september/7 oktober 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 16, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 361). Zijn opvolger Johann Maximilian, graaf Lamberg, noteerde op die dag: ‘Freitag. Ist herr graf von Aursperg umb 4 uhr frue von Oßnabrugg durch Heßen nach Wien verraist’ (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 20).

3 De ‘emendatio’ van de volmachten. Eind september hadden de keizerlijke en Spaanse gevolmachtigden hun kritiek op de Franse volmacht in een memorie samengevat. De pauselijke bemiddelaar Fabio Chigi meldde zich de volgende dag (30 september) ten huize van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien. Zij verzochten de nuntius om een paar dagen uitstel. Na enkele conferenties waaraan ook de Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini deelnam, hadden de Fransen op 4 oktober de tekst gereed van hun ‘Remarques contre la validité des pouvoirs donnés par l'empereur et le roy catholique à messieurs leurs plenipotentiaires’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 533-537 en p. 541-544; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 656-657, en II, p. 6-13).

tringen gleichwol starck daruff, dass die Französische vollmacht nicht von dem könig - allss vnmündig - sondern von der regierenden königin, oder von dem parlament, möge vnterschrieben werden, wel-

ches die Franzosen keines weegs eingehen wollen.[4] Sonst aber erbeethen sie sich, in allem ihres gegentheils suchen sich facillimos finden zu lassen. Der Portugesische extraordinarius[5] daselbst lässt es nun dabey bleiben, dass er nicht höher, allss seine collegae,[6] respectirt wirdt, die weiln er siehet, dass dess orths ihme mit der publique persohn eines legaten, es ihme nicht angehen will. Alhier hatt der graff von Lamberg noch nichts in der sache gethan,[7] vndt müssen wir erwarten, wie lang er noch alsso still schweigen werde.

Ew. Exc. thue ich hiemit göttlicher bewahrung zu allem wolergehen getrewlich, ihro aber zu beharrenden faveurs mich gantz gehorsamblich empfehlen, allzeit verbleibend,

Ew. Excell. gehorsamber diener,
G. Keller m.pa.

Von Münster wirdt anjezo geschrieben,[8] dass der vergleich vber den vollmachten getroffen seye,[9] ob deme alsso, vndt welcher gestallt es geschenen, wirdt hiernechst zu vernehmen sein.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 N[ov.]
Onderaan de brief staat in een onbekende hand: Anno 1644.

7091. 1644 oktober 15. Aan S. Rosenhane.[1]

4 De Franse gevolmachtigden hielden rekening met dit bezwaar. In een brief aan staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, vroegen zij om toezending van afschriften van verdragen die tijdens een regentschap waren gesloten (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 509 en p. 527-528).

5 De Portugese gevolmachtigde Francisco de Andrade Leitão was op dinsdag 17/27 september in Munster verschenen. Op Frans verzoek mocht hij zijn missie in dienst van koning Jan IV van Portugal geen officieel karakter geven (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 489; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 657; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 352 en p. 360, en Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 127-130).

6 De eerder gearriveerde Portugese gevolmachtigden dr. Luís Pereira de Castro (1592-1649) en dr. Rodrigo Botelho de Moraes († 15 december 1644 te Osnabrück) hadden zich reeds als 'extraordinarii' onder de speciale bescherming van de Franse en Zweedse delegaties geplaatst (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 9, p. 214, p. 223, p. 347 en p. 397).

7 De keizerlijke gevolmachtigde Johann Maximilian (1608-1682), graaf Lamberg, had geen ruchtbaarheid willen geven aan zijn entree in Osnabrück (11/21 september 1644) (no. 7067 (dl. XV)). Pas op 2 maart 1645 gaf hij de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius officieel bericht van zijn aanwezigheid.

8 De Zweedse resident Schering Rosenhane (no. 7091) hield de gevolmachtigden op de hoogte van het Munsterse overleg (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 355-362).

9 Zie no. 7158. De keizerlijke, Spaanse en Franse gevolmachtigden lieten de kwestie van de 'emendatio' van de volmachten nog tot het einde van november aanslepen (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 68-73; *Diarium Volmar* I, p. 219-220, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 662-664).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 732 no. 1692. Antw. op no. 7053 (dl. XV), beantw. d. no. 7132. Schering Rosenhane (1609-1663), gouverneur van Östergotland, Zweeds resident te Munster. In 1647

Nobilissime et amplissime domine,

Cum discedens comes Auersperchius potestatis suae ad pacificationem instrumen-

benoemde koningin Christina hem, op een jaargeld van 19848 rijksdaalders, tot haar ambassadeur in Parijs. Hij werd echter in het voorjaar van 1649 teruggeroepen (*BLS* XII, p. 218-226, en *Hist. de l'adm. des affaires étrangères de Suède*, p. 113-114).

tum exhibuerit,[2] puto non minus facturum eum qui nunc advenit comitem Lambergium.[3] Quodsi pacis studio sicut Suedi minutiora quaedam praetervident,[4] idem facere volent Galli et qui in adversa sunt parte, erit cur adeo desiderata pax sperari incipiat.

Imperii principes et civitates si quid respondebunt ad regis Galliae et legatorum literas,[5] de quo ipso dubito, erit id perquam indefinitum. Curam autem tractandi istius negotii videntur imperatori et electoribus permisisse, ita tamen ut et aliis eo suos mittere liceat ad demonstranda ea quae ad ipsos pertinent.[6] Hoc enim id omne est quod ex literis a Francofurto discere hactenus potuimus. Credibile autem est et imperatorem et Bavarum ducem,[7] si modo is vivit - nam de morte ipsius rumores hic quidam sunt -, magnis istis Gallorum ad Rhenum processibus flecti posse ad non recusandas pacis aequas leges, praesertim si eis decedat spes diuturnum fore inter nostros et Danos bellum. Ego vero timeo, ne id sit diuturnius quam initio prudentes crediderant, quia Batavorum in hac causa ipsos maxime tangente supina negligentia - ut ne dicam aliquid gravius, quod merito

2 De keizerlijke gevolmachtigde Johann Weichard, graaf van Auersperg, verliet Osnabrück op 27 september/7 oktober 1644. Zijn volmacht had hij op zondag 11 september aan de Zweedse gezantschapssecretaris Mattias Mylonius (Biörenklou) getoond.

3 Op 18 oktober ontving Grotius het bericht dat de nieuwe keizerlijke gevolmachtigde Johann Maximilian, graaf Lamberg, op vrijdag, 20/30 september, zijn secretaris Egon Gail naar het huis van Raban Heistermann (Heystermann), deken van Sint Jan te Osnabrück en kanunnik te Lübeck, had gestuurd met het origineel en een kopie van de volmacht die hij op 13 juli 1644 van keizer Ferdinand III had mogen ontvangen; zie no. 7077, en *Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 16-18.

4 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hadden in de keizerlijke volmachten enkele kleine gebreken ontdekt (no. 7053 (dl. XV)). Zij maakten van de ‘emendatio’ niet zo veel diplomatiek spel als de keizerlijke, Spaanse en Franse gevolmachtigden in Munster; vgl. no. 7090.

5 In navolging van een Zweedse uitnodiging, dd. 14/24 november 1643, hadden de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien op 6 april 1644 aan de Duitse vorsten en standen een oproep gedaan om vertegenwoordigers naar Munster en Osnabrück te zenden. De brief lokte een felle reactie van de keizer uit. In augustus probeerde de ‘Conseil d'Etat’ het initiatief weer in handen te krijgen met een nieuwe uitnodiging, nu op naam van koning Lodewijk XIV. Om alle slechte indrukken weg te nemen, vond de Franse regering het ‘à propos’ dat de graaf van Avaux en Abel Servien het koninklijk schrijven aanvulden met een rechtvaardiging van hun handelingen. De definitieve redactie van de missive aan de Duitse vorsten en standen kwam pas op 14 september gereed. Voor de goede orde gaven de Franse gevolmachtigden de missive echter een dagtekening die vóór de hoopvolle tijdingen uit Osnabrück viel: 4 september 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 418-426, p. 511, p. 515, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 269-273).

6 De keizer, hertog Maximilian I van Beieren en de keurvorst-aartsbisschop van Keulen waren steeds eensgezind geweest in hun advies aan de Frankforter ‘Deputationstag’ om de Franse uitnodiging onbeantwoord terug te sturen. De leden van de ‘Fürstenrat’ waren daarentegen de mening to egedaan dat de ‘Deputationstag’ niet bevoegd was tot een beslissing zonder consultatie van hun lastgevers (no. 7049 (dl. XV), en R. von Kietzell, ‘Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645’, in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 116-117).

7 Maximiliaan I (1573-1651), hertog van Beieren, had in 1623 de keurvorstelijke waardigheid overgenomen van de verslagen ‘Winterkoning’ Frederik V van de Palts (*ADB* XXI, p. 1-22; *NDB* XVI, p. 477-480, en D. Albrecht, in *Handbuch der bayerischen Geschichte* II, p. 351-409). Verbitterd over de val van Mainz, Worms en Spiers bracht de hertog de crisis aan het westelijk front onder de aandacht van de keizer: op dit moment - 26 september 1644 - zag hij geen andere uitweg dan een opening te zoeken voor wapenstilstandsonderhandelingen met de regering in Parijs (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 401-403 en p. 621-630).

possem[8] - regem Daniae ita inflat, ut nisi magno Suedorum ictu dissecetur is tumor, vix videatur recepturus sanitatem.

Adversae Gallis in Catalania[9] res large repensantur prosperis per Germaniam rebus, nam post Maguntiacum Binga, Bacharachum, Neustadium, Fridelshemium, Landavia in eorum potestatem venere; hostium non pauci in itineribus ab eis concisi, capti, spoliati. Gassio in Flandria equitatum Hispanicum disiecit, cepit Combronem et Agguinam arces.

Deus, nobilissime et amplissime domine, Nobilitati vestrae faveat,

Nobilitati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, 5/15 Octobris 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rosenhan.

7092. 1644 oktober 15. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

An ex verae prudentiae dictatis, an vero ex ministrorum affectibus in proceres transfusis veniat, quod in dies durius habentur qui cum Roma sentiunt, illis perpendendum relinquo quorum res agitur.[2] Papa qui nunc est ex Pamphylio factus Innocentius Decimus, quanquam in Hispaniam antehac pronior, creditur aequum se praebiturus omnibus et cum nova vita novos etiam, id est medios sumturus affectus.[3] Fuit semper iustitiae tenax.

8 De Staten-Generaal hadden op aanbeveling van Frederik Hendrik gekozen voor de 'Via concordiae' in het Zweeds-Deense conflict. Aanvankelijk koesterde Grotius nog de hoop dat de Hoog Mogenden spoedig tot betere inzichten zouden komen (nos. 6939 en 6949 (dl. XV)). Toen hem ter ore was gekomen dat de Staatse konvooivloot van vice-admiraal Witte de With niets had mogen uitrichten ter 'versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee' (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640), verloor hij zijn geduld; vgl. no. 7093.

9 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 15 oktober 1644.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 972 App. no. 728. Antw. op no. 7076, beantw. d. no. 7110.

2 Vgl. no. 6959 (dl. XV). Afgelopen zomer was er in de Republiek commotie onstaan over het in Munster gedrukte pamflet 'Pieces touchantes les Catholiques sujects des Estats des Provinces-Unies du Pays-Bas' (Stucken aengaende de Catholycken onderdanen vande Staten der Vereenighde Provincien van Nederlandt) (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5134 en 5135, en J.D.M. Cornelissen, 'Hugo de Groot en de vervolging der katholieken', in *Studia Catholica* 20(1944), p. 201-208). De Staten van Holland namen nog dezelfde maand de uitvaardiging van een strenger plakkaat tegen de 'onlijdelijke stoutheid der pausgesinden' in beraad (nos. 7003 en 7017 (dl. XV)).

3 Paus Innocentius X (Giambattista Pamfili) wist dat kardinaal Jules Mazarin hem niet 'papabel' had verklaard. Hij vond het echter raadzaam om zijn pontificaat aan te vangen met een verzoenend gebaar: 'Aussytost après sa promotion [15 september 1644] ... il avoit envoyé quérir le père Mazarin, maistre du sacré palais, frère du cardinal, et luy avoit promis amitié et à son frère, de mesme au cardinal Bichy'. Père Michel Mazarin († 1648) bood spontaan zijn goede diensten aan (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p.

Spero iam et Isaacum Vossium videris[4] et nostra ad Testamentum Vetus.[5] Velim brevi

151 en p. 391-409; *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 222, en *Lettres Mazarin* II, p. 88-90).

4 Isaac Vossius had op 9 en 10 oktober een rondgang langs vrienden en kennissen in Den Haag gemaakt. Hij was nu op weg naar de ouderlijke woning in Amsterdam.

5 Na ontvangst droeg Willem de Groot de twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), over aan een Haags boekbinder (nos. 7089 en 7099).

absolvi Anthologiam, ut de aliis quoque cum Blavio agere possim.[6] Cornelius noster ivit Bononiam, inde Romam, ut puto; Venetias redibit,[7] ut videat an eius opera ipsis placeat. Didericus iussu ducis Anguiani et marescalli Turenae cepit Fridelshemum et Neustadium, ac nunc eorum missu ivit ad landgraviam Hassicam.[8] De Utenbogardi scriptis gaudeo quae indicas cognoscere.[9]

Video et ego impensas et occasionem liberandi commercia periisse Batavis.[10] In Anglia satis aequa sunt partium momenta,[11] et si saperent parlamentarii pacem nunc constituerent non iniquam. Nam si in Germania pax coalescat, non sinent reges alii iura regum sperni. Miror Societatis Asiaticae negotia non magis cordi esse iis quorum est rem populi salvam atque florentem praestare.[12] Gassio cepit castella Cambronem et Aguinum,[13] disiecit equitatum Hispanicum satis validum. In Catalania res Gallorum miserae. Astae arcem recepit princeps Thomas.

Deus te, uxorem, liberos, amicos sospitet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 15 Octobris 1644.

De arca quid? An desperandum?[14] Ingens in Portugallica coniuratio detecta est in vitam regis, reginae, principis. Caput erat marchio Montalvani, summa apud illum regem in gratia, sed apud quem plus valuit regis Castellani promissum de ducatu

6 Grotius had al enige malen laten blijken dat hij het toezicht op de uitgave van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) het liefst wilde toevertrouwen aan zijn ex-secretaris Isaac Vossius (nos. 7058 (dl. XV) en no. 7068). Er was een groot voordeel aan deze oplossing verbonden, want de vader van de jongeman genoot veel gezag in de drukkerij van de Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu (Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, p. 292-293, en F.F. Blok, *Isaac Vossius en zijn kring*, p. 226-233).

7 Cornelis de Groot hield zijn ouders nauwelijks op de hoogte van zijn Venetiaanse avontuur. Het nieuws dat Grotius in deze brief verwerkte, was al veertien dagen oud; vgl. no. 7068.

8 Dirk de Groot was een trouwer briefschrijver (nos. 7066 (dl. XV) en 7079). In september had hij als ‘aide de camp’ van de Frans-Weimarse bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, deelgenomen aan de Franse overwinningstocht naar de plaatsen Bingen, Bacharach, Neustadt an der Weinstrasse (ten westen van Spiers), Friedelsheim (nabij Bad Dürkheim) en Landau (no. 7066 (dl. XV)). Teruggekeerd in de kwartieren van de Franse opperbevelhebber Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, ontving hij opdracht voor een missie naar het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel te Kassel.

9 Grotius hechtte grote waarde aan de publicatie van de manuscripten en documenten die de remonstrantse predikant Johannes Wtenbogaert tijdens zijn lange leven verzameld had (no. 7058 (dl. XV)). Zijn broer Willem attendeerde hem in zijn brief van 3 oktober (no. 7076) op het bestaan van Wtenbogaerts autobiografie. Het werk zou in 1645 het licht zien onder de titel *Leven, kerckelijcke bedieninghe ende zedighe verantwoordingh .... Alles bij hem selven beschreven ... bevestight met verscheyden bewijsen, acten, ende munimenten, daer toe dienende.*

10 Vgl. no. 7093. Op 26 september had vice-admiraal Witte de With in de vergadering van de Staten-Generaal verslag uitgebracht van zijn lange wacht in de wateren van het Skagerrak (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 114-115, p. 124 en p. 174).

11 Koning Karel I van Engeland had in de slag van Lostwithiel (2/12 september) de overhand verworven in het zuidwesten. De noordelijke graafschappen waren bijna volledig in handen van de parlementsgezinden.

12 De bewindhebbers van de Oostindische Compagnie probeerden het hoofd koel te houden in de discussie over de ‘combinatie der Compagnien van Oost- en Westindiën’.

13 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 15 oktober.

14 De zoektocht naar de boekenkist waarin Grotius op 22 maart 1621 uit zijn Loevesteinse kerker was gedragen; zie no. 7055 (dl. XV).

Bragantiae. Suspensus ipse et cum eo alii. Naves tres ab India Orientali Ulyssipponem advexisse dicuntur merces qui valeant XII milliones, et ex Brasilia advexisse sacchari cistae mille. Papa et nuntios ubique mutat, et legatos mittit ad imperatorem regesque Galliae et His-

paniae, ut ipsis pacem commendet. Rex Angliae Digbyum Romam mittit. In Scotia nova pars et valida pro rege est adiuta ab Hibernis, et cepit urbem Johnstonum. Sunt ad X millia. Londini puritanorum inter se dissensio super regimine ecclesiastico et super pace cum rege amplectenda aut recusanda ad rixas et caedes venit, sed clausi portus impediunt, ne rem totam cognoscamus.

7093. 1644 oktober 15. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Indien Witte Wittenssoon door faute van vivres is thuisgecomen,[2] datzelve toont een groot verzuim. Ick zie daer groot verlies van costen, tijd ende occasie ende een creupele regiering,[3] die oock blijckt in de zaecken van Oost-Indië[4] ende meer andere. 't Is oock een teicken van weinigh courage in een machtige republycq een recht van zulcke importantie als is 't gebruick van de zee tenminste met woorden ende goede myne niet te derven voorstaen. 't Is oock buiten reden, gelijck uEd. wel merct, neutralen die aen d'een ofte andere zijde van oorlogvoerende princen gedient hebben, als zij nu buiten den dienst zijn, daerover te vangen.[5] Alle deze dingen zijnde ingezien, behoef[t] men zich niet te verwonderen dat den coning van Denemarcken zulcke mediateurs niet en vreest.[6]

Wij moeten zien wat van Maelmuyen zal vallen[7] ende wat de Sweedsche vloot zal

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 38j. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7094.
2 Vice-admiraal Witte de With had op 26 september in de vergadering van de Staten-Generaal verslag uitgebracht van zijn lange wacht in de wateren van het Skagerrak (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 114-115, p. 124 en p. 174). De Hollandse regenten en kooplieden hadden een daadkrachtiger optreden van de Staatse konvooivloot verwacht en riepen om het hardst dat wederom een zeer ‘schoone occasie’ was verzuimd om orde te stellen op de ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640).
3 De beschuldiging dat de Hoog Mogenden naar de pijpen dansten van Frederik Hendrik; vgl. nos. 6941 en 6949 (dl. XV), en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 66.
4 De ‘aanraadinge’ van de uit Brazilië teruggekeerde gouverneur Johan Maurits, graaf van Nassau-Siegen, bracht nieuw leven in de discussie over de wenselijkheid van een samenvoeging van de Oost- en Westindische Compagnieën onder één octrooi. Tot groot verdriet van de bewindhebbers van de Oostindische Compagnie bleef het vraagstuk op de agenda van de Statenvergadering staan (*Res. SH*, dd. 21 en 28 september en 22 november 1644, art. XVI).
5 Een vier man sterke deputatie van de Hanzesteden Bremen en Hamburg, bijgestaan door de ordinaris resident dr. Lieuwe van Aitzema, bevond zich in de Republiek om te pleiten voor de vernieuwing en herziening van het verdrag dat de Staten-Generaal in 1616 met de Hanzesteden hadden gesloten. De syndici van de twee steden, Bethmannus Herdesianus (Bremen) en Johann Christoph Meurer (Hamburg), en de raadsheren Heerde en Jerre werden op 13 september in audiëntie ontvangen. Aarzelend gaven de Staten-Generaal toe ‘bij de vrijheyt der Commerciën op de Elve [Elbe] ende Weser geïnteresseert te zijn; maer niet soo ghelijck Bremen ende Hamburgh’ (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 971 en p. 1004-1006, en *Res. SH*, dd. 23 september 1644).
6 Koning Christiaan IV had op 8 september 1644 de verklaring afgegeven dat het bemiddelingsaanbod van de Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim Andreae hem aangenaam was. Zijn strijdlust leed niet onder die toezegging: op 6/16 september maakte de koning in het gezelschap van kroonprins Christiaan de oversteek naar Skåne (Schonen) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 102-104).
7 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn hield de omsingeling van Malmö in stand. Het Deense garnizoen slaagde er echter in om de zeekant open te houden voor een reddingsactie.

uitrechten.[8] Zoo niet iet merckelijcx en werdt uitgerecht, zullen daer oock groote costen verloren zijn. Aelianus, zie ick wel, hout zijne oude ganck ende is niet wonder dat zulcke luiden niet en werden bemint.[9]

Onzen Diderick heeft gecommandeert over eenige trouppes bij ordre van den hertogh van Anguien ende de marescal de Turenne, ende met dezelve ingenomen Fridelsheim ende Neustad; is nu bij zijne Altesse ende zijne Exc.[tie] gezonden nae mevrouw de landgravin van Hesse.[10] 't Volck die voor den coning van Engelant hier zijn, beginnen groote courage te nemen[11] ende 't schijnt dat de zaecke een groote keer neemt.[12]

15 Octobris 1644.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den XV Octob. 1644 uyt Paris.

7094. 1644 oktober 15. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den cardinal Mazarini werdt wat beter, doch niet zonder coorts.[2] Hoopt haest te comen te Chaliot[3] ende de coninginne-regente te Paris, dewelcke groote becommernisse heeft getoont over de ziecte van sijn Eminentie, haer onthoudende van comediën te zien spelen. Den hertogh van Orleans met het heele hoff is noch

8 In de haven van Kalmar wachtten 32 Zweeds-Hollandse oorlogsbodems op een vertreksein van de Zweedse vlootbevelhebber Karl Gustav Wrangel. Op 5/15 oktober lichtten de schepen het anker en zetten langs de kust van Bornholm koers naar Møn (aankomst op 7/17 oktober) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 585-592, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 106 en p. 312).

9 'Aelianus', codenaam voor de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona. Zijn 'ruyde harde en onfatsoenelijke maniere van doen' werkte alleen maar in het nadeel van de Zweeds-Staatse betrekkingen; vgl. nos. 7069 en 7081.

10 In september had Grotius' jongste zoon Dirk als 'aide de camp' van de Frans-Weimarse bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, deelgenomen aan de Franse overwinningstocht naar de plaatsen Bingen, Bacharach, Neustadt an der Weinstrasse (ten westen van Spiers), Friedelsheim (nabij Bad Dürkheim) en Landau (no. 7066 (dl. XV)). Teruggekeerd in de kwartieren van 'son Altesse' Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, ontving hij opdracht voor een missie naar het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel te Kassel.

11 De *Gazette 1644*, no. 123, berichtte in een 'extraordinaire du Voctobre 1644' over de slag van Lostwithiel (2/12 september): 'La défaite de l'armée du Comte d'Essex: avec les articles accordez à son infanterie, par le Roy de la Grand'Bretagne'.

12 Henry Jermin ('monsieur Germain') († 1684), politiek agent van koningin Henriëtte Maria van Engeland, verkende de stemming aan het Franse hof (*DNB* XXIX, p. 342-344, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 84-85).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 38k. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7093. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 18/28 oktober 1644).

2 De *Gazette 1644*, no. 128, dd. 15 oktober 1644, schreef: 'Nostre Cour est extremement réjouie de la convalescence du Cardinal Mazarin'.

3 Het buitenhuis van maarschalk François (1579-1646), baron van Bassompierre, in de Parijse voorstad Chaillot (Chaliot) (*Tallemant des Réaux* I, p. 599 en p. 1207).

te Fontainebleau,[4] alwaer den prins van Condé mede werdt verwacht.[5] Den hertogh van Anguien werdt

4 Gaston van Orléans (‘Monsieur’) vatte in Fontainebleau een grote liefde op voor de hofdame Marie de Saint-Mesgrin (Saint-Maigrin) (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 220-221; *Mémoires de mademoiselle de Montpensier* I, p. 442-444).

5 Henri II de Bourbon, prins van Condé, was op de terugweg van een bezoek aan zijn gouvernementen Berry, Bourbonnais en Bourgondië; vgl. nos. 7070 en 7082.

oock gezegt derrewaert te zullen comen.[6] Zijne Hoocheit[7] ende den marescal de Turenne hebben nae Mentz becomen Bingen, Baccherach, Neustad, Fridelshem, Landau[8] ende een casteel bij Landauw, genaemt Magdeburg;[9] hebben oock geslagen eenigh volck uit Frankendael[10] ende anderen uit Friburg, ende beuit becomen;[11] hebben een goed magazijn te Sint Miel.[12] Den churfurst van Mentz is te Asschafneburg.[13] De stadt had weinigh guarnisoen,[14] maer en heeft daerbij gevoecht duizent ruiters. Vehlen ende Gleen hebben haer volck bijeengevoecht te Coblentz,[15] verwachtende Lotteringsche,[16] ende meenen alsoo haer te vougen met de Beiersche, dewelcke onder Mercy ende Jan de Waert met eenige keizerschen onder Hazfeld zijn over de Necker, passende op hetgunt de Fransoisen zullen willen aentasten,[17] dewelcke vergetende het belegh van La Motte in

6 Condé's zoon Louis II, hertog van Enghien, had het bevel over de Franse legers aan de Rijn overgedragen aan de Frans-Weimarse bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne. Laat in de middag van de 19de oktober verscheen hij weer in Parijs (*Gazette 1644*, no. 131, dd. 22 oktober 1644).

7 Op de dag van zijn terugkeer van het front schonk de *Gazette 1644*, no. 129, in een 'extraordinaire du XIX octobre 1644' meer dan gewone aandacht aan de heldendaden van de jonge hertog: 'La prise des villes et chasteaux de Landau et de Bacara, et du chasteau de Magedebourg, par l'armée du Roy, commandée par le Duc d'Enguien'.

8 De overwinningstocht van de legers van de hertog van Enghien en de burggraaf van Turenne. Na de inname van Mainz (17 september) trokken eenheden van het Frans-Weimarse leger naar de plaatsen Bingen, Bacharach, Neustadt an der Weinstrasse (ten westen van Spiers) en Friedelsheim (nabij Bad Dürkheim). Alleen het garnizoen van Landau bood nog enige dagen weerstand (23-29 september).

9 De garnizoenscommandant van het kasteel Madenburg (ten westen van Landau) droeg zijn vesting zonder slag of stoot over aan de burggraaf van Turenne (29 september) (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 34).

10 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, verscherpte de bewaking van de weg van Landau naar de Spaanse vestingstad Frankenthal (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 392-400).

11 Zwabisch-Beierse soldaten hielden nog stand in Freiburg im Breisgau. Tijdens een bevoorradingstocht werden zij overvallen door troepen van Johann Ludwig von Erlach (1595-1650), 'Weimars' gouverneur van Breisach (*Gazette 1644*, no. 128, dd. 15 oktober 1644).

12 Saint-Mihiel aan de Maas, ten zuiden van Verdun, was door de Franse staatssecretaris Michel le Tellier (1603-1685), heer van Chaville, aangewezen als bevoorradingsplaats gedurende de wintercampagne van de Franse legers aan de Rijn (*Lettres de Turenne*, p. 407-408; *Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 37, en *Lettres Mazarin* II, p. 90).

13 De Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt had aanvankelijk zijn toevlucht gezocht in Ehrenbreitstein (Hermanstein), een citadel nabij Koblenz. Op 27 september trok hij met een escorte van 3000 ruiters naar Aschaffenburg (*Gazette 1644*, no. 127, dd. 15 oktober 1644).

14 De hertog van Enghien had de taak van stadscommandant van Mainz opgedragen aan Charles-Christophe de Mazencourt († 1650), markies van Courval, oud-gouverneur van het Frans-Weimarse garnizoen van Ueberlingen; zie no. 7066 (dl. XV), en *Lettres Mazarin* II, p. 105-107.

15 Alexander, graaf van Velen en Megen, bevelhebber van het keizerlijk-Westfaalse leger, was met 2000 man en 2 kanonnen naar Koblenz getrokken. Onderweg kreeg hij versterking van de eenheden die Gottfried Huyn, graaf van Geleen, in het Keulse Sticht onder de wapenen hield (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 266-268).

16 Keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen rekende op bijstand van de troepen van hertog Karel IV van Lotharingen en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck. Na vereniging zou dit leger 12000 manschappen tellen (*Gazette 1644*, no. 124, dd. 8 oktober 1644).

17 De Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth hielden in Oberursel krijgsraad met de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen. Hun soldaten kozen positie aan de 'Bergstrasse' (de route van Heidelberg naar Darmstadt) (*Gazette 1644*, no. 125, dd. 8 oktober 1644, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 149).

Lotteringe[18] haer best doen om de cant van den Rijn ende Mosel te bewaeren. Zullen nu gesterct zijn door eenigh volck van Magalotti tot drieduizent ende hoopen den marescal Torstenson daer te crijgen,[19] alzoo men zegt denzelve marescal zijn tocht neemt nae Erford, hoewel andere zeggen dat bij Leipsich een slagh zoude zijn gepasseert. Brouai werdt gezegt vier regimenten van Coningsmarck geslagen te hebben,[20] Galas ende Enkeford[21] met haere zoo keiserschen als Saxensche trouppes in Anhalt haer te stercken. Den vorst van Beieren arbeid zeer om de zaecke van Rakoczy[22] te accommoderen, beclagende dat men denzelve niet eer en heeft gecontenteert.[23] Van dezelve Rakoczy werdt gezegt dat hij de rivier Tibisco zijnde gepasseert, is in Over-Hongeren. De Oostenrijcsche die te Francfort zijn, toonen niet veel apparentie te zien tot die vrede.[24] Don Michel de Salamanca, comende uit Spaignie als ambassadeur nae Munster, is hier doorgetrocken[25] ende heeft don Melo, gaende nae Spaig-

18 Nicolas de Nettancourt d'Haussonville, graaf van Vaubecourt, was in september van de belegering van het Lotharingse bolwerk La Motte (dep. Haute-Marne, ten zuiden van Neufchâteau) weggeroepen. Op aanwijzing van de hertog van Enghien moest hij zijn soldaten overbrengen naar de stellingen die de Franse onderbevelhebber Pierre de Magalotti aan de Moezel en de Saar had betrokken (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 396-398 en p. 636).

19 Het zag er even naar uit dat de hoofdmacht van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson koers zou zetten naar Frankenland (*Doc. Boh.* VII, p. 140 no. 411 en p. 142 no. 416). De Zweden namen na Halberstadt echter een oostelijker route (Aschersleben en Bernburg aan de Saale). Op 29 september stootten zij ten noorden van Halle op het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas (*Gazette 1644*, no. 130, dd. 22 oktober 1644).

20 De keizerlijke generaal-majoor Alberto Gaston Spinola, graaf van Bruay, stond op de juiste plaats opgesteld toen vier regimenten van het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, een doortocht naar Erfurt zochten (*Gazette 1644*, no. 127, dd. 15 oktober 1644).

21 Matthias, graaf Gallas, had na zijn nederlaag bij Halle (*supra*, n. 19) weer de beschutte kwartieren van Bernburg opgezocht. Hier wachtte hij op de komst van de Saksische lichtingen van de keizerlijke generaal-majoor Adriaen van Enkenfort (Enckevort) (*Doc. Boh.* VII, p. 142-143 no. 418 en p. 149-150 nos. 432-435, en *Gazette 1644*, nos. 127 en 130, dd. 15 en 22 oktober 1644).

22 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi (1593-1648) had op 16 november 1643 een verbond met Zweden gesloten. In februari 1644 viel hij de Habsburgse landen binnen. Weldra kreeg hij vaste voet in de 'Bergstädte' Košice (Kaschau) en Prešov (Eperies) (*Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas* IV, p. 26-27).

23 Hertog Maximiliaan I van Beieren kantte zich tegen de voortzetting van de oorlog aan de Hongaarse grens. Ondanks de inzet van 8000 geoefende soldaten was de keizerlijke bevelhebber Johann, graaf van Götz(en), er niet in geslaagd om de Zevenburgers terug te dringen uit het stroomgebied van de Hornád (Hernád) en Tisza (Theiß; Tibiscus) (*Doc. Boh.* VII, p. 137 no. 399, p. 144 no. 421 en p. 161 no. 473, en *Gazette 1644*, no. 127, dd. 15 oktober 1644).

24 De keizerlijke commissarissen te Frankfort, graaf Ernst von Öttingen-Wallerstein (1594-1670) en dr. Johann Christoph Metzger (O. v. Gschließer, *Der Reichshofrat*, p. 237 en p. 249-250), hechtten weinig waarde aan het nieuws dat het hof van Wenen reeds een aanvangsdatum had vastgesteld (14 september) voor onderhandelingen met de Zevenburgers te Trnava (Tyrnau) (*Österreichische Staatsverträge, Fürstentum Siebenbürgen*, p. 705 en p. 720-721, en *Doc. Boh.* VII, p. 136 no. 395 en p. 138 no. 401).

25 Miguel de Salamanca was inspecteur-generaal van de artillerie in de Zuidelijke Nederlanden geweest; naderhand trad hij toe tot het gevolg van de kardinaal-infante don Ferdinand van Oostenrijk († 9 november 1641) (Elliott, *The Count-Duke of Olivares*, p. 528-533). In augustus 1644 maakte hij aan de Franse regering bekend dat koning Philips IV hem had aangewezen als opvolger van de Spaanse gevolmachtigde don Lope Zapata, graaf van Walter († 2 april 1644 te Munster). Op die grond verwierf hij een speciaal vrijgeleide voor zijn doortocht. Spoedig kwam aan het licht dat hij misbruik had gemaakt van zijn status van 'gevolmachtigde': 'affin de faciliter son passage par la France'. Kort na aankomst in de Zuidelijke Nederlanden (eind oktober) trad hij in dienst van de 'gouverneur civil' Manuel de Moura y Corte Real, markies

nie, gesproocken niet verre van hier.[26] Geen van beide hebben de coninginne-regente gezien. Ontrent Philipsburg werden veele forten gemaect,[27] zoodat men het noemt Duitsch Casal.[28] Den keizer werdt gezegt te Lintz te gaen, omdat de peste is te Wenen.[29]

Te Rome zoecken de Barbaryns, [die] tevoren zoo hooch dragende zijn geweest, de goede gratiën van den neef van den tegenwoordige paus.[30] De nonces tot Wenen, in Spaignie ende Vrancrijck werden verandert.[31] Prince Thomas heeft de citadelle van Aste becomen.[32] Men zegt daerbij dat het Spaensche crijgsvolck in 't lant van Milan[33] door faute van betaelinge mutineren ende dat de boeren haer stellen tegens dezelve. Aen Motte-Odincourt, die nu is te Serviere,[34] zijn gezonden vierduizent man, te weinigh om de gelede schade te repareren. Denzelve Motte-Odincourt werdt hier zeer beschuldigt,[35] als in het belegh weinigh volck gehadt hebbende ende weinigh cogels ende buspoeder, daer hem nochtans toegezonden was meer gelds ende eerder dan hij hadde begeert. Achthondert uit de vloote van den marquys de

van Castel Rodrigo (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 416, p. 549, p. 591, p. 599-600 en p. 618, en II, p. 30-31).

26 In de middag van de 24ste september verliet don Francisco de Melo de Zuidelijke Nederlanden. Op 10 oktober passeerde hij Parijs (*Gazette 1644*, no. 128, dd. 15 oktober 1644, en *Mémoires de Du Plessis-Besançon*, p. 49-50 en p. 179-183).

27 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, maakte op 10 september zijn entree in Philippsburg. Bijna onmiddellijk gelastte hij het herstel van de vestingwerken en de bouw van een aantal forten aan de Rijn.

28 De Mantuaanse vestingstad Casale Monferrato (ten noorden van Alessandria), gelegen aan de weg van Genua naar het hertogdom Milaan, was bij de vrede van Cherasco (1631) onder Franse bescherming geplaatst (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 75 en p. 79-88).

29 Er heerste een pestepidemie in Wenen. Keizer Ferdinand III verliet zijn paleis te Kaiser-Ebersdorf (Wenen) en begaf zich op weg naar Linz (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 18-19; *Doc. Boh.* VII, p. 143-144, nos. 419 en 423 en p. 149 no. 433).

30 Francesco, Antonio en Taddeo Barberini, neven van de op 29 juli 1644 overleden paus Urbanus VIII, leefden in de eerste dagen van het pontificaat van Innocentius X tussen hoop en vrees (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 28, en H. Coville, *Etude sur Mazarin et ses démêlés avec le pape Innocent X*, p. 32-33). Als teken van goede wil gaven zij de pauselijke neef Camillo Pamfili de beschikking over het appartement van kardinaal Francesco in het 'Palais Apostolique' (*Gazette 1644*, no. 131, dd. 22 oktober 1644).

31 Dit was reeds geschied. Paus Urbanus VIII had in zijn laatste levensjaar nieuwe nuntii benoemd: Camillo Melzi (Wenen), Giulio Rospigliosi (de latere paus Clemens IX) (Madrid) en Niccolò Guidi di Bagno (Parijs); vgl. Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 33, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 543 en p. 569.

32 Op 19 september opende het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye het vuur op de Spaanse bezetters van het kasteel van Asti. Na een felle strijd erkenden de 800 Spanjaarden hun nederlaag en traden op 30 september in onderhandeling over de overdracht van het kasteel (*Gazette 1644*, no. 126, 'extraordinaire du XII octobre 1644: La reprise de la citadelle d'Ast, par l'armée du Roy commandée par le prince Thomas').

33 Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouverneur van Milaan, besloot een onderzoek in te stellen naar de misstanden in zijn leger; vgl. no. 6990 (dl. XV), en *Archivo de Simancas, Catálogo* XXIII. *Papeles de estado. Milán y Saboya*, p. 346-347.

34 In Catalonië had de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, op 14 september de belegering van Tarragona moeten opgeven. Gedesillusioneerd trok hij zich terug in zijn kwartieren te Cervera (ten oosten van Lérida) (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 263).

35 De Catalaanse gezanten Gaspar Sala, abt van San Cugat del Vallés, en Isidoro Pujolar (no. 7082) beschuldigden de graaf van La Mothe-Houdancourt van corruptie en machtsmisbruik (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 264-268; Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 66-68).

Breszé, die hem waeren toegezonden, zijn alle in den slagh gebleven.[36] Den grave van Harcourt, verzocht zijnde om

36 Tijdens de bestorming van het havenfront (el muelle) van Tarragona voerden 800 à 900 schepelingen van admiraal Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, een landing uit (24 augustus) (*Gazette 1644*, no. 108, ‘extraordinaire du IX septembre 1644: La prise du Mole ou port de Taragone en Catalogne, par l'armée du Roy, commandée par le Mareschal de La Mothe’).

derrewaert te gaen, zoect zich te excuseren,[37] zoodat in zijne plaetze de marescal de Chomberg werdt voorgeslagen als bekent bij den adel van Languedoc,[38] die bij deze gelegentheit extraordinaire diensten can doen. Tarba, een dorp in Catelagne,[39] is door overloop van wateren wechgedreven. Den coning van Spaignie werdt gezegt zieck te zijn te Lerida.[40] Den marescal Gassion heeft becomen Cambron ende Aguien ende 't casteel van Ruschure in Vlaenderen; heeft zevenendedertich cornetten van de vijant verdreven van Steinfurt.[41]

Uit Portugal comt tijdinge dat daer een nieuw verraed is ontdeckt tegen de persoon van den coning, coninginne ende prince,[42] ende om de stadt van Lisbone in brand te steecken. Dat eenige daerover zijn geëxecuteert, onder anderen den marquis de Montalvan, favoryt van den coning van Portugal,[43] aen denwelcke den coning van Spaignie belooft had het hertochdom van Bragance.

De coninginne van Engelant is noch te Nevers;[44] hoopt te Parijs te comen wanneer

37 Het hof bleef op het standpunt staan dat Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, de nieuwe onderkoning van Catalonië moest worden. Zijn instructie werd op 18/28 januari 1645 vastgesteld (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 297-301; Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 71-74).

38 Charles de Schomberg, hertog van Halluin, sinds 1632 gouverneur-generaal van de Languedoc, had in het voorjaar van 1644 zijn waardigheid moeten afstaan aan 's konings oom Gaston van Orléans. Ter compensatie van het verlies van zijn gouvernement mocht hij het bewind voeren over de frontsteden Toul, Metz en Verdun. De band met zijn voormalige onderdanen behoefde hij niet helemaal te verbreken: in september herstelde hij als ‘lieutenant-gouverneur’ de orde in Montpellier, Carcassonne, Béziers en Nîmes (no. 7070). In 1648 werd hij alsnog naar Catalonië ontboden (Sanabre, *La accíon de Francia en Cataluña*, p. 411-428).

39 Tarba, niet geïdentificeerd. Misschien een dorp aan de río Ter in Catalonië.

40 Koning Philips IV hield zich stil in Zaragoza. Zijn bevelhebber Andrea Cantelmo nam de taak op zich om de dorpen en steden in de omgeving van Lérida onder Spaans gezag te plaatsen (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 263-264).

41 Maarschalk Jean, graaf van Gassion, benutte de vesting Watten aan de Aa als uitvalsbasis voor acties tegen de Spaanse garnizoenen in Saint-Omer en Mont-Cassel. Na de verovering van het kasteel van Renescure en de cisterciënzer abdij van Blendecques (Blandecques) trok hij over Ruysscheure naar Steenvoorde. Een legercorps onder bevel van de gouverneur van Ardres stuurde hij vooruit naar de forten ‘Cambron’ en Acquin, ten zuidwesten van Saint-Omer (*Gazette 1644*, no. 126, ‘extraordinaire du XII octobre 1644: La prise des forts de Cambron et d'Aguin en Flandre; avec la chasse donnée à 37 cornettes de cavalerie Espagnole, par le Mareschal de Gassion’).

42 In de haven van Nantes was op 4 oktober een schip binnengelopen. De bemanning bracht uit Lissabon het nieuws van de ontdekking van een complot tegen koning Jan IV van Portugal, diens echtgenote Luisa (1613-1666), dochter van Juan Manuel Pérez de Guzmán, hertog van Medina-Sidonia, en prins Teodosio (1634-1653) de Bragança (*Gazette 1644*, no. 128, dd. 15 oktober 1644). Later bleek dat de zeelieden hun fantasie de vrije loop hadden laten gaan (*Gazette 1644*, no. 133, dd. 29 oktober 1644).

43 Jorge Mascarenhas († 1652), markies van Montalvão, had als onderkoning van Brazilië (1639-1641) de zijde van koning Jan IV gekozen. Weldra werd hij om onduidelijke redenen naar Portugal ontboden (Boxer, *The Dutch in Brazil*, p. 100-104). De koning erkende echter zijn loyaliteit en verleende hem de waardigheid van eerste raad van financiën en koloniale zaken. Desondanks bleven de verdachtmakingen aanhouden, vooral met betrekking tot zijn in Spanje verblijvende familieleden. Tenslotte gaf koning Jan IV toe aan de agitatie en liet een arrestatiebevel uitgaan. De markies van Montalvão werd tot nader order vastgezet in de toren van Belém (Lissabon) (*GEPB* XVII, p. 691-692; *Dicionário de História de Portugal* IV, p. 218-219).

44 Koningin Henriëtte Maria van Engeland geloofde in de geneeskrachtige werking van de ezelinnemelk die haar in Nevers werd toegediend (no. 7082, n. 5). Eind oktober was zij in staat een beslissing te nemen over haar intocht in Parijs (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 224-225).

de coninginne-regente hier zal zijn. Eenige brieven van haere Majesteit, alsoock van monsieur Germain[45] aen den coning van Engelant, zijn bij de parlamentarissen onderschept,[46] brengende mede vaste hoope van hulpe uit Vrancrijck voor den coning, hoewel ick hoor dat men hier wel eenige hoope had gegeven, maer dat men nu excuse neemt op 't ongeval in Catelagne. Dezelve onderschepte brieven geven advys dat men den prins [van] Orangie moet disponeren om niet te doen tot voordeel van Vrancrijck, tenzij Vrancrijck den coning van Engelant assisteren. Diergelijcke advysen, voordezen gegeven zijnde als Gravelinge was belegert,[47] hebben niet veel geopereert.

De havenen in Engelant zijn gesloten,[48] men zegt om eenige tumulte die te Londen zoude zijn ontstaen, zoo [door] 't verschil in de religie onder dieghenen die de oude Engelsche voet verwerpen,[49] als omdat de articlen van de vrede bij den coning voorgeslagen bij eenige werden aengenomen, bij eenigen afgeslagen.[50] In Schotlant is oock een partij voor den coning in wapenen gestijft door de Iersche.[51] Die voor den coning zijn in Engelant hoopen dat de Schotten die in Engelant zijn, daerdoor genoodzaect zullen werden

45 Henry Jermin (‘monsieur Germain’), politiek agent van koningin Henriëtte Maria van Engeland, had een bezoek gebracht aan het hof te Fontainebleau (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 84-85). Spionnen beschouwden hem als het brein achter de gevaarlijke diplomatieke intriges en ontzagen zich niet om zijn brieven te openen. Zo konden zij beslag leggen op een kopie van een brief die hij op 16 augustus 1644 aan Frederik Hendrik had geschreven (*CSP Dom. 1644*, p. 401-403 en p. 488-489, en *Archives d'Orange-Nassau*, Deuxième série IV, p. 107-110 en p. 117-118).

46 Soldaten van het Parlement hadden in de buurt van Exeter een koerier van koningin Henriëtte Maria aangehouden. Haar brieven aan de koning werden in Londen aandachtig bestudeerd (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 136 en p. 145).

47 Het pamflet ‘A discourse of a true English-man concerning the interest England hath in the siege of Graveling’, dd. 28 juni/8 juli 1644 (*Catalogue of the pamphlets ... collected by George Thomason* I, p. 331). Het geschrift, opgesteld ten tijde van de belegering van Gravelines (Grevelingen), waarschuwde de Engelsen voor een Frans offensief in de richting van de Vlaamse kust (*Res. SH*, dd. 13 en 30 juli 1644; *CSP Ven. 1643-1647*, p. 116-117 en p. 119-122; S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 121 en p. 166, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 36).

48 De haven van Dover werd gesloten voor koeriers- en postdiensten op Frankrijk (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 145-146).

49 De Schotten drongen aan op de invoering van het presbyteriaanse stelsel in Engeland. Hun voorstel om een kerkorde op te stellen in de geest van de besluiten van de synoden van Dordrecht (1618-1619) en Alès (1620) viel slecht in de smaak van de independenten, gematigd-episcopalen en erastianen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 147 en p. 153-155).

50 Het Parlement boog zich over ‘The King's Message to the Parliament for Peace, upon his Success in the West’, dd. 8/18 september 1644. Een meerderheid kon zich op 18/28 september verenigen met de aanbeveling van een speciale commissie: ‘That both houses should be moved to send away, with all expedition, unto his majesty, the Propositions for a safe and well-grounded Peace, which are preparing by the parliaments of these kingdoms’ (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 292-293 en kol. 299-308).

51 James Graham, markies van Montrose, luitenant-generaal van de koning in Schotland, had versterking gekregen van de 1600 gezagsgetrouwe Ieren die Randal Macdonnell, graaf, naderhand markies van Antrim, naar Schotland had overgebracht. Na de verovering van Johnstone (ten zuidwesten van Glasgow) bracht de markies van Montrose zijn soldaten in stelling aan de Tay. Op 1/11 september kwam het bij Tippermuir (tegenw. Tibbermore, ten westen van Perth) tot een botsing met het leger van de ‘solemn league and covenant’. De strijd viel in het voordeel van de Schotse en Ierse royalisten uit (*The Edinburgh History of Scotland* III, p. 332-334, en *Gazette 1644*, no. 128, dd. 15 oktober 1644).

nae huis te keeren.[52] Den ambassadeur Goring neemt zijn afscheit[53] ende werdt gemeent te Caen te zullen blijven om van verre te zien hoe de zaecken van Engelant zullen afloopen, zijnde gehaet bij het parlement ende niet zeer wel bij den coning om te veel oncosten die hij hier heeft gedaen. Den coning van Engelant zend Digby nae Rome.[54]

Aen den churfurst Palsgraef werdt alhier hoop gegeven van dat zijne Hoocheit gestelt zoude werden in 't bezit van de regiering ende justitie in den Pals,[55] mids toelatende het roomsche exercitie,[56] waerop de zijnen antwoorden dat de roomschgezinden haer exercitie connen hebben in de naeste bisdommen van Mentz, Spier ende Worms. Hier loopen oock geruchten, doch onzeecker, van de doot van den hertogh van Beieren.[57]

15 Octobris 1644.

Den paus behalven dat hij de nonces verandert, zend drie legaten nae den keizer, nae den coning van Vrancrijck ende nae die van Spaignie om de generale vrede van de christenheit te recommanderen.[58] Den paus is out 72 jaeren. Wij hooren dat in de stadt Eisenstad in Hongrie[59] de Hussars ende de burgers handsgemeen zijn geworden, ten wederzijde eenige gedoot, eenige gequetst. Den Beyervorst werdt

52 Het Schotse expeditieleger van Alexander Leslie (ca. 1580-1661), graaf van Leven, zette de belegering van Newcastle vastberaden voort (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 77-78). De stad capituleerde op 19/29 oktober 1644.

53 Lord George Goring (ca. 1583-1663), buitengewoon ambassadeur van koning Karel I te Parijs, had op 21 december 1643 zijn geloofsbrieven aan de regentesse Anna van Oostenrijk overhandigd (*DNB* XXII, p. 248-251). Al spoedig nam kardinaal Jules Mazarin aanstoot aan de Spaansgezindheid van de Engelsman (nos. 6706 en 6719 (dl. XV)). Het besluit om afscheid te nemen viel samen met de aankondiging dat koningin Henriëtte Maria haar entree in Parijs wilde maken (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 148-149).

54 Sir Kenelm Digby (1603-1665) maakte deel uit van de katholieke vriendenkring van de Engelse koningin. Begin 1642 werd hij op last van de lord-mayor van Londen gearresteerd. In de zomer van 1643 verkreeg de Franse zaakgelastigde Cressi (Gressy) zijn vrijlating. De edelman vertrok naar Frankrijk. Een jaar later nam koningin Henriëtte Maria hem in haar reisgezelschap op. Niet de koning, maar de koningin nam in februari 1645 het besluit tot zijn afvaardiging naar de paus en de Italiaanse vorsten (*DNB* XV, p. 60-66, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 7 en p. 175).

55 Zie no. 7081. De Paltsische agent (Johann) Friedrich Pawel von Rammingen had Grotius ingelicht over het verloop van zijn besprekingen aan het hof van Fontainebleau. In werkelijkheid waren de Fransen geenszins van plan om hun veroveringen in de Palts onder het keurvorstelijk gezag van prins Karl Ludwig te plaatsen (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 557, p. 583, p. 592 en p. 614; *CSP Ven. 1643-1647*, p. 148).

56 De kwestie van de godsdienstvrijheid in de Palts. In Parijse regeringskringen zocht men al naar een katholieke bruid voor prins Karl Ludwig van de Palts; vgl. no. 7021 (dl. XV).

57 Zie no. 7091, n. 7.

58 De *Gazette 1644*, no. 131, dd. 22 oktober 1644, bracht het nieuws dat de nieuwe paus vastbesloten was om de drie belangrijkste kronen in Europa tot vrede te bewegen: kardinaal Antonio Barberini zou naar Wenen vertrekken, kardinaal Bernardino Spada (no. 6999 (dl. XV)) naar Parijs en kardinaal Giulio Sacchetti (no. 7020 (dl. XV)) naar Madrid.

59 Hongaarse ruiters (huzaren) verstoorden in Eisenstadt het bruiloftsfeest van Nicolaus (Miklós) (1583-1645), graaf Esterházy, sinds 1625 ‘Palatinus’ van Hongarije (*Gazette 1644*, no. 127, dd. 15 oktober 1644, en *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas* I, p. 469-470).

gelooft te hebben vijftienduizent man,[60] die ontrent Francfort veele dorpen hebben in brand gesteecken,[61] om[dat]

60 Het Zwabisch-Beierse leger kwam weer op getalsterkte na de grote verliezen die het in de veldslagen ten zuiden en ten oosten van Freiburg im Breisgau (3, 5 en 10 augustus 1644) had geleden. De discipline was nog ver te zoeken. Wijselijk hield het stadsbestuur van Frankfort de poorten gesloten voor de ongeregelde troepen van François de Mercy en Johan van Werth.

61 De Zwabisch-Beiersen lieten op de weg van Hanau naar Oberursul een spoor van vernielingen achter. Het plaatsje Petterweil (ten westen van Karben) ging in vlammen op (*Gazette 1644*, no. 127, dd. 15 oktober 1644).

de stadt van Francfort haer geen passagie hadde willen verleenen. Heeft oock de boeren tot zevenduizent in wapenen gebracht, maer dewelcken niet en verstaen te dienen buiten haere frontieren. De Beyerschen verwachten niet alleen verstercking van Gleen, Vehlen ende Lotteringen, maer oock duizent paerden, vijftienhonder[t] te voet onder Gil de Haes.[62] De partij voor den coninck van Engelant in Schotlant is tot tienduizent man; heeft becomen de steden van Johnston, Dundee ende eenige andere.[63] Tot Lisbone zijn oock gearriveert uit Brasyl eenige schepen, brengende tot twaelffduizent kisten zuicker.[64]

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eerste raed in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port 10 st.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot uyt Paris, den XV Octob. 1644.

7095. 1644 oktober 15. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Cardinalis Mazarinus aegrotat quidem adhuc,[2] sed ut dicitur minus quam ante. Regina regens in ipsius morbo magnum ostendit maerorem, ita ut et comoediis spectandis abstineat; non item dux Aurelianensis, qui in aula est, ubi et Condaeus princeps intra paucos dies exspectatur. Regina Angliae adhuc Niverni est, macro satis corpore, quod reficere parat lacte asinarum, deinde huc venire, ubi huc veniet regina regens. Sunt autem literae interceptae domini Germani, qui apud reginam Angliae in maxima est gratia, et reginae ipsius ad regem Angliae, a parlamentariis. In [iis] literis pro certo affirmatur regi auxilia hinc adfore, ubi in hiberna reducti erunt milites. Multas tales spes dare solent Galli; deinde excusationes reperiunt, ut nunc ex clade sane gravi quam accepere in Catalania. Cui sanandae dicitur se subtrahere comes Harcurtius, et cogitatur in aula de mittendo in illas partes Schombergio, ideo quod ametur a nobilitate Languedociae, quae propinqua illis est locis et solet ex benevolentia in ducem multa facere, quae ex imperato non faceret. Apparet ex iisdem literis, si Gallia in hoc negotio cunctetur, impellendam per principem Arausionensem, qui, ni id fiat, ea impediat apud Batavos quae Gallia expetit:[3] quae machina et antehac intentata fuit Galliae, cum Gravelinga obsideretur, rogato principe Arausionensi, ne Batavorum naves pro magna quam ibi habet potestate ire ad

62 *Supra*, n. 15. Generaal-majoor Gilles de Haes had zijn Venetiaanse lichtingen beschikbaar gesteld voor dienst in het leger van hertog Maximiliaan I van Beieren (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 148, en *Gazette 1644*, no. 128, dd. 15 oktober 1644).

63 Het koninklijke Schots-Ierse leger van James Graham, markies van Montrose, verwierf de controle over alle belangrijke plaatsen ten noorden van de Tay (Perth en Dundee).

64 Het Portugese schip in de haven van Nantes (*supra*, n. 42) was op 18 september uit Lissabon vertrokken. Op de valreep had de kapitein de aankomst van de vloten uit Oost- en West-Indië (Brazilië) kunnen aanschouwen.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 217; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 485 no. 556. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 356. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7096).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 15 oktober 1644 (no. 7094).

3 ‘quae Gallia expetit’; in de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7096): ‘quae fieri Galliae expedit’.

obsidionem illam adiuvandam sineret, nisi Gallia res Angliae regis cordi sibi esse ostenderet. Gorinus, legatus hic regis Angliae extraordinarius, brevi valedicet reginae regenti; creditur autem, quia magnas hic expensas fecit nullo Angliae commodo, parti utrique invisus, exspectaturus Cadomi in Gallia,[4] quo se sit datura fortuna partium in Anglia, nimirum ut sit praeda victoris, quod Romae de se dicebat Asinius Pollio.[5] Plane autem

4 'Cadomum' (Caen).
5 Vgl. *Velleius Paterculus* 2, 86.

comperimus novam in Scotia esse factionem pro rege adiutam ab Hibernis, unde sperant qui hic sunt rebus regis Angliae faventes, futurum, ut qui in Angliam venere Scoti domum ad ista mala arcenda proficiscantur. Literae ab Anglia hoc tempore non venere; dicuntur autem retentae a parlamentariis, ideo quod Londinii et alibi tumultus sint orti inter eos qui illam ecclesiae gubernationem quae iam pridem in Anglia fuit, repudiant, inter se non minus quam ab illa gubernatione discordes, quod fieri necesse [est] ubi solo novitatis studio vetera et diu approbata displicent.

Audio etiam ex amicis regem Angliae, ut cardinalem Mazarinum, a quo uno nunc omnia Galliae pendent, propitium habeat, constituere, ut posthac qui abs se venient legati, ipsi cedant etiam apud ipsum.[6] Quod si ita, ut hic dicitur, evenerit, scire velim, an eum morem sequi debeam. Utilitas forte id suadeat; dignitas regni an id patiatur, nescio.

In Germania res Gallicae magnos brevi auctus habuere. Nam post Mogontiacum capta est Binga, Bacherachum, Landavia. De Novistadio et Fridelshemio eo magis videor gaudere debere, quod filio meo postremo natu data sunt mandata et copiae, ut ea caperet, quod ei bene successit.[7] Et nunc is a duce Anguiano et marescallo Turenae missus est ad Hassiae landgraviam de rebus in commune profuturis. Fuere in Landavia, cum dedita est, milites quadringenti. Per dies quinque defensa est, dedita Septembris die XXIX. Tria Hassorum millia fuere quae Hoechstam cepere.[8] Sed cum venissent in illas partes primum Sprechius tribunus cum militibus sexcentis, deinde Johannes Waertius cum millibus quatuor militum adductorum ex locis ad Coloniam Agrippinensem, illi celeri in patriam reditu sibi consuluere. Nunc Galli Hoechstam procantur. Bavarici fine Septembris inter Heidelbergam et Hailbrunam erant. Sperabant autem Galli qui in illis sunt locis, si ad se accessissent quas propediem exspectabant Magalotti copiae, se effecturos, ut ad Danubium se recipiant Bavarici.

Dux Anguianus huc venturus creditur, ut adversus longos labores urbana quiete se recreet. Residens electoris Palatini fuit in aula ad Fontem Bellaqueum, rogans ut electori permittatur iurisdictio in suis locis utque populi ei fidem iurent, sicut Badenses marchioni suo nuper Gallia volente fecerunt.[9] Responsum est ei fieri hoc

6 Koning Karel I van Engeland had het ceremonieel voor de ontvangst van gezanten aangescherpt (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 215-217). Ook kardinaal Jules Mazarin weigerde koninklijke ambassadeurs de hogerhand (ereplaats) te verlenen; vgl. nos. 6017 en 6018 (dl. XIII).

7 In september had Grotius' jongste zoon Dirk als ‘aide de camp’ van de Frans-Weimarse bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, deelgenomen aan de Franse overwinningstocht naar de plaatsen Bingen, Bacharach, Neustadt an der Weinstrasse (ten westen van Spiers), Friedelsheim (nabij Bad Dürkheim) en Landau (no. 7066 (dl. XV)). Teruggekeerd in de kwartieren van de Franse opperbevelhebber Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, ontving hij opdracht voor een missie naar het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel te Kassel.

8 De Hessische legerleider Johann Geyso was met 4000 manschappen en 6 kanonnen langs de Main getrokken. Geheel onverwacht overmeesterde hij op 16 (of 19) september de stad Höchst ten zuiden van Frankfort (*Doc. Boh.* VII, p. 142 no. 416, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 148-149). Op 20 september waagden de Zwabisch-Beierse ruiters van generaal Johan van Werth en kolonel Johann von Sporck (in de tekst: ‘Sprechius’) zich voor de stadsmuren. De Hessen waren op de komst van de vijand voorbereid en zochten met achterlating van een klein garnizoen een goed heenkomen (*Gazette 1644*, nos. 122 en 125, dd. 1 en 8 oktober 1644).

9 Frederik V (1594-1659), markgraaf van Baden-Durlach, trouw bondgenoot van Zweden en Frankrijk, kon na het verlies van bijna al zijn landen, nog slechts in naam rechten op enkele territoria in de Breisgau laten gelden (no. 5595 (dl. XIII)). Na de slag bij Freiburg im Breisgau (3, 5 en 10 augustus 1644) en de verovering van Philippsburg waren de Fransen bereid om meer aandacht aan zijn zaak te besteden (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 527-528).

posse, si promittat elector se permissurum semper in suis terris sacra ritu romano. Ipse autem residens respondit, si qui sint in terris Palatinis qui cum Roma sentiant, illis facillimum esse conscientiae suae satisfacere in locis admodum vicinis, qui sunt sub episcopis Mogontiacensi, Spirensi

et Wormatiensi, et eo responso olim, cum multum in illis locis valerent arma Gallica, contentum fuisse dominum Feuquerium.[10]

Magna hic consternatio perturbatioque animorum est ex clade Catalanica et, ut solet malis publicis aliquis reus subdi, vehementer accusatur marescallus Motta Odincurtius, quod cum pecuniam poposcisset eaque ei esset missa et maior et citius quam petiverat, tamen et exercitus eius fuerit pertenuis et nulla copia aut globorum aut pulveris bellici. Ex classe Gallica qui ad eius copias augendas missi fuerant octingenti, prope omnes periere. Nescio an verum [sit], quod dicitur, in Mediolanensi tractu et militibus periisse adversus duces reverentiam, et rusticos ob graves iniurias arma opponere militibus. Pontifex ubique nuntios mutat, hic, in Hispania, apud imperatorem.

Apud ducem Anguianum et marescallum Turenae equitatus est bonus, peditatus, nisi suppleatur aliunde, ad tria millia; multum enim eius in tot praesidia per urbes arcesque disponenda insumtum est. Bambergius, qui Philippiburgum sane praepropere dediderat, Viennam ducitur ad causam dicendam.[11] Creditur caesarianis id esse propositum, colligere quantas poterunt copias ex suis et Lotharingicis, ut si possint, recipiant loca amissa, praecipue Bingam et Mogontiacum. Marescalli Turenae milites quosdam e Frankendalia, illi vero qui e Brisaco exierant, egressos e Friburgo ceciderunt.

Motta Odincurtius Servierae est. Rex Hispaniae, nescio an quod verum id sit, an quod hic expediat id credi, dicitur aegrotare Ilerdae. De ducis Bavariae morte rumores quidem hic sunt, sed nihil iam certi habentes, nisi quod aetas eius mortem brevi promittit. De Motta Lotharingica obsidenda nullus ultra sermo; omnis cura ad custodiendum Rhenum et Mosellam vertitur. Dux Carolus, ut mos ipsi est, omnibus se venditat.[12] Mittit enim Viennam, Monachium et huc. Franciscus Melo iam hac transiit, reginam regentem non vidit. Galli ad Sanctum Michaelem in Lotharingia arma et commeatus convehunt. Astae arx nova principi Thomae dedita est fine Septembris. Gassio castella cepit in Flandria Cambronem et Aguinum. Praeterea disiecisse dicitur turmas Hispanorum septem supra triginta ad Steinfurtum,[13] quae se partim Ipram, partim ad Montem Castelli receperint. Aditus exitusque oppidi Sancti Audomari multum impediuntur a Gallis, qui in proximo arcem tenent, quae Arquia dicitur.[14]

Haec habemus non mala, det Deus meliora, idemque, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatem tuam et per eius consilia regnum Suedicum protegat,

10 Manassès de Pas de Feuquières (1590-1640), neef van Richelieu's politieke leidsman François Le Clerc du Tremblay (‘le Père Joseph’), had in de jaren 1633-1635 de onderhandelingen geleid met de Duitse vorsten die een bondgenootschap met het Zweedse koninkrijk waren aangegaan (het verbond van Heilbronn, onder directie van rijkskanselier Axel Oxenstierna); vgl. no. 2050, bijlage 9 van no. 2059, no. 2083 (dl. V), nos. 2466 en 2486 (dl. VI), en *DBF* XIII, kol. 1233-1235.

11 De keizerlijke kolonel Caspar Baumberger, gouverneur van Philippsburg, had op 9 september een vrije uittocht voor zijn garnizoenssoldaten bedongen. De volgende dag kreeg hij een Frans geleide naar Heilbronn. De beleefdheden die hij met de vijand had uitgewisseld, vielen niet in de smaak van het Weense hof (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 375-379).

12 Hertog Karel IV van Lotharingen verleende niet langer bijstand aan het Spaanse leger in de Zuidelijke Nederlanden. Op 3 oktober was hij de Maas overgestoken. Uit Charleville kwam op 10 oktober het bericht: ‘Le Duc Charles a passé il y a huit jours cette rivière au dessous de Namur, pour entrer dans le Luxembourg, et de là, comme on croid, dans le bas Palatinat, afin d'y joindre l'armée Bavaroise’ (*Gazette 1644*, no. 128, dd. 15 oktober 1644).

13 De tocht van maarschalk Jean, graaf van Gassion, naar Steenvoorde maakte deel uit van een reeks acties tegen de Spaanse garnizoenen van Saint-Omer en Mont-Cassel.

14 Het kasteel van Arques, ten oosten van Saint-Omer, was op 26 september in Franse handen gekomen.

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, V/XV Octobris 1644.

Elector Mogontiacensis Ascafnaburgum se recepit. Glenius et Vehlius ad Confluentes Trevericos auxilia Lotharingica exspectant. Dux Bavarus omnem insumit operam, ut imperatorem cum Ragozio componat, reprehendens, quod non pridem Ragozio concessa fuerint quae petebat. At caesariani qui Francofurti sunt, de ea pace loquuntur ut de re perdifficili. Dicitur autem Ragozius transiisse Tibiscum et tenere Hungariam superiorem; ipse autem imperator Lintzium iturus, ideo quod Vienna laboret morbis contagio fluentibus. Fuit hactenus praesidium Mogontiaci perexiguum, sed cognito periculo adiuncti sunt equites mille. Philippiburgum multis castellis coronatur. Maxima pars exercitus Gallici ibi est et exspectat Torstensonii adventum, quem alii dicunt ire Erfurtum, alii vero congressum proelio apud Lipsiam cum Gallassio, cui adest Enchefortius, Saxonicorum ductor. Hi dicuntur nunc se reficere in terris Anhaltinis. Coningsmarchii quatuor cohortes caesae aut fugatae dicuntur a Brouaio.[15] Hazfeldius, Mercius, Waertius esse trans Nicrum, ut observent, quae acturi sint Galli, ad quos tria millia a Magalotto advenere, sane in tempore, nam equitatu quidem valebant, sed peditatus tot locorum praesidiis imminutus ad tria millia decreverat. Ad loca a Gallis capta addenda arx Magdeburgum nomine prope Landaviam.

In Portugallia nova proditio detecta est in necem regis, reginae, principis. Caput coniurationis erat Montalvanus marchio in summa regis Portugallici gratia. Sed praevaluerat apud ipsum promissum regis Castellani de ducatu Bragantiae. Et ipse marchio et cum eo alii patibulo suspensi sunt. Dicuntur praeterea in Portugalliam advenisse tres naves ex India Asiatica, quae ferant milliones duodecim. Rex Angliae Digbyum Romam mittit, ubi Barbarini feroces antehac gratiam captant eius qui filius est fratris papae. In Catalania amnes ita excrevere, ut Tarba vicus aquarum vi perierit. Ad Mottam Odincurtium, qui Servierae[16] tenues collegit exercitus reliquias, missa sunt quatuor millia hominum.

Transiit hac non tantum Melo, sed et Michael Salamanticensis, legatus ob pacem Monasterium missus; viderunt alterum prope hanc urbem, reginam regentem neuter. Papa et tres novos mittit nuntios, ut dixi, et tres legatos, ut imperatori regibusque Galliae et Hispaniae pacem commendet. Audimus insuper Eisenstadi in Hungaria ex rixa caedem ortam inter Hussaros et oppidanos. Bavarum ex rusticana plebe armasse ad septem millia, sed qui extra Bavariae fines militare nolint. Copias Saxonicas iusiurandum dixisse imperatori. Bavaricos esse ad XV millia; ab iis multos vicos apud Francofurtum incensos, quod ea civitas transitum ipsis negasset. Papa annos habere cognoscitur LXXII. Dicitur Gillo Hasius ex Italia Bavaro adducere mille equites, pedites mille quingentos. Regii Scoti Johnstonum et alia oppida cepere.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Mazarinus aegrotus; dolet regina; non Aurelianensis. De Condaeo, regina Angliae, cuius et domini Germani literae interceptae. De Harcurtio, Schombergio in Catalaniam mittendo. Consilia de Batavis. Gorinus valedicet. De bello Anglico. Regis Angliae conatus ut Gallos sibi conciliet. Res Gallicae in Germania auctae. De Bavaris, Anguiano. Acta cum Palatini residente. Clades Gallorum in Catalania. Fama e Mediolano. Pontifex mutat nuntios. De Anguiani et Turenae exercitu. Bambergius cur Viennam ductus. Consilia caesareorum. Turena praesidia hostium caedit. De Motta Odincurtio. Dubia de morbo Hispani, morte Bavari, de Motta obsidenda. Lotharingus nutat. Melo (tr)ansit.

15 'Brouaio', op grond van de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7096) verbeterd uit: 'Bromio'.

16 'Servierae' (in de brief aan de Zweedse gevolmachtigden (no. 7096) 'Secaterae'), lees: 'Cerverae'.

Apparatus Gallorum in Lotharingia. Astae (ar)x capta. Gesta a Gassione. De Mogontiacensi, (Gl)enio et Vehlio. Quaedam de Ragozio. Mogontia mi(li)te, Philippiburgum operibus munitum. De Torstensonio. Conigsmarckii clades. Galli peditatu aucti. Mag(deb)urgum capiunt. Detecta proditio in Portugallia. Na(ve)s Indicae. Regis Angliae legatus Romam. Barberino(rum) adulatio. Varia de legatis. Rixa Eisenstadi. De cop(ii)s Bavari et Saxonis. Papa annorum 72. Fama de Hasio. (J)ohnstonum captum.

7096. 1644 oktober 15. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

7097. [1644] oktober 15. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Epistolae meae non sunt elaboratae, ut eorum qui suas edere volunt, sed sunt speculum minime mendax et fidei meae in rem Suedicam et amoris candidi erga eos qui nos amant.

Kilonii recuperatio efficiet, ut firmius teneamus oram maritimam.[2] Non miror Batavos a rege Daniae ad pacem conciliandam admitti,[3] cum Wittewittius post magna impendia domum redierit,[4] ne hoc quidem impetrato ut Batavorum mercatorum navibus in Suediam et Suedici imperii loca ire liceat, multaque alia fecit rex Daniae iuri Batavorum adversa, quae cum ipsi dissimulent, ostendunt ad ius suum tuendum aut vires sibi deesse aut animos, quorum utrunque aeque periculosum est. Sunt autem multa nunc in exspectatione: quid Torstensonius contra Galassium,[5] cui Saxonicas copias coniunctas existimo,[6] sit effecturus; quid futurum de Malmuio;[7] quem successum habitura sit nostra clas-

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7095). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 217. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 150 en 4° 38, 63; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 124; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2^{O}, p. 311; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 78 en Br. 24, 105.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 59. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 732 no. 1693. Antw. op no. 7075, beantw. d. no. 7109.

2 Ruiters van de Zweedse kolonel Helmut Wrangel hadden het Deens-keizerlijke garnizoen uit de burcht van Kiel gejaagd (*Gazette 1644*, nos. 124 en 127, dd. 8 en 15 oktober 1644).

3 Koning Christiaan IV van Denemarken had op 8 september het bemiddelingsaanbod van de Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim Andreae aanvaard.

4 De lange wacht van vice-admiraal Witte de With in de wateren van het Skagerrak (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 114-115, p. 124 en p. 174). De Hollandse regenten en kooplieden hadden een daadkrachtiger optreden van de Staatse konvooivloot verwacht en riepen om het hardst dat wederom een zeer ‘schoone occasie’ was verzuimd om orde te stellen op de ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640).

5 De hoofdmacht van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson volgde het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, op de voet. Aan de oevers van de Saale, ten noorden van Halle, sloegen de Zweden toe.

6 Matthias, graaf Gallas, had na zijn nederlaag bij Halle (29 september) weer de beschutte kwartieren van Bernburg opgezocht. Hier wachtte hij op de komst van de Saksische lichtingen van de keizerlijke generaal-majoor Adriaen van Enkenfort (Enckevort) (*Doc. Boh.* VII, p. 142-143 no. 418 en p. 149-150 nos. 432-435, en *Gazette 1644*, nos. 127 en 130, dd. 15 en 22 oktober 1644).

7 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn hield de omsingeling van Malmö in stand. Het Deense garnizoen slaagde er echter in om de zeekant open te houden voor een reddingsactie. Op 6/16 september maakte koning Christiaan IV in het gezelschap van kroonprins Christiaan de oversteek naar Skåne (Schonen) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 102-104).

sis tot praesertim ei impositis militibus;[8] tum vero quid decreturi sint, qui nunc coiere, regni Suedici ordines.[9]

Res Galliae sicut in Catalania[10] fuere perquam improsperae, ita bene procedunt in Germania, captis post Magontiacum Binga, Baccheracho, Landavia locisque aliis. Regis Angliae fortuna fit melior, nam et in Scotia viget pars nova pro ipso. Astae arcem cepit princeps Thomas. Gassio multos equites Hispanorum disiecit. Ita miscentur laetis tristia speroque hac rerum vicissitudine usurum Deum, ut bellantium utrique animi ad veram pacem accipiendam flexibiles fiant.

Deus, clarissime domine, Claritati (vestrae) faveat,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XV Octobris [1644].

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7098. 1644 oktober 17. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine et patrone observandissime,

Nunquam ego non laetior atque doctior discessi a lectione literarum illustrissimae Excellentiae vestrae, quae me etiamnum 9 Octobris datae ita affecerunt ac informarunt, ut iterum atque iterum easdem legere et relegere gestiam.

Gallassium clade affectum et fuga profligatum tantum rumor fuit;[2] pro certo autem continuant et affirmant hodiernae litterae Gallassium ab excellentissimo Torstensonio ad Zalam undique machinis bellicis oppugnari. Literae proximae e Suedia nuntiant Jemptiam nonnihil inquietatam a Norvegis; iterum ad devotionem pristinam facile redibit, cum dominus Hendricus Flemingius eo festinet ire cum armata manu.[3]

8 In de haven van Kalmar wachtten 32 Zweeds-Hollandse oorlogsbodems op een vertreksein van de Zweedse vlootbevelhebber Karl Gustav Wrangel. Op 5/15 oktober lichtten de schepen het anker en zetten langs de kust van Bornholm koers naar Møn (aankomst op 7/17 oktober) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 585-592, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 106 en p. 312).

9 De rijksdag werd in Stockholm gehouden. Op 8/18 oktober presenteerde rijkskanselier Axel Oxenstierna de regeringsvoorstellen aan de vier standen (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 641-645).

10 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 15 oktober 1644.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 37). Eigenh. oorspr. Antw. op nos. 7074 en 7087, beantw. d. no. 7119.

2 Harald Appelboom had in zijn brief van 10 oktober (no. 7088) melding gemaakt van een overwinning die de manschappen van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson niet ver van Halle op het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, hadden behaald. Nieuwsagenten ter plaatse durfden slechts te spreken van tactische manoeuvres in de omgeving van Bernburg aan de Saale (*Doc. Boh.* VII, p. 141 no. 412, en *Gazette 1644*, no. 132, dd. 29 oktober 1644).

3 De Zweedse kolonels Johan Gabrielsson Oxenstierna en Henrik Klasson Fleming verdedigden Jämtland tegen een offensief van Hannibal Schested, Deens gouverneur van Noorwegen

Legati Belgici[4] abeunte legato Gallico Tuillerio[5] coepere ex propriis sumptibus vivere, qui misere veredarium cum literis ad legatos[6] et proceres foederatos[7] in Daniam et Hollandiam. Ille vero 3 Septembris Holmiam rediit et retulit invisos admodum Battavos Danis esse. Legati saepius salutarunt regium cancellarium, regium admiralem, regium mareschallum, dominum Joh. Skytte, dominum Petrum Sparre et residentem Portugallicum.[8] Cum Gallico legato congressi non sunt, quia negabat titulum Excellentiae[9] et caetera quae a Dava[u]sio requi[r]ebant Hagae Status Generales.[10] Volunt etiam eadem a nostris strenuo, de quibus nondum aliquid conclusum est.

Wrangelius et Petrus Banerius magnifice sepulti sunt.[11] Admiralis Claudius Flem-

(*SBL* XVI, p. 137-139 en XXVIII, p. 474; *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 433, p. 537, p. 566 en p. 623).

4 De Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse hadden hun voorstellen tot bemiddeling in het Zweeds-Deense conflict op 27 juli/6 augustus 1644 in de vergadering van de Zweedse rijksraad mogen toelichten; zie nos. 7032 en 7035 (dl. XV).

5 De Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, had op 5/15 augustus afscheid van koningin Christina van Zweden genomen. Begin september was hij weer in Kopenhagen verschenen (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 588 en p. 638, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 439-441).

6 De Zweden hadden een doorlopend paspoort verleend aan de bode die de Staatse ambassadeurs in Kopenhagen op de hoogte hield van het verloop van de onderhandelingen in Stockholm. De Denen waren minder welwillend. Op 21 augustus hielden zij de fourier Steven Holman bij aankomst in Helsingør aan. De brieven moest hij inleveren bij de rijkshofmeester die ze vervolgens liet bezorgen bij de ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim Andreae. Toen de bode weer naar Stockholm wilde terugkeren (24 augustus), ontving hij van de Deense autoriteiten een vrijgeleide ‘onder versekeringe dat met denselven geene brieven van particulieren bestelt, ofte yetwes in prejuditie van S. Ma.^{t} ende sijn Rijck soude werden gedaen’ (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 140-144).

7 In hun missive van 8 september brachten de Staatse ambassadeurs de Hoog Mogenden verslag uit van de gesprekken die zij in Stockholm hadden mogen voeren met kanselier Axel Oxenstierna, rijksadmiraal Carl Gyllenhielm (Gylldenhielm), rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie en de rijksraden Johan Skytte en Per Sparre (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 131-139).

8 João de Guimarães, Portugees resident in Zweden, naderhand ambassadeur in Engeland, 1650-1651 (*Dicionário de História de Portugal* VI, p. 96-100, en Prestage, *The diplomatic relations*, p. 118-127).

9 Omdat de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse een dag eerder in Stockholm waren verschenen (2 augustus 1644) dan hun Franse collega Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, namen zij het initiatief tot een regeling van de ‘eerste visite’. De Fransman bleek niet bereid te zijn hun de hoge hand en de titel ‘Excellentie’ te verlenen. Het dispuut dreef de bemiddelaars uit elkaar (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 995, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 123 en p. 131).

10 De Staten-Generaal verlangden in een memorandum dat zij op 21 december 1643 aan de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden aangeboden, erkenning van hun ‘eer en tytulen’. Pas in februari 1645 zwichtten de Fransen voor de argumenten van de Staten-Generaal: ‘que sa Majesté accorde pleinement sans aucune reserve, ce qu'ils luy ont demandé touchant les rancs et honneurs de messieurs vos ambassadeurs, son intention estant qu'ils soient trettés partout comme ceus de Venise’ (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 320-327; *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XXXVI-XL).

11 Veldmaarschalk Herman Wrangel (1587-† 10/20 december 1643), gouverneur van Lijfland, werd begraven in de kerk van zijn landgoed Skokloster (*BLS* XXI, p. 104-108). Rijksraad Per Banér (1588-juli 1644) kreeg een laatste rustplaats in de Riddarholmskyrkan te Stockholm (*SBL* II, p. 658-665).

mingius iam hoc tempore sepelietur.[12] Filius Hermannus Flemingius in magna est gratia apud sacram regiam Maiestatem.[13]

Venit Holmiam Martinus Thysonius, qui cum 22 navibus fretum Balthicum ab hostibus navigabile fore ostendit.[14] Magno ille in pretio et honore est et iam rursus in mari[15] pro certo creditur. Dominus Gustavus Horn numeroso adhuc milite auctus est et Malmogium etiamnum circumsidet.[16] Gotheburgenses in insula Hisingia rursus vicerant Norvegos,[17] munimenta vastaverant, nonnulla tormenta secum tulerant et hostem in continentem pepulerant.

Hisce Excellentiam vestram divinae protectioni devotus commendo, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae obsequentissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 17 Octobris 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 27 Oct.

12 De Zweedse admiraal Klas Fleming (1592-† 26 juli/5 augustus 1644) sneuvelde in een vuurgevecht met Deense soldaten die vanuit een schans aan de oostoever van de Kielerfjord de haven van Christianspries bestookten. Zijn lichaam werd op 22 september/2 oktober overgebracht naar Värmdö (*SBL* XVI, p. 139-144).

13 Herman Klasson Fleming (1619-1673) sloot zijn 'tour' in mei 1644 af met een spectaculaire thuisvaart (no. 6876 (dl. XV)). Spoedig trad hij in het voetspoor van zijn vader. In september ontving de jongeman de benoeming tot bevelhebber ('holmamiral') over de vlootbasis Skeppsholmen (Stockholm) (*SBL* XVI, p. 147-152).

14 De Zeeuw Maerten Thijssen († 1657) had 22 schepen van de Zweeds-Hollandse hulpvloot van Louis de Geer door de Sont geloodst (19-20 augustus 1644). Begin september liet hij zijn schepen in de haven van Kalmar voor anker gaan. Als blijk van haar erkentelijkheid vereerde koningin Christina van Zweden hem op 10/20 september met de adellijke titel 'Anckarhielm' (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 100-101; *NNBW* IV, kol. 1330-3331, en *SBL* I, p. 604-607).

15 De Zweedse oorlogsvloot van Karl Gustav Wrangel, versterkt met een eskader onder bevel van Maerten Thijssen Anckarhielm, was op 5/15 oktober de haven van Kalmar uitgevaren. De schepen koersten langs de kust van Bornholm naar Møn (aankomst op 7/17 oktober) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 585-592, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 106 en p. 312).

16 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn had zijn campagne in de Deense gewesten Skåne (Schonen), Halland en Blekinge willen afsluiten met de verovering van Malmö. In september kreeg hij versterking van nieuwe lichtingen, deels uit Zweden, deels uit Finland en Lijfland (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 103-104, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 169-174).

17 Het Zweedse garnizoen van Göteborg dreef de soldaten die in opdracht van Hannibal Sehested (1609-1666), Deens gouverneur van Noorwegen, het eiland Hisingen brandschatten, terug naar de vesting Bohus aan de Göta älv; vgl. no. 7064 (dl. XV), en *DBL* XIII, p. 320-326.

7099. 1644 oktober 17. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Libros quos per Vanderhogium misisti nondum accepi, alii duo iam compacti sunt;[2] ego in iis distribuendis[3] sequar mandata tua. De arca adhuc laboro, sed nihildum certi habeo.[4] Petrus noster etiam[n]um in Selandia est,[5] unde rediturum cras aut perendie puto. Rogo cogites annon ille aliqua in parte possit utilis esse Suediae, nam nisi hoc fiat, non video ullum ex liberis tuis fore qui fructum tuorum laborum possit metere. Senator Reigersbergius sperat se eum posse inducere ut praxi se serio applicet, sed ego, ut verum fatear, ea de re despero.[6] Secretarii Amstelodamensis locum ipse sibi expetit et spes est impetrari posse,[7] si qui nobis amici sunt et pro talibus se gerunt, in id allaborent. Ubi huc redierit, de tota hac re cum ipso et senatore agam; tu interea cogitata tua, si placet, in medium confer et delibera annon velis illi potestatem facere ad vos excurrendi, ut in vestra praesentia certi aliquid statuatur, et quoniam ipse proletarius familiae futurus videtur, annon aliqua ei matrimonia proponenda putes, ne iterum se alicubi intricet.

Habemus hic[8] professorem Gronovium,[9] qui brevi nobis daturus est egregiam Livii

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 327. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7080, beantw. d. no. 7114.

2 Een Haags boekbinder had de aan Willem de Groot en Gerardus Joannes Vossius toegedachte exemplaren van de *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), van een band voorzien.

3 De Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge zou zorg dragen voor de exemplaren die Grotius zijn zwager Nicolaes van Reigersberch en de Leidse hoogleraar Claude Saumaise wilde schenken. Later bleek dat de jongeman het transport van zijn koffers had toevertrouwd aan een vrachtvaarder; vgl. nos. 7157 en 7169.

4 De zoektocht naar de boekenkist waarin Grotius op 22 maart 1621 uit zijn Loevesteinse kerker was gedragen. Nog niet zo lang geleden had Willem de Groot uitvoerig met Jean de Sallengre († 27 maart 1646), de huidige bewoner van het huis van de graven van Hohenlohe te Delft (thans het Gemeenlandshuis), over de vermissing gesproken. Het raadsel was hiermee nog niet opgelost (no. 7055 (dl. XV)).

5 Pieter de Groot treurde over de dood van zijn verloofde Charlotte van Santen († 24 september 1644). Waarschijnlijk wilden Nicolaes van Reigersberch en een zoon van diens oudste broer Johan († 1632) - neef Pieter (1612-1661) of Johan (1613-1666) - hem wat afleiding bezorgen in Zeeland.

6 Vgl. no. 7065 (dl. XV). Op 17 september had Pieter de Groot de benoeming ontvangen tot advocaat ordinaris van de Oostindische Compagnie (Den Haag, ARA, V.O.C., inv. no. 102, fol. 11^{v} en no. 148).

7 De stadsbestuurders van Amsterdam hadden Grotius' zoon enige hoop gegeven op het secretarisambt (no. 5845 (dl. XIII) en no. 6977 (dl. XV)).

8 In een brief aan de Parijse raadsheer Claude Sarrau schreef de Haagse hofpredikant André Rivet op 17 oktober 1644: 'J'ay oublié à vous dire que Mons. Gronau est ici depuis quelques jours, logé chéz Graswinkel ... Il y porte l'Epistre dedicatoire de son Tite Live à Mons. d'Avau[x] qui l'a veu à Deventer. Les notes et preuves de ses corrections seront imprimées à part et feront un quatrieme volume. Mais le texte sortira des à present' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 413, p. 416 en p. 419).

9 Johannes Fredericus Gronovius (1611-1671), geboren te Hamburg als zoon van David Gronow en Margaretha Langermann, liet zich in 1631 inschrijven aan de universiteit van Altdorf. Op advies van Grotius trok hij in 1634 naar de Republiek. In het voorjaar van 1639 begon hij aan zijn 'tour'. Na zijn terugkeer in de Republiek (1642) ontving hij een leeropdracht aan het Deventer Athenaeum. In 1658 nam Gronovius een benoeming in Leiden aan (Dibon-Waquet, *Johannes Fredericus Gronovius*, Genève 1984; *NNBW* I, kol. 989-992, en *NDB* VII, p. 127-128).

editionem cum notis et castigationibus suis.[10] Is me omnia suo nomine officia deferre ad te iussit. De editione eorum quae reliquit Utenbogardus, serio cogitabitur. Vitam suam conscripsit ipse, in qua multa occurrent politica.[11] Egi et cum amicis de omnibus eius operibus in unum volumen congerendis, sed dicunt illi aliqua esse quae his temporibus minus conveniant. De Diderico tuo si quid habes, fac quaeso me certiorem.[12]

Gassionis progressui hic valde favetur.[13] Princeps huc redit, sed multos in hibernis milites relinquit circa ea loca quae iam occupavit et exacte munivit.[14] In Anglia res regis iam prosperiores nuntiantur.[15] Faxit Deus ut et illic et alibi aliqua sopiendorum bellorum inveniatur ratio.

De Spiringio bene iudicas.[16] Cerizontem aliquid machinari puto,[17] sed dummodo luminibus tuis non officiat,[18] parum eius molitiones curo. Vidua cognati Albrantswartii heri filiam posthumam enixa est;[19] ego futurum video ut ipsi non bene cum fratre[20]

10 *Titi Livii Historiarum libri ex recensione J.F. Gronovii*, Leiden (Elzevier) 1645, 3 delen. In het vierde deel *Ad T. Livii Patavini libros superstites notae; accessit Ismaelis Bullialdi epistola de solis defectu, cuius Livius lib. XXXVII meminit*, verwerkte Johannes Fredericus Gronovius de aantekeningen die hij tijdens zijn 'tour' langs Italiaanse bibliotheken had gemaakt (A. Willems, *Les Elzevier*, p. 145, nos. 588 en 590, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 174 en p. 176).

11 Wtenbogaerts autobiografie *Leven, kerckelijcke bedieninghe ende zedighe verantwoordingh .... Alles bij hem selven beschreven ... bevestight met verscheyden bewijsen, acten, ende munimenten, daer toe dienende*, zou in 1645 het licht zien. Een jaar later verscheen diens *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien* (*BG* no. 892).

12 De familie was nieuwsgierig naar de belevenissen van de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot (no. 7079).

13 De Fransen hielden Frederik Hendrik volledig op de hoogte van de krijgsverrichtingen van maarschalk Jean, graaf van Gassion, in de omgeving van Saint-Omer en Mont-Cassel (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 82 en p. 86, en *Correspondance d'Estrades* I, p. 204-210).

14 Op 12 oktober verlieten de meeste manschappen van het Staatse leger hun kwartieren in Assenede. 58 compagnieën bleven in Vlaanderen achter (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 88 en p. 90).

15 Koning Karel I van Engeland had in de slag van Lostwithiel (2/12 september) zijn strijdvaardigheid getoond.

16 De boze uitvallen van Petter Spiring Silvercrona, Zweeds resident in Den Haag. Zijn optreden paste slecht in het beeld van de waardige en bedachtzame diplomaat (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 31-56).

17 Er werd in bepaalde Haagse kringen bijzonder welwillend gesproken over de missie van de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes naar Parijs; zie no. 6898, n. 15, en nos. 6943 en 6944 (dl. XV).

18 Vgl. *Digesten*, boek 8, 2, 2-4.

19 Lees: 'filium posthumum'. Mechtelt van Zuylen van Nyevelt, in december 1643 gehuwd met Abraham de Bye van Albrantswaard, luitenant-kolonel van het regiment 'vuurroers', hield haar zoon Abraham op 18 oktober 1644 ten doop in de Grote Kerk van Den Haag (Den Haag, GA, DTB, doopboeken). Op 18 maart 1646 huwde zij Gerard van Reede, heer van Renswoude en Bornewal (Schutte, *Repertorium* I, p. 82).

20 Abraham de Bye sneuvelde in de nacht van 28/29 juli 1644 tijdens de bestorming van het fort Sint Pieter (ten zuidoosten van Sas van Gent). Een eveneens in het Staatse leger dienende broer zorgde voor het transport van het stoffelijk overschot naar Den Haag, 'où il sera receu comme l'on peut croire par une vefue grosse d'enfant' (*Briefw. C. Huygens* III, p. 459 en IV, p. 16-17 en p. 20). Zie voor de verwantschap, P.G.F. Vermast, 'Eenige mededeelingen omtrent Delftsche de Bye's en hun magen', in *Ned. Leeuw* 55(1937), kol. 186-192.

et sororibus defuncti conveniat. De Salmasio quid futurum sit expectabo;[21] certe adversus

21 Begin oktober had de Parijse raadsheer Claude Sarrau al inzage gekregen in de ‘lettres de rappel’ van koning Lodewijk XIV aan de Leidse hoogleraar Claude Saumaise (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 402-403).

Heinsium non est scripturus directe nec indirecte, nec ille vicissim adversus ipsum:[22] hae pacis infidae leges sunt.

Uxor mea, quae iam febre caret et meliuscule valere incipit,[23] se tibi tuaeque quam officiosissime commendat. Vale, frater optime,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, XVII Octobris 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 18 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 26 Oct.

En in dorso: 17 Oct. 1644 W. de Groot.

7100. 1644 oktober 17. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

De coninckliycke Sweedsche en Deensche legers in Schoonen liggen noch bij Malmuyen, spelende met stucken op malcanderen.[2] Den 23 passato heeft den veltmarschalck Horn 500 Deensche ruiters geslagen,[3] dat nauwelicx 120 daervan sijn gecomen, waeronder den overste-lieutenant Henrich Alefelt, swaerlijck gequetst,

22 Een polemiek met Daniël Heinsius over het bestaan van een 'lingua Hellenistica' was uitgelopen op een academische vete. Op 9 februari 1644 verlangden de curatoren van de Leidse universiteit van hun hoogleraren Claude Saumaise en Daniël Heinsius de belofte 'dat se voortaen malcanderen niet meer en sullen attacqueren met eenige geschriften ofte boucken, directelick noch indirectelick' (Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit* II, p. 284).

23 Alida Graswinckel herstelde van een mondholteontsteking (aphthae of aften).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 152. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels. Petter Spiring Silvercrona (ca. 1600-1652), heer van Norsholm, tweede zoon van de Delftse tapijtwever François Spiring (Spierinck) uit diens huwelijk met Oncommera Duyst, keerde na een voorspoedige carrière in Zweden terug in de Republiek met de rang van resident en financieraad van Zweden in Den Haag, 1637-1649, 1651. Hij overleed in Engeland op 19 februari 1652 (Schutte, *Repertorium* II, p. 491-492; *Een rondgang langs Zweedse archieven*, p. 176-177 en p. 190-191; D. Hoek, in *Jaarboek CB voor Genealogie* 12(1958), p. 206).

2 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn had zijn campagne in de Deense gewesten Skåne (Schonen), Halland en Blekinge willen afsluiten met de verovering van Malmö. In september kreeg hij versterking van nieuwe lichtingen, deels uit Zweden, deels uit Finland en Lijfland (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 103-104, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 169-174).

3 In een schermutseling die op 14/24 september ten noordoosten van Malmö plaatsvond, schakelden drie compagnieën van de Zweedse generaal-majoor Hans Wachtmeister 130 soldaten van het Deense koninklijke leger uit. Hun commandant Henrik von Ahlefeldt liep een schot in de arm op (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 169-174, en *Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 469 en p. 518). Een Hamburgs nieuwsbericht van 5 oktober 1644 (*Gazette 1644*, no. 130, dd. 22 oktober 1644) berichtte ook over de veldslag in Skåne (Schonen): 'On nous escrit du païs de Schonen que le Mareschal Horn y a le vingt-troisième du passé défait cinq cents cavaliers Danois sortis de la ville de Malmuyen ...'.

van de sijne in Malmuyen is binnengebracht. Den coning en den prince sijn persoonlijck in 't leger.[4] Wt Warsbergen

4 Op 6/16 september waren koning Christiaan IV en kroonprins Christiaan de Sont overgestoken.

in Schoonen[5] word geschreven dat het Deensche volck wt Norwegen bij Gottenburg mede eene nederlage souden gehad hebben. Den oversten Helm Wrangel heeft sich van Bredenburg nae Rensburg gewend.[6] Sijne verrichtinge verwacht men met den naesten. De Deensche houden sich daerontrent gans stille.[7] 16 Deensche oorlogschepen liggen bij Bornholm,[8] cruysen de zee tussen Lubeck en Straelsond. Marten Thyssen is in 't rijck ridder geslagen ende over de coninckIijcke Sweedsche vloote ammirael gemaackt; wat hij sal wtrichten staet in corten te vernemen.[9]

Voor eenige dagen heeft men sterck gespargeert gehad, selfs brieven van Brunswijck brochten het mede, dat iet hooftsaackelicx tussen de Sweedsche en keysersche armeën bij de Saal gepasseert was, maer sulcx wil nu niet continueren.[10] Soo veel isser aen dat de Sweedsche alle voordeel in handen hebben ende Gallas soo enge te samen houden[11] dat het wel sonder slagen niet en sal afloopen. Men meent oock dat hem de passen heen en weder soo afgesneden sijn dat hij het succurs van den ceurvorst van Saxen[12] niet sonder slagen sal connen tot hem trecken.

Ick blijve, mijnheere,

u. Excellentie dienstwilligste.

Den 17 Octobris 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 26 Oct.

5 'Waersbergen' (Varberg) in het Deense gewest Halland. Het Zweedse garnizoen van Göteborg dreef de soldaten die in opdracht van Hannibal Sehested, Deens gouverneur van Noorwegen, het eiland Hisingen brandschatten, terug naar de vesting Bohus aan de Göta älv.

6 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel had landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege bijgestaan in diens geslaagde poging om de plaatsen Pinneberg en Breitenburg (ten oosten van Itzehoe) te ontzetten van een omsingeling door soldaten van het Deense garnizoen te Glückstadt. Zijn ruiters stuurde hij vervolgens vooruit naar stad en burcht van Kiel (*Gazette 1644*, nos. 124 en 127, dd. 8 en 15 oktober 1644).

7 De Deense garnizoenssoldaten van Glückstadt en Krempe leken de belegering van de vesting Breitenburg weer te willen hervatten (*Gazette 1644*, no. 130, dd. 22 oktober 1644).

8 De gesignaleerde oorlogsschepen waren lichte kruisers. Het zware geschut hield de Deense admiraal Pros Mund († oktober 1644) achter de hand in de wateren tussen de eilanden Langeland, Lolland en Fehmarn (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 104-106 en p. 311-312).

9 De Zweedse oorlogsvloot van Karl Gustav Wrangel, versterkt met een eskader onder bevel van de op 10/20 september geadelde Zeeuwse Zweed Maerten Thijssen Anckarhielm (no. 7098), was op 5/15 oktober de haven van Kalmar uitgevaren. De schepen koersten langs de kust van Bornholm naar Møn (aankomst op 7/17 oktober) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 585-592).

10 Petter Spiring Silvercrona ging af op berichten die nieuwsgaarders in Hamburg en Brunswijk (Braunschweig) hadden verzameld over de strijd aan de Saale (29 september); vgl. no. 7088, en de *Gazette 1644*, no. 132, dd. 29 oktober 1644.

11 De manschappen van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson beletten het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, de doortocht van Bernburg naar Halle (*Doc. Boh.* VII, p. 141 nos. 412 en 414, p. 142-143 no. 418, p. 145 no. 425 en p. 146 no. 428).

12 Keurvorst Johann Georg I van Saksen had het bevel over zijn lichtingen opgedragen aan de keizerlijke generaal-majoor Adriaen van Enkenfort (Enckevort). De Saksischkeizerlijken marcheerden over Luckau naar het front (*Gazette 1644*, no. 130, dd. 22 oktober 1644).

7101. 1644 [oktober 18]. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay parachevé avec l'aide de Dieu mon facheux voyage, estant arrivé icy ces jours passés en bonne santé,[2] veu et esté receu tant de la reine que des messeigneurs les regens avec toute sorte d'affection et de bonne volonté de me contenter au plus tost.[3] Il faut seulement que je laisse passer ceste diete[4] qui se tient desja icy touchant le gouvernement de la reine[5] qu'on luy doit consigner. Je traversay une bonne part de la Suede, que je me resouis d'avoir veu, car je vous asseure qu'elle n'est pas telle comme on dit et croit, estant un des meilleurs pays du monde, riche en mines, en blé, en bois, poisson et venaison, que je m'en estonne, et si Dieu donne bientost une bonne paix à la Suede, le trafiq la rendra fort riche.

Le roy de Denemarc, nonobstant l'interposition des messieurs les Estats qu'il a accepté, s'opiniastre fort à la guerre.[6] Il permet neantmoins aux Hollandois qu'ils puissent passer librement avec leur[s] navires à Stokolm,[7] et Gallas estant esloigné et poursuivi par Torsonson,[8] l'(on) croit qu'il rabbattra assés de son opiniastreté qu'il monstre jusques à cest'heur à la guerre. Par terre on le bat partout, mais en mer il est encores fort. Vrangel tient le pays de Holstein avec 16 regimens[9] et la flotte suedoise faira quelque

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 341. Eigenh. oorspr. Aan de bovenzijde afgesleten, waardoor op de versozijde van het blad een vijftal woorden zijn weggevallen. Carl Marin († 1651 te Stockholm), afkomstig uit Bohemen, was in de jaren 1633-1649 Zweeds resident te Zürich (L. Haas, in *Schweizer Beiträge zur allgemeinen Geschichte* 9(1951), p. 68-160, en in *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 3(1952), p. 60-86).

2 Door geldzorgen gekweld ondernam Carl Marin op 21 juni 1644 een reis naar Stockholm. In de tweede helft van juli diende hij zich bij Grotius aan. Bij aankomst in de Republiek bood de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer hem de helpende hand met de uitnodiging om de oversteek naar Göteborg op een van zijn schepen te maken (nos. 6923, 7009 en 7031 (dl. XV)). De tocht duurde zes dagen (15 september-11/21 september) (no. 7054 (dl. XV)). Het einddoel kreeg Carl Marin in de laatste dagen van september in zicht (nos. 7109 en 7121, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 685).

3 In de zomer van 1646 kon de resident zich weer bij zijn echtgenote Alessandra Paravicini Capelli voegen (L. Haas, in *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 3(1952), p. 82-83).

4 De rijksdag werd in Stockholm gehouden. Op 8/18 oktober presenteerde rijkskanselier Axel Oxenstierna de regeringsvoorstellen aan de vier standen (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 641-645).

5 Koningin Christina (1626-1689) zou op 7/17 december 1644 de Zweedse troon bestijgen.

6 Koning Christiaan IV van Denemarken had op 8 september het bemiddelingsaanbod van de Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim Andreae aanvaard. Zijn strijdlust leed niet onder die toezegging: op 6/16 september maakte de koning in het gezelschap van kroonprins Christiaan de oversteek naar Skåne (Schonen) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 102-104).

7 De tolgaarders van Helsingør hadden koopvaarders met een Zweedse bestemming de toegang tot de Sont belet. Rijkelijk laat (4/14 september) verleende koning Christiaan IV de ingezetenen van de Republiek de gunst om hun goederen vrij naar Zweden en de Zweedse Oostzeehavens te vervoeren (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 124, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 432).

8 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had de keizerlijken van Matthias, graaf Gallas, uit hun stellingen in het hertogdom Holstein gejaagd.

9 Kolonel Helmut Wrangel zette de strijd tegen de Deense garnizoenssoldaten van Glückstadt en Krempe voort. Op verzoek van veldmaarschalk Lennart Torstensson waakte generaal-majoor Axel Lillie, bevelhebber van de Zweedse troepen in Pommeren, over de bevoorrading van de regimenten (*Doc. Boh.* VII, p. 145 no. 426).

coup encores devant l'hyver[10] pour faciliter la prise de Malmai, assiegé par monsieur Horn.[11]

Touchant vos affaires[12] je n'en ay point encore parlé, tout le monde estant à present occupé aux affaires de la diete. A mon retour, s'il plait à Dieu, je vous informeray de ce que j'en apprendray. Cependant je vous supplie d'avoir soing de mes lettres et faire tenir cellescy à Zurig.[13] Je feray tant à mon retour que monsieur Heuf puisse retirer ces deux mille richedale(rs) ... qu'on ... de l'argent de France,[14] ce que je vous supplie de luy faire sçavoir, et avec vostre permission saluer de ma part les bonnes graces de madame vostre femme, madamoiselle[15] et le‹s› reste de[s] bons amys, ausquels je me reccommande, et demeure inviolablement, monsieur,

vostre serviteur de tout mon coeur,
Charles Marin m.p.

J'ay consigné les lettres de monsieur Chabreus à qui elles appartiennent et reccommanderay son affaire soigneusement.[16]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Fe(br.) 1645.
En in dorso: Marin, s[ans] (d)ate ...

7102. 1644 oktober 20. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, etc., hochgenaigter herr vnd patron,

Mit dem negotio pacis alhier will sich der graff von Lamberg noch nichts herfür thun, vnd hat er noch zur zeit seine gegenwart zum wenigsten nicht einmahl andeuten lassen.[2] Heut acht tage iss von vnsseren herrn gesandten ein invitations-schreiben

10 De Zweedse oorlogsvloot van Karl Gustav Wrangel, versterkt met een eskader onder bevel van de Zeeuwse Zweed Maerten Thijssen Anckarhielm, had op 5/15 oktober de haven van Kalmar verlaten.
11 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn hield de omsingeling van Malmö in stand. Het Deense garnizoen slaagde er echter in om de zeekant open te houden voor een reddingsactie (*supra*, n. 6).
12 'Vos affaires': ook Grotius zag de toekomst van zijn ambassade somber in; vgl. nos. 7083 en 7086.
13 Zie no. 7031 (dl. XV). Carl Marin maakte voor zijn postzendingen naar Zürich gebruik van de diensten van Harald Appelboom (Amsterdam) en Grotius.
14 De Parijse bankier Johan Hoeufft had de Zweedse resident te Zürich blijkbaar een voorschot gegeven uit de Frans-Zweedse subsidiekas.
15 Maria van Reigersberch en dochter Cornelia de Groot.
16 'Chabreus', lees wellicht: 'Hambraeus' (no. 7031 (dl. XV)). De Zweedse theoloog en oriëntalist Jonas Hambraeus (1588-1671), predikant van de lutherse gemeente te Parijs, had borg gestaan voor Zweedse 'touristen' die door het verbreken van het scheepvaartverkeer met Stockholm in financiële problemen waren geraakt (*SBL* XVIII, p. 82-83).
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 116. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.
2 De keizerlijke gevolmachtigde Johann Maximilian, graaf Lamberg, weigerde ruchtbaarheid te geven aan zijn entree in Osnabrück (11/21 september 1644) (no. 7067 (dl. XV)). Pas op 2

an die convent zu Franckfort abgangen, vnd ist man itzo in arbeit auch an alle fursten vnd stande

maart 1645 gaf hij de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius officieel bericht van zijn aanwezigheid.

absonderlich zu schreiben,[3] vnd selbige nochmahln zu schleuniger besuchung der tractaten einzuladen, welchem nach zu seiner zeit zu erwarten stehet, wessen sie sich daruff erklären, vnd ob dermahln einst sie sich herbey finden werden. Zu Munster stehets noch in denen letzt berichteten terminis.[4]

Wass weiter vorfällt, vberschreibe ich jedesmahl mit fleiss, bin immittelst vnd verbleibe allzeit,

Ew. Exc. gehorsamber diener,
G. Keller, m.pa.

Osnabruck, den 10. Octobris 1644.

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, conseiller d'estat et ambassadeur de sa Majesté de Suede en France, à Paris. 24 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Nov.

En in dorso: 10 Oct. 1644 Keller.

7103. 1644 oktober 22. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Gaudeo pervenisse ad te exemplaria quae Isaacus Vossius attulerat.[2] Spero iam habebis et illa quae tulerat Vanderhagius,[3] quem nunc Hagae esse audimus. Dominus Utenbogardus non pro sua aetate, sed pro meo desiderio praemature est mortuus,[4]

3 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hadden in een schrijven van 14/24 november 1643 een aantal Duitse rijksvorsten en steden uitgenodigd om vertegenwoordigers naar de vredesconferenties te zenden (no. 6528 (dl. XIV)). Slechts hertog Eberhard III van Württemberg, markgraaf Christian van Brandenburg-Kulmbach, markgraaf Albrecht van Brandenburg-Anspach en de evangelische gemeente van Augsburg namen de moeite om op de uitnodiging te reageren (no. 6669 (dl. XV)). Nu, bijna een jaar later, achtten de Zweden het tijd geworden voor een nieuwe oproep. De tekst van de 'Literae dominorum legatorum Suecicorum ad Ordinum Imperii Romani deputatos, Francofurti ad Moenum degentes' kwam op vrijdag 4/14 oktober 1644 gereed. Het opstellen van de uitnodigingen aan de afzonderlijke vorsten en standen nam nog enkele dagen in beslag (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 361-362, p. 365-367 en p. 370-371; Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 314-316, en *Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung 'Discursus politici'*, Frankfort 1930, p. 227 en p. 229).

4 Het Munsterse overleg over de 'emendatio' van de volmachten. De keizerlijke, Spaanse en Franse gevolmachtigden lieten de kwestie nog tot het einde van november aanslepen; vgl. no. 7090.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 973 App. no. 729. Antw. op no. 7089, beantw. d. no. 7122.

2 Isaac Vossius had Willem de Groot op 9 oktober twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), overhandigd.

3 De Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge zou zorg dragen voor de exemplaren die Grotius zijn zwager Nicolaes van Reigersberch en de Leidse hoogleraar Claude Saumaise wilde schenken. Later bleek dat de jongeman het transport van zijn koffers had toevertrouwd aan een vrachtvaarder; vgl. nos. 7157 en 7169.

4 De nestor van de remonstranten was op 4 september 1644 overleden. Tot op het laatst had Grotius uitgezien naar Wtenbogaerts 'godzaelige bedenckingen' over de noodzaak en de

nam et consilia eius super pace ecclesiae et iudicium de meis Annotatis intelligere valde desiderabam. Verum est chartam hic typographicam non esse optimam.[5] Sed hoc repensatur commoditate ea quam locus hic mihi praebet impressa corrigendi. Suavissimae uxori

beste manier om de eenheid der kerken te herstellen (no. 6532 (dl. XIV) en nos. 6724, 6755 en 7026 (dl. XV)).

5 De Parijse drukker Sébastien Cramoisy had voor zijn uitgave van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* geen hoge eisen gesteld aan de kwaliteit van het papier.

tuae[6] optamus omnes valetudinem optimam. Mea uxor et filia sunt in statu medio inter sanitatem et morbum.[7]

Res Gallicae in Catalania plane deploratae videntur.[8] In Germania Binga Gallos, quod pauci in praesidio essent, excussit; Mangontiaci ne idem fieri posset, prospectum est maiore praesidio. De Diderico ex quo Casselam missus fuit, nihil intellexi.[9] Pontifex promittit se aequum omnibus fore, et cardinali Mazarino, qui ob id minus quam ante aegrotat, significavit se ut novum hominem veterum non meminisse.[10] De Cornelio, ex quo Venetiis Bononiam ivit, accepi nihil.[11] Danus a pace satis a‹d›versus est, quanquam non habet secunda quae iactet. Plebem Londinensem audimus ab iis pacis legibus quas rex proponit non aversam, quae res multum perturbare poterit consilia parlamentariorum. Gassionis et munitiones et excursus bene procedunt.

Deus te tuosque sospitet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

22 Octobris 1644.

Ballagerum in Catalania cepere Hispani, imminent Serviorae. Pertinet ad honorem nostri ordinis, quod papa nobilis, natus familia Romana, iuris doctor et advocatus fuit.[12]

7104. 1644 oktober 22. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

6 Alida Graswinckel herstelde van een mondholteontsteking (aphthae of aften).
7 Maria van Reigersberch en dochter Cornelia de Groot vonden minder snel genezing.
8 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 22 oktober.
9 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot, ‘aide de camp’ van de burggraaf van Turenne, berichtte op 7 oktober (no. 7079) over zijn ontvangst aan het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel. De brief werd Grotius op 9 november ter hand gesteld.
10 Paus Innocentius X (Giambattista Pamfili) wenste alle oude ‘onlusten’ te vergeten. Daags na zijn verkiezing had hij de broer van kardinaal Jules Mazarin tot zich geroepen en hem in vertrouwen medegedeeld dat hij ‘door de electie tot het pausdom een nieuw man’ was geworden; zie no. 7082.
11 Cornelis de Groot had aangekondigd dat hij een bezoek aan Bologna wilde brengen. Met ongeduld wachtten de ouders op een verslag van zijn reis; vgl. nos. 7068 en 7092.
12 *Supra*, n. 10. Giambattista Pamfili (* 7 mei 1574) had aan de universiteit van zijn geboortestad Rome de graad van doctor in de beide rechten behaald. Op 27 september 1597 ontving hij de priesterwijding. Auditor van de Rota, 1604-1621; naderhand nuntius te Napels (1621), vervolgens ‘datarius’ van de nuntius Francesco Barberini in Parijs (1625) en tenslotte nuntius te Madrid (1626). Zijn verheffing tot kardinaal (30 augustus 1627) werd pas op 19 november 1629 bekendgemaakt (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 22-25; *The Oxford Dictionary of Popes*, p. 281-283, en *Relazioni degli Stati Europei, Serie III, Italia*, Relazioni di Roma II, p. 50 en p. 67-69).
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 38 I. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.

Wij zullen de coninginne-regente hier haest hebben[2] met den prins van Condé ende den hertogh van Anguien, die nu beide te Fontainebleau zijn,[3] ende mijnheer den cardi-

2 De koninklijke familie kon maar moeilijk afscheid nemen van het buitenleven in Fontainebleau.
3 Henri II de Bourbon, prins van Condé, had de koningin-regentesse verslag uitgebracht van zijn bezoek aan de gouvernementen Berry, Bourbonnais en Bourgondië. In de middag van de 20ste oktober nam hij met zichtbare trots deel aan het hoffeest ter gelegenheid van de terugkeer van zijn zoon Louis II, hertog van Enghien, van het front aan de Rijn (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 222).

nael, die nu zonder coortze is.[4] Den grave van Harcourt werdt alsnoch verzocht om te willen gaen nae Catelagne,[5] alwaer Balagere, een daghreis van Barcelone, bij de Castillanen is becomen[6] ende Serviere[7] zoo men gelooft belegert, de affectiën van de Catalans zeer affkeerigh van Vrancrijck. In Italië toonen de Fransoisen desseing op Final.[8]

De Beyersche trouppen wassen zeer in Duitschlant ende 't is hier een gerucht, doch niet heel zeecker, dat Binge het Fransche guarnisoen zoude uitgejaecht hebben[9] ende Mentz,[10] hebbende gelijck voornemen, zoude zijn geprevenieert. Den hertogh van Beieren, om tijd te winnen volgens zijne maniere,[11] zent hier als zoeckende neutraliteit. 't Meestendeel van zijn volck zijn bij Mosbac aen de Neckar.[12] D'heer Magalotti, eer hij zijne trouppes tot twaelfhondert te paerd, wat meer te voet, heeft gebracht bij de andere Fransche trouppes, heeft in Lorraine eenige cleine plaetzen ingenomen als Sainct-Avaux, Sarbruc, Vaudrevange.[13] Men zegt nu dat de Fransche trouppes gaen nae de Mosel[14] ende men vougt daerbij dat Trier zoect de Fransche protectie.[15] Eenige van de vijanden zijn

4 De regentesse Anna van Oostenrijk en haar zonen koning Lodewijk XIV en Philippe, hertog van Anjou, namen op 25 oktober weer hun intrek in het 'Palais-Royal'. Een dag eerder was kardinaal Jules Mazarin in Parijs verschenen: 'où l'aspect de Son Eminence en une parfaite santé apporta autant de joye comme sa maladie avoit causé de tristesse à un chacun' (*Gazette 1644*, no. 133, dd. 20 oktober 1644).

5 Het hof bleef op het standpunt staan dat Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, de nieuwe onderkoning van Catalonië moest worden. Zijn instructie werd op 18/28 januari 1645 vastgesteld (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 297-301; Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 71-74).

6 Spaanse troepen onder bevel van Andrea Cantelmo stonden op 29 september voor de stad Balaguer (ten noordoosten van Lérida). Het Franse garnizoen bood geen tegenstand (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 263).

7 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had zijn kwartieren opgeslagen in Cervera (Serviere). Bijtijds troffen zijn soldaten de nodige maatregelen om de Spanjaarden op afstand te houden (*Gazette 1645*, no. 133, dd. 29 oktober 1644).

8 Prins Tommaso Francesco van Savoye hoopte vóór het invallen van de winter in het bezit te komen van de havenstad Finale Ligure (*Mémoires du maréchal du Plessis*, p. 203-205). Op 5 oktober stond hij in Asti gereed voor vertrek. In snel tempo trokken de Frans-Savoyaards zuidwaarts (*Gazette 1644*, nos. 128 en 133, dd. 15 en 29 oktober 1644).

9 De Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth zochten naar zwakke plekken in de Franse verdedigingslinies aan de Rijn.

10 Charles-Christophe de Mazencourt, markies van Courval, stadscommandant van Mainz, ontving versterking van een regiment Frans-Weimarse ruiters en enkele compagnieën voetvolk (*Gazette 1644*, no. 130, dd. 22 oktober 1644).

11 Hertog Maximiliaan I van Beieren had aangekondigd dat hij van plan was een onderhandelaar naar Parijs te sturen (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 401-403 en p. 621-630). In de tussentijd onderhield hij met zijn broer, keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen, een levendige briefwisseling over de wenselijkheid van wapenstilstandsonderhandelingen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 271-274; *Doc. Boh.* VII, p. 139 nos. 405-406).

12 Mosbach, ten noorden van Heilbronn. In de eerste week van oktober verplaatsten de Zwabisch-Beiersen hun hoofdkwartier naar Ladenburg (ten noordwesten van Heidelberg) (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 630).

13 De Franse onderbevelhebber Pierre de Magalotti trok met een legermacht van 3000 soldaten ten aanval tegen de Lotharingse bolwerken Saint-Avold, Saarbrücken en Wallerfangen (Vaudrevange, ten noorden van Saarlouis) (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 398).

14 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, duchtte een mars van hertog Karel IV van Lotharingen en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck langs de Moezel (nos. 7094 en 7095).

15 De burgerwacht van Trier had een blokkade gelegd rondom de vesting waarin het Spaanse garnizoen gelegerd was. Een Frans boodschapper die eind september voor de stadsmuren verscheen, ontving van de hoofdwacht de mededeling: 'Allez dire à celui qui vous envoie que

geslagen bij Saint-Menehaud.[16] D'heer Gassion werdt gezegt te zijn bij Winocxberge ende contributiën te trecken tot bij Ipre.[17] D'heeren Rosa ende Tubadel om eenigh misnoegen scheiden uit den dienst.[18]

De coninginne van Engelant blijft noch te Nevers ende schijnt tegen hetgunt tevoren was gelooft dat haere Majesteit hier niet en comt door 't beleidt van het hoff, pretexerende eenige dispute op de ceremoniën.[19] In 't hoff van dezelve coninginne is eenigh gevecht geweest ende d'heer Craft[20] daerover dootgebleven. Wij hooren dat mijnheer den churfurst Palsgraeff te Londen zeer gesproocken heeft tot justificatie van de zaecke van het parlement.[21] Dat een juffrouw bij dewelcke monsieur de Sabran, Fransche resident,[22] was gelogeert bij ordre van de justitie van Londen is gevangengenomen in zijne presentie, niettegenstaende zijne groote contradictie, oock hem geweigert dezelve juffrouw te spreecken alleen. Dezelve juffrouw is beschuldigt van bij haer gehadt te hebben eenige van de Ieren die men daer rebellen noemt, ende monsieur Sabran daerover suspect gewerden. Den coning van Engelant, nae men hier zegt, was te Excester ende Plimou[t]hts be-

nous tenons la garnison espagnole bloquée dans le château et que nous attendons le duc d'Anguien' (Aumale, *o.c.* IV, p. 391).

16 De gouverneur van Bar-le-Duc stootte ten zuiden van Sainte-Menehould op een compagnie foerageurs uit het Lotharingse bolwerk La Motte (*Gazette 1644*, no. 131, dd. 22 oktober 1644).

17 Maarschalk Jean, graaf van Gassion, beperkte zijn acties tot snelle uitvallen in de omgeving van de vesting Watten aan de Aa. Zijn aandacht viel op de Spaanse garnizoenssteden Saint-Omer, Bergues (Sint-Winoksbergen), Mont-Cassel, Hazebrouck en Poperinge (ten westen van Ieper) (*Gazette 1644*, no. 129, 'extraordinaire du XIX octobre 1644: La prise de mille chevaux et autre grand butin, par les troupes du Mareschal de Gassion, près la ville d'Ypre et ailleurs: avec la défaite de plusieurs ennemis aux courses qu'il a faites dans les Païs-bas').

18 Rheinhold von Rosen (1600-1667) en Georg Christoph von Taupadell (Taubadel) († 1647), de 'Weimarse' bevelhebbers in het leger van Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne (*ADB* XXIX, p. 197-199 en XXXVII, p. 418-420), ontvingen spoedig genoegdoening (*Lettres Mazarin* I, p. 121-122 en p. 130, en *Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 311-312).

19 Koningin Henriëtte Maria van Engeland hechtte grote waarde aan een duidelijke regeling van het ceremonieel. Tijdens een kort oponthoud in Fontainebleau (1 november) verzoende zij zich met de voorstellen van de Franse regering (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 143 en p. 148-150). In de middag van de 5de november maakte zij haar intocht in Parijs (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 224-225).

20 William Crofts (Craft) had de Engelse koningin in de tweede helft van mei 1644 het goede nieuws gebracht dat zij in Frankrijk welkom was (*CSP Dom. 1644*, p. 110 en p. 133; *CSP Ven. 1643-1647*, p. 99 en p. 101). Misschien berustte de doodstijding op een vergissing, want een 'sieur de Graff', kapitein van de koninklijke lijfgarde, was op 5 november opvallend aanwezig in het gevolg van koningin Henriëtte Maria (*DNB*, supplement II, p. 88-89, en *Gazette 1644*, no. 136, 'extraordinaire', dd. 11 november 1644: 'L'entrée et reception faite à Paris par Leurs Majestez, à la Reine de la Grand'Bretagne').

21 Prins Karl Ludwig van de Palts bewees in zijn 'Motives and reasons concerning his Highness the prince Palatine's coming into England' alle eer aan het Engelse Parlement. In de ogen van de 'lords' en 'commons' bleef de prins evenwel verdacht: per slot van rekening was hij een neef van koning Karel I en een broer van de koninklijke bevelhebbers Rupert (Robert) en Moritz (Maurits) van de Palts (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 288-292, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 138-143).

22 Twee Ieren die uit de Tower waren gevlucht, hadden onderdak gevonden in het huis van mrs. Levensteyn. Het Parlement kwam de schuilplaats op het spoor en nam op 20/30 september het besluit om de dame in hechtenis te nemen. Toen de soldaten haar wilden ophalen, kwamen zij in aanraking met een woedende Franse zaakgelastigde Melchior, heer van Sabran (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 139, p. 142-143 en p. 145-146).

legering bij zijn volck verlaeten.[23] Manchester ende Waller[24] hadden eenige plaetsen becomen in 't landt van Wallis[25] ende den graef van Essex wierd meer ende meer suspect bij de heetste van de parlamentarissen.[26] Neufcastel werdt gelooft niet langer te connen tegenhouden, maer in handen te moeten comen van de parlamentarissen.[27]

22 Octobris 1644.

Van 't uitjagen van het Fransche guarnisoen uit Binge werdt getwijffelt, gelijck mede off Plimouth t'eenemael is ontzet.[28] 't Parlement heeft eenige tot raidt bijgevoucht bij den grave van Essex op de maniere van Venetië.[29] Den coning van Engelant ende prins Mauritz werden gezegt te gaen nae het zuide.[30] Die te Londen ende daerontrent gelicht zijn, maecken zwaericheit buiten haer provincie te dienen.[31] D'heer Farfax is gebleven, willende Montgomery in 't landt van Galles ontzetten,[32] 'twelck genomen was bij Middelton ende belegert bij de roialisten. Den zoon van mijnheer den ambassadeur Goring werdt gezegt becomen te hebben aen de zeecant Barnestapel ende Ilfarcombe ende daer veel canons te hebben gevonden.[33]

De Beyerschen zijn over den Rijn, de Fransoisen meest aen deze zijde ontrent Man-

23 Koning Karel I belegerde de havenstad Plymouth. Het garnizoen onder bevel van lord John Robartes (*DNB* XLVIII, p. 339-341) kreeg echter op tijd steun van enkele schepen van de Parlementsvloot van Robert Rich, graaf van Warwick (*Gazette 1644*, no. 125, dd. 8 oktober 1644, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 139 en p. 141).

24 De parlementsgezinde legerleiders Edward Montague (1602-1671), graaf van Manchester, en sir William Waller (ca. 1597-1668) waren al naar het front in het zuidwesten ontboden (*DNB* XXXVIII, p. 227-232 en LIX, p. 131-135).

25 Het Parlement liet de strijd in Wales voortzetten door de legers van sir Thomas Myddelton (Middleton), sir John Meldrum en sir William Brereton (*infra*, n. 32).

26 Robert Devereux, graaf van Essex, wachtte in Porthmouth op de komst van versterkingen. Vanwege zijn laffe houding ten tijde van de slag van Lostwithiel (2/12 september) stelde het Parlement de generaal onder toezicht van de gedeputeerden sir Archibald Johnston, lord Warriston, en John Crew (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 144, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 40).

27 Het Schotse expeditieleger van Alexander Leslie, graaf van Leven, zette de belegering van Newcastle vastberaden voort (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 93). De stad capituleerde op 19/29 oktober 1644.

28 De vijandelijkheden bij Bingen en het ontzet van Plymouth; *supra*, n. 9 en n. 23.

29 Het Venetiaanse equivalent van een gedeputeerde te velde: ‘provveditor e commissario sopra le milizie’; vgl. S. Romanin, *Storia documentata di Venezia, III Edizione*, VI, p. 325-331, en S.J. Fockema Andreae, *De Nederlandse staat onder de Republiek*, p. 116.

30 Alleen het leger waarover koning Karel I het bevel voerde, trok naar Dorset. Prins Moritz (Maurits) van de Palts en sir Ralph Hopton bleven achter in Devon en Cornwall (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 144).

31 De stad Londen lichtte vijf regimenten voor dienst in het leger van de graaf van Essex. De soldaten wilden alleen vertrekken na een gesprek met het ‘Committee of Both Kingdoms’. Op maandag 7/17 oktober vingen zij hun mars aan (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 142, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 1, p. 7 en p. 14).

32 Manschappen van sir Thomas Myddelton (Middleton) hadden Montgomery Castle in bezit genomen. Spoedig verscheen een leger van 5000 koninklijken voor de muren. Twaalf dagen later, op 18/28 september, maakten de Parlementslegers van sir John Meldrum en sir William Brereton een einde aan de onzekerheid. In één dag schakelden zij 2000 belegeraars uit (G.H. Jenkins, *The foundations of modern Wales 1642-1780*, Oxford 1987, p. 14-16). In eigen kamp treurde men om de dood van sir William Fairfax, bevelhebber van de Yorkshire ruiters (*CSP Dom. 1644*, p. 520, p. 524, p. 529-530, en *Gazette 1644*, no. 131, dd. 22 oktober 1644).

33 George Goring (1608-1657), zoon van de Engelse ambassadeur lord George Goring, luitenant-generaal van de koninklijke cavalerie (*DNB* XXII, p. 245-248), maakte zich meester van Barnstaple en Ilfracombe. Bovendien kon hij beslag leggen op een bevoorradingspost van het leger van de graaf van Essex (*Gazette 1644*, no. 131, dd. 22 oktober 1644).

heim.[34] Den paus tot recommendatie van de vrede zend nae Wenen den cardinael Antonio, nae Vrancrijck Spade, nae Spaignie Sacchetti,[35] licentieert al zijn crijgsvolck uitgenomen de guarnisoenen ende zijne guardes, maect zeer goede ordre tegen de overdaet ende violentie, doende overzien de oude ende zeer geprezen ordres[36] van Sixtus den Vijfde.[37] Den hertogh van Parma[38] presenteert zijne dochter aen des paus' neve Camillo Pamphilio om daerdoor te breecken de alliantie met de Barbaryns, geprojecteert in het conclave.[39] Te Rome is oock gecomen Christophoro Pamphylio, ridder van Malta,[40] ende veelen van 't huis van Altiere,[41] geallieert aen die van Pamphilio, zijnde een out ende edel huis van Rome. Den cardinael Mazarini is niet ten volle wel,[42] maer hoopt zijne gezondheit te becomen te Chaliot naebij Parijs.[43]

Mijn huisvrouw heeft desemael niet connen schrijven door vercoutheit niet zonder coortze.[44]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot uyt Paris, den 22 Octob. 1644.

34 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, trok begin oktober naar Mannheim. Zijn kwartieren sloeg hij op in Oggersheim (Ludwigshafen) (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 637).

35 De *Gazette 1644*, no. 131, dd. 22 oktober 1644, bracht het nieuws dat paus Innocentius X (Giambattista Pamfili) vastbesloten was om de drie belangrijkste kronen in Europa tot vrede te bewegen: kardinaal Antonio Barberini zou naar Wenen vertrekken, kardinaal Bernardino Spada naar Parijs en kardinaal Giulio Sacchetti naar Madrid.

36 Grotius putte zijn kennis vermoedelijk uit de *Gazette 1644*, no. 131, dd. 22 oktober 1644: '[Sa Sainteté] s'est aussi fait apporter les Ordonnances de Sixte V, pour en choisir les plus justes, et les faire rigoureusement observer'.

37 Sixtus V (Felice Peretti) herstelde tijdens zijn pontificaat (1585-1590) de rust en orde in de Kerkelijke Staat (Pastor, *Gesch. Päpste* X, p. 56-95).

38 Odoardo Farnese (1612-1646), hertog van Parma, was de strijd die hij met de 'Barberini' had gevoerd over het bezit van het hertogdom van Castro (1641-31 maart 1644) nog niet vergeten (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 863-881). Hij misgunde zijn rivaal Taddeo Barberini het vooruitzicht op een verbintenis met het huis Pamfili-Maidalchini (no. 7070). Zijn tegenzet kreeg geen kans van slagen: niemand schonk aandacht aan zijn jonge dochters Maria Magdalena († 1693) en Catharina († 1684) (Zedler, *Universal-Lexikon* IX, kol. 258).

39 De pauselijke neef Camillo, zoon van Pamfilio Pamfili en Olimpia Maidalchini, de meest begerenswaardige vrijgezel van Rome. Men sprak in deze tijd van een huwelijkscontract met een dochter van Taddeo Barberini (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 394 en p. 397, en H. Coville, *Etude sur Mazarin et ses démêlés avec le pape Innocent X*, p. 17-20 en p. 32-33). De 'alliantie' werd op 14 november 1644 met de verheffing van Camillo Pamfili tot kardinaal verbroken (*Gazette 1644*, no. 150, dd. 17 december 1644).

40 De Maltezer ridder Cristoforo Pamfili vertegenwoordigde de in Gubbio woonachtige tak van de familie; vgl. Jöcher, *Allgemeines Gelehrten-Lexicon* III, kol. 1215.

41 De zonen en dochters van de Romeinse patriciër Lorenzo Altieri, in het bijzonder kardinaal Giambattista Altieri en diens broer Emilio (de latere paus Clemens X) (*DBI* XXVI, p. 293-302).

42 *Supra*, n. 4.

43 Het buitenhuis van maarschalk François, baron van Bassompierre, in de Parijse voorstad Chaillot (Chaliot).

44 Maria van Reigersberch raakte maar niet verlost van haar kwaaltjes.

7105. 1644 oktober 22. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Cardinalis habet se non quam vellet bene sed meliuscule.[2] Regina et aula omnis, in qua nunc est et princeps Condaeus et filius eius, dux Anguianus, cis paucos dies hic sunt futuri. Urgetur adhuc comes Harcurtius, ut in Catalaniam eat, magnae sane opis egentem, quandoquidem Castellani Balageriam cepere, quae diei unius itinere abest a Barcinone, in qua erant milites sexcenti et quae victoribus cessit magna frumenti copia. Et nunc imminere dicuntur oppido Servierae, Catalanis plerisque Gallici imperii non minus pertaesis quam antea Castellani fuere.

In Germania multum augescunt copiae Bavaricae. Dicitur Binga Gallicum praesidium, quod tenue erat, expulisse, et idem futurum fuisse Mogontiaci, nisi auctum fuisset ex aliqua eius rei suspicione praesidium. Eo magis miror famam valide hic spargi de Treviris tutelam Galliae expetentibus. Magalottius Italus peramicus cardinali Mazarino, captis in Lotharingia locis non firmis Sanctavaugio, Sarbruca, Vaudervangia, addidit se copiis illis quae sub duce Anguiano fuere; nunc autem sunt sub marescallo Turennae. Adduxit equites mille ducentos, peditum plus aliquanto. Quidam hostium caesi ad Sanctum Menehaldum. Gassio apud Guinoci montem est et ex vicinis Flandriae locis ad Ipram usque tributa accepit. Rosa et Tubadelius volunt a militia exire. Elector Mogontiacensis Viennam iturus creditur.[3] Archiepiscopus Remensis iam suae dioeceseos synodum habere vellet; permissum a regina regente obtinere non potuit.[4] Marescallus Turennae dicitur per ripam Rheni descendere Mosellam versus. Maxima vero pars Bavarici exercitus esse ad Mosbacum apud Nicrum amnem. Dux Bavarus aliquem de suis huc misit, in speciem desiderans ut antehac sini medium se in hoc bello gerere, revera ut sine suo damno tempus extrahat donec omnes copias contraxerit.

Regina Angliae nunc dicitur huc non ventura. Credo, quod cardinalis Mazarinus id metuens disputationes quasdam ceperit[5] super honoris habendi ritibus. Elector Palatinus Londinii in sermone publice habito multum approbavit causam parlamentariorum, quod regi Britanniae et hic reginae dolet. In domo Sabrani residentis Galliae capta est femina nobilis, ipsius hospita, credita cum Hibernis quibusdam ex eo numero quos parlamentarii rebelles vocant et qui incogniti Londinium venerant, consilia participasse. Sabrano apparitores non permiserunt seorsum ei feminae loqui. Et ipse ex hac re in suspicionibus est apud parlamentum. Regem autem ipsum Britanniae audimus nunc esse Excestriae; Plimuthi autem

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 219; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 489 no. 557. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 368. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7106).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 22 oktober 1644 (no. 7104).

3 De Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt had aanvankelijk zijn toevlucht gezocht in Ehrenbreitstein (Hermanstein), een citadel nabij Koblenz. Op 27 september trok hij met een escorte van 3000 ruiters naar Aschaffenburg, ‘d'où l'on dit qu'il ira à Vienne, pour donner avis à l'Empereur de la misère de ces païs, et du peril où est maintenant l'Empire, s'il n'y donne ordre promptement’ (*Gazette 1644*, no. 127, dd. 15 oktober 1644).

4 Léonor d'Estampes-Valençay (1589-1651), sinds 1642 aartsbisschop van Reims, had de bisschoppen van zijn kerkprovincie uitgenodigd voor een bijeenkomst. Veertien dagen vóór de aanvang van het concilie (1 oktober 1644) ontving hij een koninklijk bevel om van dit voornemen af te zien (*DBF* XIII, kol. 175-176, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 383, p. 385 en p. 395).

5 ‘disputationes quasdam ceperit’; in de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7106): ‘disputationes quasdam severit’.

obsidionem a regiis derelictam. Wallerum et Mancestrium parlamentarios esse in Wallia, ubi oppida ceperint quaedam. Urbem Novi Castelli non ultra obsistere posse parlamentariis; iisdem comitem Essexium suspectum fieri.

Magna hinc vis pecuniae Romam iit, ex qua Gallis nihil aliud quam contra eorum votum electi pontificis offensa parta est;[6] quam tamen pontifex dissimulat.[7] In Arragonia protonotarius quidam captus est et ad inquisitionem tractus sub magico crimine. Hic vero puer est educatus inter pontificios sed quem magni faciunt Carentoniani.[8] Dicit se - horreo eloqui - raptum fuisse in tertium caelum.[9] Carentonianis autem ideo placet, quod affirmet papam esse Antichristum[10] et missam sacrum abominationis.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae det omnia prosperrima,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XXII Octobris 1644.

Duo video dubitari, primum an e Binga eiectum sit praesidium Gallicum, deinde an Plimuthi obsidio a regiis in Anglia plane sit derelicta. Cardinalis Mazarinus, adhuc infirmus, Cholieti[11] apud hanc urbem sperat se recuperaturum sanitatem. Regina regens, si quid huic cardinali evenisset humanitus, destinabat ei successorem ex Italia cardinalem Bichium.[12] Wattenae in Flandria praefectus est Manicampius, qui Colmariae praefectus fuit.[13] Dux Parmensis filiam suam fratris filio pontificis vult dare, ut eum a Barbarinorum, quos odit, affinitate abstrahat. Nomen ei iuveni est Camillus Pamphylius. Venit ad pontificem et a Melita Christophorus Pamphylius[14] et multi e domo Alteria, quae affinis est Pamphyliorum. Legati qui ad pacem commendandam mittuntur, sunt cardinalis Antonius ad imperatorem, in Galliam Spada, in Hispaniam Sacchettus, is qui pontificatum speraverat. Quo vero magis

6 Het geld bracht de Fransen weinig geluk (no. 7070, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 238-239). De kandidaat die kardinaal Jules Mazarin het meest 'papabel' achtte, kardinaal Giulio Sacchetti, had tijdens de stemming van 30 augustus 1644 slechts het vertrouwen van 12 kardinalen gekregen (no. 7039 (dl. XV), en Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 16-20).

7 Paus Innocentius X nam zich voor om alle oude 'onlusten' te vergeten; vgl. nos. 7082 en 7103.

8 In Charenton was de Parijse protestantse gemeente gevestigd.

9 2 *Cor.* 12: 1-4: 'Ik ken een mens in Christus, voor veertien jaren - of het geschied zij in het lichaam, weet ik niet, of buiten het lichaam, weet ik niet, God weet het -, dat de zodanige opgetrokken is geweest tot in den derden hemel'.

10 De nationale synode van Gap (1603) had op aandringen van Jérémie Ferrier verordend dat de identificatie van de Antichrist met de paus opgenomen moest worden in de Franse geloofsbelijdenis; op verzoek van koning Hendrik IV werd de verordening niet uitgevoerd; zie no. 5600 (dl. XIII).

11 'Cholieti'; in de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7106): 'Chalioli' (Chaillot).

12 Kardinaal Alessandro Bichi (1596-1657), bisschop van Carpentras, had op 31 maart 1644 vrede gebracht in het conflict over de rechten op het hertogdom van Castro. Tijdens het conclave bleef hij de Franse factie trouw (*DBI* X, p. 334-340, en H. Coville, *Etude sur Mazarin et ses démêlés avec le pape Innocent X*, p. 8).

13 De Picardische edelman Achille de Longueval, graaf van Manicamp, oud-gouverneur van Colmar, kreeg het bevel over de vesting Watten (*Bernard de Saxe-Weimar*, p. 230-249, p. 322, p. 363, en *Lettres Mazarin* II, p. 47, p. 49 en p. 61-62).

14 De *Gazette 1644*, no. 131, dd. 22 oktober 1644, liet de Maltezer ridder uit Gubbio vertrekken: 'Le sieur Christoforo Panfilio Chevalier de Malthe est aussi venu d'Eugubio par ordre de Sa Sainteté, pour se tenir pres de sa personne; vers laquelle sont pareillement arrivez de Viterbe, plusieurs de la maison d'Altieri, alliée de celle de Panfilio'.

valeat ad pacem suasio, pontifex omnes quos habuit dimisit milites, nisi qui ad praesidia aut ad custodiam corporis ipsius, quando ita moris est, necessarii putantur. Legati vero et principes qui Romae sunt, etiam quos ad sui tutelam sumserant, eos ablegarunt. Leges bonas contra vim et luxum facit pontifex, antehac iusti-

tiae fama insignis. In Hibernia Eugenius Oneil[15] parlamenti Anglicani milites quater mille occidisse dicitur. In Anglia vero domini Goringii hic legati filius cepisse oppida maritima Barnistapulam et Ilfarcombum. Rex Angliae cum principe Mauritio ire ad Angliae australia. Legati a parlamento missi sunt ad Essexium, sine quorum consilio nihil agat. Bavaricos et Gallos nunc Rhenus distinet apud Manhemum.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Mazarinus valet. De aula Gallica. Catalanica. Varia ex Germania, Lotharingia et Flandria. Remensi synodum habere non permissum. De Turenna. Bavari desiderium. De regina Angliae. Turbae Anglicae. Pecunia a Gallis Romam missa. Quidam in Arragonia ad inquisitionem tractus. Dubia de Binga et Plimutho. De Mazarino; cui destinatus successor Bichius. De Manicampio. Varia de pontifice. Anglica. De Bavaris et Gallis ad Rhenum.

7106. 1644 oktober 22. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

7107. 1644 oktober 22. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Quo magis laeta sunt ea quae literis Claritatis vestrae datis X Octobris nuntiantur, eo magis desideramus eorum et certitudinem et circumstantias edoceri;[2] quod nobis praestituras putamus eas quae iam sequentur literas.

15 Owen Roe O'Neill (ca. 1590-1649) had de Spaanse legerdienst verlaten om leiding te geven aan het leger van de 'Old Irish' in Ulster (1642) (*DNB* XLII, p. 201-204). In september 1644 verdreef hij de manschappen van de Schotse generaal Robert Monro uit het graafschap Monaghan (*DNB* XXXVIII, p. 188-189; *A new history of Ireland* III, p. 308-309, en *Gazette 1644*, no. 131, dd. 22 oktober 1644).

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7105). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 230. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 155 en 4° 38, 65; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 127; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2^{O}, p. 320; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 79 en Br. 24, 107.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 60. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 732 no. 1694. Antw. op no. 7088, beantw. d. no. 7121.

2 Harald Appelboom had in zijn brief van 10 oktober (no. 7088) melding gemaakt van een overwinning die de manschappen van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson niet ver van Halle op het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, hadden behaald. Nieuwsagenten ter plaatse durfden slechts te spreken van tactische manoeuvres in de omgeving van Bernburg aan de Saale (*Doc. Boh.* VII, p. 141 no. 412, en *Gazette 1644*, no. 132, dd. 29 oktober 1644).

Maxime miramur, quid agat classis nostra tot navium, tot instructa militibus.[3] Scire avemus etiam, quid perlatura in Suediam, quid effectura sit Polonica legatio.[4] Si a pace, ut

3 De Zweedse oorlogsvloot van Karl Gustav Wrangel, versterkt met een eskader onder bevel van de Zeeuwse Zweed Maerten Thijssen Anckarhielm, had op 5/15 oktober de haven van Kalmar verlaten. De schepen koersten langs de kust van Bornholm naar Møn (aankomst op 7/17 oktober). Pas op 11/21 oktober kregen de Zweden bij het eiland Fehmarn de Deense vloot in het vizier.

4 De missie van Sigismund (Zygmunt) Gyllenstierna (Guldenstern), hoofdeling te Sztum, naar Zweden.

sane videtur, alienus est rex Daniae, habebit forte malum quod sibi imputet. Multi[5] enim Tychonis Brahae vaticinia[6] ad exitum currere existimant, fidem eo nunc maiorem reperientia, quod etiam Galtzio mortem talem, qualem habuit,[7] praesignificaverat.

In Germania crescunt Bavari copiae.[8] Galli nihil aliud quam capta custodiunt. At in Catalania Balageram urbem cepere Hispani et imminent Servierae. It ad res Galliae illis in locis restituendas Harcurtius.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram sospitet,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XXII Octobris 1644.

Dominus Cerisantes omnibus dixit nihil se commune mecum habere, quare nec ego cum ipso. Literae, si quibus opus habet, ad ipsum mittantur.[9]

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7108. 1644 oktober 22. Van D. de Groot.[1]

Monsieur,

Il y a huit jours que je suis de retour à l'armée de mon voyage de Cassel,[2] qui n'a pas esté achevé sans rencontre. Car estant arrivé en seurté jusques proche de Mayance, j'y fus attacqué par une partie de Bavarois de quatre-vingt chevaux[3] après que j'eus fait retourner celle que m'avoit donnée madame la landgrave jusques à

5 Vermoedelijk raadpleegden zij de *Almana[c]h pour l'an de Grace bissextil 1644, ou la Concordance des Mutations de l'Air avec les mouvements des Astres. En laquelle pour la Posterité le mois de septembre est nommé du nom de Bourbon* (J. Grand-Carteret, *Les almanachs français (1600-1895)*, Parijs 1896, p. 8).

6 De astronoom Tycho (Tyge) Brahe (1546-1601), geboren in het Deense gewest Skåne (Schonen), had op verzoek van koning Frederik II van Denemarken de horoscoop van kroonprins Christiaan (* 1577) getrokken (*DBL* II, p. 429-436).

7 De Deense vice-admiraal Peder Galt (1584-† 31 augustus/10 september 1644) stierf op het schavot (*DBL* V, p. 96-97).

8 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 22 oktober 1644.

9 Harald Appelboom had op 10 oktober een vergissing gemaakt. Een aan de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes gerichte brief was in het postpakket van Grotius terechtgekomen; zie no. 7121.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 27, 33. Eigenh. oorspr.

2 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot, ‘aide de camp’ van de burggraaf van Turenne, had zijn missie naar het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel volbracht; zie no. 7079.

3 De Zwabisch-Beierse ruiters lieten niet iedereen ontsnappen. In Frankfort kwam op 12 oktober het volgende bericht binnen: ‘Hier trente Chevaux Hessiens estans sortis de Hochst, furent attrapez par les Bavarois, qui les firent tous prisonniers sans en tuer aucun’ (*Gazette 1644*, no. 132, dd. 29 oktober 1644).

Hoechst.[4] Tout ce que je pus faire fut d'abandonner mes chevaux pour me sauver moitié à pied et moitié à la rame tant que je fus passé à l'autre bord du Main, ce qui me donna moyen de sauver toutes les depeches que j'apportoy de Cassel.[5] Deux jours après mon retour monsieur le marechal de Turenne m'a

4 De Hessische legerleider Johann Geyso was met 4000 manschappen en 6 kanonnen langs de Main getrokken. Geheel onverwacht overmeesterde hij op 16 (of 19) september de stad Höchst ten zuiden van Frankfort.

5 De depêches werden doorgestuurd naar Parijs; vgl. *Lettres Mazarin* II, p. 92 en p. 95.

commandé‹r› de m'en venir jusques icy pour quelques affaires d'importance.[6] Je croy que je pourroy bien aller jusques à Basle.

Quoy que c'en soit, j'espere d'estre de retour à l'armée au plus tard dans huit jours. Nostre quartier general est à Spier,[7] et celluy des ennemis de l'autre costé du Rhin vis-à-vis de nous. Le lieu s'appelle Ladenburg, qui est proche de l'emboucheure du Neckar.[8] Il[s] guardent soigneusement le poste de Manheim. Les nouvelles fortifications de Philipsbourg s'advancent fort, si bien qu'on juge qu'elles pourront estre en deffence avant qu'il soit quinze jours. On travaille aussy à remedier aux deffauts de la citadelle de Mayance,[9] de sorte qu'il paroit que nous maintiendrons facilement nos nouvelles conquestes. Friburg se reprendra sans beaucoup de peine.[10]

Je ne sçay si monseigneur le duc d'Anguien est en cour.[11] J'y envoye en tout cas la lettre que m'a donné madame la landgrave pour son Altesse avec un rapport de ce qu'elle m'avoit commandé de luy dire de bouche.

Je suis, monsieur,

vostre tres humble et tres obeissant fils,

D. de Groot.

A Strasburg, ce 12/22 d'Octobre 1644.

Adres: A monsieur/monsieur l'ambassadeur de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 9 Nov.

En in dorso: 22 Oct. 1644 D. de Groot de Strasburg.

7109. 1644 oktober 24. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine et patrone observandissime,

6 De reis van Dirk de Groot naar Straatsburg en Bazel. Vermoedelijk moest de ‘aide de camp’ met financiers en stadsbestuurders afspraken maken over een regelmatige bevoorrading van de Franse legers aan de Rijn.

7 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, kwam bij aankomst in Oggersheim (10 oktober) tot de ontdekking dat de Zwabisch-Beierse generaal Johan van Werth de vesting van Mannheim reeds in staat van paraatheid had gebracht (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 149). Hij zag af van een belegering (15 oktober) en vertrok naar Spiers (*Mémoires du maréchal de Turenne* II, p. 336).

8 De Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy vestigde zijn hoofdkwartier in Ladenburg (ten noordwesten van Heidelberg) (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 630).

9 Het herstel van de vestingwerken van Philippsburg en Mainz. De Fransen wilden de nieuwe fortificaties aan de Rijn zo spoedig mogelijk bemand en bevoorraad hebben.

10 De Zwabisch-Beiersen hielden nog stand in Freiburg im Breisgau. In het veld hadden de ruiters van Johann Ludwig von Erlach, ‘Weimars’ gouverneur van Breisach, het overwicht veroverd; vgl. no. 7094.

11 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, verbleef momenteel aan het hof van Fontainebleau. In de middag van de 20ste oktober had hij zijn opwachting gemaakt (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 222).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 38). Eigenh. oorspr. Handtekening afgescheurd. Antw. op no. 7097, beantw. d. no. 7131.

Ad illustrissimam Excellentiam vestram ea literis meis comprehendo quae mihi ex diversis locis scribuntur, et locorum nomina semper addo, quo facilius sit de scriptionis certitudine iudicare. Fallimur interdum relatu quorundam, quod condonandum est rumoribus, qui certa incertis immiscent. Ipse quidem a ficto discernerem, nisi saepius temporis angustia excluderer; adest enim veredarius Hamburgensis eo die quo illustrissimae

Excellentiae vestrae literae dandae sunt.[2] Ne tamen vel differatur vel postponatur quicquid communicatum habeam, acutissimo illustrissimae Excellentiae vestrae iudicio omnia examinanda relinquo. Quod ne mihi vel incuriositati vel non satis erga illustrissimam Excellentiam vestram observantiae imputetur, favor quo illustrissima Excellentia vestra me complectitur, ut spes est, providebit.

Accepi litteras ab illustri domino Rynningio generali gubernatore in Livonia,[3] datas 9 Septembris stylo vetere, ex quibus haec cognovi. Prima Octobris in Suedia dicta est comitiis,[4] quibus regni administrationem deponent proceres penes quos iam diu feliciter mansit.[5] Cum Danis compositionis loca constituta sunt Calmariae et Christianopolis, ille Suedicis tractantibus, hic Danicis sedes.[6] Vires excellentissimi ducis Hornii auctae sunt subsidio Finno-Livonico.[7] Rex Daniae omnia adhuc frustra in Schonia tentavit.[8] Res comitis Woldemari in Muscovia etiamnum pessum eunt.[9] Legati Muscovitici a Polonis minime sunt satisfacti et ambigunt de finibus.[10]

2 Vgl. no. 7107. Harald Appelboom had in zijn brief van 10 oktober (no. 7088) melding gemaakt van een overwinning die de manschappen van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson niet ver van Halle op het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, hadden behaald. Nieuwsagenten ter plaatse durfden slechts te spreken van tactische manoeuvres in de omgeving van Bernburg aan de Saale (*Doc. Boh.* VII, p. 141 no. 412, en *Gazette 1644*, no. 132, dd. 29 oktober 1644).

3 Rijksraad Erik Ryning (Rynning) (1592-1654) had in Lijfland de taken overgenomen van de in december 1643 overleden gouverneur Herman Wrangel (no. 6699 (dl. XV)). Nauwelijks was hij in zijn gouvernement gearriveerd of hij ontving het nieuws dat de rijksraden hem de opvolging van admiraal Klas Fleming († 26 juli/5 augustus 1644) hadden verleend (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 439, p. 443, p. 517, p. 588 en p. 670-673).

4 De rijksdag werd in Stockholm gehouden. Op 8/18 oktober presenteerde rijkskanselier Axel Oxenstierna de regeringsvoorstellen aan de vier standen (*infra*, n. 24, en *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 641-645).

5 De troonsbestijging van koningin Christina en het aftreden van de vijf rijksregenten: Axel Oxenstierna (kanselier), Per Brahe, opvolger van Gabriel Gustavsson Oxenstierna (drost), Jacob Pontusson De la Gardie (maarschalk), Carl Gyllenhielm (grootadmiraal) en Gabriel Bengtsson Oxenstierna (tresorier); vgl. no. 5006 (dl. XII) en no. 6883 (dl. XV).

6 De Deense commissarissen Just Høg en Ditlev Reventlov dienden voorstellen in over plaats en tijd van het Zweeds-Deense vredesoverleg. Hoewel de Zweedse gedelegeerde Gustav Karlsson Horn liever in het gewest Halland (Halmstad en Laholm) had willen bijeenkomen (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 653), gaf hij tenslotte toe: op 15/25 december zou in de grensplaats Brömsebro, op de weg van Kalmar (Zweden) naar Kristianopel (Denemarken), de conferentie een aanvang moeten nemen (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 446-447).

7 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn kreeg voor de voortzetting van de belegering van Malmö versterking van Fins-Lijflandse soldaten. Zij werden begin september in Kalmar aan land gebracht (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 103).

8 Op 6/16 september waren koning Christiaan IV en kroonprins Christiaan de Sont overgestoken; *infra*, n. 16.

9 Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV van Denemarken, had de hand gevraagd van Irina, dochter van tsaar Michael Fedorovitsj. Omdat de graaf weigerde het geloof van de bruid aan te nemen, plaatsten de Moskovieten hem onder strenge bewaking (*Gazette 1644*, no. 132, dd. 29 oktober 1644). Na de dood van de tsaar, in juli 1645, mocht de ongelukkige eindelijk naar zijn vaderland vertrekken (*DBL* XV, p. 245-247, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 384-386).

10 De plechtige ambassade waarmee tsaar Michael Fedorovitsj de koning van Polen had willen vereren (no. 6968 (dl. XV)). Op 20 augustus verleende koning Wladislas IV de gezanten een audiëntie in Krakau. De onderhandelingen werden in september te Warschau voortgezet. Een beschuldigend woord over een in Polen woonachtige erfgenaam van Dimitri (zoon van Iwan de Verschrikkelijke) leidde tot een diplomatiek incident. De zaak werd bijgelegd toen de waarheid aan het licht kwam: de 'tsarevitsj' Jan Faustyn

Hagae-Comitis rumor percrebuit dictum fuisse in Suedia legatis Belgicis partes potius quam interponentes venire eos oportuisse.[11]

Ex literis e Suedia 11 Septembris haec habui. Westrogothiam securitati restitutam, quam etiam integram servabit Stenbockius,[12] qui 1000 peditibus et 400 equitibus Hallandiam ingressus infestus hosti procedit circa Warsberg[13] aut ipsum quasi inclusum tenet, terram et subditos contributioni subiecit messemque huius anni suam fecit. Ad flumen egressus est centurio quidam Petrus Lilia[14] haud parva manu, ut irruptiones omnes hostiles cohiberet, populum vigiliis et terrori eximeret liberumque agrorum usum et cultum redderet. Gotheburgum ex parte portus ad defensionem satis valet, ita ut facili negotio irritos Dani conatus facere possit. Excellentissimus Hornius tantum obsidione sua Malmonensi efficit, ut reditus omnes terrae usibus suis attrahat.[15] Rex Daniae cum Andrea Bille[16] 28 Augusti Malmogiam venit, ut viribus collectis, iunctis etiam civitatis praesidiariis in nostrum exercitum felicem facerent impetum, quorum adventus non deiecit nostrorum animos, nam generalissimus Hornius copias suas paulo egressas contraxit et nihil aliud magis optat quam ut parem cum hoste pugnandi[17] animum coniungere posset, certum a Deo sperans successum. Auctae eius vires sunt adventu 1400 peditum ex Livonia et 1000 equitum ex Finnia, qui semper suo valore clarum pugnae exitum fecerunt. Jemptia, violata fide nobis data, Dano vicissim se subiecit,[18] cuius possessionem non diuturnam ipsi speramus.

Admiralis M. Thysius postquam sua classe fretum Oresundensem - quod Danus tam

11 De Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse kregen in Stockholm telkens het verwijt te horen dat de Staten-Generaal wèl de vruchten wilden plukken van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640, maar voor de lasten terugschrokken. Vooral kanselier Axel Oxenstierna drong aan op een nadere resolutie van de Hoog Mogenden (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 131-139, en *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 591-592, p. 602-618 en p. 624).

12 De Zweedse rijksdrost Per Brahe en kolonel Fredrik Stenbock hadden de haven van Göteborg (Västergötland) bevrijd van een omsingeling door troepen van Hannibal Sehested, Deens gouverneur van Noorwegen (no. 7032 (dl. XV)).

13 De inwoners van Varberg ('Waersbergen') in het Deense gewest Halland vielen regelmatig Västergötland binnen (nos. 7064 (dl. XV) en 7100). De Zweden maakten een einde aan hun plundertochten; *infra*, n. 25.

14 Peder (Per) Lillie (1603-1659) beveiligde de Zweedse posities aan de Göta älv. Voor zijn diensten werd hij beloond met de benoeming tot bevelhebber over de schans van Älvsborg (ten zuiden van Göteborg) (*SBL* XXIII, p. 83, en *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 685).

15 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn had zijn campagne in de Deense gewesten Skåne (Schonen), Halland en Blekinge willen afsluiten met de verovering van Malmö.

16 De Deense maarschalk Anders Bille (Bilde) (1600-1657) bracht in Skåne (Schonen) een troepenmacht bijeen. Eind augustus stelde hij orde op de verdediging van Malmö (*DBL* II, p. 95-98, en *Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 489). Veertien dagen later stond zijn leger gereed om nieuwe bevelen aan te nemen van koning Christiaan IV.

17 Het koninklijke Deense leger vertoonde zich nauwelijks in het veld. Op 14/24 september stootten de soldaten van koning Christiaan IV ten noordoosten van Malmö op drie compagnieën van de Zweedse generaal-majoor Hans Wachtmeister. De schermutseling viel in het voordeel van de Zweden uit (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 169-174).

18 De Zweedse kolonels Johan Gabrielsson Oxenstierna en Henrik Klasson Fleming hadden de bewoners van de noordelijke gewesten gedwongen om een eed van trouw af te leggen. Desondanks verwierven de Deense Noren enkele belangrijke steunpunten in Jämtland (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 433, p. 537, p. 566 en p. 623).

insignibus munimentis occlusum putabat - transivisset, Holmiam accessit,[19] ubi digna virtuti et laboribus praemia invenit, nam 1) ei nobilitatis honos oblatus, nomen Ankerhelm datum et insigne quod navem flamma fumoque velatam continebat, 2) stipendium 300 imperialium in singulos menses constitutum, quoad haec regno officia praestat, 3) 500 imperiales annuatim persolvendi ad mortem, 4) 600 imperiales privatis sumptibus numerati, 5) et ultimo, torques pretiosa ad 400 aureos data cum serenissimae reginae nostrae imagine, quae ad maiora deinceps merita incitabunt generosum eius animum. Sic beneficiis ornatus mare rursus ingressus,[20] cui 20 bene instructae naves adiunctae sub imperio domini Wrangelii.[21] Nostra classis admiralem habet Petrum Blomium iuncto adiutore Richardo Clerkio.[22] Legati Belgici adhuc Holmiae morabantur responsionem ad proposita expectantes, quae regi Daniae collegae eorum obtulerunt;[23] hac accepta ulteriorem in negotio progressum meditantur.

Habeo etiam ex literis e Suedia quod 1 dies Octobris comitiis est destinatus, ubi inter alia quae regno et bellis necessaria videbuntur, etiam de successione serenissimae nostrae reginae ad imperium,[24] consultabunt, quorum consilia Deus felicia esse velit, cuius tutelae, illustrissime et excellentissime domine, illustrissimam Excellentiam vestram unice commendo,

illustrissimae Excellentiae vestrae omni studio et officio addictissimus ...

Amstelodami, 24 Octobris 1644.

Generosus dominus Laurentius Kagge[25] capitis morbo affligitur ex vulneribus variis, quae ex tot proeliis retulit. Illustrissimus dominus comes Magnus Gabriel de La Gardie et dominus Gerius infestos Danorum conatus evaserunt et Engelholmiam, civitatem in Sconia a nostris occupatam, ingressi sunt.[26]

19 De Zeeuw Maerten Thijssen († 1657) had 22 schepen van de Zweeds-Hollandse hulpvloot van Louis de Geer door de Sont geloodst (19-20 augustus 1644). Begin september liet hij zijn schepen in de haven van Kalmar voor anker gaan. Als blijk van haar erkentelijkheid vereerde koningin Christina van Zweden hem op 10/20 september met de adellijke titel 'Anckarhielm' (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 621-631; Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 100-101; *NNBW* IV, kol. 1330-1331, en *SBL* I, p. 604-607).

20 De Zweedse oorlogsvloot, versterkt met een eskader onder bevel van de Zeeuwse Zweed Maerten Thijssen Anckarhielm, had op 5/15 oktober de haven van Kalmar verlaten. De schepen koersten langs de kust van Bornholm naar Møn (aankomst op 7/17 oktober). Pas op 11/21 oktober kregen de Zweden bij het eiland Fehmarn de Deense vloot in het vizier.

21 Karl Gustav Wrangel (1613-1676), tot voor kort generaal-majoor in het leger van veldmaarschalk Lennart Torstensson, voerde het opperbevel over de vloot; vgl. no. 7013 (dl. XV); *BLS* XXI, p. 135-149, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 435-437.

22 Twee ervaren zeelieden: vice-admiraal Peter Blumme (Blomme) († mei 1650), bevelhebber van de Zweedse vlootbasis in Stralsund (*SBL* V, p. 76-77), en 'skeppsmajor' Richard Clerck (*Svenska Riksådets Protokoll* X (1643-1644), p. 599 en p. 631).

23 Vgl. no. 7098, n. 6. De tweede reis van de fourier Steven Holman verliep evenmin voorspoedig. Wederom nam de commandant van Helsingør de brieven van de ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse in beslag (18 september) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 140-144).

24 *Supra*, n. 4 en 5. Op 7/17 december 1644 zou koningin Christina (1626-1689) de Zweedse troon bestijgen.

25 Generaal-majoor Lars Kagg (Kagge) (1595-1661) had in Västergötland en Bohuslän de strijd aangebonden met het leger van Hannibal Sehested, Deens gouverneur van Noorwegen (*SBL* XX, p. 563-569).

26 Graaf Magnus Gabriel De la Gardie en de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer zetten op 11/21 september voet aan wal in de haven van Göteborg (nos. 7074 en 7101).

Omdat soldaten van de Deense vesting Bohus de weg van Gamla Lödöse naar Vänersborg onveilig maakten (no. 7064 (dl. XV)), moesten de reizigers over Ängelholm (Engelholm) en Jönkoping de reis naar Stockholm maken; zie no. 7121, en ‘Brieven van Louis de Geer’, in *BMHG* 29(1908), p. 281-286.

Adres: A son Excellence, monseigneur Hugo Grotius, conseiller d'estat et ambassadeur de sa Majesté la royne et la couronne de Suede en France, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Nov.

En in dorso: 24 Oct. 1644 Appelboom.

7110. 1644 oktober 24. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Exemplaria Annotatorum in Vetus Testamentum duo[2] quae Va[n]derhogius attulit nondum accepi,[3] neque enim adhuc rediit Hagam, sed vesperi rediturus putatur. Interea libri tui hic iam publice prostant,[4] atque ita Vossius et Salmasius sua exemplaria serius accipient quam alii qui ea ement, nam e prioribus alterum mihi servavi, alterum Reigersbergio[5] misi.

Vidi hodie libellum de Reformandis horis canonicis a Blavio impressum, sed non addito nomine.[6] Carmen Belgicum et Latinum Westerbanii[7] in obitum Utenbogardi excudit typographus,[8] cui et tuum, quod ab amicis nactus est, subiecit.[9]

Pro iis quae de animo pontificis, de gestis in Portugallia, Flandria aliisque regioni-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 329. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7092, beantw. d. no. 7126.

2 Een Haags boekbinder had de aan Willem de Groot en Gerardus Joannes Vossius toegedachte exemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), reeds van een band voorzien (nos. 7068, 7089 en 7099).

3 De Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge zou zorg dragen voor de exemplaren die Grotius zijn zwager Nicolaes van Reigersberch en de Leidse hoogleraar Claude Saumaise wilde schenken. Later bleek dat de jongeman het transport van zijn koffers had toevertrouwd aan een vrachtvaarder; vgl. nos. 7157 en 7169.

4 De Parijse drukker-uitgever Sébastien Cramoisy had uit vrees voor een goedkope Amsterdamse herdruk vaart gezet achter de verspreiding van de eerste handelsexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* in de Republiek; vgl. no. 7018 (dl. XV), en *BG* no. 1137: 'Prostant Amsterdami, apud Johannem Blaeu'.

5 Willem de Groot handelde niet overeenkomstig de afspraken: het was nooit Grotius' bedoeling geweest om Nicolaes van Reigersberch een voorkeursbehandeling te geven; *supra*, n. 2 en 3.

6 Vgl. *BG* no. 1322. Het door Grotius voor een herdruk aanbevolen 'discours' *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus* van de Parijse kanunnik Claude Joly; zie nos. 6403, 6426, 6444, 6461 en 6479 (dl. XIV) en nos. 6631, 6643, 6663 en 6938 (dl. XV).

7 Jacob Westerbaen (1599-1670), leerling van Vossius te Leiden, ging na de gebeurtenissen van 1618-1619 medicijnen studeren. Sinds 1629 ambteloos burger, wisselde hij het rustige landleven in Loosduinen af met het vervaardigen van dichtwerken (*NNBW* X, kol. 1177-1181).

8 Het *Lyck-dicht op het ... overlijden van ... Johannes Uytenbogaert ... den 4. Sept. Anno 1644*, 's Gravenhage, A. Jz. Tongerloo ... 1644 (Petit, *Bibliotheek van Nederlandsche Pamfletten* I, nos. 2261 en 2295). De verzen, met inbegrip van een gedicht van de hand van Willem de Groot, zouden in 1645 worden opgenomen in Wtenbogaerts autobiografie *Leven, kerckelijcke bedieninghe ende zedighe verantwoordingh .... Alles bij hem selven beschreven ... bevestight met verscheyden bewijsen, acten, ende munimenten, daer toe dienende*, p. 523-529.

9 Zie no. 7047 (dl. XV) en nos. 7080-7081. Willem de Groot had Grotius' gedicht op het overlijden van de remonstrantse predikant Johannes Wtenbogaert aan enkele vrienden getoond. Ook in de versie van Jacob Westerbaen luidt de vijfde regel: 'Attamen has omnes sperat patientia laudes'.

bus nuntias, gratias habeo maximas;[10] quod de Anglorum qui Londini sunt dissidio scribis, id confirmant et alii.[11]

A Diderico nostro litteras Casseliae VII° huius mensis datas accepimus; gaudeo eum apud ducem Anguianum in pretio esse.[12] De Petro rogo cogites super iis quae proxime scripsi.[13] Salengrianum hisce aliquot diebus non vidi itaque de arca certi quippiam nondum habeo;[14] dabo tamen operam ut intelligam ecquid spei supersit.

Princeps iam huc rediit;[15] putatur hoc agere ut maiorem filiam[16] comiti Mauritio Nassavio nuptum[17] det eique praeter praefecturam Wesaliae, quam nuper dedit,[18] etiam id munus conferat quod habuit prius Staeckenbroeckius, nunc vero comes Stirumbius,[19] qui et ipse vitam cum morte commutavit,[20] ut nimirum filii sui sit optio

10 Nieuwsberichten over de verzoeningsgezindheid van paus Innocentius X, de gevangenname van de Portugese edelman Jorge Mascarenhas, markies van Montalvão, en de acties van de Picardische bevelhebber Jean, graaf van Gassion, tegen de Spaanse garnizoenen van Saint-Omer en Mont-Cassel.

11 De Schotten drongen aan op de invoering van het presbyteriaanse stelsel in Engeland. Hun voorstel om een kerkorde op te stellen in de geest van de besluiten van de synoden van Dordrecht (1618-1619) en Alès (1620) viel slecht in de smaak van de independenten, gematigd-episcopalen en erastianen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 147 en p. 153-155, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 93).

12 De missie naar het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel had de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot te danken aan aanbevelingen van zijn bevelhebbers Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, en Louis II de Bourbon, hertog van Enghien; zie nos. 7068 en 7079.

13 Zie zijn brief van 17 oktober (no. 7099). De familie in de Republiek wist niet goed raad met de onduidelijke toekomstplannen van Pieter de Groot.

14 De zoektocht naar de boekenkist waarin Grotius op 22 maart 1621 uit zijn Loevesteinse kerker was gedragen. Willem de Groot had gehoopt dat hij de oplossing van het raadsel zou kunnen vinden in het huis van de graven van Hohenlohe te Delft. De huidige bewoner Jean de Sallengre moest hem teleurstellen. Het wachten was nu nog op een antwoord van de grafelijke raad Willem de Lange (no. 7055 (dl. XV)).

15 Frederik Hendrik verliet op 12 oktober de Staatse legerplaats Assenede (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 80, p. 88 en p. 90). Tien dagen later verscheen hij weer in Den Haag (*Correspondance d'Estrades* I, p. 210-212).

16 Louise Henriëtte (1627-1667), oudste dochter van Frederik Hendrik en Amalia van Solms. Zij huwde in 1646 keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg.

17 Johan Maurits (1604-1679), graaf van Nassau-Siegen, de 'Braziliaan', bleef ongehuwd (*NNBW* I, kol. 1222-1224). Eind september bracht de graaf een bezoek aan het Staatse legerkamp te Assenede (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 80: 'Ce devant disner [29 september] M. le comte Maurice a donné à S.A. le divertissement de la dance de ses sauvages nuds, en presence de beaucoup de monde de toute sorte, fors que de femmes de ministres').

18 Op advies van de prins verleende de Raad van State op 3 november de commissie van Staats gouverneur van Wesel aan graaf Johan Maurits van Nassau-Siegen (*Het Staatse leger* IV, p. 342).

19 Thomas van Stakenbroeck († 17 september 1644), luitenant-generaal der cavalerie, gouverneur van Grave, stierf op 86-jarige leeftijd. Als zijn opvolger was graaf Herman Otto van Limburg Stirum aangewezen.

20 Graaf Herman Otto van Limburg Stirum, Staats gouverneur van Wesel, was op 17 oktober 1644 gestorven, volgens zijn artsen 'par des pilules d'opium qu'il y a longtemps qu'il s'estoit accoustumé à prendre en abondance' (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 90). Zijn zoon Otto († 1679), graaf van Limburg Stirum, zou in 1672 bevorderd worden tot generaal-majoor (*Het Staatse leger* VI, p. 150).

in dignitate magistri equitum,[21] quanquam et eam ambit Wilhelmus Nassavius, Frisiae gubernator.[22] De

21 Omdat zijn zoon Willem in 1630 de benoeming had ontvangen van generaal der cavalerie, stelde Frederik Hendrik hoge eisen aan de loyaliteit van de kandidaten voor het luitenant-generaalschap. De prins maakte geen geheim van zijn voorkeur voor graaf Johan Maurits van Nassau-Siegen (*Het Staatsche leger* IV, p. 55, p. 187-188 en p. 332, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 418-420).

22 De Staten van Friesland hadden Willem Frederik (1613-1664), graaf van Nassau-Dietz, stadhouder van Friesland (*NNBW* I, kol. 1573-1575), op de voordracht geplaatst.

Suedicis et Danicis controversiis nihil fere hic audimus.[23] Recte tu de impensis nostris in classem navalem factis iudicas.[24]

Spero Deum Optimum Maximum aliquando viam monstraturum qua inter partes pax sincera et universalis coalescat, cuius protectioni te tuosque omnes commendo,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXIV Octobris 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 24 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Nov. 1644.

En in dorso: 24 Oct. 1644 W. de Groot.

7111. 1644 oktober 24. Van G.J. Vossius.[1]

Illustrissime et excellentissime domine,

De reditu Isaaci mei magnopere gaudeo; hodie dies est quartus decimus, quod primum amplecti datum fuit.[2] Ex sermonibus quos interea commutavimus, plurimum cepi voluptatis, nec vel, quantum profecerit, paenitet, vel impensae. Facile etiam video, quantum Excellentiae tuae debeam pro honore quem filio ac familiae meae habuisti. Nec beneficium tantum, cuius et ipse e sermonibus eius fructum percipio, unquam excidet animo cuiusquam nostri.[3]

Spero me paucos intra dies a iurisconsultissimo Excellentiae tuae fratre accepturum quae ad Veteris Instrumenti codicem annotasti.[4] Nunc magnas ago

23 De Zweedse correspondent Harald Appelboom was beter geïnformeerd over het verloop van de Zweeds-Deense oorlog; vgl. no. 7109.

24 De lange wacht van de vloot van vice-admiraal Witte de With in de wateren van het Skagerrak; zie no. 7092.

1 Hs. Leiden, UB, Pap. 15. Eigenh. oorspr. Copie in de hand van Isaac Vossius te Oxford, Bodleian Library, Rawl. letters 84 C, f. 194[r]. Gedrukt *Vossii Epist.*, p. 480 no. 499 en *Voss. Op. Epist.*, p. 367 no. 695. Geciteerd in G.A.C. van der Lem en C.S.M. Rademaker, *Inventory of the correspondence of Gerardus Joannes Vossius*, p. 323. Gerardus Joannes Vossius (1577-† 17 maart 1649), in 1607 gehuwd met Elisabeth Junius, sinds 1631 hoogleraar in de geschiedenis en de politica aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam (Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, Assen 1981, bijgewerkte Nederlandse uitgave Hilversum 1999; *Biografisch Woordenboek van Nederland* II, p. 597-598).

2 Vgl. Plautus, *Persa* 773-774. Isaac Vossius had zijn 'tour' volbracht. Op 12 oktober voegde hij zich bij zijn familie (F.F. Blok, *Isaac Vossius en zijn kring*, p. 75-199; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 405, en Y. Rogge, 'De reis van Isaac Vossius (1641-1645)', in *Oud-Holland* 18(1900), p. 3-20).

3 Een jaar lang (augustus 1643-augustus 1644) had Isaac Vossius de gastvrijheid genoten van Grotius, Maria van Reigersberch en Cornelia de Groot (nos. 6375 en 6412 (dl. XIV) en no. 7018 (dl. XV)).

4 Willem de Groot had het aan Gerardus Joannes Vossius toegedachte exemplaar van de *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), aan Nicolaes van Reigersberch gegeven; zie no. 7110.

gratias pro eo, quod tam praeclaro munere augere volueris bibliothecam nostram. Sed ubi licuerit ambrosia eius pascere animum diu noctuque, multis partibus amplius debebo, nec desinam profiteri. Nunc pauculi dies quibus careo totus mihi annus videntur. Scio aliter fore animatos, qui terris hisce succo turgent loliginis,[5] sed oblatrent quantum volent: ubi multi numero mentes et operam coniunxerint, non decuma eruditionis pars exprimetur.

Deus, excellentissime domine, vitam et valetudinem diu conservet terrarum atque

5 Vgl. Horatius, *Satyrae* 1, 4, 100.

ecclesiae bono. Illustrissimae dominae coniugi multam ego, uxor, filii[6] salutem dicimus, pariterque nobilissimae filiae,[7]

illustrissimae Excellentiae tuae obstrictissimus,
Ger. Jo. Vossius.

Amstelodami, 1644, IX Kalendas Novembris.

In dorso schreef Grotius: Gerardus Vossius, XXIII [*sic*] Octobris 1644.
In dorso staat in een onbekende hand: Hugoni Grotio G.J. Vossius.
Opschrift in de copie te Oxford, in de Vossii Epist. en in de Vossii Op. Epist.: Hugoni Grotio. Lut(etiam) Paris(iorum).

7112. 1644 oktober 25. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Par mes precedentes je vous ay donné advis de mon arrivée icy[2] et comme que j'estois bien veu et receu tant de la reine que des messeigneurs les regens, particulierement de monsieur le gran[d] chancelier, mon gran[d] p[at]ron, desquels tous j'ay remporté de grandes promesses d'estre contenté et advancé en ce qui me touche.[3] Je serois aussy expedié devant l'hyver, n'estoit que la diete durera jusques au mois de Decembre prochain, et entre cy et là on doit deliberer touchant le gouvernement de la reine,[4] qu'on luy veut consigner limité pour quelque temps, et ceux qui luy assisteront au gouvernement seront deux principaux de la regeance, dont l'un sera infalliblement monsieur le gran[d] chancelier, qui est veritablement palladium Sueciae et par son autorité sont dirigées toutes les principales affaires de ce rauyaume, que je me resjouis d'avoir veu, car veritablement il n'est pas tel comme on le descrie, et n'estoit la guerre qui l'a espuisé depuis trois cent ans en ça tant intestine qu'exterieure, je vous asseure, monsieur, que ce seroit l'un des plus riches pays de l'Europe, attendu l'abondance de toutes choses necessaires à la vie humaine, comme sont le blé, les mines de fer, d'argent et du cuivre, dont on

6 Vossius' zonen Franciscus (1608-1645), Matthaeus (1611-1646) en Isaac (1618-1689).
7 Cornelia de Groot (1611-1687) huwde op 24 maart 1646 Jean Barton, burggraaf van Montbas (E.A. van Beresteyn, in *Ned. Leeuw* 43 (1925), kol. 168-169, en Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 435-436).
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 339. Eigenh. oorspr. De brief is in Stockholm opgesteld.
2 Zie de brief van Carl Marin dd. [18] oktober 1644, no. 7101.
3 Pas in het najaar van 1645 erkenden de rijksraden hun verplichtingen jegens de Zweedse resident in Zürich. Zij verleenden hem een nieuwe commissie en een schadevergoeding van 3300 rijksdaalders (*Hist. de l'adm. des affaires étrangères de Suède*, p. 115-116, en L. Haas, in *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 3(1952), p. 82-86).
4 De rijksdag die op 1/11 oktober te Stockholm een aanvang had genomen, zou in december afgesloten worden met twee plechtigheden: de troonsbestijging van koningin Christina en het aftreden van de vijf rijksregenten (Axel Oxenstierna (kanselier), Per Brahe, opvolger van Gabriel Gustavsson Oxenstierna (drost), Jacob Pontusson De la Gardie (maarschalk), Carl Gyllenhielm (grootadmiraal) en Gabriel Bengtsson Oxenstierna (tresorier)).

ne trouve point de semblables et qu'on peut dire estre un joyau de ce pays-cy, sans parler d'autres choses dont les habitans en trafiquant avec d'autres nations se peuvent enrechir. Mais de cecy et de vos affaires propres nous en confererons, s'il plait à Dieu, à mon retour.

Pour ceste fois il faut que je vous die en confiance que ma femme me fait de grandes

plaintes de ce que le marchand à Zurig qui luy a desboursé ces deux cent richedalers,[5] en a demandé caution d'elle qu'ils seront rendus à messieurs Hervarts par moy,[6] ou faute de cela rendre l'argent, dont je m'estonne fort veu l'obligation que j'en ay donné à monsieur Heuf selon sa volonté, et parce que cela tourne à mon gran[d] deshonneur je vous supplie, monsieur, d'en parler au susdit sieur Heuf afin qu'il donne ordre à messieurs Hervarts de se contenter du seul receu que ma femme a donné, car je luy promets de faire tant qu'il se puisse payer de l'argent de France et en retirer mesme aussy pour moy le reste.

J'espere d'estre de retour vers le prinstemps, s'il plait à Dieu,[7] car de voyager en hyver sans aucune necessité c'est trop facheux pour ma goutte, que je n'ay point senti par la grace de Dieu en chemin, ny icy où je trouve l'air fort sain pour moy; espere aussy d'en demeurer quitte encore pour un an, s'il plairra à Dieu.

Quant aux nouvelles, nous n'en avons point d'autres que la retraitte du mareschal Horn faute du fourage de devant Malmai[8] et que le roy de Denemarc s'est campé avec son armée de 6 ou 7 mille combattans proche de luy d'une lieu fort advantageusement. Je ne doute point que nos ennemis en parleront à leur mode, mais je vous asseure, monsieur, que ce changement de poste n'a pas esté fait que pour cercher la commodité des vivres et du fourrage qu'on a trouvé près de Laden, deux lieux seulement esloigné de Malmai, et cependant tache-[t]-on de combattre les Danois tant par terre que par mer. Ceste diete delibere aussy des moyens de continuer la guerre tant contre Denemarc que l'Austriche, en cas que la paix ne se fait sitost. De celle avec Danemarc on en doit traitter desja, puisque ce roy-là a accepté l'interposition de la France et d'Hollande,[9] mais parce qu'il continue à armer on doute qu'il se voudra opiniastrer à la guerre. Le reste nous apprendra l'issue de ceste diete generale, dont la matiere est si importante qu'on ne songe à autre chose que de la bien conclurre.

Permettez-moy que pour fin je salue les bonnes graces de madame, madamoiselle[10] et de tous les bons amys, vous asseurant que je suis inviolablement, monsieur,

vostre serviteur redevable,

5 De Zweedse resident had met de Parijse bankier Johan Hoeufft de afspraak gemaakt dat zijn in Zürich achtergebleven echtgenote Alessandra Paravicini Capelli geen zekerheidsstelling behoefde af te geven voor de 200 rijksdaalders die zij uit de Frans-Zweedse subsidiekas mocht ontvangen.

6 Volgens de koopman zou de terugbetaling van het voorschot moeten lopen over Barthélemy (1607-1676) en Jean-Henri Herwart (1609-1675), bankiers te Lyon (Ph. Mieg, 'Notes biographiques et généalogiques sur la branche française des Herwart', in *BSHPF* 117(1971), p. 447-468).

7 In februari 1646 nam Carl Marin afscheid van koningin Christina. Hij ontving bij die gelegenheid een ketting ter waarde van 200 rijksdaalders (*Hist. de l'adm. des affaires étrangères de Suède*, p. 115-116).

8 De belegering van Malmö. Toen koning Christiaan IV met een grote troepenmacht in Skåne (Schonen) verscheen, veranderde de strijd in een stellingenoorlog. Om tactische redenen verplaatste veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn zijn kwartieren naar een beter te verdedigen plaats in de omgeving van Lomma (Laden?), ten westen van Åkarp en Lund. In de tweede week van oktober zetten de Denen de achtervolging in (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 104, en *Kancelliets Brevbøger 1644-1645*, p. 128-131).

9 Koning Christiaan IV gaf gehoor aan een verzoek van de Franse en Staatse bemiddelaars om in Skåne (Schonen) de onderhandelingen over de preliminaria van een Zweeds-Deense vredesconferentie voort te zetten. Op 14 oktober stak Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, de Sont over. De Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep en Joachim Andreae maakten de volgende dag de overtocht. Alleen de zieke Albert Sonck bleef in Kopenhagen achter (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 124-127, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 440-447).

10 Maria van Reigersberch en dochter Cornelia de Groot.

C. Marin m.p.

De Zurig [*sic*], ce 15 d'Octobre 1644.

L'on est après à faire une levée de 20 ou 30 mille hommes pour les employer contre Denemarc et en Allemagne.[11] Je vous reccommande cy-jointes.[12]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 26 Ian. 1645.
En in dorso: 15 Oct. 1644 Marini.

7113. 1644 oktober 27. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Scripsimus nuper ad singulos ordinum in Romano Imperio et separatim ad eorum deputatos, nunc Francofurti congregatos.[2] Exempla literarum in chartis hic insinuatis reperientur.[3] Inde cognoscere licebit quibus rationibus et modis caesariani hucusque declinaverint pacis tractatum. Nunc demum ante quatuor dies elicere potuimus mentem eo-

11 De krijgszaken kwamen op 14/24 oktober aan de orde in een bijeenkomst van de rijksraden (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 651).
12 Carl Marin maakte voor zijn postzendingen naar Zürich gebruik van de diensten van Harald Appelboom (Amsterdam) en Grotius.
1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd.
2 Vgl. no. 7102. De tekst van de 'Literae dominorum legatorum Suecicorum ad Ordinum Imperii Romani deputatos, Francofurti ad Moenum degentes' kwam op vrijdag 4/14 oktober 1644 gereed. Het opstellen van de uitnodigingen aan de afzonderlijke vorsten en standen nam nog enkele dagen in beslag (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 361-362, p. 365-367 en p. 370-371; Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 314-316, en *Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung 'Discursus politici'*, Frankfort 1930, p. 227 en p. 229).
3 De bijlagen zijn teruggevonden (Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 8). De *Gazette 1644*, no. 139, dd. 18 november 1644, publiceerde in twee kolommen naast elkaar de Latijnse en Franse versie van de uitnodiging van de Zweedse gevolmachtigden aan de Frankforter 'Deputationstag', dd. 4/14 oktober 1644. In de inleiding tot de 'Lettre du baron d'Oxenstern et du sieur Salvius Plénipotentiaires de Suede, aux Députez des Estats de l'Empire assamblez à Francfort' tekende de vertaler aan: 'Jusques là que nos ennemis ont voulu arguer de supposition quelques escrits de nos Plénipotentiaires; du moins voulu faire croire que j'y avois ajouté quelque chose du mien; dequoi le temps m'ayant justifié, j'ay creu ne pouvoir mieux prévenir le mesme blasme sur de pareilles matières, qu'en vous donnant cette Lettre en la langue qu'elle a esté écrite, avec sa version'.

rum super procuratorio nostro.[4] Approbata sunt utrinque[5] et commutationi nunc imminemus.[6]

Dominus Torstensonius adhuc inter Bermburgum et Neoburgum ad Salam stat,[7] intentus occasionibus quibuscunque deterendi hostem. Konigzmarkius non exiguum damnum intulit hosti, ut hic adiuncta charta docet.[8] Gallasius cognita hac excursione Konigzmarkii dicitur tentasse aliquid contra castra Torstensonii idque infeliciter illi evenisse.[9] Classis Suecica, constans 16 Suecicis et Batavicis 24, appulsa nuper litoribus Megapolitanis, inde dicitur ivisse ad insulas Danicas.[10] Generalis vigilum praefectus Vrangelius summum in ea rerum arbitrium habet. Generalis gubernator Livoniae do-

4 Afgelopen september 1644 hadden de secretarissen van de Zweedse en keizerlijke delegaties elkander ten huize van Raban Heistermann (Heystermann), deken van Sint Jan te Osnabrück en kanunnik te Lübeck, de volmachten getoond. Omdat de officiële uitwisselingsceremonie nog niet was voltrokken, wilden de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian (1608-1682), graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane (ca. 1600-1672) vooralsnog alleen de tekst erkennen van de volmacht die de Zweedse onderhandelaar Johan Adler Salvius in 1638 aan rijksvicekanselier Ferdinand Sigmund Kur(t)z von Senftenau had overhandigd. In een brief aan de keizer, dd. 24 oktober 1644, lichtten zij hun beleid in Osnabrück toe: 'Am 21 Oktober haben wir den schwedischen Gesandten durch den Stadtsyndicus Dr. Böger, weiln der dechandt zu St. Johan, den wier sonst lieber darzu gebraucht hetten, kranck ist, erklären laßen, daß wir mit der zwischen dem Reichsvizekanzler Kurz und Salvius verglichenen und von dem Reichshofrat Dr. Söldner anerkennten Form der Vollmacht zufrieden sein würden' (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 5 en p. 36-38, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 367-370 en p. 376-378).

5 De Zweedse bezwaren tegen de keizerlijke volmacht betroffen vooral protocollaire zaken en de omissie van de aanspreektitel 'potentissima' in de titulatuur van koningin Christina (nos. 6852 en 7045 (dl. XV); *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 321-323, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 266-267 en p. 277-278). Op 24 oktober toonden de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hun goede wil aan de keizerlijken en accepteerden een vergelijk over de getoonde volmachten (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 36-38 en p. 40-42; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 367-370).

6 Raban Heistermann en de Osnabrücker syndicus dr. Johann Heinrich Böger verzochten de gevolmachtigden een datum vast te stellen voor de plechtige uitwisseling van de volmachten. De Zweden besloten te wachten op de uitkomst van het Munsterse beraad over de 'emendatio' van de keizerlijke, Spaanse en Franse volmachten; zie nos. 7090 en 7102.

7 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson hield zijn leger nog de gehele maand oktober bijeen in de omgeving van Bernburg en Nienburg aan de Saale (*Doc. Boh.* VII, p. 152 no. 442).

8 De bijlage ontbreekt. Eenheden van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, patrouilleerden langs de weg van Halberstadt naar Bernburg. Op de 15de oktober overmeesterden zij een keizerlijk konvooi (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 378: 'Relation der zwischen den königl. schwedischen herrn generalmajor Konigsmarck und den keyserlichen vorgelauffenen rencontre, Halberstadt 1644 Oktober 7/17').

9 Matthias, graaf Gallas, wachtte in Bernburg op versterkingen uit Wenen, Saksen en Beieren. De tijd begon te dringen, want het aantal zieken in het keizerlijke expeditieleger nam dagelijks toe. Bovendien had de keizerlijke bevelhebber in de strijd met de verkenningsposten van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, een goed deel van zijn paarden verloren (*Doc. Boh.* VII, p. 146-149 nos. 428-433 en p. 150 nos. 435-436).

10 Op 5/15 oktober had de Zweedse vloot onder bevel van generaal-majoor Karl Gustav Wrangel de haven van Kalmar verlaten. De schepen koersten langs de kust van Bornholm naar Møn (aankomst op 7/17 oktober). Pas op 11/21 oktober kregen de Zweden bij het eiland Fehmarn de Deense vloot in het vizier. Twee dagen later kwam het tot een zeeslag (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 585-592).

minus Rynninge, destinatus successor Flemmingio, nondum advenerat,[11] neque forte hoc autumno, quando maxima pars navium Suecicarum domi detinetur, in classem veniet. In Holsatia et Juthia colonellus Vrangelius diligenter satis et feliciter rem gerit. Supplementum illi novum nuper advenit, eoque occupatum est Neustadium et propugnaculum ibi exstinctum.[12] Quid in Scania et Norvegia nuper egerint domini Hornius[13] et Kagge,[14] non ita liquet. Lubeca et Vismaria scribitur res nostras ibi in prospero esse statu.

Quod ut duret, nobis eo procuretur optata quies, Deum ardenter oro, simulac ut Magnificentiam vestram diu incolumem conservet,

Magnificentiae vestrae ad amica officia paratissimus,
Johannes Oxenstierna Axelii.

Osnab[rugae], 17 Octobris anno 1644.

In dorso staat: N.B. Osnabrugis, die 17 Octobris anno 1644. Ad legatum sacrae regiae Maiestatis Sueciae dominum Hugonem Grotium. J.O.A.

7114. 1644 oktober 29. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Illa per Vanderhagium missa exemplaria[2] spero iam receperis. Alioqui poteris ad eum mittere; est enim Hagae,[3] ut hic intelleximus.[4] Uxorem tuam melius valere gaudeo et nos ei cordi esse.[5] Mea decumbit ex rheumate, cum molestia magis quam

11 Erik Ryning (Rynning), gouverneur van Lijfland, de door de rijksraden aangewezen opvolger van admiraal Klas Fleming († 26 juli/5 augustus), nam de tijd voor een uitvoerig afscheid van zijn gouvernement (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 588, p. 591, p. 670 en p. 672).

12 Kolonel Helmut Wrangel, bevelhebber van de Zweedse ruiterij in het hertogdom Holstein (no. 7101), opende in de tweede week van oktober het vuur op een fort bij Neustadt (ten noorden van Travemünde) (*Gazette 1644*, nos. 132 en 134, dd. 29 oktober en 5 november 1644).

13 De belegering van Malmö. Toen koning Christiaan IV met een grote troepenmacht in Skåne (Schonen) verscheen, veranderde de strijd in een stellingenoorlog. Om tactische redenen verplaatste veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn zijn kwartieren naar een beter te verdedigen plaats in de omgeving van Åkarp en Lund.

14 De Zweedse generaal-majoor Lars Kagg (Kagge) had het leger van Hannibal Sehested, Deens gouverneur van Noorwegen, uit Västergötland verdreven (nos. 7064 (dl. XV) en 7109).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 973 App. no. 730. Antw. op no. 7099, beantw. d. no. 7134.

2 Grotius had Willem de Groot, Nicolaes van Reigersberch, Gerardus Joannes Vossius en de Leidse hoogleraar Claude Saumaise willen bedenken met een exemplaar van zijn *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137).

3 De Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge moest Willem de Groot teleurstellen: het transport van zijn koffers had hij toevertrouwd aan een vrachtvaarder; vgl. nos. 7157 en 7169.

4 Grotius' secretaris Willem van Crommon volgde blijkbaar aandachtig het doen en laten van zijn Zeeuwse vriend (nos. 6439, 6543 en 6567 (dl. XIV)).

5 Alida Graswinckel herstelde van een mondholteontsteking (aphthae of aften).

cum periculo.[6] De arca spero tandem te quid sit reperturum.[7] Quae ad Livium notavit Grono-

6 Maria van Reigersberch had een verkoudheid opgelopen; zie nos. 7103 en 7104.
7 Willem de Groot had de zoektocht naar Grotius' Loevesteinse boekenkist nog niet helemaal opgegeven; zie no. 7110.

vius[8] quaedam vidi: sunt egregia. Domini Utenbogardi vitam velim edi quamprimum, nec video quid obstet, quominus scripta eius omnia colligantur et edantur.[9] Non enim nostra tantum aetas, sed tota posteritas ob oculos nobis esse debet. Didericus ducum missu ad Casselam Hassiae profectus est. Ex eo nihil de eo accepimus.[10]

Res Gassionis in Flandria bene procedunt.[11] In Germania crescunt Bavarici, et Manhemum vi cepere. Dux Anguianus hic in aula laborat, ut qui ibi est Gallorum peditatus, multum exhaustus praesidiis, augeatur. In Anglia res adhuc in libramento quodam sunt. Parlamentariorum plerique extrema potius omnia quam pacem volunt.

Cognatis nostris Debiaeis concordiam precor[12] feliciaque omnia. Dominus Salmasius huc vocatur sub salario sex millium francorum in annos.[13] Sed quia solutio hic minus certa est quam in Hollandia, et nuntius pontificius iam ei negotio se immiscet,[14] dubitant amici an ille accepturus conditionem, quamvis speciosam. Si non accipit, in hoc ei proderit ut se Batavis pretiosiorem faciat.[15]

Deus te cum tuis nostrisque omnibus servet,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

29 Octobris 1644.

8 *Titi Livii Historiarum libri ex recensione J.F. Gronovii*, Leiden (Elzevier) 1645, 3 delen. In het vierde deel *Ad T. Livii Patavini libros superstites notae; accessit Ismaelis Bullialdi epistola de solis defectu, cuius Livius lib. XXXVII meminit*, verwerkte Johannes Fredericus Gronovius de aantekeningen die hij tijdens zijn 'tour' langs Italiaanse bibliotheken had gemaakt. Op de terugweg (najaar 1641) zal hij zijn vondsten aan Grotius hebben getoond (no. 5479 (dl. XII), en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 26-27).

9 Wtenbogaerts autobiografie *Leven, kerckelijcke bedieninghe ende zedighe verantwoordingh ... Alles bij hem selven beschreven ... bevestight met verscheyden bewijsen, acten, ende munimenten, daer toe dienende*, zou in 1645 het licht zien. Een jaar later verscheen diens *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien* (*BG* no. 892).

10 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot wisselde ook brieven uit met zijn familie in de Republiek. De koeriersdienst op Holland functioneerde beduidend beter dan die op Parijs: op 24 oktober was bij Willem de Groot reeds een brief uit Kassel, dd. 7 oktober 1644, binnengekomen (no. 7110).

11 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 29 oktober.

12 Mechtelt van Zuylen van Nyevelt, weduwe van Abraham de Bye van Albrantswaard († 28/29 juli 1644), luitenant-kolonel van het regiment 'vuurroers', ontving weinig steun van haar schoonfamilie. Een jaar later, op 18 maart 1646, huwde zij Gerard van Reede, heer van Renswoude en Bornewal (Schutte, *Repertorium* I, p. 82).

13 De 'lettres de rappel' van koning Lodewijk XIV aan de Leidse hoogleraar Claude Saumaise waren reeds in orde gemaakt. Op 16 november 1644 overhandigde de Franse ambassadesecretaris Henri (of Jean) Brasset de hoogleraar een persoonlijke uitnodiging van de koning (Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 391-394).

14 De pauselijke nuntius Niccolò Guidi di Bagno voerde bezwaren aan tegen het besluit om de felle calvinist te vereren met een koninklijke toelage van 6000 ponden per jaar (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 419, p. 422-424 en p. 435).

15 Op 29 oktober kwamen de curatoren van de Leidse universiteit in vergadering bijeen om te bepalen welke stappen zij moesten ondernemen om 'soodanig licht' voor de universiteit te behouden (Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche universiteit* II, p. 289 en p. 346*-347*).

7115. 1644 oktober 29. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

UEd. brief uit Zeelant van den 16 October is t'zijner tijd aengecomen.[2]

Van Engelant dunct mij mede dat de zaecken noch zeer in balance staen ende dat het parlement ofte 't meerderdeel van dien geen vrede en zoucken.[3] Off de oneenicheden die tuschen de bevelhebberen zijn ende vooral de suspicie die genomen is op de grave van Essex iet tot naedeel van de parlamentarissen zal opereren, twijffele ick.[4] Nieucastel werdt gezegt haest over te zullen moeten gaen.[5]

De liberteit voor de Vereenigde Nederlanden om op Swede ende de plaetsen van het Sweedsche gebiet te mogen handelen heeft weinigh te beduiden[6] bij hetgunt zij hadde connen verwerven, zoo zij zoodaenige resolutiën genomen hadden als de occasie was vereischende.[7] Zoo de vloot van Maerten Tyssoon niet haest wat uitrecht, zal Swede oock clagen over onnutte costen.[8]

29 Octobris 1644.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 29 Oct. 1644 uyt Paris.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 38m. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 7116.

2 De brief is niet overgeleverd. Nicolaes van Reigersberch en een zoon van diens oudste broer Johan - neef Pieter (1612-1661) of Johan (1613-1666) - hadden Pieter de Groot wat afleiding in Zeeland bezorgd.

3 De discussie over de vredesvoorstellen die het Parlement aan koning Karel I wilde aanbieden: ‘The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace, agreed upon by the mutual advice and consent of the Parliaments of both Kingdoms, united by Solemn League and Covenant, to be presented to his majesty’ (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 140, p. 142 en p. 146, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 299-308).

4 Robert Devereux, graaf van Essex, ontving van het Parlement de order om aan te sturen op een vereniging met de legers van Edward Montague, graaf van Manchester, en sir William Waller. Op 16/26 oktober zouden de drie parlementslegers elkaar treffen te Basingstoke, ten zuiden van Newbury (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 32-34, p. 41 en p. 57).

5 Het koningsgezinde garnizoen van Newcastle weigerde te capituleren. Op 19/29 oktober maakte het Schotse expeditieleger van Alexander Leslie, graaf van Leven, zich stormenderhand meester van de stad (*DNB* XXXIII, p. 68-76, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 51-52).

6 Veel te laat in het seizoen (4/14 september) verleende koning Christiaan IV de ingezetenen van de Republiek de gunst om hun goederen vrij naar Zweden en de Zweedse Oostzeehavens te vervoeren (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 124).

7 De Staten-Generaal hadden zich de gelegenheid laten ontgaan om orde te stellen op de ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640).

8 Grotius' correspondenten in de Republiek schonken in hun brieven van 17 oktober vooral aandacht aan de verheffing van de Zeeuwse bevelhebber Maerten Thijssen in de Zweedse adelstand (nos. 7098 en 7100).

7116. 1644 oktober 29. Aan N. van Reigersberch.[1]

Denzelven brief [van 29 oktober] aan zijn zwager begon hij met deze woorden:

De koninginne-regente is hier weder gekomen in 't koninglijk paleis,[2] alwaar de kardinaal Mazarini mede is gelogeert,[3] om geduurende zijne zwakheit niet van nooden te hebben te gaan van de eene plaats naar de andere. De hartog van Orleans, de prins van Condé[4] en de hartog van Anguin[5] zijn hier mede. Eergisteren heb ik de gelukwensching gedaan aan de koninginne-regente van de groote conquesten in Duitslandt,[6] geprezen de goede ordre en ook de brieven bij haar Majesteit geschreven aan de princen van het Rijk;[7] en aangedrongen het vermeerderen van het leger in Duitslandt.

De Fransche veroveringen sterkten hem met reden in de goede verwachting voor het Paltzische huis.

De koninginne-regente ... heeft den marquis van Baden[8] in zijn goet herstelt; waarom hoop is dat zulks ook aan den keurvorst Paltsgraaf zal geschieden, en word daarover dagelijks in den raad overleg gehouden.[9]

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 369 en p. 371. Mogelijk tezamen met no. 7115.
2 Anna van Oostenrijk en haar zonen koning Lodewijk XIV en Philippe, hertog van Anjou, hadden de herfst- en wijnmaand doorgebracht in het paleis te Fontainebleau. Op de 25ste oktober namen zij weer hun intrek in het 'Palais-Royal' (*Gazette 1644*, no. 133, dd. 29 oktober 1644).
3 Eerder had het hof aangekondigd dat kardinaal Jules Mazarin zijn gezondheid hoopte 'te becomen' in het buitenhuis van maarschalk François, baron van Bassompierre, in de Parijse voorstad Chaillot (Chaliot) (no. 7104, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 223 en p. 226-227).
4 Gaston van Orléans ('Monsieur') en Henri II de Bourbon, prins van Condé, hervatten hun werkzaamheden in de 'Conseil d'Etat'.
5 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, werd binnengehaald als de held die de Zwabisch-Beiersen uit hun steunpunten in Baden, Württemberg en de Palts had verdreven (*Gazette 1644*, no. 129, 'extraordinaire du XIX octobre 1644').
6 Koningin Anna van Oostenrijk bood de Zweedse ambassadeur op donderdag 27 oktober de gelegenheid aan om zijn gelukwensen uit te spreken met de Franse overwinningstocht langs de Rijn. Grotius hield zijn toespraak 'ongedekt' (zonder hoed) (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 608-609).
7 Vgl. no. 7091. De tweede Franse uitnodiging aan de Duitse vorsten en standen om vertegenwoordigingen naar Munster en Osnabrück te zenden, dd. 4 (14) september 1644. In feite stond de brief op naam van koning Lodewijk XIV.
8 Frederik V (1594-1659), markgraaf van Baden-Durlach, trouw bondgenoot van Zweden en Frankrijk, kon na het verlies van bijna al zijn landen, nog slechts in naam rechten op enkele territoria in de Breisgau laten gelden. Na de slag bij Freiburg im Breisgau (3, 5 en 10 augustus 1644) en de verovering van Philippsburg namen de Fransen zijn zaak meer ter harte (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 527-528).
9 De Paltsische agent (Johann) Friedrich Pawel von Rammingen had Grotius ingelicht over het verloop van zijn besprekingen aan het hof van Fontainebleau (nos. 7081 en 7094). In werkelijkheid waren de Fransen geenszins van plan om hun veroveringen in de Palts onder

't Geen hij nevens verscheidene aanmerkelijke zaken verder in dien brief schreef, leest men met deze woorden:

het keurvorstelijk gezag van prins Karl Ludwig te plaatsen (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 557, p. 583, p. 592 en p. 614).

Het schijnt dat men hier goede verzekering wil hebben dat zijn keurvorstelijke Hoogheit haar met de zaken van het parlement van Engelandt niet zal bemoeien.[10]

Innocentius den X ... liet ... terstont op zijne munt[11] *dit opschrift stellen:*

Fiat pax in virtute sua - daar worde vrede in zijne kracht -.[12]

7117. 1644 oktober 29. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Regina regens huc rediit.[2] Est in eodem cum ipsa palatio cardinalis Mazarinus, ideo ne, ubi consilium habendum est, de loco in locum transferri debeat cum valetudinis nondum persanatae incommodo. Conveni reginam nudiustertius eique gratulatus sum de tot urbibus et castellis captis in Germania.[3] Laudavi multum provisus factos de rebus necessariis et disciplinam militarem et commerciorum libertatem; et literas scriptas ad Germaniae principes et restitutionem marchionis Badensis in sua bona, sperans etiam domui Palatinae diu afflictae initium melioris fortunae futurum a bonitate reginae. Res deinde nostras ad Salam, in Holsatia, Scania, Norvagia breviter exsecutus sum.[4] Addidi felicitates eas non obstituras, quominus hortamenta reginae regentis ad pacem valeant, modo statui publico sua stet securitas, foederibus sua vis, commerciis externis ad nos aditus ex antiquis moribus.[5] Ad Germaniae quoque pacem nihil ex Suedica parte defuturum; ideo

10 De Fransen wantrouwden de ‘Motives and reasons’ van de reis van prins Karl Ludwig van de Palts naar Londen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 148, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 557).

11 Hier wordt misschien gedoeld op een munt geslagen ter gelegenheid van de kroning van paus Innocentius X op 4 oktober 1644; vgl. Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 27 n. 1, en *Corpus nummorum Italicorum* XVI, Roma, Tav. XVIII-XIX.

12 *Psalmen* 122 (121): 7: ‘Fiat pax in muris tuis, et securitas in turribus tuis’.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 218; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 491 no. 558. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 362. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7118).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in het eerste fragment van Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 29 oktober 3644 (no. 7116).

3 Op donderdag 27 oktober mocht de Zweedse ambassadeur koning Lodewijk XIV en de regentesse zijn gelukwensen aanbieden met de triomfantelijke intochten in Philippsburg, Spiers, Worms, Mainz en Bingen. In zijn toespraak prees hij het gedisciplineerde optreden van de legers van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne.

4 Grotius schonk ook aandacht aan de krijgsverrichtingen van de Zweedse legers in Duitsland, Holstein, Skåne (Schonen) en het Noorse Bohuslän.

5 De hoop op een spoedige beëindiging van de strijd met koning Christiaan IV van Denemarken. Koningin Christina van Zweden had de voorstellen van de Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, zonder enige terughoudendheid aanvaard; zie nos. 7032 en 7035 (dl. XV).

seponi minuta quaedam quae disputationem recipere possint.[6] Respondit regina regens generatim de bono suo affectu. Ibo gratulatum etiam principi Condaeo et duci Anguiano; ambo enim hic sunt.[7]

6 In tegenstelling tot hun Franse collega's in Munster drongen de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius niet aan op een ‘emendatio’ van de keizerlijke volmachten ter vredesconferentie (nos. 7045 (dl. XV) en 7113).

7 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, zal de Zweedse ambassadeur waarschijnlijk een ontvangst in het ‘hôtel de Condé’ hebben aangeboden (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 223).

Bavaricus exercitus ad Lademburgum est crescitque.[8] Dux Anguianus quas adduxerat copias, eae nunc hiberna capiunt inter Saram et Mosellam.[9] Apud marescallum Turenae mansit equitatus bonus; peditatus prope omnis in praesidio absumitur ideoque augeri hinc debet,[10] quod ipsum quoque reginae regenti commendavi et commendabo principibus et rerum administris.[11] Sperant Hassicas copias illuc venturas, et filius meus, qui illis [in] locis militat, ob id ipsum missus fuerat ad landgraviam.[12] Id ut fiat, opus erit controversias natas trans Amasim componi,[13] ita ut res Hassicae nihil inde accipiant detrimenti. Misit regina regens uxori principis Arausionensis adamantem, qui valeat XX millia scutatorum.[14] Egressi ab Hohentvila quosdam egressos a Cella aggressi ad triginta interfecere, cepere alios.[15]

Pontificem dysenteria laborare rumor est apud Helvetios.[16] At inter Gallos et Hispanos natas ibi rixas et Gallorum quosdam occisos constat.[17] Bavarici Manhemum cepere,

8 De Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy had zijn hoofdkwartier in Ladenburg (ten noordwesten van Heidelberg) gevestigd (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 630).

9 Nicolas de Nettancourt d'Haussonville, graaf van Vaubecourt, werd in september van de belegering van het Lotharingse bolwerk La Motte (dep. Haute-Marne, ten zuiden van Neufchâteau) weggeroepen. Op aanwijzing van de hertog van Enghien moest hij zijn soldaten overbrengen naar de stellingen die de Franse onderbevelhebber Pierre de Magalotti aan de Moezel en de Saar had betrokken (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 396-398 en p. 636).

10 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, leidde de wintercampagne van de Franse legers aan de Rijn. Zijn grootste zorg betrof de bevoorrading van de garnizoenen.

11 De Franse staatssecretaris Michel le Tellier gaf de maarschalk toestemming om steunpunten in te richten in Lotharingen en de Elzas (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 37, en *Lettres Mazarin* II, p. 90-94).

12 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot, ‘aide de camp’ van de burggraaf van Turenne, had aan het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel gesproken over een grotere Hessische bijdrage aan de strijd tegen de Zwabisch-Beiersen. Een bericht over het welslagen van de missie vernam Grotius pas op 9 november; vgl. nos. 7079 en 7108.

13 Herhaaldelijk hadden vertegenwoordigers van de Franse en Zweedse kronen geprobeerd de Staten-Generaal te overtuigen van de noodzaak om een regeling te treffen in het conflict van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel met graaf Ulrich II van Oostfriesland over de 11 Staatse compagnieën die Frederik Hendrik in juni 1644 aan de graaf had afgestaan. Langzaam raakten de heren in Den Haag doordrongen van de ernst van de situatie. Eind oktober werkten zij mee aan een troepenreductie (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 254-257).

14 Koningin Anna van Oostenrijk schonk Amalia van Solms (1602-1675) geen diamant, maar een parelsnoer ter waarde van 25000 schilden (*Lettres Mazarin* II, p. 31, en *Correspondance d'Estrades* I, p. 209 en p. 211). Zie voor een karakterschets van de prinses van Oranje, *Tallemant des Réaux* I, p. 225-227.

15 De Zwabisch-Beiersen hadden de blokkade van de vesting Hohentwiel nabij Singen opgegeven (no. 7039 (dl. XV)). De vestingcommandant, Konrad Widerholt (ca. 1598-1667), maakte van de gelegenheid gebruik om in de buurt van Zell (ten zuiden van Freiburg im Breisgau) vijandelijke konvooien aan te vallen (*ADB* XLII, p. 386-388).

16 De Zwitserse berichten komen niet overeen met de werkelijkheid: op 4 oktober vond in de Sint Pieterskerk de kroning van paus Innocentius X plaats.

17 Lijfwachten van de Spaanse ambassadeur Juan Velasco y de la Cueva (1610-1652), graaf van Siruela (*Diccionario de Historia de España* III, p. 923), gingen in het centrum van Rome op de vuist met dienaren van de Franse ambassadeur Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond). Het paard van de Franse ambassadeur overleefde de strijd niet (*Gazette 1644*, no. 135, dd. 5 november 1644).

occiderunt equites et draconarios ad ducentos; qui eis praeerat Rosa aegre elapsus.[18] Galli Francothaliae aditus et exitus praecludere conantur, obsidium eius, ut videtur, meditantes in annum futurum.[19] Catholico-romani in Germania principes sperant per Bavarum se in Gallia obtenturos, ut a belli malis eximantur.[20] Sed Bavarici tum in hoc negotio, tum in illo pacis Germanicae semper excipiunt se quae possident salva sibi velle. Literae reginae regentis a principibus Germanis melius acceptae sunt quam illae legatorum Gallicorum antehac.[21] Francofurtum venturus putatur Magontiacensis elector,[22] imperator Lintzam ire.[23] Cuius legatus Tzerinus in itinere ad aulam Turcicam mortuus dicitur Adrianopoli.[24]

Regina Angliae meliuscule valens est ad Fontem Bellaqueum; inde huc traducitur intra dies paucos.[25] Comes Harcurtius tandem urgente regina suscepit provinciam Catalaniam,[26] dummodo pedites ei dentur duodecies mille, quater mille equites, stipendia militi in annum, quoquo mense, et potestas proelio certandi, sine quo negat res ibi paene prostratas posse restitui. Balagueria intra horas viginti et quatuor armis Castellanis ces-

18 Ruiters van de Zwabisch-Beierse generaal Johan van Werth maakten zich op 4 oktober meester van de vesting Mannheim (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 35-37, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 148-149). De *Gazette 1644*, no. 132, dd. 29 oktober 1644, berichtte dat de 'Weimarse' kolonel Rosen, een broer van generaal-majoor Rheinhold von Rosen (*Bernard de Saxe-Weimar*, p. 452), juist op tijd kon ontsnappen.

19 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, had begin oktober een gevecht uitgelokt met de ruiters die in opdracht van Bernardino, graaf van Rebolledo, Spaans gouverneur van Frankenthal, de weg naar Mannheim moesten bewaken (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 637). Bij aankomst in Oggersheim (Ludwigshafen) besloot hij af te zien van een belegering. Op 15 oktober verplaatste hij zijn kwartieren naar Spiers (*Mémoires du maréchal de Turenne* II, p. 336).

20 Hertog Maximiliaan I van Beieren had aangekondigd dat hij van plan was een onderhandelaar naar Parijs te sturen (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 401-403 en p. 621-630). In de tussentijd onderhield hij met zijn broer, keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen, een levendige briefwisseling over de wenselijkheid van wapenstilstandsonderhandelingen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 271-274; *Doc. Boh.* VII, p. 139 nos. 405-406).

21 Vgl no. 7091. De tweede Franse uitnodiging aan de Duitse vorsten en standen om vertegenwoordigingen naar Munster en Osnabrück te zenden, dd. 4 (14) september 1644. Het schrijven kreeg vooral in de Frankische Kreits een welwillende ontvangst (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 167-169).

22 De Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt had de komst van de Franse legers niet afgewacht. Toen steun van de keizer en de katholieke keurvorsten uitbleef (no. 7105), besloot hij in Aschaffenburg op betere tijden te wachten (*Gazette 1644*, no. 143, dd. 26 november 1644: 'L'Electeur de Mayence est encor à Aschaffembourg, d'où il ne veut point partir qu'il ne soit asseuré si l'Empéreur ira à Prague, comme le bruit en court').

23 Er heerste een pestepidemie in Wenen. Keizer Ferdinand III zocht zijn toevlucht in Linz (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 18-19; *Doc. Boh.* VII, p. 143-144, nos. 419 en 423, en p. 149 no. 433).

24 De missie van de keizerlijke diplomaat Hermann, graaf van Czernin, naar Constantinopel (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 64-68). Tijdens een oponthoud in Edirne (Adrianopolis) werd hij overvallen door een geheimzinnige ziekte (*Gazette 1644*, no. 132, dd. 29 oktober 1644). De graaf herstelde. Op 18 oktober mocht hij de kostbare geschenken van de keizer aan sultan Ibrahim overdragen (no. 6928 (dl. XV), en *Doc. Boh.* VII, p. 158 no. 462).

25 Koningin Henriëtte Maria van Engeland sloot haar gezondheidskuur in Nevers op de 26ste oktober af. Bij aankomst in Fontainebleau (31 oktober-1 november) regelde zij met de haar toegewezen hofdignitarissen de details van een koninklijke entree in Parijs (*Gazette 1644*, no. 135, dd. 5 november 1644, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 148-149).

26 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, zou in Catalonië de waardigheden en taken overnemen van de in ongenade gevallen Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt. Zijn instructie werd op 18/28 januari 1645 vastgesteld (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 297-301; Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 71-74).

sit.[27] Flixia aut obsidetur aut et ipsa iam capta est;[28] Serviera itidem obsideri creditur.[29] Princeps Thomas ad obsidionem Finalis se parare dicitur,[30] nulla re magna facta hoc anno. Gassio ad Wattam rediit. Piccolominaeus quatuordecim millia secum habere dicitur ad commeatus inferendos Sancti Audomari oppido, quod Galli ut impediant, educunt quantum possunt militis ex praesidiis Ardresiae, Gravelingae, Caleti.[31] Rumor de eiecto a Bingae in Germania oppidanis Gallico praesidio comperitur non verus.[32]

Regi Angliae[33] a Bristolio[34] Wintoniam, ut creditur, petenti opponunt se hinc Essexius cum Wallero, inde Mancestrius,[35] quorum copiae auctae sunt accessione quinque novarum cohortium a Londinio.[36] Braunius parlamentarius ab Abingtono Oxoniam usque cursitat;[37] earundem partium Meldrunus et Breretonus ivisse dicuntur ad obsidendam Westcestriam.[38] Addunt qui parlamento favent, in regis exercitu multos esse morbos et qui imperio regio ad arma coguntur, eorum multos dilabi. In Scotiam[39] qui venerant Hibernos compulsos ad loca montana se recipere.[40]
Archiepiscopus Cantuariensis

27 Spaanse troepen onder bevel van Andrea Cantelmo stonden op 29 september voor de stad Balaguer (ten noordoosten van Lérida). Het Franse garnizoen bood geen tegenstand (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 263).
28 Flix, een strategische plaats aan de Ebro, ten zuiden van Lérida.
29 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had zijn kwartieren opgeslagen in Cervera (Serviere). Bijtijds troffen zijn soldaten de nodige maatregelen om de Spanjaarden op afstand te houden (*Gazette 1645*, no. 133, dd. 29 oktober 1644).
30 Prins Tommaso Francesco van Savoye hoopte vóór het invallen van de winter in het bezit te komen van de havenstad Finale Ligure (*Mémoires du maréchal du Plessis*, p. 203-205). Op 5 oktober stond hij in Asti gereed voor vertrek. In snel tempo trokken de Frans-Savoyaards zuidwaarts (*Gazette 1644*, nos. 128 en 133, dd. 15 en 29 oktober 1644).
31 De Zuidnederlandse 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini zocht een doortocht naar het Spaanse garnizoen van Saint-Omer. Onderweg kwam hij tot de ontdekking dat de Picardische bevelhebbers Jean, graaf van Gassion, en Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, al in het veld waren verschenen (*Gazette 1644*, no. 133, dd. 29 oktober 1644).
32 Zie no. 7104. Het Franse opperbevel had de garnizoenen van Bingen en Bacharach niet op volle getalsterkte kunnen brengen.
33 Koning Karel I was op de 15de oktober Dorset binnengetrokken. Men vermoedde dat de koninklijken het voornemen hadden om over Winchester door te stoten naar Londen (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 8, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 147 en p. 149).
34 'Bristolio' of 'Fripolia'. Misschien is hier sprake van een verschrijving; men leze in dit geval 'Plimutho' (Plymouth) of 'Excestria' (Exeter); vgl. no. 7105.
35 Robert Devereux, graaf van Essex, moest aansturen op een vereniging met de legers van Edward Montague, graaf van Manchester, en sir William Waller. Op 16/26 oktober zouden de drie parlementslegers elkaar treffen te Basingstoke, ten zuiden van Newbury (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 32-34, p. 41 en p. 57).
36 De vijf Londense regimenten zetten zich op maandag 7/17 oktober in beweging (nos. 7082 en 7104, n. 31; *CSP Ven. 1643-1647*, p. 142, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 14 en p. 57).
37 Abingdon was een plaats op de weg van Newbury en Reading naar Oxford. Het Parlement had het bevel over deze belangrijke voorpost toevertrouwd aan generaal-majoor ('sergeant-major') Richard Browne († 1669) (*DNB* VII, p. 54-55, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 147).
38 'Westcestria' (Chester). De Parlementslegers van sir John Meldrum en sir William Brereton stelden eerst orde op hun veroveringen in Wales (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 34 en p. 42).
39 Archibald Campbell, graaf van Argyll, leidde de campagne van de 'solemn league and covenant' tegen de Ieren die Randal Macdonnell, graaf van Antrim, naar Schotland had overgebracht.
40 Het koninklijke Schots-Ierse leger van James Graham, markies van Montrose, had een veilige positie verworven in de Hooglanden ten noorden van de Tay (Perth en Dundee).

postremum interrogatus in parlamento est.[41] Quae maxime ei obiectantur haec sunt: quod iuramentum, quod a regibus Angliae praestari solet, mutaverit; quod eandem vim esse voluerit consilii regii decretis, quae est decretis parlamenti; quod antehac dissolvendi parlamenti auctor fuerit, promittens regi pecunias, quibus opus esset, per vias alias. Ignis fortuitus Oxoniae partem absumsit.[42] Decrevit parlamentum, ne posthac ministerio ecclesiastico fungantur nisi ad hoc publice lecti gnarique sermonis Latini, Graeci, Hebraei.[43]

Nondum certo scimus, an Lotharingicae et Beckii copiae, quae ad Confluentes fuere,[44] inde ad Bingam ad Bavaricos se adiunxerint. Morbi sunt etiam in Gallico exercitu qui in Flandria est.[45] Deliberationes hic quotidie fiunt de re Palatina.[46] Electoris iter in Angliam non probatur.[47] Bavaricae copiae per se ad XIV sunt millia. Equitatus marescalli Turenae ad sex millia, de peditatu, praesidiis omnibus auctis quantum opus est, aegre mille nunc restant. Dicunt Galli se urbem Trevirorum capturos fuisse,[48] nisi Helvetii qui cum ipsis erant, adversus Imperii urbem militare detrectassent.[49] Magnum gaudium Hispani qui in Italia sunt, et Ethrusci testati sunt de hoc pontifice.[50] Habet fratris filium

41 Zie no. 7081. William Laud, aartsbisschop van Canterbury, verscheen op 21 oktober weer voor zijn rechters. De *Gazette 1644*, no. 135, dd. 5 november 1644, bracht het nieuws op sobere wijze: ‘Le 21, l'Archévesque de Cantorberi fut derechef amené au Parlement, où sa cause fut plaidée par Advocats: mais il fut renvoyé sans rien conclure à l'ordinaire’.

42 Het vuur dat op 6/16 oktober in de handelswijk (George Street) van Oxford uitbrak, legde een derde deel van de stad in as. Men vermoedde kwade opzet (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 16, p. 36 en p. 46).

43 Een kleine overwinning voor de presbyterianen: het Parlement gaf toe aan de wens van de Schotse ‘commissioners’ ‘to bring the churches of God, in the three kingdoms, to the nearest conjunction and uniformity in religion, confession of faith, form of church-government, directory for worship and catechizing’ (art. 1 van de ‘solemn league and covenant, for reformation and defence of religion, the honour and happiness of the king, and the peace and safety of the three kingdoms of England, Scotland and Ireland’ van 18/28 september 1643).

44 Het was niet duidelijk of de troepen van hertog Karel IV van Lotharingen en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck al verbinding hadden gekregen met het keizerlijk-Westfaalse leger van Alexander, graaf van Velen en Megen, en Gottfried Huyn, graaf van Geleen. In het strijdgewoel hadden de Franse strategen het zicht verloren op de troepenbewegingen bij Koblenz, Bacharach en Bingen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 267-268).

45 Maarschalk Jean, graaf van Gassion (*supra*, n. 31), schonk zijn infanteristen enige rust. Zijn ruiters bleven actief in de omgeving van de vesting Watten aan de Aa (*Gazette 1644*, no. 133, dd. 29 oktober 1644).

46 De Paltsische agent (Johann) Friedrich Pawel von Rammingen had in Fontainebleau deelgenomen aan het beraad over de toekomst van de Palts (no. 7069, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 557, p. 583, p. 592 en p. 614).

47 De Fransen wantrouwden de ‘Motives and reasons’ van de reis van prins Karl Ludwig van de Palts naar Londen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 148, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 557).

48 De burgerwacht van Trier had een blokkade gelegd rondom de vesting waarin het Spaanse garnizoen gelegerd was. Een Frans boodschapper die eind september voor de stadsmuren verscheen, ontving van de hoofdwacht de mededeling: ‘Allez dire à celui qui vous envoie que nous tenons la garnison espagnole bloquée dans le château et que nous attendons le duc d'Anguien’ (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 391).

49 De Zwitsers hadden hun recruten een verbod opgelegd om de wapens op te nemen tegen de keizer (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 58-61).

50 Juan Alfonso Enríquez de Cabrera († 1647), ‘almirante de Castilla’, hertog van Medina de Ríoseco, de nieuwe onderkoning van Napels, stuurde zijn oudste zoon naar Rome. Ook Ferdinando II de' Medici, groothertog van Toscane, en Francesco I d'Este, hertog van Modena, lieten zich vertegenwoordigen op de kroning van paus Innocentius X. Alleen de hertog van Parma betrachtte nog enige afstand (*Gazette 1644*, nos. 133 en 135. dd. 29 oktober en 5 november 1644, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 22).

Camillum nomine,[51] duos sororum filios.[52] Ortu est ab Eugubio,[53] statura alta, facie severa, iuris admodum peritus et iustitiae vindex. In nummis scripsit: Fiat pax in virtute tua.[54] Galli in Italia cum principis Thomae milite ad XX millia esse dicuntur.[55]

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae det res optimas,

Sublimitatis tuae cultor devotissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XIX/XXIX Octobris 1644.

Dominus Cerisantes dum mihi nocere studet,[56] dicens in aula et urbe nullas ad me venisse literas, ad se autem venisse certas ex ipsis locis de caesis Gallassii copiis,[57] sibi nocuit fidemque destruxit.[58] Vidi comitem Bryennium, secretarium status; dixit dominum Tuillerium scribere credi Danum cum Polono se parare ad bellum contra Moscovi-

51 De pauselijke neef Camillo, zoon van Pamfilio Pamfili en Olimpia Maidalchini, verkreeg op 27 september 1644 de waardigheid van gouverneur van de pauselijke vestingwerken. Weldra werd hij door zijn oom begiftigd met de kardinaalshoed (14 november) en de benoeming tot legaat te Avignon (12 december). In 1647 trad hij uit het Collegium en huwde Olimpia Aldobrandini, prinses van Rossano (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 27, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 22-23 en p. 31-32).

52 Paus Innocentius X (Giambattista Pamfili), geboren te Rome, had twee zusters, Prudenzia en Agatha. Beiden waren in het klooster getreden (Pastor, *o.c.*, p. 22-23).

53 Vgl. no. 7103. Het ouderlijk huis stond aan de piazza Navona te Rome. De familie Pamfili was oorspronkelijk afkomstig uit Gubbio.

54 'Daar worde vrede in uw kracht' (no. 7116). Vgl. Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 22: 'Der neue Papst nannte sich Innozenz X., weil seine Familie unter Innozenz VIII. nach Rom gekommen war, und nahm als Wahlspruch die Worte (3 Kg 3, 9): Gib deinem Diener ein gelehriges Herz, daß er dein Volk richten könne'.

55 César de Choiseul (1598-1675), graaf van Du Plessis-Praslin, voerde het bevel over de Franse regimenten en compagnieën in het leger van prins Tommaso Francesco van Savoye (*DBF* VIII, kol. 1202-1203, en *Mémoires du maréchal du Plessis*, p. 121-141 en p. 199-204).

56 Marc Duncan de Cerisantes (ca. 1612-1648), Zweeds koninklijk commissaris in Deense aangelegenheden, was de zoon van de Schotse medicus Marc Duncan, hoogleraar aan de protestantse academie van Saumur (*DBF* VIII, kol. 60 en XII, kol. 275-276, en *Tallemant des Réaux* II, p. 406-414 en p. 1256-1264). In het voorjaar van 1643 was hij met een aanbeveling van Grotius (no. 6110 (dl. XIV)) naar Stockholm vertrokken. Op 27 januari/6 februari 1644 belastte koningin Christina van Zweden hem met een missie naar het Franse hof (nos. 6696 en 6715 (dl. XV)). Zijn terugkeer kwam Grotius buitengewoon ongelegen (no. 6914 (dl. XV)). In augustus 1644 scheidden zich de wegen van de twee vertegenwoordigers van de Zweedse kroon: 'Ick heb goedgevonden Cerisantes' conversatie af te snijden om veele propoosten die hij heeft gehouden tegen de waerheit ende omdat hij zich gevanteert heeft last te hebben met mij niet te communiceren' (no. 6989 (dl. XV)).

57 De heer van Cerisantes wachtte niet op een bevestiging van het uit Hamburg afkomstige bericht dat de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson aan de Saale, ten noorden van Halle, een grote overwinning had behaald op het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas (no. 7088). Hij vroeg onmiddellijk een audiëntie aan.

58 De Parijse raadsheer Claude Sarrau bracht het eigengereide optreden van de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes ter sprake in een brief van 21 oktober aan zijn correspondentievriend André Rivet: 'J'apprends que Mr. de Cerisante est allé porter à la court à Fontainebelleau la nouvelle de la defaite de l'armée Imperiale par Tor[s]tenson. Mr. de Grotius n'en a point d'advis et dit que led[it] Sr. de Cerisante n'en scait rien que par une lettre qu'il a rendue aud[it] Cerisante qui estoit dans le pacquet de lui, Grotius: de sorte qu'il doubte qu'elle soit certaine. C'est à eux de s'accorder entre eux ce qui n'est pas aisé, la jalousie s'y mettra et perdra l'un ou l'autre' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 416-417).

tam propter captivitatem comitis Valdemari,[59] sed et ipse de veritate eius famae dubitabat, et ego dubito.[60] In Finale tot introducti sunt milites, ut de obsidione nihil nunc speretur amplius. Captae tamen in propinquo a Gallis arces Carcheria et Caliszanum.[61] Regina Hispaniae non sine periculo aegrotat.[62] Et cardinali Mazarino multi existimant manere febrem tenuem et lentam, non sine veneni suspicione.[63] Comiti Harcurtio data sunt centum millia scutatorum ad iter et filio[64] eius promissa successio in dignitatem quam ipse habet primi scutigeri regis.[65] Seditio fuit Barcinone non incruenta, quae Catalanos magis magisque Galliae suspectos facit.[66] Regina delegatos in hac urbe ad reperiendas pecunias, si unquam nunc certe necessarias, excitavit ad properandum hoc negotium.[67] Triginta de Hassicis equitibus ab Hoechsta egressi capti sunt a Bavaricis.[68] Romae praefectus militiae factus est Camillus Pamphylius ex fratre pontificis natus.[69] Galli in Flandria Castellum Rubrum et arcem Arquiam disiecere, ne aut oneri essent aut facile ab hostibus reciperentur.[70]

Ex Anglia haec audimus ex regis fautoribus oppidum Croviolandium in Lincolmia captum a regiis, item portum Baltonum.[71] Ab iis qui haec effecere, iri in Norfolquiam

59 Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, staatssecretaris voor buitenlandse zaken, beriep zich tegenover de Zweedse ambassadeur op een brief van de Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery. Vermoedelijk bevatte dit schrijven het laatste nieuws over Deense en Poolse inspanningen om de vrijlating van Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, uit Moskouse gevangenschap te bewerkstelligen.

60 Grotius zag in deze onthulling slechts een poging om de missie van Nicolas de Flécelles (1615-1689), graaf van Brégy, naar Polen geloofwaardig te maken (*DBF* VII, kol. 195-196, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXXXIII, p. 515, p. 540-541 en p. 584).

61 De belegering van Finale Ligure. De Frans-Savoyaards kwamen in het bezit van twee steunpunten: Cárcare aan de Bormida di Pallare en Calizzano aan de Bormida di Millésimo (*Gazette 1644*, no. 133, dd. 29 oktober 1644).

62 Koningin Isabella (Elizabeth) de Bourbon (1602-† 6 oktober 1644), koningin van Spanje. In Parijs vernam men het nieuws van haar heengaan pas in de eerste week van november (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 224).

63 Op uitnodiging van de regentesse Anna van Oostenrijk nam de kardinaal zijn intrek in het 'Palais-Royal' (no. 7116).

64 Verbeterd op grond van Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7118) uit: 'filiis'.

65 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt (*supra*, n. 26) was in 1643 begiftigd met de waardigheid van 'grand-escuyer' (no. 6024 (dl. XIV)). Na zijn dood († 1666) ging de titel over op zijn oudste zoon Louis (1641-1718) (*Dictionnaire de la Noblesse* VI(12), kol. 431-433, en *Tallemant des Réaux* II, p. 236-238 en p. 1101-1104).

66 De Franse regering dacht er anders over. Zij schreef de ongeregeldheden in Barcelona toe aan het wanbeleid van de graaf van La Mothe-Houdancourt (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 264-269).

67 Een koninklijk vermaan aan de commissarissen die de lijsten moesten opstellen van de Parijse schatplichtigen aan 'la taxe des aisés' (nos. 7027 en 7039 (dl. XV), en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 222-223).

68 Zwabisch-Beierse eenheden dreven de Hessische garnizoenssoldaten van Höchst in het nauw (*Gazette 1644*, no. 132, dd. 29 oktober 1644). Grotius' jongste zoon Dirk ontsnapte ternauwernood aan een van die patrouilles (no. 7108).

69 Paus Innocentius X overlaadde zijn neef met gunsten (*supra*, n. 51).

70 'Le fort Rouge' en het fort van Arques (ten oosten van Saint-Omer). Maarschalk Jean, graaf van Gassion, liet de vestingen opblazen (*Gazette 1644*, no. 133, dd. 29 oktober 1644).

71 In de nacht van de 14/15de oktober overvielen koningsgezinden het garnizoen van Crowland in Lincolnshire. Na dit succes beproefde sir Thomas Glemham zijn geluk in de haven van 'Balton' (vermoedelijk: Boston) (*Gazette 1644*, no. 133, dd. 29 oktober 1644, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 93). Het Parlement sloeg alarm en riep alle lokale troepen op om de koninklijken de doortocht naar Norfolk en Suffolk te beletten (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 19-22).

et Sudfolquiam ad confirmandam nobilitatem quae in istis partibus pro rege est.
Regem

esse Cherburnae in limite Dorcetiae,[72] principem Robertum Bristoliae,[73] comitem Essexium Porthmuthi,[74] Mancestrium Readingae. Parlamentarios omnia agere, ne pax fiat; id inde apparere, quod de abolitione communi excipiunt[75] principes Robertum et Mauritium, comites Cotingtonum, Bristolium, Digbyum, Brandfurtum, dominum Germanum, summae hunc apud reginam gratiae, Hoptonum, Glenhamum[76] et romano-catholicos omnes, ingens agmen. Ex Portugallia discimus esse quidem captum marchionem Montalvanum;[77] sed in necem regis et reginae consilia aut falso evulgata,[78] aut per prudentiam quandam pro falsis haberi.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Redeunt regina et Mazarinus in urbem. Acta cum regina. Varia de exercitu Bavari, Anguiani, Turenae, copiis Hassicis. Donum Arausiae missum. De Hohentwilanis. Rumor (de) pontificis morbo. Rixa inter Gallos et Hispanos. Manhemum captum a Bavaro. Francothaliae imminent Galli. (Re)s catholicorum. Varia ex Germania. De regina Angliae. Harcurtius ibit in Catalaniam; res illic gestae. De principe Thoma, Gassione, Piccolominaeo. Falsus rumor (de) Binga. Turbae Anglicae; Cantuariensis causa. Incendium Oxoniae. De Beckio. Morbi Gallorum in (Fl)andria. De Palatino; Bavari, Turenae copiis. Trevi(rorum) (urb)s cur non capta? De novo pontifice, principis Thomae exercitu. Cerisantis iactantia. Sermones (cu)m Bryennio. Italica. Morbus reginae Hispaniae, Mazarini. De Harcurtio. Seditio Barcinone. Dele(ga)ti ad reperiendas pecunias excitati. Hassici 30 capti. Pamphylius praefectus militiae Romanae. Castella in Flandria disiecta. De bello Anglico. (A)lia de proditione Portugallica.

72 Sherborne in Dorset (*supra*, n. 33). Prins Moritz (Maurits) van de Palts en sir Ralph Hopton bleven achter in Devon en Cornwall (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 144).

73 Prins Rupert (Robert) van de Palts had zijn kwartieren in Lancashire en Cheshire opgegeven. Met 500 ruiters trok hij naar Bristol. Begin november sloot hij zich bij het koninklijke leger aan (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 135, p. 149 en p. 151).

74 'Porthmuthi', op grond van de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7118) verbeterd uit: 'Jarthmuthi'. De Parlementslegers van de graven van Essex en Manchester waren op weg naar het rendez-vous te Basingstoke (*supra*, n. 35).

75 In artikel XIV van de vredesvoorstellen die het Parlement de koning wilde aanbieden, was een lijst opgenomen van personen die niet in het generaal pardon begrepen mochten worden (*The Parliamentary History of England* III. (1642-1660), kol. 299-308).

76 De *Gazette 1644*, no. 133, dd. 29 oktober 1644, gaf haar lezers reeds een voorproefje. Bovenaan de lijst stonden de prinsen Rupert (Robert) en Moritz (Maurits) van de Palts, gevolgd door Francis Cottington (*DNB* XII, p. 293-296), John Digby, graaf van Bristol (*DNB* XV, p. 56-60), George Digby (*DNB* XV, p. 52-56), Patrick Ruthven, graaf van Forth en Brentford (*DNB* L, p. 22-24), Henry Jermin ('monsieur Germain'), politiek agent van koningin Henriëtte Maria van Engeland (*DNB* XXIX, p. 342-344), Ralph Hopton (*DNB* XXVII, p. 347-350) en Thomas Glemham (*DNB* XXI, p. 426-427).

77 Brieven uit Portugal maakten melding van de gevangenname van Jorge Mascarenhas, markies van Montalvão, oud-gouverneur van Brazilië (*Gazette 1644*, no. 133, dd. 29 oktober 1644).

78 In de haven van Nantes was op 4 oktober een schip binnengelopen. De bemanning bracht uit Lissabon het nieuws van de ontdekking van een complot tegen koning Jan IV van Portugal, diens echtgenote Luisa, dochter van Juan Manuel Pérez de Guzmán, hertog van Medina-Sidonia, en prins Teodosio de Bragança (*Gazette 1644*, no. 128, dd. 15 oktober 1644).

7118. 1644 oktober 29. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Ossnabrug, den 2. Novemb. 1644.

7119. 1644 oktober 29. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Epistolas meas excusationis alicuius egentes, ideo quod festinanter satis scribi soleant, si ex parte affectus Claritas vestra aestimat, habet cur eas faciat non parvi.

Ex historiis et veteribus et novis cognoscimus saepe evenisse, ut fama quaedam nondum vera, sed in veri omen praemissa divinitus victoriam nondum partam nuntiaverit. Idem et nunc sperare licet de rebus ad Salam.[2] Ad Malbogium[3] et Gothiburgum[4] video adhuc alternare belli vices, Deo forte ita Martis aleam regente, ut eo facilius bellantium animi ad pacem aequam flectantur.

Regina regens, rex,[5] cardinalis nondum pancratice valens hic sunt et erit hic cis paucos dies Angliae regina. Copiae Gallicae quae ad Germanicum sunt finem augentur, merito sane. Nam et Bavari vires crescunt auxiliis et dilectu domestico et externo. Multum erit, si Galli per hiemem servare poterunt quae aestate pepererunt. Balaguera potitus est rex Hispaniae et Flixam obsidet. Aegre permovetur comes Harcurtius, ut rebus ibi aegris medicinam adferat; paratus proelio certare, si copiarum accipiat satis.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram servet,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

XXIX Octobris 1644.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7117). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 224. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 158 en 4° 38, 65; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 129; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2^{O}, p. 324; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 80 en Br. 24, 106.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 61. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 733 no. 1695. Antw. op no. 7098, beantw. d. no. 7133.

2 Harald Appelboom had inmiddels toegegeven dat hij te snel geloof had gehecht aan Hamburgse berichten over een grote overwinning die de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson aan de Saale, ten noorden van Halle, op het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, had behaald (nos. 7088, 7098, 7107, 7109 en 7121).

3 De belegering van Malmö. Toen koning Christiaan IV met een grote troepenmacht in Skåne (Schonen) verscheen, veranderde de strijd in een stellingenoorlog. Om tactische redenen verplaatste veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn zijn kwartieren naar een beter te verdedigen plaats in de omgeving van Åkarp en Lund.

4 Het Zweedse garnizoen van Göteborg had de soldaten die in opdracht van Hannibal Sehested, Deens gouverneur van Noorwegen, het eiland Hisingen brandschatten, teruggedreven naar de vesting Bohus aan de Göta älv.

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 29 oktober 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7120. 1644 oktober 31. Aan N. Rigault.[1]

Utinam non ita iudices, vir amplissime, ubi nostra legeris quae ad Mosem et prophetas et qui eis coniungi solent Hebraicae poeseos aut historiae libros annotavimus, quemadmodum spe te praesumere ostendit epistola. Sed utcunque ea res casura est, fruar interim usura huius sive gloriolae meae, sive potius benignitatis tuae. Illud vere testor optima fide me haec tractasse, nec quicquam dedisse studio aut odio earum partium quae christianitatem nunc dividunt, quin et iudaeis concessisse me quae ratione niti videbantur, in quibus tamen nihil est quod christianae religionis laedat dogmata. Det Deus, ut et hic meus labor et qui praecessere alii quique sequentur et mihi et aliis prosint ad beatam immortalitatem,
[H. Grotius.]

Pridie Calendas Novembris anni 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rigaltio.
Bovenaan de copie te Rotterdam: Rigaltio.

7121. 1644 oktober 31. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Maxima spes subest fore, ut ad illustrissimam Excellentiam vestram literae meae in humanitate qua omnes et favore quo me complectitur singulari, conquiescant. Afferuntur multa vivis coloribus depicta, ut fidem faciant, quae tamen posterioribus relationibus ficta censentur. Candide id excuset illustrissima Excellentia vestra et apud eos cum quibus forte communicatum iverit, benigne quaeso interpretetur; nulla prorsus mea culpa contingit. Quicquid enim scriptis persuadent alii additis rerum fidem facientium circumstantiis fideliter ingero. Ero posthac circumspectior et quantum in me fuerit, in certitudinem rei cuiusque allatae diligenter inquiram.[2]

Literae domini Serisantis, quas domino Hambraeo inscriptas volui,[3] praeter mentem literis illustrissimae Excellentiae vestrae inclusae sunt, quod ignoscat illustrissima

1 Gedrukt *Epist.*, p. 733 no. 1696. Copie Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 48^{v}. Nicolas Rigault, raadsheer in het Parlement van Metz en bibliothecaris van de koninklijke bibliotheek, had de auteur van de *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), een bemoedigende brief geschreven (no. 7078).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 39). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7107, beantw. d. no. 7143.

2 Harald Appelboom maakte af en toe een beginnersfout: van geruchten maakte hij feiten. Inmiddels had hij toegegeven dat hij te snel geloof had gehecht aan Hamburgse berichten over een grote overwinning die de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson aan de Saale, ten noorden van Halle, op het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, had behaald (nos. 7088, 7098, 7107 en 7109).

3 Jonas Hambraeus, predikant van de lutherse gemeente te Parijs, nam de postpakketten in ontvangst die aan de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes waren gericht.

Excellentia vestra.[4] Caeterum literae quibus illustrissima Excellentia vestra me dignatur,

4 De verkeerd geadresseerde brief, dd. 10 oktober 1644, bevatte dezelfde onbevestigde Hamburgse berichten. Na ontvangst, op 18 oktober, liet Grotius de brief op het juiste adres bezorgen. De kwestie zou nooit zo veel commotie hebben veroorzaakt wanneer de heer van Cerisantes het stilzwijgen had bewaard; vgl. no. 7117, n. 56-58, en de brief van de Parijse raadsheer Claude Sarrau, dd. 21 oktober 1644: 'J'apprends que Mr. de Cerisante est allé porter à la court à Fontainebelleau la nouvelle de la defaite de l'armëe Imperiale par Tor[s]tenson. Mr. de Grotius n'en a point d'advis et dit que led[it] Sr. de

recte semper afferuntur. Illustrissimae Excellentiae vestrae hoc nomine maximas gratias ago; mihi gratulor de tam constanti illustrissimae Excellentiae vestrae favoris contestatione.

Impraesentiarum hoc affirmare possum, quod hesterno die mihi retulit vir fide dignissimus, circa Kalendas Octobris Holmia solvens. Classis regia duodecim navium praetoriarum in portu Dalhamnio fuerat nautis, militibus et omnibus rebus necessariis munitissima ad pugnam parata.[5] Huic praefuit admiralis dominus Petrus Blommius, vir aetate gravis, prudentia celebris et rerum maritimarum usu peritissimus semperque fortissimus habitus.[6] Maxime vero emicuit eius virtus obsessa urbe Stralsundensi. Omnium pene animi ad deditionem prompti erant; hic unus consilio, ope, vi quoque contra nitebatur, beneficioque eius urbs invicta mansit. Quippe crebris eruptionibus maritimis et ferme continuo conflictu facto naves omnes imperiales partim cepit, partim submersit. Ad haec accensus est privilegio nobilitatis ante biennium a sacra regia Maiestate, cui sese fidelem et industrium semper probavit. Spero auxilio Dei aliquid efficiet nunc sua virtute et pristina celebrata fama condignum. Admiralis Thysonius, nupero isto brabeio Ancharhelmius dictus, in portu Calmarensi, dux viginti duarum navium, cum hoc admirali Blommio coniunctionem parat.[7] Duarum harum classium numerum augent tres naves incendiariae et veloces aliae, ad numerum in universum circiter 40 navium. Regimen summae rei penes Wrangelium est.[8] Sic nunc paratis nuntiabatur classem Danicam ad insulam Bornholmensem advenisse. Laetabundi nuntium excepere, ut qui brevi fortitudinis specimen edituri essent. Caeterum vento adverso aliquantulum detinebantur, quod eos male habuit varieque doloris impatientia affectos reddidit. Iam infestis pedibus terram pulsarunt, iam caput scalpserunt et quos praeterea affectus fors expressit, eos imitati sunt obsequentes omnes, itineri et proelio accincti, pro patria pugnare dulce existimantes. Hoc animo affectis ventus favere incipit. Nihil cunctatum; cursus plenis velis in hostes directus. Quid effecerint, avide desideramus scire. Erat in eadem classe quoque literarum magna copia Lubecam transportanda, quae brevi sine dubio aderit.

Rex Daniae contractis undique copiis sese generali Hornio opponit.[9] In freto Cymbrico rumor percrebuit, sed sine authore, caesos esse Danorum septingentos. Veritatem autem in illo loco quis elicere non potest. Hoc certum erat, non advenisse illis laeta, nam immani rabie omnes ferebantur. Belgas invidia et odiis sectantur nec aliquid hostile omitterent, nisi voluntati vires deessent.[10] Dictus generalis Hornius pristina castra incen-

5 Karl Gustav Wrangel, tot voor kort generaal-majoor in het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson, voerde het opperbevel over de vloot. Ervaren zeelieden hielden het reilen en zeilen in het oog (no. 7109).

6 Vice-admiraal Peter Blumme (Blomme), op 16/26 mei 1642 in de Zweedse adelstand verheven, had in 1628 als admiraal van de stad Stralsund tegen de keizerlijken gevochten. Een jaar later trad hij in dienst van koning Gustaaf II Adolf. Bevelhebber van de Zweedse vlootbasis in Stralsund 1634-† 1650 (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., X, p. 112, en *SBL* V, p. 76-77).

7 De Zweedse oorlogsschepen verlieten op 28 september/8 oktober de haven van Dalarö. De volgende dag kregen zij in de Kalmarsund verbinding met de Zweeds-Hollandse hulpvloot van admiraal Maerten Thijssen Anckarhielm. Na vereniging telde de vloot 32 oorlogsbodems van middelbare grootte (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 582-592, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 106 en p. 312).

8 Op 5/15 oktober gaf Karl Gustav Wrangel in de haven van Kalmar het vertreksein. De schepen koersten langs de kust van Bornholm naar Møn (aankomst op 7/17 oktober). Pas op 11/21 oktober kregen de Zweden bij het eiland Fehmarn de Deense vloot in het vizier. Twee dagen later kwam het tot een zeeslag (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 585-592).

9 Koning Christiaan IV had in Skåne (Schonen) enige terreinwinst geboekt.

10 Hollandse schippers durfden in de Deense wateren nauwelijks de statenvlag te tonen.

dit et aliquantulum retrocedit, quo sese forte insequendum regem aperto in campo videret.[11] In Juthlandia multa eveniunt ex animi sententia duce Helmio Wrangelio, qui arcem illam optime munitam Neustadium occupavit,[12] et cursus ad loca Jutiae dirigitur, ut prius occupata melius tueantur aliaque impedimenta cum suo fructu amoveant.

Deus adsit eximiis nostratium conatibus domi forisque et illustrissimam Excellentiam vestram diu patriae nostrae et suis perenni incolumitate felicem servet, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae obsequio et affectu devinctissimus,
H. Appelboom.

Amstelodami, 31 Octobris 1644.

Praedictus mercator Holmia veniens etiam mihi retulit de felici adventu illustrissimi comitis de La Gardie et nobilissimi Gerii.[13]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 9 Nov.

7122. 1644 oktober 31. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Scripsi nuper neque me accepisse a Vanderhogio tua ad Vetus Testamentum Annotata, neque quando accepturus sim scire;[2] interea videbo quomodo et Vossio[3]

11 Op 6 oktober veranderde de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn zijn tactiek. Hij stak zijn stellingen bij Malmö in brand en verplaatste zijn kwartieren naar een beter te verdedigen plaats in de omgeving van Åkarp en Lund (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 104).

12 Kolonel Helmut Wrangel, bevelhebber van de Zweedse ruiterij in het hertogdom Holstein, probeerde weer toegang te krijgen tot de winterkwartieren in Jutland. Begin oktober nam hij een fort bij Neustadt (ten noorden van Travemünde) onder vuur (*Gazette 1644*, nos. 132 en 134, dd. 29 oktober en 5 november 1644). In de vroege morgen van de 13de oktober brak hij het verzet van de Deense garnizoenssoldaten (*Gazette 1644*, no. 137, dd. 12 november 1644).

13 Graaf Magnus Gabriel De la Gardie en de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer zetten op 11/21 september voet aan wal in de haven van Göteborg (nos. 7074 en 7101). Omdat soldaten van de Deense vesting Bohus de weg van Gamla Lödöse naar Vänersborg onveilig maakten (no. 7064 (dl. XV)), moesten de reizigers over Ängelholm (Engelholm) en Jönkoping de reis naar Stockholm maken ('Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 281-286).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 330. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7103, beantw. d. no. 7138.

2 De vrachtvaarder aan wie de Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge het transport van zijn koffers en twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), had toevertrouwd, was nog niet in de Republiek gearriveerd; vgl. no. 7134.

3 Willem de Groot had het aan Gerardus Joannes Vossius toegedachte exemplaar van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* aan Nicolaes van Reigersberch gegeven; zie nos. 7110 en 7111.

et Salmasio[4] possim satisfacere. De Utenbogardo tecum sentio:[5] est ille et tibi et nobis, quamvis provecta in aetate, immaturo funere ereptus. Tua in Pentateuchum absolvi et multa inde

4 De Leidse hoogleraar Claude Saumaise brandde niet bepaald van verlangen naar een geschenk van ‘un homme qui sape les fondements de la religion sur laquelle je fonde tout mon salut’ (no. 7068, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 391).

5 Tot op het laatst had Grotius uitgezien naar Wtenbogaerts ‘godzaelige bedenckingen’ over de noodzaak en de beste manier om de eenheid der kerken te herstellen.

quae me iuvent didicisse libens profiteor. Exemplo sit hoc carmen.[6] Uxori tuae omnia opto felicia, mea ut spero hac septimana Deo in ecclesia gratias aget pro suis beneficiis. A Diderico tuo iterum iam litteras accepimus, iterum infortunium expertus est,[7] sed iactura publice sarcita; publico enim nomine abfuit et publicam rem suo cum periculo bene gessit.

Pontifex[8] si ad exemplum ducis olim Aureliani[9] veterum meminisse noluerit seque intermedium Europae dissidenti praestiterit, est quod nobis gratulemur; certe in columba olivam tenente bonum est augurium.[10] De pace interim communi parum spero, neque multum nobis promittit Gothofredus,[11] cui hodie una cum senatore Reygersbergio et filio tuo adfui apud Doubletium.[12] De filio Petro in Suedia promovendo adhuc moneo, neque enim alius liberorum tuorum est qui negotia publica eo excepto curare possit, neque ea est inertia, ut non munia sibi mandata cum dignitate obire valeat;[13] sed ut vere fatear, a praxi forensi est alieniore animo.

Inter Societatem Indiae Orientalis et Lusitanos acris nos exercet disputatio super districtu aut territorio urbis Galae in insula Ceilonensi;[14] utrimque tua de Iure belli et pacis allegantur.[15] Nec res parva est, etenim ea disputatio pacis in iis partibus publicationem impedit.[16]

6 Het gedicht is niet overgeleverd. Een jaar eerder had Willem de Groot een vers geschreven op het lied van Mozes (*Deut.* 32: 1-43); vgl. no. 6524 (dl. XIV).

7 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot, ‘aide de camp’ van de burggraaf van Turenne, beleefde op de terugweg van zijn missie naar het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel een onaangenaam avontuur. Kort nadat hij Höchst was gepasseerd, stootte hij op een Zwabisch-Beierse patrouille. Snel stelde hij zich in veiligheid; zijn paarden moest hij echter achterlaten (no. 7108).

8 Paus Innocentius X had zich voorgenomen om alle oude ‘onlusten’ te vergeten; vgl. nos. 7082 en 7103.

9 Gaston van Orléans had ook afstand genomen van zijn jeugdzonden. De inspirator van talrijke samenzweringen tegen het bewind van kardinaal de Richelieu († 4 december 1642) was thans een toegewijd dienaar van de kroon (G. Dethan, *Gaston d'Orléans*, p. 283-293).

10 Het familiewapen van de Pamfili's. De zilveren duif met een olijftak in zijn snavel is nu nog zichtbaar in het wapenschild van de familie Doria Pamphili Landi (V. Spreti, *Enciclopedia storico-nobiliare italiana* II, p. 632).

11 Théodore Godefroy (1580-1649), zoon van de rechtsgeleerde Denis Godefroy, juridisch adviseur van de Franse delegatie ter vredesconferentie, vertoefde sinds mei 1644 in de Republiek (no. 6885 (dl. XV)). In oktober moest hij afscheid nemen van zijn vrienden in Den Haag en de reis naar Munster aanvaarden (*DBF* XVI, kol. 448-449, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 399, p. 409 en p. 418).

12 Een ontvangst ten huize van George Rataller Doubleth (1600-1655), raadsheer in de Hoge Raad van Holland en Zeeland (*NNBW* VII, kol. 379-380).

13 Mr. Pieter de Groot, op 17 september benoemd tot advocaat ordinaris van de Oostindische Compagnie, ambieerde een bestuurlijke carrière. De regenten ontvingen de zoon van mr. Hugo de Groot niet met open armen (M. van Leeuwen, *Het leven van Pieter de Groot*, Utrecht 1917).

14 Het eiland Ceylon (Sri Lanka). De twist met de Portugezen over de verdeling van de kaneellanden tussen fort Galle en Colombo (art. XII van het wapenstilstandsverdrag dat op 12 juni 1641 tussen Portugal en de Republiek was gesloten (Du Mont, *Corps dipl.* VI 1, p. 215-218)). In de afgelopen maanden had Francisco de Sousa Coutinho (ca. 1597-1660), de Portugese ambassadeur in de Republiek (Schutte, *Repertorium* II, p. 618-619), deze zaak aanhangig gemaakt bij de Staten-Generaal (Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 186-187, p. 190 en p. 193-195).

15 Willem de Groot, eveneens advocaat ordinaris van de Oostindische Compagnie (no. 7065 (dl. XV)), had de beschikking over verschillende edities van Grotius' *De iure belli ac pacis*: Parijs 1625, Amsterdam 1631-1632 en 1642 (*BG* nos. 565-571), en mogelijk ook over de Nederlandse vertaling uit 1635 (*BG* no. 620).

16 De bewindhebbers van de Oostindische Compagnie hadden in de loop van 1642 gouverneur-generaal Antonio van Diemen in kennis gesteld van het verdrag. Kort nadat de

wapenstilstand in Batavia was gepubliceerd, zond de gouverneur-generaal zijn raad Pieter Boreel naar Ceylon en Goa. In Colombo kwam de vertegenwoordiger van de

Nos nihil iam hic habemus novi, neque enim Ordines Hollandiae etiamnum convenere.[17] Deus interea te, uxorem, liberos et amicos diu servet incolumes,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXXI Octobris 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. 18 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 9 Nov.
En in dorso: 31 Oct. 1644 W. de Groot.

7123. 1644 [oktober] 31. Van N. van Reigersberch.[1]

De heer Reigersbergen verzocht ook in den gemelden brief van den laatsten van Oogstmaandt[2] het oordeel van zijn zwager over een aanmerkelijk geval in rechten:

Een ander dispuit ..., die het ius belli raakt, is ter gelegentheit van het innemen van Valkenburg en Dalem, hetwelke de onzen hebben gedemanteleert en zonder bezetting gelaten, gerezen,[3] alzoo zij sustineren het territorium te zijn behouden en gebleven; de vijandt, het gezag daar niet te hebben verloren, alzoo het onder Limburg hoort en schoon gehegt zijnde aan de plaats niet is geconquesteert bij die de fortressen niet hebben behouden, in welker macht niet is geweest op hun eigene hand een neutraliteit in te voeren, ook door demantelering meer rechten te krijgen dan zij met bezetting zouden konnen doen. Anderszins zouden zij den vijandt, die de opene plaatsen nu kan hernemen, de gelegentheit benemen van oit meester van dat territorium te worden. Mijn gevoelen over die questie gevraagt zijnde, heb ik die tegens de intentie van velen alzoo uit het VIe capp. van het derde Boek, § 4, van 't Recht van oorlog en vrede[4] verstaan. Of wel? wil ik gaarn van uEd. leeren.

17 De Staten van Holland keerden op 22 november van hun najaarsreces terug (*Res. SH*, dd. 22 november 1644).
1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 374-375. Beantw. d. no. 7139.
2 'Oogstmaandt', lees: 'Wijnmaandt'. Het dispuut in de oogstmaand betrof de samenvoeging van de Oost- en Westindische Compagnieën onder één octrooi (no. 7025 (dl. XV)).
3 Staatse ruiters onder bevel van luitenant-generaal Thomas van Stakenbroeck bezetten in 1632 de stad Limburg (8 september) en de kastelen van Valkenburg, Dalhem (Daelhem) en 's Hertogenrade (*Het Staatsche leger* IV, p. 64 en p. 142; *Limburg's Verleden* II, p. 219 en p. 232). In de zomer van 1644 trok luitenant-kolonel Hartman Gotfried van Steyn Callenfels, commandant van het Staatse garnizoen van Maastricht, naar de drie kastelen. Toen hij zag dat het bezit niet kon gehandhaafd worden als de vijand 'meester in campagne' was, besloot hij de kastelen op te blazen (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 980-981).
4 Grotius, *De iure belli ac pacis*, liber III, cap. VI 'De iure acquirendi bello capta', § IV.

Grooter dispuit is bijna in gelijke materie tusschen dezen staat en de Portugezen onbeslegt,[5] die ook met de wapenen in Oost-Indië word gehanthaaft, alzoo den oorlog in Ceilon alleen gevoert wordt om de palen van het district tot de forten bij de onzen bezeten, die de Portugezen sustineren zonder het minste territorium te zullen moeten blijven, de onzen tevreden zijnde de landen tusschen hen en der Portugezen forten half en half te deelen.

5 De twist met de Portugezen over de verdeling van de kaneellanden tussen fort Galle en Colombo op het eiland Ceylon; zie no. 7122.

[Het is] ... niet ondienstig hier ook in te voegen 'tgeen de heer Reigersbergen in denzelven brief schrijft ...

In de handelingen met Hamburg en Bremen is men zooverre, dat ook deze staat de pointen waarop het vorige tractaat behoort te worden verbetert, op het papier heeft gebragt,[6] daar ik uEd. nader verklaring per naasten van zal konnen doen. Ondertusschen zijn klachten gekomen van den resident Schrasser over de vrije oefening van de gereformeerde religie,[7] die de ingezetenen in plaats van tot Altena[8] te gaan, om de onveilheit te mijden ten zijnen huize waren nemende. Die van Hamburg daarover aangesproken zijnde, namen aan hunne principalen daarvan kennisse te geven. Maar die magistraat, die, wanneer zij word beëedigt, belooft geen kerk in de stadt voor de gereformeerden te openen, zoude zooweinig uit vreeze van haar geestelijken, die de gemeente daar niet minder dan elders leiden, den gereformeerden de vrijheit durven geven als aan de katholyken; en luiden de brieven van Schrasser, alsof die vrijheit tegens het volkerenrecht hem werde benomen.[9]

Deze brief van den heer Reigersbergen eindigt met dit aanmerkelijk slot:

Zoo daadlijk een bewinthebber mij sprekende van de contramine van octroy, zeide dat de compagnie weinig zwarigheit ziet in het openstellen van den handel, indien men wist uit wiens naam men de justitie in Indië zoude konnen doen bedienen, vragende of de eene stadt of de ander zich daartoe zoude konnen volmachtigen; hetwelk ik niet kan oordeelen.[10]

6 Een vier man sterke deputatie van de Hanzesteden Bremen en Hamburg, bijgestaan door de ordinaris resident dr. Lieuwe van Aitzema, bevond zich in de Republiek om te pleiten voor de vernieuwing en herziening van het verdrag dat de Staten-Generaal in 1616 met de Hanzesteden hadden gesloten. De syndici van de twee steden, Bethmannus Herdesianus (Bremen) en Johann Christoph Meurer (Hamburg), en de raadsheren Heerde en Jerre werden op 13 september in audiëntie ontvangen. Aarzelend gaven de Staten-Generaal toe 'bij de vrijheyt der Commerciën op de Elve [Elbe] ende Weser geïnteresseert te zijn; maer niet soo ghelijck Bremen ende Hamburgh' (*Aitzema* (f^{O}) II, p. 971 en p. 1004-1006, en *Res. SH*, dd. 23 september 1644).

7 Mr. Hendrick Schrassert (1600-1651), Staats resident te Hamburg en Lübeck 1640-1651 (Schutte, *Repertorium* I, p. 192-193). In juli 1646 wezen de Staten-Generaal hem een ambassadepredikant toe (Schutte, *o.c.*, p. 201).

8 In mei/juni 1645 gingen de twee gereformeerde kerken van Altona in vlammen op. De lutherse stadsbestuurders van Hamburg bleven echter bij hun verbod op uitoefening van de gereformeerde religie binnen de stad, zelfs stonden zij niet langer toe dat de kerkgangers hun toevlucht zochten in het logement van de Staatse resident (W.P.C. Knuttel, *Acta der particuliere synoden van Zuid-Holland 1621-1700* II, p. 469 en p. 506, en 'Brieven van Hendrik Schrassert', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 347-348, dd. 31 mei/10 juni 1645).

9 Vgl. Grotius, *De iure belli ac pacis*, liber II, cap. XVIII 'De legationum iure', § IV, 5 en § VIII.

10 'De bediening van de justitie' in Oost-Indië (*Pieter van Dam. Beschryvinge van de Oostindische Compagnie* III, p. 81-107). De bewindhebbers van de Oostindische Compagnie probeerden het hoofd koel te houden in de discussie over de 'combinatie der Compagnien van Oost- en Westindiën'. Zij tastten reeds de mogelijkheden af van een voortbestaan zonder octrooi.

7124. 1644 oktober 31. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Voor ditmaal een meerders niet als dat van Lubeck de brieven medebrengen dat de coninckl̃ijcke Sweedsche vlote, 36 zeylen sterck, bij Wismar ancker gesmeten heeft den 9/

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 153. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

19 Octobris.[2] Ende also sij daer tijdinge creeg dat 28 Deensche oorlogschepen ontrent het eylant Meunen waaren, heeft de coninckliJcke vloote haer anckers geligt en daerop toegezeilt.[3] God geve goede successen.

Den overste Wrangel heeft de schanze te Nieustad op discretie verovert,[4] 80 Deenen gevangen becomen ende heeft sich met 900 mannen bij Lubeck onder commando van de oversten Gun en Botker[5] geconjungeert om in Judlant de winterquartier te gaen betrecken. Voor Lubeck liggen 6 Sweedsche oorlogschepen. Men weet noch niet wel of Bredenburg aen de Deenschen is overgegaen.[6]

Brieven van Leipsigh melden dat den landgraef van Hessen,[7] met 300 paerden van Leipsich afgaende, bij een keysersche partije soude overvallen sijn, 60 dootgeslagen, 200 gevangen, doch hij soude sich gesalveert hebben. Daertegens wil men seggen dat Coningsmarck de voeragiewagens van de kaysersche soude becomen hebben.[8] De seeckerhijt met den naesten.

Waermede verblijve, mijnheere,

u. Excellentie dienstwilligste.

Hage, den 31 Octobris 1644.

2 De Zweedse oorlogsvloot, versterkt met een eskader onder bevel van de Zeeuwse Zweed Maerten Thijssen Anckarhielm, had op 5/15 oktober de haven van Kalmar verlaten. De schepen koersten langs de kust van Bornholm naar Møn (aankomst op 7/17 oktober). Op zoek naar de vijand gingen drie oorlogsschepen en een brander voor anker in de haven van Wismar (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 588).

3 Op 9/19 oktober kwam op het admiraalsschip van Karl Gustav Wrangel het bericht binnen dat 16 tot 17 Deense schepen onder bevel van Pros Mund onder Langeland en Lolland lagen. Omdat de wind plotseling opstak, gingen de Zweden niet onmiddellijk tot actie over. Enkele dagen later kregen zij bij het eiland Fehmarn de Deense vloot in het vizier. In de vroege morgen van de 13/23ste oktober gaf de opperbevelhebber vanaf de 'Smålandz Leijonet' (Smålandse Leeuw) het aanvalssein (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 585-592).

4 Kolonel Helmut Wrangel, bevelhebber van de Zweedse ruiterij in het hertogdom Holstein, probeerde weer toegang te krijgen tot de winterkwartieren in Jutland. Begin oktober nam hij een fort bij Neustadt (ten noorden van Travemünde) onder vuur (*Gazette 1644*, nos. 132 en 134, dd. 29 oktober en 5 november 1644). In de vroege morgen van de 13de oktober brak hij het verzet van de Deense garnizoenssoldaten (*Gazette 1644*, no. 137, dd. 12 november 1644).

5 De Zweden verbasterden de namen van de bevelhebbers van hun Schotse lichtingen. De assistentie kwam waarschijnlijk van de kolonels William Gwynn (Gun) en Christopher Potley (Botlei; Botker) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VI, p. 865 en IX, p. 503).

6 De Zweedse oorlogsschepen brachten 1500 infanteristen aan land. Zij zouden ingezet worden tegen de Denen die al geruime tijd de vesting Breitenburg belegerden. Zij kwamen te laat: het Zweedse garnizoen was enkele dagen eerder accoord gegaan met de capitulatie (*Gazette 1644*, nos. 134, 137, 137[=140], dd. 5, 12 en 19 november 1644).

7 Landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege, kolonel in Zweedse dienst, had het graafschap Pinneberg verlaten. Begin oktober gaf hij gevolg aan een oproep van veldmaarschalk Lennart Torstensson. Op de laatste dag van zijn mars naar het Zweedse hoofdkwartier te Bernburg aan de Saale (15 oktober) stootte hij in de buurt van Delitzsch (ten oosten van Halle) op een keizerlijke eenheid. De overmacht was te groot; hij moest de aftocht blazen en redding zoeken in de stad (*Gazette 1644*, no. 134, dd. 5 november 1644).

8 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had verkenningsposten geplaatst langs de weg van Halberstadt naar Bernburg. Op de 15de oktober overmeesterde hij een keizerlijk konvooi (*Doc. Boh.* VII, p. 146 no. 428, p. 150 no. 436 en p. 152 no. 442).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 9 Nov.

7125. 1644 oktober 31. Van I. Vossius.[1]

Illustrissime et excellentissime domine,

Agerem gratias pro literis Excellentiae vestrae ad me scriptis, si quid mihi tam sublime occurreret quo magnitudinem beneficii possem exprimere, vel tam aliquid humile quo devotionem meam erga illam possem ostendere. Cum vero nihil magis cordi sit quam ut ubi ubi sim Excellentiae vestrae quacunque in re possim inservire, allocutus sum dominum Blaeuwium de editione Anthologiae.[2] Suscepit ille sese quamprimum aggressurum opus illud; unum quod hactenus obstiterit esse, quod non repererit quemquam cui indicis faciendi curam imponeret, velle autem Excellentiam vestram plures indices. Ego promisi operam meam ea in re,[3] si quando certius aliquid de compositione indicum istorum ex fratre Excellentiae vestrae vel ipse, vel ego rescivissemus. Fiet autem illud quamprimum, ut spero.

Deus interim Excellentiam vestram diu servet eique det omnia prospera,

Excellentiae vestrae devotissimus,

Isaacus Vossius.

Amstelodami, 1644, ultimo Octobris.

Adres: Illustrissimo et excellentissimo domino Hugoni Grotio, consiliario status et ad christianissimum regem legato.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 9 Nov.

En in dorso: 31 Oct. 1644 Isaacus Vossius.

Bovenaan de minuut te Amsterdam staat: Illustriss. et excell. viro Hug. Grotio.

1 Hs. Leiden, UB, Pap. 2. Eigenh. oorspr. Eigenh. afschrift (of minuut) te Amsterdam, UB, coll. RK, VI F 30, p. 16-17. Antw. op no. 7057 (dl. XV) of een ontbrekende brief van 15 of 22 oktober 1644, beantw. d. no. 7137. Isaac Vossius (1618-1689), zoon van de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius, had een jaar lang de gastvrijheid van Grotius genoten. In augustus 1644 legde hij zijn taak van secretaris op de Zweedse ambassade neer en keerde over Caen en Calais huiswaarts (no. 6375 (dl. XIV), nos. 7018 (dl. XV) en 7111, en Y. Rogge, 'De reis van Isaac Vossius (1641-1645)', in *Oud-Holland* 18(1900), p. 3-20). In 1648 verruilde hij de ouderlijke woning te Amsterdam voor het koninklijk paleis in Stockholm. Koningin Christina schonk hem in oktober 1650 het toezicht over haar bibliotheek. Na de troonsafstand van de koningin vestigde hij zich in Den Haag (1655). In 1670 verhuisde hij naar Engeland, waar koning Karel II hem vereerde met een prebende in de koninklijke kapel te Windsor. Hij stierf te Londen op 21 februari 1689 (F.F. Blok, *Isaac Vossius en zijn kring; zijn leven tot zijn afscheid van koningin Christina van Zweden*, Groningen 1999; Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, Assen 1981, p. 340-341 en p. 345-350).

2 De Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu zou omzien naar een geschikte kandidaat voor het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534). Zijn voorkeur ging uit naar de Franse protestant Samuel Sorbière (1615-1670) (no. 6898 (dl. XV)). Begin september kwam echter aan het licht dat de drukker de zaak op zijn beloop had gelaten (no. 7033 (dl. XV)).

3 Grotius had al enige malen laten blijken dat hij het toezicht op de uitgave van de *Anthologia Graeca* het liefst wilde toevertrouwen aan zijn ex-secretaris Isaac Vossius (no. 7058 (dl. XV) en no. 7068). Er was een groot voordeel aan deze oplossing verbonden, want de vader van de jongeman genoot veel gezag in de drukkerij van de Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu (Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, p. 292-293, en F.F. Blok, *Isaac Vossius en zijn kring*, p. 226-233).

7126. 1644 november 5. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Vellem sane de primis exemplaribus[2] unum datum sine mora fuisset Vossio,[3] ut non praescripseram tantum, sed et filio eius, cum ei exemplaria commendarem, promiseram. Spero nunc saltem eum habere a me exemplar,[4] vir istarum rerum intelligentissimus. Librum de Horis canonicis editum gaudeo.[5] Miror me accessionem factum Westerbanii et eius acrimoniam contra ecclesiae romanae adhaerentes.[6]

Angliae regina intra paucos dies hic erit.[7] Didericus noster omnia sibi mandata bene est exsecutus; dux Anguianus magnis eum ornat testimoniis.[8] Crescere quotidie sectarum numerum apud Anglos certum est, eaque causa multos impellit ad quaerendam ecclesiae unitatem. Princeps Arausionensis quovis modo domum suam fundat.[9] Erit magnus Suediae cancellarius inter legatos qui ad pacem cum Dano faciendam mandata habent.[10]

Doleo de Anthologia nihil me intelligere[11] et accipere me literas a domino Gerardo Vossio quibus significat se exemplar exspectatum nondum accepisse.[12] Vide quomodo id excusare possis.

Regina et rex hic bene valent. Cardinalis Mazarinus adhuc infirma est valetudine. A foribus cardinalis Antonii Romae ablata sunt Galliae insignia et literae eius quas contra cardinalem Pamphylium nunc papam scripserat, ad papam missae. Auctor fuit Galliae ut

1 Gedrukt *Epist.*, p. 973 App. no. 731. Antw. op no. 7110, beantw. d. no. 7145.
2 De door Isaac Vossius naar de Republiek overgebrachte presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), waren van een band voorzien. Niemand leek zich nog bezig te houden met de vraag of de Haagse boekbinder op tijd in het bezit was gekomen van de apart toegezonden 'Index auctorum' (nos. 7068 en 7080).
3 Willem de Groot had het aan Gerardus Joannes Vossius toegedachte exemplaar aan Nicolaes van Reigersberch geschonken (no. 7110).
4 In de tweede week van november kwam Willem de Groot aan de wensen van zijn broer tegemoet. De Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu vond hij bereid om een exemplaar af te staan (no. 7145).
5 De Amsterdamse herdruk van het 'discours' *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus* van de Parijse kanunnik Claude Joly.
6 Grotius' gedicht 'Utenbogardi funus' (nos. 7047 (dl. XV) en 7081). Een drukker in de Republiek (A. Jz. Tongerloo) verwerkte de versregels in een bundel die de Loosduinse dichter Jacob Westerbaen had samengesteld naar aanleiding van het overlijden van de nestor van de remonstranten († 4 september 1644) (Petit, *Bibliotheek van Nederlandsche Pamfletten* I, nos. 2261 en 2295).
7 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 5 november.
8 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, aanvaardde de gelukwensen van de Zweedse ambassadeur met de Franse overwinningstocht langs de Rijn. In zijn antwoord besteedde de hertog aandacht aan de geslaagde missie van de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot, 'aide de camp' van de burggraaf van Turenne, naar het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel (nos. 7116-7117 en no. 7127).
9 Frederik Hendrik bevorderde de belangen van het huis Nassau. Onlangs had hij graaf Johan Maurits van Nassau-Siegen, de 'Braziliaan', aanbevolen voor twee hoge aanstellingen in het Staatse leger: gouverneur van Wesel en luitenant-generaal der cavalerie (*Het Staatsche leger* IV, p. 187-188, p. 332 en p. 342).
10 Kanselier Axel Oxenstierna had de beslissing over zijn deelname aan het Zweeds-Deense vredesoverleg niet langer in eigen hand. Het laatste woord over de afvaardiging naar Brömsebro moest hij op 7/17 december 1644 overdragen aan koningin Christina.
11 Dr. Joan Blaeu veronachtzaamde de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534); vgl. no. 7125.
12 Gerardus Joannes Vossius ging in zijn brief van 24 oktober 1644 (no. 7111) van de veronderstelling uit dat het presentexemplaar van de *Annotata ad Vetus Testamentum* in aantocht was (*supra*, n. 2 en 3).

contra Pamphylium laboraret magnis etiam pecuniis in id missis. Et ipse arcanis pactionibus initis in eum et suum et amicorum suffragium contulit, offensam Galliae reliquit. Piccolominaeus in Sancti Audomari urbem victum intulit captis aliquot castellis. In Hispania multa circa statum et aerarium emendantur. Regina Hispaniae an adhuc vivat, incertum est.

Deus tibi, uxori, liberis amicisque sit propitius,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 5 Novembris 1644.

7127. 1644 november 5. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick danck uEd. van de liberale advisen ende discoursen van den 25 October. Den raed gegeven over de papieren van Van Mede is goed.[2] De desseings daer de Brune van spreect - wiens boeck ick garen zoude zien - zijn niet verdicht.[3] Ick mercke dagelijcx nieuwe teeckenen dat men die twee desseings zoect te vereenigen ende houde het daervoor dat de tien provinciën liever een bekend ongemack zullen verdraegen dan zich vertrouwen ofte op d'een ofte op d'andere, wetende d'exemplen van ontrouwicheit aen d'eene zijde in materie van staet, aen d'andere zijde in materie van religie. Zoo niet haest bij de Sweden iet merckelijck in de Oostzee werdt voorgenomen,[4] zullen daer zoowel de costen zijn verloren als bij de Vereenigde Nederlanden.

Onzen Diderick heeft zijne commissie verricht tot contentement, werdt bij den hertogh van Anguien zeer gepresen.[5] Daer werdt een van de principalen van Cassel[6] gezonden om de begonnen handeling te sluiten.[7] Om die conjunctie wel tewege te

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 39a. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7128. Antw. op een niet teruggevonden brief van 25 oktober 1644.
2 'Mede' (vgl. *Genesis* 2:10) is Hebreeuws voor Wtenbogaerts naam; zie no. 1137 (dl. III) en no. 6257 (dl. XIV). In zijn brief van 1 oktober (no. 7069) maakte Grotius zijn zwager opmerkzaam op het belang van de 'conservatie van de geschiedenisse bij sijne Eerw[aarde] aangeteickent'.
3 Johan de Brune (ca. 1588-1658), jurist en literator, advocaat te Middelburg, in 1649 raadpensionaris van Zeeland (*NNBW* IV, kol. 333-334; H.W. Blom, in *De Hollandse jaren van Hugo de Groot*, p. 145-153), had in zijn *Grond-steenen van een vaste Regieringe, gheleyt end wtgestelt tot bericht end nuttigheyt van alle goede Vader-landers*, Middelburg 1621, betoogd 'dat de Gods-diensticheyt ende Rechtveerdicheyt, de eenighe oorsaken ende middelen van een vaste, heylsame regieringhe zijn' (Eerste boeck, caput 1 (p. 7-11)).
4 Militaire deskundigen beweerden met grote stelligheid dat de Zweedse oorlogsvloot dit jaar niet meer zou uitzeilen (no. 7115, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 105-106). Op 16 november bereikte Grotius het nieuws van de zeeslag in de Fehmarnbelt (nos. 7133-7135).
5 De hertog van Enghien sprak lovend over de missie van de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot, 'aide de camp' van de burggraaf van Turenne, naar het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel.
6 Mogelijk de Hessisch-Kasselse raadsheer Andreas Christian Pagenstecher (1612-1677); vgl. *Aitzema* (f^{o}) II, p. 1003-1004, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* II, p. 431.
7 De heer van Beauregard, Frans resident te Kassel, regelde de details van de Hessische bijdrage aan de strijd tegen de Zwabisch-Beiersen (*Lettres Mazarin* II, p. 78, p. 92 en p. 95;

brengen waer noodigh dat de questie in Oost-Frieslant waere gebracht tot eenicheit.
Ick hoop mijnheer

Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen I, p. 174, p. 524, p. 539, p. 568 en p. 584).

den prins van Orangie door Swede ende Vrancrijck gebracht zal werden tot redelijckheit.[8] Ick zal zeer garen verstaen wat op de zaeck van Bremen ende Hamburg[9] zal werden gedisponeert ende hoe Lubec zich daerinne draegt.[10]

Monsieur Godefroi zal zijn boeck haest vol hebben van aenteeckeningen.[11] Ick meen monsieur Brasset geen haest en heeft om nae Munster te gaen,[12] alzoo daer voorlang noch niet te doen en is; 't schijnt noch de keizerschen noch de Fransoisen de vrede zoucken.[13] 't Geeft mij wonder dat die vaert in Vlaenderen met gewelt niet en is belet.[14] Mijnheer den prins van Orangie sterckt zijn huis zooveel doenlijck is.[15]

UEd. zal daer zijnde best connen oordeelen off die van Oost-Indië te disponeren zullen zijn tot de voorgenomene combinatie.[16] Aelianus, zie ick wel, maect veel vijanden ende meent dat hij 't niet [can] verkerven, vertrouwende op zijn stutten.[17]

8 De Hessische bevelhebber Caspar, graaf van Eberstein, stond op voet van oorlog met de Staatse versterkingen in Oostfriesland. Onder geen beding wilde hij zijn Oostfriese eenheden beschikbaar stellen voor de campagne van de Franse legers aan de Rijn. Tenslotte zetten de Fransen de partijen zo zwaar onder druk dat ze wel moesten instemmen met een troepenreductie. Het accoord vergde blijkbaar het uiterste van de krachten van de Hessische bevelhebber. Twee dagen na de ondertekening kreeg de graaf een hevige koortsaanval († eind oktober 1644 te Aurich) (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 254-257).

9 Een vier man sterke deputatie van de Hanzesteden Bremen en Hamburg, bijgestaan door de ordinaris resident dr. Lieuwe van Aitzema, bevond zich in de Republiek om te pleiten voor de vernieuwing en herziening van het verdrag dat de Staten-Generaal in 1616 met de Hanzesteden hadden gesloten; zie nos. 7081 en 7123.

10 Veertien dagen later komt Grotius nog eens terug op dit onderwerp: ‘Ende is vremd dat die twee steden handelen zonde[r] Lubec, Rostoc ende anderen’ (no. 7149).

11 Théodore Godefroy, juridisch adviseur van de Franse delegatie ter vredesconferentie, groot verzamelaar van documenten ‘touchant les droits du roi très chrétien sur plusieurs états et seigneuries possédées par divers princes voisins’ (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 25 en p. 163). Zijn tijd in Den Haag (mei-oktober 1644) had hij inderdaad nuttig besteed. In een brief van 3 oktober 1644 merkte de Haagse hofpredikant André Rivet op: ‘Mons. Godefroy est tousjours ici, qui receuïlle ce qu'il peut et n'a pas envie de s'aller morfondre à Munster’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 399, p. 409 en p. 418).

12 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien zochten in september een ambassadesecretaris. De graaf had de diplomaat Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain, op de voordracht willen plaatsen, maar zijn collega weigerde de aanbeveling te onderschrijven. Op 1 oktober hakte de Franse staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, de knoop door en gaf zijn voorkeur aan de kandidaat die het meest in de smaak viel van Abel Servien: Henri (of Jean) Brasset, secretaris van de Franse ambassade in Den Haag (Schutte, *Repertorium* II, p. 7). Koning Lodewijk XIV bekrachtigde op 3 december 1644 de benoeming (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXXV, p. 490-492, p. 497, p. 529-532 en p. 537).

13 Het Munsterse overleg over de ‘emendatio’ van de volmachten. De keizerlijke, Spaanse en Franse gevolmachtigden lieten de kwestie nog tot het einde van november aanslepen.

14 Tijdens de belegering van Sas van Gent werden in het Staatse legerkamp geruchten verspreid over een nieuw kanaal dat de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo in de polders bij Axel wilde laten graven. Het ‘kanaal’ bleek achteraf een smalle vaart te zijn (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 40, p. 57 en p. 66).

15 Frederik Hendrik had graaf Johan Maurits van Nassau-Siegen, de ‘Braziliaan’, aanbevolen voor twee hoge aanstellingen in het Staatse leger: gouverneur van Wesel en luitenant-generaal der cavalerie (*Het Staatsche leger* IV, p. 187-188, p. 332 en p. 342).

16 De bewindhebbers van de Oostindische Compagnie probeerden het hoofd koel te houden in de discussie over de ‘combinatie der Compagnien van Oost- en Westindiën’. Zij tastten reeds de mogelijkheden af van een voortbestaan zonder octrooi; zie no. 7123.

17 ‘Aelianus’, codenaam voor de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona. Zijn ‘ruyde harde en onfatsoenelijke maniere van doen’ werkte alleen maar in het nadeel van de Zweeds-Staatse betrekkingen; vgl. no. 6956 (dl. XV) en nos. 7069 en 7081.

Voor den churfurst laet ick hier niet te arbeiden,[18] maer op zijne reis in Engelant blijft hier de ombrage,[19] die misschien bij de coninginne van Engelant zal werden gevoet.[20] De menichte van secten groeit zeer in Engelant, ende dat is één van de oorzaecken die veelen beweegt om te dencken op de herstelling van de eenicheit in de kercke door redelijcke middelen.[21] Waer de vrede in Duitschlant gemaect, zoo zoude aen den coning van Engelant geene hulpe ontbreecken.[22]

Wat onzen tweeden aengaet, daervan ick heb voordezen geschreven aen mijn broeder de Groot[23] ende mijn huisvrouw aen uwe Ed.[24] Leuie luiden zijn nergens goed toe. Ende de rechte politie heeft rechtsgeleerdheit van noode. Doch wij zullen zien wat hij daervan zal maecken, alzoo hij alle ons goed voornemen teniet heeft gemaect.

5 Novembris 1644.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 5 Nov. 1644 uyt Paris.

18 Grotius had de Paltsische agent (Johann) Friedrich Pawel von Rammingen vertrouwd gemaakt met de verschillende standpunten in de kwestie van het herstel van de keurvorstelijke familie in de Palts. Hij koos voor een voorzichtige benadering: ‘Ick heb hier voorgeslagen dat Vranckrijck van de plaetsen die zij door haere wapenen becomen in den Pals, de bewaering behoort te houden; maer de justitie aldaer te doen administreren op den naem van mijnheer den churfurst’; vgl. no. 7039 (dl. XV) en nos. 7081, 7094 en 7116.

19 De Fransen wantrouwden de ‘Motives and reasons’ van de reis van prins Karl Ludwig van de Palts naar Londen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 148, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 557).

20 In de middag van de 5de november maakte koningin Henriëtte Maria van Engeland haar intocht in Parijs (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 224-225).

21 Independenten, gematigd-episcopalen en erastianen verhieven hun stem tegen de presbyterianen die naar het voorbeeld van hun Schotse broeders een kerkorde wilden opstellen in de geest van de besluiten van de synoden van Dordrecht (1618-1619) en Alès (1620).

22 Grotius gunde koning Karel I standvastere bondgenoten dan de koningen van Denemarken en Spanje. Hij hechtte groot belang aan de ‘hulpe’ van de kronen van Frankrijk en Zweden.

23 De uitgevers van de *Epistolae Quotquot* hebben Grotius' reactie op de onduidelijke toekomstplannen van mr. Pieter de Groot niet opgenomen in hun uitgave van de brief aan Willem de Groot, dd. 29 oktober 1644 (no. 7114).

24 De overlevering van de correspondentie van Maria van Reigersberch met haar broer is lacuneus; vgl. H.C. Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, Leiden 1902.

7128. 1644 november 5. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De Beierschen met de Haezfeldschen[2] hebbende Baccherach becomen,[3] blijven bij Ladenburg voor het meerderdeel,[4] hoopende bij haer te crijgen de Lorrainsche, die over de Mosel zijn bij Lutzenburg[5] ende de Gleensche, die haer tot Cobelentz hebben gehouden, ende dan Mentz ende andere plaetsen weder te becomen.[6] Maer den hertogh van Anguien meent sulcx niet en staet te vresen,[7] maer dat de Beierschen, zoo zij bijeenblijven, het lant zullen bederven ende gebreck hebben van vivres; zoo zij haer verdeelen, dat de ruiterie die bij den marescal de Turenne is gebleven, licht eenigh quartier zullen opslaen ende zoo Gleen en de Lorrainsche haer bij de andere zullen willen vougen, dat dan oock de Fransche trouppen die onder Magalotti zijn tusschen de Saer ende Mozel[8] haer op de hielen zullen volgen. Dat hij oock hoopt vanhier tot drieduizent man derrewaerts tot verstercking zal werden gezonden, gelijck alrede eenigh gelt gezonden is. Zegt oock zoo Philipsburg als het fort bij Mentz zeer te hebben gesterct.[9] Hoopt oock dat de Hessische trouppes zich zullen vougen bij den marescal de Turenne, waerover mijn zoon gezonden is geweest te Cassel[10] ende in 't wedercomen bij de vijanden aengetast, doch zoo men ons zegt, zoude zijn gesalveert.[11]

Een van de Beiersche gedeputeerden is schielijck in de Francfortsche vergadering

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 39b. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7127.
2 De regimenten van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen speelden geen rol in de strijd aan de Rijn. De keizer had hen bevolen om de Elbe over te steken en de weg naar Meissen te nemen (*Doc. Boh.* VII, p. 142-143 no. 418, p. 145 no. 427 en p. 149 no. 433).
3 Evenals Bingen vormde Bacharach een zwakke schakel in de Franse verdedigingslinies aan de Rijn. Het keizerlijk-Westfaalse leger onder bevel van Alexander, graaf van Velen en Megen, en Gottfried Huyn, graaf van Geleen, nam het initiatief tot de aanslag (20 oktober) (*Gazette 1644*, nos. 135 en 137, dd. 5 en 12 november 1644, en Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 267-268). De Fransen hielden echter stand en joegen de keizerlijken op de vlucht (*Lettres de Turenne*, p. 408).
4 Ladenburg (ten noordwesten van Heidelberg). De Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth versterkten hun posities aan de 'Bergstrasse' (de route van Heidelberg naar Darmstadt) (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 149).
5 Hertog Karel IV van Lotharingen en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck zochten verbinding met het keizerlijk-Westfaalse leger. Het stond nog te bezien of zij de tocht langs de Moezel naar Koblenz ook daadwerkelijk konden volbrengen (*Gazette 1644*, nos. 135 en 141, dd. 5 november en 19 november 1644).
6 De Zwabisch-Beiersen hadden tijdens hun beraad in Oberursul een nieuw krijgsplan ontworpen. Na de verovering van de schipbrug bij Philippsburg zouden zij naar Mainz oprukken (*Doc. Boh.* VII, p. 142 no. 416).
7 Vgl. no. 7117. De Zweedse ambassadeur complimenteerde Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, met zijn successen: de slag bij Freiburg im Breisgau (3, 5 en 10 augustus 1644), de verovering van Philippsburg (9/10 september) en de overwinningstocht naar Mainz, Spiers, Worms en Bingen.
8 Op aanwijzing van de hertog van Enghien hielden de Franse onderbevelhebbers Pierre de Magalotti en Nicolas de Nettancourt d'Haussonville, graaf van Vaubecourt, de wacht aan de Moezel en de Saar (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 396-398 en p. 636).
9 Het herstel van de vestingwerken van Philippsburg en Mainz. De Fransen wilden de nieuwe fortificaties aan de Rijn zo spoedig mogelijk bemand en bevoorraad hebben (no. 7108).
10 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot, 'aide de camp' van de burggraaf van Turenne, had aan het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel gesproken over een grotere Hessische bijdrage aan de strijd tegen de Zwabisch-Beiersen.
11 De brief waarin Dirk de Groot zijn avontuurlijke terugreis beschreef, werd Grotius pas op 9 november ter hand gesteld (no. 7108).

dootgebleven,[12] 'twelck de protestanten tot haer voordeel nemen, zeggende dat hij iet tot haer naedeel wilde proponeren. Den keizer is tot Lintz gecomen,[13] apparentelijck om met den vorst van Beieren ofte de Beiersche te confereren, alzoo den vorst van Beieren gerucht laet loopen dat hij eene onbekende gezonden heeft nae Vrancrijck[14] ende de andere gedeputeerden die tot Francfort zijn ondertast off zij volmacht [hebben] om vanwegen haere heeren mede in Vrancrijck te doen handelen, 'twelck veele meenen artificiën te zijn om te meer voordeels van den keizer te becomen. Den keizer wil dat de Francfordsche vergadering, die anders meende te scheiden, bijeenblijve, hebbende tot dien einde geschreven aen den churfurst van Mentz.[15] De Fransoisen hebben de bloquering van Frankenthael verlaeten[16] ende zijn voor 't (mees)te deel bij Creutznach om de plaetsen in den Pals becomen te conserveren.[17] De Beyerschen hebben oock de fortificatiën van Manheim verbetert ende uitgestreckt om te meer verzeeckert te zijn van den pas van den Rijn tusschen Philipsburg ende Mentz.

Piccolomini heeft Blandeque, Arq ende Bach ingenomen ende alsoo Sint Omer gevictailleert,[18] ende men zegt daer dat Michel Salamanca[19] gebracht heeft een millioen ende halff croonen voor de soldaten, met belofte van noch vier gelijcke millioenen, wanneer de vloot zal zijn aengecomen, 'twelck men hoopt te zullen zijn in Ianuario toecomende.

12 Een afgevaardigde van hertog Maximiliaan I van Beieren overleed plotseling op het stadhuis van Frankfort (*Gazette 1644*, no. 134, dd. 5 november 1644; *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 592, en R. von Kietzell, 'Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645', in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 104 n. 28). Het bericht had betrekking op de Beierse raad Johann Christoph Abegg (1592-† 17-10-1644) (*Bosls Bayerische Biographie*, p. 1).

13 Er heerste een pestepidemie in Wenen. Omstreeks de 18de oktober vestigde keizer Ferdinand III zijn hof in Linz (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 32; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 366).

14 Hertog Maximiliaan I van Beieren had in een brief aan de keizer, dd. 26 september 1644, de noodklok geluid. Verbitterd over de val van Mainz, Worms en Spiers zag hij voor de instandhouding van het Rijk geen andere uitweg meer dan een opening te zoeken voor wapenstilstandsonderhandelingen (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 401-403 en p. 621-630).

15 De Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt had de Frankforter 'Deputationstag' in 1642 bijeengeroepen. Een keizerlijk schrijven, dd. 28 september 1644, spoorde hem aan zijn verantwoordelijkheden van 'Director' te laten gelden: 'dass rebus in Imperio sic stantibus, die deputirte Reichsstände alhier nit von einander zu lassen' (*Urk. u. Act.* I, p. 859-860).

16 De verdediging van de schipbrug bij Philippsburg stond op het spel (*supra*, n. 6). De Franse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, beschikte over te weinig manschappen om het offensief voort te zetten. Hij riep de Frans-Weimarsen die de weg van Frankenthal naar Mannheim bewaakten, terug naar zijn hoofdkwartier te Spiers (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 35-39; Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 396-400).

17 De Franse gardeofficier Guy de Bar (1605-1695) drong aan op de belegering van de vesting Kreuznach (Bad Kreuznach, ten zuiden van Bingen); vgl. no. 7066 (dl. XV), en *Lettres de Turenne*, p. 26 en p. 407-408.

18 De Zuidnederlandse 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini maakte gebruik van een moment van onoplettendheid in het Picardische leger. Eind oktober verlieten de ruiters van Jean, graaf van Gassion, hun uitkijkposten bij Saint-Omer (Blendecques (Blandecques), Arques en Le Bac); vgl. *Gazette 1644*, no. 135, dd. 5 november 1644.

19 Miguel de Salamanca had als Spaans 'gevolmachtigde ter vredesconferentie' een speciaal vrijgeleide gekregen voor zijn doortocht door Frankrijk. Begin november nam hij zitting in de rekenkamer van de Zuidnederlandse 'gouverneur civil' Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 485).

Van de doot ofte 't leven van de coninginne van Spaignie is niet zeeckers.[20] Van Catelagne hooren wij hier niet anders als dat de zaecken daer voor Vran[c]rijck zeer quaelijck staen, meest alle de affectiën zijnde verloren.[21] Eenige vougen daerbij dat het Spaensche leger is in Roussillon ende de Spaensche vloot voor Barcelone, ende dat in Spaignie eene groote reforme is ingestelt over den staet ende finantie. Den paus te Rome doet onderzoeck op dieghene die administratie van gelt hebben gehadt[22] ende licentieert zooveel crijgsvolck als mogelijck is. Hier is men zeer gestoort tegen den cardinael Antonio.[23] Zijn brieven die hij herrewaert geschreven had‹den› tegen den cardinael Pamphylio, nu paus, zijn aen den paus gezonden. Hij had Vrancrijck geëngageert om veel gelds te geven tot beletting van die electie ende heeft daernae in 't conclave door eenigh heimelijck accoord tot conservatie van zichzelve ende de zijnen, zelve zijne stem daertoe gegeven ende anderen doen geven, waerom oock den ambassadeur Saint-Chaumont last heeft om de wapenen van Vrancrijck wech te nemen van het huis van den cardinal Antonio.

De coninginne van Engelant comt hier.[24] Wij verstaen dat den coninck van Engellant Waller uit Shafsbury ende Dalbiere uit Blanford heeft verjaegt ende van mening is Waller verder te vervolgen,[25] zijnde prins Mauris mede niet verre van den coning met vijfduizent man. Die voor 't parlement zijn alhier, zeggen dat het lant Galles met wil ofte dwang is voor haer.[26] Dat die van Kent tot haeren dienst lichten tweeduizent ruiters. Dat Salthas bij haer is becomen[27] ende dat zij meenen oock haest te hebben Leverpole in Lancasshire, hebbende eenig conincx volck vandaer

20 Koning Philips IV had zijn echtgenote Isabella (Elisabeth) de Bourbon (1602-† 6 oktober 1644) niet kunnen bijstaan. De *Gazette 1644*, no. 138, dd. 12 november 1644, berichtte: 'Quatre heures après cette mort le Roy d'Espagne y arriva; bien qu'il eust pris la poste à Saragosse en Arragon sur le premier avis qu'il receut de sa maladie'.

21 De Catalaanse gezanten Gaspar Sala, abt van San Cugat del Vallés, en Isidoro Pujolar verspreidden waarschijnlijk deze geruchten in Parijs. Zij beschuldigden de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, van corruptie en machtsmisbruik (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 264-268; Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 66-69).

22 Paus Innocentius X overwoog een onderzoek in te stellen naar de geldverslindende activiteiten van de 'Barberini' ten tijde van de Castro-oorlog (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 41-42).

23 Kardinaal Antonio Barberini ontving op voorspraak van kardinaal Jules Mazarin een jaargeld van 18000 schilden voor zijn waardigheid van beschermheer van Frankrijk. Bij de laatste stemming in het conclave verloor hij de Franse belangen echter uit het oog en gaf hij zijn steun aan de 'Spaansgezinde' kardinaal Giambattista Pamfili (paus Innocentius X). Zijn ontrouw werd hem door de regering in Parijs zwaar aangerekend: zij instrueerde haar ambassadeur Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), in een koninklijk schrijven, dd. 11 oktober 1644, om de kardinaal zijn commissie te ontnemen en het koninklijke wapenschild van het palazzo Barberini te verwijderen (*DBI* VI, p. 166-170 en p. 172-176; H. Coville, *Etude sur Mazarin et ses démêlés avec le pape Innocent X*, p. 37-40, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 144 en p. 151-152).

24 *Infra*, n. 31. Koningin Henriëtte Maria van Engeland overnachtte op 4/5 november in de Parijse voorstad Bourg-la-Reine.

25 Koning Karel I was Dorset binnengetrokken. Verzekerd van rugdekking door het leger van prins Moritz (Maurits) van de Palts, vervolgde hij in Sherborne en Blandford de jacht op de troepen van sir William Waller en kolonel Dalbier. Op 10/20 oktober nam hij bezit van Shaftesbury (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 23, p. 28-29 en p. 31).

26 De parlementsgezinden waren trots op de successen van de legers van sir John Meldrum en sir William Brereton in Wales en Lancashire. Zij hielden reeds rekening met het vertrek van de koninklijken uit Liverpool (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 50-51).

27 Lord John Robartes, de parlementsgezinde gouverneur van Plymouth, had op 4/14 oktober enig voetvolk binnen Saltash gebracht. Tien dagen later moest hij zijn voorpost weer prijsgeven aan de koninklijken (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 12 en p. 36; *CSP Ven. 1643-1647*, p. 147).

verjaecht. Die voor den coning zijn zeggen dat in Ierlant het Schotssche leger bij Eugene Oneal is geslagen, vierduizent Schotten

dootgebleven.[28] Onder conditiën van vrede die het parlement voorslaet,[29] is dat zij zeecker geld jaerlijck aen den coning willen geven in plaetze van alle zijne domainen ende gerechti[c]heden, waerdoor dan alle officiën van ontfangers ende collecteurs van 's conincx wegen zouden cesseren. Met de ambassadeurs van de Vereenigde Nederlanden is het parlement noch niet eensch.[30]

5 Novembris 1644.

De coninginne van Engelant doet van dezen dagh haeren inganck in Parijs met groote eere.[31] Wij verstaen uit Engelant boven het nu gezeide dat de parlamentarissen tot de nood van het oorlogh aentasten alle de meublen, zoo van den coningh als van de croon, die in den Tour ofte op andere plaetzen waeren.[32] Uit Duitschlant dat de Beierschen door intelligentie een aenslagh hebben gehadt op Spier, maer dat die is misluckt.[33] Uit Portugal dat te Lisbone twaelff schepen waeren aengecomen uit Brasyl, een galeoen uit Oost-Indië ende dat twee andere mede uit Oost-Indië wierden verwacht,[34] zijnde alrede gearriveert in Tercera. Dat oock eenige princen uit de Maldives te Lisbone waeren gecomen om secours te verzoecken tegen den grooten mogor in een zeer quaden tijd.[35] Den prince Thomas werdt gezegt te zijn in 't Milanees bij Alexandrië[36] ende daer te wachten d'ordre van Vrancrijck tot de winterquartieren.

28 Owen Roe O'Neill voerde het bevel over het leger van de 'Old Irish' in Ulster. In september 1644 verdreef hij de manschappen van de Schotse generaal Robert Monro uit het graafschap Monaghan (*A new history of Ireland* III, p. 308-309, en *Gazette 1644*, no. 131, dd. 22 oktober 1644).

29 Het voorstel kwam ter sprake in art. XI van de definitieve redactie van 'The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace, agreed upon by the mutual advice and consent of the Parliaments of both Kingdoms, united by Solemn League and Covenant, to be presented to his majesty', dd. 8/18 november 1644.

30 De Staatse vredesmissie naar Engeland. De ordinaris ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude herinnerden de 'lords' en 'commons' aan hun bemiddelingsaanbod. In een schrijven van 20/30 september drongen zij aan op een snel en duidelijk antwoord (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 293-294; S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 116-119).

31 De intocht van koningin Henriëtte Maria in Parijs. Om drie uur in de middag van de 5de november verscheen de staatskaros voor de poorten van Parijs. De regentesse Anna van Oostenrijk, koning Lodewijk XIV en de hertog van Anjou verwelkomden haar bij het 'Croix de Mont-rouge' (*Gazette 1644*, no. 136, 'extraordinaire', dd. 11 november 1644: 'L'entrée et reception faite à Paris par Leurs Majestez, à la Reine de la Grand'Bretagne').

32 De 'commons' wilden munt slaan uit het koninklijke goud- en zilverwerk in de Tower (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 294-295, en *Gazette 1644*, no. 135, dd. 5 november 1644).

33 Enkele inwoners van Spiers hadden de Zwabisch-Beiersen gewezen op een geschikte landingsplaats aan de Rijn. De burggraaf van Turenne kwam de boten met de 1200 musketiers snel op het spoor en dreef hen terug naar Mannheim (*Gazette 1644*, no. 135, dd. 5 november 1644).

34 Vgl. no. 7094, n. 64. Eind augustus liepen de schepen de haven van Lissabon binnen. Een karveel uit Terceira (Azoren) bracht de Portugezen goed nieuws over de terugkeer van de vloten van Oost- en West-Indië (*Gazette 1644*, no. 135, dd. 5 november 1644: 'De Lisbonne, le 24 Septembre 1644').

35 Uit Lissabon (*supra*, n. 34) kwam ook het bericht van de aankomst van de tot het christendom bekeerde vorst en kroonprins van de Malediven. Zij waarschuwden de koning van Portugal voor de veroveringszucht van de Groot-Mogool Sjah Djahan (Shahjahan).

36 Prins Tommaso Francesco van Savoye belegerde niet langer de Spaanse havenstad Finale Ligure (*Mémoires du maréchal du Plessis*, p. 203-205). Hij bracht het Frans-Savoyaardse leger terug naar zijn steunpunten bij Alessandria: 'où il attend les ordres de la Cour pour prendre ses quartiers d'hiver' (*Gazette 1644*, no. 135, dd. 5 november 1644).

In dorso schreef Reigersberch: Bro(ede)r de Groot, uyt Paris den 5 Nov. 1644.

7129. 1644 november 5. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Vidi his diebus ducem Anguianum et ei gratulatus sum,[2] ut sane debui, de proelio ad Friburgum, de capto Philippiburgo, Mogontiaco, Spira, Wormatia, Binga totque locis in solo Palatino, Wurtembergico et Badensi.[3] Dixi non dubitare me, quin huc ipse venisset, ut exercitum qui illis est in locis aut superiorem aut certe parem faceret Bavarico, qui satis est magnus et in dies crescere dicitur. Respondit mihi valde prudenter, et non sane pro ea quam habet aetate. Pecuniam iam missam ad necessitates exercitus et ad scribendum in illis locis militem. Sperare se posse etiam hinc aliquid mitti militis, forte ad tria millia. Caeterum facile videre se tantis rebus hoc anno a Gallia actis neque defatigatum militem labori neque aerarium novis delectibus sufficere. Sperare tamen se bona omnia, quandoquidem quae apud Bavaros sunt copiae, si collectim se teneant, graves sint futurae iis apud quos erunt, si vero se dividant, occasionem sint daturae aliquam equitatui egregio qui relictus est apud marescallum Turennae. Quodsi Glenius et Lotharingici eo ire velint, instituros eorum vestigiis eos quos non sane spernendo numero ipse reliquit Saram inter et Mosellam. Philippiburgi et locis adsitis validas munitiones iussisse fieri et quantae fieri poterant circa castellum illud, quo Mogontiacum defenditur. Non omittam quae ipsi dixi, dicere etiam principi Condaeo, ubi huc redierit; nunc enim abest;[4] et praecipue illud rogare, ut controversia quae est in Transamasianis locis, ex usu communi componatur,[5] et sic Hassicae copiae bonae, tum pedestres tum equestres, possint se cum marescallo Turennae iungere.[6] Qua de re filius meus Cassellam fuit missus et in reditu periculum ab hostibus ingens adiit, quod an evaserit, etiam nunc nescio.

Francofurti protestantes bonum sibi, malum autem Bavaricis omen existimant, quod qui a Bavaro erat legatus contra protestantes aliqua dicturus subito exspiraverit. Dicunt autem Bavarici missum aliquem, monachum forte, a suo duce Lutetiam;[7] para-

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 220; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 495 no. 559. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 372. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7130).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 5 november 1644 (no. 7128).

3 De heldendaden van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, waren het gesprek van de dag in Parijs: 'Il avoit entrepris le siége de Philipsbourg sans argent, et, depuis la prise, il avoit ajouté de belles fortifications' (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 223).

4 Henri II de Bourbon, prins van Condé, was niet aanwezig op de koetsenparade ter gelegenheid van de intocht van koningin Henriëtte Maria van Engeland. Zijn echtgenote Charlotte-Marguerite de Montmorency nam op de 5de november de honneurs waar (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 225).

5 De Hessische bevelhebber Caspar, graaf van Eberstein, stond op voet van oorlog met de versterkingen die Frederik Hendrik in juni 1644 ter beschikking had gesteld van graaf Ulrich II van Oostfriesland. Onder geen beding wilde hij zijn Oostfriese eenheden beschikbaar stellen voor de campagne van de Franse legers aan de Rijn. Tenslotte zetten de Fransen de partijen zo zwaar onder druk dat ze wel moesten instemmen met een troepenreductie. Het accoord vergde blijkbaar het uiterste van de krachten van de Hessische bevelhebber. Twee dagen na de ondertekening kreeg de graaf een hevige koortsaanval († eind oktober 1644 te Aurich) (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 254-257).

6 Begin november bracht de Hessische generaal-majoor Johann Geyso het Oostfriese accoord ten uitvoer.

7 Hertog Maximiliaan I van Beieren zocht een opening voor wapenstilstandsonderhandelingen. De onbekende die het politieke klimaat in Parijs mocht verkennen, was Louis II de La Trémoïlle

tumque ducem eundem etiam aliorum saluti consulere, si modo mandata habeant cum Gallia paciscendi. Verum multi ex rebus praeteritis gnari Bavaricarum artium eo existimant spargi hos rumores, ut dux Bavarus ab imperatore plura abstrahat, metu isto Gallicae societatis. Caeteroqui non tantum Bavarus hic valet, quantum valuit antehac. Marescallus Turennae derelictis cogitationibus de Francothalia claudenda eminus ad Crucenacum se contulit ad servanda Palatinatus loca. Bavarici vero recepto facile Baccheraco partem suorum habent apud Manhemum, cuius munitiones augent extenduntque longius, quo tutiorem habeant Rheni transitum medio loco inter insessa a Gallis Mogontiacum et Philippiburgum. Maior vero eorum pars manet ad Ladenburgum, sperantque ii se viam reperturos qua sibi iungant Glenium et Lotharingicos et octodecim ad minimum millibus marescallum Turennae aggrediantur, aut si is loco cedat et Saram versus se recipiat - quod multi futurum putant -, tum ipsi Mogontiacum aliaque loca recuperent. Imperator Lintzam venisse creditur ea maxime de causa, ut cum duce Bavaro aut cum Bavaricis super praesenti Germaniae statu et ad res suas servandas consilia conferat. Scripsit idem imperator electori Mogontiacensi, ne legatos suos qui Francofurti sunt, patiatur consensum praebere ad dissolvendum qui in ea urbe est conventum; quem ibi detineri e re sua esse imperator existimat. Audimus autem Lotharingicos esse inter Mosellam et Luxemburgicum, minoribus acceptis a Beckio quam speraverant auxiliis; Glenium apud Confluentes.

De reginae Hispaniae vita aut morte ambigui adhuc sunt rumores.[8] Irata est haec aula non modice cardinali Antonio, quod multis huc scriptis literis contra Pamphylium nunc papam et acceptis pecuniis per quas electionem ipsius impediret, arcanis quibusdam pro se ac domo sua pactionibus initis, ad eum eligendum opem contulerit suam. Unde et legato Sancti Chaumontio data mandata auferendi a foribus Antonii Gallica insignia, ut norint omnes nihil Galliae posthac cum eo esse commune. Piccolominaeus in Sancti Audomari urbem commeatus intulit. Catalanorum animi magis magisque abalienantur a Gallia.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatem tuam servet felicemque praestet,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XXVI‹I› Octobris/V Novembris 1644.

Regina Angliae hoc ipso die in hanc urbem intrabit digno se comitatu. Audimus autem res regis Angliae satis bene procedere, retro pulsis ab eo Wallero et Dalberio et principe Mauritio ab altera parte premente adversarios quinque militum millibus. Premi a regiis Plimuthum et Wimuthum et Limam.[9] Plimuthum missa a parlamentariis ea quae erant opus. Praeterea in Hibernia Scotos gravem accepisse cladem, neque bene convenire inter parlamentum Angliae et legatos Batavos. Eos qui in parlamento

(1612-1666), markies van Noirmoutiers (no. 6950, n. 9 (dl. XV)), een Frans-Weimarse officier, die tijdens de slag van Tuttlingen (24-25 november 1643) in Beierse krijgsgevangenschap was geraakt (no. 6950, n. 9 (dl. XV), en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 616-617 en p. 681-682).

8 Het Franse hof maakte het nieuws van het heengaan van koningin Isabella (Elisabeth) de Bourbon (1602-† 6 oktober 1644) pas na de intocht van koningin Henriëtte Maria bekend (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 226).

9 Weymouth en Lyme Regis in Dorset. In juni 1644 had Robert Devereux, graaf van Essex, deze plaatsen onder zijn gezag geplaatst; vgl. no 6950, n. 31 (dl. XV).

pro episcopis sunt, ut est ferme nobilitas, omnibus sectis - crescit autem numerus quotidie[10] - libertatem polliceri in id, ne puritani praevaleant. Omnem suppellectilem regiam quae est in Turri Londinensi, etiam ea quae sunt regni, versa in usus belli. Spiram sperasse Bavaros se in suas partes traducturos per amicos quos ibi habebant, sed rem successu caruisse. Venisse Ulyssipponem a Brasiliae portu Sanctorum[11] duodecim naves, ab India Asiatica galeonem; et exspectari duas inde alias conspectas ad insulam Terceram. Principem Thomam

10 Independenten, gematigd-episcopalen en erastianen verhieven hun stem tegen de presbyterianen die naar het voorbeeld van hun Schotse broeders een kerkorde wilden opstellen in de geest van de besluiten van de synoden van Dordrecht (1618-1619) en Alès (1620).

11 Bahia de todos os Santos (Allerheiligenbaai).

cum suo milite esse apud Alexandriam territorii Mediolanensis. Exspectari ab eo ex his locis mandata de hibernis.

Vidi legatorum nostrorum literas[12] ad conventum Francofurti et ad singulos principes. Laudo ac probo, ac apud reginam regentem earum mentionem feci honorificam. Puto eas nec omne effecturas quo tendunt, nec nihil.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Sermones cum Anguiano. Quae cum Condaeo adhuc agenda. Legatus Bavari subito Francofurti extinctus. Plura de Bavaro. De exercitu Turennae et Bavari. Imperatoris desideria. De Lotharingo, Glenio. Rumor de regina Hispaniae. Galli cardinali Antonio irati. De Piccolominaeo. Catalani alienantur. De regina Angliae; regis res bene procedunt. Spira a Bavaris tentata. Varia de navibus. De principe Thoma; literis Suedorum ad conventum Francofurti.

7130. 1644 november 5. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Postscriptum in de hand van Grotius: Vidi Excellentiarum vestrarum literas[2] ad conventum Francofurti et ad singulos principes. Laudo ac probo et apud reginam regentem[3] earum mentionem feci honorificam. Puto eas nec omne effecturas quo tendunt, nec nihil.[4]

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Osnabrug, den 6. Novemb. 1644.

12 'Vidi legatorum nostrorum literas'; deze passage is een herhaling van het postscriptum in de nieuwsbrief van Grotius aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7130).

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Met uitzondering van het postscriptum is deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7029). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 234. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staatsund Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 162 en 4° 38, 67; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 132; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 331; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 81 en Br. 24, 108.

2 Zie nos. 7102 en 7113. De *Gazette 1644*, no. 139, dd. 18 november 1644, publiceerde in twee kolommen naast elkaar de Latijnse en Franse versie van de uitnodiging van de Zweedse gevolmachtigden aan de Frankforter 'Deputationstag', dd. 4/14 oktober 1644. In de inleiding tot de 'Lettre du baron d'Oxenstern et du sieur Salvius Plénipotentiaires de Suede, aux Députez des Estats de l'Empire assamblez à Francfort' tekende de vertaler aan: 'Jusques là que nos ennemis ont voulu arguer de supposition quelques escrits de nos Plénipotentiaires; du moins voulu faire croire que j'y avois ajouté quelque chose du mien; dequoi le temps m'ayant justifié, j'ay creu ne pouvoir mieux prévenir le mesme blasme sur de pareilles matières, qu'en vous donnant cette Lettre en la langue qu'elle a esté écrite, avec sa version'.

3 Koningin Anna van Oostenrijk had op donderdag 27 oktober Grotius' gelukwensen met de Franse overwinningstocht langs de Rijn in ontvangst genomen (nos. 7116 en 7117).

4 De brief volgde op de tweede Franse uitnodiging aan de Duitse vorsten en standen om vertegenwoordigingen naar Munster en Osnabrück te zenden, dd. 4 (14) september 1644.

7131. 1644 november 5. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Non aequum est, ut famarum quae ad nos perferuntur et quas nos bona fide aliis tradidimus ut eas accepimus, authoritatem praestemus. Sed non probo quod fecit dominus Cerisantes,[2] qui certos se ex ipsis locis habere nuntios dixit de re quae tunc incerta plane erat, nunc autem et falsa deprehenditur.

Praelustrem dominum comitem de La Guarde feliciter in Suediam advenisse gaudeo[3] precorque Deum, ut bene feliciterque reginae et regno vertal hoc tempus quo regina suae tutelae esse incipit. Placent mihi honores Martino Thyssio habiti, incitamenta et ipsi et aliis ad virtutem.[4]

Desidero scire, quo in loco se habituri sint conciliatores pacis Gallici, Brandoburgici, Batavici,[5] dum Calmariae erunt Suedici, Danici vero Christianopoli.[6] Tum vero exspectandum nobis, quid de Malmagio futurum sit[7] auctis non parum mareschalli Hornii viribus, et ecqua nobis propitia futura sint in mari Balthico priusquam id gelascat.[8] De Batavis persto in mea sententia signum esse claudicantis regiminis, quod pulcherrimas occasiones ad recuperandam in perpetuum commerciorum libertatem passi sibi sunt effluere.[9]

Bavarici post discessum ducis Anguiani[10] a locis ad Rhenum Bacharacho recepto

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 62. Eigenh. ondertek. Gedrukt *Epist*., p. 733 no. 1697. Antw. op no. 7109.

2 De Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes wachtte niet op een bevestiging van het uit Hamburg afkomstige bericht dat de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson aan de Saale, ten noorden van Halle, een grote overwinning had behaald op het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas (no. 7088). Hij vroeg onmiddellijk een audiëntie aan (no. 7121).

3 Graaf Magnus Gabriel De la Gardie en de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer hadden hun thuisreis volbracht; zie no. 7109.

4 De Zeeuw Maerten Thijssen had 22 schepen van de Zweeds-Hollandse hulpvloot van Louis de Geer door de Sont geloodst (19-20 augustus 1644). Begin september liet hij zijn schepen in de haven van Kalmar voor anker gaan. Als blijk van haar erkentelijkheid vereerde koningin Christina van Zweden hem op 10/20 september met de adellijke titel 'Anckarhielm'.

5 De vredesbemiddelaars Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery (Frankrijk), graaf Werner von der Schulenburg (Brandenburg) en Jacob de Witt, dr. Andries Bicker, Cornelis van Stavenisse, dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim Andreae (Republiek) volgden hun eigen weg in het Zweeds-Deense conflict.

6 De Deense commissarissen Just Høg en Ditlev Reventlov dienden voorstellen in over plaats en tijd van het Zweeds-Deense vredesoverleg. Hoewel de Zweedse gedelegeerde Gustav Karlsson Horn liever in het gewest Halland (Halmstad en Laholm) had willen bijeenkomen (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 653), gaf hij tenslotte toe: op 15/25 december zou in de grensplaats Brömsebro, op de weg van Kalmar (Zweden) naar Kristianopel (Denemarken), de conferentie een aanvang moeten nemen (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 446-447, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 127-129).

7 De belegering van Malmö. Toen koning Christiaan IV met een grote troepenmacht in Skåne (Schonen) verscheen, veranderde de strijd in een stellingenoorlog. Om tactische redenen verplaatste veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn zijn kwartieren naar een beter te verdedigen plaats in de omgeving van Åkarp en Lund.

8 Op 11/21 oktober kregen de Zweden bij het eiland Fehmarn de Deense vloot in het vizier. In de vroege morgen van de 13/23ste oktober gaf Karl Gustav Wrangel vanaf het Zweedse admiraalsschip 'Smålandz Leijonet' (Smålandse Leeuw) het aanvalssein (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 585-592).

9 Vgl. nos. 7087 en 7097. De Staten-Generaal hadden zich de gelegenheid laten ontgaan om orde te stellen op de 'versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee' (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640).

10 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 5 november 1644.

sperant et alia se recepturos. Sed hinc et pecunia mittitur ad mareschallum Turennium et expectatur Hassici militis ad eum adventus. Lotharingicis autem imminent copiae Gallicae, positae a duce Anguiano inter Saram et Mozellam. Harcurtius proficiscitur ad restituendas res in Catalania.[11] Regina Angliae hic hodie excipitur egregio comitatu. Ex Anglia de pace spes adhuc sunt tenues.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram servet,
tuae Claritati addictissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, V Novembris 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
Adres (volgens de uitgave der Epist): D. Appelboom.

7132. 1644 november 5. Van S. Rosenhane.[1]

Excellentissime domine legate,

Fluctuari hactenus cum mari maritima fortuna visa est cui Borealium regnorum accederet. Tentavit illam utraque pars haud mediocriter, tam in oceano quam Balthico mari,[2] sed illa immota id egit, ut illi athletarum more praeludia agerent, quo irritati ferocius concurrerent. Et quantum in ea plus momenti, tardius se vinci passa est. Tandem vero illustri et memorabili pugna ad insulas Danicas die 13 Octobris illam egregie obtinuit Suedica classis.[3] Ut res gesta narratur, relationem mitto,[4] et brevi meliora spero, dum victoria condigne fuerit habita. Ita bellorum iustitia elucet, dum prospero successu arma geruntur. Ne vero industriae conductoris aliquid tribueretur vel multitudini pugnantium, Flemmingium prius occumbere oportuit. Et navium nostrarum maior meliorque pars in portubus servata. Minoribus res agitur. Et inter iuvenes nondum triginta annorum de rei summa decernitur. Praeclarum id auspicium erat Wrangelio, qui mari nullam prius operam dederat. Invideant licet et frendant

11 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, zou in Catalonië de waardigheden en taken overnemen van de in ongenade gevallen Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt. Zijn instructie werd op 18/28 januari 1645 vastgesteld (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 297-301; Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 71-74).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 17, 18. Eigenh. ondertek. Antw. op no. 7091.

2 De zeeslagen in het 'Diep van List' (16/26 mei en 25 mei/4 juni 1644) en in de 'Colberger Heyde' (1/11 juli 1644). In september hadden oorlogsschepen van de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer op de Noordzee enige Deense schepen buitgemaakt (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 103 n. 6).

3 Op 11/21 oktober kregen de Zweden bij het eiland Fehmarn de Deense vloot in het vizier. In de vroege morgen van de 13/23ste oktober gaf Karl Gustav Wrangel vanaf het Zweedse admiraalsschip 'Smålandz Leijonet' (Smålandse Leeuw) het aanvalssein.

4 Generaal-majoor Karl Gustav Wrangel (1613-1676) schreef zijn verslagen in de haven van Christianspries (Friedrichsort) in de Kielerfjord, toevallig dezelfde ankerplaats waar hij na de dood van admiraal Klas Fleming (Christianspries † 26 juli/5 augustus 1644) zijn zeemansleven begon (no. 7013 (dl. XV), en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 585-592).

aemuli nostri, ego illustre hoc ad pacem momentum existimo. Ut enim hoc Danicam, ita non minus illa nostram promovebit pacem.

Hic tamen in praeliminaribus adhuc haeremus. Inter Suedos et imperiales de plenipotentiis conventum est.[5] Ne solis Gallis instrumentorum correctio incumberet, id agunt

5 Zie no. 7113. Op 24 oktober hadden de keizerlijke en Zweedse gevolmachtigden een vergelijk getroffen in de kwestie van de volmachten (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 36-38 en p. 40-42; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 367-370 en p. 376-378).

ut caeteri quaedam non necessaria mutent vel addant. Ac in eo praecipue apud nostrates laborant,[6] ut cum utriusque partis sociis et adhaerentibus tractandi clausula inseratur.[7] Quae dum ut superflua et instructioni magis quam procuratorio conveniens reiicitur, dubii sumus quo res recidat.[8] Quod tamen brevi constabit.

Excellentiam vestram divinae protectioni officiose commendo,

Excellentiae vestrae ad officia paratissimus,

Schering Rosenhane.

Monasterii, 26 Octobris 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 27 Nov.

7133. 1644 november 7. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Expectata reprehensione rerum fallentium quae a me perscribebantur, earundem excusationem et favorabilem interpretationem e literis illustrissimae Excellentiae vestrae laetabundus percepi. Gratulor mihi hoc nomine et illustrissimae Excellentiae vestrae humanitati reus fio.

Credo praetendisse res illas falso repetitas victoriam illam insignem, quam nunc reportarunt arma nostratium maritima ductu fortissimi ducis domini Caroli Wrangelii.[2] Pugnae locus fuit inter insulam Femeram et Lalandiam, ubi insignem hanc et nobilem obtinuimus victoriam. Ex 26 onerariis navibus, quae viris, tormentis aliisque necessariis egregie erant instructae, vix unam incolumem hostis retrahere potuit, adeo in hoc proelio vehemens nostrorum fuit impetus et secundus pugnae eventus. Una Patientia dicebatur, ex qua novissimo proelio ad Femeram admiralis Windius

6 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hielden de originele papieren nog onder zich. Het tijdstip van de plechtige uitwisseling van de volmachten in Osnabrück wilden zij laten afhangen van de uitkomst van het Munsterse beraad over de 'emendatio' van de keizerlijke, Spaanse en Franse volmachten.

7 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien misten in de keizerlijke en Spaanse volmachten een duidelijke uitspraak over de deelname van de 'confoederati et adhaerentes' van koning Lodewijk XIV aan de vredesonderhandelingen (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 20-22, p. 33-34 en p. 277-280; *Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 200-209).

8 De Zweedse achteloosheid in deze zaak irriteerde de Franse gevolmachtigden: 'Ce qui nous a donné le plus de peine et dont Messieurs les Médiateurs se sont le plus servis pour nous combattre a esté la bonne humeur de Messieurs les Suédois qui nous ont abondonné[s] franc en cet article et qui se sont contentés du premier pouvoir des Impériaux où il n'est point parlé des alliéz, quoyque nous leur ayons sceu dire et remonstrer sur ce sujet' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 597).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 40). Eigenh. oorspr. Handtekening afgescheurd, Antw. op no. 7119, beantw. d. no. 7155.

2 Vgl. nos. 7119 en 7121. De feiten klopten ditmaal: op 13/23 oktober behaalden de Zweden in de Fehmarnbelt een grote overwinning op de Deense vloot. Generaal-majoor Karl Gustav Wrangel had met 32 schepen de strijd aangebonden: 12 Zweedse oorlogsbodems en 20 schepen van de hulpvloot van Louis de Geer.

pugnabat,[3] secunda nomen habet Oldenburgum et tertia Tres Leones Aquilonares. Singulae ex his 50 ex metallis tormenta portabant, reliquae captae paulo leviores 30 et quaedam 40 similia tormenta vehe-

3 Het Deense admiraalsschip ‘Patientia’ had onder bevel van Jørgen Vind (1593-17/27 juli 1644) deelgenomen aan de slag in de ‘Colberger Heyde’ (1/11 juli 1644). In de haven van Kopenhagen was het schip opgekalefaterd en door de nieuwe vlootbevelhebber Pros Mund († 13/23 oktober 1644) weer in de vaart genomen: vgl. nos. 7002 en 7004 (dl. XV).

bant.[4] Ad 1000 hominum in hac eorum clade caesi sunt et ad mille quoque capti cum decem captis navibus iunctis duobus admiralibus Christinprisiis introducti.[5] Admiralis ille qui primarius erat, quia vitam precibus efflagitare nolebat, interfectus.[6] Mortui illius corpus in portu ibidem servatur. Navis illa quae Lindworm nominabatur, aliaque non minus insignis post duarum horarum incendium vi pulveris et ignis in altum iacta.[7] Caeterae Danicae naves, quas fuga ex communi periculo liberabat, celeri cursu a nostris prosequutae ad Lalandiam in sabulo haerent, ita ut fere omnes certum sibi interitum contemplari coguntur. In nostra classe vix ulla capta est nec periit, et exigua nostrorum iactura est ad tantam pugnae vehementiam.[8] Mortuus Danorum admiralis Joannes Ulricus unus est ex filiis regis adoptivis.[9] Omnia haec extracta sunt ex propria relatione fortissimi ducis Wrangelii, qui immortale sibi nomen famamque hac occasione acquisivit. Deo debitam debemus devotionem cum seria invocatione, ut commodam hanc ex iustis armis laetitiam nobis perpetuam esse velit.

Literae quae mihi e patria 8 Octobris datae perscribuntur, asserunt regem Daniae cum aliquot millibus sese duci Hornio opposuisse.[10] Crebrae eruptiones fiebant totidemque conflictus. Centum et triginta globos maximorum tormentorum in castra nostratium iaculavit rex; damnum vero nostrates sensere trium tantum virorum. Cervus hostium castra transcurrit et frustra eundem sectantibus Danis intra nostratium valla captus est. Etiam equus e Dani castris exutis habenis se pro transfuga nostratibus stitit. Sunt qui laeta haec praetendere volunt.

Secunda Octobris in Nornais tribus Holmia miliaribus circa Waxholmiam humatus est desideratissimus ille heroum Claudius Flemmingius,[11] quem deplorant nautae, lugent

4 De Zweden veroverden in de slag 10 Deense oorlogsschepen, waaronder de Patientia (48 kanonnen), de Oldenburg (44 kanonnen) en de Drie Leeuwen (Tre Løver) (36 kanonnen).

5 Generaal-majoor Karl Gustav Wrangel en de admiraals Peter Blumme (Blomme) en Maerten Thijssen Anckarhielm toonden hun buit in de haven van Christianspries (Friedrichsort) in de Kielerfjord.

6 De Deense vlootbevelhebber Pros Mund stierf aan boord van de Patientia. Admiraal Køn Jochum Grabow (*DBL* V, p. 253-254), vice-admiraal Stenzel von Jasmund (*Kancelliets Brevbøger 1644-1645*, p. 81) en de zwaargewonde schout-bij-nacht Corfits Ulfeldt (*DBL* XV, p. 137) werden krijgsgevangen gemaakt.

7 De Deense oorlogsschepen Lindworm (Lindormen) (40 kanonnen) en Delmenhorst (28 kanonnen) werden in brand geschoten. Vier kleinere schepen strandden voor de kust van Lolland en konden alsnog geënterd worden. Slechts twee (drie) schepen slaagden erin om te ontsnappen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 312-314).

8 De verliezen aan Zweeds-Hollandse zijde vielen mee. De Zweedse oorlogsschepen hadden slechts lichte averij opgelopen. Zestig zeelieden verloren het leven (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 591).

9 'Joannes Ulricus'. Karl Gustav Wrangel maakte in zijn rapporten als volgt melding van diens dood: 'Der Dännische General von der flotta, nahmens Hanss Ulrich Prossmunt, ist todt geblieben' (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 591 en p. 623). Hij zette met de toevoeging 'Hanss Ulrich' de lezers op een verkeerd spoor: vice-admiraal Hans Ulrik Guldenløve (1615-† 31 januari/10 februari 1646), natuurlijke zoon van koning Christiaan IV, slotvoogd van Kronborg (Helsingør), was aan wal gebleven (*DBL* V, p. 403, en *Gazette 1644*, no. 137[=140], dd. 19 november 1644).

10 De belegering van Malmö. Toen koning Christiaan IV met een grote troepenmacht in Skåne (Schonen) verscheen, veranderde de strijd in een stellingenoorlog. Om tactische redenen verplaatste veldmaarschalk Gustav Karlsson Hora zijn kwartieren naar een beter te verdedigen plaats in de omgeving van Åkarp en Lund. De koning zette de achtervolging in en koos positie op schootsafstand van de Zweden (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 104).

11 De Zweedse admiraal Klas Fleming (1592-† 26 juli/5 augustus 1644) sneuvelde in een vuurgevecht met Deense soldaten die vanuit een schans aan de oostoever van de Kielerfjord de haven van Christianspries bestookten. Staande in de kajuit van de 'Scepter' werd hij

cives et omnis patria lamentis prosequitur. Naves maiores in portum deductae quidem omnes in memoriam revocant fatalem tanti herois casum, sed maxime Sceptrum dicta, infelici globo bis aquam tangenti sese lavans, cum famulo in cubiculario suo circa lectum in femore transfossi. Globus in navi haerens a filiis[12] in rei memoriam servatur et sepulchro appenditur. Filius Hermannus Flemmingius propter parentem et virtutem suam in magno pretio est et viceadmiralis creatus, qui architecturam et apparatum navalem magna nunc industria curat.[13]

Admiralis Tisonius nobilitatus et magnifice donatus est a sacra regia Maiestate. Nomen eius est, ut antea indicavi, Anckerhielm, signa navis circumquaque tormenta exonerans inter duo castella.[14] Habitabit posthac Gotheburgi[15] sub titulo admiralis. Viceadmiralio 200 aureorum et schoutio bij nacht 150 ducatorum donata est; omnibus eius capitaneis et caeteris officiariis etiam donaria missa sunt. Anckerhelmius cepit circa littora Gothlandiae Christiani 5^{ti} naviculam,[16] vulgo ‘jacht’, 10 tormentis aeneis munitam, quam egregie ornatam sacrae regiae Maiestati obtulit. Multum hic Zelandus in Suedia amatur; aestimatur et a sacra regia Maiestate. Dum exciperet literas illustri ordini ipsum adscribentes, alloquebatur monebaturque, ut famam testimonio hoc dotatam factis superare pergeret cum illis etiam formalibus: ‘dragt U wel’. Duci Wrangelio regni senatoris dignitas promissa, si se in salo hoc autumno fortiter gesserit.[17]

Dani Batavos non minore quam Suedos nunc odio prosequuntur,[18] quare bona vel mala nostra ex eventu huius belli etiam ad illos pertinent. Agitur enim commerciorum libertas, pro qua aut nunc dimicandum est, aut Dani arbitrio permittendum, ut pro lubitu fortunam et fata nostra dispenset.

Dies comitiis dictus 2 Octobris.[19] In iis deliberabitur de mediis aut pacis ineundae aut belli prosequendi; in iis etiam regina imperium auspicabitur, quod Deus salutare nobis, ipsi gloriosum faciat.

getroffen door een ricochetschot. Zijn lichaam werd op 22 september/2 oktober overgebracht naar Norrnäs (Värmdö), ten zuiden van Vaxholm (*SBL* XVI, p. 139-144).

12 Herman (1619-1673), Lars (1621-1699) en Jöran Fleming (1628-1667) namen de kogel in ontvangst (*SBL* XVI, p. 113 en p. 147-157).

13 De oudste zoon ontving de benoeming tot bevelhebber (‘holmamiral’) over de vlootbasis Skeppsholmen (Stockholm); zie no. 7098.

14 De Zeeuw Maerten Thijssen Anckarhielm, sinds september Zweeds admiraal en edelman (no. 7109), had met 20 schepen van de Zweeds-Hollandse hulpvloot bijgedragen aan de Zweedse overwinning in de Fehmarnbelt. Op 29 oktober verliet hij de Kielerfjord en bracht zijn eskader door de Grote Belt terug naar de haven van Göteborg (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 108-109).

15 De Deense blokkadeschepen hadden weer positie gekozen voor de vesting Älvsborg (no. 7032 (dl. XV)). Zij weken op het bericht dat de Zweedse Hollanders in aantocht waren, naar het noordelijker gelegen Marstrand uit (‘Brieven van Louis de Geer’, in *BMHG* 29(1908), p. 287-288).

16 Een jacht van de Deense kroonprins Christiaan (1603-1647) (*DBL* III, p. 336-338). Vermoedelijk werd het schip voor de kust van Jutland of Götaland (Zweedse westkust) aangehouden. Het eiland Gotland lag te ver van de Deense vaarroutes verwijderd.

17 Generaal-majoor Karl Gustav Wrangel ontving zijn verheffing tot rijksraad op 18/28 augustus 1646 (*BLS* XXI, p. 135-149).

18 Hollandse schippers durfden in de Deense wateren nauwelijks de statenvlag te tonen.

19 Op 8/18 oktober presenteerde rijkskanselier Axel Oxenstierna de regeringsvoorstellen aan de vier standen (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 641-645). De rijksdag die op 1/11 oktober te Stockholm een aanvang had genomen, zou in december afgesloten worden met twee plechtigheden: de troonsbestijging van koningin Christina en het aftreden van de vijf rijksregenten.

Quia Torstensonius iam Gallasium insequitur, omnes ex Fiunnia et Zelandia copias rex duxit in Schoniam, ubi hactenus tormentis invicem pugnatum est.[20] De pugna nulli adhuc certi nuntii. Ulterius bellum nisi per castra nostra et proelium non videtur posse

20 Nieuws over het front in Skåne (*supra*, n. 10) en de Zweedse troepenbewegingen aan de Saale.

differre in ista quidem regni sui parte. Caesarei sub Gallassio ferro et fame minuuntur.[21] Koningsmarchius mille quingentos equites et occidit et cepit, totidemque sarcinarum plaustra in castra Torstensoniana retulit.[22]

Deo sit laus et gloria, qui iustis patriae armis egregiis auspiciis optimoque successu favet. Idem, illustrissime et excellentissime domine, illustrissimam Excellentiam vestram diu incolumem servet, meique more solito faventem, qui semper ero,

illustrissimae Excellentiae vestrae ...

Amstelodami, 7 Novembris 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 16 Nov. 1644.

7134. 1644 november 7. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Vanderhogius quae a te accepit exemplaria mari misit, neque impedimenta sua etiamnum accepit.[2] Videbo an ab Elzeviriis exemplaria mutuo possim sumere quae iam Vossio[3] et Salmasio[4] dem, restituturus ubi tua advenerint. Scribit Blavius vicinum suum Jansonium[5] iam agitasse animo novam Annotatorum in Vetus Testamentum editionem; se vero idem animo concepisse et optare ut exemplar tuum cum versione Hebraicorum et Graecorum mittatur, adornaturum se editionem novam tam eorum quae ad Vetus quam quae ad Novum Testamentum notasti, dummodo et his sua accedat translatio.[6] Isaacum

21 Manschappen van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson bestookten in de omgeving van Nienburg en Bernburg de kwartieren van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas.

22 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had verkenningsposten geplaatst langs de weg van Halberstadt naar Bernburg. Op de 15de oktober overmeesterde hij een keizerlijk konvooi (*Doc. Boh.* VII, p. 146-149, nos. 428-433 en p. 150, nos. 435-436 en p. 152 no. 442).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 331. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7114, beantw. d. no. 7148.

2 Zie no. 7114. Jacobus van der Hooge verscheen met lege handen in Den Haag. De vrachtvaarder aan wie hij het transport van zijn koffers en twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), had toevertrouwd, was nog niet in de Republiek gearriveerd.

3 De Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius ontving een exemplaar uit de winkelvoorraad van dr. Joan Blaeu.

4 Op 13 november mocht de Leidse hoogleraar Claude Saumaise een uit de boekhandel van de Elzeviers afkomstig exemplaar van de *Annotata ad Vetus Testamentum* in ontvangst nemen (no. 7145).

5 Dr. Joan Blaeu was in een concurrentiestrijd verwikkeld met zijn buurman Joannes Janssonius ‘op 't Water’ (het Damrak) (M.M. Kleerkoper en W.P. van Stockum, *De Boekhandel te Amsterdam* I, p. 295-299; H. de la Fontaine Verwey, ‘Dr. Joan Blaeu and his sons’, in *Quaerendo* 11(1981), p. 5-23).

6 De Amsterdamse drukker-uitgever trachtte het alleenrecht te verwerven op Grotius' vertalingen van de woorden die in zijn *Annotationes* (*Annotata*) op het Oude en Nieuwe Testament in het Grieks en Hebreeuws werden aangehaald (nos. 6244 en 6375 (dl. XIV), nos. 6690, 7018 en

Vossium correctioni praefuturum,[7] qui eam ex tua sententia curaturus sit, atque ita eadem opera et reliqua edi posse. De Utenbogardi scriptis urgere non desino.[8]

De arca iam plane despero,[9] quia Langius negat eam aut sibi aut uxori visam, atque ita furto perierit necesse est. Petrus[10] adhuc plenus spei est se munus secretarii Amstelodamensis posse indipisci. Si ad aliquem amicorum ea de re velles scribere, multum id ipsum iuvaret, nam de praxi, ut ante scripsi, plane despero. Gratias habeo pro iis quae de filio maiore[11] et iuniore,[12] itemque Salmasio scribis;[13] videbimus quo ea res evasura sit. Hic nihil iam fere habemus praeter nova de victoria a Suedis adversus Danos parta,[14] quae sane maximi est momenti.

Vale, frater optime, et a me meaque, quae iam Dei indulgentia convaluit, cum tua tuisque salve,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, VII Novembris 1644.

Adres: (A) monsieur/(mo)nsieur Grotius, ambassadeur (de) la reine et couronne de Suede, à Paris. 20 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 16 Nov.

En in dorso: 7 Nov. 1644 W. de Groot.

7047 (dl. XV) en no. 7076). Zijn erven verwezenlijkten tenslotte de 'ideale' uitgave in *Hugonis Grotii Opera omnia theologica* I en II, Amsterdam 1679 (*BG* no. 919).

7 Isaac Vossius had eind oktober met de drukker-uitgever gesproken over de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534); zie no. 7125.

8 Wtenbogaerts autobiografie *Leven, kerckelijcke bedieninghe ende zedighe verantwoordingh .... Alles bij hem selven beschreven ... bevestight met verscheyden bewijsen, acten, ende munimenten, daer toe dienende*, zou in 1645 het licht zien. Een jaar later verscheen diens *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien* (*BG* no. 892).

9 De zoektocht naar de boekenkist waarin Grotius op 22 maart 1621 uit zijn Loevesteinse kerker was gedragen. Lange tijd had de kist in de ouderlijke woning (het hof van de graven van Hohenlohe, thans het Gemeenlandshuis) te Delft gestaan, maar toen Jan de Groot en Aeltgen Borre van Overschie in 1638 hun intrek namen in het huis van Willem de Groot te Den Haag had niemand meer acht geslagen op de kist. De huidige bewoner Jean de Sallengre ontkende iets af te weten van de kist; hij wees Willem de Groot op de mogelijkheid dat de grafelijke raad Willem de Lange misschien opheldering kon verschaffen (no. 7055 (dl. XV), en Hohenlohe-Zentralarchiv te Neuenstein, Archiv Langenburg, Niederländische Akten).

10 De stadsbestuurders van Amsterdam hadden mr. Pieter de Groot enige hoop gegeven op het secretarisambt (no. 5845 (dl. XIII), no. 6977 (dl. XV) en no. 7099).

11 Grotius' oudste zoon Cornelis was niet bijzonder mededeelzaam over zijn belevenissen in Venetië.

12 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot schreef uit eigen beweging brieven naar de familie in de Republiek (nos. 7110 en 7122). Een dezer dagen zou hij zijn ooms bedenken met een vat (6 aam = ca. 640 l.) rijnwijn; zie de bijlage.

13 Het bericht dat de pauselijke nuntius Niccolò Guidi di Bagno bezwaren had aangevoerd tegen de 'lettres de rappel' van koning Lodewijk XIV aan de Leidse hoogleraar Claude Saumaise (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 419, p. 422-424 en p. 435).

14 Op 13/23 oktober behaalden de Zweden in de Fehmarnbelt een grote overwinning op de Deense vloot (nos. 7133 en 7135).

Bijlage:[15]

Dirk de Groot aan Willem de Groot, 10 november 1644

Monsieur,

Je vous envoye un foudre de vin de ce pay[s]. Il est de cette année et du meilleur qui soit cru en ces quartiers, pourveu qu'on vous le livre sans qu'il soit falsifié. J'y mets tous les ordres qu'il m'est possible. Le foudre fait bien autant que font quatre pieces, comme sont celles que vous avez ordinairement en vostre pay[s]. Je n'ay sceu avoir le temps pour le faire mettre en deux pieces, mais au deffaut de cela je vous supplie d'en faire part à monsieur de Reigersberg. Vos menages sont fort inegaux: il est seul de sa bande et vous avez beaucoup de beuveurs. C'est pourquoy je croy qu'il seroit injuste que sa part fut aussy grosse que la vostre. Enfin je remets le tout à vostre discretion et vous supplie d'accepter ce present d'aussy bon coeur comme je le vous envoye et supplie mon frere surtout de se souvenir de moy lorsqu'il en boira. Je ne luy escris point par cette voye, estant asseuré que vous aurez de mes lettres plus nouvelles, avant que vous receviez cecy. J'ay fait marquer la piece de W.D.G. Elle tient six aumes et l'aume tient 80 pots. C'est sur quoy vous pourrez faire vostre calcule.

Et vous supplie de me croire, monsieur,

vostre tres humble et tres obeissant serviteur,

D. de Groot.

A Baccharach, ce 10me Novembre 1644.

7135. 1644 november 7. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Verleden Vrijdagh heeft ons den boode van Hamburg brieven medegebracht, meldende eene overgroote victorie voor haere coninckklijcke Mayesteyts van Sweden scheepsvloote,[2] gaende hierneffens in druck.[3] Morgen verwachten wij hiervan met verlangen de confirmatie en me[er]dere particularitijten.

De hooftarmeën liggen bij de Saal noch tegens malcanderen,[4] ende ontbreeckt het den keyserschen seer aen proviant en voerage.[5]

Waermede niet hebbende om te allongeren,[6] verblijve, mijnheere,

15 Bijlage naar hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 27, 34.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 154. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 Op 13/23 oktober behaalden de Zweden in de Fehmarnbelt een grote overwinning op de Deense vloot; zie no. 7133.

3 Vgl. het 'Extract-Schrijvens uyt de Relatie van ... Generael Major Wrangel, voerende het Opper-Commando van de Vloote van ... Sweeden. De d. ... 25 Oct. n. st., Den Haag (L. Breeckevelt) 1644 (Petit, *Bibliotheek van Nederlandsche Pamfletten* I, no. 2234).

4 De troepenbewegingen aan de Saale. Manschappen van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson bestookten in de omgeving van Nienburg en Bernburg de kwartieren van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas.

5 De keizerlijken kampten met het probleem dat hun konvooien op de weg van Halberstadt naar Bernburg regelmatig werden overvallen door soldaten van het leger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck; zie no. 7133.

6 'allongeren': de brief langer maken.

u. Excellentie dienstwilligste.

Den 7 Novembris 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 16 Nov. 1644.

7136. 1644 november 12. Aan J. Corvinus.[1]

Vir eruditissime,

Enchiridion tuum multum legi gaudeo;[2] amo enim iurisprudentiam coniunctam cum philosophia, maxime vero cum philosophia christiana. In cuius dogmatis explicandis scio te semper secutum piae antiquitatis consensum, quo nihil potest fieri aut modestius aut tutius aut ad restituendam inter christianos ecclesiasticam pacem convenientius. Quare ut in eo persistas te rogo et hortor, quanquam hortatus nihil egentem. Novi enim Claritatis vestrae prudentiam, quae et in libris eius omnibus apparet.

Negotium illud viri affinis Claritatis vestrae,[3] nec nisi infortunio prolapsi, cordi mihi erit et commendantis causa, et ipsius humanitatis. Ubi novero quid in ea causa et ubi fieri possit, omnem amicorum cohortem commovebo.

Deus, Claritatem vestram cum domino Vossio et domino Barlaeo[4] diu patriae, diu ecclesiae universae, diu et literis servet incolumem,

Claritati tuae addictissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 12 Novembris 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Joanni Corvino.
Bovenaan de copie te Rotterdam: D. Corvino.

7137. 1644 november 12. Aan I. Vossius.[1]

1 Gedrukt *Epist.*, p. 734 no. 1699. Copie Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 50^{r}. Antw. op een ontbrekende brief. Joannes Arnoldsz. Corvinus (Ravens) (ca. 1582-1650) studeerde theologie te Leiden onder Petrus Bertius en Jacobus Arminius. Hoewel overtuigd remonstrant trad hij later niet toe tot de Broederschap. Hij bekwaamde zich in de jaren 1623-1627 te Orléans in de rechtswetenschap. Op 13 februari 1629 werd hij door het Hof van Holland toegelaten tot de advocatuur. Na een omzwerving vestigde hij zich in 1632 te Amsterdam, waar hij op uitnodiging van de hoogleraar Gerardus Joannes Vossius aan het Athenaeum colleges mocht verzorgen over de Instituten van Justinianus (*NNBW* II, kol. 1166-1167, en Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, p. 251).

2 Joannes Arnoldus Corvinus, *Enchiridium, seu Institutiones Imperiales, insertis latioribus materiis, theorice et practice digestae, et explicatae per erotemata, editio altera, emendatior, et uberioribus additionibus auctior*, Amsterdam (Elzevier) 1644 (vermeerderde herdruk van de editio princeps Amsterdam/Leiden 1640) (A. Willems, *Les Elzevier*, p. 244 no. 968 en p. 254 no. 1005); zie ook no. 3595 (dl. IX), nos. 4194 en 4272 (dl. X), nos. 4816 en 4833 (dl. XI).

3 Blijkbaar een rechtszaak in Frankrijk. Het familielid was misschien de Amsterdamse koopman Simon Jacobsz. Hop, echtgenoot van Margaretha de Corvino, gezegd Corvinus; vgl. Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* II, p. 745.

4 De Amsterdamse hoogleraren Gerardus Joannes Vossius en Caspar Barlaeus.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, III E 8, 60. Eigenh. oorspr. Afschriften te Leiden, UB, Burm., F 11-1, f. 27^{v} en f. 122^{v}; te Oxford, Bodleian Library, ms. d'Orville 468, p. 93-96, en te Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 49^{r}. Gedrukt *Epist.*, p. 733 no. 1698. Antw. op no. 7125, beantw. d. no. 7170.

Vir doctissime,

Multum me delectat memoria nostri nostraeque consuetudinis, quam omnes actiones tuae literaeque testantur. Non minus vero voluptatis ex eo percipio quod video Claritatem tuam perstare in ea adversum nos benevolentia quae Claritati tuae hereditaria est

ab optimo patre et optimo avo materno.[2] Saepe mihi evenit, ut mandata mea in rebus meis non bene serventur. Inter ea hoc est quod non viro summe reverendo parenti vestro, soli ferme in vestris locis talium bono iudici, traditum est illico id quod ei debebam et destinaveram exemplum.[3]

Grates autem multas debeo Claritati vestrae, quod etiam ad meas editiones adiuvandas offerat operam suam, qua nulla esse posset utilior.[4] Quis enim hodie est aut mihi amicior aut istarum rerum intelligentior? Velim edi quamprimum Anthologiam. Scripsi ad fratrem[5] ut tuae Claritati prolegomena nostra ostendat et quae nostra sit de indicibus faciendis sententia.[6] Repetam si quid forte in illis ad fratrem mandatis non satis expresserim. Velim primum fieri indicem poetarum, assignatis locis in quibus sunt ipsorum epigrammata. Malim autem id fieri per libros, titulos et numerum in titulis - quem et in mantissis tum Stephanicis,[7] tum a me additis apponi velim si appositus non est; non enim satis memini - quam ad paginas, ut etiam aliis quae posthac fieri poterunt editionibus sine novo labore inserviant. Refero omnia mea non ad huius tantum saeculi, sed et posteritatis usum. Alium indicem velim fieri personarum, tum ad quas tum de quibus scribuntur epigrammata. Alium praeterea chorographicum de montibus, fluviis, urbibus, balneis, pontibus operibusque aliis quorum in epigrammatis mentio. Alium historicum de rebus bello aut pace gestis, magnis et illustribus. Velim autem duobus his de quibus postremum dixi indicibus addi indicationem scriptorum qui de illis rebus, de minus notis loquor, aiunt, puta Strabonis, Pausaniae, Procopii de Aedificiis,[8] quorum quosdam indicavit Brodaeus, quosdam poterit suppeditare memoria. Nolim enim nimium temporis rebus maioribus inservituri in ista absumi. Post hos indices velim addi quandam quasi saturam de iis quae ad physica aut ethica aut res alias ante omissas pertinent. Labor hic futurus quidem est utilis, sed eum nolim iniungere idoneo ad praestanda maiora. Si tamen sine magno dispendio temporis id fieri poterit a Claritate tua, non mihi tantum, sed et lectoribus, quibus per hunc laborem editio ista fiet multo fructuosior, plurimum gratulabor.[9] Et quanquam maximam huius beneficii partem

2 Gerardus Joannes Vossius, in 1607 gehuwd met Elisabeth Junius (1585-1659), dochter van Grotius' Leidse leermeester Franciscus Junius (François du Jon) (1545-1602); vgl. no. 6375 (dl. XIV).

3 Willem de Groot had het aan Gerardus Joannes Vossius toegedachte exemplaar van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), aan Nicolaes van Reigersberch geschonken (nos. 7110 en 7111).

4 Isaac Vossius had eind oktober met de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu gesproken over de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534); zie no. 7125.

5 Willem de Groot had in 1643 het plan opgevat voor een editie onder toezicht van de Rotterdamse dichter-arts Justus Rijckewaert in de drukkerij van Johannes Naeranus (no. 6211 (dl. XIV)). Het initiatief bleef in goede voornemens steken. In mei 1644 haalden Willems zonen Johan (1625-1678) en Jacob (1628-1694) het manuscript van de *Anthologia Graeca* terug uit Rotterdam (no. 6866 (dl. XV)).

6 Vgl. no. 7138. Grotius had in brieven van 28 februari 1636, 9 april 1636 en 17 maart 1640 (no. 2491 (dl.VI), no. 2544 (dl.VII) en no. 4561 (dl. XI)) zijn broer ingelicht over de opzet van de ‘indices’.

7 De edities die als voorbeeld dienden: *Epigrammatum Graecorum libri VII, annotationibus J. Brodaei illustrati*, Bazel 1549, en het *Florilegium diversorum epigrammatum veterum, in septem libros divisum, magno epigrammatum numero et duobus indicibus auctum*, ed. Henri Estienne, Genève 1566 (F. Schreiber, *The Estiennes*, p. 142-143 en p. 154-155).

8 Strabo (64 v. Chr.-24), *Geographica*; Pausanias (2de eeuw n. Chr.), *Graeciae descriptio*, en Procopius (ca. 500-560), *De aedificiis*.

9 Isaac Vossius bood Grotius in een brief van 2 januari 1645 enkele proefpagina's aan (no. 7231). De uitgave kwam na Grotius' overlijden stil te liggen. De draad werd in de achttiende eeuw opgepakt door Jeronimo de Bosch (1740-1811) in zijn editie *Anthologia Graeca cum versione Latina Hugonis Grotii edita*, 5 delen in quarto, Utrecht 1795-1822 (*BG* no. 534).

ferent ii qui ista editione utentur - complectitur enim ea historiam ferme omnem maxime insignem a Platonis aevo ad Jus-

tinianum et infra - tamen et ego pro eo me debitorem profitebor. Nam et is multum debet qui per amicum consequitur ut multis prosit.

Deus bonis viris optimus diu vos bonos, patrem, matrem et liberos eorum servet ac prosperet,

Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XII Novembris 1644.

In auctoribus epigrammatum non secutus semper editiones vulgatas, sed eas quas ex pluribus manuscriptis mihi indicavit clarissimus Salmasius.[10]

Adres: Viro doctissimo Isaaco Vossio.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): Isaaco Vossio.
Bovenaan de copie te Rotterdam: Isaco Vossio.

7138. 1644 november 12. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Vellem et pridem dedisses domino Vossio exemplar[2] et Vanderhogium, simul venerat, interpellasses:[3] aut liberasset fidem aut sciremus quid impediat. Isaacus Vossius ad me scribit et ad Anthologiae indices pollicetur operam. Rogo ei ostendas quae antehac ea de re monui, etiam praefationem nostram.[4] Nostra ad Pentateuchum iam tibi lecta gaudeo.[5] Non puto senatorem Reigersbergium aeque festinaturum. De uxoris tuae valetudine Deo gratias ago. Mea iamdudum est quod defluxibus capitisque doloribus tentatur.[6] Didericus iam Magontiaci est; Casselae scribit se

10 De *Anthologia Graeca* was in Grotius' tijd alleen voorhanden in *Planudea*-edities. Claude Saumaise had in 1606 te Heidelberg een blik mogen slaan in de codex met de *Anthologia Palatina* (codex Palatinus 23). Hij kreeg in 1615 toestemming het kostbare handschrift in eigen huis (Dijon) te bestuderen (*Anthologia Graeca*, ed. H. Beckby, München 1957, Einführung, p. 74-83). Zijn aantekeningen stelde hij twintig jaar later ter beschikking van Grotius (no. 2407 (dl.VI)).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 973 App. no. 732. Antw. op no. 7122, beantw. d. no. 7157.

2 Willem de Groot had het aan Gerardus Joannes Vossius toegedachte exemplaar van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), aan Nicolaes van Reigersberch geschonken.

3 Jacobus van der Hooge was met lege handen in Den Haag verschenen. De vrachtvaarder aan wie hij het transport van zijn koffers en twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* had toevertrouwd, was nog niet in de Republiek gearriveerd (nos. 7134, 7157 en 7169).

4 Zie nos. 7125 en 7137. Het verzoek om het manuscript van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534), met inbegrip van de ‘praefatio’ (nos. 5623, 5656 en 5823 (dl. XIII)), aan Isaac Vossius te tonen.

5 Grotius dankte zijn broer voor het gedicht op zijn *Annotata ad Genesin, Exodum, Leviticum, Numeros* en *ad Deuteronomium*.

6 Het herstel van Alida Graswinckel. Maria van Reigersberch raakte maar niet verlost van haar kwaaltjes; zie nos. 7076, 7089, 7103 en 7104.

cum honore exceptum et gratam esse ibi memoriam eorum quae ego pro rebus Hassicis feci.[7]

Is qui nunc est papa semper iustitiae cultor fuit, crediturque impositam personam be-

7 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot, ‘aide de camp’ van de burggraaf van Turenne, had aan het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel gesproken over een grotere Hessische bijdrage aan de strijd tegen de Zwabisch-Beiersen. Op 9 november ontving Grotius eindelijk de brieven waarin zijn zoon verslag uitbracht van zijn missie (nos. 7079 en 7108.

ne acturus, in quo et hoc comprehensum est, ut omnibus suae communionis regibus aequum se ostendat.[8] Pacem Hispania, ut puto, desiderat; an et imperator et Gallia, dubito.

Liberos meos omnes, si qua in re usui esse possent, per literas meas Suediae commendavi.[9] Sed multi iam sunt Suedi assueti publicis negotiis et per itinera rerum peritiam consecuti.[10] Evenit plerumque, ut et Plato notavit,[11] ut cum navem gubernandam aut domum exstruendam nemo accedat nisi qui diu se ad id paraverit, ad rempublicam gerendam quisque se putet idoneum, cum tamen ea res non stet solo ingenio, quod nec Alcibiadi, nec Gracchis defuit,[12] sed multis adminiculis magnisque virtutibus egeat. Ἐρέτην δεῖ πρῶτα γενέσθαι πρὶν πηδαλίοις ἐπιχειρεῖν.[13]

Deus te tuosque servet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 12 Novembris 1644.

Iam nunc audio Vanderhogium Diepae reliquisse arcam et sarcinas, dum abire festinat. Id si verum est, excusari potest. Inquire.[14]

7139. 1644 november 12. Aan N. van Reigersberch[1].

Op dezen wijdtlopigen brief van zijn zwager antwoordde De Groot den twaalfden van Slachtmaandt, behalven op meer andere zaken, kort met deze woorden:

Alle de Hansche steden[2] hadden in tijdts wel wat goet konnen doen met Zweden en de Vereenigde Nederlanden te samen. Dat Schrasser voor zijn huisgezin eenige

8 Paus Innocentius X was vastbesloten om de drie belangrijkste kronen in Europa tot vrede te bewegen: kardinaal Antonio Barberini zou naar Wenen vertrekken, kardinaal Bernardino Spada naar Parijs en kardinaal Giulio Sacchetti naar Madrid (nos. 7103 en 7104).
9 In een brief van 2 januari 1644 (no. 6627 (dl. XV)) had Grotius rijkskanselier Axel Oxenstierna de diensten van zijn zonen Cornelis, Pieter en Dirk aangeboden (no. 6627 (dl. XV)).
10 De Zweedse 'touristen' die Parijs bezochten, onder wie de paltsgraaf van Zweibrücken (de latere koning Karel X Gustaaf van Zweden), de kanselierszoon Erik Axelsson Oxenstierna en graaf Magnus Gabriel De la Gardie.
11 Vgl. Plato, *Alcibiades I*, 103A-135E, en *Protagoras* 319A-D.
12 De Atheense staatsman en veldheer Alcibiades († 404 v. Chr.) en de even ambitieuze Romeinse volkstribunen Tiberius Sempronius Gracchus († 133 v. Chr.) en Gaius Sempronius Gracchus (153-121 v. Chr.).
13 Aristophanes, *Equites* 542.
14 *Supra*, n. 3.
1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 375. Mogelijk tezamen met no. 7140. Antw. op no. 7123.
2 Vgl. no. 6649 (dl. XV). De Staten-Generaal waren met de gedeputeerden van de Hanzesteden Bremen en Hamburg in onderhandeling getreden over de vernieuwing en de herziening van het in 1616 gesloten verdrag 'tot conservatie ende onderhoudinge der vrije Navigatie, Commerciën ende Traffiquen in de Oost- ende Noort-Zee, mitsgaders in de stroomen, rivieren ende wateren, haer in deselve Oost- ende Noort-Zee exonererende' (*Aitzema* (f^{o}) I, p. 88-90).

vrijheit begeert is niet onredelijk;[3] maar dat hij daar groot getal van volk zoude doen komen is

3 Het stadsbestuur van Hamburg stoorde zich aan de druk bezochte kerkdiensten in het logement van de Staatse resident mr. Hendrick Schrassert en wilde maatregelen treffen om de toeloop te beperken tot het huispersoneel. In brieven aan de Staten-Generaal beriep de resident zich echter op de diplomatieke onschendbaarheid van zijn ambtswoning (Grotius, *De iure belli ac pacis*, liber II, cap. XVIII 'De legationum iure', § IV, 5 en § VIII).

bedenkelijk voor de regeerders van Hamburg, en zouw licht daaruit eenige moeite konnen ontstaan.

Op de questie van Dalem[4] dunkt mij dat de passagie uit mijn derde boek van 't Recht des oorlogs en vredes wel is bijgebragt.[5]

Op de Ceilonsche questie dunkt mij de aanbieding van de Oostindische Compagnie redelijk te zijn.[6] De zwarigheden die dezelve compagnie vind in de vereeniging,[7] alsmede in een groot onderstant aan de Westindische Compagnie, zijn wel tastelijk, maar in den handel door Oost-Indië vrij te stellen vind ik vele zwarigheden,[8] die zich met den tijdt zouden openbaren en waarschijnelijk tot vijandlijke daden tusschen de Nederlanders aldaar afloopen. Anderszins, wat tot het point van justitie diend, zoude men zich of met de auctoriteit van de Staten van Hollandt, zoo die te verkrijgen ware, konnen behelpen of zich genoegen met zulk een recht als de natuur geeft; waarvan gezien kan worden 'tgeen gezegt is van 't Recht van oorlog en vrede, I^{e} Boek, IIIe cap., § 2, en IIe Boek, XXe cap., § 8, 9.[9]

7140. 1644 november 12. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Mijne jongste zoon, zijnde wedergecomen van zijne commissie nae Cassel,[2] schrijft mij uit Straesburg den 22 October[3] dat het principale Fransche quartier noch was bij

4 Het dispuut over de ontmanteling van de kastelen van Valkenburg, Dalhem (Daelhem) en 's Hertogenrade door eenheden van luitenant-kolonel Hartman Gotfried van Steyn Callenfels, commandant van het Staatse garnizoen van Maastricht (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 980-981).

5 Nicolaes van Reigersberch had in zijn advies een verwijzing geplaatst naar Grotius, *De iure belli ac pacis*, liber III, cap.VI 'De iure acquirendi bello capta', § IV.

6 De twist met de Portugezen over de verdeling van de kaneellanden tussen fort Galle en Colombo (art. XII van het Staats-Portugees wapenstilstandsverdrag van 12 juni 1641). De advocaten van de Oostindische Compagnie dachten aan een compromis in 'de Ceilonsche questie', namelijk dat 'de onzen tevreden zijnde de landen tusschen hen en der Portugezen forten half en half te deelen' (nos. 7122 en 7123).

7 De Staten van Holland zagen geen aanleiding om de discussie over de 'combinatie der Compagnien van Oost- en Westindiën' te beëindigen. Zij plaatsten het onderwerp weer op de agenda van de vergadering die op 22 november een aanvang moest nemen, art. XVI: 'Nog op de prolongatie van de Octroyen soo der Oost- als Westindische Compagniën, mitsgaders op de combinatie van beide de voorsz. Compagniën, of op andere soodanige expedienten, daar meede de voorsz. Compagnie van Westindiën (die soo veel van den Staat heeft gemeriteert) sal moogen werden gemaincteneert' (*Res. SH*, dd. 22 november 1644).

8 De bewindhebbers van de Oostindische Compagnie tastten de mogelijkheden af van een voortbestaan zonder octrooi. Het vertrouwen in eigen kracht was nog groot: 'dat de Compagnie weinig zwarigheit ziet in het openstellen van den handel, indien men wist uit wiens naam men de justitie in Indië zoude konnen doen bedienen, vragende of de eene stadt of de ander zich daertoe zoude konnen volmachtigen'.

9 Grotius, *De iure belli ac pacis*, liber I, cap. III 'Belli partitio in publicum et privatum. Summi imperii explicatio', § II; liber II, cap. XX 'De poenis', § VIII en § IX.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 39d. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 7139.

2 Op 9 november ontving Grotius eindelijk de brieven waarin zijn zoon Dirk de Groot verslag uitbracht van zijn missie naar het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel (nos. 7079 en 7108).

3 Grotius' jongste zoon wachtte bij terugkeer in het Franse hoofdkwartier een nieuwe opdracht. Zijn bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, zond hem onverwijld naar Straatsburg en Bazel.

Spier,[4] het Beiersche bij Ladenburg,[5] ende dat zeer wierd gearbeit bij de Beierschen om Manhem, bij de Fransoisen om Philipsburg ende 't fort bij Mentz te stercken.[6] Laeter advysen zeggen ons dat den marescal de Turenne had de stadt van Creutznach becomen ende bezigh was met het casteel,[7] voorts de Lorrainsche trouppes met deghenen die Becx hen hadde bijgevoecht,[8] gepasseert waeren den Rijn om zich bij de Beierschen te vougen ende dat Magalotti Longuy heeft geïnvestieert.[9] Men zegt hier oock dat tien compagniën van de Fransche guardes ende vijf van de Switserschen gaen nae Catelagne, den graef van Harcourt noch niet connende derrewaert gaen door 't belet van een dobbele tertiane.[10]

De brieven, die voor deze mael hebben gemanqueert zoo van Keulen[11] als van Londen,[12] doen geloven dat iet quaed moet zijn gearriveert zoo aen de keizerschen[13] als aen

4 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, kwam bij aankomst in Oggersheim (10 oktober) tot de ontdekking dat de Zwabisch-Beierse generaal Johan van Werth de vesting van Mannheim reeds in staat van paraatheid had gebracht (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 149). Hij zag af van een belegering (15 oktober) en vertrok naar Spiers (*Mémoires du maréchal de Turenne* II, p. 336).

5 Ladenburg (ten noordwesten van Heidelberg). De Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth versterkten hun posities aan de ‘Bergstrasse’ (de route van Heidelberg naar Darmstadt) (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 149).

6 Het herstel van de vestingwerken van Philippsburg en Mainz. De Fransen wilden de nieuwe fortificaties aan de Rijn zo spoedig mogelijk bemand en bevoorraad hebben (no. 7108).

7 De Franse gardeofficier Guy de Bar nam eind oktober bezit van de stad Kreuznach (Bad Kreuznach, ten zuiden van Bingen). De vesting werd op 26 december bedwongen (*Lettres de Turenne*, p. 407-408).

8 In het Zwabisch-Beierse krijgsplan (no. 7128, n. 6) was voorzien dat de troepen van hertog Karel IV van Lotharingen en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck zich in Koblenz zouden verenigen met het keizerlijk-Westfaalse leger van Alexander, graaf van Velen en Megen, en Gottfried Huyn, graaf van Geleen (no. 7094, en *Gazette 1644*, nos. 135 en 141, dd. 5 november en 19 november 1644).

9 De Franse onderbevelhebbers Pierre de Magalotti en Nicolas de Nettancourt d'Haussonville, graaf van Vaubecourt, zaaiden met hun snelle acties tegen de Lotharingse garnizoensstad Longwy verwarring en onrust in de kwartieren van de Lotharingers en Luxemburgers aan de Moezel (*Lettres Mazarin* II, p. 81-87).

10 De aanval van de derdendaagse koorts was misschien geveinsd (no. 7117, n. 26). Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, zou in Catalonië de waardigheden en taken overnemen van de in ongenade gevallen Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt. Zijn instructie werd op 18/28 januari 1645 vastgesteld (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 297-301; Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 71-74).

11 De koeriers uit Hamburg, Frankfort en Keulen werden op doorreis in de Zuidelijke Nederlanden regelmatig van hun poststukken beroofd (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXXXV, p. 539-542, p. 546, p. 550-552 en p. 567). De Franse staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, verzuchtte op 12 november 1644: ‘Je ne suis pas le seul qui blasme la conduicte et le peu de foy des Espagnolz, les ministres des Princes estrangers qui résident en cette Cour esclattent contre eux et ne peuvent supporter que les courriers soient dévaliséz et d'estre privé des dépesches des Ambassadeurs et autres personnes publiques employées par leurs maistres’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 612, en *Gazette 1644*, no. 138, dd. 12 november 1644).

12 Grotius bleef deze week verstoken van nieuws over de strijd in Engeland (de capitulatie van het koningsgezinde garnizoen van Newcastle (19/29 oktober) en de slag bij Newbury (27 oktober/6 november)). De harde wind belette het uitvaren van de pakketboten (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 434).

13 Het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, verschanste zich nog steeds in de omgeving van Nienburg en Bernburg aan de Saale.

d'Engelsche parlamentarissen. Monsieur d'Estrade is hier gearriveert.[14] Te hooff zegt men dat Vrancrijck presenteert een millioen guldens aen den coninck van Denemarcken om denzelve coning te disponeren tot de vrede.[15] Zoo dat waer is, behoort Vrancrijck aen Swede veel meer te presenteren, alzoo die uit het oorlogh meer voordeel hebben te verwachten.

Den coning van Engelant werdt gezegt Weimouth becomen te hebben.[16] De coninginne van Engelant is in de Louvre gelogeert;[17] heeft vijftich personen tot haer lijfguarde. Den coning ende de coninginne-regente wijcken aen de coninginne van Engelant in 't Palais Royal,[18] in de kerck ende voorts overal, uitgenomen in de Louvere, als zijnde alsnu het logys van de coninginne van Engelant. Wij zullen ons in de rouw moeten stellen vanwegen het overlijden van de coninginne van Spaignie.[19] Mijnheer den ambassadeur Goryn wijckt mijnheer den cardinael Mazarini zelffs in het huis van denzelve cardinael.[20]

12 Novembris 1644.

Die hier comen uit het leger van den hertogh van Elboeuf twijffelen zeer off de fortificatië[n] bij Watten zullen connen werden geconserveert,[21] zoo het leger aldaer niet en werdt versterckt, zijnde gecomen van twintichduizent[22] tot negenduizent ende daeronder veele ziecken. Te Naples neemt den viceroy in dienst alle die hij can becomen gelicentieert zijnde bij den paus[23] ende hoopt te becomen tot zesduizent.

14 Godefroi d'Estrades (1607-1686), kolonel van een Frans regiment in Staatse dienst en tegelijkertijd tussenpersoon in het contact van Frederik Hendrik met de Franse autoriteiten (Schutte, *Repertorium* II, p. 9-11). Eind oktober verwittigde hij de graaf van Brienne (*supra*, n. 11) van zijn aanstaand vertrek uit Den Haag (*Correspondance d'Estrades* I, p. 210-212).

15 Kardinaal Jules Mazarin had enkele maanden eerder een hoger bedrag genoemd, namelijk 4 miljoen (no. 6951 (dl. XV)).

16 Het parlementsgezinde garnizoen van Weymouth hield stand (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 100 en p. 102).

17 In de middag van de 5de november maakte koningin Henriëtte Maria van Engeland haar intocht in Parijs. De koninklijke koets stopte voor het Louvre (*Gazette 1644*, no. 136, 'extraordinaire', dd. 11 november 1644: 'L'entrée et reception faite à Paris par Leurs Majestez, à la Reine de la Grand'Bretagne'; *CSP Ven. 1643-1647*, p. 150-151, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 224-226).

18 Op 9 november bracht koningin Henriëtte Maria een tegenbezoek aan de regentesse en koning Lodewijk XIV in het Palais-Royal. De *Gazette 1644*, no. 138, dd. 12 november 1644, berichtte over deze visite: 'La Reine de la Grand'Bretagne bien que foible et fatiguée ... voulut neantmoins aller rendre ses complimens à Leurs Majestez, et fut receuë dans le Palais Royal de la mesme sorte que la personne du Roy'.

19 Het Franse hof maakte het nieuws van het heengaan van koningin Isabella (Elisabeth) de Bourbon (1602-† 6 oktober 1644) na de intocht van koningin Henriëtte Maria bekend. De officiële rouw werd pas op de 18de november aangenomen (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 224-227, en *Mémoires de madame de Motteville* II, p. 121-125).

20 Lord George Goring legde zijn taken van buitengewoon ambassadeur neer (no. 7094, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 148-149). Tijdens een afscheidsbezoek aan kardinaal Jules Mazarin erkende hij de hogere waardigheid van de kardinaal-eerste minister; vgl. no. 6033 (dl. XIV) en no. 7095, en J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 196.

21 De manschappen van de Picardische bevelhebbers Jean, graaf van Gassion, en Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, verlangden naar een aflossing van de wacht in de vesting Watten aan de Aa.

22 In mei 1644 was de Franse campagne in Picardië van start gegaan met een troepenmacht van 18000 infanteristen en 6000 ruiters (G. Dethan, *Gaston d'Orléans*, p. 298).

23 Juan Alfonso Enríquez de Cabrera, 'almirante de Castilla', hertog van Medina de Ríoseco, de nieuwe onderkoning van Napels, wierf soldaten uit het thans ontbonden leger van paus Urbanus VIII voor dienst in de Spaanse garnizoenen (*Gazette 1644*, no. 138, dd. 12 november 1644).

Den marescal de Turenne heeft eenige regimenten gecasseert ende de soldaten gebracht onder andere regimenten

die stercker zijn.[24] Den graef van Tzerin, die men zeide gestorven te zijn op de reise nae Constantinople, werdt nu gezegt te Constantinople te zijn gearriveert,[25] alwaer oock gecomen was den Grooten Heer van zijne reize van Adrianopoli[26] ende had in plaetz van den chan van Clein Tartarije[27] een ander gestelt. Den prefect van Rome is uit de stadt vertrocken, omdat de ambassadeurs van de coningen hem niet en hebben willen wijcken.[28] Den paus toont goede genegentheit tot den hertogh van Parma.[29] Den churfurst van Mentz gaet mede nae Lintz om met den keizer ende andere te beraedslagen over den tegenwoordige stant.[30] De coninginne van Spaigne is gestorven den zesten October in het tweeëndeveertichste jaer van haer leven, zeer beclaegt in Spaignie. De coninginne van Engelant verzoect zachtelijck restitutie van twee millioenen bij haer geleent aen haere moeder.[31] Den marescal de Chastillon is zieck niet zonder peryckel.[32]

24 Kardinaal Jules Mazarin hechtte zijn goedkeuring aan de voorstellen van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne: 'Je croy que vous ne manquerez pas de faire, quand il faudra, la refformation des corps foibles et la distribution des soldats refformez aux autres corps' (*Lettres Mazarin* II, p. 93).

25 De missie van de keizerlijke diplomaat Hermann, graaf van Czernin, naar Constantinopel (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 64-68). Op 18 oktober mocht de graaf de kostbare geschenken van de keizer aan sultan Ibrahim overdragen (no. 6928 (dl. XV), en *Doc. Boh.* VII, p. 158 no. 462).

26 Sultan Ibrahim bracht in de eerste weken van augustus een bezoek aan Edirne (Adrianopolis). Men vermoedde dat zijn overhaaste terugkeer naar Constantinopel verband hield met de geheimzinnige ziekte die ook het leven van de graaf van Czernin (no. 7117, n. 24) in gevaar had gebracht (*Gazette 1644*, no. 138, dd. 12 november 1644: 'De Constantinople, le 27 Aoust 1644').

27 Islam-Ghiraï († 1654), zoon van Selamet Ghiraï, khan der Krim-Tartaren, ontving eerherstel (no. 7082). Zijn jongere broer khan Mehmet-Ghiraï moest het land verlaten (*The Encyclopaedia of Islam; new edition* IV, p. 178-179 en V, p. 136-143; Atsiz, *Das Osmanische Reich*, p. 14-15 en p. 20, en Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 56-60).

28 Aan de vooravond van de pauskroning, op 4 oktober 1644, trok Taddeo Barberini, prefect van Rome, zich terug in zijn zomerpaleis te Palestrina: 'pour éviter la contestation avec les Ambassadeurs des testes couronnées, ausquels il prétendoit disputer la préseance dans cette cérémonie' (*Gazette 1644*, no. 135, dd. 5 november 1644).

29 Odoardo Farnese, hertog van Parma, wachtte in Caprarola (ten zuiden van Viterbo) op een uitnodiging van paus Innocentius X (*Gazette 1644*, nos. 135, 138 en 141, dd. 5, 12 en 19 november 1644).

30 De *Gazette 1644*, no. 137, dd. 12 november 1644, kondigde de reis van de Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt naar het keizerlijke hof te Linz aan. De keurvorst was echter in correspondentie getreden met hertog Maximiliaan I van Beieren (nos. 7128 en 7129) en achtte een overhaast vertrek uit Aschaffenburg niet langer wenselijk (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 81-83). Veertien dagen later kon de *Gazette*, no. 143, dd. 26 november 1644, slechts melden: 'L'Electeur de Mayence est encor à Aschaffembourg, d'où il ne veut point partir qu'il ne soit asseuré si l'Empéreur ira à Prague, comme le bruit en court'.

31 Maria de' Medici (1573-1642), echtgenote van koning Hendrik IV, moeder van Lodewijk XIII (1601-1643), Elisabeth (Isabella) (1602-† 6 oktober 1644), koningin van Spanje (*supra*, n. 19), Christine (1606-1663), hertogin-regentesse van Savoye, Nicolas (1607-1611), Gaston (1608-1660), hertog van Orléans, en Henriëtte Maria (1609-1669), koningin van Engeland. In 1631 dwong Richelieu haar het koninkrijk te verlaten. Zij vestigde zich in de Zuidelijke Nederlanden. Toen de Spaanse autoriteiten niet langer wilden instaan voor haar schulden, vluchtte zij naar het hof van haar schoonzoon Karel I van Engeland. In 1641 moest zij onder druk van het Parlement een nieuw toevluchtsoord zoeken. Zij stierf vereenzaamd in Keulen († 3 juli 1642) (M. Carmona, *Marie de Médicis*, Parijs 1981).

32 Gaspard III de Coligny (1584-1646), markies van Châtillon, maarschalk van Frankrijk (*DBF* VIII, kol. 802-803), zou getroffen zijn door een hersenbloeding. Een week later was de patiënt aan de beterende hand (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 430-432, p. 438 en p. 450).

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot uyt Paris, den 12 Nov. 1644.

7141. 1644 november 12. Aan A. Oxenstierna.[1]

[Excellentissime et illustrissime domine,]

Est in Lupara regina Angliae[2] cum L corporis sui custodibus. Concedit regi et reginae, ubi in Luparam veniunt; aliis omnibus in locis sacris, publicis, privatis cedunt isti et rex et regina Galliae regens. Principem Condaeum conveni gratulatusque ei sum de rebus a filio eius feliciter et gloriose gestis.[3] Laudavi celeritatem in agendo, disciplinam in castris et viis, et amicitiam cultam cum Germaniae principibus et civitatibus.[4] Rogavi, ut exercitus qui ibi est, augeatur habeatque necessaria. Omnia haec sibi curae fore promisit. Multa autem potest non tantum sorte nascendi, sed et ingenio et rerum peritia.

XXII Octobris praecipua Gallorum castra erant ad Spiram, Bavaricorum adhuc ad Ladenburgum et in iis locis in quibus Nicer se Rheno miscet; et hi Manhemum, et illi Philippiburgum ac castellum quod Mogontiaco imminet, munire strenue pergunt, habentque de Friburgo recuperando[5] spes bonas. Literae et a Colonia et a Londinio retentae faciunt, ut suspicemur aliqua adversa evenisse partibus illis quibus istae urbes favent. Regina Hispaniae quin mortua sit, non ultra dubitatur. Itaque rursum nobis sumenda erunt lugubria. Audimus Lotharingicos cum iis quos addidit Beckius Rhenum transiisse, ut se cum Bavaricis coniungant, a Magalotto autem Longuiacum obsideri. Comes Harcurtius an vere aegrotet, an febrem tertianam duplicem simulet ne in Catalaniam abeat, varia sunt iudicia. Interim mittuntur isthuc decem centuriae ex praetoriis, Helvetiorum quinque. Non affirmaverim, quod rumores quidam ferunt, Crucenacum a Gallis captum. Dicitur hic Galliam obtulisse millionem francicarum librarum regi Daniae, ut pacem faciat cum Suedis. Si ita est, Suedis tanto plus offerre deberent, quanto Suedorum res sunt meliores.

Deus, etc.

Lutetiae, II/XII Novembris 1644.

Ii qui ex Flandria huc veniunt, aiunt exercitum ibi Gallicum valde imminutum a XX millibus ad IX aut minus; et qui restant eorum multos aegrotare, ita ut putent ista ad Wattam munimenta brevi hostium fore. Tzerinus comes, qui in itinere aegrotaverat et mortuus esse nuntiabatur, nunc dicitur venisse Constantinopolim, eodemque rediisse sultanum Turcarum ab Adrianopoli, mutato Tartarorum ad Pontum Euxinum chano. Praefectus urbis Romae rus ivit, quia obtinere non potuit, ut legatos regios praecederet. Papa duci Parmensi omnia exhibuit animi benevoli testimonia. Lamboius in Leodico militem scribere dicitur,[6] Lintzium ire elector Mogontiacensis, ut cum

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 270; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 497 no. 560. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 376. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7142).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 12 november 1644 (no. 7140).

3 Henri II de Bourbon, prins van Condé, was teruggekeerd van een kort verblijf buiten de stad (no. 7129). Hij aanvaardde de gelukwensen van de Zweedse ambassadeur met de krijgsverrichtingen van de Franse legers aan de Rijn.

4 De vader was trots op het waardige optreden van zijn zoon Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, in de onderhandelingen met de stadsbesturen en kapittels van Spiers, Worms en Mainz (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 387-391).

5 De Zwabisch-Beiersen hielden nog stand in Freiburg im Breisgau. In het veld hadden de ruiters van Johann Ludwig von Erlach, 'Weimars' gouverneur van Breisach, het overwicht veroverd.

6 De wervingen van de keizerlijke legeraanvoerder Willem, baron van Lamboy (ca. 1600-1656), in het prins-bisdom Luik (*BNB* XI, kol. 193-198; *ADB* XVII, p. 557-564, en *NDB* XIII, p. 440-441).

imperatore et aliis consultet. Multos a papa dimissos milites conscribit Neapolitani regni praefectus; sperat futuros ad sex mil-

De belangstelling voor de dienst in het leger van de Zuidnederlandse ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini was groot: ‘le Général Lamboy leve force soldats au païs de Liége’ (*Gazette 1644*, no. 138, dd. 12 november 1644).

lia. Mortua est regina Hispaniae VI Octobris, annum agens quadragesimum et secundum. Mareschallus Castilionaeus non sine periculo aegrotat. Mareschallus Turennae cohortes quasdam exhaustas dissolvit militesque in alias cohortes pleniores adscripsit. Regina Angliae nondum legatis ad se aditum dedit.[7] Postulat, sed comiter, ut sibi reddantur duo milliones quos matri suae, cuius heres fuit rex Ludovicus XIII, commodavit.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Locus qualis Angliae reginae a rege et regina vidua concedatur. Ad Rhenum gesta. Reginae Hispaniarum obitus. Catalanica. Danis pecunia oblata, ut cum Suedis pacem inirent: quid inde argumentetur Grotius? Praefecti urbis Romanae cum legatis regiis de praecedentia certamen. Varia. Regina Angliae ex fundamento iuris civilis duos milliones repetit.

7142. 1644 november 12. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimis excellentissimisque dominis/dominis sacrae regiae Maiestatis Suedicae summa cum potestate legatis; domino Johanni Oxenstiernae, senatori regni, etc., libero baroni in Kymitho, etc.; domino Johanni Salvio, aulae cancellario, etc., domino in Adesburg, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Ossnabrug, den 13. Novemb. 1644.

7143. 1644 november 12. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Excusationes praetermitto;[2] sunt enim eae comes quidem, sed apud me, qui de affectu Claritatis vestrae in me nec dubito nec dubitandi causas habeo, minime necessariae.

7 Koningin Henriëtte Maria hield op 13 en 14 november ontvangsten in het Louvre (no. 7150). Op donderdag 1 december verleende zij de Zweedse ambassadeur een particuliere audiëntie (no. 7171).

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7041). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 238. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 165 en 4° 38, 68; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 134; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 335; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 82 en Br. 24, 110.

1 Hs. Gotha, Stadtarch., cod. A 473, f. 20. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 734 no. 1700. Antw. op no. 7121, beantw. d. no. 7156.

2 Harald Appelboom had brieven die aan de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes waren gericht, ingesloten in het postpakket aan ‘zijne Excellentie’, dd. 10 oktober 1644 (nos. 7088 en 7121).

De classe Suedica,[3] de marescalli Hornii rebus[4] tempore aliquo opus est, ut ea quae per nebulam conspicimus, conspiciamus in apertiore luce. Et Blomii et Thyssonii laudi-

3 Het nieuws van de zeeslag in de Fehmarnbelt (13/23 oktober) bereikte de Zweedse ambassadeur pas op 16 november (nos. 7133-7135).

4 De belegering van Malmö. Het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn had in Skåne (Schonen) enig terrein moeten prijsgeven aan de troepenmacht van koning Christiaan IV van Denemarken (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 318-320).

bus faveo.[5] Cum literis reperta sit per Lubecam via, speramus et ego[6] et dominus Hambraeus[7] nos aliquid ex Suedia, quod ad nos pertineat, accepturos. Batavi hoc anno res Dani, quanquam ipsis infestissimi, magis quam suas egere.[8] Utinam ne saepius peccent talia. De domini Wrangelii processibus gaudeo,[9] nec minus de adventu in Suediam illustrissimi comitis de La Gardii et cum eo Gerii et Marini.[10] Omnia eis opto prosperrima.

Habemus hic reginam Angliae,[11] quae res regis mariti sui commendat, sed exigua cum spe, quamdiu Gallia tam gravibus extra bellis occupatur. Mittuntur ad exercitum qui est ad superna Rheni, pecuniae et supplementa. Et quando controversiae istae Transamasianae iam temporariam transactionem recepere,[12] speratur fore, ut Hassicae copiae equestres et pedestres minime spernendae se Gallicis earum partium adiungant. Reginae Hispanicae mors luctum hic nobis indicit. Mittuntur in Catalaniam cohortes satis multae. Magalottius, qui Gallicis copiis inter Saram et Mosellam praeest, Longuiacum obsedit.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram servet ac prosperet,

Claritatis vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XII Novembris 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

5 De ervaren zeelieden Peter Blumme (Blomme), bevelhebber van de Zweedse vlootbasis in Stralsund, en de Zweedse Zeeuw Maerten Thijssen Anckarhielm hielden de vloot van de Zweedse generaal-majoor Karl Gustav Wrangel op koers.

6 Grotius keek uit naar een reactie op zijn brief van 8 oktober 1644 (no. 7083).

7 De Zweedse theoloog en oriëntalist Jonas Hambraeus, predikant van de lutherse gemeente te Parijs, wachtte op een verlossende wisselbrief. Kort na het uitbreken van de Zweeds-Deense oorlog (12/22 december 1643) had hij zich borg gesteld voor Zweedse ‘touristen’ die door het verbreken van het scheepvaartverkeer met Stockholm in financiële problemen waren geraakt. Zijn goedgelovigheid kwam hem duur te staan: de ‘touristen’ vertrokken, maar de schuldeisers bleven aandringen. Om arrestatie te voorkomen, plaatste hij zich onder de bescherming van de Zweedse ambassadeur in de rue des Saints-Pères (H.J.M. Nellen, ‘Grotius et les luthériens parisiens’, in *Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis*, n.s. 67(1987), p. 180-182).

8 De Staten-Generaal hadden niets ondernomen ter verdediging van de vrije vaart op de Oost- en Noordzee (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640).

9 Kolonel Helmut Wrangel, bevelhebber van de Zweedse ruiterij in het hertogdom Holstein, probeerde weer toegang te krijgen tot de winterkwartieren in Jutland. In de vroege morgen van de 13de oktober kreeg hij vaste voet in een Deens fort bij Neustadt (ten noorden van Travemünde) (*Gazette 1644*, nos. 132, 134 en 137, dd. 29 oktober, 5 en 12 november 1644).

10 Graaf Magnus Gabriel De la Gardie en de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer waren eind september in Stockholm gearriveerd. Ook de Zweedse resident Carl Marin had zijn einddoel bereikt (nos. 7101 en 7112).

11 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 12 november 1644.

12 De *Gazette 1644*, no. 137, dd. 12 november 1644, publiceerde een Amsterdams bericht over het accoord in Oostfriesland: ‘Les différens des Hessiens avec le comte de la Frise Orientale, estans accommodez, les troupes Hessiennes qui estoyent en ce païs là, le 27 du passé prirent leur marche vers Wésel pour y passer le Rhin’.

7144. 1644 november 12. Van G. Rosenhane.[1]

Excellentissime domine legate,

Quamvis antehac multi, periculorum metu non absterriti, per mare hostibus infestatum in Germaniam transierint, nulla satis secura occasio mihi visa est, ex quo Excellentiae vestrae literae redditae sunt, qua prius quam cum hoc tabellario respondere possem. Ei vero Excellentiae vestrae mandato, ut rationes belli Danici hic Latine redditas mitterem, obtemperare etiamnum non liquet.[2] Deprecatur iam onustus literis nuntius chartas graviores, neque cogendum esse duxi ut ferendas susciperet, cum non sperem eas quo tempore perveniunt Excellentiae vestrae, cui undique talia subministrantur, amplius opportuna[s]. Translator denique supra modum Suecicam sequutus est, depravato sensu, ut non dubitem in Belgicis istis inveniri integriorem.[3] Igitur huius praetermissi obsequii veniam aliarum rerum relatione mereri vellem, nisi et hoc quantumvis desideranti inopinata corporis infirmitate prohiberetur; differendum igitur, donec firmetur paulum valetudo certaque occasione recentiora quaedam mitti possint. Id tantum hac vice ab Excellentia vestra obnixe rogandum habeo, ut quem tamdiu maximeque desideravi, operum suorum hactenus publicatorum catalogum transmittere dignetur.[4] Excellentiae vestrae poemata Londini impressa[5] nuper in manus venere, quorum elegantia motus, non parum reliqua Excellentiae vestrae scripta optarem. Interim quamdiu frater meus Scheringius Monasterii commoratur, non incommodum fuerit, quando libet Excellentiae vestrae per eum literas commutare, qui Excellentiam vestram colit et veneratur,[6] non secus ac, excellentissime domine,

Excellentiae vestrae officiosissimus et servire paratissimus,
Gustavus Rosenhane.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 17, 11. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6926 (dl. XV), beantw. d. no. 7292. Gustav Rosenhane (1619-1684) was een jongere broer van de Zweedse diplomaat Schering Rosenhane. In 1638-1640 maakte hij deel uit van het gezelschap edellieden dat de latere koning Karel X Gustaaf begeleidde op diens 'tour'. Hij genoot in zijn vaderland bekendheid als dichter van sonnetten (*BLS* XII, p. 227-228, en *Den Svenska Litteraturen* I (800-1718), red. L. Lönnroth en S. Delblanc, p. 176-178).

2 Grotius' verzoek, dd. 15/25 juni 1644, was overbodig (no. 6926 (dl. XV)). Koningin Christina van Zweden had reeds op 18/28 mei de verzending geregeld van de Latijnse versie van het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644: *Manifestum, declarans causas, quibus Sac. R.M.tas Sueciae, permota et adacta est, ad decernendum bellum, ac tuendum armis, suum ... ius, adversus ... Christiani quarti Daniae regis, violentos et hostiles actus ac conatus* ...; zie nos. 6883, 6969 en 6976 (dl. XV).

3 Grotius was op 25 mei 1644 in het bezit gesteld van de Nederlandse versie van het *Manifestum*: 'Manifest, waer in die oorsaecken verclaert worden, welcke die Coninckl̄ijcke Majesteyt tot Sweeden, etc. Bewoghen ende ghedronghen hebben tot een oorlogh te resolveren ... teghen ... des Conincks Christiani des Vierden tot Denemarck, etc. Vijandtlijcke ende gewelt-dadighe attentaten', Amsterdam 1644 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5075). Ook deze bewerking kon de toets van de kritiek niet helemaal doorstaan; vgl. nos. 6864, 6865 en 6882 (dl. XV).

4 De boekhandelaren hielden geen catalogus bij van Grotius' publicaties; vgl. J. Ter Meulen en P.J.J. Diermanse, *Bibliographie des écrits imprimés de Hugo Grotius*, Den Haag 1950, p. X-XV.

5 De editie *Hugonis Grotii poemata collecta olim a fratre eius Guil. Grotio, et per eundem edita. Accesserunt iam et alia nonnulla eiusdem autoris in unum volumen per R.H. redacta*, Londen (per Ric. Hodgkinsonum) 1639 (*BG* nos. 3 en 4).

6 Schering Rosenhane, Zweeds resident te Munster, maakte regelmatig gebruik van de wekelijkse postdienst op Parijs. Zie voor de aanvang van zijn correspondentie met Grotius, nos. 6572 (dl. XIV) en 6624 (dl. XV).

Stokholmiae, die 2 Novembris stylo vetere 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Febr. 1645.

7145. 1644 november 14. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Has ad te litteras Amstelodamo scribo, quo ad nuptias cognati Graswinkelii[2] evocatus excurri. Tua de exemplaribus mandata turbavit Vanderhogius,[3] qui sua nondum mihi tradidit, cum interim ubique prostent. Ego iam Vossio exemplar a Blavio petam,[4] redditurus ubi tua accepero, et curabo ut ipsi coram satisfaciam. Heri Salmasio exemplar compactum, quod et ipsum eadem lege ab Elzeviriis petii, in manus dedi;[5] egit ille gratias et porro per litteras tibi acturum se promisit. Reigersbergius suum habet, neque aliis postponi merebatur.

Pro iis quae de rebus Italicis, Gallicis, Hispanicis scribis gratias habeo.[6] Hic omnia fervent novis de victoria Suedorum adversus Danos, tam in pugna navali[7] quam terrestri,[8] sed de hac rumores adhuc sunt incerti. Interea constat convenisse de loco quo Suedo-Danica controversia finiatur, et iam aliquos e Dania ad eam rem deputatos.[9] Faxit Deus ut aliquando firma pax inter tam vicinas nationes coalescat, nam id bellum praecipue moram iniicere videtur negotio Monasteriensi.[10] De papae morbo audiuntur hic susurri;[11] quicquid eius sit ex te spero intelligere.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 332. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7126, beantw. d. no. 7161.

2 Pieter Adriaensz. Graswinckel (1613-1684), zoon van een jongere broer van Alida's vader Jacob Graswinckel, trad op de 13de november 1644 in het huwelijk met Maria (1622-1708), dochter van de Amsterdamse koopman Samuel Godin (D.P.M. Graswinckel, *Graswinckel*, p. 128-131, p. 372-375; Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* II, p. 549).

3 Jacobus van der Hooge was met lege handen in Den Haag verschenen. De vrachtvaarder aan wie hij het transport van zijn koffers en twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), had toevertrouwd, was nog niet in de Republiek gearriveerd (nos. 7134, 7157 en 7169).

4 De Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius ontving een exemplaar uit de winkelvoorraad van dr. Joan Blaeu.

5 Willem de Groot verscheen aan de deur op het moment dat de Leidse geleerde Claude Saumaise op klagelijke toon aan zijn Haagse vriend André Rivet schreef: 'J'n'ai point encore veu les Notes de M. Grotius sur le V[ieux] T[estament] et ne le voulois pas achepter, me persuadant que j'en aurois un exemplaire de l'autheur, quoi que nous ne soyons pas ensemble les meilleurs amis de ce monde'. Hij vervolgde zijn brief, dd. 13 november 1644, in een opgewektere stemming: 'Il n'a pas manqué, car aujourdhui son frere me l'a apporté tout relié' (Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 391).

6 Nieuws over kardinaal Antonio Barberini (Rome), kardinaal Jules Mazarin (Parijs) en Elisabeth (Isabella), koningin van Spanje (Madrid).

7 Op 13/23 oktober behaalden de Zweden in de Fehmarnbelt een grote overwinning op de Deense vloot; zie nos. 7133-7135.

8 Het gonsde in de haven van Amsterdam van geruchten over de strijd van de Zweedse bevelhebbers Gustav Karlsson Horn en Helmut Wrangel in Skåne (Schonen) en Holstein.

9 De Deense commissarissen Just Høg en Ditlev Reventlov bereikten op 29 oktober/8 november met de Zweedse gedelegeerde Gustav Karlsson Horn overeenstemming over plaats en tijd van het Zweeds-Deense vredesoverleg: op 15/25 december zou in de grensplaats Brömsebro, op de weg van Kalmar (Zweden) naar Kristianopel (Denemarken), de conferentie een aanvang moeten nemen (Du Mont, *Corps dipl.* VI 1, p. 304-306; *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 318; Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 446-447, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 127-129).

10 De Staten-Generaal drongen niet aan op een beslissing over de 'Munstersche besendinge'. Inderdaad maakten zij na de totstandkoming van de vrede van Brömsebro-Kristianopel (23 augustus 1645) meer werk van de afvaardiging naar de vredesconferentie (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 175-179 en p. 213).

11 Paus Innocentius X (* 1574) maakte nog een vitale indruk (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 25-28).

Quod tuum epigramma in Utenbogardum carmini Westerbanii subiectum est,[12] id typographi culpa factum, qui hoc solum excusat, paucos tuos versus non potuisse seorsum excudi; ego nihil eius scivi priusquam prostarent carmina, quare exemplar tibi misi. Si quid hic in promovenda editione Anthologiae praestare possim, pro viribus annitar;[13] satis diu me ista cura vexavit.

Te interea tuamque uxorem et liberos divinae tutelae commendare non desinam, tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Amstelodami, XIV Novembris 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 16 st. 8.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 24 Nov.
En in dorso: 14 Nov. 1644 W. de Groot.

7146. 1644 november 14. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Wij hebben nu volle confirmatie van haere coninckklijcke Mayesteyts victorie op de Deensche bevochten,[2] daervan hierneffens de lijste gaet.[3] Men segt de coninckklijcke vloote de veroverde 10 schepen alrede wederom gerepareert te hebben ende in zee te sijn; werwaerts hunnen cours, staet te vernemen. De gevangene Deensche ammiraels[4] werden nae Sweden gebracht, de gemeene nae Straelsond.

12 Grotius' gedicht 'Utenbogardi funus' (nos. 7047 (dl. XV) en 7081). Een drukker in de Republiek (A. Jz. Tongerloo) verwerkte de versregels in een bundel die de Loosduinse dichter Jacob Westerbaen had samengesteld naar aanleiding van het overlijden van de nestor van de remonstranten († 4 september 1644); zie no. 7110.

13 Willem de Groot wenste betrokken te blijven bij de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 155. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 De Zweedse generaal-majoor Karl Gustav Wrangel bracht in de haven van Christianspries verslag uit van zijn overwinning in de Fehmarnbelt (13/23 oktober): 'Kurtze undt gründliche relation, von dehme im 1644:stem jahre, dehn 13:de Octobris, zwischen dehnen königlichen Schwedischen undt Dänischen flotten, in der Ostsee, unter dem lande Femmern, vorgegangenenn treffen, undt von dehnen Schwedischen erhaltener herrlichen victori' (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 585-592, en Petit, *Bibliotheek van Nederlandsche Pamfletten* I, no. 2234).

3 Een lijst van verliezen aan Deense zijde: 10 schepen (door de Zweden buitgemaakt), 2 schepen (verbrand), 2 schepen (gestrand).

4 De Deense vlootbevelhebber Pros Mund stierf aan boord van de Patientia. Admiraal Køn Jochum Grabow, vice-admiraal Stenzel von Jasmund en de zwaargewonde schout-bij-nacht Corfits Ulfeldt werden met hun schepen naar de Oostzeehavens Wismar en Stralsund overgebracht.

In Schoonen is tussen beide de armeën niets voorgevallen als dat de Fransche en Hollandsche ambassadeurs bij den coning van Dennemarcken[5] wegen de vredenstractaten sich seer bemoeyen ende alrede tewege souden gebracht hebben een stilstant van seven

5 Koning Christiaan IV had gehoor gegeven aan een verzoek van de Franse en Staatse bemiddelaars om in Skåne (Schonen) de onderhandelingen over de preliminaria van de bijeenkomst te Brömsebro voort te zetten. Op 14 oktober stak Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, de Sont over. De Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep en Joachim Andreae maakten de volgende dag de overtocht. Alleen de zieke Albert Sonck bleef in Kopenhagen achter (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 124-127, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 440-447).

dagen tussen beede de armeën.[6] Bij de hooftarmeën is tsedert de goede rencontre die Coningsmerck[7] gehad heeft op 1500 keyserlijcke ruiters die om voeragie waaren wtgegaen, niet voorgeloopen ende leggen deselve bij de Saal noch tegens malcanderen.[8]

Waermede verblijve, mijnheere,
u. Excellentie dienstwilligste.

14 Novembris 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 23 Nov.

7147. 1644 november 17. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Quod qualibet hebdomade non scribo, imputandum est sterilitati huius loci. Pacis colloquium, cui in nostris literis merito primas daremus, lento admodum gradu ad initia sua procedit. Post longas ambages caesarianorum hic tandem convenire potuimus super tabulis procuratoriorum; nondum tamen commutatae sunt.[2]

Dominus Torstensonius adhuc est ad Salam,[3] in meliori statu quam Gallasius, qui undique cinctus aegre se sustinet. Illatum est castris eius supplementum Saxonicum, sed exiguum et quod illi in angustiis constituto oneri futurum multi putant. Non videntur istic diutius duraturi, itaque cum omnibus veredariis exitum rei

6 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn had van de regering in Stockholm een beslissende stem gekregen in de voorbereiding van het Zweeds-Deense vredesoverleg (nos. 7032, 7035, 7047 en 7048 (dl. XV)). In de derde week van oktober stelde hij de Franse en Staatse bemiddelaars in staat om veilig heen en weer te reizen tussen Malmö en het Zweedse hoofdkwartier te Landskrona (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 318-320, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 999-1000).

7 Op 15 oktober had de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, een keizerlijk konvooi overmeesterd; vgl. nos. 7124 en 7135.

8 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson voerde aan de Saale een uitputtingsoorlog met het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas. De druk werd de keizerlijken te groot: op 19/20 november verlieten zij hun kwartieren te Nienburg en Bernburg en weken naar Maagdenburg uit (*Doc. Boh.* VII, p. 155 no. 452 en p. 157 no. 459).

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd. Beantw. d. no. 7176.

2 Het tijdstip van de plechtige uitwisseling van de volmachten in Osnabrück wilden de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius laten afhangen van de uitkomst van het Munsterse beraad over de ‘emendatio’ van de keizerlijke, Spaanse en Franse volmachten. Pas op 28 november stuurden zij hun secretaris naar de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane met de mededeling dat alle beletselen waren opgeruimd (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 412-413, p. 423-430, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 73-78).

3 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson voerde aan de Saale een uitputtingsoorlog met het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas. De druk werd de keizerlijken te groot: op 19/20 november verlieten zij hun kwartieren te Nienburg en Bernburg en weken naar Maagdenburg uit (*Doc. Boh.* VII, p. 155 no. 452 en p. 157 no. 459).

expectamus, nostris equidem bonum. Hassiacae copiae venientes e Frisia praecedenti hebdomade iverunt

per hanc dioecesin et vicina loca.[4] Spes est dominum Torstensonium, si Hatzfeldius in Misniam iverit,[5] ab Hassi(a) suppetias habiturum.[6] Contra Daniam feliciter hoc anno pugnavimus terra et mari. Quantam victoriam regia Maiestas iterum ad Femeren reportavit de classe Danica die 13/23 Octobris, haud dubie ad vos perlatum est.[7] Nolui de ea re ante aliquid scribere quam certa comperissem. Nunc ergo chartas hic insertas mitto, quibus na[u]machia illa delineatur.[8]

Reliquae chartae concernunt colloquium de pace ecclesiastica quod in Polonia moliuntur.[9] An haec sit via ad talem pacem et an ea Europae aliquando obtingere possit solida, multi dubitant; et rationes habere videntur quales sunt illae in chartis hisce descriptae.[10] Non ignarus ergo operarum et lucubrationum vestrarum in hac re, iudicio Magnificentiae vestrae hanc rem submitto, sperans me si modo alia graviora non intercesserint, eius participem futurum.

Quibus Magnificentiam vestram divino favori studiosissime commendo maneoque,
Magnificentiae vestrae ad officia paratissimus.

Osnabruggis, die 7/17 Novembris 1644.

In dorso staat: Osnabrugis, die 7 Novembris anno 1644. Ad Hugonem Grotium. J.O. Axelii.

4 De Hessen hadden begin november hun stellingen in Oostfriesland verlaten. Een week later trokken zij door het bisdom Osnabrück. Aangekomen in Lengerich hielden zij halt. Het toeval wilde dat de keizerlijke en Spaanse gevolmachtigden deze plaats juist wilden gebruiken 'pro loco intermedio' tussen Osnabrück en Munster. Een fel protest volgde (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 58; *Diarium Volmar* I, p. 214; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 401).

5 De regimenten van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen vochten niet langer aan de Rijn. De keizer had hen bevolen om de Elbe over te steken en de weg naar Meissen te nemen (*Doc. Boh.* VII, p. 142-143 no. 418, p. 145 no. 427 en p. 149 no. 433).

6 Landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel moest haar troepenmacht beschikbaar houden voor de campagne van de Franse legers aan de Rijn. Zij was evenwel bereid om haar goede wil aan de Zweden te tonen. Op 21 november aanvaardde de Hessische generaal-majoor Johann Geyso de mars naar het hoofdkwartier van veldmaarschalk Lennart Torstensson (*Doc. Boh.* VII, p. 152 no. 442; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 402, en *Gazette 1644*, no. 149, dd. 17 december 1644).

7 Op 13/23 oktober behaalden de Zweden in de Fehmarnbelt een grote overwinning op de Deense vloot; zie nos. 7133-7135.

8 Het verslag van de Zweedse generaal-majoor Karl Gustav Wrangel ontbreekt; vgl. no. 7146, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 391 en p. 402.

9 De Poolse bisschoppen hadden in een 'Epistola synodi provincialis Poloniae', dd. 12 november 1643, alle andersdenkenden (met uitzondering van de socinianen) opgeroepen om op 1 oktober 1644 bijeen te komen voor een 'fraterna collatio seu colloquium charitativum'. In protestantse kring leefde echter sterk de behoefte aan een langere bedenktijd (Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 386-394).

10 De Zweedse gevolmachtigden waren in het bezit gekomen van een dossier met aantekeningen over de lutherse en calvinistische bijdragen aan het godsdienstgesprek te Toruń. Mogelijk een geschenk van de verzoeningsgezinde protestanten Sigismund (Zygmunt) Gyllenstierna (Guldenstern) en Janusz Radziwiłł.

7148. 1644 november 19. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Spero iam saltem exemplaria habituros dominum Vossium et dominum Salmasium,[2] Vossium maxime,[3] qui differri tam diu non debuit.[4] Si plane constituit Blavius edere nostra ad Vetus et ad Novum Testamentum, et quidem sine mora, indicet mihi cui tradi velit et exemplaria quibus a me Hebraeorum et Graecorum locorum versio asscripta est et emendata quaedam.[5] Sin prius edere vult Anthologiam,[6] differam transmissionem illorum exemplarium, donec ei erunt necessaria.

De arca[7] doleo ita neglectum habitum documentum divini in nos favoris. Cornelius iam Venetiis est et aliquid boni sperat.[8] Dominus Salmasius an huc venturus sit, ipsi qui hoc negotium curarunt, dubitant; nuntius certe apostolicus obstrepit.[9] Isaaco Vossio, quod nostras res cordi habeat, summas habeo gratias.[10] Nostra ad Novi Testamenti reliqua brevi, ut spero, hic edi incipient.[11] Addam dum eduntur versionem

1 Gedrukt *Epist.*, p. 973 App. no. 733. Antw. op no. 7134, beantw. d. no. 7169.
2 De Leidse hoogleraar Claude Saumaise mocht op 13 november een uit de boekhandel van de Elzeviers afkomstig exemplaar van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), in ontvangst nemen; vgl. no. 7145.
3 Willem de Groot had het aan Gerardus Joannes Vossius toegedachte exemplaar van de *Annotata ad Vetus Testamentum* aan Nicolaes van Reigersberch geschonken (no. 7110).
4 Gerardus Joannes Vossius ontving op 14 of 15 november een exemplaar uit de winkelvoorraad van dr. Joan Blaeu; zie nos. 7145 en 7157.
5 De Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu trachtte het alleenrecht te verwerven op Grotius' vertalingen van de woorden die in zijn *Annotationes* (*Annotata*) op het Oude en Nieuwe Testament in het Grieks en Hebreeuws werden aangehaald (nos. 6244 en 6375 (dl. XIV), nos. 6690, 7018 en 7047 (dl. XV) en no. 7076). Zijn erven verwezenlijkten tenslotte de 'ideale' uitgave in *Hugonis Grotii Opera omnia theologica* I en II, Amsterdam 1679 (*BG* no. 919).
6 Isaac Vossius had eind oktober met de drukker-uitgever gesproken over de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534); zie nos. 7125 en 7137.
7 Willem de Groot had zijn zoektocht naar de Loevesteinse boekenkist gestaakt. Een rondgang langs oude en nieuwe bewoners van de ouderlijke woning (het hof van de graven van Hohenlohe, thans het Gemeenlandshuis) te Delft had geen enkel tastbaar resultaat opgeleverd. Misschien had hij toch gelijk toen hij in juli 1644 de mogelijkheid opperde dat Maria van Reigersberch de 'koffer' na het overlijden van Jan de Groot († 3 mei 1640) had laten overbrengen naar het huis van haar nicht Petronella Campe, weduwe van Maurits Huygens (nos. 6956 en 6984 (dl. XV), en Den Haag, GA, Not. arch. 1597-1842, no. 72 (notaris Pieter Pietersz. van Groeneweghen), fol. 144-150 (september 1640): 'Inventaris van de meublen, imboel ende huysraet toebehoort hebbende den heere ende meester Johan de Groot').
8 Cornelis de Groot was teruggekeerd van een bezoek aan Bologna (nos. 7068, 7092 en 7103). Blijkbaar had hij de hoop op een hoge aanstelling in het Venetiaanse leger nog niet helemaal opgegeven.
9 De pauselijke nuntius Niccolò Guidi di Bagno had bezwaren aangevoerd tegen de 'lettres de rappel' van koning Lodewijk XIV aan de Leidse hoogleraar Claude Saumaise (no. 7080; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 419, p. 422-424 en p. 435, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 391-392).
10 Grotius had al enige malen laten blijken dat hij het toezicht op de uitgave van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) het liefst wilde toevertrouwen aan zijn ex-secretaris Isaac Vossius (no. 7058 (dl. XV) en no. 7068). Er was een groot voordeel aan deze oplossing verbonden, want de vader van de jongeman genoot veel gezag in de drukkerij van de Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu (Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, p. 292-293, en F.F. Blok, *Isaac Vossius en zijn kring*, p. 226-233).
11 De kopij van Grotius' *Annotationes in Novum Testamentum* werd persklaar gemaakt (*BG* nos. 1138 en 1141).

Graecorum et Hebraeorum, ut postea ista quoque pars similis sit eis quas edere parat Blavius. Hoc meum consilium aliis notum esse nolo ob causas graves.[12]

12 *Supra*, n. 5. Grotius was niet ten volle tevreden over de samenwerking met zijn Parijse uitgever Sébastien Cramoisy.

Regis Britanniae res iterum retrocedere dicuntur.[13] Ipse Bristolii esse, habere exercitum sexies mille equitum, octies peditum. Pacis conditiones a parlamento proponuntur res intolerabiles. Marescallus Castilionaeus valet melius. Apud Wattenam tenuis est Gallorum exercitus et commeatus difficiles. Barbarini Roma excessere.

Deus te cum uxore, liberis et amicis servet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

19 Novembris 1644.

7149. 1644 november 19. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Van 't gros van de victorie bij d'heeren Wrangel ende Anckerhelm op de Deenen becomen[2] meene ick niet dat is te twijffelen. De particulariteiten zullen haer naerder openbaeren. Indien de nederlage aen de Deensche zijde zoo groot is als men ons schrijft[3] ende indien den coning van Denemarck genoech met alle zijne macht is in Schonen, zoo is apparent dat off Fune off Zeelant bij de Sweden zal werden aengetast.[4]

Met het Oostfriesische tractaet meene ick dat de Hessische zich voor een tijd zullen contenteren.[5] Doen eertijds de stenden van Oost-Vrieslant de Staten-Generael der Vereenigde Nederlanden tot arbiters hebben gemaect van alle haere geschillen,[6] hebben zij weinich gedacht op die affiniteit die nu is gecontracteert tusschen den

13 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 19 november.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 39c. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 7150.

2 Grotius' correspondenten in de Republiek maakten in hun brieven van 7 november 1644 melding van de overwinning die de Zweeds-Hollandse vloot van Karl Gustav Wrangel en Maerten Thijssen Anckarhielm op 13/23 oktober in de Fehmarnbelt had behaald (nos. 7133-7135).

3 Een lijst van verliezen aan Deense zijde: 10 schepen (door de Zweden buitgemaakt), 2 schepen (verbrand), 2 schepen (gestrand), en voorts meer dan 1000 gevangenen en doden, onder wie de Deense vlootbevelhebber Pros Mund (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 312-314).

4 Koning Christiaan IV van Denemarken onderkende het gevaar. Op 30 oktober/9 november staakte hij de strijd in Skåne (Schonen) en spoedde zich naar Kopenhagen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 104-110, en *Kong Christian den Fjerdes egenhædige breve* V (1641-1644), p. 518 en p. 528).

5 Het accoord over een troepenreductie in Oostfriesland was slechts een tussentijdse regeling. De Staten-Generaal hadden graaf Ulrich II van Oostfriesland en de landgravin van Hessen-Kassel een conferentie in Den Haag in het vooruitzicht gesteld (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 257).

6 De Staten-Generaal bemiddelden al in 1595 in de twisten van de graaf, de stad Emden en de Oostfriese stenden (*Het Staatsche leger* II, p. 322-327, III, p. 303-304, en IV, p. 172-178). Grotius wist hoe moeilijk het was om de 'harde Vryesen' tot redelijkheid te bewegen: in 1611 maakte hij als advocaat-fiscaal deel uit van een college van goede mannen dat een vergelijk moest treffen tussen de stenden en graaf Enno III († 1625) van Oostfriesland; zie no. 212 (dl. I).

grave ende den prince van Orangie,[7] mischien oock niet gemeent dat het huis van Nassau oit in die Nederlanden zoo grooten macht zoude becomen. In de handeling met Breme ende Hamburg zal appa-

7 De verloving van de 9-jarige Enno Ludwig, oudste zoon van Ulrich II, graaf van Oostfriesland, met Henriëtte Catharina (1637-1708), dochter van Frederik Hendrik (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 802-805). Het huwelijkscontract werd op 27 december 1641 getekend, maar in 1649 weer ontbonden. De prinses huwde later Johann Georg II, vorst van Anhalt-Dessau.

rentelijck 't woordt van de Noortzee moeten werden uitgeleght, alzoo die steden tegen Duinkercke haer niet licht en zullen inwickelen.[8] Ende is vremd dat die twee steden handelen zonde[r] Lubec, Rostoc ende anderen.[9]

In 't retarderen van het octroy van de Oostindische Compagniën[10] ende in de disputen, bij Vrieslant ende eenige Hollandsche steden gemoveert,[11] dunct mij dat [is] aen te mercken 't gebreck van een regiering bestaende uit eigenbaet zouckige leden.[12] Dat vijf ten hondert voor altijd tot laste van de Oostindische Compagnie [comen], zoude de actiën zeer doen vallen ende de couragiën zeer doen verliezen. Ende staet te bedencken off Usseling, die de overledenen beschuldigt van de Westindische Compagnie te hebben geretardeert,[13] niet de wegh in en gaet om de Oostindische Compagnie, die een grooter stut is voor den staet, te dissolveren ofte tot conservatie van haere conquesten onmachtigh te maecken. Vrancrijck vraegt weinich daernae wien het gelt, midts dat zij den coning van

8 De Staten-Generaal waren met de gedeputeerden van de Hanzesteden Bremen en Hamburg in onderhandeling getreden over de vernieuwing en de herziening van het in 1616 gesloten verdrag ‘tot conservatie ende onderhoudinge der vrije Navigatie, Commerciën ende Traffiquen in de Oost- ende Noort-Zee, mitsgaders in de stroomen, rivieren ende wateren, haer in deselve Oost- ende Noort-Zee exonererende’.

9 In het verdrag van 1616 waren alle Hanzesteden inbegrepen: Lübeck, Bremen, Hamburg, Wismar, Rostock, Stralsund, Greifswald-Anklam, Maagdenburg, Braunschweig en Lüneburg (*Aitzema* (f^{o}) I, p. 88-90, en *Res. SH*, dd. 17 december 1644).

10 Het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie werd in afwachting van een besluit in de discussie over de vereniging van de Oost- en Westindische Compagnieën telkens voor korte perioden verlengd.

11 Friesland en de steden Haarlem, Leiden, Dordrecht en Alkmaar namen niet langer genoegen met het monopolie van de zes V.O.C.-kamers (Amsterdam, Zeeland, Rotterdam, Delft, Hoorn en Enkhuizen); vgl. *Aitzema* (f^{o}) II, p. 899 en 976.

12 Tenslotte werd het octrooi van de Oostindische Compagnie op 22 juni 1647 voor de duur van 25 jaar verlengd. De Compagnie betaalde aan de Generaliteit een recognitiegeld van 1500000 gulden ‘en dat alles tot onderstant van de Westindische Compagnie en om besteet te worden tot behoef en nootwendigheden van de vervallen saecken in Brasil en de herstelling van dien’ (*Pieter van Dam. Beschryvinge van de Oostindische Compagnie* I, deel I, p. 46-47 en p. 60-76, in het bijzonder p. 71-72).

13 De Antwerpenaar Willem Usselincx (1567-ca. 1647) had zich in 1591 in de Republiek gevestigd. Hij manifesteerde zich hier als een groot ijveraar voor de oprichting van een compagnie op Amerika, maar zijn plannen voor een vreedzame kolonisatie - vastgelegd in geschriften als het *Vertooch hoe nootwendich, nut ende profijtelick het sij voor de Vereenighde Nederlanden te behouden de vrijheyt van te handelen op West-Indien, in den vrede metten Coninck van Spaignen* (1608) - vonden geen weerklank. Na de dood van raadpensionaris Johan van Oldenbarnevelt en de hervatting van de oorlog met Spanje waagde hij opnieuw een poging om de Staten voor zijn denkbeelden te winnen. De Hollandse regenten en kooplieden waren echter niet gediend van zijn adviezen. Teleurgesteld week hij in 1623 naar Zweden uit. Koning Gustaaf II Adolf en kanselier Axel Oxenstierna steunden hem slechts met goede woorden. In 1643 keerde hij terug naar de Republiek (*NNBW* III, kol. 1259-1261; J.H. Kluiver, *De souvereine en independente staat Zeeland*, p. 124; Boxer, *The Dutch in Brazil*, p. 2-16, en *Kroniek van het Historisch Genootschap* 27 (zesde serie II) (1871), p. 228-256).

Volgens van der Aa, *Biographisch Woordenboek* (f^{o}) VII, p. 9, verhief Usselincx in 1644 nog eenmaal zijn stem in het pamflet ‘Memorie van 'tgene oock onder andrer tot nut ende voordeel van deese Vereenigde Nederlanden ... noch voor te dragen hebbe’.

Spaignie veel wercx geven.[14] Mij dunct dat ick uit oude journaelen gezien heb[15] dat Point de Gala een heer apart heeft gehadt,[16] apparentelijck met eenige aenleggende landen.

Catelagne loopt buiten twijffel peryckel. Ende veele meenen dat den grave van Harcourt den ziecke maect om geen oneer te behaelen.[17] Van 't verloop van de coninginne van Behmen gelove ick wel,[18] ende hier is de coninginne van Engelant mede tot last, treckende dertichduizent gulden ter maent.[19] Haere groote magerheit toont reste van ziecte ofte van misnoegen.[20] De parlamentsgezinden beginnen weder hoogh te roepen, omdat Niecastel bij die partij is ingenomen[21] ende de zaecken van den coning schijnen weder terugge te gaen.

19 Novembris 1644.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eerste raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port 11 st.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 7 [*sic*] Nov. 1644 uyt Paris.

7150. 1644 november 19. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Wij hebben hier niet veel nieus, dan den coning ende de coninginne-regente wel gezondt, de coninginne van Engellant mager ende vol onlust om de zaecken van

14 De Franse regering mengde zich niet in de discussie over de ‘combinatie der Compagnien van Oost- en Westindiën’. Zij verlangde van de Compagnieën slechts de voortzetting van de krijg tegen Spanje en een betere verstandhouding met Portugal.

15 De twist met de Portugezen over de verdeling van de kaneellanden tussen fort Galle en Colombo. Misschien had Grotius in zijn jonge jaren kennisgenomen van de *Décadas da Asia* van de Portugese geschiedschrijver João de Barros (1496-1570) (*Dicionário de História de Portugal* I, p. 307-308). Een van de ‘oude journaelen’ was ongetwijfeld *'t Historiael Journael van tghene ghepasseert is van weghen drie schepen ... ghevaren ... naer d'Oost-Indien onder 't beleyt van Joris van Speilberghen*, Delft 1605 (*De reis van Joris van Spilbergen naar Ceylon, Atjeh en Bantam 1601-1604*, Den Haag 1933, p. 61-65 en p. 85). Vgl. W. Ph. Coolhaas, ‘Een bron van het historische gedeelte van Hugo de Groots de jure praedae’, in *BMHG* 79(1965), p. 415-540.

16 De zeven koninkrijken op Ceylon; zie *Aitzema* (f^{o}) II, p. 1009; J.K.J de Jonge, *De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië* II, p. 23-26.

17 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, stond voor de taak om in Catalonië het aanzien van de Franse kroon te herstellen. Een aanval van een ‘dobbele tertiane’ (derdendaagse koorts) gafhem enige tijd respijt. Zijn instructie werd op 18/28 januari 1645 vastgesteld.

18 Elisabeth Stuart (1596-1662), de ‘Winterkoningin’, weduwe van keurvorst Frederik V van de Palts, resideerde in Den Haag. Toen het Lagerhuis geen geld meer beschikbaar wilde stellen voor haar onderhoud (no. 7006 (dl. XV)), wendde zij zich tot de Staten-Generaal. De Staten van Holland stemden in met een lening van 60000 gulden en maakten prompt geld vrij voor de betaling van hun quote. De andere provinciën hielden de betaling nog in beraad (*Res. SH*, dd. 29 september en 20-21 december 1644).

19 Koningin Henriëtte Maria van Engeland ontving gedurende haar verblijf in het Louvre een daggeld van 1200 francs (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 226).

20 Madame de Motteville schreef in haar *Mémoires* (II, p. 126-128): ‘Cette princesse étoit fort défigurée par la grandeur de sa maladie et de ses malheurs’.

21 De capitulatie van het koningsgezinde garnizoen van Newcastle op 19/29 oktober 1644.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 39e. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 7149.

Engelant, Schotlant ende Ierlant,[2] alsoock omdat haere Majesteit hier niet en vindt alles dat zij ver-

2 Vgl. no. 7149. Koningin Henriëtte Maria van Engeland hield op 13 en 14 november ontvangsten in het Louvre: 'Le treizième et le lendemain, le sieur de Berlize, Conducteur des Ambassadeurs et Princes estrangers, mena tous les Ambassadeurs et Résidens qui sont en cette Cour vers Sa Majesté Britannique, pour se réjoüir de la part de leurs maistres de son heureuse arrivée en ce Royaume' (*Gazette 1644*, no. 141, dd. 19 november 1644).

wacht zoo door andere occupatiën[3] als door gebreck van gelt, den cardinael meer zwack als zieck gelogeert in zijn huis naebij 't Palais Royal.[4]

Zooveel wij hier connen verstaen, heeft Magalotti tusschen de Saar ende Mozel bij de twaelffduizent man.[5] Het leger van den marescal de Turenne is door de guarnisoenen[6] ende anders zeer gemindert, maer hoopt op de Hessische bijvouging;[7] loopt anders peryckel van zich te moeten retireren nae Magalotti.[8] Van Spaignie verstaen wij dat Flix aen de Ebro bij de Castillanen is belegert,[9] dat de Portugezen schade geleden hebben bij Civita Rodrigo[10] ende dat haer eenige forten zijn ontnomen bij Extremadura. Veele meenen dat Gleen[11] Hoecxst[12] zal aentasten. In Italië houden haer de Spaignaerden bij Alexandrië om Final te bewaeren.[13]

't Leger ontrent Watten van twintichduizent is gesmolten door sterfte, wechloopen, afzending nae andere quartieren tot negenduizent;[14] becomt de vivres wat beswaerlijck omdat die van Vlaenderen eenen dijck,[15] bij de Fransoisen gedemolieert, hebben herstelt ende veel beletzelen gemaect in de riviere.

3 Het Franse hof treurde om het heengaan van Isabella (Elisabeth) de Bourbon (1602-† 6 oktober 1644), koningin van Spanje. Ook koningin Henriëtte Maria nam op de 18de november de rouw aan (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 227).

4 Kardinaal Jules Mazarin vond de dagelijkse gang van het Palais-Cardinal (tegenw. rue de Richelieu no. 58) naar het Palais-Royal te bezwaarlijk. Op 21 november nam hij officieel bezit van een appartement in het koninklijke paleis (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 223, p. 226-227 en p. 229).

5 Op aanwijzing van de hertog van Enghien hielden de Franse onderbevelhebbers Pierre de Magalotti en Nicolas de Nettancourt d'Haussonville, graaf van Vaubecourt, aan de Moezel en de Saar de Luxemburgse en Lotharingse troepenbewegingen in het oog (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 396-398 en p. 636).

6 De garnizoenen van Philippsburg, Spiers, Worms, Mainz, Landau, Bingen en Bacharach. De Franse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, beschikte over te weinig manschappen om het offensief tegen de Zwabisch-Beiersen voort te zetten.

7 De Hessen hadden begin november hun stellingen in Oostfriesland verlaten; zie no. 7147, en *Gazette 1644*, no. 137[=140], dd. 19 november 1644.

8 De Franse staatssecretaris Michel le Tellier had de burggraaf van Turenne reeds toestemming gegeven om steunpunten in te richten in Lotharingen en de Elzas (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 37, en *Lettres Mazarin* II, p. 90-94).

9 Het nieuws berustte op een gerucht (*Gazette 1644*, no. 141, dd. 19 november 1644). De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had versterkingen gestuurd naar de strategisch belangrijke plaats Flix aan de Ebro (*Gazette 1644*, no. 133, dd. 29 oktober 1644).

10 De schermutselingen vonden plaats op de weg van Almeida naar Ciudad Rodrigo. 'Le sieur de La Popeliniere-Talonneau', een Frans edelman in Portugese krijgsdienst, kwam tijdens een reddingsactie onder Spaans vuur te staan en overleed ter plaatse (*Gazette 1644*, no. 141, dd. 19 november 1644).

11 De keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, wachtte in Koblenz nog steeds op verbinding met de troepen van hertog Karel IV van Lotharingen en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 267-268).

12 De Zwabisch-Beierse ruiters van generaal Johan van Werth en kolonel Johann von Sporck vormden de grootste bedreiging voor het Hessische garnizoen van Höchst; zie nos. 7066 (dl. XV) en 7108.

13 Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouverneur van Milaan, sloot zijn campagne tegen het leger van prins Tommaso Francesco van Savoye af met een inspectiereis naar Alessandria en de Spaanse kwartieren bij Finale Ligure (*Gazette 1644*, nos. 138 en 143, dd. 12 en 26 november 1644).

14 De manschappen van de Picardische bevelhebbers Jean, graaf van Gassion, en Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, verlangden naar een aflossing van de wacht in de vesting Watten aan de Aa; vgl. no. 7140.

15 Soldaten van de Zuidnederlandse 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini herstelden 'le fort Rouge' aan 'den Nieuwen Dijck' (Neuf-fossé), ten oosten van Saint-Omer; vgl. no. 7117, n. 70.

Uit Engellant can men in Hollant zoo goede advysen hebben als hier. Evenwel zal ick zeggen 'tgunt hier gelooft werdt. 'tWelck is dat den coning[16] is te Bristol,[17] hebbende bij zich zesduizent te paerd, achtduizent te voet. Dat Manchester daer naebij is, Essex tot Reading. Dat Leverpoole handelt met de parlamentarissen.[18] Dat colonel Massie wel eenigh volck van prince Robert heeft geslagen, maer zelff volck[s] gebreck heeft ende daerom geschreven aen het parlement.[19] Dat de stadt van Neucastel is met geweldt ingenomen bij de Schotten ende tamelijck wel getracteert.[20] Dat in Ierlant 't fort van Duncannon[21] aen de riviere van Waxfort[22] is overgegeven aen die van de zijde van het parlement.

Plessis-Pralin[23] gaet haest nae Rome in plaetze van Saint-Chaumont.[24] De Barbarins zijn nae de plaetzen van haere bedieninge vertrocken uit Rome[25] ende den hertogh van Parme te Rome beleefdelijck ontfangen.[26] Den marescal de Chastillon begint te be-

16 Koning Karel I ging een confrontatie met de Parlementslegers van Robert Devereux, graaf van Essex, Edward Montague, graaf van Manchester, en sir William Waller uit de weg. In het zicht van Basingstoke maakte hij een omtrekkende beweging en zette koers naar Donnington Castle (Shaw cum Donnington, ten noorden van Newbury). Te laat verschenen de Parlementslegers in het veld. Desondanks daagden zij de koning tot een veldslag uit (de tweede slag bij Newbury, dd. 27 oktober/6 november 1644) (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 72-77, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 149-151).

17 De koning verliet het slagveld even snel als hij gekomen was. Met 500 ruiters maakte hij de weg van Bristol naar Oxford vrij voor de soldaten van prins Rupert (Robert) van de Palts (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 79-80, p. 83 en p. 86).

18 Sir John Meldrum dwong de koninklijken op 1/11 november tot vertrek uit Liverpool (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 91-92).

19 Sir Edward Massey (Massie) (ca. 1619-ca. 1674), gouverneur van Gloucester, had op 13/23 oktober bij Beachley aan de Wye (ten zuiden van Monmouth) slag geleverd met de ruiterij van prins Rupert (Robert) van de Palts. Zijn nood klaagde hij in een brief van 18/28 oktober 1644 (*DNB* XXXVII, p. 2-5, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 42 en p. 52-54).

20 Op 19/29 oktober maakte het Schotse expeditieleger van Alexander Leslie, graaf van Leven, zich stormenderhand meester van Newcastle upon Tyne.

21 Sir Laurence Esmonde († 1646), garnizoenscommandant van Duncannon in het graafschap Wexford, schaarde zich aan de zijde van Murrough O'Brien, graaf van Inchiquin (no. 7020 (dl. XV)), de parlementsgezinde gouverneur van Munster (*DNB* XVIII, p. 3-4; *A new history of Ireland* III, p. 308-309, en *Gazette 1644*, no. 147, dd. 10 december 1644).

22 De rivier van 'Waxfort', lees: 'de riviere Suir van Waterford'.

23 César de Choiseul, graaf van Du Plessis-Praslin, bevelhebber van de Franse regimenten en compagnieën in het leger van prins Tommaso Francesco van Savoye, ontving een uitnodiging van kardinaal Jules Mazarin. Hij kende maar al te goed de gevaren verbonden aan een diplomatieke missie naar Rome en verlangde om die reden enige bedenktijd (*Mémoires du maréchal du Plessis*, p. 125 en p. 204-209).

24 De Franse ambassadeur Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), had tijdens het conclave te weinig verzet geboden tegen de kandidatuur van kardinaal Giambattista Pamfili (H. Coville, *Etude sur Mazarin et ses démêlés avec le pape Innocent X*, p. 40-46, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 145-152). Op 18 november vernam de Parijse raadsheer Olivier Lefèvre d'Ormesson het nieuws: 'J'appris que le marquis de Saint-Chamond ... estoit révoqué avec injure pour ne s'estre pas bien gouverné en l'élection du pape' (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 227-228).

25 Francesco, Antonio en Taddeo Barberini hielden zich schuil in hun buitenverblijven. Zij maakten zich zorgen over het onderzoek dat de nieuwe paus dreigde in te stellen naar hun geldverslindende activiteiten ten tijde van de Castro-oorlog (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 41-42).

26 Odoardo Farnese, hertog van Parma, wachtte in Caprarola op toestemming voor een bezoek aan Rome. Paus Innocentius X schonk de hertog in de laatste week van oktober de begeerde uitnodiging (*Gazette 1644*, no. 141, dd. 19 november 1644).

comen.[27] Een rijcke abdie in Vrancrijck, die gegeven was aen den cardinael Antonio, werdt hem benomen omdat hij Vrancrijck quaelijck heeft gedient.[28]
19 Novembris 1644.

De laetste tijdingen uit de Spaensche rijcken zeggen dat de stadt Sint Vincent bij de Portugezen is verbrant.[29] Dat Gramont in Catelagne bij de Fransoisen werdt belegert.[30] Dat te Lisbonne zuicker ingecomen is van 't eiland Sint Thomé, verlaten bij de Hollanders.[31] Dat tuschen de Hollanders ende Portugezen oorlogh was in Oost-Indië ende de Hollanders verdreven uit Ceilon.[32] Van Rome dat aldaer vernieuwt ende bij den paus besworen was de bulle van Pius Quintus tegen de aliënatie van de kerckelijcke goederen.[33] Van den Rijncant dat Hoechst bij de Beierschen werdt belegert,[34] maer dat de Fransoisen van Creutzenach[35] derrewaert gaen tot ontzet. Uit Engelant dat het parlements volck hadden het belegh van Bambury moeten verlaeten,[36] maer dat in een gevecht bij Neuwbury den coninck hadde verloren negen stucken geschuts.[37] Dat de Ieren zeer rouw leefden in 't lant van Galles ende dat zij daerom bij resolutie van 't parlement waeren gestelt buiten crijgsquartier.[38] Dat Carlile in Comberlant belegert was bij de Schotten ende dat men be-

27 Gaspard III de Coligny, markies van Châtillon, reageerde goed op de behandeling van zijn geneesheren (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 430-432, p. 438 en p. 450).
28 Vermoedelijk de abdij van Moissac (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 46). Kardinaal Antonio Barberini moest boeten voor zijn ontrouw aan de Franse kandidaat Giulio Sacchetti tijdens de laatste stemming in het conclave (no. 7128; *Lettres Mazarin* II, p. 25-27, p. 98-105 en p. 135, en *Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 316-317).
29 De schermutselingen aan de Portugese grens (*supra*, n. 10). De brandstichting vond plaats in São Vicente e Ventosa ten noorden van Elvas.
30 De Fransen hadden het kasteel van (A)gramunt (ten noordoosten van Lérida) op 6 oktober moeten prijsgeven aan de troepen van de Spaanse bevelhebber Andrea Cantelmo. In zijn hoofdkwartier te Cervera gaf de graaf van La Mothe-Houdancourt op 20 oktober het sein voor een tegenaanval (*Gazette 1644*, no. 141, dd. 19 november 1644, en Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 263-264 en p. 266).
31 In 1641 had Cornelis Jol, alias Houtebeen, het eiland São Tomé veroverd (Boxer, *The Dutch in Brazil*, p. 107). Uit Lissabon kwam thans de tijding (*Gazette 1644*, no. 141, dd. 19 november 1644) dat de Hollanders het eiland hadden verlaten ‘tant à cause des maladies que pour ce qu'ils ne s'y jugeoyent pas les plus forts’.
32 Portugese Oostindiëvaarders hadden weinig gemerkt van een Portugees-Staatse toenadering in de Oost. Zij keerden terug (no. 7128, n. 34) met berichten over de voortzetting van de vijandelijkheden op het eiland Ceylon.
33 Paus Innocentius X bevestigde op 17 oktober de bul ‘Admonet nos suscepti cura regiminis’ van paus Pius V, dd. 29 maart 1567 (*Bullarum diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Taurinensis editio* VII, p. 560-564 en XV, p. 333-335); vgl. *Gazette 1644*, no. 141, dd. 19 november 1644.
34 Het Hessische garnizoen van Höchst (*supra*, n. 12) zwichtte op 7 november voor de Zwabisch-Beierse overmacht. De soldaten gingen een dag later accoord met een vrije aftocht naar Ziegenhain (Schwalmstadt, ten noordoosten van Marburg) (*Gazette 1644*, no. 143, dd. 26 november 1644, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 149).
35 De Franse gardeofficier Guy de Bar nam eind oktober bezit van de stad Kreuznach (Bad Kreuznach, ten zuiden van Bingen). De vesting werd op 26 december bedwongen (*Lettres de Turenne*, p. 26 en p. 407-408).
36 Het Parlement maakte zelf een einde aan de belegering van Banbury (ten noorden van Oxford). De soldaten kregen nieuwe legertaken toegewezen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 146, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 84-85).
37 De koninklijken (*supra*, n. 17) hadden negen kanonnen moeten achterlaten op het slagveld van Newbury (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 77, en *Gazette 1644*, no. 141, dd. 19 november 1644).
38 ‘buiten crijgsquartier stellen’ (geen genade verlenen). Het Parlement trad bijzonder streng op tegen Ieren die de overtocht waagden om dienst te nemen in de koninklijke legers (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 101). De ‘lords’ hechtten op 18/28 oktober hun goedkeuring aan de ‘Ordinance

zigh was om mede te belegeren het casteel van Tinmuth bij Neucastel[39] ende 't casteel van Scarboury in Jorckshire.[40] Dat prins Mauris met zijn volck was bij Wallingfort, maer dat de parlamentarissen van Abington tegen hem gingen.[41]

In het Boulonnois werdt bij ordre van hier volck bijeengebracht om Watten te secoureren,[42] zoo de Spaignaerden daerop iet mochten attenteren. Een Italiaen, genaemt Ferry,[43] is in de Bastille gebracht om eenige advysen gegeven in Spaignie.[44] Den cardinael Antonio werpt de schuld van het quaed beleit over de verkiesing van den paus op den marquis de Saint-Chaumont als die het Fransche geld, tot dien einde gezonden, niet wel en heeft gebruickt.[45]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 19 Nov. 1644 uyt Paris.

7151. 1644 november 19. Aan A. Oxenstierna.[1]

[Excellentissime et illustrissime domine,]

Res hic neque optimae sunt,[2] neque pessimae. Regina regens cum rege magna sane vultu actuque promittente bene valent; itidem regiae stirpis principes. Cardinalis non commode admodum, sed mediocriter se habet et incipit resumere res ab aliis

against giving any quarter to Irishmen taken in arms' (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 295, en *Thomason Tracts* I, p. 345).

39 Het Schotse expeditieleger van Alexander Leslie, graaf van Leven, verspreidde zich over Northumberland (Tynemouth) en Cumberland (Carlisle). De gouverneur van Tynemouth trad spoedig met de Schotten in onderhandeling over de overdracht van zijn kasteel (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 74-75).

40 Sir Hugh Cholmley (1600-1657), de koningsgezinde gouverneur van Scarborough, was een geduchter tegenstander. Hij probeerde de controle te behouden op het scheepvaartverkeer van en naar de kolenhavens in het bisdom Durham (Sunderland). Pas in de zomer van 1645 gaf hij de strijd op (*DNB* X, p. 268-269, en *Gazette 1644*, no. 141, dd. 19 november 1644).

41 Prins Moritz (Maurits) van de Palts had het leger van de koning rugdekking geboden. Na de slag bij Newbury (27 oktober/6 november) bracht hij zijn manschappen weer onder de koninklijke standaard. Hij koos positie in Wallingford (ten zuidoosten van Oxford), in de directe nabijheid van het hoofdkwartier van generaal-majoor ('sergeant-major') Richard Browne te Abingdon (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 84).

42 *Supra*, n. 14. Een maatregel om het verloop in het Picardische leger te compenseren; vgl. no. 7140.

43 De Italiaan 'Ferry' of 'Forni' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 11, en M. Fraga Iribarne, *Don Diego de Saavedra y Fajardo*, p. 476) maakte mogelijk deel uit van het gevolg van de Spaanse 'gevolmachtigde' Miguel de Salamanca (nos. 7094 en 7128).

44 Kardinaal Jules Mazarin had de oorlog verklaard aan de factie die een afzonderlijke vrede met Spanje begeerde (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 154-162 en II, p. 122-123; *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 618-619, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 158). In korte tijd zette hij een aantal spionnen achter slot en grendel (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 234).

45 Het verweer van kardinaal Antonio Barberini (*supra*, n. 24 en 28). Hij beschuldigde de Franse ambassadeur Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), van misleiding (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 148-157).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 271; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 499 no. 561. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 378. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7152).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 19 november 1644 (no. 7150).

minorem rerum notitiam habentibus non aeque bene tractatas. Pecuniae difficulter reperiuntur ex-

haustis ubique populis, potentibus vero [facile] pauca dando in paucos viam reperientibus, per quam se ab oneribus eximant.[3] Itaque exercitus in Flandria, qui ad Wattenam est, de XX millibus aegre novem[4] servat. Commeatus autem Gallis impediuntur restitutis per Flandros aggeribus, quos Galli deiecerant, amnibus impeditis. Magalottus Saram inter et Mosellam habere creditur XII hominum millia. Eo se referent qui sub mareschallo Turennae vicecomite sunt, nisi supplementa ipsis promissa brevi adveniant.

Roma excessere Barbarini. Dux autem Parmensis comiter ibidem receptus est. Hispani illorum locorum apud Alexandriam se habent, ut eo propiores sint ad tutandum Finale, cui imminent Galli. Flixium ad Iberum amnem a Castellanis obsidebatur, cum inde huc venere literae. Dicuntur et Portugalli cladis aliquid accepisse ad Civitatem Roderici; castella autem eis quaedam ademta. Dicitur Glenius quid moliri contra Hoechstam.

Rex Angliae ab Oxonia ivit Bristolium; habet autem in iis locis sex equitum, octo peditum millia. Urbem Novum Castellum [impetu] cepere Scoti, regio exercitui imminet Manchestrius, Essexius ad Readingam est. Massius tribunus militum parlamentarius LX de principis Roberti milite interfecisse, aliquanto plures captivos fecisse dicitur. In Hibernia Castellum Duncanonum ad amnem Wexfortum cepere parlamentarii.

Plessiacus Pralinus in locum Sancti Chaumontii Romam mittitur. Dives abbatia hic in Gallia, quae cardinalis Antonii Barbarini fuit, ei aufertur ob res Gallicas male procuratas. Mareschallus Castilionaeus rectius valet.

Deus, etc.

Lutetiae, IX/XIX Novembris 1644.

Novae ab Hispania literae dicunt exustam a Gallis[5] urbem Sancti Vincentii, Gramontum urbem Catalaniae[6] a Gallis oppugnari. Venisse Ulyssiponem aliquantum sacchari ab insula Sancti Thomae, derelicta a Batavis. Inter eosdem Batavos et Portugallos bellum manere in Asiatica India et pulsos Ceilanae insula Batavos. A Roma, renovatam ibi et a papa iuratam bullam Pii V contra alienationes [bonorum] ecclesiae. A Rheno, Hoechstam obsideri a Bavaricis, sed ivisse eo a Crucenaco Gallos, ut obsidionem disturbent. Ab Anglia, parlamentarios ab obsidione Bamburii deiectos, sed pugnatum ad Neuburyum et novem machinas regi ereptas. Hibernos in Wallia foede grassari; ideo nemini eorum qui bello capiatur vitam concedi idque constitutum a parlamento quod est Londinii. Carlilum in Cumberlandia et obsideri a Scotis et parari obsidionem arcium Tinmuthi apud Novum Castellum et Scarbourii in Eboracensi tractu. Principem Mauritium esse apud Wallingsfortum; ire contra eum eos parlamentarios qui Abingtoni fuere. Copiae quaedam Gallorum apud Bononiam[7] congregantur, ut iis qui Wattenae sunt, subveniant. Italus Ferrius nomine in Bastiliam coniectus est ob literas in Hispaniam scriptas. Cardinalis Antonius culpam male curatae rei Gallicae circa electionem papae coniicit in Sancti Chaumontium, qui pecunia usus non fuerit ut erat iussus.

3 De ‘oude rijken’ (de raadsheren en de leden van de universiteit van Parijs) trachtten vrijstelling te ontvangen van ‘la taxe des aisés’ (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 93-95).

4 ‘novem’, op grond van de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7152) verbeterd uit: ‘nomen’.

5 Lees: ‘exustam a Portugallis’.

6 Het kasteel van (A)gramunt, ten noordoosten van Lérida.

7 Boulogne-sur-Mer. De recruten moesten de wacht betrekken in de vesting Watten aan de Aa.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Ex iuvenis adhuc regis Ludovici XIV vultu magna auguratur. Pecuniae raritas. Belgica. Hispanica. Anglica. Varia. Gallis novus pontifex non placet. In Antonium Barbarinum, hic in Sancti Chaumontium omnem culpam coniiciunt.

7152. 1644 november 19. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimis excellentissimisque dominis/dominis serenissimae ac potentissimae reginae Suediae summa cum potestate legatis; domino Johanni Oxenstiernae, libero baroni in Kymitho, etc., regni senatori, etc.; domino Johanni Salvio, domino in Adesburg, etc., aulae cancellario, etc.
In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Osnabrug, d. 30 Novemb. 1644.

7153. 1644 november 19. Aan J. Oxenstierna.[1]

Exemplum literarum XXIX Septembris/VIII Octobris missarum.

Illustrissime et excellentissime domine,
Filiorum est ...

Illustrissime et excellentissime domine,
Has literas miseram die eo quem praeferunt per Coloniam, sed cum intelligam interceptas literas nonnullas,[2] dubitare cogor an inter eas fuerint meae istae, aut ad eas responsa. Quare meas iterum descriptas mitto per Batavos, longiore, sed ut nunc res sunt, tutiore itinere,[3] et obnixe rogo, ut ante anni huius exitum certi aliquid responsi habeam, ex eo res meas ordinaturus. Quod scripsi de impendiis ultra accepta verissimum est, nec id ignorare possunt qui hic fuere.
Excellentiae vestrae perpetuum servire desiderans,
H. Grotius.

Lutetiae, IX/XIX Novembris 1644.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7151). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 241. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 166 en 4° 38, 69; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 135; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 338; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 83 en Br. 24, 109.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 7196. Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 215 en p. 243. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 149 en 4° 38, 62; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 123; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 310; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 84-85 en Br. 24, 104.

2 Zie nos. 7083 en 7086, dd. 29[=28] september/8 oktober 1644. De koeriers op Hamburg, Frankfort en Keulen hadden op doorreis door de Zuidelijke Nederlanden hun postzakken moeten afstaan aan Spaanse wachtposten (no. 7140).

3 De Franse regering deed in dezelfde week een beroep op de Hollandse koeriersdienst; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXXXV en p. 632-633.

Adres: Illustrissimo excellentissimoque domino/domino Johanni Oxenstiernae, regni senatori et regiae Suedicae Maiestatis summa cum potestate legato.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Osnabrugis, d. 30 Novemb. anno 1644.

7154. 1644 november 19. Aan J. de Wicquefort.[1]

Nobilissime et amplissime domine,

Video nobilissimam Amplitudinem vestram et Latino et Gallico sermone pari nitore et elegantia uti;[2] mihi in literis, quae non publico sed amicis scribuntur, nimium forte festinanti sufficit si intelligar. Quod apud viros rerum peritos facile consequor, inter eos autem eximium Nobilitati vestrae assigno locum.

Magnam fuisse nostrorum in mari victoriam video consentiri;[3] an tanta fuerit quanta nuntiatur, posteri dies docebunt. At si ita res se habet, quid aliud expectandum est quam ut praecipuas Danici imperii insulas nostri intrent, Dani vires cummaxime distinente Scania?[4] Qui Danicas apud vos res agit,[5] facit quod rei solent, ut verum non fateatur nisi coactus.[6] Credo et commeatus et pabulatum esse difficiles tum Torstensonio, tum Galassio,[7] sed huic magis, unde credibile sit hunc priorem abiturum, quod sine periculo vix fieri potest, instituro tergis abeuntium hoste.

Transamasianam controversiam ex usu communi si non extinctam, at certe sopitam gaudeo,[8] optoque de Bercana idem fiat:[9] exigunt id tempora, ne turpe putent amici amicis

1 Gedrukt *Epist.*, p. 734 no. 1701. De Amsterdamse koopman Joachim de Wicquefort (1596-1670), resident van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel in de Republiek, was een vaste correspondent van Grotius (Schutte, *Repertorium* II, p. 235). Bijna wekelijks wisselden zij in de jaren 1642-1644 Franse nieuwbrieven met elkaar uit; zie nos. 6863, 6895, 6907 en 6963 (dl. XV); C.M. Schulten, 'Joachim de Wicquefort et Jean Tileman Stella', in *Lias* 1(1974), p. 129-155, en Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII nos. 3 en 4.

2 De Latijnse brief kwam niet helemaal als een verrassing; vgl. no. 4351 (dl. X). De Hessische resident was belezen in de klassieke auteurs en onderhield een levendige correspondentie met de Amsterdamse hoogleraar Caspar Barlaeus (Joach. Vicofortius, *Epistolae ad Gasparum Barlaeum V. Cl. Cuius responsoriae etiam insertae*, Amsterdam 1696, en F.F. Blok, *Caspar Barlaeus. From the correspondence of a melancholic*, p. 86-103).

3 De overwinning die de Zweeds-Hollandse vloot van Karl Gustav Wrangel en Maerten Thijssen Anckarhielm op 13/23 oktober in de Fehmarnbelt had behaald.

4 Koning Christiaan IV van Denemarken onderkende het gevaar. Op 30 oktober/9 november staakte hij de strijd in Skåne (Schonen) en spoedde zich naar Kopenhagen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 104-110, en *Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 518 en p. 528).

5 Martin Tancke, Deens resident in Den Haag, 1638-1649 (Schutte, *Repertorium* II, p. 230-231 en p. 413), had zich steeds verzet tegen de uitrusting van de hulpvloot van de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer.

6 De Deense resident veinsde niets te weten van de wervingen van Gabriel Marselis, 'factor' van koning Christiaan IV van Denemarken, in de Republiek (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 53-58, p. 62-65, p. 291-296).

7 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson voerde aan de Saale een uitputtingsoorlog met het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas. De druk werd de keizerlijken te groot: op 19/20 november verlieten zij hun kwartieren te Nienburg en Bernburg en weken naar Maagdenburg uit (*Doc. Boh.* VII, p. 155 no. 452 en p. 157 no. 459).

8 De Hessen hadden eind oktober ingestemd met een reductie van hun troepenmacht in Oostfriesland (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 257).

9 Het Staatse garnizoen van Rijnberk (Rheinberg, ten noorden van Moers, in het aartsbisdom Keulen) ondervond last van Hessische garnizoenssoldaten die het omringende land onder contributie wilden brengen (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 971).

aliquid concedere potius quam inimicis in utrosque aditum dare. Coloniensis electoris vetus ista est cantio,[10] ad quam repetitam occalescere aures solent. Dominus Spiringius pergit suo more agere,[11] iura negat sibi nata.[12] Avebo autem scire, quis istius controversiae futurus sit exitus et quae loca Americae sint unde ortum sumserint.[13] Zeilonem si aut ceperunt aut capere poterunt Batavi, ea expeditissima erit ratio qua se absolvant a disputatione territorii Galae.[14] Est quidem et Societas Asiatica et Americana digna cuius curam gerant proceres,[15] sed illius societatis res ut vetustiores sunt, ita firmiores, neque tamen tam opimae, ut ob id vectigales aliis fieri debeant. Dissidia civitatum principis Arausionensis praesentia, si modo is velit, facile sedabit.[16] Quid praeterea decreturus sit Hollandiae Conventus[17] et quas Suedis conditiones pacis cum Dano commendaturi sint qui istuc agunt legati videbimus;[18] quod ipsis sit prudentiae, inde iudicium fiet.

Doleo res Angliae regis non esse quam vellem prosperas.[19] Ivit rex ab Oxonia Bristoliam cum sex equitum, octo peditum millibus. Magnae sunt et in illis partibus et alibi parlamentariorum copiae.[20] Mancestrius regi instat, Essexius apud Readingam est, Massius tribunus caesis ferme ducentis de principis Roberti militibus maiores

10 Keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen had in oktober 1642 de meningen gepeild over een verdrag waarbij alle betrokkenen zich zouden verplichten tot het terugtrekken van hun troepen uit het gebied tussen de grens van de Republiek en de Weser (de demilitarisatie van de Westfaalse Kreits). Frankrijk, de Staten-Generaal en de landgravin van Hessen-Kassel wezen het voorstel af (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 218-224).

11 Iedereen vreesde de boze uitvallen van de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona. Zijn ‘ruyde harde en onfatsoenelijke maniere van doen’ werkte alleen maar in het nadeel van de Zweeds-Staatse betrekkingen; vgl. no. 7127.

12 Horatius, *Ars poetica* 122.

13 Waarschijnlijk een controverse over de belangen die de Zweden (Petter Spiring Silvercrona en Willem Usselincx) hadden in de vaart op Amerika (de Nieuw-Zweden-Compagnie, met een vestiging aan de rechteroever van de Delaware) (G.W. Kernkamp, ‘Brieven van Samuel Blommaert’, in *BMHG* 29(1908), p. 64-67, en *Een rondgang langs Zweedse archieven*, p. 191-202).

14 De advocaten van de Oostindische Compagnie hadden de Portugese ambassadeur Francisco de Sousa Coutinho een compromis aangeboden in de twist over de verdeling van de kaneellanden tussen fort Galle en Colombo. De Portugees weigerde te wijken (nos. 7123 en 7139). De bewindhebbers zochten nu naar een andere oplossing en hoopten binnenkort 6000 man bijeen te kunnen brengen voor een veroveringstocht naar Ceylon (Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 193-195, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 1009).

15 Haarlem en Leiden verwoordden het standpunt van de ‘Westindische’ factie in de discussie over de ‘combinatie der Compagnien van Oost- en Westindiën’. Zij drongen aan op bezinning over ‘soodanige expedienten, daar meede de voorsz. Compagnie van Westindiën (die soo veel van den Staat heeft gemeriteert) sal moogen werden gemaincteneert’; vgl. no. 6672 (dl. XV), en *Res. SH*, dd. 22 november 1644 (agendapunt XVI).

16 Frederik Hendrik was op 22 oktober in Den Haag teruggekeerd (*Correspondance d'Estrades* I, p. 210-212). Een maand later kwamen de Staten van Holland weer in vergadering bijeen.

17 De discussie over de octrooien van de Oost- en Westindische Compagnieën zou nog enige tijd voortduren; zie no. 7149.

18 De Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker, Cornelis van Stavenisse (Zweden) en dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim Andreae (Denemarken) wachtten nog steeds op een nadere resolutie van de Staten-Generaal in het Zweeds-Deense conflict (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 137-146).

19 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 19 november 1644 (nos. 7150-7152).

20 Grotius hechtte geloof aan het Londense nieuws in de *Gazette 1644*, no. 141, dd. 19 november 1644: ‘Sa Majesté Britannique a esté trois jours en présence des Parlementaires, mais taschant de les attirer plus avant dans le West, ceux-ci l'ont suivie jusques auprès de Neubury ... où il y a eu combat, duquel les Parlementaires s'attribuent l'avantage’.

copias a parlamento poscit. Novum Castellum a Scotis vi irruptum est, Leverpolio de deditione

agere coepit. In Hibernia castellum Duncanormum ad Wixfortium amnem parlamentariis deditum audimus. In Italia Hispani ad Alexandrinam se tenent, ut a Finali periculum arceant. Hispanicus exercitus ad Iberum amnem Flixam obsidet; in Extremadura castella quaedam eripuere Portugallis et eorum quosdam occiderunt ad Civitatem Roderic[i]. Magallotti inter Saram et Mozellam exercitus ferme duodecim millium est, ad Watenam et vicinis locis novem fere mille et commeatus difficiles. Mareschallus Castilionaeus rectius valet.

Deus, nobilissime et amplissime domine, nobili Amplitudini vestrae det fausta omnia,

nobili Amplitudini vestrae addictissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 19 Novembris 1644.

Novae ab Hispania literae dicunt exustam a Portugallis urbem Sancti Vincentii; Gramontum autem Catalaniae urbem a Gallis obsideri. Venisse Ulissiponem aliquantum sacchari ab insula Sancti Thomae, derelicta a Batavis. Inter eosdem Batavos et Portugallos bellum manere in Asiatica India et pulsos Zeilana insula Batavos. A Roma, renovatam ibi a papa et iuratam bullam Pii Quinti contra alienationem bonorum ecclesiae. A Rheno, Hochstam obsideri a Bavaricis, sed ivisse eo a Crucenaco Gallos, ut eam obsidionem disturbent. Ab Anglia, parlamentarios ab obsidione Bamburi disiectos, sed pugnatum ad Neuburium et IX machinas ereptas regi. Hibernos in Walles foede grassari; ideo qui eorum bello capiuntur nemini vitam concedi, idque ex constitutione parlamenti quod est Londini. Carlilum in Comberlandia obsideri a Scotis et parari obsidionem arcium Tinmuthi apud Novum Castellum et Scarbourii in Eboracensi tractu. Principem Mauritium esse apud Wallengsfortum; ire contra eum parlamentarios milites qui Abingheni fuere. Copiae quaedam Gallorum apud Bononiam congregantur, ut eis qui Wattenae sunt, subveniant. Italus Fercius in Bastiliam coniectus est ob literas in Hispaniam scriptas. Cardinalis Antonius culpam mal‹a›e curatae rei Gallicae circa electionem papae coniicit in Sancti Chaumontium, qui pecunia usus non fuerat ut erat iussus.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Vicquefortio.

7155. 1644 november 19. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Magna certe est quae mari nostris obtigit victoria,[2] ut praedicat literarum undique consensus. Quodsi tanta fuit Danorum clades quantam fert fama, audiemus brevi aliquid de nostrorum conatu in Fioniam aut Zelandiam, dum Scania potissimas Daniae regis vires detinet. Si quid ostentorum interpretibus credimus, cervus

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 63. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 735 no. 1702. Antw. op no. 7133, beantw. d. no. 7168.

2 De overwinning die de Zweeds-Hollandse vloot van Karl Gustav Wrangel en Maerten Thijssen Anckarhielm op 13/23 oktober in de Fehmarnbelt had behaald.

celeritatem, equus fortitudinem significat.[3] Erit ergo, si quid ista valent, penes nostros celeris victoria. Digna est quae ab omnibus celebretur Flemingii memoria.[4] Spero nos laudationem aliquam eius

3 De vlucht van een hert en een paard uit het legerkamp van koning Christiaan IV van Denemarken. Een teken dat de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in Skåne (Schonen) aan de winnende hand was.

4 Het lichaam van de Zweedse admiraal Klas Fleming († 26 juli/5 augustus 1644) was op 22 september/2 oktober in de kerk van Norrnäs (Värmdö) ter aarde besteld.

funebrem ex Suedia accepturos et gaudeo paternas virtutes etiam ad filii commendationem pertinuisse.[5] Tyssonium, qui nunc bono omine Ankerhelmius, magni semper etiam Zelandi sui fecere.[6] Gratulor etiam domini Wrangelii processibus.[7]

Inter Danos et Batavos nunquam firma erit concordia. Sed ut scripsi antehac, claudicare Batavorum regimen vel ex eo colligas, quod tam pulchram occasionem ad restituendam commerciorum libertatem tam supine neglexerint, ac ne nunc quidem eam curent quantum res ipsorum exigunt et foedera praescribunt.[8] Idem et in rebus Indiae Orientalis[9] et in rebus Transamasianis[10] apparuit.

Credo tenuem esse victum et pabula tum in marescalli Torstensonii, tum in Gallassii exercitu.[11] Qui magis premetur istis incommodis, is prior cogetur discedere. Tales autem discessus tam propinquo hoste periculo non vacant. Magalottius[12] inter Saram et Mosellam XII habet millia. Apud Wattenam sunt non plures IX millibus et iis ipsis commeatus difficiles. In Italia Hispani apud Alexandriam se tenent, ut Finale a periculo liberent; in Catalania Flixam obsident ad Iberum amnem. Audimus etiam Portugallos clade quadam affectos et ademta eis castella in ea parte quae Extremadura dicitur. Barbarini Roma exiere. Intravit eo dux Parmensis et comiter acceptus est. Rex Angliae Bristoliam recessit ab Oxonia. Parlamentariorum magnae sunt copiae. Etiam in Hibernia castellum quoddam eis deditum. Urbs autem Novi Castelli in Anglia vi a Scotis irrupta. Marescallus Castilionaeus rectius valet.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram servet ac sospitet,

Claritatis vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

XIX Novembris 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

5 Herman Fleming, de oudste zoon van de admiraal, mocht het bevel voeren over de vlootbasis Skeppsholmen (Stockholm); zie no. 7098.

6 De Zeeuw Maerten Thijssen Anckarhielm, sinds september Zweeds admiraal en edelman, had met 20 schepen van de hulpvloot van Louis de Geer deelgenomen aan de slag in de Fehmarnbelt.

7 Lofvoor het beleid van de opperbevelhebber van de vloot, de Zweedse generaal-majoor Karl Gustav Wrangel.

8 De Staten-Generaal hadden zich de gelegenheid laten ontgaan om orde te stellen op de ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640); vgl. nos. 7087, 7097 en 7131.

9 Zie zijn brief van 21 mei 1644 (no. 6871 (dl. XV)): ‘'t Lang uitstellen van het octroi van Oost-Indië toont eene regiering waerin het particulier prevaleert over het publyck’.

10 Grotius had zich steeds geschaard achter de protesten van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel tegen de Staatse militaire steun aan graaf Ulrich II van Oostfriesland.

11 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson voerde aan de Saale een uitputtingsoorlog met het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas. De druk werd de keizerlijken te groot: op 19/20 november verlieten zij hun kwartieren te Nienburg en Bernburg en weken naar Maagdenburg uit (*Doc. Boh.* VII, p. 155 no. 452 en p. 157 no. 459).

12 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 19 november 1644.

7156. 1644 november 21. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine et patrone observandissime,

Insignem victoriam, de qua in proximis literis significavi, celebravit ante dies aliquot residens dominus Spiringius Silvercroon[2] igne triumphali aliisque laetitiae indiciis. Classis nostra nunc Christinaeprisia[3] solvit, missis captis navibus cum captivis partim Stralsundiam, partim Vismariam,[4] et insulam Femeram sibi vectigalem vicissim fecit caesis omnibus armatis, reliquis ex milite captis.[5] Et ne coacta perdere videretur quicquid imperabatur hostilemque vim, quam nunc iterata vice post coeptum bellum sensit,[6] in posterum effugeret, literas ad nostros transmittere conabatur quibus coronae Sueciae firmam devotionem et fidem pollicebatur. Verum interceptae sunt a Danis et ad regem transmissae.

Legati Belgici scribunt e castris regiis Danicis 27 Octobris,[7] eo ipso die quo clades maritima regi nuntiabatur, imperatum esse militibus, ut impetum facerent in castra Horniana idque sequenti nocte,[8] priusquam passae cladis fama militi suo terrorem incutteret. Quomodo successerit, adhuc incertum; fama tamen vult Danorum 2500 caesos; ita Hamburgo et Lubeca scribunt. Id constat filium regis principem hereditarium vulneri cuivis lethali affligi.[9] Medici mortem prevenire volunt abscissione membri. Frater episcopus Bremensis propero nuntio ad aulam regis vocatus.[10]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 41). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7143, beantw. d. no. 7177.

2 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona ontstak een vreugdevuur ter gelegenheid van de overwinning die de Zweeds-Hollandse vloot van Karl Gustav Wrangel en Maerten Thijssen Anckarhielm op 13/23 oktober in de Fehmarnbelt had behaald.

3 Generaal-majoor Karl Gustav Wrangel en de admiraals Peter Blumme (Blomme) en Maerten Thijssen Anckarhielm hadden hun buit in de haven van Christianspries (aankomst op 16/26 oktober) getoond.

4 De tien buitgemaakte Deense schepen werden in de Oostzeehavens weer zeewaardig gemaakt. De bevelhebbers Køn Jochum Grabow, Stenzel von Jasmund en Corfits Ulfeldt kwamen onder toezicht van de garnizoenscommandant van Wismar te staan (*Gazette 1644*, no. 142, dd. 26 november 1644).

5 Een wraakactie op de Denen die het eiland in augustus 1644 weer in bezit hadden genomen (no. 6996 (dl. XV), en *Doc. Boh.* VII, p. 125 no. 353). De Zweden hadden na de herovering van het eiland Fehmarn kunnen doorstoten naar Lolland, Langeland, Funen en Seeland (no. 6965 (dl. XV)), maar merkwaardigerwijs namen zij het besluit om rechtsomkeert te maken en de veilige havens van Wismar en Stralsund op te zoeken (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 108-110, en 'Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 284-288).

6 Harald Appelboom springt hier vermoedelijk over op een brief van de heer van Fehmarn (Friedrich III (1597-1659), hertog van Sleeswijk-Holstein-Gottorp) aan generaal-majoor Karl Gustav Wrangel. De hertog had in januari 1644 een neutraliteitsverdrag met de Zweden gesloten (nos. 6630 en 6684 (dl. XV), en *DBL* IV, p. 561-563; *NDB* V, p. 583-584).

7 De Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep en Joachim Andreae maakten op 15 oktober de oversteek naar Skåne (Schonen). De zieke Albert Sonck bleef in Kopenhagen achter (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 124-127, met op p. 126, n. 1, de vermelding van hun brief aan de Staten-Generaal, [Malmöhus län], dd. 27 oktober 1644).

8 Koning Christiaan IV beraamde een stormaanval op de Zweedse kwartieren in de omgeving van Lund, Lomma, Kävlinge en Landskrona (*Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 518-527). Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn doorzag het offensief en posteerde zijn manschappen langs de weg van Landskrona naar Helsingborg (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 318-321).

9 Kroonprins Christiaan van Denemarken (1603-1647) zou volgens berichten uit Lübeck inderhaast naar Kopenhagen zijn overgebracht 'à cause d'un mal qui lui est venu à la jambe' (*Gazette 1644*, no. 144, dd. 3 december 1644).

10 's Konings tweede zoon Frederik (1609-1670), de latere koning Frederik III van Denemarken, was administrator van het aartsbisdom Bremen (*DBL* IV, p. 530-536). In maart 1644 had hij

Ex literis residentis domini Cracovii cognoscere est:[11] munimenta illa navalia in tutissima portuum esse reducta, quae antehac tormentis gravioribus referta et in freto illo instar castellorum praeternavigantibus terrori posita erant; verebantur, ne impetu nostratium caperentur vel submergerentur.

Illustrissimus dominus legatus Salvius iam Monasterii est,[12] ubi rebus omnibus paratis, praeliminaribus conclusis et quae obstarent remotis ipsum tractatum pacis nunc auspicantur. Deus, qui pacis author est, felicem successum largiatur in sui nominis gloriam, patriae requiem et totius omnino orbis christiani salutem et conservationem. Idem illustrissimam Excellentiam vestram diutissime servet incolumem, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus,
H. Appelboom.

Amstelodami, 21 Novembris 1644.

Literae hisce inclusae a Martino Tisonio Ankerhelmio scriptae sunt.[13] Generosi domini Banerii[14] infra paucos dies Monasterium cogitant una cum domino Godofredo, qui aliquantulum Deventriae moratur.[15] Illustrissimam Excellentiam vestram plurimum salutant.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 30 Nov. 1644.

zich door zijn vader laten benoemen tot generaal van het Deense leger in het hertogdom Holstein (Lorenz, *Das Erzstift Bremen*, p. 47).

11 Carel Carelsz. van Cracauw († 21 september 1646), in 1625 door de Staten-Generaal benoemd tot commissaris in de Sont, sinds 1632 Staats resident in Denemarken (Schutte, *Repertorium* I, p. 238-239, en *Kronijk van het Historisch Genootschap* 17(1861), p. 390-413), sprak in zijn brief van 29 oktober 1644 over de terugkeer van twee Deense fregatten uit de slag in de Fehmarnbelt: 'Hier in Kopenhagen heerscht groote alteratie over deze nederlaag ... Gisteren zijn de pramen en de oorlogschepen (daaronder 5 à 6 capitale schepen, de rest heeft weinig te beduiden) uit den Droogen [Sont] voor Kopenhagen gebracht, zoodat de passage door den Droogen nu vrij is' (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 107 en p. 312-314).

12 De Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius kwam met zijn bezoek aan de Franse delegatie ter vredesconferentie (2/12-10/20 november) tegemoet aan de bondgenootschappelijke verplichting om één beleidslijn aan te houden in het overleg met de keizerlijken over de volmachten en de uitnodigingen aan de Duitse vorsten en standen om vertegenwoordigingen naar Munster en Osnabrück te zenden; vgl. no. 7158, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 610-612 en p. 632.

13 Het verslag van de Zweedse Zeeuw Maerten Thijssen Anckarhielm (*supra*, n. 2) ontbreekt.

14 De thuisreis van twee zonen van de Zweedse rijksraad Per Banér († juli 1644); vgl. nos. 7074 en 7088.

15 Théodore Godefroy, juridisch adviseur van de Franse delegatie ter vredesconferentie, had zijn verblijf in Den Haag moeten afbreken. De reis van Deventer naar Munster nam ongeveer zes dagen in beslag (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 411, en Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 213).

7157. 1644 [november] 21. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Tribus verbis respondebo ad ea quae proxime scripsisti, quae Amstelodamo redux[2] accepi. Recte de Vanderhogio divinas; reliquit enim sua impedimenta in Galliis,[3] quae necdum accepit, et inter ea libros tuos. Interea et Vossio et Salmasio satisfactum est, id enim res postulabat, et re ipsa et verbis quibus munus ornavi.[4] Vossius mecum multa de te tuisque cogitatis locutus est, Salmasius parum admodum.[5] Vidi Amstelodami Vossium, Hoofdum, Corvinum, Blavium amicosque alios.[6]

Pro iis quae de papa aliisque nuntias gratias habeo.[7] Ego et filius tuus iam in manibus habemus controversiam inter nostros et Lusitanos de insula Ceylon;[8] ea quia Latine a legato Lusitano tradita est, et nos eadem lingua respondebimus.[9] Ostendit filius sibi non deesse cognitionem linguae neque historiarum, atque ita dignum se esse qui negotiis publicis adhibeatur.[10] Quid velint Suedi nescio,[11] tibi tuisque quid debeant scio.

Vale, frater optime, cum tua tuisque a nobis omnibus,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXI Octobris [*sic*][12] 1644.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 328. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7138, beantw. d. no. 7172.
2 Willem de Groot was teruggekeerd van het Amsterdamse huwelijksfeest van zijn neef Pieter Adriaensz. Graswinckel.
3 De vermissing van twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137). De vrachtvaarder die de koffers van de Middelburgse ‘tourist’ Jacobus van der Hooge onder zijn hoede had genomen, was nog niet in de Republiek gearriveerd.
4 De Leidse Elzeviers en dr. Joan Blaeu reikten Willem de Groot de helpende hand. Nog redelijk op tijd kon hij de geleerden van een exemplaar voorzien; zie no. 7145.
5 Vgl. nos. 7068 en 7145. De Leidse hoogleraar Claude Saumaise nam het geschenk met een kritische blik in ontvangst (Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 391-392).
6 Oude bekenden van Grotius: Gerardus Joannes Vossius, Pieter Cornelisz. Hooft, de jurist-theoloog Joannes Arnoldsz. Corvinus (Ravens) en dr. Joan Blaeu.
7 Paus Innocentius X, ‘iustitiae cultor’, was vastbesloten om de drie belangrijkste kronen in Europa tot vrede te bewegen.
8 De twist met de Portugezen over de verdeling van de kaneellanden tussen fort Galle en Colombo (art. XII van het Staats-Portugees wapenstilstandsverdrag van 12 juni 1641). In de afgelopen maanden had Francisco de Sousa Coutinho, de Portugese ambassadeur in de Republiek, deze zaak aanhangig gemaakt bij de Staten-Generaal (Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 186-187, p. 190 en p. 193-195).
9 De advocaten van de Oostindische Compagnie waren bereid een schikking te treffen in ‘de Ceilonsche questie’; zie nos. 7122, 7123 en 7139.
10 Mr. Pieter de Groot, op 17 september 1644 benoemd tot advocaat ordinaris van de Oostindische Compagnie, ambieerde een bestuurlijke carrière.
11 Rijkskanselier Axel Oxenstierna schonk geen aandacht aan Grotius' aanbevelingen (nos. 7122 en 7138). Cornelis, Pieter en Dirk de Groot bleven verstoken van een Zweedse uitnodiging.
12 ‘Octobris’, verschrijving voor ‘Novembris’.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 22 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 30 Nov.

En in dorso: 21 Oct. 1644 W. de Groot.

7158. 1644 november 21. Van G. Keller.[1]

Hochedler, etc., hochgenaigter herr vnd patron,

Gestern mittag ist der herr legat Salvius von einer nach Münster gethanen raise,[2] vndt daselbst über der fortsetzung des friedens negocii mit denen Frantzösischen herren gesandten gepflogenen conferentzen,[3] alhier wiederumb angelanget. Anderst ist sint meinem jüngsten nichts würckliches vorgangen, vorher aber ist der vergleich der vollmachten zu Münster dergestalt geschehen,[4] dass die verabredete instrumenten in abschrifft mit dem versprechen der ratification zwischen dato vnd dem Ianuario, nechst künfftig, denen mediatoribus eingelieffert worden,[5] nach welchen die einkommende volln zogene collationirt, vndt, wann sie gleichförmig seindt, vor gut gehalten werden sollen; damit aber immittelst die zeit nicht vergeblich vorbey gehe, soll in dem werck fortgefahrn, vndt, was zum vergleich vnd schluss gelanget, in krafft der vorhandenen plenipotentien gültig, vnd durch die hiernechste einkunfft der newen vnd emendirten, ratificirt vndt kräfftig sein. Über diesem seind die mediatores mit den interessenten noch zu werck, vnd hofft mann, sie in kurzem damit zum ende kommen werden.[6]

Fernern erfolgs muss mann erwarten, immittelst vnd nechst trewlichster empfehlung zu göttlichem schutz, bin ich vnd bleibe hinfüro allezeit,

Ew. Excell. gehorsamber diener,
G. Keller m.pa.

Osnabruck, den 11. Novembris 1644.

Wass wir von Hamburg haben, gehet in abschrifft hierbey.[7]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 117. Postscriptum en handtekening eigenhandig. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 Johan Adler Salvius verliet Osnabrück op 2/12 november. Hij ondernam de reis naar Munster in het kader van het Frans-Zweedse bondgenootschap (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 610-612, p. 632 en p. 650; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 403-409, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 169).

3 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien verzochten de Zweden één beleidslijn aan te houden in het overleg met de keizerlijken over de uitwisseling van de volmachten: 'Qu'ilz ne feront point à Osnabruk laditte permutation [des pouvoirs] qu'ilz n'ayent apris par noz lettres qu'ilz le peuvent faire et que toutes choses ont esté concertées icy...' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 678-684).

4 Het Munsterse beraad over de 'emendatio' van de volmachten. Op 20 november hechtten de keizerlijke, Spaanse en Franse gevolmachtigden hun goedkeuring aan de veranderingen en verbeteringen in de formulieren (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LVII-LVIII, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 64-66 en p. 68-73).

5 De goedgekeurde formulieren moesten in Wenen, Madrid en Parijs omgezet worden in originele akten. De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini gaven de koeriers twee maanden de tijd (20/30 januari 1645) (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 280-284 en p. 350-357).

6 De passage 'Über diesem ... werden' staat in de marge genoteerd.

7 De bijlage met Hamburgs nieuws over de strijd in Skåne (Schonen) ontbreekt; vgl. no. 7168.

Adres: Monseigneur/monseigneur Grotius, conseiller d'estat et ambassadeur de sa Majesté de Suede en France, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 7 Dec.

En in dorso: 11 Nov. 1644 Keller.

7159. 1644 november 26. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

Cum significata nobis esset mors reginae Hispaniae,[2] functus sum officio quod tali rei convenit apud regem et reginam regentem,[3] idem intra paucos dies facturus apud Angliae reginam.[4] Locutus sum ad reginam regentem huic tempori convenientia, et cum dixissem nihil esse quod optasset magis in vita et, ut credibile est, nunc quoque optaret, quam pacem inter proximas suas necessitudines, addidi quae ad pacem commendandam valere poterant. Ostendi augustam Maiestatem tuam per legatos suos multas disputandi ansas praecidisse, ut ad rem ipsam a tot populis desideratam veniretur. Intellexisse me gaudio paria reginam regentem suis legatis iniunxisse[5] et precari me Deum, ut tam pio tantarum reginarum proposito felicem det exitum. Idem et nunc precor simulque, serenissima ac potentissima, domina clementissima, ut augustam Maiestatem tuam diu regno christianoque orbi incolumem servet,

tuae augustae Maiestati obedientissimus subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, XVI/XXVI Novembris 1644.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. De morte reginae Hispaniae; et sermones de pace cum regina Galliae.

7160. 1644 november 26. Aan S. Rosenhane.[1]

Nobilissime et amplissime domine,

1 Copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 221. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 10 no. 16. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 380 en f. 462. Christina (8/18 december 1626-1689), dochter van koning Gustaaf II Adolf van Zweden, aanvaardde op 7/17 december 1644 de regering over haar landen. In juni 1654 deed zij afstand van de troon (*SBL* XXI, p. 573-580).

2 De dood van Isabella (Elisabeth) de Bourbon (1602-† 6 oktober 1644), koningin van Spanje. Het Franse hof nam op de 18de november de rouw aan (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 227).

3 Op donderdag, de 24ste november, aanvaardden de koning en de regentesse Anna van Oostenrijk de condoléances van de ambassadeurs (*Gazette 1644*, no. 143, dd. 26 november 1644).

4 Koningin Henriëtte Maria van Engeland was een jongere zuster van de overledene. Zij stelde de officiële rouwbezoeken aan het Louvre nog een week uit (no. 7171, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 158).

5 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien waren in een schrijven van kardinaal Jules Mazarin, dd. [12] november 1644, op de hoogte gebracht van ‘les sincères intentions de la Reyne pour la paix’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 620-621).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 736 no. 1705. Antw. op no. 7132, dd. 26 oktober/5 november 1644, beantw. d. no. 7191.

Literae Nobilitatis vestrae ad me datae 26 Octobris gratissimae mihi fuere tum ob benevolentiae in me testimonium, tum quod dubitare nos amplius vetant de felice in Balthico mari proelio,[2] in quo magnae sane domini Wrangelii populariumque eius virtutes emicuere. Videbimus, an ista nostrorum felicitas alias nobis sit datura priusquam maris usum hiems praecludat;[3] trucia Danorum ingenia vix aliter ad pacem flecti potuere. Quodsi et in

2 De overwinning die de Zweeds-Hollandse vloot van Karl Gustav Wrangel en Maerten Thijssen Anckarhielm op 13/23 oktober in de Fehmarnbelt had behaald.

3 Grotius dacht aan de strijd tegen het Deense koninklijke leger in Skåne (Schonen), en mogelijk ook aan een expeditie van generaal-majoor Karl Gustav Wrangel naar de Deense eilanden Lolland, Langeland, Funen en Seeland; vgl. nos. 7149, 7154 en 7155.

Gallassium Torstensonio belli fortuna faveat,[4] multum id quoque valebit ad praecidendas pacis moras quas nectunt Austriaci et Bavarici.[5] Multum gaudeo rebus ipsis apparere nullam Suedis culpam assignari posse negotii istius tarditati.[6] De verbis sociorum mentionem facientibus disputari, an ea instrumento datae potestatis inseri debeant, audieram,[7] sed audio iam et Gallos cum caesarianis et Hispanicis de formula convenisse,[8] inductos, credo, Suedorum exemplo, qui primi ad praecidendas controversias non necessarias fuere. At doleo Francofurti non ut oportet exceptas fuisse excellentissimorum et illustrissimorum legatorum Suedicorum literas.[9] Spero tamen eas quae ad principes singulos missae sunt effecturas, ut quibus id negotii datum est non ultra morentur se in vestris locis sistere. Avebo autem omnem negotii istius processum cognoscere, ut si aliter nequeo, votis id adiutem.

Deus Nobilitatem vestram servet,
nobilis Amplitudinis vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

4 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson voerde aan de Saale een uitputtingsoorlog met het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas. De druk werd de keizerlijken te groot: op 19/20 november verlieten zij hun kwartieren te Nienburg en Bernburg en weken naar Maagdenburg uit (*Doc. Boh.* VII, p. 155 no. 452 en p. 157 no. 459).

5 De Fransen betichtten de keizer en de hertog van Beieren van opzettelijke vertraging van het Munsterse beraad over de 'emendatio' van de keizerlijke, Spaanse en Franse volmachten.

6 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hadden aanvankelijk ook enkele gebreken in de keizerlijke volmacht ontdekt, zoals de omissie van de aanspreektitel 'potentissima' in de titulatuur van koningin Christina. Op 24 oktober troffen zij met de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane een vergelijk over de op 1/11 en 20/30 september ten huize van Raban Heistermann (Heystermann), deken van Sint Jan te Osnabrück, getoonde formulieren (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 36-38 en p. 40-42; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 367-370).

7 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien bleven aandringen op een duidelijke uitspraak van de keizer en de koning van Spanje over hun bereidheid om de 'confoederati et adhaerentes' van koning Lodewijk XIV in de vredesonderhandelingen te betrekken (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 20-22, p. 33-34 en p. 208-211). De impasse in het beraad werd op 6 november door de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini doorbroken met een voorstel tot de volgende aanvulling in de keizerlijke en Spaanse volmachten: 'Praeterea tribuimus dictis Plenipotentiariis nostris plenam ac sufficientem facultatem, ibidem conferendi, tractandi et concludendi dictam Pacem cum Confoederatis et Adhaerentibus praedicti Christianissimi Regis, etc.' (Meiern, *o.c.* I, p. 277-280, en *Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 200-209).

8 De keizerlijke en Spaanse gevolmachtigden verlangden een tegenprestatie van de Fransen. Zij behoefden niet lang te wachten op de instemming met de 'emendatio' in de Franse volmacht, dd. 20 september 1643: 'De plus nous donnons plein et absolu pouvoir à nos dits Plenipotentiaires, de traitter et conclurre dans le mesme lieu, la ditte Paix avec les Conféderez et Adhaerents des dits Empereur et Roy Catholique, et passer etc.' (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 202-204 en p. 354-355; *Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 208-210; *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 622-630, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 53).

9 De 'Literae dominorum legatorum Suecicorum ad Ordinum Imperii Romani deputatos, Francofurti ad Moenum degentes', dd. 4/14 oktober 1644. De keizerlijke commissarissen te Frankfort, graaf Ernst von Öttingen-Wallerstein (1594-1670) en dr. Johann Christoph Metzger, wilden de 'Deputationstag' zo lang mogelijk bijeenhouden en weigerden een discussie aan te gaan over de beantwoording van de Franse en Zweedse uitnodigingen ter vredesconferentie (R. von Kietzell, 'Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645', in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 117-119, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 169).

Lutetiae, 16/26 Novembris 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rosenhan.

7161. 1644 november 26. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Literas tuas 14 Novembris Amstelodamo datas recte accepi gaudeoque sanatum id quod exemplarium distributioni intervenerat.[2]

Hic nihil agitur,[3] sed ad Rhenum Hochsta a Gallis[4] capta et exspectantur Hassica auxilia. Motta a Gallis serio obsidetur. Nondum se iunxere Glenius et Lotharingus. Catalania nutat. Harcurtius nondum eo ivit. Qui ex Italia literas habent, papam aiunt bene valere. Additur iocus accepisse eum papatum sub beneficio inventarii, quia res invenit a Barbarinis ita tractatas, ut nihil pecuniae, multum aeris alieni reperiretur.[5]

Anthologiam et tibi et domino Isaaco Vossio commendo.[6] Epigramma meum in Utenbogardum mallem omissum fuisset.[7]

Res Angliae regi non optime procedunt. Eo ferocientes parlamentarii leges regi praescribunt[8] per quas eum detrudere volunt infra principatum Laconicum.[9] Papa cardinales facit Camillum consanguineum suum et ducis Ethrusci fratrem, Johannem Carolum.

Deus te cum coniuge et liberis servet,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

26 Novembris 1644.

Ad iesuitarum odium accedit quod puer quidam apud eos, dum virgis caeditur, interiit.[10] Non sunt alioqui plagosi.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 974 App. no. 734. Antw. op no. 7145, beantw. d. no. 7179.

2 De Leidse Elzeviers en dr. Joan Blaeu reikten Willem de Groot de helpende hand. Nog redelijk op tijd had hij de hoogleraren Claude Saumaise en Gerardus Joannes Vossius van een exemplaar van de *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), kunnen voorzien.

3 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 26 november.

4 'Gallis', lees 'Bavaris'. De Zwabisch-Beiersen verdreven de Hessen uit hun steunpunt Höchst; vgl. nos. 7150 en 7163.

5 Het recht van boedelbeschrijving (*Codex Justinianus* 6, 30, 22). Paus Innocentius X overwoog een onderzoek in te stellen naar de geldverslindende activiteiten van de 'Barberini' ten tijde van de Castro-oorlog (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 41-42).

6 Een verzoek om het manuscript van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) aan Isaac Vossius te tonen. Willem de Groot verzoende zich spoedig met de gedachte dat hij het toezicht op de uitgave aan een ander moest overlaten; zie nos. 7169 en 7170.

7 Een drukker in de Republiek (A. Jz. Tongerloo) had Grotius' gedicht 'Utenbogardi funus' (nos. 7047 (dl. XV) en 7081) opgenomen in een bundel die de Loosduinse dichter Jacob Westerbaen had samengesteld naar aanleiding van het overlijden van de nestor van de remonstranten († 4 september 1644).

8 Het Parlement had op 9/19 november een commissie aangewezen voor de aanbieding van 'The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace, agreed upon by the mutual advice and consent of the Parliaments of both Kingdoms, united by Solemn League and Covenant, to be presented to his majesty'. De 'commissioners for peace' ontvingen op 17/27 november een koninklijke vrijgeleide voor hun reis naar Oxford (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 307-308, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 154-155 en p. 157-158).

9 De constitutie van de Spartaanse staat (Aristoteles, *Politica* 3, 14-15 (1284B-1286B)). De 'lords' en 'commons' - Lacones (Spartanen) - wilden de koning onder hun wetten plaatsen.

10 De Parijse raadsheer Olivier Lefèvre d'Ormesson achtte dit incident een vermelding in zijn *Journal* (I, p. 230) waard: 'Chacun parloit d'un escolier dans les jésuites qui estoit mort pendant

qu'on luy donnoit le fouet, et d'un autre qui avoit reçu sur la teste un coup de férule si rude, que l'on croyoit qu'il en mourroit. Chacun exagéroit cet accident selon sa passion envers les jésuites’.

7162. 1644 november 26. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

't Is mij leed dat onzen oudste[2] ende tweede[3] haerzelve ende ons in de wege zijn. Wij zullen zien off wij met de beurse te sluiten haer wijzer connen maecken. Voor den derde[4] zullen wij doen dat wij connen.

De victorie der Sweden ter zee is groot. Wij moeten zien wat gevolg dezelve zal hebben.[5] 't Jaer verloopt verre om veel in die quartieren uit te rechten. Ick ben van uwer Ed. opinie dat de Vereenigde Nederlanden haer zoo hebben gedraegen dat zij bij de Denen gehaet, bij de Sweden niet zeer bemint zullen werden. 't Heeft geene apparentie dat de zaecke in Schonen staende op handeling, de gezanten der Vereenigde Nederlanden vandaer connen vertrecken zonder disreputatie.[6] Nopende Breme ende Hamburg,[7] ick weet wel dat in de handeling, geduirende de Trefves met de Hanzesteden aengegaen, het vernemen was haeren naem te gebruicken als tot de defensie van de Vereenigde Nederlanden tegen een yder zijnde geobligeert, om den coninck van Spaignie te beter te bewegen tot continuatie van de Trefves; dan heimelijck was het verstant dat in cas van rupture van Trefves zij tot het oorlogh tegen Spaignie niet en zouden zijn geobligeert. Een groote somme gelds weet ick niet off van die steden in deze tijd te hoopen is. De Romeinen in haere vroomste tijden hadden lust vrije steden te defenderen om der eere wil, zonder iet daervoor te genieten, zoodat de Griecken haer verwonderden gelijck Livius zegt:[8] ‘esse aliquam in terris gentem quae sua impensa, suo labore ac periculo bella gerat pro libertate aliorum, nec hoc finitimis aut propinquae vicinitatis hominibus aut terris continenti iunctis praestet, maria traiiciat, ne quod toto orbe terrarum iniustum imperium sit et ubique ius, fas, lex potentissima sint.’ Ick en vinde geene reden waerom Lubec zooveel hangt aen de Deensche zijde.[9]

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 39f. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. De dagtekening ‘26 Novembris’ verbeterd uit ‘24 Novembris’. Mogelijk tezamen met no. 7163.
2 Cornelis de Groot hoopte nog steeds op een hoge aanstelling in het Venetiaanse leger; zie no. 7148.
3 De Haagse advocaat mr. Pieter de Groot, het zorgenkind van de familie (M. van Leeuwen, *Het leven van Pieter de Groot*, Utrecht 1917).
4 Een uitzondering wilde Grotius maken voor de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot, ‘aide de camp’ van de burggraaf van Turenne.
5 De Zweden verkeerden na de slag in de Fehmarnbelt (13/23 oktober) in een overwinningsroes. De winterstormen weerhielden hen evenwel van een expeditie naar de Deense eilanden Lolland, Langeland, Funen en Seeland (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 108-110).
6 De Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep en Joachim Andreae hadden op 15 oktober de oversteek naar Skåne (Schonen) gemaakt. Bij aankomst in Malmö werden zij door koning Christiaan IV van Denemarken begroet met de volgende woorden: ‘De Heeren raden mij tot vreede maecken met Sweeden, als gelooffsgenoten ende Buyrluyden, maer de Sweeden hebben ende holden geen gelooff’ (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 126, n. 3).
7 De gedeputeerden van de Hanzesteden Bremen en Hamburg hadden in hun onderhandelingen over de vernieuwing en de herziening van het in 1616 gesloten verdrag met de Staten-Generaal de strijd tegen de koning van Spanje willen uitsluiten van hun bijdrage aan de ‘conservatie ende onderhoudinge der vrije Navigatie, Commerciën ende Traffiquen in de Oost- ende Noort-Zee, mitsgaders in de stroomen, rivieren ende wateren, haer in deselve Oost- ende Noort-Zee exonererende’. In ruil voor een concessie op dit punt presenteerden zij hun bondgenoten ‘seeven’ in plaats van ‘vijf ten honderd’ (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 1005, en *Res. SH*, dd. 14 en 17 december).
8 Livius, *Ab urbe condita* 33, 33.
9 De Hanzesteden Lübeck, Wismar, Rostock, Stralsund, Greifswald-Anklam, Maagdenburg, Braunschweig en Lüneburg hadden geen vertegenwoordigers naar Den Haag gezonden. Het stadsbestuur van Lübeck zag geen heil in de vorming van een Zweeds-Staats machtsblok in de Oostzee.

't Is hart dat men aen de Oostindische een zaecke die voor 't land noodigh is, duir wil

vercoopen.[10] Aelianus doet niet wel dat hij tot zijn behulp verdicht zaecken daer ick niet nae en dencke.[11] De Fransche ambassadeurs trecken wel veelen tot de hulpe van haere besoignes.[12] Ick en meene niet zij de vrede zoecken. Wat Vlaenderen aengaet,[13] 't is niet goed de Fransoisen tot buiren te hebben, maer noch is dat beter dan die havenen, die zooveel quaeds doen, in der vijanden handen te laet[en]; 'twelck een zeecker quaed is, het ander onzeecker, ende can mettertijd wel ongevallen medebrengen, maer in dien tijd can doch veel gebeuren, waerdoor zulcx werdt verhindert.

De zaecken van Catelagne mijns oordeels staen quaelijck[14] ende om gelt te vinden is hier quaelijck middel. De meeste voorslagen werden off bij 't parlement off bij de gemeente gesteuit, ende de regiering is niet heel aengenaem.[15] De mentie van geallieerden is in de procuratie[16] niet zeer noodigh, maer Vrancrijck zoect daermede te conserveren 't recht ende gebruick om de princen van het Rijck in haere tractaten als geallieerde te begrijpen, gelijck in de paix van Camerick ende anderen[17] is geschiet. De handeling [zal] nae mijne opinie daerop niet steuten; jae, ick crijge advys dat de wisseling ende acceptatie van de volmachten tuschen de Fransoisen ende de wederpartie is geschiet,[18] maer de Swedische zijn te onvrede dat haer schrijven in de vergadering tot Francfort niet en is geopent.[19]

10 Tenslotte werd het octrooi van de Oostindische Compagnie op 22 juni 1647 voor de duur van 25 jaar verlengd. De Compagnie betaalde aan de Generaliteit een recognitiegeld van 1500000 gulden 'en dat alles tot onderstant van de Westindische Compagnie en om besteet te worden tot behoef en nootwendigheden van de vervallen saecken in Brasil en de herstelling van dien' (*Pieter van Dam. Beschryvinge van de Oostindische Compagnie* I, deel I, p. 46-47 en p. 60-76).

11 'Aelianus', codenaam voor de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona, verdedigde in Den Haag zijn positie van 'publicq minister van een Souveraine Kroon' (nos. 7080, 7081 en 7127). Hij verklaarde 'sainct en inviolabel' te zijn, 'staende alleen onder het recht ende justitie van hare Coninclijcke Majesteyt van Sweden' (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 1014-1018).

12 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien zochten in september een ambassadesecretaris. De graaf had de diplomaat Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain, op de voordracht willen plaatsen, maar zijn collega weigerde de aanbeveling te onderschrijven. Op 1 oktober hakte de Franse staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, de knoop door en gaf zijn voorkeur aan de kandidaat die het meest in de smaak viel van Abel Servien: Henri (of Jean) Brasset, secretaris van de Franse ambassade in Den Haag (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXXV, p. 490-492, p. 497, p. 529-532 en p. 537).

13 Frederik Hendrik betuigde op 12 december 1644 zijn steun aan een Frans-Staats 'desseyn' in Vlaanderen (*Correspondance d'Estrades* I, p. 212-214).

14 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had bericht ontvangen dat hij plaats moest maken voor Henri de Lorraine, graaf van Harcourt. Hij verliet de Catalaanse hoofdstad op 7 december (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 228, en Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 268-269).

15 Het Parlement van Parijs tekende protest aan tegen de belastingmaatregelen van Michel Particelli (1596-1650), heer van Emery, 'contrôleur général des finances' (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 93-97).

16 Het Munsterse beraad over de 'emendatio' van de keizerlijke, Spaanse en Franse volmachten. De Fransen bleven aandringen op een duidelijke uitspraak van de keizer en de koning van Spanje over hun bereidheid om de 'confoederati et adhaerentes' van koning Lodewijk XIV in de vredesonderhandelingen te betrekken (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 20-22, p. 33-34, p. 208-211 en p. 277-280).

17 De vredesverdragen van Kamerijk (1529), Crépy (1544), Cateau-Cambrésis (1559) en Vervins (1598); vgl. *Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 193.

18 De keizerlijke, Spaanse en Franse gevolmachtigden hechtten op 20 november hun goedkeuring aan de veranderingen en verbeteringen in de formulieren.

19 De 'Literae dominorum legatorum Suecicorum ad Ordinum Imperii Romani deputatos, Francofurti ad Moenum degentes', dd. 4/14 oktober 1644. De keizerlijke commissarissen te

Frankfort, graaf Ernst von Öttingen-Wallerstein en dr. Johann Christoph Metzger, wilden de ‘Deputationstag’ zo lang mogelijk bijeenhouden en weigerden een

26 Novembris 1644.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 26 Nov. 1644 uyt Paris. Bremen, Hamburch.

En in de marge: Handelynge tusschen Breme, Hamburch ende desen staet.

7163. 1644 november 26. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Hoochst is aen de Beierschen overgegaen den negenden dezer.[2] Off het casteel van Creutznach noch tegenhout weten wij niet zeecker,[3] maer de Beyerschen schenen een desseing te hebben op Bingen, hebbende haere schipbrugge daer naebij gebracht, waerom de Fransoisen van voor Frankenthael derrewaerts zijn gegaen[4] ende Rosa[5] om te beletten de t'zamencomste van de Lorrainsche ende Gleensche.[6] Doch van de Lorrainschen zijn eenige regimenten gebleven in Vlaenderen.[7] Ende Haezfeld is nae Frankenlant vertrocken[8]

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 39g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 7162.

2 Het Hessische garnizoen van Höchst zwichtte op 7 november voor de Zwabisch-Beierse overmacht. De soldaten gingen een dag later accoord met een vrije aftocht naar Ziegenhain (Schwalmstadt, ten noordoosten van Marburg) (*Gazette 1644*, no. 143, dd. 26 november 1644, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 149).

3 De Franse gardeofficier Guy de Bar nam eind oktober bezit van de stad Kreuznach (Bad Kreuznach, ten zuiden van Bingen). De vesting werd op 26 december bedwongen (*Lettres de Turenne*, p. 26 en p. 407-408).

4 De Franse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, doorzag het krijgsplan van de Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth. Hij riep de Frans-Weimarsen die de weg van Frankenthal naar Mannheim bewaakten, terug naar zijn hoofdkwartier te Spiers (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 35-39; Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 396-400, en *Lettres Mazarin* II, p. 110-111, p. 115 en p. 120).

5 Rheinhold von Rosen en Georg Christoph von Taupadell (Taubadel), de 'Weimarse' bevelhebbers in het leger van de burggraaf van Turenne, beletten in de Hunsrück (Simmern en Kastellaun) het leger van hertog Karel IV van Lotharingen de doortocht naar de kwartieren van de keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, te Koblenz (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 37-38, en Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 397-398 en p. 638).

6 De aansluiting met de Westfaalse keizerlijken kwam niet tot stand; vgl. *Gazette 1644*, no. 141, dd. 19 november 1644: 'Le Duc Charles et le Général Gléen avoyent tesmoigné leur dessein estre de passer le Rhin à Coblens, pour prendre leur quartier d'hyver dans le Westerwalt: mais n'ayans pû s'accorder, ils sont demeurez sur la Moselle'.

7 Enkele Lotharingse regimenten hadden in de zomer van 1644 deelgenomen aan de strijd in Zeeuws-Vlaanderen (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 24). De hertog had hen waarschijnlijk onkundig gelaten van zijn vertrek uit het Spaanse legerkamp te Cassel (Mont-Cassel).

8 De regimenten van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen vochten niet langer aan de Rijn. De keizer had hen bevolen om de Elbe over te steken en de weg naar Meissen te nemen (*Doc. Boh.* VII, p. 142-143 no. 418, p. 145 no. 427 en p. 149 no. 433).

om zich te vougen, zoo eenige meenen, bij Galas.[9] La Motte in Lotteringen[10] werdt met zesduizent man belegert, gedefendeert met vijftienhondert. Maer apparentelijck zullen de zaecken van Vrancrijck in die quartieren grooter voorspoet hebben wanneer de Hessische trouppes, die aen 't marcheren waeren, derrewaert zullen zijn gecomen.[11] De Beyerschen leggen groote garnisoenen in Stolhove, Germshem, Manheim, stroopen de Ringau.[12] 't Meeste volck van Mercy was noch bij Ladenburg, Heidelberg ende Winhem.[13]

La Motte-Odincourt werdt thuis ontboden.[14] Den grave van Harcourt is noch hier,[15] de zaecken van Catalagne in quaden staet voor Vrancrijck. Eenige schrijven dat Salsona,[16] een stadt naebij Barcelone, bij de Spaensche sterck zijnde zesduizent te voet, vijfduizent te paerd is belegert ende de getrouwicheit van die van Barcelone zeer onzeecker.

Te Francfort ende te Weenen werdt veel gesproocken van het huwelijck van onze coninginne met den churfurst van Brandenburg[17] ende de Oostenrijcksche laeten haer verluiden off dat een middel waere om te beter de vrede te maecken tuschen het Rijck ende Swede.[18] Den furst van Beieren wil zenden nae Munster[19] ende op zijn exempel veele an-

9 De bijstand aan het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, kwam te laat. De Zweden blokkeerden alle toegangswegen naar de Saale (*Doc. Boh.* VII, p. 149 no. 433, p. 150 nos. 436-437 en p. 151 nos. 439-440).

10 In september had Nicolas de Nettancourt d'Haussonville, graaf van Vaubecourt, de belegering van het Lotharingse bolwerk La Motte (dep. Haute-Marne, ten zuiden van Neufchâteau) moeten opgeven. Kardinaal Jules Mazarin betreurde deze beslissing: 'Je vous advoue que j'aurois grande passion que La Motte fust mise en estat de ne plus tourmenter, comme elle a fait, la Champagne' (*Lettres Mazarin* II, p. 83 en p. 93).

11 De Hessen hadden begin november hun stellingen in Oostfriesland verlaten. Over Lengerich (ten zuidwesten van Osnabrück) zetten zij koers naar Kassel (*Gazette 1644*, no. 145, dd. 3 december 1644).

12 Ruiters van de Zwabisch-Beierse generaal Johan van Werth waren in de Rheingau (ten westen van Wiesbaden) op zoek naar voedselvoorraden.

13 De Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy hield stand aan de 'Bergstrasse' (Ladenburg, Heidelberg en Weinheim, ten zuiden van Darmstadt) (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 149). Zijn grootste zorg betrof de bevoorrading van de steunpunten Stollhofen (ten westen van Baden-Baden), Gernsheim (ten noorden van Mannheim) en Mannheim.

14 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had bericht ontvangen dat hij plaats moest maken voor Henri de Lorraine, graaf van Harcourt. Hij verliet de Catalaanse hoofdstad op 7 december (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 228, en Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 268-269).

15 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, stond voor de taak om in Catalonië het aanzien van de Franse kroon te herstellen. Een aanval van een 'dobbele tertiane' (derdendaagse koorts) gaf hem enige tijd respijt. Zijn instructie werd op 18/28 januari 1645 vastgesteld.

16 De burgerij van Solsona, ten noordoosten van Lérida, dreigde partij te kiezen voor koning Philips IV van Spanje (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 286).

17 Friedrich Wilhelm (1620-1688), keurvorst van Brandenburg, had zijn belangstelling voor een huwelijk met koningin Christina van Zweden nooit verborgen gehouden (no. 5826 (dl. XIII) en no. 6664 (dl. XV)). Tot nu toe hadden de rijksregenten zijn aanzoeken steeds afgewezen. Hun stem zou na de troonsbestijging van de koningin op 7/17 december 1644 minder zwaar wegen (*Urk. u. Act.* I, p. 518-521, p. 594-595, p. 890 en XXIII-1, p. 67-70).

18 Keizer Ferdinand III stond niet afwijzend tegenover afzonderlijke vredesonderhandelingen met de Zweden. Hij instrueerde de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane 'im fall die Schwedischen abgesandten etwas wegen einseittiger handlung an euch bringen würden, ihr solches ... nit ausschlagen sollet' (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 59).

19 Hertog Maximiliaan I van Beieren wachtte nog met de openbaarmaking van de namen van zijn vertegenwoordigers ter vredesconferentie. In december viel de keuze op de raadsheren Georg Christoph, vrijheer van Haslang, en dr. Johann Adolf Krebs (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. 6, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 95).

dere princen. Den keizer doet nieuwe lichtingen in zijn erflanden. In 't lant van Lutsenburg zijn onder anderen zeshondert Croaten, tweehondert Polen.[20]

De coninginne van Engelant heeft verzocht exercitie van religie in de Louvre voor de protestanten van haere familie,[21] maer heeft niet anders becomen als dat zij bijeen mogen comen om te bidden. Den coninck van Engelant is weder te Oxford.[22] De parlamentarissen hebben becomen Tinmuth[23] ende Levenpoole;[24] hoopen haest te hebben de stadt van Carlile ende de casteelen Basin[25] en Belvoir,[26] waerontrent men zegt dat zij zeshondert man te paerd, driehondert te voet hebben geslagen. 't Meeste deel van 's conincx volck was bij Wodstock.[27] Die van 't parlement, door de voorspoet hooch opgeblasen, slaen den coning conditiën voor, waermede hij van alle coninckklijcke authoriteit zoude werden ontbloodt.[28] Men spreect hier van een vloot uit te rusten van twintich galeien, tweeëndedertich andere schepen, doch ick en houde zulcx niet heel zeecker.[29] Den paus zal, zoo men adviseert, cardinalen maecken zijne neef Camillo ende Joan Carlo de Medicis, broeder van den Grooten Hertogh.[30]

26 Novembris 1644.

20 De Luxemburgse gouverneur Johan van Beck wapende zich tegen de verrassingsaanvallen van het Franse garnizoen van Thionville (*Gazette 1644*, no. 138, dd. 12 november 1644).

21 Koningin Henriëtte Maria van Engeland respecteerde de gevoelens van haar overwegend protestantse hofhouding. Zij kreeg geen toestemming om godsdienstoefeningen in het Louvre te houden (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 158, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 450).

22 Koning Karel I had de weg van Bristol naar Oxford vrijgemaakt voor de soldaten van prins Rupert (Robert) van de Palts. Nadat de vereniging tot stand was gekomen, telde het koninklijke leger 16000 manschappen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 153).

23 Het Schotse expeditieleger van Alexander Leslie, graaf van Leven, verspreidde zich over Northumberland (Tynemouth) en Cumberland (Carlisle). De gouverneur van Tynemouth trad op 26 oktober/5 november in onderhandeling over de overdracht van zijn kasteel (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 74-75).

24 Sir John Meldrum dwong de koninklijken op 1/11 november tot vertrek uit Liverpool (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 91-92).

25 De strijd om het kasteel van Basing (nabij Basingstoke) zou enkele dagen later losbarsten; *infra*, n. 31.

26 Het leger van de parlementsgezinde kolonels John Fleetwood en Edward Rossiter omsingelde Belvoir Castle (ten westen van Grantham) (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 63, p. 137 en p. 145-146).

27 De koninklijke infanterie legerde in Woodstock (ten noorden van Oxford) (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 90).

28 Het Parlement had op 9/19 november een commissie aangewezen voor de aanbieding van 'The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace, agreed upon by the mutual advice and consent of the Parliaments of both Kingdoms, united by Solemn League and Covenant, to be presented to his majesty'. De 'commissioners for peace' ontvingen op 17/27 november een koninklijke vrijgeleide voor hun reis naar Oxford (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 307-308, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 154-155 en p. 157-158).

29 De militaire adviseurs van de Franse staatssecretaris Michel le Tellier werkten plannen uit voor een belegering van de Catalaanse havenstad Rosas (ten noorden van Barcelona) (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 341-348).

30 Paus Innocentius X maakte op 14 november twee kardinaalsverheffingen bekend. De begunstigden waren zijn neef Camillo Pamfili en de 'general de la mar' Giovanni (Gian) Carlo de' Medici († 1663), broer van groothertog Ferdinando II van Toscane (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 140; Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 27, en *EI* XXII, p. 695.

In Engelant schijnt apparentie te zijn van eene nieuwe bataille bij Dunington.[31] De Catelans schrijven boecken tegen Motte d'Odincourt.[32] De Spaignaerden in Italië blijven bij Alexandrië om te zien wat de Fransoisen willen voornemen.[33]

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eersten raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port 11 st.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 26 Nov. 1644 uyt Paris.

7164. 1644 november 26. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Didici ex status consiliario[2] contrarium eius quod ex domino Davausio[3] intellexeram, iam vivente adhuc cardinali Riceliaco ita innexam foedere Galliam cum rege regnoque Portugallico, ut nisi eis comprehensis pacem facere non possit. Addebat is ex quo haec didici quendam collegam suum his diebus ea de re[4] egisse cum cardinali Mazari-

31 De Parlementslegers van Robert Devereux, graaf van Essex, Edward Montague, graaf van Manchester, en sir William Waller hadden de koninklijken op de weg van Newbury naar Donnington Castle (Shaw cum Donnington) tot een gevecht uitgedaagd (de tweede slag bij Newbury, dd. 27 oktober/6 november 1644). De koning keerde op 10/20 november naar het slagveld terug: zijn belagers maakten zich onmiddellijk uit de voeten (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 110, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 154).

32 De Catalaanse gezanten Gaspar Sala, abt van San Cugat del Vallés, en Isidoro Pujolar maakten aantekening van alle klachten tegen het bewind van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 266-269, p. 291-294 en p. 658-660).

33 Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouverneur van Milaan, sloot zijn campagne tegen het leger van prins Tommaso Francesco van Savoye af met een inspectiereis naar Alessandria en de Spaanse kwartieren bij Finale Ligure (*Gazette 1644*, nos. 138 en 143, dd. 12 en 26 november 1644).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 227; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 500 no. 562. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 381. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7165).

2 Op donderdag, de 24ste november, namen de koning en de regentesse Anna van Oostenrijk de condoléances van de ambassadeurs met het heengaan van koningin Isabella (Elisabeth) van Spanje in ontvangst. Doorgaans wachtte staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, de bezoekers in de antichambre op; vgl. no. 6913 (dl. XV).

3 Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had de Zweedse ambassadeur in vertrouwen medegedeeld dat het verdrag dat kardinaal de Richelieu († 4 december 1642) op 1 juni 1641 met Portugal had gesloten geen volledige 'alliantie offensive ende defensive' inhield (no. 6271 (dl. XIV); Du Mont, *Corps dipl.* VI 1, p. 214; *Lettres Richelieu* VII, p. 859-860).

4 De kwestie van het 'bondgenootschap' werd weer actueel toen de Portugese gevolmachtigden te Munster en Osnabrück aanstuurden op erkenning van hun deelname aan de vredesonderhandelingen. In oktober 1644 confronteerde Vasco Luís da Gama (1612-1676), graaf van Vidigueira, de Portugese ambassadeur in Parijs, de graaf van Brienne met de omissie van de naam van koning Jan IV in de opsomming van de 'confoederati et adhaerentes' van koning Lodewijk XIV in de Franse volmacht, dd. 20 september 1643: 'coniunctim cum Corona Sueciae, cum Nostra charissima et dilectissima amita Ducissa Regente Sabaudiae, cum Domo Hassiaca-Casselensi, cumque omnibus aliis Coronae huius Colligatis in Imperio et in Italia, sicut etiam cum Statibus Generalibus Provinciarum Unitarum Belgii' (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 202-204, en Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 4-5 en p. 8-10). De graaf reageerde laconiek met een verwijzing naar het

no.[5] Catalanis itidem promissum, ne pax fiat nisi ipsis sub imperio Gallico manentibus, scimus ex ipso foedere,[6] quod multorum est in manibus nec tam clam habetur quam illud cum Portugallis. Velint Galli etiam cum Batavis foedus facere,[7] ne aut pax aut indutiae nisi communiter fiant.[8] Cum vero non ita fractae sint vires Hispaniae, ut credi posset aut iure in Portugalliam abstitura aut Catalanos relictura Gallis, ut iam de Batavis nihil dicam, videtur cardinali Riceliaco id fuisse propositum, ne pax unquam fieret; unde et moriturus nihil magis regi commendavit quam belli prosecutionem.[9] Cum vero cardinalis Mazarinus Riceliaci vestigiis ferme per omnia insistat, bellum praeterea et tutiorem eum praestet et multas det rei faciendae commoditates, dubitare cogor, an pacis negotium serio a Gallis tractetur, an vero praetextus quaerant per quos pacis, quam ipsi non volunt, tardandae invidiam[10] in hostem declinent. Quodsi bellum in Germania duci etiam e re est Suedica, non habeo quod contra dicam. Sin vero Suediae aut pax est utilior, aut in aliis locis bellum, sollicitus sum, quem res sit habitura exitum, Suedia quidem Galliae adiuncta, Gallia vero ipsa per tot nexus impedita, ne ad pacem perveniat. Sed cum ego omnes istius negotii recessus non nisi coniectura assequar, totum hoc Deo imprimis, deinde et eorum quibus hoc commissum est prudentiae relinquo.

Papa ita res invenit ab Urbano exhaustas atque obaeratas, ut a cavillatoribus dicatur papatum accepisse sub beneficio inventarii.[11] Camillus cardinalis futurus dicitur.[12] Finale accepto praesidio extra metum a Gallis est. Hispanorum in Catalania

Munsterse beraad over de 'emendatio' van de keizerlijke, Spaanse en Franse volmachten (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXI-LXII en p. 548).

5 De Portugezen vonden hun interventie niet terug in de geëmendeerde Franse volmacht. In de woordenstrijd met de keizerlijke en Spaanse gevolmachtigden hadden de Fransen de passage 'coniunctim' (*supra*, n. 4) prijs moeten geven aan een compromis over de vermelding van de 'confoederati et adhaerentes' in elkanders volmachten; vgl. nos. 7077 en 7160.

6 Het 'traité d'Alliance et Hermandad perpetuelle' met de Catalanen, dd. 16/17 december 1640, en het door koning Lodewijk XIII op 19 september 1641 bekrachtigde Frans-Catalaanse verdrag van 23 januari 1641 (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 638-641 en p. 648-652, en Du Mont, *Corps dipl.* VI 1, p. 196-202).

7 De Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie, Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien waren in het najaar van 1643 naar Munster vertrokken met het volgende advies: 'Messieurs les Plénipotentiaires, sachants bien que leur négociation ne peut avoir un bon succèz que par l'estroicte union qui sera et paroistra entre cette Couronne et toutes les Princes et Estatz qui luy sont alliéz, ne doivent rien avoir en si singulière recommendation que d'empescher qu'aucun de noz alliéz ne joue à la fausse compagnie pour quelques favorables conditions que les Ennemis pourroient leur proposer, en suitte desquelles, estants contents, ilz voulussent nous contraindre de nous relascher de noz justes prétentions ou de demeurer seulz embarrasséz en la guerre' (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 68).

8 De Staten-Generaal hadden deze verplichting reeds aanvaard (art. III van de Frans-Staatse 'alliantie offensive ende defensive', dd. 1 maart 1644): 'Men sal niet vermogen eenigh Tractaet te sluyten dan gesamentlick, ende met een gemeene bewilling, ende Vranckrijck ende de Staet der Vereenighde Nederlanden, sullen d'een niet meer dan d'ander hun handel met de Spanjaerden mogen vorderen' (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 960-964).

9 Richelieu's laatste adviezen aan koning Lodewijk XIII (nos. 5986, 5987 en 6015 (dl. XIII)) betroffen vooral de voortzetting van de krijg tegen Spanje. Kort voor zijn overlijden had de kardinaal in het 'Palais-Cardinal' een toneelstuk laten opvoeren, de *Comédie héroïque Europe* van Jean Desmarets de Saint-Sorlin, waarvan - volgens Grotius - 'het einde was dat Vrankrijk vrede maakte met den keizer, uitsluitende den Spanjaart' (no. 5963 (dl. XIII)).

10 'pacis...tardandae invidiam', op grond van de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7165) verbeterd uit: 'pacis ... tardam invidiam'.

11 Paus Innocentius X overwoog een onderzoek in te stellen naar de geldverslindende activiteiten van de 'Barberini' (paus Urbanus VIII en diens neven Francesco en Antonio Barberini) ten tijde van de Castro-oorlog (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 41-42).

12 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 26 november 1644 (no. 7163).

exercitus, quem Hispani vulgant esse peditum sedecies mille, equitum quinquies mille, sed Galli multo minorem esse contendunt, dicitur ire contra Salsonam oppidum, quod non mul-

tum abest a Barcinone. Harcurtius morbo aut rebus nondum paratis hic detinetur, et magnus est metus, ne Catalani fidem mutent, qui et Barcinonem habent in sua potestate et fauces illas per quas, si velint, Gallis reditum in Languedociam possint praecludere.

In Germania arx Crucenaci adhuc contra Gallos defenditur. Cepere Galli arces quasdam, inter eas Obersteinum.[13] Dux Carolus magna tributa exigit ex Eifeldia et Meienfeldia.[14] Copiarum eius maxima pars ad Mosellam se habet, nondum cum Glenianis coniuncta. Et ne id facile fiat, missus in Hundsruckiam Rosa cum tribus equitum millibus. Qui autem Gallorum circa Francothaliam fuerant, inde digressi sunt impedituri Bavaricos, ne Bingam capiant. Hoechsta Bavaris dedita nono mensis huius.[15] Hazfeldius autem a Bavaricis seiunctus videtur ire, ut cum Gallassio se iungat.

In Hibernia ab Onealio[16] caesi dicuntur Scoti octingenti; a Prestono autem Hiberno pontificio[17] obsideri arx Dunganana amni Kiltzeno[18] adsita. Regina Angliae diu petiit, ut protestantibus, quales sunt plerique de familia eius, liberum sit religionis exercitium in Lupara, sed nihil obtinuit amplius quam ut eis liceat coniunctim Deum precari.

Mottam in Lotharingia audimus obsideri a Gallorum sex millibus, defendi a Lotharingicis mille et quingentis. A Francofurto discimus eos qui ibi sunt, coniugium reginae nostrae cum electore Brandenburgico habere pro re facta, nisi quod legati Brandenburgici[19] non nisi parce de ea re loquuntur. Austriaci vero prae se ferunt gaudium eam ob rem et ex ea spem bonam pacis cum Suedis, etiam nolentibus Gallis. Iidem Austriaci ostendunt se pacem cum Ragozio sperare,[20] ut Goetzianis copiis adversus Galliam uti possint.[21] Bavarus quoque diu multa antehac locutus de eximenda e bello Franconia, Suevia, Bavaria ex Gallorum consensu,[22] quod iam

13 Tegenw. Idar-Oberstein, ten zuidwesten van Bad Kreuznach.

14 Maifeld, landschap ten zuiden van Mayen (ten westen van Koblenz).

15 De dag van de intocht van de Zwabisch-Beiersen in Höchst wisselt: 8 of 9 november 1644.

16 Owen Roe O'Neill bundelde in Ulster het verzet van de 'Old Irish' tegen de manschappen van de Schotse generaal Robert Monro (*A new history of Ireland* III, p. 308-309).

17 Thomas Preston (1585-ca. 1653) had evenals Owen Roe O'Neill de Spaanse legerdienst de rug toegekeerd. In het najaar van 1642 aanvaardde hij het bevel over het leger in Leinster. Toen sir Laurence Esmonde, garnizoenscommandant van Duncannon in het graafschap Wexford, de zijde koos van Murrough O'Brien, graaf van Inchiquin, de parlementsgezinde gouverneur van Munster, vatte hij de belegering aan. In maart 1645 maakte hij zich meester van de vesting (*DNB* XLVI, p. 314-318).

18 Vgl. no. 7150. Grotius spreekt hier waarschijnlijk van 'de riviere van Kilkenny'; hij doelt echter op de 'amnis Surius' (Suir).

19 De Brandenburgse afgevaardigde Matthaeus Wesenbeck, en wellicht ook Johann Friedrich von Löben (*ADB* XIX, p. 39-40), keurvorstelijk gezant aan het hof te Wenen, ontweken vragen over het huwelijksaanzoek van Friedrich Wilhelm aan koningin Christina van Zweden; vgl. *Urk. u. Act.* I, p. 865-867 en p. 890.

20 Oorspronkelijk had de keizer de 14de september 1644 aangewezen als aanvangsdatum van de onderhandelingen met de Zevenburgse vorst György I Rákóczi (no. 7094 n. 24). Eind oktober kwamen de afgevaardigden voor het eerst bijeen in Trnava (Tyrnau) (*Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen*, p. 720-723, en *Doc. Boh.* VII, p. 153 no. 445 en p. 156 no. 454).

21 De keizerlijke legerleider Johann, graaf van Götz(en), had 8000 soldaten aan de Hongaarse grens staan (*Urk. u. Act.* I, p. 886).

22 'de eximenda e bello Franconia, Suevia, Bavaria', op grond van de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7165) verbeterd uit: 'de eximenda e bello Franconiae circulo, Bavaria'. De Fransen waren in het bezit gekomen van een Beiers advies: 'Mémoire adressé à l'Electeur par son Conseil: "Démonstration approfondie du grand danger dans lequel se trouvent le Saint-Empire romain, et surtout les cercles de Franconie, de Bavière et de Souabe, par suite de la grande supériorité des armées françaises ..."' (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 401-403 en p. 621-630).

aliquibus allubescere coeperat, acceptis a Vienna auxiliorum promissis mutavit sermonem et ad Monasteriense colloquium se vertit, eo suos missurus, quod eius exemplo dicuntur facturi et alii principes. Bavarici bona praesidia habent Stolhoviae, Manheimi, Germsheimi; Ringaviam vastant, pontem navalem ponunt apud Bingam. Hazfeldius per Fuldam transierat.

Non videtur futurum, ut Monasterii in unum locum conveniant legati reipublicae Venetae et legati electorum: nolunt enim electores ei reipublicae postponi, quanquam respublica Veneta decreto imperatoris se praelatam contendit.[23] Sed puto concursum talem posse vitari. Audimus etiam ab imperatore novos milites scribi in terris hereditariis.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatem tuam servet,
Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XVI/XXVI Novembris 1644.

Regina Angliae, ut supra attigi, plurimos in familia sua habet protestantes. Pro eis obtinuit, ut liceret eis preces collectim ad Deum facere in Lupara. Plus libertatis pro eis impetrare non potuit obstantibus edictis semper observatis,[24] ne in hac urbe[25] aut aula regis alia religio exerceretur quam ea quae praevalet. Parlamentariis res satis succedunt feliciter, nam et Thinmuthum[26] cepere et Levepolam, et sperant brevi se habituros oppidum Carlilam, arcem Basinam et Belverium, in cuius valle vulgant a se concisos regiorum equites sexcentos, peditum trecentos.[27] Rex Oxoniam redierat; copiarum eius pars maxima erat apud Wodstockium. Multum praedicant regis et principis Ruperti fortes animos ipsi adversarii. Creditur proelium imminere, si rex servare vult arcem Duningtonam, quae et ipsa obsidetur a parlamentariis. Motta Odincurtius huc revocatur. Scribunt contra eum Catalani. Merciacus apud Lademburgum, Heidelbergam et Weinhemum maximam habet copiarum partem. Pars Lotharingici militis in Flandria non longe a Gandavo. Spargitur hic rumor, de quo nihil affirmo, parari classem in Gallia viginti navium longarum, aliarum XXXII. Melitenses magnam praedam fecere capta galeone Turcica.[28] In Italia Hispani etiamnunc apud Alexandriam sunt, ut Gallorum conatus observent.

23 De Keulse keurvorstelijke raad Franz Wilhelm von Wartenberg, bisschop van Osnabrück, Minden en Verden, was in april 1644 al op dit ceremoniële probleem gestoten. Omdat hij als vertegenwoordiger van het college van de keurvorsten in ‘eer en tytulen’ niet achtergesteld wenste te worden bij de ambassadeur van Venetië, weigerde hij zijn entree in Munster te maken (nos. 6867, 6880, 6892 en 7002 (dl. XV), en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 349-355 en p. 409-411). Het ranggeschil werd pas op 8 november 1644 opgelost met een keizerlijke erkenning van de gelijkwaardigheid van de keurvorsten ten opzichte van de vrije republieken (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. XXXV-XXXVI; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 32-33 en p. 50, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 209-210).

24 Grotius had in de zomer van 1643 bijgedragen aan de publicatie van de ‘Déclaration portant que les religionnaires jouiront de l'exercice libre et entier de leur religion, conformément aux édits, déclarations et réglemens’ (nos. 6342 en 6343 (dl. XIV)).

25 De Parijse protestanten kerkten in de voorstad Charenton (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 450).

26 ‘Thinmuthum’ (Tynemouth), verbeterd uit: ‘Plimuthum’.

27 Een kleine overwinning van kolonel Edward Rossiter (no. 7163, n. 26) nabij Belvoir en Newark-on-Trent (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 137 en p. 145-146).

28 Zeg galeien van de Maltezer ridders hadden in september twee Turkse galjoenen aangevallen. Het eerste schip zonk ter plaatse (de wateren van Rhodos). Na een strijd van vele uren konden de Maltezers de bemanning van het tweede galjoen dwingen tot het hijsen van de witte vlag. Uiteindelijk slaagden zij erin het gevaarte naar de zuidkust van Kreta te loodsen (*Gazette 1644*, no. 143, dd. 26 november 1644).

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Gallorum foedera cum Portugallis, Catalanis, Batavis; un(de) pacem declinare illos credit, Suedos monet. Papae dictum (qu)od omnia obaerata. Spes de Camillo. Finale securum. Catalanica. Crucenacum defenditur; Obersteinum captum. (De) Lotharingo. Galli Bavaros impediunt. Hoechsta dedita. (De) Hazfeldio. Anglica. Preces reginae Angliae reiectae. Motta obsessa. Fama de connubio Christinae et Brandenbur(gi)ci. Austriacorum spes de pace cum Suedis et Ragozio. (Ba)varus sententiam mutat. De Bavari exercitu; Hazfel(di)o. Lis inter electorum et

Venetos legatos. Quid regina Angliae obtinuerit. Parlamenti Anglorum fortuna. (De) Motta Odincurtio, Merciaco, Lotharingicis. Rumor (de) classe Gallorum. Praeda Melitensium. Hispanorum (co)piae apud Alexandriam.

7165. 1644 november 26. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: 16 Nov. 1644.
En in dorso: Praesent. Ossnabrug, den 27. Novemb. 1644.

7166. 1644 november 26. Aan J. Oxenstierna.[1]

Illustrissime et excellentissime domine,

Accepi literas Excellentiae vestrae datas XVII Octobris cum exemplo literarum missarum ad Francofurtensem conventum et ad singulos Germaniae principes.[2] Ex iisdem literis et aliorum cognovi res nostras mari prosperas,[3] in Scania non malas,[4] ad Salam in spe bona.[5] Gratias ago Excellentiae vestrae, quod me rerum quae geruntur ignarum esse non patitur. Intellexi etiam, quid Francofurti de illis literis actum sit,[6] et miror impruden-

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 61. Niet ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7164). De tekst is opgenomen in de uitgaven van F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 80, en *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 64.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. oorspr. Adres in Grotius' hand. Antw. op no. 7113, dd. 17/27 oktober 1644. Gedrukt *Epist.*, p. 735 no. 1704. Afschriften in copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 273 (doorgestreept), in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 385, en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 86 en Br. 24, 111.

2 De 'Literae dominorum legatorum Suecicorum ad Ordinum Imperii Romani deputatos, Francofurti ad Moenum degentes', dd. 4/14 oktober 1644, en de uitnodigingen aan de afzonderlijke vorsten en standen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 361-362, p. 365-367 en p. 370-371; Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 314-316, en *Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung 'Discursus politici'*, Frankfort 1930, p. 227 en 229).

3 De Zweeds-Hollandse vloot van Karl Gustav Wrangel en Maerten Thijssen Anckarhielm had in de slag in de Fehmarnbelt (13/23 oktober) zeventien Deense oorlogsschepen uitgeschakeld.

4 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn bood krachtig tegenweer tegen het Deense koninklijke leger in Skåne (Schonen).

5 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson voerde aan de Saale een uitputtingsoorlog met het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas. De druk werd de keizerlijken te groot: op 19/20 november verlieten zij hun kwartieren te Nienburg en Bernburg en weken naar Maagdenburg uit (*Doc. Boh.* VII, p. 155 no. 452 en p. 157 no. 459).

6 Vgl. no. 7162. De keizerlijke commissarissen te Frankfort, graaf Ernst von Öttingen-Wallerstein en dr. Johann Christoph Metzger, wilden de 'Deputationstag' zo lang mogelijk bijeenhouden en weigerden een discussie aan te gaan over de beantwoording van de Franse en Zweedse uitnodigingen ter vredesconferentie (R. von Kietzell, 'Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645', in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 117-119, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 169).

tiam ultro in se infamiam impeditae pacis accersentium. Puto tamen in id profuturas literas ad singulos principes missas,[7] ut electores, quibus id negotii datum est, ocius adsint in iis locis ubi de pace agitur, aut per se aut per legatos,[8] ac sic quamprimum veniri possit ad caput rei, quandoquidem disputationes super formula datae potestatis primum a Suedis,[9] deinde et a Gallis[10] praecisas[11] audio gaudeoque. Interim super ea quae feliciter nobis evenere multa bona sunt in exspectatione, ex iis nimirum rebus quas molientur et classis victrix et marescalli Hornius et Torstensonius.

Quae omnia ut Deus ad bonum Suediae totiusque orbis christiani dirigat, eum precor simulque, illustrissime et excellentissime domine, ut Excellentiam vestram utilitatibus publicis diu servet,

tuae Excellentiae semper servire paratissimus obligatissimusque,
H. Grotius.

Lutetiae, XVI/XXVI Novembris 1644.

Suppliciter responsum exspecto ad literas de rebus meis datas nuper XXIX Septembris/VIII Octobris.[12]

Adres: Illustrissimo excellentissimoque domino/domino Johanni Oxenstiernae, regni senatori et reginae regnique Suedici summa cum potestate legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Ossnabrug, den 27. Novemb. 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Baroni Oxenstiernae, plenipotentiario.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Quae pacis negotium hactenus impediverant reiecta gaudet.

7167. 1644 november [25/26]. Aan J. de Wicquefort.[1]

7 De Frankische Kreits, de bisschoppen van Würzburg en Bamberg en de stad Neurenberg namen een afvaardiging naar Munster en Osnabrück in overweging (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 428-430).

8 De Keulse keurvorstelijke raad Franz Wilhelm von Wartenberg, bisschop van Osnabrück, Minden en Verden, zette de eerste stap. Hij maakte op 25 november 1644 zijn plechtige entree in Munster (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. XXXVI en p. 1, en *Die Beratungen der Kurfürstlichen Kurie* I, p. LXV-LXVI).

9 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hadden op 24 oktober met de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane een vergelijk getroffen over de op 1/11 en 20/30 september ten huize van Raban Heistermann (Heystermann), deken van Sint Jan te Osnabrück, getoonde formulieren. Alleen het tijdstip van de plechtige uitwisseling van de volmachten in Osnabrück moest nog vastgesteld worden; vgl. no. 7158, n. 3.

10 De keizerlijke, Spaanse en Franse gevolmachtigden bereikten op 20 november te Munster een accoord over de ‘emendatio’ van de volmachten.

11 ‘praecisas’: Grotius schreef abusievelijk ‘praecisis’.

12 Grotius' verzoek om een regelmatige uitbetaling van zijn honorarium; zie nos. 7083 en 7086, dd. 29[=28] september/8 oktober 1644, en no. 7153, dd. 9/19 november 1644.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 735 no. 1703.

Nobilissime et amplissime domine,

De felice nostrorum in mari proelio ut Nobilitatis vestrae, ita et plurimorum aliorum literae dubitare amplius nos non sinunt.[2] Neque multum discrepant a primis posteriores nuntii, nisi quod minor traditur Danicarum navium numerus et una nostrarum navium

2 De slag in de Fehmarnbelt (13/23 oktober). De Zweden hadden de neiging hun verliezen te minimaliseren (no. 7133).

mari hausta, hominibus servatis, capta navi hostium.[3] Restat ut cognoscamus, an praeter insignem gloriam et imminutas mari hostium vires animosque maiores nobis aliquos fructus haec res sit datura. Advenit ea anni tempestas quae difficiles sit redditura in ipso mari navigationes. Dierum aliquot indutiae in Scania[4] fabricatae per Gallos et Batavos legatos efficiunt, ut aliquid de pace in illis locis sperem, nam illa Germanica procedit tardius. Quanquam enim de instrumentis datae potestatis videatur convenisse,[5] nova Suedis offensa obiecta est non lectis legatorum nostrorum literis in Francofurtensi conventu, at cum paris tenoris eorundem legatorum literae ad principes singulos pervenerint, spero fore ut quibus pacis negotium commissum est, ii illico adsint in iis ubi id negotium tractatur locis. Multum ad celerandam pacem momenti adferet, siquid et domino Torstensonio bene evenerit.

Hochstam audimus deditam Gallis huius mensis die nono; a Franckendalia autem abiisse Gallos, ut Bavaros a Binga oppugnanda averterent. Etiam Rosa[6] in Hundsruchiam iverat, ut si posset impediret, ne Gleenius coniungeret se cum Lotharingicis, qui adhuc ad Mosellam haerere graves circumiectis agris dicebantur. Crucenaci arx adhuc contra Gallos defendi dicitur, ut et Motta, quam sex mille obsident, tutantur contra mille quingenti. Sed Gallorum res prosperiores in illis locis fient adventu in illa loca copiarum Hassicarum, quae erant in itinere. Ea virium consociatio quo felicius succedat, gaudeo transactam controversiam Transamasianam[7] in eas conditiones quarum summam intellexeram; nunc autem ipsas Nobilitatis vestrae beneficio accepi,[8] pro quo gratias habeo.

Papa satis bene valet; Camillum cognatum facturus cardinalem dicitur. Finale aucto praesidio extra metum est a Gallis, at in Catalania res Gallicae nutant. Nondum hinc abivit Harcurtius; et Salsonam, quod oppidum a Barcinone non longe abest, obsidere dicuntur Hispani sexdecim peditum, equitum quinque millibus. Fides autem Catalanorum nutat etiam Barcinonae, ubi indigenae multo Gallis validiores sunt.

Regina Angliae infirma est corpore. Pars maxima familiae eius ex protestantibus constat, pro quibus liberum religionis usum intra Luparam multum in id connisa obtinere non potuit, quod obstent Galliae leges; sed hoc tantum, ut ad preces in unum locum intra Luparam convenire ipsis liceat.

3 De *Gazette 1644*, no. 137[=140], dd. 19 november 1644, meldde in een bericht uit Kiel, dd. 27 oktober 1644, een grote schade: ‘La flote Suédoise après avoir défait celle des Danois, arriva hier au soir dans le havre de Christian-Preis avec dix navires pris sur le Roy de Dannemarc. Les Suédois y ont aussi receu beaucoup de dommage, quatre de leurs navires y ayans esté enfoncéz, et beaucoup d'autres fort endommagez’.

4 De wapenstilstand in Skåne (Schonen) was maar zeven dagen van kracht (no. 7146). Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, en de Staatse bemiddelaars dr. Gerard Schaep en Joachim Andreae maakten van de gelegenheid gebruik om de details te regelen ter voorbereiding van het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro, op de grens van Kalmar (Zweden) en Kristianopel (Denemarken). In de derde week van oktober reisden zij bijna dagelijks heen en weer tussen Malmö en het hoofdkwartier van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn te Landskrona (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 318-320, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 999-1000).

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brieven, dd. 26 november 1644 (nos. 7162-7166).

6 ‘Rosa’; in de *Epistolae Quotquot* ten onrechte: ‘Rex’.

7 Het accoord over een troepenreductie in Oostfriesland was slechts een tussentijdse regeling. De Staten-Generaal hadden graaf Ulrich II van Oostfriesland en de landgravin van Hessen-Kassel een conferentie in Den Haag in het vooruitzicht gesteld (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 257).

8 De tekst van het Oostfriese accoord, dd. 10/20 en 28 oktober 1644, in *Aitzema* (f^{o}) II, p. 1003-1004.

Nobilissimo domino Crosiccio[9] opto valetudinem leniorem, dignus est qui versetur in rebus maximis. Si quid in Transamasiano negotio adhuc promovendum restat, dubitari

9 Adolf Wilhelm von Krosigk († 1665), geheimraad van Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg, landgravin van Hessen-Kassel, had bijgedragen aan de terugkeer van de rust in Oostfriesland; nos. 6985 en 7019 (dl. XV).

non debet quin et Suedia et Gallia omni ope annisurae sint, ne desint Hassico militi unde se et nunc et in posterum sustentet.

Deus, nobilissime et amplissime domine, Nobilitati vestrae faveat,

nobilis Amplitudinis vestrae addictissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, 25 Novembris 1644.

Multus est[10] Viennae et Francofurti sermo de connubio inter reginam nostram et electorem Brandenburgicum, item de pace cum Ragotskio. Bavaricus vult mittere ad colloquium Monasteriense, et eius exemplo principes alii. Bavarici bene muniere Stolhoviam, Germshemium, Manhemium; spoliarunt Ringaviam. Imperator novum militem scribit in terris hereditariis. Merciaci miles apud Ladenburgum, Heidelburgum et Winhemum esse dicitur. Lotharingici militis pars in Flandria, apud Gandavum; in Lutsenburgo inter alios sexcenti Croatae, Poloni ducenti. Rex Angliae Oxoniam adierat. Parlamentarii ceperunt Tinmuthum et Levenpolam. Sperabant se habituros brevi oppidum Carlilan et arces Bassinam et Belveriam, in cuius valle dicuntur ab ipsis caesi equites sexcenti, pedites trecenti. Apud Wodstockium erat pars praecipua regii exercitus. Revocatur huc Motta Odincurtius et rumor est parari classem navium longarum XX et aliarum XXXII. Sed tales rumores saepe in fumos abeunt. Papa cardinalem dicitur facturus fratrem Etrusci ducis Joannem Carolum Medicaeum.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Vicquefortio.

7168. 1644 november 27. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Hamburgo refertur ex literis Haffniensibus[2] iterata vice confirmatum, quod marescallus Hornius, fugam in Suediae colliminia simulans, egregiam ab hoste victoriam reportavit.[3] Praemissi sunt 1500 delecti Danici equites, qui tergis fugientium inhaererent fugamque eorum sisterent, donec rex integris viribus sic impeditis superveniret. Verum silva incidiis apta nonnullas cohortes nostratium celavit, qui praetereuntibus a tergo forent. Ita quoque accidit, quippe undique prorumpentes, ut imperatum erat, mille quingentos illos avidius quam cautius insequentes et cedunt

10 In het postscriptum zijn enkele zetfouten stilzwijgend verbeterd.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1913 XXIII no. 15 (1644, 41A). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7155, beantw. d. no. 7190.

2 De *Gazette 1644*, no. 144, schonk op 3 december 1644 aandacht aan de strijd in Skåne (Schonen): 'Hambourg, le 16 novembre 1644. On nous escrit de Koppenhaguen, par lettres du septième de ce mois, que le Roy de Dannemarc ayant voulu boucher le passage aux Suédois, qui sont au païs de Schonen, ces deux partis en estoyent venus aux mains ...'.

3 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn ontweek de stormaanval van het Deense koninklijke leger op zijn kwartieren in de omgeving van Lund, Lomma, Kävlinge en Landskrona. Zijn manschappen had hij juist op tijd langs de weg van Landskrona naar Helsingborg geposteerd (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 318-321).

et capiunt. Quod cum intelligeret rex,[4] qui cum toto exercitu iam in conspectu erat, se cum copiis suis sub munimenta urbis Malmoensis fugitans recepit.[5] Et nisi tam propero impetu cursum regis praevenirent pro-

4 Koning Christiaan IV van Denemarken staakte zijn aanval in het zicht van Helsingborg. Op 30 oktober/9 november trok hij zich terug uit de strijd in Skåne (Schonen) (*Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 518-527).

5 De Deense maarschalk Anders Bille (Bilde) stelde de soldaten die hun toevlucht in Malmö hadden gezocht, weer onder militaire discipline (*Kancelliets Brevbøger 1644-1645*, p. 141-142).

rumpentes illi, sunt qui asserunt totum regis exercitum circumventum fuisse, qui pabulantium in modum, tanquam ad praedam capessendam, non ad hostem insequendum ruebat. Militibus qui Gluckstadii et in Ditmartia sunt, imperatum est, ut ad regem festinent. Lustrabantur 18 Novembris et 900 inventi sunt.[6] Transitum per Coldingam et fretum Middelfortense quaerunt; verum, ut opinor, frustra. Nam praefectus Helmius Wrangelius[7] cum 5000 equitum peditumque Godttorpia Haderslebiam contendit, quo auxiliarios illos vel interciperet vel transitu prohiberet praesidiaque Danica in Juthlandia infestaret.

Marescallus Torstensonius adhuc castris iam diu eodem loco positis continetur.[8] De maritima victoria certior factus[9] tota insequenti nocte globos igneos iaculatus est in castra hostis. De mane sequentis diei tubicinem transmisit, qui relationem et particularia victae classis Danicae Gallazio traderet, tanquam iaculationis causam.

Illustrissimus legatus Salvius Monasterio Osnabrugam rediit.[10] Susceperat hoc iter, ut cum illustrissimis dominis legatis Gallicis ageret conveniretque de loco congressus alioque conveniendi modo,[11] de modo inchoandi tractatum[12] deque subsidiis brumalibus.[13] Commutatis nunc undique instrumentis ad tractatum tandem prorepunt.[14] Comes

6 's Konings tweede zoon Frederik, administrator van het aartsbisdom Bremen, was bevelhebber over de Deense garnizoenssteden Glückstadt en Krempe. Volgens de *Gazette 1644*, no. 146, dd. 10 december 1644, kreeg hij op de 18de november slechts 800 ruiters aan zijn zijde.

7 Kolonel Helmut Wrangel had na het vertrek van het leger van veldmaarschalk Lennart Torstensson uit het hertogdom Holstein (augustus 1644) het bevel op zich genomen over de Zweedse ruiterij. Op 14 november begaf hij zich met een legermacht van 3000 man op weg naar de winterkwartieren in Jutland (de route van Gottorf (Schleswig) over Haderslev naar Kolding en de schans van Middelvaart (Middelfart)) (*Gazette 1644*, no. 147, dd. 10 december 1644, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 594).

8 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson voerde aan de Saale een uitputtingsoorlog met het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas. De druk werd de keizerlijken te groot: op 19/20 november verlieten zij hun kwartieren te Nienburg en Bernburg en weken naar Maagdenburg uit (*Doc. Boh.* VII, p. 155 no. 452 en p. 157 no. 459).

9 Generaal-majoor Karl Gustav Wrangel stelde veldmaarschalk Lennart Torstensson in een brief 'Auff der königl. flota vor Christinaprijs', dd. 20/30 oktober 1644, in kennis van de Zweedse overwinning in de Fehmarnbelt (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 586).

10 De Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius ondernam zijn reis naar Munster (2/12-10/20 november) in het kader van het Frans-Zweedse bondgenootschap; zie no. 7158.

11 Oorspronkelijk was het de bedoeling dat de Zweedse en Franse gevolmachtigden elkaar te Harkotten (ten noorden van Warendorf) zouden ontmoeten (12/22 juni 1644). De aartsbisschop van Bremen (*supra*, n. 6) weigerde echter de veiligheid van de wegen te garanderen (no. 6954 (dl. XV)).

12 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien wensten meer grip te krijgen op de onderhandelingen in Osnabrück (no. 7158, n. 3). Zij herinnerden de Zweden aan de verplichting om één beleidslijn aan te houden in het overleg met de keizerlijken (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 610-612, p. 632, p. 650 en p. 678-684, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 403-409).

13 Krachtens de bepalingen van het op 7 augustus 1643 vernieuwde Frans-Zweedse subsidieverdrag, dd. 30 juni 1641 (no. 6350 (dl. XIV)), leverde de Franse regering ieder halfjaar een bijdrage van 240000 rijksdaalders aan het onderhoud van de Zweedse legers in Duitsland (H. Kellenbenz, 'Hamburg und die französisch-schwedische Zusammenarbeit im 30jährigen Krieg', in *Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte* 49/50(1964), p. 96-99).

14 De uitwisseling van de volmachten in Osnabrück. De Zweden hadden lange tijd op de uitkomst van het Munsterse beraad over de 'emendatio' van de keizerlijke, Spaanse en Franse volmachten moeten wachten. Op 28 november stuurden zij hun secretaris naar de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane met de mededeling dat alle beletselen waren opgeruimd (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 73-78).

Lembergius hactenus latere voluit, dum reparerentur aedes comitis Auersbergii. Nunc autem paratae sunt et a dicto comite Lembergio inhabitantur.[15] Creditur ut nunc velit cognosci. Legatus Lusitaniae regis urget, ut confoederatorum procuratione suscipiatur a legatis caesareis Hispanicisque pro legato regio, sin minus abitum minatur.[16]

Deus, qui pacis author est, felicem pacificantium rerum successum largiatur et illustrissimam Excellentiam vestram divina sua protectione custodiat. Sum eroque semper, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus,
H. Appelboom.

Amstelodami, 27 Novembris 1644.

Illustrissimae Excellentiae vestrae gratias ago ingentes pro missa ad me legatorum epistola[17] et pro perpetua in me benevolentia.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 7 Dec.

7169. 1644 november 28. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

15 De keizerlijke gevolmachtigde Johann Maximilian, graaf Lamberg, betrok op 15 november het logement van zijn voorganger Johann Weichard, graaf van Auersperg. Hij gaf de Zweedse gevolmachtigden pas op 2 maart 1645 officieel bericht van zijn aanwezigheid in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg* I, p. 26 en p. 48).

16 De Portugese gevolmachtigden Francisco de Andrade Leitão, dr. Luís Pereira de Castro en dr. Rodrigo Botelho de Moraes waren als 'extraordinarii' onder de speciale bescherming van de Franse en Zweedse delegaties geplaatst. Zij stonden in correspondentie met Vasco Luís da Gama, graaf van Vidigueira, de Portugese ambassadeur in Parijs, maar ondanks diens pleidooien tot erkenning van het Frans-Portugese bondgenootschap bleven zij verstoken van het recht op een volwaardige deelname aan de vredesonderhandelingen (no. 7164; Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 15-29; *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXI-LXII, p. 548, p. 667 en p. 691-692; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 386-390 en p. 407; *Diarium Volmar* I, p. 205-206).

17 Mogelijk wordt hier gedoeld op een exemplaar van de *Gazette 1644*, no. 139, dd. 18 november 1644, met de Latijnse en Franse tekst van de uitnodiging van de Zweedse gevolmachtigden aan de Frankforter 'Deputationstag', dd. 4/14 oktober 1644; vgl. no. 7169.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 333. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7148, beantw. d. no. 7186.

Spero iam tandem ad me perventura quae per Vanderhogium miseras exemplaria,[2] quorum loco ego alia duo a bibliopolis petita Salmasio[3] et Vossio[4] dedi; atque eo me ista res magis angit, quod aliquot naves Rothomago venientes cum liburnica bellica in potestatem hostium venere,[5] quare utram fortunae aleam tua Annotata experta sint, adhuc

2 De vermissing van twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137). De vrachtvaarder die de koffers van de Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge onder zijn hoede had genomen, kwam niet opdagen.

3 De Leidse hoogleraar Claude Saumaise mocht op 13 november een uit de boekhandel van de Elzeviers afkomstig exemplaar van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* in ontvangst nemen; zie no. 7145.

4 Op 14 of 15 november had Willem de Groot de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius kunnen vereren met een exemplaar uit de winkelvoorraad van dr. Joan Blaeu (no. 7157).

5 De Duinkerkse kapers voor de Vlaamse kust.

incertum est. Dedi heri Isaaco Vossio Anthologiam tuam,[6] qui eam Blavio se daturum recepit, ut statim editionem inchoet,[7] ipse interea currente praelo indicem ex tui animi sententia consarcinaturus et ad paginas huius editionis aptaturus. Eandem iam mihi operam obtulit Sorberius,[8] qui hic Hagae est, sed ego alterum, qui et Amstelodami et apud patrem est, praeferendum duco. Interim gaudeo duos iam inveniri ad suscipiendum illum laborem paratos, cum antea ne unum quidem invenire potuerim. Blavius mihi pro certo affirmat vicinum suum Jansonium iam inchoasse Annotatorum tuorum in Vetus Testamentum editionem,[9] neque melius eius consilio occurri posse quam si tria aut quattuor priora capita cum versione Hebraeorum et Graecorum transmittas,[10] ut inde ipse novam moliatur editionem quae melior futura sit quam Janseniana et eo, quod versionem habeat allegatorum, auctior et acceptior. Quare antequam exemplar transmittas integrum, auctor tibi sum mittendi specimen, ut videas quomodo ea editio tibi sit placitura et ut interea Anthologiam promoveamus, quae nimis diu carceres momordit. Ego ut quod res est loquar, Annotatis tuis valde delector, imprimis iis virorum et factorum illustrium parallelis quae subinde inspergis, quanquam futuros putem qui omnem eorum qui in sacris nominantur litteris cum iis qui inter profanos vixere comparationem pro illicita et profana habituri sint. Salmasius[11] ostendit se adhuc fluctuare; interim libertatem scribendi magno in pretio habet et res suas meliore hic loco constituit.

Litterae legatorum Suedorum profecto diligenter et apposite scriptae sunt.[12] Avebo cognoscere quid iis oppositurus sint caesarei; nisi Germaniae imperium iam plane in mo-

6 Willem de Groot had zich met de gedachte verzoend dat hij het toezicht op de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) aan een ander moest overlaten; vgl. nos. 7137, 7145 en 7170.

7 Isaac Vossius schonk Grotius op 2 januari 1645 enkele proefpagina's uit de drukkerij van dr. Joan Blaeu (nos. 7231 en 7265). De uitgave kwam na Grotius' overlijden stil te liggen. De draad werd in de achttiende eeuw opgepakt door Jeronimo de Bosch in zijn editie *Anthologia Graeca cum versione Latina Hugonis Grotii edita*, 5 delen in quarto, Utrecht 1795-1822 (*BG* no. 534).

8 De Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu had in juni 1644 de Franse protestant Samuel Sorbière aangewezen als de meest geschikte kandidaat voor het persklaar maken van de *Anthologia Graeca* (no. 6898 (dl. XV)). De jongeman nam een afwachtende houding aan (no. 7033 (dl. XV)).

9 De concurrentiestrijd van dr. Joan Blaeu met zijn buurman Joannes Janssonius op 'het Water' (het Damrak) (no. 7134). Een Amsterdamse herdruk van de *Annotata ad Vetus Testamentum* kwam niet tot stand; vgl. no. 7179.

10 Grotius had in zijn handexemplaar aantekeningen geplaatst met vertalingen van de woorden die in zijn *Annotata* in het Grieks en Hebreeuws werden aangehaald (nos. 7018 en 7047 (dl. XV) en nos. 7076, 7134 en 7148).

11 De 'lettres de rappel' van koning Lodewijk XIV aan de Leidse hoogleraar Claude Saumaise. Op 16 november had de Franse ambassadesecretaris Henri (of Jean) Brasset de hoogleraar een persoonlijke uitnodiging van de koning ter hand gesteld. De pensionaris van de stad Leiden bracht hem een dag later nog beter nieuws, want de curatoren van de Leidse universiteit hadden besloten zijn tractement met 1000 gulden te verhogen (Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche universiteit* II, p. 289 en p. 346*-347*; Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 391-394, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 433-437).

12 De *Gazette 1644*, no. 139, dd. 18 november 1644, publiceerde in twee kolommen naast elkaar de Latijnse en Franse versie van de uitnodiging van de Zweedse gevolmachtigden aan de Frankforter 'Deputationstag', dd. 4/14 oktober 1644. Grotius had waarschijnlijk de aandacht van zijn correspondenten in de Republiek op deze 'extraordinaire' gevestigd; vgl. no. 7168, n. 17.

narchiam degenerasse dicant, vix habent quo se tueantur. Res regis Britanniae peiore iam loco sunt quam antea.[13] Vellem esse verum quod nuper Vond(eli)us cecinit:[14]

Dit huys sal u verduyren,
En Lo(n)den eerst sien treuren sonder muyren,
De vloet met puyn gevult,
Eer ghij 't gesach van Karel kneusen sult.

Utrique filiorum, et ei qui in Italia, et qui in Germania est, opto omnia prospera;[15] qui hic est adhuc animo volvit secretarii apud Amstelodamenses locum.[16] Uxori rogo indices solutam cognatae Bellimontiae[17] quam iussit pecuniam. Ego praeter omnium nostrum quae offerri velim officia iam aliud quod scribam non habeo.

Deus Optimus Maximus te tuosque diu servet incolumes,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXVIII Novembris 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 22 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 7 Dec.
En in dorso: 28 Nov. 1644 W. de Groot.

7170. [1644 november 28]. Van I. Vossius.[1]

Non possum non plurimum gratulari mihi, quod Excellentia vestra dignum me censuerit quem mandatis suis honoraret, dein etiam quod idoneum illis iudicarit exsequendis.[2] Cum vero frustra quis laboret, si quis praeter intentionem praecipientis operetur, gaudeo quod Excellentia vestra regulas mihi praescripserit secundum quas studium meum conformare potero. Allocutus praeterea fratrem Excellentiae

13 Koning Karel I van Engeland handhaafde zich in het zuidwesten. Het noorden moest hij na de val van Newcastle (19/29 oktober) en Liverpool (1/11 november) prijsgeven aan het Parlement.
14 *Klaghte over de weerspannelingen in Groot Britanje*, 1644 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5065, en *Vondel; volledige dichtwerken en oorspronkelijk proza*, ed. A. Verwey, Amsterdam 1986, p. 903-904).
15 Grotius' oudste zoon Cornelis en de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot.
16 De stadsbestuurders van Amsterdam hadden mr. Pieter de Groot enige hoop gegeven op het secretarisambt (no. 5845 (dl. XIII), no. 6977 (dl. XV) en no. 7099).
17 Misschien de Delftse brouwersdochter Catharina Brand, weduwe van ‘neef’ Jan Tuning (no. 7043 (dl. XV)), in 1636 gehuwd met mr. Simon van Beaumont (1574-1654), pensionaris van Middelburg en sinds 1634 pensionaris van Rotterdam (no. 2801 (dl.VII), en *NNBW* I, kol. 262-265).
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK.VI F 30, p. 21. Minuut. Antw. op no. 7137, beantw. d. no. 7198. Isaac Vossius moet deze brief kort na ontvangst van het manuscript van de *Anthologia Graeca* hebben geschreven (27 november); vgl. no. 7169, n. 6 en 7.
2 Grotius had aan Isaac Vossius het toezicht op de uitgave van zijn *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) toevertrouwd.

vestrae, ut quas ille haberet ea de re literas cum meis conferrem,[3] tum vero etiam ut ex eo cognoscerem, utrum priores duo indices[4] typis Graecis essent excudendi quemadmodum eos Brodaeus et

3 Willem de Groot attendeerde Isaac Vossius wellicht op Grotius' aanwijzingen in brieven van 28 februari 1636, 9 april 1636 en 17 maart 1640 (no. 2491 (dl. VI), no. 2544 (dl.VII) en no. 4561 (dl. XI)).

4 De ‘index poetarum’ en de ‘index personarum’. Aan de hand van de drukproeven van de *Anthologia Graeca* moest Isaac Vossius vier indices opzetten; zie no. 7137.

H. Stephanus edendos curarunt, an vero Latinis.[5] Post paucos dies exorsurus est editionem Blauwius. Ubi id fiet, transmittam primum folium, ne quid praeter mentem Excellentiae vestrae eo in opere agatur.[6]

Aliquamdiu est quod iudaei iactent duodecim tribus in America[7] detectas latitare. Historiam sive potius fabellam eius rei literis hisce inclusi.[8]

Deus Excellentiam vestram diu incolumem servet.

Bovenaan de minuut staat: Hug. Grotio.

7171. 1644 december 3. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

Vidi exacto Iovis die reginam Angliae.[2] Ipsa facies ostendebat valere eam paulo melius. Allocutus eam sum de morte reginae Hispaniae, quam ostendit sibi dolere, sed et hoc et alia se ferre ut a Deo iniuncta. Voluit autem se commendari augustae Maiestati tuae, qua in re reginae bonae et hactenus infelicis postulatis deesse nolui.

Deus, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, Maiestatem tuam servet felicem atque victricem,

augustae Maiestatis tuae obedientissimus subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, XXIV Novembris/III Decembris 1644.

5 Isaac Vossius kon ook te rade gaan bij zijn vader. In december 1635 had Grotius de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius al gewezen op de 'indices' in de edities *Epigrammatum Graecorum libri VII, annotationibus J. Brodaei illustrati*, Bazel 1549, en het *Florilegium diversorum epigrammatum veterum, in septem libros divisum, magno epigrammatum numero et duobus indicibus auctum*, ed. Henri Estienne, Genève 1566; zie nos. 2407 en 2435 (dl.VI) en nos. 2548 en 2599 (dl.VII).

6 Dr. Joan Blaeu vervaardigde enkele proefpagina's in octavo en in quarto (nos. 7231 en 7265, en *BG* no. 534, rem. 8). De uitgave kwam na Grotius' overlijden stil te liggen.

7 Isaac Vossius had in het jaar dat hij secretariaatswerkzaamheden op de Zweedse ambassade te Parijs mocht verrichten (augustus 1643-augustus 1644), belangstelling opgevat voor Grotius' polemiek met de Leidse geograaf Johan de Laet (1582-1649) over de oorsprong van de Amerikaanse volkeren; zie de brieven aan zijn vader, 17 augustus 1643-26 december 1643 en 30 januari 1644-11 april 1644 (Amsterdam, UB, coll. RK, J 911, J 92a-92f, J 92m en J 93a) (G.A.C. van der Lem en C.S.M. Rademaker, *Inventory of the correspondence of Gerardus Joannes Vossius*, p. 307-316).

8 De bijlage bevatte vermoedelijk een verklaring van Aaron (Antonio) Levi de Montezinos († ca. 1650). Tijdens een ontdekkingsreis in Zuid-Amerika (1641-1642) had hij in Ecuador de 10 verloren stammen van Israël teruggezien. In 1650 zou de geleerde Menasseh ben Israël (1604-1657), hebraïst, drukker en rabbijn, deze 'historia' verwerken in zijn *Spes Israëlis* (*Encyclopaedia Judaica* XII, kol. 278 en XV, kol. 1003-1006).

1 Copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 223. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 11 no. 17. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 386 en f. 462.

2 Koningin Henriëtte Maria van Engeland, zuster van Isabella (Elisabeth) de Bourbon (1602-† 6 oktober 1644), koningin van Spanje, stelde de ambassadeurs op donderdag, 1 december, in de gelegenheid hun medeleven te betuigen; vgl. no. 7159, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 158.

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Acta cum regina Angliae.

7172. 1644 december 3. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Vanderhogii sarcinae spero iam advenerint,[2] ut apud librarios fidem tuam liberes.[3] Si quid a domino Vossio intellexeris dignum quod cognoscam, velim id mihi significes,[4] et omnes amicos qui Amstelodami sunt resalutes.[5]

Papa rem gerit feliciter.[6] Metuit eum cardinalis Mazarinus ob suas magnas contra eum molitiones, quanquam papa veterem hominem se deposuisse dicit, novum induisse.[7] Dolemus res Angliae regis in peiora labi et a parlamentariis nihil aequi obtineri posse. Fruentur eius regni malis Galli in Flandriam penetrando. Harcurtius in Catalaniam nondum ivit.[8] Hassici non longe sunt aut a Torstensonio[9] aut a Gallis.[10] Exhausta est Gallia pecuniis et difficulter reperiuntur novae; id forte ad pacem constituendam proderit.

Miror me de Anthologia nihil intelligere.[11]

Deus te cum uxore, amicis, liberis servet,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

Lutetiae, 3 Decembris 1644.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 974 App. no. 735. Antw. op no. 7157, beantw. d. no. 7193.
2 Grotius had de bezorging van twee presentexemplaren van zijn *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), toevertrouwd aan de Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge (no. 7068). De jongeman had de boeken in de haven van Dieppe overgedragen aan een vrachtvaarder en was zelf met lege handen naar de Republiek vertrokken (no. 7138).
3 De presentexemplaren die de hoogleraren Claude Saumaise en Gerardus Joannes Vossius uit handen van Willem de Groot in ontvangst mochten nemen, waren afkomstig uit de boekwinkels van de Leidse Elzeviers en dr. Joan Blaeu; zie no. 7145.
4 Het geschenk kwam niet helemaal als een verrassing voor Gerardus Joannes Vossius (no. 7111). In een brief van 10 januari 1645 bewees de Amsterdamse hoogleraar de auteur van de *Annotata ad Vetus Testamentum* alle eer (no. 7245).
5 Willem de Groot had in Amsterdam het huwelijksfeest van zijn neef Pieter Adriaensz. Graswinckel bijgewoond. Aansluitend legde hij bezoeken af aan oude bekenden: Pieter Cornelisz. Hooft, de jurist-theoloog Joannes Arnoldsz. Corvinus (Ravens) en dr. Joan Blaeu.
6 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 3 december.
7 Paus Innocentius X wist dat kardinaal Jules Mazarin hem niet 'papabel' had verklaard. Hij vond het echter raadzaam om zijn pontificaat aan te vangen met een verzoenend gebaar: daags na zijn verkiezing (15 september) had hij de broer van de kardinaal tot zich geroepen en hem in vertrouwen medegedeeld dat hij 'door de electie tot het pausdom een nieuw man' was geworden; vgl. nos. 7082, 7092 en 7103.
8 De nieuwe Franse onderkoning Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, wachtte op de inwilliging van de voorwaarden die hij aan zijn vertrek naar Catalonië had verbonden (no.7117, n. 26 en n. 65).
9 De Hessische generaal-majoor Johann Geyso zocht over Kassel (aankomst op 21 november) en Göttingen verbinding met het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson aan de Saale. Hij had slechts 1000 musketiers en 1500 ruiters onder zijn bevelen staan (*Doc. Boh.* VII, p. 152 no. 442; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 402, en *Gazette 1644*, no. 149, dd. 17 december 1644).
10 Landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel moest tegelijkertijd acht slaan op de afspraak om haar troepenmacht beschikbaar te houden voor de campagne van de Franse legers aan de Rijn; zie no. 7127.
11 Willem de Groot overhandigde Isaac Vossius op 27 november het manuscript van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) (nos. 7169 en 7170).

7173. 1644 december 3. Aan N. van Reigersberch.[1]

Bij deze laatste woorden [no. 7139] schijnt ook gevoegt te konnen worden zijn schrijven van den derden van Wintermaandt:

In 't verleenen van commissie tot de bediening van de justitie[2] zoude Zeelandt konnen voorgaan,[3] en daar door Hollandt meerderheit van stemmen konnen volgen. De onredelijkheit van de andere provinciën verdiend zulk een remedie.[4]

't Geen hij onmiddelijk in dien brief verder schrijft, verdient hier bijgevoegt, als zijnde een antwoordt op een stuk van rechten, mede rakende de compagnië[n]:[5]

Wat aangaat het geschil of vraag van 't vruchtgebruik, ik twijfel of de bijzondere boedeldeelingen[6] costuimen konnen invoeren sine actibus iudicialibus. Uw gevoelen heeft billijkheit en stemt niet qualijk overeen met de tegenwoordigen toestant van de zaken der Oostindischen Compagnie. 't Schijnt nochtans dat de subtiliteit van rechten daar tegen is en dat op een anderen tijdt de uitdeeling zoo groot zoude konnen geschieden, dat zij zoude schijnen een deel te zijn van het kapitaal.[7] Mij dunkt daarom dat de eigenaar behoort de keur te hebben van aan den lijftochter de uitdeeling te laten volgen, ofte de uitdeeling aannemende tot zijn baat en schade

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 373 en p. 375-376. Mogelijk tezamen met no. 7174.
2 'De bediening van de justitie' in Oost-Indië (*Pieter van Dam. Beschryvinge van de Oostindische Compagnie* III, p. 81-107). De bewindhebbers van de Oostindische Compagnie tastten de mogelijkheden af van een voortbestaan zonder octrooi. Het vertrouwen in eigen kracht was nog groot: 'dat de Compagnie weinig zwarigheit ziet in het openstellen van den handel, indien men wist uit wiens naam men de justitie in Indië zoude konnen doen bedienen, vragende of de eene stadt of de ander zich daertoe zoude konnen volmachtigen' (no. 7123).
3 Nicolaes van Reigersberch had zijn zwager blijkbaar gewezen op de bijzondere positie van de Zeeuwse V.O.C.-kamer.
4 Grotius meende dat de Oostindische Compagnie zich zou kunnen behelpen 'met de auctoriteit van de Staten van Hollandt, zoo die te verkrijgen ware' (no. 7139).
5 De Staten van Holland hadden het vraagstuk van de 'combinatie der Compagnien van Oost- en Westindiën' weer op de agenda van hun vergadering (22 november-23 december 1644) geplaatst, art. XVI: 'Nog op de prolongatie van de Octroyen soo der Oost- als Westindische Compagniën, mitsgaders op de combinatie van beide de voorsz. Compagniën, of op andere soodanige expedienten, daar meede de voorsz. Compagnie van Westindiën (die soo veel van den Staat heeft gemeriteert) sal moogen werden gemaincteneert' (*Res. SH*, dd. 22 november 1644).
6 De voorstanders van de 'combinatie' leken bereid te zijn een 'boedeldeeling' te accepteren, op voorwaarde dat de Oostindische Compagnie een offer zou brengen aan de 'subsistentie' van de Westindische Compagnie (*Res. SH*, dd. 15 en 16 december 1644, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 1009-1010).
7 De 'uitdeeling' aan de Westindische Compagnie (lijftochter). Er waren in Den Haag stemmen opgegaan om 'vijf ten hondert voor altijd tot laste van de Oostindische Compagnie' te laten komen (no. 7149).

aan den lijftochter te geven jaarlijksche intresten naar den koers van 't landt. Sed res eget decisione caesarea.[8]

8 De Hoge Overheid (de Staten-Generaal). Tenslotte werd het octrooi van de Oostindische Compagnie op 22 juni 1647 voor de duur van 25 jaar verlengd. De Compagnie betaalde aan de Generaliteit een recognitiegeld van 1500000 gulden ‘en dat alles tot onderstant van de Westindische Compagnie en om besteet te worden tot behoef en nootwendigheden van de vervallen saecken in Brasil en de herstelling van dien’ (*Pieter van Dam. Beschryvinge van de Oostindische Compagnie* I, deel I, p. 46-47 en p. 60-76).

Maar niettegenstaande al dezen zwier van uiterlijk eerbewijs[9]

... schijnt de Engelsche koningin ... met haar veelvuldig bezoek van Mazaryn niet op te doen.[10]

7174. 1644 december 3. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Hier is alles in den voorgaenden stant, mijnheer den cardinael gelogeert in het Palais Roial tot zijn gezondtheit ende verzeeckerheit.[2] Den graef van Harcourt schijnt niet te zullen vertrecken voor de voorzomer.[3] De coninginne van Engellant is wat beter te passe, maer vordert weinigh in haere sollicitatie, hoewel zij den heer cardinael heeft bezocht.[4]

La Motte in Lotteringe is zoo los omcingelt[5] dat die van het guarnisoen coursen doen tot voor Dijon ende Chastillon in Bourgogne.[6] Hertogh Carel was bij Coblentz,[7] de generael Geis Cassel gepasseert, zonder dat men noch wist werwaert hij zijn cours nam.[8]

9 Koning Lodewijk XIV en de regentesse Anna van Oostenrijk bewezen de koningin van Engeland de hoge hand in de kerk en het Palais-Royal (no. 7140).

10 Koningin Henriëtte Maria van Engeland zocht in Frankrijk steun voor de zaak van haar echtgenoot (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 158-159).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 39h. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 7173.

2 Kardinaal Jules Mazarin vond de dagelijkse gang van het Palais-Cardinal (tegenw. rue de Richelieu no. 58) naar het Palais-Royal te bezwaarlijk. Op 21 november nam hij officieel bezit van een appartement in het koninklijke paleis (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 223, p. 226-227 en p. 229).

3 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, zou in Catalonië de waardigheden en taken overnemen van de in ongenade gevallen Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt. Zijn instructie werd op 18/28 januari 1645 vastgesteld.

4 Vgl. nos. 7171 en 7173. Koningin Henriëtte Maria van Engeland zocht in Frankrijk steun voor de zaak van haar echtgenoot (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 158-159).

5 De hervatting van de belegering van het Lotharingse bolwerk La Motte (no. 7163). De lichtingen van de Franse onderbevelhebbers Pierre de Magalotti en Nicolas de Nettancourt d'Haussonville, graaf van Vaubecourt, volgden de aanwijzigingen van maarschalk François de l'Hospital (1583-1660), graaf van Rosnay, sieur du Hallier (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 233 (5 december): 'L'on me dit que le siége de la Motte estoit résolu et que les troupes marchoient sous le commandement du maréchal de l'Hospital').

6 De *Gazette 1644*, nos. 143 en 145, dd. 26 november en 3 december 1644, schonk aandacht aan de strooptochten van de Lotharingers. De ruiters waren vooral actief op de wegen naar Joinville en Toul, mogelijk ook op de route van Châtillon-sur-Seine naar Dijon in het hertogdom Bourgondië.

7 Hertog Karel IV van Lotharingen en de keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, bereikten geen overeenstemming over een gemeenschappelijke actie; vgl. *Gazette 1644*, no. 141, dd. 19 november 1644: 'Le Duc Charles et le Général Gléen avoyent tesmoigné leur dessein estre de passer le Rhin à Coblens, pour prendre leur quartier d'hyver dans le Westerwalt: mais n'ayans pû s'accorder, ils sont demeurez sur la Moselle'.

8 De Hessische generaal-majoor Johann Geyso zocht over Kassel en Göttingen verbinding met het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson aan de Saale. Hij had slechts 1000 musketiers en 1500 ruiters onder zijn bevelen staan (*Doc. Boh.* VII, p. 152 no. 442; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 402, en *Gazette 1644*, no. 149, dd. 17 december 1644).

Hazfeld was Frankellant gepasseert.[9] Den marescal de Turenne becomen uit zijn ziecte[10] was met eenige regimenten bij Mentz om te letten wat de Beyerschen, die de rechterzijde van de Mein opgingen, zouden voornemen.[11] De Fransoisen hadden gebreck van vivres, 'tgunt zij voordesen bijeengeraept hadden zijnde verdaen; bezetten met sentinelle den cant van de Rijn. De keizersche die tot Francfort zijn, zeggen dat den keizer heeft gezonden aen Galas tachtichduizent zacken coren, vijftichduizent ducaten.[12] Den hertogh van Beieren heeft gezonden de zijne nae Lintz tot den keizer;[13] geeft uit dat hij tevrede is af te staen 'tgunt hij in den Pals bezit[14] mids dat den keizer hem wedergeve de landen aen de Entz[15] ende dat hij 't churfurstendom behoude[16] als eertijds geweest zijnde in zijne familie.[17] De raiden zoo te Spier als te Wenen clagen over gebreck van onderhout. Men geeft uit dat den keizer van Lintz sal gaen nae Ausburg.[18]

9 De regimenten van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen trokken over Coburg (aankomst op 19 november) en Bamberg naar Zwickau. Het was de bedoeling dat zij de weg langs de Elbe vrijmaakten voor de terugkeer van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, naar de Habsburgse landen (*Gazette 1644*, nos. 144, 146 en 149, dd. 3, 10 en 17 december 1644).

10 De Franse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, had in Spiers het bed moeten houden. Zijn herstel van ‘un peu de colique’ verliep voorspoedig (*Lettres de Turenne*, p. 407-408). Op de 11de november verscheen hij gezond en wel in Mainz (*Mémoires du maréchal de Turenne* II, p. 336-337).

11 De infanterie van de Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth hield stand aan de ‘Bergstrasse’ (Ladenburg, Heidelberg en Weinheim, ten zuiden van Darmstadt).

12 De keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, wachtte de komst van de Habsburgse konvooien (*supra*, n. 9) niet af. Op 19/20 november verliet hij het front aan de Saale en week naar Maagdenburg uit (*Doc. Boh.* VII, p. 148 no. 431, p. 155-157 nos. 452-456 en p. 157-158 nos. 459 en 461).

13 Hertog Maximiliaan I van Beieren belastte zijn raadsheer dr. Johann Mändl (1588-1666) met de missie naar het keizerlijke hof te Linz (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 81-83 en p. 107-108).

14 Het Beierse voorstel trok de aandacht van de Fransen en de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini. Vriend en vijand twijfelden aan de oprechtheid van de intenties van hertog Maximiliaan; vgl. de brief van de keizerlijke gevolmachtigde Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, aan rijksraad Maximilian, graaf van Trauttmansdorff, Munster, dd. 15 juli 1645: ‘Es ließen die herren mediatores im discurs so mit underlauffen, die Churbayrischen mögten etwan ihr absehen haben, das an statt der Pfaltz sie das landt ob der Ens widerbekommen und bey der churdignitet verbleiben mögten, und daß Franckreich auch waß contento gegeben werden möchte, ob nun wohl dießes, wie vorgedacht, bloße discursus ohne fundament, so hab idoch eine notturfft erachtet, Ewer Excellenz in hohen vertrewen dießen bericht zu thun’ (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 387-390).

15 Vgl. nos. 6198, 6209 en 6270 (dl. XIV). Het betreft hier het reeds in de dertiende eeuw omstreden gebied ‘das Land ob der Enns’ (ten zuidoosten van Linz). De keizer had dit land in het jaar 1620 in pand gegeven aan de hertog van Beieren, maar hij trok deze concessie in 1628 weer in; zie M. Spindler en D. Albrecht in *Handbuch der bayerischen Geschichte* II, p. 40, p. 90 en p. 380-383, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 218.

16 De hertog van Beieren had in 1623 de keurvorstelijke waardigheid overgenomen van de verdreven ‘Winterkoning’ Frederik V van de Palts.

17 Het huis Wittelsbach. Op grond van het in 1329 te Pavia gesloten verdrag over de verdeling van de Beierse en Paltsische landen mochten de kinderen van Rudolf (1274-1319), oudste zoon van Lodewijk II (1229-1294), hertog van Beieren en paltsgraaf aan de Rijn, rechten laten gelden op de Palts (H. Angermeier in *Handbuch der bayerischen Geschichte* II, p. 141-181).

18 De keizerlijke commissarissen graaf Ernst von Öttingen-Wallerstein en dr. Johann Christoph Metzger overstemden met gunstige berichten uit Linz de jammerklachten van de afgevaardigden van de keurvorsten en de Duitse standen op de Frankforter ‘Deputationstag’.

Te Francfort wierd gezegt dat de keiserschen in de t'zamenspraeck met de gedeputeer-

den van den prins Rakoczy[19] begeerde[n] dat denzelve prins zoude zijn volck weghtrecken ende in corten tijd afdancken, de plaetzen wedergeven, zich met de zaecke van Hongeren niet moien ende de alliantiën tegen den keizer gemaect afgaen. Zoo de keizerschen daerbij blijven is de zaecke verre buiten apparentie van accord. Wat den prins Rakoczy uit Constantinople heeft te verwachten twijffele ick, alzoo ick verstae dat daer groote onlusten zijn ontstaen bij de Janizzaires en de Spahis,[20] omdat zij geen present en hadden gehadt op de eerste reize van den Grooten Heer, pretenderende zulcx niet schuldigh te zijn dan op de eerste crijgstocht. Om welcke oorzaecke en de mescontentementen, gerezen tegen den cogea, dat is den precepteur van den Grooten Heer, die nu is cadilesque van Romelie,[21] denzelve Grooten Heer was weder in haest wedergecomen nae Constantinople van Adrianople, alwaer hij was gegaen in intentie van te straffen den vaiude van Moldavie, die zich aen een Poolsch huwelijck hadde verknocht, alsoock den vaiude van Walachie,[22] beide welcke desseings den gezeide Grooten Heer onverricht heeft moeten laeten.

Den grave van Harcourt schijnt te wachten nae grooter preparaten ende nae Catelagne niet te zullen gaen voor het voorjaer.[23] Mijnheer den prins ondertuschen gaet nae zijn gouvernement van Bourgogne[24] om daer gelt te vinden, waervan hier groot gebreck is. Evenwel moet het gevonden zijn om tegen het toecomende jaer wacker oorlogh te voeren in Vlaenderen ende Duitschlant, ende defensyf in Italië ende Catelagne. Den paus heeft cardinalen gemaect zijne neef Camillo ende den broeder van den hertogh van Toscane,[25]

19 Oorspronkelijk had de keizer de 14de september 1644 aangewezen als aanvangsdatum van de onderhandelingen met de Zevenburgse vorst György I Rákóczi (no. 7094, n. 23). Eind oktober kwamen de afgevaardigden voor het eerst bijeen in Trnava (Tyrnau) (*Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen*, p. 720-723, en *Doc. Boh.* VII, p. 153 no. 445 en p. 156 no. 454). De Zevenburgers weigerden de keizerlijke vredesvoorwaarden te aanvaarden (*Gazette 1644*, no. 144, dd. 3 december 1644, en *Gazette 1645*, no. 8, 'extraordinaire du XVIII janvier 1645: Les propositions faites à Tournaw entre l'Empereur et le Prince Ragotski pour la paix de Hongrie').

20 De Janitsaren en de 'Spahis' (Sipahi, janitsaren te paard) zochten op luidruchtige wijze een verklaring voor de onverwachte terugkeer van sultan Ibrahim uit Edirne (Adrianopolis) (*Gazette 1644*, no. 138, dd. 12 november 1644). De rust keerde terug nadat de Sultan op aanwijzing van zijn grootvizier Sultan-zâde Mohammed de ergste oproerkraaiers had laten terechtstellen (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 53-55).

21 Hoessein 'Djindji-Khodja' (magiër en leermeester van de Sultan) genoot het vertrouwen van de Sultane-moeder Kösem (Mâh-Peiker Sultan). Hij maakte als 'kadiasker' (krijgsraad) van Anatolië (bij Grotius abusievelijk: Roemelië) misbruik van zijn positie aan het hof; zie nos. 7008 en 7027 (dl. XV); Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 35-37 en p. 49-50, en *The Encyclopaedia of Islam; new edition* III, p. 623.

22 Vasile Lupu, vorst (woiwode) van Moldavië, 1634-1653, en Matei Basarab, vorst van Walachije, 1632-1654 (*Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas* I, p. 144-145, en IV, p. 389-390). De vorst van Moldavië begeerde een verbintenis van zijn dochter Maria (1625-1660) met de Litouwse kamerheer Janusz Radziwiłł (1612-1655) (*PSB* XXX, p. 208-215 en p. 399-402). In december 1644 gaf koning Wladislas IV zijn zegen aan het trouwplan. Het huwelijk werd op 5 februari 1645 in de kerk van Iasi voltrokken (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 194).

23 De graaf van Harcourt (*supra*, n. 3) wachtte op de inwilliging van de voorwaarden die hij aan zijn vertrek naar Catalonië had verbonden (no. 7117, n. 26 en n. 65).

24 Henri II de Bourbon, prins van Condé, gouverneur van het hertogdom Bourgondië, had op 22 november de opdracht ontvangen om de inwoners van Spaans Bourgondië (Franche-Comté) te winnen voor de voortzetting van hun neutraliteit (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 510 en p. 516-517). Hij vertrok in de derde week van december naar zijn gouvernement; zie nos. 7200 en 7201.

25 Paus Innocentius X verleende op 14 november het kardinalaat aan zijn neef Camillo Pamfili en aan de 'general de la mar' Giovanni (Gian) Carlo de' Medici. De verheffing van Domenico

ende schijnt te zullen cardinalen maecken den prins Casimir van Polen[26] ende den broeder van den hertogh van Parme.[27]

Den coning van Engellant heeft Donnington ontzet,[28] belegert Taunton in Sommersetshire.[29] Is in persoon te Oxfort, zijn volck meest bij Monsbourou ende Wantage.[30] De parlamentarissen hebben becomen Knaresbouru in Jorckshire ende Selmeslei;[31] vermeerderen de wachten aen de zee[32] ende verswaeren de conditiën van de vrede,[33] zoodat niemant die redelijck is oordeelt dat den coninck die can aennemen.[34] Hier werdt vremd gediscoureert van een declaratie die den churfurst Palsgraef heeft uitgegeven te Londen.[35] Ick heb die noch niet gezien.

3 Decembris 1644.

Hier zijn goede ordonnantië[n] gemaect tegen het misbruick van gout ende zilver aen cantten ende clederen ende andere overdaet.[36] Wij verstaen mede dat de staten

Cecchini en Francesco Maria Farnese hield de paus nog in petto (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 140; Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 27-28).

26 Jan Kazimierz (1609-1672), halfbroer van koning Wladislas IV van Polen, was op 23 september 1643 in de bedevaartplaats Loreto toegetreden tot de orde der jezuïeten. Hij werd op 28 mei 1646 tot kardinaal verheven (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 29). Twee jaar later deed hij afstand van zijn waardigheid en besteeg als koning Jan II de Poolse troon.

27 Francesco Maria Farnese (1619-1647), broer van Odoardo, hertog van Parma (*DBI* XLV, p. 90-91).

28 De koninklijken hadden op 27 oktober/6 november 1644 negen kanonnen moeten achterlaten op de weg van Newbury naar Donnington Castle. Op 10/20 november keerde koning Karel I naar het slagveld terug. De troepen van het Parlement hielden zich echter schuil (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 110, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 154).

29 Taunton in Somerset. Het Parlement gaf sir William Waller opdracht om het garnizoen bij te staan (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 83, p. 102 en p. 114-115).

30 De koning besloot de winter door te brengen in Oxford. Zijn soldaten betrokken kwartieren in de omgeving van Marlborough, Wanborough (nabij Swindon) en Wantage (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 118, p. 130 en p. 142).

31 Ferdinando Fairfax (1584-1648), de parlementsgezinde gouverneur van York, stootte op felle tegenstand van de koninklijke garnizoenssoldaten in Knaresborough en Pontefract (ten noorden en ten zuiden van Tadcaster) (*DNB* XVIII, p. 132-133, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 172). Zijn zoon Thomas (1612-1671) had de belegering van Helmsley Castle (ten westen van Scarborough) in augustus ingezet (*CSP Dom. 1644*, p. 447, en *DNB* XVIII, p. 141-149).

32 De blokkade van de koningsgezinde havenstad Scarborough. Het Parlement streefde naar een onbelemmerde toegang tot de kolenhavens in het bisdom Durham (Sunderland) (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 94).

33 De 'commissioners for peace' ontvingen op 17/27 november een koninklijke vrijgeleide voor hun reis naar Oxford.

34 Koning Karel I nam 'The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace, agreed upon by the mutual advice and consent of the Parliaments of both Kingdoms, united by Solemn League and Covenant, to be presented to his majesty' op 24 november/4 december in ontvangst (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 307-309, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 154-155 en p. 157-160).

35 De Fransen namen aanstoot aan de 'Motives and reasons' van de reis van prins Karl Ludwig van de Palts naar Londen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 148, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 557). In november verbraken zij de onderhandelingen met de Paltsische agent (Johann) Friedrich Pawel von Rammingen over de toekomst van de Palts (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 583, p. 592 en p. 614).

36 Het besluit van de 'Conseil d'Etat', dd. 22 november 1644, werd op 12 december gepubliceerd: 'Déclaration ... portant nouveau règlement sur le fait, tant des passemens, estoffes et broderies d'or et d'argent, et dorures sur les carosses, chaires, gallèches, etc.' (*Gazette 1644*, no. 145, dd. 3 december 1644; *Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale*, Actes Royaux II, kol. 724, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 232).

van Brabant, Vlaendere, Henegouwe ende Artois zijn vergadert geweest te Bruissel zonder iet van

importantie uit te rechten.[37] Dat de Beyerschen schijnen haere winterquartieren te zullen nemen aen de Necker ende in de Ringauw,[38] de Fransoisen aen de cant van de Rijn aen deze zijde, ende dat deze op het casteel van Creutznach niet meer effect en doen,[39] omdat den hertogh van Zimmeren, aen wie de plaetze toecomt,[40] arbeidt om dezelve te stellen in neutraliteit. Dat de vloot van Provence zich laet zien bij Calabre, Sicille, Sardaigne ende Corse,[41] dat de Spaensche trouppes in Italië haer houdende in 't Novarees, Lomellin, Vigevano ende bij Alexandrië,[42] de Fransche lopende tot bij Nizza ende de Langues,[43] malcander aenzien elck met intentie om de laetste te zijn in 't vertrecken nae de winterquartieren. Dat den paus in faveur van de Republique van Venetië heeft herstelt de schilderie,[44] die den paus Urbanus had wechgenomen, van de victorie bij die republique eertijds becomen ter zee in faveur van den paus tegen den keizer Frideric Barbarossa. Dat de Castillanen een desseing gehadt hebben op Tercera door hulp van de Engelschen, maer dat het-

37 De Staten van Artesië, Henegouwen, Vlaanderen en Brabant zochten naar middelen om de voortzetting van de oorlog tegen Frankrijk en de Republiek te financieren (*Gazette 1644*, no. 145, dd. 3 december 1644).

38 De Zwabisch-Beiersen waren op zoek naar geschikte winterkwartieren (de strooptochten in de Rheingau). Hun grootste zorg betrof de bevoorrading van de steunpunten Stollhofen (ten westen van Baden-Baden), Gernsheim (ten noorden van Mannheim) en Mannheim.

39 In de tweede helft van december maakte de Franse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, een einde aan de speculaties over de ‘neutraliteit’ van Bad Kreuznach (*Gazette 1644*, no. 145, dd. 3 december 1644). Na een belegering van 9 dagen bedwong hij de vesting (26 december) (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 398-399 en p. 638).

40 Ludwig Philipp (1602-1655), paltsgraaf van Simmern, zoon van keurvorst Frederik IV van de Palts, had uit het vaderlijk erfdeel het graafschap Sponheim-Kreuznach ontvangen. Na de dood van zijn oudere broer Frederik V († 1632) viel hem bovendien de administratie van de Paltsische landen toe. Hij vestigde zich in Frankenthal. In mei 1635 werd hij echter gedwongen de stad te verlaten. Hij vestigde zich in Bad Kreuznach, maar in 1644 moest hij op verzoek van de Spaanse gouverneur van Frankenthal naar een andere residentie uitkijken (no. 6814 (dl. XV)). Hij trok zich terug in Kaiserslautern (*NDB* XV, p. 415-416).

41 De *Gazette 1644*, no. 145, dd. 3 december 1644, bracht het nieuws wat genuanceerder: ‘L'armee navale de Provence s'estant divisée depuis le mauvais temps, six vaisseaux ont passé par Livourne, pour donner du costé de Calabre et Sicile, trois en Sardaigne et Corse, et trois autres se sont retirez vers Toulon’.

42 Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouverneur van Milaan, herstelde in Alessandria de discipline in zijn legers. De cavaleristen stuurde hij terug naar de Lomellina (Breme, Novara en Vigevano) (*Gazette 1644*, no. 145, dd. 3 december 1644).

43 De Frans-Savoyaards van prins Tommaso Francesco van Savoye doorkruisten de vruchtbare dalen van de Langhe (streek ten zuiden van Nizza Monferrato).

44 Paus Pius IV († 1565) had in de Sala Regia (de ontvangkamer van de ambassadeurs in het Vaticaans paleis) een fresco laten aanbrengen waarin de vrede die paus Alexander III op 11 augustus 1177 met keizer Frederik Barbarossa had gesloten, verheerlijkt werd. Kardinaal Marcantonio da Mula, die de werkzaamheden van de schilder Giuseppe Porta ‘Il Salviati’ begeleidde, verrijkte de historische voorstelling met een inscriptie waarin hij de bijdrage van de republiek Venetië in deze vrede groter maakte dan zij in werkelijk was (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 718-719). Paus Urbanus VIII stoorde zich aan de onjuiste weergave van de feiten en gaf in 1635 opdracht tot het aanbrengen van een nieuwe inscriptie. De Venetianen bliezen dit incident geweldig op (nos. 2463, 2465-2466 en 2488 (dl. VI), nos. 2503, 2505 en 2544-2545 (dl. VII), nos. 4386 en 4405 (dl. X), no. 6370 (dl. XIV), en H. Nellen en E. Rabbie, ‘Grotius's Fame as a Poet’, in *Acta conventus neo-latini Torontonensis*, p. 544-548). Paus Innocentius X herstelde de tekst van de oude inscriptie (*Gazette 1644*, nos. 145 en 147, dd. 3 en 10 december 1644; Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 257-258, en *Lettres Mazarin* II, p. 103).

zelve niet en is geluckt.[45] Dat Hazfeld is in Thuringue.[46] Men voegt hierbij, daer ick aen twijffel, dat zevenduizent Turcken zijn ingevallen in Stiermarck.[47]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot uyt Paris, den 3 Decemb. 1644.

7175. 1644 december 3. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Acceptis literis a praefecto Benfeldii,[2] metuente non sine causa ne terra ista, ut antehac,[3] magna damna pateretur a metaturis aut excursibus militum Gallorum, conveni dominum comitem Bryennium, secretarium status, eique exposui loca ista recepta a rege Ludovico XIII in suam tutelam[4] ac praeterea Gallicis exercitibus semper utilissima fuisse suppeditando valde liberaliter victum, machinas et quae eo pertinent. Recepit dominus comes Bryennius se acturum de hoc negotio cum regina regente, nec dubitare se quin ita, ut expetebam, scriptum sit ad marescallum vicecomitem Turennae, ut illis locis parcatur.

Vidi librum factum contra legatorum Gallicorum epistolas ad Germaniae principes, titulo prodigioso 'Amico-critica monitio',[5] in quo multa acerbe dicta sunt contra Gallos, sed et multa vere, praesertim de saeve improbeque factis cum regnaret cardinalis Riceliacus.

In Anglia intelligo scriptum quoddam editum ab electore Palatino, quod hic principibus regiae stirpis mirum in modum displicet.[6] Probat causam parlamentariorum contra regem tam in civilibus quam in ecclesiasticis rebus, deinde, quod minime

45 De Portugese gouverneur van Terceira (Azoren) kwam op het spoor van twee in een Spaans complot betrokken Engelse schippers (*Gazette 1644*, no. 145, dd. 3 december 1644).

46 *Supra*, n. 9. Veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen hield zich aan de bevelen van de keizer: 'Le Général Hasfeld, qui faisoit mine de tirer vers la Franconie, marche du costé de la Thuringe, pour essayer de joindre le Général Galas, et lui donner moyen de pouvoir sortir de son poste'.

47 Een Turks leger was de Mur overgestoken en trachtte Stiermarken onder contributie te brengen (*Gazette 1644*, no. 144, dd. 3 december 1644).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 222; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 503 no. 563. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 387.

2 De brief van Friedrich Moser von Filseck († 1674), gouverneur van de Zweedse enclave Benfeld, is niet overgeleverd.

3 De gouverneur van Benfeld had zich steeds verzet tegen de inkwartiering van Frans-Weimarse troepen in de Elzas; zie nos. 6399, 6402, 6430, 6484 en 6576 (dl. XIV), nos. 6889, 6900 en 6951 (dl. XV), en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 408.

4 Grotius herinnerde staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, aan het verdrag van Compiègne, dd. 18/28 april 1635 (Reuss, *L'Alsace au dix-septième siècle* I, p. 77, p. 82-84 en p. 349, en *Oxenst. Skrifter* 1. afd., XIII, p. 238-239, p. 242-243 en p. 247).

5 Kardinaal Jules Mazarin kreeg het pamflet *Amico-critica monitio ad Galliae legatos, Monasterium Westphalorum pacis tractandae titulo missos*, Frankfort [1644], in september toegestuurd (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 521, p. 579, p. 585, p. 602 en p. 609). Het geschrift was een vijandige reactie op de uitnodiging die de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien op 6 april 1644 naar de Duitse vorsten en standen hadden laten uitgaan (no. 6954 (dl. XV), en *Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung 'Discursus politici'*, Frankfort 1930, p. 230, op naam van A. Sprenger).

6 De Fransen namen aanstoot aan de 'Motives and reasons' van de reis van prins Karl Ludwig van de Palts naar Londen.

necesse erat principi infortunato, accusat principem Arausionensem et Batavorum rectorum multos,

quod tali causae non adfuerint quantum poterant.[7] Regina Angliae nihil hic obtinebit,[8] non tantum quod consilium quo utitur rex Britanniae suspectum sit Gallis quod Hispano faveat, ut Galli dicunt, ut vero ego existimo, quod Gallorum processibus non satis faveat, verum etiam quod Gallia futuro anno in Flandria multum se promoturam speret, quod impedituri essent Angli si essent concordes.[9]

Bavarici esse dicuntur ad Moenum[10] et eius ripam ulteriorem scandere, quo minus absint ab Hazfeldio si quid ei periculi incumbat, ante finem huius anni ituri in hiberna. Gallici militis pars maxima esse dicitur ad Mogontiacum; positi ab ipsis excubitores per Rheni ripam citeriorem. Arcem Betzelenam[11] cepere, quae est ducis Simmerensis. Commeatus eis sunt satis tenues, ideo quod nihil habeant satis ab hostibus tutum et a Galliae urbibus satis longe absint. Dicunt Austriaci qui illis sunt in locis, se misisse ad Galassium LXXX millia saccorum frumenti, ducatorum quinquaginta millia. Dux Bavarus suos misit Lintzam, ubi est imperator, venturus ut rumores sunt Augustam[12] usque. Spargit autem Bavarus famam paratum se reddere quae in Palatinatu tenet, modo ad Oenasum terrae, quas antehac pro sumtibus in bellum factis habuit, ipsi reddantur.[13] Tam Viennense quam Spirense collegium[14] queruntur ibi deesse necessaria. Hazfeldii copiae ad quinque millia Franconiam transierant. Si verum est quod Francofurti dicitur, poscere caesarianos a Ragozio, ut militem abducat, deinde dimittat, insessa reddat, Hungariae rebus se non admisceat, a foederibus discedat, non videtur ibi parata pax. Dux Carolus adhuc est non longe a Trevericis Confluentibus.

Harcurtius ante ver non videtur iturus in Catalaniam. Princeps Condaeus in praefecturam suam Burgundiae redit ad quaerendas pecunias, quarum magna hic penuria est. Gassius[15] ad Cassellam fuit; iturusne contra Hazfeldium[16] an ad Gallicos exercitus,[17] adhuc nescimus. Papa Camillum, consanguineum suum, et fratrem

7 'Monsieur l'Electeur' (*supra*, n. 6) zou volgens een informant van de Haagse hofsecretaris Constantijn Huygens gezegd hebben: 'que l'une des raisons de son voyage avoit esté les affronts que luy faisoit Son Altesse et Messieurs les Estats' (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 86-87).

8 Kardinaal Jules Mazarin besloot in de Engelse aangelegenheden van koningin Henriëtte Maria een afwachtende houding aan te nemen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 158-159).

9 Vgl. het pamflet 'A discourse of a true English-man concerning the interest England hath in the siege of Graveling', dd. 28 juni/8 juli 1644 (*Catalogue of the pamphlets ... collected by George Thomason* I, p. 331). Het geschrift, opgesteld ten tijde van de belegering van Gravelines (Grevelingen), waarschuwde de Engelsen voor een Frans offensief in de richting van de Vlaamse kust (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 116-117 en p. 119-122; S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 121 en p. 166, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 36).

10 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 3 december 1644 (no. 7174).

11 'Betzelena', misschien een verschrijving voor Böckelheim, een burcht in de omgeving van Bad Kreuznach.

12 Het bericht dat keizer Ferdinand III een bezoek zou brengen aan Augsburg (Augusta Vindelicorum).

13 De *Gazette 1644*, no. 146, dd. 10 december 1644, meldde slechts: 'L'Empereur ... traitte aussi avec le Duc de Bavières pour tirer de lui une grosse somme d'argent: pour assurance de laquelle il lui offre le païs sur l'Ens'.

14 De raadsheren van het 'Reichskammergericht' te Spiers hadden zich op 29 augustus 1644 onder Franse bescherming geplaatst (no. 7039 (dl. XV)).

15 De Hessische generaal-majoor Johann Geyso ('Gassius') zocht over Kassel en Göttingen verbinding met het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson aan de Saale.

16 De regimenten van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen volgden een zuidelijkere route naar het front.

17 Landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel moest tegelijkertijd acht slaan op de afspraak om haar troepenmacht beschikbaar te houden voor de campagne van de Franse legers aan de Rijn; zie no. 7127.

Ethrusci ducis fecit cardinales, eundem honorem, ut creditur, daturus principi Casimiro et Parmensis ducis

fratri. Motta in Lotharingia adeo non arcte obsidetur, ut miles ad Divionem et alia Burgundici ducatus loca excurrat.

In Anglia rex Donningtonum obsidio exemit. Est ipse Oxoniae, exercitus eius apud Mansburgum[18] et Wantagiam, Tauntonum in Somersetia ab eo obsidetur. At parlamentarii cepere Knaresburgum in Eboracensi tractu et Selmesleiam;[19] in ora maris custodias ponunt: pati nolunt, ut Batavi aut gentes aliae adeant portus a rege possessos. Mittunt ad regem conditiones, ut omnes aequi iudicant, plane intolerabiles.

Sultanus Turcarum cum Adrianopolim iisset, credebatur moliturus aliquid contra principem Moldavum, qui Nascii[20] Poloni filiam duxerat, sed et contra Walachum. Verum illis rebus intactis rediit Constantinopolim metu seditionis, inde ortae quod milites donativa primo sultani itinere ad bellum dari solita non accepissent eiusque rei culpam assignarent cogeae, id est praeceptori ipsius sultani, nunc Thraciae praefecto. Ianizarorum aga dicitur fieri in dies insolentior,[21] ita ut et patriarcham Graecum[22] diu apud se captivum habuerit et multos Graecos musulmannos fecerit, item ex Armeniis multos; ita ut posthac neget opus fore pueros ad scholam militarem abduci.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae faveat,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,

H. Grotius.

[Lutetiae], XXIV [*sic*] Novembris/III Decembris 1644.

Fama hic spargitur, sed nescio an vera, in Stiriam irrupisse septem Turcarum millia. Hazfeldium audimus nunc in Thuringia esse. Castellanos in Terceram insulam aliquid tentasse, sed frustra. A papa repetitam tabulam, quam Urbanus sustulerat, de victoria Venetorum navali contra Fredericum Barbarossam. In Italia copias Hispanicas adhuc esse in Novaresio, Lomellina, Vigevano et apud Alexandriam. Gallos ad Nicaeam et ad Langas excurrere, et certare Hispanos et Gallos inter se, utri se priores in hiberna recipiant. Classis Gallicae partem esse apud Calabriam, Siciliam, Sardiniam, Corsicam. Bavaricos hiberna capturos ad Nicrum et in Ringavia, Gallos in ripa citeriore Rheni; a quibus minus premi arcem Crutzenaci, quod dux Simmerensis laboret, ut eum locum bello eximat. Congregatos fuisse ordines

18 'Mansburgum', vermoedelijk Marlborough of Wanborough (nabij Swindon).

19 De belegering van Helmsley Castle (ten westen van Scarborough) en de blokkade van de koningsgezinde havenstad Scarborough.

20 Lees: 'książę' (prins).

21 'Rikâbdâr' (houder van de stijgbeugel) Saban-Aga had in het voorjaar van 1644 het bevel gekregen over de janitsaren (Atsiz, *Das Osmanische Reich*, p. 19-20).

22 Parthenius I, patriarch van Constantinopel 1639-1644, had op de synode van Constantinopel-Iasi (1642) de leer van de reformatorische patriarch Cyrillus Lucaris († 1638) veroordeeld (*Parthenii, patriarchae Constantinopolitani decretum synodale super calvinianis dogmatibus, quae in epistola Cyrilli nomine ante annos aliquot edita, falso Graecorum et Orientalium consensu recepta ferebantur ... Nunc primum ex Oriente allatum una cum Arsenii Hieromachi epistola Venetias missa, quae praefationis loco praefixa est, ed. Gabriel Cossartius*, Parijs 1643). In de zomer van 1644 kwam zijn dienstbaarheid aan de belangen van de Moldavische vorst Vasile Lupu onder verdenking te staan (S. Runciman, *The great church in captivity*, p. 286-287 en p. 341-343). De Sultan wees kort daarop een opvolger aan: Parthenius II aanvaardde zijn nieuwe waardigheid op 8 september 1644 (*Gazette 1644*, no. 154, dd. 31 december 1644, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 133-135).

Atrebatensis agri, Hainaviae, Flandriae, Brabantiae in urbe Bruxella,[23] sed nihil effecisse. Leges hic factae sunt contra luxum in vestibus et carrucis.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Acta cum Bryennio. De libello contra Gallos. Palatini edictum Gallis displicet. Regina Angliae cur nil obtineat. Varia de

23 De bijeenkomst van de Staten van Artesië, Henegouwen, Vlaanderen en Brabant in Brussel.

bello et pace in Germania. Collegii Viennensis et Spirensis querelae. De Hazfeldio, Ragozio, Lotharingo, Harcurtio, Condaeo, Gassione. Novi cardinales. Motta cur non arcte obsessa. Anglorum turbae crescunt. Turcica. Fama de Turcarum irruptione; Hazfeldio. Tercera tentata. A papa repetita tabula de victoria Venetorum. De exercitibus in Italia; Germania. Conventus ordinum in Belgio Hispanico. Leges contra luxum.

7176. 1644 december 3. Aan J. Oxenstierna.[1]

Illustrissime et excellentissime domine,

Responsurus humanissimae epistolae Excellentiae vestrae ad me datae 7/17 Novembris, incipiam more veteri a rebus divinis. Etiamsi tam cruenta bella ortum, praetextum aut alimenta non sumsissent ex religionis dissidio, tamen arbitrarer christianorum officium esse in id laborare, ut in idem corpus rediretur, quandoquidem et vocati simus in idem corpus, ut nos docet gentium doctor.[2] Verum etiam qui id optare se dicunt, dubitant an res sit sperabilis. Scio omnia schismata quo latius patent quoque diutius durarunt, eo esse insanabiliora tam multis oleum in flammam addentibus et magis magisque inolescente in animis malo. Tamen non desunt exempla, ut in humano corpore, ita in ecclesia sanatorum morborum veterum. Post Synodum Chalcedonensem[3] late per orientem invaluerat schisma duravitque per centum annos ad Justinianum usque,[4] cuius auctoritate renitentibus diu episcopis romanis, tandem vero Vigilio ad pacem se flectente,[5] malum illud finem accepit. Etiam hoc quod nunc est schisma inter eos qui in sedis romanae societate se continent et inter eos protestantes qui sincere confessionem amplectuntur Augustanam, posse sanari credidere magni imperatores Carolus Quintus,

1 Gedrukt *Epist.* p. 736 no. 1706. Antw. op no. 7147.
2 Paulus in 1 *Cor.* 12: 12-31 en 1 *Tim.* 2: 7.
3 Het concilie van Chalcedon dat op 1 september 451 door keizer Marcianus was bijeengeroepen. De monofysieten konden zich niet verenigen met de *formula*: Christus is één, onderscheiden in twee naturen, onvermengd, onveranderd, ongescheiden, ongedeeld.
4 Keizer Justinianus (ca. 483-565) had het oecumenisch concilie van Constantinopel bijeen laten komen om de veroordeling te bekrachtigen van drie bisschoppen (Theodoros van Mopsuestia (ca. 350-428), Theodoretos van Cyrrhus (ca. 393-ca. 460) en Ibas van Edessa (ca. 400-457)), die hoewel zij de *formula* van Chalcedon hadden ondertekend, in hun geschriften blijk hadden gegeven van nestoriaanse opvattingen (de zgn. Drie Kapittel-strijd). Het concilie kwam op de achtste zitting (2 juni 553) aan de keizerlijke wens tegemoet (*Conciliorum oecumenicorum decreta*, ed. J. Alberigo e.a., Bologna 1973^3, p. 105-122).
5 Paus Vigilius († 555) moest onder keizerlijke druk zijn bezwaren tegen de veroordeling van de 'tria capitula' (*supra*, n. 4) opgeven (*The Oxford Dictionary of the Christian Church*, ed. F.L. Cross, Oxford-New York 1997^3, p. 1619-1620 en p. 1697-1698).

Ferdinandus, Maximilianus;[6] credidit et Melanchton[7] virique eruditi alii, quorum scripta ea de re extant. Didici a viris magnis Henricum IV, Galliarum regem, dixisse eas conditiones se impetraturum

6 Grotius had in zijn *Via ad pacem ecclesiasticam*, Parijs 1642 (*BG* no. 1166) en Amsterdam 1642 (*BG* nos. 1167-1168), een aantal teksten opgenomen die hij van essentieel belang achtte voor de ideale vrede: de *Professio fidei Tridentina* in de bul 'Iniunctum nobis' van paus Pius IV, dd. 13 november 1564; de *Confessio fidei exhibita invictissimo imperatori Carolo V Caesari Augusto in Comitiis Augustae, anno M.D.XXX*, en *Georgii Cassandri de articulis religionis inter catholicos et protestantes controversis, ad invictissimos imperatores augustos Ferdinandum I et Maximilianum II, eius successorem, Consultatio*. Zijn bundel had hij afgesloten met een *Syllabus librorum et epistolarum doctorum aliquot ac piorum virorum, ex quibus videri potest, quam non sit difficilis controversiarum in Religione conciliatio, si controvertendi studium vitetur*; zie G.H.M. Posthumus Meyjes, 'Jean Hotman and Hugo Grotius', in *Grotiana*, N.S. 2(1981), p. 3-29.

7 Philippus Melanchthon (1497-1560), een van de opstellers van de Augsburgse Confessie van 1530 (*Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexicon* V, kol. 1184-1188).

regi Angliae et protestantibus foederatis suis redeundi ad ecclesiae unitatem,[8] quas honeste recusare non possent, propositumque ei regi fuisse episcopos sui regni mittere in Angliam, ut cum eius regni episcopis ea de re colloquerentur. Sed haec eius destinata non sine egregiorum virorum consiliis suscepta mors interrupit.

Ego ut summa quaedam disputationis capita attingam, ita censeo dogmata quae sunt in confessione Augustana quaeque in Concilio Tridentino videri quidem distare multum ob voces ambiguas, quas alii aliter atque aliter sumunt; caeterum ita commode posse explicari a viris talium intelligentibus ac pacis amantibus, ut nullum superfuturum sit discrimen, nisi in iis quae salva pace liberis eruditorum disquisitionibus relinqui possunt. Atque id satis apparere ex actis Concilii Ratisbonensis.[9] Ad communionem sedis apostolicae posse recipi qui plebi sacramentum corporis et sanguinis dominici dant sub utraque specie et qui liturgiam habent aliam a romana sed catholici sensus, etiam in sermone populari, et quorum presbyteri sua retineant matrimonia, exemplo et Maronitarum et Graecorum qui in Polonia sunt,[10] apparet. Quae in Suedia et alibi correcta sunt in disciplina cleri et populi, in prohibendis superstitionibus et sacrorum nundinationibus, ea non tantum sic manere aequum est, verum etiam sperandum restituta unitate id exemplum sequuturos populos alios, in quibus multi sunt qui nihil magis optant quam ut quae irrepsere vitia secundum veteres canones tollantur. Ut rursum ecclesiae fiat utilis aut certe non noxius episcopi Romani primatus, in eo non parum est difficultatis. Attamen qui consideraverit hanc causam non minus ad reges et episcopos qui nunc romanae sunt communionis, quam ad reges et episcopos protestantes pertinere, quique perviderit cautiones quibus in ea re utuntur Gallia et tot Hispaniae regna, non desperabit posse rationes reperiri, per quas et regum imperia et iura circa episcoporum electiones[11] in tuto locentur et primatibus, archiepiscopis et episcopis maneant salva quae iis canones et mores veteres concedunt. Quodsi ab armis quies aliquando daretur orbi christiano, possent reges qui in romana sunt communione et protestantibus non male volunt, adiuvantibus episcopis ista Romae praeparare, ita ut bonus exitus sperari posset. Difficilia haec, sed talia esse solent omnia magna, utilia, gloriosa. Et aequum est in re tam salutari Deum confidere adiutorem fore. Et haec quidem de re ista universa, quantum fert epistolae ratio, dicta sunto.

8 Koning Hendrik IV († 14 mei 1610) zou gestreefd hebben naar een verbroedering van alle vorsten in een ‘republique tres-chrestienne, toujours pacifique en elle-mesme, composée de tous les potentats de l'Europe’ (*Oeconomies Royales* VIII, p. 194-203). Zijn ‘surintendant des finances’ Maximilien de Béthune (1560-1641), hertog van Sully, was de inspirator van dit vredesplan; zie no. 5665 (dl. XIII), en *Mémoires des sages et royalles oeconomies d'estat, domestiques, politiques et militaires de Henry le Grand ... et des servitudes utiles, obeissances convenables et administrations loyales de Maximilian de Béthune*, anoniem gedrukt ‘à Amsterdam’ [=au château de Sully] 1638.

9 Het godsdienstgesprek op de Regensburger Rijksdag (1541); zie *Acta colloquii in comitiis Imperii Ratisponae habiti, hoc est, articuli de religione conciliati, et non conciliati omnes, ut ab Imperatore Ordinibus Imperii ad iudicandum, et deliberandum propositi sint. Consulta et deliberata de his actis Imperatoris ... Et quaedam alia ... per Martinum Bucerum*, Straatsburg 1541.

10 De Oekraïners (Roethenen, Ruthenen) die in 1595 te Brest-Litovsk de hereniging met de Kerk van Rome hadden onderschreven (Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 321-343).

11 De bisschopsbenoemingen; vgl. *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, discussio*, Irenopolis [Amsterdam] 1645 (*BG* no. 1195), in Grotius' *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 684 r. 11A: ‘Spopondit autem pridem pro Papa Cardinalis Perronius Jacobo Magnae Britanniae Regi, si cum Sede Romana concordiam vellet, nihil ipsi de iure regio periturum’.

Venio ad ea quae in Polonia coepta non aliis quam Pelsii literis[12] cognovi antehac,

12 Zie nos. 6689, 6826 en 6968 (dl. XV). Pauwels Pels (1587-1659), vader van Spirings secretaris Pieter Pels (1617-1698), was Staats-Zweeds correspondent in Danzig (Schutte, *Repertorium* I, p. 226-227, en II, p. 319-320 en p. 721).

nunc ex literis Excellentiae vestrae chartisque transmissis cognosco amplius.[13] In ea epistola quam signavit princeps Radzivilius multa laudo.[14] Velim etiam illas offensas quas considerationum scriptor annotat, per regis Poloniae et procerum prudentiam ac lenitatem amoveri. Venit mihi in mentem quod scripsit Thuanus,[15] protestantes esse suspicax hominum genus, nempe in Gallia, quia ibi sunt caeteris infirmiores; quod et in Polonia sic se habet. Solent autem qui minus valent saepe timere etiam tuta. Ego illis considerationibus expensis turpe futurum arbitror confessionem Augustanam in Polonia sequentibus, si colloquium a rege Poloniae expetitum defugiant. Sed velim eos de modo agendi consilium sumere a Suediae, quod regnum est in illa confessione primarium, episcopis.[16] An aliquid boni ex colloquio expectari possit, is demum iudicare poterit qui norit episcopos Poloniae ad hoc negotium delectos, an sint viri pii, veritatis et recti ordinis amantes, an et placidi.[17] Quodsi tales sunt, puto leni collatione quam scriptis facilius intelligi posse quae super singulis quaestionibus et ipsi et alii sentiant, et quae via ad concordiam iniri possit.[18] Quodsi aliquando regnum Suediae salva ea reformatione, quae non in subtilibus controversiis et disputationibus scholasticis, sed in rebus solidis consistit, in sedis romanae communionem restitui possit, videor inde mihi prospicere magnum bonum ecclesiae universali, magna autem rei Suedicae incrementa.[19]

Ad alia ut veniam, est sane ut nobis gratulemur de tam felice proelio in mari pugnato[20] et de melioribus Torstensonii quam Gallassii rebus[21] et de Hassorum adventu[22] ad impediendos Hatzfeldii[23] aut promovendos Gallorum conatus. Det Deus ventura ad eundem modum, denique Excellentiae vestrae labores ad pacem in Germania constituendam prosperet.

13 De Zweedse gevolmachtigden waren in het bezit gekomen van een dossier met aantekeningen over de lutherse en calvinistische bijdragen aan het godsdienstgesprek te Toruń. Mogelijk een geschenk van de verzoeningsgezinde protestanten Sigismund (Zygmunt) Gyllenstierna (Guldenstern) en Janusz Radziwiłł.

14 De Litouwse kamerheer Janusz Radziwiłł (1612-1655) had in augustus 1644 te Orla (ten zuiden van Białystok) een raadpleging gehouden van lutheranen, calvinisten en Boheemse broeders. De vertegenwoordigers van de protestantse kerken in Polen betuigden bij deze gelegenheid hun steun aan het godsdienstgesprek, op voorwaarde dat koning Wladislas IV de acta van de bijeenkomst te Toruń openbaar zou maken (Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 141 en p. 389).

15 Vgl. no. 1981 (dl. V). Een opmerking van Jacques-Auguste de Thou (1553-1617) in zijn *Historiarum sui temporis ab anno ... 1543 usque ad annum ... 1607 libri CXXXVIII*, Parijs 1604-1608, 1609-1614 en Genève 1620-1621.

16 De Zweedse bisschoppen mengden zich niet in het beraad. Hun Poolse medestander Sigismund Gyllenstierna, hoofdeling te Sztum, moest wegens ziekte verstek laten gaan. Het woord viel tenslotte toe aan de 'harde' lutheranen Johann Hülsemann, Abraham von Calow en Johannes Botsack (Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 392).

17 Bisschop Jerzy Tyszkiewicz verdedigde het rooms-katholieke standpunt in het godsdienstgesprek te Toruń.

18 Op 28 augustus 1645 sprak de Poolse kanselier Jerzy Ossolińsky in het stadhuis van Toruń de openingsrede uit (Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 388-392).

19 De *Liturgia Suecanae Ecclesiae catholicae et orthodoxae conformis* (1576) van koning Johan III (*Sveriges Historia till våra dagar* V, p. 172-183) had Grotius' interesse voor de Zweedse kerk opgewekt; vgl. no. 5646 (dl. XIII).

20 De overwinning die de Zweeds-Hollandse vloot van Karl Gustav Wrangel en Maerten Thijssen Anckarhielm op 13/23 oktober in de Fehmarnbelt had behaald.

21 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson voerde aan de Saale een uitputtingsoorlog met het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas.

22 De Hessen hadden begin november hun stellingen in Oostfriesland verlaten (nos. 7174 en 7175).

23 De regimenten van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen vochten niet langer aan de Rijn. De keizer had hen bevolen om de Elbe over te steken en de weg naar Meissen te nemen.

Post publica liceat adiungere de privatis meis rebus aliquid. Scripseram de iis ad Excellentiam vestram 29 Septembris, et cum dubitarem an eae literae recte pervenissent,

repetii eadem 9/19 Novembris.[24] Summa postulati huc redibat, ut liceret mihi uti beneficio quod mihi excellentissimus dominus, magnus regni Suedici cancellarius, in magnorum damnorum solatium concessit, uti, id est prae manu semper habere pecuniam unius temporis semestris, de qua rationes Suediae debeam; idque ad sustinendos sumptus, qui non parum supra annua quae mihi dantur ascendunt, ob aucta plus tertia parte rerum omnium necessariarum pretia, quod verum esse norunt omnes qui hic vivunt aut vixere, inter alios illustres domini comes Lagardius et baro Oxenstierna.[25]

Deus, illustrissime et excellentissime domine, det Excellentiae vestrae res qua publice qua privatim felicissimas,

Excellentiae vestrae semper inservire paratissimus obligatissimusque,
H. Grotius.

Lutetiae, 3 Decembris 1644 novi Calendarii.

Responsum super hac re spero me habiturum ante anni huius exitum, res enim urget.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Baroni Oxenstiernio, plenipotentiario.

7177. 1644 december 3. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Bene est, quod in dies certiores accepimus nuntios de felice in mari proelio. Femerae non ita magnum est lucrum,[2] sed domini Wrangelii iter in Fioniam facit, ut nostros Fioniae credam imminere.[3] De iis quae in Scania aguntur et de principis Danici valetudine[4] certiora dies adferet. Multum quod Danus compedibus illis liberavit fretum Orisundae et sic possessionem eius nobis aliquatenus adiudicavit.[5] Gaudeo

24 Grotius' verzoek om een regelmatige uitbetaling van zijn honorarium (no. 7083); zie zijn brieven aan de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna, dd. 29[=28] september/8 oktober (no. 7086), dd. 9/19 november (no. 7153), en dd. 16/26 november 1644 (no. 7166).

25 De ‘touristen’ graaf Magnus Gabriel De la Gardie en baron Erik Axelsson Oxenstierna; vgl. nos. 6848 en 6992 (dl. XV).

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 64. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 737 no. 1707. Antw. op no. 7156, beantw. d. no. 7192.

2 De Zweden hadden na de slag in de Fehmarnbelt (13/23 oktober) het eiland Fehmarn onder contributie gebracht.

3 Grotius dacht aan de strijd tegen het Deense koninklijke leger in Skåne (Schonen), en mogelijk ook aan een expeditie van generaal-majoor Karl Gustav Wrangel naar de eilanden Lolland, Langeland, Funen en Seeland.

4 Kroonprins Christiaan van Denemarken zou volgens berichten uit Lübeck op sterven liggen ‘à cause d'un mal qui lui est venu à la jambe’ (*Gazette 1644*, no. 144, dd. 3 december 1644).

5 De Deense vorst gaf de sleutels van de Sont niet uit handen. De door de Zweden begeerde ‘divisio freti’ kwam pas bij de vrede van Roskilde (1658) tot stand (het bezit van de gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge) (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 682, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 164-165 en p. 227).

post tot ambitus tandem ad ipsum pacis negotium ventum esse Monasterii[6] Deumque rogo eam rem ut prosperet. Legi cum voluptate Ankerhelmii literas Zelandicum quiddam olentes.[7]

6 Het Munsterse beraad over de ‘emendatio’ van de volmachten. Op 20 november hechtten de keizerlijke, Spaanse en Franse gevolmachtigden hun goedkeuring aan de veranderingen en verbeteringen in de formulieren (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LVII-LVIII, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 64-66 en p. 68-73).

7 De Zeeuw Maerten Thijssen Anckarhielm, sinds september Zweeds admiraal en edelman, had met 20 schepen van de hulpvloot van Louis de Geer deelgenomen aan de slag in de Fehmarnbelt. Zijn verslag is niet overgeleverd.

Generosissimis dominis Baneriis commendatum me velim.[8] Exspectamus hic, quo ituri sint Hassici,[9] ad Torstensonium an ad Gallos. Harcurtius in Catalaniam nondum ivit. In ver proximum et Flandriae et Germaniae magna minantur Galli. Regis Angliae res audimus loco esse non optimo, neque regina Angliae pro rege marito suo quicquam hic promovet. Sunt hic alia quae agantur et pecuniae magna penuria.

Deus, clarissime domine, servet Claritatem vestram,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

III Decembris 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7178. 1644 december 5. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Rex Daniae iam rediit Hafniam[2] et ad defensionem insularum militem etiam ex Sconia et Holsatia accersivit; partem in Selandia retinet, partem transmittit in Fiuniam,[3] ipse quoque Odenseam adventare dicitur. Miles quidam e legione Wrangeliana captivus, detentus in Dania,[4] nuper reversus, retulit res optime sese habuisse in castris Suedicis in Sconia;[5] et Haffniae nuntiata victoria Suedorum navali proceres regni turbato valde animo fecisse naves praesentes in portum duci simulque ipsi obiici pontones, ut horum beneficio atque tormentorum bellicorum ad portum dispositorum ab incursione subitanea munirentur.[6] Metus erat, ne victoria animum adderet Suedis Danos in proprio nido invisendi.

8 De thuisreis van twee zonen van de Zweedse rijksraad Per Banér († juli 1644). Théodore Godefroy, juridisch adviseur van de Franse delegatie ter vredesconferentie, had hen een geleide naar Munster verleend.

9 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 3 december 1644.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 42). Eigenh. oorspr. Handtekening afgescheurd. Beantw. d. no. 7203.

2 Koning Christiaan IV staakte op 30 oktober/9 november de strijd in Skåne (Schonen) en spoedde zich naar Kopenhagen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 104-110 en p. 128-129, en *Gazette 1644*, no. 146, dd. 10 december 1644).

3 De wacht op de eilanden Seeland en Funen werd verdubbeld (*Kancelliets Brevbøger 1644-1645*, p. 165-166).

4 Een ruiter uit het regiment van de Zweedse kolonel Helmut Wrangel. Misschien was hij in het noorden van Jutland (het gebied van Vendsyssel, ten noorden van Ålborg) op een Deense patrouille gestoten; zie nos. 6729 en 6739 (dl. XV).

5 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn had de stormaanval van het Deense koninklijke leger op zijn kwartieren in de omgeving van Lund, Lomma, Kävlinge en Landskrona goed doorstaan. Na het vertrek van koning Christiaan (*supra*, n. 2) kreeg hij in Skåne (Schonen) het vrije veld. Alleen de Deense garnizoenen van Malmö en Kristianstad hielden nog stand (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 109, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 320-321).

6 Twee Deense fregatten die de strijd in de Fehmarnbelt (13/23 oktober) hadden doorstaan, brachten het slechte nieuws. ‘Hier in Kopenhagen heerscht groote alteratie over deze

Unus procerum Daniae nuper occubuit,[7] quem variae literae affirmant esse principem hereditarium Christianum Quintum.[8]

Praefectus Helmius Wrangelius Haderslebiam occupavit et Coldingam tendit,[9] ut congregatos ibidem Danos dissipet, priusquam augeretur eorum numerus auxiliario illo milite Gluckstadio et ex Ditmarsia.[10] Nonnullae naves Suedicae cursum Wismaria Holmiam direxere, et simul cum iis quatuor Danicae - Patientia, Oldenburgum, Tres Leones et Stormern - in pugna novissima captae;[11] tulerunt quoque secum duas ingentes cistas refertas navalibus signis ex capta illa classe reportatis.

15/25 Decembris tractatui dicta est, ut indicant literae Lubecenses.[12] E patria iam diu nullas habui.[13] Marescalli Torstensonii literae affirmant hostem ita conclusum esse, ut in dies inedia consumatur et pessum eat.[14] Koningsmarchio iniunxerat, ut trans Salam ductis copiis metaretur castra inter hostem et Magdeburgum, ne inde hosti quicquam commeatus suppeditetur.[15] Koningsmarchius 90 plaustra vino alioque commeatu onusta, inde versus castra caesareorum tendentia, interceperat. Hatsfeldius a Bavaris sese segregavit movitque in dioecesim Fuldensem et Franconiam animo subveniendi Gallasio cum 3000 militum.[16] Spes est Hassiacos sese ipsi obiecturos et forsitan cum Suedis copias suas iuncturos.[17]

nederlaag', schreef de Staatse resident Carel Carelsz. van Cracauw op 29 oktober aan de Staten-Generaal: 'Gisteren zijn de pramen en de oorlogschepen (daaronder 5 à 6 capitale schepen, de rest heeft weinig te beduiden) uit den Droogen voor Kopenhagen gebracht, zoodat de passage door den Droogen [Sont] nu vrij is' (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 107 en p. 312-314).

7 Waarschijnlijk had het bericht betrekking op de zwaargewonde schout-bij-nacht Corfits Ulfeldt († november 1644 in Zweedse krijgsgevangenschap), zoon van rijksadmiraal Mogens Ulfeldt (1569-1616) en Anne Munk (*DBL* XV, p. 135 en p. 137).

8 Het gerucht dat de Deense kroonprins Christiaan (1603-1647) op sterven lag (no. 7156).

9 Kolonel Helmut Wrangel had met doelgerichte acties het vertrouwen gewonnen van de Zweedse ruiterij in het hertogdom Holstein. Op 14 november begaf hij zich met een legermacht van 3000 man op weg naar de winterkwartieren in Jutland (de route van Gottorf (Schleswig) over Haderslev naar Kolding en de schans van Middelvaart (Middelfart)) (*Gazette 1644*, no. 147, dd. 10 december 1644, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 594).

10 's Konings tweede zoon Frederik, administrator van het aartsbisdom Bremen was bevelhebber over de Deense garnizoenssteden Glückstadt en Krempe. Volgens de *Gazette 1644*, no. 146, dd. 10 december 1644, kreeg hij op de 18de november slechts 800 ruiters aan zijn zijde.

11 Generaal-majoor Karl Gustav Wrangel hield de in de Fehmarnbelt buitgemaakte Deense oorlogsschepen Drie Leeuwen (Tre Løver) en Stormarn nog in de haven. Alleen de Patientia (48 kanonnen) en de Oldenburg (44 kanonnen) maakten de tocht naar Stockholm (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 593-595, p. 599 en p. 601).

12 Zie no. 7145. De *Gazette 1644*, no. 144, dd. 3 december 1644, publiceerde een brief uit Lübeck, dd. 14 november 1644: 'Les Députez Suédois et Danois se doivent assembler le 25 du mois prochain; les premiers à Calmar, et les autres, à Christianopolis, pour traiter de paix entre ces deux Couronnes'. Nieuwsagenten in Kopenhagen bevestigden het bericht: 'Ce Roy ayant depuis peu signé la publication de l'assamblée qui se doit faire pour ce sujet à Bronsbroo [Brömsebro]' (*Gazette 1644*, no. 146, dd. 10 december 1644).

13 Harald Appelboom wachtte op nieuws over het verloop van de rijksdag in Stockholm.

14 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson voerde aan de Saale een uitputtingsoorlog met het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas.

15 De keizerlijken kampten met het probleem dat hun konvooien op de weg van Halberstadt naar Bernburg regelmatig werden overvallen door soldaten van het leger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck. Op 19/20 november weken zij naar Maagdenburg uit.

16 De regimenten van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen hadden het front aan de Rijn verlaten. De keizer had hen bevolen om assistentie te verlenen aan het expeditieleger van Matthias, graaf Gallas.

17 De Hessische generaal-majoor Johann Geyso zocht over Kassel en Göttingen verbinding met het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson aan de Saale.

Communicatio inter Gallicos et Suedicos legatos[18] loco aliquo intermedio inter Mo-

18 De Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius had van 2/12-10/20 november een bezoek gebracht aan zijn Franse collega's in Munster.

nasterium et Osnabruggam fieri tuto non potest[19] ob excursiones militis episcopi Bremensis ac propter alia incommoda intuitu hospitiorum et penuriae victualium. Proinde ad tempus per vices alter Suedorum Monasterium, alter Gallorum sese Osnabruggam rursus forte contulerit, in commune ut invicem consulant. Monasterii tandem super tenore plenipotentiarum conventum est[20] et a caesareis insertum de potestate tractandi cum Gallis eorumque foederatis et adhaerentibus.[21] Galli excluserunt 1) prolixum exordium, 2) foederatorum nomina, reposueruntque se tractaturos cum adversa parte eiusque foederatis et adhaerentibus.[22] Utraque pars concluserat ratificationes praecise tradendas fore iuxta legatorum promissa. Alias invicem fidem dederunt de curandis plenipotentiis subscriptis ad ultimam diem Ianuarii.[23] Interea temporis ratae habebuntur priores plenipotentiae et tractatus quantum fieri potest promovebitur. Exemplaria novarum plenipotentiarum mediatoribus insinuabuntur, ut deinceps cum subscriptis collata animadverti possit, num secundum fidem datam uniformia sint. Praeterea caesarei solum commissarii nuncupantur,[24] quod forte aliquando controvertendi occasionem praebebit in congressibus; qua de re moderanda sine dubio rationes quaerentur, sive procurando caesareis commissariis titulum legatorum, sive utendo eodem cum ipsis titulo, aut etiam coronae respectum debitum reservando. Haec Osnabruga mihi confidenter communicata sunt.

Deus, illustrissime et excellentissime legate, illustrissimam Excellentiam vestram conservet et felicem omnium rerum successum largiatur. Sum eroque semper,

illustrissimae Excellentiae vestrae ...

Amstelodami, 5 Decembris 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Dec. 1644.

19 Oorspronkelijk was de afspraak van kracht dat de Zweedse en Franse gevolmachtigden elkaar te Harkotten (ten noorden van Warendorf) zouden ontmoeten, maar de aartsbisschop-administrator van Bremen (*supra*, n. 10) weigerde de veiligheid van de wegen te garanderen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 370 en p. 385-389, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 610-612).

20 Het Munsterse beraad over de 'emendatio' van de volmachten. Op 20 november hechtten de keizerlijke, Spaanse en Franse gevolmachtigden hun goedkeuring aan de veranderingen en verbeteringen in de formulieren; zie no. 7158.

21 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden aangedrongen op de volgende aanvulling in de keizerlijke en Spaanse volmachten: 'Praeterea tribuimus dictis Plenipotentiariis nostris plenam ac sufficientem facultatem, ibidem conferendi, tractandi et concludendi dictam Pacem cum Confoederatis et Adhaerentibus praedicti Christianissimi Regis, etc.' (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 277-280, en *Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 200-209).

22 De kritiek van de keizerlijke gevolmachtigden op de Franse volmacht van 20 september 1643 (nos. 7077 en 7160). Na lang wikken en wegen schrapten de Fransen de passage: 'coniunctim cum Corona Sueciae, cum Nostra charissima et dilectissima amita Ducissa Regente Sabaudiae, cum Domo Hassiaca-Casselensi, cumque omnibus aliis Coronae huius Colligatis in Imperio et in Italia, sicut etiam cum Statibus Generalibus Provinciarum Unitarum Belgii' (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 202-204).

23 De goedgekeurde formulieren moesten in Wenen, Madrid en Parijs omgezet worden in originele akten. De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini gaven de koeriers twee maanden de tijd (20/30 januari 1645) (Meiern, *o.c.* I, p. 280-284 en p. 350-357).

24 De keizer duidde zijn gevolmachtigden (plenipotentiarii) aan met 'commissarii nostri' (Meiern, *o.c.* I, p. 20-22 en p. 353).

7179. 1644 december 5. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Exemplaria quidem ita uti scripsi distribui,[2] sed tamen interea nondum accipio quae per Vanderhogium miseras,[3] atque ita etiamnum Dunkerkanos metuo.

In Germania res Gallicae satis bene procedunt et magni est momenti quod provincia Francorum delegatos ad conventum Monasteriensem mittere decrevit,[4] cuius exemplum et alias secuturas puto. Scitus est iocus de pontifice et iuris redolet peritiam.[5]

De Anthologia scripsi proxime; ego urgere non desinam.[6] Misit huc Cramosiacus exemplar privilegii quod a rege obtinuit super tuis in Vetus Testamentum Annotatis;[7] eo Blavii vicinum,[8] non item ipsum, deterritum iri spero. Tu interea, quando amicus aliquis ad nos venerit, exemplar tuum cum versione Hebraeorum et Graecorum mittere ne graveris.[9] Nunc a te posteriora in Novum Testamentum Annotata expectabimus, ut magno operi suprema imponatur manus.[10] Utenbogardi vita ab ipso conscripta iam imprimitur,[11] in qua multa legentur notabilia tam ecclesiam quam rempublicam concernentia. Rogavit me nuper thesaurarius Brasserus, ut in usum filii,[12] qui iam et lin-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 334. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7161, beantw. d. no. 7199.
2 De aanbieding van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), aan de hoogleraren Claude Saumaise en Gerardus Joannes Vossius. De Leidse Elzeviers en dr. Joan Blaeu hadden Willem de Groot de helpende hand gereikt; zie no. 7145.
3 De vrachtvaarder aan wie de Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge het transport van zijn koffers en twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* had toevertrouwd, kwam niet opdagen.
4 De Frankische Kreits, in vergadering bijeen te Bamberg, aanvaardde op 8 november de Franse en Zweedse uitnodigingen ter vredesconferentie (R. von Kietzell, 'Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645', in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 117-119, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 428-430).
5 Het recht van boedelbeschrijving (*Codex Justinianus* 6, 30, 22). Een schertsende opmerking over paus Innocentius X en de door de 'Barberini' (paus Urbanus VIII en zijn neven) leeggehaalde pauselijke schatkist.
6 Willem de Groot had het manuscript van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) op 27 november overgedragen aan Isaac Vossius (nos. 7169 en 7170).
7 De Franse kanselier Pierre Séguier had de Parijse drukker-uitgever Sébastien Cramoisy geen privilege willen verlenen voor de uitgave van de *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) (nos. 7017 en 7018 (dl. XV)). Een koninklijk besluit stelde de kanselier blijkbaar in het ongelijk.
8 De Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu was in een concurrentiestrijd met zijn buurman Joannes Janssonius op 'het Water' (het Damrak) verwikkeld (nos. 7134 en 7169).
9 Grotius had in zijn handexemplaar aantekeningen geplaatst met vertalingen van de woorden die in zijn *Annotata* in het Grieks en Hebreeuws werden aangehaald. In principe was hij bereid om de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu het alleenrecht te geven op de vertalingen en aanvullingen; zie nos. 7148 en 7169.
10 De kopij van Grotius' *Annotationes in Novum Testamentum* werd persklaar gemaakt (*BG* nos. 1138 en 1141).
11 Wtenbogaerts autobiografie *Leven, kerckelijcke bedieninghe ende zedighe verantwoordingh .... Alles bij hem selven beschreven ... bevestight met verscheyden bewijsen, acten, ende munimenten, daer toe dienende*, verscheen in de loop van 1645.
12 Mogelijk Theodore Brasser (ca. 1630-1674), zoon van de thesaurier-generaal Govert Brasser († 1653) en Lidewina Teding van Berkhout (Schutte, *Repertorium* I, p. 190-191, en *Album studiosorum acad. Lugd.-Bat.* I, kol. 406).

guam et res Romanas discit, peterem epistolam a te olim scriptam super lectione historiarum et bonorum auctorum;[13] eam si ad manum est rogo mittas. Pontificem aliquid sane relicturum unde pontificatus sui conservetur memoria, gaudeo, sed duos tantum cardinales factos miror,[14] nisi forte id initio principatus sui dedit.

Res Anglicae male cedunt regi et iam deliberant parlamentarii de dictatore creando, quod si fiat, actum erit de capite archiepiscopi, cui quammaxime sunt infesti.[15] Iam nunc audio iterum in Conventu Ordinum agitari de missione legatorum nostrorum ad Monasterienses et quibusdam discessum urgentibus alios sentire praemittendum legationis secretarium - is Graswinkelius futuras est[16] - ut moram excuset et adventum legatorum promittat.

Quid eventurum sit videbimus; interea te, tuam tuosque precibus Deo commendare non desinam. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, V Decembris 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 22 s. D'Holl.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Dec. 1644.

En in dorso: 5 Dec. 1644 W. de Groot.

7180. 1644 december 5. Van N. van Reigersberch.[1]

Doch eer wij van dit jaar tot het laatste overgaan, verdient hier bijgevoegt het voorste gedeelte van een aanmerkelijken brief, door den heer Reigersbergen den vijfden van Wintermaandt geschreven:

13 Grotius' brief aan Benjamin Aubéry du Maurier, ordinaris Frans ambassadeur in Den Haag 1613-1624, dd. 13 mei 1615 (no. 402 (dl. I)). Het advies werd in 1626 te Uppsala uitgegeven onder de titel *Hugonis Grotii epistola De studio politico vel iuris publici recte instituendo, nunc primum edita in gratiam politices Studiosorum* (*BG* no. 482), en naderhand regelmatig opgenomen in bundels met 'consilia' van geleerden 'de omni genere studiorum recte instituendo' (*BG* nos. 483-488 en no. 494).

14 Paus Innocentius X verleende op 14 november het kardinalaat aan zijn neef Camillo Pamfili en de 'general de la mar' Giovanni (Gian) Carlo de' Medici. De verheffing van Domenico Cecchini en Francesco Maria Farnese en de aanwijzing van zeven nieuwe kandidaten hield de paus nog in petto.

15 De tegenstanders van 'a safe and well-grounded peace' (no. 7161) verhieven hun stem en drongen aan op de veroordeling van William Laud, aartsbisschop van Canterbury (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 155-156). Eind november gehoorzaamde het Lagerhuis aan de wil van het volk in een 'ordinance for the attainder of Archbishop Laud' (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 323-324).

16 De Staten-Generaal hadden de advocaat-fiscaal mr. Dirck Graswinckel (1600-1660) aangewezen voor de functie van secretaris van de Staatse delegatie ter vredesconferentie (nos. 6885 en 6903 (dl. XV); Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 204-205, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 227).

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 383.

Gisteren is bij mij geweest de heer aardtsbisschop Usserius,[2] waarmede ik eenigen tijdt kennis heb gehadt zonder dat zijn Eerwaardigheit heeft geweten, met wat verbintenisse ik uEd. was rakende; waarvan onderrechting van den heer Doublet[3] hebbende gekregen, heeft hij mij bekentgemaakt, wat genegentheit uEd. schriften, die zijne Eerw. toonde tot de Apologie incluis[4] te hebben gelezen, in hem hadden verwekt, om in nader gemeenschap door brieven met uEd. te konnen geraken hebbende alreeds tot dien einde een brief ingestelt, dien zijn Eerw. mij heeft voorgelezen, begerende dat ik uEd. denzelven zoude toezenden en door den mijnen geleiden, opdat zijne Eerw. in verder brievewisseling met uEd. zoude mogen treden, daar hij hoopte dat goede vruchten uit zouden konnen volgen. En hoewel uEd., die naar zijne gewonelijke beleeftheit zelfs degenen die niets hebben 'twelk hen aan kan prijzen, gewoon zijt zonder voorspraak allen toegang te gunnen en daarom mijne bemiddeling, zoo wel als ikzelf die houde, onnodig zult oordeelen, zoo zal ik nochtans, dewijl de tijden reden geven van alle omzichtigheit, uEd. konnen verklaren dat ik in allen zijnen ommegang heb gevonden dat hij is maximus antiquitatis et ecclesiae anglicanae venerator en de zaken van den koning, hetwelke hem uit Ierlandt in ballingschap doet leven, ten hoogsten toegedaan.[5]

Tegens den heer Doublet heeft zijn Eerw. getuigt zoo groot een gevallen te hebben in uw Aantekeningen over 't Nieuwe Testament,[6] dat hij geen zwarigheit zoude maken om alle hetgene bij uEd. daarin is gestelt te onderschrijven. Zijn Eerw. had goede geheugenis van uEd. bij den koning Jacobus te hebben gezien;[7] waarop ik antwoordde dat bijaldien zijn Majesteit toen in meerder achting hadde genomen hetgene bij uEd. wierd voorgedragen, hetwelke ook pro crimine in uw sententie is gestelt,[8] de tegenwoordige koning meer hulp in dezen staat tegenwoordig zoude vinden, hetwelke bij zijne Eerw. met een zugt

2 James Ussher (1581-1656), professor in de theologie te Dublin 1607-1621, bisschop van Meath 1621, sinds 1625 aartsbisschop van Armagh, moest Ierland in maart 1640 verlaten. Op verzoek van het Parlement stelde hij zijn kennis van de *Britannicarum Ecclesiarum Antiquitates* (Dublin 1639) in dienst van een hervorming in de Anglicaanse kerk (*Directions propounded, and humbly presented to the High Court of Parliament, concerning the Booke of Common Prayer and Episcopall Government*, 1641). In het voorjaar van 1642 ontving hij van koning Karel I het bisdom Carlisle in commende. Deze bron van inkomsten droogde in het najaar van 1643 op (*DNB* LVIII, p. 64-72). Kort na het verschijnen van zijn *Polycarpi et Ignatii Epistolae*, Oxford 1644, moet hij het plan hebben opgevat om een bezoek te brengen aan de Republiek (Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, p. 287-288).

3 George Rataller Doubleth (1600-1655), raadsheer in de Hoge Raad, trouw vriend en bewonderaar van de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius, had na zijn rechtenstudie in Leiden (1615-1621) rondgereisd in Engeland, Frankrijk en Italië (1621-1625) (*NNBW* VII, kol. 379-380, en Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, p. 217-218, p. 225-226, p. 232, p. 273).

4 De *Apologeticus eorum qui Hollandiae Westfrisiaeque et vicinis quibusdam nationibus ex legibus praefuerunt ante mutationem quae evenit anno MDCXVIII*, Parijs 1622 (*BG* no. 880), Heidelberg 1629-1631 (*BG* nos. 881-882) en Parijs 1640 (*BG* no. 883).

5 De aartsbisschop van Armagh was geen onbekende voor Grotius; zie nos. 1742 en 1931 (dl. V) en no. 6331 (dl. XIV).

6 Grotius' *Annotationes in libros Evangeliorum*, Amsterdam 1641 (*BG* no. 1135).

7 Het bezoek van Grotius aan het hof van koning Jacobus I van Engeland, mei 1613 (nos. 262 en 263 (dl. I)). James Ussher verbleef in die tijd te Londen, waar hij de drukproeven corrigeerde van zijn *Gravissimae quaestionis de Christianarum Ecclesiarum in Occidentis praesertim partibus, ab Apostolicis temporibus ad nostram usque aetatem, continua successione et statu, historica explicatio*. Mogelijk mocht hij in het gevolg van George Abbot, aartsbisschop van Canterbury, de plechtigheid aanschouwen (*DNB* LVIII, p. 65-66).

8 De ‘Sententie, uyt-ghesproocken ende ghepronuncieert over Hugo de Groot’, dd. 18 mei 1619 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 2920-2924; *Apologeticus* (*supra*, n. 4), caput XIX; Brandt-Cattenb., *Leven* I, p. 197-206, en *Verhooren ende andere bescheiden betreffende het rechtsgeding*

wordende toegestemt, zeide hij dat de koning goede bewegingen daartoe hadde gehad, maar dat dezelve waren onderdrukt.

Ik voerde zijn Eerw. mede tegemoet dat hier eenigen verwondert waren dat uEd. zooveel ondanks en haats niet hebbende ontzien met het gevoelen van de oudheit der Engelsche kerk te verdedigen, niemant in heel Engelandt gevonden was, die zijn pen op het papier had gezet om uwe schriften tegens de lasteringen van anderen te verdedigen.[9] Hetwelke zijn Eerw. met de wanordre der tijden ontschuldigde en omdat'er onder het groot getal, die de oudtheit in Engelandt achten, weinigen zijn die grondelijk dezelve hebben doorzocht of begrijpen.

Met een woordt roerde zijn Eerw. aan dat hij niet wanhoopte van een aanzienelijke herstelling voor uEd., waarop ik zeide dat bij uEd. daarop niet wierd gedacht, die nu zijnen dienst aan de kroon van Zweden had toegewijdt, etc.

De verdere goede hoedanigheden van den aardtsbisschop zullen uEd. mogelijk niet onbekent wezen, of daar bekent konnen worden gemaakt. Uit de combustië[n] van Yerlandt heeft hij weinig hier behalven zijne familie gebragt,[10] argumentum bene informati et constantis animi, etc.[11]

7181. 1644 december 5. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

De leste brieven van Hamburg hebben ons niets medegebracht wegen de rencontre die in Schoonen soude voorgevallen sijn, daervan ick u. Exc.[tie] voor acht dagen geaviseert hebbe.[2] Evenwel gelooft men datter min of meer moet aenwesen. Marten Thyssen Anckerhelm heeft met sijne schepen, also vermits den winter niet meer te doen valt, sijnen cours door de Belt nae Gottenburg genomen om vandaer herrewaerts te coomen.[3] Den 10 Novembris is den coning van Dennemarcken te

van Hugo de Groot (*BG* no. 918), p. 337-352, *ad* 'nyet tegenstaende de Coninclijcke Majesteyt van Groot Britanie').

9 Grotius zocht al geruime tijd een medestander die de pen wilde opnemen tegen de kritiek van de calvinisten en de 'harde' lutheranen op zijn *Annotata ad Consultationem Cassandri*, Parijs 1641 (*BG* no. 1165), *Via ad pacem ecclesiasticam*, Parijs en Amsterdam 1642 (*BG* nos. 1166-1168), en *Votum pro pace ecclesiastica, contra Examen Andreae Riveti, et alios irreconciliabiles. Ecce quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum*, Parijs en Amsterdam 1642 (*BG* nos. 1183-1184).

10 De aartsbisschop was gehuwd met Phoebe Challoner († 1654). Hun dochter Elizabeth huwde in 1641 sir Timothy Tyrell of Oakley.

11 De Haagse hofpredikant André Rivet schatte de waarde van het boekenbezit dat de aartsbisschop in Ierland had moeten achterlaten op 50000 francs (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 65-66).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 156. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 De wekelijkse brief van 28 november 1644 ontbreekt. Doorgaans maakte de resident voor het nieuws over de Zweedse wapenen gebruik van dezelfde koeriersdiensten als zijn landgenoot Harald Appelboom; vgl. nos. 7168 en 7178.

3 Admiraal Maerten Thijssen Anckarhielm had met 20 schepen van de Zweeds-Hollandse hulpvloot bijgedragen aan de Zweedse overwinning in de Fehmarnbelt (13/23 oktober). Op 19/29 oktober verliet hij de Kielerfjord en bracht zijn eskader door de Grote Belt terug naar de haven van Göteborg (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 108-109, en 'Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 287-288, en *Gazette 1644*, no. 146, dd. 10 december 1644).

Helsingburg gearriveert ende vandaer te Coppenhagen.[4] Men segt de rijcxraeden aldaer met haeren coning har-

4 Koning Christiaan IV van Denemarken staakte zijn offensief in het zicht van Helsingborg. Op 30 oktober/9 november trok hij zich terug uit de strijd in Skåne (Schonen) (*Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 518-527).

de woorden te hebben gehad.[5] Den coning heeft de vaste plaetsen in Schoonen met guarnisoen versien ende het generael commando aen den generael-major Baur daerover gelaeten.[6] De resterende volckeren sijn alle weder overgescheept nae Zeelant en Fuinen om die eilanden tegens allen inval beset te houden. Den generael Horn blijft sijn hooftquartier te London[7] houden, ende also hij nu Schoonen ten besten heeft, betreckt 'tselvige met winterquartiren.

Eenige brieven wt Coppenhagen melden dat aldaer groote droefhijt was wegen het overlijden van een groot persoon, andere brieven seggen dat het den oudsten prince Christianus V soude wesen die overleden is.[8] De troupen van den oversten Helm Wrangel hebben den 15e Novembris de stad Flensburg neffens het slot sonder schoot verovert ende naederhand noch Hadersleven geoccupeert, ende vandaer nae Coldingen geavanceert[9] om te dissiperen 4 à 5000 Judlandsche boeren die sich daer gerotteert hebben.[10] Des gemelden Wrangels troepen bestaen in 15 regimenten, te weeten in 144 cornetten, 500 dragonners en twee brigaden te voet. Het eiland Femeren heeft sich met de Sweedsche veraccordeert, geeft in alles 17000 rijcxdaelders.[11]

Eenige brieven melden dat Gallas soude geslagen ende alle de artillerie en bagage in Sweedsche handen gevallen sijn,[12] waervan wij de seeckerhijt verwachten. Hatzvelt soude sich van de Beyersche - dewelcke aen den Rijn en in Ringau alles bederven - gesejungeert hebben ende met 12 regimenten apart marcheren nae Francken. Of het op Gallas' ontset aengesien is, weet men niet; op welcken vall de vrouwe landgravinne van Hessen mede 2000 peerden en 1000 musquettiers gereed heeft om op Erfort te versenden ende of Hatzvelt in sijn march te incommoderen en te hinderen,[13] of, soo hij te sterck waare, hun met de Sweedsche hooftarmee te conjungeren.[14] Andere willen seggen dat Gallas geresigneert ende Hatsvelt in sijne plaetse het commando soude aennemen.

5 De Deense rijkshofmeester Corfits Ulfeldt (Ulfelt) (1606-1664) moest zich verantwoorden voor de gebrekkige equipage van de koninklijke oorlogsschepen (*DBL* XV, p. 137-143, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 596).

6 Maarschalk Anders Bille (Bilde) en generaal-majoor Frederick von Bauer brachten in Malmö een vloot van vissersboten bijeen voor de terugkeer van het Deense koninklijke leger naar de eilanden Seeland en Funen (*Gazette 1644*, no. 149, dd. 17 december 1644).

7 De kwartieren van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in de omgeving van Åkarp en Lund.

8 Zie no. 7178, n. 7 en 8. Kroonprins Christiaan zou volgens berichten uit Lübeck op sterven liggen.

9 Het leger telde 3 tot 4000 manschappen (*Doc. Boh.* VII, p. 153 no. 444 en p. 161 no. 473). De Zweedse kolonel Helmut Wrangel vervolgde na de capitulatie van het Deense garnizoen van Flensburg (15 november) zijn expeditie naar de winterkwartieren in Jutland (de route van Gottorf (Schleswig) over Haderslev naar Kolding en de schans van Middelvaart (Middelfart)).

10 De ‘samenrotting’ van Jutlandse boeren bij Kolding (*Gazette 1644*, no. 147, dd. 10 december 1644, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 594).

11 De Zweden hadden het eiland Fehmarn weer onder contributie gebracht. De *Gazette 1644*, no. 149, dd. 17 december 1644, berichtte: ‘L'Isle de Fémeren s'est accordée avec les Suédois, ausquels les habitans donnent vingt-sept mille richedales’.

12 De keizerlijken van Matthias, graaf Gallas, erkenden met een vlucht naar Maagdenburg hun nederlaag in de uitputtingsoorlog met het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson aan de Saale (*Gazette 1644*, no. 149, dd. 17 december 1644).

13 Veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen hield zich aan de bevelen van de keizer: ‘Le Général Hasfeld, qui faisoit mine de tirer vers la Franconie, marche du costé de la Thuringe, pour essayer de joindre le Général Galas, et lui donner moyen de pouvoir sortir de son poste’ (*Gazette 1644*, no. 144, dd. 3 december 1644).

14 De musketiers en ruiters van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel ontvingen een geleide van het leger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van

Te Munster sijn de Fransche en Spaensche plenipotentiarii volcomentlijck wegen de

Königsmarck, naar het front aan de Saale en de Elbe (*Gazette 1644*, nos. 146, 149 en 153(2), dd. 10, 17 en 31 december 1644).

volmachten vergleecken[15] ende hebben daerop de Spaensche eenen expressen courier nae Madrid versonden die binnen twee maenden op 't langste met de ratificatie terugge moet coomen.[16] Ondertussen soude men evenwel een begin maacken van de tractaten, waermede de mediatores met den interessenten nu in 't werck sijn ende hoopt men in corten daermede ten einde te coomen.

Ick blijve, mijnheere,

u. Exc.[tie] dienstwilligste.

Hage, den 5 Decembris 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Dec. 1644.

7182. 1644 [december 8]. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, etc., hochgenaigter herr vnd patron,

Gestern, allss 27. dieses,[2] haben die herren konigl. Schwedische gesandten ihr erste proposition, wie abschriefftlich hiebey liegt, an die herrn keyserl. gesandten abgeben lassen,[3] vnd stehet hiernechst zu sehen, wessen sie sich daruff erklären werden. Verwichenen Sontag haben diese jenen loco propositionis vortragen lassen, ob sie nach dem proiect deren anno 1635 gepflogener, in obged[achter] proposition mentionirter tractaten, die handlung auch alhier einrichten wolten? welches vielleicht allso wirdt acceptirt werden.[4] Die zu Münster beschehene proposition der herren

15 Het Munsterse beraad over de 'emendatio' van de volmachten. Op 20 november hechtten de keizerlijke, Spaanse en Franse gevolmachtigden hun goedkeuring aan de veranderingen en verbeteringen in de formulieren.

16 De goedgekeurde formulieren moesten in Wenen, Madrid en Parijs omgezet worden in originele akten. De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini gaven de koeriers twee maanden de tijd (20/30 januari 1645) (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 280-284 en p. 350-357).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 118. Postscriptum en handtekening eigenhandig. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius gaven een vrije interpretatie aan de termijn die de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden gesteld voor de aanbieding van de eerste vredesproposities: zondag, 24 november/4 december 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 220-221 en p. 226-228).

3 In hun propositie, dd. 27 november/7 december 1644, verlangden de Zweden de deelname van alle keurvorsten en Duitse standen aan het vredesoverleg (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 313-314). De keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane namen de Zweedse 'propositio' met stoïcijnse kalmte in ontvangst: 'Zu mittag ist der Schwedische legationssecretarius [Mattias Mylonius Biörenklou] bei unß gewesen und der gesandten antwortt schrifttlich gebracht, das sye ohne gegenwart der churfürsten und stend die tractaten nit vortsetzen khonten' (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 31).

4 Eerder, op zondag 24 november/4 december, hadden de keizerlijke gevolmachtigden, bij monde van de Osnabrücker deken Raban Heistermann (Heystermann), de 'Friedens-Puncte' in het Zweeds-Saksische verdrag van 1635 (het 'Schönebeck'sche Projekt') voorgedragen als uitgangspunt van de onderhandelingen in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Diarium*

Frantzos. gesandten gehet in substantia gleich der Schwedischen, nur allein das sie darin die restitution des chur-

Lamberg, p. 30-31; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 84-86; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 423-430 en p. 442-445; *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 717-718, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 308-313).

fürsten zu Trier[5] in specie negiren.[6] Wass von der andern seiten daselbst proponirt worden waiss man noch nicht, wie aber verlautet sollen die keyserl. vnd Spanische herren gesandten nicht allerdiengs einig sein. An konigl. Schwedischer seite ist man jetzo in werck nicht allein an die Franckfurtische deputations versamblung nebst nochmahliger zufertigung dessen, so den 4. Octobris an sie abgelassen worden, sondern auch an fürsten vnd stände des Reichs absonderlich anderweit zu schreiben,[7] von dem bissherigen fernern verlauff ihnen communication zu thun, vnd zum vberfluss abermahlen herbey zu ruffen, worvon die effecten zu erwarten stehen.

Immittelst bin ich vnd verbleibe beständig,

Ew. Exc. gehorsamber diener,

G.K. m.pa.

Osnabrück, den [28] Novembris anno 1644.

Weiln oberwehnte proposition von des herrn legati Oxenstirns Exc. selbst geschickt wirdt,[8] allss sende ich allein, wass wir von Hamburg haben.[9]

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, ambassadeur de Suede en France, à Paris. 22 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Dec.

En in dorso: 25 Nov. v. st. 1644 Keller.

7183. 1644 [december] 8. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

5 *Supra*, n. 2 en 3. De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien begeerden in hun propositie, dd. 4 december 1644, 'avant toutes choses que Monsieur l'Electeur de Trêve [keurvorst-aartsbisschop Philipp Christoph von Sötern] soit mis en liberté et restabli en la possession des tous ses Estats, biens et dignités, affin qu'il soit en son pouvoir de se trouver en personne dans la ditte Assemblée...' (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 320-321; *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 716, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 415-416).

6 'negiren'; lees: 'urgiren'.

7 De Zweedse gevolmachtigden brachten hun uitnodiging aan de Frankforter 'Deputationstag', dd. 4/14 oktober 1644, opnieuw onder de aandacht van de afgevaardigden. Op 28 november/8 december legden zij de laatste hand aan de tekst van een derde rondschrijven (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 427-430, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 314-317).

8 Zie no. 7183, dd. 28 november/8 december 1644.

9 Waarschijnlijk berichten over een schermutseling van ruiters van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson met eenheden van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, bij Eisleben en Stassfurt (ten zuiden van Maagdenburg) (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 413-414 en p. 428).

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd. Antw. op no. 7165.

Tabulae procuratoriorum, 14/[24] Octobris hic utrinque approbatae,[2] manserunt in

2 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hadden op 24 oktober met de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane een vergelijk getroffen over de op 1/11 en 20/30 september ten huize van Raban Heistermann (Heystermann), deken van Sint Jan te Osnabrück, getoonde volmachten.

custodia cuiusque partis usque ad 20/[30] Novembris;[3] tum demum, post complanatas Monasteriensium disputationes, commutatae sunt.[4] De modo tractandi postea inter nos actum conventumque est, ut libera rerum gerendarum facultate frueremur, idque ita ut non plane amoveretur omnis mediatio,[5] quandoquidem regia Maiestas Venetam[6] admittit et caesar super ea nondum se declaravit: arbitrio ergo superiorum et a nobis hoc indecisum reliquimus; interea tamen immediata tractatio valeret et sub ea sequentes modi comprehenderentur,[7] adhibendi pro re nata, scilicet ut integrum sit 1) plenipotentiariis ipsis congredi sive in loco aliquo tertio, sive per mutuas visitationes, 2) uti subdelegatis, 3) uti internuntiis, 4) scripto mentem communicare. Postremo hoc modo initium nostrae tractationis heri fecimus, missa ad caesareanos tali propositione qualis in adiuncta charta est descripta.[8] Pridie eius diei missus ad nos a caesarianis decanus, quo iam diu in hoc negotio utuntur, significavit nobis loco propositionis, quod caesariani parati essent reassumere et habere pro materia tractandorum ea quae anno 1635 inter electorem Saxoniae et parentem meum sunt ventilata.[9] Quid ad ea responderimus, docet iam nominata et hic insinuata charta.[10]

Didicimus Francofurtenses illibenter cognovisse quod literae nostrae remissae sint.[11]

3 Op 18/28 november stuurden de Zweden hun secretaris Mattias Mylonius Biörenklou naar de keizerlijke gevolmachtigden met de mededeling dat alle beletselen in het Munsterse beraad over de ‘emendatio’ van de volmachten waren opgeruimd (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 73-78).

4 De Osnabrücker stadspensionaris dr. Johann Heinrich Böger voltrok op 21 november/ 1 december de officiële uitwisseling van de Zweedse en keizerlijke volmachten (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 77-78, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 412-413 en p. 423-425).

5 Het probleem van het wegvallen van de Deense bemiddeling in het keizerlijk-Zweeds overleg te Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 84-86).

6 De Zweden hechtten nog steeds grote waarde aan het Venetiaanse bemiddelingsaanbod uit het jaar 1637/1638; zie no. 6824 (dl. XV).

7 Raban Heistermann (Heystermann) (*supra*, n. 2) ontwierp een ‘modus tractandi’, die op 23 november/3 december de instemming van de Zweedse gevolmachtigden verwierf (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 84; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 425-427, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 309).

8 De gezantschapssecretaris Mattias Mylonius Biörenklou overhandigde de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane op 27 november/7 december de eerste Zweedse propositie (no. 7182, en *infra* (bijlage)).

9 Eerder, op zondag 24 november/4 december, hadden de keizerlijke gevolmachtigden de Osnabrücker deken Raban Heistermann (Heystermann) naar de Zweedse residentie gestuurd. De deken keerde terug met de boodschap dat de Zweedse gevolmachtigden geen herinnering hadden aan de ‘Friedens-Puncte’ die de keurvorst van Saksen en de hertog van Mecklenburg in 1635 met rijkskanselier Axel Oxenstierna waren overeengekomen (het ‘Schönebeck'sche Projekt’); zie no. 7182.

10 De volgende dag (*supra*, n. 9) trachtte de deken aan de hand van de gedrukte *Acta* het geheugen van de Zweedse gevolmachtigden enigszins op te frissen (*Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung ‘Discursus politici’*, Frankfort 1930, p. 192; Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 308-310, en *Oxenst. Skrifter* 1. afd., XIV, p. 178-193).

11 De keizerlijke commissarissen te Frankfort, graaf Ernst von Öttingen-Wallerstein en dr. Johann Christoph Metzger, wilden de ‘Deputationstag’ zo lang mogelijk bijeenhouden en weigerden een discussie aan te gaan over de beantwoording van de Franse en Zweedse uitnodigingen ter vredesconferentie (R. von Kietzell, ‘Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645’, in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 117-119, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 169).

Integras ergo hodie illuc expedimus una cum novis,[12] quarum exemplar hic adiungitur.[13]

Iam diu nihil a Suecia habemus. Aliunde tamen percipimus omnia ibi prospere geri contra Daniam et Norvegiam. Generalis Vrangelius adhuc in mari est cum classe Suecica,[14] quam cogitat reducere Vismariam. Colonellus Vrangelius in Cimbria successus habet.[15] Daniae rex praecipuam virium suarum partem ad insularum defensionem collocavit. Indeque liberius in Schania Hornius,[16] et ab hac parte alii nostratium agunt. Dominus Torstensonius iam in eo esse dicitur, ut reliquias Gallasii exercitus, Magdeburgo non sine periculo et clade illapsas, conficiat. Nondum accepi literas eius et specialem rerum omnium enarrationem. Quod excerptum hic deprehenditur, ex literis Hala Saxonum missis, plurimorum relationibus confirmatur.[17] Plus effectum est hoc tempore a Torstensonio quam si in aperto campo hostem vicisset. Nam Gallacius, qui in Holsatiam contendens credebatur habere 18 millia militum,[18] nunc vix quatuor millia secum trahit, omnes enervatos, laboratos inedia, frigore, nuditate. Hatzfeldius approperat quidem cum suis.[19] Verum speramus Torstensonium iam providisse quid facto sit opus. Proxime eventum eius rei referam, nunc desinens cum voto omnis prosperitatis,

Magnificentiae vestrae ad amica officia paratissimus,
Johannes Oxenstierna.

Osnab[rugae], die 28 [Novembris] anno 1644.

Si apud vos haberi possunt acta tractatus Vervinensis,[20] maximopere rogarem eorundem communicationem, ad minimum articulorum conceptum, si alia reperiri nequeunt.

12 De Zweedse gevolmachtigden brachten hun uitnodiging aan de Frankforter 'Deputationstag', dd. 4/14 oktober 1644, opnieuw onder de aandacht van de afgevaardigden. Op 28 november/8 december legden zij de laatste hand aan de tekst van een derde rondschrijven (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 427-430, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 314-317).

13 De bijlage is teruggevonden (Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 8).

14 De oorlogsvloot van de Zweedse generaal-majoor Karl Gustav Wrangel vertoonde zich bij 'Cuyck' in de Köge Bugt (ten zuiden van Kopenhagen) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 108, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 595-600).

15 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel vervolgde na de capitulatie van het Deense garnizoen van Flensburg (15 november) zijn expeditie naar de winterkwartieren in Jutland (de route van Gottorf (Schleswig) over Haderslev naar Kolding en de schans van Middelvaart (Middelfart)).

16 Het leger van veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn kreeg na de vlucht van koning Christiaan IV uit Helsingborg (no. 7181, n. 4) het vrije veld in Skåne (Schonen) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 109, en *Oxenst. Skrifter* 2, afd., VIII, p. 320-321).

17 Ruiters van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson hadden de achtervolging ingezet op het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas. Op 22/23 november stootten zij bij Eisleben en Stassfurt (ten zuiden van Maagdenburg) op enkele keizerlijke eenheden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 413-414 en p. 428).

18 Matthias, graaf Gallas, voerde ten tijde van de verovering van Kiel (17 augustus 1644) het bevel over 7000 keizerlijke infanteristen, 5000 ruiters, 800 dragonders (*Doc. Boh.* VII, p. 122 no. 342 en p. 130 no. 373).

19 De keizer had veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen bevolen om assistentie te verlenen aan het expeditieleger van Matthias, graaf Gallas (*Doc. Boh.* VII, p. 158 no. 461).

20 De vrede van Vervins, op 2 mei 1598 tussen Frankrijk en Spanje gesloten; zie 'Les articles et conditions de la paix et perpetuelle alliance contractée entre tres-hauts et trespuissans

princes, Philippe par la grace de Dieu roy Catholique des Espaignes, etc., et Henry quatriesme de ce nom ... iouxte la copie imprimée à Paris', 1598 (R.O. Lindsay en J. Neu, *French political pamphlets 1547-1648*, p. 141 nos. 2095 en 2096).

In dorso staat: Ossnabrugae, die 28 Novembris anno 1644. Ad dominum Hugonem Grotium. J.O. Axelii.

Bijlage:[21]

Propositie van de Zweedse gevolmachtigden, dd. 7 december 1644.

Illustrissimi domini,

Absolutis per Dei gratiam praeparatoriis pacis et plenipotentiis hinc inde commutatis, cum ipsa pacis negociatio iam tandem inchoari debeat, post invocatum divini Numinis auxilium, ut cuncta feliciter cedant, id inprimis tam ad omnimodam praeliminarium consumationem quam actionem principalem tum debite fundandam, tum maiori facilitate maturandam, necessario requiritur, ut sive per se sive per suos mandatarios adsint Imperii status, electores, principes, civitates. Sicut enim ea praecipue de causa hactenus tanti temporis bellum sustineri et tam diuturna lentorum praeliminarium fastidia exhaurire necessum fuerat, ut haec ordinibus facultas salva maneret, ita iam absque iis de pace nihil vel iure agi vel cum speratae securitatis effectu statui potest. Etsi vero caesarea Maiestas dato tandem universis et singulis generali salvo conductu iamdudum consenserit, ut libere secureque veniant vel mittant.

Quia tamen super eo consensu praeter binos nemo adhuc comparuit, explicatiori suae Maiestatis sententia adeoque impulsu opus est, ut confidentius citiusque approperent. Ante omnia igitur id loco primae propositionis postulamus, ut cum Excellentiae vestrae tum ipsa caesarea Maiestas eos, ut se absque ulteriori mora sistant, efficaciter moneant et adhortentur, ne per eos stet quominus sua[e] reipublicae tranquillitas maturius restituatur. Quodsi insuper placuerit Excellentiis vestris id quod per decanum dici fecerant, scripto nobis exhibere, nimirum - si recte percepimus - sibi non incongruum videri, ut ea quae anno 1635 inter regni Sueciae cancellarium et electorem Saxoniae agitata sunt, reassumantur, etiam mentem nostram de materia tractandorum ulterius aperiemus. Quamprimum vero ordines advenerint, parati erimus ad rem ipsam aggrediendum eaque facilitate tractandum, ut omnibus constet nihil eorum quae ad universi Imperii pacem omni ex parte aequam, tutam, decoram maturandum conducere potuerunt, a nobis omissum esse, idem nobis de Excellentiis vestris indubie promittentes.

Quas hisce de caetero divinae protectioni commendamus,

[J.A. Oxenstierna, J.A. Salvius].

Osnabrugae, die 27 Novembris anno 1644.

In dorso staat: Copie de la proposition par messieurs les plenipotentiairs de Suede.

En in de hand van Grotius: 25 Nov. 1644.

7184. 1644 december 10. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

Hiems ubique militibus quietem indicit. Pecuniae hic quaeruntur, sed commenta non bene procedunt, tot se interiiciunt difficultates et seditionum metus. Pro solatio

21 Bijlage naar hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 8, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 313-314.

1 Copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 224. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 12 no. 18. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 391 en f. 463.

est non minor apud hostes penuria. Regina Angliae hic adhuc subsistit et pacem domi op-

tat.[2] Sed quanquam paribus ferme ibi bellantium vicibus, maior est ferocia penes parlamentarios, qui per missos a se[3] pacem regi offerunt,[4] qua inane regis retineat nomen et principes Robertum et Mauritium a Palatinis terris excludunt.[5] Cum augustae Maiestati tuae res audimus tam pulchre succedere terra[6] marique,[7] est cur Deo primum, deinde ipsi summas agamus gratias, eoque magis Deum precemur, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, ut Maiestatem tuam incolumen, florentem, triumphantem servet,

augustae Maiestatis tuae obedientissimus subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, I[*sic*]/X Decembris 1644.

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Hieme quies. Penuria Gallorum et hostium. Vota reginae Angliae. Ferocia parlamenti. Gratulatur reginae suae de rebus prospere gestis.

7185. [1644] december 10. Aan S. Groenewegen van der Made.[1]

Vir clarissime atque eruditissime,

Vidi novam Institutionum nostrarum editionem cum annotatis Claritatis vestrae, bene elaboratis et perutilibus,[2] qua de re gaudeo lectorum causa. Mirari non debet Claritas vestra, si mihi non ea quae ipsi fuere adminicula. Multum est potuisse me

2 Koningin Henriëtte Maria van Engeland vond geen rust in het Louvre. Zij sloot een vertrek naar Gaillion (Normandië) niet bij voorbaat uit (no. 7027 (dl. XV), en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 154 en p. 158-159).
3 De ‘commissioners for peace’ ontvingen op 17/27 november een koninklijke vrijgeleide voor hun reis naar Oxford.
4 Koning Karel I nam ‘The humble desires and propositions’ op 24 november/4 december in ontvangst.
5 Art. XXII bevatte een verzoek om 's konings medewerking aan de uitsluiting van de prinsen Rupert (Robert) en Moritz (Maurits) van de Paltsische erfenis; zie no. 7188, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 102-103.
6 De Zweedse wapenen waren succesrijk in Skåne (Schonen), in het hertogdom Holstein en in de Duitse landen.
7 De in de Fehmarnbelt buitgemaakte Deense oorlogsschepen Patientia en Oldenburg hadden al koers gezet naar Stockholm (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 670).
1 Gedrukt *Epist.*, p. 719 no. 1627, en D. van Bleyswijck, *Beschryvinge der stadt Delft*, Delft 1667, p. 835. De brief is ten onrechte gedateerd op 10 december 1643 (*Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-geleerdheid*, ed. F. Dovring, H.F.W.D. Fischer en E.M. Meijers, Leiden 1952 (*BG* no. 785), p. XVI). Vermeld in R. Boitet, *Beschryving der stadt Delft*, Delft 1729, p. 760. Mr. Simon Adriaensz. van Groenewegen van der Made (1613-1652) was advocaat en stadssecretaris van Delft (*NNBW* IV, kol. 677-678).
2 De editie *Inleydinge tot de Hollandtsche Regts-geleertheit, beschreven bij Hugo de Groot, bevestigt met placcaten, hantvesten, oude herkomen, regten, regts-geleerden, sententien van de Hoven van Justitie in Hollant ende elders, mitsgaders enige bij-voegsels ende aenmerkingen op de selfde, door Mr. Simon van Groenewegen van der Made, advocaet voor de voorsz. Hoven van Justitie in Hollandt*, Dordrecht 1644 (*BG* no. 765); zie nos. 6819, 6839 en 6855 (dl. XV).

praestare quod praestiti illo loco ac tempore.[3] Quaedam quae controversi iuris esse iudico, velim definiri ab iis quorum ista est potestas,[4] ut minor sit litium materia. Praestitere id magno

3 Grotius schreef zijn *Inleidinge* (*BG* no. 757) in Loevesteinse gevangenschap (1619-1621).
4 De Staten van Holland; vgl. Grotius' brief aan Willem de Groot, dd. 30 april 1644 (no. 6839 (dl. XV)).

populorum suorum bono in multis rebus archiduces Albertus et Isabella.[5] Posset eam rem promovere, si velit, nobilissimus dominus Graswinkelius,[6] cui ut et Claritati vestrae omnia opto prosperrima,

Claritati vestrae addictissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 10 Decembris 1643.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Simoni Groenewegio a Maden, iurisconsulto.

Adres (volgens de uitgave in de Beschryvinge der stadt Delft): Clarissimo eruditissimoque viro d. Simoni Groenwegio a Made, iurisconsulto.

7186. 1644 december 10. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Exemplaria nostra Annotatorum si recte ad te pervenient, erit quod gaudeamus ea evasisse pericula a tempestatibus, mari, praedonibus.[2] Isaaco Vossio gratias summas ago, quod et indicum in Anthologiam et correctionis laborem nostri causa non defugiit.[3] Multum is praestat Sorberio.[4] Annotatorum meorum ad Vetus Testamentum nullum exemplar apud me retinui praeter unum, in cuius margine sunt versiones meae.[5] Comparatione[m] virorum qui eminent in sacra quique in profana historia[6] ita praemollivi easque addidi exceptiones, ut reprehendi nisi inverecunde non possit. Sacra historia praeter usus proprios habet quosdam cum historia profana communes, eosque non spernendos.

5 Het streven naar meer uniformiteit in het recht van deze landen, in 1540 door keizer Karel V voorbereid in het Eeuwig Edict. De Opstand brak het werk aan de codificatie af. In de Zuidelijke Nederlanden namen Albrecht en Isabella bij Eeuwig Edict van 12 juli 1611 de optekening van de costumen ter herziening en homologatie door de centrale overheid weer bij de hand.

6 De Haagse advocaat-fiscaal mr. Dirck Graswinckel publiceerde in 1651 het verzamelwerk *Placcaten, ordonnantiën ende reglementen op 't stuck van de lijf-tocht* (*NNBW* III, kol. 489-490).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 974 App. no. 736. Antw. op no. 7169, beantw. d. no. 7205.

2 De vrachtvaarder aan wie de Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge het transport van zijn koffers en twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), had toevertrouwd, kwam niet opdagen.

3 Willem de Groot had het manuscript van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) op 27 november overgedragen aan Isaac Vossius; zie nos. 7169 en 7170.

4 De Franse protestant Samuel Sorbière genoot lange tijd de voorkeur van de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu voor het persklaar maken van de *Anthologia Graeca* (no. 6898 (dl. XV)).

5 Grotius had in zijn handexemplaar aantekeningen geplaatst met vertalingen van de woorden die in zijn *Annotata* in het Grieks en Hebreeuws werden aangehaald. In principe was hij bereid om dr. Joan Blaeu het alleenrecht te geven op de vertalingen en aanvullingen, maar dan moest de Amsterdamse drukker-uitgever eerst met een onberispelijke editie van de *Anthologia Graeca* aantonen dat hij zijn beloftes nakwam.

6 In het voorwoord van zijn *Annotata ad Vetus Testamentum*, dd. 1 maart 1644, had Grotius zijn lezers om begrip gevraagd voor de verwijzingen naar parallelle plaatsen bij 'profane' auteurs.

Dominus Salmasius non immerito haesitat.[7] Opto ei ut consilia capiat quae ex re

7 Hier wordt verwezen naar de ‘lettres de rappel’ van koning Lodewijk XIV aan de Leidse hoogleraar Claude Saumaise. Op 16 november had de Franse ambassadesecretaris Henri (of Jean) Brasset de hoogleraar een persoonlijke uitnodiging van de koning ter hand gesteld. De pensionaris van de stad Leiden bracht hem een dag later nog beter nieuws, want de curatoren van de Leidse universiteit hadden besloten zijn tractement met 1000 gulden te verhogen (Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche uni-*

ipsius erunt familiaeque eius. Monasterii et Osnabrugae iam de iis quae ante limen rei erant, convenit.[8] Brevi videbit orbis christianus qui sint qui pacem serio velint. Vondelii ominibus apprecor.[9]

Parlamentarii ferociunt et conditiones offerunt regi in[i]quissimas.[10] Sed rex in ver recolligit exercitum et sine auctoritate publica multi Galli ad eum ibunt. Hic paratus fiunt contra Germaniam et Flandriam, sed vix credi potest quam difficulter expediatur pecunia.[11]

Deus te tuosque servet incolumes,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

10 Decembris 1644.

Vides poemata mea iuvenilia mihi obiici quasi per te ea voluerim recudi. Certe non volui et tu id scis. Audio iterum edi.[12] Velim impedias, si fieri id potest; si non, testeris mihi id displicere. Nolim quicquam eorum manere praeter sacra.[13] Iam nunc accipio Simonis Groen[e]wegii librum.[14] Non displicet mihi eius labor. Quae controversa sunt velim ab Ordinibus definiri, ut litibus seges minuatur. Mitto epistolium meum ad ipsum Groenewegium, quod trades ita si id ex usu existimes.[15]

8 Alle geschilpunten over de ‘emendatie’ van de volmachten waren opgelost. De gevolmachtigden in Munster en Osnabrück waren kort daarop accoord gegaan met de termijn die de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden gesteld voor het indienen van de eerste proposities: zondag, 24 november/4 december 1644; zie nos. 7182 en 7183; *Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 220-221, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 412-413.

9 Vondels *Klaghte over de weerspannelingen in Groot Britanje*, 1644 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5065, en *Vondel; volledige dichtwerken en oorspronkelijk proza*, ed. A. Verwey, Amsterdam 1986, p. 903-904).

10 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 10 december.

11 De voorbereiding van de campagnes van de Franse legers in Vlaanderen, Duitsland, Catalonië en Italië.

12 De door Willem de Groot verzorgde editie *Hugonis Grotii poemata, collecta et magnam partem nunc primum edita a fratre Guilielmo Grotio*, Leiden 1617 [=1616] (*BG* no. 1); zonder toestemming van de auteur herdrukt te Leiden 1639 (apud Hieronymum de Vogel) en te Londen 1639 (per Ric. Hodgkinsonum) (*BG* nos. 2-4). Een ‘editio quarta’ was in voorbereiding ‘apud Hieronymum de Vogel’, Leiden 1645 (*BG* no. 5).

13 Vgl. *BG* no. 1 rem. 4, en no. 6342 (dl. XIV). De Haagse hofpredikant André Rivet had in zijn *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum*, Leiden 1643 (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319), p. 283, kritiek uitgeoefend op de jeugdgedichten. Grotius verdedigde zich in zijn *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, discussio*, Irenopolis [Amsterdam] 1645 (*BG* no. 1195), met de opmerking: ‘Frustra Grotio iuvenilia poemata obiicit dominus Rivetus, quae olim edita magis sunt sinente ipso quam iubente. Ante annos autem aliquot recusa fuere in Batavis, ipso non sinente sed prohibente. Optaret enim ut interierint omnia ista aut nuptiarum aut belli incitamenta, et sola superessent sacra, aut ad bene formandos mores pertinentia’ (*Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 740 r. 10 A).

14 De editie *Inleydinge tot de Hollandtsche Regts-geleertheit, beschreven bij Hugo de Groot, bevestigt met placcaten, hantvesten, oude herkomen, regten, regts-geleerden, sententien van de Hoven van Justitie in Hollant ende elders, mitsgaders enige bij-voegsels ende aenmerkingen op de selfde, door Mr. Simon van Groenewegen van der Made, advocaet voor de voorsz. Haven van Justitie in Hollandt*, Dordrecht 1644 (*BG* no. 765).

15 De dankbrief aan mr. Simon Adriaensz. van Groenewegen van der Made: zie no. 7185.

7187. 1644 december 10. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De advantagiën die de Zweden te water ende te land hebben gehadt zijn niet clein; evenwel niet om de Sweden meesters te maecken ofte van de Oostzee ofte van de principale eilanden.[2] Ende ick twijffele off het voordeel tot noch toe de costen waerdt is. Wij zullen haest zy[e]n wat dispositie in beide die rijcken is tot de vrede,[3] alsoock in de handeling te Munster ende Osnabrug, alzoo de twisten over de preliminaribus nu zijn geslecht.[4] 't IJs moet haest comen in de Oostzee. De passagie van de Belt voor groote schepen is vol peryckel[5] ende zoo men die zouct, dat is een teecken dat de Zond noch blijft bezet bij de Deenen.[6] Wij zullen zien waerhenen de Hessische haer cours zullen nemen.[7] Overal is gebreck van vivres ende voerage, ende om de soldaten wel in de winter te onderhouden, zal geld van noode zijn. Die van Breme ende Hamburg mijns bedenckens hebben geen groot ongelijck dat zij Spaignie niet en zoecken te offenseren.[8] Dien handel is van geene cleine importantie.[9] Maer ick wenschte dat die ende andere Hanzesteden[10] met Sweden ende met de Vereenigde Nederlanden iet goed overlang besloten hadden ofte noch besloten tot de vrijheit van de zeën ende rivieren. Causa est plena aequitatis.[11]

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 39j. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7188.
2 De Zweden kampten met een tekort aan soldaten en zeelieden voor een expeditie naar de Deense eilanden Lolland, Langeland, Funen en Seeland.
3 De Deense commissarissen Just Høg en Ditlev Reventlov hadden op 29 oktober/8 november met de Zweedse gedelegeerde Gustav Karlsson Horn overeenstemming bereikt over plaats en tijd van het Zweeds-Deense vredesoverleg (no. 7145). De *Gazette 1644*, no. 146, dd. 10 december 1644, bracht het bericht dat koning Christiaan IV accoord was gegaan met de voorwaarden voor een bijeenkomst aan de grens op 15/25 december: 'Ce Roy ayant depuis peu signé la publication de l'assamblée qui se doit faire pour ce sujet à Bronsbroo [Brömsebro]' (*Gazette 1644*, no. 146, dd. 10 december 1644).
4 Alle geschilpunten over de 'emendatio' van de volmachten waren opgelost. De gevolmachtigden in Munster en Osnabrück waren kort daarop accoord gegaan met de termijn die de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden gesteld voor het indienen van de eerste proposities: zondag, 24 november/4 december 1644; zie nos. 7182 en 7183; *Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 220-221, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 412-413.
5 Admiraal Maerten Thijssen Anckarhielm had met 20 schepen van de Zweeds-Hollandse hulpvloot bijgedragen aan de Zweedse overwinning in de Fehmarnbelt (13/23 oktober). Op 19/29 oktober verliet hij de Kielerfjord en bracht zijn eskader door de Grote Belt terug naar de haven van Göteborg ('Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 287-288, en *Gazette 1644*, no. 146, dd. 10 december 1644).
6 Koning Christiaan IV van Denemarken vertrouwde op de afschrikwekkende werking van zijn blokhuizen in het nauwste gedeelte van de Sont (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 107, p. 197-199 en p. 312).
7 De Hessische generaal-majoor Johann Geyso verscheen op 2 december in de kwartieren van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson (*Gazette 1644*, no. 153(2), dd. 31 december 1644).
8 De syndici Bethmannus Herdesianus (Bremen) en Johann Christoph Meurer (Hamburg) hadden in de onderhandelingen over de vernieuwing en herziening van het verdrag dat de Staten-Generaal in 1616 met de Hanzesteden hadden gesloten, bezwaren aangevoerd tegen de verplichting om 'haer quote te dragen in de Oorloghs-lasten te water en te lande teghen den Koninck van Spaengien' (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 1005-1006; *Res. SH*, dd. 1, 6, 10, 14 en 17 december 1644).
9 Hamburg, Bremen en Lübeck leverden oorlogsmateriaal aan de Spaanse legers (no. 5997 (dl. XIII)).
10 De Hanzesteden Wismar, Rostock, Stralsund, Greifswald-Anklam, Maagdenburg, Braunschweig en Lüneburg waren niet langer in staat om een zelfstandig beleid te voeren.
11 'Causa est plena aequitatis'; vgl. Cicero, *Philippica* 1, 8.

Onzen tweede heeft ongelijck dat hij zijnen arbeid[12] aen uwe Ed. niet en communiceert. De tonge zonder solide wetenschap is niet veel meer dan wint.

De voorslagh van een derde compagnie waerin de Oostindische ende Westindische elck zoude paert hebben nae haer capitael, ende oock anderen, om iet te attenteren op Peru schijnt niet vremd te zijn,[13] maer dient wel geschaeft. Wij hooren hier dat de schade die de Duinkerckers hebben gedaen niet zoo groot en is als men eerst vreesde.[14] Dat op de cruicers niet beter werdt gelet is een groote faute.[15]

Monsieur de Brasset zal nut zijn bij de Fransche ambassadeurs,[16] die nu wel voorzien zullen zijn van instrumenten.[17] Wij moeten verwachten wat Aelianus[18] doen zal.

't Gelt werdt hier beswaerlijck gevonden. Ende dezen cardinael, geen ander steunsel hebbende als de goede gunste van de coninginne, dorft zulcke dingen niet bestaen als den andere voordezen.[19] De parlamenten hernemen haere autoriteit.[20] Men doet hier veel om den paus te contenteren ende den paus toont goede myne. Evenwel is het vertrouwen ten wederzijde niet groot. Het beste daerin voor den cardinael Mazarini is dat hij is jong ende den paus zeer out.[21]

10 Decembris 1644.

12 Mr. Pieter de Groot, advocaat ordinaris van de Oostindische Compagnie, had een antwoord geschreven op de memoranda die de Portugese ambassadeur Francisco de Sousa Coutinho de Staten-Generaal had aangeboden in de twist over de verdeling van de kaneellanden tussen fort Galle en Colombo op het eiland Ceylon; zie nos. 7122 en 7157.

13 De expeditie van Hendrik Brouwer († 7 augustus 1643 te Chiloë) naar de Chileense kust had de bewindhebbers van de Westindische Compagnie op het spoor gezet van nieuwe mogelijkheden tot expansie van hun gezag ten westen van de Straat van Magalhães; vgl. no. 7025 (dl. XV).

14 Een Spaans-Vlaamse vloot van 11 fregatten had begin november de 'Rouanvaarders' overvallen. Twee konvooiers en enige koopvaardijschepen vielen in handen van de Duinkerkers (*Res. SH*, dd. 26 november 1644).

15 De Admiraliteiten hadden de waarschuwingen van admiraal Maarten Harpertsz. Tromp in de wind geslagen. De kruisers waren te laat uitgevaren voor de winterse patrouilleldiensten langs de kust (*Res. SH*, dd. 22 en 26 november 1644).

16 Henri (of Jean) Brasset, secretaris van de Franse ambassade in Den Haag, aanvaardde de benoeming tot secretaris van de Franse delegatie te Munster (no. 7127) met enige tegenzin. Op 2 januari 1645 nam hij afscheid van de Staten-Generaal (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 412, p. 442 en p. 453-455, en Schutte, *Repertorium* II, p. 7).

17 Théodore Godefroy, juridisch adviseur van de Franse gevolmachtigden, groot verzamelaar van documenten 'touchant les droits du roi très chrétien sur plusieurs états et seigneuries possédées par divers princes voisins', was eind november in Munster gearriveerd (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 411).

18 Vgl. no. 7162. 'Aelianus' (codenaam voor de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona) verdedigde in Den Haag zijn positie van 'publicq minister van een Souveraine Kroon'; zie de 'Remonstrantie, Van de Koninglijcke Sweedsche Heer, Resident. Aen de ... Staten, van Hollant ende West-Vrieslant, tegen het Hof van Justitie aldaer (*gedagt. 6 Sept. 1644*), met de Resolutie daer op gevolcht. Mitsgaders: Antwoordt, van den selven Ed. Hove van Justitie, aen hare Ed. Groot Mogende (*ged. 19 Dec. 1644)*', Amsterdam 1645 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5196).

19 De Parijse raadsheer Olivier Lefèvre d'Ormesson noteerde op 5 december in zijn *Journal* (I, p. 234): 'Les pièces de médisance commençoient à courir, et l'on se plaignoit du gouvernement. On regrettoit celuy du cardinal de Richelieu. C'est ce qui a toujours esté et sera: se plaindre du temps présent'.

20 De Parlementen verzetten zich tegen de harde belastingmaatregelen van Michel Particelli, heer van Emery, 'contrôleur général des finances' (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 93-97).

21 Kardinaal Jules Mazarin zocht toenadering tot paus Innocentius X (no. 7200). De missie viel toe aan de Normandische edelman Nicolas Bretel (1608-1648), heer van Grémonville, intendant van het Franse leger in Italië (*DBF* VII, kol. 234, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 39-41).

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot uyt Paris, den 10 Decemb. 1644. Denemarcken.

7188. 1644 december 10. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De Hessische, zoo wij hier verstaen, zijn gezien bij Halberstad,[2] de Haezfeldsche bij Coburg,[3] de Beierschen bij de Necker ende Frankenlant ende hebben door Jan de Waert de Fransoisen, die over [den] Rijn getrocken waeren, belet Germesheim te nemen.[4] Magalotti was door ordre van de marescal de Turenne gecomen tot bij Sarbruck, maer bij naerder ord[r]e weder teruggegetrocken. Men gaet voort met de bloquering van La Motte.[5] Den keiser was noch te Lintz ende men meent den churfurst van Mentz door Frankenlant daernaetoe gaet,[6] hebbende van den keiser eenig geld ontfangen ende vertroosting van de betaeling van het Spaensche pensioen.[7] Den hertogh van Beieren had noch niet bij hem gecregen de lichtinge van Gil de Haes uit Italië.[8] De Frankenlansche creitz[9] zend haere

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 39i. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7187.
2 De Hessische generaal-majoor Johann Geyso verscheen op 2 december in de kwartieren van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson (*Gazette 1644*, no. 153(2), dd. 31 december 1644).
3 Aankomst te Coburg op 19 november. De regimenten van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen trokken over Bamberg naar Zwickau. Het was de bedoeling dat zij de weg langs de Elbe vrijmaakten voor de terugkeer van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, naar de Habsburgse landen (*Gazette 1644*, nos. 146 en 149, dd. 10 en 17 december 1644).
4 De Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth dwong Rheinhold von Rosen, 'Weimars' bevelhebber in het leger van de burggraaf van Turenne, tot vertrek uit de omgeving van Gernsheim (*Gazette 1644*, nos. 147, 150 en 153, dd. 10, 17 en 24 december 1644).
5 De hervatting van de belegering van het Lotharingse bolwerk La Motte (no. 7163). De lichtingen van de Franse onderbevelhebbers Pierre de Magalotti en Nicolas de Nettancourt d'Haussonville, graaf van Vaubecourt, volgden de aanwijzigingen van maarschalk François de l'Hospital, graaf van Rosnay, sieur du Hallier (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 233 (5 december): 'L'on me dit que le siége de la Motte estoit résolu et que les troupes marchoient sous le commandement du maréchal de l'Hospital').
6 De Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt zag bij nader inzien af van een bezoek aan de keizer. Zelfs in Aschaffenburg voelde hij zich niet meer veilig. In de tweede week van december vestigde hij zich in Frankfort (*Doc. Boh.* VII, p. 159-160 no. 469, en *Gazette 1644*, no. 154, dd. 31 december 1644).
7 Kort nadat de aartsbisschop zijn intrek had genomen in het huis van de Duitse Orde te Sachsenhausen (Frankfort), overhandigde een koerier hem een keizerlijk geschenk van 10000 rijksdaalders, alsmede de belofte van uitbetaling van de Spaanse pensioenen (*Urk. u. Act.* I, p. 864, en *Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 490 en 528).
8 Zie nos. 7079 en 7094. Generaal-majoor Gilles de Haes had zijn Venetiaanse lichtingen beschikbaar gesteld voor dienst in het leger van hertog Maximiliaan I van Beieren (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 148, en *Gazette 1644*, no. 147, dd. 10 december 1644).
9 De Frankische Kreits, in vergadering bijeen te Bamberg, aanvaardde op 8 november de Franse en Zweedse uitnodigingen ter vredesconferentie (R. von Kietzell. 'Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645', in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 117-119, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 288-294 en p. 294-304 (ontwerp van de instructie voor de gevolmachtigden, dd. 19 november 1644)).

gedeputeerde nae Munster, ende door haer exempel oock andere. Den hertogh van Beieren geeft uit in 's keisers hoff[10] dat hij verzocht is bij Vrancrijck tot particuliere handeling. Die van Vrancrijck zeggen ter contrarie dat zij bij hem verzocht zijn[11] ende hebben een gedeputeerde van den hertogh van Beieren, die door Switzerlant nae Vrancrijck meende te comen, terugge doen gaen. Beck was weder van de Moselcant getrocken nae Lutsenburg.[12] Eenige van de Lorrainsche waeren bij hem, eenige gegaen om winterquartieren te nemen in 't lant van Gulick.

't Fort van Watten[13] is ten naeste bij voltrocken met vijf bastions, grachten, palissade, contrescarpe, drie halve maenen, een kerck daerontrent gefortificeert, een redubte op 't canael. Galas schrijft zoo de Haezfeldschen[14] haer haesten, dat hij de Sweden haest zal doen vertrecken ende de patrimon[i]ale landen van het huis van Oostenrijck buiten peryckel houden. Den keiser heeft aen de zijnen die tot Francfort zijn geschreven dat zij immers die vergadering bijeen zouden houden ende de absenten doen wedercomen. Men spreect oock alsnoch van een volle Rijcxdagh tot Regenspurg.[15]

Tot Rome den haet tegen de Barbarins heeft veel volcx doen loopen om.[16] De Fransche trouppes in Italië waeren ten deele bij Casal, op welcke plaetse den Spaignaerd[17] een

10 Hertog Maximiliaan I van Beieren had de missie naar het keizerlijke hof te Linz toevertrouwd aan zijn raadsheer dr. Johann Mändl (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 81-83 en p. 107-108).

11 De Franse gevolmachtigde Abel Servien waarschuwde kardinaal Jules Mazarin voor het diplomatieke spel van de hertog van Beieren: 'Sy j'ozois prendre la liberté de dire seul mon sentiment à Vostre Eminence sur le désir qu'a Monsieur le Duc de Bavières d'envoyer à la Cour un homme de sa part, je n'estimerois pas qu'il y eust beaucoup d'inconvénient de le luy permettre, pourveu qu'on donne advis de son arivée à l'Ambassadeur de Suède' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 681 en p. 708).

12 De Luxemburgse gouverneur Johan van Beck had het vertrouwen verloren in een gemeenschappelijke actie van hertog Karel IV van Lotharingen en de keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, aan de Moezel en de Rijn.

13 De reconstructie van de vesting Watten aan de Aa tot een koninklijk fort met vijf bastions. De Picardische bevelhebbers Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, en maarschalk Jean, graaf van Gassion, hadden recruten uit de omgeving van Boulogne-sur-Mer ingeschakeld voor de voltooiing van de verdedigingswerken; zie no. 7027 (dl. XV), nos. 7070 en 7150.

14 Matthias, graaf Gallas, had zich lange tijd getroost met de gedachte dat de regimenten van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen hem zouden assisteren in de strijd tegen het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson aan de Saale. In de derde week van november moest hij met een vlucht naar Maagdenburg zijn nederlaag in de uitputtingsoorlog erkennen (*Doc. Boh.* VII, p. 154-155 nos. 449 en 452 en p. 157 no. 459).

15 De leden van de 'Fürstenrat' op de Frankforter 'Deputationstag' toonden geen belangstelling voor een rijksdag te Regensburg. Zij waren de mening toegedaan dat het voorbeeld van de Frankische Kreits (*supra*, n. 9) navolging verdiende. Nog dezelfde maand beantwoordden ook de bisschoppen van Würzburg en Bamberg, alsmede het stadsbestuur van Neurenberg, de Franse en Zweedse uitnodigingen ter vredesconferentie (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 168; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 428-430).

16 Het Franse koninklijke wapenschild werd in de nacht van 25 op 26 oktober van het palazzo Barberini verwijderd (no. 7128). De Romeinen dreven de spot met de openbare vernedering van de neven van paus Urbanus VIII (*Gazette 1644*, no. 145, dd. 3 december 1644; H. Coville, *Etude sur Mazarin et ses démêlés avec le pape Innocent X*, p. 37-40, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 39).

17 De vestingstad Casale Monferrato, ten noorden van Alessandria. Ruiters van Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouverneur van Milaan, trokken langs de Po naar de Lomellina.

aenslagh is gemist, ten deele bij Nizza,[18] de Spaenschen ontrent Alexandrië. Te Napels wierd geld gezocht, maer quaelijck gevonden. Oock was te Milaen hoope van gelt uit Spaignie ende vijfduizent man te voet, achthondert te paerd. Op den prince Thomas schijnt de Fransoisen eenigh bedencken hebben,[19] omdat hij hier te hove verwacht zijnde niet en comt ende eenige van zijne confidenten gezonden heeft nae Milan, Genua ende Alexandrië. Den cardinael Antonio[20] end[e] den marquis de Saint-Chaumont[21] beschuldigen malcander met schriften, daer den paus om lacht.

Den grave van Harcourt is noch niet vertrocken nae Catelagne.[22] Den marescal de La Motte-Odencourt doet de Catelans brieven schrijven in zijn faveur[23] tegen de clachten die hier gedaen zijn bij de gedeputeerden van Catelagne. Den gouverneur van Balaguer werdt hier gevangen gebracht.[24] Wij hooren dat don Philippe de Silve bij ordre van den coninck van Spaignie is gearresteert geweest ende gezonden nae Valledolid.[25] Eenige hebben advysen dat de Spaignaerden Tanges in Roussillon[26] hebben genomen ende de Fran-

18 De Frans-Savoyaards doorkruisten de vruchtbare dalen van de Langhe (streek ten zuiden van Nizza Monferrato) (*Gazette 1644*, no. 147, dd. 10 december 1644).

19 Prins Tommaso Francesco van Savoye was sinds de verlossing van zijn echtgenote Marie de Bourbon (1606-1692), gravin van Soissons, prinses van Carignano, uit Madrileense gevangenschap (nos. 6872, 7007 en 7020 (dl. XV)) minder geneigd de orders van Parijs te volgen. Kardinaal Jules Mazarin vreesde ontrouw en besprak de kwestie met de Savoyaardse abt Andrea Mondino di Mondevì (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 110-111).

20 Kardinaal Antonio Barberini verdedigde zich tegen de beschuldiging dat hij bij de laatste stemming in het conclave de Franse belangen uit het oog had verloren; vgl. 'Risposta al Viglietto scritto dal Sig. Ambasciatore di Francia al Sig. Card. Antonio Barberino', dd. 25 oktober 1644 (*Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung 'Discursus politici'*, Frankfort 1930, p. 226).

21 De Franse ambassadeur Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), had in Rome evenmin standvastig gehandeld. Op 18 november vernam de Parijse raadsheer Olivier Lefèvre d'Ormesson het nieuws: 'J'appris que le marquis de Saint-Chamond ... estoit révoqué avec injure pour ne s'estre pas bien gouverné en l'élection du pape' (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 227-230; *Lettres Mazarin* II, p. 98-105; Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 151-152, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 39).

22 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, zou in Catalonië de waardigheden en taken overnemen van de in ongenade gevallen Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt. Zijn instructie werd op 18/28 januari 1645 vastgesteld.

23 De graaf van La Mothe-Houdancourt werkte aan een weerlegging van de beschuldigingen die de Catalaanse gezanten Gaspar Sala, abt van San Cugat del Vallés, en Isidoro Pujolar tegen hem hadden ingebracht (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 266-269, p. 291-294 en p. 658-660, en *Défenses de Messire Philippes de La Mothe-Houdancourt: Factum* I-V, ed. H. de La Mothe-Houdancourt, Parijs 1649).

24 Spaanse troepen onder bevel van Andrea Cantelmo stonden op 29 september voor de stad Balaguer (ten noordoosten van Lérida). Het Franse garnizoen gaf zich zonder slag of stoot over (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 263).

25 Don Felipe de Silva (1589-† 1645 te Zaragoza), Spaans bevelhebber van Portugese afkomst, had op 30 juli 1644 de capitulatie van het Franse bolwerk Lérida in ontvangst genomen. In augustus moest hij het bevel over het koninklijke leger in Catalonië overdragen aan Andrea Cantelmo (ca. 1598-1645). Hij bleef echter in koninklijke gratie (*Diccionario de Historia de España* III, p. 666-667).

26 'Tanges': vermoedelijk wordt hier gedoeld op vijandelijkheden in de omgeving van Tremp en Talarn (ten zuidwesten van Seo de Urgel) (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 290). De *Gazette 1644*, no. 150, dd. 17 december 1644, maakte melding van een aanslag op 'la ville de Trein située sur les montagnes'.

soisen van Aigremont afgeslagen,[27] oock dat eenige geruchten gaen alsoff de coninginne van Spaignie door vergift zoude zijn gestorven.[28]

Een baron van Limoges is hier in de Bastille[29] gestelt, omdat men meent dat hij eenige remuementen in Languedoc heeft verweckt. Sestien raedsheeren van Bourdeaux zijn om gelijcke oorzaecken verboden haere ampten te bedienen.[30] Die van Zurich hebben hevige disputen tegen de Cleine Cantons om een zeeckere kerck,[31] ende hebben driehondert ruiters op haere frontiere.

Den coning van Engelant meent zich te stercken van volck tegen de voorzomer.[32] Hier werdt gesproocken van eenige lichting die door oogluicking voor hem zoude geschieden in Normandië.[33] Daer zijn gedeputeerden van het parlement nae den coning toe[34] met conditiën tot de vrede die niet aennemelijck en zijn,[35] alzoo zij den coning alle autoriteit benemen ende prins Robert met prince Maurits uitsluiten van alle deel in den Pals.[36] 't Volck van denzelve coning had het secours belet dat de parlamentarissen wilden

27 De Fransen hadden het kasteel van (A)gramunt (ten noordoosten van Lérida) op 6 oktober moeten prijs geven aan de troepen van de Spaanse bevelhebber Andrea Cantelmo. Een tegenaanval mislukte (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 263-264, p. 266 en p. 301-302).

28 Isabella (Elisabeth) de Bourbon (1602-† 6 oktober 1644), koningin van Spanje. De geruchtenstroom over de oorzaak van haar plotselinge overlijden kwam op gang na de herdenkingsdienst die op 5 december in de Notre-Dame te Parijs werd gehouden (*Gazette 1644*, no. 148, 'extraordinaire' dd. 16 december 1644: 'Le service solemnel fait à Nostre-Dame pour la Reine d'Espagne'; *Mémoires de madame de Motteville* II, p. 121-125; *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 232-235, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 103).

29 Zie no. 6015 (dl. XIII). Kardinaal Jules Mazarin leverde met deze arrestatie het bewijs dat hij de sleutels van de Parijse kerkers stevig in handen had: 'L'on avoit mis à la Bastille quelques prisonniers, entre autres deux espions de Francisco de Melos et le médecin de Madame de Chevreuse' (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 234).

30 De schorsing volgde op een onreglementaire benoeming in het Parlement van Bordeaux. Op 6 december 1644 deed de 'Conseil du Roi' uitspraak in deze zaak: 'Arrêt assignant personnellement au Conseil les Sieurs de Pontac et Daffis, présidents, et de Pontac, procureur général au parlement de Bordeaux, pour avoir rétabli dans ses fonctions de président le Sieur de La Lanne dont l'office avait été supprimé par l'édit de juin 1641; et les interdisant jusqu'à nouvel ordre' (*Arrêts du Conseil du Roi, Règne de Louis XIV* I, p. 30 (299), p. 33 (323) en p. 35 (341)). Zie ook *Lettres au chancelier Séguier* I, p. 582, p. 662-665 en p. 678, en R. Boutruche, *Bordeaux de 1453 à 1715*, p. 320-323 en p. 331-333.

31 De protestantse ingezetenen van de Thurgau hadden op 29 augustus de eeuwenoude Adelheidskapel van Uttwil afgebroken. De abdis van Münsterlingen wilde de daders straffen, maar het kanton Zürich nam hen in bescherming (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1331 en p. 1337, en V 2 2, p. 1579-1583).

32 De koning besloot de winter door te brengen in Oxford. Zijn soldaten betrokken kwartieren in de omgeving van Marlborough (Wiltshire) en Wantage; zie no. 7174, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 154-156.

33 Koningin Henriëtte Maria van Engeland zocht vrijwilligers voor het betrekken van de koninklijke wacht op de eilanden Jersey en Guernsey (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 154, p. 156, p. 158-159).

34 De 'commissioners for peace' ontvingen op 17/27 november een koninklijke vrijgeleide voor hun reis naar Oxford.

35 Koning Karel I nam 'The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace, agreed upon by the mutual advice and consent of the Parliaments of both Kingdoms, united by Solemn League and Covenant, to be presented to his majesty' op 24 november/4 december in ontvangst (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 307-309, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 154-155 en p. 157-161).

36 Zie no. 7184. Het verzoek om 's konings medewerking aan de uitsluiting van de prinsen Rupert (Robert) en Moritz (Maurits) van de Paltsische erfenis in art. XXII van 'The humble desires and propositions': 'That your majesty will give your royal assent to such ways and means as the parliaments of both kingdoms shall think fitting for the uniting of the Protestant princes; and for the entire restitution and re-establishment of Charles Lodovick, prince elector palatinate, his heirs and successors, to his electoral

doen aen Basyn;[37] stercken Marlebury in Wiltshire,[38] belegeren Plimuth, maer van verre,[39] vermeerderen het garnisoen tot Windsor,[40] hebben de trouppes van de parlementarissen die naest waeren bij 's conincx leger, doen teruggetrecken nae Reading.[41] Daerentegen hebben de parlamentarisse in 't lant van Jorck becomen Hermeslei ende belegert Scarbroug ende Knasbourg.[42] Vijfhondert Ieren waeren in Schotlant geslagen.[43] De declaratie die den churfurst te Londen heeft uitgegeven, smaect hier te hove niet.[44]

10 Decembris 1644.

Ick twijffele off het waer is dat men hier uitgeeft, dat de prins Rakoczy[45] becomen heeft eenige trouppes van den Grooten Heer.[46] Voorts dat veele protestante Ieren in Ier-

37 Het ontzet van het kasteel Basing (nabij Basingbroke). De koninklijken braken door de verdedigingslinies. Op 16/26 november gaf het Parlement aan Edward Montague, graaf van Manchester, opdracht om het leger van sir William Waller bijstand te verlenen. In de verwarring kwam de hulp te laat. Op 22 november/2 december was de strijd in het voordeel van koning Karel I beslist (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 156-159; *CSP Dom. 1644-1645*, p. 128-129, p. 133, p. 135 en p. 139, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 100).

38 Marlborough; *supra*, n. 32.

39 Lord John Robartes reageerde alert op berichten over een aanslag van de koninklijken op de haven van Plymouth (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 165-166).

40 Driehonderd parlementsgezinde soldaten uit Middlesex onderdrukten een opstand in het garnizoen van kolonel John Venn (1586-1650), gouverneur van Windsor Castle. Op 18/28 november stuurden zij de zeven aanstichters van de ongeregeldheden naar Londen (*DNB* LVIII, p. 209-210, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 124-128, p. 130 en p. 133-134).

41 De *Gazette 1644*, no. 147, dd. 10 december 1644, zag hierin een teken ‘que les Royalistes sont tousjours maistres de la campagne’.

42 De belegering van Scarborough en Knaresborough. De *Gazette 1644*, no. 147, dd. 10 december 1644, meldde de verovering van Helmsley Castle onder het Londense nieuws van 1 december: ‘Le 29, nouvelles vinrent ici que le chasteau de Helmesley dans la province d'York s'estoit rendu aux Parlementaires par composition, et que sa garnison avoit esté conduite jusqu'au chasteau de Scarbrough, qui est pareillement investi, et celui de Knarezboroug au mesme païs, assiégé’.

43 De Ierse soldaten vochten onder het vaandel van James Graham, markies van Montrose, luitenant-generaal van de koning in Schotland (*infra*, n. 48). Eind oktober stootten zij in de omgeving van Fyvie Castle (Aberdeenshire) op het leger van de ‘solemn league and covenant’ onder bevel van Archibald Campbell, graaf van Argyll (G. Donaldson, *Scotland: James V to James VII*, p. 333-334, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 129).

44 De Fransen wantrouwden de ‘Motives and reasons’ van de reis van prins Karl Ludwig van de Palts naar Londen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 148, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 557). In november verbraken zij de onderhandelingen met de Paltsische agent (Johann) Friedrich Pawel von Rammingen over de toekomst van de Palts (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 583, p. 592 en p. 614).

45 De *Gazette 1644*, no. 146, dd. 10 december 1644, berichtte dat de keizerlijk-Zevenburgse vredesbesprekingen in Trnava (Tyrnau) stagneerden: ‘notamment depuis l'arrivée des troupes que le Grand Seigneur a envoyées au Prince Ragotsky’.

46 Troepen van sultan Ibrahim waren de Mur overgestoken en trachtten Stiermarken onder contributie te brengen (*Gazette 1644*, no. 144, dd. 3 december 1644). De Zevenburgse vorst György I Rákóczi trok inderdaad profijt van de verwarring in de keizerlijke gelederen. Eind november manifesteerde hij zich weer aan de Tisza (Theiss) (*Doc. Boh.* VII, p. 153 no. 445 en p. 158 no. 461).

lant de partij van den coning zijn afgegaen,[47] maer dat vijftienduizent catholycque Ieren[48] in Schotlant zijn. Voorts dat de Fransoisen die in Italië zijn, meenen haer principael winterquartier te nemen in de Langues.[49]

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eerste raed in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port 8 st.

In dorso schreef Reigersberch: (Br)oeder de Groot, den X Decemb. 1644 uyt Paris.

7189. 1644 december 10. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Quod a Francofurto literis XVII/XXVII discimus hoc est.[2] Cum in Franconiam ivissent Bavarici,[3] Gallos sub marescallo vicecomite Turennae Rhenum transgressos cum proposito oppugnandi Germersheim[um], sed Johannis Waertii copiis assultantibus impeditos. Hazfeldium vero ad Coburgicas venisse terras, eo animo ut cum Bavaricis quibusdam, deinde et cum Saxonicis se adiungat Gallassio, quem scripsisse imperatori, si maturet Hazfeldius, facturum se, ut et Suedi recedant et ut in tuto sint propriae Austriacae domus terrae. Hassici ad Halberstadienses terras pervenerant; elector Mogontiacensis ad superna Franconiae, credebaturque iturus ad imperatorem, qui et pecunias ei misit aliquas et Hispanicarum pensionum continuationem ei promisit. Imperator vero suis mandata dederat, ne Francofurtensem conventum solvi paterentur, imo darent operam, ut redirent qui inde abierant. Franconicus circulus decrevit suos mittere Monasterium ad rem pacis. Caeteri principes et civitates hoc exemplo idem facient, nisi impensis deterreantur. Sed hi omnes non ipsi per se agent cum exteris, sed quantum audimus desideria sua perferent ad eos quos imperator et delecti ad electores isti negotio praefecerint.[4] Interim et de pleno Imperii conventu aut Ratisbonam aut aliam in urbem convocando sermones sunt. Bavarus apud aulam imperatoris iactitat se a Gallis sollicitatum ad

47 Murrough O'Brien, graaf van Inchiquin, en sir Laurence Esmonde, garnizoenscommandant van Duncannon in het graafschap Wexford, hadden de samenwerking met de ‘confederation of Kilkenny’ verbroken. Sir Charles Coote en Barnaby O'Brien, graaf van Thomond, vroegen zich af of zij de koning nog langer moesten dienen (*A new history of Ireland* III, p. 308-309).

48 De *Gazette 1644*, no. 147, dd. 10 december 1644, vermeldde dit - waarschijnlijk overdreven - aantal van 15000 Ieren.

49 De Frans-Savoyaardse winterkwartieren in de Langhe; *supra*, n. 18.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 225; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 505 no. 564. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 392.

2 De brief ontbreekt. De *Gazette 1644*, no. 147, dd. 10 december 1644, berichtte ‘De Francfort sur le Mein, le 24 Novembre 1644: Le Mareschal de Turenne voyant que l'armée Bavaroise avoit passé le Tauber, a commandé de là le Rhin le Général Major Roze avec quelques troupes de cavalerie et d'infanterie qui ont investi Gernsheim, en attendant le canon qu'on y mene’.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 10 december 1644 (no. 7188).

4 De keizer had op de Regensburger Rijksdag (1640/1641) de vorsten en standen het recht gegeven hun ‘gravamina’ voor te leggen aan de commissarissen die namens hem het woord zouden voeren op de vredesconferenties (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 98-103; *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 405 en p. 412); zie ook 7199.

foedus peculiare, Galli contra vulgant se a Bavaro sollicitatos. Res penitus sciri non potest, quia in arcano acta est per monachos.

Non credo, quanquam id hic dicitur, et ducem Vindocinensem, qui extra regnum

est,[5] et Espernonium, minime in hac aula gratiosum,[6] connivente regina regente copias quasdam in Normannia scribi curaturos pro rege Angliae. Mihi videtur suspectum id fore cardinali Mazarino.

Romae ob odia recentia in Barbarinos ingens concursus fuit populi, cum insignia Galliae ab Antonii cardinalis aedibus auferrentur. In Italia pars bona Gallici militis apud Casale est, cui loco insidias, sed sine successu, fecere Hispani. Princeps Thomas missis hominibus suis Genuam, Mediolanum et Alexandriam suspicionis aliquid in se apud Gallos concivit, auctum inde quod in Galliam, ubi exspectabatur, non venit. Galli satis longe a Finali se removerunt.[7] Hispani qui in Italia sunt, sperant se habituros ex Hispania pecunias, peditum quinque millia, equites quingentos. Neapoli quaeruntur nec reperiuntur pecuniae. Magna est Tigurinis cum vicinis controversia ob ecclesias in finibus[8] et facile videtur res ad arma ire posse ob aequales potentias sine freno.

Lotharingicorum pars in Juliacensi tractu hiberna videtur captura. Magalottius a vicecomite Turennae advocatus iam Sarabruccam venerat, sed contrariis mandatis retro ivit Beckius, qui ad Mosellam excurrerat, in Lucemburgicum rediit. Erat adhuc Lintzii imperator. Nequedum in Italia lectus a Gillone Hasio miles ad Bavarum advenerat.

Fama hic est de proelio in Catalania, sed plane incerta.[9] Philippus Silva dicitur in vincula datus a rege Hispaniae et missus ad Vallem Oleti.[10] Motta Odincurtius Catalanorum testimonia pro se allegit contra querelas hic a legatis factas. Volunt Galli credere reginam Hispaniae ex veneno mortuam.

In Anglia regii impedierunt, ne Basingo obsesso subveniri posset. Muniunt Marleburgum in Wintoniensi tractu,[11] Plimuthum lente et eminus obsident, praesidium Wintoniae[12] auxerunt. Parlamentarii in tractu Eboracensi cepere Helmesleium, obsident Scarbrugam et Knaresburgum; qui eorum regi propiores erant, impares certamini, recepere se Readingam. Quingenti Hiberni in Scotia caesi dicuntur.

5 César de Bourbon (1594-1665), hertog van Vendôme, natuurlijke zoon van koning Hendrik IV van Frankrijk, had zich steeds verzet tegen het bewind van Richelieu. Hij week naar Engeland uit, maar zodra hem het bericht bereikte dat de kardinaal gestorven was († 4 december 1642), zocht hij weer toegang tot het Franse hof. Op 3 september 1643, daags na de arrestatie van zijn zoon François de Vendôme, hertog van Beaufort, viel hij in ongenade (no. 6405 (dl. XIV)). Tenslotte kon hij de klopjacht van kardinaal Jules Mazarin op de deelgenoten aan het complot van de 'Importants' niet langer verdragen en ontvluchtte het land (no. 6758 (dl. XV)). Eind september trok hij over de passen van Graubünden naar Venetië (no. 7060 (dl. XV)).

6 Bernard de Nogaret de La Valette (1592- ca. 1661), hertog van Epernon, gouverneur van Guyenne, eveneens na de dood van Richelieu uit Engelse ballingschap teruggekeerd (nos. 5667 (dl. XIII), 6025 en 6226 (dl. XIV)), was een confrontatie met de nieuwe kardinaal uit de weg gegaan (no. 6706 (dl. XV)). In oktober 1644 kwam hij in het nieuws toen het Engelse Parlement - aan de hand van onderschepte brieven (no. 7094) - het bewijs kon leveren van zijn bemoeienis met de Franse troepenwervingen van koningin Henriëtte Maria van Engeland (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 145, p. 154 en p. 156).

7 De Spanjaarden ondervonden nog enige hinder van de Frans-Savoyaardse soldaten in de forten Cárcare en Calizzano, ten noorden en ten westen van Finale Ligure; vgl. *Gazette 1644*, no. 147, dd. 10 december 1644.

8 Het kanton Zürich liet zich gelden in de strijd over de afbraak van de eeuwenoude Adelheidskapel van Uttwil en de inwijding van een altaar in de kerk van Lustdorf (Thurgau) (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1332 en p. 1341, en V 2 2, p. 1579-1583).

9 Vermoedelijk wordt hier gedoeld op vijandelijkheden in de omgeving van Tremp en Talarn (ten zuidwesten van Seo de Urgel).

10 'Vallis Oleti' (Valladolid).

11 'Wintoniensis tractus': Marlborough (Wiltshire) op de weg naar Winchester ('Wintonia').

12 Lees: 'Vindesorae' (Windsor).

Sunt qui dicunt Tagrem in Rutinensi terra[13] captam ab Hispanis et ab oppugnatione

13 *Supra*, n. 9. In de nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberg (no. 7188): ‘Tanges in Roussillon’.

Aigremontii, quod nunc Hispani tenent, Gallos reiectos. In Italia Galli hiberna apud Nicaeam habent, apud Alexandriam Hispani.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae det bonam valetudinem et res publice privatimque prosperrimas,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, I[*sic*]/X Decembris 1644.

Sparguntur hic rumores de quibus dubito: ad Ragozium venisse auxilia a sultano, multos Hiberniae protestantes a rege Angliae defecisse, esse in Scotia quindecim millia Hibernorum, Gallos qui in Italia sunt magna sui parte hibernaturos in Languis.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. De bello in Germania, Mogontiacensi, conventu Francofurti, Monasterii, alio forsan Ratisbonam convocando. Arcana de foedere Gallo-Bavarico. Sparsa de Vindocinensi et Espernonio. Romae concursus. Insidiae Casali frustra structae. Princeps Thomas Gallis suspectus. De Gallorum et Hispanorum exercitu. Nulla Neapoli pecunia. Controversia Tigurinorum. Lotharingicorum hiberna. De Magalottio, Beckio. Imperator Lintzii. Bavarus militem expectat ex Italia. Fama de proelio in Catalania. Silva in vincula datus. Motta Odincurtius se excusat. Rumor de veneno reginae Hispaniae propinato. Anglica. De bello in Italia. Rumores de Ragozio, Hibernis, Gallorum copiis in Italia.

7190. 1644 december 10. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Post res mari gestas,[2] etiam terra marescallo Hornio partam victoriam,[3] est quod nobis gratulemur: utraque utilis esse poterit ad edomandos spiritus Danicos nimium antehac feroces. Ego, qui semper pacis amator fui, gaudeo coepisse de ea agi serio a nostris tum cum Danis tum cum imperatore. Spero Deum aliquando miseraturum populos tam diu gementes sub tam gravi onere. Magna sum in exspectatione, quid futurum sit de Juttia[4] et Fionia.[5] Deinde vero uter prior a Sala sit recessurus,

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 65. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 737 no. 1708. Antw. op no. 7168, beantw. d. no. 7204.
2 De in de Fehmarnbelt buitgemaakte Deense oorlogsschepen Patientia en Oldenburg hadden al koers gezet naar Stockholm (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 670).
3 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn had de stormaanval van het Deense koninklijke leger op zijn kwartieren in de omgeving van Lund, Lomma, Kävlinge en Landskrona goed doorstaan.
4 De tocht van de Zweedse kolonel Helmut Wrangel naar de winterkwartieren in Jutland.
5 De Zweden kampten met een tekort aan soldaten en zeelieden voor een expeditie naar de Deense eilanden Lolland, Langeland, Funen en Seeland.

marescallus Torstensonius an Galassius,[6] et quo daturae se sint copiae Hassicae.[7] Tum vero - quando de rebus praeviis satis iam convenit Monasterii et Osnabrugae[8] - quis ubi ad rem ventum fuerit maxime se

6 De strijd aan de Saale. De keizerlijken van Matthias, graaf Gallas, waren op 19/20 november naar Maagdenburg uitgeweken. Ruiters van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson zetten de achtervolging in (*Gazette 1644*, no. 149, dd. 17 december 1644).

7 De Hessische generaal-majoor Johann Geyso verscheen op 2 december in de kwartieren van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson (*Gazette 1644*, no. 153(2), dd. 31 december 1644).

8 Het vergelijk over de 'preliminaria' van de vredesconferenties te Brömsebro, Munster en Osnabrück; zie no. 7187.

ostensurus sit pacis aequae cupidum, qua de re ex conditionibus quae proponentur, iudicabit totus orbis christianus.

Hassici visi sunt in Halberstadiensi tractu,[9] Hazfeldii copiae in Coburgico. Videbimus, quo se daturi sint et hi et illi. Gallos a Germeshemii obsidione repulit Johannes Waertius. Comes Harcurtius nondum hinc abiit in Catalaniam. In Italia hibernatur. In Anglia vix est, ut pax speretur, tam iniqua a rege poscunt parlamentarii. Baro quidam ex Languedocia hic in Bastiliam coniectus est, motus in illis locis creditus suscitasse, et pares ob causas de parlamento Burdegalensi sexdecim interdicti munerum suorum functione.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram servet,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, X Decembris 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7191. 1644 december 10. Van [S. Rosenhane].[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate,

Etsi certam nobis faceremus spem de felici tractatuum successu, cum praeter praeliminarium in plenipotentiis conventionem[2] adhuc generalis quaedam ab omni parte nuper supervenerit exhibita propositio ad ipsos tractatus universales directa,[3] non tamen conquiescit pars adversa in sueta querularum commemoratione, dum omnia quae ex aequo et pro libertate Imperii reducenda ei ex voto deferri non poterint, vel iniuste interpretetur, vel etiam mentem a pace alienam nobis indigne imputet. Iustissimo foederatorum iudicio, antequam ulterius progrederentur, tanquam pro stabili substernendo tractationi ipsi fundamento, impetrare cum nostris studuerunt Galli, qui ordines Imperii in testimonium rerum gerendarum vel adserendam libertatem propriam huc convenirent, necnon elector Trevirensis diuturna sua eliberaretur

9 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 10 december 1644.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 17, 19. Oorspr. Handtekening afgescheurd. De Zweedse resident Schering Rosenhane voorzag zijn correspondenten van het laatste nieuws over de discussies in Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 413-422 en p. 431-433).

2 De geëmendeerde volmachten moesten in Wenen, Madrid en Parijs omgezet worden in originele akten. De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini gaven de koeriers twee maanden de tijd (20/30 januari 1645) (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 280-284 en p. 350-357).

3 De gevolmachtigden in Munster en Osnabrück waren accoord gegaan met de termijn die de Munsterse bemiddelaars hadden gesteld voor het indienen van de eerste proposities: zondag, 24 november/4 december 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 220-221 en p. 226-228).

captivitate, ut libere et sine metu negotia sua hic pertractare posset.[4] Haec nunc est illa iniuria quam sibi fieri pro-

4 De Franse en Zweedse gevolmachtigden streefden naar de deelname van alle keurvorsten en Duitse standen aan het vredesoverleg. In hun 'propositio', dd. 4 december 1644, hadden de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien bovendien aangedrongen op de vrijlating van de nog steeds door de keizerlijken gevangen gehouden Trierse keurvorst-aartsbisschop Philipp Christoph von Sötern; zie no. 7182, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 320-321.

clamant adversarii.[5] Non arceri ordines, aiunt, a conventu, sed cuique integrum relinqui et pro libitu huc venire, deputatos mittere, congredi vel retrocedere sine indignatione caesaris et ex vigore praeliminarium ac caesarei exhibiti salvi conductus; ut universos autem et corpus repraesentando comparere, id inhibere statuta et constitutiones Imperii; cum hic ratio attendatur tractatuum, non vero comitiorum, quae indicere non sit de potestate legatorum, sed ius illud cum imperatore divisum habeant ordines. Consuetudinem etiam Imperii et aliorum regnorum in crimen venire, si status tractatibus pacis intersint. Proinde ad adsecurandam libertatem ordinum offert caesar velle se, dum constiterit modo hic in articulis et conditionibus pacis convenire posse partium legatos, comitia indicere, ut simul cum ipso ordines conclusa firment et ratifaciant.[6] Alterum, in quo minus sibi satisfactum videntur adversarii, est quod ii restitutionem in Imperio postulantes ab anno 1630 sufficientem satis et particularem pro pace fecerint propositionem,[7] Gallis vero partialia haec praetermittentibus. Respondent pro tertio ad instantiam de electore Trevirensi,[8] eum nullis constrictum Viennae vinculis liberrime ibi vivere, licentiamque ei minime derogari deputatos huc mittendi.

Excipiunt adversus haec legati Gallici: 1) Propositionem ipsam caesareanorum concernendo, non posse non eos eam indigne accipere, quod illi angustiarum caesaris, ad quas omni ex parte est redactus et in dies adhuc singulos redigitur, immemores tale quid postulare non erubescant, probe conscii florentissimum tunc temporis fuisse statum domus Austriacae, et propter quem ratio belli maxime suscepta fuerit, ne minimam praeterea mentionem iniiciendo vel refusionis sumptuum bellicorum, vel amnistiae aut aliorum.[9] Merito se propterea admirari fastum et insolentiam caesareanorum.[10] 2) In causa

5 Johann Ludwig (1590-1653), graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar (1582-1662), de keizerlijke gevolmachtigden in Munster, brachten hun grieven op 5 december ter kennis van de bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 226-235).

6 De keizerlijken erkenden het recht van de vorsten en standen om - overeenkomstig de afspraken vastgelegd in het preliminair vredesverdrag van Hamburg (25 december 1641) - vrijgeleidebrieven te verzoeken voor de reis naar Munster en Osnabrück. Dit recht diende echter scherp onderscheiden te worden van het 'ius belli ac pacis' dat alleen de keizer toekwam. Volgens de 'statuta et constitutiones' van het Rijk mochten de standen (ordines) pas achteraf, op een rijksdag, beslissen of zij accoord wilden gaan met de vredesverdragen (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 322-325, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 171-172).

7 In hun propositie, dd. 4 december 1644, hadden de keizerlijke gevolmachtigden het verdrag dat keizer Ferdinand II en koning Lodewijk XIII op 13 oktober 1630 in Regensburg hadden gesloten, voorgedragen als uitgangspunt van de onderhandelingen in Munster (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 317-318).

8 Philipp Christoph von Sötern (1567-1652), bisschop van Spiers, keurvorst-aartsbisschop van Trier sinds 1624, had zich in 1631 onder de bescherming van Frankrijk geplaatst. Dit bondgenootschap kwam hem duur te staan, want in 1635 werd hij door de Spanjaarden gevangen genomen en een jaar later uitgeleverd aan de keizer. In april 1645 mocht hij Wenen verlaten (*ADB* XXVI, p. 50-69).

9 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien legden in hun antwoord op de keizerlijke propositie de nadruk op het feit dat koning Lodewijk XIII het 'zogenaamde' vredesverdrag van Regensburg nooit had geratificeerd; vgl. no. 6991 (dl. XV), en *infra*, n. 10.

10 Toen zij vernamen dat de keizerlijke gevolmachtigden voor hun onderhandelingen in Osnabrück de 'Friedens-Puncte' in het Zweeds-Saksische verdrag van 1635 (het 'Schönebeck'sche Projekt') nieuw leven wilden inblazen, verloren de Franse gevolmachtigden hun geduld met 'noz partjes' (de keizerlijken). In een brief aan Claude de Salles, baron van Rorté, Frans resident te Osnabrück, dd. 9 december 1644, schreven zij op verontruste toon: 'Nous ne croyons pas qu'il soit besoin de faire remarquer à Messieurs les Ambassadeurs de Suède le dessein caché de noz parties dans les deux propositions qu'ilz ont faictes icy et à Oznabrug,

puisqu'en nous demandant qu'on observe le pŕetendu traicté de Ratisbonne qui a tousjours esté désavoué et en proposant à ces Messieurs qu'on reprenne celuy qui a esté aultresfois projetté entre Monsieur le Chancelier Oxenstiern et le Duc de Saxe, ilz font paroistre clairement l'envie qu'ilz auroient de nous

electoris Trevirensis non praepostere se postulare restitutionem in dignitatem et bona, quae proprie pertinet ad realem tractationem pacis in Imperio, sed tantummodo libertatem exeundi e custodia, qua Viennae tenetur, ut secundum qualitatem rei et interesse proprium libere de rebus suis disponere, deputatos mittere, literas et communicationes recipere possit, sine violenta aliqua inquisitione, cui ibidem maxime obnoxius est. Et sine qua emancipatione electoris, simul ac ordinum praesentia nulla penitus tractatio sperari, nedum suscipi possit, quippe cum id deposcant conclusa praeliminarium, et a quorum vigore ac executione decernere conveniens ducitur.[11] Qua ratione postmodum inter se convenerint, adhuc incertum.

Hisce Excellentiam vestram divinae protectioni commendo maneoque,
Excellentiae vestrae ...

Monasterii, die 30 Novembris/10 Decembris anno 1644.

Adres: Sacrae regiae Maiestatis consiliario et apud christianissimum Galliarum regem legato ordinario, illustrissimo et excellentissimo domino Hugoni Grotio, domino amico meo observandissimo, Paris. Fran(...).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 29 Dec.

En in dorso: 10 Dec. 1644 Rosenhane.

7192. 1644 december 12. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Deum sacrae regiae Maiestatis armis fortunam velut comitem adiunxisse merito laetabuntur felicitatem nobis non invidentes. Praeter captas et triumphi in modum in Suediam abductas naves[2] successus non defuit fortitudini marescalli Torstensonii. Cum iam undique in angustum cogerentur copiae caesareae penuria commeatus,[3] Gallasius 11/12 Novembris sub intempesta nocte pabulatores adiunctis 1500 praesidiariis emisit. Hi petierunt Eislebam[4] frustra renitentibus oppidanis; ignem iniecerunt quatuor aedi-

11 De Franse gevolmachtigden vonden de kwestie van de vrijlating van de keurvorst-aartsbisschop van Trier wel degelijk thuishoren onder de vredespreliminaria (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 233; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 86-87). In hun repliek beriepen zij zich op het preliminaire vredesverdrag van Hamburg en de daarin vervatte keizerlijke toezegging om de vorsten en standen vrijgeleidebrieven te verlenen (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 8-10, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 736-737 en p. 744-745).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 43). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7177, beantw. d. no. 7213.

2 Generaal-majoor Karl Gustav Wrangel had enkele in de Fehmarnbelt buitgemaakte Deense oorlogsschepen weer in de vaart genomen. De Patientia en de Oldenburg maakten de reis naar Stockholm (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 593-595, p. 599 en p. 601).

3 De keizerlijken van Matthias, graaf Gallas, waren op 19/20 november naar Maagdenburg uitgeweken. Ruiters van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson zetten de achtervolging in.

4 De keizerlijke kolonel Simon Moritz von Donepp leidde de expeditie naar Eisleben. Zodra de Zweden in het veld verschenen (22/23 november), staakte hij zijn strooptocht en probeerde

bus, domos spoliarunt nec a templis sacrilegas marrus abstenuerunt, donec oppidani collectis animis ac viribus armati hostem urserint, ut praeda hactenus potita contentus retro vestigia ferret. Re comperta de emissis Gallasianis cohortibus marescallus Torstensonius potissima parte suorum equitum iam lucente die in conspectu hostilium castrorum Eislebiam versus tendit. Hostis nocte sequenti trepidam fugam capessens castra sua deseruit, relictis curribus, aliquot tormentis, sarcinis et plurimis invalidis militibus; Strasfordiam palantes ferme cohortes suas duxit, ubi binis maioribus machinis depositis confestim Magdeburgum versus fugam intendit. Nostrates in castris animadvertentes hostem loco cedere editis tonitruis bellicis signa dedere. Marescallus Torstensonius auditis tormentorum fragoribus, rei magnae ut erat momentum agi suspicatus, consilio mutato regressum maturat. Interea nostrates speculati, ne quid insidiarum lateret, deserta hostilia stativa adoriuntur et quicquid residui inveniebatur abducunt. In castra cum duce reversos hostem e vestigio insequi defatigati equi non patiebantur.[5]

Abductis iam e castris caesareis curribus et quicquid impedimentorum ibi erat, cunctorum ignari revertuntur supra memorati pabulatores cum praesidio; quos nostrates ita exceperunt, ut pauci saltem fuga sibi consulere possent. Inter captos sunt praefectus quidam vigilum, praesidii ductor tribunus Donabius, aliquot equitum magistri et capitanei atque minoris conditionis officiales praeter turbam gregariorum. Coningsmarkius, ad Egelam tum constitutus,[6] si praesto fuisset ad internecionem, deleri potuisset hostis. Zerbestam versus[7] illico marescallus Torstensonius bina equitum millia et unum peditum ire iussit, ut si hostis fluvium Magdeburgi transire conaretur, in ipsum irrumperent, alias etiam commeatus copiam ipsi praeciderent. Marescallus Torstensonius - ex cuius Excellentiae literis singula haec habeo[8] - hostem modo implicitum et attenuatum adeo sese conclusisse sperat, ut per Dei gratiam vix sine magna clade ac ruina elabatur.

Literae Hamburgo referunt nihil quicquam cognosci de aliqua navali expeditione in Dania,[9] nec facile ullam fieri posse hiberno hoc tempore deficientibus officialibus, nautis et aliis necessariis. Omnia ut a perturbatis procedere. Aulam quoque Danicam summo esse maerore perculsam ex decessu magni cuiusdam viri, uno ore ab omnibus memorari e Dania illuc venientibus.[10] Coniectura est de regis filio natu

dekking te zoeken in de keizerlijk-Saksische kwartieren van generaal-majoor Adriaen van Enkenfort (Enckevort) te Stassfurt. Zijn manschappen gaven echter de voorkeur aan een vlucht naar Maagdenburg (*Gazette 1644*, nos. 149, 150 en 152, dd. 17 en 24 december 1644).

5 Veldmaarschalk Lennart Torstensson drong niet verder aan. De achterblijvers liet hij gevangen nemen en naar 'Wansbec' (Wanzleben) overbrengen.

6 Ondertussen stond de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, in Egeln gereed om nieuwe orders te ontvangen (*Gazette 1644*, nos. 146, 152 en 153(2), dd. 10, 24 en 31 december 1644).

7 Zerbst, op de weg van Aken (Elbe) naar Wittenberg. Op 2 december stak veldmaarschalk Lennart Torstensson de Elbe over. De volgende dag stootte hij in de omgeving van Wittenberg en Jüterbog op de keizerlijke ruiterij.

8 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona bezorgde Grotius een afschrift van de brief van veldmaarschalk Lennart Torstensson; zie no. 7194.

9 Begin december vertoonde de oorlogsvloot van de Zweedse generaal-majoor Karl Gustav Wrangel zich bij 'Cuyck' in de Köge Bugt (ten zuiden van Kopenhagen). Nadat de Zweden de blokkades in de Sont in kaart hadden gebracht, zeilden zij terug naar hun thuishaven Wismar (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 108, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 595-600).

10 Vgl. no. 7133. Waarschijnlijk had het bericht betrekking op de zwaargewonde schoutbij-nacht Corfits Ulfeldt († november 1644 in Zweedse krijgsgevangenschap) (*Gazette 1644*, no. 146, dd. 10 december 1644).

maximo.[11] Marescallus Hornius stativa sua Londiniae in Scania[12] habet. Helmius Wrangelius armata vi recepta Haderslebia partem copiarum in Juthiam misit, partem ad Ripam invaden-

11 Kroonprins Christiaan zou volgens berichten uit Lübeck op sterven liggen.
12 'Londinia' (Lund). De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn had na het vertrek van het Deense koninklijke leger het vrije veld in Skåne (Schonen) gekregen.

dam duxit.[13] Danicus miles Gluckstadio se movere non velle nisi prius adepta stipendiaria pecunia atque solo pane militari, ut hactenus, merere nolle dicitur.[14]

Generales Ordines solliciti sunt de pangenda iis conditionibus pace inter Suedos et Danos, ut portoria leviora fiant simulque securitas Unitis Provinciis praestetur de incommodis non inferendis.[15] Nihildum certi de mittendis hinc deputatis Monasterium,[16] Hic strenuus rerum militarium fit apparatus, ut Batavi primo vere hosti in campo se sistant.[17] Super utriusque Indicae Societatis coniunctione etiamnum controvertitur.[18] Principem Arausionensem filium suum in Galliam transmissurum hic rumor est,[19] necdum tamen ea res cum Generalibus Ordinibus communicata est.

Deus, illustrissime et excellentissime domine, illustrissimae Excellentiae vestrae prospera quaeque perpetuo largiatur,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 12 Decembris 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Dec.

13 Zie no. 7178. Het kasteel van Haderslev ging door toedoen van de wraakzuchtige Deense gouverneur in vlammen op (*Gazette 1644*, no. 152, dd. 24 december 1644). De Zweedse kolonel Helmut Wrangel liet zich door dit incident niet afschrikken. De volgende dag nam hij de beslissing om de mars naar de winterkwartieren in Jutland (Kolding, Århus en Ålborg) langs een westelijkere route (Ribe en Ringköbing) voort te zetten.

14 Prins Frederik, administrator van het aartsbisdom Bremen, bevelhebber over de Deense garnizoenssteden Glückstadt en Krempe, kon zijn lichtingen voor koninklijke legerdienst op Funen niet bewegen tot een uitputtende mars door het hertogdom Holstein naar de Middelvaart (Middelfart) (*Gazette 1644*, nos. 147 en 152, dd. 10 en 24 december 1644).

15 De Staten-Generaal dichtten zichzelf een gewichtige taak toe op het aanstaande Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro. Overtuigd van eigen voortreffelijkheid negeerden zij de Zweedse kritiek op hun besluiteloosheid in het vraagstuk van de 'versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee' (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 137-139).

16 De Hoog Mogenden maakten evenmin haast met de 'Munstersche besendinge' (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 177-179).

17 Frederik Hendrik zocht steun voor een 'groot desseyn ende entreprinse' in Vlaanderen. Hijzelf dacht aan de belegering van Antwerpen, Brugge of Hulst. De uitvoering van het krijgsplan zou een extra bijdrage van één miljoen gulden vereisen (*Het Staatsche leger* IV, p. 143; Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 178-180).

18 De 'Westindische factie' streed om het recht van het laatste woord in de discussie over de 'combinatie der Compagnien van Oost- en Westindiën'. Zij drong aan op bezinning over 'soodanige expedienten, daar meede de voorsz. Compagnie van Westindiën (die soo veel van den Staat heeft gemeriteert) sal moogen werden gemaincteneert'; vgl. no. 6672 (dl. XV), en *Res. SH*, dd. 22 november 1644 (agendapunt XVI).

19 Het gerucht ging dat prins Willem van Oranje (1626-1650) een bezoek wilde brengen aan zijn schoonmoeder koningin Henriëtte Maria van Engeland (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 163). De jonge prins week echter niet van de zijde van zijn vader; *supra*, n. 17, en J. Wagenaar, *Vaderlandsche Historie* XI, Amsterdam 1793, p. 391 en bijvoegsels p. 98-100.

7193. 1644 december 12. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

De Vanderhogii sarcinis,[2] de Anthologia[3] aliisque quae mihi Amstelodami obvenerunt,[4] scripsi antehac, neque repeto. Mazarinum, veterem aulae, metuere papae Romani ingenium satis reconditum non dubito, neque satis fidei in verbis, quae saepe et bene dicuntur, et speciose eluduntur.[5] In insula Ceilonensi bene a nostris pugnatum disiectis Lusitanis,[6] capta Negumbo.[7] Quaestiones nostrae sane sunt egregiae, videbimus quid reposituri sint Lusitani.[8]

Filius tuus ostendit se quidvis posse, neque tamen ad praxim animum applicat applicaturusve mihi videtur, et satis temporis mihi ad explorandum animum fuit. Rogo cogites, ecquid praeter id quod hactenus proposuisti expedire ipsi putes.[9] Nullum facile dabitur negotium cui non par futurus sit, sed a nostris alieniore est animo.

Regis Britanni res non bono esse loco audimus,[10] et iam de redituris nostris legatis sermo est;[11] interim deputati a parlamento ad regem[12] mitti dicuntur.[13] Galli nimis diu

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 335. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7172, beantw. d. no. 7208.

2 De vermissing van twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137). De Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge was met lege handen in Den Haag verschenen.

3 Willem de Groot had het manuscript van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) op 27 november overgedragen aan Isaac Vossius; zie nos. 7169 en 7170.

4 Het bezoek van Willem de Groot aan Amsterdam; zie nos. 7145 en 7157.

5 Paus Innocentius X had de broer van kardinaal Jules Mazarin in vertrouwen medegedeeld dat hij 'door de electie tot het pausdom een nieuw man' was geworden.

6 De voortzetting van de vijandelijkheden op het eiland Ceylon (no. 7150, n. 32). Op 1 januari 1644 was een vloot van de Oostindische Compagnie voor de kust van Colombo verschenen. Troepen van de Portugese generaal Filipe de Mascarenhas beletten de zeelieden de toegang tot het strand. De schepen weken naar het noorden uit. Op 7 januari bereikten zij Negombo. Twee dagen later barstte de strijd los. De Portugezen die het treffen met de Hollanders hadden overleefd, sloegen op de vlucht (H.T. Colenbrander, *Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia anno 1643-1644*, p. 53-59 en p. 229-240).

7 François Caron (1600-1673), oud-opperhoofd van de factorij te Hirado (Japan), voerde het bevel over deze expeditie (*NNBW* VIII, kol. 255-259).

8 Mr. Pieter de Groot, advocaat ordinaris van de Oostindische Compagnie, had een antwoord geschreven op de memoranda die de Portugese ambassadeur Francisco de Sousa Coutinho de Staten-Generaal had aangeboden in de twist over de verdeling van de kaneellanden tussen fort Galle en Colombo (nos. 7122, 7157 en 7187). De Portugees wees alle compromisvoorstellen van de hand (Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 193-195).

9 Grotius' tweede zoon was uitgekeken op zijn advocatenpraktijk in Den Haag. Het vaderlijk advies om zijn geluk in Zweden te beproeven (no. 7138) achtte hij te min voor iemand met een voorname Hollandse achtergrond.

10 Koning Karel I van Engeland handhaafde zich in het zuidwesten. Het noorden moest hij na de val van Newcastle (19/29 oktober) en Liverpool (1/11 november) prijsgeven aan het Parlement.

11 De Staatse vredesmissie naar Engeland. De ordinaris ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude herinnerden de 'lords' en 'commons' telkens weer aan hun bemiddelingsaanbod van 12/22 juli 1644. Toen ook op hun aanmaning van 7/17 november 1644 geen enkele reactie volgde, begonnen zij demonstratief de koffers te pakken (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 293-294 en kol. 298-299, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 99-100).

12 De 'commissioners for peace' ontvingen op 17/27 november een koninklijke vrijgeleide voor hun reis naar Oxford.

13 Koning Karel I nam 'The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace, agreed upon by the mutual advice and consent of the Parliaments of both Kingdoms, united by Solemn League and Covenant, to be presented to his majesty' op

Catalanorum patientiam tentant[14] et forte vellent eam remoram pacis tolli, neque enim ullo colore eas terras sibi retinere possent.[15] In Flandria aliter se res habet:[16] illic et vetus dominium et antiqua possessio titulum dabunt, qui alibi plane deest. Pecuniae parum illic suppetere hand difficulter crediderim, gnarus et hic exhaustum aerarium et subsidia Gallica nihil conferre nisi ut in diem vivamus.[17] Res Suedicae satis feliciter procedunt. Martinus Anckerhelmius cum suis navibus sinum Balticum transiisse[18] et se ad nos recipere dicitur. De praeda et hostilibus navibus in pugna captis quid futurum sit videbimus.[19] Deliberant adhuc nostri, an legatos Monasterium propediem mittere debeant, an minus.[20] Faxit Deus ut tandem Europam fastiditae hactenus pacis taedeat et tranquillae vitae amor proceres a bello, hactenus omnibus partibus calamitoso, avertat, cuius protectioni te, tuam tuosque commendo,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XII Decembris 1644.

Hodie apud senatorem Cromomium cum affine et filio tibi, tuae tuisque cum poculo litavi.[21]

14 Willem de Groot trok te snel een conclusie uit de mededeling dat de nieuwe Franse onderkoning Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, geen aanstalten maakte tot vertrek naar Catalonië (no. 7172).

15 Een doorn in het oog van de Spanjaarden was en bleef het 'traité d'Alliance et Hermandad perpetuelle' met de Catalanen, dd. 16/17 december 1640, en het door koning Lodewijk XIII op 19 september 1641 bekrachtigde Frans-Catalaanse verdrag van 23 januari 1641 (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 73 n. 2, p. 101-106, p. 128-132 en p. 165-167).

16 In 1526 had koning Frans I van Frankrijk afstand moeten doen van Vlaanderen en Artesië. 'Les anciens droicts' van de Franse kroon op deze graafschappen werden in 1642 als volgt omschreven: 'La France a esté sans contestation en possession de la souveraineté du Comté de Flandres, sous lequel est compris le Brabant et l'Artois jusques au Traitté de Madrid [1526], par lequel le Roy François premier y renonce, y estant forcé par sa prison' (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 171-177).

17 De financiering van het 'groot desseyn ende entreprinse' in Vlaanderen (no. 7192). De Franse subsidie aan het Staatse leger bedroeg 1200000 pond per jaar, maar dit bedrag was bij lange na niet toereikend om aan alle bondgenootschappelijke verplichtingen te voldoen (*Het Staatsche leger* IV, p. 133 en p. 138-145).

18 Admiraal Maerten Thijssen Anckarhielm had met 20 schepen van de Zweeds-Hollandse hulpvloot bijgedragen aan de Zweedse overwinning in de Fehmarnbelt (13/23 oktober). Op 19/29 oktober verliet hij de Kielerfjord en bracht zijn eskader door de Grote Belt terug naar de haven van Göteborg ('Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 287-289, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 108-109).

19 Het vraagstuk was niet zo eenvoudig. De Staten-Generaal hadden de Zweden namelijk het recht ontzegd om hun buit in de Republiek te gelde te maken. De Zweedse diplomaten in de Republiek voerden echter aan dat deze maatregel in strijd was met het achtste artikel van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640 (Kernkamp, *o.c.*, p. 170-172).

20 De Staten-Generaal maakten geen haast met de 'Munstersche besendinge'. Ook de missie van mr. Dirck Graswinckel schoven zij op de lange baan (no. 7179, en Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 175-179, p. 201 en p. 213).

21 In juli 1644 had Grotius de 'tourist' Willem van Crommon 'bij ons' genomen. De vader van de jongeman, mr. Gerard van Crommon, van 1629 tot 1654 raadsheer in het Hof van Holland, toonde zijn dankbaarheid aan Willem de Groot, Nicolaes van Reigersberch en Pieter de Groot.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. 20 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Dec. 1644.
En in dorso: 12 Dec. 1644 W. de Groot.

7194. 1644 december 12. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Wat den heere generael Torstenson onder eigen hand aen mij geschreven, gelieve u. Exc.tie wt neffensgaende getranslateerde copye te sien.[2] Gallas is wel van plaetse verandert,[3] maer niet verbetert ende meent men dat die gansche armee tot eenen man toe in sich moet consumeren, daervan alrede seer goede beginselen sijn.[4]

Generael-lieutenant Baudis is wt Dennemarcken wederom te Dansick aengecomen,[5] gaet vandaer nae Polen. Den heere veltmarschalck Horn heeft in Schoonen noch sijn hooftquartier tot Lundun.[6] Den coning van Dennemarcken heeft daer buiten de guarnisoenen[7] niet één compagnie in 't velt, te geswijgen een armee, dewelcke hij nae Zeelant en Funen tot defentie overgeset heeft. Generael Baur is wt Schoonen[8] mede te Gluckstad[9] aengecomen; men meent dat den coning derrewaerts gaet. Het continueert dat te Coppenhagen een groot hooft soude gestorven sijn[10] en weet men niet eigentlijck of het den oudsten prince is.[11] Den coning van Dennemarcken soeckt mede eenige trouppes in Holstijn te brengen om den oversten Helm Wrangel met gewelt daerwt te drijven, dewelcke nae de veroveringe van Hadersleven een deel sijnder regimenten nae Jutlant in de quartiren heeft laeten gaen.[12] Met de andere is hij Rippen gaen besetten, sijnde de gerotteerde

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 157. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.
2 Zie no. 7192. De brief van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson is niet overgeleverd.
3 De keizerlijken van Matthias, graaf Gallas, waren op 19/20 november naar Maagdenburg uitgeweken. Ruiters van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson zetten de achtervolging in.
4 Een poging om enig voedsel binnen te halen moesten de keizerlijken bekopen met een haastige vlucht uit Eisleben en Stassfurt.
5 Wolf Heinrich von Baudissin (1579/1597-1646), voormalig Saksisch legeraanvoerder en sinds 1641 Pools gezant te Kopenhagen, zocht vrijwilligers voor dienst in het leger van koning Christiaan IV van Denemarken (*DBL* I, p. 493; *Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 433, p. 439-441, p. 499 en p. 522-523 en p. 534).
6 'Lundun' (Lund). De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn had na het vertrek van het Deense koninklijke leger het vrije veld in Skåne (Schonen) gekregen.
7 Alleen de Deense garnizoenen van Malmö en Kristianstad hielden nog stand.
8 Vgl. no. 7181, n. 6. Maarschalk Anders Bille (Bilde) en generaal-majoor Frederick von Bauer hadden de manschappen van het Deense koninklijke leger nieuwe taken toegewezen op de eilanden Seeland en Funen (*Gazette 1645*, no. 3, dd. 7 januari 1645).
9 'Gluckstad': waarschijnlijk een verschrijving voor Odense (no. 7178).
10 De dood van schout-bij-nacht Corfits Ulfeldt († november 1644 in Zweedse krijgsgevangenschap).
11 Later ging het gerucht dat niet kroonprins Christiaan, maar de koning zijn einde zag naderen (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 604).
12 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel nam na de herovering van het kasteel van Haderslev de beslissing om de mars naar de winterkwartieren in Jutland (Kolding, Århus en Ålborg) langs een westelijkere route (Ribe en Ringköbing) voort te zetten.

Judlandsche boeren, daervan jongst mentie gemaackt,[13] op het gerucht van sijne comste verdweenen ende met wegwerpinge van hun geweer yder sijns weegs geloopen. In Holstijn

13 Zie no. 7181, n. 10. Volgens de *Gazette 1644*, no. 147, dd. 10 december 1644, maakten ook 500 infanteristen en 300 ruiters deel uit van de 'samenrotting' van Jutlandse boeren bij Kolding.

sijn wel eenige troupen van Dennemarcken, maer willen gelt hebben of niet voor den vijant gaen.[14]

Den general-major Wrangel creust de Oostzee met eenige schepen,[15] heeft drie van de grootste Deensche schepen nae Stockholm doen brengen,[16] also sij te swaer en groot waaren om de Wismarsche haven in te brengen, onder dewelcke is het schip Patientia, waermede de coniginne-moeder van Sweden voordesen wt het rijck vervoert is geworden.[17] Den admirael Marten Thyssen Anckerhelm is geluckigh door de Belt gepasseert, heeft in 't doorpasseren bij Nieborg[18] een Deensch schip met 28 stucken verovert. Graef Woldamars houwelijck gaet in Moscau terugge[19] ende segt men dat hem gepermitteert is te vertrecken op groote intercessie van den coning van Polen, die gelijcksaem heeft moeten caveren de non offendendo.[20]

Te Osnabrugge hebben den 21 Novembris de coninclijcke Sweedsche en keyserlijcke afgesanten de werckelijcke commutatie der volmachten van sich gegeven, gelijck dan deselve door den syndicum van die stad beederseits respective sijn ontfangen en over-

14 Prins Frederik, administrator van het aartsbisdom Bremen, bevelhebber over de Deense garnizoenssteden Glückstadt en Krempe, kon zijn lichtingen voor koninklijke legerdienst op Funen niet bewegen tot een uitputtende mars door het hertogdom Holstein naar de Middelvaart (Middelfart) (*Gazette 1644*, nos. 147 en 152, dd. 10 en 24 december 1644).

15 Begin december vertoonde de oorlogsvloot van de Zweedse generaal-majoor Karl Gustav Wrangel zich bij 'Cuyck' in de Köge Bugt (ten zuiden van Kopenhagen). Nadat de Zweden de blokkades in de Sont in kaart hadden gebracht, zeilden zij terug naar hun thuishaven Wismar (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 108, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 595-600).

16 De in de Fehmarnbelt buitgemaakte Deense oorlogsschepen Patientia en Oldenburg maakten de reis naar Stockholm. Het derde schip, vermoedelijk de Drie Leeuwen (Tre Løver), kon niet op tijd in de vaart worden genomen (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 593-595, p. 599 en p. 601).

17 De vlucht van Maria Eleonora van Brandenburg (1599-1655), echtgenote van koning Gustaaf II Adolf, uit het slot Gripsholm op 22 juli/1 augustus 1640. In de haven van Trosa (Södermanland) liet zij zich aan boord brengen van een boeier die de koning van Denemarken haar had toegestuurd. Drie Deense oorlogsbodems gaven haar een koninklijk geleide (nos. 4807 en 4817 (dl. XI), en *SBL* XXV, p. 151-159).

18 Nyborg (Funen) aan de Grote Belt. Admiraal Maerten Thijssen Anckarhielm zette vervolgens koers naar de haven van Göteborg. Toen de Deense blokkadeschepen voor de vesting Älvsborg de Zweedse Hollanders in het zicht kregen, weken zij onmiddellijk naar het noordelijker gelegen Marstrand uit ('Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 287-289).

19 Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV van Denemarken, had de hand gevraagd van Irina, dochter van tsaar Michael Fedorovitsj. Omdat de graaf weigerde het geloof van de bruid aan te nemen, plaatsten de Moskovieten hem onder strenge bewaking. Na de dood van de tsaar, in juli 1645, mocht de ongelukkige eindelijk naar zijn vaderland vertrekken (*DBL* XV, p. 245-247, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 384-386).

20 Nieuwsagenten in Danzig berichtten over de interventie van koning Wladislas IV van Polen (*Gazette 1644*, no. 152, dd. 24 december 1644).

levert geworden.[21] Sondag daeraenvolgende souden te Munster de Fransche afgesanten eenen aenvang maacken ende de propositie doen.[22] God bevordere de handelinge.

Ick blijve, mijnheere,

u. Exc.[tie] dienstwilligste.

12 Decembris 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Dec.

7195. 1644 december 15. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr vndt patron,

Vff die von vnsseren herren gesandten alhier denen keysserlichen gethane proposition,[2] ist von diesen keine weitere erklärung gegeben worden, allss dass sie gestern durch den decanum zu St. Johann alhier,[3] andeuten lassen, wie sie allss heute, nacher Münster zu verraisen gedächten, vmb daselbst mit ihren herren collegen darüber zu deliberiren, vndt einer schliesslichen erklärung halber sich zu vergleichen, worbey es dann alsso, biss zu ihrer ruckkunfft,[4] bewenden wirdt. Zu Münster gehet die proposition der herren keysserl. gesandten an die Frantzösischen, dahin, dass sie vordrist begehren die observantz des friedens, so anno 1630 zwischen keysser Ferdinando II vndt dem könig in Franckreich gemacht,[5] vndt dann die restitution dessen, wass sint der zeit dem Reich von Franckreich ab- vndt

21 De Osnabrücker stadspensionaris dr. Johann Heinrich Böger had op 21 november/1 december de officiële uitwisseling van de Zweedse en keizerlijke volmachten voltrokken (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 77-78, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 412-413 en p. 423-425).

22 De gevolmachtigden in Munster en Osnabrück waren accoord gegaan met de termijn die de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden gesteld voor het indienen van de eerste proposities: zondag, 24 november/4 december 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 220-223 en p. 226-228).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 119. Eigenh. oorspr. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 De Zweedse gezantschapssecretaris Mattias Mylonius Biörenklou overhandigde de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane op 27 november/7 december de Zweedse propositie (no. 7182).

3 De Osnabrücker deken Raban Heistermann (Heystermann) onderhield de verbindingen met de Zweedse en keizerlijke residenties (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 100-101).

4 De keizerlijke gevolmachtigden keerden op dinsdag 20 december terug van het beraad met hun collega's Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar over de beantwoording van de Franse en Zweedse proposities (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 32-35).

5 De keizerlijken hadden in hun propositie aan de Franse gevolmachtigden het verdrag dat keizer Ferdinand II en koning Lodewijk XIII op 13 oktober 1630 in Regensburg hadden gesloten, voorgedragen als uitgangspunt van de onderhandelingen in Munster (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 317-318). Een onmogelijke eis, volgens de deskundigen, want koning Lodewijk had dit ‘zogenaamde’ vredesverdrag nooit geratificeerd; vgl. no. 7191.

eingenommen worden - insonderheit die völlige restitution des herzogs von Lotthringen[6] - im vbrigen sich reservirende die ansprach vff das jenige, so von allt-

6 De Fransen stelden zich op het standpunt dat ‘La restitution de la Lorraine ne peut estre demandée juridiquement ...’. In het verdrag van Vic, dd. 6 januari 1632, had hertog Karel IV van Lotharingen het gezag van de Franse kroon erkend. Zijn verplichtingen kwam hij echter niet na. In het voorjaar van 1641 verzoende de hertog zich met koning Lodewijk XIII (het verdrag van Saint-Germain van 29 maart 1641), maar de

vndt langen jahren her dem Reich von der crohn Franckreich vorenthallten ist. Gegen die

Frantzös. proposition wenden sie ein,[7] dass sie allein ziele, die tractaten zu remoriren. Die Frantzosen aber repartiren, dass die execution der praeliminarien darinn bestehe, vndt allein vff die facilitirung der tractaten gerichtet seye. Der fürstl. Mechelburgische gesandter Dr. Keysser ist alhier angelangt,[8] vndt werden nach vndt nach mehrere erwartet.

Sonst erlangen wir jetzund die nachricht, dass die keysserl. vndt Sächsische völcker 4 meyl von Magdeburg,[9] von den vnssrigen gantz geschlagen vndt vnter andern der Sächs. general Enckefort gefangen worden.[10]

Ew. Exc. thue ich hiemit göttlicher bewahrung zu allem wolergehen gantz getrewlich empfehlen,

Ew. Exc. gehorsamber diener,
G. Keller m.pa.

Datum Osnabruck, den 5. Decembr[is] 1644.

Der vom könig in Franckreich nach Pohlen geschickt gewesene m[onsieu]r de Breggy, ist vorgestern wiedrumb hierdurch nach Münster geraisst.[11]

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, conseiller d'estat et ambassadeur ordinaire de sa Majesté de Suede en France, à Paris. 20 st.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 29 Dec.
En in dorso: 5 Dec. 1644 Keller.

7 De keizerlijke kritiek op het Franse en Zweedse streven naar de deelname van alle keurvorsten en standen aan het vredesoverleg. Weliswaar voorzag het preliminair vredesverdrag van Hamburg (25 december 1641) in de afgifte van vrijgeleidebrieven aan de rijksstanden, maar het was een misvatting te veronderstellen dat de keizer met de ratificatie van dit verdrag ook het 'ius belli ac pacis' had overgedragen aan de 'ordines' (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 226-235; *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 724-747; Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 322-325, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 171-172).

8 Hertog Adolf Friedrich I (1588-1658) van Mecklenburg stuurde zijn raadsheer dr. Abraham Kayser (Keysser) (1603-1652) naar Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 252, p. 328-329, p. 433 en p. 444; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 188, en *Diarium Lamberg*, p. 35).

9 De keizerlijken van Matthias, graaf Gallas, waren op 19/20 november naar Maagdenburg uitgeweken. Ruiters van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson zetten de achtervolging in. Op 3 december kwamen de legers op de weg van Maagdenburg naar Wittenberg en Jüterbog tegenover elkaar te staan (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 435 en p. 440).

10 De keizerlijk-Saksische eskadrons van generaal-majoor Adriaen van Enkenfort (Enckevort) († 1663) bezweken onder het Zweedse wapengeweld (*ADB* VI, p. 148-150, en *Doc. Boh.* VII, p. 158-159, nos. 463-467, en p. 159-160, nos. 469-471).

11 De Franse diplomaat Nicolas de Flécelles (Flesselles) (1615-1689), graaf van Brégy, ontving op 5 augustus 1644 zijn instructie voor een bezoek aan het Poolse hof (*DBF* VII, kol. 195-196, en *Tallemant des Réaux* II, p. 403-406 en p. 1251-1256). In oktober was hij in Warschau verschenen met de troostrijke boodschap dat zijn regering een bruid (no. 7210) had gevonden voor koning Wladislas IV (*Urk. u. Act.* I, p. 147-152; A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 189-190; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 438-440, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 762).

7196. 1644 december 15. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Recte huc perferuntur literae Magnificentiae vestrae paene cum omnibus veredariis, inter alias etiam illae quae 29 Septembris/8 Novembris et de die 9/19 Novembris iterato ad me scriptae sunt.[2] Quamprimum eas accepi, in Sueciam ad parentem meum huius causa scripsi[3] neque dubito, quin pro ea qua Magnificentiam vestram prosequitur affectione rem illam, quoad fieri poterit, sit procuraturus. Repetam hanc rem proximis meis ad eundem et relato huc responso eius Magnificentiam vestram faciam participem.

In superioribus meis ante octiduum nostram propositionem, hic caesarianis exhibitam, transmisi.[4] Nunc copiam vobis facio[5] eorum quae Monasterii proposuerunt caesariani, Galli, Hispani.[6] Caesariani Osnabrugenses ne verbum nobis dici fecerunt aut, quantum adhuc cognoscere licuit, aliis dixerunt, quid sentiant de nostro postulato.[7] Monasterienses et caesariani et Hispani questi sunt apud mediatores,[8] quod regna foederata haereant in quaestione praeliminari. Status Imperii Romani, totiens invitatos, non comparere, omnibus indicio esse ordines nec iure posse, nec velle venire; praetexi tantum haec a nobis ad protrahendos tractatus, quandoquidem propositiones non determinant numerum eorum qui expectabuntur, neque tempus quamdiu expectandi sint.

Haec et similia non indigent longa refutatione.[9] Foederata regna habent in Germa-

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd. Antw. op nos. 7153 en 7166, beantw. d. no. 7239.

2 Grotius' verzoek om een regelmatige uitbetaling van zijn honorarium (no. 7083); zie zijn brieven aan de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna, dd. 29[=28] september/8 oktober (no. 7086), dd. 9/19 november (no. 7153), dd. 16/26 november 1644 (no. 7166, postscriptum), en dd. 3 december 1644 (no. 7176, postscriptum).

3 Rijkskanselier Axel Oxenstierna was in deze zaak minder openhartig dan zijn zoon (nos. 7083, 7242 en 7428).

4 Zie de brief van 28 november/8 december 1644 (no. 7183). De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hadden de keizerlijken in hun propositie, dd. 27 november/7 december 1644, voorgehouden dat de aanwezigheid van de vorsten en standen (ordines) onmisbaar was voor het goede verloop van de onderhandelingen over een duurzame vrede met het Rijk.

5 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien voorzagen hun Zweedse bondgenoten van afschriften van de in Munster uitgewisselde proposities (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 716 en p. 722-728, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 415-416 en p. 438-441).

6 De bijlagen met de keizerlijke, Spaanse en Franse proposities, dd. 24 november/4 december 1644, ontbreken; vgl. Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 317-321.

7 Zie nos. 7182 en 7183. De keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane gingen een fundamentele discussie over de Zweedse 'propositio' uit de weg. In de vroege morgen van de 15de december namen zij de koets naar Munster voor beraad met hun collega's Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 96-98, en *Diarium Lamberg*, p. 32-35).

8 De Franse gevolmachtigden volgden met enige argwaan de bezoeken die de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini aan de keizerlijke en Spaanse residenties brachten. Op 9 december lieten zij in een brief aan hun resident te Osnabrück (*infra*, n. 9) het licht schijnen op de spitsvondigheden die 'noz parties' hadden bedacht om hun bezwaren tegen het Frans-Zweedse streven naar de deelname van alle keurvorsten en standen aan het vredesoverleg kracht bij te zetten (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 724-728).

9 De Franse resident Claude de Salles, baron van Rorté (*supra*, n. 8), verzocht de Zweedse gevolmachtigden in een 'memoire presenté à leurs EE. Messieurs les Ambassadeurs de

nia non paucos status foedere et adhaerentia, ut ita loquor, sibi innexos. Pro his obtinuerant salvos conductus[10] invitarantque ad colloquium hoc.[11] Ipsi ordines in comitiis Ratisbonensibus statuerant deputare suos ad tractatum quandocunque inchoaretur.[12] Conclusioni dictorum comitiorum inserti quidem sunt electores qui mitterent.[13] Verum constat caeteros status se opposuisse et ab aliis circumventos protestatione sibi hoc ius reservatum voluisse; cui qui Francofurti in hac diaeta sint institerunt, non tam disputantes an status ius haberent mittendi quam quomodo deberent hic concurrere.[14] Idque consilii nunc cepit circulus Franconicus, qui non solum notum fecit caesari se velle ad tractatum aliquot suorum allegare, sed aliis etiam circulis, incitans eos ad idem faciendum.[15] Nobis quoque responderunt, ut de protestantibus nihil dicam, ‹rescripserunt› Roman[en]ses episcopi Bambergensis et Herbipolensis, non modo laudantes nostram curam et propositum, sed pollicentes etiam operam et praesentiam suorum.[16] Moram sui adventus plerique imputant incerto praeliminarium eventui. Nos ergo post commutatas procuratoriorum tabulas et factam propositionem illico significavimus nostris literis non modo Francofurtensi conventui - qui priores nostras nescio quo casu aut cuius interventu antea non accepit, nunc vero post visam materiam ultro repetiit - sed singulis ordinum quae hic erant gesta.[17] Volunt ergo ordines venire et iure se posse mittere praetendunt. Quibus equidem dandum est tantillum temporis, infra quod notificatio illis nostra reddi possit. Interea redibunt plenipotentiae Vienna, Parisiis et Madrido.[18]

Suède', dd. 4/14 december 1644, inzage in de verdediging van hun propositie (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 438-441, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 762-766).

10 De keizer had zich in het preliminair vredesverdrag van Hamburg van 25 december 1641 verplicht tot het uitschrijven van vrijgeleidebrieven ter vredesconferentie.

11 Het recht om een paspoort aan te vragen voor de reis naar Osnabrück zou volgens deze afspraak toevallen aan de Zweedse gevolmachtigden, de Franse resident, de huizen van de Palts, Braunschweig-Lüneburg en Hessen-Kassel, en voorts aan alle rijksstanden 'Sueciae foederatis et adhaerentibus' (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 8-10).

12 Op de Regensburger Rijksdag (1640/1641) had de keizer de vorsten en standen de toezegging gedaan dat zij hun 'gravamina' mochten voorleggen aan de commissarissen die namens hem het woord zouden voeren op de vredesconferenties (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 98-103; *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 405 en p. 412).

13 De beslissing over de toelating van de keurvorsten was reeds op de Regensburger 'Kurfürstentag' van 1636/1637 gevallen (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 88-90, en K. Ruppert, *Die kaiserliche Politik auf dem Westfälischen Friedenskongreß*, p. 86-91).

14 De protestantse leden van de 'Fürstenrat' op de Frankforter 'Deputationstag' schikten zich niet langer in de nederige rol die de keizer hen in het vredesoverleg had toegedacht (R. von Kietzell, 'Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645', in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 99-119).

15 De afgevaardigden van de Frankische Kreits aanvaardden op 8 november de Franse en Zweedse uitnodigingen ter vredesconferentie. In brieven van 30 oktober/9 november stelden zij de keizer en de andere kreitsen op de hoogte van hun besluit (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 288-294; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 428-430, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 168).

16 Nog in dezelfde maand verbraken ook de bisschoppen van Würzburg en Bamberg, alsmede het stadsbestuur van Neurenberg, het stilzwijgen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 428-430).

17 De Zweedse gevolmachtigden brachten op 28 november/8 december hun uitnodiging aan de Frankforter 'Deputationstag', dd. 4/14 oktober 1644, opnieuw onder de aandacht van de 'ordines' (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 427-430, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 314-317).

18 De geëmendeerde volmachten moesten in Wenen, Madrid en Parijs omgezet worden in originele akten. De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini gaven de koeriers twee maanden de tijd (20/30 januari 1645) (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 280-284 en p. 350-357).

Ante dies aliquot accepi literas Minda de novo Torstensonii certamine cum caesa-

rianis.[19] Quae res nunc novis ipsius campiductoris literis, quarum exemplar hic subiungo, ad me confirmatur.[20] Peculiare est Dei beneficium, quod tantus caesaris exercitus, qui in Holsatiam tendens complectebatur 28 millia militum,[21] nunc ad illas incitas sit redactus. Quodsi nunc Galliarum copiae a sua parte ad Rhenum et versus Bavariam movere possent[22] et huic occasioni servire, credibile est vires simul adhibitas non parum adiumenti allaturas communi rei et scopo. Quod quo loco modoque et apud quos sit urgendum, id relinquitur Magnificentiae vestrae arbitrio,[23] commendans eam divinae protectioni quam diligentissime,

J.O.A.

Osnab[rugae], die 5/15 Decembris 1644.

In dorso staat: Osnabrugis, die 5/15 Decembris anno 1644. Ad dominum Hugonem Grotium. J.O.A.

7197. 1644 december 17. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima [ac potentissima] regina, domina clementissima,

Ducis Aurelianensis filia annos iam habet XVII.[2] Aulici eam uxorem destinant, alii Hispaniae regi, alii regi Poloniae, alii principi Walliae, primo filiorum regis Angliae.

19 De keizerlijken van Matthias, graaf Gallas, waren op 19/20 november naar Maagdenburg uitgeweken. Ruiters van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson zetten de achtervolging in. Op 3 december kwamen de legers op de weg van Maagdenburg naar Wittenberg en Jüterbog tegenover elkaar te staan (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 435 en p. 440).

20 Het overwinningsbericht uit het Zweedse hoofdkwartier ontbreekt; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 766-767.

21 Lees: '18 millia militum' (no. 7183). Matthias, graaf Gallas, voerde ten tijde van de verovering van Kiel (17 augustus 1644) het bevel over 7000 keizerlijke infanteristen, 5000 ruiters en 800 dragonders (*Doc. Boh.* VII, p. 122 no. 342 en p. 130 no. 373).

22 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, verdedigde met een kleine troepenmacht enkele vooruitgeschoven posten aan de Rijn. Zijn infanteristen had hij reeds heengezonden naar de winterkwartieren in de Elzas en de heuvels van Lotharingen.

23 Grotius erkende het belang van een versnelde terugkeer van de Franse legers naar het Duitse front. Daags na ontvangst van dit verzoek (29 december 1644) trad hij met de 'introducteur des ambassadeurs' in onderhandeling over een bezoek aan het hof (nos. 7239 en 7254).

1 Copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 226. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 12 no. 19. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 394 en f. 463. Koningin Christina van Zweden aanvaardde op 7/17 december de regering over haar landen.

2 Anne-Marie-Louise (1627-1693) ('la Grande Mademoiselle'), hertogin van Montpensier, dochter van Gaston, hertog van Orléans ('Monsieur'), en Marie de Bourbon (1605-1627), was voorbestemd voor een voornaam huwelijk. In augustus 1644 werd haar naam nog in verband gebracht met koning Wladislas IV van Polen, prins Karl Ludwig van de Palts en Karel II van Gonzaga, hertog van Mantua (no. 7021 (dl. XV)). Thans sprak de een over een huwelijk met koning Philips IV van Spanje en de ander over een huwelijk met de jonge Karel (1630-1685), prins van Wales. Geen enkel huwelijksplan hield stand. In 1670 liet zij haar oog vallen op een jong edelman uit het zuiden van Frankrijk. Koning Lodewijk XIV weigerde zijn zegen te geven aan deze verbintenis (*Mémoires de mademoiselle de Montpensier* I, p. 319-366 en p. 445-447).

Cum adhuc sine liberis esset rex Ludovicus XIII, eam virginem quasi filiam suam habere voluerat, nullo tamen publico decreto ea de re facto. Nunc cum honores filiarum Franciae sibi vindicaret et ea de causa in templo, dum reginae Hispaniae parentatur, syrma sibi a

duobus viris nobilibus portari iusserit,[3] reprehendit hoc regina regens, eoque iustius quod id exemplum imitari voluerant matronae quae ad regiam stirpem pertinent.[4]

Non carent res Gallicae periculo tum in Catalania, tum ad Rhenum; copiae sunt tenues, nec minus pecuniae.[5]

Deus, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, augustae Maiestati tuae semper sit favens,

tuae augustae Maiestati semper obedientissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, VII/XVII Decembris 1644.

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Ducis Aurelianensis filia, quibus destinata? Ob syrma sibi portari iussum reprehensa. Res Gallicae haud absque periculo.

7198. 1644 december 17. Aan I. Vossius.[1]

Vir doctissime,

Legi fabulam iudaicam de iudaeis in America.[2] Pridem isti homines, quod doleo, decipi amant nugis. Credo iudaeos esse in America, sed ex genere Lusitanico.[3] Multum sane Claritati vestrae debeo, quod mea, sed et posterorum causa laborem suscipit, per quem nostra Anthologiae cum versione editio fiat lectoribus utilior. Poetarum indicem malim Latine poni quam Graece; sic et alia.[4]

3 Op 5 december werd in de Notre-Dame te Parijs een dienst gehouden ter nagedachtenis van Isabella (Elisabeth) de Bourbon (1602-† 6 oktober 1644), koningin van Spanje (*Gazette 1644*, no. 148, 'extraordinaire' dd. 16 december 1644: 'Le service solemnel fait à Nostre-Dame pour la Reine d'Espagne'). Anne-Marie-Louise maakte haar opwachting in het gezelschap van twee edellieden die haar sleep droegen (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 232-237; *Mémoires de madame de Motteville* II, p. 121-125).

4 De leden van het huis Bourbon-Condé namen aanstoot aan de pretenties van 'Mademoiselle'.

5 De verwaarlozing van de Franse legers; zie no. 7200.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, III E 8, 63. Eigenh. oorspr. Afschriften te Leiden, UB, Burm., F11-1, f. 29^{v} en f. 125^{r}, en te Oxford, Bodleian Library, ms. d'Orville 468, p. 102. Antw. op no. 7170.

2 De 'fabula' had Isaac Vossius gevoegd bij zijn brief van [28 november 1644] (no. 7170). Tijdens een ontdekkingsreis in Zuid-Amerika (1641-1642) had Aaron (Antonio) Levi de Montezinos in Ecuador de 10 verloren stammen van Israël teruggezien. In 1650 zou de geleerde Menasseh ben Israël (1604-1657), hebraïst, drukker en rabbijn, deze 'historia' verwerken in zijn *Spes Israëlis* (*Encyclopaedia Judaica* XII, kol. 278 en XV, kol. 1003-1006).

3 Grotius had de herkomst van de 'nieuwe' immigranten buiten beschouwing gelaten in zijn *De origine gentium Americanarum dissertatio*, Parijs en [Amsterdam] 1642 (*BG* nos. 725 en 726), en *De origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem*, Parijs en Amsterdam 1643 (*BG* nos. 731 en 732). Zie over zijn polemiek met de Leidse geograaf Johan de Laet, J.A. Jacobs, 'Johannes de Laet en de Nieuwe Wereld', in *Jaarboek CB voor Genealogie* 50(1996), p. 108-130, en B. Schmidt, 'Space, time, travel: Hugo de Groot, Johannes de Laet, and the advancement of geographic learning', in *Lias* 25 (1998), p. 177-199.

4 Isaac Vossius zou in de drukkerij van dr. Joan Blaeu toezicht houden op de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534). Hij wist alleen niet zeker of de 'index poetarum' en

Nos bene valemus; tantundem et amplius optamus et Claritati vestrae et optimis parentibus vestris,

Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XVII Decembris 1644.

Adres: Viro doctissimo Isaaco Vossio.

7199. 1644 december 17. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

De Vanderhogio datis exemplaribus volo bene sperare, nisi fraus aliqua intervenit;[2] nam a Dunkercanis illata damna audio fuisse exigua.[3]

Mittent Germani et principes et civitates ad conventum qui est Monasterii et Osnabrugae,[4] non ut ipsi res tractent cum exteris, sed ut desideria sua deferant ad eos quos imperator et electores, quibus res haec permissa est, delegabunt.[5]

De Anthologia multum gaudeo eam exire in publicum, et Isaaco Vossio multum debeo pro cura quam suscepit.[6] De privilegio regis nihil sciveram.[7] Nec de eo laborare ad me pertinebat, sed ad Cramoisiacum, cui omnia opto bene procedant, quando ista Annotata satis pulchre edidit. Exemplar cum versione Hebraicorum et Graecorum locorum tunc mittam, cum sciero Blavium inchoare velle novam editionem et cum hominem idoneum mihi nominaverit per quem mittam.[8] Nimis diu me trahit is qui

de 'index personarum' in het Grieks dan wel in het Latijn gezet moesten worden. Op 2 januari 1645 stuurde hij Grotius enkele proefpagina's toe (nos. 7231 en 7265).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 974 App. no. 737. Antw. op no. 7179, beantw. d. no. 7215.

2 De vrachtvaarder aan wie de Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge het transport van zijn koffers en twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), had toevertrouwd, kwam niet opdagen.

3 Een Spaans-Vlaamse vloot van 11 fregatten had begin november de 'Rouanvaarders' overvallen. Twee konvooiers en enige koopvaardijschepen vielen in handen van de Duinkerkers (*Res. SH*, dd. 26 november 1644).

4 Verscheidene Duitse vorsten en standen namen de beantwoording van de Franse en Zweedse uitnodigingen ter vredesconferentie in overweging. De eerste aanzet gaf de Frankische Kreits (8 november 1644), weldra gevolgd door de bisschoppen van Würzburg en Bamberg, alsmede het stadsbestuur van Neurenberg.

5 De keizer had op de Regensburger Rijksdag (1640/1641) de vorsten en standen het recht gegeven hun 'gravamina' voor te leggen aan de commissarissen die namens hem het woord zouden voeren op de vredesconferenties (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 98-103; *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 405 en p. 412).

6 Willem de Groot had het manuscript van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) op 27 november overgedragen aan Isaac Vossius; zie nos. 7169, 7170 en 7198.

7 De Parijse drukker-uitgever Sébastien Cramoisy was in het bezit gekomen van een koninklijk privilege voor zijn uitgave van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137).

8 In zijn handexemplaar had Grotius aantekeningen geplaatst met vertalingen van de woorden die in zijn *Annotata* in het Grieks en Hebreeuws werden aangehaald. In principe was hij bereid om dr. Joan Blaeu het alleenrecht te geven op de vertalingen en aanvullingen, maar dan

Annotata ad Actus et Epistolas et Apocalypsin daturum se typis promiserat.[9] Nisi stet pollicitis alium inveniam, nam illa ad Vetus Testamentum valde sunt venalia. Utenbogardi historiam rogo

moest de Amsterdamse drukker-uitgever eerst met een onberispelijke editie van de *Anthologia Graeca* het bewijs leveren dat hij zijn beloften nakwam.

9 Grotius' *Annotationes in Novum Testamentum, tomus secundus* kwamen in 1646 van de persen van het Parijse uitgevershuis van de weduwe Guillaume Pelé (*BG* no. 1138). Vier jaar later verscheen het laatste deel (pars tertia ac ultima) met de *Annotationes in Epistolas Catholicas* en de *Annotationes in Apocalypsin* (*BG* no. 1141).

quamprimum prodierit et poteris ad me mittas, meque edoceas an quid adhuc occultetur eius operum.[10] Domino Brassero omnia opto prospera et liberis ipsius; ostendit enim semper amorem nostri.[11] De studiis nihil memini me scripsisse praeter unam ad Maurerium epistolam, quae iam saepe est edita.[12]

Pontifex ad duos cardinales adiiciet Casimirum, Poloniae principem, et fratrem Parmensis.[13] Multum hic displicet scriptum quod in Anglia edidit elector Palatinus.[14] Videtur is in turbido piscari velle, quod non semper succedit. Deum precor, ut archiepiscopo Cantuariensi det aut vitam proximis utilem, aut exitum episcopalem.[15]

Non invideo Graswinckelio nostro eam de qua dicis functionem.[16] Video eum ad honores grassari laudabili via. Caeterum legati a Foederatis Ordinibus si Monasterium eunt, multas ibi reperient controversias de honorum signis.[17] Nimium se attollere voluerunt; ideo omnes id agunt, ut eos deprimant.

In editione Institutionum nostrarum[18] quam fecit Groenewegius,[19] doleo nec in margine positas, nec in indicem redactas vocum Batavicarum appellationes Latinas et

10 Wtenbogaerts autobiografie *Leven, kerckelijcke bedieninghe ende zedighe verantwoordingh ... Alles bij hem selven beschreven ... bevestight met verscheyden bewijsen, acten, ende munimenten, daer toe dienende*, zou in de loop van 1645 het licht zien. Een jaar later gevolgd door diens *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien* (*BG* no. 892).

11 Mr. Govert Brasser, raad en thesaurier-generaal ter Generaliteit, broer van Joost Brasser, de Amsterdamse koopman bij wie Grotius in december 1631 gastvrijheid vond; zie nos. 1558, 1656, 1693 en 1708 (dl. IV).

12 Grotius' brief aan Benjamin Aubéry du Maurier, dd. 13 mei 1615 (no. 402 (dl. I)). Het advies werd in 1626 te Uppsala uitgegeven onder de titel *Hugonis Grotii epistola De studio politico vel iuris publici recte instituendo, nunc primum edita in gratiam politices Studiosorum* (*BG* no. 482), en naderhand regelmatig opgenomen in bundels met 'consilia' van geleerden 'de omni genere studiorum recte instituendo' (*BG* nos. 483-488 en no. 494).

13 Paus Innocentius X verleende op 14 november het kardinalaat aan zijn neef Camillo Pamfili en de 'general de la mar' Giovanni (Gian) Carlo de' Medici. De promotie van Jan Kazimierz, halfbroer van koning Wladislas IV van Polen, Domenico Cecchini en Francesco Maria Farnese, 'ducis Parmae et Placentiae germanus frater', maakte de paus in de loop van 1645-1646 bekend (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 27-29).

14 Grotius verdedigde niet langer de 'Motives and reasons' van de reis van prins Karl Ludwig van de Palts naar Londen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 148, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 557).

15 Het Lagerhuis kwam eind november aan de wil van het volk tegemoet in een 'ordinance for the attainder of Archbishop Laud' (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 323-324). De *Gazette 1644*, no. 150, dd. 17 december 1644, bevestigde het slechte nieuws: 'L'Archévesque de Cantorbery a aussi esté condamné à la mort par la Chambre basse, mais il n'a pas encor esté jugé par la Chambre haute'.

16 De advocaat-fiscaal mr. Dirck Graswinckel was aangewezen voor de functie van secretaris van de Staatse delegatie ter vredesconferentie (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 204-205, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 227).

17 De Staten-Generaal hadden hun deelname aan de vredesconferentie van Munster afhankelijk gesteld van de vraag of de grote mogendheden bereid waren de Staatse delegatieleden dezelfde 'eer en tytulen' te bewijzen als aan de ambassadeur van de republiek Venetië (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 320-328, en Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 134-135).

18 Grotius' kritiek op de editie *Inleydinge tot de Hollandtsche Regts-geleertheit, beschreven bij Hugo de Groot, bevestigt met placcaten, hantvesten, oude herkomen, regten, regtsgeleerden, sententien van de Hoven van Justitie in Hollant ende elders, mitsgaders enige bij-voegsels ende aenmerkingen op de selfde, door Mr. Simon van Groenewegen van der Made, advocaet voor de voorsz. Hoven van Justitie in Hollandt*, Dordrecht 1644 (*BG* no. 765).

19 'quam fecit Groenewegius', verbeterd uit 'quas fecit Groenewegius'.

forenses. Id enim lectoribus erat plane necessarium, neque omitti debuit.[20] Non perlegi librum, sed oculis percurrentibus inspexi. Miror quaedam errata gravia,[21] ut pag. 4 circa finem ‘t'eenemael’ pro ‘niet t'eenemael’. Pag. 10 ‘gematigde’ pro ‘gemachtichde’. [Pag.] 52 ‘dewelcke - als gezeit is - ’ poni debuit. P[ag.] 100 ‘wasse’ positum pro ‘wasser’. [Pag.] 137 ‘hoewel 't stuck’ pro ‘hoewel in 't stuck’. P[ag.] [1]41 ‘onder algemeene’ pro ‘ouder algemeene’. P[ag.] 173 ‘'tgunt van lijftocht sonde’ pro ‘'tgunt van lijftocht zoude’. [Pag.] 177 ‘koopschap’ pro ‘koopschat’. Pag. 228 ‘vetalinas’ pro ‘bepalinas’.[22]

Illud nunc obiter addam, nugas esse quae ex Hadriano Junio[23] adferunt de origine vocis scabinorum a ‘scaphin’.[24] Est id nomen usurpatum ubique in Gallia, non notum in Saxonia bello domita, ubi iura quaedam usurpata sunt armis saeviora. Sed ut mea quoque vineta caedam, arbitror me non recte eius vocis originem deduxisse a ‘vonnis scheppen’, quod est iudicare.[25] Non enim forma ista vocis est activae, sed passivae.[26] Et in spe-

20 Zie Appendix II (Aenwijsing) en Appendix III (Register van rechtstermen) in de *Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-geleerdheid*, ed. F. Dovring, H.FW.D. Fischer en E.M. Meijers, Leiden 1952 (*BG* no. 785), p. 337-349.

21 Volgens de Leidse editie van de *Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-geleerdheid* (*BG* no. 785) zijn de errata aan te treffen in: I, 2, 12 (p. 4 circa finem: ‘Dese, hoe-wel sij t'eenemael nootsakelik’); I, 3, 8 (p. 10: ‘soo heeft op eenige plaetsen de Gemeente de minder saken eenige gematigde vertrouwt’); II, 7, 4 (p. 52: ‘welke oorsaken genoegsaem zijn om door het tusschen-komen van de wet (dewelke als geseyt is) regt heeft boven de eygenaers’); II, 28, 9 (p. 100: ‘als dat Azen ende Aten (want s. ende t. wierden verwisselt, als blijkt bij water wasse, eten essen, ende veel andere woorden) in 't out Duyts’); II, 46, 4 (p. 137: ‘Want hoe-wel 't stuk van Erf-pagt’); II, 48, 34 (p. 141: ‘Bysondere jonger ontsetting van ontilbaer goet gedaen nae behooren heeft meerder kragt als onder algemeene’); III, 10, 10 (p. 173: ‘'t gunt van lijf-togt sonde konnen verkoopen’); III, 14, 1 (p. 177: ‘van een sekere koopschap in gelde’); III, 32, 7 (p. 228: ‘Maer de betalinge moet komen uyt eenige gegeven Wet’).

22 Lees: ‘betalinge pro bepalinge’.

23 Hadrianus Junius (1511-1575), geboren te Hoorn, doctor in de medicijnen en rector van de Latijnse school te Haarlem, publiceerde in 1567 een *Nomenclator omnium rerum propria nomina variis linguis explicata indicans*. Postuum verscheen te Leiden (1588) zijn levenswerk *Batavia, in qua praeter Gentis et Insulae Antiquitatem Originem, Decora, Mores, aliaque ad eam Historiam pertinentia, declaratur* (*NNBW* VII, kol. 692-694).

24 Op p. 100 van zijn editie ging mr. Simon Adriaensz. van Groenewegen van der Made dieper in op de etymologie van het woord ‘Schaffin’ (schepen, eschevin) *ad* II, 28, 10. Hij sloot zijn aantekening af met de opmerking: ‘... al-hoe-wel Loyse. du droict des Offices 1. 5, chap. 7, n. 19. segt dat het voorsz. woort *Eschevin* niet van *Schaffin*, maer van een ander Fransch woort *Eschever* voort-gekomen soude zijn. Siet Hadr. Iun. Batav. aengewesen bij Kilian. in Diction. in verb. Schepenen. Nederlants Caertb. van Abr. Goos, ende nevens dien Rein. Telle in de Beschrijv. van Amstelred., pag. 175’. Het betreft hier Charles Loyseau, *Cinq Livres du droit des offices*, Parijs 1610/1613; Cornelius Kilianus, *Etymologicum Teutonicae Linguae sive Dictionarium Teutonico-Latinum*, vermoedelijk in de editie Antwerpen 1599, en het *Nieuw Nederlandtsch Caertboek ... gesneden ende in 't licht gebracht door Abraham Goos, mitsgaders een nieuwe Beschryvinge uijt verscheyden Autheuren ordentlyck tsamen gestelt door Reinier Telle* ..., Amsterdam 1616.

25 Zie de Leidse editie van Grotius' *Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-geleerdheid* (*BG* no. 785) *ad* II, 28, 10: ‘Maer die van Zeeland ende anderen hebben van alle oude tijden ghehad zeeckere rechters die beëdigt waren, ende wettelick ghekoren om een jaer lang te dienen: welcke rechters van wegen den eed die sij hadden gedaen ghezwoorens wierden ghenoemt, ofte met een naem die bij de oude Vrancken oock is bekent gheweest schepenen, om dat sij 't vonnis schiepen gelijck men noch op eenige plaetzen spreeckt’.

26 Grotius plaatste in zijn handexemplaar van de *Inleidinge*, Haarlem 1636 (*BG* no. 762), thans aanwezig in de Universiteitsbibliotheek te Lund, enkele kanttekeningen bij de woorden ‘scheppen’ en ‘schepen’. Zie de Leidse editie (*supra*, n. 25), p. 135, n. 1: ‘...Vox Scepen est et in iure Saxonico. An praeteritum passivum a Scheppen: creare scilicet iudicem. Scepenbaere luiden, banniti in dicto Speculo qui possidebant bona sine censu sub onere ..... iudicandi. Spec. art. 54. Schepen, pro eschepen, eschevin, scabin, alibi eleu ...’.

culo Saxonico[27] aliisque libris Germanicis veteribus scribitur ‘escheper’, ubi ‘e’ est augmentum significativum praeteriti passivi, quod vestri nunc per ‘ge’ exprimunt, Frisii autem ut plurimum omittunt. Est autem ‘escheper’ nihil aliud quam electus, ‘eleu’ in quibusdam Galliae locis; ‘scepenbaer’ is qui talis est ut eligi possit. Haec ab aliis forte spernentur, apud te, qui et iurisconsultus es et simul antiquarius, non erunt ingrata aut inutilia. Omnino autem verum est ius repraesentationis quale est in Zelandico et scabinico iure, non esse a Romanis, sed a Carolo Magno,[28] qui episcopis suasoribus duritiem Germanicarum legum veterum ad quandam lenitatem inflexit; Frisiis autem reliquit iura vetera, quia foedere tali quo iura ipsorum servabantur, Francis se adiunxerant.[29] Illud autem quod de electione tractamus libro II, titulo XXI,[30] plane a Francis est. Licebat enim apud eos cuique familiae profiteri se velle uti Romano iure aut Germanico vetere, ut ex formulis Marculfi[31] et aliunde discimus. Ius Romanum cum hic dico, intelligo Theodosianum, non Iustinianaeum, quod modo demum in Gallia[32] auctoritatem accepit.

Papa novos cardinales parturit.[33] Regi Angliae prospere aliquid evenit[34] contra Walterum.[35] Pacis ibi vix ulla spes, adeo iniqua sunt quae proponunt legati a parlamentariis ad regem missi. Nec colloqui volunt, sed nudum responsum petunt.

Deus vos servet,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

Lutetiae, 17 Decembris 1644.

7200. 1644 december 17. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Wij verstaen uit Francfort dat Benshem met gewelt bij de Beyerschen is ingenomen ende dat zij 'tzelve hoopen te doen te Wenshem.[2] 't Meeste deel van de Beierschen

27 *Sachsenspiegel; Land- und Lehnrecht*, ed. K.A. Eckhardt, in *MHG, Fontes iuris germanici antiqui*, nova series I, Landrecht I, 2 en III, 54. Grotius maakte gebruik van de editie *Sachsenspiegel, Auffs newe übersehen, mit summariis und newen Additionen ... durch C. Zobel*, Leipzig 1582.

28 Een opmerking *ad* II, 28 ‘Van aesdoms-recht ende schependoms-recht, ende verandering daerin gevallen’ van zijn *Inleidinge*: ‘Zuid-Holland met eenighe andere hier-vooren-ghenoemde stucken hebben ghebruickt het recht 't welck oock in Zeeland wierd gebruickt, ende schijnt der ouden Vrancken recht te zijn’ (citaat naar de Leidse editie (*BG* no. 785), ad II, 28, 2-3 (p. 129-131, n. 2 en n. 1-4)).

29 In Grotius' handexemplaar te Lund (*BG* no. 762): ‘Frisii Francis additi salvis legibus’.

30 Lees: ‘libro II, titulo XXIX’. De *Inleidinge* (*BG* no. 785): *ad* II, 29 ‘Van verkiezing van land-recht’ (p. 144-145, n. 8 en n. 1-2).

31 *Marculfi monachi aliorumque auctorum formulae veteres*, ed. Hieronymus Bignonius (ed. princeps Parijs 1613), herdruk Parijs 1666, p. 71-76 (II, nos. 10-14) en p. 315-317.

32 De ‘Romani’ in het Frankische rijk volgden de wetgeving van keizer Theodosius II (408-450). Het ‘ius Iustinianaeum’ werd pas later gerecipieerd; vgl. no. 6074 (dl. XIV).

33 *Supra*, n. 13.

34 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 17 december.

35 Lees: ‘Wallerum’.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 39k. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.

2 Ruiters van de Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth verijdelden aanslagen van de Frans-Weimarse generaal-majoor Rheinhold von Rosen op Gernsheim (ten noorden van

zijn noch in de Bergstras ende bij Hailbrun ende crijgen den hertogh van Lorraine ende Gleen

Mannheim) en de plaatsen Bensheim en Weinheim aan de ‘Bergstrasse’ (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 149, en *Gazette 1644*, nos. 147, 150 en 153, dd. 10, 17 en 24 december 1644).

naebij haer,[3] dewelcke schenen haeren tocht te nemen nae Mentz. Wat hiervan comen [zal], staet te bedencken, want den ‹hertogh› marescal van ‹Anguien› Turenne can geen tweeduizent man te voet bij den andere brengen.[4] De Croaten uit Frankenthal doen groote coursen.[5] Magalotti ende Vaubecourt zijn bijeengeweest bij Neufchasteau in Lotheringe.[6] Mercy werdt gezegt te zijn bij Erpach ofte daerontrent.[7] Haezfeld werdt gezegt de Elve bij Dresde te zijn gepasseert om zich bij Gallas te vougen.[8]

Tusschen den hertogh van Elboeuf, die hier is geweest, ende d'heer Gassion, die hier werdt verwacht, zijn groote geschillen.[9] Men heeft hier verclaert voor edelluiden alle de descendenten van de raide van 't parlement, grand conseil ende reeckencamer.[10] Men zoect gelt ende werden tot dien einde de staten vergadert in de provinciën, daer de staten noch eenige schijn hebben [van] gezagh, waertoe

3 Hertog Karel IV van Lotharingen en de keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, hadden hun schuilplaatsen aan de Moezel verlaten en trokken met 2 kanonnen, 2 mortieren en 7000 soldaten naar Bacharach aan de Rijn (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 638-639).

4 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, verdedigde met een kleine troepenmacht enkele vooruitgeschoven posten aan de Rijn.

5 De Kroaten stonden onder de orders van Bernardino, graaf van Rebolledo, Spaans gouverneur van Frankenthal (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 398-400).

6 De Franse onderbevelhebbers Pierre de Magalotti en Nicolas de Nettancourt d'Haussonville, graaf van Vaubecourt, namen de verdedigingslinies van het Lotharingse bolwerk La Motte (dep. Haute-Marne, ten zuiden van Neufchâteau) in ogenschouw.

7 De Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy hield rekening met een Hessisch-Zweedse intocht in Frankenland, maar zodra hij in de omgeving van Erbach, ten oosten van Bensheim, het nieuws vernam van de ‘Weimarse’ belegering van Gernsheim (*supra*, n. 2), maakte hij rechtsomkeert (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 638-639).

8 Op 26 november verscheen de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen, in het gezelschap van 300 ruiters, in Dresden (Saksen) voor beraad over zijn tocht langs de Elbe naar de kwartieren van Matthias, graaf Gallas, in de ‘Neustadt’ van Maagdenburg (*Gazette 1644*, nos. 149 en 152, dd. 17 en 24 december 1644).

9 De Picardische legerleider Jean, graaf van Gassion, daagde zijn wapenbroeder Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, uit tot een duel: ‘Mais il n'y eut point de combat, pour ne pouvoir s'accorder de l'espée ou du pistolet, et ils se séparèrent. L'on disoit que M. d'Elbeuf avoit eu ordre de venir, et Gassion de demeurer à Péronne’ (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 230 en p. 235-236, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 103).

10 Het besluit werd op 20 december 1644 bekendgemaakt: ‘Déclaration du Roy, donnée en faveur des officiers de son Grand Conseil. Vérifiée au Grand Conseil, Chambre des Comptes et Cour des Aydes de Paris’. De rekenmeesters kregen enkele weken later dezelfde koninklijke gunst: ‘Edit portant concession du privilège de noblesse, aux officiers de la Chambre des Comptes de Paris, leurs veuves et descendants; et confirmation de l'exemption des droits de lots et ventes, etc.’ (*Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale*, Actes Royaux II, kol. 722-724).

den prins gaet nae 't hertogdom van Bourgogne,[11] Longueville in Normandië,[12] Millerai nae Bretagne,[13] die daernae meent

11 De aankondiging dat Henri II de Bourbon, prins van Condé, een bezoek aan zijn gouvernement wilde brengen, kwam niet als een verrassing. In zijn nieuwsbrief van 3 december 1644 aan Nicolaes van Reigersberch (no. 7174) kondigde Grotius de reis als volgt aan: 'Mijnheer den prins ondertuschen gaet nae zijn gouvernement van Bourgogne om daer gelt te vinden, waervan hier groot gebreck is'.

12 Henri d'Orléans (1595-1663), hertog van Longueville, sinds 1619 gouverneur van Normandië, gehuwd met een dochter van de prins van Condé (no. 7070), had in april 1643, op voordracht van koning Lodewijk XIII († 14 mei 1643), de benoeming ontvangen van staatsraad en eerste gevolmachtigde ter vredesconferentie (no. 6207 (dl. XIV)). In verband met de belastingonlusten in zijn gouvernement moest de hertog zijn vertrek naar Munster telkens uitstellen (no. 6990 (dl. XV)).

13 Maarschalk Charles de La Porte (1602-1664), markies, later hertog van La Meilleraye, 'grand maître de l'artillerie', was door zijn oom Richelieu († 4 december 1642) voorgedragen voor de waardigheid van gouverneur van Bretagne. In het voorjaar van 1643 moest hij zich verdedigen tegen de aanspraken die César de Bourbon, hertog van Vendôme, het gelden op het gouvernement (no. 6198 (dl. XIV)). De animositeiten lie-

te gaen nae Rome als ambassadeur extraordinaire om de obediëntie bekent te maecken;[14] alwaer Plessis-Praslin[15] daernae zal blijven ambassadeur ordinaris in plaetze van Saint-Chaumont,[16] die thuis werdt geroepen.[17]

In 't Milanees werd gedaen een reformatie van menage, de regimenten vergroot, de officiers vermindert.[18] Daer werdt oock gelt verwacht uit Naples ende in Spaegnie ruiterie uit Italië, geretardeert door de tempeesten. Den marescal de La Motte-Odincourt comt mede thuis[19] ende den grave van Harcourt maect zich gereed om te gaen nae Catelagne, alwaer de Fransoisen voor deze tijd weinigh vrunden hebben. Men twijffelt niet off Targres[20] is bij de Spaignaerden [becomen], maer men zegt daertegen dat vijffhondert bij de Fransoisen in die quartieren zijn geslagen. Den coninck van Spaignie was te Madrit, den marquys van Tarragossa[21] was ingevallen in Portugal. Den paus wil noch negen cardinalen maecken.[22] Den prefect van de stadt, die had willen contesteren met de ambassadeurs van de coningen, is in het ongelijck gestelt.[23] Men zegt hier dat de Barbaryns een

14 Het vorstelijk respect aan de nieuwe paus. Een beslissing wie de toenadering tot stand moest brengen, was nog niet gevallen.

15 César de Choiseul, graaf van Du Plessis-Praslin, bevelhebber van de Franse regimenten en compagnieën in het leger van prins Tommaso Francesco van Savoye, gaf de voorkeur aan de voortzetting van zijn militaire loopbaan. De kardinaal aanvaardde zijn excuses en schonk hem een taak in Catalonië. Nadat hij op 28 mei 1645 de capitulatie van het Spaanse garnizoen van Rosas had afgedwongen, mocht hij de maarschalksstaf in ontvangst nemen (*Mémoires du maréchal du Plessis*, p. 204-209).

16 De Franse ambassadeur Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), was teruggeroepen ‘avec injure’ en moest Rome onmiddellijk verlaten (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 151-152; *Lettres Mazarin* II, p. 98-105, en *Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 316-317).

17 De missie naar het pauselijke hof viel toe aan de Normandische edelman Nicolas Bretel, heer van Grémonville, intendant van het Franse leger in Italië (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 39-41).

18 Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouverneur van Milaan, had zijn inspectiereis naar Alessandria en de Spaanse kwartieren bij Finale Ligure afgesloten. Op de terugweg bezichtigde hij de forten die zijn cavaleristen in de Lomellina hadden betrokken (*Gazette 1644*, no. 150, dd. 17 december 1644).

19 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had bericht ontvangen dat hij plaats moest maken voor Henri de Lorraine, graaf van Harcourt. Hij verliet de Catalaanse hoofdstad op 7 december (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 228, en Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 268-269).

20 Zie no. 7188: ‘Tanges in Roussillon’. Vermoedelijk wordt hier gedoeld op vijandelijkheden in de omgeving van Tremp en Talarn (ten zuidwesten van Seo de Urgel) (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 290, en *Gazette 1644*, no. 150, dd. 17 december 1644).

21 De Napolitaan Carlo Andrea Caracciolo (1584-1646), markies van Torrecuso, bevelhebber in het Spaanse leger, sinds 1644 militair gouverneur van Badajoz, bracht een troepenmacht bijeen voor een aanslag op Elvas (*DBI* XIX, p. 321-328, en *Gazette 1645*, no. 7, dd. 14 januari 1645).

22 Paus Innocentius X maakte op 14 november twee kardinaalsverheffingen bekend. De begunstigden waren zijn neef Camillo Pamfili en de ‘general de la mar’ Giovanni (Gian) Carlo de' Medici. In de loop van 1645 bereikte de paus met de promotie van Domenico Cecchini en Francesco Maria Farnese en de benoeming van zeven nieuwe kandidaten het beoogde aantal van negen kardinalen (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 27-28).

23 De prefect Taddeo Barberini had zich aan de vooravond van de pauskroning (4 oktober) teruggetrokken in zijn zomerpaleis te Palestrina: ‘pour éviter la contestation avec les Ambassadeurs des testes couronnées, ausquels il prétendoit disputer la préseance dans cette cérémonie’ (*Gazette 1644*, nos. 135 en 138, dd. 5 en 12 november 1644).

millioen goudt presenteren aen den hertogh van Longueville[24] voor Neufcastel bij Swidserlant.[25]

Een geschil, 'twelck scheen te willen rijzen tusschen [den hertogh van Anguien ende] den hertogh van Orleans, wiens dochter zonder zijn advys in de kerck op de obseques van de coninginne van Spaignie haer hadde de staert bij twee edelluiden doen ophouden,[26] gelijck de dochtren doen van Vrancrijck,[27] heeft met beleefdheit den hertogh van Orleans[28] gecontenteert. Den overleden coning eer hij kinderen had, [had] deze jonge princesse[29] genoech voor de zijne geadopteert ende gewilt dat zij gerespecteert zoude werden als een dochter van Vrancrijck, zonder nochtans dat daervan eenige publycque acte was gepasseert. De zaecken verandert zijnde, vind de coninginne zulcx niet goed, te minder alzoo de andere princesse van 't bloed 'tzelve wilden naespeelen. Den hertogh van Orleans laet die pretensie loopen. De questie van Zurich met de roomschgezinde cantons duirt ende zoude wel connen comen tot datelijckheit.[30] Piccolomini, zoo men hier gelooft, heeft het Gulde Vlies becomen.[31]

24 Het graafschap Neuchâtel (Neuenburg) kwam in 1504 in het bezit van het huis Orléans-Longueville. In 1579 bracht Marie de Bourbon, weduwe van Léonor d'Orléans († 1573), een vereniging tot stand met de heerlijkheid Valangin. Haar kleinzoon, Henri (II), hertog van Longueville (*supra*, n. 12), maakte in 1617 zijn entree als souverein graaf van Neuchâtel (*Historisch-Biographisches Lexikon der Schweiz* V, p. 251-256, en *Europäische Stammtafeln, Neue Folge* III-2, Tafel 310-311).

25 De neven van paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini) toonden inderdaad belangstelling voor het graafschap. Zij bereikten echter geen overeenstemming over de koopsom (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 78).

26 Op 5 december werd in de Notre-Dame te Parijs een dienst gehouden ter nagedachtenis van Isabella (Elisabeth) de Bourbon (1602-† 6 oktober 1644), koningin van Spanje (*Gazette 1644*, no. 148, 'extraordinaire' dd. 16 december 1644: 'Le service solemnel fait à Nostre-Dame pour la Reine d'Espagne'). Anne-Marie-Louise, hertogin van Montpensier, dochter van Gaston, hertog van Orléans ('Monsieur'), maakte haar opwachting in het gezelschap van twee edellieden die haar sleep droegen (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 232-237; *Mémoires de madame de Motteville* II, p. 121-125).

27 In zijn brief aan kanselier Axel Oxenstierna (no. 7201) brengt Grotius het verhaal volledi ger. Wellicht moet na 'gelijck de dochtren doen van Vrancrijck' gelezen worden: 'is gestilt ende den hertogh van Anguien heeft met beleefdheit den hertogh van Orleans gecontenteert'.

28 De leden van het huis Bourbon-Condé namen aanstoot aan de pretenties van 'Mademoiselle' en drongen aan op de tussenkomst van de regentesse Anna van Oostenrijk, die op haar beurt een beroep deed op de goede diensten van maarschalk Antoine III de Gramont, graaf van Guiche. Op vrijdag, 16 december, kon de Parijse raadsheer Olivier Lefèvre d'Ormesson (*supra*, n. 26) goed nieuws uit het paleis 'le Luxembourg' (de residentie van de hertog van Orléans) melden: 'que l'affaire estoit accommodée par les entremises du maréchal de Grammont, qui avoit porté les paroles de part et d'autre, et que le duc d'Anguien en avoit esté faire ses excuses à Monsieur dans Luxembourg, et l'avoit abordé avec grandes soumissions, et que Monsieur à peine luy avoit osté son chapeau'.

29 De jonge dochter van 's konings broeder stond in de jaren 1637-1638 in hoog aanzien aan het hof. Na de geboorte van de 'dauphin' (Lodewijk XIV) gaf Richelieu haar de raad een eigen hofhouding op te zetten (*Mémoires de mademoiselle de Montpensier* I, p. 377-379 en p. 398-401).

30 Zie no. 7188, n. 31. Een conferentie te Frauenfeld (8 november-2 december) bracht niet de gewenste oplossing. Het kanton Zürich weigerde in de strijd over de afbraak van de Adelheidskapel van Uttwil en de inwijding van een altaar in de kerk van Lustdorf (Thurgau) toe te geven aan de verlangens van de kantons Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden, Zug en Glarus. (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1332-1333 en p. 1341, en V 2 2, p. 1579-1583; Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 46-47, en *Gazette 1644*, no. 153, 24 december 1644).

31 Koning Philips IV had de veldheer in december 1643 tot de orde toegelaten (*Doc. Boh.* VII, p. 54 no. 115). De Zuidnederlandse 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini zal op St. Andries-dag (30 november) bezit hebben genomen van zijn plaats in de kapittel-vergadering van de ridders van het Gulden Vlies.

Wij hooren dat den coning van Engelant een merckelijck voordeel heeft gehadt op Waller,[32] welcke Waller zoowel als Essex ende Manchester vrij wat ombrage hebben gegeven aen het parlement[33] als niet ijverigh genoech zijnde voor de zaecke van het parlement tegen den coninck.[34] De gedeputeerde van het parlement die bij den coning van Engelant zijn geweest, hebben niet willen comen in conferentie, maer simpelijck antwoord [gevraecht] op conditiën die zij brachten, die men hier zeer onredelijck vindt.[35] In 't parlement vallen disputen off men nae de wetten den eertsbisschop ter doot can condemneren[36] ende off het oorboir [is] de Schotten dieper te laeten intrecken in Engelant.[37] Basin hooren wij bij den coning ontzet te zijn, maer Scambury ende Pontefraict bij Farfax belegert.[38]

17 Decembris 1644.

Wij werden hier onderrecht dat den hertogh van Beieren meent tegen de voorzomer te hebben 25000 man.[39] Dat Haezfeld ofte immers zijn volck bij Zwickau zijn geweest den

32 Het ontzet van het kasteel Basing (nabij Basingbroke). De koninklijken braken door de verdedigingslinies. Op 16/26 november gaf het Parlement aan Edward Montague, graaf van Manchester, opdracht om het leger van sir William Waller bijstand te verlenen. In de verwarring kwam de hulp te laat. Op 22 november/2 december was de strijd in het voordeel van koning Karel I beslist (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 156-159; *CSP Dom. 1644-1645*, p. 128-129, p. 133, p. 135 en p. 139, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 100).

33 Oliver Cromwell (1599-1658), luitenant-generaal in het leger van de graaf van Manchester (*supra*, n. 32), keerde zich tegen zijn bevelhebber en stelde hem verantwoordelijk voor de nederlagen te Newbury (27 oktober/6 november), Donnington Castle en Basing (*DNB* XIII, p. 155-192; *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 297; *CSP Ven. 1643-1647*, p. 157 en p. 161-162, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 93 en p. 102).

34 Het Parlement gelastte een onderzoek naar het optreden van de legerleiders Robert Devereux, graaf van Essex, Edward Montague, graaf van Manchester, en sir William Waller in de recente veldslagen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 159; *CSP Dom. 1644-1645*, p. 139 en p. 143-144, en *Gazette 1644*, no. 150, dd. 17 december 1644).

35 Koning Karel I nam 'The humble desires and propositions' op 24 november/4 december in ontvangst. Drie dagen later overhandigde hij de 'commissioners for peace' een brief waarin hij de hoop uitsprak: 'that God will so work upon the hearts of all persons concerned, that even this application, such as it is, upon further thought and consideration, may produce some good effects ...' (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 309-312, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 157-161).

36 Het Lagerhuis aanvaardde eind november een 'ordinance for the attainder of Archbishop Laud'. In een brief aan de hofsecretaris Constantijn Huygens, dd. 9 december 1644, gaf de Staatse extraordinarius ambassadeur Johan van Reede van Renswoude uiting aan zijn bezorgdheid: 'De condemnatie van 't laegerhuijs, gearresteert over den bisschop van Cantelberg, is aen de Lords gesonden; die vinden swaericheijt een man te condemneren, volgens een wett, die nu eerst in sijn regard soude werden gemaekt, doch de prentises ende waeterluyden, meind men, dat de Lords daertoe wel sullen bewegen' (*Brief. C. Huygens* IV, p. 102-103).

37 Het Parlement reageerde verdeeld op een verzoek van de inwoners van Kent om assistentie van het Schotse expeditieleger (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 157 en p. 160, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 100).

38 *Supra*, n. 32. In het noorden stootte Ferdinando Fairfax, de parlementsgezinde gouverneur van York, op felle tegenstand van de koninklijke garnizoenssoldaten in Scarborough, Knaresborough en Pontefract. In de zomer van 1645 moesten de koninklijken de strijd opgeven (*CSP Dom. 1645-1647*, p. 70-71).

39 Hertog Maximiliaan I van Beieren beschikte over een legermacht van 15000 soldaten (*Doc. Boh.* VII, p. 161 no. 473). In de *Gazette 1644*, no. 149, dd. 17 december 1644, verscheen het bericht dat de keizerlijke vicekanselier Ferdinand Sigmund (1592-1659), graaf Kur(t)z von Senftenau (*Doc. Boh.* VII, p. 150 no. 436 en p. 155 no. 450), in München afspraken had gemaakt over een grotere Beierse bijdrage aan de strijd van de keizerlijken tegen de Zweden.

24 Novembris.[40] Dat Gotz Ledenich becomen hebbende in de bergen van Walachie, de communicatie belet tuschen Rakoczy ende Olmitz.[41] Dat den prins Ludovisio ten huwelijck verzoect des paus' broeders dochter.[42] Dat de Françoisen in Italië haer winterquartieren hebben in de Langues ende in 't lant van Montferrat,[43] de Spaegnaerden in het hertogdom d'Erme.[44]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 12 Decemb. 1644 uyt Paris.

7201. 1644 december 17. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Literae a Francofurto recentes satis nos docent[2] Benshemium Bavarorum vi et impetu ereptum Gallis, et sperare Bavaros se idem facturos de Weinhemio.[3] Marescallum Turennae aegre producere posse in apertum duo millia peditum. Credi vero ducem Lotharingum et Glenium ire in Mogontiaco proxima, ut eo attracta Gallorum parte tutiora sint hiberna Bavaris in Via Montana. Merciacus apud Erpachium esse dicebatur et ire longius; Hazfeldianos in hoc occupari, ut apud Dresdam, transito Albi, cum Gallassio se iungant. Fama ibidem erat, nescio quam certa, XXV millia Turcarum[4] se adiunxisse Ragozio.[5] Illud vero etiam hic pro certo habetur, vizirium Offensem a munere suo demotum,[6] ideo quod Ragozii conatus impedisset. Legatus Batavus hic non

40 *Supra*, n. 8. De regimenten van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen wachtten in Zwickau op de komst van Saksische versterkingen.
41 De keizerlijke legerleider Johann, graaf van Götz(en), veroverde Lednické Rovne (ten zuidoosten van Valašské Klobouky). Een tegenslag voor de Zevenburgse vorst György I Rákóczi, die juist het plan had opgevat om het Zweedse garnizoen te Olomouc te verlossen van een omsingeling door troepen van de keizerlijke kolonel Ladislav Burian, graaf van Valdštejn (*Gazette 1644*, no. 149, dd. 17 december 1644).
42 Het huwelijk van Niccolò Ludovisi, prins van Piombino, met Costanza, dochter van Pamfilio Pamfili en Olimpia Maidalchini, zou op 21 december 1644 door paus Innocentius X in de Sixtijnse kapel worden ingezegend (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 28, en *Gazette 1644*, no. 150, dd. 17 december 1644).
43 Prins Tommaso Francesco van Savoye had de soldaten van het Frans-Savoyaardse leger kwartieren aangewezen in de Langhe (ten zuiden van Nizza Monferrato).
44 *Supra*, n. 18. Gedoeld zal worden op de Milanese lenen van de familie Dal Verme in de omgeving van Voghera (*DBI* XXXII, p. 276).
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 228; gedrukt in *Oxenst, Skrifter* 2. afd., IV, p. 507 no. 565. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 395.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 17 december 1644 (no. 7200).
3 Weinheim, ten zuiden van Bensheim aan de 'Bergstrasse' (Via Montana).
4 Een Turks leger was de Mur overgestoken en trachtte Stiermarken onder contributie te brengen (*Gazette 1644*, no. 144, dd. 3 december 1644).
5 Men vermoedde dat de Zevenburgse vorst György I Rákóczi in Bratislava aansluiting zocht met de Turken (*Gazette 1644*, no. 149, dd. 17 december 1644).
6 Mousa, pasja van Boeda (Ofen), had de keizerlijke diplomaat Hermann, graaf van Czernin, een vrijgeleide geschonken voor diens reis naar Constantinopel (nos. 6928, 6950 en 6990 (dl. XV), en *Doc. Boh.* VII, p. 124-125 no. 352). In augustus 1644 moest hij plaats maken voor de 'neutrale' Osman-Pascha (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 50 en p. 64-65, en *Doc. Boh.* VII, p. 156 no. 455).

bene excipitur.[7] Causa est, quia Galli nondum tale obtinuere foedus apud Batavos quale volunt.[8]

Putabatur hic dissidium quoddam oriturum inter ducem Aurelianensem et ducem Anguianum, sed dux Anguianus patris monitu[9] magna cum submissione adeundo ducem Aurelianensem id praevenit. Duodecim illi milliones,[10] qui ex hac urbe contrahi debebant, procedunt sed tarde. Interim eunt praefecti ad suas praefecturas, princeps Condaeus in ducatum Burgundiae, Longovillius in Normanniam, Milleraius in Britanniam Armoricam, ut ordinibus convocatis - manet enim illis in locis antiqui iuris umbra - pecunias quaerant, quibus sane et magnis opus est.

Motta Odincurtius dicitur esse in reditu ad hanc aulam multum accusatus a multis; comes vero Harcurtius adhuc iter in Catalaniam molitur. Regem Hispaniae audimus esse Madritii. Tagres urbem ab Hispanis captam pro certo habetur et quingentos Hispanos in illis locis a Gallis caesos.[11] In Mediolanensi territorio per parsimoniam augentur cohortes, numero praefectoram imminuto. Papa cardinales alios novem facere vult. Praefectus autem urbis Romae, qui cum legatis regum contenderat, iussus est eis cedere. Pecuniae exspectantur Mediolani a Neapoli et in Hispania eques ex Italia, cuius transvectioni obstitit tempestas. Ardet adhuc controversia inter Tigurinos et pontificios Helvetios de sacello, non sine metu ne ad arma veniatur. Audimus etiam a Melitensibus captam galeonem unam, mersam alteram.[12] Viennae iussos ab imperatore exire qui publico sunt inutiles; vino autem impositum vectigal quartae. Multos excursus fieri a Crabatis qui sunt Franckenthaliae. Marchionem Tarracosae in Portugalliam irrupisse. Bavaricorum bonam partem apud Hailbrunam esse; perseverare eos in munienda Hoechsta.[13] Piccolominaeum in Belgico magnis affectum honoribus, etiam Vellere Aureo.

Rex Angliae creditur de Wallero victoriam reportasse. Ipse Wallerus, ut et antehac Essexius et Mancestrius, suspecti esse parlamentariis, quia non omnia ipsis succedunt. Legati a parlamento ad regem cum ostenderent se non ad colloquium

7 Willem van Liere († 1649), heer van Oosterwijk, ordinaris Staats ambassadeur in Parijs, was in november, na een afwezigheid van een jaar, op zijn post teruggekeerd (Schutte, *Repertorium* I, p. 13-14, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 103),

8 De Fransen waren vooral verontwaardigd over het besluit van de Staten-Generaal om hun deelname aan de vredesconferentie te Munster afhankelijk te stellen van de vraag of de grote mogendheden bereid waren de Staatse delegatieleden dezelfde 'eer en tytulen' te bewijzen als aan de ambassadeur van de republiek Venetië (no. 6632 (dl. XV)). Tot hun leedwezen voorzag de Frans-Staatse 'alliantie offensive ende defensive', dd. 1 maart 1644, niet in een bepaling waarmee zij de Hoog Mogenden onder druk konden zetten (*Correspondance d'Estrades* I, p. 215-217; J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 320-328; *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XXXVI-LVI).

9 Henri II de Bourbon, prins van Condé, gaf een vaderlijk advies in het geschil over de slippendragers van Anne-Marie-Louise ('la Grande Mademoiselle'), hertogin van Montpensier, dochter van Gaston, hertog van Orléans.

10 In zijn *Journal* (I, p. 238) noteerde de Parijse raadsheer Olivier Lefèvre d'Ormesson hetzelfde bedrag (douze millions livres).

11 Vermoedelijk wordt hier gedoeld op vijandelijkheden in de omgeving van Tremp en Talarn.

12 Zie no. 7164. Zes galeien van de Maltezer ridders hadden in september twee Turkse galjoenen aangevallen. Het eerste schip zonk ter plaatse (de wateren van Rhodos). Na een strijd van vele uren konden de Maltezers de bemanning van het tweede galjoen dwingen tot het hijsen van de witte vlag. Uiteindelijk slaagden zij erin het gevaarte naar de zuidkust van Kreta te loodsen (*Gazette 1644*, no. 143, dd. 26 november 1644). In een 'extraordinaire' bracht de *Gazette 1644*, no. 151, dd. 22 december 1644, het nieuws nogmaals onder de aandacht: 'La signalée victoire navale remportée sur les Turcs, par les galéres de la Religion de Saint-Jean de Jérusalem. En laquelle a esté pris un grand galion de la Sultane, et autres vaisseaux du Grand Seigneur, avec 380 captifs'.

13 De Zwabisch-Beiersen waren op 8/9 november de Hessische garnizoensstad Höchst binnengetrokken.

venisse, sed ut responsum peterent super perscriptis a parlamento pacis conditionibus, cum responso con-

ditiones illas sane regi graves reiiciente abierunt. Multum autem in parlamento disputatur, tum an mortem meruerit Cantuariensis archiepiscopus, tum an Scoti in Angliae penetralia advocandi sint. Rex Basingum ab obsidio liberavit, at Farfaxius pro parlamento obsidet Scamburium et Pontefractum. Alliciendis animis constitutum hic est, ut nobilibus accenseantur filii senatorum in parlamentis, in magno consilio et in collegio rationalium.

Magalottius et Vaubecurtius non multum abeunt a suis locis, collocati ad Novum Castellum in Lotharingia. Pro altero Novo Castello in finibus Helvetiorum Barbarini dicuntur offerre auri millionem duci Longovillano. Inimicitiae sunt inter Elbovium, qui huc iam venit, et Gassionem, qui brevi hic exspectatur.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatem tuam felicem ac beatam praestet,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, VII/XVII Decembris 1644.

Quae hic praeterea intelligimus haec sunt.[14] XXIV Novembris Zvichaviae fuisse Hazfeldii copias; Goetzium in montibus Wallachiae Ledenicho capto itinera ad Olmitiam tenere infesta; Glenium tentare aditum in Hassiam Cassellensem.[15] Princeps Ludovisius ambit virginem natam ex fratre pontificis. Galli qui sunt in Italia, hiberna cepere in Langicis et Monteferrato; Hispani in Ermensi terra. Bavarus famam spargit se habiturum vere exercitum XXV millium.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. (B)enshemium a Bavaris captum. Spes de Weinhemio. De (Tu)renna, Lotharingo, Merciaco, Hazfeldio. Fama de Ra(go)zio et Turcis. Legatus Batavus cur non bene exceptus. (Diss)idium inter Aurelianensem et Anguianum sublatum. Pe(cu)nia tarde contrahitur. Praefecti abeunt ad sua. De Motta (Od)incurtio, Harcurtio. Hispanica. Exercitus in Italia (im)minutus. Papa cardinales faciet. Praefectus Romae (le)gatis regum cedere iussus. Expectatur Mediolani (pe)cunia et miles. Controversia Tigurinorum. Praeda Me(li)tensium. Viennae acta. Excursiones Francothaliae. (Ir)ruptio in Portugalliam. De Bavaris; Piccolominaei (ho)nos. Anglica. Qua arte animi allecti Gallorum. (De) Magalottio, Vaubecurtio. A Barbarinis oblata. (In)imicitia inter Elbovium et Gassionem. De Haz(fe)ldio, Goezio, Glenio, principe Ludovisio. (Hi)berna in Italia. Sparsa a Bavaris.

7202. 1644 december 17. Aan J. de Wicquefort.[1]

Nobilissime et amplissime domine,

14 De copiist las in het postscriptum: ‘Ledeindro’ i.p.v. ‘Ledenicho’; ‘Amiliam’ i.p.v. ‘Olmitiam’, ‘Gemensi’ i.p.v. ‘Ermensi’.

15 Landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel hield uit vrees voor een Lotharings-Westfaals offensief (no. 7200, n. 3) de Hessische versterkingen aan het Franse leger onder zich; vgl. *Lettres Mazarin* II, p. 112-115 en p. 119-120.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 737 no. 1710.

Excusatione nihil opus, damus hanc veniam et petimus vicissim quam saepe negotia exigunt; et libera debent esse ista non minus quam maris commercia.[2] In epistola Nobilitatis vestrae data 5 Decembris[3] multa mihi pergrata sunt, sed imprimis de meliore vale-

2 De Hessische resident verontschuldigde zich mogelijk voor een onzorgvuldigheid in het briefverkeer. Misschien was zijn postpakket besteld op het adres van Abraham de Wicquefort (1606-1682), resident van de keurvorst van Brandenburg in Parijs (Schutte, *Repertorium* II, p. 288-289, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 101-102).

3 De brief is niet overgeleverd.

tudine domini Crosuicii,[4] quem pluris facio quam verbis exprimere possum. Est plane natus ad res magnas. De literis Nobilitatis vestrae nihil dixi supra rem, plura dicere non audeo, ne, non dicam adulari, quod nunquam potui, sed nec blandiri, quod nec ipsum bene novi, videar.[5]

In Scania puto hiberna Suedis quam Danis fore meliora.[6] Magni sunt viri qui a Suedia[7] quique a Dania ad pacificandas istorum regnorum res mittuntur.[8] Ferocior erat Danus quam ut sine magno suo malo ad conditiones aequas perduci posset. Ordines Foederati circa honoris signa[9] magnas reperient controversias paratas sibi:[10] nimis inflarunt utrem.[11] Via illa media quam ingressi sunt,[12] enato hoc inter Suedos et Danos bello, saepe nulla via est, nec amicos parat, nec inimicos tollit.[13] Sed multa video in ista republica ex rationibus privatis magis quam ex communibus utilitatibus agi. De principe aut rege designato Daniae mirum nihil adhuc ad nos certi pervenisse.[14]

Magna est exspectatio[15] an Saxonici et Hatzfeldici se iuncturi sint cum Galassio apud Magdeburgum aut alibi et, si id eveniat, Hassici se addituri sint Torstensonio;[16] et quod iter capturus sit Torstensonius. Dux Lot[h]aringus et Glenius versus Maguntiacum ire hic putantur. Nescio an verum sit XXV millia Turcarum venisse ad Ragotskium, sed

4 Adolf Wilhelm von Krosigk († 1665), geheimraad van Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg, landgravin van Hessen-Kassel, had bijgedragen aan de terugkeer van de rust in Oostfriesland (*infra*, n. 17). Eind oktober was hij de uitputting nabij (no. 7167).
5 Grotius had steeds in het Frans met Joachim de Wicquefort gecorrespondeerd. De omschakeling naar een Latijnse briefwisseling juichte hij toe (no. 7154).
6 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn kreeg na het vertrek van het Deense koninklijke leger vrijheid van handelen in Skåne (Schonen). Slechts de Deense garnizoenen van Malmö en Kristianstad hielden nog stand.
7 Het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro had op 15/25 december moeten beginnen, maar op verzoek van beide partijen werd de aanvangsdatum eerst verschoven naar 15/25 januari en vervolgens naar 8/18 februari 1645 (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 127-129). Inderdaad stuurde koningin Christina een ‘zware’ delegatie naar de grensstad Kalmar: kanselier Axel Oxenstierna en de rijksraden Johan Skytte, Matthias Soop en Ture Bielke (Kernkamp, *o.c.*, p. 150-151, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 452-457).
8 *Supra*, n. 7. Koning Christiaan IV van Denemarken liet zijn keuze vallen op rijkshofmeester Corfits Ulfeldt (Ulfelt), kanselier Christen Thomesen Sehested en de rijksraden Christoffer Urne en Jørgen Se(e)feld. Zij maakten over de Zweedse havenstad Helsingborg de reis naar Kristianopel-Brömsebro (*DBL* XIII, p. 307-308, p. 314-317, en XV, p. 181-182).
9 De Staten-Generaal hadden hun ambassadeurs geïnstrueerd om ‘precyse’ te letten op de Staatse ‘eer en tytulen’ (no. 7201).
10 Enkele geschillen over het recht op de eerste visite, de hoge hand en de titel ‘Excellentie’ hadden zich reeds voorgedaan. Het ernstigste incident tot nu toe betrof de eerste visite die de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse daags na aankomst in Stockholm (2/3 augustus 1644) aan de Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, hadden willen brengen. Een regeling kwam niet tot stand, omdat de Fransman weigerde hun de titel van ‘Excellentie’ te geven (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 321-324, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 123).
11 Vgl. Horatius, *Satyrae* 2, 5, 98.
12 Frederik Hendrik had de Staten-Generaal kunnen overreden om een ‘Via concordiae te attenteeren’ in de Zweeds-Deense oorlog (no. 6757 (dl. XV)).
13 Livius, *Ab urbe condita* 9, 3, 11-12.
14 Kroonprins Christiaan van Denemarken leek van de aardbodem te zijn verdwenen.
15 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 17 december 1644 (nos. 7200-7201).
16 De Hessische generaal-majoor Johann Geyso had op 2 december verbinding gekregen met het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson (*Gazette 1644*, no. 153(2), dd. 31 december 1644).

credi video visirium Offensem ab ea praefectura demotum, quod minus quam debebat res Ragotskii promoverit.

Deo gratias ago quod melius valet dominus Crosuicius, et spero Ordines Foederatos prudentia sua effecturos, ut quiescant res Transamasianae.[17] Monasterii et Osnabrugae cum de praeviis ad pacem rebus transactum sit,[18] spes est brevi appariturum qui sint qui pacem velint. Germani principes et civitates, si ipsi suam libertatem non curant, nemo externus eos liberos praestare poterit.[19] Benshemum intelligimus a Bavaro vi ereptum Gallis et tantundem eos de Weinshemo sperare; esse autem dicuntur Bavari partim ad Heilbrunam, partim in Montanevio.[20] Magalottius autem et Vaubecurtius Lotharingia non exeunt. Motta premitur. Elbeuvius huc venit, exspectatur et Gassio, valde inter se discordes.

Nobilitas hic lege data iis qui iam moribus eam obtinebant, literis consiliariorum parlamenti,[21] grandis consilii et rationum. Ad pecunias quaerendas ordines in locis ubi is mos est convocantur, euntque ea de causa princeps Condaeus in Burgundiam, in Normanniam Longevilius, in Britanniam Armoricam Milleraeius, qui mox Romam iturus dicitur obedientiae testandae causa legatus extra ordinem, ordinariam ibi legationem obituro Plessaeo Pralino. Nam San[c]ti Chaumontius huc revocatus redit rebus non ex regentium voluntate gestis.

Mediolani parcendae pecuniae augentur cohortes, minuitur praepositorum numerus. Exspectantur ibi pecuniae a Neapoli; tempestas vero impedit, quominus equites ex Italia in Hispaniam transiere. Rex Hispaniae Madriti esse dicitur. Contra Tangres ab Hispanis captas Galli se consolantur quingentis Hispanorum caesis. Sed et marchio Tarracosae in Portugalliam nuntiatur intrasse. Papa IX cardinales facere meditatur et legatis regum contra praefectum urbis locos priores adiudicavit. Barbarini dicuntur tres milliones offerre duci Longevillano pro dynastia Novi Castelli apud Helvetios. Piccolominaeum audimus et aliis auctum honoribus et Velleris Aurei. Regina Angliae non probat quae facit elector Palatinus.[22] Walleri copias a regiis credit caesas; de pace nihil sperat ob iniquissimas conditiones quas a parlamento legati ad regem attulere.

Deus, nobilissime et amplissime domine, Nobilitatem vestram sospitet,

nobilissimae Amplitudini vestrae addictissimus,

H. Grotius.

17 Adolf Wilhelm von Krosigk (*supra*, n. 4) en Joachim de Wicquefort, de Hessische resident in de Republiek, hadden eind oktober ingestemd met een troepenreductie in Oostfriesland. Het accoord was slechts een tussentijdse regeling. Op 25 december zouden afgezanten van alle betrokken partijen - de Staten-Generaal, de graaf van Oostfriesland en de landgravin van Hessen-Kassel - in Den Haag bijeenkomen voor het vaststellen van een definitieve overeenkomst (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 257).

18 De gevolmachtigden in Munster en Osnabrück waren accoord gegaan met de termijn die de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden gesteld voor het indienen van de eerste proposities: zondag, 24 november/4 december 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 220-221 en p. 226-228).

19 Verscheidene Duitse vorsten en standen hadden de beantwoording van de Franse en Zweedse uitnodigingen ter vredesconferentie in overweging genomen. De eerste aanzet gaf de Frankische Kreits (8 november 1644), weldra gevolgd door de bisschoppen van Würzburg en Bamberg, alsmede het stadsbestuur van Neurenberg.

20 De strijd om de 'Bergstrasse' (Montana Via).

21 'literis consiliariorum parlamenti', lees: 'filiis consiliariorum parlamenti'.

22 Zie no. 7199, n. 14. Koningin Henriëtte Maria van Engeland verweet prins Karl Ludwig van de Palts ontrouw aan de zaak van koning Karel I. Haar mening week weinig af van de verbaasde reactie van de koning op de 'Motives and reasons concerning his Highness the prince Palatine's coming into England' (K. Hauck, *Karl Ludwig, Kurfürst von der Pfalz*, p. 75 en 308; *Aitzema* (f^{o}) II, p. 982; *CSP Dom. 1644-1645*, p. 26-27, p. 55 en p. 62-63, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 152).

Lutetiae, 17 Decembris 1644.

Audimus 24 Novembris apud Wechaviam[23] Hatzfeldium fuisse aut eius copias, Goetzium in montibus Walachiae capto Ledenicho multum incommodare Olmitiae, Glenium minari Hassiae Casselensi. Princeps Ludovisius ambit virginem natam ex fratre pontificis. Galli in Italia in Languis et Montisferratensi ditione capiunt hiberna, Hispani in tractu Genuensi.[24] Bavarus vult credi se vere habiturum militem ad XXV millia.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Vicquefortio.

7203. 1644 december 17. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Aut bona sunt aut in bona spe omnia quae nuntiant literae Claritatis vestrae datae V Decembris. Quando mari pacem iam hiems indixit, videbimus an per haec tempora adhuc aliquid in Scania proficere possit marescallus Hornius,[2] deinde an Wrangelius intercipere hostium coeuntes in Juttia copias,[3] deinde vero an Gallassius ad se tracturus sit Saxonicas et Hazfeldicas copias,[4] an vero interpositurus se sit marescallus Torstensonius et an eum adiuturi sint Hassici.

Hic nihil agitur, torpent omnia.[5] Congregantur ordines in Normannia, Britannia, Burgundia pecuniarum causa. Marescallus Turenae peditatu parum valet; in apertum ultra duo millia producere non potest et dicuntur illuc ire dux Lotharingus et Glenius. Hassici rogati a Gallis ut se ipsis adiungant, excusant se ob pabuli penuriam. Fama hic est, de qua nihil affirmaverim, venisse ad Rakoczium XXV Turcarum millia. Illud credi video vizirium Offensem a munere suo demotum, ideo quod Rakoczio adversatus crederetur. Legati a parlamento Londinensi apud regem Angliae fuere, sed nihil effectum arbitror; non enim colloquium petebant, sed nudum responsum ad conditiones iniquissimas. Sed Walleri copias aiunt a regiis caesas. Papa cudit novem novos cardinales.

Placent mihi quae Monasterii et Osnabrugae acta sunt circa ea quae in vestibulo pacis negotium morabantur. Deus principale negotium ad eum perducat exitum quem optant tot populi, bello tam longo ac gravi ad maiores quam dici potest miserias redacti.

Deus, clarissime domine, Claritati vestrae faveat,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

23 De andere nieuwsbrieven geven: ‘Zwickau’.

24 ‘Hispani in tractu Genuensi’: in werkelijkheid schonk de Spaanse gouverneur van Milaan zijn troepen winterkwartieren in ‘le Duché d'Erme et autres provinces de cet Estat là’ (*Gazette 1644*, no. 150, dd. 17 december 1644).

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 66. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 737 no. 1709. Antw. op no. 7178, beantw. d. no. 7214.

2 Het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn verschanste zich in Ystad (ten oosten van Malmö) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 597).

3 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel was nog niet zeker van de goede afloop van zijn mars naar Kolding, Ribe en het noorden van Jutland (het gebied van Vendsyssel).

4 De reddingsactie van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (no. 7200) strandde in Pegau (ten zuiden van Halle) (*Doc. Boh.* VII, p. 158-159 no. 465).

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 17 december 1644.

Lutetiae, XVII Decembris 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7204. 1644 december 19. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine et patrone observandissime,

Ex Suedia nullas nuper adhuc habuimus literas. Rex Daniae per literas significaverat tribuno suo Alefeldio se cum copiis brevi in Juthia affuturum; movit itaque Alefeldius cum milite suo Gottorpiam versus.[2] Tribunus Wrangelius missis maioribus captis navibus in Suediam[3] vela flexit, cumque parte navium ad fretum Middelfartense cursum direxit impeditum, ne miles e Fionia in Juthiam exponatur.[4]

Gallassius non diu Magdeburgi subs[t]itit; noctu cum 2500 equitibus et 1800 sclopetariis inde fugam acceleravit insequente ipsum duce Torstensonio.[5] Scribitur transfugas ab exercitu eius et aegrotos derelictos ad 3500 auxisse copias nostras. Eadem die qua Gallassius destituerat Magdeburgum, Hassiacae auxiliares cohortes Egelam venerunt.[6] Literae Lipsienses et Colonienses ferunt Gallassium extremam iam unctionem subiisse et de novo funditus caesum, de quo brevi certiores erimus.[7]

Monasterii Galli expetunt praesentiam ordinum Imperii et electoris Trevirensis liberationem, ut libere sine metu et cuiusquam respectu in conventu super pace adesse et rebus suis consulere possit, antequam negotiatio pacis plane suscipiatur.[8] Caesarei omnium ut erant anno 1630 rerum in Imperio restitutionem sine ullius a sua parte faciendae compensationis mentione postulant.[9] Qui etiam ad Gallorum postulata reponunt: 1) Ordinum praesentiam a caesare non impediri, sed permitti tam vigore praeliminarium

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 45). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7190, beantw. d. no. 7227.

2 Gottorf (Schleswig). De Deense kolonel Claus Ahlefeldt (1614-1674) volgde het spoor van de Zweden die onder bevel van kolonel Helmut Wrangel een weg zochten naar de versterkte plaatsen in Jutland (Kolding, Ribe en het gebied van Vendsyssel) (*DBL* I, p. 81-83).

3 De in de Fehmarnbelt buitgemaakte Deense oorlogsschepen Patientia en Oldenburg hadden al koers gezet naar Stockholm (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 670).

4 De Zweedse generaal-majoor Karl Gustav Wrangel liet zijn kruisers regelmatig verkenningen uitvoeren in de Kleine Belt. Hij achtte de situatie bij de schans van Middelvaart (Middelfart) niet zonder gevaar voor zijn landgenoten in Jutland (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 595-605).

5 'Sclopetarius' (fuselier); zie Du Cange, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis* VII, Niort 1886, p. 358. De keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, was op 19/20 november naar Maagdenburg uitgeweken. In de veronderstelling dat zijn verlossing uit Saksen kwam, gaf hij op 1 december aan 20 eskadrons het bevel om de Elbe over te steken en koers te zetten naar Zerbst.

6 Egeln, ten zuidwesten van Maagdenburg, De Hessische versterkingen van generaal-majoor Johann Geyso bereikten het Zweedse legerkamp op de dag (2 december) dat veldmaarschalk Lennart Torstensson bij Aken de Elbe overstak om de vijand in de omgeving van Wittenberg en Jüterbog op te zoeken (*Gazette 1644*, no. 153(2), dd. 31 december 1644).

7 In zijn brief van 26 december 1644 (no. 7214) durfde Harald Appelboom uitvoeriger in te gaan op de Zweedse heldendaden in de slag bij Jüterbog van 3 december 1644.

8 De Franse en Zweedse gevolmachtigden streefden naar de deelname van alle keurvorsten en Duitse standen aan het vredesoverleg. In hun 'propositio', dd. 4 december 1644, hadden de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien bovendien aangedrongen op de vrijlating van de nog steeds door de keizerlijken gevangen gehouden Trierse keurvorst-aartsbisschop Philipp Christoph von Sötern; zie no. 7182, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 320-321.

9 De keizerlijken hadden in hun propositie aan de Franse gevolmachtigden, dd. 4 december 1644, het verdrag dat keizer Ferdinand II en koning Lodewijk XIII op 13 oktober 1630 in Regensburg hadden gesloten, voorgedragen als uitgangspunt van de onderhandelingen in Munster (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 317-318). Een onmogelijke eis, volgens de deskundigen, want koning Lodewijk XIII had dit 'zogenaamde' vredesverdrag nooit geratificeerd.

quam dati salvi conductus.[10] Verumtamen se non sperare ordines accerseri ut ad comitia; hoc namque cuivis probatae consuetudini Imperiique statutis refragari ac prorsus inusitatum et insolens in Imperio aliisque regnis, utut ordinibus sua competant vota et pacem conclusam ratam habere valeant.[11] Proinde caesarem conditionem eiusmodi offerre, utpote dum inter legatos certi quid pactum fuerit, ad comitia tum evocaturum se ordines approbatum et confirmatum quae inter legatos convenerunt.[12] 2) Electorem Trevirensem non esse custodiae mancipatum, sed Viennae liberum vivere.[13]

Hispani eadem fere iuxta pactum Vervinense desiderant,[14] praeterea quoque restitutum in terras suas ducem Lotharingum ut principem absolutum, neque ab imperatore neque a Gallis dependentem, priusquam ulterius in negotio de pace progrediatur.

Negant Galli ita sibi satisfieri:[15] 1) Quod electoris Trevirensis relaxatio solum quaeratur, non restitutio, quae realis in Imperio tractationis super pace effectus futura erit. 2) Non inhiberi Lotharingo accessum ad tractatum, sed libere patere. 3) Lotharingum captum non detineri. 4) Captivitas electoris Trevirensis causam praebuit Gallo arma movendi adversus caesarem.[16]

Aliae porro difficultates quieta consilia morantur: 1) Scilicet quot ex ordinibus comparebunt? Num singuli? Sed non fuerat singulis simultas aliqua cum caesare. Num universi? Sed non repraesentare possunt corpus, quippe qui non ad comitia, sed tractatum de pace conventuri. 2) Tempus consumeretur cunctatione coeuntium ordinum et forte interea vicissitudo aliqua rerum nunc prosperarum obrepens conditiones sequiores obtruderet. 3) Quo iure suffragiorum accedentes ordines gaudeant? Haecce coram Gallis pluribus exaggeraverat Venetus.[17] Ordines autem

10 Zie nos. 7191, 7195 en 7196. Het preliminair vredesverdrag van Hamburg van 25 december 1641 voorzag in de afgifte van vrijgeleidebrieven ter vredesconferentie.

11 De keizer had op de Regensburger Rijksdag (1640/1641) de vorsten en standen het recht gegeven hun ‘gravamina’ voor te leggen aan de commissarissen die namens hem het woord zouden voeren op de vredesconferenties (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 98-103; *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 405 en p. 412).

12 Alleen de keizer was in het volle bezit van het ‘ius belli ac pacis’. Achteraf, op een nog bijeen te roepen rijksdag, mochten de standen (ordines) beslissen of zij accoord wilden gaan met de vredesverdragen.

13 De keurvorst-aartsbisschop van Trier had zich in 1631 onder de bescherming van Frankrijk geplaatst. Dit bondgenootschap kwam hem duur te staan, want in 1635 werd hij door de Spanjaarden gevangen genomen en een jaar later uitgeleverd aan de keizer. In april 1645 mocht hij Wenen verlaten (*ADB* XXVI, p. 50-69).

14 In hun ‘propositio’, dd. 4 december 1644, refereerden de Spaanse gevolmachtigden don Diego de Saavedra y Fajardo en Antoine Brun aan de vredesverdragen van Kamerijk (1529), Crépy (1544), Cateau-Cambrésis (1559), Vervins (1598), Monzón (1626) en Regensburg (1630) (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 318-320, en M. Fraga Iribarne, *Don Diego de Saavedra y Fajardo*, p. 517-518).

15 De Franse gevolmachtigden lieten zich niet uit over de ‘generalia’ in de Spaanse propositie. Een kritische noot plaatsten zij bij de vermelding van de hertog van Lotharingen onder de ‘confoederati et adhaerentes’ van de Spaanse kroon (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 225-235, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 808-810).

16 Zie no. 2136 (dl.VI). In tegenstelling tot de aartsbisschop van Trier (*supra*, n. 8 en 13) had hertog Karel IV van Lotharingen het verlies van zijn bezittingen aan zichzelf te danken. Zijn veranderlijkheid was alom bekend, want nimmer had hij zich gehouden aan zijn overeenkomsten met de Franse kroon (de verdragen van Vic (1632) en van Saint-Germain (1641)); zie no. 7195.

17 De Munsterse bemiddelaar Alvise Contarini verdiepte zich in het vraagstuk van de deelname van de Duitse vorsten en standen aan het vredesoverleg. Beurtelings bezocht de Venetiaan de residenties van de keizerlijke en Franse delegaties. Zijn belangrijkste gesprekspartners aan Franse zijde waren de graaf van Avaux en Théodore Godefroy, juridisch adviseur van de Franse delegatie (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 325-326; *Acta pacis*

Francofurti congregati in hoc esse dicuntur, ut certis aliquot destinatis ad pacis tractatum conventum suum solvant. Iidem

Westphalicae; Diarium Volmar I, p. 233; *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 738-743, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 101-104).

conclusisse perhibentur primo vere exercitum sese parare velle superque eodem sibi servare imperium et quae expeditiones et commeatum concernant.[18] Legati nostri,[19] ut et Galli,[20] literas adhuc ad ordines destinarunt.

Deus adsit conatibus nostris, ut cito et feliciter rediri possit ad pacis sensus, cuius tutelae, illustrissime et excellentissime domine, illustrissimam Excellentiam vestram commendo,

illustrissimae Excellentiae vestrae devotissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 19 Decembris 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 29 Dec.

7205. 1644 december 19. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Valde metuo, ne male cesserit exemplaribus Annotatorum in Vetus Testamentum per Vanderhogium missis,[2] nam neque etiamnum comparent, neque ipse desinit satis perplexe de ea re loqui. Anthologia tua iam Amstelodami est, neque dubito quin ad te scripturus sit Vossius[3] quomodo se in conficiendo indice gerere debeat.

18 De protestantse leden van de 'Fürstenrat' negeerden de keizerlijke vermaningen. Slechts enkele getrouwen namen nog deel aan het beraad over rijksaangelegenheden op de Frankforter 'Deputationstag' (*Urk. u. Act.* I, p. 864, en R. von Kietzell, 'Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645', in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 117-119).

19 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius brachten op 28 november/8 december hun uitnodiging aan de Frankforter 'Deputationstag', dd. 4/14 oktober 1644, opnieuw onder de aandacht van de 'ordines' (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 427-430, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 314-317).

20 De Franse gevolmachtigde Abel Servien was met de graaf van Avaux niet tot overeenstemming gekomen over de titulatuur van de koning van Frankrijk (Sacra Maiestas Christianissima) in hun uitnodigingsbrieven aan de rijksstanden. De ruzie liep zo hoog op dat hij de samenwerking met de graaf verbrak. Zonder diens advies af te wachten nam hij het initiatief tot het schrijven van een persoonlijke uitnodiging aan de Frankforter 'Deputationstag'. Op 18 december lag de brief voor verzending gereed (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 737-738, p. 745-746, p. 806-807 en p. 828).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd, coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 336. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7186, beantw. d. no. 7222.

2 Jacobus van der Hooge verontschuldigde zich voor de vermissing van twee present-exemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137). Bij zijn vertrek uit Frankrijk (september 1644) had hij de boeken toevertrouwd aan een vrachtvaarder, die vervolgens niets meer van zich had laten horen.

3 Isaac Vossius zou in de drukkerij van dr. Joan Blaeu toezicht houden op de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534). Hij wist alleen niet zeker of de 'index poetarum' en de 'index personarum' in het Grieks dan wel in het Latijn gezet moesten worden (nos. 7137, 7170 en 7198). Op 2 januari 1645 stuurde hij Grotius enkele proefpagina's toe (nos. 7231 en 7265).

Et ego iudico eum longe praestare Sorberio,[4] sed tamen si is antea se obtulisset, ego hoc omne positurus eram in lucro. Exemplar cui versionem Latinam adnotasti velim ad nos bona occasione

4 De Franse protestant Samuel Sorbière genoot lange tijd de voorkeur van de Amsterdamse drukker-uitgever voor het persklaar maken van de *Anthologia Graeca*. Eind november stelde hij zich beschikbaar voor de opdracht, maar zijn aanbod achtte Willem de Groot niet meer van toepassing (no. 7169).

mitti, ut ubi res ita poposcerit, Blavio tradatur.[5] Verum est comparationes a te plerunque verbis emolliri, sed nescio an eo pacto omnibus satisfacturus sis; ego sane eas et probo, et pro ea opera gratias ago.[6]

Monasterii quid agendum sit brevi videbimus. Nostri legati urgentur ut se illuc recipiant, sed nihildum certi constitutum est.[7]

De poematis tuis nihil intellexi, tu si quid compereris de typographi nomine aut domicilio,[8] facias me certiorem. Simonis Groenewegii, cognati nostri, laborem tibi non displicere laetor; epistolam quam misisti tradam.[9]

Omnia nunc hic in pendenti sunt, nam Ordines Hollandiae nihildum decreverunt; scis enim id sub exitum conventus, qui iam instat,[10] fieri solere, neque Foederati quicquam de societatibus utriusque Indiae statuerunt.[11] Legati nostri ex Anglia rediturі putantur.[12] Quid illi qui in Dania sunt efficiant, incertum est.[13]

Vale, frater optime, et cum tua tuisque diu salve,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XIX Decembris 1644.

5 Grotius had in zijn handexemplaar aantekeningen geplaatst met vertalingen van de woorden die in zijn *Annotata ad Vetus Testamentum* in het Grieks en Hebreeuws werden aangehaald. Hij verzette zich niet tegen een herdruk in de drukkerij van dr. Joan Blaeu, maar dan moest de Amsterdamse drukker-uitgever eerst met een onberispelijke editie van de *Anthologia Graeca* het bewijs leveren dat hij zijn beloften nakwam.

6 Willem de Groot had zich afgevraagd of de lezers van de *Annotata ad Vetus Testamentum* geen aanstoot zouden nemen aan de aandacht die zijn broer had geschonken aan getuigenissen van ‘profane’ auteurs; zie no. 7169.

7 Frederik Hendrik wilde het vertrek van de Staatse gevolmachtigden naar Munster bespoedigen. De Staten-Generaal, gesteund door een Frans advies, hielden de ‘Munstersche besendinge’ nog in beraad (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 781-782).

8 Een ‘editio quarta’ van *Hugonis Grotii poemata, omnia*, was in voorbereiding ‘apud Hieronymum de Vogel’, Leiden 1645 (*BG* no. 5). Volgens G. Berghman, *Supplément à l'ouvrage sur les Elzevier de M. Alphonse Willems*, Stockholm 1897, p. 117-118, kwam deze uitgave van de persen van de Leidse drukker Ph. de Croy, de opvolger van de drukker die in 1639 de ‘editio secunda’ (*BG* no. 2) had bezorgd.

9 Zie Grotius' dankbrief aan mr. Simon Adriaensz. van Groenewegen van der Made (no. 7185) voor zijn zorg aan een nieuwe editie van de *Inleydinge tot de Hollandtsche Regts-geleertheit, beschreven bij Hugo de Groot, bevestigt met placcaten, hantvesten, oude herkomen, regten, regts-geleerden, sententien van de Hoven van Justitie in Hollant ende elders, mitsgaders enige bij-voegsels ende aenmerkingen op de selfde, door Mr. Simon van Groenewegen van der Made, advocaet voor de voorsz. Hoven van Justitie in Hollandt*, Dordrecht 1644 (*BG* no. 765).

10 De Staten van Holland gingen op vrijdag 23 december uiteen (*Res. SH*, dd. 23 december 1644).

11 De ‘Westindische factie’ hield stand in de discussie over de ‘combinatie der Compagnien van Oost- en Westindiën’. Op 22 december besloten de Hoog Mogenden nieuwe adviezen in te winnen (*Res. SH*, dd. 20-22 december 1644).

12 De Staatse vredesmissie naar Engeland dreigde te mislukken. De ordinaris ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude hadden eind november verlof gevraagd om te mogen vertrekken (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 99). Op 16 december besloten de Staten-Generaal hun terugroeping nog uit te stellen in geval van een gebaar van goede wil van de ‘lords’ en ‘commons’ (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 116-118 en p. 300-301).

13 De Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker, Cornelis van Stavenisse, dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim Andreae wachtten nog steeds op een nadere resolutie van de Staten-Generaal in het Zweeds-Deense conflict (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 137-146).

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 16 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 29 Dec.
En in dorso: 19 Dec. 1644 W. de Groot.

7206. 1644 december 23. Van J. Smith.[1]

Illustri domino/domino Hugoni Grotio, etc., Joh. Smith salutem dicit plurimam.
Batavicae reipublicae antiquitatem in Batavorum oppidi descriptione tentare ausus fui, quo in genere tu, vir perillustris, glaciem olim fregisti nobisque libello dicam an libro, sane luculento, praeivisti.[2] Nostrum ergo, quanquam caetera ignotus, commentarium tibi nunc merito sisto et a fornace calentem, quem vel argumenti gratia post coenam inspicias. Si tibi causa probetur, de opera mea nihil laboro. Imperitia non impediet, quin famae securus maiorum quae domi meae congessi monumenta publicae luci parem. Sin aliter, voluntatem praestiti, nec publico quicquam decedet.
Vale, summum eruditionis decus, et fave.
Scribebam Noviomagi, Idibus Decembris anno Christi 1644.

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, ambassadeur de la couronne de Suede vers le roy tres chrestien, etc. Avec un livre.
In dorso schreef Grotius: Joh. Smith 15 Dec. 1645.

7207. 1644 december 24. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,
Comes Harcurtius adhuc differt iter in Catalaniam multum ipsius egentem, ideo quod prius velit omnia bene parata;[2] dux autem Anguianus, magnam in Germania

1 Hs. Leiden, UB, Pap. 2. Oorspr. Mogelijk verzonden in maart 1645 (no. 7352). Johann Smith (Smetius) (* 10 oktober 1590 te Aken), zoon van Johann Smith en Maria Raets, studeerde letteren onder de Harderwijker hoogleraar Johannes Isacius Pontanus. In de jaren 1615-1617 predikant en hoogleraar te Sedan, aanvaardde hij in 1618 de benoeming tot predikant te Nijmegen. Tot zijn overlijden op 30 mei 1651 bleef Johann Smith zijn stad en ambt trouw. In 1645 verscheen te Amsterdam de vrucht van zijn oudheidkundige studies *Oppidum Batavorum, seu Noviomagum, Liber singularis. Quo osienditur, Batavorum oppidum Corn. Tacito lib. Hist. V, c XIX, memoratum esse Noviomagum, eademque opera plurima traduntur quae Batavorum originibus, historiae, reique publicae et antiquariae illustrandae faciunt* (*NNBW* V, kol. 756-757; *Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* III, p. 335-336, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 47, p. 304 en p. 354).
2 Grotius' belangstelling voorde Hollandse oudheden (no. 150 (dl. I)) leidde in 1610 tot de publicatie van het *Liber de antiquitate reipublicae Batavicae/Tractaet van de oudtheyt van de Batavische nu Hollandsche Republique* (*BG* nos. 691 en 698).
1 Copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 229. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 13 no. 20. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 399 en f. 463.
2 De nieuwe Franse onderkoning Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, verlangde een triomfantelijke intocht in Catalonië.

adeptus gloriam, vere novo illuc reditum meditatur.[3] In Italia leve futurum est bellum,[4] grave

3 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had zijn zinnen gezet op de belegering van Trier (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 410-413).
4 De Franse regering kon de strijd van het Frans-Savoyaardse leger tegen het Spaans bewind in Milaan niet langer bekostigen.

in Flandria, duce Aurelianensi pro ea quam in hoc regno habet dignitate et auctoritate copias maximas illuc tracturo.[5] Nec cessabunt ab alia parte in eandem terram iniectare se Batavi, dum et Angli et Dani negotium habent, qui si quieti essent oram istam maritimam neque in Gallorum neque in Batavorum sinerent cadere potestatem.[6]

Deus, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, augustae Maiestatis tuae vitam, valetudinem gloriamque tueatur,

augustae Maiestatis tuae obedientissimus subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, XIV/XXIV Decembris 1644.

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Harcurtii mora unde? De Anguiano. Leve bellum in Italia, grave in Flandria.

7208. 1644 december 24. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

De Vanderhogii sarcinis non desino bene sperare.[2] Norunt artes alterius et papa et cardinalis Mazarinus, itaque vix est ut bona fide coeat amicitia.[3] De Negumbo grata sunt quae scribis.[4] Causam societatis et urbis bene defendi gaudeo.[5] Legatos

5 Het meeste geld werd gestoken in de krijgstocht van de 'generalissimus' Gaston van Orléans naar de Vlaamse kust.

6 De teruggang van de handelsactiviteiten van de Engelse en Deense koopvaarders. Desondanks achtten Frederik Hendrik en de Staten-Generaal het raadzaam om admiraal Maarten Harpertsz. Tromp opdracht te geven tot een volledige blokkade van de havens van Duinkerken en Oostende (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 166-169).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 975 App. no. 738. Antw. op no. 7193, beantw. d. no. 7229.

2 Grotius weigerde te berusten in de vermissing van de twee presentexemplaren van zijn *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137). Hij vermoedde dat de Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge zijn koffers had overgedragen aan een vrachtvaarder van slechte naam en faam.

3 Paus Innocentius X en kardinaal Jules Mazarin wisselden beleefdheden met elkaar uit (*Lettres Mazarin* II, p. 88-90).

4 Soldaten van de Oostindische Compagnie hadden in januari 1644 de Portugezen uit Negombo verjaagd.

5 Mr. Pieter de Groot, advocaat ordinaris van de Oostindische Compagnie, mogelijk van de V.O.C.-kamer van Amsterdam, had een antwoord geschreven op de memoranda die de Portugese ambassadeur Francisco de Sousa Coutinho de Staten-Generaal had aangeboden in de twist over de verdeling van de kaneellanden tussen fort Galle en Colombo op het eiland Ceylon.

vestros in Anglia substituros puto.[6] Pacis nulla spes, adeo iniqua sunt parlamentariorum postulata.[7] Regi-

6 De Staatse vredesmissie naar Engeland dreigde te mislukken. De ordinaris ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude herinnerden de 'lords' en 'commons' telkens weer aan hun bemiddelingsaanbod van 12/22 juli 1644. Toen ook op hun aanmaning van 7/17 november 1644 geen enkele reactie volgde, begonnen zij demonstratief de koffers te pakken.

7 Koning Karel I had 'The humble desires and propositions' op 24 november/4 december in ontvangst genomen. Drie dagen later overhandigde hij de 'commissioners for peace' een brief waarin hij de hoop uitsprak: 'that God will so work upon the hearts of all persons concerned, that even this application, such as it is, upon further thought and consideration, may produce some good effects ...' (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 309-312, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 157-161).

na Angliae iam quatuor sunt menses[8] quod nullas domo accepit literas.[9] Harcurtius parat se Catalanico itineri.[10] Galli non in iuris disputationibus, sed in armis spes collocant. Et cardinalis Riceliaci unum illud ex iure civili norat: possideo quia possideo.[11] In Normannia et Britannia Armorica ordines coeunt ad quaerendas pecunias, et ex civibus urbis divitibus corrogantur XII milliones.[12] Res Suedicae et mari et terra tum in Scania tum in Holsatia et Juttia, tum apud Albim satis sunt prosperae.[13] Et tamen, de quo Deo gratias ago, ostendunt se Suedi non alienos a pace, tam cum Dano quam cum imperatore.[14]

De senatore Cromonio quod nostri meminit et nos amat gratias ago. Eius filius mire mihi satisfacit.[15]

Galli in Flandriam quidem et Atrebates iura magna olim habuere, sed et abdicarunt per paces factas Francisci I temporibus, quae approbatae sunt pace Verbinensi.[16] In Catalanos autem ius repetunt a Caroli Magni temporibus,[17] aiuntque contra regnum Galliae nullos valere temporum lapsus. Ita sibi fingunt iura quibus aliarum gentium nulla assentiatur. Quale est et ius quod vocant unionis, ex quo cuncta semel a Galliae regibus possessa, etiamsi aliunde ei obvenerint, apud regnum manere debent exclusis iis ad quos alioqui venire debebat hereditas;[18] ita ut si regnum

8 Koningin Henriëtte Maria van Engeland ontving eind september een koerier die haar het nieuws bracht van de koninklijke zege te Lostwithiel (no. 7071, n. 6).

9 Soldaten van het Parlement ontregelden het koninklijke postverkeer (no. 7094, n. 46, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 59).

10 De nieuwe Franse onderkoning Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, verlangde een triomfantelijke intocht in Catalonië.

11 Kardinaal Jules Mazarin toonde zich in de verdediging van de Franse kroonrechten een waardig opvolger van de 'grote' kardinaal; *infra*, n. 16-18.

12 De gewesten en steden moesten zware offers brengen aan de Franse krijgskas (nos. 7200 en 7201).

13 De Zweedse wapenen waren succesrijk in Skåne (Schonen), in het hertogdom Holstein (de terugkeer van kolonel Helmut Wrangel naar de winterkwartieren in Jutland) en in de Duitse landen.

14 Het vergelijk over de 'preliminaria' van de vredesconferenties te Brömsebro, Munster en Osnabrück; zie no. 7187.

15 In juli 1644 had Grotius de zoon van de raadsheer mr. Gerard van Crommon 'bij ons' genomen. Willem van Crommon zou zijn meester vergezellen op diens laatste reis (no. 7460).

16 De vrede van Vervins, op 2 mei 1598 tussen Frankrijk en Spanje gesloten. De historici die in 1642 'Les anciens droicts' van de Franse kroon hadden opgetekend, gaven toe dat koning Frans I afstand had gedaan van Vlaanderen en Artesië, maar de door keizer Karel V afgedwongen cessies (het verdrag van Madrid (1526) en de vredesverdragen van Kamerijk (1529) en Crépy (1544)) waren nooit als zodanig erkend (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 171-177).

17 De Fransen hadden een andere constructie bedacht en verdedigden hun belangen in Catalonië aldus: 'Il est certain que du temps de Charlemagne et depuis son Règne jusques au Roy Saint-Louis la Catalogne a toujours esté dépendante de la souveraineté de France', maar bij het verdrag van Corbeil van 1258 was koning Lodewijk IX een ruil overeengekomen met koning Jaime I van Aragon. De aanspraken die zij nu lieten gelden waren gebaseerd op het 'traité d'Alliance et Hermandad perpetuelle' met de Catalanen, dd. 16/17 december 1640, en het door koning Lodewijk XIII op 19 september 1641 bekrachtigde Frans-Catalaanse verdrag van 23 januari 1641 (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 73 n. 2, p. 101-106, p. 128-132 en p. 165-167).

18 De in de zestiende eeuw ontwikkelde theorie dat de rechten van de Franse kroon onverjaarbaar en onvervreemdbaar waren. Kardinaal de Richelieu had deze fundamentele wet nieuw leven ingeblazen: 'Je sçay bien que Messieurs du Parlement tiennent pour maxime inviolable et maxime de pareille nature et de mesme force que la Loy Salique, que les droicts de la Couronne sont inaliénables' (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 166, p. 177 en p. 182-189).

perveniret ad principem Condaeum, is Navarrae regnum habere deberet exclusis iis qui post Henrici IV proge-

niem ad sanguinem Navarrae pertinere reperirentur.[19] Multa habent talia in quibus sibi blandiuntur.

Galliae populus multum pacem optat;[20] qui regimen obtinent, non perinde. Harcurtius adhuc iter in Catalaniam parat. Dux Anguianus in Germaniam rediturum se dicit.

Deus te, tuam tuosque servet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

24 Decembris 1644.

Chartas quasdam ad Vergoesium[21] mitto obsignatas, ut si editionis in te cadat suspicio, liquido dicas te nescisse.[22] Rogo ipsi in manum tradas. Ea quae sequuntur mittam duabus sequentibus scriptionis diebus.[23]

7209. 1644 december 24. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

't Behaegt mij wel dat de steden van Hollant haer interest in 't stuck van de commerciën van de Noort- ende Oostzee zooals 't behoort ter harte nemen.[2] Maer ick en zie niet wat zij zullen vorderen, dewijl de cleine provinciën ende onder haerzelff den adel haer tegen vallen, 'twelck een teicken is dat Neef haer oock tegen is,[3] alsoo

19 Koning Hendrik IV van Frankrijk was de zoon van Antoine de Bourbon († 1562) en Jeanne d'Albret, dochter van Henri († 1555), koning van Navarra. Zijn neef Henri II de Bourbon (1588-1646), prins van Condé, kleinzoon van een jongere broer van Antoine de Bourbon, kwam alleen in de beginjaren van het bewind der Bourbons in aanmerking voor de Franse troonopvolging.

20 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 24 december.

21 Willem van der Goes (1613-1688), telg uit een katholieke familie van advocaten, hielp Grotius bij het laten verschijnen van diens werken in de Republiek. In 1653 raakte hij betrokken bij een vechtpartij waarbij hij zijn belager dodelijk verwondde. Hij ontvluchtte het land en vestigde zich als ambteloos burger in Wenen. In 1673 kreeg hij toestemming naar het vaderland terug te keren (*NNBW* VIII, kol. 616-620).

22 De geheimzinnigheid betrof misschien het manuscript van het ‘anonieme’ weerwoord op de kritiek van de Haagse hofpredikant André Rivet in diens *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum*, Leiden 1643 (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319). In mei 1645 vertrouwde de auteur [Grotius] de kopij van zijn *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, discussio* (*BG* no. 1195) toe aan de zorgen van de drukker ‘Hesychius Candidus’ [Joan Blaeu] te Irenopolis [Amsterdam]. In de tweede helft van september kwam de editie gereed (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 128, p. 133, p. 218 en p. 230, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 445-446 en p. 448).

23 Zie voor de ontvangst van de drie postzendingen aan de advocaat Willem van der Goes, nos. 7229, 7243 en 7274.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 39 1. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7210.

2 De Hollandse steden waren van oordeel dat de Staatse bemiddeling in de Zweeds-Deense oorlog niet de juiste oplossing was voor het probleem van de ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640).

3 Frederik Hendrik (‘Neef’) en de Staten-Generaal lieten de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker, Cornelis van Stavenisse, dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim

die cleine resorten bewogen werde[n] van dat groote; ende dit is geschapen zoo voorts te vallen in alle zaecken van importantie. Ick vinde zeer vremd dat die van Haerlem ende Leiden zoozeer zijn

Andreae in het ongewisse over hun rol op het aanstaande Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 137-139).

voor de Westindische Compagnie,[4] ende oordeele daeruit dat zij noch vrede, nochte treves en begeeren.

Ick ben van uwer Ed. opinie dat de ambassadeurs van de Vereenigde Nederlanden in Engelant niet veel en zullen uitrechten.[5] Doch zullen de synode met haere presentie connen appuyeren, gelijck mijnheer den churfurst doet,[6] wiens geschrift hier zeer quaed werdt gevonden, ende zijne heele reize ende beleidt.[7] De coninginne van Engelant heeft in vier maenden geene brieven gehadt.[8] Tegen de voorzomer zal het oorlogh in Engelant, Schotlant, Ierlant weder hart aengaen.

Onze gezanten te Osnabrug haesten haer tamelijck wel om te comen ten principale,[9] ende door exempel snijden oock af veele lanternië[n],[10] daer de Fransoisen andersints haer mede zoude behelpen. God wille‹n› zijnen zegen geven zoo over de handeling aldaer, als tuschen Swede ende Danemarcke.

Monsieur Oger, voordezen resident hier geweest zijnde van Engelant, volgende nu de partij van het parlement, is hier gecomen.[11] Heeft den graef van Bryenne, secretaire d'estat des affaires estrangers, willen spreecken. Die heeft hem gevraecht off hij quam als particulier off met last. Alzoo hij zeide met last te comen van het parlement, heeft hem den grave van Bryenne gezegt last te hebben met hem niet te spreecken.[12] Daernae is denzelve Ogier bij de coninginne-regente aengezegt dat hij binnen drie dagen zoude vertrecken.

4 Haarlem en Leiden verwoordden het standpunt van de ‘Westindische’ factie in de discussie over de ‘combinatie der Compagnien van Oost- en Westindiën’. Zij drongen aan op bezinning over ‘soodanige expedienten, daar meede de voorsz. Compagnie van Westindiën (die soo veel van den Staat heeft gemeriteert) sal moogen werden gemaincteneert’; vgl. no. 6672 (dl. XV), en *Res. SH*, dd. 22 november 1644 (agendapunt XVI).

5 De Staatse vredesmissie naar Engeland dreigde te mislukken. De ordinaris ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude hadden eind november verlof gevraagd om te mogen vertrekken (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 99). Op 16 december besloten de Staten-Generaal hun terugroeping nog uit te stellen in geval van een gebaar van goede wil van de ‘lords’ en ‘commons’ (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 116-118 en p. 300-301).

6 De synode in de Westminster Abbey. In november had prins Karl Ludwig van de Palts de ‘Assembly of Divines’ toegesproken. De godgeleerden namen zijn belangstelling niet serieus (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 150 en p. 152).

7 Grotius verdedigde niet langer de ‘Motives and reasons’ van de reis van prins Karl Ludwig van de Palts naar Londen.

8 Koningin Henriëtte Maria van Engeland ontving eind september een koerier die haar het nieuws bracht van de koninklijke zege te Lostwithiel (no. 7071, n. 6). Sindsdien had het Parlement zijn greep op het koninklijke postverkeer verstevigd (no. 7094, n. 46, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 59).

9 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hadden de keizerlijken in hun propositie, dd. 27 november/7 december 1644, voorgehouden dat de aanwezigheid van de vorsten en standen (ordines) onmisbaar was voor een goed verloop van de onderhandelingen over een duurzame vrede met het Rijk; zie no. 7183 (bijlage).

10 ‘lanternië[n]’ (treuzelingen).

11 Het Parlement bevestigde op 26 oktober/5 november de benoeming van de Franse protestant René Augier (Oger) tot diplomatiek agent in Parijs (nos. 2033 en 2049 (dl.V), nos. 3000 en 3146 (dl. VIII), nos. 3544, 3629 en 3726 (dl. IX), en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 73). Zijn voornaamste taak was het bespieden van het paleis van koningin Henriëtte Maria. Toen hij in de derde week van december zijn geloofsbrieven wilde overhandigen aan koningin Anna van Oostenrijk, weigerde het hof hem te ontvangen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 136, p. 154, p. 156 en p. 163).

12 Staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, was het incident in de Londense ambtswoning van de Franse zaakgelastigde Melchior, heer van Sabran, nog niet vergelen (no. 7104, n. 22, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 165).

Mijn huisvrouw vindt haer zeer gequelt met vercoutheit,[13] welcke de oorzaecke is waerom zij nu niet en schrijft. Ick zende uEd. den brief van Radzivil vanwegen de calvi-

13 Maria van Reigersberch raakte maar niet verlost van haar kwaaltjes; zie nos. 7089, 7103, 7104 en 7138.

nischen in Polen aen den coning van Polen op 't stuck van de conferentie.[14] Ick heb over dezelve zaecke mijne bedencking aen mijnheer den ambassadeur Oxenstern, des verzocht zijnde, in het breed overgeschreven.[15]

24 Decembris 1644.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 24 Decemb, 1644 uyt Paris.

7210. 1644 december 24. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den resident van Polen, die myne gemaect hebbende van te vertrecken hier is wedergecomen,[2] heeft Woensdagh laestleden eene lange audiëntie gehadt bij mijnheer den cardinael.[3] De querelle tusschen den hertogh van Elboeuf ende den marescal Gassion is geaccommodeert.[4] Den marescal de Turenne nae de laetste advysen was te Bingen,[5] verwachtende eenigh renfort uit Italië. Weinsheim becomen bij Mercy ende alle Fransoisen die daerbinnen waeren gelijck als tevoren te Bensheim omgebracht. De Bergstras heel blootgemaect bij de Beierschen ende al dat daer gevonden was, gebracht nae Heidelberg.[6] De Gleensche ende Lotharingsche tevergeefs gepoocht hebbende te veroveren ee[r]st Castelaun ende daernae Baccherach,[7] waeren weder vertrocken nae de Mozel ende hadden haere brugge gebracht bij Cobelentz.

14 De brief van de Litouwse kamerheer Janusz Radziwiłł aan koning Wladislas IV van Polen maakte deel uit van een Zweeds dossier met aantekeningen over de lutherse en calvinistische bijdragen aan het godsdienstgesprek te Toruń (no. 7147).

15 Zie Grotius' brief aan de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna, dd. 3 december 1644 (no. 7176).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 39m. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7209.

2 Domenicus (Claudius) Roncalius, kanunnik van Ermland, resident van koning Wladislas IV van Polen te Parijs (*PSB* XXXII, p. 10-12), had eind augustus afscheid genomen van het Franse hof (no. 7021 (dl. XV)). Waarschijnlijk keerde hij terug om het huwelijk te arrangeren tussen de Poolse vorst en prinses Maria van Gonzaga (1612-1667), dochter van de hertog van Nevers (nos. 6851 (dl.XV) en 7195; *Lettres Mazarin* II, p. 121, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 300 en p. 452).

3 Volgens Grotius maakte de Poolse resident zich in Parijs verdienstelijk met het doorgeven van vertrouwelijke informatie aan kardinaal Jules Mazarin; vgl. nos. 6666, 6720, 6814, 6945 en 6957 (dl. XV).

4 De Picardische legerleider Jean, graaf van Gassion, had zijn wapenbroeder Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, uitgedaagd tot een duel. Na tussenkomst van de hertog van Orléans reikten zij elkaar weer de hand (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 235-236; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 467, en *Gazette 1644*, no. 153, dd. 24 december 1644).

5 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, verdedigde met een kleine troepenmacht enkele vooruitgeschoven posten aan de Rijn. Op 8 december verscheen hij in Bingen (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 638, en *Gazette 1644*, no. 153, dd. 24 december 1644).

6 De Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth beletten de Franse ruiters de toegang tot de strategisch belangrijke ‘Bergstrasse’ (Gernsheim, Bensheim en Weinheim).

7 Kastellaun en Bacharach. Hertog Karel IV van Lotharingen en de keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, hadden de beschikking over 2 kanonnen, 2 mortieren en 7000 manschappen. Zij maakten echter zo veel tactische blunders dat hun aanslagen telkens mislukten (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 37-38, en *Gazette 1644*, no. 153, dd. 24 december 1644).

In Italië valt te neder het credyt van de Barbarins, zoodat den cardinael Francisco

gequiteert heeft zijne legatie te Urbin, ende Antonio de legatie t'Avignon.[8] De Spaignaerden hadden haere winterquartieren bij Novara, Lomelino, Vigevano, ende de ruiterie bij Alexandria,[9] de Fransoisen bij Casal.[10] Te Napels werdt een halve croon geheven op alle personen die haer naedesen geestelijck maecken met consent van den paus. In Catelagne verwinteren de Fransoisen bij Cervieras,[11] de Spaenschen bij Lerida, Balagueres, Aigremont, ende hebben een pas van importantie becomen nae Barcelone.[12]

De questie tuschen Zurich ende Turgauw, deze gesupporteerdt door andere roomschgezinde cantons ende onder de hant door den hertogh van Beieren, duirt ende ontsteeckt niet zonder vrese van datelijckheit.[13] Doch nu datelijck crijgen wij advysen dat de twistende partijen overeen zijn gecomen van arbiters, waeronder zal zijn den ambassadeur van Vrancrijck ende eenige naebuirige steden.[14]

Aengaende de articulen bij 't parlement van Engellant voorgestelt aen den coning om geteickent te werden ende bij zijne Majesteit niet zonder reden, zo wij hier hooren, gerefuseert,[15] daervan werden dezen hier gedivulgeert:[16] dat alle die in Engellant, Schotlant, Ierlant zijn, zullen teickenen het convenant ende dat daervan gemaect zal werden een parlamentaire wet; dat den coning zal approberen het parlement gehouden in Schotlant tegens zijne wille; dat de coustume van guarde-nobles af zal zijn, oock alle bisschoppen, deeckene, capittelen; dat een

8 De kardinalen Francesco en Antonio Barberini waren in 1633 een ruil overeengekomen. Sinds die tijd was Francesco ‘legatus’ van Urbino en zijn jongere broer Antonio ‘legatus’ van Avignon (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 18 en p. 21).

9 Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouverneur van Milaan, had zijn cavaleristen winterkwartieren gegeven in de Lomellina en het ‘hertogdom d'Erme’ (Voghera). Niet de ruiterij, maar de infanterie bleef achter in Alessandria (*Gazette 1644*, no. 145, dd. 3 december 1644).

10 De vestingstad Casale Monferrato (ten noorden van Alessandria en ten westen van de Lomellina). De meeste manschappen van het Frans-Savoyaardse leger overwinterden in de Langhe (ten zuiden van Nizza Monferrato); vgl. no. 7200.

11 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had het hoofdkwartier te Cervera verlaten en was over Barcelona naar Frankrijk vertrokken (7 december). Zijn soldaten moesten nog vijf maanden wachten op de komst van hun nieuwe bevelhebber Henri de Lorraine, graaf van Harcourt (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 268-269 en p. 302).

12 Lérida, Balaguer, Agramunt. De Spaanse bevelhebber Andrea Cantelmo nam op 29 oktober bezit van Ager (ten noorden van Balaguer) (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 264-266 en p. 286).

13 Een conferentie te Frauenfeld (8 november-2 december) bracht niet de gewenste oplossing. Het kanton Zürich weigerde in de strijd over de afbraak van de Adelheidskapel van Uttwil en de inwijding van een altaar in de kerk van Lustdorf (Thurgau) toe te geven aan de verlangens van de kantons Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden, Zug en Glarus (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1332-1333 en p. 1341, en V 2 2, p. 1579-1583; Rott, *Hist. représ. dipl.* p. 46-47).

14 De afgevaardigden van het kanton Zürich stelden vertrouwen in de bemiddeling van Jacques Le Fèvre de Caumartin († 1667), de Franse ambassadeur in Zwitserland (*Gazette 1644*, no. 153, 24 december 1644, en Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1341).

15 Koning Karel I had ‘The humble desires and propositions’ op 24 november/4 december in ontvangst genomen. Drie dagen later overhandigde hij de ‘commissioners for peace’ een brief waarin hij de hoop uitsprak: ‘that God will so work upon the hearts of all persons concerned, that even this application, such as it is, upon further thought and consideration, may produce some good effects ...’ (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 309-312, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 157-161).

16 Een Franse vertaling verscheen op 27 januari en 3 februari in de *Gazette 1645*, nos. 11 en 14: ‘Propositions de paix envoyées au Roy de la Grand' Bretagne par son Parlement de Londres’.

generale abolitie van alle het gepasseerde zal werden gegeven, maer daerbuiten gesloten prins Robert, prins Maurits ende vierentwintich an-

deren;[17] dat de Ieren, die zij rebellen noemen, ende de roomschgezinden die den coning hebben gedient, zullen gestelt werden onder de macht van de justitie, de anderen die mede den coning gedient hebben naedezen niet admissibel tot officiën ofte diensten in de kerck, ende het derde paert van haer goed geappliceert tot betaeling van des parlements schulden; dat nae 't scheiden van een parlement totdat een ander werde gehouden commissarissen zullen blijven om de parlementaire resolutiën te doen observeren; dat de groote officiën van de croon zullen begeven werden bij nominatie van het parlement ende des conincx kinderen opgebracht volgens d'ordre van 'tzelve parlement. Het beste artyckel is dat men zal arbeiden tot restitutie van den Pals.[18] Hierop verstaen wij dat den coning gezegt heeft te willen zenden eenige heeren van qualiteit nae Londen,[19] maer alsoo sijne Majesteit de bijeencomste die daer is te Londen niet en wilde qualificeren als een parlement van Engelant, zoo hebben de gedeputeerde van het parlement gezegt dat die van des conincx wege derrewaert zouden willen gaen, niet en zoude werden ontfangen. Den coninck sterckt Abington.[20]

Nae de doot van de coninginne van Spaignie heeft Louis de Haro het meeste credyt becomen bij den coning aldaer.[21] Den hertogh van Tremouille werdt vanhier opgeweckt om zijne pretensie op Napels te deduceren[22] ende te Munster bekent te maecken, 'twelck niet en is om de vrede te vorderen. Ick hoor dat hier een is gecomen vanwegen den hertogh van Beieren.[23] De vergadering tot Francfort blijft continueren door groote instantie van de Oostenrijcksche ende Beierschen tegen het advys van veelen.[24] Men gelooft aldaer dat

17 De koninklijke neven Rupert (Robert) en Moritz (Maurits) van de Palts (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 155 en p. 160, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 102-103). Eind oktober had de *Gazette 1644*, no. 133, reeds de hand kunnen leggen op een lijst van personen die niet in het generaal pardon begrepen mochten worden (no. 7117, n. 75 en 76).

18 Art. XXII van 'The humble desires and propositions': 'That your majesty will give your royal assent to such ways and means as the parliaments of both kingdoms shall think fitting for the uniting of the Protestant princes; and for the entire restitution and reestablishment of Charles Lodovick, prince elector palatinate, his heirs and successors, to his electoral dignity, rights and dominions; provided that this extend not to prince Rupert or prince Maurice, or the children of either of them, who have been the instruments of so much bloodshed and mischief against both kingdoms'.

19 De koning had aan de 'commissioners of peace' kenbaar gemaakt vrijgeleidebrieven te begeren voor zijn onderhandelaars James Stuart (1612-1655), hertog van Lennox en Richmond, en Thomas Wriothesley (1607-1667), graaf van Southampton (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 161 en p. 164, en *DNB* LV, p. 85-86 en LXIII, p. 154-157).

20 Lees: 'Het Parlement sterckt Abington'. Generaal-majoor ('sergeant-major') Richard Browne bracht versterkingen binnen Abingdon (ten zuiden van Oxford). In januari 1645 waagden de koninklijken onder bevel van prins Rupert (Robert) van de Palts een aanslag op de stad (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 175, p. 179-180 en p. 245-247).

21 Koningin Isabella (Elisabeth) († 6 oktober 1644) had nooit grote sympathie kunnen opbrengen voor de machtige Gaspar de Guzmán († 22 juli 1645), 'conde-duque' de Olivares, en diens neef Luis Méndez de Haro (1598-1661) (no. 6518 (dl. XIV) en no. 6880 (dl. XV), en J.H. Elliot, *The count-duke of Olivares*, p. 670-673).

22 Henri de La Trémoïlle (1599-1674), hertog van Thouars, was een achterkleinzoon van François de La Trémoïlle († 1541), prins van Talmont, en Anne de Lava] († 1554), kleindochter en erfgename van Frederik van Aragon (1451-1504), koning van Napels (*Dictionnaire de la Noblesse* X(19), kol. 191-193, en *DBI* XLV, p. 668-682).

23 Hertog Maximiliaan I van Beieren ging af op de adviezen van de Frans-Weimarse officier Louis II de La Trémoïlle, markies van Noirmoutiers. Voorlopig zocht hij geen rechtstreeks contact. Pas in het vroege voorjaar van 1645 stuurde hij zijn biechtvader Johann Vervaux S.J. naar Parijs (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 616-617, p. 681-682, p. 708-709 en p. 753, en Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 271-275).

24 De protestantse leden van de 'Fürstenrat' negeerden de keizerlijke vermaningen. Slechts enkele getrouwen namen nog deel aan het beraad over rijksaangelegenheden op de

Galas bij Magdenburg peryckel loopt van zijn heel leger te zien verloopen door gebreck van vivres ende voeragiën, die hem bij de Sweden aen alle canten werden afgesneden ende dat daernae Magdenburg groot peryckel zal loopen van in de Swedische handen te vallen.[25] Den churfurst van Mentz was te Francfort gecomen[26] ende hoopte dat hij altijd in tijd van peryckel een leger van zijn vrunden zoo nae zal hebben dat hij zich daer zal connen salveren. Die van Noremberg waeren geresolveert haere gedeputeerden te zenden tot Munster ende Osnabrug.[27]

Wij verstaen noch dat in 't parlement te Londen oneenicheden zijn tuschen de heeren ende de gemeenschap om veele oorzaecken,[28] oock de heeren niet willende approberen de condemnatie van den eertsbischop.[29] Tusschen de hoofden van den crijgh zijn oock onlusten ende te Londen veele het oorlogh moe door de slappicheit van de commerciën. De Schotten die in 't noorde van Engelant de stadt Carlile hadden belegert, hebben vandaer moeten vertrecken nae Schotlant, alwaer den marquis de Monterose 't oorlogh voert voor den coning.[30] In 't lant van Gales hebben 's conincx volck becomen de stadt Monmuth,[31] de parlamentarissen 't casteel Langern.[32] Den coning van Portugal heeft uit de gevancke-

Frankforter 'Deputationstag' (*Urk. u. Act.* I, p. 864, en R. von Kietzell, 'Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645', in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 117-119).

25 De keizerlijken van Matthias, graaf Gallas, waren op 19/20 november naar Maagdenburg uitgeweken. Ruiters van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson zetten de achtervolging in. Op 3 december kwamen de legers op de weg van Maagdenburg naar Wittenberg en Jüterbog tegenover elkaar te staan; zie no. 7214.

26 De Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt verliet Aschaffenburg in de tweede week van december. Met enige tegenzin gaf het stadsbestuur van Frankfort hem permissie om de winter door te brengen in het huis van de Duitse Orde te Sachsenhausen (*Urk. u. Act.* I, p. 864, en *Gazette 1644*, no. 154, dd. 31 december 1644).

27 Het stadsbestuur van Neurenberg beantwoordde op 9/19 november de Zweedse uitnodiging ter vredesconferentie (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 417, p. 428-429, p. 434). Begin december verliet de Neurenbergse afgevaardigde Tobias Oelhafen (1601-1666) de vergadering in Frankfort (*Urk. u. Act.* I, p. 864).

28 Grotius zal kennis genomen hebben van het laatste nieuws uit Londen (*Gazette 1644*, no. 153, dd. 24 december 1644): 'La mauvaise intelligence entre les Généraux de ce Parlement continue. Le différent entre les Independants et les Presbitériens (c'est le nom que les premiers donnent aux autres) s'accroit de jour en jour, et cette ville commance à se lasser de la guerre pour l'interruption presque générale de son commerce; mesmes voyant son argent épuisé').

29 Het Hogerhuis voerde bezwaren aan tegen de 'ordinance for the attainder of Archbishop Laud' (no. 7200, n. 36). Na een derde lezing, op 4/14 januari 1645, staakten de 'lords' hun verzet en machtigden de 'commons' een datum voor de executie van William Laud, aartsbisschop van Canterbury, vast te stellen (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 323-324).

30 Alexander Leslie, graaf van Leven, bevelhebber van het Schotse expeditieleger, had nauwelijks de belegering van Carlisle (Cumberland) ingezet of hij werd opgeschrikt door het bericht dat de koninklijken van James Graham, markies van Montrose, de overhand hadden verworven in Aberdeenshire (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 149-150; *Gazette 1644*, no. 153, dd. 24 december 1644, en G. Donaldson, *Scotland: James V to James VII*, p. 333-334).

31 Edward Somerset (1601-1667), 'lord Herbert of Ragland', naderhand graaf van Glamorgan, oudste zoon van de graaf van Worcester, luitenant-generaal van de prins van Wales (*DNB* LIII, p. 232-237), trok profijt van een onoplettendheid van de parlements-gezinde garnizoenscommandant van Monmouth (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 113 en p. 130-132, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 153).

32 Het kasteel Laugharne in Carmarthenshire (G.H. Jenkins, *The foundations of modern Wales 1642-1780*, Oxford 1987, p. 9-16).

nisse doen ontslaen Mascarenhas, Montalvan ende twee Souzas als onschuldigh aen de conspiratie waerover zij waeren gesuspecteert geweest.[33]

Den 24 December 1644.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 24 Decemb. 1644 uyt Paris.

7211. 1644 december 24. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Residens Poloniae, qui abiturum se simulaverat,[2] hic mansit et die Mercurii exacto diu fuit cum cardinali Mazarino, qui nunc idem cum regina regente domicilium habet.[3] Omnino Galli id agunt, ut si pax facienda est, - ad quam non venient nisi aut res domi mala aut metus defectionis amicorum eos cogat - fiat ea cum suo maximo, minimo autem Suedorum commodo, quorum successibus iam nunc invident; timentque, ne ex bello cum Danis et felice aliquo reginae nostrae matrimonio crescant res Suedicae.[4]

Venit huc ab Anglia Ogerius, qui residens antehac hic fuit, nunc parlamenti partes sectatur. Ubi ad comitem Bryennium accesserat, rogatus est, privatusne veniret, an cum publicis mandatis. Cum diceret venire se missu parlamenti Anglicani, dixit Bryennius se cum eo colloqui non posse. Paulo post a regina regente eidem Ogerio significatum est, ut intra triduum hinc abiret.

Pacis conditiones quas parlamentarii ad regem Angliae non expendendas sed subsignandas misere, quod facere rex abnuit, quantum hic audimus, hae sunt: ut omnes qui in Anglia, Scotia Hiberniaque sunt, signent foedus inter parlamentarios Anglos Scotosque factum; ut de eo foedere fiat rege probante lex parlamentaria; ne ulli posthac sint episcopi, decani aut collegia quae capitula vocantur; ne fructus pupillorum rex posthac suos faciat; ut probet rex quae acta sunt in parlamento Scotiae sine suo consensu habito; ut beneficio generalis abolitionis excipiantur principes Rupertus et Mauritius et viginti quatuor alii; ut iudicio sistantur catholico-romani et Hiberni qui contra parlamentum arma cepere; ut qui in regis fuere partibus posthac ad munera publica aut ecclesiae non admittantur; ut bonorum, quae iidem habent, pars tertia insumatur exsolvendo aeri alieno parlamenti; ut communitatibus terrarum in Anglia Scotiaque convenire liceat sine alio regis

33 Jorge Mascarenhas, markies van Montalvão, en de edellieden Lourenço en Filipe de Souza zouden deelgenomen hebben aan een complot tegen het leven van de koning en koningin van Portugal. Eind oktober gelastte koning Jan IV hun vrijlating uit de toren van Belém (Lissabon) (*Gazette 1644*, no. 153, dd. 24 december 1644, en *Gazette 1645*, no. 4, dd. 7 januari 1645).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 231; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 509 no. 566. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 400.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 24 december 1644 (no. 7210).

3 Kardinaal Jules Mazarin vond de dagelijkse gang van het Palais-Cardinal (tegenw. rue de Richelieu no. 58) naar het Palais-Royal te bezwaarlijk. Op 21 november nam hij officieel bezit van een appartement in het koninklijke paleis (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 223, p. 226-227 en p. 229).

4 Zowel koning Wladislas IV van Polen als keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg dongen naar de hand van koningin Christina van Zweden (*Urk. u. Act.* I, p. 147-152, en A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 189-190).

concessu; ut inter tempora parlamentariorum conventuum delegati res curent sibi a parlamento commissas; ut praecipuae regni dignitates iis dentur quos nominabit parlamentum, itidemque a sic nominatis educentur regis liberi; ut laboretur pro restituendo Palatinatu veteribus dominis.

Lotharingicos et Glenium frustra sperata expugnatione Castalauni primum, inde Baccharachi, audimus ad Mosellam se recepisse; Weinshemium autem Merciaco dedi-

tum. Hic inter ducem Elbovium et marescallum Gassionem ortae inimicitiae compositae sunt. Manent controversiae inter Tigurinos et Helvetios catholico-romanos non sine armorum metu, ventilante hunc ignem Bavaro.

In Neapolis regno ab iis qui ecclesiasticorum numero se adscribunt, exigitur ad publicas necessitates dimidius scutatus, papa assentiente. In Catalania Cantelmus fauces quasdam itineris ad Barcinonem cepit. Hiemant Hispani apud Ilerdam, Balagueram, Agrimontium; Galli apud Cerveras. In Italia Hispanorum pedes apud Novariam, Lommelinum, Vigevanum, eques apud Alexandriam; Galli apud Casale.

Lotharingici pontem navalem habent apud Confluentes Trevericos. Galli obsidionem arcis Crucenacensis repetunt.[5] Francofurti conventus manebit, hoc unice volentibus Austriacis et Saxonicis. Ibidem prudentes opinantur Galassium in maximo esse periculo apud Magdeburgum, ideo quod ei interscindantur et commeatus et pabula; eo autem exercitu dissipato ipsam urbem Magdeburgum fore in potestate Suedorum. Elector Mogontiacensis Francofurtum venerat, sperans, si quid hostile immineat, non tam longe fore sociorum copias, quin ad eas se recipere possit. Norembergii parabant legatos mittere Monasterium et Osnabrugam. Benshemio et Weinshemio vi captis Galli omnes ibi sunt interfecti. Via Montana plane in vastitatem redacta a Bavaris. Res portatae Heidelbergam.

Rex Angliae voluit de suis Londinium mittere, sed qui ad ipsum a parlamento erant missi noluerunt eos admittere, eo quod rex conventui isti Londiniensi nollet dare parlamenti Anglicani nomen. Rex praesidium Abingtoniae auxit. Tigurini et eorum adversarii dicuntur arbitros sumere legatum Galliae et civitates quasdam. Ab Italia copiae aliquae veniunt ad marescallum Turennae. In Hispania post reginae ibi mortem Ludovicus Haro gratiam regis occupavit. Galli ducem Trimolium excitant, ut veteres controversias de regno Neapolitano resuscitet et sic augeat pacis impedimenta. Regina regens ad urbes scripsit, ne usquam marchioni Sancti Chaumontio honores ut legato fiant.[6] Dicitur hic quidam esse a Bavaro.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae det vitam longam, valetudinem prosperam, res magnas bono regni orbisque christiani,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XIV/XXIV Decembris 1644.

In Anglia dissident Londinii in parlamento proceres et plebs multis in rebus, etiam de archiepiscopi damnatione, in quam proceres non consentiunt. Etiam inter belli duces sunt discordiae. Scoti qui in septentrionali parte Angliae Carlilam obsederant, inde avocati sunt, bello per Monterosam, regium ducem, in Scotiam importato. Sed in Wallia arcem Lagerniam cepere parlamentarii, sed in eadem Wallia urbem Montmuthum regii. Londinii multum frigent commercia. Equitatus Hispanicus in

5 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, bracht in Bingen een kleine troepenmacht bijeen voor de bestorming van de vesting van Bad Kreuznach. Op 26 december, na een belegering van negen dagen, brak hij de weerstand van het keizerlijk-Spaanse garnizoen (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 398-399 en p. 638-639).

6 De Franse ambassadeur Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), was uit Rome teruggeroepen ‘avec injure’. Op 15 december nam hij afscheid van het pauselijke hof (*Gazette 1645*, no. 7, dd. 14 januari 1645).

Flandria tenuis esse dicitur.[7] Rex Portugalliae Mascarenham, Montalvanum et duos Souzas, qui suspecti coniurationis fuerant, ut insontes repertos, restituit libertati.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. De Poloniae residente. Invidia Gallorum in Suedos. Oge(ri)us a parlamento Anglorum legatus non admissus. Con(di)ti-

7 De Zuidnederlandse 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini zag geen kans zijn garnizoenen te Bergues (Sint-Winoksbergen), Saint-Omer en Mont-Cassel (Cassel) op oorlogssterkte te houden (*Gazette 1644*, no. 153, dd. 24 december 1644).

ones pacis a parlamento propositae. De Lotharingis. (W)einshemium deditum. Lis inter Elbovium et Gassionem. (Ba)varus Helvetiorum litem ventilat. Tributum ecclesi(as)ticorum in Neapolitanis. Catalanica. Italica. De (Lo)tharingicis. Crucenacum obsessum. Conventus Fran(co)furti durat. De Galassio. Spes Mogontiacensis. (De) Norimbergiis. Bavarorum res gestae. Anglica. Fa(ma) de lite Tigurinorum. Turennae exercitus augetur. (Lu)dovicus Haro gratus Hispaniae regi. Trimolius (a) Gallis excitatus ad pacem impediendam. Sancti Chau(mo)ntio honores legati denegantur. Legatus a (Ba)varo. Anglica. De equitatu Hispanico. In Por(tu)gallia captivi a proditionis crimine abso(lu)ti.

7212. 1644 december 24. Aan J. Oxenstierna.[1]

Illustrissime et excellentissime domine,

Multas ago gratias pro literis ad me missis 28 Novembris et additis chartis.[2] Valde probo quod saepius invitentur Imperii Germanici membra ad ea loca in quibus agitur de constituenda per Imperium pace, ut si adsint consilia sua tribuant, sin minus, norint in posterum non Suedos sed semet suae causae defuisse. Neque culpari possint Suedi, si securi de illis qui rerum suarum curam non habent, sua ipsi curent. Video etiam tot tamque bonas vias ad pacificas collationes offerri caesarianis legatis, ut omni humano generi satis sit constaturum belli moras ipsis non posse imputari.[3] Haec, spero, et Deum nobis dabunt faventem et aequos omnes. Veneti quoque non habebunt quod nobis succenseant.

Post res enim mari feliciter gestas multa etiam in Norvegia,[4] Scania, Holsatia, Jutia bene nobis procedere, est quod gaudeamus.[5] Sunt hic etiam rumores multis ex locis de nova clade quam apud Magdeburgum Saxones et Galassius acceperint, qua de re certiora exspectamus.[6]

Mihi nihil sit gratius quam si in his magnis negotiis utilem aliquam operam reginae regnoque pro summis in me beneficiis praestare possim. Non dubito quin Excellentiae

1 Gedrukt *Epist.*, p. 738 no. 1712. Antw. op no. 7183, beantw. d. no. 7262.
2 De bijlagen met een afschrift van de Zweedse propositie, dd. 27 november/7 december 1644 (no. 7183 (bijlage)), en de derde uitnodiging aan de Duitse vorsten en standen, dd. 28 november/8 december 1644.
3 De kwestie van de aanwezigheid van een ‘onpartijdige derde’ in Osnabrück. De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hechtten nog steeds grote waarde aan het Venetiaanse bemiddelingsaanbod uit het jaar 1637/1638, maar zolang de keizer geen afstand wilde doen van de Deense bemiddeling, moesten zij hun eisen afzwakken. Op 23 november/3 december namen zij genoegen met de ‘modus tractandi’ die de Osnabrücker deken Raban Heistermann (Heystermann) op verzoek van de keizerlijke gevolmachtigden had ontworpen (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 84; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 425-427, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 309).
4 Admiraal Maerten Thijssen Anckarhielm had de Zweedse havenstad Göteborg verlost van een Deense blokkade. Het gevaar van een belegering door soldaten van Hannibal Sehested, Deens gouverneur van Noorwegen, was nog niet geweken.
5 De Zweedse wapenen waren succesrijk in Skåne (Schonen), in het hertogdom Holstein (de terugkeer van kolonel Helmut Wrangel naar de winterkwartieren in Jutland) en in de Duitse landen.
6 Omstreeks deze tijd noteerde de Parijse raadsheer Olivier Lefèvre d'Ormesson in zijn *Journal* (I, p. 237): ‘L'on disoit que Gallas estoit défait entièrement’; zie nos. 7213-7214.

vestrae cordi sint res landgraviae, praesertim illae in Transamasianis locis.[7] Qui in Bata-

7 De Hessen hadden eind oktober ingestemd met een troepenreductie in Oostfriesland. Het accoord was slechts een tussentijdse regeling. Op 25 december zouden afgezanten van alle betrokken partijen - de Staten-Generaal, de graaf van Oostfriesland en de landgravin van Hessen-Kassel - in Den Haag bijeenkomen voor het vaststellen van een definitieve overeenkomst (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 257).

via plurimum valent, non optime ei volunt, et solent saepe privata praeferri publicis.[8] Nostrum esse arbitror omnibus modis devincire et in societate amicitiaque nostra retinere feminam principem, optime de re communi meritam, magni animi atque ingenii. Quod de libertate Trevirensis antistitis Galli movent,[9] id mihi videtur intempestivum; nam talia ad principale negotium pertinent, neque solent in antecessum obtineri,[10] sed et hoc et alia mihi persuadent eos qui plurimum in Gallia possunt pacem serio non velle.

Deus, illustrissime et excellentissime domine, Excellentiam vestram sospitet,

Excellentiae vestrae semper serviturus,

H. Grotius.

Lutetiae, 14/24 Decembris 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Baroni Oxenstiernio, plenipotentiario.

7213. 1644 december 24. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Quo maior est epistola Claritatis vestrae scripta XII Novembris[2] eo gratior, et hoc magis quod plena est laetis nostrorum rebus.

Cum iis quae Claritas vestra ex literis illustrissimi marescalli Torstensonii depromsit, congruunt ea quae ex aliis locis scribuntur.[3] Addunt quidam etiam ad Magdeburgum novam cladem illatam Galassio et Saxonibus.[4] Bellum maritimum differetur, ut credibile est, in ver proximum.[5] Interim non quiescent neque in Scania marescallus

8 De beschuldigende vinger wees in de richting van Frederik Hendrik. De prins had in 1641 zijn zegen gegeven aan de verloving van zijn dochter Henriëtte Catharina met de 9-jarige Enno Ludwig, oudste zoon van Ulrich II, graaf van Oostfriesland.

9 In hun ‘propositio’, dd. 4 december 1644, hadden de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien aangedrongen op de vrijlating van de nog steeds door de keizerlijken gevangen gehouden Trierse keurvorst-aartsbisschop Philipp Christoph von Sötern; zie no. 7182, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 320-321.

10 De eis tot vrijlating van de keurvorst-aartsbisschop van Trier hoorde niet thuis onder de vredespreliminaria. Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar, de keizerlijke gevolmachtigden te Munster, waren dezelfde mening toegedaan: ‘Ad praetensam restitutionem Trevirensis quod attineret, mirari nos, quod Galli hanc inter praeliminaria numerarent, cum tamen haec quaestio ad ipsa pacis penetralia spectet’ (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 233).

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 67. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 738 no. 1711. Antw. op no. 7192, dd. 12 december 1644, beantw. d. no. 7228.

2 Lees: ‘XII Decembris’.

3 De keizerlijken van Matthias, graaf Gallas, waren op 19/20 november naar Maagdenburg uitgeweken. Een poging om de Zweedse blokkades te doorbreken moesten de keizerlijken op 22/23 november bekopen met een haastige vlucht uit Eisleben en Stassfurt.

4 Op 2 december stak de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson bij Aken (ten zuidoosten van Maagdenburg) de Elbe over. De volgende dag stootte hij in de omgeving van Wittenberg en Jüterbog op de keizerlijke ruiterij.

5 De Zweedse oorlogsvloot onder bevel van generaal-majoor Karl Gustav Wrangel en admiraal Peter Blumme (Blomme) trok zich terug in de veilige havens van Wismar en Stralsund.

Hornius,[6] neque in Holsatia Jutiaque Wrangelius.[7] Proprium enim est Suedorum etiam hiemem habere actuosam. Pecuniam Danis non esse quanta opus sit, facile credo, magnaque eum

6 Het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn overwinterde in Ystad (ten oosten van Malmö) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 597).

7 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel nam na de herovering van het kasteel van Haderslev de beslissing om de mars naar de winterkwartieren in Jutland (Kolding, Århus en Ålborg) langs een westelijkere route (Ribe en Ringköbing) voort te zetten.

premeret paupertas, si freti Orisundae usus ei posset eripi aut certe Suedia in eius venire partem.[8] Ordines Foederati Batavi spectatores esse nostri cum Dano belli quam participes maluere.[9] Fieri possit, ut nos vicissim spectemus illorum cum Dano discordias, quae vix videntur evitabiles. Et multi in Batavis ad arma proni sunt, sed vincent consilia quae timidi cauta vocant et quaedam oc[c]ulta in Suedos invidia.

Si legatos Monasterium mittent Batavi,[10] magna illis imminent de honorum signis certamina;[11] quare sunt qui putant eos[12] in praesens missuros aliquem minore cum titulo.[13] Lis illa[14] duarum societatum damno Societatis Asiaticae terminabitur.[15] Filium principis Arausionensis huc venturum non puto.[16] Anno qui advenit videntur et Galli et Batavi Flandriam magna vi impetituri.[17] Alibi si quae habent defendere poterunt Galli, multum id erit.[18] Res pecuniaria difficillime expeditur. Nondum abiit hinc in Catalaniam Harcurtius. Dux Anguianus in Germaniam se iturum dicit. Lotharingici et Glenius frustra tentato Castalauno et Baccheracho ad Mosellam rediere; Bavaricis deditum est Winshemium.[19] In Flandriam iturum se ait dux Aurelianensis.[20]

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram servet,

Claritatis vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

XXIV Decembris 1644.

8 De Zweeds-Deense oorlog maakte de vaart door de Sont onveilig. Het kantoor in Helsingør inde in 1644 beduidend minder tolgelden dan in de voorafgaande jaren (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 284-287).

9 De Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker, Cornelis van Stavenisse, dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim Andreae wachtten nog steeds op een nadere resolutie van de Staten-Generaal in het Zweeds-Deense conflict. Het stilzwijgen van de Hoog Mogenden wekte de achterdocht van de Zweden op: zij zagen hierin een teken van ontrouw aan de afspraken vastgelegd in het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640 (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 137-139).

10 Frederik Hendrik wilde het vertrek van de Staatse gevolmachtigden naar Munster bespoedigen. De Staten-Generaal, gesteund door een Frans advies, hielden de 'Munstersche besendinge' nog in beraad (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 781-782).

11 De Staten-Generaal hadden hun deelname aan de vredesconferentie van Munster afhankelijk gesteld van de vraag of de grote mogendheden bereid waren de Staatse delegatieleden dezelfde 'eer en tytulen' te bewijzen als aan de ambassadeur van de republiek Venetië (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 320-328, en Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 134-135).

12 'eos', op grond van de *Epist.* verbeterd uit: 'eum'.

13 De advocaat-fiscaal mr. Dirck Graswinckel stond op de nominatie voor een missie naar Munster (no. 7179).

14 'lis illa'; Grotius verbeterde deze woorden uit: 'quaestio illa'.

15 De discussie over de 'combinatie der Compagnien van Oost- en Westindiën'.

16 Het gerucht ging dat prins Willem van Oranje een bezoek wilde brengen aan zijn schoonmoeder koningin Henriëtte Maria van Engeland (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 163). De jonge prins week echter niet van de zijde van zijn vader.

17 De voorbereiding van de campagnes van de Franse en Staatse legers in Vlaanderen. Frederik Hendrik verleende op 12 december 1644 zijn steun aan het 'desseyn'. Zijn voorkeur ging uit naar de belegering van Antwerpen, Brugge of Hulst (*Correspondance d'Estrades* I, p. 212-214).

18 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 24 december 1644.

19 Na 'Winshemium' (Weinheim) doorgestreept: 'Comes Harcurtius adhuc se et sua parat itineri Catalanico. Dux Anguianus in Germaniam rediturum se dicit'.

20 Gaston van Orléans ('Monsieur') sprak over zijn 'desseyn' van een krijgstocht naar de Vlaamse kuststeden Mardyck en Duinkerken; *supra*, n. 17.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7214. 1644 december 26. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Postquam Gallasius Magdeburgum fugit, et mille quingenti eius equites et bis mille pabulatores capti sunt;[2] marescallus Torstensonius castris eius appropinquabat, quo minus tuta forent quae ulterius conaretur Gallasius. Sconbechiam itaque tetendit 16 Novembris.[3] Interea Coningsmarkius Wenslebium, praefectus Eisenbergius Wolmstadium occupant, ne quis ex istis locis hosti commeatus suppeditaretur. Novum Halmerslebium tenuit hostis praesidio 150 militum; quod cum Magdeburgum contenderet, a dicto Eisenbergio 109 capiuntur, reliqui omnes interficiuntur.[4]

Vigesima secunda Novembris cognovit Torstensonius per captivos equitatum hostis,[5] coniuges puerosque[6] Zerbstiam versus fugere,[7] ut sese iungerent Hatsfeldio.[8] Gallasius autem cum reliquiis peditatus, cum machinis suis bellicis et sarcinis quae superessent Magdeburgi mansit. Flumen itaque traiecit Torstensonius cum equitatu et Serbstiam properabat; verum eo perventum ex copiis suis emissitiis cognovit hostem Gutterbachium sese vertisse, cuius rei gratia Torstensonius Meunkam festinabat; quo cum media iam nocte adveniret, hostem offendit numero 2500 validorum equitum. Nocte intempesta nihil effectum est. Tardabant Torstensonium nonnihil difficiliores rivulorum nonnullorum transitus, factum tamen, ut prima aurora signum datum sit concursumque. Confestim hosti metus et fuga incuttitur.[9]

Quantam cladem passus sit,[10] ex captivorum hoc indice constat. Est et magnus interfectorum numerus, qui propter amplitudinem campi, in quo occubuere, tam cito col-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 44). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7203, beantw. d. no. 7240.
2 De keizerlijken van Matthias, graaf Gallas, waren op 19/20 november naar Maagdenburg uitgeweken. Een poging om de Zweedse blokkades te doorbreken moesten de keizerlijken op 22/23 november bekopen met een haastige vlucht uit Eisleben en Stassfurt (no. 7192).
3 Veldmaarschalk Lennart Torstensson drong niet verder aan. Nadat hij de krijgsgevangenen had overgebracht naar zijn kwartieren te 'Wansbec' (Wanzleben), zocht hij in Schönebeck (18/28 november) verbinding met het Zweedse expeditieleger.
4 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, nam de weg van Egeln naar Wanzleben, terwijl kolonel Wolf Heinrich, graaf van Isenburg, over Haldensleben (Alt- und Neuhaldensleben) naar Wolmirstedt (ten noorden van Maagdenburg) trok.
5 De Zweden blokkeerden alle toegangswegen naar Maagdenburg: 'De sorte que la ville de Magdebourg est en danger de manquer bientost de vivres, qui n'y peuvent plus entrer par eau ni par terre' (*Gazette 1644*, no. 152, dd. 24 december 1644).
6 De keizerlijken hadden hun vrouwen en kinderen in Bernburg aan de Saale achtergelaten. Op hoffelijke wijze had de Zweedse opperbevelhebber de achterblijvers vrije doortocht naar Maagdenburg verleend (*Gazette 1644*, no. 152, dd. 24 december 1644).
7 Matthias, graaf Gallas, verkeerde in de veronderstelling dat zijn verlossing uit Saksen kwam. Op 21 november/1 december gaf hij aan 20 eskadrons het bevel om de Elbe over te steken en koers te zetten naar Zerbst.
8 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen had 1500 ruiters naar Merseburg (ten zuiden van Maagdenburg) gestuurd (*Gazette 1644*, no. 152, dd. 24 december 1644).
9 Veldmaarschalk Lennart Torstensson stak op 2 december bij Aken de Elbe over. Vervolgens trok hij over Zerbst naar Niemegk (ten noorden van Wittenberg). De volgende dag kwam het op de weg naar Jüterbog tot een treffen (*Gazette 1644*, no. 153(2), dd. 31 december 1644).
10 In zijn brief van 19 december (no. 7204) berichtte Harald Appelboom reeds over de nederlaag van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas.

ligi et cognosci non potuerunt. Certum est inter eos multos quoque magnos esse.[11] Victores prosecuti sunt comitem Broy[12] duobus miliaribus a loco congressus, donec deficientibus ex continuo 15 miliarium itinere equis revertendi necessitas imposita esset. Haec omnia habeo ex literis marescalli Torstensonii cum involuto indice captivorum.[13]

Caesariani ita fugientes in tribunum Goldstenium[14] inciderunt, qui 300 equitum comitatu in itineris securitatem assumpto Berlinum contendebat propriae rei familiaris gratia. Ab eo etiam ita accepti sunt, ut minima pars evaserit captis undecim signis. 22 Novembris ceperunt Suedi integram caesarianorum legionem in ipso suburbio Magdeburgico.[15] Torstensonius Pegavium nunc obsidere dicitur.[16] Magdeburgum omni commeatu interclusum est a Coningsmarchio ab una, et a Hassiacis ab altera parte.[17]

Danorum praefectus Alefeldius studuit se iungere militi ex Fiunia insula advenienti et ita Wrangelium offendere, sed cognita Wrangelii vigilantia et industria, insidias impetusque ferre assueti, Itzahoam revertebatur.[18] Interea Wrangelius Ripam, Coldingiam, Arhusiam, Rincopiam et Alborgiam occupavit totamque Wensuseliam cum Juthlandia Suedis tributariam fecit;[19] qui in armis erant interfecti sunt.

Monasterii Osnabruggisque reciproce traditi sunt salvi conductus[20] a principalibus subscripti et confirmati. Caesareani primitus legatis nostris suum procuratorium per

11 De Zweden sloegen de eskadrons van de keizerlijk-Saksische generaal-majoor Adriaen van Enkenfort (Enckevort) volledig uiteen. In de *Gazette 1644*, no. 153(2), dd. 31 december 1644, werden enkele namen van krijgsgevangenen genoemd: 'Entre les prisonniers sont ce Général Major, les Colonels Tobak et Schleinitz Saxon, les Lieutenans Colonels Donap, Torstadel, Seidewitz et deux autres, trois Majors, onze Rithmestres, quinze Cornettes, et beaucoup d'autres Officiers'.

12 Generaal-majoor Alberto Gaston Spinola, graaf van Bruay (Brouay), voerde het bevel over de voorste gelederen van het keizerlijke expeditieleger. Hij ontsnapte in de omgeving van Luckau aan zijn Zweedse achtervolgers (*Doc. Boh.* VII, p. 158-160, nos. 463-467 en nos. 469-471).

13 Het verslag van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson, met de lijst van krijgsgevangenen, dd. 4/5 december 1644, ontbreekt; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 766-767.

14 Johann Arendt von Goldstein, diplomatiek agent van de Zweedse regering in Brandenburg (*Urk. u. Act.* XXIII-1, p. 42 en p. 53-54), sinds het voorjaar van 1644 generaal-majoor in het leger van veldmaarschalk Lennart Torstensson. In de slag bij Jankov (6 maart 1645) raakte hij zwaargewond (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 424-426, p. 446-448 en p. 474-475).

15 De kwartieren van Matthias, graaf Gallas, in de 'Neustadt' van Maagdenburg.

16 De Zweedse ruiters keerden zich vervolgens tegen het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen. Op 13 december openden zij het vuur op de garnizoensstad Pegau (ten zuiden van Halle) (*Doc. Boh.* VII, p. 158-159 no. 465, en *Gazette 1645*, no. 3, dd. 7 januari 1645).

17 Soldaten van het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, bijgestaan door de Hessische versterkingen van generaal-majoor Johann Geyso, beletten de achtergebleven keizerlijke infanteristen de toegang tot de bruggen over de Elbe (*Doc. Boh.* VII, p. 160 no. 471).

18 De Deense kolonel Claus Ahlefeldt zag zijn poging om de Holsteinse lichtingen van prins Frederik, administrator van het aartsbisdom Bremen, op te wekken tot een mars naar Kolding en de Middelvaart (Middelfart) mislukken (*DBL* I, p. 81-83).

19 Kort na de verovering van het kasteel van Haderslev had de Zweedse kolonel Helmut Wrangel de beslissing genomen om langs een westelijkere route (Ribe en Ringköbing) toegang te krijgen tot de winterkwartieren in Jutland (Kolding, Århus en Ålborg).

20 Lees: 'plenipotentiae'. Het accoord over de uitwisseling van de volmachten in Munster en Osnabrück; vgl. nos. 7182 en 7183.

decanum transmiserunt. Illud sequebatur propositio ipsa per eundem decanum.[21]
Suedo-

21 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane hadden op zondag, 24 november/4 december, de Osnabrücker deken Raban Heistermann (Heystermann) naar de Zweedse residentie gestuurd; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 30: 'Haben wir die proposition bei den Schwedischen herrn abgesandten durch herrn dechant bei St. Johans mündlich thun laßen'.

rum autem propositio per regium legationisque secretarium dominum Mylonium caesareis tradebatur.[22]

Deus, qui pacis author est, felicem, firmam et stabilem pacem largiatur voto eam expetentibus et prosperum ipsorum armorum successum concedat in sui nominis gloriam et orbis christiani requiem. Idem, illustrissime domine, Excellentiam vestram quam diutissime incolumem et felicem servet,

illustrissimae Excellentiae vestrae omni obsequio devinctissimus,
H. Appelboom.

Amstelodami, 26 Decembris 1644.

Illustrissimae Excellentiae vestrae devote etiam mitto propositiones[23] legatorum Osnabrugi et Monasterii exhibitas,[24] quas spero illustrissimae Excellentiae vestrae gratas si antea non habuerit.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 7 Ian. 1645.

7215. 1644 december 26. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Libros tuos a Vanderhogio non bene curatos esse suspicor,[2] neque enim ii adhuc comparent, sed inquirere non desinam. Spero Isaaci Vossii operam quam in Anthologiae indicibus ponit, bene processuram, et scio eum sicubi haesitet te

22 In hun propositie, dd. 27 november/7 december 1644, verlangden de Zweden de deelname van alle keurvorsten en Duitse standen aan het vredesoverleg (no. 7183 (bijlage), en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 313-314). De keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane reageerden nauwelijks: ‘Zu mittag ist der Schwedische legationssecretarius [Mattias Mylonius Biörenklou] bei unß gewesen und der gesandten antwortt schrifttlich gebracht, das sye ohne gegenwart der churfürsten und stend die tractaten nit vortsetzen khonten’ (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 31).

23 Johan Oxenstierna had Grotius reeds bedacht met afschriften van de proposities (nos. 7183 en 7196).

24 Eén document ontbrak nog aan de collectie: de ‘propositio’ van de keizerlijke gevolmachtigden te Osnabrück, dd. 24 november/4 december, werd pas op 20 december op schrift gesteld (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 35, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 442).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 337. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7199, beantw. d. no. 7234.

2 Jacobus van der Hooge had bij zijn vertrek uit Frankrijk (september 1644) het transport van twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), toevertrouwd aan een vrachtvaarder, wiens naam hij blijkbaar niet zorgvuldig had genoteerd.

consulturum.[3] Blavium, antequam Anthologiam, forte et poemata tua[4] ediderit, non puto de nova editione[5] interpellandum, quare siquando se obtulerit amicus, poteris exemplar tuum ad nos mittere,

3 Isaac Vossius maakte het manuscript van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) gereed voor de persen van de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu. Een brief van Grotius met een opheldering over de opzet van de 'indices' was onderweg (nos. 7137, 7170, 7198 en 7231).

4 Willem de Groot vroeg zich af of hij maatregelen moest nemen tegen de ongeautoriseerde 'editio quarta' van *Hugonis Grotii poemata, omnia*, 'apud Hieronymum de Vogel', Leiden 1645 (*BG* no. 5). Een Blaeu-uitgave van de *poemata* kwam niet tot stand; vgl. *BG* no. 1.

5 Dr. Joan Blaeu toonde belangstelling voor een herdruk van de *Annotata ad Vetus Testamentum*.

tradendum ubi tempus erit.[6] Recte faceres si Cramosiaco tua reliqua ad Novum Testamentum[7] traderes, eodem quo Annotata ad Vetus Testamentum edidit charactere imprimenda, sed ea lege ut aut ad omnia aut certo aliquammulta exemplaria melioris notae chartam sumat.[8] De Utenbogardi historia cogitabo, ut ubi quid prodierit ad te mittam.[9] Epistolam ad Maurerium tuam impressam nunquam vidi;[10] rogo indices ubi id factum sit, nam libenter hac in re Brassero[11] gratificarer; sin minus, iubebo describi exemplar sicubi reperero.

Pro iis quae de rebus Germanicis et Anglicis scribis gratias habeo. De Graswinkelio hoc habe.[12] Non omnino probandam esse viam qua ille ad honores grassatur; videns enim iis qui apud remonstrantes manent praeclusum omnem ad dignitates aditum, ipse ante aliquot iam annos relicto illorum coetu publicis se coetibus aggregavit, quod exemplum imitantur alii qui ad honores grassantur. In Groenewegianis[13] multa invenio quae minus se mihi probant; est tamen laudanda eius et voluntas et diligentia. Editio admodum mendosa est, ut non mirum sit satis multa tibi perlustranti occurrisse errata. De origine vocis scabinorum omnino tibi assentior esse eam mere Germanicam a verbo ‘scheppen’,[14] ut et de iure repraesentationis.

Ordines nostri postquam satis diu deliberarunt nihil fere constituerunt,[15] vulgato

6 De erven van dr. Joan Blaeu verwezenlijkten tenslotte de ‘ideale’ uitgave van Grotius' *Annotationes* (*Annotata*) op het Oude en Nieuwe Testament in *Hugonis Grotii Opera omnia theologica* I en II, Amsterdam 1679 (*BG* no. 919).

7 De samenwerking met de Parijse drukker (*infra*, n. 8) werd verbroken. *Tomus secundus* van Grotius' *Annotationes in Novum Testamentum* verscheen in 1646 op rekening van de auteur ‘apud viduam Gulielmi Pelé, via Jacobaea sub signo Crucis Aureae’ (*BG* no. 1138). Het derde deel (*pars tertia ac ultima*) werd in 1650 uitgebracht, eveneens te Parijs, maar nu bij de weduwe Théodore Pépingué en Etienne Maucroy (*BG* no. 1141).

8 Sébastien Cramoisy had voor zijn uitgave van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) geen hoge eisen gesteld aan de kwaliteit van het papier; zie no. 7089.

9 Wtenbogaerts autobiografie *Leven, kerckelijcke bedieninghe ende zedighe verantwoordingh .... Alles bij hem selven beschreven ... bevestight met verscheyden bewijsen, acten, ende munimenten, daer toe dienende*, zou in de loop van 1645 het licht zien.

10 Grotius' brief aan Benjamin Aubéry du Maurier, ordinaris Frans ambassadeur in Den Haag 1613-1624, dd. 13 mei 1615 (no. 402 (dl. I)). Het advies werd in 1626 te Uppsala uitgegeven onder de titel *Hugonis Grotii epistola De studio politico vel iuris publici recte instituendo, nunc primum edita in gratiam politices Studiosorum* (*BG* no. 482), en naderhand regelmatig opgenomen in bundels met ‘consilia’ van geleerden ‘de omni genere studiorum recte instituendo’ (*BG* nos. 483-488 en no. 494).

11 Mr. Govert Brasser, raad en thesaurier-generaal ter Generaliteit, wilde zijn zoon (Theodore?) een voorbeeldige opleiding geven; zie no. 7179.

12 De advocaat-fiscaal mr. Dirck Graswinckel (*NNBW* III, kol. 489-490) was aangewezen voor de functie van secretaris van de Staatse delegatie ter vredesconferentie. Blijkbaar namen de familieleden die de Remonstrantse Broederschap trouw waren gebleven, aanstoot aan zijn streven naar steeds hogere ambten; vgl. nos. 4693 (dl. XI) en 5936 (dl. XIII).

13 Mr. Simon Adriaensz. van Groenewegen van der Made (no. 7185) had een editie verzorgd van de *Inleydinge tot de Hollandtsche Regts-geleertheit, beschreven bij Hugo de Groot, bevestigt met placcaten, hantvesten, oude herkomen, regten, regts-geleerden, sententien van de Hoven van Justitie in Hollant ende elders, mitsgaders enige bij-voegsels ende aenmerkingen op de selfde*, Dordrecht 1644 (*BG* no. 765).

14 Grotius' kritiek op de bronnen die mr. Simon Adriaensz. van Groenewegen van der Made had geraadpleegd voor de verklaring van de oorsprong van het woord ‘Schaffin’ (schepen, eschevin); zie no. 7199.

15 De Staten van Holland waren op vrijdag 23 december uiteengegaan (*Res. SH*, dd. 23 december 1644).

quidem sed improbato admodum more, neque enim negotia societatum Indicarum[16] et alia diu in pendenti esse possunt.

Plura iam non habeo, quare post omnium nostrum commendationes ad te tuosque manum de tabula tollam, hoc prius addito me tibi, uxori tuaeque familiae omnia in sequentem et secuturos annos vovere salutaria. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXVI Decembris 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 16 st., tout 7 livres 11 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 4 Ianuarii 1645.

En in dorso: 26 Dec. 1644 W. de Groot.

7216. 1644 december 27. Aan L. Torstensson.[1]

Illustrissime domine,

Tribunus in exercitu Suedico cui feliciter ac gloriose imperat Excellentia vestra, dominus Saracenus, natus ex familia nobili Genevae,[2] rebus suis privatis ita cogentibus per aliquod tempus apud suos fuit, neque inde potuit nisi rebus ordinatis discedere. Morae suae causas mihi explicavit sane iustas. Et nunc video eum quantum potest properare, ut partem aliquam habeat in illis victoriis quas post tot alias Excellentiae vestrae fortitudo et prudentia et Deo favente felicitas nobis spondent. Rogo Excellentiam vestram, ut vir egregius et quem suae virtutes commendant, etiam hanc meam sive excusationem sive commendationem sentiat

16 De 'Westindische' factie in de discussie over de 'combinatie der Compagnien van Oosten Westindiën' verlangde een diepgaander beraad over 'soodanige expedienten, daar meede de voorsz. Compagnie van Westindiën (die soo veel van den Staat heeft gemeriteert) sal moogen werden gemaincteneert'.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 739 no. 1713. Veldmaarschalk Lennart Torstensson (1603-1651) bekwaamde zich in de krijgskunde onder de Zweedse bevelhebbers Gustav Karlsson Horn en Johan Gustavsson Banér. In het najaar van 1641 ontving hij het opperbevel over de Zweedse legers in Duitsland. Twee jaar later riep de regering in Stockholm hem terug van het front in Silezië en Bohemen-Moravië. Op 12/22 december 1643 viel hij met een aanzienlijke troepenmacht het hertogdom Holstein binnen. Het leger van koning Christiaan IV van Denemarken was nauwelijks in staat om tegenweer te bieden. Toen in de zomer van 1644 het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, de Denen trachtte te verlossen van de Zweedse 'inkwartiering', nam de veldmaarschalk het initiatief tot een tactische terugtocht naar de Duitse landen (18 augustus 1644). Hoe juist deze beslissing was, kwam in oktober-november aan het licht in de uitputtingsoorlog met graaf Gallas bij Bernburg aan de Saale (nos. 7032, 7035, 7042 en 7044 (dl. XV)). Torstensson voerde de druk op de keizerlijken zo hoog op dat zij met achterlating van hun bagage de wijk moesten nemen naar Maagdenburg (19/20 november 1644) (*BLS* XVII, p. 262-264).

2 De 'Weimarse' kapitein Sarrazin, mogelijk een zoon van de Geneefse raadsheer Jean Sarrazin (Sarrasin), was in 1642 de vaste begeleider van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn op diens reis door Frankrijk (no. 5780 (dl. XIII), en Haag, *La France protestante* IX (1859), p. 142).

profuisse.[3] Ego plurimum gaudeo me saepissime materiam habere loquendi in publico de rebus actis per Excellentiam vestram, quae cum sint magnae,

3 Grotius schreef zijn aanbeveling op het moment dat de koeriersdiensten hem het nieuws brachten van de overwinning die de Zweedse opperbevelhebber op 3 december in de omgeving van Wittenberg en Jüterbog op de keizerlijke ruiterij had behaald.

Deum precor, ut in dies fiant maiores, utque Excellentia vestra, illustrissime domine, diu bono patriae suae vivat, valeat, triumphet,
Excellentiae vestrae semper serviturus,
H. Grotius.

Lutetiae, 17/27 Decembris 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Marescallo Torstensonio.

7217. 1644 december 28. Van D. de Groot.[1]

Monsieur,

Il y a deux jours que j'ay receu celle qu'il vous a plu m'escrire du 12 Novembre.

Jusques asteur nous avons esté empeché au siege de Creutznach, qui se rendit avanthyer après nous avoir donné beaucoup de peine.[2] La place est bonne et fort importante pour la communication de la Flandre avec l'Allemagne.[3] Le duc de Lorraine n'a temoigné aucun resentiment pour cette place,[4] laquelle ne luy estoit pas fort difficile à secourir. Ses troupes sont encore logées au dela de la Moselle, et croit-on qu'il a envoyé la moitié de sa cavallerie en Flandre manque de la pouvoir faire subsister en ces quartiers.

Je ne vous mande rien de Gallas, ne doubtant point que vous ne sçachiez aussy bien que nous l'estat où il est.[5] Les troupes de Gleen,[6] qui sont en petit nombre, se trouvent entre Coblents et Andernach; celles de madame la landgrave sont avec

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 27, 35. Eigenh. oorspr. Antw. op een niet overgeleverde brief van 12 november 1644.
2 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, had in Bingen een kleine troepenmacht bijeengebracht voor de bestorming van de vesting van Bad Kreuznach. Op 26 december, na een belegering van negen dagen, brak hij de weerstand van het garnizoen (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 398-399 en p. 638-639).
3 De soldaten van het keizerlijk-Spaanse garnizoen kregen op 27 december een vrijgeleide naar Koblenz. In de *Gazette 1645*, no. 5, 'extraordinaire du XII janvier 1645', kreeg de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot een eervolle vermelding: 'Le Vicomte de Lamet, lequel y fit la charge de Général Major, y a tres-bien'agi: comme firent aussi entre autres les sieurs de Gruiére, commandant l'infanterie, Charlevois, Gratius [Grotius], Laubergat et Saurfsack, Aides de camp, et nostre infanterie a d'autant plus acquis de louange à ce siége qu'elle y a receu beaucoup d'incommoditez à cause de la saison'.
4 Hertog Karel IV van Lotharingen en de keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, verschenen na hun mislukte aanslag op Bacharach niet meer in het open veld. Zij verschansten zich aan de Moezel (*Gazette 1644*, no. 154, dd. 31 december 1644, en *Gazette 1645*, no. 7, dd. 14 januari 1645).
5 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had de keizerlijke ruiterij van Matthias, graaf Gallas, op 3 december in de omgeving van Wittenberg en Jüterbog een vernietigende slag toegebracht.
6 Gottfried Huyn, graaf van Geleen; *supra*, n. 4.

Konigsmarck devant Magdebourg.[7] Les Bavarois sont dans la Franconie[8] et Hatzfeld au Haut-Palatinat.[9]

7 De Hessische versterkingen van generaal-majoor Johann Geyso sloten zich aan bij de soldaten die onder bevel van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, de kwartieren van Matthias, graaf Gallas, in de 'Neustadt' van Maagdenburg onder schot hielden (*Doc. Boh.* VII, p. 160 no. 471).

8 De Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy had willen voorkomen dat de Hessen een bijdrage leverden aan de strijd van de Zweden tegen het keizerlijke expeditieleger (*supra*, n. 7). Hij marcheerde naar Frankenland, maar zodra hem in de omgeving van Erbach het nieuws bereikte van Frans-Weimarse aanslagen op de dorpen en steden van de 'Bergstrasse', maakte hij rechtsomkeert (*Gazette 1645*, no. 5, 'extraordinaire du XII janvier 1645').

9 De tocht van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen langs de Elbe strandde in Pegau (ten zuiden van Halle).

Celluy qui vous rendra la presente est monsieur le baron de Montau,[10] parent de monsieur le marechal de Turenne et qui fait la charge d'ayde de camp en cette armée. Je vous supplie de m'envoyer de vos lettres lorsqu'il s'en reviendra à l'armée.

Franquendael est maintenant blocqué de tous costez.[11] Je ne croy pas qu'il nous puisse echapper la campagne prochaine.

Je suis, monsieur,

vostre tres humble et tres obeissant fils,

D. de Groot.

A Creutsenach, ce 28 Decembre 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 10 Ian. 1645.

7218. 1644 december 30. Van [G. Keller].[1]

Gestern abend seind des herren legati Oxenstirns Exc.[2] nachdem sie zu Münster mit den herren Frantzösischen gesandten verschiedene conferentzen gepflogen[3] alhier wiedrumb angelangt, vnd ist deren verrichtung halber allein dieses zuberichten, das sie, in behueff der fortsetzung des friedens negotii sich eines vnd anderen expedientis verglichen, vnd vff den schleünigen fortgang mit allem eiffer zu treiben, erkläret haben.[4] Sonst ist, wegen gehaltenen catholischen Christfests nichts weiters

10 'Monsieur le baron de Montau'. Philippe de Montaut († 1654), de latere hertog van Navailles, deed in 1636 afstand van zijn baronie ten behoeve van Etienne de Montaut, heer van Saint-Sivié. Zijn zonen Cyrus († vóór 1654), Philippe II (1619-1684) en Henri († 1695) bleven evenwel de titel voeren (*Dictionnaire de la Noblesse* VII(l4), kol. 83-87, en *Lettres de Turenne*, p. 415 en p. 510).

11 Bernardino, graaf van Rebolledo, Spaans gouverneur van Frankenthal, was voorbereid op een blokkade. Zijn Kroaten hadden op tijd een groot deel van de oogst kunnen binnenhalen; zie no. 7200.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 120. Oorspr. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna verliet Osnabrück op 13/23 december (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 445, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 815).

3 Op maandag 26 december brachten de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hun collega de 'eerste visite'. De bijeenkomst was van lange duur - van 9 tot 3 uur in de middag - en verliep in een harmonieuze sfeer (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 819-825, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 125).

4 Abel Servien blikte in een brief aan de Franse staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, dd. 31 december 1644, tevreden terug op de besprekingen met de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna (26-28 december): 'Nous avons eu diverses conférences avec luy, tant en commun dans la première visite que nous luy avons faicte conjointement, que dans celles qu'il a rendues à chacun de nous séparément. Je vous puis asseurer, Monsieur, que selon ce que j'ay peu recueillir des discours que nous avons tenuz ensemble, les desseins de la Couronne de Suède pour la négotiation de la paix sont à peu près conformes à ceux de la France et à ce qui est porté par nos instructions' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 822-828; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 446-447, en *Diarium Volmar* I, p. 249).

vorgefallen, vnd weiln nun auch vnssre feyrtage vor der hand seind,[5] so wirdt den kleinen rest dieses jahrs wenig mehr zu vermuthen vnd zu communiciren sein.

Die keyserl. herren gesandten alhier bestehen noch vest daruff, das sie der stadt

5 De Zweedse delegatie te Osnabrück volgde de Juliaanse kalender. Kerstmis viel volgens deze berekening op donderdag 25 december 1644/4 januari 1645.

Stralsundt, weiln sie kein immediat stand des Reichs ist, keinen pass, vmb anhero zu kommen, geben wollen,[6] dieweiln es aber eine sache von grosser vnd gefährlicher consequentz, in dem da durch nicht allein ermelte stadt, sondern noch andere mehr der crohn Schweden adhaerirende mediat stände vnd stätte ausser consideration ihres interesse gebracht würden, vnd vber das keyserl. M[ayestä]t selbst in dero aussgefertigten general salvo-conductu durch setzung dieser, vmb so thanen vrsach willen lang disputirter formalien foederati status et adhaerentes, etc., solches eingewilligt haben, allss wirdt an konigl. Schwedischer seiten man solches praeiudicium nicht auffkommen lassen.

Osnabrück, vom 20. Decembris anno 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Ian.

7219. 1644 december 31. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

Regina Angliae pecuniam quam liberalitate reginae regentis Gallicae accepit,[2] misit ad regem maritum suum.[3] Belli vices in illis locis sunt satis alternantes. Rex autem duos de potissimis proceribus, ducem Richemontium et comitem Suthamptonium,[4] misit ad parlamentum Angliae, - eum enim titulum eis concessit, alioqui legatos non recepturis[5] -

6 Op 5 december had de Zweedse gezantschapssecretaris Mattias Mylonius Biörenklou de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane benaderd met een verzoek om een paspoort voor de gedeputeerden van de stad Stralsund. De keizerlijken maakten bezwaar en betoogden dat het preliminair vredesverdrag van Hamburg (25 december 1641) weliswaar sprak over de afgifte van vrijgeleidebrieven aan de ‘confoederati et adhaerentes’ van de Zweedse kroon, maar dat deze regeling slechts betrekking had op de vertegenwoordigingen van de ‘immediatreichsstände’ (ordines) en beslist niet op ‘alle und iede im gantzen Römischen reich ihnen zugethane und anhangende stätte ... alß Stralsundt, Stetin, Wißmar und Erffurth ...’ (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 31; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 89 en p. 99-101; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 442-445, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 392-394).

1 Copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 233. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 13 no. 21. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 404 en f. 464.

2 De regentesse Anna van Oostenrijk verleende koningin Henriëtte Maria van Engeland gedurende haar verblijf in het Louvre een daggeld van 1200 francs (no. 7149, n. 19).

3 De Engelse koningin sloot leningen af voor wapen- en troepentransporten naar de koninklijke legers in het zuidwesten van Engeland (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 154, p. 156, p. 158-159). Haar geldnood was voor iedere Parijzenaar zichtbaar: ‘On la fit loger au Louvre, où le lendemain elle reçut tous les honneurs dus à une reine, et à une reine fille de France. Elle parut durant quelques mois en équipage de reine; elle avoit avec elle beaucoup de dames de qualité, des filles d'honneur, des carrosses, des gardes, des valets de pied. Cela diminua petit à petit, et peu de temps après rien ne fut plus éloigné de sa dignité que son train et son ordinaire’ (*Mémoires de mademoiselle de Montpensier* I, p. 445).

4 Koning Karel I zond de ‘commissioners of peace’ die hem op 24 november/4 december ‘The humble desires and propositions’ hadden aangeboden, heen met een verzoek om vrijgeleidebrieven voor zijn onderhandelaars James Stuart, hertog van Lennox en Richmond, en Thomas Wriothesley, graaf van Southampton (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 161 en p. 164).

5 Het ‘Committee of Both Kingdoms’ vergewiste zich vooraf van 's konings bereidheid om met vertegenwoordigers van ‘the Parliament of England at Westminster’ in onderhandeling te treden (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 309-312).

qui sunt Londinii cum pacis conditionibus, sed multum diversis ab eis quas parlamentarii miserant.[6] Sunt qui pacem sperent posse confieri, quae certe sine maximo regiae potestatis detrimento fieri nunc non poterit. Alii existimant id regem agere, ut diem ducat in spem pecuniae aut et auxiliorum ex Italia aut aliis ex locis, et per conditiones aliis placituras, aliis displicituras alat discordias, quarum magna sunt semina inter proceres parlamenti et plebem. Paratus hic ad bellum tarde satis procedunt.[7]

Deus, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, augustam Maiestatem tuam protegat rebusque prosperis ornet,

augustae Maiestatis tuae obedientissimus subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, XXI/XXXI Decembris 1644.

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Anglica. Gallorum paratus ad bellum tardi.

7220. 1644 december 31. Aan J. Corvinus.[1]

Vir clarissime et eruditissime,

In negotio quod mihi commendaverat Claritas vestra nihil promisi quod non animo promtissimo eram praestiturus.[2] Merentur id et virtutes summae Claritatis vestrae et vetus inter nos amicitia. Legi cum voluptate Enchiridion[3] et legam quaecunque a Claritate vestra prodibunt; quare ita leges humanas tractare ut et divinarum tam feliciter tractatum studium non omittat, gaudeo publico nomine, eoque magis quod via illa quam Claritas vestra insistit, meo iudicio est optima. Nec ullae quamvis blandientes novitates abducent me ab ista via, quam tot viri sapientes, pii, eruditi tum Graecae, tum Latinae ecclesiae instituerunt.

6 De koerier vertrok op maandag 9/19 december naar Oxford (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 182). De hertog van Lennox en Richmond en de graaf van Southampton versechenen nog dezelfde week in Londen met 'the King's answer', dd. 13/23 december 1644 (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 315-320; *Briefw. C. Huygens* IV, p. 104-105 en p. 110, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 161-167).

7 De voorbereiding van de campagnes van de Franse legers in Vlaanderen, Duitsland, Catalonië en Italië.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 739 no. 1716. Copie Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 50^{v}. Antw. op een ontbrekende brief.

2 Zie no. 7136. De in Amsterdam gevestigde theoloog-advocaat Joannes Arnoldsz. Corvinus (Ravens) had Grotius geattendeerd op een kwestie die een lid van zijn familie (mogelijk zijn schoonzoon Simon Jacobsz. Hop) aanging, vermoedelijk een rechtszaak in Frankrijk.

3 Joannes Arnoldus Corvinus, *Enchiridium, seu Institutiones Imperiales, insertis latioribus materiis, theorice et practice digestae, et explicatae per erotemata, editio altera, emendatior, et uberioribus additionibus auctior*, Amsterdam (Elzevier) 1644 (vermeerderde herdruk van de editio princeps Amsterdam/Leiden 1640) (A. Willems, *Les Elzevier*, p. 244 no. 968 en p. 254 no. 1005).

Episcopum Bellaium novi non ex scriptis tantum, sed et ex colloquiis.[4] Vir bonus est et in controversiis tritus; ostendit id non in illo tantum libro cuius Claritas vestra

4 Jean Pierre Camus (1584-ca. 1652), bisschop van Belley, had in 1629 afstand van zijn waardigheid gedaan. Enkele jaren later aanvaardde hij de aanstelling tot vicaris generaal van François de Harlay, aartsbisschop van Rouaan (no. 6921 (dl. XV)). Hij was een groot bewonderaar van de heilige Franciscus van Sales en publiceerde talrijke stichtelijke werken, zoals *La Démolition des fondemens de la doctrine protestante, par des animadversions sur les lieux communs, receuillis par les ministres et attachez auz Bibles rocheloises et génevoises ... Confrontation des confessions de foy de l'Eglise romaine et de la*

meminit et quem plurimi facio, sed et in aliis quales sunt: Les demolitions des fondemens de la

doctrine protestante. La confrontation des confessions de foy de l'Eglise romaine et protestante avecque l'Ecriture sainte. Les reparties succinctes à l'abregé des controverses de Drelincourt. Les antitheses protestantes ou l'opposition de l'Ecriture sainte et de la doctrine des protestans selon la version de leurs propres Bibles. Est is in maximo monachorum odio, ideo [quod] institutionem populi illis vult eripere et dare ordinariis, id est episcopis et presbyteris quos curatos vocant. Magni fit ab episcopis. Est autem vitae non tantum inculpatae, sed et admirandi exempli.[5]

Velim ab iis qui confessionem Anglicanam sequuntur aliqua edi placidiora quam multa quae vidi;[6] a Johannis Arndi[7] discipulis talia exspecto. Gaudebo etiam, si a Claritate vestra colligantur ea quae sedandis animis inservire possunt. Nec dubito, quin eidem labori faveant viri apud vos egregii, quales dominus Vossius et dominus Barlaeus,[8] quibus me unice commendo.

Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Fine anni 1644, Lutetiae.

Velim edi quae olim Abrahamus Mylius[9] pro pace ecclesiae elaboravit.[10]

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Joanni Corvino.
Bovenaan de copie te Rotterdam: D. Corvino.

5 In 1641 schonk Grotius de bisschop van Belley een exemplaar van zijn *De veritate religionis Christianae*, Leiden 1640 (*BG* nos. 952-953); zie nos. 5311 en 5328 (dl. XII) en no. 5667 (dl. XIII).
6 De ‘Assembly of Divines’ in de Westminster Abbey streefde naar een hervorming van de Anglicaanse kerk in de geest van de besluiten van de synoden van Dordrecht (1618-1619) en Alès (1620) (*The Parliamentary History of England* III (3642-1660), kol. 312-313).
7 Grotius herinnerde Joannes Arnoldsz. Corvinus nog als een scherpzinnig arminiaan wiens geschriften tegen de orthodoxe calvinisten de instemming verwierven van de Engelse episcopalisten; vgl. nos. 288 en 543 (dl. I), nos. 736, 789, 854 en 990 (dl. II), no. 3595 (dl. IX) en nos. 6022, 6036 en 6161 (dl. XIV), en *Biogr. Lexicon voorde Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* II, p. 141-142.
8 De Amsterdamse hoogleraren Gerardus Joannes Vossius en Caspar Barlaeus.
9 Abraham van der Mijle (1563-1637), predikant te Papendrecht 1614-1619 (nos. 296, 302, 517 (dl. I), no. 960 (dl. II), no. 1045 (dl. III) en no. 5705 (dl. XIII), en *Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* I, p. 200-201). Een memorandum met zijn visie op het herstel van de kerkelijke vrede *De componendo dissidio inter Pontificios, Reformatos et Augustanos* moet hij Grotius omstreeks 1626 ter inzage hebben aangeboden (no. 1045 (dl. III)).
10 Een uitgave van het memorandum (*supra*, n. 9) kwam niet tot stand; zie L.J. Noordhoff, *Beschrijving van het zich in Nederland bevindende en nog onbeschreven gedeelte der papieren afkomstig van Huig de Groot welke in 1864 te 's-Gravenhage zijn geveild*, Groningen-Djakarta 1953, p. 51.

7221. 1644 december 31. Aan [S.] Rosenhane.[1]

Nobilissime et amplissime domine,

Ego partim natura partim studiis ita factus sum, ut omnibus triumphis pacem potiorem existimem, non quod mea id magis quam aliorum intersit, sed quod misereat me Achivorum, qui plectuntur quicquid reges delirant.[2] Quicquid Suedi circa pacis negotium egere, mihi probatur.[3] Gallos quod attinet, quo magis inspecto consilia illorum qui hic digito res temperant, eo magis credo amari ab illis bella externa, non tantum ut domestica evitent, verum etiam quia multis modis fruuntur aliorum malis. Sed qui propius adsunt illis negotiis melius et de iis iudicare possunt.[4]

Ut pax tractetur cum toto ordinum conventu[5] moris non est, nec in Germania, nec in aliis regnis ubi ordines multum possunt. Satis est quod a rege[6] aliqui ad eam rem consultis ordinibus delegantur et quod quae acta sunt ordines approbant, ut vim certam atque perennem habeant quae sunt acta.[7] Postulatum autem illud, ut Trevirensis elector restituatur in libertatem ac possessionem suarum ditionum, bonorum, dignitatum,[8] videtur esse praecox nimis et ad caput negotii, cuius magna pars erit deiectorum restitutio, pertinere.[9] Cogitandum etiam est nullum nunc esse principem, excepta forte landgravia, qui Gallorum opem imploret,[10] imo qui non aliquid incommodi ab imperatore pati malit quam Gallis praetextum praebere retinendi alia Imperii Germanici loca, quomodo retinent ur-

1 Gedrukt *Epist.*, p. 739 no. 1715. Antw. op no. 7191, beantw. d. no. 7272.
2 Vgl. Horatius, *Epistulae* 1, 2, 14.
3 Grotius was op 21 december in het bezit gekomen van een afschrift van de Zweedse propositie aan de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane, dd. 27 november/7 december 1644 (nos. 7182, 7183 en 7212). Het postpakket met de Munsterse 'propositiones', dd. 24 november/4 december 1644, werd hem op 29 december ter hand gesteld (nos. 7195 en 7196).
4 Schering Rosenhane, Zweeds resident te Munster, volgde aandachtig de discussies over de Franse, keizerlijke en Spaanse proposities.
5 De Franse en Zweedse gevolmachtigden streefden naar de deelname van alle keurvorsten en Duitse standen aan het vredesoverleg.
6 'a rege': keizer Ferdinand III, koning van Hongarije.
7 Dezelfde argumenten hadden de keizerlijke gevolmachtigden Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar, aangevoerd in hun kritiek op de Franse propositie. Weliswaar voorzag het preliminair vredesverdrag van Hamburg (25 december 1641) in de afgifte van vrijgeleidebrieven aan de rijksstanden, maar het was een misvatting te veronderstellen dat de keizer met de ratificatie van dit verdrag ook het 'ius belli ac pacis' had overgedragen aan de 'ordines' (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 226-235; *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 724-747; Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 322-325, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 171-172).
8 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien begeerden in hun propositie, dd. 4 december 1644, 'avant toutes choses que Monsieur l'Electeur de Trêve soit mis en liberté et restabli en la possession des tous ses Estats, biens et dignités, affin qu'il soit en son pouvoir de se trouver en personne dans la ditte Assemblée ...' (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 320-321).
9 Volgens Grotius hoorde de eis tot vrijlating van de Trierse keurvorst-aartsbisschop Philipp Christoph von Sötern niet thuis onder de vredespreliminaria; zie no. 7212.
10 Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg, landgravin van Hessen-Kassel, was de laatste strijdbare bondgenoot van Frankrijk. De hertogen van Braunschweig-Lüneburg hadden op 16 januari 1642 te Goslar een neutraliteitsverdrag met de keizer gesloten, maar de Fransen hielden geen rekening met dit verdrag en rangschikten hen nog steeds onder de 'confoederati' (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 108-109).

bem Mediomatricum, Tullorum et Viridunorum, id est animo nunquam reddendi,[11] sed annectendi ea Galliae, iure, ut loquuntur, unionis.[12]

Sed caesariani quoque mihi videntur nimis suis studere rebus, cum pacis conditiones volunt redigi ad eam formam, ad quam se res habuere anno 1630;[13] et cur non potius ad illam anni 1618? Durum vero, quod Austriacis Galli malam fortunam exprobrant, cum vices bellorum sint valde mutabiles. Nescio quid serus vesper vehat.[14] Elector Trevirensis ut suos non minus quam alii principes ad locum colloquii mittere possit, aequum est. Quo autem in statu is antistes nunc sit, Viennae disci debet.

Misit hinc regina Angliae pecuniae nonnihil ad regem maritum,[15] quod ipsa a regina regente Galliae exceperat. Rex autem ad eos qui parlamentum Londini componunt legatos de pace misit Richemontium ducem et comitem Suthamptonum; serione, an ut diem ducat et semina discordiarum quae sunt in parlamento augeat, dubitatur. Hic omnia quieta. Bellum in ver differtur.

Deus, nobilissime et amplissime domine, Nobilitati vestrae favens adsit,

nobilissimae Amplitudinis vestrae ad obsequia paratissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, 21/31 Decembris 1644.

Mottam in Lotharingia undique circumvenere Galli. Erupere qui intus sunt, sed improspere.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rosenhan.

7222. 1644 december 31. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

11 Bij het verdrag van Chambord (1552) was aan de Franse koning het beschermheerschap over de bisdommen Metz, Toul en Verdun opgedragen (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 94-97, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 35-38).

12 Zie no. 7208. De in de zestiende eeuw ontwikkelde theorie dat de rechten van de Franse kroon onverjaarbaar en onvervreemdbaar waren.

13 De keizerlijken hadden in hun propositie aan de Franse gevolmachtigden het verdrag dat keizer Ferdinand II en koning Lodewijk XIII op 13 oktober 1630 in Regensburg hadden gesloten, voorgedragen als uitgangspunt van de onderhandelingen in Munster (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 317-318).

14 Vgl. Vergilius, *Georgica* 1, 461, en Gellius, *Noctes Atticae* 13, 11, 1.

15 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 31 december 1644 (nos. 7219 en 7224-7226).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 975 App. no. 739. Antw. op no. 7205, beantw. d. no. 7243. Vermoedelijk in bijlage een tweede postzending (no. 7208) aan de advocaat Willem van der Goes.

Rogo bene inquiras ex Vanderhogio, quid sit de exemplaribus, et dolus sit an culpa an casus quod nondum advenerint.[2] Dedi ego unum exemplar, ut duo deferret. Sperabam eum et hoc nomine et ob cognationem aliquam curam habiturum illius rei.[3] Ad Isaacum Vossium de Anthologia scripsi quid velim; ubi incepta erit cusio, velim mihi significes.[4]

2 Grotius weigerde te berusten in de vermissing van de twee presentexemplaren van zijn *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137). Hij verzocht zijn broer om de verontschuldigingen van Jacobus van der Hooge niet zonder meer te accepteren.

3 Willem de Groot had in september 1643 de Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge, zoon van oud-burgemeester Joos van Borssele van der Hooge en 'nicht' Cornelia van der Dussen, bij zijn broer aanbevolen; zie no. 6439 (dl. XIV).

4 Isaac Vossius maakte het manuscript van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) gereed voor de persen van de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu (nos. 7137, 7170 en 7198). Op 2 januari 1645 stuurde hij Grotius enkele proefpagina's toe (nos. 7231 en 7265).

Exemplaria Annotatorum ad Vetus Testamentum et ad Evangelia addita Graecorum et Hebraeorum versione[5] videor mihi mittere non debere, priusquam certus sim parata omnia ut excudantur; novi enim tricas istorum hominum.[6] Et fieri posset ut Cramoisiacus prior paratus esset, de quo tamen nihil mihi constat.[7] Praeterea si omnia bene sint parata, velim per Blavium nosse homines quibus tuto possim tradere.[8] De comparationibus virorum magnorum in Dei populo et in aliis populis dicant homines insueti quicquid velint; ego cum omni cautione usus sim necessaria, non curo oblatrantes.[9]

Credo vestros proceres nondum in id paratos ut legatos mittant,[10] donec qui hic est legatus[11] de honoribus obtinuerit quod volet. Interim poterit Graswinckelius illorum vice fungi.[12] Groenewegium nobis cognatione iunctum non noveram;[13] alioqui etiam eius necessitudinis apud ipsum meminissem. Condonandum aliquid est homini tam diu remoto

5 Grotius had vertalingen gemaakt van alle woorden die in zijn *Annotationes in libros Evangeliorum*, Amsterdam 1641 (*BG* no. 1135), en *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), in het Grieks en Hebreeuws werden aangehaald; zie nos. 6244 en 6375 (dl. XIV) en nos. 6690 en 7047 (dl. XV).

6 De Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu toonde belangstelling voor een herdruk van de *Annotata ad Vetus Testamentum*.

7 De Parijse drukker Sébastien Cramoisy had aanvankelijk geen privilege kunnen bemachtigen voor zijn uitgave van de *Annotata ad Vetus Testamentum*. Nadat hij eind augustus/begin september de samenwerking met Grotius had verbroken, ontving hij alsnog een koninklijk privilege (no. 7179).

8 De erven van dr. Joan Blaeu verwezenlijkten tenslotte de ‘ideale’ uitgave van Grotius' *Annotationes* (*Annotata*) op het Oude en Nieuwe Testament in *Hugonis Grotii Opera omnia theologica* I en II, Amsterdam 1679 (*BG* no. 919).

9 De verwijzingen naar parallelle plaatsen bij ‘profane’ auteurs in zijn *Annotata ad Vetus Testamentum*.

10 De Staten-Generaal hadden hun deelname aan de vredesconferentie van Munster afhankelijk gesteld van de vraag of de grote mogendheden bereid waren de Staatse delegatieleden dezelfde ‘eer en tytulen’ te bewijzen als aan de ambassadeur van de republiek Venetië (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 320-328, en Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 134-135).

11 Willem van Liere, heer van Oosterwijk, ordinaris Staats ambassadeur in Parijs, ijverde voor erkenning van de ceremoniële wensen van de Staten-Generaal: het recht op de eerste visite, de hoge hand en de titel ‘Excellentie’. In februari 1645 zwichtten de Fransen voor de Staatse verlangens: ‘que Sa Majesté accorde pleinement sans aucune reserve, ce qu'ils luy ont demandé touchant les rancs et honneurs de messieurs vos ambassadeurs, son intention estant qu'ils soient trettés partout comme ceus de Venise’ (*Correspondance d'Estrades* I, p. 215-219, p. 226-236; J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 327).

12 De advocaat-fiscaal mr. Dirck Graswinckel was aangewezen voor de functie van secretaris van de Staatse delegatie ter vredesconferentie. Zijn vertrek naar Munster stond nog allerminst vast (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 204-205, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 227).

13 ‘Neef’ mr. Simon Adriaensz. van Groenewegen van der Made. Een oudoom van Hugo en Willem de Groot, de Delftse burgemeester Bruyn Jacobsz. van der Dussen († 1589), was gehuwd met Machteld Jansdr. van Groenewegen, mogelijk een nicht van de Delftse drapenierszoon Simon van Groenewegen († 1629) en diens echtgenote Hadewije van der Made († 1624) (L.G.N. Bouricius, ‘Kwartierstaten van Delftsche Vroedschappen verzameld door Mr. W. van der Lely’, in *Ned. Leeuw* 32(1914), kol. 326 en kol. 331, en 33(1915), kol. 71).

a suis. Video in rebus societatum multa agi ex factione magis quam ex bono publico.[14] Ex Anglia non miror revocari legatos,[15] nam ibi Μεγαρέων οὐδεὶς λόγος.[16]

Accepi literas a Corvino.[17] Gaudeo perstare eum in reverentia antiquitatis. Puto paucos esse tales inter remonstrantes. Alioqui suaderem eis ut constituerent inter se quosdam in eminentiori gradu ut episcopos, et ut ii χειροθεσίαν sumerent ab archiepiscopo Hiberno, qui ibi est;[18] et ita ordinati ordinarent deinde pastores caeteros, atque sic initium facerent redeundi ad mores et antiquos et salutares. Quibus contemtis licentia invaluit, pro novis opinionibus faciens novas ecclesias; quae quid post aliquot annos crediturae sint, nescimus. Velim edi quae olim pro pace ecclesiastica scripsit satis prudenter Abrahamus Mylius.[19]

Regina Angliae pecunia[e] aliquid hinc acceptum ad regem maritum suum misit.[20] Sunt qui pacem sperant in illis locis, quia rex viros exim[i]os mittit ad parlamentum; ἐγὼδέ τις οὐ ταχυπειθής.[21]

Deus te cum coniuge, amicis et liberis servet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Pridie anni novi, qui erit 1645.

7223. 1644 december 31. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

't Naturel van den coninck van Denemarcken is opiniastre[2] ende daer en is niet redelijcx vandaer te verwachten dan door de authoriteit van de rijcxraiden,

14 De ‘Westindische’ factie in de discussie over de ‘combinatie der Compagnien van Oosten Westindiën’ verlangde een diepgaander beraad over ‘soodanige expedienten, daar meede de voorsz. Compagnie van Westindiën (die soo veel van den Staat heeft gemeriteert) sal moogen werden gemaincteneert’.

15 De Staatse vredesmissie naar Engeland dreigde te mislukken. De ordinaris ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude hadden eind november verlof gevraagd om te mogen vertrekken (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 99). Op 16 december besloten de Staten-Generaal hun terugroeping nog uit te stellen in geval van een gebaar van goede wil van de ‘lords’ en ‘commons’ (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 116-118 en p. 300-301).

16 Plutarchus, *Moralia*, Quaest. conv. 8, 8, 4 (730d).

17 De brief van Joannes Arnoldsz. Corvinus (Ravens) is niet overgeleverd; zie Grotius' antwoord, dd. 31 december 1644 (no. 7220).

18 De Anglicaanse geestelijke James Ussher, aartsbisschop van Armagh, momenteel op rondreis in de Republiek (no. 7180), had het belang van een terugkeer naar de tradities van de vroegste kerk aangetoond in zijn studie *Gravissimae quaestionis de Christianarum Ecclesiarum in Occidentis praesertim partibus, ab Apostolicis temporibus ad nostram usque aetatem, continua successione et statu, historica explicatio*, Londen 1613.

19 De remonstrant Abraham van der Mijle had Grotius omstreeks 1626 een memorandum toegestuurd met zijn visie op het herstel van de kerkelijke vrede. Een uitgave van *De componendo dissidio inter Pontificios, Reformatos et Augustanos* kwam echter niet tot stand; zie no. 1045 (dl. III) en no. 7220.

20 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 31 december.

21 Theocritus, *Idyllia* 7, 38.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 32. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 7224.

2 Koning Christiaan IV van Denemarken was stijfhoofdig (opiniâtre).

considere[re]nde haere eigene interest.[3] Ick en can niet begrijpen waeruit comt de singuliere opinie van

3 De Deense rijksraden hadden in een schrijven van 9/19 februari 1644 al hun medewerking toegezegd aan een diplomatieke oplossing van het Zweeds-Deense conflict; vgl. nos. 6846 en 6907 (dl. XV).

Enchuisen;[4] oock geeft mij vremd dat de anderen haer contenteren met soo sobere conditie[5] als van het jaer 1628.[6] Maer: est aliqua prodire tenus, si non datur ultra.[7]

De resolutie genomen tot het wederroepen van de ambassadeurs uit Engelant is gefundeert ende dat zij den coning eerst gaen begroeten is redelijck.[8] Van de retraicte van Galas uit de quartieren ontrent Magdenburg hebben wij advysen zeer eenpaerigh van veele kanten, maer van de advantagiën die den marescal Torstenson daerover heeft gehadt niet zeeckers.[9] Dat van 't oorlogschip van Zeelant staet mij wel aen.[10] Wij zullen maecken dat de coninginne van Engelant kennisse daervan (heb)be om haerzelve in haere groote ongelucken te troosten.[11]

De excessive voorsla(gh) van Haerlem ende Leiden[12] moet comen omdat daer veele zijn geïnteresseert in West-Indië; anders can ick geene reden daerin vinden. Zoo in andere zaecken de steden zoozeer discreperen als elff millioenen schilt van vijf ton-

4 Enkhuizen liet zich op de vergadering van de Staten van Holland vertegenwoordigen door Willem Wiggersz. Blauw, Siebert Vrederiksz. Laakkeman en Aelbrecht Bruynings (*Res. SH*, dd. 22 november 1644: 'Praesenten'). De afgevaardigden steunden waarschijnlijk de behoedzame politiek van Frederik Hendrik in de kwestie van de tolbetalingen aan de koning van Denemarken (*infra*, n. 5).

5 Kort na het uitbreken van de Zweeds-Deense oorlog hadden de Staten van Holland in de vergadering van de Staten-Generaal de vraag aan de orde gesteld of de Staatse koopvaardijschepen bij het passeren van Helsingør de gebruikelijke Sonttol moesten betalen. In feite begeerden zij de terugkeer naar de tolvoet zoals die ten tijde van het erftractaat van Spiers van 1544 had gegolden (één rosenobel). Na advies ingewonnen te hebben van de prins namen de Staten een milder standpunt in en gingen zij accoord met het in het najaar van 1641 te Glückstadt afgesproken standaardtarief van 1637 (no. 6943 (dl. XV)). Toen zij in december de rekening kregen gepresenteerd van de lange wacht van de Staatse konvooivloot van vice-admiraal Witte de With in de wateren van het Skagerrak, achtten zij de tijd rijp voor fermere maatregelen tegen de willekeur van de koning van Denemarken en zijn tolgaarders. Op 23 december dienden de Staten van Holland bij de Staten-Generaal een nieuw voorstel in: indien de Staatse bemiddelaars koning Christiaan IV niet konden bewegen tot herstel van de tolvoet in het tractaat van Spiers, of op zijn minst tot de wederinvoering van de 'billijke' tollijst van 1628, zouden zij van de Staten-Generaal het recht moeten krijgen om de koning de oorlog aan te zeggen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 175 en p. 189).

6 De tollijst van 1628. Koning Christiaan IV had na de gunstige vrede die hij in 1629 te Lübeck met de keizer had gesloten, naar eigen believen de tarieven van de Sonttol verhoogd (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 18-28).

7 Horatius, *Epistulae* 1, 1, 32.

8 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude wachtten in Londen op instructies voor hun afscheid van de koning en het Parlement (nos. 7209 en 7222, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 112).

9 Op 2 december stak veldmaarschalk Lennart Torstensson bij Aken (ten zuidoosten van Maagdenburg) de Elbe over. De volgende dag stootte hij in de omgeving van Wittenberg en Jüterbog op de keizerlijke ruiterij (*Gazette 1644*, no. 153(2), dd. 31 december 1644).

10 Zie no. 7225, n. 12. Eind november had de Zeeuwse kapitein Frans Jansz. in het zicht van de haven van Dartmouth strijd moeten leveren met twee schepen van het Parlement. De Staten-Generaal sloegen alarm en waarschuwden in brieven van 16/17 december de admiraliteiten voor de gevaren op zee (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 195; *Briefw. C. Huygens* IV, p. 110 en p. 112, en *Res. SH*, dd. 15, 17 en 20-21 december 1644).

11 Koningin Henriëtte Maria van Engeland maakte voor haar wapenzendingen naar het zuidwesten van Engeland gebruik van de diensten van Staatse kapiteins. Haar favoriete schipper was de Schiedammer Willem van Coulster († 1646), de kapitein op wiens schip zij in juli 1644 de oversteek naar Frankrijk had gemaakt (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 29 en p. 126, en S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 122 en p. 303-304).

12 Haarlem en Leiden verwoordden het standpunt van de 'Westindische' factie in de discussie over de 'combinatie der Compagnien van Oost- en Westindiën'.

nen gouds,[13] zoo moet daer groote haspelinge vallen ende d'heer Catz[14] veel werck hebben om die fleuten te accorderen.[15] De Generaliteit heeft altijd eenigh opzicht gehadt over de geoctroyeerde compagniën, maer als over zaecken particulieren raeckende ende die de authoriteyt ende de hulpe van 't landt bijwijlen van noode hadden. De oude limyten dient men noch daerin, noch in andere zaecken niet te passeren. Omnia fluctuare pridem credo.

31 Decembris 1644.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eerste raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 31 Decemb. 1644 uyt Paris. Oost-Indiën.

7224. 1644 december [30/31]. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Hier werdt alles wat langzaem tot het oorlogh geprepareert.[2] Den grave van Harcourt[3] zegt in Februario te willen vertrecken[4] ende hoopt te hebben zestienduizent man te voet, vijfduizent te paerd, zoo van deghenen die daer zijn als die hem hier zullen werden bijgevoucht ende die de Catelans beloven te lichten. Den hertogh van Anguien schijnt te willen wachten tot de [maent] Maert om te gaen [nae] Duitschlant,[5] alwaer de zaecken vooralsnoch niet quaelijck en gaen, uitgenomen dat Rebolledo nieuw volck heeft ingezonden in het casteel van Crutzenach[6] ende daerdoor aen de Fransoisen de hoope zeer vermindert van hetzelve te becomen. Ondertuschen werdt de circumvallatie gemaect om La

13 De voorstanders van de Oostindische Compagnie beseften dat zij een offer moesten brengen (no. 7173, en *Res. SH*, dd. 15 december 1644). Zie ook *Aitzema* (f^{o}) II, p. 1009-1010: 'In December proponeerde de Heer van der Capelle, dat tot Amsterdam waren kooplieden, die presenteerden hondert en vijftigh tonnen goudts: soo men haer wilde geven een Octroy op Oost-Indiën; waer van ghevende vijftigh tonnen goudts aen de West-Indische Compagnie ... maer daer op is niet ghevolcht'.

14 Jacob Cats (1577-1660), raadpensionaris 1636-1651 (*NNBW* VI, kol. 279-285).

15 'fleuten' (fluiten). In het Haags krakeel (haspeling) zag Grotius 'een teicken van een ziecke regiering ende crachtige interesten in 't particulier, met het gemeen niet altijd accorderende' (no. 7069).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs 30 B no. 31. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 7223. De datum '31 Decembris' past beter in de reeks wekelijkse nieuwsbrieven.

2 De voorbereiding van de campagnes van de Franse legers in Vlaanderen, Duitsland, Catalonië en Italië.

3 De nieuwe Franse onderkoning Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, kreeg alle middelen tot zijn beschikking om het aanzien van de Franse kroon in Catalonië te herstellen (*Lettres Mazarin* II, p. 115-116). Zijn instructie werd op 18/28 januari 1645 vastgesteld.

4 Op zaterdag, 25 februari 1645, kon de *Gazette 1645*, no. 23, het vertrek van de graaf van Harcourt naar Barcelona aankondigen: 'La semaine passée le Comte d'Harcourt partit d'ici pour aller exercer sa charge de Viceroy dans la Catalogne'.

5 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, maakte in maart 1645 een inspectieronde langs de kwartieren van zijn leger in Champagne. Omdat de instructies voor zijn nieuwe campagne nog niet in orde waren gemaakt, keerde hij terug naar Parijs. Eind mei vertrok hij naar het front (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 410-419).

6 Bernardino, graaf van Rebolledo, Spaans gouverneur van Frankenthal, hield rekening met een aanval van de Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, op de vesting van Bad Kreuznach; *infra*, n. 33 en 34.

Motte nauwer te perssen onder het commandement van Magalotti,[7] zoodat eenige die om coursen te doen uitgegaen waeren, niet weder daerin hebben connen comen ende de belegerde eenige uitvallen hebben willen doen, doch zonder succes.

In Italië hebben ‹de› de Fransoisen haere winterquartieren genomen niet alleen in het Montferrain, maer oock in Piedmont ende Dauphiné.[8] Prince Thomas comt hier niet, gelijck wel gemeent was.[9] Den gouverneur van Milan zoect geld om een goed leger te hebben tegen het voorjaer, maer zal moeite hebben om 'tzelve te vinden. Eenige meenen dat den paus middelen zal zoecken om de Fransoisen uit Italië te doen vertrecken, hoewel de Fransoisen zijne vrundschap zoecken, presenterende aen den cardinael Pamphylio eene vette abdie[10] ende de protectie van Vrancrijck. De Barbaryns verliesen alledaeg meer ende meer haer credyt,[11] zijnde bedrogen in haer hoope van dat Camillo Pamphylio, die nu cardinael is, de dochter zoude trouwen van don Thaddaeo,[12] ende vindende Vrancrijck in alles haer tegen, zoecken zoo men zegt de protectie van Spagnie met presentatie van volck ten dienste van Spaignie te doen lichten op haere costen.[13]

De coninginne van Engelant heeft hier van de coninginne-regente eenigh geld becomen ende 'tzelve gezonden nae den coning haere man,[14] die zulcx wel van doen heeft ende zoect tijd te winnen op hoope van mettertijd hulp van buiten te becomen. De parlamenta-

7 De Franse onderbevelhebbers Pierre de Magalotti en Nicolas de Nettancourt d'Haussonville, graaf van Vaubecourt, namen de verdedigingslinies van het Lotharingse bolwerk La Motte (dep. Haute-Marne, ten zuiden van Neufchâteau) in ogenschouw. Hun belegeringsplan werd in het voorjaar van 1645 ten uitvoer gebracht (*Lettres Mazarin* II, p. 93 en p. 156).

8 De meeste manschappen van het Frans-Savoyaardse leger overwinterden in de Langhe (ten zuiden van Nizza Monferrato) (no. 7200, en *Gazette 1644*, no. 154, dd. 31 december 1644). De lasten van de krijg tegen het Spaans bewind in Milaan drukten zwaar op de boeren en burgers van het land; zie de brief van Christine de France, hertogin-regentesse van Savoye, aan kardinaal Jules Mazarin, dd. 5 november 1644: ‘Ce pays étant à la veille de succomber sous les frais de l'insupportable quartier d'hiver qui le menace j'ai recouru à votre favorable entremise pour lui procurer le soulagement ...’ (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 110-111, en III (Documenti), p. 212).

9 Vgl. no. 7188, n. 19. Prins Tommaso Francesco van Savoye verscheen niet op het beraad in Parijs. Hij liet zich verontschuldigen door zijn pleitbezorgers: de voormalige Frans-Savoyaardse bevelhebber César de Choiseul, graaf van Du Plessis-Praslin, de diplomaat Claudio Gerolamo Chabod (Chabo), markies van Saint-Mauris (S. Maurizio), de abten Andrea Mondino di Mondevì en Filiberto Scaglia di Verrua en de Piëmontese senator Gian Francesco Bellezia (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 110-116 en p. 358-369).

10 Kardinaal Jules Mazarin reserveerde voor kardinaal Camillo Pamfili, neef van paus Innocentius X, de abdij van Corbie, ter waarde van 25000 ponden aan jaarlijkse renten (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 156-160).

11 De neven van paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini) vreesden het onderzoek dat paus Innocentius X wilde instellen naar hun geldverslindende activiteiten ten tijde van de Castro-oorlog.

12 In oktober behoorde een huwelijk van de pauselijke neef met een dochter van Taddeo Barberini nog tot de reële mogelijkheden (nos. 7070 en 7104).

13 De Franse factie in Rome waarschuwde kardinaal Jules Mazarin voor de Spaanse plannen van de ‘Barberini’ (*Lettres Mazarin* II, p. 102).

14 Zie no. 7219. Koningin Henriëtte Maria van Engeland sloot met de vergoedingen die zij van het Franse hof ontving, leningen af voor wapen- en troepentransporten naar de koninklijke legers in het zuidwesten van Engeland (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 154, p. 156 en p. 158-159).

rissen, zoo wij hooren, belegeren Neumarck,[15] Chester[16] ende 't casteel Lach[17] ende zenden ruiterie nae het weste. Wat de brieven van de[n]zelven coning,[18] geschreven aen het parlement te Westmunster als parlement van Engelant, ende de zending van den hertogh van Richemont ende den grave van Zudhampton met nieuwe voorslagen tot vrede zullen opereren, moeten wij zien.[19] Ondertuschen zijn onder de wederpartij van den coning dissensiën die licht connen groeien door de lust van vrede bij eenigen ende van oorlogh bij anderen. 't Hooge huis wil noch tot de condemnatie van den eertzbischop niet verstaen.[20] De synode heeft de liturgie ofte het dienstboeck, totnochtoe onderhouden, gecondemneert ende smeedt een ander,[21] oock nieuwe maniere van de kerkendienaer[s] te beroepen, waerinne veelen geen contentement en zullen nemen. De Schotten, niet wel tevrede zijnde met het uitstel van haere betaeling, draegen haer zeer wild ende dreigen hoogh.[22] Monsieur Sabran heeft gewilt dat het parlement hem d'eer zoude doen die zij gewoon ‹te› zijn te doen aen ambassadeurs, 'twelck zij niet en hebben goedgevonden, alzoo zijne brie-

15 Ferdinando Fairfax, de parlementsgezinde gouverneur van York, verscherpte de blokkade van Newark-on-Trent. Het koninklijke garnizoen hield echter stand (*CSP Dom 1644-1645*, p. 172).

16 Chester, de enige koninklijke haven in het westen waar de Ierse lichtingen veilig konden landen. Het Parlement onderkende het gevaar en besloot maatregelen te nemen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 164-165, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 132-133).

17 Zie no. 7210, n. 32. Soldaten van het Parlement gebruikten het kasteel van Laugharne ('t casteel Lach) waarschijnlijk als uitvalsbasis voor nieuwe aanslagen in Carmarthenshire (G.H. Jenkins, *The foundations of modern Wales 1642-1780*, Oxford 1987, p. 9-16).

18 Koning Karel I zond de ‘commissioners of peace’ die hem op 24 november/4 december ‘The humble desires and propositions’ hadden aangeboden, heen met een verzoek om vrijgeleidebrieven voor zijn onderhandelaars James Stuart, hertog van Lennox en Richmond, en Thomas Wriothesley, graaf van Southampton (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 161 en p. 164).

19 ‘The Parliament of England at Westminster’ (no. 7219) stuurde op maandag 9/19 december een koerier naar Oxford (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 309-312, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 182). De hertog van Lennox en Richmond en de graaf van Southampton verschenen nog dezelfde week (zaterdag 24 december) in Londen met ‘the King's answer’, dd. 13/23 december 1644 (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 315-318; *Briefw. C. Huygens* IV, p. 104-105 en p. 110, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 161-167).

20 Het Hogerhuis voerde bezwaren aan tegen de ‘ordinance for the attainder of Archbishop Laud’ (nos. 7200, n. 36, en 7210, n. 29). Na een derde lezing, op 4/14 januari 1645, staakten de ‘lords’ hun verzet en machtigden de ‘commons’ om een datum voor de executie van William Laud, aartsbisschop van Canterbury, vast te stellen (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 323-324).

21 De synode in de Westminster Abbey. De ‘Assembly of Divines’ had de tekst opgesteld van een ‘Directory for the Service of God’. Het ontwerp verwierf de instemming van de ‘commons’. Het Hogerhuis hechtte op 3/13 januari 1645 zijn goedkeuring aan de ‘ordinance for the taking away the Book of Common-Prayer, and establishing and putting in execution the Directory for the public Worship of God’ (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 312-313 en kol. 322).

22 Het Parlement had het Schotse expeditieleger van Alexander Leslie, graaf van Leven, voor de duur van hun gemeenschappelijke strijd ter verdediging van de ‘solemn league and covenant’ een maandelijkse subsidie van 30000 ponden toegezegd (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 28 en p. 37). In december stelden de Schotse ‘commissioners’ de kwestie van de achterstallen aan de orde in het Lagerhuis (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 175 en p. 182).

ven die qualiteit niet mede en brengen.[23] Den hertogh van Vendosme is te Florence[24] ende werdt daer wel onthaelt.[25]

30 Decembris 1644.

't Schijnt wel dat de grave van Essex, Waller, Manchester[26] ende anderen quaelijck zullen tevrede ‹te› zijn over de resolutie, die de lager camer voortdringt, dat niemant stem hebbende in het parlement eenich bevel in de crijgh zal mogen hebben.[27] Men meent oock de Schotten beginnen te luisteren nae vrede, niet alleen omdat de soldije ontbreeckt ende den beut manqueert, alles zijnde uitgeplondert,[28] maer oock omdat de Ieren dreigen noch tienduizent man, boven deghenen van de haeren die in Schotlant zijn, daer te brengen, alsmede zesduizent in het noorde van Engelant.[29]

De Fransoisen seggen dat zij in Catelagne hebben omgebracht, gevangen ofte verjaecht vijftienhondert man te voet, driehondert te paerd.[30] Zij hebben oock drie van haere regimenten gecasseert, die eerste waeren geweest in de vlucht bij Lerida. De Beyerschen,

23 De Franse zaakgelastigde Melchior, heer van Sabran, had in augustus 1644 een verzoek ingediend voor een audiëntie in het Hoger- en Lagerhuis. Het Parlement bood hem de gelegenheid aan om zijn voorstel toe te lichten, op voorwaarde dat hij afzag van een ceremoniële ontvangst (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), p. 285-286). De Fransman sloeg het aanbod af (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 129-131). In december herhaalde hij zijn verzoek, maar wederom weigerde het Parlement hem een officiële ontvangst aan te bieden (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 162 en p. 165, en S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 113 en p. 298).

24 César de Bourbon, hertog van Vendôme, was na de arrestatie van zijn zoon François de Vendôme, hertog van Beaufort, in ongenade gevallen. Hij ontvluchtte het Franse koninkrijk. In september 1644 trok hij over de passen van Graubünden naar Venetië (no. 7060 (dl. XV)). Tenslotte vond hij enige rust aan het hof van de groothertog van Toscane (*Archivo de Simancas, Catálogo* XXVII. *Estados pequeños de Italia*, p. 117-118 nos. 17 en 48).

25 De hertog van Vendôme (*supra*, n. 24) bleef ook in Italië ijveren voor de verlossing van zijn zoon uit de kerkers van Vincennes. De Parijse raadsheer Olivier Lefèvre d'Ormesson maakte in zijn *Journal* (I, p. 238) melding van de laatste ontwikkelingen: ‘L'on disoit que M. de Vendosme avoit présenté une requeste au parlement de Paris pour avoir justice de la prison de son fils; que le procureur général l'avoit prise et portée à la reyne, et qu'elle avoit esté supprimée’.

26 Het Engelse Parlement had een onderzoek ingesteld naar het optreden van de legerleiders Robert Devereux, graaf van Essex, Edward Montague, graaf van Manchester, en sir William Waller in de strijd tegen de koninklijken te Newbury (27 oktober/6 november), Donnington Castle en Basing (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 297, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 146).

27 Op 9/19 december verleenden de ‘commons’ het woord aan Oliver Cromwell. In zijn toespraak bepleitte hij een herstructurering van het leger, uitmondende in een voorstel om leden van het Hoger- en Lagerhuis in het vervolg uit te sluiten van civiele en militaire functies (‘the Self-Denying Ordinance’) (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 326-328, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 164).

28 Het Schotse Parlement vreesde het felle optreden van de Ieren (no. 7188, n. 48) in het leger van de koningsgezinde James Graham, markies van Montrose, en gelastte de onmiddellijke overkomst van Alexander Leslie, graaf van Leven, uit zijn stellingen in Northumberland en Cumberland (Carlisle) (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 165-171).

29 De Ieren van de katholieke ‘confederation of Kilkenny’ bevestigden met dit aanbod nogmaals hun trouw aan de koning; vgl. no. 6928 (dl. XV); *A new history of Ireland* III, p. 311-315, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 160 en p. 165.

30 De *Gazette 1644*, no. 154, dd. 31 december 1644, verraste haar lezers met goed nieuws over de strijd tegen de Spanjaarden in de heuvels ten noorden van Lérida: eenheden van François des Montiers (Monstiers), graaf van Mérinville, zouden op 10 december te Claret (voorstad van Tremp) een troepenmacht van de Spaanse bevelhebber Andrea Cantelmo hebben overrompeld. Een week later publiceerde de *Gazette 1645*, no. 2, dd. 5 januari 1645, de details: ‘La chasse donnée à trois mille cinq cents fantassins et huit cents Chevaux Espagnols, par les armes du Roy en Catalogne’.

zoo wij hier hooren, hebben de Bergstraz verlaeten[31] op de tijdingen van de victoriën van de marescal Torstensoon,[32] laetende eenigh garnisoen binnen Benshem ende Winheim, ende 't casteel van Crutzenach werdt beschoten met acht stucken geschuts[33] ende oock gemineert.[34] Uit de Turckie werdt hier gespreit dat den Grooten Heer alle de christensche ambassadeurs heeft vastgestelt op suspicie van eenige correspondentie met die van Maltha, van dewelcke hij eenige merckelijcke schade heeft ontfangen.[35]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 30 Decemb. 1644 uyt Paris.

7225. 1644 december 31. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Marescallus Gassio ab aula in Flandriam rediit.[2] Comes Harcurtius iter in Catalaniam distulit in mensem Februarium.[3] Sperat autem se habiturum ex iis qui ibi sunt et quos Catalani addent et quos ipse adducet ad sexdecim peditum, equitum quinque millia, de quo dubito. Motta in Lotharingia a Magalotto ita operibus et vallo cingitur undique, ut qui exierant milites redire eo non potuerint; eruptiones ab obsessis factae non optime successerunt.

31 De Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth bekommerden zich niet langer om het noodlijdende keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas. Nadat zij hun garnizoenen aan de 'Bergstrasse' (Bensheim en Weinheim) opnieuw bevoorraad hadden, vertrokken zij naar hun winterkwartieren in de omgeving van Schwäbisch-Hall (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 149-151, en *Gazette 1644*, no. 154, dd. 31 december 1644).

32 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had de keizerlijke ruiterij van Matthias, graaf Gallas, op 3 december in de omgeving van Wittenberg en Jüterbog een vernietigende slag toegebracht.

33 De Frans-Weimarse generaal-majoor Rheinhold von Rosen bestookte met 8 kanonnen de vesting van Bad Kreuznach (*Gazette 1644*, no. 154, dd. 31 december 1644).

34 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne liet een mijn onder de vestingwerken plaatsen. Op 26 december, na een belegering van negen dagen, brak hij de weerstand van de 120 soldaten van het keizerlijk-Spaanse garnizoen. De volgende dag nam hij bezit van de vesting (*Gazette 1645*, no. 5, 'extraordinaire du XII janvier 1645: La prise du chasteau de Creutzenack, par l'armée du Roy sous la charge du Mareschal de Turenne, avec les articles de sa capitulation').

35 Sultan Ibrahim reageerde verontwaardigd op het nieuws dat de Maltezer ridders zich meester hadden gemaakt van een van zijn mooiste galjoenen (nos. 7164 en 7201). Omdat de Venetianen de Maltezers een ankerplaats aan de zuidkust van Kreta hadden aangeboden, koelde de sultan zijn woede vooral op de Venetiaanse 'bailo' Giovanni Soranzo di Lorenzo en de Franse ambassadeur Jean de La Haye, sieur de Ventelay (Vantelet) (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 170; Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 78-80, en 'Brieven van den secretaris H. Cops', in *Kroniek HG* 25(1869), p. 83-86).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 232; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 512 no. 567. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 405. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7226).

2 Jean, graaf van Gassion, en Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, betwistten elkaar het bevel over het Franse leger in Picardië. Bijna was het tot een duel gekomen, maar na tussenkomst van de hertog van Orléans brachten zij enige matiging in hun onderlinge wedijver (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 235-236; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 467, en *Gazette 1644*, no. 153, dd. 24 december 1644).

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 31 december 1644 (no. 7224).

Barbarinis res Romae male procedunt; nam et Camillo Pamphylio facto cardinali spe exciderunt matrimonii cum Thaddaei filia, et ne ipsi aut Avenione[4] aut Niceae[5] cum honore sint, Gallia acriter intercedit, opera utens cardinalis Biquii.[6] Quendam qui in Barbarinos carmina scripserat et cui ob id minati erant Barbarini,[7] cardinalis Mediceus in domum suam recepit cum honore.[8] Dux Vindocinensis Florentiae est. Galli milites qui in Italia fuere, non in Montisferratensi tantum ditione, sed partim in Pedemontano et Delphinatu hibernant. Praefectus Mediolani auget oppidorum praesidia et pecunias quaerit, ut valentem exercitum habeat vere proximo. Robolledus auxit praesidium quod erat in arce Crucenaci. Fama est Barbarinos laborare, ut in regis Hispaniae sint tutela, promissis ei pecuniis et milite. Imperator vero petit a papa, ut in terris eius quatuor millia militum sibi liceat scribere.[9] Gallia Camillo offert pinguem abbatiam cum titulo protectoris Galliae; an haec recepturus sit, incertum est. Multi enim existimant omnia acturum papam, ut Gallos cogat de Italia decedere.

In Anglia parlamentarii obsident Nevercam, Chestriam et arcem Lachi,[10] et equitem misere in partes regni occidentales. Rex cum novas conditiones ad parlamentarios vellet mittere nec illi legatos recipere vellent nisi rex ipsis titulum daret ‘Parlamento Angliae’, morem eis gessit misitque ducem Richemontium et comitem Suthamptonium, unde pacem multi sperant, quae certe nunc nisi maxima cum regii iuris imminutione fieri nequit. Aliqui existimant regem auxilia aliqua externa exspectare in ver proximum, interim sperare incrementa discordiarum inter parlamentarios, quarum nonnulla sunt semina. Nam et de archiepiscopi damnatione non consentiunt cum plebis ordine proceres, et liturgia anglicana iam damnata est a synodo; fabricatur nova ministrique constituuntur sine episcopali manuum impositione, multis improbantibus, et Scoti agunt ferocius, ideo quod promissa stipendia non acceperint. Legati Batavi discessum parant,[11] primum tamen ituri Oxoniam, ut regi valedicant. Fuit ipsorum opera parlamentariis parum grata,

4 De kardinalen Francesco en Antonio Barberini hadden afstand moeten doen van hun diplomatieke eretitels (no. 7210). De waardigheid van ‘legatus’ van Avignon viel nu toe aan de pauselijke neef Camillo Pamfili (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 27).

5 Nice of Nizza Monferrato. Grotius zal hier waarschijnlijk doelen op het hof van Maurizio van Savoye (1593-1657), prins van Oneglia. De prins, in 1607 door paus Paulus V tot kardinaal verheven, was in 1642 in het huwelijk getreden met zijn nicht Luisa van Savoye (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 10).

6 Kardinaal Alessandro Bichi, bisschop van Carpentras, was Mazarins belangrijkste politieke adviseur in Rome (*Lettres Mazarin* II, p. 100 en p. 127, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 152-157).

7 De dichter kan zich vrolijk hebben gemaakt over de verwijdering van het Franse koninklijke wapenschild van het palazzo Barberini (no. 7128). Zie voor de talrijke hekeldichten en paskwillen op de ‘Barberini’, Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 879-881.

8 Kardinaal Carlo de' Medici (1596-1666), oom van de groothertog van Toscane, ‘protettore di Spagna’ (*Archivo de Simancas, Catálogo* XXVII. *Estados pequeños de Italia*, p. 115 nos. 39 en 49).

9 De keizerlijke ambassadeur Federico († 1649), hertog van Savelli (*ADB* LIII, p. 720-721), bracht het verzoek ter kennis van paus Innocentius X. In maart 1645 stuurde keizer Ferdinand III graaf Walter Leslie (1606-1667) naar Italië om fondsen te werven voor zijn campagnes (*Doc. Boh.* VII, p. 197 no. 576 en p. 198 no. 583; *ADB* XVIII, p. 437-444, en *Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 248).

10 De blokkade van Newark-on-Trent, Chester en de kastelen in de omgeving van Laugharne (Carmarthenshire).

11 De Staatse vredesmissie naar Engeland dreigde te mislukken. De ordinaris ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude wachtten in Londen op instructies voor hun afscheid van de koning en het Parlement (no. 7223).

et iam naves Batavae venientes a portu quem rex tenet, inspectari nolentes a parlamentariis, in pugnam et caedes cum eis venere.[12] Sabranus residens a parlamentariis ut legatus recipi voluit, sed cum literas non ostenderet, reiecta est eius postulatio. Regina Angliae a regina Galliae aliquid accepit pecuniae, quod illico misit ad maritum. Haec sunt quae nunc habemus in tempore rerum sterili.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae det res felicissimas,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,

H. Grotius.

Lutetiae, XXI/XXXI Decembris anno 1644.

Fama hic per urbem et aulam vagatur Scotum quendam ex Suedia missum ad parlamentarios qui sunt Londinii, cum mandatis faciendi cum eis foederis ad arcenda et inferenda bella, idque rege inscio.[13] Audimus non placere Essexio et proceribus aliis decretum, quod urget plebeius ordo, ne quis eorum qui ius dicendae sententiae in parlamento habent, ullum habeat imperium militare. Interim et hoc dicitur, Scotos ad pacem flecti, sive quod stipendia non procedant et praeda deficiat, sive quod Hiberni minentur se praeter eos suorum qui in Scotia sunt, missuros decem [millia] militum in Scotiam et sex millia in Angliam septentrionalem.

Mombazonius, hic a regina reditum uxori suae postulans, aspere reiectus fuit.[14] Tribus in Catalania cohortibus data est missio, quae in fuga apud Ilerdam primae fuerant. Nescio, an verum sit, quod itidem hic dicitur: sultanum Turcarum legatos christianorum principum dedisse in custodiam ob cladem quam a Melitensibus accepit. Bavaricos audimus, accepto nuntio eorum quae marescallo Torstensonio prospera contigerant, abiisse a Via Montana, relictis praesidiis Benshemi et Weinhemi. Aiunt Galli caesos aut fugatos a suis in Catalania pedites mille quingentos, equites trecentos. Crucenaci arcem aiunt impeti machinis octo et praeterea cuniculis. Ducem Lotharingum et Glenium esse apud Confluentes Trevericos.[15]

12 Eind november had de Zeeuwse kapitein Frans Jansz. in het zicht van de haven van Dartmouth strijd moeten leveren met twee schepen van het Parlement. De Staten-Generaal sloegen alarm en waarschuwden in brieven van 16/17 december de admiraliteiten voor de gevaren op zee (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 195; *Briefw. C. Huygens* IV, p. 110 en p. 112, en *Res. SH*, dd. 15, 17 en 20-21 december 1644).

13 Hugh Mouat, Schots resident in Stockholm, had in januari 1644 zijn diensten aan de Zweedse regering aangeboden. In maart ontving hij brieven van koningin Christina van Zweden waarin zij hem machtigde om de Parlementen van Schotland en Engeland een alliantie 'contra quoscunque' aan te bieden (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 441, p. 464-465, en *Hist. de l'adm. des affaires étrangères de Suède*, p. 85-86 en p. 160). In de tweede helft van december verscheen hij in het gezelschap van de secretaris van Alexander Leslie, graaf van Leven, bevelhebber van het Schotse expeditieleger, in Londen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 165-167, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 105).

14 Hercule de Rohan (1568-1654), hertog van Montbazon, gouverneur van Parijs, bepleitte de terugkeer van zijn echtgenote Marie d'Avaugour de Bretagne (1612-1657) uit ballingschap. De regentesse weigerde de aanstichtster van het complot van de 'Importants' (augustus-september 1643) vergiffenis te schenken; zie nos. 6353, 6378, 6390, 6405, 6419, 6533 en 6600 (dl. XIV).

15 Hertog Karel IV van Lotharingen en de keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, verschenen na hun mislukte aanslag op Bacharach niet meer in het open veld. Zij verschansten zich aan de Moezel (*Gazette 1644*, no. 154, dd. 31 december 1644, en *Gazette 1645*, no. 7, dd. 14 januari 1645).

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Varia. Mottae obsidio. Barbarinorum infelicitas. Italica. Papae amicitiam Galli ambiunt. Anglica plurima. Catalanica. Germanica.

7226. 1644 december 31. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

7227. 1644 december [30/31]. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Tanta specimina et virtutis et prudentiae dedere dominus Torstensonius[2] et dominus Wrangelius,[3] ut omnia prosperrima ex illis locis sperare debeamus, quae res me cogit, et alioqui ad ea quae laeta nobis nuntiantur non nimis credulum, ut facilior nunc sim ad credenda talia quam fui antehac.

Duplex nostrorum victoria hic vulgatur, nostrorum de Gallassio prior in itinere Magdeburgum,[4] altera in abitu Gallassii a Magdenburgo;[5] quodsi ita se res habent ut dicitur, brevi spero Magdeburgum fore in nostrorum potestate.[6]

Accepi ea quae Monasterii de pace aguntur.[7] Videntur mihi Suedi magis se tenere

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7225). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 244. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 168 en 4° 38, 69; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 137; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2^{O}, p. 340; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 87 en Br. 24, 112.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 1. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 739 no. 1714. Antw. op no. 7204, beantw. d. no. 7241 of 7257. De datum 'XXXI Decembris' past beter in de reeks wekelijkse nieuwsbrieven.

2 Harald Appelboom - in oktober nog misleid door valse meldingen (no. 7088) - berichtte in zijn brief van 19 december op voorzichtige toon over de slag bij Jüterbog. Een week later (no. 7214) durfde hij uitvoeriger in te gaan op de Zweedse heldendaden; *infra*, n. 5.

3 De vloot van de Zweedse generaal-majoor Karl Gustav Wrangel werkte nauw samen met het leger dat onder bevel van kolonel Helmut Wrangel een doortocht zocht naar de winterkwartieren in het noorden van Jutland (het gebied van Vendsyssel) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 595-605).

4 De keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, was op 19/20 november naar Maagdenburg uitgeweken. Een poging om de Zweedse blokkades te doorbreken moesten zijn manschappen op 22/23 november bekopen met een haastige vlucht uit Eisleben en Stassfurt (*Gazette 1644*, no. 152, dd. 24 december 1644).

5 Op 2 december stak veldmaarschalk Lennart Torstensson bij Aken (ten zuidoosten van Maagdenburg) de Elbe over. De volgende dag stootte hij in de omgeving van Wittenberg en Jüterbog op de keizerlijke ruiterij (*Gazette 1644*, no. 153(2), dd. 31 december 1644).

6 De kwartieren van Matthias, graaf Gallas, in de 'Neustadt' van Maagdenburg. Soldaten van het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, bijgestaan door de Hessische versterkingen van generaal-majoor Johann Geyso, beletten de achtergebleven keizerlijke infanteristen de toegang tot de bruggen over de Elbe (*Doc. Boh.* VII, p. 160 no. 471).

7 Het postpakket met de Munsterse 'propositiones', dd. 24 november/4 december 1644, bereikte de Zweedse ambassade op 29 december (nos. 7195 en 7196).

intra aequa quam alii.[8] Nam quod imperator ad statum anni 1630,[9] Hispanus vero ad formulam Verbinensis pacis res vult redigi,[10] in eo nimium sibi blandiuntur. Alia tempora alias voces postulant. Videtur et in Gallorum postulatis aliquid esse nimium. Nam ut elector Trevir[ensis] suos possit mittere non minus quam principes alii, probo. Restitutio autem in integrum illius non magis per antecessum peti potest quam principum aliorum. Pertinet hoc ad causam principalem.[11] Sic rationis est ut principes et civitates mittere possint ad loca colloquii, sed ut cum toto ordinum conventu res pacis tractetur, non magis in Germania moris est quam alibi, ita ut mihi non iniqua videantur quae in hac re dicunt caesariani. De Lotharingo quod hi proponunt est cuneum cuneo opponere.[12] Deus sedet animos turgentes, misertus tot innocentium, qui graves poenas pendunt alienae morae.

Regina Angliae pecuniae aliquid accepit a regina regente Galliae,[13] eam mittit ad maritum in Angliam. Rex autem Angliae legatos suos Richemontium et Suthamptonium misit ad parlamentum Angliae, quod est Londinii. Sunt qui pacem sperant, ego aegre id persuadeor. Rebolledus praesidium auxit quod erat in arce Crucenaci.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram servet,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XXX Decembris 1644.

La Motta a Gallis serio obsideri incipit.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam.

8 Grotius was op 21 december in het bezit gekomen van een afschrift van de Zweedse propositie aan de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane, dd. 27 november/7 december 1644 (nos. 7182 en 7183). In zijn antwoord prees hij het optreden van de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius in de kwestie van de toelating van de Duitse vorsten en standen tot het vredesoverleg (nos. 7212 en 7221).

9 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar hadden in hun propositie aan de Franse gevolmachtigden het verdrag dat keizer Ferdinand II en koning Lodewijk XIII op 13 oktober 1630 in Regensburg hadden gesloten, voorgedragen als uitgangspunt van de onderhandelingen (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 317-318).

10 De Spaanse gevolmachtigden don Diego de Saavedra y Fajardo en Antoine Brun wensten de vredesverdragen van Kamerijk (1529), Crépy (1544), Cateau-Cambrésis (1559), Vervins (1598), Monzón (1626) en Regensburg (1630) te betrekken in hun onderhandelingen met de Franse gevolmachtigden (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 318-320).

11 Ook de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien verlangden de deelname van alle keurvorsten en Duitse standen aan het vredesoverleg. Minder vanzelfsprekend - althans in de ogen van Grotius en de keizerlijke gevolmachtigden te Munster - was hun uitdrukkelijke wens: 'que Monsieur l'Electeur de Trêve soit mis en liberté et restabli en la possession des tous ses Estats, biens et dignités, affin qu'il soit en son pouvoir de se trouver en personne dans la ditte Assemblée ...'; zie nos. 7212 en 7221.

12 Als tegenzet op de Franse eis tot vrijlating van de Trierse keurvorst-aartsbisschop Philipp Christoph von Sötern schonken de keizerlijke en Spaanse gevolmachtigden in hun 'propositio' aandacht aan het herstel van hun 'bondgenoot' Karel IV van Lotharingen in zijn landen. Zo veel eer verdiende de trouweloze hertog niet; vgl. nos. 7195 en 7204.

13 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 31 december 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7228. 1645 januari 2. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine et patrone observandissime,

Danorum tribunus Alefeldius diffisus suis viribus contra Wrangelium cum copiis suis in Ditmarsiam retro cessit.[2] Sic et sese cum transmittendo ex Fiunia milite coniungere frustra conatus est, omnes transitus, quibus eo iretur, occupantibus Suedis. Copiae Helmii Wrangelii[3] censentur 4000 expeditorum equitum, mille ducentorum peditum et quadringentorum dragonum, quibus accedunt duodecim tormenta. Numerus militum eius in dies augetur transfugis Germanis[4] a Danis male habitis.

In Dania res omnes minus succedunt. Omnes pacem conclamant. Solus rex non potest ad id persuaderi. Danorum victa‹e› classis ab ipsis statibus Daniae 1200000 imperial[ium thalerorum] aestimatur.[5]

Hamburgo refertur ex literis Haffniensibus 15 Ianuarii incurrentis anni 1645 pacis tractatui dictam esse.[6]

Illustrissimus legatus Oxenstierna Monasterium incognitus adiit, ut agat cum illustrissimis legatis Gallicis de negotio pacis.[7]

E Suedia nullas adhuc nuper habuimus literas.[8]

Deus, illustrissime et excellentissime domine, illustrissimam Excellentiam vestram non praesenti solum anno ex voto felicem faciat, sed etiam longo tempore incolumem servet aeternumque beet,

illustrissimae Excellentiae vestrae studio, affectu et obsequio dicatissimus,

H. Appelboom.

Amstelodami, 2 Ianuarii 1645.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1645, 1). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7213, beantw. d. no. 7256.

2 De Deense kolonel Claus Ahlefeldt had de Holsteinse lichtingen van prins Frederik, administrator van het aartsbisdom Bremen, niet kunnen opwekken tot een expeditie naar Kolding en de Middelvaart (Middelfart). Op zoek naar een andere oplossing maakte hij pas op de plaats in het land tussen Elbe en Eider (Dithmarschen); zie no. 7214, en *Gazette 1644*, no. 154, dd. 31 december 1644.

3 De ruiterij van de Zweedse kolonel Helmut Wrangel had weer bezit genomen van de winterkwartieren in het noorden van Jutland (het gebied van Vendsyssel) (*Gazette 1645*, no. 4, dd. 7 januari 1645).

4 De in Holstein achtergebleven soldaten van het expeditieleger van de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, liepen over naar het Zweedse kamp.

5 Koning Christiaan IV van Denemarken verloor in de slag in de Fehmarnbelt (13/23 oktober) zijn beste oorlogsbodems: 10 schepen (door de Zweden buitgemaakt), 2 schepen verbrand en 2 schepen gestrand; zie no. 7133.

6 Het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro had op 15/25 december 1644 moeten beginnen, maar op verzoek van beide partijen werd de aanvangsdatum eerst verschoven naar 15/25 januari en vervolgens naar 8/18 februari 1645 (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 127-129).

7 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna keerde in de avond van de 19/29ste december terug van zijn vijfdaags bezoek aan Munster (no. 7218). Het was de eerste keer dat de Zweedse gevolmachtigde een ontmoeting had met zijn Franse collega's Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 445-447, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 815 en p. 819-828).

8 Harald Appelboom wachtte nog steeds op brieven uit Stockholm. In de tweede week van januari ontving hij voor het eerst sinds lange tijd een postpakket; zie nos. 7241 en 7257.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Ian. 1645 Appelboom.

7229. 1645 januari 2. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Exemplaria quae per Vanderhogium misisti, nondum comparent.[2] Legi conditiones quas parlamentarii regi suo scribunt,[3] intolerabiles sane, utpote quae monarchicum imperium mutent in principatum Laconicum, ut tu nuper optime iudicasti.[4] Gaudeo Suedos vestros, rebus satis prosperis,[5] pacem non adversari, id enim et prudentum et christianorum est. Pecuniae et hic apud nos quaeruntur, sed ex capitatione ducentesimae,[6] quod tributum sane grave est, et tamen videtur princeps sub primi veris initia expeditionem parare.[7] Heri apud Delfenses mutati sunt magistratus,[8] et consulatu abeuntibus Dusseno et Adrichemo cognatis ob provectam aetatem, manserunt Lodesteinius et Schilperortius, et suffecti sunt Franciscus Meermannus et Didericus Dussenus, quos nosti et amicos nobis esse scis.

Pro iis quae de iure Galliarum in partes Belgii[9] me edoces gratias habeo. Particulares illae regni Gallici constitutiones an aliis gentibus et principibus approbari possint, merito dubito. Pacem christiano orbi expedire omnes sciunt, sed pauci rem tantam promovent, et interea Turca manus movere incipit, forte magno cum christianorum malo.[10] Nostris cum Monasterium venerint non defuturas disputationes cum aliis principibus,[11] satis

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 273. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7208, beantw. d. no. 7251.
2 Jacobus van der Hooge had bij zijn vertrek uit Frankrijk (september 1644) het transport van twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), toevertrouwd aan een vrachtvaarder, die vervolgens niets meer van zich had laten horen.
3 Vermoedelijk de Nederlandse versie van ‘The humble desires and propositions’ die de ‘commissioners of peace’ op 24 november/4 december de koning van Engeland hadden aangeboden: ‘De ootmoedige begeerte ende propositiën, tot een seeckere ende welgegronde Vrede, daer op geaccordeert is door het onderlingh advijs en consent van de Parlementen van beyde de Koninghrijcken ... om aen Sijne Majesteyt gepresenteert te worden’, [Amsterdam] 1645 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5160).
4 De constitutie van de Spartaanse staat (Aristoteles, *Politica* 3, 14-15 (1284B-1286B)). De ‘lords’ en ‘commons’ - Lacones (Spartanen) - wilden de koning onder hun wetten plaatsen; zie Grotius' brief van 26 november 1644 (no. 7161).
5 De Zweedse wapenen waren succesrijk in Skåne (Schonen), in het hertogdom Holstein (de terugkeer van kolonel Helmut Wrangel naar de winterkwartieren in Jutland) en in de Duitse landen.
6 De tweehonderdste penning (een ½ percent van het vermogen).
7 Frederik Hendrik zocht steun voor een ‘groot desseyn ende entreprinse’ in Vlaanderen. Hijzelf dacht aan de belegering van Antwerpen, Brugge of Hulst. De uitvoering van het krijgsplan zou een extra bijdrage van één miljoen gulden vereisen (*Het Staatsche leger* IV, p. 143; Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 178-180).
8 De burgemeesters Ewout Jansz. van der Dussen (1574-1653) en Joost Jacobsz. van Adrichem (1574-1653) stelden zich niet meer beschikbaar voor een herbenoeming (no. 6621 (dl. XIV) en nos. 6637 en 7065 (dl. XV)). Het stadsbestuur van Delft werd nu voorgezeten door de burgemeesters Dirk Robbregtsz. van Schilperoort, mr. Evert Jansz. van Lodenstein, François Dirksz. Meerman en mr. Dirk Jacobsz. van der Dussen (R. Boitet, *Beschryving der stadt Delft*, Delft 1729, Naamlijst van de Heeren schouten, burgermeesteren, p. 144).
9 Grotius' beschouwingen over ‘Les anciens droicts’ van de Franse kroon op Vlaanderen en Artesië.
10 Een Turks leger was de Mur overgestoken en trachtte Stiermarken onder contributie te brengen (*Gazette 1644*, no. 144, dd. 3 december 1644).
11 De Staten-Generaal hadden hun deelname aan de vredesconferentie van Munster afhankelijk gesteld van de vraag of de grote mogendheden bereid waren de Staatse delegatieleden dezelfde ‘eer en tytulen’ te bewijzen als aan de ambassadeur van de republiek Venetië (J.

credo et ante Gallorum hinc discessum praesensi;[12] puto tamen nostris non defuturas rationes quibus se tueantur.

De quaestione Ceilonensi ex quo Lusitanorum scripto nostrum opposuimus,[13] nihil intelligo. Illud mihi iucundum fuit cognoscere primos eius insulae, de quibus constat, habitatores e Sina fuisse profectos, neque abludere instituta a Peruanis,[14] certe regem proximae sibi sanguine, aliquando et sorori, copulari solere, quo pluribus fundamentis dominatio insistat.[15]

Diu est cum nihil litterarum a minore filio habuimus e Germania.[16] Maior quoque quid agat intelligere gratum erit.[17] Qui hic est libenter politica tractaret: eius generis negotia ei magis placent quam lites nostrae forenses.[18] Epistola ad Vergoesium bene perlata est; eodem modo et reliquae curabuntur.[19]

Interea te, tuam, tuos divinae protectioni, pro novi huius anni auspiciis, precibus commendo. Vale quam suavissime et a nobis omnibus salve,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae. Raptim. Postridie Calendas Ianuarias anni 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 26 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Ianuarii.

En in dorso: 2 Ian. 1645 W. de Groot.

Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 320-328, en Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 134-135).

12 De Staatse verlangens met betrekking tot de eerste visite, de hoge hand en de titel 'Excellentie' waren vastgelegd in een memorandum dat de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien op de tweede zittingsdag van de Haagse conferentie over een nieuwe 'alliantie offensive ende defensive' (december 1643-maart 1644) kregen aangereikt. In hun antwoord verklaarden de Franse gevolmachtigden niet bevoegd te zijn om een beslissing te nemen op het punt van de bejegening van de leden van de Staatse delegatie ter vredesconferentie; zie nos. 6632 en 6638 (dl. XV) en no. 7199.

13 Mr. Pieter de Groot, advocaat ordinaris van de Oostindische Compagnie, had een antwoord geschreven op de memoranda die de Portugese ambassadeur Francisco de Sousa Coutinho de Staten-Generaal had aangeboden in de twist over de verdeling van de kaneellanden tussen fort Galle en Colombo; zie nos. 7122, 7157 en 7193.

14 Grotius had in zijn *De origine gentium Americanarum dissertatio*, Parijs en [Amsterdam] 1642 (*BG* nos. 725 en 726), en *De origine gentium Americanarum dissertatio allera, adversus obtrectatorem*, Parijs en Amsterdam 1643 (*BG* nos. 731 en 732), aandacht geschonken aan de Chinese herkomst van de Peruvianen. Zijn *dissertatio altera* (*BG* no. 731, p. 33) sloot hij af met de constatering dat de Chinezen ook de kusten van India, Ceylon en Afrika hadden verkend.

15 De zeven koninkrijken op Ceylon; zie *Aitzema* (f^{o}) II, p. 1009; J.K.J de Jonge, *De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië* II, p. 23-26.

16 Dirk de Groot had als 'aide de camp' van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, deelgenomen aan de belegering van de vesting van Bad Kreuznach (nos. 7134 en 7217).

17 Grotius' oudste zoon Cornelis verbleef nog steeds in Venetië (no. 7148).

18 De Haagse advocaat Pieter de Groot ambieerde een bestuurlijke carrière, bij voorkeur in Amsterdam (no. 7193).

19 De ontvangst van de eerste postzending aan de advocaat Willem van der Goes; zie no. 7208.

7230. 1645 januari 2. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

De Deensche trouppen onder den generael-major Alefelt sijn in haere quartiren in Ditmarschen, Eyderstede en bij Itzeho getrocken, sonder dat sij de conjunctie met die in Fuinen hebben dorven in 't werck richten.[2] Naebij Lubeck sijn sij den Sweedschen oversten Sleesbusch overvallen ende hebben hem 70 ruiters geruïneert, waerop hij weder nae Wismar vertrocken is.[3] Hij hadde in alles maer 130 peerden met intentie om bij den oversten Helm Wrangel te stooten, dewelcke sijne quartieren in Judlant gerustigh is besittende. Bestaende sijne forces over de 4000 welberedene ruiters, 1200 te voet en 400 dragonners, 12 stucken geschut, waeronder 4 halve cartouwen,[4] ende doet sich dagelijcx meer verstercken, also de Duitsche in Deensche diensten tot hem meest overvallen.[5]

Den coning van Dennemarcken bevind sich noch te Coppenhagen, ende is de schade die hij onder het oog heeft niet buiten apprehentie van pericul. De edele en gemeente roept aldaer om vrede, waernae den coning weinig luisteren wil. De Deensche rijcksraeden begrooten de leste schade ter zee geleden op 1200000 rijcksdaelders.[6] Generael Horn laet Uthstede, liggende aen de Oostzee, fortificeren.[7]

Of de aengestelde vredenstractaten tegens den 15 Jannuari hun voortgang sullen hebben, is onbekent.[8] Wt het rijck Sweden sijn in lange geene brieven gecomen. Het schijnt de posten, vermits eenig groot desseing, daer opgehouden werden. Men hoort niet dat Dennemarcken eenige nieuwe vloote soude laeten toerusten; soo is mede wegen des winters de Sweedsche vloote in de havenen van Wismar en anders.[9] Magdenburg soude van Coningsmarck ende de Hessische noch geblocqueert sijn.[10] In de stad soude

1 Hs. Den Haag, AEA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 158. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 De Deense kolonel Claus Ahlefeldt had de Holsteinse lichtingen van prins Frederik, administrator van het aartsbisdom Bremen, niet kunnen opwekken tot een expeditie naar Kolding en de Middelvaart (Middelfart). Op zoek naar een andere oplossing maakte hij pas op de plaats in het land tussen Elbe en Eider (Dithmarschen); zie no. 7214, en *Gazette 1644*, no. 154, dd. 31 december 1644.

3 Overste 'Sleesbusch' (Schlebusch) van het Zweedse garnizoen te Wismar was op weg naar de winterkwartieren van kolonel Helmut Wrangel in Jutland. In de buurt van Oldenburg (ten noorden van Lübeck) viel zijn eskadron in een Deense hinderlaag (*Gazette 1645*, no. 6, dd. 14 januari 1645).

4 Zie no. 7228, en *Doc. Boh.* VII, p. 161 no. 473. Een 'halve cartouw' (kartouw), een kanon van klein kaliber.

5 'tot hem meest overvallen': de Zweedse kolonel Helmut Wrangel beloonde de overlopers met voedsel en soldij.

6 Koning Christiaan IV van Denemarken verloor in de slag in de Fehmarnbelt (13/23 oktober) zijn beste oorlogsbodems: 10 schepen (door de Zweden buitgemaakt), 2 schepen verbrand en 2 schepen gestrand; zie no. 7133.

7 Het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn overwinterde in Ystad (ten oosten van Malmö) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 597).

8 Het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro had op 15/25 december 1644 moeten beginnen, maar op verzoekvan beide partijen werd de aanvangsdatum eerst verschoven naar 15/25 januari en vervolgens naar 8/18 februari 1645 (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 127-129).

9 De Zweedse oorlogsvloot onder bevel van generaal-majoor Karl Gustav Wrangel en admiraal Peter Blumme (Blomme) had zich teruggetrokken in de veilige havens van Wismar en Stralsund.

10 Soldaten van het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, bijgestaan door de Hessische versterkingen van generaal-majoor Johann Geyso, beletten de in Maagdenburg achtergebleven soldaten van de keizerlijke bevelhebber

on[t]breecken sout en hout, Gallas noch daerbinnen sijn. Ondertussen soude den generael Torstenson Pegau[11] in brant geschooten ende het ceur-Saxische guarnisoen daervan sich op discretie overgegeven ende sich hebben moeten onderstellen.[12]

Van Osnabrugge word geschreven dat den 6/16 passato den Portug[es]ischen ambassadeur dom Botelho aldaer overleden is.[13] Dat de keysersche hunne propositie aen de coninckl[ijcke] Sweedsche legaten hebben overgelevert,[14] bestaende tot reassumeringe der tractaten van anno 1635.[15] Op het ander articul van de Sweedsche propositie wegen het pousseren van der stenden aencompste,[16] daerop hebben sij sich noch niet verclaert; schijnt oock dat sij daertoe geen grooten lust hebben.

Ick blijve, mijnheere,

u. Excellentie dienstwilligste.

Den 2 Jannuari 1645, welck jaar ick u. Excellentie met sijne gansche familie ende alles wat deselve lief en aengenaem is, geluckigh en heylsaem wensche.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Ian. 1645.

7231. 1645 januari 2. Van I. Vossius.[1]

Mitto paginam unam et alteram Anthologiae tanquam literarum et formae specimen secundum quod dominus Blauwius opus istud edere paratus est,[2] si id a voluntate

Matthias, graaf Gallas, de toegang tot de bruggen over de Elbe (*Doc. Boh.* VII, p. 160 no. 471).

11 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had na de slag bij Jüterbog (3 december) de aanval ingezet op het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen. Op 13 december verscheen hij voor de muren van Pegau (ten zuiden van Halle) (*Gazette 1645*, no. 3, dd. 7 januari 1645).

12 Kolonel Gersdorf, de Saksische garnizoenscommandant van Pegau, werd gevankelijk weggevoerd, zijn soldaten ingelijfd in het Zweedse leger, en de burgers uit hun huizen gejaagd (*Gazette 1645*, nos. 3 en 6, dd. 7 en 14 Ianuari 1645).

13 De Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes was op 15 december 1644 in Osnabrück overleden. Eind oktober had hij nog een vrijgeleide voor zijn thuisreis begeerd (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 370-371 en p. 440, en Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 16).

14 De Osnabrücker deken Raban Heistermann (Heystermann) stelde de Zweedse gevolmachtigden op 20 december in het bezit van de tekst van de keizerlijke ‘propositio’, dd. 24 november/4 december (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 35, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 442).

15 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane wilden de ‘Friedens-Puncte’ die de keurvorst van Saksen en de hertog van Mecklenburg in 1635 met rijkskanselier Axel Oxenstierna waren overeengekomen (het ‘Schönebeck'sche Projekt’) nieuw leven inblazen; zie no. 7183.

16 In hun propositie, dd. 27 november/7 december 1644, verlangden de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius de deelname van alle keurvorsten en Duitse standen aan het vredesoverleg (no. 7183 (bijlage), en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 313-314).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, VI F 30, p. 37-41. Minuut. Beantw. d. no. 7265. De bijlagen ontbreken.

2 Isaac Vossius hield in de drukkerij van dr. Joan Blaeu toezicht op de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) (F.F. Blok, *Isaac Vossius en zijn kring*, p. 226-233).

Excellentiae vestrae non fuerit alienum. Dixi ego formam chartae qua folium in octona complicatur,[3] non responsuram magnitudini libri, qui et quod crassior erit quam libri [qui] ea forma excudi soleant, minus erit gratus oculis minusque commodus usui. Longe idcirco praestare, ut imprimeretur ea forma qua excerpta sua ex Tragicis et Stobaeo Ex-

3 ‘qua folium in octana complicatur’ verbeterd uit: ‘si ea non latius explicetur’.

cellentia vestra excudenda curavit.[4] Putabat ille, ut solent homines lucri quam honoris avidiores, multum chartae hoc modo periturum; sibi praeterea non esse typos regios, quales typographi Parisienses haberent,[5] qui ita commode maiores chartas implerent. Eo itaque inclinabat, ut si liber ille in quarto, ut vocant, esset praelo subiiciendus, hoc excuderetur modo, ut Graeca et Latina columnatim ponerentur in eadem pagina. Sed dubito, an etiam hoc pacto satis decenter opus illud possit prodire. Mallet praeterea Blauwius omittere virgulas tales, qualibus in sua editione usus est H. Stephanus,[6] quibus discrevit gentes, fluvios, montes, etc., tum quod inusitatum hoc ipsi sit ideoque forsan molestum, tum etiam quod destituatur talibus formulis.

Annus ille qui praesens est quique hesterno die coepit, ut cum multis aliis quam felicissime currat, Excellentiae vestrae quammaxime opto. Cum vero Excellentia vestra felicitatem suam non putet perfectam quamdiu alios videt infelices, christianos praecipue, quorum casibus non minus illa tangitur quam suis, voveo, ut quemadmodum Excellentia vestra de pace, et ecclesiae et principibus christianis reddenda, pro ea, qua apud Deum pollet, gratia et apud homines auctoritate, semper laboravit, ita labores et consilia eius felicem aliquando sortiantur exitum utque christiani omnes, qui indefessum Excellentiae vestrae studium et voluntatem etiam hac in parte agnoscunt, tantae felicitatis compotes, ipsum quoque beneficium aeternum recognoscant aeternasque eius beneficentiae agant gratias.

Iam nunc mittit Blauwius alterum quoque folium excusum in quarto, ut vocant, quod itidem Excellentiae vestrae transmitto.

Bovenaan de minuut staat: Hugoni Grotio.

7232. 1645 januari 6. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

4 De quarto-edities van de *Excerpta ex tragoediis et comoediis Graecis tum quae exstant, tum quae perierunt: emendata et Latinis versibus reddita ab Hugone Grotio*, Parijs (apud Nicolaum Buon) 1626 (*BG* no. 468), en de *Dicta poetarum quae apud Io. Stobaeum exstant. Emendata et Latino carmine reddita ab Hugone Grotio*, Parijs (apud Nicolaum Buon) 1623 (*BG* no. 458) en 1625 (*BG* no. 459).

5 De ‘grecs du roi’ van Claude Garamond (1480-1561), in 1543 in gebruik genomen door de koninklijke drukker Robert Estienne (1503-1559) (F. Schreiber, *The Estiennes*, p. 76-77 en p. 86).

6 Grotius' aanwijzingen met betrekking tot de ‘indices’ (nos. 7137 en 7198). Een van de edities die Isaac Vossius als voorbeeld diende aan te houden was het *Florilegium diversorum epigrammatum veterum, in septem libros divisum, magno epigrammatum numero et duobus indicibus auctum*, ed. Henri Estienne, Genève 1566.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16(1645, 1). Eigenh. oorspr. De linkerrand is gedeeltelijk afgescheurd. Antw. op een ontbrekende brief van 26 november 1644. Pauwels Pels (1587-1659), vader van Spirings secretaris Pieter Pels, was in 1637 met een opdracht van de Staten-Generaal naar Polen gezonden. Een jaar later werd hij op voorstel van Holland benoemd tot Staats correspondent in Danzig (Schutte, *Repertorium* I, p. 226-227, en II, p. 319-320 en p. 721).

U. Exc.[cie] aengenaeme missive van 26 November hebbe ontfangen. Over de conferencie in matterie van religie[2] blijft alles berusten tot midden in den sommer[3] en op den aen-

2 Pauwels Pels verdiepte zich in alle aangelegenheden die betrekking hadden op de voorbereiding van het godsdienstgesprek te Toruń (no. 7176, n. 12).
3 Op 28 augustus 1645 sprak de Poolse kanselier Jerzy Ossolińsky in het stadhuis van Toruń de openingsrede uit (Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 388-392).

staenden rijxdagh sall daer ooc breeder van gesprocken worden.[4] Ick en hebbe daer geene andere opinie van als niet daervan te succederen ofte ten minsten dissencie onder de evangelische. Wat kan daervan te hopen sijn, als gereformede, lutterse en sociniaenen met lasteren en schelden soo crom als hoeffijsers in eenen sack liggen? Watter passeert, daervan sall ick u. Exc.cie pertinent bescheet geven.

Ick verwachtte tegens prima vera mijnen autsten sohn Pitter tot mijnder assistencie in dese landen.[5] Ick gaen met die gedancken ome ofte hij niet en saude konnen mijnne vocacie succederen.[6] Saude dat qualijck genommen worden als ick sijn Exc.cie de heer rijxcantz[le]r in Sweden tot interposicie gebruyckte? Kan u. Exc.cie daertoe yet contribueeren? Ick bi(dde) mij sijnen goeden raet te particeperen.

2 extraordinaire a(mbassadeurs) uyt Sweden, namentlijck de heer Bicker en Stavenes,[7] sijn dor storm en onweder genootsackt geweest van hier te landen ome over Lubec te gaen naer 't vaderlandt.[8] Den ambassadeur van Dennemarcken,[9] die hem hier ophaut tot den aenstaenden Polsen rijxdagh, haut het vor eene quade indicie van niet met haer schip van orlogh over Denne(marcken) te gaen; concludeert naerdere aliancie in prejudicie van sijnen coning. Graff Voldemaer blijft nogh in der Mosc(ouw) in eenen graed sonder aparencie niet soo haest vandaer te geraacken.[10]

De saacke van Engelandt loopt despe[raet]. Den ertsbuschop van Canterburri[11]

4 De Poolse rijksdag te Warschau zou op 14 februari 1645 een aanvang nemen met een toespraak van de kanselier (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 198, en 'Brieven van P. Pels', in *Kronijk HG* 24(1868), p. 712-714).

5 Pieter (1617-1698), oudste zoon van Pauwels Pels en Susanna 't Kind Roodenbeek, beschikte over voldoende diplomatieke ervaring: secretaris van Grotius (1638-1641) en sindsdien secretaris van de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona. Het probleem was dat hij zich niet kon onttrekken aan zijn Haagse verplichtingen. In 1677 aanvaardde hij de benoeming tot raad en resident van de hertog van Sleeswijk-Holstein-Gottorp in de Republiek (Schutte, *Repertorium* II, p. 319-320).

6 Zijn jongere broer Philips Pels (1623-1682) ontving in 1659 de commissie tot Staats commissaris te Danzig (Schutte, *Repertorium* I, p. 227-228).

7 De Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse hadden met de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna de afspraak gemaakt dat twee van hen bij de Staten-Generaal zouden aandringen op een nadere resolutie ter 'versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee' (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 137-139).

8 Dr. Andries Bicker en de Zeeuwse pensionaris Cornelis van Stavenisse vingen op de 11de december hun reis naar de Republiek aan. Hun schip miste ten gevolge van een opstekende noordwesterstorm de veilige vaart op Lübeck door de Kalmarsund en werd stuurloos naar de kust van Pommeren gedreven. Na een lange tocht over land (Danzig (Gdańsk), Stettin, Rostock, Lübeck, Hamburg en Bremen) zagen zij op de 25ste januari eindelijk de vertrouwde omgeving van het Haagse Binnenhof terug (Kernkamp, *o.c.*, p. 176-177, en Den Haag, ARA, Eerste afd., Staten-Generaal, no. 8398).

9 Dionysius von Pudewils, hofmaarschalk van kroonprins Christiaan van Denemarken, wachtte sinds september 1644 op nieuwe instructies van koning Christiaan IV voor een bezoek aan de rijksdag te Warschau (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 384, en *Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 534, p. 544 en p. 551).

10 De Moskovieten hielden Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, in een 'graed' (toestand) van permanente bewaking. Pas na de dood van tsaar Michael Fedorovitsj, in juli 1645, mocht de natuurlijke zoon van koning Christiaan IV de stad verlaten (*DBL* XV, p. 245-247; *Gazette 1644*, no. 152, dd. 24 december 1644, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 384-386).

11 De tegenstanders van 'a safe and well-grounded peace' verhieven hun stem en drongen aan op de veroordeling van William Laud, aartsbisschop van Canterbury (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 155-156). Eind november gehoorzaamde het Lagerhuis aan de wil van het volk in een 'ordinance for the attainder of Archbishop Laud' (Ch. Carlton, *Archbishop William Laud*, Londen-New York 1987, p. 214-226).

hadde all sijne senten(ciën) conforme den goeden grave Strafffort.[12] De presbittrale v(ergade)ringe van 't sinodus tot Westmunster veroorsackt groote verbitteringe.[13] Ick vreese dat uyt die questie ofte uyt die acten de voncken van tweedracht ooc sullen in Holla(ndt) vliegen. Voetius[14] cum suis willen 't schaep soo suyver(en) datter niet op te seggen valt, all saude het altemael tot huspott verdisputteert worden. Ick sien die saacken met droeffheyt aen, considererende die tweedrachtige christen(en): sauden die lieden die soo obstinaet sijn well extraordinaire corr(espon)dencie in den hemell hebben? Soo niet, soo sijn se vorwaer oorsaacke dat dor den brand van orlogh menigh rijck man tot beddeler wort. Dat en kan in de lengere geen lieffde setten. Als alle de blinde malcanderen in de grouve sullen geworpen hebben, soo sullender ja nogh spectator(en) overblijven.

Ick ben, mijnheer,

u. Exc.[cie] ootmoedige diener,

P. Pels.

6 Ianuario 1645, Dansick.

Ick wensche u. Exc.[cie] neffens madame en alle sijne kinderen een glucksaligh nieuwjaer.

Adres (in een onbekende hand): Sijn Excellentie, mijnheere Hugo de Groot, etc., etc., ordinarie ambassadeur van haere coninglijke Mayesteit ende croone Sueden aen 't hoff van sijne Mayesteit van Vranckrijck, tot Paris. 16 st. Port de Hamborg 6 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Febr. 1645.

En in dorso: (...) Pels.

7233. 1645 januari 7. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

12 Thomas Wentworth (1593-† 22 mei 1641), graaf van Strafford, gouverneur van Ierland, was in mei 1641 tot het schavot veroordeeld (*DNB* LX, p. 268-283).

13 De synode in de Westminster Abbey. De 'Assembly of Divines' streefde naar een hervorming van de Anglicaanse kerk in de geest van de besluiten van de synoden van Dordrecht (1618-1619) en Alès (1620) (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 312-313).

14 De strijdbare calvinist Gijsbert Voet (Voetius) (1589-1676), sinds 1634/1636 hoogleraar in de theologie en de oosterse talen aan de universiteit van Utrecht (*Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* II, p. 443-449).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 236. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 14 no. 22. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 416 en f. 465.

Magnum hic gaudium attulit nova marescalli Torstensonii victoria,[2] attenuatus Gallassii exercitus, ipse, ut creditur, ad incitas redactus.[3] Bellum hic paratur, sed lente.[4] Inte-

2 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had de keizerlijke ruiterij van Matthias, graaf Gallas, op 3 december in de omgeving van Wittenberg en Jüterbog een vernietigende slag toegebracht.

3 De kwartieren van Matthias, graaf Gallas, in de 'Neustadt' van Maagdenburg. Soldaten van het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, bijgestaan door de Hessische versterkingen van generaal-majoor Johann Geyso, beletten de achtergebleven keizerlijke infanteristen de toegang tot de bruggen over de Elbe (*Doc. Boh.* VII, p. 160 no. 471).

4 De voorbereiding van de campagnes van de Franse legers in Vlaanderen, Duitsland, Catalonië en Italië.

rim omnibus locis milites in hibernis se continent, nisi quod Motta[5] et arx Crucenaci[6] premuntur a Gallis. Dux Lotharingus Hispanis suam addixit operam.[7] Videtur rex Angliae ex pacis conditionibus, quas mittit Londinium,[8] sperare incrementa dissidiorum, quorum semina inter Anglos et Scotos, itemque inter nobilium et plebeium ordinem apparent.[9]

Deus, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, et hunc quem nunc inchoamus annum et sequentes plurimos det augustae Maiestati tuae regnoque felices,

augustae Maiestatis tuae obedientissimus subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, VII Ianuarii 1645, qui ex vetere Calendario XXVI[II] Decembris anni 1644.

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Gaudium de victoria Torstensonii. Bellum lente paratur. Motta et Crucenacum obsessa. Lotharingus Hispanis addictus. Rex Angliae spem ponit in discordiis.

7234. 1645 januari 7. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

5 De omsingeling van het Lotharingse bolwerk La Motte (dep. Haute-Marne, ten zuiden van Neufchâteau).

6 De Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, had in Bingen een kleine troepenmacht bijeengebracht voor de bestorming van de vesting van Bad Kreuznach. Op 26 december, na een belegering van negen dagen, brak hij de weerstand van het keizerlijk-Spaanse garnizoen (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 398-399 en p. 638-639).

7 Hertog Karel IV van Lotharingen en de keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, hadden lange tijd met hun legers aan de Moezel gestaan. In de eerste dagen van het nieuwe jaar verbraken zij de samenwerking: de keizerlijken trokken naar het land van Gulik, en de Lotharingers probeerden weer toegang te krijgen tot hun oude kwartieren in de Zuidelijke Nederlanden en het prins-bisdom Luik (*Gazette 1645*, nos. 7 en 10, dd. 14 en 21 januari 1645).

8 De koninklijke onderhandelaars James Stuart, hertog van Lennox en Richmond, en Thomas Wriothesley, graaf van Southampton, verschenen op dinsdag, 17/27 december, in het Parlement. De plechtigheid werd afgesloten met de aanbieding van het antwoord van koning Karel I op ‘The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace’ (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 110-111, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 166-167).

9 ‘The King's answer’, dd. 13/23 december 1644, bevatte slechts een voorstel tot een vredesbijeenkomst van een aantal vertegenwoordigers van het Parlement ‘to treat with the like number of persons to be appointed by his majesty upon the said Propositions’ (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 316-317).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 976 App. no. 740. Antw. op no. 7215, beantw. d. no. 7258. Vermoedelijk in bijlage een derde postzending (nos. 7208 en 7222) aan de advocaat Willem van der Goes; zie no. 7274.

Spero Vanderhogium, si antehac negligens fuit, memorem tamen fore apud quem exemplaria ipsi commissa reliquerit,[2] ut inde tanto post tempore tamen repetat. Exspectabo nuntium inchoatae excusionis Anthologiae.[3] Nostra ad Novum Testamentum coe-

2 Grotius betreurde het verlies van twee presentexemplaren van zijn *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137). Hij vermoedde dat de Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge zijn koffers had overgedragen aan een vrachtvaarder van slechte naam en faam.

3 Isaac Vossius hield in de drukkerij van dr. Joan Blaeu toezicht op de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534). De eerste strubbelingen met de letterzetters over het formaat van de editie hadden zich reeds voorgedaan; zie nos. 7231 en 7265.

pere iam excudi,[4] non apud Cramoisiacum, qui ob privilegii desperationem factus est minus talium appetens,[5] sed apud alium.[6] Typi erunt satis elegantes. Utenbogardi posthuma avebo legere simulatque in lucem prodierint.[7] Epistola mea ad Maurerium me non volente edita est saepe;[8] postremum ab Elzeviriis in libello de Studiorum ratione,[9] in quem et alia congesta sunt eius generis. Si quid specialius a me scire desiderat Brasserus, scio quid isti nomini debeam.

Nostrae res et contra caesarianos et contra Danum pulchre procedunt.[10] Legati et Suedici et Gallici adventum ordinum Imperii ad loca colloquii opperiuntur. Promisere se missuros Franconia et episcopi quidam.[11]

Graswinckelii factum mihi non placet, nec aliorum qui sacra profanis subiiciunt.[12] A Groenewegio[13] video nominari res iudicatas quibus contrarias ego penes me habui, ut

4 *Tomus secundus* van Grotius' *Annotationes in Novum Testamentum* verscheen in 1646 op rekening van de auteur 'apud viduam Gulielmi Pelé, via Jacobaea sub signo Crucis Aureae' (*BG* no. 1138). Het derde deel (*pars tertia ac ultima*) werd in 1650 uitgebracht, eveneens te Parijs, maar nu bij de weduwe Théodore Pépingué en Etienne Maucroy (*BG* no. 1141).

5 Kort nadat hij zijn samenwerking met Grotius had verbroken, verwierf de Parijse drukker Sébastien Cramoisy alsnog een koninklijk privilege voor zijn uitgave van de *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644; zie no. 7179.

6 Grotius had in 1642 de publicatie van zijn *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175) toevertrouwd aan de drukker Nicolas Redelichuysen, 'flameng, maistre compagnon, conduisant la boutique de la Vefve Pelé' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 140, en *Gallia Typographica* I, p. 328). Wellicht deed hij nu weer een beroep op zijn 'Hollandse' adressen in Parijs, mogelijk na tussenkomst van de uitgever Adriaen Vlacq (no. 4918 (dl. XI)); zie nos. 7446 en 7454.

7 Wtenbogaerts autobiografie *Leven, kerckelijcke bedieninghe ende zedighe verantwoordingh .... Alles bij hem selven beschreven ... bevestight met verscheyden bewijzen, acten, ende munimenten, daer toe dienende* (*BG* no. 300) en diens *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien* (*BG* no. 892).

8 Mr. Govert Brasser, raad en thesaurier-generaal ter Generaliteit, wilde gaarne in het bezit komen van een exemplaar van Grotius' brief aan Benjamin Aubéry du Maurier, dd. 13 mei 1615 (no. 402 (dl. I) en nos. 7179 en 7199). Het advies werd in 1626 te Uppsala uitgegeven onder de titel *Hugonis Grotii epistola De studio politico vel iuris publici recte instituendo, nunc primum edita in gratiam politices Studiosorum* (*BG* no. 482), en naderhand regelmatig opgenomen in bundels met 'consilia' van geleerden 'de omni genere studiorum recte instituendo' (*BG* nos. 483-488 en no. 494).

9 De editie *H. Grotii et aliorum dissertationes De Studiis instituendis*, Amsterdam (apud Ludovicum Elzevirium) 1645 (*BG* nos. 487-488). De jonge Zweedse graaf Magnus Gabriel De la Gardie zal Grotius attent gemaakt hebben op deze publicatie.

10 Torstenssons overwinning op 3 december bij Jüterbog en de geslaagde expeditie van kolonel Helmut Wrangel naar het noorden van Jutland (het gebied van Vendsyssel).

11 Verscheidene Duitse vorsten en standen hadden de beantwoording van de Franse en Zweedse uitnodigingen ter vredesconferentie in overweging genomen. De eerste aanzet gaf de Frankische Kreits (8 november 1644), weldra gevolgd door de bisschoppen van Würzburg en Bamberg, alsmede het stadsbestuur van Neurenberg.

12 De ambitieuze mr. Dirck Graswinckel verloochende omwille van een ambtelijke carrière zijn trouw aan de Remonstrantse Broederschap.

13 Mr. Simon Adriaensz. van Groenewegen van der Made (no. 7185) had een editie verzorgd van de *Inleydinge tot de Hollandtsche Regts-geleertheit, beschreven bij Hugo de Groot, bevestigt met placcaten, hantvesten, oude herkomen, regten, regts-geleerden, sententien van de Hoven van Justitie in Hollant ende elders, mitsgaders enige bij-voegsels ende aenmerkingen op de selfde*, Dordrecht 1644 (*BG* no. 765). Op p. 69 plaatste hij *ad* II, 17, 20 ('In de steden moeten deze schrijvers oock bij stadsoverheid zijn aengenomen, ende buiten de plaetze van haer aenneming moghen sij haer ampt in geen steden oeffenen, anderzints wat sij deden zoude van onwaerde zijn') de aantekening: 'Het tegendeel van dien is bij den Hogen Raed geoordeelt. Coren, Obs[ervationes XLI rerum in supremo senatu Hollandiae, Zeelandiae et Frisiae iudicatarum] 37. vid. 1. 1, C. De testam[entis]'.

de irritis testamentis, quae fiunt apud tabelliones non admissos a civitatibus. Sed velim et super quibus iudicia variant definiri ab iis quorum summa est potestas.[14] Gaudeo quae de origine vocis scabinorum[15] et aliis rebus ad te scripseram, tibi probari.

Miror proceres vestros ita esse lentos in negotiis celeritatem requirentibus.[16] Galli Crucenaci arcem et Mottam in Lotharingia media hieme obsident.[17] Alibi quiescitur. Dux Lotharingus militiam sumit Hispanicam. Motta Odincurtius, qui pro rege Galliae Catalaniam rexit, cum huc veniret, Lugduni iussu reginae captus et in carcerem datus est. Papa imperatori concessit militem in terris ecclesiae scribere.

Deus hunc annum et sequentes det felices tibi, tuae tuisque,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

7 Ianuarii 1645.

Patriarcha Constantinopolitanus Parthenius ab alio Parthenio Adrianopolitano calvinisante, ut audio, vi pecuniae eiectus est,[18] frustra conquerente ecclesia Constantinopolitana.

7235. [1645 januari 7]. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

't Zal mij lief zijn zoo den goeden ophef van de steden[2] om haer met de Sweden te vougen effect can becomen ende hoope dat onze vrunden een deel sullen hebben van den danck. Zoo dat geschiet ende 't parlement van Engelant zich mede met Swede voegt tot

14 De Staten van Holland; zie no. 7185.

15 Willem de Groot onderschreef de kritiek van zijn broer op de bronnen die mr. Simon Adriaensz. van Groenewegen van der Made had geraadpleegd voor de verklaring van de oorsprong van het woord ‘Schaffin’ (schepen, eschevin); zie no. 7199.

16 De Haagse besluiteloosheid in de Zweeds-Deense oorlog en de lange duur van de discussie over ‘de prolongatie van de Octroyen soo der Oost- als Westindische Compagniën’.

17 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 7 januari 1645.

18 Parthenius I, patriarch van Constantinopel 1639-1644, had op de synode van Constantinopel-Iasi (1642) de leer van de reformatorische patriarch Cyrillus Lucaris († 1638) veroordeeld (*Parthenii, patriarchae Constantinopolitani decretum synodale super calvinianis dogmatibus, quae in epistola Cyrilli nomine ante annos aliquot edita, falso Graecorum et Orientalium consensu recepta ferebantur ... Nunc primum ex Oriente allatum una cum Arsenii Hieromachi epistola Venetias missa, quae praefationis loco praefixa est, ed. Gabriel Cossartius*, Parijs 1643). In de zomer van 1644 kwam zijn dienstbaarheid aan de belangen van de Moldavische vorst Vasile Lupu onder verdenking te staan (S. Runciman, *The great church in captivity*, p. 286-287 en p. 341-343). Op 8 september schonk de Sultan de waardigheid van patriarch van Constantinopel aan Parthenius II, metropoliet van Adrianopolis (Edirne) (*Gazette 1644*, no. 154, dd. 31 december 1644, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 133-135).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 40a. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 7236.

2 De Hollandse steden hadden hun geduld verloren met de ‘Via concordiae’ in de Zweeds-Deense oorlog en maakten in de vergadering van de Staten-Generaal op luidere toon dan voorheen ophef van het Slaats belang in een wapenvereniging met de Zweden tot ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640).

conservatie van de commercie,[3] zoo zoude de voorzegginge van dat den coninck van Denemarck zijn conincrijck zoude verliezen wel waer connen vallen.[4] Van 't zenden van dien Schot uit Swede nae Londe heeft hier mede het gerucht gelopen ende zulcken achterdencken gegeven dat d'heer Germain[5] bij mij is gecomen om daernae te vernemen. Ick heb gezegt geen advys daervan te hebben, maer nae Swede ende oock nae Osnabrug geschreven te hebben om onderrichting.[6]

Den coninck van Engelant heeft de vergadering tot Westminster voor een parlement van Engelant volcomentlijck erkent.[7] Maer de resolutie van dat geen lit van het parlement nae dezen bevel in 't oorlogh zal mogen hebben, zal Essex ende Manchester niet behaegen.[8] Ende de burgerije van Londen verlangt nae de vrede om de vrije commercie te hebben. 't Afstellen zoo van de bisschoppen als van de liturgie heeft oock veelen mishaegt.[9] Alle deze beginzelen van onlusten zullen den coninck hoope geven van mettertijd zijne zaecken te stabiliëren. De Schotten zullen licht mede nae vrede verlangen, alsoo de landen uitgeplundert zijn ende de Ieren haer thuis werck geven.[10] Den chur-furst gaet overal de predicatie zoecken van leeraers die bij de gemeente wel staen.[11] Plebem primulum facere vult suam.[12]

3 Hugh Mouat, Schots resident in Stockholm, had in januari 1644 zijn diensten aan de Zweedse regering aangeboden. In maart ontving hij brieven van koningin Christina van Zweden waarin zij hem machtigde om de Parlementen van Schotland en Engeland een alliantie ‘contra quoscunque’ aan te bieden (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 441, p. 464-465; *Hist. de l'adm. des affaires étrangères de Suède*, p. 85-86 en p. 160, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 105).

4 Vermoedelijk was de ‘voorzegginge’ gebaseerd op de horoscoop die de astronoom Tycho Brahe destijds van kroonprins Christiaan (de latere koning Christiaan IV) had getrokken; zie no. 7107.

5 Henry Jermin (‘monsieur Germain’), politiek agent van koningin Henriëtte Maria van Engeland, informeerde naar de redenen van de reis van de Schotse Zweed Hugh Mouat naar Londen (*supra*, n. 3, en no. 7237, n. 10).

6 Zie Grotius' brieven aan rijkskanselier Axel Oxenstierna en de Zweedse gevolmachtigden te Osnabrück, dd. 31 december 1644 (nos. 7225 en 7226, postscriptum).

7 De koninklijke onderhandelaars James Stuart, hertog van Lennox en Richmond, en Thomas Wriothesley, graaf van Soulhampton, verschenen op dinsdag, 17/27 december, in het Parlement. De plechtigheid werd afgesloten met de aanbieding van het antwoord van koning Karel I op ‘The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace’ (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 110-111, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 166-167).

8 Het voorstel om leden van het Hoger- en Lagerhuis in het vervolg uit te sluiten van civiele en militaire functies (‘the Self-Denying Ordinance’) werd met een meerderheid van 7 stemmen in het Lagerhuis aanvaard (17/27 december 1644). De ‘lords’ weigerden echter hun goedkeuring te hechten aan het ontslag van de legerleiders Robert Devereux, graaf van Essex, en Edward Montague, graaf van Manchester (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 326-328 en kol. 330-338, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 164 en p. 169-174).

9 Het verzet tegen de door de synode van Westminster ontworpen ‘ordinance for the taking away the Book of Common-Prayer, and establishing and putting in execution the Directory for the public Worship of God’ (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 312-313 en kol. 322).

10 Het Schotse Parlement vreesde het felle optreden van de Ieren in het leger van de koningsgezinde James Graham, markies van Montrose, en gelastte de onmiddellijke overkomst van Alexander Leslie, graaf van Leven, uit zijn stellingen in Northumberland en Cumberland (Carlisle) (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 165-171).

11 Prins Karl Ludwig van de Palts had in november toestemming gekregen om de zittingen van de ‘Assembly of Divines’ in de Westminster Abbey bij te wonen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 150 en p. 152). Men twijfelde aan de oprechtheid van zijn belangstelling; zie no. 7209, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 446-447.

12 Vgl. Terentius, *Adelphi* 898.

De Hessischen dient contentement gegeven in dezen tijd, al waer het met wat ongemack van Oost-Frieslant.[13] Zij doen in dezen tijd notablen dienst ende zoo zij onlust cregen, zouden lichtelijck tot een afgezonde[r]de vrede geraecken. Bremen ende Hamburg zullen luisteren nae 'tgunt de Vereenigde Nederlanden met Swede zullen handelen.[14] Lubeck zal daer mede op letten.

Zoo Vrancrijck ende de Vereenigde Nederlanden iet groots willen aenrechten in Vlaenderen,[15] dienen zij haer te haesten eer de vrede in Engelant[16] ofte oock tusschen Swede ende Denemarck gemaect werde.[17] Ick verlang te weten hoe het zal afloopen aengaende 't octroy van Oost-Indië[18] ende de questie van Seilan.[19]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den ...[20] 1644 uyt Paris. Sweden, Oost-Indiën.

13 De Hessen hadden eind oktober ingestemd met een troepenreductie in Oostfriesland. Het accoord was slechts een tussentijdse regeling. Een definitieve overeenkomst zou tot stand gebracht moeten worden op een bijeenkomst op 25 december in Den Haag. Omdat de reis van de Hessisch-Kasselse raadsheer Andreas Christian Pagenstecher naar de Republiek langer duurde dan verwacht, konden de afgevaardigden van de betrokken partijen - de Staten-Generaal, de graaf van Oostfriesland en de landgravin van Hessen-Kassel - pas tegen het einde van januari hun besprekingen aanvangen (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 257).

14 De Hanzesteden Bremen en Hamburg zochten in Den Haag erkenning van hun belang bij de ‘conservatie ende onderhoudinge der vrije Navigatie, Commerciën ende Traffiquen in de Oost- ende Noort-Zee, mitsgaders in de stroomen, rivieren ende wateren, haer in deselve Oost- ende Noort-Zee exonererende’. Toen zij bemerkten dat de Staten-Generaal een beslissing over de verlenging van het in 1616 gesloten verdrag op de lange baan wilden schuiven, verbraken zij de samenwerking en troffen met het stadsbestuur van Lübeck een regeling voor de afvaardiging van een eigen gezantschap naar het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro (H.-D. Loose, *Hamburg und Christian IV. von Dänemark während des Dreissigjährigen Krieges*, p. 110-120).

15 De voorbereiding van de campagnes van de Franse en Staatse legers in Vlaanderen. Frederik Hendrik verleende op 12 december 1644 zijn steun aan het ‘desseyn’. Zijn voorkeur ging uit naar de belegering van Antwerpen, Brugge of Hulst (*Correspondance d'Estrades* I, p. 212-214).

16 ‘The King's answer’, dd. 13/23 december 1644 (*supra*, n. 7), bevatte een voorstel tot een vredesbijeenkomst van een aantal vertegenwoordigers van het Parlement ‘to treat with the like number of persons to be appointed by his majesty upon the said Propositions’ (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 316-317).

17 Het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro had op 15/25 december 1644 moeten beginnen, maar op verzoek van beide partijen werd de aanvangsdatum eerst verschoven naar 15/25 januari en vervolgens naar 8/18 februari 1645 (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 127-129).

18 De ‘Westindische’ factie in de discussie over de ‘combinatie der Compagnien van Oosten Westindiën’ verlangde een diepgaander beraad over ‘soodanige expedienten, daar meede de voorsz. Compagnie van Westindiën (die soo veel van den Staat heeft gemeriteert) sal moogen werden gemaincteneert’.

19 De twist met de Portugezen over de verdeling van de kaneellanden tussen fort Galle en Colombo (art. XII van het Staats-Portugees wapenstilstandsverdrag van 12 juni 1641).

20 De dagtekening is opengelaten.

7236. 1645 januari 7. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Hier loopt gerucht dat uit Swede een Schotsman zoude zijn gezonden om met die van 't parlement aen te gaen eene ligue offensifve ende defensive.[2] Uit Constantinople hebben wij advysen dat des keizers gezant[3] aldaer niet zeer wellecome en was;[4] dat een Swedische gezant aengenaemer zoude zijn.[5] Eenige Turcsche rovers werden gezien tuschen Spagnie ende Malta. Die van Malta hebben een schip op den Turck becomen[6] ende daerin zestigh stucken geschuts ende de waerde van twee millioenen.

D'advysen uit Engelant leeren ons dat des conincx ruiterie hier ende daer gelopen hebbende weder te Oxfort was gekeert[7] ende laeten de parlamentarissen verluiden dat veertienduizent Schotten haer zullen werpen in het zuiderquartier van Engelant.[8] Ondertuschen gaen voort de conferentië[n] over de vrede tuschen den hertogh van Richemont

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 40c. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 7235.

2 Zie no. 7235. De Venetiaanse diplomaten Gerolamo Agostini (Londen), Giovanni Battista Nani (Parijs) en Alvise Contarini (Munster) verspreidden waarschijnlijk het nieuws dat Hugh Mouat, Schots resident in Stockholm, met brieven van koningin Christina van Zweden in Londen was verschenen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 165-168, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 60).

3 De missie van de keizerlijke diplomaat Hermann, graaf van Czernin, naar Constantinopel (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 64-68). Op 18 oktober mocht de graaf de kostbare geschenken van de keizer aan sultan Ibrahim overdragen (*Doc. Boh.* VII, p. 158 no. 462, en *Gazette 1645*, no. 18, dd. 11 februari 1645).

4 De Sultan nam geen genoegen met de ‘schamele’ gift en onthield zich van commentaar op de keizerlijke proposities: 1) de bevestiging van het op 19 maart 1642 gesloten Turkskeizerlijke verdrag van Szöny; 2) een opdracht aan de Zevenburgse vorst György I Ŕakóczi om het bondgenootschap met de Zweden, dd. 16 november 1643, te verbreken; 3) de uitwisseling van ambassades (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 684).

5 Een gezant van koningin Christina kwam niet opdagen (‘Brieven van den secretaris H. Cops’, in *Kroniek HG* 25(1869), p. 82-83). De Zweden hadden ingestemd met het Franse voorstel om ten behoeve van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi een bedrag van 100000 rijksdaalders uit de Frans-Zweedse subsidiekas beschikbaar te houden in Constantinopel (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 370, p. 468, p. 583 en p. 651; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 408, p. 432-433 en p. 472, en Hudita, *Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie*, p. 107).

6 Zes galeien van de Maltezer ridders hadden in september een van de mooiste en grootste galjoenen van de Turkse vloot overmeesterd. Het gevaarte sleepten zij naar de zuidkust van Kreta (nos. 7164, 7201 en 7224). Het schip zou de haven van Valletta nooit bereiken: uit Napels kwam op 5 december het nieuws dat ‘le grand galion n'aguéres pris sur les Turcs par les galéres de Malthe, apres avoir esté batu de la tempeste pres de Capo Passaro a esté submergé avec une grande partie des riches marchandises qui y estoient’ (*Gazette 1645*, no. 4, dd. 7 januari 1645, en ‘Brieven van den secretaris H. Cops’, in *Kroniek HG* 25(1869), p. 83-86).

7 De verrassingsaanvallen die koning Karel I had willen uitvoeren op Plymouth, Lyme Regis en Reading mislukten (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 164-166). Ook de cavaleristen die de dorpen en steden ten noordwesten van Oxford weer onder koninklijk gezag probeerden te plaatsen, moesten onverrichter zake naar hun winterkwartieren terugkeren (*Gazette 1645*, no. 7, dd. 14 januari 1645).

8 Het Lagerhuis gaf gevolg aan het verzoek van de Schotse ‘commissioners’ (no. 7224, n. 22) om een regelmatigere uitbetaling van de maandelijkse subsidie aan het expeditieleger van Alexander Leslie, graaf van Leven (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 175, p. 182 en p. 229-230).

ende den graef van Suthampton ter eener ende die van 't parlement ter andere zijde.[9] Ick meen den coninck uit de lust die eenige zullen hebben tot de vrede ende herstelling van de commerciën eenige oneenicheit verhoopt soo tuschen d'Engelschen ende Schotten als onder het parlement ende onder de gemeente van Londen.

Den paus is bij de gemeente van Rome[10] gebeden te maecken datter abundantie zij van 't broodt in de stadt ende dat de nieuwe impositiën bij de Barbaryns opgezet mogen afgestelt werden. Op de aenmaeninge van de cardinalen-protecteurs van 't Rijck van Duitschlant ende des keisers ambassadeur[11] heeft den paus niet alleen belooft de vrede te willen bevorderen maer oock aen den keizer geconsenteert drieduizent[12] te lichten in de landen van den paus. De princen ende potentaten die tegen de Barbaryns haer hadden verbonden[13] verzoecken van den paus justificatie van haere goede intentie.[14] Den prince Thomas was te Turijn, zijnde niet van mening herrewaert te comen.[15] Den gouverneur van Milan was te Milan.[16]

De tijdingen alhier zeggen dat negenhondert Spaignaerden in Catelagne bij Claret[17] zijn ten deelen nedergebracht, ten deele gevangen; ondertuschen den geweesde viceroy van Catelagne, den marescal de La Motte-Odincourt, ontboden sijnde te hove ende gecomen zijnde te Lion,[18] is aldaer bij ordre van de coninginne-regente vastgehouden ende gebracht in 't casteel. Men twijffelt off men hem daer rechters toe zal zenden, dan off men hem hier zal doen brengen. Zoo daer groot bewijs tegen

9 De koninklijke onderhandelaars James Stuart, hertog van Lennox en Richmond, en Thomas Wriothesley, graaf van Southampton, verschenen op dinsdag, 17/27 december, in het Parlement. De plechtigheid werd afgesloten met de aanbieding van het antwoord van koning Karel I op 'The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace' (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 110-111, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 166-167).

10 Paus Innocentius X was op 23 november in een plechtige processie naar de basiliek van St. Jan van Lateranen geleid. De inwoners van Rome zagen in dit bezoek aan de Stad een teken van hoop en goede wil (*Gazette 1644*, no. 153, dd. 24 december 1644).

11 De keizerlijke ambassadeur Federico, hertog van Savelli, kon rekenen op de steun van de kardinalen Girolamo Colonna (1604-1666) en Ernst Adalbert (1598-1667), graaf van Harrach (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 18-19).

12 Keizer Ferdinand III had de paus om een lichting van 4000 soldaten verzocht; zie no. 7225, n. 9.

13 Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I, hertog van Modena, hadden de hertog van Parma gesteund in diens strijd tegen paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini) over de rechten op het hertogdom van Castro (nos. 6270 en 6284 (dl. XIV)). De vrede die zij op 31 maart 1644 te Ferrara met de 'Barberini' waren aangegaan, bracht niet de zegeningen waarop zij hadden gehoopt.

14 Odoardo Farnese, hertog van Parma, had inmiddels bij de curie een eis tot schadevergoeding ingediend (*Gazette 1645*, no. 4, dd. 7 januari 1645).

15 Zie no. 7224, n. 9. Prins Tommaso Francesco van Savoye zag af van deelname aan het militaire en politieke beraad in Parijs.

16 Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouverneur van Milaan, was naarstig op zoek naar geld voor een offensief in de richting van Asti (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 150).

17 Eenheden van François des Montiers (Monstiers), graaf van Mérinville, zouden op 10 december te Claret (voorstad van Tremp) een troepenmacht van de Spaanse bevelhebber Andrea Cantelmo hebben overrompeld (*Gazette 1645*, no. 2, dd. 5 januari 1645: 'La chasse donnée à trois mille cinq cents fantassins et huit cents Chevaux Espagnols, par les armes du Roy en Catalogne').

18 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had de Catalaanse hoofdstad op 7 december verlaten. Drie weken later werd hij in Lyon aangehouden en op last van de koning in de kerkers van het fort Pierre-Encise geworpen (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 268-269, en *Gazette 1645*, no. 4, dd. 7 januari 1645). Zijn intendanten in Parijs raakten in dezelfde val verstrikt (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 240-241, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 13).

hem is, zal hij quaelijck vaeren. Zoo niet, zal evenwel een tijd moeten gevangen blijven om de Catelans die over hem zeer roepen contentement te geven. Twee personen die d'affairen van de voo[r]zeide marescal meest gehandelt hebben zijn gezet in de Bastille. Den marquys de Saint-Chaumont, dit

verstaende, zal apparentelijck zich niet hazarderen in Vrancrijck te comen.[19] Het Portugesche leger was bij Elvas,[20] het Castillaenschen daertegen bij Badajox bestaende in veertienduizent man, zoo men zegt.

De Beyersche ruiterie is meest nae Frankenlant,[21] waerom den churfurst van Mentz zich niet dervende vertrouwen in huizen ofte cleine steden is gecomen te Francfort zonder langer te disputeren op de conditiën van zijn onthael.[22] De Fransoisen zijn meest in haere quartieren,[23] uitgenomen die La Motte in Lotheringen bloqueren[24] ende die Creutsnach door de vrese van de mijnen tot parlementering hebben gebracht, hoopende nae de conqueste van die plaetze[25] te gaen nae Frankendael.[26] Den hertogh van Lotheringen is met zijne Cantecroi[27] te Bruissel wel ontfangen ende schijnt zich in dienst te begeven van Spaignie.[28] Zal zoecken zijn volck te logeren in Lutsenburg, Cleef ende Gulick, latende Gleen aen de Mozel.[29]

19 De Franse ambassadeur Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), was uit Rome teruggeroepen 'avec injure'. Op 15 december verliet hij het pauselijke hof (*Gazette 1645*, no. 7, dd. 14 januari 1645: 'De Rome, le 19 Décembre 1644: Le mesme jour 15, le Marquis de Saint Chamond Ambassadeur du Roy Tres-Chrestien en cette Cour, en partit pour Frescati [Frascati], apres avoir pris congé du Pape').

20 Uit Porto kwam het bericht dat de Portugezen een aanslag van Carlo Andrea Caracciolo, markies van Torrecuso, militair gouverneur van Badajoz, op Elvas hadden verijdeld (*Gazette 1645*, no. 7, dd. 14 januari 1645).

21 De Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth had zijn ruiterij verzameld in Königheim ten westen van Tauberbischofsheim (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 149).

22 De Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt verliet Aschaffenburg in de tweede week van december. Met enige tegenzin gaf het stadsbestuur van Frankfort hem permissie om de winter door te brengen in het huis van de Duitse Orde te Sachsenhausen (*Urk. u. Act.* I, p. 864; *Gazette 1644*, no. 154, dd. 31 december 1644, en *Gazette 1645*, no. 4, dd. 7 januari 1645).

23 De Frans-Weimarsen keerden terug naar hun oude kwartieren in de Elzas (no. 7175). De latere lichtingen trokken naar de heuvels van Lotharingen (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 37 en p. 39).

24 De omsingeling van het Lotharingse bolwerk La Motte (dep. Haute-Marne, ten zuiden van Neufchâteau). In het voorjaar van 1645 werd het belegeringsplan van de Franse onderbevelhebbers Pierre de Magalotti en Nicolas de Nettancourt d'Haussonville, graaf van Vaubecourt, ten uitvoer gebracht (*Lettres Mazarin* II, p. 93 en p. 156).

25 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne had een mijn onder de vestingwerken van Bad Kreuznach laten plaatsen. Op 26 december, na een belegering van negen dagen, brak hij de weerstand van de 120 soldaten van het keizerlijk-Spaanse garnizoen. De volgende dag nam hij bezit van de vesting (*Gazette 1645*, no. 5, 'extraordinaire du XII janvier 1645: La prise du chasteau de Creutzenack, par l'armée du Roy sous la charge du Mareschal de Turenne, avec les articles de sa capitulation').

26 Het garnizoen van Bernardino, graaf van Rebolledo, Spaans gouverneur van Frankenthal, was beter op het winterseizoen voorbereid dan het handvol soldaten dat de burggraaf van Turenne nog aan de Rijn had staan (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 398-400, en *Lettres Mazarin* II, p. 115 en p. 120).

27 Béatrice de Cusance (1614-1663), prinses van Cantecroix, had de terugkeer van haar 'echtgenoot' hertog Karel IV van Lotharingen willen afwachten in de hertogelijke residentie te Worms. Die illusie werd haar door de Franse overwinningstocht langs de Rijn ontnomen. In september verscheen zij in Frankfort, waarschijnlijk met de bedoeling om de koets naar Brussel te nemen (no. 7039 (dl. XV), en *DBF* VII, kol. 1048-1050).

28 Het echtpaar stond niet lang in de gunst van de Brusselse autoriteiten. De nuntius Antonio Bichi (1614-1691) (*DBI* X, p. 340-344) zou de Zuidnederlandse 'gouverneur civil' Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, weldra attenderen op de ban die paus Urbanus VIII op 23 april 1642 over het Lotharingse huwelijk had uitgesproken (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 519-520 en p. 525-526).

29 Hertog Karel IV van Lotharingen en de keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, hadden lange tijd met hun legers aan de Moezel gestaan. In de eerste dagen van het nieuwe jaar verbraken zij de samenwerking: de keizerlijken

Die van de gereformeerde religie houden haere synode tot Charenton.[30] Haere gedeputeerden zijn bij mijnheer den cardinael Mazarini zeer wel onthaelt, ende heeft den commissaris van den coninck die de synode bijzit last om monsieur de La Milletière alle acses tot de synode te verhinderen.[31]

Den resident van Vrancrijck tot Straesburg[32] heeft aen de stadt van Francfort geschreven, radende de stadt haer te begeven in de protectie van Vrancrijck, alzoo Vrancrijck anderzins haer geene neutraliteit zal laeten genieten. Men spreeckt van den coninck van Spaignie te huwelijcken aen de princesse van Inspruck.[33] Den ambassadeur van Vrancrijck arbeidt alsnoch om de stadt van Zurich met de roomsche cantons te accorderen[34] ende de Switsersche cantons in 't generael arbeiden om de differenten die onder de Grisons gerezen zijn te neder te leggen.[35] De begonnen forten ontrent Philipsburg zijn voltrocken.[36] Brugy, die van-

30 Op 26 december had te Charenton de openingszitting plaats van de XXVIII^{ste} nationale synode. De eerste taak die de afgevaardigden te wachten stond, was de aanwijzing van een delegatie naar de koning en de regentesse. De keuze viel op de gematigde predikanten Philippe Vincent en Jean Chabrol (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 470-473, en III, p. 5-8, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 405, en *Actes ecclesiastiques et civils de tous les synodes nationaux*, ed. J. Aymon, II, p. 624-706).

31 De koninklijke commissaris Abimélec de Cumont, heer van Boisgrollier, raadsheer in het Parlement van Parijs (*DBF* IX, kol. 1372, en Haag, *La France protestante*, deuxième édition IV, Parijs 1884, kol. 974-976), moest voorkomen dat de afgevaardigden van de 'Eglises Réformés de France' het woord zouden verlenen aan de verzoeningsgezinde theoloog Théophile Brachet de La Milletière. Inmiddels had de Franse kanselier Pierre Séguier al maatregelen genomen tegen de verspreiding van diens geschriften, in het bijzonder van het speciaal voor deze synode opgestelde boekwerk *Instruction Chrestiene en la foy Catholique, où la doctrine de l'Eglise est representée exempte d'abus et de superstition sur les controverses presentes* (R.J.M. van de Schoor, *De irenische theologie van Théophile Brachet de La Milletière (1588-1665)*, diss. Nijmegen 1991, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 361-362, p. 458-459, p. 466, en III, p. 13).

32 Johannes Tilmannus Stella de Morimont († 1645), heer van Tercy, gewezen secretaris van de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had in september 1644 de benoeming tot Frans resident in Straatsburg ontvangen (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 469, p. 488 en p. 753; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 198, en *Gazette 1645*, no. 7, dd. 14 januari 1645). In brieven aan de stadsbestuurders van Straatsburg en Frankfort wees hij op het belang van hun actieve steun aan de Franse uitnodigingen ter vredesconferentie (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 11-12).

33 Het bericht berustte op loze speculaties van Zwitserse protestanten: Claudia de' Medici (1604-1648), dochter van groothertog Ferdinando I van Toscane, weduwe van aartshertog Leopold V van Oostenrijk, sinds 1632 regentesse van Innsbrück, nam een verbintenis met koning Philips IV van Spanje niet in overweging (*DBI* XXVI, p. 150-157).

34 Het kanton Zürich had de bemiddeling van de Franse ambassadeur Jacques Le Fèvre de Caumartin ingeroepen in de strijd over de afbraak van de Adelheidskapel van Uttwil en de inwijding van een altaar in de kerk van Lustdorf (Thurgau); zie no. 7210.

35 In het voorjaar van 1644 waren vertegenwoordigers van de kantons Zürich, Bern, Luzern, Uri, Schwyz en Glarus in Chur bijeengekomen voor het opstellen van een vergelijk tussen de katholieken en protestanten in Graubünden (Vogel-Fechler, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1313-1315). De animositeiten bleven echter voortduren (no. 6847 (dl. XV)), zodat de vertegenwoordigers van de 'Bünde' opnieuw een beroep moesten doen op de bemiddeling van de kantons. Alleen de katholieke kantons gaven gevolg aan de uitnodiging om scheidslieden af te vaardigen naar de 'Beytag' in Chur (5-13 december 1644) (Jecklin, *Materialien* I, p. 391-394, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 102, n. 7).

36 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had kort na zijn intocht in Philippsburg (10 september 1644) opdracht gegeven tot de bouw van een aantal forten aan de Rijn; vgl. nos. 7094 en 7108.

hier gezonden was nae Polen,[37] is hier weder gecomen ende d'Avaugiour uit het leger van den marescal Torstenson.[38]

Wij hebben hier oock tijding dat de Turcken zijn ingevallen in Stiermarck.[39] Dat de nichte van den paus donna Constantia Pamphylia huwelijckt met den prince van Piombino.[40] Dat de Beyersche soldaten zijn gelogeert in Swabisdal, Mergendal ende bij Ulms, Augsburg ende Nortlingue.[41] Sabran, Fransche resident tot Londen, solliciteert gestaedigh,[42] opdat de Fransoisen 't gebruick van de zee en de coophandel mogen hebben vrij op de havenen van Engelant van beide zijden geduirende de inlandsche beroerten.

7 Ianuarii 1645.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eerste raidt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port 7 st.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 7 Januari 1645.

37 Zie no. 7195. De Franse diplomaat Nicolas de Flécelles (Flesselles), graaf van Brégy, was teruggekeerd van zijn missie naar het hof van koning Wladislas IV van Polen (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 775, p. 818, en II, p. 21, p. 26 en p. 45).

38 Charles Du Bois (ca. 1600-1657), baron van Avaugour, Frans gezant te Polen en thans militair attaché in het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson (*DBF* IV, kol. 824-826), had aan de gevolmachtigden te Osnabrück en Munster het nieuws gebracht van de overwinning die de Zweden op 3 december bij Jüterbog hadden behaald (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 440, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 776). Op Zweeds verzoek bepleitte hij in Parijs een prompte betaling van de halfjaarlijkse subsidiegelden (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 800-801 en p. 818, en II, p. 21-25, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 457 en p. 472).

39 Een Turks leger was de Mur overgestoken en trachtte Stiermarken onder contributie te brengen. De *Gazette 1645*, no. 3, dd. 7 januari 1645, bracht de onheilspellende tijding: 'les Turcs continuans l'irruption qu'ils ont faite dans la Stirie, y ont ruïné la pluspart des terres du Prince d'Eggemberg [Johann Anton I, vorst van Eggenberg], d'où ils ont emmené quantité de personnes et tout le bestail'.

40 Het huwelijk van Niccolò Ludovisi, prins van Piombino, met Costanza, dochter van Pamfilio Pamfili en Olimpia Maidalchini, was op 21 december 1644 door paus Innocentius X in de Sixtijnse kapel ingezegend (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 28, en *Gazette 1645*, no. 4, dd. 7 januari 1645).

41 Nadat de Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth hun garnizoenen aan de 'Bergstrasse' (Bensheim en Weinheim) opnieuw bevoorraad hadden, vertrokken zij naar hun winterkwartieren in de omgeving van Schwäbisch-Hall, Nördlingen en Bad Mergentheim (Mergental) (*Gazette 1645*, no. 4, dd. 7 januari 1645).

42 De Franse zaakgelastigde Melchior, heer van Sabran, had in september al een bezwaarschrift ingediend bij het Parlement (no. 7060 (dl. XV), en *Gazette 1644*, no. 123, 'extraordinaire du V octobre 1644: 'Les plaintes présentées au Parlement d'Angleterre par le Résident de France, sur la liberté du commerce'). Het 'Committee of Both Kingdoms' nam de klachten op 16/26 december 1644 in behandeling (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 190, en *Gazette 1645*, no. 4, dd. 7 januari 1645, en no. 19, 'extraordinaire du XIV fevrier 1645').

7237. 1645 januari 7. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Regina regens Mottam Odincurtium,[2] qui pro Gallia Catalaniam et qui ibi erant exercitus rexit, iussit, cum ad aulam accitus veniret, capi in urbe Lugduni et in arcem quae ibi est detrudi. Fama est eum huc duci, sive ut supplicium ferat culpae, si ea bene comperta est, sive ut longa captivitate sedet animos Catalanorum, valde in ipsum accensos. Hoc exemplo territus marchio Chaumontius, ut credo, huc non veniet. Est enim eius causa peior illa Odincurtii, nam cum mandata haberet impediendi ne Pamphylius fieret papa, non modo pecunias in id sibi missas retinuit, sed et alias est stipulatus magnas, ut illum papam fieri sineret.[3]

Galli qui ad superiora sunt Rheni, Crucenaci arcem cuniculis et pulvere bellico ita impetunt, ut iam dicant agi de deditionis conditionibus, deinde se ituros contra Francothaliam. Bavarorum equitatus in Franconia est, peditatus in locis inde non longe, quae res electorem Mogontiacensem coegit, omissa disputatione de conditionibus inter ipsum et civitatem Francofurtensem controversis, in eam urbem se recipere. Motta in Lotharingia a Gallis non tam obsiderur quam castellis circumpositis ita premitur, ut aditus exitusque habeat difficiles et eius custodibus eruptiones quaedam minus bene successerint.

Cum papa nuper ecclesiam suam adiret episcopalem, id est Lateranensem, multum clamavit populus, petens annonam faciliorem et levamenta tributorum quae Barbarini induxerant. A cardinalibus duobus qui res imperatoris tutantur et a legato imperatoris rogatus papa, ut pacem procuraret, non hoc tantum in se recepit, sed et permisit imperatori, ut milites ter mille conscriberet in terris quas ecclesiae vocant, nempe contra Ragozium.[4] Scribunt autem multi papae non placere consilium illud in Polonia susceptum de colloquio,[5] quod metuat, ne ea res, si succedat, multum imminuat eam potestatem quam extra canones sibi arrogant iam pridem eius decessores. Et certe pari olim de causa nuntius papalis abrupit colloquium Possiacense in Gallia.[6] In Italia princeps Thomas in urbem Taurinorum et contra

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 241; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 514 no. 568. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 417. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7238).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 7 januari 1645 (no. 7236).

3 Het besluit om de Franse ambassadeur Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), ‘avec injure’ uit Rome terug te roepen viel kort nadat er in Parijs berichten waren binnengekomen over zijn onstandvastig optreden ten tijde van het conclave (H. Coville, *Etude sur Mazarin et ses démêlés avec le pape Innocent X*, p. 40-46). Boze tongen beweerden dat de ambassadeur geld had aangenomen voor zijn steun aan de kandidatuur van Giambattista Pamfili (Innocentius X): ‘Il marchese di San Vito, fratello del cardinale Theodoli, portatoli un offerto di dieci mille pistole’ (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 151).

4 De bedoeling was dat de pauselijke lichtingen ten strijde trokken tegen de Zevenburgse vorst György I Rákóczi en zijn Turkse bondgenoten; zie no. 6812 (dl. XV).

5 Paus Urbanus VIII († 29 juli 1644) had aan koning Wladislas IV en de Poolse bisschoppen zijn mening over een ‘fraterna collatio seu colloquium charitativum’ met lutheranen en calvinisten kenbaar gemaakt. Zijn opvolger keerde zich ook tegen de bijeenkomst, maar Johannes de Torres, de nuntius die deze boodschap moest overbrengen, ondervond zoveel hindernissen op zijn weg naar Polen dat hij te laat kwam om de Poolse katholieken te weerhouden van deelname aan het godsdienstgesprek te Toruń (28 augustus-28 november 1645) (Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 388-394, en A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 216 en p. 220).

6 Paus Pius IV had kardinaal Ippolito d'Este (1509-1572), zoon van hertog Alfonso I van Ferrara, aangewezen als zijn vertegenwoordiger op het colloquium van Poissy (september-oktober

1561). Toen de pauselijke gezant in zijn ijver om de gunst te winnen van Antoine de Bourbon, koning van Navarra, een uitnodiging aanvaardde voor het bij-

praefectus Mediolani in eam urbem recessit. Multum dubito, an verum sit, quod hic vulgatur, in Catalania apud Claretum caesos sexcentos milites,

captos trecentos. Comes Harcurtius in illas partes ire non vult, nisi cum magno exercitu et apparatu, parum fidens Catalanorum valde mobilibus animis.[7]

Ex Constantinopoli literae, fine scriptae Septembris,[8] nuntiant Parthenium vi pecuniae, quae multum in illa aula valet, semotum a patriarchatu, relegatum in insulam Rhodum, suffecto illi altero Parthenio Adrianopolitano, qui Calvini sententiis affinis esse creditur. Legatum imperatoris, qui ibi erat, quanquam magna attulerat munera, non multum posse; plus auctoritatis fore legato a Suedia, etiamsi absque muneribus veniret. Sed forte quae ibi agi possunt legatus Gallicus[9] sine labore et sumtu regni Suedici bene expediet.

Venit ad me his diebus dominus baro Germanus, qui in maxima est apud reginam Angliae gratia, nec minus quam cardinalis Mazarinus apud reginam Galliae. Is cum de rebus Britannicis multa apud me disseruisset, mihi non incognita, dixit rumorem hic esse, de quo et ipse audieram, Scotum quendam e Suedia venisse Londinium cum mandatis faciendi foederis cum parlamentariis ad arcendum inferendumque bellum.[10] Respondi ei me nihil de ea re habere compertum, sed, cum Suedia causam curet communem libertatis commerciorum,[11] non miraturum me, si, sicut Batavi ad tam gloriosi consilii societatem invitati sunt, non sine bona spe successus, etiam invitentur Angli; et cum mari nunc plus possint parlamentarii quam pars regi adhaerens, fieri posse, ut ad eos istud negotium expendendum deferatur. Quodsi verum sit id quod regina regens Galliae dixit [de] domino Gorino, legato hic regis Angliae,[12] regem Angliae participem fuisse eorum consiliorum quae in exitium Suediae a Dano, Polono et Moscovita suscepta fuerant, neminem miraturum, si praeterito rege Suedi has res, ut possunt, curent; me vero, cum de istis rebus nihil habeam certi, scripsisse in Suediam et ad legatos Suedicos,[13] ut certiora de ea re cognoscam. Ad haec dominus Germanus ad id, quod dixeram, dici regem Angliae cum hostibus Suediae sua sociasse consilia, nihil certi respondit. Caeterum ostendit sperare se ut, si quid cognossem, reginam Angliae consciam facerem.

Videbimus, quid effecturi sint Richemontius et Suthamptonius, a rege missi ad parlamentarios cum novis conditionibus. Credo spem regis potissimam esse positam in spe dissidiorum inter nationes ingenio discordes, Anglos et Scotos, inter ordinem nobilitatis

7 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, kreeg alle middelen tot zijn beschikking om het aanzien van de Franse kroon in Catalonië te herstellen (*Lettres Mazarin* II, p. 115-116). Zijn instructie werd op 18/28 januari 1645 vastgesteld. Twee weken later begaf hij zich op weg naar Barcelona (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 297-301).

8 Zie no. 7234. Sultan Ibrahim verdacht de patriarch Parthenius I van Moldavische intriges. Op 8 september schonk hij de waardigheid van patriarch van Constantinopel aan Parthenius II, metropoliet van Adrianopolis (Edirne) (*Gazette 1644*, no. 154, dd. 31 december 1644: 'De Constantinople, le 30 septembre 1644').

9 Jean de La Haye, sieur de Ventelay (Vantelet), de Franse ambassadeur in Constantinopel (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* XVII, p. 141-142), behartigde de belangen van het Zweeds-Zevenburgse bondgenootschap; vgl. no. 6639 (dl. XV).

10 Henry Jermin ('monsieur Germain'), politiek agent van koningin Henriëtte Maria van Engeland, verbaasde zich over het nieuws dat koningin Christina van Zweden de Schotse diplomaat Hugh Mouat had gemachtigd om de Parlementen van Schotland en Engeland een alliantie 'contra quoscunque' aan te bieden (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 168).

11 Grotius verdedigde het belang van een wapenvereniging tot 'versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee' (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640).

12 De regentesse Anna van Oostenrijk sprak in januari 1644 het vermoeden uit dat lord George Goring, buitengewoon ambassadeur van koning Karel I te Parijs, zijn vorst had willen meeslepen in de door de Habsburgers ingegeven samenzwering van de koningen van Denemarken en Polen en de tsaar tegen de Zweden; zie no. 6681 (dl. XV).

13 Vgl. het postscriptum in zijn brieven van 31 december 1644 (nos. 7225 en 7226).

et plebis,[14] inter eos qui episcopos et veterem liturgiam amant, et eos qui omnia quaerunt nova, inter eos qui pacem bello et eos qui bellum paci praeferunt.[15] Gaudeo literis e Batavis me intelligere ad meliora consilia verti etiam eos qui antehac obstitere, quominus ea respublica vires suas coniungeret cum Suedis ad mare a compedibus Danicis liberandum.[16] Non cessabo ventilare hanc facem.

Bregius huc a Polonia rediit, rebus, ut dicitur, bene confectis, a marescallo Torstensonio Avaugurius nuntios ferens hic pergratos. Duo, qui res egerunt marescalli Odincurtii, in Bastiliam sunt coniecti, ut cuncta eius arcana noscantur. Est hic nunc synodus reformatorum, quorum delegatos mira comitate excepit cardinalis Mazarinus. Dux Lotharingus et Cantecroia ipsius Bruxellae magno cum honore excepti sunt. Dicitur anno hoc militaturus [Hispano] in Belgicis partibus militemque hac hieme collocaturus in Lutzemburgico, Juliacensi et Cliviensi agro. Elector Palatinus valde se popularem facit Londinii,[17] nescio qua spe. Stella, qui nunc pro Gallia Argentorati est residens, scripsit literas ad civitatem Francofurtensem, ut, si a belli metu velit esse immunis, se in tutelam det Galliae. Qui in praesidio sunt Francothaliae, hactenus ad Mogontiacum usque excurrunt.

Fama quaedam est de matrimonio regis Hispaniae cum domina Oenipontana principe.[18] Laborat Gallia ad componendas discordias Tigurinorum cum vicinis; et Helvetii ad componendas eas quae sunt inter Rhaetos. Perfecta sunt munimenta circa Philippiburgum. Principes Itali qui contra Barbarinos fuere, petunt a papa, ut ipsorum actus approbet, ut qui nihil moliti sint contra ecclesiam aut sedem romanam. Castellani cum quatuordecim millibus esse dicuntur apud Badaioxum; Portugalli inde non longe apud Elvam, sed nihil agere magni. Navis Turcica quae a Melitensibus fuit capta, machinas habuit sexaginta; praeda aestimatur ad milliones duos. Afri piratae apparent in mari inter Hispaniam Angliamque.[19] Regis Angliae equitatus ab excursibus factis Oxoniam rediit. Dicunt autem qui parlamento favent quatuordecim Scotorum millia invasura partem Angliae australem. Sed puto haec, ut multa talia, supra verum inflari.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, christiano orbi et regno Suedico per consilia Sublimitatis tuae faciat bene,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

14 Het Hogerhuis voerde bezwaren aan tegen de ‘ordinance for the attainder of Archbishop Laud’ en de vervanging van het ‘Book of Common Prayer’ door een ‘Directory for the Public Worship’; zie no. 7224.

15 Nieuw was het streven van de ‘oorlogspartij’ om leden van het Hoger- en Lagerhuis uit te sluiten van civiele en militaire functies (‘the Self-Denying Ordinance’).

16 Nicolaes van Reigersberch had zijn zwager opmerkzaam gemaakt op het beraad in de Staten van Holland en de Staten-Generaal over de wenselijkheid van een fermer optreden tegen de willekeur van koning Christiaan IV en zijn tolgaarders te Helsingør. Zijn brieven, dd. 12, 19 en 26 december 1644, zijn niet overgeleverd; vgl. de reacties van Grotius in nos. 7209 (24 december), 7223 (31 december) en 7235 ([7 januari 1645]).

17 Prins Karl Ludwig van de Palts had in november toestemming gekregen om de zittingen van de ‘Assembly of Divines’ in de Westminster Abbey bij te wonen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 150 en p. 152). Men twijfelde aan de oprechtheid van zijn belangstelling; zie no. 7209, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 446-447.

18 Aartshertogin Claudia de' Medici, sinds 1632 regentesse van Innsbrück (Oenipons).

19 Een betere lezing is: ‘in mari inter Hispaniam Melitamque’; zie no. 7236: ‘Eenige Turcsche rovers werden gezien tuschen Spagnie ende Malta’.

Lutetiae, anni apud nos 1645 die septimo, quem annum reginae, regno et Sublimitati tuae felicissimum precor.

Audimus Turcas in Stiriam irrupisse. Constantiam Pamphyliam, natam ex fratre papae, nubere principi Plombini. Bavaricos milites partim esse ad Suevicam vallem,[20] partim ad Nortlingam, Margentaliam et apud Augustam et Ulmam et in Bavariae finibus.

20 'Suevicam vallem' in de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7238). Het copieboek Dresden geeft: 'Suevicam Hallem' (Schwäbisch-Hall).

Sabranus, Gallicus residens, multum Londinii laborat, ut Galli durante civili in Anglia bello ab utraque parte illacessiti, fruantur mari et commerciis.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Mottae Odincurtii captivitas. Chaumontii mala fides in admittendo ad pontificis dignitatem Pamphylio. Germanica. Mottae obsidio. In aula pontificis quae acciderint. Papae colloquium Thoruniense non placet. Italica. Catalaunica. Turcica. Anglica. A Suedis foedus parlamentariis Angliae propositum; item Batavis contra Danos. Mazarinus reformatos perbenigne excipit. Francofurto tutela Gallica oblata. Varia. Galli neutrales inter regem Angliae et parlamentarios.

7238. 1645 januari 7. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: 7 Ian. 1645.

7239. 1645 januari 7. Aan J. Oxenstierna.[1]

Illustrissime et excellentissime domine,

Recte accepi literas Excellentiae vestrae datas V/XV Decembris, summasque gratias ago, tum propter benignam admodum rerum mearum curam,[2] tum quod de rebus Germanicis[3] ea edoceor quae mihi ad dirigendum sermonem erunt utilia. Placet imprimis quod Bambergensis et Herbipolensis episcopi, circulus Franconicus et alii gratos habent labores quos gens Suedica suscipit pro Germaniae libertate.[4] Velim autem eorum legati, quacunque cum potestate venturi sunt, veniant quamprimum, ne eorum mora obstet colloquiis de pace a tot populis desiderata.

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 63. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7237). De tekst is opgenomen in de uitgaven van F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 85, en *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 69.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7196. Gedrukt *Epist.*, p. 740 no. 1717. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 274 (doorgestreept); te Leipzig, UB, ms. 2633, f. 409, en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 88 en Br. 24, 113.

2 Grotius' verzoek om een regelmatige uitbetaling van zijn honorarium (no. 7083); zie zijn brieven aan de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna, dd. 29[=28] september/8 oktober (no. 7086), dd. 9/19 november (no. 7153), dd. 16/26 november 1644 (no. 7166, postscriptum), en dd. 3 december 1644 (no. 7176, postscriptum).

3 Het postpakket met de Munsterse 'propositiones', dd. 24 november/4 december 1644, bereikte de Zweedse ambassade op de 29ste december (nos. 7195 en 7196).

4 Verscheidene Duitse vorsten en standen hadden de beantwoording van de Franse en Zweedse uitnodigingen ter vredesconferentie in overweging genomen. De eerste aanzet gaf de Frankische Kreits (8 november 1644), weldra gevolgd door de bisschoppen van Würzburg en Bamberg, alsmede het stadsbestuur van Neurenberg (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 428-430).

Magnas sane res brevi tempore peregit dominus marescallus Torstensonius,[5] cum illum tam magnum tamque formidabilem Gallassii exercitum ita partim proeliis partim

5 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had de keizerlijke ruiterij van Matthias, graaf Gallas, op 3 december in de omgeving van Wittenberg en Jüterbog een vernietigende slag toegebracht.

ademto victu et pabulo exhausit, ut tenues eius reliquiae aegre Magdeburgi moenibus periculum ultimum a se propulsent.[6] Ea res et caesarianos et Danos debet impellere ad pacem quamprimum expetendam.[7]

Ego ut augeatur Gallorum ad superiora Rheni exercitus apud reginam et alios instabo,[8] et adiutorem in ea re habebo ducem Anguianensem, qui illuc redire constituit.[9] Cardinalis an mihi adeundus sit, de eo mandata reginae dominae nostrae aut magni cancellarii exspecto.[10] Interim comes Bryennius, secretarius status ad res externas, quae nos ad eum perferimus,[11] perfert ad cardinalem iussu reginae.

Deus, illustrissime et excellentissime domine, Excellentiae vestrae det res publice privatimque prosperrimas,

Excellentiae vestrae semper promtissime serviturus,
H. Grotius.

Lutetiae, XXIX [*sic*] Decembris 1644/VII Ianuarii 1645.

Adres: Illustrissimo excellentissimoque domino/domino Johanni Oxenstiernae, sacrae regiae Maiestatis Suedicae summa cum potestate legato et senatori regni, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Baroni Oxenstiernio, plenipotentiario.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Bambergensem, Herbipolitanum et circulum Franconicum a Suedis non alienum docet. Num cardinalis ipsi legato sit adeundus quaerit.

7240. 1645 januari 7. Aan H. Appelboom.[1]

6 De in Maagdenburg achtergebleven keizerlijke infanteristen verdedigden hun kwartieren in de ‘Neustadt’ tegen een aanval van de Zweedse en Hessische expeditielegers van de generaal-majoors Hans Christoph, graaf van Königsmarck, en Johann Geyso.

7 Koning Christiaan IV van Denemarken had het vertrouwen in de wapenen van het keizerlijke expeditieleger verloren. Ten einde raad legde hij zich neer bij het advies van zijn rijksraden om meer aandacht te schenken aan een diplomatieke oplossing van het Zweeds-Deense conflict.

8 Grotius erkende het belang van een versnelde terugkeer van de Franse legers naar het Duitse front. Op dit moment bracht hij de argumenten bijeen voor een pleidooi aan het hof van koningin Anna van Oostenrijk; zie no. 7254, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 472.

9 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had zijn zinnen gezet op de belegering van Trier (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 410-413).

10 Om protocollaire redenen had Grotius steeds afgezien van een bezoek aan het ‘Palais-Cardinal’ (nos. 6016 en 6018 (dl. XIII) en no. 6916 (dl. XV)). Alleen wanneer koningin Christina of rijkskanselier Axel Oxenstierna hem uitdrukkelijk instrueerden om de hogere rang van de kardinaal te erkennen, was hij bereid tot een concessie op het punt van de ‘eer en tytulen’ van de Zweedse kroon.

11 De regentesse had aan Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, staatssecretaris voor buitenlandse zaken, de taak gegeven om de ambassadeurs die ten hove verschenen op te wachten in de ‘antichambre du roi’; zie no. 6913 (dl. XV).

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 68. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 740 no. 1718. Antw. op no. 7214, beantw. d. no. 7257.

Clarissime domine,

Libenter admodum cognovi certiora et distinctiora omnia per literas Claritudinis vestrae, scriptas XXVI Decembris,[2] de iis quae rumor antegressus satis confusa nuntia-

2 In zijn brief van 26 december 1644 (no. 7214) was Harald Appelboom dieper ingegaan op Torstenssons krijgsverrichtingen in de slag bij Jüterbog (3 december).

verat; restat discamus, quae sit fortuna futura Hazfeldii[3] et Gallassii reliquiarum quae Magdeburgi esuriunt.[4] Non dubium, quin omnes hi nuntii valde perculsuri sint animos Danorum rebus apud ipsos satis malis et nulla spe auxilii externi.

Vidi quae in pacem proposita sunt a nostris, a Gallis, a caesarianis, ab Hispanis.[5] Nostri responsum, ut video, caesarianorum ad suum scriptum exspectant[6] atque interim adventum membrorum Imperii Monasterium et Osnabrugam et ratihabitionem instrumenti caesarianorum procuratorii, ita ut reformatum est.[7]

Quiescitur in Gallorum hibernis ubique,[8] nisi quod Motta obsidetur et arx Cruceanaci, incerto adhuc eventu. Lotharingus hoc anno videtur militaturus Hispano, adversus quem Batavi brevi procedent cum exercitu.[9] Exspectamus, quis futurus sit exitus consiliorum regis Angliae in ea pace quam proponit parlamentariis, inter quos non levia sunt initia discordiarum. Constantinopoli non magna habetur ratio legati caesariani.

Deus, clarissime domine, Claritudinem vestram et hoc anno et sequentibus felicem praestet,

Claritudinis vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, VII Ianuarii 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

3 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had na de uitschakeling van de ruiterij van Mathias, graaf Gallas, de aanval ingezet op het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen. Op 13 december verscheen hij voor de muren van Pegau (ten zuiden van Halle) (*Gazette 1645*, no. 3, dd. 7 januari 1645).

4 Soldaten van het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, bijgestaan door de Hessische versterkingen van generaal-majoor Johann Geyso, beletten de in Maagdenburg achtergebleven keizerlijke infanteristen de toegang tot de bruggen over de Elbe.

5 Een reactie op Appelbooms postpakket met de in Osnabrück en Munster uitgewisselde ‘propositiones’ (no. 7214).

6 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hadden in hun propositie, dd. 27 november/7 december 1644, aangedrongen op de deelname van alle keurvorsten en Duitse standen aan het vredesoverleg (no. 7183 (bijlage), en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 313-314). Het antwoord van de keizerlijken liet lang op zich wachten. Pas in het najaar van 1645 achtten zij de tijd rijp voor vredesonderhandelingen met de Zweden. Op 22 oktober 1645 tekende de keizerlijke gevolmachtigde Johann Maximilian, graaf Lamberg, in zijn dagboek aan: ‘Vor dem eßen hab ich mein secretari in einer carozza mit 6 pferden, 2 edllethen und 2 laggeyen zu den Schwedischen gesanden geschikht und ihnen die Kayserliche antwortt auf ihre proposition überbringen laßen’ (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 94).

7 Op 20 november waren de keizerlijke, Spaanse en Franse gevolmachtigden accoord gegaan met de voorgestelde veranderingen en verbeteringen in hun volmachten. Omdat de goedgekeurde formulieren eerst in Wenen, Madrid en Parijs omgezet moesten worden in originele akten, hadden de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini de koeriers van de delegaties twee maanden de tijd gegeven voor het volbrengen van hun missie.

8 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 7 januari 1645.

9 Het Staatse leger stond eind mei gereed voor het ‘groot desseyn ende entreprinse’ van Frederik Hendrik in Vlaanderen (*Het Staatsche leger* IV, p. 145-146).

7241. 1645 januari 9. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Admiralis Martinus Tisius Ankerhielmius[2] heri huc appulit 31 Decembris solvens Gothenburgo, quo adversi venti vehementia reverti coactus erat. Primo vere coronae Suediae, cui fidelitatem, operam et se totum addixit, industriam suam vicissim probabit. Nullas ad me habuit literas praeter unas a generali gubernatore in Livonia et admirali illustrissimo domino Erico Rynningio[3] 27 Novembris stylo vetere Stocholmiae datas.[4]

Comitia adhuc continuabantur.[5] Iterato status in regia convenere et propositionibus sacrae regiae Maiestatis respondebant,[6] ubi dominus Hendricus Flemingius nomine nobilitatis[7] privilegia sui ordinis sacrae regiae Maiestati commendabat, auspiciis regiminis fausta omnia et felicia precabatur obtulitque opem bellis praeter illa quae superioribus comitiis promissa erant quatuor marchas ex quinque marcis, quas ex praediis suis suburbanis accipiunt hoc anno. Archiepiscopus Paulinus, consul Stocholmensis doctor Gavelius et ruricola suos ordines[8] eodem modo commendabant sacrae regiae Maiestati et sicuti dominus Flemingius per alium responsa sua ex charta recitari curabant post habitas orationes, quibus omnibus gratias egit nomine reginae cancellarius regni dicendo insuper in senatu regni sacram regiam Maiestatem examinaturam ea quae propositionibus suis responsa erant.[9]

Post partam mari victoriam gratiae ibi Deo actae sunt iteratis explosionibus tormentorum ex turri trium coronarum, Brunconis monte, admiralitatis insula aliisque locis.[10]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1645, 2). Eigenh. oorspr. Handtekening afgescheurd. Antw. op no. 7227, beantw. d. no. 7271.

2 Admiraal Maerten Thijssen Anckarhielm had met 20 schepen van de Zweeds-Hollandse hulpvloot bijgedragen aan de Zweedse overwinning in de Fehmarnbelt (13/23 oktober). Op 19/29 oktober verliet hij de Kielerfjord en bracht zijn eskader door de Grote Belt terug naar de haven van Göteborg. Eind december aanvaardde hij de thuisreis ('Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 289).

3 Zie no. 7109. Rijksraad Erik Ryning (Rynning), gouverneur van Lijfland, had aanvankelijk bedenkingen aangevoerd tegen de opvolging van de op 26 juli/5 augustus 1644 gesneuvelde admiraal Klas Fleming. Bij terugkeer in Stockholm (november 1644) liet hij zich overtuigen. In het voorjaar 1645 nam hij daadwerkelijk het bevel op zich over de Zweedse vloot (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 588, p. 591, p. 670 en p. 672, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 642).

4 De gouverneur-admiraal schreef zijn brief op 27 november/7 december 1644, tien dagen voor de troonsbestijging van koningin Christina.

5 De rijksdag werd in Stockholm gehouden. Op 8/18 oktober had rijkskanselier Axel Oxenstierna de regeringsvoorstellen aan de standen gepresenteerd (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 641-645).

6 De vier standen (ridderschap, geestelijkheid, burgers en landlieden) namen ieder apart de voorstellen in beraad. Op 29 oktober/8 november zagen zij elkaar weer terug in de 'rixsal' van het koninklijk paleis (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 654-657).

7 'Lantmarskalk' Henrik (1584-1650), zoon van Klas Hermansson Fleming († 1616) (*SBL* XVI, p. 137-139), presideerde de bijeenkomsten van de adel in het Riddarhuset.

8 Aartsbisschop Laurentius Paulinus Gothus (1565-1646) (*SBL* XXII, p. 369-376) vertolkte de mening van de tweede stand (geestelijkheid) en Petrus Gavelius (Cederschiöld), doctor iuris, burgemeester van Stockholm (*SBL* VIII, p. 75, en XVI, p. 761-762), die van de derde stand (burgerij). Woordvoerder van de landlieden was een zekere Erik Mats(s)on.

9 Rijkskanselier Axel Oxenstierna beantwoordde de 'orationes' met een pleidooi voor een snelle afhandeling van de lopende zaken.

10 De overwinning van de Zweeds-Hollandse vloot in de Fehmarnbelt (13/23 oktober). Op 27 oktober/6 november maakten de burgers van Stockholm zich op voor een groot feest in de

Legati Batavici propter Sassam occupatam[11] festivo igne, vino epulisque advenientibus datis statibus gratulabantur. Cubicularii et alii ex aula regia sua sponte gratulatum veniebant et magnifica mensa excipiebantur. Die sequenti ordines regni superiora agebant.[12]

In Schonia 350 equites, 100 dragoni caesi et 300 rustici ambusti a Wactmestero.[13] Tractatui destinatae Calmariensis et Christianapolitana urbes et 15 Ianuarii,[14] sed haec praeliminaria nondum subscripsit, sed ore consensit rex Daniae.

Legati Battavici parabant abitum. Bickerius et Stavenessius Lubecam in patriam tenderent,[15] De Wittius manet.[16] Cancellarius ipse ad tractatus pergit.[17] 10 Decembris regimen sacrae regiae Maiestati traderetur. Duo sunt quae in comitiis expedientur. Regni, ut dictum, moderamen electae sacrae regiae Maiestati tradetur[18] et media ad continuandum cum caesare regeque bellum comportanda;[19] utrumque magni momenti res.

Alefeldius copias suas undique ex Juthlandia contraxit seque cum istis quae ex Fiunia transmittebantur, coniunxit,[20] quo Wrangelium viribus inferiorem ad pugnam lacesseret. Verum in campum pugnae capacem industria Wrangelii seductus peditatus eius penitus defectus est equitumque sexcenti, ut Hamburgo scribitur, particularia proxime habituri.[21] In Dania magna est penuria pecuniae, militum, animi dispositionisque mili-

stad. De festiviteiten werden ingeluid met saluutschoten vanaf de paleistoren 'Tre Kronor', de Brunkeberg en de admiraliteitshuizen op Skeppsholmen en Kastellholmen.

11 De volgende dag toonden de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse hun vreugde over de inname van Sas van Gent op 5 september 1644 (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 125).

12 De bijeenkomst in de 'rixsal' op 29 oktober/8 november; *supra*, n. 6.

13 De strijd in Skåne (Schonen). De Zweedse generaal-majoor Hans Wachtmeister moest af en toe in actie komen tegen boeren die de Deense garnizoenssoldaten van Malmö doortocht verleenden naar de winterkwartieren van veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn te Ystad.

14 Het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro, op de grens van Kalmar (Zweden) en Kristianopel (Denemarken), had op 15/25 december 1644 moeten beginnen, maar op verzoek van beide partijen werd de aanvangsdatum eerst verschoven naar 15/25 januari en vervolgens naar 8/18 februari 1645.

15 Dr. Andries Bicker en de Zeeuwse pensionaris Cornelis van Stavenisse vingen op de 11de december hun reis naar de Republiek aan. Hun schip miste ten gevolge van een opstekende noordwesterstorm de veilige vaart op Lübeck door de Kalmarsund en werd stuurloos naar de kust van Pommeren gedreven. Na een lange tocht over land (Danzig (Gdańsk), Stettin, Rostock, Lübeck, Hamburg en Bremen) zagen zij op de 25ste januari eindelijk de vertrouwde omgeving van het Haagse Binnenhof terug; vgl. no. 7232.

16 De Dordtenaar Jacob de Witt mocht op 8/18 december de Republiek vertegenwoordigen op het hoffeest ter ere van de troonsbestijging van koningin Christina (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 138 en p. 148-149).

17 Koningin Christina stuurde een 'zware' delegatie naar het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro: kanselier Axel Oxenstierna en de rijksraden Johan Skytte, Matthias Soap en Ture Bielke (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 150-151; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 474, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 452-457).

18 Het aftreden van de rijksregenten Axel Oxenstierna (kanselier), Per Brahe (drost), Jacob Pontusson De la Gardie (maarschalk), Carl Gyllenhielm (grootadmiraal) en Gabriel Bengtsson Oxenstierna (tresorier) op 8/18 december 1644.

19 Het vraagstuk van de financiering van de krijg tegen de keizer en de koning van Denemarken.

20 Kort voor de jaarwisseling hadden nieuwsagenten in Hamburg het bericht opgevangen dat de troepen die de Deense kolonel Claus Ahlefeldt in het hertogdom Holstein onder zijn bevelen had staan, versterkt waren met 'quelques troupes Danoises que le Général Major Bawer avoit amenées de l'Isle de Finnen [Funen]'.

21 De mars van Claus Ahlefeldt naar de Zweedse winterkwartieren in Jutland duurde maar kort. Nog geen week later konden dezelfde Hamburgse nieuwsagenten (*supra*, n. 20) de tijding

taris. Ulefeldius[22] aula prohiberi dicitur. Magna vis aquae munimeniis Gluckstadiensibus damnum 30 millium imperialium [thalerorum] attulit.[23]

Illustrissimus legatus Oxenstierna Osnabrugga Monasterium venit interfuitque ceremoniis pontificiorum ipsa nocte festi natalitii Salvatoris, praesentiam adventumve eius ignorantibus omnibus.[24] Missam habuit ipse princeps Franciscus Wilhelmus in templo iesuitarum segregato in loco;[25] quo factum, ut legatus Oxenstierna particeps quoque esset datae benedictionis noscereque hoc modo posset omnes adversae partis legatos devotioni intentos. Circa vesperam tandem istius diei illustrissimis dominis legatis Gallicis adventum suum significavit,[26] sequentibus tribus diebus reciprocae visitationes fiebant et tandem multorum carpentorum vigintique equitantium nobilium extra urbem comitatu Osnabruggam tetendit.[27] Hoc ipso congressu fundamenta tractatus cum deputatis statuum Germaniae iacta sunt, qui deputati nunc Monasterium festinant.[28]

Adfuit praeterea praefectus dominus Laurentius de Linde a marescallo Torstensonio missus, qui particularia felicis pugnae cum caesareanis[29] illustrissimis dominis legatis referret consultaretque cum iisdem marescalli nomine, quonam potissimum modo victoriam persequeretur exercitus Suedorum.[30] Pretiosum et praeclarum concilium initum est, quod brevi ex effectu constabit.

brengen dat kolonel Helmut Wrangel het gevaar had bezworen (*Gazette 1645*, nos. 9 en 12, dd. 21 en 28 januari 1645).

22 Koning Christiaan IV had rijkshofmeester Corfits Ulfeldt (Ulfelt) aansprakelijk gesteld voor de ondergang van zijn oorlogsvloot in de Fehmarnbelt. Een verzoening was echter op handen (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 596, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 450).

23 In de eerste dagen van de Zweeds-Deense oorlog had de Deense gouverneur van Glückstadt het omliggende land onder het water van de Elbe gezet (nos. 6634 en 6654 (dl. XV)).

24 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna verliet Osnabrück op 13/23 december (no. 7218). Zijn besluit om Christus' geboorte volgens de Gregoriaanse tijdrekening te gedenken, hield hij tot op het laatst geheim (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 445, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 815).

25 Franz Wilhelm von Wartenberg, bisschop van Osnabrück, Minden en Verden, afgevaardigde van het college van keurvorsten, had op 25 november 1644 zijn plechtige entree in Munster gemaakt (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. XX en XXXVI). Hij celebreerde de mis in de jezuïetenkerk St. Petri, vermoedelijk in aanwezigheid van leden van de Spaanse en keizerlijke delegaties in Munster.

26 Op maandag 26 december brachten de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hun Zweedse collega de 'eerste visite' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 819-828, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 125).

27 Bij zijn vertrek uit Munster ontving de kanselierszoon Johan Oxenstierna een eervol uitgeleide van koetsen en ruiters.

28 De Franse gevolmachtigden hadden het vraagstuk van de toelating van de Duitse vorsten en standen tot het vredesoverleg bovenaan de agenda van hun conferentie geplaatst (26-28 december); vgl. *Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 249.

29 Lorentz von der Linde (1610-1670), kolonel in het leger van veldmaarschalk Lennart Torstensson (*SBL* XXIII, p. 328-329), en de Franse militaire attaché Charles Du Bois, baron van Avaugour (no. 7236), verschenen op 16 december in Munster om de graaf van Avaux en Abel Servien het nieuws te brengen van de Zweedse overwinning bij Jüterbog.

30 Veldmaarschalk Lennart Torstensson begeerde een voorschot op de halfjaarlijkse Franse subsidie aan de Zweedse legers in Duitsland. Zijn verzoek werd door de Franse gevolmachtigden gehonoreerd meteen lening van 100000 rijksdaalders (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 440 en p. 447; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 118; *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 802 en p. 807, en H. Kellenbenz, 'Hamburg und die französisch-schwedische Zusammenarbeit im 30jährigen Krieg', in *Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte* 49/50(1964), p. 99).

Divinus favor, illustrissime et excellentissime domine, illustrissimam Excellentiam vestram diutissime sospitem praestet,
illustrissimae Excellentiae vestrae ...

Amstelodami, 9 Ianuarii 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Ian.

7242. 1645 januari 9. Van Christina van Zweden.[1]

Christina, [Dei gratia Suecorum, Gothorum Wandalorumque designata regina et princeps hereditaria, magna princeps Finlandiae, dux Esthoniae et Careliae Ingriaeque domina, etc.,] gratiam et favorem nostrum singularem.

Nobilis ac magnifice, nobis sincere fidelis,

Cum ex aliquot iam annis visum fuerit christianissimo regi suos legatos in Germania habuisse per quos sua ibi et nobiscum negotia maioris momenti tractari fecerit, adeo ut nullum apud nos in hoc regno ordinarium legatum sustinuerit, sed quem hic habuit residentem et in negotiis minoris momenti regis agentem[2] ante biennium minus hinc revocavit et publicis tractatuum negotiis in Germania admovit, nos consilia in hac re nostra suae Serenitatis consiliis adaptare et conformare et quae iniri foedera et maximi momenti negotia invicem tractari ac concludi debuerunt, per legatum nostrum in Germania[3] illa confici necesse habuimus. Iamque occeptis et durantibus Osnabrugae et Monasterii tractatibus pacis, paene omnia extra bellum status negotia inter nostros et christianissimi regis legatos ac commissarios per crebram communicationem ventilantur et peraguntur.

Ea res nos cum primis non modo ambiguas reddidit in sustinendis ac peragendis per ordinarium in aula Gallica legatum imposterum rebus nostris, sed et permovit ut te sub initium suscepti a nobis regiminis ab isto solenni munere revocaremus, prout per praesentes literas nostras clementer avocamus, dum viderimus quem exitum et eventum instituti in Westphalia tractatus quamve faciem praeterea Germanicae res sortiantur, et constituere porro apud nos poterimus quid ex usu et honore nostro ac regni nostri siet. Ita vero senties gratissima nobis fuisse praestita

1 Copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1644, Tyskt och Latinskt, f. 318^{v}-319^{v}. Tekst opgesteld door de Zweedse kanselarijsecretaris Anders Gyldenklou (*SBL* XVII, p. 504-507). Antw. op no. 7083; beantw. d. no. 7366, dd. 18 maart 1645. Christina (8/18 december 1626-1689), dochter van koning Gustaaf II Adolf van Zweden, had op 7/17 december 1644 de regering over haar landen aanvaard. In juni 1654 deed zij afstand van de troon (*SBL* XXI, p. 573-580).

2 Claude de Salles († 1648), baron van Rorté, sinds 1637 Frans resident te Stockholm, had op 8/18 mei 1643 afscheid genomen van het Zweedse hof (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 127). In oktober 1643 aanvaardde hij de opdracht om de Franse kroon te vertegenwoordigen op de vredesconferentie te Osnabrück; vgl. no. 6569 (dl. XIV).

3 Schering Rosenhane (1609-1663), gouverneur van Östergötland, ontving zijn benoeming tot Zweeds resident te Munster in juni 1643 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 1-3).

hactenus abs te inibi locorum servitia et grata gratiosaque memoria ac compensatione ista erga te tuosque agnituros esse. Mittimus tibi hisce adiunctas literas nostras ad regem et reginam regentem,[4] quibus avocationem tui Serenitatibus earum nuntiamus, prout ex inclusis exemplis videre est, clementer tibi mandantes ut, quamprimum ad te illae perlatae et apta occasio se oblata fuerit, legationis ordinariae munere te abdices[5] et quo commodius mentem porro nostram percipere pos-

4 Zie bijlage 2. De tekst van een afzonderlijk schrijven aan koningin Anna van Oostenrijk is niet overgeleverd.

5 Op maandag 27 maart 1645 bracht Grotius zijn laatste bezoek aan het Franse hof (no. 7394).

sis, ad loca nobis propinquiora te recipias. Marco Duncano, consiliario nostro aulico, iniunximus ad aulam subsistere[6] et quae ipsi commiserimus negotia ibi efficere, donec plenariam mentem nostram super universa hac re declarare poterimus.

Quod salarium tuum attinet,[7] cum nobis antehac aliquoties significaveris[8] id e subsidiis Gallicis te cepisse,[9] iam non possumus de supplendo et solvendo aliquo residuo ac restanti rite disponere antequam nobis certo constiterit quid tibi solvendum esset. Id cum perceperimus, aequissimi tui postulati ratio habebitur nosque erga te benignam voluntatem nostram declarabimus. Neque enim fides, diligentia et opera quam comprobasti ex eo tempore quo ista nobis regnoque nostro tuam commodavisti apud nos, iam gubernaculis reipublicae admotas, oblivione tradentur, quae minorennes percepimus te legati partes rite implevisse nobisque ac regno nostro praeclara officia praestitisse. Hinc virtutes tuas ac merita plurimum aestimamus teque divinae protectioni clementer commendamus,

Christina.

Bovenaan de copie te Stockholm: Ad Hugonem Grotium concernentes avocationem eius, etc. Datum Stockholm, anno 1644, December 30. A. G[ylden]klau.

6 Marc Duncan de Cerisantes, Zweeds koninklijk commissaris in Deense aangelegenheden, was in juni 1644 in de Franse hoofdstad gearriveerd. In haar brief van 15/25 januari 1645 verleende koningin Christina hem een nieuw mandaat; zie bijlage 3.

7 Dit fragment ontbreekt in de vertaling; vgl. bijlage 1.

8 Grotius' verzoek om een regelmatige uitbetaling van zijn honorarium (no. 7083); zie zijn brieven aan de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna, dd. 29[=28] september/8 oktober (no. 7086), dd. 9/19 november (no. 7153), dd. 16/26 november 1644 (no. 7166, postscriptum), en dd. 3 december 1644 (no. 7176, postscriptum).

9 Sinds 1639 had Grotius dankbaar gebruik gemaakt van de door koning Lodewijk XIII aangereikte mogelijkheid om zijn onkosten als Zweeds ambassadeur te Parijs af te trekken van de Franse subsidies aan de Zweedse legers in Duitsland. Tot nu toe hadden kanselier Axel Oxenstierna en diens financieraad Petter Spiring Silvercrona stilzwijgend genoegen genomen met deze oplossing.

Bijlage 1:[10]

Vertaling

Christina, door Godts genade verklaarde koninginne en erfvorstin der Zweden, Gotthen en Vandalen, grootvorstin van Finlandt, hartoginne van Esthland en Karelië en vrouwe van Ingermerlandt, etc., etc., onze genade en zonderlinge gunst.

Edele en voortreffelijke persoon, overgegeven aan onzen dienst,

Gelijk het sedert eenige jaren den allerchristelijksten koning behaagt heeft zijne gezanten te houden in Duitslandt, door welke hij met ons heeft laten verhandelen zaken van de alleruiterste aangelegentheit, zoodat hij geen gewonen afgezant heeft gehad in dit koningrijk, maar van ons hof herroepen heeft den resident of agent dien hij onderhield om zaken van minder belang, en dien gebruikt in Duitslandt tot het publyk waarnemen der handelingen, zoo hebben wij om deze aanmerking geoordeelt ons te moeten schikken en onze besluiten ten dezen opzicht te moeten doen overeenkomen met die van zijne Sereniteit, en hebben goetgevonden onzen ambassadeur in Duitslandt te gebruiken tot het behandelen en sluiten der verbonden en onderhandelingen van het allergrootste gewigt, die daar moeten gemaakt worden. En hebbende reeds een aanvang gemaakt van den vredehandel te Osnabrug en Munster, zoo is het dat aldaar door de veelvuldige bijeenkomsten overwogen en uitgevoert worden bijna alle de zaken van

10 Bijlage 1 naar Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 392-395. Zie ook hs. Den Haag, KB, Arch. Cornets de Groot 23, 4 en 2-1, f. 322, voor een Nederlandse en een Franse versie van de brief van koningin Christina van Zweden.

staat, buiten die van 't oorlog, tusschen onze gezanten en afgevaardigden, en die van den allerchristelijksten koning.

Dit is de voornaamste beweegreden niet alleen van de onzekerheit, waarin wij ons bevinden wegens het onderhouden en bestieren van onze zaken aan 't hof van Vrankrijk door middel van eenen gewonen ambassadeur, maar ook van het besluit door ons genomen op den aanvang van onze regering, om uEd. te herroepen van deze plechtelijke bediening, gelijk wij u vrindelijk herroepen door onzen tegenwoordigen brief, totdat wij zullen zien, welke het einde en den uitslag zal mogen zijn van de handelingen begonnen in Westphalen, en wat aanzien ook de zaken zullen krijgen in Duitslandt, en om breder te overwegen 'tgeen strekken zal konnen ten dienst en eer zoo van ons als ons koningrijk. Maar gij moogt uEd. ten vollen onzentwegen verzekert houden dat wij ten hoogsten voldaan zijn van de diensten die gij ons tot dezen tijdt gedaan hebt ter plaatse daar gij u bevind, en gelijk wij die niet uit ons geheugen zullen laten gaan, zoo zullen wij aan uEd. en uw familie blijken geven van 't gevoel onzer erkentenis. Nevens dezen zenden wij uEd. ook onzen brief aan den koning en de koninginne-regente, waarin wij kennis geven van uwe herroeping aan hare Sereniteiten, gelijk gij zult konnen zien door de afschriften hierbij gevoegt.

Gegeven in ons koninglijk paleis van Stokholm, den dertigsten van Wintermaandt 1644.

Was ondertekent: Christina.

Bijlage 2:[11]

Christina van Zweden aan koning Lodewijk XIV, 9 januari 1645.

Nos Christina, etc., etc., serenissimo et potentissimo principi, fratri consanguineo et amico nostro carissimo, domino Ludovico XIV, eadem gratia Franciae et Navarrae regi christianissimo, etc., salutem et prosperos rerum successus.

Serenissime atque potentissime princeps, frater consanguinee, foederate et amice carissime,

Complures iam elapsi sunt anni quibus ordinariae legationis munere apud Serenitatem vestram et pridem apud Serenitatis vestrae dominum parentem[12] laudatissimae recordationis cum laude defunctus est nobilis et magnificus nobis sincere fidelis dominus Hugo Grotius. Nunc cum eundem revocavimus illique mandavimus ut Serenitatem vestram ante salutaret ac valediceret quam illinc se reciperet, et sicut primo sub adventu suo personae suae officiique sibi concrediti notitiam christianissimo regi defuncto fecit,[13] ita eandem Serenitati vestrae circa abitum suum et ante repraesentaret quam publico ac solenni isto munere, cui hactenus praefuit, exierit, proinde a Serenitate vestra peramice requirimus, ut dictum legatum nostrum clementer dimittere et quam ille hactenus expertus est regium favorem et affectum illo porro complecti velit, nam sicuti certo nobis pollicemur eius praesentiam et vitam apud Serenitatis vestrae parentem et ab excessu eius apud ipsam Serenitatem vestram transactam minime nigratam et molestam vobis fuisse, ita nec dubitamus quin hominis nobis sincere dilecti et qui communi causae foederique mutuo

11 Bijlage 2 naar copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1644, Tyskt och Latinskt, f. 319^{v}-320^{v}. De vertaling ‘van den brief aan de Fransche Majesteiten’ in Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 395-396.

12 In de tekst is het woord ‘parentem’ onderstreept. In de marge volgt de aantekening: ‘ad reginae regentis maritum’.

13 Koning Lodewijk XIII had de Zweedse ambassadeur op 7 maart 1635 zijn eerste audiëntie verleend. De ontvangst in het paleis te Chantilly (ten westen van Senlis) verliep volgens de regels van het diplomatieke ceremonieel; zie nos. 1998 en 1999 (dl. V).

conservando[14] non parum tribuit, ministri nostri merita Serenitas vestra grato ac clementi loco sit habitura. Nos equidem ea quae hactenus Grotio legato nostri causa praestita sunt grata vicissim erga Serenitatem vestram memoria recolimus, divinae tuitioni eandem peramice commendantes,

Christina.

Bovenaan de copie te Stockholm: Credentiales ad regem christianissimum dominum Ludovicum XIV et mut[atis] mut[andis] ad reginam regentem pro Hugone Grotio super avocatione eiusdem. Datum Stockholm, anno 1644, December 30. A. G[ylden]klau.

Vertaling van de ‘brief aan de Fransche Majesteiten’

Wij, Christina, door Godts genade verklaarde koninginne en erfvorstin der Zweden, Gotthen en Vandalen, groot-vorstin van Finlandt, hartoginne van Esthlandt en Karelië, en vrouwe van Ingermerlandt, etc. Aan den zeer uitstekenden en den zeer machtigsten prins, broeder, etc., den allerchristelijksten koning Lodewijk den XIV, koning van Vrankrijk en Navarre, etc.,

Zeer uitstekende en zeer machtige vorst, broeder, neef, bontgenoot en zeer lieve vrind,

't Is sedert eenige jaren dat de edele, voortreffelijke, onze geliefde Hugo Grotius, het ampt heeft waargenomen van onzen gewonen afgezant bij uwe Sereniteit, gelijk hij sedert langen tijdt daarin zich loffelijk heeft gequeten bij uwen heer en vader van gelukkige gedachtenis. Voor 't tegenwoordige hebben wij hem teruggeroepen en bevolen uwe Sereniteit te begroeten en van dezelve zijn afscheidt te nemen voor zijn vertrek, gelijk hij op zijn aankomst aan den overledenen allerchristelijksten koning kennis gegeven heeft van zijn persoon en de bediening aan hem toevertrouwt, zoo hebben wij hem ook gelast zich aan te bieden aan uwe Sereniteit, eer hij zijn publyke en plechtelijke bediening die hij tot nu toe heeft bekleedt, zouw afleggen. Derhalven verzoeken wij zeer gedienstig van uwe Sereniteit zeer vrindelijk afscheidt te geven aan onzen gemelden afgezant en aan hem te betuigen de koninglijke gunst en genegentheit die hij tot hier toe heeft genoten. Want gelijk wij ons verzekert houden dat zijne tegenwoordigheit en zijn leven ten tijde van den overleden vader van uwe Sereniteit, en sedert zijn afsterven bij uwe Sereniteit zelve, niet onbehagelijk is geweest noch tot een last, zoo twijfelen wij niet of uwe Sereniteit zal vrindelijk doen blijken de achting die zij heeft voor de verdiensten van een persoon, dien wij oprechtelijk beminnen en die niet weinig heeft toegebragt tot de bevordering der gemeene zaak en het onderhout onzer onderlinge verbintenis. Wat ons aangaat, wij zullen een onderlinge erkentenis dragen aan uwe Sereniteit voor de gunstbewijzen die onze gemelde ambassadeur uit gunst in onzen opzicht heeft ontfangen, met zeer veel genegentheit uwe Sereniteit bevelende aan de goddelijke bescherming.

Getekent: Christina.

Gegeven in ons koninglijk huis te Stokholm, den dertigsten December 1644.

14 Grotius' bijdrage aan de totstandkoming van het Frans-Zweeds verdrag van Wismar (1636/1638) en de herzieningen van hetzelfde verdrag (Hamburg (juni-juli 1641) en Parijs/Stockholm (juni-augustus 1643)); vgl. nos. 6350, 6519 en 6534 (dl. XIV).

Bijlage 3:[15]

Christina van Zweden aan Marc Duncan de Cerisantes,[16] 25 januari 1645.

Christina, etc., gratiam et favorem nostrum singularem.

Generose nobis sincere fidelis,

Postquam annos minorennitatis divina favente dispositione excessimus et decimum octavum aetatis annum, quam regni decreta capessendo statuerunt, attigimus, ex amore quo dominos senatores et ordines regni nostri complectimur, desiderio et precibus eorundem annuimus et die septima huius mensis fasces huius regni in nos derivari passae fuimus. Deus, rerum ac regnorum omnium stator, qui nos huic imperio praefecit, consilia nobis eius recte gerendi et vires fortiter sustinendi pro bonitate sua largiatur ac suppeditet. Nec ipsae dubitamus quin et ordines regni et, quorum opera inprimis utimur, caeteri ministri nostri officium facturi operamque pariter collaturi sint, quo ingentem illam et humeris nostris impositam molem sufferre valeamus. Tibi hoc ipsum mature indicandum fuit, tum ut de mente nostra super te tuique muneris partibus certior reddereris, tum ut per te notitiam suscepti regiminis nostri christianissimo regi et reginae regenti necnon praecipuis ministris Gallicis impertiremus.[17]

Permoverunt enim nos certae gravesque rationes, ut dominum Hugonem Grotium ab ordinariae legationis munere revocaremus, haud existimantes praesentia tempora quibus pu(bli)ca negotia - quae nos et christianissimum regem foedusque mutuum concernunt - inter nostros et eius Serenitatis legatos in Germania ex aliquot iam annis tractantur, necessario postulare ut quisquiam illi muneri interea temporis atque inprimis durantibus Osnabrugae et Monasterii tractatibus pacis obeundo praeficiatur. Scripsimus propterea dicto legato Grotio ipsique mandavimus ut nostras literas fiduciae pro se in eum finem ad regem et reginam regentem perscriptas prima quoque occasione offerret et se isto legationis ordinariae munere abdicaret, omissis hic caeteris quae ad ipsum de conditione et salario pariter perscripsimus. Quamprimum autem valedixerit Grotius, volumus ut tu adiunctas hasce literas nostras ad regem et reginam regentem perscriptas, quibus tibi fidem apud eos facimus, offeras. Et deinceps quas ad regem, reginam regentem, ducem

15 Bijlage 3 naar copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1645, Tyskt och Latinskt, f. 7^{r}-8^{v}.

16 Marc Duncan de Cerisantes (ca. 1612-1648), Zweeds commissaris in Deense aangelegenheden, was de zoon van de Schotse medicus Marc Duncan, hoogleraar aan de protestantse academie van Saumur. Na een kortstondige militaire en diplomatieke carrière in Franse dienst was hij in het voorjaar van 1643 met een aanbeveling van Grotius (no. 6110 (dl. XIV)) naar Stockholm vertrokken. Op 27 januari/6 februari 1644 belastte koningin Christina van Zweden hem met een missie naar het Franse hof (nos. 6696 en 6715 (dl. XV)). Al in de eerste maanden van zijn verblijf in Parijs (juni-augustus 1644) liet hij blijken het gezag van de ordinaris Zweedse ambassadeur niet te dulden (nos. 6913, 6916, 6943, 6989 en 6993 (dl. XV)). De heer van Cerisantes bleef na het vertrek van Grotius in functie, maar zijn kredietwaardigheid zette hij weldra op het spel. In april 1646 verscheen hij weer in de Zweedse hoofdstad. Zodra de koningin hem zijn ontslag had verleend, week hij naar Italië uit, waar hij dienst nam in het leger van Henri II de Lorraine, hertog van Guise. Hij stierf in februari 1648 aan de gevolgen van een schot in zijn grote teen (*DBF* VIII, kol. 60, en *Tallemant des Réaux* II, p. 406-414 en p. 1256-1264).

17 Zie Stockholm, RA, Riksregistratur, 1644, Tyskt och Latinskt, f. 280^{v}-289^{v}, met afschriften van de 'Credentiales pro domino de Cerisantes ad regem Christianissimum, et mutatis mutandis ad reginam regentem', dd. 24 december 1644/3 januari 1645, aangevuld met 'Notificatoriae de suscepto regimine', aan koning Lodewijk XIV, de regentesse Anna van Oostenrijk, kardinaal Jules Mazarin, de hertog van Orléans ('Monsieur') en Henri II de Bourbon, prins van Condé; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 465.

Aurelianensem, principem Condaeum et cardinalem Mazarinum direximus, tum in negotio suscepti regiminis nostri, tum gratulationis de praeclaris superiorique anno de hoste obtentis ad Rhenum et in Flandriam cum faenore deditae Gravelinae victoriis.[18]

Potuisset facile negotium remissarum ad te a duce Aurelianensi literarum nostrarum[19] - cuius rei in literis tuis die 10 Septembris exaratis mentionem fecisti[20] - scrupulum nobis iniicere, an Celsitudinis titulo eundem salutaremus.[21] Res enim in regia nostra domo prorsus nova est ullum principem quantumvis regio sanguine prognatum Celsitudinis titulo insignire ac propterea non facile ad novitates hasce prolabimur, praesertim cum nondum nobis constat, an caesar et rex Hispaniae, ut quidem tibi affirmavit cardinalis Mazarinus, dictum ducem Celsitudinis praedicato compellent. In quam rem diligentius inquires. Sed quicquid de isto fuerit, cum minime conveniat ut princeps Condaeus, Mazarini aliive ministri a nobis literis quandoque compellentur praeterito in illo literario officio duce Aurelianensi, supremo regni Gallici statusque locum tenente, constituimus ipsum appellatione Celsitudinis salutare et in hisce literis nostris ad eum perscribere. Circa oblationem dictarum literarum nostrarum, tum ad eum, tum caeteros constanter affectum nostrum persistendi in amicitia et foedere, necnon fida cooperatione armorum ac tractatuum, pro industria et fide in nos tua enarrabis et reciprocum christianissimi regis, reginae regentis ac praecipuorum ministrorum Gallicorum affectum animumque erga nos et regnum resque nostras conservabis. In ipsis vero officii tui partibus insistes prioribus mandatis nostris. Si quid sigillatim apud reginam regentem effectui dare constituerimus, de eo a nobis per literas informaberis. Perge autem, ut coepisti, de nobis bene mereri et crebro ad nos quae inibi locorum aguntur perscribere, certus de regia nostra in te gratia.

Atque hisce te Deo cum votivo novi anni adprecatione clementer commendamus.

Postscriptum.

Quas scripsimus domino Grotio hisce adiunctas ad te transmittimus, in iisque inclusimus dimissorias quas ad regem et reginam regentem pro eo scripsimus. Tu fasciculum literarum nostrarum Grotio inscriptum illi amice reddere potes.[22] Vale,

18 Koning Lodewijk XIV en de regentesse hadden de aan hun hof geaccrediteerde diplomaten reeds de gelegenheid geboden om hun gelukwensen uit te spreken met de successen van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans; zie Grotius' bezoeken aan het Franse hof (nos. 6991 en 7021 (dl. XV) en no. 7117).

19 Koningin Christina had op 27 januari/6 februari 1644 koning Lodewijk XIV, de regentesse Anna van Oostenrijk, kardinaal Jules Mazarin, de hertog van Orléans (‘Monsieur’), Henri II de Bourbon, prins van Condé, en Henri d'Orléans, hertog van Longueville, bedacht met een schrijven ter rechtvaardiging van haar optreden tegen koning Christiaan IV van Denemarken (no. 6696 (dl. XV)). Volgens de copie Stockholm, RA, Riksregistratur, 1644, Tyskt och Latinskt, f. 4^{r}-7^{v}, voerde haar brief aan Gaston, hertog van Orléans, het volgende opschrift: ‘Nos Christina, etc., serenissimo principi regii sanguinis duci Aurelianensi necnon regis regnique Gallici status generali locumtenenti, salutem et prosperitatis incrementum’.

20 Omdat ‘son Altesse Royale’ op het tijdstip van binnenkomst van de Zweedse koninklijke brieven (*supra*, n. 19) bij zijn troepen aan het Picardische front verbleef (no. 6916 (dl. XV)), hadden Grotius en de heer van Cerisantes de overhandiging van de brief van koningin Christina, dd. 27 januari/6 februari 1644, moeten uitstellen tot de terugkeer van de hertog in Parijs (no. 7020 (dl. XV)).

21 De audiëntie in ‘le Luxembourg’ had - volgens Grotius' brief van 3 september - een hoffelijk karakter (no. 7028 (dl. XV)). Blijkbaar viel het bezoek van de Zweedse koninklijke commissaris minder goed in de smaak van de hertog van Orléans.

22 Het postpakket met de brieven van koningin Christina van Zweden, dd. 30 december/9 januari en 15/25 januari 1645, bereikte begin maart het kantoor van de Zweedse resident Petter

Spiring Silvercrona in Den Haag. De koeriersdienst op Parijs leverde het pakket af op het adres van een zekere ‘Monsieur Bonneau’, die het op zijn beurt

Christina.

Bovenaan de copie te Stockholm: Marco Duncano de Cerisantes. Datum Stockholm, anno 1645, Ianuarius 15. A. G[ylden]klou.

7243. 1645 januari 9. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Litteras pridie Calendas Ianuarii anni vertentis a te scriptas recte atque ordine accepi, et quae ad Vergoesium destinaveras curavi.[2] Vanderhogium ex quo tuae ad me perlatae sunt non conveni,[3] sed brevi intellecturum me spero quo loco res sit et quid obstet quominus quae misisti ad nos veniant.

De Anthologia ubi propius quid intellexero perscribam, sed puto te melius a Vossio de omnibus edoctum iri;[4] neque enim liberi mei, qui subinde me de iis quae ibi gererentur monuerunt, amplius Amstelodami,[5] sed Lugduni habitant, ut philosophiae praeceptis initiati iuri serio operam dare incipiant,[6] quod mihi praecipue in votis est. Quod de mittendis ad Evangelia Annotatis differs,[7] prudenter sane facis; caeterum siquis se amicorum offerat, poteris ea ad nos mittere, nam in Blavii potestate ea aliquamdiu haerere e re non esset. Si interea aut ego Blavium aut ille me accesserit,[8] rogabo an quem exploratae fidei noverit cui exemplar tuto confidi possit.

De legatis nostris Monasterium mittendis non male iudicas.[9] Putabant nostri negotium de honoribus iam transactum, sed semper aliquid emergit novi.[10] In Anglia videtur

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 274. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7222, beantw. d. no. 7266.
2 De ontvangst van een tweede postzending aan de advocaat Willem van der Goes; zie nos. 7208 en 7222.
3 De vermissing van twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137). Het werd tijd dat de Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge een nauwkeurigere beschrijving gaf van de vrachtvaarder aan wie hij bij zijn vertrek uit Frankrijk (september 1644) het transport van zijn koffers had toevertrouwd.
4 Willem de Groot wachtte op nieuws van Isaac Vossius over de voortgang van de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) in de drukkerij van dr. Joan Blaeu; vgl. no. 7231.
5 Zijn gebruikelijke nieuwjaarsbezoek aan Amsterdam had Willem de Groot dit jaar achterwege gelaten: zijn zonen Johan en Jacob hadden in augustus 1644 afscheid genomen van hun leermeesters Gerardus Joannes Vossius en Caspar Barlaeus; zie no. 7024 (dl. XV).
6 Johan (1625-1678) en Jacob (1628-1694) de Groot, sinds 10 februari 1643 ingeschreven aan de Leidse universiteit, volgden de colleges van de professoren in de juridische faculteit. De oudste werd naderhand gevolmachtigde van de hertog van Koerland in Den Haag, terwijl de jongste in 1660 de aanstelling verwierf van resident van de keurvorst van de Palts (Schutte, *Repertorium* II, p. 213-214 (Jacob) en p. 551-552 (Johan)).
7 Grotius had vertalingen gemaakt van alle woorden die in zijn *Annotationes in libros Evangeliorum*, Amsterdam 1641 (*BG* no. 1135), en *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), in het Grieks en Hebreeuws werden aangehaald. In principe was hij bereid dr. Joan Blaeu het alleenrecht te geven op een bijgewerkte herdruk van zijn *Annotationes* (*Annotata*) op het Oude en Nieuwe Testament, maar dan moest de Amsterdamse drukker-uitgever eerst met een onberispelijke editie van de *Anthologia Graeca* het bewijs leveren dat hij zijn beloften nakwam.
8 Dr. Joan Blaeu bracht tegen het einde van deze maand een bezoek aan Den Haag (no. 7286).
9 De Staten-Generaal hadden hun deelname aan de vredesconferentie van Munster afhankelijk gesteld van de vraag of de grote mogendheden bereid waren de Staatse delegatieleden dezelfde 'eer en tytulen' te bewijzen als aan de ambassadeur van de republiek Venetië.
10 Willem van Liere, heer van Oosterwijk, ordinaris Staats ambassadeur in Parijs, ijverde voor erkenning van de ceremoniële wensen van de Staten-Generaal: het recht op de eerste visite, de hoge hand en de titel 'Excellentie'. In februari 1645 zwichtten de Fransen voor de Staatse verlangens: 'que Sa Majesté accorde pleinement sans aucune

aliqua spes ostendi concordiae. Certe iam coire possunt utriusque partis deputati, quod antea parlamentarii sibi esse integrum negaverunt.[11]

Corvinus est ut dicis antiquitatis satis reverens,[12] et optandum foret remonstrantes sibi legere formam ecclesiae antiquae quammaxime similem. Caeterum post obitum Utenbogardi[13] neminem satis magnae auctoritatis novi qui tale quid posset perficere, neque plebis animi ad talem mutationem unquam sunt praeparati, tum vero ἰσοτιμία multos delectat, ut non facile inter pares conventurum sit de eligendis superioribus.[14]

Deus pacis auctor tandem aliquando ecclesiae reique publicae concordiam firmamque pacem concedat, (c)uius te tuosque protectioni commendo. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, IX Ianuarii 1645.

In de Duytsche courante van Broer Jans van den VII Ianuarii 1645[15] staet aldus: ‘Van de Elve,[16] den 20 Decembris 1644. Uyt Dansick werd geschreven dat den Gen[erae]l Baudis voor eenige dagen aldaer aengecomen was,[17] ende hadde den Franschen gesanter bij het coninglijcke Poolsche hof sijn expeditie verrichtet.[18] Soude in twee maenden wederom aldaer comen, ende was men een ander Fransche gesanter, monsieur Grotius,[19] aldaer verwachtende geweest, dewelcke met een wissel van een hoge somme gelds, 'twelck de be-

11 De ‘lords’ en ‘commons’ hadden in ‘The humble desires and propositions’ harde eisen gesteld, maar koning Karel I liet zich niet ontmoedigen en kwam in zijn ‘King's answer’, dd. 13/23 december 1644, aan hun wensen tegemoet met het voorstel tot de afvaardiging van 16 commissarissen naar een vredesbijeenkomst ‘to treat with the like number of persons to be appointed by his majesty upon the said Propositions’ (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 119-120).

12 Zie nos. 7220 en 7222. De Amsterdamse advocaat Joannes Arnoldsz. Corvinus (Ravens) was in zijn jonge jaren een scherpzinnig arminiaan, wiens geschriften tegen de orthodoxe calvinisten de aandacht hadden getrokken van de Engelse episcopalisten.

13 De remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert (* 1557) was op zondag 4 september 1644 in Den Haag overleden.

14 De leden van de Remonstrantse Broederschap hadden geen behoefte aan de terugkeer naar de tradities van de vroegste kerk.

15 De *Tijdingen uyt verscheyden quartieren 1645* van Broer Jansz. (1579-1652), sinds 1619 courantier in Amsterdam. De bewuste aflevering, no. 1, dd. 7 januari 1645, is verloren gegaan; zie echter de *Courante uyt Italien ende Duytschlant 1645* van Jan van Hilten, no. 1, dd. 7 januari 1645 (F. Dahl, *Dutch Corantos 1618-1650*, De Haag 1946, p. 50 en p. 55-69).

16 ‘Van de Elve’, misschien een nieuwsbericht dat admiraal Maerten Thijssen Anckarhielm in de monding van de ‘Elve’ (Elbe) had vernomen; zie no. 7241.

17 Generaal Wolf Heinrich von Baudissin, voormalig Saksisch legeraanvoerder en sinds 1641 Pools gezant te Kopenhagen, was in de derde week van november 1644 in Danzig gearriveerd (*Gazette 1644*, no. 152, dd. 24 december 1644).

18 De Franse diplomaat Nicolas de Flécelles (Flesselles), graaf van Brégy, was in oktober aan het hof van koning Wladislas IV van Polen verschenen (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 189-190). Op 13 december maakte hij zijn opwachting in Osnabrück (no. 7195). De volgende dag reisde hij door naar Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 584, p. 677, p. 700 en p. 762).

19 ‘Monsieur Grotius’, lees: ‘le sieur de Croissy’. De missie van de Parijse raadsheer Antoine Fouquet, heer van Marcilly-Croissy, naar Polen en de Zevenburgse vorst György I Rákóczi (no. 6954 (dl. XV), en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 308-310, p. 515-516, p. 533-537, p. 543-544). Begin december wachtte de gezant in Danzig op een vrijgeleide van de koning van Polen (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 64, p. 70 en p. 128).

loofde assistentiegelden zijn, op Cracouw ende vandaer in Sevenbergen tot den vorst Ragotsky verreyst'. Hoc quid nominis, quid rei sit scire pervelim.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 16 s. Tout 9 ll. 14 s.
In dorso schreef Grotius: 9 Ian. 1645 W. de Groot.

7244. 1645 januari 9. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Wt der Moscou word bericht dat denselven vorst eene groote victorie tegens de Tartaren[2] heeft bevochten ende deselve wt het velt geslagen. Dat men aen hetselve hof mede wel tevreden was over het getracteerde met het rijck Polen wegen de grensen.[3] Oock word bericht dat als graef Woldemar[4] sich op de jacht was vermaackende geweest, een onbekenden schoot wt eenige struycken desselfs graefs hofjuncker, Gundorff genaemt, neffens sijne zijde ter doot hadde geschooten. Men vermeent dat des grootvorstinnen broeder[5] sulcx aengestelt heeft gehad, ende dat de schoot op den grave selfs gemeent is geweest.

Tsedert mijnen lesten brengen de brieven van Hamburg mede dat den generael-major Alefelt sich met een deel Deensche volckeren wt Fuinen bij Hadersleven hadde geconjungeert ende wijder op Coldingen tegens den overste Helm Wrangel waaren gegaen.[6] Doch is daerbij oock tijdinge gecomen dat denselven heere Wrangel de Deensche in campagne hadde gelockt, aengegrepen ende geslaegen, in der voegen dat de infanterie meerendeels gebleven ende 600 van de cavallerie nedergemaackt. Dit Deensche corpus soude in alles 6 à 7000 mannen sterck geweest sijn. De particularia, gelieft 't God, met den naesten. De Deensche stroeyen wt dat se niet geslagen, maer in goeder ordre geretireert souden sijn.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 159. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.
2 Tsaar Michael Fedorovitsj was verwikkeld in een strijd tegen de Tartaren en de Kalmukken in Kazan en Astrachan (G. Vernadsky, *The Tsardom of Moscow 1547-1682*, I, p. 372, en II, p. 548).
3 De ambassadeurs van de tsaar trokken de goede trouw van koning Wladislas IV in de kwestie van de 'tsarevitsj' Jan Faustyn Łuba niet langer in twijfel (no. 7109). Eind september 1644 beklonken zij het herstel van de diplomatieke betrekkingen met een verdrag over enkele betwiste gebieden aan de Pools-Russische grens (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 186-188 en p. 192, en S.M. Soloviev, *History of Russia* XVII, p. 75-84).
4 Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV van Denemarken, had de hand gevraagd van Irina, dochter van tsaar Michael Fedorovitsj. Omdat de graaf weigerde het geloof van de bruid aan te nemen, plaatsten de Moskovieten hem onder strenge bewaking. Na de dood van de tsaar, in juli 1645, mocht de ongelukkige eindelijk naar zijn vaderland vertrekken.
5 Het dodelijke schot werd in de bossen van Moskou gelost, mogelijk door een familielid van tsarina Eudokia Streshneva; zie de *Gazette 1645*, no. 9, dd. 21 januari 1645: 'Le Comte Woldemar ... n'y est plus si estroitement gardé, mais qu'estant allé à la chasse on avoit tiré un coup de mousquet qui a tué sur la place son maistre d'hotel près de lui, sans qu'on ait pû encor descouvrir l'autheur'.
6 De mars van de Deense kolonel Claus Ahlefeldt naar de Zweedse winterkwartieren in Jutland duurde maar kort. Op 5 januari kwam uit Hamburg het bericht dat kolonel Helmut Wrangel het gevaar had bezworen (*Gazette 1645*, nos. 9 en 12, dd. 21 en 28 januari 1645).

Wt Coppenhagen word geschreven dat aldaer groote confusie en oneenichyt was,

manquement van gelt, courage, volck en ordre. Den rijckshofmeester Corvix Ulefelt[7] moeste sich van 't hof absenteren, sijnde bij den coning van Dennemarcken quaelijck getracteert geworden, als wordende hem de schult gegeven van de leste Deensche nederlage te water, omdat hij niet genoeg bootsvolck op de schepen soude geset hebben. Het hooge waeter heeft aen de fortificatiën van Gluckstad over de 30000 rijcksdaelders schade gedaen.[8] Ses Deensche capers of zeerovers sijn in zee, daertegens den heere generael-major Wrangel met eenige coninglijcke oorlogschepen mede van Wismar t'zee is gegaen om hun te besoecken.[9]

Magdenburg blijckt van Coningsmarck en de Hessissche noch starck geblocqueert.[10] Gallas heeft gesocht te eschapperen, maer tevergeefs, ende lijd met sijn volck grooten nood,[11] moetende in plaetse van brood sich met groene kaese ende weinig pekelharinge behelpen, 'twelck de soldaten seer doet verloopen. Pegau en Zeits hebben sich aen den generael Torstenson overgegeven,[12] die de meeste loop- en schuylplaetskens in Saxen laet demanteleren; versiet sich van peerden tot monteringe van sijne ruiters, also de voorige seer afgemat sijn, heeft oock sijne officiren bevoolen sich van alles te voorsien om een grooten tocht te doen.[13] De tractaten tussen Sweden en Dennemarcken sullen niet eerder hun beginne nemen als den 15/25 deses maents.[14]

Ick blijve, mijnheere,

u. Excellentie dienstwilligste.

Den 9 Jannuari 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Ian.

7 Koning Christiaan IV had rijkshofmeester Corfits Ulfeldt (Ulfelt) aansprakelijk gesteld voor de ondergang van zijn oorlogsvloot in de Fehmarnbelt. Een verzoening was echter op handen (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 596, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 450).

8 In de eerste dagen van de Zweeds-Deense oorlog had de Deense gouverneur van Glückstadt het omliggende land onder het water van de Elbe gezet (nos. 6634 en 6654 (dl. XV)).

9 De Zweedse oorlogsvloot onder bevel van generaal-majoor Karl Gustav Wrangel en admiraal Peter Blumme (Blomme) had zich teruggetrokken in de veilige havens van Wismar en Stralsund. Af en toe moesten de schepen nog in actie komen tegen Deense kapers voor de kust van Lübeck (*Gazette 1645*, no. 9, dd. 21 januari 1645).

10 Soldaten van het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, bijgestaan door de Hessische versterkingen van generaal-majoor Johann Geyso, beletten de in Maagdenburg achtergebleven keizerlijke infanteristen de toegang tot de bruggen over de Elbe.

11 Kolonel August Adolf Trandorf, gouverneur van Maagdenburg (*Doc. Boh.* VI, p. 365 no. 1051), hield zijn magazijnen gesloten voor het noodlijdende expeditieleger van Matthias, graaf Gallas (*Gazette 1645*, no. 6, dd. 14 januari 1645).

12 Daags na zijn overwinning bij Jüterbog (3 december) had de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson de aanval ingezet op het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen. Zodra hij het verzet van het Saksische garnizoen van Pegau had gebroken, vervolgde hij zijn mars in de richting van Zeitz.

13 De Zweedse garnizoenen in Erfurt en Leipzig leverden kleding en ammunitie voor de wintercampagne (*Gazette 1645*, no. 6, dd. 14 januari 1645).

14 Het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro, op de grens van Kalmar (Zweden) en Kristianopel (Denemarken), had op 15/25 december 1644 moeten beginnen, maar op verzoek van beide partijen werd de aanvangsdatum eerst verschoven naar 15/25 januari en vervolgens naar 8/18 februari 1645.

7245. 1645 januari 10. Van G.J. Vossius.[1]

Excellentissimo et illustrissimo domino Hugoni Grotio G. Jo. Vossius S.P.

Illustrissime et excellentissime domine,

Accepi iam ante mensem quae ad Veteris Instrumenti libros Excellentia vestra adnotavit,[2] sacrarum observationum non librum, sed thesaurum. Adeo ubique multa se offerunt, partim paucis observata, partim hactenus indicta. Iuvit etiam cognoscere, quid in tanto scribentium dissensu iudicio illo accurato maxime comprobasses. Magnopere praeterea delectavit, quod ostendis multa adeo in veteri interprete, quae carpi a novis solent, commodam capere expositionem planeque consentaneam contextui Hebraeo, etiam ut nunc legunt Masorethae.[3] Nempe scribere voluisti non tantum concinna atque erudita brevitate, sed etiam non industria, quam plurimi, sed studio partium minori; quando alterum hoc corrumpere hoc saepius religionis negotium solet. Quamobrem immensum quid debent aeternumque Excellentiae vestrae debebunt qui serio amant legere et intelligere Scripturas. Ac privato etiam nomine, non solum pro munere magnifico, sed quod longe maius puto, pro opera tam utili teneor atque obstringor.

Eo impensius Deum rogo, ut illustrissimae Excellentiae vestrae longam aetatem ac optimam valetudinem largiatur, quo et illud quod in Novi Instrumenti libris enarrandis superest, perficias[4] atque adeo veteres resumas labores; non quasi iam aliquid desiderem, sed quia confidam Spiritum Domini plura deinceps consimilia bono publico edocturum. Scribo hoc eo fidentius, quia plane censeo Excellentiam tuam hac parte non abire a communi quondam praeceptore, socero meo Junio.[5] Is aiebat, si vel annos centenos superesset, neutiquam se ingenio ullo vel industria exhaurire posse quae profundo insunt Scripturarum puteo. Saepius mihi paucis ante obitum mensibus retulit, si absolvere daretur quae ad Bellarminum[6] annotasset,[7] nolle cogitationes alio adiicere

1 Hs. Leiden, UB, Pap. 2. Eigenh. oorspr. Copie in de hand van Isaac Vossius te Oxford, Bodleian Library, Rawl. letters 84 C, f. 195. Gedrukt *Vossii Epist.*, p. 484 no. 507 en *Voss. Op. Epist.*, p. 369 no. 703. Geciteerd in G.A.C. van der Lem en C.S.M. Rademaker, *Inventory of the correspondence of Gerardus Joannes Vossius*, p. 325.

2 Willem de Groot had de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius op 14 of 15 november 1644 een exemplaar van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), aangeboden; vgl. nos. 7111, 7145, 7157 en 7172.

3 De Mas(s)oreten hadden in de 7de-10de eeuw de grondtekst van het Oude Testament van vocaaltekens voorzien.

4 Het vervolg op de *Annotationes in libros Evangeliorum*, Amsterdam 1641 (*BG* no. 1135). *Tomus secundus* van Grotius' *Annotationes in Novum Testamentum* verscheen in 1646 op rekening van de auteur ‘apud viduam Gulielmi Pelé, via Jacobaea sub signo Crucis Aureae’ (*BG* no. 1138). Het derde deel (*pars tertia ac ultima*) werd in 1650 uitgebracht, eveneens te Parijs, maar nu bij de weduwe Théodore Pépingué en Etienne Maucroy (*BG* no. 1141).

5 Vossius' schoonvader, de van oorsprong Franse theoloog Franciscus Junius (François du Jon) (1545-† 23 oktober 1602), predikant van de Waalse gemeente te Antwerpen en later, in de studiejaren van Grotius, hoogleraar in de godgeleerdheid te Leiden (*Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* II, p. 275-278, en Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, p. 42-46).

6 Kardinaal Roberto Bellarmino (1542-1621), jezuïet en professor in de theologie aan het ‘Collegium Romanum’, verdedigde het gezag van de Kerk in een tussen 1586 en 1593 te Ingolstadt uitgegeven reeks *Disputationes de controversiis Christianae Fidei adversus huius temporis haereticos* (*Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, ed. F.W. Bautz, I, kol. 473-474).

7 Franciscus Junius schreef zeven *Animadversiones in Rob. Bellarmini controversiam.* Zijn laatste *Animadversiones* verschenen postuum (1603-1608); *supra*, n. 5.

quam ad veteres suas commentationes limandas.[8] Saepius istius mihi in mentem venit; nec tamen peccare desino in procudendis novis, ac saepe minutis, quale illud quod pauculos intra menses conspicies. Est id de sermonis vitiis et glossematis Latino-barbaris;[9] opus fortasse non inutile iuventuti ad sermonis Latini castimoniam; aliis item ad intelligendos seculorum posteriorum scriptores, quantivis illos pretii saepe, interim semibarbaros. Haecne aetati meae conveniunt, qua eum inchoavi annum, qui intra hunc ipsum 1645 aetatis erit septuagesimus? Fons caputque huius mali est, quod si qualia praeferrem et fortasse parata habeo, publici iuris facerem, calumnias malorum non iniuria extimescerem; quando satis sum edoctus, quantum velint et valeant. Accedit, quod tam multa in variis studiorum generibus sim aggressus, ut quoties cogito de singulis, vix videam, quid primo, quid deinde in manus sumere imprimis conveniat. Interim existimo e primis fore librum singularem de natura ac constitutione poetices;[10] duos autem de temporibus poetarum Graecorum et Latinorum, tam eorum qui deperiere, quam qui Libitinam[11] effugere potuerunt; tres vero libros de artis totius poeticae praeceptis. Credo comitem addam Harmoniam evangelicam de passione et resurrectione Domini,[12] opus iam ante annos XXV laboratum. Sed postquam avide devoravi quae ad evangelistas observavit Excellentia vestra,[13] non pauca conspexi, tum quibus firmare mea possem, tum quoque propter quae pedibus mallem in Excellentiae tuae ire sententiam eoque propria vineta caederem lubens.[14] Nec siverint id mores mei, ut hoc dissimulem, ubi lucem adspiciet.

Amstelodami, pridie Kalendas Ianuarias, stylo Juliano, anni 1645, quem fortunare opto Excellentiae vestrae, heroinae coniugi et nobilissimis liberis. Quod mecum vovent coniux et liberi‹s›,[15] ante omnes obstrictissimus Excellentiae vestrae Isaacus meus.

8 De pest overviel de theoloog op het moment dat hij voorbereidingen trof voor een vierde editie van zijn *Testamenti Veteris Biblia sacra, sive Libri Canonici, priscae Judaeorum ecclesiae a Deo traditi, Latini recens ex Hebraeo facti brevibusque scholiis illustrati ab Immanuele Tremellio et Francisco Junio*, editio princeps Frankfort 1579 (L.D. Petit, *Bibliographische lijst der werken van de Leidsche hoogleeraren*, p. 40-69).

9 Vossius' *De vitiis sermonis et glossematis Latino-barbaris libri quatuor, partim utiles ad pure loquendum, partim ad melius intelligendos posteriorum seculorum scriptores*, kwam in augustus 1645 van de persen van het Amsterdamse uitgevershuis Elzevier. Het werk droeg de hoogleraar op aan de Zweedse 'tourist' Erik Oxenstierna (Rademaker, *o.c.*, p. 296-300 en p. 369; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 198, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 100).

10 De bijdragen van Gerardus Joannes Vossius (1577-1649) aan de 'ars poetica': *De artis poeticae natura ac constitutione*, Amsterdam (Elzevier) 1647; *De imitatione cum oratoria tum praecipue poetica deque recitatione veterum*, Amsterdam (Elzevier) 1647, en zijn *Poeticarum institutionum libri tres*, Amsterdam (Elzevier) 1647. In 1654 bezorgde dr. Johan Blaeu nog een uitgave van Vossius' *De Veterum Poetarum temporibus libri duo, qui sunt de Poetis Graecis et Latinis* (Rademaker, *o.c.*, p. 300-306, p. 370 en p. 373).

11 Libitina, godin van de begrafenissen. Isaac Vossius schreef in de copie: 'Libitinarum'.

12 De *Harmoniae Evangelicae de passione, morte, resurrectione, ac adscensione Iesu Christi Salvatoris nostri, libri tres*, Amsterdam (Elzevier) 1656, was een vervolg op Vossius' *Dissertatio gemina, una de Iesu Christi genealogia, altera de annis quibus natus, baptizatus, mortuus*, Amsterdam (Blaeu) 1643. Het studiemateriaal voor deze verhandelingen had de Amsterdamse hoogleraar verzameld in de tijd dat hij verbonden was aan het Leidse Statencollege (1615-1619) (Rademaker, *o.c.*, p. 311-315 en p. 373).

13 Grotius' *Annotationes in libros Evangeliorum*, Amsterdam 1641 (*BG* no. 1135); vgl. no. 6596 (dl. XIV).

14 Horatius, *Epistulae* 2, 1, 220.

15 Elisabeth Junius (1585-1659) en de zonen Franciscus (1608-1645), Matthaeus (1611-1646) en Isaac Vossius.

Adres: Excellentissimo et illustrissimo domino Hugoni Grotio, consiliario status et serenissimae ac potentissimae reginae Sueciae ac regni ad christianissimum regem legato. Lutetiam Parisiorum.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Ian. 1645.

En in dorso: 31 Dec. 1644 Ger. Vossius.

Opschrift in de copie te Oxford, in de Vossii Epist. en de Vossii Op. Epist.: Cl(arissimo) v(iro) Hug(oni) Grotio.

7246. [1645] januari 12. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr vnd patron,

Der anfang des jahrs ist der communication halber etwas schlecht, weiln wenig vorlaufft, so des berichts würdig were. Von den hiesigen keyserl. gesandten ist annoch keine erklärung, weder der Portugesischen leiche restitution halber,[2] noch wegen des passes vor die stadt Stralsundt[3] zu erheben gewesen. Bey diesem sagen sie, das sie bescheidts von hoff erwarten. Bey jenen aber, das sie erst von Münster einer erklärung sich erholen müssten. Vnd weiln also sie das allergeringste von sich selbst nicht thuen können oder dörffen, so waiss man bald nicht, ob sie vor gesandten, oder worvor sie zu halten. Gleichwol müssen wir des aussgangs abwarten.[4]

Immittelst bin ich vnd bleibe allezeit,

Ew. Excell. gehorsamber diener,

G. Keller m.pa.

Osnabruck, den 2. Ianuarii 1644 [*sic*].

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 87. Eigenh. oorspr. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 De Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes was op 15 december 1644 in Osnabrück overleden. Toen de Zweden drie wagens in gereedheid hadden gebracht om het lichaam naar Minden over te brengen, hield de keizerlijke ritmeester Wolff (Wulff) de lijkstoet aan en plaatste kist, koffers en gevolg onder toezicht van de commandant van Fürstenau (vesting ten noordwesten van Osnabrück). De volgende dag, 30 december 1644/9 januari 1645, diende de Zweedse gezantschapssecretaris Mattias Mylonius Biörenklou een klacht in bij de keizerlijke gevolmachtigden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 450; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 142-144; *Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 36-38, en *Diarium Lamberg*, p. 39).

3 Zie no. 7218. De keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane weigerden paspoorten uit te schrijven voor de delegaties van Stralsund en andere aan de Zweedse kroon gelieerde 'mediatstände' en bleven bij de conclusie: 'daß man solche pass ze geben gar nit schuldig und zumaln propter pessimas consequentias rotunde abschlagen solt' (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 238-240; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 109-113, p. 120-121, p. 129-134, p. 137-139 en p. 142-144).

4 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius namen op 20 december kennis van de afwijzing van hun verzoek (*supra*, n. 3). In een eerste reactie beschuldigden zij de keizerlijken van opzettelijke obstructie van het vredesoverleg (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 35; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 109-113 en p. 120-122, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 442-445, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 392-394).

Mons[ieu]r d'Avaux wirdt vbermorgen hier erwartet.[5] Die Frantzösische herren gesandten befinden die interception der Portugesischen leiche gar hoch, vnd besorgt man

5 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, verscheen op 25 januari/4 februari in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 494, en *Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 117).

sich je mehr vnd mehr, dafern nicht remedirt wirdt, es sehr böse effectus geben dörffte.[6] Sonst fällt wenig schreibwurdigs vor.

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.
16 st.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Febr. 1645.
En in dorso: 2 Ian. 1645 Keller.

7247. 1645 januari 13. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

U. Exc.[cie] hebbe vor 8 daegen lest geschreven;[2] daer en is niet sund[erlich]es gepasseert.

De conferencie in matteri van religie in Polen is dor sijne Mayesteyt weder hervat en tegens 20 Augusto de uytschrijvinge gedaen[3] achttervolgens inliggende bescheet.[4] Die van de gereformeerde gesintheyt vinden daer swaricheyt inne, alsoo sij van de Ausborgse confessie gesepareert worden, onder wiens vleugelen sij in de Preuysse landen verstaen van die confessie te wesen en daervan gesepareert wordende onderdruckinge vreesen. De questie compt mij vor als de differencie van den uythangenden schilt van een ossen- ofte coyenhooft; per provisie sijn die arme sociniaenen[5] vor uyt en hoe is 't mogelijck dat tuschen die twee verbitterde ossen- en coyecoppen wat goets sall konnen gemackt worden: d'een is onnutt tot eenigen goeden en d'ander geneygt tot allen quaden. Ick en sien daer niets goets van te maacken. Den tijt sall leeren en watter passeert sall ick u. Exc.[cie] adviseeren.

6 *Supra*, n. 2. De Franse delegatie te Munster bood bescherming aan de Portugese gevolmachtigden dr. Luís Pereira de Castro en Francisco de Andrade Leitão; vgl. no. 7090.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16(1645, 2). Eigenh. oorspr.
2 Zie de brief van Pauwels Pels, dd. 6 januari 1645 (no. 7232).
3 Koning Wladislas IV plaatste zijn handtekening onder de convocaties voor het godsdienstgesprek te Toruń (*Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung 'Discursus politici'*, Frankfort 1930, p. 230-231 en p. 235-236). Op 28 augustus 1645 sprak de Poolse kanselier Jerzy Ossolińsky in het stadhuis van Toruń de openingsrede uit (Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 388-392).
4 De bijlage ontbreekt.
5 De sociniaan Jonas Schlichting (1592-1661) bleef buitengesloten van de 'fraterna collatio seu colloquium charitativum' van katholieken, lutheranen en calvinisten (Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 233-237 en p. 388).

Ick verlange uytermaeten naer het succes van Engelandt.[6] Die presbittrale vergaderinge, daer en hebbe ick ten aensien van Engeland niet alleen quaet gevoelen van,[7] maer vreese dat van dien rooc in Nederlandt overvliegen sall.[8]

6 Koning Karel I had 'The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace, agreed upon by the mutual advice and consent of the Parliaments of both Kingdoms, united by Solemn League and Covenant, to be presented to his majesty' op 24 november/4 december in ontvangst genomen. Drie dagen later overhandigde hij de 'commissioners for peace' een brief waarin hij de hoop uitsprak: 'that God will so work upon the hearts of all persons concerned, that even this application, such as it is, upon further thought and consideration, may produce some good effects ...' (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 309-312, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 157-161).

7 De synode in de Westminster Abbey. De 'Assembly of Divines' streefde naar een hervorming van de Anglicaanse kerk in de geest van de besluiten van de synoden van Dordrecht (1618-1619) en Alès (1620) (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 312-313).

8 In zijn brief van 6 januari 1645 (no. 7232) sprak Pauwels Pels over de strijdbare calvinisten en vroeg zich daarbij af: 'sauden die lieden die soo obstinaet sijn well extraordinaire corr(espon)dencie in den hemell hebben?'

Mij wort van Warschauw[9] geschreven dat met den eersten eenen Polsen buschop[10] in ambassade sall gesonden worden naer Vrancrijck ome voorts te stellen het hauwelijck met madame de Nevers[11] aen sijne Mayesteyt van Polen.

Wij hebben hier varsche brieven te waeter uyt Sweden, die confirmeeren de antredinge in de regeringe van de coniginne tot eendrachtegh contentement van het gantse rijck.[12] Ooc mandaeten aengeslagen, daermede verboden wort alle gaude gallonen en passamenten, ooc gaude, silvere, sijde en garne spellwarcken.[13] Anders is het hier nogh in goede ruste, niet sonder vreese dat de tractaeten tuschen Sweden en Polen swaer vallen sullen.[14] U. Exc.[ciën] gevoelen saude ick garne weeten over de saacke van Engelandt.

Ick blijve, mijnheer,

u. Exc.[cie] ootmoedigen diener,
P. Pels.

3/13 Ianuario 1645, Dansick.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 7 Febr. 1645.

7248. 1645 januari 14. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

Per tot maria ac terras fama huc venit de corona regia imposita augusto capiti Maiestatis tuae more maiorum, in signum consolidati regiminis cum iure regnandi.[2]

9 De Franse diplomaat Nicolas de Flécelles (Flesselles), graaf van Brégy, bracht het nieuws dat koning Wladislas IV genegen was een huwelijk te sluiten met een Franse prinses (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 189-190, en *Lettres Mazarin* II, p. 121).

10 De Ermlandse bisschop Wacław Leszczyński en Krzysztof Opaliński, 'woiwode' van Poznań, ondernamen in augustus 1645 de reis naar Parijs (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 216 en p. 218).

11 Prinses Maria (Louise-Marie) van Gonzaga (1612-1667), dochter van hertog Karel I van Nevers en Mantua, had haar introductie als huwelijkskandidate te danken aan Domenicus (Claudius) Roncalius, resident van koning Wladislas IV in Parijs (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 279-280 en p. 300, en *Tallemant des Réaux* I, p. 584-592 en p. 1191-1200).

12 De rijksdag te Stockholm en de troonsbestijging van koningin Christina op 7/17 december 1644.

13 De Zweedse rijksraden hechtten op 10/20 december hun goedkeuring aan het edict tegen gouden en zilveren versierselen (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 680).

14 De vrees voor de ontbinding van het Zweeds-Poolse wapenstilstandsverdrag van Stuhmsdorf (Sztumska Wieš) van 2/12 september 1635. Koning Wladislas IV had het liefst de jonge Zweedse koningin als echtgenote aan zijn zijde gezien (no. 7021 (dl. XV)), maar zijn avances werden in Stockholm niet serieus genomen (no. 7088, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. XXVI-XXVII en p. 26).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 235. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 15 no. 23, en Arckenholz, *Mémoires* I, p. 77. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 415 en f. 464, en te Uppsala, UB, Palmsk. 371, p. 55.

2 Koningin Christina had op 7/17 december 1644 de Zweedse troon bestegen. Haar kroning zou zes jaar later plaatsvinden (20/30 oktober 1650).

Sit hoc Maiestati tuae regnoque felix fortunatumque. Si tot coronae ex lauro imponerentur Maiestati tuae, quot non dicam victorias, sed illustres victorias obtinuit, non esset locus ubi ponerentur. Duas adhuc speramus videre aut audire, alteram ex myrto, alteram ex oliva.[3] Nam ultima, id est caelestis,[4] quam divina bonitas imitatrici suae largietur, sicut

3 De mirtekrans, zinnebeeld van liefde en voorspoed, en de krans van olijftakken.
4 De hemelse kroon der gerechtigheid (2 *Timotheus* 4: 8).

Maiestati tuae nunquam veniet nimis cito, ita quanquam diutissime dilata nunquam non nimis cito populis imperii Maiestatis tuae, quibus permittere debet Maiestas tua, ut hac una in re vota faciant votis Maiestatis tuae contraria. Eorum vota et ego, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, subsigno utpote,

augustae Maiestatis tuae obedientissimus subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, IV/XIV Ianuarii 1645.

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Reginae gratulatur de corona imposita.

7249. 1645 januari 14. Aan J. Camerarius.[1]

Nobilissime domine,

Accepi literas Nobilitatis vestrae in quibus mentio est praedii Burweileriani.[2] Nihil malim ego quam rata esse omnia maximi regis Gustavi beneficia, quia hoc non tantum ad famam eorum qui bene sunt meriti, sed ad ipsius quoque memoriam ornandam pertinet. Quare ubi sciero qua via optime vobis inservire possim, experiemini me esse, qui semper fui, summum cultorem Camerarii nominis.[3]

Deus illustrissimum dominum parentem vestrum et Nobilitatem vestram et hoc et alii[s] multis annis servet incolumes et florentes,

Nobilitati vestrae addictissimus,
H. Grotius.

XIV Ianuarii 1645.

1 Hs. bevond zich in 1924 te New York bij de antiquair Walter R. Benjamin, 1476 Broadway, Room 617; vgl. A. Eekhof, 'Grotiana in Noord-Amerika', in *Ned. Arch. voor Kerkgesch.* 17(1924), p. 128; tekst naar fotokopie van deze autograaf. Gedrukt *Epist.*, p. 740 no. 1720. Joachim (1603-1687), zoon van Ludwig Camerarius (1573-1651), Zweeds ambassadeur in de Republiek (1626-1641) en raadgever van het huis van de Palts, aanvaardde na zijn studies in Leiden de aanstelling tot page en secretaris van koning Gustaaf II Adolf van Zweden. In 1645 zou hij de plaats van zijn vader in de Paltsische delegatie ter vredesconferentie overnemen (Schutte, *Repertorium* II, p. 490, en K. Hauck, *Karl Ludwig, Kurfürst von der Pfalz*, p. 77).

2 Ludwig Camerarius was in 1633 beleend met het aan de Zweedse kroon toegevallen landgoed Burrweiler in de Palts (ten noordwesten van Landau) (*Oxenst. Skrifter* 1. afd., VIII, p. 753 en X, p. 653-654 en p. 774).

3 In september 1644 had Grotius' jongste zoon Dirk, 'aide de camp' van de Frans-Weimarse bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, deelgenomen aan de Franse overwinningstocht naar de plaatsen Bingen, Bacharach, Neustadt an der Weinstrasse (ten westen van Spiers), Friedelsheim (nabij Bad Dürkheim) en Landau (nos. 7066 (dl. XV) en 7079).

Adres: A monsieur/monsieur Camerarius, à La Haie. Port.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): Joachimo Camerario.

7250. 1645 januari 14. Aan J.A. Salvius.[1]

Illustrissime et excellentissime domine,
Scripsi antehac de multum hic auctis impendiorum oneribus. Ut ea sustinere possem quamdiu reginae nostrae placet me in hac statione retinere, percepi ex pecunia Gal-

1 Gedrukt Arckenholz, *Mémoires* IV, p. 365.

lica salarium iam elapsi semestris temporis, et praeterea tantum quantum necessario extra ordinem erogavi.[2] Itaque debitor maneo regno Suedico eius pecuniae, quae par est semestri salario, quam anticipato sumsi antehac. Feci autem hoc, quia et magnus dominus cancellarius antehac id mihi indulserat, et quia nulla ad me ab iis ad quos res pertinebat contraria significatio venerat, et quia necessitas ipsa legem mihi hanc imponebat.[3] Rogo Excellentiam vestram, ut non tantum ipsa humane hoc interpretetur, sed et aliis benigne explicet credatque me nunquam indignum fore ea amicitia, qua me Excellentia vestra pridem honestavit.

Illustrissime et excellentissime domine, Excellentiam vestram diu servet incolumem,

Excellentiae vestrae ad obsequia paratissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, IIII/XIIII Ianuarii 1645, quem annum felicem ipsi precor.

7251. 1645 januari 14. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Miror de Vanderhogio quid in re fuerit et quid futurum sit.[2] Si vult nos luere quod ille peccavit, fiet id quidem, sed cum ipsius et aliorum ipsi similium dedecore. Velim scire quid dicat.

De conditionibus quas parlamentarii Angli regi suo offerunt, vera dicis. Sed puto regem novis conditionibus tentare an dissidia inter illos nata alere possit.[3] Alii nobilitati favent et per id regiae potestati, alii plebi. Quidam episcopos et liturgiam sublata volunt, alii servata.[4] Sunt quibus bellum prodest, aliis commercia et pacem. Suedi

2 De Parijse bankier Johan Hoeufft verleende Grotius een voorschot van 4590 rijksdaalders uit de Frans-Zweedse subsidiekas; zie no. 7302.

3 De Zweedse ambassadeur had de afgelopen jaren dankbaar gebruik gemaakt van de door koning Lodewijk XIII aangereikte mogelijkheid om zijn onkosten af te trekken van de Franse subsidies aan de Zweedse legers in Duitsland. In overleg met de Parijse bankier Johan Hoeufft stuurde hij de gevolmachtigde Johan Adler Salvius ieder halfjaar een rekening toe: 5150 rijksdaalders in januari 1644 en 4000 rijksdaalders in juli 1644 (nos. 6636 en 6961-6962 (dl. XV)). Begin oktober 1644 stelde Grotius vast dat zijn halfjaarlijkse salaris niet toereikend was om de kosten van de ambassade te dragen; vgl. nos. 7083, 7086 en 7268.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 976 App. no. 741. Antw. op no. 7229, beantw. d. no. 7274.

2 Grotius betreurde het verlies van twee presentexemplaren van zijn *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137). Hij vermoedde dat de Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge zijn koffers had overgedragen aan een vrachtvaarder van slechte naam en faam (nos. 7205 en 7222).

3 De 'lords' en 'commons' - Lacones (Spartanen) - hadden in 'The humble desires and propositions' harde eisen gesteld, maar koning Karel I liet zich niet ontmoedigen en kwam in zijn 'King's answer', dd. 13/23 december 1644, aan hun wensen tegemoet met het voorstel tot de afvaardiging van 16 commissarissen naar een vredesbijeenkomst 'to treat with the like number of persons to be appointed by his majesty upon the said Propositions' (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 119-120).

4 De leden van het Lagerhuis braken tenslotte het verzet van de 'lords' tegen de terechtstelling van William Laud, aartsbisschop van Canterbury, en de 'ordinance for the taking away the Book of Common-Prayer, and establishing and putting in execution the Directory for the public Worship of God'.

nostri, quantum hucusque iudicare possum, omnia ad pacem aequa proponunt. Brevi videbunt qui extra belli sunt necessitatem penes quos sit pacis mora.[5]

5 Grotius kon zich verenigen met de strijd van de Zweden tegen de keizer en de koning van Denemarken. Naar zijn overtuiging was het niet hun schuld dat het vredesoverleg telkens vertraging opliep.

Eobaldo Dusseno et Adrichemo gratulor, quod privilegio senectutis fruuntur; alteri Dusseno et Meermanno, quod summum in sua civitate honorem adepti sunt.[6] Galli in omnibus praetextibus bellorum dicunt inopinati et in iis se iactant mirum in modum.[7] Aula Turcica pridem talis est[8] qualis Persica Alexandri Magni temporibus.[9] Ni id esset, brevi nos nostrorum dissidiorum paeniteret. Et forte non alia melior est via qua omnes ad bonam mentem redeamus.

De rationibus quas vestri pro se adducunt,[10] ut se aequent regibus,[11] disputare nolo.

Taprobane veterum est haud dubie Seilan,[12] etiam Graecis dicta[13] et Romanis quibusdam Selandira, Persica desinentia,[14] nam Persis diva est insula.[15] Phoenices ibi habuere colonias. Post eos alii, etiam Sinenses. Originem primam puto esse ex proximo continente, ut insulis plerisque. De veneratione regis credo eam qualis nunc est esse a Persis aut Sinensibus. Olim enim valde erat adstricta, ut ex Plinio[16] cognoscimus. Et id videtur fuisse de moribus veterum Indorum.

A Diderico literas habeo datas 28 Decembris.[17] Bene valet et est in actu. De Vergoesio bene factum.[18] Deus hunc annum et sequentes det felices tibi, uxori tuae et liberis. Iam

6 De burgemeesters Ewout Jansz. van der Dussen (1574-1653) en Joost Jacobsz. van Adrichem (1574-1653) stelden zich niet meer beschikbaar voor een herbenoeming. Het stadsbestuur van Delft werd nu voorgezeten door de burgemeesters Dirk Robbregtsz. van Schilperoort, mr. Evert Jansz. van Lodenstein, François Dirksz. Meerman en mr. Dirk Jacobsz. van der Dussen (R. Boitet, *Beschryving der stadt Delft*, Delft 1729, Naamlijst van de Heeren schouten, burgermeesteren, p. 144).

7 Er was weinig goeds te verwachten van het door de Fransen beleden maxime ‘que les droicts de la Couronne sont inaliénables’; vgl. Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 132-134.

8 Een herinnering aan het Arabisch-Islamitische rijk ten tijde van de Omajjaden (661-750).

9 Alexander de Grote maakte in 331 v. Chr. een einde aan de heerschappij van de Achaemeniden in Perzië. Vijf jaar later versloeg hij de Indische koning Porus.

10 De Staten-Generaal hadden hun deelname aan de vredesconferentie van Munster afhankelijk gesteld van de vraag of de grote mogendheden bereid waren de Staatse delegatieleden dezelfde ‘eer en tytulen’ te bewijzen als aan de ambassadeur van de republiek Venetië.

11 De republiek Venetië had in 1488-1489 de koninklijke rechten overgenomen van Giacomo, ‘koning van Cyprus’ en diens Venetiaanse echtgenote Catarina Cornaro; zie no. 6803 (dl. XV), en J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 13-16 en p. 286-296.

12 Mr. Pieter de Groot, advocaat ordinaris van de Oostindische Compagnie, had een antwoord geschreven op de memoranda die de Portugese ambassadeur Francisco de Sousa Coutinho de Staten-Generaal had aangeboden in de twist over de verdeling van de kaneellanden tussen fort Galle en Colombo.

13 Taprobane (Ceylon); zie Strabo, *Geogr.* 1, 4, 2; 2, 1, 14; 2, 5, 32 en 15, 1, 14-15, en Cosmas Indicopleustes, *Liber* XI: ‘Haec magna est Oceani insula, in mari Indico sita; quae ab Indis Sielediva; a Graecis Taprobana vocatur’ (*Patrologiae Graecae tomus LXXXVIII*, kol. 446).

14 Grotius had in zijn dispuut met de Leidse geograaf Johan de Laet (1582-1649) over de oorsprong van de Amerikaanse volkeren aandacht geschonken aan de Chinese ontdekkingsreizen; zie zijn *De origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem*, Parijs en Amsterdam 1643 (*BG* no. 731), p. 33: ‘Sinenses vult proximis locis adhaesisse, cum eos non in caetera tantum Indiae, sed et in Ceilanem (quam Selandivam vocat Graecus scriptor non editus, eandemque Taprobanam dicit, et est sane Taprobane apud eruditos omnes, non autem apud hunc qui se excellentem Geographum putat) navigasse omnes norunt. Etiam in Africam eos navigasse testes sunt Xaverius et Teixera’.

15 De Malediven en Ceylon (Ammianus Marcellinus 22, 7, 10: ‘Divae’ en ‘Serendivae’)

16 Plinius, *Historia Naturalis* 6, 24, 81-92.

17 Grotius' jongste zoon Dirk maakte in zijn brief van 28 december 1644 (no. 7217) melding van de capitulatie van het keizerlijk-Spaanse garnizoen van Bad Kreuznach.

18 Willem van der Goes had de eerste postzending in ontvangst genomen; vgl. nos. 7208 en 7229.

iam literas a nostro Venetico accipio;[19] nihil plane promovet et contra nostram sententiam trahi se sinit.

Harcurtius nondum abiit,[20] sed quosdam de suis praemisit. Crucenaci arx in Gallorum est potestate. Papa imperatori permittit militem scribere tanquam contra Ragotskium. Qui Galliae favent acriter nituntur in contrarium.

Deus te cum uxore, liberis et amicis servet,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

14 Ianuarii 1645.

7252. 1645 januari 14. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den brief van den prins Radzivil[2] raect de calvinische, want de lutherschen hebben met de calvinischen op dit stuck geene communicatie gehouden. Mijn opinie[3] is dat met weinigh moeite de leer die voor de scheuring generalijck was aengenomen bij de Latijnsche ende Griecksche kercke can geaccordeert werden, niet met alle de schriften van Luther ende van de lutherschen, maer met de Augsburgsche confessie, wel zijnde uitgelegt. Dat de liturgie zoo die in Swede in 't gebruick is in de Swedische tale can blijven, oock de communie onder twee specië[n] voor de gemeente, 't huwelijck van de priesters, de goede discipline over de kerckelijcke ende wereltlijcke die in andere plaetze in verachting is gecomen, 't beletten van superstitie ende venaliteit van kerkelijcke ampten, sacramenten, voorbiddinge.[4] Dat de autoriteit van de paus nae de oude gebruicken nut is ende can zoo door concordaten gelimiteert werden, dat de coningen, primaten, eertsbisschoppen, bisschoppen in haere oude gerechticheden daerdoor geen hinder en lijden. Dat de onderzaeten van Polen de conferentie bij den coning verzocht eerlijck niet en connen weigeren, maer dat zij niet quaelijck en zullen doen advys te nemen op de maniere van handeling van de bisschoppen van Swede. Dat men behoort mondeling te handelen om malcander op de leere te verstaen ende niet te schrijven dan daervan men eensch is, ende de zaeck te beginnen daer die gelaeten is in de conferentie tot Regensburg.[5]

19 De brief ontbreekt. Cornelis de Groot had de hoop op een carrière in Venetiaanse legerdienst opgegeven; zie nos. 6515, 6557, 6594 (dl. XIV) en nos. 6635, 6662 en 7014 (dl. XV).

20 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 14 januari 1645.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 40d. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7253.

2 Grotius had zijn zwager een afschrift geschonken van een brief van de Litouwse kamerheer Janusz Radziwiłł aan koning Wladislas IV ‘op 't stuck van de conferentie’ te Toruń; zie no. 7209.

3 Zie Grotius' brief aan de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna, dd. 3 december 1644 (no. 7176).

4 De liturgie volgens de in 1593 herstelde ‘Kyrkoordning’ van Laurentius Petri (1499-1573), aartsbisschop van Uppsala (*Sveriges Historia till våra dagar* V, p. 172-183 en p. 240-241, en *The Encyclopedia of the Lutheran Church* III, p. 2286-2289).

5 Het godsdienstgesprek op de Regensburger Rijksdag (1541); zie *Acta colloquii in comitiis Imperii Ratisponae habiti, hoc est, articuli de religione conciliati, et non conciliati omnes, ut ab Imperatore Ordinibus Imperii ad iudicandum, et deliberandum propositi sint. Consulta et deliberata de his actis Imperatoris ... Et quaedam alia ... per Martinum Bucerum*, Straatsburg 1541.

Nopende de zaecke van Swede ende Denemarck[6] vreze ick dat de Geünieerde Provinciën ende de steden in de provincië[n] de zaecke zoolang traisneren zullen dat zij occasiën zullen verliezen ende geen danck behaelen noch in Swede nochte in Denemarck. Ick en meene niet dat den coning van Engelant hoope heeft van vrede in dese constitutie,[7] maer dat sijne Majesteit uit de lust van vrede bij eenigen, lust tot het oorlogh om proffijt bij anderen, oneenicheden onder den adel ende steden, onder deghenen die de bischoppen ende de oude liturgie beminnen ende anderen anders gevoelende tusschen de heel Geneefsche ende de independenten,[8] mettertijdt hoopt zijn voordeel te doen.

Op de rang ende eerteickenen[9] vreze ick dat de gezanten van de Staten-Generael der Vereenigde Nederlanden niet alles zullen vinden dat zij wachten. Bremen ende Hamburg zullen apparentelijck wachten[10] op de resolutie die in Hollant ende in de andere provinciën op 't stuck van Swede ende Denemarck zal werden genomen om haer daernae te reguleren. Dat men daer meent vroegh in 't veld te comen is goed.[11] Vanhier zal het traeg bijcomen om 't verwachten van de fourage ende nieuwe lichtingen. Een millioen extra-ordinarie werdt hier met difficulteit gevonden, veel meer in de Vereenigde Nederlanden.[12] 't Oorlogh ter zee tuschen Swede ende Denemarck zal moeten rusten totdat het ijs zal zijn uit de Oostzee.

6 De Staten van Holland hadden op 23 december bij de Staten-Generaal aangedrongen op fermere maatregelen tegen de willekeur van koning Christiaan IV en zijn tolgaarders te Helsingør. Toen dit voorstel in stemming werd gebracht, beriepen de afgevaardigden van de andere gewesten zich op hun beperkte lastgeving en verzochten drie weken bedenktijd (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 176 en p. 183).

7 Vgl. no. 7251. In de tweede helft van januari spraken ‘lords’ en ‘commons’ hun voornemen uit om 16 commissarissen af te vaardigen naar een vredesbijeenkomst in Uxbridge (ten westen van Londen).

8 Het verzet van de independenten, gematigd-episcopalen en erastianen tegen de invoering van een presbyteriaanse kerkorde in Engeland (art. 1 van de ‘solemn league and covenant, for reformation and defence of religion, the honour and happiness of the king, and the peace and safety of the three kingdoms of England, Scotland and Ireland’ van 18/28 september 1643).

9 Willem van Liere, heer van Oosterwijk, ordinaris Staats ambassadeur in Parijs, ijverde voor erkenning van de ceremoniële wensen van de Staten-Generaal: het recht op de eerste visite, de hoge hand en de titel ‘Excellentie’. In februari 1645 zwichtten de Fransen voor de Staatse verlangens: ‘que Sa Majesté accorde pleinement sans aucune reserve, ce qu'ils luy ont demandé touchant les rancs et honneurs de messieurs vos ambassadeurs, son intention estant qu'ils soient trettés partout comme ceus de Venise’ (*Correspondance d'Estrades* I, p. 215-219, p. 226-236; J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 327).

10 De Hanzesteden Bremen en Hamburg wachtten een nadere resolutie van de Staten-Generaal in het Zweeds-Deense conflict niet af. In maart troffen zij met het stadsbestuur van Lübeck een regeling voor de afvaardiging van Johann Marquart (Lübeck), Hieronymus Frese (Hamburg) en Albert Beke (Bremen) naar Brömsebro (H.-D. Loose, *Hamburg und Christian IV. von Dänemark während des Dreissigjährigen Krieges*, p. 110-120).

11 De voorbereiding van de campagnes van de Franse en Staatse legers in Vlaanderen.

12 De Staten van Holland traineerden het beraad over de inwilliging van een extra bijdrage van één miljoen gulden aan het ‘groot desseyn ende entreprinse’ van Frederik Hendrik. Zolang de andere gewesten geen geld beschikbaar wilden stellen voor de uitrusting van een vloot naar de Sont (*supra*, n. 6), weigerden zij hun medewerking te verlenen aan het Vlaamse krijgsplan. Pas in de tweede helft van april lieten zij zich overreden tot een compromis over de besteding van de gelden (*Het Staatsche leger* IV, p. 143-149, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 178-186).

Ick bid uwe Ed. mij zulcke brieven niet meer toe te zenden.[13] Die de stijl niet en weet, mach hem des bevraegen.

14 Ianuarii 1645.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 14 Januari 1645 uyt Paris.

7253. 1645 januari 14. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Men is vanhier geresolveert een resident te houden gestaedigh in Swede.[2] Ende 't schijnt het faveur meest is voor den baron de Rourté.[3] Den grave van Harcourt is noch niet vertrocken nae Catelagne, maer heeft zijne familie ende guardes vooruitgezonden, meenende te volgen in Februarius.[4] Vanwegen Spaignie zegt men dat in Catelagne zal commanderen de marquys de Leganes.[5]

't Becomen van Creutznach, geschiet den 26 December,[6] geeft de Fransoisen eer ende voordeel, alzoo zij daerdoor middel hebben haere contributiën die vrij wat hard zijn noch wat meer uit te spreiden in de Overrijnsche landen ende de Spaensche ende keiserschen zeer te beletten in het overbrengen van haere legers nae Nederland ende de

13 Grotius hechtte grote waarde aan de titel ‘Excellentie’; vgl. no. 5141 (dl. XII). Kennelijk had hij in het postpakket van Nicolaes van Reigersberch een al te familiair briefje aangetroffen.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 40e. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7252.

2 De Franse gevolmachtigde Abel Servien had in een brief van 15 oktober 1644 al aangedrongen op deze resolutie: ‘Je vous diray à ce propos que je croirois absolument nécessaire pour l'intérest de la France pendant cette négotiation d'envoyer quelque ministre en Suède, soit Ambassadeur ou Resident qualiffié. Comme ilz sont glorieux en ce pays là, ilz pourroient à la longue s'offencer de n'y avoir personne de la part du Roy, veu qu'ilz ont un Ambassadeur en France, et dans les propositions qu'on leur peult faire de temps en temps d'un accommodement particulier de la part de noz ennemis, un ministre du Roy seroit fort nécessaire sur les lieux pour parer ce coup qui nous seroit mortel’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 565, p. 609 en p. 631).

3 Het Franse staatssecretariaat voor buitenlandse zaken overwoog de terugkeer van Claude de Salles, baron van Rorté, Frans resident te Osnabrück, naar zijn vroegere standplaats Stockholm (no. 7242, n. 2). In een brief van [15] januari 1645 kwam Abel Servien (*supra*, n. 1) tot dezelfde conclusie: ‘Monsieur le baron de Rorté cognoissant le pays et ayant six mille livres d'appoinctement là où il est, sans qu'il fust besoin de les augmenter on pourroit le renvoyer en Suède en luy donnant seulement la qualité d'ambassadeur dont il seroit très content. Il est d'assez bonne naissance pour cela’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 60).

4 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, kreeg alle middelen tot zijn beschikking om het aanzien van de Franse kroon in Catalonië te herstellen (*Lettres Mazarin* II, p. 115-116). Zijn instructie werd op 18/28 januari 1645 vastgesteld. Twee weken later begaf hij zich op weg naar Barcelona (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 297-301).

5 Diego Felipe de Guzmán († 1655), markies van Leganés, Spaans gouverneur van Milaan 1635-1641, had in opdracht van koning Philips IV de opstand in Catalonië moeten neerslaan. Na een nederlaag bij Lérida (7 oktober 1642) viel hij in ongenade. In 1646 verscheen hij - met meer succes - weer in het veld (*EC* XXVII, p. 401, en Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 311-313).

6 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, had op 26 december de capitulatie van het keizerlijk-Spaanse garnizoen van Bad Kreuznach in ontvangst genomen; zie *Gazette 1645*, no. 5, ‘extraordinaire du XII janvier 1645: La prise du chasteau de Creutzenack, par l'armée du Roy sous la charge du Mareschal de Turenne, avec les articles de sa capitulation’.

aengrenzende landen. Frankendael is geblocqueert ende zoo dat men meent dat het in handen zal moeten vallen van de Fransoisen.[7] Men verwondert zich dat den hertogh van Lotteringen voor Creutznach niet en heeft gedaen dat men meende dat hij conde doen. Hij zend de helft van zijne ruiterie in Vlaenderen.[8] Gleen logeert zich tusschen Cobelentz ende Andernach, de Beyerschen in Franckelant bij Swabische Hal, bij Nordlingue ende Augsburg.[9] Maer wij verstaen dat den keyzer eene zeer bedructen brief heeft geschreven aen den vorst van Beyeren om bijstant te hebben[10] ende dat den baron de Waert[11] met de ruiterie ende Mercy met eenigh volck marcheren nae de quartieren daer nu meest te doen valt. Evenwel is oock zeecker dat de intelligentie tuschen Vrancrijck ende Beyeren vannieuws is geknocht ende denzelve vorst zendt zijne gezanten nae Munster tot de handeling,[12] wiens exempel oock den churfurst van Saxen, hoewel lang daertegen geworstelt hebbende, is gezint te volgen.[13] De vorsten ende steden willen niet minder doen, zoodat genoechzaem tot Munster ende daerontrent zal zijn een volle rijcxdagh.[14] Hoe die leden accorderen zullen, staet te bedencken. De Fransche trouppes hebben veel haere winterlegers bij Trorbach ende Berncastel.[15] Die La Motte in Lotteringe belegert hebben, zijn

7 Het garnizoen van Bernardino, graaf van Rebolledo, Spaans gouverneur van Frankenthal, was beter op het winterseizoen voorbereid dan het handvol soldaten dat de burggraaf van Turenne nog aan de Rijn had staan (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 398-400, en *Lettres Mazarin* II, p. 115 en p. 120).

8 Hertog Karel IV van Lotharingen en de keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, hadden lange tijd met hun legers aan de Moezel gestaan. In de eerste dagen van het nieuwe jaar verbraken zij de samenwerking: de keizerlijken trokken naar het land van Gulik, en de Lotharingers probeerden weer toegang te krijgen tot hun oude kwartieren in de Zuidelijke Nederlanden en het prins-bisdom Luik (*Gazette 1645*, nos. 7 en 10, dd. 14 en 21 januari 1645).

9 Nadat de Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth hun garnizoenen aan de 'Bergstrasse' (Bensheim en Weinheim) opnieuw bevoorraad hadden, vertrokken zij naar hun winterkwartieren in de omgeving van Schwäbisch-Hall, Nördlingen en Bad Mergentheim (Mergental) (*Gazette 1645*, no. 4, dd. 7 januari 1645).

10 De *Gazette 1645*, no. 6, dd. 14 januari 1645, hield nog rekening met een weigering van hertog Maximiliaan I van Beieren om zijn troepen beschikbaar te stellen voor de strijd tegen het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson. De hertog bedacht zich echter en bood de keizer op 1 januari de diensten van 5000 Zwabisch-Beierse soldaten aan.

11 De lichtingen van de Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth verlieten op 9 januari hun kwartieren in Königheim. Op 19 januari bereikten zij de Boheemse grensstad Domažlice (Taus) (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 149-151).

12 Hertog Maximiliaan I van Beieren zocht voorlopig geen rechtstreeks contact met Parijs. Op 22 februari maakten zijn gevolmachtigden Georg Christoph, vrijheer van Haslang, en dr. Johann Adolf Krebs hun entree in Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 168, p. 174 en p. 199, en *Diarium Wartenberg* I, p. 103-104).

13 De Saksische afgevaardigde Johann Leuber had op de Frankforter 'Deputationstag' steeds zijn trouw beleden aan de politieke richtlijnen van de keizer (*Urk. u. Act.* I, p. 864-865, en R. von Kietzell, 'Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645', in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 104 en p. 117-119). Pas in maart 1646 nam Johann Georg I, keurvorst van Saksen, een definitieve beslissing over de reis van zijn gevolmachtigden Johann Ernst Pistoris en dr. Johann Leuber (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* III, p. 587, en *Diarium Volmar* I, p. 601).

14 De Duitse vorsten en standen durfden eindelijk te reageren op de Franse en Zweedse uitnodigingen ter vredesconferentie (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 27-29 en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 428-430); zie ook Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 173-175.

15 De soldaten die de capitulatie van Bad Kreuznach hadden afgedwongen, trokken langs de Moezel (Traben-Trarbach en Bernkastel) naar de Franse winterkwartieren in de Elzas.

wat teruggegetrocken om te mijden de canonade uit die plaetse.[16] Hebben uit Nancy ontfangen buspoeder, lont, keigels ende andere gereedschap.

In Italië ende in Catelagne zijn eenige quartieren van de Fransoisen opgeslagen,[17] in Italië bij die van Final, in Catelagne bij die van Tarragone. Boven de drieduizent man die men zegt dat den paus[18] aen den keizer hadde toegelaeten te lichten in de landen staende onder des pauzes gebiet ende eene goede somme gelds uit de kerckelijcke in 't rijck van Napels ende ellewaert, werdt noch gezegt dat door aenhouden van den paus de prinzen van Italië aen den keyzer doen hebben bij de tienduizent man.[19] Doch de heeren alhier zeggen dat de cardinaelen van de Fransche partij groote remonstrantie daertegen doen[20] als dat den keizer dat volck hebbende licht zal gebruicken niet alleen tegen den prins Rakoczy, maer oock tegen Vrancrijck ende Swede. Waerdoor de Stoel van Rome zoude connen de vrundschap van Vrancrijck verliesen ende de Sweden, die wel toonen wat zij vermogen, tot vijanden crijgen, luiden die wel eertijds de wegh over de bergen nae Italië hebben connen vinden.[21] Den cardinael Antonio werdt gezegt peryckel te loopen van een crimineel proces op zijn hals te krijgen.[22]

Wij hooren dat alle de crijgshoofden van den keizer,[23] uitgenomen Galas, die wel bewaect werdt bij Coningsmarck ende de Hessischen,[24] zijn met Haetzfeld te Prage, niet wel wetende wat raed zij behooren te nemen; dat oock uit Hongeren eenige trouppes de-

16 Laurent Cliquot, gouverneur van het Lotharingse bolwerk La Motte, hield rekening met het belegeringsplan van de Franse onderbevelhebbers Pierre de Magalotti en Nicolas de Nettancourt d'Haussonville, graaf van Vaubecourt. Begin januari dwong hij de plaatselijke bevolking tot het verrichten van hand- en spandiensten aan zijn garnizoen (*DBF* IX, kol. 12-13, en *Gazette 1645*, no. 10, dd. 21 januari 1645).

17 'Opslaen', de vijand uit zijn legerplaats verdrijven. De Spaanse garnizoenen van Finale Ligure (Italië) en Tarragona (Catalonië) duldden geen Franse strooptochten in hun territoria.

18 Paus Innocentius X was bereid de keizer hulp te bieden in diens strijd tegen de Zevenburgse vorst György I Rákóczi en de Turken; zie no. 7236, en 'Brieven van Willem van Liere', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 273.

19 Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, hadden in het heetst van de strijd om de rechten op het hertogdom van Castro een groot aantal soldaten geworven. Hun aanbod aan de keizerlijke ambassadeur Federico, hertog van Savelli, moest nog bezegeld worden.

20 De Franse kardinalen Achille d'Estampes-Valençay (1593-1646) en Alphonse-Louis du Plessis de Richelieu (1582-1653), aartsbisschop van Lyon, zwegen. Alleen kardinaal Alessandro Bichi, woordvoerder van de Franse factie, verhief zijn stem tegen de keizerlijk-Spaanse intriges in Rome (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 256 en p. 270-272).

21 Een zinspeling op de terugkeer van de Goten en Vandalen; vgl. de titulatuur van de Zweedse koningin: 'Christina Dei gratia Suecorum, Gothorum Wandalorumque designata regina et princeps hereditaria' (no. 7242).

22 Paus Innocentius X en de Italiaanse vorsten (*supra*, n. 19) wilden de schade van de Castro-oorlog verhalen op de pauselijke neven Francesco en Antonio Barberini (no. 7236; *Gazette 1645*, no. 4, dd. 7 januari 1645, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 41-42).

23 De krijgsraad in Praag had kort voor Kerstmis plaats. De keizerlijke bevelhebbers vertrouwden veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen het bevel toe over het leger dat een Zweedse inval in de Boheemse landen moest voorkomen (*Gazette 1645*, no. 6, dd. 14 januari 1645).

24 De in Maagdenburg achtergebleven keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, verdedigde zijn kwartieren in de 'Neustadt' tegen een aanval van de Zweedse en Hessische expeditielegers van de generaal-majoors Hans Christoph, graaf van Königsmarck, en Johann Geyso.

rewaert gaen.[25] Dat den keizer, zijnde zeer perplex, een andere ambassadeur[26] zend nae Constantinople.

Men wenscht hier zeer nae de vrede tuschen Swede ende Denemarck,[27] al waer het vrij tot costen van Swede. Wij hooren oock dat den coning van Spaignie geldt heeft gefurneert aen de Westfalische creitz om door haer te wercken.[28] Den marescal de Turaine heeft vanwegen de landgravin van Hesse, zijne verwante,[29] van den Darmstader[30] geëischt het bezit van Catzenelboge[31] ende dertichduizent rijcxdalers ofte in plaetze van dien duizent paerden. Elck neemt zijn tijd waer. Wij verstaen vorder dat die van Erford hebben overrompelt ende gepilleert de stadt Lauringe.[32] Dat den paus[33] zend de cardinalen Harach[34]

25 Het leger van veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (*supra*, n. 23) kreeg versterking van vijf regimenten die tot voor kort de Hongaarse grens hadden verdedigd tegen aanvallen van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi (*Doc. Boh.* VII, p. 161 no. 473).

26 Ondanks de vernederende ontvangst aan het hof van sultan Ibrahim (18 oktober 1644) bleef de keizerlijke diplomaat Hermann, graaf van Czernin (no. 7236), op zijn post. In maart kon hij met de bevestiging van het op 19 maart 1642 gesloten Turks-keizerlijke verdrag van Szöny huiswaarts keren (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 65-68, en *Doc. Boh.* VII, p. 186 no. 540).

27 De Franse regering rekende op de diplomatieke behendigheid van haar bemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, in het Zweeds-Deense conflict.

28 Koning Philips IV stelde het leger van de Westfaalse Kreits een jaarlijks bedrag van 130000 rijksdaalders ter beschikking. Op 29 december plaatsten de Zuidnederlandse 'gouverneurs' Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, en Ottavio Piccolomini, hertog van Amalfi, ten overstaan van een vertegenwoordiger van de keurvorst-aartsbisschop van Keulen, hun handtekening onder een Spaans-Westfaals defensieverdrag (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 263-265, en *Doc. Boh.* VII, p. 160 no. 472 en p. 167 no. 486).

29 Vermoedelijk staat hier: 'zijne verwante'. Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg (1602-1651), landgravin van Hessen-Kassel, dochter van Philips Lodewijk II en Catharina Belgica van Oranje-Nassau (1578-1648). De zuster van haar moeder, Elisabeth (1577-1642), huwde in 1595 Turenne's vader Henri de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon.

30 De burggraaf van Turenne probeerde klinkende munt te slaan uit het conflict van de twee Hessische stamhuizen over de nalatenschap van landgraaf Ludwig van Hessen-Marburg († 1604).

31 In 1626 mocht landgraaf Georg II van Hessen-Darmstadt (1605-1661) het beheer op zich nemen over het 'Niedergrafschaft' Katzenelnbogen (ten oosten van Koblenz). Het huis Hessen-Kassel kwam in 1648 weer in het bezit van de familiegoederen (K.E. Demandt, *Geschichte des Landes Hessen*, p. 207-216 en p. 238-262, en *ADB* VIII, p. 674-677).

32 Manschappen van het Zweedse garnizoen van Erfurt plunderden de plaats Lauringen (tegenw. Stadtlauringen, ten noordoosten van Schweinfurt) (*Gazette 1645*, no. 6, dd. 14 januari 1645).

33 Zie het postscriptum van no. 7094. De *Gazette 1645*, no. 7, dd. 14 januari 1645, vestigde nogmaals de aandacht op de vredeswil van paus Innocentius X: 'De Rome, le 19 Décembre 1644: Le grand zele que tesmoigne le Pape pour la paix générale, lui a fait accorder le quinziéme du courant un Jubelé universel, afin de disposer d'autant plus les esprits à un accommodement, et impétrer de Dieu ce bien tant desiré de tous les Chrestiens'.

34 Men sprak wellicht over een bezoek van kardinaal Ernst Adalbert, graaf van Harrach, aartsbisschop van Praag, aan het keizerlijke hof (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 19).

ende die van Savoie[35] tot bevordering van de vrede. Dat Plessis-Pralin[36] zal zijn marescal de France ende ambassadeur te Rome.[37]

De roomsche gezinde Switsersche cantons hebben nieuwe accorden gemaect met den gouverneur van Milan,[38] dewelcke zich zeer cort vindende van gelt ende daerdoor belet groote zaecken uit te rechten, niet meer en wenscht als vandaer te zijn ende weder te keeren nae Spaignie.[39] De schorssing van wapenen duirt tuschen het hertogdom ende 't graefschap van Bourgogne.[40] Mijnheer den prins is vandaer weder hier gecomen.[41] Uit Engelant hooren wij dat den coning geduirende de handeling van de vrede te Londen[42] heeft gemeent door intelligentie Pleimuth, Reading ende andere plaetzen[43] te becomen; dat prins Robert gaet nae 't zuiden van Engelant;[44] dat de parlamentarissen gedwongen zijn 't belegh van Basingam te verlaeten.[45]

Le 14 de Janvier 1645 te Paris.

35 Maurizio, 'kardinaal van Savoie', was in 1642 in het huwelijk getreden met zijn nicht Luisa van Savoye. Op 13 april 1643 had hij officieel afstand gedaan van zijn kerkelijke waardigheden (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 10).

36 César de Choiseul, graaf van Du Plessis-Praslin, bevelhebber van de Franse regimenten en compagnieën in het leger van prins Tommaso Francesco van Savoye, had deelgenomen aan het militaire en politieke beraad in Parijs. Eind januari nam hij in Ivrea afscheid van het Savoyaardse hof en vertrok naar het front in Catalonië (*Gazette 1645*, no. 22, dd. 18 februari 1645). Zijn verheffing tot 'maréchal de France' volgde nadat hij op 28 mei 1645 de capitulatie van het Spaanse garnizoen van Rosas in ontvangst had genomen (*Mémoires du maréchal du Plessis*, p. 207-209 en p. 233).

37 Het bericht kwam niet langer overeen met de feiten (no. 7200): de opvolging van de in ongenade gevallen Franse ambassadeur Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), viel toe aan de Normandische edelman Nicolas Bretel, heer van Grémonville, intendant van het Franse leger in Italië.

38 De kantons die Spaanse troepenwervingen hadden toegestaan, verlangden een rechtvaardigere behandeling van hun soldaten. Nadat de Milanese gezant Francesco Casati, graaf van Borgo-Lavizzaro, de Zwitserse katholieken enige verlichting had gebracht, kreeg de wil tot samenwerking weer de overhand (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1326, p. 1330, p. 1341 en p. 1346, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 61-62 en p. 103).

39 Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, trof bij zijn aantreden als Spaans gouverneur van Milaan (29 juli 1643) een lege schatkist aan. In februari 1646 mocht hij zijn standplaats verlaten (*Archivo de Simancas, Catálogo* XXIII. *Papeles de estado. Milán y Saboya*, p. 345-349).

40 Koning Philips IV van Spanje verleende de Zuidnederlandse 'gouverneur civil' Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, een volmacht tot voortzetting van de onderhandelingen over een wapenstilstand in de Franche-Comté (Spaans Bourgondië) (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 505, p. 510 en p. 516-517).

41 Henri II de Bourbon, prins van Condé, gouverneur van het hertogdom Bourgondië (nos. 7174 en 7200), had de Spaanse Bourgondiërs bereid gevonden om jaarlijks 40000 schilden te betalen voor hun neutraliteit (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 64-65).

42 Zie nos. 7251 en 7252. Het Parlement beraadde zich over het koninklijke voorstel om 16 commissarissen af te vaardigen naar een vredesbijeenkomst in Uxbridge (ten westen van Londen).

43 De verrassingsaanvallen die koning Karel I had willen uitvoeren op Plymouth, Lyme Regis en Reading mislukten (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 164-166).

44 De koninklijken onder bevel van prins Rupert (Robert) van de Palts beraamden een aanslag op Abingdon (plaats ten zuiden van Oxford) (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 245-247).

45 De soldaten die lange tijd het koninklijke garnizoen van het kasteel Basing hadden bestookt, vertrokken naar de kwartieren die het Parlement had laten inrichten in Reading, Henley-on-Thames, Windsor en Abingdon (*Gazette 1645*, no. 7, dd. 14 januari 1645).

Wij verstaen vorder dat uit Naples eenigh voetvolck is gezonden nae Spaignie.[46]
Dat

46 Juan Alfonso Enríquez de Cabrera († 1647), 'almirante de Castilla', hertog van Medina de Rioseco, Spaans onderkoning van Napels, hield het voetvolk dat hij naar het Catalaanse front wilde overbrengen, gevangen in het Arsenaal 'pour les empescher de s'enfuir' (*Gazette 1645*, no. 7, dd. 14 januari 1645).

de wapenen van Vrancrijck te Rome zijn wechgenomen van het huis van den cardinael Theodati, voordezen comprotecteur van Vrancrijck.[47] Dat de Castillanen tot dertienduizent te voet, drieduizent te paerd van 't belegh van Elva in Portugal zijn afgedreven.[48]

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eerste raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port 9 st.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 14 Januari 1645 uyt Paris.

7254. 1645 januari 14. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Conventurus reginam regentem, ut eam orarem,[2] curam gereret augendi et quamprimum in apertum producendi exercitum Gallicum qui nunc a marescallo Turenae regitur, prius adii, ut regina regens ab omnibus legatis fieri voluit, dominum comitem Bryennium,[3] eique expositis rebus magnis a domino marescallo Torstensonio gestis exposui mea postulata. Ex responso eius cognovi tardum id fore negotium, quia Germanum militem novum conscribere volunt ad implendum illum exercitum, Gallis militibus illa loca non amantibus, Helvetiis vero semper se excusantibus,[4] ubi aliquid in Imperii finibus agendum est; deinde volunt Galli ubertatem pabuli exspectare, nullo facto aut exiguo faeni provisu. Ostendit idem dominus comes Bryennius vehementer hic desiderari nostram cum Dano pacem.[5]

47 Kardinaal Mario Teodoli († 1650), bisschop van Imola, was tijdens het conclave met de Spaanse en Italiaanse kardinalen in onderhandeling getreden over zijn steun aan Giambattista Pamfili (Innocentius X) (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 149-151; Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 21, en H. Coville, *Etude sur Mazarin et ses démêlés avec le pape Innocent X*, p. 40-46). Hij moest in december dezelfde straf ondergaan als kardinaal Antonio Barberini (no. 7128): de verwijdering van het Franse koninklijke wapenschild van zijn 'palazzo' (*Gazette 1645*, no. 7, dd. 14 januari 1645).

48 De Portugezen hadden een aanslag van Carlo Andrea Caracciolo, markies van Torrecuso, militair gouverneur van Badajoz, op Elvas verijdeld (*Gazette 1645*, no. 7, dd. 14 januari 1645, en no. 8, 'extraordinaire du XVIII janvier 1645').

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 234; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 517 no. 569. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 411. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7255).

2 De Zweedse ambassadeur bepleitte een versnelde terugkeer van de Franse legers naar het Duitse front; zie no. 7239.

3 Koningin Anna van Oostenrijk had aan Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, staatssecretaris voor buitenlandse zaken, de taak gegeven om de ambassadeurs die ten hove verschenen op te wachten in de 'antichambre du roi'; zie no. 6913 (dl. XV).

4 De graaf van Brienne wees Grotius op de problemen die de Franse troepenwervers ondervonden bij het aantrekken van verse manschappen voor het leger van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, vooral nu de Zwitsers hun recruten een verbod hadden opgelegd om de wapens op te nemen tegen de keizer; zie no. 7117, n. 49, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 58-61.

5 De Franse regering rekende op de diplomatieke behendigheid van haar bemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, in het Zweeds-Deense conflict (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 40).

Regina regens valde indefinita respondit de suo optimo in nostram reginam affectu.[6]

6 Koningin Christina had op 7/17 december 1644 de Zweedse troon bestegen. Haar kroning zou zes jaar later plaatsvinden (20/30 oktober 1650).

Ita solet. Sed ex domini Avaugourii, qui ex castris domini Torstensonii huc venit,[7] sermone cognovi multum hic metui, ne domini Torstensonii arma non versus ea loca in quibus est princeps Ragozius, sed contra Bavarum se vertant,[8] cum quo rursum nova in arcano Galli habent commercia. In Crucenaco capto[9] non modicum lucri fecerunt Galli. Nam et ingentes, ut coepere, pecunias exigent de Transrhenanis locis, et itinera, illis in partibus, caesarianis et Hispanis versus Belgicas partes turbabunt. Marescallus Turenae Catzenellebogiam pro landgravia Hassica exigit a Darmstadensi et triginta millia thalerorum imperialium aut pro illis mille equos. Imperator miserabilem plane epistolam scripsit ad ducem Bavarum, ut ab eo rebus suis afflictis subsidia adipiscatur. Itaque movent se versus partes laborantes Waertius cum equite, cum pedite Merciacus. Creduntur et ex Hungaria copiae venturae in Germaniam aut Bohemiam, ut res tulerint. Saxonici qui sunt in conventu Francofurtensi - nam is etiamnunc durat - consentiunt, ut electores aut eorum legati eant Monasterium.[10] Bavarici iam isti itineri se dedere. Videtur autem non tantum electorum, sed quasi conventus quidam Imperii totius futurus Monasterii. Haec Francofurto nuntiantur.

Ex domino Bryennio etiam hoc intellexi, Gallicae partis cardinales adhuc laborare Romae, ne ex papalibus terris miles imperatori mittatur, qui, uti in potestate est imperatoris, posset non contra Ragozium mitti, sed contra Gallos et Suedos,[11] et illorum amicitiam labefactare, hos autem hostes facere papae. Attamen ex Italia scribitur non tantum tria millia militum a papa ventura imperatori, sed alia praeterea decem millia ab aliis Italiae principibus, excitante eos, ut credibile est, papa. Didici etiam ex domino Bryennio residentem perpetuo aliquem ex Gallia apud reginam nostram futurum; videri autem primum ad id munus exercendum fore baronem Rorteium.

Dominus Cerisantes[12] aditum postulavit ad reginam regentem et reginam Angliae. Responsum ei est missum eum ad res Danicas, nullas visas literas quae [ei] residentis munus imponerent;[13] quodsi id esset, [tamen] non eius esse agere quae legatus agere voluit.

7 Charles Du Bois, baron van Avaugour, Frans gezant te Polen en thans militair attaché in het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson, had op 5 en 6 januari reeds uitvoerig met de graaf van Brienne gesproken over de voor- en nadelen van een krijgstocht tegen de Zwabisch-Beiersen in Frankenland (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 21-25).

8 De Fransen bewonderden de strijdlust van de Zweden, hoopten ook op een vereniging van het Zweedse leger met de troepen van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi, maar wanneer veldmaarschalk Lennart Torstensson zijn geluk wilde beproeven in Beieren, zouden zij hem moeten herinneren aan art. 2 van het Frans-Zweeds verdrag van Wismar (1636/1638): 'Le Roi [de France] fera la guerre ès Provinces hereditaires de la Maison d'Austriche par delà le Rhin, et la Reine de Suede ès autres Provinces hereditaires de ladite Maison, qui est à dire, au Roiaume de Boheme et de Silesie' (Du Mont, *Corps dipl.* VI 1, p. 123, p. 161 en p. 207-209).

9 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 14 januari 1645 (no. 7253).

10 De beslissing over de toelating van de keurvorsten tot het vredesoverleg was reeds op de Regensburger 'Kurfürstentag' van 1636/1637 gevallen (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 88-90; K. Ruppert, *Die kaiserliche Politik auf dem Westfälischen Friedenskongreß*, p. 86-91, en *Urk. u. Act.* I, p. 865).

11 Kardinaal Jules Mazarin hechtte geen geloof aan de vredeswil van paus Innocentius X.

12 Marc Duncan de Cerisantes, Zweeds koninklijk commissaris in Deense aangelegenheden, had de 'introducteur des ambassadeurs' om toelating tot een audiëntie bij de regentesse en koningin Henriëtte Maria van Engeland verzocht. Waarschijnlijk achtte de graaf van Brienne zijn aanvraag overbodig; vgl. no. 7028 (dl. XV).

13 Eerder had de koninklijke commissaris een vorstelijke ontvangst aan het Franse hof gekregen; zie de *Gazette 1644*, no. 75, dd. 2 juli 1644: 'Le vingtseptiéme [juin], le sieur de Sérisantes gentil-homme françois, du Conseil privé de la Reine de Suéde, et par elle envoyé vers Leurs

Crucenacum deditum est Gallis XXVI Decembris. Non fecit pro ea arce servanda quae potuit dux Lotharingus, qui equitatus sui partem ferme alteram misit in Flandriam. Glenii copiae tenues scribuntur esse inter Confluentes et Antonacum,[14] sed inde dicuntur ire in Juliacensem agrum; Bavarici in Franconia maxime, partim ad Hallem Suevicam et Augustam. Francothalia ita undique a Gallis premitur, ut tandem in ipsorum manus ventura credatur. Pars Gallorum hiberna habet apud Trarbachium et Bernocastellum. Audimus imperatori etiam concessam pecuniam aliquantam ex fructibus bonorum ecclesiasticorum in regno Neapolitano. Gallos quosdam, in hibernis minus caute se tenentes, Hispani male habuere, tum in Catalania tum in Italia; hic Hispani ex Finali, illic ex Tarragona. Novus legatus ab imperatore Constantinopolim mitti dicitur. Erfordienses praesidiarii Lauringam oppidum irrupere. Cardinales Harachius et Sabaudus dicuntur a papa mitti ad pacis negotium. Cardinalis Antonius in periculo est ne reus fiat. Helvetii pontificii cum Mediolanensi praefecto nova quaedam pacta fecere. Ipse autem praefectus, pressus pecuniae inopia, desiderat in Hispaniam redire.

Ad obsidendam Mottam Lotharingiae pulvis bellicus, globi et alia necessaria venere a Nanciaco. Veriti sunt qui agros colunt quicquam obsessis conferre. Sed ob tormentorum ictus ex Motta paulo longius a vallo oppidi consederunt Galli. Manent indutiae inter ducatum et comitatum Burgundiae. Princeps Condaeus inde huc redit. Abiit iam familia et custodes corporis comitis Harcurtii; ipse Februario mense sequitur. Contra eum imperium habiturus dicitur Leganesius. Plessiacus Pralinus legatus erit pro Gallia Romae. Rex Angliae, dum Londinii per suos de pacis conditionibus agit, speravit dolo capere Plimuthum, Readingum et loca alia. Princeps Robertus in australia Angliae se inferre dicitur. A Basingami obsidione depulsi parlamentarii.

Postquam haec scripseram, vidi ducem Aurelianensem[15] eique commendavi negotium ad Rhenum, facturus idem proximis his diebus apud principem Condaeum et ducem Anguianum,[16] qui nihil magis desiderat quam redire ad eum exercitum et eo quam validissimo uti.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, regno Suedico per Sublimitatis tuae sapientissima consilia det hunc annum prosperum et multos sequentes,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, IV/XIV Ianuarii 1645.

Pedites quidam a Neapoli missi sunt in Hispaniam. Romae Galliae insignia ablata sunt aedibus cardinalis Theodati, qui secundus erat Galliae protector. Dicuntur hic Hispani reiecti ab obsidio Elvae in Portugallia et quo maior sit Portugallorum gloria, dicuntur Hispani Castellani fuisse ad tredecim peditum, tria equitum millia.

Majestez, touchant son différent avec le Roy de Dannemarc, eut son audiance à Ruel, où il fut conduit dans les carrosses du Roy et de la Reine par le comte de Brulon, conducteur des ambassadeurs, ayant esté fort bien receu de Leurs Majestez'.

14 'Antonacum', lees: 'Aldernacum' (Andernach).

15 De Zweedse ambassadeur maakte na zijn ontvangst in het Palais-Royal (*supra*, n. 2) een rondgang langs de paleizen van de prinsen van den bloede. Hij zal tijdens zijn bezoek aan 'le Luxembourg' het Franse ceremonieel in acht hebben genomen en 'Monsieur' hebben aangesproken met 'son Altesse Royale'; vgl. 7242, bijlage 3.

16 Condé's zoon Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had zijn zinnen gezet op de belegering van Trier (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 410-413).

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Acta cum Bryennio et regina regente. Timor Gallorum de Torstensonio. Ex Crucenaco capto utilitas maxima. De Turena. Imperatoris epistola ad Bavarum. (Qua)re copiae huius se movent. Plures expectantur ex Hungaria et Bohemia. De conventu Francofurti. Subsidia imperatori a pontifice mittenda. Residens Gallus in (Su)edia perpetuo futurus. De Cerisante. Iudicium de Crucenaco capto. Varia ex Germania. De hibernis (Ga)llorum et Hispanorum. Legatus imperatoris Constantinopolim. Cardinales ad pacis negotium mitten(tur). De cardinali Antonio. Quaedam de praefecto Mediolani. Mottae obsidium. Indutiae Burgundorum. De Condaeo, Harcurtio, Leganesio. Pralinus Romae legatus. Anglica. Acta cum Aurelianensi. Pedites Neapoli missi. Theodato Galliae protectio ablata. Portugallorum fortuna.

7255. 1645 januari 14. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: (1)4 Ian. 1645.

7256. 1645 januari 14. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Sicut annus hic ex omnibus partibus bonos nobis adfert de rebus Suedicis nuntios, ita felix etiam Suedis singulis et inter eos Claritudini vestrae procedat.

Pulchrae sunt domini Wrangelii copiae pro hoc tempore,[2] quo in tot partes distractae sunt regni Suedici vires. Plena Jutiae possessio magno esse usui poterit ad res transmarinas,[3] ubi veris aura mare fecerit pervium. Si et proceres et plebs Danica, partim sensu praesentis, partim metu maioris mali pacem desiderat, rex Daniae contra nitendo periclitabitur,[4] ne aliquando caetera de illo vaticinia rata fiant.[5] Magnum sane est damnum receptum a Danis clade ultima, si vel illorum aestimationi creditur.[6]

Pacis colloquia, tum in Scania,[7] tum in Westfalia,[8] ut exitum habeant bonum generi humano, speciatim vero rei Suediae, Deum veneror.

Galli Cruceanaco capto[9] loca Transrhenana gravibus tributis exsugent, ut iam facere coeperunt, impedientque itinera Hispanis et caesarianis per ea loca. Harcurtius nondum quidem hinc abiit, sed familiam et sarcinas praemisit Catalaniam versus. Volunt Galli in Germania militis nonnihil scribere.

Claritudini vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 67. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7254). De tekst is opgenomen in de uitgaven van F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 92, en *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 75.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 69. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 740 no. 1719. Antw. op no. 7228, beantw. d. no. 7273.

2 De ruiterij van de Zweedse kolonel Helmut Wrangel had weer bezit genomen van de winterkwartieren in het noorden van Jutland (het gebied van Vendsyssel) (*Gazette 1645*, no. 4, dd. 7 januari 1645).

3 Grotius hoopte op het herstel van de postverbindingen met de Zweedse havenstad Göteborg; vgl. nos. 6729 en 6739 (dl. XV).

4 Koning Christiaan IV van Denemarken had zich neergelegd bij het advies van zijn rijksraden om meer aandacht te schenken aan een diplomatieke oplossing van het Zweeds-Deense conflict.

5 Zie no. 7235. De voorspelling dat ‘den coninck van Denemarck zijn conincrijck zoude verliezen’.

6 De ondergang van de Deense oorlogsvloot in de Fehmarnbelt (13/23 oktober 1644). De schepen die de Denen aan het vijandelijke vuur hadden moeten prijsgeven, vertegenwoordigden een waarde van 1200000 rijksdaalders.

7 Het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro, op de grens van Kalmar (Zweden) en Kristianopel (Denemarken), had op 15/25 december 1644 moeten beginnen, maar op verzoek van beide partijen werd de aanvangsdatum eerst verschoven naar 15/25 januari en vervolgens naar 8/18 februari 1645.

8 De Duitse vorsten en standen durfden eindelijk te reageren op de Franse en Zweedse uitnodigingen ter vredesconferentie.

9 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 14 januari 1645.

Lutetiae, XIV Ianuarii anni 1645, quem Deus, clarissime domine, Claritudini vestrae det felicem.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7257. 1645 januari 15. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Quas illustrissimae Excellentiae vestrae inscriptas dominus de Marini ad me destinaverat[2] illustrissimae Excellentiae vestrae hisce annexas transmitto, nescius quid causae sit, quod iamdudum scriptae - ut ex datis ad me colligo - prius non allatae sint. Observantiam et officia sua erga illustrissimam Excellentiam vestram semper fore prompta et fidelem operam suam in negotiis illustrissimae Excellentiae vestrae praefatus dominus de Mariny pollicetur cupitque Excellentiam vestram per me de eo certiorem fieri.

Aliorum literis nuperius scriptis[3] affirmatur in sacram regiam Maiestatem 8/18 Decembris solemniter devolutum esse ab illustrissimis dominis tutoribus et administratoribus munus gubernandi,[4] ut acta in posterum sola manu sua roboret et sacrae regiae Maiestatis edicto cautum esse, ne quis in Suedia panno auro vel argento intertexto neque limbis et institis aureis aut argenteis utatur.[5]

Legati foederatorum dominorum Ordinum domini Bickerus et Stavenesius propediem in has oras reversuri sunt.[6] Dantisco datis literis ad dominos Ordines[7] memorant sese cursum Lubecam versus direxisse, verum exorta tempestate coactos

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1645, 3). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7240, beantw. d. no. 7284.
2 Zie nos. 7101 en 7112, dd. 15/25 oktober 1644. Carl Marin, Zweeds resident te Zürich, maakte gedurende zijn verblijf in Stockholm gebruik van het postadres van Harald Appelboom; vgl. no. 7031 (dl. XV).
3 Op 8 januari ging de Zweeds-Hollandse hulpvloot van admiraal Maerten Thijssen Anckarhielm voor anker in de haven van Amsterdam (no. 7241). Waarschijnlijk voorzag een speciale koerier de Zweedse diplomaten Harald Appelboom en Petter Spiring Silvercrona (no. 7259) van het laatste nieuws uit Stockholm.
4 Een dag na de troonsbestijging van koningin Christina (7/17 december 1644) legden de rijksregenten Axel Oxenstierna (kanselier), Per Brahe (drost), Jacob Pontusson De la Gardie (maarschalk), Carl Gyllenhielm (grootadmiraal) en Gabriel Bengtsson Oxenstierna (tresorier) hun bewindstaken neer.
5 De Zweedse rijksraden hechtten op 10/20 december hun goedkeuring aan het edict tegen gouden en zilveren versierselen (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 680).
6 Vgl. nos. 7232 en 7241. Dr. Andries Bicker en de Zeeuwse pensionaris Cornelis van Stavenisse vingen op de 11de december hun reis naar de Republiek aan. Hun schip miste ten gevolge van een opstekende noordwesterstorm de veilige vaart op Lübeck door de Kalmarsund en werd stuurloos naar de kust van Pommeren gedreven. Na een lange tocht over land (Danzig (Gdańsk), Stettin, Rostock, Lübeck, Hamburg en Bremen) zagen zij op de 25ste januari eindelijk de vertrouwde omgeving van het Haagse Binnenhof terug.
7 De *Gazette 1645*, no. 16, dd. 4 februari 1645, publiceerde een nieuwsbrief uit Hamburg van 18 januari: 'Les Impériaux ont arresté entre Lubek et cette ville, le Courrier de Dantzic, auquel ils ont osté plusieurs lettres: par lesquelles ils espéroyent apprendre ce que les Ambassadeurs Holandois ont négocié en Suéde'.

in portum Dantiscanum navem appellere. Sunt qui existiment ex composito iter istud ab ipsis susceptum esse.[8] Cum primum in Suediam venissent et proposuissent se nutu et iussu dominorum

8 De Zweedse koerier (*supra*, n. 3) bracht het bericht dat de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse met rijkskanselier Axel Oxenstierna de afspraak hadden gemaakt dat twee van hen bij de Staten-Generaal zouden aandringen op een nadere resolutie ter ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van

foederati Belgii Ordinum accessisse, operam suam oblatum in sedanda simultate ac componendis controversiis Suediae cum Dano exortis, rogati fuere, num nihil de foedere cum ipsis pacto vel quid praeterea ipsorum fidei et agendi potestati commissum esset. Hoc negantibus respondebatur non e re fuisse, ut domini Ordines hac de causa tantum molestiae et sumptuum sibi parerent; sacram regiam Maiestatem coactam quidem belli huius telam exorsam, sponte tamen sua nisuram, ut coepto operi optatus imponatur finis atque honestae quieti ac securitati suae aliorumque opportune consulatur. Dum tandem prosperrimi armorum nostrorum successus innotescerent, de dimissione instare coeperunt, in se recipientes aliis et melioribus mandatis instructos sese redituros. Lautiis itaque donati bini supra nominati navem conscenderunt,[9] relicto domino de Witte,[10] qui conventui Bromsebroensi inter Calmariam et Chrisianopolim aderit. Dilatum esse congressum in 15/25 Ianuarii certum est; rumore quidem nuntio perhibetur diem 10/20 Februarii praestitutam esse.[11]

Literae quorundam asserunt nostros Sconingiam, Hallandiam et Blekingiam ut provincias iure competentes coronae Suedicae sibi plane resignari velle, ne quicquam de iis in controversiam veniat;[12] tum caetera quae huic armorum agitationi causam praebuere cum Danis discutere paratos affore.

Scriptum oppositum Danico scripto[13] de causis belli Suedice et Germanice Holmiae excusum hisce diebus huc allatum est; in quo a Dano obiecta refelluntur et superioribus temporibus acta prolixe repetuntur relicto virtutum aestimatoribus et lectori affectuum perturbationi non indulgenti secundum aequitatem iudicio.

Ex studiosis et scholaribus ad literas minus aptis et hominibus otii studio in aulis refugia sibi parare assuetis 18000 militum extra ordinem collecta esse in Suedia praeter magnum numerum solito more conscriptum ex relatione inde venientium habeo. Pars militum primo vere pro supplemento in Germaniam, pars in Juthiam, pars in Schoningiam mittentur, pars in Norvegiam irruent, pars in naves distribuentur, domi etiam necessariis ad subita eventuum retentis copiis. Decretum est tribus in locis instructas habere classes, Holmiae 30, Vismariae 18, Gotheburgi totidem navium; et mari navigabili undi-

9 Koningin Christina vereerde de Staatse ambassadeurs-vredesbemiddelaars bij hun vertrek uit Stockholm met een gouden ketting (Kernkamp, *o.c.*, p. 139).

10 De Dordtenaar Jacob de Witt mocht de Republiek vertegenwoordigen op het hoffeest ter ere van de troonsbestijging van koningin Christina. In januari maakte hij de reis naar Kalmar (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 138 en p. 148-149).

11 Het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro, op de grens van Kalmar (Zweden) en Kristianopel (Denemarken), had op 15/25 december 1644 moeten beginnen, maar op verzoek van beide partijen werd de aanvangsdatum eerst verschoven naar 15/25 januari en vervolgens naar 8/18 februari 1645.

12 De door de Zweden begeerde 'divisio freti' - het bezit van de gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge - kwam pas bij de vrede van Roskilde (1658) tot stand (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 682, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 164-165 en p. 227).

13 Het antwoord op het Deense Manifest, dd. 30 januari/9 februari 1644 (nos. 6774, 6777 en 6793 (dl. XV)), was op 5/15 augustus 1644 te Stockholm ter perse gegaan. De Duitse versie 'Wiederlegung und Wolgegründete Antwort, auff das Dänische Manifest' kreeg spoedig een Nederlandse vertaling: 'Wederlegginghe ende Wel-ghefondeerde Antwoorde, op het Deensch Manifest, waer-inne ... vertoont werdt, dat, teghens alle ... waerheydt, aen ... de Croone Sweden verweten ... werdt, dat zij desen Oorlogh sonder oorsaecke ... den Koninck van Denemarcken soude toe-ghebracht hebben ... vertaelt ... uyt het Hooghduytsche gedruckte Exemplaer tot Stockholm bij Henrich Keyser', Leiden 1645 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5197, en *Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung 'Discursus politici'*, Frankfort 1930, p. 230).

que premere hostem, nisi interea temporis honestis, fidis et securis conditionibus pax concludi possit.[14]

A sacra regia Maiestate in mandatis accepit marescallus Torstensonius, ut, quam fieri possit, magna manu per hiemem infestari curet Juthiam.[15] Quantum etiamnum constat, victoriam prosequitur in Misnia; missis quoque cohortibus aliquot in Bohemiam, hostium confluentium vires dissipare nititur.

Gallassium et Magdeburgum Coningsmarchius et Hassiaci arcta obsidione adhuc cincta tenent.[16] In Juthia Dani post passam a Wrangelio cladem in stativa secesserunt.[17] Mercenarius miles ob stipendia non soluta signa deserit, velut hostis praedam agit et terram populatur.[18] Gallicus praefectus nomine regis christianissimi[19] 5000 militum Hamburgi conducturus plurimos e transfugis lucraturus putatur.

Deus, illustrissime et excellentissime domine, illustrissimae Excellentiae vestrae incolumitatem et prospera quaeque diutissime indulgeat,

illustrissimae Excellentiae vestrae obsequentissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 15 Ianuarii 1645.

Adres: A son Excellence, monseigneur Hugo Grotius, conseiller d'estat et ambassadeur de sa Mayesté la royne et la couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 26 Ian. 1645.

En in dorso: 15 Ian. 1645 Appelboom.

14 De Zweedse rijksraden hielden nog steeds rekening met de voortzetting van de krijg tegen koning Christiaan IV van Denemarken (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 473-475, en 'Brieven van Hendrik Schrassert', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 327).

15 De Stockholmse orders waren niet meer actueel. Tegen deze tijd stond het leger van veldmaarschalk Lennart Torstensson al paraat voor een inval in Bohemen (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 605-614).

16 Soldaten van het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, bijgestaan door de Hessische versterkingen van generaal-majoor Johann Geyso, beletten de in Maagdenburg achtergebleven infanteristen van de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, de toegang tot de bruggen over de Elbe. Toen in de eerste week van januari de vorst inviel, verzuimden zij wachtposten te plaatsen langs de oevers van de rivier. In de avond van de 8ste januari waagden de keizerlijken zich op het ijs en weken naar Wittenberg uit (*Gazette 1645*, no. 15, dd. 4 februari 1645).

17 De mars van de Deense kolonel Claus Ahlefeldt naar de Zweedse winterkwartieren in Jutland duurde maar kort. Op 5 januari kwam uit Hamburg het bericht dat kolonel Helmut Wrangel het gevaar had bezworen (*Gazette 1645*, nos. 9 en 12, dd. 21 en 28 januari 1645).

18 De Fransen waren op de hoogte van de geldnood in de legers van koning Christiaan IV en prins Frederik, administrator van het aartsbisdom Bremen. Begin december schreef kardinaal Jules Mazarin reeds aan de burggraaf van Turenne: 'Le desarmement du roy de Dannemarck nous donnera moyen de faire quelque levée d'infanterie du costé de Hambourg' (*Lettres Mazarin* II, p. 108 en p. 274).

19 De naam van de overste is niet bekend; de troepenwervingen geschiedden onder het wakend oog van Claude de Meulles du Tartre, Frans resident te Hamburg.

7258. 1645 januari 16. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Valde gaudeo tua ad Novum Testamentum iam excudi,[2] ut tandem id opus omnibus numeris absolutum sit. Bene est quod typi erunt elegantes, sed de charta rogo memineris ut paulo melior sumatur.[3] Utenbogardi posthuma post duos menses in lucem proditura puto,[4] et ut exemplar accipias curabo.

Audio legatos Suediae et Daniae brevi conventuros, ut de pace agant.[5] Utinam tandem aliquid peragatur et illic et Monasterii.[6] Per intensum hoc frigus Amstelodami templum, quod novum vocant, incuria eorum qui tectum curabant totum conflagravit.[7] Praeter damnum quod inde sentitur, est etiam res mali ominis.

Mottam Odincurtium puto non facile e carcere relaxandum;[8] videtur enim res regias non bene curasse, nisi forte ipse alienae culpae reus subditur. De Parthenio Constantinopolitano doleo,[9] neque satis intelligo quis iam calvinisantem illic promoverit. Lotharin-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 275. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7234, beantw. d. een niet overgeleverde brief van 28 januari 1645.

2 *Tomus secundus* van Grotius' *Annotationes in Novum Testamentum* verscheen in 1646 op rekening van de auteur ‘apud viduam Gulielmi Pelé, via Jacobaea sub signo Crucis Aureae’ (*BG* no. 1138). Het derde deel (*pars tertia ac ultima*) werd in 1650 uitgebracht, eveneens te Parijs, maar nu bij de weduwe Théodore Pépingué en Etienne Maucroy (*BG* no. 1141).

3 De Parijse drukker Sébastien Cramoisy had voor zijn uitgave van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) geen hoge eisen gesteld aan de kwaliteit van het papier; zie no. 7089.

4 Wtenbogaerts autobiografie *Leven, kerckelijcke bedieninghe ende zedighe verantwoordingh .... Alles bij hem selven beschreven ... bevestight met verscheyden bewijsen, acten, ende munimenten, daer toe dienende*, zou dit jaar verschijnen.

5 Het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro, op de grens van Kalmar (Zweden) en Kristianopel (Denemarken), had op 15/25 december 1644 moeten beginnen, maar op verzoek van beide partijen werd de aanvangsdatum eerst verschoven naar 15/25 januari en vervolgens naar 8/18 februari 1645.

6 De Staten-Generaal maakten geen haast met de ‘Munstersche besendinge’.

7 De brand van 11 januari 1645. Loodgieters die bezig waren om het dak van de Nieuwe Kerk van Amsterdam te repareren, hadden een ‘vuurpot’ voor een open dakvenster laten staan (Wagenaar, *Amsterdam, in zijne opkomst, aanwas, geschiedenissen*, I-2, Amsterdam 1760, p. 544 en p. 546).

8 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had de Catalaanse hoofdstad op 7 december verlaten. Drie weken later werd hij in Lyon aangehouden en op last van de koning in de kerkers van het fort Pierre-Encise geworpen (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 268-269, en *Gazette 1645*, no. 4, dd. 7 januari 1645).

9 Parthenius I, patriarch van Constantinopel 1639-1644, had op de synode van Constantinopel-Iasi (1642) de leer van de reformatorische patriarch Cyrillus Lucaris († 1638) veroordeeld (*Parthenii, patriarchae Constantinopolitani decretum synodale super calvinianis dogmatibus, quae in epistola Cyrilli nomine ante annos aliquot edita, falso Graecorum et Orientalium consensu recepta ferebantur ... Nunc primum ex Oriente allatum una cum Arsenii Hieromachi epistola Venetias missa, quae praefationis loco praefixa est, ed. Gabriel Cossartius*, Parijs 1643). In de zomer van 1644 kwam zijn dienstbaarheid aan de belangen van de Moldavische vorst Vasile Lupu onder verdenking te staan (S. Runciman, *The great church in captivity*, p. 286-287 en p. 341-343). Op 8 september schonk de Sultan de waardigheid van patriarch van Constantinopel aan Parthenius II, metropoliet van Adrianopolis (Edirne) (*Gazette 1644*, no. 154, dd. 31 december 1644, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 133-135).

gum ad Hispanicas partes transiisse et hic intelligimus.[10] Videntur Ordines novum conscripturi militem atque ita se bello in annum sequentem parare.[11]

Vanderhogium nondum invenire potui.[12] Dixerat nuper se iam aliquoties scripsisse, sed inquiram latius. Ubi de Anthologia certi quid habuero,[13] curabo ut id intelligas.

Et quoniam nihil iam alicuius momenti quod scribam habeo,[14] finem faciam, Deum rogans ut te, tuam, tuos sospitare dignetur,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XVI Ianuarii 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 26 Ian.

7259. 1645 januari 16. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Ick hebbe met de leste posto brieven wt Sweden gehad de dato den 27 Novembris,[2] waerinne gemelt werd dat den rijcxdag aldaer ten einde was loopende,[3] volgens dewelcke de coninclijcke regeringe van de heeren rijcxvoormonders aen haere coninclijcke Mayesteyt - die den 8 Decembris in haer 19e jaar quam te treden - soude opgedragen werden ende nae desen alle acten selfs onderschrijven,[4]

10 Hertog Karel IV van Lotharingen toonde belangstelling voor een hoge aanstelling in het leger van de Zuidnederlandse 'gouverneurs' Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, en Ottavio Piccolomini, hertog van Amalfi (*Doc. Boh.* VII, p. 171 no. 500).

11 De Staten-Generaal en de Staten van Holland beraadden zich nog over de financiering van het 'groot desseyn ende entreprinse' van Frederik Hendrik in Vlaanderen.

12 Jacobus van der Hooge had bij zijn vertrek uit Frankrijk (september 1644) het transport van twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), toevertrouwd aan een vrachtvaarder, die vervolgens niets meer van zich had laten horen.

13 Willem de Groot wachtte op nieuws van Isaac Vossius over de voortgang van de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) in de drukkerij van dr. Joan Blaeu.

14 In zijn brief verzuimde Willem de Groot melding te maken van de ontvangst van een derde postzending aan de advocaat Willem van der Goes; vgl. no. 7274.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 160. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 Op 8 januari ging de Zweeds-Hollandse hulpvloot van admiraal Maerten Thijssen Anckarhielm voor anker in de haven van Amsterdam (no. 7241). Waarschijnlijk voorzag een speciale koerier de Zweedse diplomaten Harald Appelboom (no. 7257) en Petter Spiring Silvercrona van het laatste nieuws uit Stockholm.

3 De rijksdag in Stockholm. Op 8/18 oktober had rijkskanselier Axel Oxenstierna de regeringsvoorstellen aan de vier standen gepresenteerd (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 641-645).

4 De troonsbestijging van koningin Christina en het aftreden van de rijksregenten Axel Oxenstierna (kanselier), Per Brahe (drost), Jacob Pontusson De la Gardie (maarschalk), Carl Gyllenhielm (grootadmiraal) en Gabriel Bengtsson Oxenstierna (tresorier) op 7/17 en 8/18 december 1644.

wordende de croninge noch voor eenigen tijt wtgestelt.[5] Dat mede bij denselven rijcxdag gedelibereert was geworden om den swaaren last des oorlogs, die de croone was dragende, tot het einde van een gewenschte vrede met eeren wt te mogen voeren. In welcke beede poincten den rijcxdagh principalijck hadde bestaen ende hadden de stenden tot volbrenginge van het tweede poinct, naementlijck volvoeringe van den oorlogh, nu noch eens sooveel geconsenteert aen contributiën als verleden jaare, dieswegen dan oock eenige tollen in Sweden waaren verhoogt gewor-

5 Koningin Christina stelde haar kroning nog zes jaar uit (20/30 oktober 1650).

den. Dat ondertussen groote preparatoria gemaackt wirden tegens den 8 Decembris, als sijnde haere coninclijcke Mayesteyts geboortsdagh.

Oock hadde men den 27 Octobris solennelle danckseggingе in alle kercken met lossinge van grof geschut des avonts gedaen over de leste victorie ter zee becomen tegen de Deenen[6] ende hadden de Hollandsche ambassadeurs daegs daeraen volgende[7] mede over de 60 pecktonnen gebrant voor haer logement wegen de doens ontfangene tijdinge van 't veroveren van 't Sas van Gent. Dat mede de drie Hollandse ambassadeurs goede resolutie van haere coninclijcke Mayesteyt hadden ontfangen[8] ende twee wt deselve als de heeren Bicker ende Stavenesse - blijvende den heere de Witte in 't rijck - op haere herrewaerts reyse stonden om van 't een en 't ander rapport te doen, gelijck wij dan naederhand seeckere tijdingen hebben becomen dat deselve heeren ambassadeurs ter zee, meenende op Lubeck te gaen om herrewaerts te coomen, door storm en contrari wint te Dansick in Pruysen hebben moeten inloopen ende vandaer te lande herrewaerts over gedencken te reysen, sijnde deselve met haere secretarissen en hofmeesters in Sweden van haere coninclijcke Mayesteyt met goude ketenen geregaleert geworden.

Word mede geaviseert dat tot de tractaten tussen Sweden en Dennemarcken aen Sweedser zijde genomineert sijn den heere rijcxcancelaer Oxenstirn, heere Johan Skytte, heere Matthias Soop ende heere Thuro Bielke.[9] Dat oock tot een goed effect groote hoope was, sijnde geobserveert geworden dat van des generael Horns armee[10] eene compagnie ruiters, voerende in haer standart 3 croonen, eene Deensche compagnie ruiters, die oock 3 croonen voerde, per rescontre heeft geslagen ende 'tselve cornet becomen, 'twelck haere coninclijcke Mayesteyt tot desselfs en der stenden welgevallen is geoffereert geworden. Oock is doens ter tijt een hert[11] voorbij het Sweedsche leger in het Deensche ende een gesadelt peerd sonder man en toom wt het Deensche leger in het Sweedsche geloopen, waerop yder sijn wtlegginge was formerende geweest. De twee veroverde Deensche schepen Patientia en Oldenburg waaren mede te Stockholm[12] opgebracht ende hadden 60

6 De overwinning van de Zweeds-Hollandse vloot in de Fehmarnbelt (13/23 oktober). Op 27 oktober/6 november maakten de burgers van Stockholm zich op voor een groot feest in de stad. De festiviteiten werden ingeluid met saluutschoten vanaf de paleistoren ‘Tre Kronor’, de Brunkeberg en de admiraliteitshuizen op Skeppsholmen en Kastellholmen.

7 De volgende dag toonden de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse hun vreugde over de inname van Sas van Gent op 5 september 1644 (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 125).

8 Zie no. 7257. Koningin Christina en de Zweedse rijksregenten hadden de Staten-Generaal in brieven van 5/15 november 1644 een nieuwe kans geboden om een resolutie te nemen over hun deelname aan een wapenvereniging ter ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 315-319).

9 Koningin Christina stuurde een ‘zware’ delegatie naar het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro: kanselier Axel Oxenstierna en de rijksraden Johan Skytte, Matthias Soop en Ture Bielke (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 150-151; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 474, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 452-457).

10 Het leger van veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn kreeg na het vertrek van het Deense koninklijke leger vrijheid van handelen in Skåne (Schonen). Slechts de Deense garnizoenen van Malmö en Kristianstad hielden nog stand.

11 Het hert en het paard dwaalden al in oktober 1644 door de kwartieren van de Zweedse en Deense legers; zie nos. 7133 en 7155.

12 De in de Fehmarnbelt buitgemaakte Deense oorlogsschepen Patientia (48 kanonnen) en Oldenburg (44 kanonnen) waren eind november de haven van Stockholm (Dalarö) binnengelopen (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 670).

Deensche vlaggen naeslepende gehad, 'twelck een groot jubileren aldaer hadde veroorsaackt.

De Deensche volckeren onder generael-major Alefelt, naedien sij van de overste Wrangel tamelijck gerepousseert sijn geworden,[13] hebben sich wederom in haere quartiren te Rensburg, Bredenburg en andere plaetsen geretireert[14] ende laeten nu den voornoemde Wrangel sijn quartier in Judlant mede gerustigh betrecken. Ende terwijlen de voorsseide Deensche volckeren door manquement van gelt en ordre onwillig sijn ende een Frans overste te Hamburg patenten heeft om 5000 Duitsche te werven,[15] vermeent men dat veele van deselve tot hem sullen overgaen. Den heere veltmarschalck Horn betreckt mede de quartiren, hout het lant Schonen en Bleecken onder contributie. Onder sijn voetvolck is eenige sterfte, maer onder de Deensche in Schonen - die in guarnisoen leggen[16] - ongelijck grooter, soodat de Deensche compagniën swack sijn ende behalven dat seer clagen over wanbetalinge. Den coning van Dennemarcken bevind sich te Coppenhagen;[17] heeft sijn hofhoudinge vermindert op ses hofjunckers, op 12 hellebardiers nae, alles om te sparen en te employeren tot lichtinge van nieuwe regimenten en equipperinge te water tegen het voorjaar.

Van de hooftarmeën hebben wij niet anders als dat Gallas noch onder Magdenburg van commer is versmiltende;[18] dat den generael Torstenson[19] eenige passen nae Bohemen sich hadde bemachtigt[20] ende den ceurvorst van Saxen bij hem om de neutralitijt aensocht.[21] Den admirael Marten Thyssen Anckerhelm is hier te lande gearriveert, hebbende eenige schepen te Gottenburg gelaeten.[22] De heeren Staten-Generael hebben aen haeren

13 Kolonel Helmut Wrangel had de aanval van de Deense kolonel Claus Ahlefeldt op de Zweedse kwartieren in Jutland afgeslagen (*Gazette 1645*, nos. 9 en 12, dd. 21 en 28 januari 1645).

14 De Holsteinse lichtingen die de wijk hadden genomen naar Rendsburg en Breitenburg (nabij Itzehoe), werden weer onder de orders geplaatst van prins Frederik, administrator van het aartsbisdom Bremen, bevelhebber over de Deense eenheden in Glückstadt en Krempe.

15 Claude de Meulles du Tartre, Frans resident te Hamburg, beschikte over een goed gevulde kas (*Lettres Mazarin* II, p. 274).

16 De ellende in de Deense garnizoenen (*supra*, n. 10) in Skåne (Schonen); vgl. de *Gazette 1645*, no. 12, dd. 28 januari 1645: 'On nous escrit du païs de Schonen que la mortalité y est grande parmi les troupes dudit Roy de Dannemarc, notamment à Malmuyen, où il est mort quelquesfois quarante soldats par jour'.

17 Koning Christiaan IV had zich teruggetrokken in het slot Frederiksborg, ten noorden van Kopenhagen.

18 Soldaten van het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, bijgestaan door de Hessische versterkingen van generaal-majoor Johann Geyso, beletten de in Maagdenburg achtergebleven infanteristen van de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, de toegang tot de bruggen over de Elbe. Toen in de eerste week van januari de vorst inviel, verzuimden zij wachtposten te plaatsen langs de oevers van de rivier. In de avond van de 8ste januari waagden de keizerlijken zich op het ijs en weken naar Wittenberg uit (*Gazette 1645*, no. 15, dd. 4 februari 1645).

19 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had na de slag bij Jüterbog (3 december) de aanval ingezet op het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen. Eind december openden de inwoners van Zeitz de poorten voor zijn soldaten (*Gazette 1645*, no. 6, dd. 14 januari 1645).

20 Enkele Zweedse regimenten waren al doorgedrongen tot Annaberg en Marienberg op de weg van Chemnitz naar Karlovy Vary (*Gazette 1645*, no. 9, dd. 21 januari 1645).

21 Keurvorst Johann Georg I van Saksen stuurde zijn zoon August (1614-1680), administrator van het aartsbisdom Maagdenburg, en Friedrich Wilhelm II (1603-1669), hertog van Saksen-Altenburg, naar het Zweedse hoofdkwartier te Zeitz (*Gazette 1645*, no. 12, dd. 28 januari 1645); zie ook no. 6035 (dl. XIV).

22 *Supra*, n. 2. De Zweedse koninklijke commissaris Louis (Lodewijk) de Geer (1587-1652) hield ter beveiliging van de Zweedse havenstad Göteborg nog zeven schepen in de vaart (*SBL* X, p. 453-476; *NNBW* X, kol. 275-277, en 'Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 273 en 289).

agent Bilderbeeck te Ceulen[23] per instructie overgesonden dat hij sich soude beclagen aen den ceurvorst van Ceulen ende hertogh van Nieuburg over het aennemen van volck tot defentie - soo wtgegeven werd - van den Westphaelschen creits, also Haere Hoog Mogenden door eenige geïntercipieerde brieven[24] rechtmatige jalousie droegen: dat deselve volcken directe of indirecte tegens haeren staat toecomende somer wel mochten geëmployeert werden.

Waermede verblijve, mijnheere,

u. Excellentie dienstwilligste.

Den 16 Jannuari 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 26 Ian. 1645.

En in dorso: 16 Ian. 1645 Spierinck.

In dorso staat in een onbekende hand: Duytsche brieven van Spierinck en dien aengaend.

7260. 1645 januari 18. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Esperant que vous aurez receu mes precedantes celle-cy ne sera que pour vous souhaitter une bonne et heureuse nouvelle année avec madame, madamoiselle[2] et tous ceux qui vous appartiennent, et pour vous remercier quand et quand de la peine qu'il vous plait prendre pour l'addresse de mes lettres, qui m'ont esté rendues jusques icy fort exactement.[3] Au reste je me porte bien icy, voire mieux qu'à Zurig, à cause de l'air et de la bierre de Suede; eusse esté aussi despeché cet hyver,[4] si

23 Hendrik van Bilderbeeck († ca. 1653), Staats-Zweeds agent te Keulen ('Brieven van Bilderbeek', in *Kronijk HG* 24(1868), p. 509-580), moest Ferdinand van Beieren (1577-1650), keurvorst-aartsbisschop van Keulen, en Wolfgang Wilhelm van Palts-Neuburg (1578-1653), hertog van Gulik en Berg, verwittigen van de Haagse bezwaren tegen de door Spanje gefinancierde hervorming van het leger van de Westfaalse Kreits (*Correspondance d'Estrades* I, p. 230, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 473).

24 De Staten-Generaal sloegen alarm toen zij vernamen dat de keurvorst-aartsbisschop van Keulen op 29 december 1644 een Spaans-Westfaals defensieverdrag met de Zuidnederlandse 'gouverneurs' Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, en Ottavio Piccolomini, hertog van Amalfi, was overeengekomen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 263-265, en *Doc. Boh.* VII, p. 160 no. 472 en p. 167 no. 486).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 340. Eigenh. oorspr. De brief vertoont kleine beschadigingen.

2 Carl Marin, Zweeds resident te Zürich, had op de heenreis (no. 7009 (dl. XV)) kennis mogen maken met Maria van Reigersberch en dochter Cornelia de Groot.

3 De Stockholmse brieven bleven daarentegen lange tijd onderweg; zie nos. 7101, 7112 en 7257.

4 Pas in het najaar van 1645 erkenden de rijksraden hun verplichtingen jegens de Zweedse resident in Zürich. Zij verleenden hem een nieuwe commissie en een schadevergoeding van 3300 rijksdaalders (*Hist. de l'adm. des affaires étrangères de Suède*, p. 115-116, en L. Haas, in *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 3(1952), p. 82-86).

les affaires de la diete qui a duré jusques à Nouel[5] n'eussent retardé les deliberations qu'on devoit prendre sur le sujet de mes affaires, dont le sommaire j'ay proposé au conseil de la reine par escrit. Ores que tout est passé par la grace de Dieu heureusement et que nostre tres sage et vertueuse reine commance à agir elle-mesme avec autant d'admiration de tous qui lui assistent, que de prudence, sçachant qu'il me faut passer icy l'hyver et attendre l'issue du traitté de Denema[r]c qu'on a

5 Lees: 'Noël'. De rijksdag in Stockholm en de troonsbestijging van koningin Christina van Zweden op 7/17 december 1644.

remis jusques au 8 du mois prochain de Febrier,[6] je n'ay pas voulu manquer de vous en donner advis et vous asseurer qu'à mon retour par la France, qui doit estre s'il plait à Dieu vers le mois de May qui vient,[7] je suppleeray de bouche au defaut du recit des affaires qui se sont passées icy et lesquelles je ne puis fier à la plume, craignant l'interception de‹s› mes lettres precedentes, dont je ne puis avoir aucune asseurance de nulle part si elles vous auront esté bien rendues.

Quant à moy, j'ay de bonnes promesses d'estre despeché avec tout le contentement possible et dois en peu de jours d'estre accommodé d'une partie de mes gages pour en accommoder ma femme[8] et mes creanciers, le reste esperant d'emporter sur moy ou d'estre satisfait de l'argent de France. La residance de Benfeld[9] est encor (...), et parce qu'on ne la veut donner à (...) personne de ceux qui en ont fait instance je crois qu'on m'en accommodera nonobstant que pour des raisons importantes je ne la demande point moimesme. Cependant je n'ay point manqué de parler en vostre faveur partout où il m'a esté possible, mais des resolutions qu'on ait pris sur le suject de vos differents[10] je ne puis rien dire puisqu'on tient icy tout caché. On s'efforce à l'espargne de tous costés[11] et parce que monsieur le gran[d] chancelier, nostre protecteur, se trouvant de jour à autre plus foible songe plus à sa retraitte qu'à se mesler trop des affaires - après qu'il aura neantmoins vuidé les affaires qu'il doit traitter à Calmar avec Denemarc -,[12] je ne vois icy personne qui veuille ou puisse avoir tel soing qu'il faut des ministres de la reine qui sont dehors, et si je ne fusse point venu icy à temps j'eusse eu de la peine d'arriver au but de mes pretensions. Sed de his et aliis coram uberius.

Pour fin je vous demande tres affectueusement la continuation de vostre soing qu'avez pour mes lettres que je vous reccommande, desirant de m'aquitter dignement de la qualité que j'ay prise de vivre inviolablement, monsieur,

de vostre Excellence tres humble et autant redevable serviteur,
Charles de Marin m.p.

6 Kanselier Axel Oxenstierna en de rijksraden Johan Skytte, Matthias Soop en Ture Bielke ontvingen in januari 1645 hun instructie voor het vredesoverleg aan de Zweeds-Deense grens. Op 8/18 februari kwamen op een eilandje in de rivier de Brömse de delegaties voor het eerst bijeen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 150-151, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 452-457).

7 In het voorjaar van 1645 accepteerde de resident een uitnodiging van de kanselier om op diens landgoed te Söderåkra (ten zuiden van Kalmar) de uitkomst van het vredesoverleg af te wachten. Zijn vertrek moest hij uitstellen tot mei 1646 (L. Haas, in *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 3(1952), p. 82).

8 Alessandra Paravicini Capelli moest in Zürich een gezin van acht personen onderhouden; vgl. no. 6372 (dl. XIV).

9 Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld in de Elzas, was in december 1643 overleden (no. 6622 (dl. XIV) en no. 6646 (dl. XV)). In de loop van 1645 gaf koningin Christina gevolg aan een aanbeveling van veldmaarschalk Lennart Torstensson en benoemde de 'Duitse' secretaris Georg Hansson von Snoilsky († 1672) op de door Marin begeerde diplomatieke post in Benfeld (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 430; *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 432, en *BLS* N.F. X, p. 32-33).

10 Vgl. no. 7101. Grotius ondervond alleen maar tegenwerking van de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes (nos. 6961 (postscriptum), 6989 en 6993 (dl. XV)).

11 Rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie (1583-1652) kreeg de steun van de koningin voor zijn bezuinigingsvoorstellen (*SBL* X, p. 634-657, en *Hist. de l'adm. des affaires étrangères de Suède*, p. 115).

12 'Nostre protecteur' Axel Oxenstierna (1583-1654) was niet langer de almachtige dienaar van de Zweedse kroon (no. 7112). De kanselier bleef na de ondertekening van de vrede van Brömsebro (13/23 oktober 1645) evenwel betrokken bij het landsbestuur. Op 20/30 november 1645 vereerde de koningin hem met de titel van graaf van Södra Möre (Södermöre) (*SBL* XXVIII, p. 504-524).

De Stockolm, ce 8 de Jenvier l'an 1645.

L'on dresse trois flottes à Vismar, Gottemburg et icy[13] pour sortir en mer au mois de Mars ou d'Avril en cas que la paix ne se conclue avec Denemarc, si comme on en doute grandement.

Vous m'obligeray de dire à monsieur He[u]ft qu'il ne charge plus ma femme de la caution de ces deux cent dalers,[14] dont je vous ay fait mes plaintes, car il sera satisfait de tout ce que je luy dois. Il faut avoir un peu de patience encores.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 8 Febr. Maert.[15]

En in dorso: 8 Febr. l'an 1645 Marin.

In dorso staat in een onbekende hand: Franze brieven van Charles Marini d'anno 1636-1645.

7261. 1645 januari 19. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnd patron,

Der bey der Portugesischen leiche[2] gewesener bedienter von des herrn legati Oxenstirns Exc. ist von den keisserlichen erlassen worden vnd gestern widerumb hier angelangt.[3] Wegen restitution aber der leiche vnd dabey gewesener sachen ist, ohngeachtet mann sich disseits durch schreiben vnd anders verschiedentlich dessfalls bearbeitet, einige resolution noch zur zeit nicht zu erheben gewesen; so bleibts auch im übrigen wegen der stadt Stralsundt[4] noch bey vorigem. Zu Münster

13 Vanwege de hoge kosten besloten de rijksraden in Stockholm een limiet te stellen aan de Hollandse wervingen van Louis de Geer (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 682). De Zweedse vloot, versterkt met 10 op de Denen buitgemaakte schepen, zou als volgt over de bases worden verdeeld: Stockholm (30 schepen), Wismar (18 schepen) en Göteborg (18 schepen); zie no. 7257.

14 Vgl. nos. 7101 en 7112. Carl Marin had met de Parijse bankier Johan Hoeufft de afspraak gemaakt dat zijn in Zürich achtergebleven echtgenote Alessandra Paravicini Capelli geen zekerheidsstelling behoefde af te geven voor de lening van 200 rijksdaalders uit de Frans-Zweedse subsidiekas. De koopman die haar het geld zou leveren, had echter andere instructies ontvangen.

15 'Febr.', naderhand door Grotius verbeterd in 'Maert'.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 122. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 De Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes was op 15 december 1644 in Osnabrück overleden. Toen de Zweden drie wagens in gereedheid hadden gebracht om het lichaam naar Minden over te brengen, hield de keizerlijke ritmeester Wolff (Wulff) de lijkstoet aan en plaatste kist, koffers en gevolg onder toezicht van de commandant van Fürstenau. De volgende dag, 30 december 1644/9 januari 1645, diende de Zweedse gezantschapssecretaris Mattias Mylonius Biörenklou een klacht in bij de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 450; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 142-144; *Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 36-38, en *Diarium Lamberg*, p. 39).

3 De keizerlijken erkenden het paspoort dat de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna voor zijn lijfwacht Daniel Jansen had uitgeschreven. In een brief aan de Fürstenauer commandant Michael Wilhelm Kobolt von Tambach gelastten zij de vrijlating van het Zweedse gevolg (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 144, p. 149-150 en p. 159, en *Diarium Wartenberg* I, p. 51 en p. 58).

4 De strijd over de toelating van Stralsund en andere aan de Zweedse kroon gelieerde 'mediatstände' tot de vredesconferentie; zie nos. 7218, 7246 en 7262.

gehets ebenmässig schläfferig genug her, dessen meiste ursach dann sein wirdt, dass eines ohn das andere nicht wohl

gehen kan. Der daselbst gewesene Cathalonische minister ist verwiechenen Sonnabend von dannen widerumb weggeraist.[5] Die ursach dessen, wie etzliche vorgeben, soll sein dass die Frantzosen des Catalonischen wesens, wegen selbiger leuthe unbeständigkeit, nicht gross mehr sollen achten wollen. Dieses seind aber discours ohn fundament. Herr Rosenhane ist gestern von hier wiederumb nach Münster verraisst.[6] Der Hansee städte gesandten[7] gehen heüt auch dahin; so vermaine ich, dass auch der herr baron de Rorté eine raise hinüber thun werde.[8]

Dieses mahl schliesse ich hiemit, verbleibend stäts,

Ew. Excell[en]z gehorsamber diener,

G. Keller m.pa.

Osnabruck, den 9. Ianuarii 1645.

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, ambassadeur ordinaire pour sa Majesté de Suede en France, à Paris. 16 s.

In dorso schreef Grotius: 9 Ian. 1645 Keller.

7262. 1645 januari 19. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Ingredientis huius anni primae meae literae votum afferunt Magnificentiae vestrae pro eius prosperitate; scilicet Deum rogo, velit annum qui nunc inchoatur et plures alios felici serie vobis nectere largirique in publica privataque re salutaria quaeque.

Tractatus noster, qui circa initia sua et exitum veteris anni expeditior fore credebatur, novis subinde tricis a caesareanis implicatur. Nos vi conventionis praeliminaris, et praecipue salvi conductus generalis pro regiae Maiestatis foederatis

5 De Catalaanse gevolmachtigde dr. José Fontanella, ‘regente de la Audiencia del Principado de Cataluña’, stond als toegevoegd lid (extraordinarius) onder de bescherming van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien. Hij verliet Munster op 14 januari 1645 (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 353-357, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 70, p. 767 en p. 828-831, II, p. 34 en 69, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 157-158).

6 De Zweedse resident Schering Rosenhane stelde de Franse gevolmachtigden daags na aankomst in Munster op de hoogte van de discussies in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 452-453, en *Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 37 en p. 101).

7 Dr. David Gloxinus (Lübeck), Liborius von Line(n) en dr. Gerhard Koch (Bremen) en dr. Johann Christoph Meurer (Hamburg) waren op 12/22 december 1644 in Osnabrück verschenen. Een week later boden zij de keizerlijke en Zweedse gevolmachtigden hun geloofsbrieven aan (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 121, p. 129-132 en p. 150-153; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 448-452).

8 Claude de Salles, baron van Rorté, Frans resident te Osnabrück, ontving op 9/19 januari het bericht dat zijn overkomst naar Munster dringend gewenst was. Al snel bracht men zijn reis in verband met een opdracht voor een missie naar Stockholm (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 263-264; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 452, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 160).

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd.

et adhaerentibus, postulavimus salvum conductum specialem a plenipotentiariis caesaris pro Stralsundae deputatis ad hunc tractatum.[2] Diu nos suspensos tenuerunt spe eius potiundi; tandem

2 De Zweedse gezantschapssecretaris Mattias Mylonius Biörenklou had de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane op 5 december 1644 benaderd met een verzoek om een paspoort voor de gedeputeerden van de stad Stralsund. De keizerlijken hielden de Zweden echter voor dat het preliminair

vero responderi fecerunt non comprehendi nec gaudere posse hoc securitatis diplomate mediatos Imperii status, qualis est Stralsunda,[3] utpote subdita Pomeraniae duci. Verba salvi conductus, foederati et adhaerentes, esse adiective accipienda et respicere substantivum status.[4] Indeque intelligi debere tantum de statibus immediatis, qui habent ius comitiorum et propterea proprie status vocantur.[5] Si promiscive admittendi essent, etiam mediatae et subordinatae urbes, praeiudicium afferretur, ut illi dicunt, non modo ipsi caesari, sed universis Imperii ordinibus, in specie vero electori Brandeburgico[6] ob Stralsundenses.

Nos contra provocavimus ad acta et protocolla praeliminaris tractarus[7] et tot principum eorumque omnium qui operas suas complanando dicto praeliminari tractatui impenderunt conscientiam; manifestum esse omnibus vel ob has voces in longum protractos tractatus; omissam semel vocem adhaerentes concepto salvi conductus authoritate regis Daniae[8] restitutam fuisse. Ex Dani literis ad caesarem, domini Salvii ad cancellarium Rebenklau,[9] explicationem petendam per foederatos semper nos intellexisse ordines Imperii

3 De keizerlijken weigerden paspoorten uit te schrijven voor de delegaties van Stralsund en andere aan de Zweedse kroon gelieerde 'mediatstände' en bleven bij de conclusie: 'daß man solche pass ze geben gar nit schuldig und zumaln propter pessimas consequentias rotunde abschlagen solt' (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 238-240; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 109-113, p. 120-121, p. 129-134, p. 137-139 en p. 142-144).

4 Het preliminair vredesverdrag van Hamburg, dd. 25 december 1641, sprak over de afgifte van vrijgeleidebrieven 'pro universis Imperii Statibus Sueciae foederatis et adhaerentibus in genere'. De keizerlijken plaatsten een komma achter 'Statibus' (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 8-10, en *Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 238-240, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 161-165).

5 Deelnemers aan de ordinaris 'Reichsdeputation' waren de keurvorsten en de vorsten en standen van de 'Fürstenrat': Oostenrijk, Beieren, Gulik, Hessen, Bourgondië, Braunschweig-Lüneburg en Pommeren, en voorts de graaf van Fürstenberg, de bisschoppen van Würzburg, Munster en Konstanz, de abt van Weingarten en de steden Keulen en Neurenberg.

6 Bogislaw XIV, hertog van Pommeren, was in maart 1637 overleden (*ADB* III, p. 56-58). In 1638 erkende de keizer de aanspraken die keurvorst Georg Wilhelm († 1640) van Brandenburg liet gelden op de Pommerse erfenis (*Urk. u. Act.* I, p. 509-521).

7 Gedoeld wordt op de 'acta' die Joban Adler Salvius als Zweeds ambassadeur in Hamburg had bijgehouden van de onderhandelingen met zijn collega's Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Konrad von Lützow over de vredespreliminaria (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XIX, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 121 en p. 163-165).

8 Koning Christiaan IV van Denemarken had zich garant gesteld voor de naleving van het Hamburgse verdrag van 25 december 1641 (nos. 5497, 5510, 5520 en 5531 (dl. XII)). De formulering van de vrijgeleidebrieven voor de gevolmachtigden ter vredesconferentie leverde echter zo veel problemen op dat de Deense vorst pas in het voorjaar van 1643 een termijn kon stellen voor de uitwisseling van de geratificeerde documenten (nos. 6128 en 6173 (dl. XIV), en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 172-177 en p. 293-313).

9 De brief van koning Christiaan IV van Denemarken aan keizer Ferdinand III, dd. 3/13 oktober 1638, en een brief van Johan Adler Salvius, Zweeds ambassadeur te Hamburg, aan de Deense kanselier Ditlev Reventlov, dd. 29 september 1638 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 449-451 en p. 467-469; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 133-134, en *Diarium Volmar* I, p. 272 en III, 57R).

qui habent ius foederis faciendi; per adhaerentes vero reliquos omnes non status, non modo urbes et oppida, sed etiam quoscunque alios privatos qui partes nostras essent sequuti.[10] Non venire Stralsundam et eius similes, ut hic sedeant eo loco quo status immediati, sed ut interesse proprium observe[n]t modo sibi permisso. Hoc iam dudum per praeliminaria pacta regiam Maiestatem obtinuisse, nec posse permittere ut nunc irritum fiat, tam Stralsundae aliorumque causa, quam ob propriam conscientiam et honorem. Certum praeiudicium fieri imperatori ex nova et inexpectata hac interpretatione utpote qua nomen verbumque eius et data fides temerantur. Tantum abesse ut status immediati suis iuribus Stralsundae admissionem obesse sentiant, ut qui hic sunt suadeant insistendum huic postulato, ne facto vel exiguo praeliminaris conventionis hiatu tota deinde concidat.

Hisce et aliis rationibus nihildum eos movere potuimus. Accessit nuper aliud facinus caesarei militis,[11] quippe qui non longe ab hac urbe sine ullo respectu mei salvi conductus impetum fecit in cadaver et suppellectilem domini Rodrici Botelho, terebrando et lancinando cadaver idque cum reliquis rebus, famulo meo, equis et carribus auferendo in praesidium Forstenou. Questi sumus de hoc facto apud commissarios caesaris, prout adiuncta copia epistolae nostrae ad dominum Andradam Lusitanum id fusius indicat.[12]

Ex ordinum deputatis hic comparuere Lunaeburgicus Lampadius, Hassiacus Schefer, Megapolitanus doctor Keyser,[13] nomine Hansae et trium urbium Lubecae, Bremae et Hamburgi Gloxinus, Liborius de Lina, Kock et Meurerus.[14] Adest etiam hic a parte archiepiscopi Magdeburgensis eius secretarius, qui dicit dicti episcopi aulae magistrum Eynsidel et alium consiliarium venturos.[15] Habet quoque comes Nassavius Sarepontanus[16] nobilem quendam hic aliique expectantur in dies. Prae se ferunt caesarei quasi dominus eorum nolit impedire, quin imo libenter videre, adventum ordinum. Verum fama nunc aliud fert, eum scilicet nunc moliri comitia

10 De Zweedse gevolmachtigden hadden hun eerste uitnodiging aan de Duitse vorsten en standen (met inbegrip van de 'mediatstände'), dd. 14/24 november 1643, vergezeld doen gaan van een in Rinteln gedrukt exemplaar van de op 28 januari 1642 door de keizer bekrachtigde vrijgeleidebrief; zie *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 71-76, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 43-46.

11 De aanhouding van de lijkstoet van de Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes. Inmiddels had de Fürstenauer commandant Michael Wilhelm Kobolt von Tambach de Zweedse lijfwacht Daniel Jansen weer in vrijheid gesteld; vgl. no. 7261.

12 De bijlage ontbreekt. De brief aan de in Munster residerende Portugese gevolmachtigde Francisco de Andrade Leitão was op 8/18 januari opgesteld (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 453).

13 Dr. Jacob Lampadius (1593-1649), gevolmachtigde van de hertogen van Braunschweig-Lüneburg; Reinhard Scheffer (1590-1656), gevolmachtigde van de landgravin van Hessen-Kassel (no. 6910 (dl. XV)), en dr. Abraham Kayser (Keysser) (1603-1652), gevolmachtigde van de hertog van Mecklenburg (no. 7195).

14 De Hanzesteden Lübeck, Bremen en Hamburg stuurden hun syndici dr. David Gloxinus (1597-1671), Liborius von Line(n) (1595-1664), dr. Gerhard Koch (1601-1660) en dr. Johann Christoph Meurer (1598-1672) naar het vredesoverleg; zie no. 7261.

15 August (1614-1680), tweede zoon van keurvorst Johann Georg I van Saksen, administrator van het aartsbisdom Maagdenburg, had zijn raadsheren Konrad von Einsiedel (1597-1668) en dr. Johann Krull (1610-1668) aangewezen voor de missie naar Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 328).

16 De keizerlijke gevolmachtigden verleenden Johann Ludwig († 1690), graaf van Nassau-Saarbrücken, op 25 november 1644 een vrijgeleidebrief (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 401; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 89-90 en p. 106, en *Diarium Lamberg*, p. 28).

Imperii quibus videtur velle divertere status ab hoc conventu[17] et istic pro more res Imperii tractare.[18] Tempus docebit omnia.

17 De keizer had op de Regensburger Rijksdag (1640/1641) de vorsten en standen het recht gegeven hun ‘gravamina’ voor te leggen aan de commissarissen die namens hem het woord zouden voeren op de vredesconferenties (R. von Kietzell, ‘Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645’, in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 118-119).

18 De rijksstanden toonden geen belangstelling voor een rijksdag te Regensburg: zij begeerden volwaardige deelname aan het vredesoverleg te Munster en Osnabrück; zie nos. 7188 en 7204, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 173-178 en p. 186-189.

Nondum accepimus regiae Maiestatis proprias literas. Aliorum tamen relationibus constat sacram Maiestatem iam passam esse humeris suis imponi regendi imperii onus.[19] Deus, rerum omnium moderator et qui tenellam aetatem et principia novi regiminis felici rerum omnium statu tam terra quam mari beavit, det in reliquo successum optatum,

Magnificentiae vestrae ad amica officia paratissimus,
Johannes Oxenstierna Axelson.

Osnabrugae, 9 Ianuarii 1645.

In dorso staat: Osnabrugis, die 9/19 Ianuarii 1645. Ad dominum legatum Hugonem Grotium. J.O. Axelii.

7263. 1645 januari 21. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

Apud Argentoratum et vicinis in locis scribit militem Gallia,[2] sed lente id procedit. Et Harcurtius nondum hinc abiit.[3] Cum videam Imperii Germanici membra multa suos mittere ad loca colloquii de pace,[4] spero fore, ut tricis tandem abscissis quae pacem in vestibulo moratae sunt, ad rem ipsam veniatur serio et reddatur gentibus quies, per quam augusta Maiestas tua aeternum consequatur decus et Germaniam pro restituto statu vetere sibi habeat obligatam. Eo autem id spero iustius nos brevi visuros, quod Gallia non tantum per literas sed et per homines suos ubique praedicat, se tam gravis et cruenti belli non aliam velle mercedem quam Germaniae libertatem; ita erit,[5]

> ... vice cotis, acutum
> reddere quae ferrum queat, exsors ipsa secandi.

Deus, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, tot Maiestatis tuae splendidissimis triumphis egregium imponat finem,

augustae Maiestatis tuae obedientissimus subditus,
H. Grotius.

19 Het nieuws van de troonsbestijging van koningin Christina van Zweden op 7/17 december 1644; zie nos. 7257 en 7259.

1 Copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 237. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 15 no. 24. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 424 en f. 465.

2 De Franse staatssecretaris voor buitenlandse zaken had Grotius gewezen op de problemen die zijn troepenwervers ondervonden bij het aantrekken van verse manschappen voor het leger van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne; zie no. 7254.

3 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, stond voor de taak om in Catalonië het aanzien van de Franse kroon te herstellen. Zijn instructie werd op 18/28 januari 1645 vastgesteld. Twee weken later begaf hij zich op weg naar Barcelona.

4 De Duitse vorsten en standen durfden eindelijk te reageren op de Franse en Zweedse uitnodigingen ter vredesconferentie (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 27-29, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 429-430).

5 Horatius, *Ars poetica* 304-305.

Lutetiae, XI/XXI Ianuarii anni 1645.

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Delectus Gallorum lenti. Harcurtii mora. Spes pacis in Germania.

7264. 1645 januari 21. Aan G.J. Vossius.[1]

Virorum praestantissime,

Non possum eloqui quantum me delectarit epistola reverendae Dominationis vestrae et quidem tam longa ab homine [tam] occupato.[2] Constat nunc mihi ratio laboris mei ad Vetus Testamentum, cum lectorem habui dominum Vossium; satis in eo uno est mercedis. Non ita sum Socraticus, ut dicere velim in eo opere nihil esse utile, non tamen tantum quantum velim. Et ne eius rei culpam omnem in me suscipiam, sciendum est nec tempora mihi fuisse libera, nec ad manum libros quos vellem. Tamen puto me fecisse rectius, quod eam sumserim operam quam si ea abstinuissem. Non dubito quin futuri sint obtrectatores, tum ex illis qui omnia improbant quae non didicere, tum ex illis etiam qui honorificum sibi putant fore et in quaestu habent Grotium laedere.

Vestra de passione et resurrectione Servatoris nostri velim videre quamprimum.[3] Quodsi per ista quaedam nostrae sententiae firmabuntur, in eo non gaudium mihi erit, sed plane triumphus. Poetica iam multis hic promisi et pridem pro illis ex sponsu teneor. Rogo igitur reverendam Claritatem vestram ut fidem meam liberet.[4] Incipiunt iam edi nostra ad Acta et Epistolas apostolicas et Apocalypsin.[5] Urgebo operas quantum potero. Ubi Anthologia nostra prodierit, si volet Blavius nostra ad Vetus Testamentum et ad Evangelia recudere,[6] habebit accessionem non tantum ex versione Latina Graecorum et Hebraicorum, sed et ex aliis rebus quibusdam. Viro sane eximio Francisco Junio[7] multum debeo ob opera eius, multo plus ob vitae exemplum, quod mihi perpetuo ob oculos versatur. De glossematis et barbaris vocibus commentationem omnino et adolescentioribus

1 Gedrukt *Epist.*, p. 741 no. 1722. Copie Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 51^{v}. Geciteerd in G.A.C. van der Lem en C.S.M. Rademaker, *Inventory of the correspondence of Gerardus Joannes Vossius*, p. 325. Antw. op no. 7245.

2 De Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius had zich lovend uitgelaten over Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137).

3 De uitgave van de *Harmoniae Evangelicae de passione, morte, resurrectione, ac adscensione Iesu Christi Salvatoris nostri, libri tres*, liet op zich wachten. Vossius' zwager Franciscus Junius (1589-1677) bracht het werk in 1656 naar de Amsterdamse drukkers Lodewijk en Daniel Elzevier (Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, p. 313-315 en p. 373).

4 De bijdragen van Gerardus Joannes Vossius aan de 'ars poetica': *De artis poeticae natura ac constitutione*, Amsterdam (Elzevier) 1647; *De imitatione cum oratoria tum praecipue poetica deque recitatione veterum*, Amsterdam (Elzevier) 1647, en zijn *Poeticarum institutionum libri tres*, Amsterdam (Elzevier) 1647. In 1654 bezorgde dr. Johan Blaeu nog een uitgave van Vossius' *De Veterum Poetarum temporibus libri duo, qui sunt de Poetis Graecis et Latinis*.

5 *Tomus secundus* van Grotius' *Annotationes in Novum Testamentum* verscheen in 1646 op rekening van de auteur 'apud viduam Gulielmi Pelé, via Jacobaea sub signo Crucis Aureae' (*BG* no. 1138). Het derde deel (*pars tertia ac ultima*) werd in 1650 uitgebracht, eveneens te Parijs, maar nu bij de weduwe Théodore Pépingué en Etienne Maucroy (*BG* no. 1141).

6 Grotius had vertalingen gemaakt van alle woorden die in zijn *Annotationes in libros Evangeliorum*, Amsterdam 1641 (*BG* no. 1135), en *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), in het Grieks en Hebreeuws werden aangehaald. In principe was hij bereid dr. Joan Blaeu het alleenrecht te geven op een bijgewerkte herdruk van zijn *Annotationes* (*Annotata*) op het Oude en Nieuwe Testament, maar dan moest de Amsterdamse drukker-uitgever eerst met een onberispelijke editie van de *Anthologia Graeca* het bewijs leveren dat hij zijn beloften nakwam; zie ook no. 7265.

7 Franciscus Junius (François du Jon) (1545-† 23 oktober 1602), predikant van de Waalse gemeente te Antwerpen en later, in de studiejaren van Grotius, hoogleraar in de godgeleerdheid te Leiden. In 1607 huwde Gerardus Joannes Vossius diens dochter Elisabeth Junius.

et provectioribus utilem futuram iudico,[8] nec indignum sane quicquid posteros iuvare potest.

Deus, qui eo magis nobis obtestandus est quo propius ad vitae huius calcem accedimus, det reverendae Praestantiae vestrae uxorique Juniae mitem ac valentem senectam et liberos conspicere florentes utriusque stirpis virtutibus,

reverendae Praestantiae vestrae observantissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 21 Ianuarii 1645.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Gerardo Joanni Vossio.
Bovenaan de copie te Rotterdam: D. Gerrardo Johanni Vossio.

7265. 1645 januari 21. Aan I. Vossius.[1]

Vir clarissime,

Pro labore quem in rebus meis suscipis summas habeo gratias. Desidero omnia nostra ex(trudere). Scis quid de haeredum negligentia scripserit Plinius minor.[2] Vidi specimina An(thologiae): non displicent typi.[3] Plane autem velim editionem fieri in quarto, ut respondeat Sto(baeanae) et Excerptorum.[4] Quodsi unius voluminis nimia erit moles, dividatur in duo. Om(nino) enim puto Latina opponenda Graecis non

8 Vossius' *De vitiis sermonis et glossematis Latino-barbaris libri quatuor, partim utiles ad pure loquendum, partim ad melius intelligendos posteriorum seculorum scriptores*, kwam in augustus 1645 van de persen van het Amsterdamse uitgevershuis Elzevier. Het werk droeg de hoogleraar op aan de Zweedse 'tourist' Erik Oxenstierna.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, III E 8, 67. Eigenh. oorspr. De rechterbovenhoek is afgescheurd. Afschriften te Leiden, UB, Burm., F 11-1, f. 30 en f. 127; te Oxford, Bodleian Library, ms. d'Orville 468, p. 106-107, en te Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 51^{r}. Gedrukt *Epist.*, p. 740 no. 1721. Antw. op no. 7231, beantw. d. no. 7304.

2 Plinius Caecilius Secundus, *Epistulae*, 6, 10, 5. Omstreeks deze tijd sprak Grotius met de Parijse medicus Guy Patin over zijn 'inedita': 'J'ay quantité de pieces toutes prestes à faire imprimer, comme sont de petites *Notes* sur mon Lucain, que j'ay reveu; un second tome de *Poëmes* et d'*Epigrammes* Latins; un second tome sur le nouveau Testament, car on en a imprimé trois sur le vieux; une belle *Histoire des Vandales, des Goths et autres peuples septentrionaux*; un Procope entier, une *Histoire de Hollande* qui ira jusqu'à la trefve de l'an 1608, etc. Je voudrois bien tascher de donner tout cela au public avant que de mourir, et après cela je seray content. Je veux mourir dez que je ne seray plus utile au monde' (R. Pintard, 'La Mothe le Vayer, Gassendi-Guy Patin', in *Publications de l'Université de Poitiers, Série des Sciences de l'Homme* 5(1943), p. 77).

3 Isaac Vossius hield in de drukkerij van dr. Joan Blaeu toezicht op de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534). In zijn brief van 2 januari (no. 7231) had hij enkele proefpagina's (in quarto en in octavo) bijgesloten.

4 De quarto-edities van de *Dicta poetarum quae apud Io. Stobaeum exstant. Emendata et Latino carmine reddita ab Hugone Grotio*, Parijs (apud Nicolaum Buon) 1623 (*BG* no. 458) en 1625 (*BG* no. 459), en de *Excerpta ex tragoediis et comoediis Graecis tum quae exstant, tum quae perierunt: emendata et Latinis versibus reddita ab Hugone Grotio*, Parijs (apud Nicolaum Buon) 1626 (*BG* no. 468).

columnatim, sed paginatim. De virgulis Steph(anicis)[5] si eas imitari Blavius non potest, debebit propriorum nominum primam literam facere maiusculam. Caetera index tuus explicabit.

Magnam habeo Claritati vestrae gratiam, quod annum hunc mihi felicem precatur,

5 Grotius' aanwijzingen met betrekking tot de ‘indices’. Een van de edities die Isaac Vossius als voorbeeld diende aan te houden was het *Florilegium diversorum epigrammatum veterum, in septem libros divisum, magno epigrammatum numero et duobus indicibus auctum*, ed. Henri Estienne, Genève 1566 (F. Schreiber, *The Estiennes*, p. 142-143 en p. 154-155).

maximam vero quod sua vota cum meis coniungit pro pace principum primum christianorum, deinde etiam ecclesiae, cuius dilaceratio tot nobis bella peperit aut aluit.

Deus tam pium tuum animum suis eximiis beneficiis in dies magis magisque ornet,

Claritati vestrae addictissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XXI Ianuarii 1645.

De Ignatio non possum non aurem tibi vellere, dignus is labor vestro genere.[6]

Adres: Viro clarissimo domino Isaaco Vossio.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Isaaco Vossio.

Bovenaan de copie te Rotterdam: Isaaco Vossio.

7266. 1645 januari 21. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

De Vergoesio gratum quod scribis.[2] Ex Vanderhogio sciendum quid sit de libris.[3] Tempus ei fuit scribendi in Galliam. De Anthologia scribit ad me Isaacus Vossius;[4] velim tamen Blavio addi interdum stimulos.[5] Ubi eum librum absolverit, videbimus an vacare velit Annotatis ad Vetus et Novum Testamentum.[6] Liberis tuis opto bonos

6 Tijdens zijn Franse en Italiaanse ‘tour’ had de jonge Vossius vele uren in bibliotheken doorgebracht (Y. Rogge, ‘De reis van Isaac Vossius (1641-1645)’, in *Oud-Holland* 18(1900), p. 3-20). In de Bibliotheca Medicea-Laurentiana te Florence was hij op het spoor gekomen van een Griekse codex met brieven van Ignatius van Antiochië († ca. 107). Deze vondst leidde tot de editie *Epistolae genuinae S. Ignatii martyris, quae nunc primum lucem vident ex bibliotheca Florentina ... edidit et notas addidit Isaacus Vossius*, Amsterdam 1646; zie nos. 6331, 6375 en 6444 (dl. XIV); F.F. Blok, *Isaac Vossius en zijn kring*, p. 136-137 en p. 212-218, en Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, p. 287-288 en p. 340-342.

1 Hs. Leiden, UB, Pap. 2. Eigenh. oorspr. Gedrukt in *De Navorscher* 53 (1903), p. 541-542. Antw. op no. 7243, beantw. d. no. 7286.

2 Willem van der Goes had de tweede postzending in ontvangst genomen; vgl. nos. 7208 en 7222.

3 De vermissing van twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137). Nog steeds was er geen nieuws binnengekomen over de vrachtvaarder aan wie de Middelburgse ‘tourist’ Jacobus van der Hooge in september 1644 het transport van zijn koffers had toevertrouwd.

4 De brief van Isaac Vossius van 2 januari 1645 (no. 7231). Inmiddels had Grotius zijn goedkeuring gehecht aan een quarto-uitgave van zijn *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) in de drukkerij van dr. Joan Blaeu (no. 7265).

5 De uitgave kwam na Grotius' overlijden stil te liggen. De draad werd in de achttiende eeuw opgepakt door Jeronimo de Bosch (1740-1811) in zijn editie *Anthologia Graeca cum versione Latina Hugonis Grotii edita*, 5 delen in quarto, Utrecht 1795-1822 (*BG* no. 534).

6 De erven van dr. Joan Blaeu verwezenlijkten tenslotte de ‘ideale’ uitgave van Grotius' *Annotationes* (*Annotata*) op het Oude en Nieuwe Testament in *Hugonis Grotii Opera omnia theologica* I en II, Amsterdam 1679 (*BG* no. 919).

processus et in philosophiae et in legum studio.[7] Velim mihi tam prope sint, ut eorum quae ego didici, eos reddere possim participes, cum meorum nullus sit qui mea insequi velit vestigia.[8] Ubi

7 Johan en Jacob, de twee studerende zonen van Willem de Groot en Alida Graswinckel, hadden in augustus 1644 afscheid genomen van hun Amsterdamse leermeesters Gerardus Joannes Vossius en Caspar Barlaeus (no. 7024 (dl. XV)). Zij volgden thans te Leiden de colleges in de juridische fakulteit.

8 Grotius' zonen Cornelis, Pieter en Dirk. De jurist Pieter de Groot was niet geïnteresseerd in de rechtspraktijk.

maturum iudicabis, nunc hunc tuorum, nunc illum ad me mittas, ut fruamur alii aliis dum Deus vitam dat.

Mira fuit ars Gallorum in iaciendis honorum controversiis[9] et in commendandis romano-catholicis,[10] quos nauci faciunt, ut Batavos et a colloquiis cum Hispano[11] per illas honorum controversias - neque enim Hispanus minus exiget quam Galli - et a conditionibus pacis - neque enim Hispanus minus quam Galli volet esse suae religionis defensor - avertant et in bello relinquant, quod Galli, sive ipsi in bello manent, quod malunt potentes, sive pacem faciunt, quod plebs mavult, sibi utilius esse iudicant, ut Hispanus semper negotium habeat.[12] De Anglia dubito. Videtur rex diem ducere velle et exspectare quid dissensiones, quae non parvae sunt inter parlamentarios, ipsi commodum parere possint.[13]

De Corvino gaudeo te mihi habere assentientem.[14] De remonstrantibus plerisque credo te verum dicere.[15] Optandum tamen esset quod ego scripsi, tum quia vetusti mores sunt optimi, tum quia metuo ne opinionum licentia et eminentis auctoritatis penuria remonstr[ant]es aliquando disiiciat. Quod transmisisti ex editis apud vos rumusculis,[16]

9 Kardinaal Jules Mazarin wilde telkens iets afdingen op de ceremoniële wensen van de Staten-Generaal. In februari 1645 kwam hij tot inkeer en schonk de Hoog Mogenden alsnog de volledige erkenning van hun ‘eer en tytulen’: ‘que Sa Majesté accorde pleinement sans aucune reserve, ce qu'ils luy ont demandé touchant les rancs et honneurs de messieurs vos ambassadeurs, son intention estant qu'ils soient trettés partout comme ceus de Venise’ (*Correspondance d'Estrades* I, p. 215-219, p. 226-236; J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 327).

10 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had op 3 maart 1644, twee dagen na de ondertekening van de Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’, een pleidooi gehouden ten gunste van de katholieken in de Republiek; zie no. 6750 (dl. XV), en het in 1644 te Munster gedrukte pamflet ‘Pieces touchantes les Catholiques sujects des Estats des Provinces-Unies du Pays-Bas’.

11 De Spanjaarden zochten toenadering tot de prins en de Staten-Generaal. In november 1644 stuurde de Zuidnederlandse ‘gouverneur civil’ Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, zijn raadsheer Antonio Galla de Salamanca, heer van Noirmont, naar de Republiek (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 179-186).

12 De Franse kolonel Godefroi d'Estrades (1607-1686) kreeg opdracht om in Den Haag een onderzoek te doen naar de ‘artifices’ van de Spanjaarden (*Correspondance d'Estrades* I, p. 215-220; *Lettres Mazarin* II, p. 128-129, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 88-89).

13 In middels had het Parlement zijn instemming verleend met het koninklijke voorstel tot vredesonderhandelingen. De bijeenkomst zou plaatsvinden in Uxbridge (ten westen van Londen) (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 119-120).

14 De Amsterdamse advocaat Joannes Arnoldsz. Corvinus (Ravens) was in zijn jonge jaren een scherpzinnig arminiaan, wiens geschriften tegen de orthodoxe calvinisten de aandacht hadden getrokken van de Engelse episcopalisten.

15 Zie Grotius' advies, dd. 31 december 1644 (no. 7222). De leden van de Remonstrantse Broederschap hadden geen behoefte aan de terugkeer naar de tradities van de vroegste kerk.

16 De geruchten over de reis van ‘monsieur Grotius’ naar Danzig (Gdańsk). Het nieuws in de ‘Duytsche courante’ van Broer Jansz. had betrekking op de missie van de Parijse raadsheer Antoine Fouquet, heer van Marcilly-Croissy (‘le sieur de Croissy’), naar Polen en de Zevenburgse vorst György I Rákóczi.

desumtum est ex Latinis Coloniensibus.[17] Unde id ortum sit, sane non intelligo, nisi forte Crassii aliquis indicatur.

Deus te, uxorem, liberos amicosque sospitet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, XXI Ianuarii 1645.

Adres: Mijnheer/mijnheer Wyllem de Groot, advocaet voor den Hove van Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso staat in een onbekende hand: 21 Ianuarii 1645.

7267. 1645 januari 21. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick verlang te weten wat dat is van den brief die de coninginne van Swede werdt gezegt geschreven te hebben[2] aen 't parlement van Engelant,[3] 'twelck door de articulen van vrede gedruckt tot Londen[4] ende door het instellen van de commissarissen die macht zullen hebben oock als het parlement zal scheiden,[5] toont niet te willen afgaen van de autoriteit daer zij haer nu in vinden. Wij verstaen vandaer dat Abington[6] ende Tautonleane[7] ende Somersetshire renfort van het parlement hebben ontfangen ende dat Farfax de stadt van Pontfract

17 Agenten in dienst van de Keulse nuntius Fabio Chigi hadden in de jaren 1640-1642 berichten verspreid over Grotius' bekering tot het katholieke geloof (*Archivalia in Italië* III, ed. G. Brom, p. 317, p. 325 en p. 329, en *Bescheiden in Italië* I, ed. J.A.F. Orbaan, p. 295-297); zie ook nos. 5462, 5472 en 5481 (dl. XII).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 40g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.

2 Hugh Mouat, Schots resident in Stockholm, ontving in maart 1644 brieven van koningin Christina van Zweden waarin zij hem machtigde om de Parlementen van Schotland en Engeland een alliantie 'contra quoscunque' aan te bieden (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 441, p. 464-465, en *Hist. de l'adm. des affaires étrangères de Suède*, p. 85-86 en p. 160). In de tweede helft van december verscheen hij in het gezelschap van de secretaris van Alexander Leslie, graaf van Leven, bevelhebber van het Schotse expeditieleger, in Londen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 165-167, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 105).

3 Het 'Committee of Both Kingdoms' stelde de afgezant van koningin Christina op 6/16 januari in de gelegenheid om zijn voorstel - een alliantie tegen alle vijanden van de 'solemn league and covenant' (Frankrijk, Spanje en Denemarken) - toe te lichten (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 229, p. 231, p. 244 en p. 252, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 167-171 en p. 174).

4 Het Parlement had toestemming verleend tot publicatie van 'The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace' (*Catalogue of the pamphlets, books, newspapers ... collected by George Thomason* I, p. 349). De *Gazette 1645*, nos. 11 en 14, dd. 27 januari en 3 februari 1645, voorzag haar lezers van een actuele vertaling: 'Propositions de paix envoyées au Roy de la Grand'Bretagne par son Parlement de Londres'.

5 De instelling van 'commissioners for the preservation of the public peace' (art. XVII van 'The humble desires and propositions').

6 De soldaten van generaal-majoor ('sergeant-major') Richard Browne stonden in de tweede week van januari op hun post toen de koninklijken onder bevel van prins Rupert (Robert) van de Palts hun hoofdkwartier te Abingdon stormenderhand probeerden te veroveren (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 245-247).

7 'Tautonleane', lezing onzeker; mogelijk Taunton in Somerset (no. 7174). De koninklijken moesten in de 'Vale of Taunton Deane' terrein prijsgeven aan de versterkingen die het

heeft becomen.[8] Dat oock de personen zijn gevangen die 't casteel van Douvre[9] aen den coning hebben willen leveren ende dat het fort bij Oxford[10] bij de parlamentarissen is geattaqueert geweest, doch tevergeefsch. Dat gedeputeerden uit Engelant zijn gezonden nae Schotlant[11] ende geldt nae de Schotten die in Ierlant zijn.[12]

Den grave van Harcourt is vooralsnoch niet vertrocken.[13] Vanhier is ordre gegeven om eenige lichting[14] te doen bij Straesburg ende in die quartieren, die langzaem voortgaet. Den Franschen resident Stella heeft te Straesburg zeer breed vertoont hoe dat Vrancrijck uit dit zwaere oorlogh geene andere recompense en zoect als de herstelling van de Duitsche vrijheit.[15] Meent hetzelve discours te gaen houden te Francfort ende in andere steden daer hij zal meenen vrij te mogen comen. De vergadering van Francfort duirt noch[16] niettegenstaende dat de gezanten van verscheide princen ende stenden zijn vertrocken nae Munster ende Osnabrug. Aen de voorzeide Francfortsche vergadering was een brief gecomen van d'heer Servien,[17] maer gezonden nae 's keizers hoff om daer eerst gelezen te werden.[18] Langers den Donauw is overal groote schrick vanwegen de progressen van

Parlement naar het zuidwesten had gestuurd (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 119, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 164, p. 204 en p. 239).

8 De *Gazette 1645*, no. 10, dd. 21 januari 1645, bracht het bericht van 'la prise ... de la ville de Pomfract, par le Chevalier Fairfax'. De Londense nieuwsagent juichte te vroeg: Ferdinando Fairfax, de parlementsgezinde gouverneur van York, had het verzet van het koninklijke garnizoen van Pontefract geenszins gebroken (*CSP Dom. 1645-1647*, p. 274, p. 329 en p. 338-339).

9 Het 'verraad' te Dover. Het Parlement verspreidde het gerucht dat een regiment Franse infanteristen in Calais voorbereidingen trof voor een aanslag op het kasteel (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 169).

10 Vermoedelijk wordt hier gedoeld op schermutselingen bij Besselsleigh (ten noordwesten van Abingdon) (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 204-205).

11 De 'commissioners' sir Archibald Johnston en Robert Barclay brachten in het Schotse Parlement te Edinburgh verslag uit van hun onderhandelingen met de 'lords' en 'commons' over de betaling van de achterstallige subsidies aan het expeditieleger van Alexander Leslie, graaf van Leven (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 175, p. 182, p. 192 en p. 229-230, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 170).

12 Het Schotse leger in Ierland ontving een tegemoetkoming van 10000 ponden. Het geld was al onderweg naar Carrickfergus (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 230, en *Gazette 1645*, no. 10, dd. 21 januari 1645).

13 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, stond voor de taak om in Catalonië het aanzien van de Franse kroon te herstellen. Zijn instructie werd op 18/28 januari 1645 vastgesteld. Twee weken later begaf hij zich op weg naar Barcelona.

14 De Franse staatssecretaris voor buitenlandse zaken had Grotius gewezen op de problemen die zijn troepenwervers ondervonden bij het aantrekken van verse manschappen voor het leger van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne; zie no. 7254.

15 Zie no. 7236, n. 32, en no. 7263. Johannes Tilmannus Stella de Morimont, heer van Tercy, sinds september 1644 Frans resident in Straatsburg, maakte propaganda voor de Franse uitnodigingen ter vredesconferentie. Het stadsbestuur van Straatsburg steunde zijn missie (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 469, p. 488 en p. 753).

16 De protestantse leden van de 'Fürstenrat' op de Frankforter 'Deputationstag' waren de vergadering ontvlucht. Slechts enkele getrouwen namen nog deel aan het beraad over rijksaangelegenheden (*Urk. u. Act.* I, p. 864, en R. von Kietzell, 'Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645', in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 117-119).

17 De Franse gevolmachtigde Abel Servien had op 18 december 1644 de Frankforter 'Deputationstag' bedacht met een persoonlijke uitnodiging ter vredesconferentie (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 737-738, p. 745-746, p. 806-807 en p. 828, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 341-343).

18 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar informeerden de keizer en zijn commissarissen op de 'Deputationstag', in brieven

Swede.[19] Den marescal de Turaine was wedergecomen te Mentz[20] ende belet het loopen van die van Philipsburg om de omleggende landen te beter tot onderhout van het leger te conserveren. La Motte in Lorraine[21] is zoo naeuw niet [ge]blocqueert, off men gaet daer in ende uit. Den marquis de Mouy is hier om voorslagen te doen vanwegen hertogh Carel;[22] heeft de coninginne niet gezien, maer heeft gesproocken met den cardinael. Den hertogh van Beieren doet hier oock voorslagen doen,[23] ende niet minder aen den keiser, eischende veertich millioenen voor de costen aen 't oorlogh gedaen ende de landen aen de Ens die hij voordezen heeft bezeten,[24] vresende de Hooge Pals[25] niet te zullen houden.

De paerden van den prins van Orangië zijn hier zeer wellecom geweest ende noch meer de belofte van haest in 't velt te comen.[26] Duizent Portugesen zijn geslagen bij Talavera.[27] De Fransoisen werden gezegt een casteel te hebben gebrandt om

van 13 januari 1645, over de Franse bedrieglijkheden (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 144-149, en *Diarium Volmar* I, p. 256).

19 'Lange(r)s' (langs). Het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson stond in Meissen en Thüringen paraat voor een inval in Bohemen (*Gazette 1645*, no. 9, dd. 21 januari 1645).

20 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, zag af van een bezoek aan Parijs. Na zijn succesvolle optreden tegen het keizerlijk-Spaanse garnizoen van Bad Kreuznach besloot hij strakker toezicht te houden op de Franse garnizoenen in Philippsburg, Spiers, Worms, Mainz en Bingen (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 39-40, en Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 400).

21 De omsingeling van het Lotharingse bolwerk La Motte (dep. Haute-Marne, ten zuiden van Neufchâteau). In het voorjaar van 1645 werd het belegeringsplan van de Franse onderbevelhebbers Pierre de Magalotti en Nicolas de Nettancourt d'Haussonville, graaf van Vaubecourt, ten uitvoer gebracht (*Lettres Mazarin* II, p. 93 en p. 156, en 'Brieven van Willem van Liere', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 272).

22 Hertog Karel IV van Lotharingen had al eerder gebruik gemaakt van de diensten van Henri de Lorraine († 1672), markies van Moy (Mouy); zie no. 6575 (dl. XIV), en *Tallemant des Réaux* II, p. 1221.

23 Hertog Maximiliaan I van Beieren verkende de mogelijkheden voor Frans-Beierse wapenstilstandsonderhandelingen (*Doc. Boh.* VII, p. 139 no. 405, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 81-83). Nadat zijn raadsheer dr. Johann Mändl was teruggekeerd van een vergeefse tocht naar het keizerlijke hof te Linz, stond zijn besluit vast: in het vroege voorjaar van 1645 verscheen zijn biechtvader Johann Vervaux S.J. in Parijs (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 271-275, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 83, p. 107-108 en p. 269).

24 Zie no. 7174. Het betreft hier het reeds in de dertiende eeuw omstreden gebied 'das Land ob der Enns' (ten zuidoosten van Linz). De keizer had dit land in het jaar 1620 in pand gegeven aan de hertog van Beieren, maar hij trok deze concessie in 1628 weer in; zie M. Spindler en D. Albrecht in *Handbuch der bayerischen Geschichte* II, p. 40, p. 90 en p. 380-383, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 218.

25 Eerder, in 1641-1642, had de hertog van Beieren zijn instemming verleend aan de restitutie van de Opperpalts, op voorwaarde dat de koning van Engeland of het huis van de Palts hem een schadeloosstelling verleende van 13 miljoen Rijnse guldens. De keurvorstelijke familie kon dit bedrag echter niet bijeenbrengen (K. Hauck, *Karl Ludwig, Kurfürst von der Pfalz*, p. 64-70, en *CSP Ven. 1642-1643*, p. 74-76).

26 De voorbereiding van de campagnes van de Franse en Staatse legers in Vlaanderen. Frederik Hendrik haalde ter ere van de samenwerking de beste paarden van stal; vgl. de *Gazette 1645*, no. 16, dd. 4 februari 1645: 'Le premier de ce mois, le sieur Deschamps Escuyer du Prince d'Orenge présenta à la Reine une fort belle galéche couverte dedans et dehors de broderie d'or, et attelée de sept cavales barbes, et un autre attelage de huit grands chevaux gris: qui agreérent fort à Sa Majesté'.

27 De strijd van de Portugezen tegen het leger van Carlo Andrea Caracciolo, markies van Torrecuso, militair gouverneur van Badajoz. Spaanse ruiters voorkwamen een aanslag op Talavera la Real (ten oosten van Badajoz) (*Gazette 1645*, no. 13, dd. 28 januari 1645).

den vijant de wegh nae Centio te beletten,[28] ende daer werdt bijgevoucht dat de Spaignaerden Bremo

28 Een burcht - mogelijk de burcht Cárcare - op de weg van Céngio naar de Spaanse garnizoensstad Finale Ligure; vgl. no. 7281.

willen raseren[29] opdat het bij de Fransoisen niet en werdt becomen. Den marquys de Saint-Chaumont,[30] ziende wat La Motte d'Odincourt is wedervaeren,[31] heeft geen lust in Vrancrijck te comen; excuseert zich op het flerecijn ende den paus stijft zijne excuse. Die van Bapaume, zijnde nae d'heer Gassion getrocken, zijn onderwege geslagen.[32] Sint Omer werdt gesterckt van garnisoen, oock eenige omliggende Spaensche steden.

Den landgraef Frederick[33] schijnt wel dat niet haest los zal comen door de oppositie van den landgrave van Darmstad,[34] die zijne pretenties op Marburg ende zijn courage en de Swedische alliantie vreest. Mercy heeft het minste deel van zijn volck gezonden nae Haezfeld;[35] is met den meesten troep bij Hailbrun ende verhoopen de Beierschen zeer haest veertienduizent man in 't veld te hebben boven het volck dat zij hebben geleent ofte noch leenen zullen aen den keizer. De Turcken werden oock gezegt haere Hongersche garnisoenen zeer te verstercken.[36] Wij hooren oock dat Venetië onder de handt den keiser

29 Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouverneur van Milaan, hield rekening met de terugkeer van het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye naar het fort van Breme in de Lomellina; vgl. Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 106 en p. 150-151.

30 De Franse ambassadeur Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), was uit Rome teruggeroepen ‘avec injure’. Zijn terugreis liep door een aanval van jicht (‘flerecijn’) beduidende vertraging op; zie de *Gazette 1645*, no. 10, dd. 21 januari 1645: ‘De Rome, le 26 Décembre 1644: ... le sieur de Saint Chamond, Ambassadeur du Roy Tres-Chrestien est encor à Frescati [Frascati], d'où il attend le temps propre pour s'en retourner en France’.

31 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had de Catalaanse hoofdstad op 7 december verlaten. Drie weken later werd hij in Lyon aangehouden en op last van de koning in de kerkers van het fort Pierre-Encise geworpen (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 268-269, en *Gazette 1645*, no. 4, dd. 7 januari 1645).

32 Wachtposten van de Zuidnederlandse ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini beletten Franse konvooien de doortocht naar het hoofdkwartier van de Picardische bevelhebber Jean, graaf van Gassion. In de eerste week van januari hadden zij ten noordoosten van Bapaume het vendel van ‘le sieur de Lavergne’ in een hinderlaag gelokt (*Gazette 1645*, no. 10, dd. 21 januari 1645).

33 Landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege, kolonel in Zweedse dienst, had begin oktober gevolg gegeven aan een oproep van veldmaarschalk Lennart Torstensson om zich naar het Zweedse hoofdkwartier te Bernburg aan de Saale te begeven. Op de laatste dag van zijn mars (15 oktober) stootte hij in de buurt van Delitzsch (ten oosten van Halle) op een keizerlijke eenheid. De overmacht was te groot; hij moest de aftocht blazen en redding zoeken in de stad (*Gazette 1644*, no. 134, dd. 5 november 1644). Later kwam het bericht dat de landgraaf bij Zeitz gevangen was genomen door het Saksische garnizoen van Zwickau (*Gazette 1645*, nos. 10 en 12, dd. 21 en 28 januari 1645).

34 De landgraaf van Hessen-Eschwege was betrokken in het conflict van het huis Hessen-Kassel met landgraaf Georg II van Hessen-Darmstadt over de nalatenschap van landgraaf Ludwig van Hessen-Marburg. Sinds zijn verloving met Eleonora Catharina, dochter van paltsgraaf Johann Casimir van Zweibrücken, kon hij rekenen op de volle aandacht van de Zweedse autoriteiten voor zijn problemen (nos. 6395, 6452, 6529 en 6610 (dl. XIV) en nos. 6633, 6702 en 6887 (dl. XV)).

35 De Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy duldde geen verzwakking van zijn winterkwartieren in de omgeving van Schwäbisch-Hall, Nördlingen en Bad Mergentheim (Mergental). Alleen de soldaten die onder de bevelen stonden van zijn cavaleristen Johan van Werth en Johann von Sporck mochten in Bohemen verbinding zoeken met het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 151).

36 Een Turks leger trachtte Stiermarken onder contributie te brengen. Het keizerlijke garnizoen van Györ (Raab) had reeds groot alarm geslagen (*Gazette 1645*, no. 9, dd. 21 januari 1645).

zeer favorizeert.[37] Van de stenden van Oostenrijck heeft den keizer weinigh bijzet gevonden,[38] te weten, nae men hier zegt, tweehondertvijftichduizent florenen, zeshondert paerden, vierduizent mudden coren.

Veele discoursen vallen hier over de lichtingen van den churfurst van Brandenburg[39] ende men begint weder te geloven dat de hertoginne van Orleans zwanger is, hoewel men voordeze daerin is bedrogen geweest.[40] In Clein Bretagne zijn de staten vergadert om gelt te vinden.[41] Behalven het huwelijck van de dochter van den hertogh van Orleans[42] ofte de princesse van Inspruck voor den coning van Spaignie werden oock voorgeslagen de dochters van Mantua, Modena ende Florence.[43]

Wij hooren dat oock Knaresbroug in 't landt van Jorck is becomen bij de parlamentarissen[44] ende dat in Italië de Mont de Soma begint het vier verre te werpen.[45]

Den 21 Januari 1645.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 21 Januari 1645 uyt Paris.

7268. 1645 januari 21. Aan A. Oxenstierna.[1]

37 De Italiaanse vorsten (Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena) hadden de keizerlijke ambassadeur in Rome voorgehouden dat zij bereid waren een lichting van 10000 soldaten te leveren aan de strijd van de keizer tegen de Zevenburgse vorst György I Rákóczi en de Turken; zie no. 7253.

38 De afgevaardigden van de Oostenrijkse standen waren op 6 januari 1645 in Wenen bijeengekomen voor beraad over hun bijdragen aan het onderhoud van de keizerlijke legers (*Gazette 1645*, nos. 9 en 12, dd. 21 en 28 januari 1645).

39 Friedrich Wilhelm (1620-1688), keurvorst van Brandenburg, voorzag een geschil met koning Wladislas IV van Polen over zijn huwelijksaanzoek aan koningin Christina van Zweden (*Urk. u. Act.* I, p. 151-152 en p. 866).

40 In de zomer van 1643 ging het gerucht dat Margaretha van Lotharingen, echtgenote van Gaston van Orléans ('Monsieur'), in blijde verwachting was (nos. 6313, 6345, 6405, 6560 en 6590 (dl. XIV)). Haar eersteling, prinses Marguerite-Louise, werd op 28 juli 1645 geboren.

41 Maarschalk Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, had de Staten van Bretagne bijeengeroepen; zie no. 7200.

42 Koning Philips IV van Spanje had het overlijden van zijn echtgenote Isabella (Elisabeth) de Bourbon († 6 oktober 1644) nog nauwelijks verwerkt of men dichtte hem al nieuwe huwelijksplannen toe. Zo zou hij een geheim agent naar Parijs hebben gezonden om de hand te vragen van Anne-Marie-Louise ('la Grande Mademoiselle'), hertogin van Montpensier, dochter van Gaston van Orléans uit diens huwelijk met Marie de Bourbon; vgl. no. 7197, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 14 en p. 78-79.

43 De lijst van gegadigden werd steeds langer: aartshertogin Claudia de' Medici, regentesse van Innsbrück (no. 7236), Maria (Louise-Marie) en Anna van Gonzaga, dochters van Karel I, hertog van Mantua (no. 6991 (dl. XV)), en voorts een dochter van Alfonso III d'Este (1591-1644), hertog van Modena (*DBI* II, p. 341-342), en mogelijk ook Anna (ca. 1616-1676), dochter van de in 1621 overleden groothertog Cosimo II de' Medici (*EI* XXII, p. 695-696).

44 Het koninklijke garnizoen van Knaresborough (stad en burcht op de weg van Harrogate naar York) had de strijd met het leger van Ferdinando Fairfax (*supra*, n. 8) opgegeven.

45 Er kwam weer vuur uit de krater van de 'Monte Somma' (Vesuvius) (*Gazette 1645*, no. 10, dd. 21 januari 1645).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 238; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 519 no. 570. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 421. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7269).

Excellentissime et illustrissime domine,

Vidi principem Condaeum atque ei commendavi negotium de augendo et quam ma-

turrime in apertum producendo exercitu qui est ad superiora Rheni.[2] Ostendi, quanta eius filium dominum Anguianum inde maneret gloria, si aut tam bene inchoatas a se res feliciter proveheret,[3] aut Germanos per se pacem desiderantes, sed ingenio tardos, ad pacem impelleret. Promisit se in hac re facturum quae posset, tum Galliae, tum Suediae, tum filii sui causa.[4] Germanus miles apud Argentoratum legi incepit,[5] qua in urbe Stella multum praedicavit sincerum Galliae studium in restituenda Germaniae libertate, quod unum praemium tot laborum impensarumque ab ea spectari. Ibit Francofurtum, dicturus similia, et ad alias urbes, ubi se tuto[6] futurum putabit. Francofurtensis conventus nondum discessit. Literae a domino Serviano illuc missae lectae non sunt, sed mittuntur ad imperatoris aulam, ut is praeiudicet. Magna ad omnem ripam Danubii est trepidatio ob nostrorum prosperos successus. Creditur autem Darmstadiensis landgravius, quam poterit diu, obstiturus libertati landgravii Friderici, ut ea ratione facilius ex sua spe finiat controversias Marpurgenses, quando is princeps in domo Casselensi solus est qui ius suum non abdicavit. Merciaci copiae ad Hailbrunam erant, praeter partem non magnam, quam sub Sporckio[7] ad Hazfeldium miserat. Marescallus Turenae ad Mogontiacum rediit. Qui Philippiburgi in praesidio sunt, ibi continentur, nec excursus faciunt, nempe, ne exercitui caetero auferant alimenta. Constituit Mogontiacensis elector respondere ad literas, per quas ad colloquii locum invitatur.[8]

Marchio Sancti Chaumontius, qui dicitur sedem apostolicam pretio addixisse,[9] [huc revocatus,][10] ne eat, advocatum sibi sumpsit podagram, attestante ipso pontifice. Sicut Galli arcem quandam in via ad Censium ignibus corrupere, ita fama est velle Hispanos Bremum solo aequare, priusquam a Gallis capiatur. Regi Hispaniae multa proponuntur matrimonia Oenipontanae, Mantuanae, Mutinensis, Florentinae, praeter

2 De Zweedse ambassadeur bepleitte een versnelde terugkeer van de Franse legers naar het Duitse front (nos. 7196, 7239 en 7254).
3 Henri II de Bourbon, prins van Condé, was trots op de overwinningen die zijn zoon Louis II, hertog van Enghien, in de campagnes van 1643 en 1644 had behaald.
4 De hertog van Enghien had zijn zinnen gezet op de belegering van Trier (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 410-413).
5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 21 januari 1645 (no. 7267).
6 'tuto', op grond van de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7269) verbeterd uit: 'fato'.
7 Johann von Sporck (ca. 1601-1679), commandant van de ruiterij van de Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth (*ADB* XXXV, p. 264-267).
8 De Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt had in een brief aan zijn gardekapitein Marx Thonhusen laten doorschemeren dat hij op zoek was naar een logement voor zijn delegatie ter vredesconferentie (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 485, en *Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 59). Op 10/20 april 1645 maakten zijn gevolmachtigden Hugo Eberhard Cratz, graaf van Scharffenstein, Heinrich Brömser von Rüdesheim en dr. Johann Adam Krebs hun intrede in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 59).
9 De Franse ambassadeur Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), zou geld hebben aangenomen voor zijn steun aan de kandidatuur van Giambattista Pamfili (Innocentius X): 'Il marchese di San Vito, fratello del cardinale Theodoli, portatoli un offerto di dieci mille pistole' (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 151).
10 'huc revocatus' ontbreekt in het copieboek Dresden. Men leest hier: 'ne eat, ad vocatam sibi sumpsit podagram'.

eas quae sunt in Gallia et alibi. Barbarinis non succedit imploratio[11] regis Hispaniae.[12] Magno fulmine ex arce Vaticana illa domus percutitur.[13]

11 Zie no. 7224. De Franse factie in Rome had kardinaal Jules Mazarin reeds gewaarschuwd voor de Spaanse plannen van de 'Barberini' (*Lettres Mazarin* II, p. 102).

12 De brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius geeft: 'opis Hispanicae'.

13 Francesco, Antonio en Taddeo Barberini durfden uit vrees voor de onderzoeksrechters van paus Innocentius X het palazzo Barberini aan de Via delle Quattro Fontane niet meer te betreden; vgl. *Gazette 1645*, no. 10, dd. 21 januari 1645.

Ex Bapalma Galli egressi poenas Hispanis dederunt. Hispani vero, cum gelu freti Wattam oppugnare vellent, reiecti sunt.[14] Intelligimus ducem Bavarum callide et apud imperatorem et hic in Gallia conditiones proponere, per quas sibi consulit, et apud imperatorem, cum Superioris Palatinatus possessionem videat titubare, petere eum aut XL milliones bello impensas, aut, quas antehac habuit, ad O[e]nasum terras. Turcam autem in limite Hungarico multum sua augere praesidia. Rempublicam Venetam clam multa facere in gratiam imperatoris. Caesos Portugallos mille ad Talaveram. Iactare Bavaricos habituros se vere proximo XIV millia hominum, praeter eos quos imperatori aut commodarunt aut sunt commodaturi. Austriae ordines paulum aliquid conferre ad tantas imperatoris necessitates, ducenta et quinquaginta millia florenorum, equites sexcentos, quater mille modios frumenti. Varie hic disseritur de milite quem scribere dicitur elector Brandeburgicus.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, toti orbi christiano benefaciet per consilia Sublimitatis tuae,

Sublimitatis tuae cultor devotissimus,
H. Grotius.

[Lutetiae,] XI/XXI Ianuarii 1645.

Vidi et ducem Anguianum. Laborat ille quidem, ut exercitus ille augeatur, ad quem ipse iturus est, sed ante menses duos non putat id effectum iri;[15] id sic censent et alii. Motta in Lotharingia tam laxe circumsidetur, ut aditus exitusque adhuc sint liberi. In Britannia Armorica ordines habentur. Sancti Audomari et locorum vicinorum praesidia auxere Hispani. Ducis Aurelianensis uxor, falso praegnans credita antehac, iterum nunc creditur uterum ferre. Leguntur milites in ducatu Burgundiae, in Languedocia provincia. Princeps Arausionensis[16] equos misit regi longe optimos; recepti sunt comiter et cum gratia. Parlamentarii Angli legatos in Scotiam mittunt et pecuniam ad Scotos qui in Hibernia sunt. Vesuvius mons in Italia incepit flammas evomere, quod satis rarum. Apud Ilerdam Hispani, sed non multi, a Gallis oppressi sunt.[17]

Percepi hic,[18] praeter id quod mihi debetur, pecuniam salarii semestris[19] prae manu habendam ex concessu Sublimitatis tuae et ad necessitates erogationum,

14 Spaanse eenheden blokkeerden de toegangswegen naar de koninklijke vesting Watten aan de Aa, ten noordwesten van Saint-Omer.

15 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, maakte in maart 1645 een inspectieronde langs de kwartieren van zijn leger in Champagne. Omdat de instructies voor zijn nieuwe campagne nog niet in orde waren gemaakt, keerde hij terug naar Parijs. Eind mei vertrok hij naar het front (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 410-419, en *Lettres Mazarin* II, p. 164-177).

16 'Princeps Arausionensis' in de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7269). Het copieboek Dresden geeft: 'Princeps Aurelianensis'.

17 Franse ruiters sloegen ten westen van Lérida het regiment van de 'conde-duque' van Olivares uiteen. De buitgemaakte vaandels werden naar Barcelona overgebracht en als overwinningstrofeeën uit de vensters van het stadhuis gehangen (*Gazette 1645*, no. 10, dd. 21 januari 1645).

18 De alinea 'Percepi ... medebuntur' ontbreekt in de brief aan de Zweedse gevolmachtigden (no. 7269).

19 De Zweedse ambassadeur ontving uit de subsidiekas van de Parijse bankier Johan Hoefft een bedrag van 4590 rijksdaalders; zie no. 7302.

quae ob immensum aucta rerum pretia tantae sunt, ut sine magno damno eas ferre non possim.[20] Deus, regina et Sublimitas tua aliquando huic incommodo medebuntur.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Acta cum Condaeo. Stellae negotium. Trepidatio ad Danubium. (De) Hassorum lite, Merciaco, Turena, Philippiburgi praesidio, Mogontiacensi, Sancti Chaumontio. Bellum in Italia. Matrimonia regi Hispano proposita. Barbarinorum ma(la). Belgica. Bavari calliditas. Turcarum motus. Veneti

20 Begin oktober 1644 had Grotius de rijkskanselier attent gemaakt op het feit dat zijn halfjaarlijkse salaris niet toereikend was om de kosten van de ambassade te dekken; vgl. nos. 7083 en 7086.

favent imperatori. Caedes Portugallorum. (A) Bavaris iactata. De ordinum Austriae tributis, milite Brandenburgico. Acta cum Anguiano. Mottae obsidium. De Britannis Armoricis. Praesidia Sancti Audomari aucta. De Aurelianensis uxore. Gallorum delectus. Donum equorum ab Aurelianensi [*sic*] regi missum. Anglica. Vesuvii incendium. Hispani ad Ilerdam caesi. De salario suo.

7269. 1645 januari 21. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: (11) Ian. 1645.
En onderaan: Praesent. Ossnab., den 22. Ianuarii 1645.

7270. 1645 januari 21. Aan J. Oxenstierna.[1]

Illustrissime et excellentissime domine,

Princeps Condaeus absoluto sermone quem apud eum habueram de publicis negotiis, coepit loqui de colloquio in Polonia super religione,[2] dixitque se in Germania vidisse ritus eorum qui Augustanae sunt confessionis, cum multis etiam eruditis collocutum. Pro certo autem se habere levi labore illos posse restitui in communionem sedis romanae et tot populorum sedi romanae adhaerentium. Putabat autem non admittendam monachorum turbam, ut quae, ut nunc res se habent, plurimum noceret tum ecclesiae tum reipublicae. Mihi autem et hoc in mentem venit,[3] audivisse me a Suedis[4] etiam ante hoc divortium quod orbem christianum exagitat, tenuem fuisse romani episcopi potestatem. Id fecit, ut Taciti verba reminiscerer:[5] laudatorum principum usus ex aequo; saevi proximis ingruunt. Sed haec supra spem prope humanam posita moderabitur Deus. Interim puto hominis esse christiani optare non tantum principum christianorum inter se, sed et ecclesiae pacem.

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 69. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is - met uitzondering van het postscriptum - gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7268). De tekst is opgenomen in de uitgaven van F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 97, en *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 79.

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 71. Eigenh. oorspr. De tekst is opgenomen in *Epist.*, p. 741 no. 1723 (zonder postscriptum), en in F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 101. De uitgave *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 83, geeft alleen het postscriptum.

2 Henri II de Bourbon, prins van Condé (nos. 7268 en 7269), vroeg zich af of het godsdienstgesprek te Toruń een bijdrage kon leveren aan het herstel van de eenheid der kerken. Hijzelf was een discussie met lutheranen en gereformeerden nooit uit de weg gegaan; vgl. Aumale, *Histoire des princes de Condé* III, p. 115-122.

3 Grotius dacht genuanceerder over het vraagstuk van de hereniging; zie zijn brief aan de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna, dd. 3 december 1644 (no. 7176).

4 In gesprekken met de Zweedse theoloog en oriëntalist Jonas Hambraeus, predikant van de lutherse gemeente te Parijs, had Grotius zich een beeld kunnen vormen van het kerkelijk leven in Zweden ten tijde van koning Gustaaf I Wasa en de rijksdag van Västerås (1527).

5 Tacitus, *Historiae* 4, 74, 2.

Deus, illustrissime et excellentissime domine, det Excellentiae vestrae omnia prosperrima,

Excellentiae vestrae semper serviturus,
H. Grotius.

Lutetiae, XI/XXI Ianuarii 1645.

Venit et hoc in mentem, si procedat in Polonia colloquium, arbitrari me nihil ibi perscribi debere,[6] nisi de quorum aut veritate aut certe sentiendi permissa libertate convenerit.

Adres: Illustrissimo et excellentissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, sacrae regiae Maiestatis Suedicae summa cum potestate legato, regni senatori, etc., libero baroni in Kymitho, etc.
Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: (11) Jan. 1645.
En in dorso: Praesent. Ossnabrug, den 22. Ianuarii 1645.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): Baroni Oxenstiernae, plenipotentiario.

7271. 1645 januari 21. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Est sane, quod Deo gratias agamus etiam de anni nunc inchoati rebus prosperis. Accedunt et spes magnae, quas nobis spondent reginae pietas, ducum prudentia, exercituum fortitudo, hostium res ubique perturbatae. Imperator Hazfeldium instruere copiis non potest, nisi ut Hungariam nudam praebeat[2] principi Rakoczio, forte et Turcis.[3] Saxo mala sentit iniquae pacis.[4] Rex Daniae pecunia caret. Nobilitas et

6 *Supra*, n. 2 en 3.
1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 70. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 741 no. 1724. Antw. op no. 7241, beantw. d. no. 7285.
2 Keizer Ferdinand III vreesde een inval van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson in zijn landen. In allerijl trof hij maatregelen om het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen meer stootkracht te geven, maar dit plan kon alleen verwezenlijkt worden als hij het offensief tegen de Zevenburgse vorst György I Rákóczi staakte en de Hongaarse regimenten van Johann, graaf van Götz(en), naar de Boheemse grens overbracht.
3 Een Turks leger trachtte Stiermarken onder contributie te brengen. Het keizerlijke garnizoen van Györ (Raab) had reeds groot alarm geslagen (*Gazette 1645*, no. 9, dd. 21 januari 1645).
4 Volgens de *Gazette 1645*, no. 12, dd. 28 januari 1645, zou keurvorst Johann Georg I van Saksen spijt hebben gekregen van zijn verzoening met de keizer bij de vrede van Praag van 1635 (no. 2131 (dl. VI)): 'L'Electeur de Saxe tesmoigne estre beaucoup plus porté que ci-devant à la neutralité, notamment depuis que les Suédois lui ont fait voir clairement que l'Empereur n'avoit point d'autre dessein que de ruïner entiérement ce païs par les quartiers d'hyver qu'il y avoit donné à ses troupes, afin d'espargner d'autant plus son patrimoine'.

plebs regni istius fracti cladibus languent.[5] Ad belli mala morbi accedunt. Vide, quam multa, quae ab hominibus nec effici nec prospici poterant, Deus nobis confecerit.

Mors reginae Polonicae Austriacam ibi factionem prostravit et consilia transtulit in

5 Koning Christiaan IV van Denemarken had zich neergelegd bij het advies van zijn rijksraden om meer aandacht te schenken aan een diplomatieke oplossing van het Zweeds-Deense conflict.

melius.[6] Moscovitas Danus infestos Suediae facere voluit; ipse eos nunc sibi experitur infestissimos.[7] Pergamus prodesse quam plurimis et bello nihil nisi pacem quaerere. Deum beneficiorum suorum non paenitebit.

Dignus erat Anckerhelmius,[8] qui tantae principi, quanta est regina Suediae, militaret. Valde autem placet admirabilis illa consensio reginae nostrae, senatorum ordinumque regni.[9] Spero autem Batavos tandem discussa nube‹s› visuros, quid ipsorum intersit in nostro cum Danis bello.[10] Nihil puto peccasse illustrissimum dominum baronem Oxenstiernae, quod ritus pervigilii ante natalem Dominicum spectare voluit.[11] An eadem futura sint consilia legatorum Suediae et Galliae circa rem pacis, dubito,[12] cum video frui bello eos quorum in manu est res Gallica. Testes aequitatis Suedicae erunt Germani principes et civitatum rectores, quos ad loca istius negotii festinare gaudeo,[13] ut aliquando abscissis tricis ad rem ipsam veniatur. Galli et Argentorati et alibi studium suum pro libertate Germaniae multum ebuccinant.[14]

Caesi ab Hispanis quidam Gallorum Bapalma egressi.[15] Sed Wattam Hispani frustra oppugnaturos se sperarunt gelus beneficio. Portugalli quidam apud Talaveram caesi.

6 Koning Wladislas IV van Polen had na de dood van koningin Cecilia Renata van Oostenrijk (1611-† 24 maart 1644) zijn belangstelling voor het door de Habsburgers ingegeven Deens-Pools-Russische bondgenootschap verloren; zie nos. 6857 en 6865 (dl. XV).

7 Tsaar Michael Fedorovitsj gaf de Deense vorst geen enkele hoop op een spoedige vrijlating van graaf Valdemar Christian van Sleeswijk-Holstein uit Moskouse gevangenschap.

8 Admiraal Maerten Thijssen Anckarhielm had met 20 schepen van de Zweeds-Hollandse hulpvloot bijgedragen aan de Zweedse overwinning in de Fehmarnbelt (13/23 oktober). Op 8 januari waren zijn schepen de haven van Amsterdam binnengelopen.

9 Grotius dankte zijn correspondent voor het nieuws over het harmonieuze verloop van de rijksdag in Stockholm.

10 De Staten-Generaal begonnen in te zien dat er fermere maatregelen nodig waren tegen de willekeur van koning Christiaan IV en zijn tolgaarders te Helsingør. Op voorstel van de Staten van Holland hadden zij een wapenvereniging, krachtens het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640, weer op de agenda van hun vergadering geplaatst.

11 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna had op kerstavond de nachtmis bijgewoond in de jezuïetenkerk St. Petri te Munster.

12 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien waren ingenomen met het bezoek van hun Zweedse collega. Na afloop van de besprekingen (26-28 december 1644) stelden zij tevreden vast dat ‘les desseins de la Couronne de Suède pour la négotiation de la paix sont à peu près conformes à ceux de la France et à ce qui est porté par nos instructions’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 822-828; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 446-447, en *Diarium Volmar* I, p. 249).

13 De Zweedse gevolmachtigden ontvingen gunstige reacties op hun derde uitnodiging aan de Duitse vorsten en standen, dd. 28 november/8 december 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 429-430).

14 Johannes Tilmannus Stella de Morimont, heer van Tercy, sinds september 1644 Frans resident in Straatsburg, maakte propaganda voor de Franse uitnodigingen ter vredesconferentie. Het stadsbestuur van Straatsburg steunde zijn missie (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 469, p. 488 en p. 753).

15 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 21 januari 1645.

Harcurtius nondum hinc abiit. Marchio Sancti Chaumontius ne huc veniat, pedum aegritudinem adfert iuvante excusationem eius papa.

Deus, clarissime domine, servet Claritudinem vestram,

Claritudinis vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

XXI Ianuarii 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7272. 1645 januari 21. Van S. Rosenhane.[1]

Excellentissime domine,

Non dubito, quin ex adiunctis illustrissimi domini Oxensternii litteris[2] de statu rerum et tractatus nostri prolixius edoceatur Excellentia vestra, ut et ex epistola fratris mei de rebus Suedicis. Quare superfluum iudico ut de eiusmodi hac vice aliquid addam. Saltem Excellentiae vestrae prosperum et felicem annum apprecor et ex animo voveo. Cum memoratu aliquid dignum inciderit, non intermittam Excellentiam vestram eius facere participem. Deo Excellentiam vestram officiosissime commendo,

Excellentiae vestrae ad officia paratissimus servitor,

Schering Rosenhane.

Monasterii, 11/21 Ianuarii 1645.

Recrudescere iterum videtur inter legatos Gallicos aliquamdiu sopita simultas, et ex eo quod inscio collega Francofurtensem conventum solus compellaverit dominus de Servient,[3] non parum offenditur alter; et verendum est, ne ex talibus patiatur aliquando publica res.[4] Quicquid fuerit, de pace hoc anno Galli non obscure dubitant.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 17, 20. Eigenh. oorspr.

2 In bijlage de brief van de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna, dd. 19 januari 1645 (no. 7262), en een brief van Gustav, jongere broer van de Zweedse resident Schering Rosenhane, dd. 2/12 november 1644 (no. 7144).

3 De Franse gevolmachtigde Abel Servien was met zijn collega Claude de Mesmes, graaf van Avaux, niet tot overeenstemming gekomen over de titulatuur van de koning van Frankrijk (Sacra Maiestas Christianissima) in hun uitnodigingsbrieven aan de rijksstanden. De ruzie liep zo hoog op dat hij de samenwerking met de graaf verbrak. Zonder diens advies af te wachten nam hij het initiatief tot het schrijven van een persoonlijke uitnodiging aan de Frankforter 'Deputationstag' (18 december 1644) (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 737-738, p. 745-746, p. 806-807 en p. 828, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 341-343).

4 Staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, herinnerde de gevolmachtigden aan hun vredestaken. Op 21 januari was, blijkens een schrijven van de graaf van Avaux, de storm in de Franse residenties te Munster enigszins geluwd: 'Depuis l'arrivée du courrier

Plenipotentiis commutandis determinata hesterna dies fuerat, sed suas Hispani nondum obtinuerunt.[5]

Héron nous sommes tous les jours cinq et six heures ensemble' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 24-25 en p. 81-82).

5 De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden de koeriers twee maanden (20 november-20/30 januari) de tijd gegeven om de geëmendeerde volmachten uit Wenen, Madrid en Parijs op te halen. De Spaanse koerier was op de 21ste januari nog onderweg (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 280-284 en p. 350-357).

Et iam pene fatale videtur et quasi in morem abivisse legatos omnes; cum collegis suis male convenire hic caesariani, (ist)hic Hispani et fere reliqui omnes.[6]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Febr. 1645.

7273. 1645 januari 23. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Ex variis literis relatum est, quod Wrangelius Danorum in Juthia copias defecerit,[2] particularia tamen fidem facientia nondum habuimus. Id constat quotidie multos Danorum ad nostros transfugere. Ripam, urbem arcemque, quam hactenus 60 Suedi tenuere, Danus recuperavit[3] idque impetu iteratis vicibus facto; qui in armis erant interficiebantur interfectis prius multis irruentium hostium. Inter alios occubuit Stenbergius, praefectus urbis Crempensis. In Dania cuncta in peius ruunt et inter alia ipse nervus belli, pecunia, deficit, qua milites vel conducerentur vel persolverentur. Reliquiae copiarum Gallassii, quas hactenus secum Magdeburgi retinuit, 28 Decembris Wittenbergam conabantur,[4] in via autem a Coningsmarchio caesi captis quadringentis, reliquis interfectis. Gallasius iam fere sine milite Magdeburgi est.[5]

6 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar twistten met de Spaanse gevolmachtigden don Diego de Saavedra y Fajardo en Antoine Brun over de erkenning van de hoge waardigheid van de keurvorsten. De Spanjaarden weigerden vooralsnog de keurvorstelijke gevolmachtigden de titel 'Excellentie' te verlenen (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. 57-67, en *Diarium Volmar* I, p. 261-262 en p. 264-265).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1645, 4). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7256, beantw. d. no. 7299.

2 Kolonel Helmut Wrangel had de aanval van de Deense kolonel Claus Ahlefeldt op de Zweedse kwartieren in Jutland afgeslagen (*Gazette 1645*, nos. 9 en 12, dd. 21 en 28 januari 1645).

3 De Deense overste Steinberger vond de dood in de slag om de vesting van Ribe; zie no. 7275.

4 Soldaten van het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, bijgestaan door de Hessische versterkingen van generaal-majoor Johann Geyso, beletten de in Maagdenburg achtergebleven infanteristen van de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, de toegang tot de bruggen over de Elbe. Toen in de eerste week van januari de vorst inviel, verzuimden zij wachtposten te plaatsen langs de oevers van de rivier. In de avond van de 8ste januari waagden de keizerlijken zich op het ijs en weken naar Wittenberg uit (*Gazette 1645*, no. 15, dd. 4 februari 1645, en *Doc. Boh.* VII, p. 167 no. 488 en p. 169 no. 495).

5 De keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, had in Maagdenburg nog de beschikking over 1000 manschappen. De artillerie was zijn sterkste wapen (*Doc. Boh.* VII, p. 168-169, nos. 493-495).

Legatos Ordinum Confoederatorum[6] dominos Bickerum et Stavenessium hodie vel crastino die reduces speramus.[7] Cadaver mortui legati Lusitaniensis a caesareanis inter-

6 De Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse hadden met de Zweedse rijkskanselier de afspraak gemaakt dat twee van hen bij de Staten-Generaal zouden aandringen op een nadere resolutie ter ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 137-139).

7 Op 11 december begaven dr. Andries Bicker en de Zeeuwse pensionaris Cornelis van Stavenisse zich op weg naar het vaderland (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 137-139 en p. 176-177).

ceptum est[8] inter Monasterium et Osnabruggam, utut illustrissimi legati Oxenstiernii diplomate in securitatem itineris munitum esset. Hoc facinus ita confoederatos offendit, ut vehementer hanc iniuriam expostulent restitutionemque simul abreptarum rerum in integrum cupiant. Creditur, iniiciat magnas difficultates pacis negotio.

Tractatui pacis cum Danis regni cancellarius, dominus Johannes Skytte, dominus Mathias Soop et dominus Thure Bielke intererunt.[9]

Deus felicem successum largiatur in tutam et securam orbis christiani requiem. Cuius divinae protectioni illustrissimam Excellentiam vestram devotus commendo futurus, quoad vixero, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 23 Ianuarii 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Febr. 1645.

7274. 1645 januari 23. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Quid de rebus Britannicis futurum sit avide expecto, imprimis de episcopis et liturgia, quae sublata nollem:[2] interest enim reipublicae christianae alicubi inter protestantes veterem ecclesiae formam observari. Veniunt aut iam appulerunt e Suedia Bickerus et Stavenessius, relicto ibi Wittio, qui quid laturi sint incertum est.[3]

8 De Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes was op 15 december 1644 in Osnabrück overleden. Toen de Zweden drie wagens in gereedheid hadden gebracht om het lichaam naar Minden over te brengen, hield de keizerlijke ritmeester Wolff (Wulff) de lijkstoet aan en plaatste kist, koffers en gevolg onder toezicht van de commandant van Fürstenau. De volgende dag, 30 december 1644/9 januari 1645, diende de Zweedse gezantschapssecretaris Mattias Mylonius Biörenklou een klacht in bij de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane; zie nos. 7246, 7261 en 7262.

9 Koningin Christina stuurde een ‘zware’ delegatie naar het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro: kanselier Axel Oxenstierna en de rijksraden Johan Skytte, Matthias Soop en Ture Bielke (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 150-151; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 474, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 452-457).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 291. Eigenh. oorspr. Het handschrift is abusievelijk onder de brieven uit het jaar 1644 gerangschikt. Antw. op no. 7251, beantw. d. n. 7300.

2 Willem de Groot geloofde nog in een krachtig optreden van de leden van het Hogerhuis tegen de ‘ordinance for the taking away the Book of Common-Prayer, and establishing and putting in execution the Directory for the public Worship of God’ en de ‘ordinance for the attainder of Archbishop Laud’. Hij hield echter geen rekening met de geringe opkomst van de ‘lords’ in de eerste weken van het nieuwe jaar (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 322-326).

3 De Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse hadden met de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna de afspraak gemaakt dat twee van hen bij de Staten-Generaal zouden aandringen op een nadere resolutie ter ‘versekeringh van

Putatur tamen res magna esse, quod ipsi redeant legati.[4] Bene de rebus Turcicis iudicas, et saepe subiit animum

de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee' (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 137-139).

4 Op de 25ste januari, na een 'moeyelijcke en fascheuse reyse', maakten dr. Andries Bicker en de Zeeuwse pensionaris Cornelis van Stavenisse hun opwachting op het Haagse Binnenhof (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 176-177).

miratio quod Turcae ex dissidiis nostris, et quidem prope ipsorum fines, maiorem non capiant fructum.[5] Utinam is metus christianos ab armis mutuis avertat et eos magis sibi invicem colliget.

De Diderico quod scribis gaudeo;[6] de maiore filio doleo.[7] Qui hic est non omnino nihil facit, nam aliquando causam conscribit et Societati Indiae Orientalis in Latino scripto Lusitanis opposito satisfecit,[8] et nunc occupatur in responso ad media pacis et concordiae a Lusitanis proposita. Eius societatis negotium in eo nunc vertitur, ut tota res ad principem deferenda videatur,[9] quam ille ex animi sui sententia componat, quod si fiat brevi nanciscetur privilegium, sed non sine nummis in usus publicos, forte et privatos erogandis. Quae de Ceilane scribis vera puto, et cultum solis a Sinensibus profectum.[10] Vergoesio iam omnia quae misisti[11] recte tradita sunt.[12]

Ordines Hollandiae nihildum de summa rei decreverunt, ne quidem de legendis senatoribus,[13] quando inter nobiles et civitates nova est orta dissensio super sufficiendo in locum praesidis alio senatore,[14] quod nobiles ad se trahere volunt, utpote qui absque eo ubi praeses moriturus sit, non sint habituri duos ex suo ordine senatores, caeteris civita-

5 Het Ottomaanse rijk was - volgens Grotius - even ondoorgrondelijk als het wereldrijk van Alexander de Grote.

6 Dirk de Groot, ‘aide de camp’ van de Frans-Weimarse bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, had een eervolle vermelding gekregen voor zijn optreden tegen het keizerlijk-Spaanse garnizoen van Bad Kreuznach; vgl. no. 7217.

7 Grotius' oudste zoon Cornelis drong niet langer aan op een carrière in Venetiaanse legerdienst.

8 Mr. Pieter de Groot, advocaat ordinaris van de Oostindische Compagnie, had een antwoord geschreven op de memoranda die de Portugese ambassadeur Francisco de Sousa Coutinho de Staten-Generaal had aangeboden in de twist over de verdeling van de kaneellanden tussen fort Galle en Colombo. Op dit moment verleende hij zijn medewerking aan een compromis over de naleving van het op 12 juni 1641 gesloten Staats-Portugese wapenstilstandsverdrag op het eiland Ceylon (Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 193-195).

9 De Staten van Holland hadden bij het scheiden van hun vergadering (22 en 23 december 1644) de ‘behulpsaame hand’ van zijne Hoogheid ingeroepen in de discussie over ‘de prolongatie van de Octroyen soo der Oost- als Westindische Compagniën’ (*Res. SH*, dd. 22 december 1644).

10 Grotius had in zijn dispuut met de Leidse geograaf Johan de Laet over de oorsprong van de Amerikaanse volkeren aandacht geschonken aan de scheepstochten van de Chinezen naar Indië, Ceylon en Afrika.

11 Willem de Groot bevestigde de ontvangst van Grotius' derde postzending aan de advocaat Willem van der Goes; vgl. nos. 7208, 7222 en 7234.

12 Willem van der Goes, telg uit een katholieke familie van advocaten, zal het manuscript van het ‘anonieme’ weerwoord op *Andreae Riveti Apologeticus, pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum*, Leiden 1643 (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319) hebben doorgegeven aan een copiïst (*BG* no. 1199: ‘Grotius testament of Hooftpunten getrocken wt sijn jongste antwoort aan D. Rivet’). Vier maanden later, in mei 1645, kon de auteur [Grotius] de kopij van zijn *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, discussio* (*BG* no. 1195) overhandigen aan de drukker ‘Hesychius Candidus’ [Joan Blaeu] te Irenopolis [Amsterdam] (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 128, p. 133, p. 218 en p. 230, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 445-446 en p. 448).

13 De Staten van Holland hadden hun deliberaties over de aanwijzing van twaalf kandidaten voor vier vacerende plaatsen in de Hoge Raad en het Hof van Holland moeten staken, toen de Ridderschap op grond van het Groot Privilege van Maria van Bourgondië voor de landen van Holland en Zeeland, dd. 14 maart 1477, aanspraak maakte op een tweede ‘adellijke’ zetel in het Hof van Holland (*Res. SH*, dd. 10 december 1644).

14 Het geschil betrof de vacature die was ontstaan na de promotie van de raadsheer Jan Oem van Wijngaerden, heer van Werkendam, tot president van het Hof (*Res. SH*, dd. 19 en 25 januari 1645).

tibus in contrarium nitentibus. Nec de re monetaria quicquam constituitur,[15] cum interea omne argentum hic exulet, omne aurum supra iustum valorem expendatur, quae res magnum aliquando damnum et reipublicae et privatis datura est.

Deus interea te, tuam, tuos nostrosque omnes diu sospitet,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXIII Ianuarii 1645.

Vanderhogius nunc primum sibi certo compertum ait omnem suam supellectilem librariam cum tuis libris in Dunkerkanorum venisse potestatem,[16] sed negat se scire Dunkerkae an Ostendae sint; id se exquisiturum promittit.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Febr. 1645.

En in dorso: 23 Ian. 1644 W. de Groot.

7275. 1645 januari 23. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Tsedert mijnen lesten aen u. Excellentie[2] hebbe wederom brieven wt Sweden gehad,[3] medebrengende dat den rijcxdagh à contentement geëindigt was ende haere coninclijcke Mayesteyt den 7/17 Decembris de regeringe hadde aengetreden met gewoonlijcke ceremoniën en solennitijten, dat de stenden vrijwillig geconsenteert hadden in volck en gelt, veel meer als tevooren, tot continueringe van de crijgslasten.

De brieven van Hamburg brengen mede dat de Deensche volckeren het stedeken Ripen,[4] daerinne den overste Mortaigne met 60 Sweedsche lagh, nae den derden storm hebben verovert, alles nedergemackt, doch den commandant Mortaigne

15 Het uitstel van een besluit tot 'redres van het groote verloop van de Munte' (*Res. SH*, dd. 12-14, 17 en 30 januari 1645) leidde niet tot afstel. Op 6 maart konden de Staten-Generaal overgaan tot de publicatie van een nieuw 'Placaet ofte Tollerantie op den cours van den gelde, soo goude als silvere speciën' (*Groot-Placaet-Boeck* I, 3, 12de tit., derde deel, kol. 2890-2903).

16 Jacobus van der Hooge had nooit getwijfeld aan de goede trouw van de vrachtvaarder, aan wie hij bij zijn vertrek uit Frankrijk (september 1644) het transport van zijn koffers en twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), had toevertrouwd. Hij bevestigde het vermoeden (nos. 7169 en 7199) dat Duinkerkse kapers de buit hadden binnengehaald.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 161. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 Zie zijn brief van 16 januari 1645 (no. 7259).

3 De koerier bracht heuglijk nieuws uit Stockholm: de plechtige afsluiting van de rijksdag en de troonsbestijging van koningin Christina van Zweden op 7/17 december 1644.

4 Ruiters uit de Deense garnizoenssteden Glückstadt en Krempe trokken over het ijs naar Ribe. Na een derde stormaanval slaagden zij erin om de eenheden van de Zweedse overste Mortaigne uit te schakelen (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 612).

gevangengenomen. Daertegens is aen de Deensche zijde daervóór gebleven den overste Steinberger, gouverneur van Crempen,[5] die seer van den sijnen beclaegt werd. Daerop souden de Deensche nae den oversten Wrangel gemarcheert sijn, dewelcke in marche sijnde om Ripen te ont-

5 De Deense overste Steinberger vond de dood in de slag om de vesting van Ribe (*Gazette 1645*, no. 15, dd. 4 februari 1645).

setten ende soo malcanderen rencontrerende,[6] souden tsamen slaegs geworden sijn, met wat succes is onbekent; de brieven luiden meest in faveur van de Sweedsche. Den Sweedschen oversten Peter Anderson heeft 500 keysersche, die Draackenberg[7] geblocqueert hielden, gans geslagen. Oock soude de rest van de keyserlijcke armee van Maegdenburg opgebroocken,[8] nae Bohemen gemarcheert ende van Coningsmerck achterhaelt, deels geslagen, deels gevangen sijn geworden ende den heere generael Torstenson sijnen march nae Bohemen richten.[9]

Van Osnabruge word gemeld dat het lichaem van den verstorvenen Portug[es]ischen ambassadeur don Botelho, willende over Bremen nae Holland en soo nae Portugael gebracht werden, een half mijle van Osnabruge van de keysersche is geïntercipieert ende nae Vastenau[10] gevoert geworden. Hetwelcke bij de coninclijcke Sweedsche ambassade hooch opgenomen ‘et pro violatione iuris legatorum et concessi caesarei salvi conductus’ gehouden werd,[11] temeer also den voorsseide ambassadeur niet als een gesanter van sijnen coning om met de keysersche te tracteren, maer als een privatus onder de suite en comitat van de Sweedsche legatie sich heeft bevonden,[12] gelijck dan oock des heeren legati Oxenstirns lieden en pas bij het lijck sijn geweest, 'twelck mede weggevoert is geworden. Voor de rest bevinden sich de gedeputeerden van de Hanzesteden mede aldaer,[13] doch maacken

6 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel had positie gekozen in het noorden van Jutland, vermoedelijk in de omgeving van Randers, ten zuiden van Ålborg (het gebied van Vendsyssel) (no. 7287).

7 Het ontzet van Żmigród (Trachenberg), ten noorden van Breslau (Wrocław), door de Zweedse cavalerist Per Andersson (Linderoth) (*Gazette 1645*, no. 9, dd. 21 januari 1645).

8 Soldaten van het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, bijgestaan door de Hessische versterkingen van generaal-majoor Johann Geyso, beletten de in Maagdenburg achtergebleven infanteristen van de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, de toegang tot de bruggen over de Elbe. Toen in de eerste week van januari de vorst inviel, verzuimden zij wachtposten te plaatsen langs de oevers van de rivier. In de avond van de 8ste januari waagden de keizerlijken zich op het ijs en weken naar Wittenberg uit (*Gazette 1645*, no. 15, dd. 4 februari 1645, en *Doc. Boh.* VII, p. 167 no. 488 en p. 169 no. 495).

9 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson gaf in Penig (ten noordoosten van Zwickau) de laatste aanwijzingen voor zijn inval in de Boheemse landen (*Gazette 1645*, no. 17, dd. 11 februari 1645).

10 De Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes was op 15 december 1644 in Osnabrück overleden. Toen de Zweden drie wagens in gereedheid hadden gebracht om het lichaam naar Minden over te brengen, hield de keizerlijke ritmeester Wolff (Wulff) de lijkstoet aan en plaatste kist, koffers en gevolg onder toezicht van de commandant van Fürstenau. De volgende dag, 30 december 1644/9 januari 1645, diende de Zweedse gezantschapssecretaris Mattias Mylonius Biörenklou een klacht in bij de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane.

11 De keizerlijken erkenden het paspoort dat de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna voor zijn lijfwacht Daniel Jansen had uitgeschreven. In een brief aan de Fürstenauer commandant Michael Wilhelm Kobolt von Tambach gelastten zij de vrijlating van het Zweedse gevolg (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 144, p. 149-150 en p. 159, en *Diarium Wartenberg* I, p. 51 en p. 58).

12 De Zweedse gevolmachtigden hadden dr. Rodrigo Botelho de Moraes tot de vredesconferentie toegelaten op voorwaarde dat de afgezant van koning Jan IV zich schikte in de rol van toegevoegd lid (extraordinarius) van hun delegatie; vgl. nos. 6884 (dl. XV) en 7090.

13 Dr. David Gloxinus (Lübeck), Liborius von Line(n) en dr. Gerhard Koch (Bremen) en dr. Johann Christoph Meurer (Hamburg) waren op 12/22 december 1644 in Osnabrück verschenen. Een week later boden zij de keizerlijke en Zweedse gevolmachtigden hun geloofsbrieven aan (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 121, p. 129-132 en p. 150-153; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 448-452).

de keysersche de handelinge swaerder en verwerder, weigerende een pas voor de stad Straelsond te geven.[14]

Mits desen ben u. Excellentie in een sonderlinge couverto toesendende een groot pacquet in quarto,[15] sijnde mij van Hamburg gerecommandeert ende een diergelijck pacquet aen monsieur de Cerisantes, beede comende van haere coninclijcke Mayesteyt. Van den ontfang gelieve u. Excellentie mij te verwittigen.

Ick blijve, mijnheere,

u. Excellentie dienstwilligste.

Hage, 23 Jannuari 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Febr. 1645.

7276. 1645 januari 26. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnd patron,

Wass den 13. dieses ich von hier aus berichtet, daruff beruhts, so viel hiesigen orth belanget, annoch, ausser allein dss vff begehren der statt Strassburg[2] vor deren abgesandten ein specialer passport durch die königl. Schwed. herrn legaten von den keyserl. gesucht,[3] von diesen ab[e]r mit deme, dass ged[achte] statt der Prager Frieden beraits angenommen,[4] dahero mit dem keyser weiter nichts zu desmesliren, v[nd] alsso sothanen passes nicht von nöthen hette, abgeschlagen worden,

14 De keizerlijken weigerden paspoorten uit te schrijven voor de delegaties van Stralsund en andere aan de Zweedse kroon gelieerde 'mediatstände' en bleven bij de conclusie: 'daß man solche pass ze geben gar nit schuldig und zumaln propter pessimas consequentias rotunde abschlagen solt' (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 238-240; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 109-113, p. 120-121, p. 129-134, p. 137-139 en p. 142-144).

15 Het pakket bevatte het antwoord van de Zweedse regering op het Deense Manifest (no. 7257). Grotius en de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes kregen waarschijnlijk de Duitse versie onder ogen: 'Wiederlegung und Wolgegründete Antwort, auff das Dänische Manifest ... Auß dem Schwedischen in das Teutsche transferiret. Gedruckt zu Stockholm durch Henrich Keyser, Königl. Buchdrucker, anno 1644' (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5197, en *Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung 'Discursus politici'*, Frankfort 1930, p. 230).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 123. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 Het stadsbestuur van Straatsburg had in een schrijven van 30 december 1644/9 januari 1645 de Zweedse gevolmachtigden om de toezending van een vrijgeleide ter vredesconferentie verzocht.

3 De gezantschapssecretaris Mattias Mylonius Biörenklou bracht het verzoek op 15/25 januari ter kennis van de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 466-473).

4 De keizerlijken stuurden dezelfde dag de Osnabrücker deken Raban Heistermann (Heystermann) naar de Zweedse residentie met de verklaring dat Straatsburg na de vrede van Praag van 1635 de status van 'neutrale stad' had aangenomen en dientengevolge niet gerekend mocht worden onder de 'confoederati et adhaerentes' van de Zweedse of Franse kroon (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 162, en *Diarium Lamberg*, p. 41).

ohngeachtet in dem keyserl. general salvo conductu die ausstruckliche versehung geschehen, dss vff begehrenden fall die keyserl. gesandten allen v[nd] jeden stenden solche absonderliche geleitzbrieffe

ertheilen solten,[5] dass alsso auch hierein der keyserl. parole directe von ihnen zu wieder gethan wirdt.

Von Münster haben wir die nachricht, dass daselbsten die renovirte keyserl. vnd Fransösi[s]che vollmachten bereits angelanget sein, dss ab[e]r die Spanischen annoch aussbleiben,[6] dessen vrsach messen selbige gesandten den Franssosen mit diesem bey, dss der jenige courrier, so mit der form des verglichnen instruments nach Madrid von ihnen spedirt, zu Paris vb[e]r die gewohnheit vnd gebühr were vffgehalten worden.[7] Der Beyerische gesandter würd alss gestern zu Münster erwartet,[8] so soll auch der Saphoysche nicht weit mehr von dannen,[9] vnd imgleichen der stette Strassburg, Nurnberg, Frankfort v[nd] Ulm, albereits mit einander vnter wegs sein.[10]

Wormit E. Exc. ich der schirmreichen obacht Gottes zu allem wolergehen ganz getrewlich empfehle,

Ew. Excell. gehorsamber diener,
G. Keller m.pa.

Datum Ossnabrugk, den 16. Ianuarii 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 7 Febr. 1645.

5 De Zweedse gevolmachtigden hadden hun eerste uitnodiging aan de Duitse vorsten en standen (met inbegrip van de 'mediatstände'), dd. 14/24 november 1643, vergezeld doen gaan van een in Rinteln gedrukt exemplaar van de op 28 januari 1642 door de keizer bekrachtigde vrijgeleidebrief; zie *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 71-76, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 43-46.

6 De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden de koeriers twee maanden (20 november-20/30 januari) de tijd gegeven om de geëmendeerde volmachten uit Wenen, Madrid en Parijs op te halen. De Spaanse koerier was op de 21ste januari nog onderweg (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 280-284 en p. 350-357).

7 De koerier vervolgde na het oponthoud in Parijs zijn reis. Op 31 januari stelde hij de Spaanse gevolmachtigden don Diego de Saavedra y Fajardo en Antoine Brun in het bezit van de verbeterde volmachten (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 267-270).

8 De Beierse gevolmachtigden Georg Christoph, vrijheer van Haslang, en dr. Johann Adolf Krebs wachtten in Hamm op de inwilliging van hun ceremoniële wensen. Als vertegenwoordigers van de keurvorst-hertog van Beieren meenden zij aanspraak te mogen maken op een ontvangst volgens hetzelfde protocol als tot nu toe in acht was genomen bij de intochten van de gevolmachtigden van gekroonde hoofden en de ambassadeur van de republiek Venetië. Later dan verwacht, op 22 februari, maakten zij hun entree in Munster (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. 66-70 en p. 103-104).

9 De Savoyaardse gevolmachtigden, Claudio Gerolamo Chabod (Chabo) (1583-1659), markies van Saint-Mauris (S. Maurizio), en de Piëmontese senator Gian Francesco Bellezia (1602-1672), hadden de Franse hoofdstad op 3 januari verlaten (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 40). In de eerste week van februari namen zij hun intrek in het 'Amtshaus' te Wolbeck, ten zuidoosten van Munster (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. 84 en p. 122, en Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 128-132 en p. 363-365).

10 De afgevaardigden van de rijkssteden maakten zich reisvaardig: dr. Markus Otto (Straatsburg), dr. Tobias Oelhafen (Neurenberg), dr. Zacharias Stenglin (Frankfort) en dr. Sebastian Otto (Ulm) (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 191, p. 249, p. 252 en p. 284).

7277. 1645 januari 26. Van G. Bengtsson Oxenstierna.[1]

Monsieur,

Je vous fay ces lignes en faveur de monsieur mon fils, le baron Benoist Oxenstiern,[2] lequel ayant entrepris de faire un voyage en France, j'ay voulu l'accompagner de la presente pour vous prier de luy vouloir assister de vostre bon conseil, tant en ce qui concerne la connoissance de l'estat dudit royaume, qu'en ce qui luy pourra servir pour l'heureux acheminement de son voyage.

Je tascheray d'en avoir ma revenche aux occasions qui se presenteront, demeurant, monsieur,

vostre bien affectionné à vous rendre service,

Gabriel Oxenstiern, liber baro de Moereby et Lindholm, m.p.

De Stockholm, ce 16me Janvier 1645.

In dorso staat in een onbekende hand: Grotius.

7278. 1645 januari 27. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

Ick hope dat u. Exc.^{cie} mijnne vorgaende brieven sult ontfangen hebben.[2] Daer en is sedert niet sunders gepassert. Tegens aenstaende Augusto wort gereassumeert de convocacie tot vereeniging der christenheyt.[3] Ondertuschen is in openen druck uytgegeven hetgene wat daeronder gesogt wort, met beloften dat dor discort de roomsche groot vordeel daeruyt trecken sullen, sijnde sulckx aen den roomschen stoell clarlijck te verstaen gegeven. In somma, hoe meerder moyte, hoe minder bevoorderinge.

1 Hs. Stockholm, RA, Eriksbergsarkivet, Autografsamlingen vol. 156. Eigenh. oorspr. Gabriel Bengtsson Oxenstierna (1586-1656), vrijheer van Mörby en Lindholmen, rijksschatmeester gedurende de minderjarigheid van koningin Christina, gouverneur-generaal van Lijfland, 1645-1647, en naderhand rijksadmiraal (*SBL* XXVIII, p. 476-477).

2 De 'tour' van de latere president van de Zweedse koninklijke kanselarij Bengt Oxenstierna (1623-1702), tweede zoon van Gabriel Bengtsson en Anna Banér (*SBL* XXVIII, p. 528-532).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1645, 3). Eigenh. oorspr.

2 Zie de brieven van Pauwels Pels, dd. 6 en 13 januari 1645 (nos. 7232 en 7247).

3 Koning Wladislas IV had zijn handtekening geplaatst onder de convocaties voor het godsdienstgesprek te Toruń; zie het pamflet: 'Copia Deß öffentlichen Außschreibens So Ihre Königl. Maj. in Polen wegen Anstellung eines Colloquii charitativi Zu Thoren in Preussen auff jüngstkünfftigen 28/18. Augusti, deß 1645. Jahrs, eine Vereinigung der Religionen unter denen Catholischen, Lutherischen und Reformirten auffzurichten abgehen lassen. Gedruckt im Jahr 1645' (*Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung 'Discursus politici'*, Frankfort 1930, p. 230-231 en p. 235-236).

De tractaeten tuschen Sweden en Dennemarcken sijn nogh verder ofte langer opgeschoven[4] ende worden ten aensien van de Sondt vor seer swaer gehauden.[5] Het overgaen

4 Het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro, op de grens van Kalmar (Zweden) en Kristianopel (Denemarken), had op 15/25 december 1644 moeten beginnen, maar op verzoek van beide partijen werd de aanvangsdatum eerst verschoven naar 15/25 januari en vervolgens naar 8/18 februari 1645.

5 De door de Zweden begeerde 'divisio freti'. Er waren in Stockholm stemmen opgegaan om het bezit van de Deense gewesten Halland, Skåne (Schonen), Blekinge en Vendsyssel op te eisen 'ter assecuratie' van de vrije vaart door de Sont (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 682, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 164-165 en p. 224-226).

van de heeren extraordinaire ambassadeurs uyt Sweden naer Hollandt sall naer alle aparencie anlaydinge tot eene groote veranderinge veroorsaacken.[6]

Ick bidde niet qualijck te nemen dat ick u. Exc.[cie] yets importuneere over mijnnen particulieren staet. De occasie die mij daertoe moveert is dat ick uyt Hollandt brieven ontfange dat monsieur le baron d'Avaugour,[7] die een regiment cavallarie in de Torstensonse armee voert, naer Parijs in orlogh-expediciën aen sijne Mayesteyt van Vrancrijck versonden is. Ick en twijffele niet hij sall u. Exc.[cie] de visitte doen ofte gedaen en sonder twijffell mijnder gedacht hebben. Wij hebben hier tsaemen extraordinaire kennisse en vriendschape gehauden. Mijnnen tweeden en jongsten sohn,[8] die tot orlogh ongedebauscheert genegen, heft aengenommen sijnen persoon op te wachten op de liberaele presentacie van hem te presenteeren naer ingenommene inspeccie het regiments cornet daertoe hij hem nu dor allerhande exerceciën gereetmaackt. Wat nu mijnnen autsten sohn aengaet, die compt uyt Den Haghe mij vergeselschapen.[9] U. Exc.[cie] is sijn humeur en condicie bekendt. Ick saude, waer het mogelijck, hem gerne bij levende lijve mijnne plaetse doen succedeeren, want naer mijnne doot sulckx niet geschiedende, saude den besten tijt met een groot deel van sijne fortuin verloren sijn. Tot dit warck te pousseeren weette ick dat sijn Exc.[cie] de heer rijxcantz[le]r mij gunstigh voegen sall.[10] De naerdere aliancië[n] tuschen Sweden met ons landt geven te meerder occasie. In Hollandt vermagh den grooten tresorier veel.[11] Ick en weette niet anders u. Exc.[cie] is speciael met hem bekendt, mijnheer den raetsheer Rijgersbergen plocht grootte famillariteyt met hem te hauden; hij is mij ooc geaffeccioneert. Nu verseckere ick mij niet alleen van u. Exc.[cie] gunste aen mijnne persoon, maer ooc aen dien die u. Exc.[cie] broot geëten en de eere van u. Exc.[cie] heuys ontfangen heft. Konder nu wat inne gedaen worden, dat stelle ick tot u. Exc.[cie] goet belaydt en prudencie, blijvende, mijnheer,

u. Exc.[cie] ootmoedege diener,
P. Pels.

17/27 Ianuario 1645, Dansick.

6 De terugkeer van de Staatse ambassadeurs dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse (no. 7232) bracht geen grote verandering in de Haagse politiek teweeg. Het beraad over een nadere resolutie in het Zweeds-Deense conflict sleepte zich nog enige maanden voort (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 176-178).

7 Charles Du Bois, baron van Avaugour, Frans gezant te Polen en thans militair attaché in het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson, had Grotius in de tweede week van januari de ‘visitte’ gedaan; vgl. no. 7254.

8 Philips Pels had zijn vader bijgestaan in de berichtgeving over de politieke en militaire ontwikkelingen in Polen (no. 6118 (dl. XIV)). In 1647 hervatte hij zijn bezoeken aan de rijksdagen te Warschau. Op 16 september 1659 ontving hij de opvolging van zijn vader als Staats commissaris te Danzig (Schutte, *Repertorium* I, p. 227-228).

9 Vgl. no. 7232. Grotius' voormalige secretaris Pieter Pels, sinds 1641 secretaris van de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona, kon zich niet onttrekken aan zijn Haagse verplichtingen. Hij bleef de resident trouw tot diens terugroeping in 1649 (Schutte, *Repertorium* II, p. 319-320).

10 Pauwels Pels was in Danzig een vlijtig pleitbezorger van een Zweeds-Staatse wapenvereniging ter ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’; zie S. Tommos, *The Diplomatica Collection in the Swedish National Archives*, p. 146, en *Een rondgang langs Zweedse archieven*, p. 161-163.

11 ‘Tresorier’: gedoeld wordt op mr. Govert Brasser, raad en thesaurier-generaal ter Generaliteit; vgl. nos. 7286 en 7331.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Febr. 1645.

7279. 1645 januari 28. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

Plerosque in Batavis audio vertere se ad meliora consilia, non tantum ut servent foedera cum augusta Maiestate tua eiusque regno facta, verum etiam ut propiore nexu cum tua Maiestate regnoque se iungant.[2] Quod si fecerint, sapere eos putabo. Nam Galliae amicitiam experti sunt saepe infidam,[3] Anglia suis malis domesticis ab externarum rerum cura submovetur, cum Imperio Germanico suspecta ipsis pax est; Suedia vero suis bonis contenta, alieni nihil appetens, domi tranquilla est per prudentiam Maiestatis tuae, per eiusdem fortitudinem foris armis pollens, ubique fidei tenax.

Galli non ad Hamburgum tantum et in Leodico,[4] sed et apud Argentoratum et vicinis in locis scribunt Germanum militem, quo in Germania maxime utantur; sed praecipua ipsorum consilia videntur Flandriam maxime petere.

Deus, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, det Maiestati tuae vitam, valetudinem, res prosperrimas,

tuae Maiestatis subditus obedientissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XVIII/XXVIII Ianuarii 1645.

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Foedus Batavo-Suedicum. Batavorum suspicio de Gallis. Suediae fortuna. Gallorum consilia.

7280. 1645 januari 28. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De deliberatie over de zaecken van Swede is van groote importantie. Mij dunct dat niet alleen om de commerciën in beter staet te stellen noodigh is dat de tractaten, tusschen de Vereenigde Nederlanden ende Swede gemaect, wel onderhouden ende vernieuwt werden,[2] maer oock dat in dese conjuncture van handeling van vrede ofte trefves met Spaignie[3] [en] vaststelling van een goede neutraliteit met het

1 Copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 240. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 16 no. 25. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 429 en f. 465.
2 Op voorstel van de Staten van Holland hadden de Staten-Generaal een wapenvereniging, krachtens het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640, weer op de agenda van hun vergadering geplaatst.
3 De Hollandse kooplieden twijfelden aan het nut van de campagnes van de Franse en Staatse legers in Vlaanderen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 178-183).
4 De Franse troepenwervingen in Hamburg (nos. 7257 en 7259), Luik en Straatsburg (nos. 7254, 7263 en 7267) ten behoeve van het leger van de Frans-Weimarse bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 40f. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7281.
2 Op voorstel van de Staten van Holland hadden de Staten-Generaal een wapenvereniging, krachtens het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640, weer op de agenda van hun vergadering geplaatst.
3 Grotius zal hier refereren aan de bezoeken van de Spaanse onderhandelaar Antonio Galla de Salamanca, heer van Noirmont, aan Den Haag (*Lettres Mazarin* II, p. 128-129; *Acta pacis*

Rijck, geen vrundschap ende alliantie nutter can zijn als die met Swede, omdat Vrancrijck pretentie ende desseings heeft tot naedeel van de vrijheit ende niet gewent en is naeuw te passen op haer woordt, Engelant in confusie, Denemarck om veele redenen suspect, ende nu oock onmachtigh. Die mogen hierop letten dien het aengaet. Bremen ende Hamburg doen wel

Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen II, p. 88-89, en *Correspondance d'Estrades* I, p. 215-220).

de haeren daer te houden, totdat men zal zien waerhene de resolutiën van de Vereenigde Nederlanden slaen zullen.[4]

'tGunt uwe Ed. gist van Neef heb ick altijd gelooft.[5] Den Schotsman uit Swede gezonden[6] meene ick dat een antwoord brengt aen het parlement op een brief nae Swede geschreven. Die van de religie alhier zeggen dat de coninginne van Swede toont genegen te zijn om te trouwen met den churfurst Palsgraef,[7] mids dat hij werdt verclaert coning van Engelant, ende dat zij middel genoech zal hebben om hem daerin te maincteneren. De Oostfriesen toonen dat zij niet geck en zijn,[8] maer de oneenicheit zal zoo daer als op andere plaetzen dieghenen die voor de vrijheit zijn in peryckel stellen. Dat van Oost-Indië sleept te lang.[9] Ende blijckt uit veele teeckenen de beswaerlijckheit van die regiering door haer inwendige constitutie ende groot peryckel ex causis symptomaticis. God zij gelooft dat ick buiten die kneep ben.

28 Ianuarii 1645.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eerste raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 18 Januari 1645 uyt Paris.

7281. 1645 januari 28. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Uit de brieven van Constantinople[2] verstaen wij dat den ambassadeur van den keizer

4 De Hanzesteden Bremen en Hamburg wachtten een nadere resolutie van de Staten-Generaal in het Zweeds-Deense conflict niet af. In maart troffen zij met het stadsbestuur van Lübeck een regeling voor de afvaardiging van Johann Marquart (Lübeck), Hieronymus Frese (Hamburg) en Albert Beke (Bremen) naar Brömsebro (H.-D. Loose, *Hamburg und Christian IV. von Dänemark während des Dreissigjährigen Krieges*, p. 110-120).

5 'Neef', codenaam voor Frederik Hendrik. Men sprak in die dagen over een Spaans aanbod (*supra*, n. 3) om de rechten op het hertogdom Gelre (inclusief Opper-Gelder) aan de prins op te dragen (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 183-196).

6 Hugh Mouat, Schots resident in Stockholm, ontving in maart 1644 brieven van koningin Christina van Zweden waarin zij hem machtigde om de Parlementen van Schotland en Engeland een alliantie 'contra quoscunque' aan te bieden (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 441, p. 464-465, en *Hist. de l'adm. des affaires étrangères de Suède*, p. 85-86 en p. 160).

7 Mogelijk speculaties naar aanleiding van een bezoek van de Schotse Zweed (*supra*, n. 6) aan de Londense residentie van prins Karl Ludwig van de Palts.

8 De Oostfriezen geloofden niet meer in een Staatse oplossing van hun conflict met de landgravin van Hessen-Kassel over de Hessische winterkwartieren. Zij verwoordden hun grieven in een pamflet: 'Kort Bericht, Vervatenden de Onrechtvaerdighe Inquartieringe der Hessen in het Graefschap Oost-Vrieslandt; mitsgaders de Tractaten die geduyrende der selver verblijf ... over de Evacuatie der He(e)ssen zijn voorghevallen', Den Haag 1645 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5193, en L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 257-258).

9 Vgl. no. 7155. In een brief van 21 mei 1644 (no. 6871 (dl. XV)) gaf Grotius in minder bedekte termen uiting aan zijn bezorgdheid over het beleid van de prins en de Staten-Generaal: ''t Lang uitstellen van het octroi van Oost-Indië toont eene regiering waerin het particulier prevaleert over het publyck'.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 33. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7280.

2 Vermoedelijk brieven van Jean de La Haye, sieur de Ventelay (Vantelet), Frans ambassadeur in Constantinopel; vgl. nos. 7236, n. 5, en 7237.

aldaer drie propositiën heeft gedaen,[3] de eerste om een eeuwighe vrede te besluiten tusschen die twee rijcken, ten tweede dat Rakoczy mochte ordre ontfangen om thuis te trecken, de derde opdat de sleutelen van de heilige plaetzen te Jerusalem ende daerontrent, die zedert eenige tijd geweest zijn in handen van de Griecksche christenen, mochten wedergegeven werden aen de roomsche; dat hij van deze dingen niet en heeft verworven door het groote geldt dat Vrancrijck aldaer heeft gespilt.[4] Dat oock den Grooten Heer heeft ontfangen hondertendevijftichduizent sequins uit eenige schatten gevonden bij Tunis.[5]

Uit de brieven van Francfort werden wij onderrecht dat de brieven van monsieur de Servien,[6] zonder monsieur d'Avaux, aen des Rijcx stenden geschreven, gelezen zijn, niet nieuws inhebbende, maer alleen noodiging om te comen tot de plaetze van de handeling. Waerop is gevolgt dat de stad van Francfort haeren syndicum tot dien einde heeft gezonden.[7] Dezelve brieven van Francfort getuigen dat daer een groote vrese is vanwegen de Turcken,[8] die men meent dat lichtelijck niet alleen in Stiermarck, maer overal in oorlogh zouden connen comen. Doch 't can zijn dat den keizer die geruchten wat breder doet loopen om te meer gelds te krijgen. Denzelve keizer had geschreven aen den keurvorst van Mentz,[9] opdat hij wilde te hove comen, belovende hem onderhout nae zijne qualiteit. Maer het capittel van Mentz heeft raed gegeven dat zijne keurvorstelijcke Hoocheit wel zal doen bij zijn goed te blijven, zich met raed nochte met daet met het oorlogh bemoei-

3 De keizerlijke diplomaat Hermann, graaf van Czernin, kreeg op 18 oktober een vernederende ontvangst aan het hof van sultan Ibrahim. Zijn proposities diende hij tien dagen later in: 1) de bevestiging van het op 19 maart 1642 gesloten Turks-keizerlijke verdrag van Szöny; 2) een opdracht aan de Zevenburgse vorst György I Rákóczi om het bondgenootschap met de Zweden, dd. 16 november 1643, te verbreken; 3) de uitwisseling van ambassades (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 684). In maart bereikte de graaf zijn doel. De sleutels van Jeruzalem bleven evenwel in Grieks-orthodoxe handen (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 65-68, en *Doc. Boh.* VII, p. 186 no. 540).

4 De Zweden hadden ingestemd met het Franse voorstel om ten behoeve van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi een bedrag van 100000 rijksdaalders uit de Frans-Zweedse subsidiekas beschikbaar te houden in Constantinopel (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 370, p. 468, p. 583 en p. 651; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 408, p. 432-433 en p. 472, en Hudita, *Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie*, p. 107-110). Achteraf bleek dat de dienaren van de Sultan hoge 'onkosten' aan de bewaargeving hadden verbonden (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 455, p. 508 en 540).

5 De gouverneur van Tunis had in de ruïnes van La Goulette (Tunis) dukaten (sequins) gevonden uit de tijd van de heerschappij van keizer Karel V (*Gazette 1645*, no. 18, dd. 11 februari 1645).

6 De Franse gevolmachtigde Abel Servien was met zijn collega Claude de Mesmes, graaf van Avaux, niet tot overeenstemming gekomen over de titulatuur van de koning van Frankrijk (Sacra Maiestas Christianissima) in hun uitnodigingsbrieven aan de rijksstanden. De ruzie liep zo hoog op dat hij de samenwerking met de graaf verbrak. Zonder diens advies af te wachten nam hij het initiatief tot het schrijven van een persoonlijke uitnodiging aan de Frankforter 'Deputationstag' (18 december 1644) (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 341-343).

7 De reis van de Frankforter syndicus dr. Zacharias Stenglin naar Munster en Osnabrück (aankomst op 15 februari) (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 191).

8 Een Turks leger was de Mur overgestoken en trachtte Stiermarken onder contributie te brengen (*Gazette 1644*, no. 144, dd. 3 december 1644, en *Gazette 1645*, no. 9, dd. 21 januari 1645).

9 De Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt had van het stadsbestuur van Frankfort permissie gekregen om de winter door te brengen in het huis van de Duitse Orde te Sachsenhausen (*Urk. u. Act.* I, p. 864; *Gazette 1644*, no. 154, dd. 31 december 1644, en *Gazette 1645*, no. 4, dd. 7 januari 1645).

ende ende trachtende de neutraliteit van Vrancrijck te becomen;[10] ende het schijnt zijne Hoocheit daernae luistert,[11] alzoo dezelve aen de heer Stella, resident van Vrancrijck, pasport heeft gegeven om vrij te passeren nae Francfort.[12]

Wij werden onderricht door dezelve brieven van Francfort dat den hertogh van Beieren niet en laet te handelen door zijne broeder den keurvorst van Colen met Vrancrijck,[13] waerover den ambassadeur van Spaignie[14] openbaerelijck claegt, zeggende dat dien vorst, tot noch toe de vrede belet hebbende om zijn eigen interest, nu zoect valsche compagnie te spelen. Doch op zulcke woorden moet gelet werden met redenen. Want denzelve hertogh heeft Mercy met eenigh volck gezonden, die nu zijn te Hal,[15] Sporck in de Opperpaltz, drieduizent ruiters bij Noremberg; heeft drieduizent paerden genomen van zijne onderzaeten om de ontzadelde ruiters weer te paerd te helpen, scharp verboden gheene paerden uit zijn land te laeten gaen.[16] Eenige vougen daerbij de baron de Waert mede met tweeduizent man ofte wat meer zoo te voet als te paerd gaet nae Haezfeld;[17] ondertusschen doet denzelven hertogh groote lichtinge bij Noremberg, Ulm, Augsburg ende andere plaetzen. De landen van Trier ende aen de Mozel, dewijl den hertogh van Lorraine 't meesten deel van zijn volck geeft aen Spaignie,[18] werden bewaert bij Beck.[19]

't Parlement van Parijs heeft aen de coninginne-regente groote clachten gedaen over

10 Vgl. no. 7188, n. 7. De kapittelheren volgden de politieke koers van het Franse gezag in Mainz. Zij ontraadden de keurvorst-aartsbisschop de reis naar het hof te Wenen.

11 Het advies miste zijn uitwerking niet, want korte tijd later liet keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt in een brief aan zijn gardekapitein Marx Thonhusen doorschemeren dat hij op zoek was naar een logement voor zijn gevolmachtigden ter vredesconferentie (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 485, en *Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 59).

12 Johannes Tilmannus Stella de Morimont, heer van Tercy, sinds september 1644 Frans resident in Straatsburg, maakte propaganda voor de Franse uitnodigingen ter vredesconferentie. Het stadsbestuur van Straatsburg steunde zijn missie; zie nos. 7236, 7267 en 7271.

13 De keizerlijke factie op de Frankforter 'Deputationstag' beschikte over aanwijzingen dat Ferdinand van Beieren, keurvorst-aartsbisschop van Keulen, diplomatieke bescherming bood aan de agenten die in opdracht van hertog Maximiliaan I de weg effenden voor wapenstilstandsonderhandelingen met de Fransen. In maart stuurde de hertog zijn biechtvader Johann Vervaux S.J. naar Parijs (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 271-275).

14 De Spaanse ambassadeur Peter (Pierre) von Weyms, president van de Raad van Luxemburg, woordvoerder van de Bourgondische Kreits op de Frankforter 'Deputationstag' (*BNB* XXVII, kol. 274).

15 De Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy bracht zijn winterkwartieren in de omgeving van Schwäbisch-Hall, Nördlingen en Bad Mergentheim (Mergental) in staat van verdediging.

16 Hertog Maximiliaan I van Beieren verlangde van zijn onderdanen een substantiële bijdrage aan de uitrusting van de 5000 Zwabisch-Beiersen die onder bevel van Johan van Werth en Johann von Sporck verbinding moesten zoeken met het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen.

17 De lichtingen van de Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth verlieten op 9 januari hun kwartieren in Königheim. Op 19 januari bereikten zij de Boheemse grensstad Domažlice (Taus) (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 149-151).

18 Hertog Karel IV van Lotharingen en de keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, hadden lange tijd met hun legers aan de Moezel gestaan. In de eerste dagen van het nieuwe jaar verbraken zij de samenwerking: de keizerlijken trokken naar het land van Gulik, en de Lotharingers probeerden weer toegang te krijgen tot hun oude kwartieren in de Zuidelijke Nederlanden en het prins-bisdom Luik (*Gazette 1645*, nos. 7 en 10, dd. 14 en 21 januari 1645).

19 De Luxemburgse gouverneur Johan van Beck droeg zorg voor de bevoorrading van de Lotharingse garnizoenen in het land van Trier.

de evocatie van processen die dagelijcx geschiet aen den raed van den coning.[20] Hebben goede woorden gecregen, zonder veele betering. Men wil niet dat die zeeren aengetast werden.[21] Monsieur de La Milletière[22] heeft van de coninginne-regente door middel van den prins van Condé becomen permissie om te disputeren met eenige gedeputeerden van de Nationale Synode van de gereformeerde, die nu gehouden werdt te Charenton. Zij hebben elck haere bedencken op het stuck dat wel meest importeert van de rechtvaerdiging[23] bij geschrifte gestelt.

Den prince Thomas werdt hier suspect.[24] Heeft correspondentie met den paus, dewelcke tracht, zoo men meent, de Fransche wapenen uit ‹de› Italië te doen gaen; zoect oock de Italiaensche princen ende potentaten te disponeren tot hulpe voor den coning van Engelant,[25] waertoe men zegt dat den hertogh van Toscane zich disponeert niet zonder reden.[26] De Fransoisen hebben rouw gehandelt in het Montferrain. Een edelman genaemt Ridosene[27] was herrewaert gezonden om de klachten te doen. Die is onderwege omgebracht, men weet niet door wie. De Fransoisen die in de Langue zijn, mede in Italië,

20 De directe aanleiding van het protest van de raadsheren vormde het ‘Arrêt évoquant au Conseil, sur requête des jésuites de Paris, les demandes présentées au Parlement de Paris par Me du Monstier, recteur de l'université de Paris ... pour obtenir la suppression du livre du P. Caussin intitulé *Apologie pour les pères de la Compagnie de Jésus à la Royne régente* et celui du P. Le Moyne intitulé *Manifeste apologétique*, tous les deux approuvés par S.M.; et assignant les parties au Conseil pour y procéder’, Parijs, 4 januari 1645; zie no. 6938 (dl. XV), en *Arrêts du Conseil du Roi* I (Règne de Louis XIV), p. 32 no. 313.

21 Koningin Anna van Oostenrijk ontving op 19 januari een delegatie van het Parlement van Parijs in het Palais-Royal. Zij zond de raadsheren heen met de belofte dat kanselier Pierre Séguier in de toekomst beter acht zou slaan op hun klachten ‘sur le fait des évocations’ (*Mémoires de Omer Talon* I, p. 381-394, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 245-247).

22 De regentesse had de verzoeningsgezinde theoloog Théophile Brachet de La Milletière een verbod opgelegd om het woord te voeren op de XXVIII^{ste} nationale synode te Charenton (*Actes ecclesiastiques et civils de tous les synodes nationaux*, ed. J. Aymon, II, p. 683-687). Op 20 januari 1645 berichtte de Parijse raadsheer Claude Sarrau over het gunstig effect van de voorspraak van Henri II de Bourbon, prins van Condé: ‘Monsieur de La Milletiere par la faveur de Monsieur le Prince de Condé revenu de son voyage de Bourgogne a eu permission d'aller au Synode y faire ses Remonstrances’ (*Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 13 en p. 25).

23 De Franse protestanten wantrouwden de denkbeelden van hun geloofsgenoot Théophile Brachet de La Milletière over de rechtvaardiging. Een commissie van de nationale synode onderwierp de *Remonstrance à MM. de la Faculté de Théologie, assemblez en l'eschole de Sorbonne, sur la nullité de la censure du sieur Chapelas, avec la profession de la foy catholique du sieur de La Milletière*, Parijs 1642, aan een strenge censuur. Op 29 januari volgde de uitsluiting van ‘le sieur de La Milletiere’. Twee maanden later trad de teleurgestelde theoloog toe tot de rooms-katholieke kerk (R.J.M. van de Schoor, *De irenische theologie van Théophile Brachet de La Milletière (1588-1665)*, diss. Nijmegen 1991, p. 22-27 en p. 159-166).

24 Prins Tommaso Francesco van Savoye was sinds de verlossing van zijn echtgenote Marie de Bourbon, gravin van Soissons, prinses van Carignano, uit Madrileense gevangenschap (zomer 1644), minder geneigd de orders van Parijs te volgen. Men vermoedde dat hij een verzoening nastreefde met paus Innocentius X en de Italiaanse vredesfactie (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 121).

25 Christine de France, hertogin-regentesse van Savoye, oudste dochter van koning Hendrik IV en Maria de' Medici, was begaan met het lot van haar jongere zuster Henriëtte Maria, koningin van Engeland (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 175).

26 Ferdinando II de' Medici, groothertog van Toscane, had de Franse balling César de Bourbon, hertog van Vendôme, zoon van koning Hendrik IV uit diens verbintenis met Gabrielle d'Estrées, op vorstelijke wijze onthaald; zie no. 7224.

27 De edelman ‘Ridosene’ of ‘Bidosene’, mogelijk de graaf van Riccaldone. De inwoners van Piemonte kwamen in opstand tegen het Frans-Savoyaards gezag (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 118-124).

hebben twee casteelen doen springen, Calizzan ende Carar,[28] omdat de vijanden daermede geen proffijt en zouden doen ende zij niet belast blijven met het onderhout van 't garnisoen en de defensie van de plaetsen. Casimir, broeder van den coning van Polen,[29] zal cardinael werden wanneer hij zichzelve priester zal hebben gemaect, want dese conditie heeft den coning van Polen daerbij gevought in zijn antwoord op den brief van de paus raeckende die zaecke. Van Naples zijn gezonden nae Milan vijfendevijftichduizent ducaten ende den coning van Spaignie vermeerdert zijn leger in Catelagne met vierduizent man te voet, duizent te paerd zoo uit Spaignie als uit Italië.

Den heer marescal de Chastillon heeft door acte van het parlement alhier[30] doen weten aen mevrouw van Bouteville[31] dat zij haer zal hebben te wachten haere dochter ten huwelijck te geven aen zijne zoon zonder zijn consent. Evenwel favorizeert de coninginne-regente dit huwelijck op hoope dat monsieur de Coligny daerdoor catholyck zal werden. Den hertogh van Longueville heeft een brevet om mede te zijn van den raed van de regence.[32] In 't lant van den Darmstadsche landgraef leven de Fransoisen zeer vremd.[33] De keizerschen hebben gehoopt weder door het ijs Philipsburg te becomen, doch zulcx is niet gesuccedeert.[34] Monsieur d'Avaugour is vanhier vertrocken; heeft eenige presenten vanhier gebracht aen mevrouw Torstenson[35] in recompense van een

28 De burchten van Calizzano en Cárcare ten noorden van Finale Ligure; zie nos. 7117, n. 61, en 7267.

29 Jan Kazimierz, halfbroer van koning Wladislas IV van Polen, was op 23 september 1643 in de bedevaartsplaats Loreto toegetreden tot de orde der jezuïeten. In november 1644 dong hij naar het scharlaken, maar op advies van paus Innocentius X nam hij geen overhaaste stappen en stuurde een koerier naar Warschau. De koning verleende zijn medewerking aan de promotie (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 191-193). Op 28 mei 1646 ontving de prins de verheffing tot kardinaal. Hij zag echter af van een priesterwijding. Twee jaar later deed de kardinaal-diaken afstand van zijn kerkelijke waardigheden en besteeg als koning Jan II de Poolse troon (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 29).

30 Gaspard (1620-1649), markies van Andelot, zoon van maarschalk Gaspard III de Coligny (1584-1646), hertog van Châtillon, had zich in 1643 tot het katholicisme bekeerd (no. 6237 (dl. XIV)). Zijn huwelijksplannen vielen zo slecht in de smaak van de vader dat deze zich genoodzaakt voelde om het Parlement van Parijs in te schakelen (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 24-27 en p. 35).

31 Ondanks de dreigementen aan Elisabeth-Angélique de Vienne, sinds 1627 weduwe van François de Montmorency-Bout(t)eville, verloor de maarschalk de strijd: zijn zoon kreeg de helpende hand van de hertog van Enghien en schaakte zijn geliefde Isabelle-Angélique de Montmorency-Bouteville (*Mémoires de madame de Motteville* II, p. 128-135, en *DBF* VIII, kol. 802-804 en kol. 810-811).

32 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, ontving de bevestiging van het brevet dat koning Lodewijk XIII († 14 mei 1643) hem in april 1643 had verleend (no. 6207 (dl. XIV)). De 'ministre d'Estat' wilde met deze titel meer glans geven aan zijn missie als 'Plenipotentiaire de France' naar de vredesconferentie te Munster; vgl. *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 248.

33 Landgraaf Georg II van Hessen-Darmstadt was niet ingegaan op de eisen van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne (no. 7253, n. 30). Zijn stilzwijgen bood de Fransen een excuus om de Rijn over te steken en voorbereidingen te treffen voor een aanslag op Rüdesheim of Rüsselsheim (*Gazette 1645*, no. 13, dd. 28 januari 1645).

34 De Zwabisch-Beiersen overvielen op schootsafstand van de vesting Philippsburg de Franse steunpunten Grombach (Ober- en Untergrombach) en Bruchsal.

35 Charles Du Bois, baron van Avaugour, Frans gezant te Polen en thans militair attaché in het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson, had in Parijs de papieren in orde laten maken voor de halfjaarlijkse Franse subsidie aan de Zweden (nos. 7236 en 7254, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 457). Hij keerde terug met geschenken voor Torstenssons echtgenote Beata De la Gardie (1612-1680) (*BLS* XVII, p. 264; *SBL* V, p. 687, en *Gazette 1645*, no. 15, dd. 4 februari 1645).

reliquaire dat monsieur d'Avaugour hier heeft gebracht toegecomen hebbende d'eertshertogh Leopold.[36]
28 Ianuarii 1645.

Wij hebben noch tijdinge dat Tanger, een stadt in Africa,[37] zijnde nu in handen van de Portugezen, is bezet bij twaelffduizent ruiters, zevenduizent te voet van de aengrenzende Moren. Tweeduizent Ieren zijn gearriveert hier in Clein Bretagne[38] om in Vrancrijck te dienen. De Fransoisen die in Watten zijn[39] ende de Lorrains die in La Motte zijn,[40] doen gestadige coursen. Eenige capitainen hebben den dienst gequitteert van den hertogh van Lorraine. De Fransoisen maecken myne van 't casteel van Rudelsheim in 't land van Darmstadt[41] te belegeren. Tweeduizent Beierschen onder den baron de Waert werden gezegt nae Haezfeld te gaen.[42] De Spaignaerden die in Roses zijn in Catelagne werden gezegt te mutineren ende haeren gouverneur omgebracht te hebben.[43]

Uit Engelant verstaen wij de condemnatie van den eertsbisschop.[44] Dat den coning tienduizent man heeft in het westquartier van Engelant ende dat zijn volck Plimuth[45] zeer benaeuwen. Dat Monterose[46] continueert voor den coning het oorlogh te doen aen de Schotten. Dat achtien schepen, comende uit Bristol,[47] zijn becomen bij de parlamentaris-

36 Leopold Wilhelm (1614-1662), tweede zoon van keizer Ferdinand II, aartshertog van Oostenrijk, bisschop van Straatsburg, Passau, Halberstadt, Maagdenburg (1629-1635) en Olomouc (sinds 1637), 'generalissimus' van het keizerlijke leger (*ADB* XVIII, p. 402-404; *NDB* XIV, p. 296-298).

37 De aanslag op Tanger. Uit Lissabon kwam het bericht 'que les Mores voisins, au nombre de douze mille Chevaux et dix-sept mille fantassins, ayans attaqué la forteresse de ladite ville, ont esté repoussez avec perte de soixante des leurs, et d'onze seulement du costé des Portugais' (*Gazette 1645*, no. 13, dd. 28 januari 1645).

38 Een lichting van 2000 Ieren wachtte in Bretagne op orders van het Franse opperbevel (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 175).

39 De Picardische bevelhebber Jean, graaf van Gassion, maakte jacht op de Spaanse wachtposten langs de toegangswegen naar de koninklijke vesting Watten aan de Aa (nos. 7267 en 7268; *Correspondance d'Estrades* I, p. 225, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 35).

40 De omsingeling van het Lotharingse bolwerk La Motte duurde voort. In het voorjaar van 1645 werd het belegeringsplan van de Franse onderbevelhebbers Pierre de Magalotti en Nicolas de Nettancourt d'Haussonville, graaf van Vaubecourt, ten uitvoer gebracht (*Lettres Mazarin* II, p. 93 en p. 156).

41 *Supra*, n. 33. De *Gazette 1645*, no. 13, dd. 28 januari 1645, sprak over 'le chasteau de Rudelsheim'.

42 *Supra*, n. 16 en 17. De tweeduizend Zwabisch-Beiersen die over Cham naar Bohemen trokken, maakten deel uit van een leger van 5000 manschappen (*Gazette 1645*, no. 13, dd. 28 januari 1645).

43 De Spaanse garnizoenssoldaten van Rosas zouden in opstand zijn gekomen (*Gazette 1645*, no. 13, dd. 28 januari 1645). Hun bevelhebber don Diego Caballero bedwong de muiterij.

44 De Londense correspondent van de *Gazette* bracht het bericht dat de terechtstelling van William Laud, aartsbisschop van Canterbury, op 20 januari zou plaatsvinden (*Gazette 1645*, no. 13, dd. 28 januari 1645, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 323-326).

45 Koning Karel I verleende zijn steun aan het aanvalsplan van sir Richard Grenville (1600-1658) op de havenstad Plymouth (*DNB* XXIII, p. 124-127, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 173).

46 De koninklijken van James Graham, markies van Montrose, hadden in de Schotse Hooglanden nog maar weinig te duchten van het leger van de 'solemn league and covenant' onder bevel van Archibald Campbell, graaf van Argyll (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 170-171).

47 Het Parlement had het vooral gemunt op schepen die ten behoeve van de koninklijke legers de Ierse Zee overstaken; vgl. *CSP Ven. 1643-1647*, p. 174.

sen. Dat twintigh dagen zijn geraemt om van de vrede te handelen[48] tuschen de coninclijcke ende de gedeputeerden van het parlement van Engelant ende de commissarissen van Schotlant.[49] Dat de principale poincten daerop gehandelt zal werden zijn de religie, de begeving van de crijgsdiensten ende gouvernementen, ende 't oorlogh tegen de Ieren, waerin die van 't parlement willen continueren. Daer en is geen schorsing van wapenen geduirende de handeling.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den (28 Januari) 1645 uyt Paris.

7282. 1645 januari 28. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Parlamentum Parisiense graves querelas ad reginam regentem detulit[2] de frequentibus admodum evocationibus causarum ad consilium regium, ubi saepe res contrariis decretis iactaretur. Regina regens respondit sibi iura parlamenti cordi esse, nec pridem tale aliquid factum. Illi regessere factum hoc eo ipso etiam die. Et cum alia attingerent, antehac contra leges iudiciorumque ordinem facta, dixit haec cardinalis pertinere ad tempora Ludovici XIII,[3] cuius ita veneranda esset bonis memoria, ut eius acta vellicari minime oporteret. Cum vero regina alio tempore dixisset se posse quasvis pecunias imperare populo sine parlamento, dixit princeps Condaeus id non bene successurum,[4] neque se suspectum esse debere factionis, qui bona haberet in omnibus regni partibus, illico amittenda, siquid commovisset.

Est hic Carentoni synodus nationalis reformatorum. Ab ea impetravit Mileterius, ut quidam delegarentur, collaturi secum de iustificatione. Facta est in scriptis collatio nullo cum fructu.

Papa non tantum in id laborat, ut Gallos, si possit, ex Italia amoveat, ita tentato principe Thoma ut eum Galliae suspectum fecerit, verum etiam excitat omnes Italiae principes ac civitates, ut regi Angliae militem aut pecunias mittant.[5] Et dicitur Ethruscus aliquid promisisse. Miles Gallicus in Montisferratensibus locis gravissime

48 De voorbereiding van de conferentie te Uxbridge (ten westen van Londen) was in volle gang. Het was de bedoeling dat 16 commissarissen van beide partijen - koning en Parlement - in een tijdsbestek van 20 dagen onderhandelingen aanknoopten over de voornaamste artikelen van 'The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace' (*Gazette 1645*, no. 13, dd. 28 januari 1645; *CSP Ven. 1643-1647*, p. 172-173, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 119).

49 De delegatie die het Parlement naar Uxbridge wilde sturen, was als volgt samengesteld: 8 'commons', 4 'lords' en 4 Schotse 'commissioners' (*Gazette 1645*, no. 16, dd. 4 februari 1645).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 239; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 521 no. 571. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 425. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7283).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 28 januari 1645 (no. 7281).

3 Koning Lodewijk XIII had in een edict van 21 februari 1641 de bevoegdheden van de Parlementen in staats- en financiële zaken ingeperkt; zie nos. 5073 en 5076 (dl. XII).

4 De prins van Condé kon zich niet verenigen met het beleid van de arrogante kanselier Pierre Séguier; vgl. no. 7281, n. 21; *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 252, en *Lettres au chancelier Séguier* I, p. 21-26.

5 Paus Innocentius X hield een geldinzameling ten behoeve van de koningsgetrouwe Ieren van de 'confederation of Kilkenny' (*A new history of Ireland* III, p. 313-314).

plebem vexat. Missus, qui de eo querelas in aulam Gallicam deferret, Bidosenus,[6] in itinere nescio a

6 De dood van de edelman ‘Ridosene’ of ‘Bidosene’.

quibus interfectus est. Arces Calissanum et Cararam in regione Langae Galli, quod aegre defendi possent, disiecere. Casimirus antequam cardinalatum adeat, se presbyterum faciet, ita volente, ut dicitur, Poloniae rege.

Ex Constantinopoli discimus laborasse ibi imperatoris legatum, ut pax perpetua fieret, ut Ragozius iuberetur arma ponere, ut Latinis restituantur claves sacrorum locorum, quas ab aliquo tempore Graeci tenent; videtur nihil efficere. Interim ad sultanum perlata sunt centum et quinquaginta millia sequinorum, ex thesauris repertis apud Tunetem. Forte illi sunt thesauri, de quibus olim Cesellius Bassus somniaverat apud Tacitum.[7] Audimus LV ducatorum millia a Neapoli Mediolanum mitti; quater autem mille peditibus, equitibus mille augeri exercitum Hispanicum in Catalania. Beckius praeter Luxemburgicum etiam Trevericum agrum et proxima Mosellae servat; Johannes autem Waertius bis mille et quingentos, partim equites, partim pedites,[8] dicitur Hazfeldio adducere. Dux Bavarus interea militem novum scribit apud Ulmam, Augustam et alibi. Cepisse autem eius milites dicuntur Crombachum et Bruchselam.[9] Marescallus Castilionaeus dominae Boutevilliae ex decreto parlamenti significavit, ne ea filiam suam filio ipsius nuptum daret sine suo assensu. Regina interim eas nuptias promovet. Duci Longovillano concessum est, ut sit de consilio regiminis.

Ex Francofurto discimus dure tractari a Gallis agrum Darmstadiensem; caesarianos aliquid cogitasse de recipiendo per glaciem Philippiburgo, sed sine eventu. Magni in illis locis sunt rumores de Turcis, magna Gallorum pecunia emptis, ut bellum faciant imperatori, qui a Lintzio iturus credebatur aut Pragam[10] aut Neustadium.[11] Electorem autem Mogontiacensem benignis et omnia ad dignitatem sustinendam necessaria promittentibus literis invitat, ut ad se veniat, dissuadente id capitulo et optante, ut electori sibique liceat Gallorum concessu a belli actibus et consiliis abstinere; quod ut facilius obtineatur, dedit is elector Stellae, Francofurtum venturo, tuti itineris literas. Mittit civitas Francofurtensis syndicum suum ad pacis colloquia. Legatus Hispaniae palam queritur de duce Bavaro, quod is, cum solus ob sua commoda pacem hactenus sit moratus, nunc in arcano cum Gallis nova agitet consilia. Erat Mercius Hallae,[12] Sporckius cum equite in Superiore Palatinatu, alii equites ter mille apud Norembergam, equi praeterea ter mille a subditis sumpti ad reparanda damna hoc anno facta, severeque vetitum equos evehere. Domini Serviani epistola lecta nihil adfert novi.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae det prospera omnia,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,

H. Grotius.

Lutetiae, XVIII/XXVIII Ianuarii 1645.

7 Tacitus, *Annales* 16, 1. De Carthager Caesellius Bassus († 65 n. Chr.) meende de schat van Dido op zijn landgoed gevonden te hebben.

8 In de brief aan Nicolaes van Reigersberch (no. 7281) sprak Grotius over ‘tweeduizent man ofte wat meer zoo te voet als te paerd’.

9 De Franse steunpunten Grombach (Ober- en Untergrombach) en Bruchsal (ten oosten van de vesting Philippsburg); vgl. no. 7039 (dl. XV).

10 Keizer Ferdinand III, die in verband met een pestepidemie in Wenen de gezonde lucht van Linz had opgezocht, nam op 4 januari een besluit over zijn reis naar Praag (*Gazette 1645*, no. 12, dd. 28 januari 1645).

11 De keizerlijke residentie te Wiener Neustadt.

12 De winterkwartieren van de Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy in de omgeving van Schwäbisch-Hall, Nördlingen en Bad Mergentheim (Mergental).

Ex Anglia audimus viginti dies sumptos, ut de pace agatur inter regis legatos et eos quos mittent parlamentarii Angli et Scoti; praecipua esse capita de religione, de collatione munerum militarium, de bello in Hibernos. Archiepiscopus Cantauriensis erat damnatus capitis. Octodecim naves, quae Bristolio exierant, captae a parlamentariis. Plimuthum a regiis premitur. Monterosius Scotiam vexat. In occidentali parte Britanniae rex habet decem hominum millia. Indutiae in illis locis nullae. Dux Carolus a centurionibus

nonnullis deseritur. Et ex Wattena Galli et ex Motta Lotharingi excursus faciunt. Hibernorum duo millia in Britanniam Armoricam advenere, ut Galliae militent. Tingi[s], urbs Mauritaniae, quam Portugalli tenent, a Mauris vicinis oppugnatur. Sunt ii ad duodecim equitum, septemdecim peditum millia. Hispani qui sunt in urbe Rosarum in Catalania, dicuntur praefectum suum, a quo dure tractati erant, occidisse. Bis mille[13] Bavarici milites sub Johanne Waertio ad Hazfeldium eunt. Arcem Rudelshemii in tractu Darmstadiensi dicuntur Galli velle obsidere.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Parlamenti Parisiensis contra reginam gravamina. Disputatio in synodo Carentonensi de iustificatione. Papa Gallos ex Italia eliminare et Angliae regem pecuniis sublevare intendit. Italica. Turcica. Germanica. Gallica varii generis. Mogontiacus neutralitatem mavult. Anglica.

7283. 1645 januari 28. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: (18) Ian. 1645.

7284. 1645 januari 28. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Multum me delectarunt[2] quae continentur in literis Claritudinis vestrae, datis XV Ianuarii, nec me tantum, sed et illustrissimum dominum baronem Gyldesternium[3] et dominum Hambraeum,[4] qui nobis post paulo quam illae allatae sunt, adfuere. Deus novum reginae regimen augeat ornetque rebus prosperis terra ac mari, nec in belli tantum negotiis, sed et pacis.

13 'Bis mille', op grond van de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7283) verbeterd uit: 'Et mille'.

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 73. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7282). De tekst is opgenomen in de uitgaven van F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 103, en *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 83.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 71. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 741 no. 1725. Antw. op no. 7257, beantw. d. no. 7305.

2 Het nieuws van de troonsbestijging van koningin Christina van Zweden op 7/17 december 1644.

3 Johan (1617-1690), zoon van de Zweedse vice-admiraal Nils Gyllenstierna till Fågelvik, liet zich op 5 oktober 1641 inschrijven aan de Leidse universiteit (*Album studiosorum acad. Lugd.-Bat.* I, kol. 327, en *Een rondgang langs Zweedse archieven*, p. 159). In 1647 ontving hij de benoeming tot vice-president van de Svea Hovrätt. Rijksraad 1654-1673 en president van dezelfde Hovrätt 1668-1673 (*SBL* XVII, p. 593-595).

4 De Zweedse theoloog en oriëntalist Jonas Hambraeus, predikant van de lutherse gemeente te Parijs, hief waarschijnlijk ook het glas op het nieuwe bewind.

Dominus Marinus in suis literis de Suediae commodis ac gubernatione praeclara scribit.[5] Dignus plane est, cuius habeatur ratio.

Dominorum Bickeri et Stavenissae iniussum reditum credo causas habuisse pri-

5 Grotius bevestigde de ontvangst van de Stockholmse brief die de Zweedse resident Carl Marin hem op 25 oktober 1644 had toegestuurd (no. 7112).

vatas,[6] sed quae publico obtentu velantur, qualia multa fiunt apud Batavos. Caeterum non despero, quin Hollandiae Zelandiaeque exemplo caeterae quoque nationes visurae sint aliquando, non tantum quanti momenti sit foedera exacte servare,[7] verum etiam quam nulla sit hoc tempore amicitia societasve ipsis tutior et utilior quam est Suedica, quod multis rationibus comprobare possem, scripsique ea de re ad complures. Prout armorum nostro[ru]m erunt successus tum ad mare Balthicum tum ad Albim, ita opimae magis aut minus erunt nobis pacis conditiones, cuius quidem utrisque in locis magna ego impedimenta et sentio et prospicio.[8]

Scriptum illud pro iustitia Suedicorum armorum contra Danos[9] si aliud est ab eo quod habuimus,[10] videre avebo. Nihil enim est ad eam causam pertinens, de quo non amem institui. Miror istam militum copiam, quae in Suedia reperitur. Plurimum laudo consilium reginae nostrae, ne Jutia et quae ei vicina sunt magisque ad nos pertinent,[11] negligantur ob libertatem Germaniae, quae ipsis, quorum res agitur, cordi non est.

Galli non apud Hamburgum tantum, sed et in Leodico et apud Argentoratum corradunt militem.[12] Multi veteres in Catalaniam eunt, nondum hinc digresso Harcurtio.[13] Princeps Thomas Gallis non levibus de causis suspectus est, neque tamen puto eum iterum mutaturum partes.[14] Barbarinis et Romae et per omnem Italiam insultatur.[15] Rex Angliae in ver proximum ex omni ferme Italia auxilia sperat et diem ducit.[16] LV millia ducatorum a Neapoli mittuntur Mediolanum. Papa principem Casimirum cardinalem vult facere. Regi id Poloniae probatur, dummodo Casimirus sacerdote(m) se faciat.

Hic Mileterius cum delegatis a synodo Carentoniensi disputavit de iustificatione; nihil effectum est aliud quam quod rationes partis utriusque perscriptae sunt.

6 De Staatse ambassadeurs dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse maakten hun reis op verzoek van de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.

7 Rijkskanselier Axel Oxenstierna gaf de Statenleden tot eind februari de tijd voor nader beraad over het vraagstuk van de Staatse deelname aan de ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640). Het Staatse antwoord liet lang op zich wachten. In de tweede week van mei werd hem de generaliteits-resolutie, dd. 19 april 1645, ter hand gesteld (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 165-169 en p. 177-189).

8 Er was nog een lange weg te gaan naar de vredesverdragen van Brömsebro en Osnabrück.

9 Het Zweedse antwoord op het Deense Manifest; zie nos. 7257 en 7275.

10 Grotius doelt hier op het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644 (nos. 6883, 6969 en 6976 (dl. XV)).

11 De lichting van 18000 Zweedse recruten en de opdracht aan veldmaarschalk Lennart Torstensson tot een nieuwe ‘inkwartiering’ in Jutland, Holstein en het aartsbisdom Bremen.

12 De Franse troepenwervingen in Hamburg (nos. 7257 en 7259), Luik en Straatsburg (nos. 7254, 7263 en 7267) ten behoeve van het leger van de Frans-Weimarse bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne.

13 De nieuwe onderkoning Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, kreeg alle middelen tot zijn beschikking om het aanzien van de Franse kroon in Catalonië te herstellen (nos. 7082, n. 10, 7117, n. 26, en 7140, n. 10; Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 297-301).

14 Prins Tommaso Francesco van Savoye had het Spaanse kamp in 1642 verlaten; zie nos. 5830 en 5873 (dl. XIII).

15 Francesco, Antonio en Taddeo Barberini durfden uit vrees voor de onderzoeksrechters van paus Innocentius X het palazzo Barberini aan de Via delle Quattro Fontane niet meer te betreden; vgl. *Gazette 1645*, no. 10, dd. 21 januari 1645.

16 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 28 januari 1645.

Deus, clarissime domine, Claritudini vestrae semper faveat,
Claritudini vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

XXVIII Ianuarii 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7285. 1645 januari 30. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Diversae hisce diebus literae e patria mea mihi allatae sunt, e quibus praecipua excerpta cum Excellentia vestra communicanda duxi.[2]

Cum serenissimae reginae 7/17 Decembris imperium deferretur, ordinum regni deputati per aeneorum tympanorum et buccinarum clangorem convocati comparebant in atrio maiori arcis Holmensis,[3] ubi sacra regia Maiestas stipata nobilitatis generosarumque dominarum et virginum corona se praesentem stitit. Secretariorum quidam sacrae regiae Maiestatis promissum de bene administrando imperio et regni ordinum decretum recitavit. Dein illustrissimus et excellentissimus dominus regni cancellarius oratione habita regni curam sacrae regiae Maiestati commisit ac commendavit eam circumstantibus regni senatoribus. Tum serenissima regina sese in pedes e solio erigens respondit manumque porrexit regni senatoribus. Mox serenissimae reginae gratulabantur quatuor deputati quilibet sui ordinis nomine, quibus etiam sacra regia Maiestas honorem osculandae dextrae suae exhibuit. Tandem responso ordinibus ab illustrissimo et excellentissimo domino cancellario regni dato solvebatur regni ordinum conventus. Quinque viri regentes[4] a serenissima regina regia coena excipiebantur. A coena ignibus artificialibus et pyrobolis festiva laetitiae signa emicabant. Interea temporis ex atrio procedente serenissima regina finitis comitiis suavi vocum modulatione, musicorum instrumentorum harmonia, tubarum sonitu et tormentorum bellicorum edito fragore sclopetorumque ab undecim civium manipulis exoneratorum ad arcem strepitu urbs tota personabat solennitasque illa claudebatur.[5]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1645, 5). Eigenh. oorspr. Handtekening afgescheurd. Antw. op no. 7271, beantw. d. no. 7311.
2 De brieven uit Stockholm brachten een beschrijving van de festiviteiten ter gelegenheid van de meerderjarigheid van koningin Christina van Zweden (7/17 en 8/18 december 1644).
3 De vier standen (ridderschap, geestelijkheid, burgers en landlieden) verzamelden zich op 8/18 december 1644 in de 'rixsal' van het koninklijke paleis; zie de *Gazette 1645*, no. 19, 'extraordinaire du XIV Fevrier 1645: Les cérémonies de l'acceptation faite par la Reine de Suéde du gouvernement de son Estat'.
4 De rijksregenten Axel Oxenstierna (kanselier), Per Brahe (drost), Jacob Pontusson De la Gardie (maarschalk), Carl Gyllenhielm (grootadmiraal) en Gabriel Bengtsson Oxenstierna (tresorier) deden op plechtige wijze afstand van hun regentschap.
5 De bijeenkomst werd afgesloten met saluutschoten vanaf de paleistoren 'Tre Kronor', de Brunkeberg en de admiraliteitshuizen op Skeppsholmen en Kastellholmen.

In regni ordinum decreto Deo gratiae aguntur, qui serenissimam reginam orbatam praemature parente suo,[6] heroe invictissimo et gloriosissimae recordationis, hactenus incolumem et salvam praestitit eiusque sacrae regiae Maiestatis regnum ab hostium malevolentia et machinationibus defendit inspirando subditis mutuam dilectionem, concordiam et fidem simulque debitam pietatem ac reverentiam cum obedientia erga sacram regiam Maiestatem eiusque Maiestatis vicibus functos. Laudatis dein regentibus ob tute-

6 Een herinnering aan koning Gustaaf II Adolf († 6 november 1632 op het slagveld van Lützen).

Iam optime administratam, memorantur regni ordinum decreta concernentia legitimam serenissimae reginae successionem in solio paterno. Sic regia fide pollicetur leges regni fundamentales a sacra regina servandas inviolatas idque iuramento tempore coronationis ratihabitum fore. Porro votum fit pro felicitate regiminis annexa subditorum adstipulatione de obedientia et fide; rogatur quoque serenissima regina, ne coronationis diem nimium differat.[7] Praeterea successus bellorum Germanici et Danici memoratur sanciturque de mediis ea gerendi, donec optatus affulgeat eventus et spes honestae ac securae pacis adimpleatur.

Nobilium ordo promittit delectum militum e suis colonis, nec se patrocinio suo tot operarios et artifices a militia liberaturos atque antea fieri suevit. Dimidium frumenti exigetur a colonis nobilium, respectu eius quod pendent regia praedia incolentes. Equos militares more solito cum equitibus suppeditabit nobilitas et insuper pro quovis equo 100 imperiales t[h]aleros inferet aerario.

Clerici ex decima quaque parochia militem e famulis suis spondent, ut et tonnam siliginis pro quibuslibet 8 integris praediis parochia cuiusvis complexis.

Civitates subsidiorum pecuniariorum et nautarum duplo maiorem solito numerum praestabunt. Ruricolae in se receperunt pro quolibet integro praedio tonnam frumenti et imperialem thalerum a se solutum iri. Si pax cum Dano obtineri poterit, haec subsidia exacto anno cessabunt. Quinque viri hactenus regentes 50000 imperialium thalerorum aerario regni se annumeraturos spoponderunt.

Tractatus 15/25 Ianuarii inchoandus erat.[8] Illustrissimus et excellentissimus dominus regni cancellarius cum 50 capitum comitatu Calmariam se conferret; illustres domini Johannes Schytte, Mathias Soop et Thuro Bielke una ituri, stipati in universum famulis, militibus et equitibus 200.

Perillustres domini comes Magnus Gabriel de La Gardie, Carolus Wrangelius, Fredericus Steenbock et Thuro Sparre in numerum senatorum regni asciscendi erant.[9] Dominus Gustavus Bonde serenissimae reginae a cubiculo filiam dominae Beatae Oxenstierna[e] duxit in uxorem.[10] Andreas Blat Bergenfeldt, quondam illustrissimae Excellentiae vestrae aulae praefectus,[11] postea eodem officio functus in aula illustrissimi et excellentissimi domini cancellarii, excellentissimo domino marescallo Hornio recommendatus in Scaniam se contulit ibique diem obiit.[12]

Aliquot ruricolarum millia in Norvegia ad Christianiam seditione excitata sibi

7 Koningin Christina stelde de kroningsplechtigheid nog zes jaar uit (20/30 oktober 1650).

8 Kanselier Axel Oxenstierna en de rijksraden Johan Skytte, Matthias Soop en Ture Bielke hielden in december nog rekening met 15/25 januari als aanvangsdatum voor het Zweeds-Deense overleg te Brömsebro. Een maand later gaven zij gevolg aan het verzoek van de koning van Denemarken om het begin der onderhandelingen op te schuiven naar 8/18 februari 1645 (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 129 en p. 145-151).

9 De rijksraden plaatsten een aantal kandidaten op de voordracht: Magnus Gabriel De la Gardie (1622-1686), Karl Gustav Wrangel (1613-1676), Fredrik Stenbock (1607-1652) en Ture Eriksson Sparre (1593-1664).

10 Harald Appelboom vergiste zich in de naam van de bruid: Gustav Bonde (1620-1667), zoon van rijksraad Carl Bonde en Beata Oxenstierna († 1621), trad op 8/18 december 1644 in het huwelijk met Maria Elisabeth Ulfsparre (1625-1646) (*SBL* V, p. 339-349).

11 Grotius had in zijn eerste ambtsjaar als Zweeds ambassadeur in Parijs (1635) een edelman uit de entourage van rijkskanselier Axel Oxenstierna in dienst (Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 215).

12 Andreas Petri Bladt (* 1614) studeerde in 1636 rechten aan de Leidse universiteit (*Album studiosorum acad. Lugd.-Bat.* I, kol. 275). De hofmeester was waarschijnlijk niet bestand tegen het harde soldatenleven in de kwartieren van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn te Ystad (Skåne (Schonen)); vgl. *SBL* IV, p. 734.

praefectos in vincula coniecerunt.[13] Moliebatur rex Daniae irruptionem in Suediam,[14] sed nuntius cladis in mari passae eum avertit. 1/11 Decembris captarum Danicarum naves primariae demissis Danicis aplustribus et Suedicis supra ipsa expansis Holmiam adductae sunt et machinarum bellicarum explosione exceptae;[15] captis adventantibus bina tormenta singulatim exonerantibus respondit ingens Suedicarum machinarum numerus tonitruis triumphalibus.

Incideram hesterna die in literas e Germania[16] ad Germanum quendam perscriptas, in quibus memorabatur electorem Brandeburgensem iam plane declarasse se Augustanae confessioni addictum. E Suedia scribitur residentem quendam ordinarium nomine ipsius electoris Holmiam venturum.[17]

Hagam-Comitis e Suedia reversi Foederatorum Ordinum legati domini Bicherus et Stavenessius[18] retulerunt a sacra regia Maiestate rogatos se ad suos referre de foedere inito,[19] num videlicet fixum stet Foederatis Ordinibus stricte observare singulos foederi insertos articulos iuxta sensum quem verba ipsa admittunt? Si hoc, ut tum mature vires suas iungant viribus sacrae regiae Maiestatis, sin vero alia ipsis mens fuerit, ab ipsis rupta censeri pacta coronamque Suediae in negotiatione pacis ipsos praeterituram. Super his sacra regia Maiestas cathegoricum quam fieri potest celerrime expectat responsum.[20] Nec serio institutum iri negotiationem de pace verisimile est, antequam certi quid Foederati Ordines constituerint. Utram conditionum amplectantur, brevi dies manifestabit. Constat vero ipsos alterutram partium offensuros. Et si sancitam pactionem neglexerint iuxta illustrissimae Excellentiae vestrae acutissimum iudicium, dabitur forte aliquando coronae Suedicae facultas spectatorem agendi, ipsis bellorum difficultatibus implicitis.

13 Het gerucht over een opstand in Christiania (Oslo) viel samen met het nieuws dat Hannibal Sehested, Deens gouverneur van Noorwegen, de Zweden had verjaagd uit de 'Moerschanse' (Morasschanze of Moritzerschanze) in de omgeving van Karlstad (Värmland) (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 465 en p. 540; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 153, en *Gazette 1645*, nos. 13 en 21, dd. 28 januari en 18 februari 1645).

14 Op het moment dat hij de aanval wilde inzetten op Helsingborg, ontving koning Christiaan IV het bericht van de ondergang van zijn vloot in de slag in de Fehmarnbelt (13/23 oktober 1644).

15 De in de Fehmarnbelt buitgemaakte Deense oorlogsschepen Patientia (48 kanonnen) en Oldenburg (44 kanonnen) namen deel aan een vlootschouw ter gelegenheid van de troonsbestijging van koningin Christina.

16 Friedrich Wilhelm, keurvorst van Brandenburg, was plotseling naar Pruisen vertrokken; volgens Hamburgse nieuwsagenten maakte hij deze reis 'zu Vollnziehung einiger Heirath mit dem Königl. Fräulein in Schweden' (*Urk. u. Act.* I, p. 866).

17 Adolf Friedrich Schlezer (* 1615) aanvaardde in oktober 1644 de benoeming tot ordinaris Brandenburgs resident te Stockholm. In het voorjaar van 1655 verliet hij de keurvorstelijke dienst (*Urk. u. Akt.* VI, p. 647, en XXIII-1, p. 67).

18 De Staatse ambassadeurs dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse waren op 25 januari in Den Haag gearriveerd. De volgende dag stelden zij de Statenvergadering officieel in kennis van de redenen van hun overkomst uit Stockholm (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 176-178).

19 Koningin Christina en de Zweedse rijksregenten hadden de Staten-Generaal in brieven van 5/15 november 1644 een nieuwe kans geboden om een resolutie te nemen over hun deelname aan een wapenvereniging ter 'versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee' (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 315-319).

20 Rijkskanselier Axel Oxenstierna gaf de Statenleden tot eind februari de tijd voor nader beraad over dit vraagstuk. In de tweede week van mei werd hem de lang verwachte generaliteits-resolutie, dd. 19 april 1645, ter hand gesteld (Kernkamp, *o.c.*, p. 165-169 en p. 177-189).

Deus autem consilia eiusmodi quavis ex parte rerum dominis aspiret quibus media ad honestam et firmam pacem promoveri queant. Cuius caelesti curae ac protectioni illustrissimam Excellentiam vestram fidelissime committo, illustrissimae Excellentiae

vestrae solitae benevolentiae et optatissimo favori me commendatum habeo, qui donec animam egerim, mansurus sum, i(llustrissime) et excellentissime domine,
illustrissimae Excellentiae vestrae ...

Amstelodami, 30 Ianuarii 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 7 Febr. 1645.

7286. 1645 januari 30. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Blavium Hagae aut esse aut fuisse intelligo, sed quia me non convenit nihil certi possum scribere,[2] quod sicubi eum reperero non desinam hortari ad editionem Anthologiae. Pro voto quod pro filiis meis facis gratias summas habeo.[3] Puto te illos visuros intra biennium, si Deus nobis vitam concesserit et ipsi ut par est allaborent.

Gallorum artes sunt qui cognoscant, sed foederis nexus tam est arctus,[4] ut nostri sine Gallis nullas cum Hispano[5] conditiones inire audeant. Parlamentariorum in Anglia rabies iam in nervum erupit, caeso archiepiscopo Cantuariensi,[6] cuius constantia in vita et morte in aeterna erit memoria.

Nuper mihi hos versus tradidit Cornelius Boyus,[7] poeta non vulgaris et nostri amans, qui et Utenbogardum publico encomio decoravit.[8] Is libenter sive epigramma

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 276. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7266.
2 Willem de Groot vreesde dat de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu de uitgave van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) op dezelfde lange baan zou schuiven als de herdruk van Grotius' *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 572); vgl. no. 7036 (dl. XV).
3 Een woord van dank voor de uitnodiging aan de rechtenstudenten Johan en Jacob de Groot om hun studies af te sluiten met een bezoek aan Parijs.
4 De Staten-Generaal waren in art. III van de Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’, dd. 1 maart 1644, de verplichting aangegaan om geen vrede of bestand met de Spaanse kroon te sluiten ‘dan gesamentlick ende met een gemeene bewilling’ (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 962-963, en Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 1-2 en p. 136).
5 De verleiding tot afzonderlijke Staats-Spaanse onderhandelingen was groot. In november 1644 stuurde de Zuidnederlandse ‘gouverneur civil’ Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, zijn raadsheer Antonio Galla de Salamanca, heer van Noirmont, naar de Republiek (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 179-186).
6 De terechtstelling van William Laud (1573-10/20 januari 1645), aartsbisschop van Canterbury, op Tower Hill (Ch. Carlton, *Archbishop William Laud*, Londen-New York 1987, p. 224-226). In zijn depêche van 20 januari 1645 maakte de Staatse extraordinaris ambassadeur Johan van Reede van Renswoude het nieuws bekend: ‘Desen dagh is hier onthalst den bisschop van Canterburgh’ (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 119-120).
7 Het gedicht ontbreekt. Mr. Cornelis Boey (1611-1665), advocaat in Den Haag, vriend van Willem de Groot (no. 6775 (dl. XV)), hoopte waarschijnlijk op een geleerde aanbeveling van zijn dichtbundel *Theant(h)ropologia*, Leiden 1645 (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 125 en p. 180, en *NNBW* I, kol. 382-383).
8 Zie de gedichten geschreven op het overlijden van de remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert († 4 september 1644) (Rogge, *Bibliotheek der remonstrantsche Geschriften*, stuk I, afdeeling I, p. 104, en Wtenbogaerts autobiografie *Leven, kerckelijcke bedieninghe*

sive epistolium a te haberet, neque indignus est cui id honoris habeas. Brasserus adhuc quaerit epistolam tuam, quando exemplaria amplius non prostant, et quidem sperat se

ende zedighe verantwoordingh .... Alles bij hem selven beschreven ... bevestight met verscheyden bewijsen, acten, ende munimenten, daer toe dienende, p. 523-529).

eam e Drentia accepturum.[9] Is mihi nuper narravit obiectum sibi a Reigersbergio, quod te cum hic esses non visitasset, se vero cum id in animo haberet a consulibus Delfensibus inhibitum,[10] ne communis causa eo nomine apud inimicos maiore laboraret invidia.

Bickerus et Stavenessius multa hic de virili reginae Suedicae animo et exercitiis praedicant, ipsi vero se ad conventum, redituros simulant,[11] cum interim a regina torquibus aureis donati sint.[12]

Deus te, tuam, tuos nostrosque omnes diu servet incolumes,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, XXX Ianuarii 1645.

Archiepiscopo sic raptim parentavi ...[13]

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. 16 st. tout 6 ll. 18 st.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 7 Febr.
En in dorso: 30 Ian. 1645 W. de Groot.

7287. 1645 januari 30. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

9 Mr. Govert Brasser, raad en thesaurier-generaal ter Generaliteit, was nog steeds op zoek naar een exemplaar van Grotius' brief aan Benjamin Aubéry du Maurier, dd. 13 mei 1615 (no. 402 (dl. I)). Misschien had de Drentse drost Rutger van den Boetzelaer († 1668), heer van Toutenburg en Batinge (*NNBW* VII, kol. 155-157), hem de toezending beloofd van de uitgave *Hugonis Grotii epistola De studio politico vel iuris publici recte instituendo*, Uppsala 1626 (*BG* no. 482, nos. 483-486 en no. 494).

10 Nicolaes van Reigersberch sprak met mr. Govert Brasser over het verblijf van Grotius in het Amsterdamse grachtenhuis van diens broer Joost (december 1631-april 1632) (no. 1708 (dl. IV), no. 1763 (dl. V), en Brandt-Cattenb., *Leven* I, p. 424-442). Zijn gesprekspartner vroeg begrip voor de delicate positie waarin hij destijds verkeerde: als pensionaris van Delft was hij gehouden aan de instructies van zijn lastgevers.

11 De Staatse ambassadeurs dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse waren op 25 januari in Den Haag gearriveerd. De volgende dag stelden zij de Statenvergadering officieel in kennis van de redenen van hun overkomst uit Stockholm (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 176-178).

12 Koningin Christina erkende de goede diensten van de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse. Bij hun afscheid (november 1644) schonk zij ieder van hen een gouden keten ‘met een medallie van haere Majesteyts effigie daeraen hangende verciert met eenige diamanten’ (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 139).

13 Het gedicht op de dood van de aartsbisschop van Canterbury is weggescheurd.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 161A. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

Tsedert mijnen lesten en hebben wij niet anders als de continuatie dat het slot ende het stedeken Riepen aen de Deensche is overgegaen stormenderhand,[2] sijnde daer 150 soldaten en eenige officiren gebleven. Den commandant overste Mortaigne soude quartier belooft, doch niet gehouden sijn geworden.[3] De reden van 't overgaen is wel meest geweest dat de stadsgrachten soo hart bevrosen waaren dat men deselve niet conde op-

2 Ruiters uit de Deense garnizoenssteden Glückstadt en Krempe trokken over het ijs naar Ribe. Na een derde stormaanval slaagden zij erin om de eenheden van de Zweedse overste Mortaigne uit te schakelen ('Brieven van Hendrik Schrassert', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 318).

3 Prins Frederik, administrator van het aartsbisdom Bremen, gaf opdracht tot het neerschieten van de Zweedse krijgsgevangenen (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 612).

eysen.[4] Sedert en hebben de Deenen niets geattenteert; verwachten noch 1500 man wt Fuinen en Zeelant om alsdan op den overste Helm Wrangel los te gaen, dewelcke wel verschanst ligt met sijn leger bij Rendersumb[5] in Judland.

Heere generael-major Coningsmarck attacqueert Hornburg in 't stift Halberstad;[6] tot denselven sijn wt Minden en Nienburg 600 musquettiers en twee halve cartouwen gecomen. Nae desselfs veroveringe vermeent men dat hij sijne marche sal nemen nae Holstijn om sich voorts met den overste Wrangel te conjungeren terwijlen hem de Deenen soo sterck op den hals coomen.[7] Ondertussen soude den heere generael Torstenson mede in marche begrepen sijn nae Bohemen toe.[8]

De tractaten tussen Sweden en Dennemarcken sijn wederom opgeschoven tot den 8^{e} Februarii.[9] Gistern is den baron d'Avaucourt hierdoor nae Munster vertrocken.[10]

Ick blijve, mijnheere,

u. Excellentie dienstwilligste.

Den 30 Jannuari 1645.

Voor 8 dagen hebbe u. Excellentie een pacquet toegesonden;[11] vermeene dat daerinne geweest zij het Sweedsch contra-manifest. U. Excellentie gelieve mij van den ontfang te verseeckeren.

4 'opeysen' of 'openijzen' (het ijs breken) (*WNT* XI, kol. 613).

5 Mogelijk de plaats 'Randers', ten zuiden van Ålborg (het gebied van Vendsyssel); zie 'Brieven van den resident Carel van Cracau', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 402: 'Wrangel heeft sijn quartier op een edelmans-huys met een graft rontsom ... gelegen dicht op de watercant nae Wensussel'.

6 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, staakte de jacht op de keizerlijke infanteristen van Matthias, graaf Gallas. Teruggekeerd in de kwartieren bij Maagdenburg ontving hij de order om opnieuw bezit te nemen van het aartsbisdom Bremen en het hertogdom Holstein (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 611-612, en Lorenz, *Das Erzstift Bremen und der Administrator Friedrich während des Westfälischen Friedenskongresses*, p. 48-51). Op 21 januari stond zijn leger met 'twee halve cartouwen' (lichte kanonnen) voor de vesting Hornburg (ten zuiden van Wolfenbüttel) (*Gazette 1645*, nos. 16, 18 en 21, dd. 4, 11 en 18 februari 1645).

7 Het Deens gevaar in Jutland was snel bezworen. De *Gazette 1645*, no. 22(2), dd. 25 februari 1645, publiceerde het Hamburgse nieuws van 4 februari 1645: 'On nous assure ... que le Colonel Helm Wrangel (*supra*, n. 5) a défait 600 hommes des troupes du sieur André Bille Mareschal du Royaume de Dannemarc, en passant le Middelfart, et repris sur ceux de mesme parti, le chasteau de Rypen, apres avoir tué les cent soldats qui le gardoyent'.

8 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson stuurde 8000 ruiters en minstens 6000 infanteristen naar de Boheemse grens. Op 26 januari voegde hij zich bij zijn voorhoede in Chomutov (*Doc. Boh.* VII, p. 171-172, nos. 499 en 501 en p. 175 no. 509).

9 Het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro, op de grens van Kalmar (Zweden) en Kristianopel (Denemarken), had op 15/25 december 1644 moeten beginnen, maar op verzoek van beide partijen werd de aanvangsdatum eerst verschoven naar 15/25 januari en vervolgens naar 8/18 februari 1645.

10 Charles Du Bois, baron van Avaugour, Frans gezant te Polen en thans militair attaché in het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson, had in Parijs de papieren in orde laten maken voor de halfjaarlijkse Franse subsidie aan de Zweden (*Doc. Boh.* VII, p. 174, no. 508). Een Staats escorte verleende hem een veilige doortocht naar Munster (*Doc. Boh.* VII, p. 174, no. 508).

11 Het pakket met het antwoord van de Zweedse regering op het Deense Manifest (nos. 7257 en 7275). Grotius en de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes kregen waarschijnlijk de Duitse versie onder ogen: 'Wiederlegung und Wolgegründete Antwort, auff das Dänische Manifest ... Auß dem Schwedischen in das Teutsche transferiret. Gedruckt zu

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 7 Febr. 1645.

Stockholm durch Henrich Keyser, Königl. Buchdrucker, anno 1644' (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5197, en *Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung 'Discursus politici'*, Frankfort 1930, p. 230).

7288. 1645 februari 2. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr vnd patron,

Gestern ist der baron de Rorté alhier wiedrumb angelanget,[2] vnd vermaint mann es werde monsieur d'Avaux, dafern das böse wetter nicht hindert, heut oder morgen auch anhero kommen,[3] vmb mit vnssern herrn legaten wegen fortstellung des wercks zu deliberiren, vnd vordrist der proposition halber einen vergleich zu treffen, zumahlen an keyserl. vnd der herren mediatoren seite mann gern sehe, dass selbige ehistens gethan würde,[4] die von fürsten vnd ständen aber vorhandene gesandten starck daruff tringen, dass mann, biss zu ankunfft mehrer chur-fürsten vnd ständen abgesandten, darmit zu rück halten möchte.[5]

Der baron de Rorté wirdt allss ordinari ambassadeur nach Schweden gehen,[6] vnd m[onsieur] de S[ain]t-Romain, hiebevorn zu Hamburg gewesener resident,[7] ihme alhier succediren.

Der bischoff von Ossnabrück, Frantz Wilhelm, ist von Münster nach Widenbrück gezogen.[8] Der Beyrische gesandter D. Krebs soll schon, jedoch heimblich, in Münster

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 124. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden de baron van Rorté (*infra*, n. 6) betrokken in de voorbereiding van de uitwisseling van de geëmendeerde volmachten in Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 94-107).

3 De graaf van Avaux arriveerde in de avond van de 4de februari in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 485 en p. 494, en *Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 117).

4 De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden de Franse gevolmachtigden verzocht een propositie in te dienen 'circa media pacis'. In hun antwoord, dd. 1 februari 1645, beriepen de Fransen zich op de afspraken die zij met de Zweedse gevolmachtigden hadden gemaakt over de gelijktijdige aanvang van het 'vredeswerk' (negotium pacis) in Munster en Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 270-272).

5 In een depêche aan de graaf van Brienne, dd. 31 januari 1645, deden de Franse gevolmachtigden hun beklag over de harde opstelling van de Zweden ten aanzien van de aanwezigheid van de keurvorsten en Duitse standen op de vredesconferenties: 'Nous vous avons aussy rendu compte des conférences que nous avons eues avec messieurs Salvius et Oxenstiern, où nous avons bien essayé de descouvrir à quoy ilz veullent se résoudre pour les conditions de la paix, mais ilz n'ont jamais voulu s'en ouvrir. Ce sont des adroictz qui conduisent leurs affaires sagement, et l'on s'apperçoit assez qu'ilz ne veullent rien faire sans avoir premièrement sondé les Allemandz et conféré avec eulx' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 100, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 351-353).

6 Claude de Salles, baron van Rorté, Frans resident te Osnabrück (*supra*, n. 2), gaf zichzelf een goede kans op de benoeming tot ordinaris ambassadeur te Stockholm (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 106; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 485, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 169).

7 Melchior de Harod de Senevas (ca. 1611-1694), markies van Saint-Romain, Frans resident te Hamburg 1642-1643, maakte deel uit van het diplomatieke gevolg van de graaf van Avaux (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 44, p. 106-108 en p. 116-117).

8 Franz Wilhelm von Wartenberg, bisschop van Osnabrück, Minden en Verden, vertoonde zich op het beraad van Westfaalse afgevaardigden met de keizerlijke bevelhebbers Gottfried Huyn, graaf van Geleen, en Joachim Friedrich, vrijheer van Blumenthal. Nadat hij op 30 januari acte de présence had gegeven op een conferentie te Wiedenbrück reisde hij de volgende dag door naar de bijeenkomst van de Munsterse gedeputeerden te Warendorf. Op 2 februari verscheen hij weer in Munster (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. 79).

sein.[9] Das von m[onsieur] Servien allein nach Franckfort abgelassenen schreiben[10] soll daselbst von dem convent nicht gelesen, sondern an den keyserl. hoff geschickt worden sein.

Ich bin vnd verbleibe nechst göttlicher empfhelung,

Ew. Excell. gehorsamber diener,

G. Keller m.pa.

Osnabruck, den 23. Ianuarii anno 1645.

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.
16 st., tout 15 ll., 1 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 15 Febr. 1645.

En in dorso: 23 Ian. 1645 Keller.

7289. 1645 februari 2. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Tantum abest ut nobis clam satisfecerint caesareani in iis quae contra praeliminarem conventionem et moliuntur et fecerunt,[2] ut insuper etiam denegaverint nobis tradere salvum conductum pro Argentinensis reipublicae deputatis.[3] Causati sunt Argentinam in publicis comitiis renuntiasse foederibus quae habuit cum regnis Sueciae et Galliae,[4] ideoque vi pactorum praeliminarium non postulandum esse

9 De Beierse gevolmachtigden Georg Christoph, vrijheer van Haslang, en dr. Johann Adolf Krebs wachtten in Hamm op de inwilliging van hun ceremoniële wensen. Op 22 januari maakte dr. Johann Adolf Krebs gebruik van de koets van de keurvorstelijke gevolmachtigde Franz Wilhelm von Wartenberg voor een oriëntatiebezoek aan Munster (22-25 januari) (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. 66-70).

10 De Franse gevolmachtigde Abel Servien was met zijn collega Claude de Mesmes, graaf van Avaux, niet tot overeenstemming gekomen over de titulatuur van de koning van Frankrijk (Sacra Maiestas Christianissima) in hun uitnodigingsbrieven aan de rijksstanden. De ruzie liep zo hoog op dat hij de samenwerking met de graaf verbrak. Zonder diens advies af te wachten nam hij het initiatief tot het schrijven van een persoonlijke uitnodiging aan de Frankforter 'Deputationstag' (18 december 1644); vgl. nos. 7267 en 7272.

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd.

2 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius voerden met de keizerlijken te Osnabrück een felle strijd over de in het preliminair vredesverdrag van Hamburg (25 december 1641) vastgelegde verplichting tot afgifte van vrijgeleidebrieven aan de 'confoederati et adhaerentes' van de Zweedse kroon (Stralsund en andere 'mediatstände').

3 Een nieuw probleem diende zich aan toen de Zweden de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane aanmaanden een vrijgeleide uit te schrijven voor de Straatsburgse delegatie ter vredesconferentie; zie no. 7276.

4 De Osnabrücker deken Raban Heistermann (Heystermann) verwoordde op 15/25 januari het keizerlijke standpunt: de Zweden hadden geen recht van spreken, want de stad Straatsburg was sinds de vrede van Praag (1635) een 'neutrale stad' en had op de Regensburger Rijksdag (1640/1641), in aanwezigheid van de keizer en de rijksstanden, plechtig bezworen 'mit der cron Schweden so wenig als Franckreich einige bündtnüs oder adhaerentz zu haben' (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 162, en *Diarium Lamberg*, p. 41).

salvum conductum, quasi adhuc haberetur adhaerens Sueciae. Haec ante octo pene dies nobis responderi fecerant.

Nunc tandem audimus eos dedisse tale diploma tuti itineris pro Argentinensibus,[5] omissa formula solita: 'Weege der zu Hamburg aufgericktete praeliminar schlutz'. Perinde nobis est quomodo salvi huc veniant. Id tamen agimus, ut qui et ius et voluntatem comparendi habent, inoffensi et sine mora id faciant.

Caesareani Monasterienses[6] mediatoribus et hi Gallicis plenipotentiariis[7] et domino residenti Rosenhana[e][8] omnibus modis incutiant frustra expectari ordinum deputatos; non posse, nec velle omnes venire, et qui id prae se ferunt multa adhuc habere obstacula. Ideoque cum invitati monitique non compareant, penes illos culpam esse et regna extra noxiam. Si diutius huic postulato insistatur, omnibus patere praetexi haec desiderio belligerandi. Hisce et simi[li]bus urgemur. Neque caesareani omittunt secretas artes, quibus parant ordinum consilia in circulis disturbare et implicare.[9] Nos memores non modo causarum huius belli, sed etiam consiliorum huc usque a regia Maiestate gestorum, imprimis quae pro securitate vicinorum restabilienda sumi debent, nostra interesse censuimus procurare interesse statuum ideoque non una, sed pluribus invitationibus monendos duximus significavimusque quo in loco res nunc sint, expeditis praeliminaribus.

Nunc undique rescribitur promittiturque adventus.[10] Et qui hic sunt instantissime rogant, ut tantisper suspendamus propositionem nostram,[11] dum qui in motu sunt et huc ire cogitant, in loco sint. Quoties aliquid incidit quo urgeri videtur caesar, suffugium

5 De Zweedse gevolmachtigden hadden over het hoofd gezien dat de Straatsburgers tegelijkertijd (30 december 1644/9 januari 1645) de 'neutrale' bemiddeling van de Osnabrücker stadssecretaris Johann von Essen hadden ingeroepen. Diens tussenkomst had meer succes: op 28 januari lag de keizerlijke vrijgeleidebrief voor de Straatsburgse delegatie reeds voor verzending gereed (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 171-172).

6 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar herhaalden hun kritiek op de Franse propositie, dd. 4 december 1644. Weliswaar voorzag het preliminair vredesverdrag van Hamburg in de afgifte van vrijgeleidebrieven aan de rijksstanden, maar het was een misvatting te veronderstellen dat de keizer met de ratificatie van dit verdrag ook het 'ius belli ac pacis' had overgedragen aan de 'ordines'; vgl. 7191.

7 De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden de Franse gevolmachtigden verzocht een propositie in te dienen 'circa media pacis'. In hun antwoord, dd. 1 februari 1645, beriepen de Fransen zich op de afspraken die zij met de Zweedse gevolmachtigden hadden gemaakt over de gelijktijdige aanvang van het 'vredeswerk' (negotium pacis) in Munster en Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 270-272).

8 De Zweedse resident Schering Rosenhane verdedigde in gesprekken met de Venetiaanse ambassadeur-bemiddelaar Alvise Contarini het beleid van zijn landgenoten in Osnabrück (*supra*, n. 2) en achtte in het licht van de recente gebeurtenissen - de aanhouding van de lijkstoet van de Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes - de Munsterse kritiek op hun 'propositio', dd. 27 november/7 december 1644, onterecht (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 453-461, p. 466-469 en p. 475-479).

9 De hindernissen die de delegaties ondervonden op hun weg naar Munster en Osnabrück. Zo had de Frankische Kreits onder keizerlijke druk de 'Kreistag' van Bamberg naar Neurenberg moeten verplaatsen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 483-485, en *Diarium Wartenberg* I, p. 58-59).

10 De Zweedse gevolmachtigden ontvingen nog dagelijks gunstige reacties op hun derde uitnodiging aan de Duitse vorsten en standen, dd. 28 november/8 december 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 427-430).

11 Dr. Jacob Lampadius (Braunschweig-Lüneburg), Reinhard Scheffer (Hessen-Kassel), dr. Abraham Kayser (Mecklenburg) schaarden zich achter de Zweedse visie op het 'vredeswerk' (no. 7288). Hun pleidooi om de aanbieding van de 'propositiones de pace' nog enige tijd uit te stellen kreeg de steun van de afgevaardigden van de Hanzesteden dr. David Gloxinus (Lübeck), Liborius von Line(n) en dr. Gerhard Koch (Bremen) en dr. Johann Christoph Meurer (Hamburg) (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 100).

suum habent caesareani ad ordines, scilicet non posse hoc admitti in praeiudicium statuum, et tamen morae amovendae causa et rei expediendae nolunt status admittere.[12] Speramus nos habituros hisce diebus occasionem colloquendi cum domino Davausio, ut communis res communi consilio procedat.[13] De quo posthinc scri(ba)m.

Dominus Torstensonius nunc in Bohemiam movit.[14] De Rakocio nihil certi habemus.[15] Putatur tamen adhuc persistere in suo proposito. Si nunc Gallia fecerit quantum potuerit ad Rhenum,[16] non parum adiumenti videtur inde accessum iri causae communi.

Deus servet Magnificentiam [vestram] incolumen quam (po)tissime,

Magnificentiae vestrae ad amica officia paratissimus,

[J.O.A.]

Osnabrugis, die 23 Ianuarii 1645.

In dorso staat: Osnabrugis, die 23 Ianuarii anno 1645. Ad dominum Hugonem Grotium. J.O. Axelii.

7290. 1645 februari 3. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

U. Exc.[cie] aengenaemen in antworde van den mijnen van 2 December hebbe ick ontfangen. Ick bedancke vor raet in 't assisteeren van de gerecommandeerde saacke;[2] ick wenschte dat daer wat goets mochtte van kommen.

Ick hoore dat den baron d'Avaugour in posto dor Hollandt naer Parijs uyt het lager van Torstenson in geselschap van den oversten Van der Linden[3] gepasseert is.

12 Johan Oxenstierna doelt hier misschien op een keizerlijk ‘consilium iuris’ in het vraagstuk van de vrijgeleidebrieven ‘pro universis Imperii Statibus Sueciae foederatis et adhaerentibus in genere’; zie no. 7262.

13 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, arriveerde in de avond van de 4de februari in Osnabrück; vgl. no. 7288.

14 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson stuurde 8000 ruiters en minstens 6000 infanteristen naar de Boheemse grens. Op 26 januari voegde hij zich bij zijn voorhoede in Chomutov (*Doc. Boh.* VII, p. 171-172, nos. 499 en 501 en p. 175 no. 509).

15 De Zweden legden - overigens ten onrechte (no. 7305) - een verband tussen het stilzwijgen van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi en de keizerlijk-Zevenburgse vredesbesprekingen in Trnava (Tyrnau).

16 Het belang van een versnelde terugkeer van de Franse legers naar het front aan de Rijn.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1645, 5). Eigenh. oorspr.

2 Misschien een raadgeving met betrekking tot de loopbaan van Pieter, oudste zoon van de Staatse correspondent Pauwels Pels; vgl. nos. 7232 en 7278.

3 De Zweedse kolonel Lorentz von der Linde had de baron van Avaugour op het eerste deel van diens reis (no. 7241) gezelschap gehouden. Bij aankomst in Munster (16 december) wachtte hem de opdracht om zich beschikbaar te houden voor een missie naar het hof van

Buyten twijffell sullen u. Exc.[cie] besoucken en ick worde bericht dat sij haeren wegh weder over Dansick nemen sullen, dat mij uytermaeten aengenaem waer te weeten. Ick saude selve aen den baron schrijven, tenwaere dat ick mij inbeeldede al vertrocken te wesen.[4] De rede-

de landgravin van Hessen-Kassel (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 118, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 440).

4 Charles Du Bois, baron van Avaugour, Frans gezant te Polen en thans militair attaché in het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson, had in Parijs de papieren in orde laten maken voor de halfjaarlijkse Franse subsidie aan de Zweden. Nadat hij Grotius in de tweede week van januari de 'visitte' had gedaan (nos. 7254 en 7278), voegde hij zich weer bij zijn manschappen (no. 7287, n. 10, en *Doc. Boh.* VII, p. 174, no. 508).

ne van dit garne te weeten bestaet dat mijnen jongsten sohn[5] tot sijne diensten hem gereetmackt ome hem daernaer te reguleeren. Ick bidde u. Exc.[cie] mij dese vrijheyt niet qualijck te nemen.

Van nieuws en is hier niet. Men mackt aen 't Polse hoff preparacie tot hauwelijck met madame de Nevers,[6] daervan men segt den dagh all bestempt te wesen.[7] Men presumeert grootte defferencie tuschen eenige groote tot perturbacie.[8] Hiermede gaet andermael de uytschrijvinge van sijne Mayesteyt over de vereeniginge van de religie.[9] Watter wijder passeert, sall u. Exc.[cie] geadviseert worden.

Ick blijve, mijnheer,

u. Exc.[cie] ootmoedige diener,
P. Pels.

3 Februario 1645, Dansick.

Adres (in een onbekende hand): Sijn Excellencie, mijnheere Hugo de Groot, etc., etc., ordinarie ambassadeur van haere coninglijcke Mayesteyt ende croon Sweden aen 't hoff van sijne coninglijcke Mayesteyt van Vranckrijck, tot Paris. 20 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 27 Febr. 1645.

En in dorso: 3 Febr. 1645 Pels.

7291. 1645 februari [4]. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

5 Pels' jongste zoon Philips wilde dienst nemen in het regiment van de baron van Avaugour (no. 7278).

6 Koning Wladislas IV van Polen maakte zijn verloving bekend met de Franse prinses Maria (Louise-Marie) van Gonzaga, dochter van hertog Karel I van Nevers en Mantua. In augustus 1645 ondernamen de Ermlandse bisschop Wacław Leszczyński en Krzysztof Opaliński, 'woiwode' van Poznań, de reis naar Parijs (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 216 en p. 218).

7 Het Poolse huwelijk van prinses Louise-Marie van Nevers werd op 5 november in de kapel van het Palais-Royal ingezegend. De 'woiwode' van Poznań vertegenwoordigde de koninklijke bruidegom (*Tallemant des Réaux* I, p. 584-592 en p. 1191-1200).

8 Een geschil tussen Adam Kazanowski en Jeremi Michał Wiśniowiecki over de rechten op het landgoed Romny, ten noordoosten van Kiev (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 195-197).

9 De tweede of derde convocatie voor het godsdienstgesprek in het stadhuis van Toruń; zie nos. 7247 en 7278, en het pamflet: 'Copia Deß öffentlichen Außschreibens So Ihre Königl. Maj. in Polen wegen Anstellung eines Colloquii charitativi Zu Thoren in Preussen auff jüngstkünfftigen 28/18. Augusti, deß 1645. Jahrs, eine Vereinigung der Religionen unter denen Catholischen, Lutherischen und Reformirten auffzurichten abgehen lassen. Gedruckt im Jahr 1645' (*Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung 'Discursus politici'*, Frankfort 1930, p. 230-231 en p. 235-236).

1 Copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 242. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 16 no. 26. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 434 en f. 466.

Gallorum, qui me accedunt, sermones omnes ostendunt nihil magis hic optari quam ut augusta Maiestas tua a Danico bello quovis modo se absolvat,[2] sperantes fore ut distentis per Suedos viribus caesarianis ipsi ad Rhenum res suas limitemque promoveant.[3] Ego longius absum quam ut in re tanta consilium dare audeam. Et satis Maiestas

2 In zijn missiven schreef de Franse bemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, de lange duur van het Zweeds-Deense conflict toe aan het gestook van de Hollanders (‘diegeene die ... daeruyt haer proffijt trecken’) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 145-146).

3 De limiet kwam overeen met het rijk van Karel de Grote; vgl. nos. 5851 (dl. XIII).

tua consilii habet in se et circum se. Attamen reticere non possum videri mihi Batavos plerosque in eo esse, ut quod nimia cunctatione in suamet ipsorum commoda peccarunt, corrigant.[4] Quod si eveniet, non est dubium, quin ad demendas Neptuno compedes cum Maiestate tua et Batavis se iuncturi sint Bremenses et Hamburgenses, puto et eorum exemplo Lubecenses,[5] forte et Anglos.[6] Ego sicut pacem opto ex animo, ita et in illis ad septentrionem locis et in Germania velim eam constitui ex maxima gloria Maiestatis tuae bonoque Suedicae primum, deinde et aliarum gentium, credens in id nos a Deo in hanc vitam missos, ut prosimus quam plurimis, quod ut Maiestati tuae supra reges alios contingat, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, Deum, regum regem, supplex veneror,

augustae Maiestatis tuae obedientissimus subditus,
H. Grotius.

[Lutetiae,] XXV‹I› Ianuarii/II [*sic*] Februarii 1645.

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Significat Gallis Danicum bellum displicere. Dominium maris Baltici Danis eripi suadet.

7292. 1645 februari 4. Aan G. Rosenhane.[1]

Nobilissime domine,

Gratias ago pro literis ad me datis postridie Calendas Novembris. Placent omnia praeter incommodam Nobilitatis vestrae valetudinem. Eam ut in optimum statum reponat Deum precor.

Accepi antehac edictum Latinum reginae nostrae ad reges et populos exteros de bello in Danum.[2] Accipio nunc etiam responsum factum a nostris sermone Germanico

4 Zie Grotius' brief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 4 februari 1645 (no. 7294), over de reis van de Staatse ambassadeurs dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse naar de Republiek: ‘Indien de gezanten die uit Swede nae Hollant zijn gegaen willen oprecht arbeiden ten gemeene beste, zoo zoude te hoopen zijn dat de faute die door het uitstel is begaen zoude connen werden gerepareert’.

5 De Hanzesteden Bremen en Hamburg wachtten een nadere resolutie van de Staten-Generaal ter ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640) niet af. In maart troffen zij met het stadsbestuur van Lübeck een regeling voor de afvaardiging van Johann Marquart (Lübeck), Hieronymus Frese (Hamburg) en Albert Beke (Bremen) naar Brömsebro (H.-D. Loose, *Hamburg und Christian IV. von Dänemark während des Dreissigjährigen Krieges*, p. 110-120).

6 Koningin Christina van Zweden had de Schotse diplomaat Hugh Mouat gemachtigd om de Parlementen van Schotland en Engeland een alliantie ‘contra quoscunque’ aan te bieden.

1 Tekst naar *Epist.*, p. 742 no. 1726. Afschriften in copieboeken Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 257, en Leipzig, UB, ms. 2633, f. 191. Antw. op no. 7144. Gustav Rosenhane was een jongere broer van de Zweedse diplomaat Schering Rosenhane (nos. 7272 en 7293).

2 Grotius doelt hier op het Zweedse Manifest van 16/26 januari 1644 (nos. 6883, 6969 en 6976 (dl. XV)).

contra edictum Danicum;[3] per quae satis armatus sum ad tuendam causae nostrae aequita-

3 Het antwoord op het Deense Manifest, dd. 30 januari/9 februari 1644, was op 5/15 augustus 1644 te Stockholm ter perse gegaan (nos. 7257, 7275 en 7287). De Duitse versie voerde het opschrift: 'Wiederlegung und Wolgegründete Antwort, auff das Dänische Manifest, worinnen ... dargethan wird, daß Ihrer Königl. May:tt und Cron Schweden wieder allen Fug ... fürgeworffen wird, daß sie diesen Krieg dem Könige von Denne-

tem. Nec habent quod opponant qui hic res gubernant,[4] sed velint nos quovis modo ab illis armis discedere, ut totis viribus in Germania utamur. Ego, ut meum est ingenium, pacem opto ubique. Caeterum puto bellum in Danos et utilius esse Suediae et causas habere magis necessarias.

Libri mei non tanti sunt, ut etiam in septentrione legantur, praesertim ab hominibus occupatis qualis est Nobilitas vestra. Quia tamen ipsa id expetit, mitto indiculum.[5]

Cum nobilissimo domino Scheringio Rosenhanio literarum commercium diligenter colo. Deus, nobilissime domine, Nobilitati vestrae semper sit propitius,

Nobilitati vestrae servire semper paratissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 4 Februarii 1645.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rosenhan.

Adres volgens de brief in de copieën te Dresden en Leipzig: (Nobilissimo ac amplissimo domino/domino) Gustavo Rosenhanio, rationali sacrae regiae Maiestatis (Suediae).

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Valetudinem eius adversam dolet. Iustitiam causae contra edictum Danicum ex parte Suecorum munitam gaudet. Bellum cum Danis Suedis magis proficuum existimat.

7293. 1645 februari 4. Aan S. Rosenhane.[1]

Nobilissime et amplissime domine,

Multum debeo bonitati illustrissimi et excellentissimi domini legati baronis Oxenstiernae, qui me rerum ad pacem pertinentium ignarum esse non sinit.[2] Doleo illud ingens bonum tam longe fugere a populis pridem nihil magis optantibus. Video a caesarianis moras interiici parum probabiles,[3] gaudentibus, ut credo, Gallis. Suedos nostros in re maxima honestissimum habere propositum et honestissimis uti viis satis video,[4] speroque Deum eis in hac re non minus quam in bello fore adiutorem.

4 De Franse kritiek op de voortzetting van de strijd om ‘de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’; zie no. 7291.

5 Vermoedelijk een opsomming van de publicaties die de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu in voorraad hield, zoals Grotius' *Annotationes in libros Evangeliorum*, Amsterdam 1641 (*BG* no. 1135), en *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 742 no. 1728. Antw. op no. 7272.

2 Een verwijzing naar de brief van de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna, dd. 9/19 januari 1645 (no. 7262).

3 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane maakten bezwaar tegen de toelating van de ‘mediatstände’ tot het vredesoverleg. Volgens hun interpretatie van het preliminair vredesverdrag van Hamburg (25 december 1641) genoten alleen de ‘immediatreichsstände’ (ordines) het recht om vertegenwoordigingen naar Munster en Osnabrück te sturen.

4 Grotius bewonderde de wijze waarop de Zweedse gevolmachtigden in hun ‘propositio’, dd. 27 november/7 december 1644, opkwamen voor de belangen van de ‘confoederati et adhaerentes’ van de Zweedse kroon; vgl. no. 7298.

Qui Galliam digito temperant, pacem nostram cum Dania desiderant,[5] etiam cum damno nostro et omnium popu-

5 De Franse kritiek op de voortzetting van de strijd om ‘de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’; zie no. 7291.

lorum, ut nostris armis per Germaniam Bohemiamque et ulteriora bene procedentibus ipsi suas res agant et Galliae veterem restituant limitem.[6]

Regina Galliam regens, quia duos legatos suos,[7] quanquam eiusdem boni amantes, videt non esse concordes,[8] urget ducem Longavillanum,[9] ut illuc eat et dissidentes tertia vice dirimat. Idem forte cogentur facere imperator et Hispanus.[10] Binarius numerus ab antiquis philosophis dicitur esse divisionis principium.[11] Quomodo autem pacem dabunt aliis qui inter se eam servare non possunt?

Deus, nobilissime et amplissime domine, Nobilitati vestrae det prospera omnia,

Nobilitati vestrae inservire paratissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, 4 Februarii 1645.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rosenhan.

7294. 1645 februari 4. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Indien de gezanten die uit Swede nae Hollant zijn gegaen[2] willen oprecht arbeiden ten gemeene beste, zoo zoude te hoopen zijn dat de faute die door het uitstel is begaen zoude connen werden gerepareert. Dan ick mercke met uwe Ed. dat de regiering veele gebreecken heeft die haer meer ende meer zullen openbaer[en].[3]

6 De limiet kwam overeen met het rijk van Karel de Grote; vgl. nos. 5851 (dl. XIII).

7 De rivaliteit tussen de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La-Roche-des-Aubiers (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXV-LXXVIII, en II, p. XXXI-XXXIV).

8 Koningin Anna van Oostenrijk wees in de zomer van 1644 de diplomaat Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain, als vredestichter aan (no. 7053 (dl. XV)), maar de verzoening was van korte duur. Eind november verbrak de graaf van Avaux opnieuw de samenwerking met zijn collega Abel Servien. De overkomst van de Parijse koerier Héron bracht in de derde week van januari weer enige rust in de Franse residenties te Munster (no. 7272, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 81).

9 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, gouverneur van Normandië, 'Plenipotentiaire de France', nam evenwel de tijd voor een uitgebreid bezoek aan zijn gouvernement (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 73; *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 248, en *Lettres au chancelier Séguier* II, p. 718-719).

10 De adellijke gevolmachtigden keken neer op de 'doctores' in hun gezelschap (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondensen* I, p. LXVIII-LXIX). De schijn van eendracht hielden de keizerlijke gevolmachtigden beter in stand dan hun Spaanse collega's don Diego de Saavedra y Fajardo en Antoine Brun (M. Fraga Iribarne, *Don Diego de Saavedra y Fajardo*, p. 432-435).

11 Het even getal; vgl. Augustinus in *Sermo* 252, 8.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 40h. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met 7295.

2 De Staatse ambassadeurs dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse waren op 25 januari in Den Haag gearriveerd.

3 De Hoog Mogenden vroegen zich af of een wapenvereniging met de Zweden tot 'versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee' (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640) wel strookte met de Staatse

Ende 't eenige remedie tegen de dissensie, dat het is 't gezagh van ééne, heeft mede zijne zwaericheden. Mij dunct dat tot de vrede tuschen Swede ende Danemarck weinigh apparentie is. Breme ende Hamburg doen wijsselijck dat zij afwachten willen de resolutiën die aldaer zullen werden ge-

politiek van strikte neutraliteit ten opzichte van de keizer en het Rijk (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 177-189).

nomen.[4] In de Oostfriesche zaecke moet meest wegen de conservatie van de affectie van mevrouw de landgravin ende middelen om haer volck te onderhouden. 't Is wel gedaen bij de Staten-Generael dat zij des Rijcx wapenen zoo verre van haere grentze houden als mogelijck is. Zoo die pasquillen daer uEd. van schrijft zichtbaer zijn,[5] zal ick gaeren daervan de copiën lezen om te gissen uit wat hoeck zulcx draeft.[6] De coninginne alhier pousseert den hertogh van Longueville[7] om nae Munster te gaen ende twee qualijck accorderende gezanten door zijne autoriteit te scheiden. Wat in de zaeck van den president Wijngaerden[8] zal geschieden, moeten wij mettertijd hooren.

4 Februarii 1645.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 4 Feb. 1645 uyt Paris.

7295. 1645 februari 4. Aan [N. van Reigersberch].[1]

In een brief van den vierden dierzelve maandt ontmoet ons ook het volgende gedenkwaardige:

De Beierschen quellen zeer de kleine steden die onder Neurenberg behooren,[2] en men meent dat de hartog van Beieren die steden gaarn zoude vast hegten aan den

4 Het eigenbelang zegevierde. De Hanzesteden Bremen, Hamburg en Lübeck troffen in maart een regeling voor de afvaardiging van Johann Marquart (Lübeck), Hieronymus Frese (Hamburg) en Albert Beke (Bremen) naar Brömsebro (H.-D. Loose, *Hamburg und Christian IV. von Dänemark während des Dreissigjährigen Krieges*, p. 110-120).

5 De Oostfriezen geloofden niet langer in een Staatse oplossing van hun conflict met de landgravin van Hessen-Kassel over de Hessische winterkwartieren. Zij verwoordden hun grieven in een pamflet: ‘Kort Bericht, Vervatenden de Onrechtvaerdighe Inquartieringe der Hessen in het Graefschap Oost-Vrieslandt; mitsgaders de Tractaten die geduyrende der selver verblijf ... over de Evacuatie der He(e)ssen zijn voorghevallen’, Den Haag 1645 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5193, en L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 257-258).

6 Adolf Wilhelm von Krosigk, Joachim de Wicquefort en de Hessisch-Kasselse raadsheer Andreas Christian Pagenstecher waren in de tegenaanval gegaan met een ‘Kort Bericht van de ... Hessische Ministers, bij voorval, over 't gundt de Gedeputeerden van sijne ... Ghenade ende Standen van Oost-Vrieslandt, nu onlangs in druck hebben gedaen publiceren’, Den Haag 1645 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5194).

7 De regentesse hoopte dat Henri d'Orléans, hertog van Longueville, gouverneur van Normandië, ‘Plenipotentiaire de France’, zijn gezag zou aanwenden in de onderlinge geschillen van de gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien; zie no. 7293.

8 De kwestie van een tweede ‘adellijke’ zetel in het Hof van Holland. De Staten van Holland hadden nog geen beslissing genomen over de vacature die was ontstaan na de promotie van de raadsheer Jan Oem van Wijngaerden, heer van Werkendam, tot president van het Hof (*Res. SH*, dd. 19 en 25 januari 1645).

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 388. Mogelijk tezamen met 7294.

2 De Zwabisch-Beierse bevelhebbers Johan van Werth en Johann von Sporck (no. 7296, n. 3) hadden de boeren en burgers in het Neurenberger land gedwongen hun voorraadschuren te openen (*Gazette 1645*, no. 15, dd. 4 februari 1645).

Opperpalts,[3] hebbende tot dien einde vele rentebrieven gekogt, waarmede die stedekens ten

3 De Paltsische troefkaart speelde de hertog van Beieren in zijn contacten met Wenen en Parijs op listige wijze uit. Uiteindelijk won hij op de vredesconferentie het diplomatieke spel om het bezit van de Opperpalts (K. Hauck, *Karl Ludwig, Kurfürst von der Pfalz*, p. 64-67 en p. 82-84, en D. Albrecht in *Handbuch der bayerischen Geschichte* II, p. 406-409).

hoogsten zijn bezwaart, en hopende het hof van den keizer tot zijn gunst te hebben, wanneer hij zijn verstanthouding met Vrankrijk zal willen afgaan, etc. Dezelve hartog heeft onderzoekers gezonden tegen de toveraars en toveressen, zoo men zegt, die in zijn leger zijn.[4]

7296. 1645 februari 4. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Literae a Francofurto aiunt imperatorem ire Budevissam, archiducem Leopoldum Pragam.[2] Johannem Waertium ad Ambergam esse; non successisse ei conatus contra Suedos,[3] neque vero Bavaris contra Gallos,[4] qui erant in Darmstadiensi agro.[5] Gallos enim se recepisse ex iis in quibus erant locis trans Moenum, unde ab Hassis auxilium habere possint. Plena sunt castra Bavarica suspicionibus maleficae magiae,[6] ita ut inquisitores eam ob rem eo missi sint. Circuli Franconici conventus habebatur Norimbergae.[7] Excusat is se apud imperatorem de CXX quae vocant subsidiis,[8] ideo quod alendos habeant milites et Bavaricos et Suedicos in suis finibus. Creditur autem dux Bavarus dure tractare oppida quae subiecta sunt Norimbergae, et emisse iura creditorum, quibus illa oppida in magnas summas obligata sunt, ut ea oppida, ubi se luere non poterunt, addat Superiori Palatinatui, faventem sibi habiturus aulam imperialem, ubi fidem fecerit se

4 Vermoedelijk maatregelen tegen de neerslachtige stemming in de winterkwartieren van de Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy te Schwäbisch-Hall, Nördlingen en Bad Mergentheim (Mergental).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 243; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 524 no. 572. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 430. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7297).

2 Keizer Ferdinand III maakte in het gezelschap van zijn broer Leopold Wilhelm, aartshertog van Oostenrijk, de reis van Linz naar Praag (18-24 januari) (*Gazette 1645*, nos. 17 en 21, dd. 11 en 18 februari 1645). Onderweg, in de omgeving van České Budějovice (Budweis), bereikte hem de tijding dat de voorhoede van het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson reeds in Chomutov (Bohemen) stond (*Doc. Boh.* VII, p. 172 no. 501).

3 De ruiters van de Zwabisch-Beierse bevelhebbers Johan van Werth en Johann von Sporck arriveerden op 12 januari in Amberg (Opperpalts). Voortdurend bespied door Zweedse eenheden trokken zij over landwegen naar Bohemen. Een week later bereikten zij de grensstad Domažlice (Taus) (*Gazette 1645*, nos. 13 en 15, dd. 28 januari en 4 februari 1645, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 151).

4 Het Franse garnizoen van Philippsburg kon de Zwabisch-Beiersen die zich in Grombach (Ober- en Untergrombach) en Bruchsal hadden genesteld, op afstand houden; zie nos. 7281 en 7282.

5 De *Gazette 1645*, no. 16, dd. 4 februari 1645, sprak in een bericht uit Frankfort over een staakt-het-vuren in de landen van landgraaf Georg II van Hessen-Darmstadt: ‘Les François qui estoyent logez à Rudelsheim [Rüdesheim of Rüsselsheim] se sont retirez en deça; le Lan[d]grave de Darmstad s'estant, comme on dit, accordé avec le Mareschal de Turenne’.

6 De Beierse berichten komen ook voor in het fragment van Grotius' nieuwsbrief aan [Nicolaes van Reigersberch], dd. 4 februari 1645 (no. 7295).

7 De Frankische Kreits moest onder keizerlijke druk de ‘Kreistag’ van Bamberg naar Neurenberg verplaatsen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 483-485, en *Diarium Wartenberg* I, p. 58-59).

8 De bijdrage van de Kreitsen aan het onderhoud van de keizerlijke legers: 120 Römermonate (K. Ruppert, *Die kaiserliche Politik auf dem Westfälischen Friedenskongreß*, p. 68).

proiecisse illa consilia Gallicae amicitiae multum imperatori formidata.[9] Capitulum Mogontiacense[10] suadet electori suo, ut sibi, si possit, amicitiam Galliae comparet.[11] At ille ostendit praeter caetera exempla in promptu esse nova non servatae a Gallis fidei Spirae et Wormatiae.[12]

Venerat huc cardinalis Valencaeus ab Italia, non adito pontifice, sed tantum excusata apud eum per epistolam necessitate itineris.[13] Sciebat cardinali Mazarino suspectum esse hoc iter, quia Valencaeus honores suos Barbarinis debet et eis fidus est. Et cum sciret missos a regina regente[14] qui eum vetarent huc venire, obliquis itineribus et dissimulato habitu venit prope urbem, sperans se impetraturum, ut a regina audiretur, Barbarinorum, ut hic opinio est, famam purgaturus. Sed res contra spem eius evenit, nam cum in proximis urbi locis diu substitisset, iussus est abire non visa regina.[15] Bastilia, exinanita per regem Ludovicum ante ipsius exitum ex hac vita, deinde a regina regente, nunc iterum plena est captivis.[16] Mileterius post disputationem cum synodi reformatos se dicentium delegatis, post multas in ipsum iactas excommunicationes, rursum publice excommunicatus est.[17] De ar-

9 Hertog Maximiliaan I van Beieren hield de Opperpalts sinds 1623 in pand. Eerder, in 1641-1642, had hij in onderhandelingen met vertegenwoordigers van de Palts een bedrag van 13 miljoen Rijnse guldens gesteld op een vrijwillige afstand van dit gebied (D. Albrecht in *Handbuch der bayerischen Geschichte* II, p. 406-409).

10 De kapittelheren volgden de politieke koers van het Franse gezag in Mainz.

11 De Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt had de komst van de Franse legers in zijn aartsbisdom niet afgewacht; vgl. no. 7049 (dl. XV).

12 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had zijn intochten in Spiers, Worms en Mainz (september 1644) steeds afgesloten met beloften van koninklijke bescherming aan stad en burgerij (no. 7060 (dl. XV), en Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 388-390). De naleving van de accoorden liet snel te wensen over.

13 Achille d'Estampes-Valençay (1593-1646), bevelhebber van het leger van paus Urbanus VIII, had zijn verheffing tot kardinaal (13 juli 1643) te danken aan betoonde moed ten tijde van de Castro-oorlog (*DBF* XIII, kol. 172-173, en *Tallemant des Réaux* I, p. 432-437 en p. 1082-1085). Hij nam deel aan het conclave, maar in tegenstelling tot de 'Barberini' bleef hij de Franse factie trouw (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 22). Zijn besluit om naar Frankrijk terug te keren probeerde hij geheim te houden (*Gazette 1645*, no. 13, dd. 28 januari 1645: 'De Génes, le 8 Janvier 1645: ... Le jour précédent le Cardinal de Valencey passa aussi à la veue de ce port sur trois félouques bien armées tirant du costé de France').

14 Koningin Anna van Oostenrijk liet alle wegen langs de Loire afspeuren, maar haar verkenners hielden geen rekening met het scheepvaartverkeer: als eenvoudig passagier had de kardinaal in Roanne de boot genomen naar Orléans en was vandaar doorgereisd naar Parijs (aankomst op 26 januari); zie *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 89-90.

15 De kardinaal ontving op 27 januari de aanzegging om de stad onmiddellijk te verlaten; vgl. *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 250-251: 'L'on me dit que le cardinal de Valencé estoit arrivé chez le nonce à Paris, contre l'ordre de la cour, et qu'il avoit reçu ordre de s'en retourner à Rome sans voir personne'.

16 Kardinaal Jules Mazarin rinkelde even nadrukkelijk met de sleutels van de Bastille als zijn voorganger Richelieu (no. 6015 (dl. XIII)). De laatste tijd maakte hij ijverig jacht op de getrouwen van de in ongenade gevallen Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 268-269; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 13, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 248).

17 Een commissie van de nationale synode van Charenton was nagegaan of de denkbeelden van de verzoeningsgezinde theoloog Théophile Brachet de La Milletière nog wel overeenkwamen met de leer van Calvijn. Op zondag, de 29ste januari, maakte Théophile Roussel, gedeputeerde van de Saintonge, aan zijn geloofsgenoten bekend dat de synode had besloten om 'le sieur de La Milletiere' te excommuniceren. De teleurgestelde theoloog trad twee maanden later toe tot de rooms-katholieke kerk (R.J.M. van de Schoor, *De irenische theologie van Théophile Brachet de La Milletière (1588-1665)*, diss. Nijmegen 1991, p. 22-27; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 37-40, en *Actes ecclesiastiques et civils de tous les synodes nationaux*, ed. J. Aymon, II, p. 683-687).

chiepiscopo Cantuariensi audimus eum capite plexum[18] et professum se mori in iis sensibus, quos habuit hactenus ecclesia publica Anglicana.[19]

Duodecim centuriae de praetorianis et externae quaedam mittuntur ad opera Wattae in Flandria tutanda.[20] Qui in Motta sunt Lotharingiae, non ita premuntur, ut non excurrant saepius.[21] Non papa tantum,[22] sed et praefectus Mediolanensis suos missitat ad principem Thomam.[23] Galli vero Romae movent omnia, ut legatus Portugallicus tanquam regius legatus admittatur.[24] Imperator in Carinthia vicinisque locis magnos delectus facere dicitur.[25] Ex Hibernia milites mille quingentos audimus venisse in Hispaniam.[26] Ad regem Angliae ventura XII millia;[27] in ipsa autem Hibernia, qui sunt, Hibernos in bona esse spe de brevi eiiciendis inde Scotis.[28] Qui a rege Angliae in Hiber-

18 De terechtstelling van William Laud (1573-10/20 januari 1645), aartsbisschop van Canterbury, op Tower Hill; zie het nieuwsbericht uit Londen van 26 januari 1645 in de *Gazette 1645*, no. 16, dd. 4 februari 1645: 'L'Archévesque de Cantorberi a esté décapité le 20 de ce mois: de laquelle éxécution vous aurez les particularitez au premier jour'.

19 De 'particularitez' (*supra*, n. 18) verschenen in een 'extraordinaire' van de *Gazette*, no. 20, dd. 16 februari 1645: 'Relation de la mort de l'archévesque de Cantorberi, avec sa harangue'.

20 De Picardische bevelhebber Jean, graaf van Gassion, stuurde versterkingen naar de koninklijke vesting Watten aan de Aa ('Brieven van Willem van Liere', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 273). In de eerste dagen van februari was het fort 'pourveu de tout' (*Gazette 1645*, no. 18, dd. 11 februari 1645).

21 Laurent Cliquot, gouverneur van het Lotharingse bolwerk La Motte, hield rekening met het belegeringsplan van de Franse onderbevelhebbers Pierre de Magalotti en Nicolas de Nettancourt d'Haussonville, graaf van Vaubecourt. Begin januari dwong hij de plaatselijke bevolking tot het verrichten van hand- en spandiensten aan zijn garnizoen (*Gazette 1645*, no. 10, dd. 21 januari 1645).

22 Paus Innocentius X en de Italiaanse vredesfactie zochten toenadering tot prins Tommaso Francesco van Savoye; zie no. 7281.

23 De Milanese gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, maakte voor zijn contacten met het Savoyaardse hof gebruik van de diensten van Barroero, kamerheer van de Spaansgezinde Baldassare Masserati (Messerati), graaf van Casalborgone. Toen de Fransen argwaan kregen, liet de hertogin-regentesse Christine de France deze tussenpersoon gevangen nemen (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 441-445; *Archivo de Simancas, Catálogo* XXIII. *Papeles de estado. Milán y Saboya*, p. 345-349, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 113, p. 128 en p. 132).

24 Nicolau Monteiro (1581-1672), prior van Cedofeita (*GEPB* XVII, p. 732), gedeputeerde van de Portugese geestelijkheid, verzocht pauselijke erkenning van de bisschoppen die koning Jan IV had voorgedragen voor de vacerende aartsbisdommen en bisdommen in zijn rijk (*Gazette 1645*, no. 18, dd. 11 februari 1645). De Spaanse factie in Rome was echter het gezantschap van dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego (no. 5550 (dl. XIII)), nog niet vergeten en drong aan op het vertrek van de vertegenwoordiger van de 'rebelse' vorst (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 58-61, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 139).

25 Keizer Ferdinand III en aartshertog Leopold Wilhelm hadden de Witte Berg (Praag) aangewezen als verzamelpunt van de keizerlijke, Beierse en Saksische versterkingen; *supra*, n. 2.

26 De lichting was een gebaar van goede wil van de Ierse katholieken aan de Spaanse troepenwerver Francisco Foysote (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 499 en p. 527, en *Doc. Boh.* VII, p. 185 no. 537). Eerder hadden zij toestemming verleend voor een Franse werving van 2000 manschappen (no. 7281, n. 38).

27 De Ieren van de 'confederation of Kilkenny' brachten hun aanbod van militaire steun aan de koninklijke legers in Engeland en Schotland opnieuw onder de aandacht van koning Karel I (no. 6928 (dl. XV) en no. 7224). De koning beloonde de ijver van de Ierse katholieken met een opdracht aan zijn vertegenwoordiger James Butler, graaf van Ormond, om de vrede te bevorderen (*A new history of Ireland* III, p. 313-315).

28 De Schotse generaal Robert Monro verdedigde met ferme hand het gezag van de 'solemn league and covenant' in Ierland (*A new history of Ireland* III, p. 309-316).

niam cum mandatis mittebantur, captos in mari a parlamentariis.[29] Urbem et arcem Cardigam in Wallia venisse in potestatem parlamentariorum.[30] Approbatum post longas moras a nobilitate parlamentaria decretum, ne qui in parlamento ius habent dicendae sententiae, imperia habeant militaria.[31] In Sudhamptonia et Nordhamptonia multum pugnari;[32] principem Robertum ab Abingtono depulsum.[33] A regiis capta fuisse castella quaedam apud Plimuthum, sed per eruptiones Plimuthanorum amissa.[34] Et papa et dux Parmensis et alii principes Italiae militem legunt.[35] Pecuniae hic difficulter quaeruntur, neque bene convenit aulae et parlamento.[36]

Audimus praeterea[37] maximam partem Bavarorum hibernare in valle Suevica et Wirtembergicis locis.[38] Caeterum eos qui praesidium habent Aschafnaburgi et vicinis oppidis coire,[39] ut Hoechstam adversus Gallos tutentur. A Lamboio scribi X millia militum,[40] VIII

29 Kapitein Robert Swanley maakte in de Ierse Zee jacht op koninklijke schepen (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 181-183). Op 1/11 januari 1645 meldde hij aan het Parlement de aanhouding van het schip dat de onderhandelaars van de 'confederation of Kilkenny' weer terug moest brengen naar Dublin (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 174).

30 Soldaten van het Parlement versterkten met de inname van het kasteel van Cardigan hun posities in het zuidwesten van Wales (G.H. Jenkins, *The foundations of modern Wales 1642-1780*, Oxford 1987, p. 9-16).

31 Het Lagerhuis had met een meerderheid van 7 stemmen het voorstel aanvaard om leden van het Hoger- en Lagerhuis in het vervolg uit te sluiten van civiele en militaire functies ('the Self-Denying Ordinance'), De 'lords' weigerden echter hun goedkeuring te hechten aan het ontslag van de legerleiders Robert Devereux, graaf van Essex, en Edward Montague, graaf van Manchester: pas op 3/13 april legden zij zich bij de feiten neer (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 326-344 en kol. 352-358).

32 Koninklijke troepen verspreidden zich over Hampshire (Southampton en Portsmouth), Sussex en Northamptonshire (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 174).

33 De soldaten van generaal-majoor ('sergeant-major') Richard Browne stonden in de tweede week van januari op hun post toen de koninklijken onder bevel van prins Rupert (Robert) van de Palts hun hoofdkwartier te Abingdon stormenderhand probeerden te veroveren (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 245-247).

34 Sir Richard Grenville overmeesterde op 19 januari de forten 'Pennycomequick' en 'Maudelin'. Het parlementsgezinde garnizoen van Plymouth maakte de aanval ongedaan (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 251-252).

35 Paus Innocentius X trachtte de Italiaanse vorsten te winnen voor een offensief tegen de Zevenburgse vorst György I Rákóczi en de Engels-Schotse 'solemn league and covenant'; zie nos. 7253 en 7281.

36 De raadsheren van het Parlement van Parijs keerden zich tegen de almacht van de 'Conseil du roi' in staats- en financiële zaken; zie no. 7282.

37 Vanaf 'Audimus praeterea' nam een andere copiist het schrijfwerk over.

38 De winterkwartieren van de Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy in de omgeving van Schwäbisch-Hall, Nördlingen en Bad Mergentheim (Mergental). De *Gazette 1645*, no. 15, dd. 4 februari 1645, beschreef de situatie aldus: 'Le principal quartier des Bavarois est encor à Schwabisch-Hal et leurs régimens sont distribuez dans le Marquisat d'Ansbach, jusques au païs de Wirtemberg, sur le Nékar'.

39 De Zwabisch-Beiersen waarschuwden de garnizoenscommandanten van Aschaffenburg, Gelnhausen, Dieburg, Oberursel voor een Franse aanslag op Höchst (*Gazette 1645*, no. 16, dd. 4 februari 1645).

40 De lichtingen ten behoeve van de door Spanje gefinancierde hervorming van het leger van de Westfaalse Kreits (no. 7253, n. 28, en no. 7259, n. 23 en 24). De keizerlijke legerleider Willem, baron van Lamboy (ca. 1600-1656), ontving geld voor een troepenwerving in het prins-bisdom Luik (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 120, en *Gazette 1645*, no. 16, dd. 4 februari 1645).

autem a duce Carolo,[41] qui de suo in id erogat sexcenta millia scutatorum, pro quorum restitutione pignori accepit bona quae principis Spinoii[42] fuere.

A papa omnes episcopos obligari, ut resideant in locis suae curationis.[43] Regem Galliae Taurinorum urbem et Carmandiolam reddere duci Sabaudiae,[44] acceptis ab ipso Verruca, Crescentino et ad Padum locis.[45] Copias Gallicas ex Pedemontano tractu,[46] Hispanicas ex Mediolano ire in Catalaniam; unde coniectura est, papa conciliante clam convenisse reges Galliae et Hispaniae de rebus Italiae, et id confectum per cardinalem Valencaeum,[47] qui futurus sit legatus Romae, ita ut discessus eius [a Roma] insalutato pontifice et eius abstentio ab aula nihil nisi fabula fuerint ad fallendos alios. Tempus ista explicabit.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatem tuam servet ac sospitet bono Suediae et orbis christiani,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

[Lutetiae,] XXV‹I› Ianuarii/IV Februarii 1645.

Vidi oden domini Cerisantis inscriptam domino cardinali Mazarino.[48] Rident affatim eruditi omnes et observant tria manifesta peccata contra prosodiae leges, qualia ipse in pueris, discipulis quondam suis, ferre non debuit.[49] Ego vero dico non mala esse quae

41 Hertog Karel IV van Lotharingen onderhandelde met de Zuidnederlandse ‘gouverneurs’ Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, en Ottavio Piccolomini, hertog van Amalfi, over de overname van zijn legermacht van 6 tot 8000 soldaten (*Doc. Boh.* VII, p. 171 no. 500, en *Gazette 1645*, no. 16, dd. 4 februari 1645).

42 Guillaume de Melun († 1635), prins van Epinoy (Espinoy), gouverneur van Henegouwen, had een onderzoek naar zijn betrokkenheid in een samenzwering niet afgewacht en was in 1634 naar Frankrijk uitgeweken. Zijn goederen werden verbeurdverklaard; zie nos. 2113 en 2117 (dl. V), en *Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 8, p. 13, p. 18, p. 21, p. 225 en p. 230.

43 Paus Innocentius X verplichtte de kardinalen en bisschoppen die het conclave hadden bijgewoond, tot terugkeer naar hun residenties (*Gazette 1645*, no. 16, dd. 4 februari 1644).

44 De Savoyaardse gevolmachtigden, Claudio Gerolamo Chabod (Chabo), markies van Saint-Mauris (S. Maurizio), en de Piëmontese senator Gian Francesco Bellezia, hadden de Franse autoriteiten kunnen overreden tot teruggave van de steden Turijn, Asti, Carmagnola (ten zuiden van Turijn), Santhià en Demonte (ten zuidwesten van Cúneo) (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 122-124, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 40).

45 Verrua en Crescentino, strategische plaatsen aan de Po.

46 César de Choiseul, graaf van Du Plessis-Praslin, bevelhebber van de Franse regimenten en compagnieën in het leger van prins Tommaso Francesco van Savoye, vertrok naar het front in Catalonië (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 343-348, en ‘Brieven van Willem van Liere’, in *Kronijk HG* 17(1861), p. 273).

47 De terugkeer van kardinaal Achille d'Estampes-Valençay (*supra*, n. 13) was het gesprek van de dag in Parijs; vgl. *Mémoires de Montglat* II, p. 2-4: ‘Tout l'hiver se passa en bals, ballets, comédies et réjouissances, qui furent un peu troublés par la venue du cardinal de Valencey, qui arriva à Paris lorsqu'on s'y attendoit le moins’.

48 De Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes deed een beroep op Sébastien Cramoisy voor de uitgave van zijn *Ode ad eminentissimum cardinalem Julium Mazarinum, in serenissimae ... principis Christinae Suecorum, Gothorum et Vandalorum reginae effigiem ipsi donatam*, Parijs 1645 (Parijs, Bibl. Nat., Yc. 139).

49 De Parijse raadsheer Claude Sarrau oordeelde minder negatief over de dichtkunst van de Zweedse commissaris: ‘Monsieur le Cardinal Mazarin ayant demandé à Monsieur de Cerisantes le pourtraict de la Royne de Suede, il le lui envoia avec une ode latine de plus de

de Horatio sumsit. Domini Hambraei negotium[50] sicut antehac Sublimitati tuae commendavi, ita et nunc commendo. Pertinet id sane ad Suedicae gentis existimationem.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Germanica. In castris Bavaricis metus a magis. Bavari consilia. Canonici Mogontiacenses ad neutralitatem frustra electorem hortantur. Cardinalis Valencaei adventus reginae ingratus. Wilhelmi Laud supplicium. Varia. Anglica. Germanica. Varia nova.

7297. 1645 februari 4. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Postscriptum in de hand van Grotius: Vidi oden quam dominus Cerisantes inscripsit domino cardinali Mazarino.[2] Rident affatim eruditi omnes et observant tria manifesta peccata contra prosodiae leges, qualia ipse in pueris, discipulis quondam suis, ferre non debuit. Ego vero dico non mala esse quae de Horatio sumsit.

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimis excellentissimisque dominis/dominis, sacrae regiae Maiestatis Suedicae summa cum potestate legatis; domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique senatori, etc., libero baroni in Kymitho, etc.; domino Johanni Salvio, aulae cancellario, etc., domino in Adesburg, etc.

7298. 1645 februari 4. Aan J. Oxenstierna.[1]

Illustrissime et excellentissime domine,

cent vers. Elle a esté trouvée exquise, iudicieuse et elegante, encores que quelques raffinez y veuillent trouver à reprendre comme les belles choses sont plus enviées que les communes et mediocres' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 38-40). Zie ook no. 7319, en Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 399.

50 Deze passage ontbreekt in Grotius' brief aan de gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7297). De Zweedse theoloog en oriëntalist Jonas Hambraeus, predikant van de lutherse gemeente te Parijs, had borg gestaan voor Zweedse 'touristen' die door het verbreken van het scheepvaartverkeer met Stockholm in financiële problemen waren geraakt (*SBL* XVIII, p. 82-83). Sindsdien lieten de schuldeisers hem niet meer met rust (nos. 6861 en 7028 (dl. XV)).

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Postscriptum en adres in Grotius' hand. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is - met uitzondering van het postscriptum - gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7296). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 248. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 170 en 4° 38, 70; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 138; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 345; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 89 en Br. 24, 114.

2 Marc Duncan de Cerisantes' *Ode ad eminentissimum cardinalem Julium Mazarinum, in serenissimae ... principis Christinae Suecorum, Gothorum et Vandalorum reginae effigiem ipsi donatam*, Parijs 1645; zie no. 7296, n. 48 en 49.

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 75. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7262. Gedrukt *in Epist.*, p. 742 no. 1727, en in F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 108.

Pro literis Excellentiae vestrae datis IX/XIX Ianuarii plurimum debeo, non tantum ob benevolentiae testimonia, verum etiam quia ea me docent quae scire mea in hoc interest, ut melius fungi mandato mihi munere et ea quae nomine reginae nostrae agantur possim defendere.

Video duo esse quae colloquiis de pace moram iniiciant, quorum alterum ad mortuum, alterum ad viventes pertinet. Spero caesarianos sapientiores fore quam ut cum lar-

vis luctari velint: requiem defunctis.[2] Nihil ob id deteriores erunt res Castellanae, si Bottero honesta sepultura Suedorum pio officio contingat.[3] Postulatum vero pro Stralsunda, ut ea civitas mittere suos ad colloquia possit, evidentem habet aequitatem.[4] Habent enim etiam illae civitates quae sub principibus sunt,[5] ut Stralsunda, Rostochium, Wismaria, ius tamen paciscendi de iis quae ipsas ipsarumque commercia possunt reddere tutiora, nam et partes fuere Ansiatici foederis.[6] Adde quod nec ordines Imperii id impediunt, nec elector Brandeburgicus. Imo etiamsi illa civitas census esset longe depressioris, tamen licere ei debet quod nec privatis adimendum est, ut querelas et desideria sua ad talem conventum perferre possint. Nam adhaerentium nomine comprehendi quosvis qui in partibus fuere docent nos iurisconsulti, ut Bossius[7] titulo de Unionibus et colligationibus, num. 3, multique alii. Nec potest id in dubium vocari ab iis qui voces istas intelligunt.

Gaudeo plures pluresque advenire missos ab iis qui ius sententiae dicendae in Imperio habent.[8] Pridem vero audimus moliri id imperatorem, ut plenum Imperii conventum contrahat Ratisbonam.[9] Sitne id usu[i] Germaniae et promovendae paci, illorum est expendere quorum res agitur, quos invitos ne Salus quidem servet.

2 De Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes was op 15 december 1644 in Osnabrück overleden. Toen de Zweden drie wagens in gereedheid hadden gebracht om het lichaam naar Minden over te brengen, hield de keizerlijke ritmeester Wolff (Wulff) de lijkstoet aan en plaatste kist, koffers en gevolg onder toezicht van de commandant van Fürstenau.

3 Het Spaans verzet tegen de deelname van vertegenwoordigers van de ‘rebelse’ Jan IV van Portugal aan de vredesconferenties (*Colección de Documentos Inéditos* LXXXII, p. 509-510).

4 De Zweedse gezantschapssecretaris Mattias Mylonius Biörenklou had de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane op 5 december 1644 benaderd met een verzoek om een paspoort voor de gedeputeerden van de stad Stralsund. De keizerlijken hielden de Zweden echter voor dat het preliminair vredesverdrag van Hamburg (25 december 1641) weliswaar sprak over de afgifte van vrijgeleidebrieven aan de ‘confoederati et adhaerentes’ van de Zweedse kroon, maar dat deze regeling slechts betrekking had op de vertegenwoordigingen van de ‘immediatreichsstände’ en beslist niet op ‘alle und iede im gantzen Römischen reich ihnen zugethane und anhangende stätte ... alß Stralsundt, Stetin, Wißmar und Erffurth ...’; zie no. 7262.

5 De stad Stralsund stond van oudsher onder de rechtsmacht van de hertog van Pommeren. Na de dood van hertog Bogislaw XIV († 1637) viel de Pommerse erfenis toe aan de keurvorst van Brandenburg (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 248, en *Urk. u. Act.* IV, p. 377-378).

6 De Staten-Generaal hadden in het verdrag van 1616 alle Hanzesteden inbegrepen: Lübeck, Bremen, Hamburg, Wismar, Rostock, Stralsund, Greifswald-Anklam, Maagdenburg, Braunschweig en Lüneburg (*Aitzema* (f^{o}) I, p. 88-90).

7 Aegidius Bossius (Egidio Bossi of Bosso) (1488-1546), *Practica et tractatus varii seu quaestiones criminalem materiam sive actionem fere omnem exacte continentes* (ed. princeps Venetië 1562; herdruk Bazel 1578), ‘titulus De unionibus et colligationibus’ (*DBI* XIII, p. 299-300).

8 De aankomst van de gevolmachtigden van de ‘immediatreichsstände’: dr. Jacob Lampadius (Braunschweig-Lüneburg), Reinhard Scheffer (Hessen-Kassel), dr. Abraham Kayser (Mecklenburg) en de syndici van de Hanzesteden Lübeck, Hamburg, Bremen.

9 De rijksstanden toonden geen belangstelling voor een rijksdag te Regensburg: zij begeerden volwaardige deelname aan het vredesoverleg te Munster en Osnabrück; zie nos. 7188, 7204 en 7262, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 173-178 en p. 186-189.

Deus, illustrissime et excellentissime domine, Excellentiae vestrae et hunc et annos plurimos largiatur plenos bonae valetudinis ac rerum prosperrimarum,

Excellentiae vestrae ipsius merito perpetuum serviturus,
H. Grotius.

Lutetiae, XXV‹I› Ianuarii/IV Februarii 1645.

De adhaerentibus quod dixi est et apud Jasonem[10] in 1. a Divo Pio, § 1, D. de Re iudicata, et clarissime apud Martinum Laudensem[11] tractatu de Confoederationibus, quaestione 27.

Adres: Illustrissimo et excellentissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori, etc., eiusdem regiae Maiestatis summa cum potestate legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: 26 Ian. 1645.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Baroni Oxenstiernae, plenipotentiario.

7299. 1645 februari 4. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Danis deesse pecunias ad tam gravis belli impensas sustinendas facile credo[2] crescetque id malum, quantum crescent eius clades et damna, quae non poterunt non crescere, si ad communem maris commerciorumque tutelam se nobis adiungant aliae gentes, sicut multa nos iubent sperare.[3] Magdeburgum obsidere post elapsas copias equestres et pedestres non erat tanti,[4] quanti archiepisco[po] Bremensi se opponere et provehere Wrangelii in ora maritima conatus,[5] quod facturum credimus

10 Jason de Maino (1435-1519), *In primam [secundam] Digesti Novi partem commentarii*, ad Digesten 42, 1, 15.

11 De vijftiende-eeuwse jurist Martinus Laudensis (Martino Gazato of Garati uit Lodi) (Jöcher, *Gelehrten-Lexikon* II, kol. 857). Zijn tractaat *De confoederatione et conventionibus* is opgenomen in tomus XVI (vol. 23) van het verzamelwerk *Tractatus universi iuris*, Venetië 1584.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 72. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 742 no. 1729. Antw. op no. 7273, beantw. d. no. 7313.

2 Koning Christiaan IV van Denemarken dreigde zijn rijk te verliezen; vgl. no. 7235.

3 Grotius' pleidooi voor een Zweeds-Staatse wapenvereniging ter ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’.

4 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, staakte de jacht op de keizerlijke infanteristen van Matthias, graaf Gallas. Teruggekeerd in de kwartieren bij Maagdenburg ontving hij de order om opnieuw bezit te nemen van het aartsbisdom Bremen en het hertogdom Holstein.

5 Het leger van de Zweedse kolonel Helmut Wrangel verschanste zich aan ‘de watercant’ in het noordoosten van Jutland (het gebied van Vendsyssel).

Coningsmarckium, dum Hassi sua tutantur[6] et marescallus Torstensonius Hazfeldianorum lustra disiicit.[7]

6 De Hessische generaal-majoor Johann Geyso zette na zijn expeditie tegen het leger van Matthias, graaf Gallas, koers naar de Wetterau (Hessen) (*Gazette 1645*, no. 16, dd. 4 februari 1645).

7 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had na de slag bij Jüterbog (3 december) de aanval ingezet op het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen.

Dominos Bickerum et Stavenissium puto in patriam rediisse cum bonis consiliis.[8] Botterum nihil cuiquam posthac nociturum caesariani iam considerare debent, non ut a rege Portugalliae aut a non rege missum, sed ut hominem:[9]

> Nullum cum victis certamen et aethere cassis,[10]

Quare spero non futurum, ut viventium quietem turbent mortui. Nimis diu saxum illud in vestibulo volvitur.

Accepi librum Germanico sermone contra scriptum Danorum nos incusantium.[11] Rationes pro nobis allatae sunt vivae ac vegetae, quales etiam legati qui a Suedia in hoc negotium mittuntur,[12] ita ut omnia debeamus ominari optima.

Harcurtius hinc nondum discessit.[13] Catalanorum fides magis magisque suspecta est.

Deus, clarissime domine, det nobis omnibus ac nominatim Claritudini vestrae quae sunt optima,

Claritudini vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, IV Februarii 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
Adres (volgens de uitgave der Epist): D. Appelboom.

8 De Staatse ambassadeurs dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse waren op 25 januari in Den Haag gearriveerd. De volgende dag stelden zij de Statenvergadering officieel in kennis van de redenen van hun overkomst uit Stockholm (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 176-178).

9 De aanhouding van de lijkstoet van de Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes; zie no. 7298.

10 Vergilius, *Aeneis* 11, 104.

11 Het antwoord op het Deense Manifest, dd. 30 januari/9 februari 1644, was op 5/15 augustus 1644 te Stockholm ter perse gegaan (nos. 7257, 7275 en 7287). De Duitse versie voerde het opschrift: 'Wiederlegung und Wolgegründete Antwort, auff das Dänische Manifest, worinnen ... dargethan wird, daß Ihrer Königl. May:tt und Cron Schweden wieder allen Fug ... fürgeworffen wird, daß sie diesen Krieg dem Könige von Dennemarck ohne Ursach ... auff den Hals geführet haben. Auß dem Schwedischen in das Teutsche transferiret. Gedruckt zu Stockholm durch Henrich Keyser, Königl. Buchdrucker, anno 1644' (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5197, en *Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung 'Discursus politici'*, Frankfort 1930, p. 230).

12 Koningin Christina stuurde een 'zware' delegatie naar het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro: kanselier Axel Oxenstierna en de rijksraden Johan Skytte, Matthias Soop en Ture Bielke.

13 De nieuwe Franse onderkoning Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, stond gereed voor vertrek naar Barcelona. Op 12 maart trof hij in de Roussillon de laatste voorbereidselen voor zijn plechtige intocht in Catalonië (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 298-299).

7300. 1645 februari 6. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

De Motta Odincurtio recte iudicas;[2] vix poterit absolvi, neque enim ita innocenter vixerit vir militaris, ut non aliqua culpa ei vitio verti possit, quae ex arbitrio iudicum ulterius trahatur. Gravis est praecipue apud Hollandos disputatio, an foedus cum Suedis arctius stringere e re sit publica.[3] Videmur enim implicandi novo bello, quod valde timent nostri.[4] Post duas septimanas redituros se promiserunt civitatum legati,[5] ut tandem aliquid de hoc aliisque negotiis decernant. Bremenses et Hamburgenses, sive nos inimus novum foedus sive minus,[6] cum Suedis tamen acturos puto.[7]

Quid emissarius Suediae in Gallia nunc agat et ecquid tibi officiat, scire percupio.[8] Cur rex Poloniae fratrem cardinalem creari nolit, nisi se presbyterum faciat, non satis intelligo,[9] quare de ratione edoceri velim. Quod haud tuta sunt querelas ad aulam defe-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 277. Eigenh. oorspr. Antw. op een ontbrekende brief van 28 januari 1645, beantw. d. no. 7319.

2 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had het effect van de lastercampagne van de Catalaanse gezanten Gaspar Sala, abt van San Cugat del Vallés, en Isidoro Pujolar onderschat. Drie weken na zijn vertrek uit Barcelona (7 december 1644) werd hij in Lyon aangehouden en op last van de koning in de kerkers van het fort Pierre-Encise geworpen (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 266-269, p.291-294 en p. 658-660).

3 Na de terugkeer van de Staatse ambassadeurs dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse (25 januari) kwam er in de vergadering van de Staten-Generaal een discussie op gang over de vraag of een wapenvereniging met de Zweden tot ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640) wel strookte met de Staatse politiek van strikte neutraliteit ten opzichte van de keizer en het Rijk (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 178-189).

4 Frederik Hendrik en de ‘neutralen’ hadden in brieven aan Hendrik van Bilderbeeck, Staats-Zweeds agent te Keulen, uiting gegeven aan hun bezorgdheid over de door Spanje gefinancierde hervorming van het leger van de Westfaalse Kreits (*Correspondance d'Estrades* I, p. 230; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 473).

5 De Staten van Holland waren op 31 januari uiteengegaan. Zij hervatten de vergadering op 15 februari 1645.

6 De Staten-Generaal lieten de onderhandelingen met de gedeputeerden van de Hanzesteden Bremen en Hamburg over de vernieuwing en de herziening van het in 1616 gesloten verdrag nog enige tijd aanslepen (*Res. SH*, dd. 23 februari, 3 en 31 maart en 4 april 1645). Op 4 augustus - slechts enkele weken vóór de ondertekening van de vredesverdragen van Brömsebro en Kristianopel (23 augustus 1645) - verleenden zij hun medewerking aan een overeenkomst voor de duur van 15 jaar (*Aitzema* (f^{o}) III, p. 63-65).

7 Het eigenbelang zegevierde. De Hanzesteden Bremen, Hamburg en Lübeck troffen in maart een regeling voor de afvaardiging van Johann Marquart (Lübeck), Hieronymus Frese (Hamburg) en Albert Beke (Bremen) naar Brömsebro (H.-D. Loose, *Hamburg und Christian IV. von Dänemark während des Dreissigjährigen Krieges*, p. 110-120).

8 De handel en wandel van de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes in Parijs; vgl. nos. 7296 en 7297.

9 Jan Kazimierz, halfbroer van koning Wladislas IV van Polen, was op 23 september 1643 in de bedevaartsplaats Loreto toegetreden tot de orde der jezuïeten. In november 1644 dong hij naar het scharlaken, maar op advies van paus Innocentius X nam hij geen overhaaste stappen en stuurde een koerier naar Warschau. De koning verleende zijn medewerking aan de promotie (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 191-193). Op 28 mei 1646 ontving de prins de verheffing tot kardinaal. Hij zag echter af van een priesterwijding. Twee jaar later deed de kardinaal-diaken afstand van zijn kerkelijke waardigheden en besteeg als koning Jan II de Poolse troon (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 29).

rentibus itinera,[10] pessimi res est exempli, et reprimi deberet. Princeps Thomas[11] eodem videtur esse ingenio quo Lotharingus[12] et servare stabilem in sua instabilitate constantiam. De Bavaro non miror quod Gallos tentet,[13] magis vero miror eum nihil perficere.

Historiae tuae apud me bene asservantur:[14] nemo eas vidit, nemo iniussu tuo videbit. Blavium ubi occasio tulerit urgebo. Tua vero quae ad Novum Testamentum reliqua sunt[15] urgeri laetus audio. Velim scire an hoc volumen fere eius molis futurum sit cuius est alterum.[16] Vidi his diebus virulentum ministri Croiaci scriptum in Heynsii Aristarchum,[17] qui Bezam defensurus Heynsium nihil in sacris litteris intelligere et quot observationes habet tot erratas committere contendit.[18] De eo scripto quid tu, quid alii docti iudicetis, velim intelligere.

Deus interea te, tuam, tuos servet protegatque incolumes,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, VI Februarii 1645.

10 Een reactie van Willem de Groot op de dood van de Savoyaardse edelman ‘Ridosene’ of ‘Bidosene’ (no. 7281, n. 27).

11 Prins Tommaso Francesco van Savoye was sinds de verlossing van zijn echtgenote Marie de Bourbon, gravin van Soissons, prinses van Carignano, uit Madrileense gevangenschap (zomer 1644), minder geneigd de orders van Parijs te volgen.

12 De trouweloze hertog Karel IV van Lotharingen.

13 Hertog Maximiliaan I van Beieren zocht een opening voor Frans-Beierse wapenstilstandsonderhandelingen. In maart stuurde hij zijn biechtvader Johann Vervaux S.J. naar Parijs (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 271-275).

14 Willem en Pieter de Groot hadden in 1638 het beheer over de kopij van Grotius' *Annales et historiae* op zich genomen (no. 3610 (dl. IX), nos. 4693, 4757 (dl. XI) en nos. 5066 en 5084 (dl. XII)). In 1657 bezorgde de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu de uitgave *Hugonis Grotii Annales et historiae de rebus Belgicis*, ‘cum privilegiis s. Caesareae Maiestatis et Ordd. Belgicae Foederatae, nec non Holl. West-Frisiaeque, per annos quindecim’ (*BG* no. 741) (Ridderikhoff, ‘Een aristocratische geschiedenis van de Opstand’, in *De zeventiende eeuw* 10(1994), p. 277-291).

15 *Tomus secundus* van Grotius' *Annotationes in Novum Testamentum* verscheen in 1646 op rekening van de auteur ‘apud viduam Gulielmi Pelé, via Jacobaea sub signo Crucis Aureae’ (*BG* no. 1138). Het derde deel (*pars tertia ac ultima*) werd in 1650 uitgebracht, eveneens te Parijs, maar nu bij de weduwe Théodore Pépingué en Etienne Maucroy (*BG* no. 1141).

16 Gedoeld wordt op Grotius' *Annotationes in libros Evangeliorum*, Amsterdam 1641 (*BG* no. 1135), en *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137).

17 Jean de Croï (Croy) († 1659), predikant te Béziers en professor aan de academie van Nîmes, verdedigde in zijn *Sacrarum et historicarum in Novum Foedus observationum pars prior, in qua Dan. Heinsii Prolegomena in Exercitationes Sacras perpenduntur*..., Genève 1644, de eer van Théodore de Bèze (1519-1605) tegen de aanvallen van de Leidse hoogleraar Daniël Heinsius op het in calvinistische kring gezaghebbende *Jesu Christi D.N. Novum Testamentum, Theodoro Beza interprete* (Haag, *La France protestante* IV (Parijs 1884), kol. 928-932; *DBF* IX, kol. 1261; Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 78-81, p. 323-324, p. 369, p. 378, p. 384 en p. 401).

18 Daniël Heinsius († 1655), jeugdvriend van Grotius, sinds 1602 verbonden aan de Leidse universiteit (*NNBW* II, kol. 554-557), duldde geen kritiek op zijn *Aristarchus Sacer*, Leiden 1627, en *Sacrarum Exercitationum ad Novum Testamentum libri XX ... Quibus Aristarchus Sacer ... emendatior nec paulo auctior indicesque ... accedunt*, Leiden 1639. Lange tijd had hij zich tegen de publicatie van de ‘observationes’ van Jean de Croï (*supra*, n. 17) verzet, maar de predikant gaf de strijd niet op (Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 78, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 49-51, II, p. 174, p. 357-359 en p. 464).

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 16 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 15 Febr.

En in dorso: 6 Febr. 1645 W. de Groot.

7301. 1645 februari 6. Van G. Keller.[1]

Hochedler, etc., hochgeneigter herr vnndt patron,

Vorgestern abend ist mons[ieur] de Avaux alhier angelanget,[2] mit welchem anjetzo vnssere herren gesandten in deliberation vnndt vnterredung dass negotium pacis betreffend, begriffen seind.[3] Vonn verschiedenen orthen wirt immittelst die nachricht anhero gegeben, dass die käysserl. der Portugesischen leich gern wiederumb quit weren,[4] allein wüsten sie nicht, mit wass maniere ess geschenen sollte, weiln der bischoff Frantz Wilhellm dem rittmeister Wölfen den raub zuthuen, befehll vnndt ordre gegeben hatt, welchess dan die vhrsach, dass sie dass factum so guth müglich entschüldigen müssen, auch solchess mit verschiedenen vntüchtigen motiven zue weege zubringen sich vnterstehen. Von vnsserer legation ist dieser sachen halber ein trompeter mit schreiben an den herrn feldtmarschall Gleen abgefertiget worden,[5] bey dessen zuruckkunfft ein mehrerss in der sache zuvernehmen sein wirdt.

Von Münster wirdt geschrieben, dass die Spanische ernewerte vollmacht daselbst

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 125. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, verscheen op 25 januari/4 februari in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 494, en *Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 117). Het overleg met de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius zou vijf dagen in beslag nemen; zie no. 7302.

3 Het vraagstuk van de gelijktijdige aanvang van het 'vredeswerk' (negotium pacis) in Munster en Osnabrück (nos. 7288 en 7289).

4 De aanhouding van de lijkstoet van de Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes († 15 december 1644 te Osnabrück). De keurvorslelijke gevolmachtigde Franz Wilhelm von Wartenberg, bisschop van Osnabrück, Minden en Verden, en de keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, rechtvaardigden het optreden van de keizerlijke ritmeester Wolff (Wulff) en de inbeslagname van de Portugese goederen 'comme bonne prise'. Na tussenkomst van de Munsterse bemiddelaar Alvise Contarini waren zij bereid tot teruggave van de kist en koffers: 'zwar nit von rechts wegen, sondern auß courthesia' (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. 51-52 en p. 58-60; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 450 en p. 496, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 158-161 en p. 178-179).

5 De Zweedse gevolmachtigden stuurden op 4 februari een koerier naar het hoofdkwartier van de kei zerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, in Dortmund. De missie verliep succesvol, want in de tweede helft van februari gaf de graaf van Geleen aan de Fürstenauer commandant Michael Wilhelm Kobolt von Tambach opdracht om kist en koffers over te brengen naar Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 43; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 496-497 en p. 503, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 201).

angelanget seye,[6] vnndt der könig in Spanien auch den duc de Medina de Las Torres benebenst dem bischoff zu Camtray allss gesandten nacher Münster verordnet habe.[7]

Ich bin vnndt bleibe,
Ew. Excell. gehorsamber diener,
G. Keller m.pa.

Ossnabruck, den 27. Ianuarii anno 1645.

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, ambassadeur de Suede en France, à Paris. 18 st., tout 9 ll., 12 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Febr. 1645.
En in dorso: 27 Ian. 1645 Keller.

7302. 1645 februari 6. Van J.A. Salvius.[1]

Hochedeler, gestrenger, insonders hochgeehrter herr ambassadeur,

Nechst hertzlicher anwünschung von Gott eines glück- vndt freudenreichen, mit gesundtheit vndt all anderem vollkommenen wolstand gesegneten newen, vndt dergleichen viel hernachfolgender jahre, verhallte Ew. Excell. ich hierdurch nicht, wie dass dero verschiedene nacheinander abgelassene schreiben mir wol zuhanden gebracht worden, vndt wie ich darinn jedesmahl ein- vndt andere guthe nachricht gefunden, allsso thue ich dessfalls dienstlichen danck sagen. Ob auch schon ich erkenne, meiner schuldigkeid gewesen zu sein, Ew. Exc. allemahl mit gleichmässiger communication zu begegenen, so bin ich doch zum öfftern, theils durch meine bey diesem werck mir obliegende labores, theils durch vielmahlige, vndt noch jetzund mich zimblich angreiffende indisposition, wieder meinen willen darvon abgehallten worden, dass allsso dannenhero ich hoffe Ew. Excell. solches zu meinen entschuldigung bey sich werden gellten lassen, vndt will dabey ich nicht zweiffelen, ihro mittler zeit durch meinen secretarium wochentlicher bericht von dem bissherigen hiesigen verlauff, hinterbracht sein werde.

6 De Spaanse gevolmachtigden don Diego de Saavedra y Fajardo en Antoine Brun kregen op 31 januari hun verbeterde volmachten aangereikt (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 267-270, en *Colección de Documentos Inéditos* LXXXII, p. 511-513).

7 Koning Philips IV van Spanje stelde zijn Munsterse delegatie tegelijkertijd op de hoogte van de aanwijzing van drie nieuwe gevolmachtigden: Ramiro Núñez de Guzmán, hertog van Medina de Las Torres, oud-onderkoning van Napels, en de onderhandelaars Gaspar de Braccamonte y Guzmán (1595-1676), graaf van Peñaranda, en Joseph de Bergaigne (1588-1647), bisschop van 's-Hertogenbosch en gedesigneerd aartsbisschop van Kamerijk (‘Camtray’) (M. Fraga Iribarne, *Don Diego de Saavedra y Fajardo*, p. 432-438; *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 68, p. 72 en p. 118; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 490, en *Diarium Volmar* I, p. 273).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 10 (1645, 1). Oorspr. Postscriptum en ondertekening eigenhandig. De Duitse brieftekst is geschreven door Salvius' secretaris Georg Keller. Minuut aanwezig te Stockholm, RA, Adler Salvius' Saml. E 5257.

Anjetzo beruhets vff deme, dass mann zur haupt proposition zwar schreiten sollte,[2]

2 De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden de Franse gevolmachtigden verzocht een propositie in te dienen ‘circa media pacis’. In hun antwoord, dd. 1 februari 1645, beriepen de Fransen zich op de afspraken die zij met de Zweedse gevolmachtigden hadden gemaakt over de gelijktijdige aanvang van het ‘vredeswerk’ (negotium pacis) in Munster en Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 270-272).

gestallt vnsserseits mann willig vndt berait darzu ist;[3] nach demmahlen aber die alhier vorhandene fürstliche Lüneburgische, Mechelburgische vndt Hessen-Casselische, wie ingleichem der Hansee-stätte gesandten inständig, vndt vffs höchste bitten, mann mit der proposition so lang zu ruck hallten wollte,[4] biss mehrer chur-fürsten vndt stände gesandten zur stelle sein würden, allss wirdt, bevorab da vber obged[achte]r herren abgesandten eingewannte remonstrationes, wir auch bey vnss selbst befinden, dass, da nun die proposition vor sich gehen sollte, chur-fürsten vndt stände erst darüber zu deliberiren vndt communiciren beginnen, die zeit dar mit verspielen, vndt allsso nimmer anhero kommen würden, vermuthlich mann es, biss zu einer stärckeren frequentz von obged[achten] churfürsten vndt ständen abgesandten, anstehen lassen müssen, worüber doch wir in diesen tagen mit herren graffen d'Avaux, so vorgestern abend anhero kommen ist, einen gewissen vergleich treffen werden.[5]

Die leiche des don Botelho[6] wirdt von den keysserl. noch vorenthallten, gleichwol erbiethen sie sich etzlicher maassen, dass sie selbige, jedoch nicht auss schuldigkeit - dann das factum sie zu [justificiren] vermainen - sondern nur auss courtoisie vndt der recommendation des bischoffs Frantz Wilhelms - der doch ihrer aigenen officiers bekänntnuss nach, der primus author des wercks ist - vndt der hiesigen keysserl. gesandten zu gratificiren, restituiren wollten. Es will aber daran vnss nicht genug geschehen, dieweiln durch sothanen raub das ius gentium vndt sanctimonia legatorum an vnss gar zu sehr violirt worden, wesshalben dann wir nicht allein vff die restitution, sondern auch

3 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius wilden - overeenkomstig hun ‘propositio’, dd. 27 november/7 december 1644 - het ‘vredeswerk’ pas aanvangen wanneer de delegaties van de ‘immediatreichsstände’ (ordines) en ‘mediatstände’ ook daadwerkelijk in Osnabrück en Munster waren gearriveerd: ‘Quamprimum vero ordines advenerint, parati erimus ad rem ipsam aggrediendum eaque facilitate tractandum, ut omnibus constet nihil eorum quae ad universi Imperii pacem omni ex parte aequam, tutam, decoram maturandum conducere potuerunt, a nobis omissum esse’ (no. 7183 (bijlage), en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 313-314).

4 Dr. Jacob Lampadius (Braunschweig-Lüneburg), Reinhard Scheffer (Hessen-Kassel), dr. Abraham Kayser (Mecklenburg) en de afgevaardigden van de Hanzesteden steunden het Zweeds verzoek om de aanbieding van de ‘propositiones de pace’ nog enige tijd uit te stellen; vgl. nos. 7288 en 7289.

5 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, verscheen op 25 januari/4 februari in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 485 en p. 494, en *Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 117). Een vergelijk kwam niet tot stand; *infra*, n. 15.

6 De aanhouding van de lijkstoet van de Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes († 15 december 1644 te Osnabrück). De keurvorstelijke gevolmachtigde Franz Wilhelm von Wartenberg, bisschop van Osnabrück, Minden en Verden, en de keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, rechtvaardigden het optreden van de keizerlijke ritmeester Wolff (Wulff) en de inbeslagname van de Portugese goederen ‘comme bonne prise’. Na tussenkomst van de Munsterse bemiddelaar Alvise Contarini waren zij bereid tot teruggave van de kist en koffers: ‘zwar nit von rechts wegen, sondern auß courthesia’ (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. 51-52 en p. 58-60; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 450 en p. 496-497, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 158-161 en p. 178-179).

vff die bestraffung der jenigen officiers, so die hinwegführung gethan, beständig tringen.[7] Wass nun der erfolg sein wirdt, werden wir zu seiner zeit zu erfahren haben.

Immittelst bin ich vndt verbleibe,

Ew. Excell. inservire paratissimus semper,

J.A. Salvius m.p.

Osnabruck, den 27. Ianuarii st[ylo] v[etere] 1645.

Königsmarck wirdt mit 4000 pferden vndt 5000 zu fuess, ins stifft Bremen gehen.[8]

P.S. Illustrissime domine legate,

Praecipuum quod me a frequentiori literarum commercio cum Excellentia vestra contra meam voluntatem detinet sunt sollicitudines pecuniariae pro exercitu, quae mihi etiamnum incumbunt, res profecto, quae et tempus et animum et vigorem ingenii et corporis sanitatem mihi adimunt. Sed quia supplent defectus meos partim dominus legatus Oxenstierna, partim meus amanuensis,[9] excusationem spero ab aequanimitate vestra.

Cepi calculum Excellentiae vestrae 4590 thalerorum, quos sibi e subsidiis hibernis retinuit.[10] Eum adiungo caeteris meis rationibus in Sueciam mittendis.

Faxit Deus, ut optatam tandem pacem obtineamus. Caesareani legati negant postulanti Stralsundio salvos conductus, quod status mediati non comprehendantur Hamburgensi concluso. Negant Argentorato, quod nuperis comitiis renuntiaverit foederi Suecico. Negarunt hactenus restitutionem funeris Botelhiani, Portugallici ministri, ‘comme bonne prise’. Quae omnia sunt falsa supposita. Stralsundium est status - saltem mediatus;[11] in praeliminaribus nomen status generaliter et indistincte ponitur, prout et mediatos et immediatos continet -, est foederata civitas, est adhaerens Sueciae. Sed isti haec omnia sophismatis eludunt.

Argentina ipsa petit a nobis, ut caesareanorum salvos conductus ei procuremus. Si renuntiavit foederi, vi metuque factum est.[12] Nec nisi mutuo consensu solvuntur, quae mutuo pacta sunt, foedera.

7 De Zweedse gevolmachtigden eisten volledige genoegdoening. Toen de keizerlijken geen gevolg gaven aan hun verzoek tot uitlevering van de ritmeester, namen zij met de gijzeling van de Osnabrücker domdeken Johann von Melschede het recht in eigen hand (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 172-173, p. 176 en p. 184).

8 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had de jacht op de keizerlijke infanteristen van Matthias, graaf Gallas, gestaakt. Teruggekeerd in de kwartieren bij Maagdenburg ontving hij de order om opnieuw bezit te nemen van het aartsbisdom Bremen en het hertogdom Holstein.

9 De nieuwsbrieven van Johan Oxenstierna en Salvius' secretaris Georg Keller.

10 Het antwoord van Johan Adler Salvius op Grotius' brief van 14 januari 1645 (no. 7250). De Zweedse ambassadeur had de afgelopen jaren dankbaar gebruik gemaakt van de door koning Lodewijk XIII aangereikte mogelijkheid om zijn onkosten af te trekken van de Franse subsidies aan de Zweedse legers in Duitsland. In overleg met de Parijse bankier Johan Hoeufft stuurde hij de gevolmachtigde ieder halfjaar een rekening toe.

11 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius voerden met de keizerlijken te Osnabrück een felle strijd over de in het preliminair vredesverdrag van Hamburg (25 december 1641) vastgelegde verplichting tot afgifte van vrijgeleide-brieven aan de ‘confoederati et adhaerentes’ van de Zweedse kroon (Stralsund en andere ‘mediatstände’).

12 De controverse over het vrijgeleide aan de delegatie van de stad Straatsburg. De keizerlijken accepteerden geen Zweedse bemoeienis met een rijksstad die op de Regenburger Rijksdag (1640/1641), in aanwezigheid van de keizer en de rijksstanden, plechtig had bezworen ‘mit der cron Schweden so wenig als Franckreich einige bündtnüs oder adhaerentz zu haben’

Botelho fuit in comitatu nostro,[13] habuit salvos conductus nostros, Imperium non est hostis Lusitaniae nec viceversa. Catelani et caeteri Lusitani, Gallicam legationem comitati non modo per neutrale Imperium,[14] sed et per ipsa infensissimorum hostium suorum Hispanorum praesidia, tuti processerunt. Sed praedae inhiantibus nec gentium iura, nec sacra legationum, nec ipsa humanitatis aut christianitatis repagula obstant: omnia perrumpunt! Quae cuncta, cum manifeste impugnent praeliminaria Hamburgensia, propter sequelam nostra ipsorum interest, ne cedantur. Nec tamen propterea tantum tractatus haesere. Sed potissimum quod nondum venere electores, qui nomine Imperii hic et Monasterii interesse tenentur obsecrantibus nos qui hic sunt aliorum principum legatis, ne omnino quidquam proponamus, nisi non solum electoribus, sed et bona parte caeterorum statuum praesentibus.[15]

Hae causae sunt, quod etiamnum in facienda propositione principali haereamus. Movent tamen passim multi ordines, ut spes sit brevi adfuturos. Neque singulos expectabimus. Aliquoto corpore praesente rem ipsam, cum Deo, aggrediemur. Det Deus incrementum et Excellentiae vestrae omnia prospera.

Onderaan de brief staat: H. ambassadeur Grotio.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Febr. 1645.
En in dorso: 27 Ian. 1645 Salvius.
Onderaan de minuut te Stockholm staat: H. ambassadeur Grotium, vom 27. Ianuarii 1645.

7303. 1645 februari 6. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

(*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 162, en *Diarium Lamberg*, p. 41).

13 *Supra*, n. 6. De gevolmachtigden van koning Jan IV van Portugal hadden geen erkende status kunnen verwerven. Zij hielden zich in Munster en Osnabrück schuil onder de titel van toegevoegde leden (extraordinarii) van de Franse en Zweedse delegaties; vgl. no. 7090.

14 De Franse delegatie te Munster bood niet alleen bescherming aan de Portugese gevolmachtigden dr. Luís Pereira de Castro en Francisco de Andrade Leitão, maar ook aan de Catalaanse gevolmachtigde dr. José Fontanella, 'regente de la Audiencia del Principado de Cataluña'. Laatstgenoemde had op 14 januari de terugreis naar zijn vaderland aanvaard; onderweg, in het zicht van de stad Rheine, ontsnapte de Catalaan ternauwernood aan een keizerlijke hinderlaag (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 69 en p. 101-102, en *Diarium Volmar* I, p. 260-261).

15 Het vraagstuk van de gelijktijdige aanvang van het 'vredeswerk' (negotium pacis) in Munster en Osnabrück (nos. 7288, 7289 en 7301). De graaf van Avaux had de Zweedse gevolmachtigden niet tot matiging van hun harde opstelling ten aanzien van de aanwezigheid van de keurvorsten en Duitse standen kunnen bewegen. Op 10 februari keerde hij misnoegd terug van het bondgenootschappelijke overleg te Osnabrück (*supra*, n. 5): 'Tout ce que nous avons pu faire est qu'ils semblent se restraindre à la venue des ambassadeurs de Mayence et Brandebourg et des députéz du cercle de Franconie' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 123-126).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 162. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

Daer is tijdinge dat een Deensch overste Bielke de Moerschanse, sijnde een pas tussen Norwegen en Sweden, per surprinse soude geoccupeert hebben.[2] Ende willende vor-

2 Overste Henrik Bielke (Bjelke) (1615-1683) diende in het garderegiment van Hannibal Sehested, Deens gouverneur van Noorwegen (*DBL* II, p. 74-77). De 'Moerschanse' (Morasschanze of Moritzerschanze) lag op de weg naar Karlstad (Värmland) ('Brieven van den resident Carel van Cracau', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 402-403; *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 151, en *Gazette 1645*, nos. 13, 21 en 29, dd. 28 januari, 18 februari en 18 maart 1645).

ders in Sweden inmarcheren, door manquement van proviand en de moyelickhijt van de wegen bij wintertijden soude wederom terugge hebben moeten trecken nae Norwegen, laetende de schanse met 600 man beset. Ende is dit hetgeene de Deenen hier en elders soo groot hebben voorgegeven.

Den overste Helm Wrangel ligt in ende om Aelburg in Jutland wel gecampeert;[3] is wel versien van ammonitie en voeragie, alles volop. Den eertsbisschop van Bremen, rijcxmaerschalck Bille, generael-lieutenant Bauwer, generael-major Alefelt, met hun volck in de 7000 sterck, sijn dicht bij hem gelegert geweest, maer hebben op hem niets dorven attenteren. Ende hebben wij tijdinge dat deselve Deensche volckeren schielijck terugge sijn getrocken,[4] gelijck dan de cavallerie onder Alefelt al te Itzehoe soude aengecomen sijn, den aertsbisschop te Gluckstad ende Bauwer wederom nae Fuinen over sijn gegaen. De reden van dese onvermoedelijcke decamperinge is onbekent;[5] naerichtinge heeft men dat den aertsbisschop sich met den marschalck Bille wegen het commando gans niet connen verdragen. Sij hebben misschien mede gevreest de compste van Coningsmarck, die tegenwoordig Hornburg attacqueert ende beschiet.[6] Ondertussen heeft graeve Pents[7] met eenige Deensche troepen Pinnenberg, een slot niet wijt van Hamburg, berent in meeninge 'tselve per force te gewinnen.

Van de hooftarmeën hebben wij niet anders als dat den generael Torstenson met de armee stond om in Bohemen in te trecken.[8] Dat den landgraef van Hessen[9] nae Dresden vervoert was met apparentie om tegens den overste Gersdorf[10] en andere wederom gelost te werden. Jan de Weert soude met sijne 3000 man wederom terugge nae den Rijn gaen.[11]

3 Het leger van de Zweedse kolonel Helmut Wrangel verschanste zich aan ‘de watercant’ in het noordoosten van Jutland (het gebied van Vendsyssel).

4 De Deense bevelhebbers Frederik, administrator van het aartsbisdom Bremen, maarschalk Anders Bille (Bilde), generaal-majoor Frederick von Bauer en kolonel Claus Ahlefeldt gaven de strijd in Jutland op (*Gazette 1645*, nos. 21 en 22[2], dd. 18 en 25 februari 1645).

5 De *Gazette 1645*, no. 16, dd. 4 februari 1645, zinspeelde op de tweedracht in het Deense opperbevel: ‘Il y a grand differant entre l'Archévesque de Brémen et le sieur André Bille Mareschal du Royaume de Dannemarc; celui-ci voulant avoir le commandement général, non seulement des troupes Danoises, mais encor de celles qui sont au païs de Holstein: ce que cet Archévesque, qui est encor à Rensbourg, prétend lui appartenir’.

6 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, stond op 21 januari voor de vesting Hornburg. Het keizerlijke garnizoen capituleerde op 26 januari (*Gazette 1645*, no. 22[2], dd. 25 februari 1645).

7 Graaf Christian von Pentz (ca. 1600-1651), schoonzoon van koning Christiaan IV van Denemarken, gouverneur van Glückstadt (*DBL* XI, p. 252-253), nam het initiatief tot de belegering van het kasteel Pinneberg. De Zweedse garnizoenssoldaten weerden zich zo dapper dat de graaf zijn manschappen tot de orde moest roepen (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 611, en *Gazette 1645*, nos. 22[2] en 24, dd. 25 februari en 4 maart 1645).

8 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson was met een leger van 14000 soldaten Bohemen binnengetrokken. Op 26 januari voegde hij zich bij zijn voorhoede in Chomutov (*Doc. Boh.* VII, p. 171-172, nos. 499 en 501).

9 Landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege, kolonel in Zweedse dienst, was bij Zeitz gevangen genomen door het Saksische garnizoen van Zwickau (*Gazette 1645*, nos. 10 en 12, dd. 21 en 28 januari 1645). Op 18 februari publiceerde de *Gazette 1645*, no. 21, een bericht uit Pirna van 25 januari 1645: ‘Le Lan[d]grave Fréderic de Hesse qui estoit prisonnier à Zvikaw, a esté conduit à Dresde, dans le chasteau de laquelle ville il est logé. Le Général Major Gersdorf a esté mis en liberté sur sa parole pour traiter de la rançon de ce Landgrave’.

10 Kolonel Gersdorf, de Saksische garnizoenscommandant van Pegau; zie no. 7230.

11 De Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth zette zijn mars naar de kwartieren van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen onvermoeibaar voort. Op 19 januari verscheen hij in de Boheemse grensstad Domažlice (Taus) (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 151).

Den rijcxdagh in Polen gaet sijnen begin nemen den 14 Februari[12] ende alsdan mede de bijeencompste wegen de vereenigung der religie.[13] Daer word een bisschop wt Polen nae Vranckrijck gedestineert, soo men segt, in 't stuck van 't houwelijck tussen den coning van Polen en de princesse van Nevers.[14] Oock soude eene aensienlijcke ambassade wt Polen nae Sweden gedestineert werden.[15]

De tractaten tussen Sweden en Dennemarcken schijnen hunnen voortgang den 8/18 Februari te sullen nemen.[16] Van Deenscher zijde sijn daertoe genomineert den rijcxhofmeester Corvix Ulefelt, den rijcxcantselaer Höge, den slotheer te Fredericxburg Christof Ulefelt ende den stadhouder in Zeelant Zeefelt.[17]

Van Osnabrugge en Munster word bericht dat de Fransche ambassadeurs[18] sich de interceptie van het Portug[es]ysche lijck hooch aentrecken.[19] De keysersche officiers die 'tselve gedaen hebben sijn te Munster, ende dorven sich niet vandaer begeven, also hun van den generael Veelen[20] een arrest ende dienvolgens straffe gedraeigt werd. Een domesticq van den heere baron Oxenstirn, die bij het lijck is geweest, is wel wederom teruggegecomen en vrijgelaeten,[21] maer van de restitutie des lijcks ende de daerbij ontnomene saacken en wil men niet weeten of daertoe verstaen. De heeren d'Avaux ende Servien souden soo wijt in oneenichijt sijn, dat

12 De Poolse rijksdag kwam op 14 februari 1645 in Warschau bijeen (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 198, en 'Brieven van P. Pels', in *Kronijk HG* 24(1868), p. 712-714).

13 Het godsdienstgesprek van katholieken, lutheranen en calvinisten. Op 28 augustus sprak de Poolse kanselier Jerzy Ossolińsky in het stadhuis van Toruń de openingsrede uit (Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 388-392).

14 Koning Wladislas IV van Polen maakte zijn verloving bekend met de Franse prinses Maria (Louise-Marie) van Gonzaga, dochter van hertog Karel I van Nevers en Mantua. In augustus 1645 ondernamen de Ermlandse bisschop Wacław Leszczyński en Krzysztof Opaliński, 'woiwode' van Poznań, de reis naar Parijs (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 216 en p. 218).

15 Koningin Christina wachtte de komst van een Poolse delegatie niet af. Op 16/26 november had zij in aanwezigheid van de rijksraden het besluit genomen om de koning van Polen officieel bericht te doen van haar troonsbestijging. De missie vertrouwde zij toe aan de kanselarijraad Axel Sparre; vgl. *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 669; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 474.

16 De aanvangsdatum van het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro, op de grens van Kalmar (Zweden) en Kristianopel (Denemarken), werd op verzoek van beide partijen verschoven naar 8/18 februari 1645.

17 Koning Christiaan IV van Denemarken had op 13/23 januari instructies laten opstellen op naam van rijkshofmeester Corfits Ulfeldt (Ulfelt), kanselier Christen Thomesen Sehested en de rijksraden Christoffer Urne en Jørgen Se(e)feld (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 450-452). Rijkskanselier Just Høg (1584-1646) en rijksraad Christoffer Ulfeldt (1583-1653) bleven in de nabijheid van het hof (*DBL* VII, p. 31-33, en XV, p. 135-136).

18 De Franse delegatie te Munster bood niet alleen bescherming aan de Portugese gevolmachtigden dr. Luís Pereira de Castro en Francisco de Andrade Leitão, maar ook aan de Catalaanse gevolmachtigde dr. José Fontanella, 'regente de la Audiencia del Principado de Cataluña'. Laatstgenoemde had op 14 januari de terugreis naar zijn vaderland aanvaard; onderweg, in het zicht van de stad Rheine, onsnapte de Catalaan ternauwernood aan een keizerlijke hinderlaag (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 69 en p. 101-102, en *Diarium Volmar* I, p. 260-261).

19 De aanhouding van de lijkstoet van de Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes door de keizerlijke ritmeester Wolff (Wulff).

20 De keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Alexander (1599-1675), graaf van Velen en Megen (*Westfälische Lebensbilder* VI, p. 1-13).

21 De vrijlating van Daniel Jansen, lijfwacht van de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna; zie no. 7261.

den heere d'Avaux, het schrijven van den heere Servien in sijnen naeme alleen aen de stenden des Rijcx de novo gedaen,[22] geïmprobeert soude we-

22 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, distantieerde zich nadrukkelijk van de persoonlijke brief van zijn collega Abel Servien aan de Frankforter 'Deputationstag', dd. 18 december 1644.

sen, ende soude hun van 't hof van Vranckrijck aenbevoolen sijn geworden sich onder malcanderen te verdragen[23] ende tot noch toe bij de keysersche niet te roeren wegen de vrijstellinge van den ceurvorst van Trier.[24]

Te Osnabrugge heeft de coninckliycke Sweedsche ambassade op begeeren van de stad Straesburg een speciael paspoort van de keysersche voor de Straesburg[sch]e gedeputeerden versocht, waertoe sich de keysersche[25] soo weinig als tot een paspoort voor de stad Straelsond willen verstaen, voorgevende dat Straesburg wel een immediate stand is, maer niet in confederatie met Sweden of Vranckrijck. Dat behalven dat deselve stad den Praager Vrede hadde aengenomen ende dieswegen met den keyser nu niets te demesleren meer hadde, 'twelck alles directelijck is strijdende tegens het praeliminaer convent ende daerwt af te sien hoe de keysersche de vredestractaten aen alle canten soecken om te stooten.[26]

Te Munster sijn de gerenoveerde keysersche en Fransche volmachten aengecomen. Maer de Spaensche blijven noch terugge,[27] allegerende de Spaensche dat de Fransche selfs daervan oorsaack sijn, also hun courier buiten billichijt in Vranckrijck soude sijn opg[e]houden geworden. Ondertussen werden te Munster de Beyersche afgesanten verwacht,[28]

23 Staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, herinnerde de gevolmachtigden aan hun vredestaken. Op 21 januari was de storm in de Franse residenties te Munster enigszins geluwd (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 24-25 en p. 81-82).

24 In hun propositio, dd. 4 december 1644, hadden de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien krachtig aangedrongen op de vrijlating van de nog steeds door de keizerlijken gevangen gehouden Trierse keurvorst-aartsbisschop Philipp Christoph von Sötern. De regering in Parijs was niet gelukkig met deze eis en stelde in een memorandum, dd. 1 januari 1645, vast: 'il eust esté à désirer que sur le faict de monsieur l'eslecteur de Trèves lesdictz sieurs plénipotentiaires n'eussent pas demandé son restablissement présent dans ses Estatz puisque c'est un poinct à estre traicté dans la pais mesme' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 4).

25 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane accepteerden geen Zweedse bemoeienis met het vrijgeleide dat het stadsbestuur van Straatsburg had aangevraagd, want de rijksstad was sinds de vrede van Praag (1635) een 'neutrale stad' en had op de Regensburger Rijksdag (1640/1641), in aanwezigheid van de keizer en de rijksstanden, plechtig bezworen 'mit der cron Schweden so wenig als Franckreich einige bündtnüs oder adhaerentz zu haben' (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 162, en *Diarium Lamberg*, p. 41).

26 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius voerden met de keizerlijken te Osnabrück een felle strijd over de in het preliminair vredesverdrag van Hamburg (25 december 1641) vastgelegde verplichting tot afgifte van vrijgeleidebrieven aan de 'confoederati et adhaerentes' van de Zweedse kroon (Stralsund en andere 'mediatstände').

27 De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden de koeriers twee maanden (20 november-20/30 januari) de tijd gegeven om de geëmendeerde volmachten uit Wenen, Madrid en Parijs op te halen. De Spaanse koerier kwam als laatste binnen (31 januari) (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 280-284 en p. 350-357).

28 De Beierse gevolmachtigden Georg Christoph, vrijheer van Haslang, en dr. Johann Adolf Krebs wachtten in Hamm ap de inwilliging van hun ceremoniële wensen. Als vertegenwoordigers van de keurvorst-hertog van Beieren meenden zij aanspraak te mogen maken op een ontvangst volgens hetzelfde protocol als tot nu toe in acht was genomen bij de intochten van de gevolmachtigden van gekroonde hoofden en de ambassadeur van de republiek Venetië. Later dan verwacht, op 22 februari, maakten zij hun entree in Munster (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. 66-70 en p. 103-104).

alsoock een van Savoyen,[29] ende souden de gedeputeerden van de steden Straesburg, Nurenberg, Franckfort, Ulm op wegh sijn.[30]
Ick blijve, mijnheere,
u. Excellentie dienstwilligste.

Hage, 6 Februari 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 15 Febr.
En in dorso: 6 Febr. 1645 Spierinck.

7304. [1645 februari 6]. Van I. Vossius.[1]

Per aliquot dies Blauwius ab hac urbe abfuit,[2] quae est ratio, quod non ita certa possim rescribere quam vellem. Spero tamen Blauwium pro voluntate Excellentiae vestrae omnia facturum ubi reversus fuerit. Mitto vitam Cyrilli patriarchae Constantinopolitani,[3] Roma transmissam et scriptam a Leone Allatio.[4] Hoc ut facerem[5] movit me, quod

29 De Savoyaardse gevolmachtigden, Claudio Gerolamo Chabod (Chabo), markies van Saint-Mauris (S. Maurizio), en de Piëmontese senator Gian Francesco Bellezia, hadden de Franse hoofdstad op 3 januari verlaten (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 40). In de eerste week van februari namen zij hun intrek in het 'Amtshaus' te Wolbeck, ten zuidoosten van Munster (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. 84 en p. 122, en Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 128-132 en p. 363-365).

30 De afgevaardigden van de rijkssteden maakten zich reisvaardig: dr. Markus Otto (Straatsburg), dr.Tobias Oelhafen (Neurenberg), dr. Zacharias Stenglin (Frankfort) en dr. Sebastian Otto (Ulm) (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 191, p. 249, p. 252 en p. 284).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, VI F 30, p. 47. Minuut. Afschriften te Oxford, Bodleian Library, ms. Cherry 24, f. 31b en ms. Smith 74, f. 143. Antw. op no. 7265, beantw. d. no. 7318.

2 De Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu bracht een bezoek aan Den Haag. Blijkbaar liet hij iedereen gissen naar de voortgang van zijn uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534); vgl. no. 7286.

3 Cyrillus Lucaris (ca. 1572-1638), patriarch van Constantinopel, die door zijn vriendschap met de Staatse orator Cornelis Haga en diens predikant Antoine Léger grote belangstelling kreeg voor reformatorische geschriften. Zijn nieuw verworven inzichten legde hij vast in een *Confessio fidei* waarvan de Latijnse versie in 1629 te Genève werd gedrukt. In eigen land stootten de geloofsopvattingen van de patriarch steeds op groot verzet. Uiteindelijk werd hij vermoord en zijn leer op de synodes van Constantinopel (1638), Constantinopel-Iasi (1642) en Constantinopel-Bethlehem-Jerusalem (1672) veroordeeld (G. Hering, *Ökumenisches Patriarchat und Europäische Politik 1620-1638*, p. 176-206).

4 Vgl. no. 6351 (dl. XIV). Het vijandige 'vita' is verwerkt in Allatius' *De Ecclesiae Occidentalis atque Orientalis perpetua consensione libri tres*, ed. B. Nihusius, Keulen [Amsterdam] 'apud I. Kalcovium' 1648, p. 1072 (S. Runciman, *The great church in captivity*, p. 259 en p. 266).

5 Het initiatief tot dit geschenk kwam van Bartholdus Nihusius (1589-1657), een tot het katholieke geloof bekeerde Duitse lutheraan, corrector in de drukkerij van dr. Joan Blaeu en huisvriend van de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius (*NNBW* VII, kol. 909-910; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 6-8 en p. 17-19, en Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, p. 266-269).

viderem Excellentiam vestram eam non habuisse,[6] tum cum Riveto responderet.[7] Leo iste Allatius curat hic excudi librum de templis Graecorum recentiorum praesertim, cuius iam aliqua pars edita est.[8]

Impendi aliquod tempus in colligendis inscriptionibus quas diverso tempore et locis aut collegi aut ab aliis accepi.[9] Eas curabo imprimi, si modo typographum in merce parum vendibili, ut ipsi aiunt, inveniam. Puto illas venire ad numerum trium millium. Martialem vix ausim iam dare,[10] cum verear hominum quorundam iudicia, his in locis satis morosa, qui putarent illum esse fructum peregrinationis meae, quod Martialem intelligere didicerim. Hoc utique fieret, si illum primo protruderem. Consultius a sancti Ignatii epistolis auspicabor, quae quamprimum, ut spero, praelo subiicientur.[11]

Excuditur Lugduni de Militia veterum Romanorum.[12]

Bovenaan de minuut staat: Hugoni Grotio.

6 Isaac Vossius had in zijn Parijse dagen (augustus 1643-28 augustus 1644) inzage gehad in de dossiers die Grotius had aangelegd voor een weerwoord op André Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum*, Leiden 1643 (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).

7 Zie de aanval van Grotius op de reformatorische patriarch in zijn *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, discussio*, Irenopolis [Amsterdam] 1645 (*BG* no. 1195): 'Cyrillus ille, de quo hic agit D. Rivetus, absque Synodo, absque Patriarcharum, absque Metropolitarum suorum consensu fidem ritusque Graecos mutare voluit ad Calvinisticam formam' (*Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 701 r. 56 A).

8 Leone Allacio (Allacci; Allatius) (1586-1669) studeerde theologie aan het pauselijk college voor jonge Grieken. Naderhand assisteerde hij kardinaal Lelio Biscia in kwesties die de Griekse Kerk aangingen. Zijn liefde voor het verzamelen van kostbare boeken en manuscripten bracht hem in contact met kardinaal Francesco Barberini, voor wie hij later als bibliothecaris ging werken (*DBI* II, p. 467-471). Zijn *De templis Graecorum recentioribus*, ed. B. Nihusius, werd in Amsterdam gedrukt, maar voerde het impressum: 'apud I. Kalcovium et socios, Coloniae Agrippinae 1645'.

9 Isaac Vossius sorteerde de papieren en manuscripten die hij op zijn reis langs Engelse, Italiaanse en Franse bibliotheken had verzameld (Y. Rogge, 'De reis van Isaac Vossius (1641-1645)', in *Oud-Holland* 18(1900), p. 3-20; F.F. Blok, *Isaac Vossius en zijn kring*, p. 207-218).

10 M. Valerius Martialis, *Epigrammata*; zie *Bibliotheca Universitatis Leidensis, Codices Vossiani Latini*, ed. K.A. de Meyier, F 65, F 106, Q 48, Q 86, Q 89, Q 121, O 1, O 4, O 10 en O 56.

11 In de Bibliotheca Medicea-Laurentiana te Florence was Isaac Vossius op het spoor gekomen van een Griekse codex met brieven van Ignatius van Antiochië († ca. 107). Deze vondst leidde tot de editie *Epistolae genuinae S. Ignatii martyris, quae nunc primum lucem vident ex bibliotheca Florentina ... edidit et notas addidit Isaacus Vossius*, Amsterdam 1646 (F.F. Blok, *Isaac Vossius en zijn kring*, p. 136-137 en p. 212-218, en Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, p. 287-288 en p. 340-342).

12 De Leidse hoogleraar Claude Saumaise (Salmasius) had het manuscript van zijn *De re militari Romanorum liber* in november 1644 bij de Elzeviers ingeleverd. Het werk kwam in april 1645 stil te liggen (Leroy, *Dernier voyage*, p. 59-60 en p. 67-68; Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 391, p. 398, p. 419 en p. 502-503). Een postume uitgave werd in 1657 verzorgd door de historicus Georg Horn (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 322).

7305. 1645 februari 7. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Tria praecipue negotiationem de pace modo remorari scribitur. 1) Est ordinum Imperii absentia, quorum praesentiam summe hactenus urserunt utriusque coronae legati.[2] Mediatores id summo studio agunt,[3] ut se contentos reddant foederati adventu deputatorum quorundam nomine universorum. Verentur vero foederatorum regnorum legati, ne anguis lateat in herba iique solum machinatione Austriaca compareant, qui adversae parti beneficiis vel promissis sunt obligati ac devoti.[4] Exemplum suppeditat circulus Francicus, ex dissidio pontificiorum et evangelicorum de personis mittendis inter se discors.[5] Deliberatur proinde, utrum ulterius singulorum desiderandus adventus vel nullius prorsus expetendus. 2) Recusant caesarei participes facere Stralsundenses literarum de securitate publica caventium,[6] forte ut mediatis Imperii statibus libera comparendi facultas praecidatur, praetendentes id vergere in praeiudicium electoris Brandeburgensis eiusque dispositioni id committere se dicentes.[7] 3) Recens violatus respectus legatorum coronae Suedicae spretis literis de securitate praestanda ab ipsis datis, abducto corpore demortui Lusitani Bothelo Fasteneviam cum satellite illustrissimi domini legati Oxenstierna[e].[8] Quod facinus illustrissimi et excellentissimi domini

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1645, 6). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7284, beantw. d. no. 7322.

2 De lange wacht op de komst van de keurvorsten en de Duitse standen. De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien sloegen acht op het memorandum van hun regering, dd. 1 januari 1645: ‘Premièrement, il luy a bien semblé qu'il estoit à propos pour plusieurs raisons d'incister à demander la venue de tous les princes et estatz de l'Empire, mais elle [sa Majesté] a cru aussy qu'il n'estoit pas nécessaire ny expédient d'y insinuer comme ont faict lesdictz sieurs plénipotentiaires qu'à deffault de cela l'assemblée de Munster ne seroit pas complette et légitime’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 3).

3 De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden de Franse gevolmachtigden verzocht een propositie in te dienen ‘circa media pacis’. In hun antwoord, dd. 1 februari 1645, beriepen de Fransen zich op de afspraken die zij met de Zweedse gevolmachtigden hadden gemaakt over de gelijktijdige aanvang van het ‘vredeswerk’ (negotium pacis) in Munster en Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 270-272).

4 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius weerstonden de druk die de Fransen en de Munsterse bemiddelaars op hen uitoefenden. Op 10 februari keerde de graaf van Avaux misnoegd terug van het bondgenootschappelijke overleg te Osnabrück: ‘Tout ce que nous avons pu faire est qu'ils semblent se restraindre à la venue des ambassadeurs de Mayence et Brandebourg et des députéz du cercle de Franconie’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 123-126).

5 De twist vertraagde de reis van de Frankische delegatie. In april gaven Melchior Otto Voit von Salzburg († 1653), bisschop van Bamberg, en Christian (1581-1655), markgraaf van Brandenburg-Kulmbach, hun zegen aan de afvaardiging van Cornelius Gobelius (Göbel) (1611-1654), bisschoppelijk raadsheer, dr. Johann Müller (1583-1648), raad van de markgraven van Brandenburg-Kulmbach en Brandenburg-Ansbach, en dr. Tobias Oelhafen (1601-1666), syndicus van Neurenberg (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 60).

6 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane ontzegden het stadsbestuur van Stralsund en andere aan de Zweedse kroon gelieerde ‘mediatstände’ het recht op een vrijgeleide ter vredesconferentie.

7 De stad Stralsund stond van oudsher onder de rechtsmacht van de hertog van Pommeren. Na de dood van hertog Bogislaw XIV († 1637) viel de Pommerse erfenis toe aan de keurvorst van Brandenburg; vgl. no. 7298, en *Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 248.

8 De Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes was op 15 december 1644 in Osnabrück overleden. Toen de Zweden drie wagens in gereedheid hadden gebracht om het lichaam naar Minden over te brengen, hield de keizerlijke ritmeester Wolff (Wulff) de lijkstoet aan en plaatste kist, koffers en gevolg onder toezicht van de com-

legati apud caesareos exaggerari fecerunt per secretarium legationis dominum Mylonium, qui per decanum[9] id responsi dederunt a se procuratum iri satellitis dimissionem, simul rogantes, quo pacto nostri sibi amplius satisfieri vellent. Repositum ipsis est omnium ablatorum in integrum restitutionem postulari et ut magister equitum, author istius facinoris, capite plexus rotis iniiciatur. Quae caesarei cum collegis suis Monasterii agentibus se communicaturos affirmarunt; eventum brevi sumus audituri.[10]

Venetus dixit se videre varios praetextus quaeri rogavitque, ut indicetur, si cuius intersit, ne res adhuc serio agatur, quo conventus iste solvatur.[11]

Marescallus Torstensonius in Bohemiam movet.[12] Coningsmarchius hostium consiliis intentus in locis Balthico mari vicinis exercitum 10000 congregabit.[13] Principis Transilvaniae delegatus marescallum Torstensonium securum facit de pace cum caesare non pangenda inscia vel invita sacra regia Maiestate Suediae.[14]

Inter illustrissimos dominos legatos Gallicos nescio quid simultatis foveri feratur. Literas domini Servien ad Francofurtensem[15] refutaverat quidam occultato nomine suo.[16]

9 De Osnabrücker deken Raban Heistermann (Heystermann) beantwoordde de Zweedse klacht met de belofte dat de keizerlijken zouden ijveren voor de vrijlating van Oxenstierna's lijfwacht Daniel Jansen (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 143).

10 De kwestie werd inderdaad aan de Munsterse collega's voorgelegd. Op 10 januari brachten de keizerlijke gevolmachtigden Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar de aanhouding van de Portugese lijkstoet ter sprake in een conferentie met de keurvorstelijke gevolmachtigde Franz Wilhelm von Wartenberg, bisschop van Osnabrück, Minden en Verden. De bisschop rechtvaardigde het optreden van de keizerlijke ritmeester en de inbeslagname van de Portugese goederen 'comme bonne prise' (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 253, en *Diarium Wartenberg* I, p. 51).

11 De Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini (*supra*, n. 3) wees de Zweedse resident Schering Rosenhane op het belang van een ongestoorde voortgang van het overleg in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. 58; *Diarium Volmar* I, p. 260-261, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 453-461, p. 466-469 en p. 475-479).

12 Op 26 januari voegde de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson zich bij zijn voorhoede in Chomutov (Bohemen) (*Doc. Boh.* VII, p. 171-172, nos. 499 en 501).

13 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had de jacht op de keizerlijke infanteristen van Matthias, graaf Gallas, gestaakt. Teruggekeerd in de kwartieren bij Maagdenburg ontving hij de order om opnieuw bezit te nemen van het aartsbisdom Bremen en het hertogdom Holstein.

14 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi had op 16 november 1643 een bondgenootschap met de Zweden gesloten. In een onderhoud met een koerier van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson ontkende hij de geruchten over een overeenkomst met de keizerlijken te Trnava (Tyrnau) (*Gazette 1645*, no. 21, dd. 18 februari 1645, en *Doc. Boh.* VII, p. 168 no. 493).

15 De Franse gevolmachtigde Abel Servien was met zijn collega Claude de Mesmes, graaf van Avaux, niet tot overeenstemming gekomen over de titulatuur van de koning van Frankrijk (Sacra Maiestas Christianissima) in hun uitnodigingsbrieven aan de rijksstanden. De ruzie liep zo hoog op dat hij de samenwerking met de graaf verbrak. Zonder diens advies af te wachten nam hij het initiatief tot het schrijven van een persoonlijke uitnodiging aan de Frankforter 'Deputationstag' (18 december 1644).

16 Nadat in het Parijse memorandum (*supra*, n. 2) een oplossing was aangedragen voor de koninklijke titulatuur 'Sa Majesté Très Chrestienne' (Christianissima Maiestas), konden de rivalen niet meer ontkomen aan de plicht om hun handtekeningen te plaatsen onder een nieuwe Franse uitnodigingsbrief aan de rijksstanden (ordines), dd. 20 januari 1645 (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 6, p. 20-25 en p. 82, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 341 -344).

Scriptum illud pro iustitia Suedicorum armorum contra Danos alio sermone quam Suedico et Germanico excusum nondum suppetit; id quidem agitur, ut in Belgicum idioma translatum in lucem prodeat.[17] Prolixum est et subveritus sum, ne eius transmissione apud illustrissimam Excellentiam vestram importunus audirem.[18] Cupidus vero illustrissimae Excellentiae vestrae nutui me accommodare his annexum ad illustrissimam Excellentiam vestram Germanicum exemplar destino, certus dignius id esse, in quod impendatur merces nuntio solvenda, quam domini de Cerisantes metra,[19] modo 5 florenorum a tabellario redempta.

Deus, illustrissime et excellentissime domine, illustrissimam Excellentiam vestram iugi incolumitate ac prosperitate foveat,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 7 Februarii 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 15 Febr.

7306. 1645 februari [11]. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

Legi summa cum voluptate scriptum in Suedia Germanico sermone editum contra Danorum scripta.[2] Vidi et documenta quae isti scripto sunt addita, continentia historiam rerum quas Daniae rex gessit in pacis negotio et quibus commercia

17 Het antwoord op het Deense Manifest, dd. 30 januari/9 februari 1644, was op 5/15 augustus 1644 te Stockholm ter perse gegaan. De Duitse versie 'Wiederlegung und Wolgegründete Antwort, auff das Dänische Manifest' kreeg spoedig een Nederlandse vertaling: 'Wederlegginghe ende Wel-ghefondeerde Antwoorde, op het Deensch Manifest, waer-inne ... vertoont werdt, dat, teghens alle ... waerheydt, aen ... de Croone Sweden verweten ... werdt, dat zij desen Oorlogh sonder oorsaecke ... den Koninck van Denemarcken soude toe-ghebracht hebben ... vertaelt ... uyt het Hooghduytsche gedruckte Exemplaer tot Stockholm bij Henrich Keyser', Leiden 1645 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5197, en *Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung 'Discursus politici'*, Frankfort 1930, p. 230).

18 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona had Grotius reeds een pakket toegestuurd; vgl. nos. 7257, 7275, 7287 en 7299.

19 Marc Duncan de Cerisantes' *Ode ad eminentissimum cardinalem Julium Mazarinum, in serenissimae ... principis Christinae Suecorum, Gothorum et Vandalorum reginae effigiem ipsi donatam*, Parijs 1645.

1 Copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 244. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 17 no. 27. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 439 en f. 467. Antw. op een Zweeds postpakket (nos. 7275 en 7287).

2 Het antwoord op het Deense Manifest, dd. 30 januari/9 februari 1644, was op 5/15 augustus 1644 te Stockholm ter perse gegaan. De Duitse versie voerde het opschrift: 'Wiederlegung und Wolgegründete Antwort, auff das Dänische Manifest, worinnen ... dargethan wird, daß Ihrer Königl. May:tt und Cron Schweden wieder allen Fug ... fürgeworffen wird, daß sie diesen Krieg dem Könige von Dennemarck ohne Ursach ... auff den Hals geführet haben. Auß dem Schwedischen in das Teutsche transferiret. Gedruckt zu Stockholm durch Henrich Keyser, Königl. Buchdrucker, anno 1644' (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5197, en *Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung 'Discursus politici'*, Frankfort 1930, p. 230).

foederaque turbavit. Nemo erit qui istis lectis addubitet, quin summa necessitas augustam Maiestatem tuam adegerit ad vitandam armis et vim et fraudes, nisi qui Daniae regi favent. Favent autem ei nonnulli, non quod eum ament - quid enim fecit ut amaretur? -, sed quod alio vellent verti omnes vires Maiestatis tuae, aut etiam quod successibus eius invideant. Plane con-

fido futurum, ut et alii sua arma iungant cum armis Maiestatis tuae, quo sic et honestior et tutior et in commune utilior pax paretur.

Deus id velit idemque, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, in rebus omnibus Maiestatem tuam beet atque felicitet,

augustae Maiestatis tuae obedientissimus subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, I/XI‹I› Februarii 1645.

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Invectiva est in Danos. Manifestum Suecicum contra illos laudat.

7307. 1645 februari 11. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Die van Hollant ende Zeelant dienen op haer stuck te letten,[2] want het onderhouden van de alliantie met Swede gemaect ende de bevordering van de vrijheit van de commerciën meriteren veel in haerzelve. Daerenboven is die cours van uitstel die de gedeputeerden van de provinciën in deze zaeck inwerpen[3] van groote consequentie, oock in andere zaecken. Mijne opinie zoude zijn, zoo die andere provinciën niet haest tot reden en comen, dat Hollant ende Zeelant recht hebben om voor haerzelve te zorgen, gelijck zij gedaen hebben over tweehondert jaer, doen zij haer recht tegen Lubeck ende andere steden met openbaere wapenen hebben uitgevoert,[4] zonder dat daerom de andere Nederlanden die mede onder het huis van Bourgogne waeren haer in dat oorlogh inwickelden. Ende is 'tzelve oock conform een privilegie eertijds gegeven bij de keizerinne Margarite.[5] De Sweden zullen haer niet ver(ha)esten om met de Deenen te accorderen eer zij zullen weten wat Hollant zal doen.[6] Ende daernae zullen zij de maet van de vrede stellen nae de fortune van haere wapenen, gelijck de manier is.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 40i. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7308.
2 De afgevaardigden van het gewest Zeeland - met uitzondering van de vertegenwoordigers van Middelburg en Zierikzee - verleenden geen steun aan het Hollandse streven naar een wapenvereniging met de Zweden tot ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 182-185).
3 De landgewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande waren bevreesd voor een nieuwe oorlog (no. 7300). Vooralsnog zagen zij meer heil in het ‘groot desseyn ende entreprinse’ van Frederik Hendrik in Vlaanderen.
4 De Hollands-Zeeuwse kaperoorlog tegen de Wendische Hanzesteden (Lübeck, Hamburg, Lüneburg, Rostock, Wismar en Stralsund), 1438-1441. Op 23 augustus 1441 werd te Kopenhagen een wapenstilstand gesloten, waarbij de koning van Denemarken de Hollanders en Zeeuwen de vrije vaart door de Sont garandeerde.
5 De acte van gravin Margaretha van Henegouwen, echtgenote van keizer Lodewijk IV van Beieren, ‘op de successie van 't Graeffschap van Hollandt en Zeelandt, etc., op Hertogh Willem’, dd. 3/5 januari 1349 (*Groot-Placaet-Boeck* III, 1, eerste titel, p. 1-2).
6 Kanselier Axel Oxenstierna en de rijksraden Johan Skytte, Matthias Soop en Ture Bielke ontvingen in januari 1645 hun instructie voor het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro. Zij dienden op 8/18 februari hun eisen in, maar dit was slechts voor de schijn. De onderhandelingen kwamen in een stroomversnelling toen een koerier in de tweede week van

De cours die Hollant hout van op andere importante‹n› zaecken niet te willen

mei de Zweedse kanselier het nieuws bracht van een nadere resolutie van de Staten-Generaal in het conflict met de koning van Denemarken (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 165-169).

stemmen eer dit off dat tewege is gebracht, is wel in dit stuck niet onredelijcke,[7] maer die manier van procederen toont een losse regiering. Vrancrijck heeft de dispute van rang gemoveert[8] om daerdoor zoowel als door andere middelen de provinciën te brengen tot haere desseings in andere zaecken. De dispute van de vrije navigatie op alle havenen‹en› van Engelant geduirende deze oorloge[9] zal zoo blijven draven ongedecideert, zoo ick meen, totdat de vrede zal werden gemaect, waertoe ick weinigh apparentie zie. De particular[it]eiten van al het lijden ende sterven van den goede eertsbisschop[10] zal waerd zijn particulierlijck bekentgemaect te werden.[11] In 't parlement zie ick wel veele disputen die voordezen geweest zijn ofte die noch zijn, maer de macht van de communes sleept den adel nae haer.[12] Ende zoo meene ick dat het oock zal gaen in 't geschil van 't intrecken van de Schotten[13] ende de militaire bedieningen.[14] Wij hebben advysen dat

7 De Staten van Holland traineerden het beraad over de inwilliging van een extra bijdrage van één miljoen gulden aan het Vlaamse krijgsplan (*supra*, n. 3). Pas in de tweede helft van april lieten zij zich overreden tot een compromis over de besteding van de gelden (*Het Staatsche leger* IV, p. 143-149, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 178-186).

8 De erkenning van de ceremoniële wensen van de Staten-Generaal: het recht op de eerste visite, de hoge hand en de titel 'Excellentie'. Kardinaal Jules Mazarin kwam voor het dilemma te staan dat hij op korte termijn ook een beslissing moest nemen ten aanzien van de 'eer en tytulen' van de keurvorstelijke en Savoyaardse vertegenwoordigers ter vredesconferentie. Eind januari toonde hij zich bereid aan de keurvorstelijke en Staatse wensen te voldoen (*Correspondance d'Estrades* I, p. 215-219, p. 226-236; *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 35-36, p. 38-40, p. 71-77 en p. 84-87, en J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 320-328).

9 De Staten-Generaal schaarden zich achter het protest van de Franse zaakgelastigde Melchior, heer van Sabran, tegen het verbod dat het Parlement had opgelegd op de vaart naar royalistische havens (no. 7236, n. 42), maar in tegenstelling tot de Fransen voelden zij zich niet geroepen om harde tegenmaatregelen af te kondigen (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 176-179 en p. 193-196).

10 De terechtstelling van William Laud (1573-10/20 januari 1645), aartsbisschop van Canterbury, op Tower Hill; zie het nieuwsbericht uit Londen van 26 januari 1645 in de *Gazette 1645*, no. 16, dd. 4 februari 1645: 'L'Archévesque de Cantorberi a esté décapité le 20 de ce mois: de laquelle éxécution vous aurez les particularitez au premier jour'.

11 De 'particularitez' (*supra*, n. 10) verschenen in een 'extraordinaire' van de *Gazette*, no. 20, dd. 16 februari 1645: 'Relation de la mort de l'archévesque de Cantorberi, avec sa harangue'. In de Republiek verschenen tegelijkertijd de pamfletten: 'Des Aerts-bisschops van Cantelbergs Oratie ofte Lyck-predicatie', Amsterdam (Joost Broersz.); 'Oratie, gedaen door den Aerts-Bisschop van Cantel-burg', Rotterdam (Joh. Naeranus), en 'Lijck-Sermoen van Willem Laud', Leiden (W.C. van der Boxe) 1645 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5155, 5156, 5156a, 5157).

12 Slechts 12 'lords' waren aanwezig bij de derde lezing van de 'ordinance for the attainder of Archbishop Laud' in het Hogerhuis (4/14 januari 1645) (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 322-326).

13 Oliver Cromwell en andere voorstanders van een legerhervorming (*infra*, n. 14) steunden het verzet van de independenten tegen de terugkeer van het Schotse expeditieleger van Alexander Leslie, graaf van Leven, naar het noorden van Engeland (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 160, p. 162 en p. 170).

14 Het Lagerhuis had met een meerderheid van 7 stemmen het voorstel aanvaard om leden van het Hoger- en Lagerhuis in het vervolg uit te sluiten van civiele en militaire functies ('the Self-Denying Ordinance'). De 'lords' weigerden echter hun goedkeuring te hechten aan het ontslag van de legerleiders Robert Devereux, graaf van Essex, en Edward Montague, graaf van Manchester: pas op 3/13 april legden zij zich bij de feiten neer (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 326-344 en kol. 352-358).

mijnheer den prins van Orangië gecocht heeft het recht van den grave van Egmont[15] op Gelderlant.[16]

11 Februarii 1645.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eerste raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port 8 st.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den XI Feb. 1645 uyt Paris.

7308. 1645 februari 11. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Wij verwachten hier het particuliere verhael van de doot van den eertsbisschop ende 'tgunt daeraen kleeft[2] ende off het waer is dat twaelfduizent Ieren uit Ierlant comen tot des conincx dienst[3] ende wat de gedeputeerden ten wederzijde op de vrede zullen besluiten.[4] 't Schijnt de zaecken van de parlamentarissen noch voor wind gaen, want hoewel zij in 't landt van Hampton bij Christkircke[5] eenige schade hebben ontfangen, zoo zijn de coninclijcke door Middelton vandaer verdreven ende werdt daerbij gevoucht dat Chirq is ingenomen bij de parlamentarissen.[6] Dat Hopton, één van 's conincx volck, Chard in Croke-

15 Lodewijk († 1654), graaf van Egmond, prins van Gavre, een verre achterneef van hertog Arnold van Gelre († 1473), had de Zuidelijke Nederlanden in 1634 moeten ontvluchten (A.W.E. Dek, *Genealogie der heren en graven van Egmond*, 's-Gravenhage 1958, p. 60-61). Hij stond in correspondentie met Frederik Hendrik (*Briefw. C. Huygens* III, p. 142-143, p. 148-149, p. 257-259, p. 266 en p. 281).

16 De Zuidnederlandse 'gouverneur civil' Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, was op de hoogte van de prinselijke belangstelling voor de Egmondse rechten op het hertogdom en had zijn raadsheer Antonio Galla de Salamanca, heer van Noirmont, reeds de instructie gegeven om dit onderwerp als lokaas te gebruiken voor Spaans-Staatse onderhandelingen (*Correspondance d'Estrades* I, p. 231-232, en Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 184-196).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 40j. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7307.

2 De 'particularitez' over de terechtstelling van William Laud (1573-10/20 januari 1645), aartsbisschop van Canterbury, op Tower Hill; zie het nieuwsbericht uit Londen van 26 januari 1645 in de *Gazette 1645*, no. 16, dd. 4 februari 1645: 'L'Archévesque de Cantorberi a esté décapité le 20 de ce mois: de laquelle éxécution vous aurez les particularitez au premier jour'.

3 Een delegatie van de katholieke 'confederation of Kilkenny' had aan het hof van koning Karel I onderhandeld over de voorwaarden tot een duurzame vrede in Ierland. Op de terugweg enterde kapitein Robert Swanley het Ierse schip en nam alle papieren en documenten in beslag (no. 7296, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 174).

4 De conferentie te Uxbridge. Het was de bedoeling dat 16 commissarissen van beide partijen - koning en Parlement - in een tijdsbestek van 20 dagen onderhandelingen zouden aanknopen over de voornaamste artikelen van 'The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace' (*Gazette 1645*, no. 13, dd. 28 januari 1645; *CSP Ven. 1643-1647*, p. 172-173, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 119).

5 De koninklijken probeerden toegang te krijgen tot Christchurch (ten westen van Southampton). In de eerste week van februari verloste het Parlementsieger van luitenant-generaal sir John Middleton (Myddelton) het garnizoen van zijn belagers (*DNB* XXXVII, p. 352-354, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 258 en p. 273-274).

6 Chirk, ten noorden van Oswestry (*Gazette 1645*, no. 18, dd. 11 februari 1645). De aanslag van deparlementsgezinde sir Thomas Myddelton 'of Chirk Castle' op het gelijknamige kasteel mislukte (*DNB* XXXIX, p. 441-443).

horn had verlaeten.[7] Dat die van Cornowaille beletten de lichtinge van den coning ende die van Shopshire daerenboven den adel hadde uitgejaecht.[8] Dat Waller ging nae 't westquartier met zesduizent man, zoo te voet als te paerd,[9] verwachtende noch hondert dragons. Dat Farfax commandeert over eenendetwintichduizent man[10] ende dat Middelton zoowel als Holborn gingen tegens de principale armee van den coning.[11] Dat het graefschap van Sussex tot zijn eigene defensie heeft in wapenen gebracht tweeduizent man te voet, drieduizent te paerd.

Uit Spaignie verstaen wij dat d'eertshertoginne van Oostenrijck[12] aldaer advys heeft gevraecht over het huwelijck van haer oudste dochter met den coning van Polen.[13] Dat eenige in Spaignie van advys zijn dat den coning van Spaignie zelve om die dochter ofte haere jonger zuster behoort te dencken,[14] ofte oock zelff de oudste te nemen ende de tweede te geven aen zijne zoon, die anderen willen huwelijcken aen de dochter van den keizer, die zulx garen zage. Eenige zijn van opinie dat men beide de dochters van de hoochgemelte eertshertogin behoort te doen comen in Spaignie ende dezelve aldaer te houden. Deselve hertogin verzoect mede in Spaigne advys over het huwelijck van haeren zoon met de dochter van den hertogh van Florence.[15] Den marquys de Tarracuse hadde gemeint door de wegh van Badajox in te breecken in Portugal, maer het was hem gemist.[16] Den hertogh van Medina de Las Torres was noch te Valence ende stont na de ambassade te Rome niet zonder groote competiteurs.[17]

7 Sir Ralph Hopton (1598-1652), de koninklijke legerleider in het zuidwesten, zag geen kans een garnizoen te vestigen in Chard (ten westen van Crewkerne (Crookhorne) in Somerset). Zijn troepen zond hij na dit incident terug naar Exeter en Bristol (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 230 en p. 251-252).

8 De ingezetenen van Shropshire (Salop) weigerden nog langer een bijdrage te leveren aan het onderhoud van de koninklijke garnizoenen in hun graafschap (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 253 en p. 273, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 116).

9 Sir William Waller kreeg voor zijn mars naar het 'westquartier' de beschikking over de soldaten die in de Parlementslegers van Robert Devereux, graaf van Essex, en Edward Montague, graaf van Manchester, hadden gediend. De trotse ruiters namen geen genoegen met de nieuwe instructies en dwongen hun bevelhebber halt te houden in de omgeving van Farnham (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 282 en p. 303-304, en *Gazette 1645*, no. 18, dd. 11 februari 1645).

10 Het Parlement vertrouwde het opperbevel over 'the new modelled army' toe aan Thomas Fairfax (1612-1671), de standvastige belegeraar van Helmsley Castle (*DNB* XVIII, p. 141-149, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 340-341).

11 Luitenant-generaal sir John Middleton en generaal-majoor James Holborne verdedigden het grondgebied van de parlementsgetrouwe graafschappen Kent, Surrey, Sussex en Hampshire (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 227 en p. 272-274).

12 Claudia de' Medici had uit haar huwelijk met aartshertog Leopold V van Oostenrijk twee dochters: Isabella Clara (* 1629) en Maria Leopoldina (* 1632). De oudste dochter huwde in 1649 Karel II van Gonzaga, hertog van Mantua; de jongste was een jaar eerder een echtverbintenis aangegaan met keizer Ferdinand III (*DBI* XXVI, p. 153-154).

13 Koning Wladislas IV bleef trouw aan zijn Franse bruid Maria (Louise-Marie) van Gonzaga.

14 Koning Philips IV van Spanje nam pas na het overlijden van zijn zoon Baltasar Carlos (1629-1646), prins van Asturias, een nieuw huwelijk in overweging. In 1649 vroeg hij de hand van Maria Anna (1634/5-1696), dochter van keizer Ferdinand III.

15 Claudia's oudste zoon, aartshertog Ferdinand Karl (1628-1662) van Oostenrijk, dong naar de hand van Anna de' Medici (ca. 1616-1676), dochter van groothertog Cosimo II van Toscane. Het huwelijk werd in 1646 gesloten (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 890).

16 De strijd van de Portugezen tegen het leger van Carlo Andrea Caracciolo, markies van Torrecuso, militair gouverneur van Badajoz.

17 Ramiro Núñez de Guzmán († 1668), hertog van Medina de Las Torres, oud-onderkoning van Napels, sinds kort Spaans gevolmachtigde ter vredesconferentie (no. 7301), stond in Valencia op punt van vertrek voor een buitengewone missie naar paus Innocentius X (*Gazette 1645*, no. 22, dd. 18 februari 1645, en *Archivo de Simancas, Catálogo* XVI. *Papeles de estado de la correspondencia y negociación de Nápoles*, p. 161).

Uit Francfort verstaen wij dat de Fransoisen uit Mentz Ursel, een plaetze niet verre van Francfort, hebben aengetast met drie stucken geschuts.[18] Maer als zij twee dagen daervoor waeren geweest, ontbrack haer amunitie, dewelcke niet connende becomen ende den derden dage gereed zijnde om wegh te gaen, zijn zij overvallen geweest van het volck van de naestgelegen vijandelijcke garnizoenen. Den hertogh van Beieren licht den vijfden man in zijne landen ende schickt meer volcx nae de quartieren ontrent Francfort.[19] Men zeide dat de schrick groot was vanwegen den marescal Torstenzon,[20] zoowel die van de Opperpals[21] als de Oostenrijcksche die in Hongeren zijn daervoor beducht zijnde.[22] Den prins Rakoczy daerentegen vol hoope,[23] versterekende zijn leger ende teruggegaende in de handeling. Wij verstaen vorder dat Wendel[24] in Lotteringen bij de Fransoisen is becomen ende dat den eertshertogh Leopold zal zijn niet alleen generalissimo over des keizers trouppes, maer oock viceroi in Boheme.[25]

't Is waer dat den coning van Vrancrijck geeft de stadt - met het casteel - van Turin, alsoock Carmagnole aen den hertogh van Savoie nemende in recompense eenige plaetze op de Po.[26] Dat oock de Fransoisen uit Montemagno in het Montferrain[27] zijn verdreven. Dat daernae de trouppes zoo van den coninck van Vrancrijck[28] als van den coning van Spaignie die in Piedmont ende daerontrent waeren, zijn getrocken nae Catelagne. Dat een monick uit Milan is gegaen nae Spaignie om de clachten van die van Milan ende 't

18 Charles-Christophe de Mazencourt, markies van Courval, bevelhebber van het Franse garnizoen te Mainz, liet op 22 januari beschietingen uitvoeren op Oberursel. De Zwabisch-Beiersen waren op hun hoede en dreven de Fransen nog dezelfde dag terug naar de kwartieren van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, in Flörsheim aan de Main (*Gazette 1645*, no. 18, dd. 11 februari 1645).

19 Hertog Maximiliaan I van Beieren stuurde versterkingen naar de winterkwartieren van de Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy in de omgeving van Schwäbisch-Hall, Nördlingen en Bad Mergentheim (Mergental); zie de *Gazette 1645*, no. 17, dd. 11 februari 1645: 'Le Duc de Baviére continuë de faire des levées, pour remplacer les troupes qu'il a envoyées dans la Bohéme au secours du Général Hazfeld'.

20 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson was met een leger van 14000 soldaten Bohemen binnengetrokken. Op 26 januari voegde hij zich bij zijn voorhoede in Chomutov (*Doc. Boh.* VII, p. 171-172, nos. 499 en 501 en p. 175 no. 509).

21 Brieven uit Regensburg berichtten over de paniek in het land: 'L'épouvante est si grande par toute la Bohéme et le haut Palatinat, que plus de quatre mille chariots chargez de meubles en sont desja arrivez en cette ville' (*Gazette 1645*, no. 12, dd. 28 januari 1645).

22 Keizer Ferdinand III had de Hongaarse regimenten van Johann, graaf van Götz(en), naar het front in Bohemen ontboden.

23 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi nam afstand van de keizerlijk-Zevenburgse vredesbesprekingen in Trnava (Tyrnau) en haastte zich om het bondgenootschap dat hij op 16 november 1643 met de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had gesloten, te bevestigen (*Gazette 1645*, no. 21, dd. 18 februari 1645, en *Doc. Boh.* VII, p. 168 no. 493).

24 Sankt Wendel, ten noorden van Saarbrücken.

25 Aartshertog Leopold Wilhelm van Oostenrijk aanvaardde bij aankomst in Praag (24 januari) het hoge bevel over de keizerlijke, Beierse en Saksische legers in Bohemen (*Gazette 1645*, nos. 17 en 21, dd. 11 en 18 februari 1645). De Witte Berg wees hij aan als verzamelpunt van de versterkingen, in totaal 9500 ruiters en 3500 infanteristen (*Doc. Boh.* VII, p. 172 no. 501).

26 De Savoyaardse diplomaten Claudio Gerolamo Chabod (Chabo), markies van Saint-Mauris (S. Maurizio) en Gian Francesco Bellezia hadden de Franse autoriteiten kunnen overreden tot teruggave van de steden Turijn, Asti, Carmagnola (ten zuiden van Turijn), Santhià en Demonte (ten zuidwesten van Cúneo) (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 122-124, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 40).

27 Montemagno, ten noordoosten van Asti.

28 César de Choiseul, graaf van Du Plessis-Praslin, bevelhebber van de Franse regimenten en compagnieën in het leger van prins Tommaso Francesco van Savoye, vertrok naar het front in Catalonië (*Gazette 1645*, nos. 22 en 23, dd. 18 en 25 februari 1645).

Milane[e]s tegen den gouverneur den marquis de Vellade[29] te brengen aen 't hoff van Spaignie.[30] Waerover men meent denzelve gouverneur zal thuis geroepen werden ende in zijne plaetze gestelt Leganes, Cantelmo[31] ofte den admirant van Castille.[32] Den cardinal de Valencé, vanhier vertreckende,[33] is vereert geweest met twintichduizent croonen voor zijne reis ende met belofte van een pensioen van tienduizent croonen. Den cardinael de Lions[34] is uit Italië te Lions gearriveert. Den grave van Harcourt zegt in de toecomende weeck te zullen vertrecken.[35] Den hertogh van Longueville maeckt zich oock gereedt om de Fransche ambassadeurs te gaen scheiden te Munster.[36] Rochelle heeft groote schade geleden door de tempeesten aen haere schepen ende zoutplaetzen.[37]

't Gerucht is hier sterck dat den coning van Spaignie presenteert zestienduizent rijcxdalers aen de Nederrijnsche creitz[38] om zesduizent man te lichten op haere naem, die hij in tijd van nood zoude weten te gebruicken, ende dit in een tijd dat den coning van

29 Misschien vertolkte de kapucijn Francisco de Vegeben de kritiek op het beleid van de Milanese gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada (*Archivo de Simancas, Catálogo* XXIII. *Papeles de estado. Milán y Saboya*, p. 349 en p. 351).

30 Koning Philips IV van Spanje schonk geen aandacht aan de Milanese klachten. In februari 1646 mocht de markies van Velada zijn taken op eervolle wijze overdragen aan Bernardino Fernández de Velasco († 1652), 'condestable de Castilla'.

31 Diego Felipe de Guzmán († 1655), markies van Leganés, Spaans gouverneur van Milaan 1635-1641. Anderen wilden de Spaanse bevelhebber van Italiaanse origine Andrea Cantelmo een kans geven.

32 Juan Alfonso Enríquez de Cabrera († 1647), 'almirante de Castilla', hertog van Medina de Rioseco, Spaans onderkoning van Napels (*Diccionario de Historia de España* I, p. 177-178).

33 Kardinaal Achille d'Estampes-Valençay, voormalig bevelhebber van het leger van paus Urbanus VIII, was op 26 januari in Parijs verschenen. De volgende dag ontving hij een officiële aanzegging om de stad te verlaten. De kardinaal achtte het raadzaam om in een buitenwijk de gebeurtenissen af te wachten (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 250-251, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 164-166). Op 17 februari tekende de Parijse raadsheer Claude Sarrau in een brief aan de Haagse hofpredikant André Rivet aan: 'Le Cardinal de Valencé s'est retiré tout doucement .... Pour les frais de son voyage il a eu l'Abbaye de Moissac que le Cardinal Antoine [Barberini] par respect avoit remis purement et simplement entre les mains du Roy' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 46).

34 Kardinaal Alphonse-Louis du Plessis de Richelieu, aartsbisschop van Lyon, was op 23 december uit Rome vertrokken (*Gazette 1645*, no. 10, dd. 21 januari 1645). Een week later publiceerde de *Gazette 1645*, no. 13, een bericht uit Genua van 8 januari: 'Le Cardinal de Lyon partit d'ici hier matin pour s'en retourner en Provence'.

35 De nieuwe Franse onderkoning Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, stond gereed voor vertrek naar Barcelona. Op 12 maart trof hij in de Roussillon de laatste voorbereidselen voor zijn plechtige intocht in Catalonië (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 298-299).

36 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, gouverneur van Normandië, 'Plenipotentiaire de France', voelde weinig voor de rol van onpartijdige derde in de geschillen van de gevolmachtigden Claude de Mesmes en Abel Servien (no. 7293). Eind mei nam hij in Vincennes afscheid van zijn echtgenote Anne-Geneviève de Bourbon. De reis naar Munster (intrede op 30 juni 1645) ging over land (Reims, Luik en Wesel) (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 248, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 73, p. 349, p. 466 en p. 498).

37 Een zuidwesterstorm die op 27 januari opstak, had in de haven van La Rochelle grote schade aangericht (*Gazette 1645*, no. 22, dd. 18 februari 1645).

38 Koning Philips IV stelde krachtens het Spaans-Westfaals defensieverdrag, dd. 29 december 1644, het leger van de Westfaalse Kreits een jaarlijks bedrag van 130000 rijksdaalders ter beschikking (no. 7253, n. 28; *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 263-265, en *Doc. Boh.* VII, p. 160 no. 472, p. 167 no. 486).

Spaignie zoo weinigh voorzien is van geld[39] dat hij geld heeft geleent van hertogh Carel.[40] 't Volck uit Italië onder Gil de Haes is in Beieren gecomen.[41] Tegen Gallas[42] werdt onderzoeck gedaen.[43] Aen den landgraeff Frederick, die te Dresde gevangen is, werdt hoope gegeven van vrijheit.[44]

Elfden Februarii 1645.

De Turcken zijn met galeien gecomen aen de custen van Calabre[45] ende zijn gelant bij Rocca Imperiale, bij Santipetropaulo ende bij Squilazzi ende daer een roof gehaelt, gelijck de Tartaren oock gedaen hebben uit de vel[t]streeck grentzende aen Walachie[46] ende dreigen Polen. Den paus heeft een expres gezonden in Ierlant[47] om daer te resideren onder naem van ministro apostolico. Den marescal de Turenne werdt gezegt te Flersheim[48] te zijn. Te Poictiers ende daerontrent is tweemael aerdbeving geweest,[49] waerdoor veele ge-

39 De keizerlijke legerleider Willem, baron van Lamboy, belastte zich met de lichtingen in het prins-bisdom Luik (no. 7296). Iedere recruut ontving een handgeld van 15 rijksdaalders (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 120, en *Gazette 1645*, no. 16, dd. 4 februari 1645).

40 Hertog Karel IV van Lotharingen was met de Zuidnederlandse 'gouverneurs' Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, en Ottavio Piccolomini, hertog van Amalfi, in onderhandeling getreden over de overname van zijn legermacht van 6 tot 8000 soldaten (*Doc. Boh.* VII, p. 171 no. 500, en *Gazette 1645*, no. 16, dd. 4 februari 1645: 'Le Duc Charles veut ... former un Corps de huit mille hommes, et a promis d'avancer six cents mille escus pour les frais de cette campagne: pour assurance de laquelle somme on lui engage toutes les terres ci-devant confisquées au profit du Roy d'Espagne sur le Prince d'Espinoy').

41 Generaal-majoor Gilles de Haes (1597-1657) had zijn Venetiaanse lichtingen beschikbaar gesteld voor dienst in het leger van hertog Maximiliaan I van Beieren (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 148, en *Gazette 1644*, no. 147, dd. 10 december 1644). Hijzelf had de hoop op een hoge militaire aanstelling in de Serenissima nog niet opgegeven (*BNB* V, kol. 136-139).

42 Zodra de Zweedse en Hessische expeditielegers van de generaal-majoors Hans Christoph, graaf van Königsmarck, en Johann Geyso de blokkade van de keizerlijke kwartieren in de 'Neustadt' van Maagdenburg hadden opgeheven, stuurde Matthias, graaf Gallas, een koerier naar het keizerlijke hof. Op 16 februari verscheen de onfortuinlijke strateeg met het restant van zijn leger in Praag (*Gazette 1645*, nos. 22[2] en 26, dd. 25 februari en 11 maart 1645).

43 De *Gazette 1645*, no. 17, dd. 11 februari 1645, bracht het vrolijke bericht: 'que le Roy de Dannemarc a fait batre uae nouvelle monnoye, où d'un costé sont escrits ces mots, *Quid egit Comes Gallassius in Holsatia* ? et de l'autre costé, *nihil*'.

44 Landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege, kolonel in Zweedse dienst, was bij Zeitz gevangen genomen door het Saksische garnizoen van Zwickau. Eind januari ontving hij van keurvorst Johann Georg I van Saksen toestemming om onderhandelingen aan te knopen over zijn losgeld (*Gazette 1645*, no. 21, dd. 18 februari 1645). Een maand later mocht hij Dresden verlaten (*Gazette 1645*, no. 33, dd. 25 maart 1645).

45 De Turkse vloot verscheen in de golf van Taranto (Rocca Imperiale en Pietrapaola) en zette vervolgens koers naar de golf van Squillace (*Gazette 1645*, no. 18, dd. II februari 1645).

46 De Tartaren dreigden Podolië binnen te vallen (*Gazette 1645*, no. 18, dd. 11 februari 1645).

47 Paus Innocentius X stuurde Giovanni Battista Rinuccini (1592-1653), aartsbisschop van Fermo, naar Ierland ter vertroosting van de Ierse katholieken 'oppressez par les persécutions des Protestans d'Angleterre' (*Gazette 1645*, no. 18, dd. 11 februari 1645). In november 1645 maakte de nuntius zijn opwachting in Kilkenny (*DNB* XLVIII, p. 312-315, en *A new history of Ireland* III, p. 316-318)

48 Flörsheim aan de Main; *supra*, n. 18.

49 Zelfs de kerken van Poitiers dreigden te bezwijken onder het geweld van de zuidwesterstorm (*supra*, n. 37) en twee achtereenvolgende aardbevingen (*Gazette 1645*, no. 18, dd. 11 februari 1645).

bouwen te neder zijn geworpen. De Spaignaerden hebben drieduizent man gelegt in de forten bij Mardyck ende 't canael gebordeert met redoubten.[50]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den XI Feb. 1645 uyt Paris.

7309. 1645 februari 11. Aan A. Oxenstierna.[1]

[Excellentissime et illustrissime domine,]

Quae nuper de Italicis scripsi rebus,[2] vera sunt; nam et commutationes locorum factae sunt inter regem Galliae et Sabaudiae ducem, et copias, cum Gallicas, tum Hispanicas ivisse in Catalaniam constat, tum vero cardinalis Valencaeus, qui hinc eiectus credebatur, accepisse ab hac aula deprehenditur XX millia scutatorum pro itinere et promissum de decem millibus scutatorum annuis, praeter spem legationis.

A Francofurto vero quae discimus,[3] haec sunt: venisse Gallicum Magontiaci praefectum, ut Ursellam oppugnaret tribus machinis, sed defuisse ei illico pulverem bellicum et globos, neque potuisse haberi a Francofurto. Post triduum, cum abire iam pararet, ab hostium illis qui ex propinquis egressi erant praesidiis,[4] ex peditatu multos occisos aut captos, disiectum equitatum, machinas captas. [Ex eo alias, etiam Bavaricas, copias ad illa apud Francofurtum loca venisse.][5] A duce autem Bavaro quintum quemque subditorum militiae adscribi, praeter Italos quos per Gillonem Hasium accepit. Archiducem Leopoldum fore summum ducem copiarum caesarianarum et Bohemiae praefectum. Gallassio crimina intendi sperarique a caesarianis qui de eius exercitu disiecti fuere, eos in hiberna Hazfeldica semet recollecturos.[6] Metui, ne mareschallus Torstensonius in Superiorem Palatinatum invadat. Fama eius successuum perterritas copias in Hungaria Austriacas et animos additos Ragozio. Landgravii Friderici, qui Dresdae captivus tenetur, libertatem brevi sperari. Haec sunt, quae dicuntur illis in locis.

At a Madritio nuntiatur non potuisse marchionem Tarracusae per viam Badaioxi intrare in Portugalliam. Sermones ibi esse de matrimonio regis Poloniae cum filia maiore archiducissae Austriacae. Sed alios aut hanc aut eius sororem destinare regi Hispaniae. Quosdam maiorem regi Hispaniae, minorem eius filio et utramque advocandam in Hispaniam, ut de eis fiat quod expediet. Sed optare imperatorem,

50 Dezelfde *Gazette*, no. 18, dd. 11 februari 1645, bracht het nieuws dat de Spanjaarden de forten van Mardyck (vesting op de route naar Duinkerken) versterkten.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 275; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2, afd., IV, p. 526 no. 573. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 437. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7310).

2 Zie zijn brief van 4 februari 1645 (no. 7296). Kardinaal Achille d'Estampes-Valençay speelde geen rol in de vredesplannen van paus Innocentius X en de Savoyaardse edelman Baldassare Masserati (Messerati), graaf van Casalborgone.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 11 februari 1645 (no. 7308).

4 De Zwabisch-Beiersen in Oberursel ontvingen versterking uit de garnizoenen te Aschaffenburg, Gelnhausen, Dieburg en Höchst.

5 'Ex eo alias ...'; deze passage komt alleen voor in de brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7310).

6 De tweeduizend keizerlijke infanteristen die op 8 januari kans hadden gezien om de kwartieren van Matthias, graaf Gallas, in de 'Neustadt' van Maagdenburg te ontvluchten, werden bij aankomst in Praag onder de orders geplaatst van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (*Doc. Boh.* VII, p. 167 no. 488 en p. 175 no. 511).

ut filius regis Hispaniae suam ducat filiam. Ducem Medinae de Turribus esse Valentiae, optantique ipsi, ut Romam mittatur legatus, alios se opponere. A Mediolano ivisse monachum qui provincialium querelas contra praefectum marchionem Veladam deferat in Hispaniam. Successores

Veladae alios ab aliis destinari, ut Leganesium, Cantelmum, admirantem Castellae. Aliunde audimus Gallos a Montemagno Montisferratensis ditionis repulsos. Missam e Gallia pecuniam ad Ragozium.[7] Turcae consilia contra Melitam ferri.[8] Wendelam in Lotharingia a Gallis occupatam.

A duce Carolo pecuniam dari mutuam regi Hispaniae. A rege vero Hispaniae pecunias novas offerri circulo inferiori ad Rhenum, ut eius opera uti possit, ubi tulerit occasio, et quidem XVI millia thalerorum imperialium ad conscribenda sex militum millia. Hiberni milites, Galliae militaturi, Machloviam in Aremorica Britanniae advenere.[9] Harcurtius brevi hinc abibit in Catalaniam, et dux Longavillanus Monasterium, ut quidem in aula rumor est. Rupella multum damni fecit per graves huius temporis procellas, tum in navibus, tum in salinis. Cardinalis Lugdunensis a Roma in Galliam venit.

De Anglia solent hic varia tradi et credi. Fama receptior est parari in Hibernia XII millia, regi militatura. Arcem Chirkam captam a parlamentariis. In Hamtonia apud Christkircham parlamentarios male habitos a regiis, sed mox regios per Middeltonum depulsos. Totum ordinem insidiarum, quas regii in Duberniam struxerant, detectum.[10] Chardum, locum in Crokehornio, derelictum ab Hoptone, regio duce. Legatos a rege ad pacis negotium[11] esse Richemontium, Suthamtonium,[12] Dorsetum, Eduardum Hidam.[13] In Cornubia impediri dilectus regios; in Schopschiria vero etiam nobilitatem expelli. Wallerum ire in partes occidentales cum sex mille partim peditibus, partim equitibus, et expectari ab eo draconarios centum. Comitatum Sussexiae ad sui tutelam conscripsisse

7 De Zweden hadden ingestemd met het Franse voorstel om ten behoeve van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi een bedrag van 100000 rijksdaalders uit de Frans-Zweedse subsidiekas beschikbaar te houden in Constantinopel (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 370, p. 468, p. 583 en p. 651; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 408, p. 432-433 en p. 472, en Hudita, *Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie*, p. 107-110). Achteraf bleek dat de dienaren van de Sultan hoge 'onkosten' aan de bewaargeving hadden verbonden (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 455, p. 508 en p. 540).

8 Zes galeien van de Maltezer ridders hadden in september 1644 een van de mooiste en grootste galjoenen van de Turkse vloot overmeesterd. Sultan Ibrahim wilde de schade verhalen op de Johannieters en de Venetianen (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 175-176).

9 Een lichting van 2000 Ieren van de 'confederation of Kilkenny' wachtte in Bretagne (St-Malo) op orders van het Franse opperbevel; vgl. 7281, n. 38, en *Doc. Boh.* VII, p. 180 no. 523.

10 Het 'verraad' te Dover. Het Parlement verspreidde het gerucht dat een regiment Franse infanteristen in Calais voorbereidingen trof voor een aanslag op het kasteel (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 169, en *Gazette 1645*, no. 18, dd. 11 februari 1645).

11 De conferentie te Uxbridge. Het was de bedoeling dat 16 commissarissen van beide partijen - koning en Parlement - in een tijdsbestek van 20 dagen onderhandelingen zouden aanknopen over de voornaamste artikelen van 'The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace' (*Gazette 1645*, no. 13, dd. 28 januari 1645; *CSP Ven. 1643-1647*, p. 172-173, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 119).

12 Koning Karel I deed voor het bijwonen van de conferentie te Uxbridge (no. 7308, n. 4) wederom een beroep op zijn onderhandelaars James Stuart, hertog van Lennox en Richmond, en Thomas Wriothesley, graaf van Southampton.

13 'Dorschium' in het copieboek Dresden. In de brief aan de Zweedse gevolmachtigden (no. 7310): 'Dorsetum'. Het zou hier kunnen gaan om Edward Sackville (1591-1652), graaf van Dorset. Met zekerheid is vast te stellen dat Henry Pierrepont (1606-1680), graaf van Kingston en markies van Dorchester, en Edward Hyde (1609-1674), de latere graaf van Clarendon, deel uitmaakten van de koninklijke delegatie (*DNB* L, p. 89-92 (Sackville), XLV, p. 264-266 (Pierrepont), en XXVIII, p. 370-389 (Hyde), en 'Brieven van den gezant in Engeland', in *Kroniek HG* 25(1869), p. 25).

bis mille pedites, equites ter mille. Farfaxio adesse plus viginti horainum millibus; contra praecipuum regis exercitum ire Middeltonium et Holbornam.

Deus, etc.

Lutetiae, I/XI Februarii 1645.

Turcae iterum navibus longis Italiae oram advecti exscensum fecere in Calabria apud Rupem Imperialem, Petropaulum et Scylacaeum. Tartari vero incursarunt campestria Walachiae proxima et minari dicuntur Poloniae. Papa quendam in Hiberniam mittit ministri apostolici nomine. Mareschallus Turenae apud Flershemium est. In Pictonum urbe et terris bis terra movit multaque aedificia disiecit. Hispani in castellis ad Mardicum tria millia militum posuere et fossam quae ibi est tutantur structis militum receptibus.

Bovenaan de brief in de copie te Dresden: Axelio Oxenstiernae.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Cardinalis Valencaeus beneficio liberali satis exceptus; ergo quae ante gesta conficta saltem fuere simulatione. Germanica, Hispanica. Italica. Lotharingica. Anglica. Varia.

7310. 1645 februari 11. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

7311. 1645 februari 11. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Multum gaudeo ob ea quae continent literae Claritudinis vestrae, datae XXX Ianuarii, quae quo magis distinctam atque particularem continent rerum historiam, eo sunt mihi gratiores.

Solemnia translati in reginam regiminis bene peracta[2] laetus intelligo Deumque precor, ut felix fortunatumque sit inchoatum tam auspicato imperium.[3] Laudo etiam ordinum Suediae promtum animum ad ferendas belli iam duplicis necessitates. Utrunque bellum magna cum Suediae gloria terminabitur, si ita pergant regina paternis insistere vestigiis, duces provide bellum regere terra marique, milites et nautae pugnare fortiter, ordines conferre quae sunt necessaria.

Plane autem Claritudini vestrae consentio videndum esse, quid iam post adventum

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is vrijwel gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7309). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 252. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 173 en 4° 38, 71; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 140; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2^{O}, p. 349; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 90 en Br. 24, 115.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 75. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 743 no. 1730. Antw. op no. 7285, beantw. d. no. 7337.

2 De festiviteiten ter gelegenheid van de meerderjarigheid van koningin Christina (7/17 en 8/18 december 1644).

3 De *Gazette 1645*, no. 19, maakte in een ‘extraordinaire du XIV Fevrier 1645’ haar lezers opmerkzaam op de gebeurtenissen in Stockholm: ‘Les cérémonies de l'acceptation faite par la Reine de Suéde du gouvernement de son Estat’.

domini Bickeri et domini Stavenissii facturi sint Batavi in Suedico hoc negotio,[4] priusquam certi aliquid constituatur de pace cum Dano.[5]

In senatorum numerum cooptatum illustrem dominum comitem de La Gardie[6] non ipsius tantum, sed et Suediae causa gaudeo. Cognovi enim eximium eius ingenium magnificasque virtutes. Andream Blat[7] amavi vellemque diu suis utilis esse potuisset. Nunc cum aliter Deo sit visum, ferendum hoc ut alia humana.

Multum rebus nostris prodesse poterit, si Norwagos taedere incepit Danici imperii.[8] Ubi Coningsmarckius[9] se ad Wrangelium[10] adiunxerit, puto tantum in illis partibus negotii Danis oriturum, ut de intranda Suedia cogitaturi non sint. Si verum est quod de electore Brandenburgico et Claritudinis vestrae et aliorum literae indicant,[11] puto sperari posse id matrimonium, quod Suediae regno infesti aut aemuli adeo perhorrescunt, nec sine causa. Et quod in Suedia futurus est aliquis pro electore residens,[12] ad coagulandam amicitiam initium erit.

Comes Harcurtius brevi hinc abiturus est.[13] Dux Anguianus pabuli tempora exspectabit.[14] Interim ab Urselae oppugnatione repulsi sunt Galli cum suo damno. In Italia rex Galliae urbem Taurinorum et Carmaniolam reddidit duci Sabaudiae, ab eo vicissim acci-

4 De Staatse ambassadeurs dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse hadden op 26 januari in de vergadering van de Staten-Generaal verslag uitgebracht van hun onderhandelingen in Stockholm.

5 Kanselier Axel Oxenstierna en de rijksraden Johan Skytte, Matthias Soop en Ture Bielke ontvingen in januari 1645 hun instructie voor het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro. Zij dienden op 8/18 februari hun eisen in, maar dit was slechts voor de schijn. De onderhandelingen kwamen in een stroomversnelling toen een koerier in de tweede week van mei de Zweedse rijkskanselier het nieuws bracht van een nadere resolutie van de Staten-Generaal in het conflict met de koning van Denemarken (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 165-169).

6 Graaf Magnus Gabriel De la Gardie (1622-1686) moest nog twee jaar wachten op zijn toetreding tot de Zweedse rijksraad (17/27 maart 1647); vgl. nos. 5773 en 5866 (dl. XIII), en *SBL* X, p. 657.

7 De dood van Andreas Petri Bladt; vgl. *SBL* IV, p. 734.

8 Hannibal Sehested, Deens gouverneur van Noorwegen, gaf de boeren geen kans om een opstand uit te lokken in Christiania (Oslo).

9 Het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, was reeds op weg naar het aartsbisdom Bremen en het hertogdom Holstein (Lorenz, *Das Erzstift Bremen und der Administrator Friedrich während des Westfälischen Friedenskongresses*, p. 48-51).

10 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel had een aanval van de Deense bevelhebbers Frederik, administrator van het aartsbisdom Bremen, maarschalk Anders Bille (Bilde), generaal-majoor Frederick von Bauer en kolonel Claus Ahlefeldt ap zijn steunpunten in Jutland afgeslagen (*Gazette 1645*, nos. 21 en 22^2, dd. 18 en 25 februari 1645).

11 Friedrich Wilhelm, keurvorst van Brandenburg, was plotseling naar Pruisen vertrokken; volgens Hamburgse nieuwsagenten maakte hij deze reis ‘zu Vollnziehung einiger Heirath mit dem Königl. Fräulein in Schweden’ (*Urk. u. Act.* I, p. 866).

12 De benoeming van Adolf Friedrich Schlezer tot ordinaris Brandenburgs resident te Stockholm (*Urk. u. Akt.* VI, p. 647, en XXIII-1, p. 67).

13 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 11 februari 1645.

14 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, maakte in maart 1645 een inspectieronde langs de kwartieren van zijn leger in Champagne. Omdat de instructies voor zijn nieuwe campagne nog niet in orde waren gemaakt, keerde hij terug naar Parijs. Eind mei vertrok hij naar het front (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 410-419, en *Lettres Mazarin* II, p. 164-177).

piens loca quaedam Pado adsita. Magni videntur hoc anno futuri impetus et Gallorum et Batavorum in Flandriam.[15]

Deus cuncta ad aequam pacem regat et, clarissime domine, Claritudini vestrae det prospera omnia,

Claritudini vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XI Februarii 1645.

Adres: A monsieur /monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7312. 1645 februari 12. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Pauca quae scribam habeo, cras enim iussu principis[2] Gorichemum mittor, acturus de rebus Leerdamensibus,[3] atque ita scribendi diem anticipo. Dominus Ludovicus Kinschotius, vetus amicus,[4] gratias tibi agit pro filio[5] bene recepto rogatque ut quam coepisti amicitiam porro velis continuare. Reigersbergius iunior etiamnum laborat variolis;[6] liberi mei, qui iam Leidae sunt,[7] eum in eodem hospitio expectant. Prodierunt his diebus

15 De voorbereiding van de campagnes van de Franse en Staatse legers in Vlaanderen.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 278. Eigenh. oorspr. Antw. op een ontbrekende brief van 4 februari 1645, beantw. d. no. 7330.
2 Frederik Hendrik deed opnieuw een beroep op de diensten van de Haagse advocaat Willem de Groot; vgl. no. 6765 (dl. XV).
3 Het vrije graafschap Leerdam was door het huwelijk van Anna van Egmond (1533-1558), gravin van Buren, Lingen en Leerdam, met prins Willem I in het bezit gekomen van het huis van Oranje-Nassau (*De archieven van de Nassause Domeinraad 1581-1811*, red. M.C.J.C van Hoof, E.A.T.M. Schreuder en B.J. Slot, Algemeen Rijksarchief, Den Haag 1997, p. 239-248).
4 Mr. Lodewijk (Louis) van Kinschot (1595-1647), auditeur van de Rekenkamer van Holland (*NNBW* X, kol. 463-464), dankte Grotius voor het gastvrije onthaal van zijn zoon Jasper (Caspar) op de Zweedse ambassade in Parijs.
5 Mr. Jasper Lodewijksz. van Kinschot (1622-1649) sloot zijn 'tour' af met een promotie in de rechten (C. Ph. L. van Kinschot, in *Genealogische en Heraldische Bladen* 7(1912), p. 23-33). In 1646 trad hij toe tot het gevolg van de Staatse delegatie ter vredesconferentie. Zijn elegante verschijning viel in de smaakvan de Franse gevolmachtigden. Al spoedig noemde men hem een 'jeune homme de la Haye qui promet beaucoup de soi par ses poésies latines et par la connaissance qu'il a des belles-lettres' (*NNBW* X, kol. 462-463, en Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 427).
6 Vermoedelijk Jacob (* 1625), halfbroer van Pieter en Johan van Reigersberch (*De Navorscher* 42(1892), p. 139-140). Hij herstelde van de pokken (variola maior).
7 Johan en Jacob de Groot studeerden rechten aan de Leidse universiteit.

consilia variorum, Roterodami impressa,[8] in quibus vix duo aut tria e tuis agnosco; velim scire an et reliqua tua edi velis.

Festinanti veniam des rogo,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XII° Februarii 1645[9].

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Febr. 1645.

7313. 1645 februari 13. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Excellentissimi domini marescalli Torstensonii literae mihi heri redditae sunt Zeitzia 14 Ianuarii,[2] quibus ostendit sese post Berenburgica illa stativa conflictumque ad Schonbechium per Saxoniam militum suorum stationes disposuisse, ut eos recrearet, itineri laboribusque ulterioribus accingeret[3] et tandem ut pedites Gallasiani,[4] qui Magdeburgi remanserunt, interciperet. Nunc vero sese in Bohemiam festinare praemissamque bonam exercitus partem, ne simul transgredientes valli et montes morarentur. Ipse aliquot dies Zeitziae tribunos Liliam,[5] Wrangelium[6] et

8 Het eerste deel van de *Consultatien, advysen en advertissementen, gegeven ende geschreven bij verscheyden treffelijcke rechts-geleerden in Hollandt*, Rotterdam (Joh. Naeranus) 1645 (*BG* no. 796). Zie ook Appendix IV (Kort begrip van de gedrukte adviezen van Hugo de Groot) in de *Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-geleerdheid*, ed. F. Dovring, H.FW.D. Fischer en E.M. Meijers, Leiden 1952 (*BG* no. 785), p. 350-351.

9 Men kan ook 'XI°' in plaats van 'XII° Februarii 1645' lezen.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1645, 7). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7299, beantw. d. no. 7335.

2 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson maakte in brieven van 14/24 januari 1645 zijn besluit bekend om Bohemen binnen te vallen; vgl. de *Gazette 1645*, no. 23, dd. 25 februari 1645: 'De Leipzig, le 5 Février 1645: Le Général Torsténson apres avoir donné audiance à divers Ambassadeurs, et entre autres à ceux de Brandebourg et de Brunswic, partit de Zeitz le 26 du passé pour suivre son armee dans la Bohéme'.

3 De Zweden die aan de Saale (Bernburg) en de Elbe (Wanzleben en Schönebeck) het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, de doortocht naar de Habsburgse landen hadden belet, kregen bij aankomst in Meissen en Thüringen een nieuwe uitmonstering (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 609-610).

4 Lees: 'pedites Gallasianos'. Hier wordt gedoeld op de in Maagdenburg achtergebleven infanteristen van de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas.

5 Generaal-majoor Axel Lillie, bevelhebber van de Zweedse troepen in Pommeren, vice-gouverneur in Meissen en stadscommandant van Leipzig, onderhield de verbindingen met het leger van veldmaarschalk Lennart Torstensson (*SBL* XXIII, p. 79-82).

6 Generaal-majoor Karl Gustav Wrangel, bevelhebber van de Zweedse oorlogsvloot te Wismar, keerde op 28 januari/7 februari terug van het beraad in het hoofdkwartier te Zeitz (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 605-614, en *Gazette 1645*, no. 24, dd. 4 maart 1645).

Coningsmarkium[7] praestolabatur, ut cum iis communicaret quicquid patriae servitio et utilitati existimaret. Dicto tandem 14 Ianuarii[8] ipse quoque exercitum sequebatur, ut hostium in Bohemia copias Bavaris et

7 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, stond op 21 januari voor de vesting Hornburg. Het keizerlijke garnizoen capituleerde op 26 januari (*Gazette 1645*, no. 22[2], dd. 25 februari 1645).

8 Op 16/26 januari voegde de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson zich bij zijn voorhoede in Chomutov (Bohemen) (*Doc. Boh.* VII, p. 171-172, nos. 499 en 501).

sub Gotzio in Ungaria militantibus collectas generali et marescallo Hatzfeldio[9] offenderet. Interea Coningsmarchius Albim transmisit et Laumburgum versus cum 4000 manu tetendit. Creditur in Holsatiam venturus sit.[10]

Hic pacemne an bellum velint cum Dano, adhuc deliberant, nec una omnium est sententia.[11] Sunt qui bellum suadent et se cum Suedis coniungunt, sunt qui his contrariantur, alii Suedicis partibus, alii Danicis favent; inter hos facile est princeps ipse. Certum itaque de ea re nondum elici potest.

25 Decembris Sopius et Schyttius abivere ad tractatum pacis Calmariensem.[12] 2 Ianuarii se itine[r]i committeret regni cancellarius.[13] Dominus Laurentius Sparre diem obivit.[14] Regni thesaurarius aegrotat.[15] Residens Portugalliae[16] et dominus Ludovicus Geerius[17] una eunt ad tractatum.

Regina quotidie senatum frequentat et manu propria literas publicas confirmat.[18] Comitiorum deputati domum quisque suam ivere.[19] In hibernis Ustedianis Hornius

9 Het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen kreeg versterking van 5000 Zwabisch-Beiersen, 5000 keizerlijken uit de Hongaarse regimenten van Johano, graaf van Götz(en), en 1000 Saksische ruiters (*Doc. Boh.* VII, p. 172 no. 501).

10 Het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, verscheen op 11 februari in Boizenburg, ten oosten van Lauenburg aan de Elbe (*Gazette 1645*, no. 24, dd. 4 maart 1645).

11 Na de terugkeer van de Staatse ambassadeurs dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse (25 januari) was er in de vergadering van de Staten-Generaal een discussie op gang gekomen over de vraag of een wapenvereniging met de Zweden tot ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640) wel strookte met de Staatse politiek van strikte neutraliteit ten opzichte van de keizer en het Rijk (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 178-189). Vooralsnog zagen de afgevaardigden van Zeeland en de landgewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande meer heil in het ‘groot desseyn ende entreprinse’ van Frederik Hendrik in Vlaanderen.

12 Het vertrek van de Zweedse delegatie naar het vredesoverleg te Brömsebro viel na Kerstmis (25 december/4 januari). Kanselier Axel Oxenstierna en de rijksraden Johan Skytte, Matthias Soop en Ture Bielke hadden gevolg gegeven aan een verzoek van de koning van Denemarken om de aanvangsdatum van de onderhandelingen op te schuiven naar 8/18 februari 1645.

13 De rijksraden Johan Skytte en Matthias Soop maakten in de tweede week van januari gebruik van een ‘bequaeme sleede baene’ naar Kalmar. Twee weken later, op 23 januari/2 februari, stond ook rijkskanselier Axel Oxenstierna gereed voor vertrek (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 149-151, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 473-475 en p. 513-514).

14 Het overlijden van rijksraad Lars Eriksson Sparre (1590- † 18/28 december 1644), assessor in de Svea Hovrätt (*BLS* XV, p. 91-92, en Schutte, *Repertorium* II, p. 496-497).

15 Gabriel Bengtsson Oxenstierna (1586-1656), vrijheer van Mörby en Lindholmen, rijksschatmeester gedurende de minderjarigheid van koningin Christina, aanvaardde weldra de waardigheid van gouverneur-generaal van Lijfland; zie no. 7277.

16 De Portugese resident João de Guimarães was geïnteresseerd in het vraagstuk van de vrije vaart (no. 6318 (dl. XIV), en Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 118-127).

17 De Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer herzag zijn reisplan en vertrok naar Norrköping (‘Brieven van Louis de Geer’, in *BMHG* 29(1908), p. 293-298).

18 De eerste dagen van het persoonlijk bewind van koningin Christina van Zweden.

19 De vertegenwoordigers van de vier standen (ridderschap, geestelijkheid, burgers en landlieden) namen afscheid van de koningin; vgl. no. 7285.

quiescit.[20] In Wermelandiam expeditae sunt copiae ad recuperandum fortalitium nostrum[21] in duas parochias imperans.

Deo illustrissimam Excellentiam vestram commendatam habeo, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,
H. Appelboom.

Raptim. Amstelodami, 13 Februarii 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Febr. 1645.

7314. 1645 februari 13. Van G. Keller.[1]

Hochedler, etc., hochgeneigter herr vnndt patron,

Am vergangenen Freytag ist mons[ieur] d'Avaux wiederumb von hinnen ab- vnndt nacher Münster verreiset.[2] In dem negocio pacis[3] wirdt man dess nechsten mit ablegung der haubt proposition gern forthfahren, immittelst aber ist zuverwundern vnndt zubeklagen, dass die von chur-fursten vnndt ständen dess Reichss, bevorab aber von den churfursten, erwartete mehrere gesandten nicht einst anhero kommen, zumahlen bekant, wie hoch die gegenwart derselbigen, wan je dass hohe interesse dess armen Teutschlandts mit frucht beobachtet werden soll, dabey erfordert werde. Obgemellten Freytag ist m[onsieur] d'Avangour auss Franckreich wiederumb anhero kommen, vnndt strackss nach d[er] Schwed. armee fortgeraisst.[4] Der wegen der

20 Het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn overwinterde in Ystad (ten oosten van Malmö) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 597).

21 De opdracht viel toe aan de Zweedse generaal-majoor Gustav Otto Stenbock (1614-1685), Eenheden van Hannibal Sehested, Deens gouverneur van Noorwegen, hadden bezit genomen van de 'Moerschanse' (Morasschanze of Moritzerschanze) op de weg naar Karlstad (Värmland); zie no. 7303.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 126. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, was in de avond van de 4de februari in Osnabrück gearriveerd (nos. 7301 en 7302).

3 Het vraagstuk van de gelijktijdige aanvang van het 'vredeswerk' (negotium pacis) in Munster en Osnabrück (nos. 7288, 7289, 7301 en 7302). De graaf van Avaux had de Zweedse gevolmachtigden niet tot matiging van hun harde opstelling ten aanzien van de aanwezigheid van de keurvorsten en Duitse standen kunnen bewegen. Op 10 februari keerde hij misnoegd terug van het bondgenootschappelijke overleg (*supra*, n. 2): 'Tout ce que nous avons pu faire est qu'ils semblent se restraindre à la venue des ambassadeurs de Mayence et Brandebourg et des députéz du cercle de Franconie' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 123-126).

4 Charles Du Bois, baron van Avaugour, Frans gezant te Polen en thans militair attaché in het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson, had in Parijs de papieren in orde laten maken voor de halfjaarlijkse Franse subsidie aan de Zweden. Nadat hij Grotius in de tweede week van januari de 'visitte' had gedaan (nos. 7254 en 7278), voegde hij zich weer bij zijn manschappen (no. 7287, n. 10; *Doc. Boh.* VII, p. 174 no. 508, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 503).

Portugesischen leiche[5] an den general Gleen geschickte trompeter ist noch nicht wieder zuruck gelanget, desswegen dan man noch in zweiffell stehet, wass vor eine antwort erfollgen werde?

5 De aanhouding van de lijkstoet van de Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes († 15 december 1644 te Osnabrück). De Zweedse gevolmachtigden hadden op 4 februari een koerier naar het hoofdkwartier van de keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, in Dortmund gestuurd. De missie verliep succesvol, want in de tweede helft van februari gaf de graaf aan de Fürstenauer comman-

Hiemit vnndt negst trewlichster empfhelung zu göttlichem schütz schliesse ich, verbleibend stäts,
Ew. Excell. gehorsamber diener,
G. Keller m.pa.

Osnabruck, den 3. Februarii anno 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 27 Febr.

7315. 1645 februari 13. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Den heere generael Torstenson is met sijne armee, bestaende in 10000 peerden ende 6500 voetknechten, welgemonteert volck, wt sijn hooftquartier bij Zeits opgetrocken[2] ende gemarcheert op Anneberg, vandaer op Ellenbogen, frontierplaetse van Bohemen.[3] Heeft mede sijne infanterie bereden gemaackt om sijne marche sooveel te spoediger te accelereren ende den vijant, die sich van alle canten soeckt te versaemelen, gelijck dan de Beyersche en keysersche geconjungeert sijn,[4] onverwacht op den hals te coomen. Ende word over Franckfort geschreven dat de armeën alrede aen malcanderen souden geweest, de keyserschen ondergelegen ende Hatzvelt en Jan de Weert gevangen of omgecoomen sijn, waervan de seeckerhijt met den naesten.[5]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 163. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.
2 De *Gazette 1645*, no. 23, dd. 25 februari 1645, bevestigde het bericht: 'De Leipzig, le 5 Février 1645: Le Général Torsténson apres avoir donné audiance à divers Ambassadeurs, et entre autres à ceux de Brandebourg et de Brunswic, partit de Zeitz le 26 du passé pour suivre son armee dans la Bohéme'.
3 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson maakte gebruik van de weg van Chemnitz naar Karlovy Vary-Loket (Elbogen) (no. 7259, n. 20). Zijn hoofdkwartier vestigde hij voorlopig in Chomutov (*Doc. Boh.* VII, p. 171-172 nos. 499 en 501).
4 Het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen kreeg versterking van 5000 Zwabisch-Beiersen, 5000 keizerlijken uit de Hongaarse regimenten van Johann, graaf van Götz(en), en 1000 Saksische ruiters (*Doc. Boh.* VII, p. 172 no. 501).
5 Het gonsde van geruchten over een veldslag ('Brieven van Bilderbeek', in *Kronijk HG* 24(1868), p. 529). De een vertelde dat de Zwabisch-Beierse bevelhebbers Johan van Werth en Johann von Sporck zwaar gewond het slagveld hadden moeten verlaten; de ander sprak van een totale vernietiging van het keizerlijke leger (*Gazette 1645*, no. 22[2], dd. 25 februari 1645).

De vredehandelinge tussen Ragotski en den keyser gaet te niet.[6] Overste Peer Anderson heeft Draackenberg ontset[7] ende Olmits van de bloccade verlost.[8] Generael-major

6 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi nam afstand van de keizerlijk-Zevenburgse vredesbesprekingen in Trnava (Tyrnau) en haastte zich om het bondgenootschap dat hij op 16 november 1643 met de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had gesloten, te bevestigen (*Gazette 1645*, no. 21, dd. 18 februari 1645, en *Doc. Boh.* VII, p. 168 no. 493).

7 De Zweedse cavalerist Per Andersson (Linderoth) had na het ontzet van Żmigród (Trachenberg) de belegering van Wołow (Wohlau) in overweging genomen. Zijn krijgsplan kon in verband met de kritieke situatie in Olomouc niet ten uitvoer worden gebracht (*Gazette 1645*, nos. 15, 17 en 22[2], dd. 4, 11 en 25 februari 1645).

8 Eenheden van de keizerlijke kolonel Ladislav Burian, graaf van Valdštejn, blokkeerden de toegangswegen naar de Zweedse garnizoensstad Olomouc; vgl. no. 7200, n. 41.

Coningsmarck heeft Hornburg per stratageme innebecomen.[9] Want, als eene tamelijcke bresse geschooten ende den commandant sijnen lieutenant om te parlementeren afsond, oock beederseits gijselaers gegeven waaren, hebben de soldaten van binnen, vertrouwende dat het tot een goet accord soude coomen, nae het exempel van den commandant, die met den Sweedschen gijselaer lustigh was, van den voorraet die noch van wijn en anders voorhanden was mede goede ciere gemaackt, houdende alleen wacht aen het gat van de bresse. Den overste Burgsdorff, sulcx merckende, commandeert 200 knechten, belooft yder een rijcxdaelder om de plaetse aen d'andere als de ontbloote zijde met leeren te beclimmen, 'twelck sijn effect nam ende also noch ongenoedigt mede ter maeltijt quaemen. De soldaten wirden ondergestelt ende den commandant op discretie bewaart; dese vestinge word gedemanteleert. Den generael-major Coningsmarck, sijnde sijne armee 8000 man sterck, is nu te Baitsenburg,[10] met apparentie de Elve te passeren ende in Holstijn te gaen.

De Deenschen onder graeve Pents, 700 man sterck, liggen noch voor Pinnenberg,[11] willen het met ernst aentasten; den commandant van binnen defendeert sich cloeckmoedig ende is het wtterste geresolveert. 2000 Deenschen hebben Christinaeprys willen attacqueren, maer tevergeefs.[12] Generael-major Alefelt gaet met 1700 man nae 't stift Bremen.[13] Oock was te Hamburg tijdinge dat 600 man van den rijcxmaerschalck Bille in het oversetten bij Middelvaart door den oversten Wrangel[14] geruïneert souden sijn geworden. Wat daervan is moeten wij afwachten.

Met de vredenstractaten te Osnabruge en Munster staet het noch in voorige terminis.[15] Monsieur d'Avaux word te Osnabruge verwacht om met de Sweedsche

9 Kolonel Hans Christoff von Burgsdorff, Zweeds commandant van Halberstadt, opende op 21 januari het vuur op de keizerlijke vesting Hornburg (ten zuiden van Wolfenbüttel) (*Gazette 1645*, no. 21, dd. 18 februari 1645). Een week later kon de *Gazette*, no. 22[2], melden: 'Le vingt-sixiéme du passé, le Général Major Konigsmarc [*infra*, n. 10] prit à discretion le chasteau de Hornbourg: dont la garnison s'enrola parmi les Súedois; mais le Capitaine Jean George Scheulens qui y commandoit, fut arresté prisonnier'.

10 Het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, verscheen op 11 februari in Boizenburg, ten oosten van Lauenburg aan de Elbe (*Gazette 1645*, no. 24, dd. 4 maart 1645).

11 Graaf Christian von Pentz, schoonzoon van koning Christiaan IV van Denemarken, gouverneur van Glückstadt, nam het initiatief tot de belegering van het kasteel Pinneberg. De Zweedse garnizoenssoldaten weerden zich zo dapper dat de graaf zijn manschappen tot de orde moest roepen (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 611, en *Gazette 1645*, nos. 22[2] en 24, dd. 25 februari en 4 maart 1645).

12 Bijna tegelijkertijd (eind januari/begin februari) voerden tweeduizend Deense soldaten een verrassingsaanval uit op de havenstad Christianspries (tegenwoordig Friedrichsort, ten noorden van Kiel). Ook deze aanslag mislukte (*Gazette 1645*, nos. 22[2], dd. 25 februari 1645).

13 De Deense kolonel Claus Ahlefeldt waarschuwde de stadsbesturen van Buxtehude en Stade voor de terugkeer van het Zweedse expeditieleger 'im Alten Land' (nos. 6714 en 6750 (dl. XV), en *Gazette 1645*, nos. 22[2], dd. 25 februari 1645).

14 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel zaaide aan de Middelvaart (Middelfart) paniek onder de soldaten die de Deense maarschalk Anders Bille (Bilde) uit Funen had laten overkomen om de Zweden de pas naar het zuiden van Jutland af te snijden (*Gazette 1645*, nos. 22[2], dd. 25 februari 1645).

15 Zie nos. 7288 en 7289. De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden de Franse gevolmachtigden verzocht een propositie in te dienen 'circa media pacis'. In hun antwoord, dd. 1 februari 1645, beriepen de Fransen zich op de afspraken die zij met de Zweedse gevolmachtigden hadden gemaakt over de gelijktijdige aanvang van het 'vredeswerk' (negotium pacis) in Munster en Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 270-272).

ambassadeurs aldaer 't een en 't ander te delibereren.[16] De keyserschen en mediateurs saegen ger-

16 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, was in de avond van de 4de februari in Osnabrück gearriveerd (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 485 en p. 494, en *Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 117). Het overleg met de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius zou vijf dagen in beslag nemen; zie nos. 7302 en 7314.

ne dat men met het werck voortging. Daertegens dringen de aenwesende afgesondene van ceurvorsten en stenden soolange inne te houden totdat de andere mede sullen aengecomen sijn.[17] Den baron de Rorté gaet als ordinaris ambassadeur nae Sweden[18] ende sal hem monsieur de Saint-Romain, aldaer te Osnabruge, succederen.[19]

Ick blijve, mijnheere,
u. Excellentie dienstwilligste.

Den 13 Februari 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Febr.

7316. [1645 februari 13]. Van I. Vossius.[1]

Hoc ipso momento, quo discedunt tabellarii, mittit ad me Blauwius istoc, quod transmitto, folium, ut videat Excellentia vestra, num in eo excudendo mentem sit assecutus.[2] Videbantur ipsi literae non respondere magnitudini chartae; quodsi minor charta accipiatur, forma non eadem fuerit atque excerptorum ex Tragicis et Stobaeo.[3] Commode huic malo patuisset mederi, si penes ipsum fuissent typi maiores Graeci, quales sunt isti Parisienses regii.[4] Optasset itaque, ut quocunque pretio comparare sibi potuisset, quos vocant, ponzones sive matrices[5] istorum regiorum. Interim si haec forma non displicuerit, paratus est ea excudere opus istud Excellentiae vestrae.[6]

17 Dr. Jacob Lampadius (Braunschweig-Lüneburg), Reinhard Scheffer (Hessen-Kassel), dr. Abraham Kayser (Mecklenburg) en de afgevaardigden van de Hanzesteden steunden het Zweeds verzoek om de aanbieding van de 'propositiones de pace' nog enige tijd uit te stellen; vgl. nos. 7288, 7289 en 7302.

18 Claude de Salles, baron van Rorté, Frans resident te Osnabrück, gaf zichzelf een goede kans op de benoeming tot ordinaris ambassadeur te Stockholm (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 106; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 485, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 169).

19 Melchior de Harod de Senevas (ca. 1611-1694), markies van Saint-Romain, Frans resident te Hamburg 1642-1643, maakte deel uit van het diplomatieke gevolg van de graaf van Avaux (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 44, p. 106-108 en p. 116-117).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, VI F 30, p. 49. Minuut. Antw. op no. 7265, beantw. d. no. 7329.

2 Grotius had zijn goedkeuring gehecht aan een quarto-uitgave van zijn *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) in de drukkerij van dr. Joan Blaeu; zie nos. 7231 en 7265.

3 De quarto-edities van de *Excerpta ex tragoediis et comoediis Graecis tum quae exstant, tum quae perierunt: emendata et Latinis versibus reddita ab Hugone Grotio*, Parijs (apud Nicolaum Buon) 1626 (*BG* no. 468), en de *Dicta poetarum quae apud Io. Stobaeum exstant. Emendata et Latino carmine reddita ab Hugone Grotio*, Parijs (apud Nicolaum Buon) 1623 (*BG* no. 458) en 1625 (*BG* no. 459).

4 De 'grecs du roi' van Claude Garamond (1480-1561), in 1543 in gebruik genomen door de koninklijke drukker Robert Estienne (1503-1559) (F. Schreiber, *The Estiennes*, p. 76-77 en p. 86).

5 'ponzones sive matrices' (patrijzen of matrijzen).

6 De uitgave kwam na Grotius' overlijden stil te liggen. De draad werd in de achttiende eeuw opgepakt door Jeronimo de Bosch (1740-1811) in zijn editie *Anthologia Graeca cum versione*

Bovenaan de minuut staat: Hugoni Grotio.

Latina Hugonis Grotii edita, 5 delen in quarto, Utrecht 1795-1822 (*BG* no. 534); zie F.F. Blok, *Isaac Vossius en zijn kring*, p. 226-233.

7317. 1645 februari 18. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

Cum videam Gallos a Batavis magnam vim navium poscere,[2] colligo hinc ingens in oram Flandriae maritimam bellum parari. Quare non videntur Galli hoc anno tale aliquid acturi in Germania, quo a marescallo Torstensonio coeuntes in eum cummaxime hostium copias in se trahant.[3] Pacem valde hic vult populus, non item qui possunt plurimum. Idem in Batavis fieri intelligo. In Anglia ita exardescunt animi, ut vix credibile sit pacem, de qua agi coepit,[4] constitui posse. Ego tamen eam omnibus populis optare non desinam et Deum precari, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, ut eius confectae honor praecipuus ad augustam Maiestatem tuam redeat, nullo maiore munere christianum orbem demerituram,

augustae Maiestatis tuae obedientissimus subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, VIII/XVIII Februarii 1645.

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Gallorum in Flandriam maritimam expeditio. Varia.

7318. 1645 februari 18. Aan I. Vossius.[1]

Vir clarissime,

1 Copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 245. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 18 no. 28. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 440 en f. 466.

2 De Franse kolonel Godefroi d'Estrades had bij de prins en de Staten-Generaal aangedrongen op de uitrusting van 38 oorlogsschepen voor de blokkade van de Vlaamse kuststeden (Duinkerken en Oostende). Hij moest in het 'traité de campagne', dd. 10 maart 1645, evenwel genoegen nemen met het door admiraal Maarten Harpertsz. Tromp vastgestelde aantal van 30 schepen (*Correspondance d'Estrades* I, p. 216, p. 221-222 en p. 244, en *Het Staatsche leger* IV, p. 145).

3 Kardinaal Jules Mazarin was alleen geïnteresseerd in het belang dat Frankrijk had in de voorzetting van de oorlog. De campagne van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson tegen het keizerlijke leger viel buiten zijn gezichtsveld.

4 De conferentie te Uxbridge. Het was de bedoeling dat 16 commissarissen van beide partijen - koning en Parlement - in een tijdsbestek van 20 dagen onderhandelingen zouden aanknopen over de voornaamste artikelen van 'The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace'.

1 Tekst naar hs. Leiden, UB, BPL 1886, f. 28 (afschrift). Copie ook te Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 52^{r}. Gedrukt *Epist.*, p. 743 no. 1732. Antw. op no. 7304, beantw. d. no. 7352. Het hs. Leiden, UB, BPL 1886, f. 28, vangt aan met drie fragmenten uit brieven van Grotius aan Isaac Vossius: fragment 1 'Pauci sunt dies', dd. 8 oktober 1639 (no. 4329 (dl. X)), fragment 2 'Legi inficeta ... poemata. Certe Batavi vestri aut Martialem', dd. 13 februari 1645 (no. 7318), en fragment 3 'Claritudini autem vestrae', dd. 24 februari 1645 (no. 7329). Afschriften van dezelfde fragmenten zijn terug te vinden in het hs. Den Haag, Vredespaleis, signatuur 166 B 25, op een van de schutbladen van I. Vossius, *Observationes ad Pomponium Melam de situ orbis*, Den Haag 1658.

Et pro literis et pro historia de Cyrillo[2] gratias ago. Anthologiam nostram et Claritati vestrae et Blavio commendo.[3] Properat ad calcem aetas mea, propero et ego videre

2 De toezending van het levensverhaal van Cyrillus Lucaris (ca. 1572-1638), patriarch van Constantinopel, naderhand door Bartholdus Nihusius uitgegeven in Leo Allatius, *De Ecclesiae Occidentalis atque Orientalis perpetua consensione libri tres*, Keulen [Amsterdam] 'apud I. Kalcovium' 1648.

3 De uitgave van zijn *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) in de drukkerij van dr. Joan Blaeu; vgl. no. 7316.

publici iuris fieri quae per omnem vitam didici, nec in periculo relinquere mali eius quod Picherelli[4] et aliorum scriptis evenisse doleo.[5] Velim a Claritate vestra edi Ignatium,[6] deinde inscriptiones,[7] postremo Martialem, pro[8] cuius editione priores illae editiones erunt deprecatrices.[9] At certe Batavi vestri[10] aut Martialem legere debent, aut sibi temperare a scribendis epigrammatibus. Salmasii et de Militia,[11] et quae scribet[12]

4 Zie nos. 4196 en 4416 (dl. X). De katholieke theoloog Pierre Picherel († 1590) had in zijn studies steeds gepleit voor een toenadering tot de protestanten (Haag, *La France protestante*, VIII, Parijs 1858, p. 230-231). In 1629 verzorgde de calvinist André Rivet een uitgave van diens *Opuscula theologica quae reperiri potuerunt, partim antea, partim nunc primum edita*, Leiden (Elzevier) 1629 (A. Willems, *Les Elzevier*, p. 83 no. 318).

5 Het Leidse handschrift laat in de passage ‘Properat ... doleo’ de volgende varianten zien: ‘usus › iuris’ en ‘enim › eius’.

6 In de Bibliotheca Medicea-Laurentiana te Florence was Isaac Vossius op het spoor gekomen van een Griekse codex met brieven van Ignatius van Antiochië († ca. 107). Deze vondst leidde tot de editie *Epistolae genuinae S. Ignatii martyris, quae nunc primum lucem vident ex bibliotheca Florentina ... edidit et notas addidit Isaacus Vossius*, Amsterdam 1646.

7 Isaac Vossius sorteerde de papieren en manuscripten die hij op zijn reis langs Engelse, Italiaanse en Franse bibliotheken had verzameld (Y. Rogge, ‘De reis van Isaac Vossius (1641-1645)’, in *Oud-Holland* 18(1900), p. 3-20; F.F. Blok, *Isaac Vossius en zijn kring*, p. 207-218). Een foliant met ‘inscriptiones’ bevindt zich in de *Bibliotheca Universitatis Leidensis, Codices Vossiani Latini*, ed. K.A. de Meyier, F 87.

8 Het Leidse handschrift geeft: ‘prae’.

9 Grotius doelt hier waarschijnlijk op de edities van Martialis' *Epigrammata* van Hadrianus Junius (1559 en 1566), Janus Gruterus (1602) en Petrus Scriverius (1619, 1621 en 1628).

10 Fragment 2 (*supra*, n. 1) geeft een afwijkende lezing die aanvangt met de cryptische zin: ‘Legi inficeta ... poemata. Certe Batavi vestri aut Martialem legere debent aut sibi prorsus temperare a scribendis epigrammatibus’. De naam van de auteur van de ‘poemata’ is bewust weggelaten; mogelijk zinspeelt Grotius hier op de anonieme epigrammen van ‘Santra Salebrosus’ (de Haagse hofdichter Constantijn Huygens (no. 5761 (dl. XIII)) (T.L. ter Meer, *Snel en dicht; een studie over de epigrammen van Constantijn Huygens*, Amsterdam 1991, p. 37-38). Zie ook Grotius' *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, discussio*, Irenopolis [Amsterdam] 1645 (*BG* no. 1195), in de *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 739 r. 45B - p. 740 r. 50A: ‘Martialis iis, qui Epigrammata volunt scribere, et legendus et imitandus est’.

11 De Leidse hoogleraar Claude Saumaise (Salmasius) had het manuscript van zijn *De re militari Romanorum liber* in november 1644 bij de Elzeviers ingeleverd. Het werk kwam in april 1645 stil te liggen (Leroy, *Dernier voyage*, p. 59-60 en p. 67-68; Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 391, p. 398, p. 419 en p. 502-503). Een postume uitgave werd in 1657 verzorgd door de historicus Georg Horn (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 322).

12 Het Leidse handschrift geeft: ‘scribat’.

posthac edita videre gaudebimus: οὐ μέμψεται τῷ Κροί[σ]ῳ.[13] At quid Heinsius?[14] Fortius silentio se vindicabit.[15]

Vale, vir eruditissime,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

[Lutetiae,] XVIII Februarii 1645,

Parthenius, iste nuper patriarcha Constantinopolitanus, ab altero Parthenio Adrianopolitano precario, deinde vi ereptus est[16] ecclesiae dolenti.[17]

Bovenaan de copie te Leiden: Grotii ad Is. Vossium.
Bovenaan de copie te Rotterdam: Isaaco Vossio.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): Isaaco Vossio.

7319. 1645 februari 18. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Videtur Motta Odincurtius longo carcere[2] mitigaturus Catalanorum animos et expiaturus culpas avaritiae quae dicuntur esse non leves et magno constitisse

13 *Herodotus* 1, 91. Het weinig benijdenswaardige lot van Croesus (Kroisos), koning van Lydië ca. 560-547 v. Chr. (*Anthologia Graeca* 9, 145). In 1630 had Grotius op verzoek van de Franse geleerde Nicolas Claude Fabry de Peiresc († 1637) fragmenten vertaald van de *Historia Universalis* van de Griekse geschiedschrijver Nicolaus Damascenus. De anders zo kritische Claude Saumaise gaf in 1632 spontaan blijk van zijn bewondering voor Grotius' vertaling van het fragment dat betrekking had op de verlossing van koning Croesus van de brandstapel (nos. 1539, 1540 en bijlage 7 (dl. IV, p. 504-509), en no. 1741 (dl.V)); zie ook *BG* nos. 538 en 539.

14 'Heinsius' verbeterd uit: 'iteratias'. De Leidse hoogleraar Daniël Heinsius vroeg zich af of hij de venijnige 'observationes' van de Franse predikant Jean de Croï (Croy) op zijn *Aristarchus Sacer*, Leiden 1627, en *Sacrarum Exercitationum ad Novum Testamentum libri XX ... Quibus Aristarchus Sacer ... emendatior nec paulo auctior indicesque ... accedunt*, Leiden 1639, moest beantwoorden (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 357-359). In de zomer van 1645 stuurde hij het verdedigingsschrift *Pro Daniele Heinsio adversus Joannis Croii calumnias Apologia necessaria* naar de drukker (Bots-Leroy, *o.c.* III, p. 194-195).

15 De *Epist.* en de copie te Rotterdam lezen: 'Fortine silentio se vindicabit?'.

16 Parthenius I, patriarch van Constantinopel 1639-1644, had op de synode van Constantinopel-Iasi (1642) de leer van de reformatorische patriarch Cyrillus Lucaris († 1638) veroordeeld. In de zomer van 1644 kwam zijn dienstbaarheid aan de belangen van de Moldavische vorst Vasile Lupu onder verdenking van het Ottomaanse hof te staan. Op 8 september schonk de Sultan de waardigheid van patriarch van Constantinopel aan Parthenius II, metropoliet van Adrianopolis (Edirne) (*Gazette 1644*, no. 154, dd. 31 december 1644: 'De Constantinople, le 30 septembre 1644').

17 'ecclesiae dolenti' verbeterd uit: 'Malchio dolenti'.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 976 App no. 742. Antw. op no. 7300, beantw. d. no. 7338.

2 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had het effect van de lastercampagne van de Catalaanse gezanten Gaspar Sala, abt van San Cugat del Vallés, en Isidoro Pujolar onderschat. Drie weken na zijn vertrek uit Barcelona (7 december 1644) werd hij in Lyon aangehouden en op last van de koning in de kerkers van het fort Pierre-Encise

Galliae. Ut cum Suedis arctius stringant foedus vestri, magis ipsorum quam Suediae interest.[3] Poterunt

geworpen. Hij bleef tot september 1648 in hechtenis (*Cardinal de Retz, Oeuvres*, p. 263-264 en p. 1342).

3 Grotius' pleidooi voor een Zweeds-Staatse wapenvereniging ter ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’.

enim semper Suedi suas res cum Dania bene ponere et deinde tuto spectare sudantes alios. Exspectant Bremenses et Hamburgenses quid vestri sint facturi.[4] Exspectant idem et aliae maritimae civitates.

Cerisantes quaerit quomodo de pecuniae annuae solutione in posterum certus esse possit.[5] Ideo reginae nostrae imagines, quarum altera per ipsum ad me[6] erat missa a domino comite de La Guarde,[7] dedit reginae, alteram cardinali, et huic oden[8] insuper, in qua eruditi, qui hic multi sunt,[9] notant tria manifesta contra prosodiam peccata: Thermŏdon et Orĭthĭa, quae sunt Graece Θερμώδων et Ὠρείθυια.[10]

Rex Poloniae[11] metuit ne Casimirus, factus cardinalis et non presbyter, factione pontificis et iesuitarum, regnum aliquando paret liberis suis. Facile enim cardinalatus cum matrimonio mutatur ab iis qui diaconi vocantur aut hypodiaconi.[12] Princeps videtur se non tam Hispano dare quam pontifici. Sed et ipse pontifex in Hispanos quam in Gallos pronior creditur, non tantum quia Gallorum res coniuncta est cum iis qui se a communione romana segregarunt, verum etiam quia Gallia vehementer ipsius honori obstitit. Di-

4 De Hanzesteden Bremen en Hamburg wachtten een nadere resolutie van de Staten-Generaal in het Zweeds-Deense conflict niet af. In maart troffen zij met het stadsbestuur van Lübeck een regeling voor de afvaardiging van Johann Marquart (Lübeck), Hieronymus Frese (Hamburg) en Albert Beke (Bremen) naar Brömsebro (H.-D. Loose, *Hamburg und Christian IV. von Dänemark während des Dreissigjährigen Krieges*, p. 110-120).

5 De Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes maakte aanspraak op dezelfde financiële voorrechten als de Zweedse ambassadeur in Parijs. Voorlopig stelde de bankier Johan Hoeufft zich garant voor de uitbetaling van zijn halfjaarlijkse salaris van 1500 rijksdaalders uit de Frans-Zweedse subsidiekas (no. 6696, bijlagen 3-5 (dl. XV)).

6 Grotius was reeds in het bezit van een portret van koningin Christina (nos. 5263 (dl. XII) en 5612 (dl. XIII)). Vermoedelijk gaat het hier om een replica van het werk van de Zweedse hofschilder Jakob Henrik Elbfas († 1664). Een afbeelding van het origineel dat zich in het gymnasium van Strängnäs bevindt, is terug te vinden in *Leiden University in the Seventeenth Century*, Leiden 1975, p. 360.

7 De Zweedse rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie, vader van graaf Magnus Gabriel De la Gardie, was trots op het land van zijn voorvaderen D'Escouperie de La Gardie (Languedoc) (no. 6467 (dl. XIV); *SBL* X, p. 606-609, en *Dictionnaire de la Noblesse* IV(8), kol. 966). Het transport van de schilderijen vertrouwde hij in februari 1644 toe aan de pas benoemde Zweedse koninklijke commissaris (nos. 6696 en 6715 (dl. XV)).

8 De Parijse drukker-uitgever Sébastien Cramoisy verzorgde de uitgave van Marc Duncan de Cerisantes' *Ode ad eminentissimum cardinalem Julium Mazarinum, in serenissimae ... principis Christinae Suecorum, Gothorum et Vandalorum reginae effigiem ipsi donatam*, Parijs 1645 (Parijs, Bibl. Nat., Yc. 139).

9 Zie nos. 7296-7297 (postscriptum) en no. 7305. De Parijse raadsheer Claude Sarrau oordeelde minder negatief over de dichtkunst van de Zweedse commissaris: 'Monsieur le Cardinal Mazarin ayant demandé à Monsieur de Cerisantes le pourtraict de la Royne de Suede, il le lui envoia avec une ode latine de plus de cent vers. Elle a esté trouvée exquise, iudicieuse el elegante, encores que quelques raffinez y veuillent trouver à reprendre comme les belles choses sont plus enviées que les communes et mediocres' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 38-40).

10 Thermodon (rivier in het land der Amazonen) en Oreithyia (dochter van koning Erechtheus en bruid van Boreas) (W. Pape, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, Braunschweig 1884^3, p. 497 en p. 1706, en *Paulys Real-Encyclopädie* II, V, kol. 2395-2397, en XVIII-1, kol. 951-958).

11 Koning Wladislas IV van Polen dacht aan de belangen van zijn zoon Zygmunt Kazimierz (1640-1647) en zijn aanstaande echtgenote Louise-Marie van Gonzaga.

12 De Poolse prins Jan Kazimierz, die op 23 september 1643 in de bedevaartsplaats Loreto was toegetreden tot de orde der jezuïeten, ontving de verheffing tot kardinaal op 28 mei 1646. Hij zag echter af van een priesterwijding. Twee jaar later deed de kardinaaldiaken afstand van zijn kerkelijke waardigheden en besteeg als koning Jan II de Poolse troon (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 29).

cit tamen se, ut noviter natum,[13] nolle meminisse rerum ante actarum. Bavarus, ut longo dominatu ad astutias exercitus, rumore amicitiae Gallicae apud imperatorem utitur et contra.[14] Suas autem res agit et solus hoc bello factus est opulentior.

Croii opusculum legi, acerbum sane in Heinsium.[15] Sed hoc ipsum ille imputat et Bezae manibus et amicitiae erga Salmasium.[16] Res est inhumana literas, ut iam non dicam divinas, certe humanas sic tractare. Multa legit Croius; non multa tamen adfert admodum utilia.

Vale cum uxore et liberis,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

18 Februarii 1645.

7320. 1645 februari 18. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick meene dat die van Hollant ende Zeelant zoo diep zijn geïnteresseert in de zaecke die nu tusschen Swede ende Danemarck werdt gedisputeert, dat zij zullen moeten vigueur toonen, al waer het zonder de andere provinciën,[2] waervan ick

13 Paus Innocentius X had daags na zijn verkiezing (15 september 1644) de broer van kardinaal Jules Mazarin tot zich geroepen en hem in vertrouwen medegedeeld dat hij 'door de electie tot het pausdom een nieuw man' was geworden; vgl. nos. 7082, 7092, 7103 en 7172.

14 Hertog Maximiliaan I van Beieren verkende de mogelijkheden voor Frans-Beierse wapenstilstandsonderhandelingen (*Doc. Boh.* VII, p. 139 no. 405, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 81-83). Nadat zijn raadsheer dr. Johann Mändl was teruggekeerd van een vergeefse tocht naar het keizerlijke hof te Linz, stond zijn besluit vast: in het vroege voorjaar van 1645 verscheen zijn biechtvader Johann Vervaux S.J. in Parijs (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 271-275, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 83, p. 107-108 en p. 269).

15 Jean de Croï (Croy) († 1659), predikant te Béziers en professor aan de academie van Nîmes, verdedigde in zijn *Sacrarum et historicarum in Novum Foedus observationum pars prior, in qua Dan. Heinsii Prolegomena in Exercitationes Sacras perpenduntur* ..., Genève 1644, de eer van Théodore de Bèze (1519-1605) tegen de aanvallen van de Leidse hoogleraar Daniël Heinsius op het in calvinistische kring gezaghebbende *Jesu Christi D.N. Novum Testamentum, Theodoro Beza interprete*.

16 De woordenstrijd van de Leidse hoogleraar Claude Saumaise met zijn collega Daniël Heinsius over het bestaan van een 'lingua Hellenistica' (nos. 6743 en 6765 (dl. XV)). Op 9 februari 1644 hadden de curatoren van de Leidse universiteit de twee hoogleraren de verplichting opgelegd 'dat se voortaen malcanderen niet meer en sullen attacqueren met eenige geschriften ofte boucken, directelick noch indirectelick' (Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit* II, p. 284).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 34. Eigenh. oorspr. De onderkant van deze brief is afgeknipt. De ondertekening ontbreekt. Tezamen met no. 7321.

2 Na de terugkeer van de Staatse ambassadeurs dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse (25 januari) was er in de vergadering van de Staten-Generaal een discussie op gang gekomen over de vraag of een wapenvereniging met de Zweden tot 'versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee' (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640) wel strookte met de Staatse politiek van strikte neutraliteit ten opzichte van de keizer en het Rijk (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 178-189).

voordezen heb geschreven.[3] Ick zie wel dat de costen die daertoe zullen moeten werden gedragen eenighsins

3 Zie Grotius' brief aan zijn zwager, dd. 11 februari 1645 (no. 7307). Alleen de Staten van Holland durfden het risico van een nieuwe oorlog te aanvaarden. De Zeeuwen - met uitzondering van de vertegenwoordigers van Middelburg en Zierikzee - vertrouwden liever op het beleid van de prins en de ‘neutrale’ landgewesten.

zullen hinderlijck zijn aen de groote desseings die men heeft op Vlaenderen. Maer het meeste moet meest wegen. Duinkercke uit de Spaensche handen genomen waer veel.[4] Ende 't schijnt Vrancrijck daertoe tracht, hebbende daertoe schepen verzocht van de Vereenichde Nederlanden.[5] Off die lichtelijck zullen volgen, twijffele ick, omdat de schepen die voordezen aen Vrancrijck gedient hebben, zoo quaelijck zijn erkent. Aengaende de intentiën van Sweden in dit oorlogh van Denemarck,[6] die zullen gereckt ofte ingetogen werden nae dat de fortune zal zijn van het oorlogh. 't Is zeecker dat zoo die van Hollant deze occasie voorbij laet[en] gaen, zij daernae gheen hulpe en zullen vinden, noch bij Swede tegen Denemarck, noch bij Denemarck tegen Swede. Zullen oock peryckel loopen van een quaede naem als niet onderhouden hebbende het tractaet dat zij met Swede hebben aengegaen. Ende dat den coninck van Denemarcken, behalven dat hij zich tot coste van alle natië[n] zoect te verrijcken, noit goede genegentheit heeft gehadt tot de staet van de Vereenigde Nederlanden is zeecker.

UEd. zal uit de heer Bicker ende Stavenisse veele van de constitutie van Swede connen verstaen. Zooveel ick can hooren, gaet de regiering daer zeer wel. Ick gelove dat de doot van mijnheer de rijcxcancellier[7] veel quaeds zoude connen veroorzaeken in Swede. Oock gelove ick dat zijne autoriteit door de majoriteit van de coninginne niet en is vermindert. Zoo de Vereenigde Nederlanden ofte immers Hollant zich met Swede vougt, dunct mij dat men zal moeten in compagnie nemen van de Anzesteden[8] zooveel men can. Den slagh die den resident van Denem[arcken][9] in dit stuck wilde invoegen, was niet quaelijck gevonden om tijd te winnen.[10] Maer de Hollanders zijn zoo licht niet te bedriegen.

Hier is men insensibel in alle 'tgunt van de interesten van Suede tegen Denemarcken werdt gezegt,[11] niet alleen omdat men wenscht dat de macht van

4 De strategen van de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans werkten plannen uit voor de belegering van Duinkerken. De uitschakeling van de Spaanse garnizoenen in de vestingen Mardyck en Linck (ten oosten van Bourbourg) was een eerste vereiste voor het welslagen van het ‘desseyn’ in Vlaanderen.

5 De Franse kolonel Godefroi d'Estrades had bij de prins en de Staten-Generaal aangedrongen op de uitrusting van 38 oorlogsschepen voor de blokkade van de Vlaamse kuststeden (Duinkerken en Oostende). Hij moest in het ‘traité de campagne’, dd. 10 maart 1645, evenwel genoegen nemen met het door admiraal Maarten Harpertsz. Tromp vastgestelde aantal van 30 schepen (*Correspondance d'Estrades* I, p. 216, p. 221-222 en p. 244, en *Het Staatsche leger* IV, p. 145).

6 De instructies voor de Zweedse delegatie naar het vredesoverleg te Brömsebro waren reeds opgesteld. Er waren in Stockholm stemmen opgegaan om het bezit van de Deense gewesten Halland, Skåne (Schonen), Blekinge en Vendsyssel op te eisen ‘ter assecuratie’ van de vrije vaart door de Sont (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 682, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 164-165 en p. 224-226).

7 Het gerucht ging dat rijkskanselier Axel Oxenstierna zwaarmoedig was geworden (no. 7260).

8 De Staten-Generaal lieten de onderhandelingen met de gedeputeerden van de Hanzesteden Bremen en Hamburg over de vernieuwing en de herziening van het in 1616 gesloten verdrag nog enige tijd aanslepen (*Res. SH*, dd. 23 februari, 3 en 31 maart en 4 april 1645). Op 4 augustus - slechts enkele weken vóór de ondertekening van de vredesverdragen van Brömsebro en Kristianopel (23 augustus 1645) - verleenden zij hun medewerking aan een overeenkomst voor de duur van 15 jaar (*Aitzema* (f^{o}) III, p. 63-65).

9 Oorspronkelijk had Grotius hier ‘den resident uit Sweden’ willen schrijven.

10 Martin Tancke, de Deense resident in Den Haag, had de Staten-Generaal voorgespiegeld dat koning Christiaan IV tot inkeer was gekomen en bereid was om de klachten van schippers en reders in overweging te nemen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 146-148 en p. 186-187).

11 In zijn missiven schreef de Franse bemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, de lange duur van het Zweeds-Deense conflict toe aan het gestook van de Hollanders (‘diegeene die ... daeruyt haer proffijt trecken’) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 145-146).

Swede in Duitschlant werde gebruickt, maer oock omdat men aen Swede eene groote macht niet en wenschet.

Monsieur d'Estrade is geluckigh in zijne negotiatie, wel gezien hier ende daer.[12] Ende 't emploi dat hem over het hoofd hangt maeckt hem noch meer considerabel.

Ick twijffel off de advysen vast gaen van de groote remises van gelt die den coninck van Spaignie zoude‹n› doen nae Nederlant, Catelagne ende Duitschlant.[13] 't Is waer dat hij in zijne silvervloote geene schade heeft geleden.[14] Maer de lasten die hij overal heeft te dragen zijn groot.'t Schijnt dat men hier niet en wil verdragen dat de Engelsche parlamentarissen de cours van de commerciën zouden beletten.[15] Wat de Vereenigde Nederlanden in dat stuck zullen doen, zal ick mettertijd garen verstaen.[16] De intentie van Swede om Engelant tot voorstant van de vrije commerciën tegen Denemarcken te engageren, heeft met de puritainische opiniën niet gemeens.[17] Staet oock te geloven dat Swede zich in dat civyle oorlogh tegens den coning zal engageren, hoewel daertoe wel eenige oorzaeck mochte zijn gegeven.[18] Ick danck evenwel uwe Ed. van d'advysen op dat stuck[19] gegeven. Aengaende onze dochters zaeck[20] zal ick schrijven wanneer mijn huisvrouw van Rouen[21] hier zal zijn gecomen.

18 Februarii 1645.

12 De ‘envoyé’ Godefroi d'Estrades (1607-1686) was tijdens de afwezigheid van de ordinaris ambassadeur Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery (*supra*, n. 11), de hoogste vertegenwoordiger van de Franse kroon in Den Haag. In april 1646 verloor de kolonel de hoop op een bevordering (Schutte, *Repertorium* II, p. 9-12). Nog geen jaar later vertrok hij met het Franse expeditieleger naar Italië. Zijn loyaliteit aan kardinaal Jules Mazarin werd tenslotte beloond met de benoeming tot Frans ambassadeur in Engeland (1661-1662) en extraordinaris ambassadeur in de Republiek (1663-1668) (*DBF* XIII, kol. 133-136, en *Correspondance d'Estrades* I, p. 215-288).

13 Koning Philips IV stelde krachtens het Spaans-Westfaals defensieverdrag, dd. 29 december 1644, het leger van de Westfaalse Kreits een jaarlijks bedrag van 130000 rijksdaalders ter beschikking (no. 7253, n. 28; *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 263-265, en *Doc. Boh.* VII, p. 160 no. 472, p. 167 no. 486).

14 De terugkeer van de zilvervloot. In de haven van Alicante lagen de schepen die het geld moesten overbrengen naar de Spaanse legers in Catalonië en Italië reeds zeilklaar (*Gazette 1645*, no. 23, dd. 25 februari 1645).

15 De Franse zaakgelastigde Melchior, heer van Sabran, verwoordde de bezwaren van zijn landgenoten tegen het verbod dat het Parlement had opgelegd op de vaart naar royalistische havens (*Gazette 1645*, no. 19, ‘extraordinaire du XIV fevrier 1645: La derniére remonstrance du Resident de France faite au Parlement de Londres’).

16 De Staten-Generaal durfden in de kwestie van de vrije vaart op Engeland geen harde tegenmaatregelen af te kondigen (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 176-179 en p. 193-196). Ook de Staten van Holland schoven het probleem voor zich uit: op 24 februari benoemden zij een commissie van advies, bestaande uit afgevaardigden van de handelssteden Delft, Amsterdam, Rotterdam, Hoorn en Enkhuizen (*Res. SH*, dd. 24 februari 1645).

17 Koningin Christina van Zweden had de Schotse diplomaat Hugh Mouat gemachtigd om de Parlementen van Schotland en Engeland een alliantie ‘contra quoscunque’ aan te bieden.

18 Wellicht een reactie op het feit dat de Deense koning wapens had geleverd aan koning Karel I van Engeland (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 381-382).

19 Waarschijnlijk ‘advyzen’ over de belangstelling van het ‘Committee of Both Kingdoms’ voor een Engels-Zweedse alliantie tegen de koningen van Denemarken en Spanje (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 252, p. 303 en p. 330).

20 Cornelia de Groot was verwikkeld in een proces tegen Adriaen van Naeltwijck († 1660) over de erfenis van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt, heer van Berkel en Rodenrijs. Het onderzoek dat het Hof van Holland had ingesteld, spitste zich toe op de erkenning van de rechtsgeldigheid van het in Parijs eigenhandig opgestelde testament van de heer van Berkel en Rodenrijs, dd. 28 januari 1639 (no. 5742 (dl. XIII) en nos. 6052 en 6074 (dl. XIV)).

21 Maria van Reigersberch trachtte haar schade te verhalen uit het failliete handelshuis van Daniel Tresel te Rouaan (no. 6216 (dl. XIV)). Misschien consulteerde zij hier ook de raadsman van haar dochter, de advocaat ‘maistre Pierre à Luchtenberg’ (no. 5949 (dl. XIII)).

Alle 'tgunt ick gesproocken heb ofte mij is voorgecomen aengaende de zaecken van Engelant[22] heb ick overgeschreven zoo aen mijnheer den rijcxcancellier als aen de plenipotentiaires ende ordre verzocht.

Ick heb gezien het tractaet met de declaratie gemaect tusschen Vrancrijck ende de Vereenigde Nederlanden in Februario 1644.[23] Ick zie dat Vrancrijck den knoop wel vast heeft toegetrocken. Maer ick heb advysen van secrete handeling van Vrancrijck met Spaignie om een treves te maecken[24] die duiren zoude tot de meerderjaericheit van den coninck van Vrancrijck ende daernae de zaecke te stellen aen ...

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 18 Febr. 1645 uyt Paris.

7321. 1645 februari 18. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

't Schijnt dat vanhier het oorlogh sterck zal gaen tegen Vlaenderen.[2] Eenige trouppes gaen oock nae Catelagne;[3] nae Duitschlant noch gheene.[4] Men begint hier weder wat vertrouwen te scheppen op den hertogh van Beieren[5] ende men wil

22 Grotius had steeds geijverd voor een koninklijke Frans-Zweeds-Engelse alliantie tot herstel van de keurvorstelijke familie in de Palts (nos. 6271-6272, n. 10 (dl. XIV), en no. 6989 (dl. XV)).

23 Lees: 'in Februario 1635'. Het tractaat van 8 februari 1635 had inmiddels een herziening ondergaan. In art. III van de Frans-Staatse 'alliantie offensive ende defensive', dd. 1 maart 1644, waren de Staten-Generaal de verplichting aangegaan: 'Men sal niet vermogen eenigh Tractaet te sluyten dan gesamentlick, ende met een gemeene bewilling, ende Vranckrijck ende de Staet der Vereenighde Nederlanden, sullen d'een niet meer dan d'ander hun handel met de Spanjaerden mogen vorderen' (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 961-964).

24 In een brief aan de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, dd. 21 januari 1645, sprak kardinaal Jules Mazarin vol trots over de arrestatie van Spaanse spionnen die de belangstelling van de regentesse Anna van Oostenrijk hadden willen opwekken voor een 'vredeshuwelijk' van haar broer Philips IV van Spanje met Anne-Marie-Louise ('la Grande Mademoiselle'), hertogin van Montpensier, dochter van Gaston van Orléans (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 14 en p. 78-79, en *Correspondance d'Estrades* I, p. 219-220 en p. 232).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 40k. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7320.

2 De strategen van de 'generalissimus' Gaston van Orléans werkten plannen uit voor de belegering van Duinkerken. De uitschakeling van de Spaanse garnizoenen in de vestingen Mardyck en Linck (ten oosten van Bourbourg) was een eerste vereiste voor het welslagen van het 'desseyn' in Vlaanderen (G. Dethan, *Gaston d'Orléans*, p. 301-302).

3 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, had zich verzekerd van de bijstand van de Frans-Savoyaardse regimenten van César de Choiseul, graaf van Du Plessis-Praslin; vgl. 'Brieven van Willem van Liere', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 273: 'Den heere du Plessis-Praslin sal in qualiteit van lieutenant Generael vande Grave van Harcourt uyt Piemont nae Catalogne marcheren, met hem nemende 4 regimenten'.

4 De troepenwervers ondervonden grote problemen bij het aantrekken van verse manschappen voor het leger van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, vooral nu de Zwitsers hun recruten een verbod hadden opgelegd om de wapens op te nemen tegen de keizer; vgl. nos. 7117, n. 49, en 7254.

5 Hertog Maximiliaan I van Beieren verkende de mogelijkheden voor Frans-Beierse wapenstilstandsonderhandelingen (*Doc. Boh.* VII, p. 139 no. 405, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 81-83). Nadat zijn raadsheer dr. Johann Mändl was teruggekeerd van een vergeefse tocht naar het keizerlijke hof te Linz, stond

geloven dat hij door den bisschop van Bamberg tewege heeft gebracht dat drie personen uit Frankenlant gaen

nae Munster.[6] Doch wat stem die daer zullen hebben is noch disputabel. De coninginneregente heeft brieven van repressaille verleent aen de onderzaeten van Vrancrijck die ter zee berooft zijn bij de parlamentaire Engelschen, dewelcke verhinderen willen alle commercie op 's conincx havenen.[7] Maer die van 't parlement van Rouaen, vresende dat zulcke proceduiren[8] zouden mogen afloopen tot meerder schade van de Fransoisen als van de Engelschen, hebben daertegen surcheantie gegeven om remonstrantie daerover te hove te doen.[9] Den hertogh van Espernon heeft van den coning van Engelant de cousebant ontfangen.[10]

In Italië is een vrede gemaect ofte is op handen door den arbeidt van den paus ende alle de princen van Italië. Doch men zegt dat eene afgezondene van den prince Thomas[11] nae Milan zoude onderwege onderschept zijn bij ordre van de hertoginne van Savoie.[12] Die van 't huis van Medices,[13] verzocht bij den cardinael Lodoisio,[14] doen instantie bij den coning van Spaignie om zijn garnisoen te lichten uit Piombino. Den ambassadeur van

6 De hertog van Beieren bemiddelde wellicht in de twist over de samenstelling van de Frankische delegatie ter vredesconferentie (no. 7305). In april gaven Melchior Otto Voit von Salzburg, bisschop van Bamberg, en Christian, markgraaf van Brandenburg-Kulmbach, hun zegen aan de afvaardiging van Cornelius Gobelius (Göbel), bisschoppelijk raadsheer, dr. Johann Müller, raad van de markgraven van Brandenburg-Kulmbach en Brandenburg-Ansbach, en dr. Tobias Oelhafen, syndicus van Neurenberg (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 60).

7 De Franse zaakgelastigde Melchior, heer van Sabran, verwoordde de bezwaren van zijn landgenoten tegen het verbod dat het Parlement had opgelegd op de vaart naar royalistische havens (*Gazette 1645*, no. 19, 'extraordinaire du XIV fevrier 1645: La derniére remonstrance du Resident de France faite au Parlement de Londres').

8 Koningin Anna van Oostenrijk dreigde met maatregelen tegen Parlementsschepen (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 193-196 en p. 355, n. 142, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 174-175). Zij besloot hiertoe naar aanleiding van de gijzeling van een koopman in dienst van de hertog van Epernon (*infra*, n. 10).

9 Het Parlement van Rouaan vreesde een ernstige terugval in de vaart op de Normandische havens (*Lettres au chancelier Séguier* II, p. 753-755). Het protest tegen de koninklijke represaillebrieven leek enig effect te hebben (no. 7335).

10 Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, ontving als beloning voor zijn trouw aan de belangen van koningin Henriëtte Maria van Engeland de versierselen van de Orde van de kouseband en de aanstelling tot generaal in het leger van koning Karel I (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 145 en p. 156).

11 Prins Tommaso Francesco van Savoye zou een verzoening nastreven met paus Innocentius X en de Italiaanse vredesfactie. Zijn plannen lekten uit toen een kamerheer van de Spaansgezinde Baldassare Masserati (Messerati), graaf van Casalborgone, op een van zijn tochten naar het Savoyaardse hof door soldaten van de hertogin-regentesse Christine de France werd aangehouden (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 441-445; *Archivo de Simancas, Catálogo* XXIII. *Papeles de estado. Milán y Saboya*, p. 345-349).

12 De Fransen zagen in de aanhouding van de kamerheer Barroero (*supra*, n. 11) een goede aanleiding om het gerucht te verspreiden 'que le prince Thomas traite avec les Espagnolz et qu'on a veu de sa part à Milan depuis peu un nommé Baronero et un autre cavalier modénois qui ont visité souvent le gouverneur et les principaux ministres' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 113, p. 128 en p. 132).

13 Paus Innocentius X wendde zich tot kardinaal Giovanni (Gian) Carlo de' Medici, 'general de la mar' van de Spaanse vloot; vgl. *Gazette 1645*, no. 22, dd. 18 februari 1645: 'Sa Sainteté ... depuis le mariage de sa niece avec le Prince Ludovisio, fait de grandes instances pour faire sortir de la forteresse de Piombino qui apartient à ce Prince, la garnison que les Espagnols y tiennent depuis quelques années'.

14 'cardinael Lodoisio', lees: 'prins Lodoisio'. Het huwelijk van Niccolò Ludovisi, prins van Piombino, met Costanza, dochter van Pamfilio Pamfili en Olimpia Maidalchini, was op 21 december 1644 door paus Innocentius X in de Sixtijnse kapel ingezegend (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 28, en *Gazette 1645*, no. 4, dd. 7 januari 1645).

Spaignie ende de cardinales Albornos ende Trivulsio,[15] verstaen hebbende dat den paus in deliberatie leidt ofte hij den gezonden van Portugael als coninclijcke ambassadeur zoude ontfangen, hebben daertegen heftige vertooninge gedaen. Den marquys de Saint-Chaumont heeft een boecxken uitgegeven[16] waerbij hij zich zeer ontschuldigt over hetgunt in de electie van de paus is gepasseert, werpende alle de faute op den cardinael Antonio,[17] dewelcke wederom alle de faute werpt op den cardinael Theodulo,[18] hoopende, doch zoo 't schijnt tevergeefs, zich te herstellen bij Vrancrijck.

De keiserschen te Francfort geven uit dat zij hoop hebben den Grooten Heer in stilte te brengen,[19] hoewel andere zeggen dat tienduizent Turcken zouden zij[n] bij den prins Rakoczy.[20] Nieuwe ambassadeurs van Spaignie gaen nae Munster.[21] Ick houde het voor een valsch gerucht dat hier loopt van het huwelijck van den zoon van den coning van Portugal met de dochter van Castille.[22] Daer werdt oock gezegt dat den coninck van Spaignie twaelff millioenen zoude ontfangen hebben uit West-Indië[23] ende daervan merckelijcke remisen gedaen nae Duitschlant, Nederlant ende Catelagne, Den hertogh van Lorraine

15 De Spaanse ambassadeur Juan Velasco y de la Cueva, graaf van Siruela, en de kardinalen Egidio Carillo Albornoz en Teodoro Trivulzio (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 21 en p. 23) verzetten zich tegen de aanwezigheid van een vertegenwoordiger van de ‘rebelse’ koning Jan IV van Portugal in Rome. Zij drongen aan op het onmiddellijke vertrek van de Portugese gedeputeerde Nicolau Monteiro, prior van Cedofeita (*Gazette 1645*, no. 22, dd. 18 februari 1645).

16 De ‘avec injure’ teruggeroepen Franse ambassadeur Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), rechtvaardigde zijn beleid in een ‘Relation véritable de ce qui s'est passé en la création du pape Innocent X contre les faux bruits publiés au désavantage de M. de Saint-Chamond’ (H. Coville, *Etude sur Mazarin et ses démêlés avec le pape Innocent* X, p. 40-46).

17 Kardinaal Antonio Barberini verdedigde zich tegen de beschuldiging dat hij bij de laatste stemming in het conclave de Franse belangen uit het oog had verloren; vgl. ‘Lettera al Sig. Mazzarini in Francia in materia de disgusti ricevuti da quel Re’ (*Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung ‘Discursus politici’*, Frankfort 1930, p. 226).

18 De Franse ambassadeur (*supra*, n. 16) zou geld hebben aangenomen van de broer van kardinaal Mario Teodoli (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 151, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 21).

19 Sultan Ibrahim had geen genoegen genomen met de ‘schamele’ gift van de keizerlijke diplomaat Hermann, graaf van Czernin (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 64-68). Een bericht uit Wenen van 14 februari 1645 duidde echter op nieuwe ontwikkelingen: ‘Le Secretaire du Comte de Tscherin ... est ... parti de cette ville pour retourner vers la Porte Ottomane, et porter de nouveaux présents à Sa Hautesse’ (*Gazette 1645*, no. 26, dd. 11 maart 1645). In maart bereikte de graaf zijn doel en kon hij met de bevestiging van het op 19 maart 1642 gesloten Turks-keizerlijke verdrag van Szöny huiswaarts keren (*Doc. Boh.* VII, p. 186 no. 540).

20 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi zag met welgevallen toe hoe een Turks leger de steden en dorpen van Stiermarken onder contributie bracht (*Gazette 1645*, no. 17, dd. 11 februari 1645).

21 Vgl. no. 7333, n. 9 en 10. Koning Philips IV van Spanje had nieuwe gevolmachtigden ter vredesconferentie aangewezen: Ramiro Núñez de Guzmán, hertog van Medina de Las Torres, oud-onderkoning van Napels, en de onderhandelaars Gaspar de Braccamonte y Guzmán (1595-1676), graaf van Peñaranda, en Joseph de Bergaigne (1588-1647), bisschop van 's-Hertogenbosch en gedesigneerd aartsbisschop van Kamerijk (M. Fraga Iribarne, *Don Diego de Saavedra y Fajardo*, p. 432-438; *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 68, p. 72 en p. 118; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 490, en *Diarium Volmar* I, p. 273).

22 Speculaties over een huwelijk van de Portugese kroonprins Teodósio (1634-1653) met de ‘infanta’ María Teresa (1638-1683), de latere koningin Maria Theresia van Frankrijk (*Dicionário de história de Portugal* VI, p. 147-149).

23 De terugkeer van de Spaanse zilvervloot; zie no. 7320, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 129.

is te Bruissel gelogeert in een ander logys als zijne beminde[24] om niet te doen tegen de separatie die bij den paus is geordonneert geweest. Een deel van zijn ruiterie is in 't lant van Trier. Uit La Motte geschieden alledaeg coursen,[25] zoodat die plaets niet meer gezegt en can werden gebloqueert te zijn. Zij die daerbinnen zijn hebben eenige accorden met de Fransoisen gemaect op de verdeeling van het platteland. Hier is gestorven den oude cardinael van Rochefocaut.[26]

De conditiën die den coning van Engelant voorslaet tot vrede met zijn parlement zijn,[27] zoo wij alhier verstaen: dat hij verzoect dat alles gecasseert zoude werden dat gedaen is tegen de bekende wetten van het rijck van Engelant ende tegen de bekende coninclijcke gerechticheden. Dat alles wat tegen 's conincx onderzaeten is gedaen zonder acte parlamentair zal werden gerepareert. Dat aen den coning zullen werden gerestitueert de magazijns, de steden, castelen, incomen ende schepen. Dat de personen die in de generale abolitie niet en zullen zijn begrepen, zullen geoordeelt werden bij haers gelijcke rechters nae de oude coustumen van Engelant, presenterende denzelve coning te maincteneren de religie ende het gebedebouck conform de wetten voordezen gemaect. Plimuth werdt bij 's conings volck vrij wat benauwt[28] ende de Ieren ende de Schotten die 's conincx partije houden bij de andere Schotten in een hoeck gedrongen.[29] De Engelsche parlamentarissen hoopen haest Pontfract te becomen om daernae te belegeren Scarbouroug ende de havenen van Engelant die tegenover Ierlant zijn.[30]

De Grisons hebben besloten niemant meer toe te laeten in haere vergaderingen die

24 De nuntius Antonio Bichi attendeerde de Zuidnederlandse 'gouverneur civil' Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, op de ban die paus Urbanus VIII op 23 april 1642 over het Lotharingse huwelijk van hertog Karel IV met Béatrice de Cusance, prinses van Cantecroix, had uitgesproken. In februari 1645 verbrak de hertog de onderhandelingen met het Spaans bewind over een hoge militaire aanstelling in de Zuidelijke Nederlanden (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 519-520 en p. 525-526).

25 Laurent Cliquot, gouverneur van het Lotharingse bolwerk La Motte, trotseerde de blokkades van de Franse bevelhebber Pierre de Magalotti ('Brieven van Willem van Liere', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 272-273).

26 François de La Rochefoucauld (1558-14 februari 1645), kardinaal sinds 1607, bisschop van Senlis, was volgens *Tallemant des Réaux* (I, p. 604-605 en p. 1210-1212) 'un vray ecclesiastique'. De *Gazette 1645*, no. 22, dd. 18 februari 1645, berichtte: 'Le 14 sur les dix heures du soir mourut en l'Abbaïe de Sainte Géneviéve, François Cardinal de la Rochefoucaut, Sous-doyen du Sacré Collége, en sa 88 année'.

27 De conferentie te Uxbridge (*infra*, n. 33). Het was de bedoeling dat 16 commissarissen van beide partijen - koning en Parlement - in een tijdsbestek van 20 dagen onderhandelingen zouden aanknopen over de voornaamste artikelen van 'The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace'.

28 Het parlementsgezinde garnizoen van Plymouth sloeg de aanval van sir Richard Grenville op de forten 'Pennycomequick' en 'Maudelin' met grote vastberadenheid af (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 251-252, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 173).

29 De berichten over de strijd in Schotland spraken elkaar tegen ('Brieven van den gezant in Engeland', in *Kroniek HG* 25(1869), p. 36). In werkelijkheid hadden de Schotse en Ierse soldaten van James Graham, markies van Montrose, de overhand verworven op het leger van de 'solemn league and covenant' onder bevel van Archibald Campbell, graaf van Argyll (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 170-171, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 310 en p. 329).

30 Ferdinando Fairfax, de parlementsgezinde gouverneur van York, onderschatte de tegenstand van de koninklijke garnizoenssoldaten in Pontefract en Scarborough (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 274, p. 329, p. 338-339 en p. 446-447, en *CSP Dom. 1645-1647*, p. 27 en p. 70-71). De belegering van Chester liet nog enige maanden op zich wachten (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 223).

pensioenen treckt van uitheemschen.[31] Wij verstaen vorder dat den Grooten Heer bij Navarin vergadert driehondertduizent man,[32] tweehondert galeien ende noch zooveel andere schepen. De Engelsche parlamentarissen hebben van den coning vercregen dat barons die geduirende dit oorlogh zijn gemaect, in dese handeling die qualiteit niet en zullen gebruicken.[33] Maer zij willen vooruit ende aleer op de rest te handelen hebben de cassatie van de bisschoppen, de dispositie van alle militaire officiën in handen van het parlement ende cessatie van wapenen in Ierlant.

18 Februarii 1645.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 18 Febr. 1645 uyt Paris.

7322. 1645 februari 18. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Per literas e Germania eadem cognosco quae ferunt literae Claritudinis vestrae de moris negotii ad pacem pertinentis.[2] Adventus membrorum Imperii exspectandus videtur,[3] quandoquidem id poscunt ea membra quae iam istuc advenere.[4] Sed tamen non debet ista exspectatio in immensum tempus protrahi. Non enim deerunt imperatori artes aliquos retinendi. Stralsundensibus non debet negari liber ad ista loca aditus. Quanquam non sunt foederati cum pleno iure, sunt tamen inter adhaerentes, quibus nominatim cautum fuit in pactionibus colloquium antegressis. Sed nec Argentoratensibus eundem aditum praecludi par est; quanquam enim

31 Het verbod kwam aan de orde op een 'Beytag' in Chur (Coire). De protestantse inwoners van Graubünden hadden in november 1644 het initiatief genomen om getrouwen van vreemde machthebbers uit te sluiten van hun vergaderingen en landdagen (Jecklin, *Materialien* I, p. 393).

32 De Venetiaanse 'bailo' Giovanni Soranzo di Lorenzo waarschuwde de doge voor de troepenlichtingen in het Ottomaanse rijk. De Sultan had de baai van Navarino (tegenwoordig Pylos, aan de zuidwestkust van de Peloponnesos) aangewezen als verzamelpunt van zijn vloot van 400 schepen (*Gazette 1645*, no. 22, dd. 18 februari 1645: 'Selon le bruit commun cette armée doit estre de trois cens mille hommes, dont le rendez-vous est à Navarin').

33 De commissarissen van beide partijen - koning en Parlement - waren op 10 februari in Uxbridge verschenen (*supra*, n. 27). In de *Gazette 1645*, no. 22, dd. 18 februari 1645, verscheen een bericht over de eerste bijeenkomst in 'Cambridge': 'Et dautant que les Parlementaires ont refusé de traiter avec quelques-uns des Députez Royaux, qui prennent le titre de Barons et Pairs d'Angleterre, dont Sa Majesté Britannique les a depuis peu honorez: Sadite Majesté ... a consenti que les Parlementaires traitassent avec ses Députez sous tel titre qu'ils voudroyent'.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 73. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 743 no. 1731. Antw. op no. 7305, beantw. d. no. 7337.

2 Grotius ontving - evenals Harald Appelboom - bijna wekelijks brieven uit Osnabrück en Munster; zie nos. 7288 en 7289.

3 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius voerden met de keizerlijken te Osnabrück een felle strijd over de in het preliminair vredesverdrag van Hamburg (25 december 1641) vastgelegde verplichting tot afgifte van vrijgeleidebrieven aan de 'confoederati et adhaerentes' van de Zweedse kroon (Stralsund en andere 'mediatstände'). Het 'vredeswerk' wilden zij pas aanvangen wanneer de delegaties van de 'immediatreichsstände' (ordines) en 'mediatstände' ook daadwerkelijk waren gearriveerd.

4 De hertogen van Braunschweig-Lüneburg, de hertog van Mecklenburg en de landgravin van Hessen-Kassel, alsmede de Hanzesteden Lübeck, Bremen en Hamburg, waren reeds vertegenwoordigd in Osnabrück.

Pragensem Pacem necessitate id exprimente approbarunt, multas tamen habent querelas ad statum Imperii pertinentes, tum veteres,

tum etiam post Pragensem Pacem ortas, quibus medelam adhiberi refert et Imperii totius et eorum qui pro libertate Germaniae arma sumserunt.[5]

A mortuis vivos inquietari doleo.[6] Sed cum coeperint caesariani aliquam ostendere rei istius paenitentiam, spero eos[7] ne in eis quidem quae restant perti[n]aces fore; nostros quoque minore aliqua satisfactione contentos fore quam crurifragio equitum praefecti. Venetus inter istas disputationes habebit, in quo patientiam suam exerceat.[8]

Adversus marescallum Torstensonium[9] magnas video copias coire undique.[10] Deus ei adsit. Domini Coningsmarckii adventus in partes Holsatiae[11] valde erat necessarius ad reprimendos spiritus Danicos.[12] Viperae etiam in morte sibilant.[13] Non dubium est, quin principi Transilvaniae benignas conditiones sit laturus imperator. Puto tamen eum constantem fore,[14] quanquam consilia aulae Turcicae in re eius nutare dicuntur.[15] Sed multos

5 Zie zijn brief aan de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna, dd. 4 februari 1645 (no. 7298). De keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane accepteerden evenmin Zweedse bemoeienis met het vrijgeleide dat het stadsbestuur van de sinds de vrede van Praag (1635) 'neutrale' rijksstad Straatsburg had aangevraagd.

6 De aanhouding van de lijkstoet van de Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes († 15 december 1644 te Osnabrück). De Zweedse gevolmachtigden hadden op 4 februari een koerier naar het hoofdkwartier van de keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, in Dortmund gestuurd. De missie verliep succesvol, want in de tweede helft van februari gaf de graaf van Geleen aan de Fürstenauer commandant Michael Wilhelm Kobolt von Tambach opdracht om kist en koffers over te brengen naar Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 43; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 496-497 en p. 503, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 201).

7 Het handschrift geeft: 'eis'.

8 De Munsterse bemiddelaars veroordeelden, bij monde van de Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini, een Zweedse wraakactie tegen de keizerlijke ritmeester Wolff (Wulff) (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 260-261; *Diarium Wartenberg* I, p. 58, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 453-461, p. 466-469 en p. 475-479).

9 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had in brieven van 14/24 januari 1645 zijn besluit bekendgemaakt om Bohemen binnen te vallen (no. 7313). Twee dagen later voegde hij zich bij zijn voorhoede in Chomutov.

10 Het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen had versterking gekregen van 5000 Zwabisch-Beiersen, 5000 keizerlijken uit de Hongaarse regimenten van Johann, graaf van Götz(en), en 1000 Saksische ruiters (*Doc. Boh.* VII, p. 172 no. 501).

11 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, verscheen op 11 februari in Boizenburg, ten oosten van Lauenburg aan de Elbe (*Gazette 1645*, no. 24, dd. 4 maart 1645).

12 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel had een aanval van de Deense bevelhebbers Frederik, administrator van het aartsbisdom Bremen, maarschalk Anders Bille (Bilde), generaal-majoor Frederick von Bauer en kolonel Claus Ahlefeldt op zijn steunpunten in Jutland afgeslagen (*Gazette 1645*, nos. 21 en 22[2], dd. 18 en 25 februari 1645).

13 Het gevaar was nog niet geweken; vgl. Vergilius, *Aeneis* 11, 754.

14 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi had op 16 november 1643 een bondgenootschap met de Zweden gesloten. In een onderhoud met een koerier van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson ontkende hij de geruchten over een overeenkomst met de keizerlijken te Trnava (Tyrnau) (*Gazette 1645*, no. 21, dd. 18 februari 1645, en *Doc. Boh.* VII, p. 168 no. 493).

15 Sultan Ibrahim had geen genoegen genomen met de 'schamele' gift van de keizerlijke diplomaat Hermann, graaf van Czernin (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 64-68). Een bericht uit Wenen van 14 februari 1645 duidde echter op nieuwe ontwikkelingen: 'Le Secretaire du Comte de Tscherin ... est ... parti de cette ville pour retourner vers la Porte Ottomane, et porter de nouveaux présents à Sa Hautesse' (*Gazette 1645*, no. 26, dd. 11 maart 1645). In maart bereikte de graaf zijn doel en kon hij met de bevestiging van het op 19 maart 1642 gesloten Turks-keizerlijke verdrag van Szöny huiswaarts keren (*Doc. Boh.* VII, p. 186 no. 540).

Hungaricorum et, si longius serpat bellum, Austriacorum sibi faventes habet. Veniet brevi Monasterium dux Longovillanus, ut male cohaerentes legatos conglutinet.[16]

Scriptum illud ex Suedico sermone Germanicum dedi illustri domino baroni Gyldesternio.[17] Nam iam ante duo acceperam,[18] unum mihi, alterum ministris hic regiis. De domini Cerisantis ode nihil ego hic pronuntio,[19] sed eruditi notant tria esse manifesta peccata contra prosodiae regulas. Ego illud non probo, quod cardinali Ma(zarino)[20] caudam amputavit. Non amant hoc cardinales.

Deus, clarissime domine, Claritudini vestrae semper sit favens,

Claritudini vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

XVIII Februarii 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port 9 st.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7323. 1645 februari 18. Van D. de Groot.[1]

Monsieur,

Je reçus hyer au soir celle qu'il vous a pleu m'escrire du XXVIII Janvier, laquelle m'a esté rendue par monsieur le baron de Montau.[2]

Il y a quinze jours que monsieur Rose passa le pont à Brisach[3] avec mille chevaux et cincq cens hommes de pied. En suitte de quoy il est entré dans la duché de

16 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, gouverneur van Normandië, 'Plenipotentiaire de France', voelde weinig voor de rol van onpartijdige derde in de geschillen van de gevolmachtigden Claude de Mesmes en Abel Servien (no. 7293). Eind mei nam hij in Vincennes afscheid van zijn echtgenote Anne-Geneviève de Bourbon. De reis naar Munster (intrede op 30 juni 1645) ging over land (Reims, Luik en Wesel) (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 248, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 73, p. 349, p. 466 en p. 498).

17 De Zweedse 'tourist' Johan Gyllenstierna (no. 7284) ontving een exemplaar van de 'Wiederlegung und Wolgegründete Antwort, auff das Dänische Manifest'.

18 Het antwoord op het Deense Manifest, dd. 30 januari/9 februari 1644, was op 5/15 augustus 1644 te Stockholm ter perse gegaan. Op 2 februari kreeg de Zweedse ambassadeur de eerste exemplaren onder ogen (nos. 7275, 7287, 7299, 7305 en 7306).

19 Marc Duncan de Cerisantes' *Ode ad eminentissimum cardinalem Julium Mazarinum, in serenissimae ... principis Christinae Suecorum, Gothorum et Vandalorum reginae effigiem ipsi donatam*, Parijs 1645; zie Grotius' reactie in nos. 7296-7297 (postscriptum) en no. 7319.

20 In de marge van het handschrift Dresden is alleen te lezen: 'Ma...'. Vermoedelijk een door de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes bedachte afkorting voor de naam 'Mazarinus'.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 27, 36. Eigenh. oorspr. Antw. op een ontbrekende brief van 28 januari 1645.

2 'Monsieur le baron de Montau'. Een zoon of een neef van Philippe de Montaut († 1654), de latere hertog van Navailles; zie no. 7217.

3 Op 4 februari verliet de Frans-Weimarse bevelhebber Rheinhold von Rosen de Franse garnizoensstad Breisach voor een verkenningstocht in het Württemberger land (*Gazette 1645*, no. 23, dd. 25 februari 1645).

Wirtenberg, où il a fait assez de butin après y avoir pris la ville et chasteau de Nagold,[4] qui est de consequance. Cependant le general Mercy[5] a assemblé un corps d'armée de prez de 4000 hom-

4 Nagold, ten westen van Tübingen.

5 De Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy was echter op zijn hoede: 'Le Général Mercy s'est campé prés de Stutgard, pour observer le Général Major Rose: lequel apres s'estre abouché avec le Mareschal de Turenne à Philipsbourg, est retourné joindre ses troupes pres de Tubinguen' (*Gazette 1645*, no. 30, dd. 18 maart 1645).

mes qui a obligé ledit general-major R(os)e de se retirer jusques icy, où il repasse le Rhin à cette heure pour s'en retourner en ses quartiers d'Alsace.

Monseigneur le mareschal vient de me dire de me tenir prest pour partir demain pour aller trouver madame la landgrave à Cassel.[6]

C'est de là que je vous escriray toutes nouvelles, demeurant tousjours avec le respect que je dois, monsieur,

vostre tres humble et tres obeissant fils,
D. de Groot.

A Philipsbourg, ce 18me Fevrier 1645.

Adres: A monsieur/monsieur l'ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 27 Febr. 1645.
En in dorso: 18 Febr. 1645 D. de Groot.

7324. 1645 februari 19. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr vndt patron,

Am vergangenen Montag ist der statt Franckfort abgesandter, herr Dr. Stenglin, alhier angelangt.[2] Die Churbrandenburgische,[3] wie ingleichem die Chur-Maintz-[4] vndt Nürnbergische,[5] sollen nun auch vnterweegens sein, vndt kann geschehen, dass biss zu deren anherkunfft mann hier vndt zu Münster mit der hauptproposition

6 De Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, zocht verbinding met de militaire adviseurs van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel. Het was niet de eerste keer dat de 'aide de camp' Dirk de Groot een diplomatieke opdracht kreeg; vgl. no. 7079.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 127. Eigenh. oorspr. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 De aankomst van dr. Zacharias Stenglin (1604-1674), syndicus van de stad Frankfort aan de Main. Op woensdag 15 februari gaf hij pas ruchtbaarheid aan zijn aanwezigheid in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 191).

3 De Brandenburgse gevolmachtigden Johann VIII, graaf von Sayn-Wittgenstein-Hohenstein, Johann Friedrich von Löben, en dr. Peter Fritze lieten het tijdstip van hun intocht in Osnabrück afhangen van de vraag of de grote mogendheden hun hoge status van keurvorstelijke vertegenwoordigers wilden erkennen: het recht op de eerste visite, de hoge hand en de titel 'Excellentie' (*Urk. u. Act.* IV, p. 376-377, en J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 14-15 en p. 326-328). Op 14/24 april maakten zij hun entree in de stad (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 61).

4 De vertegenwoordigers van de keurvorst-aartsbisschop van Mainz - Hugo Eberhard Cratz, graaf van Scharffenstein, Heinrich Brömser von Rüdesheim en dr. Johann Adam Krebs - verschenen vier dagen eerder, op 10/20 april, in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 59).

5 Dr. Tobias Oelhafen, syndicus van Neurenberg, maakte de reis in het gezelschap van Cornelius Gobelius (Göbel), syndicus van Bamberg, en dr. Johann Müller, raad van de markgraven van Brandenburg-Kulmbach en Brandenburg-Ansbach (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 28 en p. 125).

zu ruck hallten dörffte,[6] dafern nur sie nicht zu lang aussbleiben werden, dann vff solchen

6 De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden de Franse gevolmachtigden verzocht een propositie in te dienen ‘circa media pacis’. In hun antwoord, dd. 1 februari 1645, beriepen de Fransen zich op de afspraken die zij met de Zweedse gevolmachtigden hadden gemaakt over de gelijktijdige aanvang van het ‘vredeswerk’ (negotium pacis) in Munster en Osnabrück; zie nos. 7288, 7289, 7301 en 7302.

fall mann vermuthlich fortfahren möchte; wirdt alsso in kurzem ein mehrers zu berichten vorfallen.[7]

Der Churbeyerische gesandter ist schon längst vnfern Münster angelangt, will aber noch nicht hinein, wegen der competentz mit dem Venetianischen ambass[adeur];[8] wann er aber so lang aussbleiben will, biss dieser streit geschlichtet, so dörffte er seine herberge noch lang ausserhalb Münster haben müssen.[9]

Der baron de Rorté ist wiedrumb zu Münster.[10] Der Hanseestätte gesandten seind wiedrumb anhero kommen. Von diesen wirdt geschrieben, dass sie verwiechene woche audience bey m[onsieur] Servien begehret,[11] auch, wie ihnen die stunde darzu ernennet worden, sich dahin begeben haben. Es habe aber, nach dem sie bereits empfangen vndt eingeführt gewesen, m[onsieur] Servien sich entschuldigen vndt sagen lassen, dass er mit ihnen nichts zu reden hette, etc. Wesshalber sie alsso, ohn angeredt seiner, sich zu ruck nacher hauss, wenden müssen.[12]

Es wurde zwar auch dieser tagen von dannen berichtet, dass die mediatores die newe vollmachten nicht ausslieffern wollten,[13] es permittirten dann vorher die herren Frantzosen, dass sie so fort mit der hauptproposition fortfahren wollten;[14] dessen vngeachtet, so vernimbt mann jetzund, dass die extraditio geschehen seye,[15] es hetten aber die Frantzösische gesandten in der Spanischen vollmacht noch etwas zu desideriren; ob vndt wass

7 De Zweedse en Franse gevolmachtigden brachten hun ‘propositiones de pace’ op 1/11 juni 1645 in de openbaarheid (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 439-448).

8 De Beierse gevolmachtigden Georg Christoph, vrijheer van Haslang, en dr. Johann Adolf Krebs wachtten in Hamm op de inwilliging van hun ceremoniële wensen (*supra*, n. 3). Als vertegenwoordigers van de keurvorst-hertog van Beieren meenden zij aanspraak te mogen maken op een even eervolle begroeting als destijds de Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini bij zijn intocht in Munster (16 november 1643) ten deel was gevallen (no. 6608 (dl. XIV), en *Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. 66-70).

9 Eind januari verleende de Franse regering de keurvorstelijke gevolmachtigden de begeerde ‘eer en tytulen’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 71-77 en p. 84-86). Op 22 februari maakten de gevolmachtigden van hertog Maximiliaan I hun entree in Munster (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. 100-104).

10 Claude de Salles, baron van Rorté, Frans resident in Osnabrück, was aangewezen voor een missie naar Stockholm. In de hoop dat zijn benoeming tot ordinaris ambassadeur inmiddels ter bevestiging was voorgelegd aan de Franse gevolmachtigden, nam hij op 7/17 februari de koets naar Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 489 en p. 491).

11 Dr. David Gloxinus (Lübeck), Liborius von Line(n) en dr. Gerhard Koch (Bremen) en dr. Johann Christoph Meurer (Hamburg) waren op 12/22 december 1644 in Osnabrück verschenen. Nadat zij hun geloofsbrieven hadden overhandigd aan de keizerlijke en Zweedse gevolmachtigden, vertrokken zij naar Munster. In de laatste dagen van januari maakten zij een rondgang langs de residenties van de keizerlijke, Franse en Spaanse gevolmachtigden (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 266, en *Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 108-112).

12 De Hanzeaten handelden niet volgens de regels van het Franse protocol: zij brachten eerst de Spaanse gevolmachtigden don Diego de Saavedra y Fajardo en Antoine Brun de particuliere ‘visite’, en vervolgens de Franse gevolmachtigde Abel Servien (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 91-94, en *Aitzema* (f^{o}) III, p. 61-62).

13 De Munsterse bemiddelaars hadden de koeriers twee maanden (20 november-20/30 januari) de tijd gegeven om de geëmendeerde volmachten uit Wenen, Madrid en Parijs op te halen. De Spaanse koerier kwam als laatste binnen (31 januari).

14 Een Franse ‘propositio I^{a}’ was in voorbereiding; *supra*, n. 6 en 7, en nos. 7336 en 7339.

15 De uitwisseling van de geëmendeerde Franse, keizerlijke en Spaanse volmachten was vastgesteld op 5/15 februari. In zijn brief van 23 februari 1645 (no. 7327) brengt Georg Keller het laatste nieuws uit Munster.

daran sein möge, stehet hiernechst zu vernehmen. Die Portugesische leiche ist endtlich restituirt,[16] vndt beraits wiedrumb von hier weg nacher Minden vndt so förter vff Bremen geführt worden.

Ich bin vndt verbleibe,

Ew. Excell. gehorsamber diener,

G. Keller m.pa.

Osnabruck, den 9. Februarii 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 8 Maert.

En in dorso: 9 Febr. 1645 Keller.

7325. 1645 februari 20. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Gratias ago pro benevolo in filios meos[2] affectu, spero eos aliquando tuo amore dignos se exhibituros. Ego Blavium nuper per litteras monui et ut responderet rogavi,[3] additis quibusdam quae grata ipsi scirem, neque tamen ille quippiam hactenus reposuit. Nostri gloriantur peractum in Gallia titulare negotium,[4] atque ita legatos nostros propediem ituros Monasterium, quod apud me est τῶν ἀμφισβητουμένων.[5]

16 De keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, had aan de Fürstenauer commandant Michael Wilhelm Kobolt von Tambach opdracht gegeven om de kist en koffers van de Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes († 15 december 1644) over te brengen naar Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg*, p. 102; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 496-497 en p. 503, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 201).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 279. Eigenh. oorspr. Antw. op een ontbrekende brief van 11 februari 1645, beantw. d. no. 7344.

2 Vgl. no. 7266. Johan en Jacob, de twee studerende zonen van Willem de Groot en Alida Graswinckel, hadden in augustus 1644 afscheid genomen van hun Amsterdamse leermeesters Gerardus Joannes Vossius en Caspar Barlaeus (no. 7024 (dl. XV)). Zij volgden thans te Leiden de colleges in de juridische fakulteit.

3 De brief aan de Amsterdamse drukker-uitgever is niet teruggevonden. Willem de Groot zocht de instemming van dr. Joan Blaeu met de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en andere inedita, zoals de *poemata* (*BG* no. 1) en de *Annales et historiae de rebus Belgicis* (*BG* no. 741); vgl. no. 7265.

4 De Hoog Mogenden reageerden opgetogen op het nieuws van de Franse erkenning van hun ‘eer en tytulen’. Op 17 februari was de Franse envoyé Godefroi d'Estrades in de vergadering van de Staten-Generaal verschenen met de plechtige verklaring: ‘que sa Majesté accorde pleinement sans aucune reserve, ce qu'ils luy ont demandé touchant les rancs et honneurs de messieurs vos ambassadeurs, son intention estant qu'ils soient trettés partout comme ceus de Venise’ (*Correspondance d'Estrades* I, p. 226-236; J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 320-328).

5 De ‘Munstersche besendinge’ bleef nog lang onderwerp van Haags krakeel over de ‘preliminaire poincten’: Unie, Religie en Militie (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 124-126 en p. 200-202, en J.H. Kluiver, *De souvereine en independente staat Zeeland*, p. 157-173).

Interea Hollandi nostri ut securitati commerciorum consulant, forte novo implicabuntur bello, aliis sociis id nolentibus,[6] sed tu haec aliunde intelliges.

6 Alleen de Staten van Holland waren bereid een offer te brengen aan een wapenvereniging met de Zweden tot ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640). Vooralsnog zagen de afgevaardigden van Zeeland en de landgewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande meer heil in het ‘groot desseyn ende entreprinse’ van Frederik Hendrik in Vlaanderen.

Nuper mihi proposita fuit facti species qua Danus Suecam navem cum mercimoniis quibusdam Hollandorum cepisse dicebatur, et interrogabar de iure praedae.[7] Dixi non esse iuris gentium, ut amicorum merces quia hostili nave veherentur fierent capientium. Allegavi Consulatum maris,[8] negavi certe id iuris a Batavis usurpari, ex illa quam de iure belli citas sententia, nec Danis, qui anno 1597 libertatem sibi commerciorum in Hispaniam asseruerint.[9] Quae tibi iam stet sententia, et si quid praeterea ad eam stabiliendam tibi occurrat, perscribas velim; audio super hac materia aliquod consilium a te datum, quod videre vellem.[10] Tum et hoc scire desidero, an aliqua tua consilia quae Petrus habet publici iuris fieri velis, nam Roterodamenses editis iam variis consiliis duo tantum aut tria tua publicarunt.[11]

Litteras has a Groenewegio cognato ad te mitto,[12] quas ille ante octiduum domum meam attulerat, sed per absentiam meae[13] iam erant delatae; in mora parva parum esse puto praeiudicii. Boio tuo nomine gratias agam.[14] Historiam eorum quae in archiepisco-

7 Grotius' *De iure praedae* verscheen pas in 1868 (*BG* no. 684). Willem de Groot vond het antwoord in de editie 1642 van *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 571), Liber III, caput I, § V, 4, add. 'Liber consulatus maris editus est lingua Italica': 'Apud Hollandos anno MCCCCXXXVIII, cum bellum ipsis esset cum Lubeca aliisque civitatibus ad mare Balticum et Albim sitis, frequente senatu iudicatum est, etiam in hostium navibus repertas merces, quas aliorum esse constaret, in praedam non cedere, idque ibi pro lege deinceps habitum est'.

8 Het betreft hier het verzamelwerk *Il Consolato del Mare*, in de editie Venetië 1599, caput 273 e.v. (p. 148-151); vgl. *Hugonis Grotii de iure belli ac pacis libri tres*, ed. B.J.A. de Kanter-van Hettinga Tromp, Leiden 1939 (*BG* no. 617); annotationes novas addiderunt R. Feenstra, C.E. Persenaire en E. Arps-De Wilde, Aalen 1993, p. 616-617, p. 1006 en p. 1039.

9 Zie de 'additio' in Grotius' *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 571), Liber III, caput I, § V, 4: 'Sic et Daniae rex sensit, cum anno MDXCVII, ad Hollandos eorumque federatos legationem mitteret, qua libertatem navigandi mercesque ferendi in Hispaniam, cum qua Hollandi bellum gerebant acerrimum, suis vindicabat'.

10 Hier wordt waarschijnlijk gedoeld op een advies dat Grotius in december 1642 op verzoek van Lieuwe van Aitzema (1600-1669), resident van de Hanzesteden in de Republiek, had opgesteld in de zaak van een Portugese aanhouding van neutrale schepen; vgl. no. 5997 (dl. XIII), nos. 5970A en 6004A (dl. XVII), en *Brieven van en aan Hugo de Groot - waaronder twee van Lieuwe van Aitzema - in de Provinciale Bibliotheek van Friesland*, Leeuwarden 1995.

11 De adviezen van Hugo de Groot in het eerste deel van de *Consultatien, advysen en advertissementen, gegeven ende geschreven bij verscheyden treffelijcke rechts-geleerden in Hollandt*, Rotterdam (Joh. Naeranus) 1645 (*BG* no. 796). De uitgever kon voor de uitgave van het derde deel, tweede stuk, van zijn *Consultatien*, Rotterdam (Joh. Naeranus) 1648 (*BG* no. 799) de hand leggen op een rijkere verzameling. De aanwinst had hij vermoedelijk te danken aan Willem en Pieter de Groot: zie Appendix IV (Kort begrip van de gedrukte adviezen van Hugo de Groot) in de *Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-geleerdheid*, ed. F. Dovring, H.F.W.D. Fischer en E.M. Meijers, Leiden 1952 (*BG* no. 785), p. 350-394.

12 De brief ontbreekt. Een reactie van 'neef' mr. Simon Adriaensz. van Groenewegen van der Made op de brief die Grotius schreef naar aanleiding van de ontvangst van de editie *Inleydinge tot de Hollandtsche Regts-geleertheit, beschreven bij Hugo de Groot, bevestigt met placcaten, hantvesten, oude herkomen, regten, regts-geleerden, sententien van de Hoven van Justitie in Hollant ende elders, mitsgaders enige bij-voegsels ende aenmerkingen op de selfde, door Mr. Simon van Groenewegen van der Made, advocaet voor de voorsz. Hoven van Justitie in Hollandt*, Dordrecht 1644 (*BG* no. 765); zie nos. 7185, 7186, 7199, 7205 en 7222.

13 Vgl. no. 7312. Willem de Groot maakte in opdracht van Frederik Hendrik een reis naar Gorinchem.

14 Mr. Cornelis Boey, advocaat in Den Haag, vriend van Willem de Groot, had Grotius een gedicht toegestuurd (no. 7286).

pi morte acciderunt iam acceperis;[15] illud memorabile est, quod typis hic vulgatum est, eum cum rimas aliquot in pegmate conspexisset dixisse male rem curatam, debuisse istas obturari, ne sanguis in populi capita deflueret.[16] Eorum quae de Amirautio[17] et Corcello[18] scribis meminero, et consilium tuum indicabo.

Si quid intelligere potero de eo quod auctor Horarum canonicarum scire expetit,[19] faciam te certiorem. Editio certe Amstelodamensis ad meum exemplar Parisiense facta est, atque ita non sine appendice.[20] Vita boni nostri senis brevi erit absoluta, excurret opus ad sexaginta et amplius folia.[21] Ubi ea prodierit et copia mittendi fuerit, curabo ne diu careas.

Ubi quid memoratu dignum in Galliis acciderit, id ex te rogo intelligam, tum et si quid de liberis tuis habes, nam de minore[22] diu est cum nemo nostrorum litteras habuit.

15 De pamfletten: 'Des Aerts-bisschops van Cantelbergs Oratie ofte Lyck-predicatie ... Alles getrouwelick beschreven door John Hinde', Amsterdam (Joost Broersz.); 'Oratie, gedaen door den Aerts-Bisschop van Cantel-burg', Rotterdam (Joh. Naeranus), en 'Lijck-Sermoen van Willem Laud', Leiden (W.C. van der Boxe) 1645 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5155, 5156, 5156a, 5156b en 5157).

16 Willem de Groot citeert hier uit de Rotterdamse 'Oratie', Toegift: Toen de aartsbisschop het schavot betrad 'ende ziende diversche reeten in de soldering, ende daer door de menschen onder hem staende, seyde tegens den Cherif, wijsende op de reeten, gij hadt wel kunnen beletten dat mijn bloet niet hadde gevallen ende gedroopen op het hooft van de Gemeynte'. Zie ook Ch. Carlton, *Archbishop William Laud*, Londen-New York 1987, p. 226.

17 De Franse theoloog Moïse Amyraut (1596-1664), predikant en professor aan de academie van Saumur (*DBF* II, kol. 761-763), verdedigde zijn opvattingen over de calvinistische genadeleer in een viertal *Dissertationes theologicae*, Saumur 1645 (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 5-6, p. 9, p. 16, p. 21 en p. 24-27, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 400, p. 406 en p. 408-409).

18 Etienne de Courcelles (Curcellaeus) (1586-1659) was een in Genève geschoold theoloog, die zich in 1634 had aangesloten bij de kring van de Amsterdamse remonstrant Simon Episcopius. In 1643 ontving hij de benoeming tot hoogleraar aan het remonstrants seminarie (*NNBW* II, kol. 357-358). In de tijd dat hij als corrector werkzaam was in de drukkerij van dr. Joan Blaeu publiceerde hij een *Advis d'un personnage désinteressé relativement à la dispute d'Amirault et de Du Moulin sur la prédestination*, 1638 (no. 5437 (dl. XII)). In 1645 vatte hij zijn kritiek op de theses van Moïse Amyrant nog eens samen in een studie die het opschrift kreeg *Jacobi Arminii ... Examen thesium D. Francisci Gomari de praedestinatione. Accesserunt Stephani Curcellaei Vindiciae, quibus suam et D. Arminii sententiam de iure Dei in creaturas, adversus M. Amyraldi criminationes defendit* (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 68-70, en III, p. 150-152).

19 Het 'discours' van de Parijse kanunnik Claude Joly, *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus*, Parijs 1643 (nos. 6356 en 6389 (dl. XIV)). Een uitgave in de Republiek had Grotius altijd wenselijk geacht (nos. 6403, 6444 en 6479 (dl. XIV), nos. 6631, 6643 en 6938 (dl. XV), en nos. 7110 en 7126).

20 De Amsterdamse uitgave van het 'discours' (*supra*, n. 19) kreeg in 1646 een *Nova Appendix* met een 'Typographus lectori' (p. 3-10), 'Ad Sanctissimum Patrem, et Dominum nostrum Paulum Tertium Pontificem Maximum, Francisci Quignonii ... in Breviarium proxime confectum, ac denuo recognitum, Praefatio' (p. 11-28), en een 'Extrait du Memoire baillé à Monsieur le Cardinal de Lorraine, etc.' (p. 29-31) (ex. aanwezig te Den Haag, KB, 1174 F 43).

21 De Rotterdamse uitgever Johannes Naeranus (*NNBW* II, kol. 973-975) was waarschijnlijk betrokken bij de publicatie van Wtenbogaerts autobiografie *Leven, kerckelijcke bedieninghe ende zedighe verantwoordingh .... Alles bij hem selven beschreven ... bevestight met verscheyden bewijsen, acten, ende munimenten, daer toe dienende* (*BG* no. 300); zie Knuttel, *Acta der particuliere synoden van Zuid-Holland* II (1634-1645), p. 489-490.

22 Grotius' zonen Cornelis en Dirk. De Frans-Weimarse 'aide de camp' Dirk de Groot had zich onmisbaar gemaakt in het leger van de Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne; vgl. no. 7323.

Imprimis vero scire velim quomodo tu, quomodo uxor, quomodo filia valeatis, et an de Spadano itinere[23] quicquam futurum sit.

Deus te tuosque diu nobis sospitet,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XX Februarii 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. 20 st.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 27 Febr. 1645.
En in dorso: 20 Febr. 1645 W. de Groot.

7326. 1645 februari 20. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

De tijdinge die wij soo sterck verleden weecke hier hebben gehad, datter tussen de Sweedsche en keyserschen in Bohemen iets soude voorgeloopen sijn, schijnt niet te willen continueren.[2] De brieven van Prage brengen alleenlijck mede dat de keyserlijcke armee aldaer in presentie van keyserlijcke Mayesteyt gemonstert wirde ende het commandement daerover aertshertogh Leopold was opgedragen geworden.[3] Dat deselve armee, de Gotsische, Beyersche, Hatsveldsche, Saxische en Gallasche[4] tsamen gereeckent, 9000 te paerd‹en› wtmaackten ende 4200 te voet. Dat den heere generael Torstenson[5] het stedeken Brix, 5 mijlen van Praag,[6]

23 Maria van Reigersberch had haar dochter Cornelia een kuur te Spa in het vooruitzicht gesteld. De definitieve beslissing zou vallen na Maria's terugkeer uit Rouaan (no. 7320).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 164. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 De geruchten over een veldslag in Bohemen (no. 7315). Enkele Duitse koeriers meldden zelfs de totale vernietiging van het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (*Gazette 1645*, no. 22[2], dd. 25 februari 1645).

3 Aartshertog Leopold Wilhelm van Oostenrijk aanvaardde bij aankomst in Praag (24 januari) het hoge bevel over de keizerlijke, Beierse en Saksische legers in Bohemen (*Gazette 1645*, nos. 17 en 21, dd. 11 en 18 februari 1645). De Witte Berg wees hij aan als verzamelpunt van de versterkingen: 5000 keizerlijken uit de Hongaarse regimenten van Johann, graaf van Götz(en), 5000 Zwabisch-Beiersen, 1000 Saksische ruiters en 2000 keizerlijken uit Frankenland, in totaal 9500 ruiters en 3500 infanteristen (*Doc. Boh.* VII, p. 172 no. 501, en *Gazette 1645*, no. 24, dd. 4 maart 1645).

4 De tweeduizend keizerlijke infanteristen die op 8 januari kans hadden gezien om de kwartieren van Matthias, graaf Gallas, in de 'Neustadt' van Maagdenburg te ontvluchten, werden bij aankomst in Praag onder de orders geplaatst van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (*Doc. Boh.* VII, p. 175 no. 511).

5 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson versterkte zijn positie aan de Ohře (Eger). Zijn soldaten namen bezit van de plaatsen Chomutov (Komotau), Kadaň (Kaaden), Žatec (Saaz) en Louny (Laun) (*Doc. Boh.* VII, p. 171 no. 499 en p. 173 no. 506).

6 De burgers van Most (Brüx) weigerden met de Zweden te onderhandelen over de capitulatie van hun stad en vesting (*Gazette 1645*, no. 24, dd. 4 maart 1645).

hadde ingenomen ende in de asche gelegt ende desselfs casteel was beschietende. Axel Lillie is van Leipsigh[7] met 600 ruiters en 300 dragonners d'armee

7 Generaal-majoor Axel Lillie, bevelhebber van de Zweedse troepen in Pommeren, vice-gouverneur in Meissen en stadscommandant van Leipzig, onderhield de verbindingen met het leger van veldmaarschalk Lennart Torstensson (*Gazette 1645*, no. 23, dd. 25 februari 1645).

gevolgt. Peer Anderson[8] heeft het Saxische regiment van Calenberg geruïneert,[9] ligt voor Guben in der Lausnits ende gaet nae desselfs veroveringe nae Bohemen of Moraviën. Den Hessischen generael-major tast Heldrungen noch sterck aen.[10]

Naedat de Deenschen wt Judlant terugge sijn geweecken nae hunne quartiren, soude den overste Helm Wrangel[11] mede gemoveert ende het slot Ripen wederom gerecupereert hebben. Seecker is het dat hij met sijn volck, 4000 te voet en te paerde, te Kiel is aengecomen,[12] in meeninge Pinnenberg te ontsetten.[13] Maer also den graeve Pents de belegeringe alrede verlaeten hadde, mochte het wel Rensburg, Itzehoe of eene andere plaetse gelden. Den voornoemden graeve is van het slot Pinnenberg met sijn volck in groote confusie opgebroocken, eendeels door vrese van des generael-majors Coningsmarck compste,[14] anderdeels door een accident dat sich heeft toegedragen. Een soldaet, bij een bosch verlooren schildwacht[15] houdende, hoorde het gebrul van drie stieren, die bij geval in het bosch tsamen gecoomen waaren. De schildwacht niet weetende wat het was ende sich imaginerende het gedrom van veele trommelen, liep tot den naesten schildwacht, ende sij twee tot de hooftwacht, roepende alarm, alarm, waerop soo een terror panicus volgde dat de soldaten niet te houden en waaren ende confuselijck verliepen. Selfs graeve Pents, gebeden werdende te willen wachten totdat men imant van den vijant sagh, wilde geen gehoor geven ende heeft sich nae Gluckstad in sijn gouvernement begeven, soodat drie stieren hem van dese belegeringe hebben gejaegt, die hij in wederwille van den aertsbisschop van Bremen hadde aengevangen. Staet oock te noteren dat Coningsmarck doens noch wel 30 mijlen vandaer was, op de andere zijde noch van d'Elve. Tsedert is den voorssegde heere generael-major Coningsmerck met 6000 man te voet en paerd bij Boitsenburg aengecomen; gaet apparentelijck in Holstijn of Bremen. Den aertsbisschop heeft getracht eenigh volck

8 De Zweedse cavalerist Per Anderssan (Linderoth) had de belegering van Wołow (Wohlau) in overweging genomen (*Gazette 1645*, no. 22[2], dd. 25 februari 1645). Zijn krijgsplan kon in verband met de kritieke situatie in de Zweedse garnizoensstad Olomouc niet ten uitvoer worden gebracht; vgl. de *Gazette 1645*, no. 29, dd. 18 maart 1645: 'Les Suédois qui sont dans la Silésie sous le Colonel Pierre Anderson, s'assamblent aussi, pour aller, comme on croid, secourir ladite vil(l)e d'Olmuts'.

9 Het Saksische regiment van kolonel Kurt Reinicke von Callenberg († 1672) was op weg naar het front in Bohemen. De meeste soldaten ontsnapten aan de Zweedse hinderlaag bij Guben (ten noorden van Cottbus); vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 195 no. 571 en p. 200 no. 590.

10 De Hessische generaal-majoor Johann Geyso zette na zijn krijgstocht tegen het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, koers naar de Wetterau (Hessen) (*Gazette 1645*, no. 16, dd. 4 februari 1645). In de derde week van januari verscheen hij voor de muren van de vesting Heldrungen, ten noorden van Weimar (*Gazette 1645*, nos. 21, 23, 25 en 26, dd. 18 februari, 25 februari, 4 maart en 11 maart 1645).

11 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel had een aanval van de Deense bevelhebbers Frederik, administrator van het aartsbisdom Bremen, maarschalk Anders Bille (Bilde), generaal-majoor Frederick von Bauer en kolonel Claus Ahlefeldt op zijn steunpunten in Jutland (Ribe en Middelvaart (Middelfart)) afgeslagen (*Gazette 1645*, 22[2], dd. 25 februari 1645).

12 In de tweede week van februari koos de Zweedse kolonel positie in Eckernförde, ten noordwesten van Kiel (*Gazette 1645*, no. 24, dd. 4 maart 1645).

13 Graaf Christian von Pentz, gouverneur van Glückstadt, had onvoldoende rekening gehouden met de strijdlust van de Zweedse garnizoenssoldaten in Pinneberg (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 611, en *Gazette 1645*, nos. 22[2] en 24, dd. 25 februari en 4 maart 1645).

14 Het bericht dat het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, in aantocht was. In werkelijkheid waren de Zweden op weg naar het aartsbisdom Bremen: na Boizenburg (aankomst op 11 februari) marcheerden zij langs de zuidoever van de Elbe (Harburg) naar Buxtehude en Stade (*Gazette 1645*, nos. 24 en 26, dd. 4 en 11 maart 1645).

15 'Verlooren schildwacht', een wacht die te ver van zijn eigen leger is geplaatst (*WNT* XX, 1, kol. 1000-1001).

in Stade te brengen, waertoe sich die van de stad niet en hebben willen verstaen.[16] Den heere generael-major Wrangel is van d'armee wederom te Wismar[17] aengecomen ende laet aldaer de coninckl[ijcke] Sweedsche scheepsvloote sterck te water wtrusten en prepareren.

Van Osnabruge en Munster heeft men dat monsieur d'Avaux te Osnabruge geweest is,[18] Dat de keyserschen het Portug[es]ysche lijck gerne wederom wilden quijt wesen,[19] indien sulcx met voeg conde geschieden, also den bisschop ‹van› Frans Willem den ritmeester Wolff desen roof te doen bevoolen en ordre gegeven heeft, dieswegen sij dan oock het faict sooveel mogelijck soecken te ontschuldigen. Dat de keyserschen eindelijck den pas voor de stad Straesburg hebben bewilligt en wtgevaerdigt.[20] Dat te Munster de nieuwe Spaensche volmachten waaren aengecomen[21] ende den coning van Spaegne den duc de Medina de Las Torres beneffens den bisschop tot Cambray als gesanten nae Munster verordonneert hadde.[22]

Ick blijve, mijnheere,

u. Excellentie dienstwilligste.

Hage, 20 Februarii 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 27 Febr.

16 De inwoners van Stade hielden de stadspoorten gesloten voor het militaire gevolg van de administrator-aartsbisschop Frederik van Bremen (*Gazette 1645*, no. 24, dd. 4 maart 1645).

17 Generaal-majoor Karl Gustav Wrangel, bevelhebber van de Zweedse oorlogsvloot te Wismar, keerde op 28 januari/7 februari terug van het beraad in het Zweedse hoofdkwartier te Zeitz (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 605-614, en *Gazette 1645*, no. 24, dd. 4 maart 1645).

18 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, was in de avond van de 4de februari in Osnabrück gearriveerd. Het overleg met de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius over het ‘vredeswerk’ (negotium pacis) nam vijf dagen in beslag.

19 De aanhouding van de lijkstoet van de Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes. Aanvankelijk rechtvaardigden de keurvorstelijke gevolmachtigde Franz Wilhelm von Wartenberg, bisschop van Osnabrück, Minden en Verden, en de keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, het optreden van de keizerlijke ritmeester Wolff (Wulff) en de inbeslagname van de Portugese goederen ‘comme bonne prise’; vgl. nos. 7301 en 7302.

20 De Zweedse gevolmachtigden hadden over het hoofd gezien dat de Straatsburgers tegelijkertijd (30 december 1644/9 januari 1645) de ‘neutrale’ bemiddeling van de Osnabrücker stadssecretaris Johann von Essen hadden ingeroepen. Diens tussenkomst had meer succes: op 28 januari lag de keizerlijke vrijgeleidebrief voor de Straatsburgse delegatie reeds voor verzending gereed (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 171-172).

21 De Spaanse gevolmachtigden don Diego de Saavedra y Fajardo en Antoine Brun kregen op 31 januari hun verbeterde volmachten aangereikt (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 267-270, en *Colección de Documentos Inéditos* LXXXII, p. 511-513).

22 Koning Philips IV van Spanje stelde zijn Munsterse delegatie tegelijkertijd op de hoogte van de aanwijzing van drie nieuwe gevolmachtigden: Ramiro Núñez de Guzmán, hertog van Medina de Las Torres, oud-onderkoning van Napels, en de onderhandelaars Gaspar de Braccamonte y Guzmán (1595-1676), graaf van Peñaranda, en Joseph de Bergaigne (1588-1647), bisschop van 's-Hertogenbosch en gedesigneerd aartsbisschop van Kamerijk; zie no. 7301.

7327. 1645 februari 23. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenäigter herr vnndt patron,

Noch zur zeit will alhier wenig schreibwürdiges vorfallen. Zue Münster aber seindt den 5. diesess die newe vollmachten aussgelieffert[2] vnndt die käysserliche vnndt Frantzösische richtig befunden werden;[3] die Spanischen aber discrepirt in 3 stücken:[4] 1. Im titul dess königs in Franckreich, deme darin dass praedicat christianissimi, allein gegeben, dass von sereniss[imi] aber aussgelassen wirdt. 2. In der zahl der gesandten, deren vber die jenige, so schon vorhanden seind, noch drey, allss der duca de Medina de Las Torres, der comte de Pignerando vnndt der bischoff von Cambray, mit dem titulo legatorum darzu ernennt, die beede aber, so zue Münster schon seind, plenipotentiarii genandt werden, welche distinction vor captios[5] vnndt suspect gehallten wirdt. 3. In dem dato, welches nicht, wie die käysserl. vndt Frantzösische vf die zeit der ersten aussfertigung, sondern vf die zeit, (die)[6] sie letzt geschrieben worden, gesetzet ist.

Wie nun hierüber man sich vereinigen werde, stehet zu seiner zeit zu vernehmen, immittelst thue Ew. Exc. ich göttlichem schirm zu aller selbstwünschenden glückseeligkeit getrewlich, ihro aber zu beharrenden hochgenaigten faveurs mich gantz gehorsamblich ergeben,

Ew. Excell. gehorsamber diener,
G. Keller m.pa.

Datum Ossnabruch, den 13. Februarii anno 1645.

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, conseiller d'estat et ambassadeur ordinaire de sa Majesté de Suede en France, à Paris. 20 st. D'Holl.

In dorso schreef Grotius: 13 Febr. 1645 Keller.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 128. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.
2 De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden op 5/15 februari de uitwisseling van de geëmendeerde Franse, keizerlijke en Spaanse volmachten voltrokken (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 352-357).
3 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar troffen in het Franse origineel geen afwijkingen aan (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 192-193, en *Diarium Volmar* I, p. 284-286). De Spaanse gevolmachtigden don Diego de Saavedra y Fajardo en Antoine Brun waren dezelfde mening toegedaan (*Colección de Documentos Inéditos* LXXXII, p. 523-526).
4 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien ontdekten talrijke ‘defauts’ in de verbeterde Spaanse volmacht: 1. de koning van Frankrijk leek geen aanspraak te mogen maken op de titel ‘Serenissime’; 2. de vermelding van de hertog van Medina de Las Torres en de graaf van Peñaranda als speciale afgezanten, terwijl Joseph de Bergaigne, aartsbisschop van Kamerijk, en de twee reeds in Munster aanwezige Spaanse gevolmachtigden slechts ‘overige gevolmachtigden’ werden genoemd; 3. de dagtekening (5 januari 1645) die anders dan in de keizerlijke en Franse volmachten (13/23 juni 1643 en 20 september 1643) voorbijging aan het tijdstip van de uitvaardiging van de oorspronkelijke volmachten (juni-juli 1643) (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 159-161 en p. 166, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 351).
5 ‘captios’ (captiosus), bedrieglijk.
6 Een inktvlek heeft het woord ‘die’ onleesbaar gemaakt.

7328. 1645 februari 24. Aan J.A. Salvius.[1]

Illustrissime domine,

Cum benevolentiam Excellentiae vestrae semper fecerim maximi, nunc certe eam non possum satis pro meritis laudare, cum super plurima vetera benefacta novum adiunxerit habendo mearum necessitatum eam rationem, quam et meae res exigebant et ipsius facultas ferebat.[2] Spero eas fore meas operas, ut nemini sit doliturum, si quid mei causa fecerit. Ad nuntiandum mihi quae istis in locis aguntur satis laboris sumit dominus Kellerus,[3] planeque nolim gravissimas Excellentiae vestrae sollicitudines alia insuper sarcina gravari. Deum autem precor ut valetudinem ei det et robur ad ferenda tot onera sane gravissima, praesertim illa de pecuniis ad bellum.[4] Non ita sum rerum ignarus, ut non intelligam quantum ea cura in se habeat molestiarum, quamque sit supra spem positum omnibus in tali negotio satisfacere quorum res agitur.[5] Pacis vestibulum tot muricibus sterni doleo.[6] Sed Deus, spero, tot innocentium populorum misertus, impedita expediet.

Cum Stralsundia in partibus fuerit ac proinde, quamquam non par Imperii civitatibus, tamen inter adhaerentes Suediae comprehensa, non potest salvis iis quae pridem convenerunt ius commeandi libere eis denegari.[7] Petitioni de Argentorato, quae aequissima est, spero iam se accommodaverint caesariani.[8] Nam et hoc ipsum videri debet, an quam fecere pacem ea ipsis servata sit. Mira vero illa de mortuo corpore controversia. Debet aliquid condonari militibus, qui assueti cuncta vi agere iura non putant sibi nata.[9] Et caesarianos puto non commissuros, ut dicamus:

> bello cogendus et armis
> in mores hominemque Creon.[10]

1 Gedrukt *Epist.*, p. 744 no. 1735. Antw. op no. 7302 (postscriptum).
2 Grotius had in januari 1645 gebruik gemaakt van de mogelijkheid om zijn onkosten af te trekken van de Franse subsidies aan de Zweedse legers in Duitsland (no. 7250). Zonder enige tegenwerping had de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius zijn rekening van 4590 rijksdaalders aanvaard.
3 De *Epistolae Quotquot* geeft: ‘Hellerus’. Grotius refereert hier aan de wekelijkse brieven van Salvius' secretaris Georg Keller.
4 Krachtens de bepalingen van het op 7 augustus 1643 vernieuwde Frans-Zweedse subsidieverdrag, dd. 30 juni 1641, leverde de Franse regering ieder halfjaar een bijdrage van 240000 rijksdaalders aan het onderhoud van de Zweedse legers in Duitsland.
5 De uitbetalingen verliepen over het Hamburgse kantoor van Johan Adler Salvius (H. Kellenbenz, ‘Hamburg und die französisch-schwedische Zusammenarbeit im 30jährigen Krieg’, in *Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte* 49/50(1964), p. 96-99).
6 Vgl. Plinius, *Naturalis historia*, 19, 6, 24.
7 De strijd over de toelating van Stralsund en andere ‘mediatstände’ tot de vredesconferentie. In een brief aan de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna, dd. 4 februari 1645 (no. 7298), bekritiseerde Grotius de keizerlijke interpretatie van de in het preliminair vredesverdrag van Hamburg (25 december 1641) vastgelegde verplichting tot afgifte van vrijgeleidebrieven aan de ‘confoederati et adhaerentes’ van de Zweedse kroon.
8 De keizerlijke vrijgeleidebrief voor de Straatsburgse delegatie ter vredesconferentie lag op 28 januari voor verzending gereed.
9 ‘iura non putant sibi nata’ (Horatius, *Ars poetica* 122). De aanhouding van de lijkstoet van de Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes door de keizerlijke ritmeester Wolff (Wulff). Een Zweedse wraakactie achtte Grotius niet op haar plaats; zie no. 7322.
10 Statius, *Thebais* 12, 165. Creon van Thebe was de broer van Oedipus' moeder.

Quod vero nonnihil conceditur temporis, ut qui se parant ex Germaniae ordinibus itineri ad loca vestra ii adveniant, sane iustissimum est;[11] tum ut intelligantur eorum pro bono Germaniae postulata, tum ne ad ordines maxima quaeque reiiciendo hostes paci iniiciant moras. Sed spero neque nimium temporis in ea re periturum, neque diu exspectandos qui tempore sat commodo venire nolent. Absentium iura praesentibus accrescent.

Haec mihi eminus ista spectanti sic videbantur. Sed quae ut et alia mea omnia accuratissimo Excellentiarum vestrarum iudicio suppono, Deumque precor, illustrissime domine, Excellentiam vestram ut omnibus quae dare solet bonis cumulet,

Excellentiae vestrae serviturus semper,
H. Grotius.

Lutetiae, 14/24 Februarii 1645.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Joanni Salvio.

7329. 1645 februari 24. Aan I. Vossius.[1]

Vir clarissime et eruditissime,

Velim in Anthologia edenda servari formam chartae[2] quae est in Stobaeanis et in excerptis alteris.[3] De typis, sumat Blavius quos poterit optimos. Et velim festinari negotium, ut si fieri potest videam meam messem. Claritudini autem vestrae gratias habeo maximas, quod res meas tanta curet fide ac diligentia. Ego, qui ipsi semper optime volui ob genus paternum ac maternum et ob suavissimam hic nostram consuetudinem, nunc multo ei ero devinctior, ut non animo tantum, sed et factis obligatus. Deus Claritudinem vestram cum viro maximo parente et optima matrona matre diu sospitet,

Claritudini vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

11 Het vraagstuk van de gelijktijdige aanvang van het ‘vredeswerk’ (negotium pacis) in Munster en Osnabrück (nos. 7288, 7289, 7301 en 7302). De Zweedse gevolmachtigden volgden het advies van de delegaties van de Hanzesteden, de hertogen van Braunschweig-Lüneburg, de hertog van Mecklenburg en de landgravin van Hessen-Kassel en hadden de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, verzocht de aanbieding van de ‘propositiones de pace’ nog enige tijd uit te stellen.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, III E 8, 68. Eigenh. oorspr. Afschriften te Leiden, UB, Burm., F 11-1, f. 31 en 127^{v}; te Oxford, Bodleian Library, ms. d'Orville 468, p. 107-108, en te Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 52^{v}. Gedrukt *Epist.*, p. 743 no. 1733. Antw. op no. 7316.

2 Grotius hechtte zijn goedkeuring aan een quarto-uitgave van zijn *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) in de drukkerij van dr. Joan Blaeu; zie nos. 7231 en 7265.

3 De quarto-edities van de *Dicta poetarum quae apud Io. Stobaeum exstant. Emendata et Latino carmine reddita ab Hugone Grotio*, Parijs (apud Nicolaum Buon) 1623 (*BG* no. 458) en 1625 (*BG* no. 459), en de *Excerpta ex tragoediis et comoediis Graecis tum quae exstant, tum quae perierunt: emendata et Latinis versibus reddita ab Hugone Grotio*, Parijs (apud Nicolaum Buon) 1626 (*BG* no. 468).

Lutetiae, XXIV Februarii 1645.

Adres: Viro clarissimo eruditissimoque domino Isaaco Vossio.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): Isaaco Vossio.
Bovenaan de copie te Rotterdam: Isaaco Vossio.

7330. 1645 februari 24. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Video te occupari in negotiis domus Nassaviae.[2] Kinschotium vidi.[3] Pransus est his diebus apud nos. De Reigersbergio spero nos intellecturos meliora.[4] Mea responsa nolim edi ulla, nisi sint data in magnis quaestionibus et approbationem habeant eruditorum.[5] Saepe enim obruimur in rebus talibus.

Tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

24 Februarii 1645.

Abiit iam in Catalaniam Harcurtius.[6] Parat se itineri Germanico dux Longavillanus, sed prius visurus Normanniam. Annotata nostra ad Acta[7] iam finem habent.[8]

1 Gedrukt *Epist.*, p. 976 App. no. 743. Antw. op no. 7312, beantw. d. no. 7350.
2 De Haagse advocaat Willem de Groot had in opdracht van Frederik Hendrik een bezoek gebracht aan Gorinchem. Vermoedelijk hield zijn reis verband met een onderzoek naar de rechten van het huis van Oranje-Nassau op het vrije graafschap Leerdam (*De archieven van de Nassause Domeinraad 1581-1811*, red. M.C.J.C van Hoof, E.A.T.M. Schreuder en B.J. Slot, Algemeen Rijksarchief, Den Haag 1997, p. 239-248).
3 Mr. Lodewijk (Louis) van Kinschot, auditeur van de Rekenkamer van Holland, was ingenomen met het gastvrije onthaal dat zijn zoon Jasper (Caspar) op de Zweedse ambassade in Parijs ten deel was gevallen.
4 'Reigersbergius' - vermoedelijk neef Jacob van Reigersberch - herstelde van de pokken (variola maior).
5 Een opmerking naar aanleiding van de publicatie van het eerste deel van de *Consultatien, advysen en advertissementen, gegeven ende geschreven bij verscheyden treffelijcke rechts-geleerden in Hollandt*, Rotterdam (Joh. Naeranus) 1645 (*BG* no. 796). Willem en Pieter de Groot openden hun dossiers pas na Grotius' overlijden; zie het derde deel, tweede stuk, van de *Consultatien*, Rotterdam (Joh. Naeranus) 1648 (*BG* no. 799).
6 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 24 februari 1645.
7 In een brief aan zijn correspondentievriend André Rivet, dd. 24 februari 1645, sprak de Parijse raadsheer Claude Sarrau vol lof over de voortvarendheid van Grotius' nieuwe drukker: 'L'Imprimeur continue l'edition des Annotations de Mr. Grotius sur le reste du Nouveau Testament. Il y en a 50 feuilles de tirées qui se portent droict chés l'aucteur comme si c'estoit pour son compte. C'est là que les Theologiens trouveront à censurer. J'apprens que quelques uns qui en ont veu des feuilles en parlent ainsi. Il presse fort les ouvriers qui en font 9 et 10 feuillets [à la] semaine. Ce sera un ouvrage de 300 feuilles' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 55).
8 *Tomus secundus* van Grotius' *Annotationes in Novum Testamentum* verscheen in 1646 op rekening van de auteur 'apud viduam Gulielmi Pelé, via Jacobaea sub signo Crucis Aureae' (*BG* no. 1138). Het derde deel (*pars tertia ac ultima*) werd in 1650 uitgebracht, eveneens te Parijs, maar nu bij de weduwe Théodore Pépingué en Etienne Maucroy (*BG* no. 1141).

7331. 1645 februari 24. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

D'heer Pels, onze oude vrund, zoude garen zijn oudste zoon, die bij mijnheer Spierinck is,[2] brengen tot de survivance van zijne bediening. Meent de gunste van mijnheer den rijcxcancellier van Swede daerin te gebruicken. Verzoect oock mijne hulpe door uEd. ende meent dat mijnheer den thesorier Brasser wat daerin zoude connen doen.[3] UEd. zal daerin gelieven te doen al wat gevouchelijck geschieden can.

In de zaecke tusschen Swede ende Danemarck[4] dunct mij dat Hollant doet dat oorboir is.[5] Ende 'tzelve is het oorboir van Zeelant. Off nu daer het gemeene interest meer zal gelden, off d'autoriteit van eene die andere consideratiën heeft, staet te zien.[6] De redenen bij uEd. geallegeert dat men met Denemarck noit vast en gaet, alzoo hij pretendeert zijne exactiën te mogen verhoogen zooveel als het hem gelieft ende dat Swede gelijcke tol zal willen nemen, zijn gewichtigh. Voegt daerbij dat Sweden, verlaeten zijnde van anderen die in de commerciën zijn geïnteresseert, haere zaecken lichtelijck met Danemarc can accommoderen, waertoe Vrancrijck helpen zal, wiens ministres[7] mij gezegt hebben dat men moet de zaecke van Swede separeren van die van de Vereenigde Nederlanden, die nergens nae zoo goed recht en hebben. Daernae zullen doch de Vereenigde Nederlanden in 't warre comen met Denemarck, ende Swede zal het dan met lust aenzien.

Dat de Vereenigde Landen, voor ende aleer te comen tot handeling met de vijant ofte oock haer naerder als voordezen te verbinden met uitheemschen, zoect haere staet vast te stellen, is redelijck.[8] Maer off de Dortsche decreten daertoe veel zullen

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 35. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 7332.

2 Pauwels Pels (1587-1659) was in 1637 met een opdracht van de Staten-Generaal naar Polen gezonden. Een jaar later werd hij op voorstel van Holland benoemd tot Staats correspondent in Danzig (Schutte, *Repertorium* I, p. 226-227, en II, p. 721). De kwestie van zijn opvolging bracht hij in brieven van 6 januari en 27 januari 1645 onder de aandacht van Grotius (nos. 7232 en 7278).

3 Het probleem was dat Pieter Pels zich moeilijk kon onttrekken aan zijn verplichtingen op het kantoor van de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona in Den Haag. Hij bleef ondanks de ‘gunste’ van rijkskanselier Axel Oxenstierna, Grotius, Nicolaes van Reigersberch en mr. Govert Brasser, raad en thesaurier-generaal ter Generaliteit, op zijn post. In 1677 aanvaardde hij de benoeming tot raad en resident van de hertog van Sleeswijk-Holstein-Gottorp in de Republiek (Schutte, *Repertorium* II, p. 319-320).

4 Grotius' pleidooi voor een Zweeds-Staatse wapenvereniging ter ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640).

5 De Staten van Holland traineerden het beraad over de inwilliging van een extra bijdrage van één miljoen gulden aan het ‘groot desseyn ende entreprinse’ van Frederik Hendrik. Zolang de andere gewesten geen geld beschikbaar wilden stellen voor de uitrusting van een vloot naar de Sont, weigerden zij hun medewerking te verlenen aan het Vlaamse krijgsplan. Pas in de tweede helft van april lieten zij zich overreden tot een compromis over de besteding van de gelden (*Het Staatsche leger* IV, p. 143-149, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 178-186).

6 De Zeeuwen - met uitzondering van de vertegenwoordigers van Middelburg en Zierikzee - vertrouwden liever op het beleid van de prins en de ‘neutrale’ landgewesten.

7 De Franse staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, wenste een snelle beëindiging van het Zweeds-Deense conflict (nos. 7254 en 7291).

8 De ‘Munstersche besendinge’ en de Staatse politiek ten aanzien van de ‘preliminaire poincten’: 1. de Unie van Utrecht van 1579; 2. de Religie ‘ghelijck die anno sesthien hondert negenthien in de Synode Nationael tot Dordrecht is bevesticht, oock vervolgens hier te lande aangenomen’; 3. de Militie (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 124-126).

helpen, ende off de gestaedige continuatie van de Staten-Generael, zoo men die noemt, daertoe een bequaem middel is, ende off men de militie nae de wil van zijne Hoocheit zal wel connen onderhouden ende de interesten wel betaelen zonder nieuwe capitalen op te nemen, gelijck tot noch

toe is gepractizeert geweest, staet wel te bedencken. Mij is daeraen niet gelegen dan om de vrunden wille die daer woonen. Ick en meene daer niet te comen, al waer ick ontboden.

Met Hamburg ende Breme zal de zaecke wel gaen,[9] zoo de resolutië[n] van de Vereenigde Nederlanden, ofte immers van Hollant, uitvallen zulcx als best waer in de handeling met Swede. Men moet haer zien in dat stuck in te trecken ende dencken: pecuniam in loco negligere maximum interdum est lucrum.[10]

In de questie met het parlement van Engelant nopende de vaert op de havenen bij den coning bezeten dient men te gaen in correspondentie met Vrancrijck, die dezelve questie heeft ende schijnt die practijcke niet te willen verdraegen.[11] Aengaende de prinsen ter zee, 't schijnt wel dat den coning meer rechts behoort te hebben dan zijne onderzaeten.[12] Maer zoo men zich neutrael wilt houden,[13] zie ick niet dat men anders can doen dan de prinsen die vierendetwintich uiren in handen zijn geweest, te laeten bij deghene die dezelve heeft genomen, zoo ter eenre als ter andere zijde.

Zoo de pasquillen te becomen zijn, ick zoude die wel willen zien om te oordeelen uit wat hoeck die draven.[14] Wij zullen oock mettertijd hooren off de zaecke van de heer Wijngaerden[15] nae faveur gaet ofte nae reden. UEd. zal mij gelieven te adverteren off 't verhael van het sterven van mijnheer den eertsbischop van Cantelbery, 'twelck ick uwe Ed. in het Fransch heb overgezonden,[16] accordeert met hetgunt in Hollant daervan loopt ofte niet. De gedructe stucken van de heer Spierinck[17] zullen wij zien als een goed vrund overcomt.

9 De Staten-Generaal lieten de onderhandelingen met de gedeputeerden van de Hanzesteden Bremen en Hamburg over de vernieuwing en de herziening van het in 1616 gesloten verdrag nog enige tijd aanslepen (*Res. SH*, dd. 23 februari, 3 en 31 maart en 4 april 1645). Op 4 augustus - slechts enkele weken vóór de ondertekening van de vredesverdragen van Brömsebro en Kristianopel (23 augustus 1645) - verleenden zij hun medewerking aan een overeenkomst voor de duur van 15 jaar (*Aitzema* (f^{o}) III, p. 63-65).

10 Terentius, *Adelphoe* 216.

11 De agitatie onder de Staatse en Franse schippers over het verbod dat het Parlement had opgelegd op de vaart naar royalistische havens. In Parijs had men reeds de alarmklok geluid; zie no. 7321.

12 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude verschenen regelmatig voor het 'Committee of Lords and Commons appointed to consider of Merchant Strangers complaints' om de vrijlating van de Staatse schepen te bepleiten. In een aantal gevallen waren schip en lading al doorverkocht (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 189-193).

13 De Staten van Holland, voorstanders van een actieve neutraliteitspolitiek, zochten naarstig naar een 'remedie' tegen de Engelse scheepsaanhoudingen. Op 24 februari kozen zij de weg van de minste weerstand en spraken hun voorkeur uit voor de instelling van een commissie van advies, bestaande uit afgevaardigden van de handelssteden Delft, Amsterdam, Rotterdam, Hoorn en Enkhuizen (*Res. SH*, dd. 24 februari 1645).

14 Zie no. 7294. De pamflettenstrijd over de Hessische inkwartiering in Oostfriesland (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5193-5194).

15 De kwestie van een tweede 'adellijke' zetel in het Hof van Holland. De Staten van Holland hadden nog geen beslissing genomen over de vacature die was ontstaan na de promotie van de raadsheer Jan Oem van Wijngaerden, heer van Werkendam, tot president van het Hof.

16 Waarschijnlijk een exemplaar van de *Gazette 1645*, no. 20, 'extraordinaire', dd. 16 februari 1645: 'Relation de la mort de l'archévesque de Cantorberi, avec sa harangue'.

17 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona verdedigde in Den Haag zijn positie van 'publicq minister van een Souveraine Kroon'; zie de 'Remonstrantie, Van de Koninglijcke Sweedsche Heer, Resident. Aen de ... Staten, van Hollant ende West-Vrieslant, tegen het Hof van Justitie aldaer (*gedagt. 6 Sept. 1644*), met de Resolutie daer op gevolcht. Mitsgaders: Antwoordt, van den selven Ed. Hove van Justitie, aen hare Ed. Groot Mogende (*ged. 19 Dec. 1644*)', Amsterdam 1645 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5196).

Wij verwachten de wedercomste van mijn huisvrouw van Rouen.[18] Voor deze mael heeft zij niet gehadt waerd aen uwer Ed. te schrijven.
24 Februarii 1645.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 24 Feb. 1645 uyt Paris.
En in de marge: Prinsen ter zee.

7332. 1645 februari 24. Aan [N. van Reigersberch].[1]

Op dit verhaal [over zijn onderhoud met Henri II de Condé, prins van Bourbon; zie no. 7270] oordelen wij niet ongevoegelijk te laten volgen 'tgeen de heer De Groot schreef in de volgende maandt:

De maarschalk de Turenne heeft in den Palts de officiers van den keurvorst herstelt,[2] en zoo de katholyke als de gereformeerde religie,[3] vergetende die van de Augsburgsche belijdenis, die bij de Zweden aldaar waren herstelt.[4] Hij heeft ook de oefening van de gereformeerde religie ingevoert te Worms, waarover de stadt hier haar klagten doet, zeggende zulks te zijn tegen haar gebruik.

In dezen zelven brief schreef hij ook vooraf:

De hartog van Lotharingen heeft aan de koninginne van Engelandt alhier zijn persoon en troepen aangeboden,[5] maar velen meenen dat hetzelve geschiedt bij den hartog om beter voorwaarden te bekomen van Spanje.

18 Maria van Reigersberch bracht een bezoek aan Rouaan; zie no. 7320.
1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 388. Mogelijk tezamen met no. 7331.
2 In oktober 1644 zag het er even naar uit dat de Fransen een verzoek van de Paltsische agent Johann Friedrich Pawel von Rammingen om erkenning van de rechten van prins Karl Ludwig op het keurvorstendom serieus in overweging wilden nemen (no. 7039 (dl. XV) en nos. 7069 en 7094), maar toen koningin Henriëtte Maria van Engeland daags na haar plechtige intocht in Parijs (5 november 1644) de regentesse waarschuwde voor de Engelse ambities van de jonge keurvorst, verbraken zij de onderhandelingen over de toekomst van de Palts (no. 7127).
3 Grotius bespeurde in de besluiten van de protestantse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, een voortzetting van de godsdienstpolitiek van de calvinistische keurvorsten Frederik IV en Frederik V (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 191 (Manifest van de burggraaf van Turenne, Mainz, dd. 11 januari 1645), en *Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 133 en p. 164-166).
4 De lutheranen die onder het bewind van keurvorst Ludwig VI van de Palts († 1583) een dominante plaats hadden verworven in het landsbestuur, stelden zich in 1632 onder de bescherming van koning Gustaaf II Adolf van Zweden. Hun vrijheden, die op 14 april 1633 door rijkskanselier Axel Oxenstierna in het verdrag van Heilbronn waren erkend, gingen teniet na de terugkeer van de keizerlijken en Spanjaarden in de Palts (1634-1635) (*Rheinische Geschichte* II, *Neuzeit*, ed. F. Petri en G. Droege, p. 111-122 en p. 144-145).
5 Hertog Karel IV van Lotharingen zag zijn kansen op een hoge militaire aanstelling in de Zuidelijke Nederlanden met de dag afnemen (no. 7321, n. 24). In februari luisterde hij met een gretig oor naar de uit Parijs afkomstige suggestie om zijn diensten aan te bieden aan

koningin Henriëtte Maria van Engeland (*Correspondance d'Estrades* I, p. 221, p. 232 en p. 242; *Archives d'Orange-Nassau*, 2me série IV, p. 125-129, en S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 122-125).

7333. 1645 februari 24. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Illustrissimi et excellentissimi domini,

Comes Harcurtius iam abiit in Catalaniam.[2] Dux Longovillanus in Normanniam ivit, inde iturus, ut putatur, Monasterium.[3] Elector Palatinus et suis hic ministris negotium dedit et alios rogat,[4] ut quantum fieri possit impediant, ne dux Bavarus consequatur, ut in hoc bello sibi quiescere liceat.

A Francofurto discimus imperatorem assensum praebuisse ei rei quam impedire non poterat, nempe ut Imperii membris liceat suos Monasterium mittere atque ibi conferre quantum quisque poterit ad bonum publicum.[5] Epistolae domini Serviani nihil responsum aliud nisi nihil opus esse uni legatorum respondere, cum ambobus responsum esset.[6] Esse Pragae imperatorem, ut inde speculetur belli eventus.[7] Viennae scripta edita contra abolitionem indefinitam.[8] Duces Pignoredam, Medinam Torresium, Salamancae-

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 77. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. De tekst is opgenomen in de uitgaven van F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 110, en *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 88.

2 De nieuwe Franse onderkoning Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, was vertrokken. Op 12 maart trof hij in de Roussillon de laatste voorbereidselen voor zijn plechtige intocht in Catalonië (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 298-299).

3 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, gouverneur van Normandië, 'Plenipotentiaire de France', kreeg de tijd om orde te stellen op de lopende zaken in zijn gouvernement (*Lettres au chancelier Séguier* II, p. 718-719, en 'Brieven van Willem van Liere', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 275). Eind mei nam hij in Vincennes afscheid van zijn echtgenote Anne-Geneviève de Bourbon. De reis naar Munster (intrede op 30 juni 1645) ging over land (Reims, Luik en Wesel) (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 248, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 73, p. 349, p. 466 en p. 498).

4 Prins Karl Ludwig van de Palts adviseerde zijn agenten Franz Gernand (Munster) en Johann Friedrich Pawel von Rammingen (Parijs) Zweedse assistentie in te roepen in de zaak van een Frans-Beierse toenadering; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 472-473.

5 De keizerlijke concessie, dd. 13 januari 1645, kwam volstrekt niet tegemoet aan het verlangen naar volwaardige deelname van de Duitse vorsten en standen aan het vredesoverleg. Keizer Ferdinand III stond de rijksstanden slechts toe om de keizerlijke gevolmachtigden 'mit rath und that an die hand zu gehen' (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 221-222, en R. von Kietzell. 'Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645', in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 118-119).

6 De persoonlijke brief van de Franse gevolmachtigde Abel Servien aan de Frankforter 'Deputationstag' (18 december 1644) raakte snel in vergetelheid. Op 20 januari besloot de graaf van Avaux de impasse te doorbreken en toonde hij zich bereid om zijn handtekening te plaatsen onder een nieuwe Franse uitnodigingsbrief aan de rijksstanden (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 106-107; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 485, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 343-344).

7 Keizer Ferdinand III en aartshertog Leopold Wilhelm hadden de Witte Berg (Praag) aangewezen als verzamelpunt var de keizerlijke, Beierse en Saksische versterkingen (*Gazette 1645*, no. 24, dd. 4 maart 1645).

8 Vermoedelijk een Weens commentaar op het amnestiedecreet van de Regensburger Rijksdag van 1641 (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 111, en II, p. 240-241). Voorstanders van eerherstel aan de vorsten die niet in de vrede van Praag (1635) waren begrepen - de keurvorst van de Palts, de landgraaf van Hessen-Kassel, markgraaf Frederik V van Baden-Durlach en hertog Eberhard III van Württemberg - verlangden een amnestie met onbeperkte terugwerkende kracht (de politieke en godsdienstige toestand in het jaar 1618) (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 373-376).

um et Cameracensem archiepiscopum mitti ab Hispano[9] ad pacem promovendam.[10] Iungi copias Hatsfeldii, Gotzii, Waertii, Gallassii.[11] A Constantinopoli mandata venisse ad principem Rakoczium, ne pacem faciat eius aulae iniussu.[12] Aegre a mares[c]allo Turennae retineri copias dispersas cis et uls Rhenum, in ea maxime loca quibus pabulum suppetit; sperare tamen, qui cum eo sunt, Gallos brevi se posse potiri Hocksta, Coningsteno, Friburgo,[13] et tributa capere de Wetteravia, maxime si landgravia[14] accepta, quod creditur, pecunia quadringentorum mille scutatorum sua Gallis hiberna concedat. Idem marescallus Turennae in Palatinis terris restituit ministros electorales veteres et religionem tum regis sui, tum suam,[15] nulla habita, ut audio, ratione eorum qui Augustanae sunt confessionis. Civitas Wormatia in hac aula conqueritur, quod in ea urbe idem marescallus calvinismum introducat, nunquam ibi receptum.

Ex Anglia audimus archiepiscopatum Cantuariensem iam alii attributum regis auc-

9 Koning Philips IV van Spanje had nieuwe gevolmachtigden ter vredesconferentie aangewezen: Ramiro Núñez de Guzmán, hertog van Medina de Las Torres, oud-onderkoning van Napels, en de onderhandelaars Gaspar de Braccamonte y Guzmán, graaf van Peñaranda, en Joseph de Bergaigne, bisschop van 's-Hertogenbosch en gedesigneerd aartsbisschop van Kamerijk (M. Fraga Iribarne, *Don Diego de Saavedra y Fajardo*, p. 432-438).

10 Grotius volgt hier het Parijse nieuws en noemt de namen van Francisco de Zúñiga, hertog van Peñaranda, Ramiro Núñez de Guzmán, hertog van Medina de Las Torres, Miguel de Salamanca en Joseph de Bergaigne (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 68, p. 72, p. 86 en p. 118).

11 *Supra*, n. 7. Het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen kreeg versterking van 5000 keizerlijken uit de Hongaarse regimenten van Johann, graaf van Götz(en), 5000 Zwabisch-Beiersen onder bevel van Johan van Werth, 1000 Saksische ruiters en 2000 infanteristen uit het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas (*Doc. Boh.* VII, p. 172 no. 501 en p. 175 no. 511).

12 De Sultan waarschuwde de Zevenburgse vorst György I Rákóczi voor de gevolgen van een overeenkomst met de keizerlijken te Trnava (Tyrnau). De aansporing aan de Zevenburgers om het Turkse offensief in Hongarije en Stiermarken te steunen speelde hij uit in de onderhandelingen met de keizerlijke diplomaat Hermann, graaf van Czernin, over de bevestiging van het op 19 maart 1642 gesloten Turks-keizerlijke verdrag van Szöny (*Gazette 1645*, no. 26, dd. 11 maart 1645: 'De Vienne, le 14 Février 1645, ... Le Grand Seigneur ayant depuis peu promis au fils du Prince Ragotsky, qui l'estoit allé trouver en ladite ville de Constantinople, de fournir un puissant secours à son pére').

13 De Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, had na een lang verblijf in Mainz zijn kwartieren opgeslagen in de vestingstad Philippsburg (no. 7323, en *Gazette 1645*, no. 23, dd. 25 februari 1645). Zijn soldaten beraamden aanslagen op de meest kwetsbare plaatsen in de Zwabisch-Beierse verdedigingslinies (Höchst, Königstein en Freiburg im Breisgau).

14 Landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel ontving naast een subsidie van 200000 rijksdaalders die haar was toegekend krachtens het Frans-Hessisch verdrag van 27 augustus 1639 (vernieuwd in 1643), ook nog een vergoeding voor de lichting en inkwartiering van Hessische hulptroepen voor de Franse legers (Engelbrecht. 'Der Hessenkrieg am Niederrhein', in *Annalen des hist. Vereins für den Niederrhein* 161(1959), p. 66-67, en 162(1960), p. 72, en *Lettres Mazarin* II, p. 113-115, p. 119-120, p. 138 en p. 146).

15 Zie no. 7332. Grotius bespeurde in de besluiten van de protestantse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, een voortzetting van de godsdienstpolitiek van de calvinistische keurvorsten Frederik IV en Frederik V (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 191 (Manifest van de burggraaf van Turenne, Mainz, dd. 11 januari 1645), en *Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 133 en p. 164-166).

toritate.[16] Dux Lotharingus obtulit operam suarum copiarum reginae Angliae,[17] sed facere id creditur, ut plus ab Hispano obtineat. Velit enim copias suas augeri ad octo millia. Interim etiam hic conditiones tentat et quia suspectus ipse est, obtinuit, ut frater eius princeps Franciscus[18] huc venire et pro ipso res agere possit.

Galli, quia Batavis opus habent,[19] volunt circa honorum testimonia omnia illis concedere.[20] Disputatio manet, utri legati alteros accessuri sint priores, qua in re legati Batavi, qui posteriores venerant, antehac legatis Danicis in hac urbe concessere.[21] Tam rex Hispaniae quam dux Lotharingus[22] dicuntur militem legere in tractu Leodicensi, Coloniensi, Juliacensi, Montano. Galli qui in Casali erant,[23] in Burgundiam et Lotharingiam venerunt. Hispani qui Bruxellae sunt, dicuntur invidere et Piccolominaeo et Bucquoio,[24] quorum hic ut indigena, ille ut suavis moribus, magis indigenis placent. Gassio intercepit commeatus qui advectabantur oppido Sancti Audomari;[25] et in eodem oppido quidam

16 Men dacht aan de aartsbisschop van York als mogelijke opvolger van William Laud († 10/20 januari 1645), aartsbisschop van Canterbury (*Doc. Boh.* VII, p. 172-173 no. 502). Een koninklijke benoeming bleef evenwel achterwege; vgl. John Le Neve, *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1541-1857* III, p. 9: 1660, verkiezing van William Juxon.

17 Hertog Karel IV van Lotharingen zag zijn kansen op een hoge militaire aanstelling in de Zuidelijke Nederlanden met de dag afnemen (no. 7321, n. 24). In februari luisterde hij met een gretig oor naar de uit Parijs afkomstige suggestie om zijn diensten aan te bieden aan koningin Henriëtte Maria van Engeland (*Correspondance d'Estrades* I, p. 221, p. 232 en p. 242; *Archives d'Orange-Nassau*, 2me série IV, p. 125-129, en S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 122-125).

18 Nicolas-François (1609-1670), hertog van Lotharingen (no. 6693 (dl. XV), en *Dictionnaire de la Noblesse* VI(12), kol. 400). Zie de depêche van de ordinaris Staats ambassadeur in Parijs, dd. 25 februari 1645: 'Hier wert gesecht, dat den marquis van Mouy geene genegentheyt in dit hoff gevonden hebbende, om met het selve wegen hertoch Carel te handelen, openinge doet van uyt den naem van de Prince François van Lotheringen, des hertochs broeder, te tracteren' ('Brieven van Willem van Liere', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 274 en p. 277).

19 De voorbereiding van de campagnes van de Franse en Staatse legers in Vlaanderen.

20 De erkenning van de Staatse 'eer en tytulen'. De Fransen hadden lange tijd geaarzeld over de concessie van de 'eerste visite' aan de vertegenwoordigers van de Republiek (*Correspondance d'Estrades* I, p. 219, p. 227-228 en p. 233-236; J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 320-328).

21 Grotius haalt hier een herinnering op uit het jaar 1628. De eerder in Parijs gearriveerde Deense gezanten Jørgen Brahe (*DBL* II, p. 422-423) en Christen Thomesen Sehested (*DBL* XIII, p. 314-317) hadden de Staatse ambassadeurs François van Aerssen, heer van Sommelsdijk, en Caspar van Vosbergen niet de 'eerste visite' willen brengen. De Staten-Generaal toonden begrip voor het Deense standpunt en gaven hun afgezanten opdracht de hogere eer van de vertegenwoordigers van de Deense kroon te erkennen; vgl. no. 6679 (dl. XV).

22 De hertog van Lotharingen was jaloers op het Spaanse geld dat de keizerlijke legerleider Willem, baron van Lamboy, ontving voor een troepenwerving ten behoeve van het Westfaals-Spaans defensieverbond; vgl. de *Gazette 1645*, no. 23, dd. 25 februari 1645: 'D'Anvers, le 17 Février 1645: Hier un Officier du Général Lamboy receut ici une grosse somme d'argent pour les levées qu'il fait dans les païs de Juliers, de Gueldres et de Liége, où l'on dit qu'il trouve quantité de soldats'.

23 De Frans-Savoyaardse regimenten en compagnieën van César de Choiseul, graaf van Du Plessis-Praslin, trokken over de Grote Sint-Bernard naar de Jura. Op 23 februari stonden zij in Lyon gereed voor vertrek naar het front in Catalonië (*Gazette 1645*, no. 23, dd. 25 februari 1645).

24 De Zuidnederlander Charles-Albert de Longueval († 1663), graaf van Bucquoy, bevelhebber van het Henegouwse leger (*Nobiliaire des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne* II, p. 1251), hield in Brussel een groot festijn. De afwezigheid van de 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini zal menigeen zijn opgevallen (*Gazette 1645*, no. 23, dd. 25 februari 1645).

25 De Picardische bevelhebber Jean, graaf van Gassion, bracht de dorpen in de omgeving van de Spaanse garnizoensstad Saint-Omer onder contributie (*Gazette 1645*, no. 25, dd. 4 maart 1645).

supplicio dicuntur affecti, qui cum ipso consilia sociaverant. De Motta Lotharingiae arctius premenda sermones sunt.[26] Princeps Condaeus graviter laborat ex calculo.[27]

Marchio Sancti Chaumontius propius Romam accessit.[28] Legatus ab Ethrusco parem cum regum legatis honorem obtinere non potuit iussusque a suo principe fuit eos sumere qui darentur.[29] Lotharingia in vastitatem redigitur per exactiones militares. Languedocia milites recusat accipere quos mittit eo regina regens.

Deus, illustrissimi et excellentissimi domini, Excellentiis vestris det omnia prospera,

Excellentiis vestris inservire paratissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XIV/XXIV Februarii 1645.

Rex Hispaniae creditur admiranti Castellae,[30] qui nunc Neapolim regit, daturus summum imperium belli per Hispanias, cardinali autem Trivulcio praefecturam Neapolitanam, auferre marchioni Tarracusae[31] imperium in copias per Castellam et ad honores revocare Philippum Sylvam et Johannem Garaium. Mareschallus Turennae, nihil aliud habens quod agat, auxit praesidia Baccharachi, Bingae, Oppenhemi, Magontiaci, Wormatiae, Spirae, Philippiburgi, Germeshemii, Landaviae, Neustadii,[32] profectus ipse Spiram et Philippiburgum, ut ea loca inspectet. Rosa maior per Brisacum ivit in Sueviam[33] cum mille ducentis equitibus, peditibus sexcentis,

26 De Franse bevelhebber Pierre de Magalotti herstelde de omsingeling van het Lotharingse bolwerk La Motte. In de tweede week van februari kon hij melden dat de blokkade in een ‘formel belech’ zou worden veranderd (‘Brieven van Willem van Liere’, in *Kronijk HG* 17(1861), p. 273-274).

27 Henri II de Bourbon, prins van Condé, had last van jicht en ‘stenen’ (graveel; calculus). Hij vertoonde zich niet op de hoffeesten van 27 en 28 februari (*Gazette 1645*, no. 25, dd. 4 maart 1645).

28 De ‘avec injure’ teruggeroepen Franse ambassadeur Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), had Frascati verlaten. In de laatste week van januari betrok hij een villa in Casaletto (tegenw. villa Doria-Pamphili (Rome)) (*Gazette 1645*, no. 23, dd. 25 februari 1645, en H. Coville, *Etude sur Mazarin et ses démêlés avec le pape Innocent X*, p. 46).

29 Markies Gabriele Riccardi, buitengewoon ambassadeur van de groothertog van Toscane (*Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder* I, p. 536), rekende op een plechtige intocht in Rome. Toen hij in de middag van de 21ste januari de koets van de pauselijke neef kardinaal Camillo Pamfili niet in het cortège kon ontdekken, sloeg hij het Romeinse eerbewijs af en besloot op nadere orders uit Florence te wachten (*Gazette 1645*, no. 23, dd. 25 februari 1645).

30 Nieuwsagenten in Napels speculeerden over het vertrek van hun onderkoning Juan Alfonso Enríquez de Cabrera († 1647), ‘almirante de Castilla’, hertog van Medina de Rioseco, naar Spanje, ‘ayant esté declaré Majordome de Sa Majesté Catholique, et Généralissime des troupes contre les Catalans et Portugais; et que le Cardinal Trivultio [Teodoro Trivulzio] doit ici venir de Milan gouverner cet Estat’ (*Gazette 1645*, no. 23, dd. 4 maart 1645).

31 Dezelfde *Gazette* (*supra*, n. 30) meldde het ontslag van de Napolitaan Carlo Andrea Caracciolo, markies van Torrecuso, als bevelhebber van de koninklijke troepen aan de Spaans-Portugese grens. Koning Philips IV zou zijn legerleiders don Felipe de Silva (no. 7188, n. 25) en Juan de Garay (*EC* XXV, p. 742) weer in koninklijke genade hebben opgenomen.

32 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne (*supra*, n. 13), stuurde bevoorradingstroepen naar de Franse garnizoenssteden Bad Kreuznach, Bacharach, Bingen, Oppenheim, Mainz, Worms, Spiers, Philippsburg, Germersheim, Landau en Neustadt an der Weinstrasse.

33 Op 4 februari verliet de Frans-Weimarse bevelhebber Rheinhold von Rosen de Franse garnizoensstad Breisach voor een verkenningstocht in het Württemberger land; vgl. no. 7323.

expectans alios equites sexcentos, pedites quadringentos. Ducis Lotharingi copiae se tenent in Hainavia, Querceti, Avermi,

Malbodii, pars inter Sabim et Mozam.[34] Piccolominaeus sperat se decem millia militum supra eos qui antehac fuere, exhibiturum sine novis oneribus, per parsimoniam publicae pecuniae.[35] Archiepiscopus Machlinensis mille equos emit de suo ad augendum equitatum Hispanicum. Ordines Britanniae Armoricae miserunt qui fidem suam reginae regenti testentur.[36]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimis et excellentissimis dominis/dominis, sacrae regiae Maiestatis Suedicae summa cum potestate legatis; domino Johanni Oxenstiernae, regni senatori, etc., libero baroni in Kymitho, etc.; domino Johanni Salvio, aulae cancellario, etc., domino in Adesburg, etc.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: (24) Febr. 1645.

7334. 1645 februari 24. Aan J. Oxenstierna.[1]

Illustrissime et excellentissime domine,

Non quidem ita mihi cognitae sunt res huius temporis, ut iis qui eas tractant et penitus introspiciunt. Sed quantum mihi coniecturae suppeditat exterior rerum facies, aliter existimare non possum quam ex usu esse regni Suedici, ut a Germanico bello quamprimum, sed honeste absolvatur. Quare gaudeo venisse instrumenta ratihabitionis eorum de quibus convenerat;[2] gaudeo etiam de Argentoratensi civitate id factum quod fieri debebat.[3] Spero idem fore de Stralsundensi: aequum enim est ut ‹in› omnes qui in nostra parte fuere, sua desideria perferre possint ad conventus locum.[4] De corpore exanimi spero itidem non longam fore controversiam; indignum

34 De troepen van hertog Karel IV van Lotharingen (*supra*, n. 17) legerden in Henegouwen (Le Quesnoy, Avesnes en Maubeuge) en in het land van Sambre en Maas.

35 De Zuidnederlandse ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini (*supra*, n. 24) bezuinigde op de legerkosten. De paarden van de Mechelse aartsbisschop Jacobus Boonen († 1655) waren een welkome gift (*BNB* II, kol. 700-705, en *Gazette 1645*, no. 23, dd. 25 februari 1645).

36 De Staten van Bretagne waren in Rennes bijeengekomen. Op 20 januari nam koningin Anna van Oostenrijk de hulde van haar Bretonse onderdanen in ontvangst (*Gazette 1645*, no. 23, dd. 25 februari 1645).

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 81. Eigenh. oorspr. Gedrukt in *Epist*., p. 744 no. 1734, en in F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 115.

2 De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden de koeriers twee maanden (20 november-20/30 januari) de tijd gegeven om de geëmendeerde volmachten uit Wenen, Madrid en Parijs op te halen. De Spaanse koerier kwam als laatste binnen (31 januari). Het nieuws van de uitwisseling van de nieuwe volmachten (5/15 februari) bereikte Grotius op 8 maart (nos. 7301, 7324 en 7327).

3 De vrijgeleidebrief voor de Straatsburgse delegatie ter vredesconferentie lag op 28 januari voor verzending gereed.

4 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane weigerden paspoorten uit te schrijven voor de delegaties van Stralsund en andere aan de Zweedse kroon gelieerde ‘mediatstände’. In een brief aan de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna, dd. 4 februari 1645 (no. 7298), bekritiseerde Grotius de keizerlijke interpretatie van de in het preliminair vredesverdrag van Hamburg (25 december 1641) vastgelegde verplichting tot afgifte van vrijgeleidebrieven aan de ‘confoederati et adhaerentes’ van de Zweedse kroon.

id sit imperatore.[5] Quod vero exspectatur adventus membrorum Imperii, praesertim cum pars eorum qui iam advenere id deside-

5 Inmiddels had de keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, aan de Fürstenauer commandant Michael Wilhelm Kobolt von Tambach opdracht gegeven om de kist en koffers van de Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes († 15 december 1644) over te brengen naar Osnabrück.

rent,[6] ratione non caret, dum ne paucorum in id forte procurata absentia tanti momenti negotium tardet. Ubi ad capita rerum ventum erit, illico apparebit, qui bello frui velint, qui vero pacis studio bellum susceperint. Quae res si bene succedat, saluti erit Germaniae, sin minus honori tamen reginae regnoque Suedico.

Ego hic non desino instare de augendo quamprimum et in apertum producendo exercitu qui ad Rhenum est, ut ea re pars hostilium copiarum abstrahatur a domino marescallo Torstensonio. Sed quanquam princeps Condaeus et dux Anguianus id maxime volunt,[7] video tardum id esse negotium. Et Bavarus hic semper suos habet monachos.[8]

Deus, illustrissime et excellentissime domine, Excellentiam vestram servet incolumem et florentem,

Excellentiae vestrae semper serviturus,
H. Grotius.

Lutetiae, XIV/XXIV Februarii 1645.

Adres: Illustrissimo et excellentissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori, etc., eiusdem regiae Maiestatis summa cum potestate legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: (2)4 Febr. 1645.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Baroni Oxenstiernio, plenipotentiario.

7335. 1645 februari 24. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Sunt certe bona quae de domino Coningsmarckio, Wrangelio, Petro Andersonio discimus.[2] Utinam et illa quae de domino marescallo Torstensonio rumores susurrant.

6 Het vraagstuk van de gelijktijdige aanvang van het ‘vredeswerk’ (negotium pacis) in Munster en Osnabrück (nos. 7288, 7289, 7301 en 7302). De Zweedse gevolmachtigden volgden het advies van de delegaties van de Hanzesteden, de hertogen van Braunschweig-Lüneburg, de hertog van Mecklenburg en de landgravin van Hessen-Kassel en hadden de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, verzocht de aanbieding van de ‘propositiones de pace’ nog enige tijd uit te stellen.

7 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had zijn zinnen gezet op de belegering van Trier. Uiteraard bevorderde Henri II, prins van Condé, de zaak van zijn zoon (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 410-413).

8 Hertog Maximiliaan I van Beieren bleef zoeken naar een opening voor Frans-Beierse wapenstilstandsonderhandelingen. In maart stuurde hij zijn biechtvader Johann Vervaux S.J. naar Parijs (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 271-275).

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 76. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 744 no. 1736. Antw. op no. 7313, beantw. d. no. 7349.

2 De successen van de Zweedse bevelhebbers Hans Christoph, graaf van Königsmarck (Elbe en het aartsbisdom Bremen), Helmut Wrangel (Jutland en Holstein) en Per Andersson (Silezië) en de inval van veldmaarschalk Lennart Torstensson in de Boheemse landen.

Mira est Danorum confidentia, qui iam Holmiam a suis obsideri aiunt; loca Suediae capta complura.[3] Sed pascant se inaniis, dum res sit penes nostros.

Quae e Batavis accipio, spem mihi faciunt aut omnes Nationes Foederatas aut certe

3 De krijgstocht van Hannibal Sehested, Deens gouverneur van Noorwegen, naar Stockholm strandde bij de 'Moerschanse' (Morasschanze of Moritzerschanze) in de omgeving van Karlstad (Värmland).

Hollandos et aliquos cum illis[4] in tuenda etiam armis, si opus est, commerciorum libertate nobiscum conspiraturos. Quod si est, aut brevi pacem ibi commodam habebimus aut magnos mari successus.

Gaudeo virum supra nostras laudes positum magnum dominum cancellarium adfuturum colloquio cum Danis.[5] Nihil aberit prudentiae, ubi ipse aderit. Placet et hoc mihi, quod Ludovicus Gerius[6] commerciorum et navigationis perquam intelligens praesto erit ad consilia nostris suggerenda. Aerarii Suedici praefecto[7] opto valetudinem et res omnes prosperas. Avebo moneri, ubi senatorium munus auspicabitur illustris dominus comes Lagardius.[8]

Harcurtius iam abiit.[9] Dux Longavillanus in Normanniam it, inde Monasterium. Tenues sunt ad Rhenum copiae Gallorum, paratus in Flandriam magni. Repressaliae quae datae erant regni huius subditis[10] contra Anglorum parlamentariorum rapinas, inhibitae sunt.

Deus, clarissime domine, Claritudinem vestram servet ac sospitet,

Claritudini vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XXIV Februarii 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7336. 1645 februari 25. Van S. Rosenhane.[1]

4 Alleen de Staten van Holland waren bereid een offer te brengen aan een wapenvereniging met de Zweden tot ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640). Vooralsnog zagen de afgevaardigden van Zeeland en de landgewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande meer heil in het ‘groot desseyn ende entreprinse’ van Frederik Hendrik in Vlaanderen.

5 Koningin Christina stuurde een ‘zware’ delegatie naar het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro: kanselier Axel Oxenstierna en de rijksraden Johan Skytte, Matthias Soop en Ture Bielke.

6 De Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer herzag zijn reisplan en vertrok naar Norrköping (‘Brieven van Louis de Geer’, in *BMHG* 29(1908), p. 293-298).

7 Gabriel Bengtsson Oxenstierna, vrijheer van Mörby en Lindholmen, rijksschatmeester gedurende de minderjarigheid van koningin Christina, aanvaardde weldra de waardigheid van gouverneur-generaal van Lijfland.

8 Graaf Magnus Gabriel De la Gardie moest nog twee jaar wachten op zijn toetreding tot de Zweedse rijksraad (17/27 maart 1647).

9 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 24 februari 1645.

10 Koningin Anna van Oostenrijk had harde tegenmaatregelen aangekondigd tegen het verbod dat het Parlement had opgelegd op de vaart naar royalistische havens. In februari verleende zij gedupeerde Franse schippers brieven van represaille, maar na protest van de Parlementen van Rouaan en Bretagne durfde zij niet tot het uiterste te gaan; vgl. no. 7321, en ‘Brieven van Willem van Liere’, in *Kronijk HG* 17(1861), p. 275.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 17, 21. Eigenh. ondertek.

Excellentissime domine legate,

Convenerunt legati nostri cum domino Davausio, ut usque dum advenerint electorum et qui alii in itinere et prope portas nostras sunt ablegati, a propositione facienda[2]

2 De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden de Franse gevolmachtigden verzocht een propositie in te dienen ‘circa media pacis’. In hun antwoord, dd. 1 februari 1645, beriepen de Fransen zich op de afspraken die zij met de Zweedse

utrinque abstineant.[3] Idque ex consilio et rogatione eorum, ex ordinibus, qui Osnabrugae adsunt et statuum iura legatis perpetuo inculcant seduloque commendant; inutile existimantes si de libertate iurium suorum scripto caveatur, nisi illam in effectu obtineant et in celeberrimo hoc congressu exerceant.[4] Placuit initio consilium domino de Servient, quod mox evertere est aggressus, privatis magis, ex sententia domini d'Avaux, quam publicis rationibus eo adactus.[5] Conventionem cum Sueciae legatis obiecit alter, ordinumque instantiam, et ipsam porro iam dudum propositionem suam factam; nullum econtra ex minima mora periculum. Quae omnia si non sufficerent, advertendos ad minimum foederatos per residentes Sueciae vel Galliae;[6] pro ludibrio alias haberi conventionem a legato factam, ipsumque foedus eludi.

Sed hisce non obstantibus, nec ulteriori mora, nec ulla ad Sueciae legatos notificatione egendum ratus, dominus Servient mediatoribus se coniungit, urget, instat, collegam superat, adeo ut hesterna die propositionem suam mediatoribus, nobis insciis, exhibuerint.[7] Convenit me protinus d'Avaux, de vehementia collegae et iniquo procedendi modo graviter conquestus, veritusque est, ni oportune inhibeantur talia, posthac graviora committi.[8] Rettuli, ut oportebat, Osnabrugam insperatum negotium, necdum responsum habui. Dubio procul committetur Excellentiae vestrae de eo apud Galliae reginam proceresque conquerendi cura.

Postquam regni administrationem aggressa est regia Maiestas Sueciae, nihil inde

3 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had tijdens zijn verblijf in Osnabrück (4-9 februari) het wantrouwen van de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius niet kunnen wegnemen. Nadat hij tot het inzicht was gekomen dat de delegaties van de Hanzesteden, de hertogen van Braunschweig-Lüneburg, de hertog van Mecklenburg en de landgravin van Hessen-Kassel even hardnekkig vasthielden aan de aanwezigheid van een volwaardige 'Reichsdeputation' (keurvorsten, vorsten en standen), zwichtte hij voor hun wens om de aanbieding van de 'propositiones de pace' nog enige tijd uit te stellen (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 123-126 en p. 150-155; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 186-191).

4 De discussie over de Franse en Zweedse 'propositiones de pace' zou tot 1/11 juni 1645 voortduren (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 439-448).

5 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden op 17 januari brieven ontvangen waarin de regering in Parijs scherpe kritiek uitoefende op hun 'propositio' van 4 december 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 1-19, en *Diarium Volmar* I, p. 263-264). In een schrijven van 31 januari 1645 bevestigden de gevolmachtigden de ontvangst van de koninklijke memoranda: 'Nous avons veu avec un très sensible desplaisir que le premier pas de nostre négotiation se soit trouvé eloigné des intentions de la Reyne' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 94-95).

6 Claude de Salles, baron van Rorté, Frans resident in Osnabrück, had in Munster meegewerkt aan de voorbereiding van de uitwisseling van de geëmendeerde volmachten (24 januari-31 januari); vgl. no. 7288.

7 De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini namen op 14/24 februari een nieuwe redactie ('propositio I^{a}') van de eerste Franse propositie, dd. 4 december 1644, in ontvangst (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 358-360).

8 De Zweedse resident Schering Rosenhane herinnerde de Franse gevolmachtigden aan de Osnabrücker afspraken (*supra*, n. 3). De graaf van Avaux verontschuldigde zich en schoof alle schuld op zijn collega Abel Servien (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 149 en p. 161-166; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 505-512).

litterarum habuimus.[9] Nec de exercitus nostri in Bohemia progressu certi aliquid constat. Johannes Cruus, cancellarii gener, in Schonia mense Decembri defunctus est.[10]

Deo Excellentiam vestram officiose commendo,

Excellentiae vestrae ad officia paratissimus,

Schering Rosenhane.

Monasterii, die 15 Februarii anno 1645. ‹Monasterii, die 15 Februarii anno 1645›.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 8 Febr./Maert.

7337. 1645 februari 27. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Ad diem 3/13 Februarii res in Bohemia feliciter cesserant domino marescallo Torstensonio. Castra metatus ad Cadenum in diversa loca cohortes speculatum hostisque vires exploratum emiserat.[2] Praestolatus adventum generalis Axelii Lilia[e][3] paucos dies quieti militi concessit. Certum vero ipsi, ut biduo elapso recta versus Pilsam in hostem moveret; quod ut prospero eventu factum sit, velit Deus.

Coningsmarchius Boxtehudam oppugnat, qua expugnata Stadam aggredietur,[4] nec diu extrahetur eis obsidio, si verum sit quod ex amici cuiusdam literis habeo, cives nimirum constituisse oppidum advenienti dedere, ut duplicis tributi onere leventur.[5] Indicium etiam huius rei esse poterit, quod non ita pridem Bremensem

9 Het postverkeer met Stockholm en het Zweedse leger in Bohemen kwam een week later weer op gang; vgl. nos. 7341 en 7349.

10 De Zweedse krijgscommissaris Johan Jespersson Kruus († 1644), schoonzoon van rijkskanselier Axel Oxenstierna (no. 3932 (dl. X)), had in de jaren 1637-1638 een bezoek aan Parijs gebracht (*SBL* XXI, p. 646, en *Europäische Stammtafeln, Neue Folge* VIII, Tafel 157a (Katharina Oxenstierna (1612-1661)).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1645, 8). Eigenh. oorspr. Tezamen met een brief van Carl Marin, dd. 18 januari 1645 (no. 7260). Antw. op nos. 7311 en 7322, beantw. d. nos. 7348 en 7361.

2 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson versterkte zijn positie aan de Ohře (Eger). Zijn soldaten namen bezit van de plaatsen Chomutov (Komotau), Kadaň (Kaaden), Žatec (Saaz) en Louny (Laun) (*Doc. Boh.* VII, p. 171 no. 499 en p. 173 no. 506). Verkenners waren reeds op weg naar Plzeň (Pilsen) (*Gazette 1645*, no. 24, dd. 4 maart 1645).

3 Generaal-majoor Axel Lillie, bevelhebber van de Zweedse troepen in Pommeren, vice-gouverneur in Meissen en stadscommandant van Leipzig, onderhield de verbindingen met het leger van veldmaarschalk Lennart Torstensson (*Gazette 1645*, no. 23, dd. 25 februari 1645).

4 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, zette koers naar Buxtehude en Stade ‘im Alten Land’ (*Gazette 1645*, nos. 26 en 27, dd. 11 maart 1645, en ‘Brieven van Hendrik Schrassert’, in *Kronijk HG* 17(1861), p. 321-322).

5 De inwoners van Stade hadden de stadspoorten niet willen openen voor het militaire gevolg van hun aartsbisschop-administrator Frederik van Bremen (*Gazette 1645*, no. 24, dd. 4 maart 1645). In de nacht van 23 op 24 februari verschenen de Zweden in de buitenwijken (*Gazette 1645*, no. 29, dd. 18 maart 1645, en Lorenz, *Das Erzstift Bremen und der Administrator Friedrich während des Westfälischen Friedenskongresses*, p. 51).

episcopum ampliori quam 50 virorum satellitio stipatum intra portas admittere recusarint. Tractum vulgo dictum Oudelandiam occupavit ingentique praeda potitus est. Helmius Wrangelius 700

Danorum partim cecidit, partim cepit, partim in paludem egit captis 400 equis.[6] Inter caesos generalis Alefeldius numeratur.[7] Plura loca vasta fecit, ne hosti commeatus suppeteret.

Hagae-Comitis nondum inter se convenire potuerunt in negotio Sueo-Danico.[8] Residens Danicus copiam colloquendi cum Generalibus Statibus obtinere hactenus nequiit,[9] licet Auriaco principi adhaerentes strenue insistere, praetendentes indecorum et insolens esse regio ministro colloquium denegare. De privilegii Orientalis Indiae Societatis prolongatione in partes itur graviterque disceptatur.[10] Multi malum exitum verentur et ominantur.

Deus, illustrissime et excellentissime domine, illustrissimae Excellentiae vestrae prosperitatem et felicia quaeque diutissime concedat,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 27 Februarii 1645.

Iam iam hac hora mihi allatae sunt literae hae a domino Marino.[11]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 8 Martii.

6 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel verliet zijn kwartieren in Eckernförde en trok aan het hoofd van 1000 ruiters naar Altona. Op 17 februari maakte hij de brug over de Elbe onklaar en zette over Uetersen en Elmshorn (ten oosten van Glückstadt) zijn mars voort. Onderweg stootten zijn manschappen op de ruiterij van de Deense bevelhebbers Frederick von Bauer en Claus Ahlefeldt (*Gazette 1645*, no. 27, dd. 11 maart 1645).

7 De Denen vluchtten het moeras in; zie *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 626: 'Generalleutenanten Bauer und Alefeldt sind von dehnen pferdten abgesprungen und biss unter die armbe durchs wasser kaum entkommen'.

8 Alleen de Staten van Holland waren bereid een offer te brengen aan een wapenvereniging met de Zweden tot 'versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee' (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640). Vooralsnog zagen de afgevaardigden van Zeeland en de landgewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande meer heil in het 'groot desseyn ende entreprinse' van Frederik Hendrik in Vlaanderen.

9 Martin Tancke, de Deense resident in Den Haag, had de Staten-Generaal voorgespiegeld dat koning Christiaan IV tot inkeer was gekomen en bereid was de klachten van schippers en reders in overweging te nemen. De Hoog Mogenden stelden geen prijs op een particuliere conferentie en weigerden hem commissarissen te geven (*Aitzema* (f^{o}) III, p. 4-5, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 146-148 en p. 186-187).

10 Het verzet van de gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande tegen de prolongatie van het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie (*Res. SH*, dd. 18 en 21-28 februari 1645, en *Pieter van Dam. Beschryvinge van de Oostindische Compagnie* I, deel I, p. 46-47 en p. 60-76).

11 Een 'Stockholmse' brief van Carl Marin, Zweeds resident te Zürich, dd. 8/18 januari 1645; zie no. 7260.

7338. 1645 februari 27. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Oratio ab archiepiscopo Cantabrigiensi habita cum historica narratione eorum quae mortem eius praecesserunt, etiam hic fuerunt impressa,[2] ut ante monui.[3] De foedere cum Suedis quid dicam nescio;[4] ego omnia hic fluctuare,[5] nec Ordinibus Hollandiae inter se convenire, satis perspicio, nam etiam, quod mireris, privilegium Societati Indiae Orientalis datum et saepius prolongatum in septimanas et dies, iam tandem intercidit, et licet forte nova accessura sit prorogatio,[6] tamen pessimi exempli res est non in tempore provisum. Quodsi ipsum cesset privilegium, quis non videt in commodum Hispanorum id cessurum? Et nostrates homines, unione semel rupta, commercia in India corrupturos?[7]

Grata sunt quae de Cerisante scribis, neque tamen recte facit qui te tua pictura intervertit.[8] Pauci iam poetae curant leges carminum, et saepe in eo peccatur, ut mirum non sit et eum in nominibus propriis[9] aliquoties peccasse. Amstelodami lis est Vondelio cum aliis poetastris, et iam ad convitia et imprecationes res devenit,[10] quae omnia non sine publico malo publice leguntur.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 280. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7319, beantw. d. no. 7357.

2 Willem de Groot dankte zijn broer voor de toezending van een Franse beschrijving van de terechtstelling van William Laud (1573-10/20 januari 1645), aartsbisschop van Canterbury; vermoedelijk een exemplaar van de *Gazette 1645*, no. 20, 'extraordinaire', dd. 16 februari 1645: 'Relation de la mort de l'archévesque de Cantorberi, avec sa harangue'; vgl. no. 7331, n. 16.

3 Zie no. 7325. Het betreft hier de pamfletten: 'Des Aerts-bisschops van Cantelbergs Oratie ofte Lyck-predicatie ... Alles getrouwelick beschreven door John Hinde', Amsterdam (Joost Broersz.); 'Oratie, gedaen door den Aerts-Bisschop van Cantel-burg', Rotterdam (Joh. Naeranus), en 'Lijck-Sermoen van Willem Laud', Leiden (W.C. van der Boxe) 1645 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5155, 5156, 5156a, 5156b en 5157).

4 De Staten van Holland waren op 31 januari uiteengegaan. De vergadering werd op 15 februari hervat (*Res. SH*, dd. 15 februari 1645).

5 Rijkskanselier Axel Oxenstierna had de Statenleden tot eind februari de tijd gegeven voor nader beraad over het vraagstuk van de Staatse deelname aan de 'versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee' (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640). Het Staatse antwoord liet lang op zich wachten. In de tweede week van mei werd hem de generaliteits-resolutie, dd. 19 april 1645, eindelijk ter hand gesteld (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 165-169 en p. 177-189).

6 Het verzet van de gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande tegen de prolongatie van het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie (*Res. SH*, dd. 18 en 21-28 februari 1645, en *Pieter van Dam. Beschryvinge van de Oostindische Compagnie* I, deel I, p. 46-47 en p. 60-76).

7 De 'Westindische' factie in de Staten van Holland probeerde financiële en politieke munt te slaan uit de onzekerheden over het voortbestaan van het monopolie van de Oostindische Compagnie op de vaart beoosten Kaap de Goede Hoop en bewesten de Straat van Magalhães (*Res. SH*, dd. 28 februari en 1 en 3 maart 1645). Ondertussen kwam de expiratie van het octrooi met de dag naderbij; zie het postscriptum.

8 De Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes had een voor Grotius bestemd portret van koningin Christina aan kardinaal Jules Mazarin geschonken. Het bijzondere karakter van zijn gift onderstreepte hij in een *Ode ad eminentissimum cardinalem Julium Mazarinum, in serenissimae ... principis Christinae Suecorum, Gothorum et Vandalorum reginae effigiem ipsi donatam*, Parijs 1645.

9 De dichter zondigde tegen de regels van de prosodie, zoals in de eigennamen Thermodon en Oreithyia.

10 Amsterdamse poëtasters (rijmelaars) hekelden de 'paapse' gedichten van Joost van den Vondel (1587-1679); zie *Briefw. P.C. Hooft* III, p. 684-685 en p. 742-745, en het pamflet 'Der Poëten Vegtschool bestaende in diversche Paepsche Rijmen, en hare Antwoorden. Soo van

Engelandt, Schotlandt, het Croonen van den Paus, het onthalsen van den Bisschop van Cantelberch, als oock van het afbranden der Nieuwe-Kerck, en van het ghe-

De rege Poloniae et fratre eius Casimiro quod scripseras nunc demum intelligo.[11] Sed illud scire velim, annon et presbyteri possint voto absolvi et ad matrimonium admitti ob magnas rationes, quod si est parum sibi ista cautione prospexerit rex Poloniae. De Bavaro recte iudicas,[12] sed solent aliquando tales vespertiliones poenas dare, siquando capita dissidentium suas componunt controversias.

Croyus non tantum hunc libellum,[13] sed et duodecim aut tredecim eius farinae in Heinsium editurus creditur, quibus si non multa utilia insperserit, aedepol magno conatu magnas nugas egerit. Filius Petrus Ultraiecto, quo cum Reigersbergio cognato profectus erat, redux cum magno gutturis dolore ex amygdalis inflammatis orto conflictatus est, cui et febris accessit,[14] sed venae sectione semel in brachio atque iterum in lingua instituta, postquam aliquantum puris evomuit, resedit dolor atque ita ipse iam melius valere incipit. Putamus eum ex opera cognato Reigersbergio iuniori[15] ex variolis decumbenti fideliter praestita, aliquid contagii attraxisse.

Deus interea te, tuam tuosque omnes nobis diu servet incolumes,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXVII Februarii 1645.

Nunc intelligo hodie (p)rorogatum in hanc septimanam Societatis Indicanae privilegium.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 20 st. D'Holl.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 8 Martii.

En in dorso: 27 Febr. 1645 W. de Groot.

11 Jan Kazimierz, halfbroer van koning Wladislas IV van Polen, was op 23 september 1643 in de bedevaartsplaats Loreto toegetreden tot de orde der jezuïeten. In november 1644 dong hij naar het scharlaken, maar op advies van paus Innocentius X nam hij geen overhaaste stappen en stuurde een koerier naar Warschau. De koning verleende zijn medewerking aan de promotie (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 191-193). Op 28 mei 1646 ontving de prins de verheffing tot kardinaal. Hij zag echter af van een priesterwijding. Twee jaar later deed de kardinaal-diaken afstand van zijn kerkelijke waardigheden en besteeg als koning Jan II de Poolse troon (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 29).

12 Hertog Maximiliaan I van Beieren fladderde listig tussen Wenen en Parijs.

13 Jean de Croï (Croy), predikant te Béziers en professor aan de academie van Nîmes, liet doorschemeren dat zijn *Sacrarum et historicarum in Novum Foedus observationum pars prior, in qua Dan. Heinsii Prolegomena in Exercitationes Sacras perpenduntur* ..., Genève 1644, slechts de opmaat was van een langere reeks kritische geschriften tegen Heinsius' *Aristarchus Sacer*, Leiden 1627, en *Sacrarum Exercitationum ad Novum Testamentum libri XX ... Quibus Aristarchus Sacer ... emendatior nec paulo auctior indicesque ... accedunt*, Leiden 3639 (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 471, en III, p. 2, p. 16 en p. 41). Een *pars posterior*, ingedeeld in 'XXIII parties', kwam echter niet tot stand.

14 Pieter de Groot was teruggekeerd van een ziekenbezoek (*infra*, n. 15). Misschien kreeg hij weer last van een oude kwaal; vgl. no. 5981 (dl. XIII).

15 'Reigersbergius'- vermoedelijk Jacob (* 1625), halfbroer van Pieter en Johan van Reigersberch - herstelde van de pokken (variola maior).

7339. 1645 februari 27. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, etc., hochgeneigter herr vndt patron,

In eyl berichte ich hierdurch allein, dass den 12. dieses der Beyerische gesandter Dr. Krebs, zu Münster mit dem gewöhnlichen comitat der anwesenden gesandten einkommen ist.[2] Sonst war zwar zwischen denen herren Schwedischen vndt Frantzösischen gesandten ve(rglic)hen, dass die proposition an beeden orthen zugleich geschehen, inmittelst aber noch etwas weniges, biss mann etwa sehen möchte, ob noch einige Teutsche, vndt zum wenigsten der herren churfürsten gesandten sich zur stelle finden würden, damit zu ruck halten wollte;[3] wie amjetzo aber mann vernimbt, so seindt ungeachtet dessen die Frantzösische gesandten ihres orths mit ablegung der proposition den 13. dieses fortgefahren;[4] worinn aber eigentlich selbige bestehe, vernimbt mann noch nicht.

Belangendt hiesigen orth wirdt vermuthlich mann auch ehistens darzu schreitten, zumahln doch aus der vielfältigen gegebenen hoffnung von ehister herankunfft der Chur-Brandenburg-, Meintzisch[5] vndt anderer gesandten noch nichts werden will.[6]

Ich schliesse hiemit, verbleibendt stets,

Ew. Excell. gehorsamber diener,

G. Keller m.pa.

Osnabruck, den 17. Februarii 1645.

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, ambassadeur de Suede en France, à Paris. 16 st., tout 8 ll. 16 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 15 Maert.

En in dorso: 17 Febr. 1645 Keller.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 129. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 De Beierse gevolmachtigden Georg Christoph, vrijheer van Haslang, en dr. Johann Adolf Krebs ontvingen bij hun intocht in Munster (22 februari) de fel begeerde keurvorstelijke ‘eer en tytulen’ (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. 100-104).

3 Het vraagstuk van de gelijktijdige aanvang van het ‘vredeswerk’ (negotium pacis) in Munster en Osnabrück (nos. 7288, 7289, 7301 en 7302). De graaf van Avaux had de Zweedse gevolmachtigden niet tot matiging van hun harde opstelling ten aanzien van de aanwezigheid van de keurvorsten en Duitse standen kunnen bewegen. Op 10 februari keerde hij misnoegd terug van het bondgenootschappelijke overleg te Osnabrück: ‘Tout ce que nous avons pu faire est qu'ils semblent se restraindre à la venue des ambassadeurs de Mayence et Brandebourg et des députéz du cercle de Franconie’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 123-126).

4 De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini namen op 14/24 februari een nieuwe redactie (‘propositio I^{a}’) van de eerste Franse propositie, dd. 4 december 1644, in ontvangst (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 358-360).

5 De Mainzer gevolmachtigden Hugo Eberhard Cratz, graaf van Scharffenstein, Heinrich Brömser von Rüdesheim en dr. Johann Adam Krebs maakten op 10/20 april hun entree in Osnabrück. Vier dagen later verschenen de Brandenburgse gevolmachtigden Johann VIII, graaf von Sayn-Wittgenstein-Hohenstein, Johann Friedrich von Löben en dr. Peter Fritze in de stad (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 59-61).

6 De discussie over de Franse en Zweedse ‘propositiones de pace’ zou tot 1/11 juni 1645 voortduren (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 439-448).

7340. 1645 februari 27. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Den heere overste Helm Wrangel is onverwacht met sijne troupen ontrent Hamburg aengecoomen,[2] hij selfs eenige dagen in de stad gelogeert geweest en heeft de brugge te Altena, die den coning van Dennemercken in prejuditie van de stad Hamburg hadde bouwen laeten,[3] gans afbreecken laeten. Heeft de Deenschen in haere Marschlanden[4] over hals en cop gejaegt ende sich met sijn corpo tot Utersen ende tegens eene schanse te Elmeshoorn geset, 'twelck den vijant hoochelijck heeft verdrooten. Dieswegen den generael artillerie-meester Bauwr, generael-major Alefeld met 700 paerden wtgaende, meenden den heere oversten te overvallen. Maer sij sijn soodanig ontfangen geworden dat 113 - daeronder den generael-major Alefeld soude sijn[5] - op de plaetse doot sijn gebleven, 115 gevangen ende in de 400 paerden becoomen. Waerop den heere overste Wrangel in de Marschlanden is geruckt; ruïneert en brand daer alles, daermede den vijant aldaer wijder geen schuilplaetse en houde.

Den heere generael-major Coningsmarck is bij Boxtehude aengecomen;[6] heeft met 800 soldaten, verdeelt in 9 schepen, eene entreprise op het Oude Land voorgenomen, die wel gesuccedeert is, gelijck hij dan hetselve machtigt heeft, soodat het nu Boxtehude selfs wel mochte gelden. De Hessische souden Heldringen becoomen hebben.[7] Van beyde de hooftarmeën en hebben wij niet anders als dat se tegens malcanderen liggen, beyde geresolveert een hooftslagh te leveren.[8]

Deses staats provintiën sijn tegenwoordigh principalijck delibererende op de saacke van Sweden en Dennemarcken om eene resolutie te vatten tot antwoorde van haere coninckliJcke Mayesteyts resolutie,[9] die de heeren ambassadeurs Bicker en Stavenesse wt

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 165. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel verliet zijn kwartieren in Eckernförde en trok aan het hoofd van 1000 ruiters naar Altona. Op 17 februari maakte hij de brug over de Elbe onklaar en zette over Uetersen en Elmshorn (ten oosten van Glückstadt) zijn mars voort. Onderweg stootten zijn manschappen op de ruiterij van de Deense bevelhebbers Frederick von Bauer en Claus Ahlefeldt (*Gazette 1645*, no. 27, dd. 11 maart 1645, en 'Brieven van Hendrik Schrassert', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 322).

3 Het stadsbestuur van Hamburg had in 1643 bezwaar gemaakt tegen de bouw van een Deense paalbrug in Altona (H.-D. Loose, *Hamburg und Christian IV. von Dänemark während des Dreissigjährigen Krieges*, p. 99).

4 De 'Marschlanden', het land tussen Elbe en Eider, in het bijzonder Dithmarschen (*Historisches Ortsnamenlexikon von Schleswig-Holstein*, Neumünster 1992, p. 450).

5 De Denen vluchtten het moeras in; zie *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 626: 'Generalleutenanten Bauer und Alefeldt sind von dehnen pferdten abgesprungen und biss unter die armbe durchs wasser kaum entkommen'.

6 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had koers gezet naar Buxtehude en Stade 'im Alten Land' (*Gazette 1645*, nos. 26 en 27, dd. 11 maart 1645, en 'Brieven van Hendrik Schrassert', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 321-322).

7 De Hessische generaal-majoor Johann Geyso verleende de keizerlijke commandant van de vesting Heldrungen op 14 februari een vrije uittocht (*Gazette 1645*, no. 28, 'extraordinaire du XV mars 1645: La prise du chasteau d'Heldrunguen en Allemagne par les Hessiens; avec les articles de sa capitulation').

8 De strijd van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson tegen het keizerlijke leger in Bohemen.

9 Koningin Christina en de Zweedse rijksregenten hadden de Staten-Generaal in brieven van 5/15 november 1644 een nieuwe kans geboden om een resolutie te nemen over hun deelname aan een wapenvereniging ter 'versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart

Sweden hebben medegebracht.[10] Ondertussen is een strict verbot wtgegaen op lijfstraffe dat geene schepen sullen te vaaren hebben op oosten en Norwegen voor den tijt die hun sal genomineert werden.[11]

Warmede u. Excellencie bevelende in de protectie Godes, verblijve,

u. Excellencie dienstbereitwilligste.

Haage, den 27 Februari 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 8 Maert.

7341. 1645 maart 1. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Davausius, qui, ut in literis meis de die 23 Ianuarii significavi,[2] tum exspectabatur, venit postridie eius diei et ad 31 hic substitit. Eum hic invisebant principum et ordinum deputati Osnabrugae tum praesentes, rogantes, quemadmodum antea apud nos, ut propositio quam regnorum plenipotentiarii brevi facere decreverunt, tantisper suspenderetur dum qui in motu et itinere sunt aliorum statuum deputati huc veniant; id scilicet conveniens esse toties iteratis invitationibus, securitati regnorum melius firmandae consilio ordinum, in quorum libertate illa fundaretur; libertatem vero non melius recuperari et deinde sartam tectam servari, quam si ius belli et pacis, ambo avertendorum malorum, ordinibus constet. His, inquam, et similibus rationibus institentes urserunt, ut tantae rei paululum temporis daretur; alias existimarent ordines, toties vocati, ludibrio se haberi et praetextus nostros fuisse amicas invitationes, si iis inhaerere nolimus vel tantillum. Excussis ergo omnibus rationibus

en koophandel in d'Oost en Noord-Zee' (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 315-319).

10 Na de terugkeer van de Staatse ambassadeurs dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse (25 januari) was er in de vergadering van de Staten-Generaal een discussie op gang gekomen over de vraag of een oorlog tegen de koning van Denemarken wel strookte met de Staatse politiek van strikte neutraliteit ten opzichte van de keizer en het Rijk (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 178-189). De beslissing viel op 19 april 1645.

11 De Staten-Generaal stelden ieder jaar bij plakkaat de datum vast voor het uitzeilen van de koopvaarders naar de Sont en Noorwegen. Wie vóór de geoorloofde tijd het anker lichtte, liep de kans zijn schip en goederen te verbeuren (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 50-52 en p. 186-189, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 627). De algemene zeildag was aanvankelijk op 15 mei gesteld, maar de konvooivloot van vice-admiraal Witte de With lag pas op 9 juni klaar voor vertrek.

1 Hs. Stockholm, RA, Diplomatica Germanica A I 1 Westfaliska freden, Legat. 2, bijlage 13 (f. 304), copie; zie *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 518 en p. 524 no. 13. Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G.

2 De brief, dd. 23 januari/2 februari 1645 (no. 7289), waarin de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna het bezoek aankondigde van de graaf van Avaux aan Osnabrück.

et momentis rerum, communi tandem concentu ivimus in deputatorum sententiam,[3] indulgentes iis spatium aliquod temporis,[4] ad minimum usque

3 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had tijdens zijn verblijf in Osnabrück (4-9 februari) het wantrouwen van de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius niet kunnen wegnemen. Nadat hij tot het inzicht was gekomen dat de delegaties van de Hanzesteden, de hertogen van Braunschweig-Lüneburg, de hertog van Mecklenburg en de landgravin van Hessen-Kassel even hardnekkig vasthielden aan de aanwezigheid van een volwaardige 'Reichsdeputation' (keurvorsten, vorsten en standen), zwichtte hij voor hun wens om de aanbieding van de 'propositiones de pace' nog enige tijd uit te stellen (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 123-126 en p. 150-155; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 186-191).

4 Op 31 januari/10 februari keerde de graaf van Avaux misnoegd terug van het bondgenootschappelijke overleg: 'Tout ce que nous avons pu faire est qu'ils semblent se restraindre à la venue des ambassadeurs de Mayence et Brandebourg et des députéz du

dum electorales Moguntini et Brandeburgici, qui tum dicebantur in procinctu esse, advenirent.[5] Interea non dispalesceret deputatorum postulatum, sed culpa protractae propositionis conferretur in electorales, qui vi constitutionis imperialis Ratisbonensis[6] hic deberent adesse et sine quibus exiguum in tractatu effici posset. Laeti omnes nostra hac resolutione spem concipere coeperunt boni eventus, quando regna contra caesarianorum contrarias impressiones tam serio et communibus consiliis rem Germanicam restitutum irent.[7]

Verum, quod dolendum, mox aliae cogitationes obortae. Scilicet domini plenipotentiarii Gallici 13 huius mensis[8] ne verbo quidem, non dicam nobiscum, sed ne quidem cum regiae Maiestatis residente domino Rosenhana communicato, propositionem talem,[9] qualis hic sub litera A insinuatur,[10] mediatoribus exhibent. Non dicam nunc, quam inexspectatum hoc accidat principum deputatis hic praesentibus, et quantum damni communi regnorum interesse inde capturum videtur, quando emanabit ad ordines Imperii promisso exigui adeo temporis non stari. Id certe nos non parum afficit, quod per decem integros dies nulla notitia et causa allata sit a Gallicis plenipotentiariis consilii mutandi, in re tanti momenti, qualis est propositio generalis. Si in aliquo observandae sunt foederis leges, certe in hoc casu pari passu eundum esse omnes iudicabunt. Data est nunc Monasterii ansa mediatoribus promovendi negotium Monasteriense; caesarianis vero et Hispanis spes divellendi regna. Nos interea manemus constantes in priori resolutione.[11]

Quid de caetero fieri e re communi iudicaverimus, proxime significabitur. Iam iam Monasterio ad nos venit dominus residens Rosenhana, explicaturus nodi illius nexum.[12]

5 De Mainzer gevolmachtigden Hugo Eberhard Cratz, graaf van Scharffenstein, Heinrich Brömser von Rüdesheim en dr. Johann Adam Krebs maakten op 10/20 april hun entree in Osnabrück. Vier dagen later verschenen de Brandenburgse gevolmachtigden Johann VIII, graaf von Sayn-Wittgenstein-Hohenstein, Johann Friedrich von Löben en dr. Peter Fritze in de stad (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 59-61).

6 De beslissing over de toelating van de keurvorsten was op de Regensburger Kurfürstentag van 1636/1637 gevallen. In de loop van 1643 had keizer Ferdinand III de keurvorsten reeds voorzien van een uitnodiging ter vredesconferentie (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 88-90, en K. Ruppert, *Die kaiserliche Politik auf dem Westfälischen Friedenskongreß*, p. 86-90).

7 De discussie over de Franse en Zweedse 'propositiones de pace' zou tot 1/11 juni 1645 voortduren (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 439-448).

8 De datum, 13/23 februari, is ontleend aan een alarmerende brief van Schering Rosenhane, Zweeds resident te Munster (no. 7339, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 506-507).

9 De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini namen op 14/24 februari een nieuwe redactie van de eerste Franse propositie, dd. 4 december 1644, in ontvangst (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 358-360).

10 De bijlage met de Franse 'propositio I[a]' is niet overgeleverd; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 524.

11 De Zweedse gevolmachtigden wilden - overeenkomstig hun 'propositio', dd. 27 november/7 december 1644 - het 'vredeswerk' pas aanvangen wanneer de delegaties van de 'immediatreichsstände' (ordines) en 'mediatstände' ook daadwerkelijk in Osnabrück en Munster waren gearriveerd: 'Quamprimum vero ordines advenerint, parati erimus ad rem ipsam aggrediendum eaque facilitate tractandum, ut omnibus constet nihil eorum quae ad universi Imperii pacem omni ex parte aequam, tutam, decoram maturandum conducere potuerunt, a nobis omissum esse' (no. 7183 (bijlage), en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 313-314).

12 Zie nos. 7336 en 7387. De overkomst van Schering Rosenhane (20 februari/2 maart) bracht geen kalmte in de opwinding over de nieuwe Franse propositie (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 511-512 en p. 514-525, en *Diarium Lamberg*, p. 47-48).

Interea dum haec exactius perpendimus, velit Magnificentia vestra animum advertere et observare, quae ad Gallicam aulam et alibi gerentur dicenturque super hac re.

Dominus Torstensonius scribit ad me e castris suis ad Kaden, ut excerptum sub litera B indicat.[13] Quodsi intellexerit Galliam non modo tarde copias contra Bavaros mittere,[14] sed etiam in tractatu minus observantes [esse] concentus illius quem [foedus] requirit,[15] non parum turbabitur in suo proposito. In Holsatia et Bremensi tractu res prospere eunt.[16] Nec minus in Dania, ut literarum excerpta sub C pluribus docent.[17]

Quibus Magnificentiam vestram divino favori commendo maneoque,

Magnificentiae vestrae ad officia paratissimus,

Johannes Oxenstiern.

Osnabrugis, 19 Februarii stylo vetere anno 1645.

Quam vera sint, quae Dani sparserunt de incursione Sestedii in Sueciam,[18] superius nominatae chartae indicant.[19] Danice agunt et loquuntur!

Boven- en onderaan de copie: No. 13. Num. 13.

De minuut heeft in dorso: Osnabrugis, die 19 Feb. anno 1645. Ad dominum Hugonem Grotium. J.O. Axelii.

7342. 1645 maart 2. Van D. de Groot.[1]

13 De brief van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson uit zijn hoofdkwartier te Kadaň (Kaaden), dd. 3/13 februari 1645 (no. 7337), is niet overgeleverd; vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 175 no. 509, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 443-444.

14 Het belang van een versnelde terugkeer van de Franse legers naar het front aan de Rijn; zie de afspraken vastgelegd in het Frans-Zweeds verdrag van Wismar (1636/1638), art. 2: 'Le Roi [de France] fera la guerre ès Provinces hereditaires de la Maison d'Austriche par delà le Rhin, et la Reine de Suede ès autres Provinces hereditaires de ladite Maison, qui est à dire, au Roiaume de Boheme et de Silesie' (Du Mont, *Corps dipl.* VI 1, p. 123, p. 161 en p. 207-209).

15 De woorden 'esse' en 'foedus' komen alleen voor in de Stockholmse minuut.

16 De successen van de Zweedse bevelhebbers Hans Christoph, graaf van Königsmarck (Elbe en het aartsbisdom Bremen), en Helmut Wrangel (Jutland en Holstein); zie nos. 7337 en 7340.

17 De bijlage ontbreekt. Het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn overwinterde te Ystad in het Deense gewest Skåne (Schonen).

18 De *Gazette 1645*, no. 29, dd. 18 maart 1645, berichtte over de strijd bij de 'Moerschanse' (Morasschanze of Moritzerschanze) in de omgeving van Karlstad: 'De Lubeck, ledit jour 25 Fevrier 1645: Les Danois publient ici de grands avantages qu'ils ont remportez dans la Suéde, sous la conduite du sieur Hannibal Séestede [Hannibal Sehested] Gouverneur de Norwége, lequels ils disent avoir tout ravagé jusques aux fauxbourgs de Stockholm'.

19 De eerder genoemde bijlage C (*supra*, n. 17), met nieuws over het tegenoffensief van de Zweedse generaal-majoor Gustav Otto Stenbock in Värmland (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 540; *BLS* XV, p. 287-302, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., V, p. 601).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 27, 37. Eigenh. oorspr.

Monsieur,

Je croy m'avoir donné l'honneur de vous avoir escrit de Philipsbourg et vous avoir mandé le voyage que j'allay faire à Cassel.[2] J'en party le lendemain et arrivay icy avanthyer au soir. Madame la landgrave me fait esperer que je pourray avoir mes expeditions

2 Grotius' jongste zoon Dirk, ‘aide de camp’ in het Frans-Weimarse leger, had in een brief van 18 februari zijn missie naar het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel aangekondigd (no. 7323).

à ce soir pour m'en retourner demain à l'armée, laquelle je trouveray encore dans ces quartiers.[3] Celle de Hesse est en marche et prend son chemin vers le Main.[4] Je ne doubte point qu'elle n'attacque quelque place dans peu de jours. Hoechst est la plus apparante. Peutestre s'attacheront-ils aussy à Fridberg et Aschaffenburg.

Monsieur le mareschal de Torstenson est entré en Moravie et je voy qu'icy on ne doubte point qu'il ne soit joint aux Transsilvains.[5] Le landgrave de Darmstat fait des levées.[6] Il dit que c'est pour empecher les courses dans son pay[s]. Il y a apparance qu'il donnera ses troupes aux ennemis. C'est pourquoy il seroit du tout necessaire de ruiner ses levées en temps. Gleen est tousjours en Westphalie et a eu desseing sur Borken.[7]

Je suis, monsieur,
vostre tres obeissant serviteur et fils,
D. de Groot.

A Cassel, ce 2me de Mars 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la royne et couronne de Suede, à Paris, au fauxbour(g Saint-) Germain, pr(ez) de la Charité.[8]
In dorso schreef Grotius: 2 Martii 1645 D. de Groot.

7343. 1645 maart 2. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

3 De Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, hield kwartier in de vestingstad Philippsburg. Op 9 maart meldde hij zich op het rendezvous van de nieuwe lichtingen in Saverne (*Mémoires du maréchal de Turenne* II, p. 337).
4 De Hessische generaal-majoor Johann Geyso had na zijn krijgstocht tegen het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, koers gezet naar de Wetterau (Hessen). Onderweg bedwong hij de vesting Heldrungen, ten noorden van Weimar (14 februari). Hij vervolgde zijn mars in de richting van Friedberg, naar men vermoedde, met de intentie om de Zwabisch-Beiersen uit Höchst te verjagen (*Gazette 1645*, no. 30, dd. 18 maart 1645).
5 De inval van het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson in de Boheemse landen was het gesprek van de dag aan de Duitse hoven: 'Quelques-uns neantmoins croyent tousjours que le dessein du Général Torstenson n'est pas de s'arrester en ce Royaume, mais de passer vers la Moravie et la Hongrie, pour se joindre au Prince Ragotsky' [György I Rákóczi] (*Gazette 1645*, no. 24, dd. 4 maart 1645, en *Doc. Boh.* VII, p. 175 no. 509).
6 De militaire adviseurs van de landgravin van Hessen-Kassel waren niet gerust op de vredelievende intenties van landgraaf Georg II van Hessen-Darmstadt (K.E. Demandt, *Geschichte des Landes Hessen*, p. 258-261).
7 De keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, dreigde de Hessisch-Kasselse garnizoensstad Borken (ten westen van Munster) aan te vallen. Zie over de Hessische bezetting van deze plaats, *Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. 44.
8 Het hospitaal van de 'frères de la Charité' in de rue des Saints-Pères (Faubourg Saint-Germain) (Berty-Tisserand, *Topographie historique du vieux Paris* III, Parijs 1876, p. 218).
1 Copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 246. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 18 no. 29. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 445 en 467.

Harcurtius quidem in Catalaniam ivit,[2] sed multo ibi validiores suis Hispanicas copias est reperturus. Qui vero ad Rhenum sunt Galli, ut hostibus pares sint, auxilia a land-

2 De nieuwe Franse onderkoning Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, had in Lyon krijgsraad gehouden met zijn onderbevelhebber César de Choiseul, graaf van Du Plessis-Praslin ('Brieven van Willem van Liere', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 276). Op 12 maart trof hij in de Roussillon de laatste voorbereidselen voor zijn plechtige intocht in Catalonië (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 298-299).

gravia petunt.[3] Praecipuae adversus Flandriam sunt molitiones.[4] Et regina regens Batavis de honorum signis quaecunque voluere concessit,[5] ea lege ut illico in Flandriam et ipsi ducant et bonam classem habeant ad eam oram. Utrisque utile est bellum in Anglia civile,[6] quod brevi desiturum hic non creditur: tantum differunt conditiones quae de pace feruntur et partium consilia.[7]

Deus, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, augustae tuae Maiestati semper faveat,

augustae Maiestatis tuae obedientissimus subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, XX‹III› Februarii/2 Martii 1645.

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Eadem refert. Batavis honorum signa a regina regnante decreta. Anglica.

7344. 1645 maart 2. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Scripsit ad me dominus Groenewegius multo benignius quam in libro.[2] Velim et eum et dominum Bozum[3] amice meo mandatu salutari. Filiis tuis quamdiu aliter

3 De Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, zocht verbinding met de militaire adviseurs van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel. Hij vertrouwde de missie toe aan zijn 'aide de camp' Dirk de Groot; vgl. nos. 7323 en 7342.
4 De voorbereiding van de campagnes van de Franse en Staatse legers in Vlaanderen.
5 De erkenning van de Staatse 'eer en tytulen'. Op 17 februari was de Franse envoyé Godefroi d'Estrades in de vergadering van de Staten-Generaal verschenen met de plechtige verklaring: 'que sa Majesté accorde pleinement sans aucune reserve, ce qu'ils luy ont demandé touchant les rancs et honneurs de messieurs vos ambassadeurs, son intention estant qu'ils soient trettés partout comme ceus de Venise' (*Correspondance d'Estrades* I, p. 226-236; J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 320-328).
6 Zie de Engelse propaganda tegen een Frans-Staats offensief in de richting van de Vlaamse kust (nos. 7094, 7175 en 7207).
7 De conferentie te Uxbridge. Het was de bedoeling dat 16 commissarissen van beide partijen - koning en Parlement - in een tijdsbestek van 20 dagen onderhandelingen zouden aanknopen over de voornaamste artikelen van 'The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace'. De vredesbesprekingen werden tot woensdag, de 8ste maart, voortgezet ('Brieven van den gezant in Engeland', in *Kroniek HG* 25(1869), p. 24-38).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 977 App. no. 744. Antw. op no. 7325, beantw. d. no. 7363.
2 De brief ontbreekt (no. 7325). Het betreft hier een vriendelijke reactie van mr. Simon Adriaensz. van Groenewegen van der Made op de brief die Grotius had geschreven naar aanleiding van de ontvangst van de editie *Inleydinge tot de Hollandtsche Regts-geleertheit, beschreven bij Hugo de Groot, bevestigt met placcaten, hantvesten, oude herkomen, regten, regts-geleerden, sententien van de Hoven van Justitie in Hollant ende elders, mitsgaders enige bij-voegsels ende aenmerkingen op de selfde, door Mr. Simon van Groenewegen van der Made, advocaet voor de voorsz. Hoven van Justitie in Hollandt*, Dordrecht 1644 (*BG* no. 765).
3 Een groet aan de dichter mr. Cornelis Boey, advocaat in Den Haag, vriend van Willem de Groot.

prodesse non possum, omnia opto felicissima.[4] Cornelius noster Venetiis adhuc haeret.[5] Dicitur cum nescio quo depugnasse. Nos pridem ab eo nihil literarum habuimus. Didericus a

4 Johan en Jacob, de twee studerende zonen van Willem de Groot en Alida Graswinckel.
5 Grotius' oudste zoon Cornelis was niet bijzonder mededeelzaam over zijn belevenissen in Venetië.

marescallo Turennae rursus ad landgraviam missus est.[6] Uxor mea adhuc Rotomagi versatur in malis negotiis Treselianis.[7] Blavium impellas rogo.[8]

De honoribus et titulis, etiam ut priores invisantur[9] Batavorum legati, regina regens ita concessit ut in beneficio id haberi velit et bonam pro eo operam reposcat. Ut Batavi se cum Suedis coniungant, puto et ex re ipsorum esse et foederi convenire,[10] quandoquidem interpellatus Danus distulit facere quod ratio et aequitas exigunt.[11] De mercibus quae impositae sunt in hostium naves dixi quae in mentem veniebant in libris de Iure belli ac pacis,[12] tibique assentior. Responsum meum de tali controversia apud me non habeo.[13] Sed valde examinata olim fuit ea quaestio, ob Italicas merces in navibus Lusitanicis repertas.[14] Vide Boetii decisionem 178 et Straccham.[15] De responsis

6 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot had zich onmisbaar gemaakt in het leger van de Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne. Op 18 februari mocht hij voor de tweede maal een missie ondernemen naar het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel; vgl. nos. 7323 en 7342.

7 Maria van Reigersberch trachtte haar schade te verhalen uit het failliete handelshuis van Daniel Tresel te Rouaan (no. 6216 (dl. XIV)). Misschien consulteerde zij hier ook de raadsman van haar dochter Cornelia, de advocaat 'maistre Pierre à Luchtenberg'; zie no. 7320.

8 Willem de Groot vreesde dat dr. Joan Blaeu de uitgave van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) op dezelfde lange baan zou schuiven als de herdruk van Grotius' *De iure belli ac pacis* (BG no. 572). Slechts sporadisch liet de Amsterdamse drukker-uitgever iets van zich horen; zie nos. 7286 en 7325.

9 'invisantur', verbeterd uit: 'invisentur'. De erkenning van de Staatse 'eer en tytulen'. De Fransen hadden lange tijd geaarzeld over de concessie van de 'eerste visite' aan de vertegenwoordigers van de Republiek (*Correspondance d'Estrades* I, p. 219, p. 227-228 en p. 233-236; J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 320-328, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 140-141).

10 Grotius' pleidooi voor een Zweeds-Staatse wapenvereniging ter 'versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee' (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640).

11 Martin Tancke, de Deense resident in Den Haag, had de Staten-Generaal voorgespiegeld dat koning Christiaan IV tot inkeer was gekomen en bereid was om de klachten van schippers en reders in overweging te nemen. Zijn handreiking maakte geen enkele indruk op de Hoog Mogenden (*Aitzema* (f^{o}) III, p. 4-5, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 146-148 en p. 186-187).

12 De Denen hadden een Zweeds schip, geladen met Hollandse koopwaar aangehouden; zie Grotius' *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 571), Liber III, caput I, § V, 4, add. 'Liber consulatus maris editus est lingua Italica'.

13 Hier wordt waarschijnlijk gedoeld op een advies dat Grotius in december 1642 op verzoek van Lieuwe van Aitzema (1600-1669), resident van de Hanzesteden in de Republiek, had opgesteld in de zaak van een Portugese aanhouding van neutrale schepen; vgl. no. 5997 (dl. XIII), nos. 5970A en 6004A (dl. XVII), en *Brieven van en aan Hugo de Groot - waaronder twee van Lieuwe van Aitzema - in de Provinciale Bibliotheek van Friesland*, Leeuwarden 1995.

14 In zijn *Annales et historiae de rebus Belgicis* (*BG* no. 741), liber XI (anno 1602), p. 429, stelde Grotius het vraagstuk van de Italiaanse goederen op Portugese schepen aan de orde: 'Illud obscurius, an quae captis in navibus Italorum bona inveniebantur, in praedam cederent. Res inter aequitatem et ius belli media transigendo decisa est'; zie C.G. Roelofsen, 'Het trieste slot van een reis om de wereld in het begin van de zeventiende eeuw; de affaire Carletti', in *Mededelingen van de Nederlandse Vereniging voor Zeegeschiedenis* 20(1970), p. 18-24 en p. 60-62, en V. Enthoven, *Zeeland en de opkomst van de Republiek: Handel en strijd in de Scheldedelta, c. 1550-1621*, Leiden 1996, p. 195-199 (de aanhouding van de Portugese kraak São Jorge door Zeeuwse Oostindiëvaarders (1602) en het 'tot goede prijs' verklaren van de goederen van de Florentijnse koopman Francesco Carletti (1602-1603)).

15 N. Boerius, *Decisiones Burdegalenses*, [Genève] 1620, *Decisio* CLXXVIII (p. 322-325), en Benvenutus Straccha, *Tractatus de mercatura seu mercatore/Tractatus de navibus*, in *De mercatura decisiones et tractatus varii et de rebus ad eam pertinentibus, in quibus*

meis scripsi nuper nolle me illa edi, nisi in magnis negotiis et quae peritorum iudicio approbentur.[16]

Nescio, an conveniant quae de archiepiscopi morte ad te misi cum iis quae Hagae vulgata sunt.[17] Sed illud de sanguine possit verum fieri.[18] De Annotatis[19] velim memineris.[20] Si qua iudicia romanensium de Horis canonicis audieris, fac me gnarum.[21] Vitam domini Utenbogardi, ubi commodum erit mittere, exspectabo.[22]

Hic omnia quieta sunt.[23] Harcurtius iam in Catalania erit. In Italia nihil agitur. Rosa, qui cum bonis copiis equestribus et pedestribus Rhenum transierat oppidumque

16 De adviezen van Hugo de Groot in het eerste deel van de *Consultatien, advysen en advertissementen, gegeven ende geschreven bij verscheyden treffelijcke rechts-geleerden in Hollandt*, Rotterdam (Joh. Naeranus) 1645 (*BG* no. 796). Pas na Grotius' overlijden openden Willem en Pieter de Groot hun dossiers; zie het derde deel, tweede stuk, van de *Consultatien*, Rotterdam (Joh. Naeranus) 1648 (*BG* no. 799).

17 De Franse en Nederlandse beschrijvingen van de terechtstelling van William Laud (1573-10/20 januari 1645), aartsbisschop van Canterbury. In de *Gazette 1645*, no. 20, 'extraordinaire', dd. 16 februari 1645: 'Relation de la mort de l'archévesque de Cantorberi, avec sa harangue', had Grotius kunnen lezen dat een zekere 'Jean Hind' het verslag had gemaakt van de 'particularités'. Het verhaal over de 'diversche reeten in de soldering' van het schavot (no. 7325) was niet in de Franse vertaling opgenomen (Ch. Carlton, *Archbishop William Laud*, Londen-New York 1987, p. 226).

18 De extraordinaris Staatse ambassadeur Johan van Reede van Renswoude schreef op 27 januari aan de Haagse hofsecretaris Constantijn Huygens: 'Hierbij gaet de harangue van den bisschop van Cantelbury; ick heb een in 't duijts op Rotterdam gesonden, die correcter is, die ick meyn, een yder sal connen crijgen binnen weijnich dagen' (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 122). Dit Rotterdamse exemplaar bevatte de door Willem de Groot aangehaalde 'Toe-gift' (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5156 en 5156b).

19 De vermissing van twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137). In arren moede had Willem de Groot voor de aanbieding van de *Annotata* aan Claude Saumaise en Gerardus Joannes Vossius een beroep moeten doen op de winkelvoorraden van de Leidse Elzeviers en dr. Joan Blaeu (no. 7145).

20 De vrachtvaarder aan wie de Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge het transport van de presentexemplaren (*supra*, n. 19) had toevertrouwd, was nooit in de Republiek komen opdagen. Het werd nu tijd om de boekhandelaren te betalen; zie no. 7363.

21 De Amsterdamse uitgave van het 'discours' van de Parijse kanunnik Claude Joly, *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus*, Parijs 1643. Grotius wachtte nog steeds op het 'iudicium' van de advocaat Willem van der Goes en de doctores van Leuven; zie no. 6426 (dl. XIV) en no. 6938 (dl. XV).

22 Wtenbogaerts autobiografie *Leven, kerckelijcke bedieninghe ende zedighe verantwoordingh.... Alles bij hem selven beschreven ... bevestight met verscheyden bewijsen, acten, ende munimenten, daer toe dienende*, [Rotterdam (Joh. Naeranus) 1645], kreeg een ongunstige ontvangst in de kring van de calvinistische predikanten. De Zuid-Hollandse synode, die op 5 juli 1645 in Woerden bijeenkwam, verlangde een verbod op de 'scripta posthuma van Johannes Uyttenbogaart' (Knuttel, *Acta der particuliere synoden van Zuid-Holland* II (1634-1645), p. 489-490). De Staten van Holland namen het verzoek op 22 juli in overweging en kwamen tot het besluit 'dat het Boek onlangs uitgegaan, geïntituleert, Johannis Uyttenbogaarts leeven ...; alreede door den druk zijnde gemeen gemaakt, en door het Land gedistribueert, sal werden gedissimuleert, en op sijn beloop gelaaten, maar wat aangaat seeker groot Volume [*Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien* (*BG* no. 892)], het welk werd geseid jegenwoordig onder de Pers te weesen ... is goedgevonden dat het selve sal werden verbooden...' (*Res. SH*, dd. 22 juli 1645).

23 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 2/4 maart 1645.

et arcem Nogoldiam erat populatus, ad Merciaci validioris adventum retro se tulit ad Cisrhenanos.

Ubi uxor huc redierit, tempus erit de Spadano itinere cogitandi.[24]

Tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

Lutetiae, 2 Martii 1645.

Deus te cum uxore, liberis et amicis servet. Vide, an aliquid efficere possis, ut chartae mihi restituantur. Erant quaedam inter eas perutiles.[25] Nescio, an verum sit quod audio, in parlamento Anglicano literas scriptas ad dominum Salmasium, ut defendat ipsorum gubernationem ecclesiasticam contra episcopos et independentes; ipsum autem id facturum in libro quem scribit de Primatu.[26]

7345. 1645 maart 2. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

't Is mij lief dat die van Hollant courage hebben.[2] Zoo zij dezen hoeck connen te boven zeilen,[3] het zal haer niet alleen hierin, maer oock in alle andere toecomende voorvallen dienen. UEd. zal mij verobligeren met mij te laeten weten wat daerin zal passeren. Ick wensch dat dit een oorzaecke moge zijn om de vrundschap tuschen Swede ende Hollant oyt vast te knoopen. Twijffele niet off uwe Ed. zal daertoe bijbrengen wat mogelijck is. Zoo uwe Ed. oock iet particuliers uit de heer Bicker

24 Maria van Reigersberch had haar dochter Cornelia een kuur te Spa in het vooruitzicht gesteld. De definitieve beslissing zou vallen na Maria's terugkeer uit Rouaan (*supra*, n. 7).

25 De teruggave van de papieren die in 1618-1619 onder toezicht van de Hollandse gecommitteerde Johan van Wassenaar († 1645), heer van Duvenvoorde, uit Grotius' Rotterdamse pensionariskamer waren gelicht (no. 1012 (dl. II), en Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 50 en p. 173). In een brief van 7 augustus 1638 (no. 3712 (dl. IX)) wees Grotius zijn zwager Nicolaes van Reigersberch op de mogelijkheid dat François van Aerssen († 1641), heer van Sommelsdijk, en raadpensionaris Jacob Cats beslag hadden gelegd op 'eenige van mijne papieren'.

26 De Leidse hoogleraar Claude Saumaise zou een brief van de Schotse 'commissioners' hebben ontvangen met het verzoek om zijn studie *De primatu papae* op te dragen aan de Parlementen van Engeland en Schotland (Leroy, *Dernier voyage*, p. 186). De uitnodiging inspireerde de auteur tot het opstellen van een *Apparatus* 'contre la Monarchie Ecclesiastique et l'Anarchie des Independans' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 91, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 418 en p. 429). In september 1645 legden de Leidse Elzeviers de laatste hand aan zijn *Librorum de primatu papae pars prima, cum apparatu. Accessere de eodem primatu Nili et Barlaami tractatus* (Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 442-443).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 40 I. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met 7346.

2 Alleen de Staten van Holland waren bereid een offer te brengen aan een wapenvereniging met de Zweden tot 'versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee' (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640).

3 'Een hoeck te boven zeilen', in de betekenis van 'een lastige klip voorbijzeilen' (*WNT* III, 1, kol. 847). De afgevaardigden van Zeeland - met uitzondering van de vertegenwoordigers van Middelburg en Zierikzee - en de landgewesten vertrouwden liever op het beleid van de prins.

heeft connen vernemen van 'tgunt in Swede passeert, zal blijde zijn oock daervan onderrecht te werden.[4]

4 Nicolaes van Reigersberch zal de Staatse ambassadeurs dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse (* 1596 te Zierikzee) uitgenodigd hebben voor een vertrouwelijk gesprek over Zweedse zaken (no. 7320).

Zoo de steden van Hollant niet in alles vast aen malkander houden, zullen zij haer mettertijd quaelijck vinden.[5] Dat Denemarcken uit Londen zoude werden geholpen, heeft gantsch geen apparentie.[6] Uit Lubeck zal de hulp oock slecht vallen.[7] 'tGunt mijnheer den rijcxcancellier werdt naegegeven, meene ick te zijn buiten apparentie.[8] De lichtinge die den churfurst van Brandenburg doet, hebben wat in.[9] Monsieur de Strade is tot noch toe geluckigh geweest in zijne negotiatiën.[10]

Dat de zaecke van Oost-Indië zoolang draelt,[11] dat oock de questiën in Ceilan[12] ende die van Oost-Vrieslant[13] niet te neder gelegt en werden, is vremd. In dit laetste schijnt dat Neef[14] zich zeer toont geïnteresseert. Van de zeewapening in Spaignie, van eenige Lon-

5 De Staten-Generaal handhaafden hun verbod op Deense wervingen in de Republiek (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 186-187).

6 Het Deense dreigement om in Londen hulp te zoeken, had inderdaad 'gantsch geen apparentie': het 'Committee of Both Kingdoms' was in onderhandeling getreden met de Schotse Zweed Hugh Mouat over een Engels-Zweedse alliantie tegen de koningen van Denemarken en Spanje (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 252, p. 303 en p. 330).

7 De Hanzesteden hadden reeds een regeling getroffen voor de afvaardiging van Johann Marquart (Lübeck), Hieronymus Frese (Hamburg) en Albert Beke (Bremen) naar het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro (H.-D. Loose, *Hamburg und Christian IV. van Dänemark während des Dreissigjährigen Krieges*, p. 110-120).

8 Gissingen over het stilzwijgen van kanselier Axel Oxenstierna (no. 7260, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 154-155) en de lange duur van het ziekbed van de rijkstresorier Gabriel Bengtsson Oxenstierna (no. 7313).

9 Friedrich Wilhelm, keurvorst van Brandenburg, vreesde de jaloezie van koning Wladislas IV van Polen in de zaak van het 'Zweedse huwelijk'. Omdat een halfzuster van de koning in 1642 een verbintenis was aangegaan met Philipp Wilhelm van Palts-Neuburg (1615-1690), achtte hij het raadzaam zijn garnizoenen in de Kleefse landen te versterken (no. 6664 (dl. XV), en *Urk. u. Act.* I, p. 151-152 en p. 866, en V, p. 231).

10 De voorbereiding van de campagnes van de Franse en Staatse legers in Vlaanderen. De Franse envoyé Godefroi d'Estrades had met de Staten-Generaal overeenstemming bereikt over de vernieuwing van het 'traité de campagne'. Het verdrag werd op 10 maart geratificeerd (*Het Staatsche leger* IV, p. 144; *Aitzema* (f^{o}) III, p. 3 en p. 43-44; *Correspondance d'Estrades* I, p. 222-224, p. 230-231 en p. 233-245).

11 Grotius onderschatte de kracht van het verzet tegen de prolongatie van het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie (*Res. SH*, dd. 18 en 21-28 februari 1645, en *Pieter van Dam. Beschryvinge van de Oostindische Compagnie* I, deel I, p. 46-47 en p. 60-76).

12 De twist met de Portugese ambassadeur Francisco de Sousa Coutinho over de verdeling van de kaneellanden tussen fort Galle en Colombo. De advocaten van de Oostindische Compagnie verleenden hun medewerking aan een compromis over de naleving van het op 12 juni 1641 gesloten Staats-Portugese wapenstilstandsverdrag op het eiland Ceylon (Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 193-195). Ook in deze zaak verliep de 'negotiatie' van de Franse envoyé gelukkig: op 13 maart 1645 kon hij aan kardinaal Jules Mazarin berichten: 'L'affaire du roy de Portugal avec la Compagnie des Indes est terminée' (*Correspondance d'Estrades* I, p. 224-225 en p. 245-246).

13 De landgravin van Hessen-Kassel had gaandeweg haar vertrouwen verloren in de goede afloop van de Haagse besprekingen over de Hessische inkwartiering in Oostfriesland. In een brief van 23 januari 1645 deed zij een beroep op de goede diensten van de Franse envoyé. Haar verzoek kwam bij de juiste persoon terecht: op 24 april bracht Godefroi d'Estrades de betrokken partijen - de landgravin, graaf Ulrich II van Oostfriesland en de Staten-Generaal - nader tot elkaar in een accoord over de verlenging van het staakt-het-vuren voor de duur van 10 maanden (*Correspondance d'Estrades* I, p. 217, p. 224-225, p. 228-229, p. 232, p. 237-247 en p. 253-254, en L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 257-258).

14 Frederik Hendrik ('Neef') en Amalia van Solms hadden in 1641 ingestemd met de verloving van hun dochter Henriëtte Catharina met Enno Ludwig, oudste zoon van Ulrich II, graaf van Oostfriesland.

densche schepen die in de macht van den coning van Engelant zouden zijn gecomen, is hier mede geruchte.[15]

2 Maert 1645.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eerste raid in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Den 2 Martii 1645 broeder de Groot uyt Paris.

7346. 1645 maart 4. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den cardinael de Valencé[2] is wederom gegaen nae Italië, hebbende zich langen tijd bedeckt hierontrent gehouden. Den bisschop van Limoges,[3] suspect zijnde aen mijnheer den cardinael, heeft ordre ontfangen van zich vanhier te vertrecken. Aen den hertogh van Espernon is het graefschap van Foix verpant voor tweehondertduizent gulden.[4] De provincie van Languedoc weigert quartieren te geven, zegt oock de middel[en] niet te hebben om de twaelffhondertduizent gulden op te brengen die men van haer eischt. In Guienne ende Xainctogne valt oock moeite.[5] Hier te Parijs zal het gelt lichter werden gevonden:[6] twee millioenen over den raed van den coning, over het parlement alhier, over de camer van reeckening, over de cour des aides, drie millioenen over de partisans, zeven over de rijcke burgers.

15 De koninklijken troffen in de haven van Weymouth 16 schepens 130 stukken geschut en een grote hoeveelheid wapenen aan. Twee rijk beladen Londense schepen konden niet op tijd uitwijken naar een veiligere haven (‘Brieven van den gezant in Engeland’, in *Kroniek HG* 25(1869), p. 35-36; *Briefw. C. Huygens* IV, p. 133 en p. 135, en *Gazette 1645*, no. 25, dd. 4 maart 1645).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 40m. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met 7345.

2 Kardinaal Achille d'Estampes-Valençay was op 26 januari in Parijs verschenen. De volgende dag ontving hij een officiële aanzegging om de stad te verlaten. De kardinaal achtte het raadzaam om in een buitenwijk de gebeurtenissen af te wachten. Spoedig ontving hij bezoek van een vertegenwoordiger van kardinaal Jules Mazarin die hem een regeling aanbood voor zijn terugkeer naar Rome (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 250-251; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 46, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 164-166).

3 François de La Fayette (1590-1676), bisschop van Limoges, aalmoezenier aan het hof van Anna van Oostenrijk, vertrok naar zijn bisdom (nos. 6429 en 6505 (dl. XIV); Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 64, en *Tallemant des Réaux* I, p. 928).

4 Bernard de Nogaret de La Valette (1592-1661), hertog van Epernon, gouverneur van Guyenne, leverde een bijdrage aan de versterking van de Franse troepenmacht in Catalonië (*Lettres Mazarin* II, p. 115). Het graafschap had een bijzondere betekenis voor de hertog: het herinnerde hem aan zijn jong overleden moeder Marguerite de Foix († 1593), gravin van Candale (*DBF* XII, kol. 1341-1342).

5 Het verzet tegen de belastingmaatregelen van Michel Particelli, heer van Emery, ‘contrôleur général des finances’ (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 91-97).

6 Op 1 september 1644 hadden Gaston van Orléans en Henri II de Bourbon, prins van Condé, in de Grand'Chambre van het Parlement van Parijs een edict laten voorlezen waarin de gegoede burgerij van Parijs werd aangezegd om een last van 1500000 ponden aan renten te dragen (‘la taxe des aisés’). De Franse schatkist zou met deze maatregel verrijkt worden met een bedrag van 18 tot 20 miljoen ponden (nos. 7027 en 7039 (dl. XV)).

De coninginne-regente verstaet dat hetgunt zij heeft toegegeven aen de Heeren Staten-Generael der Vereenigde Nederlanden in 't stuck van titulen, visite, etc., is uit gratie

ende dat men haer daervoor eenen goeden dienst schuldigh is.[7] 't Schijnt wel dat men hoope heeft wat groots te doen in Vlaenderen; op andere plaetzen zie ick niet dat groot voordeel zal vallen.

In Italië is alles stil. Uit Naples ende Toscane werdt allerlei voorraed gezonden tot defensie van Malta tegen de Turcken.[8] Den Grooten Hertogh fortificeert sterck aen Piombino[9] ende Prato. Den grave van Harcourt is nae Catelagne,[10] maer zal daer niet vinden boven de twaelffduizent man, daer men de Spaegnaerden hout sterck bij de tweeëndetwintichduizent, waerover commanderen zal don Joan d'Austria[11] met raed van den connestable van Castille, den marquis de Leganes, don Philippo da Silva ende don Francisco de Melos, die haer bij provisie zullen honden te Tortose ende den coning met zijn zoon te Valence.[12] Men verwacht daer vijftienhondert man uit Vlaenderen, daer nochtans het crijgsvolck niet te veel en is. Cantelmo had eenige volck verloren, overvallen door de boeren bij Aigremont.[13] Overal blijckt dat den coning van Spaignie bij de laetste vloot uit West-Indië[14] groot geld heeft ontfangen. Men zegt dezelve vloot gebracht heeft duizentendeachthondertduizent gulden. Hiervan zoude nae Antwerpen overgemaect zijn hondert-

7 Op 17 februari was de Franse envoyé Godefroi d'Estrades in de vergadering van de Staten-Generaal verschenen met de plechtige verklaring: ‘que sa Majesté accorde pleinement sans aucune reserve, ce qu'ils luy ont demandé touchant les rancs et honneurs de messieurs vos ambassadeurs, son intention estant qu'ils soient trettés partout comme ceus de Venise’ (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 327-328). Een week later (25 februari) benadrukte de envoyé in een toespraak tot de Hoog Mogenden het uitzonderlijke karakter van de koninklijke gunst en sprak hij de hoop uit dat de Staten deze concessie zouden beantwoorden met een nauwlettendere naleving van de Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’ (*Correspondance d'Estrades* I, p. 233-236).

8 Zes galeien van de Maltezer ridders hadden in september 1644 een van de mooiste en grootste galjoenen van de Turkse vloot overmeesterd. Sultan Ibrahim wilde de schade verhalen op de Johannieters en de Venetianen (*Gazette 1645*, nos. 25 en 27, dd. 4 en 11 maart 1645, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 175-176).

9 Het is onwaarschijnlijk dat Ferdinando II de' Medici (1610-1670), groothertog van Toscane (*DBI* XLVI, p. 278-283), het fort van Piombino versterkte (no. 7321, n. 13 en 14). Lees: ‘Pistoia’ (Pistoria).

10 De nieuwe Franse onderkoning Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, had in Lyon krijgsraad gehouden met zijn onderbevelhebber César de Choiseul, graaf van Du Plessis-Praslin (‘Brieven van Willem van Liere’, in *Kronijk HG* 17(1861), p. 276). Op 12 maart trof hij in de Roussillon de laatste voorbereidselen voor zijn plechtige intocht in Catalonië (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 298-299).

11 Er waren in Parijs ‘adviezen’ uit Barcelona binnengekomen met nieuws over een troepenconcentratie in Tortosa en een wijziging in het bevel van het Spaanse leger in Catalonië: 's konings natuurlijke zoon Juan José van Oostenrijk (1629-1679) (*Diccionario de Historia de España* II, p. 580-585) zou de benoeming tot generaal ontvangen, met naast zich een raad van wijze mannen bestaande uit de edellieden Bernardino Fernández de Velasco, ‘condestable de Castilla’, Diego Felipe de Guzmán, markies van Leganés, don Felipe de Silva en de gewezen Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo (‘Brieven van Willem van Liere’, in *Kronijk HG* 17(1861), p. 276).

12 Koning Philips IV en zijn zoon Baltasar Carlos, prins van Asturias, zouden volgens dezelfde ‘adviezen’ (*supra*, n. 11) in Valencia de ontwikkelingen aan het front volgen.

13 De inwoners van Ager (ten noorden van Lérida) waren in opstand gekomen tegen het Spaans gezag (*Gazette 1645*, no. 22, dd. 18 februari 1645). Tweeduizend Catalanen beletten het leger van Andrea Cantelmo de doortocht naar het garnizoen van Agramunt (‘Brieven van Willem van Liere’, in *Kronijk HG* 17(1861), p. 276, en *Gazette 1645*, nos. 23 en 25, dd. 25 februari en 4 maart 1645).

14 De terugkeer van de Spaanse zilvervloot; zie nos. 7320 en 7321, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 129.

duizent ducatiën,[15] een deel nae Wenen, een deel op Francfort tot fortificatie van Frankenthal.[16]

Een leger van zesduizent is bij Rijssel ende meerdert.[17] Themines ende eenige andere Fransoisen[18] uitlopende uit Watten zijn gevangen. Teillancoeur, comende van hertogh Carel om te commanderen binnen La Motte, is onderschept[19] ende binnen La Motte is in hechtenisse gestelt een Sainct-Mars[20] over correspondentie die men zegt dat hij gehouden heeft met de Fransoisen. Den major Rose was den derde Februarii gegaen over [den] Rijn,[21] passerende de brugge tot Brisac; was getrocken in 't landt van Wirtenberg, had de stad Nagold met het casteel genomen ende geplundert.[22] Alsoo hij verder meende te gaen, zoo men meent nae Stolhove,[23] was hij door de aencomste van Mercy met grooten trouppen genoodzaect geweest terugge te trecken.

Den marescal de Turenne had mijne zoon, die aide de camp is, gezonden aen mevrouw de landgravin[24] om haer Hoocheit trouppen naerder te doen comen. In Frankenlant is een groot deel van het Beyersche crijgsvolck. Die van dat landt zijn te Bambergen weder vergadert. Meenen aen de keiserschen geen logementen in te willigen, noch nieuwe contributie, pretexerende haere onvermogentheit;[25] die van

15 De Spanjaarden maakten voor hun geldtransporten naar de Zuidelijke Nederlanden regelmatig gebruik van Engelse schepen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 176).

16 Koning Philips IV maakte geld vrij voor de aflossing van zijn wacht in de Paltsische vestingstad Frankenthal. Eind maart aanvaardde kolonel Giulio Antonio Castello di Frangipane het bevel over het Spaanse garnizoen; zie no. 7398.

17 Soldaten van de Zuidnederlandse ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini bespiedden de Franse patrouilles die in opdracht van de Picardische bevelhebber Jean, graaf van Gassion, de dorpen in de omgeving van de Spaanse garnizoensstad Saint-Omer onder contributie brachten (‘Brieven van Willem van Liere’, in *Kronijk HG* 17(1861), p. 274, en *Gazette 1645*, no. 25, dd. 4 maart 1645).

18 De compagnie van Pons-Charles de Lauziéres († 1646), markies van Thémines (Témines) (*Dictionnaire de la Noblesse* VI(11), kol. 796), had al te opvallend de koninklijke vesting Watten verlaten; vgl. *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 261-262.

19 ‘Le sieur de Taillencourt (Teillancoeur)’, intendant van de gouverneur van het Lotharingse bolwerk La Motte, was ‘op sijn wedercomste uyt Brabandt in handen van de Franschoysen gevallen, ende aengesien bij hem brieven van Hertoch Carel gevonden waren, met ordres aen den heere Cliquot, Gouverneur van de selve plaetse, om den heere St. Mars ... te straffen, soo heeft den heere Magalotti gedreyght den gemelde Intendant met gelijke tractement te bejegenen’ (‘Brieven van Willem van Liere’, in *Kronijk HG* 17(1861) p. 276-277, en *Gazette 1645*, no. 40, dd. 8 april 1645).

20 De officier Saint-Mars - mogelijk Isaac de Civille, heer van Saint-Mars (*Dictionnaire de la Noblesse* III(5), kol. 745-750) - was niet de enige Lotharinger die in correspondentie met de Fransen stond. De *Gazette 1645*, no. 34, berichtte op 25 maart 1645: ‘Un soldat n'aguéres sorti de ladite place [La Motte], raporte que Cliquot qui en est Gouverneur, a fait arrester le sieur de Germainvilliers’.

21 De Frans-Weimarse bevelhebber Rheinhold von Rosen verliet op 4 februari de Franse garnizoensstad Breisach voor een verkenningstocht in het Württemberger land (*Gazette 1645*, no. 23, dd. 25 februari 1645).

22 De verovering van Nagold, ten westen van Tübingen (no. 7323).

23 Het garnizoen van Stollhofen (ten zuidwesten van Rastatt) sloeg alarm en stelde zich in verbinding met de Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy: ‘Le Général Mercy s'est campé prés de Stutgard, pour observer le Général Major Rose: lequel apres s'estre abouché avec le Mareschal de Turenne à Philipsbourg, est retourné joindre ses troupes pres de Tubinguen’ (*Gazette 1645*, nos. 26 en 30, dd. 11 en 18 maart 1645).

24 De Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, zocht verbinding met de militaire adviseurs van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel. Hij vertrouwde de missie toe aan zijn ‘aide de camp’ Dirk de Groot; vgl. nos. 7323 en 7342.

25 Het verzet van de Frankische Kreits tegen de door de keizer verlangde contributie van ‘120 Römermonate’ (no. 7296, en K. Ruppert, *Die kaiserliche Politik auf dem Westfälischen Friedenskongreß*, p. 68).

Noremberg houden dezelve tael. Zulcx oock veele princen zullen doen die haer niet vinden in poincten om gedwon-

gen te connen werden. Ondertuschen doet den gemelte marescal de Turenne allerley provisie. Uberlinge is in peryckel geweest van overvallen te werden.[26] 't Oordeel is daer dat den marescal Torstenson mede goede provisie zal doen van vivres ende fouragie zonder iet te hazarderen voor ende aleer den prince Rakoczy ende de Fransoisen zullen zijn in actie.[27] De keizerschen geven oock uit te Francfort dat noch de Sweden noch de Fransoisen geene vrede en zoecken,[28] hebbende alrede onder haer ende met de Vereenigde Nederlanden het Rijck verdeelt. De roomschgezinde cantons van Switserlant, opgehitst door den paus ende den hertogh van Beieren, houden haer stijf tegen Zurich.[29] Spreecken vanuit Vrancrijck thuis te ontbieden die van haere cantons hier dienen, waernae mij dunct Vrancrijck niet veel en behoeft te vragen.[30] Den coninck van Spaignie werdt gezegt te Cadiz ende daerontrent gereed te maecken twaelff galeoenen, tweeëndetwintich Spaensche schepen, noch zooveel uit Napels ende tien uit Duinkercke.[31]

Van 't overvallen van Waltmugen in Engelant[32] bij 's conincx volck zal de tijding nu al in Hollant zijn, alwaer men oock zal weeten off Montrouge zulcke progressen doet in Schotlant[33] als men hier zegt ende off hij Glascon heeft becomen ende off in Engelant de

26 Luitenant-kolonel Johann von Rosen, jongere broer van de Frans-Weimarse bevelhebber (*supra*, n. 21, en *Lettres Mazarin* II, p. 23), koos met 400 ruiters positie in de vesting Hohentwiel (Singen). Een confrontatie met de Zwabisch-Beiersen aan de Ueberlinger See (Meer van Konstanz) ging hij evenwel uit de weg.

27 De meningen van de nieuwsagenten in Frankfort over de inval van het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson in de Boheemse landen liepen uiteen. Het meest geloofwaardig klonk de veronderstelling dat de Zweden op weg waren naar de kwartieren van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi; vgl. no. 7342; *Doc. Boh.* VII, p. 175 no. 509, en *Gazette 1645*, no. 24, dd. 4 maart 1645.

28 De keizerlijke commissarissen te Frankfort, graaf Ernst von Öttingen-Wallerstein en dr. Johann Christoph Metzger, hadden de afgevaardigden op de 'Deputationstag' steeds afgehouden van een serieuze discussie over de Franse en Zweedse uitnodigingen ter vredesconferentie. Groot was dan ook hun teleurstelling toen zij in een keizerlijk schrijven, dd. 13 januari 1645, de opdracht ontvingen om de vorsten en standen vrij te laten in hun beslissing over de afvaardiging naar Munster en Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 221-222; R. von Kietzell, 'Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645', in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 118-119, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 344-348).

29 De katholieke kantons Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden, Zug en Glarus tekenden op de landdag te Baden (5-25 februari 1645) protest aan tegen het aanhoudend streven van het kanton Zürich om zijn gezag te laten gelden in de landvoogdij Thurgau. De twist spitste zich toe op de afbraak van de Adelheidskapel van Uttwil en de inwijding van een altaar in de kerk van Lustdorf (Thurgau) (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1340-1343).

30 Het kanton Zürich had de bemiddeling van de Franse ambassadeur Jacques Le Fèvre de Caumartin ingeroepen, maar de katholieke kantons lieten zich niet imponeren en deden een beroep op de diensten van de nuntius Lorenzo Gavotti en de Spaanse resident in Luzern (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 59-62, en *Gazette 1645*, no. 25, dd. 4 maart 1645).

31 De berichten over een 'zeewapening in Spaignie' waren reeds doorgedrongen op het Haagse Binnenhof (no. 7345). Tot teleurstelling van de Fransen maakten de Staten-Generaal geen aanstalten om hun scheepsmacht voor de kust van Duinkerken te versterken; vgl. nos. 7317 en 7320.

32 De koninklijken namen in de derde week van februari bezit van de haven van Weymouth (Weymuyen). De parlementsgezinden gingen onmiddellijk tot de tegenaanval over (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 133 en p. 135, en *Gazette 1645*, no. 25, dd. 4 maart 1645).

33 De Schotse en Ierse koninklijken van James Graham, markies van Montrose, hadden in de Schotse Hooglanden de overhand verworven op het leger van de 'solemn league and covenant' onder bevel van Archibald Campbell, graaf van Argyll. De strijd om Glasgow zou op 15/25 augustus 1645 in het voordeel van de koninklijken beslist worden (G. Donaldson, *Scotland: James V to James VII*, p. 333-334, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 211).

ruiterie die onder den grave van Essex heeft gedient,[34] persisteert van niet te willen staen onder het commandement van Waller nochte van iemant anders als van den gemelde grave, 'twelck schijnt een beginsel te zijn van scheuring onder die zijde. Alle hetwelck bijeengevoecht zijnde hier doet geloven dat den coning niet en is in poincten om de paix te maecken,[35] gevende de bisschoppen ende de Ieren ten beste ende laetende de dispositie van de mil[i]cie aen het parlament. Cestre werdt gezegt geblocqueert te zijn bij Brewerton parlamentaris,[36] maer prince Mauris hoopte die plaetse te ontzetten.

Eenige provisiën van Hailbrun gaende nae Frankenthal zijn bij de Fransoisen van Worms onderschept.[37] Aen alle de Fransoisen die in Catalogne moeten dienen,[38] is ordre gegeven dat zij haer op de frontieren zullen vinden den vijfendetwintichste Februarii. Te Londen is den eerste Februarii een jesuyt om de religie opgehangen nae haere coustume.[39] Men zegt hier dat het keisers leger in Behmen is tot twintichduizent man, tachtich stucken geschuts boven de mortieren.[40] Den paus heeft tot hulp van den keizer uit de tienden van 't rijck van Naples gegeven zooveel dat het waerd is vijftighduizent croonen; heeft oock goede somme gezonden nae Ierlant.[41] Gremonville, ambassadeur van Vranc-

34 Het Lagerhuis had met een meerderheid van 7 stemmen zijn goedkeuring gehecht aan het voorstel om leden van het Hoger- en Lagerhuis in het vervolg uit te sluiten van civiele en militaire functies (‘the Self-Denying Ordinance’). Toen sir William Waller het bevel wilde overnemen over de ruiterij van Robert Devereux, graaf van Essex, kwamen de grafelijke oudgedienden in opstand en verschansten zich op de weg van Farnham naar Leatherhead (Surrey) (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 282, p. 303-304, p. 307-308, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 135).

35 De conferentie te Uxbridge. De onderhandelingen over de belangrijkste artikelen van ‘The humble desires and propositions’ waren vastgelopen. Alleen op het punt van het opperbevel over leger en vloot leek de koning bereid te zijn een compromis te treffen (*Gazette 1645*, no. 25, dd. 4 maart 1645, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 295).

36 Het leger van sir William Brereton blokkeerde de toegangswegen naar de koninklijke garnizoensstad Chester. Een troepenmacht die prins Moritz (Maurits) van de Palts in Worcester bijeen had gebracht, was in aantocht, maar op het beslissende moment durfden de koninklijken de strijd niet aan te gaan (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 245, p. 292-294 en p. 367-371).

37 De proviandmeesters van het Spaanse garnizoen van Frankenthal konden het konvooi uit Heilbronn niet op tijd naar hun vesting loodsen (*Gazette 1645*, no. 25, dd. 4 maart 1645).

38 Dezelfde *Gazette* (*supra*, n. 37) meldde dat de soldaten die in de Languedoc waren gelegerd, de aanzegging hadden gekregen om op 25 februari gereed te staan aan de Catalaanse grens.

39 Henry Morse (1595-1645), ook bekend onder de namen Claxton en Warde, trad na zijn theologische studies in Douai en Rome toe tot de Societeit (1625). Een bezoek aan zijn missiegebied Durham werd hem fataal. Op 31 januari veroordeelde het Parlement hem tot de strop en de verminking van zijn stoffelijk overschot. Het vonnis werd op 1 februari te Tyburn (Londen) voltrokken (*DNB* XXXIX, p. 113-114; *Gazette 1645*, nos. 25 en 28, dd. 4 en 15 maart 1645: ‘Le Martyre souffert par un Pere Jésuite en Angleterre pour la foy Catholique’, en Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5161).

40 Het nieuws ontleende Grotius aan de *Gazette 1645*, no. 24, dd. 4 maart 1645: ‘L'Empereur et l'Archiduc Leopold sont encor à Prague, où ils tiennent souvent Conseil pour aviser aux plus prompts moyens de s'opposer aux Suédois’.

41 Paus Innocentius X zou, volgens de *Gazette 1645*, no. 25, dd. 4 maart 1645, de keizer en de Ieren van de ‘confederation of Kilkenny’ financiële steun hebben toegezegd.

rijck, is te Rome gearriveert,[42] den marquys de Saint-Chaumont blijvende particulier,[43] wiens apologie weinigh effecte doet tot zijn voordeel.[44]

4 Mars 1645.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 4 Martii 1645.

7347. 1645 maart 4. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Rosa[2] tertio Februarii per pontem qui Brisaci est, Rhenum transierat[3] cum equitibus mille, peditibus quingentis, intravitque in agrum Wurtembergicum, oppidumque Nagoldiae cum arce irrupit et depopulatus est. Et cum maiora iam agitaret, creditus imminere Stolhoviae, Merciacus cum quatuor millibus adventare nuntiatus fecit, ut ille in Alsatiam rediret. Filius meus natu minimus, qui est apud dominum marescallum Turennae, rursum mittitur ad Hassiae landgraviam, ut eius copiae quantum fieri potest ad Gallicas appropinquent. A Francofurto discimus literas, per quas traiiciuntur nomina, in eam urbem venisse et a Gallis et ab Hispanis,[4] et ab his praecipue ad Francothaliam bene muniendam. Bavarici militis maximam partem esse in Franconia. A marescallo Turennae contrahi omnia quae ad bellum victumque sunt necessaria[5] neque tamen eo minus eum a Gallorum multis nulla suetis ferre incommoda deseri. Palam a caesarianis rumores spargi divisam arcanis pactionibus inter Suedos, Gallos et Batavos Germaniam. Eos qui res circuli Franconici procurant, nolle apud se recipere caesarianos milites, rapax hominum genus; eorum exemplum secuturos principes multos, nisi aliter facere cogantur. Iudicare ibi peritos rerum marescallum Torstensonium, qui magnam dicitur parare copiam alendis hominibus et equis, proelia vitaturum, ut tempus ducat donec princeps Ragozius et Galli partem hostilium virium in se trahant; iactari interim a caesarianis se nihil quam proelium malle.

42 Kardinaal Jules Mazarin had Nicolas Bretel, heer van Grémonville, belast met een buitengewone missie naar Rome (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 39-41). De ambassadeur maakte op 2 februari zijn opwachting aan het pauselijke hof (*Gazette 1645*, no. 25, dd. 4 maart 1645, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 173-175).

43 De ‘avec injure’ teruggeroepen Franse ambassadeur Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), hield zich schuil in Casaletto (tegenw. villa Doria-Pamphili (Rome)).

44 Kardinaal Jules Mazarin nam nauwelijks notitie van het verweerschrift ‘Relation véritable de ce qui s'est passé en la création du pape Innocent X contre les faux bruits publiés au désavantage de M. de Saint-Chamond’ (H. Coville, *Etude sur Mazarin et ses démêlés avec le pape Innocent X*, p. 40-46).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 247; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 528 no. 574. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 441.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 4 maart 1645 (no. 7346).

3 De Frans-Weimarse bevelhebber Rheinhold von Rosen verliet op 4 februari de Franse garnizoensstad Breisach voor een verkenningstocht in het Württemberger land (*Gazette 1645*, no. 23, dd. 25 februari 1645).

4 De bankiers in Frankfort verzilverden Franse en Spaanse wisselbrieven. Koning Philips IV had geld overgemaakt tot ‘fortificatie van Frankenthal’.

5 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, schonk aandacht aan een regelmatige bevoorrading van de Franse garnizoenssteden Bad Kreuznach, Bacharach, Bingen, Oppenheim, Mainz, Worms, Spiers, Philippsburg, Germersheim, Landau en Neustadt an der Weinstrasse.

Hispani apud Gades classem habere dicuntur XX longarum navium Hispanicarum, praeter has galeonum XII, decem navium a Dunquerca, a Neapoli XXII. Exercitum His-

panicum in Catalania esse supra XX millia; Gallicum non ultra XII. Mittit et rex Hispaniae pecunias Viennam, centies mille ducatos Antverpiam. Dicitur postrema ex America classis ei portasse mille octingenta florenorum millia, et septuaginta florenorum millia cepisse de Anglis parlamentariis.[6] Futurus rex ipse cum filio Valentiae, imperium autem belli per Catalaniam penes Johannem Austriacum, consiliariis et adiutoribus ei additis comite stabuli Castellae, marchione Leganesio, Philippo Silva, Francisco Melone; hos omnes substituros Tortosae. Legi militem, exspectari e Flandria mille et quingentos. Interim Cantelmum, cum ad Agrimontium copias duxisset aliquas, coitione rusticorum damnum accepisse.

In Belgicis partibus apud Insularum urbem Hispani contrahunt copias, et iam nunc eae sunt supra sex millia. Theminius et alii quidam Galli e Wattena egressi in hostium potestatem venere. Friburgenses et alii catholici romanenses Helvetii minantur se militem suum e Gallia revocare velle,[7] quod Gallia non multum curat. Teillancurtius, qui iussu ducis Caroli ibat ut Mottam intraret, captus a Gallis est. In ipsa Motta Sanmarcius quidam reus fit arcanarum cum Gallis pactionum. Comitatus Fuxensis[8] duci Espernonio pignori oppositus est pro ducentis millibus florenorum. Languedocia neque milites regios recipere vult metu maletractationis, quam expertae sunt terrae aliae, et contra petitionem mille et ducentorum millium florenorum patrocinium sumit a paupertate. Et tum in Aquitania, tum in Sanctonibus motuum quaedam sunt initia.[9] Multae autem ubique civitates petunt conventum ordinum regni,[10] quo nihil est magis invisum aulae, fraena sibi iniici nolenti. Indicti autem hic sunt duo milliones in eos qui sunt in hoc parlamento, in consilio regio, in rationalium collegio et subsidiorum; tres milliones in publicanos, septem in civium ditissimos.

In Anglia regii vi cepere Walmuthum, non mediocria commoda allaturum isti parti locum. Haec prosperitas animos regi addet,[11] ne aut episcopos aboleri patiatur, ad quorum tutelam se iureiurando dicit obligatum, aut militiam omnem tradat in manus parlamenti, aut Hibernos, qui pro se stetere, hostes iudicet. Dicuntur autem regii etiam in Scotia res bene gessisse. De Glasconia a Monterougio capta parum certus est rumor. Equites qui sub Essexio militarunt sine eo nolunt, quo parlamentum iubet, proficisci, quod magnum signum est dissidii inter summam nobilitatem et minorem cum plebe coniunctam. Brevertonus parlamentarius eminus Cestriam circumsidere dicitur, sed adversus eum ire princeps Mauritius.

A Neapoli Melitam missa sunt quae bello contra Turcam sunt necessaria. Ethruscus Pistoriam et Pratum munit diligenter. Uberlinga in periculo fuit. Franconiae conventus Bambergae est. Noremberga metationes et nova tributa defugit. Helvetios romanenses inflant et papa et Bavarus. Lemovici episcopus ab hac urbe iussus est abscedere, suspectus cardinali.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae det res prosperrimas,
Sublimitatis tuae devotissimus cultor,

6 De Spanjaarden en Duinkerkers maakten jacht op Engelse Parlementsschepen; vgl. *CSP Dom. 1644-1645*, p. 207 en p. 300.
7 De Zwitserse kantons hadden hun recruten een verbod opgelegd om de wapens op te nemen tegen de keizer. Het stadsbestuur van Fribourg ging een stap verder en verbood de soldaten nog langer de vaandels te volgen van de Franse bevelhebbers Pierre de Magalotti (Lotharingen) en Henri de Lorraine, graaf van Harcourt (Catalonië) (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 58-61).
8 Het graafschap Foix (Fuxium).
9 De belastingoproeren in de Languedoc, Guyenne (Aquitania) en de Saintonge; vgl. nos. 6471 en 6533 (dl. XIV) en no. 6840 (dl. XV).
10 De 'Etats généraux' waren in 1614 voor het laatst bijeengekomen. De druk op de regering om de standen te raadplegen, werd steeds groter.
11 De conferentie te Uxbridge; zie no. 7346, n. 35.

H. Grotius.

Lutetiae, XXII Februarii/IV Martii 1645.

Dicitur hic exercitus in Bohemia caesarianus esse ad XX millia, machinae maiores LXXX, praeter ea, quae vocant mortaria. Quod papa dedit ad res imperatoris sustentandas ex decimis regni Neapolis, dicitur pervenire ad L millia scutatorum; dicitur et multa dedisse ad res Hibernorum tutandas. Venit Romam Gremonvillius legatus Gallicus, marchione Sancti Chaumontio ad privatam fortunam redacto nec audente in Galliam redire. Apologeticus de ipso editus valde friget. Boccalinus residens regis Poloniae apud rempublicam Venetam arcana quaedam tractavit cum praefecto Mediolanensi.[12] Commeatus qui ab Heilbrunna ibant Francothaliam, intercepti sunt a Gallis qui sunt Wormatiae. Iussi hic sunt milites omnes qui in Catalania sunt militaturi, esse ad fines XXV Februarii. Londinio suspendio punitus fuit iesuita primo die Februarii tantum ob religionem. In conditionibus de pace audimus regem Magnae Britanniae paratum fuisse ad partiendum imperium in milites et nautas cum parlamentariis. Regem eundem percepisse ferme ad duos milliones ex navibus Anglicis, quae se ipsi dediderunt.[13] Redduntur a parlamentariis quaedam naves bello captae, ut Galliae satisfiat.[14]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Germanica. Rumor arcanis pactionibus Germaniam inter Suedos, Batavos et Gallos dividendam. Hispanica. Belgica. Lotharingica. Conventus ordinum in Gallia exoptantur. Tributa indicuntur. Anglica. Varia. Papae erga imperatorem et Hibernos liberalitas. Sancti Chaumont[ius] in Galliam redire non audet.

7348. 1645 maart 4. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

In Italia quiescitur.[2] In Catalania et ad Rhenum nihil magni videntur acturi Galli, ideo quod maiores illis in locis sint hostium copiae. Rosa trans Rhenum profectus praedas inde agere coeperat, sed adventante Merciaco multo validiore retro cis Rhenum se recepit. Nunc Galli filium meum ad landgraviam misere, ut eius copiae ad Gallicas appropinquent. Sunt aliqui motus in Languedocia, Sanctonibus, Aquitania,

12 Frater Aurelio (Clemente Boccalini) van de orde der Servieten, 'resident van de koning van Polen in Venetië', zoon van Traiano Boccalini, verkocht in februari 1645 het fel begeerde manuscript van de *Osservazioni su Tacito di Troyano Boccalini* aan Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouverneur van Milaan. De Venetianen namen hem deze vermetelheid hoogst kwalijk en trokken prompt zijn jaargeld in (*Gazette 1645*, no. 25, dd. 4 maart 1645; *DBI* XI, p. 4-6 en p. 10-19; *Archivo de Simancas, Catálogo* XXIII. *Papeles de estado. Milán y Saboya*, p. 464, en *Catálogo* XXVI. *Papeles de estado Venecia*, p. 351-356).

13 De koninklijken troffen in de haven van Weymouth 16 schepen, 130 stukken geschut en een grote hoeveelheid wapenen aan. Twee rijk beladen Londense schepen konden niet op tijd uitwijken naar een veiligere haven (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 133 en p. 135, en *Gazette 1645*, no. 25, dd. 4 maart 1645: 'Sa Majesté Britannique a pris cependant par force le port de Waimouth, de grande importance, et tiré pres de deux millions de livres des vaisseaux qui se sont allez rendre à son service').

14 Robert Rich (1587-1658), graaf van Warwick, admiraal van de Parlementsvloot, beloofde de Franse zaakgelastigde Melchior, heer van Sabran, de teruggave van twee prijsschepen (*Gazette 1645*, no. 25, dd. 4 maart 1645).

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 77. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 744 no. 1737. Beantw. d. no. 7362.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 4 maart 1645.

sed non duraturi, quantum datur iudicare. Pecuniae aegre reperiuntur. Attamen ex divitiis Parisiensibus corradentur duodecim milliones. Pacis in Anglia dicitur vix ulla spes esse, quod

nimis dura sint quae parlamentarii a rege postulant contra ipsum, contra episcopos, contra Hibernos.

Deus, clarissime domine, Claritudinem vestram salvam praestet,

Claritudini vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, IIII Martis 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7349. 1645 maart 6. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine et patrone observandissime,

Nudiustertius aliquot naves Gotheburgo huc appulerunt.[2] In patria mea carissima res hactenus prospere cesserunt, quoad publica negotia. Oxenstierniana prosapia maeret ob decessum illustris domini Johannis Krusii, illustrissimi et excellentissimi domini cancellarii regni generi;[3] ut et Sparriana familia de obitu illustris domini Laurentii Sparre.[4] Sacra regia Maiestas edicto vetuit excessus, quae in conviviis, sponsaliis, nuptiis et puerperiis nobilium fieri sueverunt; etiam luxui in vestitu modum posuit,[5] videlicet ne quis panno auro vel argento intertexto, fimbriis, taeniis, laciniis aureis vel argenteis utatur neve aliis superfluis et luxuriem redolentibus.

Hucusque nihil hostile e Polonia vel Moscovia experta est Suedia. In Poloniam missus est dominus Axelius Sparre[6] et cum eo dominus Weidenhemius, loco secretarii, in Moscoviam vero scriba quidam,[7] indicatum feliciter translati in sacram

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1645, 9). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7335, beantw. d. no. 7375.

2 De Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer had ter beveiliging van de Zweedse havenstad Göteborg nog zeven schepen van zijn hulpvloot in de vaart gelaten. In februari gaf hij de Hollandse schippers toestemming om naar het vaderland terug te keren. Zijn zoon - vermoedelijk Laurens de Geer - wees hij bij deze gelegenheid aan als zijn representant in de Republiek ('Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 290-294, en Schutte, *Repertorium* II, p. 530-531).

3 De Zweedse krijgscommissaris Johan Jespersson Kruus, gehuwd met de kanseliersdochter Katharina Oxenstierna, was in de winterkwartieren van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn te Ystad gestorven; zie no. 7336.

4 Het overlijden van rijksraad Lars Eriksson Sparre, assessor in de Svea Hovrätt (*BLS* XV, p. 91-92, en Schutte, *Repertorium* II, p. 496-497).

5 De Zweedse rijksraden hechtten op 10/20 december hun goedkeuring aan het edict tegen gouden en zilveren versierselen (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 680, en 'Brieven van Hendrik Schrassert', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 327).

6 Koningin Christina vertrouwde de missie naar Polen toe aan de kanselarijraad Axel Sparre. Zijn hofmeester was de Duitser Johan Weidenhain (Weydenhayn), naderhand Zweeds agent in Danzig; vgl. *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 669; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 474, en S. Tommos, *The Diplomatica Collection in the Swedish National Archives*, p. 146.

7 De koninklijke gezanten maakten de reis over Riga ('Brieven van P. Pels', in *Kronijk HG* 24(1868), p. 713). De naam van de Zweedse secretaris die de notificatie van de

regiam Maiestatem regiminis auspicia. Illustris dominus Gabriel Gabrielis Oxenstierna[8] et dominus

troonsbestijging aan tsaar Michael Fedorovitsj moest doen, is niet overgeleverd, mogelijk Johan Roselin (Rosenlindt) (S. Tommos, *o.c.*, p. 123).

8 Gabriel Gabrielsson (1618-1647), zoon van rijksdrost Gabriel Gustavsson Oxenstierna († 1640), had in 1639 het advies van Grotius ingewonnen over zijn 'tour' (nos. 4230, 4317 en 4377 (dl. X), nos. 4608, 4764, 4887 en 4974 (dl. XI) en no. 5132 (dl. XII)). Bij terugkeer wachtte hem de promotie tot kamerheer van de koningin (1640), 'kammarråd' (1645) en president van de 'Hovrätt' in Dorpat (1646) (*SBL* XXVIII, p. 475).

Gustavus Bonde[9] cooptati sunt in numerum assessorum camerae rationum. Perillustris dominus Magnus Gabriel de La Gardie constitutus est colonellus sive praefectus custodum corporis regii.[10] Dominus Daniel Bhem, hactenus professor eloquentiae Upsaliae,[11] in aulam vocatus est, ut a secretis sit. Dominus Ruthius[12] apud exercitum in Scania erit excellentissimo domino mareschallo Hornio a secretis, nomine publico. Infesta reddit miles Suedicus singula in eadem Scania.[13] Coningsmarchius Stadam vi armata cepit.[14] Wrangelius circa Gluckstadium pro lubitu hostile solum depopulatur.[15] Interceptum demortui Lusitani corpus Osnabrugam relatum est.[16]

Gallorum actiones hominum iudicia nimium quantum fatigant. Dominus etenim d'Estrade Hagae Comitis dominis Ordinibus Generalibus dissuadere conatus est,[17]

9 Gustav Bonde, zoon van rijksraad Carl Bonde en Beata Oxenstierna, was op 8/18 december 1644 in het huwelijk getreden met Maria Elisabeth Ulfsparre (no. 7285). Op 27 januari/6 februari 1645 ontving hij de benoeming tot 'kammarråd'. Zijn verheffing tot rijksraad volgde in 1653 (*SBL* V, p. 339-349).

10 Graaf Magnus Gabriel De la Gardie moest nog twee jaar wachten op zijn toetreding tot de Zweedse rijksraad (17/27 maart 1647). Zijn aanstelling tot kolonel van de koninklijke lijfgarde was minstens even eervol (no. 7031 (dl. XV), en *Svenska Riksrådets Protokoll* X. (1643-1644), p. 685).

11 Daniel Behm (Behmer) (1611-1669) had met een aanbevelingsbrief van rijkskanselier Axel Oxenstierna een bezoek aan Parijs gebracht (no. 3756 (dl. IX)). In 1640 keerde hij als 'professor eloquentiae' terug naar de universiteit van Uppsala. Op 14/24 januari 1645 aanvaardde hij de benoeming tot secretaris van de koninklijke kanselarij. Vijf jaar later verhief de koningin hem in de adelstand (*SBL* III, p. 61-65).

12 Nicolaus Rhut (Rout; Rutth), secretaris van graaf Magnus Gabriel De la Gardie tijdens diens 'tour' naar de Republiek, Parijs en de Languedoc (nos. 6791 en 6920 (dl. XV)), werd secretaris te velde in het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in Skåne (Schonen) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., IX, p. 619).

13 De *Gazette 1645*, no. 22^2, dd. 25 februari 1645, berichtte over de toestand in de Zweedse winterkwartieren in Ystad: 'Le Mareschal Horn qui est logé dans son ancien poste, a esté renforcé d'un nouveau régiment qui lui est venu de Suéde: Mais la maladie est grande parmi ses troupes; comme aussi dans celles du Roy de Dannemarc'. Zie ook *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IX, p. 627.

14 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, nam op 27 februari bezit van Stade 'im Alten Land' ('Brieven van Hendrik Schrassert', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 326, en Lorenz, *Das Erzstift Bremen und der Administrator Friedrich während des Westfälischen Friedenskongresses*, p. 51).

15 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel nam na de uitschakeling van de Deense bevelhebbers Frederick von Bauer en Claus Ahlefeldt bezit van de dorpen en landerijen in de zuidelijke 'Marschlanden' (de omgeving van Elmshorn, Uetersen, Glückstadt en Krempe) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 626, en *Gazette 1645*, no. 27, dd. 11 maart 1645).

16 De keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, had aan de Fürstenauer commandant Michael Wilhelm Kobolt von Tambach opdracht gegeven om de kist en koffers van de Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes († 15 december 1644) over te brengen naar Osnabrück; zie no. 7351.

17 Op 17 februari was de Franse envoyé Godefroi d'Estrades in de vergadering van de Staten-Generaal verschenen met de plechtige verklaring: 'que sa Majesté accorde pleinement sans aucune reserve, ce qu'ils luy ont demandé touchant les rancs et honneurs de messieurs vos ambassadeurs, son intention estant qu'ils soient trettés partout comme ceus de Venise' (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 327-328). Een week later (25 februari) benadrukte de envoyé in een toespraak tot de Hoog Mogenden het uitzonderlijke karakter van de koninklijke gunst en sprak hij de hoop uit dat de Staten deze concessie zouden beantwoorden met een nauwlettendere naleving van de Frans-Staatse 'alliantie offensive ende defensive' (*Correspondance d'Estrades* I, p. 233-236).

ne bello fortunam experiantur contra Danum.[18] Utut foedus cum corona Suediae ipsis prae-

18 De Franse envoyé confronteerde de leden van de Staten-Generaal met de verwondering van zijn regering over de Staatse toebereidselen tot een oorlog tegen ‘haere geconfoedereerde’ Christiaan IV van Denemarken: ‘La Reyne sçait bien, Messieurs, qu'un des prétextes de ceste guerre est un traitté faict avec la couronne de Suède [het Zweeds-

textui esse possit, vi tamen foederis cum Gallia initi anno 1645[19] ipsos potius obligari ad arma sumenda contra caesarem et Austriacam domum quam contra regem coronae Gallicae et Foederatis Provinciis foederatum; illud ob praetentum rerum necessariarum defectum hanc in diem fuisse dilatum, hoc vero plausibili quadam levitate susceptum iri. Ut taceam quae praeterea pro roboranda propositione sua attulerat.[20] Licet etiam vi foederis et promissi domini d'Avaux nuperrime Osnabrugae facti tenebantur domini legati Gallici nihil super pacis negotio proponere, nisi re prius cum dominis legatis Suedicis communicata,[21] Monasterii tamen aliud probarunt insciis nostris propositionem suam de pace adversariis tradendo.[22] Quid causae sit, quidve haec portendant, rerum peritioribus iudicandum relinquo.

Divinae clementiae patrocinio, illustrissime et excellentissime domine legate, illustrissimam Excellentiam vestram et simul illustrissimae Excellentiae vestrae benigno favori observantiam meam commendo,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 6 Martii 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 15 Maert 1645.

19 Lees: het subsidieverdrag van 15 april 1634 en de Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’ van 8 februari 1635.

20 Volgens de zoon van Louis de Geer (*supra*, n. 2) waren de Hoog Mogenden hoogst verbaasd over de ‘harangue’ van de Franse envoyé: ‘Daerover is groot verseet [verzet] geweest in [de] Staeten-Generaels vergaderingh, ende meent men, hij het uyt geen last van sijn principalen geseyt heeft, maer den Prins sijn we(e)rck is’ (‘Brieven van Louis de Geer’, in *BMHG* 29(1908), p. 294-296).

21 Het vraagstuk van de gelijktijdige aanvang van het ‘vredeswerk’ (negotium pacis) in Munster en Osnabrück (nos. 7288 en 7289). De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hadden de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, kunnen overreden om de aanbieding van de ‘propositiones de pace’ nog enige tijd uit te stellen.

22 De Franse gevolmachtigden hadden de Zweden onkundig gelaten van hun besluit om de keizerlijke en Spaanse gevolmachtigden een nieuwe propositie aan te bieden. Op 24 februari namen de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini de ‘propositio I[a]’ in ontvangst; vgl. nos. 7336, 7339 en 7341.

7350. 1645 maart 6. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Annotata tua ad reliqua Novi Testamenti bene procedere laetus intelligo.[2] Quid Harcurtius in Catalonia,[3] quid dux Longovillanus in Germania promoturus sit,[4] avebo intelligere. De responsis faciam quod iubes, et quae filius habet per occasionem lustrabo.[5]

Hic apud nos magnis laboratur dissidiis. Societatis Indicae privilegium nunc vere intercidit, quinque provinciis id unice agentibus ut omnibus libera illic sint commercia,[6] Hollandis vero inter se divisis, qui tamen cum Selandis coniuncti societatem istam absque interventu aliarum provinciarum facile sartam tectam conservare possunt et debent; quod nisi fiat magna haec res Castellani regis bono cedet. Interea Societas Occidentalis Indiae plane periit, et iam primum perisse se sentiet. Harlemenses et Lugdunenses dum ei favent, totum alterius societatis negotium corruperunt.[7]

Dominus Johannes Reigersbergius[8] narravit mihi se nuper interfuisse concioni in qua Voetius multis verbis in te debacchabatur,[9] addito te omnino iudaizare et loca quae maxime pro christianis faciunt in alium sensum trahere, atque ita iudaeis gratificari, sed

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 281. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7330, beantw. d. no. 7369.

2 De drukproeven met Grotius' aantekeningen op de *Acta Apostolorum* waren reeds binnengekomen. *Tomus secundus* van Grotius' *Annotationes in Novum Testamentum* verscheen in 1646 op rekening van de auteur ‘apud viduam Gulielmi Pelé, via Jacobaea sub signo Crucis Aureae’ (*BG* no. 1138). Het derde deel (*pars tertia ac ultima*) werd in 1650 uitgebracht, eveneens te Parijs, maar nu bij de weduwe Théodore Pépingué en Etienne Maucroy (*BG* no. 1141).

3 De nieuwe Franse onderkoning Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, was vertrokken. Op 12 maart trof hij in de Roussillon de laatste voorbereidselen voor zijn plechtige intocht in Catalonië (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 298-299).

4 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, gouverneur van Normandië, ‘Plenipotentiaire de France’, kreeg de tijd om orde te stellen op de lopende zaken in zijn gouvernement. Eind mei nam hij in Vincennes afscheid van zijn echtgenote Anne-Geneviève de Bourbon. De reis naar Munster (intrede op 30 juni 1645) ging over land (Reims, Luik en Wesel) (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 248, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 73, p. 349, p. 466 en p. 498).

5 De adviezen van Hugo de Groot in het eerste deel van de *Consultatien, advysen en advertissementen, gegeven ende geschreven bij verscheyden treffelijcke rechts-geleerden in Hollandt*, Rotterdam (Joh. Naeranus) 1645 (*BG* no. 796). Pas na Grotius' overlijden openden Willem en Pieter de Groot hun dossiers; zie het derde deel, tweede stuk, van de *Consultatien*, Rotterdam (Joh. Naeranus) 1648 (*BG* no. 799).

6 De gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande hadden in de Generaliteitsvergadering van 4 maart besloten om het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie ‘impetrabel en open voor een ieder’ te verklaren. De resolutie werd door de afgevaardigden van de Staten van Holland afgewezen, met verzoek dat ‘deselve bij de Provinciën mag werden ingetrokken, en ten Registre geroyeert’ (*Res. SH*, dd. 6 maart 1645). Zie het pamflet ‘Extract uyt het Register der Resolutien van de ... Staten Generaal der Vereenighde Nederlanden. Sabbathij den 4^{den} Martii, 1645’ (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5222).

7 De ‘Westindische’ steden Leiden en Haarlem drongen in de vergadering van de Staten van Holland aan op een advies over de prolongatie van het octrooi van hun Compagnie, ‘alsoo verscheide Leeden niet en verstaan, dat het een sonder het ander te konnen geschieden’ (*Res. SH*, dd. 28 februari en 1 en 3 maart 1645).

8 Pieter de Groot en Johan van Reigersberch waren in februari naar Utrecht getogen voor een ziekenbezoek aan ‘Reigersbergius iunior’ (vermoedelijk Jacob van Reigersberch); zie no. 7338.

9 Neef Johan van Reigersberch aanhoorde in een preek van de Utrechtse theoloog Gijsbert Voet de calvinistische kritiek op de ‘profana’ in Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137); vgl. no. 7169, en ‘remarques’ 4 en 5 in *BG* no. 1137.

idem ille nuper etiam in Ordines publice invectus est et bona ecclesiastica sibi suisque symmistis vindicare voluit,[10] quam ob rem forte cathedra ipsi interdicetur.

Deus te, tuam, tuos nostrosque omnes diu sospitet,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, VI Martii 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 16 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 15 Maert.

En in dorso: 6 Martii 1645 W. de Groot.

7351. 1645 maart 6. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Te Osnabruge worden binnen weinig tijts de ceur-Mentse,[2] Brandenburgse[3] en Nurenbergse gesanten[4] verwacht. Den Beyerschen gesante is alrede voorlange te Munster aengecomen,[5] maer noch niet te Osnabruge, wegen de competentie met den Venetiaenschen ambassadeur.[6] Het Portug[es]ische lijck is wederom vrijgelaeten

10 Gijsbert Voet (1589-1676), hoogleraar en predikant te Utrecht, bestreed de pretenties van de overheid in kerkelijke aangelegenheden (*Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* II, p. 443-449). Op 15/25 januari beklaagden de gedeputeerden van de Staten van Utrecht zich bij het stadsbestuur over de predicatiën 'rakende het wegh nemen van de canonisien ende der selver in-komsten' (A.C. Duker, *Gisbertus Voetius* II, p. 294-302, en Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5580).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 166. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 De Mainzer gevolmachtigden Hugo Eberhard Cratz, graaf van Scharffenstein, Heinrich Brömser von Rüdesheim en dr. Johann Adam Krebs maakten op 10/20 april hun entree in Osnabrück.

3 Vier dagen later verschenen de Brandenburgse gevolmachtigden Johann VIII, graaf von Sayn-Wittgenstein-Hohenstein, Johann Friedrich von Löben en dr. Peter Fritze in de stad (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 59-61).

4 De Frankische afgevaardigden dr. Tobias Oelhafen, syndicus van Neurenberg, Cornelius Gobelius (Göbel), syndicus van Bamberg, en dr. Johann Müller, raad van de markgraven van Brandenburg-Kulmbach en Brandenburg-Ansbach, meldden zich op dezelfde dag als de Mainzer gevolmachtigden (10/20 april) (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 28 en p. 125; *Diarium Lamberg*, p. 60).

5 De Beierse gevolmachtigden Georg Christoph, vrijheer van Haslang, en dr. Johann Adolf Krebs hadden bij hun intocht in Munster (22 februari) de fel begeerde keurvorstelijke 'eer en tytulen' ontvangen (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. 100-104).

6 De gevolmachtigden van de gekroonde hoofden hadden nog geen definitieve beslissing genomen in het vraagstuk van de aanspreektitel. In het internationale diplomatieke verkeer was het namelijk een vast gebruik dat alleen ambassadeurs van souvereine staten en republieken - men denke aan de republiek Venetië - aanspraak mochten maken op de titel 'Excellentie' (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 543-547; *Diarium Wartenberg* I, p. 104-118, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 206-212).

en eindelijck gerestitueert;[7] word over Minden en Bremen op Holland nae Portugael ver-

7 De keizerlijk-Westfaalse bevelhebber Gottfried Huyn, graaf van Geleen, had aan de Fürstenauer commandant Michael Wilhelm Kobolt von Tambach opdracht gegeven om de kist en koffers van de Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes († 15 december 1644) over te brengen naar Osnabrück.

voert.[8] Te Munster sijn de nieuwe volmachten wtgelevert[9] ende de keysersche ende de Fransche richtigh bevonden. Maer de Spaensche volmachten[10] verschillen in drie poincten. Ten eersten, in den titul des conings van Vranckrijck, also hem alleen ‘christianissimi’ gegeven ende ‘serenissimi’ wtgelaeten werd. Ten tweede, in het getal der ambassadeurs, want drie, als duca de Medina de Las Torres, comte de Pignerando ende den bisschop van Cambray, met den titul van legaten daertoe benoemt werden ende de andere twee die alrede te Munster sijn ‘plenipotentiarii’ genoemt werden, welcke distinctie men voor achterlistigh en suspect hout. Ten derde, in den datum, also denselven niet, gelijck de keysersche en Fransche, op den tijt van de eerste vervaerdinge, maer op den tijt dat sij lest geschreven sijn geworden, geset is. De Hanse-stadsche gesanten, als die te Munster bij monsieur Servien audiëntie versochten,[11] hun oock gegeven wirde ende op de besproocken uire quaamen, liet monsieur Servien hun aenseggen dat hij haer niets te seggen en hadde, soodat sij wederom moesten aftreden, 'twelck sij voor een affront opnemen.

Dese weecke hebbe wt het rijck brieven gehad, meldende dat alles noch in goeden stand was.[12] Dat de heeren commissarissen nae de plaetse der tractaten vertrocken waaren[13] ende goede hoope van accommodement was. Dat de sieckte in Schoonen was ophoudende ende den generael Horn sijne quartiren gerustelijck was besittende.[14] Dat eenige nieuwe rijcxraaden in de ledige plaetsen vercooren waaren[15] ende haere coninckliјcke Mayesteyt door haer gansche rijck alle excessen in silvere

8 Een week na het uitgeleide van het stoffelijk overschot van de Portugese gevolmachtigde besloten de Zweden het arrest op de Osnabrücker domdeken Johann von Melschede op te heffen (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 201; *Diarium Wartenberg* I, p. 125).

9 De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden op 5/15 februari de uitwisseling van de geëmendeerde Franse, keizerlijke en Spaanse volmachten voltrokken (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 352-357).

10 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien ontdekten talrijke ‘defauts’ in de verbeterde Spaanse volmacht: 1. de koning van Frankrijk leek geen aanspraak te mogen maken op de titel ‘Serenissime’; 2. de vermelding van de hertog van Medina de Las Torres en de graaf van Peñaranda als speciale afgezanten, terwijl Joseph de Bergaigne, aartsbisschop van Kamerijk, en de twee reeds in Munster aanwezige Spaanse gevolmachtigden slechts ‘overige gevolmachtigden’ werden genoemd; 3. de dagtekening (5 januari 1645) die anders dan in de keizerlijke en Franse volmachten (13/23 juni 1643 en 20 september 1643) voorbijging aan het tijdstip van de uitvaardiging van de oorspronkelijke volmachten (juni-juli 1643) (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 159-161 en p. 166, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 351).

11 De Hanzeaten dr. David Gloxinus (Lübeck), Liborius von Line(n) en dr. Gerhard Koch (Bremen) en dr. Johann Christoph Meurer (Hamburg) handelden bij aankomst in Munster niet volgens de regels van het Franse protocol: zij brachten eerst de Spaanse gevolmachtigden don Diego de Saavedra y Fajardo en Antoine Brun de particuliere ‘visite’, en vervolgens de Franse gevolmachtigde Abel Servien (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 91-94, en *Aitzema* (f^{o}) III, p. 61-62).

12 De terugkeer van enkele schepen van de Zweeds-Hollandse hulpvloot van Louis de Geer in het vaderland; zie no. 7349.

13 De rijksraden Johan Skytte en Matthias Soop maakten in de tweede week van januari gebruik van een ‘bequaeme sleede baene’ naar Kalmar. Twee weken later, op 23 januari/ 2 februari, stond ook rijkskanselier Axel Oxenstierna gereed voor vertrek (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 149-151, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 473-475 en p. 513-514).

14 Het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn had gedurende de barre wintermaanden weinig kunnen uitrichten in Skåne (Schonen); vgl. 7349.

15 Een van de kandidaten was graaf Magnus Gabriel De la Gardie; zie no. 7285, n. 9.

of goude passementen, bruiloften en feesten hadde verbooden.[16] Dat den heere Lars Sparre ende den generael-commis-

16 De Zweedse rijksraden hechtten op 10/20 december hun goedkeuring aan het edict tegen gouden en zilveren versierselen (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 680, en 'Brieven van Hendrik Schrassert', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 327).

sarius Kruuse overleden waaren.[17] Datter te Stockholm groote preparatië[n] te water gemaackt wirden. Dat haere coninckliycke Mayesteyts camerheere Axel Sparre nae Polen versonden was met seeckere schrijven en instructie, oock eenen expressen nae Moscau afgevaerdigt wirde,[18] onder anderen om te notificeren haere coninckliycke Mayesteyts aentredinge tot de regeringe, dewelcke geweest is den 7/17 Decembris lestleden, gelijck ick dan mede schrijven daerover van haere coninckliycke Mayesteyt hebbe ontfangen met brieven soo aen Haere Hoogh Moogende als aen sijn Hoochijt.[19]

Nae de veroveringe van het Oude Land in het stift Bremen, alsoock het land Kedingen heeft den generael-major Coningsmarck Stade geattacqueert,[20] eerst de voorstad met storm verovert ende daerinne des aertsbisschops marschalck gevangengenomen ende daerop vervolgens de stad selfs vermeestert,[21] soo gelooft werd, met stormender hand. Van gelijcken is den heere overste Helm Wrangel op des vijants Marschlanden aengegaen;[22] heeft per force twee hooftschansen ingenomen ende stroopt nu tot voor de poorten van Geluckstad en Crempen.

Ick blijve, mijnheere,

u. Excellentie dienstwilligste.

Den 6 Martii 1645.

Hierneffens gaet copye van 'tgeene monsieur d'Estrade in de vergaederinge van Haere Hoogh Moogende lest heeft ingelevert[23] tot traverseringe van de goede intentie

17 Het overlijden van rijksraad Lars Eriksson Sparre (nos. 7313 en 7349) en de Zweedse krijgscommissaris Johan Jespersson Kruus (nos. 7336 en 7349).

18 Koningin Christina vertrouwde de missie naar Polen toe aan de kanselarijraad Axel Sparre. De naam van de Zweedse secretaris die de notificatie van haar troonsbestijging aan tsaar Michael Fedorovitsj moest doen, is niet overgeleverd, mogelijk Johan Roselin (Rosenlindt); vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 474.

19 De uit Göteborg teruggekeerde schepen (no. 7349) hadden enkele belangrijke koninklijke postpakketten aan boord. De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona belastte zich met de aanbieding van de 'Notificatoriae de suscepto regimine' aan de prins en de Staten-Generaal, dd. 22 december 1644/1 januari 1645 (Stockholm, RA, Riksregistratur, 1644, Tyskt och Latinskt, f. 289^{v}-308^{r}), waaraan hij de bijzondere aanbeveling toevoegde dat hare Majesteit geresolveerd was 'met deesen Staat te willen zijn en blijven in confidente Vrundschap en vaste Alliantie' (*Res. SH*, dd. 3 maart 1645).

20 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, bracht 'das Alte Land' en het 'Land Kehdingen' (ten noorden van Stade) onder contributie. Op 27 februari openden de inwoners van Stade de stadspoorten voor de Zweden ('Brieven van Hendrik Schrassert', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 326, en Lorenz, *Das Erzstift Bremen und der Administrator Friedrich während des Westfälischen Friedenskongresses*, p. 51).

21 De getrouwen van aartsbisschop-administrator Frederik van Bremen moesten boeten voor hun verzet tegen de Zweden: de landdrost en de bisschoppelijke kanselier Dietrich Reinkingk kregen arrest opgelegd en de onder hun bevelen staande soldaten werden verplicht dienst te nemen in het Zweedse expeditieleger (*Gazette 1645*, no. 29, dd. 18 maart 1645).

22 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel nam na de uitschakeling van de Deense bevelhebbers Frederick von Bauer en Claus Ahlefeldt bezit van de dorpen en landerijen in de zuidelijke 'Marschlanden' (de omgeving van Elmshorn, Uetersen, Glückstadt en Krempe) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 626, en *Gazette 1645*, no. 27, dd. 11 maart 1645).

23 De bijlage met de toespraak van de Franse envoyé Godefroi d'Estrades tot de leden van de Staten-Generaal, dd. 25 februari 1645, ontbreekt. De Zweedse diplomaten in de Republiek spraken het vermoeden uit dat het initiatief afkomstig was van de Franse gevolmachtigde Abel Servien. In werkelijkheid was het 'den Prins [Frederik Hendrik] sijn we(e)rck'; zie no. 7349.

die desen staat soude mogen crijgen om haere, neffens haere coninclijcke Mayesteyts, wapenen te voegen tegens Dennemarcken, soo de tractaten quaamen onvruchtbaer af te

loopen, waerop de provintiën nu hier in volle deliberatie sijn. Ick versoecke u. Excellentie gelieve van wijden te sonderen of l'Estrade sulcke propositie te doen van het hof van Vranckrijck last heeft ontfangen.[24] Hier meent men dat hij het gedaen hebbe op ordre die hij van de ambassadeurs te Munster ontfangen heeft.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 15 Maert 1645.

7352. [1645 maart 6]. Van I. Vossius.[1]

Quanto saepius relego quae Excellentia vestra de origine gentium Americanarum scripsit, tanto magis in eius ire cogor sententiam.[2] Incidi ante aliquot dies in librum Hispanicum, cui titulus Origen de los Indios de el nuevo mundo, etc. Por el padre Fray Gregorio Garcia. En Valencia MDCVII.[3] Ubi ostendit Chinensibus multa communia esse cum Americanis, et Peruvianis praesertim. Quoniam in illo capite aliqua sunt quae probant Peruvianos esse Chinenses origine, descriptum transmitto.[4] Illud mihi notandum videbatur, quod inquiat olim Chinensibus pro scriptura fuisse nodulos quemadmodum Peruvianis.

Ne Croii liber prodiret, fecit Heinsius omne quod potuit; nunc, ne publice vendatur hic et alibi, idem facit.[5] Iterum illi non satis convenit cum Salmasio, ex eo quod in praefatione operum Gomari Heinsius dicatur invidia et aemulatione adversariorum crevisse,

24 De Franse regering distantieerde zich van de 'harangue' (*supra*, n. 23) en gaf de envoyé per kerende post het advies 'de n'outrepasser pas les bornes de son instruction sans un nouvel ordre' (*Correspondance d'Estrades* I, p. 233-236 en p. 240-242, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 183, p. 192-195, p. 213 en p. 235).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, VI F 30, p. 69-71. Minuut. Antw. op no. 7329, beantw. d. no. 7368.

2 Grotius had in zijn *De origine gentium Americanarum dissertatio*, Parijs en [Amsterdam] 1642 (*BG* nos. 725 en 726), en *De origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem*, Parijs en Amsterdam 1643 (*BG* nos. 731 en 732), aandacht geschonken aan de Chinese herkomst van de Peruvianen.

3 De Spaanse dominicaan Gregorio Garcia († ca. 1625) bracht in zijn *Origen de los Indios de el Nuevo Mundo*, Valencia 1607, verslag uit van zijn oudheidkundige onderzoekingen in Mexico en Peru (*EC* XXV, p. 760; M. de Mendiburu, *Diccionario histórico-biográfico del Perú* V, p. 341-342, en B. Schmidt, 'Space, time, travel: Hugo de Groot, Johannes de Laet, and the advancement of geographic learning', in *Lias* 25(1998), p. 183).

4 De bijlage ontbreekt.

5 De Leidse hoogleraar Daniël Heinsius had op 17 juli 1644 zelfs de academische senaat ingeschakeld om de publicatie te verbieden van de *Sacrarum et historicarum in Novum Foedus observationum pars prior, in qua Dan. Heinsii Prolegomena in Exercitationes Sacras perpenduntur* van de Franse predikant Jean de Croï (Croy). Toen deze opzet mislukte, probeerde hij de Leidse Elzeviers af te houden van de verspreiding van het in Genève verschenen boekwerk (Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 78; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 357-359 en p. 464, en Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit* II, p. 282). In de zomer van 1645 beantwoordde de gekwetste hoogleraar de kritiek in een anoniem verdedigingsschrift *Pro Daniele Heinsio adversus Joannis Croii calumnias Apologia necessaria* (Bots-Leroy, *o.c.* III, p. 194-195).

quod alter non potest concoquere.[6] Illud quoque Heinsio obiicit Salmasius, quod iactarit sese esse in causa, quod Salmasius Lugdunum sit vocatus.[7]

Cloppenburgius[8] habuit disputationem, qua ostendere voluit Excellentiam vestram non male tantum, sed et impie parabolam appellasse fabulam.[9] Gratias ago Excellentiae vestrae pro consilio, quod mihi dedit in edendis meis.[10] Omnino illum ordinem sequar quem praescripsit.[11] Livius Gronovii absolutus est,[12] nisi quod sequentur notae, quae seorsum excudentur. Mitto literas Smetii Noviomagensis.[13] Librum ipsum mittam, ubi prima affulserit occasio.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Excellentiae vestrae det omnia prospera.

6 De aanleiding vormde de uitgave van de *Opera theologica omnia, maximam partem posthuma, edita a discipulis: Joh. Vereem, Ad. Sibelius, Mart. Ubbenius*, Amsterdam (Janssonius) 1644, van Franciscus Gomarus (1563-1641), hoogleraar in de theologie te Leiden, en vervolgens te Groningen 1618-1641 (*Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* II, p. 220-225). Claude Saumaise bespeurde in het voorwoord de hand van zijn aartsrivaal aan de Leidse universiteit: 'Il [Daniël Heinsius] y chante la mesme chanson qui m'a fait aultrefois prendre la plume contre lui. Je ne me plains pas des haultes louanges qu'il s'y donne lui mesme, mais je trouve à dire qu'il se loue en me blasmant et m'appellant calomniateur, envieux et aeumulus' (no. 7368, n. 6, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 401-402).

7 De hooggeleerde Heinsius had zich steeds verzet tegen de beroeping van de Bourgondische geleerde Claude Saumaise (Salmasius) naar Leiden 'pour y occuper la place de Monsieur Scaliger'. Ook na ernstige vermaningen van de curatoren (1632-1633) weigerde hij de strijdbijl te begraven (Leroy, *Dernier voyage*, p. 35-42, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 1-9).

8 Johannes Cloppenburch (1592-1652) publiceerde in 1643 zijn Harderwijker *Disputationes XI de foedere Dei et Testamento veteri et novo*. Nadat hij in 1644 de benoeming tot hoogleraar in de theologie te Franeker had aanvaard, maakte hij een aanvang met een nieuwe reeks *Disputationes theologicae: De theologia sacra VII, de Deo VIII, de mysterio Trinitatis V*, Franeker 1645 (*Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* II, p. 171-129).

9 Vgl. *Johannis Cloppenburgii Theologica opera omnia Nunc demum coniunctim edita*, Amsterdam/Franeker 1684 (*BsG* 312), I, p. 703, en II, p. 7-8, *ad* Grotius' *De iure belli ac pacis*, liber II, cap. XX, § 48, 3; liber II, cap. XXIV, § 4, 1, en liber III, cap. I, § 10, 2 (J. Trapman. 'Grotius and Erasmus', in *Hugo Grotius theologian*, p. 93).

10 Isaac Vossius kon zich verenigen met Grotius' advies (no. 7318, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 106) en bezorgde in 1646 een editie van de *Epistolae genuinae S. Ignatii martyris, quae nunc primum lucem vident ex bibliotheca Florentina ... edidit et notas addidit Isaacus Vossius*.

11 De publicatie van zijn 'inscriptiones' en 'Martialis' bleef achterwege; vgl. no. 7304.

12 *Titi Livii Historiarum libri ex recensione J.F. Gronovii*, Leiden (Elzevier) 1645, 3 delen. Het vierde deel gaf de Deventer hoogleraar Johannes Fredericus Gronovius een afzonderlijke titel: *Ad T. Livii Patavini libros superstites notae; accessit Ismaelis Bullialdi epistola de solis defectu, cuius Livius lib. XXXVII meminit*, Leiden (Elzevier) 1645 (A. Willems, *Les Elzevier*, p. 145, nos. 588 en 590).

13 De Nijmeegse predikant Johann Smith (Smetius) had zijn brief reeds in december 1644 opgesteld (no. 7206). Isaac Vossius hielp hem met de verzending van zijn in Amsterdam verschenen studie *Oppidum Batavorum, seu Noviomagum, Liber singularis. Quo ostenditur, Batavorum oppidum Corn. Tacito lib. Hist. V, c XIX, memoratum esse Noviomagum, eademque opera plurima traduntur quae Batavorum originibus, historiae, reique publicae et antiquariae illustrandae faciunt* (*NNBW* V, kol. 756-757; *Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* III, p. 335-336, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 47, p. 104 en p. 354).

Ante tres hebdomades misi folium ex Anthologia, ut videret Excellentia vestra, utrum ei forma placeret.[14] Puto id ad manus eius pervenisse.

Bovenaan de minuut staat: Hugoni Grotio.

7353. 1645 maart 9. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr vndt patron,

Sint meinem jüngsten den 16. dieses gethanen bericht,[2] ist dieses orths weiter vorgefallen, dass den 24. ditto m[onsieu]r Servien von Münster anhero kommen, vndt gestern, nach verschiedenen mit unsern herren legatis gepflogenen conferentien, wiederumb zu rück gangen ist.[3] Die vornehmbste ursach seiner anher raysse war, umb zu entschuldigen das jenige, so zu Münster mit der proposition, dass neml[ich] an Frantzösischer seite mit ausgebung derselben mann so schleünig insciis et inconsultis nostris, etc., verfahren, vorgangen ist; woruff es dann anjetzo sein bewenden hat, gestallt ohne das die proposition in generalibus mehrentheils versiret, vndt allein das jenige, so in der ersten proposition stehet, mit etwas mehr specialitet- vndt umbstendten anführet.[4] Es hat auch monsieur Servien wiederumb gut gemacht, was newlich der Hansee-städte gesandten bey ihm wiederfahren; da sie, als sie ihn besucht, ohnangesprochen seiner wiederumb abtretten müssen, massen umb desswillen er sie alhier besuchet, vndt das passirte bestens entschuldigt hat.[5]

14 Zie no. 7316, met de toezending van een proefpagina voor een quarto-uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) in de drukkerij van dr. Joan Blaeu. Het antwoord (nos. 7329 en 7368) kreeg Isaac Vossius medegedeeld in een brief die hem door Harald Appelboom werd overhandigd, mogelijk in de vorm van een bijlage bij no. 7335.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 130. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 Vermoedelijk de brief van 17/27 februari 1645 (no. 7339).

3 De Franse gevolmachtigde Abel Servien maakte de reis naar Osnabrück om de Zweedse delegatie ter vredesconferentie opheldering te verschaffen over de 'propositio I[a]' (*infra*, n. 4). Op 26 februari/8 maart keerde hij naar Munster terug, 'der Angabe seiner Leute nach mit schlechter satisfaction' (nos. 7336 en 7341, en *Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 49-50; *Diarium Wartenberg* I, p. 115-116, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 215-217).

4 Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius accepteerden uiteindelijk de verklaring dat de 'propositio' die de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien op 24 februari de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden overhandigd, slechts een door de regering in Parijs voorgeschreven aanvulling was op de eerste Franse propositie, dd. 4 december 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 511-512 en p. 514-515, en *Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 16-19 en p. 171-173).

5 De mislukte visite van dr. David Gloxinus (Lübeck), Liborius von Line(n) en dr. Gerhard Koch (Bremen) en dr. Johann Christoph Meurer (Hamburg) aan de Munsterse residentie van Abel Servien (no. 7324). Op voorstel van Reinhard Scheffer, de gevolmachtigde van de landgravin van Hessen-Kassel, herstelde de op zijn eer beduchte Fransman in zijn Osnabrücker logement het contact met de vertegenwoordigers van de Hanzesteden (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 216).

Die Schwedische proposition ist biss dato noch nicht abgeleget worden,[6] wirdt aber

6 De Zweedse gevolmachtigden hadden in de strijd over de afgifte van vrijgeleidebrieven aan de ‘confoederati et adhaerentes’ van de Zweedse kroon het ‘vredeswerk’ voor zich uit geschoven (nos. 7288 en 7289).

allem ansehen nach nicht lang mehr aussbleiben,[7] vndt hoffet mann inmittelst, noch mehrere, vndt zum wenigsten die Chur Brandenburg-,[8] auch Fränck- vndt Schwäbische gesandten alhier zu sehen.[9] Vnsere herren legaten waren sonst lengst, vndt zwar von anfang her, resolvirt, die herren keisserl. zu besuchen, allein haben sie, weiln diese dem gewöhnlichen styl nach ihre gegenwart nicht - ohngeachtet es verschiedentlich ihnen an die handt gegeben worden - notificiren lassen, solches bis dato uffschieben müssen; vndt obschon kurtz vergangener tagen der herr graff von Lamberg dergleichen notification an des herren legati Oxenstirns Exc. thun lassen,[10] so hat doch die visite, weiln des herren legaten Salvii Excell. mit der notification praeterirt worden,[11] vndt jene ohn diese nichts thun wollen oder können, biss noch zu rück bleiben müssen; wir vermeinen aber, es werde der error ehistens geendert, vndt so dann das werck einmal fortgesetzt werden.[12]

Ich bin in dessen vndt bleibe allzeit,
Ew. Excell. gehorsamber diener,
G. Keller m.pa.

Osnabrück, den 27. Februarii anno 1645.

7 De wil om gelijke tred met elkaar te houden bleef aanwezig: op 1/11 juni 1645 verenigden de Zweedse en Franse gevolmachtigden zich in een gelijktijdige openbaarmaking van hun ‘propositiones de pace’ (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 439-448).

8 De entree van de vertegenwoordigingen van de keurvorst-aartsbisschop van Mainz (20 april) en de keurvorst van Brandenburg (24 april) in Osnabrück.

9 De delegaties van de Frankische en Zwabische Kreitsen troffen voorbereidingen voor hun reis naar Osnabrück. Dr. Andreas Burckhardt (1594-1651), vice-kanselier van de hertog van Württemberg, en Johann Konrad Varnbüler (1595-1657) dienden zich als eersten aan (9 april). Op 20 april kregen zij gezelschap van de Frankische afgevaardigden dr. Tobias Oelhafen, syndicus van Neurenberg, Cornelius Gobelius (Göbel), syndicus van Bamberg, en dr. Johann Müller, raad van de markgraven van Brandenburg-Kulmbach en Brandenburg-Ansbach. De Zwabische delegatie was pas na de komst van dr. Sebastian Otto, syndicus van de stad Ulm, en dr. Johann Georg Köberlin, raad en kanselier van de bisschop van Konstanz, voltallig (28 mei 1645) (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 28, p. 125 en p. 191; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 249 en p. 303, en *Diarium Lamberg*, p. 57, p. 60, p. 62 en p. 68).

10 De keizerlijke gevolmachtigde Johann Maximilian, graaf Lamberg, was op 11/21 september 1644 ‘incognito’ in Osnabrück verschenen (nos. 7053 en 7067 (dl. XV)). Pas op 2 maart 1645 stuurde hij zijn secretaris naar de residentie van de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna met zijn complimenten en de notificatie van zijn aanwezigheid ter vredesconferentie (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 203-204; *Diarium Lamberg*, p. 47-48, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 523).

11 De visite moest uitgesteld worden in verband met het overlijden van Oxenstierna's zwager Johan Jespersson Kruus. Het uitstel gaf de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius de tijd voor een opdracht aan de gezantschapssecretaris Mattias Mylonius Biörenklou om bij de Osnabrücker deken Raban Heistermann (Heystermann) te informeren naar de redenen van het uitblijven van een keizerlijk compliment aan zijn persoon (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 216-217).

12 Op 11 maart herhaalde de keizerlijke secretaris de notificatie. Vijf dagen later brachten Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane de eerste visite (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 50-52; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 224-225, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 549).

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, conseiller d'estat et ambassadeur ordinaire de sa Majesté de Suede en France, à Paris. 17 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 13/[23] Martii 1645.

En in dorso: 27 Febr. 1645 Keller.

7354. 1645 maart 9. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Spero literas meas octiduo abhinc scriptas ante harum adventum redditas esse. Inde cognoscere licet, quid Monasterii a Gallicis plenipotentiariis actum sit.[2] Scripsimus super ea re ad illos, prout hic inserta charta pluribus indicat.[3] Interea venit in hanc urbem Servientus,[4] qui quidem agnoscit non debuisse id, quod factum est, fieri nobis inconsultis; verum accidisse non sua culpa. Per alias occupationes non vacat nunc recensere allatae excusationis momenta.[5] Hoc tamen Magnificentiae vestrae significandum duxi, utrumque legatorum Gallicorum contestatum esse se quidem habuisse mandata extradendi propositionem, sed tamen cum hac conditione, ut prius nobiscum communicaretur nostrumque consilium audiretur. Id nos in commune contulimus et ab utraque parte auditis primum ordinum deputatis unanimis conclusio facta. Per quem steterit quominus illa a Gallicis legatis fuerit observata, aut cur mutandi consilii rationes in tempore nobis non fuerint apertae, id nolo arbitrari. Sancte nobis asseveravit Servientus non velle eos ulterius procedere, nec agnoscere nuper exhibitum scriptum pro propositione, sed in ampliorem explicationem prioris illius esse traditum; quin imo velle se pari passu et communicato prius nobiscum consilio principalem propositionem, absoluto termino hic decreto, mediatoribus exhibere.[6]

Audimus in itinere esse multos eorum qui huc cogitant. Itaque spes est propositiones illas reales brevi posse produci. Exigua illa controversia quae erat inter Servientum et Hanseatici foederis deputatos interventu Hassiaci ablegati[7] hic est sopita et exinde visitationes mutuae factae. Heri hinc recessit.

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd.

2 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden de Zweden onkundig gelaten van hun besluit om de keizerlijke en Spaanse gevolmachtigden een nieuwe propositie aan te bieden. Op 24 februari namen de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini de 'propositio I[a]' in ontvangst; zie de brief van de Zweedse gevolmachtigde, dd. 19 februari/1 maart 1645 (no. 7341).

3 De bijlage met een afschrift van het schrijven aan de Franse gevolmachtigden, dd. 22 februari/4 maart 1645, ontbreekt; zie *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 514-515.

4 De Franse gevolmachtigde Abel Servien verscheen op 24 februari/6 maart in Osnabrück: 'pour faire cognoistre à messieurs les ambassadeurs de Suède les raisons et la verité de tout ce qui s'est passé' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 172).

5 Zie no. 7353. Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius accepteerden uiteindelijk de verklaring dat de 'propositio I[a]' een door de regering in Parijs voorgeschreven aanvulling was op de eerste Franse propositie, dd. 4 december 1644.

6 De Franse en Zweedse gevolmachtigden herstelden de samenwerking: op 1/11 juni 1645 verenigden zij zich in een gelijktijdige openbaarmaking van hun 'propositiones de pace' (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 439-448).

7 Op voorstel van Reinhard Scheffer, de gevolmachtigde van de landgravin van Hessen-Kassel, herstelde Abel Servien in zijn Osnabrücker logement het contact met de vertegenwoordigers van de Hanzesteden. De uitwisseling van beleefdheden werd diezelfde dag nog afgesloten met een tegenbezoek aan de Hanzeaten dr. David Gloxinus, Liborius von Line(n), dr. Gerhard Koch, en dr. Johann Christoph Meurer (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 216).

Quibus Magnificentiam vestram divino favori quam diligentissime commendo maneoque,

Magnificentiae vestrae ad officia amica paratissimus,
J.O. Axelii.

Osnabrugis, die 27 Februarii 1645.

In dorso staat: Osnabrugis, die 27 Feb. anno 1645. Ad dominum Hugonem Grotium. J.O. A[xel]ii.

7355. 1645 maart 11. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

Bastilia, quam partim rex Ludovicus XIII post obitum cardinalis Riceliaci exinanire coeperat, partim post eum regina regens, nunc iterum impleri incipit;[2] nec mirum cum multi sint quibus displiceant praesentia et qui linguis suis aegre temperent.[3] Pecunias tamen novas in hac urbe satis bene processuras arbitror, quia indicuntur bene nummatis.[4] At aliis in locis plebs oneribus impar diffugit, ita ut magna Galliae pars ab hominibus deserta sit.[5] Peior etiam est status in multis Germaniae regionibus, quae res imperantium animos flectere deberet ad desiderium aequae pacis, ad quam augustam Maiestatem tuam omnibus modis tendere et aliis exemplo praelucere multum gaudeo. Erit magnificum Maiestati tuae si quos vincere potuerit, eos servatos malit.

Deus et in hoc negotio et [in] aliis omnibus, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, Maiestati tuae faveat,

augustae Maiestatis tuae obedientissimus subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, I/XI Martii anni 1645.

1 Copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 249. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 19 no. 30. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 446 en f. 467.
2 Kardinaal Jules Mazarin rinkelde even nadrukkelijk met de sleutels van de Bastille als zijn voorganger Richelieu (no. 6015 (dl. XIII)).
3 De Parijzenaars reageerden geschokt op de arrestatie van Armand-Jean de Peyre, graaf van Troisvilles (Tréville), commandant van de musketiers (*Tallemant des Réaux* I, p. 286-288 en p. 956-957).
4 De 'oude rijken' (de raadsheren en de leden van de universiteit van Parijs) hadden vrijstelling ontvangen van 'la taxe des aisés' (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 93-97).
5 Het verzet in de Languedoc, Guyenne en de Saintonge tegen de belasting maatregelen van Michel Particelli, heer van Emery, 'contrôleur général des finances'.

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Bastiliam captivis repletam; tributa indici memorat. Pacem commendat.

7356. 1645 maart 11. Aan S. Rosenhane.[1]

Nobilissime et amplissime domine,

Quod ex communi Suedicorum et Gallicorum legatorum conventione datum, id est, iis qui advenerant principum et civitatum Germanicarum legatis, ne animi sensa super ipso rei capite proponerentur, nisi ubi et alii e Germania legati, qui propediem exspecta-

1 Gedrukt *Epist.*, p. 744 no. 1738. Antw. op no. 7336.

bantur, advenissent, comiter et humane factum iudico.[2] Neque omnino grave videri debuit tantillum temporis illis concedi[3] propter quos tanto iam tempore, tantis impendiis tantoque sanguine bellum geritur.[4] Inter dominos Davausium et Servientum fuisse simultates satis intellexi,[5] sed per reginae praeceptum audieram redintegratam inter eos gratiam. Et in hoc certe negotio aliquid suspicor inde quod sciam domini Servienti propinquum Lionnaeum esse apud cardinalem Mazarinum et esse ei apud cardinalem multum fidei;[6] pro certoque habeo nihil facturum dominum Servientum, sive solum sive cum domino Davausio, quod non putet gratum esse cardinali. Ego in hoc negotio et in aliis faciam quicquid illustrissimi et excellentissimi nostri legati ex usu publico esse iudicabunt. Audio Gallos laborare, ut amore pacis et Daniae rex et filius eius Bremensis antistes liberos esse sinant literarum commeatus.[7]

In domino Joanne Crusio non tantum Suedia virum dignum tanta affinitate, sed ego summe benevolentem amisi.[8] Sed humanae res ferendae humanitus.

Marescallus Turennius[9] exspectat Hassicorum in illas partes adventum, suarum copiarum incrementa et pabuli tempus. Marchionis Sancti Chaumontii Apologeticus hic cursitat, in quo causam electi in papam Pamphylii coniicit in cardinalem Antonium, qui promissis non steterit. Pedites bis mille quingenti, equites quatuor mille ducuntur a Neapoli in Hispaniam. Magni sunt mari paratus Turcae. Omnes qui hic sunt Melitenses

2 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius wilden - overeenkomstig hun 'propositio', dd. 27 november/7 december 1644 - het 'vredeswerk' pas aanvangen wanneer de delegaties van de 'immediatreichsstände' (ordines) en 'mediatstände' ook daadwerkelijk in Osnabrück en Munster waren gearriveerd: 'Quamprimum vero ordines advenerint, parati erimus ad rem ipsam aggrediendum eaque facilitate tractandum, ut omnibus constet nihil eorum quae ad universi Imperii pacem omni ex parte aequam, tutam, decoram maturandum conducere potuerunt, a nobis omissum esse' (no. 7183 (bijlage), en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 313-314).

3 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had tijdens zijn verblijf in Osnabrück (4-9 februari) ingestemd met een Zweeds verzoek om de aanbieding van de 'propositiones de pace' nog enige tijd uit te stellen.

4 De discussie over de vredesvoorstellen werd op 1/11 juni afgesloten met de gelijktijdige openbaarmaking van de Franse en Zweedse 'propositiones de pace'.

5 Grotius gaat in zijn brief voorbij aan de Zweedse opwinding over de 'propositio' die de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien op 24 februari de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden overhandigd. Hij constateerde slechts dat Abel Servien op vertrouwelijke voet stond met kardinaal Jules Mazarin; zie *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXV-LXXVIII, en II, p. XXXI-XXXIV.

6 Mazarins secretaris Hugues de Lyonne (Lionne) (1611-1671), zoon van Artus de Lionne en Isabeau Servien(t), was na het overlijden van zijn moeder opgenomen in het huis van zijn oom Abel Servien. In 1663 verwierf hij de benoeming tot staatssecretaris van buitenlandse zaken (*NBG* XXXI, kol. 309-313).

7 De Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ijverde voor vrij postverkeer met de Zweedse en Deense delegaties te Brömsebro. Na lang aandringen stelde koning Christiaan IV zijn postwegen open voor neutrale koeriers, in casu de koerier van de Franse resident in Hamburg, Claude de Meulles du Tartre (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 481 en p. 503).

8 De Zweedse krijgscommissaris Johan Jespersson Kruus († 1644), schoonzoon van rijkskanselier Axel Oxenstierna, had in de jaren 1637-1638 een bezoek aan Parijs gebracht.

9 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 11 maart 1645.

equites Melitae tutandae accurrunt. Veneti vero Cretae metuentes augent et ipsi vim navalem.

Deus, nobilissime et amplissime domine, Nobilitatem vestram protegat,

Nobilitati vestrae ad omnia obsequia paratus,

H. Grotius.

Lutetiae, 11 Martii 1645.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rosenhan.

7357. 1645 maart 11. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Audio mortem christianam archiepiscopi multis conscientiam commovisse:[2] οἱ δὲ ἄλλοι ἐπαυρώθησαν.[3] De privilegio Indiae Asiaticae malim rem plane confectam quam dilatam.[4] Nam res tales in incerto habere magnum est reipublicae et mercaturae malum. Qui leges carminum non curant et in nominibus Graecis non observant ea quae Graeci omnes observarunt, hic certe ridentur.[5] Apud vos autem si qui sunt tales ei probant non omnia mentiturum qui etiam in Batavica poesi Vondelium multis aliis praefert.[6] Quod ad matrimonia attinet monachorum, votis solutorum, qui facti

1 Gedrukt *Epist.*, p. 745 no. 1740. Antw. op no. 7338, beantw. d. no. 7377.

2 De laatste woorden van William Laud (1573-10/20 januari 1645), aartsbisschop van Canterbury (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5155, 5156, 5156a, 5156b en 5157, en Ch. Carlton, *Archbishop William Laud*, Londen-New York 1987, p. 225-226). Enkele cynici trokken hun voordeel uit het ooggetuigenverslag in de 'Oratie, gedaen door den Aerts-Bisschop van Cantel-burg', Rotterdam (Joh. Naeranus) 1645; zie no. 7325.

3 Vgl. Homerus, *Ilias* 1, 410.

4 Het verzet tegen de prolongatie van het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie (*Pieter van Dam. Beschryvinge van de Oostindische Compagnie* I, deel I, p. 46-47 en p. 60-76). Op 4 maart namen de gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande de beslissing om het octrooi 'impetrabel en open voor een ieder' te verklaren; vgl. het pamflet 'Extract uyt het Register der Resolutien van de ... Staten Generaal der Vereenighde Nederlanden. Sabbathij den 4^{den} Martii, 1645' (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5222).

5 Grotius' kritiek op de dichtkunst van de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes. Zijn Parijse vrienden hadden in de *Ode ad eminentissimum cardinalem Julium Mazarinum, in serenissimae ... principis Christinae Suecorum, Gothorum et Vandalorum reginae effigiem ipsi donatam*, Parijs 1645, drie opmerkelijke fouten tegen de regels van de prosodie ontdekt.

6 De Amsterdamse poëtasters (rijmelaars) richtten hun gifpijlen op de 'paapse' gedichten van Joost van den Vondel; zie het pamflet 'Der Poëten Vegtschool bestaende in diversche Paepsche Rijmen, en hare Antwoorden. Soo van Engelandt, Schotlandt, het Croonen van den Paus, het onthalsen van den Bisschop van Cantelberch, als oock van het afbranden der Nieuwe-Kerck, en van het ghenaemde Wonderwerck der Heylighe-Stede t'Amsterdam. Van het Heylighe Avondtmael Christi, en het teecken des afvals, en noch diversche andere' (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5241).

sint coniuges,[7] exempla habemus duo in Polonia et in Aragonia.[8] De presbyteris videtur quidem facilius id procedere, quia voto expresso obligati non sunt, sed canone idque solius ec-

7 De Poolse prins Jan Kazimierz ontving op 28 mei 1646 de verheffing tot kardinaal. Hij zag echter af van een priesterwijding. Twee jaar later deed de kardinaal-diaken afstand van zijn kerkelijke waardigheden en besteeg als koning Jan II de Poolse troon.

8 Vermoedelijk Kazimierz I 'Restaurator', koning van Polen 1041-1058 (*Europäische Stammtafeln, Neue Folge* II, Tafel 120). Het tweede voorbeeld betreft Ramiro II 'el Monje' († 1157), koning van Aragon 1134-1137 (*Diccionario de Historia de España* III, p. 393-394).

clesiae occidentalis.[9] Attamen non vidi exempla, et ideo qui cardinales fiunt et de matrimonio cogitationem non plane abiiciunt, solent manere in subdiaconatu aut diaconatu.

Bavarus valde est vafer: alii nutat, alii nictat.[10] Videtur ex hoc bello sine damno abiturus. Croii insignis est in Heinsium asperitas, in quo creditur Croius magis Salmasio placere voluisse quam Bezae inferias mittere.[11] Dominus Petavius, qui et ipse a Croio tractatur indigne,[12] negat se responsurum, ideo quod ex actis synodorum partis Calvini didicerit eis contra quos scribitur augeri annua.[13] Petrum corpore melius valere gaudeo, utinam et mente, ne ei dicatur:[14]

> σὺ δ᾽ὦ τὸ λαμπρὸν φέγγος ἐνσβεννὺς γένους,
> φλυαρεῖς ἀρίστου πατρὸς Ἑλλήνων γεγὼς.

Trevilla, vir magnanimus ex praetorianis centurionibus,[15] in Bastiliae carcerem datus est, ideo quod pittacium quoddam reginae, quod cancellarius sigillo munire ob clausulas quasdam insolitas abnuebat, coram ipso in ignem iecerit. A Neapoli magnus equitum, aliquis etiam peditum numerus it in Hispaniam. Turca Melitae terrorem iniicit. Eunt illuc omnes qui nomen habent equitum Melitensium, sed et Veneti pro Creta solliciti naves augent et instruunt. Galli Monasterii qui sunt in eloquendis pacis conditionibus nos-

9 *Decr. Gratiani*, distinctio 27, c. 8 (canones 7 en 21 van het Concilium Lateranense I (1123)).
10 Vgl. Plautus, *Asinaria* 784. Hertog Maximiliaan I van Beieren laveerde listig tussen Wenen en Parijs.
11 Jean de Croï (Croy), predikant te Béziers en professor aan de academie van Nîmes, had in zijn *Sacrarum et historicarum in Novum Foedus observationum pars prior, in qua Dan. Heinsii Prolegomena in Exercitationes Sacras perpenduntur ...*, Genève 1644, de aanvallen van de Leidse hoogleraar op Beza's *Jesu Christi D.N. Novum Testamentum, sive foedus, Graece et Latine* gepareerd met een hervatting van de discussie over het bestaan van een 'lingua Hellenistica'. In het vuur van zijn betoog schonk hij zo veel eer aan Heinsius' opponent Claude Saumaise dat de ster van Théodore de Bèze wel moest verbleken; vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 357, p. 464; III, p. 41-43, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 323-324.
12 De predikant (*supra*, n. 11) had nog een rekening te vereffenen met de geleerde jezuïet Denis Petau (1583-1652); zie no. 1750 (dl.V), en C. de Waard, *Correspondance du P. Marin Mersenne* XIII, p. 319-320.
13 Men moest van goeden huize komen om Petau's *Theologica Dogmata*, Parijs 1643-1644, te weerleggen (Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* VI, kol. 588-616). De XXVIII^{ste} nationale synode te Charenton had haar hoop gevestigd op David Blondel (1590-1655), predikant te Houdan, 'professeur honoraire' te Parijs, en naderhand hoogleraar aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam (*DBF* VI, kol. 698-699; *NNBW* VII, kol. 143-144). Het toegekende jaargeld bedroeg 1000 francs (*Actes ecclesiastiques et civils de tous les synodes nationaux*, ed. J. Aymon, II, p. 692-693).
14 De Haagse advocaat mr. Pieter de Groot begeerde een plaats op de Hollandse regentenkussens. Grotius veroordeelde de minachting van zijn zoon voor de dagelijkse rechtspraktijk en wierp hem voor: 'O, jij, dovend het stralend licht van je geslacht, je kletst, terwijl je geboren bent uit de beste vader der Grieken'. Vgl. Plutarchus, *Moralia* 34D en 72E (A. Nauck, *Tragicorum Graecorum fragmenta*, Leipzig 1889, p. 840, adesp. 9).
15 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 11 maart 1645.

tros praevenere, cum convenisset differendum donec alia quaedam insignia Imperii membra istuc advenissent.[16]

Deus te cum uxore et liberis servet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 11 Martii 1645.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Guilielmo Grotio, iurisconsulto.

7358. 1645 maart 11. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

UEd. zal wel doen met de leden van Hollant de eenicheit ende courage, bijzonder in een zaecke daer de commerciën zooveel aen is gelegen, te recommanderen.[2] Zoo zij haer in de andere provinciën niet tot reden en brengen ofte nae de oude exempelen voordezen bij mij aengeroert[3] haer eigen recht met alle macht beschermen, zullen zij voor de tweede mael[4] alle haer aenzien verliezen.

De Deensche dreigementen staen niet zeer te vresen ende: Nullas habet spes Troia, si tales habet, dat is op den keizer, Spaignie ende Engelant, ceu caetera nusquam bella forent.[5] Dat den coning van Denemarcken niet en wil dat de mediateurs zijne regaliën raecken,[6] dat is met de eene handt omgestooten hetgunt hij met de andere handt schijnt te geven.[7] 't Is zeecker dat Vrancrijck in deze zaeck[8] Sueden niet alleen niet en favorizeert, maer tegen is, niet alleen om de oorlogen in Duitschlant ende Vlaenderen te beter nae haere zin te dirigeren, maer oock uit jalousie van de Swedische prosperiteit. Off de Vereenigde Nederlanden aen

16 De Zweedse opwinding over de 'propositio I[a]', dd. 24 februari 1645. In werkelijkheid ging het hier om een nieuwe redactie van de propositie die de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini op 4 december 1644 ter hand hadden gesteld (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 358-360).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 36. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7359.

2 Zeeland en de landgewesten hadden nog geen besluit genomen over hun bijdrage aan een wapenvereniging met de Zweden tot 'versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee' (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640).

3 Zie Grotius' brief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 11 februari 1645 (no. 7307).

4 Een verwijzing naar de wetsverzetting van 1618.

5 L. Annaeus Seneca, *Troades*, 741, en Vergilius, *Aeneis* 2, 438-439.

6 De Sonttol behoorde tot de 'regalia' van de Deense kroon (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 13-15).

7 De Staatse bemiddelaars dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim Andreae hadden koning Christiaan IV niet kunnen bewegen tot een verlaging van toltarieven. Teleurgesteld aanvaardden zij op de 25ste januari de reis naar het vredesoverleg te Brömsebro (Kernkamp, *o.c.*, p. 146-148).

8 De Franse regering rekende op de diplomatieke behendigheid van haar bemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, in het Zweeds-Deense conflict.

Vrancrijck verbonden zijn om tegen den keizer in openbaere oorloge te comen,[9] wete ick niet. Heb tot noch toe geen bewijs daervan gezien. Zoo oock de

9 In zijn toespraak, dd. 25 februari 1645, had de Franse envoyé Godefroi d'Estrades de Hoog Mogenden voorgehouden dat zijn regering verwonderd was over hun besluit om een oorlog aan te vangen tegen ‘haere geconfoedereerde’ Christiaan IV van Denemarken: ‘La Reyne sçait bien, Messieurs, qu'un des prétextes de ceste guerre est un traitté faict avec la couronne de Suède [het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640], qui presse Vos Seigneuries de l'effectuer. Sa Majesté n'a-t-elle pas le mesme droict,

Fransoisen meenen zoodaenigen recht te hebben op de Vereenichde Nederlanden dat dezelve geen verbond met andere zouden maecken ofte, gemaect zijnde, onderhouden dan met Vrancrijcks goedvinden,[10] dat zoude verre zien. Oock dat Vrancrijck den coning van Denemarcken haere geallieerde[11] noemt, is het woordt van alliantie vrij wat ruim genomen ende niet in zulcken zin als Swede met Vrancrijck is geallieert.[12] Dat de trage lichtingen zoo van de Geünieerde Nederlanden als van Vrancrijck Lamboi voordeel hebben gegeven is wel te geloven.[13] Maer dat den prins van Orangie op een zaecke die zijne Hoocheit zoozeer raect geene vorder instantie bij Hollant meent te doen,[14] moet vrij wat inhebben. 't Schijnt dat men Hollant in Vrancrijck zoect haetelijck te maecken.

Op de bewinthebbers van de Oostindische Compagnie dient wel wat ordre gestelt,[15] maer meer, zoo ick hoor, op de Westindische, bij dewelcke vremde grepen ommegaen.[16] Dat de oude regiering bijwijlen werdt opgehaelt,[17] geeft mij niet vremd, want in die tijden was de autoriteit van Hollant groot in de Generaliteit, ende in Hollant van die personen die lang het beleid hadden gehadt. De coninginne alhier hout hetgunt de Vereenichde Ne-

10 Het subsidieverdrag van 15 april 1634 en het zesde, negende en tiende artikel van de Frans-Staatse 'alliantie defensive ende offensive', dd. 8 februari 1635 (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 139-149, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XXXII-XLIX). Het nieuwe verdrag, dd. 1 maart 1644, bevatte in art. VI de bepaling: 'Indien de Coningh ende de geseyde Heeren Staten een Vrede ofte Treves komen te sluyten, gelijck hier voor geseyd is [art. III], ende indien sijn Majesteyt, ofte de geseyde Heeren Staten daer nae aengetast worden, directelijck ofte indirectelijck, onder hoedanigh een schijn het oock is, door de Koningh van Spangien, of door den Keyser, ofte door eenigh ander vorst van 't Huys van Oostenrijck, soo sal men punctuelijck van wederzijden het seste, negende ende thiende artijckel van het Jaer sestienhondert vijf en dertigh uytvoeren'; *infra*, n. 22.

11 Het 'bondgenootschap' met de koning van Denemarken (*supra*, n. 9) was gebaseerd op het feit dat koning Christiaan IV de Franse en Staatse bemiddeling in het Zweeds-Deense conflict had aanvaard.

12 Het regelmatig bevestigde Frans-Zweedse subsidieverdrag; vgl. no. 6350 (dl. XIV).

13 De Staatse en Franse troepenwervers ondervonden in hun traditionele recruteringsgebieden (Westfalen en het prins-bisdom Luik) de concurrentie van de Spaans-Westfaalse wervingen van de keizerlijke legerleider Willem, baron van Lamboy (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 120 en p. 165, en *Correspondance d'Estrades* I, p. 236-239, p. 245 en p. 249).

14 Frederik Hendrik ging een confrontatie met het machtigste gewest van de Unie uit de weg. De lucht klaarde op toen de Staten van Holland in de tweede helft van april met de andere gewesten een schikking troffen over de extra bijdrage van één miljoen gulden aan het 'groot desseyn ende entreprinse' van Frederik Hendrik in Vlaanderen (*Het Staatsche leger* IV, p. 143-149, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 178-186).

15 Het verzet tegen de prolongatie van het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie maakte deel uit van een brede discussie over de door de Hollanders en Zeeuwen gedomineerde compagniespolitiek (*Pieter van Dam. Beschryvinge van de Oostindische Compagnie* I, deel I, p. 46-47 en p. 60-76). Op 4 maart namen de gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande de beslissing om het octrooi 'impetrabel en open voor een ieder' te verklaren; vgl. het pamflet 'Extract uyt het Register der Resolutien van de ... Staten Generaal der Vereenighde Nederlanden. Sabbathij den 4^{den} Martii, 1645' (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5222).

16 De bewindhebbers van de Westindische Compagnie hadden te laat maatregelen genomen tegen het kostbare bewind van Johan Maurits, graaf van Nassau-Siegen, in Brazilië. Ondanks een dreigend faillissement weigerden zij hun nederlaag te erkennen en bleven aandringen op een combinatie van de Oost- en Westindische Compagnieën, 'of op andere soodanige expedienten, daar meede de voorsz. Compagnie van Westindiën (die soo veel van den Staat heeft gemeriteert) sal moogen werden gemaincteneert' (*Res. SH*, dd. 28 februari en 1, 3 en 7 maart 1645).

17 De hoogtijdagen van de raadpensionaris Johan van Oldenbarnevelt.

derlanden nopende de eerteickenen is toegestaen voor eene gratie,[18] ende alle sulcke gratiën zijn nae gelegentheden van tijden revocabel.

De zaecke van Oost-Vrieslant dient hoe eer hoe beter uit de wege gelegt tot redelijck contentement van mevrouw de landgravin,[19] ende daeraen is mijnheer den prins van Orangie mede gelegen,[20] dat is[21] zal meer ombragie geven dan werck vorderen. Zoo diep zie ick in die materie de Vereenigde Nederlanden met Vrancrijck verknocht, waerop veel zoude vallen te discoureren. Die hier regieren hebben lust in 't oorlogh te blijven. Dan zoo den coning van Spaignie tot een lange trefves wilde verstaen, zij zouden het om andere wille niet naelaeten.[22] Maer zulcx en waer voor Swede niet goed.[23] In de ratificatie van den keizer zijn geen defecten;[24] in de Spaensche eenige, maer niet van groote gewicht‹ig›e. Ondertuschen hebben de Fransoisen zonder te verwachten de comste van de andere stenden, gelijck onderling was besproocken, haere propositie gedaen tot de vrede, 'twelck de onzen niet en smaect.[25]

Languedoc, Guyenne, Xainctogne maecken spel ende spreecken van eene vergadering van de Staten-Generael van Vrancrijck,[26] 'twelck te hove alhier zoo wel smaect als het vorderen van een concilie generael te Rome.

11 Maert 1645.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot uyt Paris, den 11 Martii 1645.

18 De erkenning van de Staatse ‘eer en tytulen’. Op 4 maart schreef kardinaal Jules Mazarin aan zijn zaakgelastigde Godefroi d'Estrades: ‘Voilà donc cette grande pierre d'achopement ostée, et l'un des fondemens renversé sur lesquels les Espagnols s'estoient promis de nous désunir’ (*Correspondance d'Estrades* I, p. 244, en J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 327-328).

19 De landgravin van Hessen-Kassel had gaandeweg haar vertrouwen verloren in de goede afloop van de Haagse besprekingen over de Hessische inkwartiering in Oostfriesland. In een brief van 23 januari 1645 deed zij een beroep op de goede diensten van de Franse envoyé. Haar verzoek kwam bij de juiste persoon terecht: op 24 april bracht Godefroi d'Estrades de betrokken partijen - de landgravin, graaf Ulrich II van Oostfriesland en de Staten-Generaal - nader tot elkaar in een accoord over de verlenging van het staakt-het-vuren voor de duur van 10 maanden (*Correspondance d'Estrades* I, p. 217, p. 224-225, p. 228-229, p. 232, p. 237-247 en p. 253-254, en L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 257-258).

20 Het was een publiek geheim dat Frederik Hendrik en Amalia van Solms liever aan de graaf van Oostfriesland een ‘redelijck contentement’ wilden geven.

21 Men leest: ‘Da.e.’; mogelijk staat hier: ‘ende daeraen is mijnheer den prins van Orangie mede gelegen; dat is, zal meer ombragie geven dan werck vorderen’.

22 De Staten-Generaal waren in art. III van de Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’, dd. 1 maart 1644 (*supra*, n. 10) de verplichting aangegaan: ‘Men sal niet vermogen eenigh Tractaet te sluyten dan gesamentlick, ende met een gemeene bewilling, ende Vranckrijck ende de Staet der Vereenighde Nederlanden, sullen d'een niet meer dan d'ander hun handel met de Spanjaerden mogen vorderen’ (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 961-964).

23 Grotius' kritiek op de verdeel en heers-politiek van kardinaal Jules Mazarin.

24 Zie no. 7327. De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden op 5/15 februari de uitwisseling van de geëmendeerde Franse, keizerlijke en Spaanse volmachten voltrokken (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 352-357).

25 De Zweedse opwinding over de ‘propositio I^{a}’, dd. 24 februari 1645. In werkelijkheid ging het hier om een nieuwe redactie van de propositie die de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini op 4 december 1644 ter hand hadden gesteld (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 358-360).

26 De ‘Etats généraux’ waren in 1614 voor het laatst bijeengekomen. De druk op de regering om de standen te raadplegen, werd steeds groter.

7359. 1645 maart 11. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Hier te Parijs hebben wij niet zonderling dan dat monsieur de Treville, een van de capitainen van de guardes van den coning, is gestelt in de Bastille,[2] omdat hij een acte bij de coninginne in zijn faveur gedepescheert, alsoo den cancellier van Vrancrijck op eenige clausulen zwaericheit maecte om die te zegelen, in presentie van den gemelde cancellier heeft geworpen op het vier. Zijne vrunden, dien hij veele heeft, hoopen zijne verlossinge tewege te brengen. Hij is zeer bemind geweest van den overleden coning ende zeer gehaet bij den overleden cardinael.[3] In Languedoc ende andere quartieren verloopt het volck zeer door de zwaere lasten[4] ende werdt nae de vrede zeer verlangt bij dieghenen die de macht niet in handen en hebben. Hier loopt een schrift van den marquys van Saint-Chaumont tot zijne justificatie voor de electie van Pamphilio tot paus,[5] die men zegt dat hij met een protestatie hadde connen beletten, gelijck de Spaignaerden die van Sacchetti hadden belet.[6] Hij werpt de schuld op den cardinael Antonio, zeggende van hem bedrogen te zijn. Den cardinael Antonio, die zich zeer garen met Vrancrijck wel zoude stellen, legt de schuld van dezelve zaeck zoo op denzelve de Saint-Chaumont als op den cardinael Theodoli.[7] Immers, elck zal daervan geloven dat hem goed dunct,[8] maer monsieur de Saint-Chaumont zal hem wel wachten hier te comen. Den marescal de Motte-Odincourt is

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 40 n. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7358.

2 De arrestatie van Armand-Jean de Peyre, graaf van Troisvilles (Tréville), commandant van de musketiers, in de avond van de 6de maart (*Tallemant des Réaux* I, p. 286-288 en p. 956-957). Op 4 maart had de graaf zich zo geërgerd aan de weigering van de kanselier Pierre Séguier om een aan hem toegewezen arrest van de 'Conseil du roi' van het koninklijke zegel te voorzien, dat hij de acte in het vuur wierp en zijn beklag ging doen bij de regentesse. De koningin duldde geen onruststokers in haar omgeving en stuurde de wachtcommandant van het 'Palais-Royal' op hem af (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 262-266).

3 Richelieu had de aanwezigheid van de graaf van Troisvilles (Tréville) aan het hof van koning Lodewijk XIII nooit goed kunnen verdragen. Tot op het laatst had hij aangedrongen op het ontslag van de musketier (nos. 5987, 6000 en 6017 (dl. XIII)).

4 De belastingoproeren in de Languedoc, Guyenne (Aquitania) en de Saintonge.

5 De 'avec injure' teruggeroepen Franse ambassadeur Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), rechtvaardigde zijn beleid in een 'Relation véritable de ce qui s'est passé en la création du pape Innocent X contre les faux bruits publiés au désavantage de M. de Saint-Chamond' (H. Coville, *Etude sur Mazarin et ses démêlés avec le pape Innocent* X, p. 40-46).

6 De partijstrijd in Rome na het overlijden van paus Urbanus VIII († 29 juli 1644). Kardinaal Jules Mazarin steunde de kandidatuur van kardinaal Giulio Sacchetti (no. 7020 (dl. XV)). In zijn instructies aan de markies van Saint-Chamond (Chaumond) had hij reeds rekening gehouden met een Spaanse uitsluiting: 'En cas que Sacchetti ne puisse réussir, Sa Majesté désire qu'on porte Altieri [kardinaal Giambattista Altieri], qu'elle considère aussi comme un sujet qui a toutes les parties requises à un bon pape' (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 146-147).

7 De kardinalen Antonio Barberini en Mario Teodoli verloren tijdens de laatste stemming in het conclave de Franse belangen uit het oog en gaven hun steun aan de 'Spaansgezinde' kardinaal Giambattista Pamfili (paus Innocentius X) (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 19-22, en *Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 310-318).

8 De kwestie spitste zich toe op de vraag of de Franse ambassadeur de kardinalen Barberini en Teodoli op tijd inzage had verleend in zijn Parijse instructies: 'Pour le cardinal Panfilio, Sa Majesté ne peut en aucune façon consentir que ses ministres concourent à son exaltation, et leur ordonne de s'y opposer par toutes les voies qu'ils aviseront, d'abord en secret, mais ouvertement pourtant s'il est nécessaire d'en venir là' (Chéruel, *o.c.*, p. 145).

noch in 't casteel van Lions;[9] werdt van veele bezocht ende men spreeckt niet van hem terecht te stellen.

Den marescal de Turenne is bij Savern, Marsin brengt hem bij vijftienhondert paerden.[10] Hij verwacht dat de Hessische hem naerder ‹te› comen[11] ende dat men voer voor de paerden can vinden in 't veld om een deel van de zijnen te gebruicken tegen de Beierschen[12] ende met een deel te gaen tegen Frankenthael.[13] La Motte werdt naerder gedruckt[14] ende den hertogh Carel heeft den Lorrainschen adel ontboden om bij zich te comen.[15] De keiserschen tot Francfort zeggen de bataille te zoecken,[16] maer te meenen dat den marescal Torstenson alle zijn volck bijeen zal trecken ende gaen terugge nae 't lant van Misne ende voort nae Holstein. Den keizer tracht tewege te brengen dat de gedeputeerde van de leden van 't Rijck van Munster ende Osnabrug zullen zijn als gesubdelegueerde van de vergadering van Francfort,[17] die men wil doen duiren, ende dat zij vandaer haere ordre zullen ontfangen.[18] 't Schijnt dat den keizer nae Rakoczy niet al te veel en

9 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had het effect van de lastercampagne van de Catalaanse gezanten Gaspar Sala, abt van San Cugat del Vallés, en Isidoro Pujolar onderschat. Drie weken na zijn vertrek uit Barcelona (7 december 1644) werd hij in Lyon aangehouden en op last van de koning in de kerkers van het fort Pierre-Encise geworpen (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 266-269, p. 291-294 en p. 658-660).

10 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, wachtte in Saverne tevergeefs op de komst van de Luikse lichtingen van de troepenwerver Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marschin). In de tweede helft van maart schouwde hij in Spiers opnieuw zijn troepenmacht: 5000 ruiters en 6000 infanteristen verschenen op het appel (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 39-41 en II, p. 337, en 'Brieven van Willem van Liere', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 279).

11 De Frans-Weimarse 'aide de camp' Dirk de Groot had de Hessische deelname aan de campagne van de burggraaf van Turenne voorbereid (nos. 7323 en 7342).

12 De strategen verkenden de mogelijkheden voor een mars naar de kwartieren van de Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy te Schwäbisch-Hall, Nördlingen en Bad Mergentheim (Mergental) (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 40-41).

13 De belegering van de Spaanse vestingstad Frankenthal was een te zware opgave voor het uitgedunde leger van de burggraaf van Turenne.

14 De Franse bevelhebber Pierre de Magalotti bracht goed nieuws over het werk aan de omsingeling van het Lotharingse bolwerk La Motte: 'On travaille tousjours aux tranchées de la Mothe, où plus de deux mille Lorains sont employez; les ponts sont achevez, et trois redoutes en estat de deffence' (*Gazette 1645*, no. 27, dd. 11 maart 1645).

15 Hertog Karel IV van Lotharingen riep de adel op tot de krijgsdienst (heerban), 'met dreygementen van, anders doende, onedel verclaert ende als vijanden getracteert te worden' ('Brieven van Willem van Liere', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 278-279).

16 De strijd tegen het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson in de Boheemse landen. Nieuwsagenten in Frankfort ontvingen uit de keizerlijke kwartieren in Praag hoopvolle berichten over de wervingen van de keizer en aartshertog Leopold Wilhelm; vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 175 nos. 509 en 511, en *Gazette 1645*, no. 24, dd. 4 maart 1645.

17 De keizerlijke commissarissen te Frankfort, graaf Ernst von Öttingen-Wallerstein en dr. Johann Christoph Metzger, hadden de afgevaardigden op de 'Deputationstag' steeds afgehouden van een serieuze discussie over de Franse en Zweedse uitnodigingen ter vredesconferentie. Groot was dan ook hun teleurstelling toen zij in een keizerlijk schrijven, dd. 13 januari 1645, de opdracht ontvingen om de vorsten en standen vrij te laten in hun beslissing over de afvaardiging naar Munster en Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 221-222; R. von Kietzell, 'Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645', in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 118-119, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 344-348).

18 De laatste dagen van de Frankforter 'Deputationstag'. Op 11 april 1645 bekrachtigde de keizer het besluit van de 'translation des Deputationstags' naar Munster (*Urk. u. Act.* I, p. 867-868, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 113-117 en p. 173-177).

vraegt, meenende niet dat hij in staet is om eenige belegering te doen[19] ende niet gelovende dat de desseings van den Grooten Heer voor deze tijd gaen op Hongrije, maer ergens ter zee,[20] alzoo denzelve Grooten Heer bijeen heeft tweehonder[t] galeien, tweehondert andere schepen, ende eischt van die van Alger vierendetwintich galeien, veertich schepen, van Tunes zeven galeyen, twintich schepen, van Tripoli vier galeien, twaelf schepen tegen den vijftienden April.[21] Die van Maltha over deze equippage niet zonder reden beducht zijnde,[22] ontbieden alle haere ridders die in vremde landen zijn[23] ende verzoecken hulp zoo te Rome als door heel Italië. Die van Venegie, vresende dat onder ander pretext den Grooten Heer eenige aenslagh zoude mogen hebben op Candyen,[24] hebben in ordre gebracht zeventich galeien ende vier galeassen.

De coninginne van Engelant raept hier bijeen zooveel gelds als zij door hulpe van de geestelijcken ofte princen die haer wel willen, can becomen.[25] Ende nae men hier oordeelt, is tot de vrede in Engelant geene apparentie.[26] Men zegt die van 't parlement beletten dat tot Wimuth geen vivres ingebracht en werden[27] ende wil[len] vannieuws elffduizent Schotten in Engelant doen comen.[28] Farfax te Londen zijnde gecomen, hoopt haest te

19 Koeriers waarschuwden de keizer voor een inval van het leger van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi in Moravië (Brno en de Zweedse garnizoensstad Olomouc) (*Gazette 1645*, no. 26, dd. 11 maart 1645).

20 Sultan Ibrahim bracht in de baai van Navarino (tegenwoordig Pylos, aan de zuidwestkust van de Peloponnesos) een vloot van 400 schepen bijeen (*Gazette 1645*, nos. 22, dd. 18 februari 1645).

21 Drie afgezanten van de Sultan waren in de haven van Tripoli verschenen. Een ‘chiaux’ (tschaousch (boodschapper)) bleef in Tripoli achter en onderhandelde aldaar over de levering van 4 galeien en 12 schepen; de twee anderen bezochten Tunis (7 galeien en 20 schepen) en Algiers (25 galeien en 40 schepen) (‘Brieven van Willem van Liere’, in *Kronijk HG* 17(1861), p. 278).

22 Zes galeien van de Maltezer ridders hadden in september 1644 een van de mooiste en grootste galjoenen van de Turkse vloot overmeesterd. Sultan Ibrahim wilde de schade verhalen op de Johannieters en de Venetianen (*Gazette 1645*, nos. 25 en 27, dd. 4 en 11 maart 1645, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 175-176).

23 Vijftig Franse ridders zouden reeds gevolg hebben gegeven aan ‘La citation faite aux Chevaliers de Malthe pour s'opposer à l'invasion des Turcs’, dd. 24 januari 1645 (*Gazette 1645*, no. 31, ‘extraordinaire du XXII Mars 1645’).

24 De Venetianen hadden de Maltezers destijds een ankerplaats aan de zuidkust van Kreta (Candia) aangeboden. De doge vreesde een Turkse vergeldingsactie en stuurde een vlootversterking van 40 galeien en 6 galeassen (grote enterschepen) naar het bedreigde gebied (*Gazette 1645*, no. 27, dd. 11 maart 1645).

25 Koningin Henriëtte Maria van Engeland mocht rekenen op de steun van Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 145 en p. 156). Haar onderhandelaars waren nog in gesprek over de bijdragen van Frederik Hendrik en hertog Karel IV van Lotharingen (*Archives d'Orange-Nassau*, 2me série IV, p. 119-129).

26 De koninklijke commissarissen hadden de vredesbesprekingen te Uxbridge nog enige tijd willen aanhouden. Op 8 maart verlieten de afgevaardigden van het Parlement de conferentietafel (*Gazette 1645*, nos. 27 en 30, dd. 11 en 18 maart 1645, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 344-345).

27 De koninklijken namen in de derde week van februari bezit van de haven van Weymouth (Weymuyen). De parlementsgezinden gingen onmiddellijk tot de tegenaanval over (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 133 en p. 135).

28 Het ‘Committee of Both Kingdoms’ onderhandelde met het Schotse Parlement over de terugkeer van het expeditieleger van Alexander Leslie, graaf van Leven (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 310 en p. 314-317).

hebben onder zijn bevel eenendetwintichduizent man,[29] Waller zesduizent.[30] Daerentegen verheugen haer die voor den coning zijn dat driehondert Schotten bij Montrose in Schotlant zijn geslagen[31] ende dat het volck, voordezen gedient hebbende onder den grave van Essex ende niet willende staen onder een ander, haere officieren hebben wechgejaecht.[32]

Men gelooft hier dat Haezfeld heeft zestienduizent man,[33] dat vijftienhondert Beyerschen zijn in Frankenthal[34] boven deghene die nae den keizer zijn gegaen ofte die op de Fransoisen passen. Den Grooten Heere heeft zijne banditen[35] thuis ontboden om dienst te doen. Van gelijcke heeft gedaen den viceroi van Naples.[36] De parlamentarissen van Engelant belegeren Ponfroi in 't lant van Jorck.[37]

11 Maert 1645.[38]

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eerste raid in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port 8 st.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den XV Martii 1645.

29 Het Parlement bekrachtigde op 15/25 februari de benoeming van Thomas Fairfax tot opperbevelhebber over ‘the new modelled army’ (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 305-306, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 340-344).

30 Sir William Waller had na het terugtreden van de ‘lord general’ Robert Devereux, graaf van Essex, het bevel overgenomen over de Parlementslegers in het zuidwesten (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 282, p. 303-304, p. 307-308).

31 De Londense nieuwsagenten probeerden de overwinningen van de Schotse en Ierse koninklijken van James Graham, markies van Montrose, op het leger van de ‘solemn league and covenant’ onder bevel van Archibald Campbell, graaf van Argyll, te bagatelliseren (‘Brieven van den gezant in Engeland’, in *Kroniek HG* 25(1869), p. 38-39).

32 De ruiters van Robert Devereux, graaf van Essex, kwamen in opstand tegen hun nieuwe bevelhebber sir William Waller (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 135, en ‘Brieven van den gezant in Engeland’, in *Kroniek HG* 25(1869), p. 38-39).

33 Keizer Ferdinand III en aartshertog Leopold Wilhelm hadden de Witte Berg (Praag) aangewezen als verzamelpunt van de keizerlijke, Beierse en Saksische versterkingen (16000 manschappen). Op 12 en 13 februari maakten zij een inspectieronde langs de eenheden die onder bevel van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen aan de Ohře (Eger) de strijd zouden aanbinden met het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson (*Doc. Boh.* VII, p. 175-176, nos. 509, 511 en 513, en *Gazette 1645*, no. 26, dd. 11 maart 1645).

34 Lees: ‘Frankenlant’ (Franconia).

35 De Maltezers verspreidden berichten over een oproep van de Sultan aan alle voortvluchtige bandieten: ‘ausquels il donne grace, à condition qu'ils servent en cette occasion’ (*Gazette 1645*, no. 27, dd. 11 maart 1645).

36 Dezelfde *Gazette* (*supra*, n. 35) maakte bekend dat de Spaanse onderkoning Juan Alfonso Enríquez de Cabrera, ‘almirante de Castilla’, hertog van Medina de Rioseco, de Napolitaanse gevangenissen langsging om soldaten te vinden voor legerdienst in Catalonië.

37 Ferdinando Fairfax, de parlementsgezinde gouverneur van York, brak in juli het verzet van de koninklijke garnizoenssoldaten in ‘Pomfret’ (Pontefract Castle) (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 274, p. 329, p. 338-339 en p. 446, en *CSP Dom. 1645-1647*, p. 27 en p. 70-71).

38 De datum ‘18 Maert 1645’ is doorgehaald.

7360. 1645 maart 11. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Qui Francofurti sunt caesariani dicunt suos in proelium paratos,[2] at marescallum Torstensonium, ut id evitet, rediturum in Misniam et, revocatis iis qui ad Ragozium appropinquaverant,[3] concessurum in Holsatiam. Volunt autem iidem, ut qui erunt Monasterii et Osnabrugae legati a membris Imperii, mandata sua accipiant a conventu Francofurtensi et sint quasi subdelegati. Bavarici contra Gallos nihil effecere, conati multa. Rosa autem Philippiburgi est.[4] Nova Bavarus auxilia Hazfeldio mittebat; dicebaturque imperator ad tempus siturus ire quo vellent res Hungaricas, ut omnem vim in Suedos vertat.[5] Creduntur Galli, simulatque commodum ad producendas copias tempus venerit, partem suorum oppositurі Bavaricis, cum parte aggressuri Francothaliam. Hassici apud Eisfeldiam[6] erant. Turcae autem conatus videntur ad mare se vertere, non in Hungariam. Collegisse enim dicitur ducentas naves longas, totidem alias, et petere ab Algeriensibus naves longas XXV, alias XL, a Tunetanis naves longas VII, alias XX, a Tripolitanis naves longas quatuor, XII alias. Omnes asscripti Melitensi militiae ex omnibus locis istuc advocantur. Sed Veneti, metuentes ne Melitae minetur Turca, Cretam autem feriat, ad XXX naves longas quas habebant, adiecerunt XL alias et galeassas, quas vocant, quatuor. A Neapoli autem navibus in Hispaniam feruntur equitum IV millia, pedites bis mille quingenti.[7] Liber hic cursitat marchionis Sancti Chaumontii, per quem omnem culpam non impeditae electionis Pamphylii in papam coniicit in cardinalem Antonium. Is vero, quaerens se reponere in gratiam Galliae, reiicit culpam in cardinalem Theodatum et in Sancti Chaumontium, et in hunc maxime, quod non aperte regis sui nomine se opposuerit Pamphylio, sicut Hispani se opposuerant Sacchetto.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 248; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 531 no. 575. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 447.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 11 maart 1645 (no. 7359).

3 Veldmaarschalk Lennart Torstensson hield het Zweeds-Zevenburgs verdrag, dd. 16 november 1643, in stand. Overeenkomstig zijn orders verleende de Zweedse cavalerist Per Andersson (Linderoth) in Silezië en Moravië logistieke steun aan het leger van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi (*Gazette 1645*, no. 29, dd. 18 maart 1645).

4 De Frans-Weimarse bevelhebber Rheinhold von Rosen verliet op 4 februari de Franse garnizoensstad Breisach voor een verkenningstocht in het Württemberger land. Een confrontatie met de ruiterij van de Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy bleef uit: ‘Le Général Mercy s'est campé prés de Stutgard, pour observer le Général Major Rose: lequel apres s'estre abouché avec le Mareschal de Turenne à Philipsbourg, est retourné joindre ses troupes pres de Tubinguen’ (*Gazette 1645*, nos. 26 en 30, dd. 11 en 18 maart 1645).

5 Op 12 en 13 februari maakten de keizer en aartshertog Leopold Wilhelm een inspectieronde langs de eenheden die onder bevel van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen aan de Ohře (Eger) de strijd zouden aanbinden met het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson: 5000 keizerlijken uit de Hongaarse regimenten van Johann, graaf van Götz(en), 5000 Zwabisch-Beiersen onder bevel van Johan van Werth, 1000 Saksische ruiters en 2000 infanteristen uit het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, verschenen op het rendez-vous bij de Witte Berg (Praag).

6 Eisfeld, ten noorden van Coburg. De Hessische generaal-majoor Johann Geyso had op 14 februari de vesting Heldrungen bedwongen. Hij vervolgde zijn mars in de richting van Friedberg, naar men vermoedde, met de intentie om de Zwabisch-Beiersen uit Höchst te verjagen; zie no. 7342.

7 Juan Alfonso Enríquez de Cabrera, ‘almirante de Castilla’, hertog van Medina de Rioseco, Spaans onderkoning van Napels, trof nauwelijks maatregelen tegen de aanslagen van de Turkse vloot in Calabrië (golf van Squillace) en Sicilië: op 11 februari liet hij 23 troepentransportschepen naar Spanje vertrekken (*Gazette 1645*, no. 27, dd. 11 maart 1645).

Motta in Lotharingia propius premitur et dux Carolus nobiles omnes in suum exercitum vocat. Marcinus equites mille et quingentos adducit ad marescallum Turennae, qui apud Tabernas est Alsatiae[8] et praefectum Mogontiaci Corvalium in vincula duci iussit, quod Urseliae non subvenerit.[9] Trevillius, unus ex praetorianis centurionibus, ob magnum animum cardinali Riceliaco quondam suspectus, nunc a Mazarino cardinali in Bastiliam coniectus est, obtentu inde sumto, quod cum cancellarius Franciae sigillo munire ob clausulas quasdam insolitas detrectaret beneficium quoddam a regina regente ipsi concessum, membranam qua id continebatur, in ignem iecerit. Laborant amici eius, ut eum eximant.

Videtur in Anglia spes pacis imminui. Regina Angliae quas potest a sui studiosis pecunias hic collegit. Parlamentarii ex Scotia, quanquam Monterosius pro rege Angliae bellum gerens trecentos Scotorum ibi interfecisse dicitur, advocare dicuntur nova militum undecim millia et impedire, ne commeatus Wimuthum inferantur. Farfaxius Londinii erat et brevi habiturum se sperabat millia militum XXI, Wallerus sex millia; sed qui sub Essexio fuere milites ita agunt inobsequenter, ut tribunos et centuriones suos abegerint.

Cum dolore maximo intelligo[10] non esse tam firmam Sublimitati tuae valetudinem, quam ego et Suedia omnis et omnes Suediae bene volentes optamus. Deus, excellentissime et illustrissime domine, eam reddet meliorem multosque annos et prospera consilia Sublimitati tuae largiatur,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, I/XI Martii 1645.

Dicitur hic exercitus imperatoris in Bohemia habere XVI millia hominum. Mille quingenti milites Bavarici sunt in Franconia. Turcarum sultanus exsulibus reditum indulsit ad belli usus. Fecit tantundem praefectus Neapolitani regni. Melitenses sex naves ex Africa in Galliam venientes, cum in insulam suam appulissent, in necessitates suas retinuere.[11] Parlamentarii Angli arcem Pompoiam in Eboracensi regione obsident.

Pro principe Meclenburgico, qui hic est aeger animo et corpore,[12] aliquid effecimus apud reginam regentem. Sperat is aliquid liberalitatis etiam a regina nostra. Appelbomio, qui est Amstelodami,[13] debeo testimonium insignis diligentiae et fidei.

8 De Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, verzamelde zijn troepenmacht in 'Tabernae Alsatiae' (Saverne).

9 Charles-Christophe de Mazencourt, markies van Courval, bevelhebber van het Franse garnizoen te Mainz, had op 22 januari beschietingen laten uitvoeren op Oberursel (*Gazette 1645*, no. 18, dd. 11 februari 1645). Het feit dat zijn actie een tegenoffensief van de Zwabisch-Beiersen had uitgelokt, nam het Franse opperbevel hem minder kwalijk dan zijn brute beleid jegens de burgers en kapittelheren van Mainz. Hij ontving slechts een waarschuwing (*Lettres Mazarin* II, p. 137 en p. 146).

10 Grotius had de 'Stockholmse' brief van Carl Marin, Zweeds resident te Zürich, dd. 8/18 januari 1645, ontvangen; zie nos. 7260 en 7337.

11 De Maltezers legden beslag op zes schepen die graan vervoerden naar de haven van Marseille (*Gazette 1645*, no. 27, dd. 11 maart 1645).

12 Mogelijk Christian Ludwig, de oudste zoon van hertog Adolf Friedrich I van Mecklenburg (*Europäische Stammtafeln, Neue Folge* I, Tafel 140). De jongeman had in december een Parijs edelman uitgedaagd tot een duel (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 103).

13 De Zweedse correspondent Harald Appelboom klaagde zijn nood in een persoonlijke brief aan zijn landgenoot Jonas Hambraeus (*infra*, n. 14); zie no. 7376.

Queritur se negligi. Hambraeus vero gratias agit Sublimitati tuae et sperat aliquando se habiturum, unde fidem suam pro aliis interpositam liberet.[14]

14 De Zweedse theoloog en oriëntalist Jonas Hambraeus, predikant van de lutherse gemeente te Parijs, had zich borg gesteld voor Zweedse 'touristen' die door het verbreken van het scheepvaartverkeer met Stockholm in financiële problemen waren geraakt (*SBL* XVIII, p. 82-83). Sindsdien lieten de schuldeisers hem niet meer met rust; vgl. no. 7296, postscriptum.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Germanica. Turcica. Apologia Sancti Chaumontii ob legationem male administratam. Trevillium, quem Riceliacus regis gratia eiicere non poterat, Mazarinus in Bastiliam coniicit. Anglica. Meclenburgici ducis misera conditio.

7361. [1645] maart 11. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Ex domini Marini literis[2] omnia bona intelligo praeter valetudinem non quam vellem bonam magni domini cancellarii, quem Deus regni rebus diu servet incolumem et florentem.

Eae sunt res et domini Torstensonii et domini Coningsmarckii, ut liceat nobis utrinque prospera sperare atque interim gaudio frui ob res a domino Wrangelio sane feliciter gestas.[3]

Doleo principem Arausionensem ita perpetuo se opponere causae nostrae et iustae et non infortunatae;[4] spero Hollandorum monstratu consilia in melius referet. Verum non haec tantum disputatio, sed et illa de Asiatica societate ostendit privatas saepe cogitationes obstare publicis commodis,[5] quod in omni quidem imperio periculosum est, in libero autem statu composito ex membris multis et validis periculosissimum. Ego ex animo eis opto bonam mentem.

Turca Melitensibus minatur[6] advocatique sunt omnes, qui in aliis sunt locis, equites Melitenses. Veneti interim Cretae timent et mari vires suas augent. Marchio Sancti Chamontius huc venire non audet, quanquam edito scripto culpam non impeditae electionis Pamphylii coniicit in cardinalem Antonium. Motta Odincurtius in arce ad Lugdunum servatur honeste neque dantur ei iudices. Trevilla, unus centurionum praetorianorum, vir maioris animi quam ut potentibus placeat, in Bastiliam coniectus est. Ex Neapoli bis

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 78. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 745 no. 1739. Antw. op no. 7337, beantw. d. no. 7376.
2 Grotius had de ‘Stockholmse’ brief van Carl Marin, Zweeds resident te Zürich, dd. 8/18 januari 1645, ontvangen; zie nos. 7260 en 7337.
3 De inval van veldmaarschalk Lennart Torstensson in de Boheemse landen en de successen van de Zweedse bevelhebbers Hans Christoph, graaf van Königsmarck (Elbe en het aartsbisdom Bremen), en Helmut Wrangel (Jutland en Holstein).
4 Frederik Hendrik onthield nog steeds zijn goedkeuring aan een wapenvereniging met de Zweden ter ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640).
5 Het verzet tegen de prolongatie van het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie (*Pieter van Dam. Beschryvinge van de Oostindische Compagnie* I, deel I, p. 46-47 en p. 60-76). Op 4 maart namen de gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande de beslissing om het octrooi ‘impetrabel en open voor een ieder’ te verklaren; vgl. het pamflet ‘Extract uyt het Register der Resolutien van de ... Staten Generaal der Vereenighde Nederlanden. Sabbathij den 4den Martii, 1645’ (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5222).
6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 11 maart 1645.

mille quingenti pedites, quatuor millia equitum in Hispaniam eunt. Motta propius obsidetur. Pax Angliae cessim it.

Deus Claritudinem vestram sospitet,

Claritudini vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, I/XI Martii [1645].

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7362. 1645 maart 13. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Solemni supplicatione habita in castris suis ad Cadenum in Bohemia[2] de muniis militaribus ita disposuit dominus marescallus Torstensonius, ut si quid humanitus accideret cuiquam, successor non foret prorsus in incerto. Omnibus mox viribus hostem aggredi statuit.[3] Cecidit turmas aliquot, a Johanne Werthio speculatum emissas.[4] Rumor quidem est de 7 legionibus caesareis ad internecionem deletis, nondum tamen satis evidens.

Coningsmarchius 24 Februarii stylo novo Stada ibique supra 40 tormentis bellicis et archivo,[5] 26 eiusdem Boxtehuda potitus est;[6] Bremerfeurdam quoque invasit[7] et territoria Altelandense ac Chedingense. Reinkingius cancellarius episcopi Bremensis, eiusdem drotzetus et consiliarius Helmer cum aliis praecipuis Stadae capti sunt.[8] Ad 500 veteranos Germanos sub suis vexillis militare coegit.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1645, 10). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7348, beantw. d. no. 7386.

2 Het hoofdkwartier van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson te Kadaň (Kaaden).

3 De Zweden trokken op 8/18 februari over de Ohře (Eger) en zetten koers naar Plzeň (Pilsen) (*Doc. Boh.* VII, p. 176 no. 513, en 'Brieven van Hendrik Schrassert', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 328).

4 De ruiters van de Zwabisch-Beierse bevelhebbers Johan van Werth en Johann von Sporck maakten een omtrekkende beweging, maar zij verzuimden het Zweedse leger de pas naar de Moldau (Vltava) af te snijden. Op 24 februari/6 maart brandde bij Jankov (ten noorden van Tábor) de strijd los (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 444-449).

5 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, bracht 'das Alte Land' en het 'Land Kehdingen' (ten noorden van Stade) onder contributie. Op 27 februari openden de inwoners van Stade de stadspoorten voor de Zweden (Lorenz, *Das Erzstift Bremen und der Administrator Friedrich während des Westfälischen Friedenskongresses*, p. 51).

6 Het stadsbestuur van Buxtehude kocht op 28 februari een Zweedse plundering voor 3 tot 4000 rijksdaalders af (*Gazette 1645*, no. 33, dd. 21 maart 1645).

7 De commandant van Bremervörde bood felle tegenstand ('Brieven van Hendrik Schrassert', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 328-331).

8 De getrouwen van aartsbisschop-administrator Frederik van Bremen moesten boeten voor hun verzet tegen de Zweden: de bisschoppelijke kanselier Dietrich Reinkingk, de landdrost en de raadsheer Johannes Helm (no. 6717 (dl. XV)) kregen arrest opgelegd en de onder hun

Wrangelius post caesas et profligatas 11 Danorum turmas ad propugnaculum Elmerhornense[9] propugnacula Kruchen et Steinberg munitissimamque arcem Haselo-

bevelen staande soldaten werden verplicht dienst te nemen in het Zweedse expeditieleger (*Gazette 1645*, nos. 29 en 34, dd. 18 en 25 maart 1645).

9 De strijd in het hertogdom Holstein. De Zweedse kolonel Helmut Wrangel nam na de uitschakeling van de Deense bevelhebbers Frederick von Bauer en Claus Ahlefeldt bezit van de dorpen en landerijen in de zuidelijke 'Marschlanden' (de omgeving van Elmshorn, Uetersen, Glückstadt en Krempe) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 626, en *Gazette 1645*, no. 27, dd. 11 maart 1645).

nensem ad deditionem faciendam coegit;[10] 470 e veteranis Germanis eius imperio se subiecere, 150 trucidati, multi captivorum sortem subiere. E vicinis Gluckstadio locis annonam avehi vel perdi facit, ut praesidio Gluckstadiensi alimenta deficiant. Episcopus Bremensis, cernens milites catervatim signa sua deserere,[11] bona sua naviculis Hamburgum deportari curavit, ipse Gluchstadio in Fioniam se recipere parat; praemiserat residuos equites legionis Alefeldianae,[12] quos sine dubio Wrangelius insequitur.

E patria scribitur Livoniae administrationem domino praefecto aerarii regni commissum iri,[13] cuius filius cum Sparrio in Poloniam profectus huc inde reflectet iter.[14] Comes Gustavus Adolphus Leionhufvudh constitutus est tribunus militaris, vulgo generalis-maior dictus.[15] Comes de La Gardie nondum in consiliariorum numerum receptus est.[16] Elector Brandeburgicus clam Regiomontum in Borussiam venit; coniectura hominum est ipsum in Suediam traiecturum,[17] utut deputati eius prae se ferant ipsum Osnabrugam venturum, ut rebus suis ipsemet consulat.[18]

Sacrae regiae Maiestatis residens Monasterii dominus Rosenhanius, admissus in colloquium legatorum Gallicorum,[19] cum iis expostulavit de communicata propositione ad pacem cum adversa parte insciis nostris. Dominus Davauxius culpam in collegam suum devolvere voluit, qui ab aula sibi imperatum aiebat ut ita faceret,[20]

10 De 'Kruck-Schanze' aan de Krückau en het fort Steinburg op de weg van Elmshorn naar Krempe (*Historisches Ortsnamenlexikon von Schleswig-Holstein*, Neumünster 1992, p. 411 en p. 617-618). De vesting Haselau (nabij Uetersen) bood toegang tot de oevers van de Elbe ('Brieven van Hendrik Schrassert', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 329).

11 Graaf Christian von Pentz, Deens gouverneur van Glückstadt, stelde het gezag van prins Frederik, administrator van het aartsbisdom Bremen, ter discussie (*Gazette 1645*, no. 34, dd. 25 maart 1645).

12 Twaalfhonderd ruiters van de Deense bevelhebber Claus Ahlefeldt ontsnapten aan de aandacht van de Zweedse kolonel Helmut Wrangel en waagden een poging om over Sønderborg naar het eiland Funen (Fionia) uit te wijken (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 626 en p. 638-639).

13 Koningin Christina voorzag in de vacature die was ontstaan na de promotie van de Lijflandse gouverneur Erik Ryning (Rynning) tot bevelhebber van de Zweedse vloot. Haar keuze viel op de rijksschatmeester Gabriel Bengtsson Oxenstierna, vrijheer van Mörby en Lindholmen.

14 Bengt Oxenstierna (no. 7277) verscheen in het gezelschap van de Zweedse kanselarijraad Axel Sparre in Riga ('Brieven van P. Pels', in *Kronijk HG* 24(1863), p. 713).

15 Gustav Adolf Lewenhaupt (Leijonhufvud) (1619-1656), graaf van Raseborg en Falkenstein, ontving de aanstelling tot generaal-majoor van de infanterie. In 1656 verwierf hij de waardigheden van gouverneur van Lijfland en opperbevelhebber van de Zweedse legers in Finland (*SBL* XXII, p. 611-613).

16 Graaf Magnus Gabriel De la Gardie moest nog twee jaar wachten op zijn toetreding tot de Zweedse rijksraad (17/27 maart 1647). Zijn aanstelling tot kolonel van de koninklijke lijfgarde was minstens even eervol (no. 7031 (dl. XV), en *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 685).

17 Friedrich Wilhelm, keurvorst van Brandenburg, verwachtte in Koningsbergen een antwoord van rijkskanselier Axel Oxenstierna op een brief van zijn kanselier Sigismond von Götze, dd. 7/17 februari 1645, in de zaak van het 'Zweedse huwelijk' (*Urk. u. Act.* I, p. 866, en XXIII-1, p. 68-70).

18 De keurvorst zag in juni definitief af van een reis over Osnabrück en Munster naar de Kleefse landen (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 184, en *Urk. u. Act.* V, p. 235-236).

19 Schering Rosenhane, Zweeds resident in Munster, had de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien verzocht hem de redenen mede te delen van hun besluit om de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini op 24 februari een nieuwe propositie te overhandigen.

20 Het onderhoud met de Franse gevolmachtigden vond plaats op zondag, 16/26 februari (no. 7387). Nadat de graaf van Avaux uit beider naam een verklaring had afgelegd ter verdediging van de 'propositio I[a]', vroeg zijn collega Abel Servien het woord en gaf zijn visie op de Parijse instructies (no. 7336) en de noodzaak om het 'vredeswerk' te versnel-

dandumque id fuisse crebris mediatorum interpellationibus et pontificis monitis; nec tamen quicquam a

se commissum eo in negotio fuisse, si dominus Davauxius perstitisset contra tendere affirmando rem prius Suedis aperiendam. Tandem in rixam erumpentes exprobrantia et inimica verba inter se commutarunt. Obiectus domino Serviento nimius in Danos affectus. Num vero haec serio acta sint, dubium videtur facere quotidiana ipsorum conversatio. Dominus residens Osnabrugam ivit relatum singula illustrissimis et excellentissimis dominis legatis,[21] quo etiam postea dominus Servientus iter intendebat.[22]

De illustrissimae Excellentiae vestrae carissimi filii incolumitate[23] multum gaudeo optoque ipsi diuturnam eius continuationem cum perpetua prosperitate in parentum laetitiam, proprium eius ornamentum et gloriae accrementa. Deus etiam, illustrissime et excellentissime legate, illustrissimae Excellentiae vestrae ex alto fausta quaeque indulgeat,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 13 Martii 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 22 Martii.

7363. 1645 maart 13. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Scripsit ad me uxor tua de negotio Treseliano,[2] cui ego iam respondeo. Vellem operam meam aliqua in parte tibi posse esse utilem, sed de chartis tuis sperare noli eas te recuperaturum: nemo enim eorum qui iam rerum potiuntur quicquam de iis scit; ego, ut quod sentio dicam, puto eas ab Arsenio subreptas, sed id probare neutiquam possum.[3]

21 De Franse gevolmachtigde Abel Servien reisde de Zweedse resident (no. 7341) achterna: ‘pour faire cognoistre à messieurs les ambassadeurs de Suède les raisons et la verité de tout ce qui s'est passé’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 172).

22 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius accepteerden uiteindelijk de verklaring dat de ‘propositio I[a]’ een door de regering in Parijs voorgeschreven aanvulling was op de eerste Franse propositie, dd. 4 december 1644 (nos. 7353 en 7354).

23 De missie van de Frans-Weimarse ‘aide de camp’ Dirk de Groot naar het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 282. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7344, beantw. d. no. 7381.

2 Maria van Reigersberch had in Rouaan onderhandeld met de beheerders van het failliete handelshuis van Daniel Tresel; vgl. no. 6216 (dl. XIV) en nos. 7320, 7331 en 7344.

3 Willem de Groot waagde zich niet aan een zoektocht naar de papieren die in 1618-1619 uit Grotius' Rotterdamse pensionariskamer waren gelicht: een onderzoek in de archieven van François van Aerssen († 1641), heer van Sommelsdijk, en raadpensionaris Jacob Cats was en bleef een riskante onderneming.

Groenewegium et Boium salutabo tuo nomine.[4] De Cornelio dolet quod scribis, mallem eum bonam militiam militare quam extra ordinem pugnare.[5] A Diderico Casse-

4 Grotius' groet aan mr. Simon Adriaensz. van Groenewegen van der Made en de Haagse dichter mr. Cornelis Boey.

5 De familie was van oordeel dat Cornelis de Groot in Venetië zijn tijd en geld verspilde.

lia litteras accepi secundo Martii scriptas cum iam abitum pararet.[6] Volupe mihi fuit eum et bene valere et nostri meminisse, idque ex ipsius litteris intelligere.

Typographus Neranus habet aliqua tua consilia,[7] quae ego videre expeto, ut meliora tam ex iis quam aliis quae filius habet seligamus; ille valde urget publicationem. Ad Blavium scripsi,[8] nequedum responsum tuli, quare eum per amicos iterum moneri iussi. Ubi quid certi intellexero, id ne nescias curabo. Salmasius multa iam edet, imprimis librum de Primatu papae,[9] quam quaestionem quomodo tractaverit libenter videbo. Ego Elzeviriis persolvi Annotata in Vetus Testamentum quae ipsi dederam, tantundem et Blavio facturus, ubi se obtulerit occasio.[10] De vita Utenbogardi cogitabo serio, ut ubi hic prodierit liber eum quamprimum habeas.[11]

Ordines Hollandiae nihildum decreverunt de foedere Suedico,[12] Societate Orientali[13]

6 De Frans-Weimarse 'aide de camp' Dirk de Groot was trots op de goede afloop van zijn tweede missie naar het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel; vgl. no. 7342.

7 De adviezen van Hugo de Groot in het eerste deel van de *Consultatien, advysen en advertissementen, gegeven ende geschreven bij verscheyden treffelijcke rechts-geleerden in Hollandt*, Rotterdam (Joh. Naeranus) 1645 (*BG* no. 796). Pas na Grotius' overlijden openden Willem en Pieter de Groot hun dossiers; zie het derde deel, tweede stuk, van de *Consultatien*, Rotterdam (Joh. Naeranus) 1648 (*BG* no. 799).

8 Zie no. 7325. Willem de Groot vreesde dat dr. Joan Blaeu de uitgave van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) op dezelfde lange baan zou schuiven als de herdruk van Grotius' *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 572). Ook stond niets vast over de publicatie van de manuscripten die Grotius destijds aan de zorgen van zijn broer had toevertrouwd, zoals de *poemata* (*BG* no. 1) en zijn opus magnum *Annales et historiae de rebus Belgicis* (*BG* no. 741).

9 Claude Saumaise hield de Leidse drukkers aan het werk (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 54-56). In september 1645 legden de Leidse Elzeviers de laatste hand aan zijn *Librorum de primatu papae pars prima, cum apparatu. Accessere de eodem primatu Nili et Barlaami tractatus* (Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 442-443).

10 De Middelburgse 'tourist' Jacobus van der Hooge had bij zijn vertrek uit Frankrijk (september 1644) het transport van twee presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), toevertrouwd aan een vrachtvaarder, die vervolgens spoorloos was verdwenen. In arren moede had Willem de Groot voor de aanbieding van de *Annotata* aan Claude Saumaise en Gerardus Joannes Vossius een beroep moeten doen op de winkelvoorraden van de Leidse Elzeviers en dr. Joan Blaeu (no. 7145).

11 Wtenbogaerts autobiografie *Leven, kerckelijcke bedieninghe ende zedighe verantwoordingh.... Alles bij hem selven beschreven ... bevestight met verscheyden bewijsen, acten, ende munimenten, daer toe dienende*, [Rotterdam (Joh. Naeranus) 1645], kreeg een ongunstige ontvangst in de kring van de calvinistische predikanten. De Zuid-Hollandse synode, die op 5 juli 1645 in Woerden bijeenkwam, verlangde een verbod op de 'scripta posthuma van Johannes Uyttenbogaart' (Knuttel, *Acta der particuliere synoden van Zuid-Holland* II (1634-1645), p. 489-490). De Staten van Holland namen het verzoek op 22 juli in overweging en kwamen tot het besluit 'dat het Boek onlangs uitgegaan, geïntituleert, Johannis Uyttenbogaarts leeven ...; alreede door den druk zijnde gemeen gemaakt, en door het Land gedistribueert, sal werden gedissimuleert, en op sijn beloop gelaaten, maar wat aangaat seeker groot Volume [*Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien* (*BG* no. 892)], het welk werd geseid jegenwoordig onder de Pers te weesen ... is goedgevonden dat het selve sal werden verbooden...' (*Res. SH*, dd. 22 juli 1645).

12 De Haagse besluiteloosheid in het vraagstuk van de Staatse deelname aan de 'versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee' (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640).

13 Op 4 maart hadden de gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie 'impetrabel en open voor een ieder' verklaard.

aliisque magni momenti negotiis, sed intra paucos dies iterum convenient.[14] Satis diu deliberarunt neque quicquam constituerunt.

Deus te, tuam tuosque omnes sospitet,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XIII Martii 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 27 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 22 Martii.

En in dorso: 13 Martii 1645 W. de Groot.

7364. 1645 maart 13. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Den heere generael-major Coningsmerck heeft den 23e passato de voorstad van Stade stormenderhand verovert ende den 24e vervolgens mine gemaackt de stad mede te bestormen, waerover de borgers verschrocken sijn geworden en accoord begeert, die sij niet beter als op discretie hebben connen obtineren.[2] Des aertsbisschops volck, 500 Duitsche knechten, wirden alle ondergestelt, de vaendels sijn weggenomen, 1200 man tot guarnisoen daerin gelegt. De stad geeft 20 duizent rijcxdaelders voor de plonderinge. De beyde landen, het Olde Land ende Kedingenland, geven 32 duizent rijcxdaelders ende dan noch maendlijck 18 duizent rijcxdaelders, ende moeten noch 3 regimenten te voet onderhouden. In Stade sijn becomen 10 halve cartouwen, 30 andere stucken, des aertsbisschops cancelley en archivae, 26 handpeerden, carrossen,[3] des aertsbisschops landdrost, den bisschoplijcken cancellier Reining[4] ende den bisschoplijcken raed Helmer met meer andere bedienden.[5] Nae dese victorie heeft sich den heere generael-major voor

14 De Staten van Holland gingen op 9 maart uiteen. De vergadering werd op 20 maart weer hervat (*Res. SH*, dd. 20 maart 1645).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 167. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, bracht ‘das Alte Land’ en het ‘Land Kehdingen’ (ten noorden van Stade) onder contributie. Op 27 februari openden de inwoners van Stade de stadspoorten voor de Zweden (Lorenz, *Das Erzstift Bremen und der Administrator Friedrich während des Westfälischen Friedenskongresses*, p. 51).

3 Prins Frederik, administrator van het aartsbisdom Bremen, had in Stade een ‘ongelooffelicken schat aen peerden, juweelen ende meublen’ moeten achterlaten (‘Brieven van Hendrik Schrassert’, in *Kronijk HG* 17(1861), p. 330).

4 De kanselier Dietrich Reinkingk (1590-1664) werd pas na de vrede van Brömsebro (23 augustus 1645) vrijgelaten (Lorenz, *Das Erzstift Bremen und der Administrator Friedrich während des Westfälischen Friedenskongresses*, p. 224-228).

5 De getrouwen van aartsbisschop-administrator Frederik van Bremen moesten boeten voor hun verzet tegen de Zweden: de bisschoppelijke kanselier Dietrich Reinkingk, de landdrost

Boxtehoede geëngageert ende 'tselve den 28e verovert,[6] de soldaten alle ondergestelt; het heeft sich mede op discretie moeten overgeven. Daerop heeft sich vervolgens Bremer-

en de raadsheer Johannes Helm (no. 6717 (dl. XV)) kregen arrest opgelegd en de onder hun bevelen staande soldaten werden verplicht dienst te nemen in het Zweedse expeditieleger (*Gazette 1645*, nos. 29 en 34, dd. 18 en 25 maart 1645).

6 Het stadsbestuur van Buxtehude kocht op 28 februari een Zweedse plundering voor 3 tot 4000 rijksdaalders at (*Gazette 1645*, no. 33, dd. 21 maart 1645).

veurde den 2e deses mede opgegeven[7] ende ligt den heere Coningsmarck nu voor Ottersberg en Rodenburg.[8]

Naedat den heere overste Helm Wrangel[9] de twee voorneme schansen als de Croegschanse en Steinbergerschanse in de Maschlanden courageuselijck heeft verovert, is hij voor het stercke slot Haseloe geruckt ende heeft hetselvige mede op discretie geëmporteert,[10] 100 man met hun vaendels en 4 stucken geschuts daerin becomen. De schaede die hij met branden tot voor Gluckstad en Crempen - tussen welcke twee plaetsen men segt hij een schanse wil opwerpen om hun de correspondentie af te snijden - heeft gedaen, word geëstimeert op 500 duizent rijcxdaelders. Gans Ditmarschen heeft sich hierop tot contributie aengeboden,[11] gelijck hij dan oock met sijn armee daerin treckt ende soecken sal aen Geluckstad alle levensmiddelen te benemen. Den aertsbisschop, die daerbinnen is,[12] vlucht sijne goederen nae Hamburg te water, send den rest van sijne cavallerie nae Schoonen,[13] gelijck alrede het Alefeldsche regiment in vollen sprong nae derwaerts is. Of den overste Wrangel die sal achterhaelen, staet te sien. De Deensche verloopen met 10, 20 tseffens. In het veroveren van de twee voorsseide schansen wirden 150 man nedergemaackt, 470 oude soldaten en veele officiren gevangen becomen.

Den coning van Dennemarcken hout sich meerendeels te Fredericxburg bij Coppenhagen op.[14] Hij doet sooveel mogelijck te water armeren ende heeft den 5e man in Norwegen op ontboden. Ende terwijlen sij op de frontiren van Sweden branden soowijt sij connen,[15] soo doet den heere overste Wrangel tot revange van

7 De commandant van Bremervörde bood op 2 maart nog felle tegenstand. Op 15 maart trof hij met generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, een accoord over zijn overgang in Zweedse legerdienst (*Gazette 1645*, no. 39, dd. 8 april 1645).

8 Ottersberg en Rotenburg (ten oosten van Bremen). Eind maart voltooide het Zweedse expeditieleger zijn veroveringstocht in het aartsbisdom Bremen ('Brieven van Hendrik Schrassert', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 328-333).

9 De strijd in het hertogdom Holstein. De Zweedse kolonel Helmut Wrangel nam na de uitschakeling van de Deense bevelhebbers Frederick von Bauer en Claus Ahlefeldt bezit van de dorpen en landerijen in de zuidelijke 'Marschlanden' (de omgeving van Elmshorn, Uetersen, Glückstadt en Krempe) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 626, en *Gazette 1645*, no. 27, dd. 11 maart 1645).

10 De 'Kruck- Schanze' aan de Krückau en het fort Steinburg op de weg van Elmshorn naar Krempe (*Historisches Ortsnamenlexikon von Schleswig-Holstein*, Neumünster 1992, p. 411 en p. 617-618). De vesting Haselau (nabij Uetersen) bood toegang tot de oevers van de Elbe ('Brieven van Hendrik Schrassert', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 329).

11 De inwoners van Dithmarschen waren in onderhandeling getreden over een contributie van 30000 rijksdaalders (*Gazette 1645*, no. 33, dd. 25 maart 1645).

12 De aartsbisschop-administrator Frederik van Bremen hield zich schuil in de Deense garnizoensstad Glückstadt.

13 'Schoonen'; lees: 'Fuenen' (no. 7362). Twaalfhonderd ruiters van de Deense bevelhebber Claus Ahlefeldt ontsnapten aan de aandacht van de Zweedse kolonel Helmut Wrangel en waagden een poging om over Sønderborg naar het eiland Funen (Fionia) uit te wijken (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 626 en p. 638-639).

14 Koning Christiaan IV werkte hard aan de opbouw van een nieuwe vloot. De nood aan scheepsvolk was zo groot dat hij in Noorwegen iedere vijfde man opriep voor dienst op een van zijn 15 oorlogsschepen (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 623-624 en p. 630, en 'Brieven van den resident Carel van Cracau', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 408 en p. 410-411).

15 De krijgstocht van Hannibal Sehested, Deens gouverneur van Noorwegen; zie een bericht uit Lübeck in de *Gazette 1645*, no. 29, dd. 18 maart 1645: 'Les Danois publient ici de grands avantages qu'ils ont remportez dans la Suéde, sous la conduite du sieur Hannibal Séestede Gouverneur de Norwége, lequel ils disent avoir tout ravagé jusques aux fauxbourgs de Stockholm'.

gelijcken. Ende schijnt dat aen het guarnisoen van Stade geen accord en is gegeven, also den aertsbisschop voordesen

aen het Sweedsche guarnisoen dat in Langwedel was, geen accord en heeft gehouden gehad, maer hetselve buiten accord doens onderstelde.[16]

Beyder rijcken commissarissen neffens de mediateurs souden bij malcanderen sijn[17] ende al eene sessie gehouden hebben.[18] Van Sweedscher zijde soude begeert werden: 1e dat Dennemarcken de 3 croonen in het wapen, ende ten 2e den titul der Gotten en Wenden coning cassere, ten 3e Cronenburg en Geluckstad rasere, 4e den Geluckstadschen toll afschaffe, 5e in de Sond niet meer als ancker- en mastgelt neme, dat is van yder mast een rosenobel, ten 6e de Sweedsche schepen sonder visiteren door laete passeren.[19]

Van de hooftarmeën en hebben wij niet anders als dat den heere generael Torstenson soude opgebroocken[20] ende sijne marche recta nae Moraviën nemen.[21] Dat aen d'andere zijde Racotzi, die nergens resistentie vond, oock in Moraviën socht in te trecken om soowel met de Sweedsche armee in allen val sich te connen conjungeren, als Olmits te ontsetten, welckers guarnisoen een wtval heeft gedaen ende eenige paerden becomen,[22] ende soo men schrijft, soude alrede van de belegeringe of blocqueringe ontslagen sijn. Wat den heere generael Torstenson selfs schrijft, gelieve u. Excellentie wt neffensgaende te sien.[23]

In Pools-Russen soude een groot heer wt Rusland sijn die hem roemt van des grootvorstens afcompste ende aen dat vorstendom pretendeert;[24] soude met eenige duisent paerden nae Moscau gaen, sullende apparent factie veroorsaacken. Den

16 Langwedel, een pas op de weg van Verden naar Bremen (nos. 6886 en 6911 (dl. XV)). Anderen dachten dat de aartsbisschoppelijke actie tegen het Zweedse garnizoen van Ribe de oorzaak was van het harde optreden van de soldaten van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck (*Gazette 1645*, no. 29, dd. 18 maart 1645).

17 Het eerste nieuws over de aanvang van het Zweeds-Deense overleg te Brömsebro (8/18 februari 1645). Waarschijnlijk verstuurden de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim Andreae hun poststukken over het kantoor van Carel Carelsz. van Cracauw, Staats resident in Denemarken ('Brieven van den resident Carel van Cracau', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 407-408).

18 De Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, waakte over het ceremonieel voor de plechtige begroeting van de Zweedse en Deense delegaties op een eilandje in de rivier de Brömse (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 150-152). Op zijn aanwijzing mochten de Zweedse commissarissen Axel Oxenstierna en de rijksraden Johan Skytte, Matthias Soop en Ture Bielke als eersten hun eisen indienen; vgl. *Gazette 1645*, no. 33, dd. 25 maart 1645: 'On dit que les Suédois demandent entr'autres choses au Roy de Dannemarc, qu'il oste de ses armes les trois Couronnes; qu'il ne prenne plus le titre de Roy des Gots et Wandales; qu'il rase Cronembourg et Glukstad; qu'il ne prenne qu'un impost raisonnable sur l'Elbe et dans le Sund; assavoir un noble à la rose pour chaque mast, et qu'il laisse passer les navires de Suéde sans les visiter'.

19 De Deense commissarissen Corfits Ulfeldt (Ulfelt), kanselier Christen Thomesen Sehested en de rijksraden Christoffer Urne en Jørgen Se(e)feld namen uiteraard aanstoot aan de Zweedse eisen (Kernkamp, *o.c.*, p. 152-156).

20 Het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson trok op 8/18 februari over de Ohře (Eger) en zette koers naar Plzeň (Pilsen).

21 Op 4 maart kwam op het keizerlijke hoofdkwartier te Praag het bericht binnen dat de Zweden de Moldau waren overgestoken en verbinding zochten met het leger van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi (*Doc. Boh.* VII, p. 177-178 no. 519).

22 Het Zweedse garnizoen van Olomouc (Moravië) had in de laatste week van februari verwarring gezaaid in de keizerlijke linies (*Gazette 1645*, no. 33, dd. 25 maart 1645).

23 De brief - vermoedelijk kort na zijn vertrek uit Kadaň (Kaaden) opgesteld - is niet overgeleverd; zie no. 7362.

24 Tsaar Michael Fedorovitsj eiste de uitlevering van de 'tsarevitsj' Jan Faustyn Łuba, erfgenaam van Dimitri, zoon van Iwan de Verschrikkelijke (nos. 7109 en 7244, en S.M. Soloviev, *History of Russia* XVII, p. 75-84).

ceurvorst van Brandenburg soude gelijcksaem incognito te Coningsbergen sijn.[25]
Te Munster heeft de

25 Friedrich Wilhelm, keurvorst van Brandenburg, verwachtte in Koningsbergen een antwoord van rijkskanselier Axel Oxenstierna op een brief van zijn kanselier Sigismond von Götze, dd. 7/17 februari 1645, in de zaak van het 'Zweedse huwelijk' (*Urk. u. Act.* I, p. 866, en XXIII-1, p. 68-70).

Fransche ambassade haere propositie gedaen, waerop de Sweedsche ambassade te Osnabruge wat te onvrede is,[26] also lest met monsieur d'Avaux was afgesproocken geworden de propositie beyderseits gelijckelijck te doen, doch noch een weinig daermede te vertoeven,[27] totdat men sagh of noch meer gedeputeerden van ceurvorsten en stenden aencomen wilden.[28]

Ick blijve, mijnheere,
u. Excellentie dienstwilligste.

Hage, 13 Martii 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 22 Martii 1645.
En in dorso: 13 Martii 1645 Spierinck.

7365. 1645 maart 16. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnndt patron,

Ess haben endtlich[2] am verwichenen Sonnabend die herren käysserl. gesandten ihre anwesenheit alhier vblicher maassen denen königlichen Schwedischen herren legaten notificiren lassen,[3] welche daruff heut vormittag die erste visite bey ihnen abgeleget haben.[4] Zue Munster haben die käysserl. gesandten beraits eine antwort vff die Frantzösi-

26 Ook de Zweedse resident in Den Haag toonde weldra zijn onvrede met de Franse 'propositio I[a]', dd. 24 februari 1645. In werkelijkheid ging het hier om een nieuwe redactie van de propositie die de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini op 4 december 1644 ter hand hadden gesteld (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 358-360).

27 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius wilden - overeenkomstig hun 'propositio', dd. 27 november/7 december 1644 - het 'vredeswerk' pas aanvangen wanneer de delegaties van de 'immediatreichsstände' (ordines) en 'mediatstände' ook daadwerkelijk in Osnabrück en Munster waren gearriveerd.

28 De discussie over de vredesvoorstellen werd op 1/11 juni afgesloten met de gelijktijdige openbaarmaking van de Franse en Zweedse 'propositiones de pace'.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 131. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 De keizerlijke gevolmachtigde Johann Maximilian, graaf Lamberg, was op 11/21 september 1644 'incognito' in Osnabrück verschenen (nos. 7053 en 7067 (dl. XV)). Pas op 2 maart stuurde hij zijn secretaris naar de residentie van de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna met zijn complimenten en de notificatie van zijn aanwezigheid ter vredesconferentie (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 203-204; *Diarium Lamberg*, p. 47-48, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 523).

3 Op zaterdagavond, de 11[de] maart, herhaalde de keizerlijke secretaris de notificatie, ditmaal ook aan de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius (no. 7353, en *Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 50).

4 Vijf dagen later (16 maart) brachten Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane de eerste visite. In zijn *Diarium* (p. 52) tekende graaf Lamberg op: 'Donnerstag. Zwischen 9 und 10 uhr vor mittag haben mich die Schwedischen gesande, beyde mit 6 gutschen zu 6 pferden, haimbgesucht und sind gebliben biß umb halb 12 uhr, herr Crane ist dabeigewest'. Zie ook

sche proposition von sich gegeben,[5] deren inhallt vornehmblichst dahin gehet:[6] dass den ständen dess Reichss sowoll publico allss privato nomine zu den tractaten zu kommen von langen her vom keysser erlaubt vndt zugelassen,[7] vnndt dahero dessfallss weiter nichts zuthuen wehre, dass sie aber solang aussblieben, daran wehren sie selbst, vndt nicht I[hre] keysserl. Ma[jestät] schuldig, so hette auch solchem nach man auf sie so hoch nicht zu sehen, weiln doch ohne dass die herren churfursten, in der persohn dess Beyerischen gesandten, vnndt dess bischoffs Frantz Wilhellmss von Ossnabruck - welcher letztere dass gantze churfürstliche collegium repraesentirte - albereits zur stelle weren. Die freystellung dess churfursten von Trier belangend,[8] dass nemblich selbige alsoforth vnndt vor dem eingang der tractaten erfollgen sollte, bestehen sie daruf dass solchess dergestalt nicht geschehen könte, zumahln ess eine sach were, so nicht zu den praeliminarien, sondern viellmeher zue den tractaten selbst, oder deren schluss gehörete. Die Italianische sachen[9] gehöreten erst, nachdem die Teutschen zu ende gebracht, vnter der mediation dess papsts vnndt der Venediger vorgenommen zu werden. Von der versicherung vnterm nahmen dess käyssers vnndt gesampter chur-fursten vnndt ständen dess Reichss were vor aussgang der tractaten nicht nothwendig;[10] immittelst aber, gegebener anlass nach zuerinneren, dasselbige vf solchen fall auch Frantzösischen theils, vnterm nahmen dess königs vnndt der stände in Franckreich, ausszufertigen sein wurde, etc. Sonst soll käysserl. theils man sich verlauten lassen, dass, da Schwed-vnndt Frantzösischer seithen man sich der stände dess Reichss so eifferig annehmen wollte, solchess zu erhebung dess friedens grosse difficultäten geben würde.

Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen II, p. 224-225, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 542 en p. 549.

5 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar legden op 6 maart de laatste hand aan hun antwoord op de Franse 'propositio I[a]', dd. 24 februari 1645. De volgende dag overhandigden zij de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hun repliek met de volgende aanbeveling: 'Haviamo pensato diligente sopra la proposizione degli plenipotenziarii di Francia & la trovammo riempita di parole bellissime, però del resto molto lontana dagli mezzi proporzionati al negoziazione principale ...' (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 288-293). Drie dagen later presenteerden zij de bemiddelaars de definitieve versie van hun antwoord (*o.c.*, I, p. 293-296).

6 De Franse gevolmachtigden kregen op 10 maart het keizerlijke antwoord aangereikt (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 358-360 en p. 368-371, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 169-178). Op hun beurt gaven zij hun ambassadesecretaris Henri (of Jean) Brasset de opdracht om een copie te vervaardigen ten behoeve van de Zweedse gevolmachtigden (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 181-183, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 534-535 en p. 542-543); zie ook no. 7379.

7 Het eerste punt van het keizerlijke antwoord (*supra*, n. 5 en 6) betrof de kwestie van de aanwezigheid van de vorsten en standen: de keizer had de 'Ordines' de vrijheid gegeven om zijn gevolmachtigden ter vredesconferentie 'mit rath und that an die hand zu gehen' (13 januari 1645). Bovendien was het college van de keurvorsten in Munster reeds vertegenwoordigd in de persoon van de keurvorstelijke gevolmachtigde Franz Wilhelm von Wartenberg, bisschop van Osnabrück, Minden en Verden.

8 De eis tot vrijlating van de Trierse keurvorst-aartsbisschop Philipp Christoph von Sötern (punt II) liep vooruit op de werkelijke onderhandelingen.

9 De verwijzing naar het belang van de koning van Frankrijk in een duurzame vrede met de keizer en het Rijk was uitermate ondoorzichtig (punt III). De Italiaanse zaken (punt V) waren op dit moment niet aan de orde.

10 De keizerlijken verlangden een duidelijker omschrijving van de 'confoederati et adhaerentes' van de Franse kroon (punt IV) en de toezegging dat de 'assecuratio tractandorum' (punt VI) wederzijds zou geschieden, dus niet alleen op naam van de keizer en de rijksstanden, maar ook op naam van de koning van Frankrijk en de 'Etats'.

Wir hoffen aber zu Gott er alles vf guthen weeg lencken werde, dessen starckem schutz Ew. Excellenz ich gantz getrewlich hiemit empfhele,

Ew. Excellenz gehorsamber diener,

G. Keller m.pa.

Datum Ossnabruck, den 6. Martii anno 1645.

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, ambassadeur de Suede en France, à Paris. 16 st., tout 5 ll. 4 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Martii.

En in dorso: 6 Martii 164[5] Keller.

7366. 1645 maart 18. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

Accepi cum debita reverentia et obsequio literas augustae Maiestatis tuae, scriptas fine Decembris anni exacti.[2] Voluissem in iisdem expressum fuisset, quo me deposita legatione conferre deberem.[3] Dum ea de re sententiam Maiestatis tuae exspecto, scripsi ad illustrissimum dominum baronem Oxenstiernam, Maiestatis tuae cum summa potestate legatum,[4] ut ad me mittere velit literas tuti itineris ab iis quorum per terras mihi erit transeundum. Maiestati tuae pro honorifica de me existimatione summas habeo gratias, Deumque precor, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, ut gubernacula regni per manum Maiestatis tuae in hoc rerum salo feliciter dirigat,

augustae Maiestatis tuae obedientissimus subditus,

H. Grotius.

Lutetiae, VIII/XVIII Martii 1645.

1 Copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 250. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 19 no. 31. Afschriften ook te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 105; te Leipzig, UB, ms. 2633, f. 450 en f. 468; te Stockholm, KB, hs. Engestr. C IV 1, 35; en te Uppsala, UB, Palmsk. 371, p. 57. Antw. op no. 7242, dd. 30 december 1644/9 januari 1645.

2 Het koninklijke postpakket bereikte begin maart het kantoor van de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona in Den Haag (nos. 7349 en 7351). De koeriersdienst op Parijs leverde het pakket af op het adres van een zekere ‘Monsieur Bonneau’, die het op 15 maart doorgaf aan de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes; zie hs. Stockholm, RA, E 1015, ontvangstbevestiging van Cerisantes, dd. 18 maart 1645, als bijlage bij een brief van Petter Spiring Silvercrona aan de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna, dd. 21/31 maart 1645, en hs. Stockholm, RA, Skoklostersaml. E 8164, brief van Cerisantes aan zijn Zweedse voorspraak Per Brahe, dd. 18 maart 1645.

3 Koningin Christina gaf Grotius de opdracht om zich ‘ad loca nobis propinquiora’ te begeven.

4 Zie het postscriptum in Grotius' persoonlijke brief aan de Zweedse gevolmachtigde, dd. 18 maart 1645 (no. 7374).

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Responsoriae sunt quibus se ex legatione dimissum significat, et quem in alium locum sibi eundem sit, quaerit.

7367. 1645 maart 18. Aan S. Rosenhane.[1]

Nobilissime et amplissime domine,

Cum regina clementissima domina nostra legationi huic finem fecerit mihique hinc sit discedendum in Germaniam,[2] oravi illustrissimum et excellentissimum dominum baronem legatum Oxensternium, ut mihi mittere velit ad tutum iter literas suas et legatorum imperatoris ac regis Hispaniae et, si fieri potest, etiam electoris Coloniensis.[3] Ea in re rogo Nobilitatem vestram, ut ipsius Excellentiae mihique adiutor sit.

Deus, nobilissime et amplissime domine, Nobilitatem vestram servet,

Nobilitati vestrae addictissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, 18 Martii 1645.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rosenhanio.

7368. 1645 maart 18. Aan I. Vossius.[1]

Clarissime et eruditissime domine,

Gratias habeo pro parte ista libri de Americanis gentibus.[2] Velim aliquis, cui plus sit otii quam nunc est mihi, meas coniecturas firmet aut adferat meliores. Certe quae Peruanis cum Sinensibus congruunt plura sunt quam ut fortuito concursui tribuantur. Croii liber multum hic legitur.[3] Creditur in eo opere non Bezae tantum famam

1 Gedrukt *Epist.*, p. 746 no. 1744.
2 De Zweedse koninklijke brieven van 30 december 1644/9 januari 1645 (no. 7242) gaven Grotius opdracht om zich 'ad loca nobis propinquiora' te begeven (nos. 7366 en 7374).
3 De teruggeroepen ambassadeur wilde gebruik maken van de postroute over Keulen naar Munster en Osnabrück.

1 Hs. Leiden, UB, BPL 1886. Eigenh. oorspr. Afschriften te Leiden, UB, BPL 1886, en te Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 52^{v}. Gedrukt *Epist.*, p. 746 no. 1742. Antw. op no. 7352, mogelijk beantw. d. no. 7391.
2 Isaac Vossius had in de *Origen de los Indios de el Nuevo Mundo, etc. Por el padre Fray Gregorio Garcia*, Valencia 1607, een bevestiging gevonden van Grotius' theorie over de Chinese herkomst van de Peruvianen; vgl. *De origine gentium Americanarum dissertatio*, Parijs 1642 (*BG* no. 725), p. 14-15, en *De origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem*, Parijs 1643 (*BG* no. 731), p. 25-29. Zie voor een vertaling van *BG* no. 725, E. Goldsmid, *Bibliotheca Curiosa. On the origin of the native races of America; a Dissertation by Hugo Grotius*, Edinburgh 1884, p. 7-20 (*BG* no. 730).
3 Jean de Croï (Croy), predikant te Béziers en professor aan de academie van Nîmes, verdedigde in zijn *Sacrarum et historicarum in Novum Foedus observationum pars prior, in qua Dan. Heinsii Prolegomena in Exercitationes Sacras perpenduntur...*, Genève 1644, de eer van Théodore de Bèze (1519-1605) tegen de aanvallen van de Leidse hoogleraar Daniël Heinsius op de in calvinistische kring gezaghebbende *Jesu Christi D.N. Novum Testamentum, Theodoro Beza interprete*.

vindicasse, sed et gratificari voluisse domino Salmasio.[4] Idem ille Croius Petavium tractat indignis modis. Is responsurum se negat, ideo quod norit annua augeri ministris contra quos scribitur.[5] Goma-

4 Vgl. no. 7357. Jean de Croï koos in de discussie over het bestaan van een 'lingua Hellenistica' de partij van Heinsius' opponent Claude Saumaise (P.R. Sellin, *Daniel Heinsius and Stuart England*, p. 43-51).

5 De door Grotius gewaardeerde jezuïet Denis Petau doelde waarschijnlijk op het besluit van de XXVIII^{ste} nationale synode te Charenton om David Blondel, predikant te Houdan, 'professeur honoraire' te Parijs, een jaargeld van 1000 francs toe te kennen (*Actes ecclesiastiques et civils de tous les synodes nationaux*, ed. J. Aymon, II, p. 692-693).

rus mire semper Heinsio favit.[6] Quod Cloppenburgius mihi obiicit,[7] idem obiectum Erasmo fuit.[8] Parabolae evangelicae pleraeque sunt apologi modestiores, in quibus non ferae aut pecudes loquuntur, sed homines.[9] Apologos autem Latini vocant fabulas, ut Phaedrus, Gellius, alii.[10] De scriptis vestris gaudeo meum consilium Claritati vestrae probari.[11] Livius Gronovii non dubito quin publico futurus sit utilis et gratus.[12] Ad literas Claritatis vestrae in quibus erat folium Anthologiae[13] responsum misi per dominum Appelbomium. Velim servari formam chartae quae est in Stobaeanis et in Excerptis de tragoediis et comoediis.[14] Caetera omnia vestro arbitratui permitto.

Deus Claritatem vestram cum optimis mihique venerandis parentibus vestris diu sospitet,

Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XVIII Martii 1645.

Adres: Viro clarissimae eruditionis multarumque virtutum Isaaco Vossio.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): Isaaco Vossio.
Bovenaan de copie te Rotterdam: Isaaco Vossio.

6 Claude Saumaise had in het voorwoord van Franciscus Gomarus' *Opera theologica omnia, maximam partem posthuma, edita a discipulis: Joh. Vereem, Ad. Sibelius, Mart. Ubbenius*, Amsterdam (Janssonius) 1644, een brief van de uitgevers aan de lezer aangetroffen met de volgende lofzang op zijn aartsrivaal aan de Leidse universiteit: '[Daniël Heinsius] Qui, cum incomparabili eruditione et nunquam morituris ingenii sui tot monumentis, ad summum laudis ac gloriae fastigium ascenderit, nunc ex ipso saeculi livore et aemulorum calumniis quotidie crescit' (no. 7352, n. 6, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 401-402).

7 De kritiek van de Franeker hoogleraar Johannes Cloppenburch op het gebruik van 'fabula' ter aanduiding van een bijbelse gelijkenis (parabola).

8 Vgl. Erasmus, *Opera omnia*, ed. J. Clericus, IX, *Supputatio errorum in censuris Beddae*, p. 563E-565D en p. 653F-654C, en IX, *Responsio ad Albertum Pium*, p. 1109C-E (J. Trapman, 'Grotius and Erasmus', in *Hugo Grotius theologian*, p. 93).

9 Zie Grotius in zijn *Annotationes in libros Evangeliorum*, Amsterdam 1641 (*BG* no. 1135), ad Matthaeum 13:3 (de gelijkenis van de zaaier) (*Opera omnia theologica* II, 1 (*BG* no. 919), p. 134 r. 20B - p. 135 r. 16A).

10 *Phaedrus* 3, pr. 36, en Aulus Gellius, *Noctes Atticae* 12, 10, 7.

11 Isaac Vossius kon zich verenigen met Grotius' advies (no. 7318) en bezorgde in 1646 een editie van de *Epistolae genuinae S. Ignatii martyris, quae nunc primum lucem vident ex bibliotheca Florentina ... edidit et notas addidit Isaacus Vossius*.

12 *Titi Livii Historiarum libri ex recensione J.F. Gronovii*, Leiden (Elzevier) 1645, 3 delen. Het vierde deel gaf de Deventer hoogleraar Johannes Fredericus Gronovius een afzonderlijke titel *Ad T. Livii Patavini libros superstites notae; accessit Ismaelis Bullialdi epistola de solis defectu, cuius Livius lib. XXXVII meminit*, Leiden (Elzevier) 1645 (A. Willems, *Les Elzevier*, p. 145, nos. 588 en 590).

13 De toezending van een proefpagina voor een quarto-uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) in de drukkerij van dr. Joan Blaeu (no. 7316). Het antwoord (no. 7329) kreeg Isaac Vossius medegedeeld in een brief die hem door Harald Appelboom was overhandigd, mogelijk in de vorm van een bijlage bij no. 7335.

14 De quarto-edities van de *Dicta poetarum quae apud Io. Stobaeum exstant. Emendata et Latino carmine reddita ab Hugone Grotio*, Parijs (apud Nicolaum Buon) 1623 (*BG* no. 458) en 1625 (*BG* no. 459), en de *Excerpta ex tragoediis et comoediis Graecis tum quae exstant, tum quae perierunt: emendata et Latinis versibus reddita ab Hugone Grotio*, Parijs (apud Nicolaum Buon) 1626 (*BG* no. 468).

7369. 1645 maart 18. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

In editione nostra venimus iam ad illud tanti strepitus caput IX ad Romanos.[2] Non[3] spero me multis locis lucem allaturum.[4] Miror quo consilio minores istae nationes rem Societatis Asiaticae velint perturbare[5] et quod Hollandiae civitates non videant nunc vel maxime sibi concordia opus esse.[6] Multi rem Hispani promovent, cum minime tamen id sibi propositum habeant. Voetius suo agit more.[7] Cuius ille nos accusat, eius rei Calvinum accusavit Sturmius.[8] Non attrahemus ad Christum iudaeos conando ea evertere quae satis sunt perspicua ratione utentibus. Cloppenburgium itidem audio multum contra me declamare.[9] Caetera quae apud vos aguntur cognoscere speciatim avebo. Cornelius noster Venetiis manet contra voluntatem nostram.[10] Didericus an a landgravia redierit, nescio.[11] Nos satis commode valemus.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 746 no. 1745. Antw. op no. 7350, beantw. d. no. 7388.
2 De theologen van de Sorbonne hadden reeds inzage gekregen in de drukproeven van Grotius' aantekeningen op de *Acta Apostolorum*; vgl. de brief van de Parijse raadsheer Claude Sarrau aan André Rivet, dd. 24 februari 1645: 'L'Imprimeur continue l'edition des Annotations de Mr. Grotius sur le reste du Nouveau Testament. Il y en a 50 feuilles de tirées qui se portent droict chés l'aucteur comme si c'estoit pour son compte. C'est là que les Theologiens trouveront à censurer. J'apprens que quelques uns qui en ont veu des feuilles en parlent ainsi. Il presse fort les ouvriers qui en font 9 et 10 feuillets [à la] semaine. Ce sera un ouvrage de 300 feuilles' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 55).
3 'Non'; lees wellicht: 'Nam' of 'Nunc'.
4 *Tomus secundus* van Grotius' *Annotationes in Novum Testamentum* verscheen in 1646 op rekening van de auteur 'apud viduam Gulielmi Pelé, via Jacobaea sub signo Crucis Aureae' (*BG* no. 1138). Het derde deel (*pars tertia ac ultima*) werd in 1650 uitgebracht, eveneens te Parijs, maar nu bij de weduwe Théodore Pépingué en Etienne Maucroy (*BG* no. 1141).
5 Op 4 maart hadden de gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie 'impetrabel en open voor een ieder' verklaard.
6 De 'Westindische' factie in de Staten van Holland probeerde financiële en politieke munt te slaan uit de onzekerheden over het voortbestaan van het monopolie van de Oostindische Compagnie op de vaart beoosten Kaap de Goede Hoop en bewesten de Straat van Magalhães.
7 De Utrechtse theoloog Gijsbert Voet had in een preek gesproken over 'Grotius iudaizans' (no. 7350).
8 Johannes Sturm (1507-1589), professor aan het gymnasium van Straatsburg. Misschien moet hier 'Hunnius' gelezen worden: de lutheraan Aegidius Hunnius (1550-1603), hoogleraar in de theologie te Marburg en sinds 1592 te Wittenberg, publiceerde in 1593 zijn *Calvinus Iudaizans* (no. 1502 (dl. IV), en *NDBX*, p. 67-68).
9 De kritiek van de Franeker hoogleraar Johannes Cloppenburch op het gebruik van 'fabula' ter aanduiding van een bijbelse gelijkenis (parabola); zie nos. 7352 en 7368.
10 Het Venetiaanse avontuur van Grotius' oudste zoon Cornelis. Zijn naam kwam niet voor op de lijst van vrijwilligers die in dienst van de Serenissima het Turkse gevaar wilden keren; vgl. 'Brieven van den Consul Sonnevelt', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 428.
11 De missie van de Frans-Weimarse 'aide de camp' Dirk de Groot naar het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel (no. 7342). Een bericht over zijn terugkeer in de kwartieren van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, was nog niet binnengekomen.

Deus te cum uxore et liberis servet. Regina alibi opera mea vult uti, itaque discessum hinc paro.[12] Te, tuam et tuos Deo commendo,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 18 Martii 1645.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Guilielmo Grotio, iurisconsulto.

7370. 1645 maart 18. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,
Uwer Ed. brief van den zeste Martii begrijpt veele dingen die wetenswaerdigh zijn,[2] zoowel in 'tgunt de interesten aengaet die Sweden met die landen gemeen heeft,[3] als in 'tgunt de regiering van die landen aengaet, die ick zie in zulcken verloop van goede ordre gecomen te zijn dat quaelijck te zien is waerdoor die zal connen gereddert werden.[4] God wil haer helpen met goeden raed. Mij zal lusten te verstaen wat Zeelant doen zal ende off in Hollant de eenicheit can werden vastgestelt. 't Beleit over de Oostindische zaecke toont merckelijck predominatie van het particulier boven het publyck.[5] In de zaeck die Zwede aengaet is mij lieff dat uwe Ed. goede diensten doet.[6] 't Staet mij niet ten besten aen dat men voor ende aleer zich met Swede te vougen nieuwe onderhandeling met Denemarcken wil aengaen, die men can slepen zoolang men wil ende daermede de Zweden in onzeeckerheit houden tot naedeel van den gemeenen oorboir. 't Is wel apparent dat den vijant tijd zal hebben gehadt om zich te stellen in goede postuire.[7] Evenwel zoo Vrancrijck ende de Vereenigde Nederlanden willen doen dat zij mogen, schijnt wel dat dit jaer groot

12 Koningin Christina van Zweden had Grotius in brieven van 30 december 1644/9 januari 1645 (no. 7242) opgedragen om zich 'ad loca nobis propinquiora' te begeven (no. 7366).
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 40 o. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7371.
2 De brief van 6 maart 1645 is niet overgeleverd. Nicolaes van Reigersberch verzamelde wetenswaardigheden over het beraad op het Haagse Binnenhof.
3 De gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande verleenden op 8 maart hun steun aan het voorstel van de Staten van Holland om een vloot uit te rusten ter beveiliging van de vaart door de Sont. Alleen de Staten van Zeeland hielden hun advies nog achter de hand (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 182-186).
4 Op 4 maart hadden de gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie 'impetrabel en open voor een ieder' verklaard.
5 De 'Westindische' factie in de Staten van Holland probeerde financiële en politieke munt te slaan uit de onzekerheden over het voortbestaan van het monopolie van de Oostindische Compagnie op de vaart beoosten Kaap de Goede Hoop en bewesten de Straat van Magalhães.
6 De Staten van Zeeland volgden onveranderd het 'neutrale' beleid van de prins. Alleen de vertegenwoordigers van Middelburg en Zierikzee waren bereid te luisteren naar 'de zaeck die Zwede aangaet' (*Aitzema* (f^{o}) III, p. 3; 'Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 295-296, en Kernkamp, *o.c.*, p. 185).
7 Koning Christiaan IV werkte hard aan de opbouw van een nieuwe vloot.

voordeel zoude connen geven in Vlaenderen[8] geduirende de occupatiën die Engelant heeft door het inlandsch oorlogh.

8 De voorbereiding van de campagnes van de Franse en Staatse legers in Vlaanderen. Begin maart had de Franse envoyé Godefroi d'Estrades met de Staten-Generaal overeenstemming bereikt over de vernieuwing van het ‘traité de campagne’. Het verdrag werd op 10 maart geratificeerd (*Het Staatsche leger* IV, p. 144; *Aitzema* (f^{o}) III, p. 3 en p. 43-44; *Correspondance d'Estrades* I, p. 222-224, p. 230-231 en p. 233-245).

Ick bidde particulierlijck geadviseert te werden van alle 'tgunt vorder aldaer zal passeren ende oock off de Vereenigde Nederlanden verstaen gehouden [te] zijn in openbaere oorlogh te comen met den keiser ende zijne volgers wanneer Vrancrijck zulcx goed zal vinden.[9] De clachten van Oost-Vrieslant, zoo die niet te groot en zijn, wilde ick wel zien.[10] Wilde oock wel weten off ende hoeverre Neef zich moeit zoo niet de Swedische zaecke als met de Oostindische ende met wat inzicht.[11]

In de zaecke van onze dochter[12] zoude mijn advys zijn dat men naeme een gemeen vrund, dien de zaecken van den boedel bekent zijn, niet als arbiter, maer middelaer om voorslagen te doen aen wederzijden ende zoo die bijcomen dat men die zoude aennemen.[13]

De coninginne van Suede vindt goed mijnen dienst op een ander te gebruicken.[14] Overzulcx maeck ick mij gereed om hier afscheit te nemen ende nae Duitschlant te vertrecken. UEd. gelieve te zeggen aen mijnheer Cromom dat zoo het zijne Ed. gelieft zijn zoon bij mij te laeten om met mij de reize te doen nae Duitschlant, dat zijn gezelschap ende goede qualiteiten mij zeer aengenaem zullen zijn.[15] Doch zoo zijn Ed. beter vind hem in Vrancrijck te laeten, dat ick mij nae zijne wille zal vougen, stellende de zaecke t'eenemael t'zijne keuze.

18 Maert 1645.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 18 Martii 1645 uyt Paris.

9 In zijn toespraak, dd. 25 februari 1645, had de Franse envoyé Godefroi d'Estrades de Hoog Mogenden voorgehouden dat zijn regering verwonderd was over hun besluit om een oorlog aan te vangen tegen ‘haere geconfoedereerde’ Christiaan IV van Denemarken: ‘La Reyne sçait bien, Messieurs, qu'un des prétextes de ceste guerre est un traitté faict avec la couronne de Suède [het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640], qui presse Vos Seigneuries de l'effectuer. Sa Majesté n'a-t-elle pas le mesme droict, Messieurs, de vous demander que celuy que vous avés faict avec la France, en l'année 1634, soit exécutté, par lequel Vos Seigneuries sont obligé de rompre avec l'Empereur quand, de nostre costé, nous romprons avec le roy d'Espagne!’ (*Correspondance d'Estrades* I, p. 233-236, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 183).

10 Graaf Ulrich II van Oostfriesland was in de eerste week van maart in Den Haag verschenen. Op indringende wijze confronteerde hij de Staten-Generaal met het toenemend aantal klachten over de Hessische inkwartiering in zijn landen (*Res. SH*, dd. 7-8 maart 1645; *Correspondance d'Estrades* I, p. 238-239, en *Aitzema* (f^{o}) III, p. 41-42).

11 ‘Neef’ (Frederik Hendrik) ging een confrontatie met het machtigste gewest van de Unie uit de weg. De lucht klaarde op toen de Staten van Holland in de tweede helft van april met de andere gewesten een schikking troffen over de extra bijdrage van één miljoen gulden aan het ‘groot desseyn ende entreprinse’ van Frederik Hendrik in Vlaanderen (*Het Staatsche leger* IV, p. 143-149, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 178-186).

12 Cornelia de Groot was verwikkeld in een proces tegen Adriaen van Naeltwijck over de erfenis van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt, heer van Berkel en Rodenrijs. Het onderzoek dat het Hof van Holland had ingesteld, spitste zich toe op de erkenning van de rechtsgeldigheid van het in Parijs eigenhandig opgestelde testament van de heer van Berkel en Rodenrijs, dd. 28 januari 1639 (no. 5742 (dl. XIII) en nos. 6052 en 6074 (dl. XIV)).

13 Maria van Reigersberch had tijdens haar bezoek aan Rouaan misschien het advies ingewonnen van de raadsman van haar dochter, de advocaat ‘maistre Pierre à Luchtenberg’.

14 Koningin Christina van Zweden had Grotius in brieven van 30 december 1644/9 januari 1645 (no. 7242) opgedragen om zich ‘ad loca nobis propinquiora’ te begeven (no. 7366).

15 Grotius had de zoon van de raadsheer mr. Gerard van Crommon in juli 1644 ‘bij ons’ genomen (no. 6959 (dl. XV), en *De Navorscher* 43(1893), p. 91-93). Willem van Crommon zou zijn meester vergezellen op diens laatste reis (no. 7460, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 225-228 en p. 441-443).

7371. 1645 maart 18. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick maecke mij gereed om mijn afscheid hier te nemen ende de coninginne van Swede te dienen daer het haere Majesteit zal gelieven.[2] Van monsieur de Strade [twijfele ick niet] off hij heeft zijne last gevolgt die hij hadde van mijnheer den cardinael, met dewelcke zijne E. zeer wel staet; can hem vougen nae het hoff.[3]

De vergadering van Francfort zal noch bij den anderen blijven.[4] De discoursen over de zaecken van den prince Rakoczy ende den marescal Torstenson vallen daer verscheiden.[5] De keiserschen houden voor zeecker dat den Grooten Heer hem daerin zal stilhouden, hebbende zijne desseings gekeert ter zee,[6] waerover niet alleen die van Malta in vrese zijn,[7] aen dewelcke de coninginne-regente vier galeien heeft geschoncken, maer oock die van Venetië in groote ombrage, omdat den Grooten Heer haer een haven in Candie geëischt hebbende, zij dezelve hem niet en hebben connen toestaen.[8] De commercie tuschen de Turcken ende Venetianen is [op] eenige eilanden gebroocken.[9] Men vougt daerbij dat in Dalmatië eenige plaetsen bij de Turcken op de Venetianen zoude zijn genomen. De

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 40 p. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7370.
2 Koningin Christina van Zweden had Grotius in brieven van 30 december 1644/9 januari 1645 (no. 7242) opgedragen om zich 'ad loca nobis propinquiora' te begeven (no. 7366).
3 De Franse regering distantieerde zich van de toespraak van haar envoyé Godefroi d'Estrades tot de leden van de Staten-Generaal, dd. 25 februari 1645. In een schrijven van 10 maart waarschuwde kardinaal Jules Mazarin de envoyé voor een Zweeds protest tegen 'le discours que vous avez fait à MM. les Estats touchant la guerre contre le roy de Danemark' (*Correspondance d'Estrades* I, p. 233-236 en p. 240-242, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 183, p. 192-195, p. 213 en p. 235).
4 De laatste dagen van de Frankforter 'Deputationstag'. Op 11 april 1645 bekrachtigde de keizer het besluit van de 'translation des Deputationstags' naar Munster (*Urk. u. Act.* I, p. 867-868, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 113-117 en p. 173-177).
5 De meningen van de nieuwsagenten in Frankfort over de inval van het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson in de Boheemse landen liepen uiteen: 'Quelques-uns neantmoins croyent tousjours que le dessein du Général Torstenson n'est pas de s'arrester en ce Royaume, mais de passer vers la Moravie et la Hongrie, pour se joindre au Prince Ragotsky' [György I Rákóczi] (*Gazette 1645*, no. 24, dd. 4 maart 1645).
6 Een Turks leger trachtte Stiermarken onder contributie te brengen. In het keizerlijke hoofdkwartier te Praag sprak men de verwachting uit dat de Sultan zijn soldaten zou terugroepen naar de Dalmatische kust (Dubrovnik en Vlorë).
7 Sultan Ibrahim bracht in de baai van Navarino (tegenwoordig Pylos, aan de zuidwestkust van de Peloponnesos) een vloot van 400 schepen bijeen (*Gazette 1645*, nos. 22, dd. 18 februari 1645). De geruchten over een Turks optreden tegen de Maltezers bleven aanhouden; vgl. de *Gazette 1645*, no. 30, dd. 18 maart 1645: 'De Marseille, le 7 Mars 1645: On confirme tousiours les preparatifs que le Grand Seigneur fait à Navarrin pour assiéger l'Isle de Malthe; dont le Grand Maistre se prepare aussi autant qu'il peut à la defensive'.
8 De Venetiaanse 'bailo' Giovanni Soranzo di Lorenzo gaf geen gevolg aan het verzoek van de Sultan om gebruik te mogen maken van een bevoorradingspost op het eiland Kreta (*Gazette 1645*, no. 27, 11 maart 1645).
9 De eilanden Korfoe, Kefallinia en Zakynthos (Zante) ('Brieven van den Consul Sonnevelt', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 425-429). Het meest bevreesd waren de Venetianen voor een Turkse aanslag op Zadar (Zara) (*Gazette 1645*, no. 37, dd. 1 april 1645, en *Archivo de Simancas, Catálogo* XXVI. *Papeles de estado Venecia*, p. 355).

ambassadeurs van de Italiaensche princen zijn deze dagen geweest bij mijnheer den cardinael om op de inlandsche vrede van Italië wel te letten.[10]

De voorszegde keisersche[11] meenen dat zij nu, gesterckt zijnde met de Beierschen tot ontrent vijfduizent, zullen connen voorcomen den intocht van den marescal Torstenson in Moravië ende zijne conjonctie met den prince Rakoczy, die men daer gelooft gegaen te zijn met zesduizent paerden om Olmitz te ontzetten.[12] Maer ‹eerst› op het stuck van de Beyerschen werdt geconsidereert dat die maer eerst geleent en zijn voor veertien dage, ter exspiratie van welcken tijd ydermael nieuwe continuatie van den vorst van Beieren moet werden verzocht, ende dat mischien denzelven hertogh niet en zal willen toelaeten dat zij zoo heel verre trecken van zijne landen.[13] De Fransoisen zeggen dat dien hertogh tracht altijd groote forces bij zich te hebben om zich te zelver te connen conserveren, al waer het dat de zaecken quaelijck gingen met het huis van Oostenrijck ofte oock dat eenige princen, waertoe de Fransoisen arbeiden, van de ligue afbraecken. De Fransoisen zeggen vorder tot Francfort vannieuws geld gegeven te hebben aen Rakoczy[14] ende dat denzelve Rakoc[z]y tweeduizent Duitschen zal hebben van den marescal Torstenson, ende den marescal Torstenson zesduizent man van den prins Rakoczy, zoodat zij meenen dat Oostenrijck haest beladen zal zijn met vijftichduizent man ende dat Rakoczy ende Torstenson elck een leger sullen commanderen, zoeckende waer yder can zijn advantage.[15] Den keizer werdt gezegt uit Prage te gaen nae de quartieren daer de noodt zal zijn. Marsin brengt eenigh volck bij den marescal de Turenne,[16] die te Spier is.[17] Men spreect hier van tweehondert gulden te stellen op yders coetse.[18]

10 De kardinaal betrok de nuntius Niccolò Guidi di Bagno en de Venetiaanse ambassadeur Giovanni Battista Nani in zijn zorgen over de politieke en militaire ontwikkelingen in Italië; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 201-202, en *Lettres Mazarin* II, p. 130-136.

11 Op 12 en 13 februari maakten de keizer en aartshertog Leopold Wilhelm een inspectieronde langs de eenheden die onder bevel van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen aan de Ohře (Eger) de strijd zouden aanbinden met het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson: 5000 keizerlijken uit de Hongaarse regimenten van Johann, graaf van Götz(en), 5000 Zwabisch-Beiersen onder bevel van Johan van Werth, 1000 Saksische ruiters en 2000 infanteristen uit het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, verschenen op het rendez-vous bij de Witte Berg (Praag).

12 Koeriers waarschuwden de keizer voor een inval van het leger van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi in Moravië (Brno en de Zweedse garnizoensstad Olomouc) (*Doc. Boh.* VII, p. 177-178 no. 519, en *Gazette 1645*, no. 33, dd. 25 maart 1645).

13 Hertog Maximiliaan I van Beieren had zijn campagne tegen het leger van de burggraaf van Turenne (*infra*, n. 16) afgestemd op een verenigd optreden van zijn bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth aan de Rijn. Op 1 april kwam in het Zwabisch-Beierse hoofdkwartier te Schwäbisch-Hall eindelijk de verbinding tot stand met de ruiters die hij in januari naar het front in Bohemen had gestuurd (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 151-153).

14 De Zweden hadden ingestemd met het Franse voorstel om ten behoeve van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi geld te lichten uit de Frans-Zweedse subsidiekas. In april trad de Franse gezant Antoine Fouquet, heer van Marcilly-Croissy, met de Zevenburgers in onderhandeling over een afzonderlijke ‘traité d'alliance’ met koning Lodewijk XIV (Hudita, *Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie*, p. 109-119).

15 De *Gazette 1645*, no. 32, ‘extraordinaire du XXIV Mars 1645’, doorbrak de gissingen over de troepenbewegingen in de Habsburgse landen met een bericht over een grote Zweedse overwinning bij Jankov (24 februari/6 maart).

16 De Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, had in Saverne tevergeefs gewacht op de komst van de Luikse lichtingen van de troepenwerver Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marschin).

17 In de tweede helft van maart schouwde de burggraaf van Turenne in Spiers opnieuw zijn troepenmacht: 5000 ruiters en 6000 infanteristen verschenen op het appel (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 39-41 en II, p. 337).

18 De belasting op koetsen werd serieus in overweging genomen; zie no. 7383, n. 22.

Den paus werdt gezegt bullen te zullen geven op de electie van bisschoppen, geschiet in Portugael.[19] Gremonville, ambassadeur van Vrancrijck, was te Rome gearriveert[20] met veel bewijs tegen den cardinael Antonio.[21] Casal werdt bij de Fransoisen vannieuws gesterckt ende geprovideert.[22] Anders gaet niet om, den crijgh aengaende in Italië. Uit Catelagne werdt quade tijding gevreest. Den marescal de La Motte-Odincourt blijft in 't casteel te Lions, maer in een ruime gevanckenisse met veele visiten zonder dat gesproocken werdt van hem rechters te geven.[23]

Uit Engelant werden wij onderrecht dat de conferentie gebroocken is,[24] doch met eenige hoope van hervat te werden. Dat de parlamentarissen hebben becomen Shrouwsbury[25] ende Scarboroug,[26] ende in deze plaetze twaelff schepen, vier stucken canons ende veele wapenen. Dat zij een nieuw leger maecken[27] ende Plimuth[28] ter zee hebben gesecoureert ende de belegeraers door een uitval merckelijck beschadight.

18 Maert 1645.

19 Paus Innocentius X gaf niet toe aan een verzoek om erkenning van de bisschopsbenoemingen van koning Jan IV Van Portugal (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 58-61). Een Frans pleidooi ten gunste van de Portugese gedeputeerde Nicolau Monteiro, prior van Cedofeita, richtte weinig uit; vgl. de *Gazette 1645*, no. 27, dd. 11 maart 1645, 'De Rome, le 14 Février 1645 ... On fait toûjours ici de grandes instances pour la réception d'un Ambassadeur de Portugal: à quoi les partisans d'Espagne continuënt de s'opposer ouvertement'.

20 De Franse ambassadeur Nicolas Bretel, heer van Grémonville, was op 2 februari in Rome verschenen (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 173-175).

21 Het dossier bevatte vermoedelijk onthullingen van de Franse kardinaal Achille d'Estampes-Valençay over het beleid van paus Urbanus VIII en diens neven Francesco en Antonio Barberini (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 154-166).

22 De Mantuaanse vestingstad Casale Monferrato (ten noorden van Alessandria) was het belangrijkste steunpunt van het Frans gezag in Savoye-Piemonte: 'Le Roy n'a point de dessein particulier de faire demeurer les François dans Cazal pour son intérest, qu'il désire seulement que cette place soit [si] bien assurée que les Espagnolz ne puissent s'en rendre Maistres ny Madame de Mantoue en abuser au préjudice du repos de l'Italie et de la Chrestienté' (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 79-80).

23 De door de Catalanen verstoten onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, kreeg in de kerkers van het fort Pierre-Encise (Lyon) de tijd om na te denken over zijn misslagen.

24 De koninklijke commissarissen hadden de vredesbesprekingen te Uxbridge nog enige tijd willen aanhouden. Op 8 maart verlieten de afgevaardigden van het Parlement de conferentietafel (*Gazette 1645*, nos. 27 en 30, dd. 11 en 18 maart 1645, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 344-345).

25 Burgers en soldaten uit het leger van sir William Brereton overvielen op 22 februari/4 maart het koninklijke garnizoen van Shrewsbury (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 134-135, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 327-328).

26 In opdracht van Ferdinando Fairfax, de parlementsgezinde gouverneur van York, had sir John Meldrum (*DNB* XXXVII, p. 218-219) de stad en de haven van Scarborough vrijgemaakt voor een aanval op de koninklijke burcht (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 323-324, en 'Brieven van den gezant in Engeland', in *Kroniek HG* 25(1869), p. 38). Vijf maanden later erkende de garnizoenscommandant sir Hugh Cholmley zijn nederlaag en ging hij accoord met de capitulatievoorwaarden (*DNB* X, p. 268-269).

27 Het Parlement bekrachtigde op 15/25 februari de benoeming van Thomas Fairfax tot opperbevelhebber van 'the new modelled army' (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 305-306, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 340-344).

28 De koninklijken van sir Richard Grenville vormden niet langer een bedreiging voor het garnizoen van Plymouth (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 251-252). Misschien moet hier 'Weymouth' gelezen worden (no. 7359, n. 27, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 348).

Vorder hebben wij tijdinge dat den graef van Harcourt door Narbonne passerende zesduizent man uit die quartieren vooruit heeft gezonden nae Catelagne.[29] Dat hertogh Carel tracht La Motte te ontzetten.[30] Dat Mercy bij Sturgard let op de actiën van Rose,[31] die van den marescal de Turenne weder was gecomen nae Tubingue. Den Grooten Heer meent tegen den eerste Mai zoo uit zijne provinciën, dat is uit Alger, Tunes, Tripoli,[32] bijeen te hebben tweehondert galeien, driehondert oorlogschepen met veele tartanen, barques ende polaques,[33] een deel bij Navaryn in Morea, een deel tusschen Malta ende Sicilië, waerover de Spaignaerden niet minder dan die van Maltha zijn beducht.

Den coning van Engelant heeft gezocht vrijheit om te Londen te comen,[34] oock suspencie van wapenen ofte afdanckinge van trouppes. 't Parlement zegt daerin te consenteren wanneer hij haere begeerte zal hebben toegestaen. D'ambassadeurs van de Vereenigde Nederlanden, als men meende dat zij afscheit zouden nemen van het parlement, hebben gesproocken van de religie, zeggende dat die zaecke gemeen was tuschen haer ende 't parlement, ende dat zij hoopten dat den coninck zoude zijn te bewilligen van te zullen toestaen al wat in een synode, canoniquelijck vergadert,[35] oock ten overstaen van Duitsche ende Nederlandsche doctoren zoude werden goedgevonden. Dit en smaecte de parlamentarissen niet, die zeiden dat zij haer eigen religie best verstond[en]. Evenwel is Farfax sus-

29 Ondanks tijdingen over de opleving van de vijandelijkheden op de weg naar Tremp (ten noorden van Lérida en Agramunt) verloor de nieuwe Franse onderkoning Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, het belang van een plechtige intocht in de Catalaanse hoofdstad niet uit het oog. Op 22 maart brak voor hem de grote dag aan (*Gazette 1645*, no. 41, 'extraordinaire du XIII Avril 1645: L'entree du Comte de Harcourt dans Barcelonne').

30 De reddingsactie van hertog Karel IV van Lotharingen kwam te laat: de Franse bevelhebber Pierre de Magalotti had de omsingeling van het Lotharingse bolwerk La Motte reeds omgezet in een 'formel belech' ('Brieven van Willem van Liere', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 274-276 en p. 278, en *Gazette 1645*, nos. 27 en 34, dd. 11 en 25 maart 1645).

31 De Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy volgde de verkenningstocht van de Frans-Weimarse bevelhebber Reinhold von Rosen in het Württembergerland op een afstand: 'Le Général Mercy s'est campé prés de Stutgard, pour observer le Général Major Rose: lequel apres s'estre abouché avec le Mareschal de Turenne à Philipsbourg, est retourné joindre ses troupes pres de Tubinguen' (*Gazette 1645*, nos. 26 en 30, dd. 11 en 18 maart 1645).

32 Drie afgezanten van de Sultan waren in de haven van Tripoli verschenen. Een 'chiaux' (tschaousch (boodschapper)) bleef in Tripoli achter en onderhandelde aldaar over de levering van 4 galeien en 12 schepen; de twee anderen bezochten Tunis (7 galeien en 20 schepen) en Algiers (25 galeien en 40 schepen) ('Brieven van Willem van Liere', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 278). De kapiteins kregen een maand de tijd om hun schepen zeilklaar te maken voor het rendez-vous in de baai van Navarino (tegenwoordig Pylos, aan de zuidwestkust van de Peloponnesos (Morea)) en de wacht in de Siciliaanse wateren (*Gazette 1645*, no. 30, dd. 18 maart 1645).

33 Koopvaarders en vissersboten; in het Frans: 'tartanes', 'barques' en 'polacres'. De *Gazette 1645*, no. 30, dd. 18 maart 1645, sprak over 'un nombre prodigieux de Tartanes, de barques et de Polaques pour porter les munitions'.

34 De Londense correspondent van de *Gazette 1645*, no. 30, dd. 18 maart 1645, berichtte dat koning Karel I de onderhandelingen te Uxbridge (*supra*, n. 24) graag had willen voortzetten, 'et a encor depuis proposé de venir au Parlement, à condition que chaque parti licentiéroit ses trouppes, et qu'il auroit assurance de sa personne en cette ville'.

35 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude hadden hun voorstel van 'een Synode Nationael in dit Coninckrijck' eerst voorgelegd aan de koning in Oxford. Op 24 februari/6 maart richtten zij het woord tot de 'lords' en 'commons': 'Als wij een nationael sinode hadden voorgeslagen met assumtie van alle protestantsche kercken, soo worde ons onder de handt geseyt, dat het onaengenaem waer, waerom wij weder harwaerts [Oxford] sijn gegaen' (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 134-135; 'Brieven van den gezant in Engeland', in *Kroniek HG* 25(1869), p. 40-44; *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 345-346, en S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 119).

pect van te wesen anabaptiste, 'twelck met zijne professie niet wel overeen en comt.[36] De soldaten die onder den grave van Essex hebben gedient, zijn zoo quaelijck tevrede[37] over de resignatie van de crijgsampten die Essex uit cracht van een resolutie van het parlement, eer hij daertoe wierd geperst, hadde gedaen, dat drie compagniën ruiters dienst hebben genomen bij den coning,[38] andere trouppes Waller hebben gedwongen zich te salveren binnen het casteel van Farnham.[39] 's Conincx volck had Holt, een casteel in de provincie van Wil,[40] becomen. In Ierland hadden de protestanten de steden Galwai, Droheda ende Dunkalke, oock den persoon van den viceroi met intelligentie meenen te becomen,[41] ende alzoo zij de steden van Corken, Bandonbridge, Kinsal ende Yeoghil niet wel en conden beschermen, hebben zij die gepresenteert aen de Hollanders.[42] De roomsche catholycken van Ierland belegerden sterck het fort van Duncanan,[43] hebbende oock twee forten op de riviere gemaect om het secours te beletten.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eerste raed in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

Onderaan de voorzijde schreef Grotius: Verte.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 18 Martii 1645 uyt Paris.

7372. 1645 maart 18. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

36 Puriteinse kritiek op de benoeming van Thomas Fairfax tot opperbevelhebber van ‘the new modelled army’ (*supra*, n. 27).

37 Het verzet tegen het op 17/27 december 1644 genomen besluit om leden van het Hogeren Lagerhuis in het vervolg uit te sluiten van civiele en militaire functies (‘the Self-Denying Ordinance’).

38 De ruiters van Robert Devereux, graaf van Essex, waren in opstand gekomen tegen hun nieuwe bevelhebber sir William Waller. Drie compagnieën scheidden zich van de anderen af en trokken de Theems over, roepende ‘for God and King Charles’ (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 135-136, en *Gazette 1645*, no. 30, dd. 18 maart 1645).

39 De manschappen van sir William Waller rebelleerden in hun kwartieren te Farnham tegen het uitblijven van de beloofde soldij. Op 27 februari/9 maart besloot het Parlement de ergste nood te lenigen (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 282, p. 303-304 en p. 320-321).

40 Holt in Wiltshire, ten noorden van Trowbridge (*Gazette 1645*, no. 30, dd. 18 maart 1645).

41 James Butler (1610-1688), graaf van Ormond(e), 's konings ‘lord-lieutenant’ in Ierland, ontdekte een complot van Ierse en Schotse protestanten tegen de katholieken van Dublin, Galway, Drogheda en Dundalk (*DNB* VIII, p. 52-60, en *Gazette 1645*, no. 30, dd. 18 maart 1645).

42 Dezelfde *Gazette 1645* (*supra*, n. 40) bracht het nieuws dat de parlementsgezinde Murrough O'Brien († 1674), graaf van Inchiquin, gouverneur van Munster, het plan had opgevat om de protestantse ingezetenen van Cork, Bandonbridge, Kinsale en Youghal onder de bescherming te plaatsten van de Hollanders.

43 Sir Laurence Esmonde, garnizoenscommandant van Duncannon in het graafschap Wexford, had zich aan de zijde van de parlementsgezinde gouverneur van Munster geschaard. Op 19 maart, na een belegering van twee maanden, moest hij zijn vesting overdragen aan de katholieke legerleider Thomas Preston (*Gazette 1645*, nos. 30, 34 en 43, dd. 18 en 25 maart en 15 april 1645).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 251; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 533 no. 576. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 451 (452). Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7373).

A Francofurto discimus[2] caesarianos sperare se breviori itinere posse praevenire marescallum Torstensonium, ne in Moraviam penetret et cum principe Ragozio se iun-

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 18 maart 1645 (no. 7371).

gat; esse cum iis Bavaricorum quinque millia, sed commodata ad dies quindecim, quibus elapsis novam a duce Bavaro petendam auxilii istius continuationem, et dubitari, an tam longe a suis finibus se duci sint passuri. Gallos autem, qui Francofurti sunt, dicere se daturos CCC millia thalerorum imperialium Ragozio,[3] habiturum eum a Torstensonio duo millia Germanorum, daturum vicissim Ragozium de suis sex millia incessurosque et hunc et illum exercitibus divisis; etiam cum sex millibus ivisse Ragozium, ut Olmutzio subveniat. Bavarum autem hoc agere, ut, etiamsi res domus Austriacae retro eant et quidam principum se causae subducant, ipse tamen suis se viribus sustineat et seorsim pactione aliqua sibi consulat. Hassi ad Marpurgum dicebantur suas augere copias.[4] Francofurtensis autem conventus erat mansurus.[5]

Gremonvilla legatus Galliae Romam venit multaque attulit secum contra cardinalem Antonium. Videtur papa confirmaturus episcopos quos elegit rex Portugalliae. Veneti autem non minus quam Melitenses a Turca sibi metuunt;[6] habent quidem pacem, sed incertam, diciturque Turcarum sultanus portum in Creta petiisse commodato, quod cum negatum sit, rupta commercia. Addunt quidam etiam a Turcis capta quaedam Dalmatiae loca, quae tenebantur a Venetis. Venetos mittere quidem munera Constantinopolim, si sic placari ea aula possit. Interim augeri ab eis Cretae praesidia militemque scribi in Tiroli et Rhaetia. Casale in Italia diligenter muniunt Galli.

Marescallus Turennae Spirae est. Austria imperatori donare dicitur millia florenorum centum et supra sexaginta.[7] In Belgica Hispanica magni fiunt dilectus.[8] Rumor quidam est duci a rege Hispaniae[9] sororem magni ducis,[10] quae triginta et octo habet annos. Regina regens quatuor naves longas dono dat Melitensibus. Sunt qui suadent ad pecunias reperiendas ducentos florenos annuos exigendos de iis qui carrucas habent.

In Anglia audimus ita interrupta colloquia, ut spes sit ea repetendi. Capta a parlamentariis Shrowsburgum et Scharbourougum, et hic quidem captas naves XII, quatuor machinas, arma multa. Novas copias scribi a parlamentariis, ab eisdem mari invectos in Plimuthum commeatus et eruptione facta damnum datum

3 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi moest in het ‘traité d'alliance’, dd. 22 april 1645, genoegen nemen met een derde van dit bedrag; vgl. Hudita, *Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie*, p. 109-119.

4 De Hessische generaal-majoor Johann Geyso had op 14 februari de vesting Heldrungen bedwongen. Hij vervolgde zijn mars in de richting van Friedberg, naar men vermoedde, met de intentie om de Zwabisch-Beiersen uit Höchst te verjagen (*Gazette 1645*, no. 30, dd. 18 maart 1645).

5 De laatste dagen van de Frankforter ‘Deputationstag’. Op 11 april 1645 bekrachtigde de keizer het besluit van de ‘translation des Deputationstags’ naar Munster (*Urk. u. Act.* I, p. 867-868, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 113-117 en p. 173-177).

6 De Venetianen vreesden een Turkse vergeldingsactie en stuurden versterkingen naar Kreta en de havensteden Zadar (Zara), Dubrovnik en Vlorë aan de Dalmatische kust (*Gazette 1645*, no. 40, dd. 8 april 1645).

7 De afgevaardigden van de Oostenrijkse standen waren op 6 januari 1645 in Wenen bijeengekomen voor beraad over hun bijdragen aan het onderhoud van de keizerlijke legers (*Gazette 1645*, nos. 9 en 12, dd. 21 en 28 januari 1645).

8 De Spaans-Westfaalse wervingen van de keizerlijke legerleider Willem, baron van Lamboy (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 562-563).

9 Koning Philips IV van Spanje nam pas na het overlijden van zijn zoon Baltasar Carlos (1629-1646), prins van Asturias, een nieuw huwelijk in overweging. In 1649 vroeg hij de hand van Maria Anna (1634/5-1696), dochter van keizer Ferdinand III.

10 Anna de' Medici (ca. 1616-1676), dochter van groothertog Cosimo II van Toscane, huwde in 1646 aartshertog Ferdinand Karl van Oostenrijk; vgl. *Archivo de Simancas, Catálogo* XVI. *Papeles de estado de la correspondencia y negociación de Nápoles*, p. 161.

obsidentibus.[11] Legati Italorum principum simul apud cardinalem fuere his diebus. Marsinus ad marescallum Turennae ducit augmenta copiarum.

11 Het ontzet van Plymouth of Weymouth.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatis tuae res optimo ponat loco,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, VIII/XVIII Martii 1645.

Sultano Ibraimo natus est filius.[12] Petit sultanus ab imperatore, si pacem velit,[13] tributum pro Hungaria; munus annuum a principe Ragozio gratum ibi fuit. Harcurtius Narbona transiens sex millia militum ex illis locis in Catalaniam transmisit. Dux Carolus Mottam in Lotharingia sperat se liberare ab obsidio posse.

Legati Batavi parlamento proposuere, cum religionis causa communiter et Batavos spectet et parlamentarios, sperare se a rege Magnae Britanniae posse obtineri, ut quod synodus nationalis Angliae canonice congregata, advocatis etiam ex Germania et Hollandia doctoribus, decreverit, eo stet. Non placuit hoc parlamentariis, qui dixerunt suam religionem sibi esse cognitam. Indutias etiam aut dimissionem militis ab utraque parte noluerunt concedere. Interim qui sub Essexio fuere milites, postquam ille ex parlamenti decreto se ab imperio abdicavit, agunt tumultuose. Tres turmae ad regem concessere. Wallerus coactus fuit in Farnhamum arcem se recipere. Haltam arcem in Wallia[14] cepere parlamentarii. Qui eiusdem in Hibernia partis sunt, Galwaiae, Drohedae et Dunkalkae oppidis improsperas struxere insidias. Hollandis autem custodienda offerunt oppida Corkam, Bandobridgiam, Kinsalam, Yeoghilam. Obsident Hiberni romanenses castellum Duncananum, occupatum a parlamentariis Hibernis.

Turcarum sultanus habiturus dicitur naves longas CC, bellicas CCC; cum multis tartanis, et ex illis navigiis quae barcae et polacquae dicuntur, initio Maii partim eae convenient Navarrinum in Peloponneso, partim mare obtinebunt inter Melitam et Siciliam, non minore regis Hispaniae quam Melitensium cum metu.[15]

Regi Poloniae audimus Austriacam offerri coniugem.[16] Merciacum apud Sturgardiam observare conatus Rosae, qui Tubingam redierat.

12 De geboorte van prins Osman of prins Soliman (Süleyman) (Atsiz, *Das Osmanische Reich*, p. 20 en p. 24; Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 76-80 ('padre Ottomano'), en *Gazette 1645*, no. 48, dd. 29 april 1645).

13 Sultan Ibrahim onderhandelde met de keizerlijke diplomaat Hermann, graaf van Czernin, over de bevestiging van het op 19 maart 1642 gesloten Turks-keizerlijke verdrag van Szöny. De keizerlijke koeriers reisden op en neer om aan de wensen van het hof te Constantinopel tegemoet te komen (*Gazette 1645*, no. 26, dd. 11 maart 1645). In maart verzoende de Sultan zich met de keizer (*Doc. Boh.* VII, p. 186 no. 540, en Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 67-68).

14 De Londense correspondent van de *Gazette 1645*, no. 30, dd. 18 maart 1645, maakte melding van de verovering van Holt in Wiltshire: 'On a ici avis que Milord Ashly, Royaliste, a surpris deux cents Parlementaires dans le Chasteau de Holt en la Province de Wil'.

15 Juan Alfonso Enríquez de Cabrera, 'almirante de Castilla', hertog van Medina de Rioseco, Spaans onderkoning van Napels, trof nauwelijks maatregelen tegen de aanslagen van de Turkse vloot in Calabrië (golf van Squillace) en Sicilië: op 11 februari het hij 23 troepentransportschepen naar Spanje vertrekken (*Gazette 1645*, no. 27, dd. 11 maart 1645).

16 Een verzinsel naar aanleiding van het bezoek van Maximiliaan von Dietrichstein (1596-1655), buitengewoon ambassadeur van koning Philips IV van Spanje, aan het Poolse hof (*Gazette 1645*, no. 29, dd. 18 maart 1645). Op de laatste dag van januari was de speciale afgezant in Warschau verschenen om koning Wladislas IV de condoléances over te brengen met het heengaan van koningin Cecilia Renata († 24 maart 1644) (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 197-199; 'Brieven van Hendrik Schrassert', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 327, en *Doc. Boh.* VII, p. 159 no, 468 en p. 165 no. 474).

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Germanica. Pactiones cum Ragozio. Turcica. Varia. Anglica. Batavorum parlamentariis facta propositio ad conciliandos regis et ipsorum animos.

7373. 1645 maart 18. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: (1)8 Mart. 1645.

7374. 1645 maart 18. Aan J. Oxenstierna.[1]

Illustrissime et excellentissime domine,

Maximas habeo gratias Excellentiae vestrae pro literis ad me missis [1]9 Februarii 1645, gaudeoque res Suedorum in terra continente multo esse meliores quam Dani hic vulgaverant.[2] Legi diligenter chartas annexas.[3] Legatos Gallicos in iis quae de pace proposuerunt nihil fecisse nisi ex acceptis mandatis pro certo habeo.[4] Quo maiores erunt Suedorum processus, eo magis illis invidebitur. Ego multa suspicor ex iis quae antehac geri vidi aut scivi, sed sustinebo iudicium, donec Galli apud Excellentiam vestram propius causas reddiderint suae tantae festinationis.[5] Non dubium est, quin valde velint Galli retinere quae in Germania ceperunt. In Catalonia videntur eorum res non admodum bene iturae.[6] Ideo arbitror eos in Germania bellum,[7] in Hispania indutias, in Italia pacem velle.[8]

Deus, illustrissime et excellentissime domine, omnes actiones Excellentiae vestrae prosperet,

Excellentiae vestrae perpetuo serviturus,

H. Grotius.

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 83. Eigenh. ondertek. De tekst is opgenomen in de uitgaven van F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 116, en *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 92.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 746 no. 1743. Antw. op no. 7341, dd. 19 februari/1 maart 1645, beantw. d. no. 7428.

2 De *Gazette 1645*, no. 29, dd. 18 maart 1645, berichtte over de strijd bij de 'Moerschanse' (Morasschanze of Moritzerschanze) in de omgeving van Karlstad: 'De Lubeck, ledit jour 25 Fevrier 1645: Les Danois publient ici de grands avantages qu'ils ont remportez dans la Suéde, sous la conduite du sieur Hannibal Séestede [Hannibal Sehested] Gouverneur de Norwége, lequels ils disent avoir tout ravagé jusques aux fauxbourgs de Stockholm'.

3 De bijlagen met een brief van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson uit zijn hoofdkwartier te Kadaň (Kaaden) (bijlage B) en uittreksels van brieven van de Zweedse bevelhebbers Hans Christoph, graaf van Königsmarck (Elbe en het aartsbisdom Bremen), Helmut Wrangel (Jutland en Holstein), Gustav Karlsson Horn (Skåne (Schonen)) en Gustav Otto Stenbock (Zweeds-Noorse grens) (bijlage C).

4 Johan Oxenstierna had de Zweedse ambassadeur een afschrift doen toekomen van de Franse 'propositio I^{a}', dd. 24 februari 1645 (no. 7341, bijlage A).

5 Het bezoek van de Franse gevolmachtigde Abel Servien aan zijn collega's in Osnabrück (24-26 februari/6-8 maart). De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius accepteerden uiteindelijk de verklaring dat de 'propositio I^{a}' een door de regering in Parijs voorgeschreven aanvulling was op de eerste Franse propositie, dd. 4 december 1644 (nos. 7353 en 7354).

6 De Catalanen wantrouwden het Frans gezag; zie no. 7371: 'Uit Catelagne werdt quade tijding gevreest'.

7 De Franse aanspraken op het oude koninkrijk Austrasië (het land tussen Maas en Rijn); vgl. no. 2373 (dl. VI), nos. 5851 en 5955 (dl. XIII), no. 6149 (dl. XIV), en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 632-634.

8 De *comédie héroïque Europe* van Jean Desmarets de Saint-Sorlin naar een scenario van Richelieu laat een andere vredesluiting zien (no. 5963 (dl. XIII)).

Lutetiae, 18 Martii 1645.

Cum regina domina nostra clementissima ad me literas avocatorias scripserit,[9] quarum exemplum mitto,[10] nec locum exprimat quo me sim collaturus, rogo Excellentia vestra, si sententiam reginae novit, eam mihi explicet aut alioqui consilio iuvet, an Osnabrugam me an alio rectius sim collaturus, mittatque mihi quamprimum poterit tuti itineris literas suas et legatorum imperatori‹i›s et regis Hispaniae et, si fieri poterit, etiam archiepiscopi Coloniensis.[11]

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Baroni Oxenstiernae, plenipotentiario.

7375. 1645 maart 18. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Mortem virorum illustrium domini Krusii et domini Sparrae doleo.[2] Gaudeo autem de honoribus qui praelustri domino comiti de La Gardie,[3] domino Gabrieli Oxenstiernae,[4] domino Axelio Sparrae,[5] domino Gustavo Bundae et aliis evenerunt.[6] Ex Upsalia peti qui publico inserviant, non improbo,[7] dum in eo nihil res literarum et fama scholae damni patiatur; amo enim rempublicam, amo et literas.

Tam Poloniam quam Moscoviam nihil contra nos moturas et ego existimo.[8] De Stada felix certe negotium, nec dubito, quin secutura sit Buxtehuda.[9] Stradae oratio satis

9 De ontvangst van de Zweedse koninklijke brieven van 30 december 1644/9 januari 1645 (nos. 7242 en 7366).
10 De bijlage met een afschrift van de brief waarin koningin Christina haar ambassadeur te Parijs had opgedragen om zich ‘ad loca nobis propinquiora’ te begeven, ontbreekt.
11 De teruggeroepen ambassadeur wilde gebruik maken van de postroute over Keulen naar Munster en Osnabrück.
1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 79. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 745 no. 1741. Antw. op no. 7349.
2 Het overlijden van de Zweedse krijgscommissaris Johan Jespersson Kruus en de rijksraad Lars Eriksson Sparre.
3 Koningin Christina schonk graaf Magnus Gabriel De la Gardie de bevordering tot kolonel van de koninklijke lijfgarde.
4 Gabriel Gabrielsson Oxenstierna en Gustav Bonde mochten zitting nemen in het ‘Kammarkollegium’ (de koninklijke rekenkamer).
5 De kanselarijraad Axel Sparre was aangewezen voor een buitengewone missie naar Polen.
6 De koninklijke gunsten aan Gustav Bonde (*supra*, n. 4) en de grafelijke secretaris Nicolaus Rhut.
7 Daniel Behm (Behmer) had met een aanbevelingsbrief van rijkskanselier Axel Oxenstierna een bezoek aan Parijs gebracht. In 1640 keerde hij als ‘professor eloquentiae’ terug naar de universiteit van Uppsala. Op 14/24 januari 1645 aanvaardde hij de benoeming tot secretaris van de koninklijke kanselarij. Vijf jaar later verhief de koningin hem in de adelstand.
8 Koning Wladislas IV en tsaar Michael Fedorovitsj hielden zich afzijdig van de Zweeds-Deense oorlog.
9 Op 27 februari openden de inwoners van Stade de stadspoorten voor het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck. Een dag later sloot het stadsbestuur van Buxtehude een accoord met de Zweden.

apertum facit, quanto Galli res suas quam sociorum pluris faciant.[10] Sed ita fieri solet. Illud, quod Monasterii de pace Galli ita desubito proposuere, magis miror.[11]

Bellum hic in Flandriam lente paratur,[12] in Catalania vix quicquam speratur boni, in Italia omnia strepunt metu Turcarum.

Deus, clarissime domine, te incolumem florentemque servet,

Claritudini vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, V(III)/XVIII Martii 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7376. 1645 maart 20. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Magna me laetitia affecere domini Hambraei[2] literae, indicantes benevolam operam ipsius expetitam de me commendando illustrissimae Excellentiae vestrae benignissimo favori mihi non defuisse Excellentiamque vestram mei patrocinium sereno vultu in se recepisse.[3] Haud verbis exprimere possum, quae illustrissimae Excellentiae vestrae ob tam favorabile promissum debeam ulteriusque debere velim. Ea isthinc mihi fiducia nata, ut non dubitem etiamnum illustrissimam Excellentiam vestram humili et devoto animo rogare, ne illustrissima Excellentia vestra dedignetur gravi suo testimonio mihi subvenire apud sacram regiam Maiestatem et regni Suediae proceres tam de vita ante honeste acta quam de cupidine patriae meae sedulo inserviendi, postquam mihi a superioribus imperatum, ut hac in natione eorum mandatis obsequia mea accommodarem. Cum e literis e carissima patria ad me datis animadvertam diutius forte mihi hic subsistendum quam inde discedens in animum induxeram, facile perspicere possum, quantum ponderis illustrissimae Excellentiae vestrae gravis commendatio habitura sit mihique profutura. Nihil autem eius omittere, quod pietatis ac grati erga illustrissimam Excellentiam vestram animi

10 Petter Spiring Silvercrona en andere Zweedse diplomaten in de Republiek namen aanstoot aan de toespraak van de Franse envoyé Godefroi d'Estrades, dd. 25 februari 1645 (‘Brieven van Louis de Geer’, in *BMHG* 29(1908), p. 294-296).

11 De Zweedse opwinding over de ‘propositio I[a]’, dd. 24 februari 1645. In werkelijkheid ging het hier om een nieuwe redactie van de propositie die de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini op 4 december 1644 ter hand hadden gesteld (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 358-360).

12 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 18 maart 1645.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15(1645, 11). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7361, beantw. d. no. 7401.

2 De Zweedse correspondent Harald Appelboom had zijn nood geklaagd in een persoonlijke brief aan zijn landgenoot Jonas Hambraeus, predikant van de lutherse gemeente te Parijs.

3 Zie Grotius' aanbeveling in zijn brief aan rijkskanselier Axel Oxenstierna, dd. 11 maart 1645 (no. 7360, postscriptum).

documenta prodere queat, dum lucis buius usura gavisus fuero, mihi cordi futurum erit.

Fama cum diversis literis 6/16 huius allatis vulgavit, etiam per literas Francofurto ad Moenum scriptas idem hesterna die confirmatum,[4] marescallum dominum Torstensoni-

4 De eerste berichten over een grote Zweedse overwinning bij Jankov (24 februari/6 maart); vgl. 'Brieven van Bilderbeek', in *Kronijk HG* 24(1868), p. 533-534.

um aperto Marte non procul ab oppido Thabor caesareos stravisse, fudisse, cepisse.[5] Hatsfeldius vulneratus in nostrorum manus inciderat. Götzius necatus, Johannes Wertius utrum fuga elapsus an trucidatus, ignoratur.[6] E nostris Mortagnius et Goldstenius occubuere.[7] Quae praeterea utrinque facta clades non liquido constat. Bis tormenta nostra maiora obtinuerat hostis, tandem equite caesareo ad diripienda nostrorum impedimenta se effundente aliquot cohortes nostratium in praesidio dispositae supervenere, ordines peditum caesareorum turbando proelium redintegravere, fortibus animis strenuisque manibus victoriam hosti iam exultanti eripuere. Velit Deus gaudium hoc nobis solidum fore. Pietate in Deum et virtute ac comitate erga quemlibet vix cuiquam cedit illustrissimus dominus Torstensonius. Mira vero felicitas armorum Suedicorum fuerat, ut ipsi summa rerum ad exercitum demandata fuit: in Silesia[8] caeso duce Francisco Alberto, ad Lipsiam[9] minori suorum numero ab hoste palma obtenta, fugiendo ac cunctando Gallasio fracto,[10] nunc quoque in Bohemia deletis inimicis, ut alia praeteream. Deus ipsi vitam et prospera quaeque indulgeat. Caesarem 200 equitibus stipatum Pragae in fugam se coniecisse cum archiduce fratre suo[11] additur et 6000 a Torstensonio iussa Pragam circumcingere et alios manipulos oppidum Thabor obsidione inclusum tenere.

A patria mea nullae iam literae venerunt. Illustrissimus dominus Servientus coram legatis nostris Osnabruggae sese excusavit de propositione facta,[12] quae cum nimis generalis sit, nimis rem exaggerare nostri non voluere.[13] Simultas vero inter utrumque Gallorum eo usque crevit, ut mutuis colloquiis renuntiarint et illustrissimus dominus Davausius sine venia se discessurum affirmavit,[14] nisi collega suus revocetur vel ei emendatio imperetur. Illustrissimus dominus legatus Oxenstierna propediem. Monas-

5 De strijd speelde zich af voor de muren van Tábor, ten zuiden van Praag. De keizerlijken ontdekten te laat dat het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson op 2 maart de Moldau was overgestoken.

6 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen viel in Zweedse handen; de Hongaarse legerleider Johann, graaf van Götz(en), sneuvelde en de Zwabisch-Beierse generaal Johan van Werth sloeg op de vlucht.

7 De Zweedse generaal-majoor Johann Arendt von Goldstein moest zwaargewond van het slagveld gedragen worden (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 444-449 en p. 474). Zijn collega Caspar Cornelius de Mortaigne († 1647) liep slechts lichte verwondingen op (*SBL* XI, p. 86, en *ADB* XXII, p. 339-340).

8 De overwinning die de Zweden op 30 mei 1642 nabij Świdnica hadden behaald op het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Franz Albrecht, hertog van Saksen-Lauenburg († 10 juni 1642); zie no. 5764 (dl. XIII).

9 De slag bij Breitenfeld. Op 2 november 1642 zette de Zweedse veldmaarschalk bij Breitenfeld (ten noorden van Leipzig) de aanval in op de keizerlijke legers van aartshertog Leopold Wilhelm en Ottavio Piccolomini; vgl. no. 5971 (dl. XIII).

10 De uitschakeling van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, in de slag bij Jüterbog (3 december 1644).

11 Keizer Ferdinand III en aartshertog Leopold Wilhelm vluchtten naar Praag en zochten in de middag van de 7de maart 1645 een goed heenkomen in de Opperpalts (*Doc. Boh.* VII, p. 178 no. 521 en p. 183 no. 531).

12 Op 24 februari/6 maart was de Franse gevolmachtigde Abel Servien in Osnabrück verschenen om een einde te maken aan de gissingen over de 'propositio Ia', dd. 24 februari 1645: 'pour faire cognoistre à messieurs les ambassadeurs de Suède les raisons et la verité de tout ce qui s'est passé' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 172).

13 Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius accepteerden uiteindelijk de verklaring dat de nieuwe Franse propositie een door de regering in Parijs voorgeschreven aanvulling was op de eerste Franse propositie, dd. 4 december 1644 (nos. 7353 en 7354).

14 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, kon zich niet verenigen met het eigenmachtig optreden van zijn collega Abel Servien. In een schrijven van 3 maart 1645 bood hij staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, zijn ontslag

terium it[15] consultatum et firmiter conclusum cum Gallis de iis quae in rem communem cedant.[16]

Praeter emporia nonnulla Zelandiae[17] caeterae Nationes Foederatae paratae sunt in armis experiri, quas conditiones super vectigali in freto solvendo Danus admittere velit.[18] Navium, nautarum et militum interea apparatus hic fit.

Deus, illustrissime et excellentissime domine, illustrissimam Excellentiam vestram diu sospitem praestet,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 20 Martii 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Martii.

7377. 1645 maart 20. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Omnium hic ora, omnium litterae personant rumoribus de parta adversus imperatorem a Suecis victoria,[2] sed an ea tanta sit quantam nova publica prae se ferunt, non immerito ambigitur; magnam certe esse constans fama asseverat, sed de his certiora ab aliis intelliges. De privilegio Orientalis Indiae recte iudicas;[3] dabit ea res aliquando magnum malum, nisi caveant rectores.[4]

aan (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 149-150, p. 168, p. 173 en p. 183, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 526-532).

15 Op 22 maart/1 april aanvaardde de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna de reis naar Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 555-557 en p. 581-588, en *Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 246-249).

16 De Franse en Zweedse gevolmachtigden troffen een overeenkomst over de aanbieding van de vredesvoorstellen. Op 1/11 juni 1645 brachten zij hun 'propositiones de pace' in de openbaarheid (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 439-448).

17 Het beraad in de Staten van Zeeland. Johan de Knuyt (1587-1654), de vertegenwoordiger van de Eerste Edele, en de prinsgezinde steden Goes, Tholen, Veere en Vlissingen verdedigden de 'Via concordiae' in het Zweeds-Deense conflict ('Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 294-296).

18 De gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande verleenden op 8 maart hun steun aan het voorstel van de Staten van Holland om een vloot uit te rusten ter beveiliging van de vaart door de Sont (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 182-186).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 283. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7357, beantw. d. no. 7396.

2 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had op 24 februari/6 maart bij Jankov slag geleverd met de keizerlijke troepenmacht.

3 Op 4 maart hadden de gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie 'impetrabel en open voor een ieder' verklaard.

4 De *Gazette 1645*, no. 34, dd. 25 maart 1645, gaf in een nieuwsbericht 'D'Amsterdam, le 13 Mars 1645' ruchtbaarheid aan de breuk: 'La Compagnie des Indes Orientales a esté cassée: ce qui cause beaucoup de trouble parmi nos marchands. Mais on dit qu'il se presente déja

Guieta non omnino malus fuit vates,[5] et profecto studia iuvenum huius temporis ver-

d'autres personnes qui veulent restablir cette compagnie, faisans à cette fin des offres beaucoup plus avantageuses que la précédente'.

5 De Franse dichter en filoloog François Guyet (1575-1655) (*DBF* XVII, kol. 396) hekelde in het gedicht 'In cervisiam' de Bataafse dichters (no. 4346 (dl. X), no. 5793 (dl. XIII), en

gere ad barbariem[6] etiam Heinsius observavit.[7] De Vondelii poesi optime iudicas;[8] sententias habet egregias, verba efficacia, phrasim excellentem, rhitmos vero aptos et sonores,[9] neque deest illi inventio, quae praecipue poetam facit. De matrimonio cardinalium[10] gaudeo a te edoceri. Heinsius non videtur Croio responsurus, nisi forte per suppositam personam.[11] Recte facit Petavius,[12] quod adversariis suis augendi stipendii occasionem offerre nolit.[13] Petrus quid in posterum facturus sit videbimus.[14]

Pro iis quae de Trevilla, Neapoli et Melitensibus scribis,[15] gratias habeo. Princeps urgere incipit legatorum nostrorum discessum Monasterium versus,[16] neque diu differenda videtur profectio, omnibus iam quae eo necessaria sunt ex voto constitutis,[17] etiam de modo sumptuum facto decreto.[18] Varias hic querelas audio de festinatione Galliae in proponendis pacis conditionibus sine praevia sociorum communicatione et aliorum adsensu.[19]

6 Grotius' kritiek op Cerisantes' *Ode ad eminentissimum cardinalem Julium Mazarinum, in serenissimae ... principis Christinae Suecorum, Gothorum et Vandalorum reginae effigiem ipsi donatam*, Parijs 1645, vormde de aanleiding tot een gedachtenwisseling over het verval van de dichtkunst in de Republiek.

7 Heinsius (*infra*, n. 11) en Grotius hielden de traditie van hun Leidse leermeester Josephus Justus Scaliger († 1609) in ere.

8 De dichter Joost van den Vondel moest zich verweren tegen aanvallen van de Amsterdamse poëtasters (rijmelaars).

9 Boven het woord ‘sonores’ schreef Grotius: ‘(sonor)os’.

10 Willem de Groot had zijn broer een aantal vragen gesteld over de consequenties van de verheffing van de Poolse prins Jan Kazimierz tot kardinaal; zie nos. 7300 en 7338.

11 De Leidse hoogleraar Daniël Heinsius vroeg zich af of hij de venijnige ‘observationes’ van de Franse predikant Jean de Croï (Croy) op zijn *Aristarchus Sacer*, Leiden 1627, en *Sacrarum Exercitationum ad Novum Testamentum libri XX ... Quibus Aristarchus Sacer... emendatior nec paulo auctior indicesque ... accedunt*, Leiden 1639, moest beantwoorden (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 357-359). In de zomer van 1645 stuurde hij het verdedigingsschrift *Pro Daniele Heinsio adversus Joannis Croii calumnias Apologia necessaria* naar de drukker (Bots-Leroy, *o.c.* III, p. 194-195).

12 De jezuïet Denis Petau ging voorbij aan de calvinistische kritiek op zijn *Theologica Dogmata*, Parijs 1643-1644.

13 De XXVIII^{ste} nationale synode te Charenton had de predikant David Blondel, ‘professeur honoraire’ te Parijs, een jaargeld van 1000 francs toegekend (*Actes ecclesiastiques et civils de tous les synodes nationaux*, ed. J. Aymon, II, p. 692-693).

14 De ambities van Grotius' tweede zoon mr. Pieter de Groot.

15 Het nieuws over de arrestatie van de musketier Armand-Jean de Peyre, graaf van Troisvilles (Tréville); de Napolitaanse troepenlichtingen voor de strijd in Spanje en de oorlog die de Sultan de Maltezers wilde aandoen.

16 Frederik Hendrik herinnerde de Staten-Generaal aan hun belofte om na de erkenning van de ‘eer en tytulen’ het vertrek van de Staatse delegatie naar Munster te bespoedigen.

17 De instructie voor de ‘besendinge’ kwam op 28 oktober 1645 tot stand. Op 11 januari 1646 maakten de acht Staatse gevolmachtigden eindelijk hun opwachting in Munster (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 175-179, p. 201-204 en p. 213).

18 De Hoog Mogenden stelden een bedrag van 100000 gulden beschikbaar (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 201, en *Aitzema* (f^{o}) III, p. 44).

19 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden de Zweden niet betrokken bij de totstandkoming van hun ‘propositio I^{a}’, dd. 24 februari 1645.

Faxit Deus Optimus Maximus, ut tandem aliquando coeant in foedera dextra, cui te, tuam, tuos precibus commendare non desino,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XX Martii, propridie liberationis Lupesteiniacae,[20] anni 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Martii.
En in dorso: 20 Martii 1645 W. de Groot.

7378. 1645 maart 20. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Verscheide brieven van Amberg in de Over-Palts en Neurenberg, over Franckfort en Ceulen,[2] brengen mede dat den 6e deses de Sweedsche ende de keysersche armeën tussen Tabor en Budweis[3] hard aen malcanderen souden geweest sijn ende van 's morgens tot 's avonts gevochten hebben, werdende in den beginne een Sweedsche vleugel in disordre gebracht ende eenige gestucken genomen. Maer de cans sich keerende, soude de keyserlijcke ruiterije in de vlucht gebracht ende de infanterie gans geruïneert sijn geworden; 10 duizent man soude beederseits op de plaetse gebleven sijn, Gods doot, Hatsvelt gevangen, Jan de Weert gemist,[4] de gevluchte in Tabor beset en beschooten werden, den keyser ende den aertshertogh sich van Praag met twee compagniën gesalveert hebben, overal groote alteratie.[5] De particularitijten met den naesten.

Van Hamburg dat den overste Helm Wrangel, sijn hooftquartier tot Borsholm[6] hebbende gehad, vandaer soude opgebroocken sijn ende de schans bij Meldorp in

20 Op 22 maart 1621 ontsnapte Grotius in een boekenkist uit het slot Loevestein.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 168. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.
2 De eerste berichten over een grote Zweedse overwinning bij Jankov (24 februari/6 maart); vgl. 'Brieven van Bilderbeek', in *Kronijk HG* 24(1868), p. 533-534.
3 Het slagveld lag ten noorden van Tábor en České Budějovice. De keizerlijken ontdekten te laat dat het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson op 2 maart de Moldau was overgestoken.
4 De Hongaarse legerleider Johann, graaf van Götz(en), sneuvelde; de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen viel in Zweedse handen en de Zwabisch-Beierse generaal Johan van Werth sloeg op de vlucht.
5 Keizer Ferdinand III en aartshertog Leopold Wilhelm vluchtten naar Praag en zochten in de middag van de 7de maart een goed heenkomen in de Opperpalts (*Doc. Boh.* VII, p. 178 no. 521 en p. 183 no. 531).
6 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel wachtte in Borsholm (Bordesholm) op de komst van versterkingen uit Eckernförde (ten noordwesten van Kiel). Op 9 maart bedwong hij het fort van Meldorf in Dithmarschen (*Gazette 1645*, nos. 36 en 37, dd. 1 april 1645, en 'Brieven van Hendrik Schrassert', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 331).

Ditmarschen verovert hebben ende voorts het gansche land tot sijne dispositie hebben. Hadde oock 2000 peerden de vluchtende Deensche ruiters naegecommandeert, met wat succes staet te vernemen. Ende vermeent men dat onder deselve den aertsbisschop en cay van Alefelt sijn.[7] Van Geluckstad worden veel meubelen te water nae Hamburg gevlucht; binnen is gebreck van gelt, ordre en vivres, hebben 40 last haring op ses maenden borg van de Hamburgers gecocht.

7 Prins Frederik, administrator van het aartsbisdom Bremen, hield zich schuil in de Deense garnizoensstad Glückstadt. Twaalfhonderd ruiters van de Deense bevelhebber Claus ('Cay') Ahlefeldt waagden een poging om over Sønderborg naar Funen uit te wijken (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 626 en p. 638-639).

Den generael-lieutenant - welcken titul en charge hij corts wt het rijck heeft ontfangen - Coningsmarck[8] is binnen Stade ende laet eene royale vestinge daervan maacken. Bremerveurde is noch niet over, gelijck men voor 8 dagen gemeent hadde,[9] maer word sterck beschooten. Den commandant van binnen - sijnde een overgeloopen Sweedsch officier - weert sich dapper. Ottersberg werd van de Coningsmarckse troupen mede hart toegeset.[10]

Den ambassadeur Servien is te Osnabruge geweest[11] ende heeft op het beste geëxcuseert, dat - tegens de afspraacke van monsieur d'Avaux met de Sweedsche heren ambassadeurs[12] - sijlieden de propositie insciis et inconsultis legatis Suedicis hadden gedaen, genoegsaem bekennende haere faute, waerop het nu blijft berusten.[13] Oock heeft de propositie maer in generalibus bestaen, sijnde alleenlijck een speciaelder en ampelder repetitie van 'tgeene sij voordesen geproponeert hebben gehad.[14] Oock heeft de heere Servien weer goetgemaackt 'tgeene den Aenzee-steedsche gesanten bij hem wedervaaren was,[15] also door bemiddelinge van den Hessischen commissaris Scheffer sij hem een visite gedaen hebbende, hij hun de revisite gegeven heeft ende het gepasseerde geëxcuseert.

Ick blijve, mijnheere,

u. Excellentie dienstwilligste.

Den 20 Martii 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Martii 1645.

8 De in januari 1645 tot luitenant-generaal bevorderde Hans Christoph, graaf van Königsmarck (*SBL* XXI, p. 778-781), versterkte het Zweeds gezag in Stade: ‘de sorte que ce Diocése n'est pas en estat de retourner si tost à son ancien maistre [aartsbisschop-administrator Frederik van Bremen]’ (*Gazette 1645*, no. 36, dd. 1 april 1645).

9 Vgl. no. 7364. De commandant van Bremervörde trof op 15 maart een accoord over zijn overgang in Zweedse legerdienst (*Gazette 1645*, no. 39, dd. 8 april 1645).

10 Ottersberg en Rotenburg (ten oosten van Bremen). Eind maart voltooide het Zweedse expeditieleger zijn veroveringstocht in het aartsbisdom Bremen (Lorenz, *Das Erzstift Bremen und der Administrator Friedrich während des Westfälischen Friedenskongresses*, p. 51).

11 Op 24 februari/6 maart was de Franse gevolmachtigde Abel Servien in Osnabrück verschenen om een einde te maken aan de gissingen over de ‘propositio I[a]’, dd. 24 februari 1645: ‘pour faire cognoistre à messieurs les ambassadeurs de Suède les raisons et la verité de tout ce qui s'est passé’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 172).

12 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had tijdens zijn verblijf in Osnabrück (4-9 februari) ingestemd met een Zweeds verzoek om de aanbieding van de ‘propositiones de pace’ nog enige tijd uit te stellen (nos. 7302, 7314 en 7336).

13 De discussie over de vredesvoorstellen werd op 1/11 juni afgesloten met de gelijktijdige openbaarmaking van de Franse en Zweedse ‘propositiones de pace’.

14 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius accepteerden uiteindelijk de verklaring dat de ‘propositio I[a]’ een door de regering in Parijs voorgeschreven aanvulling was op de eerste Franse propositie, dd. 4 december 1644 (nos. 7353 en 7354).

15 De mislukte visite van dr. David Gloxinus (Lübeck), Liborius von Line(n) en dr. Gerhard Koch (Bremen) en dr. Johann Christoph Meurer (Hamburg) aan de Munsterse residentie van Abel Servien (no. 7324). Op voorstel van Reinhard Scheffer, de gevolmachtigde van de landgravin van Hessen-Kassel, herstelde de op zijn eer beduchte Fransman in zijn Osnabrücker logement het contact met de vertegenwoordigers van de Hanzesteden (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 216).

7379. 1645 maart 23. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr,

Wass den 6. diesess von hinnen berichtet werden,[2] wirdt hoffentlich zu rechter zeit vber kommen. Ess ist aber dabey zu berichten vergessen worden,[3] dass in der zu Münster von denen käysserl. gesandten vf die Frantzösische proposition gegebenen antwort vnter anderen auch gefragt, vnndt zu wissen begehret wirdt, wass der chron Franckreich praetension bey diesen tractaten sein möge? Vnndt dan, wer die jenige seyen, welche von Franckreich foederati status et adhaerentes genennet werden? Den 10. diesess haben die käysserl. gesandten die visite bey vnssren herrn legaten wiederumb abgeleget,[4] erbiethen sich hoch zu fleissiger cooperation die tractaten zu guthem aussschlag zu befördern, vnndt begehren allein, dass man nur fortfahren wolle! Ob nun die effecten mit den worten werden vber ein stimmen, stehet zu seiner zeit zuerfahren.

Der in Böhmen vorgangene starckenn straich macht bey vielen grosse consternation.[5] Wir aber hoffen, er solle dem werck hier vnndt zue Münster eine grosse beförderung geben. Auss Dennemarck wirdt berichtet, dass die tractaten zwischen denen beeden chronen in gar guthen terminis stehen,[6] Gott schicke sie zu einem guthen aussgang, dessen starckem schutz Ew. Excell. ich gantz getrewlich hiemit empfhele,

Ew. Excell. gehorsamber diener,
G. Keller m.pa.

Datum Ossnabruck, den 13. Martii anno 1645.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 132. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 De brief van 6/16 maart 1645 (no. 7365), met een samenvatting van het antwoord van de keizerlijke gevolmachtigden Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar, dd. 10 maart 1645, op de Franse 'propositio I[a,' (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 358-360 en p. 368-371).

3 Georg Keller had in zijn weergave van het keizerlijke antwoord (no. 7365, n. 7-10) enkele punten onderbelicht: punt III (de ondoorzichtige verwijzing naar het belang van de koning van Frankrijk in een duurzame vrede met de keizer en het Rijk) en punt IV (een duidelijker omschrijving van de 'confoederati et adhaerentes' van de Franse kroon).

4 Op 6/16 maart hadden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane de eerste visite gebracht. Het Zweedse bezoek beantwoordden de keizerlijken op maandag 10/20 maart met een contravisite (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 226-230; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 550-552, en *Diarium Lamberg*, p. 52-53).

5 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had op 24 februari/6 maart bij Jankov slag geleverd met de keizerlijke troepenmacht. Op 5/15 maart ontving de Zweedse delegatie ter vredesconferentie het nieuws van de overwinning (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 536 en p. 547-553).

6 De aanvang van het Zweeds-Deense overleg te Brömsebro (8/18 februari 1645). De brieven spraken over een plechtige begroeting van de delegaties op een eilandje in de rivier de Brömse (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 540; 'Brieven van den resident Carel van Cracau', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 407-408, en *Gazette 1645*, no. 33, dd. 25 maart 1645).

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, ambassadeur de Suede en France, à Paris. 16 st., tout 7 ll. 10 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Avril 1645.

En in dorso: 13 Martii 1645 Keller.

7380. 1645 maart 24. Van P. Pels.[1]

M(ijnheer),

U. Exc.[cie] aengenaeme van 11 pas[sa]to hebbe met dese post ontfangen;[2] hoorde met vorgaende hier geweest te hebben. Ick bedancke vor de communicacie. 't Is mij leet dat ick u Exc.[cie] vanhier niet meerder contentement geven kan. Van den Polsen rijxdagh, daer en passeert niet als particuliere interesten in 't disponeren over de vacanciën.[3] De Preuyssen sijn seer qualijck tevreden[4] dat alle digniteyten van haere provincie aen Polen vervremden en gegeven worden.

Vor dry daegen is hier uyt Vrancrijck met een expres schip van Lubeck den Polsen commissarius aenkommen met volkommen aprobacie van 't hauwelijck met madame de Nevers[5] en dat naer hem volgen sall le viconte de Corbijne[6] tot voltreckinge van alles. Uyt der Moscauw dat den grave Voldemaer bij den grootvorst aengehauden[7] dat de Donsche cosacken tot dienst van den coning van Dennemarcken sauden mogen eenen invall in Lijfflandt doen. 't Is qualijck genommen en affgeslagen.[8]

De lutterse in Polen hebben bij de universiteyt tot Wittenbergh gedelibereert over de conferencie met de gereformeerde[9] in 't stuck van de convocacie tot religionsvereeniging. De proffessoren hebben met de gereformeerde te communiceeren toegestaen,[10] dat ick

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1645, 4). Eigenh. oorspr.

2 Vermoedelijk een brief van Grotius, dd. 11 februari 1645, met een antwoord op nos. 7232 en 7247.

3 De Poolse rijksdag te Warschau had op 14 februari 1645 een aanvang genomen. In een bericht aan de Staten-Generaal, dd. 17 maart 1645, schreef Pauwels Pels: ‘Op den Rijcxdach van Poolen doet men noch niet anders als goet cier maecken ende kijven over de expectativen van de Coninclijcke goederen die vacant sijn’ (‘Brieven van P. Pels’, in *Kronijk HG* 24(1868), p. 713-714).

4 De Brandenburgse gezant Johann van Hoverbeck (1606-1682) waakte over de Pruisische belangen van keurvorst Friedrich Wilhelm. Op 3/13 januari 1645 ontving hij zijn instructies voor de Poolse rijksdag (*Urk. u. Act.* I, p. 152-163).

5 Prinses Maria (Louise-Marie) van Gonzaga, dochter van hertog Karel I van Nevers en Mantua, had haar introductie als huwelijkskandidate te danken aan Domenicus (Claudius) Roncalius, resident van koning Wladislas IV in Parijs. In maart kon de resident zijn koning de tijding brengen dat de Franse diplomaat Nicolas de Flécelles (Flesselles), graaf van Brégy, in aantocht was (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 204-205).

6 ‘Corbijne’, verbeterd uit ‘Bresé’. Het betreft hier de graaf van Brégy, ‘vicomte de Corbeil’; *supra*, n. 5, en *Tallemant des Réaux* II, p. 403-406 en p. 1251-1256.

7 Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV van Denemarken, had de hand gevraagd van Irina, dochter van tsaar Michael Fedorovitsj. Omdat de graaf weigerde het geloof van de bruid aan te nemen, plaatsten de Moskovieten hem onder strenge bewaking. Na de dood van de tsaar, in juli 1645, mocht de ongelukkige eindelijk naar zijn vaderland vertrekken (*DBL* XV, p. 245-247, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 384-386).

8 Tsaar Michael Fedorovitsj († 23 juli 1645) onthield zijn steun aan het verzoek van graaf Valdemar Christian van Sleeswijk-Holstein om de Don-kozakken te mogen gebruiken voor een Deense inval in Lijfland (‘Brieven van P. Pels’, in *Kronijk HG* 24(1868), p. 712-715).

9 De voorbereiding van de ‘fraterna collatio seu colloquium charitativum’ van katholieken, lutheranen en calvinisten in Toruń. Het godsdienstgesprek zou op 28 augustus 1645 een aanvang nemen (Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 388-392).

10 De Poolse lutheranen stelden aan de theologen van de universiteit van Wittenberg de vraag of zij zich mochten aansluiten bij de gereformeerden ‘om ten aensien van de algemeene vrijheyt voor eenen man te staan’ (‘Brieven van P. Pels’, in *Kronijk HG* 24(1868), p. 713).

ordeele de saacke sooveel meer lustre sall geven, maer den raet van Dansick hebben tot dien eynde 4 van haere principaele krijters gedeputteert[11] ende de gereformeerde niet eens geweerdigt haer advis te hooren; compt hun onverwacht dat die van Wittenbergh soo moderaet geadviseert hebben. De lutterse met de gereformeerde hebben op den rijxdagh hun auden coning[12] beclagt over de excommunicacie der sociniaenen, strijdende tegens de algemeyne liberteyt, en exempell gegeven van over te springen daer den teuyn leegst is[13] ome naer graet en tijt met hetselve sop soo overgoten te worden. Den coning heft getoont hem die proceduren leet te wesen, maer vreese niet en sall geremedieert worden.[14] De grove lutterse tot Coninxbergh hebben haer advis gestelt over [de] conferencie van Toren[15] datter niet goets van te verwachten, op bedrogh aengesien en alsoo sulckx affstemmen, maer als 't sall moeten sijn, soo verstaen sij gepreviligeert te mogen sijn dat den paus den ant[i]christ, godtloose religie, het kindt der verderffenisse is en dergelijcke lasteringen meer.

Ick blijve, mijnheer,

u. Ex.[cie] diener,

P. Pels.

14/24 Marcio anno 1645.

P.S. Compt hier van alle quartieren de groote nederlage van den kayser in Bohemen.[16]

Adres (in een onbekende hand): Sijn Excellencie, mijnheere Hugo de Groot, etc., etc., ordinarie ambassadeur van haere coninglijcke Mayesteit ende croon Sweden aen 't hoff van sijne Mayesteit van Vranckrijck, tot Parijs. 16 st. Port van Hamborg 6 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 10 April 1645.

En in dorso: 24 Martii 1645 Pels.

11 Het stadsbestuur van Danzig gaf de voorkeur aan de afvaardiging van vier ‘krijters’, onder wie de onverzoenlijke lutheranen Abraham von Calow en Johannes Botsack (Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 39l-392, en H. Neumeyer, *Kirchengeschichte von Danzig und Westpreußen in evangelischer Sicht* I, p. 122 en p. 133-138).

12 De keurvorst van Brandenburg hield het hertogdom Pruisen in leen van de koning van Polen. In een brief aan zijn gezant in Warschau (*supra*, n. 4), dd. 14 maart 1645, gaf hij uiting aan zijn bezorgdheid over de positie van de minderheden (gereformeerden en socinianen) in zijn landen (*Urk. u. Act.* I, p. 156-159, en W. Hubatsch, *Geschichte der evangelische Kirche Ostpreussens* I, p. 134-153 en p. 162-171).

13 ‘Waar de tuin het laagst is, komt men er het lichtst over’: de zwakken hebben het meest te verduren (*WNT* XVII, 2, kol. 3819).

14 De socinianen bleven uitgesloten van de ‘fraterna collatio’ (Jobert, *o.c.*, p. 388).

15 Vermoedelijk een advies van de felle theoloog Coelestin Mislenta (Myslenta) (1588-1653). De lutheranen van Koningsbergen kwamen tot inkeer en stuurden de professoren Levin Pouchenius, Michael Behm en Christian Dreier naar Toruń. Op verzoek van de keurvorst stelden de gereformeerden ook een delegatie samen, bestaande uit Johannes Bergius, Friedrich Reichel en de gematigde lutheraan Georg Calixt van Helmstedt (*Urk. u. Act.* I, p. 168-172).

16 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had op 24 februari/6 maart bij Jankov slag geleverd met de keizerlijke troepenmacht.

7381. 1645 maart 25. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

De chartis forte aliquid rescisci posset per eos qui in domo Arseniana vixere.[2] De Cornelio nostro nihil nunc intelligo, nec scio quid facere velit.[3] Didericus, ut video, bene rem gerit.[4] Blavium velim urgere pergas.[5] Salmasii liber de papa multum expetitur.[6] Ego nunc exspecto reginae commodum, ut ei tradam literas meas dimissorias.[7] Miror res magnas apud vos tam diu trahi[8] et dissidia ita apparere omnibus.[9]

Nobilis Beaupuy dictus[10] et Thuani cognatus[11] Roma huc captus mittitur navibus

1 Gedrukt *Epist.*, p. 746 no. 1746. Antw. op no. 7363, beantw. d. no. 7403.
2 Grotius bleef aandringen op een onderzoek in de archieven van raadpensionaris Jacob Cats en François van Aerssen († 1641), heer van Sommelsdijk, naar de papieren die in 1618-1619 uit zijn Rotterdamse pensionariskamer waren gelicht.
3 Het Venetiaanse avontuur van Grotius' oudste zoon Cornelis. Zijn naam kwam niet voor op de lijst van vrijwilligers die in dienst van de Serenissima het Turkse gevaar wilden keren; vgl. ‘Brieven van den Consul Sonnevelt’, in *Kronijk HG* 17(1861), p. 428.
4 De missie van de Frans-Weimarse ‘aide de camp’ Dirk de Groot naar het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel (no. 7342). Het liet zich aanzien dat Grotius' jongste zoon zich onmisbaar had gemaakt in het leger van de Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne.
5 De Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu ontweek lastige vragen over een quarto-uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534). Een nieuwe proefpagina was in aantocht; zie nos. 7388 en 7391.
6 Een uitnodiging van de Schotse ‘commissioners’ om zijn studie *De primatu papae* op te dragen aan de Parlementen van Engeland en Schotland had de Leidse hoogleraar Claude Saumaise geïnspireerd tot het opstellen van een actuele inleiding (*Apparatus*) ‘contre la Monarchie Ecclesiastique et l'Anarchie des Independans’ (Leroy, *Dernier voyage*, p. 186; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 91, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 418 en p. 429). In september 1645 legden de Leidse Elzeviers de laatste hand aan zijn *Librorum de primatu papae pars prima, cum apparatu. Accessere de eodem primatu Nili et Barlaami tractatus* (Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 442-443).
7 Grotius bereidde zich voor op zijn afscheidsaudiëntie. Op maandag, 27 maart, verscheen hij aan het hof om koning Lodewijk XIV en de regentesse Anna van Oostenrijk de brieven van koningin Christina van Zweden, dd. 30 december 1644/9 januari 1645 (no. 7242, bijlage 2), aan te bieden; zie no. 7394.
8 De lange duur van het Haagse beraad over het vraagstuk van de Staatse deelname aan de ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640).
9 De twistgesprekken over het besluit van de gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande, dd. 4 maart 1645, om het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie ‘impetrabel en open voor een ieder’ te verklaren.
10 De arrestatie van de gardeofficier François Le Dangereux, heer van Beaupuis (Beaupuy), zoon van Arnaud, graaf van Maillé, en Marguerite Hurault (*DBF* V, kol. 1165-1166). Zijn moeder was een dochter van Philippe Hurault († 1599), graaf van Cheverny, en Anne de Thou (*Dictionnaire de la Noblesse* V(10), kol. 894-895).
11 ‘Thuani cognatus’. Hier wordt gedoeld op François-Auguste de Thou, de jonge koninklijke bibliothecaris die op vrijdag 12 september 1642 te Lyon was terechtgesteld.

longis, suspectus fuisse inter praecipuos consiliorum quae contra cardinalem Mazarinum suscepta fuere; quod crimen Romae nullam habet veniam.[12]
Deus te cum uxore et liberis servet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 25 Martii 1645.

De Torstensonii proelio exspectamus certiora.[13]

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Guilielmo Grotio, iurisconsulto.

7382. 1645 maart 25. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,
't Is veel dat Hollant vijff provinciën gebracht heeft tot haer desseing om met Swede zich te vougen tegen Denemarcken.[2] 't Geeft mij wonder dat Zeelant een contrarie cours neemt,[3] 'twelck zal doen geloven dat Neef het zoo wil hebben, te meer dewijl Middelburg ende Ziericzee anders zijn gezint. Zoo die Swede haer gevoelen in de Staten-Generael apart doen notifieeren,[4] dat zal de autoriteit van Zeelant zeer zwacken, gelijck eertijds door diergelijcke cours de autoriteit van Hollant is geswackt geweest. Volgens de Unie zijn de provinciën schuldigh eene provincie die verongelijckt is te helpen.[5] Ende in de executie van de resolutie can geen groote zwaericheit vallen, alzoo Hollant alleen zonder de anderen machts genouch heeft om het geresolveerde uit te voeren.[6] Ondertuschen zal oock wel noodigh zijn wat treffelijcx te doen in Vlaenderen,[7] dewijl de oorlogen zoo in Engelant als in

12 Dit bericht komt ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 25 maart 1645.
13 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had op 24 februari/6 maart bij Jankov slag geleverd met de keizerlijke troepenmacht.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 40 q. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7383.
2 De gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande verleenden op 8 maart hun steun aan het voorstel van de Staten van Holland om een vloot uit te rusten ter beveiliging van de vaart door de Sont. Alleen de Staten van Zeeland hielden hun advies nog achter de hand (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 182-186).
3 Johan de Knuyt, de vertegenwoordiger van de Eerste Edele, en de prinsgezinde steden Goes, Tholen, Veere en Vlissingen verdedigden de 'Via concordiae' in het Zweeds-Deense conflict ('Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 294-296).
4 Misschien heeft deze passage betrekking op een dreigement van de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona aan het adres van de onwillige Zeeuwen; vgl. 'Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 294-296, en *Correspondance d'Estrades* I, p. 248.
5 Frederik Hendrik en de Staten-Generaal namen een wetsverzetting niet in overweging. Zij handelden overeenkomstig art. I-III van de Unie van Utrecht van 1579 (Fruin-Colenbrander, *Geschiedenis der Staatsinstellingen*, bijlage I (p. 379-416)) en zonden een delegatie naar Zeeland om de Staten te assisteren.
6 De Zeeuwen schikten zich naar de meerderheid. Op 19 april besloten de Staten-Generaal het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640 ten volle na te komen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 185-189).
7 In de tweede helft van april bewilligden de Staten van Holland hun quote (500000 gulden) in de extra bijdrage aan het 'groot desseyn ende entreprinse' van Frederik Hendrik in Vlaanderen

Denemarcken daertoe zoo goede gelegentheit geven, die men licht op een ander tijd tevergeefsch zoude wenschen.

In de zaecken van Oost-Indië verwonder ick mij over de passiën die haer daerin too-

(*Res. SH*, dd. 18 april 1645; *Het Staatsche leger* IV, p. 143-149; Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 178-186, en *Correspondance d'Estrades* I, p. 253).

nen,[8] want de continuatie van het octroy, al conde men niet daervoor bedingen, is dienstigh voor het lant.

Zoo monsieur de Strade de nieuwe lichtinge can tewegebrengen,[9] 't zal veel zijn ende hij zal hier grooten danck behaelen. 'tGunt daer gelooft werdt van den churfurst van Brandenburg heeft groote apparentie.[10] Ick verwonder mij over de constantie van de coninginne van Boheme in het mainctenement van Johnsoon,[11] aen denwelcke ick alles goeds wensche. 't Gelt dat den coning van Engelant zoo te lande als te water becomen heeft, is goed medegenomen,[12] maer geeft weinigh om een oorlogh te voeren, ende hier hooren wij dat Weimu weder is becomen bij de parlament[ariss]en[13] ende dat die van 's conincx volck eenige andere desadvantagie hebben gehadt. Tot vrede zie ick daer geen apparentie.[14]

Van de heer Torstensoons victorie verwachten wij de particulariteiten.[15] Coningsmarcx progressen zijn groot.[16] De Swedische macht ter zee zal oock groot zijn.[17] Dat het parlement van Engelant aen Denemarcken hulp zoude presenteren,[18] heeft geene apparentie.[19]

8 De twistgesprekken over het besluit van de gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande om het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie 'impetrabel en open voor een ieder' te verklaren. In mei verenigden de strijdende partijen - met uitzondering van Friesland - zich in een voorstel 'de voorschr. oude Compagnie, den 4 Maert te voren gebroken, te redintegreren en te herknopen en sulcx deselve te continueren tot ultimo December van dat jaar' (*Pieter van Dam. Beschryvinge van de Oostindische Compagnie* I, deel I, p. 65-67).

9 De Franse envoyé Godefroi d'Estrades bevorderde de lichting van verse Staatse troepen in Westfalen en het prins-bisdom Luik. Op 14 maart bereikte hij met de prins en een commissie van de Staten-Generaal een accoord over een buitengewone Franse onderstand van 300000 ponden (*Correspondance d'Estrades* I, p. 245 en p. 249).

10 Speculaties over het 'Zweedse huwelijk' van Friedrich Wilhelm, keurvorst van Brandenburg met de jonge koningin Christina. De keurvorst zou in 1646 een verbintenis aangaan met Louise Henriëtte (1627-1667), oudste dochter van Frederik Hendrik en Amalia van Solms; vgl. no. 6378 (dl. XIV).

11 Het Lagerhuis trachtte Elisabeth Stuart, de 'Winterkoningin' (1596-1662), weduwe van keurvorst Frederik V van de Palts, te verplichten tot de verwijdering van aartsbisschop Laud's voormalige protégé Samson Johnson uit haar Haagse entourage (nos. 7006 en 7059 (dl. XV), en C. Oman, *Elizabeth of Bohemia*, p. 359). De hofpredikant ontving in 1646 een beroeping naar de Engelse gemeente te Breda (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 9).

12 De koninklijken hadden in de haven van Weymouth 16 schepen, 130 stukken geschut en een grote hoeveelheid wapenen aangetroffen. Twee rijk beladen Londense schepen konden niet op tijd uitwijken naar een veiligere haven (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 133 en p. 135, en *Gazette 1645*, no. 25, dd. 4 maart 1645: 'Sa Majesté Britannique a pris cependant par force le port de Waimouth, de grande importance, et tiré pres de deux millions de livres des vaisseaux qui se sont allez rendre à son service').

13 De herovering van Weymouth door soldaten van het Parlement; zie no. 7383.

14 De mislukte vredesbesprekingen te Uxbridge. Op 8 maart verlieten de afgevaardigden van het Parlement de conferentietafel.

15 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had op 24 februari/6 maart bij Jankov slag geleverd met de keizerlijke troepenmacht.

16 Het expeditieleger van de Zweedse luitenant-generaal Hans Christoph, graaf van Königsmarck, bracht het aartsbisdom Bremen onder contributie.

17 De Zweedse vlootuitrusting in Stockholm, Wismar en Göteborg; zie nos. 7257 en 7260.

18 Het Parlement onderhandelde met de koning van Denemarken over de aanhouding van Engelse schepen in de Sont. De 'commissioners' Richard Jenkes en Thomas Skinner bereikten geen overeenstemming over een schadevergoeding van 225000 rijksdaalders: de schatkist van de koning van Denemarken was leeg ('Brieven van den resident Carel van Cracau', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 411, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 303 en p. 515).

19 Vgl. no. 7345. Een verwijzing naar de activiteiten van de Schotse Zweed Hugh Mouat in Londen. Het 'Committee of Both Kingdoms' bleef geïnteresseerd in een Engels-Zweedse alliantie tegen de koningen van Denemarken en Spanje (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 252, p.

25 Martii 1645.

303, p. 330 en p. 447 (besluit tot de afvaardiging van kolonel Christopher Potley naar Zweden, dd. 1/11 mei 1645)).

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raidt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port 9 st.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 25 Martii 1645 uyt Paris.

7383. 1645 maart 25. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Wij verwachten de particulariteiten van de victorie van mijnheer den marescal Torstenson, waervan de geruchten breed comen uit alle quartieren.[2] Te Francfort is de opinie dat den prins Rakoczy hem tegencomt.[3] Den Grooten Heer schijnt zich met de Hungarsche zaecken niet te zullen moeien,[4] alzoo den bassa van Offen de coursen van de zijnen heeft belet.[5] Ende werdt gezegt dat den grave van Tzeryn een van de zijnen heeft afgezonden nae 't hoff van den keizer met expediënten om de Turcksche gramschap te verzachten. Men schrijft vandaer dat den keiser nieuwe edicten heeft gemaect tegen de Oostenrijcksche protestanten.[6] De heele macht van de Grooten Heer schijnt te gaen nae de zee ende 't zoude wel connen zijn dat Malta zoude werden gedreicht, welck eiland sterck is ende met twintichduizent man, zoo men zegt, zal werden gedefendeert, ende dat de slagh zoude vallen op Sicilië,[7] alzoo den coning van Spaignie om volck te trecken tot defensie van Spaignie alle de custen van Sicilië, Napels ende Calabrië zeer van garnisoenen heeft ontbloot.[8] De Venetianen evenwel blijven in vreze ende hebben licentie becomen om in 't

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 37. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7382.

2 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had op 24 februari/6 maart bij Jankov slag geleverd met de keizerlijke troepenmacht. Voorlopig moest Grotius afgaan op de berichtgeving in de *Gazette 1645*, no. 32, 'extraordinaire du XXIV Mars 1645: Les dispositions à une bataille générale entre les Imperiaux et les Suédois, et ce qui s'escrit de la victoire remportée par lesdits Suédois sur leurs ennemis: assavoir qu'ils y ont perdu plusieurs de leurs Chefs et soldats, tout leur canon et bagage: Le tout extrait de plusieurs Lettres'.

3 Het leger van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi spoedde zich naar de Zweedse garnizoensstad Olomouc (*Gazette 1645*, no. 33, dd. 25 maart 1645).

4 Sultan Ibrahim onderhandelde met de keizerlijke diplomaat Hermann, graaf van Czernin, over de bevestiging van het op 19 maart 1642 gesloten Turks-keizerlijke verdrag van Szöny. De keizerlijke koeriers reisden op en neer om aan de wensen van het hof te Constantinopel tegemoet te komen (*Gazette 1645*, no. 26, dd. 11 maart 1645). In maart verzoende de Sultan zich met de keizer (*Doc. Boh.* VII, p. 186 no. 540, en Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 67-68).

5 De keizer beloonde de vredelievende intenties van Osman, pasja van Boeda (Ofen), met rijke geschenken (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 64-65, en *Gazette 1645*, nos. 24, 26 en 33, dd. 4, 11 en 25 maart 1645).

6 Het keizerlijk edict, dd. Wenen, 14 januari 1645 (*Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung 'Discursus politici'*, Frankfort 1930, p. 233). De *Gazette 1645*, no. 38, 'extraordinaire du V April 1645', publiceerde de tekst onder het opschrift: 'L'Edict de l'Empereur contre les Protestans de ses pays héréditaires'.

7 De Fransen accentueerden het contrast: aan de ene kant de ferme bewapening van de Maltezers (Johannieters) en de Venetianen tegen de vijand van de Christenheid en aan de andere kant de achteloosheid van het Spaans gezag in Italië ten aanzien van de Turkse aanvallen op de steden en dorpen aan de golf van Squillace (Calabrië) en de zuidkust van Sicilië; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 175-176 en p. 202.

8 Een schipper in de haven van Marseille bevestigde de Napolitaaase troepentransporten van de Spaanse onderkoning Juan Alfonso Enríquez de Cabrera, 'almirante de Castilla', hertog van Medina de Rioseco: 'Une barque venue de Génes en 5 jours assure que trente vaisseaux sont partis de Naples pour conduire en Catalogne cinq mille fantassins

landt van den paus duizent man te lichten. De ligue die in Italië was voorgenomen om de uitheemsche legers uit Italië te doen gaen,[9] rust wat met deze schrick van den Turck. Ondertusschen rusten oock de wapenen ten wederzijde.[10] In Catalagne hebben die van Roses een uitval gedaen[11] die wel gerepousseert is. Eenige Spaignaerden, gelicht uit de garnisoenen van Lerida, Aigremont ende andere, belegeren een plaetze, Train genoemt, zijnde op een passagie.[12]

De lutherschen in Duitschlant clagen over den marescal de Turenne,[13] zeggende dat hij de gereformeerde meer favorizeert in het exercitie. De roomsch-catholycke princen van Duitschlant,[14] ziende de zaecken van Oostenrijck niet wel te gaen, spreecken van een particulier accommodement met Vrancrijck.[15] Evenwel can den churfurst van Mentz door de instantie van zijn capittel daertoe niet wel gebracht werden, clagende over de overlasten die de Fransoisen doen aen de Duitschen.[16]

Mijnheer den cardinael Mazarini om de gratie van den paus te winnen heeft de abdie van Corbie in Vrancrijck van tachtichduizent gulden incomste doen hebben aen den cardinael Pamphylio,[17] ende den paus heeft te Rome doen vangen een edelman van den hertogh van Beaufort, genaemt Beaupuy, die men meent diep gemengt geweest te zijn in een

9 Paus Innocentius X en de Italiaanse vorsten verloren hun belangstelling in de onderhandelingen van de Spaansgezinde Baldassare Masserati (Messerati), graaf van Casalborgone, met het huis van Savoye; vgl. no. 7321, n. 11.

10 Prins Tommaso Francesco van Savoye maakte geen aanstalten voor een voorjaarsoffensief tegen het leger van de Milanese gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 150-151).

11 Het Spaanse garnizoen van Rosas overmeesterde een verkenningspost van de uit Sedan overgekomen belegeringsdeskundige Abraham de Fabert (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 343-345, en Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p. 345).

12 Ondanks tijdingen over de opleving van de vijandelijkheden op de weg naar Tremp (ten noorden van Lérida en Agramunt) verloor de nieuwe Franse onderkoning Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, het belang van een plechtige intocht in de Catalaanse hoofdstad niet uit het oog. Op 22 maart brak voor hem de grote dag aan (*Gazette 1645*, no. 41, 'extraordinaire du XIII Avril 1645: L'entree du Comte de Harcourt dans Barcelonne').

13 De protestantse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, herstelde in zijn Mainzer Manifest van 11 januari 1645 de vrijheid van godsdienstoefening in de Palts, 'vergetende die van de Augsburgsche belijdenis'; zie no. 7332.

14 Ferdinand van Beieren, keurvorst-aartsbisschop van Keulen, en de Mainzer keurvorstaartsbisschop (*infra*, n. 16) verleenden diplomatieke steun aan de agenten die in opdracht van hertog Maximiliaan I de weg effenden voor onderhandelingen over een wapenstilstand met de Fransen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 271-275).

15 De Beierse onderhandelaar Johann Vervaux S.J. was op weg naar Parijs. Op 7 april meldde kardinaal Jules Mazarin in een brief aan de Franse gevolmachtigden te Munster de aankomst van de hertogelijke biechtvader: 'Ce jour-là, il ariva en cette ville un père Jésuiste, confesseur du duc de Bavière qu'il y a envoyé vestu en prest[r]e séculier' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 240).

16 De Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt luisterde naar de klachten van de kapittelheren over het brute beleid van de Franse garnizoenscommandant Charles-Christophe de Mazencourt, markies van Courval, en hoopte op betere tijden (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 253 en p. 315, en *Lettres Mazarin* II, p. 137 en p. 146).

17 Kardinaal Jules Mazarin ijverde bij monde van de Franse ambassadeur Nicolas Bretel, heer van Grémonville, voor de promotie van zijn broer 'père Michel Mazarin' tot kardinaal. Het offer dat hij wilde brengen aan een betere verstandhouding met paus Innocentius X - de schenking van de rijke abdij van Corbie aan de pauselijke neef kardinaal Camillo Pamfili - maakte weinig indruk op de Romeinse curie (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 158-162, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 40-41).

desseing tegen den cardinael.[18] Denzelven Beaupuy werdt hier gebracht met vier galeien[19] ende, zoo men meent, zal quaed doen aen den hertogh van Beaufort, die tot noch toe van geene van twaelff over dat stuck zijnde gevangen en is beschuldigt,[20] zeggende altegader van niemant te weten als van Beaupuy, die haer verzocht had met wapenen gereed te comen op zeeckere plaetse, 'twelck zij verstonden te wezen tot een duel. Men hervat hier de impositie op de maten van de huizen,[21] waertegen aen de coninginne groote remonstrantië[n] geschieden bij de gemeente. De impositie op de coetzen gaet voort.[22]

Uit Engelant hooren wij dat monsieur Sabran, verzocht hebbende dat de conferentie tot vrede zoude werden hervat,[23] geen antwoord en heeft becomen ende dat die van 't parlement geresolveert zijn nae dezen geen antwoord te geven aen vremden die haer met de Engelsche zaecken zullen willen moeien.[24] De repressaliën die hier verleent waeren tegen de parlamentarissen vanwegen de beroving gedaen aen de onderzaeten van deze croon gaen voort in Clein Bretagne,[25] 't parlement van Normandië tot noch toe daerin difficulterende. Den coning van Engelant heeft om datzelve te vorderen hier geschreven,[26] 't parlement daertegen, maer des

18 De gardeofficier François Le Dangereux, heer van Beaupuis (Beaupuy), behoorde tot de vriendenkring van de op 2 september 1643 gearresteerde ‘important’ François de Vendôme, hertog van Beaufort. Al spoedig werd zijn naam in verband gebracht met het ‘desseing’ tegen het leven van kardinaal Jules Mazarin, maar toen diens agenten wilden toeslaan, was de vogel reeds gevlogen (no. 6665 (dl. XV); Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 165-183, en *Extrait des mémoires de Henri de Campion*, p. 257-273).

19 De paus ging niet in op het verzoek tot uitlevering en zette de heer van Beaupuis vast in de Engelenburcht (*Mémoires de Montglat* I, p. 419-420; *Journal d'Olivier Lefèevre d'Ormesson* I, p. 269, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 392 en p. 463).

20 De hertog van Beaufort ontvluchtte op 31 mei 1648 de kerkers van Vincennes. Een jaar later verleende het Parlement van Parijs hem rechtsherstel (*DBF* V, kol. 1069-1071).

21 Het edict van de ‘toisé’ van 27 januari 1644. Toen enkele Parijse bouwvakkers het huis van Michel Particelli, heer van Emery, ‘contrôleur général des finances’, dreigden in brand te steken, had de regentesse gevolg gegeven aan een verzoek van het Parlement van Parijs om de metingen van nieuwe huizen op te schorten (no. 6950 (dl. XV)). In maart 1645 keerde zij op haar besluit terug en gelastte de tenuitvoerlegging van het edict (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 97-101, en *Mémoires d'Omer Talon* I, p. 394).

22 Het voorstel van een belastingheffing van 200 gulden op koetsen; zie no. 7371, n. 18.

23 De Franse zaakgelastigde Melchior, heer van Sabran, bepleitte in een memorandum de voortzetting van de vredesbesprekingen te Uxbridge. Het Parlement schonk nauwelijks aandacht aan zijn pleidooi (*Gazette 1645*, nos. 34 en 37, dd. 25 maart en 1 april 1645, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 135-136).

24 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude waren op een afwijzing van hun vredesbemiddeling voorbereid. Op 23 maart schreven zij ‘dat wij bij dagelicxsche ervaringe, ende nu noch jongst, meer ende meer bevonden hebben, hoe dat die vant Parlement tot Londen gantsch niet genegen en sijn om eenige entremise van eenigen Coninck ofte Republique te admitteren’ (‘Brieven van den gezant in Engeland’, in *Kroniek HG* 25(1869), p. 44-46, en S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 300-301).

25 De regentesse Anna van Oostenrijk had Franse schippers, die de dupe waren geworden van het verbod dat het Parlement had opgelegd op de vaart naar royalistische havens, brieven van represaille verleend. Na protest van de Parlementen van Rouaan en Bretagne durfde zij niet tot het uiterste te gaan (‘Brieven van Willem van Liere’, in *Kronijk HG* 17(1861), p. 275).

26 Koning Karel I zocht veilige havens voor de wapentransporten van zijn echtgenote Henriëtte Maria (*Lettres au chancelier Séguier* II, p. 754).

parlements brieven zijn lang blijven liggen zonder gelezen te werden.[27] Wij hooren oock dat Wa[i]mu weder is becomen bij de parla-

27 Het Parlement schrok van de dreigementen en bood de Fransen een snellere afwikkeling van de aanhoudingszaken aan. In mei 1645 aanvaardde de regentesse de Engelse beloften (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 499-502, en Groenveld, *Verlopend getij,* p. 194-195).

mentarissen,[28] Shrosbury blijft in haer macht,[29] Goryns trouppen bij haer zijn geslagen,[30] zesendetwintich stucken becomen ende op een andere plaetze tsestich paerden.

Den paus heeft acht nieuwe cardinalen gemaect, waeronder niet één is gerecommandeert bij de coningen.[31] Wij werden onderricht dat den cardinael van Valencé, eer hij hier was gecomen, den paus heimelijck hadde gezien.[32] De circumvallatie tegen La Motte in Lorraine werdt gezegt voltrocken te zijn.[33] Van de propositie van monsieur de Servient werdt te Francfort niet veel wercx gemaect, alzoo men die hout maer voor een explicatie van de voorgaende propositie.[34]

Wij hooren dat Axel Lilie Mansfeld demanteleert,[35] dat landgraef Frideric van Hesse in vrijheit is,[36] dat men bevind in Ierlant dat de protestantsche Ieren mede gecon-

28 De herovering van Weymouth door soldaten van het Parlement (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 133 en p. 135, en *Gazette 1645*, no. 34, dd. 25 maart 1645).

29 Burgers en soldaten uit het leger van sir William Brereton overvielen op 22 februari/4 maart het koninklijke garnizoen van Shrewsbury (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 134-135, en *CSP Dom. 1644-1645*, p. 327-328).

30 George Goring (1608-1657), zoon van de Engelse ambassadeur lord George Goring, luitenant-generaal van de koninklijke cavalerie, waagde een poging tot ontzet van Weymouth en Taunton. Zijn aanslagen mislukten (*DNB* XXII, p. 245-248).

31 De broer van kardinaal Jules Mazarin (*supra*, n. 17) behoorde niet tot de uitverkorenen. Paus Innocentius X maakte op 6 maart 1645 de namen bekend van 8 nieuwe kardinalen: Domenico Cecchini (benoemd op 14 november 1644), Niccolò Albergati, Pier Aloisio Carafa (Caraffa), Tiberio Cenci, Orazio Giustiniani, Alderano Cibo, Federigo Sforza en Benedetto Odescalchi (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 28, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 140).

32 Kardinaal Achille d'Estampes-Valençay, voormalig bevelhebber van het leger van paus Urbanus VIII, was op 26 januari in Parijs verschenen. Een officiële aankondiging van zijn reis had hij achterwege gelaten (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 163-166).

33 Uit Langres kwam het bericht dat de omsingeling van het Lotharingse bolwerk La Motte bijna was voltrokken: 'Le sieur Magalotti fait tousjours travailler à la circonvallation de la Mothe, avec espérance d'en faire bien-tost ouvrir les tranchées' (*Gazette 1645*, no. 34, dd. 25 maart 1645).

34 De keizerlijken op de Frankforter 'Deputationstag' ontdekten al snel dat de Franse 'propositio I[a]', dd. 24 februari 1645, slechts een nieuwe redactie was van de propositie die de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini op 4 december 1644 ter hand hadden gesteld (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 358-360).

35 Generaal-majoor Axel Lillie, bevelhebber van de Zweedse troepen in Pommeren, vice-gouverneur in Meissen en stadscommandant van Leipzig, onderhield de verbindingen met het leger van veldmaarschalk Lennart Torstensson in Bohemen. Een bericht uit Leipzig bevestigde zijn mars naar Mansfeld (ten westen van Halle) (*Gazette 1645*, no. 33, dd. 25 maart 1645).

36 Landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege, kolonel in Zweedse dienst, was bij Zeitz gevangen genomen door het Saksische garnizoen van Zwickau. Eind januari ontving hij van keurvorst Johann Georg I van Saksen toestemming om onderhandelingen aan te knopen over zijn losgeld (*Gazette 1645*, no. 21, dd. 18 februari 1645). Een maand later mocht hij Dresden verlaten (*Gazette 1645*, no. 33, dd. 25 maart 1645).

spireert hebben met de roomsch-catholycquen om de Engelschen uit alle plaetsen van Ierlant te jagen.[37]

25 Martii 1645.[38]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 25 Martii 1645 uyt Paris.

7384. 1645 maart 25. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Magni hic sunt rumores et magna gaudia de felice domini marescalli Torstensonii proelio,[2] de quo literae venerunt quidem multis ex locis, sed exspectamus certiores. Francofurti credebantur in loca propinqua conventuri et dominus Torstensonius et dominus Ragozius. A comite Tzerino missus quidam Viennam venerat, qui ostenderet quibus modis sultanus placari posset, non inutiliter, ut videtur; dicitur enim bassa Offensis excursus ante fieri solitos inhibuisse. Mirantur prudentes hoc ipso tempore novum ab imperatore factum edictum contra a-catholicos. At vero catholici romani in Imperio principes dicuntur cogitare de fide Galliae imploranda, sed quam suspectam habet elector Mogontiacensis, in id exempla aliquot afferens etiam recentia. Certe loca quae a Gallis tenentur, magnis premuntur exactionibus.[3] Marescallus Turenae et in Wormatiam introduxit Genevensem reformationem,[4] et lutherani queruntur sibi Oppenhemi et aliis in locis sacrorum libertatem non permitti.[5] Quae ad pacem proposuit dominus Servientus, habentur Francofurti non pro novis, sed pro explicatione uberiore eorum quae dicta sunt antehac.

Dominus Beaupuyus, nobilis domesticus antehac ducis Beaufortii, qui Romae asylum sibi futurum putabat, captus ibi est [et] quatuor navibus longis huc mittitur. Obligavit quidem papam cardinalis Mazarinus, cum Camillo Pamphylio abbatiam dedit Corbeiensem in Gallia, reditus habentem ad LXXX millia florenorum. Sed etiamsi id non esset, semper cardinales omnes ultores erunt talis consilii, quale ille

37 De zaken lagen iets anders: James Butler, graaf van Ormond, 's konings 'lord-lieutenant' in Ierland, was op het spoor gekomen van een complot van Ierse en Schotse protestanten tegen de katholieken van Dublin, Galway, Drogheda en Dundalk (*Gazette 1645*, nos. 30 en 34, dd. 18 en 25 maart 1645).

38 Grotius gaf zijn brief aanvankelijk de dagtekening: '20 Martii 1645'.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 252; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 535 no. 577. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 454. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7385).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 25 maart 1645 (no. 7383).

3 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had zijn intochten in Spiers, Worms en Mainz (september 1644) steeds afgesloten met beloften van koninklijke bescherming aan stad en burgerij (no. 7060 (dl. XV), en Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 388-390). De naleving van de accoorden liet snel te wensen over.

4 De kapittels van Mainz, Spiers en Worms klaagden over de bevoorrechting van de Paltsische calvinisten door de protestantse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 164, p. 177, p. 189, p. 199 en p. 253).

5 Koning Gustaaf II Adolf van Zweden had kort na de inname van Oppenheim (13 december 1631) de lutheranen hun oude vrijheden teruggegeven (*Rheinische Geschichte* II, *Neuzeit*, ed. F. Petri en G. Droege, p. 140).

Beaupuyus contra cardinalem Mazarinum suscepisse dicitur. Qui hic in Bastilia sunt, ferme duodecim, capti in hoc, ut Beaufortii consilia noscerentur, dicunt omnes se de Beaufortio nihil scisse, sed rogatos a Beaupuyo, ut in designatum locum adessent cum armis, creditum sibi eo se vocari ad controversiam aliquam, quales hic multae inter nobiles oriuntur, armis definiendam.

In Italia quod cudebatur foedus ad purgandam ab armis externis Italiam quiescit. Tantus ubique est a classe Turcica metus. Et rex Hispaniae, omnia alia denudans ut Portugallis et Catalanis obsistat, magnas dat Turcis in Calabriam aut Siciliam occasiones.

Rex Magnae Britanniae huc scripsit, ut repraesaliarum literae quae datae fuerant contra eos qui Gallos erant depraedati, effectum suum habeant. Et habuere in Britannia Armorica, non item in Normannia, impediente id parlamento Rothomagensi. Parlamenti autem Anglicani literae, contra has molitiones scriptae, ne lectae quidem fuerunt. Warwicium[6] recepere parlamentarii iidem, Schrosburgum retinent, Gorini copias disiecerunt, ceperunt machinas XXVI et alibi equos sexaginta. Spes ibi pacis nulla. Legati Batavi Oxoniam ierant.[7] Sabranus, Galliae residens, oratione ad parlamentarios habita ut colloquia instaurentur, nihil obtinuit responsi.

Audimus, quod antea suspicabantur nonnulli, Valencaeum, antequam Roma abiret, clam cum papa collocutum. Arma in Italia quiescunt. Venetis, qui et ipsi Turcam metuunt, permissum mille milites in papalibus terris conscribere. Papa novem fecit cardinales novos,[8] non ex regum commendatione, sed suopte arbitratu.[9] Melita a viginti mille hominibus defendetur, si eo se vis Turcica contulerit. Ex Rosis in Catalania eruptio facta et repulsata est. At qui in Ilerda vicinisque locis sunt Hispani Trainum,[10] commodo ad itinerum transitus situ locum, obsident. Contra Mottam Lotharingiae vallum obsidionale iam perfectum dicitur. Haec sunt quae nunc habemus.

Deus pacem det christianis gentibus, idemque, excellentissime et illustrissime domine, consilia Sublimitatis tuae prosperet,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

[Lutetiae,] XV/XXV Martii 1645.

Audimus hic Axelium Lilium apud Mansfeldiam esse, ut munimenta ei loco detrahat; landgravium Fridericum esse in libertate. In Hibernia multi Hiberni protestantes deprehenduntur coniurasse ad expellendos Anglos, quorum tam dura ibi fuit dominatio.[11]

6 'Warwicium'; in de brief aan de Zweedse gevolmachtigden (no. 7385): 'Wamuium' (Weymouth).
7 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude namen in Oxford afscheid van de koning. Op 2 april werden zij toegelaten tot een publieke audiëntie ('Brieven van den gezant in Engeland', in *Kroniek HG* 25 (1869), p. 44-49, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 134-139).
8 De *Gazette 1645*, no. 34, dd. 25 maart 1645, sprak over de benoeming van negen nieuwe kardinalen: 'Le neufiéme pour remplir le seul lieu lors vacant dans le Sacré Collége, ayant esté réservé *in petto*, pour le nommer quand le Pape le jugera à propos'.
9 Pas op 4 december 1645 maakte paus Innocentius de promotie bekend van Francesco Maria Farnese (benoemd op 14 november 1644) (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 28).
10 De opleving van de vijandelijkheden op de weg naar Tremp (ten noorden van Lérida en Agramunt).
11 De woede keerde zich tegen James Butler, graaf van Ormond, 's konings 'lord-lieutenant' in Ierland.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Gaudet de Torstensonii victoria. Turcica. Fides Gallorum parum tuta. Beaupuyi captivitas. Mazarini in pontificem benevolentia. Inquisitio in Beaufortium et asseclas. Anglica. Italica. Varia.

7385. 1645 maart 25. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimis et excellentissimis dominis/dominis, sacrae regiae Maiestatis Suedicae summa cum potestate legatis; domino Johanni Oxenstiernae, reginae et regni senatori, etc., libero baroni in Kymitho, etc.; domino Johanni Salvio, aulae cancellario, etc., domino in Adesburg, etc.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: 15 Mart. 1645.

7386. 1645 maart 25. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Magna sunt quae literae Claritudinis vestrae scriptae XIII Martii nuntiant de domini Coningsmarckii et domini Wrangelii rebus,[2] sed maiora multo quae fama plurimis ex locis, etiam hostilibus, adfert de magno et foelici admodum domini Torstensonii proelio.[3] Credimus quidem tanto undique consensui, sed specialem rei gestae historiam a vobis atque aliis exspectamus.[4] Si ita se res habet et Rakoczius in Moraviam, ut dicitur, adventat, multum acciduntur spes[5] imperatoris. Quodsi insuper episcopi et principes catholico-romani qui sunt in Germania volunt sibi avitam libertatem una cum pace restitui, haec omnia poterunt animos quamvis duros ad leniora consilia flectere.

In Suedia eam, quae oportet, rationem haberi virorum quos aut sua aut parentum merita commendant, multum gaudeo.[6] Dominum electorem Brandeburgicum in Suediam transiturum etiam hic suspicio est.[7] Quae Osnabrugae tractantur, facilius per legatos[8] expediri poterunt quam illud negotium, quod illum principem in Suediam trahere creditur.[9]

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 87. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. De tekst is opgenomen in de uitgaven van F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 121, en *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 95.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 9. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 746 no. 1747. Antw. op no. 7362; beantw. d. no. 7402.

2 De successen van de Zweedse bevelhebbers Hans Christoph, graaf van Königsmarck (Elbe en het aartsbisdom Bremen), en Helmut Wrangel (Jutland en Holstein).

3 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had op 24 februari/6 maart bij Jankov slag geleverd met de keizerlijke troepenmacht.

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 25 maart 1645.

5 Onduidelijke lezing: ‘spes’ of ‘opes’.

6 Koningin Christina schonk de jonge graven Magnus Gabriel De la Gardie en Gustav Adolf Lewenhaupt (Leijonhufvud) hoge aanstellingen in haar leger.

7 Friedrich Wilhelm, keurvorst van Brandenburg, verwachtte in Koningsbergen een antwoord van rijkskanselier Axel Oxenstierna op een brief van zijn kanselier Sigismond von Götze, dd. 7/17 februari 1645, in de zaak van het ‘Zweedse huwelijk’ (*Urk. u. Act.* I, p. 866, en XXIII-1, p. 68-70).

8 De Brandenburgse gevolmachtigden Johann VIII, graaf von Sayn-Wittgenstein-Hohenstein, Johann Friedrich von Löben en dr. Peter Fritze maakten op 14/24 april hun entree in Osnabrück.

9 De keurvorst betrok alleen zijn getrouwen in de onderhandelingen over een huwelijk met koningin Christina. In juni zag hij definitief af van een reis over Osnabrück en Munster naar de Kleefse landen (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 184, en *Urk. u. Act.* V, p. 235-236).

Dominus Servientus in ea est apud cardinalem Mazarinum gratia,[10] apud quem et

10 Grotius waarschuwde zijn correspondent voor de ambities van de Franse gevolmachtigde Abel Servien.

propinquum suum habet arcanis admotum,[11] ut nihil credendus sit agere, quod non ipsi placere aut sciat aut existimet. Caeterum quomodo pacem Germaniae constituent legati Gallici, qui inter se pacem colere non possunt?[12] Non desino hic impellere Gallos,[13] ut ad Rhenum magni aliquid mittendo[14] partem hostilium virium a nobis amoveant; ipsi penuriam pabuli moris obtendunt.

Tota Italia trepidat Turcae metu eoque magis laborat papa bellum Alpibus excludere.

Deus, clarissime domine, Claritudinem vestram praestet sospitem,

Claritudinis vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XXV Martii 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist): D. Appelboom.

7387. 1645 maart 25. Van S. Rosenhane.[1]

Excellentissime domine legate,

In quam acerbitatem eruperat tandem illa inter legatos Gallicos diu habita simultas, antehac Excellentiae vestrae innotescere potuit.[2] Accidit id autem nuper elapsa Dominica Quinquagesima[3] in praesentia mea et ex occasione, quod de exhibita nobis insciis propositione[4] ex praescripto dominorum legatorum Sueciae modeste sum conquestus.[5] In

11 Hugues de Lyonne (Lionne), zoon van Artus de Lionne en Isabeau Servien(t), verzorgde de diplomatieke correspondentie van de kardinaal (*NBG* XXXI, kol. 309-313).

12 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, stond op voet van oorlog met zijn collega; zie no. 7387.

13 Vgl. nos. 7334 en 7359. Het leger van de Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, wachtte in Spiers op het sein voor een mars naar de kwartieren van de Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy te Schwäbisch-Hall, Nördlingen en Bad Mergentheim (Mergental) (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 40-41).

14 Wellicht geeft 'nitendo' een betere lezing.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 17, 22. Eigenh. ondertek. Copie Stockholm, RA, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II, bijlage bij een brief van S. Rosenhane aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius, dd. 21/31 maart 1645; zie *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 561.

2 De Zweedse resident in Munster berichtte in zijn brief van 25 februari 1645 (no. 7336) over de onderlinge wedijver van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien.

3 Quinquagesima, zevende zondag vóór Pasen (16/26 februari). Eerste paasdag viel in 1645 op 6/16 april.

4 De Franse gevolmachtigden hadden de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini op vrijdag 24 februari een nieuwe Franse propositie overhandigd.

5 Het onderhoud met de Franse gevolmachtigden vond plaats op zondag, 16/26 februari. Nadat de graaf van Avaux uit beider naam een verklaring had afgelegd ter verdediging van de 'propositio I[a]', vroeg zijn collega Abel Servien het woord en gaf zijn visie op de Parijse

eo autem quod nunc uterque illorum causam suam in aula defendere conatur,[6] id quoque adfingi intelligo, me ex instigatione alterutrius eorum mandatum legatorum Sueciae frivole supposuisse,[7] cum id ob angustiam temporis, ab exhibita nimirum propositione die Veneris ad diem Solis, habere nequiverim. Quae accusatio cum et veritati sit contraria et integritatem meam ac famam non leviter tangat, Excellentiae vestrae constare volui me nihil quicquam in huius vel alterius gratiam supposuisse et finxisse, nec aliud in hoc negotio egisse quam quod illustrissimi Sueciae legati admonuerint et muneris mei interesse iudicaverim. Quod, dum per occasionem licuerit, rogo ut Excellentia vestra iis qui de hoc forte sermonem iniicere poterunt, declarare velit meamque prae hac calumnia innocentiam sibi habere commendatam.

In caeteris post ultimam meam nihil horum locorum actum est. Sabaudiae tamen ducis legatus pridie appulit.[8] De victoria nostratum in Bohemia nullum porro est dubium.[9] Quanta deinceps in rebus omnibus subsequatur mutatio, Excellentia vestra optime iudicare potest.

Deo Excellentiam vestram officiosissime commendo,

Excellentiae vestrae ad officia paratissimus servitor,

Schering Rosenhane.

Monasterii, die 15 Martii anno 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 15 April 1645.

In dorso staat in een onbekende hand: N. XV. Litterae Gus. et Sche. Rosenhane 1639-45.

instructies en de noodzaak om het 'vredeswerk' te versnellen. Al spoedig verloor de graaf zijn geduld en maakte in aanwezigheid van de jonge Zweedse resident een flinke scène (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 149-150 en p. 161-166; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 505-512).

6 De Franse gevolmachtigden brachten op 26/27 februari, ieder afzonderlijk, rapport uit van het incident; zie hun memoranda aan kardinaal Jules Mazarin en staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. XXXII, p. 150 en p. 899-900). De graaf van Avaux ging nog een stapje verder en bood de Franse regering zijn ontslag aan (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 168, p. 173 en p. 183, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 526-532).

7 Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hadden de Zweedse resident in een schrijven van 14/24 februari toestemming verleend tot een onderhoud met de Franse gevolmachtigden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 508-509, p. 514-525 en p. 553-554).

8 De Savoyaardse gevolmachtigden, Claudio Gerolamo Chabod (Chabo), markies van Saint-Mauris (S. Maurizio), en de Piëmontese senator Gian Francesco Bellezia, hadden de Franse hoofdstad op 3 januari verlaten (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 40). In de eerste week van februari namen zij hun intrek in het 'Amtshaus' te Wolbeck (ten zuidoosten van Munster). Ondanks aanhoudend protest van de Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini tegen hun aanspraken op koninklijke 'eer en tytulen' (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 13-14) zetten zij op de 23ste maart de koetsen in beweging voor hun plechtige entree in de stad (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. 83-84, p. 103, p. 107 en p. 119-122, en Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 128-132).

9 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had op 24 februari/6 maart bij Jankov slag geleverd met de keizerlijke troepenmacht.

7388. 1645 maart 27. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Libenter intelligo bene procedere ea quae in Epistolas apostolorum annotasti; debent enim ea absolvi.[2] De Anthologia Isaacus Vossius, dum hic esset,[3] egit negans tales characteres esse Blavio, imprimis Graecos, quibus id opus in quarto commode edi possit,[4] itaque cum bona venia tua se proponere, an non praestet editionem fieri in octavo aut in quarto cum columnis, qua forma libenter omnia tua opera imprimeret.[5] Ait missa ad te specimina atque ita tuum expectari responsum.[6]

De Societate Indica bene iudicas.[7] Ordines Generales cum iam scribunt, non amplius curatores Societatis,[8] sed subditos in India commercia exercentes nominant, inusitato more, cum et aliae societates sine privelegio curatores suos habere soleant. Voetius satis quod agat habet,[9] quippe qui canonicorum Traiectensium bona sibi suisque affectet, qua in re multos repperit contradictores,[10] qui etiam sua cogitata publico non invident. In Anglia controversiae de parvis coetibus eorumque ab aliis et maioribus independentia,[11] sic loqui amant, gliscunt in dies, quae disputatio in una Angliae urbe non magna sexagin-

1 Hs. Leiden, UB, Pap. 3. Eigenh. oorspr. Gedrukt in *De Navorscher* 53(1903), p. 542-543. Antw. op no. 7369, beantw. d. no. 7407.
2 De Parijse raadsheer Claude Sarrau was dezelfde mening toegedaan: 'J'apprehende pour l'edition de ce qu'il a sur la presse, qu'il seroit fascheux de laisser imparfait' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 77, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 417). *Tomus secundus* van Grotius' *Annotationes in Novum Testamentum* verscheen in 1646 op rekening van de auteur 'apud viduam Gulielmi Pelé, via Jacobaea sub signo Crucis Aureae' (*BG* no. 1138). Het derde deel (*pars tertia ac ultima*) werd in 1650 uitgebracht, eveneens te Parijs, maar nu bij de weduwe Théodore Pépingué en Etienne Maucroy (*BG* no. 1141).
3 Isaac Vossius bracht waarschijnlijk een bezoek aan de Haagse raadsheer George Rataller Doubleth (1600-1655) (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 106).
4 De Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu had zijn toezegging om Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) uit te geven in de 'grecs du roi' weer ingetrokken; vgl. no. 7316.
5 Het voorstel voldeed niet aan de verwachtingen van de auteur; zie no. 7415.
6 De uitgave kwam na Grotius' overlijden stil te liggen. De draad werd in de achttiende eeuw opgepakt door Jeronimo de Bosch (1740-1811) in zijn editie *Anthologia Graeca cum versione Latina Hugonis Grotii edita*, 5 delen in quarto, Utrecht 1795-1822 (*BG* no. 534); zie F.F. Blok, *Isaac Vossius en zijn kring*, p. 226-233.
7 Grotius' kritiek op het besluit van de gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande, dd. 4 maart 1645, om het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie 'impetrabel en open voor een ieder' te verklaren.
8 In afwachting van een definitieve beslissing over de toekomst van de Compagnie hielden de Staten-Generaal de schijn van neutraliteit in stand; zelfs het woord 'bewindhebber' durfden zij niet langer in de mond te nemen.
9 De Utrechtse theoloog Gijsbert Voet had in een preek gesproken over 'Grotius iudaizans' (no. 7350).
10 Utrecht was het enige gewest waar de geestelijke goederen niet aan de staat waren gekomen (Fruin-Colenbrander, *Geschiedenis der Staatsinstellingen*, p. 244-247; Fockema Andreae, *De Nederlandse Staat onder de Republiek*, p. 55-58). De geëligeerden (de afgevaardigden van de kapittels) in de Staten van Utrecht konden zich uiteraard niet verenigen met de strekking van Voetius' preek 'rakende het wegh nemen van de canonisien ende der selver in-komsten' en verzochten de Utrechtse stadsbestuurders hun predikanten het zwijgen op te leggen (A.C. Duker, *Gisbertus Voetius* II, p. 294-302, en Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5580).
11 Het verzet van de independenten en andere afgescheidenen tegen de kerkorde die de presbyterianen wilden invoeren krachtens de 'ordinance for the taking away the Book of Common-Prayer, and establishing and putting in execution the Directory for the public Worship of God', dd. 3/13 januari 1645 (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 312-313 en kol. 322).

ta coetus prot[r]udit, ut mihi a fide dignis relatum est.[12] Vidi ego, viderunt et alii, lithurgiam Anglicanam anni 1574 Belgice versam et a Nerano Roterodami impressam,[13] et nemo est qui eos ritus tanto bello occasionem dedisse credat, nisi alia latuerit causa.

Quod de tuo e Gallia discessu scribis,[14] id vero nos imprimis angit. Scribunt enim e Gallia[15] et hic loquuntur inimici tanquam omnis tua apud Suecos auctoritas eviluerit. Aliqui dicunt litteris quas tibi tradidit Cerizantus circumdatum fuisse operculum hoc titulo: Discreditorium Grotii.[16] Alii simpliciter te revocatum, nec alias partes tibi assignatas aut assignandas.[17] Ego in regnorum negotiis nolo esse curiosus, caeterum hoc unice rogo, ut quamprimum licebit transcribas, qua in parte regina opera tua uti velit, ut malignis hominibus os obturare possimus. Tum vero si res ferat, ut per has provincias iter in Germaniam aut Suediam velis sumere, ut alloquio tuo frui possimus.

Vale, frater optime, et cum uxore et liberis salve. Deus tibi largiatur quae in rem tuam et publicam novit conducere,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXVII Martii 1645.

Salutant vos Daetselarius cum uxore,[18] quos ego Gorichemi, quo iussu principis profectus fui,[19] hac praeterita septimana compellavi.

12 De leden van de Staatse delegatie in Engeland signaleerden de opkomst van de vreemdste sekten: ‘noch onlangs één, genaemt Anti-gospelers, tegen het Evangelium, als de Antinomianen tegens de wett’ (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 131-132).

13 De uitgave van *De Engelsche Liturgie: dat is, den Gemeynen Kerckendienst van Engelandt ... Getrouwelijck vertaalt, nae het Engelsch ende Latijns exemplaer ... in den jare 1574 ende 1575 gedruckt, ende tegen de laetst-gedruckte exemplaren ... oversien*, Rotterdam (Joh. Naeranus) 1645.

14 Koningin Christina van Zweden had haar ambassadeur te Parijs opgedragen om zich ‘ad loca nobis propinquiora’ te begeven; zie nos. 7242 en 7366.

15 De Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes had het postpakket met de brieven van koningin Christina op 15 maart 1645 in ontvangst genomen. Het nieuws van zijn bevordering tot ordinaris resident maakte hij spoorslags bekend aan kardinaal Jules Mazarin; zie no. 7389.

16 Een zoon van Louis de Geer bevond zich aan boord van het schip met de Stockholmse poststukken. Bij aankomst in de haven van Amsterdam (nos. 7349 en 7351) kan een van zijn bedienden het geheim van het opschrift ‘Discreditorium Grotii’ hebben verklapt.

17 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona volgde de Haagse discussies over Grotius' terugroeping op eerbiedige afstand; vgl. no. 7389.

18 Adriaan Matthijsz. van Daetselaer, koopman in garen en band te Gorinchem, en zijn echtgenote Johanna van Erp. Hun huis was op 22 maart 1621 Grotius' eerste vluchtadres na zijn ontsnapping uit het slot Loevestein (N. van der Blom, ‘Een weeuw van eeuwen her en een wat jonger susterken: bespiegelingen rond de Groots kist’, in *Rotterdams Jaarboekje* 1988, p. 163-175). Grotius' geschenk, een gedenkraam in hun woning aan de achterzijde van de Markt (no. 1216 (dl. III)), is in 1843 overgebracht naar het Burgerkinderweeshuis (huize Matthijs-Marijke) van Gorinchem; vgl. van der Aa, *Biographisch Woordenboek* (f^{o}) II, p. 1-2, abusievelijk onder de naam Abraham van Daatselaar.

19 De Haagse advocaat Willem de Groot bracht in opdracht van Frederik Hendrik wederom een bezoek aan Gorinchem. Vermoedelijk hielden zijn reizen verband met een onderzoek naar de rechten van het huis van Oranje-Nassau op het vrije graafschap Leerdam (nos. 7312 en 7330).

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 13 [= 5] April 1645.

En in dorso: 27 Martii 1645 W. de Groot.

7389. 1645 maart 27. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Ick hebbe verstaen wt u. Exc.tie aengenaemen van den 18e2 dat u. Exc.tie van het hof van Vranckrijck sijn afscheit was nemende om haere coninckklijcke Mayesteyt te gaen dienen waer het deselve geliefde, ende also ick hier verneme dat u. Exc.tie gedacht is sijne reyse hierdoor nae Sweden te nemen, soo hebbe u. Exc.tie mits desen mijn huys en logement willen offereren, verhoopende, bijaldien u. Exc.tie hierdoor comt te reysen, dat u. Exc.tie 'tselvige voor lief en aengenaem sal gelieven te nemen, sijnde soowel mijn persoon als het vermogen van het huys tot u. Exc.tie dispositie. Ondertussen[3] sal niet naelaeten u. Exc.tie nae als voor weeckelijck de nouvelles te communiceren ende een evengelijcks, soolange u. Exc.tie noch daer is, van deselve verwachten.

Verblijvende in alles, mijnheere,

u. Exc.tie dienstwilligste,

Petter Spieringh Silvercroon, op Norshollem erfgesetten.

Hage, 27 Martii 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 April 1645.

7390. 1645 maart 27. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

1 Hs. Amsterdam, UB, N 114. Oorspr. Eigenh. ondertek. Tezamen met no. 7390.

2 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona ontving afschriften van Grotius' wekelijkse nieuwsbrieven aan Nicolaes van Reigersberch. Vermoedelijk las hij in de brief van de 18de maart: ‘Ick maecke mij gereed om mijn afscheid hier te nemen ende de coninginne van Swede te dienen daer het haere Majesteit zal gelieven’; vgl. no. 7371.

3 Ondertussen was de resident in correspondentie getreden met Marc Duncan de Cerisantes. De tot ordinaris resident bevorderde Zweedse koninklijke commissaris aanvaardde in een schrijven van 18 maart de uitnodiging tot een regelmatige uitwisseling van nieuwsbrieven: ‘Pour commencer cette correspondence je vous diray qu'aiant appris des l'ordinaire passé que Monsieur d'Estrade avoit faict cette harangue aux Estats Generaulx, j'allai incontinent trouver Monsieur le Cardinal Mazarin pour m'en plaindre et luy remonstrer que cela estoit de telle consequence que empeschant la Hollande de nous secourir, la France mettoit en un extreme danger toutes les affaires d'Allemagne, d'autant que si le Roy de Dennemarcq se trouvoit plus fort que nous par mer (comme il y a grand subject d'apprehender si nous n'avons l'assistence des Hollandois), sa Majesté seroit contrainte de rappeller Monsieur Torstenson sur les bords de la Mer Balthique pour fortifier nostre flotte, et qui ruineroit entierement les affaires communes’ (hs. Stockholm, RA, E 1015, ontvangstbevestiging van Cerisantes, dd. 18 maart 1645, als bijlage in een brief van Petter Spiring Silvercrona aan de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna, dd. 21/31 maart 1645).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 169. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels. Tezamen met no. 7389.

Wegen de victorie des generael Torstensons tegens de keysersche hebben wij wel de seeckere confirmatie,[2] maer noch geen andere particularitijten als hierneffens in druck

2 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had op 24 februari/6 maart bij Jankov slag geleverd met de keizerlijke troepenmacht: veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen viel in Zweedse handen; de Hongaarse legerleider Johann, graaf van Götz(en), sneuvelde en de Zwabisch-Beierse generaal Johan van Werth sloeg op de vlucht (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 444-449, en *Doc. Boh.* VII, p. 183 no. 531).

gaen.[3] Van Ceulen[4] word daerbij geschreven dat sijn Excellentie Torstenson Tabor op discretie soude verovert ende de keyserlijcke bagagie en veele officiren daerinne becomen hebben, oock Crembs aen de Donau[5] geoccupeert ende nae Oostenrijck gaen, doch deels van sijne armee in Bohemen gelaeten hebben.

Den heere overste Helm Wrangel is in Ditmarschen ingetrocken.[6] Den generael-major Alefelt heeft sich nae Fuinen met sijne resterende cavallerie willen begeven,[7] doch hebben hem de Wrangelische troeppen soodanig naegejaegt, dat hij sich op het eiland Alsen - daer Sonderburg in ligt - heeft moeten salveren; verwacht aldaer met verlangen schepen wt Zeeland. Ofte hem ondertussen de overvaart door eenige van des generaelartilleriemeesters Wrangels schepen niet sal belet werden, staet te besien, want wt Wismar alrede eenige Sweedsche oorlogschepen sijn geloopen; de gansche vloote staet te volgen.[8] Eindelijck heeft sich Bremerveurde mede aen Coningsmarck per accord opgegeven[9] ende den commendant sich wederom aen Sweedsche zijde begeven. Van binnen was gebreck van polver. Die van Geluckstad hebben een compagnie Sweedsche ruiters verrast en 20 daervan gevangen becomen.[10]

De keyserlijcke ambassade te Munster heeft op der Franschen propositie alrede geantwoort.[11] De Sweedsche ambassade te Osnabruge staet mede op het poinct

3 De bijlage met een exemplaar van de *Courante uyt Italien ende Duytschlandt 1645* van Jan van Hilten (no. 12, dd. 25 maart 1645) of van de *Tijdingen uyt verscheyden quartieren 1645* van Broer Jansz (no. 12, dd. 25 maart 1645) is niet overgeleverd (F. Dahl, *Dutch Corantos 1618-1650*, Den Haag 1946, p. 50 en p. 64). De *Gazette 1645*, no. 35, 'extraordinaire du XXX Mars 1645', publiceerde het nieuws van de Zweedse overwinning onder het opschrift: 'La confirmation de la grande et signalée défaite de l'armée Impériale dans la Bohéme: Par l'armée Suédoise sous la charge du Général Torstenson. Où les Impériaux ont perdu grand nombre d'hommes et des principaux de leur armée, leur canon et bagage, et laissé leur Général et autres principaux Chefs prisonniers'.

4 De Keulse brieven van 17 maart 1645 wezen uit dat de Zweden de stad Tábor belegerden en dat de hertog van Beieren de ruiters van de Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth had teruggeroepen ('Brieven van Bilderbeek', in *Kronijk HG* 24(1868), p. 534).

5 De hoofdmacht van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson trok over Jihlava (Iglau, ten westen van Brno) en Znojmo (Znaim) naar Krems an der Donau (*Doc. Boh.* VII, p. 184 no. 534, p. 186 no. 538 en p. 189 nos. 550 en 551, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 450-454).

6 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel bedwong op 9 maart het fort van Meldorf in Dithmarschen (*Gazette 1645*, nos. 36 en 37, dd. 1 april 1645, en 'Brieven van Hendrik Schrassert', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 331).

7 Twaalfhonderd ruiters van de Deense bevelhebber Claus Ahlefeldt waagden een poging om over Sønderborg naar Funen uit te wijken. Toen zij twee verkenningsschepen van de vloot van generaal-majoor Karl Gustav Wrangel voor de kust van het eiland Als(en) zagen opdoemen, verloren zij de hoop op de komst van de Seelandse schepen en zochten hun heil in een mars naar de Middelvaart (Middelfart) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 638-639).

8 De Zweedse vloot (ca. 30 schepen) werd in de haven van Wismar zeilklaar gemaakt. Generaal-majoor Karl Gustav Wrangel kwam nog 300 bootsgezellen tekort (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 632-636, en *Gazette 1645*, no. 36, dd. 1 april 1645).

9 Het expeditieleger van de Zweedse luitenant-generaal Hans Christoph, graaf van Königsmarck, bracht het aartsbisdom Bremen onder contributie. Op 15 maart ging de commandant van Bremervörde accoord met zijn overgang in Zweedse legerdienst (*Gazette 1645*, no. 39, dd. 8 april 1645).

10 Soldaten van de Deense garnizoensstad Glückstadt stootten in de omgeving van Barmstedt (ten noordoosten van Elmshorn) op een patrouille van de Zweedse kolonel Helmut Wrangel (*Gazette 1645*, no. 40, dd. 8 april 1645).

11 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar hadden op 10 maart hun antwoord op de Franse 'propositie I[a]', dd. 24 februari 1645, overgedragen aan de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini; zie nos. 7365 en 7379.

om haere propositie te doen. Den keyserlijcke ambassadeur grave Lamberg heeft nae een half jaar

sijnder aenwesenthijt deselve nu eerst den Sweedschen heeren ambassadeurs notificeren laeten,[12] waerop hem nu de visite van de Sweedsche sal gegeven werden.[13]

De Hessische wt Lipstad, 500 man sterck, hebben het stedeken Telg, een half mijle van Munster,[14] overvallen ende de 250 daerinne gelegene keysersche ten deele nedergehouwen, ten deele gevangen becomen. De Hessische ruimen aen de Brandenburgsche het vaste casteel Bredenbend inne.[15] Tussen den jongen landgraef van Hessen ende de suster van den ceurvorst van Brandenburg soude een houwelijck geslooten sijn.[16] Oock segt men dat grave Maurits van Nassau de Hessische armee als generael sal commanderen.[17]

In der Moscou staet het met grave Woldemar in eenen graed[18] ende is daer een algemeenen rijcxdagh wtgeschreven. De Russen ende Polen souden eenigh sijn om den Tartaren eenen inval te doen. Van den Poolschen rijcxdagh en hoort men noch niet als van visiten en ceremoniën.[19] Den Francen consul,[20] sijnde daer met eenige presenten aen eenige heeren aengecomen, is onderweege afgeset ende 't sijne ontnomen geworden.

Hage, 27 Martii 1645.

12 De keizerlijke gevolmachtigde Johann Maximilian, graaf Lamberg, was op 11/21 september 1644 'incognito' in Osnabrück verschenen (nos. 7053 en 7067 (dl. XV)). Pas op 2 maart stuurde hij zijn secretaris naar de residentie van de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna met zijn complimenten en de notificatie van zijn aanwezigheid ter vredesconferentie (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 203-204; *Diarium Lamberg*, p. 47-48, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 523). Op zaterdagavond, de 11de maart, herhaalde de keizerlijke secretaris de notificatie, ditmaal ook aan de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius (no. 7353, en *Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 50).

13 Vijf dagen later (16 maart) brachten Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Kranede eerste visite.

14 De Hessen van het garnizoen van Lippstadt plunderden de plaats Telgte (ten oosten van Munster) (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 525).

15 De burcht Breitenbeld bij Linnich (ten noordwesten van Gulik), in 1610 door Brandenburgse en Paltsische troepen op de keizerlijken veroverd, was in de zomer van 1643 in Hessische handen gekomen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 256 en 266). De Hessen weigerden de burcht te ontruimen ('Brieven van Bilderbeek', in *Kronijk HG* 24(1868), p. 535).

16 De verloving van landgraaf Wilhelm VI (1629-1663), zoon van Wilhelm V († 1637), landgraaf van Hessen-Kassel, en Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg, met Hedwig Sophie (1623-1683) van Brandenburg. De huwelijksvoltrekking zou vier jaar later in Berlijn plaatsvinden (*ADB* XLIII, p. 54-60).

17 Johan Maurits, graaf van Nassau-Siegen, was in 1636 op voorstel van Frederik Hendrik door de Westindische Compagnie benoemd tot gouverneur van Brazilië. Kort na zijn terugkeer in de Republiek (juli 1644) ontving hij een hoge aanstelling in het Staatse leger. In januari vertrok hij naar Siegen en Kassel om familiezaken te regelen. Het Hessische aanbod kwam hem aan de vooravond van de Staatse veldtocht in Vlaanderen niet gelegen (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 123, p. 129, p. 137 en p. 156-157).

18 Tsaar Michael Fedorovitsj had een rijksdag uitgeschreven 'over het stuck van 't houwelijck' van zijn dochter Irina met graaf Valdemar Christian van Sleeswijk-Holstein. De kwestie van de bekering van de Deense graaf tot het geloof van zijn aanstaande echtgenote bleef op dezelfde onbesliste 'graed' (lijn) staan ('Brieven van P. Pels', in *Kronijk HG* 24(1868), p. 712-715).

19 In een bericht aan de Staten-Generaal, dd. 17 maart 1645, schreef de Staatse correspondent Pauwels Pels: 'Op den Rijcxdach van Poolen doet men noch niet anders als goet cier maecken ende kijven over de expectativen van de Coninclijcke goederen die vacant sijn' ('Brieven van P. Pels', in *Kronijk HG* 24(1868), p. 713-714).

20 Henri de Canazilhes, consul in Danzig. Spirings secretaris Pieter Pels spreekt hier over een collega van zijn vader Pauwels Pels (*Correspondance inédite du Comte d'Avaux*, p. 91, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 417).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 12 April 1645.

7391. [1645 maart 27?]. Van I. Vossius.[1]

Excuditur hic Confessio Cyrilli Lucaris,[2] quae olim Genevae prodiit, et Synodus, quae sub Parthenio habita est quaeque anno elapso Parisiis fuit edita.[3] Additum est illis hoc, quod mitto, Cyrilli Berrhoensis scriptum itidem contra Cyrillum.[4] De praesenti patriarcha multum hic gaudent quidam, quod ille putetur dogma Calvini sequi.[5] Istius autem Lucaris Cyrilli vitam et mores dicitur velle publicare dominus Haga[6] - qui alteram ad Turcas legationem exoptat -, ut et illum et se a calumniis multorum liberet.

Croii scriptum concoquere non potest Heinsius,[7] potest Salmasius. Alter fecit quod potuit, ne exemplaria publicarentur. Nulla tamen diligentia tantum valuit, ut non illa in quorundam manus pervenirent. Ratio cur Croius in Heinsium calamum suum strinxerit, dicitur esse illa, quod is impedimento fuisse credatur, ne alterius liber de interpretibus Sacrae Scripturae excudi potuerit.[8] Scripsit Spanhemius[9] Epistolam de regimine eccle-

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, VI F 30, p. 75-79. Minuut. De dagtekening ontbreekt. Isaac Vossius concipieerde de brief kart vóór of na zijn gesprek met Willem de Groot; zie no. 7388. Grotius beantwoordde de brief op 15 april 1645 (no. 7415).

2 Cyrillus Lucaris (ca. 1572-1638), patriarch van Constantinopel, die door zijn vriendschap met de Staatse orator Cornelis Haga en diens predikant Antoine Léger grote belangstelling kreeg voor reformatorische geschriften. Zijn nieuw verworven inzichten legde hij vast in een *Confessio fidei* waarvan een Latijnse versie in 1629 te Genève werd gedrukt. In eigen land stootten de geloofsopvattingen van de patriarch steeds op groot verzet. Uiteindelijk werd hij vermoord en zijn leer op de door zijn opvolgers Cyrillus Contaris van Berrhoea (1638-1639) en Parthenius I (1639-1644) bijeengeroepen synodes van Constantinopel (1638) en Constantinopel-Iasi (1642) veroordeeld (G. Hering, *Ökumenisches Patriarchat und Europäische Politik 1620-1638*, p. 176-206, en S. Runciman, *The great church in captivity*, p. 259-288).

3 De door de Parijse drukker Sébastien Cramoisy verzorgde uitgave *Parthenii, patriarchae Constantinopolitani decretum synodale super calvinianis dogmatibus, quae in epistola Cyrilli nomine ante annos aliquot edita, falso Graecorum et Orientalium consensu recepta ferebantur ... Nunc primum ex Oriente allatum una cum Arsenii Hieromachi epistola Venetias missa, quae praefationis loco praefixa est, ed. Gabriel Cossartius*, Parijs 1643.

4 In 1645 verscheen zonder plaatsaanduiding (Amsterdam?) de bronnenpublicatie *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata. Omnia Graece et Latine*. Volgens Isaac Vossius had Leone Allacio de documenten voor deze editie bijeengebracht (nos. 7304 en 7429).

5 De Sultan had op 8 september 1644 de waardigheid van patriarch van Constantinopel overgedragen aan Parthenius II, metropoliet van Adrianopolis (Edirne); zie nos. 7234, 7237 en 7318.

6 Mr. Cornelis Haga (1578-1654), Staats orator te Constantinopel 1612-1639, aanvaardde in juli 1645 de benoeming tot president van de Hoge Raad van Holland en Zeeland (Schutte, *Repertorium* I, p. 302-304). Zijn memoires toonde hij aan de felle calvinist André Rivet. In 1660 zouden zij onder de titel *Appendix ad Mysteria patrum jesuitarum in qua habetur Narratio historica, turbarum quas Constantinopoli moverunt Jesuitae adversus Cyrillum Patriarcham A.D. 1627 et 1628, et alia notatu dignissima* verschijnen in het derde deel (p. 1257-1264) van Rivets *Opera Theologica*, Rotterdam 1651-1660 (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 61).

7 De Leidse hoogleraar Daniël Heinsius had op 17 juli 1644 zelfs de academische senaat ingeschakeld om de publicatie te verbieden van de 'observationes' van de Franse predikant Jean de Croï (Croy). Toen deze opzet mislukte, probeerde hij de Leidse Elzeviers af te houden van de verspreiding van diens *Sacrarum et historicarum in Novum Foedus observationum pars prior, in qua Dan. Heinsii Prolegomena in Exercitationes Sacras perpenduntur...*, Genève 1644.

8 Reeds in 1637 verdacht Claude Saumaise zijn collega Heinsius van opzettelijke obstructie van de uitgave van de kritische kanttekeningen van de Franse predikant (Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 78-81 en p. 149-150).

9 Friedrich Spanheim (1600-1649), geboren te Amberg, studeerde theologie te Genève. In 1641 ontving hij van de Leidse universiteit de uitnodiging om de derde leerstoel in de theologische faculteit te bezetten. Zijn ambt aanvaardde hij op 30 oktober 1642 (*Biogr.*

siae Anglicanae per presbyteria ordinando, ut omnia eo in regno secundum Sacram Scripturam instituantur. De eodem argumento grande, ut solet, volumen promittit Salmasius, in quo et independentium anarchiam oppugnabit.[10] Iterum prodiere ingentia duo opera eius de mutuo,[11] unum contra Vissembachium, professorem Franekeranum,[12] et Carolum Fabrotum,[13] alterum contra generum Heinsii et alium quendam doctorculum Coprianum, ut nominat.[14] In hoc postremo falsum eius fuit vaticinium, ut aiunt,[15] nimirum illum nunquam professionem obtenturum, neque possessurum viginti mille florenos, cum tamen is cathedram Ultraiecti assecutus sit[16] et uxorem cum ampliori dote du-

10 Een uitnodiging van de Schotse 'commissioners' om zijn studie *De primatu papae* op te dragen aan de Parlementen van Engeland en Schotland had de Leidse hoogleraar Claude Saumaise geïnspireerd tot het opstellen van een actuele inleiding (*Apparatus*) 'contre la Monarchie Ecclesiastique et l'Anarchie des Independans' (Leroy, *Dernier voyage*, p. 186; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 91, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 418 en p. 429). In september 1645 legden de Leidse Elzeviers de laatste hand aan zijn *Librorum de primatu papae pars prima, cum apparatu. Accessere de eodem primatu Nili et Barlaami tractatus* (Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 442-443).

11 Saumaise's *Disquisitio de mutuo, qua probatur non esse alienationem, auctore S(almasio) D(e) B(urgundia)*, Leiden (Maire) 1645, was een voortzetting van een discussie die een aanvang nam met de publicatie van de studies *De usuris liber* en *De modo usurarum liber, Claudio Salmasio auctore*, Leiden (Elzevier) 1638 en 1639; zie nos. 3077, 3149, 3324 (dl. VIII), nos. 3546, 3576, 3586, 3590, 3600, 3689, 3713, 3781 (dl. IX), nos. 4121, 4302, 4395, 4405 (dl. X), en nos. 4693, 4726, 4791 (dl. XI), en Leroy, *Dernier Voyage*, p. 45-52 en p. 65-70.

12 Johannes Jacobus Wissenbach (1607-1665), hoogleraar in de rechten te Franeker, publiceerde in 1642 zijn *Diatriba de mutuo, esse alienationem* (*NNBW* III, kol. 1440-1441, en R. Feenstra, 'De Franeker juridische faculteit in nationaal en internationaal perspectief', in *Universiteit te Franeker 1585-1811*, Leeuwarden 1985, p. 289-304). In zijn *Disquisitio* weerlegde Claude Saumaise de stellingen van de Franeker professor in een *Confutatio diatribae de mutuo, tribus disputationibus ventilatae, auctore et praeside Jo. Jac. Vissembachio*.

13 Charles-Annibal Fabrot (schuilnaam: Polycarpus Se(n)geberus) (1580-1659), professor te Aix-en-Provence, sinds 1637 belast met de uitgave van de Basilica (de wetboeken van het Byzantijnse Rijk) (*DBF* XIII, kol. 437-438). Zijn kritiek werd in de *Disquisitio* gepareerd met een *Epistola Car. Ann. Fabroti, antecessoris Aquisextiensis, de mutuo cum responsione Cl. Salmasii ad Aegidium Menagium*.

14 Het andere deel van zijn *Disquisitio de mutuo*: niet minder dan 434 bladzijden had Claude Saumaise nodig voor de weerlegging van het tractaat *Specimen controversiae, Quae est, de mutui alienatione, auctore Lucio Vero* [1640] van Heinsius' schoonzoon Willem Goes (1611-1686), en de beantwoording van de repliek van de Utrechtse hoogleraar Cyprianus Regneri ab Oosterga (1614-1687), 'doctorculus' van de Leidse universiteit (*Disquisitio*, p. 5) op zijn *Diatriba de mutuo, non esse alienationem adversus Coprianum Quemdam iuris doctorem, auctore Alexio a Massalia, domino de Sancto Lupo*, Leiden (Maire) 1640. Zie over de publicaties van Willem Goes en Cyprianus Regneri, nos. 4693, 4812, 4816, 4826, 4845 (dl. XI) en no. 5661 (dl. XIII), en M. Ahsmann, R. Feenstra en C.J.H. Jansen, *Bibliografie van hoogleraren in de rechten aan de Utrechtse universiteit tot 1811*, p. 120-121.

15 De voorspellingen van Saumaise; zie zijn *Diatriba* (*supra*, n. 14), p. 6 en p. 155.

16 Een jaar na de uitgave van zijn weerwoord *Petri Cunaei sententia defensa a Cypriano Regneri, I.U.D., mutuum esse alienationem, adversus Sphalmasium Quendam, Dominum de Sancto Lupo*, Leiden 1640, ontving de 'doctorculus' een leeropdracht in Utrecht (*NNBW* II, kol. 1179-1180).

xerit. Prodiit quoque liber eius contra Heraldum.[17] In eo nescio, an Germanis et Batavis satisfecerit, quibus ebrietatem obiicit et cultum dei Bacchi.[18]

Blondelli liber de Episcopis hic quiescit.[19] Unde est, ut male audiat apud nonnullos, qui eum donis catholicorum labefactari putant. Livium suum Gronovius[20] inscripsit domino Avauxio,[21] quo nomine ab eo accepit mille scutatos.

Facio quod possum et debeo, ut Blauwius Anthologiam quamprimum praelo subiiciat. Utinam per me solum staret, ut re aeque atque animo Excellentiae vestrae possem inservire. Parcimonia Blauwii, metuentis ne chartae iacturam patiatur, in causa est, ne editio inchoetur. Vellet ille excudere omnia Excellentiae vestrae opera ea forma - vel etiam ampliori - qua fuit folium illud in quo Graeca et Latina columnatim ponebantur.[22] Parens etiam super hac re urgere atque compellare non desistet.[23]

Bovenaan de minuut staat: Hugoni Grotio.

17 *Infra*, n. 18. Didier Hérault (ca. 1579-1649), tot 1611 hoogleraar in het Grieks aan de protestantse academie van Sedan, vervolgens advocaat te Parijs (Haag, *La France protestante*, V, Parijs 1855, p. 507-508). In zijn *De rerum iudicatarum auctoritate libri II. Eiusdem observationum et emendationum liber unus*, Parijs 1640, nam hij de advocatuur in bescherming tegen een boze uitval van de geleerde Claude Saumaise (no. 4812 (dl. XI); Leroy, *Dernier Voyage*, p. 132-136 en p. 141; Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 419-420, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 58-60 en p. 86).

18 In zijn *Miscellae defensiones pro Cl. Salmasio, de variis observationibus et emendationibus ad ius atticum et romanum pertinentibus*, Leiden (Maire) 1645, maakte Claude Saumaise van de gelegenheid gebruik zijn opponenten de les te lezen. Ingewijden zagen in de verwijzing naar de drinkebroers aan de Nederlandse en Duitse universiteiten een hervatting van zijn stokerijen tegen Daniël Heinsius (P.R. Sellin, *Daniel Heinsius and Stuart England*, p. 50-51).

19 In de zomer van 1643 had de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu aan Gerardus Joannes Vossius de eerste proefvellen getoond van zijn editie van de *Apologia pro sententia Hieronymi de episcopis et presbyteris* van de Franse predikant David Blondel (no. 6412 (dl. XIV)). De kopij werd in gedeelten aangeleverd. Pas in 1646 kon de studie in omloop worden gebracht (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 445, en III, p. 55-57, p. 118 en p. 487).

20 *Titi Livii Historiarum libri ex recensione J.F. Gronovii*, Leiden (Elzevier) 1645, 3 delen. Het vierde deel, evenals het eerste deel voorzien van een opdracht aan de graaf van Avaux, bracht de Deventer hoogleraar Johannes Fredericus Gronovius een half jaar later uit onder de titel *Ad T. Livii Patavini libros superstites notae; accessit Ismaelis Bullialdi epistola de solis defectu, cuius Livius lib. XXXVII meminit*, Leiden (Elzevier) 1645 (A. Willems, *Les Elzevier*, p. 145, nos. 588 en 590).

21 Johannes Fredericus Gronovius had de hoge bescherming van de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, te danken aan de voorspraak van het delegatielid Théodore Godefroy (Dibon-Bots, *Inv. Corresp. Gronovius*, p. 118-124 en p. 144).

22 De Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu had zijn toezegging om Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) uit te geven in de ‘grecs du roi’ weer ingetrokken; vgl. no. 7316.

23 Ook de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius kon de drukker niet bewegen tot een uitgave naar het voorbeeld van de quarto-edities van de *Dicta poetarum quae apud Io. Stobaeum exstant. Emendata et Latino carmine reddita ab Hugone Grotio*, Parijs (apud Nicolaum Buon) 1623 (*BG* no. 458) en 1625 (*BG* no. 459), en de *Excerpta ex tragoediis et comoediis Graecis tum quae exstant, tum quae perierunt: emendata et Latinis versibus reddita ab Hugone Grotio*, Parijs (apud Nicolaum Buon) 1626 (*BG* no. 468).

7392. 1645 maart 27. Testament van Hugo de Groot.[1]

Coppie du testament de feu monsieur Grotius

Je, Hugo de Groot,[2] sçachant que nous sommes nez pour passer en une meilleure vie, desire de finir celle-cy dans la religion chrestienne, comme je l'ay expliquée dans mes livres[3] conformement à la Saincte Escriture et aux docteurs anciennement appreuvez par l'eglise, priant Dieu qu'il veuille reunir les chrestiens en une eglise sous une reformation saincte. Et pour disposer de mes biens, cognoissant la grande fidelité et sage conduite et affection envers nos enfans de madame Marie Reigersberg, ma tres chere compagne, je prie Dieu de la recompenser du bien qu'elle m'a faict, et l'institue heritiere universelle de tous mes biens presens et futurs de quelle nature et en quelle lieu ils soyent,[4] et desire qu'elle donne à nos enfans à leur mariage[5] ou autrement ce qu'elle jugera estre raisonnable.[6] Et sy quelqu'un de nos enfans ne se contente de cette mienne disposition, je l'institue heritier seulement dans sa [portion] legitime, luy imputant tout ce que selon les loix et coustumes luy peut estre imputé.

Faict à Paris, le 27 jour du mois de Mars l'année de nostre Sauveur 1645, signé de ma main et scellé du cachet de mes armes,

Hugo de Groot.

1 Tekst naar copie te Parijs, BN, f. lat. 4234, f. 143^{r} (ms. De Imperio), en Linköping, Stiftsoch Landsbibl., Br. 2, 41. Vertaling (bijlage) in Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 402-403, en Rotterdam, GA, hs. verz. no. 528, fol. 92-95, met een 'Advys over de uitterste wille van Mr. Hugo de Groot', Den Haag 6 mei 1652.

2 Zie over de erkenning van een holografisch testament, nos. 4288 (dl. X) en 6074 (dl. XIV), en *La [Nouvelle] Coutume de la prevosté et vicomté de Paris*, tit. XIV, art. CCLXXXIX: 'De la forme et division des testamens'.

3 Grotius' *Annotationes in libros Evangeliorum*, Amsterdam 1641 (*BG* no. 1135), *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137), en het nog te verschijnen vervolg van zijn *Annotationes in Novum Testamentum: tomus secundus*, Parijs 1646 (*BG* no. 1138) en *pars tertia ac ultima*, Parijs 1650 (*BG* no. 1141).

4 Vgl. het testament van Maria van Reigersberch (1589-1653), Den Haag, dd. 10 augustus 1652, met codicil van 5 april 1653, in J.W. des Tombe, 'Een autograaf en het testament van Maria van Reigersbergh', in *De Navorscher* 54(1904), p. 583-592.

5 Cornelia de Groot (1611-1687) huwde op 24 maart 1646 Jean Barton, burggraaf van Montbas (E.A. van Beresteyn, in *Ned. Leeuw* 43(1925), kol. 168-169).

6 Cornelis (1613-1661) en Dirk (1618-1656) de Groot gingen geen echtverbintenis aan. Mr. Pieter (1615-1678), in 1652 gehuwd met Agatha van Rhijn (1627-1673), kreeg 12 kinderen. Na het overlijden van zijn echtgenote trouwde hij de op een na oudste dochter van Willem de Groot en Alida Graswinckel (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 435-440, en E.A. van Beresteyn, *Grafmonumenten en grafzerken in het koor der Nieuwe Kerk te Delft*, Delft 1936, p. 61 no. 140/2).

Bijlage:

Maar terwijl de heer De Groot de plichtpleging verrichtte van zijn afscheid te nemen aan 't hof[7] en van zijne vrinden te Parijs, bestelde hij ook zijne bijzondere zaken, en vond vooral goet, eer hij zich op reis begaf, zijnen uitersten wil te beschrijven, dien hij met zijn eigene hand opstelde en dien wij om zijn aanmerkelijken inhout, terwijl hij ook kort en beknopt is,[8] goetvinden hier te laten volgen:

7 Grotius nam op maandag, 27 maart 1645, afscheid van het Franse hof; zie no. 7394.

8 De verwarring was groot toen kort na Grotius' overlijden († 28 augustus 1645) in de Republiek een pamflet verscheen dat het opschrift voerde *Grotius testament of Hooftpunten getrocken wt sijn jongste antwoort aen D. Rivet* (*BG* nos. 1199-1201). In november 1645 maakte de Parijse raadsheer Claude Sarrau in brieven aan André Rivet een einde aan alle gissingen; in een brief van 11 november 1645 tekende hij op: 'Je m'estonne que le Testament de Monsieur Grotius se debite ainsi en flamend. L'original est françois ainsi

Ik, Hugo de Groot, wetende dat wij zijn gebooren om over te gaan tot een beter leven, wensche dit tegenwoordige te eindigen in den christelijken godsdienst, gelijk ik denzelven heb uitgelegt in mijne boeken, overeenkomende met de Heilige Schriftuur en de leeraars bij de kerk goetgekeurt, God biddende dat hij de christenen wil vereenigen tot eene kerk onder een heilige reformatie. En om te disponeren van mijne goederen, erkennende de groote trouw, wijze bestieringe en liefde voor onze kinderen van vrouwe Maria Reigersbergen, mijne zeer lieve egtgenoote, zoo bid ik Godt dat hij haar vergelde het goet dat zij mij bewezen heeft, en stelle dezelve tot mijne universele erfgename van alle mijne goederen, tegenwoordige en toekomende, van hoedanige natuur en plaatse die zouden mogen zijn, en begere dat zij aan onze kinderen bij hun huwelijk of anderszins uitkeere 'tgeen zij zal redelijk oordelen. En indien een van mijne kinderen niet mochte vergenoegt zijn met deze mijne dispositie, zoo stel ik dien tot erfgenaam alleenlijk in zijn legitime portie, hem toerekenende al hetgene hem naar de wetten en costuimen kan toegerekent worden.

Gedaan te Parijs, den 27 van Maart in 't jaar van onzen Zaligmaker 1645, getekent met mijn hand en gezegelt met het signet van mijn wapen,

H. de Groot.

7393. 1645 maart 30. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnndt patron,

Anjetzo ist von hier wenig zu berichten, weiln alles annoch in denen letzten notificirten terminis hiesigen orths beruhet, die Würtenberg-, Nürnberg- vnndt Vllmische gesandten[2] seind den 15. huius anhero kommen, jedoch nur privatim vnndt allein vmb logimenter vnndt anderes zubestellen,[3] gestallt sie auch den 17. wiederumb nach Münster gangen seind, woselbst sie ihre commissiones ablegen, vnndt den benebenst dem Bamberg-vnndt Culmbachischen zugleich herüber kommen vnndt ihre sachen verrichten wollen. Der Saphoische gesandter ist zue Münster auch angelanget,[4] vnndt mit den ca-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 133. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 De delegaties van de Frankische en Zwabische Kreitsen waren op zoek naar geschikte huisvesting in Osnabrück (15/25 maart-17/27 maart).

3 Dr. Andreas Burckhardt, vice-kanselier van de hertog van Württemberg, en Johann Konrad Varnbüler dienden zich als eersten aan (9 april). Op 20 april kregen zij gezelschap van de Frankische afgevaardigden dr. Tobias Oelhafen, syndicus van Neurenberg, Cornelius Gobelius (Göbel), syndicus van Bamberg, en dr. Johann Müller, raad van de markgraven van Brandenburg-Kulmbach en Brandenburg-Ansbach. De Zwabische delegatie was pas voltallig na de komst van dr. Sebastian Otto, syndicus van de stad Ulm, en dr. Johann Georg Köberlin, raad en kanselier van de bisschop van Konstanz (28 mei 1645) (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 28, p. 125 en p. 191; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 249 en p. 303, en *Diarium Lamberg*, p. 57, p. 60, p. 62 en p. 68).

4 De Savoyaardse gevolmachtigden, Claudio Gerolamo Chabod (Chabo), markies van Saint-Mauris (S. Maurizio), en de Piëmontese senator Gian Francesco Bellezia, maakten op de 23ste maart hun entree in Munster. Alleen de nuntius Fabio Chigi, de Franse en keurvorstelijke gevolmachtigden en de Zweedse resident Schering Rosenhane gaven acte de présence (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. 83-84, p. 103, p. 107 en p. 119-122, en Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 128-132).

rossen von mehrentheils gesandten einbegleitet worden. Die käysserl. aber, wie imgleichen die Spanische vnndt Venedische haben nicht entgegen geschicket,[5] die ersten auss vhrsach, weiln sie dem Saphoyer den titulum Excell[enz] nicht geben wollen, die andern wegen der competentz mit den Frantzosen, vndt der dritte wegen der missverständtnuss zwischen Venedig vndt Saphoyen. Die tractaten zue ged[achtem] Münster werden woll noch ein wenig in ruhe stehen bleiben, biss m[onsieu]r de S[ain]t-Romain von Pariss wird wiederumb zuruck kommen sein.[6]

Von Rotenburg wirdt jetzund berichtet, dass ess auch vber sein solle,[7] wormit dan dass gantze ertzstifft in Schwedischen händen wehre. Ob herr general-leutenant Königsmarck vf diese seite der Weser gehe, darvon vernimbt man noch nichtes gewisses. Obriste Wrangell liegt in Dietmarschen still in der quartieren.[8] Zue Gluckstadt seindt die beede blockhäüsser durch sturm vnndt wasser fast gantz ruiniret worden.[9] Von Lübeck vnndt Hamburg wirdt geschrieben, ob sollten die tractaten zwischen Schweden vnndt Dennemarck soweit schon gebracht sein,[10] dass die hauptpuncten vergliechen vnndt ad ratificandum an die principalen geschicket worden. Zu wunschen were ess, allein muss man noch daran zweiffeln, biss man mehrere gewissheit erfahren wird.

Vnter dessen werde ich sein vnndt stäts bleiben,

Ew. Excell. gehorsamber diener,

G. Keller m.pa.

Ossnabruck, den 20. Martii anno 1645.

5 De keizerlijke gevolmachtigden en de Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini weigerden de Savoyaardse aanspraken op koninklijke ‘eer en tytulen’ te erkennen (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 13-14). Hun Spaanse collega's don Diego de Saavedra y Fajardo en Antoine Brun voerden het ranggeschil tussen Spanje en Frankrijk als reden aan om verstek te laten gaan op de koetsenparade; vgl. Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 206-212.

6 Het Franse delegatielid Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain, was in de eerste week van februari naar Parijs vertrokken (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 92 en p. 106, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 174). Op 17 april 1645 keerde hij terug met twee memoranda van koning Lodewijk XIV aan zijn gevolmachtigden te Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 223-246 en p. 291).

7 Ottersberg en Rotenburg (ten oosten van Bremen). Eind maart voltooide het Zweedse expeditieleger van luitenant-generaal Hans Christoph, graaf van Königsmarck, zijn veroveringstocht in het aartsbisdom Bremen (Lorenz, *Das Erzstift Bremen und der Administrator Friedrich während des Westfälischen Friedenskongresses*, p. 51).

8 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel had op 9 maart het fort van Meldorf in Dithmarschen bedwongen (*Gazette 1645*, nos. 36 en 37, dd. 1 april 1645, en ‘Brieven van Hendrik Schrassert’, in *Kronijk HG* 17(1861), p. 331). De Denen boden nog steeds verzet in Sankt Margarethen (ten westen van Itzehoe) (*Gazette 1645*, nos. 40 en 43, dd. 8 en 15 april 1645).

9 De blokhuizen die koning Christiaan IV van Denemarken in Glückstadt had laten optrekken, waren door de storm weggevaagd. Het geschut ging ten onder in het kolkende water van de Elbe (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 637).

10 De aanvang van het Zweeds-Deense overleg te Brömsebro (8/18 februari 1645). De Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, had de eerste begroeting van de delegaties op een eilandje in de rivier de Brömse een plechtig karakter gegeven. Een nieuwsbericht uit Lübeck, dd. 19 maart 1645, klonk hoopvol: ‘Les propositions que les Députez Suédois ont faites en l'assemblée de Bronsbro ayans esté envoýees au Roy de Dannemarc; le sieur de la Tuillerie Ambassadeur de France donna le mesme jour à disner aux Députez des deux partis et aux Ambassadeurs Holandois: de tous lesquels il ménage si bien les esprits, que l'on espére bien tost par son entremise la paix de ces deux Couronnes’ (*Gazette 1645*, no. 40, dd. 8 april 1645).

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.
16 st., tout 8 ll. 17 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Aprilis.
En in dorso: 20 Martii 1645 Keller.

7394. 1645 april 1. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

Parens imperio augustae Maiestatis tuae die Lunae exacto valedixi reginae regenti.[2] Deduxit me ad eam unus ducum Guisiorum, qui cubicularius est eius reginae.[3] Rex adfuit. Milites praetoriani duobus ordinibus vias et palatium impleverant. Testata abunde est regina regens suum erga Maiestatem tuam amicum animum.[4] Ego nunc quid ultra mihi faciendum sit, aut ex imperiis Maiestatis tuae,[5] aut ex suggestione consiliove legatorum plenam potestatem habentium exspectabo,[6] Deumque precabor, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, ut regni Suedici navim tua Maiestate gubernante ventis felicibus provehat,

augustae Maiestati[s] tuae obedientissimus subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, XXII Martii/I Aprilis 1645.

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Audientiam solennem, qua regi et reginae valedixit, memorat.

7395. 1645 april 1. Aan S. Rosenhane.[1]

Nobilissime atque amplissime domine,

1 Copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 253. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 20 no. 32. Afschriften ook te Leipzig, UB, ms. 2633, f. 457 en f. 468; en te Uppsala, UB, Palmsk. 371, p. 56.

2 Op maandag, 27 maart, verscheen Grotius aan het hof om koning Lodewijk XIV en de regentesse Anna van Oostenrijk de brieven van koningin Christina van Zweden, dd. 30 december 1644/9 januari 1645 (no. 7242, bijlage 2), aan te bieden. Zijn afscheidsaudiëntie verliep volgens hetzelfde ceremonieel als zijn ontvangst (no. 7242, n. 13): een prins uit het huis van Lotharingen en de 'introducteur des ambassadeurs' Anne, graaf van Brulon, vergezelden de ambassadeur op diens tocht naar het 'Palais-Royal', waar de 'gardes françaises' en de 'gardes suisses' reeds gereedstonden om de bezoeker de koninklijke eer te bewijzen (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 190-196).

3 Grotius' vorstelijke begeleider was de 'grand chambellan' Louis de Lorraine (1622-1654), hertog van Joyeuse, broer van Henri II (1614-1664), hertog van Guise (*DBF* XVII, kol. 324).

4 De *Gazette 1645*, no. 40, dd. 8 april 1645, plaatste de audiëntie een dag eerder: 'Le 26 du passé, le sieur Grossius Ambassadeur de Suéde en cette Cour, eut son audiance de congé de Leurs Majestez: à laquelle il fut conduit par le Chevalier de Guyse grand Chambellan de France, et par le Comte de Brullon Introducteur des Ambassadeurs. Il a aussi eu audiance et pris congé de Monseigneur le Duc d'Orleans'.

5 Koningin Christina had haar ambassadeur te Parijs opgedragen om zich 'ad loca nobis propinquiora' te begeven.

6 De teruggeroepen ambassadeur wilde gebruik maken van de postroute over Keulen naar Munster en Osnabrück; zie zijn brieven aan de gevolmachtigde Johan Oxenstierna en de Zweedse resident in Munster, dd. 18 maart 1645 (nos. 7367 en 7374, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 417).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 747 no. 1747.

Quod Gallici legati scriptum illud Germanis exhibuere non ostensum legatis Suedicis, id non arbitror casu evenisse; quo vero animo id factum sit tempus docebit.[2] Interim

2 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden de Zweden niet betrokken bij de totstandkoming van hun 'propositio I[a]', dd. 24 februari 1645.

doleo tam male convenire inter duos summi ingenii viros.[3] Sed eorum certamina medius dirimet dux Longavillanus, qui se itineri parat.[4] Gaudeo tot principum advenisse legatos, ut ad caput rei veniri aliquando possit.[5]

De magna pugna ac felice illustrissimi domini marescalli Torstensonii[6] habemus quidem multas literas privatas, sed ut de iis publice audeamus loqui, publicas ex vestris locis expectamus.[7] De pace cum Danis et intricatum et lentum erit negotium.[8] Batavi incipiunt in hac re se parare, magnum momentum futuri ad bellum aut ad pacem.[9]

Suedis nobilibus qui ad maiores gradus provecti sunt, gratulor,[10] utque id faustum ipsis patriaeque sit, Deum precor, qui et, nobilissime atque amplissime domine, Nobilitatem vestram servet propitius,

Nobilitati vestrae addictissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, primo Aprilis ex novo Calendario anni 1645.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rosenhan.

3 De Zweedse resident Schering Rosenhane was op zondag, 16/26 februari, getuige geweest van een van de vele twistgesprekken van de graaf van Avaux met zijn collega Abel Servien; vgl. nos. 7362 en 7387.

4 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, gouverneur van Normandië, 'Plenipotentiaire de France', nam eind mei in Vincennes afscheid van zijn echtgenote Anne-Geneviève de Bourbon. De reis naar Munster (intrede op 30 juni 1645) ging over land (Reims, Luik en Wesel) (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 248, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 73, p. 349, p. 466 en p. 498).

5 De Beierse gevolmachtigden Georg Christoph, vrijheer van Haslang, en dr. Johann Adolf Krebs gaven met hun plechtige intocht (22 februari) het goede voorbeeld aan de delegaties van de Duitse vorsten en standen. Op 18 maart was het reeds een drukte van belang in Munster: 'Cependant plusieurs députez d'Allemagne ... se sont rendus icy confirmans par leurs présences ce qu'ilz nous avoient par leurs lettres fait cognestre de leurs bonnes dispositions' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 191).

6 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had op 24 februari/6 maart bij Jankov slag geleverd met de keizerlijke troepenmacht.

7 Drie dagen later bevestigde de veldmaarschalk zijn overwinning in een officieel verslag van de strijd (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 444-449). De legerkoerier die het rapport naar Osnabrück moest overbrengen, kon zijn achtervolgers niet van zich afschudden; vgl. no. 7404, postscriptum.

8 De aanvang van het Zweeds-Deense overleg te Brömsebro (8/18 februari 1645). De Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, had de eerste begroeting van de delegaties op een eilandje in de rivier de Brömse een plechtig karakter gegeven.

9 De gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande hadden op 8 maart hun steun verleend aan het voorstel van de Staten van Holland om een vloot uit te rusten ter beveiliging van de vaart door de Sont.

10 Koningin Christina schonk de jonge graven Magnus Gabriel De la Gardie en Gustav Adolf Lewenhaupt (Leijonhufvud) hoge aanstellingen in haar leger.

7396. 1645 april 1. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Quin prospere pugnaverit dominus Torstensonius, dubitandum non est.[2] Specialior historia est quidem in privatis literis, at in publicis nihildum certi accepimus.[3] De India si caeteri nolunt,[4] restat ut Hollandi et Zelandi id faciant, quod e re est ipsorum.[5] De lapsu poeseos apud Batavos recte iudicas et de Vondelii virtutibus.[6]

Trevilla adhuc in carcere est.[7] Ex parlamento quatuor senatores rus ablegati,[8] quod liberiores sententias dixissent et nova onera quaedam in domorum mensuras dissuasissent, ostenso magnam pecuniae partem inutiliter absumi. Monasterii et Osnabrugi incipit fervere negotium. Itaque tempus est, eo mittant quorum res agitur.[9] Germanorum principum legati prope omnes advenere.[10] Gallorum legatorum certamina dirimet dux Longavillanus.[11] Iidem legati Gallici satis frigide se Suedicis excusavere de scripto ipsis nesciis dato in Germanorum manus:[12] nihil tale posthac, omnia bona fide agentur.[13]

1 Gedrukt *Epist.*, p. 747 no. 1750. Antw. op no. 7377, beantw. d. no. 7412.
2 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had op 24 februari/6 maart bij Jankov slag geleverd met de keizerlijke troepenmacht.
3 Drie dagen later bevestigde de veldmaarschalk zijn overwinning in een officieel verslag van de strijd (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 444-449). De legerkoerier die het rapport naar Osnabrück moest overbrengen, kon zijn achtervolgers niet van zich afschudden; vgl. no. 7404, postscriptum.
4 De gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande hadden op 4 maart het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie ‘impetrabel en open voor een ieder’ verklaard.
5 Grotius dacht aan een initiatief van de zes V.O.C.-kamers (Amsterdam, Zeeland (te Middelburg), Rotterdam, Delft, Hoorn en Enkhuizen).
6 Willem de Groot gaf toe dat Joost van den Vondel beter de regels van de prosodie betrachtte dan de jonge Latijnse poëten in de Republiek. Deze bekentenis werd hem ingegeven door Grotius' kritiek op gelegenheidsdichters als de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes.
7 De gevangenname van Armand-Jean de Peyre, graaf van Troisvilles (Tréville), op 6 maart 1645 (no. 7359). Nadat de musketier zijn excuses had aangeboden voor zijn onbesuisdheden, mocht hij de Bastille verlaten (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 262-266 en p. 275).
8 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 1 april 1645.
9 Op 11 januari 1646 maakten de acht Staatse gevolmachtigden eindelijk hun opwachting in Munster.
10 De Duitse vorsten en standen zetten meer vaart achter hun ‘besendinge’ ter vredesconferentie.
11 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, gouverneur van Normandië, ‘Plenipotentiaire de France’, kreeg de tijd om orde te stellen op de lopende zaken in zijn gouvernement. Eind mei nam hij in Vincennes afscheid van zijn echtgenote Anne-Geneviève de Bourbon. De reis naar Munster (intrede op 30 juni 1645) ging over land (Reims, Luik en Wesel).
12 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien vochten als kemphanen om het laatste woord in de discussie met hun Zweedse collega's over de ‘propositio I[a],’, dd. 24 februari 1645 (nos. 7353 en 7354).
13 De Franse en Zweedse gevolmachtigden herstelden na dit incident de samenwerking: op 1/11 juni 1645 verenigden zij zich in een gelijktijdige openbaarmaking van hun ‘propositiones de pace’ (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 439-448).

Deus pacem det ubique, quod semper quidem optandum fuit, nunc vero maxime, Turca nostras discordias in suam occasionem rapiente.[14]

Deus te, uxorem liberosque sospitet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 1 Aprilis 1645.

Valedixi iam reginae regenti,[15] pergam et caeteris valedicere. Scripsi Osnabrugam, ut discam e legatis quo et qua iter mihi capiendum sit, et si Osnabrugam, ut habeam tuti itineris litteras a legatis eorum quorum terrae mihi erunt transeundae.[16] Interim ne tempus periret, scripsi et ad dominum Spiringium, ut si Osnabruga nihil certum discam, curet huc venire navem bellicam, quae me ex Gallico portu aliquo Gothenburgum deferat.[17] Addidi, si id fieri non posset, impetret mihi literas tuti itineris, ut ex Hollandia eam Gothenburgum. Sed suspicio mihi incidit fieri posse, ut qui eas daturi sunt literas, in literis ipsis aut in suo decreto aliquid sint admixturi de rebus olim actis,[18] quod plane nolim, et potius aliud quodvis iter capiam. In his me ut adiuves, rogo. Forte a Danis impetrato commeatu possem per terras et breves traiectus venire in Suediam.[19]

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Guilielmo Grotio, iurisconsulto.

7397. 1645 april 1. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

14 De vlootuitrusting van sultan Ibrahim in de baai van Navarino (tegenwoordig Pylos, aan de zuidwestkust van de Peloponnesos) en de wacht in de Siciliaanse wateren.
15 Op maandag, 27 maart, verscheen Grotius aan het hof om koning Lodewijk XIV en de regentesse Anna van Oostenrijk de brieven van koningin Christina van Zweden, dd. 30 december 1644/9 januari 1645 (no. 7242, bijlage 2), aan te bieden.
16 De teruggeroepen ambassadeur wilde gebruik maken van de postroute over Keulen naar Munster en Osnabrück; zie zijn brieven aan de gevolmachtigde Johan Oxenstierna en de Zweedse resident in Munster, dd. 18 maart 1645 (nos. 7367 en 7374, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 417).
17 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona ging niet in op Grotius' verzoek, dd. 24 maart 1645, om in een Franse haven een oorlogsschip gereed te houden voor een reis over Göteborg naar Stockholm; zie no. 7404.
18 In het 'Placcaet, tegen de Apologie Grotii, den 24 Novembris, anno 1622', hadden de Staten-Generaal de auteur van de *Verantwoordingh van de Wettelijcke Regieringh van Hollandt ende West-Vrieslandt/ Apologeticus eorum qui Hollandiae Westfrisiaeque et vicinis quibusdam nationibus ex legibus praefuerunt ante mutationem quae evenit anno MDCXVIII* (*BG* nos. 872 en 880) vogelvrij verklaard (Brandt-Cattenb., *Leven* I, p. 302-304).
19 De Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, had koning Christiaan IV van Denemarken bewogen tot het openstellen van de postroutes naar Kristianopel, Brömsebro en Kalmar voor neutrale koeriers, in casu de koerier van de Franse resident in Hamburg, Claude de Meulles du Tartre; zie no. 7356, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 481 en p. 503.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 40 s. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7398.

Zoo Zeelant zich met de andere provinciën niet en wil vougen[2] - dat om de zaecke te traineren ende niet bij de handt te grijpen zonder nieuwe deliberatie -, zal Zwede niet

2 De gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande hadden op 8 maart hun steun verleend aan het voorstel van de Staten van Holland om een vloot uit te rusten ter beveiliging van de vaart door de Sont. Alleen de Staten van Zeeland hielden hun advies nog achter de hand (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 182-186, en 'Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 295-296).

zonder reden zijn geoffenseert ende clagen dat het verbond van het jaer 1640 niet wel en werdt onderhouden.[3] Oock zal door schoone occasie ende bequaemer tijd verloren werden. Wij moeten verwachten wat hierop bij d'heer Knuit zal werden gesproocken ende waertoe Haerlem ende Leyde zullen gaen.[4] De nieuwe lichtinge werden niet zonder reden gevordert, alzoo dit jaer bequaem zal zijn om iet in Vlaenderen van twee canten aen te grijpen,[5] gebruickende den tijd van de verdeelingen van Engelant. In het stuck van Oost-Vrieslant dient op alle maniere contentement gegeven aen mevrouw de landgravinne, die veel doet ende doen can tot de gemeene zaecke.[6] Zoo Hollant ende Zeelant eensch zijn op de Oostindische zaecke,[7] zullen zij de destructie van de conquesten aldaer geluckelijck gedaen connen beletten. Nopende de propositie van het kerckelijck van Engelant zoude moeten geweten werden, off de synode nationael zal bestaen uit bisschoppen als vanouds, off uit predicanten, ofte uit beiden.[8] Hoe men het neeme, zie ick niet dat daervan iet goeds can comen.[9]

1 April 1645.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den I April 1645 uyt Paris. Sinode tot Londen.

3 Frederik Hendrik en de Staten-Generaal zonden een delegatie naar Zeeland om Johan de Knuyt, de vertegenwoordiger van de Eerste Edele in Zeeland, en de prinsgezinde steden Goes, Tholen, Veere en Vlissingen te bewegen tot nakoming van de verplichtingen die het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640 de leden van de Unie had opgelegd. Onder protest schikten de Staten van Zeeland zich naar de meerderheid (Kernkamp, *o.c.*, p. 185).

4 De afgevaardigden van Haarlem en Leiden stelden het vraagstuk van de financiering van een oorlogsvloot tegen Denemarken aan de orde. De oplossing werd gevonden in een vergunning tot een bijzondere belasting (veilgeld) op alle schepen die vanuit een haven in de Republiek uitzeilden naar de Oostzee en Noorwegen (Kernkamp, *o.c.*, p. 188 en p. 259-290).

5 De voorbereiding van de campagnes van de Franse en Staatse legers in Vlaanderen. Op 14 maart trof de Franse envoyé Godefroi d'Estrades met de prins en een commissie van de Staten-Generaal een regeling voor een buitengewone Franse onderstand van 300000 ponden ten behoeve van de lichting van verse Staatse troepen in Westfalen en het prinsbisdom Luik (*Correspondance d'Estrades* I, p. 245 en p. 249).

6 De landgravin van Hessen-Kassel had gaandeweg haar vertrouwen verloren in de goede afloop van de Haagse besprekingen over de Hessische inkwartiering in Oost-friesland. In een brief van 23 januari 1645 deed zij een beroep op de goede diensten van de Franse envoyé. Haar verzoek kwam bij de juiste persoon terecht: op 24 april bracht Godefroi d'Estrades de betrokken partijen - de landgravin, graaf Ulrich II van Oostfriesland en de Staten-Generaal - nader tot elkaar in een accoord over de verlenging van het staakt-het-vuren voor de duur van 10 maanden (*Correspondance d'Estrades* I, p. 217, p. 224-225, p. 228-229, p. 232, p. 237-247 en p. 253-254, en L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 257-258).

7 Grotius dacht aan een initiatief van de zes V.O.C.-kamers (Amsterdam, Zeeland (te Middelburg), Rotterdam, Delft, Hoorn en Enkhuizen) tegen het besluit van de gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande, dd. 4 maart 1645, om het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie ‘impetrabel en open voor een ieder’ te verklaren.

8 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude hadden hun voorstel van ‘een Synode Nationael in dit Coninckrijck’ eerst voorgelegd aan de koning in Oxford. Op 24 februari/6 maart richtten zij het woord tot de ‘lords’ en ‘commons’: ‘Als wij een nationael sinode hadden voorgeslagen met assumtie van alle protestantsche kercken, soo worde ons onder de handt geseyt, dat het onaengenaem waer, waerom wij weder harwaerts [Oxford] sijn gegaen’ (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 134-135; ‘Brieven van den gezant in Engeland’, in *Kroniek HG* 25(1869), p. 40-44; *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 345-346, en S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 119).

9 Een verwijzing naar de *Acta ofte handelinghen des Nationalen Synodi ... tot Dordrecht anno 1618 ende 1619*.

7398. 1645 april 1. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Men hoopt hier twaelff millioenen te becomen uit de taxe over de renten.[2] De impositië[n] op de roeden van de huizen,[3] op hoy ende haver, vinden difficulteit: veele van de gemeente zijn de coninginne-regente daerover te voet gevallen. Ende in het parlement van Parijs, alle de camers zijnde bijeengeroepen, zijn veele vrijmoedige opiniën uitgesproocken tegen de quade menage,[4] om welcke oorzaecke den president Barillon eerst wachten zijn gegeven ende daernae is hij vervoert buiten Vrancrijck nae Pinerol.[5] Drie ofte vier raedsheeren zijn op andere plaetzen, doch binnen Vrancrijck verzonden.[6]

Den marescal de Turenne[7] heeft mijnen jongste zoon weder gezonden nae Cassel.[8] Zijn volck blijft noch eenigen tijd in Lorraine ende werden dieghenen die La Motte belegeren versterckt van volck.[9] De belegerde doen uitvallen ende defenderen haer wel, hoopende dat den hertogh van Lorraine haer tot secours sal comen. Frangepain is met geld gecomen binnen Frankendael[10] om daer te commanderen ende hoopt de Fransoisen, zoo

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 40 r. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. De onderzijde van de brief is licht beschadigd. Tezamen met no. 7397.
2 De ‘nieuwe rijken’ van Parijs accepteerden ‘la taxe des aisés’ (no. 7346).
3 Het edict van de ‘toisé’ van 27 januari 1644. Toen enkele Parijse bouwvakkers het huis van Michel Particelli, heer van Emery, ‘contrôleur général des finances’, dreigden in brand te steken, had de regentesse gevolg gegeven aan een verzoek van het Parlement van Parijs om de metingen van nieuwe huizen op te schorten (no. 6950 (dl. XV)). In maart 1645 keerde zij op haar besluit terug en gelastte de tenuitvoerlegging van het edict (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 97-101, en *Mémoires d'Omer Talon* I, p. 394).
4 De jongere raadsheren van het Parlement van Parijs konden de aanblik van de smekende vrouwen niet verdragen en wierpen zich op als ‘pères du peuple’ (17 en 18 maart). Omdat de eerste president weigerde te voldoen aan hun verzoek om een speciale zitting van alle raadkamers ‘sur le fait de toisé’, namen zij zelf het initiatief tot een bijeenkomst in ‘la chambre de Saint-Louis’ (24 maart). Toen de regentesse het nieuws van de opstand van haar rechters vernam, ontbood zij de verantwoordelijken ten paleize (27 maart). Nog diezelfde avond werden de arrestatiebevelen opgesteld (*Mémoires d'Omer Talon* I, p. 394-407).
5 Jean-Jacques Barillon (1601-30 augustus 1645), ‘président aux enquêtes’, werd in de middag van de 28ste maart weggevoerd in de richting van Pinerolo (ten zuidwesten van Turijn) (*DBF* V, kol. 469-470).
6 President Gayant ontving de order om zich terug te trekken in Montargis; de raadsheer Quelin moest de koets nemen naar Issoudun, en monsieur Le Conte, heer van Montauglan, naar Château-Gontier (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 267-274).
7 De Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, had in Spiers een troepenmacht van 5000 ruiters en 6000 infanteristen bijeengebracht voor een mars naar de kwartieren van de Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy te Schwäbisch-Hall, Nördlingen en Bad Mergentheim (Mergental) (*Mémoires du maŕechal de Turenne* I, p. 40-41).
8 Bij terugkeer (no. 7342) wachtte de Frans-Weimarse ‘aide de camp’ Dirk de Groot een nieuwe opdracht tot een missie naar het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel.
9 Het regiment van de Franse troepenwerver Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marschin), sloot zich aan bij het legercorps dat hertog Karel IV van Lotharingen moest afhouden van een actie tegen de soldaten die onder leiding van de Franse bevelhebber Pierre de Magalotti de omsingeling van het Lotharingse bolwerk La Motte hadden omgezet in een ‘formel belech’ (‘Brieven van Willem van Liere’, in *Kronijk HG* 17(1861), p. 282-285, en *Gazette 1645*, no. 35, ‘extraordinaire du XXX Mars 1645: Ce qui s'est passé au siége de la Mothe jusques au 14 de ce mois’).
10 Bernardino, graaf van Rebolledo, Spaans gouverneur van Frankenthal, vertrok naar de Zuidelijke Nederlanden. Zijn opvolger kolonel Giulio Antonio Castello di Frangipane (1606-1656) kreeg de beschikking over 1500 soldaten (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires*

zij daervoor comen, een halff jaer te doen verliesen. Beck[11] is met zeshondertduizent gulden gecomen in Lutsenburg om met dat gelt nieuwe lichtinge te doen ende eenige fortificatiën te maecken.

De Fransoisen hoopen Roses te belegeren,[12] des te lichter, omdat de galeien van Naples ende Sicilië werden thuisgehouden door vrese van de Turcken, die men vreest dat uit Valona[13] zullen over passeren nae Otranto. Men zegt dat den coning van Spaignie, zijnde op zijn reis nae Sarragosse,[14] weder terugge is getrocken nae Madrid om eenige seditie die aldaer was ontstaen. Te Rome wil de paus dat de ambassadeurs, zelfs van de coningen, haere carossen zullen stilhouden,[15] wanneer de cardinalen voorbij passeren, ende zijn de Spaignaerden aldaer niet wel tevrede, omdat den cardinael de Medices de Spaensche wapenen voor zijn poorte niet en wil stellen[16] ende omdat Bentivoglio, zijnde van een huis aenhangigh aen Vrancrijck, werdt gezonden als nuntio nae Florence.[17]

Mijnheer den hertogh van Longueville[18] maect zich gereed om nae Paesschen te gaen scheiden de qualijck accorderende Fransche gezanten.[19] Tot Francfort heeft de tij-

des Pays-Bas IV, p. 278; *Gazette 1645*, no. 37, dd. 1 april 1645, en *Doc. Boh.* VII, p. 197-198 no. 579).

11 De Luxemburgse gouverneur Johan van Beck hield rekening met een aanslag van het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, op Trier (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 410-415).

12 De belegering van Rosas. Toen in de kwartieren van Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, de tijding binnenkwam dat het Spaanse garnizoen van Rosas een verkenningspost van de belegeringsdeskundige Abraham de Fabert had overmeesterd, wachtte het Franse opperbevel in Catalonië niet langer op nieuwe instructies uit Parijs. Op 25 maart verscheen César de Choiseul, graaf van Du Plessis-Praslin, met een legerschaar van 9000 soldaten voor de muren van de havenstad (*Mémoires du maréchal du Plessis*, p. 209-211, en *Gazette 1645*, no. 43, dd. 15 april 1645).

13 De havenstad Vlorë (Valona). De Fransen veronderstelden dat koning Philips IV en de Spaanse onderkoning Juan Alfonso Enríquez de Cabrera, 'almirante de Castilla', hertog van Medina de Rioseco, in verband met de aanwezigheid van een Turkse vloot in de straat van Otranto hun Napolitaanse troepentransporten naar het front in Catalonië zouden staken (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 345).

14 Koning Philips IV bevond zich op 19 april te Zaragoza (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 521-522).

15 De koetsier van markies Gabriele Riccardi, buitengewoon ambassadeur van de groothertog van Toscane, had de paarden niet tot stilstand gebracht toen de koets van kardinaal Antonio Barberini voorbijreed (*Gazette 1645*, no. 34, dd. 25 maart 1645).

16 Kardinaal Carlo de' Medici, oom van de groothertog van Toscane, 'protettore di Spagna', beriep zich vermoedelijk op de 'Constitutio super titulo et insignibus sanctae Romanae Ecclesiae cardinalium', dd. 19 december 1644 (*Bullarum diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Taurinensis editio* XV, p. 338-342).

17 Paus Innocentius X benoemde een neef van kardinaal Guido Bentivoglio († 7 september 1644) tot nuntius aan het hof van groothertog Ferdinando II van Toscane. Annibale Bentivoglio († 1663) zou zijn promotie te danken hebben aan kardinaal Alessandro Bichi, woordvoerder van de Franse factie in Rome (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 332).

18 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, werd door staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, ingewijd in de taken die hem als 'Plenipotentiaire de France' te wachten stonden (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 212).

19 De hertog vertrok zes weken na Pasen (nos. 7395 en 7396). Op 20 juni ontving hij bij aankomst in Wesel een begroeting van de twee kemphanen Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien. Zijn plechtige entree in Munster maakte hij op de laatste dag van juni (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 465-466 en p. 498-499).

dinge van de slagh bij Tabor[20] groote schrick ingebracht.[21] Den keizer heeft de naestgelegene princen ende steden verzocht te comen ofte de haere te zenden te Regensburg;[22] tracht met den hertogh van Beieren zelff te spreecken. Denwelcke hertogh van Beieren, eer de tijding quam van de gezeide slagh, last hadde gezonden aen den baron de Waert om terugge te comen.[23] Maer de tijding becomen hebbende, had hij Mercy gezonden met volck nae de cant van den Donauw.[24] Eenige aldaer discoureren dat de heer Coningsmarck wel zoude mogen comen in Frankenlant[25] ende den marescal Torstenson in Beyeren.[26] Maer andere meenen dat dezelve marescal zal gaen nae Oostenrijck, alwaer de boeren op de Ens[27] haer in wapenen stellen ende de personen voordezen vandaer uitgebannen bij Ferdinand den Tweede - waeronder gezegt werden wel driehondert van de beste familiën te zijn - zoecken weder in te comen ende haer vast te stellen.[28]

De coninginne van Engelant[29] maect op Excester over vijftichduizent ponden staerlings;[30] de stadt Londen geeft aen Farfax tachtichduizent ponden staerlings.[31] Den co-

20 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had op 24 februari/6 maart bij Jankov (ten noorden van Tábor) slag geleverd met de keizerlijke troepenmacht. Drie dagen later bevestigde hij zijn overwinning in een officieel verslag van de strijd (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 444-449).

21 De laatste dagen van de Frankforter 'Deputationstag'. Op 11 april 1645 bekrachtigde de keizer het besluit van de 'translation des Deputationstags' naar Munster (*Urk. u. Act.* I, p. 867-868, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 113-117 en p. 173-177).

22 Keizer Ferdinand III was in de eerste schrik voor het Zweedse leger naar de Opperpalts uitgeweken (*Doc. Boh.* VII, p. 178-179 nos. 521-522 en p. 183 no. 531). Daags na aankomst in Rötz, op 11 of 12 maart, gaf hij aan de gouverneur van Amberg opdracht om zijn reis naar Regensburg voor te bereiden (*Gazette 1645*, no. 37, dd. 1 april 1645).

23 Hertog Maximiliaan I van Beieren had zijn campagne tegen de Franse legers aan de Rijn afgestemd op een verenigd optreden van zijn bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth. De order aan de Zwabisch-Beierse ruitereenheden om zich terug te trekken uit de strijd in Bohemen (no. 7371), kwam te laat. Pas een week na de slag van Jankov ontving hij een teken van leven van generaal Johan van Werth (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 151-153).

24 Twee compagnieën ruiters uit de Zwabisch-Beierse kwartieren te Schwäbisch-Hall spoedden zich naar de Donau om hun strijdmakkers (*supra*, n. 23) een veilige doortocht te verlenen.

25 De Zweedse luitenant-generaal Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had het aartsbisdom Bremen onder contributie gebracht. Inmiddels was hij begonnen een leger te formeren voor een expeditie naar Frankenland (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 447, p. 452 en p. 638).

26 De hoofdmacht van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson trok over Jihlava (Iglau, ten westen van Brno) en Znojmo (Znaim) naar Krems an der Donau (*Doc. Boh.* VII, p. 184 no. 534, p. 186 no. 538 en p. 189 nos. 550 en 551, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 450-454).

27 Aartshertog Leopold Wilhelm van Oostenrijk bracht in Linz een troepenmacht bijeen ter verdediging van Freistadt en Enns (*Doc. Boh.* VII, p. 182 no. 530, p. 184-185 no. 536 en p. 186 no. 541).

28 Keizer Ferdinand II had in 1628 de protestanten uit 'das Land ob der Enns' verdreven. In een edict van 14 januari 1645 (no. 7383) bevestigde Ferdinand III de besluiten van zijn voorganger (*Gazette 1645*, no. 38, 'extraordinaire du V April 1645', en no. 42, dd. 15 april 1645).

29 Koningin Henriëtte Maria van Engeland ontving van de Franse regering een daggeld van 1200 francs. In maart stelde zij haar besparingen - 36000 kronen - ter beschikking van de koning (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 226, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 178).

30 De kooplieden in Exeter stelden zich garant voor de regelmatige toevoer van wapens naar de koninklijke legers (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 480).

31 Het Parlement had op 15/25 februari de benoeming bekrachtigd van Thomas Fairfax tot opperbevelhebber van 'the new modelled army'. In maart ontvingen de graafschappen een aanmaning om een bijdrage te leveren aan het onderhoud van de regimenten. Het stadsbestuur van Londen bood een voorschot aan (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 305-306 en p. 359, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 343-346).

ning van Engelant ende den prince van Galles waeren te Bristol.[32] De twee strijdende partiën disputeerde[n] om 't bezit van het westquartier.[33] Prins Robert ende Marmaluke[34] voegden haer bij prins Mauris om Shrusbury weder te becomen ende Browerton, een hoofd van de parlamentarissen, te slaen.[35] Aen den prince van Gales[36] geven de provinciën van Engelant die des conings zijde houden een lijfguarde van veertienhondert man te voet, zeshondert te paerd.

Lamboi werdt gezegt twaelffduizent man door Thuringe, de Opperpaltz ende 't cleine landt aen de Ens te brengen aen den keizer.[37] 't Volck des keisers ende van den hertogh van Beyeren breecken ten deele de bruggen aen den Donauw, becommeren de passagiën,[38] stercken de guarnisoenen van Donawaert, bij Regenspurg ende op andere plaetzen. Den churfurst van Mentz can noch niet wel resolveren op den raedt die hem eenige geven van uit Hochst ende Ursel het keisers garnisoen te nemen ende 't zijne daerin te leggen.[39] Van Agdes in Provence werden ter zee achtduizent man gevoert nae Barcelone.[40] De scheepsarmade van de Turcken zal niet he(el) gereed vallen voor 't einde van Mey.[41] Ondertuschen tasten zij aen oudt ende nieuw Z(ara) in Dalmatië[42] ende hebben vijftien galeien ende eenige andere schepen bij Maltha (om) de aenvoer te beletten.

1 April 1645.

32 Koning Karel I verleende de prins van Wales op 15 maart een geleide naar Bristol (*Gazette 1645*, no. 37, dd. 1 april 1645; *Briefw. C. Huygens* IV, p. 135 en p. 139, en 'Brieven van den gezant in Engeland', in *Kroniek HG* 25(1869), p. 47-48).

33 De schermutselingen in het zuidwesten (Weymouth en Taunton) van Engeland (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 359).

34 Sir Marmaduke Langdale (ca. 1598-1661) volgde een andere route naar de westelijke graafschappen Shropshire (Salop) en Cheshire dan prins Rupert (Robert) van de Palts: op 1/11 maart daagde hij de soldaten die Ferdinando Fairfax, de parlementsgezinde gouverneur van York, had ingezet tegen het koninklijke garnizoen van Pontefract Castle (Yorkshire) uit tot een veldslag (*DNB* XXXII, p. 95-97, en 'Brieven van den gezant in Engeland', in *Kroniek HG* 25(1869), p. 48).

35 De koninklijken van prins Moritz (Maurits) van de Palts hadden de strategisch belangrijke garnizoensstad Shrewsbury op 22 februari/4 maart moeten prijsgeven aan het leger van sir William Brereton.

36 Karel (1630-1685), prins van Wales, ontving van de koningsgetrouwe graafschappen een lijfwacht van 1400 infanteristen en 600 ruiters (*Gazette 1645*, no. 37, dd. 1 april 1645).

37 Het gerucht ging dat de keizer voor de verdediging van Thüringen, de Opperpalts en 'das Land ob der Enns' een beroep wilde doen op de Spaans-Westfaalse wervingen van de keizerlijke legerleider Willem, baron van Lamboy (*Gazette 1645*, no. 37, dd. 1 april 1645).

38 Boeren en burgers werden ingezet om de bruggen over de Donau (Straubing, Regensburg en Donauwörth) te bewaken (*Gazette 1645*, no. 36, dd. 1 april 1645).

39 De Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt had zich teruggetrokken in Frankfort. Het voorstel om de wacht over te nemen in Höchst en Oberursel nam hij beleefdheidshalve in beraad (*Gazette 1645*, no. 37, dd. 1 april 1645).

40 Cap d'Agde, ten oosten van Béziers, was aangewezen als bevoorradingspost voor de troepen die onder bevel van César de Choiseul, graaf van Du Plessis-Praslin, de belegering van de Catalaanse havenstad Rosas moesten inzetten; *supra*, n. 12, en *Gazette 1645*, no. 37, dd. 1 april 1645.

41 Sultan Ibrahim gaf de kapiteins iets langer de tijd om hun schepen zeilklaar te maken voor het rendez-vous in de baai van Navarino (tegenwoordig Pylos, aan de zuidwestkust van de Peloponnesos) en de wacht in de Siciliaanse wateren (*Gazette 1645*, nos. 30 en 37, dd. 18 maart en 1 april 1645).

42 Een Turkse aanslag op Zadar (Zara) en de oorlog die de Sultan de Maltezers wilde aandoen; vgl. no. 7371, en *Gazette 1645*, no. 37, dd. 1 april 1645.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eerste raed in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port 8 st.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den I April 1645.

7399. 1645 april 1. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Illustrissimi et excellentissimi domini,

Perlata fama proelii feliciter pugnati a domino marescallo Torstensonio ad Taborem[2] vehementer caesarianos qui Francofurti sunt et alibi perculit. Rogavit imperator principes qui in proximo sunt, ut suos mittant Ratisbonam, quo et ipse imperator iturus creditur et Bavarus, aut ibi aut alibi cum eo locuturus. Antequam pugna ista fieret, Johannes Waertius mandata domum redeundi acceperat. Nunc, rebus mutatis, Merciacus iussus est ire ad Danubium. Spes omnis in copiis quae in Westphalia sunt, quibus se additurus putatur Lamboius. Coningsmarckium in Franconiam venturum metuunt multi et Torstensonium alii in Austriam, alii in Bavariam iturum arbitrantur. In Austria ad O[e]nasum a rusticis arma sumi dicuntur,[3] sperantibus sic reditum exulibus, quos olim inde eiecit imperator Ferdinandus II, inter quos familiae sunt clarae ultra trecentas. Frangipanus Francothaliam advenit cum pecunia, speratque se Gallis in eius loci obsidione absumturum tempus semestre.

Hic onera instituuntur in domuum mensuras, in faenum, avenam et alia. Plebis ad reginam regentem concursus fuit ista deprecantium. In parlamento hac occasione liberae dictae sunt sententiae de pecuniis non bene impensis. Ea de causa praeses Barillonius iussus ire Pinerolum extra Galliam, alii tres consiliarii rus ablegati. Constituerant senatores parlamentarii nihil rerum agere, priusquam collegae isti, magnae existimationis viri, sibi redderentur. Sed non videntur in eo proposito perstituri.

Romae vult papa, ut legati carrucas sistant praetereuntibus cardinalibus. Hispanis dolet, quod cardinalis Medicaeus Hispanica insignia foribus suis praefigere noluit quodque Florentiam nuntius mittitur Bentivolius, ex domo Gallis addictiore.

Qui Mottae sunt in Lotharingia saepe cum obsessoribus pugnant. Mittuntur hinc qui obsidentium augeant numerum, sed et dux Carolus ad eximendum obsidio locum accingi dicitur. Marescalli Turennae milites ex Lotharingia exituri non sunt, nisi medio Aprili aut eius fine.[4] Beckius in Luxemburgicum venit cum sexcentis florenorum

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 89. Eigenh. ondertek. De tekst is opgenomen in de uitgaven van F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 124, en *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 99.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 1 april 1645 (no. 7398).

3 Aartshertog Leopold Wilhelm van Oostenrijk bracht in Linz een troepenmacht bijeen ter verdediging van Freistadt en Enns tegen de oprukkende legermacht van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson: 'Les habitans du païs sur l'Ems [Enns] ont offert à l'Empereur de fournir quinze cents fantassins, outre les six mille soldats qu'ils veulent lever pour leur défence. Et pour empescher tous les desordres qui pourroyent naistre au mesme païs à cause du dernier Edit de Sa Majesté Impériale contre les Protestans, l'Archiduc Léopold doit demeurer à Lintz' (*Gazette 1645*, no. 42, dd. 15 april 1645).

4 De Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, gaf op 24 maart het sein tot vertrek. Op 8 april bracht de *Gazette 1645*, no. 40, het nieuws van de aanvang van de mars naar de kwartieren van de Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy te Schwäbisch-Hall, Nördlingen en Bad Mergentheim (Mergental).

millibus ad novos dilectus et ad munitiones faciendas. Dux Longovillanus itineri Monasterium se parat. Indictio facta est in eos quibus pecuniae reditus debentur; ea effectura putatur mil-

liones duodecim. Anglorum parlamentariarum copiae ad Pontemfractum cladem accepere.[5] Spes pacis ibi nulla.

Deus, illustrissimi et excellentissimi domini, Excellentiis vestris det omnia prospera,

Excellentiis vestris inservire paratissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XXII Martii/I Aprilis 1645.

Galli Rosas in Catalania parant obsidere, arrepta occasione, dum naves Neapolitanas et Siculas detinet metus a Turcis, qui dicuntur ex Dalmatia Hydruntum[6] transire velle. Et rex Hispaniae, cum in itinere esset ad Caesaraugustam, dicitur retro Madritium reversus, ideo quod ibi seditio esset orta. Regina Angliae quinquaginta millia librarum sterlingicarum transmisit Excestriam. Civitas Londiniensis octoginta millia eius pecuniae Farfaxio tradidit. Princeps Robertus et Marmalucus se cum principe Mauritio iungunt, ut recuperent Schrusburiam et Brewertonum, ducem parlamentarium, caedant. De possessio[ne] partis occidentalis Angliae armis certatur. Rex autem Angliae et princeps Walliae erant Bristoli.

Rumpuntur a caesarianis et Bavaricis pontes et impediuntur vada Danubii. Augentur praesidia Donawertae et apud Ratisbonam et in Palatinatu Superiore. Hassici Lichae praesidium posuere.[7] Intra Francothaliam sunt milites mille quingenti. Multi suadent electori Magontiacensi, ut Hockstae et Urselae pro caesarianis sua praesidia ponat. Ab Agatha, qui est Provinciae portus,[8] octo millia militum mari eunt Barcinonem. Classis Turcica tota parata fore creditur fine Maii. Interea Saram in Dalmatia tum veterem tum novam oppugnarunt Turcae et apud Meliten habent XV naves longas et alias aliquot ad prohibendas victus et rerum belli advectiones. Qui regiarum in Anglia sunt partium, dant principi Walliae ad corporis custodiam mille et quadringentos pedites, equites sexcentos. Lamboius duodecim militum millia per Thuringiam, Superiorem Palatinatum et O[e]naso adsita ad imperatorem ducere creditur. In Badaioxa inter Castellanos et Portugallos pugnatur.[9] Ex Ulyssipone quatuor naves ad Asiae Indiam ivere.[10]

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: 1 April 1645.

5 Het ontzet van het koninklijke garnizoen van Pontefract Castle door de ruiterij van sir Marmaduke Langdale (*Gazette 1645*, no. 37, dd. 1 april 1645).

6 Hydruntum (Otranto).

7 De Hessische generaal-majoor Johann Geyso plaatste in Lich, ten zuidoosten van Giessen, een garnizoen van 26 soldaten (*Gazette 1645*, no. 36, dd. 1 april 1645).

8 Agatha (Agde).

9 De strijd was nog niet losgebarsten. Uit Lissabon kwam slechts het bericht dat koning Jan IV het bevel over zijn troepen aan de Portugees-Spaanse grens bij Badajoz had toevertrouwd aan João Rodrigues de Vasconcelos e Sousa, graaf van Castelo Melhor (*GEPB* VI, p. 199-200).

10 De *Gazette 1645*, no. 37, dd. 1 april 1645, geeft een andere lezing: ‘De Lisbonne, le 3 Mars 1645, le premier de ce mois un navire est sorti de ce port pour les Indes, où il doit estre bien tost suivi de quatre autres qu'on équippe à ce sujet’.

7400. 1645 april 1. Aan J. Oxenstierna.[1]

Illustrissime et excellentissime domine,

Literas Excellentiae vestrae et illas priores et has posteriores datas XXVII Februarii vetere Calendario recte accepi. Miror Gallos legatos excusatione uti maluisse quam non admittere quod excusandum esset.[2] Quod eius factum est, casu fieri non potuit, neque credibilis est promissi recenter facti oblivio.[3] Puto eos voluisse praecerpere gloriam curae pro Germanica libertate, ut Suedi aut eorum vestigiis cogantur insistere, aut odium subeant desertae causae propter quam arma suscepta dicuntur.[4] Quae Germani Gallis responderunt, videntur mihi non iniqua.[5]

Ego iussus reginae nostrae literis, quarum exemplum Excellentiae vestrae misi octavo ante hunc die,[6] valedixi reginae regenti,[7] sed cum regina propius me venire iubeat nec locum designet, rogavi rogoque iterum Excellentiam vestram, ut aut eius beneficio discam quid gratissimum sit futurum reginae, aut consilio instruar quod mihi iter capiendum sit,[8] et si Osnabrugam, ut literas habeam tuti itineris a legatis eorum per quorum

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 747 no. 1748. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 276; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 353; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 91 en Br. 24, 119. Antw. op no. 7341, dd. 19 februari/1 maart 1645, en no. 7354, dd. 27 februari/9 maart 1645; beantw. d. no. 7428.

2 Op 24 februari/6 maart was de Franse gevolmachtigde Abel Servien in Osnabrück verschenen om een einde te maken aan de gissingen over de 'propositio I[a]', dd. 24 februari 1645: 'pour faire cognoistre à messieurs les ambassadeurs de Suède les raisons et la verité de tout ce qui s'est passé' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 172).

3 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had tijdens zijn verblijf in Osnabrück (4-9 februari) ingestemd met een Zweeds verzoek om de aanbieding van de vredesvoorstellen nog enige weken uit te stellen.

4 Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius accepteerden uiteindelijk de verklaring dat de 'propositio I[a]' een door de regering in Parijs voorgeschreven aanvulling was op de eerste Franse propositie, dd. 4 december 1644 (nos. 7353 en 7354). Na dit incident herstelden de Franse en Zweedse gevolmachtigden de samenwerking: op 1/11 juni 1645 verenigden zij zich in een gelijktijdige openbaarmaking van hun 'propositiones de pace' (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 439-448).

5 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar hadden op 10 maart hun antwoord op de Franse 'propositio I[a]', dd. 24 februari 1645, overgedragen aan de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini; zie nos. 7365 en 7379.

6 Grotius' brief aan de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna, dd. 18 maart 1645 (no. 7374).

7 Op maandag, 27 maart, had Grotius afscheid genomen van koning Lodewijk XIV en de regentesse Anna van Oostenrijk.

8 De teruggeroepen ambassadeur (no. 7242) wilde gebruik maken van de postroute over Keulen naar Munster en Osnabrück. Op 17/27 april - een dag na Grotius' vertrek uit Parijs - gunde de Zweedse gevolmachtigde zich de tijd om te reageren op Grotius' verzoek (no. 7428).

terras mihi erit transeundum. Gaudeo Germanorum principum et civitatum legatos adesse frequentes[9] et Ansiaticam controversiam conquiesse.[10]

Deus, illustrissime et excellentissime domine, Excellentiam vestram sospitet,

Excellentiae vestrae perpetuo serviturus ipsius merito,

H. Grotius.

Calendis Aprilibus novi Calendarii anni 1645.

Adres: Illustrissimo excellentissimoque domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et summa cum potestate ad pacem legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

Bovenaan de brief in de copie te Dresden: Joanni Oxenstiernae.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Baroni Oxenstiernae, plenipotentiario.

7401. 1645 april 1. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Et scripsi pro Claritudine vestra libenter[2] et, si Suediam petivero, ut futurum videtur, ibi quoque res eius commendabo.

Video de felice proelio domini marescalli Torstensonii undique congruere nuntios,[3] itaque magnum inde in hac aula gaudium est,[4] attamen periculum, quod nostri adierunt dum Mars caesarianis favere videbatur, bellorum incertos casus reputare nos iubet ac propterea quae ad pacem facere possunt non aspernari. Caesariani qui Francofurti et alibi multum trepidant.[5] Imperator quosdam ad se principes aut legatos Ratisbonam vocat.

9 Een groot aantal Duitse vorsten en standen had reeds gehoor gegeven aan de Franse en Zweedse uitnodigingen ter vredesconferentie.

10 De mislukte visite van dr. David Gloxinus (Lübeck), Liborius von Line(n) en dr. Gerhard Koch (Bremen) en dr. Johann Christoph Meurer (Hamburg) aan de Munsterse residentie van Abel Servien (no. 7324). Op voorstel van Reinhard Scheffer, de gevolmachtigde van de landgravin van Hessen-Kassel, herstelde de op zijn eer beduchte Fransman in zijn Osnabrücker logement het contact met de vertegenwoordigers van de Hanzesteden (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 216).

1 Hs. Gotha, Stadtarch., cod. A 473, f. [21]. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 747 no. 1749. Antw. op no. 7376.

2 Grotius' aanbeveling van de jonge Zweedse correspondent Harald Appelboom in zijn brief aan rijkskanselier Axel Oxenstierna, dd. 11 maart 1645 (no. 7360, postscriptum).

3 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had op 24 februari/6 maart bij Jankov (ten noorden van Tábor) slag geleverd met de keizerlijke troepenmacht.

4 De *Gazette 1645*, no. 35, bracht in een ‘extraordinaire du XXX Mars 1645’ de bevestiging van de Zweedse overwinning: ‘La confirmation de la grande et signalée défaite de l'armée Impériale dans la Bohéme: Par l'armée Suédoise sous la charge du Général Torstenson. Où les Impériaux ont perdu grand nombre d'hommes et des principaux de leur armée, leur canon et bagage, et laissé leur Général et autres principaus Chefs prisonniers’.

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 1 april 1645.

Non magni momenti censeri potest scriptum a Gallis exhibitum hostibus,[6] sed etiam in ea re servari debuere quae convenerant, ne suspicio in posterum haereat minus curatae fidei. Spero Batavos tandem consensuros, ut se Suedis adiungant contra Danos,

6 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden de Zweden niet betrokken bij de totstandkoming van hun 'propositio I[a]', dd. 24 februari 1645.

sed etiam ubi id decretum fuerat,[7] videor moras novas prospicere priusquam id in rem conferatur.[8]

Motta in Lotharingia obsidetur et defenditur bene speratque auxilium a duce Carolo. Galli in Catalania Rosas obsidere volunt, dum naves Neapolitanae et Siculae retinentur Turcarum metu, qui ex Dalmatia Hydruntum transgredi velle videntur. Dux Longovillanus se parat itineri, ut male concordantes legatos dirimat. Praeses Barillonus et senatores quidam parlamenti Parisiensis a regina relegati sunt ob liberas voces contra tributa, sine quibus tamen bellum geri nequit, et qui reditus in pecunia constitutos habent, conferent ad XII ferme milliones; agitur et de onere in mensuras domuum.

Vale, clarissime domine. Deus Claritudinem vestram sospitet,

Claritudini vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

I Aprilis novi Calendarii 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7402. 1645 april 3. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine et patrone observandissime,

De caesareorum clade in Bohemia nihil cuiquam dubii incidit. In eo omnes conspirant atrociter adeo pugnatum esse, ut vix alias atrocius post coeptum in Germania bellum. Excepto Waertio plerique duces et praefectorum primi aut in campo occubuere aut captivi evasere.[2] Victoriam persequens dominus marescallus

7 De gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande hadden op 8 maart hun steun verleend aan het voorstel van de Staten van Holland om een vloot uit te rusten ter beveiliging van de vaart door de Sont. De resolutie kon pas worden opgesteld nadat de Zeeuwen hun fiat hadden gegeven aan een wapenvereniging met de Zweden ter ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 182-186).

8 De Staten-Generaal legden op 19 april de laatste hand aan de resolutie waarbij zij 50 schepen en een landingsleger van 5000 soldaten beschikbaar stelden voor de ‘nieuwe oorlog’ met de koning van Denemarken (Kernkamp, *o.c.*, p. 187-196).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1645, 12). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7386, beantw. d. no. 7421.

2 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had op 24 februari/6 maart bij Jankov slag geleverd met de keizerlijke troepenmacht: veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen viel in Zweedse handen; de Hongaarse legerleider Johann, graaf van Götz(en), sneuvelde en de Zwabisch-Beierse generaal Johan van Werth sloeg op de vlucht (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 444-449, en *Doc. Boh.* VII, p. 183 no. 531).

Torstensonius Niehausiam, Deutsebrodam, Iglaviam occupavit,[3] Olmuntzium obsidione liberavit.[4] Ad Danubium

3 Jindřichův Hradec (Neuhaus), Havlíčkův Brod (Deutschbrod) en Jihlava (Iglau), op de weg van Tàbor naar Brno (*Doc. Boh.* VII, p. 184 nos. 533 en 534, en p. 186 no. 538).

4 De keizerlijke kolonel Ladislav Burian, graaf van Valdštejn, staakte op last van de keizer, dd. 11 maart 1645, de belegering van de Zweedse garnizoensstad Olomouc en verplaatste zijn activiteiten naar Brno (*Doc. Boh.* VII, p. 180-181 no. 524).

pars quoque exercitus se convertit.[5] Coningsmarchius totam Bremensem nationem iam imperata facere coegit.[6] Ditmarsiam et Gluchstadio vicina subegit Wrangelius.[7]

Caeterum observantia, quam illustrissimae Excellentiae vestrae me debere profiteor, me monet, ne illustrissimam Excellentiam vestram celem consilium, quod coeperam quodque perficere destinaram. Aetatis scilicet meae, quae maturior iam aliquantum facta, et mihi imperatae hic mansionis intuitu de vitae ac fortunae socia circumspicere institui, suasuque amicorum et mihi cupientium virgo quaedam honestis parentibus sata mihi desponsata est.[8] Quod ut fausto factum sit omine, clementer concedat divina bonitas.

Ex literis quibusdam Parisiis percepi illustrissimam Excellentiam vestram aliorsum vocari a sacra regia Maiestate Suediae.[9] Si ita sit, aegro equidem animo fero tanti patroni commercio me in Gallia destitutum iri; spero tamen obsecroque, ut illustrissima Excellentia vestra, ubiubi locorum futura sit, pristino favore suo ac benevolentia me iugiter complecti dignetur et quavis occasione nomen meum magnatibus commendatum habere.[10]

Deus, illustrissime et excellentissime legate, illustrissimam Excellentiam vestram incolumem conservet,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 3 Aprilis 1645.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Aprilis.

7403. 1645 april 3. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

5 De hoofdmacht van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson trok over Jihlava en Znojmo (Znaim) naar Krems an der Donau (*Doc. Boh.* VII, p. 184 no. 534, p. 186 no. 538 en p. 189 nos. 550 en 551, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 450-454).

6 Het expeditieleger van de Zweedse luitenant-generaal Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had het aartsbisdom Bremen onder contributie gebracht.

7 Kolonel Helmut Wrangel herstelde het Zweeds gezag in het hertogdom Holstein. Met harde hand verdreef hij de Denen uit hun bevoorradingskampen in de 'Marschlanden' (de omgeving van Elmshorn, Uetersen, Glückstadt en Krempe) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 636).

8 Harald Appelboom (1612-1674) huwde op 7 mei 1645 de Hessische Susanna Rogeau (ca. 1620-1681). De echtelieden vestigden zich op de Oude Zijds Achterburgwal, in de buurt van het woonhuis van de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius (Schutte, *Repertorium* II, p. 492-494).

9 De ambassadeur had de Zweedse correspondent geen bericht gegeven van zijn terugroeping; vgl. no. 7375.

10 Een gelegenheid om elkaar te begroeten diende zich spoedig aan: het huwelijk van de jonge Appelboom (*supra*, n. 8) vond plaats op de voorlaatste dag van Grotius' verblijf in Amsterdam; zie no. 7431, n. 3.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 284. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7381, beantw. d. no. 7416.

De chartis si quid resciscere possum operam dabo.[2] Didericum bene rem agere laetus intelligo.[3] De Cornelio miror eum in hoc armorum strepitu apud Venetos conditio-

2 Willem de Groot had weinig lust in de voortzetting van zijn zoektocht naar de papieren die in 1618-1619 uit Grotius' Rotterdamse pensionariskamer waren gelicht: een onderzoek in de archieven van raadpensionaris Jacob Cats en François van Aerssen († 1641), heer van Sommelsdijk, achtte hij een te riskante onderneming.

3 Grotius was ingenomen met de missies van de Frans-Weimarse ‘aide de camp’ Dirk de Groot naar het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel.

nem nondum invenisse,[4] cum tamen strenue se ad bellum parent. De Blavio et Vossio scripsi nuper.[5] Salmasiana brevi prodibunt.[6]

Controversiam inter Societatem Indiae Orientalis et Lusitanos deputati Ordinum cum legato composuerunt,[7] ut firma pax futura sit in insula Ceilonensi et alibi, ea lege ut nostri aliquantum cinnamomi accipiant, neque ultra moenia urbis Galensis iurisdictionem exerceant intra annum,[8] quo vertente reliqua disputatio sit terminanda. Caeterum de privilegio societati dando ne gry quidem; protestatio ab Hollandis in Foederatorum Conventu proposita ipsis ad res suas gerendas debet iam sufficere.[9] Nobili illi Thuani cognato, quem iam Roma mitti asseris, opto meliora quam Thuani filio, sed nescio an mitius cum ipso agendum sit; est enim praecipue cavendum, ne quis tangat eiusmodi unctos.[10] De Torstensonio iam intellexeris; victoria insigni potitus est, nunc restat ut eius fructum metat uberem.[11]

Ad te ut veniam, rogo intelligam quo res tuae in Suecia loco sint, quomodo loquantur tuae dimissoriae, quo pacto te dimissuri sint Galli et quomodo profectionem tuam sis instituturus, quae omnia non exquiro curiositate adductus, sed ut inimicis os obturem, amicis vero de tuo negotio sciscitantibus satisfaciam.[12] Audio Spiringium tibi prae maritimo terrestre iter per has nostras provincias suadere.[13] Cui et ego propter maris incerta

4 De naam van Grotius' oudste zoon Cornelis kwam niet voor op de lijst van vrijwilligers die in dienst van de Serenissima het Turkse gevaar wilden keren; vgl. 'Brieven van den Consul Sonnevelt', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 428.

5 Isaac Vossius bracht Willem de Groot het slechte nieuws dat de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu zijn toezegging om Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) uit te geven in de 'grecs du roi' niet kon nakomen; zie nos. 7388 en 7391.

6 In september 1645 legden de Elzeviers de laatste hand aan de *Librorum de primatu papae pars prima, cum apparatu* van de Leidse hoogleraar Claude Saumaise (A. Willems, *Les Elzevier*, p. 146, no. 594).

7 Willem en Pieter de Groot, advocaten van de Oostindische Compagnie, hadden een bijdrage geleverd aan een compromis over de naleving van het op 12 juni 1641 gesloten Staats-Portugese wapenstilstandsverdrag op het eiland Ceylon.

8 Op 27 maart plaatste de Portugese ambassadeur Francisco de Sousa Coutinho zijn handtekening onder een provisioneel Staats-Portugees verdrag over de verdeling van de kaneellanden tussen fort Galle en Colombo (Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 193-195).

9 De Hollandse afgevaardigden in de Staten-Generaal weigerden te berusten in het besluit van de gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande om het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie 'impetrabel en open voor een ieder' te verklaren. In mei verenigden de strijdende partijen - met uitzondering van Friesland - zich in een voorstel 'de voorschr. oude Compagnie, den 4 Maert te voren gebroken, te redintegreren en te herknopen en sulcx deselve te continueren tot ultimo December van dat jaar' (*Pieter van Dam. Beschryvinge van de Oostindische Compagnie* I, deel I, p. 65-67).

10 De Franse gardeofficier François Le Dangereux, heer van Beaupuis (Beaupuy), neef van Jacques-Auguste de Thou, achterneef van de in 1642 terechtgestelde koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou, moest zich verantwoorden voor zijn aandeel in het 'desseing' tegen het leven van kardinaal Jules Mazarin. Bij nader inzien ging paus Innocentius X niet in op een Frans verzoek tot uitlevering van de 'important'.

11 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had op 24 februari/6 maart bij Jankov (ten noorden van Tábor) slag geleverd met de keizerlijke troepenmacht.

12 Grotius' terugroeping was het gesprek van de dag in Den Haag (no. 7388). Willem de Groot, die niet de precieze inhoud kende van de brieven van koningin Christina aan haar ambassadeur te Parijs, dd. 30 december 1644/9 januari 1645 (no. 7242), viel van de ene verbazing in de andere.

13 Zie het antwoord van de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona (no. 7404) op Grotius' verzoek om in een Franse haven een oorlogsschip gereed te houden voor een reis over Göteborg naar Stockholm.

et a Danis metum accedo, interim hoc unice rogans, ut huc veniens hospitium domus meae nolis dedignari: erit ibi talis tibi libertas qualis domi tuae, reliqua supplebit affectus.

Hic princeps aliquid magni moliri in hunc annum videtur.[14] Interea nostri legati Monasterium abituri creduntur ad lenta admodum negotia.[15]

Deus te, tuam tuosque omnes diu sospitet et te nobis aliquando sistat incolumem. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, III Aprilis 1645.

Qui itineris gnari sunt, putant te e Gallia in Selandiam transfretare atque inde terra Hamburgum petere debere, ut postea Lubeca vel e vicinis locis Calmariam deveharis. Nam circa Gottenburgum infesta dicunt esse itinera Danorum excursibus.[16]

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 33 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 April.

En in dorso: 3 April 1645 W. de Groot.

7404. 1645 april 3. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Tot antwoorde van u. Excellentie aengenaemen van den 24e Martii[2] sal dienen dat, terwijlen ick desselfs meeninge daerwt niet duidelijck en hebbe connen vatten, ick wel wenschte dat u. Excellentie mij die wat naackter geliefde te exprimeren.[3]

14 Het ‘groot desseyn ende entreprinse’ van Frederik Hendrik in Vlaanderen. De prins had drie plaatsen aangewezen die in aanmerking zouden kunnen komen voor een belegering: Antwerpen, Brugge of Hulst (*Het Staatsche leger* IV, p. 143; Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 178-180).

15 De Staten-Generaal stelden een beslissing over hun ‘besendinge’ naar Munster telkens uit. Pas na de totstandkoming van de vrede van Brömsebro-Kristianopel (23 augustus 1645) kwam er meer vaart in het beraad over de instructie en de samenstelling van de delegatie. Toch zou het nog vier maanden duren voordat de acht Staatse gevolmachtigden ook werkelijk reisvaardig waren: op 11 januari 1646 maakten de heren eindelijk hun opwachting in Munster (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 175-179, p. 201-204 en p. 213).

16 De schepen die de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer in de Republiek had gecharterd voor de beveiliging van de haven van Göteborg, waren in februari heengezonden (no. 7349). Op dit moment keken de inwoners van de Zweedse havenstad reikhalzend uit naar de terugkeer van de vloot van admiraal Maerten Thijssen Anckarhielm (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 633, p. 643 en 655).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 170. Oorspr. Eigenh. ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 Grotius' brief, dd. 24 maart 1645, ontbreekt; zie no. 7396, postscriptum.

3 Koningin Christina had haar ambassadeur te Parijs opgedragen om zich ‘ad loca nobis propinquiora’ te begeven (no. 7242).

Het is wel sulcx, soo u. Excellentie soude gedacht wesen nae Osnabruge te gaen, paspoort daertoe van noode te hebben, ende terwijlen u. Excellentie schrijft dieswegen aen haere Excellentiën de heeren plenipotentiarissen geschreven te hebben,[4] sal u. Excellentie verhoopentlijck antwoorde en contentement daerop ontfangen.[5] Maer 'tgeen u. Excellentie meld, dat par

4 Grotius' voorkeur ging uit naar een reis over Keulen naar Munster en Osnabrück; zie nos. 7367, 7374, 7396 en 7400.

5 Het antwoord van de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna liet lang op zich wachten (no. 7428).

faute van soodanige antwoorde of ordre, ick voor u. Excellentie een oorlogschip soude beschicken, om deselve wt Vranckrijck nae Gottenburg, of soo sulcx niet en conde sijn, een paspoort, om van Holland nae Gottenburg te brengen, en weete niet of u. Excellentie meeninge zij een Sweedsch of Staats oorlogschip. Wat een Sweedsch oorlogschip aengaet, en hebbe ick geene in mijne dispositie. Oock en sijn hier sonderling geen Sweedsche oorloghschepen. Alleen is den heere ammirael Anckerhelm tegenwoordig hier,[6] die in corten gedenckt op Gottenburg te zeylen. Om dan een Staats oorlogschip te beschicken, vertrouwe niet dat geobtineert soude connen werden hetselve te doen loopen nae Vranckrijck om u. Excellentie aldaer af te haelen, maer wel van hierwt nae Gottenburg. Hoewel ick u. Excellentie niet en soude connen raaden nochte van Vranckrijck, nochte van hieraf op Gottenburg sijne reyse te nemen, maer liever van Vranckrijck of hierwt te lande op Hamburg ende soo op Lubeck, Wismar of Straelsond om soo op Stockholm over te setten, sijnde een corte passage ende altijt bij somertijden daer gelegenthijt. Want als u. Excellentie al te Gottenburg is, soo heeft u. Excellentie noch 50 mijlen te doen nae Stockholm, sijnde eenen moyelijcken en verdrietigen wegh, oock geen gelegenthijt van wagen en anders, maer moet te paerde geschieden, 'twelck u. Excellentie misschien seer incommoderen soude.[7]

Aengaende een paspoort, soo u. Excellentie verstaet een paspoort van desen staat, weete niet of sulcx al geraeden is te versoecken, want behalven dat het scrupule soude connen geven ende misschien verwecken 'tgeene nu al gesmoort is, soo en sie ick niet dat u. Excellentie die van noode heeft, terwijlen desselfs qualitijt deselve van alle ongelegenthijt eximeert, wordende hier geconsidereert dat u. Excellentie, het zij hoe het zij, dese qualitijt van ambassadeur blijft houdende totdat u. Excellentie in het rijck sijne commissie sal afgelegt hebben.

Desen morgen den heere borgermeester Bicker van Amsterdam[8] besoeckende, quam hij van u. Excellentie te spreecken ende seide mij verstaen te hebben dat u. Excellentie geavoceert was. Ick antwoorde dat u. Excellentie mij geschreven hadde ontboden te wesen van haere coninckIijcke Mayesteyt ende nam daerdoor occasie te seggen dat u. Excellentie gedacht was hierdoor nae Sweden te vertrecken ende mijn advis daerover versochte, dat ick niet en vertrouwde dat het eenigh bedencken conde hebben. Waerop hij repliceerde dat hij oock anders niet conde dencken als dat u. Excellentie van desen staat niets te bevresen hadde, dat hij voor sich wilde verseeckeren dat u. Excellentie t'Amsterdam comende niets wederwaerdigs soude aengedaen werden,[9] 'twelck ick u. Excellentie hiermede hebbe willen signifiëren, ende sal noch wijder andere heeren over dese saacke sonderen ende ondertussen verwachten of u. Excellentie gelieft dat ick absolutelijck om een paspoort aenhoude bij desen staat, soo sal sulcx doen ende in alles betoonen hoe hoog ick u. Excellentie

6 Admiraal Maerten Thijssen Anckarhielm was begonnen met de uitrusting van een nieuwe Zweeds-Hollandse hulpvloot. In de tweede helft van april zette zijn scheepsmacht (14 schepen) koers naar de Zweedse havenstad Göteborg (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 633, p. 643 en 655, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 192).

7 Op 10 april maakte de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona zijn advies kenbaar aan Willem de Groot; zie no. 7430.

8 Burgemeester dr. Andries Bicker verdedigde in zijn hoedanigheid van Staats bemiddelaar in het Zweeds-Deense conflict het belang van een strikte naleving van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640.

9 Het stadsbestuur van Amsterdam had het ‘Placcaet, tegen de Apologie Grotii, den 24 Novembris, anno 1622’ (*Nederlandtsche Placcaet-Boeck, vervattende in twee deelen alle de placcaten, ende ordonnantiën, uyt-ghegeven bij de Hoog-Mogende Heeren Staten Generael ... sedert 1581 ... tot op den teghenwoordighen Jare 1644*, I, Amsterdam 1644, p. 449-450) nooit afgekondigd; zie Brandt-Cattenb., *Leven* I, p. 302-304.

estimere ende soecke te effectueren 'tgeene ick can weeten deselve lief en aengenaem te wesen.

Waermede deselve bevelende in de protectie Gods, verblijve, mijnheere,

u. Excellentie dienstwilligste,

Petter Spieringh Silvercroon, op Norshollem erfgesetten.

Hage, den 3 April 1645.

P.S. Wt Sweden hebbe in lange geene brieven gehad. Den gemeenen roep gaet, de tractaten tussen Sweden en Dennemarcken in goede terminis souden staen.[10] Den heere generael-lieutenant Coningsmarck heeft Ottersberg verovert. Men segt Rodenburg mede al over is. Daermede is dat gansche stift in Sweedsche handen.[11] Het water heeft aen de wallen van Geluckstad schaede gedaen.[12] Soowel daer als te Crempen is maer ordinaris guarnisoen.[13] Wt het Sweedsche leger hebben wij noch geene particularitijt wegen de victorie.[14] Het schijnt de brieven opgevangen sijn.[15] Te Osnabruge hebben de Sweedsche en keysersche ambassadeurs malcanderen de visite en revisite gegeven.[16]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 April.
En in dorso: 3 April 1645 Spierinck.

10 Carel Carelsz. van Cracauw, Staats resident in Denemarken, hield de Staten-Generaal op de hoogte van de Zweeds-Deense onderhandelingen te Brömsebro ('Brieven van den resident Carel van Cracau', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 409-411, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 151-157).

11 De verovering van het aartsbisdom Bremen. Eind maart brak het expeditieleger van de Zweedse luitenant-generaal Hans Christoph, graaf van Königsmarck, het verzet van de garnizoenen van Ottersberg en Rotenburg (ten oosten van Bremen) (*Gazette 1645*, no. 39, dd. 8 april 1645, en Lorenz, *Das Erzstift Bremen und der Administrator Friedrich während des Westfälischen Friedenskongresses*, p. 51).

12 De blokhuizen die koning Christiaan IV van Denemarken in Glückstadt had laten optrekken, waren door de storm weggevaagd. Het geschut ging ten onder in het kolkende water van de Elbe (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 637).

13 Kolonel Helmut Wrangel herstelde het Zweeds gezag in het hertogdom Holstein. Met harde hand verdreef hij de Denen uit hun bevoorradingskampen in de 'Marschlanden' (de omgeving van Elmshorn, Uetersen, Glückstadt en Krempe) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 636).

14 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had op 24 februari/6 maart bij Jankov (ten noorden van Tábor) slag geleverd met de keizerlijke troepenmacht.

15 Drie dagen later bevestigde de veldmaarschalk zijn overwinning in een officieel verslag van de strijd (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 444-449). De legerkoerier die het rapport naar Osnabrück moest overbrengen, kon zijn achtervolgers niet van zich afschudden (*o.c.*, 2. afd., VIII, p. 638).

16 Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hadden de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane op 6/16 maart de eerste visite gebracht. Op maandag, 10/20 maart, beantwoordden de keizerlijken het bezoek met een contravisite (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 226-230; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 550-552, en *Diarium Lamberg*, p. 52-53).

7405. 1645 april 8. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

Valedixi regi, reginae regenti,[2] duci Aurelianensi et uxori eius,[3] principi Condaeo et uxori eius,[4] duci Anguiano et huius itidem uxori, filiae ducis Aurelianensis, uxori ducis Longovillani.[5] Omnes plurimum desiderant amari ab augusta tua Maiestate. Laetantur de eius victoriis sperantque per eius et felicitatem et bonitatem pacem redituram orbi christiano.[6] Quod tanto magis nunc optandum est, quod videamus communem christianismi hostem id serio agere, ut dissidia nostra in suam vertat occasionem.

Dux Aurelianensis ad exercitum in Flandria ibit, ut puto, hoc mense exacto,[7] serius aliquanto ad Germanicum exercitum dux Anguianus.[8] Galli in Catalania Rosas,[9] in Lotharingia Mottam obsident;[10] damnum aliquod, sed non grave, in Catalania accepere.[11] Cardinales omnes qui Romae nuper facti sunt Hispano favent.[12]

1 Copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 254. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 20 no. 33. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 458 en 469.
2 Op maandag, 27 maart, had Grotius afscheid genomen van koning Lodewijk XIV en de regentesse Anna van Oostenrijk.
3 Aansluitend maakte de Zweedse ambassadeur zijn opwachting bij Gaston, hertog van Orléans ('Monsieur'), en diens echtgenote Margaretha van Lotharingen in het paleis 'le Luxembourg' (*Gazette 1645*, no. 40, dd. 8 april 1645).
4 Het bezoek aan Henri II de Bourbon, prins van Condé, en Charlotte-Marguerite de Montmorency (1593-1650) had een minder formeel karakter dan de andere visites. Vrienden zouden later vertellen dat de ambassadeur met een fiere uitdrukking op zijn gelaat het 'hôtel' in de rue de Condé verliet (*Briefw. P.C. Hooft* III, p. 703-704 no. 1277, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 448).
5 Om protocollaire redenen had de ambassadeur zich steeds verre gehouden van de ontvangkamers in het 'Palais-Cardinal' (no. 6916 (dl. XV)). Zijn rondgang beperkte zich tot bezoeken aan de prinsen en prinsessen van den bloede (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 196-197): Louis II de Bourbon, hertog van Enghien; diens echtgenote Claire-Clémence de Maillé-Brezé; 'Mademoiselle' Anne-Marie-Louise van Orléans, hertogin van Montpensier, en Anne-Geneviève de Bourbon, echtgenote van de 'Plenipotentiaire' Henri d'Orléans, hertog van Longueville.
6 Het Franse hof was ingenomen met de overwinning die de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson op 24 februari/6 maart bij Jankov (ten noorden van Tábor) had behaald.
7 De krijgstocht van de 'generalissimus' Gaston van Orléans naar de Vlaamse kuststeden Mardyck en Duinkerken.
8 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had in maart een inspectieronde gemaakt langs de kwartieren van zijn leger in Champagne. Omdat de instructies voor zijn nieuwe campagne nog niet in orde waren gemaakt, keerde hij terug naar Parijs. Eind mei vertrok hij naar het front (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 410-419).
9 De belegering van Rosas; *infra*, n. 11.
10 De Franse bevelhebber Pierre de Magalotti had de omsingeling van het Lotharingse bolwerk La Motte omgezet in een 'formel belech'.
11 Toen in de kwartieren van Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, de tijding binnenkwam dat het Spaanse garnizoen van Rosas een verkenningspost van de belegeringsdeskundige Abraham de Fabert had overmeesterd, wachtte het Franse opperbevel in Catalonië niet langer op nieuwe instructies uit Parijs. Op 25 maart verscheen César de Choiseul, graaf van Du Plessis-Praslin, met een legerschaar van 9000 soldaten voor de muren van de havenstad (*Mémoires du maréchal du Plessis*, p. 209-211, en *Gazette 1645*, no. 43, dd. 15 april 1645).
12 Paus Innocentius X had op 6 maart 1645 de namen bekendgemaakt van 8 nieuwe kardinalen. Groot was de teleurstelling van de Franse factie in Rome over het uitblijven van de promotie van 'père Michel Mazarin'.

Deus, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, augustam Maiestatem tuam servet,
augustae Maiestatis tuae obedientissimus subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, XX[I]X Martii/VIII Aprilis 1645.

Etiam regina Angliae, pro rebus malis satis bene valens, plurimum se Maiestati tuae commendat.[13]

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Valedictiones plures recenset. Gallorum duces et exercitus. Cardinales recenter creatos Hispano favere ait.

7406. 1645 april 8. Aan S. Rosenhane.[1]

Nobilissime et amplissime domine,
Miror sane viros duos in publicis negotiis tamdiu versatos, ea aetate et rerum experientia, pacem quam toti orbi christiano pollicentur, inter se reperire non posse.[2] Quod Nobilitas vestra in hac re gessit, eius facilis mihi erit defensio.[3] Gaudeo augescere apud vos numerum legatorum ab iis quorum res agitur[4] et nihil ultra ambigi de prosperrimo marescalli Torstensonii proelio.[5] Mollibit ea res spiritus hostium nimis feroces.
In Catalania[6] bellum redardescet[7] et in Germania Hassici ad Gallos appropinquant et hinc magnus in Flandriam paratur exercitus, cui praeerit dux Aurelianensis.
Deus, nobilissime et amplissime domine, Nobilitatem vestram servet,
Nobilitati vestrae studiosissimus eique addictissimus,
H. Grotius.

13 Koningin Henriëtte Maria van Engeland schonk de ambassadeur een speciale ontvangst in het Louvre.
1 Gedrukt *Epist.*, p. 748 no. 1751.
2 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden de Zweedse resident Schering Rosenhane een voorproefje gegeven van hun twistgesprekken over de ‘propositio’ die zij de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini op 24 februari hadden aangeboden.
3 Het incident dat op zondag, 16/26 februari, plaatsvond, bezorgde de jonge Zweedse resident enige slapeloze nachten; zie no. 7387.
4 Een groot aantal Duitse vorsten en standen had reeds gehoor gegeven aan de Franse en Zweedse uitnodigingen ter vredesconferentie.
5 Uit alle windstreken kwam de bevestiging van de overwinning die de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson op 24 februari/6 maart bij Jankov (ten noorden van Tábor) had behaald.
6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 8 april 1645.
7 ‘redardescet’ verbeterd uit ‘retardescet’.

Lutetiae, 8 Aprilis 1645.

Fabertius et Galli aliquot in Catalania capti sunt. Galli tamen Rosas ibi obsident. Ad Mottam flexuosis fossionibus acceditur. Wattae obsidium minatur Picolominaeus.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rosenhan.

7407. 1645 april 8. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

De Anthologia scripsi domino Vossio meam sententiam:[2] desiderare me ut forma editionis sit quales Stobaeanorum et Excerptorum. Bicolumnia paginarum nemo hic probat. Deinde chartae parcit Blavius, cuius aliquid manere purum utile est lectoribus.

Miror quod Foederati Ordines, ideo quod privilegia sua non dederunt, Societatem Indicanam interfectam putant.[3] Vidi edictum Traiectinum de bonis ecclesiae. Disputant inter se Ordines et ministri de rebus, in quas hi nihil habent iuris, illi non multum.[4] Evenit in Anglia quod futurum praedixi, ut numerus sectarum in immensum excresceret.[5] Mi-

1 Gedrukt *Epist.*, p. 748 no. 1753. Antw. op no. 7388.

2 De brief aan Isaac Vossius werd een week later verzonden (no. 7415). Grotius betreurde het feit dat de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu niet kon voldoen aan zijn wens om de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) uit te geven naar het voorbeeld van de quarto-edities van de *Dicta poetarum quae apud Io. Stobaeum exstant. Emendata et Latino carmine reddita ab Hugone Grotio*, Parijs (apud Nicolaum Buon) 1623 (*BG* no. 458) en 1625 (*BG* no. 459), en de *Excerpta ex tragoediis et comoediis Graecis tum quae exstant, tum quae perierunt: emendata et Latinis versibus reddita ab Hugone Grotio*, Parijs (apud Nicolaum Buon) 1626 (*BG* no. 468).

3 De Hollandse afgevaardigden in de Staten-Generaal weigerden te berusten in het besluit van de gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande om het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie ‘impetrabel en open voor een ieder’ te verklaren. In mei verenigden de strijdende partijen - met uitzondering van Friesland - zich in een voorstel ‘de voorschr. oude Compagnie, den 4 Maert te voren gebroken, te redintegreren en te herknopen en sulcx deselve te continueren tot ultimo December van dat jaar’ (*Pieter van Dam. Beschryvinge van de Oostindische Compagnie* I, deel I, p. 65-67).

4 Utrecht was het enige gewest waar de geestelijke goederen niet aan de staat waren gekomen (Fruin-Colenbrander, *Geschiedenis der Staatsinstellingen*, p. 244-247; Fockema Andreae, *De Nederlandse Staat onder de Republiek*, p. 55-58). De geëligeerden (de afgevaardigden van de kapittels) in de Staten van Utrecht konden zich uiteraard niet verenigen met de strekking van Voetius' preek ‘rakende het wegh nemen van de canonisien ende der selver in-komsten’ en verzochten de Utrechtse stadsbestuurders hun predikanten het zwijgen op te leggen (A.C. Duker, *Gisbertus Voetius* II, p. 294-302, en Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5580).

5 Het verzet van de independenten en andere afgescheidenen tegen de kerkorde die de presbyterianen wilden invoeren krachtens de ‘ordinance for the taking away the Book of Common-Prayer, and establishing and putting in execution the Directory for the public Worship of God’, dd. 3/13 januari 1645 (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 312-313 en kol. 322).

leterius se ecclesiae episcopali addixit;[6] idem facturus Codurcus,[7] et rationes edent.[8] Liturgia Anglicana ab eruditis omnibus habita semper est optima.[9]

Ad me regina Suediae scripsit cum magna mei laudatione et promissis magnis. Magna etiam mihi fidei et prudentiae testimonia dedit in literis ad reginam regentem.[10] Exspecto, ecquid ab Osnabruga sim accepturus.[11] Id si non venit, velim navi bona et instructa nautis oceani septentrionalis peritis aut recta proficisci Gothenburgum, aut certe Hamburgum, et inde ut potero.[12] Scio terra marive multa posse timeri infesta, sed Deus, ut solet, mihi aderit. Per Batavos transire multis causis nolim.

Losecatios resalutari velim,[13] sed et uxorem, liberos et amicos,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

Lutetiae, 8 Aprilis 1645.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Guilielmo Grotio, iurisconsulto.

6 Een commissie van de nationale synode van Charenton was nagegaan of de denkbeelden van de verzoeningsgezinde theoloog Théophile Brachet de La Milletière nog wel overeenkwamen met de leer van Calvijn. Op zondag, de 29ste januari, maakte Théophile Roussel, gedeputeerde van de Saintonge, aan zijn geloofsgenoten bekend dat de synode had besloten om 'le sieur de La Milletiere' te excommuniceren. De teleurgestelde theoloog trad op 2 april, tijdens een dienst in de Notre-Dame van Parijs, toe tot de katholieke kerk (R.J.M. van de Schoor, *De irenische theologie van Théophile Brachet de La Milletière (1588-1665)*, diss. Nijmegen 1991, p. 22-27; Bots-Leroy, *Corresp, Rivet-Sarrau* III, p. 89-90, en *Gazette 1645*, no. 40, dd. 8 april 1645).

7 Philippe Codurc (ca. 1580-ca. 1660), predikant en hoogleraar aan de academie van Nîmes, had in 1639 op verdenking van onorthodoxe standpunten zijn ambt moeten verlaten. Nadat de nationale synode van Charenton zijn verdediging had afgewezen, zocht hij toenadering tot de katholieke kerk (*DBF* IX, kol. 97).

8 Théophile Brachet de La Milletière gaf zijn geloofsgenoot (*supra*, n. 7) een handreiking in een *Declaration du sieur de La Milletière, des causes de sa conversion à la foy Catholique et de son entrée en la Communion de l'Eglise*, Parijs 1645 (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 102-104 en p. 108-109).

9 De uitgave van *De Engelsche Liturgie: dat is, den Gemeynen Kerckendienst van Engelandt ... Getrouwelijck vertaalt, nae het Engelsch ende Latijns exemplaer ... in den jare 1574 ende 1575 gedruckt, ende tegen de laetst-gedruckte exemplaren ... oversien*, Rotterdam (Joh. Naeranus) 1645.

10 Grotius stoorde zich aan de Haagse praatjes over het 'ontslag' dat koningin Christina hem in haar brieven, dd. 30 december 1644/9 januari 1645 (no. 7242), zou hebben gegeven. In werkelijkheid had de koningin hem op eervolle wijze opgedragen om zich 'ad loca nobis propinquiora' te begeven.

11 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna reageerde opmerkelijk traag op Grotius' verzoek om vrijgeleidebrieven voor zijn reis over Keulen naar Munster en Osnabrück (no. 7428).

12 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona vreesde een aanslag van Deense oorlogsschepen op de haven van Göteborg en gaf de ambassadeur het advies over Amsterdam, Hamburg, Lübeck, Wismar-Stralsund naar Stockholm te reizen; zie no. 7404.

13 Frederik van Losecaat (1583-1669) en de kinderen uit diens huwelijk met Grotius' zuster Adriana de Groot (1592-† 10 december 1639) (E.A. van Beresteyn, in *Ned. Leeuw* 43(1925), kol. 168). In werkelijkheid beantwoordde Grotius hier een groet van het Gorkumse echtpaar van Daetselaer-van Erp.

7408. 1645 april 8. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

't Is mij lief dat de resolutiën in de Vereenigde Nederlanden zoo wel gaen voor Sweden,[2] mids dat maer de secrete instructiën geen retardement en brengen.[3] 't Is oock dat tot nieuwe lichtinge eenpaerelijck is geresolveert[4] ende 't schijnt dat men hier oock groote desseings heeft zoo in Vlaenderen[5] als aen den Rijn.[6] Monsieur Polhem zegt mij dat onzen Dideric van Cassel weder nae het leger is vertrocken, zijne zaecken wel verricht hebbende.[7] 't Accord van Denemarcken dunct mij dat zoo haest niet zal vallen.[8] Van 't slepen van de zaecke van Oost-Indiën can ick mij niet genoech verwonderen.[9] Comes Transamasianus Prusiae est similis.[10] Een groote eer voor de regiering zulcke sollicitanten te hebben.[11]

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 38. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.
2 De gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande hadden op 8 maart hun steun verleend aan het voorstel van de Staten van Holland om een vloot uit te rusten ter beveiliging van de vaart door de Sont. De resolutie kon pas worden opgesteld nadat de Zeeuwen hun fiat hadden gegeven aan een wapenvereniging met de Zweden ter ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 182-186).
3 De ‘ampliatie en veranderinge’ van de instructie voor de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker, Cornelis van Stavenisse, dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim Andreae. Op 19 april legden de Staten-Generaal de laatste hand aan hun resolutie in het Zweeds-Deense conflict (*Aitzema* (f^{o}) III, p. 4-9, en Kernkamp, *o.c.*, p. 187-189).
4 De Staten van Holland toonden zich ten langen leste bereid om met de andere gewesten een schikking te treffen over de extra bijdrage van één miljoen gulden aan het ‘groot desseyn ende entreprinse’ van Frederik Hendrik in Vlaanderen.
5 De krijgstocht van de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans naar de Vlaamse kuststeden Mardyck en Duinkerken.
6 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had in maart een inspectieronde gemaakt langs de kwartieren van zijn leger in Champagne. Omdat de instructies voor zijn nieuwe campagne nog niet in orde waren gemaakt, keerde hij terug naar Parijs. Eind mei vertrok hij naar het front (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 410-419).
7 Winand von Polhelm, resident van de landgravin van Hessen-Kassel te Parijs (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 211), sprak over het welslagen van de missies van de Frans-Weimarse ‘aide de camp’ Dirk de Groot naar het hof te Kassel.
8 Carel Carelsz. van Cracauw, Staats resident in Denemarken, hield de Staten-Generaal op de hoogte van de Zweeds-Deense onderhandelingen te Brömsebro. In een brief van 18 maart meldde hij: ‘Op den 26^{en} der voorleden maent was op de vredes-tractaten tusschen Sweeden en Denemarcken noch niet sonderlings voorgevallen’ (‘Brieven van den resident Carel van Cracau’, in *Kronijk HG* 17(1861), p. 409-411).
9 Grotius' verwondering over het uitblijven van een initiatief van de zes V.O.C.-kamers (Amsterdam, Zeeland (te Middelburg), Rotterdam, Delft, Hoorn en Enkhuizen) tegen het besluit van de gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande, dd. 4 maart 1645, om het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie ‘impetrabel en open voor een ieder’ te verklaren.
10 Graaf Ulrich II van Oostfriesland was in de eerste week van maart in Den Haag verschenen. Als aanstaand schoonvader van prinses Henriëtte Catharina van Oranje rekende hij op een gunstige beschikking van de Staten-Generaal in de zaak van de Hessische inkwartiering in zijn landen; vgl. *Aitzema* (f^{o}) III, p. 41-42.
11 Keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg solliciteerde op nog nadrukkelijker wijze naar een bruidsschat van politiek belang (‘het Zweedse huwelijk’). In 1646 huwde hij Louise Henriëtte, oudste dochter van Frederik Hendrik en Amalia van Solms.

Dewijl de heer Cromom goed vind dat zijn zoon bij mij blijve,[12] zullen wij 't gezelschap van onze neef Johan Reigersberg, dat mij altijd zeer lieff is geweest, op een andere tijd uitstellen.[13] Den brief van de coninginne van Swede aen mij is vol van groote getuichenisse ende belofte van recompense, die aen de coninginne-regente oock zeer tot mijn advantagie.[14] Zoo de coninginne van Suede eenigh eerlijck emploi voor mij heeft, comt haere Majesteit de preferentie toe.[15] Zoo niet, ick en ben daerin niet becommert. God, hoop ick, zal voor ons zorgen.

8 April 1645, Paris.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eerste raidt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port 9 st.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 8 April 1645 uyt Paris. Coninginnes brieff aen broeder de Groot, belofte van recompensie, honorabel aen den conynck van Vrankerijck.

7409. 1645 april 8. Aan A. Oxenstierna.[1]

[Excellentissime et illustrissime domine,]

Quae Francofurto veniunt literae nuntiant adhuc magnam caesarianorum et Bavaricorum consternationem ex proelio ad Thaborem.[2] A Ratisbona imperatorem[3] et augustam ivisse Viennam.[4] Sed parum tuta credi itinera, mareschalli Torstensonii

12 Grotius' secretaris Willem van Crommon, zoon van de raadsheer mr. Gerard van Crommon, beschikte als zwager van de Hollandse Zweed Laurens de Geer over de beste papieren voor een reis naar Zweden (*De Navorscher* 43(1893), p. 91-93, en Schutte, *Repertorium* II, p. 531).

13 De neven van Nicolaes van Reigersberch lieten zich door deze afwijzing niet afschrikken. Enkele weken later verzochten zij opnieuw toelating tot het reisgezelschap van de ambassadeur; zie nos. 7431 en 7460.

14 In haar brieven, dd. 30 december 1644/9 januari 1645 (no. 7242), had koningin Christina van Zweden haar ambassadeur in Parijs op eervolle wijze opgedragen om zich ‘ad loca nobis propinquiora’ te begeven.

15 Destijds, in 1634, was in de acten van zijn aanstelling tot Zweeds ambassadeur in Parijs en ‘Raadt van Staat van 't zelve Rijk en Kroon, om dezelve te raaden en te dienen tot bevordering van haare hoogheidt, praeëminentie, voordeel, eer en reputatie’ de bepaling opgenomen: ‘En zoo wanneer de Kroon Zweden zal goedvinden den voornoemden de Groot te wederroepen uit Vrankrijk, zoo zal hij gebruikt worden in een andere Ambassade op gelijke gagie, en of zulks niet daatelijk gelegen quam, zal middelerwijl behouden de gagie, zoo wel hem toegelegt als Raad van State, als de voorschreve gagie van Ambassadeur, etc.’ (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 5-6).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 277; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 537 no. 578. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7410).

2 De slag bij Jankov (ten noorden van Tábor), dd. 24 februari/6 maart, was een van de bloedigste van de Zweeds-keizerlijke veldslagen (ca. 10000 doden en vermisten) (*Gazette 1645*, no. 39, dd. 8 april 1645).

3 De keizer verscheen op 13 maart in Regensburg. De volgende dag begaf hij zich aan boord van het keizerlijke jacht (*Gazette 1645*, no. 39, dd. 8 april 1645).

4 Keizerin Maria Anna (1606-1646) vernam het oorlogsnieuws in Linz. In allerijl keerde zij terug naar Wenen; vgl. de *Gazette 1645*, no. 42, dd. 15 april 1645: ‘De Vienne, le 22 Mars 1645, le 19 du courant, l'Empereur retourna ici, for abatu de la défaite de son armée. L'Imperatrice y estoit arrivée peu de jours auparavant’.

exercitu in duo agmina diviso, quorum alterum Cremsium et Danubium versus eat,[5] alterum in Mo-

5 De hoofdmacht van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson trok over Jihlava en Znojmo (Znaim) naar Krems an der Donau (*Doc. Boh.* VII, p. 184 no. 534, p. 186 no. 538 en p. 189 nos. 550 en 551, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 450-454).

raviam penetret,[6] Ragozii appropinquationem expectans.[7] Aegre per Gallassium ad Pilsnam recolligi equitatum.[8] Peditatus vix duo millia superesse, in his aegrotos multos, eos se tenere Thabore. Joannem Waertium cladis nuntium venisse ad Bavarum,[9] sed relictis apud Gallassium cohortibus quatuor. Merciacum apud Hallam manere. Nobilitatem et novos ex Austria milites coire apud Budoweisium[10] ad res caesarianas reparandas. Sed veterem imperatoris militem ipsi Austriae valde esse gravem. Mareschallum Turennae ponte ad Spiram facto et equis emtis Casselae copiarum aliquid ad Brettam[11] colligere.[12] Monachum a Bavaro ad res in arcano gerendas missum Lutetiam.[13] Legatos ab electore Magontiacensi ivisse Monasterium,[14] in itinere collocuturos cum Brandeburgicis.[15]

6 Zweedse eenheden brachten de steden en dorpen op de weg van Tábor naar Brno onder contributie.

7 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi wachtte in de Kleine Karpaten (Bratislava) op een Zweedse doorbraak in de richting van Olomouc, Brno en Mikulov (*Doc. Boh.* VII, p. 181-182 nos. 525 en 529 en p. 184 no. 534).

8 De keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, kreeg de taak toegewezen in Plzeň (Pilsen) een leger te vormen uit de restanten van de keizerlijke, Beierse en Saksische legers (*Doc. Boh.* VII, p. 181-183 nos. 527 en 530).

9 De Zwabisch-Beierse generaal Johan van Werth ontsnapte aan de Zweedse hinderlagen (*Gazette 1645*, no. 39, dd. 8 april 1645). Driehonderd ruiters uit het garnizoen van Cham (Opperpalts) verleenden hem een escorte naar Eichstätt. Op 1 april meldde hij zich weer in het hoofdkwartier van de Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy te Schwäbisch-Hall (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 151-153, en *Gazette 1645*, nos. 42 en 45, dd. 15 en 22 april 1645).

10 De aanwijzing van České Budějovice (Budweis) als verzamelpunt van de oude en nieuwe Boheemse lichtingen stootte op verzet van de Oostenrijkse garnizoenscommandanten. In april gaf de keizer toe aan de wensen van zijn bevelhebbers en verplaatste hij het rendez-vous naar Plzeň (Pilsen) (*Doc. Boh.* VII, p. 184 no. 535, p. 189 nos. 550-551 en p. 193 no. 562).

11 Bretten, een strategische plaats op de weg van Spiers naar Pforzheim. Kwartiermakers van de Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, maakten de weg vrij voor de mars naar de kwartieren van de Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy te Schwäbisch-Hall, Nördlingen en Bad Mergentheim (Mergental).

12 Vgl. het nieuws in de *Gazette 1645*, no. 40, dd. 8 april 1645: 'De Strasbourg, le 24 Mars 1645, le Mareschal de Turenne pour profiter de l'épouvante générale des Impériaux, ne leur donner aucun relasche, et montrer aux Suédois qu'on les veut assister incessamment et en toutes occasions, commance à passer le Rhin à Spire, pour se camper au de-là'.

13 Op 7 april meldde kardinaal Jules Mazarin in een brief aan de Franse gevolmachtigden de aankomst van de hertogelijke biechtvader Johann Vervaux: 'Ce jour-là, il ariva en cette ville un père Jésuiste, confesseur du duc de Bavière qu'il y a envoyé vestu en prest[r]e séculier' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 240).

14 De Mainzer gevolmachtigden Hugo Eberhard Cratz, graaf van Scharffenstein, Heinrich Brömser von Rüdesheim en dr. Johann Adam Krebs passeerden op 13 april de stad Lüdinghausen, ten zuidwesten van Munster (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. 136-137). Op 10/20 april maakten zij hun entree in Osnabrück.

15 De Brandenburgse gevolmachtigden Johann VIII, graaf von Sayn-Wittgenstein-Hohenstein, Johann Friedrich von Löben en dr. Peter Fritze arriveerden op 8 april in Ravensberg (ten noordwesten van Bielefeld). Nadat hun secretaris Gerhard Zephyrin de Cuyla met de keizerlijke en Zweedse gevolmachtigden een compromis had gesloten over het ceremonieel (de eerste visite, de hoge hand en de titel 'Excellentie'), vertoonden zij zich in Osnabrück (14/24 april): 'und weilen die Kayserlichen und Schwedischen nit zuelaßen wollen, das beede Churfürstliche wägen aufeinander fahren solten, hat der Churmainzische sein wagen voran wekhgeschikht und sich in den Churbrandeburgischen gesezt' (*Urk. u. Act.* IV, p. 376-378, en *Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 61).

Cardinalis Mazarinus Romae obtinere non potuit, ut frater suus cardinalis fieret.[16] Papa[17] his diebus diu admodum collocutus est cum cardinali Valencaeo, magna cum amicitiae contestatione. Beaupuyus nondum huc venit navibus longis, uti dicebatur,[18] sed custoditur in arce Archangeli, multum pro libertate eius laborante cardinali Medicaeo, qui eum in tutelam suam receperat.[19] Regina regens minata est parlamento se in hoc instituturam regem filium suum, ut ulciscatur iniurias factas regiae potestati.[20] Barillonus, cuius praecipuum crimen est, quod contra cardinalem Mazarinum consilia reginae regenti dederit, non ibit Pinerolum, sed manebit Lugduni et secum ibi habebit coniugem suam.[21]

In Catalania Fabertus cum militibus aliquot Gallis in hostium venit manus.[22] Dicitur ibi bellum fore acre et habiturum comitem Harcurtium ad XXIV millia.[23] Non minores copias habiturum se sperat dux Aurelianensis, qui nunc ivit ad aquas Borbonias,[24] inde iturus in Flandriam, ubi Piccolominaeus, ad veterem militem additis X novis milli-

16 Kardinaal Jules Mazarin had Nicolas Bretel, heer van Grémonville, zijn speciale ambassadeur te Rome, volmacht gegeven om de rijke abdij van Corbie op te dragen aan de pauselijke neef kardinaal Camillo Pamfili. Een tegenprestatie - de promotie van 'père Michel Mazarin' tot kardinaal - bleef echter achterwege (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 158-162, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 40-41).

17 'Papa', wellicht een verschrijving voor: 'Cardinalis Mazarinus'. Kort voor zijn vertrek naar Rome (april 1645) ontving kardinaal Achille d'Estampes-Valençay hoog bezoek in zijn wijkplaats Villeroy (arr. Meaux, dep. Seine-et-Marne): 'Le cardinal estoit allé à Villeroy voir le cardinal de Valençay' (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 271-272 en p. 274; Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 164-166; *Lettres Mazarin* II, p. 135-136, en *Gazette 1645*, no. 46, dd. 22 april 1645).

18 Paus Innocentius X was niet ingegaan op een Frans verzoek tot uitlevering van de 'important' François Le Dangereux, heer van Beaupuis (Beaupuy).

19 Kardinaal Carlo de' Medici bepleitte de vrijlating van de protégé van de naar Toscane uitgeweken César de Bourbon, hertog van Vendôme, uit de Engelenburcht. In mei versoepelde paus Innocentius X de regels van het gevangenisbewind (*Archivo de Simancas, Catálogo* XXVII. *Estados pequeños de Italia*, p. 117-118 nos. 17 en 48-49, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 392 en p. 463).

20 De jongere raadsheren van het Parlement van Parijs hadden het initiatief genomen tot een speciale zitting van alle raadkamers 'sur le fait de toisé' in 'la chambre de Saint-Louis' (24 maart). Toen de regentesse het nieuws van de opstand van haar rechters vernam, ontbood zij de verantwoordelijken ten paleize (27 maart). Nog diezelfde avond liet zij arrestatiebevelen opstellen op naam van de presidenten Barillon en Gayant en de raadsheren Quelin en Le Conte-Montauglan (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 267-274, en *Mémoires d'Omer Talon* I, p. 394-420).

21 President Jean-Jacques Barillon ontving geen koninklijk pardon en moest zijn reis naar Pinerolo (ten zuidwesten van Turijn) zonder het gezelschap van zijn echtgenote Bonne Fayet (*DBF* V, kol. 469-470) voortzetten. Op 31 maart had de Parijse raadsheer Olivier Lefèvre d'Ormesson de hoop op een spoedige vrijlating van zijn confrater al opgegeven (*Journal* I, p. 274): 'L'on disoit que la prison de M. de Barillon ne venoit point de cette dernière action, mais parce qu'il estoit des *Importans* et avoit manqué d'estre arresté dès ce temps-là'.

22 Het Spaanse garnizoen van Rosas had een verkenningspost van de uit Sedan overgekomen belegeringsdeskundige Abraham de Fabert overmeesterd (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 343-345, en Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p. 345).

23 De Frans-Catalaanse troepenmacht waarover Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, en César de Choiseul, graaf van Du Plessis-Praslin, het bevel mochten voeren. Naar het zich liet aanzien was het leger dat koning Philips IV in Zaragoza (Caesaraugusta) bijeen had gebracht, numeriek zwakker: 12000 infanteristen en 6000 ruiters.

24 Ter voorbereiding van zijn krijgstocht naar de Vlaamse kuststeden Mardyck en Duinkerken bracht de 'generalissimus' Gaston van Orléans een bezoek aan de heilzame wateren van Bourbon-Lancy (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 275).

bus, obsidionem Wattae minatur.[25] Lamboius[26] et dux Carolus[27] mansurine sint in Belgicis partibus, an rebus imperatoris laborantibus subsidio ituri, fama dubitat.

Expectatur hic legatus a Polonia, qui regi suo uxorem accipiat Mariam Mantuanam.[28] Putantur mareschalli Franciae futuri Magalottius Italus, qui Mottam Lotharingiae obsidet,[29] Ranzovius,[30] Plessaeus Pralinus,[31] Arpaionius.[32] Rex Hispaniae dicitur apud Caesaraugustam esse cum duodecim peditum, sex equitum millibus. Coeptum a Gallis Rosarum obsidium.[33] Ad Mottam obliquis fossionibus acceditur.[34] Sex fregattis Dunquercam advenere trecentae argenti cistae.[35] Bavarus Uberlingae, Constantiae, Brigantiae, Landavii commeatuum congeriem facit.[36] Sultanus Turcarum habere dicitur na-

25 De Picardische bevelhebber Jean, graaf van Gassion, beschikte over aanwijzingen dat de Zuidnederlandse 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini 'yet soude willen attenteren' op Ardres of de koninklijke vesting Watten aan de Aa; vgl. 'Brieven van Willem van Liere', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 282 en p. 289.

26 Het gerucht ging dat de keizer voor de verdediging van Thüringen, de Opperpalts en 'das Land ob der Enns' een beroep wilde doen op de Spaans-Westfaalse wervingen van de keizerlijke legerleider Willem, baron van Lamboy (*Gazette 1645*, no. 37, dd. 1 april 1645).

27 Hertog Karel IV van Lotharingen koesterde nog enige hoop op een actie tot ontzet van zijn garnizoen in La Motte (*infra*, n. 34). Zijn speurtocht naar betere betaalsheren dan koning Philips IV van Spanje - de keizer of de koningen van Frankrijk en Engeland - viel niet in de smaak van de Zuidnederlandse 'gouverneur civil' Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 525-526).

28 Koning Wladislas IV van Polen bleef bij zijn voornemen om een huwelijk aan te gaan met de Franse prinses Maria (Louise-Marie) van Gonzaga, dochter van hertog Karel I van Nevers en Mantua ('Brieven van Willem van Liere', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 285). In augustus 1645 stuurde hij de Ermlandse bisschop Wacław Leszczyński en Krzysztof Opaliński, 'woiwode' van Poznań, naar Parijs (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 216 en p. 218). Op 5 november mocht de 'woiwode' de koninklijke bruidegom vertegenwoordigen op de inzegening van het Poolse huwelijk in de kapel van het Palais-Royal (*Tallemant des Réaux* I, p. 584-592 en p. 1191-1200).

29 De uit Italië afkomstige Pierre de Magalotti († ca. 22 juni 1645) sneuvelde in het zicht van de overwinning. Op 7 juli nam Nicolas de Neufville, markies van Villeroi, het Lotharingse bolwerk La Motte in bezit (*Lettres Mazarin* II, p. 184 en p. 194-195, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 292-293).

30 Josias Rantzau (1609-1650), heer te Bothkamp (Holstein), had in 1643 en 1644 op de nominatie gestaan voor de waardigheid van 'maréchal de France' (no. 7000 (dl. XV). Hij ontving de maarschalksstaf tijdens de belegering van het fort Mardyck (30 juni 1645) (*Episodes Guébriant*, p. 371-374).

31 César de Choiseul, graaf van Du Plessis-Praslin, verwierf de hoogste militaire onderscheiding na de inname van de Catalaanse havenstad Rosas op 28-29 mei 1645 (*Mémoires du maréchal du Plessis*, p. 227-234, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 292).

32 Louis, baron d'Arpajon († 1679), markies van Séverac, sinds 1637 luitenant-generaal, solliciteerde tevergeefs naar de waardigheid van 'maréchal de France'. Na een derde weigering vertrok hij met een lichting van 2000 vrijwilligers naar Malta. Zijn inzet voor de Johannieterorde zou later beloond worden met het recht om het ridderkruis in zijn familiewapen te voeren. In 1650 verwierf hij de verheffing tot 'duc et pair' (*DBF* III, kol. 1056-1060).

33 *Supra*, n. 23. Zie ook de *Gazette 1645*, no. 43, dd. 15 april 1645: 'Le Comte du Plessis Praslin est devant la ville de Roses des le 25 du passé avec 9000 hommes'.

34 De belegering van het Lotharingse bolwerk La Motte (*supra*, n. 29). Zwitserse soldaten verrichtten het zware graafwerk aan de belegeringswallen (*Gazette 1645*, no. 40, dd. 8 april 1645).

35 De Spaanse zilvertransporten waren minder grootscheeps dan de Franse en Staatse kustwachten aangaven. Eind maart had alleen het fregat van Josse Pieterssen de tocht naar Duinkerken volbracht (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 521, en *Doc. Boh.* VII, p. 192 no. 556).

36 De Zwabisch-Beiersen trokken langs de noordoever van het Meer van Konstanz (Ueberlingen, Konstanz, Bregenz en Lindau).

ves longas LXX, centum alias;[37] Sudam Cretae portum a Venetis petit.[38] Veneti non tantum quatuor millia militum conscribunt in terris papalibus, sed et per alia Italiae loca millia decem.[39] Gassio Ponte Aventino capto excurrit et vastat Insulis proxima.[40]

In Hibernia coniuratio arcana protestantium contra romanenses detecta evanuit.[41] In Anglia cum Weymuthum in manus venit parlamentariorum, simul in manus venere arma multa, quae regina Angliae ex Gallia illuc transmiserat.[42] Langus, dux regius,[43] a Wallero[44] caesus dicitur. Contra Brewertonum, itidem regium ducem,[45] ire bis mille pedites Scoti, alae tres equitum. Alia pars Lancastriam petere, Meldruno parlamentario obsidente Scarburiam.[46] Parlamentarii minoris subsellii volunt liberos regios, qui apud ipsos sunt, dari educandos comiti Northumberlandiae et uxori eius.[47] Omnes praepositi militares qui in exercitu Farfaxii aliquod imperium sunt habituri,

37 Sultan Ibrahim had de kapiteins iets langer de tijd gegeven om hun schepen zeilklaar te maken voor het rendez-vous in de baai van Navarino (tegenwoordig Pylos, aan de zuidwestkust van de Peloponnesos) en de wacht in de Siciliaanse wateren.

38 De Venetiaanse ‘bailo’ Giovanni Soranzo di Lorenzo had geen gevolg gegeven aan het verzoek van de Sultan om gebruik te mogen maken van de bevoorradingspost Chania (Suda) op het eiland Kreta.

39 De Maltezers (Johannieters) en de Venetianen wapenden zich tegen een Turkse vergeldingsactie (*Gazette 1645*, no. 40, dd. 8 april 1645).

40 Vermoedelijk een aanval van de Picardische strijdkrachten van Jean, graaf van Gassion (*supra*, n. 25), op de weg van Lens (Pont-à-Vendin) naar Rijsel (Lille).

41 James Butler, graaf van Ormond, 's konings ‘lord-lieutenant’ in Ierland, was op het spoor gekomen van een complot van Ierse en Schotse protestanten tegen de katholieken van Dublin, Galway, Drogheda en Dundalk (*Gazette 1645*, nos. 30 en 34, dd. 18 en 25 maart 1645).

42 De herovering van Weymouth door soldaten van het Parlement. In de korte tijd dat de koninklijken de haven controleerden, had een Duinkerker een lading wapenaankopen van koningin Henriëtte Maria van Engeland aan land gebracht; vgl. *CSP Dom. 1644-1645*, p. 366.

43 ‘Langus’, niet geïdentificeerd. Misschien een bericht over de achtervolging die de parlementsgezinde gouverneur van York (*infra*, n. 46) had ingezet op de ruiters van sir Marmaduke Langdale (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 349).

44 Het leger van sir William Waller had zijn kwartieren opgeslagen in het zuidwesten van Engeland (Farnham).

45 In zijn nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 1 april 1645 (no. 7398), schreef Grotius: ‘Browerton, een hoofd van de parlamentarissen’. Sir William Brereton, bevelhebber van het parlementsleger in de westelijke graafschappen Shropshire (Salop) en Cheshire, kreeg versterking van 2000 infanteristen en vier ruiterbrigades uit het Schotse expeditieleger van Alexander Leslie, graaf van Leven (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 349 en p. 351-352).

46 In opdracht van Ferdinando Fairfax, de parlementsgezinde gouverneur van York, had sir John Meldrum de stad en de haven van Scarborough vrijgemaakt voor een aanval op de koninklijke burcht (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 323-324 en p. 446-448). Vijf maanden later erkende de garnizoenscommandant sir Hugh Cholmley zijn nederlaag en ging hij accoord met de capitulatievoorwaarden.

47 Het Parlement hield Henry (1639/40-1660), hertog van Gloucester, en prinses Elisabeth (1635-1650) sinds november 1642 in gijzeling (no. 5976 (dl. XIII)). Op 18/28 maart namen Algernon Percy (1602-1668), graaf van Northumberland, en diens echtgenote lady Elisabeth Howard de kinderen onder hun hoede (*DNB* XVII, p. 232-233 (Elisabeth), XXVI, p. 108-109 (Henry), en XLIV, p. 385-390 (Northumberland)). De laatstgeborene, prinses Henriëtte (no. 6960 (dl. XV)), verbleef nog steeds in haar geboorteplaats Exeter.

nominati sunt ab ipso parlamento.[48] In Hibernia romanenses ab obsidione castelli Duncani depulsi sunt.[49] Haec sunt quae hic intelligimus.

Deus omnia haec in bonum vertat, idemque, [etc.]

Lutetiae, XX[I]X Martii/VIII Aprilis 1645.

Dux Bavarus inter alia Straubingam munit.[50] Geissius arcem Amaenoburgum obsidet.[51] Et Sicilia[e] et Calabriae ora tum a Gallis, tum a Turcis infestatur.[52] Rex Poloniae Venetis auxilia offert contra Turcas.[53] Rex Angliae sperat se brevi habiturum in duobus exercitibus XX millia militum.[54]

Bovenaan de brief in de copie te Dresden: Axelio Oxenstiernae.

7410. 1645 april 8. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

7411. 1645 april 8. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Cardinales nuper Romae facti[2] Hispani sunt gente aut mente. Pro fratre suo cardinalis Mazarinus nihil efficere potuit.

In Catalania Fabertius et Galli quidam ab hostibus capti Rosas deducti sunt; postea id oppidum a Gallis obsessum. Sed rex Hispaniae Caesaraugustam advenit cum exercitu

48 De ‘ordinance of the Lords and Commons for raising and maintaining of forces, for the defence of the kingdom under the command of Sir Thomas Fairfaix, constituted Commander-in-Chief’, dd. 15/25 februari 1645, legde de opperbevelhebber de verplichting op om zijn benoemingen in ‘the new modelled army’ ter goedkeuring voor te leggen aan beide huizen van het Parlement (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 305-306).

49 Het bericht klopt niet met de feiten: op 19 maart, na een belegering van twee maanden, moest sir Laurence Esmonde, garnizoenscommandant van Duncannon, zijn vesting overdragen aan de katholieke legerleider Thomas Preston; vgl. de *Gazette 1645*, no. 43, dd. 15 april 1645: ‘Le fort de Dunkanan s'est rendu aux Catholiques le 19 du courant’.

50 De hertog van Beieren liet burgers en boeren werken aan de vestingwerken van Straubing (*Gazette 1645*, no. 39, dd. 8 april 1645).

51 De Hessische generaal-majoor Johann Geyso belegerde het kasteel Amöneburg, ten oosten van Marburg.

52 Uit Napels kwam het bericht dat Turkse en Franse schepen de kusten van Calabrië en Sicilië onveilig maakten (*Gazette 1645*, no. 40, dd. 8 april 1645).

53 De Venetianen meldden de ontvangst van de Poolse brieven: ‘On a leu ici en plein College, les lettres du Roy de Pologne, par lesquelles il nous promet toute assistance contre le Turc’ (*Gazette 1645*, no. 40, dd. 8 april 1645).

54 De Londense correspondent van de *Gazette 1645* (*supra*, n. 53) schreef op 30 maart 1645: ‘Le Roy de la Grand'Bretagne ... tesmoigne estre grandement disposé à une bataille’.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7409). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 255. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 92 en Br. 24, 117.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 40. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 748 no. 1752.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 8 april 1645.

XII millia peditum, sex equitum habente. Gallis non puto pares esse copias. Marescallus Turenae exercitum suum instaurat; pontem navalem habet ad Spiram. Dux Anguianus parat se, ut illuc eat;[3] dux Aurelianensis, ubi ab aquis Borboniis redierit, in Flandriam, ubi Piccolominaeus, acceptis ab Hispania pecuniis quae Dunquercam advectae sunt et novo dilectu facto, Wattae minatur obsidium, marescallo Gassione interim suburbana Insularum populante.

Senatores huius parlamenti qui in loca longinqua missi erant, ad rura proxima redibunt, Barillono praeside mansuro Lugduni, quo ad eum it uxor. Caetera hic quieta, nisi quod princeps Condaeus calculo graviter torquetur.[4]

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram servet,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, VIII Aprilis 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7412. 1645 april 10. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Dolet mihi iterum novos dissidiorum fomites in Gallia suppullulare inter reginam et parlamentum Parisiense,[2] aeque periculose, sive dicamus libertatem de re publica ex animi sui senten‹ten›tia disserendi senatoribus fraudi fuisse, sive dicamus in eas angustias rem redactam ut adversus qualiacunque tributa nihil a parlamento dici possit.[3] De Indiis nihil apud nos agitur, nedum peragitur.[4] Legati nostri Monasterium ituri se praeparare

3 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had zijn zinnen gezet op de belegering van Trier.

4 Ondanks zijn jicht en ‘stenen’ (graveel; calculus) aanvaardde Henri II de Bourbon, prins van Condé, op 10 april de reis naar Bourgondië (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 275). Het bezoek aan zijn gouvernement hield verband met de verlenging van de wapenstilstand tussen het hertogdom en het Spaanse graafschap Bourgondië (Franche-Comté) (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 517 en 522).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 285. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7396, beantw. d. no. 7424.

2 De opstand van de raadsheren van het Parlement van Parijs (24 maart) en de verbanning van de presidenten Barillon en Gayant en de raadsheren Quelin en Le Conte-Montauglan.

3 Het verzet van de Parijzenaars tegen de tenuitvoerlegging van het edict van de ‘toisé’, dd. 27 januari 1644. Bij die gelegenheid (17 en 18 maart) hadden de jongere raadsheren van het Parlement van Parijs zich opgeworpen als ‘pères du peuple’ (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 97-101, en *Mémoires d'Omer Talon* I, p.394).

4 De onderhandelingen over de prolongatie van het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie vonden plaats in de achterkamers van het Haagse Binnenhof. In mei verenigden de strijdende partijen - met uitzondering van Friesland - zich in een voorstel ‘de voorschr. oude Compagnie, den 4 Maert te voren gebroken, te redintegreren en te herknopen en sulcx deselve te continueren tot ultimo December van dat jaar’ (*Pieter van Dam. Beschryvinge van de Oostindische Compagnie* I, deel I, p. 65-67).

iubentur. Postulatur ab Ordinibus Hollandiae, Graswinkelius ut legationi sit a secretis,[5] itemque a consistoriis Hagiensi et Traiectino, duo ministri qui a sacris sint.[6]

Vidi his diebus confessionem Meletii episcopi Ephesini et archimandritae cuiusdam qui ipsi adest,[7] in qua fatentur se plane assentiri Cyrillo, antehac patriarchae, in articulis fidei, atque ita omnino calvinizare, insuper habita Parthenii et asseclarum ipsius declaratione. Petunt hic ab Ordinibus viaticum et donativum in usus ecclesiae orientalis per ipsos erogandum.[8] Dominus Haga valde favet episcopo et omnibus modis annititur ut Supremi Senatus ipse creetur praeses, qua de re quid futurum sit, crastinus dies docebit.[9]

Brasserus summopere a me flagitavit, ut filio suo Gallice iam callenti comoedias et tragoedias aliquot recentes et quae illic maxime in pretio sunt, eo sermone scriptas, emi curem.[10] Id per aliquem e tuis fiat rogo, et ut per occasionem mittantur, ut amico hanc operam praestare possim.

Ad tua ut veniam, conveni hodie Spiringium,[11] qui omnino auctor tibi est ut mari huc venias, neque tamen tibi de navi bellica prospicit.[12] Negat Suecam ullam navim hic esse quae illuc mitti possit, et si a Batavis navim petat, veretur ne se ob necessitatem temporis excusent. Dicit etiam se, cum e Galliis solveret, navim Batavam quae offerebatur intrare noluisse, sed minori navigio transfretasse. Interim

5 De Haagse advocaat-fiscaal mr. Dirck Graswinckel was de eerste keuze van de Statenleden voor de functie van secretaris van de Staatse delegatie ter vredesconferentie (no. 7179). In september 1645 bedankte hij voor de eer: ‘pource qu'on le veut obliger, s'il le faict, a quitter sa charge de fiscal de la chambre des comptes de Hollande’ (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 204-205, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 227).

6 Nadat de instructie voor de ‘Munstersche besendinge’ op 28 oktober 1645 tot stand was gekomen, kreeg de Staatse delegatie ter vredesconferentie haar definitieve samenstelling. Gevolmachtigden: Bartold van Gendt, heer van Meynerswijck (Gelderland), Johan van Mathenes en Adriaen Pauw (Holland), Johan de Knuyt (Zeeland), Godard van Reede, heer van Nederhorst (Utrecht), Frans van Donia (Friesland), Willem Ripperda (Overijssel) en Adriaen Clant (Stad en Lande); secretaris: Jacob van der Burch (Schutte, *Repertorium* I, p. 186); eerste predikant: Eleazar Lootius (Knuttel, *Acta der particuliere synoden van Zuid-Holland* II (1634-1645), p. 500 en p. 512, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 290-292).

7 Meletios Pantogalos (ca. 1594-1645), metropoliet van Efeze (Ephese), en Hierotheos Avvatios (Abbatios) († 1664), archimandriet van Kefallinia, getrouwen van Cyrillus Lucaris, de reformatorische patriarch van Constantinopel, waren de vervolging van de patriarch Parthenius I ontvlucht en naar de Republiek uitgeweken. Op advies van mr. Cornelis Haga, de voormalige Staatse orator te Constantinopel (no. 7391), lieten zij zich op 23 december 1644 inschrijven aan de Leidse universiteit (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 426-428 en p. 445; *Album studiosorum acad. Lugd.-Bat.* I, kol. 355, en G. Hering, *Ökumenisches Patriarchat und Europäische Politik 1620-1638*, p. 201-202).

8 De ‘confessio’ was waarschijnlijk een verzoekschrift van de Griekse geestelijken (*supra*, n. 7) om een subsidie voor hun terugkeer naar Constantinopel. Vooral de metropoliet van Efeze had zijn hoop gevestigd op een verzoening met de nieuw aangetreden patriarch Parthenius II (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 105-107, p. 134 en p. 251, en Knuttel, *Acta der particuliere synoden van Zuid-Holland* II (1634-1645), p. 506).

9 De Staten van Holland plaatsten op de voordracht voor de vacerende zetel van president van de Hoge Raad van Holland en Zeeland de volgende kandidaten: mr. Cornelis Haga en de raadsheren Reynier Pauw en Johan van Foreest (*Res. SH*, dd. 4, 5, 7 en 12 april 1645). De voormalige orator te Constantinopel dong het vurigst naar een benoeming (Schutte, *Repertorium* I, p. 302-304, en *Res. SH*, dd. 5 juli 1645).

10 Mr. Govert Brasser, raad en thesaurier-generaal ter Generaliteit, wilde zijn zoon (Theodore?) een veelzijdige opleiding geven (no. 7179). Misschien begeerde hij de toezending van een exemplaar van *Le Théâtre de Corneille*, Parijs 1644.

11 Het onderhoud met de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona, dd. 10 april 1645, bracht Willem de Groot ook ter sprake in zijn ‘Verhael van de reyse van den heer Hugo de Groot over Holland in Mey 1645’ (no. 7430).

12 De Zweedse resident kon niet ingaan op Grotius' verzoek om in een Franse haven een oorlogsschip gereed te houden voor een reis over Göteborg naar Stockholm (no. 7404).

cum de Dunkerkanis obiicerem, aiebat ius Suedicae legationis apud Flandros non valiturum. Suadet itaque ut onera-

riam navim tibi tuisque conducas et sub praesidio bellicarum navium quae a Batavis illic sint tuto ad nos deveharis.[13] Si Caletum terra commode pervenire possis, forte Glargius[14] tibi e classe nostra navim bellicam impetrare queat, qua aut ipse in Selandiam veharis, vel quae ei quae te vectura est praesidio sit. Certe si ita iter instituas, Spiringius aliique nullis tibi litteris tuti itineris opus esse iudicant, et iam ipse Catsio indicavit te e Gallia Monasterium petentem hac transiturum, cui ille nihil opposuit.[15] Caeterum si maris iter displicet, nam illud Gotenburgum versus omnino dissuadet Spiringius, necessariae tibi essent litterae salvi conductus ab Hispanis et nostris quales uxor pridem habuit,[16] sed putat Hispanos eas tibi ut legato Sueco negaturos, hic vero eas potius a principe quam ab Ordinibus petendas, de quibus omnibus quid facere, quid fieri velis, ex te discere avebo.

Interea Deus te sospitet et nobis incolumem sistat,
tibi obsequentissimus frater,
Guiliel(mus) Grotius.

Raptim. Hagae, X Aprili(s) 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 20 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 April.

En in dorso: 10 April 1645 [*doorgehaald:*] Spierinck. *En:* W. de Groot.

7413. 1645 april 10. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Tot noch toe en hebben wij geene tijdinge wt het coninckIijcke Sweedsche leger wegen de victorie.[2] Tsedert melden de brieven van Regensburg, Nurenberg en Munchen dat den generael Torstenson eene nieuwe bevochten heeft,[3] hebbende tweeduisent van de nieuw recolligeerde keysersche ruiters overvallen bij Crembs,

13 De koopvaarders die wapens en paarden aanleverden voor het Franse leger in Picardië, passeerden het Kanaal onder geleide van Staatse oorlogsschepen.

14 Mr. Cornelis de Montigny de Glarges (1599-1683), zoon van mr. Gilles de Glarges, sinds 1633 Staats agent te Calais (no. 1716 (dl. IV), nos. 2141 en 2346 (dl. VI), no. 2638 (dl. VII) en no. 2990 (dl. VIII), en Schutte, *Repertorium* I, p. 61).

15 Raadpensionaris Jacob Cats erkende de vrije doortocht van edellieden en bedienden van de Franse en Zweedse vredesdelegaties te Munster en Osnabrück.

16 Maria van Reigersberch had in 1639 paspoorten aangevraagd voor haar reis naar de Republiek (no. 4132 (dl. X), en Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 231-233).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 171. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 De resident vermoedde dat de legerkoerier die het officiële verslag van de Zweedse overwinning bij Jankov (24 februari/6 maart) naar Osnabrück moest overbrengen, in een hinderlaag was gelokt; vgl. no. 7404, postscriptum.

3 De hoofdmacht van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson was over Jihlava en Znojmo (Znaim) naar Krems an der Donau getrokken.

900 daervan nedergemaackt ende de rest gevangengenomen.[4] Stein en Crembs souden per force verovert sijn[5] ende nu also de passage over de Donau vrij sijn.

4 De brieven over een nieuw Zweeds succes bereikten op 7 april het kantoor van Hendrik van Bilderbeeck, Staats-Zweeds agent te Keulen ('Brieven van Bilderbeek', in *Kronijk HG* 24(1868), p. 537-538). Op 22 april berichtte de *Gazette 1645*, no. 45, over 'la défaite de deux mille Chevaux Imperiaux pres de Crembs, par les Suédois, qui en ont tué neuf cents sur la place, et fait prisonniers la pluspart des autres'.

5 De garnizoenen van Dürnstein (Stein) en Krems gaven in de laatste week van maart de strijd op (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 450-454).

Wt Sweden en Dennemarcken en hebbe geene brieven.[6] Van Hamburg niet anders als dat Rodenburg over is ende het Breemsche stift also in Sweedsche handen.[7] Den generael-lieutenant Coningsmarck soude sijne armee op 14 dagen in de quartiren betrocken hebben om sich te refrescheren ende hadde den heere overste Wrangel sijne armee mede in Ditmarschen, wordende door het natte weder verhindert eenige plaetse van importantie wijder aen te tasten.[8] Van Wismar sijn alrede 11 oorlogschepen in zee geloopen[9] ende soude men onder het eilant Meun[10] sterck hebben hooren schieten.

Ick blijve, mijnheere,
u. Excellentie dienstwillige.

Den 10 April 1645.

Voor acht dagen hebbe u. Excellentie largo gesignifieert mijn advis op hetgeen u. Excellentie van mij heeft versocht gehad.[11] Ick sal het dan volgens u. Excellentie begeeren met een paspoort te versoecken berusten laeten. De heeren die ick tsedert gesproocken hebbe wegen u. Excellentie doortocht door dese landen, vinden geene swaerichijt daerinne.[12] Ick sal noch wijder andere sonderen ende wat ick verneme u. Excellentie te weete doen.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 April 1645.

6 De *Gazette 1645*, no. 38, ‘extraordinaire du V Avril 1645’, bracht verslag uit van de eerste begroeting van de Zweedse en Deense vredesdelegaties op een eilandje in de rivier de Brömse (8/18 februari 1645): ‘L'entreveuë des Deputez de Suéde et de Dannemarc, pour la paix entre ces deux Couronnes, moyennée par l'Ambassadeur de France’.

7 Met de inname van Ottersberg (eind maart) had de Zweedse luitenant-generaal Hans Christoph, graaf van Königsmarck, alle strategisch belangrijke posten in het aartsbisdom Bremen veroverd (*Gazette 1645*, nos. 42 en 43, dd. 15 april 1645, en Lorenz, *Das Erzstift Bremen und der Administrator Friedrich während des Westfälischen Friedenskongresses*, p. 51). Inmiddels was hij begonnen een leger te formeren voor een expeditie naar Frankenland (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 447, p. 452 en p. 638).

8 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel had de Denen uit hun bevoorradingskampen in de ‘Marschlanden’ (de omgeving van Elmshorn, Uetersen, Glückstadt en Krempe) verdreven. In verband met de hoge waterstand moest hij de aanval op Rendsburg en Itzehoe nog enige weken uitstellen (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 636).

9 In de haven van Wismar had de Zweedse generaal-majoor Karl Gustav Wrangel vijf schepen zeilklaar gemaakt voor een tocht door de Grote Belt naar de haven van Göteborg (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 633).

10 De kapitein van de ‘Swanen’ had voor de kust van Møn de achtervolging ingezet op een Deens oorlogsschip (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 635-636).

11 Zie het advies van de Zweedse resident, dd. 3 april 1645 (no. 7404).

12 De raadpensionaris Jacob Cats maakte geen bezwaar tegen Grotius' doortocht naar Munster en Osnabrück (nos. 7412 en 7430).

7414. 1645 april 15. Aan L. Camerarius.[1]

Illustrissime domine,

Priusquam literas illustrissimae Dominationis vestrae scriptas 18 Martii accepissem, iam admonitus literis nobilissimi filii vestri negotium illud Buhruxelenarium[2] quo debui affectu domino comiti Bryennio, secretario status ad res externas, voce commendaveram scriptumque ei reliqueram, ne memoria excideret.[3] Promisit omnem operam, de illustrissima Dominatione vestra ita locutus, ut virum bonum decet loqui de viro optimo. Ego iam omnibus valedico;[4] dixit se quoque ad me venturum, ut mihi valedicat. Non omittam iterum eum commonefacere, neque hac tantum in re, sed et in aliis omnibus ostendere inter omnes quas mihi comparavi amicitias nullam esse quam pluris faciam amicitia illustrissimae Dominationis vestrae, quam, illustrissime domine, Deus perpetuo servet ac sospitet,

illustrissimae Dominationis vestrae omni cultu et observantia addictissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 15 Aprilis 1645.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Ludovico Camerario, reginae regnique Sueciae consiliario.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 748 no. 1756. Antw. op een ontbrekende brief. Ludwig Camerarius (1573-1651), geboren te Neurenberg, was na het Boheems avontuur van de 'Winterkoning' Frederik V van de Palts naar de Republiek gevlucht. Hij vestigde zich in Den Haag (1623), waar hij de dubbele functie waarnam van raadgever van het huis van de Palts en Zweeds ambassadeur in de Republiek. Van de laatstgenoemde functie werd hij in 1641 ontheven (Schutte, *Repertorium* II, p. 488-491). Als privépersoon, gevestigd in Groningen, bleef hij de belangen van de keurvorstelijke familie dienen.

2 Burrweiler in de Palts, ten noordwesten van Landau. In januari 1645 had zijn zoon Joachim de kwestie van de Franse bezetting van dit familiegoed reeds aan de orde gesteld (no. 7249).

3 Staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, nam het verzoek om restitutie in overweging. Het vraagstuk was in 1649 nog steeds actueel (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* IV 2, p. 974-975).

4 Grotius' afscheidsbezoeken aan de koning, de regentesse Anna van Oostenrijk, koningin Henriëtte Maria van Engeland en de prinsen en prinsessen van den bloede; zie nos. 7394 en 7405.

7415. 1645 april 15. Aan I. Vossius.[1]

Vir clarissime,

Gratias habeo pro Actis primis[2] contra Cyrillum Lucarem.[3] Scire velim, an illorum Actorum fides nulla in parte sugilletur a domino Haga aut ministris.[4] Croii in convitiis magna est foecunditas.[5] Sed dominus Heinsius iam pridem talia silentio dissimulare didicit.[6] Domini Salmasii contra se librum nondum accepit Heraldus, sed iam se ad respondendum parat et habet quaedam non spernenda.[7] De Anglicanae ecclesiae novo regimine

1 Hs. Den Haag, Vredespaleis, ms. 7. Eigenh. oorspr. Copie te Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 53r. Gedrukt *Epist.*, p. 748 no. 1754. Antw. op no. 7391, beantw. d. no. 7429.

2 De acta van de door de patriarchen Cyrillus Contaris van Berrhoea en Parthenius I bijeengeroepen synodes van Constantinopel (1638) en Constantinopel-Iasi (1642).

3 In 1645 verscheen zonder plaatsaanduiding (Amsterdam?) de bronnenpublicatie *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata. Omnia Graece et Latine*. Volgens Isaac Vossius had Leone Allacio de documenten voor deze editie bijeengebracht (nos. 7304 en 7429).

4 In een brief van 19 september 1645 verwoordde de Haagse hofpredikant André Rivet de verontwaardiging van zijn calvinistische vrienden - in de eerste plaats mr. Cornelis Haga, de voormalige Staatse orator te Constantinopel - over deze aanslag op de nagedachtenis van de reformatorische patriarch Cyrillus Lucaris. Onmiddellijk wees hij ‘feu Monsieur Grotius’ als de aanstichter van het kwaad aan: ‘De quel esprit il [Grotius] estoit mené, il le fit voir à Amsterdam, où il laissa pour imprimer tout ce qu'il avoit peu receuillir des fripons graeculos gagéz de Rome contre la confession de Cyrille, avec une preface virulente de son style’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 218).

5 Jean de Croï (Croy), predikant te Béziers en professor aan de academie van Nîmes, had in zijn *Sacrarum et historicarum in Novum Foedus observationum pars prior, in qua Dan. Heinsii Prolegomena in Exercitationes Sacras perpenduntur ...*, Genève 1644, de aanvallen van de Leidse hoogleraar op Beza's *Jesu Christi D.N. Novum Testamentum, sive foedus, Graece et Latine* gepareerd met een hervatting van de discussie over het bestaan van een ‘lingua Hellenistica’. In het vuur van zijn betoog schonk hij zo veel eer aan Heinsius' opponent Claude Saumaise dat de ster van Théodore de Bèze wel moest verbleken; vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 357, p. 464; III, p. 41-43, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 323-324.

6 Zie no. 7099, n. 22. De Leidse hoogleraar Daniël Heinsius vroeg zich af of hij de venijnige ‘observationes’ van de Franse predikant Jean de Croï (Croy) op zijn *Aristarchus Sacer*, Leiden 1627, en *Sacrarum Exercitationum ad Novum Testamentum libri XX ... Quibus Aristarchus Sacer ... emendatior nec paulo auctior indicesque ... accedunt*, Leiden 1639, moest beantwoorden (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 357-359). In de zomer van 1645 stuurde hij het verdedigingsschrift *Pro Daniele Heinsio adversus Joannis Croii calumnias Apologia necessaria* naar de drukker (Bots-Leroy, *o.c.* III, p. 194-195).

7 Didier Hérault, tot 1611 hoogleraar in het Grieks aan de protestantse academie van Sedan, vervolgens advocaat te Parijs, zag de kritiek van de geleerde Claude Saumaise op zijn *De rerum iudicatarum auctoritate libri II. Eiusdem observationum et emendationum liber unus*, Parijs 1640, met vertrouwen tegemoet. Nog voor de ontvangst van de *Miscellae defensiones pro Cl. Salmasio, de variis observationibus et emendationibus ad ius atticum et romanum pertinentibus*, Leiden (Maire) 1645, ging hij op zoek naar nieuwe bewijsplaatsen. Het weerwoord *Quaestionum quotidianarum tractatus; eiusdem Observationes ad ius atticum et romanum, in quibus Claudii Salmasii Miscellae deffensiones eiusque Specimen expenduntur* verscheen een jaar na zijn overlijden in 1649 (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 58-60, p. 79, p. 86, p. 370, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 419-420 en p. 539).

quid nobis datura sit schola vestra Lugdunensis[8] videbimus.[9] Cypriano et professionem et cum dote coniugium gratulor. Non tanti fuit fatidicum credi Salmasium, ut ne hoc fieret.[10] Blondelli omnia videre desidero. Est enim peritissimus historiae, sed nonnunquam transversum eum agit pars illa cui se addidit.[11] Miror domini Avauxii egregiam liberalitatem.[12] Miror Blaeuwium adeo chartae esse parcum.[13] Magni margines ornant libros et lectoribus sunt ad annotandum utiles. Omnia mea praestantissimo parenti vestro[14] et Claritati

8 De Leidse theoloog Friedrich Spanheim troostte in maart 1645 de Schotse schrijver David Buchanan met een *Epistola ad Davidem Buchananum super controversiis quibusdam quae in Ecclesiis Anglicanis agitantur*, Leiden (Maire) 1645 (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 73-75, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 134).

9 Een uitnodiging van de Schotse 'commissioners' om zijn studie *De primatu papae* op te dragen aan de Parlementen van Engeland en Schotland had de Leidse hoogleraar Claude Saumaise geïnspireerd tot het opstellen van een actuele inleiding (*Apparatus*) 'contre la Monarchie Ecclesiastique et l'Anarchie des Independans' (Leroy, *Dernier voyage*, p. 186; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 91, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 418 en p. 429). In september 1645 legden de Leidse Elzeviers de laatste hand aan zijn *Librorum de primatu papae pars prima, cum apparatu. Accessere de eodem primatu Nili et Barlaami tractatus* (Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 442-443).

10 In zijn *Diatriba de mutuo, non esse alienationem adversus Coprianum Quemdam iuris doctorem, auctore Alexio a Massalia, domino de Sancto Lupo*, Leiden (Maire) 1640, p. 6 en p. 155, had Claude Saumaise de 'onkunde' van Cyprianus Regneri ab Oosterga, 'doctorculus' van de Leidse universiteit, aan de kaak gesteld. Hij bleef zijn opponent, inmiddels hoogleraar in de rechten te Utrecht, achtervolgen in zijn *Disquisitio de mutuo, qua probatur non esse alienationem, auctore S(almasio) D(e) B(urgundia)*, Leiden (Maire) 1645.

11 De Franse predikant David Blondel was de laatste tijd nalatig met de aanlevering van de kopij van zijn *Apologia pro sententia Hieronymi de episcopis et presbyteris* aan de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu. Nadat hij op verzoek van zijn geloofsgenoten studie bad gemaakt van *De formulae Regnante Christo in veterum monumentis usu, iustas pro regibus maximis Philippo I et II, summaque regum omnium potestate, vindicias complexa diatribe*, Amsterdam (Blaeu) 1646, schonk hij zijn verhandeling weer de volle aandacht. In 1646 kon de *Apologia* in omloop worden gebracht (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 445, II, p. 233-235 en III, p. 55-57, p. 118 en p. 487).

12 De Deventer hoogleraar Johannes Fredericus Gronovius mocht een eregeld in ontvangst nemen voor zijn opdracht van zijn *Titi Livii Historiarum libri ex recensione J.F. Gronovii*, Leiden (Elzevier) 1645, aan de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux.

13 De Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu had zijn toezegging om Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) uit te geven in de 'grecs du roi' ingetrokken.

14 Zelfs de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius kon de drukker niet bewegen tot een uitgave naar het voorbeeld van de quarto-edities van de *Dicta poetarum quae apud Io. Stobaeum exstant. Emendata et Latino carmine reddita ab Hugone Grotio*, Parijs (apud Nicolaum Buon) 1623 (*BG* no. 458) en 1625 (*BG* no. 459), en de *Excerpta ex tragoediis et comoediis Graecis tum quae exstant, tum quae perierunt: emendata et Latinis versibus reddita ab Hugone Grotio*, Parijs (apud Nicolaum Buon) 1626 (*BG* no. 468).

vestrae permitto.[15] Paro me itineri ad reginam nostram; quod iter capturus sim, adhuc incertus.[16]

Deus, vir clarissime, Claritatem vestram cum suis caritatibus sospitet,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XV Aprilis 1645.

Adres: Viro clarissimo eruditissimoque, domino Isaaco Vossio.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Isaaco Vossio.

Bovenaan de copie te Rotterdam: Isaaco Vossio.

7416. 1645 april 15. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Didericus ad marescallum Turennam rediit.[2] Magnam se eius curam habiturum promisit mihi dux Anguianus.[3] Cornelius nihil eorum facit quae facere deberet.[4] Quod sopita est Lusitanica controversia, recte factum;[5] male, quod in incerto teneatur Societas Batavorum Indicana: miror socordiam.[6] Beaupuyus, qui huc navibus longis mitti dicebatur, huc non venit, sed retinetur captus in arce Sancti Angeli, in quo

15 De uitgave kwam na Grotius' overlijden stil te liggen. De draad werd in de achttiende eeuw opgepakt door Jeronimo de Bosch (1740-1811) in zijn editie *Anthologia Graeca cum versione Latina Hugonis Grotii edita*, 5 delen in quarto, Utrecht 1795-1822 (*BG* no. 534); zie F.F. Blok, *Isaac Vossius en zijn kring*, p. 226-233.

16 Grotius' reis ‘ad loca nobis propinquiora’ (Munster/Osnabrück of Stockholm).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 749 no. 1757. Antw. op no. 7403.

2 De Frans-Weimarse ‘aide de camp’ Dirk de Groot was teruggekeerd in de kwartieren van de Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne; zie nos. 7418, postscriptum, en 7420.

3 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en de Hessische resident Winand von Polhelm lieten zich lovend uit over de missies van de Frans-Weimarse ‘aide de camp’ Dirk de Groot naar het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel; vgl. nos. 7127 en 7408, en Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 387.

4 De familie was van oordeel dat Cornelis de Groot in Venetië zijn tijd en geld verspilde.

5 Willem en Pieter de Groot, advocaten van de Oostindische Compagnie, hadden bijgedragen aan de totstandkoming van een wapenstilstand op het eiland Ceylon. Op 27 maart had de Portugese ambassadeur Francisco de Sousa Coutinho zijn handtekening geplaatst onder een provisioneel Staats-Portugees verdrag over de verdeling van de kaneellanden tussen fort Galle en Colombo (Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 193-195).

6 Grotius hoopte op een initiatief van de zes V.O.C.-kamers (Amsterdam, Zeeland (te Middelburg), Rotterdam, Delft, Hoorn en Enkhuizen) tegen het besluit van de gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande, dd. 4 maart 1645, om het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie ‘impetrabel en open voor een ieder’ te verklaren. In mei verenigden de strijdende partijen - met uitzondering van Friesland - zich in het voorstel ‘de voorschr. oude Compagnie, den 4 Maert te voren gebroken, te redintegreren en te herknopen en sulcx deselve te continueren tot ultimo December van dat jaar’ (*Pieter van Dam. Beschryvinge van de Oostindische Compagnie* I, deel I, p. 65-67).

minus ipsi aliisque periculi est.[7] Marescalli Torstensonii arma video late se spargere per Moraviam,[8] quae res

7 Paus Innocentius X was niet ingegaan op een Frans verzoek tot uitlevering van de in de Engelenburcht vastgehouden ‘important’ François Le Dangereux, heer van Beaupuis (Beaupuy).

8 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 15 april 1645.

et ipsius exercitui quaestuosa et principi Rohanio[9] non inutilis futura est. Turca per Siciliam Italiamque omnem multum metuitur.

Literae reginae nostrae ad reginam regentem de me sunt omnium quae unquam scriptae sunt honorificentissimae.[10] Mihi regina nostra magna pro opera navata hactenus praemia promittit, neque in maiore aetate immemorem se futuram eorum quae, dum pupilla esset, bene gessi. Ego per vestra loca transire nolim, si id evitari poterit.

Incipiet iam Monasterii ac Osnabrugi paulo citatius progredi pacis negotium.[11] Ventum enim est ad capita rerum.[12]

Saluta, quaeso, uxorem et liberos et Petrum admone,[13] ne tempus inutile labi patiatur, neque in aliis potius quam in se spes suas habeat repositas.

Deus vos servet,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

Lutetiae, 15 Aprilis 1645.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Guilielmo Grotio, iurisconsulto.

7417. 1645 april 15. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick danck uwe Ed. zeer van zijne advysen,[2] die wij in deze tijden wel van doen hebben.[3] Zoo Hollant zulcx blijft geresolveert als uwe Ed. schrijft, zie ick dat de

9 'Rohanio', verschrijving voor 'Ragozio'.

10 In haar brieven, dd. 30 december 1644/9 januari 1645 (no. 7242), had koningin Christina van Zweden haar ambassadeur in Parijs op eervolle wijze opgedragen om zich 'ad loca nobis propinquiora' te begeven.

11 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar hadden op 10 maart hun antwoord op de Franse 'propositio I[a]', dd. 24 februari 1645, overgedragen aan de Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini.

12 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hadden in Osnabrück visites uitgewisseld met de keizerlijke gevolmachtigden Johann Maximilian, graaf Lamberg, en Johann Baptist Krane.

13 De Haagse advocaat mr. Pieter de Groot begeerde een plaats op de Hollandse regentenkussens.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, 30 B no. 39. Mogelijk tezamen met no. 7418, dd. [15]/18 april 1645.

2 De Zeeuwen hadden hun fiat gegeven aan een wapenvereniging met de Zweden ter 'versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee' (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 182-186).

3 De Unie herstelde zich toen de Staten van Holland in de tweede helft van april met de andere gewesten een schikking troffen over de betaling van hun quote (500000 gulden) in de extra bijdrage van één miljoen gulden aan het 'groot desseyn ende entreprinse' van Frederik Hendrik in Vlaanderen (*Res. SH*, dd. 18 april 1645; *Het Staatsche leger* IV, p. 143-149, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 178-186).

zaecke door gewelt ofte vrede tot een goed einde zal comen.[4] Den voorslagh aengaende het tolgelt is

4 De Hollandse kooplieden en schippers waakten over hun belang in de vrije vaart. Op 19 april legden de Staten-Generaal de laatste hand aan de resolutie waarbij zij 50 schepen en een landingsleger van 5000 soldaten beschikbaar stelden voor de 'nieuwe oorlog' met de koning van Denemarken (Kernkamp, *o.c.*, p. 187-196).

niet quaed.[5] 't Zoude connen zijn dat de heer Coningsmarck eenige quartieren aen de Weser de Hessische zoude inruimen[6] ende nemen voor hem de quartieren van Oost-Vrieslant[7] als hem best zijnde gelegen. 't Accommodement van Zeilan[8] schijnt meer te gaen voor Portugael als voor de onzen.[9] Uwe Ed. ziet de hevicheit van de puritainen dat zij aen een coninginne haer noodigh onderhout onthouden, zoo zij niet de nieuwe voet van religie wilt aennemen.[10]

Op mijne revocatie werden zoo ick zie verscheide glossen gemaect. 't Zijn maer pretexten, de rechte reden comt uit Hollant.[11] Mijne schriften stuiten tegen de Augsburgsche confessie niet, ende accorderen met Melanthons advysen.[12] Groote traversen in het waernemen van de hoocheit van Swede zijn mij hier bejegent ende ick en heb geen support

5 In de aanloop tot de Generaliteits-resolutie (*supra*, n. 4) kwam er in de vergadering van de Staten-Generaal ook een discussie op gang over de ‘ampliatie en veranderinge’ van de instructie voor de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker, Cornelis van Stavenisse, dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim Andreae. In de eerste plaats (art. 1 en 2 van de gewijzigde instructie, dd. 19 april 1645) werden zij gelast hun hoedanigheid van bemiddelaars af te leggen en in afzonderlijke onderhandeling te treden met de commissarissen van de koning van Denemarken. Het achtste artikel bevatte het voorschrift dat de ambassadeurs moesten streven naar de terugkeer van het Sonttoltarief ten tijde van het erftractaat van Spiers van 1544, ‘doch soo sulcx niet en souden konnen worden gheoptineert, soo sullen de Heeren Ambassadeurs op voorgaende verklaringhe van ‘non prejuditie’ daer van ‘gradatim’ moghen wijcken’, met andere woorden: het in 1544 gangbare tarief van één rosenobel mochten zij verdubbelen en als dit aanbod ook nog te laag bleek te zijn, konden zij ‘bij provisie komen tot eenighe belastinghe, doch oock met trappen, achtervolghens seeckere Lijsten of Rollen daer toe gheformeert, ende dit alleenlijck voor den tijdt, ten minsten van dertich Jaren, met uytdruckelijck bedingh, dat 't eynde der voors. tijt, het gemelte Erf Tractaet wederom in sijne volle kracht sal wesen’ (*Aitzema* (f^{o}) III, p. 4-9, en Kernkamp, *o.c.*, p. 219-221).

6 De landgravin van Hessen-Kassel had gaandeweg haar vertrouwen verloren in de goede afloop van de Haagse besprekingen over de Hessische inkwartiering in Oostfriesland. Het plan om de assistentie in te roepen van de Zweedse luitenant-generaal Hans Christoph, graaf van Königsmarck, leek evenwel meer op een dreigement dan een werkelijke intentie.

7 Op 24 april bracht de Franse envoyé Godefroi d'Estrades de betrokken partijen - de landgravin, graaf Ulrich II van Oostfriesland en de Staten-Generaal - nader tot elkaar in een accoord over de verlenging van het staakt-het-vuren voor de duur van 10 maanden (*Aitzema* (f^{o}) III, p. 41-42; *Correspondance d'Estrades* I, p. 253-254, en L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 257-258).

8 De totstandkoming van een wapenstilstand op het eiland Ceylon. Op 27 maart had de Portugese ambassadeur Francisco de Sousa Coutinho zijn handtekening geplaatst onder een provisioneel Staats-Portugees verdrag over de verdeling van de kaneellanden tussen fort Galle en Colombo (Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 193-195).

9 ‘De onzen’, de voorstanders van de Verenigde Oostindische Compagnie.

10 Elisabeth Stuart, de ‘Winterkoningin’, weduwe van keurvorst Frederik V van de Palts, resideerde in Den Haag. In de zomer van 1644 ontving zij de eerste aanmaning van de ‘commons’ om haar hofpredikant Samson Johnson te ontslaan (no. 7006 (dl. XV)). Na een weigering trok het Lagerhuis haar toelage in, zodat zij een beroep op de Staten-Generaal moest doen voor een lening van 60000 gulden. Een tweede aanmaning brak haar trots (C. Oman, *Elizabeth of Bohemia*, p. 359, en *CSP Dom. 1645-1647*, p. 125-126).

11 Grotius' antwoord op de ‘ontslagbrieven’ van koningin Christina van Zweden, dd. 30 december 1644/9 januari 1645 (no. 7242). Hij stoorde zich vooral aan het Haagse praatje dat op de omslag van het postpakket dat de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes op 15 maart 1645 kreeg aangereikt, met kapitale letters stond aangetekend: ‘Discreditorium Grotii’; zie no. 7388.

12 Philippus Melanchthon (1497-1560), een van de opstellers van de Augsburgse Confessie van 1530; vgl. nos. 6944 en 6959 (dl. XV).

gehadt nae behooren.[13] 'tGunt hier passeert heb ick altijd wel geweten ende wel geadviseert, zoo wel als iemant. In Swede meene ick niet te woonen.[14] De coninginne van Sweden moet mij goed emploi geven ofte vrijstellen.[15] Met Cerisantes zoude ick correspondentie hebben gehouden, zoo hij niet overal gezegt en had met mij niet te doen te hebben,[16] last te hebben alles alleen te doen ende bij mij comende van 'tgunt hij gezegt had ofte dat hem gezegt was, mij gantsch niet en hadde gecommuniceert. Maer wat ick doe werdt quaelijck beduit om de menigte van vijanden dien ick hebbe. Eens van een groote staet verongelijckt te zijn is een werck zonder einde. Ende bij de geallieerde zijnde, can men den wedersteu[i]t daervan niet ontgaen.[17] In de zaecken van Engelant[18] heb ick niet gesproocken dan gelijck alle dienaers van de coningen behooren te doen ende dicmael niet alleen van Swede maer oock van de plenipotentiaires verzocht ordre waernae ick op die materie mijne propoosten zoude reguleren,[19] maer niet daervan becomen.

15 April 1645.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 15 April 1645 uyt Paris. Revocatie, meent in Sweden niet te wonen.

7418. [1645] april [15]/18. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Monsieur de Treville,[2] die den quaden tijd van den cardinael de Richelieu was vrij gepasseert[3] ende onlancx in de Bastille was gestelt om wat te hoochdragende

13 De rijksregenten in Stockholm schonken nauwelijks aandacht aan het vraagstuk van het ‘waernemen van de hoocheit van Swede’ aan het Franse hof (no. 6916 (dl. XV)). In 1641-1642 spraken zij reeds over Grotius' terugroeping (no. 5220 (dl. XII) en no. 5926 (dl. XIII)).

14 Ook Maria van Reigersberch piekerde niet over een verhuizing naar Zweden (Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 256-258).

15 Grotius dacht aan ‘een andere Ambassade op gelijke gagie’ (no. 7408, n. 15).

16 Omdat de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes liever luisterde naar de influisteringen van kardinaal Jules Mazarin en de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had Grotius in de eerste week van augustus 1644 de banden met de ‘envoyé’ in Deense aangelegenheden verbroken (nos. 6883, 6913, 6916, 6961, 6989 en 6993 (dl. XV), en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 211 en p. 259).

17 Vgl. de kritiek van Frederik Hendrik op het functioneren van de Zweedse ambassadeur in Parijs (no. 6943 (dl. XV)).

18 ‘In de zaecken van Engelant’. Koningin Christina van Zweden had de Schotse diplomaat Hugh Mouat in maart 1644 gemachtigd om de Parlementen van Schotland en Engeland een alliantie ‘contra quoscunque’ aan te bieden.

19 Grotius had steeds geijverd voor een koninklijke Frans-Engels-Zweedse alliantie tot herstel van de keurvorstelijke familie in de Palts (no. 7320, n. 22).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 40. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 7417, dd. 15 april 1645.

2 Op 4 maart had Armand-Jean de Peyre, graaf van Troisvilles (Tréville), commandant van de musketiers, zich zo geërgerd aan de weigering van de kanselier Pierre Séguier om een aan hem toegewezen arrest van de ‘Conseil du roi’ van het koninklijke zegel te voorzien, dat hij de acte in het vuur wierp en zijn beklag ging doen bij de regentesse. De koningin duldde geen onruststokers in haar omgeving en liet hem zijn zonden overdenken in de Bastille. Op zaterdag 8 april gaf zij de onbesuisde musketier zijn vrijheid terug (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 262-266 en p. 275).

3 Koning Lodewijk XIII had de graaf van Troisvilles (Tréville) steeds in bescherming genomen tegen de intriges van Richelieu; vgl. no. 7359.

woorden, is weder in vrijheit gestelt. Men heeft hier nieuws elcke muy wijns[4] beswaert met veertich

4 Een Parijse ‘muid’ (268 liter).

stuvers. Maer het meeste geld werd genomen bij advance uit het incomen van de aenstaende jaeren 1646 ende 1647.[5] 't Parlement van Parijs heeft de grootste reputatie niet behaelt, doordien zij in de taxe over de rijcken haerselve hebben willen eximeren.[6] De mescontentementen doorgaens in de parlamenten zijn groot.[7] Den hertogh van Orleans is gegaen nae de wateren van Bourbon;[8] zal wedercomen in Mai om dan te gaen nae Vlaenderen. Den prins van Condé is gegaen nae Bourgogne.[9]

Den hertogh van Anguien is noch niet gereed om nae den Rijn te vertrecken.[10] Den marescal de Turenne heeft bijeengehaelt ontrent tienduizent man; is den Rijn gepasseert bij Spier.[11] De Beierschen schijnen hem niet [te] vresen, hebbende haere meeste trouppe bij Canstad.[12] Eenige advysen zeggen dat de Beierschen het blocus van Nagold[13] hebben verlaeten; oock de steden Pfortzheim ende Bretten,[14] die bij den marescal de Turenne zoude zijn bezet, wiens principale quartier zoude zijn bij Wiseloch.[15] Eenige compagnië[n] van de guardes ende anderen zijn gezonden om 't belegh van La Motte te verstercken. Die van binnen hebben een uitval gedaen

5 Michel Particelli, heer van Emery, 'contrôleur général des finances', nam een voorschot op de belastingopbrengsten van de jaren 1646 en 1647.

6 De raadsheren van het Parlement van Parijs waren vrijgesteld van 'la taxe des aisés' (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 93-101).

7 De Parlementen van Aix, Grenoble, Toulouse en Bordeaux verzetten zich tegen het harde optreden van de belastinginners in de Provence, Dauphiné, Languedoc en Guyenne (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 91-93, en *Lettres au chancelier Séguier* II, p. 758-772).

8 Ter voorbereiding van zijn krijgstocht naar de Vlaamse kuststeden Mardyck en Duinkerken bracht de 'generalissimus' Gaston van Orléans een bezoek aan de heilzame wateren van Bourbon-Lancy. Op 28 mei begaf 'Monsieur' zich naar het front (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 275 en p. 281-282).

9 Ondanks zijn jicht en 'stenen' (graveel; calculus) aanvaardde Henri II de Bourbon, prins van Condé, op 10 april de reis naar Bourgondië (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 275). Het bezoek aan zijn gouvernement hield verband met de verlenging van de wapenstilstand tussen het hertogdom en het Spaanse graafschap Bourgondië (Franche-Comté) (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 517 en 522).

10 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had in maart een inspectieronde gemaakt langs de kwartieren van zijn leger in Champagne. Omdat de instructies voor zijn nieuwe campagne nog niet in orde waren gemaakt, keerde hij terug naar Parijs. Eind mei vertrok hij naar het front (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 410-419).

11 De Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, had op 24 maart in Spiers het sein gegeven voor een mars naar de kwartieren van de Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy te Schwäbisch-Hall, Nördlingen en Bad Mergentheim (Mergental). Op 30 maart voegde hij zich in de omgeving van Durlach (Bretten en Pforzheim) bij zijn troepenmacht van 5000 ruiters en 6000 infanteristen (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 40-41, en II, p. 337).

12 De Zwabisch-Beierse generaal Johan van Werth (*infra*, n. 39) sloot zich in april weer aan bij zijn eenheden in Schwäbisch-Hall en Bad Cannstatt (Stuttgart) ('Brieven van Bilderbeek', in *Kronijk HG* 24(1868), p. 538). Zie de *Gazette 1645*, no. 45, dd. 22 april 1645: 'Jean de Wert ayant passé par Eychstad, et de là par Hal en Suabe avec peu de suite, est allé vers Stutgard et le Nékar, où il n'a trouvé que fort peu de ses troupes'.

13 Soldaten van de Frans-Weimarse bevelhebber Rheinhold von Rosen hadden in februari de vesting Nagold veroverd.

14 Toen de Zwabisch-Beiersen bemerkten dat het leger van de Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, positie had gekozen in de omgeving van Durlach (*supra*, n. 11), gaven zij het terrein weer prijs aan de Frans-Weimarsen (*Gazette 1645*, no. 46, dd. 22 april 1645).

15 Wiesloch, ten noorden van Pforzheim en Bretten.

ende daerinne tweehondert van de haeren verloren.[16] Men zegt noch dat den hertogh van Lorraine comt tot ontzet ende dat Marsyn

16 De Franse bevelhebber Pierre de Magalotti stond op zijn post toen soldaten van het Lotharingse bolwerk La Motte het werk aan de belegeringstorens wilden verstoren (*Gazette 1645*, no. 41, 'extraordinaire du XIII Avril 1645: La chasse donnée à la garnison de la Mothe, avec perte de plusieurs Lorrains'.

met eenige goede regimenten hem tegen zal gaen.[17] Zoo 't ontzet geluckt, zegt men dat den hertogh wil gaen dienen den coning van Engelant, 'twelck ick niet licht en gelove,[18] alsoo den keizer ende Spaignie in deze tijd hem goede quartieren ende conditiën zullen presenteren, volck overal zeer van noode zijnde. In Vlaendere hooren wij dat de ruiterie wat is herstelt; dat noch tweeduizent man te voet ende tweehondert paerden werden aengenomen. Dat Lamboi is gearriveert bij Ipres, alwaer het principale rende[z]-vous is;[19] Buquoi doot,[20] vier Spaignaerden gevangen als geattenteert hebbende op het leven van Piccolomini.

Den grave van Harcourt werdt gezegt het leger in Catelagne versterckt te hebben van tienduizent man.[21] Roses is van 't begintzel af van deze maent belegert.[22] De stadt werdt gedefendeert bij don Diego Cavallero, die voordezen gouverneur is geweest van Perpignan.[23] De Fransche schepen ende galeien zijn ten deele gearriveert, ten deele gaen daer nae toe. Hier werden verwacht Sappipha ende Zinches, ambassadeurs uit Polen,[24] om de princesse Marie te haelen.[25] Den paus geeft aen den coning van Polen

17 Zodra hertog Karel IV van Lotharingen vernam dat de Franse troepenwerver Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marschin), 30 ruitercompagnieën tegen hem in het veld had gebracht (*Gazette 1645*, no. 40, dd. 8 april 1645), trok hij zijn beloften aan Laurent Cliquot, gouverneur van La Motte, weer in.

18 De diplomatieke agenten van koningin Henriëtte Maria van Engeland zochten ondertussen naarstig naar geld en schepen voor het transport van de Lotharingers naar Engeland. Tegen de tijd dat zij zich verzekerd hadden van de steun van kardinaal Jules Mazarin en Frederik Hendrik, dong hertog Karel IV al weer naar de gunsten van de Habsburgers (*Archives d'Orange-Nassau*, 2me série IV, p. 125-129 en p. 131-137; S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 122-125, en *Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 519-520 en p. 525-526).

19 Het krijgsberaad in Ieper (Ypres). De keizerlijke legerleider Willem, baron van Lamboy, onderhandelde waarschijnlijk over de inkwartiering van zijn Spaans-Westfaalse wervingen in de Zuidelijke Nederlanden (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 521-523).

20 De Zuidnederlander Charles-Albert de Longueval († 1663), graaf van Bucquoy, bevelhebber van het Henegouwse leger, dreigde slachtoffer te worden van de bezuinigingsdrift van de 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini (no. 7333, n. 35). Zijn retraite was van korte duur. In de laatste week van april ontving hij de benoeming tot generaal van de artillerie (*Gazette 1645*, no. 50, dd. 6 mei 1645).

21 De Franse onderkoning Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, was op 22 maart met groot vertoon de Catalaanse hoofdstad binnengetrokken (*Gazette 1645*, no. 41, 'extraordinaire du XIII Avril 1645: L'entree du Comte de Harcourt dans Barcelonne'). Eind april verscheen hij aan het front bij Cervera (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 299-302).

22 De belegering van de Catalaanse havenstad Rosas door het leger van de Franse bevelhebber César de Choiseul, graaf van Du Plessis-Praslin.

23 De Spaanse garnizoenscommandant don Diego Caballero had in augustus 1642 deelgenomen aan de onderhandelingen met de Franse maarschalken Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, en Charles de Schomberg, hertog van Halluin, over de capitulatie van Perpignan (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 227, p. 231 en p. 347).

24 Vermoedelijk wordt hier gedoeld op de Pools-Litouwse vice-kanselier Kazimierz Leon Sapieha en de Ermlandse bisschop Wacław Leszczyński (Lescinius).

25 Koning Wladislas IV van Polen bleef bij zijn voornemen om een huwelijk aan te gaan met de Franse prinses Maria (Louise-Marie) van Gonzaga, dochter van hertog Karel I van Nevers en Mantua ('Brieven van Willem van Liere', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 285). In augustus 1645 stuurde hij de Ermlandse bisschop Wacław Leszczyński en Krzysztof Opaliński. 'woiwode' van Poznań, naar Parijs (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 216 en p. 218). Op 5 november mocht de 'woiwode' de koninklijke bruidegom vertegenwoordigen op de inzegening van het Poolse huwelijk in de kapel van het Palais-Royal (*Tallemant des Réaux* I, p. 584-592 en p. 1191-1200).

hoope van Vizcomte,[26] die bij denzelve coning was gerecommandeert geweest, cardinael te maecken.[27]

De vergadering die tot Francfort tot noch toe is geweest, is geresolveert te gaen nae Osnabrug ende Munster, waertoe den hertogh van Beieren veel heeft geholpen. De aggreatie van den keiser werdt hierop verwacht, die daertoe niet en zal comen dan door nood.[28] Men gelooft tot Francfort dat den marescal Torstenson om den ‹Rijn› Donau te passeren[29] wacht den tijd dat de paerden goed voer zullen hebben ende dat den prince Rakozzy hem naerder zal comen.[30] Men hout daer Brin ende Cremze belegert bij de heer Torstenson, de reste van Mehrenland in de macht der Sweden, Behmen ontbloot van 's keisers volck, die alles zullen doen om 'tgunt over den Donauw is te bewaeren. Waertoe zij hoope hebben omdat een notable ambassadeur uit Turckie tot vastmaeckinge van de tractaten werdt verwacht[31] ende aen de prince Rakoczy van 's keisers wegen den cancellier van Hongarie is gezonden met conditiën weinigh verschillende van deghenen die denzelve prins voordezen heeft voorgeslagen.[32] Werdt oock bij de keiserschen gearbeit om de Hungaren te vereenigen ende daerdoor aen de Sweden de passagie over den Donau ende lichtinge van volck in de patrimonaele landen van het huis van Oostenrijck te beletten. Zij hoopen haest bijeen te hebben veertienduizent paerden,[33] ende uit Stiermarck vierduizent te voet, drieduizent te voet uit opper-Oostenrijck. Den eertshertogh Leopold was te Lintz om op de zaecken aen de Ens te passen.[34] Den churfurst van

26 Paus Innocentius X erkende het feit dat koning Wladislas IV in 1640 de nuntius Onorato Visconti had voorgedragen voor een promotie tot kardinaal. Omdat zijn voorganger Urbanus VIII de aanbeveling terzijde had gelegd, bood hij de koning een nieuwe gelegenheid aan (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 705-706, en *Gazette 1645*, no. 4, dd. 7 januari 1645).

27 De Poolse prins Jan Kazimierz ontving op 28 mei 1646 de verheffing tot kardinaal. Hij zag echter af van een priesterwijding. Twee jaar later deed de kardinaal-diaken afstand van zijn kerkelijke waardigheden en besteeg als koning Jan II de Poolse troon (G.J. Lerski, *Historical dictionary of Poland 966-1945*, Westport-Londen 1996, p. 219-220).

28 Op 11 april 1645 bekrachtigde de keizer het besluit van de ‘translation des Deputationstags’ naar Munster, weliswaar met de aantekening: ‘doch dass Ihrer Kais, Maj. dero höchste Authorität und die Immediathandlung mit gedachten fremden Kronen in alle Wege verbleibe’ (*Urk. u. Act.* I, p. 867-868; Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 173-177, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 221-222, p. 235-237 en p. 256-259).

29 De hoofdmacht van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson was over Jihlava en Znojmo (Znaim) naar Krems an der Donau getrokken.

30 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi wachtte in de Kleine Karpaten (Bratislava) op een Zweedse doorbraak in de richting van Olomouc, Brno en Mikulov (*Doc. Boh.* VII, p. 181-182 nos. 525 en 529 en p. 184 no. 534).

31 De keizerlijke diplomaat Hermann, graaf van Czernin, had zijn onderhandelingen met sultan Ibrahim over de bevestiging van het Turks-keizerlijke verdrag van Szöny, dd. 19 maart 1642, kunnen afsluiten met een accoord over het herstel van de diplomatieke betrekkingen tussen Wenen en Constantinopel (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 67-68; *Doc. Boh.* VII, p. 186 no. 540, en *Gazette 1645*, no. 42, dd. 15 april 1645).

32 Kanselier György Lippay, aartsbisschop van Esztergom (Gran; Strigonia) (*Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen*, p. 716 en p. 745-746), stelde de raadgevers van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi op de hoogte van de Weense voorstellen tot hervatting van de keizerlijk-Zevenburgse vredesbesprekingen in Trnava (Tyrnau) (*Gazette 1645*, nos. 42 en 45, dd. 15 en 22 april 1645).

33 Keizer Ferdinand III deed een beroep op alle weerbare mannen in zijn Rijk (*Gazette 1645*, no. 47, dd. 29 april 1645).

34 Aartshertog Leopold Wilhelm van Oostenrijk bracht in Linz een troepenmacht bijeen ter verdediging van Freistadt en Enns tegen de oprukkende legermacht van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson.

Mentz handelt met de Hessische over de neutraliteit van Ameneburg ende andere plaetzen.[35] Hij ont-

35 De garnizoenscommandant van Amöneburg onderhandelde - misschien in opdracht van de Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt (no. 7398, n. 39) - met de Hessische generaal-majoor Johann Geyso over de neutraliteit van

fangt alsnoch zijne pensionen uit handen van een Spaensche pagader[36] tot Wenen, welcke stadt van provisie van vivres ende soldaten wel werdt voorzien. Eenige Fransche compagniën zijn bij die van Lutzenburg overvallen.[37]

De Turcsche sultane werdt gezegt een vierde zoon gebaert te hebben.[38] De keiserschen werpen de schuld van den ongeluckigen slagh zeer op den hertogh van Beieren, zeggende dat men wist dat hij zijn volck haest thuis wilde roepen ende dat men eer zulx geschiede genootzaect is geweest de slagh te hazarderen.[39]

Uit Engelant werden wij onderecht dat duizent paer pistolen, veele andere wapenen ende gelt zijn gezonden van Londen nae het Schotsche leger.[40] Dat in 't landt van Galles zevenduizent man bijeen zijn voor het parlement ende verstercking verwachten onder den colonel Massei.[41] Dat Farfax twaelffhondert paerden hadde gezonden om te verhinderen dat Pontfraict bij de coninclijcke niet en werde ontzet.[42] Dat vierduizent man ten deele te voet, ten deele te paerd haer gevoecht hadden bij den colonel Breweton bij Manchester. Dat die van Newarck uitgetrocken zijnde met twaelffhondert paerden, tweeduizent te voet de stedekens Granshan en Dardis hadden vermeestert.[43] Dat den prince van Galles in Vrancrijck zoude comen, werdt bij veelen gezegt, bij veelen oock niet gelooft.[44]

18 April.

36 De Mainzer keurvorst-aartsbisschop bleef verstoken van een bezoek van de 'pagador' (betaalmeester) aan zijn residentie in Frankfort. Op 18 juni 1645 attendeerde koning Philips IV de Zuidnederlandse 'gouverneur civil' Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, op het uitblijven van de subsidies aan de trouwe dienaar van het Habsburgse huis (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 528).

37 De Luxemburgse gouverneur Johan van Beck hield rekening met een aanslag van het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, op Trier (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 410-415).

38 De geboorte van prins Soliman (Süleyman) op 19 januari 1645 (*Gazette 1645*, no. 48, dd. 29 april 1645).

39 Hertog Maximiliaan I van Beieren had zijn campagne tegen de Franse legers aan de Rijn afgestemd op een verenigd optreden van zijn bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth (*supra*, n. 11 en 12). De order aan zijn Zwabisch-Beierse ruitereenheden om zich terug te trekken uit de strijd in Bohemen, kwam te laat. Pas een week na de slag van Jankov (24 februari/6 maart) ontving hij een teken van leven van generaal Johan van Werth (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 151-153).

40 Alexander Leslie, graaf van Leven, bevelhebber van het Schotse expeditieleger, ontving de wapens in ruil voor zijn steun aan het parlementsleger van sir William Brereton in Shropshire (Salop) en Cheshire (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 349-352).

41 Het 'Committee of Both Kingdoms' schonk luitenant-kolonel Edward Massie (Massey) († ca. 1674) het bevel over de legereenheden in Gloucester, Hereford, Monmouth, Glamorgan, Radnor en Brecknock (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 345; *DNB* XXXVII, p. 2-5).

42 Ferdinando Fairfax, de parlementsgezinde gouverneur van York, herstelde de bressen die de ruiters van sir Marmaduke Langdale in de belegeringswerken van Pontefract Castle hadden geslagen. Zijn standvastigheid werd in juli beloond met de capitulatie van het koninklijke garnizoen (*CSP Dom. 1645-1647*, p. 27 en p. 70-71).

43 De ruiters van sir Marmaduke Langdale inspireerden de koninklijken in Newark-on-Trent tot een aanval op de steden Grantham en 'Dardis' (Denton ?) in Lincolnshire (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 334, p. 340, p. 355 en p. 367).

44 Karel, prins van Wales, was naar het westen (Bristol) getrokken (*Gazette 1645*, no. 37, dd. 1 april 1645; *Briefw. C. Huygens* IV, p. 135 en p. 139, en 'Brieven van den gezant in Engeland', in *Kroniek HG* 25(1869), p. 47-48). Enkele waarnemers brachten deze reis in verband met het voornemen van koningin Henriëtte Maria om haar zoon van een rijke bruid - Anne-Marie-Louise van Orléans, hertogin van Montpensier, of 'Mademoiselle d'Orange' - te voorzien (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 150-151, en *Archives d'Orange-Nassau*, 2me série IV, p. 132-139).

Een brief die ick crijgh van mijn zoon geschreven uit Philipsburg den 6 April[45] zegt dat den marescal de Turenne was te Pfortzheim. Dat alle de Fransoisen den Rijn waeren gepasseert, uitgenomen drie regimenten ruiterie.[46] Dat de Beiersche waeren aen beide zijde van de Neckar. Dat Marsyn om op den hertogh van Lorraine te passen bij zich had dertich compagnië[n] te paerd.[47] Andere advysen leeren ons dat den hertogh van Beieren sterckt ende provideert Offenburg, Stolhove, Lichtenau ende eenige andere plaetzen.[48] Dat de Fransoisen uit Weilburg getrocken Kirperg hebben ingenomen.[49] Dat Roses in Catelagne belegert werdt bij negenduizent man, gedefendeert bij zeventienhondert.[50] Dat den Persaen Bagdet belegert.[51] Uit Engelant dat 's conincx volck van Excester eenigh volck van Waller hebben geslagen ende die van prins Robbert ende Mauris eenige van Breuilton.[52] Uit Ierlant dat de roomschgezinden het fort van Dunkanan met eene goede haven hebben becomen[53] ende belegeren Jeoghil.[54]

Adres: Mijnheer/mijn heer van Reigersberg, eerste raed in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port 10 st.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den XVIII April 1645 uyt Paris.

45 De brief is niet overgeleverd. De Frans-Weimarse 'aide de camp' Dirk de Groot was teruggekeerd van zijn tweede of derde missie naar het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel.

46 De Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, had zijn kwartieren in Spiers reeds opgebroken; *supra*, n. 11.

47 De compagnieën van de Franse troepenwerver Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marschin), blokkeerden de toegangswegen naar het Lotharingse bolwerk La Motte. Hertog Karel IV van Lotharingen kwam niet opdagen (*supra*, n. 17).

48 De Zwabisch-Beiersen versterkten hun steunpunten aan de Rijn: Offenburg, Lichtenau en Stollhofen (ten westen van Baden-Baden) (*Gazette 1645*, no. 43, dd. 15 april 1645).

49 Dezelfde *Gazette 1645* (*supra*, n. 48) berichtte dat de Franse soldaten die de wintermaanden in Weilburg hadden doorgebracht, op de weg van Limburg naar Bingen het plaatsje Kirberg hadden overvallen 'et apres y avoir fait un grand butin ils se retirérent à Mayence'.

50 Zie de *Gazette 1645*, no. 43, dd. 15 april 1645: 'Le Comte du Plessis Praslin est devant la ville de Roses des le 25 du passé avec 9000 hommes'.

51 Schippers in Marseille spraken over een aanval van sjah Abbas II op Babylon (ten zuiden van Bagdad).

52 Uit Londen kwam het nieuws dat 'les Generaux qui sont pres du Prince de Gales, à Exeter, ont n'agueres donné un notable eschec aux troupes du Parlement, que le Chevalier Waller commande'. Ook kon de *Gazette 1645*, no. 43, dd. 15 april, een overwinning melden van de prinsen Rupert (Robert) en Moritz (Maurits) van de Palts op het leger van sir William Brereton.

53 Sir Laurence Esmonde, garnizoenscommandant van Duncannon in het graafschap Wexford, had zich aan de zijde van de parlementsgezinde gouverneur van Munster geschaard. Op 19 maart, na een belegering van twee maanden, moest hij zijn vesting overdragen aan de katholieke legerleider Thomas Preston (*Gazette 1645*, nos. 30, 34 en 43, dd. 18 en 25 maart en 15 april 1645).

54 De belegering van Youghal, ten oosten van Cork.

7419. 1645 april 15. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Constitutum est in conventu Francofurti,[2] ut is conventus transferatur ad loca, in quibus de pace agitur, anniso ad hoc maxime Bavaro. Sed expectatur approbatio imperatoris, qui huc pertractus magis ab aliis quam sua sponte veniet. Culpa ibi infelicis proelii in Bavarum coniicitur: metu enim ne is copias suas revocaret, praecipitatam fuisse rem in pugnae periculum. Creditur autem Torstensonius non transiturus Danubium, priusquam et princeps Ragozius propius accesserit et abunde adsit unde equi alantur. Caesariani Viennae prospexerunt de milite et commeatibus; sperant se recollecturos equitatum ad XIV millia, pedites autem ex Stiria venturos quater mille, ex Austria superiore ter mille. Ex Turcico imperio legatum illustrem expectant, qui pacem firmet. Et conditiones ad principem Ragozium mittunt ferme tales, quales ipse antehac poposcerat. Hungarorum animos sibi reconciliant, ut Suedis prohibeatur Danubii transitus et conscriptio militum in locis illis. Leopoldus Lintzii est et res ad O[e]nasum ordinat.

Galli sub mareschallo Turennae ad X millia Rhenum quidem ad Spiram transiere, sed apud Canstadium Bavari satis virium habere se putant ad inhibendos eos progressus. Electori Mogontiacensi pensiones Hispanicae adhuc procedunt per numeratorem qui Viennae est. Agit cum Hassicis, ut Amoenoburgum et alia quaedam extra belli iniurias ponantur.

Ad obsidendas Rosas naves Gallicae partim venerunt, partim Massilia solverunt, ut illuc eant. Defendit locum Didacus Cavallerus, idem qui Perpinianum antehac. Harcurtius in Catalania exercitum decem auxit millibus. Qui in Motta sunt Lotharingiae, infelici eruptione ducentos suorum amisere. Contra ducem Carolum it Marsinus cum bonis cohortibus. Manat tamen fama de ducis Caroli consilio in Angliam transeundi, ut regi Angliae militet. In Flandria instauratur equitatus; novi conscribuntur equites ducenti, pedites mille. Mortuus est Bucquoius. Qui vitae Piccolominaei insidias struxisse dicuntur Hispani sunt milites quatuor. Lamboius apud Ipras est, ubi et aliae coeunt Hispanorum copiae.

Dux Aurelianensis ab aquis Borboniis rediturus huc putatur affecto mense Maio. Duo hic ex Polonia expectantur legati, Sapieha et Lineties,[3] ad conficiendum cum Mantuana virgine matrimonium. Regi autem Poloniae papa spem facit dandi cardinalatus Vicecomiti, quem rex Poloniae commendavit. Constantinopoli sultana quartum marem peperisse dicitur. Trevilla, qui in Bastiliam nuper coniectus fuerat ob verba liberiora, inde exiit. Impositum vino augmentum oneris ad solidos XL. Interim per antecessum pecuniae sumuntur de futuris obventionibus anni 1645 et 1646.[4] Qui in parlamento sunt Parisiensi, multum gratiae apud populum amisere, quod indictioni in divites semet voluerunt eximere. A Luxenburgicis militibus caesi Gallorum quidam. Imperatorem, fama est, cum Praga exiit,[5] secum sumsisse coronam

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 278; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 539 no. 579. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7420).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. [15]/18 april 1645 (no. 7418).

3 In de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7420): ‘Sappipha et Linches’; vermoedelijk wordt hier gedoeld op de Pools-Litouwse vice-kanselier Kazimierz Leon Sapieha en de Ermlandse bisschop Wacław Leszczyński (Lescinius).

4 Lees: ‘anni 1646 et 1647’.

5 Keizer Ferdinand III en aartshertog Leopold Wilhelm waren na de slag van Jankov (24 februari/6 maart) spoorslags vertrokken naar Praag. Op 7 maart ontvluchtten zij het krijgsrumoer. Voorafgegaan door een lange stoet van wagens en ruiters zetten zij koers naar de Opperpalts (*Doc. Boh.* VII, p. 183 no. 531).

regni, pecuniae autem non amplius ducatis centies mille. De Bavaris sunt qui addunt derelictam ab eis arcis Nagoldiae obsidionem; tum vero oppida Pfortshemum et Brettam, eisque praesidia imposita a mareschallo Turennae, praecipua castra habente ad Wiselochum.

Ex Anglia docemur bis mille pistolettas, arma alia et pecuniam missa Londinio ad exercitum Scoticum. In Wallia septem esse parlamentariorum militum millia accitumque, ut eas copias augeat, tribunum Masseium. A Farfaxio missos mille et ducentos, qui regios impediant, ne subveniant Pontifracto. Est et rumor eos qui Newarca exierant ad equites mille [quin]gentos, pedites mille, cepisse oppida Granshamum et Dardiam.

Deus, etc.,

H. Grotius.

Lutetiae,V/XV Aprilis 1645.

7420. 1645 april 15. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Postscriptum: Literae quas a filio meo accipio,[2] scriptae VI Aprilis Philippiburgi, nuntiant marescallum Turennae esse Pfortshemi. Exceptis tribus alis equitum Gallos omnes Rhenum transiisse. Bavaros obire Nicrum. Marsinum ducis Lotharingi conatus observare; habere secum turmas equitum XXX. Ab Erfurdia nuntiatur tribunus Reichwaldius missus a Coningsmarckio[3] capta scalis arce Ramhilta[4] venire in Franconiam. Galli Weilburgio egressi Kirpergam cepere. In Hibernia romanenses arcem Dunkanam cum egregio portu cepere; obsident vero Jeogillam. Bavarus munit Offenburgum, Stolhoviam, Lichtenaviam et loca alia, Rosas Galli obsident novem millibus militum; defenditur oppidum a militibus mille septingentis. Persa Bagdetum dicitur obsidere. In Anglia Walleri quasdam copias caesas a regiis Excestriensibus, Breveltoni vero copias a principibus Roberto et Mauritio fama hic est.

7421. 1645 april 15. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is - met uitzondering van het postscriptum - gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7419). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 268 (zonder postscriptum). De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 175 en 4° 38, 72; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 141; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2^{O}, p. 354; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 93 en Br. 24, 121.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in het postscriptum van Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. [15]/18 april 1645 (no. 7418).

3 De Zweedse luitenant-generaal Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had kolonel Johan Reichwald belast met een verkenningstocht in Frankenland.

4 De garnizoensstad Erfurt was het vertrekpunt van de Zweedse expeditie tegen Römhild (Ramhilt) (plaats ten zuiden van Meiningen) (*Gazette 1645*, no. 42, dd. 15 april 1645, en *Doc. Boh.* VII, p. 197 no. 578).

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 74. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 748 no. 1755. Antw. op no. 7402.

Ex literis Claritatis vestrae et aliorum intelligo victricia marescalli Torstensonii arma late per Moraviam procedere,[2] quod si et principi Rakoczio[3] res bene cesserint,

2 De hoofdmacht van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson was over Jihlava en Znojmo (Znaim) naar Krems an der Donau getrokken.

3 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi wachtte in de Kleine Karpaten (Bratislava) op een Zweedse doorbraak in de richting van Olomouc, Brno en Mikulov (*Doc. Boh.* VII, p. 181-182 nos. 525 en 529 en p. 184 no. 534).

multum haec omnia conferre poterunt ad pacem aequam eis extorquendam qui sponte sua ad eam venire noluerunt.

Consilium Claritatis vestrae de matrimonio[4] Deus prosperet. Ego, ubiubi ero, si quid efficere potero quod ei utile gratumve sit, id faciam animo promtissimo et qualem Claritudinis vestrae optime semper in me affectus animus meretur.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram servet,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XV Aprilis 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7422. 1645 april 22. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima regina, domina clementissima,

Cum ab Osnabruga nihil ad me pertinens acceperim,[2] paro me itineri in Suediam,[3] ut augustae Maiestati tuae ea quae in hac legatione gesta sunt, renuntiem.[4] In Italia ab armis abstinetur arcana pactione.[5] In Catalania bellum est ad Rosas, quas obsidio premunt Galli,[6] dum Hispanorum apud Siciliam et Neapolim naves metus a Turca detinet. Ad Rhenum iturus est cum novis copiis dux Anguianus exeunte, ut puto,

4 Het huwelijk van Harald Appelboom met de Hessische Susanna Rogeau werd op 7 mei 1645 in Amsterdam voltrokken.

1 Copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 255. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 21 no. 34. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 469.

2 Lange tijd had Grotius uitgekeken naar een antwoord van de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna op zijn verzoek om vrijgeleidebrieven voor zijn reis naar Munster en Osnabrück (nos. 7374, 7400 en 7428).

3 De ‘introducteur des ambassadeurs’ Anne, graaf van Brulon, had de ambassadeur reeds het afscheidsgeschenk van de koning en de regentesse gebracht; zie de *Gazette 1645*, no. 48, dd. 29 april 1645, over Grotius' vertrek uit Parijs (26 april): ‘Cette semaine, est parti de cette ville le sieur Grossius Ambassadeur ordinaire de Suéde en cette Cour, apres y avoir esté regalé par la Reine d'un fort beau service de vaisselle d'argent: le sieur de Cerisante estant ici demeuré pour traiter des affaires de Suéde’.

4 Maria van Reigersberch hoopte op een spoedig weerzien. In juli was zij minder gerust: ‘Ic hebbe wel groote vreese dat mijn man den aenstaenden winter in Sweeden sal blijven’ (Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 256-258).

5 Kardinaal Achille d'Estampes-Valençay steunde de vredesoproep van de Maltezer ‘bailli’ Henri d'Estampes de Valençay (1603-1678) (*DBF* XIII, kol. 172-174, en *Lettres Mazarin* II, p. 127 en p. 136).

6 De belegering van de Catalaanse havenstad Rosas door het leger van de Franse bevelhebber César de Choiseul, graaf van Du Plessis-Praslin.

Maio, nec ante dux Aurelianensis in Flandriam.[7] Cum pontifice Gallis male convenit;[8] revocatur ob id inde legatus.[9]

7 De campagnes van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en de 'generalissimus' Gaston van Orléans.

8 Kardinaal Jules Mazarin had Nicolas Bretel, heer van Grémonville, zijn speciale ambassadeur te Rome, volmacht gegeven om de rijke abdij van Corbie op te dragen aan de pauselijke neef kardinaal Camillo Pamfili. Een tegenprestatie - de promotie van 'père Michel Mazarin' tot kardinaal - bleef echter achterwege (H. Coville, *Etude sur Mazarin et ses démêlés avec le pape Innocent* X, p. 57-61; Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 158-162, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 40-41).

9 Op 2 april hadden knechten van de Spaanse ambassadeur Juan Velasco y de la Cueva, graaf van Siruela, in de Via di Ripetta (Rome) de koets van de Portugese gedeputeerde Nicolau Monteiro, prior van Cedofeita, overvallen (*Gazette 1645*, no. 44, 'extraordinaire

Deus, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, vitam, valetudinem et res Maiestatis tuae prosperet,

augustae Maiestatis tuae obedientissimus subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, XII/XXII Aprilis 1645.

7423. 1645 april 22. Aan S. Rosenhane.[1]

Nobilissime et amplissime domine,

Ego quidem Suedico itineri me paro,[2] ut reginae nostrae huius legationis acta renuntiem.[3] Sed uxor et filia ex medicorum consilio valetudini suae subsidium capere coguntur ab aquis Spadanis, quo ut tuto pervenire possint, literis ad id opus habent ab imperatore, rege Hispaniae, electore Coloniensi eorumve legatis.[4] Rogo itaque nobilem Amplitudinem vestram, ut eae literae quamprimum fieri poterit mittantur,[5] vicissim facere paratus quaecumque nobili Amplitudini vestrae placitura intellexero.

Rosae serio obsidentur a Gallis.[6] Ad Rhenum leves pugnae, dum maiores copiae sub duce Anguiano exspectantur. In Italia nihil agitur, nisi quod Gallos offendit pontifex maximus electione cardinalium, itaque legatus Gallicus inde abire iussus. Dux Aurelianensis magnum in Flandria habebit exercitum fine, ut puto, Maii et Batavorum conatus exspectabit.[7]

Deus, nobilissime et amplissime domine, Nobilitati vestrae faveat,

Nobilitati vestrae studiosissimus eique ad obsequia paratissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 12/22 Aprilis 1645.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rosenhan.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 749 no. 1758.
2 De teruggeroepen ambassadeur had aanvankelijk gebruik willen maken van de postroute over Keulen naar Munster en Osnabrück. Op 17/27 april - een dag na Grotius' vertrek uit Parijs - gunde de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna zich de tijd om te reageren op het verzoek om vrijgeleidebrieven (no. 7428).
3 Op 26 april nam de ambassadeur afscheid van zijn Parijse vrienden. Maria van Reigersberch vergezelde haar echtgenoot op diens reis over Rouaan naar Dieppe (no. 7430, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 108).
4 De vrijgeleidebrieven die Grotius voor zijn echtgenote en dochter Cornelia aanvroeg, bestreken een groter reisgebied dan strikt noodzakelijk voor een bezoek aan de wateren van Spa. Dacht hij misschien aan een hereniging met zijn familie in Osnabrück of Munster?
5 In juni kreeg Maria van Reigersberch de beschikking over de verlangde documenten.
6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven, dd. 22 april 1645.
7 Het ‘groot desseyn ende entreprinse’ van Frederik Hendrik in Vlaanderen.

7424. 1645 april 22. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Parlamentum Parisiense ad labores suos rediit, sed non sine sensu accepti doloris.[2] In aliis quoque parlamentis magni questus.[3] Barillonus Lugduni manet;[4] caeteri senatores in agris suburbanis. Pecuniae difficillime expediuntur[5] et Languedocia aegre paret. Rosae strenue obsidentur a Gallis.

Miror circa res Indicanas tam diu haesitari.[6] Tempus appropinquat rerum Monasterii et Osnabrugi, quare non est quod qui mittere eo volunt, diutius id differant.[7] Esse in Graecia quosdam calvinisantes non mirum est:[8] Graeculus esuriens.[9] Sed maior pars, ut audio, veteres sententias ac ritus defendit. Dominus Haga[10] instat veteri suo instituto. Quod principem in senatu venire sperat, miror.

Comoedias et tragoedias quae sunt optimae huius temporis[11] etiam me absente uxor et filia bene indicare poterunt et per idoneos homines transmittere.[12] Dominus Heufdius

1 Gedrukt *Epist.*, p. 749 no. 1759. Antw. op no. 7412.
2 De raadsheren van het Parlement van Parijs hadden spijt gekregen van hun opstand tegen de tenuitvoerlegging van het edict van de 'toisé'. Op 29 maart wendden zij zich tot de regentesse met een nederig verzoek om de presidenten Barillon en Gayant en de raadsheren Quelin en Le Conte-Montauglan eerherstel te verlenen (*Mémoires d'Omer Talon* I, p. 407-416, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 275).
3 De Parlementen van Aix, Grenoble, Toulouse en Bordeaux verzetten zich tegen het harde optreden van de belastinginners in de Provence, Dauphiné, Languedoc en Guyenne (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 91-93, en *Lettres au chancelier Séguier* II, p. 758-772).
4 President Jean-Jacques Barillon (*supra*, n. 2) ontving geen koninklijk pardon en moest zijn reis naar Pinerolo voortzetten. Hij stierf in ballingschap († 30 augustus 1645) (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 274, p. 277, p. 309 en p. 313).
5 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 22 april 1645.
6 Grotius' verwondering over het uitblijven van een initiatief van de zes V.O.C.-kamers (Amsterdam, Zeeland (te Middelburg), Rotterdam, Delft, Hoorn en Enkhuizen) tegen het besluit van de gewesten Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande, dd. 4 maart 1645, om het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie 'impetrabel en open voor een ieder' te verklaren. Pas in mei kwam in de Statenvergadering het voorstel op tafel 'de voorschr. oude Compagnie, den 4 Maert te voren gebroken, te redintegreren en te herknopen en sulcx deselve te continueren tot ultimo December van dat jaar' (*Pieter van Dam. Beschryvinge van de Oostindische Compagnie* I, deel I, p. 65-67).
7 De Staten-Generaal stelden een beslissing over hun 'besendinge' naar Munster telkens uit; vgl. no. 7425.
8 Meletios Pantogalos (ca. 1594-1645), metropoliet van Efeze (Ephese), en Hierotheos Avvatios (Abbatios), archimandriet van Kefallinia, getrouwen van Cyrillus Lucaris, de reformatorische patriarch van Constantinopel, waren de vervolging van de patriarch Parthenius I ontvlucht en naar de Republiek uitgeweken. Op advies van mr. Cornelis Haga, de voormalige Staatse orator te Constantinopel (no. 7391), lieten zij zich op 23 december 1644 inschrijven aan de Leidse universiteit.
9 Juvenalis, *Satyrae* 3, 78.
10 Mr. Cornelis Haga aanvaardde in juli 1645 de benoeming tot president van de Hoge Raad van Holland en Zeeland.
11 Mr. Govert Brasser, raad en thesaurier-generaal ter Generaliteit, begeerde de toezending van enkele voortreffelijke Franse comedies en tragedies. Wellicht wilde hij zijn zoon (Theodore?) verrassen met een exemplaar van *Le Théâtre de Corneille*, Parijs 1644.
12 Zie no. 7423. Onzeker over wat de nabije toekomst zou brengen, sloot Maria van Reigersberch de Zweedse ambassade in de rue des Saints-Pères, bracht de meubels over naar een kleiner appartement in Parijs, en vertrok vervolgens met haar dochter Cornelia naar Spa (Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 256-261).

nunc ruri est.[13] Ubi redierit, consilium, eius de meo itinere explorabo, Deo interim supplicans nos omnes ut sospitet,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 22 Aprilis 1645.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Guilielmo Grotio, iurisconsulto.

7425. 1645 april 22. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Uit uwer Ed. brief van den tiende April merck ick weinigh apparentie tot de vrede tusschen Swede ende Denemarck, waertoe hier[2] hoope was geschept.[3] Ick vreze mede dat Zeelant opiniastrerende, lichtelijck eenige cleine provinciën haer daerbij zullen vougen om de zaecken onder schijn van handeling te traisneren.[4] De resolutie die Hollant hierin neemt staet mij wel aen,[5] ende hoope dat hieruit eenige naerder verbintenisse met Sophi[6] zoude connen ontstaen, waertoe ick altijd garen wil helpen. Mij dunct mede dat de ambassadeurs van de Vereenigde Nederlanden zoo uit Engelant[7] als uit Danemarcken[8] wel mogen thuiscomen, ende dat die tot de generale vrede zijn geordonneert, dienen te

13 De Parijse bankier Johan Hoeufft waakte tijdens Grotius' afwezigheid over de ambassadekas (no. 7448, en Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 319).

1 Hs. Providence (Rhode Island), Brown University Library, ms. 67, 5. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Afschrift te Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 F 1. Tezamen met no. 7426.

2 De Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, had in zijn depêches steeds de nadruk gelegd op het plechtige verloop van de Zweeds-Deense onderhandelingen te Brömsebro.

3 De *Gazette 1645*, no. 45, dd. 22 april 1645, bracht minder opwekkend nieuws: 'De Lubeck, le 2 Avril 1645: On nous escrit de Koppenhaguen que les Députez Suédois et Danois qui s'estoyent assamblez à Bronsbro, se sont séparez sans rien conclure'.

4 De Zeeuwen en de afgevaardigden van Haarlem en Leiden hadden het vraagstuk van de financiering van een oorlogsvloot tegen Denemarken aan de orde gesteld. De oplossing werd gevonden in een vergunning tot een bijzondere belasting (veilgeld) op alle schepen die vanuit een haven in de Republiek uitzeilden naar de Oostzee en Noorwegen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 188 en p. 259-290).

5 De Staten-Generaal legden op 19 april de laatste hand aan de resolutie waarbij zij 50 schepen en een landingsleger van 5000 soldaten beschikbaar stelden voor de 'nieuwe oorlog' met de koning van Denemarken (Kernkamp, *o.c.*, p. 187-196). Zeven weken later, op 9 juni, verliet de vloot van vice-admiraal Witte de With de Hollandse wateren (47 oorlogsschepen, bemand met 4300 matrozen en musketiers) (Kernkamp, *o.c.*, p. 193-196).

6 'Sophi': codenaam voor koningin Christina en haar rijksraden in Stockholm.

7 De vredesmissie van de Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude liep ten einde. Op 10/20 april namen de extraordinarii afscheid van het Parlement (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 358-359 en kol. 364-365; S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 119-120, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 143).

8 De Staatse bemiddelaars dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim Andreae volgden in de Deense stad Kristianopel de vredesonderhandelingen te Brömsebro. Zodra zij in de tweede week van mei op de hoogte waren gesteld van de Generaliteits-resolutie, dd. 19 april 1645 (*supra*, n. 5), legden zij hun taak van vredesbemiddelaars neer en namen hun intrek in het

vertrecken.[9] Ick meen de coninginne van Boheme gelt zal ontfangen van het parlement, zoo ick hier hoor uit den Paltzische resident.[10] Maer de conditiën die men haere Majesteit oplegt zijn zwaer.[11] Die luiden planten overal haere religie met gewelt.[12] Uwer Ed. consideratie over Neef, Sophi, Verus vinde ick wel gegrond.[13]

22 April 1645 tot Parijs.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 22 April 1645 uyt Paris.

Bovenaan de copie te Amsterdam: Copie eener brief van den heere Hugo de Groot aan zijne zwager Van Reigersberg, gedagteekend Parijs 22 April 1645, ten geschenke gezonden aan mijnen vriend Van Rappard, in zijne collectie handtekeningen en schriften, Nov. 1823.

7426. 1645 april 22. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De brieven van den 4 Februarii uit Constantinople leeren ons dat den Grooten Heer een vierde zoon heeft becomen uit een vrouw die bij hem zeer is bemint.[2] Dat den ambassadeur van den keiser stond op zijn vertreck vandaer[3] ende dat een expresse wierd afgezonden nae den prins Rakoczy.[4]

Zweedse logies van hun collega Jacob de Witt (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 169 en p. 219-221).

9 De gevolmachtigden Bartold van Gendt, heer van Meynerswijck (Gelderland), Johan van Mathenes en Adriaen Pauw (Holland), Johan de Knuyt (Zeeland), Godard van Reede, heer van Nederhorst (Utrecht), Frans van Donia (Friesland), Willem Ripperda (Overijssel) en Adriaen Clant (Stad en Lande) maakten op 11 januari 1646 hun opwachting in Munster (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 213).

10 De Paltsische agent Johann Friedrich Pawel von Rammingen sprak over de geldnood aan het hof van Elisabeth Stuart, de 'Winterkoningin', weduwe van keurvorst Frederik V van de Palts, in Den Haag.

11 In de zomer van 1644 ontving de 'Winterkoningin' (*supra*, n. 10) de eerste aanmaning van de 'commons' om haar hofpredikant Samson Johnson te ontslaan (no. 7006 (dl. XV)). Na een weigering trok het Lagerhuis haar toelage in, zodat zij een beroep op de Staten-Generaal moest doen voor een lening van 60000 gulden. Een tweede aanmaning brak haar trots (C. Oman, *Elizabeth of Bohemia*, p. 359, en *CSP Dom. 1645-1647*, p. 125-126).

12 Aartsbisschop Laud's voormalige protégé Samson Johnson moest het hof verlaten. In 1646 ontving hij een beroeping naar de Engelse gemeente te Breda (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 9).

13 De consideratie over 'Neef' (Frederik Hendrik), 'Sophi' (koningin Christina van Zweden) en 'Verus' (Lodewijk XIV en de regentesse Anna van Oostenrijk).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 41. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7425.

2 De geboorte van prins Soliman (Süleyman) op 19 januari 1645, mogelijk een zoon van een 'khasseki' (favoriete) van de Sultan (*Gazette 1645*, no. 48, dd. 29 april 1645, en Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 74-75).

3 De keizerlijke diplomaat Hermann, graaf van Czernin, had zijn onderhandelingen met sultan Ibrahim over de bevestiging van het Turks-keizerlijke verdrag van Szöny, dd. 19 maart 1642, kunnen afsluiten met een accoord over het herstel van de diplomatieke betrekkingen tussen Wenen en Constantinopel (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 67-68; *Doc. Boh.* VII, p. 186 no. 540, en *Gazette 1645*, no. 42, dd. 15 april 1645).

4 Een tschaousch (boodschapper) waarschuwde de Zevenburgse vorst György I Rákóczi voor de gevolgen van de voortzetting van zijn krijg tegen het Habsburgse huis. Tegelijkertijd verloren de Zevenburgse afgezanten hun privileges aan het Ottomaanse hof ('Brieven van den secretaris H. Cops', in *Kroniek HG* 25(1869), p. 83-88, en Hudita, *Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie*, p. 122-124).

De brieven van Francfort van den 9e April doen ons verstaen dat den marescal de Turenne zijne brugge[5] gebroocken had ende was bij Durlach. Dat Mercy zijn voetvolck vergaderde bij 's Horndorff in 't land van Wirtenberg.[6] Dat de reuterie was verspreit in verscheide quartieren, waeronder waeren tweeduizent die Jan de Waert van de nederlage hadde wedergebracht.[7] Dat daer niet om en gaet dan cleine rencontres. Dat de keisersche haer met hoope troosten, zeggende dat den churfurst van Saxen haer artillerie zal doen hebben.[8] Dat Rakoczy staet om te handelen[9] ende dat den Grooten Heer aen de bassa van Offen ende andere ordre heeft gegeven van haer met de zaecke van Rakoczy niet te bemoeien.[10] Dat de Hessensche waeren bij Marburg[11] ende wachten dat haer volck van de ziecte wat mochten becomen ende oock wat den hertogh van Anguien[12] ende d'heer Conincxmarck[13] zullen uitrechten.

Men twijffelt in Duitschlant off Swede ende Vrancrijck in de handelinge op de restitutie van den Palz vast zullen blijven staen.[14] Andere advysen seggen ons dat den hertogh van Beieren zijne boeren die hij in wapenen had gebracht, weder heeft ontslagen.[15] Dat

5 De schipbrug bij Spiers. Op 30 maart voegde de Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, zich in de omgeving van Durlach (Bretten en Pforzheim) bij zijn troepenmacht van 5000 ruiters en 6000 infanteristen (*Mémoires du maŕechal de Turenne* I, p. 40-41, en II, p. 337).

6 Schorndorf, ten oosten van Stuttgart. De Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth volgden op een veilige afstand de mars van het Franse leger naar Schwäbisch-Hall, Nördlingen en Bad Mergentheim (Mergental).

7 De Zwabisch-Beierse generaal Johan van Werth had de slag van Jankov (24 februari/6 maart) overleefd. In april sloot hij zich weer aan bij zijn eenheden in Schwäbisch-Hall en Bad Cannstatt (Stuttgart) ('Brieven van Bilderbeek', in *Kronijk HG* 24(1868), p. 538). Zie ook de *Gazette 1645*, no. 45, dd. 22 april 1645: 'Jean de Wert ayant passé par Eychstad, et de là par Hal en Suabe avec peu de suite, est allé vers Stutgard et le Nékar, où il n'a trouvé que fort peu de ses troupes'.

8 Vorst Václav Eusebius von Lobkovic onderhandelde met keurvorst Johann Georg I van Saksen over de levering van kanonnen (*Doc. Boh.* VII, p. 184-185 no. 536 en p. 199 no. 586; 'Brieven van Bilderbeek', in *Kronijk HG* 24(1868), p. 540, en *Gazette 1645*, no. 45, dd. 22 april 1645).

9 De keizerlijk-Zevenburgse vredesbesprekingen in Trnava (Tyrnau) sleepten zich nog enige tijd voort. In augustus 1645 verbrak de Zevenburgse vorst György I Rákóczi het bondgenootschap dat hij op 16 november 1643 met de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had gesloten. De vrede met de keizer werd op 16 december 1645 te Linz getekend (*Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen*, p. 745-784).

10 Osman, pasja van Boeda (Ofen), begroette de nieuwe richtlijnen uit Constantinopel (*supra*, n. 3 en 4) met instemming (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 64-65, en *Gazette 1645*, no. 54, dd. 13 mei 1645).

11 De Hessische generaal-majoor Johann Geyso begaf zich op gevaarlijk terrein: het bezit van de stad en universiteit van Marburg was inzet van een slepend conflict van het huis Hessen-Kassel met landgraaf Georg II van Hessen-Darmstadt (K.E. Demandt, *Geschichte des Landes Hessen*, p. 252, p. 255 en p. 258-262, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 380-382).

12 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had zijn zinnen gezet op de belegering van Trier. Op 19 november 1645 kwam de stad in Franse handen.

13 De Zweedse luitenant-generaal Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had kolonel Johan Reichwald belast met een verkenningstocht in Frankenland (*Gazette 1645*, nos. 42 en 45, dd. 15 en 22 april 1645, en *Doc. Boh.* VII, p. 197 no. 578).

14 Grotius had de Paltsische agent Johann Friedrich Pawel von Rammingen steeds met goede raad bijgestaan in de kwestie van de erkenning van de rechten van prins Karl Ludwig van de Palts op het keurvorstendom.

15 De *Gazette 1645*, no. 45, dd. 22 april 1645, sprak de 'advysen' tegen: 'Tous les païsans de la Baviére ont eu ordre de prendre les armes, et de se tenir prests de marcher où ils seront commandez'.

den keiser nae denzelve hertogh zend d'heer Harac om raid ende gelt,[16] den graef van Lesle nae de princen van Italië,[17] Mislich nae Polen.[18] Dat d'heer Erlach met den gouverneur van Benfeld Stolhoven belegert, niet verre van Straesburg.[19] Dat die van Offenburg Overkirch ende eenige plaetzen daerontrent hadden verlaeten.[20] Dat die van La Motte niettegenstaende de approches een uitval hadden gedaen ende een fort gedestrueert dat haer incommodeerde.[21]

Den resident van Polen is over eenigen tijd vertrocken.[22] De nieuwe ambassade vandaer werdt verwacht[23] ende eenige zeggen dat prins Casimir lichtelijk weder zich in 't wereldsch leven zoude begeven.[24] Te Rome blijft Beaupuy gevangen.[25] Men heeft daer verzocht dat de informatie die hier tegen hem is te Rome zoude werden gezonden, maer zulcx is hier niet oorboir gevonden. Misschien dat de zaecke meer in suspicie bestaet dan in zeecker bewijs.[26] De Spaignaerden hebben door een deel bandyten die zij hadden

16 Keizer Ferdinand III zocht steun voor een nieuw offensief tegen het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson. De missie naar het hof van hertog Maximiliaan I van Beieren te München vertrouwde hij toe aan Franz Albrecht († 1666), graaf van Harrach (*ADB* X, p. 638).

17 Graaf Walter Leslie (*ADB* XVIII, p. 437-444) trok langs de Italiaanse hoven om fondsen te werven voor het keizerlijke leger. Op 21 april bracht hij een bezoek aan paus Innocentius X. De oogst viel echter tegen (*Doc. Boh.* VII, p. 197 no. 576, p. 198 no. 583 en p. 201 no. 592).

18 Vrijheer Zikmund Myslík (Mislich) von Hyršov (Hirschau) († 1666) (*Biographisches Lexikon zur Geschichte der Böhmischen Länder* II, p. 724) droeg zijn missie naar Polen waarschijnlijk over aan László Hosszútóthy, bisschop van Nagyvárad (tegenw. Oradea). Op 9 mei verleende koning Wladislas IV de bisschop een audiëntie (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 212).

19 Johann Ludwig von Erlach (1595-1650), gouverneur van de Franse garnizoensstad Breisach, en kolonel Friedrich Moser von Filseck († ca. 1674), commandant van de Zweedse enclave Benfeld, richtten de kanonnen op de Zwabisch-Beierse steunpunten Lichtenau, Stollhofen en Kuppenheim (ten zuiden van Rastatt) (*Gazette 1645*, nos. 48 en 49, dd. 29 april en 6 mei 1645, en no. 57, 'extraordinaire du XIX May 1645: La prise de cinq places sur le Rhin, par les armes du Roy').

20 De Zwabisch-Beiersen in Offenburg (no. 7418, n. 48) ontruimden hun voorposten in Willstätt, Oberkirch en Gengenbach.

21 De Franse bevelhebber Pierre de Magalotti was op zijn post toen soldaten van het Lotharingse bolwerk La Motte het werk aan de belegeringstorens wilden verstoren (*Gazette 1645*, no. 41, 'extraordinaire du XIII Avril 1645', en no. 46, dd. 22 april 1645).

22 Domenicus (Claudius) Roncalius, resident van koning Wladislas IV in Parijs, had in Warschau gesproken over de voorwaarden die prinses Maria (Louise-Marie) van Gonzaga, dochter van hertog Karel I van Nevers en Mantua, had verbonden aan haar huwelijk met de koning van Polen. In maart 1645 was hij alweer op de terugweg, wellicht ter aankondiging van de reis van de Ermlandse bisschop Wacław Leszczyński en Krzysztof Opaliński, 'woiwode' van Poznań, naar het Franse hof (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 204-205).

23 Het Poolse huwelijk van prinses Louise-Marie van Nevers werd op 5 november in de kapel van het Palais-Royal ingezegend. De 'woiwode' Krzysztof Opaliński vertegenwoordigde de koninklijke bruidegom (*Tallemant des Réaux* I, p. 584-592 en p. 1191-1200).

24 De Poolse prins Jan Kazimierz ontving op 28 mei 1646 de verheffing tot kardinaal. Hij zag echter af van een priesterwijding. Twee jaar later deed de kardinaal-diaken afstand van zijn kerkelijke waardigheden en besteeg als koning Jan II de Poolse troon (G.J. Lerski, *Historical dictionary of Poland 966-1945*, Westport-Londen 1996, p. 219-220).

25 Paus Innocentius X was niet ingegaan op een Frans verzoek tot uitlevering van de in de Engelenburcht vastgehouden 'important' François Le Dangereux, heer van Beaupuis (Beaupuy).

26 De heer van Beaupuis werd verdacht van medeplichtigheid aan het 'desseing' tegen het leven van kardinaal Jules Mazarin (september 1643). Het pauselijke onderzoek, dat drie jaar in beslag zou nemen, maakte hem ziek van lichaam en geest. In 1648 mocht hij de Engelenburcht verlaten en terugkeren naar zijn familiebezittingen in Gascogne (*DBF* V, kol. 1165-1166).

ontboden een prelaet van Portugael, die te Rome was om bullen te becomen over de bisdommen die in Portugal zijn geconfereert, willen ombrengen;[27] hebben eenige omgebracht van de zijnen, hemzelve zoo men zegt gequetst. Die dit werck gedaen hadden, hebben haer gesalveert tot den ambassadeur van Spagnie. Dit stuck nevens de electie van de cardinalen, waerin Vrancrijck geen deel heeft gehadt, is oorzaeck van misverstanden tuschen Vrancrijck ende Rome, zoodat den Fransche ambassadeur vandaer belast is te vertrecken.[28] Den paus om den cardinael Mazarini, aen wiens broeder hij gheen cardinaelshoed heeft willen geven, wat te verzachten presenteert eene die bij hem werdt gerecommandeert te kiesen tot vice-legaet van Avignon.[29] In Italië is stilstant tuschen Vrancrijck ende Spaignie tewegegebracht door den cardinael de Valencé.[30] In Catelagne is twaelffduizent man voor Roses, die hebben begonnen de approches te maecken ende hoopen haest te becomen een fort op de haven.[31] Noch zooveel volcx zegt men dat den grave van Harcourt[32] heeft in de velden van Uergel,[33] 't Spaensche volck in alles aldaer niet veel boven de twaelffduizent.

27 Op 2 april hadden knechten van de Spaanse ambassadeur Juan Velasco y de la Cueva, graaf van Siruela, in de Via di Ripetta (Rome) de koets van de Portugese gedeputeerde Nicolau Monteiro, prior van Cedofeita, overvallen (*Gazette 1645*, no. 44, 'extraordinaire du XXI Avril 1645: L'attentat fait par les Espagnols à Rome contre le Député du Clergé de Portugal'). Het incident overtuigde kardinaal Jules Mazarin des te sterker van de juistheid van zijn besluit, dd. 27 maart 1645, om de Franse ambassadeur (*infra*, n. 28) terug te roepen van het hof van paus Innocentius X.

28 Kardinaal Jules Mazarin had Nicolas Bretel, heer van Grémonville, zijn speciale ambassadeur te Rome, volmacht gegeven om de rijke abdij van Corbie op te dragen aan de pauselijke neef kardinaal Camillo Pamfili. Een tegenprestatie - de promotie van 'père Michel Mazarin' tot kardinaal - bleef echter achterwege (H. Coville, *Etude sur Mazarin et ses démêlés avec le pape Innocent X*, p. 57-61; Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 158-162, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 40-41).

29 Het aanbod schonk de Fransen weinig voldoening, want de paus had de waardigheid van 'legatus' van Avignon reeds geschonken aan zijn neef Camillo Pamfili. Na lang aandringen aanvaardde Michel Mazarin op 10 juli 1645 de benoeming tot aartsbisschop van Aix, maar hij haastte zich niet naar zijn bisdom. Tenslotte zwichtte paus Innocentius X voor de argumenten van de Franse factie. Op 7 oktober 1647 mocht 'père Michel' alsnog de kardinaalshoed in ontvangst nemen. Nog geen jaar later - kort na zijn terugtreden als Frans onderkoning in Catalonië (mei 1648) - overleed de kardinaal op 43-jarige leeftijd te Rome (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 29 en 89; Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 391-409, en Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 393-408).

30 Kardinaal Achille d'Estampes-Valençay steunde de vredesoproep van de Maltezer 'bailli' Henri d'Estampes de Valençay (1603-1678) (*DBF* XIII, kol. 172-174, en *Lettres Mazarin* II, p. 127 en p. 136). De wapenstilstand zou alleen gelden voor het scheepvaartverkeer van en naar Malta, Sicilië en Calabrië (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 350).

31 De belegering van de Catalaanse havenstad Rosas door het leger van de Franse bevelhebber César de Choiseul, graaf van Du Plessis-Praslin (*Gazette 1645*, no. 44, 'extraordinaire du XXI Avril 1645: Le siége mis devant Roses par l'armée du Roy'). De Spaanse garnizoenscommandant Diego Caballero gaf op 28 mei de strijd op; de volgende dag trokken de Franse troepen de stad binnen (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 343-348, en *Mémoires du maréchal du Plessis*, p. 210-232).

32 De Franse onderkoning Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, was op 22 maart met groot vertoon de Catalaanse hoofdstad binnengetrokken (*Gazette 1645*, no. 41, 'extraordinaire du XIII Avril 1645: L'entree du Comte de Harcourt dans Barcelonne'). Eind april verscheen hij aan het front bij Cervera (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 299-302).

33 De 'velden van 'Uergel', lees: 'de velden van Urgel' (pla de Urgel).

Den hertogh van Anguien is bij mij geweest;[34] hoopt meer als tienduizent te brengen bij 't leger van de marescal de Turenne,[35] dat nu is bij de twaelffduizent ontrent Durlach, hebbende de brugge bij Spier gebroocken. Mercy vergadert zijn voetvolck bij 's Horndorff in 't lant van Wirtenberg.[36] De Beyersche reuterie is in verscheide quartieren verspreit, waeronder tweeduizent zijn die Jan de Waert van de nederlage heeft wedergebracht. De Hessensche waeren bij Marburg, verwachtende de gezondheit van haer ziecke volck ende wat den hertogh van Anguien ende Coningsmarck zullen uitrechten. Den hertogh van Anguien hoopt van dezelve Hessische drieduizent paerden, drieduizent man te voet naebij hem te becomen,[37] ende zoo dan de vrede met Denemarck gemaect werdt, dat dan den marescal Horn, Coningsmarck, Wrangel al zullen invallen in des keisers landen om een cort spel te maecken.[38] De graef van Pineranda, ambassadeur van Spaignie tot de vrede, is hier gepasseert.[39] Vanwegen den hertogh van Beieren zijn hier gecomen Vervaut, biechtvader van den hertogh, ende Fournier de Gochat.[40]

Venetië heeft met geld zich zoo gestelt te Constantinople dat zij hoopen buiten vrese te zijn.[41] Malta, Sicilië, Calabrië blijven in vrese, hoewel men hout de Turcksche preparaten niet zoo groot te zijn als voordezen is gezegt.[42]

34 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, verzekerde Grotius dat zijn regering de voorstellen van de Beierse onderhandelaar Johann Vervaux (*infra*, n. 40) had verworpen en vastbesloten was om de strijd voort te zetten; vgl. no. 7427, en 'Brieven van Willem van Liere', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 290-291.

35 De hertog van Enghien vertrok eind mei naar het front (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 418-420).

36 De Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth hielden zich lange tijd stil (*supra*, n. 6). Op 5 mei grepen zij hun kans en overvielen bij Herbsthausen (ten zuiden van Bad Mergentheim) de legerplaatsen van de burggraaf van Turenne ('la bataille de Mariendal') (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 33-37).

37 De landgravin van Hessen-Kassel en de Hessische generaal-majoor Johann Geyso stelden na de slag bij Mariendal (*supra*, n. 36) hun lichtingen ter beschikking van het uiteengedreven Frans-Weimarse leger (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 48-54, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 153-155).

38 De Zweeds-Deense vrede van Brömsebro werd pas op 13/23 augustus 1645 getekend. Desalniettemin koesterde de hertog van Enghien goede hoop op een verenigd optreden van de Zweedse bevelhebbers Lennart Torstensson, Gustav Karlsson Horn, Hans Christoph, graaf van Königsmarck, en Helmut Wrangel tegen de keizerlijken.

39 De nieuwe Spaanse gevolmachtigde Gaspar de Braccamonte y Guzmán (1595-1676), graaf van Peñaranda, ontving op 16 april een geleide door Parijs, 'nemende zijne reyse nae Brussel' (*Gazette 1645*, no. 46, dd. 22 april 1645, en 'Brieven van Willem van Liere', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 289). Op 5 juli maakte hij zijn entree in Munster (*Colección de Documentos Inéditos* LXXXII, p. 88-96; *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 72, p. 252-254, p. 258 en p. 499, en *Diarium Volmar* I, p. 390-394).

40 Hertog Maximiliaan I van Beieren had Johann Vervaux S.J. opgedragen een opening te zoeken voor Frans-Beierse wapenstilstandsonderhandelingen. Vergezeld van zijn Franse secretaris Fournier de Gochat (Coze) bereikte de hertogelijke biechtvader op 7 april de Franse hoofdstad (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 240-243). Een week later ontving hij de aanwijzing 'qu'on n'est pas en résolution de continuer aucun traitté hors de Munster' ('Brieven van Willem van Liere', in *Kronijk HG* 17(3861), p. 288-291; *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 252 en p. 255-258).

41 De Venetiaanse 'bailo' Giovanni Soranzo di Lorenzo trachtte 'met alle mogelijke donativen' het gevaar van een Turkse aanval op Kreta af te wenden ('Brieven van den secretaris H. Cops', in *Kroniek HG* 25(1869), p. 87, en *Gazette 1645*, no. 40, dd. 8 april 1645). De Sultan trok zijn orders niet in: op 24 juni 1645 openden de Turken het vuur op de haven van Chania (S. Romanin, *Storia documentata di Venezia. III Edizione* VII, p. 249-256).

42 De Maltezers (Johannieters) volgden de bewegingen van de Turkse vloot in de straat van Otranto en de Siciliaanse wateren.

Languedoc wilt noch crijgsluiden ontfangen, noch nieuwe lasten toestaen.[43] Twintich millioenen zouden hier licht te Parijs gevonden connen werden uit nieuwe rijcdom,[44] ende mijnheer de prins, die nu vertrocken is nae Bourgogne, zijnde zeer gequelt van het graveel,[45] zegt van tachtich millioen in 't jaer alle de legers te willen onderhouden zoo groot als die oit zijn geweest.[46] De hertoginne van Chevreuse, hebbende de lucht dat men haer wilde vasthouden tot Angoulesme, is het ontloopen[47] ende mevrouw van Mombason heeft ordre ontfangen om haer te houden te Cousières bij Tours.[48] Penis werdt vanhier gezonden nae Vlaenderen om de wisseling te doen van de gevangenen.[49] D'heer Gassion vreest voor Watten.[50] Men houd de Spaenschen in die quartieren boven de twaelffduizent man.[51]

Uit Engelant hooren wij dat den coning aen monsieur Sabran, resident van Vrancrijck, gezegt heeft dat het tevergeefsch is te arbeiden tot nieuwe conferentie,[52] aengezien de hardicheit van die van het parlement. Voorts dat Essex, Mancester,[53] Den-

43 Het verzet in de Languedoc, Guyenne en de Saintonge tegen de belastingmaatregelen van Michel Particelli, heer van Emery, 'contrôleur général des finances'.

44 De 'oude rijken' (de raadsheren en de leden van de universiteit van Parijs) hadden vrijstelling ontvangen van 'la taxe des aisés' (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 93-97).

45 Ondanks zijn jicht en 'stenen' (graveel; calculus) aanvaardde Henri II de Bourbon, prins van Condé, op 10 april de reis naar Bourgondië (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 275). Het bezoek aan zijn gouvernement hield verband met de verlenging van de wapenstilstand tussen het hertogdom en het Spaanse graafschap Bourgondië (Franche-Comté) (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 517 en 522).

46 Henri II de Bourbon, prins van Condé, gunde zijn zoon Louis II, hertog van Enghien, de erepalm van de overwinning (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 196-201, en II, p. 125-334).

47 Marie de Rohan (1600-1679), hertogin van Chevreuse, een van de aanstichtsters van het complot van de 'importants', had in september 1643 het hof moeten verlaten. Toen aan het licht kwam dat zij contact onderhield met de Spanjaarden, besloot kardinaal Jules Mazarin haar huisarrest op te leggen in Angoulême. Zij probeerde naar Engeland uit te wijken, maar een Parlementsschip hield haar tegen. Zij vond uiteindelijk gastvrijheid in de Zuidelijke Nederlanden. In 1649 kon de hertogin haar vaderland weer betreden (*DBF* VIII, kol. 1113-1115, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 11, p. 252 en p. 289).

48 De 'importante' Marie d'Avaugour de Bretagne (1612-1657), echtgenote van Hercule de Rohan (1568-1654), hertog van Montbazon, hield zich stil in Couzières (ten zuiden van Tours). In het najaar van 1645 mocht zij naar het hof terugkeren op voorwaarde dat zij de kardinaal informeerde over de activiteiten van haar schoondochter Marie de Rohan (*supra*, n. 47) in Brussel (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 122-124).

49 Gautier de Pénis (Peny), voormalig Frans ambassadesecretaris te Madrid (*Tallemant des Réaux* II, p. 236 en p. 1101-1102), vertrok naar de grens. In zijn depêche van 22 april 1645 noteerde Willem van Liere, heer van Oosterwijk, ordinaris Staats ambassadeur in Parijs: 'Den heere Penis wert gesecht van hier nae de frontieren van Brabant te vertrecken, om met 's vijandts commissarissen van wisselinge der gevangenen te handelen' ('Brieven van Willem van Liere', in *Kronijk HG* 17(1861), p. 289).

50 De Picardische bevelhebber Jean, graaf van Gassion, beschikte over aanwijzingen dat de Zuidnederlandse 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini 'yet soude willen attenteren' op Ardres of de koninklijke vesting Watten aan de Aa. Een inspectietocht wees uit dat de wacht paraat stond (*Gazette 1645*, no. 48, dd. 29 april 1645).

51 Dezelfde *Gazette 1645* (*supra*, n. 50) had het bericht opgevangen dat het Spaans bewind in de Zuidelijke Nederlanden 20000 man onder de wapenen had staan.

52 De Franse zaakgelastigde Melchior, heer van Sabran, had in een memorandum de voortzetting van de vredesbesprekingen te Uxbridge bepleit. Het Parlement schonk nauwelijks aandacht aan zijn pleidooi (*Gazette 1645*, no. 40, dd. 8 april 1645, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 135-136).

53 Het Lagerhuis had met een meerderheid van 7 stemmen het voorstel aanvaard om leden van het Hoger- en Lagerhuis in het vervolg uit te sluiten van civiele en militaire functies ('the Self-Denying Ordinance'). De 'lords' weigerden echter hun goedkeuring

by[54] haere commissië[n] wedergegeven hebben aen het parlement. Dat Farfax groote macht heeft ontfangen, maer niet om gouverneurs te stellen.[55] Dat hem oock zijn toegezonden tachtichduizent Jacobussen tot onderhout van zijn leger, 'twelck men zegt te zijn tot zesduizentzeshondert man te paerd, duizent dragonners, veertienduizent te voet.[56] Dat den colonel Milidrun bleef liggen voor Scarboroug.[57] Dat den prince Robert Bambery sterckte.[58] Dat veele parlamentarissen verliepen bij faute van betaelinge, andere roofden tot onder Londen toe.[59] Dat Montrouse voor den coning het oorlogh in Schotlant continueerde met hulp van de Ieren, doch dat hij eenige nederlagh hadde gehadt.[60] De hertogh van Neuburg zoect vrundschap hier ende op andere plaetzen om zich tegen den churfurst van Brandenburg te stercken.[61]

22 April 1645.

Hier zijn advysen dat den graef Thscherin, ambassadeur van den keiser, is gecomen tot Buda.[62] Uit Engelant dat 's conincx volck Pontfract hebben ontzet. Dat de graven van Hollant ende Essex[63] suspect zijn aen het parlement ende belast van Londen te vertrec-

54 Basil Fielding (Feilding) († 1675), graaf van Denbigh, bevelhebber van het parlementsleger in Warwick, Worcester, Stafford en Shropshire (Salop) (*DNB* XVIII, p. 287-289).

55 De 'ordinance of the Lords and Commons for raising and maintaining of forces, for the defence of the kingdom under the command of Sir Thomas Fairfaix, constituted Commander-in-Chief', dd. 15/25 februari 1645, legde de opperbevelhebber de verplichting op om zijn benoemingen in 'the new modelled army' ter goedkeuring voor te leggen aan beide huizen van het Parlement (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 305-306).

56 Dankzij de Jacobusmunten (Sovereigns) of 'Unites' werd de troepenmacht (ca. 20000 soldaten) van Thomas Fairfax met de dag sterker. Op 14/24 juni behaalde 'the new modelled army' bij Naseby (ten noorden van Northampton) een grote overwinning op het koninklijke leger.

57 In opdracht van Ferdinando Fairfax, de parlementsgezinde gouverneur van York, had sir John Meldrum de stad en de haven van Scarborough vrijgemaakt voor een aanval op de koninklijke burcht (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 323-324 en p. 446-448). Vijf maanden later erkende de garnizoenscommandant sir Hugh Cholmley zijn nederlaag en ging accoord met de capitulatievoorwaarden.

58 Prins Rupert (Robert) van de Palts stuurde waarschijnlijk versterkingen naar het koninklijke garnizoen van Banbury (ten noorden van Oxford).

59 Het Parlement schreef de desertie toe aan het onfortuinlijk optreden van sir William Waller in het zuidwesten van Engeland (*Gazette 1645*, no. 48, dd. 29 april 1645).

60 Een schermutseling in de omgeving van Aberdeen. De Schotse en Ierse koninklijken van James Graham, markies van Montrose, behielden in de Schotse Hooglanden de overhand op het leger van de 'solemn league and covenant' onder bevel van Archibald Campbell, graaf van Argyll (*Gazette 1645*, no. 48, dd. 29 april 1645, en G. Donaldson, *Scotland: James V to James VII*, p. 333-334).

61 De 'neutrale' Wolfgang Wilhelm van Palts-Neuburg (1578-1653), hertog van Gulik en Berg (*ADB* XLIV, p. 87-116), waarschuwde de regeringen in Parijs en Brussel voor het uitdagend optreden van de Kleefse compagnieën van Friedrich Wilhelm, keurvorst van Brandenburg (*Gazette 1645*, no. 50, dd. 6 mei 1645, en *Urk. u. Act.* V, p. 231).

62 De *Gazette 1645*, nos. 45 en 46, dd. 22 april 1645, meldde de aankomst van de graaf van Czernin (*supra*, n. 3) in Boeda, alsmede de mogelijke terugkeer van de ruiters van sir Marmaduke Langdale naar Pontefract Castle, en de uitsluiting van Henry Rich (1590-1649), graaf van Holland, en Thomas Savile (1590-ca. 1658), graaf van Sussex, van de zittingen van het Hogerhuis.

63 Lees: 'de graven van Hollant ende Sussex' (*DNB* XLVIII, p. 111-114, en *DNB* L, p. 374-377). Thomas Savile, baron Savile of Pontefract, sinds 1644 graaf van Sussex, was in januari 1645 op 's konings bevel gearresteerd, maar mocht twee maanden later naar Londen vertrekken. De 'lords' hechtten echter geen geloof aan zijn parlementsgezindheid en dwongen hem zijn grafelijke titel op te geven. Als 'lord Savile' trok hij zich terug in Surrey.

ken. Dat de soldaten die onder den grave van Essex hebben gedient, maecken een derde partij voor de vrede, voor de bisschoppen ende d'Engelsche liturgie.[64]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 22 April 1645 uyt Paris.

7427. 1645 april 22. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Illustrissimi et excellentissimi domini,

Dux Bavarus huc misit poenitentiarium suum,[2] Vervaltum nomine, et nobilem Furnerium de Gocha.[3] Ita solet, ubi res eius malo sunt in loco. Sed fuit hodie apud me dux Anguianus, qui dicit notas eius artes; Gallos, si possint, per Bavariam in Austriam ituros,[4] ut non longe a nostris et Rakoczio absint. Magnas dicit esse Gallorum vires in Catalania: ad Rosas decem millia, totidem in planis Uergellae[5] sub Harcurtio. Se iturum fine mensis Maii et adducturum duodecim millia ad ferme totidem, qui iam sunt sub marescallo Turennae. In Flandria esse exercitum Hispanicum ad XIV millia, bis tantum, si non amplius, futurum sub duce Aurelianensi.

In Italia arcanae sunt indutiae. Papae et Galliae male convenit, itaque legatus Gallicus inde abit. Atrox est facinus Hispanorum in praelatum Portugallum, quem Romae occidere voluerunt per homines ob crimina proscriptos. Ipse evasit; an cum vulnere, dubitatur. Quidam ex comitatu eius occisi sunt. Sicarii se in domum legati Hispanici recepere. Praelatus ille missus erat ob rem quae pontifici non minus quam regi Portugalliae est utilis, ut bullae dentur super episcopatibus in Portugallia collatis.[6] Ad Rosas fiunt obliqui accessus, ut ad urbes obsessas fieri solet, et speratur brevi in potestatem Gallorum venturum castellum magni usus, utpote portui imminens.

A Francofurto discimus marescallum Turennam rupto, quem fecerat e navibus, ponte esse ad Durlachum; Mercium collecto peditatu quantus colligi potuit, apud Schorndorffum in terra Wirtembergica, equitatu in multas regiones distributo, agris undique vastatis. Bavarum quidem in Galliam suos homines mittere, sed et ab imperatore eum studiose ambiri, misso Haraco Monachium ad impetrandas pecunias et milites. Ab eodem imperatore missum Leslaeum ad Italiae principes, in Poloniam

64 Het bericht over de opkomst van een 'derde partij' kwam uit Oxford (*Gazette 1645*, no. 46, dd. 22 april 1645: 'Les 1500 Chevaux qui ont abandonné le Chevalier Waller, ne voulans point reconnaistre d'autre Chef que le Comte d'Essex, ont pris le titre d'Independans, et jusques à present ne se sont portez ni pour le Roy de la Grand'Bretagne ni pour le Parlement de Londres. Ils demandent trois choses: assavoir, la continuation des Evesques, le livre des prieres communes et la paix').

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 91, Eigenh. ondertek. De tekst is opgenomen in de uitgaven van F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 128, en *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 102.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 22 april 1645 (no. 7426).

3 Het bezoek van de Beierse onderhandelaar Johann Vervaux S.J. en diens Franse secretaris Fournier de Gochat (Coze) aan Parijs.

4 De mars van het Franse leger naar Schwäbisch-Hall, Nördlingen en Bad Mergentheim (Mergental) bood vooruitzicht op een campagne in de Opperpalts.

5 'De velden van Urgel' (pla de Urgel).

6 Nicolau Monteiro, prior van Cedofeita, gedeputeerde van de Portugese geestelijkheid, zocht in Rome erkenning van de bisschoppen die koning Jan IV had voorgedragen voor de vacerende aartsbisdommen en bisdommen in zijn rijk.

Mislichium. A caesarianis rumores spargi de machinis, quas habituri sint ab electore Saxoniae, de conditionibus oblatis principi Rakoczio, ferme quales desiderat, de mandatis a sultano Turca ad bassam Offensem, ne se istis rebus immisceat. Hassos ad Marpurgum expectare me-

liorem suorum valetudinem, non parum laesam hoc tempore, et quid facturi sint tum dux Anguianus, tum Coningsmarckius. Eos vero Hassos dux Anguianus putat ad suum exercitum appropinquaturos, tribus equitum, totidem peditum millibus. Dubitant Germani, an Suedia et an Gallia contumaciter perstituri sint in flagitanda restitutione domus Palatinae, Gallia ob religionem, Suedia ob causas alias.

Abiit hinc pridem residens Polonus. Novi expectantur legati et dicitur princeps Casimirus cogitationes saeculi resumere. Transiit per hanc urbem comes Pineranda, legatus ab Hispania ad res pacis quae in Germania tractatur. Legatus Venetus[7] ostendit suos a Turca securos esse. Credo id vi pecuniae apud bassas effectum. Melitenses adhuc putant se peti et se parant ad vim arcendam modis omnibus. Princeps Condaeus, quanquam ex calculo male valens, ivit in Burgundiam. Dicit se octuaginta millionibus effecturum, ne quid exercitibus desit. Viginti milliones facile esset reperire apud subito factos ex publico divites aut eorum heredes. In Languedocia consensus manet nec milites admittendi, nec dandi nova tributa, quod exemplum manabit longius.

Literae a Constantinopoli scriptae IV Februarii nos docent sultano natum filium quartum, marem ex femina valde ipsi dilecta; magnos ibi esse ad bellum paratus. Erat tunc imperatoris legatus ad reditum se parans. Missum nuntium ex illa aula expectabat princeps Transilvanus. Sabrano residenti Gallico rex Angliae respondit nihil se pacati sperare a parlamentariis, itaque nihil opus tentari novum conventum. Dux Bavarus dicitur quos armaverat rusticos dimisisse, credens in Austriam iturum Torstensonium. Johannes Waertius in Suevia esse cum duobus equitum millibus, reliquis ex clade ad Taborem.[8] Dux Neoburgicus adversus electorem Brandoburgicum, cuius incrementa suspecta habet, amicos quaerit. Hassi Neoburgicos milites pro hostibus habent.[9] Bavaricarum copiarum magna pars ad Danubium ire dicitur. Erlachus et simul Bentfeldii praefectus Stolhoviam obsidere, non longe ab Argentorato. Qua re cognita eos qui Offenburgi sunt suis se tenere moenibus, omissa defensione Oberkirchae et Croistadii.[10]

Ducissa Chevreusia, cum intellexisset id agi ut Incolismae retineretur, evasit nescio quo. Perresius[11] hinc in Flandriam ad permutandos captivos mittitur. Dignitas vicelegati Avenionensis dari a pontifice dicitur amico cardinalis Mazarini, ne eius animus a Roma nimium abalienetur. Monbasonia relegata est Couseriam apud Turonas. Hispani in Flandria exercitum habent ad XIV millia; an Wattenam aggressuri, ut putat Gassio, an ut Gallis aut Batavis obsistant, dubitatur. Hispanorum in Catalania exercitus esse dicitur ad XII millia et rex Hispaniae graviter aegrotare.[12] Ex Motta in Lotharingia eruptiones factae satis prosperae, diruto etiam castello quod obsessis incommodabat.

7 Giovanni Battista Nani, de Venetiaanse ambassadeur in Parijs, had waarschijnlijk een depêche ontvangen van de 'bailo' Giovanni Soranzo di Lorenzo (no. 7426, n. 41).
8 De slag bij Jankov (ten noorden van Tábor), dd. 24 februari/6 maart 1645.
9 De Hessen verdachten keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen en Wolfgang Wilhelm van Palts-Neuburg, hertog van Gulik en Berg, van steun aan de Spaans-Westfaalse wervingen van de keizerlijke legerleider Willem, baron van Lamboy ('Brieven van Bilderbeek', in *Kronijk HG* 24(1868), p. 535-540; *Doc. Boh.* VII, p. 199-200 no. 588, en *Gazette 1645*, no. 43, dd. 15 april 1645).
10 Mogelijk Willstätt, ten noorden van Offenburg, op de weg naar Straatsburg.
11 'Perresius', lees: 'Penesius' (Gautier de Pénis (Peny)).
12 De Fransen wilden graag geloven dat er een bedrukte stemming heerste aan het hof van koning Philips IV te Zaragoza.

Ex Anglia discimus Essexium, Mancestrium, Digbyum[13] reddidisse parlamento functionum suarum codicillos. Farfaxio satis amplam potestatem datam, non tamen, ut praefectos imponat oppidis; octoginta Iacobaeorum millia ad eum mitti, ut alat exercitum, qui esse dicitur equitum sex mille sexcentorum, mille draconariorum, quatuordecies mille peditum. Melidrunus adhuc pro parlamentariis Scharborugam obsidebat. Princeps Robertus muniebat Bambergam. Milites parlamentarios rapinis grassari etiam

13 'Digbyus', gedoeld wordt op Basil Fielding (Feilding), graaf van Denbigh, bevelhebber van het parlementsleger in Warwick, Worcester, Stafford en Shropshire (Salop).

prope Londinium. Monterosius cladem in Scotia accepisse dicitur. Is est dux ibi regiarum partium, ad quas sustentandas multi ex Hibernia adventant.

Deus, illustrissimi et excellentissimi domini, Excellentiis vestris det omnia prospera,

Excellentiis vestris inservire paratissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XII/XXII Aprilis 1645.

Tscherinum legatum imperatoris pervenisse Budam intelligimus. A Pontisfracti in Anglia obsidione disiectos parlamentarios. Eidem parti suspectos esse factos comites Hollandiae et Sussexiae. Eos qui militarunt comiti Essexiae, tertiam facere partem pro pace, episcopis et liturgia recepta.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: (2)2 April 1645.

7428. 1645 april 27. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Accepi Magnificentiae vestrae literas, tam illas quibus significat se regiae Maiestatis mandata accepisse ut valediceret reginae regenti, quam etiam alteras e quibus constat id executioni datum. Distuli responsum meum tanto tempore, expectans aliquam huiusce rei notificationem e Suecia. Verum iam inde ab ingressu huius anni nullas literas domo accepimus,[2] adeo quidem ut nondum mihi liqueat quid consilii sim daturus Magnificentiae vestrae in itineris proposito. Scripsi tamen huius rei causa ad parentem.[3] Ubi responsum accepero, communicabitur. Interea velim scire, ubi Magnificentia vestra constituerit domicilium suum figere?

Electorales legati iam comparuerunt, Moguntini 10 et Brandenburgici 14 huius mensis.[4] Etiam aliorum statuum deputati in maiore, quam antehac, numero adsunt.[5]

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd. Antw. op nos. 7374 en 7400. Het postpakket bereikte de Zweedse ambassade na Grotius' vertrek uit Parijs (26 april 1645).

2 De brieven waarin koningin Christina van Zweden haar ambassadeur te Parijs opdroeg om zich ‘ad loca nobis propinquiora’ te begeven, dd. 30 december 1644/9 januari 1645 (no. 7242), waren over Göteborg naar de Republiek verzonden; zie nos. 7349 en 7351.

3 Rijkskanselier Axel Oxenstierna nam deel aan het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro.

4 De Mainzer gevolmachtigden Hugo Eberhard Cratz, graaf van Scharffenstein, Heinrich Brömser von Rüdesheim en dr. Johann Adam Krebs maakten op 10/20 april hun entree in Osnabrück. Vier dagen later verschenen de Brandenburgse gevolmachtigden Johann VIII, graaf von Sayn-Wittgenstein-Hohenstein, Johann Friedrich von Löben en dr. Peter Fritze in de stad (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 59-61).

5 De Duitse vorsten en standen aarzelden niet langer over hun ‘besendinge’ ter vredesconferentie.

Expectamus, si non ambos, alterum tamen legatorum Gallicorum,[6] ut ante in commune consulamus quam propositiones brevi exhibendae prodeant.[7]

6 Claude de Mesmes, graaf van Avaux, stelde geen prijs op een ontmoeting met de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius. Des te enthousiaster aanvaardde zijn 'rivaal' Abel Servien de uitnodiging (aankomst te Osnabrück op 30 april) (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 581-588, en *Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 291, p. 301-302 en p. 310-311).

7 De Franse en Zweedse gevolmachtigden troffen een overeenkomst over de aanbieding van de vredesvoorstellen (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 325-343, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 588). Op 1/11 juni 1645 brachten zij hun 'propositiones de pace' in de openbaarheid (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 439-448).

In Suecia, ut literae privatorum Calmaria missae docent, omnia in prospero sunt statu. Irruptio Danorum e Norvegia in Varmelandiam pagos aliquot rusticorum afflixit. Quam generalis vigilum praefectus baro Steenbock mox non modo repressit, sed etiam adhuc in Norvegia ulciscitur.[8] Generale directorium rei maritimae obtinebit hac aestate dominus Rynningius, generalis gubernator Livoniae,[9] qui futuro mense soluturus creditur e Suecia cum instructissima classe. Generalis rei armamentariae praefectus, dominus Vrangelius, paratam iam habet Vismariae classem 22 navium.[10] Quot admiralis Anckerhielm Gotheburgi habeat, nondum certum mihi est.[11] Koningsmarkii copiae accrescunt in hospitiis Bremensibus.[12] Vrangelius Rensburgum obsidet.[13] Andersonius in Silesia pro lubitu vagatur.[14] Dominus Torstensonius victoria utitur in Moravia et Austria. Cepisse creditur propugnacula ad pontem Viennensem.[15] Utinam Gallia a sua parte occasionibus eiusmodi fortiter immineret; obtineremus Dei beneficio, qualem optamus, pacem honestam et securam.

Deus fortunet foederatorum regnorum conatus et conservet Magnificentiam vestram diu incolumem,

Magnificentiae vestrae ad amica officia paratissimus,
[J. Oxenstierna Axelii].

Osnabrugis, 17 Aprilis 1645.

In dorso staat: Osnabrugis, die 17 Aprilis anno 1645. Ad dominum legatum Hugonem Grotium. J.O.A.

8 De Zweedse generaal-majoor Gustav Otto Stenbock had de eenheden van Hannibal Sehested, Deens gouverneur van Noorwegen, uit de 'Moerschanse' (Värmland, in de omgeving van Karlstad) verdreven (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., V, p. 601).

9 Rijksraad Erik Ryning (Rynning), gouverneur van Lijfland, had aanvankelijk bedenkingen aangevoerd tegen zijn benoeming tot opvolger van de op 26 juli/5 augustus 1644 gesneuvelde admiraal Klas Fleming (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 642, p. 650 en p. 668).

10 In de haven van Wismar had de Zweedse generaal-majoor Karl Gustav Wrangel vijf schepen zeilklaar gemaakt voor een tocht door de Grote Belt naar de haven van Göteborg. De zware oorlogsschepen lichtten in de tweede week van juni het anker (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 666-669, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 166 n. 1, en p. 208-209).

11 Admiraal Maerten Thijssen Anckarhielm was begonnen met de werving van een nieuwe Zweeds-Hollandse hulpvloot. In de tweede helft van april zette zijn scheepsmacht (14 schepen) koers naar de Zweedse havenstad Göteborg (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 633, p. 643 en p. 655, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 192).

12 De Zweedse luitenant-generaal Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had alle strategisch belangrijke posten in het aartsbisdom Bremen veroverd (Lorenz, *Das Erzstift Bremen und der Administrator Friedrich während des Westfälischen Friedenskongresses*, p. 51).

13 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel had in verband met de hoge waterstand de aanval op de Deense garnizoenssteden Rendsburg en Itzehoe nog enige weken moeten uitstellen. Op 8 april koos hij positie in Hohenwestedt (ten westen van Neumünster) (*Gazette 1645*, no. 48, dd. 29 april 1645, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 636 en p. 653).

14 Soldaten van de Zweedse cavalerist Per Andersson (Linderoth) maakten in Silezië jacht op keizerlijke konvooien naar het front in Bohemen en Moravië (*Gazette 1645*, nos. 45 en 47, dd. 22 en 29 april 1645).

15 De hoofdmacht van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson was over Jihlava en Znojmo (Znaim) naar Krems an der Donau getrokken. Op 28 maart/7 april vestigde de veldmaarschalk zijn hoofdkwartier in Stammersdorf-Korneuburg, 'bei der schanz an der Wienischen brücke' (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 454-456, en *Doc. Boh.* VII, p. 195 no. 569).

7429. [1645 mei 1?]. Van I. Vossius.[1]

Nondum potui rescire, quid dominus Haga aut alii[2] sentiant de actis illis contra Cyrillum, propterea quod necdum in lucem prodierint.[3] De fide tamen eius qui illas hic excudendas transmisit, nihil dubito: est is Leo Allatius.[4] Pater ab aliquot diebus gravissime podagra et chiragra[5] laboravit. Prodiit hic dialogus inter Caesarium et Curtium de coma, quem negat Salmasius suum esse.[6] Verum is de eadem materia alium promittit librum, contra professores quosdam Ultraiectinos, qui quaestionem illam thesibus suis ventilarunt.[7] Iterum is contra Petavium de episcopis scribit.[8] Liber Blondelli de eadem

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, VI F 30, p. 99-100. Minuut. Antw. op no. 7415. Het origineel kreeg Grotius wellicht aangereikt bij aankomst in Amsterdam (3 of 4 mei 1645).

2 Mr. Cornelis Haga, de voormalige Staatse orator te Constantinopel, en zijn calvinistische getrouwen hadden de veroordeling van de leer van de reformatorische patriarch Cyrillus Lucaris op de door de patriarchen Cyrillus Contaris van Berrhoea en Parthenius I bijeengeroepen synodes van Constantinopel (1638) en Constantinopel-Iasi (1642) nooit willen accepteren.

3 In 1645 verscheen zonder plaatsaanduiding (Amsterdam?) de bronnenpublicatie *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata. Omnia Graece et Latine*. De Haagse hofpredikant André Rivet verwoordde in een brief aan de Parijse raadsheer Claude Sarrau, dd. 19 september 1645, de verontwaardiging van zijn vrienden over deze aanslag op de nagedachtenis van de reformatorische patriarch. Onmiddellijk wees hij 'feu Monsieur Grotius' als de aanstichter van het kwaad aan: 'De quel esprit il [Grotius] estoit mené, il le fit voir à Amsterdam, où il laissa pour imprimer tout ce qu'il avoit peu receuillir des fripons graeculos gagéz de Rome contre la confession de Cyrille, avec une preface virulente de son style' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 218).

4 De bibliothecaris Leone Allacio stond in correspondentie met Bartholdus Nihusius, een tot het katholieke geloof bekeerde Duitse lutheraan, corrector in de drukkerij van dr. Joan Blaeu en huisvriend van de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 6 en p. 17-19, en F.F. Blok, *Isaac Vossius en zijn kring*, p. 146-147 en p. 151-152).

5 Seneca, *Epistulae* 78, 9. De Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius had last van jichtaanvallen (Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, p. 342-345).

6 In Dordrecht was er naar aanleiding van een preek van Jacobus Borstius (1612-1680) een discussie ontbrand over de lengte van het haar. Het onderwerp leende zich in de ogen van de Dordtse medicus Johan van Beverwijck (1594-1647) goed voor het instellen van de door hem zo gekoesterde wetenschappelijke rondvraag (H.J.M. Nellen, 'De vitae termino: An Epistolary Survey by Johan van Beverwijck', in *Acta Conventus Neo-Latini Hafniensis*, Binghamton (New York) 1994, p. 731-740). Zijn enquête leidde hij in met de bijbelpassage: 'Leert de natuur zelf u niet, dat, indien een man lang haar draagt, dit een schande voor hem is ...' (1 *Cor.* 11:14-15). Een van de weinigen die de argumenten van de haarklovers durfden te weerleggen, was de Leidse hoogleraar Claude Saumaise (Salmasius) in een *Epistola* aan de Waalse predikant te Dordrecht Andreas Colvius *super cap. XI primae ad Corinth. Epist. de caesarie virorum et mulierum coma*, Leiden (Elzevier) 1644 (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 242-244).

7 Toen de volgelingen van de Utrechtse theoloog Gijsbert Voet de gelovigen met lang haar de toegang tot de kerk wilden ontzeggen, opende Claude Saumaise de aanval op hun woordvoerder Carolus de Maets (Dematius) (1597-1651) in een anoniem geschrift ΣΠΟΥΔΟΓΕΛΟΙΟΣ *De Coma dialogus primus. Caesarius et Curtius interlocutores. Hae nugae seria ducunt*, Leiden (Maire) 1645 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5248; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 1, p. 95-97 en p. 105-107, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 419-420).

8 Denis Petau had in zijn *Theologica Dogmata*, Parijs 1643-1644, de auteur van de *Walonis Messalini de episcopis et presbyteris contra D. Petavium Loiolitam dissertatio prima*, Leiden 1641, beschuldigd van 'inscitia' (no. 6532 (dl. XIV); Leroy, *Dernier voyage*, p. 84-86, p. 100 en p. 204-205; Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 345-346, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 134-136). De auteur - het was een publiek geheim dat de

materia, qui hic excuditur, accuratissimus est,[9] nisi quod nimium saepe etiam in hoc σοφὰ sua φάρμακα addiderit. Conatur in eo ostendere episcopos et presbyteros eosdem fuisse prioribus duobus saeculis a Christo nato. Prodiit non ita pridem in Anglia, edente Seldeno,[10] Eutychii historia patriarcharum Alexandriae ex Arabico translata,[11] quae egregie huic opinioni adversatur. Viderit dominus Blondellus, quid illis possit reponere.

Iter Excellentiae vestrae in Suediam, ut quam felicissime procedat, omnes pariter vovemus. Utinam vota nostra quantum habent desiderii, tantum quoque habeant efficaciae. Sed non nostra imbecillitas impedimento esse poterit, quominus quam ardentissime expetemus quod desideramus. Sive itaque terra sive mari iter suscipiat, tuta omnia et felicia precamur, ventos placatos et tranquilla maria, tempora serena, brevia et non iniucunda itinera et, quod praecipuum, valetudinem ubique parem sustinendo labori. Vertat hoc Deus ad utilitatem regni Suediae et ad maiorem gloriam Excellentiae vestrae. Quodsi etiam ulterius liceat vota extendere, vovemus, ut non ad Suedos solos fructus is pertineat, sed ut omnes quoque pacis studiosi et vere christiani magnam tranquillitatis suae partem consiliis Excellentiae vestrae adtribuere possint.

Deus, illustrissime et excellentissime domine, Excellentiam vestram diu incolumem servet.

Bovenaan de minuut staat: Hugoni Grotio.

7430. 1645 mei [3]. Verhael van W. de Groot.[1]

Verhael van de reyse van den heer Hugo de Groot over Holland in Mey 1645

Den X^en^ April hebbe ick de heer Spiering gesproocken ende van sijn Ed. verstaen dat hij best vond dat den ambassadeur De Groot over dit land na Sweden soude reysen, doch

9 De Franse predikant David Blondel was de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu weinig behulpzaam bij de aanlevering van de kopij van zijn *Apologia pro sententia Hieronymi de episcopis et presbyteris*. In 1646 kon zijn verhandeling in omloop worden gebracht (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 118, p. 125, p. 130, p. 133 en p. 487, en F.F. Blok, *Isaac Vossius en zijn kring*, p. 223-226).

10 John Selden (1584-1654), lid van het Lagerhuis, auteur van het tractaat *Mare clausum*, Londen 1635, tegen Grotius' *Mare liberum* (*BG* no. 541 en *BsG* nos. 55-58), vestigde zijn naam als oriëntalist met een studie *De dis Syris syntagmata II*, Londen 1617 (*DNB* LI, p. 212-224).

11 Isaac Vossius sprak over de in 1642 te Londen verschenen uitgave *Eutychii Aegyptii patriarchae orthodoxorum Alexandrini ..., Ecclesiae suae origines*. Met zijn vertaling van de *Annales* van Eutychios (Sa'id ibn al-Batriq), patriarch van Alexandrië 933-940, had John Selden nieuw licht geworpen op het vraagstuk van de hiërarchie in de vroegchristelijke kerk (*Dict. Théol Cath.* V, kol. 1609-1611, en *Patrologiae Graecae tomus CXI*, kol. 889-1156).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 34. Oorspr. Verslag in de hand van Willem de Groot, vermoedelijk opgesteld naar aanleiding van een resolutie van de Staten van Holland, dd. 4 mei 1645: ‘Is van weegen sijne Hoogheid ter Vergaderinge kennelijk gemaakt, als dat Mr. Hugo de Groot, met seekere Convoyer, resorteerende onder het Collegie ter Admiraliteit tot Amsterdam, uit Vrankrijk hier te Lande is gekoomen, en binnen de Stad Rotterdam gearriveert, met sijn Huisvrouw en menage en andere omstandigheeden, roerende desselfs aankomste. Waar op zijnde gedelibereert, is het gunt voorsz. is, gehouden voor notificatie’ (*Res. SH*, dd. 4 mei 1645).

dat hij geen Sweedsche schepen hadde[2] ende geen Hollandse met fatsoen konde versoecken. Meynde dat men eenige convoyers van Holland moste waernemen ende daermede ofte op de oorlogsluyden ofte onder haer convoy overcomen. Vond de reyse op Gottenburg periculeux, jae genoechsaem ondoenlijck. Seyde dat hij tegen Cats hadde geseyt dat mijn broeder over dit land na Munster ging, dye daertegen nyet en seyde.[3] Hyervan hebbe ick ten voorsegde dage na Vrancrijck geadviseert.[4]

Den XIIII[en] of XV[en] April 1645 is bij de heer Reygersberg door Versijde[5] tewegegebracht dat de twee convoyers, van Rotterdam nae Dieppe met de paerden gaende vanwegen de Admiraliteyt,[6] is belast den ambassadeur over te brengen ende ontrent acht dagen nae hem te wachten. Waervan den cap[itey]n op de reede gecomen zijnde na Parijs advertentie heeft gedaen.

Den XXIX[en] April 1645 hebbe ick een bryef gelesen van den soon van den heer Cromom,[7] vermoedende dat mijn broeder den ambassadeur op den XXVI[en] April van Parijs[8] ende op den XXIX[en] van Dieppe soude t'seyl gaen met de Rotterdamsche schepen na hyer toe.[9] 'tSelve schrijvens hadde mede de raedsheer Reygersberg, maer ick nyet.

Den I[en] Mey verstaen dat Mr. Pieter de Groot in een ring van volck geseyt soude hebben dat daer schepen waren gesonden om sijn vader te halen;[10] dat het veel scheelde van den voorleden tijd, dat men hem doen hadde gebannen ende nu weder lyet inhalen, doch hyerna vernemende, verstaen dat hij wel geseyt hadde dat eenige oorlogschepen last hadden om sijn vader over te brengen, doch dat andere de rest hadden geseyt. Dat daerbij waren Volbergen, Casembroot, etc.[11] Ten selven dage

2 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona kon niet ingaan op Grotius' verzoek, dd. 24 maart 1645, om in een Franse haven een oorlogsschip gereed te houden voor een reis over Göteborg naar Stockholm (nos. 7404 en 7412).

3 Raadpensionaris Jacob Cats ging aanvankelijk van de veronderstelling uit dat de Zweedse ambassadeur een bezoek wilde brengen aan de delegaties ter vredesconferentie te Munster en Osnabrück.

4 Zie de brief van Willem de Groot, dd. 10 april 1645 (no. 7412).

5 Jan Dircksz. Versijden († 1652), vroedschap van Rotterdam 1611-1618 en 1638-1652, raad ter Admiraliteit op de Maas 1616-1619 en 1643-1646 (E.A. Engelbrecht, *De Vroedschap van Rotterdam*, p. 99-100). Zie over zijn contacten met Grotius en Maria van Reigersberch, no. 914 (dl. II), no. 1682 (dl. IV), no. 3903 (dl. IX) en no. 3921 (dl. X).

6 De koopvaarders die wapens en paarden aanleverden voor het Franse leger in Picardië, passeerden het Kanaal onder geleide van Staatse oorlogsschepen.

7 Willem, zoon van de raadsheer mr. Gerard van Crommon, diende Grotius als eerste secretaris.

8 Op 26 april nam de ambassadeur afscheid van zijn Parijse vrienden. Maria van Reigersberch vergezelde haar echtgenoot op diens reis over Rouaan naar Dieppe: 'Madame sa femme le conduit jusques à la Mer, puis reviendra ici attendre ses ordres' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 108).

9 Zes huisbedienden (drie lakeien, een page, een hofmeester en een kamerheer), voor deze gelegenheid in nieuwe livrei gestoken, gingen eveneens in de haven van Dieppe 'te zeil' (Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 317-320).

10 Vriend en vijand op het Haagse Binnenhof vroegen mr. Pieter de Groot naar een bevestiging van het bericht dat een konvooier van de Admiraliteit van Amsterdam (*supra*, n. 1) op weg was naar de haven van Dieppe.

11 Wellicht de Haagse advocaten Johan van Volbergen en Johan Casembroot (*Album Advocatorum: de advocaten van het Hof van Holland 1560-1811*, p. 88 en 331). Laatstgenoemde was in 1638 getrouwd met Cornelia Musch, zuster van de griffier der Staten-Generaal (*infra*, n. 12) (*De Navorscher* 50(1900), p. 491-498, en E.A. Engelbrecht, *De Vroedschap van Rotterdam*, p. 82).

verstaen dat Musch[12] tegen den heer van Matenes ende anderen hadde geseyt in de Staten-Generael dat men schepen hadde gesonden om den ambassadeur De Groot te halen. Dat des heer van Matenes' confrater,

12 De griffier mr. Cornelis Musch (1593-1650), zoon van een Rotterdams koopman in haring, heer van Waalsdorp, Carnisse en Nieuwveen, gehuwd met Elisabeth Cats, dochter van raadpensionaris Jacob Cats (*NNBW* I, kol. 1351-1353).

te weten Hogendorp, 'tselve moste hebben beschickt, waerop denselven heer seyde: ‘Wat is daeraen gelegen, etc.’[13]

Den II[en] Mey uyt den ad[vocae]t Van de Velde[14] verstaen dat den greffyer Musch tegen hem hadde gesproocken van de reyse van den ambassadeur. Dat het vreemt was dat hij recht op de Maes aen soude comen. Dat hij noch veel vijanden hadde, ende wel eenige vryenden, maer dat dye lichtelijck souden beswijcken. Dat hij, Mus, aen Spiering gepresenteert hadde schepen om den ambassadeur tot Gottenburg te brengen.[15] Dat Versijden daerom wel moeyte soude mogen hebben. Dat hij de schepen hadde gesonden ende sulcx aen hem in effect sauvegarde gegeven. Dat hij dit seyde bij forme van advertentie. Dat men wel toesyen moste, ende in allen gevalle met het minste gerucht doorreysen. Dat het al wel was, soo sijne Hooch[heyt] daervan kennisse hadde. Dat hij deselve daerop hadde gesondeert, doch dat hij seyde nergens van te weeten, maer dat hem een woord ontvyel waeruyt anders scheen te blijcken.

Den III[en] Mey des middachs op het Hof van twee burgers van Delff verstaen dat sijluyden in de schuyt quamen reysen met eenige Duytsen, dye seyden met den ambassadeur De Groot uyt Vrancrijck overgecomen te zijn ende dat deselve hem des avonds te vooren aen het eyland van Goedereede[16] hadde laten uytsetten.[17] Ten selven dage hyervan gesproocken met de heer Spyering, dewelcke mij seyde geen tijdinge te hebben, ende gevraegt zijnde of hij daervan met sijn Hooch[heyt] gesproocken hadde, seyde: ‘neen’. Item gevraegt of hij met eenige van den staet staetsgewijse hadde gesproocken, seyde mede: ‘neen’, maer dat hij met Cats, Mus, Bicker[18] hadde gecommuniceert, die geen swarich[eyt] hadden gemaect,[19] ende hadde Mus onder anderen geseyt dat hij geen paspoort van noode hadde om van

13 Johan van Mathenes (1596-1653), lid van de Hollandse ridderschap, en mr. Daniël van Hogendorp (ca. 1604-1673), heer van Moercapelle en Wilde Venen, gedeputeerde van Rotterdam ter Staten-Generaal (van der Aa, *Biographisch Woordenboek* (f^{o}) V, p. 114-115; *NNBW* II, kol. 586, en E.A. Engelbrecht, *De Vroedschap van Rotterdam*, p. 167-168).

14 Grotius' voormalige dienaar Willem Cornelisz. van Velden was in 1625 in Den Haag in het huwelijk getreden met Elsje van Houweningen. Na enige jaren te Delft het notarisambt te hebben uitgeoefend, besloot hij de getuigschriften te verwerven voor zijn toelating tot de advocatuur. Op 6 of 8 maart 1642 legde hij de eed af (no. 5699 (dl. XIII), en *Album Advocatorum: de advocaten van het Hof van Holland 1560-1811*, p. 321).

15 In zijn brief aan Grotius, dd. 3 april 1645 (no. 7404), maakte de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona geen melding van het aanbod van de griffier mr. Cornelis Musch.

16 Misschien ging Grotius ter hoogte van het eiland Goeree aan boord van een schip dat de ‘Plenipotentiaire’ Henri d'Orléans, hertog van Longueville, had gehuurd voor het overbrengen van zijn huisraad en koetsen naar Munster.

17 De Amsterdamse courantier Broer Jansz. bracht in zijn *Tijdingen uyt verscheyden quartieren 1645*, no. 18, dd. 6 mei 1645, het nieuws: ‘Monsieur den hertogh de Longeville, Ambassadeur van Sijne Majesteyt van Vranckrijk, met den Heer Grotius, Ambassadeur van Hare Majesteyt van Sweden, zijn op Woensdagh voorleden [3 mei] tot Rotterdam aenghekomen, die van de E. Heeren Burgermeesteren, en veel andere voorname Heeren en Burgers aldaer in haer Herberghe verwillecomt wierden; sullen (soo de spraecke gaet) voort op Amsterdam komen, en soo nae Sweden; eenighe meynen naer Munster op de Vredehandelinge’ (Amsterdam, GA, film no. 1806); vgl. F. Dahl, *Dutch Corantos 1618-1650*, Den Haag 1946, p. 64.

18 De Amsterdamse burgemeester dr. Andries Bicker had de Zweedse resident de verzekering gegeven dat Grotius in zijn stad niets te duchten had; zie no. 7404.

19 De raadpensionaris Jacob Cats verdedigde in de Statenvergadering zijn beleid in de zaak van Grotius' doortocht zo schrikachtig dat de Hoog Mogenden hem tot de orde moesten roepen met de woorden: ‘Dat hij de menschen, wier bekommering wat te verre ging, van die ongegrondde vreze ontslaan zouw; dat zij zorg zouden dragen, dat de Republiek geen schade quam te lijden’ (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 403-405).

Vrancrijck hyer te comen, maer ontkende wel expressel[ijck] dat hij hem schepen hadde gepresenteert om den ambassadeur tot Gottenburg te brengen.[20]

20 Willem de Groot en zijn echtgenote Alida Graswinckel wachtten de uitslag van de discussies niet af. Over Leiden, waar zij hun zonen Johan en Jacob ophaalden, vertrokken zij naar Amsterdam (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 404).

7431. 1645 mei 16. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Venti adversi[2] diu nos detenuere,[3] ita ut octavo die pervenerimus Hamburgum,[4] ubi me invisit dominus Schrasvius, residens pro Batavis, et amice mecum de horum temporum rebus collocutus est.[5] Helmstadienses naves[6] nos tuto passae sunt praetervehi, forte in navi nostra putantes Batavos esse legatos. Cras cogitamus Lubecam, aut ibi aut Vismariae, ut spero, naves reperturi quae nos vehant Calmariam, ubi nunc audimus esse dominum magnum cancellarium et legatum Galliae et legatos Batavos.[7]

Deus iter nostrum secundet, non nostro tantum, sed et publico bono, teque et uxorem servet cum liberis et amicis. Si in Suediam ad me mittes literas, non alio uteris titulo quam Consiliarii reginae,[8]

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae [*sic*], 16 Maii 1645.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Guilielmo Grotio, iurisconsulto.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 749 no. 1760. In werkelijkheid was Hamburg de plaats van verzending.
2 De dichter Joost van den Vondel bezong de komst en het vertrek van de geachte gast in een *Danckdicht aen Boreas, die zijn Excellentie Huigh de Groot t'Amsterdam een poos ophielt*, 1645 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5237, en *Vondel; volledige dichtwerken en oorspronkelijk proza*, ed. A. Verwey, Amsterdam 1986, p. 793 en p. 981).
3 Op 8 mei nam Grotius in de Amsterdamse Stadsherberg afscheid van zijn familie en vrienden (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 404-405; *Briefw. P.C. Hooft* III, p. 742-745 no. 1301, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 120). Neef Johan van Reigersberch en een zoon van de Zeeuwse rekenmeester David van Reigersberch sloten zich bij het reisgezelschap aan (Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 317-320).
4 Het Amsterdamse admiraliteitsschip liep op 15 mei de haven van Hamburg binnen.
5 Mr. Hendrick Schrassert (1600-1651), zoon van een raad en schepen van Harderwijk, sinds 1640 Staats resident te Hamburg. In zijn depêche van 10/20 mei 1645 rapporteerde hij: ‘Naedat den Sweedschen Ambassadeur de Groot eenige publycque Ministers ende oock mij aen't logement gevisiteeert, is hij op eergisteren morgen van hier over Lubeecq naer Sweden gereyst’ (‘Brieven van Hendrik Schrassert’, in *Kronijk HG* 17(1861), p. 345).
6 Lees: ‘Gluckstadienses naves’. Het Deense garnizoen van Glückstadt hield rekening met de reis van de Staatse ambassadeurs dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse naar het vredesoverleg te Brömsebro.
7 Rijkskanselier Axel Oxenstierna, de Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, en de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim Andreae bevonden zich reeds aan de Zweeds-Deense grens (Kalmar, Söderåkra en Kristianopel).
8 Grotius had in 1634 de benoeming ontvangen van Zweeds ambassadeur in Parijs en ‘Raadt van Staat van 't zelve Rijk en Kroon, om dezelve te raaden en te dienen tot bevordering van haare hoogheidt, praeëminentie, voordeel, eer en reputatie’ (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 5-6).

7432. 1645 mei 16. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Bij de acht dagen onderwege op zee zijnde geweest,[2] zijn wij hier gisteren gearriveert. Mijnheer den resident Schrasser is mij wezen bezoucken. Heeft mij gecommuniceert de tijdingen van de gezanten der Vereenigde Nederlanden, zoo die in Denemarc als die in Swede zijn; oock van den resident Cracouw.[3] Toont affectie tot Swede. Ick [heb] hem weder betoont mijne affectie om in deze occurrentie de Vereenigde Nederlanden te dienen, hoopende dezelve metterdaet te betoonen. Die van Gelucstad hebben ons zien ende laeten passeren. Ick en weet niet off zij geweten hebben wie in het schip was. De heer Schrasser heeft de opinie dat ick gezonden zal werden nae Munster. Morgen hoopen wij te gaen nae Lubec ende off daer off te Wismar een schip te becomen nae Swede. Zoolange ick in Swede ben, zal uE. de superscriptie maecken aen mij met de qualiteit van raed van de coninginne.

Tot Hamburg, den 16 May 1645.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eerste raed in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 16 Mey 1645 Hamburck.

7433. 1645 mei 20. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Lubecae haec scribo,[2] ubi a magistratibus maximi mihi honoris et animi summe benevoli exhibita sunt officia, paratus cras ire Wismariam, ut prima commoditate cum bono praesidio eam Colmariam, ubi nunc est dominus regni cancellarius, inde Stockholmiam. Christianus Cassius,[3] cum in via essem ad hanc urbem, obviam mihi processit et mecum hic fuit. Multa mihi signa dedit animi pergrati, et est in re bona, magna in gratia apud principem Holsatiae Johannem, urbis Lubecae episcopum, ut nunc mos est loqui. Non credas quot in his locis nostri amantes repererim.

Deus uxorem tuam et liberos et Losecatios[4] sospitet amicosque alios,
tibi obligatissimus frater,

1 Hs. Leiden, UB, Pap. 2. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brief aan Willem de Groot, dd. 16 mei 1645 (no. 7431).
3 De brieven van de Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Soncken Joachim Andreae (Kristianopel), de brieven van Jacob de Witt (Kalmar en Söderåkra) en de depêches van Carel Carelsz. van Cracauw, Staats resident in Denemarken (‘Brieven van den resident Carel van Cracau’, in *Kronijk HG* 17(1861), p. 411-413).
1 Gedrukt *Epist.*, p. 749 no. 1761. In werkelijkheid was Lübeck de plaats van verzending.
2 Grotius reisde over land naar Lübeck (18-19 mei 1645).
3 Christian Cassius (1609-1676) verbleef tijdens zijn studie te Parijs (1628-1631) in het huis van Grotius (no. 1808 (dl.V)). In 1633 liet hij zich inschrijven aan de Leidse universiteit. Korte tijd later trad hij in dienst van Johann (1606-1655), hertog van Sleeswijk-Holstein-Gottorp, bisschop (administrator) van Lübeck (no. 5807 (dl. XIII), en *Biographisches Lexikon für Schleswig-Holstein und Lübeck* VI, p. 49-51, en VIII, p. 171-174).
4 Frederik van Losecaat en de kinderen uit diens huwelijk met Grotius' zuster Adriana de Groot (1592-† 10 december 1639).

H. Grotius.

Lutetiae [*sic*], 20 Maii novi Calendarii anni 1645.

Adres (volgens de uitgave der Epist): Guilielmo Grotio, iurisconsulto.

7434. 1645 mei 20. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Gelijck ick te Hamburg heb gevonden personen zeer genegen tot mij ende tot de vrundschap met Sweden ende met de Vereenigde Nederlanden,[2] inzonderheit met de stadt van Amsterdam, die alhier is in grooten aenzien, zoo vinde ick zulcke veel alhier. Den syndicus ende den secretaris[3] hebben mij gekent te Parijs.[4] Ick gae morgen nae Wismar om te zien off ick daer convoi can becomen ende passeren nae Colmar. God geve mij geluck ende bewaere de vrunden,

uwer Ed. dienaer.

[Lübeck]. Den 20 May nieuwes stijls 1645.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eerste raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hagen. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 20 Mey 1645 uyt Hamburch [*sic*].

7435. 1645 mei 28. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick heb op huiden ontfangen uEd. brief sonder date, waerin is van het rende[z]-vous te Dordrecht[2] ende het rapport van de ambassadeurs uit Engelant gecomen.[3] Ick dancke uE. van de advysen; bidde te continueren ende de inscriptie te maecken: A monsieur de Groot, cy-devant ambassadeur de la reine de Suede en France.[4] UEd. heeft wel geraiden dat uEd. brief mij te Wismaer soude vinden,

1 Hs. Leiden, UB, Pap. 2. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brief aan Willem de Groot, dd. 20 mei 1645 (no. 7433).
3 Dr. David Gloxinus (1597-1671) en de stadssecretaris Johann Conrad (1581-1648) (*Biographisches Lexikon für Schleswig-Holstein und Lübeck* VI, p. 98-105).
4 In de jaren 1628-1637 onderhield Grotius hartelijke contacten met een aantal Lübecker 'touristen', onder wie Johann, hertog van Sleeswijk-Holstein-Gottorp (no. 1558 (dl. IV)); Christian Cassius (no. 1808 (dl. V)); Petrus Holing (Heyling) (no. 2207 (dl. VI)); Theodorus Brömse en Johannes von Warendorf (no. 2615 (dl. VII) en no. 3038 (dl. VIII)).
1 Hs. Leiden, UB, Pap. 2. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Antw. op een ontbrekende brief van ca. 8 mei 1645.
2 De aanvang van het 'groot desseyn ende entreprinse' van Frederik Hendrik in Vlaanderen. In de garnizoenssteden van het Staatse leger werd de trom geroerd ter aankondiging van het rendez-vous te Dordrecht op 25 mei (*Aitzema* (f^{o}) III, p. 80; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 115-117, en *Het Staatsche leger* IV, p. 145-146).
3 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi (1560/61-1654) bleef in Londen achter voor de afwikkeling van de lopende zaken. Op 4 mei verwittigden de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude raadpensionaris Jacob Cats van hun aankomst in de Republiek. Twee dagen later brachten zij in de vergadering van de Staten-Generaal rapport uit van hun vredesmissie naar Engeland (*Res. SH*, dd. 5 en 7-9 mei 1645, en *Aitzema* (f^{o}) III, p. 39-40).
4 In zijn Hamburgse brief van 16 mei 1645 (no. 7432) had Grotius aangedrongen op de adressering (superscriptie): 'raed van de coninginne [van Sweden]'.

alwaer wij nu acht dagen zijn, wachtende dat den heer generael[5] ons convoi zal geven, 'twelck tot noch toe niet en is geschiet, omdat den

5 Generaal-majoor Karl Gustav Wrangel, bevelhebber van de Zweedse vloot in Wismar, kwam op de dag van Grotius' aankomst (21 mei) op het spoor van een man die door inwoners van Lübeck was opgestookt om tijdbomkisten te plaatsen in twee van zijn beste oorlogsschepen (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 662-666 en p. 668-669).

heer generael zijne schepen bijeen moet houden, vresende voor een attaque van de Denen. Maer verwacht een vloot uit Swede[6] ende zegt ons dan te zullen helpen.[7]
Ick blijve uEd. voor alle de zorge voor mijne zaecken ten hoochste geobligeert.
[Wismar]. Den 28 Mei 1645.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eerste raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.
In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, uyt Wismar, den 28 Mey 1645. Insc[r]iptie van brieven.

7436. 1645 mei 31. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,
Magnifice hic convivio excepti sumus a domino Wrangelio,[2] huius orae et classis duce. Nunc paramus nos, ut cras, Deo volente, transeamus Codanum sinum et conveniamus magnum dominum cancellarium aut Colmariae aut Bronslovae.[3] Fuimus hic diu otiosi, quo magis optamus eo ire ubi nos exspectant negotia. Commendo me dominae uxori tuae et liberis, quibus gratias ago pro carminibus.[4] Davelariis[5] amicisque aliis inserviam, ubi potero,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Wismariae, Lutetiae, 21/31 Maii 1645.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Guilielmo Grotio, iurisconsulto.

7437. 1645 juni 5. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

6 De vloot van de Zweedse admiraal Erik Ryning (Rynning) had de haven van Dalarö (vlootbasis bij Stockholm) nog niet verlaten (*Oxenst. Skrifter* 2. afd.,VIII, p. 668-671).
7 Het Zweedse oorlogsschip 'Regina' lichtte in de vroege morgen van de 4de juni het anker (nos. 7438 en 7439).
1 Gedrukt *Epist.*, p. 749 no. 1762. In werkelijkheid was Wismar de plaats van verzending.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 28 mei 1645 (no. 7435).
3 Kalmar en Brömsebro.
4 Vermoedelijk dankdichten van de Leidse rechtenstudenten Johan en Jacob de Groot.
5 Het echtpaar van Daetselaer-van Erp (nos. 7388 en 7407) of de familie van de Amsterdamse advocaat mr. Cornelis van Davelaer, heer van Petten, baljuw van de Bijlmermeer ca. 1636-1639 (*Briefw. P.C. Hooft* II, p. 523 no. 635, p. 914-916 no. 861, en III, p. 142-143 no. 960).
1 Hs. Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 2, no. 39. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Antw. op no. 7432. De brief bereikte Stockholm na Grotius' afscheid van koningin Christina van Zweden.

Den conynck van Denemarcken hout gestadych aen om desen staet apart te contenteren[2] ende presenteert niet alleen den tol te brengen op den taxt van het jaer 1628, maer

2 In een schrijven van 1/11 maart 1645 had koning Christiaan IV van Denemarken zijn resident in Den Haag gemachtigd tot het indienen van een voorstel voor een ‘nabuyrlijck’ gesprek met de Staten-Generaal over de Sonttoltarieven, maar tegen de tijd dat de resident Martin Tancke de koninklijke propositie kon indienen, hadden de voorstanders van de door ‘Neef’ (Frederik Hendrik) nagestreefde ‘Via concordiae’ het neutrale

oock daer beneden, hetwelck degene die met ons neeff gevoelen, niet souden affslaen,[3] gelijck oock Verus' man[4] wat hij can door sijne brieven daertoe contribueert, oordelende de equipagie van vijftych scepen niet nodych en was. Maer Hollant blijft vast niet als met Sweden coniu[n]ctim te handelen, ende indien die croon van het jaer 1544 niet en wijckt, sal Denema[r]cken desen staet met 1628 niet contenteren.[5] Op het garant sal het meest aencommen, want sonder verseeckerynge voor het toecommende sal Denemarcken om hem van het tegenwoordyg pack te on[t]lasten liberalijck genouch beloven.[6] Wytte Wittensz., die voorleden Donderdach vanhier is vertrocken, meent men nu met sijn vlote in zee is off lopen sal.[7] Veel coopvaerders willen, eer sij haer van lant begeven, sien hoe de passagie sonder tol door den Sont die voorgaen sal succederen, welcke passagie, soo den conynck van Denemarcken die wil beletten, Witte Wittensz. met sijn vijftych scepen moet openen ende de scepen van desen staet gaens ende commens vrijen doortocht houden.

Particuliere advisen seggen dat de ambassadeurs van desen staet hebben affgeleyt haer moyenneu[r]schap ende verclaert uyt hooffde van desen staet mede nevens Sweden in de handelynge te commen.[8] Men hout het oock daervoor dat sij bij hare brieven daervan advysen hebben hier gegeven; dan die sijn noch niet voor den dach gecommen, hoewel later brieven spreecken van voryge met eenen expressen affgesonden ende haer daertoe refereren. Mogelijck worden de eerste opgehouden bij die de aparte handelynge met alle middelen soucken te favoriseren, waer Hollant noyt toe en sal verstaen. Het drucken van de lijste, genaemt Tollijste van den Sont, is noch bij ordre ofte weten van de Generaliteyt noch van Hollant noch magistraet van Amsterdam niet geprocureert,[9] maer bij een

3 Koning Christiaan IV waagde op 23 april 1645 opnieuw een poging om het gevaar van de komst van de Staatse vloot af te wenden. In een persoonlijk schrijven aan de Staten-Generaal (ontvangst op 22 mei) ontvouwde hij het plan om 'finito tractatu cum Suecis' een nieuwe tollijst te maken op de voet van de lijst uit het jaar 1628 (Kernkamp, *o.c.*, p. 165-169 en p. 189).

4 'Verus' man', codenaam voor Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek en vredesbemiddelaar te Brömsebro. In brieven aan zijn regering ('Verus') en andere geïnteresseerden betreurde hij de beslissing van de Staten-Generaal om 50 schepen en een landingsleger van 5000 soldaten beschikbaar te stellen voor de 'nieuwe oorlog' met de koning van Denemarken (*Correspondance d'Estrades* I, p. 258-259).

5 De Hollandse kooplieden en schippers vestigden hun hoop op Zweedse steun in hun streven naar de terugkeer van het Sonttoltarief zoals dat ten tijde van het erftractaat van Spiers van 1544 gold: één rosenobel; vgl no. 7417.

6 De Staatse onderhandelaars te Brömsebro waren gelast om geen verdrag met de koning van Denemarken te sluiten, tenzij ook de Zweden voldoening hadden gekregen. In art. 26 van hun instructie, dd. 19 april 1645, moesten zij bovendien toezien dat een dergelijk verdrag 'tot meerder bevestinghe en onderhout' mede ondertekend zou worden door kroonprins Christiaan en de Deense rijksraden (*Aitzema* (f^{o}) III, p. 7-9).

7 Vice-admiraal Witte de With aanvaardde op 1 juni het commando over de vloot die in het Vlie gereed lag om naar het noorden te varen. Op 9 juni gaf hij aan 47(49) oorlogsschepen en 300 koopvaarders het sein van vertrek (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 193-198).

8 De Staatse ambassadeurs Jacob de Witt (Kalmar en Söderåkra) en dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim Andreae (Kristianopel) bevestigden in brieven van 1/11 mei de ontvangst van de Generaliteits-resolutie van 19 april 1645 (Kernkamp, *o.c.*, p. 165 en p. 219-220, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 488).

9 De Staten-Generaal en de Staten van Holland distantieerden zich van de 'Tol-lijste, gedrukt tot Amsterdam, hebbende vooren opstaande het Waapen van de Generaliteit, mitsgaders ook den Tytel geformeert op den Naam van haar Hoog Mog., meedebrengende deselve te weesen de Lijste van den Tol in den Orisont' (*Res. SH*, dd. 25 mei 1645).

drucker om eygen profijt. Heeft oock de Generaliteyt begeert hij daerover soude worden gestraft, wel verstaende dat in de forme is gepecceert, waerin geen difficulteyt sal vallen de croon Sweden alle mogelijcke contentement te geven, gelijck men mede vertrout die croon geen swaricheyt maecken sal dat haer scepen, die de passagie van den Sont soowel als de Hollantse met costen van dese landen wort geopent, de lasten daervan sullen helpen dragen,[10] daervan sonder diversie van neerynge ende openynge tot alle fraude niet connen worden geëxempteert. Wat aen een vaste alliantie met dat rijck is gelegen, verstaen hier de verstandychste, die oock alles daertoe sullen helpen contribueren, verhopende met gelijcke genegentheyt vandaer sullen worden bejegent.

Den lesten Mey arriveerde tot Breda bij sijn Hoocheyt monsieur d'Estrada,[11] bre[n]gende tijdyng dat den hertoch van Orleans den tweeden Juny soude marcheren van Wattene Vlaenderen in, met sessthienduysent man te voet ende sevenduysent paerden. Ende sal sijn Hoocheyt den vijffden deser sijn leger oock moveren.[12]

Thien scepen uyt West-Indiën sijn met een goet retour in dese landen gearriveert.[13] UEd. goet arrivement aldaer sal ick garen verstaen.

Desen 5 Juny 1645.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt van de coninginne van Sweden.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: 1645, den 5 Iunii.

7438. 1645 juni 8. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Felice admodum vento et, quod boni ominis est, in nave Reginae habente nomen Colmariam Suediae pervenimus.[2] Misi illico literas ad magnum cancellarium et

10 Men rekende op een Zweedse bijdrage aan de bijzondere belasting (veilgeld) op alle schepen die vanuit een haven in de Republiek uitzeilden naar de Oostzee en Noorwegen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 188 en p. 259-290).

11 De Franse envoyé Godefroi d'Estrades verscheen op 1 juni in Breda met de instructies die kardinaal Jules Mazarin hem had meegegeven. Het belangrijkste nieuws betrof het vertrek van de 'generalissimus' Gaston van Orléans naar de koninklijke vesting Watten aan de Aa (28 mei 1645) en de vermaning aan 'MM. les Hollandois' om hun 'groot desseyn ende entreprinse' in Vlaanderen af te stemmen op de krijgstocht van het Franse leger naar de Vlaamse kuststeden Mardyck en Duinkerken (*Correspondance d'Estrades* I, p. 255-258, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 128-129).

12 Frederik Hendrik had Den Haag op 27 mei verlaten (*Res. SH*, dd. 26 mei 1645). Na een kort oponthoud in Breda (*supra*, n. 11) nam hij in de omgeving van Bergen op Zoom zijn troepenmacht in ogenschouw (6-11 juni 1645). Op 12 juni maakte de prins de oversteek naar het Staatse legerkamp te Zelzate (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 153-155).

13 De schepen brachten suiker, hout, ivoor en tabak naar het vaderland; vgl. *Tijdingen uyt verscheyden quartieren 1645*, no. 23, dd. 10 juni 1645 (Amsterdam, GA, film no. 1806), en Boxer, *The Dutch in Brazil*, p. 277-279: 'Tentative balance-sheet of Netherlands Brazil and West Africa in 1644'.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 749 no. 1763. In werkelijkheid was Kalmar de plaats van verzending.

2 Het Zweedse oorlogsschip 'Regina' verliet de haven van Wismar in de vroege morgen van de 4de juni. Drie dagen later kwam het kasteel van Kalmar in zicht (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 666-677).

quendam ex meis qui hospitium quaereret.[3] Respondit per eundem cancellarius humanissime. Hodie nobilem ad me misit cum curru suo, qui me deducat Inderacheram,[4] ubi nunc sunt

3 De hofmeester - vermoedelijk Jean Rougissart (Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 319 en p. 321, en *Ned. Leeuw* 32(1914), kol. 57-58) - stelde zich in verbinding met de dienaren van rijkskanselier Axel Oxenstierna. Het nieuws van Grotius' aankomst in Zweden verspreidde zich snel.

4 Lees: ‘Söderåkra’, een landgoed ten zuiden van Kalmar.

nostri legati.[5] Cras eo properamus. Wismariae per undecim dies fuimus valde otiosi, ideo quia praefectus eius orae Wrangelius classem dividere non audebat, acceptis nuntiis de Danis, velle eos classem incendere; putabat arma ad id parari.[6] Apparet hoc non esse verum, sed consilium per insidias id efficiendi. Deprehensus enim est homo, qui a Lubecensibus quibusdam, ut dicitur, emtus paraverat cistas plenas rebus quae ignem alunt, cum horologiis certo tempore ignem edituris.

Gaudeo vidisse me uxorem tuam ac liberos, quos velim omnes meo nomine salutes,[7]

tuus totus ut debeo,
H. Grotius.

Lutetiae [*sic*], 8 Iunii 1645 novi Calendarii.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Guilielmo Grotio, iurisconsulto.

7439. 1645 juni 8. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Wij zijn nae elff dagen vertouf tot Wismar gecomen tot Calmarn.[2] 't Is nu den derden dagh. Hier gecomen zijnde heb ick terstont onsen hofmeester met een brief afgevaerdight nae mijnheer den rijcxcancellier, die met de andere Swedische gezanten is te Zuderacker. Zijn Excellentie heeft mij zeer vrundelijck geantwoort ende op desen dagh een edelman met zijn coets aen mij gezonden om morgen te gaen nae Zuderacker. God geve ons geluck. Mijnheer generael Wrangel, die te Wismaer over de vloot ende custe commandeert, zocht zeer alle zijne schepen bijeen te houden, 'twelck ons wat heeft geretardeert. De oorzaeck was dat sijne Genade advys had dat de Deenen zijne schepen wilde[n] in brand steecken; meende dat zulcx door eenige brandschepen zoude geschieden. 't Advys was niet valsch, maer het was op verraed aengelegt. Een persoon is betrapt, die twee coffers met horologië[n] ende sulfer ende werck hadde gereedt om die in de Sweedsche oorlogschepen te bestellen ende die in brand te steecken. Hij accuseert eenige burgers van Lubeck.

Ick vinde mij wel te passe, God loff.
29 May/8 Juny 1645 tot Calmarn.

5 Koningin Christina had een ‘zware’ delegatie naar het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro gestuurd: kanselier Axel Oxenstierna en de rijksraden Johan Skytte, Matthias Soop en Ture Bielke. De plaats van rijksraad Johan Skytte († 25 maart/4 april 1645) was inmiddels overgenomen door Ture Sparre (1593-1664) (*BLS* XV, p. 4-14 en p. 105).

6 Generaal-majoor Karl Gustav Wrangel, bevelhebber van de Zweedse vloot in Wismar, kwam op de dag van Grotius' aankomst (21 mei) op het spoor van een man die door inwoners van Lübeck was opgestookt om tijdbomkisten te plaatsen in twee van zijn beste oorlogsschepen (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 662-666 en p. 668-669).

7 Willem de Groot, zijn echtgenote Alida Graswinckel en hun kinderen Johan, Jacob, Maria, Alida, Anna en Françoise; zie no. 7430, n. 20.

1 Hs. Leiden, UB, Pap. 2. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Beantw. d. no. 7449.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brief aan Willem de Groot, dd. 8 juni 1645 (no. 7438).

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raidt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 8 Juny 1645 uyt Colmarn in Sweden. Arrivement, goet onthael.

7440. 1645 juni 14. Aan Karel Gustaaf van de Palts.[1]

Excellentissime domine,

Benevolentiae singularis quam in me antehac ostendit Celsitudo vestra nunquam immemor optaveram coram me ei sistere omniaque eius magnitudini debita obsequia offerre. Sed cum iturus, ut spero, brevi ad reginae aulam Celsitudinem vestram aut nunc inde abesse aut abfuturam intelligam,[2] eam rogo ut eius commendatione adiutus locum aliquem in reginae, cuius negotiis et inservivi hactenus fideliter et porro inservire sum paratissimus, gratia adipisci possim.[3]

Deus det Celsitudini vestrae omnia natalibus virtutibusque eius summis convenientia,

Celsitudini vestrae devotissimus,
H. Grotius.

Suderacherae, IV/XIV Iunii 1645.

Adres: Excellentissimo domino ac principi Carolo Gustavo, comiti Palatino ad Rhenum, etc.

7441. 1645 juni 14. Aan M.G. de la Gardie.[1]

Illustrissime domine,

1 Hs. Stockholm, RA, Stegeborg Saml., Skrifvelser till Carl Gustav Ser. II a, E 139. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 37 no. 7. Karel Gustaaf (1622-1660), vanaf 1654 koning Karel X Gustaaf van Zweden, was de zoon van paltsgraaf Johann Casimir (1589-1652) van Zweibrücken en Katharina (1584-1638), dochter van koning Karel IX van Zweden (*SBL* XX, p. 641-650). Tijdens zijn 'tour' (1638-1640) had hij de bescherming en de gastvrijheid van de Zweedse ambassadeur te Parijs genoten (nos. 3612, 3735, 3738 en 3782 (dl. IX), nos. 3947, 4014, 4097, 4120, 4377 (dl. X), nos. 4504, 4525, 4642, 4656, 4668, 4673, 4857 en 4858 (dl. XI), en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., X, p. 706-709, p. 733-755).

2 De Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson had de jonge paltsgraaf toegevoegd aan zijn generale staf. In het voorjaar van 1645 had hij hem belast met een missie naar de kwartieren van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi in Moravië (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., X, p. 801-804, en VIII, p. 501-524).

3 Rijkskanselier Axel Oxenstierna had de hoop op het herstel van de Zweedse ambassade in Parijs nog niet opgegeven. De beslissing zou vallen zodra de Franse regering een besluit had genomen over de ambassade van Claude de Salles, baron van Rorté, naar het Zweedse hof; vgl. *Hugonis Grotii ad Joh. Oxenstiernam et Joh. Adl. Salvium et Johannis Oxenstiernae ad Cerisantem, epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 119-120 (Johan Oxenstierna aan de Zweedse resident Marc Duncan de Cerisantes, dd. 7/17 augustus 1645): 'Dominus Grotius adhuc in Suedia est, et dicitur rediturus in priorem stationem, si Porturis [Rortaeus] iverit in Suediam legatus ordinarius'.

1 Hs. Stockholm, RA, De la Gardieska Saml. E 1420. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 50 no. 7. Magnus Gabriel De la Gardie (1622-1686), de latere rijkskanselier van Zweden, zoon van rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie (1583-1652), had in 1640 een aanvang gemaakt met zijn 'tour'. In de jaren 1642-1644 was de jonge graaf een frequent bezoeker van de Zweedse ambassade in Parijs en een trouw vriend van de gelukzoeker Marc Duncan de Cerisantes (nos. 5773, 5866, 5989 en 6020 (dl. XIII), nos. 6110 en 6435 (dl. XIV), nos. 6920, 6934, 6943 en 7054 (dl. XV)).

Summa illustrissimae Dominationis vestrae in me benevolentia facit, ut eius res secundas in meis censeam. Quare summopere laetatus sum, cum intellexi et in loco eam esse apud reginam conspicuo admodum et matrimonium ei destinari virginis non modo

principis sed et reginam nostram proximo sanguine contingentis.[2] Quae omnia cum sint maxima, audeo tamen ego eius eximiis virtutibus maiora praemia et optare et sperare.

Sum nunc Suderacherae apud excellentissimos reginae ad Danicum negotium legatos[3] brevique Stockholmiam iturum me puto, ut ibi reginam venerer et eos qui nos amant salutem. Et super omnia spes fuerat me posse illustrissimae Dominationis vestrae conspectu ac colloquio, imo et consilio et auxilio frui. Nunc cum eam intelligam ivisse ad exercitum,[4] rogo ut eius bonitate apud excellentissimum dominum parentem, regni marescallum,[5] commender atque eo adiuvante gratus reginae esse possim et aliquem invenire locum in quo cum honore, conveniente vitae hactenus a me actae summoque meo in rem Suedicam studio, negotiis eius me praestare possim utilem.

Deus illustrissimam Dominationem vestram servet et florentem semper efficiat,

illustrissimae Dominationi vestrae semper inserviturus,

H. Grotius.

Suderacherae, IV/XIV Iunii 1645.

Adres: Illustrissimo domino Magno de La Gardye, comiti, etc., tribuno praetorianorum reginae.

7442. 1645 juni 25. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Per quatuordecim dies fui Suderacherae[2] apud magnum cancellarium et legatos alios Suedicos, qui omnes honorificentissime me tractarunt.[3] Nunc me paro ut eam terra Stockholmiam, quo puto brevi venturos eosdem legatos, quandoquidem a

2 Kort na zijn terugkeer in Zweden ontving Magnus Gabriel De la Gardie de bevordering tot kolonel van de koninklijke lijfgarde. In maart 1645 verloofde hij zich met Maria Euphrosine (1625-1687), tweede dochter van paltsgraaf Johann Casimir van Zweibrücken. Het huwelijk werd in 1647 voltrokken (*SBL* X, p. 657-687).

3 Söderåkra, het landgoed ten zuiden van Kalmar, waar gedurende het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro de Zweedse en Staatse delegaties doorgaans vertoefden.

4 De Zweedse graaf had zich gevoegd bij het leger van veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in Skåne (Schonen).

5 Rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie was tijdens de afwezigheid van kanselier Axel Oxenstierna de belangrijkste koninklijke adviseur in Stockholm; vgl. *Oxenst. Skrifter* 2. afd., V, p. 595-611.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 750 no. 1764. Beantw. d. no. 7459. In werkelijkheid was Kalmar de plaats van verzending.

2 Rijkskanselier Axel Oxenstierna, hoofd van de Zweedse delegatie op het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro, stuurde op 8 juni een koets naar de haven van Kalmar (nos. 7438 en 7439). De volgende dag vertrokken Grotius en de zijnen naar Söderåkra, een landgoed ten zuiden van Kalmar.

3 De Zweedse rijksraden Matthias Soop, Ture Bielke en Ture Sparre.

legato Gallico nihil adfertur quod Suediae placeat de terris dandis in pacis pignus.[4] Et Batavi transiere quidem cum classe armata et onerata fretum Orisundae,[5] sed non habent secum milites,

4 De Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, nam aanstoot aan de eisen die de Zweedse onderhandelaars aan de koning van Denemarken hadden gesteld 'ter assecuratie' van de vrije vaart door de Sont: afstand van de gewesten Halland, Skåne (Schonen), Blekinge en Vendsyssel, met alle forten (Bohus) en steden aan de 'Zweedse' zijde van de Sont en de Oostzee (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 164-165 en p. 224-226).

5 Het bericht dat de Staatse oorlogsvloot van vice-admiraal Witte de With op 15 juni het Sonttolkantoor van Helsingør was gepasseerd.

quod sperabatur, nec mandata iungendi se cum Suedis, qui interim suas res agunt.[6] Bornholmiam cepere,[7] quidam addunt et Gothlandiam, de quo nihil affirmem.[8] Utraque classis Suedica in mari est tum a Wismariae, tum e Suediae portubus. Videtur res ire ad novum mari proelium.

Saluta quaeso amicos, praesertim dulcissimam uxorem ac liberos tuos,
tui amantissimus tibique obligatissimus frater,
H. Grotius.

Colmariae, Lutetiae, 15/25 Iunii 1645.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Guilielmo Grotio, iurisconsulto.

7443. 1645 juni 25. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick ben van Zuderacker wedergecomen te Calmarn,[2] hoopende morgen nae Stockholm te gaen over land, eenige der mijnen te zenden t'scheep door de wadden. Mij is veel eers geschiet te Zuderacker van zijn Excellentie ende d'andere Swedische gezanten, welck[e] alle meenen haest te volgen nae Stockholm ende vandaer te verwachten de successen van het oorlogh, die alrede goed zijn, alsoo Bornholm, uitgenomen een fort, is becomen door de vloot van de heer Wrangel, eenige zeggen oock Gotlant door de vloot gecomen uit Swede, doch dit is onzeecker.

De voorslagen van mijnheer den ambassadeur van Vrancrijck[3] comen niet bij op 't stuck van de plaetzen die de Sweden willen houden tot verzeeckering.[4] Die van de Vereenigde Nederlanden hebben wel haere oorlogschepen tot verseeckering van de coopvaerdijschepen doen passeren door de Zond, maer zonder crijgsvolck die men meende dat daerbij zoude zijn. D'heer Cracouw bij d'heer Reveclauw, cantzlier van den coning van Denemarcken, gevraegt zijnde wat de mening was

6 Frederik Hendrik en de Staten-Generaal hadden op het laatste moment besloten om het landingsleger van 5000 man thuis te laten (Kernkamp, *o.c.*, p. 193-195).
7 Generaal-majoor Karl Gustav Wrangel, bevelhebber van de Zweedse vloot in Wismar, overmeesterde in de derde week van juni het Deense eiland Bornholm. Alleen het garnizoen van het slot Hammershus gaf zich niet zo gemakkelijk gewonnen (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 669-683).
8 Het eiland Gotland werd nog niet bedreigd: de vloot van de Zweedse admiraal Erik Ryning (Rynning) wachtte in de haven van Dalarö (vlootbasis bij Stockholm) op een gunstige wind om uit te varen.
1 Hs. Leiden, UB, Pap. 2. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brief aan Willem de Groot, dd. 25 juni 1645 (no. 7442).
3 De Zweedse onderhandelaars luisterden met toenemende argwaan naar de voorstellen van de Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, en de Deense commissarissen Corfits Ulfeldt (Ulfelt), Christen Thomesen Sehested, Christoffer Urne en Jørgen Se(e)feld.
4 De Denen behielden bij de vrede van Brömsebro (13/23 augustus 1645) de zeggenschap over de door de Zweden opgeëiste gewesten Skåne (Schonen), Blekinge en Vendsyssel (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 509-517).

met zulcken doortocht zeide zulcx niet te weten,[5] maer dat hij zoude zenden aen den admirael Witten Wittenszoon,[6] dewel-

5 De Deense kanselier Ditlev Reventlow (1600-1664) (*DBL* XII, p. 171-172) sloeg alarm toen de vloot van vice-admiraal Witte de With voor de ingang van de Sont verscheen. Omdat Carel Carelsz. van Cracauw, Staats resident te Helsingør, geen officieel berichtschrift van de komst van de 47(49) oorlogsschepen had ontvangen, kreeg de kanselier een ontwijkend antwoord op zijn vragen naar het hoe en waarom van het Staatse vlagvertoon.

6 De Staatse resident stuurde zijn zoon naar het admiraalsschip (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 198-201, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 500-502).

cke tot antwoord gaf de last te hebben de coopvaerdijschepen te convoyeren sonder tol te betaelen. De Sweedsche tot Elsenburg hebben de Nederlandsche vloot met eerschoten begroet; die van Elsenoor niet, maer wel daernae die van Coppenhage.[7] Vereor ne media via nulla sit via, quae nec inimicos tollit, nec amicos obligat.[8]

Vanwegen het Engelsche parlement is te Zuderacker gecomen ende is nu hier met ons te Calmar d'heer Botlei, colonel eertijds gedient hebbende ende noch pensioen hebbende van Sweden.[9] Heeft geen qualiteyt. Gaet met brieven nae de coninginne. Op de commerciën zoude iet connen gehandelt werden, anders niet.

Tot Calmar, 15/25 Iunii 1645.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eerste raidt in den Hoogen Raide van Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 25 Juny 1645 uyt Colmar.

7444. 1645 juli 5. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Beneficiis summis Excellentiae vestrae in me et hoc accessit, quod adiutus eius diplomate feliciter Stockholmiam perveni;[2] ubi literas reperi coniugis meae, datas XX Maii novi Calendarii,[3] quae inter res alias nuntiant illustrissimum dominum baronem Ericum

7 Het Zweedse garnizoen van Helsingborg beantwoordde het Staatse saluut, maar de kanonnen van het slot Kronborg (Helsingør) zwegen. Toen de Staatse vloot op 19 juni het eiland Amager passeerde, vuurden de Denen drie saluutschoten af.

8 Livius, *Ab urbe condita* 9, 3, 11-12. Grotius' kritiek op de door Frederik Hendrik nagestreefde 'Via concordiae' in het Zweeds-Deense conflict; vgl. no. 7202, n. 12.

9 In 1631 ontving een zekere 'Pottly' de bevordering tot luitenant-kolonel in het Zweedse leger (*CSP Dom. 1631-1633*, p. 199). Het 'Committee of Both Kingdoms' hechtte in mei 1645 zijn goedkeuring aan de reis van kolonel Christopher Potley naar het hof van koningin Christina van Zweden (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 447). De koningin had haar belangstelling voor de missie van de Schotse Zweed Hugh Mouat inmiddels verloren en drong niet verder aan op een alliantie 'contra quoscunque' met de Parlementen van Schotland en Engeland; zie no. 7225; *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IX, p. 502-504, en *Hist. de l'adm. des affaires étrangères de Suède*, p. 85-86.

1 Hs. Stockholm, RA, E 607. Eigenh. oorspr. Gedrukt Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 271, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 540 no. 580. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 265; te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 26 en 4° 38, 13; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 17; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 111; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 4b, 165 en Br. 24, 123.

2 Grotius kreeg op 26 juni te Kalmar een geleide voor zijn reis naar Stockholm. Op de 5de juli liet zijn Zweedse 'aide', mogelijk Erik von der Linde (no. 6425 (dl. XIV), en Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 405), de koets halt houden voor het gastenverblijf van de buitenlandse gezanten in Stockholm.

3 De brief is niet teruggevonden. In augustus 1644 had Grotius de 'tourist' Erik Axelsson Oxenstierna (1624-1656) geholpen aan aanbevelingen voor een 'tour' langs de Italiaanse steden (nos. 6944, 6989, 6990 en 6991 (dl. XV), en *SBL* XXVIII, p. 532-534). In november 1644 bracht de kanselierszoon een bezoek aan Rome (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 475). Kort na Grotius' vertrek uit Parijs verscheen hij voor de poort van de Zweedse ambassade in de rue des Saints-Pères. Tot haar spijt moest

Oxenstiernam et bene valere et a principibus benignissime exceptum.[4] Sed cum et haec et alia Excellentia vestra literis citius istuc perlatis cognoverit, nihil ferme est quod addam, nisi dominum Ormium de Granges[5] ire, ut augeat numerum illorum sane multorum, qui dominis legatis Gallicis consilio et opera ad pacem aut promovendam aut disturbandam adsunt.[6]

Deus, excellentissime et illustrissime domine, det ut Excellentiam vestram publicis negotiis bene confectis brevi hic sospitem videam,[7]

Excellentiae vestrae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Stockholmiae, XXV Iunii 1645.

Adres: Excellentissimo illustrissimoque domino/domino Axelio Oxenstiernae, reginae regnique Suedici magno cancellario, senatori et legato.

Bovenaan de brief in de copie te Dresden: Joanni [*sic*] Oxenstiernae.

Maria van Reigersberch de reiziger doorverwijzen naar de residentie van de koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes.

4 Koning Lodewijk XIV en de regentesse Anna van Oostenrijk schonken de zoon van de rijkskanselier een met diamanten bezette gouden doos waarin zich hun portretten bevonden. Ook de kardinaal onthaalde de jongeman opvallend hoffelijk (nos. 7448 en 7454, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 345, p. 425 en p. 501).

5 Jacques Loys (Louis) de La Grange, heer van La Grange-aux-Ormes, kamerheer van koning Lodewijk XIII, ontving in 1632 de benoeming tot Frans gezant in Duitsland en Zweden (no. 1770 (dl.V)). De gezant verliet in 1640 de diplomatieke dienst (no. 4471 (dl. XI), en *Dictionnaire de la Noblesse* VI(12), kol. 494). In april 1645 stond hij op de nominatie voor de opvolging van Claude de Salles, baron van Rorté, als Frans resident te Osnabrück. Nadat de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna zijn bezwaren tegen deze benoeming kenbaar had gemaakt, lieten de Fransen het oog vallen op de eerste commies Jean de La Barde (ca. 1603-1692), markies van Marolles (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 345, p. 366 en p. 817, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 636).

6 Het Franse staatssecretariaat van buitenlandse zaken hield rijkskanselier Axel Oxenstierna lang in onzekerheid over de ambassade van Claude de Salles, baron van Rorté, naar het hof van koningin Christina (no. 7440). Na de vrede van Brömsebro (13/23 augustus 1645) maakte de graaf van Brienne een einde aan alle gissingen over een uitwisseling van ambassadeurs. Weldra kreeg de Zweedse resident Marc Duncan de Cerisantes met de benoeming van Pierre-Hector Chanut (ca. 1600-1662) tot Frans resident aan het hof van koningin Christina een tegenhanger van gelijke rang in Stockholm (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 662, en *Hist. de l'adm. des affaires étrangères de Suède*, p. 112-114).

7 Het weerzien zou nooit plaatsvinden. Op 12 augustus verliet Grotius, aan boord van een vrachtvaarder, het Zweedse koninkrijk.

7445. 1645 juli 15. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Sumus Stockholmiae.[2] Reginam vidi.[3] Magna mihi pollicetur pro opera praestita. Quid factura sit de me, nondum video. De cognato nihil est quod dicam, nisi verba eius apud te habita[4] nec cum factis eius, nec cum alibi dictis congruere. Omnes intenti sunt in id quod Batavi vestri facturi sunt.[5] Solet dominus Stradius satis felix esse in suis ministeriis.[6] Haec ad tuas repono literas, quas scriptas undecimo Iunii octavo Iulii accepi, novo utrunque Calendario. Regina et proceres omnes magnum mihi reddunt testimonium navatae operae.[7] Quid de me constituturi sint, adhuc nescio.

Deus uxorem liberosque tuos servet,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

XV Iulii novi Calendarii 1645.

Adres: Mijnheer/mijnheer Willem de Groot, advocaet voor den Hove van Hollant, in Den Hage. Port.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: 27. *En:* 7.

En in dorso: 5/15 Iulii 1645.

1 Hs. Den Haag, KB, ms. 73 B 30: 7. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 750 no. 1765. Antw. op een niet overgeleverde brief van 11 juni 1645; beantw. d. no. 7456.

2 Zie no. 7444. In een brief aan zijn Parijse correspondent Edmond Mercier berichtte Grotius uitvoeriger over zijn reis naar Stockholm; zie Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 405-404[406]: 'Na dat hij te Suderach [Söderåkra] veertien dagen bij den Groot Kancelier en de andere Heeren Gevolmachtigden, die hem alle zeer heerlijk onthaalden, zich had opgehouden, vertrok hij weder naar Kolmar [Kalmar] in de karos van den Rijkskancelier, die hem eenen van zijn gevolg mede gaf om hem te geleiden naar Stokholm, en belastte, hem op weg zoo veel paarden te verzorgen, als hij nodig zoude hebben. Daags na zijn komst te Kolmar vertrok hij van daar naar Stokholm, alwaar hij na negen dagen aanquam. De Koninginne was ten dien tijde te Upzal [Uppsala]; maar zoo ras haar Majesteit de tijding ontfong van de komst des Heeren de Groot, keerde zij terstont naar haar Hoffstadt, alwaar zij daags na hare wederkomst aan hem een zeer gunstig gehoor verleende'.

3 Koningin Christina had op 25 juni/5 juli te Uppsala de begrafenis van rijksraad en universiteitskanselier Johan Skytte († 25 maart/4 april 1645) bijgewoond (F.F. Blok, *Isaac Vossius en zijn kring*, p. 260). Een week later was zij in staat haar ambassadeur een audiëntie te verlenen in haar Stockholmse paleis.

4 Misschien een bitter commentaar van de prinsgezinde Veerse burgemeester mr. Jacob Campe, zoon van Jacob Campe en Martha van Reigersberch, broer van Petronella, weduwe van Maurits Huygens (no. 6984 (dl. XV)), op het besluit van de Staten van Holland, dd. 4 mei 1645, om 'Mr. Hugo de Groot' vrije doortocht te verlenen door hun landen en steden (no. 7430, n. 1).

5 De Zweden twijfelden niet aan de goede trouw van de Staatse ambassadeurs dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse. De vraag was of Frederik Hendrik en de Staten-Generaal de Generaliteits-resolutie van 19 april 1645 ook daadwerkelijk ten uitvoer wilden brengen.

6 De Franse envoyé Godefroi d'Estrades had in Parijs verslag uitgebracht van zijn onderhandelingen in Den Haag. Op 1 juni bood hij de prins opnieuw zijn diensten aan; zie no. 7437, en *Correspondance d'Estrades* I, p. 253-263.

7 Koningin Christina en de rijksraden waardeerden het rapport van de ambassadeur over zijn verrichtingen in Parijs (1634/1635-27 maart 1645). Na afloop verklaarde de koningin 'zeer voldaan te zijn van zijne diensten' (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 404[406]).

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Guilielmo Grotio, iurisconsulto.

7446. 1645 juli 15. Van E. Mercier.[1]

Monseigneur,

Je n'ay rien à adjouster aux gazettes icy incluses,[2] sinon qu'il s'est esmeu une sedition à Montpellier contre les collecteurs de quelques nouveaux imposts, si grande que la presence du gouverneur de la province[3] n'a pas esté capable d'empescher le meurtre de quelques-uns, ni le pillage et destruction de quelques maisons. Les habitans des villes circonvoisines tesmoignent estre disposés de mesme, ayans fait sçavoir à ceux dudit Montpellier qu'ils tiennent bon et s'asseurent de leur secours en cas qu'on les veuille presser davantage. L'evesque dudit Montpellier, qui du temps de Henri IV avoit la reputation d'estre un excellent predicateur,[4] prescha Mardi dernier au Val-de-Grace devant la reine,[5] et quoyqu'il soit septuagenaire, il ne laissa pas de remporter beaucoup de louange. Il est logé chez moy, ou je luy ay presté les ouvrages sacrez de vostre Excellence,[6] dont il fait grande estime.

Au reste, nostre imprimeur continue à nous envoyer 9 espreuves par chaque semaine et nous promet de n'entreprendre aucun autre ouvrage avant que d'avoir entierement achevé le vostre.[7] S'il garde sa promesse, comme j'espere qu'il fera, nous en pourrons veoir la

1 Hs. Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 2, no. 40. Eigenh. oorspr. De brief bereikte Stockholm na Grotius' afscheid van koningin Christina van Zweden. Edmond Mercier, een vrijzinnig calvinist, die in Parijs een pension onderhield voor voorname ‘touristen’ en daarnaast secretariaatswerkzaamheden voor Grotius verrichtte (no. 1286 (dl. III), bijlage 5 bij no. 3027 (dl. VIII), en Pintard, *Libertinage*, p. 50).

2 De *Gazette 1645*, met ‘nouvelles ordinaires’ en ‘extraordinaires’ over de slag bij Llorens in Catalonië, de inname van het Lotharingse bolwerk La Motte en de verovering van het fort Mardyck (nos. 82-90, dd. 3-15 juli 1645).

3 Charles de Schomberg, hertog van Halluin, luitenant-gouverneur van de Languedoc, sloeg de belastingopstand in Montpellier neer (1-4 juli 1645) (*Lettres au chancelier Śeguier* II, p. 737-738, p. 765-772, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 92-93). Op 14 juli vernamen de Parijzenaars het nieuws van de ongeregeldheden (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 296-297).

4 Pierre de Fenouillet (1572-1652), ‘prédicateur ordinaire’ van koning Hendrik IV, sinds 1608 bisschop van Montpellier (no. 2260 (dl. VI), no. 2536 (dl. VII); *DBF* XIII, kol. 996, en Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 248).

5 De mis werd op dinsdag 11 juli gecelebreerd. De regentesse Anna van Oostenrijk ging regelmatig in retraite in het Parijse hospitaal van Le-Val-de-Grâce, aan de linkeroever van de Seine (R. Pillorget, *Nouvelle Histoire de Paris. Paris sous les premiers Bourbons*, p. 304-307).

6 Vermoedelijk Grotius' *Via ad pacem ecclesiasticam*, Parijs 1642 (*BG* no. 1166), en *Votum pro pace ecclesiastica*, Parijs 1642 (*BG* no. 1183). De bisschop kreeg uiteraard ook inzage in de *Annotationes in libros Evangeliorum*, Amsterdam 1641 (*BG* no. 1135), en de *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137).

7 Edmond Mercier hield toezicht op de uitgave van Grotius' *Annotationes in Novum Testamentum* in de drukkerij van Nicolas Redelichuysen, ‘flameng, maistre compagnon, conduisant la boutique de la Vefve Pelé’ (no. 7234). In een brief, in vertaling afgedrukt in Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 421, zou ‘de Heer Mercier’ terugblikken op zijn bekommernissen over de aanlevering van de kopij: ‘Wanneer hij [Grotius] van Parijs vertrok ... was daar van noch een groot deel uit te schrijven, en zijn handschrift was niet zoo gemakkelijk te lezen, dat hij zich kon beloven een affschrift te laten maken zonder fauten. Om dit inzicht had hij 't met zich gevoert, en zelf de moeite genomen om dat te doen op zijn reis, met zoo veel naarstigheid, dat hij 't afgedaan had op zijn komst te Hamburg, daar hij ordre stelde om het vaardig te zenden aan den zelven Vrind [Edmond Mercier] met een brief, waar in hij hem bad zoo veel bijzonderer zorg daar voor te dragen, als hij in 't bijzonder geen ander oogmerk gehad had in dit geheele werk, dan de eer van God en de zaligheit van 't menschelijk geslagt ...’.

fin avant celle de cette année.[8] Dieu face que nous recevions bientost le reste de vostre coppie et que les premieres nouvelles qui nous viendront soyent celles de vostre heureux abord en Suede,[9] afin d'en faire part aux amis de vostre Excellence, qui les attendent comme nous avec beaucoup d'impatience.[10]

Voila (ce) que le temps me permet d'escrire, à quoy j'adjousteray le voeu continuel que je fais pour le bon succes du voyage de vostre Excellence en qualité, monseigneur, de son tres humble, tres obeissant et tres obligé serviteur,

E. Mercier.

De Paris, ce 15 Juillet 1645.

Adres: A monseigneur/monseigneur Grotius, conseiller de la reine de Suede en ses conseils d'estat et privé et cy-devant son ambassadeur près sa Majesté tres chrestienne, à Stockolme. 4. Port.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: E. Mercieri ad Hugonem Grotium, 15 Iulii 1645.

7447. 1645 juli 19. Van D. de Groot.[1]

Monsieur,

Il y a environ quinze jours qu'ayant obtenu la liberté par une faveur tres particuliere de monsieur de Mercy,[2] je me suis fait porter icy pour achever de me faire guerir de mes blessures, qui ne sont pas encor en estat de me permett[r]e de pouvoir marcher.[3] J'espere

8 *Tomus secundus* van Grotius' *Annotationes in Novum Testamentum* verscheen in 1646 op rekening van de auteur 'apud viduam Gulielmi Pelé, via Jacobaea sub signo Crucis Aureae' (*BG* no. 1138). Het derde deel (*pars tertia ac ultima*) werd in 1650 uitgebracht, eveneens te Parijs, maar nu bij de weduwe Théodore Pépingué en Etienne Maucroy (*BG* no. 1141).

9 Zie n. 7. Fragmenten van Grotius' correspondentie met Edmond Mercier zijn opgenomen in Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 404[406]-409.

10 De geleerde vrienden waren Pierre (1582-1651) en Jacques (1591-1656) Dupuy, Jérôme Bignon (1589-1656), Christophe Justel (1580-1649), Gilles Ménage (1613-1692), Charles Labbé (1582-1657) en Claude Sarrau (1603-1651) (no. 7454, en Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 402).

1 Hs. Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 2, no. 42. Eigenh. oorspr. De brief bereikte Stockholm na Grotius' afscheid van koningin Christina van Zweden.

2 De Frans-Weimarse 'aide de camp' Dirk de Groot was in de eerste week van april teruggekeerd van zijn tweede of derde missie naar het hof van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel (nos. 7416 en 7418). Na een kort verblijf in de Franse garnizoensstad Philippsburg zocht hij toegang tot de legerplaatsen van zijn bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, bij Schwäbisch-Hall, Nördlingen en Bad Mergentheim (Mergental). Nauwelijks had hij het contact hersteld of de Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth overvielen bij Herbsthausen (ten zuiden van Bad Mergentheim) de Franse kwartieren ('la bataille de Mariendal', dd. 5 mei 1645) (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 33-37).

3 Het was niet de eerste en laatste keer dat de Frans-Weimarse 'aide de camp' Dirk de Groot in krijgsgevangenschap geraakte (no. 6606 (dl. XIV) en no. 7017 (dl. XV); *Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 281, p. 298 en p. 303, en Rogge, *Brieven van en aan Maria van*

pourtant que dans quinze jours j'auray assez de force pour aller trouver l'armée,[4] laquelle est en marche vers Nurnberg,[5] ce qui me fait juger que le desseing est sur le Haut-Palatinat.[6] Les Bavarois, refusans de terminer l'affaire par un seul combat, la costoyent par les terres du marquis d'Anspach. En France tout va à souhait, monsieur le comte de Harcourt ayant de nouveau deffait l'armée espagnole[7] et Mardyck s'estant rendu plustost qu'on n'avoit esperé.[8]

J'espere de vous escrire bientost par une voye plus courte que celle-cy,[9] assavoir celle de Nurnberg à Hambourg, et demeure, monsieur,

vostre tres obeissant fils et serviteur,

D. de Groot.

A Francfurt, ce 9/19 Juillet 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, conseillier de la royne de Suede, à Stockholm.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: Davidis [*sic*] Grote ad Hugonem patrem, die 19 Iulii 1645.

Reigersberch, p. 261-262). In het najaar van 1646 ontving Grotius' jongste zoon de benoeming tot commandant van het Franse garnizoen te Schorndorf (ten oosten van Stuttgart) en Lauingen aan de Donau (*Lettres Mazarin* II, p. 265; *Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 91 en 97, en *Lettres de Turenne*, p. 421-422).

4 De burggraaf van Turenne ontsnapte aan de Zwabisch-Beierse hinderlagen. Nadat hij zich verzekerd had van Hessische en Zweedse versterkingen, spoedde hij zich naar het leger dat Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, in Champagne had geformeerd. Op 2 juli 1645 kwam te Ladenburg (ten zuiden van Mannheim) de verbinding tot stand (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 418-420).

5 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had na de samenvoeging van de twee Franse legers (*supra*, n. 4) 23-25000 soldaten onder zijn bevelen staan. Over Heidelberg en Bad Wimpfen trok hij naar Rothenburg ob der Tauber (18 juli), ten westen van Ansbach en Neurenberg.

6 De Fransen drongen niet aan op de verovering van Neurenberg en de Opperpalts. Op 30 juli zetten zij koers naar Nördlingen en Donauwörth. Vijf dagen later, op 3 augustus 1645, stootten zij bij Alerheim op de Zwabisch-Beiersen.

7 Na de inname van Rosas (28/29 mei) blaakten de Fransen in Catalonië van zelfvertrouwen. Op 22 juni leidde de Franse onderkoning Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, zijn troepenmacht bij Camarasa over de Segre. De volgende dag overrompelden zijn soldaten in de vlakte van Llorens (Balaguer, ten noordoosten van Lérida) een aanzienlijke Spaanse troepenmacht (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 302-303, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 77).

8 Het leger van de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans had op 20 juni de belegering van het fort Mardyck ingezet. De Spanjaarden staakten hun verzet op 10 juli (G. Dethan, *Gaston d'Orléans*, p. 301-302).

9 Zijn brief verstuurde hij met de koeriersdienst op de Republiek; zie nos. 7453 en 7456.

7448. [1645] juli 19. Van Maria van Reigersberch.[1]

Alderliefste,

Het heeft mij wonder ghegeeven dat ic dese wecke geen schrijvens van uEd. en hebbe ghehadt.[2] Ghij weet immers wel dat ic seer verlange van tijdt tot tijdt te verstaen hoe alles hem daer schydt. Naer de resolutie dien ghij daer sult neemen sal ic de mijnne moeten schicken. Den winter sal ons op den hals commen eer wij het sullen weeten. Ic bidde uE. op alles wel te willen letten. Soo het haer Mayesteyt ghelieft uEd. in haer dienst te houden ende dat in een eerlijcke conditie, soo bidde ic uE. te letten dat het sij sonder onse schade. Wij hebben over de thien jaer in Vrancrijc gheweest, maer ghelooft wij en hebbender niet bij gheprofyteert, ja hebben alle jaere alle ons incommen verdaen. Ghij weet wel dat ghij van die dingen niet en weet als het 'tgeene ic U daervan segge en daerom moet ic U de waerheydt seggen. Ic en twijfele niet aen uwe voorsichtycheydt, maer ic weet dat ghij sooseer op de eere let dat als ghij die cont conserveeren, soo en vraget ofte en becommer(t) U sooveel met de reste niet. Ic wil wel verclaeren dat ic niet ghierych en ben ofte begeerych tot vuil ghewin, maer ic weet hoe kostelijc de weerelt is en hoeveel wij van doene hebben.

UEd. ghelieve ooc te dencken, waer uE. sijn betaellinge sult vinden. Ic hebbe volgens uwe ordre de reeckeninge aen den heer Salvius[3] ghesonden ende hebbe daerbij gheschree-

1 Stockholm, RA, Biographica G 15. Eigenh. oorspr. Gedrukt in *In een web van vriendschap*, ed. M.B. Smits-Veldt en M.S. Bakker, Amsterdam 1999. De brief bereikte Stockholm na Grotius' afscheid van koningin Christina van Zweden. Maria van Reigersberch (7 oktober 1589-19 april 1653) (*NNBW* II, kol. 1181-1185) had op 29 april in de haven van Dieppe afscheid genomen van haar echtgenoot. Bij thuiskomst sloot zij de Zweedse ambassade in de rue des Saints-Pères (mei 1645), bracht de meubels over naar een kleiner appartement, en vertrok vervolgens met haar dochter Cornelia naar Spa (Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 256-261). Zij was ontroostbaar toen haar in de derde week van september de tijding toekwam van Grotius' overlijden te Rostock († 28 augustus 1645) (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 222-224). Het nieuws van de begrafenisdienst, op 3 oktober 1645 in de Nieuwe Kerk te Delft, vernam zij pas na haar terugkeer in Frankrijk (Rogge, *o.c.*, p. 318). Zij ondervond steun van de geleerde vrienden (no. 7446, n. 10). Het geld dat de koningin van Zweden aan de ex-ambassadeur had geschonken bij zijn afscheid van het hof (25000 gulden) stelde haar in staat een zelfstandig bestaan op te bouwen in Parijs. Op 24 maart 1646 huwde haar dochter Cornelia de Franse edelman Jean Barton, burggraaf van Montbas. Aan de vooravond van de Fronde (augustus 1648) verkocht Maria Grotius' bibliotheek voor 24000 gulden aan koningin Christina. Kort daarop viel de beslissing om de Franse hoofdstad te verlaten. Zij vestigde zich in Den Haag. Al spoedig kwam ‘Madame Grotius’ in hoog aanzien te staan aan het hof van Elisabeth Stuart, de ‘Winterkoningin’. De eer van ‘haer man zaliger’ verdedigde zij even strijdvaardig als voorheen in een proces tegen de Rotterdamse stadsbestuurders over de erkenning van Grotius' dienstverband als stadspensionaris in de jaren 1619-1634. De kwestie sleepte zich voort tot 1662. De goede afloop zou Maria van Reigersberch niet meer meemaken. Zij stierf - volgens Rogge (p. 40) - ‘in de gemeenschap der Engelsche kerk’ in Den Haag (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 434-440, p. 444-445 en ‘Aenhangsel der historie van het leven des Heeren Huig de Groot’; Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, Leiden 1902 (*BG* no. 1263); F.F. Blok, *Isaac Vossius en zijn kring*, p. 275 en p. 466-469; F.F. Blok, ‘Deux lettres en français de Marie de Reigersberg, veuve de Hugo Grotius’, in *Quaerendo* 20(1990), p. 4-23 en p. 87-95, en J.W. des Tombe, ‘Een autograaf en het testament van Maria van Reigersbergh’, in *De Navorscher* 54(1904), p. 583-592).

2 Grotius' correspondentie over de maanden mei-augustus 1645 is onvolledig overgeleverd. Misschien wachtte Maria van Reigersberch op nader bericht over de reis van Wismar naar Kalmar; vgl. nos. 7435-7436, nos. 7438-7439 en no. 7449.

3 De Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius controleerde de rekeningen van de halfjaarlijkse voorschotten die Grotius opnam uit de Frans-Zweedse subsidiekas van de Parijse bankier Johan Hoeufft (nos. 7250 en 7302). Het nieuwe voorschot was tussentijds en

ven dat uE. mij order hadt ghegeeven van vier kettyngen te vereeren ende aen wien ende dat monsieur de Brissassye die niet aen en heeft willen neemen,[4] doch dat ic mij met de heer Heuft hadde beraen of 't niet goedt en soude sijn, dewille de crooen Sweden hem dagelijx moeite geeft, eenighe porsseleinen te ontbieën. De ketten dien voor hem is ghemackt heeft seshondert gulden ghekost. De heer Heuft is van mijn advis gheweest. UEd. ghelieve daer te verstaen of sulx aengenaem is ende mij te schrijven opdat ic mij daernaer mach reguleeren. Ic hadde daer al om gheschreeven, doch de porseleinen en sullen niet werden ghehoget, voordat men de waeren die met de Oostindische scheepen sijn ghecommen sal vercoopen, dat in den maend van Octoober sal sijn.[5] Soo sal ic uwe antwoordt daerop verwachten. Wij sijn van de gaeige betaeldt tot den eersten Octoober toe, doch van de extraordinairen tot den eersten Jannuwary 1645 ofte den laesten December 1644.[6] Daernaer cont uEd. hem reguleeren. Dese reise sal wel veel geldts kosten. Ic gheloove ghij noch geldt sult hebben ghetrocken tseedert dat ghij van Amsterdam sijdt ghegaen. Uwen treyn is groot[7] en daerom dient uE. te weeten op wat voedt ghij staet.

Ic moet uEd. seggen dat ic desen meer al slapende als wacker schrijve. Ic drincke water ende staen 's morgens ten vijff ueren op ende moet veel ex[er]cisye doen. Als ic dan comme te sitten, soo hebbe ic meer lust om te slapen als iet anders te doen. Ic en schrijve uE. niet nieus. Dat Mardick om is ende La Motte ghenoomen, in Cattelange den slagh ghewonnen is, sult ghij al hebben verstaen.[8] Hier loopt nu een gherucht dat de Beierse gheslagen sijn van den hertogh van Angijn.[9] In somma, alles gaet hen voor den windt.[10]

UE. schreeft mij in sijn laesten datter eenighen aenslagh was gheweest op, ic en weet niet of ghij mij hebt gheseidt een Sweedts schyp ofte scheepen ende of 't de

betrof de maanden mei-oktober 1645, aangevuld met de onkosten verbonden aan de sluiting van de Zweedse ambassade in Parijs.

4 De kettingen waren bestemd voor enkele ambtelijke vrienden in Parijs. ‘Monsieur de Brissassye’ (Brisassière), commies op het departement van buitenlandse zaken (‘Brieven van Willem van Liere’, in *Kronijk HG* 17(1861), p. 275), stelde blijkbaar prijs op een minder ceremonieel afscheidsgeschenk.

5 De makelaars wilden eerst verzekerd zijn van de terugkeer van de Oostindiëvaarders Delft, Malakka, Witte Olifant, Oranje, Zeelandia, Banda en Haarlem (no. 7451, en *Dutch-Asiatic shipping* III (Homeward-bound voyages), p. 48-51).

6 Later bleek dat de gevolmachtigde Johan Adler Salvius de rekening niet zonder meer accepteerde (Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 319, en H. Kellenbenz, ‘Hamburg und die französisch-schwedische Zusammenarbeit im 30jährigen Krieg’, in *Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte* 49/50(1964), p. 99-100).

7 Het reisgezelschap bestond uit drie secretarissen (Willem van Crommon, Johan van Reigersberch en een jongere neef († te Stockholm)) en zes huisbedienden.

8 Edmond Mercier voorzag Grotius en Maria van Reigersberch van de laatste afleveringen van de *Gazette 1645* (no. 7446). Met een kritisch oog las zij de Franse jubelberichten over de slag bij Llorens in Catalonië (23 juni), de inname van het Lotharingse bolwerk La Motte (7 juli) en de verovering van het fort Mardyck (10 juli).

9 Omstreeks deze tijd liet een koerier uit Antwerpen het nieuws circuleren: ‘que l'armée de Bavières avoit esté deffaicte, que Jean de Vert estoit mort, que monsieur le duc d'Enguien avoit faict des merveilles au combat, mais que la victoire estoit douteuse pour les François par la perte de monsieur de Thurenne’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 547-548).

10 Louis II, hertog van Enghien, en maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, kregen het leger van de Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth pas op 30 juli in het vizier. Niet ver van Nördlingen, bij Alerheim, barstte op 3 augustus 1645 de strijd los (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 418-423).

Deenen waeren ofte iemant anders en wien dien men voorhadde.[11] Den cardinael heeft den heer barron

11 *Supra*, n. 2. Op de dag van Grotius' aankomst in Wismar (21 mei) was zijn gastheer Karl Gustav Wrangel, bevelhebber van de Zweedse vloot, op het spoor gekomen van een man die door inwoners van Lübeck was opgestookt om tijdbomkisten te plaatsen in twee van zijn beste oorlogsschepen (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 662-666 en p. 668-669).

Oxelstern[12] seer mannifyc ghetracteert; onder het gheselschap waeren acht cordonbleus.[13] Ic gheloove men hem ooc wel heeft beschoncken.[14] Hij is van Parijs vertrocken om naer Sweeden te gaen.

Ic blijve,
uE. diener[e]sse,
Marie van Reigersberg.

Ic en can niet meer. [Spa]. Den XIX July.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, en Sweede.

7449. 1645 juli 21. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Sedert den uwen van den achsten Juny uyt Colmarn hebben wij tot onse groote verwonderynge geen van uEd. gehadt, ende sonder een letterken, den 24 van deselve maent bij ons neeff tot Suderacker gescreven,[2] souden wesen in een grote becommerynge; hopen teffens al wat wij verwachten uyt Stockholm te verstaen.

Schrijvens van de ambassadeurs van den 27 Juny brengt over het tractaet, soo het is op welbehagen van deze staet ende mits de croon Sweden contentement werde gegeven, gesloten.[3] De articulen worden bij commissaresen, uyt de vergaderynge van Hollant daertoe gecommitteert, geëxamineert; ende verstaet Jovinianus wel dat hoe schoon het werck bij de ambassadeurs wort opgepronckt,

12 De ‘tourist’ Erik Axelsson Oxenstierna had zijn Italiaanse reis in november 1644 afgesloten met een bezoek aan Rome. In mei verscheen hij weer in Parijs; vgl. no. 7444.

13 De Zweedse resident Marc Duncan de Cerisantes zal aangedrongen hebben op een kennismaking met kardinaal Jules Mazarin. De ontvangst van de kanselierszoon in het ‘Palais-Cardinal’, ten overstaan van acht ‘cordon-bleus’ (ridders van de orde van Saint-Esprit), verliep opvallend hoffelijk (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 259, p. 345, p. 425 en p. 501).

14 De jonge Oxenstierna ontving uit handen van koning Lodewijk XIV en de regentesse Anna van Oostenrijk een met diamanten bezette gouden doos waarin zich hun portretten bevonden. De kardinaal schonk de zoon van de Zweedse rijkskanselier een kostbaar horloge; vgl. no. 7454.

1 Hs. Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 2, no. 43. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Antw. op no. 7439. De brief bereikte Stockholm na Grotius' afscheid van koningin Christina van Zweden.

2 Een bericht van neef Johan van Reigersberch over Grotius' verblijf te Söderåkra en het aanstaande vertrek naar Stockholm, dd. 24 juni 1645.

3 De Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck, Joachim Andreae en Jacob de Witt berichtten op 27 juni aan de Staten-Generaal over hun onderhandelingen met de Deense commissarissen te Brömsebro-Kristianopel. Nadat de heren aan hun gesprekspartners te kennen hadden gegeven dat zij krachtens hun nieuwe instructie, dd. 19 april 1645, niet langer konden optreden als vredesbemiddelaars, presenteerden zij hun eisen. Toen bleek dat de Deense commissarissen niet gediend waren van een beroep op het erftractaat van Spiers, zochten zij de oplossing in een compromis. Op 7 juni - een week vóór het vlagvertoon van de vloot van vice-admiraal Witte de With in de Sont - hadden de partijen reeds overeenstemming bereikt over een tariefverlaging van de ‘Oresuntische tollen ... niet alleen verre onder den voet van anno 1628, maer selffs van anno 1600 ...’ (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 221-224; Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 497-505, en *Aitzema* (f^{o}) III, p. 9-13).

sij nochtans bij verscheyden worden geoordeelt haren last niet te hebben gevolcht,[4] medebrengende dat bijaldien de croon Sweden bij

4 ‘Jovinianus’ (codenaam van Nicolaes van Reigersberch) kreeg gelijk: de Staten-Generaal herinnerden hun onderhandelaars te Brömsebro-Kristianopel in een schrijven, dd. 28 juli 1645, aan het achtste artikel van hun instructie van 19 april 1645, bevattende het voorschrift dat zij moesten streven naar de terugkeer van het Sonttoltarief ten tijde

hare pretensiën bleeff insisteren, sij het tractaet van 1544 souden inhereren. Andere meenen Denemarcken door noot belooft hetgene bij veranderynge van tijt niet sal observeren ende dat de crone Sweden bij bedyng van plaetsen beter op haer verseeckerheyt leth.[5] Verus' man[6] heeft dien staet hooch geroemt dat met de pretensiën van Sophi niet dieper in en laet als voor sooveel concerneert de leste alliantie, versouckende Aristoteles' volck[7] dat bij hetgene hebben gedaen souden persisteren, meenende met Sophi de accommodatie dan wel sal wesen te vinden.

Het senden van de plenipotentiaires naer Munster is nu vastgestelt, die oock tegens den eersten Augustus in Den Hage sijn beschreven om voorts den thienden te vertrecken, dat mogelijck soo precys niet sal volgen.[8] Sijn Hoocheyt blijft tot Oosteekelo[9] ende den heeren van Brederode ende Hauterive in haer oude post.[10] Men weet noch niet dat Vranckerijck van Maersdyck is geweecken.[11] De victorie, van den grave van Harcourt becom-

5 De onderhandelaars van ‘Sophi’ (koningin Christina van Zweden) huldigden het principe van de ‘divisio freti’ en verlangden van de koning van Denemarken, ‘ter assecuratie’ van de vrije vaart door de Sont, een plechtig bezworen afstand van de gewesten Halland, Skåne (Schonen), Blekinge en Vendsyssel, met alle forten (Bohus) en steden aan de ‘Zweedse’ zijde van de Sont en de Oostzee (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 164-165 en p. 224-226).

6 ‘Verus man’: Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek en vredesbemiddelaar te Brömsebro, was trots op de door hem bereikte doorbraak in de Staats-Deense onderhandelingen. In een brief aan de envoyé Godefroi d'Estrades, dd. 3 juli 1645, berichtte hij dat de Staatse ambassadeurs niet langer aandrongen op een wapenvereniging met de Zweden ter ‘versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaart en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (art. 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640): ‘En tout cas, il n'y a plus de crainte de guerre entre le Danemark et les Etats’ (*Correspondance d'Estrades* I, p. 262-263).

7 ‘Aristoteles volck’: de Hollanders (no. 4007 (dl. X)).

8 De datum van vertrek van de Staatse delegatie ter vredesconferentie te Munster was aanvankelijk vastgesteld op 7 juni, maar toen dit voorstel in stemming werd gebracht, verklaarden de Zeeuwen daartoe nog niet gelast te zijn. Een nieuwe poging om een vertrekdatum vast te stellen (half augustus) strandde eveneens op Zeeuwse bezwaren (*Res. SH*, dd. 13 juli 1645, en J.H. Kluiver, *De souvereine en independente staat Zeeland*, p. 157-173). Pas na de totstandkoming van de vrede van Brömsebro-Kristianopel (23 augustus 1645) kwam er meer vaart in het beraad over de instructie en de ‘besendinge’: op 11 januari 1646 maakten de heren eindelijk hun opwachting in Munster (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 175-179, p. 201-204 en p. 213).

9 Frederik Hendrik verscheen op 12 juni in het Staatse legerkamp te Zelzate. Op 5 juli verplaatste hij zijn kwartieren naar Oosteeklo. Eind juli vertrok hij naar Maldegem (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 153-155, p. 167 en p. 182).

10 Veldmaarschalk Johan Wolfert van Brederode (1599-1655) (*NNBW* X, kol. 125-126) en François de l'Aubespine (1584-1670), markies van Hauterive, Frans kolonel in Staatse dienst (*Tallemant des Réaux* I, p. 227-228 en p. 891-892), bereidden hun soldaten in de omgeving van Wachtebeke en Moerbeke voor op een inval in het land van Waas (*Het Staatsche leger* IV, p. 146).

11 Het leger van de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans dreef de Spanjaarden op 10 juli uit Mardyck (fort op de weg van Gravelines (Grevelingen) naar Duinkerken) (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 172-173). Een mars naar Linck (Lynck) was in voorbereiding; zie no. 7451.

men met de passagie over de Segra tegens de Spaense,[12] hout men seer groot, alsoo een groot getal op de plaetse doot, seer veel, daeronder notable officieren, sijn gevangen. La Motte is in de Franse handen[13] ende den hertoch van Anguien met den mareschal Conynxmarck ende Hessen getrocken in Franckelant,[14] die ick hope dat de verlossynge van uwen joncksten, die gevangen ende gequest is geweest tot Martenheym,[15] sullen procureren. Sedert de groote nederlage horen wij niet van den conynck van Engelant.[16]

Van Constans, die tot Spa is,[17] sullen de bijgaende uEd. tijdyngen seggen ende desen dient principalijck om die uEd. te addresseren ende aff te vorderen ordre waer voortaen Jovinianus sijne brieven sal dirigeren, die met impatiëntie verwacht yet van uEd. te verstaen.

Desen 21 July 1645.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, cy-devant ambassadeur de la roine de Sueden en France.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: 1645, den 21 Iulii.

7450. 1645 juli 25. Aan N. van Reigersberch.[1]

... in een brief... [Stockholm, dd. 25 juli 1645], den laatsten dien wij hebben van zijn hand aan zijn zwager, leest men een aanmerkelijk bewijs van zijn doorzicht in de zaken van dien tijdt. Na hem geschreven te hebben:

12 De Franse successen in Catalonië. Op 22 juni leidde de Franse onderkoning Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, zijn troepenmacht bij Camarasa over de Segre. De volgende dag overrompelden zijn soldaten in de vlakte van Llorens (Balaguer, ten noordoosten van Lérida) een aanzienlijke Spaanse troepenmacht (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 302-303, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 17).

13 De Franse bevelhebber Pierre de Magalotti († ca. 22 juni 1645) sneuvelde in het zicht van de overwinning. Op 7 juli nam Nicolas de Neufville, markies van Villeroi, het Lotharingse bolwerk La Motte in bezit (*Lettres Mazarin* II, p. 184 en p. 194-195, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 292-293).

14 Op 2 juli 1645 bracht de hertog van Enghien te Ladenburg (ten zuiden van Mannheim) de verbinding tot stand met het leger van de Franse maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, en de Zweedse en Hessische versterkingen van luitenant-generaal Hans Christoph, graaf van Königsmarck, en generaal-majoor Johann Geyso. Een maand later, op 3 augustus, kwam het bij Alerheim (Nördlingen) tot een treffen met het leger van de Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 418-423).

15 De Frans-Weimarse 'aide de camp' Dirk de Groot had het slagveld van Bad Mergentheim ('la bataille de Mariendal', dd. 5 mei 1645) niet ongeschonden kunnen verlaten. Op voorspraak van de Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy († 3 augustus 1645) mocht Grotius' jongste zoon in de eerste week van juli herstel zoeken in Frankfort (no. 7447).

16 Op 14/24 juni behaalde 'the new modelled army' van Thomas Fairfax bij Naseby (ten noorden van Northampton) een grote overwinning op het leger van koning Karel I van Engeland.

17 Het verblijf van 'Constans' (codenaam voor Maria van Reigersberch) en Cornelia de Groot in Spa. Iedere week hield Maria haar broer ('Jovinianus') op de hoogte van haar wederwaardigheden in het kuuroord (Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 256-261).

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 406.

'tGeen mij meest mishaagt, is dat alles hier zoolang wordt gesleept.[2] Buttein is noch

2 Een klacht over de besluiteloosheid aan het hof van koningin Christina van Zweden; vgl. no. 7452.

hier om de zaken van 't parlement te vorderen.[3] Door onderrechting aan de vrinden doe ik wat ik kan voor den koning en de bisschoppen.[4] Ik heb ook de koninginne gezegt dat de parlementarissen den vrede niet zoeken.

voegt hij daar wijders bij:

Dat Vrankrijk Duinkerken zal aantasten geloof ik wel.[5] Maar de prins van Oranje behoort, dunkt mij, Oostende aan te tasten, alzoo die occasie niet weder zal komen,[6] zoo eens in Engelandt vrede word gemaakt. Voor naar Antwerpen te gaan,[7] zoude Hulst dienen genomen.[8]

7451. 1645 juli 26. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick schrijve desen om den bijgaenden voor mijn vertreck naer Zeelant, daer ick soo datelijck naertoe gaen,[2] te accompangeren. Voor het begin van September meen ick vandaer niet weder te keeren; sal echter bijaldien occasie voorvalt niet laten uEd. te advyseren, consider[er]ende uyt de beginselen dat de expeditie daer trager vallen sal. De redenen van uEd. lanck verblijff tot Suderacker ende verrichten aldaer sullen wij verstaen uyt uEd. brieven, die ons tot noch vandaer niet sijn geworden, wesende die van den 8 uyt Colmarn de leste. Connen nochtans wel affnemen uyt schrijvens van den heer De Geer van den 27 Juny, hetwelcke accuseert twee vooraffgesonden pacquetten - daer apparent voor ons wat bij sal sijn -,[3] dat het uEd. versuym niet en is.

3 Kolonel Christopher Potley ('Buttein') overhandigde de koningin het antwoord van het 'Committee of Both Kingdoms' op haar aanbod om een alliantie 'contra quoscunque' met de Parlementen van Schotland en Engeland aan te gaan; zie no. 7443.

4 Grotius had steeds geijverd voor een koninklijke Frans-Engels-Zweedse alliantie tot herstel van de keurvorstelijke familie in de Palts. Een van de weinige Zweden die koning Karel I van Engeland een overwinning toewensten, was de hofpredikant Erik Gabrielsson Emporagrius (no. 5858 (dl. XIII), nos. 6210, 6275, 6290, 6318 (dl. XIV) en no. 6762 (dl. XV), en *SBL* XIII, p. 440-448).

5 Het leger van de 'generalissimus' Gaston van Orléans maakte na de inname van Linck (Lynck) (23 juli) en Bourbourg (9 augustus) een omtrekkende beweging. De eer van de verovering van Duinkerken viel een jaar later toe aan Louis II de Bourbon, hertog van Enghien.

6 Frederik Hendrik had zijn 'groot desseyn ende entreprinse' moeten afstemmen op de Franse krijgstocht naar Vlaanderen. Een aanval op Oostende stond niet op zijn lijst van te belegeren steden (Antwerpen, Brugge of Hulst).

7 Het leger van de Zuidnederlandse 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini had zich ingegraven in de forten en stellingen rondom Antwerpen (*Correspondance d'Estrades* I, p. 261 en p. 263).

8 De prins nam op 4 november 1645 de capitulatie van het Spaanse garnizoen van Hulst in ontvangst.

1 Hs. Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 2, no. 44. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Antw. op no. 7439 en een schrijven uit Söderåkra, dd. 4/14 juni 1645. De brief bereikte Stockholm na Grotius' afscheid van koningin Christina van Zweden.

2 Nicolaes van Reigersberch bracht een bezoek aan zijn broer David, rekenmeester van Zeeland te Middelburg; zie ook Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 257-258.

3 'accuser réception': de ontvangst bevestigen. De Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer beschikte in de haven van Göteborg over een eigen koeriersdienst op de Republiek.

Het tractaet op agreatie bij de ambassadeurs met den conynck van Denema[r]cken

gesloten[4] verstaen ick niet dat tot noch toe is geapprobeert ende bijaldien de croon Sweden de steden aen de Oostzee gelijcke vrijheyt heeft bedongen die sij selffs geniet in de tollen van den Eresont,[5] sullen de onse haer niet connen excuseren dat op het tractaet van 1544 niet en hebben geürgeert, ende in forma oordeelt men met voorsichtych te hebben geprocedeert finalijck sonder Sweden te hebben gesloten.[6]

Naer het veroveren van Marsdyck hebben de Fransen Linken op de Colme belegert om de pas van die riviere te verseeckeren ende meteenen tusschen Marsdyck, Grevelynge, Watten[7] ende dat fort Bourburg te benauwen.[8] Soolange het Franse leger daer vast is, oordeele ick niet het onse yet sal entreprenneren, sijnde oock niet apparent dat het geoccupeerde ende versterckte fort bij den heer van Brederode over de Moervaert sal connen worden geconserveert,[9] hoewel met maecken van hoornwercken ende andere fortificatiën toeleg daerop is gemaeckt.[10] Uyt Engelant hebben wij met den lesten ordinaris geen tijdyngen gehadt.[11] In Brabant ende Vlaenderen is groote schaersheyt van gelt. Seven Oostindische scepen hebben haer gisteren onder het lant vertoont.[12]

4 De Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck, Joachim Andreae en Jacob de Witt hadden op 7 juni met de Deense commissarissen te Brömsebro-Kristianopel overeenstemming (agreatie) bereikt over een tariefverlaging van de 'Oresuntische tollen ... niet alleen verre onder den voet van anno 1628, maer selffs van anno 1600 ...' (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 221-224; Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 497-505, en *Aitzema* (f^{o}) III, p. 9-13).

5 Kanselier Axel Oxenstierna en de rijksraden Matthias Soop, Ture Bielke en Ture Sparre stelden strengere eisen aan een vrede met koning Christiaan IV van Denemarken. Met grote vastberadenheid drongen zij bij de Deense commissarissen Corfits Ulfeldt (Ulfelt), Christen Thomesen Sehested, Christoffer Urne en Jørgen Se(e)feld aan op erkenning van de vrije doorvaart door de Sont en de Belt, niet alleen voor de ingezetenen van het Zweedse koninkrijk (Zweden, Finland, Ingermanland, Estland, Lijfland), maar ook voor de inwoners van Pommeren en de stad Wismar in Mecklenburg (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 155-157, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 466-476).

6 De Staten-Generaal herinnerden hun onderhandelaars te Brömsebro-Kristianopel in een schrijven, dd. 28 juli 1645, aan het achtste artikel van hun instructie van 19 april 1645, bevattende het voorschrift dat zij moesten streven naar de terugkeer van het Sonttoltarief ten tijde van het erftractaat van Spiers van 1544, 'doch soo sulcx niet en souden konnen worden gheoptineert, soo sullen de Heeren Ambassadeurs op voorgaende verklaringhe van 'non prejuditie' daer van 'gradatim' moghen wijcken, ende haer deses aengaende reguleeren, als hun bij secreete acte apart sal worden gelast' (*Aitzema* (f^{o}) III, p. 4-9, en Kernkamp, *o.c.*, p. 219-221).

7 Het leger van de 'generalissimus' Gaston van Orléans dreef de Spanjaarden op 10 juli uit het fort Mardyck. De pas bij Linck (Lynck) aan de Colme, op de weg van Watten naar Gravelines (Grevelingen), viel op 23 juli in Franse handen.

8 Ook de belegering van Bourbourg bracht de 'generalissimus' tot een goed einde. Op 9 augustus opende het Spaanse garnizoen de poorten voor de Fransen (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 78-83).

9 De Staatse veldmaarschalk Johan Wolfert van Brederode gaf op 24 juli gevolg aan de order om het fort 'Miseria' aan de Moervaart (Wachtebeke en Moerbeke) op te blazen (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 175-177 en p. 179-182).

10 Op 5 oktober bracht Frederik Hendrik zijn 'desseyn ende entreprinse' op Hulst ten uitvoer. De Spanjaarden staakten de strijd op 4 november (*Het Staatsche leger* IV, p. 146-149).

11 Men wachtte op tijdingen over de strijd van 'the new modelled army' van Thomas Fairfax tegen het koninklijke leger. Het gerucht ging dat koning Karel I na zijn nederlaag bij Naseby (14/24 juni) naar Wales was gevlucht (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 196-198, en 'Brieven van den gezant in Engeland', in *Kroniek HG* 25(1869), p. 51-52).

12 De terugkeer van de Oostindiëvaarders Delft, Malakka, Witte Olifant, Oranje, Zeelandia, Banda en Haarlem (*Dutch-Asiatic shipping* III (Homeward-bound voyages), p. 48-51).

UEd. joucksten blijft noch gequest ende gevangen tot Margentheym in Francken ende heeft den generael Mercy, versocht sijnde hem tot Franckfort tot beter cure te mogen laten transporteren, het op verboth van den Beyervorst van geen gevangenen te ontslaen, geëxcuseert,[13] hoewel onder presentatie van genesen sijnde wederom in gevanckenisse te keeren. Godt wil hem bewaren ende uEd. reyse geluckelijck ende voorspoedelijck tot salycheyt dirigeren.

Desen 26 July 1645.

Soo ick desen soude sluyten, ontfange ick uEd. schrijvens van den (1)4 Juny uyt Suderacker.

Adres: Monsieur/monsieur de Groot, cy-devant ambassadeur de la couronne de Suede en France.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: 1645, den 26 Iulii.

7452. 1645 juli 28. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Quas abs te accepi posteriores, eae fuerunt datae undecimo Iunii. Iis respondi antehac et ostendi de cognato me mirari.[2] Sum iam Stokholmii.[3] Vidi reginam aliquoties[4] et ad prandium ab ea sum vocatus. Negotia hic omnia lenta sunt, itaque adhuc quid futurum sit nescio.[5] Sed magnus mihi habetur honor.

Spes aliqua est pacis cum Dano, magno ipsius damno si ita fit:[6] nam et provincias

13 De Frans-Weimarse ‘aide de camp’ Dirk de Groot had het slagveld van Bad Mergentheim (‘la bataille de Mariendal’, dd. 5 mei 1645) niet ongeschonden kunnen verlaten. Op voorspraak van de Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy († 3 augustus 1645) mocht Grotius' jongste zoon in de eerste week van juli herstel zoeken in Frankfort (no. 7447).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 750 no. 1766.

2 Grotius' brief van 15 juli 1645 (no. 7445). De neef waarover hij zich verbaasde, was misschien de Veerse burgemeester mr. Jacob Campe.

3 Op 5 juli was Grotius in Stockholm gearriveerd, maar een rondgang door de oude binnenstad (Gamla Stan en Riddarholmen) kon hij pas maken na zijn eerste audiëntie; vgl. no. 7445.

4 Op publieke audiënties had koningin Christina steeds een tolk naast zich staan. De maaltijd leende zich beter voor een informeel gesprek; vgl. *Memoires de ce qui s'est passée en Suede et aux provinces voisines, tirez des depesches de Monsieur Chanut*, I, Parijs 1675 en Keulen 1677, p. 5-7.

5 Grotius had nog geen antwoord ontvangen op zijn verzoek om een regelmatige uitbetaling van zijn honorarium (nos. 7083 en 7242). Ongetwijfeld zal hij in een mondelinge toelichting vooral de nadruk hebben gelegd op de bepaling in zijn aanstellingsacten uit 1634: ‘En zoo wanneer de Kroon Zweden zal goedvinden den voornoemden de Groot te wederroepen uit Vrankrijk, zoo zal hij gebruikt worden in een andere Ambassade op gelijke gagie, en of zulks niet daatelijk gelegen quam, zal middelerwijl behouden de gagie, zoo wel hem toegelegt als Raad van State, als de voorschreve gagie van Ambassadeur, etc.’ (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 5-6).

6 De Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, was begonnen de tekst op te stellen van het Zweeds-Deense vredesverdrag (*Correspondance d'Estrades* I, p. 262-263). Na talloze aansporingen tot matiging had hij de Zweedse onderhandelaars Axel Oxenstierna, Matthias Soop, Ture Bielke en Ture Sparre kunnen bewegen hun eis met betrekking tot de ‘divisio freti’ (het bezit van de gewesten Halland, Skåne (Schonen), Blekinge en Vendsyssel) los te laten (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 224-227, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 491-493 en p. 512-517).

dat alias in perpetuum, alias in multos annos;[7] et fretum sine ulla inquisitione transibunt non Suedicae tantum naves, sed et omnes eorum locorum quae sub Suedico sunt imperio.[8]

Deus te, uxorem, liberos servet incolumes,
tui amantissimus frater,
H. Grotius.

Stokholmii, 18/28 Iulii 1645.

Naves quaedam Suedicae tempestate periere.[9]

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Guilielmo Grotio, iurisconsulto.

7453. 1645 juli 28. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

7 Koning Christiaan IV schikte zich in het definitieve verlies van Härjedalen en Jämtland en de eilanden Gotland en Oesel. Bovendien moest de Deense vorst 'ter assecuratie' van de vrije vaart door de Sont het gewest Halland voor de duur van 30 jaren in pand geven aan de Zweden (*Aitzema* (f^{o}) III, p. 19-28, art. XXV).

8 De Zweden verwierven bij de vrede van Brömsebro (13/23 augustus 1645) de erkenning van de vrije doorvaart door de Sont en de Belt, niet alleen voor de ingezetenen van het Zweedse koninkrijk (Zweden, Finland, Ingermanland, Estland, Lijfland), maar ook voor de inwoners van Pommeren en de stad Wismar in Mecklenburg (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 226; Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 515-516, en *Aitzema* (f^{o}) III, p. 19-28, art. XXXIV).

9 Grotius sprak niet langer over 'naves nostrae'. Had hij de koningin zijn ontslag uit Zweedse dienst aangeboden? In Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 405[406]-408, leest men na een omstandig verhaal over zijn afwijzing van een aanstelling in Zweden: 'Vervolgens dagt hij [Grotius] niet anders dan op zijn vertrek, oordeelende zijn affscheidt genoeg van hare Majesteit te hebben genomen ...'.

1 Hs. Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 2, no. 45. Eigenh. oorspr. Antw. op een ontbrekende brief, dd. 5/15 juni 1645. De brief bereikte Stockholm na Grotius' afscheid van koningin Christina van Zweden.

Litterae quas V/XV Iunii Suderachera ad nos dedisti, nobis XV/XXV Iulii traditae sunt. Ex iis de valetudine tua certior factus sum et laetus intelligo te a domino Wittio honorifice exceptum.[2] Qui ex ipsius familia[3] sunt XXVIII Iunii scribunt[4] te in principio

2 De Staatse ambassadeur Jacob de Witt (1589-1674), burgemeester van Dordrecht in 1639 en 1640 (*NNBW* III, kol. 1455-1458), had na het vertrek van de ambassadeurs dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse uit Stockholm (11 december 1644) de bemiddeling in het Zweeds-Deense conflict naar beste vermogen voortgezet. Een grote eer viel hem te beurt toen hij op 8/18 december 1644 de Republiek mocht vertegenwoordigen op het hoffeest ter gelegenheid van de troonsbestijging van koningin Christina. Hij verliet de Zweedse hoofdstad op 7 januari. Op 8/18 februari gaf hij acte de présence bij de plechtige begroeting van de Zweedse en Deense delegaties op een eilandje in de rivier de Brömse. Zijn gebruikelijke standplaats tijdens de vredesonderhandelingen was het landgoed Söderåkra (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 67, p. 138-139 en p. 148-149).

3 Cornelis (1623-† 20 augustus 1672) en Johan de Witt (1625-† 20 augustus 1672) hadden hun vader gedurende de eerste maanden van zijn ambassade gezelschap gehouden. Zij waren voor het invallen van de Scandinavische winter vertrokken (J. Heringa, 'Een onbekende reis van Johan de Witt', in *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden* 15(1960), p. 231-234, en H.H. Rowen, *John de Witt*, p. 10).

4 Een van de correspondenten was mr. Johan de Witt (1618-1676), neef en secretaris van de Staatse ambassadeur (*NNBW* III, kol. 1458-1459).

Iulii Stocholmiam cogitare, neque de eo iam dubito, cum intelligam pacem inter Suedos et Danos esse conclusam,[5] quod faxit Deus.

Ab uxore, quae Spadae est, litteras accepi, quibus testatur medicos de valetudine filiae bene sperare.[6] Venerunt et a iuniore filio litterae, quae ipsum iam Francofurti esse testantur, sed haec omnia melius ex ipsius litteris quas ad te scripsit intelliges.[7] Reigersbergius in Selandiam abiit;[8] nos reliqui valemus.

Galli post captum Mardicum Linchae adsident,[9] qua potiti sperant se in interiora Flandriae posse irrumpere atque ita Picolomineum ad proelium cogere aut fame macerare.[10] Nostrae naves prope Dunkerkam in statione sunt et portum Ostendanum ma(ri) obsessum tenent, ut ita omnes, illuc sua mercimonia vehere volentes, etiam neutrarum partium, arceant.[11] Princeps nihildum hactenus egit; forte Linkae deditionem expectat, ut exinde maiorem terrorem hostibus incutiat.[12]

Heri Graswinkelius ad successionem muneris olim tui, quoad advocationem Hollandiae civilem, ex decreto Ordinum cum dignitate muneris pervenit; criminalis notio Momsio eadem cum dignitate cessit.[13] Ita omnia congeminantur. Plura iam non habeo.

Deus te tuosque omnes sospitet tibique benignam reginam et regni adsessores (pra)ebeat, ut alio honore decoratus ad nos (r)emees. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXVIII Iulii 1645.

Adres: Aen mijnheere/mijnheere de Groot, raed van hare Majesteyt van Sweden, tot Stockholm.

5 De Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, legde de laatste hand aan de tekst van het Zweeds-Deense vredesverdrag. De vrede van Brömsebro-Kristianopel werd op 13/23 augustus 1645 gesloten (*Correspondance d'Estrades* I, p. 262-263).

6 De brief van Maria van Reigersberch is niet overgeleverd. Op 30 juli, in een schrijven aan haar broer Nicolaes, moest zij echter berichten dat de artsen in Spa geen verbetering zagen optreden in de gezondheidstoestand van Cornelia de Groot (Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 256-258).

7 De Frans-Weimarse 'aide de camp' Dirk de Groot stelde zijn familie in brieven van 19 juli 1645 op de hoogte van zijn verlossing uit Zwabisch-Beierse krijgsgevangenschap (no. 7447).

8 Nicolaes van Reigersberch was naar Middelburg vertrokken voor een bezoek aan zijn broer David, rekenmeester van Zeeland; vgl. no. 7451.

9 Het leger van de 'generalissimus' Gaston van Orléans dreef de Spanjaarden op 10 juli uit het fort Mardyck. De pas bij Linck (Lynck) aan de Colme, op de weg van Watten naar Gravelines (Grevelingen), viel op 23 juli in Franse handen.

10 De Zuidnederlandse 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini liet zich niet uitdagen tot een gevecht in het open veld.

11 De Staatse blokkadevloot van admiraal Maarten Harpertsz. Tromp sloot de toegang tot de Vlaamse havens volledig af. Zelfs de pakketboot uit Dover werd met kanonschoten op een afstand gehouden (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 166-170).

12 Op 5 oktober bracht Frederik Hendrik zijn 'desseyn ende entreprinse' op Hulst ten uitvoer. De Spanjaarden staakten de strijd op 4 november (*Het Staatsche leger* IV, p. 146-149).

13 De advocaten Dirck Graswinckel (1600-1666) en Johan Moons (Moens) (ca. 1599-1669) waren in oktober 1641 provisioneel benoemd, de eerste als advocaat-fiscaal in domaniale en civiele zaken bij het Hof van Holland, de ander in criminele zaken (no. 5380 (dl. XII)). De Staten van Holland bevestigden op 27 juli 1645 hun beider aanstelling in de functie die Grotius in de jaren 1607-1613 had bekleed (*Res. SH*, dd. 27 juli 1645).

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: Gulielmi Grotii ad Hugonem fratrem, die 28 Iulii 1645.

7454. 1645 juli 29. Van E. Mercier.[1]

Monseigneur,

Ce fut seulement Meccredi dernier qu'on me rendit la lettre dont vostre Excellence m'a daigné honorer en date du 8 Juin[2] et par laquelle j'apprens que le reste de ses Annotations doit bientost venir entre nos mains par la voye de Hambourg à Rouen et de Rouen à Paris.[3] Aussitost que nous les aurons receues, je ne faudray pas de vous en donner advis. Cependant vostre Excellence se peut asseurer de mes soins, que le plus grand que j'aye au monde est de veoir ses divins ouvrages bien imprimez et estimez selon leur merite. Depuis la Pentecoste on y a travaillé avec la plus grande diligence qu'il a esté possible, et combien que les syndics en ayent pris cognoissance, si est-ce qu'ils n'y ont jusques icy apporté aucun empeschement. J'espere que l'envie qu'ils portent à nostre libraire hollandois[4] sera retenue par la consideration de vostre Excellence et du credit de ses amis, duquel toutesfois je ne me serviray pas, si la necessité ne m'y oblige.[5]

Au reste, monseigneur, comme nous ne pouvons estre trop joyeux du grand peril que vostre Excellence a eschappé au port de Vismar,[6] aussi sommes-nous en peine de sçavoir le succes de son voyage, n'ayans jusqu'à present receu aucunes nouvelles de son arrivée en Suede. Pour moy je ne doute point qu'elle n'y soit parvenue à bon port et qu'elle n'y ait trouvé les pacquets de gazettes que je luy ay envoyées chaque semaine par ordre expres de madame.[7] Je n'ay rien à adjouster à celles de cette semaine sinon qu'il courut hier un bruit d'une grande victoire remportée par monseigneur le duc d'Anguyen sur les Bavarois,[8] mais aujourd'huy il ne continue pas, ce qui m'en fait douter.[9] Entre autres particularitez l'on disoit que le marechal de Turennes et Jehan (de) Vert y avoyent esté tuez.

1 Hs. Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 2, no. 46. Eigenh. oorspr. De brief bereikte Stockholm na Grotius' afscheid van koningin Christina van Zweden.
2 De brief uit Kalmar, dd. 8 juni 1645, is niet teruggevonden; zie nos. 7438 en 7439.
3 Grotius en zijn secretarissen Willem van Crommon en Johan van Reigersberch werkten gedurende de lange reis naar Stockholm onverdroten voort aan de kopij van de *Annotationes in Novum Testamentum*. Het netschrift kreeg Edmond Mercier in gedeelten toegestuurd; zie no. 7446.
4 Omdat de Parijse drukkers niets durfden te ondernemen zonder het imprimatur van kanselier Pierre Séguier (nos. 6976 en 6991 (dl. XV)), had Grotius de uitgave van zijn *Annotationes* moeten uitbesteden aan de drukker Nicolas Redelichuysen, 'flameng, maistre compagnon, conduisant la boutique de la Vefve Pelé' (no. 7234).
5 *Tomus secundus* van Grotius' *Annotationes in Novum Testamentum* verscheen in 1646 op rekening van de auteur 'apud viduam Gulielmi Pelé, via Jacobaea sub signo Crucis Aureae' (*BG* no. 1138). Het derde deel (*pars tertia ac ultima*) werd in 1650 uitgebracht, eveneens te Parijs, maar nu bij de weduwe Théodore Pépingué en Etienne Maucroy (*BG* no. 1141).
6 Op de dag van Grotius' aankomst in Wismar (21 mei) was zijn gastheer Karl Gustav Wrangel, bevelhebber van de Zweedse vloot, op het spoor gekomen van een man die door inwoners van Lübeck was opgestookt om tijdbomkisten te plaatsen in twee van zijn beste oorlogsschepen (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 662-666 en p. 668-669).
7 Zie no. 7446, n. 2. De toezending van de *Gazette 1645*, nos. 96-98, dd. 28-29 juli 1645, met 'nouvelles ordinaires' en een 'extraordinaire' over de inname van Linck (Lynck).
8 Een koerier uit Antwerpen liet het nieuws circuleren: 'que l'armée de Bavières avoit esté deffaicte, que Jean de Vert estoit mort, que monsieur le duc d'Enguien avoit faict des merveilles au combat, mais que la victoire estoit douteuse pour les François par la perte de monsieur deThurenne' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 547-548).
9 De twijfel was terecht: Louis II, hertog van Enghien, en maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, kregen het leger van de Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth pas op 30 juli in het vizier. Niet ver van Nördlingen, bij Alerheim, barstte op 3 augustus 1645 de strijd los (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 418-423).

Madame la duchesse d'Orleans[10] (ac)coucha hier d'une fille sur les six à sept heures du matin. (Les) douleurs la saisirent à 4 heures du matin, de quoy la reine estant advertie, elle y accourut en diligence, accompag(née) seulement de madame de Senecey et d'une de ses filles,[11] et suivie ou plutost environnée de 2 vallets de pied avec son cocher. Neantmoins quand elle y arriva, l'enfant estoit desja né. Monsieur le duc d'Orleans est attendu icy aujourd'huy ou demain.[12]

Je finirois icy, s'il ne me souvenoit d'une lettre qu'on publia icy il y a trois jours sous le nom (du Gra)nd Turc au prince de Transsylvanie,[13] dont j'ay joint icy un exemplai(re). Les tiltres et menaces qu'elle contient me font conjecturer que c'est une pure supposition et fausseté, mise en avant pa(r) quelques partisans de la maison d'Austriche,[14] et je m'estonne pourquoy on permet cela. Vostre Excellence trouvera aussi (dans) ce pacquet une lettre qui m'a esté recommandée fort partic(ulierement) par un Anglois, qui fait profession d'estre admirateur de ses ouvrages et de son grand merite.[15] Messieurs Dupuy, monsieur Labbé et messieurs Polelm et Heuft[16] m'ont prié de luy presen(ter) leurs tres humbles baisemains, comme je fais presentement, priant tousjours Dieu pour sa conservation et le bon succes de son voyage, lequel ne sçauroit estre si avantageux que le desire celuy qui ne cessera jamais d'estre, monseigneur, de vostre Excellence

le tres humble, tres obeissant et tres obligé serviteur,
E. Mercier.

De Paris, ce 29 Juillet 1645.

Monsieur le baron d'Oxenstern partit d'icy pour Hollande il y a 15 jours ou 3 semaines, ayant esté regalé d'une boiste d'or, enrichie de diamans et des pourtraits

10 Margaretha (1613-1672), zuster van hertog Karel IV van Lotharingen, sinds 1632 gehuwd met ‘Monsieur’ Gaston van Orléans, maar pas in 1643 door koning Lodewijk XIII erkend als diens wettige echtgenote, beviel van een dochter (G. Dethan, *Gaston d'Orléans*, p. 105-106, p. 215-227 en p. 289).

11 De regentesse Anna van Oostenrijk en haar hofdame Marie-Catherine de La Rochefoucauld-Randan, markiezin van Sénecey, haastten zich in de vroege morgen van de 28ste juli naar het paleis ‘le Luxembourg’ (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 299).

12 De gelukkige vader van prinses (‘Mademoiselle’) Marguerite-Louise d'Orléans (G. Dethan, *o.c.*, p. 336 en p. 433-434) kon zich niet onttrekken aan zijn militaire verplichtingen. Op 9 augustus nam hij de capitulatie van het Spaanse garnizoen van Bourbourg in ontvangst (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 78-83).

13 De bijlage ontbreekt. De ‘brief’ van sultan Ibrahim aan de Zevenburgse vorst György I Rákóczi bevatte een kern van waarheid. Nadat hij met de keizerlijke diplomaat Hermaan, graaf van Czernin, een accoord had gesloten over het herstel van de diplomatieke betrekkingen tussen Wenen en Constantinopel, richtte de Sultan zijn woede op de Zevenburgers en hun bondgenoten in de krijg tegen het Habsburgse huis (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 679, en Hudita, *Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie*, p. 122-124).

14 Het keizerlijk-Zevenburgse vredesverdrag werd op 16 december 1645 te Linz getekend (*Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen*, p. 745-784).

15 John Price (Pricaeus) voltooide zijn brief twee dagen later (no. 7455).

16 Grotius' geleerde vrienden Pierre en Jacques Dupuy en Charles Labbé, alsmede de Hessische resident Winand von Polhelm en de bankier Johan Hoeufft.

de leurs Mayestez, qu'on estime 10000 francs.[17] Le cardinal Mazarin luy fit aussi present d'une monstre vallant environ ... livres t[ournois].[18]

17 De regentesse Anna van Oostenrijk en kardinaal Jules Mazarin betuigden in de eervolle ontvangsten van de 'tourist' Erik Oxenstierna hun respect voor de rijkskanselier en de Zweedse gevolmachtigde Johan Axelsson Oxenstierna (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 345, p. 425 en p. 501).

18 Zie no. 7448. Omdat de linkerbovenhoek van de brief is afgescheurd, valt de juiste waarde van het horloge niet te achterhalen.

Adres: A monseigneur/monseigneur Grotius, conseiller de la reine de Suede en ses conseils d'estat et privé, et cy-devant son ambassadeur en France, à Stokolme.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: Mercieri ad Hugonem Grotium, den 29 Iulii 1645.

7455. 1645 juli 31. Van J. Pricaeus.[1]

Serius quam et debueram et volueram ad te scribo, vir illustrissime, dum quotidie heic ab eo qui procurat negotia tua cupio certior fieri ad finem adeo molesti itineris incolumem te pervenisse. Desiderabam etiam posse aliquid adiicere de foeliciore statu rerum mearum, quas quia - quae tua est in me indulgentia - auctas tu ornatasque cupis, credebam eiusmodi nuntium non omnimodis tibi iniucundum futurum. Cum autem ex quo profectus es Wismario, de te nil compertum habuerim,[2] nec aliter quam dum tu heic esses se habeant rationes meae, ulterius hoc scribendi munus differre nolui, cum ne ex cogitationibus meis - quarum merito locum principem tenes - reverentiam tui excidisse arbitreris, tum ut curis assidue me coquentibus vel momentaneum aliquod refrigerium quaeram, quod certe dum te alloquendi honore fungor invenisse videor. Affulgebat mihi non ita pridem spes aliqua revisendi patriam, amicis propinquis, bibliotheca mea avitisque laribus fruendi, nunc Marte adverso regis mei lux illa in caliginem mutata,[3] reciprocae vincendi vices istae diutinas illi regno clades praenuntiant, mihique post tot exantlatas aerumnas ἀρχὴν ὠδίνων[4] tantum. Cum et ibi ergo videatur tanta belli moles superesse quanta nondum exhausta est et heic nutantibus fortunis meis fulcimentum nullum, imo collap[s]is plane afflictisque iis nullum praesidium inveniam, necessitate - imperiosa illa domina - impellente abeundi hinc consilium formavi, etsi in quam plagam abiero necdum statutum mihi. Cogito Bataviam tamen, ubi inprimis celeberrimorum virorum Vossii Salmasiique[5] acceptam benignitati tuae amicitiam libens volens retulerim. Proficiscar

1 Hs. Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 2, no. 47. Eigenh. oorspr. Copie Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 3, no. 24. De brief bereikte Stockholm na Grotius' afscheid van koningin Christina van Zweden. John Price (Pricaeus) (1600-ca. 1676) bezocht Frankrijk tijdens de 'tour' van James Howard, oudste zoon van de graaf van Arundel. Een reis naar Ierland bracht hem in contact met James Ussher, aartsbisschop van Armagh. In 1635 verscheen van zijn hand, te Parijs, een editie van *L. Apulei Madaurensis philosophi Platonici Apologia recognita et nonnullis notis ac observationibus illustrata*. Na een tweede 'tour' vestigde hij zich in Oxford (1640). Toen het Parlement hem had betrapt op het opstellen van koningsgezinde pamfletten, moest hij opnieuw het land verlaten. Zijn keuze viel op een verblijf in Parijs. Hier, in de kring van Grotius en zijn geleerde vrienden, vond hij eindelijk de rust en de inspiratie voor zijn edities *Matthaeus ex sacra pagina; Quinque Evangeliorum capita et Epistola Pauli ad Philemonem* en *Annotationes in Epistolam Jacobi*, Parijs 1646, en *Acta Apostolorum ex sacra pagina sanctis Patribus Graecisque ac Latinis Gentium scriptoribus illustrata*, Parijs 1647. In 1652 trad hij als graecist in dienst van de groothertog van Toscane (*DNB* XLVI, p. 330-331).

2 Edmond Mercier zal hem een brief uit Kalmar, dd. 8 juni 1645, hebben getoond; zie no. 7454, n. 2.

3 Op 14/24 juni behaalde 'the new modelled army' van Thomas Fairfax bij Naseby (ten noorden van Northampton) een grote overwinning op het leger van koning Karel I van Engeland.

4 *Matthaeus* 24: 8, en *Marcus* 13:8.

5 Gerardus Joannes Vossius en de Leidse hoogleraar Claude Saumaise; zie G.A.C. van der Lem en C.S.M. Rademaker, *Inventory of the correspondence of Gerardus Joannes Vossius*, p. 308, en Leroy, *Dernier voyage*, p. 196.

autem - si tamen profectus fuero - ritu plane evangelico, μὴ χρυσὸν ἐν τῇ ζώνῃ κτησάμενος, μηδὲ δύο χιτῶνας ἔχων. Addam et apostolico: τὰ συναντήσοντά μοι μὴ εἰδὼς, πλὴν ὅτι τὸ πνεῦμα κατὰ πόλιν διαμαρτύρεταί μοι ὅτι θλίψεις μένουσί με.[6]

> Vivant foelices quibus est fortuna peracta
> Iam sua, nos alia ex aliis in fata vocamur.[7]

Deus, qui in hoc stadio me disposuit, det vires mihi δι᾽ ὑπομονῆς τρέχειν,[8] non excandescere ad certamen istud, πᾶν ὕψωμα καὶ ὀχύρωμα ὑπεραιρόμενον ἑαυτὸ εἰς ὑπακοὴν καταβάλλειν,[9] nec voluntati eius parere, sed assentiri, καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα.[10]

Scripsi superioribus diebus - quod et iam statim facturus sum - lectissimae optimeque de me meritae mulieri, tuae coniugi, cuius σεμνότης, prudentia caeteraeque matronales dotes quoties animo obversantur meo,[11] occurrunt Plinii illa de Traiani uxore: ‘Quid illa sanctius muliere? Quid antiquius? Nonne si pontifici maximo deligenda coniunx sit, aut hanc aut similem - ubi est autem similis? - elegerit?’ Necnon eiusdem ista de uxore Macrini sui: ‘Singularis exempli femina, etiamsi olim fuisset. Quam illa reverentiam marito suo praestat, cum ipsa summam mereatur! Quot quantasque virtutes ex diversis aetatibus sumptas collegit miscuitque!’ De prono eius effusoque in me studio nulla verba facio, nam et eiusmodi latitudinis male capax est epistolaris angustia et factis, non verbis, compensanda sunt tot iucunda officia.

Superest demum - quod vel solum epistolam meruit - gratulari tecum de gravi nescio quo discrimine evaso,[12] quod cum adires, vir illustrissime, non unus homo mihi, sed literae ipsae omnesque bonae artes in uno homine periclitatae videntur. Gaudeo meo, itaque gaudeo tuo, gaudeo publico nomine, Deumque veneror - qui te depulso hoc totque aliis casibus ad crudam hanc viridemque senectutem perduxit, alacrique ac iuvenili intellectus vigore canos coronavit tuos - porro favere pergat beneficiis suis tantisque ac tam praecelsis muneribus diuturnitatem addat. Usque et usque te salvum velit, ut intersis famae tuae cernensque ac audiens te haec aetas sic ut illos qui leguntur miretur.

Vale, incomparabilis vir, literarum perpetue dictator,
aeternum nomini tuo et honori devotissimus,
Joannes Pricaeus.

Parisiis, pridie Kalendas Sextiles 1645.

6 *Matthaeus* 10: 9-10, en *Acta apostolorum* 20: 22-23.
7 Vergilius, *Aeneis* 3, 493-494.
8 *Hebr.* 12: 1.
9 2 *Cor.* 10: 4-5.
10 Plato, *Symposium* 220c.
11 Maria van Reigersberch wordt hier vergeleken met keizerin Pompeia Plotina (Plinius, *Panegyricus* 83, 5) en de vrouw van Minicius Macrinus (Plinius, *Epistulae* 8, 5, 1).
12 De tijdbomkisten in de haven van Wismar. In Brandi-Cattenb., *Leven* II, p. 405, wordt Grotius' ontsnapping aan deze boosaardige list gezien als een teken van God: ‘Door deze ontdekking behaagde 't de Goddelijke voorzienigheid hem, dien hij wel door een middel van een koffer genadig uit het Slot zijner eeuwige gevangenis zijne vrijheit bezorgt had, althans te redden uit het dreigend gevaar, waar door het geschapen stont, dat hij door deze springkoffers jammerlijk met velen zouw zijn omgekomen’.

Adres: Illustrissimo ac eccellentissimo domino/domino Hugoni Grotio, oratori coronae Suecicae celeberrimo.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: Joannis Pricaei til. Hug. Grotium, anno 1645.

Bovenaan de copie: Johannis Pricaei ad Hugonem Grotium, 1645. Ex origin. in bibliotheca mea.

7456. 1645 augustus 4. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

De adventu tuo Stocholmiensi et visitatione reginae nuntius mihi pergratus fuit. Bene se habent principia; quem tua ibi res exitum habitura sit, porro videbimus.[2] Plurimum interest, ut tu illic quamprimum absolvaris, ne uxor et familia diutius in incerto vage[n]tur.[3] Cognatus ille noster, si quisquam, novit verba curialia et optime novit, prout ventus flat, exinde velum vertere.[4]

Batavicus exercitus hactenus nihil promovit; tentavit certe in interiora Flandriae non longe a Damma introrumpere, sed obiectu aquae super terram per cataractas stagnantis repulsus est.[5] Scripsi ad te ante octiduum et litteras filii minoris una misi,[6] quare iam nihil se fere offert, nisi quod Linkam cepere Galli et nunc Borburgum premere dicuntur.[7] Nos omnes valemus, tu rogo nos de tua valetudine et successu rerum reddas saepiuscule certiores.

Deus te interea servet incolumem, in usum amicorum et totius reipublicae christianae. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, IV Augusti 1645, stilo novo.

Adres: Aen mijnheere/mijnheere de Groot, raed van hare Majesteyt van Sweden, tot Stocholm.

In dorso schreef Willem de Groot: Recepi 29 Sept. 1645 st. nov.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 286. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7445. De brief bereikte Stockholm na Grotius' afscheid van koningin Christina van Zweden.

2 Koningin Christina van Zweden had haar ambassadeur verzekerd ‘zeer voldaan te zijn van zijne diensten’ (Brandt-Cattenb., *Leven* II, 404[406]).

3 Het seizoen voor de Oostzeevaart liep in oktober ten einde. De ‘moeyelijcke en fascheuse reyse’ van de Staatse ambassadeurs dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse (11 december 1644-25 januari 1645) lag nog vers in ieders geheugen; vgl. no. 7274.

4 Een kritische neef, mogelijk de Veerse burgemeester mr. Jacob Campe, had Frederik Hendrik (‘Neef’) misschien attent gemaakt op het door Willem de Groot opgestelde ‘Verhael van de reyse van den heer Hugo de Groot over Holland in Mey 1645’ (no. 7430). Het rapport was na het vertrek van de prins uit Den Haag (27 mei) niet meer actueel; vgl. Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 258.

5 Frederik Hendrik zag af van een inval in het land van Waas. Eind juli wachtte hij in Maldegem de kansen af voor een nieuwe poging om zijn ‘groot desseyn ende entreprinse’ in Vlaanderen (de belegering van Antwerpen, Brugge of Hulst) te verwezenlijken (*Het Staatsche leger* IV, p. 146-149).

6 De brief van 28 juli 1645 (no. 7453), met ingesloten het nieuws van de vrijlating van Grotius' jongste zoon Dirk, dd. 19 juli 1645 (no. 7447).

7 Het leger van de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans had op 23 juli bezit genomen van de pas bij Linck (Lynck). De belegering van Bourbourg kon op 9 augustus afgesloten worden met de capitulatie van het Spaanse garnizoen (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 78-83).

7457. 1645 augustus 8. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

U. Exc.tie aengenaemen van den 15e July wt Stockholm ende eenen voorgaenden van den 15e Juny wt Zuyderocra sijn mij beede wel geworden,[2] ende met groote blijschap daerwt verstaen uE. voorspoedige reyse en geluckigh arrivement aldaer; oock het vrindelijck onthael 'twelck u. Exc.tie ontmoet is.[3] Ick bedancke u. Exc.tie ten hoogste van de gedaene gunstige getuygenissen in resguard van mijn persoon; ende gelijck ick u. Exc.tie bekenne door desselfs meriten ende de in mij gevoelende obligatiën verbonden te wesen, also soecke oock niet anders als deselve aengenaeme diensten in recompentie te connen betoonen.

De gemeene tijdingen die wij van diverse quartiren hebben, sullen u. Exc.tie anderwaerts kenbaar gemaackt sijn.[4] Alhier vallen de meeste deliberatiën op de saacke van Sweden en Denn[emarcken].[5] Ende heeft den coning van Denne[marcken] aen desen staat nu corts geschreven[6] en vertoont, hoe dat Haere Hoog Mogenden in den beginne van den wtgebor sten oorlogh haer tot de interpositie ultro hadden aengeboden,[7] tot dien einde haere ambassadeurs gesonden, sich geoffereert en belooft den oorlogh tot sijn, des conings, reputatie te willen helpen bijleggen, oock geïmprobeert hadden het Sweedsche procedere, op welcke verseeckeringe hij hun dan oock tot mediateurs hadde aengenomen,[8] onder expresse conditie niettemin, also hem de alliantie tussen Sweden en desen staat bekent was,[9] dat Haere Hoog Mogenden haere interesse bij de tractaten niet mochten inmengen,

1 Hs. Stockholm, EA, Danica 33, Freden i Brömsebro 1645. Strödda handlinger. Oorspr. Eigenh. ondertek. De brief, in de hand van Spirings secretaris Pieter Pels, bereikte Stockholm na Grotius' afscheid van koningin Christina van Zweden.

2 Grotius' brieven aan de Zweedse resident in Den Haag, dd. 15 juni en 15 juli 1645, ontbreken; vgl. no. 7445 (Stockholm) en nos. 7451 en 7453 (vermelding van de ontvangst van brieven uit Söderåkra, dd. 4/14 en 5/15 juni 1645).

3 Rijkskanselier Axel Oxenstierna en de Zweedse rijksraden Matthias Soop, Ture Bielke en Ture Sparre hadden Grotius eervol onthaald in hun landhuizen te Söderåkra.

4 Maria van Reigersberch en Edmond Mercier zorgden voor de toezending van de ‘nouvelles ordinaires’ en ‘extraordinaires’ van de *Gazette 1645*; zie nos. 7446 en 7454.

5 Vice-admiraal Witte de With had op 19 juni de vaart door de Sont geopend voor de Hollandse koopvaarders. Omdat tijdens zijn doortocht schermutselingen met de wachtposten van koning Christiaan IV waren uitgebleven, stuurde hij niet langer aan op een wapenvereniging met de Zweden (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 190-218).

6 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona had in Den Haag beslag kunnen leggen op een ‘translaet’ van een brief van de koning van Denemarken aan de Staten-Generaal, dd. 5/15 juli 1645. Zijn secretaris Pieter Pels zorgde voor de toezending van een afschrift aan koningin Christina (hs. Stockholm, RA, Danica 33, Freden i Brömsebro 1645. Holländska legarternas bref).

7 De Staten-Generaal hadden de Deense kroon bij schrijven van 8 februari 1644 hun bemiddeling in het Zweeds-Deense conflict aangeboden (no. 6739 (dl. XV), en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 412).

8 Koning Christiaan IV had op 8 september 1644 de verklaring afgegeven dat het bemiddelingsaanbod van de Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en Joachim Andreae hem aangenaam was (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 123, en Fridericia, *o.c.*, p. 429-432).

9 Het gerucht ging dat de koning van Denemarken voor 10000 rijksdaalders achter de geheimen was gekomen van het Zweeds-Staats verdrag van 1 /11 september 1640 (Kernkamp, *o.c.*, p. 24).

maer sonder passie de tractaten wilden drijven, 'twelck bij hun belooft sijnde evenwel niet gehouden en is,[10] also sij naederhand pars litis waaren ge-

10 De Staatse bemiddelaars hadden koning Christiaan IV niet kunnen bewegen tot een vrijwillige verlaging van de toltarieven. Teleurgesteld waren zij op de 25ste januari naar het Zweeds-Deense vredesoverleg te Brömsebro vertrokken.

worden.[11] Dat evenwel hij sijne comm[issai]ren op de grensen gevolmachtigt hadde[12] om met hun te tracteren en te sluiten, waerbij hij dan veel van sijne regaliën hadde laeten vallen, alleenlijck om vrede te hebben.[13] Dat hij oversulcx bevrembde dat sij sich van de Sweden niet afsonderden ende hun conclusie tot op der Sweden conclusie differeerden.[14] Ende terwijlen sij hun vollen eisch hadden, versoeckt dat sij der croon Sweden gesochte dominaet niet willen helpen fomenteren, met veele daerbij geallegeerde redecavelingen.[15] Dat hij mede oirbiedigh sijnde Haere Hoog Mogenden noch verder contentement te geven, sij haere ambassadeurs souden willen aenbeveelen met sijne comm[issai]ren te sluiten, de Sweedse comm[issai]ren tot aenneming van billichijt aen te maenen; of soo sich de Sweedsche daertoe niet verstaen en wilden, sich van hun met der daat te separeren, sijnde hij oirbiedig met desen staat alle vrindschap te houden, en soo voorts.

Welcken brief claegens of verwijt-wijse geschreven sijnde, hier in geen groote consideratie comt, also de saacke anders verstaen werd. Gelijck dan desen staat aen haere ambassadeurs den 28 July geschreven hebben en daerin aengewesen niet allerdings tevrede te sijn dat sij soo slechtelijck en soo haestigh 't werck hadden soo wijt verhandelt. Dat sij volgens hun last en ordre hadden behooren hard aen te houden om alle en yder belastinge af te doen en het werck te reguleren nae het Erftractaet van Spiers[16] en sulcx niet connende obtineren, dan eerst te presenteren het dobbel nobel-gelt, en soo voort bij provisie andere laege belastingen toe te staen, doch oock met trappen en traeg, ende dat dan noch onder acte van non-prejuditie. Dat ten einde van de te stipuleren jaaren het Erftractaet weder in sijn cracht soude wesen. Dat sij sulcke acte van non-prejuditie alsnoch souden

11 In de tweede week van mei ontvingen de Staatse ambassadeurs in hun Deense standplaats Kristianopel de Generaliteits-resolutie van 19 april 1645.

12 De koning en de Deense rijksraden gingen op 23 mei/2 juni accoord met afzonderlijke Staats-Deense vredesbesprekingen over de tolheffingen en visitaties in de Sont, Noorwegen en Glückstadt (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 495-497).

13 De Deense commissarissen Corfits Ulfeldt (Ulfelt), Christen Thomesen Sehested, Christoffer Urne en Jørgen Se(e)feld kwamen op 7 juni aan de Staatse wensen tegemoet met een voorstel tot een tariefverlaging van de 'Oresuntische tollen ... niet alleen verre onder den voet van anno 1628, maer selffs van anno 1600 ...' (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 221-224; Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 497-505, en *Aitzema* (f^{o}) III, p. 9-13).

14 De Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck, Joachim Andreae en Jacob de Witt hielden zich aan de afspraak dat zij niet eerder een verdrag zouden ondertekenen als ook de Zweedse onderhandelaars Axel Oxenstierna, Matthias Soop, Ture Bielke en Ture Sparre genoegdoening hadden gekregen 'op het stuck van Navigatie ende Commercie'. De vrede van Brömsebro-Kristianopel werd op 13/23 augustus 1645 gesloten.

15 In het 'translaet' (*supra*, n. 6): 'En dewijle u Hoog Mogenden nu in crachte van het gemaackte verdragh ende verglijck wegen haer begeeren meer als overvloedig vergenoeginge hebben vercregen; soo sullen deselve immers niet vorders helpen fomenteren der Croon Sweden aengenomen gevaerlijck Dominaet tot haerselfs eigen toecomende besorglijcke preiuditie, maer volgens het politicq axioma, sien op het aequilibrium der naegebuiren, waerbij sich alle Potentaten noch alle tijt wel hebben bevonden'.

16 De Staten-Generaal herinnerden hun onderhandelaars te Brömsebro-Kristianopel in een schrijven, dd. 28 juli 1645, aan hun instructie van 19 april 1645. Het achtste artikel van deze instructie bevatte het voorschrift dat de ambassadeurs moesten streven naar de terugkeer van het Sonttoltarief ten tijde van het erftractaat van Spiers van 1544, 'doch soo sulcx niet en souden konnen worden gheoptineert, soo sullen de Heeren Ambassadeurs op voorgaende verklaringhe van 'non prejuditie' daer van 'gradatim' moghen wijcken', met andere woorden: het in 1544 gangbare tarief van één rosenobel mochten zij verdubbelen en als dit aanbod ook nog te laag bleek te zijn, konden zij 'bij provisie komen tot eenighe belastinghe, doch oock met trappen, achtervolghens seeckere Lijsten of Rollen daer toe gheformeert, ende dit alleenlijck voor den tijdt, ten minsten van dertich Jaren, met uytdruckelijck bedingh, dat 't eynde der voors. tijt, het gemelte ErfTractaet wederom in sijne volle kracht sal wesen' (*Aitzema* (f^{o}) III, p. 4-9, en Kernkamp, *o.c.*, p. 219-221).

hebben te vorderen. Dat sij volgens last en ordre coniunctim met de heeren Sweedse comm[issai]ren hadden moeten gaen, en d'een sonder d'ander sijne tractaten niet avanceren. Dat oock, soo de heeren Sweedse comm[issai]ren quaemen te obtineren exemptie voor de landen Pomeren, Mechlenburg, Lijfland,[17] sij sullen hebben stip te staen op het Erftractaet voorssegd; also anders die landen van alle tollen exempt sijnde, de dese daertegens toll betalende, de negotie essentialiter vanhier wt soude werden gediverteert, 'twelck hier seer geapprehendeert werd en ombrage geeft. Dat sij oversulcx bij de heeren Sweedsche comm[issai]ren willen voorbouwen en hun aenmaenen om afstand te doen van soo hooge postulata. Vandaer word wijders gegaen tot particulierder poincten, daer de voorssegde heeren ambassadeurs al te los souden in hebben gegaen en stricter op hun instructie hadden moeten en noch moesten blijven staen. Soodat den ganschen brief genoegsaem een desadvoueringe is van 'tgeene sij getracteert hebben en hun beschuldigt al te slap gegaen ende hun ordre en instructie te buiten te sijn getreden.[18]

Wat veranderinge dit in de tractaten nae sich sal slepen, staet te verwachten.[19] Dit is ontrent den inhout van die twee brieven, daervan ick de volle copyen haere coninclijcke Mayesteyt ben toesendende, ende terwijlen dit hier seer secreet gehouden werd ende maer onder weinige bekent is, vertrouwe ick het aen u. Exc.^{tie} gewoonlijcke wijshijt in 'tselve te mesnageren. Soo wijders iet remarquabels voorvalt, sal niet naelaeten u. Exc.^{tie} daervan part te laeten toecomen, sijnde een gelijckmatigh van deselve verwachtende.

Tot besluit bidde God dat hij haere coninclijcke Mayesteyts persoon bewaare, desselfs victorieuse en gerechtige wapenen wijder segene; in welckers protectie u. Exc.^{tie} mede bevelende, verblijve, mijnheere,

u. Exc.^{tie} dienstwilligste,
Petter Spieringh Silvercroon, op Norshollem erfgesetten.

Hage, 8 Augusti 1645.

17 De Zweden verwierven bij de vrede van Brömsebro (13/23 augustus 1645) de erkenning van de vrije doorvaart door de Sont en de Belt, niet alleen voor de ingezetenen van het Zweedse koninkrijk (Zweden, Finland, Ingermanland, Estland, Lijfland), maar ook voor de inwoners van Pommeren en de stad Wismar in Mecklenburg (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 226; Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 515-516, en *Aitzema* (f^{o}) III, p. 19-28, art. XXXIV).

18 Lieuwe van Aitzema (1600-1669), raad en resident van de Hanzesteden Hamburg, Lübeck en Bremen in de Republiek, zou later verhalen: ‘d'Ambassadeurs, noch tot Suderocra [Söderåkra] sijnde, ontfingen den twaelfden Augusti een missive van haer Ho. Mog. van den acht en twintichste July; waer in sij te kennen gaven gheen contentement te nemen in haer ghebesoigneerde, specialijck datse niet hadden geurgeert een reglement volgens 't Tractaet van Spiers; of volgens gradatim te komen tot een dubbelt nobel gelt. Maer men was 't al rede eens, en men had elck ander het woort gegeven: en derhalven isset daer bij gebleven’ (*Aitzema* (f^{o}) III, p. 13).

19 De Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, had op 25 juli alle vredesartikelen reeds op papier gezet (‘Brieven van den resident Carel van Cracau’, in *Kronijk HG* 17(1861), p. 413).

Adres: A son Excellence, monsieur de Groot, conseiller d'estat et ambassadeur de sa Majesté et la coronne de Suede auprez de sa Majesté tres chrestienne, presentement en Suede.

7458. 1645 augustus 9. Van Christina van Zweden.[1]

Vrijgeleidebrief voor Hugo de Groot, 9 augustus 1645[2]

Nos Christina, [Dei gratia Suecorum, Gothorum Wandalorumque designata regina et princeps hereditaria, magna princeps Finlandiae, dux Esthoniae et Careliae Ingriaeque domina, etc., gratiam et favorem nostrum singularem].

Constare volumus universis et singulis, praesentes visuris ac lecturis, postquam nostro nomine ordinarii apud christianissimum regem legati munere integro decennio amplius functus est, iamque gratiosam hic a nobis dimissionem coram impetravit nobilis ac magnificus nobis sincere dilectus dominus Hugo Grotius, nos aestimantes praeclaros viri dotes atque in nos regnumque nostrum merita, pro eo quo eundem prosequimur singulari favore, necnon complacentia et applausu praestitorum nobis circa obitas eius officii partes servitiorum, eundem hinc abeuntem hisce tuti itineris literis muniendum duximus. Ac proinde ab omnibus terrarum mariumque potestatibus, cuiuscunque conditionis atque eminentiae fuerint, eos inprimis reges, principes ac respublicas liberas civitatesque quas transire ipsum contigerit, amice, benevole ac gratiose requirimus, ut praefatum hactenus legatum nostrum, nunc vero cum gratia singulari dimissum dominum Grotium una cum comitatu, famulis ac sarcinis suis in Germaniam, Galliam, Belgium aut alia regna ac loca ad quae se recepturus est abiturientem, redeuntem et pervenientem, libere, tuto et absque omni remora et impedimento ire et transire permittant, ac praeterea quibusvis benevolentiae atque amicitiae officiis prosequantur. Mandamus vero omnibus ac singulis nobis regnoque Sueciae fide et obsequio obstrictis legatis, bellorum ducibus, thalassiarchis, generalibus, praefectis provinciarum, classium, urbium, munimentorum et portuum, qua ipsum cum omnibus ad ipsum spectantibus transire contingit, ut huic nostrae seriae voluntati ac mandatis obtemperent, nec dicto Grotio quicquam impedimenti

1 Copie Stockholm, RA, Riksregistratur, 1645, Tyskt och Latinskt, f. 118^{v}-119^{v}. Tekst opgesteld door de Zweedse kanselarijsecretaris Anders Gyldenklou (*SBL* XVII, p. 504-507). Vertaling (bijlage) in Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 408-409. Een Franse versie in hs. Den Haag, KB, Arch. Cornets de Groot 2-1, f. 323.

2 Zodra de storm (no. 7452, postscriptum) ging liggen, nam Grotius zijn terugreis in overweging. Zijn secretaris Willem van Crommon liet bij in de haven op de uitkijk staan naar de aan- en afvaart van de vrachtvaarders van Louis de Geer. Binnen een week bood een ertsschipper op Lübeck de reizigers zijn diensten aan. Juist op het moment dat de ex-ambassadeur het schip betrad, verscheen de Zweedse edelman [Erik] von der Linde op de rede, twee mijl buiten Stockholm: ‘hem radende uit Zweden niet te vertrekken voor dat hij noch eens hare Majesteit had begroet, wijl men anders mocht denken dat zijn vertrek uit eenige reden van misnoegen was gesproten, daar men in tegendeel voorhad hem alle stof van genoegen te geven’. Hierop zou Grotius geantwoord hebben ‘dat hij meende volkomen affscheidt van hare Majesteit te hebben genomen, en dat hij ten uittersten was voldaan; dat hem hartelijk zouw smarten, indien de Koningin andere gedachten van hem hadde, en om hare Majesteit bijzondere verzekering daar van te geven, en zijne redenen te doen goetvinden, die hem verplichtten dus van Stokholm te vertrekken, dat hij gewillig terug zouw komen’. Vervolgens begaf hij zich naar het koninklijk paleis, waar koningin Christina hem in audiëntie ontving. Het ceremonieel tijdens deze ontvangst kwam in grote lijnen overeen met de afscheidsbezoeken van buitenlandse gezanten (no. 7064 (dl. XV), en J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 173-174 en p. 468-484). De ketting die Grotius kreeg omgehangen zal uit dezelfde werkplaats zijn gekomen als de gouden keten waarmee de Staatse ambassadeurs dr. Andries Bicker, Cornelis van Stavenisse en Jacob de Witt in november 1644 werden vereerd (no. 7286). Een of twee dagen later bracht een lakei de andere geschenken: enige stukken vaatwerk, ‘waar van het fatsoen noch niet voltoit was’, een geldsom van 25000 gulden (12000 rijksdaalders) en de door de kanselarij uitgeschreven vrijgeleidebrief, dd. 30 juli/9 augustus 1645 (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 405[407]-408).

in suscepto hoc sive remeandi in Galliam, sive conferendi se in Germaniam, Belgium aut

alia loca itinere accelerent accelerarique faciant, quin potius eundem eosdemque in eo pro posse quisque suo iuvent ac promoveant.[3] Id quod eos omnesque quorum interest, celare noluimus, secus facturi, poenam nostram sentient.

In quorum fidem, etc., etc.,

Christina.

Bovenaan de copie te Stockholm: Literae salvi passus pro domino Hugone Grotio. Datum Stockholm, anno 1645, Iulius 30.[4] A. G[ylden]kl[au].

3 Zie no. 7460: ‘Lettre contenant le voyage de Hugo de Groot, de Stockholm à Rostock, et son deces en ladicte ville/ Verhael van de voyagie van den Heer Hugo de Groot, van Stockholm op Rostock, en sijn overlijden aldaer, uyt een brief geschreven bij een van sijn suite’, dd. 21/31 augustus, Den Haag 1645 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5238).

4 Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 409, vervolgt zijn ‘Historie’ met een relaas over Grotius' inscheping op de ertsvaarder in de haven van Dalarö (1/11 augustus 1645): ‘De Koninginne bood hem nevens dezen vrijgeleibrief ook een oorlogschip aan, om hem met zijn gevolg in zoodanig een plaats en Land, waar naar toe hij zouw goedvinden zijne reis te nemen, over te voeren. Maar de vrees, die hij had van weder opgehouden te worden, belette hem deze aanbieding aan te nemen; hij bediende zich alleen van een Galei van hare Majesteit, waar mede hij gebragt wierd in de Haven van de Daalders met zijn geheele gevolg, uitgezondert een Neef van Mevrouw zijne Huisvrouw, die ziek bleef te Stockholm’.

Bijlage:

Wij, Christina, door Godts genade verklaarde koninginne en erfvorstinne der Zweden, Gotthen en Vandalen, grootvorstinne van Finlandt, hartoginne van Esthlandt en Karelië, en vrouwe van Ingermerlandt, etc., etc.

Aan allen die dezen tegenwoordigen zullen zien en lezen, doen te weten dat de edele, voortreffelijke en onze zeer beminde heer Hugo Grotius, na in onzen naam de bediening bekleedt te hebben van onzen gewonen ambassadeur bij den allerchristelijksten koning geduurende den tijdt van meer dan tien geheele jaren, van ons alhier verkregen heeft een gunstig afscheidt; en ingevolge vandien voornemens zijnde zich elders te begeven, zoo hebben wij uit achting van de voortreffelijke hoedanigheden waarmede hij begaaft is, en zijne verdiensten jegens ons en ons koningrijk, uit zonderlinge gunst die wij hem toedragen, en om het groot genoegen dat wij ontfangen hebben van zijne diensten aan ons bewezen in zijne gemelde bediening, hem willen begunstigen en zijn vertrek verzekeren door deze tegenwoordige brieven van vrijgelei. En derhalven verzoeken wij van de vrindschap, goetwilligheit en genade van alle mogendheden ter zee en te lande, van wat staat en aanzien die mogen zijn, en voornamentlijk de koningen, princen en vrije republyken en steden, waardoor de reis zouw mogen genomen worden door gemelden heer Grotius, voorheen onzen ambassadeur in Vrankrijk en tegenwoordig van ons ontslagen, de zonderlinge gunst om te gaan, keeren en komen in Duitslandt, Vrankrijk, de Nederlanden of in eenige andere plaatsen, daar 't hem behagen zal zich naartoe te vertrekken, om hem en zijn gevolg met zijne dienaars en goederen te laten doortrekken in alle vrijheit, veiligheit en zonder eenig ophouden of beletsel, hoe dat zouw mogen zijn, gelijk ook aan hem te bewijzen alle tekenen van goedwilligheit en vrindschap. Vorders bevelen wij aan allen en eeniegelijk die ons getrouwheit en onderdanigheit schuldig zijn, in hoedanigheit van afgezanten, krijgsbevelhebberen, admiralen, generalen, gouverneurs van provinciën, vloten, steden, vestingen en havens, waardoor bij zal komen te reizen met al 'tgeen hem toebehoort, te gehoorzamen aan dit ons bevel en ernstigen wille, zich wel wachtende eenige verhindering te doen of te laten doen aan den gemelden heer Grotius op den weg dien hij zal nemen, 'tzij om weder te keeren in Vrankrijk, 'tzij om zich te vertrekken in Duitslandt, of in Nederlandt, of in andere plaatsen. Maar veel meer, dat zij hem de behulpzame

hand zullen bieden en helpen bevorderen in zijn oogmerk naar hun vermogen. Die bevonden zullen worden zich anders te gedragen, zullen van onzentwegen worden gestraft.

Ter bevestiging hiervan hebben wij dit doen verzegelen met ons koninglijk zegel, de tegenwoordige getekent met onze eigene handt,

Christina.

Gegeven in ons koninglijk huis te Stokholm, den dertigsten July 1645.

7459. 1645 augustus 18. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Litteras tuas praepostero ordine accepi, et ita quidem ut eae quas XV° Iunii Calmaria dederas traditae mihi sint diu postquam iam a te recentiores Stocholmiae scriptas accepissem. Paucis itaque respondebo, cum iam antea posterioribus responderim,[2] et de uxore quidem tua nihil dicam, nam ipsa ad te scripsit paucis ab hinc diebus,[3] quae forte litterae una cum his meis tibi reddentur.

De filio vero hoc dicam, omnes nos laborare debere, ut ipse quod ex animi sui sententia agat, inveniat. Placent autem ipsi publica maxime et quae ab iis pendent.[4] Nunc quoniam per Graswinkelii promotionem ad fiscale munus[5] vacant advocationes Amstelodamensis et Roterodamensis, putamus nos utramque ipsi impetraturos, quae ipsi et honori esse possint et ad alia maiora gradum ponant. Interea et te rogatum velim, an ipsi advocationem Suedicam in eiusdem Graswinkelii locum - neque enim fisci advocatus extraneo regno potest inservire - queas indipisci, cuius

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 287. Eigenh. oorspr. Antw. op nos. 7442 en 7445. De brief bereikte Stockholm na Grotius' afscheid van koningin Christina van Zweden.

2 Zie zijn brief van 4 augustus 1645 (no. 7456).

3 Maria van Reigersberch en dochter Cornelia verbleven in Spa (no. 7448). De brief moet omstreeks de 30ste juli zijn geschreven; vgl. Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 256-258.

4 Grotius' tweede zoon Pieter begeerde een plaats op de Hollandse regentenkussens. In 1650 trad hij als raad en resident van keurvorst Karl Ludwig van de Palts in het voetspoor van zijn vader. Hij verliet de diplomatieke dienst na zijn benoeming tot pensionaris van Amsterdam, 1660-1667, maar in 1668 vatte hij zijn oude beroep weer op, eerst als ordinaris Staats ambassadeur in Stockholm, 1668-1669, vervolgens, met een tractement van 20000 gulden per jaar, in Parijs, 1670-23 februari 1672. In de tussentijd had het stadsbestuur van Rotterdam hem het pensionarisambt aangeboden. Nauwelijks was hij teruggekeerd in zijn geboortestad of de orangisten kwamen in opstand. In juli 1672 viel de staatsgezinde mr. Pieter de Groot in ongenade. Hij stierf te Heemstede op 2 juni 1678 (*NNBW* X, kol. 305-306; M. van Leeuwen, *Het leven van Pieter de Groot*, Utrecht 1917; Schutte, *Repertorium* I, p. 18-19, en Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 437-440).

5 Dirck Graswinckel had bij zijn provisionele benoeming tot advocaat-fiscaal in dominiale en civiele zaken bij het Hof van Holland alle nevenfuncties mogen behouden. Op 27 juli 1645 bevestigden de Staten van Holland zijn aanstelling, met het gevolg dat hij zijn advocatenpraktijk moest opgeven; zie no. 7453, en *Album Advocatorum: de advocaten van het Hof van Holland 1560-1811*, p. 143.

congiarium est octingentorum circiter florenorum.[6] Neque id tibi grave videatur, cum Spiringius id homini vix noto praestiterit ante annos aliquot[7] et ego nuper certo intellexerim dominum Geerium Am-

6 In november 1637 stelden de Zweedse rijksregenten het honorarium van de Haagse advocaat Dirck Graswinckel vast op 800 gulden per jaar (no. 3457 (dl. IX)).

7 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona zal in de zaak van het volksoproer voor zijn Haagse woonhuis (oktober 1641) een beroep hebben gedaan op een advocaat zonder connecties met de raadsheren van het Hof van Holland; vgl. no. 5444 (dl. XII).

stelodamensi cuidam qui iam notariatum exercet[8] promisisse locum agentis - ut ita loquar - Suedici cum bono stipend(io). Sane si Suedi ita ut decet gratias tibi (pro ante) actis laboribus agunt, oportet id et in te (et) in tuis ostendant. Tua vero imprimis interest (u)t aliquis e filiis tuis Suediae inserviat et (l)aborum quoque tuorum fructum aliquem possit metere.[9] Tu rogo de his serio cogita et nos ubi certiora in Suedia se obtulerint certiores fac.

Deus interea te tuosque diu servet nobisque sistat incolumes,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XVIII Augusti 1645.

Adres: Aen mijnheere/mijnheere de Groot, raed van hare Majesteyt van Sweden, tot Stocholm. 65.

In dorso staat in een onbekende hand: Onderlinge brieven van Hugo, Willem en Joan de Groot, etc. N. 12.

7460. 1645 augustus 31. Grotius' secretaris aan G. van Crommon.[1]

Lettre contenant le voyage de Hugo de Groot, de Stockholm à Rostock, et son deces en ladicte ville, escrite d'un de sa suitte.

Mon pere,

8 Laurens de Geer zocht een kandidaat voor de opvolging van Johannes Le Thor (Letoor), sinds 1637 Zweeds commissaris en factoor van het handelshuis van Louis de Geer in Amsterdam (Schutte, *Repertorium* II, p. 529-530). Misschien deed hij een beroep op de diensten van Jacob Bruyningh, notaris te Amsterdam 1626-1645 (P.H. Winkelman, *Bronnen voor de geschiedenis van de Nederlandse Oostzeehandel* II, p. IX, en Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* II, p. 855).

9 Na de troonsafstand van koningin Christina wilden Dirk en zijn oudere broer Cornelis dienst nemen in het leger van koning Karel X Gustaaf van Zweden. Onderweg werd Dirk door zijn knecht op laaghartige wijze doodgeschoten (1656). Cornelis overleefde het incident en aanvaardde in 1659 de benoeming tot landdrost van de Meierij van 's-Hertogenbosch. Kort voor zijn overlijden (1661) schonken de Staten-Generaal hem de aanstelling van kapitein van de Hollandse garde (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 436-437).

1 Gedrukt in het Frans en in het Nederlands 'in 's-Graven-Hage, bij Anthony Tongerloo Boeckverkoper in de Veen-straet, in de Thien Geboden' [september] 1645 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5238; *BsG* no. 18, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 225-228). Willem van Crommon, zoon van mr. Gerard van Crommon, raadsheer van het Hof van Holland 1629-1654, zwager van Laurens de Geer, maakte in het najaar van 1643 deel uit van een gezelschap jeugdige Zeeuwse 'touristen' dat met aanbevelingsbrieven van Willem de Groot en Nicolaes van Reigersberch een bezoek bracht aan de Zweedse ambassade in Parijs (nos. 6052, 6456, 6492, 6543 en 6567 (dl. XIV)). Zijn studiereis sloot hij af met een promotie aan een Franse universiteit. Op de terugweg ontving hij het aanbod om 'bij ons' secretariaatswerkzaamheden te verrichten (no. 6959 (dl. XV), en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 318). Hij trad na het vertrek van Isaac Vossius (28 augustus 1644) in dienst en ontpopte zich weldra als een aangenaam huisgenoot (nos. 7370 en 7408). Mede door zijn inzet kon de kopij van Grotius' *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* nos. 1138 en 1141) op tijd aan de drukker worden overgedragen (nos. 7446 en 7454).

L'horreur me saisit, quand je commence à raconter les tristes accidens de nostre voyage, suivis enfin d'un coup de malheur que le monde ne pourra jamais assés plaindre.

Comme nous partismes le l^e^ jour d'Aoust[2] de Stockholm, où nous laissames mon-

2 Tijdens hun verblijf in Zweden stapten de reisgezellen van Grotius over op de Juliaanse kalender (oude stijl). Volgens de Gregoriaanse kalender vertrok de koninklijke sloep op 11 augustus naar de haven van Dalarö.

sieur Reygersberg, encore bien malade,[3] le lendemain le vent se tournant du costé favorable, nous fismes voile tout aussitost et gaignames ce mesme jour la pleine mer. Le 3e jour nous aperceumes l'isle d'Oelant.[4] Sur le soir du mesme jour la faveur du vent nous commençant à faillir, nous fumes contraincts le lendemain de changer de voile. Le 5e le ciel se monstrant couvert, nous n'eusmes que de la pluye quasi tout le jour, jusques à ce que sur la minuict s'eslevant une tempeste, nous perdimes nostre cours tout à fait. L'orage fut si effroyable, qu'ayant duré toute la journée du lendemain nous rompit sur le soir le grand mast, qui en tombant escrasa encore celuy de derriere, à nostre grand heur, le coup de la cheute s'estant rompu la-dessus, que rien du navire ne fut cassé. La providence d'un des matelots nous sauva en cett' occurrence, qui coupant la corde qui tient le grand mast attaché à celuy de devant, fit que la cheute ne fit point de dommage, ayant falu autrement sans doute que le mast tombast de costé et nous renversoit avec le vaisseau.

Je vous laisse à penser en quel estat nous fusmes trestous; mais grace à Dieu qui nous a preservez de ce grand danger, la nuict approchant la tempeste s'appaisa un peu, tellement qu'avec le mast de devant - qui nous restoit seul - nous allasmes avec le vent vers la coste de Courlande[5] jusques à ce que le lendemain, qui fust le 7e du mois, la mesme tempeste s'eslevant derechef après midy nous flottasmes à la merci de Dieu, par la providence duquel un des matelots, estant monté au mast pour baisser le voile d'enhaut, apperceut sans y songer une pointe de terre, vers laquelle nous tirasmes tout aussitost, sans sçavoir quelle terre ce fust. Le soir nous jettasmes l'ancre tout proche du rivage, non sans tres grand danger d'eschouer, la leune ne se monstrant point devant la minuict. Je ne vous sçaurois exprimer par des paroles le branslement du navire et le tintamarre du fer et cuivre dont il estoit chargé. Le jour estant venu nous vismes la terre à une portée de musquet de nous; le vent s'appaisant un peu nous tirasmes un coup de canon pour faire venir une chaloupe qui nous mist à terre, car mesme la petite barque de nostre navire - qui est le dernier refuge en tels accidens - fut cassée par la cheute du mast. Nous voila aprez le midy si heureux, qu'une chaloupe nous vint querir et nous mist à terre à 14 lieues de Dantsick,[6] auprez d'un village nommé Liba, tellement que nous eusmes à faire 70 lieues avant que de venir à Lubeck.[7]

3 'Monsieur Reygersberg' († te Stockholm) was een zoon van de Zeeuwse rekenmeester David van Reigersberch. Zijn uitgeleide nam koningin Christina voor haar rekening; in de woorden van Nicolaes van Reigersberch, dd. 7 november 1645: 'Het dode licchaem van onsen neeff heeft door orde van de Coninginne groote eere ontvangen, acht van hare Majestijts edelluyden hebbe het in de kerke gedragen ende geseth in de cappelle daer de Coningen liggen begraven [de grafkapel van koning Gustaaf II Adolf in de Stockholmse Riddarholmskyrkan], alwaer het is geleyt in een schoone tinne kiste ende blijve staen acht dagen, wanneer het schip vertrok' (Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 323). Onder het toeziend oog van de lakei Plette werd het stoffelijk overschot naar Zeeland overgebracht en aldaar in de laatste dagen van oktober bijgezet in het familiegraf (Rogge, *o.c.*, p. 320-324).

4 Het eiland Öland. De koopvaarder miste door de noordwesterstorm de veilige doorvaart door de Kalmarsund.

5 Koerland (Zuid-Letland). Het schip strandde in de avond van 7/17 augustus voor de kust van Łeba (Achter-Pommeren), ten westen van Danzig (Gdańsk).

6 De Staatse correspondent Pauwels Pels meldde op 25 augustus vanuit Danzig: 'De heer Hugo de Groot was van Stocholm wederomme naer Lubecq met groote eere en presenten van hare Majesteit van Sweden vertrocken' ('Brieven van P. Pels', in *Kronijk HG* 24(1868), p. 719).

7 Een berekening aan de hand van een zeekaart (Lucas Jansz. Waghenaer, *Thresoor der Zeevaert*, Amsterdam 1596, p. 143-147). De schipbreukelingen hadden nog 600 km. te gaan naar Lübeck.

Mais helas! Quand nous creumes avoir gaigné tout, nous tombasmes de fievre en chaud mal. Monseigneur Grotius, qui s'estoit porté assez mal durant la tempeste, tesmoigna toute joye d'avoir les pieds sur la terre. Nous allasmes donc en chariot à Stolb,

qui est la premiere ville où nous arrivasmes,[8] où monseigneur le duc de Croy et madame la duchesse de Pomeranie[9] tesmoignerent leur[s] bonnes volontés envers mondict seigneur et luy envoyerent le lendemain, qui fut le 10e de ce mois, leur carosse,[10] qui nous attrappa en chemin à une demie lieue de la ville et nous mena à Coslin, où mon seigneur fut traitté dans le chasteau par ordre de leursdites Altesses.[11] Le temps qu'il fist ce jour-là, estoit tres mauvais, faisant un orage meslé continuellement avec de la pluye. Il sembloit que le ciel et la terre avoyent conjuré à nous ruiner. Monseigneur Grotius quel temps qu'il fist poussa tousjours son voyage, en compagnie de quelques marchands qui avoyent pris terre avec nous, ne regardant point aux incommoditez du voyage, qui furent trop penibles pour un homme de son aage. Le mauvais temps continuant tousjours, les forces luy faillirent peu à peu, non pas le courage de pousser tousjours oultre.

La plume me tremble dans la main de passer plus avant. Helas! A-[t]-il falu donc que je deusse voir un spectacle plus que tragique? Helas! Que je voudrois n'avoir jamais veu la Suede, ma main ne seroit pas celle, qui doit maintenant donner de si tristes advis.

Nous arrivasmes à Rostock Samedy au soir le 16e de ce mois.[12] Monseigneur Grotius se mit au lict tout aussitost, le lendemain on va querir le medecin;[13] il vient tout incontinent, dit n'avoir point de danger, que ce n'estoit qu'une lassitude, que le temps et le repos estoyent les remedes dont il faloit user. Le troisiesme jour on parloit un autre langage et tout d'un coup, voila le medecin qui prononce la sentence de la mort. La foiblesse estoit si grande qu'enfin ny langue ny oreille firent leurs offices.[14] Il mourut - helas, quel homme! - à la minuict du Lundy estant le 18e d'Aoust. Le jugement a esté tousjours bon. Quelques

8 Op 9/19 augustus vonden de reizigers een herberg in Słupsk (Stolp), marktplaats op de weg van Danzig naar Stettin (Szczecin).

9 Ernst Bogislaw (1620-1684), hertog van Croy, administrator van het bisdom Kammin (Kamień Pomorski), en zijn moeder Anna (1590-1660), dochter van hertog Bogislaw XIII, sinds 1620 weduwe van hertog Ernst van Croy en Aerschot (nos. 6259 en 6414 (dl. XIV); *ADB* IV, p. 614-617 en *NDB* III, p. 426-427).

10 Dezelfde karos had in de laatste dagen van december 1644 de Staatse ambassadeurs dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse voortgeholpen (Den Haag, ARA, Eerste afd., Staten-Generaal, no. 8398).

11 Het hertogelijke slot te Koszalin (Köslin). Twee dagen later bereikten de reizigers Stettin, waarna zij over Pasewalk en Anklam aankoersten op Rostock (aankomst op zaterdag, 16/26 augustus).

12 De koets hield halt voor het huis van de weduwe Catarina Ballman (Balemans) aan de Große Wasserstraße 17 te Rostock. Twee maanden later zou de weduwe verklaren: ‘dat den welgemelden Ambassadeur op eenen saterdag met een land-coetse neffens ses dienaers voor haar logement aengecomen is en vermits sijn swackhijt van twee dienaers in 't huys geleidet en boven op de saale gebracht wirde: maar niemant mochte weeten wy hij was; dien avont hadde hij alleen tot sich genomen de begeerde soppe van os en kalfsvleesch’ (M. Conrat (Cohn), ‘De dood van Huig de Groot’, in *De Nederlandsche Spectator*, no. 34, dd. 23 augustus 1884, p. 265-269).

13 De volgende dag verscheen de Rostocker hoogleraar Joachim Stockman, doctor in de medicijnen (*ADB* XXXVI, p. 294), aan het ziekbed, ‘onwetende wie den patiënt was, vermits soo weinig den Heer als de dienaers den naam openbaaren wilden’. Op maandag, 18/28 augustus, nadat hij bemerkt had dat de patiënt stervende was, vroeg hij naar de naam van ‘den Heere Ambassadeur Grotius’.

14 Later op de dag waarschuwde de weduwe (*supra*, n. 12) de lutherse predikant en hoogleraar Johannes Quistorpius (1584-1648), pastor van de Marienkirche (*ADB* XXVII, p. 51-53). Om acht uur in de avond (plaatselijke tijd) werd de godgeleerde aan het sterfbed geroepen, ‘met denwelcken den Heer Ambassadeur weinig Latijnse woorden heeft gesproocken en doctor Quistorp corts daerop sijn afscheid heeft genomen’. Twee uur later trof Catarina Ballman haar voorname gast in doodsnood aan, nam hem bij de hand ‘en nae haare eenvoudichyt

deux heures devant sa mort un ministre, nommé Quisturpius,[15] estant venu aupres de luy et commençant à parler de Dieu, il jetta son bonnet et mit ses mains ensemble pour prier avec luy, un peu aprez dit ces mots latins: 'Nihil intelligo'.[16]

Je ne vous puis pas escrire cecy à yeux secs, et quand je considere quel amour et singuliere bienveillance il m'a porté tousjours, le lieu où je suis m'est trop estroit pour fondre en larmes.

Le corps est embaulmé[17] pour le transporter à Hambourg, les entrailles ayans esté ensevelis dans la cathedrale eglise de cette ville, dans un coffre de cuivre.[18]

Voila le coup fatal de ce grand heros, qui n'aura jamais son pareil. L'université de cette ville en a tesmoigné un extreme regret.[19]

A Rostock, ce 21e d'Aoust 1645, stilo veteri.[20]

voorgebeden, tot dat hij haast daerop als tussen 10. en 11. uiren onder de hand sacht en still in den Heere ontsliep'.

15 De naam 'Quisturpius' lokte een spits commentaar van de Leidse hoogleraar Claude Saumaise uit: 'La rencontre du nom du ministre qui le [Grotius] vit à sa mort n'est pas mauvaise: 'Quisturpius'. Celui qui a fait ce petit discours de sa mort, imprimé à La Haye en François et en Flamand le nomme ainsi. Divisés-le: 'Quis turpius? Non hoc factum videtur sine nomine' (Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 451).

16 De lutherse predikant gaf zijn visie op de laatste woorden van Grotius in een brief aan Elias Taddel, predikant van de lutherse gemeente te Amsterdam, dd. 27 september/7 oktober 1645, naderhand in Amsterdam gedrukt en vertaald in het pamflet *Hugonis Grotii p.m. ultima, quibus Johanni Quistorpio... suum ob peccata dolorem, et spem salutis, confessus est - Laetste Afscheydts-reeden van Hugo de Groot* (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5239; *BsG* no. 19; Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 411-413, en *Hugo Grotius, Begleitheft zum Gedenken an seinen 350. Todestag*, Rostock 28 August 1995).

17 De chirurgijn Adam Sparwart en de doctores Joachim Stockman en Stephanus Schulse (Schultetus) verrichtten op dinsdag 19/29 augustus de sectie. Zij vonden geen sporen van een ziekte; zij constateerden slechts een ineengeschrompeld 'verwelckt' hart.

18 De kist met het gebalsemde lichaam werd op 23 augustus/2 september vrijgegeven aan Grotius' dienaren. De ingewanden van de overledene, in een koperen kistje geborgen, kregen op 25 augustus/4 september een laatste rustplaats in het koor van de Marienkirche van Rostock (J. Th. de Smidt, 'Grotius letzte Reise', in *Grotiana* 16-17(1995-1996), p. 85-96, en Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 414-415).

19 De universiteit droeg zorg voor een plechtige uitvaart (wellicht per schip onder een Staats geleide door de Sont). Neef Johan van Reigersberch, die op eigen gelegenheid terugreisde, aanschouwde in Hamburg de aankomst van de kist en de ontroostbare dienaren (Willem van Crommon, Rougissart de hofmeester, Baptista de kamerheer, de page en twee lakeien). De voortzetting van Grotius' laatste reis nam de jonge Reigersberch voor zijn rekening, maar toen de schipper in de haven van Rotterdam zijn loon opeiste, moest hij echter een beroep doen op het krediet van zijn oude schoolrector Hendrik Zwaerdecroon (Swaerdecroon) om de kist vrij te krijgen (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 415; Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 317-324).

20 Volgens de Gregoriaanse kalender: 31 augustus 1645. De begrafenisdienst, op 3 oktober 1645 in de Nieuwe Kerk te Delft, werd bijgewoond door meer dan driehonderd personen (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 205-209 en p. 224; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 212, p. 218, p. 222, p. 225, p. 233-234, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 445, p. 448 en p. 453). In maart 1641 had Grotius zijn broer Willem reeds de tekst van het grafschrift toegezonden (no. 5084 (dl. XII)):

Grotius hic Hugo est, Batavum captivus et exul,
Legatus regni, Suedia magna, tui.

Helaas was het gedicht niet meer van toepassing; vgl. de vertaling in Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 297:

Dit is het graf van Huig de Groot,
Dien Hollandt in zijn Kerker sloot,
En daar uit vrijgeraakt, in ballingschap deed leven,

Verhael van de voyagie van den heer Hugo de Groot, van Stockholm op Rostock, en sijn overlijden aldaer, uyt een brief geschreven bij een van sijn suite.

Eerwaerdige vader,

Ick schrick dat ick het droevig wedervaren van onse reyse begin te vertellen, daer noch sulck een ongeluckigen slagh op gevolgt is, die de werelt noyt genoeg en sal konnen beklaghen.

Den eersten van Augustus van Stockholm, daer wij den heer Reygersbergen noch al seer sieck lieten, vertrocken zijnde, also hem de wint des morgens daeraen volgende na de ghewenschte zijde keerde, gingen wij dadelijck t'zeyl ende kregen dienselven dagh de volle zee. Den derden kregen het eylant Oelant in 't gesichte. Denselven dagh s'avonts begon ons de goede wint te begeven ende wierden 's morgens genoodsaeckt ander zeyl te voeren. Den vijfden was de lucht betrocken ende en hadden bijkans den geheelen dagh niet dan regen, totdatter ontrent middernacht een tempeest opquam, die ons gantsch verbijsterde en van onse streecke af dede dwalen. Ende was het onweder so schrickelijck, 'twelck den gehelen dag duyrde, dat des anderdaegs tegen den avont ons den grooten mast aen stucken brack; dewelcke vallende, oock den achtersten schaeloos maeckte, tot ons groot geluck, dewijl de slagh van den val daerop gebroken wiert, datter van 't schip niets en brack of scheurde. End' in die gelegentheyt was onse behoudenisse de voorsichtigheyt van een van de bootsgesellen, dewelcke het touw daermede de groote mast aen den voorsten vast is, afhackende, oorsake was dat den val geen schade en dede, sonder 'twelcke andersins de mast ter zijden had moeten vallen ende ons met het schip omsmacken.

Ick geef u te bedenken hoe wij daer altemale aen waren, maer God zij gedanckt, die ons van sulck een groot peryckel bevrijt heeft: doe de nacht aenquam, begon het tempeest wat te minderen, soodat wij met de voorste mast - die ons alleen overschoot - met de wint afliepen nae de kuste van Courlandt, totdat wij 's morgens, den sevenden van den maent, deselve tempeest haer wederom verheffende, dreven op Gods genade. Door wiens voorsienigheyt een van de bootsgesellen in de mast geklommen zijnde om het bovenste zeyl neder te laten, sagh hij buyten alle verwachten een punct lands, daer wij dadelijck na toe trocken, sonder te weten wat landt het was. 's Avonts wierpen het ancker dichte bij het strant, niet sonder groot gevaer van te stranden, de mane haer niet vertoonende voor de middernacht. Ick en soude u met geen woorden konnen uytdrucken het waggelen van 't schip ende het gerammel van het ijser en koper, daer het mede ghelaeden was. Den dagh gekomen zijnde, sagen wij het lant een musketschoot van ons af. De wint een weynigh stillende, deden een schoot met het geschut, om een sloupe te doen komen, die ons aen lant brachte, want self het bootje van ons schip - 'twelck in sulcke tijden van noodt den lesten toevlucht is - was van het vallen van den mast gescheurt. Na den middagh kregen het geluck dat ons een sloupe quam halen, en bracht ons te lande op 14 mijlen van Dantzick, bij een dorp met namen Liba, soodat wij 70 mijlen te reysen hadden om tot Lubeck te komen.

Maer helaes! Doe wij 't al meenden gewonnen te hebben, vielen wij van het één ongeluck in 't andere. Mijnheer Grotius, die seer sieck was geweest geduyrende het tempeest, was heel verblijt dat hij d'aerde onder sijne voeten hadde. Soo reden wij dan met een wagen na Stolb, d'eerste stadt daer wij aenquamen, alwaer den doorluchtigen hertogh van Croy en mevrouwe de hertoginne van Pomeren mijnen voorszegde heere hare goede affectie toonden en hem des anderen daegs, die nu

o Magtig Zweden! tot uw Rijksgezant verheven.

den thienden van den maent was, hare carosse sonden, die ons vandt op den wegh op een half mijle nabij de stadt en bracht ons te Coslin, waer mijn heer op 't casteel getracteert wiert door ordre van hare Hoogheden. Het was dien dagh seer quaet weder, makende een storm met geduyrigen regen ghemengt, en scheen dat hemel en aerde t'samenspanden om ons te verderven. Wat weder dat het was, soo woude mijnheer Grotius evenwel met sijne reyse voort, in compagnie van eenige koopluyden die met ons ghelandet waren, niet lettende op de ongemacken van de voyagie, al te moeyelick voor een man van sijne jaren. Het quaet weder altijt continuerende, begonden hem allenskens de krachten te begheven, hoewel niet de couragie om altijts voort te willen.

Nu begint mij de penne in de hant te beven dat ick de rest vervolge. Och, moest ick

dan sulck een ellendighe tragedye, ende meer als tragedye, aenschouwen? Och, hoe soude ick nu wenschen dat wij Sweden noyt gesien en hadden! Mijn hant en soude nu sulcke droevighe tijdinghe niet moeten schrijven.

Wij quamen te Rostock binnen Saterdagh 's avonds den sesthienden van dese maent. Mijnheer Grotius gingh dadelick te bed leggen, des morgens ging men den doctor halen; hij quam terstont. Hij seyd, daer was geen swarigheyt, 't was maer een vermoeytheyt, den tijdt en de rust waren de remediën die men gebruycken moest. Maer den derden dagh sprack men heel een ander tale, de patiënt wiert van den doctor schielijck opgegeven. Soo groot was sijn swackheyt, dat hem in somma de sprake ende 't gehoor begaf, ende stierf te middernacht, des Maendaeghs den achtienden van Augustus. Och, wat een man! Hij is altijt bij sijn verstant gebleven. Ongevaerlijck twee uyren voor sijn doodt, zijnde een predikant met naeme Quisturpius bij hem gekomen en hem beginnende van Godt te spreken, wierp hij sijn mutse af en leyde de handen samen, om met hem te bidden, een weynigh daernae seyde hij dese Latijnsche woorden: ‘Nihil intelligo’.

Dit en kan ick sonder tranen niet schrijven, en als ick overdencke de liefde en sonderlinge gunst die hij mij altijts toeghedraghen heeft, soo schreye ick dat mij de werelt te bangh wort.

Het lichaem is gebalsemt om nae Hamburg te voeren, het ingewant hier in de domkercke van dese stadt begraven, in een koper kistjen.

Dit was het doodelick treffen van dien grooten heldt, die noyt sijns gelijcke en sal hebben. De universiteyt van dese stadt heeft er seer groote droeffenisse over bewesen.

Wt Rostock, desen 21^{e} Augusti 1645, ouden stijl.

Registers

1. Lijst van afkortingen en geraadpleegde werken

A a , A.J. van der - Biographisch Woordenboek der Nederlanden, I-VII (f°), Haarlem 1852-1878; anast. herdruk Amsterdam 1969.
Acta der particuliere synoden van Zuid-Holland 1621-1700, uitgegeven door W.P.C. Knuttel, I-VI, 's-Gravenhage 1908-1916. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie, 3, 5, 8, 11, 15 en 16.
Acta of Handelingen der Nationale Synode in de naam van onze Heere Jezus Christus gehouden door autoriteit der Hoogmogende Heren Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden te Dordrecht in de jaren 1618 en 1619. Naar de oorspronkelijke Nederduitse uitgave onder toezicht van J.H. Donner en S.A. van den Hoorn, Leiden 1885; anast. herdruk Houten 1987.
Acta pacis Westphalicae. Im Auftrage der Vereinigung zur Erforschung der neueren Geschichte herausgegeben von M. Braubach und K. Repgen, I-, Munster 1962-.
Actes ecclesiastiques et civils de tous les synodes nationaux = J. Aymon, Tous les synodes nationaux des eglises reformées de France, auxquels on a joint des mandemens roiaux et plusieurs lettres politiques, I-II, 's-Gravenhage 1710.
Actes royaux, zie *Catalogue général*.
ADB = Allgemeine deutsche Biographie, I-LVI, Leipzig 1875-1912.
AE = Archives du Ministère des affaires étrangères.
A h s m a n n , M., R. F e e n s t r a en C.J.H. J a n s e n - Bibliografie van hoogleraren in de rechten aan de Utrechtse universiteit tot 1811, Amsterdam etc. 1993. Geschiedenis der Nederlandsche rechtswetenschap, deel VII: Bibliografie Nederlandse rechtswetenschap tot 1811, afl. 2.
Aitzema (f°) = L. van Aitzema, Saken van staet en oorlogh, in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden, I-VI (f°), 's-Gravenhage 1669-1672.
A l b r e c h t , D. - Das konfessionelle Zeitalter, II: Die Herzöge Wilhelm V. und Maximilian I., in: Handbuch der Bayerischen Geschichte, II: Das alte Bayern. Der Territorialstaat vom Ausgang des 12. Jahrhunderts bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts, herausgegeben von M. Spindler, München 1969, p. 351-409.
Album advocatorum. De advocaten van het Hof van Holland 1560-1811, door R. Huijbrecht, S. Scheffers en J. Scheffers-Hofman, 's-Gravenhage [1996]. Algemeen Rijksarchief Publikatiereeks nummer 3.
Album studiosorum Acad. Lugd. Bat. I = Album studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV-MDCCCLXXV, 's-Gravenhage 1875.
Algemeen Nederlandsch Familieblad 1 (1883)-17 (1905).
Amstelodamum, jaarboek = Jaarboek der Vereeniging Amstelodamum (Jaarboek van het genootschap Amstelodamum), Amsterdam 1 (1902)-.
Amstelodamum, maandblad voor de kennis van Amsterdam, Amsterdam 1 (1914)-.
A n g e r m e i e r , H.- Bayern in der Regierungszeit Kaiser Ludwigs IV., in: Handbuch der Bayerischen Geschichte, II: Das alte Bayern. Der Territorialstaat vom Ausgang des 12. Jahrhunderts bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts, herausgegeben von M. Spindler, München 1969, p. 141-181.
Anthologia Graeca, Griechisch-Deutsch, ed. H. Beckby, München 1957-1958.
A R A = Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage.
De Archieven van de Nassause Domeinraad 1581-1811, onder redactie van M.C.J.C. van Hoof, E.A.T.M. Schreuder en B.J. Slot, Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage 1997.

Archivalia in Italië belangrijk voor de geschiedenis van Nederland, beschreven door G. Brom, I-III (4 banden), 's-Gravenhage 1908-1914. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie, 2, 6, 9 en 14.
Archives d'Orange-Nassau = Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau, recueil publié par G. Groen van Prinsterer, Deuxième série, I-V en Register, Utrecht 1857-1862.

Archivo de Simancas, Catálogo XVI. Papeles de estado de la correspondencia y negociación de Nápoles. Virreinato, por R. Magdaleno, Valladolid 1942.
Archivo de Simancas, Catálogo XXIII. Papeles de estado. Milán y Saboya (siglos XVI y XVII), por R. Magdaleno, Valladolid 1961.
Archivo de Simancas, Catálogo XXVI. Papeles de estado. Venecia (siglos XV-XVIII), por R. Magdaleno, Valladolid 1976.
Archivo de Simancas, Catálogo XXVII. Estados pequeños de Italia (siglos XVI-XVIII), por R. Magdaleno, Valladolid 1978.
A r c k e n h o l t z , J. - Mémoires concernant Christine, reine de Suède, pour servir d'éclaircissement à l'histoire de son règne ..., I-IV, Amsterdam, Leipzig 1751-1760.
Arrêts du Conseil du Roi, Règne de Louis XIV. Inventaire analytique des arrêts en commandement, I (20 mai 1643 - 8 mars 1661), par M. le Pesant, Parijs 1976. Archives Nationales.
A t s i z , B. - Das Osmanische Reich um die Mitte des 17. Jahrhunderts, München 1977. Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients, begründet von R. Trofenik, 21.
A u m a l e , le duc d', H.E.P.L. d ' O r l é a n s , - Histoire des princes de Condé pendant les XVIe et XVIIe siècles, I-VII en Register, Parijs 1885-1896.
A y m o n , J., zie *Actes ecclesiastiques et civils*.

B e r e s t e y n , E.A. van - Bijdragen [tot de genealogie van het geslacht De Groot] ter gelegenheid van de Nationale Grotius-herdenking 1925, in: Ned. Leeuw 43 (1925), kol. 161-189.
B e r e s t e y n , E.A. van - Grafmonumenten en grafzerken in het koor der Nieuwe Kerk te Delft, Delft 1936.
B e r g h m a n , G. - Supplément à l'ouvrage sur Les Elzevier de M. Alphonse Willems, Stockholm 1897. Nouvelles Etudes sur la bibliographie Elzevirienne.
Bernard de Saxe-Weimar = Noailles, le vicomte de, Episodes de la guerre de Trente Ans. Bernard de Saxe-Weimar (1604 à 1639) et la réunion de l'Alsace à la France, Parijs 1908.
B e r t y , A. en L.-M. T i s s e r a n d - Topographie historique du vieux Paris, I-VI, Parijs 1866-1897. Histoire générale de Paris, 8.
Bescheiden in Italië omtrent Nederlandsche kunstenaars en geleerden, beschreven door J.A.F. Orbaan en G.J. Hoogewerff, I-III, 's-Gravenhage 1911-1917. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie, 10, 12 en 17.
BG = J. ter Meulen en P.J.J. Diermanse, Bibliographie des écrits imprimés de Hugo Grotius, 's-Gravenhage 1950.
Bibliotheca universitatis Leidensis, Codices Vossiani Latini, descripsit K.A. de Meyier, I-IV, Leiden 1973-1984. Codices manuscripti XIII-XVI.
Bibliothèque Nationale, Catalogue général, zie *Catalogue général*.
Biografisch Lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse protestantisme, I-, Kampen 1978-.
Biografisch Woordenboek van Nederland, onder eindredactie van J. Charité en A.J.C.M. Gabriëls, I-, 's-Gravenhage 1979-. Rijks Geschiedkundige Publicatiën.
Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon, bearbeitet und herausgegeben von F.W. Bautz, I-, Hamm [1975]-.
Biographisches Lexikon für Schleswig-Holstein und Lübeck, zie *Schleswig-Holsteinisches biographisches Lexikon*.

Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder, herausgegeben im Auftrag des Collegium Carolinum von H. Sturm et al., I-, München etc. 1979-.
Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas, herausgegeben von M. Bernath et al., I-IV, München 1974-1981. Südosteuropäische Arbeiten, 75.
BL = British Library, Londen.
B l e y s w i j c k , D. van - *Beschryvinge der stadt Delft*, Delft 1667.
B l o k , F.F. - Caspar Barlaeus. From the correspondence of a melancholic, Assen, Amsterdam 1976. Respublica literaria Neerlandica, 2.

B l o k , F.F. - Isaac Vossius en zijn kring. Zijn leven tot zijn afscheid van koningin Christina van Zweden 1618-1655, Groningen 1999.
B l o k , F.F. - Deux lettres en français de Marie de Reigersberg, veuve de Hugo Grotius, in: Quaerendo 20 (1990), p. 4-23 en p. 87-95.
B l o m , H.W. - Politieke theorieën in het eerste kwart van de zeventiende eeuw: Vaderland van aristocratische republiek naar gemengde staat, in: De Hollandse jaren van Hugo de Groot (1583-1621). Lezingen van het colloquium ter gelegenheid van de 350-ste sterfdag van Hugo de Groot, onder redactie van H.J.M. Nellen en J. Trapman, Hilversum 1996, p. 145-153.
B l o m , N. van der - Een weeuw van eeuwen her en een wat jonger susterken: bespiegelingen rond de Groots kist, in: Rotterdams Jaarboekje 1988, p. 163-175.
BLS en *BLS N.F.* = Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män, I-XXIII, Ny Följd I-X, Stockholm etc. 1835 (^{2}1874)-1890.
BMHG = Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap, 1877-1968, 82 delen.
BN = Bibliothèque Nationale, Parijs.
BNB = Biographie nationale publiée par l'Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique, I-XLIV, Brussel 1866-1986.
B o i t e t , R. - Beschrijving der stadt Delft, behelzende een zeer naaukeurige en uitvoerige verhandeling van deszelfs eerste oorsprong, benaming, bevolking ..., Delft 1729.
Bosls bayerische Biographie: *8000 Persönlichkeiten aus 15 Jahrhunderten*, herausgegeben von K. Bosl, Regensburg 1983.
Bots-Leroy, Corresp. Rivet-Sarrau = H. Bots en P. Leroy (eds.), Correspondance intégrale d'André Rivet et de Claude Sarrau 1641-1650, I-III, Amsterdam 1978-1982. Publication de l'Institut de recherches des relations intellectuelles entre les pays de l'Europe occidentale au XVIIe siècle.
B o u r i c i u s , L.G.N. - Kwartierstaten van Delftsche Vroedschappen, verzameld door W. van der Lely, in: Ned. Leeuw 33 (1915) en 34 (1916).
B o u t r u c h e , R. - Bordeaux de 1453 à 1715, in: Histoire de Bordeaux, publiée sous la direction de Ch. Higounet, IV, Bordeaux 1966.
B o x e r , C.R. - The Dutch in Brazil 1624-1654, Oxford 1957, Hamden (Connecticut) ^{2}1973.
Brandt-Cattenb., Leven = C. Brandt en A. van Cattenburgh, Historie van het leven des heeren Huig de Groot, I-II, Dordrecht, Amsterdam 1727.
Briefw. C. Huygens = De briefwisseling van Constantijn Huygens (1608-1687), uitgegeven door J.A. Worp, I-VI, 's-Gravenhage 1911-1917. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie, 15, 19, 21, 24, 28 en 32.
Briefw. P.C. Hooft = De briefwisseling van Pieter Corneliszoon Hooft, uitgegeven door H.W. van Tricht, I-III, Culemborg 1976-1979.
Brieven van en aan Hugo de Groot - waaronder twee van Lieuwe van Aitzema - in de Provinciale Bibliotheek van Friesland, Leeuwarden 1995.
Brieven van Bilderbeek, Nederlandsch Agent te Keulen, betreffende het laatste gedeelte van den Dertigjarigen oorlog, in: Kronijk HG 24 (1868), p. 509-580.
Brieven van Samuel Blommaert aan den Zweedschen rijkskanselier Axel Oxenstierna, 1635-1641, uitgegeven door G.W. Kernkamp, in: BMHG 29 (1908), p. 3-196.
Brieven van den secretaris H. Cops uit Constantinopel 1641-1645, in: Kroniek HG 25 (1869), p. 76-92.

Brieven van den resident Carel van Cracau uit Denemarken aan Ho. Mo., 1642, 1645, in: Kronijk HG 17 (1861), p. 390-413.
Brieven van Louis de Geer, 1618-1652, uitgegeven door G.W. Kernkamp, in: BMHG 29 (1908), p. 197-331.
Brieven van den gezant in Engeland A. Joachimi, en van de heeren W. Boreel en J. van Rheede, in: Kroniek HG 25 (1869), p. 16-63.
Brieven van Willem van Liere, in: Kronijk HG 17 (1861), p. 264-307.
Brieven van P. Pels, commissaris te Danzig, in Kronijk HG 24 (1868), p. 707-745.
Brieven van Hendrik Schrassert, in: Kronijk HG 17 (1861), p. 311-363.

Brieven van den Consul Sonnevelt, in: Kronijk HG 17 (1861), p. 414-438.
B r o m , G., zie *Archivalia*.
B r u i j n , J.R. e.a. - Dutch-Asiatic shipping in the 17th and 18th centuries, I-III, 's-Gravenhage 1979-1987. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie, 165-167.
BsG = J. ter Meulen en P.J.J. Diermanse, Bibliographie des écrits sur Hugo Grotius imprimés au XVIIe siècle, 's-Gravenhage 1961.
BSHPF = Bulletin de la Société de l'histoire du protestantisme français, Parijs 1853-.
Bullarum, diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Taurinensis editio locupletior facta ... cura et studio A. Tomassetti, I-XXIV en App., Turijn 1857-1872.
BWPGN = J.P. de Bie en J. Loosjes, Biographisch woordenboek van protestantsche godgeleerden in Nederland, I-VI, 's-Gravenhage [1903]-1949.

Cardinal de Retz, Oeuvres, édition établie par Marie-Thérèse Hipp et M. Pernot, Parijs 1984. Bibliothèque de la Pléiade, 53.
C a r l t o n , Ch.- Archbishop William Laud, Londen, New York 1987.
C a r m o n a , M. - Marie de Médicis, [Parijs] 1981. Collection Marabout université.
Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale. Actes royaux par A. Isnard etc., I-VI, Parijs 1910-1957.
Catalogue of the pamphlets, books, newspapers, and manuscripts relating to the Civil War, the Commonwealth, and Restoration, collected by G. Thomason, 1640-1661, I-II, Londen 1908.
Catalogus van de tractaten, pamfletten, enz. over de geschiedenis van Nederland, aanwezig in de bibliotheek van Isaac Meulman. Bewerkt door J.K. van der Wulp, I-III, Amsterdam 1866-1868.
C h é r u e l , A. - Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV, I-IV, Parijs 1879-1880.
C i o r a n e s c u , A. - Bibliographie de la littérature française du dix-septième siècle, I-III, Parijs 1965-1966.
C l a r e t t a , G. - Storia della reggenza di Cristina di Francia, duchessa di Savoia. Con annotazioni e documenti inediti, I-III, Turijn 1868-1869.
The Classics of International Law, edited by J.B. Scott, I-XXIII, Washington etc. 1911-1950. Carnegie endowment for international peace. Division of international law.
Clavis epistolarum Hugonis Grotii. Nunc primum edita [1763] (*BG* no. 1211).
Codex Justinianus, zie *Corpus iuris civilis*.
C o l e n b r a n d e r , H.T., zie *Dagh-Register*.
Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España, por el marqués de La Fuensanta del Valle, tom. LXXXII, Correspondencia diplomática de los plenipotenciarios españoles en el Congreso de Munster, I, Madrid 1884.
Conciliorum oecumenicorum decreta, curantibus J. Alberigo et al., Bologna ^{3}1973. Istituto per le scienze religiose.
C o n g a r , P. e.a. - Sedan et le pays sedanais. Vingt siècles d'histoire, Parijs 1969.
C o n r a t (C o h n) , M. - De dood van Huig de Groot, in: De Nederlandsche Spectator, no. 34, 23 augustus 1884, p. 265-276.
C o o l h a a s , W.Ph. - Een bron van het historische gedeelte van Hugo de Groots De jure praedae, in: BMHG 79 (1965), p. 415-540.

C o r n e l i s s e n , J.D.M. - Hugo de Groot en de vervolging der katholieken, in: Studia Catholica, nieuwe reeks van 'De Katholiek' 20 (1944), p. 201-208.
Corpus iuris canonici, editio Lipsiensis secunda, instruxit Aem. Friedberg, pars prior: Decretum magistri Gratiani; pars secunda: Decretalium collectiones, Leipzig 1879-1881.
Corpus iuris civilis, I: Institutiones, Digesta, II: Codex Iustinianus, III: Novellae, ed. P. Krueger, Th. Mommsen et al., Berlijn 1872-1895; reprint Dublin, Zürich 1967-1968.
Corpus nummorum Italicorum, primo tentativo di un Catalogo generale delle monete medievali e moderne coniate in Italia o da Italiani in altri paesi, vol. XVI, Roma, II: dal 1572 al 1700, Bologna ^{2}1970.

Corresp. Mersenne = C. de Waard e.a. (eds.), Correspondance du P. Marin Mersenne, religieux minime, I-XVII, Parijs 1932-1988.
Correspondance de Théodore de Bèze, recueillie par Hippolyte Aubert, I-, Genève 1960-. Travaux d'Humanisme et Renaissance. Société du Musée historique de la Réformation.
Correspondance de la Cour d'Espagne sur les affaires des Pays-Bas au XVIIe siècle, par H. Lonchay et J. Cuvelier avec la collaboration de J. Lefèvre, I-VI, Brussel 1923-1937. Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique. Commission royale d'histoire.
Correspondance d'Estrades I = Correspondance authentique de Godefroi comte d'Estrades de 1637 à 1660, publiée pour la Société de l'Histoire de France par A. de Saint-Léger et L. Lemaire, I, Parijs 1924.
Correspondance inédite du comte d'Avaux (Claude de Mesmes) avec son père Jean-Jacques de Mesmes, sr. de Roissy (1627-1642), publiée par A. Boppe, Parijs 1887.
Courante uyt Italien ende Duytschlandt, etc., 1645 = Tydingen uyt verscheyden quartieren, 1645 (zeer onvolledig overgeleverd, film aanwezig te Amsterdam, GA, no. 1806).
C o v i l l e , H. - Etude sur Mazarin et ses démêlés avec le pape Innocent X (1644-1648), Parijs 1914. Bibliothèque de l'Ecole des Hautes Etudes. Sciences historiques et philologiques, fasc. 210.
CSP Dom. = Calendar of state papers. Domestic series, of the reign of Charles I preserved in the State Paper Department of Her Majesty's Public Record Office, I-XXIII, edited by J. Bruce et al., Londen 1858-1897.
CSP Ven. = Calendar of state papers and manuscripts, relating to English affairs, existing in the archives and collections of Venice, and in other libraries of Northern Italy, IXXXVIII, edited by R. Brown et al., Londen 1864-1940.

Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia vant passerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts-India anno 1643-1644; anno 1644-1645. Uitgegeven door het Departement van Koloniën onder toezicht van H.T. Colenbrander en J. de Hullu, 's-Gravenhage 1902-1903.
D a h l , F. - Dutch Corantos 1618-1650. A bibliography illustrated with 334 Facsimile reproductions of corantos printed 1618-1625, 's-Gravenhage 1946. Göteborgs Stadsbibliotek.
DBF = Dictionnaire de biographie française, I-, Parijs 1933-.
DBI = Dizionario biografico degli Italiani, I-, Rome 1960-.
DBL = Dansk biografisk leksikon. Redactør Sv. Cedergreen Bech, I-XVI, Kopenhagen ^{3}1979-1984.
De reis van Joris van Spilbergen naar Ceylon, Atjeh en Bantam 1601-1604, 's-Gravenhage 1933. Werken uitgegeven door de Linschoten-Vereeniging XXXVIII.
Decretum Gratiani, zie *Corpus iuris canonici*.
D e k , A.W.E. - Genealogie der heren en graven van Egmond, 's-Gravenhage 1958.
D e m a n d t , K.E. - Geschichte des Landes Hessen, Kassel ^{2}1980.
D e t h a n , G. - Gaston d'Orléans. Conspirateur et prince charmant, Parijs 1959.
Dibon-Bots, Inv. Corresp. Gronovius = P. Dibon, H. Bots en E. Bots-Estourgie, Inventaire de la correspondance de Johannes Fredericus Gronovius

(1631-1671), 's-Gravenhage 1974. Archives internationales d'histoire des idées, 68.
D i b o n , P. en Fr. W a q u e t - Johannes Fredericus Gronovius, pèlerin de la République des Lettres. Recherches sur le voyage savant au XVIIe siècle, Genève 1984. Ecole pratique des hautes études, IVe section. Sciences historiques et philologiques, V, 53.
Diccionario de Historia de España, dirigido por G. Bleiberg, I-III, Madrid 1979-1981.
Dicionário de História de Portugal, dirigido por J. Serrão, I-VI, Porto [1981].
D i c k m a n n , F. - Der Westfälische Frieden, Munster 1959.
Dictionnaire de la noblesse, par Fr. A. de La Chenaye-Desbois, I-XIX, Parijs ^{3}1863-1876; anast. herdruk, I-X, Nancy 1980.
Dict. Théol. Cath. = Dictionnaire de théologie catholique, I-XV en Register, Parijs 1923-1972.

Digesten, zie *Corpus iuris civilis*.
DNB = Dictionary of national biography, I-LXIII, Suppl. I-III, 2nd Suppl. I-III, Londen 1885-1912.
Doc. Boh. = Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia, Hauptredaktion J. Kočí et al., I-VII, Praag etc. 1971-1981.
D o n a l d s o n , G., zie *The Edinburgh History of Scotland*.
Der Dreissigjährige Krieg im Elsass, zie E l l e r b a c h .
D u C a n g e , zie *Glossarium*.
D u f f , J.W. and A.M. - Minor Latin poets, in: The Loeb classical library, Londen, Cambridge, Mass. 1934.
D u k e r , A.C. - Gisbertus Voetius, I-IV, Leiden 1897-1915, anast. herdruk Leiden 1989.
Du Mont, Corps Dipl. = J. Du Mont, Corps universel diplomatique du droit des gens, contenant un recueil des traitez d'alliance, de paix, de treve ... depuis le regne de l'empereur Charlemagne jusques à présent, I-VIII, Amsterdam 1726-1731.
Dutch Corantos 1618-1650. A bibliography, zie D a h l .
Dutch-Asiatic shipping in the 17th and 18th centuries, zie B r u i j n .

EC = Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana, I-LXX, App. I-X, Suppl. I-, Barcelona, Madrid [1905]-.
The Edinburgh History of Scotland, general editor G. Donaldson, I-IV, Edinburgh 1965-1977.
E e k h o f , A. - Grotiana in Noord-Amerika, in: Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis, nieuwe serie 17 (1924), p. 127-144.
EI = Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti, I-XXXVI, App. I-III, Milaan, Rome 1929-1961.
E l i a s , J.E. - De Vroedschap van Amsterdam 1578-1795, I-II, Haarlem 1903-1905.
E l l e r b a c h , J.B. en A. S c h e r l e n - Der Dreissigjährige Krieg im Elsass (1618-1648), I-III, Carspach, Mülhausen 1912-1928.
E l l i o t t , J.H. - The count-duke of Olivares. The statesman in an age of decline, New Haven, Londen 1986.
Enciclopedia storico-nobiliare, zie S p r e t i .
The Encyclopaedia of Islam, new edition, prepared by a number of leading orientalists, I-, Leiden, Londen 1960-.
Encyclopaedia Judaica, general editor C. Roth, I-XVI, Jeruzalem 1971-1972.
The Encyclopedia of the Lutheran Church, edited by J. Bodensieck, I-III, Minneapolis 1965.
E n g e l b e r t , G. - Der Hessenkrieg am Niederrhein, in: Annalen des historischen Vereins für den Niederrhein insbesondere das alte Erzbistum Köln 161 (1959), p. 65-113; 162 (1960), p. 35-96; 163 (1961), p. 134-165.
E n g e l b r e c h t , E.A. - De Vroedschap van Rotterdam 1572-1795, Rotterdam 1973. Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam, 5.
E n t h o v e n , V. - Zeeland en de opkomst van de Republiek. Handel en strijd in de Scheldedelta, c. 1550-1621, diss. Leiden 1996.
Enzyklopaedie des Islam. Geographisches, ethnographisches und biographisches Wörterbuch der muhammedanischen Völker, herausgegeben von M.Th. Houtsma et al, I-V, Leiden etc. 1913-1938.
Episodes Guébriant = Noailles, le vicomte de, Episodes de la guerre de Trente Ans. Le maréchal de Guébriant (1602 à 1643), Parijs 1913.

Epist. = Hugonis Grotii epistolae quotquot reperiri potuerunt, Amsterdam 1687 (*BG* no. 1210).
Epist. ad domum Sueciae = Epistolae Hugonis Grotii ad domum regiam Sueciae et alios Suecos omnes fere ineditae, Stockholm 1892 (*BG* no. 1227).
Epist. eccl. = Praestantium ac eruditorum virorum epistolae ecclesiasticae et theologicae, Amsterdam ^{2}1684 (*BG* no. 1241).
Epistolae ineditae (*BG* no. 1224), zie *Hugonis Grotii ... epistolae ineditae*.

E r a s m u s , D. - Opera omnia emendatiora et auctiora, ad optimas editiones, praecipue quas ipse Erasmus postremo curavit, summa fide exacta, doctorumque virorum notis illustrata; recognovit J. Clericus, I-X, Leiden 1703-1706; anast. herdruk Hildesheim 1961-1962.
E r a s m u s , D. - Opera omnia, recognita et adnotatione critica instructa notisque illustrata, Ordines I-IX, Amsterdam 1969-.
Europäische Stammtafeln. Stammtafeln zur Geschichte der europäischen Staaten, begründet von W.K. von Isenburg, fortgeführt von F. Freytag von Loringkoven, I-V, Marburg 1956-1978; Neue Folge, herausgegeben von D. Schwennicke, I-, Marburg 1978-.
Extrait des mémoires de Henri de Campion, zie *Mémoires de Campion*.

F o c k e m a A n d r e a e , S.J. - De Nederlandse staat onder de Republiek, Amsterdam ^{8}1978. Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde, Nieuwe reeks, deel 68, no. 3.
F o e r s t e r , J.F. - Kurfürst Ferdinand von Köln. Die Politik seiner Stifter in den Jahren 1634-1650, Munster 1976. Schriftenreihe der Vereinigung zur Erforschung der neueren Geschichte, 6.
F o n t a i n e V e r w e y , H. de La - Dr. Joan Blaeu and his sons, in: Quaerendo 11 (1981), p. 5-23.
F r a g a I r i b a r n e , M. - Don Diego de Saavedra y Fajardo y la diplomacia de su época, Madrid 1955.
F r i d e r i c i a , J.A. - Danmarks ydre politiske historie i tiden fra freden i Lybek til freden i Kjøbenhavn (1629-1660), I-II, Kopenhagen 1876-1881; anast. herdruk Kopenhagen 1972.
F r i j h o f f , W. en M. S p i e s - 1650. Bevochten eendracht, 's-Gravenhage 1999. Nederlandse cultuur in Europese context, 1.
F r u i n , R. en H.T. C o l e n b r a n d e r - Geschiedenis der Staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek, 's-Gravenhage ^{2}1922, anast. herdruk 's-Gravenhage 1980.

GA = Gemeentearchief.
Gallia typographica, ou répertoire biographique et chronologique de tous les imprimeurs de France depuis les origines de l'imprimerie jusqu'à la Révolution par G. Lepreux, I-VII, Parijs 1909-1914. Revue des bibliothèques, Suppl. 1-3, 5-8 en 12.
G a u c h a t , P. - Hierarchia catholica medii et recentioris aevi sive summorum pontificum, s.r.e. cardinalium, ecclesiarum antistitum series, IV: a pontificatu Clementis VIII (1592) usque ad pontificatum Alexandri VII (1667), Munster 1935.
Gazette 1640-1645 = Recueil des gazettes, nouvelles, relations et autres choses mémorables de toute l'année [1640-1645] ... par Théophraste Renaudot ..., Parijs 1640-1645 (Parijs, Bibliothèque Nationale, 4° Lc^{2} 1).
GB = Gemeentebibliotheek.
Genealogische en heraldische bladen, Maandblad voor geslacht-, wapen- en zegelkunde onder redactie van E.B.F.F. Wittert van Hoogland, 's-Gravenhage, Centraal Bureau voor Genealogie en heraldiek 1 (1906)-10 (1915).
GEPB = Grande Enciclopédia portuguesa e brasileira, I-XL, Lissabon, Rio de Janeiro [1935-1960].

Geschichte Schleswig-Holsteins, begründet von V. Pauls und herausgegeben von O. Klose, I-, Neumünster 1955-.
Glossarium mediae et infimae Latinitatis, conditum a Carolo Du Fresne, domino Du Cange ..., editio nova, I-X, Niort 1883-1887.
G o l d s m i d , E. - Bibliotheca curiosa. On the origin of the native races of America, a dissertation by Hugo Grotius. To which is added A Treatise on Foreign Languages and Unknown Islands, by Petrus Albinus, Edinburgh 1884.
G r a n d - C a r t e r e t , J. - Les Almanachs français. Bibliographie - Iconographie des Almanachs, Annuaires, Calendriers, etc., publiés à Paris (1600-1895), Parijs 1896.
G r a s w i n c k e l , D.P.M. - Graswinckel. Geschiedenis van een Delfts brouwers- en regenten-geslacht, 's-Gravenhage 1956.

G r o e n v e l d , S. - Verlopend getij. De Nederlandse Republiek en de Engelse Burgeroorlog 1640-1646, diss. Leiden, Dieren 1984.
Groot Placaet-Boeck, vervattende de placaten, ordonnantiën ende edicten vande ... Staten Generael ... ende vande ... Staten van Hollandt ..., mitsgaders vande ... Staten van Zeelandt ... bijeengebracht door C. Cau e.a., I-X, 's-Gravenhage 1658-1797.
Grotiana. Vereeniging voor de uitgave van Grotius, 's-Gravenhage 1 (1928)-10 (1947).
Grotiana N.S. = Grotiana. A journal under the auspices of the Foundation Grotiana, [New series], Assen 1 (1980)-.
G r o t i u s , H., zie *BG* en *BsG*; *Epist.*; *Hugonis Grotii ... epistolae ineditae*.
G r o t i u s , H.- Opera omnia theologica, I-III, Amsterdam 1679 (*BG* no. 919); anast. herdruk Stuttgart, Bad Cannstatt 1972.
G s c h l i e ß e r , O. von - Der Reichshofrat. Bedeutung und Verfassung, Schicksal und Besetzung einer obersten Reichsbehörde von 1559 bis 1806, Wenen 1942. Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte des ehemaligen Österreich, 33.

Haag, E. en E. - La France protestante, I-X, Parijs 1846-1859; I-VI, Parijs ^{2}1877-1888.
H a a s , L. - Der schwedische Ministerresident Carl Marin, ein Parteifreund von Antistes Breitinger, in: Schweizerische Zeitschrift für Geschichte 3 (1952 [= 1953]), p. 60-86.
H a a s , L. - Schwedens Politik gegenüber der Eidgenossenschaft während des Dreissigjährigen Krieges, in: Schweizer Beiträge zur allgemeinen Geschichte 9 (1951), p. 68-160.
H a m m e r , J. de - Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours, traduit de l'allemand par J.-J. Hellert, I-XVIII, Parijs 1835-1843.
Handbuch der Bayerischen Geschichte, herausgegeben von M. Spindler, I-IV (6 banden), München 1968-1975.
H a u c k , K. - Karl Ludwig, Kurfürst von der Pfalz (1617-1680), Leipzig 1903. Forschungen zur Geschichte Mannheims und der Pfalz, herausgegeben vom Mannheimer Alterthumsverein, 4.
H e r i n g , G. - Ökumenisches Patriarchat und europäische Politik 1620-1638, Wiesbaden 1968. Veröffentlichungen des Instituts für europäische Geschichte, Mainz, 45.
H e r i n g a , J. - De eer en hoogheid van de staat. Over de plaats der Verenigde Nederlanden in het diplomatieke leven van de zeventiende eeuw, diss. Groningen, Groningen 1961.
H e r i n g a , J. - Een onbekende reis van Johan de Witt, in: Bijdragen voor de geschiedenis der Nederlanden 15 (1960), p. 231-234.
HG = Historisch Genootschap.
H i l l a i r e t , J. - Dictionnaire historique des rues de Paris, I-II, Parijs 1963.
Hist. de l'adm, des aff. étr. de Suède = S. Tunberg et al., Histoire de l'admmistration des affaires étrangères de Suède, traduit du suédois par A. Mohn, Uppsala 1940.
Historisch-biographisches Lexikon der Schweiz ..., I-VII, Suppl., Neuenburg 1921-1934.

Historisches Ortsnamenlexikon von Schleswig-Holstein, herausgegeben von W. Laur, Neumünster [2]1992. Veröffentlichungen des Schleswig-Holsteinischen Landesarchivs, 28.
De Hollandse jaren van Hugo de Groot (1583-1621). Lezingen van het colloquium ter gelegenheid van de 350-ste sterfdag van Hugo de Groot, onder redactie van H.J.M. Nellen en J. Trapman, Hilversum 1996.
H u b a t s c h , W. - Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreussens, I-III, Göttingen 1968.
H u d i t a , I. - Histoire des Relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVIIe siècle (1635-1683), Parijs 1927.
Hugo Grotius. Begleitheft zum Gedenken an seinen 350. Todestag, Rostock 28. August 1995, herausgegeben von Hans Peter Glöckner, Universität Rostock, Juristische Fakultät, Rostock 1995.
Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium ... epistolae ineditae. Ex Cod. M.S. Bibliothecae Hannoveranae regiae nunc primum edendas curavit Instituti regii Belgici classis tertia, Haarlem 1829 (*BG* no. 1224).
H u l l u , J. de, zie *Dagh-Register*.
H u y g e n s , C., zie *Briefw. C. Huygens*.

Ireland - a new history of, edited by T.W. Moody, F.X. Martin, F.J. Byrne, III: Early modern Ireland 1534-1691, Oxford 1976.
I s e n b u r g , W.K. von, zie *Europäische Stammtafeln*.

Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie, 's-Gravenhage 1 (1947)-.
J a c o b s , J.A. - Johannes de Laet en de Nieuwe Wereld, in: Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie 50 (1996), p. 108-130.
J e c k l i n , F. - Materialien zur Standes- und Landesgeschichte Gem. III Bünde (Graubünden) 1464-1803, I: Regesten; II: Texte, Bazel 1907-1909.
J e n k i n s , G.H. - The foundations of modern Wales 1642-1780, in: The History of Wales, general editor G. Williams, IV, Oxford 1987.
J o b e r t , A. - De Luther à Mohila. La Pologne dans la crise de la chrétienté 1517-1648, Parijs 1974. Collection historique de l'Institut d'études slaves, 21.
J ö c h e r , C.G. - Allgemeines Gelehrten-Lexicon, I-XI, Leipzig 1750-1897; anast. herdruk Hildesheim 1960-1961.
J o n g e , J.K.J. de e.a. - De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië ... De opkomst van het Nederlandsch gezag over Java, I-XIII, 's-Gravenhage, Amsterdam 1862-1909.
Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson et extraits des mémoires d'André Lefèvre d'Ormesson, publiés par M. Chéruel, I-II, Parijs 1860-1861. Collection de documents inédits sur l'histoire de France, Première série, histoire politique.

Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold, i uddrag udgivne ved G. Olsen (1642-1643), J. Jørgensen (1644-1645) af Rigsarkivet, Kopenhagen 1957-1968.

KB = Koninklijke Bibliotheek, Kungliga Biblioteket, Kongelige Bibliotek.
K e l l e n b e n z , H. - Hamburg und die französisch-schwedische Zusammenarbeit im 30jährigen Krieg, in: Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte 49/50 (1964), p. 83-108.
K e r n k a m p , G.W., zie *Brieven van Samuel Blommaert*.
K e r n k a m p , G.W., zie *Brieven van Louis de Geer*.
K e r n k a m p , G.W. - De sleutels van de Sont. Het aandeel van de Republiek in den Deensch-Zweedschen oorlog van 1644-1645, diss. Utrecht, 's-Gravenhage 1890.
K i e t z e l l , Roswitha von - Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645. Eine Untersuchung der staatsrechtlichen Bedeutung dieser Reichsversammlung, in: Nassauische Annalen. Jahrbuch des Vereins für Nassauische Altertumskunde und Geschichtsforschung 83 (1972), p. 99-119.
K i n s c h o t , jhr. C.Ph.L. van - Genealogie van het Geslacht van Kinschot, in: Genealogische en heraldische bladen 7 (1912), p. 1-63.
K l e e r k o p e r , M.M. en W.P. v a n S t o c k u m - De boekhandel te Amsterdam voornamelijk in de 17e eeuw. Biographische en geschiedkundige aanteekeningen, I-II, 's-Gravenhage 1914-1916. Bijdragen tot de geschiedenis van den Nederlandschen boekhandel, 10.
K l u i v e r , J.H. - De souvereine en independente staat Zeeland. De politiek van de provincie Zeeland inzake vredesonderhandelingen met Spanje tijdens de tachtigjarige oorlog tegen de achtergrond van de positie van Zeeland in de Republiek, diss. Utrecht, Middelburg 1998.
K n e s c h k e , E.H. (ed.) - Neues allgemeines deutsches Adels-Lexicon, I-IX, Leipzig 1859-1870.

K n u t t e l , W.P.C., zie *Acta*.
K n u t t e l , W.P.C. - Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek, I-IX, 's-Gravenhage 1890-1920; anast. herdruk Utrecht 1978.
Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve, udgivne ved C.F. Bricka og J.A. Fridericia ..., I-VII, Kopenhagen 1878-1891.
Kronyk HG = Kronyk (Kroniek) van het Historisch Gezelschap (Genootschap gevestigd) te Utrecht, Utrecht 2 (1846)-31 (1875).

L a h r k a m p , H. - Jan von Werth. Sein Leben nach archivalischen Quellenzeugnissen, Keulen 1962. Veröffentlichungen des Kölnischen Geschichtsvereins, 24.
L e e u w e n , M. van - Het leven van Pieter de Groot. Eerste deel, diss. Utrecht, Utrecht 1917.
L e e u w e n , S. van - Batavia Illustrata, ofte verhandelinge vanden oorspronk, voortgank, zeden ... van oud Batavien, mitsgaders van den adel en regeringe van Hollandt, I, stuk I-2, 's-Gravenhage 1685.
Leiden University in the seventeenth century. An exchange of learning, edited by Th.H. Lunsingh Scheurleer and G.H.M. Posthumus Meyjes, Leiden 1975.
L e m , G.A.C. van der en C.S.M. R a d e m a k e r - Inventory of the correspondence of Gerardus Joannes Vossius (1577-1649), Assen, Maastricht 1993. Respublica literaria Neerlandica, 7.
L e r o y , P. - Le dernier voyage à Paris et en Bourgogne (1640-1643), du réformé Claude Saumaise, diss. Nijmegen, Amsterdam, Maarssen 1983. Etudes de l'Institut de recherches des relations intellectuelles entre les pays de l'Europe occidentale au XVIIe siècle, 9.
Leroy-Bots, Corr. Saumaise-Rivet = Claude Saumaise et André Rivet. Correspondance echangée entre 1632 et 1648, publiée et annotée par P. Leroy et H. Bots avec la collaboration de Els Peters, Amsterdam, Maarssen 1987. Etudes de l'Institut de recherches des relations intellectuelles entre les pays de l'Europe occidentale à l'époque moderne, 15.
L e r s k i , G.J. - Historical Dictionary of Poland, 966-1945, Westport, Connecticut, Londen 1996.
Lettres au chancelier Séguier = Lettres et mémoires adressés au chancelier Séguier (1633-1649), recueillis et publiés par R. Mousnier, I-II, Parijs 1964. Publications de la Faculté des lettres et sciences humaines de Paris. Série 'Textes et documents', 6, 7.
Lettres de Turenne, extraites des Archives Rohan - Bouillon, éditées par Suzanne d'Huart, Parijs 1971. Ministère des affaires culturelles. Direction des archives de France. Archives Nationales, Inventaires et documents.
Lettres Mazarin = Lettres du cardinal Mazarin pendant son ministère recueillies et publiées par A. Chéruel et G. d'Avenel, I-IX, Parijs 1872-1906. Collection de documents inédits sur l'histoire de France, Première série, histoire politique.
Lettres Richelieu = Lettres, instructions diplomatiques et papiers d'Etat du cardinal de Richelieu, recueillis et publiés par Avenel, I-VIII, Parijs 1853-1877. Collection de documents inédits sur l'histoire de France, Première série, histoire politique.
Leven, kerckelijcke bedieninghe, zie W t e n b o g a e r t .
Lexikon für Theologie und Kirche, herausgegeben von J. Höfer und K. Rahner, I-X, Suppl. I-V, Freiburg im Breisgau etc. 1957-1968.
Lias. Sources and documents relating to the early modern history of ideas, Amsterdam, Maarssen 1 (1974)-.
Limburg's verleden. Geschiedenis van Nederlands Limburg tot 1815. Onder redactie van E.C.M.A. Batta e.a., I-II, Maastricht 1960-1967.
L i n d s a y , R.O. en J. N e u - French political pamphlets 1547-1648. A catalog of major collections in American libraries, Madison etc. 1969.
The Loeb classical library, edited by T.E. Page, W.H.D. Rouse et al., I-, series Graeca, series Latina, Londen, Cambridge, Mass. 1912-.

Londorpius, Acta publica = M.C. Londorp, Der Römischen Kayserlichen Majestät und des heiligen Römischen Reichs ... Acta publica und schrifftliche Handlungen ..., I-XVIII, Frankfort aan de Main 1668-1721.
L o o s e , H.-D. - Hamburg und Christian IV. von Dänemark während des Dreissigjährigen Krieges. Ein Beitrag zur Geschichte der hamburgischen Reichsunmittelbarkeit, Hamburg 1963.
L o r e n z , G. - Das Erzstift Bremen und der Administrator Friedrich während des Westfälischen Friedenskongresses. Ein Beitrag zur Geschichte des schwedisch-dänischen Machtkampfes im 17. Jahrhundert, Munster 1969. Schriftenreihe der Vereinigung zur Erforschung der neueren Geschichte, 4.

M e e r , T.L. ter - Snel en dicht. Een studie over de epigrammen van Constantijn Huygens, diss. Vrije Universiteit Amsterdam, Amsterdam 1991.
Meerman, Epist. = Hugonis Grotii Epistolae ineditae, quae ... ex authentico exemplari, quod in Bibliotheca Lincöpiensi servatur, descriptae, nunc prodeunt ex Musaeo Meermanniano, Haarlem 1806 (*BG* no. 1222).
M e i e r n , J.G. von - Acta pacis Westphalicae publica oder Westphälische Friedens-Handlungen und Geschichte ..., I-VI, Hannover 1734-1736.
M e i l i n k , P.A. - Notulen en generaal advies van de Staten Generaal van 1557/1558, in: BMHG 55 (1934), p. 263-369.
Mémoires de ce qui s'est passé en Suède et aux provinces voisines, depuis l'année 1645 jusques en l'année 1655 ... tirez des depesches de Monsieur Chanut, ambassadeur pour le Roy en Suède, par P. Linage de Vauciennes, I-III, Parijs 1675, Keulen 1677.
Mémoires de Campion = Extrait des mémoires de Henri de Campion, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par A. Petitot et Monmerqué, Seconde série, LI, Parijs 1826, p. 257-273.
Mémoires de Du Plessis-Besançon, publiés pour la Société de l'histoire de France et accompagnés de correspondances et de documents inédits par le comte Horric de Beaucaire, Parijs 1892.
Mémoires de Fontenay-Mareuil = Mémoires de messire Du Val, marquis de Fontenay-Mareuil, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Première série, L-LI, Parijs 1826.
Mémoires de madame de Motteville, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Seconde série, XXXVI-XL, Parijs 1824.
Mémoires de mademoiselle de Montpensier, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Seconde série, XL-XLIII, Parijs 1824-1825.
Mémoires du maréchal Du Plessis = Mémoires des divers emplois et des principales actions du maréchal Du Plessis, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par A. Petitot et Monmerqué, Seconde série, LVII, Parijs 1827, p. 119-441.
Mémoires du maréchal de Turenne, publiés pour la Société de l'histoire de France d'après le manuscrit autographe appartenant à le marquis de Talhouët-Roy par P. Marichal, I-II (1643-1659), Parijs 1909-1914.
Mémoires de Montglat = Mémoires de François de Paule de Clermont, marquis de Montglat, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Seconde série, XLIX-LI, Parijs 1825-1826.
Mémoires d'Omer Talon, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par A. Petitot et Monmerqué, Seconde série, LX-LXIII, Parijs 1827-1828.
Memorialen van het Hof (den Raad) van Holland, Zeeland en West-Friesland, van den secretaris Jan Rosa, uitgegeven door A.S. de Blécourt e.a., I-, Haarlem etc. 1929-. Rechtshistorisch Instituut, Leiden, serie I.
M e n d i b u r u , M. de - Diccionario Histórico-Biográfico del Perú, I-XI, Apendice I-IV, Lima 1931-1938.
M e u l m a n , I., zie *Catalogus*.
MGH = Monumenta Germaniae Historica.
M i e g , Ph. - Notes biographiques et généalogiques sur la branche française des Herwart, in: BSHPF 117 (1971) p. 447-468.
Molhuysen, Bronnen = Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche universiteit, uitgegeven door P.C. Molhuysen, I-VII, 's-Gravenhage 1913-1924. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie, 20, 29, 38, 45, 48, 53 en 56.

M o s e r , F.C. von - Diplomatische und historische Belustigungen, V, Frankfort, Leipzig 1760 (*BG* no. 1254).

N a g t g l a s , F. - Levensberichten van Zeeuwen. Zijnde een vervolg op P. de la Rue, Geletterd, staatkundig en heldhaftig Zeeland, voor het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen uitgegeven ..., I-II, Middelburg 1890-1893.
Nassauische Annalen. Jahrbuch des Vereins für Nassauische Altertumskunde und Geschichtsforschung 42 (1913)-.

De Navorscher. Een middel tot gedachtenwisseling en letterkundig verkeer, onder bestuur van J.G. de Hoop Scheffer e.a., 1 (1851)-98 (1960).
NBG = Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours, sous la direction de F. Hoefer, I-XLVI, Parijs 1852-1877.
NBW = Nationaal Biografisch Woordenboek, I-, Brussel 1964-. Koninklijke Academiën van België.
NDB = Neue deutsche Biographie, I-, Berlijn 1953-.
Nederland's adelsboek, onder redactie van W.J.J.C. Bijleveld e.a., I-, 's-Gravenhage 1903-.
Nederlandtsche Placcaet-Boeck, vervattende ... alle de placcaten ende ordonnantiën, uytghegeven bij de Hoog-Mogende Heeren Staten Generael der Vereenigde Nederlantsche Provintiën, sedert 1581 ... tot ... 1644, I-II, Amsterdam 1644.
Ned. Leeuw = Maandblad van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor geslachten wapenkunde 'De Nederlandsche Leeuw', 's-Gravenhage 1 (1883)-.
Négociations secrètes touchant la paix de Munster et d'Osnabrug, commencées en 1642 jusques à la conclusion de la paix en 1648, et diverses autres pièces ..., publiées par J. Le Clerc, I-IV, 's-Gravenhage 1724-1726.
N e l l e n , H.J.M. - De vitae termino. An epistolary survey by Johan van Beverwijck (1632-1639), in: Acta Conventus Neo-Latini Hafniensis, Proceedings of the Eighth International Congress of Neo-Latin Studies, Copenhagen 12 August to 17 August 1991; edited by R. Schnur, Binghamton (NewYork) 1994, p. 731-740.
N e l l e n , H.J.M. - Grotius et les luthériens parisiens. Contribution à l'histoire des premières années de la communauté luthérienne à Paris, in: Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis, nieuwe serie 67 (1987), p. 156-185.
N e l l e n , H.J.M. en E. R a b b i e - Grotius' Fame as a Poet, in: Acta conventus Neo-Latini Torontonensis, Proceedings of the Seventh International Congress of Neo-Latin Studies, Toronto 8 August to 13 August 1988, edited by R.J. Schoeck and M.A. Di Cesare, Binghamton (New York) 1991, p. 539-548.
N e u m e y e r , H. - Kirchengeschichte von Danzig und Westpreussen in evangelischer Sicht, I: Von den Anfängen der christlichen Mission bis zum Ende des 18. Jahrhunderts, Leer 1971.
N e v e , J. Le - Fasti Ecclesiae Anglicanae 1541-1857, III, Canterbury, Rochester and Winchester Dioceses, compiled by J.M. Horn, Londen 1974.
New history of Ireland, zie *Ireland*.
N i e r m e y e r , J.F. - Mediae Latinitatis lexicon minus. Perficiendum curavit C. van de Kieft, Leiden 1976.
NNBW = Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek, I-X, Leiden 1911-1937.
N o a i l l e s , le vicomte de, zie *Bernard de Saxe-Weimar; Episodes Guébriant*.
Nobiliaire des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne, par M. de Vegiano, s[r] d'Hovel, et neuf de ses suppléments, rédigés ... par le baron J.S.F.J.L. de Herckenrode, I-II, Gent 1865.
N o o r d h o f f , L.J. - Beschrijving van het zich in Nederland bevindende en nog onbeschreven gedeelte der papieren afkomstig van Huig de Groot, welke in 1864 te 's-Gravenhage zijn geveild, Groningen, Djakarta 1953. Stichting voor de uitgave der werken van Grotius.

Oeconomies royales = Mémoires des sages et royales oeconomies d'Estat, domestiques, politiques et militaires de Henry le Grand, in: Collection des

mémoires relatifs à l'histoire de France par M. Petitot, Seconde série, I-IX, Parijs 1820-1821.
Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526-1690), bearbeitet von R. Gooss, Wenen 1911. Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs, 9.
O m a n , Carola- Elizabeth of Bohemia, Londen 1938.
Opera omnia theologica, zie G r o t i u s , H .
Oud-Holland. Nieuwe bijdragen voor de geschiedenis der Nederlandsche kunst, letterkunde, nijverheid, Amsterdam 1 (1883)-.
Oxenst. Skrifter = Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, Afd. I-II, Stockholm 1888-.

The Oxford Dictionary of the Christian Church, edited by F.L. Cross. Third edition edited by E.A. Livingstone, Oxford, New York 1997.
The Oxford Dictionary of Popes, edited by J.N.D. Kelly, Oxford, New York 1986.

Pape's Wörterbuch der griechischen Eigennamen, Dritte Auflage, neu bearbeitet von G.E. Benseler, in: Dr. W. Pape's Handwörterbuch der Griechischen Sprache, III[1-2], Braunschweig 1884.
The Parliamentary History of England from the earliest period to the year 1803, II (1625-1642) - III (1642-1660), Londen 1807-1808.
Pastor, Gesch. Päpste = L. von Pastor, Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters, X: Sixtus V., Urban VII., Gregor XIV. und Innozenz IX. (1585-1591), Freiburg im Breisgau 1926. XIII: Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Restauration und des Dreissigjährigen Krieges: Gregor XV. und Urban VIII. (1621-1644), Abt. 1-2, Freiburg im Breisgau 1928-1929. XIV: Geschichte der Päpste im Zeitalter des fürstlichen Absolutismus: von der Wahl Innozenz' X. bis zum Tode Innozenz' XII. (1644-1700), Abt. 1-2, Freiburg im Breisgau 1929-1930.
Patrologiae graecae tomus ... = Patrologiae cursus completus..., series Graeca ... accurante J.P. Migne, I-CLXI (166 banden), Parijs 1857-1912.
Patrologiae latinae tomus ... = Patrologiae cursus completus ..., series Latina ... accurante J.P. Migne, I-CCXXI (222 banden), Parijs 1844-1904.
Paulys Real-Encyclopädie = Paulys Real Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, neue Bearbeitung begonnen von G. Wissowa, fortgeführt von W. Kroll und K. Mittelhaus, unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen herausgegeben von K. Ziegler, W. Kroll und K. Witte, I-XXIV, I[a]-X[a], Suppl., Stuttgart, München 1894-1980.
P e t i t , L.D. - Bibliotheek van Nederlandsche Pamfletten. Verzamelingen van de bibliotheek van Joannes Thysius en de bibliotheek der Rijks-Universiteit te Leiden, I-III, 's-Gravenhage, Leiden 1882-1925.
Pieter van Dam. Beschryvinge van de Oostindische Compagnie, uitgegeven door F.W. Stapel en C.W.Th. baron van Boetzelaer, I-VII, 's-Gravenhage 1927-1954. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie, 63, 68, 74, 76, 83, 87, 96.
P i l l o r g e t , R. - Nouvelle histoire de Paris. Paris sous les premiers Bourbons 1594-1661, Parijs 1988.
P i n t a r d , R. - La Mothe le Vayer, Gassendi - Guy Patin. Etudes de bibliographie et de critique suivies de textes inédits de Guy Patin, Parijs 1943. Publications de l'université de Poitiers, Série des sciences de l'homme, 5.
P i n t a r d , R. - Le libertinage érudit dans la première moitié du XVIIe siècle, I-II, Parijs 1943.
P o e l h e k k e , J.J. - De Vrede van Munster, diss. Nijmegen, 's-Gravenhage 1948.
P o s t h u m u s M e y j e s , G.H.M. - Jean Hotman and Hugo Grotius, in: Grotiana N.S. 2 (1981), p. 3-29.
P r e s t a g e , E. - The diplomatic relations of Portugal with France, England, and Holland from 1640 to 1668, Watford 1925.
PSB = Polski słownik biograficzny, I-, Krakau 1935-.

Quaerendo. A quarterly journal from the Low Countries devoted to manuscripts and printed books, Amsterdam, Leiden 1 (1971)-.

RA = Rijksarchief, Riksarkivet.
R a d e m a k e r , C.S.M. - Life and work of Gerardus Joannes Vossius (1577-1649), Assen 1981. Respublica literaria Neerlandica, 5. Herziene Nederlandse uitgave in: C.S.M. Rademaker, Leven en werk van Gerardus Joannes Vossius, Hilversum 1999.
R a d z i w i ł ł , A.S. - Memoriale rerum gestarum in Polonia 1632-1656. Opracowali A. Przyboś i R. Żelewski, I-V, Breslau etc. 1968-1975. Polska Akademia Nauk. Oddziałw Krakowie, Materiały Komisji Nauk Historycznych, 15, 18, 22, 25 en 26.

Relazioni degli stati europei lette al senato dagli ambasciatori veneti nel secolo decimosettimo, raccolte ed annotate da N. Barozzi e G. Berchet, serie III - Italia. Relazioni di Roma, I-II, Venetië 1877-1878.
Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden, I (1648-1715), herausgegeben von L. Bittner und L. Gross, Oldenburg, Berlijn 1936.
Res. SH = Resolutiën van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland 1524-1795, ['s-Gravenhage ca. 1750-1798].
R e u s s , R. - L'Alsace au dix-septième siècle au point de vue géographique, historique, administratif, économique, social, intellectuel et religieux, I-II, Parijs 1897-1898. Bibliothèque de l'Ecole des hautes études, Sciences philologiques et historiques, 116 en 120.
RGP gr. s.; kl. s. = Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie; Kleine serie.
Rheinische Geschichte, herausgegeben von F. Petri und G. Droege, I-III (6 banden), Düsseldorf 1976-1983. Veröffentlichung des Instituts für geschichtliche Landeskunde der Rheinlande der Universität Bonn.
R i d d e r i k h o f f , C.M. - Een aristocratische geschiedenis van de Opstand: Grotius' Annales et Historiae de rebus Belgicis, in: De Zeventiende eeuw. Cultuur in de Nederlanden in interdisciplinair perspectief 10 (1994), p. 277-291.
R i d d e r i k h o f f , C.M. en H.J.M. N e l l e n - Hugo de Groot en de voorbereidingen voor de Vrede van Munster, in: De Zeventiende eeuw. Cultuur in de Nederlanden in interdisciplinair perspectief 13 (1997), p. 47-55. Ook verschenen in: 1648. De Vrede van Munster, handelingen van het herdenkingscongres te Nijmegen en Kleef, 28-30 augustus 1996, Hilversum 1997.
RK = Remonstrantse Kerk.
R o e l o f s e n , C.G. - Het trieste slot van een reis om de wereld in het begin van de zeventiende eeuw; de affaire Carletti, in: Mededelingen van de Nederlandse Vereniging voor Zeegeschiedenis 20 (1970), p. 18-24 en p. 60-62.
Rogge, Br. N. v. Reigersb. = H.C. Rogge (ed.), Brieven van Nicolaes van Reigersberch aan Hugo de Groot, Amsterdam 1901. Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap (gevestigd te Utrecht), Derde serie, 15.
R o g g e , H.C. - Bibliotheek der contra-remonstrantsche en gereformeerde geschriften. Beschrijvende catalogus der pamfletten-verzameling van de boekerij der Remonstrantsche Kerk te Amsterdam, stuk II afdeeling I, Amsterdam 1865.
R o g g e , H.C. - Bibliotheek der remonstrantsche geschriften. Beschrijvende catalogus der pamfletten-verzameling van de boekerij der Remonstrantsche Kerk te Amsterdam, stuk I afdeeling I, Amsterdam 1863. - Geschriften betreffende de geschiedenis der remonstranten. Beschrijvende catalogus der pamfletten-verzameling van de boekerij der Remonstrantsche Kerk te Amsterdam, stuk I afdeeling II, Amsterdam 1864.
R o g g e , H.C. (ed.) - Brieven van en aan Maria van Reigersberch, Leiden 1902.
R o g g e , H.C. - Johannes Wtenbogaert en zijn tijd, I-III, Amsterdam 1874-1876.
R o g g e , Y.H.- De reis van Isaac Vossius (1641-1645), in: Oud-Holland 18 (1900), p. 3-20.
R o m a n i n , S. - Storia documentata di Venezia, III Edizione, I-X, Venetië 1853-1861; herdruk Venetië 1972-1975.
Een Rondgang langs Zweedse archieven = J. Römelingh (ed.), Een rondgang langs Zweedse archieven. Een onderzoek naar archivalia inzake de

betrekkingen tussen Nederland en Zweden 1520-1920, 's-Gravenhage 1986. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie, 59.
Rott, Hist. représ. dipl. = E. Rott, Histoire de la représentation diplomatique de la France auprès des cantons suisses, de leurs alliés et de leurs confédérés, I-X, Bern, Parijs 1900-1935.
R o w e n , H.H. - John de Witt. Statesman of the 'True Freedom', Cambridge, Londen, New York 1986.
R u n c i m a n , S. - The great church in captivity. A study of the patriarchate of Constantinople from the eve of the Turkish conquest to the Greek war of independence, Cambridge 1968.

R u p p e r t , K. - Die kaiserliche Politik auf dem Westfälischen Friedenskongress (1643-1648), Munster 1979, Schriftenreihe der Vereinigung zur Erforschung der Neueren Geschichte, 10.

Sachsenspiegel. Land- und Lehnrecht, herausgegeben von K.A. Eckhardt, Hannover 1933. Monumenta Germaniae historica. Fontes iuris germanici antiqui, nova series I.
S a n a b r e , J. - La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659), Barcelona 1956.
SBL = Svenskt biografiskt lexikon, I-, Stockholm 1918-.
Schleswig-Holsteinisches biographisches Lexikon, herausgegeben im Auftrage der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte (und des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde), I-, Neumünster 1970-.
S c h m i d t , B. - Space, time, travel: Hugo de Groot, Johannes de Laet, and the advancement of geographic learning, in: Lias 25 (1998), p. 177-199.
S c h o o r , R.J.M. van de - De irenische theologie van Théophile Brachet de La Milletière (1588-1665), diss. Nijmegen, Nijmegen 1991 / The irenical theology of Théophile Brachet de La Milletière (1588-1665), Leiden etc. 1995. Studies in the history of Christian thought, 59.
S c h r e i b e r , F. - The Estiennes. An annotated catalogue of 300 Highlights of their various presses, New York 1982.
S c h u l t e n , C.M. - Joachim de Wicquefort et Jean Tileman Stella. Fragment d'une correspondance (1639), in: Lias 1 (1974), p. 129-155.
Schutte, Repertorium I = O. Schutte, Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers, residerende in het buitenland 1584-1810, 's-Gravenhage 1976. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie.
Schutte, Repertorium II = O. Schutte, Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers, residerende in Nederland 1584-1810, 's-Gravenhage 1983. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie.
S e l l i n , P.R. - Daniel Heinsius and Stuart England, Leiden, Londen 1968. Publications of the Sir Thomas Browne Institute Leiden, general series no. 3.
S m i d t , J.Th. de - Grotius' letzte Reise, in: Grotiana N.S. 16/17 (1995/1996), p. 85-96.
S m i t s - V e l d t , M.B. en M.S. B a k k e r - In een web van vriendschap, Amsterdam 1999. Griffioen.
S.M. Soloviev, History of Russia, vol 17: Michael Romanov. The Last Years, 1634-1645, edited and translated by G. Edward Orchard, Gulf Breeze (Academic International Press) 1996.
Sommervogel, Bibliothèque de la Compagnie de Jésus = Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. Première partie: Bibliographie par les Pères A. et A. de Backer. Seconde partie: Histoire par le Père A. Carayon. Nouvelle édition par C. Sommervogel, I-XI en Suppl., Brussel, Parijs 1890-1932.
S p r e t i , V. - Enciclopedia storico-nobiliare italiana, I-VIII, Milaan 1928-1935.
Het Staatsche leger = F.J.G. ten Raa en F. de Bas, Het Staatsche leger 1568-1795, IV: Van den dood van Maurits, prins van Oranje, graaf van Nassau, tot het sluiten van den vrede te Munster (1625-1648), Breda 1918. Krijgsgeschiedkundige geschriften, 19.
Stadtbibliothek Frankfurt am Main. Flugschriftensammlung ‘Discursus politici’ des Johann Maximilian Zum Jungen, bearbeitet von P. Hohenemser, Frankfort aan de Main 1930.

Den Svenska Litteraturen, redaktion Lars Lönnroth och Sven Delblanc: Från forntid till frihetstid 800-1718, Stockholm 1987, 1993.
Svenska Riksrådets protokoll med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Riksarkivet genom S. Bergh, X (1643-1644), Stockholm 1905. Handlingar rörande Sveriges historia, ser. 3.
Sveriges Historia till våra dagar, utgiven av E. Hildebrand och L. Stavenow, I-XV, Stockholm 1919-1945.

Tallemant des Réaux, - Historiettes, I-II, texte intégral établi et annoté par A. Adam, Parijs 1960-1961. Bibliothèque de la Pléiade, 142 en 151.
Tex, J. den - Oldenbarnevelt, I-V, Haarlem, Groningen 1960-1972.
Thomason, G., zie *Catalogue of the pamphlets*.
Tombe, J.W. des - Een autograaf en het testament van Maria van Reigersbergh, in: De Navorscher 54 (1904), p. 583-592.
Tommos, S. - The Diplomatica Collection in the Swedish National Archives, Stockholm 1980. Skrifter utgivna av Svenska Riksarkivet, 5.
Tongerloo, Louise van - Beziehungen zwischen Hessen-Kassel und den Vereinigten Niederlanden während des Dreissigjährigen Krieges, in: Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte 14 (1964), p. 199-270.
Tractatus universi iuris, duce et auspice Gregorio XIII pontifice maximo, in unum congesti, XVIII tom. en Index, Venetië 1584-1586.
Tragicorum Graecorum fragmenta, recensuit A. Nauck, Leipzig ^{2}1889.
Trapman, J. - Grotius and Erasmus, in: Hugo Grotius theologian. Essays in honour of G.H.M. Posthumus Meyjes, edited by H.J.M. Nellen and E. Rabbie, Leiden, New York, Köln 1994, p. 77-98. In vertaling verschenen in: J. Trapman, Het land van Erasmus, Amsterdam 1999, p. 24-44.
Tunberg, S., zie *Hist. de l'adm. des aff. étr. de Suède*.
Tydingen uyt verscheyden quartieren, 1645, zie *Courante 1645*.

UB = Universiteitsbibliotheek, Universitätsbibliothek, Universitetsbibliotek.
Universiteit te Franeker 1585-1811. Bijdragen tot de geschiedenis van de Friese hogeschool, onder redactie van G. Th. Jensma, F.R.H. Smit en F. Westra, Leeuwarden, Fryske Akademy, 1985.
Urk. u. Act. = Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg, herausgegeben von B. Erdmannsdörffer et al., I-XXIII, Berlijn, Leipzig 1864-1930.

Verhooren en andere bescheiden betreffende het rechtsgeding van Hugo de Groot, uitgegeven door R. Fruin, Utrecht 1871. Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht, Nieuwe reeks, 14.
Vermast, P.G.F. - Eenige mededeelingen omtrent Delftsche de Bye's en hun magen, in: Ned. Leeuw 55 (1937), kol. 186-192, kol. 278-281 en kol. 412-416.
Vernadsky, G. - The Tsardom of Moscow, 1547-1682, New Haven etc. 1969. A history of Russia, 5.
Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven, 1865-1877; Jrg. 1 (1878)-50 (1927); Tweede serie 1 (1928)-40 (1967), 's-Gravenhage 1866-1969.
Vogel, J. en D.A. Fechter - Die Eidgenössischen Abschiede aus dem Zeitraume von 1618 bis 1648. Der amtlichen Abschiedesammlung, V, Abtheilung 2, I-II, Bazel 1875-1877. Amtliche Sammlung der ältern Eidgenössischen Abschiede.
Vondel, J. van den - Volledige dichtwerken en oorspronkelijk proza, verzorgd door A. Verwey, opnieuw uitgegeven met een inleiding door M.B. Smits-Veldt en M. Spies, Amsterdam 1986.
Vossii Epist. = P. Colomesius (ed.), G.J. Vossii et clarorum virorum ad eum epistolae, Augsburg ^{2}1691.
Vossii Op. Epist. = G.J. Vossius, Opera in sex tomos divisa, IV: Epistolae selectiores, Amsterdam 1699.

W a a r d , C. de, zie *Corresp. Mersenne*.
W a g e n a a r , J. - Amsterdam, in zijne opkomst, aanwas, geschiedenissen, voorregten, koophandel, gebouwen, kerkenstaat, schoolen, schutterije, gilden en regeeringe, I-III, Amsterdam 1760-1767; anast. herdruk Alphen a/d Rijn 1971-1972.
W a g e n a a r , J. - Vaderlandsche historie, vervattende de geschiedenissen der nu Vereenigde Nederlanden, inzonderheid die van Holland ..., I-XXI, Amsterdam 1749-1759; I-XXIV en bijvoegsels, Amsterdam 1788-1801.

W a g h e n a e r , Lucas Jansz. - Thresoor der zeevaert, Leiden 1592. Facsimile reprint with an introduction by R.A. Skelton, Amsterdam 1965. Theatrum orbis terrarum, 2nd series, 3.
W e i g e r t , R.-A. - Les demeures de Grotius à Paris (1621-1645); documents inédits, in: BSHPF 95 (1946), p. 137-151.
Werken HG = Werken van het Historisch Genootschap. Nieuwe serie 1863-1899; derde serie 1891-1966; vierde serie 1951-1967; vijfde serie 1968-.
Westfälische Lebensbilder, im Auftrage der Historischen Kommission des Provinzialinstituts für Westfälische Landes- und Volkskunde, herausgegeben von A. Bömer und O. Leunenschloss, I-, Munster 1930-. Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Westfalen 17A.
Wicquefort = Joach. Vicofortii Epistolae ad Gasparum Barlaeum V. Cl., cuius responsoriae etiam insertae, Amsterdam 1696.
W i l l e m s , A. - Les Elzevier. Histoire et annales typographiques, Brussel etc. 1880.
Winkelman, Bronnen = Bronnen voor de geschiedenis van de Nederlandse Oostzeehandel in de zeventiende eeuw, uitgegeven door P.H. Winkelman, I-VI, 's-Gravenhage 1971-1983. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie, 133, 161, 178, 184, 185 en 186.
WNT = M. de Vries, L.A. te Winkel e.a., Woordenboek der Nederlandsche taal, I-, 's-Gravenhage etc. 1882-.
W t e n b o g a e r t , J. - Brieven en onuitgegeven stukken ... verzameld en met aanteekeningen uitgegeven door H.C. Rogge, I-III (7 banden), Utrecht 1868-1875. Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht, Nieuwe reeks, 11, 12, 15, 17, 19, 20 en 22.
W t e n b o g a e r t , J. - Leven, kerckelijcke bedieninghe ende zedighe verantwoordingh ... Alles bij hem selven ... beschreven ... bevestight met verscheyden bewijsen, acten, ende munimenten, daer toe dienende, z. pl. 1645.
W u l p , zie *Catalogus van de tractaten*.

Zedler, Univ.-Lex. - J.H. Zedler, Grosses vollständiges Universal-Lexikon, I-LXIV, Suppl. I-IV, Halle, Leipzig 1732-1754; anast. herdruk Graz 1961-1964.
Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte, Hamburg 1 (1841)-.
Zweedse archieven, zie *Rondgang*.

2. Register van brieven

De cijfers zijn de nummers der brieven.

De nummers der brieven van hen, aan wie Grotius schreef, zijn romein, van hen die Grotius schreven, cursief gedrukt.

Brieven met bijlage(n) zijn van een asterisk voorzien.

Appelboom, Harald 7074, *7075*, 7087, *7088*, 7097, *7098*, 7107, *7109*, 7119, *7121*, 7131, *7133*, 7143, 7155, *7156, 7168*, 7177, *7178*, 7190, *7192*, 7203, *7204*, 7213, *7214*, 7227, *7228*, 7240, *7241*, 7256, *7257*, 7271, *7273*, 7284, *7285*, 7299, *7305*, 7311, *7313*, 7322, 7335, *7337*, 7348, *7349*, 7361, *7362*, 7375, *7376*, 7386, 7401, *7402*, 7411, 7421.

Camerarius, Joachim 7249.
Camerarius, Ludwig 7414.
Christina van Zweden 7159, 7171, 7184, 7197, 7207, 7219, 7233, *7242**, 7248, 7263, 7279, 7291, 7306, 7317, 7343, 7355, 7366, 7394, 7405, 7422, *7458**.
Corvinus, Joannes Arnoldi 7136, 7220.
Crommon, Gerard van (brief van Grotius' secretaris aan) 7460.

Gardie, Magnus Gabriel De la 7441.
Groenewegen van der Made, Simon 7185.
Groot, Dirk de *7079, 7108, 7217, 7323, 7342, 7447*.
Groot, Willem de 7068, *7076*, 7080, *7089*, 7092, *7099*, 7103, *7110*, 7114, *7122*, 7126, *7134**, 7138, *7145*, 7148, *7157*, 7161, *7169*, 7172, *7179*, 7186, *7193*, 7199, *7205*, 7208, *7215*, 7222, *7229*, 7234, *7243*, 7251, *7258*, 7266, *7274, 7286, 7300, 7312*, 7319, *7325*, 7330, *7338*, 7344, *7350*, 7357, *7363*, 7369, *7377*, 7381, *7388*, 7396, *7403*, 7407, *7412*, 7416, 7424, *7430* (Verhael van de reyse van den heer Hugo de Groot), 7431, 7433, 7436, 7438, 7442, 7445, 7452, *7453, 7456, 7459*.

Karel Gustaaf van de Palts 7440.
Keller, Georg *7077, 7090, 7102, 7158, 7182, 7195, 7218, 7246, 7261, 7276, 7288, 7301, 7314, 7324, 7327, 7339, 7353, 7365, 7379, 7393*.
Marin, Carl *7101, 7112, 7260*.
Mercier, Edmond *7446, 7454*.

Oxenstierna, Axel 7071, 7083, 7084*, 7095, 7105, 7117, 7129, 7141, 7151, 7164, 7175, 7189, 7201, 7211, 7225, 7237, 7254, 7268, 7282, 7296, 7309, 7347, 7360, 7372, 7384, 7409, 7419, 7444.
Oxenstierna, Gabriel Bengtsson *7277*.
Oxenstierna, Johan Axelsson 7073, 7086, *7113, 7147*, 7153, 7166, 7176, *7183**, *7196*, 7212, 7239, *7262*, 7270, *7289*, 7298, 7334, *7341, 7354*, 7374, 7400, *7428*.
Oxenstierna, Johan Axelsson en Johan Adler Salvius 7072, 7085, 7096, 7106, 7118, 7130, 7142, 7152, 7165, 7226, 7238, 7255, 7269, 7283, 7297, 7310, 7333, 7373, 7385, 7399, 7410, 7420, 7427.

Pels, Pauwels *7232, 7247, 7278, 7290, 7380*.
Pricaeus (Price), Johannes *7455*.

Reigersberch, Maria van 7392* (Grotius' testament), *7448*.

Reigersberch, Nicolaes van 7069, 7070, 7081, 7082, 7093, 7094, 7104, 7115, 7116, *7123*, 7127, 7128, 7139, 7140, 7149, 7150, 7162, 7163, 7173, 7174, *7180*, 7187, 7188, 7200, 7209, 7210, 7223, 7224, 7235, 7236, 7252, 7253, 7267, 7280, 7281, 7294, 7295, 7307, 7308, 7320, 7321, 7331, 7332, 7345, 7346, 7358, 7359, 7370, 7371, 7382, 7383, 7397, 7398, 7408, 7417, 7418, 7425, 7426, 7432, 7434, 7435, *7437*, 7439, 7443, *7449*, 7450, *7451*.
Rigault, Nicolas *7078*, 7120.
Rosenhane, Gustav *7144*, 7292.
Rosenhane, Schering 7091, *7132*, 7160, *7191*, 7221, *7272*, 7293, *7336*, 7356, 7367, *7387*, 7395, 7406, 7423.

Salvius, Johan Adler 7250, *7302*, 7328.
Smith (Smetius), Johann *7206*.
Spiring Silvercrona, Petter *7100, 7124, 7135, 7146, 7181, 7194, 7230, 7244, 7259, 7275, 7287, 7303, 7315, 7326, 7340, 7351, 7364, 7378, 7389, 7390, 7404, 7413, 7457*.

Torstensson, Lennart 7216.
Vossius, Gerardus Joannes *7111, 7245*, 7264.
Vossius, Isaac *7125*, 7137, *7170*, 7198, *7231*, 7265, *7304, 7316*, 7318, 7329, *7352*, 7368, *7391*, 7415, *7429*.

Wicquefort, Joachim de 7154, 7167, 7202.

3. Lijst van geciteerde plaatsen uit Griekse en Latijnse schrijvers en uit het Oude en Nieuwe Testament

De gecursiveerde cijfers geven de bladzijde(n) aan, waarop het citaat in de tekst of in de noten der brieven voorkomt.

Acta apostolorum 20: 22-23. *699*
Ammianus Marcellinus Res gestae 22, 7, 10. *343*
Aristophanes Equites 542. *136*
Aristoteles Politica 3, 14-15 (1284B-1286B). *169, 300*
Augustinus, Aurelius Sermo 252, 8. *417*

Cicero, Marcus Tullius Philippicae 1, 8. *218*
Cicero, Marcus Tullius Philippicae 4, 13. *28*
1 Corinthiërs 11: 14-15. *666*
1 Corinthiërs 12: 12-31. *198*
2 Corinthiërs 10: 4-5. *699*
2 Corinthiërs 12: 1-4. *79*
Corpus iuris canonici, Decretum Gratiani, distinctio 27, c.8. *536*
Corpus iuris civilis Codex Justinianus 6, 30, 22. *169, 205*
Corpus iuris civilis Digesten 8, 2, 2-4. *67*
Corpus iuris civilis Digesten 42, 1, 15. *426*
Cosmas Indicopleustes Topographiae christianae liber XI (Patrologiae Graecae t. 88, kol. 446). *343*

Gellius, Aulus Noctes Atticae 12, 10, 7. *558*
Gellius, Aulus Noctes Atticae 13, 11, 1. *286*

Hebreeën 12: 1. *699*
Herodotus Historiae 1, 91. *463*
Homerus Ilias 1, 410. *535*
Horatius Flaccus, Quintus Ars poetica 122. *160, 484*
Horatius Flaccus, Quintus Ars poetica 304-305. *368*
Horatius Flaccus, Quintus Epistulae 1, 1, 32. *289*
Horatius Flaccus, Quintus Epistulae 1, 2, 14. *285*
Horatius Flaccus, Quintus Epistulae 2, 1, 220. *337*
Horatius Flaccus, Quintus Satyrae 1, 4, 100. *88*
Horatius Flaccus, Quintus Satyrae 2, 5, 98. *254*

Juvenalis, Decimus Junius Satyrae 3, 78. *653*

Livius, Titus Ab urbe condita 9, 3, 11-12. *XVII, 254, 680*
Livius, Titus Ab urbe condita 33, 33. *170*

Marcus 13: 8. *698*
Matthaeus 10: 9-10. *699*
Matthaeus 13: 3. *558*
Matthaeus 24: 8. *698*

Phaedrus Fabulae 3, prologus 36 (ed. B.E. Perry, Loeb 1965, p. 254). *558*
Plato Alcibiades I 103A-135E. *136*
Plato Protagoras 319A-D. *136*

Plato Symposium 220C. *699*
Plautus, Titus Maccius Asinaria 784. *536*
Plautus, Titus Maccius Persa 773-774. *88*
Plinius Secundus, Gaius (de oudere) Historia naturalis 6, 24, 81-92. *343*
Plinius Caecilius Secundus, Gaius (de jongere) Epistulae 6, 10, 5. *370*
Plinius Caecilius Secundus, Gaius (de jongere) Epistulae 8, 5, 1. *699*
Plinius Caecilius Secundus, Gaius (de jongere) Panegyricus 83, 5. *699*
Plutarchus Moralia 1, 34 (34D) en 1, 72 (72E) (A. Nauck, Tragicorum Graecorum fragmenta, Leipzig 1889, p. 840, adesp. 9). *536*
Plutarchus Moralia 8, 8, 4 (730D). *288*
Psalmen 122 (121): 7. *97*

Publilius Syrus Sententiae 123 (ed. O. Friedrich ^{2}1964, p. 38) of 146 (ed. J.W. Duff, Minor Latin Poets, Loeb 1934, p. 34). *25*

Romeinen 9. *559*.

Seneca, Lucius Annaeus (de jongere) Epistulae morales ad Lucilium 78, 9. *666*
Seneca, Lucius Annaeus (de jongere) Troades 741. *537*
Statius, Publius Papinius Thebais 12, 165. *484*
Strabo Geographica 1, 4, 2. *343*
Strabo Geographica 2, 1, 14. *343*
Strabo Geographica 2, 5, 32. *343*
Strabo Geographica 15, 1, 14-15. *343*
Tacitus, Publius Cornelius Annales 16, 1. *401*
Tacitus, Publius Cornelius Historiae 4, 74, 2. *380*
Terentius Afer, Publius Adelphoe (Adelphi) 216. *488*
Terentius Afer, Publius Adelphoe (Adelphi) 898. *310*
Theocritus Idyllia 7, 38. *288*
1 Timotheus 2: 7. *198*
2 Timotheus 4: 8. *340*

Velleius Paterculus, Gaius Historia Romana 2, 86. *58*
Vergilius Maro, Publius Aeneis 2, 438-439. *537*
Vergilius Maro, Publius Aeneis 3, 493-494. *699*
Vergilius Maro, Publius Aeneis 11, 104. *427*
Vergilius Maro, Publius Aeneis 11, 754. *473*
Vergilius Maro, Publius Georgica 1, 461. *286*.

4. Register van persoonsnamen, aardrijkskundige namen en boektitels

De cijfers verwijzen naar pagina's. Indien aan een paginacijfer een asterisk is toegevoegd, wordt verwezen naar een noot met biografische bijzonderheden.

Personen zijn zoveel mogelijk opgenomen onder hun familienaam (c.q. patronymicum), voorzover zij niet meer algemeen bekend zijn onder een van hun adellijke titels. Regerende vorsten, aartshertogen, infantes, ‘les enfants de France’ enz. zijn te vinden onder hun voornaam. Boektitels zijn opgenomen onder de auteursnaam en aldaar gerangschikt naar jaar van publicatie; vooraf gaan echter boeken waarvan geen gedrukt exemplaar bekend is. Anonieme werken zijn alfabetisch gerangschikt volgens het eerste hoofdwoord van de titel.

Bij aardrijkskundige namen in het Latijn wordt verwezen naar de moderne naam. Namen van bestuurslichamen en gerechtshoven zijn te vinden onder de aardrijkskundige naam: Staten-Generaal vindt men onder Republiek, het Hof van Holland onder Holland.

A

Abbas II, sjah van Perzië 648.
Abbot, George, aartsbisschop van Canterbury 207.
Abegg, Johann Christoph 119.
Aberdeenshire 269, 661.
Abingdon (*Abinghenum*) (plaats op de weg van Reading naar Oxford) 100, 156, 157, 161, 268, 271, 350, 373, 422.
Acquin (*Agguina*), fort in de omgeving van Saint-Omer 48, 49, 55, 60.
Adrianopolis, zie Edirne.
Adrichem, Adriaen van 29.
Adrichem, Joost Jacobsz. van 29, 300*, 343.
Aelianus, codenaam voor Petter Spiring Silvercrona 51, 116, 171, 219.
Aerssen, François van, heer van Sommelsdijk 492, 511, 549, 580, 617.
Afrika (*Barbarije*) 35, 38, 301, 319, 343, 386, 395, 399, 401, 402, 545.
Agatha, zie Cap d'Agde.
Ager (plaats ten noorden van Lérida) 267, 514.
Agostini, Gerolamo 312.
Agramunt (*Agrimontium*; *Gramont*) (plaats ten noordoosten van Lérida) 155, 157, 161, 223, 227, 267, 271, 514, 519, 584.
Aguin (*Agguina*), zie Acquin.
Ahlefeldt, Claus (von) 257*, 276, 299, 302, 324, 334, 357, 361, 384, 435, 453, 459, 473, 481, 499, 503, 522, 527, 547, 548, 552, 575, 595.
Ahlefeldt, Henrik von 68.
Aigremont, zie Agramunt.
Aitzema, Lieuwe van 4, 30, 50, 111, 116, 478, 509, 703.
Aix-en-Provence 598, 644, 653, 658.
Åkarp (plaats ten noorden van Malmö) 90, 93, 105, 108, 125, 128, 209.
Aken aan de Elbe (plaats ten zuidoosten van Maagdenburg) 257, 273, 275, 289, 297.
Albergati, Niccolò, kardinaal 586.
Albis, zie Elbe.
Ålborg (*Aelburg*) 232, 235, 273, 276, 388, 409, 435; zie ook Vendsyssel.

Albornoz, Egidio Carillo, kardinaal 470.
Albrantswaard, zie Bye van Albrantswaard, de.
Albrecht (*Albertus*) van Oostenrijk, aartshertog, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden 216.
Albret, Henri d', koning van Navarra 264.
Albret, Jeanne d', koningin van Navarra 264.
Alcair, zie Caïro.
Alcibiades 136.
Aldobrandini, Olimpia, prinses van Rossano 7, 102.
Alerheim (plaats ten oosten van Nördlingen) 685, 687, 690, 696.
Alès, synode van 31, 56, 87, 117, 123, 284, 306, 339.
Alessandria (*Alexandrië*) 121, 124, 153, 157, 161, 162, 175, 178, 179, 194, 197, 222, 226, 227, 248, 267, 271.
Alexander de Grote 343, 386.
Alexander III, paus 194.
Alexander VII, paus, zie Chigi, Fabio.
Alexandrië 667.
Algiers 542, 544, 565.
Alicante 467.

Alkmaar 151.
Allacio (*Allatius*), Leone 438, 439*, 461, 597, 638, 666.
Allerheiligenbaai, zie Bahia de todos os Santos.
Almeida (plaats ten westen van Ciudad Rodrigo) 153.
Alsatia, zie Elzas.
Als(en) (eiland ten oosten van Flensburg) 595.
Altdorf, universiteit van 66.
Altes Land (*het Oude Lant*) (gebied tussen Hamburg-Harburg en Stade) 498, 503, 522, 527, 546, 551.
Altieri, Emilio (naderhand paus Clemens X) 77, 79.
Altieri, Giambattista, kardinaal 77, 79, 540.
Altieri, Lorenzo 77, 79.
Altona (voorstad van Hamburg) 111, 499, 503.
Älvsborg (vesting ten zuiden van Göteborg) 84, 129, 236.
Amager (eiland voor Kopenhagen) 680.
Amalfi, hertog van, zie Piccolomini, Ottavio.
Amasis, zie Eems.
Amberg (stad ten noordwesten van Regensburg) 419, 575, 597, 610.
Amerika (*America*) 13, 15, 151, 160, 187, 242, 301, 343, 386, 528, 557; zie ook West-Indië; Zweden, Nieuw-.
Amico-critica monitio ad Galliae legatos, Monasterium Westphalorum pacis tractandae titulo missos, Frankfort [*1644*] 195.
Ammianus Marcellinus 343.
Amöneburg (kasteel ten oosten van Marburg) 632, 646, 649.
Amsterdam X-XIV, 1, 6, 18, 48, 66, 71, 88, 113, 130, 131, 133, 143, 145, 159, 165, 169, 185, 186, 188, 205, 233, 244, 259, 261, 262, 277, 283, 290, 301, 332, 336, 337, 355, 359, 382, 386, 408, 438, 439, 467, 479, 488, 500, 535, 536, 545, 573, 574, 593, 617, 620*, 625, 638, 639, 651, 666, 667, 669, 670, 672, 673, 674, 687, 706, 707, 710.
Amsterdam (plaats van verzending) 20, 43, 65, 85, 89, 108, 113, 130, 146, 164, 184, 204, 232, 259, 299, 326, 337, 357, 385, 407, 442, 457, 499, 523, 549, 573, 617.
Amsterdam, Nieuwe Kerk 358.
Amsterdam, V.O.C.-kamer 151, 605, 607, 626, 640, 653.
Amyraut, Moïse 479.
Anatolië, kadiasker van, zie Djindji Khodja, Hoessein.
Anckarhielm, Maerten Thijssen XVI, 20, 65*, 69, 71, 80, 84, 85*, 95, 107, 112, 125, 128, 129*, 142, 143, 150, 159, 161, 162, 163, 164, 167, 179, 200, 201, 208, 218, 234, 236, 272, 323, 333, 355, 359, 382, 619, 620, 665.
Andalusië 10, 14.
Andernach (*Antonacum*) (stad ten noorden van Koblenz) 280, 347, 353.
Andersson (*Linderoth*), Per 388, 458, 481, 495, 544, 665.
Andrade Leitão, Francisco de, Portugees gevolmachtigde ter vredesconferentie te Munster 23, 46, 184, 339, 367, 434, 436.
Andreae, Joachim XVII, 20, 22, 29, 30, 41, 44, 50, 62, 64, 70, 85, 90, 125, 146, 160, 163, 170, 181, 260, 264, 274, 537, 553, 602, 626, 642, 654, 670, 671, 674, 688, 692, 701, 702.
Ängelholm (*Engelholmia*) (stad ten noorden van Helsingborg) 85, 108.
Angoulême (*Incolisma*) 660, 663.
Anguien, hertog van, zie Louis II de Bourbon, hertog van Enghien.
Anhalt, zie Saksen.

Anhalt-Dessau, Johann Georg II, vorst van 150.
Anjou, hertog van, zie Philippe, zoon van koning Lodewijk XIII van Frankrijk.
Anklam, zie Greifswald-Anklam.
Anna Catharina Constantia van Polen, echtgenote van Philipp Wilhelm van Palts-Neuburg 512.
Anna van Denemarken, koningin van Engeland 4.
Anna van Oostenrijk, koningin-regentesse van Frankrijk, 9*; passim.
Annaberg (plaats ten noorden van Karlovy Vary) 361, 458.
Ansbach (*Anspach*), markizaat van 422, 685.
Anseaticae civitates, zie Hanzesteden; Bremen, Hamburg en Lübeck.
Anthologia Graeca 134, 135, 463.
Antichrist 79, 579.
Antonio, kardinaal, zie Barberini, Antonio.
Antrim (*Antrym*), graaf, naderhand markies van, zie Macdonnell, Randal.
Antwerpen 38, 151, 232, 274, 300, 311, 514, 519, 619, 687, 691, 696, 700.
Appelboom, Harald VIII, 18*, 19, 20, 41, 42, 43, 62, 63, 65, 71, 80, 81, 82, 83, 88,

91, 105, 106, 108, 125, 127, 142, 161, 163, 164, 182, 184, 201, 202, 203, 208, 227, 230, 232, 256, 257, 259, 273, 275, 277, 297, 299, 321, 323, 354, 355, 357, 359, 381, 384, 385, 402, 404, 405, 426, 440, 442, 452, 455, 457, 472, 495, 498, 499, 520, 521, 523, 530, 545, 546, 547, 549, 558, 570, 571, 573, 589, 615, 616, 617*, 632, 650, 651.
Aquitania, zie Guyenne.
Arabisch 1, 667.
Aragón (*Arragonia*) 79, 80, 120.
Aragón (*Arragonia*), Jaime I, koning van 263.
Aragón (*Arragonia*), Ramiro II 'el Monje', koning van 535.
Aragon, Frederik van, koning van Napels 268.
Arausionensis princeps, zie Frederik Hendrik.
Ardres (plaats op de weg van Calais naar Saint-Omer) 55, 100, 630, 660.
Argentoratum, zie Straatsburg.
Argyll, graaf van, zie Campbell, Archibald.
Århus 232, 235, 273, 276.
Aristophanes XIV, 136.
Aristoteles 169, 300.
Aristoteles (codenaam voor Holland) 689.
Armagh, aartsbisschop van, zie Ussher, James.
Armenië 197.
Arminianen, zie Remonstranten.
Arminius, Jacobus 133.
Armorica (*Aremorica*), zie Bretagne.
Arndi, Johannes, zie Corvinus, Joannes Arnoldi.
Arpajon, Louis d', markies van Séverac 630.
Arques (*Arquia*), kasteel ten oosten van Saint-Omer 60, 103, 119.
Arsenius, zie Aerssen, François van.
Artesië (*Artois*) 193, 194, 197, 234, 263, 300.
Aschaffenburg 52, 61, 78, 99, 140, 220, 269, 314, 422, 450, 507.
Aschersleben (stad ten westen van Bernburg) 42, 53.
Ashly, lord 568.
Asiatica societas, zie Oostindische Compagnie.
Asinius Pollio 58.
Asow (*Asac*) (stad in Zuid-Rusland) 35.
Assenede (plaats ten zuidwesten van Sas van Gent) 22, 44, 67, 87.
Asti (*Asta*) (stad tussen Turijn en Alessandria) 9, 14, 15, 36, 39, 49, 54, 60, 61, 63, 74, 100, 313, 423, 447.
Astrachan 334.
Asturias, prins van, zie Baltasar Carlos.
Atrecht (*Arras*; *Atrebatum*) 263.
Aubéry du Maurier, Benjamin XII, 206, 244, 278, 308.
Aubespine, François de l', markies van Hauterive 689.
Auersperg, Johann Weichard, graaf van, keizerlijk gevolmachtigde ter vredesconferentie te Osnabrück XVIII, 16, 23*, 45, 46, 47, 184.
Augier (*Oger*), René 265, 270, 271.
Augsburg (*Augusta Vindelicorum*) 72, 191, 196, 316, 319, 347, 353, 396, 401.
Augsburgse Confessie 198, 199, 200, 339, 344, 380, 406, 489, 491, 584, 642.
Augustinus, Aurelius 417.
Aumont, Charles, markies van 8.
Aurelianensis dux, zie Gaston-Jean-Baptiste, hertog van Orléans.

Aurelio, frater, zie Boccalini, Clemente.
Aurich 26, 116.
Austrasië (het land tussen Maas en Rijn; Oud-Lotharingen) 569.
Austriacus, Johannes, zie Oostenrijk, Juan José van.
Avaugour, baron van, zie Du Bois, Charles.
Avaugour de Bretagne, Marie d', hertogin van Montbazon 296*, 660, 663.
Avaux, graaf van, zie Mesmes, Claude de.
Avesnes (*Avermum*) 493, 494.
Avignon, legaat te 7, 102, 267, 295, 658, 663.
Avvatios (*Abbatios*), Hierotheos, archimandriet van Kefallinia 634, 653.
Axel 5, 44, 116.
Azow, zie Asow.

B

Bååt, Anna Åkesdochter, echtgenote van rijkskanselier Axel Oxenstierna 37.
Babylon 648.
Bac, le (uitkijkpost in de omgeving van Saint-Omer) 119.
Bacchus 599.
Bacharach (plaats ten zuiden van Koblenz) 12, 25, 48, 49, 51, 52, 59, 63, 100, 101, 118, 123, 125, 132, 153, 247, 266, 270, 274, 280, 296, 341, 493, 518.
Bad Cannstatt (voorstad van Stuttgart) 8, 644, 649, 656.
Bad Kreuznach (*Crucenacum*) (stad ten zuiden van Bingen) 119, 123, 138, 141, 155, 157, 161, 172, 177, 178, 181, 194, 196, 197, 271, 272, 280, 290, 294, 295, 296, 298, 301, 307, 309, 314, 317, 322,

343, 344, 346, 347, 352, 353, 354, 375, 386, 493, 518.
Bad Kreuznach (*Crucenacum*) (plaats van verzending) 281.
Bad Mergentheim (*Mariendal*; *Mergental*) (plaats ten zuiden van Würzburg) XIII, 316, 319, 347, 376, 396, 401, 419, 422, 447, 541, 590, 608, 612, 628, 644, 656, 659*, 662, 684, 690, 693.
Bad Oldesloe (plaats ten noorden van Hamburg) 17.
Bad Wimpfen (plaats ten noordwesten van Heilbronn) 685.
Badajoz 248, 314, 319, 446, 450, 613.
Baden, landdag te 516.
Baden, markgraafschap van 96, 122.
Baden-Durlach, Frederik V(I), markgraaf van 59, 96, 97, 490.
Bagdad 648, 650.
Bahia de todos os Santos (*Allerheiligenbaai*) 123.
Balaguer (*Ballagerus*) (plaats ten noordoosten van Lérida) 73, 74, 78, 81, 99, 100, 105, 222, 267, 271.
Ballman (*Balemans*), Catarina XV, 709.
Baltasar Carlos, prins van Asturias 33, 446*, 450, 514, 519, 567.
Balt(h)icum, zie Oostzee; Sont.
Balton (mogelijk Boston in Lincolnshire) 103.
Bamberg 191, 205, 220, 412, 419, 515, 519, 601.
Bamberg, bisschop van, zie Voit von Salzburg, Melchior Otto.
Bamberg, gevolmachtigde van de bisschop ter vredesconferentie, zie Gobelius (*Göbel*), Cornelius.
Banbury (*Bamberga*) (plaats ten noorden van Oxford) 155, 157, 161, 661, 663.
Bandon (*Bandonbridge*) (Ierland) 566, 568.
Banér, Anna 391.
Banér, Johan Gustavsson 279.
Banér, Per 18*, 43, 64, 164, 202.
Banér, zonen van Per 18, 43, 164, 202.
Bapaume (*Bapalma*) 376, 379, 382.
Baptista, kamerheer 710.
Bar, Guy de 119, 138, 155, 172.
Bar-le-Duc 75.
Barbarije, zie Afrika; Algiers; Tripoli; Tunis.
Barberini, Antonio, kardinaal 5, 6, 7*, 14, 15, 54, 57, 61, 77, 79, 114, 120, 123, 124, 136, 145, 150, 154, 155, 156, 157, 161, 162, 169, 176, 205, 221, 222, 226, 249, 253, 255, 266, 267, 291, 295, 296, 313, 317, 319, 348, 351, 353, 378, 379, 403, 420, 448, 470, 534, 540, 544, 546, 564, 567, 609.
Barberini, Carlo 7*, 14.
Barberini, Francesco, kardinaal 5, 6, 7*, 13, 54, 61, 73, 77, 79, 120, 150, 154, 157, 162, 169, 176, 205, 221, 226, 249, 253, 255, 266, 267, 291, 295, 296, 313, 317, 319, 348, 378, 379, 403, 420, 439, 564.
Barberini, Maffeo, zie Urbanus VIII, paus.
Barberini, Maffeo, prins van Palestrina 7.
Barberini, Taddeo (*Thaddaeus*) 7*, 14, 54, 61, 77, 79, 120, 140, 141, 142, 150, 154, 157, 162, 169, 176, 205, 221, 226, 248, 249, 252, 253, 255, 266, 291, 295, 296, 313, 317, 319, 378, 379, 403, 420.
Barcelona (*Barcino*) 8, 74, 78, 103, 104, 120, 173, 177, 181, 267, 271, 290, 313, 318, 346, 368, 374, 379, 427, 428, 448, 463, 514, 541, 565, 584, 611, 613, 645, 658.
Barclay, Robert 374.

Barillon, Jean-Jacques 608, 612, 629, 633, 653.
Barlaeus, Caspar 133, 159, 284, 332, 371, 477.
Barmstedt (plaats ten oosten van Itzehoe) 595.
Barnstaple (stad ten noordwesten van Exeter) 76, 80.
Barroero, kamerheer 421, 469.
Barros, João de 152.
Barton, Jean, burggraaf van Montbas XIV, 89, 600, 686.
Basarab, Matei, vorst van Walachije 192, 197.
Basing (*Bassina*) (kasteel nabij Basingstoke) 36, 39, 174, 178, 182, 224, 226, 250, 253, 293, 350, 353.
Basingstoke (plaats op de weg van Southampton naar Reading) 36, 95, 100, 104, 154, 174.
Bassompierre, François, baron van 51, 77, 96.
Bastilia, zie Parijs, Bastille.
Batavia (*Jakarta*) 109.
Baudissin, Wolf Heinrich von 235*, 333.
Bauer, Frederick von 209, 235, 324, 435, 453, 473, 481, 499, 503, 522, 527, 547, 552.
Baumberger (*Bambergius*), Caspar 60, 61.
Bavarus, zie Maximiliaan I, hertog-keurvorst van Beieren.
Bazel (*Basle*) 82, 137.
Beachley aan de Wye (plaats ten zuiden van Monmouth) 154.

Beaufort, hertog van, zie Vendôme, François de.
Beaumont, mr. Simon van 186.
Beaupuis (*Beaupuy*), heer van, zie Le Dangereux, François.
Beauregard, heer van 115.
Beck, Johan van, militair gouverneur van Luxemburg 10, 34, 35, 36, 38, 39, 52, 74, 101, 104, 118, 123, 138, 141, 153, 174, 221, 226, 227, 396, 401, 609, 612, 647, 649.
Behm (*Behmer*), Daniel 522, 570.
Behm, Michael 579.
Behmen, zie Bohemen.
Beieren (*Bavaria*) 58, 61, 92, 241, 268, 319, 352, 366, 396, 401, 418, 447, 449, 450, 610, 612, 632, 656, 662, 663.
Beieren (*Bavaria*), leger, zie de bevelhebbers van het Zwabisch-Beierse leger François de Mercy en Johan van Werth.
Beieren (*Bavaria*), gevolmachtigden van de hertog ter vredesconferentie, zie Haslang, Georg Christoph, vrijheer van; Krebs, dr. Johann Adolf.
Beieren en Frankrijk 47, 74, 78, 80, 99, 119, 122, 123, 168, 177, 178, 191, 221, 225, 227, 268, 271, 272, 347, 352, 375, 379, 396, 401, 418, 419, 420, 429, 465, 468, 490, 495, 501, 536, 544, 563, 567, 584, 587, 628, 659, 662.
Beieren, hertog van, zie Lodewijk II; Lodewijk IV; Maximiliaan I; Rudolf.
Beieren, Ferdinand van, keurvorst-aartsbisschop van Keulen, bisschop van Luik 47, 52, 74, 99, 160, 349, 362*, 396, 557, 570, 584, 587, 652, 663.
Beke, Albert 345, 394, 415, 418, 428, 464, 512.
Belgium, zie Nederland (Republiek); Zuidelijke Nederlanden.
Bellaius, zie Camus, Jean-Pierre, bisschop van Belley.
Bellarmino, Roberto, kardinaal 336.
Bellezia, Gian Francesco, gevolmachtigde van de hertogin-regentesse van Savoye ter vredesconferentie 291, 390, 423, 438, 447, 591, 601.
Belt, Grote en Kleine XVI, XVIII, 107, 129, 208, 218, 234, 236, 257, 323, 636, 665, 692, 694, 703.
Belvoir Castle (*Belveria*) (versterkt huis ten westen van Grantham) 174, 178, 182.
Benfeld (Zweedse enclave in de Elzas) 195, 363, 657, 663.
Bensheim (plaats aan de Bergstrasse, ten zuiden van Darmstadt) 246, 251, 253, 255, 266, 271, 294, 296, 316, 347.
Bentivoglio, Annibale 609, 612.
Bentivoglio, Guido, kardinaal 609.
Berenburg, zie Bernburg.
Berg, hertogdom 492.
Bergaigne, Joseph de, aartsbisschop van Kamerijk, Spaans gevolmachtigde ter vredesconferentie te Munster 431, 470, 482, 483, 491, 526.
Bergen op Zoom 675.
Bergenfeldt, zie Bladt (*Blat Bergenfeldt*), Andreas Petri.
Bergius, Johannes 579.
Bergstrasse (*Via Montana*) (weg van Heidelberg naar Darmstadt) 52, 118, 138, 173, 191, 246, 251, 255, 266, 271, 280, 294, 296, 316, 347.
Bergues (*Sint-Winoksbergen*) 10, 75, 78, 271.
Beringhen, Henri de 29.
Berlijn 276, 596.
Berlize, Nicolas Faure, heer van 152.

Bernburg (*Berenburg*) aan de Saale XVI, 26, 42, 53, 62, 63, 69, 80, 83, 92, 112, 130, 132, 138, 147, 159, 162, 168, 179, 183, 203, 275, 279, 376, 455.
Bernkastel-Kues 347, 353.
Berry, le (streek tussen de Loire en de Creuse) 9, 33, 51, 73.
Bertius, Petrus 133.
Besselsleigh (plaats ten noordwesten van Abingdon) 374.
Béthune, Maximilien de, hertog van Sully 199.
Betzelena, zie Böckelheim.
Beuningen, Coenraed van XIV.
Beverwijck, Johan van 666.
Bèze (*Beza*), Théodore de 429, 465, 536, 557, 638.
Béziers 9, 55, 429.
Bichi (*Biquius*), Alessandro, kardinaal, bisschop van Carpentras 33, 48, 79*, 80, 295, 348, 609.
Bichi, Antonio, nuntius te Brussel 314, 471.
Bicker, dr. Andries XVII, 13, 41, 64, 84, 85, 125, 160, 254, 260, 264, 274, 305, 324, 355, 360, 384, 385, 392, 402, 403, 406, 408, 415, 417, 427, 428, 453, 456, 465, 503, 504, 511, 620, 626, 642, 669, 670, 682, 694, 700, 704, 709.
Bidosene, zie Ridosene (*Riccaldone*), graaf van.

Bielke (*Bjelke*), Henrik 434.
Bielke, Ture 254, 324, 360, 363, 385, 405, 427, 443, 453, 456, 496, 553, 676, 678, 679, 682, 692, 693, 701, 702.
Bignon, Jérôme (*Hieronymus*) 246, 684.
Bilderbeeck, Hendrik van 362, 428, 635.
Bille (*Bilde*), Anders 84*, 182, 209, 235, 409, 435, 453, 459, 473, 481.
Bingen (*Binga*) (stad ten westen van Mainz) 8, 12, 25, 48, 49, 51, 52, 59, 60, 63, 73, 74, 76, 78, 79, 80, 97, 100, 101, 104, 118, 122, 153, 172, 177, 181, 266, 271, 280, 307, 341, 375, 493, 518, 648.
Biörenklou, Mattias Mylonius 16, 23, 47, 92, 147, 183, 210, 212, 237, 277, 282, 338, 364, 365, 385, 388, 389, 425, 441, 531.
Biscia, Lelio, kardinaal 439.
Bladt, Andreas Petri 405, 453.
Blaeu (*Blavius*), dr. Joan, drukker-uitgever te Amsterdam X, XI, XII, 1, 21, 25, 49, 86, 113, 114, 130, 131, 134, 145, 149, 165, 169, 184, 185, 187, 188, 205, 216, 242, 243, 259, 260, 264, 277, 278, 286, 287, 303, 304, 307, 332, 337, 359, 369, 370, 371, 386, 407, 416, 429, 438, 460, 461, 477, 479, 485, 509, 510, 530, 550, 558, 580, 592, 599, 618, 624, 639, 666, 667.
Blamberg, abdij van, zie Blendecques.
Blandford (plaats ten noordoosten van Dorchester) 120.
Blauw, Willem Wiggersz. 289.
Blekinge (Götaland) 65, 68, 84, 201, 356, 361, 391, 466, 678, 679, 689, 693.
Blendecques (*Blamberg*; *Blandecques*) (cisterciënzer abdij in de omgeving van Saint-Omer) 11, 14, 29, 33, 38, 55, 119.
Blois (*Blesae*) 9, 14, 32.
Blomme (*Blomius*), zie Blumme, Peter.
Blondel, David 536, 557, 574, 599, 639, 666, 667.
Blondel, David, *Apologia pro sententia Hieronymi de episcopis et presbyteris, Amsterdam 1646* 599, 639, 667.
Blondel, David, *De formulae Regnante Christo in veterum monumentis usu, Amsterdam 1646* 639.
Blumenthal, Joachim Friedrich, vrijheer van 410.
Blumme (*Blomme*), Peter XVI, 85, 107, 128, 142, 143, 163, 273, 302, 335.
Boccalini, Clemente (*frater Aurelio*) 520.
Boccalini, Traiano 520.
Böckelheim (*Betzelena*) (burcht in de omgeving van Bad Kreuznach) 196.
Boeda (*Buda*; *Ofen*), zie Hongarije.
Boeda (*Buda*; *Ofen*), pasja van, zie Mousa; Osman-Pascha.
Boetius, zie Boyer (*Boerius*), Nicolas.
Boetzelaer, Rutger van den, heer van Toutenburg en Batinge 408.
Boey, mr. Cornelis 407*, 478, 508, 549.
Böger, dr. Johann Heinrich, syndicus van Osnabrück 92, 212, 236, 237.
Bohemen (*Behmen*) XVI, 41, 70, 279, 347, 348, 352, 353, 357, 361, 375, 376, 381, 388, 396, 399, 409, 413, 417, 419, 435, 441, 447, 450, 455, 458, 473, 480, 481, 495, 498, 503, 506, 507, 516, 517, 520, 541, 545, 546, 547, 562, 563, 572, 577, 579, 586, 591, 595, 610, 615, 616, 628, 637, 646, 647, 665.
Bohemen (*Behmen*), koning van, zie Ferdinand III; Frederik V van de Palts.
Bohemen (*Behmen*), koningin van, zie Stuart, Elisabeth.
Bohuslän (Deens-Noors gebied nabij Göteborg, aan de Göta älv) 65, 69, 84, 85, 97, 105, 108, 678, 689.
Boisgrollier, heer van, zie Cumont, Abimélec de.

Boizenburg (plaats ten oosten van Lauenburg aan de Elbe) 456, 459, 473, 481.
Bologna (*Bononia*) 2, 49, 73, 149.
Bonde, Carl 405, 522.
Bonde, Gustav 405, 522, 570.
Bonneau, monsieur 331, 556.
Bononia, zie Bologna; Boulogne (*Boulonnois*).
Boonen, Jacobus, aartsbisschop van Mechelen 494.
Bordeaux 223, 228, 644, 653.
Boreel, Pieter 109, 110.
Boreel, Willem 31, 44, 121, 233, 260, 262, 265, 288, 289, 295, 488, 565, 568, 585, 588, 607, 654, 672.
Borken (plaats ten westen van Munster) 507.
Bornholn, eiland 51, 63, 65, 69, 80, 85, 92, 107, 112, 679.
Borsholm (*Bordesholm*) (plaats ten zuiden van Kiel) 575.
Borssele van der Hooge, Joos van 1, 286.
Borstius, Jacobus 666.
Borussia, zie Pruisen.
Bosch, Jeronimo de X, 134, 185, 371, 460, 592, 640.
Bossius (*Bossi*; *Bosso*), Aegidio 425.
Bossost (*Bossots*), Roger de, graaf van Espenan 10.
Botelho de Moraes, dr. Rodrigo, Portugees gevolmachtigde ter vredesconferentie te Osnabrück XVIII, 46, 184, 303, 338,

364, 367, 384, 385, 388, 412, 424, 425, 427, 430, 432, 433, 434, 436, 440, 441, 457, 473, 477, 482, 484, 494, 522, 525.
Botlei (*Botker*), kolonel, zie Potley, Christopher.
Botsack, Johannes 200, 299, 579.
Bouillon, hertog van, zie Tour d'Auvergne, Henri de La.
Boulliau (*Bullialdus*), Ismael, zie Gronovius, Johannes Fredericus, *Ad T. Livii Patavini libros superstites notae; accessit Ismaelis Bullialdi epistola de solis defectu, Leiden 1645*.
Boulonnois (*Boulogne*) 156, 157, 161, 221.
Bourbon, Anne-Geneviève de, hertogin van Longueville 9*, 247, 448, 474, 490, 524, 604, 605, 622.
Bourbon, Antoine de, koning van Navarra 264, 317.
Bourbon, César de, hertog van Vendôme 225, 226*, 227, 247, 293, 295, 397, 629.
Bourbon, Elisabeth de, zie Isabella, koningin van Spanje.
Bourbon, Henri II de, prins van Condé XX, 3, 9, 14, 15, 33, 37, 39, 51, 58, 61, 73, 78, 96, 97, 122, 124, 141, 192, 196, 198, 242, 247, 249, 252, 255, 263, 264*, 330, 331, 350, 353, 377, 378, 379, 380, 397, 400, 493, 495, 513, 622, 633, 644, 660, 663.
Bourbon, Louis II de, hertog van Enghien XV, 2, 3, 8*, 10, 11, 12, 14, 15, 25, 33, 34, 37, 39, 44, 49, 51, 52, 53, 54, 59, 60, 61, 73, 74, 78, 82, 87, 94, 96, 97, 98, 101, 104, 114, 115, 118, 122, 124, 125, 126, 141, 153, 249, 252, 253, 261, 262, 264, 274, 290, 315, 321, 331, 353, 378, 379, 380, 398, 420, 453, 495, 587, 609, 622, 626, 633, 640, 644, 647, 651, 652, 656, 659, 660, 662, 663, 685, 687, 690, 691, 696.
Bourbon, Marie de, echtgenote van Gaston-Jean-Baptiste, hertog van Orléans 241, 377.
Bourbon, Marie de, weduwe van Léonor d'Orleáns 249.
Bourbon, Marie de, gravin van Soissons, prinses van Carignano 222*, 397, 429.
Bourbon-Condé, huis van, zie Bourbon, Henri II de, prins van Condé; Montmorency, Charlotte-Marguerite de, prinses van Condé.
Bourbon-Lancy (kuuroord ten oosten van Moulins) 9, 33, 629, 633, 644, 649.
Bourbonnais 9, 33, 51, 73.
Bourbourg 10, 691, 692, 697, 700.
Bourg-la-Reine (voorstad van Parijs) 120.
Bourges 9.
Bourgondië, graafschap, zie Franche-Comté.
Bourgondië, hertogdom 9, 14, 29, 33, 37, 51, 73, 190, 192, 196, 197, 247, 252, 255, 256, 350, 353, 379, 397, 492, 633, 644, 660, 663.
Bourgondië, gouverneur van, zie Bourbon, Henri II de, prins van Condé.
Bourgondische huis 443.
Bouteville, mevrouw van, zie Vienne, Elisabeth-Angélique de, weduwe van François de Montmorency-Bout(t)eville.
Boyer (*Boerius*; *Bohier*), Nicolas 509.
Brabant 193, 194, 197, 234, 515, 660, 692.
Braccamonte y Guzmán, Gaspar de, graaf van Peñaranda, Spaans gevolmachtigde ter vredesconferentie te Munster 431, 470, 482, 483, 490, 491, 526, 659*, 663.
Brachet de La Milletière, Théophile 315, 397, 400, 403, 420, 625.
Bragança, hertogdom van 49, 55, 61.

Bragança, hertog van, zie Jan (*João*) IV van Portugal; Teodosio, prins van Portugal.
Brahe, Jørgen 492.
Brahe, Per 83, 84, 89, 324, 355, 359, 404, 556.
Brahe, Tycho 81, 310.
Brand, Catharina 186.
Brandenburg, keurvorst van, zie Friedrich Wilhelm; Georg Wilhelm.
Brandenburg, gezanten van de keurvorst, zie Cuyla, Gerhard Zephyrin de; Hoverbeck, Johann van; Löben, Johann Friedrich von; Schlezer, Adolf Friedrich; Schulenburg, Werner von der; Wesenbeck, Matthaeus; Wicquefort, Abraham de.
Brandenburg, gevolmachtigden van de keurvorst ter vredesconferentie, zie Fritze, dr. Peter; Löben, Johann Friedrich von; Sayn-Wittgenstein-Hohenstein, Johann VIII, graaf von.
Brandenburg en Zweden, zie Zweden en Brandenburg.
Brandenburg, Hedwig Sophie van 596.
Brandenburg, Maria Eleonora van, koningin van Zweden 236.
Brandenburg-Ansbach (*Anspach*), Albrecht, markgraaf van 72, 440, 469, 475, 601.
Brandenburg-Ansbach (*Anspach*), gevolmachtigde van de markgraaf ter vredesconferentie, zie Müller, dr. Johann.

Brandenburg-Kulmbach, Christiaan, markgraaf van 72, 440*, 469, 475, 601.
Brandenburg-Kulmbach, Christiaan, gevolmachtigde van de markgraaf ter vredesconferentie, zie Müller, dr. Johann.
Brasser, Govert XII, 205, 244, 278, 308, 392, 407, 408, 487, 634, 653.
Brasser, Joost 6, 244, 408.
Brasser, Theodore 205, 278, 634, 653.
Brasset, Henri (of Jean) 94, 116, 171, 185, 216, 219, 555.
Bratislava 251, 628, 646, 650.
Braunius, zie Browne.
Braunschweig (*Brunswijk*) 69, 151, 170, 218, 425.
Braunschweig-Lüneburg, hertogen van 240, 285, 366, 367, 455, 458, 472.
Braunschweig-Lüneburg, gevolmachtigde van de hertogen ter vredesconferentie, zie Lampadius, dr. Jacob.
Brazilië 49, 55, 58, 87, 104, 121, 123, 151, 171, 189, 538, 596.
Brazilië, gouverneur van, zie Nassau-Siegen, Johan Maurits, graaf van.
Breda 582, 655, 675.
Bredenburg, zie Breitenburg.
Brederode, Johan Wolfert van 689, 692.
Bregenz (*Brigantia*) 630.
Brégy (*Brugy*), graaf van, zie Flécelles, Nicolas de.
Breisach (*Brisacum*) 52, 60, 474, 493, 515, 518, 544, 657.
Breisgau 59, 96.
Breitenbeld (burcht bij Linnich, ten noordwesten van Gulik) 596.
Breitenburg (*Breitenberg*) (plaats ten oosten van Itzehoe) 17, 18, 19, 69, 112, 361.
Breitenfeld (slagveld ten noorden van Leipzig) 572.
Breme (*Bremo*) (vestingplaats aan de Po, ten zuidwesten van Mortara) 9, 194, 375, 376, 378.
Bremen 4, 30, 50, 111, 116, 136, 150, 151, 170, 172, 218, 305, 311, 324, 345, 355, 367, 388, 393, 394, 415, 417, 418, 425, 428, 464, 466, 472, 477, 488, 512, 525, 703.
Bremen, gezanten, zie Beke, Albert; Herdesianus, Bethmannus; Koch, dr. Gerhard; Line(n), Liborius von.
Bremen, aartsbisdom 17, 163, 403, 409, 426, 433, 441, 453, 459, 481, 495, 498, 503, 506, 522, 527, 546, 551, 552, 569, 576, 582, 589, 595, 602, 610, 617, 621, 636, 665.
Bremen, administrator van het aartsbisdom, zie Frederik (III), prins van Denemarken.
Bremervörde (plaats ten zuidwesten van Stade) 547, 552, 576, 595.
Brereton (*Brevertonus*), sir William 10, 35, 76, 100, 120, 517, 519, 564, 586, 611, 613, 631, 647, 648, 650.
Breslau (*Wrocław*) 388.
Brest 9.
Brest-Litovsk 199.
Bretagne (*Britannia Armorica*) 247, 248, 252, 255, 256, 263, 377, 379, 380, 399, 402, 451, 494, 496, 585, 588.
Bretel, Nicolas, heer van Grémonville 219*, 248, 350, 517, 518, 520, 564, 567, 584, 629, 651, 652, 658, 662.
Bretten (plaats op de weg van Spiers naar Pforzheim) 628, 644, 649.
Brevelton, zie Brereton.
Brezé, markies-hertog van, zie Maillé, Jean-Armand de.

Brienne (*Bryennius*), graaf van, zie Loménie, Henri-Auguste de.
Brin, zie Brno.
Brissassye (*Brisassière*), 'Monsieur de' 687.
Bristol 10, 100, 104, 150, 154, 157, 160, 162, 174, 399, 401, 446, 611, 613, 647.
Britannia Armorica, zie Bretagne.
Brix (*Brüx*), zie Most.
Brno (*Brin*) 542, 563, 616, 628, 646, 650.
Brodeau (*Brodaeus*), Jean 134, 186, 187.
Brömse, Theodorus 672.
Brömsebro, voorbereidingen tot de vrede van (23 augustus 1645) XVI, XVII, XVIII, 13, 15, 17, 18, 27, 29, 41, 44, 83, 90, 114, 125, 145, 146, 147, 170, 181, 203, 218, 227, 232, 254, 263, 264, 265, 288, 299, 302, 311, 321, 324, 335, 345, 354, 356, 358, 360, 362, 363, 364, 381, 385, 391, 394, 403, 405, 409, 415, 418, 427, 428, 436, 443, 453, 456, 464, 466, 488, 496, 512, 526, 534, 537, 551, 553*, 577, 602, 604, 606, 619, 621, 626, 636, 654, 659, 664, 670, 673, 674, 676, 678, 679, 681, 688, 689, 692-695, 701, 702, 703.
Brömsebro, Deense delegatie te, zie Se(e)feld, Jørgen; Sehested, Christen Thomesen; Ulfeldt, Corfits; Urne, Christoffer.
Brömsebro, delegatie van de Hanzesteden te, zie Beke, Albert; Frese, Hieronymus; Johann Marquart.
Brömsebro, Staatse delegatie te, zie Andreae, Joachim; Schaep, dr. Gerard; Sonck, Albert; Witt, Jacob de.

Brömsebro, Zweedse delegatie te, zie Bielke, Ture; Oxenstierna, Axel; Skytte, Johan; Soop, Matthias; Sparre, Ture.
Brömsebro, vredesbemiddelaar te, zie Coignet, Gaspard, heer van La Thuillery.
Brömser von Rüdesheim, Heinrich, gevolmachtigde van de keurvorst-aartsbisschop van Mainz ter vredesconferentie 378, 475, 502, 505, 525, 531, 628, 664.
Brouai, graaf van, zie Spinola, Alberto Gaston, graaf van Bruay.
Brouwer, Hendrik 219.
Browne, Richard, 'sergeant-major' 100, 156, 268, 373, 422.
Bruay (*Brouai*), graaf van, zie Spinola, Alberto Gaston.
Bruchsal (plaats ten noordoosten van Karlsruhe) 398, 401, 419.
Brugge 232, 274, 300, 311, 619, 691, 700.
Brulon, Anne, graaf van 603, 651.
Brun, Antoine, Spaans gevolmachtigde ter vredesconferentie te Munster 23, 45, 148, 168, 171, 204, 210, 211, 239, 258, 298, 322, 383, 384, 390, 417, 431, 437, 476, 482, 483, 526, 602.
Brune, Johan de 115.
Brunswijk, zie Braunschweig.
Brussel (*Bruxella*) 11, 15, 38, 193, 197, 314, 319, 471, 492, 659, 660, 661.
Bruyningh, Jacob 707.
Bruynings, Aelbrecht 289.
Bryennius, zie Loménie, Henri-Auguste de.
Buchanan, David 598, 639.
Bucquoy, graaf van, zie Longueval, Cbarles-Albert de.
Budweis, zie České Budějovice.
Burch, Jacob van der, secretaris van de Staatse delegatie ter vredesconferentie 634.
Burckhardt, dr. Andreas, gevolmachtigde van de Zwabische Kreits ter vredesconferentie 531, 601.
Burgsdorff, Hans Christoff von 459.
Burgundia, zie Bourgondië.
Burrweiler (landgoed ten noordwesten van Landau) 341, 637.
Butler, James, graaf van Ormond 421, 566, 587, 588, 631.
Buttein, zie Potley, Christopher.
Buxtehude 459, 481, 498, 503, 547, 551, 570.
Bijbel XIV, 3, 79, 97, 198, 336, 340, 486, 524, 529, 558, 559, 592, 597, 598, 600, 666, 698, 699.
Bye van Albrantswaard, Abraham de 67, 94.
Bijlmermeer 673.

C

Caballero (*Cavallerus*), don Diego 399, 645, 649, 658.
Cabrera, Juan Alfonso Enríquez de, almirante de Castilla, hertog van Medina de Ríoseco 101, 139, 141, 350, 448, 451, 493, 543, 544, 545, 568, 583, 609.
Cádiz (*Gades*) 516, 518.
Caen (*Cadomum*) 1, 57, 58, 113.
Caesaraugusta, zie Zaragoza.

Caesellius Bassus 401.
Caffa, zie Feodosia.
Caïro (*Alcair*) 35, 38.
Calabrië 194, 197, 449, 452, 544, 568, 583, 588, 632, 658, 659.
Calais (*Caletum*) 1, 100, 113, 374, 451, 635.
Calixt van Helmstedt, Georg 579.
Calizzano (vesting aan de Bormida di Millésimo) 103, 226, 398, 401.
Callenberg, Kurt Reinicke von 481.
Calmaria, zie Kalmar.
Calow, Abraham von 200, 579.
Calvinisten (*Gereformeerden*; *Protestanten*) XI, 111, 136, 148, 174, 177, 178, 181, 198, 200, 266, 284, 305, 306, 309, 315, 317, 318, 319, 320, 333, 339, 344, 358, 372, 380, 385, 391, 397, 400, 402, 403, 414, 420, 429, 436, 438, 462, 465, 472, 479, 489, 491, 510, 524, 536, 550, 559, 566, 574, 578, 579, 583, 584, 586, 587, 588, 592, 597, 610, 612, 625, 631, 634, 638, 653, 666, 683.
Calvijn, Johannes 559, 597, 625.
Camarasa aan de Segre (plaats ten noorden van Balaguer) 685, 690.
Cambrai, zie Kamerijk.
Cambron (*Combronum*), fort in de omgeving van Saint-Omer 48, 49, 55, 60.
Camerarius, Joachim, gevolmachtigde van prins Karl Ludwig van de Palts ter vredesconferentie 341*, 637.
Camerarius, Ludwig 341*, 637.
Camillus, zie Pamfili, Camillo, kardinaal.
Campbell, Archibald, graaf van Argyll 35*, 100, 224, 399, 471, 516, 543, 661.
Campe, Jacob 682, 693, 700.
Campe, Petronella, weduwe van Maurits Huygens 149, 682.
Camus, Jean-Pierre, bisschop van Belley 283, 284.
Canazilhes, Henri de 596.

Candyen (*Candia*), zie Kreta.
Cannstadt, zie Bad Cannstatt.
Cantecroix, prinses van, zie Cusance, Béatrice de.
Cantelmo, Andrea 7, 33, 55, 74, 100, 155, 222*, 223, 267, 271, 293, 313, 448, 451, 514, 519.
Canterbury, aartsbisdom 491, 492.
Canterbury, aartsbisschop van, zie Abbot, George; Laud, William.
Cap d'Agde (*Agatha*) (haven ten oosten van Béziers) 611, 613.
Capelle (*Capellen*), Alexander van der 290.
Capo Passero (zuidpunt van Sicilië) 312.
Caprarola (plaats ten zuiden van Viterbo) 140, 154.
Caracciolo, Carlo Andrea, markies van Torrecuso 248, 252, 255, 314, 351, 375, 446, 450, 493.
Carafa (*Caraffa*), Pier Aloisio, kardinaal 586.
Cárcare (vesting aan de Bormida di Pallare) 103, 226, 375, 378, 398, 401.
Carcassonne 9, 55.
Cardigan, kasteel (Wales) 422.
Carignano, prins van, zie Savoye, Tommaso Francesco van; prinses van, zie Bourbon, Marie de.
Carletti, Francesco 509.
Carlisle 155, 156, 157, 161, 174, 178, 182, 207, 269, 271, 293, 310.
Carmagnola (plaats ten zuiden van Turijn) 423, 447, 453.
Carolus dux, zie Lotharingen, Karel IV, hertog van.
Caron, François 233.
Carpentras 79.
Carrickfergus (Ierland) 374.
Carthago 401.
Casale Monferrato (vestingstad ten noorden van Alessandria) 54, 221, 226, 227, 267, 271, 492, 564, 567.
Casaletto (tegenw. villa Doria-Pamphili te Rome) 493, 518.
Casati, Carlo Emanuele 516.
Casati, Francesco, graaf van Borgo-Lavizzaro 350.
Casembroot, Johan 668.
Casimir, prins, zie Jan II Kazimiersz.
Cassander, Georgius 208.
Cassel, zie Hessen-Kassel; Kassel.
Cassel (*Mont-Cassel*) 11, 33, 34, 55, 60, 67, 75, 87, 172, 271.
Cassius, Christian 671, 672.
Castalaunum, zie Kastellaun.
Castel Rodrigo (*Castellirodericus*), markies van, zie Moura y Corte Real, Manuel de.
Castilionaeus, mareschallus, zie Coligny, Gaspard III de, markies van Châtillon.
Castilië, koning van, zie Philips IV, koning van Spanje.
Castilla, almirante de, zie Cabrera, Juan Alfonso Enríques de.
Castilla, condestable de, zie Velasco, Bernardino Fernández de.
Castro, hertogdom van 77, 79, 120, 154, 169, 176, 291, 313, 348, 420.
Catalonië 3, 7, 8, 14, 15, 29, 33, 36, 37, 38, 39, 41, 44, 48, 49, 54, 55, 56, 58, 60, 61, 63, 73, 74, 78, 80, 81, 99, 103, 104, 105, 120, 123, 124, 126, 138, 141, 142, 143, 152, 155, 157, 161, 162, 169, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 188, 190, 192, 196, 202, 217, 222, 226, 227, 228, 234, 242, 248, 252, 253, 261, 263, 264, 267, 271, 272, 274, 283, 290, 293, 294, 296, 306, 309,

313, 317, 318, 320, 344, 346, 348, 350, 353, 354, 358, 365, 368, 374, 376, 398, 399, 401, 402, 403, 423, 427, 428, 434, 436, 447, 448, 450, 451, 463, 467, 468, 470, 486, 490, 492, 507, 510, 513, 514, 517, 519, 520, 524, 541, 564, 565, 568, 569, 571, 583, 584, 588, 609, 611, 613, 622, 623, 629, 630, 632, 645, 648, 649, 651, 658, 662, 663, 683, 685, 687, 690.
Catalonië, Frans onderkoning van, zie La Mothe-Houdancourt, Philippe, graaf van; Lorraine, Henri de, graaf van Harcourt; Mazarin, Michel; Schomberg, Charles de, hertog van Halluin.
Catalonië, gedeputeerden in Parijs, zie Pujolar, Isidoro; Sala, Gaspar.
Catalonië, gevolmachtigde ter vredesconferentie, zie Fontanella, dr. José.
Cateau-Cambrésis, vrede van (1559) 171, 258, 298.
Catharina de' Medici, koningin-regentesse van Frankrijk 318.
Cats, Elisabeth 668.
Cats, Jacob 5, 28, 31, 290*, 511, 549, 580, 617, 635, 636, 668, 669, 672.
Caussin, Nicolas 397.
Cecchini, Domenico, kardinaal 192, 206, 244, 248, 586.
Cecilia Renata van Oostenrijk, koningin van Polen 381, 382, 568.
Cella, zie Zell.
Cenci, Tiberio, kardinaal 586.

Céngio (*Centio*) (plaats ten noorden van Finale Ligure) 375, 378.
Cerisantes, dominus de, zie Duncan de Cerisantes, Marc.
Cervera (*Serviere*) (plaats ten oosten van Lérida) 54, 60, 61, 73, 74, 78, 81, 100, 155, 267, 271, 645, 658.
České Budějovice (*Budweis*) 419, 575, 628.
Cestria, zie Chester.
Ceylon (*Sri Lanka*) XIV, 109, 110, 137, 152, 155, 157, 160, 161, 165, 219, 233, 262, 301, 311, 343, 386, 512, 618, 640, 642.
Chabod (*Chabo*), Claudio Gerolamo, markies van Saint-Mauris (*S. Maurizio*), gevolmachtigde van de hertogin-regentesse van Savoye ter vredesconferentie 291, 390, 423, 438, 447, 591, 601.
Chabreus, zie Hambraeus, Jonas.
Chabrol, Jean 315.
Chaillot (*Chaliot*) (voorstad van Parijs) 51, 77, 79, 96.
Chalcedon, concilie van 198.
Challoner, Phoebe 208.
Cham (stad ten noordoosten van Regensburg) 399, 628.
Chambord, vrede van (1552) 286.
Champagne 173, 290, 379, 453, 622, 626, 644, 685.
Chania (*Suda*) (stad op het eiland Kreta) 631, 659.
Chantilly (koninklijke residentie ten westen van Senlis) 328.
Chanut, Pierre-Hector 681.
Chard (plaats ten westen van Crewkerne (*Crookhorne*)) 445, 446, 451.
Charenton (*Carentonum*) (voorstad van Parijs), kerk en synode van 79, 178, 315, 319, 397, 400, 402, 403, 420, 536, 557, 574, 625.
Charleville-Mézières 60.
Chastillon (*Châtillon*), markies van, zie Coligny, Gaspard III de.
Château-Gontier (stad ten noorden van Angers) 608.
Châtillon-sur-Seine (stad ten oosten van Auxerre) 190.
Chaumontius, zie Mitte de Chevrière-Miolans, Melchior, markies van Saint-Chamond (*Chaumond*).
Chedingen, zie Land Kehdingen.
Chemnitz 458.
Cherasco, vrede van (1631) 54.
Cherburna, zie Sherborne.
Cherbury, lord Herbert van, zie Herbert, Edward.
Cheshire 10, 35, 104, 611, 631, 647.
Chester (*Westcestria*) 100, 292, 295, 471, 517, 519.
Chevreuse, hertogin van, zie Rohan, Marie de.
Chigi, Fabio (naderhand paus Alexander VII), pauselijk legaat ter vredesconferentie, bemiddelaar te Munster 16, 23, 24*, 45, 127, 166, 168, 191, 204, 210, 217, 218, 228, 229, 237, 239, 240, 255, 322, 373, 383, 390, 410, 412, 431, 437, 440, 459, 473, 475, 476, 483, 494, 496, 497, 502, 505, 523, 526, 530, 532, 534, 537, 539, 548, 554, 555, 571, 586, 590, 595, 601, 614, 623, 641.
Chili 219.
China (*Sina*) 301, 343, 386, 528, 557.
Chirk (plaats ten noorden van Oswestry) 445, 451.
Choiseul, César de, graaf van Du Plessis-Praslin 102, 154, 157, 248, 255, 291, 350, 353, 423, 447, 468, 492, 507, 514, 609, 611, 622, 629, 630, 645, 648, 651, 658.

Cholmley, sir Hugh 156*, 564, 631, 661.
Chomberg, zie Schomberg, Charles de, hertog van Halluin.
Chomutov (*Komotau*) (stad ten noordwesten van Praag) 409, 413, 419, 435, 441, 447, 455, 458, 473, 480, 498.
Christchurch (plaats ten zuidwesten van Southampton) 445, 451.
Christiaan IV, koning van Denemarken XVI, XVII, XVIII, 2, 4, 13, 16, 20, 29, 30, 41, 42, 43, 48, 50, 62, 68, 70, 73, 81, 83, 84, 90, 93, 95, 97, 102, 103, 105, 107, 108, 125, 128, 139, 141, 142, 146, 150, 159, 161, 163, 167, 170, 179, 181, 182, 183, 201, 202, 203, 208, 209, 213, 218, 227, 231, 235, 236, 254, 257, 279, 288, 289, 299, 302, 305, 310, 318, 319, 321, 324, 325, 331, 334, 335, 345, 354, 357, 360, 361, 366, 381, 382, 405, 406, 426, 435, 436, 442, 443, 449, 456, 459, 466, 467, 499, 503, 509, 512, 522, 534, 537, 538, 552, 560, 561, 573, 578, 582, 602, 606, 616, 621, 641, 642, 654, 673, 674, 678, 679, 689, 691, 692, 694, 701, 702.
Christiaan (V), kroonprins van Denemarken 22, 42*, 50, 62, 68, 70, 83, 129, 163, 201, 203*, 209, 231, 235, 254, 305.
Christiania, zie Oslo.
Christianopolis, zie Kristianopel.
Christianspries (tegenw. Friedrichsort) (Sleeswijk-Holstein) 65, 126, 128, 146, 163, 181, 183, 459.

Christina, koningin van Zweden VII-IX, XV-XX, XXIII, 4, 13, 18, 28, 30, 36, 37*, 40, 41, 46, 64, 65, 70, 83, 85, 89, 90, 92, 97, 102, 113, 114, 125, 129, 144, 167, 168, 173, 177, 178, 182, 187, 214, 241, 254, 261, 270, 282, 296, 306, 310, 312, 318, 321, 323, 324, 326-331*, 340*, 341, 351, 355, 356, 357, 359, 360, 362, 363, 368, 373, 377, 381, 382, 385, 387, 393, 394, 402, 403, 404-405*, 406, 408, 414, 415, 423, 427, 436, 442, 452, 453, 456, 461, 464*, 467, 496, 497, 500, 503, 507, 512, 521, 526, 527, 533, 548, 553, 556*, 557, 560, 561, 562, 570, 580, 582, 589, 593, 594, 603, 604, 606, 614, 617, 618, 619, 620, 622, 623, 625, 626, 627, 641, 642, 643, 651, 654, 655, 664, 676, 677, 678, 680, 681, 682, 686, 687, 689, 690, 691, 693, 694, 700, 701, 703, 704-706, 707, 708.
Christine de France, hertogin van Savoye (‘Madame’) 140, 175, 204, 291, 397, 421, 423, 447, 450, 453, 469, 584, 591, 602.
Chur (*Coire*) 315, 472.
Chur (*Coire*), verdrag van (1644) 315.
Cibo, Alderano, kardinaal 586.
Cicero, Marcus Tullius 28, 218.
Cimbria, zie Jutland.
Cimbricum (*Cymbricum*) fretum, zie Belt; Sont.
Ciudad (*Civita*) Rodrigo 153, 157, 161.
Clant, Adriaen, Staats gevolmachtigde ter vredesconferentie 634, 655.
Clarendon, graaf van, zie Hyde, Edward.
Claret (voorstad van Tremp in Catalonië) 293, 313, 317.
Claudia de' Medici, aartshertogin van Tirol 315, 319, 377, 378, 446, 450.
Clein Bretagne, zie Bretagne.
Cleine Cantons, zie Zwitserland, Kleine Kantons (Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden en Zug).
Clemens IX, zie Rospigliosi, Giulio.
Clerck, Richard 85.
Cliquot, Laurent, gouverneur van La Motte 348, 421, 471, 515, 645.
Clivia (*Cleef*), zie Kleef.
Cloppenburch, Johannes 529, 558, 559.
Coblentz, zie Koblenz.
Coburg 191, 220, 225, 228.
Codanus sinus, zie Oostzee.
Codurc, Philippe 625.
Cogea, zie Djindji-Khodja, Hoessein.
Coignet, Gaspard, heer van La Thuillery XVI, XVII, XVIII, 13, 41, 64, 90, 97, 102, 103, 125, 146, 181, 254, 349, 351, 414, 466, 467, 534, 537, 553, 602, 604, 606, 636, 654, 670, 674, 678, 679, 689, 693, 695, 703.
Colberger Heyde (de wateren in de Hohwachter Bucht) 20, 126, 127.
Coligny, Gaspard III de, markies, naderhand hertog van Châtillon 140, 142, 150, 154, 155, 157, 161, 162, 398, 401.
Coligny, Gaspard de, markies d'Andelot 398, 401.
Colmar 79.
Colmaria, zie Kalmar.
Colme (kanaal ten oosten van Bourbourg) 692, 695.
Colnbrook (plaats ten oosten van Windsor) 35.
Colombo (Ceylon) 109, 110, 137, 152, 160, 165, 219, 233, 262, 301, 311, 343, 386, 512, 618, 640, 642.
Colonia, zie Keulen.

Colonna, Anna 7.
Colonna, Girolamo, kardinaal 313.
Colvius, Andreas 666.
Compiègne, verdrag van (1635) 195.
Condé, prins van, zie Bourbon, Henri II de; prinses van, zie Montmorency, Charlotte-Marguerite de.
Confluentes Rheni ac Mosellae, zie Koblenz.
Coningsmarck, de heer, zie Königsmarck, Hans Christoph, graaf van.
Conrad, Johann 672.
Constans, codenaam voor Maria van Reigersberch 690.
Constantinopel 35, 38, 99, 140, 141, 192, 197, 251, 309, 312, 318, 322, 349, 353, 394, 395, 401, 438, 451, 491, 567, 568, 583, 597, 634, 638, 646, 649, 655, 656, 659, 663, 666, 697.
Constantinopel, patriarch van, zie Contaris van Berrhoea; Lucaris, Cyrillus; Parthenius I; Parthenius II.
Constantinopel, concilie van 198.
Constantinopel-Iasi, synode van 197, 309, 358, 438, 463, 597, 638, 666.
Contarini, Alvise, Venetiaans ambassadeur ter vredesconferentie, bemiddelaar te Munster 16, 23, 24*, 45, 127, 166, 168, 178, 191, 204, 210, 217, 218, 228, 229, 237, 239, 240, 255, 258, 312, 322, 383, 390, 410, 412, 430, 431, 432, 437, 440, 441, 459, 473, 475, 476, 483, 494, 496, 497, 502, 505, 523, 525, 526, 530, 532, 534, 537, 539, 548, 554, 555, 571, 586, 590, 591, 595, 602, 614, 623, 641.

Contaris van Berrhoea, Cyrillus 597, 638, 666.
Coote, sir Charles 225.
Coprianus, zie Regneri ab Oosterga, Cyprianus.
Corbeil, verdrag van (1258) 263.
Corbie, abdij van 291, 295, 584, 587, 629, 651, 658.
Corbie, Ralph 31.
Coren, Jacob 308.
Cork (Ierland) 566, 568.
Cornaro, Catarina 343.
Corneille, Pierre 634, 653.
Cornwall (*Cornubia*) 10, 76, 104, 446, 451.
Corpus iuris canonici 536.
Corpus iuris civilis 67, 133, 169, 205, 426.
Corsica 194, 197.
Corvinus (*Ravens*), Joannes Arnoldi XI, XII, 133*, 165, 188, 283, 284, 288, 333, 372.
Corvinus, Margaretha 133.
Cosimo II de' Medici, groothertog van Toscane 377, 446, 567.
Cosmas Indicopleustes 343.
Cottington, Francis 104.
Coulster, Willem van, kapitein ter zee 289.
Courante uyt Italien ende Duytschlant, zie Hilten, Jan van.
Courcelles (*Curcellaeus*), Etienne de 479.
Courval (*Corvalius*), markies van, zie Mazencourt, Charles-Christophe de.
Couzières (landgoed ten zuiden van Tours) 660, 663.
Crabati, zie Kroaten.
Cracauw, Carel Carelsz. van 164, 202, 553, 621, 626, 671, 679.
Cracouw, zie Kraków.
Craft, de heer, zie Crofts, William.
Cramoisy, Sébastien, drukker-uitgever te Parijs VIII, IX, X, 21, 25, 28, 43, 72, 86, 149, 205, 243, 278, 287, 308, 358, 464, 597.
Crassius, zie Fouquet, Antoine, heer van Marcilly-Croissy.
Cratz, Hugo Eberhard, graaf van Scharffenstein, gevolmachtigde van de keurvorst-aartsbisschop van Mainz ter vredesconferentie 378, 475, 502, 505, 525, 531, 628, 664.
Creon van Thebe 484.
Crépy, vrede van (1544) 171, 258, 263, 298.
Crescentino (plaats aan de Po) 423.
Cressi (*Gressy*), heer van 57.
Creutznach, zie Bad Kreuznach.
Crew, John 76.
Crewkerne (*Crookhorne*) (plaats ten oosten van Exeter) 446, 451.
Croesus (*Kroisos*), koning van Lydië 463.
Crofts (*Craft*), William 75.
Croï (*Croy*), Jean de 429, 463, 465, 501, 528, 536, 557, 574, 597, 638.
Croï (*Croy*), Jean de, *Sacrarum et historicarum in Novum Foedus observationum pars prior, in qua Dan. Heinsii Prolegomena in Exercitationes Sacras perpenduntur ..., Genève 1644* 429, 463, 465, 501, 528, 536, 557, 597, 638.
Croissy (*Marcilly-Croissy*), heer van, zie Fouquet, Antoine.
Cromholt (*Cromhout*), mr. Nicolaes, heer van Werkendam 2.
Crommon, mr. Gerard van XIV, 28, 30, 31, 234, 263, 561, 627, 668, 707, 711.

Crommon, Willem van VII, XIV, 30, 93, 234, 263, 561, 627, 668, 687, 696, 704, 707-712.
Cromwell, Oliver 250*, 293, 444.
Crookhorne (*Crokehorn*), zie Crewkerne.
Crowland (Lincolnshire, ten noordoosten van Peterborough) 103.
Croy, zie ook Croï.
Croy, Ph. de, drukker te Leiden 260.
Croy, Ernst Bogislaw, hertog van 709, 711.
Croy en Aerschot, Ernst, hertog van 709.
Crucenacum, zie Bad Kreuznach.
Culmbach, zie Brandenburg-Kulmbach.
Cumberland (*Comberlant*) 155, 156, 157, 161, 174, 269, 293, 310.
Cumont, Abimélec de, heer van Boisgrollier 315.
Cunaeus, Petrus 598.
Cusance, Béatrice de, prinses van Cantecroix 314, 319, 471.
Cuyck in de Köge Bucht (Sont) 213, 231, 236.
Cuyla, Gerhard Zephyrin de 628.
Cyprus, Giacomo, koning van 343.
Cyrillus Berrhoensis, zie Contaris van Berrhoea, Cyrillus.
Cyrillus Lucaris, zie Lucaris, Cyrillus.
Czernin, Hermann, graaf van 99, 140, 141, 251, 312, 318, 322, 349, 353, 395, 401, 470, 473, 491, 568, 583, 587, 646, 655, 661, 663, 664, 697.

D

Daetselaer, Adriaan Matthijsz. van 593, 625, 673.
Dal Verme, familie 251.

Dalarö (*Daalders*) (vlootbasis bij Stockholm) 2, 20, 107, 360, 673, 679, 705, 707.
Dalbier, kolonel 120, 123.
Dalhem (*Daelhem*) (Land van Overmaze) 110, 137.
Dalmatië 562, 567, 611, 613.
Damascenus, Nicolaus 463.
Damme (plaats ten noordoosten van Brugge) 700.
Dannewerk (*Haithabu*) (plaats ten zuiden van de stad Schleswig) 19.
Danubius, zie Donau.
Danus, zie Christiaan IV, koning van Denemarken.
Danzig (*Gdańsk*; *Gedanum*) XIV, 43, 199, 235, 236, 304, 305, 324, 333, 355, 360, 372, 392, 413, 487, 521, 579, 708, 711.
Danzig (*Gdańsk*; *Gedanum*) (plaats van verzending) 306, 340, 392, 414.
Darmstadt 12, 15, 398, 401, 419.
Darmstadt, landgraaf van, zie Hessen-Darmstadt, Georg II, landgraaf van.
Dartmouth 289, 296.
Dauphiné (*Delphinatus*) 291, 295, 644, 653.
Davausius, zie Mesmes, Claude de, graaf van Avaux.
Davelaer, mr. Cornelis, heer van Petten 673.
Dávila, Antonio Sancho, markies van Velada, gouverneur van Milaan 9*, 54, 153, 175, 194, 221, 248, 256, 267, 291, 295, 313, 317, 350, 353, 376, 421, 448, 450, 469, 520, 584.
De la Gardie, zie Gardie, De la.
Debiae, zie Bye, de.
Decretum Gratiani, zie *Corpus iuris canonici*.
Dedel, mr. Johan 31.
Degenfeld, Christoph Martin, vrijheer van 2.
Delft 22, 28, 29, 32, 68, 151, 186, 215, 287, 300, 343, 408, 467, 488, 605, 607, 626, 640, 653, 669.
Delft, Gemeenlandshuis 1, 27, 66, 87, 131, 149.
Delft, Nieuwe Kerk 686, 710.
Delitzsch (plaats ten oosten van Halle) 112, 376.
Delphinatus, zie Dauphiné.
Dematius, zie Maets, Carolus de.
Demonte (plaats ten zuidwesten van Cúneo) 423, 447.
Den Haag, zie Haag, Den.
Denbigh, graaf van, zie Fielding, Basil.
Dendermonde (*Tenerimunda*) 11, 14, 33, 34, 38.
Denemarken, passim; zie Als(en); Blekinge; Bohuslän; Bornholm; Fehmarn; Funen; Halland; Jutland; Langeland; Lolland; Møn; Noorwegen; Seeland; Skåne; Vendsyssel.
Denemarken, Deens Manifest 356, 389, 403, 409, 415, 416, 427, 442, 474.
Denemarken, rijkshofmeester, zie Ulfel(d)t, Corfits.
Denemarken, vredesonderhandelingen met Zweden, zie Brömsebro.
Denemarken, commissarissen ter voorbereiding van het vredesoverleg te Brömsebro, zie Høg, Just; Reventlov, Ditlev.
Denemarken, gezanten te Parijs, zie Brahe, Jørgen; Sehested, Christen Thomesen.
Denemarken, gezant in Polen, zie Pudewils, Dionysius von.
Denemarken, gezant in de Republiek, zie Tancke, Martin.
Denemarken en Engeland, zie Engeland en Denemarken.

Denemarken en Frankrijk, zie Frankrijk en Denemarken.
Denemarken en de Hanze 43.
Denemarken en de Republiek, zie Republiek en Denemarken.
Denemarken en Rusland, zie Sleeswijk-Holstein, Valdemar Christian, graaf van.
Denemarken en het Rijk, zie Gallas, Matthias, graaf.
Denemarken en Zweden, passim.
Denemarken, koning van, zie Christiaan IV; Frederik II; Frederik III.
Denemarken, prins van, zie Christiaan, kroonprins; Frederik, aartsbisschop van Bremen.
Desmarets de Saint-Sorlin, Jean 176, 569.
Deventer 66, 164, 599.
Devereux, Robert, graaf van Essex 10*, 14, 22, 34, 51, 76, 78, 80, 95, 100, 104, 123, 154, 157, 160, 175, 250, 252, 293, 296, 310, 422, 444, 446, 517, 519, 543, 545, 566, 568, 660-664.
Devon 34, 76, 104.
Dieburg (plaats ten oosten van Darmstadt) 422, 450.
Diemen, Antonio van 109.
Dieppe XIX, 136, 188, 652, 668, 686.
Dietrichstein, Maximiliaan van 568.
Digby, George 104.
Digby, John, graaf van Bristol 104.
Digby, sir Kenelm 50, 57, 61.
Digesten, zie *Corpus iuris civilis*.
Dijon (*Divio*) 135, 190, 197.

Dimitri, zoon van Iwan de Verschrikkelijke 83, 84, 553.
Dithmarschen (Sleeswijk-Holstein) 19, 183, 203, 299, 302, 503, 522, 527, 547, 552, 575, 595, 602, 617, 621, 636.
Djindji-Khodja, Hoessein, kadiasker van Anatolië 192, 197.
Domažlice (*Taus*) 347, 396, 419, 435.
Don-kozakken 578.
Donau (*Danubius*) 59, 374, 378, 379, 595, 610, 611, 612, 613, 616, 627, 635, 646, 649, 650, 663, 665.
Donauwörth 611, 613, 685.
Donepp, Simon Moritz von 230, 231.
Donia, Frans van, Staats gevolmachtigde ter vredesconferentie 634, 655.
Donnington Castle (*Dunington*) (versterkt huis ten noorden van Newbury) 154, 175, 178, 193, 197, 250, 293.
Dorchester, markies van, zie Pierrepont, Henry, graaf van Kingston.
Dordrecht 151, 666, 672, 694.
Dordrecht, synode van 31, 56, 87, 117, 123, 284, 306, 339, 487, 607.
Doria Pamphili, zie Pamfili.
Dorpat 521.
Dorset 76, 100, 104, 120, 123.
Dorset, graaf van, zie Sackville, Edward.
Dortmund 430, 457, 473.
Douai 517.
Doubletius, zie Rataller Doubleth, George.
Dover (*Douvre*; *Dubernia*) 56, 374, 451, 695.
Draackenberg, zie Żmigród (*Trachenberg*).
Dreier, Christian 579.
Drelincourt, Charles 284.
Drenthe (*Drentia*) 408.
Dresden 247, 251, 435, 449, 450, 586.
Drie Kapittel-strijd 198.
Drogheda (Ierland) 566, 568, 587, 631.
Dublin 207, 422, 566, 587, 631.
Du Bois, Charles, baron van Avaugour 316*, 319, 325, 352, 392, 398, 409, 413, 414, 457.
Dubrovnik 562, 567.
Duckett, John 31.
Duinkerken (*Dunkerque*) 10, 151, 184, 205, 219, 243, 262, 274, 387, 450, 461, 466, 468, 516, 518, 519, 622, 626, 629, 630, 631, 633, 634, 644, 675, 691, 695.
Duitsland (*Allemagne*; *Germania*) XVI, 3, 14, 15, 21, 27, 33, 36, 37, 39, 41, 44, 48, 49, 59, 60, 61, 63, 73, 74, 78, 80, 81, 91, 94, 96, 97, 99, 100, 104, 105, 117, 121, 123, 141, 144, 176, 177, 181, 183, 185, 186, 192, 198, 200, 202, 205, 215, 217, 227, 240, 241, 243, 246, 261, 263, 264, 272, 274, 278, 279, 280, 283, 285, 290, 296, 298-302, 306, 320, 321, 325, 326, 327, 328, 330, 351, 352, 353, 354, 356, 361, 368, 374, 378, 380, 382, 393, 402, 403, 405, 406, 415, 416, 417, 424, 425, 452, 457, 461, 466, 467, 468, 470, 472, 473, 480, 484, 485, 486, 494, 495, 505, 507, 516, 518, 520, 524, 533, 537, 546, 547, 548, 551, 555, 557, 561, 563, 565, 567, 568, 569, 584, 589, 590, 593, 599, 614, 616, 622, 623, 656, 663, 681, 704, 705.
Duncan, Marc 102, 330.

Duncan de Cerisantes, Marc VII, VIII, XV, XVIII, 28, 29, 37, 67, 81, 102*, 104, 106, 107, 125, 142, 327, 330*, 331, 332, 352, 353, 363, 389, 409, 423, 424, 428, 442, 464, 474, 500, 535, 556, 574, 593, 594, 605, 642, 643, 651, 677, 680, 681, 688.
Duncan de Cerisantes, Marc, *Ode ad eminentissimum cardinalem Julium Mazarinum, in serenissimae ... principis Christinae Suecorum, Gothorum et Vandalorum reginae effigiem ipsi donatam, Parijs 1645* VIII, IX, 423, 424, 442, 464, 474, 500, 535, 574.
Duncannon (*Dunkana*) (graafschap Wexford in Ierland) 154, 157, 161, 177, 225, 566, 568, 632, 648, 650.
Dundalk (Ierland) 566, 568, 587, 631.
Dundee 58.
Dunoon (*Dunclei*) (plaats in het graafschap Argyll) 35.
Du Plessis, zie Plessis du.
Du Plessis-Praslin, zie Choiseul, César de.
Dupuy, Pierre en Jacques 684, 697.
Durham 156, 193, 517.
Durlach (plaats ten oosten van Karlsruhe) 644, 656, 659, 662.
Dussen, Bruyn Jacobsz. van der 287.
Dussen, Cornelia van der 1, 286.
Dussen, mr. Dirk Jacobsz. van der 300, 343.
Dussen, Ewout Jansz. van der 300, 343.
Duyst, Oncommera 68.
Dürnstein (*Stein*) 635.

E

Eberstein, Caspar, graaf van 17, 26, 116, 122.
Eboracum, zie York.
Eckernförde (plaats ten noordwesten van Kiel) 481, 499, 503, 575.

Ecuador 187, 242.
Edinburgh (*Edemburg*) 12, 15, 374.
Edirne (*Adrianopolis*) 99, 140, 141, 192, 197, 309, 318, 358, 463, 597.
Eems (*Amasis*), rivier 98.
Efeze (*Ephese*) 634.
Egeln (plaats ten zuidwesten van Maagdenburg) 231, 257, 275.
Eger, rivier, zie Ohře.
Eggenberg, Johann Anton I, vorst van 316.
Egmond, Anna van, gravin van Buren, Lingen en Leerdam 454.
Egmond, Lodewijk, graaf van, prins van Gavre 445.
Ehrenbreitstein (*Hermanstein*) (citadel nabij Koblenz) 12, 52, 78.
Eichstätt 628, 644, 656.
Eider, rivier in Sleeswijk-Holstein 299, 302, 503.
Eifel 177.
Einsiedel, Konrad von, gevolmachtigde van de administrator van het aartsbisdom Maagdenburg ter vredesconferentie 367.
Eisenstadt (stad ten zuidoosten van Wenen) 57, 61.
Eisfeld (plaats ten noorden van Coburg) 544.
Eisleben (stad ten westen van Halle) 211, 213, 230, 231, 235, 273, 275, 297.
Elbe (*Albis*; *Elve*), rivier 17, 30, 50, 111, 118, 148, 172, 191, 200, 209, 220, 231, 247, 251, 257, 263, 273, 275, 276, 280, 289, 297, 299, 302, 306, 322, 333, 335, 357, 361, 384, 388, 403, 455, 456, 459, 473, 478, 481, 495, 499, 503, 506, 546, 548, 552, 569, 589, 602, 621.
Elbeuf (*Elbovius*), hertog van, zie Lorraine, Charles II de.
Elbfas, Jakob Henrik XXIII, 464.
Ellenbogen, zie Karlovy Vary-Loket (*Elbogen*).
Elmshorn (plaats ten oosten van Glückstadt) 499, 503, 522, 527, 547, 552, 617, 621, 636.
Elvas (stad in Portugal) 248, 314, 319, 351, 353.
Elzas (*Alsatia*) 98, 153, 195, 241, 314, 475, 511, 518, 520, 545.
Elzevier, uitgevershuis te Leiden en Amsterdam XII, 130, 145, 149, 165, 169, 184, 188, 205, 308, 337, 369, 370, 439, 462, 510, 528, 550, 597, 598, 618, 667.
Emden 150.
Emporagrius, Erik Gabrielsson 691.
Engeland, passim.
Engeland, Committee of Both Kingdoms, zie Engeland, Schotland en Ierland, solemn league and covenant.
Engeland, godsdienst 31, 50, 56, 57, 59, 87, 101, 104, 114, 117, 123, 195, 199, 206, 207, 208, 244, 250, 253, 265, 267, 268, 269, 270, 271, 284, 288, 292, 295, 305, 306, 310, 319, 339, 342, 345, 372, 385, 399, 400, 401, 407, 421, 444, 445, 467, 471, 479, 511, 517, 519, 520, 521, 535, 565, 566, 568, 580, 582, 592, 593, 598, 607, 624, 638, 639, 642, 655, 662, 664, 691.
Engeland, *De Engelsche Liturgie: dat is, den Gemeynen Kerckendienst van Engelandt, Rotterdam (Joh. Naeranus) 1645* 593, 625.
Engeland, Parlement 4, 5, 9, 31, 35, 44, 49, 56, 58, 59, 73, 75, 76, 78, 94, 95, 97, 100, 101, 103, 104, 120, 121, 123, 139, 140, 150, 152, 154, 155, 157, 160, 161, 162, 169, 174, 178, 179, 182, 186, 188, 193, 195, 197, 206, 207, 215, 217, 223, 224, 226, 228, 233, 244, 246, 250, 252, 253, 255, 256, 260, 262, 263, 265, 267-272, 282, 283, 286, 288, 289, 292, 293, 295, 296, 298, 300, 305, 307, 309-313, 316, 318, 319, 322, 333, 339, 342, 345, 350, 353, 372, 373, 374,

379, 385, 394, 399, 401, 407, 415, 422, 444, 445, 446, 451, 461, 467, 469, 471, 472, 488, 496, 508, 511, 517, 519, 520, 521, 542, 543, 545, 564-568, 580, 582, 585, 586, 588, 598, 607, 610, 631, 632, 639, 642, 643, 648, 650, 654, 655, 660-664, 667, 680, 691, 698.
Engeland, Parlement, ‘the Self-Denying Ordinance’ 293, 296, 310, 319, 422, 444, 517, 519, 543, 545, 566, 568, 660, 663.
Engeland, Parlement, ‘the new modelled army’ 446, 452, 543, 545, 564, 566, 567, 610, 613, 631, 632, 661, 663, 690, 692, 698.
Engeland, vredesconferentie te Uxbridge, zie Uxbridge.
Engeland, gezanten te Parijs, zie Augier, René; Goring, lord George.
Engeland, gezant te Rome, zie Digby, sir Kenelm.
Engeland, gezant in Zweden, zie Potley, Christopher.
Engeland en Denemarken 117, 373, 467, 512, 582.
Engeland en Frankrijk, zie Frankrijk en Engeland.
Engeland en de Republiek, zie Republiek en Engeland.
Engeland en Spanje 4, 117, 195, 196, 373, 467, 512, 515, 519, 582.

Engeland en Zweden, zie Zweden en Engeland.
Engeland, koning van, zie Jacobus I, Karel I, Karel II.
Engeland, koningin van, zie Anna van Denemarken; Henriëtte Maria de Bourbon.
Engeland, prins van Wales, zie Karel (II).
Engeland, huis Stuart, zie Stuart.
Engeland, Schotland en Ierland, solemn league and covenant 5, 31, 35, 56, 59, 76, 80, 87, 95, 100, 101, 104, 117, 121, 123, 150, 169, 174, 193, 197, 206, 215, 217, 223, 224, 228, 233, 246, 250, 252, 255, 256, 262, 267, 270, 271, 272, 282, 286, 288, 292, 295, 298, 300, 305, 307, 310, 311, 312, 313, 316, 318, 322, 333, 339, 342, 345, 373, 374, 379, 399, 421, 422, 445, 451, 461, 471, 508, 511, 512, 516, 517, 519, 542, 543, 545, 580, 582, 598, 639, 643, 647, 661, 680, 691.
Engelholmia, zie Ängelholm.
Enghien (*Anguien*), hertog van, zie Bourbon, Louis II de; hertogin van, zie Maillé-Brezé, Claire-Clémence de.
Enkenfort (*Enckevort*), Adriaen van 12, 53, 61, 62, 69, 230, 238, 276.
Enkhuizen 151, 289, 467, 488, 605, 607, 626, 640, 653.
Enns (*Oenasus*), das Land ob der (het gebied aan de Enns, ten zuidoosten van Linz) 191, 196, 375, 379, 610, 611, 612, 613, 630, 646, 649.
Enríquez de Cabrera, zie Cabrera.
Epernon, hertog van, zie Nogaret de La Valette, Bernard de.
Episcopius, Simon 479.
Epstein, Johann XIV, 39.
Erasmus XIV, 558.
Erbach (*Erpach*) (plaats ten zuidoosten van Darmstadt) 247, 251, 280.
Erflanden, zie Oostenrijk, Habsburgse landen.
Erfurt (*Erford*) 26, 42, 53, 61, 209, 282, 335, 349, 353, 366, 425, 650.
Erlach, Johann Ludwig von, ‘Weimars’ gouverneur van Breisach 52, 82, 141, 657*, 663.
Erme, hertogdom d', zie Voghera.
Ermland 266, 340, 414, 436, 630, 645, 649, 657.
Erp, Johanna van 593, 625, 673.
d'Escouperie de La Gardie, familie 464.
Esmonde, sir Laurence 154, 177, 225, 566, 632, 648.
Espenan, graaf van, zie Bossost (*Bossots*), Roger de.
Espernonius, zie Nogaret de La Valette, Bernard de, hertog van Epernon.
Espinoy (*Epinoy*), prins van, zie Melun, Guillaume de.
Essen, Johann von 412, 482.
Essex, graaf van, zie Devereux, Robert.
Estampes-Valençay, Achille d', kardinaal 348*, 420, 423, 424, 448, 450, 452, 513, 564, 586, 588, 629, 651, 658.
Estampes-Valençay, Henri d' 651, 658.
Estampes-Valençay, Léonor d' 78.
Este, Alfonso d', hertog van Ferrara 317.
Este, Alfonso III d', hertog van Modena 377, 378.
Este, Francesco I d', hertog van Modena 101, 313, 319, 348, 377.
Este, Ippolito d', kardinaal 317.
Esterházy, Nicolaus (*Miklós*), graaf 57.
Estienne (*Stephanus*), Henri 134, 187, 304, 370.
Estienne, Robert 304, 460.

Estland 692, 694, 703.
Estrades, Godefroi d' 139*, 372, 461, 466, 467, 477, 508, 512, 514, 522, 527, 528, 537, 539, 560, 561, 562, 570, 571, 582, 594, 607, 642, 675, 682, 689.
Estrées, Gabrielle d' 397.
Ethruscus, zie Ferdinando II de' Medici, groothertog van Toscane.
Eugubium, zie Gubbio.
Euripides 2.
Europe, comédie héroïque 176, 569.
Eutychios (*Saíd ibn al-Batriq*), patriarch van Alexandrië 667.
Euxinum mare, zie Zwarte Zee.
Exeter (*Excester*) 56, 75, 78, 100, 446, 610, 613, 631, 648, 650.
Extremadura 153, 161, 162.

F

Fabert, Abraham de 584, 609, 622, 623, 629, 632.
Fabrot, Charles-Annibal 598.
Fabry de Peiresc, Nicolas-Claude 463.
Fagel, mr. François 22.
Fairfax, Ferdinando 193, 250, 253, 292, 373, 374, 377, 471, 543, 564, 611, 631, 647, 650, 661.
Fairfax, Thomas 193*, 446*, 452, 542, 543, 545, 564, 566, 610, 613, 631, 632, 661, 663, 690, 692, 698.
Fairfax, sir William 76.
Farnese, Catharina 77, 79.
Farnese, Francesco Maria, kardinaal 192, 193, 197, 206, 244, 248, 588.

Farnese, Maria Magdalena 77, 79.
Farnese, Odoardo, hertog van Parma 77*, 79, 101, 140, 141, 154, 157, 162, 193, 196, 244, 313, 319, 422.
Farnham (plaats ten oosten van Basingstoke) 517, 566, 568, 631.
Fastenevia, zie Fürstenau.
Fayet, Bonne 629, 633.
Fehmarn, eiland 20, 69, 80, 85, 92, 107, 112, 125, 126, 127, 163, 201, 209.
Fehmarnbelt, zeeslag in de XVI, 115, 126, 127, 129, 131, 132, 142, 145, 146, 148, 150, 159, 161, 163, 164, 167, 170, 179, 180, 183, 200, 201, 202, 203, 208, 215, 218, 227, 230, 234, 236, 257, 299, 302, 323, 325, 335, 354, 360, 382, 406.
Feilding, zie Fielding, Basil, graaf van Denbigh.
Fenicië (*Phoenicië*) 343.
Fenouillet, Pierre de, bisschop van Montpellier 683.
Feodosia (*Caffa*) (haven op de Krim) 35.
Ferdinand I, keizer 198.
Ferdinand II, keizer 191, 229, 237, 257, 286, 289, 298, 375, 399, 610, 612.
Ferdinand III, keizer, koning van Hongarije XVIII, 12, 47, 49, 54, 57, 60, 61, 77, 79, 99, 118, 119, 123, 124, 136, 140, 141, 148, 168, 171, 172, 173, 174, 177, 178, 182, 191, 192, 196, 200, 203, 204, 212, 213, 214, 220, 221, 225, 226, 227, 229, 238, 240, 243, 252, 257, 258, 263, 268, 271, 282, 285, 295, 298, 309, 312, 313, 317, 318, 324, 331, 344, 347, 348, 349, 351, 352, 353, 366, 367, 374-381, 389, 390, 395, 401, 411, 412, 417, 419, 420, 421, 425, 428, 437, 441, 446, 447, 450, 456, 465, 468, 472, 473, 480, 490, 494, 504, 505, 515-520, 523, 526, 537, 538, 539, 541-545, 555, 557, 561, 562, 563, 567, 568, 570, 572, 573, 575, 577, 579, 583, 587, 589, 610, 611, 612, 613, 615, 616, 627, 628, 630, 645, 646, 649, 652, 656, 657, 662, 663, 697.
Ferdinand Karl, aartshertog van Oostenrijk 446, 567.
Ferdinand van Beieren, keurvorst-aartsbisschop van Keulen, bisschop van Luik 47, 52, 74, 99, 160, 349, 362*, 396, 557, 570, 584, 587, 652, 663.
Ferdinand van Oostenrijk, kardinaal-infante, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden 53.
Ferdinando I de' Medici, groothertog van Toscane 315.
Ferdinando II de' Medici, groothertog van Toscane 101, 169, 174, 182, 192, 196, 293, 295, 313, 319, 348, 377, 397, 400, 493, 514, 519, 609, 698.
Ferrara 313, 317.
Ferrier, Jérémie 79.
Ferry (*Fercius*; *Ferrius*), geheim agent 156, 157, 161.
Feuquières, zie Pas de Feuquières, Manassès de.
Fielding (*Feilding*), Basil, graaf van Denbigh 661, 663.
Finale Ligure 74, 100, 103, 121, 153, 157, 161, 162, 175, 176, 178, 181, 226, 248, 348, 353, 375, 398.
Finland 65, 68, 83, 84, 548, 692, 694, 703.
Fiunia, zie Funen.
Flandria, zie Vlaanderen; Zuidelijke Nederlanden.
Flécelles, Nicolas de, graaf van Brégy, vicomte de Corbeil 103, 238, 315, 316, 319, 333, 340, 578.
Fleetwood, John 174.
Fleming, Hebbla 18.
Fleming, Henrik, ‘lantmarskalk’ 323.
Fleming, Henrik Klasson 63, 84.

Fleming, Herman Klasson 65, 129, 162.
Fleming, Jöran 129.
Fleming, Klas 64, 65, 83, 93, 126, 128, 161, 323, 665.
Fleming, Klas Hermansson 323.
Fleming, Lars 129.
Flensburg 209, 213.
Flersheim, zie Flörsheim aan de Main.
Flix (*Flixia*) (strategische plaats aan de Ebro (*Iberus*), ten zuiden van Lérida) 100, 105, 153, 157, 161, 162.
Florence (*Firenze*) 293, 295, 371, 439, 462, 493, 609, 612; zie ook Toscane.
Flörsheim (*Flersheim*) aan de Main 447, 449, 451.
Foix (*Fuxium*), graafschap 513, 519.
Foix, Marguerite de, gravin van Candale 513.
Fontainebleau (*Fons Bellaqueus*) VIII, 5, 7, 9, 11, 14, 29, 31, 32, 33, 37, 41, 51, 56, 57, 59, 73, 75, 82, 96, 99, 101, 102, 106.
Fontanella, dr. José, Catalaans gevolmachtigde ter vredesconferentie te Munster 365, 434, 436.
Foreest, Johan van 22, 634.
Forni, geheim agent 156.
Fouquet, Antoine, heer van Marcilly-Croissy 333, 372, 563.
Fournier de Gochat (*Coze*), secretaris 659, 662.

Foysote, Francisco 421.
Francesco I, hertog van Modena, zie Este, d'.
Franche-Comté (*Bourgondië*; *Comitatus*) 192, 350, 353, 366, 492, 633, 644, 660.
Franeker 529, 558, 559, 598.
Frangipane, Giulio Antonio Castello di 515, 608, 612.
Frankenland (*Franconia*) 53, 172, 177, 191, 195, 196, 203, 209, 220, 225, 247, 280, 314, 317, 347, 352, 353, 468, 480, 515, 518, 543, 545, 610, 612, 636, 650, 656, 690, 693.
Frankenthal (*Franckendael*) 17, 34, 38, 52, 60, 99, 104, 119, 123, 172, 177, 181, 194, 247, 252, 253, 281, 314, 317, 319, 347, 353, 515, 517, 518, 520, 541, 543, 608, 612, 613.
Frankenthal (*Franckendael*), Spaans gouverneur van, zie Frangipane, Giulio Antonio Castello di; Rebolledo, Bernardino, graaf van.
Frankfort aan de Main 3, 8, 12, 14, 35, 38, 39, 47, 53, 57, 58, 61, 81, 91, 99, 119, 122, 123, 124, 138, 158, 168, 171, 173, 177, 179, 182, 191, 196, 212, 220, 221, 225, 240, 246, 251, 258, 268, 269, 271, 314, 315, 317, 319, 320, 352, 374, 378, 390, 395, 396, 401, 411, 419, 438, 447, 450, 458, 470, 475, 490, 515, 516, 518, 541, 544, 562, 563, 566, 567, 571, 575, 583, 586, 587, 609, 611, 612, 615, 627, 646, 647, 656, 662, 690, 693, 695.
Frankfort aan de Main (plaats van verzending) 685.
Frankfort aan de Main, gevolmachtigde ter vredesconferentie, zie Stenglin, dr. Zacharias.
Frankfort aan de Main, Deputationstag 12, 24, 47, 53, 71, 72, 91, 118, 119, 122, 123, 124, 168, 171, 177, 179, 181, 184, 185, 191, 211, 212, 213, 221, 225, 227, 240, 258, 259, 268, 269, 271, 272, 347, 352, 353, 374, 378, 383, 395, 396, 401, 411, 436, 441, 490, 516, 541, 544, 562, 567, 586, 610, 646, 649.
Frankfort aan de Main, Deputationstag, ‘Fürstenrat’, zie Rijk, het Heilige Roomse, vorsten en standen.
Frankfort aan de Main, Deputationstag, keizerlijke commissarissen, zie Metzger, dr. Johann Christoph; Öttingen-Wallerstein, Ernst, graaf van.
Frankische Kreits, zie Rijk, het Heilige Roomse, Kreitsen.
Frankische Kreits, gevolmachtigden ter vredesconferentie, zie Gobelius (*Göbel*), Cornelius; Müller, dr. Johann; Oelhafen, dr. Tobias.
Frankische Rijk 245, 246.
Frankrijk, passim.
Frankrijk, ‘confoederati et adhaerentes’ van de kroon 24, 127, 168, 171, 175, 176, 178, 184, 204, 228, 234, 239, 263, 285, 315, 319, 320, 339, 365, 367, 374, 378, 389, 411, 425, 433, 434, 437, 440, 497, 538, 555, 577.
Frankrijk, Etats Généraux 519, 520, 539, 555.
Frankrijk, factie van ‘Importants’ 9, 14, 156, 226, 293, 296, 581, 585, 587, 588, 618, 629, 640, 657, 660, 663.
Frankrijk, opstanden 9, 247, 513, 519, 520, 533, 539, 540, 633, 644, 653, 660, 663, 683, 686.
Frankrijk, Parlementen 400; zie ook Parijs, Parlement van.
Frankrijk, synode, zie Charenton.
Frankrijk, vloot, zie de bevelhebber Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé.
Frankrijk, Staatsraad (*Conseil d'Etat*) 24, 47, 175, 193, 223, 247, 253, 255, 397, 398, 400, 401, 422, 513, 519, 540, 643.

Frankrijk, Staatsraad (*Conseil d'Etat*), eerste minister, zie Mazarin, Jules, kardinaal.
Frankrijk, Staatsraad (*Conseil d'Etat*), kanselier, zie Séguier, Pierre.
Frankrijk, Staatsraad (*Conseil d'Etat*), staatssecretaris van buitenlandse zaken, zie Loménie, Henri-Auguste de, graaf van Brienne.
Frankrijk, Staatsraad (*Conseil d'Etat*), staatssecretaris van oorlog, zie Tellier, Michel le, heer van Chaville.
Frankrijk, gezanten.
Frankrijk, gezant in Constantinopel, zie La Haye, Jean de, sieur de Ventelay (*Vantelet*).
Frankrijk, consul te Danzig, zie Canazilhes, Henri de.
Frankrijk, gezant in Duitsland en Zweden, zie La Grange, Jacques Loys (*Louis*) de, heer van La Grange-aux-Ormes.
Frankrijk, gezanten in Engeland, zie Cressi (*Gressy*), heer van; Estrades, Godefroi d'; Sabran, Melchior, heer van.
Frankrijk, residenten te Hamburg, zie Harod de Senevas, Melchior de, markies van Saint-Romain; Meulles du Tartre, Claude de.
Frankrijk, gezant in Hessen-Kassel, zie Beauregard, heer van.
Frankrijk, secretaris te Madrid, zie Pénis (*Peny*), Gautier de.
Frankrijk, resident te Osnabrück, zie La Barde, Jean de, markies van Marolles; Salles, Claude de, baron van Rorté.
Frankrijk, gezanten in Polen, zie Du Bois, Charles, baron van Avaugour; Flécelles, Nicolas de, graaf van Brégy; Fouquet, Antoine, heer van Marcilly-Croissy.

Frankrijk, gezant in Portugal, zie Got (*Goth*), Louis de, markies van Rouillac.
Frankrijk, gezanten in de Republiek, zie Aubéry du Maurier, Benjamin; Beringhen, Henri de; Coignet, Gaspard, heer van La Thuillery; Estrades, Godefroi d'; ambassadesecretaris, zie Brasset, Henri (of Jean).
Frankrijk, gezanten in Rome, zie Bretel, Nicolas, heer van Grémonville; Mitte de Chevrière-Miolans, Melchior, markies van Saint-Chamond (*Chaumond*).
Frankrijk, gezanten te Stockholm, zie Chanut, Pierre-Hector; Salles, Claude de, baron van Rorté.
Frankrijk, resident te Straatsburg, zie Stella de Morimont, Johannes Tilmannus, heer van Tercy.
Frankrijk, gezant in Zevenburgen, zie Fouquet, Antoine, heer van Marcilly-Croissy.
Frankrijk, gezant in Zwitserland, zie Le Fèvre de Caumartin, Jacques.
Frankrijk, vredesbemiddelaar te Kopenhagen en Stockholm, zie Coignet, Gaspard, heer van La Thuillery.
Frankrijk, gevolmachtigden ter vredesconferentie te Munster, zie Mesmes, Claude de, graaf van Avaux; Orléans, Henri d', hertog van Longueville; Servien, Abel, graaf van La Roche-des-Aubiers.
Frankrijk, adviseur van de gevolmachtigden, zie Godefroy, Théodore; ambassadesecretaris, zie Brasset, Henri (of Jean).
Frankrijk en Beieren, zie Beieren en Frankrijk.
Frankrijk en Denemarken XVII, 2, 13, 41, 64, 90, 97, 125, 139, 141, 142, 146, 181, 349, 351, 357, 361, 414, 415, 416, 466, 487, 522, 534, 537, 538, 549, 561, 606, 678, 689, 695.
Frankrijk en Engeland 4, 31, 51, 56, 57, 58, 61, 75, 78, 99, 117, 121, 123, 126, 139, 140, 143, 152, 188, 190, 196, 197, 202, 217, 223, 226, 265, 270, 271, 282, 286, 288, 289, 291, 292, 296, 298, 316, 318, 320, 373, 374, 444, 451, 467, 469, 488, 496, 508, 520, 542, 545, 560, 585, 588, 607, 610, 613, 631, 643, 645, 647, 649, 660, 663, 691.
Frankrijk en Hessen 4, 17, 26, 49, 51, 59, 81, 82, 98, 114, 115, 116, 118, 122, 126, 135, 143, 148, 153, 160, 175, 182, 188, 196, 200, 202, 204, 253, 256, 285, 419, 475, 491, 506, 507, 509, 515, 518, 520, 534, 539, 541, 549, 550, 580, 608, 623, 628, 640, 659, 663, 684, 685, 690.
Frankrijk en paus Innocentius X 3, 5, 6, 7, 13, 14, 19, 33, 38, 39, 44, 48, 54, 57, 60, 61, 73, 77, 79, 109, 114, 120, 123, 124, 136, 154, 155, 157, 161, 188, 219, 221, 222, 226, 233, 248, 255, 262, 291, 295, 296, 314, 317, 320, 344, 348, 351, 352, 353, 376, 378, 383, 397, 400, 402, 420, 421, 423, 448, 450, 452, 464, 465, 470, 493, 513, 518, 520, 540, 544, 546, 564, 567, 581, 584, 586, 587, 588, 609, 612, 618, 622, 629, 632, 640, 651, 652, 657, 658, 662, 663.
Frankrijk en de Republiek XVII, 64, 98, 116, 139, 151, 171, 175, 176, 178, 204, 234, 252, 253, 260, 262, 274, 287, 300, 301, 311, 332, 345, 372, 375, 379, 393, 407, 414, 443, 444, 454, 461, 466, 467, 468, 477, 488, 492, 508, 512, 513, 514, 516, 522, 523, 527, 537, 538, 539, 560, 561, 562, 571, 582, 594, 607, 642, 663, 674, 675, 682, 689, 691, 692, 695.
Frankrijk en Zevenburgen 563, 567, 568, 662, 697.
Frankrijk en Zweden, zie Zweden en Frankrijk.
Frankrijk, koning van, zie Frans I; Hendrik IV; Lodewijk IX; Lodewijk XIII; Lodewijk XIV.
Frankrijk, koningin-regentesse van, zie Anna van Oostenrijk; Catharina de' Medici; Maria de' Medici.

Frans I, koning van Frankrijk 234, 263.
Frans-Savoyaardse leger, zie Savoye, Tommaso Francesco van, en de Franse bevelhebber César de Choiseul, graaf van Du Plessis-Praslin.
Frans-Weimarse leger, zie de bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne.
Frascati (*Frescati*) 314, 376, 493.
Frauenfeld (stad ten zuidwesten van Konstanz) 249, 267.
Frederik Barbarossa, keizer 194, 197.
Frederik II, koning van Denemarken 81.
Frederik (III), aartsbisschop van Bremen, prins, naderhand koning van Denemarken 163, 183, 203, 204, 232, 236, 276, 299, 302, 357, 361, 408, 426, 435, 453, 473, 481, 482, 498, 527, 534, 547, 548, 551, 552, 553, 575, 576.
Frederik IV, keurvorst van de Palts 194, 489, 491.

Frederik V, keurvorst van de Palts, koning van Bohemen 4*, 47, 152, 191, 194, 489, 491, 582, 637, 642, 655.
Frederik Hendrik, prins van Oranje XVII, 3, 4, 6, 11, 17, 20, 22, 26, 41, 44, 48, 50, 56, 67, 87, 98, 104, 114, 116, 122, 139, 150, 160, 171, 195, 196, 232, 254, 260, 262, 264, 273, 274, 289, 300, 311, 322, 345, 359, 372, 375, 379, 380, 386, 394, 428, 443, 445, 454, 456, 461, 477, 478, 486, 487, 496, 499, 511, 512, 523, 527, 538, 539, 542, 546, 560, 561, 574, 581, 582, 593, 596, 607, 619, 626, 635, 641, 643, 645, 652, 655, 667, 669, 672, 673, 675, 679, 680, 682, 689, 691, 692, 695, 700.
Frederiksborg, slot (Kopenhagen) 361, 436, 552.
Freiburg im Breisgau (*Friburgum*) 2, 25, 52, 57, 59, 60, 82, 96, 118, 122, 141, 491.
Freistadt (plaats ten noorden van Linz) 610, 612, 646.
Frese, Hieronymus 345, 394, 415, 418, 428, 464, 512.
Fribourg (Zwitserland) 519.
Friedberg (plaats ten noorden van Frankfort) 507, 544, 567.
Friedelsheim (*Fridelsheim*) (plaats nabij Bad Dürkheim) 12, 25, 26, 48, 49, 51, 52, 59, 341.
Friedrich Wilhelm, keurvorst van Brandenburg 87, 173*, 177, 178, 182, 270, 377*, 379, 380, 406, 434, 440, 453, 455, 457, 458, 475, 502, 504, 512, 548, 553, 578, 579, 582, 589, 596, 626, 661, 663, 664.
Friesland 87, 151, 246, 443, 456, 477, 496, 499, 500, 524, 535, 538, 546, 550, 559, 560, 573, 580, 581, 582, 592, 604-607, 616, 618, 624, 626, 633, 634, 640, 653.
Frisia, zie Friesland; Oostfriesland.
Fritze, dr. Peter, gevolmachtigde van de keurvorst van Brandenburg ter vredesconferentie 475, 502, 505, 525, 531, 589, 628, 664.
Fulda 177, 203.
Funen (*Fionia*; *Fiunia*) 20, 129, 150, 159, 161, 163, 167, 170, 201, 202, 209, 213, 218, 227, 232, 235, 236, 257, 276, 299, 302, 324, 334, 409, 435, 459, 548, 552, 575, 595.
Furnerius, zie Fournier.
Fürstenau (vesting ten noordwesten van Osnabrück) 338, 364, 367, 385, 388, 425, 430, 440, 441, 457, 473, 477, 494, 522, 525.
Fürstenberg, graaf van 366.
Fyvie Castle (Aberdeenshire) 224.

G

Gades, zie Cádiz.
Gail, Egon 23, 47, 92.
Gaillon (plaats ten noordoosten van Evreux) 215.
Gall, zie Wales.
Galla de Salamanca, Antonio, heer van Noirmont 372, 393, 407, 445.
Gallas (*Galas*; *Gallassius*), Matthias, graaf VIII, XVI, 12, 15, 16, 17, 26*, 42, 53, 61, 62, 63, 69, 70, 80, 83, 92, 102, 105, 106, 112, 125, 129, 130, 132, 138, 147, 159, 162, 168, 173, 177, 179, 183, 191, 195, 196, 200, 203, 209, 211, 213, 220, 221, 225, 227, 230, 231, 235, 238, 241, 247, 251, 254, 256, 257,

269, 271, 272, 273, 275, 276, 279, 280, 289, 294, 297, 299, 302, 303, 306, 320, 322, 335, 348, 357, 361, 384, 388, 409, 426, 433, 441, 449, 450, 455, 480, 481, 491, 507, 544, 563, 572, 628.
Galle (fort op het eiland Ceylon) 109, 110, 137, 152, 160, 165, 219, 233, 262, 301, 311, 343, 386, 512, 618, 640, 642.
Galles (*Gales*), het land van, zie Wales.
Galt, Peder 20, 81.
Galway (Ierland) 566, 568, 587, 631.
Gama, Vasco Luís da, graaf van Vidigueira 175, 184.
Gamla Lödöse (plaats op de weg van Göteborg naar Vänersborg) 85, 108.
Gandavum, zie Gent.
Gap, synode van (1603) 79.
Garamond, Claude (lettertype 'grecs du roi') X, 304, 460, 485, 592, 599, 618, 639.
Garay, Juan de 493.
Garcia, Gregorio 528, 557.
Gardie, Beata De la, echtgenote van veldmaarschalk Lennart Torstensson 398.
Gardie, Jacob Pontusson De la VIII, 19*, 64, 83, 89, 324, 355, 359, 363, 404, 464, 677, 678.
Gardie, Magnus Gabriel De la VIII, 18, 19*, 85, 108, 125, 136, 143, 201, 308, 405, 453, 464, 496, 522, 526, 548, 570, 589, 604, 677, 678.
Gascogne 657.
Gassion, Jean, graaf van 10, 11*, 14, 15, 29, 33, 38, 39, 41, 48, 49, 55, 60, 61, 63, 67, 73, 75, 78, 87, 94, 100, 101, 103, 104, 119, 139, 153, 156, 221, 247, 253, 255,

266, 271, 272, 294, 376, 399, 421, 492, 515, 630, 631, 633, 660, 663.
Gassius, zie Geyso, Johann.
Gaston-Jean-Baptiste, hertog van Orléans ('Monsieur') VIII, 9*, 10, 11, 13, 14, 15, 32, 33, 34, 37, 39, 51, 55, 58, 61, 96, 109, 140, 241, 249, 252, 253, 262, 266, 274, 294, 330, 331, 353, 377, 379, 380, 466, 468, 513, 603, 622, 623, 626, 629, 633, 644, 649, 651, 652, 662, 675, 685, 689, 691, 692, 695, 697, 700.
Gavelius (*Cederschiöld*), Petrus 323.
Gavotti, Lorenzo, nuntius 516, 519.
Gayant, president 608, 629, 633, 653.
Gazato (*Garati*) di Lodi, Martino (*Martinus Laudensis*) 426.
Gazette de France 683, 687, 696, 701.
Gdańsk, zie Danzig.
Geer, Laurens de 521, 523, 593, 627, 707.
Geer, Louis (*Lodewijk*) de XXVIII, 19, 65, 70, 85, 108, 125, 126, 127, 143, 159, 162, 201, 361*, 364, 456, 496, 521, 523, 526, 593, 619, 691, 704, 706.
Gelderland 443, 456, 477, 496, 499, 500, 524, 535, 538, 546, 550, 559, 560, 573, 580, 581, 582, 592, 604-607, 616, 618, 624, 626, 634, 640, 653; zie ook Gelre; Opper-Gelder.
Geleen (*Gleen*), graaf van, zie Huyn, Gottfried.
Gellius, Aulus 286, 558.
Gelnhausen (plaats ten noordoosten van Hanau) 422, 450.
Gelre, hertogdom 394, 445, 492.
Gelre, Arnold, hertog van 445.
Gendt, Bartold van, heer van Meynerswijck, Staats gevolmachtigde ter vredesconferentie 634, 655.
Genève 279, 438, 479, 587, 597.
Gengenbach (plaats ten zuidoosten van Offenburg) 657.
Gent (*Gandavum*) 178, 182.
Genua 54, 222, 226, 420, 448, 583.
Georg Wilhelm, keurvorst van Brandenburg 366, 425, 440.
Gereformeerden, zie Calvinisten.
Gerius, zie Geer, Louis de.
Germain (*Germanus*), monsieur, zie Jermin, Henry.
Germainvilliers, 'le sieur de' 515.
Germania, zie Duitsland; Rijk, het Heilige Roomse.
Germersheim (plaats ten westen van de vesting Philippsburg) 493, 518.
Gernand, Franz, gevolmachtigde van prins Karl Ludwig van de Palts ter vredesconferentie 490.
Gernsheim (*Germersheim*; *Germsheim*) (plaats ten noorden van Mannheim) 173, 177, 182, 194, 220, 225, 228, 246, 247, 266.
Gersdorf, kolonel 303, 435.
Geyso (*Gassius*), Johann 12*, 26, 59, 81, 122, 148, 188, 190, 196, 198, 203, 218, 220, 225, 227, 254, 257, 276, 280, 297, 302, 306, 321, 322, 335, 348, 357, 361, 384, 388, 426, 449, 481, 503, 507, 544, 567, 613, 632, 646, 656, 659, 690.
Giustiniani, Andrea 7.
Giustiniani, Orazio, kardinaal 586.
Glarges, mr. Gilles de 635.
Glargius, zie Montigny de Glarges, mr. Cornelis de.
Glasgow (*Glascon*) 516, 519.

Glemham, sir Thomas 103, 104.
Gle(e)nius, zie Huyn, Gottfried, graaf van Geleen.
Gloucester 154, 647.
Gloucester, hertog van, zie Stuart, Henry.
Gloxinus, dr. David, gevolmachtigde van Lübeck ter vredesconferentie 365, 367*, 388, 412, 425, 432, 460, 472, 476, 485, 495, 497, 504, 526, 530, 532, 576, 615, 672.
Glückstadt 18, 19, 69, 70, 183, 203, 232, 235, 236, 289, 325, 335, 361, 387, 408, 435, 459, 481, 522, 527, 547, 548, 552, 575, 595, 602, 617, 621, 636, 670, 671, 702.
Goa, Portugese kolonie 109.
Gobelius (*Göbel*), Cornelius, gevolmachtigde van de Frankische Kreits ter vredesconferentie 440, 469, 475, 525, 531, 601.
Godefroy, Denis 109.
Godefroy (*Gothofredus*), Théodore 109, 116, 164, 202, 219, 258, 599.
Godin, Maria 145.
Godin, Samuel 145.
Goeree, eiland 669.
Goes 573, 581, 607.
Goes, Willem 598.
Goes, Willem van der XI, 264*, 286, 301, 307, 332, 343, 359, 371, 386, 510.
Goetz, zie Götz(en), Johann, graaf van.
Goldstein, Johann Arendt von 276, 572.
Gomarus, Franciscus 528, 529, 558.
Gomarus, Franciscus, *Opera theologica omnia ... edita a discipulis: Joh. Vereem, Ad. Sibelius, Mart. Ubbenius, Amsterdam 1644* 529, 558.

Gonzaga, Anna van 377, 378, 564.
Gonzaga, Karel I van, hertog van Mantua 266, 340, 377, 414, 436, 578, 630, 645, 657.
Gonzaga, Karel II van, hertog van Mantua 241, 446.
Gonzaga, Maria van, naderhand koningin Louise-Marie van Polen 266*, 340, 377, 378, 414, 436, 446, 464, 564, 578, 630, 645, 649, 657.
Goos, Abraham 245.
Gorinchem 454, 478, 486, 593, 625.
Goring, George 76, 80, 586, 588.
Goring, lord George 57, 58, 61, 76, 80, 139, 318, 586.
Goslar 285.
Got (*Goth*), Louis de, markies van Rouillac 12*, 15.
Göta älv, zie Bohuslän.
Götaland (Zweedse westkust) 129.
Göteborg (*Gottenburg*) XIX, 19, 65, 69, 70, 84, 85, 105, 108, 129, 208, 218, 234, 236, 272, 323, 354, 356, 361, 364, 521, 527, 582, 606, 618, 619, 620, 625, 634, 635, 636, 664, 665, 668, 669, 691.
Goten (*Gothi*) 348, 553.
Gothus, Laurentius Paulinus 323.
Gotland, eiland 129, 679, 694.
Göttingen 188, 190, 196, 203.
Gottorf (*Gottorpia*) (kasteel en vesting in de omgeving van Schleswig) 183, 203, 209, 213, 257.
Götze, Sigismond von 548, 553, 589.
Götz(en), Johann, graaf van 53, 177, 251, 253, 256, 381, 447, 456, 458, 473, 480, 491, 544, 563, 572, 575, 594, 616.
Grabow, Køn Jochum 128, 146, 163.
Gracchus, Tiberius en Gaius Sempronius 136.
Graham, James, markies van Montrose, luitenant-generaal van de koning in Schotland 12*, 56, 58, 61, 100, 224, 269, 271, 293, 310, 399, 401, 471, 516, 519, 543, 545, 661, 664.
Gramont, zie Agramunt (plaats ten noordoosten van Lérida).
Gramont, Antoine III de, graaf van Guiche 249.
Grantham (stad ten zuiden van Newarkon-Trent) 647, 650.
Graswinckel, Alida, echtgenote van Willem de Groot XIII, 22*, 44, 68, 73, 93, 109, 135, 145, 371, 477, 508, 600, 669, 676.
Graswinckel, mr. Dirck XII, 66, 206*, 216, 234, 244, 274, 278, 287, 308, 634, 695*, 706.
Graswinckel, Jacob 145.
Graswinckel, Pieter Adriaensz. 145, 165, 188.
Graubünden (*Les Grisons*; *Rhaetia*) 226, 293, 315, 319, 471, 472, 567.
Grave 87.
Gravelines (*Grevelingen*) (vestingstad op de weg van Calais naar Duinkerken) 13, 34, 38, 56, 58, 100, 196, 331, 692.
's-Gravenhage, zie Haag, Den.
Greifswald-Anklam 151, 170, 218, 425, 709.
Grémonville, heer van, zie Bretel, Nicolas.
Grenoble 644, 653.
Grenville, sir Richard 399, 422, 471, 564.
Gressy, zie Cressi, heer van.
Grevelingen, zie Gravelines.

Grieks (Grieken) 1, 21, 101, 130, 149, 169, 170, 185, 186, 197, 205, 216, 242, 243, 259, 260, 287, 304, 332, 337, 343, 369, 370, 371, 429, 439, 460, 462, 463, 464, 485, 500, 535, 536, 592, 599, 618, 638, 639, 698; zie ook *Hellenistica lingua*.
Grieks-katholieken 283, 344, 395, 401, 438, 439, 461, 463, 597, 634, 638, 653, 666; zie ook Constantinopel-Iasi, synode van.
Gripsholm (kasteel nabij Strängnäs) 236.
Grisons, Les, zie Graubünden.
Groenewegen, Machteld Jansdochter van 287.
Groenewegen, Simon van 287.
Groenewegen van der Made, mr. Simon Adriaensz. van XII, 215, 217, 244, 245, 260, 278, 287, 308, 309, 478, 508, 549.
Grombach (*Ober- en Untergrombach*) (plaats ten noordoosten van Karlsruhe) 398, 401, 419.
Groningen, zie Stad en Lande.
Groningen, stad en universiteit 529, 637.
Gronovius, Johannes Fredericus 66*, 67, 93, 94, 529, 558, 599, 639.
Gronovius, Johannes Fredericus, *Titii Livii Historiarum libri ex recensione J.F. Gronovii, Leiden 1645*; *Ad T. Livii Patavini libros superstites notae; accessit Ismaelis Bullialdi epistola de solis defectu, Leiden 1645* 67, 94, 529, 558, 599, 639.
Gronow, David 66.
Groot, Adriana de 625, 671.
Groot, Alida de 600, 676.
Groot, Anna de 676.

Groot, Cornelia de XIV, 43, 44*, 71, 73, 88, 89, 90, 362, 467, 480, 509, 511, 561, 600*, 652, 653, 686, 690, 695, 706.
Groot, Cornelis de XIII, 2*, 44, 49, 73, 131, 136, 149, 165, 170, 186, 301, 344, 371, 386, 479, 508, 549, 559, 580, 600*, 617, 618, 640, 707.
Groot, Dirk de XIII, 2, 21, 25*, 26, 44, 49, 51, 59, 67, 73, 81, 82, 87, 94, 98, 103, 109, 114, 115, 118, 122, 131, 132, 135, 136, 137, 165, 170, 186, 280, 281, 301, 341, 343, 371, 386, 474, 475, 479, 506-509, 515, 518, 520, 541, 549, 550, 559, 580, 600*, 608, 617, 626, 640, 648, 650, 684*, 685, 690, 693, 695, 700, 707.
Groot, Françoise de 676.
Groot, Jacob de 134*, 332, 371, 407, 454, 477, 508, 669, 673, 676.
Groot, Jan de 1, 131, 149*; echtgenote van, zie Overschie, Aeltgen Borre van.
Groot, Johan de 134*, 332, 371, 407, 454, 477, 508, 669, 673, 676.
Groot, Maria de 676.
Groot, Pieter de IX, XIII, XIV, 32*, 44, 66, 87, 95, 109, 117, 131, 132, 136, 165, 170, 186, 219, 233, 234, 262, 301, 343, 371, 386, 429, 478, 486, 501, 510, 524, 536, 550, 574, 600*, 618, 640, 641, 668, 706.
Groot, Willem de VIII-XIII, 1*, 3, 20, 21, 22, 27, 32, 43, 44, 45, 48, 49, 66, 68, 72, 86, 87, 88, 93, 108, 109, 110, 114, 117, 130, 131, 132, 134, 135, 145, 146, 149, 165, 169, 184, 185, 186, 188, 205, 206, 215, 216, 217, 233, 234, 243, 259, 260, 262, 277, 279, 286, 287, 300, 301, 307, 309, 332, 333, 336, 342, 358, 359, 371, 385, 386, 387, 407, 408, 428, 429, 454, 455, 463, 477, 478, 479, 480, 486, 500, 501, 508, 509, 510, 524, 525, 535, 549, 550, 551, 559, 573, 574, 575, 580, 592, 593, 597, 600, 605, 617, 618, 619, 620, 624, 633, 634, 635, 640, 653, 667-671, 673, 675, 676, 678, 682, 693, 694, 695, 700, 706, 707, 710; echtgenote van, zie Graswinckel, Alida.
Groot-Mogool, zie Sjah Djahan.
Groote Heer, zie Ibrahim, sultan.
Grotius, Hugo, passim.
Grotius, ambassade VII, VIII, IX, XIII, XIV, XV, XVIII-XX, 36, 37, 40, 59, 66, 71, 96, 97, 102, 104, 106, 114, 118, 122, 124, 135, 138, 139, 141, 142, 143, 148, 152, 158, 167, 175, 178, 187, 195, 201, 208, 221, 241, 244, 265, 266, 272, 320, 321, 326-331, 333, 340, 341, 346, 351, 352, 353, 363, 373, 377, 379, 380, 389, 391, 405, 409, 413, 416, 424, 427, 442, 464, 468, 474, 484, 488, 495, 497, 506, 532, 545, 556*, 557, 560, 561, 562, 570, 571, 580, 590, 591, 593, 594, 600, 603, 606, 614, 617, 618, 619, 622, 623, 625, 627, 634, 637, 641, 642, 643, 651, 652, 653, 656, 659, 662, 664, 670, 671, 672, 677, 678, 680, 681, 682, 686, 687, 690, 693, 694, 700, 703, 704-706.
Grotius, bibliotheek 686.
Grotius, boekenkist XII, 1, 27, 49, 66, 87, 93, 131, 149, 575, 593, 699.
Grotius, echtgenote van, zie Reigersberch, Maria van; kinderen van, zie Groot, Cornelia, Cornelis, Dirk en Pieter de.
Grotius, honorarium XV, 36, 37, 40, 71, 143, 158, 180, 201, 239, 320, 327, 341, 342, 363, 379, 380, 433, 484, 627, 643, 686, 687, 693.
Grotius, papieren uit Rotterdamse periode XI, 511, 549, 580, 617, 686.
Grotius, reis naar Stockholm (*ad loca nobis propinquiora*) IX, XIII, XIV, XV, XIX, XX, 556, 557, 560, 561, 562, 570, 593, 594, 600, 601, 603, 606, 614, 615, 617, 618, 619, 620, 625, 627, 634, 635, 636, 638, 640, 641, 643, 651, 652, 654, 664, 666, 667-669, 670, 671, 672, 673, 675-684, 686, 687, 688, 690, 691, 693, 694, 695, 696, 698, 700, 701, 704-706; terugreis en overlijden VII, IX, XV, XXIX, 704-706, 707-712.

Grotius, secretaris, zie Beuningen, Coenraed van; Crommon, Willem van; Hulft, Gerard Pietersz.; Mercier, Edmond; Pels, Pieter; Vossius, Isaac; hofmeester, zie Bladt, Andreas Petri; Rougissart, Jean.
Grotius, testament (27 maart 1645) XIX, 600, 601.
Grotius en de Zweeds-Deense oorlog XVIII, 30, 41, 47, 49, 50, 62, 95, 115, 125, 139, 141, 142, 144, 162, 170, 176, 218, 227, 254, 264, 274, 288, 309, 310, 318, 319, 331, 342, 345, 382, 393, 403, 414, 415, 416, 417, 426, 427, 442, 443, 463, 465, 466, 487, 494, 496, 509, 511, 512, 537, 539, 546, 560, 581, 604, 607.
Grotius, Hugo, werken (niet gecatalogiseerd).
Grotius, Hugo, *Poemata* IX, XII, 2, 28, 32, 86, 114, 146, 169, 277, 370, 477, 710.
Grotius, Hugo, *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei*, zie Lucaris, Cyrillus.

Grotius, Hugo, werken, chronologisch gerangschikt (vgl. BG = J. ter Meulen en P.J.J. Diermanse, Bibliographie des écrits imprimés de Hugo Grotius, 's-Gravenhage 1950, pp. 653-655).
Grotius, Hugo, *Mare liberum, Leiden 1609* (*BG* 541) 667.
Grotius, Hugo, *Liber de antiquitate reipublicae Batavicae, Leiden 1610* (*BG* 691) 261.
Grotius, Hugo, *Tractaet van de oudtheyt van de Batavische nu Hollandsche Republique, Den Haag 1610* (*BG* 698) 261.
Grotius, Hugo, *M. Annaei Lucani Pharsalia, sive de bello civili Caesaris et Pompeii lib. X, Leiden 1614* (*BG* 423) IX, 370.
Grotius, Hugo, *Hugonis Grotii poemata, collecta et magnam partem nunc primum edita a fratre Guilielmo Grotio, Leiden 1616/1617* (*BG* 1) XIII, 217, 260, 277, 477.
Grotius, Hugo, *Apologeticus eorum qui Hollandiae Westfrisiaeque et vicinis quibusdam nationibus ex legibus praefuerunt ante mutationem quae evenit anno MDCXVIII, Parijs 1622* (*BG* 880) XIX, 207, 606, 620.
Grotius, Hugo, *Verantwoordingh van de Wettelijcke Regieringh van Hollandt ende West-Vrieslandt, Hoorn etc. 1622-1623* (*BG* 872-878) XIX, 606, 620.
Grotius, Hugo, *Dicta poetarum quae apud Io. Stobaeum exstant. Emendata et Latino carmine reddita, Parijs 1623 en Parijs 1625* (*BG* 458-459) X, 303, 304, 370, 460, 485, 558, 599, 624, 639.
Grotius, Hugo, *De iure belli ac pacis, editio princeps Parijs 1625* (*BG* 565 e.v.) X, 109, 110, 111, 136, 137, 407, 478, 509, 510, 529, 550.
Grotius, Hugo, *Epistola De studio politico vel iuris publici recte instituendo, editio princeps Uppsala 1626* (*BG* 482 e.v.) XII, 206, 244, 278, 308, 408.
Grotius, Hugo, *Excerpta ex tragoediis et comoediis Graecis tum quae exstant, tum quae perierunt; emendata et Latinis versibus reddita, Parijs 1626* (*BG* 468) X, 303, 304, 370, 460, 485, 558, 599, 624, 639.
Grotius, Hugo, *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd, editio princeps Den Haag 1631* (*BG* 757) 215.
Grotius, Hugo, *Drie boecken ... nopende het recht des oorloghs ende des vredes, Haarlem 1635* (*BG* 620) 109.
Grotius, Hugo, *Hugonis Grotii poemata, per Guil. Grotium denuo edita, aucta et emendata, Leiden 1639* (*BG* 2) XIII, 217, 260, 277, 477.
Grotius, Hugo, *Hugonis Grotii poemata, collecta olim a fratre eius Guil. Grotio, et per eundem edita, Londen 1639* (*BG* 3 en 4) 144.
Grotius, Hugo, *Apologeticus eorum qui Hollandiae Westfrisiaeque et vicinis quibusdam nationibus ex legibus praefuerunt ante mutationem quae evenit anno MDCXVIII, Parijs 1622, Heidelberg 1629-1631, Parijs 1640* (*BG* 880-883) XIX, 207, 606, 620.
Grotius, Hugo, *De veritate religionis Christianae, Leiden 1640* (*BG* 952-953) 284.
Grotius, Hugo, *Annotationes in libros Evangeliorum, Amsterdam 1641* (*BG* 1135) X, 25, 130, 149, 207, 278, 287, 332, 336, 337, 369, 371, 416, 429, 558, 600, 683.
Grotius, Hugo, *Annotata ad Consultationem Cassandri, Parijs 1641* (*BG* 1165) 208.
Grotius, Hugo, *De iure belli ac pacis, Amsterdam 1642* (*BG* 571) X, 109, 110, 111, 136, 137, 407, 478, 509, 510, 529, 550.
Grotius, Hugo, *Via ad pacem ecclesiasticam, Parijs en Amsterdam 1642* (*BG* 1166-1168) 198, 208, 683.

Grotius, Hugo, *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti, Parijs 1642* (*BG* 1175) 308.
Grotius, Hugo, *Votum pro pace ecclesiastica, contra Examen Andreae Riveti, et alios irreconciliabiles, Parijs en Amsterdam 1642* (*BG* 1183-1184) 208, 683.
Grotius, Hugo, *De origine gentium Americanarum dissertatio, Parijs en Amsterdam 1642* (*BG* 725-726), *Parijs en Amsterdam 1643* (*BG* 731-732) XI, 187, 242, 301, 343, 386, 528, 557.
Grotius, Hugo, *M. Annaei Lucani Pharsalia, sive de bello civili Caesaris et Pompeii lib. X, Amsterdam 1643* (*BG* 430) IX, 370.
Grotius, Hugo, *Inleydinge tot de Hollandtsche Regtsgeleertheit ... mitsgaders enige bij-voegsels ende aenmerkingen op de selfde, door Mr. Simon van Groenewegen van der Made, Dordrecht 1644* (*BG* 765) XII, 215, 217, 244, 245, 260, 278, 308, 478, 508.
Grotius, Hugo, *Annotata ad Vetus Testamentum, Parijs 1644* (*BG* 1137) IX-XII, 1, 21, 25, 27, 28, 43, 48, 66, 72, 86, 88, 93, 108, 114, 130, 134, 135, 136, 145, 149, 165, 169, 184, 185*, 188, 205, 216, 233, 243, 259, 260, 262, 277, 278, 286, 287, 300, 307, 308, 332, 336, 342, 358, 359, 369, 371, 387, 416, 429, 510, 524, 550, 559, 592, 600, 683.
Grotius, Hugo, *Consultatien, advysen en advertissementen, gegeven ende geschreven bij verscheyden treffelijcke rechts-geleerden in Hollandt, Rotterdam 1645* (*BG* 796) IX, X, 455, 478, 486, 510, 524, 550.

Grotius, Hugo, *Epistola De studio politico vel iuris publici recte instituendo, Amsterdam 1645* (*BG* 488) XII, 206, 244, 278, 308, 408.
Grotius, Hugo, *Hugonis Grotii poemata, editio quarta, Leiden 1645* (*BG* 5) XIII, 217, 260, 277, 477.
Grotius, Hugo, *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, discussio, Irenopolis* [*Amsterdam*] 1645 (*BG* 1195) XI, XXIV, 199, 217, 264, 386, 439, 462, 574.
Grotius, Hugo, *Grotius' testament of Hooftpunten getrocken wt sijn jongste antwoort aen D. Rivet, Vredestadt* [*Rotterdam?*] 1645 (*BG* 1199) 386, 600, 601.
Grotius, Hugo, *Annotationes in Novum Testamentum, Parijs 1646 en 1650* (*BG* 1138 en 1141) IX, X, XIX, 25, 130, 149, 205, 243, 278, 287, 307, 308, 332, 336, 358, 369, 370, 371, 429, 486, 524, 559, 592, 600, 683*, 684, 696*, 707.
Grotius, Hugo, *De iure belli ac pacis, Amsterdam 1646* (*BG* 572) X, 407, 478, 509, 510, 550.
Grotius, Hugo, *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien, 1646* (*BG* 892); zie Wtenbogaert, Johannes.
Grotius, Hugo, *De imperio summarum potestatum circa sacra, Parijs 1647-1648* (*BG* 894-895) IX.
Grotius, Hugo, *M. Annaei Lucani Pharsalia, sive de bello civili Caesaris et Pompeii lib. X, Amsterdam 1651* (*BG* 433) IX, 370.
Grotius, Hugo, *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum, Amsterdam 1655* (*BG* 735) IX, 370.
Grotius, Hugo, *Annales et historiae de rebus Belgicis, Amsterdam 1657* (*BG* 741) IX, 370, 429, 477, 509, 550.
Grotius, Hugo, *Opera omnia theologica, Amsterdam 1679; anast. herdruk Stuttgart-Bad Cannstatt 1972* (*BG* 919) X, 130, 149, 199, 217, 278, 287, 371, 574.
Grotius, Hugo, *Epistolae quotquot, Amsterdam 1687* (*BG* 1210) 21, 32, 117.
Grotius, Hugo, *Notice d'une version manuscrite de l'Anthologie Grecque, par Hugues Grotius* [*par Guillaume François Berthier*] *Parijs 1751*, p. 1807-1808: vertaling van Euripides, *Supplices* (*BG* 496 rem. 5 en *BG* 532 rem. 2) 2.
Grotius, Hugo, *Nicolai Damasceni ... Historia Universalis, Hamburg 1772 en Leipzig 1804* (*BG* 538-539) 463.
Grotius, Hugo, *Anthologia Graeca, cum versione Latina H. Grotii, Utrecht 1795-1822* (*BG* 534) X, XII, 1, 21, 49, 113, 114, 131, 134*, 135, 146, 149, 169, 185-188, 205, 216, 233, 242, 243, 259, 260, 277, 286, 303, 304, 307, 332, 359, 369, 370, 371, 407, 438, 460, 461, 477, 485, 509, 530, 550, 558, 580, 592, 599, 618, 624, 639, 640.
Grotius, Hugo, *Parallelon rerumpublicarum liber tertius, Haarlem 1801-1803* (*BG* 750) IX.
Grotius, Hugo, *De iure praedae commentarius, Den Haag 1868* (*BG* 684) IX, 478, 509.
Grotius, Hugo, *Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-geleerdheid, Leiden 1952* (*BG* 785) 215, 245, 455.
Grotius, Hugo, *De iure belli ac pacis, Leiden 1939* (*BG* 617); *annotationes novas addiderunt R. Feenstra, C.E. Persenaire, etc., Aalen 1993* 478, 510.
Gruterus, Janus 462.
Gubbio (*Eugubium*) 77, 79, 102.

Guben (plaats ten noorden van Cottbus) 481.
Guernsey 223.
Guiche, graaf van, zie Gramont, Antoine III de.
Guidi di Bagno, Niccolò, nuntius te Parijs 29, 54, 94, 131, 149, 420, 563, 567.
Guimarães, João de 64, 456.
Guinoci Mons, zie Bergues (*Sint-Winoksbergen*).
Guise, hertog van, zie Lorraine, Henri II de.
Gulden Vlies, orde van het 249, 252, 255.
Guldenløve, Hans Ulrik 128.
Gulik (*Juliacum*) 221, 226, 307, 314, 315, 319, 347, 353, 366, 396, 492.
Gulik en Berg, hertog van, zie Palts-Neuburg, Wolfgang Wilhelm van.
Gundorff, jonker 334.
Gustaaf I Wasa, koning van Zweden 380.
Gustaaf II Adolf, koning van Zweden XVI, 13, 28, 107, 151, 167, 236, 326, 341, 494, 452, 489, 587, 708.
Gutterbach, zie Jüterbog.
Guyenne (*Aquitania*) 226, 513, 519, 520, 533, 539, 540, 644, 653, 660.
Guyet, François 573, 574.
Guzmán, Diego Felipe de, markies van Leganés 346, 353, 448, 451, 514, 519.
Guzmán, Gaspar de, 'conde-duque' de Olivares 268, 379.
Guzmán, Juan Manuel Pérez de, hertog van Medina-Sidonia 55, 104.
Guzmán, Ramiro Núñez de, hertog van Medina de Las Torres, Spaans gevolmachtigde ter vredesconferentie 431, 446*, 450, 470, 482, 483, 490, 491, 526.

Gwynn (*Gun*), kolonel 112.
Gyldenklou, Anders 326*, 327, 329, 331, 705.
Gyllenhielm (*Gylldenhielm*), Carl 64, 83, 89, 324, 355, 359, 404.
Gyllenstierna, Johan XV, 402, 474.
Gyllenstierna (*Guldenstern*), Sigismund (*Zigmunt*) 42, 80, 148, 200.
Gyllenstierna till Fågelvik, Nils 402.
Györ (*Raab*) 376, 381.

H

Haag, Den (*'s-Gravenhage*) VII, X, XII, XIII, XVII, XX, 1, 2, 3, 6, 21, 27, 28, 32, 43, 48, 64, 66, 67, 72, 84, 86, 87, 93, 109, 113, 114, 116, 130, 131, 135, 139, 145, 150, 152, 160, 164, 170, 171, 181, 185, 189, 219, 232, 233, 234, 255, 272, 290, 301, 305, 311, 324, 331, 332, 333, 355, 362, 372, 385, 392, 393, 406, 407, 408, 417, 427, 429, 438, 454, 478, 499, 510, 512, 516, 522, 539, 550, 556, 560, 561, 580, 582, 592, 593, 607, 618, 625, 626, 633, 634, 635, 637, 642, 655, 668, 669, 673, 675, 682, 686, 689, 700, 701, 706, 707.
Haag, Den (*'s-Gravenhage*) (plaats van verzending) 22, 45, 68, 88, 110, 112, 131, 165, 186, 206, 210, 260, 279, 301, 333, 359, 387, 389, 408, 438, 455, 480, 482, 501, 504, 525, 551, 575, 593, 594, 596, 619, 620, 695, 700, 703, 707.
Haarlem 2, 151, 160, 245, 264, 265, 289, 524, 607, 654.
Habsburgse landen, zie Oostenrijk.
Haderslev (stad ten zuiden van Kolding) 183, 203, 209, 213, 231, 232, 235, 273, 276, 334.
Haes (*Hasius*), Gilles de 27*, 58, 61, 220, 226, 449, 450.
Hafnia, zie Kopenhagen.
Haga, zie Haag, Den.
Haga, Cornelis 438, 597*, 634, 638, 653, 666.
Hailbrunna, zie Heilbronn.
Hainavia, zie Henegouwen.
Hal (*Hallis Suevica*), zie Schwäbisch-Hall.
Halberstadt 42, 53, 92, 112, 130, 132, 203, 220, 225, 228, 409, 459.
Haldensleben (Alt- und Neuhaldensleben, ten noordwesten van Maagdenburg) 275.
Halland (Götaland) 65, 68, 69, 83, 84, 125, 201, 356, 391, 466, 678, 689, 693, 694.
Halle VIII, 26, 42, 53, 62, 63, 69, 80, 83, 102, 105, 106, 125, 213.
Hallis Suevica, zie Schwäbisch Hall.
Halluin, hertog van, zie Schomberg, Charles de.
Halmstad (plaats ten noorden van Laholm) 83, 125.
Hambraeus (*Chabreus*), Jonas XV, 19*, 71, 106, 143, 380, 402, 424, 545, 571.
Hamburg IX, 4, 30, 42, 50, 66, 69, 82, 102, 105, 106, 111, 116, 125, 132, 136, 137, 138, 150, 151, 158, 163, 166, 170, 172, 182, 208, 211, 218, 231, 299, 305, 311, 324, 334, 345, 355, 357, 361, 366, 367, 387, 388, 389, 393, 394, 403, 406, 409, 410, 415, 417, 418, 425, 428, 435, 453, 459, 464, 466, 472, 484, 488, 499, 503, 512, 534, 548, 552, 575, 602, 606, 619, 620, 625, 636, 670, 671, 672, 683, 685, 696, 703, 710, 712.

Hamburg (plaats van verzending) 670, 671.
Hamburg, gezanten, zie Frese, Hieronymus; Meurer, Johann Christoph.
Hamburg, preliminair vredesverdrag van (25 december 1641) XVIII, 229, 230, 238, 240, 258, 282, 285, 365, 366, 367, 411, 412, 416, 425, 433, 434, 437, 472, 484, 494.
Hamm (stad ten zuiden van Munster) 390, 411, 437, 476.
Hammershus (vesting op het eiland Bornholm) 679.
Hampshire 422, 446.
Hampton, zie Southampton.
Hanau (*Hanauw*; *Hanavia*) 36, 39, 57.
Hanau-Münzenberg, Amalia Elisabeth van, landgravin van Hessen-Kassel XIII, XV, 4, 6, 17, 18, 26*, 49, 51, 59, 73, 81, 82, 87, 98, 109, 114, 115, 118, 135, 137, 148, 150, 159, 160, 162, 181, 188, 196, 209, 240, 253, 254, 255, 272, 273, 280, 285, 311, 349, 352, 367, 394, 413, 418, 472, 475, 490, 491, 506-509, 512, 515, 518, 520, 539, 549, 550, 559, 580, 596, 607, 608, 617, 626, 640, 642, 648, 659, 684.
Hanau-Münzenberg, Philips Lodewijk II van 349.
Hansson von Snoilsky, Georg 363.
Hanze, zie Hanzesteden.
Hanze, resident in de Republiek, zie Aitzema, Lieuwe van.
Hanze en de Republiek, zie Republiek en de Hanze.
Hanze en Zweden, zie Zweden en de Hanze.

Hanzesteden (*Anseaticae civitates*), zie Brunswijk (*Braunschweig*); Bremen; Greifswald-Anklam; Hamburg; Lübeck; Lüneburg; Maagdenburg; Rostock; Stralsund; Wismar.
Harburg (voorstad van Hamburg) 481.
Harcourt (*Harcurtius*), graaf van, zie Lorraine, Henri de.
Harderwijk 261, 529, 670.
Härjedalen en Jämtland (Zweden) 694.
Harkotten (plaats ten noorden van Warendorf) 183, 204.
Harlay, François de, aartsbisschop van Rouaan 283.
Haro, don Luis Méndez de 268, 271, 272.
Harod de Senevas, Melchior de, markies van Saint-Romain 116, 171, 410, 417, 460, 602.
Harrach (*Harach*), Ernst Adalbert, graaf van, kardinaal, aartsbisschop van Praag 313, 349, 353.
Harrach, Franz Albrecht, graaf van 657, 662.
Haselau (vesting nabij Uetersen) 548, 552.
Haslang, Georg Christoph, vrijheer van, gevolmachtigde van de hertog van Beieren ter vredesconferentie 173, 347, 352, 390, 411, 437, 476, 502, 525, 555, 601, 604.
Hassia, zie Hessen-Kassel.
Hatzfeldt und Gleichen, Melchior von 35, 36, 38, 52, 61, 118, 148, 172, 177, 178, 190, 195-198, 200, 203, 209, 213, 220, 221, 225, 228, 247, 250, 251, 253, 254, 256, 275, 276, 280, 303, 322, 335, 348, 349, 361, 376, 378, 381, 396, 399, 401, 402, 426, 435, 447, 450, 456, 458, 473, 480, 491, 543, 544, 563, 572, 575, 594, 616.
Haut-Palatinat, zie Opperpalts.
Hauterive, markies van, zie Aubespine, François de l'.
Havlíčkův Brod (*Deutschbrod*) (stad ten noorden van Jihlava) 616.
Hazebrouck 75.
Hebreeuws 1, 21, 101, 130, 149, 185, 205, 216, 243, 260, 287, 332, 336, 369, 429, 524.
Heemstede 706.
Heerde, raad te Bremen 4, 30, 50, 111.
Heidelberg 8, 59, 135, 173, 178, 182, 191, 266, 271, 685.
Heilbronn (*Hailbrunna*) 8, 59, 60, 246, 252, 255, 376, 378, 517, 520.
Heilbronn, verbond van 60, 489.
Heinsius, Daniël 68, 429, 463, 465, 501, 528, 536, 557, 558, 574, 597, 598, 599, 638.
Heinsius, Daniël, *Aristarchus Sacer, Leiden 1627* 429, 463, 501, 574, 638.
Heinsius, Daniël, *Sacrarum Exercitationum ad Novum Testamentum libri XX ..., Leiden 1639* 429, 463, 501, 574, 638.
Heinsius, Daniël, *Pro Daniele Heinsio adversus Joannis Croii calumnias Apologia necessaria, Leiden 1645* 463, 528, 574, 638.
Heistermann (*Heystermann*), Raban 16, 23, 27, 47, 92, 168, 180, 210, 211, 212, 214, 237, 272, 276, 303, 389, 411, 441, 531.
Heldrungen (vesting ten noorden van Weimar) 481, 503, 507, 544, 567.
Helin, kolonel, Lotharings gouverneur van Worms 8.
Hellenistica lingua 68, 465, 536, 557, 638.
Hellerus, zie Keller, Georg.
Helm, Johannes 547, 551.

Helmsley Castle (versterkt huis ten westen van Scarborough) 193, 197, 224, 226, 446.
Helsingborg XVI, 163, 182, 208, 213, 254, 406, 680.
Helsingør 22, 41, 43, 64, 70, 85, 128, 274, 289, 319, 345, 382, 553, 678, 679, 680; zie ook Sont.
Helvetia, zie Zwitserland.
Hendrik IV, koning van Frankrijk 9, 140, 198, 199*, 226, 263, 264, 397, 683.
Henegouwen (*Hainavia*) 193, 194, 197, 423, 492, 493, 494, 645.
Henegouwen, Margaretha van, echtgenote van keizer Lodewijk IV van Beieren 443.
Henley-on-Thames 350.
Henriëtte Maria de Bourbon, koningin van Engeland VIII, 9*, 14, 15, 29, 33, 37, 39, 41, 51, 55-58, 61, 75, 78, 80, 99, 104, 105, 114, 117, 120-124, 126, 139-143, 152, 153, 167, 174, 177, 178, 179, 181, 187, 190, 196, 197, 202, 214, 215, 223, 226, 232, 255, 263, 265, 274, 282, 286, 288, 289, 291, 296, 298, 310, 318, 352, 397, 469, 489, 492, 542, 545, 585, 610, 613, 623, 631, 637, 645, 647.
Hérault (*Heraldus*), Didier 599, 638.
Herbert, Edward, lord Herbert van Cherbury 35.
Herbsthausen (plaats ten zuiden van Bad Mergentheim) 659, 684.
Herdesianus, Bethmannus 4, 30, 50, 111, 218.

Hereford 647.
Herodotus 463.
Héron, koerier van de Franse delegatie te Munster 383, 417.
's-Hertogenbosch 431, 470, 482, 491, 707.
's-Hertogenrade (Land van Overmaze) 110, 137.
Herwart, Barthélemy en Jean-Henri 90.
Hessen-Darmstadt, Georg II, landgraaf van 12, 349, 352, 376, 378, 379, 398, 399, 401, 402, 419, 507, 656.
Hessen-Eschwege, Friedrich, landgraaf van 17, 18*, 19, 69, 112, 376, 378, 379, 435, 449, 450, 586, 588.
Hessen-Kassel XIII, XV, 4, 8, 11, 12, 15, 17, 26, 59, 81, 94, 98, 103, 104, 109, 115, 118, 122, 126, 135, 143, 147, 148, 150, 153, 155, 159, 162, 169, 172, 173, 181, 182, 188, 190, 196, 200, 202, 203, 204, 209, 218, 220, 225, 227, 228, 240, 247, 252-257, 272, 276, 280, 297, 302, 306, 311, 321, 322, 335, 348, 349, 352, 357, 361, 366, 376, 378, 384, 388, 394, 413, 418, 419, 426, 449, 475, 481, 488, 491, 503, 506, 507, 508, 509, 512, 515, 518, 520, 534, 539, 541, 544, 549, 550, 559, 561, 567, 580, 596, 607, 608, 613, 617, 623, 626, 628, 632, 640, 642, 646, 648, 649, 656, 659, 662, 663, 684, 685, 690.
Hessen-Kassel, gezanten te Den Haag, zie Krosigk, Adolf Wilhelm von; Pagenstecher, Andreas Christian; Wicquefort, Joachim de.
Hessen-Kassel, gezant te Parijs, zie Polhelm, Winand von.
Hessen-Kassel, gevolmachtigde te Osnabrück, zie Scheffer, Reinhard.
Hessen en Frankrijk, zie Frankrijk en Hessen.
Hessen en Zweden, zie Zweden en Hessen.
Hessen-Kassel, landgravin van, zie Hanau-Münzenberg, Amalia Elisabeth van.
Hessen-Kassel, Wilhelm V, landgraaf van 18, 490, 596.
Hessen-Kassel, Wilhelm VI, landgraaf van 596.
Hessen-Marburg, Ludwig, landgraaf van 349, 376.
Heufdius, zie Hoeufft, Johan.
Hibernia, zie Ierland.
Hilten, Jan van, *Courante uyt Italien ende Duytschlant* 333, 595.
Hinde, John 479, 500, 510.
Hisingen (eiland ten noorden van Göteborg) 65, 69, 105.
Höchst (*Hoechst*; *Hocksta*) (plaats ten zuiden van Frankfort) 12, 15, 59, 81, 103, 109, 153, 155, 157, 161, 169, 172, 177, 178, 181, 252, 422, 450, 491, 507, 544, 567, 611, 613.
Hoessein Djindji-Khodja, kadiasker van Anatolië 192, 197.
Hoeufft (*Heufdius*), Johan, beheerder van de Frans-Zweedse subsidiekas te Parijs 36, 37, 71, 90, 342, 364, 379, 433, 464, 653, 654, 686, 687, 697.
Høg, Just 13, 18, 29, 44, 83, 125, 145, 218, 436.
Hogendorp, mr. Daniël, heer van Moercapelle en Wilde Venen 669.
Hogerbeets, Adriaen XII, 2, 32.
Hogerbeets, Rombout XII, 2*, 32*.
Hohenlohe, hof van de graven van 1, 27, 66, 87, 131, 149.
Hohentwiel (vesting nabij Singen) 98, 104, 516.
Hohenwestedt (plaats ten westen van Neumünster) 665.
Holborne, James 446, 452.
Holing (*Heyling*), Petrus 672.
Holland, graaf van, zie Rich, Henry.
Holland, Staten van 5, 6, 21, 22, 28, 45, 48, 50, 110, 137, 151, 152, 160, 189, 206, 215, 217, 219, 260, 264, 278, 289, 309, 319, 345, 359, 382, 386, 387,

393, 418, 428, 443, 444, 465, 466, 467, 477, 487, 488, 496, 499, 500, 510, 511, 512, 524, 537, 538, 546, 550, 551, 559, 560, 561, 573, 580, 581, 604, 605, 606, 616, 618, 624, 626, 634, 641, 667, 669, 674, 675, 682, 688, 695, 706; raadpensionaris, zie Cats, Jacob.
Holland en Zeeland, Hof van XIV, 2, 5, 22, 28, 31, 32, 45, 133, 150, 215, 219, 386, 418, 467, 488, 561, 634, 695, 706, 707.
Holland en Zeeland, Hoge Raad van XII, 1, 3, 22, 32, 45, 109, 207, 308, 386, 597, 634, 653.
Holman, Steven 64, 85.
Holmia, zie Stockholm.
Holstein, hertogdom (*Holsatia*) XVI, 2, 13, 17, 41, 70, 93, 97, 108, 112, 143, 145, 163, 183, 202, 203, 213, 215, 232, 235, 236, 241, 263, 272, 273, 276, 279, 299, 300, 302, 324, 361, 403, 409, 426, 433, 435, 441, 449, 453, 456, 459, 473, 481, 495, 506, 541, 544, 546, 547, 552, 569, 589, 617, 621.
Holt in Wiltshire (*Wil*) (plaats ten noorden van Trowbridge) 566, 568.
Homerus 535.

Hongarije (*Hungaria*) 53, 57, 61, 177, 192, 196, 251, 255, 256, 348, 349, 352, 353, 376, 379, 381, 447, 450, 456, 458, 473, 474, 480, 491, 507, 542, 544, 562, 563, 568, 572, 575, 583, 587, 594, 616, 646, 649, 656, 661, 662, 664.
Hongarije (*Hungaria*), palatinus van, zie Esterházy, Nicolaus (*Miklós*), graaf.
Hooft, Pieter Cornelisz. 165, 188.
Hooge, Jacobus van der XII, 1*, 27, 43, 66, 72, 86, 93, 108, 130, 135, 136, 145, 165, 184, 188, 205, 216, 233, 243, 259, 262, 277, 286, 300, 307, 332, 342, 359, 371, 387, 510, 550.
Hoorn 151, 245, 467, 488, 605, 607, 626, 640, 653.
Hop, Simon Jacobsz. 133, 283.
Hopton, sir Ralph 76, 104, 445, 446, 451.
Horatius Flaccus, Quintus 88, 160, 254, 285, 289, 337, 368, 424, 484.
Horn, Georg 439, 462.
Horn, Gustav Karlsson 4*, 13, 18, 42*, 50, 62, 65, 68, 71, 83, 84, 90, 93, 105, 107, 108, 125, 128, 142, 145, 147, 161, 163, 179-182, 202, 209, 213, 218, 227, 231, 235, 254, 256, 273, 279, 302, 324, 360, 361, 405, 456, 457, 506, 521, 522, 526, 569, 659, 678.
Hornburg (vestingstad ten zuiden van Wolfenbüttel) 409, 435, 455, 459.
's Horndorff, zie Schorndorf.
Hornád (*Hernád*), rivier in Hongarije 53.
Hospital, François de l', graaf van Rosnay, sieur du Hallier 190, 220.
Hosszútóthy, László, bisschop van Nagyvárad (*Oradea*) 657.
Houdan (stad ten noordoosten van Dreux) 536.
Houweningen, Elsje van 669.
Hoverbeck, Johann van 578, 579.
Howard, Elisabeth 631.
Howard, James 698.
Hulft, Gerard, zoon van Pieter Evertsz. XIV.
Hülsemann, Johannes 200.
Hulst 232, 274, 300, 311, 619, 691, 692, 695, 700.
Hunnius, Aegidius 559.
Hunsrück 172, 177, 181.
Hurault, Marguerite 580.
Hurault, Philippe, graaf van Cheverny 580.
Huygens, Constantijn, heer van Zuylichem 5, 6, 196, 250, 462, 510.
Huygens, Maurits 149, 682.
Huyn, Gottfried, graaf van Geleen 52, 58, 61, 101, 118, 122, 123, 124, 138, 153, 157, 169, 172, 177, 181, 190, 221, 246, 247, 251, 253, 254, 256, 266, 270, 274, 280, 296, 307, 314, 347, 353, 396, 410, 430, 432, 457, 473, 477, 482, 494, 507, 522, 525.
Hyde, Edward, naderhand graaf van Clarendon 451.

I

Iasi (*Jassy*) (Roemenië) 192.
Ibas van Edessa 198.
Iberus (*Ebro*), zie Flix.

Ibrahim, sultan der Ottomanen 99, 140, 141, 192, 197, 224, 227, 251, 252, 255, 256, 294, 296, 309, 312, 318, 343, 349, 358, 395, 401, 451, 463, 470, 472, 473, 491, 514, 542, 543, 545, 546, 562, 565, 567, 568, 574, 583, 587, 597, 606, 611, 613, 630, 631, 646, 647, 649, 655, 656, 659, 662, 663, 697.
Ieper (*Ipra; Ypre*) 60, 75, 78, 645, 649.
Ierland (*Hibernia*) 12, 35, 50, 56, 58, 59, 75, 78, 80, 100, 120, 123, 152, 154, 155, 157, 161, 162, 177, 207, 208, 224-227, 265, 267, 268, 270, 288, 292, 293, 296, 306, 310, 374, 379, 399, 400, 401, 402, 421, 422, 445, 449, 451, 452, 471, 516, 517, 519, 520, 521, 543, 566, 568, 586, 587, 588, 631, 632, 648, 650, 661, 664, 698.
Ierland, Engeland en Schotland, solemn league and covenant, zie Engeland, Schotland en Ierland.
Ierse Zee 399, 422, 445.
Ignatius van Antiochië 371, 439, 462.
Ilerda, zie Lérida.
Ilfracombe (havenstad ten noordwesten van Exeter) 76, 80.
Imperator, zie Ferdinand III, keizer.
Inchiquin, graaf van, zie O'Brien, Murrough.
Incolisma, zie Angoulême.
India 301, 343, 386, 500, 592, 605, 613.
Indië, zie Oost-Indië; West-Indië (*Amerika*).
Ingermanland (*Ingria*) (Zweeds gebied ten westen van het Ladogameer) 692, 694, 703.
Ingolstadt 336.
Innocentius X (*Giambattista Pamfili*), paus 3, 5, 6, 7*, 11, 13, 14, 15, 19, 21, 33, 38, 39, 44, 48, 49, 54, 57, 60, 61, 73*, 77, 79, 80, 86, 87, 97, 98, 101-104, 109, 114, 120, 123, 135, 136, 139, 140, 141, 145,

154, 155, 157, 161, 165, 169, 174, 176, 178, 181, 182, 188, 192, 196, 197, 198, 205, 206, 219, 222, 233, 244, 246, 248, 251, 252, 253, 255, 256, 262, 267, 271, 291, 295, 296, 309, 313, 316, 317, 319, 320, 344, 348, 349, 351, 352, 353, 376, 378, 383, 397, 398, 400, 402, 403, 420-423, 428, 446, 449, 450, 452, 464, 465, 469, 470, 493, 501, 516-520, 534, 540, 544, 546, 564, 567, 584-588, 590, 609, 612, 618, 622, 629, 640, 645, 646, 649, 651, 652, 657, 658, 662, 663.
Innsbrück, prinses van, zie Claudia de' Medici, aartshertogin van Tirol.
Insularum urbs, zie Lille.
Ipra, zie Ieper.
Isabella Clara Eugenia van Oostenrijk, ‘infanta’ van Spanje, aartshertogin 216.
Isabella (*Elizabeth*) de Bourbon, koningin van Spanje XVI, 103*, 104, 115, 120, 123, 124, 139-143, 145, 153, 167, 175, 187, 223, 226, 227, 241, 242, 249, 268, 271, 377.
Isenburg, Wolf Heinrich, graaf van 275.
Islam-Ghiraï, khan van de Krim-Tartaren 35, 38, 140.
Israël 187, 242.
Issoudun (stad ten zuidwesten van Bourges) 608.
Italië 27, 39, 57, 61, 67, 74, 79, 94, 101, 102, 104, 145, 153, 156, 157, 161, 162, 169, 175, 178, 186, 192, 194, 197, 198, 204, 207, 217, 219, 220, 221, 225-228, 248, 251, 252, 253, 255, 256, 261, 262, 266, 271, 272, 283, 290, 291, 293, 295, 296, 306, 317, 319, 320, 330, 348, 350, 352, 353, 377, 379, 397, 398, 400, 402, 403, 420, 421, 422, 423, 439, 448, 449, 450, 452, 453, 462, 467, 469, 509, 510, 513, 514, 520, 542, 555, 563, 564, 567, 569, 571, 583, 584, 588, 590, 630, 631, 641, 651, 652, 657, 658, 662, 680, 688.
Italië, Mont de Soma, zie Vesuvius.
Itzehoe (Sleeswijk-Holstein) 276, 302, 361, 435, 481, 636, 665.
Ivrea 350.
Iwan de Verschrikkelijke 83, 553.

J

Jacobus I, koning van Engeland 4, 207.
Jämtland (*Jemptia*) (Zweden) 63, 84, 694.
Jan (*João*) IV, koning van Portugal, hertog van Bragança 10, 12, 23, 46, 49, 55, 61, 104, 121, 175, 184, 269, 270, 271, 388, 421, 425, 427, 434, 470, 512, 564, 567, 613, 662.
Jan Kazimiersz, prins, kardinaal, naderhand Jan II, koning van Polen 193*, 196, 244, 398, 401, 403, 428, 464, 501, 535, 574, 646, 657, 663.
Jankov (plaats ten noorden van Tábor) XVI, 276, 547, 563, 571, 573, 575, 577, 579, 581, 582, 583, 587, 589, 591, 594, 604, 605, 610, 612, 615, 616, 618, 621, 622, 623, 627, 635, 647, 649, 656, 659, 663.
Jansen, Daniel, lijfwacht van de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna 364, 367, 388, 436, 441.
Janssonius (*Jansonius*), Joannes, uitgever te Amsterdam 130, 185, 205.
Janston, zie Johnstone.
Jansz., Broer, *Tijdingen uyt verscheyden quartieren* 333, 372, 595, 669.
Jansz., Frans, kapitein ter zee 289, 296.

Japan 233.
Jasmund, Stenzel von 128, 146, 163.
Jason, zie Maino, Jason de.
Jemptia, zie Jämtland.
Jenkes, Richard 582.
Jeogil, zie Youghal.
Jermin, Henry (‘*monsieur Germain*’) 51, 56, 58, 61, 104, 310, 318.
Jerre, raad te Hamburg 4, 30, 50, 111.
Jersey 223.
Jeruzalem 395.
Jezuïeten 31, 169, 193, 325, 336, 382, 397, 398, 428, 464, 501, 517, 520, 584, 628.
Jihlava (*Iglau*) (stad ten westen van Brno) 595, 610, 616, 617, 627, 635, 646, 650, 665.
Jindřichův Hradec (*Neuhaus*) (stad ten zuidoosten van Tábor) 616.
Joachimi, Albert, heer van Hoedekenskerke 31, 44, 121, 233, 260, 262, 265, 288, 289, 295, 488, 565, 568, 585, 588, 607, 654, 672.
Joden 25, 187, 242, 524, 559, 592.
Johan III, koning van Zweden 200.
Johann Georg I, keurvorst van Saksen 69, 210, 212, 214, 229, 303, 347, 361, 367, 381, 449, 586, 656, 662.
Johannieters, zie Malta, orde van.
Johnson, Samson 582, 642, 655.
Johnston, sir Archibald 76, 374.
Johnstone (*Janston*) (plaats ten zuidwesten van Glasgow) 12, 15, 16, 35, 50, 56, 58, 61.
Joinville (stad ten noorden van Chaumont) 190.

Jol alias Houtebeen, Cornelis 155.
Joly, Claude, *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus, Parijs 1643* (*BG* 1322). *Amsterdam 1644* XI, 86, 114, 479, 510.
Jönkoping 85, 108.
Jorck, zie York.
Joseph, le Père, zie Le Clerc du Tremblay, François.
Jovinianus, codenaam van Nicolaes van Reigersberch 688, 690.
Joyeuse, hertog van, zie Lorraine, Louis de.
Juliacum, zie Gulik.
Junius, Elisabeth 88, 134, 337, 369, 370, 485.
Junius, Franciscus (*François du Jon*) 134, 336, 337, 369*.
Junius jr., Franciscus 369.
Junius, Hadrianus 245, 462.
Justel, Christophe 684.
Justinianus, keizer 135, 198, 246.
Justinianus, rechtsboeken van, zie *Corpus iuris civilis*.
Jüterbog (plaats ten noordoosten van Wittenberg) XVI, 231, 238, 241, 257, 269, 273, 275, 279, 280, 289, 294, 297, 303, 306, 308, 316, 320, 321, 325, 335, 361, 426, 572.
Jutland 41, 93, 108, 112, 129, 143, 183, 202, 203, 209, 213, 227, 231, 232, 235, 256, 257, 263, 272, 273, 276, 297, 299, 300, 302, 308, 324, 334, 354, 356, 357, 361, 384, 388, 403, 409, 426, 435, 453, 459, 481, 495, 506, 546, 569, 589.
Juvenalis, Decimus Junius 653.
Juxon, William, aartsbisschop van Canterbury 492.

K

Kaap de Goede Hoop 500, 559, 560.
Kadaň (*Kaaden*) (plaats ten noordoosten van Karlovy Vary) 480, 498, 506, 547, 553, 569.
Kagg (*Kagge*), Lars 85, 93.
Kaiser-Ebersdorf (Wenen) 54.
Kaiserslautern 194.
Kalmar (*Colmaria*) XVI, 42, 51, 63, 65, 69, 71, 80, 83, 85, 92, 107, 112, 125, 145, 181, 203, 254, 324, 335, 354, 356, 358, 363, 391, 405, 409, 436, 456, 526, 606, 619, 665, 670-676, 678, 679, 680, 682, 686, 688, 691, 696, 698, 706.
Kalmar (*Colmaria*) (plaats van verzending) 676, 679, 680.
Kalmarsund 20, 107, 305, 324, 355, 708.
Kalmukken 334.
Kamerijk (*Cambrai*) 431, 470, 482, 491, 526.
Kamerijk, vrede van (1529) 171, 258, 263, 298.
Karel de Grote (*Charlemagne*), keizer 246, 263, 414, 417.
Karel V, keizer 198, 216, 263, 395.
Karel I, koning van Engeland 4, 5, 9, 10, 12, 14, 15, 22, 34, 35, 44, 49, 50, 51, 56-59, 61, 63, 67, 73, 75, 76, 78, 80, 95, 100, 103, 104, 117, 120, 121, 123, 124, 139, 140, 143, 150, 154, 156, 157, 160, 161, 162, 169, 174, 178, 182,

186, 188, 193, 196, 197, 202, 206, 207, 208, 215, 217, 223-228, 233, 246, 250, 252, 253, 255, 256, 262, 267, 268, 270, 271, 282, 286, 288, 289, 291, 292, 293, 295, 296, 298, 300, 307, 310-313, 318, 319, 322, 333, 339, 342, 345, 350, 353, 372-375, 397, 399-403, 421, 445, 446, 451, 461, 467, 469, 471, 472, 488, 491, 508, 513, 516, 517, 519, 520, 521, 537, 542, 543, 545, 564, 565, 566, 568, 582, 585, 588, 607, 610, 611, 613, 631, 632, 645, 649, 660, 662, 663, 690, 691, 692, 698.
Karel, prins van Wales, naderhand koning Karel II van Engeland 113, 241*, 269, 611, 613, 647, 648.
Karel IX, koning van Zweden 677.
Karel Gustaaf van de Palts, naderhand Karel X Gustaaf, koning van Zweden 136, 144, 677, 707.
Karinthië (*Carinthia*) 421.
Karlovy Vary-Loket (*Elbogen*) 458.
Karpaten 628, 646, 650.
Kassel (*Cassel*) 26, 49, 51, 59, 73, 81, 87, 94, 98, 109, 115, 118, 122, 135, 137, 173, 188, 190, 196, 203, 475, 506, 549, 596, 608, 626, 628.
Kassel (*Cassel*) (plaats van verzending) 26, 507.
Kastellaun (*Castalaunum*) (plaats ten zuiden van Koblenz) 172, 266, 270, 274.
Katharina, dochter van koning Karel IX van Zweden 677.
Katzenelnbogen (graafschap ten oosten van Koblenz) 349, 352.
Kävlinge (plaats ten noorden van Malmö) 163, 182, 202, 227.
Kayser (*Keysser*), Abraham, gevolmachtigde van de hertog van Mecklenburg ter vredesconferentie te Osnabrück 238, 367, 412, 425, 432, 460, 472, 485, 495, 497, 504.
Kazan 334.

Kazanowski, Adam 414.
Kazimierz I ‘Restaurator’, koning van Polen 535.
Kefallinia 562, 634.
Keizerlijken, zie Rijk, het Heilige Roomse.
Keller, Georg 23, 24, 45, 46, 71, 72, 166, 210, 211, 237, 238, 281, 338, 364, 365, 389, 390, 410, 411, 430, 431, 433, 457, 458, 475, 476, 477, 483, 484, 502, 530, 531, 554, 556, 577, 601, 602.
Kent 120, 250, 446.
Keulen (*Colonia*; *Köln*) XI, 12, 15, 38, 52, 59, 138, 140, 141, 158, 178, 257, 362, 366, 373, 492, 557, 570, 575, 595, 603, 606, 614, 619, 625, 635, 652.
Keulen (*Colonia*; *Köln*), keurvorst-aartsbisschop van, zie Beieren, Ferdinand van.
Keyser, Henrich, drukker te Stockholm 356, 389, 409, 416, 427, 442.
Kiel (*Kilonium*) 19, 62, 69, 181, 213, 241, 481.
Kielerfjord 20, 65, 126, 128, 129, 208, 218, 234, 323.
Kilianus, Cornelius 245.
Kilkenny (Ierland), ‘confederation’ van 177, 225, 293, 400, 421, 422, 445, 449, 451, 517.
't Kind Roodenbeek, Susanna 305.
Kinsale (Ierland) 566, 568.
Kinschot, Jasper (*Caspar*) Lodewijksz. van 454, 486.
Kinschot, mr. Lodewijk (*Louis*) van 454, 486.
Kirberg (plaats ten noorden van Wiesbaden) 648, 650.
Kleef (*Cleef*; *Clivia*) 314, 319, 512, 548, 589, 661.
Klein Auheim (plaats ten zuidwesten van Hanau) 36.
Knaresborough (plaats ten westen van York) 193, 197, 224, 226, 250, 377.
Knuyt, Johan de, Staats gevolmachtigde ter vredesconferentie 573, 581, 607, 634, 655.
Köberlin, dr. Johann Georg, gevolmachtigde van de Zwabische Kreits ter vredesconferentie 531, 601.
Koblenz (*Confluentes Rheni ac Mosellae*) 17, 38, 52, 61, 78, 101, 118, 123, 138, 153, 172, 190, 196, 266, 271, 280, 296, 347, 353.
Kobolt von Tambach, Michael Wilhelm, militair gouverneur van Fürstenau 364, 367, 385, 388, 425, 430, 458, 473, 477, 494, 522, 525.
Koch, dr. Gerhard, gevolmachtigde van Bremen ter vredesconferentie 365, 367*, 388, 412, 425, 432, 460, 472, 476, 485, 495, 497, 504, 526, 530, 532, 576, 615.
Koerland (*Courlandt*) 332, 708, 711.
Kolding 183, 203, 209, 213, 232, 235, 256, 257, 273, 276, 299, 302, 334.
Königheim (plaats ten westen van Tauberbischofsheim) 314, 347, 396.
Königsmarck (*Coningsmarck*), Hans Christoph, graaf van 12*, 15, 17, 26, 42, 53, 61, 92, 112, 130, 132, 147, 203, 209, 231, 275, 276, 280, 297, 302, 306, 321, 322, 335, 348, 357, 361, 384, 388, 409, 426, 433, 435, 441, 449, 453, 455, 456, 459, 473, 481, 495, 498, 503, 506, 522, 527, 546, 547, 551, 552, 553, 569, 570, 576*, 582, 589, 595, 602, 610, 612, 617, 621, 636, 642, 650, 656, 659, 663, 665, 690.
Königstein (plaats ten zuiden van Bad Homburg) 491.
Koningsbergen 548, 553, 579, 589.
Konstanz 366, 516, 630.
Konstanz, gevolmachtigde van de bisschop ter vredesconferentie, zie Köberlin, dr. Johann Georg.

Kopenhagen (*Hafnia*) XVI, XVII, 20, 41, 42, 64, 90, 127, 146, 150, 159, 163, 164, 182, 202, 203, 208, 209, 235, 299, 302, 334, 361, 552, 654, 680.
Kopenhagen, vrede van (1441) 443.
Korfoe 562.
Kösem (*Mâh-Peyker Sultan*) 192.
Košice (*Kaschau*) 53.
Koszalin (*Köslin*) (plaats op de weg van Danzig naar Stettin (*Szczecin*)) 709, 711.
Kraków (*Cracouw*) 83, 334.
Krane, Johann Baptist, keizerlijk gevolmachtigde ter vredesconferentie te Osnabrück XVIII, XIX, 16, 45, 92*, 126, 147, 148, 168, 173, 180, 183, 210, 211, 212, 229, 237, 239, 265, 272, 276, 277, 281, 282, 285, 286, 298, 303, 322, 338, 364, 365, 366, 367, 385, 388, 389, 411, 416, 425, 433, 437, 440, 441, 472, 473, 476, 482, 484, 494, 531, 554, 577, 596, 621, 628, 641.
Krebs, dr. Johann Adam, gevolmachtigde van de keurvorst-aartsbisschop van Mainz ter vredesconferentie 378, 475, 502, 505, 525, 531, 628, 664.
Krebs, dr. Johann Adolf, gevolmachtigde van de hertog van Beieren ter vredes-

conferentie 173, 347, 352, 390, 410, 411, 437, 476, 502, 525, 555, 601, 604.
Krempe (plaats ten noordoosten van Glückstadt) 69, 70, 183, 203, 232, 236, 384, 387, 408, 522, 527, 547, 552, 617, 621, 636.
Krems an der Donau (plaats ten westen van Wenen) 595, 610, 617, 627, 635, 646, 650, 665.
Kreta (*Candia*) 178, 252, 294, 312, 535, 536, 542, 544, 546, 562, 567, 631, 659.
Kreuznach, zie Bad Kreuznach.
Krim-Tartaren (*Precopische Tartaren*) 35, 38, 140, 141.
Kristianopel (plaats ten noorden van Karlskrona) XVI, XVII, XVIII, 83, 125, 145, 181, 203, 254, 324, 335, 354, 356, 358, 391, 409, 428, 436, 488, 606, 619, 654, 670, 671, 674, 688, 689, 692, 693, 695, 702, 703.
Kristianstad 202, 235, 254, 360.
Kroaten (*Crabati*; *Croaten*) 174, 182, 247, 252, 281.
Kronborg, slot, zie Helsingør.
Krosigk, Adolf Wilhelm von 181, 254, 255, 418.
Kruck-Schanze (schans ten westen van Elmshorn) 547, 548, 552.
Krull, dr. Johann, gevolmachtigde van de administrator van het aartsbisdom Maagdenburg ter vredesconferentie 367.
Kruus, Johan Jespersson 498, 521, 527, 531, 534, 570.
Kuppenheim (plaats ten zuiden van Rastatt) 657.
Kur(t)z von Senftenau, Ferdinand Sigmund, graaf 92, 250.

L

La Barde, Jean de, markies van Marolles 681.
La Fayette, François de, bisschop van Limoges 513, 519.
La Gardie, zie Gardie, De la.
La Goulette (Tunis) 395.
La Grange, Jacques Loys (*Louis*) de, heer van La Granche-aux-Ormes 681.
La Haye, Jean de, heer van Ventelay (*Vantelet*) 294, 318, 394.
La Meilleraye, markies, naderhand hertog van, zie La Porte, Charles de.
La Milletière, zie Brachet de La Milletière, Théophile.
La Mothe-Houdancourt, Philippe, graaf van, Frans onderkoning in Catalonië 3, 7*, 8, 14, 33, 44, 54, 60, 61, 74, 99, 100, 103, 120, 126, 138, 153, 155, 171, 173, 175, 178, 179, 182, 190, 222, 226, 227, 248, 252, 253, 267, 309, 313, 317, 319, 320, 358, 376, 420, 428, 463, 540, 541, 546, 564.
La Motte (dep. Haute-Marne) 10, 14, 15, 52, 53, 60, 61, 75, 98, 169, 173, 177, 178, 181, 190, 197, 198, 220, 247, 255, 286, 291, 294, 296, 298, 307, 309, 314, 317, 320, 322, 347, 348, 353, 375, 379, 380, 399, 402, 421, 471, 493, 515, 519, 541, 545, 547, 565, 568, 586, 588, 608, 612, 622, 623, 630, 644, 648, 649, 657, 663, 683, 687, 690.
La Popeliniere-Talonneau, de heer van 153.
La Porte, Charles de, markies, naderhand hertog van La Meilleraye 12, 13*, 34, 38, 39, 247*, 252, 255, 377, 645.
La Rochefoucauld, François de, kardinaal, bisschop van Senlis 471.
La Rochefoucauld-Randan, Marie-Catherine de, markiezin van Sénecey 697.
La Rochelle (*Rupella*) 448, 451.

La Thuillery, zie Coignet, Gaspard.
La Tour d'Auvergne, zie Tour d'Auvergne, de La.
La Trémoïlle, François de, prins van Talmont 268.
La Trémoïlle, Henri de, hertog van Thouars 268, 271, 272.
La Trémoïlle, Louis II de, markies van Noirmoutiers 122, 268.
Laakkeman, Siebert Vrederiksz. 289.
Labbé, Charles 684, 697.
Laden, zie Lomma.
Ladenburg (plaats in de omgeving van Mannheim, ten noordwesten van Heidelberg) 74, 82, 98, 118, 123, 138, 141, 173, 178, 182, 191, 685, 690.
Laet, Johan de XI, 187*, 242, 343*, 386.
Laholm (stad in Halland) 83, 125.
Lalandia, zie Lolland.
Lamberg, Johann Maximilian, graaf, keizerlijk gevolmachtigde ter vredesconferentie te Osnabrück XVIII, XIX, 23, 45, 46*, 47, 71, 92*, 126, 147, 148, 168, 173, 180, 183, 184, 210, 211, 212, 229, 237, 239, 265, 272, 276, 277, 281, 282, 285, 298, 303, 322, 338, 364-367, 385, 388, 389, 411, 416, 425, 433, 437, 440, 441, 472, 473, 476, 482, 484, 494, 531, 554, 577, 595, 596, 621, 628, 641.

Lamboy, Willem, baron van 141, 422*, 449, 492, 538, 567, 611, 612, 613, 630, 645, 649, 663.
Lamego, bisschop van, zie Portugal, dom Miguel van.
Lampadius, dr. Jacob, gevolmachtigde van de hertogen van Braunschweig-Lüneburg ter vredesconferentie te Osnabrück 367*, 412, 425, 432, 460, 472, 485, 495, 497, 504.
Lancashire 10, 35, 104, 120, 631.
Land Kehdingen (gebied, ten noorden van Stade) 527, 547, 551.
Landau (*Landavia*) 12, 25, 27, 34, 38, 48, 49, 51, 52, 59, 61, 63, 153, 341, 493, 518.
Landavium, zie Lindau.
Landgravius, zie Hessen-Darmstadt; Hessen-Eschwege; Hessen-Kassel.
Landskrona 147, 163, 181, 182, 202, 227.
Langdale, sir Marmaduke 611, 613, 631, 647, 661.
Lange, Willem de 87, 131.
Langeland, eiland 69, 112, 163, 167, 170, 201, 218, 227.
Langermann, Margaretha 66.
Langhe (*Langa*) (streek ten zuiden van Nizza Monferrato) 194, 197, 222, 225, 227, 251, 253, 256, 267, 291, 397, 401.
Langres 586.
Languedoc 9, 14, 55, 58, 177, 223, 228, 379, 464, 493, 513, 517, 519, 520, 522, 533, 539, 540, 644, 653, 660, 663, 683.
Languedoc, gouverneur van, zie Schomberg, Charles de; Gaston-Jean-Baptiste, hertog van Orléans.
Langus, officier in het leger van koning Karel I van Engeland 631.
Langwedel (pas op de weg van Verden naar Bremen) 553.
Lathom House (versterkt huis ten oosten van Ormkirk) 35.
Laud, William, aartsbisschop van Canterbury 31*, 100, 101, 104, 206, 244, 250, 253, 269, 271, 292, 295, 305, 319, 342, 385, 399, 401, 407, 408, 421, 424, 444, 445, 479, 488, 491, 492, 500, 510, 535, 582, 655.
Lauenburg aan de Elbe 17, 456, 459, 473.
Lauffen (stad ten zuiden van Heilbronn) 8.
Laugharne (*Lach*) (kasteel in Carmathenshire (Wales)) 269, 292, 295.
Lauingen aan de Donau (stad ten noordwesten van Augsburg) 684.
Lauringen, zie Stadtlauringen.
Lausitz (*Lausnits*) 481.
Lauzières, Pons-Charles de, markies van Thémines (*Témines*) 515, 519.
Laval, Anne de 268.
Lavergne, le sieur de 376.
Le Clerc du Tremblay, François (*'le Pére Joseph'*) 60.
Le Conte, heer van Montauglan 608, 629, 633, 653.
Le Dangereux, François, heer van Beaupuis (*Beaupuy*) 580, 584, 585, 587, 588, 618, 629, 640, 657.
Le Fèvre de Caumartin, Jacques 267, 271, 315, 319, 516.
Le Moyne, Pierre 397.
Le Quesnoy (*Quercetum*) 493, 494.
Le Tellier, zie Tellier, Michel le.
Le Thor (*Letoor*), Johannes 707.
Leatherhead (plaats ten noordoosten van Guildford) 517.
Łeba (*Liba*) (plaats ten westen van Danzig) XXIX, 708, 711.

Lednické Rovne (*Ledenich*) (plaats ten zuidoosten van Valašské Klobouky (*Wallachisch Klobouk*)) 251, 253, 256.
Leerdam, graafschap 454, 486, 593.
Leganés, markies van, zie Guzmán, Diego Felipe de.
Léger, Antoine 438, 597.
Leiden (*Lugdunum Batavorum*) XII, XIII, 2, 32, 43, 151, 160, 185, 187, 216, 260, 264, 265, 289, 332, 439, 454, 524, 607, 654, 669.
Leiden (*Lugdunum Batavorum*), universiteit XII, 18, 28, 29, 66, 68, 86, 94, 131, 133, 185, 216, 332, 336, 337, 341, 369, 371, 402, 405, 429, 454, 463, 465, 477, 528, 529, 557, 574, 597, 598, 634, 639, 653, 666, 671.
Leijonhufvud, zie Lewenhaupt.
Leinster (Ierland) 177.
Leipzig (*Lipsia*) 53, 61, 112, 257, 335, 455, 458, 480, 498, 572, 586.
Lembergius, zie Lamberg, Johann Maximilian, graaf.
Lemovicensis episcopus, zie La Fayette, François de, bisschop van Limoges.
Lengerich (plaats ten zuidwesten van Osnabrück) 148, 173.
Leodium, zie Luik.
Leopold V, aartshertog van Oostenrijk 315, 446.
Leopold Wilhelm, aartshertog van Oostenrijk 38, 399*, 419, 421, 447, 450, 480, 490, 517, 541, 543, 544, 563, 572, 575, 610, 612, 646, 649.
Lérida (*Ilerda*) 7, 14, 55, 60, 222, 267, 271, 293, 296, 346, 379, 380, 584, 588.

Leslie, Alexander, graaf van Leven 57, 76, 95, 154, 156, 157, 160, 161, 162, 174, 250, 253, 269, 271, 292, 293, 296, 310, 312, 373, 374, 444, 542, 545, 631, 647, 650.
Leslie, Walter, graaf 295*, 657, 662.
Leszczyński (*Lescinius*; *Zinches*), Wacław, bisschop van Ermland 340, 414, 436, 630, 645, 649, 657, 663.
Leuber, dr. Johann, gevolmachtigde van de keurvorst van Saksen ter vredesconferentie 347.
Leuven, universiteit 510.
Leven, graaf van, zie Leslie, Alexander.
Levensteyn, mrs. 75.
Leverpole, zie Liverpool.
Lewenhaupt (*Leijonhufvud*), Gustav Adolf, graaf van Raseborg en Falkenstein 548, 589, 604.
Libitina, godin van de begrafenissen 337.
Lich (plaats ten zuidoosten van Giessen) 613.
Lichtenau (plaats ten westen van Baden-Baden) 648, 650, 657.
Liere, Willem van, heer van Oosterwijk 251, 252*, 253, 287, 332, 345, 660.
Lille (*Insularum urbs*; *Rijsel*) 515, 519, 631, 633.
Lillie, Axel 17*, 70, 455, 480, 498, 586, 588.
Lillie, Peder (*Per*) 84.
Limburg 110.
Limburg (plaats ten noorden van Wiesbaden) 648.
Limburg-Stirum, Herman Otto, graaf van 87.
Limburg-Stirum, Otto, graaf van 87.
Limoges (*Lemovicum*) 223, 513, 519.
Limoges (*Lemovicum*), bisschop van, zie La Fayette, François de.
Linck (*Lynck*) (plaats ten oosten van Bourbourg) 466, 468, 689, 691, 692, 695, 696, 700.
Lincolnshire 647, 650.
Lindau (*Landavium*) 630.
Linde, Erik von der 680, 704.
Linde, Lorentz von der 325*, 413.
Linderoth, zie Andersson (*Linderoth*), Per.
Line(n), Liborius von, gevolmachtigde van Bremen ter vredesconferentie 365, 367*, 388, 412, 425, 432, 460, 472, 476, 485, 495, 497, 504, 526, 530, 532, 576, 615.
Linz 54, 61, 99, 119, 123, 140, 141, 191, 196, 220, 221, 226, 227, 375, 401, 419, 465, 468, 610, 612, 627, 646, 649, 656, 697.
Lionne (*Lyonne*), Artus de 534, 590.
Lionne (*Lyonne*), Hugues de 534, 590.
Lippay, György, aartsbisschop van Esztergom 646.
Lippstadt 596.
Lissabon (*Ulissipo*) 49, 55, 58, 104, 121, 123, 155, 157, 161, 270, 399, 613.
List, Diep van (Listerdyb, tussen de eilanden Rømø en Sylt) 126.
Litouwen 192, 200, 266, 344, 645, 649.
Liverpool (*Leverpole*) 35, 120, 154, 160, 174, 178, 182, 186, 233.
Livius, Titus XVII, 66, 93, 170, 254, 599, 639, 680; zie ook Gronovius, Johannes Fredericus.
Livonia, zie Lijfland.
Livorno 194.

Llorens (plaats in de omgeving van Balaguer, ten noordoosten van Lérida) 683, 685, 687, 690.
Löben, Johann Friedrich von, gevolmachtigde van de keurvorst van Brandenburg ter vredesconferentie 177, 475, 502, 505, 525, 531, 589, 628, 664.
Lobkovic, Václav Eusebius von 656.
Lodenstein, mr. Evert Jansz. van 300, 343.
Lodewijk IX (*Saint-Louis*), koning van Frankrijk 263.
Lodewijk XIII, koning van Frankrijk XIX, 9, 24, 33, 36, 37, 140, 142, 176, 195, 229, 234, 237, 241, 247, 249, 257, 263, 286, 298, 326-329, 342, 398, 400, 420, 433, 533, 540, 643, 681, 697.
Lodewijk XIV, koning van Frankrijk XVI, XIX, 24, 37, 45, 47, 67, 74, 94, 96, 105, 114, 116, 120, 121, 127, 131, 139, 141, 142, 149, 152, 156, 157, 166, 167, 168, 171, 175, 185, 190, 204, 216, 228, 238, 240, 241, 247, 249, 259, 315, 322, 326, 328-331, 352, 358, 379, 383, 390, 395, 411, 423, 428, 437, 441, 468, 470, 476, 483, 494, 508, 514, 526, 555, 563, 577, 580, 602, 603, 606, 614, 622, 629, 637, 651, 681, 688, 697.
Lodewijk II, hertog van Beieren, paltsgraaf 191.
Lodewijk IV van Beieren, keizer 443.
Lodoisio, cardinael, zie Ludovisi.
Loevestein XII, 1, 2, 27, 32, 49, 66, 87, 93, 131, 149, 215, 575, 593, 699.
Loire, rivier 420.
Lolland (*Lalandia*), eiland 69, 112, 127, 128, 163, 167, 170, 201, 218, 227.
Lomellina (streek ten noorden van Alessandria) 194, 197, 221, 248, 267, 271, 376.

Loménie, Henri-Auguste de, graaf van Brienne VIII, XV, XIX, 17, 46, 102, 103, 104, 116, 138, 139, 171, 175, 195, 197, 265, 270, 281, 321, 351, 352, 353, 368, 374, 383, 410, 437, 487, 572, 591, 609, 637, 681.
Lomma (plaats op de weg van Malmö naar Lund) 90, 163, 182, 202, 227.
Londen (*Londinium*) 4, 10, 14, 31, 34, 50, 56, 57, 59, 73, 75, 76, 78, 87, 97, 100, 101, 113, 117, 121, 123, 138, 141, 157, 160, 161, 193, 195, 207, 224, 244, 265, 268, 269, 271, 283, 284, 286, 289, 292, 295, 296, 298, 307, 310, 312, 318, 319, 320, 350, 353, 373, 394, 399, 407, 421, 444, 445, 469, 512, 513, 517, 520, 542, 543, 545, 565, 568, 582, 585, 607, 610, 613, 647, 648, 650, 661, 664, 667, 672.
Longueval, Achille de, graaf van Manicamp 79, 80.
Longueval, Charles-Albert de, graaf van Bucquoy 492, 645, 649.
Longueville, hertog van, zie Orléans, Henri d'; hertogin van, zie Bourbon, Anne-Geneviève de.
Longwy (*Longuiacum*) (vestingstad ten zuiden van Arlon) 10, 138, 141, 143.
Loosduinen XII, 86.
Lootius, Eleazar, predikant van de Staatse delegatie ter vredesconferentie 634.
Loreto (bedevaartplaats ten zuiden van Ancona) 193, 398, 428, 464, 501.
Lorraine, zie Lotharingen.
Lorraine, Charles II de, hertog van Elbeuf 10, 100, 139, 153, 156, 221, 247, 253, 255, 266, 271, 272, 294.
Lorraine, Henri II de, hertog van Guise 330, 603.
Lorraine, Henri de, graaf van Harcourt 3, 8*, 14, 29, 33, 37, 38, 39, 41, 54, 55, 58, 61, 74, 78, 81, 99, 103, 104, 105, 126, 138, 141, 152, 169, 171, 173, 177, 181, 188, 190, 192, 196, 198, 202, 222, 228, 234, 248, 252, 253, 261, 262, 263, 264, 267, 274, 290, 294, 318, 344, 346, 353, 354, 368, 374, 383, 403, 427, 448, 451, 453, 468, 486, 490, 496, 507, 510, 514, 519, 524, 565, 568, 584, 609, 622, 629, 645, 649, 658, 662, 685, 689, 690.
Lorraine, Henri de, markies van Moy (*Mouy*) 375, 492.
Lorraine, Louis de, hertog van Joyeuse 603.
Lorraine, Louis de, graaf van Armagnac 103.
Losecaat, Frederik van 625, 671.
Lostwithiel (plaats ten noorden van Fowey in Cornwall) 10, 14, 22, 34, 49, 51, 67, 76, 263, 265.
Lotharingen (*Lorraine*) 8, 10, 12, 14, 34, 39, 53, 58, 60, 61, 74, 75, 78, 80, 98, 101, 118, 123, 126, 138, 141, 153, 169, 172, 173, 177, 178, 179, 181, 182, 190, 197, 220, 221, 226, 227, 237, 241, 247, 253, 255, 270, 271, 272, 274, 286, 291, 294, 307, 309, 314, 315, 317, 347, 348, 353, 375, 379, 396, 399, 402, 421, 447, 451, 452, 471, 492, 493, 515, 519, 520, 541, 545, 565, 568, 586, 588, 608, 612, 622, 630, 644, 648, 649, 657, 663, 683, 687, 690.
Lotharingen, Karel IV, hertog van 10, 11*, 15, 34, 38, 39, 41, 52, 58, 60, 61, 74, 101, 118, 122, 123, 124, 126, 138, 141, 153, 169, 172, 177, 178, 179, 181, 182, 190, 196, 198, 221, 226, 227, 237, 246, 247, 251, 253, 254, 256, 258, 266, 270, 271, 272, 274, 280, 296, 298, 307, 309, 314, 319, 322, 347, 353, 359, 375, 396, 399, 401, 423, 429, 449, 451, 470, 471, 489, 492, 494, 515, 519, 541, 542, 545, 565, 568, 608, 612, 630, 644, 645, 648, 649, 650, 697.
Lotharingen, Margaretha van, hertogin van Orléans 377, 379, 380, 622, 697.
Lotharingen, Nicolas-François, hertog van 492.
Louny (*Laun*) (plaats ten oosten van Karlovy Vary) 480, 498.
Loyseau, Charles 245.
Łuba, Jan Faustyn 84, 334, 553.

Lübeck (*Lubeck*) XXVI, 13, 16, 20, 42, 69, 93, 107, 111, 112, 116, 143, 151, 163, 170, 201, 203, 209, 218, 231, 302, 305, 311, 324, 335, 345, 355, 360, 367, 388, 394, 415, 418, 425, 443, 464, 472, 478, 506, 512, 552, 569, 578, 602, 619, 620, 625, 654, 670, 671, 672, 676, 687, 696, 703, 704, 708, 711.
Lübeck (*Lubeck*) (plaats van verzending) 671, 672.
Lübeck (*Lubeck*), gezanten, zie Gloxinus, dr. David; Marquart, Johann.
Lübeck, vrede van (1629) 289.
Lucaris, Cyrillus, patriarch van Constantinopel XI, 197, 309, 358, 438*, 439, 461, 463, 597, 634, 638, 653, 666.
Lucaris, Cyrillus, *Confessio Christianae fidei*, [*Amsterdam 1645*] XI, 597, 638, 666.
Luchtenberg, Pierre à 467, 509, 561.
Lucius Verus, zie Goes, Willem.
Luckau (plaats ten westen van Cottbus) 69, 276.

Lüdinghausen (stad ten zuidwesten van Munster) 628.
Ludovisi, Niccolò, prins van Piombino 7, 251, 253, 256, 316, 319, 469.
Ludwig VI van de Palts 489.
Lugdunum, zie Leiden; Lyon.
Luik (*Leodium*; *Liège*), prins-bisdom 141, 307, 315, 347, 393, 396, 403, 422, 448, 449, 474, 490, 492, 524, 538, 541, 563, 582, 604, 605, 607.
Luisa de Guzmán, koningin van Portugal 49, 55, 61, 104, 270.
Lund (*Londinia*) 90, 93, 105, 108, 125, 128, 163, 182, 202, 209, 227, 231, 235.
Lüneburg 151, 170, 218, 425.
Lupara, zie Parijs, Louvre.
Lupu, Vasile, vorst van Moldavië 192, 197, 309, 318, 358, 463.
Lusitania, zie Portugal.
Lustdorf (Thurgau) 226, 249, 267, 315, 516.
Lutetia, zie Parijs.
Lutheranen XV, 42, 111, 148, 198, 199, 200, 266, 305, 317, 339, 344, 380, 391, 406, 414, 436, 438, 440, 489, 491, 559, 578, 579, 583, 584, 587, 610, 612, 666, 709, 710, 712.
Lützen (plaats ten zuidwesten van Leipzig), veldslag bij (1632) 404.
Lützow, Konrad von 366.
Luxemburg (*Lutzenburg*) 60, 118, 123, 138, 153, 174, 182, 221, 226, 314, 319, 396, 401, 609, 612, 647, 649.
Luxemburg (*Lutzenburg*), gouverneur van, zie Beck, Johan van.
Luxemburg (*Lutzenburg*), Raad van 396.
Luzern 516.
Lijfland (*Livonia*) 41, 64, 65, 68, 83, 84, 92, 323, 391, 456, 496, 548, 578, 665, 692, 694, 703.
Lijfland (*Livonia*), gouverneur van, zie Lewenhaupt (*Leijonhufvud*), Gustav Adolf; Oxenstierna, Gabriel Bengtsson; Ryning, Erik; Wrangel, Herman.
Lyme Regis (Dorset) 123, 312, 350.
Lyon (*Lion*; *Lugdunum*) 90, 309, 313, 317, 358, 376, 428, 448, 463, 492, 507, 514, 541, 546, 564, 580, 629, 633, 653.
Lyon (*Lion*; *Lugdunum*), aartsbisschop van, zie Plessis de Richelieu, Alphonse-Louis du.
Lyonne (*Lionne*), Hugues de 534, 590.

M

Maagdenburg (*Magdeburg*) XVI, 147, 151, 159, 162, 168, 170, 179, 183, 191, 203, 209, 213, 218, 221, 227, 230, 231, 235, 238, 241, 247, 254, 257, 269, 271, 272, 273, 275, 276, 279, 280, 289, 297, 302, 303, 306, 321, 322, 335, 348, 357, 361, 384, 388, 409, 425, 426, 433, 441, 449, 450, 455, 480.
Maagdenburg (*Magdeburg*), gouverneur van, zie Trandorf, August Adolf.
Maagdenburg (*Magdeburg*), veldslag bij, zie Jüterbog.
Maagdenburg, administrator van het aartsbisdom, zie Saksen, August, hertog van.
Maas, rivier 60, 494, 669.
Maastricht 110, 137.

Macdonnell, Randal, graaf, naderhand markies van Antrim 12*, 15, 35, 56, 100.
Machlovia, zie Saint-Malo.
Macrinus, Minicius 699.
Made, Hadewije van der 287.
Mademoiselle, zie Orléans, Anne-Marie-Louise van Orléans, hertogin van Montpensier.
Madenburg (*Magdeburg*) (kasteel ten westen van Landau) 52, 61.
Madrid 57, 60, 77, 79, 136, 166, 204, 210, 228, 240, 248, 252, 255, 322, 383, 390, 397, 429, 437, 450, 476, 494, 609, 613, 660.
Madrid, verdrag van (1526) 234, 263.
Maelmuyen, zie Malmö.
Maes, weduwe van Seger 5, 28.
Maes, Zeger Quirijnsz. van der 5.
Maets (*Dematius*), Carolus de 666.
Magalhães, Straat van 219, 500, 559, 560.
Magalotti, Pierre de 10*, 14, 15, 34, 38, 39, 53, 59, 61, 74, 78, 98, 118, 138, 141, 143, 153, 157, 161, 162, 190, 220, 226, 227, 247, 253, 255, 291, 294, 314, 348, 375, 399, 421, 471, 493, 519, 541, 565, 586, 608, 622, 630, 644, 657, 690.
Magdeburg, zie Madenburg.
Magontiacum, zie Mainz.
Mâh-Peyker Sultan, zie Kösem.
Maidalchini, Olimpia 7, 77, 79, 102, 251, 316, 469.
Maifeld (*Meienfeldia*) (landschap ten zuiden van Koblenz) 177.
Maillé, Arnaud, graaf van 580.
Maillé, Jean-Armand de, markies van Brezé, hertog van Fronsac, bevelhebber van de Franse vloot 36, 54, 60, 174, 178, 179, 182, 194, 197, 645, 649.
Maillé-Brezé, Claire-Clémence de, hertogin van Enghien 622.
Main (*Mein*; *Moenus*), rivier 12, 17, 26, 59, 81, 191, 196, 419, 447, 507.
Maino, Jason de 426.

Mainz (*Magontiacum*; *Mayence*; *Mentz*; *Mogontiacum*) 2, 3, 8, 12, 14, 15, 19, 25, 47, 48, 52, 57, 59, 60, 61, 63, 73, 74, 78, 81, 82, 97, 99, 118, 119, 122, 123, 135, 138, 141, 153, 191, 196, 227, 247, 251, 254, 272, 319, 375, 378, 379, 395, 396, 401, 402, 420, 424, 447, 450, 491, 493, 502, 504, 518, 545, 584, 587, 611, 648, 664.
Mainz (*Magontiacum*; *Mayence*; *Mentz*; *Mogontiacum*), militair gouverneur van, zie Mazencourt, Charles-Christophe de, markies van Courval.
Mainz, keurvorst-aartsbisschop van, zie Wambold von Umstadt, Anselm Kasimir.
Mainz, gevolmachtigden van de keurvorstaartsbisschop ter vredesconferentie, zie Brömser von Rüdesheim, Heinrich; Cratz, Hugo Eberhard, graaf van Scharffenstein; Krebs, dr. Johann Adam.
Maldegem (plaats ten oosten van Brugge) 689, 700.
Malediven 121, 343.
Malmö (*Maelmuyen*; *Malmogium*) 4, 42, 50, 62, 65, 68, 71, 83, 84, 90, 93, 105, 108, 125, 128, 142, 147, 170, 181, 182, 202, 209, 235, 254, 324, 360, 361.
Malta 319, 514, 519, 535, 536, 545, 562, 565, 567, 568, 583, 588, 611, 613, 630, 631, 658, 659, 663.
Malta, orde van (*Johannieters*; *Melitenses*) 77, 79, 178, 179, 252, 253, 294, 296, 312, 319, 451, 514, 519, 534, 536, 542-546, 562, 565, 567, 568, 574, 583, 588, 611, 630, 631, 651, 658, 659, 663.
Manchester 647.
Manchester, graaf van, zie Montague, Edward.
Mändl, Johann 191*, 221, 375, 465, 468.
Mangontiacum, zie Mainz.
Manicampius, zie Longueval, Achille de, graaf van Manicamp.
Mannheim 34, 38, 77, 80, 82, 94, 98, 99, 104, 119, 121, 123, 138, 141, 172, 173, 177, 182, 194.
Mansfeld (vesting ten westen van Halle) 586, 588.
Mantua, hertogdom 54.
Mantua, hertog van, zie Gonzaga.
Marburg 376, 378, 379, 559, 567, 656, 659, 662.
Marcianus, keizer 198.
Marcinus, zie Marsin (*Marschin*), Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van.
Marculfi formulae 246.
Mardyck (vesting op de weg van Gravelines naar Duinkerken) 10, 274, 450, 452, 466, 468, 622, 626, 629, 630, 644, 675, 683, 685, 687, 689, 692, 695.
Margaretha van Henegouwen 443.
Maria Anna van Oostenrijk, keizerin 627.
Maria Anna van Oostenrijk, koningin van Spanje 446, 450, 567.
Maria de' Medici, koningin van Frankrijk 140, 142, 397.
María Teresa, ‘infanta’ van Spanje, naderhand koningin van Frankrijk 470.
Maria van Bourgondië 386.
Marienberg (plaats ten noordoosten van Karlovy Vary) 361.
Mariendal, zie Bad Mergentheim.
Marin, Carl 70*, 71, 89, 90, 91, 143, 355, 362, 363, 364, 402, 499, 545, 546.
Marlborough (plaats ten zuidwesten van Oxford) 193, 197, 223, 224, 226.
Marmaluke, zie Langdale, sir Marmaduke.
Maronieten 199.
Marquart, Johann 345, 394, 415, 418, 428, 464, 512.
Marseille (*Massilia*) 36, 39, 545, 583, 648, 649.
Marselis, Gabriel 159.

Marsin (*Marschin*), Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van 541, 545, 563, 567, 608, 644, 645, 648, 649, 650.
Marstrand (eiland voor de haven van Göteborg) 129, 236.
Martialis, Marcus Valerius 439, 461, 462, 529.
Martinus Laudensis, zie Gazato (*Garati*), Martino.
Mascarenhas, Filipe de 110, 233.
Mascarenhas, Jorge, markies van Montalvão 49, 55*, 61, 87, 104, 270, 271.
Massalia, Alexius a, dominus de Sancto Lupo, zie Saumaise, Claude.
Masserati (*Messerati*), Baldassare, graaf van Casalborgone 421, 450, 469, 584.
Massey (*Massie*), sir Edward 154, 157, 160, 647, 650.
Mas(s)oreten 336.
Mathenes, Johan van, Staats gevolmachtigde ter vredesconferentie 634, 655, 668, 669.
Mats(s)on, Erik 323.
Maubeuge (*Malbodium*) 494.
Maucroy, Etienne IX, 278, 308, 336, 358, 369, 429, 486, 524, 559, 592, 684, 696.
Maurerius, zie Aubéry du Maurier.
Mauritania, zie Afrika.

Mauritius, princeps, zie Palts, Moritz (*Maurits*) van de.
Maurits, graaf, zie Nassau-Siegen, Johan Maurits, graaf van.
Maximiliaan II, keizer 198.
Maximiliaan I, hertog-keurvorst van Beieren XIII, 27, 47*, 53, 57, 58, 60, 61, 74, 78, 99, 119, 122, 124, 140, 168, 173, 177, 178, 182, 191, 196, 220, 221, 225, 226, 227, 250, 253, 256, 267, 268, 271, 272, 347, 352, 353, 375, 379, 380, 396, 401, 418, 419, 420, 424, 429, 437, 447, 449, 450, 465, 468, 469, 476, 490, 495, 501, 516, 519, 536, 563, 567, 584, 587, 595, 610-613, 627, 628, 632, 646, 647, 649, 656, 657, 659, 662, 663, 693.
Mazarin, Jules, kardinaal, 5*, 79*; passim.
Mazarin, Michel 33, 38, 48, 73, 188, 465, 584, 586, 622, 629, 632, 651, 658*.
Mazencourt, Charles-Christophe de, markies van Courval 52, 74, 447, 450, 545, 584.
Mecklenburg (*Megalopolitanus ducatus*) XVIII, 92, 692, 694, 703.
Mecklenburg, Christian Ludwig van 545, 546.
Mecklenburg-Schwerin, Adolf Friedrich, hertog van 212, 238*, 303, 367, 472, 545.
Mecklenburg-Schwerin, Adolf Friedrich, gevolmachtigde van de hertog ter vredesconferentie, zie Kayser (*Keysser*), Abraham.
Mede van, codenaam voor Johannes Wtenbogaert 3.
Medici, de', zie Catharina, koningin-regentesse van Frankrijk; Claudia, aartshertogin van Tirol; Cosimo II, groothertog van Toscane; Ferdinando I, groothertog van Toscane; Ferdinando II, groothertog van Toscane; Maria, koningin-regentesse van Frankrijk.
Medici, Anna de' 377, 378, 446, 567.
Medici, Carlo de', kardinaal 295, 609, 612, 629.
Medici, Giovanni (*Gian*) Carlo de', kardinaal 169, 174, 182, 192, 196, 206, 244, 248, 469.
Medina de Las Torres, zie Guzmán, Ramiro Núñez de.
Medina de Ríoseco, zie Cabrera, Juan Alfonso Enríques de.
Medinae de Turribus, dux, zie Guzmán, Ramiro Núñez de, hertog van Medina de Las Torres.
Mediolanum, zie Milaan.
Meerman, François Dirksz. 300, 343.
Megalopolitanus ducatus, zie Mecklenburg.
Megen, graaf van 20.
Mehmet-Ghiraï, khan van de Krim-Tartaren 35, 140.
Mehrenland, zie Moravië.
Meissen (*Misnia*) 118, 148, 172, 200, 357, 375, 455, 480, 498, 541, 544, 586.
Melanchthon, Philippus 198, 642.
Meldorf (fort in Dithmarschen) 575, 595, 602.
Meldrum, sir John 35, 76, 100, 120, 154, 174, 564, 631, 661, 663.
Melita, zie Malta.
Melo (*Melos*), don Francisco de, graaf van Assumar, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden 5, 11*, 34, 44, 53, 54, 60, 61, 116, 223, 514, 519.
Melschede, Johann von 433, 526.
Melun, Guillaume de, prins van Epinoy (*Espinoy*) 423, 449.
Melzi, Camillo, nuntius te Wenen 54.
Ménage, Gilles 684.
Menasseh ben Israël 187, 242.
Mentz, zie Mainz.

Merciacus, zie Mercy, François de.
Mercier, Edmond IX, 682, 683, 684, 687, 696, 697, 698, 701.
Mercy (*Merciacus*), François de, bevelhebber van het Zwabisch-Beierse leger XIII, 8*, 12, 15, 17, 25, 27, 34, 35, 36, 38, 39, 52, 57-61, 74, 76, 78, 80, 81, 82, 94, 96, 98, 101, 103, 104, 105, 109, 115, 118, 121-125, 138, 141, 153, 155, 157, 161, 169, 172, 173, 177, 178, 179, 181, 182, 191, 194, 196, 197, 203, 209, 220, 225, 246, 247, 250-253, 255, 266, 270, 271, 272, 274, 280, 294, 296, 314, 316, 317, 319, 347, 352, 353, 376, 378, 379, 396, 398, 401, 419, 422, 424, 447, 450, 474, 491, 506, 507, 511, 515, 516, 518, 520, 541, 543, 544, 545, 563, 565, 567, 568, 590, 608, 610, 612, 613, 628, 630, 644, 647-650, 656, 657, 659, 662, 663, 684, 685, 687, 690, 693, 695, 696.
Mergental (*Margentalia*), zie Bad Mergentheim.
Merseburg 275.
Mesmes, Claude de, graaf van Avaux, Frans gevolmachtigde ter vredesconferentie te Munster XVIII, 16, 17, 23, 24, 45, 46, 47, 64, 66, 97, 99, 116, 127, 164, 166, 167, 168, 171, 175, 176, 183, 195, 203, 204, 210, 211, 219, 228, 229, 230, 237, 239, 257, 258, 259, 265, 273, 281,

285, 286, 298, 299, 301, 308, 315, 322, 325, 338, 365, 366, 372, 382, 383, 395, 410-413, 417, 418, 430, 431, 432, 434, 436, 437, 440, 441, 448, 454, 457, 459, 460, 468, 474, 475, 476, 482, 483, 485, 490, 495, 496, 497, 502, 504, 505, 523, 526, 528, 530, 532, 533, 534, 537, 539, 548, 549, 554, 555, 569, 571, 572, 574, 576, 586, 590, 591, 599, 601, 603, 604, 605, 609, 614, 615, 623, 639, 643, 664, 681.
Messerati, zie Masserati, Baldassare.
Metz, land van 10.
Metz, Parlement van 25, 106.
Metz, Toul en Verdun, gouvernement van, zie Toul, Metz en Verdun.
Metzger, dr. Johann Christoph 53, 61, 168, 171, 179, 191, 212, 516, 541, 544.
Meulles du Tartre, Clande de XVI, 357, 361, 534, 606.
Meunen, zie Møn.
Meunka, zie Niemegk.
Meurer, Johann Christoph, gevolmachtigde van Hamburg ter vredesconferentie 4, 30, 50, 111, 218, 365, 367*, 388, 412, 425, 432, 460, 472, 476, 485, 495, 497, 504, 526, 530, 532, 576, 615.
Mexico 528.
Michael Fedorovitsj, tsaar 43, 83, 236, 305, 318, 334, 382, 521, 527, 553, 570, 578, 596.
Middelburg XII, 1, 27, 115, 186, 286, 443, 465, 487, 511, 560, 581, 691, 695.
Middelvaart (*Middelfart*), schans van 183, 203, 209, 213, 232, 236, 257, 276, 299, 302, 409, 459, 481, 595.
Middlesex 224.
Middleton, John 34, 445, 446, 451, 452.
Middleton, sir Thomas, zie Myddelton.
Mikulov (stad ten zuiden van Brno) 628, 646, 650.
Milaan (*Mediolanum*) 222, 226, 248, 252, 253, 255, 313, 317, 398, 401, 403, 423, 447, 450, 469, 493.
Milaan, hertogdom 9, 54, 60, 61, 121, 124, 153, 175, 222, 248, 251, 252, 255, 256, 261, 291, 295, 313, 317, 350, 401, 403, 421, 423, 448, 451, 469, 520, 584.
Milaan, gouverneur van, zie Dávila, Antonio Sancho; Guzmán, Diego Felipe de, markies van Leganés.
Mileterius, zie Brachet de La Milletière, Théophile.
Milius, Abrahamus, zie Mijle, Abraham van der.
Milleraius, zie La Porte, Charles de, markies van La Meilleraye.
Minden XVIII, 240, 338, 364, 385, 388, 409, 425, 440, 477, 525.
Minden, bisschop van, zie Wartenberg, Franz Wilhelm von.
Mislenta (*Myslenta*), Coelestin 579.
Mislichius, zie Myslík von Hyršov, Zikmund.
Mitte de Chevrière-Miolans, Melchior, markies van Saint-Chamond (*Chaumond*) 98, 120, 123, 154, 156, 157, 161, 222, 248, 255, 271, 272, 313, 314, 317, 320, 350, 376, 378, 379, 383, 470, 493, 518, 520, 534, 540, 544, 546.
Mockhel, Friedrich Richard 363.
Modena (*Mutina*) 469.
Modena (*Mutina*), hertog van, zie Este, Alfonso d'; Este, Francesco I d'.
Moerbeke (plaats ten zuidoosten van Zelzate) 689, 692.
Moerschanse (*Morasschanze*; *Moritzerschanze*) (pas in de omgeving van Karlstadt) 406, 434, 435, 457, 495, 506, 569, 665.
Moerspuipolder (polder ten zuiden van Axel) 44.

Moezel (*Mosella*), rivier 34, 53, 60, 74, 78, 98, 118, 122, 123, 126, 138, 143, 153, 157, 161, 162, 172, 177, 181, 190, 221, 226, 247, 266, 270, 274, 280, 296, 307, 314, 347, 396, 401.
Mogontiacum, zie Mainz.
Mogor (*Groot-Mogool*), zie Sjah Djahan.
Mohammed, Sultan-zâde, grootvizier 192.
Moissac, abdij van 155, 157, 448.
Moldau (*Ultava*), rivier 547, 553, 572, 575.
Moldavië, vorst van, zie Lupu, Vasile.
Mölnn (plaats ten zuiden van Lübeck) 17.
Møn (*Meunen*), eiland 51, 63, 65, 69, 80, 85, 92, 107, 112, 636.
Monaghan (graafschap in Ierland) 80, 121.
Monasterium, zie Munster (*Münster*).
Mondino di Mondevi, Andrea 222, 291.
Monmouth (Wales) 269, 271.
Monro, Robert 80, 121, 177, 421.
Monsieur, zie Gaston-Jean-Baptiste, hertog van Orléans.
Mont-Cassel, zie Cassel.
Montague, Edward, graaf van Manchester 35, 76*, 78, 95, 100, 104, 154, 157, 160, 175, 224, 250, 252, 293, 310, 422, 444, 446, 660, 661, 663.
Montalvão (*Montalvanus*), markies van, zie Mascarenhas, Jorge.
Montargis 608.

Montaut, Etienne de, heer van Saint-Sivié 281.
Montaut, zonen van Philippe, baron van 281, 474.
Montbazon, hertog van, zie Rohan, Hercule de; hertogin van, zie Avaugour de Bretagne, Marie d'.
Monteiro, Nicolau, prior van Cedofeita 421, 470, 564, 651, 658, 662.
Montemagno (plaats ten noordoosten van Asti) 447, 451.
Monterosa, zie Graham, James, markies van Montrose.
Montezinos, Aaron (*Antonio*) Levi de 187, 242.
Montferrat, land van (*Montferrain*), zie Nizza Monferrato.
Montgomery Castle (Wales) 35, 76.
Montiers (*Monstiers*), François des, graaf van Mérinville 293, 313.
Montigny de Glarges, mr. Cornelis de 635.
Montijo (plaats ten oosten van Badajoz) 10.
Montmorency, Charlotte-Marguerite de, prinses van Condé 3, 122, 242, 249, 622.
Montmorency-Bout(t)eville, François de 398, 401.
Montmorency-Bout(t)eville, Isabelle-Angélique de 398.
Montpellier 9, 55, 683.
Montpensier, hertogin van, zie Orléans, Anne-Marie-Louise van.
Montrose (*Montrouge*), markies van, zie Graham, James.
Montrouge (voorstad van Parijs) 121.
Monzón, vrede van (1626) 258, 298.
Moons (*Moens*), Johan 695.
Moravië (*Mehrenland*) 41, 279, 481, 507, 542, 544, 553, 562, 563, 566, 589, 640, 646, 650, 665, 677.
Morea, zie Navarino (Peloponnesos).
Morse, Henry 517, 520.
Mortaigne, overste 387, 408.
Mortaigne, Caspar Cornelius de 572.
Mosbach (plaats ten noorden van Heilbronn) 74, 78.
Moscovië, zie Moskou; Rusland.
Moser von Filseck, Friedrich 195, 657, 663.
Moskou (*Moscouw*) 43, 83, 103, 236, 305, 334, 382, 521, 527, 553, 578, 596.
Most (*Brüx*) (stad ten noordwesten van Praag) 480.
Motta, zie La Motte.
Motta Odincurtius, zie La Mothe-Houdancourt, Philippe, graaf van.
Mouat, Hugh 296, 310, 312, 318, 373, 394, 415, 467, 512, 582, 643, 680.
Moura y Corte Real, Manuel de, markies van Castel Rodrigo, ‘gouverneur civil’ in de Zuidelijke Nederlanden 11*, 14, 15*, 29, 34, 38, 41, 53, 119, 314, 349, 350, 359, 362, 372, 407, 423, 445, 449, 471, 630, 647.
Mousa, pasja van Boeda 251, 255, 256.
Mouy (*Moy*), markies van, zie Lorraine, Henri de, markies van Moy.
Mula, Marcantonio da, kardinaal 194.
Müller, dr. Johann, gevolmachtigde van de Frankische Kreits ter vredesconferentie 440, 469, 475, 525, 531, 601.
Münch, Johann 16.
München (*Monachium*) 60, 250, 635, 662.
Mund, Pros 42, 69, 112, 127, 128, 146, 150.
Munk, Anne 203.
Munster (*Monasterium*; *Münster*) XVIII, XIX, 23, 46, 61, 72, 109, 116, 144, 148, 164, 166, 173, 176, 177, 178, 180, 182, 183, 202, 203, 204, 210, 219, 227,

237, 238, 239, 244, 247, 260, 268, 274, 281, 299, 300, 322, 325, 332, 333, 338, 347, 352, 364, 365, 366, 382, 383, 390, 409-413, 417, 418, 425, 431, 436, 437, 441, 448, 451, 457, 469, 470, 474, 475, 476, 482, 490, 496, 497, 502, 505, 516, 523, 524, 525, 526, 530, 532, 541, 544, 548, 553, 554, 557, 562, 567, 570, 573, 574, 589, 591, 596, 601-606, 609, 610, 612, 614, 619, 625, 633, 635, 636, 641, 646, 651, 652, 659, 668, 669, 671, 689.
Munster (*Monasterium*; *Münster*) (plaats van verzending) 127, 230, 383, 498, 591.
Munster, vredesconferentie, zie Westfalen.
Munster (*graafschap in Ierland*) 154, 177, 566.
Münsterlingen (Thurgau) 223.
Mur, rivier in Stiermarken 195, 224, 251, 300, 316, 395.
Musch, Cornelia 668.
Musch, mr. Cornelis, heer van Waalsdorp, Carnisse en Nieuwveen 668, 669.
Muscovia, zie Rusland.
Mutina, zie Modena.
Mutinensis dux, zie Este, Alfonso en Francesco d'.
Muylwijk, mr. Willem van 22.
Myddelton (*Middleton*), sir Thomas 35, 76, 445.
Mijle (*Milius*; *Mylius*), Abraham van der XI, 284*, 288.

Mylonius, Mattias, zie Biörenklou, Mattias Mylonius.
Myslík (*Mislich*) von Hyršov (*Hirschau*), Zikmund 657, 662.

N

Naeltwijck, Adriaen van 467, 561.
Naeranus (*Neranus*), Johannes, drukker-uitgever te Rotterdam IX, 134, 455, 478, 479, 486, 510, 524, 550, 593.
Nagold (vesting ten westen van Tübingen) 474, 511, 515, 518, 644, 649.
Namen (*Namur*) 60.
Nancy (*Nanciacum*) 348, 353.
Nani, Giovanni Battista 312, 563, 567, 663.
Nantes 55, 58, 104.
Napels (*Neapolis*) 139, 141, 222, 226, 227, 248, 252, 255, 267, 268, 271, 272, 312, 348, 350, 353, 398, 401, 403, 431, 446, 448, 470, 482, 491, 493, 514, 516-520, 534, 536, 543-546, 568, 574, 583, 609, 613, 632, 651.
Napels (*Neapolis*), Spaans onderkoning van, zie Cabrera, Juan Alfonso Enríques de, almirante de Castilla, hertog van Medina de Ríoseco; Guzmán, Ramiro Núñez de, hertog van Medina de Las Torres.
Napels, koninkrijk 268, 271.
Narbonne 565, 568.
Nascius, zie Radziwiłł, Janusz.
Naseby (plaats ten noorden van Northampton) 661, 690, 692, 698.
Nassau, huis van Oranje-, zie Oranje-Nassau.
Nassau-Dietz, Willem Frederik, graaf van 87.
Nassau-Hadamar, Johann Ludwig, graaf van, keizerlijk gevolmachtigde ter vredesconfentie te Munster 23, 24, 45, 148, 168, 171, 191, 204, 210, 211, 229*, 237, 239, 257, 258, 273, 285, 286, 298, 322, 374, 384, 410, 412, 417, 441, 459, 476, 483, 555, 577, 595, 602, 603, 605, 614, 641.
Nassau-Saarbrücken, Johann Ludwig, graaf van 367.
Nassau-Siegen, Johan Maurits, graaf van 6*, 22, 50, 87*, 114, 116, 538, 596.
Navarino, baai van (tegenw. Pylos, aan de zuidwestkust van de Peloponnesos) 472, 542, 562, 565, 568, 606, 611, 631.
Navarra 263, 264.
Naviglio Grande (vaarroute naar Milaan) 9.
Neckar, rivier 8, 52, 61, 74, 78, 82, 141, 194, 197, 220, 422, 644, 648, 650, 656.
Nederland, zie Republiek; Zuidelijke Nederlanden.
Nederlanden, Verenigde, zie Republiek.
Nederpalts, zie Palts.
Nederrijn, zie Rijn.
Neef, codenaam voor Frederik Hendrik 3, 264, 394, 512, 561, 581, 655, 673, 674.
Negombo (plaats ten noorden van Colombo op het eiland Ceylon) 233, 262.
Nemours, hertog van (*Nemorosius dux*), zie Savoye, Charles-Amédée van; hertogin van, zie Vendôme, Elisabeth de.

Nettancourt d'Haussonville, Nicolas de, graaf van Vaubecourt 10*, 14, 15, 34, 38, 39, 53, 98, 118, 138, 153, 173, 190, 220, 247, 253, 255, 291, 314, 348, 375, 399, 421.
Neuburg, hertog van, zie Palts-Neuburg, Wolfgang Wilhelm van, hertog van Gulik en Berg.
Neuchâtel (*Neuenburg*), graafschap 249, 253, 255.
Neuf-fossé (kanaal en verdedigingslinie op de weg van La Bassée naar Saint-Omer) 11, 14, 29, 33, 38, 153.
Neufcastel, zie Newcastle.
Neufchâteau (stad ten noordwesten van Vittel) 247, 253.
Neufville, Nicolas de, markies van Villeroi (*Villeroy*) 630, 690.
Neurenberg (*Noremberg*; *Nürnberg*) 180, 221, 240, 243, 255, 269, 271, 272, 308, 320, 366, 390, 396, 401, 412, 418, 419, 438, 440, 469, 475, 515, 519, 575, 601, 635, 637, 685.
Neurenberg (*Noremberg*; *Nürnberg*), gevolmachtigde ter vredesconferentie, zie Oelhafen, dr. Tobias.
Neustadium, zie Wiener Neustadt.
Neustadt (fort ten noorden van Travemünde) 93, 108, 112, 143, 341.
Neustadt an der Weinstrasse (*Novistadium*) (plaats ten westen van Spiers) 12, 25, 26, 48, 49, 51, 52, 59, 493, 518.
Nevers (*Nivernum*) 29, 33, 37, 41, 55, 58, 75, 99.
Nevers (*Nivernum*), hertog van, zie Gonzaga, Karel van, hertog van Mantua.
Newark-on-Trent (*Neumarck*) 178, 292, 295, 647, 650.
Newbury (*Neubury*) (plaats ten zuidwesten van Reading) 95, 100, 138, 154-157, 160, 161, 175, 193, 250, 293.

Newcastle (*Neufcastel*; *Novum Castellum*) 57, 76, 95, 138, 152, 154, 157, 160, 161, 162, 186, 233.
Nicaea, zie Nice; Nizza.
Nice 295.
Nicolas de Bourbon, zoon van koning Hendrik IV van Frankrijk 140.
Nicrus, zie Neckar.
Niemegk (*Meunka*) (plaats ten noorden van Wittenberg) 275.
Nienburg aan de Saale 92, 130, 132, 138, 147, 159, 162, 168, 179, 183.
Nienburg (plaats ten noordwesten van Hannover) 409.
Nieuburg, hertog van, zie Palts-Neuburg, Wolfgang Wilhelm, hertog van Gulik en Berg.
Nieustadt, zie Neustadt.
Nihusius, Bartholdus 438, 439, 461, 666.
Nilsson, Nils 13.
Nîmes 9, 55, 429, 625.
Nizza Monferrato (*Nicaea*; *Nizza de la Paille*) (stad ten zuidoosten van Asti) 36, 39, 194, 197, 222, 227, 251, 253, 256, 291, 295, 397, 400, 447, 451.
Nogaret de La Valette, Bernard de, hertog van Epernon 226*, 227, 469, 513, 519, 542.
Nogold, zie Nagold.
Noirmont, heer van, zie Galla de Salamanca, Antonio.
Noirmoutiers, markies van, zie La Trémoïlle, Louis II de.
Noordzee 30, 41, 126, 143, 151, 170, 219, 264, 311.
Noorwegen (*Norvegia*) 63, 65, 69, 84, 93, 97, 105, 213, 272, 356, 405, 406, 434, 435, 453, 457, 495, 504, 506, 552, 569, 607, 654, 665, 675, 702.
Noorwegen (*Norvegia*), Deens gouverneur van, zie Sehested, Hannibal.
Nördlingen (plaats ten noordwesten van Augsburg) 316, 319, 347, 376, 396, 401, 419, 422, 447, 541, 590, 608, 612, 628, 644, 656, 662, 684, 685, 687, 696.
Norfolk 103.
Normandië 223, 226, 247, 252, 255, 256, 263, 350, 417, 418, 448, 469, 474, 486, 490, 496, 524, 585, 588, 604, 605.
Normandië, gouverneur van, zie Orléans, Henri d', hertog van Longueville.
Norrköping 456, 496.
Northamptonshire 422.
Northumberland 156, 174, 293, 310.
Northumberland, graaf van, zie Percy, Algernon; gravin van, zie Howard, Elisabeth.
Novara 194, 197, 267, 271.
Novistadium, zie Neustadt.
Novum Castellum, zie Neuchâtel; Neufchâteau; Newcastle.
Novum Fossatum, zie Neuf-fossé.
Nürnberg, zie Neurenberg.
Nyborg (Funen) 236.
Nijmegen (*Noviomagum*) 261, 529.
Nijmegen (*Noviomagum*) (plaats van verzending) 261.

O

O'Brien, Barnaby, graaf van Thomond 225.
O'Brien, Murrough, graaf van Inchiquin 154, 177, 225, 566.
O'Neill (*Oneal*), Owen Roe 80, 120, 121, 177.
Oberkirch (plaats ten oosten van Offenburg) 657, 663.
Oberstein (tegenw. Idar-Oberstein) (plaats ten zuidwesten van Bad Kreuznach) 177, 178.
Oberursel (plaats ten noordwesten van Frankfort) 36, 39, 52, 57, 118, 422, 447, 450, 453, 545, 611, 613.
Odense 202, 235.
Odescalchi, Benedetto, kardinaal 586.
Oedipus 484.
Oekraïne 199.
Oelhafen, dr. Tobias, gevolmachtigde van Neurenberg en de Frankische Kreits ter vredesconferentie 269*, 390, 438, 440, 469, 475, 525, 531, 601.
Oem van Wijngaerden, Jan, heer van Werkendam 22, 386, 418, 488.
Oenasus, zie Enns, das Land ob der.
Oenipons, zie Innsbrück.
Oesel (eiland voor de kust van Estland en Lijfland) 694.
Offenburg 648, 650, 657, 663.
Oger, René, zie Augier, René.
Oggersheim (Ludwigshafen) 77, 82, 99, 138.
Ohře (Eger), rivier 480, 498, 543, 544, 547, 553, 563.
Okhmatov (plaats ten zuiden van Kiev) 35.
Öland (*Oelant*), eiland 708, 711.
Oldenbarnevelt, Jacob van, heer van Berkel en Rodenrijs XIV, 467, 561.
Oldenbarnevelt, Johan van 2, 151, 467, 538, 561.
Oldenburg (Sleeswijk-Holstein) 302.
Oldenburg, Deens oorlogsschip 127, 128, 203, 215, 227, 230, 236, 257, 360, 406.

Olivares, ‘conde-duque’ de, zie Guzmán, Gaspar de.
Olomouc (*Olmitz*) 251, 253, 256, 458, 481, 542, 553, 563, 567, 583, 616, 628, 646, 650.
Omajjaden 343.
Oneal, zie O'Neill, Owen Roe.
Oost-Indië (*India Asiatica*) 3, 49, 50, 58, 61, 109, 110, 111, 116, 121, 123, 137, 152, 155, 157, 161, 162, 189, 394, 500, 509, 512, 581, 592, 605, 613, 626, 633, 687, 692.
Oosteeklo (plaats ten noorden van Gent) 689.
Oostende 262, 387, 461, 466, 691, 695.
Oostenrijk (*Habsburgse landen*) XVI, 12, 53, 90, 174, 178, 182, 191, 220, 221, 225, 229, 352, 366, 377, 379, 380, 381, 421, 447, 450, 455, 506, 563, 567, 583, 584, 595, 610, 612, 628, 646, 649, 659, 662, 663, 665; zie ook Duitsland.
Oostenrijk (*Habsburgse landen*), Habsburgse huis, keizers, zie Ferdinand I; Ferdinand II; Ferdinand III; Karel V; Maximiliaan II.
Oostenrijk (*Habsburgse landen*), Habsburgse huis, keizerin, zie Maria Anna.
Oostenrijk (*Habsburgse landen*), Habsburgse huis, koningen van Spanje, zie Philips II; Philips IV.
Oostenrijk (*Habsburgse landen*), Habsburgse huis, koninginnen, zie Anna van Oostenrijk, koningin-regentesse van Frankrijk; Cecilia Renata, koningin van Polen; Maria Anna, koningin van Spanje; María Teresa (Maria Theresia), koningin van Frankrijk.
Oostenrijk (*Habsburgse landen*), Habsburgse huis, aartshertogen, zie Albrecht; Ferdinand Karl; Leopold V; Leopold Wilhelm.
Oostenrijk, Isabella Clara van 446, 450.
Oostenrijk, Juan José van, gedesigneerd gouverneur-generaal van de Zuidelijke Nederlanden 15*, 38, 514*, 519.
Oostenrijk, Maria Leopoldina van 446, 450.
Oosterga, Cyprianus Regneri ab 598, 639.
Oostfriesland (*Trans Amasim*) 4, 17, 26, 98, 115, 116, 122, 143, 147, 148, 150, 153, 159, 162, 173, 181, 200, 254, 255, 272, 311, 394, 418, 488, 512, 539, 561, 607, 626, 642.
Oostfriesland, Enno III, graaf van 150.
Oostfriesland, Enno Ludwig, graaf van 150, 273, 512, 626.
Oostfriesland, Ulrich II, graaf van 4, 17, 26, 98, 122, 143, 150, 162, 181, 255, 272, 273, 311, 418, 512, 539, 561, 607, 626, 642.
Oostindische Compagnie (*V.O.C.*) XIV, 3, 6, 22, 32, 49, 50, 66, 109, 110, 111, 116, 137, 151, 152, 160, 162, 165, 170, 171, 189, 219, 232, 233, 260, 262, 265, 274, 279, 288, 289, 290, 301, 309, 311, 343, 386, 394, 499, 500, 501, 509, 512, 524, 535, 538, 546, 550, 559, 560, 561, 573, 580, 582, 592, 605, 607, 618, 624, 626, 633, 640, 642, 653, 687, 692.
Oostzee (*Balthicum mare*) 30, 41, 43, 95, 115, 125, 126, 143, 151, 163, 167, 170, 218, 236, 264, 302, 311, 345, 403, 415, 441, 478, 504, 607, 654, 673, 675, 678, 689, 692, 700.
Opaliński, Krzysztof, woiwode van Poznań 340, 414, 436, 630, 645, 657, 663.
Oppenheim (stad ten zuiden van Mainz) 15, 17, 19, 493, 518, 587.
Opper-Gelder 394.
Opperpalts (*Over-Palts*) 280, 375, 379, 396, 401, 418, 419, 420, 447, 450, 572, 575, 610, 611, 613, 628, 630, 649, 662, 685.
Oranje-Nassau, huis van 454, 486, 593; zie ook Frederik Hendrik; Maurits; Willem I; Willem II.

Oranje-Nassau, prinses van, zie Egmond, Anna van, gravin van Buren, Lingen en Leerdam; Solms, Amalia van.
Oranje-Nassau, Catharina Belgica van 349.
Oranje-Nassau, Elisabeth van 349.
Oranje-Nassau, Henriëtte Catharina van 150, 273, 512, 626.
Oranje-Nassau, Louise Henriëtte van 87, 582, 626, 647.
Oreithyia (dochter van koning Erechtheus en bruid van Boreas) IX, 464, 500.
Orisunda, zie Sont.
Orla (plaats ten zuiden van Białystok) 200.
Orléans 133, 420.
Orléans, hertog van, zie Gaston-Jean-Baptiste; hertogin van, zie Bourbon, Marie de; Lotharingen, Margaretha van.
Orléans, Anne-Marie-Louise van, hertogin van Montpensier 241*, 242, 249, 252, 377, 468, 622, 647.
Orléans, Henri d', hertog van Longueville XX, 9, 247*, 249*, 252, 253, 255, 331, 398, 401, 417, 418, 448, 451, 474, 486, 490, 496, 524, 604, 605, 609, 612, 622, 669.
Orléans, Léonor d' 249.
Orléans, Marguerite-Louise van 377, 697.
Ormius de Granges, zie La Grange, Jacques Loys (*Louis*) de, heer van La Grange-aux-Ormes.

Ormond(e), graaf van, zie Butler, James.
Oslo (*Christiania*) 405, 406, 453.
Osman, prins 568.
Osman-Pascha 251, 255, 583, 587, 656, 662.
Osnabrück XVIII, XIX, 16, 23, 45, 46, 47, 71, 92, 148, 180, 183, 204, 210, 212, 236, 238, 303, 322, 325, 333, 338, 364, 365, 367, 378, 385, 388, 410-413, 425, 430, 432, 433, 440, 457-460, 472, 473, 475, 476, 477, 482, 494, 497, 502, 504, 505, 516, 522, 523, 525, 530-534, 541, 544, 548, 554, 557, 569, 570, 572, 576, 589, 596, 601, 603-606, 614, 615, 619, 621, 625, 628, 635, 636, 641, 646, 651, 652, 664, 668.
Osnabrück (plaats van verzending) 24, 72, 93, 148, 166, 211, 213, 238, 241, 282, 338, 365, 368, 390, 413, 431, 433, 458, 477, 483, 502, 506, 531, 533, 556, 577, 602, 665.
Osnabrück, bisschop van, zie Wartenberg, Franz Wilhelm von.
Osnabrück, vredesconferentie, zie Westfalen.
Ossolińsky, Jerzy 200, 304, 305, 339, 436.
Östergotland 46, 326.
Otranto (*Hydruntum*), straat van 609, 613, 659.
Ottersberg (plaats ten oosten van Bremen) 552, 576, 602, 621, 636.
Öttingen-Wallerstein, Ernst, graaf van 53, 61, 168, 171, 179, 191, 212, 516, 541, 544.
Otto, dr. Markus, gevolmachtigde van Straatsburg ter vredesconferentie 390, 438.
Otto, dr. Sebastian, gevolmachtigde van de Zwabische Kreits ter vredesconferentie 390, 438, 531, 601.
Ottomaanse rijk, zie Turkije.
Oudelandia, zie Altes Land.
Overijssel 443, 456, 477, 496, 499, 500, 524, 535, 538, 546, 550, 559, 560, 573, 580, 581, 582, 592, 604-607, 616, 618, 624, 626, 634, 640, 653.
Overschie, Aeltgen Borre van (moeder van Grotius) 1, 131.
Oxenstierna, Axel VII, VIII, XV, XVII, XVIII, XXV, 13*, 36, 37, 39, 40, 41, 58, 60, 63, 64, 70, 78, 83, 84, 89, 97, 114, 122, 129, 136, 141, 151, 156, 165, 175, 195, 201, 212, 214, 225, 229, 239, 251, 254, 270, 294, 303, 305, 310, 317, 321, 323, 324, 327, 342, 351, 355, 359, 360, 363, 377, 379, 384, 385, 392, 400, 403-406, 419, 427, 443, 450, 453, 456, 466, 468, 487, 489, 496, 498, 500, 512, 518, 521, 522, 526, 534, 544, 545, 546, 548, 553, 566, 570, 571, 587, 589, 615, 627, 649, 664, 670, 671, 673, 675-682, 688, 692, 693, 697, 701, 702.
Oxenstierna, Beata 405, 522.
Oxenstierna, Bengt 391, 548.
Oxenstierna, Erik Axelsson 136, 201, 337, 370, 680, 681, 688, 697.
Oxenstierna, Gabriel Bengtsson, vrijheer van Mörby en Lindholmen 83, 89, 324, 355, 359, 391*, 404, 456, 496, 512, 548.
Oxenstierna, Gabriel Gustavsson 83, 89, 521.
Oxenstierna, Gabriel Gabrielsson 521, 570.
Oxenstierna, Katharina 498, 521.
Oxenstierna, Johan Axelsson, Zweeds gevolmachtigde ter vredesconferentie te Osnabrück XVIII, XIX, 16*, 23, 24, 39, 40, 45, 46, 47, 62, 71, 72, 80, 91, 92, 93, 97, 105, 124, 126, 127, 142, 147, 158, 166, 168, 171, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 198, 200, 201, 203, 204, 210-214, 228, 229, 237, 239, 240, 241, 257, 259, 265, 266, 272, 276, 277, 281, 285, 297, 298, 299, 303, 308, 310, 318, 320, 322, 325, 327, 338, 354, 364-368, 380, 382, 383, 385, 388, 389, 390, 402,

411, 412, 413, 416, 424, 425, 430, 432, 433, 436, 437, 440, 441, 452, 457, 459, 468, 472, 473, 476, 482, 484, 485, 490, 494-497, 502, 504, 506, 523, 526, 530-534, 539, 549, 554-557, 569, 572, 573, 576, 577, 589, 590, 591, 596, 603, 605, 606, 612, 614, 619, 621, 625, 628, 632, 641, 643, 650, 651, 652, 662, 664, 665, 677, 681, 697.
Oxenstierna, Johan Gabrielsson 63, 84.
Oxford (*Oxonia*) 100, 101, 104, 154, 157, 160, 162, 169, 174, 178, 182, 193, 197, 215, 223, 233, 283, 292, 295, 312, 319, 374, 565, 588, 607, 662, 698.

P

Padus, zie Po.
Pagenstecher, Andreas Christian 115*, 311, 418.
Païs-Bas, zie Republiek; Zuidelijke Nederlanden.
Palatinatus, zie Palts (*Pfalz*); Opperpalts.
Palestrina 140, 248.
Palts (*Pfalz*) 5, 15, 16, 17, 57, 59, 60, 96, 104, 117, 119, 122, 123, 191, 194, 196, 215,

223, 268, 270, 341, 489, 491, 515, 584, 587; zie ook Opperpalts.
Palts (*Pfalz*), administrator van de, zie Simmern, Ludwig Philipp, paltsgraaf van.
Palts (*Pfalz*), gezanten van prins Karl Ludwig van de Palts, zie Camerarius, Joachim; Camerarius, Ludwig; Gernand, Franz; Groot, Pieter de; Pawel von Rammingen, (Johann) Friedrich.
Palts (*Pfalz*), huis van de XV, 4, 57, 97, 215, 223, 240, 268, 270, 332, 341, 375, 379, 468, 643, 655, 656, 663, 691.
Palts (*Pfalz*), keurvorst van de, zie Frederik IV; Frederik V, koning van Bohemen; Ludwig VI; Palts, Karl Ludwig van de.
Palts (*Pfalz*), keurvorstin van de, zie Stuart, Elisabeth.
Palts (*Pfalz*), kwestie van de 4, 5, 15, 16, 17, 31, 57, 59, 61, 75, 96, 97, 101, 117, 191, 193, 196, 224, 375, 379, 418, 420, 489, 490, 643, 656, 663, 691.
Palts, Karl Ludwig van de XV, 4*, 15, 17, 31, 57, 59, 75, 78, 96, 97, 101, 117, 193, 195, 196, 197, 223, 224, 241, 244, 255, 265, 267, 270, 310, 319, 341, 394, 468, 489, 490, 656, 663, 691, 706.
Palts, Moritz (*Maurits*) van de 4*, 75, 76, 80, 104, 120, 123, 156, 157, 161, 215, 223, 224, 267, 268, 270, 517, 519, 611, 613, 648, 650.
Palts, Rupert (*Robert*) van de, hertog van Cumberland 4*, 10, 14, 35, 75, 104, 154, 157, 160, 174, 178, 215, 223, 224, 267, 268, 270, 350, 353, 373, 422, 611, 613, 648, 650, 661, 663.
Palts-Neuburg, Philipp Wilhelm van 512.
Palts-Neuburg, Wolfgang Wilhelm van, hertog van Gulik en Berg 362, 661, 663.
Paltsgraaf, zie Karel Gustaaf, paltsgraaf, naderhand Karel X Gustaaf, koning van Zweden; Zweibrücken, paltsgraaf Johann Casimir van.
Paltsgraaf aan de Rijn, zie Lodewijk II, hertog van Beieren; Rudolf, hertog van Beieren.
Pamfili, Agatha 102.
Pamfili, Camillo, kardinaal 7*, 14, 15, 54, 61, 77, 79, 102, 103, 104, 169, 174, 176, 178, 181, 192, 196, 206, 244, 248, 291, 295, 493, 584, 587, 629, 651, 658.
Pamfili, Cristoforo 77, 79.
Pamfili, Costanza 7, 14, 251, 253, 256, 316, 319, 469.
Pamfili, Giambattista, zie Innocentius X, paus.
Pamfili, Maria 7.
Pamfili, Pamfilio 7, 14, 77, 79, 102, 251, 253, 256, 316, 319, 469.
Pamfili, Prudentia 102.
Pamphylius, zie Pamfili.
Pantogalos, Meletios, metropoliet van Efeze 634, 653.
Papendrecht 284.
Paravicini Capelli, Alessandra 70, 89, 90, 363, 364.
Parijs (*Lutetia*), passim.
Parijs (*Lutetia*) (plaats van verzending), passim.
Parijs (*Lutetia*), *Almanach pour l'an de Grace bissextil 1644* 81.
Parijs (*Lutetia*), Bastille 156, 157, 161, 223, 228, 313, 319, 420, 533, 536, 540, 545, 546, 587, 605, 643, 649.
Parijs (*Lutetia*), bibliotheken 25, 106.
Parijs (*Lutetia*), la [Nouvelle] Coutume 600.
Parijs (*Lutetia*), edict van de ‘toisé’ 585, 605, 608, 612, 629, 633, 653.
Parijs (*Lutetia*), faubourg Saint-Germain 507.

Parijs (*Lutetia*), hospitaal van Le-Val-de-Grâce 683.
Parijs (*Lutetia*), 'la taxe des aisés' 103, 104, 157, 219, 252, 253, 255, 263, 513, 519, 520, 533, 608, 612, 644, 649, 660, 663.
Parijs (*Lutetia*), le Luxembourg VIII, 249, 331, 353, 622, 697.
Parijs (*Lutetia*), Louvre (*Lupara*) 139, 141, 142, 152, 167, 174, 177, 178, 181, 215, 282, 623.
Parijs (*Lutetia*), lutherse gemeente XV, 19.
Parijs (*Lutetia*), Notre-Dame 223, 242, 249, 625.
Parijs (*Lutetia*), Palais-Cardinal (tegenw. rue de Richelieu no. 58) XV, 153, 176, 190, 270, 321, 622, 688.
Parijs (*Lutetia*), Palais-Royal XIX, 74, 96, 97, 103, 139, 153, 190, 270, 353, 397, 414, 540, 603, 608, 629, 630, 645, 657.
Parijs (*Lutetia*), Parlement van 45, 171, 219, 247, 253, 255, 263, 293, 315, 396, 397, 398, 400, 401, 402, 422, 513, 519, 533, 585, 605, 608, 612, 629, 633, 644, 649, 653, 660.
Parijs (*Lutetia*), protestantse gemeente, zie Charenton.
Parijs (*Lutetia*), Sorbonne en universiteit 397, 533, 559, 660.
Parma, hertog van, zie Farnese, Odoardo.
Parthenius I, patriarch van Constantinopel 197, 309, 318, 358, 463, 597, 634, 638, 653, 666.
Parthenius II, patriarch van Constantinopel 197, 309, 318, 358, 463, 597, 634.
Particelli, Michel, heer van Emery 171, 219, 513, 533, 585, 608, 644, 660.
Pas de Feuquières, Manassès de 60.
Pasewalk (plaats ten westen van Stettin (*Szczecin*)) 709.

Patientia, Deens oorlogsschip 127, 128, 146, 203, 215, 227, 230, 236, 257, 360, 406.
Patin, Guy IX, 370.
Paulinus, Laurentius, zie Gothus, Laurentius Paulinus.
Paulus, apostel 198.
Paulus V, paus 295.
Paus, zie Alexander III; Alexander VII; Clemens IX; Clemens X; Innocentius X; Paulus V; Pius IV; Pius V; Sixtus V; Urbanus VIII; Vigilius.
Pausanias 134.
Pauw, Adriaen, Staats gevolmachtigde ter vredesconferentie 634, 655.
Pauw, Reynier 634.
Pavia, verdrag van (1329) 191.
Pawel von Rammingen, (Johann) Friedrich XV, 5, 31, 57, 59, 61, 96, 101, 117, 193, 224, 489, 490, 655, 656.
Pegau (stad ten zuiden van Halle) 256, 276, 280, 303, 322, 335, 435.
Peiresc, zie Fabry de Peiresc, Nicolas-Claude.
Pelé, weduwe van Guillaume IX, 243, 278, 308, 336, 358, 369, 429, 486, 524, 559, 592, 683, 684, 696; zie ook Redelichuysen, Nicolas.
Pels, Pauwels XIV, 199*, 304*, 305, 306, 339, 340, 391, 392, 413, 414, 487, 578, 579, 596, 708.
Pels, Philips 305, 392, 414.
Pels, Pieter XIV, 68, 111, 132, 146, 199*, 208, 235, 304, 305, 359, 387, 392, 413, 434, 458, 480, 487, 503, 525, 551, 575, 594, 596, 619, 635, 701.
Peñaranda (*Pineranda*), graaf van, zie Braccamonte y Guzmán, Gaspar de.
Peñaranda (*Pineranda*), hertog van, zie Zúñiga, Francisco de.
Penig (plaats ten noordoosten van Zwickau) 388.
Pénis (*Peny*), Gautier de 660, 663.
Pentz, graaf Christian von 435, 459, 481, 548.
Pépingué, Théodore IX, 278, 308, 336, 358, 369, 429, 486, 524, 559, 592, 684, 696.
Percy, Algernon, graaf van Northumberland 631.
Pereira de Castro, dr. Luís, Portugees gevolmachtigde ter vredesconferentie te Munster, 46, 184, 339, 434, 436.
Perpignan 645, 649.
Peru 219, 301, 528, 557.
Perzië 343, 648, 650.
Petau, Denis 536, 557, 574, 666.
Petri, Laurentius, aartsbisschop van Uppsala 344.
Petropaulus, zie Pietrapaola.
Petterweil (plaats ten westen van Karben) 57.
Peyre, Armand-Jean de, graaf van Troisvilles (*Tréville*) 533, 536, 540, 545, 546, 574, 605, 643, 649.
Pfalz, zie Palts.
Pforzheim 628, 644, 648, 649, 650.
Phaedrus 558.
Philippe, hertog van Anjou, zoon van koning Lodewijk XIII van Frankrijk 9, 74, 96, 121.
Philippsburg (vesting ten zuiden van Mannheim) 2, 10, 12, 19, 21, 25, 26, 34, 54, 59, 60, 61, 82, 96, 97, 118, 119, 122, 123, 138, 141, 153, 315, 319, 375, 378, 379, 398, 401, 419, 474, 491, 493, 506, 507, 515, 518, 544, 565, 648, 650, 684.

Philippsburg (plaats van verzending) 475.
Philips II, koning van Spanje 38.
Philips IV, koning van Spanje 6, 14, 33, 37, 38, 49, 53, 55, 57, 60, 61, 77, 79, 105, 120, 136, 152, 168, 170, 171, 173, 218, 220, 222, 225, 226, 241, 248, 249, 252, 255, 268, 271, 272, 298, 315, 319, 331, 346, 349, 350, 377, 378, 379, 398, 417, 422, 423, 428, 431, 446-451, 467-470, 482, 491, 492, 493, 512, 514, 515, 516, 519, 526, 537, 538, 539, 557, 561, 567, 568, 570, 582, 583, 588, 609, 613, 629, 630, 632, 645, 647, 649, 652, 663.
Phoenicië, zie Fenicië.
Picardië 10, 11, 79, 100, 119, 139, 247, 266, 294, 331, 376, 399, 421, 492, 515, 630, 631, 635, 660, 668.
Picardische leger, zie de bevelhebbers Jean, graaf van Gassion, en Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf.
Piccolomini, Ottavio, hertog van Amalfi, ‘gouverneur des armes’ in de Zuidelijke Nederlanden 10, 11, 14, 15*, 29, 34, 38, 41, 44, 100, 104, 115, 119, 123, 124, 141, 153, 249, 252, 253, 255, 271, 349, 359, 362, 376, 423, 449, 492, 494, 515, 572, 623, 629, 630, 633, 645, 649, 660, 663, 691, 695.
Picherel, Pierre 462.
Pictonum urbs, zie Poitiers.
Piemonte (*Pedemontana regio*; *Piedmont*) 9, 291, 295, 397, 423, 447, 468.
Pierrepont, Henry, graaf van Kingston en markies van Dorchester 451.
Pieterssen, Josse 630.

Pietrapaola (*Sanctipetropaulo*) (plaats aan de golf van Taranto, ten oosten van Cosenza) 449, 452.
Pinerolo (stad ten zuidwesten van Turijn) 608, 612, 629, 653.
Pinneberg (stad en graafschap, ten noorden van Hamburg) 17, 18, 19, 69, 112, 435, 459, 481.
Piombino 469, 514.
Piombino, prins van (*Plombinus*), zie Ludovisi, Niccolò.
Pirna (stad ten zuiden van Dresden) 435.
Pistoia (*Pistoria*) 514, 519.
Pistoris, Johann Ernst, gevolmachtigde van de keurvorst van Saksen ter vredesconferentie 347.
Pius IV, paus 194, 317.
Pius V, paus 155, 157, 161.
Plato 134, 136, 699.
Plautus, Titus Maccius XIV, 88, 536.
Plessis de Richelieu, Alphonse-Louis du, kardinaal, aartsbisschop van Lyon 348*, 448, 451.
Plessis de Richelieu, Jean-Armand du, zie Richelieu.
Plessis-Praslin, Du, zie Choiseul, César de.
Plette, lakei 708.
Plettenberg, Georg von 16.
Plimuthum, zie Plymouth.
Plinius Secundus Maior, Gaius 343.
Plinius Caecilius Secundus Minor, Gaius 370, 699.
Plutarchus 288, 536.
Plymouth (*Pleimuth*; *Plimuthum*) 10, 14, 34, 36, 75, 76, 78, 79, 80, 100, 120, 123, 178, 224, 226, 312, 350, 353, 399, 401, 422, 471, 564, 576.
Plzeň (*Pilsen*) 498, 547, 553, 628.
Po (*Padus*), rivier 221, 423, 447, 454.
Podolië (landstreek in de Oekraïne) 35, 449.
Poissy, colloquium te (1561) 317.
Poitiers (*Pictonum urbs*) 449, 452.
Poitou 28.
Polen 174, 182, 192, 197, 199, 200, 235, 238, 266, 304, 305, 316, 317, 319, 333, 334, 339, 340, 344, 372, 380, 381, 382, 392, 436, 449, 452, 487, 521, 527, 548, 553, 570, 578, 596, 630, 632, 645, 646, 649, 657, 662, 663.
Polen, godsdienstgesprek, zie Toruń.
Polen, rijksdag, zie Warschau.
Polen, gezant in Denemarken, zie Baudissin, Wolf Heinrich von.
Polen, gezant te Parijs, zie Roncalius, Claudius (of Domenicus).
Polen, gezant te Venetië, zie Boccalini, Clemente (*frater Aurelio*).
Polen en Zweden, zie Zweden en Polen.
Polen, koning van, zie Jan Kazimiersz; Kazimierz I ‘Restaurator’; Sigismund III; Wladislas IV.
Polen, koningin van, zie Cecilia Renata van Oostenrijk; Gonzaga, Maria (Louise-Marie) van.
Polen, kroonprins van, zie Zygmunt Kazimierz; prinses van, zie Anna Catharina Constantia.
Polhelm, Winand von XV, 626, 640, 697.
Polycarpus Se(n)geberus, zie Fabrot, Charles-Annibal.

Pommeren XVIII, 17, 28, 70, 305, 324, 355, 366, 455, 480, 498, 586, 692, 694, 703, 708.
Pommeren, Anna van 709, 711.
Pommeren, Bogislaw, hertog van 366, 425, 440, 709.
Pompeia Plotina, keizerin 699.
Ponford (?) 35.
Pont-à-Vendin (plaats op de weg van Lens naar Rijsel (*Lille*)) 631.
Pontanus, Johannes Isacius 261.
Pontefract (*Pomfret*) (plaats ten zuiden van York) 193, 250, 253, 373, 374, 471, 543, 545, 611, 613, 647, 650, 661, 664.
Pontus Euxinus, zie Zwarte Zee.
Poperinge (plaats ten westen van Ieper) 75.
Porta, Giuseppe, bijgenaamd 'I1 Salviati' 194.
Porto 314.
Portsmouth 10, 76, 104, 422.
Portugal (*Lusitania*) XIV, XVIII, 10, 12, 14, 15, 49, 55, 58, 61, 86, 104, 109, 110, 121, 137, 152, 153, 155, 157, 161, 162, 175, 176, 178, 195, 222, 248, 252, 253, 255, 262, 272, 301, 303, 311, 314, 319, 338, 351, 353, 364, 367, 375, 379, 380, 382, 384, 386, 388, 399, 402, 421, 425, 427, 430, 432, 434, 436, 440, 441, 446, 450, 456, 457, 470, 473, 477, 478, 482, 484, 493, 494, 509, 512, 522, 525, 564, 567, 588, 613, 618, 640, 642, 651, 652, 658, 662.
Portugal (*Lusitania*), gezant in Engeland, zie Guimarães, João de.
Portugal (*Lusitania*), gezant te Parijs, zie Gama, Vasco Luís da, graaf van Vidigueira.
Portugal (*Lusitania*), gezanten in de Republiek, zie Andrade Leitão, Francisco de; Sousa Coutinho, Francisco de.

Portugal (*Lusitania*), gezanten te Rome, zie Monteiro, Nicolau, prior van Cedofeita; Portugal, dom Miguel van, bisschop van Lamego.
Portugal (*Lusitania*), gezant te Stockholm, zie Guimarães, João de.
Portugal (*Lusitania*), gevolmachtigden ter vredesconferentie, zie Andrade Leitão, Francisco de; Botelho de Moraes, dr. Rodrigo; Pereira de Castro, dr. Luís.
Portugal, koning van, zie Jan (*João*) IV; koningin van, zie Luisa de Guzmán; prins van, zie Teodosio de Bragança.
Portugal, dom Miguel van, bisschop van Lamego 421.
Porturis, zie Salles, Claude de, baron van Rorté (*Rortaeus*).
Porus, koning van India 343.
Potley (*Botlei*; *Botker*; *Buttein*), Christopher 112, 582, 680, 690, 691.
Pouchenius, Levin 579.
Poznań 340, 414, 436, 630, 645, 657.
Praag XVI, 99, 140, 348, 401, 419, 421, 447, 449, 450, 480, 490, 517, 541, 543, 544, 553, 562, 563, 572, 575, 649.
Praag, vrede van (1635) 381, 389, 411, 437, 472, 473, 490.
P(a)rado y Muxica, don Andrea de 20.
Prato 514, 519.
Precopische Tartaren, zie Krim-Tartaren.
Prešov (*Eperies*) 53.
Preston 35.
Preston, Thomas 177, 566, 632, 648.
Preuysse landen, zie Pruisen.
Price (*Pricaeus*), John 697, 698, 699.
Procopius 134, 370.
Protestanten, zie Calvinisten; Lutheranen.
Provence 194, 611, 613, 644, 653.
Pruisen (*Borussia*; *Preuysse landen*) 28, 339, 360, 406, 453, 548, 578, 579, 626.
Publilius Syrus 25.
Pudewils, Dionysius von 305.
Pujolar, Isidoro 33, 37, 54, 120, 175, 222, 428, 463, 541.

Q

Quelin, raadsheer 608, 629, 633, 653.
Quercetum, zie Le Quesnoy.
Quistorpius (*Quisturpius*), Johannes 709, 710, 712.

R

Radziwiłł, Janusz 148, 192, 200, 265, 266, 344.
Radziwiłł, Maria 192.
Raets, Maria 261.

Rákóczi (*Ragozius*), György I, vorst van Zevenburgen 53*, 61, 177, 178, 182, 192, 196, 198, 224, 227, 251, 253-256, 312, 317, 333, 334, 344, 348, 349, 352, 372, 377, 381, 395, 401, 413, 422, 441, 447, 450, 451, 458, 470, 473, 491, 507, 516, 518, 541, 542, 544, 553, 562, 563, 566, 567, 568, 583, 587, 589, 628, 641, 646, 649, 650, 655, 656, 662, 663, 677, 697.
Rákóczi, György II, vorst van Zevenburgen 491.
Ramiro II 'el Monje', koning van Aragon 535.
Randers (Jutland) 388, 409.
Rantzau, Josias, heer te Bothkamp 13*, 34, 38, 39, 630.
Rappard, van 655.
Rataller Doubleth, George 109, 207, 592.
Ratisbona, zie Regensburg.
Ratzeburg (ten zuiden van Lübeck) 17.
Ravensberg (plaats ten noordwesten van Bielefeld) 628.
Reading (*Reroin*) 35, 100, 104, 154, 157, 160, 224, 226, 312, 350, 353.
Rebolledo, Bernardino, graaf van 34, 99, 247, 281, 290, 295, 298, 314, 347, 608.
Redelichuysen, Nicolas, drukker in het uitgevershuis van de weduwe Guillaume Pelé te Parijs IX, 308, 486, 559, 683, 696.
Reede, Godard van, heer van Nederhorst, Staats gevolmachtigde ter vredesconferentie 634, 655.
Reede van Renswoude, Johan van 31, 44, 121, 233, 250, 260, 262, 265, 288, 289, 295, 407, 488, 510, 565, 568, 585, 588, 607, 654, 672.
Reede van Renswoude en Bornewal, Gerard van 67, 94.
Regensburg (*Ratisbona*) 447, 610-613, 615, 627, 635.
Regensburg (*Ratisbona*), Kurfürstentag (1636/1637) 240, 352, 505.
Regensburg (*Ratisbona*), rijksdag 221, 225, 227, 229, 258, 367, 425.
Regensburg (*Ratisbona*), rijksdag (1541) 199, 344.
Regensburg (*Ratisbona*), rijksdag (1640/1641) XVIII, 225, 240, 243, 258, 367, 411, 433, 437, 490.
Regensburg, verdrag van (13 oktober 1630) 229, 237, 257, 258, 286, 298.
Regina, Zweeds oorlogsschip 673, 675.
Regneri ab Oosterga, Cyprianus 598, 639.
Reichel, Friedrich 579.
Reichwald, Johan 650, 656.

Reigersberch, David van 670, 691, 695, 708.
Reigersberch, Jacob van 454, 486, 501, 524.
Reigersberch, Johan van 44, 66, 95, 501.
Reigersberch jr., Johan van XIII, 44*, 66, 95, 454, 524, 627, 670, 687, 688, 696, 710.
Reigersberch, Maria van IX, XIV, XV, XIX, 43, 44, 71, 73, 77, 88, 90, 93, 109, 117, 135, 149, 186, 265, 362, 467, 480, 489, 509, 511, 549, 561, 600, 601, 635, 643, 651, 652, 653, 667, 668, 680, 686*, 687, 688, 690, 695, 696, 699, 700, 701, 705, 706.
Reigersberch, Martha van 682.
Reigersberch, Nicolaes van XII, XIII, XIV, XX, XXVI, 1, 3*, 4, 6, 27-30, 32, 43, 44, 50, 51, 58, 66, 72, 73, 86, 88, 93, 95, 96, 108-111, 114, 115, 117, 132, 134-137, 145, 149, 150, 152, 170, 172, 189, 190, 206, 218, 220, 234, 246, 264, 266, 288, 290, 309, 312, 319, 344, 346, 373, 392, 393, 394, 408, 415, 417, 418, 443, 445, 465, 468, 487, 489, 511, 513, 537, 540, 560, 562, 581, 583, 606, 608, 626, 627, 641, 643, 654, 655, 668, 671, 672, 673, 676, 679, 688, 690, 691, 695, 707, 708.
Reigersberch, Pieter van XIII, 44*, 66, 95, 454, 501.
Reigersberch, zoon van David van 627, 670, 687, 705, 708, 711.
Reims 78, 80, 448, 474, 490, 524, 604, 605.
Reinkingk, Dietrich 527, 547, 551*.
Remonstranten XI, XII, 3, 21, 67, 72, 86, 114, 133, 146, 169, 244, 278, 284, 288, 308, 333, 372, 479, 510, 550; zie ook Wtenbogaert, Johannes.
Rendsburg (plaats ten westen van Kiel) 17, 69, 361, 435, 481, 636, 665.
Renescure, kasteel (fort ten oosten van Saint-Omer) 11, 29, 33, 38, 55.
Rennes 494.
Republiek, passim.
Republiek, Admiraliteiten 219, 289, 296, 667, 668.
Republiek, leger 4, 5, 17, 20, 22, 26, 44, 67, 87, 98, 110, 114, 116, 122, 137, 159, 160, 162, 181, 232, 234, 274, 300, 311, 322, 345, 359, 375, 393, 443, 444, 454, 456, 466, 477, 487, 492, 496, 499, 508, 512, 514, 538, 560, 561, 581, 582, 596, 607, 619, 626, 641, 652, 663, 672, 675, 689, 691, 692, 695, 700, 707.
Republiek, ‘Placcaet tegen de Apologie Grotii, den 24 Novembris 1622’ XIX, 606, 620.
Republiek, plakkaat tegen de ‘paus-gesinden’ 20, 21, 48, 372.
Republiek, Spaans-Staatse onderhandelingen 372, 393, 394, 407, 445, 468, 538, 539.
Republiek, Staten-Generaal XVII, XIX, XX, 3-6, 17, 20, 22, 23, 29, 30, 41, 48, 49, 50, 64, 84, 95, 98, 109, 111, 115, 116, 125, 136, 143, 145, 150, 151, 152, 160, 162, 164, 165, 175, 176, 181, 189, 195, 196, 202, 204, 206, 218, 219, 232, 234, 244, 252, 254, 255, 260, 262, 264, 265, 272, 274, 287-290, 296, 300, 301, 305, 309, 311, 319, 332, 343, 345, 355, 356, 358-362, 372, 382, 384-387, 393, 394, 403, 406, 407, 408, 417, 418, 425, 427, 428, 443, 444, 453, 456, 461, 464-467, 477, 487, 488, 492, 499, 500, 503, 504, 508, 509, 511-514, 516, 522, 524, 527, 535, 537, 538, 539, 546, 550, 559-562, 573, 574, 580, 581, 582, 592, 594, 596, 604-607, 616, 618, 619, 621, 624, 626, 633, 634, 635, 640, 641, 642, 653, 654, 655, 668, 669, 672-675, 679, 682, 688, 689, 692, 701, 702, 707.
Republiek, Staten-Generaal, ‘eer en tytulen’ 64, 244, 252, 254, 274, 287, 300, 301, 332, 343, 345, 372, 444, 477, 492, 508, 509, 514, 522, 539, 574.

Republiek, Staten-Generaal, afvaardiging ter vredesconferentie te Munster 145, 206, 232, 234, 244, 252, 260, 274, 278, 287, 300, 301, 332, 343, 358, 454, 477, 487, 574, 605, 619, 633, 634, 653, 655, 689.
Republiek, gezanten.
Republiek, agent te Calais, zie Montigny de Glarges, mr. Cornelis de.
Republiek, orator te Constantinopel, zie Haga, Cornelis; ambassadepredikant, zie Léger, Antoine.
Republiek, correspondent te Danzig, zie Pels, Pauwels; Pels, Philips.
Republiek, bemiddelaars in Denemarken, zie Andreae, Joachim; Schaep, dr. Gerard; Sonck, Albert.
Republiek, gezanten in Engeland, zie Boreel, Willem; Joachimi, Albert; Reede van Renswoude, Johan van.
Republiek, gezanten in Frankrijk, zie Aerssen, François van, heer van Sommelsdijk; Groot, Pieter de; Liere, Willem van, heer van Oosterwijk; Vosbergen, Caspar van.
Republiek, gezant te Hamburg, zie Schrassert, mr. Hendrick.
Republiek, gezant te Helsingør/Kopenhagen, zie Cracauw, Carel Carelsz. van.

Republiek, agent te Keulen, zie Bilderbeeck, Hendrik van.
Republiek, gezant te Stockholm, zie Groot, Pieter de.
Republiek, bemiddelaars in Zweden, zie Bicker, dr. Andries; Stavenisse, Cornelis van; Witt, Jacob de.
Republiek, gevolmachtigden ter vredesconferentie, zie Clant, Adriaen; Donia, Frans van; Gendt, Bartold van; Knuyt, Johan de; Mathenes, Johan van; Pauw, Adriaen; Reede, Godard van; Ripperda, Willem; secretaris, zie Burch, Jacob van der; predikant, zie Lootius, Eleazar.
Republiek en Denemarken XVII, XVIII, 2, 4, 13, 20, 22, 29, 30, 41, 43, 44, 50, 62, 64, 70, 85, 88, 90, 95, 107, 125, 129, 143, 146, 159-163, 170, 181, 232, 254, 260, 264, 274, 305, 309, 319, 320, 345, 356, 382, 392, 393, 456, 466, 478, 487, 492, 499, 509, 512, 522, 537, 538, 553, 560, 561, 562, 581, 616, 641, 642, 654, 671, 673, 674, 678, 679, 680, 688, 689, 691, 692, 701, 702, 703.
Republiek en Engeland 4, 31, 44, 56, 58, 61, 121, 123, 197, 207, 208, 232, 233, 260, 262, 265, 274, 288, 289, 295, 296, 444, 467, 488, 560, 565, 566, 568, 581, 585, 588, 593, 607, 645, 654, 672.
Republiek en Frankrijk, zie Frankrijk en de Republiek.
Republieken de Hanze 4, 30, 50, 111, 116, 136, 151, 170, 172, 218, 345, 393, 394, 415, 417, 425, 428, 443, 464, 466, 488, 703.
Republiek en Portugal XIV, 109, 110, 137, 152, 155, 157, 160, 161, 165, 219, 233, 262, 301, 311, 343, 386, 512, 525, 618, 640, 642.
Republiek en het Rijk 417, 418, 428, 443, 456, 465, 504, 516, 518, 520, 523, 537, 538, 561.
Republiek en Zweden XVII, XVIII, XIX, XX, 13, 15, 17, 22, 30, 41, 48, 49, 50, 62, 64, 70, 84, 85, 88, 95, 115, 116, 125, 136, 143, 160, 162, 170, 171, 181, 219, 232, 234, 254, 260, 264, 274, 305, 309, 311, 318, 319, 320, 324, 345, 355, 356, 360, 364, 382, 384, 385, 392, 393, 403, 406, 408, 415, 417, 426, 427, 428, 443, 453, 456, 463, 465, 466, 477, 478, 487, 488, 496, 499, 500, 503, 504, 509, 511, 522, 527, 537, 546, 550, 560, 561, 562, 571, 573, 580, 581, 604, 606, 607, 615, 616, 620, 626, 641, 642, 654, 670, 671, 674, 675, 678, 679, 680, 682, 688, 689, 692, 694, 701, 702, 703.
Reventlov, Ditlev 13, 18, 29, 44, 83, 125, 145, 218, 366, 679.
Rhaetia, zie Graubünden.
Rheinberg (*Rijnberk*) (plaats ten noorden van Moers) 159.
Rheine (stad ten westen van Osnabrück) 434, 436.
Rheingau (*Ringau*) 173, 177, 182, 194, 197, 209.
Rhenus, zie Rijn.
Rhijn, Agatha van 600.
Rhodos 35, 38, 178, 252, 318.
Rhut (*Rout*; *Rutth*), Nicolaus 522, 570.
Ribe (*Ripa*) 231, 232, 235, 256, 257, 273, 276, 384, 387, 408, 409, 481, 553.
Riccardi, markies Gabriele 493, 609.
Rich, Henry, graaf van Holland 661, 664.
Rich, Robert, graaf van Warwick 76, 520.
Richelieu, Jean-Armand du Plessis, kardinaal 60, 109, 140, 175, 176, 195, 219, 226, 247, 249, 263, 420, 533, 540, 545, 546, 569, 643.
Richelieu, Jean-Armand du Plessis, *Comédie héroïque Europe* 176.
Richmond, hertog van Lennox en, zie Stuart, James.
Ridosene (*Bidosene*; *Riccaldone*), graaf van 397, 400, 429.
Riepen, zie Ribe.

Riga 521, 548.
Rigault, Nicolas 25*, 106.
Ringau (*Ringavia*), zie Rheingau.
Ringköbing (plaats ten noorden van Esbjerg) 232, 235, 273, 276.
Rinteln 367, 390.
Rinuccini, Giovanni Battista, aartsbisschop van Fermo, nuntius in Ierland 449, 452.
Ripperda, Willem, Staats gevolmachtigde ter vredesconferentie 634, 655.
Rivet, André XI, 28*, 66, 102, 116, 145, 208, 217, 264, 439, 462, 486, 559, 597, 600, 638, 666.
Rivet, André, *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum, Leiden 1643* (*BG* 298 en *BsG* 319) 217, 386, 439, 448.
Roanne 420.
Robartes, lord John 76, 120, 224.
Robertus, princeps, zie Palts, Rupert (*Robert*) van de.
Robolledus, zie Rebolledo, Bernardino, graaf van.
Rocca Imperiale (plaats aan de golf van Taranto) 449, 452.

Rochefoucauld, de La, zie La Rochefoucauld.
Rochelle, zie La Rochelle.
Roemelië (*Thracia*), kadiasker van, zie Djindji-Khodja, Hoessein.
Roethenen (*Ruthenen*) 199.
Rogeau, Susanna 617, 651.
Rohan, Hercule de, hertog van Montbazon 296, 660.
Rohan, Marie de, hertogin van Chevreuse 223, 660*, 663.
Rohanius (?) 641.
Romanova, Irina 43, 83, 236, 334, 578, 596.
Romanow, Michael Fedorovitsj, tsaar van Moscovië 43, 83, 236, 305, 318, 334, 382, 521, 527, 553, 570, 578, 596.
Rome (*Roma*) 2, 3, 7, 32, 49, 50, 57, 58, 61, 73, 77, 79, 80, 98, 101-104, 115, 120, 123, 140, 141, 142, 150, 154, 155, 157, 161, 162, 170, 221, 222, 226, 227, 248, 252, 253, 255, 271, 295, 313, 314, 317, 336, 349, 352, 353, 376, 378, 403, 420, 421, 423, 438, 446, 448, 450, 451, 470, 493, 513, 517, 518, 520, 539, 542, 564, 567, 580, 581, 584, 585, 587, 588, 609, 612, 618, 622, 629, 640, 651, 657, 658, 662, 663, 666, 680, 688.
Rome (*Roma*), conclave 3, 5, 6, 7, 11, 13, 14, 15, 19, 21, 33, 38, 44, 77, 79, 80, 115, 120, 123, 154-157, 161, 222, 317, 351, 378, 423, 470, 518, 534, 540, 544, 546.
Rome (*Roma*), Spaanse factie 7, 13, 44, 48, 98, 104, 120, 291, 295, 348, 351, 378, 421, 446, 450, 464, 470, 540, 544, 564, 609, 612, 622, 623, 632, 651, 652, 657, 658, 662.
Römhild (*Ramhilt*) (plaats ten zuiden van Meiningen) 650.
Romny (landgoed ten noordoosten van Kiev) 414.
Roncalius, Claudius (of Domenicus) 266, 270, 271, 340, 578, 657, 663.
Rooms-katholieken IX, 20, 21, 31, 48, 57, 59, 99, 104, 111, 114, 198, 199, 200, 249, 252, 264, 267, 268, 270, 271, 315, 317, 325, 339, 344, 350, 353, 372, 373, 380, 382, 391, 395, 397, 398, 401, 414, 420, 421, 436, 438, 440, 462, 489, 491, 500, 510, 516, 517, 519, 535, 566, 568, 578, 584, 587, 589, 592, 599, 625, 631, 632, 638, 648, 650, 666.
Rorté (*Porturis*; *Rortaeus*), baron van, zie Salles, Claude de.
Rosas (havenstad in Catalonië) 174, 248, 350, 399, 402, 584, 588, 609, 611, 613, 622, 623, 629, 630, 632, 645, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 658, 662, 685.
Roselin (*Rosenlindt*), Johan 521, 527.
Rosen, kolonel von 99.
Rosen, Johann von 516.
Rosen (*Rosa*), Rheinhold von 75*, 78, 99, 172, 177, 181, 220, 225, 246, 294, 474, 475, 493, 510, 515, 516, 518, 520, 544, 565, 568, 644.
Rosenhane, Gustav 144*, 383, 415.
Rosenhane, Schering, Zweeds resident te Munster 24, 39, 46*, 126, 127, 144, 167, 228, 285, 326*, 365, 383, 412, 415, 416, 441, 496, 497, 498, 505, 533, 548, 549, 557, 590, 591, 601, 603, 604, 606, 623, 652.
Roskilde, vrede van (1658) 201, 356.
Rospigliosi, Giulio, nuntius te Madrid 54.
Rossiter, Edward 174, 178.
Rostock VII, XV, 116, 151, 170, 218, 305, 324, 355, 425, 686, 707, 709, 710, 711, 712.
Rotenburg (plaats ten oosten van Bremen) 552, 576, 602, 621.
Rothenburg ob der Tauber 685.

Rothomagum, zie Rouaan.
Rotterdam IX, XI, 32, 134, 151, 186, 455, 467, 478, 479, 488, 510, 511, 549, 580, 593, 605, 607, 617, 626, 640, 653, 667, 668, 669, 686, 706, 710.
Rotterdam, pensionaris, zie Grotius, Hugo.
Rötz (plaats ten oosten van Schwandorf) 610.
Rouaan (*Rothomagum*) IX, XIV, 184, 219, 243, 467, 469, 480, 489, 496, 509, 511, 549, 561, 585, 588, 652, 668, 696.
Rouaan (*Rothomagum*), aartsbisschop van, zie Harlay, François de.
Rouge (fort in de omgeving van Saint-Omer) 11, 29, 33, 38, 103, 153.
Rougissart, Jean 675, 710.
Rouillac, markies van, zie Got (*Goth*), Louis de.
Roussel, Théophile 420, 625.
Roussillon (*Ruscinonensis comitatus*; *Rutinensis terra*) 33, 120, 222, 226, 248, 427, 448, 490, 507, 514, 524.
Ruden (uitkijkpost in de nabijheid van het eiland Rügen) 20.
Rüdesheim (*Rüsselsheim*; *Rudelsheim*) (plaats ten westen of ten oosten van Mainz) 398, 399, 402, 419.
Rudolf, hertog van Beieren, paltsgraaf 191.
Rupella, zie La Rochelle.
Rusland (*Moscovië*) 35, 83, 102, 103, 236, 334, 382, 521, 527, 553, 570, 596.

Rusland (*Moscovië*), tsaar van, zie Iwan de Verschrikkelijke; Romanow, Michael Fedorovitsj; tsarina, zie Streshneva, Eudokia; 'tsarevitsj', zie Łuba, Jan Faustyn.
Ruthven, Patrick, graaf van Forth en Brentford 104.
Ruysscheure (plaats ten noorden van Saint-Omer) 55.
Rijckewaert, Justus 134.
Rijk, Het Heilige Roomse (*Germania*), passim.
Rijk, Het Heilige Roomse (*Germania*), Deputationstag, zie Frankfort aan de Main.
Rijk, Het Heilige Roomse (*Germania*), expeditieleger, zie de bevelhebber Matthias, graaf Gallas.
Rijk, Het Heilige Roomse (*Germania*), keurvorsten 47, 178, 180, 191, 210, 214, 225, 228, 238, 239, 240, 243, 257, 277, 285, 298, 303, 322, 325, 352, 366, 384, 390, 410, 432, 434, 437, 440, 444, 457, 460, 475, 476, 496, 502, 504, 505, 525, 531, 537, 555, 664.
Rijk, Het Heilige Roomse (*Germania*), Kreitsen 12, 99, 160, 177, 180, 205, 220, 221, 225, 240, 243, 255, 308, 320, 321, 349, 362, 396, 410, 412, 419, 422, 428, 434, 440, 448, 451, 457, 467, 469, 492, 502, 505, 515, 518, 519, 525, 531, 567, 601.
Rijk, Het Heilige Roomse (*Germania*), rijksdag, zie Regensburg.
Rijk, Het Heilige Roomse (*Germania*), vorsten en standen (*ordines*) XVIII, 24, 47, 71, 72, 91, 96, 97, 99, 119, 124, 127, 164, 168, 171, 175, 179, 181, 182, 184, 185, 195, 204, 210, 211, 212, 214, 221, 225, 228, 229, 230, 238, 239, 240, 243, 255, 257, 258, 259, 265, 272, 277, 282, 285, 298, 303, 308, 320, 322, 325, 338, 347, 352, 354, 364, 366*, 367, 368, 374, 382, 383, 389, 390, 395, 410-413, 416, 425, 432, 433, 434, 436, 437, 438, 440, 441, 457, 460, 472, 484, 485, 490, 494, 496, 497, 502, 504, 505, 516, 532, 533, 534, 537, 539, 541, 544, 554, 555, 577, 604, 605, 615, 623, 664.
Rijk, Het Heilige Roomse (*Germania*), vorsten en standen, Franse en Zweedse uitnodigingen ter vredesconferentie, zie Westfalen, vredesconferentie.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), gezanten.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), gezant te Constantinopel, zie Czernin, Hermann, graaf van.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), commissarissen te Frankfort, zie Metzger, dr. Johann Christoph; Öttingen-Wallerstein, Ernst, graaf van.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), gezant te Hamburg, zie Lützow, Konrad von.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), gezant te Kopenhagen, zie Plettenberg, Georg von.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), gezanten te Rome, zie Savelli, Federico, hertog van; Leslie, Walter, graaf.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), commissarissen-gevolmachtigden van de keizer ter vredesconferentie, zie Auersperg, Johann Weichard, graaf van; Krane, Johann Baptist; Lamberg, Johann Maximilian, graaf; Nassau-Hadamar, Johann Ludwig, graaf van; Volmar, dr. Isaac.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), gevolmachtigde van de keurvorsten ter vredesconferentie, zie Wartenberg, Franz Wilhelm von.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), keizer, zie Ferdinand I; Ferdinand II; Ferdinand III; Frederik Barbarossa; Karel V; Lodewijk IV van Beieren; Maximiliaan II.
Rijn (*Rhenus*) XIII, XVI, 10, 11, 12, 15, 17, 19, 26, 33, 37, 41, 44, 47, 52, 53, 54, 60, 73, 74, 76, 78, 80, 82, 96, 98, 114, 116, 118, 119, 121-125, 138, 141,

142, 143, 148, 155, 157, 161, 169, 172, 188, 190, 191, 194, 196, 197, 200, 203, 209, 220, 221, 225, 241, 242, 247, 266, 314, 315, 317, 321, 331, 346, 347, 352, 353, 354, 378, 398, 413, 414, 435, 448, 451, 475, 491, 495, 496, 506, 507, 510, 511, 515, 518, 520, 563, 590, 610, 626, 628, 644, 647-652, 657, 662.
Rijnberk, zie Rheinberg.
Ryning (*Rynning*), Erik 83*, 93, 323, 548, 665, 673, 679.
Rijsel (*Rijssel*), zie Lille.
Rijswijk 5.

S

Saale (*Sala*; *Zala*), rivier VIII, XVI, 26, 42, 53, 62, 63, 69, 80, 83, 92, 97, 102, 105, 106, 112, 125, 129, 132, 138, 147, 159, 162, 168, 173, 179, 183, 188, 190, 191, 196, 200, 203, 209, 221, 227, 279, 376, 455.
Saar, rivier 34, 53, 98, 118, 122, 123, 126, 143, 153, 157, 161, 162.
Saarbrücken (*Sarabrucca*) 74, 78, 220, 226.
Saavedra y Fajardo, don Diego de, Spaans gevolmachtigde ter vredesconferentie te Munster 23, 45, 148, 168, 171, 204, 210, 211, 239, 258, 298, 322, 383, 384, 390, 417, 431, 437, 476, 482, 483, 526, 602.
Saban-Aga 197.

Sabran, Melchior, heer van 31, 75, 78, 265, 292, 293, 296, 316, 320, 444, 467, 469, 520, 585, 660, 663.
Sacchetti, Giulio, kardinaal 57, 77, 79, 136, 155, 540, 544.
Sachsenhausen (Frankfort) 220, 269, 314, 395.
Sachsenspiegel 246.
Sackville, Edward, graaf van Dorset 451.
Saint-Avold (*Sanctavaugius*) (plaats ten oosten van Metz) 74, 78.
Saint-Chamond (*Chaumond*), markies van, zie Mitte de Chevrière-Miolans, Melchior.
Saint-Germain, Frans-Lotharings verdrag van (1641) 237, 258.
Saint-Malo (*Machlovia*) 451.
Saint-Mars (*Sanmarcius*), heer van 515, 519.
Saint-Mauris (*S. Maurizio*), markies van, zie Chabod (*Chabo*), Claudio Gerolamo.
Saint-Mesgrin (*Maigrin*), Marie de 32, 51.
Saint-Mihiel (*Sint-Miel*) (plaats aan de Maas ten zuiden van Verdun) 52, 60.
Saint-Omer (*Sancti Audomari urbs*; *Sint-Omaars*) 11, 33, 55, 60, 67, 75, 87, 100, 115, 119, 123, 153, 271, 376, 379, 380, 492, 515.
Saint-Romain, markies van, zie Harod de Senevas, Melchior de.
Sainte-Menehould (*Sanctus Menehaldus*) (plaats ten westen van Verdun) 75, 78.
Saintonge (*Sanctones*; *Xainctogne*) 513, 519, 520, 533, 539, 540, 660.
Saksen (*Sachsen*; *Saxen*) 53, 61, 62, 69, 92, 147, 210, 212, 213, 214, 225, 230, 235, 238, 245, 247, 251, 254, 256, 257, 271, 272, 273, 275, 276, 303, 335, 347, 352, 376, 421, 435, 447, 449, 455, 456, 458, 473, 480, 481, 490, 491, 543, 544, 563, 586, 628.
Saksen (*Sachsen*; *Saxen*), gevolmachtigden van de keurvorst ter vredesconferentie, zie Leuber, dr. Johann; Pistoris, Johann Ernst.
Saksen (*Sachsen*; *Saxen*), leger, zie de bevelhebber Adriaen van Enkenfort (*Enckevort*).
Saksen, keurvorst van, zie Johann Georg I.
Saksen, August, hertog van, administrator van Maagdenburg 361, 367*.
Saksen, August, gevolmachtigden van de administrator ter vredesconferentie, zie Einsiedel, Konrad von; Krull, dr. Johann; secretaris, zie Werner, Christian.
Saksen-Altenburg, Friedrich Wilhelm II, hertog van 361.
Saksen-Lauenburg, Franz Albrecht, hertog van 572.
Sala, Gaspar, abt van San Cugat del Vallés 33, 37, 54, 120, 175, 222, 428, 463, 541.
Salamanca, Miguel de 53, 61, 119, 156, 490, 491.
Sales, Franciscus van 283.
Salisbury 34.
Sallengre, Jean de 27, 66, 87, 131.
Salles, Claude de, baron van Rorté (*Rortaeus*) XIX, 229, 239, 240, 326*, 327, 346*, 352, 353, 365, 410, 460, 476, 497, 677, 681.
Salmasius, zie Saumaise, Claude.
Salop, zie Shropshire.
Salsona, zie Solsona.
Saltash (plaats ten westen van Plymouth) 120.
Salvius, Johan Adler, Zweeds gevolmachtigde ter vredesconferentie te Osnabrück XVI, XVIII, XIX, 16*, 23, 24, 36, 39, 40, 45, 46, 47, 62, 71, 72, 80, 91, 92, 97, 105, 124, 126, 127, 142, 147, 158, 164, 166, 168, 171, 179, 180,

181, 183, 184, 185, 200, 203, 204, 210-214, 228, 229, 237, 239, 240, 257, 259, 265, 272, 276, 277, 281, 285, 297, 298, 303, 308, 310, 318, 320, 322, 338, 341, 342, 354, 364-367, 380, 382, 388, 389, 390, 402, 410, 411, 412, 424, 425, 430-433, 437, 440, 452, 457, 459, 468, 472, 475, 476, 482-485, 490, 495, 496, 497, 502, 504, 523, 526, 530-534, 539, 549, 554, 555, 569, 572, 576, 577, 589, 590, 591, 596, 601, 603, 605, 612, 614, 621, 628, 632, 641, 643, 650, 662, 664, 686, 687.
Sambre, rivier 494.
San Vito, markies van 317, 378, 470.
Sancti Audomari urbs, zie Saint-Omer (*Sint Omaars*).
Sanctia, zie Santhià.
Sankt Margarethen (plaats ten westen van Itzehoe) 602.
Sankt Wendel (plaats ten noorden van Saarbrücken) 447, 451.
Santen, Charlotte van XIII, 32, 44, 66.
Santen, Frans Willemsz. van 32.
Santhià (*Sanctia*; *Sant-Ya*) (stad ten westen van Vercelli) 9, 14, 15, 423, 447.
Santra Salebrosus 462.
São Jorge, Portugees schip 509.
São Tomé 155, 157, 161.
São Vicente e Ventosa (plaats ten noorden van Elvas) 155, 157, 161.
Sapieha (*Sappipha*), Kazimierz Leon 645, 649.

Sara, zie Zadar.
Sardinië 194, 197.
Sarrau, Claude 11, 29, 66, 67, 102, 106, 397, 423, 448, 464, 486, 559, 592, 600, 666, 684.
Sarrazin, Jean 279.
Sarrazin (*Saracenus*), kapitein 279.
Sas van Gent (*Saxum Gandavense*) 5, 20, 21, 22, 44, 67, 116, 324, 360.
Saumaise (*Salmasius*), Claude XII, 1*, 27, 29*, 43, 66, 67, 68, 72, 86, 93, 94, 108, 130, 131, 135, 145, 149, 165, 169, 184, 185, 188, 205, 216, 439, 462, 463, 465, 510, 511, 528, 529, 536, 550, 557, 558, 580, 597, 598*, 599, 618, 638, 639, 666, 667, 698, 710.
Saumaise (*Salmasius*), Claude, *De usuris liber, Leiden 1638*; *De modo usurarum liber, Leiden 1639*; *Diatriba de mutuo, non esse alienationem, Leiden 1640*; *Disquisitio de mutuo, Leiden 1645* 598, 639.
Saumaise (*Salmasius*), Claude, *Miscellae defensiones pro Cl. Salmasio, de variis observationibus et emendationibus ad ius atticum et romanum pertinentibus, Leiden 1645* 599, 638.
Saumaise (*Salmasius*), Claude, *Librorum de primatu papae pars prima, cum apparatu. Accessere de eodem primatu Nili et Barlaami tractatus, Leiden 1645* 511, 550, 580, 598, 618, 639, 667.
Saumaise (*Salmasius*), Claude, *De re militari Romanorum liber, Leiden 1657* 439, 462.
Saumur 102, 330, 479.
Savelli, Federico, hertog van 295, 313, 317, 348, 377.
Saverne (*Tabernae*; *Zabern*) (stad ten noordwesten van Straatsburg) 10, 507, 541, 545, 563.
Savile, Thomas, baron Savile of Pontefract, graaf van Sussex 661, 664.
Savoye, hertogin-regentesse van, zie Christine de France (‘Madame’).
Savoye, gezanten van de hertogin-regentesse te Parijs, zie Bellezia, Gian Francesco; Chabod (*Chabo*), Claudio Gerolamo, markies van Saint-Mauris (*S. Maurizio*); Mondino di Mondevi, Andrea; Scaglia di Verrua, Filiberto.
Savoye, gevolmachtigden van de hertogin-regentesse ter vredesconferentie, zie Bellezia, Gian Francesco; Chabod (*Chabo*), Claudio Gerolamo, markies van Saint-Mauris (*S. Maurizio*).
Savoye, Charles-Amédée van, hertog van Nemours 9, 15.
Savoye, Luisa van 295, 350.
Savoye, Maurizio van, prins van Oneglia 295*, 350, 353.
Savoye, Tommaso Francesco van, prins van Carignano 9*, 14, 15, 36, 39, 49, 54, 60, 63, 74, 100, 102, 103, 104, 121, 123, 124, 153, 154, 175, 178, 194, 197, 222, 225, 226, 227, 248, 251, 261, 267, 291, 313, 317, 350, 376, 397, 400, 403, 421, 423, 429, 447, 450, 453, 468, 469, 492, 584.
Sayn-Wittgenstein-Hohenstein, Johann VIII, graaf von, gevolmachtigde van de keurvorst van Brandenburg ter vredesconferentie 475, 502, 505, 525, 531, 589, 628, 664.
Scaglia di Verrua, Filiberto 291.
Scaliger, Josephus Justus 529, 574.
Scania, zie Skåne.
Scarborough 156, 157, 161, 193, 224, 226, 250, 253, 471, 564, 567, 631, 661, 663.

Schaep, dr. Gerard XVII, 20, 22, 29, 30, 41, 44, 50, 62, 64, 70, 85, 90, 125, 146, 160, 163, 170, 181, 260, 264, 274, 537, 553, 602, 626, 642, 654, 670, 671, 674, 688, 692, 701, 702.
Scheffer, Reinhard, gevolmachtigde van de landgravin van Hessen-Kassel ter vredesconferentie te Osnabrück 367*, 412, 425, 432, 460, 472, 485, 495, 497, 504, 530, 532, 576, 615.
Scheulens, Johann Georg 459.
Schiedam 289.
Schilperoort, Dirk Robbregtsz. van 300, 343.
Schleswig, zie Sleeswijk.
Schlezer, Adolf Friedrich 406, 453.
Schlichting, Jonas 339.
Schmidberg, Ludwig von 27.
Schomberg, Charles de, hertog van Halluin 9*, 14, 15, 55, 58, 61, 645, 683.
Schönborn, Johann Philipp von, bisschop van Würzburg 180, 221, 240, 243, 255, 308, 320, 321.
Schönebeck (*Schonbeck*) (plaats aan de Elbe, ten zuiden van Maagdenburg) 275, 455.
Schönebeck'sche Projekt (Zweeds-Saksisch verdrag van 1635) 210, 212, 214, 229, 303.
Schonen, zie Skåne.
Schorndorf (plaats ten oosten van Stuttgart) 656, 659, 662, 684.
Schotland (*Scotia*) 12, 15, 16, 35, 50, 56, 58, 59, 61, 63, 80, 87, 100, 112, 117, 120, 123, 152, 154, 155, 157, 160, 161, 162, 174, 177, 224-227, 250, 253, 265, 267,

269, 270, 271, 292, 293, 295, 296, 307, 310, 312, 318, 319, 373, 374, 379, 394, 399, 401, 415, 421, 444, 467, 471, 511, 512, 516, 519, 542, 543, 545, 566, 580, 582, 587, 598, 631, 639, 643, 647, 650, 661, 664, 680, 691.
Schotland (*Scotia*), expeditieleger, zie de bevelhebber Alexander Leslie, graaf van Leven.
Schotland (*Scotia*), luitenant-generaal van de koning in Schotland, zie Graham, James, markies van Montrose.
Schotland, Engeland en Ierland, solemn league and covenant, zie Engeland, Schotland en Ierland.
Schrassert, mr. Hendrick 111, 136, 670, 671.
Schulenburg, Werner von der 125.
Schulse (*Schultetus*), Stephanus 710.
Schwaben, zie Zwaben.
Schwäbisch-Hall (*Hallis Suevica*) (stad ten oosten van Heilbronn) 294, 316, 319, 347, 353, 376, 396, 401, 419, 422, 447, 541, 563, 590, 608, 610, 612, 628, 644, 656, 662, 663, 684.
Sconia, zie Skåne.
Scriverius, Petrus 462.
Sedan 261, 584, 599, 629.
Se(e)feld, Jørgen 254, 436, 553, 679, 692, 702.
Seeland (*Selandia*; *Zeelant*), eiland 129, 150, 159, 161, 163, 167, 170, 201, 202, 209, 213, 218, 227, 235, 409, 436, 595.
Segre, rivier, zie Camarasa.
Séguier, Pierre IX, 28*, 205, 315, 397, 400, 536, 540, 545, 643, 696.
Sehested, Christen Thomesen 254, 436, 492, 553, 679, 692, 702.
Sehested, Hannibal, Deens gouverneur van Noorwegen 63, 65*, 69, 84, 85, 93, 105, 272, 406, 434, 453, 457, 495, 506, 552, 569, 665.
Seilan, zie Ceylon (Sri Lanka).
Selamet Ghiraï 140.
Selandia, zie Seeland; Zeeland.
Selden, John 667.
S(i)elediva (*Selandira*; *Serendivae*) 343.
Selmesleia, zie Helmsley Castle.
Seneca, Lucius Annaeus 537, 666.
Sénecey, markiezin van, zie La Rochefoucauld-Randan, Marie-Catherine de.
Senlis 471.
Serisantis, zie Duncan de Cerisantes, Marc.
Servien, Abel, graaf van La Roche-des-Aubiers, Frans gevolmachtigde ter vredesconferentie te Munster XIX, 16, 17, 23, 24, 45, 46, 47, 64, 97, 99, 116, 127, 164, 166, 167, 168, 171, 176, 183, 195, 203, 204, 210, 211, 219, 221, 228, 229, 230, 237, 239, 257, 258, 259, 265, 273, 281, 285, 286, 298, 299, 301, 308, 322, 325, 338, 346, 365, 374, 378, 382, 383, 395, 410, 411, 412, 417, 418, 431, 436, 437, 440, 441, 448, 454, 459, 468, 474, 475, 476, 483, 490, 497, 505, 523, 526, 527, 528, 530, 532, 533, 534, 537, 539, 548, 549, 554, 555, 569, 571, 572, 574, 576, 586, 587, 589, 590, 591, 601, 603, 604, 605, 609, 614, 615, 623, 664, 681.
Servien(t), Isabeau 534, 590.
Serviere, zie Cervera.
Sforza, Federigo, kardinaal 586.
Shaftesbury 120.
Sherborne (*Cherburna*) (plaats ten noorden van Dorchester) 104, 120.

Shrewsbury (*Shrowsburgum*) 564, 567, 586, 588, 611, 613.
Shropshire (*Salop*; *Schopschiria*) 446, 451, 611, 631, 647, 661, 663.
Sicilië 194, 197, 544, 565, 568, 583, 588, 606, 609, 611, 613, 631, 632, 641, 651, 658, 659.
Siegen 596.
Sigismund III, koning van Polen en Zweden 42.
Silezië 41, 279, 352, 481, 495, 506, 544, 572, 665.
Silva, don Felipe de 222*, 226, 227, 493, 514, 519.
Simmern (stad ten zuiden van Koblenz) 172.
Simmern, Ludwig Philipp, paltsgraaf van 194, 196, 197.
Sina, zie China.
Sint-Omaars, zie Saint-Omer.
Sint-Winoksbergen, zie Bergues.
Siruela, graaf van, zie Velasco y de la Cueva, Juan.
Sixtus V (*Felice Peretti*), paus 77.
Sjah Djahan (*Shahjahan*) 121.
Skagerrak 22, 29, 49, 50, 62, 88, 289.
Skåne (*Schonen*; *Sconia*; *Sconingia*) 42, 50, 62, 65, 68, 69, 70, 81, 83, 84, 85, 90, 93, 97, 105, 107, 125, 128, 129, 142, 145, 146, 150, 159, 161, 163, 166, 167, 170, 179, 181, 182, 201, 202, 208, 209, 213, 215, 231, 235, 254, 256, 263, 272, 273, 300, 324, 354, 356, 360, 361, 391, 405, 466, 498, 506, 522, 526, 552, 569, 678, 679, 689, 693.
Skinner, Thomas 582.

Skokloster (landgoed ten noorden van Stockholm) 64.
Skytte, Johan 64, 254, 324, 360, 363, 385, 405, 427, 443, 453, 456, 496, 526, 553, 676, 682.
Sleesbusch (*Schlebusch*), overste 302.
Sleeswijk (*Schleswig*) 19.
Sleeswijk-Holstein, zie Holstein.
Sleeswijk-Holstein, Valdemar Christian, graaf van 43*, 83, 103, 236, 305, 334, 382, 578, 596.
Sleeswijk-Holstein-Gottorp, hertog van 305, 487.
Sleeswijk-Holstein-Gottorp, Friedrich III, hertog van 163.
Sleeswijk-Holstein-Gottorp, Johann, hertog van, bisschop van Lübeck 671, 672.
Słupsk (*Stolp*) (plaats op de weg van Danzig naar Stettin (*Szczecin*)) 708, 709, 711.
Smetius, Johannes, zie Smith, Johann.
Smith (*Smetius*), Johann 261, 529.
Smith (*Smetius*), Johann, *Oppidum Batavorum, seu Noviomagum, Liber singularis, Amsterdam 1645* 261, 529.
Snoilsky, von, zie Hansson von Snoilsky, Georg.
Socinianen 148, 305, 339, 579.
Socrates 369.
Söderåkra (*Inderachera*; *Zuderacker*) (landgoed ten zuiden van Kalmar) 363, 670, 671, 674, 675, 676, 678, 679, 680, 682, 688, 691, 693, 694, 701, 703.
Söderåkra (*Inderachera*; *Zuderacker*) (plaats van verzending) 677, 678.
Söderby (Fellingsbro) 18.
Södra Möre (*Södermöre*) (graafschap aan de Kalmarsund) 363.
Soissons, gravin van, zie Bourbon, Marie de.
Soldner, dr. Johann 92.
Soliman (*Süleyman*), prins 568, 647, 649, 655, 663.
Solms, Amalia van, prinses van Oranje 87, 98, 104, 512, 539, 582, 626.
Solsona (*Salsona*) (stad ten noordoosten van Lérida) 173, 176, 181.
Somerset 34, 193, 197, 373, 446.
Somerset, Edward, 'lord Herbert of Ragland', naderhand graaf van Glamorgan 269.
Sommelsdijk, heer van, zie Aerssen, François van.
Sonck, Albert XVII, 20, 22, 29, 30, 41, 44, 50, 62, 64, 70, 85, 90, 125, 146, 160, 163, 260, 264, 274, 537, 553, 602, 626, 642, 654, 670, 671, 674, 688, 692, 701, 702.
Sønderborg (stad ten westen van Flensburg) 548, 552, 575, 595.
Sont (*Øresundt*; *Sunda*) XVI, XVII, XVIII, 13, 20, 22, 29, 30, 41, 42, 62, 65, 68, 70, 83, 84, 85, 90, 95, 107, 125, 146, 164, 201, 202, 213, 218, 231, 236, 274, 289, 345, 356, 391, 415, 443, 466, 487, 504, 537, 553, 560, 573, 581, 582, 604, 606, 616, 626, 642, 673, 674, 675, 678, 679, 680, 688, 689, 692, 694, 701, 702, 703, 710; zie ook Helsingør.
Soop, Matthias 254, 324, 360, 363, 385, 405, 427, 443, 453, 456, 496, 526, 553, 676, 678, 679, 682, 692, 693, 701, 702.
Sophi, codenaam voor koningin Christina en de rijksraden in Stockholm 654, 689.
Soranzo di Lorenzo, Giovanni 294, 472, 562, 631, 659, 663.
Sorbière, Samuel X, 1*, 113, 185, 216, 259.
Sorbonne, zie Parijs, Sorbonne.

Sötern, Philipp Christoph von, bisschop van Spiers en keurvorst-aartsbisschop van Trier 15*, 211, 228, 229, 230, 257, 258, 273, 285, 286, 298, 437, 555.
Sousa Coutinho, Francisco de XIV, 109, 160, 165, 219, 233, 262, 301, 343, 386, 512, 618, 640, 642.
Southampton 34, 422, 445, 451.
Southampton, graaf van, zie Wriothesley, Thomas.
Souza, Lourenço en Filipe de 270, 271.
Spa XIV, 480, 511, 652, 653, 686, 687, 688, 690, 695, 706.
Spa (plaats van verzending) 688.
Spaans Bourgondië, zie Franche-Comté.
Spada, Bernardino, kardinaal 57, 77, 79, 136.
Spanheim, Friedrich 597, 639.
Spanheim, Friedrich, *Epistola ad Davidem Buchananum, Leiden 1645* 598.
Spanje (*Hispania*), passim.
Spanje (*Hispania*), zilvervloot 119, 467, 470, 514, 519, 630, 633.
Spanje, gezanten.
Spanje, gezant te Frankfort, zie Weyms, Peter (*Pierre*) von.
Spanje, gezant te Luzern, zie Casati, Carlo Emanuele.
Spanje, gezant in Polen, zie Dietrichstein, Maximiliaan van.
Spanje, gezanten te Rome, zie Guzmán, Ramiro Núñez de, hertog van Medina de Las Torres; Velasco y de la Cueva, Juan, graaf van Siruela.
Spanje, gevolmachtigden ter vredesconferentie te Munster, zie Bergaigne, Joseph de, aartsbisschop van Kamerijk;

Braccamonte y Guzmán, Gaspar de, graaf van Peñaranda; Brun, Antoine; Guzmán, Ramiro Núñez de, hertog van Medina de Las Torres; Saavedra y Fajardo, don Diego de; Salamanca, Miguel de; Zapata, don Lope, graaf van Walter.
Spanje en Engeland, zie Engeland en Spanje.
Spanje, koning van, zie Philips II; Philips IV.
Spanje, koningin van, zie Isabella (*Elizabeth*) de Bourbon; Maria Anna van Oostenrijk.
Spanje, kroonprins van, zie Baltasar Carlos, prins van Asturias.
Spanje, infantes van, zie Anna van Oostenrijk; Ferdinand, kardinaal-infante; Isabella Clara Eugenia; María Teresa.
Sparre, Axel 436, 521, 527, 548, 570.
Sparre, Lars Eriksson 456, 521, 526, 527, 570.
Sparre, Per 64.
Sparre, Ture 405, 676, 678, 679, 682, 692, 693, 701, 702.
Sparta 169, 300, 342.
Sparwart, Adam 710.
Spierinck, zie Spiring.
Spiers (*Speyer*; *Spira*) 3, 8, 11, 34, 36, 47, 57, 59, 82, 97, 99, 118, 119, 121-124, 138, 141, 153, 172, 191, 229, 375, 420, 493, 518, 541, 563, 567, 587, 590, 608, 628, 633, 644, 648, 649, 656, 659, 674, 703.
Spiers (*Speyer*; *Spira*), bisschop van, zie Sötern, Philipp Christoph von.
Spiers (*Speyer*; *Spira*), Reichskammergericht 8, 14, 191, 196, 198.
Spiers, erftractaat van (1544) 289, 642, 688, 689, 692, 702.
Spilbergen, Joris van 152.
Spinola, Alberto Gaston, graaf van Bruay 53, 61, 276.
Spira, zie Spiers.
Spiring (*Spierinck*), François 28, 68.
Spiring (*Spierinck*) Silvercrona, Petter, heer van Norsholm XIX, 5*, 13, 27, 28, 30, 31, 36, 51, 67, 68*, 69, 111, 116, 132, 146, 160, 163, 171, 208, 219, 231, 235, 302, 304, 305, 327, 331, 334, 355, 359, 387, 392, 408, 434, 442, 458, 480, 487, 488*, 503, 525, 527, 551, 554, 556, 571, 575, 581, 593, 594, 606, 618-621, 625, 634, 635, 636, 667, 668, 669, 701, 703, 706.
Sponheim-Kreuznach, graafschap 194.
Sporck (*Sprechius*), Johann von 12*, 59, 153, 376, 378*, 396, 401, 418, 419, 458, 547.
Sprechius, zie Sporck, Johann von.
Squillace (*Scylacaeus*), golf van 449, 452, 544, 568, 583.
Sri Lanka, zie Ceylon.
Stad en Lande (*Groningen*) 443, 456, 477, 496, 499, 500, 524, 535, 538, 546, 550, 559, 560, 573, 580, 581, 582, 592, 604-607, 616, 618, 624, 626, 634, 640, 653.
Stade 459, 481, 482, 498, 503, 522, 547, 551, 552, 570, 576.
Stadtlauringen (*Lauringen*) (plaats ten noordoosten van Schweinfurt) 349, 353.
Stafford 661, 663.
Stakenbroeck, Thomas van 87, 110.
Stammersdorf-Korneuburg ‘bei der schanz an der Wienischen brücke’ 665.
Stassfurt (*Strasfordia*) (plaats ten zuiden van Maagdenburg) 211, 213, 230, 231, 235, 273, 275, 297.
Staten-Generaal, zie Republiek.
Statius, Publius Papinius 484.

Stavenisse, Cornelis van XVII, 13, 41, 64, 84, 85, 125, 160, 254, 260, 264, 274, 305, 324, 355, 360, 384, 385, 392, 402, 403, 406, 408, 415, 417, 427, 428, 453, 456, 465, 503, 504, 511, 626, 642, 670, 682, 694, 700, 704, 709.
Steenvoorde (*Steinfurt*) (plaats ten noordoosten van Hazebrouck) 55, 60.
Stein, zie Dürnstein.
Steinberger, overste 384, 387.
Steinburg (fort op de weg van Elmshorn naar Krempe) 547, 548, 552.
Steinfurt, zie Steenvoorde.
Stella de Morimont, Johannes Tilmannus, heer van Tercy 315, 319, 374, 378, 379, 382, 396, 401.
Stenbock, Fred(e)rik 84, 405*.
Stenbock, Gustav Otto 457, 506, 569, 665.
Stenglin, dr. Zacharias, gevolmachtigde van Frankfort ter vredesconferentie 390, 395, 401, 438, 475.
Stephanus, zie Estienne.
Stettin, zie Szczecin.
Steyn Callenfels, Hartman Gotfried van 110, 137.
Stiermarken (*Steiermark*; *Stiria*) 195, 197, 251, 300, 316, 319, 376, 381, 395, 470, 491, 562, 646, 649.
Stiria, zie Stiermarken.
Stockholm (*Holmia*) VII, XVII, XIX, XXVII, XXIX, 18, 41, 63, 64, 65, 70,

71, 83, 84, 85, 89, 102, 107, 108, 113, 128, 129, 143, 147, 162, 203, 215, 227, 230, 236, 254, 257, 279, 296, 299, 323, 340, 355, 356, 357, 359, 360, 362, 364, 365, 373, 387, 389, 391, 394, 402, 404, 406, 408, 409, 410, 415, 424, 427, 442, 452, 453, 460, 466, 474, 476, 495, 498, 499, 506, 527, 545, 546, 552, 569, 582, 593, 606, 618, 620, 625, 634, 643, 654, 668, 671, 677-682, 687, 688, 690, 693-696, 700, 701, 704, 706, 707, 708, 711.
Stockholm (*Holmia*) (plaats van verzending) 90, 144, 327, 328, 329, 331, 363, 391, 681, 694, 705, 706.
Stockholm (*Holmia*), rijksdag, zie Zweden, rijksdag.
Stockman, Joachim 709, 710.
Stollhofen (plaats ten westen van Baden-Baden) 173, 177, 182, 194, 515, 518, 648, 650, 657, 663.
Stolp, zie Słupsk.
Straatsburg (*Argentoratum*) 3, 8, 14, 82, 137, 315, 319, 368, 374, 378, 382, 389, 390, 393, 396, 403, 411, 412, 433, 437, 438, 472, 473, 482, 484, 494, 559, 628, 657, 663.
Straatsburg (*Argentoratum*) (plaats van verzending) 82.
Straatsburg (*Argentoratum*), gevolmachtigde ter vredesconferentie, zie Otto, dr. Markus.
Strabo 134, 343.
Straccha, Benvenutus 509.
Strade, monsieur de, zie Estrades, Godefroi d'.
Straelen (*Stralen*), Antoon van 38.
Strafford, graaf van, zie Wentworth, Thomas.
Stralsund (*Straelsond*) XVIII, 69, 85, 107, 143, 146, 151, 163, 170, 218, 273, 282, 302, 335, 338, 364-367, 389, 411, 425, 433, 437, 440, 472, 484, 494, 620, 625.
Strasfordia, zie Stassfurt.
Straubing 611, 632.
Streshneva, Eudokia, tsarina 334.
Stuart, huis, zie Engeland, koning van.
Stuart, Elisabeth (de ‘Winterkoningin’) 4, 152, 582, 642, 655, 686.
Stuart, Elisabeth 631.
Stuart, Henriëtte 631.
Stuart, Henry, hertog van Gloucester 631.
Stuart, James, hertog van Lennox en Richmond 268, 282, 283, 286, 292, 295, 298, 307, 310, 312, 313, 318, 451.
Stuart, Mary, ‘princess royal’, echtgenote van prins Willem II van Oranje 4*.
Stuhmsdorf (*Sztumska Wieš*), vrede van (1635) 28, 42, 340.
Sturm, Johannes 559.
Stuttgart (*Sturgardia*) 8, 474, 515, 544, 565, 568, 644, 656.
Suda, zie Chania.
Suevia, zie Zwaben (*Schwaben*).
Suffolk 103.
Sully, hertog van, zie Béthune, Maximilien de.
Sultan-zâde Mohammed, grootvizier 192.
Sunda, zie Sont.
Sunderland 156, 193.
Surrey 446, 661.
Sussex 422, 446, 451.
Sussex, graaf van, zie Savile, Thomas.

Swanley, Robert 422, 445.
Świdnica (stad ten zuidwesten van Breslau) 572.
Szczecin (*Stettin*) 282, 305, 324, 355, 366, 425, 709.
Szöny, Turks-keizerlijk verdrag van (1642) 312, 349, 395, 401, 470, 473, 491, 568, 583, 646, 649, 655, 697.
Sztum (plaats ten zuiden van Malbork) 42.
Sztumska Wieš, zie Stuhmsdorf.

T

Tabernae Alsatiae, zie Saverne.
Tábor (*Thabor*) (stad ten zuiden van Praag) 572, 575, 595, 610, 612, 616, 627, 628, 663.
Tábor (*Thabor*), veldslag bij, zie Jankov.
Tacitus, Publius Cornelius 380, 401, 520.
Taddel, Elias 710.
Talarn (plaats ten noorden van Lérida) 222, 226, 248, 252, 255.
Talavera la Real (plaats ten oosten van Badajoz) 375, 379, 382.
Tamesis, zie Theems (*Thames*).
Tancke, Martin 159, 466, 499, 509, 673.
Tanger (*Tingis*) 399, 402.
Tanges (*Tagris*), zie Tremp.
Taprobane (*Ceylon*) 343.
Taranto, golf van 449.
Tarba, vermoedelijk een dorp aan de rio Ter in Catalonië 55, 61.
Tarracosae, marchio, zie Caracciolo, Carlo Andrea, markies van Torrecuso.
Tarragona (*Taragona*) 3, 7, 14, 19, 33, 41, 44, 54, 348, 353.
Tartaren 35, 140, 334, 449, 452, 596.
Tauber, rivier 225.
Taunton (plaats ten noordoosten van Exeter) 193, 197, 373, 586, 611.
Taupadell (*Taubadel*; *Tubadel*), Georg Christoph von 75, 172.

Tavistock (stad ten noorden van Plymouth) 35, 44.
Tay, rivier 56, 58, 100.
Teding van Berkhout, Lidewina 205.
Teillancoeur (*Taillencourt*), 'le sieur de' 515, 519.
Telgte (plaats ten oosten van Munster) 596.
Telle, Reinier 245.
Tellier, Michel le, heer van Chaville 33, 52, 98, 153, 174.
Tenerimunda, zie Dendermonde.
Teodoli (*Theodoli*; *Theodati*), Mario, kardinaal, bisschop van Imola 317, 351, 353, 378, 470, 540, 544.
Teodosio de Bragança, prins van Portugal 49, 61, 104, 470.
Terceira (Azoren) 121, 123, 194, 195, 197, 198.
Tercy, heer van, zie Stella de Morimont, Johannes Tilmannus.
Terentius Afer, Publius XIV, 310, 488.
Thaddaeus, zie Barberini, Taddeo.
Theems (*Thames*), rivier 10, 14, 566.
Theiss, zie Tisza.
Thémines, markies van, zie Lauzières, Pons-Charles de.
Theocritus 288.
Theodoli (*Theodati*), kardinaal, zie Teodoli, Mario.
Theodorus van Cyrrhus 198.
Theodorus van Mopsuestia 198.
Theodosius II, keizer 246.
Thermodon (rivier in het land der Amazonen) IX, 464, 500.
Thionville 174.
Tholen 573, 581, 607.
Thomas, prins, zie Savoye, Tommaso Francesco van.
Thonhusen, Marx 378, 396.
Thorun, zie Toruń.
Thou, Anne de 580.
Thou, François-Auguste de 580, 618.
Thou, Jacques-Auguste de 25*, 200, 618.
Thraciae praefectus, zie Djindji-Khodja, Hoessein.
Thuanus, zie Thou, de.
Thurgau 223, 226, 249, 267, 315, 516.
Thüringen 195, 197, 209, 375, 455, 611, 613, 630.
Thijssen, Maerten, zie Anckarhielm, Maerten Thijssen.
Tibiscus, zie Tisza.
Tigurinum, zie Zürich.
Tingis, zie Tanger.
Tinmuth, zie Tynemouth.
Tippermuir (*Tibbermore*) (plaats ten westen van Perth) 56.
Tirol 567.
Tirol, aartshertogin van, zie Claudia de' Medici.
Tisza (*Theiss*; *Tibiscus*), rivier 53, 61, 224.
Torgau aan de Elbe 12.
Torrecuso, markies van, zie Caracciolo, Carlo Andrea.
Torres, Johannes de, nuntius 317.
Torstensson, Lennart VIII, XVI, 2, 13, 15, 16, 17, 26, 42, 53, 61, 62, 63, 69, 70, 80, 83, 85, 92, 102, 105, 106, 107, 112, 125, 129, 130, 132, 147, 148, 159, 162, 168, 179, 180, 181, 183, 188, 190, 196, 200, 202, 203, 209, 211, 213,

218, 220, 221, 225, 227, 230, 231, 235, 238, 240, 241, 254, 256, 257, 269, 271, 272, 273, 275, 276, 279*, 280, 289, 294, 296, 297, 303, 306, 307, 308, 316, 319-322, 325, 335, 347, 348, 351, 352, 357, 361, 363, 375, 376, 381, 388, 392, 398, 403, 409, 413, 419, 426, 435, 441, 447, 450, 455, 457, 458, 461, 473, 480, 495, 498, 503, 506, 507, 516, 517, 518, 541, 543, 544, 546, 547, 553, 562, 563, 566, 567, 569, 571, 572, 573, 575, 577, 579, 581, 582, 583, 586-589, 591, 594, 595, 604, 605, 610, 612, 615-618, 621, 622, 623, 627, 635, 640, 646, 649, 650, 657, 659, 663, 665, 677.
Tortosa 514, 519.
Toruń (*Thorun*), godsdienstgesprek van 42, 148, 199, 200, 266, 304, 317, 320, 339, 344, 380, 381, 391, 414, 436, 578, 579.
Toscane 514, 629.
Toscane, groothertog van, zie Cosimo II; Ferdinando I; Ferdinando II de' Medici.
Toul (*Tullum Leucorum*) 190.
Toul (*Tullum Leucorum*) (plaats van verzending) 25.
Toul, Metz, en Verdun, gouvernement van 9, 55, 286.
Toulon 194.
Toulouse 644, 653.
Tour d'Auvergne, Henri de La, hertog van Bouillon 349.
Tour d'Auvergne, Henri de La, burggraaf van Turenne, bevelhebber van het Frans-Weimarse leger XIII, 2*, 8, 11, 15, 21, 25, 26, 27, 34, 44, 49, 51, 52, 59, 60, 61, 73, 74, 75, 77, 78, 80, 81, 82, 87, 94, 97-101, 104, 109, 114, 115, 118, 119, 121-124, 126, 135, 137-142, 153, 157, 161, 172, 177, 178, 181, 191, 194, 195, 196, 220, 225, 226, 241, 247, 251, 253, 256, 266, 271, 272, 280, 281, 290, 294,

301, 307, 314, 317, 321, 341, 346, 347, 349, 351, 352, 353, 357, 368, 374, 375, 378, 379, 386, 393, 398, 403, 419, 422, 447, 449, 452, 468, 474, 475, 479, 489, 491, 493, 506-509, 515, 516, 518, 520, 534, 541, 544, 545, 559, 563, 565, 567, 580, 584, 587, 590, 608, 612, 628, 633, 640, 644, 648, 649, 650, 656, 659, 662, 684, 685, 687, 690, 696.
Tours (*Turonae*) 660, 663.
Traben-Trarbach (plaats aan de Moezel, ten zuiden van Koblenz) 347, 353.
Traianus, keizer 699.
Trandorf, August Adolf, gouverneur van Maagdenburg 335.
Trans Amasim, zie Oostfriesland.
Transsylvanië, vorst van, zie Rákóczi, György I, vorst van Zevenburgen.
Trarbach, zie Traben-Trarbach.
Trauttmansdorff, Maximilian, graaf van 191.
Trello, Walburgh van 32.
Trémoïlle, de La, zie La Trémoïlle.
Tremp (*Tagris*; *Tanges*; *Trein*) (plaats ten noorden van Lérida) 222, 226, 248, 252, 255, 565, 584, 588.
Trente, concilie van (*concilium Tridentinum*) 199.
Tresel, Daniël 467, 509, 549.
Tréville (*Troisvilles*), graaf van, zie Peyre, Armand-Jean de.
Trier (*Treveris*) 74, 78, 101, 104, 229, 261, 321, 353, 378, 396, 401, 471, 495, 609, 633, 647, 656.
Trier (*Treveris*), keurvorst-aartsbisschop van, zie Sötern, Philipp Christoph von.
Trimolius, zie La Trémoïlle.
Tripoli 35, 38, 542, 544, 565.
Trivulzio, Teodoro, kardinaal 470, 493.
Trnava (*Tyrnau*), keizerlijk-Zevenburgse vredesbesprekingen te 53, 61, 177, 192, 224, 413, 441, 447, 458, 473, 491, 646, 649, 656, 697.
Troisvilles (*Tréville*), graaf van, zie Peyre, Armand-Jean de.
Tromp, Maarten Harpertsz. 219, 262, 461, 466, 695.
Trosa (*Södermanland*) 236.
Tubadelius, zie Taupadell, Georg Christoph von.
Tübingen 8, 474, 515, 544, 565, 568.
Tuillerius, zie Coignet, Gaspard, heer van La Thuillery.
Tullum Leucorum, zie Toul.
Tuning, Jan 186.
Tunis 395, 401, 542, 544, 565.
Turenne, burggraaf van, zie Tour d'Auvergne, Henri de La.
Turijn (*Taurinorum urbs*; *Torino*) 313, 317, 423, 447, 453.
Turkije (*Ottomaanse Rijk*) 39, 99, 141, 178, 192, 195, 197, 198, 224, 227, 251, 252, 253, 254, 256, 294, 296, 300, 312, 316, 317, 319, 320, 343, 348, 376, 377, 379, 381, 385, 386, 395, 401, 402, 449, 451, 452, 463, 470, 472, 473, 491, 514, 519, 534, 536, 542, 544, 545, 546, 559, 562, 565, 567, 568, 571, 574, 580, 583, 584, 587, 588, 590, 597, 606, 609, 611, 613, 618, 630, 632, 641, 646, 647, 649, 651, 655, 659, 662, 663.
Turkije (*Ottomaanse Rijk*), verdrag met de keizer, zie Szöny.
Turkije, sultan van, zie Ibrahim.
Turkije, sultan-moeder, zie Kösem (*Mâh-Peiker Sultan*).
Turkije, prinsen, zie Osman; Soliman.
Tuttlingen (plaats aan de Donau) 122.
Tijdingen uyt verscheiden quartieren, zie Jansz., Broer.

Tynemouth (*Tinmuth*) 156, 157, 161, 174, 178, 182.
Tyrnau, zie Trnava.
Tyszkiewicz, Jerzy 200.
Tzerinus, zie Czernin, Hermann, graaf van.

U

Ueberlingen (plaats aan het Meer van Konstanz) 52, 516, 519, 630.
Uetersen (plaats ten noordwesten van Hamburg) 499, 503, 522, 527, 547, 552, 617, 621, 636.
Ulfeldt, Christoffer 436.
Ulfeldt (*Ulfelt*), Corfits, rijkshofmeester XVII, 209, 254, 325, 335, 436, 553, 679, 692, 702.
Ulfeldt, Corfits, schout-bij-nacht 128, 146, 163, 203, 231, 235.
Ulfeldt, Mogens 203.
Ulfsparre, Maria Elisabeth 405, 522.
Ulissipo, zie Lissabon.
Ulm (*Ulms*) 316, 319, 390, 396, 401, 438, 601.
Ulm (*Ulms*), gevolmachtigde ter vredesconferentie, zie Otto, dr. Sebastian.
Ulster 80, 121, 177.
Ultraiectum, zie Utrecht.
Uppsala 344, 522, 570, 682.
Urbanus VIII (*Maffeo Barberini*), paus 5*, 7, 11, 54, 139, 176, 194, 197, 205, 221,

249, 291, 313, 314, 317, 420, 448, 471, 540, 564, 586, 646.
Urbino, legaat te 267.
Urgel, vlakte van 7, 14, 33, 658, 662.
Urne, Christoffer 254, 436, 553, 679, 692, 702.
Ursel, zie Oberursel.
Usselincx, Willem 151, 160.
Ussher, Elizabeth 208.
Ussher, James, aartsbisschop van Armagh 207, 208, 288, 698.
Utenbogardus, zie Wtenbogaert, Johannes.
Utrecht (*Ultraiectum*) XI, 2, 306, 501, 524, 525, 559, 592, 598, 624, 634, 639, 666.
Utrecht (*Sticht*) 443, 456, 477, 496, 499, 500, 524, 525, 535, 538, 546, 550, 559, 560, 573, 580, 581, 582, 592, 604-607, 616, 618, 624, 626, 634, 640, 653.
Utrecht, Unie van (1579) 487, 581.
Uttwil (Thurgau) 223, 226, 249, 267, 315, 516.
Uxbridge (plaats ten westen van Londen) 345, 372, 400, 445, 451, 461, 471, 472, 508, 517, 519, 520, 521, 542, 545, 547, 564, 565, 567, 582, 585, 588, 660, 663.
Uxbridge, voorbereidingen voor de conferentie te 307, 311, 333, 342, 345, 350, 353, 401.

V

Valdemar (*Voldemaer*), graaf, zie Sleeswijk-Holstein, Valdemar Christian, graaf van.
Valdštejn, Ladislav Burian, graaf van 251, 458, 616.
Valencaeus, cardinalis, zie Estampes-Valençay, Achille d'.
Valencia 446, 450, 514, 519.
Valenciennes (*Valentinianae*) 34, 38, 41.
Valkenburg (Land van Overmaze) 110, 137.
Valladolid 222, 226.
Valletta (Malta) 312.
Vandalen (*Wandali*) 348, 553.
Vanderhagius (*Vanderhogius*), zie Hooge, Jacobus van der.
Vänersborg 85, 108.
Varberg (*Waersbergen*) 68, 69, 84.
Värmdö (plaats ten oosten van Stockholm) 65, 128, 161.
Värmland (*Wermelandia*) 457, 506, 665.
Varnbüler, Johann Konrad, gevolmachtigde van de Zwabische Kreits ter vredesconferentie 531, 601.
Vasconcelos e Sousa, João Rodrigues de, graaf van Castelo Melhor 613.
Västerås, rijksdag van (1527) 380.
Västergötland (*Westrogothia*) 84, 85, 93.
Vaticaan 378.
Vaticaan, legaat ter vredesconferentie te Munster, zie Chigi, Fabio.
Vaticaan, legaat te Avignon, zie Pamfili, Camillo.
Vaticaan, nuntius te Brussel, zie Bichi, Antonio.
Vaticaan, nuntius in Ierland, zie Rinuccini, Giovanni Battista.

Vaticaan, nuntii te Madrid, zie Innocentius X (*Giambattista Pamfili*); Rospigliosi, Giulio.
Vaticaan, nuntius te Napels, zie Innocentius X (*Giambattista Pamfili*).
Vaticaan, nuntius te Parijs, zie Barberini, Francesco; Guidi di Bagno, Niccolò.
Vaticaan, nuntii in Polen, zie Torres, Johannes de; Visconti, Onorato.
Vaticaan, nuntius aan het hof van de groothertog van Toscane, zie Bentivoglio, Annibale.
Vaticaan, nuntius te Wenen, zie Melzi, Camillo.
Vaticaan, nuntius in Zwitserland, zie Gavotti, Lorenzo.
Vaticaan en Frankrijk, zie Frankrijk en paus Innocentius X.
Vaubecourt, graaf van, zie Nettancourt d'Haussonville, Nicolas de.
Vaudrevange, zie Wallerfangen.
Veere 573, 581, 607, 682, 693, 700.
Velada, markies van, zie Dávila, Antonio Sancho.
Velasco, Bernardino Fernández de, ‘condestable de Castilla’ 448, 514, 519.
Velasco y de la Cueva, Juan, graaf van Siruela 98, 470, 651, 658, 662.
Velden, Willem Cornelisz. van 669.
Velen (*Vehlius*) en Megen, Alexander, graaf van 17*, 38, 39, 52, 58, 61, 101, 118, 138, 436.
Velleius Paterculus, Gaius 58.
Vendôme (*Vendosme*) 10.
Vendôme (*Vendosme*), hertog van, zie Bourbon, César de.
Vendôme, Elisabeth de, hertogin van Nemours 9, 10, 14.
Vendôme, François de, hertog van Beaufort 9*, 10, 14, 226, 293, 584, 585, 587, 588.
Vendsyssel (*Wensuselia*) (het noorden van Jutland) 202, 256, 257, 276, 297, 299, 308, 354, 388, 391, 409, 426, 435, 466, 678, 679, 689, 693; zie ook Ålborg.
Venetië XIII, 2, 27, 35, 49, 58, 64, 73, 76, 131, 149, 170, 178, 179, 194, 197, 198, 212, 220, 226, 244, 252, 272, 274, 287,

293, 294, 300, 301, 312, 313, 319, 332, 333, 343, 344, 348, 372, 376, 377, 379, 386, 390, 437, 449, 451, 472, 473, 476, 508, 514, 520, 522, 525, 535, 536, 542, 544, 546, 549, 559, 562, 563, 567, 580, 583, 588, 591, 617, 618, 631, 632, 640, 659, 663.
Venetië, ambassadeur ter vredesconferentie te Munster, zie Contarini, Alvise.
Venetië, bailo te Constantinopel, zie Soranzo di Lorenzo, Giovanni.
Venetië, gezant te Londen, zie Agostini, Gerolamo.
Venetië, gezant te Parijs, zie Nani, Giovanni Battista.
Venn, John 224.
Ventelay (*Vantelet*), zie La Haye, Jean de.
Verden, bisschop van, zie Wartenberg, Franz Wilhelm von.
Verdun, Toul en Metz, gouvernement van, zie Toul, Metz en Verdun.
Vergeben, Francisco de 448.
Vergilius Maro, Publius 286, 427, 473, 537, 699.
Vergoesius, zie Goes, Willem van der.
Verrua (plaats aan de Po, ten zuiden van Crescentino) 423.
Versijden, Jan Dircksz. 668.
Verus, codenaam voor koning en regentesse van Frankrijk 655, 674, 689.
Vervaux (*Vervaltus*), Johann 268, 375, 396, 429, 465, 469, 495, 584, 628, 659, 662.
Vervins, vrede van (1598) 171, 213, 258, 263, 298.
Vesuvius (*Monte Somma*) 377, 379, 380.
Via Montana, zie Bergstrasse.
Vic, Frans-Lotharings verdrag van (1632) 237, 258.
Vicecomes, zie Visconti.
Vickefordius, zie Wicquefort, Joachim de.
Vienne, Elisabeth-Angélique de 398, 401.
Vigevano (stad ten zuidwesten van Milaan) 194, 197, 267, 271.
Vigilius, paus 198.
Villeroi (*Villeroy*), markies van, zie Neufville, Nicolas de.
Villeroy (landgoed nabij Meaux) 629.
Vincennes 293, 448, 474, 490, 524, 585, 604, 605.
Vincent, Philippe 315.
Vind, Jørgen 127.
Vindocinensis dux, zie Bourbon, César de, hertog van Vendôme.
Visconti (*Vicecomes*), Onorato 646, 649.
Vissembachius, zie Wissenbach, Johannes Jacobus.
Viterbo 79.
Vlaanderen (*Flandria*) 11, 14, 15, 29, 33, 38, 41, 44, 48, 49, 55, 56, 60, 67, 78, 79, 80, 86, 94, 101, 104, 116, 141, 153, 157, 171, 172, 178, 182, 184, 188, 192, 193, 194, 196, 197, 202, 217, 219, 232, 234, 243, 262, 263, 271, 274, 280, 283, 290, 294, 300, 306, 311, 322, 331, 345, 347, 353, 359, 375, 393, 421, 443, 444, 454, 456, 461, 466, 468, 477, 487, 492, 496, 499, 508, 512, 514, 519, 537, 538, 560, 561, 571, 581, 596, 607, 622, 623, 626, 629, 633, 634, 641, 644, 645, 649, 651, 652, 660, 662, 663, 672, 675, 691, 692, 695, 700; zie ook Picardië; Zuidelijke Nederlanden.
Vlacq, Adriaen, uitgever te Parijs 308.
Vlie 19, 674.
Vlissingen 573, 581, 607.
Vlorë (*Valona*) 562, 567, 609.
V.O.C., (*Verenigde Oostindische Compagnie*), zie Oostindische Compagnie.

Voet (*Voetius*), Gijsbert XI, 306, 524, 525*, 559, 592, 624, 666.
Vogel, Hieronymus de XIII, 217, 260, 277.
Voghera (stad ten zuidwesten van Pavia) 251, 253, 256, 267.
Voit von Salzburg, Melchior Otto, bisschop van Bamberg 180, 221, 240, 243, 255, 308, 320, 321, 440*, 468, 469, 475, 601.
Volbergen, Johan van 668.
Volmar, dr. Isaac, keizerlijk gevolmachtigde ter vredesconferentie te Munster 23, 24, 45, 148, 168, 171, 204, 210, 211, 229*, 237, 239, 257, 258, 273, 285, 298, 322, 374, 384, 410, 412, 417, 441, 459, 476, 483, 555, 577, 595, 602, 603, 605, 614, 641.
Vondel, Joost van den XIII, 186, 217, 500, 535, 574, 605, 670.
Vosbergen, Caspar van 492.
Vossius, Franciscus 89, 337.
Vossius, Gerardus Joannes X, XII, 1, 21, 43, 49, 66, 86, 88, 89, 93, 108, 113, 114, 130, 133, 134, 135, 145, 149, 165, 169, 184, 185, 187, 188, 205, 207, 284, 332, 336, 337*, 369, 371, 438, 477, 485, 510, 550, 599, 617, 639, 666, 698; echtgenote van, zie Junius, Elisabeth.
Vossius, Gerardus Joannes, *De vitiis sermonis et glossematis Latinobarbaris libri quatuor, Amsterdam (Elzevier) 1645* 337, 370.
Vossius, Gerardus Joannes, *De artis poeticae natura ac constitutione, etc., Amsterdam 1647-1654* 337, 369.

Vossius, Gerardus Joannes, *Harmoniae Evangelicae de passione, morte, resurrectione, ac adscensione Jesu Christi Salvatoris nostri, libri tres, Amsterdam (Elzevier) 1656* 337, 369.
Vossius, Isaac X, XI, XII, XIV, 1, 21, 27, 43, 48, 49, 72, 88, 89, 113*, 114, 131, 133, 134, 135, 149, 169, 185-188, 205, 216, 233, 242, 243, 259, 277, 286, 303, 304, 307, 332, 337, 359, 370, 371, 438, 439, 460, 461, 462, 485, 528, 529, 530, 557, 558, 592, 597, 599, 618, 624, 638, 640, 666, 667, 707.
Vossius, Isaac, *Epistolae genuinae S. Ignatii martyris ..., Amsterdam 1646* 371, 439, 462, 529, 558.
Vossius, Matthaeus 89, 337.

W

Waas, land van 44, 689, 700.
Wachtebeke (plaats ten zuidoosten van Zelzate) 689, 692.
Wachtmeister, Hans 42, 68, 84, 324.
Waersbergen, zie Varberg.
Waertius, zie Werth, Johan van.
Walachije 251, 253, 256, 449, 452.
Walachije, vorst van, zie Basarab, Matei.
Wales (*Galles*; *Wallia*) 35, 76, 78, 100, 120, 155, 157, 161, 269, 271, 422, 568, 647, 650, 692.
Wales (*Galles*; *Wallia*), prins van, zie Karel (II).
Waller, sir William 34, 76*, 78, 95, 100, 120, 123, 154, 175, 193, 224, 246, 250, 252, 255, 256, 293, 446, 451, 517, 543, 545, 566, 568, 631, 648, 650, 661, 662.
Wallerfangen (*Vaudrevange*) (vesting ten noorden van Saarlouis) 74, 78.
Wallingford (*Wallengsfort*) (plaats ten zuidoosten van Oxford) 156, 157, 161.
Walo, zie Saumaise, Claude.
Waltmugen, zie Weymouth.
Wambold von Umstadt, Anselm Kasimir, keurvorst-aartsbisschop van Mainz 12*, 15, 52, 61, 78, 99, 119, 123, 140, 141, 220, 225, 227, 269, 271, 272, 314, 317, 378, 395, 396, 401, 402, 420, 424, 434, 440, 457, 475, 502, 504, 584, 587, 611, 613, 646, 647, 649, 664.
Wanborough (plaats nabij Swindon) 193, 197.
Wantage (plaats ten zuiden van Oxford) 193, 197, 223.
Wanzleben (*Wansbec*) (plaats ten zuidwesten van Maagdenburg) 231, 275, 455.
Warendorf (stad ten oosten van Munster) 410.
Warendorf, Johannes von 672.
Warschau 83, 238, 305, 340, 392, 398, 428, 436, 501, 568, 578, 579, 596, 657.
Wartenberg, Franz Wilhelm von, keurvorstelijk gevolmachtigde ter vredesconferentie 178, 180, 325, 410, 411, 430, 432, 441, 482, 555, 601.
Warwick 661, 663.
Warwick, graaf van, zie Rich, Robert.
Wassenaar, Johan van, heer van Duvenvoorde 511.
Waterford (Ierland) 154, 157, 161.

Watten (*Watena*) (vesting aan de Aa, op de weg van Saint-Omer naar Bourbourg) 10, 14, 33, 55, 75, 79, 100, 101, 139, 141, 150, 153, 156, 157, 161, 162, 221, 379, 382, 399, 402, 421, 515, 519, 623, 630, 633, 660, 663, 675, 692.
Waxholmia, zie Värmdö.
Wechavia, zie Zwickau.
Weidenhain (*Weydenhayn*), Johan 521.
Weilburg (plaats ten noorden van Wiesbaden) 648, 650.
Weimar, leger van Bernhard, hertog van Saksen-; zie de bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne.
Weingarten, abt van 366.
Weinheim (*Winhem*) (plaats aan de Bergstrasse, ten zuiden van Darmstadt) 173, 178, 182, 191, 246, 251, 253, 255, 266, 270, 271, 272, 274, 294, 296, 316, 347.
Wendel, zie Sankt Wendel.
Wenden (volk ten oosten van de Elbe) 553.
Wendische Hanzesteden (Lübeck, Hamburg, Lüneburg, Rostock, Wismar, Stralsund) 443, 478.
Wenen (*Vienna*; *Wien*) 12, 15, 19, 24, 45, 53, 54, 57, 60, 61, 77, 78, 92, 99, 119, 136, 166, 173, 177, 182, 191, 196, 198, 204, 210, 228, 229, 230, 240, 252, 253, 258, 264, 286, 322, 377, 383, 390, 396, 401, 418, 437, 470, 473, 476, 490, 491, 494, 501, 515, 519, 536, 587, 627, 646, 647, 649, 655, 665, 697.
Wensuselia, zie Vendsyssel.
Wentworth, Thomas, graaf van Strafford 306.
Wermelandia, zie Värmland.
Werner, Christian, secretaris van de administrator van het aartsbisdom Maagdenburg 367.
Werth (*Waertius*), Johan van, bevelhebber van het Zwabisch-Beierse leger XIII, 8*, 12, 15, 17, 25, 27, 34, 36, 38, 39, 52,

57-61, 74, 76, 78, 80, 81, 82, 94, 96, 99, 101, 103, 104, 105, 109, 115, 118, 121-125, 138, 141, 153, 155, 157, 161, 169, 172, 173, 177, 178, 181, 182, 191, 194, 196, 197, 203, 209, 220, 225, 228, 246, 250-253, 255, 266, 271, 272, 274, 280, 294, 296, 314, 316, 317, 319, 347, 352, 353, 379, 506, 563, 610, 612, 628*, 644, 647-650, 656, 657, 659, 662, 663, 684, 685, 687, 690, 696.
Werth (*Waertius*), Johan van, mars naar Bohemen 347, 352, 376, 378, 396, 399, 401, 402, 418, 419, 435, 447, 455, 456, 458, 473, 480, 490, 491, 543, 544, 547, 563, 567, 572, 575, 594, 595, 610, 612, 616, 628, 644, 647, 649, 656, 659, 663.
Wesel 87, 114, 116, 143, 448, 474, 490, 524, 604, 605, 609.
Wesenbeck, Matthaeus 12, 177.
Weser, rivier 30, 50, 111, 160, 602, 642.
West-Indië 58, 121, 123, 151, 289, 470, 514, 519, 633, 675; zie ook Amerika; Brazilië; Chili; Ecuador; Mexico; Peru.
Westcestria, zie Chester.
Westerbaen, Jacob XII, XIII, 86, 114, 146, 169.
Westerwald (heuvelland aan de Rijn nabij Koblenz) 190.
Westfaalse Kreits, zie Rijk, het Heilige Roomse, Kreitsen.
Westfalen 15, 16, 17, 38, 160, 349, 362, 410, 422, 428, 448, 451, 467, 492, 507, 538, 567, 582, 607, 611, 612, 630, 645, 663.
Westfalen, vredesconferentie te Munster en Osnabrück, passim.
Westfalen, vredesconferentie, bemiddelaars te Munster, zie Chigi, Fabio; Contarini, Alvise.
Westfalen, vredesconferentie, bemiddelaars te Osnabrück, zie Böger, dr. Johann Heinrich; Christiaan IV van Denemarken; Heistermann (*Heystermann*), Raban.
Westfalen, vredesconferentie, ceremonieel XIX, 178, 179, 281, 384, 390, 411, 417, 437, 444, 475, 476, 502, 525, 526, 530, 531, 532, 554, 576, 577, 591, 596, 601, 602, 604, 615, 621, 628, 641; zie ook Republiek, Staten-Generaal, ‘eer en tytulen’.
Westfalen, vredesconferentie, ‘confoederati et adhaerentes’, zie Frankrijk; Zweden.
Westfalen, vredesconferentie, preliminaria, zie Hamburg, preliminair vredesverdrag van.
Westfalen, vredesconferentie, ‘propositio I’ (4/7 december 1644) XVIII, 210, 211, 212, 214, 217, 218, 228, 229, 237, 238, 239, 255-258, 265, 272, 273, 276, 277, 285, 286, 297, 298, 303, 320, 322, 325, 412, 416, 432, 437, 497, 502, 505, 530, 532, 534, 539, 549, 554, 569, 571, 572, 576, 586, 587, 614.
Westfalen, vredesconferentie, Franse ‘propositio Ia’ (24 februari 1645) 476, 497, 502, 505, 523, 530, 532, 534, 537, 539, 548, 549, 554, 555, 569, 571, 572, 574, 576, 577, 586, 587, 590, 591, 595, 603, 605, 614, 615, 623, 641.
Westfalen, vredesconferentie, ‘propositiones de pace’ (11 juni 1645) 410, 412, 430, 431, 432, 434, 440, 457, 459, 460, 475, 476, 485, 495, 496, 497, 502, 504, 505, 523, 531, 532, 534, 554, 573, 576, 595, 605, 614, 664.
Westfalen, vredesconferentie, Franse en Zweedse uitnodigingen aan de Duitse vorsten en standen XVIII, 24, 47, 71, 72, 91, 96, 97, 99, 124, 127, 164, 168, 171, 172, 179, 181, 184, 185, 195, 205, 211, 212, 213, 220, 221, 225, 238, 240, 243, 255, 259, 269, 271, 272, 308, 315, 320, 347, 354, 367, 368, 374, 378, 382, 383, 390, 395, 396, 411, 412, 436, 440, 441, 490, 504, 505, 516, 541, 604, 615, 623.

Westfalen, vredesconferentie, uitwisseling der volmachten XVIII, 15, 16, 18, 23, 24, 27, 45, 46, 47, 71, 72, 92, 97, 116, 126, 127, 147, 164, 166, 168, 171, 175, 176, 180, 181, 183, 201, 204, 209, 210, 211, 212, 214, 217, 218, 227, 228, 236, 237, 240, 263, 276, 322, 383, 390, 410, 430, 431, 437, 476, 482, 483, 491, 494, 497, 526, 539.
Westfalen, vredesconferentie, vrijgeleiden naar Munster en Osnabrück XVIII, XIX, XX, 214, 229, 230, 238-240, 258, 282, 338, 364-367, 385, 388, 389, 390, 401, 411, 412, 413, 425, 433, 434, 436, 437, 440, 472, 473, 482, 484, 494, 530, 556, 557, 570, 603, 606, 614, 619, 620, 625, 635, 636, 651, 652, 668.
Westfalen, vredesconferentie, Beierse delegatie, zie Haslang, Georg Christoph, vrijheer van; Krebs, dr. Johann Adolf.
Westfalen, vredesconferentie, Brandenburgse delegatie, zie Fritze, dr. Peter; Löben, Johann Friedrich von; Sayn-Wittgenstein-Hohenstein, Johann VIII, graaf von.
Westfalen, vredesconferentie, vertegenwoordiger van Catalonië, zie Fontanella, dr. José.

Westfalen, vredesconferentie, delegaties van de Duitse vorsten en standen, zie Lampadius, dr. Jacob (Braunschweig-Lüneburg); Stenglin, dr. Zacharias (Frankfort); Gloxinus, dr. David (Hanze-Lübeck); Koch, dr. Gerhard (Hanze-Bremen); Line(n), Liborius von (Hanze-Bremen); Meurer, dr. Johann Christoph (Hanze-Hamburg); Scheffer, Reinhard (Hessen-Kassel); Einsiedel, Konrad von (aartsbisdom Maagdenburg); Krull, dr. Johann (aartsbisdom Maagdenburg); Kayser (*Keysser*), Abraham (Mecklenburg); Oelhafen, dr. Tobias (Neurenberg); Otto, dr. Markus (Straatsburg); Otto, dr. Sebastian (Ulm).
Westfalen, vredesconferentie, Franse delegatie, zie Mesmes, Claude de, graaf van Avaux; Orléans, Henri d', hertog van Longueville; Servien, Abel, graaf van La Roche-des-Aubiers.
Westfalen, vredesconferentie, keizerlijke delegatie, zie Auersperg, Johann Weichard, graaf van; Krane, Johann Baptist; Lamberg, Johann Maximilian, graaf; Nassau-Hadamar, Johann Ludwig, graaf van; Volmar, dr. Isaac.
Westfalen, vredesconferentie, vertegenwoordiger van de keurvorsten, zie Wartenberg, Franz Wilhelm von.
Westfalen, vredesconferentie, delegatie van de Frankische Kreits, zie Gobelius (*Göbel*), Cornelius; Müller, dr. Johann; Oelhafen, dr. Tobias.
Westfalen, vredesconferentie, delegatie van de Zwabische Kreits, zie Burckhardt, dr. Andreas; Köberlin, dr. Johann Georg; Otto, dr. Sebastian; Varnbüler, Johann Konrad.
Westfalen, vredesconferentie, Mainzer delegatie, zie Brömser von Rüdesheim, Heinrich; Cratz, Hugo Eberhard, graaf van Scharffenstein; Krebs, dr. Johann Adam.
Westfalen, vredesconferentie, delegatie van prins Karl Ludwig van de Palts, zie Camerarius, Joachim; Gernand, Franz.
Westfalen, vredesconferentie, Portugese delegatie, zie Andrade Leitão, Francisco de; Botelho de Moraes, dr. Rodrigo; Pereira de Gastro, dr. Luís.
Westfalen, vredesconferentie, Saksische delegatie, zie Leuber, dr. Johann; Pistoris, Johann Ernst.
Westfalen, vredesconferentie, Savoyaardse delegatie, zie Bellezia, Gian Francesco; Chabod (*Chabo*), Claudio Gerolamo, markies van Saint-Mauris (*S. Maurizio*).
Westfalen, vredesconferentie, Spaanse delegatie, zie Bergaigne, Joseph de, aartsbisschop van Kamerijk; Braccamonte y Guzmán, Gaspar de, graaf van Peñaranda; Brun, Antoine; Guzmán, Ramiro Núñez de, hertog van Medina de Las Torres; Saavedra y Fajardo, don Diego de; Salamanca, Miguel de; Zapata, don Lope, graaf van Walter.
Westfalen, vredesconferentie, Staatse delegatie, zie Clant, Adriaen; Donia, Frans van; Gendt, Bartold van; Knuyt, Johan de; Mathenes, Johan van; Pauw, Adriaen; Reede, Godard van; Ripperda, Willem.
Westfalen, vredesconferentie, Zweedse delegatie, zie Oxenstierna, Johan Axelsson; Salvius, Johan Adler.
Westindische Compagnie 6, 13, 22, 32, 49, 50, 110, 111, 116, 137, 151, 152, 160, 162, 171, 189, 219, 232, 260, 265, 274, 279, 288, 289, 290, 309, 311, 386, 500, 524, 538, 559, 560, 596, 633, 675.
Westminster, zie Engeland, Parlement.
Westminster, Assembly of Divines, zie Engeland, godsdienst.
Wetterau (Hessen) 426, 481, 491, 507.
Wettin (plaats aan de Saale op de weg van Bernburg naar Halle) 26, 42.
Wexford (*Waxfort*) (Ierland) 154, 157, 161.

Weymouth (*Waltmugen*; *Weymuyen*) (Dorset) 123, 139, 513, 516, 519, 520, 542, 545, 564, 582, 585, 586, 588, 611, 631.
Weyms, Peter (*Pierre*) von 396, 401.
Wicquefort, Abraham de 253, 418.
Wicquefort, Joachim de 5, 6*, 159, 253, 254, 255.
Widerholt, Konrad 98.
Wiedenbrück (stad ten noorden van Lippstadt) 410.
Wiener Neustadt (keizerlijke residentie ten zuiden van Wenen) 401.
Wiesloch (*Wiseloch*) (plaats ten noorden van Pforzheim en Bretten) 644, 649.
Willem V, graaf van Holland 443.
Willem I, prins van Oranje 454.
Willem (II), prins van Oranje 4*, 28, 87, 232*, 274.
Willstätt (plaats op de weg van Straatsburg naar Offenburg) 657, 663.
Wiltshire 224, 226.
Wimuthum, zie Weymouth.

Winchester (*Wintonia*) 100, 226.
Windius, zie Vind, Jørgen.
Windsor 113, 224, 226, 350.
Winterkoningin, zie Stuart, Elisabeth.
Wirtenberg, zie Württemberg.
Wismar (*Vismaria*) XVIII, 93, 111, 112, 146, 151, 163, 170, 203, 213, 218, 231, 236, 273, 282, 302, 335, 356, 364, 366, 425, 455, 482, 582, 595, 620, 625, 636, 665, 670-673, 675, 676, 679, 686, 687, 692, 694, 696, 698, 699, 703.
Wismar (*Vismaria*) (plaats van verzending) 673.
Wismar, Frans-Zweeds verdrag van (1636/ 1638) XVI, 352, 506.
Wiśniowiecki, Jeremi Michał 414.
Wissenbach (*Vissembachius*), Johannes Jacobus 598.
With, Witte de XVII, 22, 29, 41, 48, 49, 50, 62, 88, 289, 654, 674, 678, 679, 688, 701.
Witt, Cornelis de 694.
Witt, Jacob de XVII, 13, 41, 64, 84, 85, 125, 160, 254, 260, 264, 274, 305, 324, 355, 356, 360, 384, 385, 408, 553, 602, 626, 642, 654, 670, 671, 674, 688, 692, 694, 702, 704.
Witt, Johan de 694.
Witt, mr. Johan de 694.
Witte Berg (heuvel ten westen van Praag), zie Praag.
Wittelsbach, huis 191.
Wittenberg 231, 238, 241, 257, 269, 273, 279, 280, 289, 294, 297, 306, 320, 357, 361, 384, 388, 559, 578.
Wittenberg, veldslag bij, zie Jüterbog.
Wixford (*Wexford*), rivier van ('the Suir'), zie Waterford (Ierland).
Wladislas IV, koning van Polen 42, 83, 102, 103, 192, 193, 200, 236, 238, 241, 244, 266, 270, 316, 317, 318, 333, 334, 339, 340, 344, 377, 382, 391, 398, 401, 403, 414, 428, 436, 446, 450, 464, 501, 512, 520, 568, 570, 578, 579, 630, 632, 645, 646, 649, 657.
Woerden, synode van (1645) 510, 550.
Wolbeck (plaats ten zuidoosten van Munster) 390, 438, 591.
Woldemar, graaf, zie Sleeswijk-Holstein, Valdemar Christian, graaf van.
Wolff (*Wulff*), ritmeester 338, 364, 385, 388, 425, 430, 432, 433, 436, 440, 441, 473, 482, 484.
Wolmirstedt (plaats ten noorden van Maagdenburg) 275.
Wołow (*Wohlau*) (stad ten noordwesten van Breslau) 458, 481.
Woodstock (*Wodstock*) (plaats ten noorden van Oxford) 174, 178, 182.
Worcester 517, 661, 663.
Worcester, Henry Somerset, graaf van 269.
Worms (*Wormatia*) 3, 8, 11, 14, 19, 25, 34, 47, 57, 60, 97, 118, 119, 122, 141, 153, 314, 375, 420, 489, 491, 493, 517, 518, 520, 587.
Wrangel, Helmut 17, 19, 62, 69, 70, 93, 108, 112, 143, 145, 183, 202, 203, 209, 213, 227, 231, 232, 235, 256, 257, 263, 272, 273, 276, 297, 299, 300, 302, 308, 324, 334, 354, 357, 361, 384, 387, 388, 409, 426, 435, 453, 459, 473, 481, 495, 498, 499, 503, 506, 522, 527, 546, 547, 548, 552, 569, 575, 589, 595, 602, 617, 621, 636, 659, 665.
Wrangel, Herman 64, 83.
Wrangel, Karl Gustav XVI, 20*, 42, 51, 63, 65, 69, 71, 80, 85, 92, 107, 112, 125, 126*-129, 132, 143, 146, 148, 150, 159, 161, 162, 163, 167, 179, 183,

200, 201, 203, 213, 230, 231, 236, 257, 273, 297, 302, 335, 405, 455, 482, 595, 636, 665, 672, 673, 676, 679, 687, 696.
Wriothesley, Thomas, graaf van Southampton 268, 282, 283, 286, 292, 295, 298, 307, 310, 313, 318, 451.
Wtenbogaert (*Utenbogardus*), Johannes XI, XII, 3*, 21, 28, 32, 49, 67, 72, 86, 94, 108, 114, 115, 131, 146, 169, 205, 243, 278, 308, 333, 358, 407, 479, 510, 550.
Wtenbogaert (*Utenbogardus*), Johannes, *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien, 1646* (*BG* 892) XI, XII, 3, 28, 67, 94, 131, 244, 308, 358, 510, 550.
Wtenbogaert (*Utenbogardus*), Johannes, *Leven, kerckelijcke bedieninghe ende zedighe verantwoordingh .... Alles bij hem selven beschreven ... bevestight met verscheyden bewijsen, acten, ende munimenten, daer toe dienende,* [*Rotterdam*] 1645 (*BG* 300) XI, 21, 49, 67, 86, 94, 131, 205, 244, 278, 308, 407, 479, 510, 550.
Wulff, ritmeester, zie Wolff.
Württemberg (*Wirtenberg*) 12, 15, 96, 122, 422, 474, 493, 515, 518, 544, 565, 656, 659, 662.
Württemberg (*Wirtenberg*), Eberhard III, hertog van 72, 490, 531, 601.

Württemberg (*Wirtenberg*), gevolmachtigden van de hertog ter vredesconferentie, zie Burckhardt, dr. Andreas; Varnbüler, Johann Konrad.
Würzburg 366.
Würzburg, bisschop van, zie Schönborn, Johann Philipp von.
Wijngaerden, heer van, zie Oem van Wijngaerden, Jan.

X

Xainctogne, zie Saintonge.

Y

York (*Eboracum*) 193, 197, 492.
Yorkshire 156, 157, 161, 193, 197, 224, 226, 377, 543, 545.
Youghal (*Ierland*) 566, 568, 648, 650.
Ypre, zie Ieper.
Ystad (*Uthstede*) (plaats ten oosten van Malmö) 256, 273, 302, 324, 405, 456, 457, 506, 521, 522.

Z

Zadar (*Sara*; *Zara*) 562, 567, 611, 613.
Zakynthos (*Zante*) 562.
Zala, zie Saale.
Zapata, don Lope, graaf van Walter 53.
Zaragoza (*Caesaraugusta*) 55, 120, 609, 613, 629, 630, 632, 663.
Žatec (*Saaz*) (plaats ten oosten van Karlovy Vary) 480, 498.
Zeeland (*Selandia*) XIII, XIV, XIX, 44, 66, 95, 115, 162, 201, 245, 246, 289, 296, 403, 443, 456, 465, 477, 487, 496, 499, 509, 511, 524, 537, 538, 560, 573, 581, 605, 606, 607, 619, 634, 635, 641, 654, 670, 689, 691, 695, 707, 708.
Zeeland (*Selandia*), V.O.C.-kamer te Middelburg 151, 189, 605, 607, 626, 640, 653.
Zeelant, zie Seeland; Zeeland.
Zeeuws-Vlaanderen, zie Vlaanderen; Zuidelijke Nederlanden.
Zeilon, zie Ceylon (Sri Lanka).
Zeitz 335, 361, 376, 435, 449, 455, 458, 482, 586.
Zelandia, zie Seeland; Zeeland.
Zell (*Cella*) (plaats ten zuiden van Freiburg im Breisgau) 98.
Zelzate (plaats ten noorden van Gent) 675, 689.
Zerbst (plaats op de weg van Aken (Elbe) naar Wittenberg) 231, 257, 275.
Zevenburgen (*Transsylvanië*), zie Rákóczi, György I.
Zevenburgen en Frankrijk, zie Frankrijk en Zevenburgen.

Zevenburgen en Zweden, zie Zweden en Zevenburgen.
Ziegenhain (Schwalmstadt-) (plaats ten noordoosten van Marburg) 155, 172.
Zierikzee 443, 465, 487, 511, 560, 581.
Żmigród (*Draackenberg*; *Trachenberg*) 388, 458.
Znojmo (*Znaim*) (stad ten zuidwesten van Brno) 595, 610, 617, 627, 635, 646, 650, 665.
Zuderacker, zie Söderåkra.
Zuidelijke Nederlanden (*Belgium*; *Nederlant*) 5, 11, 14, 15, 29, 34, 38, 39, 41, 44, 53, 54, 60, 75, 100, 119, 138, 140, 157, 158, 172, 198, 249, 252, 271, 272, 300, 307, 309, 314, 315, 319, 322, 346, 347, 349, 352, 359, 362, 376, 379, 396, 422, 423, 428, 445, 448, 449, 451, 467, 470, 471, 489, 492, 494, 515, 519, 520, 538, 567, 608, 630, 634, 635, 645, 649, 660, 663, 704, 705; zie ook Picardië; Vlaanderen.
Zuidelijke Nederlanden (*Belgium*; *Nederlant*), gouverneur van de, zie Albrecht, aartshertog van Oostenrijk; Ferdinand van Oostenrijk, kardinaal-infante; Isabella Clara Eugenia van Oostenrijk; Melo, don Francisco de; Moura y Corte Real, Manuel de, markies van Castel Rodrigo; Oostenrijk, Juan José van; Piccolomini, Ottavio.
Zuidelijke Nederlanden (*Belgium*; *Nederlant*), opstanden 11, 15, 38.
Zúñiga, Francisco de, hertog van Peñaranda (*Pignoreda*) 490, 491.
Zürich (*Tigurinum*) 70, 71, 90, 91, 223, 226, 227, 249, 252, 253, 267, 271, 272, 315, 319, 362, 363, 364, 516.
Zuylen van Nyevelt, Mechtelt van 67, 94.
Zuylichem (*Zulichem*), heer van, zie Huygens, Constantijn.
Zwaben (*Schwaben*; *Suevia*) 111, 663.
Zwabisch-Beiers leger, zie de bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth.
Zwabische Kreits, zie Rijk, het Heilige Roomse, Kreitsen.
Zwabische Kreits, gevolmachtigden ter vredesconferentie, zie Burckhardt, dr. Andreas; Köberlin, dr. Johann Georg; Otto, dr. Sebastian; Varnbüler, Johann Konrad.
Zwaerdecroon (*Swaerdecroon*), Hendrik 710.
Zwarte Zee (*Pontus Euxinus*) 35, 38.
Zweden (*Suecia*), passim.

Zweden (*Suecia*), ‘confoederati et adhaerentes’ van de kroon XVIII, 228, 240, 282, 338, 364-367, 385, 388, 389, 410, 411, 413, 416, 425, 426, 433, 434, 437, 440, 472, 484, 494, 497, 530, 555.
Zweden (*Suecia*), godsdienst 199, 200, 344, 380.
Zweden (*Suecia*), Manifest 28, 144, 356, 389, 403, 409, 415, 416, 427, 442, 443, 474.
Zweden (*Suecia*), rijksdag 63, 70, 71, 83, 85, 89, 90, 129, 203, 323, 324, 340, 356, 359, 362, 380, 382, 387, 404, 452, 456.
Zweden (*Suecia*), rijksregenten; zie Brahe, Per (drost); Gardie, Jacob Pontusson De la (maarschalk); Gyllenhielm, Carl (grootadmiraal); Oxenstierna, Axel (kanselier); Oxenstierna, Gabriel Bengtsson (tresorier).
Zweden (*Suecia*), vloot XVI, 13, 15, 17, 20, 42, 50, 51, 63, 65, 69, 70, 71, 80, 85, 92, 93, 107, 111, 112, 115, 125-129, 131, 132, 142, 143, 145, 146, 148, 150, 159, 161, 162, 163, 167, 170, 179, 180, 181, 183, 200-203, 208, 213, 218, 227, 231, 234, 236, 257, 273, 297, 302, 323, 335, 356, 360, 364, 405, 482, 527, 548, 582, 595, 619, 620, 636, 665, 672, 673, 676, 679, 687, 694, 696.
Zweden (*Suecia*), vredesonderhandelingen met Denemarken, zie Brömsebro.
Zweden (*Suecia*), commissaris ter voorbereiding van het vredesoverleg te Brömsebro, zie Horn, Gustav Karlsson.
Zweden, gezanten.
Zweden, resident te Benfeld (Elzas), zie Hansson von Snoilsky, Georg; Mockhel, Friedrich Richard; Moser von Filseck, Friedrich.
Zweden, gezant te Danzig, zie Weidenhain (*Weydenhayn*), Johan.
Zweden, gezant in Engeland, zie Mouat, Hugh.
Zweden, gezant te Hamburg, zie Salvius, Johan Adler.
Zweden, agent te Keulen, zie Bilderbeeck, Hendrik van.
Zweden, resident te Munster, zie Rosenhane, Schering.
Zweden, gezanten te Parijs, zie Duncan de Cerisantes, Marc; Grotius, Hugo; Rosenhane, Schering; correspondent, zie Epstein, Johann.
Zweden, gezant in Polen, zie Sparre, Axel.
Zweden, gezanten in de Republiek, zie Appelboom, Harald; Camerarius, Ludwig; Geer, Louis de; Spiring Silvercrona, Petter; advocaat, zie Graswinckel, mr. Dirck.
Zweden, gezant in Rusland, zie Roselin (*Rosenlindt*), Johan.
Zweden, gezant te Zürich, zie Marin, Carl.
Zweden, gevolmachtigden ter vredesconferentie te Osnabrück, zie Oxenstierna, Johan Axelsson; Salvius, Johan Adler.
Zweden en Brandenburg 125, 173, 177, 178, 182, 270, 377, 406, 453, 455, 458, 512, 548, 553, 582, 589, 626.
Zweden en Denemarken, passim.
Zweden en Engeland 4, 117, 296, 310, 312, 318, 320, 373, 394, 415, 467, 468, 512, 643, 680, 691.
Zweden en Frankrijk VII, VIII, XV-XIX, 4, 13, 15, 16, 30, 36, 41, 64, 97, 125, 139, 141, 164, 166, 175, 177, 181, 183, 195, 203, 204, 228, 239, 270, 271, 281, 299, 312, 316, 325, 326*-331, 338, 342, 346, 349, 351, 352, 353, 363, 364, 365, 379, 382, 392, 395, 398, 409, 410, 412-416, 430-434, 440, 451, 457, 459, 461, 464, 466, 468, 475, 482, 484, 487, 495, 496, 497, 502, 504, 505, 506, 516, 518, 520, 523, 530-534, 537, 538, 548, 549, 554, 563, 569, 571-574, 576, 590, 593, 594, 603, 605, 614, 615, 622, 627, 628, 643, 651, 659, 662, 663, 664, 677, 678, 679, 681, 685-690, 693, 695, 697.
Zweden en de Hanze 15, 17, 43, 136, 218, 428.

Zweden en Hessen 4, 15, 17, 26, 98, 148, 162, 182, 188, 190, 196, 202, 203, 209, 218, 220, 227, 240, 247, 254, 256, 257, 273, 276, 280, 297, 302, 306, 311, 321, 322, 335, 348, 357, 361, 376, 384, 388, 413, 449.
Zweden en Polen 28, 42, 80, 270, 340, 436, 521, 527, 548, 570.
Zweden en de Republiek, zie Republiek en Zweden.
Zweden en Zevenburgen 53, 312, 318, 352, 395, 413, 441, 447, 451, 458, 473, 507, 516, 518, 542, 544, 553, 562, 563, 566, 567, 568, 583, 587, 589, 628, 641, 646, 649, 650, 656, 662, 677, 697.
Zweden, koningin van, zie Christina; koning van, zie Gustaaf I Wasa; Gustaaf II Adolf; Johan III; Karel IX; Karel X Gustaaf; Sigismund III.
Zweden, koningin-moeder van, zie Brandenburg, Maria Eleonora van.
Zweden, Nieuw- (handelskolonie aan de Delaware) 13, 160.
Zweibrücken, Eleonora Catherina van 18, 376.
Zweibrücken, Maria Euphrosine van 678.

Zweibrücken, paltsgraaf Johann Casimir van 18, 376, 677, 678.
Zweibrücken, paltsgraaf Karl Gustav van, zie Karel X Gustaaf van Zweden.
Zwickau (*Wechavia*) 191, 220, 250, 251, 253, 256, 376, 435, 449, 586.
Zwitserland (*Helvetia*) 36, 39, 98, 101, 138, 141, 221, 249, 252, 253, 255, 272, 315, 319, 350, 351, 353, 468, 492, 519, 630.
Zwitserland (*Helvetia*), Kleine Kantons (Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden en Zug) 223, 249, 252, 267, 271, 272, 315, 319, 516, 519.
Zygmunt Kazimierz, kroonprins van Polen 464.